Somlói István József:

REKONSTRUKCIÓ

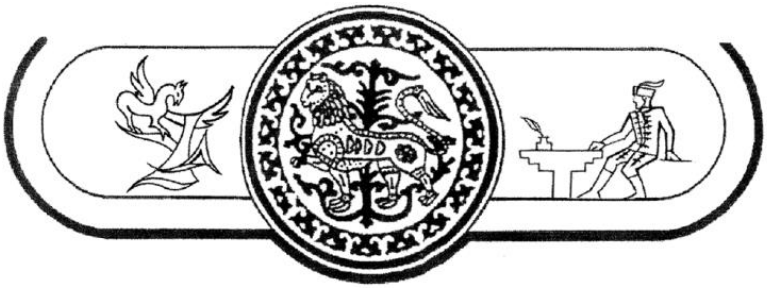
(SZÍNES KRONOLÓGIA)

– TÉZISEK –

ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSIA
XXXIX. évfolyam 4. szám

A ZÜRICHI MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET 131. SZ. KIADVÁNYA

ISSN 2297-7538

Zürich, Budapest, Adelaide, Athén, Bangkok, Beijing, Beregszász, Boulogne, Sur Mer, Brno, Carrigmore, Csikszereda, Felsőőr, Heidelberg, Helsingborg, Honolulu, Koppenhága, Lendva, London, Pozsony, Szabadka, Vancouver

Szerkeszti
a ZMTE Tudományos Tanácsa

BEKE Zoltán magánkutató beke@pobox.sk
BÉRCZI Szaniszló C. Sc. fizikus csillagász, ny. egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, bercziszani@caesar.elte.hu
CSÁMPAI Ottó C. Sc. etnoszociológus, ny. habilitált egyetemi docens, Nagyszombati Egyetem, csottoster@gmail.com
DARAI Lajos C. Sc. filozófus, professzor emeritus Kodolányi János Egyetem, darailajos@gmail.com (főszerkesztő)
FRISNYÁK Sándor D. Sc. földrajztudomány, professzor emeritus, Nyíregyházi Egyetem, drfrisnyaksandor@gmail.com
GÁSPÁR Róbert mérnök, történész gasrob75@gmail.com
GEDAI István C. Sc. történész, numizmata, ny. főigazgató, Magyar Nemzeti Múzeum
HARAI Dénes C. Sc. katonapedagógus, ny. ezredes, egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, harai.denes@uni-nke.hu
HARASZTI Zsuzsanna magánkutató haraszti.zs.karolina@gmail.com
JÁVOR Miklós Ph. D. történész, író, javormiklos1@gmail.com
J. ÚJVÁRY Zsuzsanna Ph. D. történész, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, zsujvary@gmail.com
KÖLTŐ László dr. univ. régész, mérnök, ny. múzeumigazgató Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, koltolaszlo48@gmail.com
NYÁRI Gábor Ph. D. történész, főigazgató, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, nyari.gabor1986@gmail.com
PANDULA Attila D. Sc. történettudomány, habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, attila.pandula@gmail.com
SZEDERKÉNYI Tibor D. Sc. földtudomány, ny. egyetemi tanár, Szegedi Egyetem, Pécsi Egyetem, szedertib@gmail.com
SZEKERES István írástörténet kutató, szekeresistvan1917@gmail.com
RIHMER Aurél történész, granasztoi@yahoo.com
VIZI László Tamás Ph. D. történész, mb. rektor, Kodolányi János Egyetem, lvizi@kodolanyi.hu
ZÁHONYI András mérnök, íráskutató, azahonyi4@gmail.com

Kapcsolat kizárólag elektronikus levelezéssel. A szerkesztőség levélcíme:
zmtehu@gmail.com

Kézirat alakja: Word, 16-os lapszélesség, 12-es betű, szimpla sorköz.

TARTALOM

ELSŐ KÖNYV 8
Heribert Illignek és a követőinek munkásságáról 9
A Fiúisten a Földön jár (kronológiánk legfontosabb kulcsai) 20
Az archaikus kronológiai rendszerek azonosítása 50
A Harappa-műveltség, a proto-elámi és a mohendzsódárói kultúra (a –03. évezredig) 71
Sumer (a –18. sz. közepéig) 73
A dravida civilizáció, az Indus-völgy kultúrája (a –16. sz. közepéig) 76
Korai kultúrák a sztyeppén (a –02. évezred közepéig) 79
A Hamurabi-dinasztia (a –15. sz. közepéig) 86
Ősi sztyeppei kultúrák – Belső-Ázsia története a Xia-dinasztia bukásáig (a –02. évezred harmadik harmadáig) 87
Egyiptom és a hükszoszok (–1294-ig) 95
Asszíria korai története (a –13/12. sz. fordulójáig) 100
A Hettita Birodalom kialakulása (a –13/12. sz. fordulójáig) 101
Mitanni tündöklése és bukása (–1114-ig) 102
A levantei városállamok és Jeruzsálem – Fönícia és Kánaán városai (a –12/11. sz. fordulójáig) 103
Trója ostroma (–1038/1037-től –1028/1027-ig) 106
Az árják (irániak) terjeszkedése Indiában (a –11/10. sz. fordulójáig) 109
Az andronovói kultúrkör, a szkíta világ kibontakozása (a –01. évezred elejéig) 110
Kánaán a hadak útján (a –10. sz. végéig) 115
Minósz és Mükéné civilizációja (a –09. sz-ig) 120
Kis-Ázsia és D-Európa ködös története Trója bukása után (a –09. sz. közepéig) 123
A közép-asszír hódítás (a –09/08. sz. fordulójáig) 126
A Shang-Yin időszak Belső-Ázsiában (a –07. sz. harmadik harmadáig) 128
Hésziodosz születési ideje (–604) 132
Védikus kor (a –05. sz. első feléig) 133
A görögök korai története (a –05. sz. közepéig) 137
Napata nagy korszaka (a –05. sz. közepéig) 141
Izrael és Júda (a –04. sz. első feléig) 142
A kimmerek világa (a –04. sz-ig) 150
Fönícia – a gyarmatosításnak indult kivándorlás története (a –04. sz. közepéig) 153
Sába és Mína vetélkedése az Arab-félszigeten (a –03. sz-ig) 156
Belső-Ázsia népeinek története a Ny-i Zhou (Csou) korszakban (–281-ig) 158
Buddha élete (–310-től –230-ig) 161
A Hettita Birodalom népének és vezető rétegének utóélete (a –03. sz. első felével bezárólag) 163
A szkíta világ virágzása (a –02. sz-ig) 165
Lao-ce – a taoizmus (a –01. sz. végéig) 173
Ókori koreai bevándorlás Japánba (az időszámítás kezdetéig) 174
Pártia népének genezise (az 01. sz. kezdetével bezárólag) 175
Asoka királysága (az 01. sz. első felével bezárólag) 177
Kung Fu-ce – a konfucianizmus (az 01. sz. közepéig) 179
Az ázsiai szkíták/szakák vándorlása (az 01. sz. második felével bezárólag) 180
Belső-Ázsia népeinek története a K-i Zhou (Csou) fénykorában (087-ig) 183
Pártia megszállása, a pártusok hatalmának megszilárdítása és kiterjesztése (az 01. sz. végével bezárólag) 188
Kimmerek (kelták), kibontakozik Európa vaskori arculata (az 01/02. sz. fordulójáig) 191
A kusánok (tokhárok, Jüeh-csi) vándorlása, Baktria meghódítása (186-ig) 198

A Kusán időszámítás kezdete (198 k.) ... 200
Taxila – indoszkíták (a 02. sz. végéig) ... 201
A Kogurjo Királyság megalapítása (213) ... 203
Belső-Ázsia népeinek története a K-i Zhou (Csou) hanyatlása és bukása idején (234-ig) ... 204
Szentföldi karizmatikusok (a 03-sz-ban) ... 208
A kusánok meghódítják É- és ÉNy-Indiát (262-ig bezárólag) ... 210
A Kaniska-éra kezdőéve (277) ... 212
Belső-Ázsia népeinek története Qin-korszakban (Csin), valamint a Wang Mang epizód (284-ig) ... 213
Sirkapra város pusztulása (287 k.) ... 216
Mathurai indoszkíták (a 03. sz. végéig) ... 217
Han-Kína és a Mongóliai Hun Szövetség szembenállása – a belső-ázsiai hunok utolsó nagy korszaka (a 03. sz. végéig) ... 218
A buddhizmus megérkezése a Selyemút irányából Kínába (319-ig) ... 220
Taxila – indopártusok (a 04. sz. közepével bezárólag) ... 221
Őskeresztények (a 04. sz. második feléig) ... 223
A nagy-kusán uralkodók kora (a 04. sz. második feléig) ... 229
A Tao Te King megjelenése, a taoizmus vallásos gyakorlatának kialakulása (a 04. sz. végéig) ... 231
Az önálló ókori Észak-Vietnam fennállásának időszaka (a 04. sz. végéig) ... 232
A pártusok kapcsolata a Han-dinasztiák Kínájával (a 04/05. sz. fordulójáig) ... 233
Han-Kína és a Mongóliai Hun Szövetség közötti nagy háború – a hunok kiszorítása Belső-Ázsiából (az 05. sz. első negyedéig) ... 235
A Kusán Birodalom hanyatlása és kettéhasadása (az 05. sz. első feléig) ... 241
Szvévek (kvádok) (435-ig) ... 242
A szkíta világ hanyatlása, a sztyeppe szarmata korszaka (az 05. század közepéig) ... 243
Közép-Ázsia hun korszaka (az 05. sz. közepéig) ... 249
A Pártus Szövetség felbomlása, a pártus hatalom elsorvadása (az 05. sz. második felével bezárólag) ... 252
Gótok, vandálok és alánok a Római Birodalom K-i határvidékén – 1. (476-ig) ... 256
A Mekong-delta vidéke államainak története (az 05. sz. végéig) ... 260
A kusán államiság megszűnése (az 05. sz. végével bezárólag) ... 261
Hun törzsszövetségi rendszerek Közép-Ázsiában (az 05/06. sz. fordulójáig) ... 263
A himjáriták – 1. (a 06. sz. kezdetéig) ... 265
Az európai szkíta utódállamok története (a 06. sz. elejéig) ... 266
Decius, Gallienus és Valerianus, valamint Julianus császár kora (a 06. sz. eleje) ... 272
A konfucianizmus és a radikalizálódó taoizmus politikai következményei a kínai ókorban (a 06. sz. első harmadáig) ... 274
A Perzsa (Szaszánida) Birodalom története – 1. (516-ig) ... 275
Turán (Kanga), alánok és szakák (531-ig) ... 277
Az Angolszász Krónika bizonyos szövegrészei az érett vagy a késő középkorból származnak (536) ... 282
Csillagászati, asztrológiai igazolás ... 283
Integrált kronológia – I. ... 291
FÜGGELÉK. A Megváltó személye és sorsa asztrológiai megközelítésben ... 358

MÁSODIK KÖNYV ... 369

Gótok, vandálok és alánok a Római Birodalom K-i határvidékén – 2. (546-ig) ... 370
Kardamaka- és a Ksaharáta-dinasztia, a Ny-i Ksatrapák (a 06. sz. közepéig) ... 375
Pannónia Ny-Balkánnal szomszédos szegélye egy időre a kereszténység legjelentősebb központja a Római Birodalomban (a 06. sz. közepéig) ... 377
A Hun Szövetség és a K-i gótok K-Európában és a Kárpát-térségben – 1. (555-ig) ... 379
Nagy Konstantin császár két arca (a 06. sz. harmadik negyedében) ... 382
Kereszténydözés a nagy birodalmakban (594-ig) ... 384
A hunok térfoglalása K-Európában, kísérletek egy K-európai központú szövetség konszolidálására – 1. (599-ig) ... 386
Dákok és gepidák (a 06. sz. végéig) ... 389

Belső-Ázsia a Han-dinasztia válsága idején és Han-Kína bukása után (a 07. sz. elejéig) 395
A frankok és a Római Birodalom (603-ig) 401
Remete Szent Antal és Thébai Szent Pál (612-ig) 403
Evangelizáció az Ír-szigeteken (613-ig) 405
A húsvétszámítás rejtelmei (a 07. sz. első feléig) 406
A hunok térfoglalása K-Európában, kísérletek egy K-európai központú szövetség konszolidálására – 2. (a 07. sz. közepéig) 409
A Talmud keletkezése (a 07. sz. közepéig) 411
A Hun Szövetség és a K-i gótok K-Európában és a Kárpát-térségben – 2. (660-ig) 413
Bibliafordítás, bibliaszerkesztés (a 07. sz. harmadik negyedéig) 416
A gepidák országának megalapítása (a 07. sz. harmadik negyedéig) 418
Ny-i gótok, vandálok és alánok Európában – a Balkántól Galliáig (672-ig) 421
A Perzsa (Szaszánida) Birodalom története – 2. (677-ig) 427
Justinianus, Theodosziosz és a karnaki obeliszk (676–677) 430
Hunnia megalapítása a Kárpát-medencében (681-ig) 431
A nagy egyházatyák (686-ig) 436
Aranyszájú Szent János (693-ig) 439
A himjáriták – 2. (a 07. sz. végéig) 441
A Zsuan-zsuan és a türk birodalomépítés (a 08. sz. elejéig) 443
Piktek és skótok – 1. (a 08. sz. elejéig) 446
Rúnák (a 08. sz. elejéig) 448
Hunnia – a Római Birodalmat rekonstruálni szándékozó császárok szövetségében (710-ig) 449
Fehérhun Szövetség (714-ig) 458
Jeruzsálem bazilikái (716-ig) 463
Az onogurok, a szabírok és Albánia története a kazárok megjelenéséig (a 08. sz. első felének közepéig) 464
Bizánci próbálkozás Hunnia felbomlasztására – Attila avarhunjainak beköltözése Közép-Európába (730-ig) 469
Evangelizáció ÉNy-Európában (730-ig) 476
Vandálok Afrikában és Itáliában (735-ig) 478
A Perzsa Birodalom története – 3. (736-ig) 480
Hunnia válsága és átalakulása Attila idején (739-ig) 482
Edessa (745-ig) 486
Egy örmény hős élete és halála (750-ig) 488
Egyházi missziók ÉNy- és Közép-Európában (753-ig) 489
Edekon élete és halála (754-ig) 491
Hunnia válsága és átalakulása és a K-i gótok helyzete Attila halála után (757-ig) 492
Az angolszász migráció, Britannia királyságainak megalapítása (757-ig) 501
Priszkosz (758-ig) 504
Belső-Ázsia a Tang-korszakot megelőző időben (774-ig) 506
Onogur-Bulgária megalakulásához vezető folyamatok (775-ig) 512
Harc a zsidók, a pogányok és a keresztény „eretnekek” ellen; a Szentháromság dogmájának kibontakozása (a 08. sz. negyedik negyedéig) 520
A Vizigót Királyság újjászervezése és aranykora (782-ig) 528
A bizánci-perzsa vetélkedés végső szakasza, Bizánc keresztes háborúi, a Perzsa Birodalom bukása (787-ig) 530
Onogur-Bulgária fénykora (810-ig) 535
Korea ókori, kora középkori államai (813-ig) 537
Szabadságharc ÉNy- és Közép-Európában, az egyházi missziókkal összefüggésben (820-ig) 539
Szabírok és kazárok (837-ig) 549
Bajorok és karantánok – 1. (853-ig) 558
Onogur-Bulgária felbomlása, ezzel összefüggésben a balkáni Bulgária megalakulása, Avarhunnia átalakulása, Kuber honfoglalása (861-ig) 561
A muzulmán arabok Ny-i térhódítása (877-ig) 568

Engria (Hunnia) és Duloba (Dulóbia), a cseh honfoglalás (880-ig) 573
Kína, Tibet, no meg a nomádok – 1. (892-ig) 579
Bajorok és karantánok – 2. (901-ig) 583
A Kazár Kaganátus és Dentu-Magyaria (904-ig) 586
Virgiliust püspökké szentelik (912) 591
Berobbantak a vikingek Európa történelmébe (916-ig) 592
DK-Ázsia khmer államai (a 10. sz. első feléig) 594
Hogyan lett a zsidó vallás a Kazár Kaganátus államvallása? (a 10. sz. első feléig) 595
Hunnia (Engria) hőskora, a Dietrich Saga, a Nibelung-ének, a németek és magyarok hun-mítoszának történelmi gyökerei (934-ig) 597
Atilla és Nagy Károly kardja (935 k.) 613
Piktek és skótok – 2. (954-ig) 614
A „magyar kalandozások” (954-ig) 616
A nagy ázsiai népvándorlás – 1. (a 10. sz. derekáig) 619
Küzdelem a Pannon-térség birtoklásáért – 1. (960-ig) 622
A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 1. (970-ig) 638
Dentü-Mogyer és Levédia (971-ig) 641
Integrált kronológia – II. 645

HARMADIK KÖNYV 791

Kína, Tibet, no meg a nomádok – 2. (989-ig) 792
Lengyel dinasztiák (1003-ig) 796
Szicília sorsa a Fátimidák megjelenése előtt (1003-ig) 800
Küzdelem a Pannon-térség birtoklásáért – 2. (1012-ig) 802
India – „Indiák” – 1. (1018-ig) 810
A skandinávok első offenzívája Európában (1020-ig) 814
Az igazság a „lengyel-magyar háború” és „Kurszán” harcai ügyében – lengyel és magyar szabadságharc (1021-ig) 817
A trencséni Zobor-hegy szerzeteseinek története (1024-ig) 822
Magyarok az Etelközben 1025-ig 823
A kelta leszármazottak sorsa a „zöld” szigetvilágban (1025-ig) 828
Magyarország egyházi és világi szervezetainek kibontakozása (1026-ig) 831
Erőpróbák a K-i Frank Birodalom romjain (1028-ig) 838
Az Árpád-magyarok „honfoglalása” – Kárpát-medencébe érkezése (1028-tól) 843
A nagy ázsiai népvándorlás – 2. (1036-ig) 848
K-Európa helyzete Álmos idején (1036-ig) 851
Japán Jamato- és Nara-korszaka (1043-ig) 855
A Ny-i Frank utódállamok és Normandia (1044-ig) 858
A Karoling Birodalomtól a Német Birodalmakig – 1. (1047-ig) 860
A Kárpát-medence politikai egysége helyreállítására tett magyar erőfeszítések a Ny-i birodalmi struktúrák átalakulása idején (1049-ig) 866
A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 2. (a 11. sz. közepéig) 881
Anglia és Dánia megint küzd egymással (1055-ig) 884
Hun-magyar azonosság (1055 k.) 886
Muzulmán dinasztiák É-Afrikában – 1. (1060 k-ig) 887
Meg-megújuló Ny-i támadások Magyarország ellen (1064-ig) 889
A Karoling Birodalomtól a Német Birodalmakig – 2. (1066-ig) 898
Az augsburgi ütközet és az azt követő időszak a Kárpát-medencében (1074-ig) 900
Szilla (Korea fénykora) (1081-ig) 904
Kína, Tibet, no meg a nomádok – 3. (1081-ig) 905
Henrik kontra Ottó, Salamon kontra Géza (1088-ig) 908
Német erőközpontok által manipulált cseh-lengyel hatalmi harcok (1090-ig) 911
Fordulatos idők a D-i Kárpátok térségében és a Balkánon – 1. (1092-ig) 916

Oroszország kibontakozása (1104-ig) ... 922
Muzulmán és keresztény erőközpontok birkózása a Közel-Keleten, KisÁzsiában és a Földközi-tenger K-i felén – 1. (1109-ig) ... 925
Anglia és Dánia harmadszor is megküzd egymással (1113-ig) ... 929
Az É-német és a D-német hatalmi tömörülés küzdelme az összeurópai uralomért (1113-ig) ... 931
K-Közép-Európa sorsa az É- és D-német Birodalom vetélkedése eredményének megfelelően alakult (1119-ig) ... 935
Muzulmán és keresztény erőközpontok birkózása a Közel-Keleten, Kis-Ázsiában és a Földközi-tenger K-i felén – 2. (1142-ig) ... 937
A kijevi Oroszország fénykora (1144-ig) ... 942
A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 3. (a 12. sz. közepéig) ... 944
A nagy ázsiai népvándorlás – 3. (a 12. sz. derekáig) ... 946
Kína, Tibet, no meg a nomádok – 4. (1165-ig) ... 949
Japán Heian-korszaka (1185-ig) ... 952
Fordulatos idők a D-i Kárpátok térségében és a Balkánon – 2. (1186-ig) ... 954
Muzulmán és keresztény erőközpontok birkózása a Közel-Keleten, KisÁzsiában és a Földközi-tenger K-i felén – 3. (1187-ig) ... 961
Szicília a Kalbiták és a normannok idején (1194-ig) ... 964
India – „Indiák” – 2. (1199-ig) ... 966
Írország a vikingek távozása után, az angolok hódításáig (1211-ig) ... 968
DK-Ázsia khmer korszaka (1215-ig) ... 969
A kijevi Oroszország elsorvadása, Vlagyimir-Szuzdal megerősödése (1219-ig) ... 971
A nagy ázsiai népvándorlás – 4. (1223-ig) ... 975
Angolszászok, franciák, normannok (1223-ig) ... 977
A Nesztor-krónika keletkezése és jelentősége (1227-ig) ... 983
Tongwan Cheng (1227-ig) ... 984
Vlagyimir Monomah – aranykor Oroszországban, avagy összeomlás? (1240-ig) ... 986
A kunok bejövetele Magyarországra (1245-ig) ... 990
A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 4. (a 13. sz. közepéig) ... 993
Magyarország köznépe (a 13. sz. közepéig) ... 995
Korjo (Korea újabb fénykora) (1259-ig) ... 998
Skóciai Szent Margit története – Skócia kronológiája (1261-ig) ... 999
Muzulmán dinasztiák É-Afrikában – 2. (1269-ig) ... 1003
A mongolok K-i birodalmának kibontakozása (1271-ig) ... 1005
Malájföld és Indonézia (a 13. sz. végéig) ... 1010
Millenniumi idők és események (a 14. sz. első feléig) ... 1012
Afrika történelmének utolsó archaikus datálású eseményei (a 15. sz. közepéig) ... 1032
Versenyfutás a Baltikumért – a Hanza-szövetség (a 15. sz. második feléig) ... 1034
Új paradigma Európában (a millenniumi időktől – a 15. sz. végéig) ... 1039
A Kalifátus sorvadása és bukása (1517-ig) ... 1063
Záró gondolatok – kilátások ... 1065
Integrált kronológia – III. ... 1075

UTÓSZÓ ... 1210

ELSŐ KÖNYV

„Ily harcban állni száz elem között
Az elhagyottság kínos érzetével,
Mi szörnyű! – Óh, miért lökém el
Magamtól azt a gondviseletet,
Mit ösztönöm sejtett, de nem becsült,
S tudásom óhajt – óh, de hasztalan”

Madách Imre – 1860: Az ember tragédiája.
Harmadik szín.

Heribert Illignek és a követőinek munkásságáról

Az általánosan elfogadott történelmi kronológia szilárdságába és kikezdhetetlenségébe vetett hitet a 20. sz. végén Heribert Illig alaposan megrendítette. Mellbevágó téziseinek súlya azon mérhető le igazán, hogy eleinte a „szakma" részéről csak igen kevesen próbáltak vitába szállni vele. A „szakmai" visszhang megkésett volt, és erőtlen is maradt. Ezzel összefüggésben sokan a legjobb védekezési lehetőséget Illig álláspontjának agyonhallgatásában látták. A vita azután teljesen ellaposodott, lecsillapodott, napjainkban teljes csönd tapasztalható a „kitalált középkor" elmélete körül. Az érdeklődő emberek általában érzik, Illignek alapvetően igaza van, ám álláspontja nem tudott áttörni a „szakma" és az értelmiség masszív többsége ellenállásán. Mi most nem kevesebbre vállalkozunk, minthogy megragadjuk az utóbbi években teljesen elengedett, szinte elvesztett fonalat, s új, reményeink szerint perdöntő tartalommal töltjük fel az Illig által megfogalmazott problematikát. Lássuk, mi az, amit különösen meg kell szívlelnünk Illig mondandójából!

Mindaz, amit Heribert Illig munkájából fontosnak tartunk, igen röviden összefoglalható: A szerző elsősorban az európai építészet történeti fejlődésének jellemzői, valamint XIII. Gergely pápa 1582-es naptárkorrekciója sajátosságai alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy a középkornak két-háromszáz évvel rövidebbnek kellett lennie a történelemtudomány által hirdetett időtartamnál. Az építészettörténet tárgyában mélyreható ismeretekkel rendelkező szerző téziseit elsősorban a Karoling- és a Karolingokat követő templom- és kolostorépítés összehasonlító elemzésére építette fel. Áttekintette az utóbbi évtizedek kutatási, ásatási eredményeit, amelyek határozottan elmélyítették és pontosították az alkalmazott építészeti megoldások fejlődéséről alkotott képünket. Illig téziseit a Das erfundene Mittelalter, (Kitalált középkor, 1996) és a Wer hat an der Uhr gedreht?, (Ki állította át az órát?, 1999) című munkáiból összeállított, magyar nyelven 2002-ben, Kitalált középkor címen (A történelem legnagyobb időhamisítása alcímen) kiadott kötetben közöltek alapján vettem górcső alá.

Illig – miként sok-sok más gondolkodó is – felfigyelt a (hosszú évszázadok óta) Nagy Károlynak tulajdonított civilizációs teljesítmény előzménynélküliségére és megmagyarázhatatlanságára. Természetesen nem fogadhatta el az évszázadok óta hajtogatott gyermeteg nézeteket, amelyek alapján állva a kutatók egy (sokáig egyeduralkodó) csoportja nem is keresett érdemleges magyarázatot és előzményt, mondván: ez a kiváló képességű, magasan kortársai felett álló uralkodó messze megelőzte a korát. Az utóbbi évtizedekben tarthatatlanná vált ez a primitív megközelítés, hiszen a gazdaság korabeli (látszólagos) fejlettségére, avagy inkább fejletlenségére, Károly háborúinak pusztításaira utaló adatok tükrében logikai képtelenség a gondolkodásmód és a művészetek terén páratlan fejlődést, valóságos szárnyalást fantáziálni. Illig tehát így fogalmazott: „*Rendkívül szilárd gazdasági alapokra kell támaszkodnia annak a birodalomnak, amely gyakorlatilag 46 évig szakadatlanul háborúskodik, ugyanakkor építészete óriásivá nő – csak várból 65, összességében pedig 313 nagy építmény épül –, pénzt teremt elő az improduktív művészetek, és még több pénzt az egyház számára… Ennél a kérdésnél a Károly-kutatás megéli saját Roncesvalles-i katasztrófáját, hogy történelmileg képben maradjon. Mert milyen a birodalom gazdasága »*Európa atyja*« idején? Ha az eredményt nézzük, akkor összefoglalva: totális kudarc, hiszen csak naturális gazdálkodást találunk minimális cserekereskedelemmel, méghozzá majdnem neolitikus színvonalon…*"

Rámutatott a kora középkor datálási problematikájának legfőbb okaira: „*Az utókort sokkal könnyebb, elegánsabb és hatékonyabb megtéveszteni egy irat elkészítésével. A kövek mások. Ritkábban hibáznak. Ha ugyanarra a helyre akarnak valami újat építeni, ahol a régebbi épület állott, a régi kő ott marad az új épület alatt, netán a régi alapzatot meghagyják, összekötik az újéval, hogy a stabilitását növeljék. Más kérdés, hogy a középkorkutatók semmi ilyesféle,*

magától értetődőnek tetsző vizsgálatot nem végeznek, miközben a korai középkorból származó, eredetinek vélt iratok száma állandóan és feltartóztathatatlanul fogy. Folyamatos hitelvesztés szemtanúi vagyunk – aligha kétséges, hogy az ezen korszakhoz kapcsolt tudományos értekezések egy nap teljesen elvesztik minden alapjukat."

Megállapítja még: „*Ha nem vakít el minket a megígért, de csak a X. században beindult fellendülés, akkor a Károly-korszak következő jellemzőit állapíthatjuk meg: a városok és a közlekedési rendszer színvonalának mélypontja; csak a mezőgazdaságra redukálódott gazdaság… Károly frank birodalma infrastrukturálisan oly szerény volt, hogy már az Aachenre vonatkoztatott »*főváros*« fogalom is tévedésbe visz. Aachen csak I. Frigyes ideje alatt kapta meg a városjogot, és akkor is csak két lépésben, 1166-tól. Akkoriban Nagy Károly ragyogó pajzsa szolgált városi címerként, amely még csak nem is említi Aachen nevét, és egyébként a XII. századból származik. Valamikor a Karolingok után lendül fel az ország… A lakosság létszámának fellendülése eszerint legkorábban a X. században lesz jellemző.*" (Megjegyezzük, hogy Illig másutt [Werner Stein: Der Groβe Kulturfahrplan, 1987] olyan adatot talált, mely szerint 1077-ben említették Aachent először városként!)

Illig kifejti azt is, hogy bár a középkorkutatók többsége minden alap nélkül technológiai forradalmat vizionál a Karoling-korszak idejére (vízimalmok, vaseke, háromnyomásos gazdálkodás stb.), de ebből semmi sem nyert bizonyítást. A mezőgazdaság fejlődésének semmi köze a Karoling kisbirtokokhoz. A Frank Birodalomban csak igen későn jelentek meg a piacok is. Illig emlékeztet továbbá arra, hogy Guy Bois szerint (Umbruch im jar 1000. Lournand bei Cluny – ein Dorf in Frankreich zwischen Spätantike und Feudalherrschaft, 1993) a 08. sz. második és a 09. sz. első felére vonatkozólag nem találtak régészeti leleteket piacokkal kapcsolatos csarnokok vagy bármilyen épületek alakjában. Johannes Fried szerint pedig (Die Formierung Europas 840–1046, 1991) 919-ben, a birodalom egész területén mindössze 40 helyen működött piac. Csak az »ezredforduló után« kibontakozott feudális rendszerben virágzott fel a kiskereskedelem. (A datálások körül alkalmazott efféle idézőjelnek nálam külön jelentése van, ami a későbbiekben tisztázódik.)

Illig észreveszi: „*…egy sor okunk van arra, hogy az aacheni dóm lenyűgözzön, ugyanakkor meglehetősen kétségbeejtő gondolatokra sarkalljon. Miként lehet az, hogy egy épület stílusában és építési technikájában mindenféle előzmény nélkül, csak úgy kinőjön a földből, miközben se közelben, se távolban nem húznak fel hozzá hasonlót, s még jó ideig nem is fognak. Hogyan tudtak Aachenben »*a semmiből*« egy rendkívül magas kupolát emelni kőből, megfékezni a tolóerőt, hogy aztán ugyanezzel a technikával hosszú időn át ne hozzanak létre semmit, sőt, a korabeli építkezéseknél olyan szinten dolgozzanak, ami már-már egy újrakezdésre emlékeztet?!*"

Másutt így fogalmaz: „*Az aacheni középső boltozathoz hasonló csak 1100 után tűnik fel Speyerben, az aacheni átlós dongaboltozat, a szférikus sarok és a spirálisan felkúszó dongaboltozat sokszínűségével maga mögött hagyja a román kori boltozattechnika sokféleségét, ehhez mérhetőt 1050-ben látni megint. Ez azt eredményezi, hogy Aachen vagy egy csodálatos mérföldkő marad az építészettörténeten belül, vagy egy román kori építményként kell reá tekinteni.*" Illig kiváló munkát végzett, vonatkozó megállapításaival nehéz vitatkozni. Az egész kérdéskörre nézve alapvető fontosságú, hogy tézisei szerint az ingelheimi mintaásatások után „*a Karolingnak tartott palotakomplexum kellős* közepén *épült templom már nem számít Karolingnak… Ma már bizonyosan tudjuk, hogy a templomot csak 950 után emelhették. Kizárólag a Károly iránti, a nibelunghűségre alapozó szeretet mentette meg magát Ingelheimet attól, hogy átdatálják a X. századra…*" (Ebben az összefüggésben viszont – éppen a középkor kronológiájának bizonytalanságai miatt – fel kell vetni azt a kérdést is: meddig

nevezhetjük Karolingnak a hosszú ideig Karoling uralom alatt álló területek építészetét, vajon a 09. századdal csakugyan véget ért-e az építészet e szakasza? E kérdés megválaszolására csak a kronológia helyreállítása után válaszolhatunk.)

Folytatva az illigi gondolatot: „*Boltozatos hajókat először egy olyan területen fedezünk fel, mely magában foglalja Észak-Spanyolországot, a dél-francia területeket és Burgundiát. A legkorábbi kezdetek után, mint a 975-re elkészült Saint-Michel de Cuxá" – (…) – a francia Pireneusokban álló, 1009-ben felszentelt Saint-Martin du Canigou tartozik a legrégibb, többtámaszú boltozattal ellátott templomok közé. A rendkívül szerény, három és fél méteres fesztáv azonban önmagáért beszél. Most csak annak a sejtésünknek szeretnénk hangot adni, hogy mind a boltívelt tetőzet, mind a szakrális torony gondolata a mór Spanyolországból érkezhetett…*" Továbbá: „*Az ezredfordulós fellendülés óta, mely a legkisebb templomokkal kezdődött, az európai építészettörténet önmagában homogén módon fejlődik. Leszámítva Aachent és a többi ún. Karoling-építményt, amelyek hihetetlen mértékben kilógnak a sorból.*"

Aztán még inkább sarkítja a megmutatkozott kronológiai ellentmondást: „*A Loire területén találjuk az ugyancsak többtámaszú boltozattal ellátott… Tournus-i Saint-Philibert templomának előcsarnokát… Az 1009-ben vagy 1019-ben befejezett Tournus-i Saint Philibert elődtemploma teljes boltozatával és dongáival ugyanazon a fejlődési szinten áll, mint Aachen – csakhogy ez 200 évvel később épült*" – írja. (Tompítható természetesen e megállapítás éle is, hiszen Aachent nem tekinthetjük kizárólag Nagy Károly produkciójának, valószínűleg utódai idején bontakozhatott csak ki igazán. Ilyen megközelítésben ez az anomália nem feltétlenül 200, sokkal inkább csak 150 éves hibáról árulkodik a kronológiában.)

Európa más építményeivel folytatva az összehasonlítást: „*Cardona háromhajós, pilléres bazilikáját a középhajóban lévő, hosszított boltozattal és a mellékhajók keresztbordás boltozatával 1040-ben fejezték be… Nagyobb fesztávokat azonban továbbra (…) sem küzdenek le. Hiszen 1050-ben a középhajókat főként lapos tetővel vagy nyitott fedélszékkel látják el, a mellékhajókat keresztbordás boltozattal zárják, az empóriumot fedélszékkel fedik…*"

Azután: „*... a charentei Lesterps temploma* [esetében]*..., amelyet 1030 és 1070 között húztak fel, »*már eléggé tökéletesedett a technika ahhoz, hogy lehetővé váljon az épület egészének beboltozása bolthevederekkel megerősített szerkezettel*«* [az Illig által felhozott idézet Louis Grodecki: Architektur und Schmuck, 1973 c. művéből származik]". Továbbá: „*A boltozatos technika első csúcspontját a romanikában éri el 1100 környékén… Franciaországban három nagy épületet látnak el teljes boltozattal…*" Csak ezt követően „*birkózott meg a román stílus a maximális fesztávokkal is: Vézelay 10 méteres középhajóval, Cluny III 11 méteres boltozatával, a milánói Sant' Amborgio 12 méteres fesztávval és Speyer a maga majdnem 14 méter széles középhajójával, amit a kereszthajó 15,4 méteres belső méreteivel* »helyben« *túllicitál*." Ekkor Illig ismét Louis Grodeckire hivatkozik, akinek fent már idézett műve szerint: „*A Nyugat* [Aachenen kívül] *nem ismer más olyan román stílusú épületet, mely hasonlóan bővelkedne a szerkezeti formák kitalálásának gazdagságában…*" Ez alapján megállapítja: „*Aachen építészeti sokfélesége reálisan nézve nem születethetett meg 1000, sőt, meglehet, 1025 előtt. …a főszékesegyházat, amely a »*felsőbb emeleteket*« és a kupolát foglalta magában, az 1080 és 1100 közötti időben vagy röviddel azután emelhették…*" Továbbá: „*…megállapíthatjuk, hogy az aacheni palotakápolna száli épületként áll előttünk, mely igen nagy valószínűséggel IV. Henrik (1056–1106) idején épült*". Más helyütt azt a nézetét hangoztatja, hogy (bizáncias mintaképek alapján): „*inkább ez az Ottók kora óta jelenlevő császári tradícióra lenne visszavezethető… Amúgy már eddig is létezett olyan vélemény, mely szerint Karolingnak tartott épületeket vagy azok részeit az ottoniánus korban készítették*". Azt

is írja: „*…nyugodtan arra következtethetünk, hogy a Karoling- és ottoniánus együtt képez egy építési korszakot…*”. Végül így összegzi álláspontját: „*Nem létezik két, egymáshoz tökéletesen hasonló fejlődési fokozat, amelyikből az első amilyen hirtelen feltűnik, oly hamar köddé lesz, hogy aztán a második, jóval később, immáron a középkori fejlődés alapjává legyen. Ez túlzottan valószínűtlen lehetőség.*”

(Egészen a 13. sz. közepéig uralkodott a romanika, az első következetes esztétikai nyelvezetű építő- és szobrászművészeti stílus, mely az ezredforduló tájékán eluralkodott Európában. A szobrászat a kapuk és oszlopfők díszítésére szorítkozott, a falakat élénk színekkel megfestett, perspektívát nélkülöző freskók díszítették.)

Heribert Illig nemcsak az építészet fejlődési folyamatában, hanem a kultúra más területein is bőségesen rálelt olyan nyomokra, amelyek alátámasztják a fentiekben már kimutatott, mintegy 150 éves kronológiai anomáliát. Hans Eggers, Karl Langosch és Werner Stein munkáit feldolgozva úgy találta, a német nyelv és irodalom Nagy Károly idejére datált kezdetei szinte azonnal elhaltak, s csak 150-200 évvel később jelentkezett a „kezdet folytatása”. Hans Eggers ugyanis a Deutsche Sprachgeschichte c. művében, 1963-ban így fogalmazott: „*Nagy Károly erős ösztönzése után, amely az* [ófelnémet irodalom] *első virágzásához vezetett, a német nyelv újra tökéletesen elnémult. Már Jámbor Lajos alatt (814-840) újra a szigorúbb egyházi irány került előtérbe, amely csak a megszentelt latint hagyta érvényesülni… Otfrid műve és a kis alkotások a IX. század végétől anakronisztikusan hatnak, egy nagy, már elmúlt korszak megmozdulásaként, és azután az egész német irodalom újra majdnem egy egész évszázadra hallgatásra kényszerül. Ebből a hallgatásból az irodalmat és a nyelvet csak St. Galleni Notker ragadja ki, aki – alig 970 előtt, tehát 100 évvel Otfrid után – először mer németül írni.*” Illig ez alapján megállapítja: „*a nagy garral létrehozott német nyelven nem lehetett írni. Mert… a ránk maradt kevés mű abszolúte nem fedi le a károlyi korszakot... Más szerzők a csend még hosszabb fázisára utalnak. Így Stein* [Werner Stein: Der groβe Kulturfahrplan, 1987]*... a 936os évről közli: »Az ottói reneszánszban megszakad a német nyelvű irodalom (kb. 1060-ig)«. Karl Langosch* [Mittellatein und Europa, 1990]*... további negyedszázaddal növeli a generálpauzát: »900 után nem sokkal megkezdődött az űr a német nyelvű irodalomban, s másfélszáz évig tartott.«… Az igazi alnémet csak valamivel 1220 után kezdődik… És az ófranciában is megvannak az üresjáratok… az első mondatokat ezen a nyelven a 842-ből származó Strassburgi esküben találjuk. Csakhogy a hosszú időszakból kb. 1050-ig csupán négy ófrancia költeményt ismerünk…*”

Lássuk, a művészettörténet lapjait tanulmányozva mit állapított meg Illig a miniatúrafestészet fejlődésének főbb állomásairól: „*A Karoling- (877-ig) és az ottoniánus (950-től) miniatúrafestészet között sötét időszak tátong, kereken 70 évnyi hiátus. Csak német oldalon festettek tovább Karoling-módon, körülbelül 920-ig… A X. század közepén, amikor a kódexfestészet újabb lendületet vesz, furcsa módon nem közvetlen előfutárához, a kései Karoling-virágzáshoz igazodik, hanem egy régen elfelejtett formakincshez. …olyan ornamentikus formákat mutatnak fel – … –, melyek messze fekvő időből, az elő- és kora Karoling VIII. századból származnak… A művészettörténet ezt az újrakezdést megduplázva – … – elébe kapcsolt egy fiktív, 770-től induló első kezdetet, mely valójában a X. századi felvirágzás része.*” Illig másutt Andreas Kalckfoffot idézi egyetértően (Karl der Groβe. Profil eines Herrschers, 1990): „*A szász királyi ház, amely 900 után keleten átvette a hatalmat, és az ezredfordulóig uralkodott, sok tekintetben a Karolingok előtti kor értékrendjét képviselte”.*

A festett témák között is felfedezi az anakronizmust: „*Miért tűnik fel a nyereg a IX. század könyvfestészetében, s miért nem találunk egyetlen nyomot sem a létezéséről a kora X. században?*”

Illig talán soha nem dolgozta volna ki elméletét, ha nem tapasztalja a középkori dokumentumok hitelességének rohamos devalválódását a 20. század második felében. Erről így emlékezik meg: „*…érdekes, hogy a hamisítványok nagy részét a XII. században állították elő, és hogy 23 hamisítvány szemtelenül eredetinek mutatja magát. Itt kizárólag arra az óriási mennyiségű középkori hamisítványra utalunk, amelyet már eddig is lelepleztek. Csak az 1986-ban tartott müncheni hamisítványkongresszus jegyzőkönyve több mint 3700 oldalas. Téziseimből következik, hogy idáig nem különítették el az eredetieket a hamisítványoktól, hanem csak a jó hamisítványokat a rossz hamisítványoktól. Miután a feltételeket a diplomatikusok állandóan finomítják, ezért állandóan új hamisítványok lepleződnek le. Összességében felismerhető, hogy… csak hamis okmányok készültek, vagyis ezen okmányoknak nem csupán 30, 50 vagy 70 százaléka hamis… Ez a hőskereső folyamat a Barbarossa-időkre esik.*” Továbbá: „*Suger apátban egy par excellence hűvösen számító történelemhamisító áll előttünk, akinek párja Németországban hasonló minőségben dolgozott Barbarossa Frigyes alatt*”.

Heribert Illig a természettudományos kormeghatározás szakterületét is segítségül hívná tézisei támogatása érdekében, de csalódottan kell tudomásul vennie, hogy általában onnan sem várható a „diplomatikusoktól” független eredmény. Így fogalmaz: „*Amikor a legújabb tudomány Ernst Hollstein jóvoltából nekilátott, hogy évgyűrűk standardizált sorrendjét (szekvenciáját) állítsa fel a jelentől a legtávolabbi múltba nyúlóan, a X. századig viszonylag gyorsan haladtak. Volt elégséges anyag, amely sokszoros átfedéssel »*aládúcolta*« a sorozatot. Az azt megelőző időszakban azonban nehézkessé vált minden. A római kor bőséges leleteit szekvenciába rendezték – csakhogy a kora középkornál olyan sötétségbe ütköztek, mintha egy sűrű erdőbe tévedtek volna… Merthogy… alig van némi famaradvány a korai középkorból…*”

Illig a történeti dokumentumok és az ezek datálásával szemben érveket szolgáltató régészeti és művészettörténeti adatok mellett elméletét más oldalról is alátámasztotta. Alaposan megvizsgálta XIII. Gergely pápa naptárkorrekcióját, amit az egyházfő 1582-ben vezetett be. „*Gergely pápa korában ugyanis nem 10, hanem 12, sőt, inkább 13 napot kellett volna átugorni ahhoz, hogy – elvben – a naptár és a csillagászat ismét harmóniába kerüljön. De nem: a szentatya csak tíznapos ugrást írt elő – mégis egyezett és egyezik (!) a csillagok állása a naptár képével. Ez legalábbis különös… Merthogy ez esetben két-háromnapnyi különbségnek is óriási jelentősége van*” – írta. Ebből aztán – a hibás Julianus-féle naptár miatt 128 évente jelentkező egy-egy plusz napot számba véve – előbb 256÷384 éves betoldást számított ki, majd könyvének egy másik részében ezt az intervallumot némileg módosította: 236÷364 éves időtöbbletet jelölt meg. A betoldás hosszát „fiktív” időszakként előbb három évszázadban állapította meg, majd ugyanerre (érdemi magyarázat nélkül!) 297 éves terminust jelölt meg.

Vizsgáljuk meg hát mi is, valójában hogyan történt a szökőévszabály bevezetése és alkalmazása, illetve mi vezetett a csillagászati és a naptári év közötti eltérés felhalmozódásához: A Julianus-féle reform Kr. e. 45-ben a szabályt alapvetően helyesen adta meg, ám annak végrehajtása – feltehetőleg a kezdetektől – hibásan történt meg. A szabály szerint három „normál” (365 napos) év után kell egy szökőévnek következnie, de a végrehajtásért felelős hivatalnokok (papok) ezt félreértették, s minden harmadik évet szökőévként vették figyelembe. Augustus császár uralma alatt a hibát felismerték, és úgy korrigálták, hogy egy 16 éves periódusban egyáltalán nem alkalmaztak szökőéveket. A naptár legkésőbb Kr. u. 4-ben állt vissza az eredetileg meghatározott, a csillagászati évvel harmonizáló helyzetbe. Ezt követően már valóban minden negyedik évet számították szökőévként, tehát 366 nappal. A Julianus évszámítás végrehajtásában Augustus korrekcióját megelőzően elkövetett

hiba tehát nem lehetett oka a második évezredben észrevett eltérésnek, ami a számítottól két vagy három nappal különböző mértékű gregoriánus korrekciót tett szükségessé! Ezt azért kell külön kihangsúlyozni, mert a „hosszú középkor" hirdetői, tehát akik nem fogadják el kronológiánk módosításának szükségességét, éppen a Julianus-naptár kezdeti hibás alkalmazását használják ellenérvként. Azt állítják – a vonatkozó beszámolók ellenére –, hogy nem megfelelően történt meg az augustusi korrekció, hanem talán „túlkorrigáltak". Szerintük ez az oka annak, hogy 1582-ben csak 10 napot kellett „átugorni", s nem 12-őt vagy 13-at. Nem bíznak a Római Birodalom csillagászaiban, akik pedig megörökölték az egyiptomi és babilóniai papok meglehetősen fejlett tudományát. Ismeretes azonban, hogy Augustus császár, aki a születésnapját szeptember 23-án, az őszi napéjegyenlőség idején ünnepelte, a Mars-mezőn minden idők legnagyobb napóráját és egy békeoltárt szentelt fel a „*keresztény időszámítás kezdete előtt kilenc évvel*".

A napóra „magja" (egy gömbbel koronázott obeliszk) az árnyékát a földön fekvő, hozzá tartozó mérővonalakra vetítette. A hatalmas obeliszk árnyéka a két napéjegyenlőségi napon nyílegyenesen az oltárra futott. Ennek segítségével órára pontosan meg lehetett állapítani a tropikus év hosszát, illetve a napéjegyenlőség bekövetkeztének időpontját. Az építmény a precesszió kimutatására is alkalmas volt. A Spica csillag Augustus idejében, a tavaszponton, éjfélkor pontosan D-re állt (180 fok), de mintegy 60 év után a csillag pozíciójában már észrevehető eltérésnek kellett jelentkeznie. Bizonyára ezzel függ össze, hogy a helyszínen végzett ásatás egy átépítést is feltárt, amit valószínűleg Domitianus uralkodása alatt (081-090) hajtottak végre. (Ismeretes, hogy Domitianus uralma idején hatalmas Ízisz-szentély és obeliszk is épült Rómában.) Ennek célja feltehetőleg a csillag újabb helyzetének rögzítése lehetett. A precesszió „mutatója" 1900-ra már 22,4 fokot „késett" (volna, ha ekkor a helyzetét figyelték volna), ami azonban csak kb. 1570 évnek felel meg, és ez – Gergely naptárkorrekciójának tanulságaival összhangban – kb. 340 éves (a domitianusi módosítást figyelembe véve kb. 250 éves) késésre utal!

Száz szónak is egy a vége: az 1582-ben végrehajtott korrekció oka a Julianus-féle évszámítás kisebb pontatlansága volt, ami csillagászati okok miatt 128,2 évente eredményezett egy plusz napot. A felgyülemlett 10 plusz nap „átugrása" mellett a pápai döntés igen pontosan megadta a hiba további kiküszöbölésének megfelelő módját is, tehát a százzal osztható, de négyszázzal nem osztható számú években a szökőszabály figyelembevételének mellőzését.

Az 1582-es évszámból kivonva a Kr. u. 4-et (az utolsó augustusi helyesbítés évét), elvileg az eredmény 1578 lenne. Mivel ez időszak alatt nem alkalmazták a szökőévek – Gergely által bevezetett – százévente esedékes kihagyását, és mivel csillagászati okok miatt kb. 128,2 év alatt gyűlhetett össze egy plusz nap, az időszak végére: 1578/128,2 = 12,31 plusz napnak kellett volna előállnia. Ehhez képest a pápa csak 10 nappal rövidítette meg az átállás évét, s mégis helyes eredményre jutott. Értelemszerűen két plusz napnak megfelelő évekkel, tehát a jelenlegi időszámítási rendszerben mintegy 2x128,2 = 256,4 évvel nem lehet elszámolni. Természetesen a plusz évek tényleges számának 256 ± 128/2, tehát 192 és 320 között kell lennie. Ez az 1578 éves intervallum Kr. u. 4-es kezdetre tekintettel megfeleltethető a 196-os és a 324-es évszámoknak. Levezetésünk eredményeként legkorábban a 196-odik évre, legkésőbb a 324-edikre helyezhető annak a kronológiai rendszernek a kezdőpontja, amelyet ma alkalmazunk. Ebben az intervallumban kell megtalálnunk Jézus születésének és kereszthalálának tényleges időpontját, valamint a „Kr. szerinti" kronológia (Jézus tényleges születési évétől különböző) kezdőévét.

Természetesen ennek az intervallumnak az elején és végén álló évszámok sokkal kisebb valószínűséggel szolgáltathatják az általunk keresett megoldást, mint a középsők, ha feltételezzük, hogy a pápa munkacsapata jó munkát végzett. Márpedig a színvonal biztosítva volt. A 15/16. századi Európában a csillagászat és a matematika gyakorlata újra elérte, sőt meg is haladta az ókorban elért szintet. Az elért pontosságot a pápai projekt eredményéből láthatjuk.

A projekt hosszú évtizedekig tartott, már a 16. sz. első felében is készült javaslat a naptár korrekciójára, de a Szentszék kivárt, nem kapkodta el a dolgot, s erre megvolt a jó oka. Nem arról van szó, hogy politikai értelemben valamiféle kedvező időpontra várt volna, hanem pont a természeti tényezők által felkínált „ablak" eljövetelére várt. Könnyen belátható: ha az intervallum elején akart volna beavatkozni, akkor a 10 napos korrekció eleinte, egy több évtizedes szakaszban gyakran eredményezett volna március huszonkettedikén bekövetkező tavaszpontot. A gondos tervező ezt mindenképpen el akarta kerülni. Ha pedig csak 9 napot hagyott volna ki, akkor eleinte március huszadikai napéjegyenlőségek fordultak volna elő, és néhány évtized elteltével egy második korrekcióra is szükség lett volna. A beavatkozás akkor történt, amikor a természeti tényezők által – és a kidolgozott szabályozási megoldással – biztosított volt, hogy a napéjegyenlőség sok év átlagában március 21-én, mégpedig a nappali órákban következzék be. Ennek a gondos eljárásnak általunk történő felismerése, elismerése képezi alapját annak a következtetésünknek, miszerint a 196÷324-es intervallumnak a közepén, valahol 256 körül kell lennie a keresett kulcsszámnak, ami lényegében azonos kronológiánk kezdőévével, jobban mondva pontosan az azt megelőző évvel.

Lássuk, milyen pozíciókat foglalt el a Nap az Ekliptikán, a tavasz első napján, délben – 50 évenként – abban az időszakban, amikor még nem alkalmazták a Gergely pápa által jóváhagyott metódust (tehát az 1582-edik év előtti 1383 évben). A szabadon letölthető Placidus 4.0 asztrológiai rendszerből (szerzői: Motyán Zoltán programozó matematikus, Bartha Tamás asztrológus, 1993.)[1] Jeruzsálem helyi középidejére vonatkozólag az alábbi adatokat gyűjtöttük ki:

200.03.21. 12:00	Kos 00° 16' 06"
250.03.21. 12:00	Kos 00° 09' 24"
300.03.21. 12:00	Kos 01° 01' 56"
350.03.21. 12:00	Kos 00° 55' 02"
400.03.21. 12:00	Kos 01° 46' 18"
450.03.21. 12:00	Kos 01° 40' 10"
500.03.21. 12:00	Kos 02° 32' 13"
550.03.21. 12:00	Kos 02° 25' 20"
600.03.21. 12:00	Kos 03° 17' 10"
650.03.21. 12:00	Kos 03° 10' 45"
700.03.21. 12:00	Kos 04° 02' 21"
750.03.21. 12:00	Kos 03° 56' 06"
800.03.21. 12:00	Kos 04° 48' 09"
850.03.21. 12:00	Kos 04° 40' 51"
900.03.21. 12:00	Kos 05° 33' 17"
950.03.21. 12:00	Kos 05° 26' 51"

[1] Vesd össze: https://www.placidus.hu/dl/PLACIDUS.PDF.

1000.03.21. 12:00	Kos 06° 19’ 01”
1050.03.21. 12:00	Kos 06° 11’ 50”
1100.03.21. 12:00	Kos 07° 04’ 38”
1150.03.21. 12:00	Kos 06° 57’ 32”
1200.03.21. 12:00	Kos 07° 50’ 01”
1250.03.21. 12:00	Kos 07° 44’ 00”
1300.03.21. 12:00	Kos 08° 35’ 37”
1350.03.21. 12:00	Kos 08° 28’ 50”
1400.03.21. 12:00	Kos 09° 21’ 28”
1450.03.21. 12:00	Kos 09° 15’ 35”
1500.03.21. 12:00	Kos 10° 06’ 55”
1550.03.21. 12:00	Kos 10° 00’ 40”

Látható, hogy mintegy 1300 év alatt halmozódott föl a kb. 10 fokos előreszaladás. (Egy szögfok lényegében, ebben az összefüggésben megfelel egy napnak, tehát 1550 körül már 10 plusz napról volt szó. Innen is értelmezhető, hogy tényleg kb. 128 évenként került elő egy-egy plusz nap.) Ez alapján is meggyőződhetünk arról, hogy Julius Caesar és Augustus császár ideje a modern korokban alkalmazott kronológiai rendszerben nem az időszámítás kezdete körüli időszakba, hanem az így értelmezett harmadik évszázadba helyezendő!

Összefoglalóan megállapítható, hogy Illig a 20. század végén fölismerte az alapjaiban évszázadokkal korábban rögzített történelmi kronológia súlyos torzításait. Megállapította, hogy a torzítás tetten érhető a Karoling-korszak és az azt követő európai dinasztiák tevékenységével összefüggésben, mégpedig elsősorban az írott források datálása és a fennmaradt építmények, tárgyak különböző kormeghatározási eljárásokkal, egyebek mellett természettudományos módszerekkel történő datálása között.

Az ellentmondások feloldására a dokumentumok forrásértékének megkérdőjelezését, a régészeti és művészettörténeti datálás prioritásának elfogadását javasolta, – bár megjegyezte, hogy bizonyos tudományos módszerek (pl. a dendrokronológiai vizsgálatok) esetében egyelőre nem kielégítő a szükséges feltételek teljesülése.

Illig lényegében eljutott arra a felismerésre is, hogy a kronológia torzításának kiküszöbölése nyomán a Karoling-kor hanyatló szakasza, továbbá az Ottók, valamint a Henrikek kora átfedésben vagy közvetlen egymásutániságban lehettek. Sajnálatos, hogy expressis verbis nem fejtette ki ezt a felismerését, de tény, hogy előbb a Henrikek, majd az Ottók idejéhez rendelte a Karolingnak tartott jelentős építmények megvalósítási (továbbépítési, befejezési) időszakát. Így összességében egy 100-200 éves redundanciát azonosított az európai kronológiában, ehhez képest sajnos mereven ragaszkodott ahhoz, hogy egy hosszabb, mégpedig 297 éves „betoldás” történt volna, amit bizánci és nyugati hatalmasságok először a 10. században kezdeményeztek volna, majd utódaik a 12/13. században vésték volna kőbe.

Illig és Weissgerber írták a magyar történelem fogas kérdéseit tárgyaló művükben (Heribert Illig – Klaus Weissgerber: Probleme der ungarischen Frühgeschichte. 2003; magyar

fordítása: Magyarok a kitalált középkorban – Újraírt történelem, 2003): „*…szeretnénk arra emlékeztetni, hogy a dunacsébi »*késő avar sírok*« C14-es vizsgálata a 969-es évre történő datálást eredményezte (plusz–mínusz 66 évnyi bizonytalansági tényezővel). A kora avar leletek a tipikus Martinovka-stílussal pedig egyértelműen a Kárpát-medencéhez és az 568 előtti időhöz sorolhatók. A Kárpát-medence régészeti történelmének új korszaka valójában csak az 1000-rel kezdődő krisztianizálással kezdődött el. Ebben valamennyi magyar régész egyetért.*" – Ezek a megállapítások tökéletesen helytállóak. Sajnálatos, hogy mindezt a szerzők utóbb ahhoz a súlyos tévedéshez szolgáló adalékként kezelték, mely szerint a Kárpát-medence avar történelme csaknem egészében megkérdőjelezhető.

***

Illig követői közül Uwe Topper és Tóth Gyula érdemel említést, akik hosszú éveket fordítottak próbálkozásaikra Illig tézisének gyakorlati alkalmazása érdekében. Mindketten számos kérdésben meglepő eredményre jutottak, de gondolatébresztő meglátásaikat nem voltak képesek összefüggő és helytálló elméletté kovácsolni.

Uwe Topper a Kalendersprung: Falsche Geschichtschreibung bestimmt die Zukunft, 2006; (magyar kiadása: Kitalált történelem – Naptárunk titkai, 2008) című munkájában magyarázattal szolgált Illig „kitalált időszakának" hosszára, tehát a 297 éves „betoldásra", amikor megfogalmazta: „*A komputisták – a megváltás történelmének számításával foglalkozó szerzetesek – sematikus időegyeneseket alkottak. Az ezeken elhelyezkedő időcsomagok mély szimbolikus értelmet hordoztak. Sémájuk valahogy így nézett ki: Era 666-ot veszik az időegyenes középpontjának… Ehhez szorosan kapcsolódnak a 369 (…) és 963 (…) szimmetrikus számai… A távolság köztük mindkét esetben 297 év*". – (Maga az ominózus 666-os (ez a Sátán jele) év az Illig által fiktívnek tekintett időszakba esik, ezért úgy vélem, ez adhatta Illignek az ötletet a 297 éves fiktív időszak megjelölésére.)

Ugyancsak érdekes gondolatokat tartalmaz Toppernek az „*ismeretlen fiorei Joachim*" apokaliptikus, chilaista, millennista gondolkodásmódjáról szóló fejtegetése is. (Joachim számos – 1248-tól, esetleg 1251-től kiadott írásban fejtette ki utóbb eretneknek minősített téziseit.) Topper megállapítja: „*A Joahim téziseit követő minorita és ferences szerzetesek magukat »*spiritualistáknak*« nevezték. Úgy gondolták, hogy a jövőben (...) veszi kezdetét a szellem birodalma. Ebben a szerzetesrendek fognak uralkodni…*". Ez az időszak a millennisták szemszögéből kritikusnak mondható, ha meggondoljuk, hogy talán ők sejthettek valamit arról, hogy hamarosan elkövetkeznek azok az évek, amelyek ezer évvel követik Jézus földi tevékenységének éveit. A ma ismert kéziratok szövege utal az 1255-ös anagni komisszióra, mikor is az efféle szövegeket betiltották. (Joachim személyét az Arles-i tanács 1260-ban elátkozta.) Az 1260-as évszám, mégpedig Krisztus születésére és Millenniumra való utalással, többször is előfordul az említett szövegekben. Én ezen adatokat – (itt egy kissé előreszaladok) – jelen munkám fő állításának igazolásaként könyvelem el!

Uwe Topper azt írja egy helyen: „*…kénytelen vagyok a fantázia világába sorolni azokat az új fejtegetéseket, amelyek a korai dátumokat nap- vagy holdfogyatkozások, üstökösök és szupernóvák segítségével próbálják pontos történelmi keretbe ágyazni… valamennyi régi, ilyen eseményekre hivatkozó dátum vagy (általában rossz) visszaszámláláson alapuló beszúrás, vagy színtiszta kitaláció*". (Topper ezzel ugyancsak elvetette a sulykot.)

Másutt megint egy fontos összefüggésre hívja fel a figyelmet: „*A korai reneszánszban… pl. Lorenzo Ghiberti (…) és arezzói Leonardo Bruni… De más írók – Petrarca, Alberti, Vasari – is úgy tudták, hogy Róma bukása (…) és az antik újraébredés (…) között csupán 700 év telt el, vagyis 300 évvel kevesebb a ma feltételezettnél.*" Ez érdekes megfigyelés, bár az antik kultúra újjászületési időpontja meglehetősen homályos datálás! Magam úgy vélem, a korai reneszánsz

képviselői által megjelölt hétszáz esztendő – ellentétben Topper álláspontjával – a művészettörténészek által hangoztatottnál csak 150÷200 évvel kevesebb.

Fölöttébb elgondolkodtató Topper következő megfigyelése a kelta keresztekről: „*Egyes kereszteken kifejezetten krisztusi kor előtti jellemzőket fedeztünk fel. A körben ábrázolt kereszt – (…) – a legrégibb jel az »*év*« kifejezésére. A körbe tett kereszt, vagy a kereszt körüli kör az év lefolyását jelenti. … Ahogy a kereszt a köré helyezett évgyűrűvel, illetve a közepében található napkoronggal együtt régi megalitikus jelkép, ugyanúgy az ír kelta keresztek pillérei, illetve a többfokú talpazaton található domborművek sem keresztények.*” Eddig az idézet. Nem azért tartom ezt fontosnak, mert ő úgy véli, ezeknek a kereszteknek semmi közük a kereszténységhez, hanem éppen ellenkezőleg, mivel a korai kereszténység legfontosabb jelképét, a kört és a keresztet, a minden ember személyiségének lényegét szimbolizáló jeleket horoszkópra emlékeztető formában ábrázolják, amelynek jelentése mellesleg „*az év lefolyását*” is magában hordozza, hiszen a Nap pontosan egy év alatt járja körbe a Zodiákust. Mi azonban hamarosan látni fogjuk, hogy ezen alakzat jelentéstartománya igen széles, s evidens, hogy a földi életből eltávozott keresztények feje fölé olyan jel kerüljön, amely egységbe foglalja a halott személyt és a Mindenséget. Ám, ne szaladjunk ennyire előre!

Tóth Gyula írta (A kitalált középkoron túl – Szkítiától Maghrebig, 2013): „*Európa történelmének koraközépkori szakasza, mely átmenetet képezett az érett középkor felé, több párhuzamosan futó időszámítási rendszert örökölt meg az ókortól. Ennek folyományaként a koraközépkor eseményeit teljesen kiszámíthatatlan és önkényes módon datálták hol az egyik, hol a másik időszámítási rendszer szerint, mindig az aktuális hatalmi elvárásoknak megfelelően… minden egyes dátum, függetlenül attól, hogy… eredetileg mely időszámítás szerint volt értelmezve, végül Krisztus szerinti dátumként hagyományozódott ránk. A kérdéses időszakban vegyesen találunk Krisztus eredetileg megállapított születési éve szerinti dátumokat, találunk újonnan megállapított (…) születési évéhez igazított dátumokat, Julián Era szerinti dátumokat, és végül Nagy Sándor halála évétől számított dátumokat egyaránt. Természetesen mindegyik Krisztus szerinti dátumként jelenik meg az időszalagunkon, s éppen ebben áll a csalás lényege.*”

Másutt így folytatta gondolatát: „*Nem lehet azonban arról beszélni, hogy történelmünkben lenne egy 614. augusztusától 911. szeptemberéig terjedő fiktív szakasz, melyet »*pótlás nélkül*« törölni lehetne! Nem! Ez így egészen biztosan nem igaz! Sokkal inkább arról van szó, hogy a koraközépkorban az ókorból örökölt, és egymással párhuzamosan futó időszámítási rendszerek közötti különbségeket kihasználva kényük-kedvük szerint datáltak egyes eseményeket, míg végül minden így előállt dátumot Krisztus szerint értelmeztek.*” A (székely) hunok és a gepidák azonosságának tételével kapcsolatban Tóth írta le az alábbiakat: „*…a hunok volnának a »*kapitányok törzse*«, a »*Gebidana Thuida*«. Vagyis az a nép, amely Attila seregének kapitányait adja… így… kerültek a történelemkönyvek lapjaira az erdélyi gepidák. (A latinban a capitaneus szó eredeti jelentése egyébként: kiváló nagyságú.) És közben ne feledjük azt sem, hogy a Tárih-i Üngürüsz is kapudánnak nevezi Árpádot és a honfoglaló hét vezért! Tehát szemben minden egyéb magyarázattal, a gepidák nevének »*kapitány*« megfejtése teljesen logikus és konkrét krónikás közlésekkel megnyugtatóan alátámasztható.*”

Tóth Gyula fenti megállapítása azért rendkívül érdekes, mert miközben Tóth szinte ugyanoda jutott el, ahova magam is, vagyis hogy a gepidák nem germánok, hanem a hunok egyik fontos (szkíta jellegű) népe voltak, aközben népnevük megfejtése ügyében kénytelen vagyok egy további lehetőséget is felvetni. A gepida népnév nem valószínű, hogy a kapitány szóból származik, bár természetesen nekik is voltak kapitányaik. Ám, erről majd a maga helyén…

Lényegében eddig jutottak el a kitalált középkor ötletének szerzői és rabjai a történelem újragondolásában. Ami ezen felül történt ebben az ügyben, az jórészt felejthető közjáték, oldalak százaira nyúló redundancia. Ennek tudatában térhetünk rá a fölmerült fogas kérdések megtárgyalására.

***

Felhívom a tisztelt Olvasóm figyelmét arra, hogy ennek a könyvnek a mondandóját semmivel sem könnyebb megemészteni, mint az előbbiekben vázolt és kritizált munkákét. A siker reményében azt tanácsolom, ha valami nem egykönnyen fogadható be, vagy unalmasnak, fárasztónak tűnik, inkább érdemes átlapozni, s esetleg később visszatérni rá. Nem érdemes gyorsan végezni ezzel a három könyvvel. Lehet félretenni, elmélkedni, vagy közbe-közbe mást olvasgatni. Mondom ezt annak ellenére, hogy magam rendkívül izgalmasnak tartom, s remélem akadnak olyan olvasóim, akik szerint munkám hatása vetélkedik egy jó krimi izgalmaival, így tehát ezt nem is lehet letenni. A Rekonstrukció és egy krimi közötti különbség leginkább abban mutatkozik meg, hogy előbbinek az olvasását el lehet kezdeni a közepéről és a végéről is.

Tisztában vagyok azzal, hogy nem lehet mindenki olyan, mint e sorok írója, akit minden és mindennek a negatívja is érdekel. Az embereket általában nem az egész világtörténelem érdekli, hanem annak csak egyik-másik szakasza, darabja, amihez neki közvetlen köze van vagy lehet. Érvényes megközelítési lehetőségnek tartom az olyan módszer alkalmazását is, hogy a tisztelt Olvasó kimazsolázza a tartalomjegyzék érdekesnek látszó címeit, s egyelőre csak ezekkel a fejezetekkel foglalkozik. Viszonylag hamar rá fog jönni a föltáruló színes évszámok alapján, hogy mi a Rekonstrukció logikája, s ha ez a tapasztalata megerősödik, könnyebben képes lehet megérteni a felismert, a történelem folyamán elkövetett történelemferdítések valószínű okait, módozatait is, – ám a „parciális kronológiák” fogalmának és alapjainak tisztázásához később vissza kell lapoznia az itt következő fejezetekhez.

A világtörténelemnek (az események kronológiai sorának) a feldolgozása (történetírás), → és ennek nyomán az emberek történelmi tudatának alakulása sem független a mindenkori társadalmi folyamatoktól. És korántsem egyirányú folyamatról van szó! Maga a történelem eredendően persze éppen úgy zajlott, ahogyan… – ha nem is pont úgy, ahogy mi gondoljuk, – de a történelmi tudat, valamint a történetírás mindenkori állapota, a történetírók előbb ösztönös „színezései”, idővel egyre tudatosabbá váló ferdítései, beavatkozásai már az ókortól folyamatosan befolyásolták, nemcsak a történelmi tudatot, hanem a történelmi események alakulását is. Ha a történetíró csúsztat vagy hazudik, tudatformálása révén olyan társadalmi folyamatokat táplál, amelyek olyan történelmi eseményekhez, eseménysorokhoz vezethetnek, amelyek talán nem, vagy nem éppen úgy következnének be. Ha a történelemhamisító csalása nem lepleződik le, a történelemről alkotott torzkép kiválthat egyébként gyökértelen törekvéseket, táplálhat alaptalan képzelgéseket, s ezek egyenesen vezethetnek el az újabb és újabb sötét korszakokhoz. Ha valaki elég messzire jut a tanulási folyamatban, bizonyára rájön arra, hogy tulajdonképpen minden összefügg mindennel, – amivel persze nem mondunk semmi újat, mert ezt sokan már az ókorban is tudták.

A történelem, a kronológia, a történetírás és az emberiség történelmi tudatának alakulása, meggyőződésem szerint, egyaránt csak a *Rekonstrukció* tartalmának megemésztése nyomán hozható egymással valamelyest fedésbe, s így ettől remélhető valamiféle konszenzus kialakulása is a múlt korokról, az elődök szándékairól és cselekedeteiről.

A Fiúisten a Földön jár (kronológiánk legfontosabb kulcsai)

Tisztelt Olvasóm bizonyára jól ismeri az Újszövetségi Szentírásban Jézus Krisztus jelentőségéről és történetéről megfogalmazottakat, így ennek taglalását nem tekintem feladatomnak, e kérdéseket csak szükséges mértékig érintem. A világrajövetelével és halálával kapcsolatos körülményeket elemeznünk kell azonban, hogy e páratlan történelmi személyiséget tökéletesen elhelyezhessük kronológiánkban. Ehhez elengedhetetlen viszont kutakodnunk a megváltó Fiúisten várásának ind, perzsa és pártus vallástörténeti előzményeiben is.

A Zend Aveszta sok közös vonást mutat a Bibliából is ismert ős-kinyilatkoztatással, a legrégebbi egyistenhittel, valamint az ősi indiai vallással is. A zoroasztrizmus eredete (is) a természeti vallásokra megy vissza, arra a korra, amelyben az embereknek talán közel azonos volt a mitológiai tudata, az emberi gondolkodás pedig elsősorban analógiákra támaszkodott, az analitikus gondolkodás szerepe, az okok és okozataik logikai láncba rendezése még nem volt meghatározó. Egyes feltételezések szerint az ősemberek két agyféltekéje még másként kommunikált egymással, a jobb félteke révén az ember a természeti jelenségeket is lényként észlelte, a bal félteke révén pedig az ember „hallhatta" e „lény" kinyilatkoztatásait. Akárhogy is van, vagyis az emberi gondolkodás Isten ajándéka, vagy az evolúció terméke, vagy mindkettő egyszerre, Isten és/vagy az evolúció hasznos dolgokkal vértezi fel a teremtményeket. A természet nem biztosít hosszú életet olyan „termékeknek", amelyek haszontalanok, célszerűtlenek. Az emberi gondolkodás az őskorban is éppen olyan jellegű lehetett, amilyenre éppen szükség volt az adott viszonyok között. Tény, hogy az ember meglepően (?) korán kettősségre, hármasságra, négyességre bontotta a Világmindenségben megtapasztalt egységet, hogy ezt az egységet értelmezni, elemezni tudja, hogy következtetéseket vonhasson le. (Lényegében ugyanezen a nyomon haladtak azok az újkori lélekbúvárok is, akik felállították a pszichológiai tipológiákat.) Az ókori társadalmi fejlődés aztán nagyszerű eredményekhez vezetett, tehát az emberi gondolkodás ilyen módja kétségtelenül sikeresnek bizonyult, s ezzel igazolta is a Mindenség legkülönbözőbb elemei, folyamatai között fennálló, meghatározó jelentőségű analógiákat. Az egységes egész kettő, három és négy részre osztásával, valamint e részek kombinációjával – a Zodiákus 12 részre tagolásával, s ezzel összefüggésben az évkör 12 hónapra osztásával –, továbbá bizonyos felismert analógiák elemzésével, fejtegetésével az ember feltűnően korán (?) kialakította a manapság „okkultnak" minősített ókori (ezoterikus) tanterületeit, s ezek flottájának zászlóshajója az asztrológia lett. (A modern idők asztrológiai elemzéseiben is az analógiákkal való operáció a meghatározó, a logika pedig, jobban mondva az ok-okozati megközelítés ehhez képest alárendelt szerepet játszik.)

Elnézést kérek tisztelt Olvasómtól fenti vázlatos kitekintésért az ember gondolkodásának és hitvilágának sajátosságairól. Úgy vélem, hogy mindezek előrebocsátása nélkül sokak számára nem volna teljesen érthető a mondandóm. A vázolt jellemzők és megközelítési módok ma is jelen vannak a pszichénkben, csak meglehetősen elnyomva az őket korlátozó pozitivista szemlélet mindenhatóságát elfogadó, elfogadtató, a formális logikát túlértékelő nézetrendszerek által. Pedig szűkebb tárgyunkat tekintve is, legalább két ok miatt nem dobható sutba a világ általunk megtapasztalt egységének mélyebb megismerésére törekvő analógiás megközelítés.

Egyrészt: hiányosak a múltra vonatkozó ismereteink, s minden erőfeszítés ellenére, minél távolabbi múltba kívánjuk beleélni magunkat, annál inkább hagyatkoznunk kell intuícióinkra, kreativitásunkra, tehát a kínálkozó analógiákra. Ráadásul az idők során szaporodó interpretációk spanyolfala mögött, a legalaposabb tudományos módszerek alkalmazása ellenére is folyamatos az adatvesztés, – gondoljunk csak a régészeti anyag legkülönbözőbb okok miatt bekövetkező eróziójára, vagy az írásos dokumentumok Illig által is jelzett hitelvesztésére.

Biztosra vehető, hogy ezek sokkal nagyobb hányada hamisított, mint korábban gondoltuk. Másrészt: a történelem folyamata, jobban mondva az alkalmazott kronológia adattömege tele van ismétlődésgyanús elemekkel, eseményekkel, szekvenciákkal, melyek leggyakrabban 100-150 éves periódussal vissza-visszatérnek. (Ezt sok kutató és amatőr észrevette már, de ennél tovább nemigen jutott. Mások 250-350 éves periódusokra is felfigyeltek, megint mások kb. 10, illetve 35-55 év múltán bekövetkező ismétlődésekre lettek figyelmesek.) Minden ilyen gyanúval kapcsolatban meg kell vizsgálnunk, csupán a szóban forgó események hátterében felismerhető, megmagyarázható analógiákról (csak hasonlóságokról) van-e szó, vagy esetleg egyazon történés nyert feldolgozást különböző nézőpontokból és különböző datálással. – Ez igen bonyodalmas feladat, így most tegyük is félre, s inkább térjünk vissza Perzsia és Pártia népeinek hitéletére, vallási fogalmaira.

Az ókori Perzsia utolsó három évszázada idején, a védikus Mithra-fogalom megismerése nyomán bontakozott ki Irán területén is Mithra isteni személyének tisztelete. A mitológiai tudat és az észlelés fent említett formája ekkortájt már az alacsonyabb társadalmi állású emberek körében is egyre inkább háttérbe szorult, fokozatosan átadta helyét az intellektuális tudatnak és észlelésnek, az analitikus gondolkodásnak. A vallás kezdett elkülönülni a tudástól, az emberek személyes hitvilága pedig az intézményesített vallástól. Hüsztaszpész (Kombüszész) perzsa uralkodó a »–06. sz-ban« államvallássá tette a zoroasztrizmust. Az ekkoriban formálódó ún. „Kis" Aveszta dicséreteket tartalmaz a Napnak, Mithrának, a Holdnak, a Vizeknek, valamint a Tűznek címezve. E vallásban Ahura Mazda a legfőbb jó, a személyes főisten. Mithra egy igaz bíró, akit Ahura Mazda teremtett. Mithra lejön a hívek közé, segít, nyugodt lelkiismeretet, boldogságot, türelmet és kegyelmet oszt. A hazugságot megbünteti, részt vesz a világ működtetésében, tágabb értelemben is ő az ország ura. A Nap Mithra „eszköze", de Mithra fényként ott is jelen van, ahol a Nap éppen nem, vagy épp sohasem látszik. Artaxerxész (Nagy Xerxész fia) idején, a »–05. sz-ban« (az uralkodó babiloni felesége révén) a királyi panteon élén álló Ahura Mazda égi udvarában Anahita is (akit [Hold-] istenanyának tekinthetünk) megjelent Mithra mellett.

Itt mindjárt jelezzük tisztelt Olvasónknak, hogy az időmegjelöléseket következetesen egyfajta idézőjelbe tesszük, amennyiben (még) nem tudhatjuk, hogy az alapjukul szolgáló kronológiai rendszer hogyan viszonyul a ma érvényes év- és kormegjelölésekhez. Ezek az idézőjelek csak akkor tűnhetnek el, amikor a szóban forgó eseményekről nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy melyik kronológiai rendszerben datáltattak. Akkor azonban következetesen utalnunk kell – meghatározott betűszínt alkalmazva – erre a kronológiai rendszerre, s egyúttal (többnyire) zárójelben meg fogjuk adni az esemény mai időszámításunk skáláján elfoglalt helyét is. (Ezzel már be is ismertük koncepciónk sarokpontját, miszerint úgy véljük, a napjainkban használt történelmi kronológia több, eltérő kronológiai rendszerből származó információsokaság egyesített halmazát tartalmazza, s ez a helyzet eredetileg a nélkül jött létre, hogy alkalmazói egyenként vagy együttesen tudatában lettek volna e rendszerek eltérő voltának és különböző kezdőpontjainak. Ha mégis akadtak olyanok, akik egyik-másik „bekebelezett", korábbi kronológiai rendszer és a létrejött „öszvérrendszer" között különbséget tudtak tenni, akkor ők igen ügyesen tudtak hallgatni, vagy esetleg mások ügyesen el tudták hallgattatni őket.)

Egyúttal felhívjuk a figyelmet a „Kr. e." és „Kr. u." megjelölés tarthatatlanságára, hiszen már korábban megállapítást nyert, hogy Jézus nem a kései Római Birodalomban alkalmazott keresztény időszámítás első, vagy azt megelőző évében született, sőt, Illig nyomán azt is megállapítottuk, hogy legkorább a 196-odik, legkésőbb a 324-edik évre helyezhető annak az időszámításnak a kezdőpontja, amelyet Rómában használtak. Így aztán az imént említett archaikus kronológiák, valamint a létrejött „öszvérkronológia" kezdőpontjai előtti kor- és évmegjelöléseket egyaránt negatív előjellel fogjuk leírni. – Természetesen meg fogjuk állapítani a valódi krisztusi időszámítás kezdőévét is, hiszen találni fogunk olyan eseményeket,

amelyek éppen ilyen kronológia szerint datáltattak, – ám ne szaladjunk ennyire előre, most térjünk inkább vissza Perzsia vallási életéhez...

***

Hérodotosz is megemlékezett a zoroasztrizmusról, úgy tudta, hogy a perzsák főistenének, Ahura Mazdának maga az égbolt a megtestesülése, valamint hogy a főbb perzsa istenalakok a Nap, a Hold, valamint a négy őselem analógiájával tűnnek ki. Ismeretei szerint a perzsa isteneknek nincsenek szentélyeik, oltáraik. Megjegyzendő, hogy úgy tűnik, a nagy görög történetíró mintha Mithrát összetévesztette volna Anahitával. Arról is beszámolt, hogy Mithra tisztelete a masszagéták körében is jelen volt. A »–04. sz-ban« Ktésziász görög orvos Perzsiában, II. Artaxerxész udvarában feldolgozta Perzsia vallástörténetét. Mithrára vonatkozó megállapításai személyes tapasztalatokon alapulhattak. (II. Artaxerxész volt az első olyan perzsa uralkodó, akinek feliratain megjelent Mithra neve. – Később, a pártusok térhódításával összefüggésben változás állt be az iráni panteonban: Mithra és Anahita kultusza került a középpontjába, és ezt a pozícióját a pártusok uralma idején mindvégig megőrizte.)

Nagy Sándor a perzsák számára önmaga testesítette meg Mithrát. A pompeji Nagy Sándor-mozaik „fríg sapkával" mutatja III. Dareioszt, az életéért küzdő utolsó perzsa királyt. (A frígek által imádott isten, Attisz is ilyen sapkát viselt, innen a fejfedő elnevezése. Ezt a csúcsos süveget azonban nemcsak a kisázsiai térségben, hanem a távoli szkíta emlékek között is megtaláljuk.) A fríg sapkát később a római Mithras-szentélyekben is ábrázolták. A Római Birodalomban kibontakozott Mithras-kultusz leletein (a főisten fején) ilyen süveg látható. (A rómaiak kezdetben a „fríg sapkát" Szaturnália ünnepeken viselték, ami a téli napforduló előtt nyolc nappal kezdődött és december 23-ig tartott.) Nemcsak a pártusok, hanem a dákok körében is jelen volt ez a fejfedő. – Mithra neve a K-mediterrán térségben: Mithrász, Rómában: Mithras formában rögzült. (A Mithrával kapcsolatos információkat elsősorban László Levente, Nagy Levente és Szabó Ádám Mithras és misztériumai címmel, 2005-ben megjelentetett kiváló könyvéből merítettem.)

Mithrász misztériumai »–100 után« kezdtek elterjedni a hellenisztikus kultúrkör ÉNy-i területein is. Ekkoriban mindenfelé hódított a messiás-király eszméje. Figyelmet érdemlő körülmény, hogy Mithridatész Eupator pontoszi király mesés életrajza már megdöbbentő erővel illusztrálja a messiás-király eljövetelében való eszkatológikus reménykedést (és részben gyakorlatot): születését csillag adja hírül, a királyfi neveltetése beavatási próbák sorozatából áll, koronázásakor a királyt Mithrász megtestesüléseként mutatják be. – A térség királyait rendre összefüggésbe hozták Mithrásszal. Talán a számtalan „Mithr" névkezdettel megnevezett uralkodó mindegyike Mithra/Mithrász inkarnációjának tekintette magát?

Mithrát a pártus területeken mindenfelé imádták, a Fiúisten különleges kapcsolatban állt a pártus királyokkal. A pártus papok áldozatokat mutattak be Mithrának és Anahitának is. II. Mithradatész pártus uralkodó (»–088-ig« uralkodott) koronájának hatágú csillaga tulajdonképpen egy stilizált napkorong volt, ami ugyancsak Mithra jelképe. A pontoszi királyok pedig (egészen a bukásukig, »–063-ig«) személyes istenükként tisztelték Mithrászt.

I. Tiridatészt Rómában, koronázták örmény királlyá, mégpedig »062-ben«. Tudnivaló, hogy ez az örmény király Mithrasként tisztelte Néró császárt. A »071 után« Rómába menekült kommagénéi királyi család tagjai (Mithridatész Kalliníkosz, a felesége: Laodiké, a fia: I. Antiokhosz Epiphanész) révén gyorsan elterjedt befolyásos római körökben Mithras tisztelete, ami hamarosan sajátos misztériumok kialakulásához vezetett az egész birodalomban.

Irodalmi vonatkozásban említést kell tenni Papinius Statiusról (»045–096«), a görög és latin nyelven író római költőről, az első olyan ismert római szerzőről, aki Mithrát/Mithrast már nem perzsának vagy pártusnak tekintette. Mithras a szilárd erkölcsiség jelképeként vált Róma egyik legkedvesebb istenévé. (Korábban, Rómában az Ízisz-Szerápisz egyiptomi-hellenisztikus

gyökerű misztériumvallás elterjedése is hasonlóképpen ment végbe.) A római Mithras-kultusz a forrásokban átmenet nélkül, kiforrott teológiával, liturgiával és szimbolikával jelent meg. Rómában a Nap újjászületésének ünnepét már az »első század második felében« is dec. 25-én, tehát nem a napfordulón, hanem pár nappal később ünnepelték, s ez mind Mithras, mind Jézus Krisztus kultuszához kötődhetett. Az első Mithras-szentélyek, kultuszképek az adminisztratív és katonai központok környékén tűntek fel, s ott semmilyen római előzményük nem volt. Mindez tudatos terjesztő tevékenységre, vallási mozgalomra, nem földalatti mozgalomra, hanem a hatalom által felkarolt szerveződésre utal. Korai (»080–120 között« épült) Mithrasszentélyek a Rajna-vidékén, a Duna-mentén, a Balkánon, valamint a júdeai Caesareában is működtek. A Mithras-misztériumok »140 körül« csaknem az egész Római Birodalomban elterjedtek, a népesebb, gazdagabb családok saját használatú szentélyeket is építettek, különösen a Ny-i, latin nyelvű tartományokban, de a balkáni határvidéken is.

Hispániában, valamint az afrikai és a galliai provinciákban, azokon a területeken, ahol ezzel párhuzamosan a kereszténység terjedése hasonlóan viharos gyorsasággal zajlott le, jóval kevesebb korai Mithras-szentély épült. (Hispániában és Britanniában csak a »02. sz. második felében« épültek az első mithranaeumok.)

A szemlélő előtt olyan kép rajzolódhat ki, hogy Mithras-kultusz állami támogatása épp a keresztény gyülekezetek spontán szaporodására választ adó ellenakció lehetett. Róma a történelmi Jézus vallásával szemben az időtlen (?) Mithras kultuszával vette fel a harcot. Elvégre mindkettő istenfiúnak tekintendő, mindkettő születését égi jelenségek jelezték előre, mindkettő a világosságot hozta el nekünk, mindkettő dec. 25-én született, méghozzá barlangban (barlangistállóban), mindkettő valamely szilárd erkölcsiség hirdetője, híveik mindkettőt királynak és megváltónak tartják. Csak a hangsúlyokat kell (a hatalom érdekeinek) megfelelően kitenni... – Miért nem foglalkozott eddig senki komolyan azzal a kísértő gondolattal, hogy eredetileg nem két különböző istenről, hanem talán egyazon Fiúistenről volt szó, hogy Jézus Krisztus különleges emberi lényének talán egyik fontos aspektusa nem más, mint Mithra utolsó, immár végleges megtestesülése?

Nos, én mindezek ellenére nem gondolom, hogy Mithra eme megtestesülése azonos lenne Jézus személyével, hanem sokkal inkább azt gondolom, azonos lehet a fentebb említett kommagénéi Mithridatész Kalliníkosszal, aki »071-ben« talán éppen 75 éves lehetett. Ám, komolyan úgy vélem, hogy Jézus és Mithra világrajövetele azonos napon, azonos év azonos napján történt, – de erről majd később...

Egyáltalán nem mellékes körülmény, hogy Jézus apja a Talmud egyik passzusa szerint egy Pantera nevű tíruszi íjász volt, aki Pártia szentföldi területének elvesztése után a rómaiak seregéhez csapódott. – A Római Birodalom hadseregében mindenfelé, még Britanniában is igen nagy szerepet játszottak a pártus eredetű alakulatok. – Figyelmet érdemel, hogy német archeológiai leletek között létezik egy sírkő, melyen a Tiberius Julius Abdes Pantera név olvasható, és az Abdes (=Abd Shem?) esetleg azt jelentheti, hogy „Nap szolgája”, így az ott eltemetett Pantera talán ugyanúgy a Mithras-kultusz követője volt, miként a Jézus apjaként megjelölt pártus Pantera (József) is esetleg, eredetileg Mithras-hívő lehetett.

Commodius császár, aki egyébként rendszeresen Ízisz szertartásokon is részt vett, a »02. sz. második felében« a Mithras-kultuszt állami kultusszá nyilvánította. A mithraizmus ekkor lett a Római Birodalom hivatalos vallása, Mithrast a birodalom védőszentjeként és élharcosaként ünnepelték, kultusza magába olvasztotta az eredeti római Napisten kultuszát is. Aztán Septimus Severus római császár (»193–211«) uralmának fő támasza ugyan a hadsereg volt, ám császári udvartartásában jelentős pozíciókat töltött be a Mithras-hívők közössége.

Iusztinosz keresztény mártír »160 körül« megírta Apológiáját és a Beszélgetés a zsidó Trüphónnal c. értekezését, melyekben keresztény tipológiát alkotott, valamint a keresztény és a zsidó kultúra lényegi hasonlósága mellett érvelt. Ő volt az első ismert keresztény szerző, aki

ezzel párhuzamosan a Mithras-misztériumokról is írt. Szerinte Jézus születése az apokrif Jakab-evangéliumban írtakhoz hasonlóan, egy barlangban történt. Iusztinosz arról is megemlékezett, hogy Izaiás próféta gondolata szerint a Messiás egy sziklabarlangban lakott. Ezek alapján akár arra is gondolhatnánk, hogy a Mithras-hívők kisajátították volna Krisztus barlangban születésének történetét, de tudjuk, hogy a dolog fordítva áll: Mithra az évszázadokkal korábban élt ind és perzsa hívei szerint is rendre sziklából születik újjá!

Az ismert gondolkodók közül aztán többen megismerkedtek a Mithras-kultusszal. Az Igaz szó c. kereszténységellenes közép-platonikus irat »180 k.«, amit csak Origenész ellene írt művéből ismerünk, Mithras misztériumainak alapos ismeretéről tanúskodik. A szerző (Kelszosz) szerint a Mithras-misztériumok és a keresztény rítusok összehasonlítása révén megállapítható, hogy „*a keresztények leutánozták az ősi pogány szertartásokat*". Kelszosz szerint a keresztény szertartások és a Mithras-misztériumok közötti különbségek csak a két szertartás, a két tanítás részletes egybevetésével ragadhatók meg.

Tertullianus, a karthágói származású szónok és ügyvéd fiatal korában magas beavatási fokozatot ért el a Mithras-hívők körében. A harmincas éveiben járt, amikor »193 k.« megkeresztelkedett. Valamennyi ismert műve ezután keletkezett. Művei a Mithras-misztériumok kutatóinak értékes forrásai, hiszen korábban beavatottja volt a misztériumoknak. Az eredetileg a Mithras-misztériumokkal összefüggésben megismert fogalmait: feltámadás, mártíromság, kenyér felajánlás, szentség, ő már keresztény értelemben alkalmazta. Vitatkozott azokkal, akik a keresztény hitet filozófiára akarták cserélni, de kiemelte a keresztény teológiai jelentőségét. Az általa is terjesztett elképzelések szerint a mártírok azonnal a paradicsomba kerülnek, újjászületnek az örök életre. Ekkoriban az ókeresztény ábrázolásokon még sem a kereszthalált, sem a feltámadást nem jelenítették meg, ám az ő halál- és feltámadás-értelmezése – a Mithras misztériumokhoz hasonlóan – már a halál és újjászületés „eljátszásán" alapult.

Tertullianus áttérése csak egy eset volt a számtalan másik között. Szent Ciprián keresztény vértanú Karthágóban, »258-ban«, a hatóságok előtt tett vallomásában megemlékezett arról, hogy szülei gyermekkorában vallásos nevelést biztosítottak számára: „*még nem voltam hétéves, amikor beavattak Mithras misztériumaiba*" – mondta.

Aurelianus császár (»270–275«), aki vallásreformátor is volt, a Mithras-kultuszon igyekezett „módosítani", avagy inkább a korábbi napkultuszt akarta államvallásként felújítani. Arra törekedett, hogy „Sol Invectust" (a Legyőzhetetlen Napistent) a hagyományos római vallás főistenévé tegye. Mindenesetre a Sol Invectushoz kapcsolódó ünnepnap változatlanul dec. 25. maradt, de ennek kapcsán leginkább önmagát ünnepeltette. Mint széles körben ismeretes, a császári napkultusz hátterében az a hit állt, hogy egyszer eljön a boldog békekorszak, amikor az istenek újra megjelennek a földön. Ezek az istenek pedig nem mások lesznek, mint maguk az egykori nagy és nemes uralkodók. Ebből következik, hogy az Aurelianushoz hasonló egyeduralkodókat, akikben az állam fensége és a birodalom egysége ölt testet, az alattvalóknak istenemberként kellene tisztelniük. – Nem sokkal később azonban Diocletianus császár (»284 után«), a nagy keresztényüldöző, aki újjászervezte (polgárosította) a birodalmat, »307-ben« hivatalosan (újra) legfőbb oltalmazó istenséggé nyilvánította Mithrast. Ekkor a Mithras-misztériumok népszerűsége a római elit körében elérte a csúcsát, az augustusok és caesarjaik mindenfelé feliratokat állítottak a Mithras-tisztelet megörökítésére. Diocletianus igyekezete azonban nem tudta megállítani a kereszténység térhódítását. Britanniából a keresztények már »295 körül« kiszorították a Mithras-szertartásokat, s másutt is hasonló folyamatok kezdődtek.

A következményekről is tegyünk vázlatosan említést: Nagy Konstantin császár a »310-es évektől« sokáig tétovázott, hogy a mithraizmust vagy a kereszténységet válassza államvallásnak, majd a »320-as években« a kereszténység javára döntött. A pogány szimbólumok és a Mithras-ábrázolások »323 után« eltűntek a pénzérmékről. Sorra épültek a keresztény templomok, és gyakran pogány templomok átalakításával hoztak létre keresztény

szentélyeket. Ugyanakkor nem ismeretes egyetlen olyan megoldás sem, hogy egy korábbi Mithras-szentély működött volna tovább keresztény templomként. (Ez talán arra utal, hogy a Mithras-tisztelet még sokáig jelen lehetett a római közéletben. Nem lehetetlen az sem, hogy maguk a keresztények nem voltak hajlandók bemenni valamilyen megfontolásból a funkcióvesztett Mithras-szentélyekbe.) Gratianus császár aztán »382-ben« – a pogány vallásokkal együtt – betiltotta a Mithras-kultuszt. Az alexandriai kormányzó és a helyőrség parancsnoka császári kezdeményezésre »389-ben« véget vetett az alexandriai teológiai iskola működésének, és sivatagi szerzetesek közreműködésével leromboltatta az ottani Mithraeumot. Alarik (?) vizigót király „forradalma" során aztán, »395-ben« felgyújtották az eleusziszi Demeter-szentélyt, a Mithrászkultusz ősi vallási központját is.

Itt lezárhatjuk a mithraizmussal kapcsolatos fejtegetéseinket, s rátérhetünk a pártus és római történelem, a keresztény és a zsidó hagyomány Jézus személyével összefüggő történeteire.

***

Egyes apokrif iratok szerint Mária pártus hercegnő volt, akinek az apja Adiabene Nakeb vagy Pacor néven nevezett hercege, anyja pedig Grapte, Kharax hercegnője volt. Az itt említett Adiabene nem azonos a Tigris és Eufrátesz tájékán fekvő Adiabene pártus országgal, hanem ez az Adiabene a Bibliában Galileának és a Szamáriának nevezett tartományok területe egy részének elnevezése volt. Feltételezhető, hogy e tartomány hercege a több száz kilométerre fekvő Adiabene pártus királyság kiterjedt dinasztiájához tartozott, így innen származhatott a terület neve. A Grapte nevű hercegnő Pártia Kharax elnevezésű D-mezopotámiai országa uralkodó dinasztiájának egyik nőtagja volt, akit hozzáadtak Pacor herceghez. A Toledot Jesú című zsidó írás szerint egy ugyancsak az Adiabene-családba tartozó Heléna nevű nőnek, tehát Nakeb herceg közeli rokonának palotája volt Jeruzsálemben (a Zwingli-reformáció svájci Bibliája 1755-ös kiadásának térképmelléklete meg is jelölte a palota helyét). Ide tartozik még, hogy Josephus Flavius Jewish Antiquites címen ismert írása szerint: „*az Adiabene származású Helénának, aki Jeruzsálemben lakott, Monobazos volt a férje*". Később Heléna és Monobazos fia, Izates király lett Adiabenében – persze nem Galileában, hanem az Adiabene nevű pártus országban.

Nakeb és Grapte állítólag egy zsidó kereskedő tanácsára vették fel a Joakim és Anna neveket, illetve tértek át a szóban forgó területen domináns vallásra. Az Ószövetség Istenéhez imádkoztak, hogy megszülessen végre rég várt gyermekük, de sokáig eredménytelenül. Felkeresték tehát a pártusok egy papnőjét, aki sikeresen avatkozott közbe. Mária születésének időpontja a hagyomány szerint 16 évvel Jézus születése előtt, tehát »–017-ben«, szeptember 08-a, Kisboldogasszony napja lehetett. A Toledot Jesú című zsidó írás szerzője is említést tett arról, hogy a Jeruzsálemben élő Heléna „királynőnek" született egy Mirjam/Mária nevű rokona, aki szüleitől igen nagy vagyont és földbirtokot örökölt Adiabene tartományban. (Jakab apokrif előevangéliuma, amit állítólag maga Jakab, Jézus mostohatestvére írt, beszámol Mária születéséről és neveltetéséről. Szerzője azt is közli, hogy Józsefnek, Mária párjának már voltak gyermekei, mikor eljegyezte a Szüzet. Magát Jakabot Jézus idősebb testvéreként mutatja be. Tamás apokrif gyermekkor-evangéliuma ugyancsak Jézusnál idősebbnek mutatja be Jakabot.)

Ekkoriban Júdeában már hosszabb ideje az a Heródes uralkodott a felsőbb római hatalom jóvoltából, aki igyekezett a római és a zsidó hatalmat minél nagyobb területre kiterjeszteni. Így vált az említett (szentföldi) Adiabene elnevezésű hercegség is országa határterületévé. (Nagy Heródes vér szerint nem igazán volt zsidó, de a Makkabeus-leszármazott Mariamménak, II. Hürkanosz János unokájának a férje volt.)

Heródes a (szentföldi) Adiabene felett nem rendelkezett korlátlan hatalommal. Ez a terület valamiféle autonóm zóna, Júdeával sajátos viszonyt ápoló hercegség lehetett, miként a

szomszédos „Tízváros” területe sem tartozott Júdeához, de Szíriához sem. A terület kormányzása Jusef (Józséf/József, tehát Pandar/Pantera) kezében volt, akinek hatalomgyakorlását Heródes eleinte talán épp riválisai, a Hasmoneus-dinasztia legyőzése, féken tartása terén szerzett érdemeire tekintettel támogatta. József állítólag Mária másod-nagybátyja, tehát Joakim (Nekab/Pacor) másod-unokatestvére volt.

Pártia korábban, a terjeszkedő és az elfoglalt területeken zsidó hittérítést megvalósító Hasmoneusok hanyatlása idején szervezte be államszövetségébe ezt az Adiabenének nevezett területet, amit a római hódítók megérkezéséig kezében is tartott. A pártus uralom idején éledhetett újjá Galileában és Szamáriában a hosszú évszázadokkal korábban élt Melkizedek nevével fémjelezhető szentföldi vallási irányzat is – az „elveszett izraeli törzsek” eredeti vallása –, ami aztán a kései mithraizmus bizonyos hatásaival is összefüggésben, de alapvetően Keresztelő Szent János missziója, továbbá Názáreti Jézus tanítása révén képezhette a magját a keresztény vallásnak. (Itt kell utalnunk a kánaáni asszony által Dávid fiának nevezett Jézus igen fontos szavaira Máté evangéliumának 15. fejezetéből: „*Én nem küldettem máshoz, csak Izráel házának elveszett juhaihoz*”. – E „juhokat” említve egyértelműen Galilea és Szamária „elveszett” izraeli törzseinek leszármazottaira utalt Jézus, akiket megkülönböztetett a „kánaániaktól” (filiszteusoktól?) is. Az „elveszett juhok” évszázadok múltán sem érezték magukénak azt a vallást, amivé Júdea urai alakították át Izrael eredeti vallását.)

Ezzel párhuzamosan, vagy még ezt megelőzően, a szentföldi pártus uralom idején alakult ki az esszénusok vallási irányzata is, ami különösen sok elemet vett át a mithraizmusból, s ezáltal bontakozhatott ki az Atya–Anya–Fiú szentháromság hite, ami a legfontosabb előzménye lehetett a keresztény Szentháromság fogalomnak is. Egyes vélemények szerint az esszénusok voltak a korai kereszténység ihletői, és ők vallották először, hogy szentség a templomi áldozatoktól függetlenül is létezhet. Teológiájuk és filozófiájuk nagy hatással lehetett Jézusra és Keresztelő Szent Jánosra is.

A különböző megközelítések egybevetésével nyert képünk szerint Pandar/Pantera, azaz József a római hatalom helyi katonai vezetője volt, aki a római politika érvényesítése jegyében igyekezett biztosítani Galileában és Szamáriában a vallásszabadságot. Ez a politika természetesen igyekezett garantálni a helyi társadalom, köztük nem utolsósorban Adiabene Nakeb vagy Pacor néven nevezett hercege, valamint Grapte, Kharax nevű hercegnője, tehát Joakim és Anna vallási életének nyugalmát is.

Nyilvánvaló, hogy a »–01. század derekán« érvényesült pártus uralom nem kedvezett a zsidók Galileai megtelepedésének. Galilea korabeli etnikai viszonyairól megállapítható, hogy szinte egyáltalán nem éltek zsidók a korábbi É-Izrael lakóinak – tőlük eltérő vallású és származású – leszármazottai között. A „galileai” megnevezés maga pedig csúfneve volt a gójoknak, tehát a nem zsidó „idegeneknek”; a tartományt a pogányok Galileájának is nevezték. A korábban, nem tudni mekkora számban, számarányban ott élt zsidók még a Makkabeus-lázadás idején, vagy valamivel azután telepedhettek át Júdeába.

Ezen a ponton kell említést tennünk arról, hogy a Jézus családjával és tevékenységével kapcsolatos zsidó forrásokra vonatkozó ismereteink csaknem kizárólag Badiny Jós Ferenc interpretációira szorítkoznak. Badiny életművének jelentős része e források kutatására és feldolgozására irányult. Nem hallgathatjuk el, hogy bizonyos szakmai körök álláspontja szerint Badiny kutatóként nem vehető komolyan, ám azt a véleményüket tételesen nem támasztják alá. Érdemi vitába senki sem bocsátkozott Badinyval, sokkal inkább az agyonhallgatás lett Badiny eredményeinek a sorsa. Továbbmegyek, nincs tudomásom arról, hogy e téma (a Jézus személyére és környezetére vonatkozó apokrif, zsidó és pogány közel-keleti források közléseinek értelmezése egymással összefüggésben) bárhol a világon elfogulatlan elemzés tárgya lenne. Sem a zsidó, sem a keresztény, sem pedig az ateista körök ilyen irányú szándékai nem vehetők észre, úgy tűnik, ilyen kutatás egyáltalán nem is folyik. Talán mindegyik említett

csoportnak kényelmetlen e kérdések alapos megtárgyalása? Mindenesetre, a szakmai körök a lényegi dolgokról megértően hallgatnak.

Ez a hallgatás különösen a Jézus korában tapasztalt szellemi pezsgéssel való összehasonlítás fényében tűnhet döbbent csendnek. Ismeretes, hogy Mária gyerekkorától Jeruzsálem pusztulásáig a szanhedrin (papi főtanács) és a bét hammidrás (az értelmezés háza) hivatalosan foglalkozott a Biblia értelmezésével. Vezető képviselőik: Sammaj, illetve Hillél, később: Gamaliél, továbbá Jóhanan ben Zakkaj, végül: Akiba ben Józséf a rabbinikus irodalom megalapozói voltak, és első nagyságai lettek. A hivatalos vallásosság sokakat nem elégített ki, így azt a szerepet, amit korábban a próféták élőszóban előadott beszédei játszottak, ekkor már írásban terjesztett művek, röpiratok töltötték be. (Ezeket összefoglaló néven apokalipsziseknek nevezik.) Jellemzőjük a pszeudonimitás, a szerzők ismeretlensége volt, akiknek legfeljebb pártállása sejthető, akik valamelyik bibliai szereplő szájába adták saját korukra, esetleg a közvetlen jövőre vonatkozó szavaikat. Így jelentek meg kisebb írások: pl.: Ádám és Éva élete, Hénokh apokalipszise, Noé apokalipszise, Ábrahám apokalipszise, Jákób és fiai apokalipszise, Mózes apokalipszise, Salamon apokalipszise, Illés apokalipszise, Jesajá apokalipszise, Jeremiás apokalipszise, Barukh apokalipszise, Ezékiel apokalipszise, Jób apokalipszise, Ezra apokalipszisei. Megjelentek továbbá nagyobb terjedelmű kompilatív jellegű iratok is, mint a Jubileumok könyve, valamint A tizenkét ősatya testamentuma.

Ezek a munkák, noha eredetileg talán héber vagy arámi nyelven íródtak, ránk többnyire görögül, esetleg szír, kopt, örmény, arab, latin stb. fordításban maradtak, mivel „eretnekségük" miatt a hivatalos zsidó irodalmi élet később kivetette őket, igaz viszont, hogy sok közülük utat talált az ókeresztény irodalomba. A szentföldi szellemi élet irodalmilag legtermékenyebb irányzata az esszénusok laza szervezetű, de egy időben, a Holt-tenger vidékén kolostort is fenntartó mozgalma volt. Szembehelyezkedtek a hivatalos jeruzsálemi vallásossággal, így nem csupán önálló bibliaértelmezést, hanem kiterjedt saját irodalmat is alkottak. Könyvtáruk egy része a Holt-tengeri tekercsek révén maradt fenn, s ez arra utal, hogy a kor apokrif irodalmának jó része egyenesen esszénus körökből származott, de legalábbis igen közel áll az esszénusok gondolatvilágához.

Visszatérve Júdea politikai viszonyaihoz, Heródes gondolkodását Adiabene (Galilea és Szamária) vonatkozásában ambivalencia jellemezte, taktikai megfontolásból tisztelte a terület rómaiak által garantált autonómiáját, de Izrael újraegyesítésére irányuló stratégiáját a pártusok iránti ellenszenve, valamint zsidó alattvalóinak feléje megnyilvánuló, ugyanilyen értelmű nyomása vezérelte. A zsidó és a gój közösség ellentéte a vallási kérdésekben évszázadokkal korábban támadt meghasonlás következménye volt. Galilea őslakosságának vallása közel állt az eredeti kánaáni valláshoz, Melkizedek vallásához, az Éli-hithez, azaz Elohim tiszteletéhez. (Elohim/Éli egy ószövetségi Isten-megnevezés, amit a zsidó vallás és ideológia egyeduralma idején, Júdeában háttérbe szorított az uralkodó körökben preferált Jahve név használata. Egyébként e két istenmegnevezés arra utal, hogy az Ószövetségi Biblia legalább kettős gyökerű. – A Talmud két helyen is úgy ír Máriáról, Jézus édesanyjáról, mint „Éli lányáról".) Galilea szentélyei magaslatokon helyezkedtek el, maga Erzsébet, Grapte/Anna hercegnő sógornője (Nakeb/Joakim húga) is ilyen magaslati helyre, a Jeruzsálem területével határos, az Olajfák-hegyén álló „Melkiilu" (egyes értelmezések szerint Astoret/Astarte/Anahita/Innana, vagy Fény Szüze) templomába járt imádkozni, ugyanis férje, Zakariás e templom papja volt. (Galilea magaslatokon épült templomait a velük ellenséges zsidók a „korrupció helyeinek" nevezték.) Mária (Erzsébet unokahúga) is ebbe a templomba került három éves korában. (Mária születésének apokrif evangéliuma írja: „*E templom körül 15 lépcső volt a feljárat, tudniillik a templom egy magaslat tetején épült, és nem lehetett másképp felmenni a templom kerületén kívül levő szentélyhez, csak a lépcsőkön át*". Pszeudó-Máté apokrif evangéliumában áll: „*beadták a kis Máriát a szüzek hajlékába, akik éjjel-nappal az Isten magasztalásával foglalkoztak. Midőn őt az Úr temploma elé helyezték, a 15 lépcsőn oly gyorsan ment föl,*

anélkül, hogy hátratekintett volna, (…) mindazok, akik ezt látták, megbámulták, sőt a templom papjai is csodálkoztak".)

Megjegyezzük, hogy más álláspont szerint Mária a Tábor-hegyen, megint más álláspont szerint a Karmel-hegyen álló templomba került. Mária a Pszeudo-Máté evangélium szerint különösen ügyesnek bizonyult a fonalgyártásban. Ez a megállapítás értelmet nyer, ha összevetjük a Szkítopolisz/Beth-Shaan városának lenvászonszövési monopóliumára vonatkozó információkkal. A templom papjai szervezték e világszerte keresett termék előállítását. Ez templomi privilégium volt. Megjegyezzük továbbá, hogy Badiny értelmezésében az ősi, galileai Betlehem város, Jézus születésének helye, – ami nem azonos a későbbi (Jézus kora utáni), júdeai Betlehemmel – nevének (több száz évvel korábbi ékiratokon: Bit-Lah-Mi) valószínű jelentése: a Fény Szűzének otthona. (A júdeai Betlehem területén éppen ebben az időszakban nem volt lakott település, Flavius sem tett róla említést. Ott egy falut a »második század derekán« kereszteltek át a Bethlomon névre.) Egy szentföldi legenda szerint Mária apja nem érte meg lánya felnövekedését. Halála után a talán ekkor még élő feleségét, Annát, valamint Anna lányát, Máriát Erzsébet vette gondjaiba.

Eltelt néhány esztendő, s Mária (koncepcióm szerint: »–007/006 körül«) eladósorba került. Ekkor egy Abiatar nevű főpap felszólította a templomi tanácsot, hogy Máriát adják ki neki, mert az ő fia akarja feleségül venni. Terve nem sikerült. Állítólag a templomi tanács engedett volna, de maga József, azaz Pandar/Pantera, Mária későbbi férje megakadályozta e házasság létrejöttét, s ez a lépés nyilván nem segítette a Júdea és Galilea vezető körei közötti viszony enyhülését. Ebben az időben egyébként rendkívül kiéleződött a belpolitikai feszültség Heródes államában, – és a Római Birodalomban elrendelt népszámlálás és vagyonösszeírás kiváltotta a zeloták folyamatos háborgását is.

Mária hamarosan, koncepcióm szerint a »–005-ödik« év tavaszán áldott állapotba került. Abban a kérdésben nem foglalnék állást, hogy József ezt megelőzően vette-e feleségül, vagy ezután. A legalább 45, de lehet, hogy már 50 éves Erzsébet ekkor már egy ideje várandós volt Jánossal (Keresztelő Szent Jánossal). Zakariás és Erzsébet háza Jeruzsálemhez közel, Ein Keremben állt. János állítólag pontosan hat hónappal Jézus előtt, június 24-én született meg.

Josephus Flavius szerint már ekkoriban, még Heródes életében kitört egy lázadás Jeruzsálemben, amikor a rómaiak aranyozott sast helyeztek el a Templom főhajója fölött. A lázadást Heródes verte le. Ez az esemény rávilágít arra, hogy a zsidók jelentős része elégedetlen volt Heródesnek a vallásszabadság dolgában római érdekeket és elveket kiszolgáló politikájával. Feltehetőleg a római hatalmat és a vallásszabadság ügyét képviselő József is ekkor bukott meg politikailag.

A Megváltó gyermeksége arab evangéliumának szerzője írta: „*Történt pedig, hogy mikor Heródes királysága alatt Jézus megszületett a júdeai Betlehemben, napkeletről mágusok érkeztek Jeruzsálembe, amint azt megjövendölte Zarathusztra*". A Pártiából érkező mágusok (papok, bölcsek, háromkirályok): Gundofár, Melchior és Balthazár voltak. Ezek a papok közelebbről talán a mezopotámiai Sippár városából, az ottani asztrológiai iskolából érkezhettek. (Talán már e papok missziója, de legkésőbb Jézus kereszthalála és feltámadása után a pártusok egyes területein és országaiban átértelmezték az Anahita-Mithra vallást, s lényegében már Jézus vallásának, a kereszténységnek egy korai változatát kezdték gyakorolni. Bizonyos adatok szerint Edessza tekinthető a kereszténység első központjának, mert Abgár király felvette a kapcsolatot Jézussal. Kicsit később Tádé apostol és tanítványa, Addai ápolta az edesszai kapcsolatot, s térítette meg az edesszaiakat.)

Itt érdemes említést tennünk arról, hogy Rudolf Steiner, az antropozófia atyja szerint létezik reinkarnáció, és Jézus testében Zarathustra individuuma született újjá, így Jézus már gyermekkorában is nagyon bölcsnek mutatkozott. Steiner úgy vélte, a 12 éves Jézus szülei azért

döbbentek meg a templomban, mert a bensőséges, mély érzésekkel teli, bűntől mentes gyermekük hirtelen bölcsnek is mutatkozott. (Steiner egyébként két jézusi személyről elmélkedett, egy „náthániról" és egy „salamoniról", utóbbinak születéséről Máté evangéliuma tudósított, míg az előbbinek Steiner álláspontja szerint gyerekként nem lehetett individualitása, bölcsessége, hiszen az ehhez szükséges tapasztalatokkal még nem rendelkezhetett. – Az „antropozófus" gondolatai számunkra azért érdekesek, mert nem tekintette lényegtelennek, hogy azonos vagy hasonló csillagzat alatt nyilvánvalóan több gyermek született, ők valamennyien aspirálhattak volna a napkeleti bölcsek által meghirdetett kimagasló történelmi szerepre.)

Mint már említettük, Jézus születési helye, Betlehem (régi ékiratokon Bit-Lah-Mi) nem Júdeában, hanem Galileában volt, Názárettől 6 km-re. (A jeruzsálemi Talmud szerint Jézus a betlehemi hercegi palotában született meg.) Mint az imént megjegyeztük, a júdeai Betlehem ekkor még talán nem is létezett. A galileai Betlehem közelében emelkedett a Tábor-hegy. Názáretnek, Mária és József lakhelyének a neve ekkoriban Naggaret volt. Azt mondják egyes kutatók, a naggar szó eredetileg asztalost, ácsot jelentett, s talán innen eredeztethető, hogy a Talmudban is Naggar fiának említették Jézust, s ilyen alapon gondolták az evangélisták is úgy, hogy József/Pantera egy ács lehetett.

Alexandriai Kelemen, azaz Clemens Alexandrinus (»150-215«) keresztény tudós, az alexandriai iskola vezetője szerint Jézus Augustus uralkodásának huszonnyolcadik évében született. A korai keresztény írók ezt a nézetet fogadták el. Ez a hagyományvonal a 12. századig erős maradt, azután tovább hagyományozták a kései középkor arab és reneszánsz tudósai is. Általában ezt az évet a »–002. évnek« vagy »–003. évnek« szokás tekinteni.

Furius Dionysius Philocalus római tudós, Damasus pápa kalligráfusa szerkesztett egy Krisztus születésére vonatkoztatott keresztény naptárat. Róma alapításától – ami 22 évvel követte az első olimpiai játékok megnyitását (»776«), tehát »–754-től« számolta az éveket, a 753-adiknak tekintett év után „keresztény éveket" alkalmazott; december 25-ére tette Jézus születésnapját. Szerinte tehát Jézus »–002/001-ben« született.

Hippolitosz a Dániel könyvéhez írt magyarázatában (»202 körül«) arról írt, hogy Jézus Augustus császár 42. évében, december 25-én, egy szerdai napon született meg Betlehemben. Ez az időpont Beda Venerabilis szerint a Kleopátra és Antonius halála utáni 27-edik évre, a korábbi római kronológia 752-edik évére tehető. Így írt: „*Jézus Augustus császár uralkodásának 42. évében, Kleopátra és Antonius halála utáni 27. évben, amikor Egyiptomot is provinciává tették, a 193. olimpia 3. évében, ab Urbe condita a 752. évben… a 6. világkorszakot eljövetelével megszentelte*". (Megjegyezzük, hogy Augustus császár uralkodását éppenséggel lehet számítani »–042-től«, mivel ekkor történt, hogy a triumvirek legyőzték Brutust és Cassiust, vagyis a köztársaság seregét Philippinél. Ám Octavianus (Augustus) ekkor nem egyedül került hatalomra. Csak »–031-ben« szerezte meg az egyeduralmat, amikor legyőzte VII. Kleopátrát és Marcus Antoniust az actiumi csatában, és csak a »–030-as« év az Augustus-éra, tehát az ún. Alexandriai korszak kezdőéve, mely éra Keleten sokfelé használatban volt. – Mindenesetre Heródes már »–032-től« Augustus kegyeltje volt.)

Mindebből az bontakozik ki előttünk, hogy míg Hippolitosz szerint Jézus születési éve összhangban van a római keresztény körökben elfogadott időszámítással, addig Beda, bár nem vitatta az Augustus 42. uralkodása évére vonatkozó, széles körben elterjedt nézetet, de arra helyezte a hangsúlyt, hogy ez az év az actiumi csata utáni 27., tehát nem a 31. év lehetett. Ezzel Jézus születésére vonatkozóan valójában a »–005. év« mellett tette le a garast. Ilyen összefüggésben Alexandriai Kelemen fentebb említett álláspontja alapján Jézus a »–004. évben« (28. uralkodási év) született volna. (Itt jegyezzük meg, hogy a történetírás a mai napig nem ehhez a »–030-adik«, hanem csak a »–027-edik« évhez rendeli Octavianus császárrá tételét, az Imperator Caesar Augustus cím hivatalos felvételét, a császárság megalakulását. Az

emberben felmerül a gyanú, hogy ez a „késedelem” a hatalma teljében lévő diktátor idején teljesen indokolatlan lett volna, inkább arról lehet szó, hogy az érett középkorban Bedának olyan tekintélye volt, hogy a kronológia szerkesztői nem kívánták vitatni a császárság kezdete és Jézus feltételezett születési éve közötti 27 éves időszakaszra vonatkozó megállapítását. Mivel az időszámítás kezdetét még kevésbé akarták volna vitatni, – a mi szerencsénkre – megőrizték ezt a logikátlanságot, ami – más kronológiai anomáliák mellett – önmagában is felhívja a figyelmünket arra, hogy Jézus születési éve nem esik egybe az időszámítás kezdetét megelőző évvel.)

Egy anonim minorita szerzetes írta a Flores Temporum c. krónikájában 1292 körül: „*Hatodik korszak* [világnap]. *Jézus Krisztus megszületett Betlehemben Szűz Máriától. A világ kezdete óta akkor eltelt 5199 év, ahogyan Orosius ás Augustinus írják. Jézus előtt eltelt 5199 év. Ábrahám óta 2015 év. Dávid óta 480 év. Róma városának alapítása óta 752 év*”. Érdekes továbbá, hogy Eusebius egyházatya Jézus születését nem a 193. olimpia harmadik, hanem a 194. olimpia negyedik évére tette, ami állítólag azonos lenne Róma alapításának 753-adik évével.

Dionysius Exiguus apát – az interpretációk többsége szerint – a keresztény időszámítást Augustus uralkodásának harmincadik évével indította volna, ami így nála (is) megfelelne az »időszámítás alapévének«. Egy elterjedt álláspont szerint a Dionysius-féle számításban a keresztény évszámítás kezdete a 195-ödik olimpia első éve lehetett, ami azonos volna a Róma alapítása utáni 754-edik évvel. A „kis szkítaként” is emlegetett egyházfi az »520-as években« élt és dolgozott szerzetesként Rómában. Nevéhez fűződik a Róma alapításától levezetett keresztény időszámítás megalapozása, és szerzője volt a Húsvéti Ünnepek Könyvének, ami (a Hold járására építve) képezte alapját a keresztény ünnepnapok kiszámításának. Dionysius »525 k.«, a rendelkezésére álló adatok alapján meghatározta Jézus születésének időpontját, majd egy 532 éves „húsvéti ciklust”, illetve egy »532-től« induló húsvéttáblázatot állított föl. (Munkájának kőbevésett összegzése ravennai naptárkő néven ismeretes. Kérdés: a fennmaradt kő az eredeti-e, vagy később vésték-e át valamilyen megfontolásból?) Húsvéti ciklusának alapja a 19 éves holdciklus és a hét napjainak visszatérése a négyéves szökőciklusban (19x28=532); úgy gondolta, hogy az első ciklus »532-ben« ér véget, vagyis ez a ciklus ennél éppen 532 évvel korábban kezdődött. – Egy pápa »607-ben« ugyan kísérletet tett az apát által kidolgozott rendszer bevezetésére, ám az hamarosan feledésbe merült.

Egy másik gondolatmenet alapján: mivel Jézus megkeresztelkedése, ami Lukács evangélista tanúsága alapján Tiberius császár tizenötödik uralkodási évére esett, a Megváltó életének harmincadik évében történt meg, tehát ezt figyelembe véve a születésétől induló évszámítást Tiberius trónra lépése előtt 15 évvel (30–15=15) kellene kezdeni. Ez a megfontolás ugyancsak az »időszámítás alapévéhez« vezet vissza.

Vessük össze az olimpiai évekre vonatkozó számadatokat: Találtunk a 193. olimpia harmadik, a 194. olimpia negyedik, valamint a 195. olimpia első évére tett utalásokat. Ez az eredmény nem kevesebbet sugall, minthogy Jézus évekkel az »időszámítás kezdete« előtt született.

Fentieket is figyelembe véve, tisztán logikai alapon leszögezhetjük: Jézus bizonyosan nem születhetett »–005 után«, mert miként több beszámoló is említette, születésekor még Heródes uralkodott, – aki viszont a »–004. év derekán« már nem élt. (Heródes súlyosan beteg volt, rothadás hatalmasodott el rajta.) Későbbi időpont azért sem lehetséges, mert evangéliumi tudósítás alapján tudjuk, hogy Jézus születésekor zajlott az a népszámlálás Galileiában, amit a császár »–006-ban« rendelt el. – Itt említjük meg, hogy Josephus Flavius beszámolója szerint a Heródes halálának bekövetkezte körüli időszakban holdfogyatkozás volt; ez az adat is segíthet meghatározni az események valódi időpontját. (Egyes interpretációk szerint Heródes még a zsidó húsvét előtt, állítólag március 4-én halt volna meg.)

Ha pedig Jézus »–005-nél« korábbi évben született volna, akkor Heródesnek még módja lett volna elpusztítania őt. (Ismeretes, hogy egy közismert evangéliumi szakasz szerint Heródes elrendelte a kisdedek megölését, hogy a megjövendölt Megváltót idejekorán likvidálja. Bizonyosra vehető, hogy ez a kampány, feltehetőleg a kibontakozó anarchia és Heródes viharos gyorsaságú leépülése következtében, félbeszakadt.) Itt jegyezzük meg, hogy már csak ilyen megfontolásból is teljesen hasznavehetetlenek a manapság divatos, a nagy Jupiter-Szaturnusz együttállást (–007. k.) preferáló koncepciók, nem szólva arról, hogy – miként az alábbiakban nyilvánvalóvá fog válni –, Jézus idejében nem lehetett efféle, több évszázadonként esedékes konstelláció. (Ez az együttállás inkább Asoka király világtörténelmi jelentőségét húzza alá.)

Úgy vélem, Dionysius Exiguus apát elsődlegesen asztrológiai megfontolásokból indult ki. Ha helyesen járt el, akkor neki is »–005-re« kellett tennie Jézus születése napját. Így aztán az alábbiakban, mikor a „kis szkíta" apátot elhelyezzük a kronológiai sorban, e feltételezés alapján műve megalkotását a Jézus születésével indított kronológiai sor szerint datálhatjuk.

Egy evangéliumi tudósítás szerint Heródes a megjövendölt „király", vagyis a csecsemő Jézus likvidálása érdekében minden kisdedet igyekezett megöletni, s a hajsza elől József családja Egyiptomba menekült. (Egyes értelmezések szerint Zakariás és Erzsébet is a fiukkal, Jánossal Alexandriába menekültek.) Nem kellett sokáig emigrációban élniük, hiszen az üldözés hamar abbamaradt, Heródes halála után felkelők foglalták el a jeruzsálemi Templomot, s teljes volt a káosz a városban. A szíriai helytartó katonasága bevonult helyreállítani a rendet. Három lázadó ugyan kikiáltotta magát királynak, felgyújtották Heródes palotáit, de Varus helytartó mindegyiket legyőzte és megölette, majd a város körül kétezer lázadót keresztre feszíttetett. (Maszada, Júdea pusztaságának hegyi erődje volt a lázadás központja. Élére galileai Júdás, a zélótáknak nevezett szekta alapítója állt. A zélóták abban hittek, hogy Jahve őket választotta ki az apokalipszis megindítására.)

A lázadást Róma leverte, s elfoglalta a maszadai erődöt is. Sabinus, Jeruzsálem római parancsnoka bevette a jeruzsálemi Templomhegyet is, katonái kirabolták a kincstárt. Ezen események miatt merülhetett teljesen feledésbe a Heródes által a zsidók jövendő királyának tekintett csecsemő Jézus kerestetése. (Valószínűleg csak Jézus élete alkonyán, jeruzsálemi bevonulása, fellépése nyomán juthatott csak az őt üldözőknek az eszébe, mi is volt az a feladat, amit korábban elmulasztottak végrehajtani.)

Jézus, (akit azután illettek Próféta, Úr, Ember Fia, Isten báránya, Zsidók Királya, Pantokrátor, Messiás, Üdvözítő és Megváltó megnevezéssel is), a »–005. év« december 24-éről 25-ére virradó éjjelén, a hagyomány szerint pontban éjfélkor született meg. (A keresztény időszámítás, ugyancsak e hagyomány szerint, az innen számított nyolcadik napon kezdődött volna – a születés napját is beszámítva.) Igen ám, de valójában mikor volt ez a »–005-ödik év«? A válasz: 252-ben. Hogy ezt honnan tudjuk? A levezetés valójában pofonegyszerű!

***

Mindenki tudja, hogy Jézus születését égi jel alapján jósolták meg. Az azóta eltelt évszázadokban logikusnak ható és képtelen ötletek egész sorát vetették fel, vitatták meg az égi jelek ügyében, némelyiket megerősítették, másokat elvetettek. Mindmáig legalább háromféle elképzelés tartotta magát, Ezek közül a nagy Jupiter-Szaturnusz konjunkcióval összefüggésben felmerült hipotézis a második ezredforduló tájékán hullott szét, mivel Illignek fentiekben méltatott alaptézisével nem hozható összhangba, s a mi megfontolásaink ezen a helyzeten mit sem változtatnak. Sokan próbálkoztak valamilyen szupernóva feltűnésével, mások egy látványos üstökös megjelenésével magyarázni az írott forrásban emlegetett égi jelenséget, mármint hogy „csillagot" követtek a napkeleti bölcsek vagy királyok, akik elvitték Betlehembe a jó hírt, ami persze Heródeshez is eljutott. A kutatás nem járt sikerrel, sem a szupernóva, sem az üstökös azonosításában. Leszögezhetjük továbbá: sem az Illig által gyanított időpontban, de

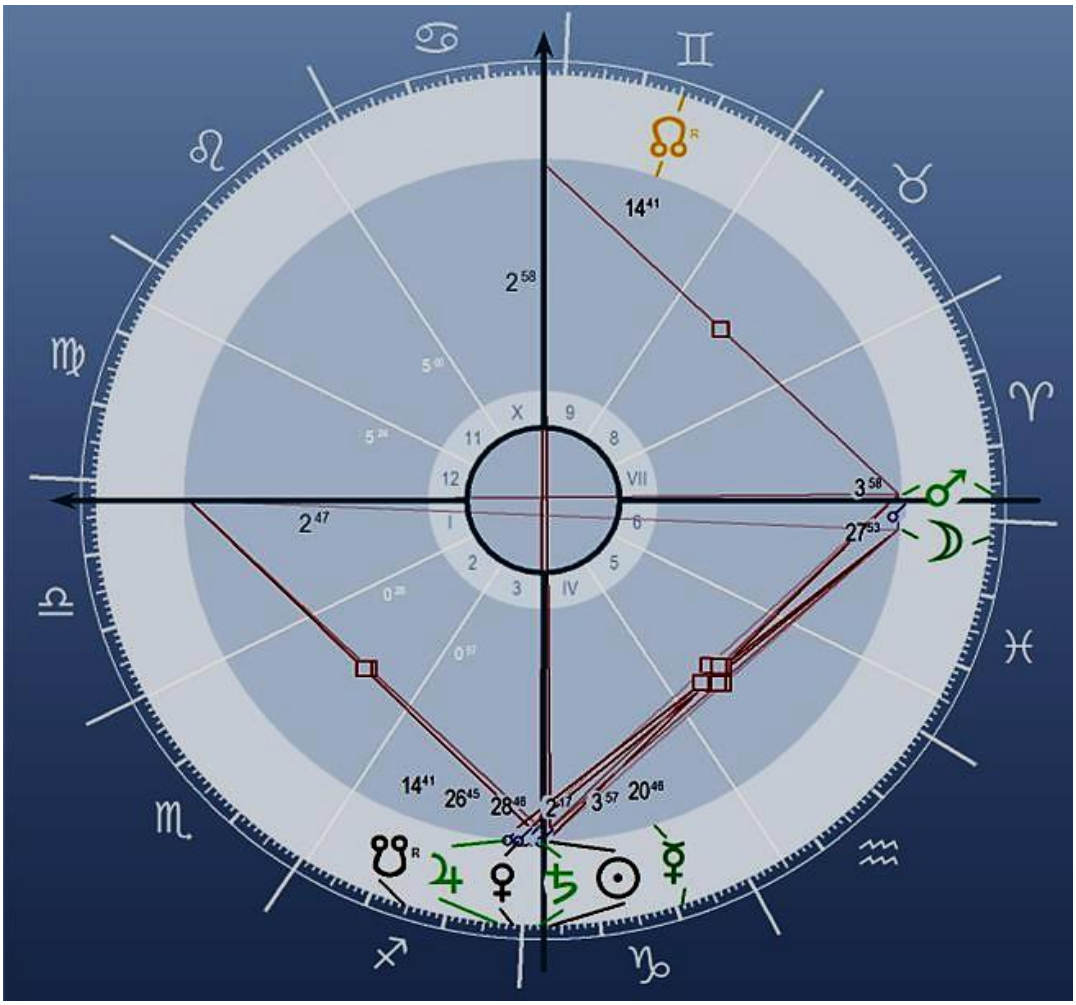
az általunk levezetett időszak legnagyobb valószínűségű tartományában (közepe táján) sem voltak efféle égi jelenségek. (Ha lettek volna, akkor legalábbis a kínai források beszámoltak volna ezekről. – Az ilyen különleges és látványos égi csodák természetesen minden földrészen megfigyelhetők lettek volna.)

Az időszakonként kifényesedő Szaturnusz, a „szuper" Hold és a megnövekedett, vörös Mars stb. olyan jelenségek, amelyek nem egyediek, és nem olyan jellegűek, hogy ilyen alapon a napkeleti bölcsek az emberi történelem menetének legnagyobb fordulópontjára következtethettek volna. Itt tartott e kérdés vizsgálata a legutóbbi időkig, – vagyis, valami azért mégis történt: Az asztrológiai gyakorlat számítógépesítése révén sokan megpróbálkoztak azzal, hogy olyan kétezer éves horoszkópokat keressenek, amelyek rajzolata (a fényszög-kapcsolatok ábrázolásából kiformálódó kép) valamilyen gondolattársításra ad lehetőséget. Általában előnyben részesítették a Dávid-csillagra hasonlító képleteket és az ún. T-kereszteket, – ám ezek a próbálkozások sem vezettek eredményre. – Nem azt keresték, amit keresniük kellene, és/vagy nem ott (vagyis nem a megfelelő korban), ahol kellene.

Mégis fontos volt a megközelítésben beállt változás: a figyelem átterelődött a bárki által megfigyelhető égi jelenségekről az asztrológiai képletekre. Ha jobban meggondoljuk, tulajdonképpen kezdettől fogva ezen a nyomon kellett volna keresgélni... Mi volt az a tudás az ókorban, ami széles körben nem terjedhetett el, csakis szűkebb körök lehettek beavatottak? Természetesen az asztrológia (és az egyéb „okkultnak" nevezett, valójában ezoterikus megközelítési módok)! Csakis ilyen kontextusban logikus, hogy napkeleti bölcsek kezdték el keresni a várt istengyermeket, akinek születési időpontja előre ismert volt, ők legalábbis teljesen biztosak voltak benne. Az asztrológusok előredolgoztak, bizonyára már hosszú évekkel korábban felismerték azt a sajátos konstellációt, ami e bizonyos év decemberének 25-ödik napján, illetve már a 24-éről 25-ére virradó éjjelen bekövetkezett. Nagyon valószínű, hogy eleve Mithra újabb, talán végső, a régóta várt korszakváltáshoz vezető inkarnációjára gondoltak. Elindultak tehát, mégpedig nem vaktában, hanem célirányosan, habár a szélrózsa minden irányában, hogy megkeressék azt az asszonyt, aki gyermekét ekkorra várta. Nem akármilyen népek között keresték, hanem természetesen a sajátjaik között. (Valahogy úgy, ahogy manapság a tibeti buddhista főpapok szokták megkeresni a földi életből eltávozott láma utódját.) Így jutott el egy háromtagú küldöttség Galileába is, hiszen a pártusok köreiben már hónapok óta ismert lehetett, hogy ott Adiabenei Mária áldott állapotba került.

Mindezeket végiggondolva válik érthetővé, miért is utaltam fentebb arra, hogy a megoldás megtalálása valójában igen egyszerű volt. Nekem nem volt más dolgom, csak meg kellett néznem a Placidus 4.0 asztrológiai rendszerben a 196-ostól a 324-esig terjedő évek december 25-ödik napjára feltáruló horoszkóp-ábrákat. Ám, még csak végig se kellett néznem ezt a 128 képet, mert eleve a közepe táján kezdtem el, – hiszen már utaltam rá, hogy a 16. szúzadban a Szentszék által irányított munka korrekt, a szó eredeti értelmében tudományos volt. Meg is találtam a várt horoszkópot, vagyis horoszkópokat. Jézus tehát 252. december 25-én 00:00 órakor megszületett (a Julián-időszámítás és a jeruzsálemi helyi középidő szerint).

Ez az időpont feleltethető meg a korábban meghatározott »–005. év, december 24-éről 25-ére virradó éjjelének«, ezért már most leszögezhetjük, hogy kronológiánk kulcsa a 256-os szám. A »–001. év« ugyanis négy évvel követi a »–005-öst«. (252+004=256) Döbbenetesen jól dolgozhattak a Szentszék tudósai, a keresett év pontosan a korábbiakban legvalószínűbbnek látott évvel, az „ablak" közepével egyezik meg.

Az asztrológiai képlet értelmezéséhez néhány dolgot előre kell bocsátanom: Az ábrán nem szerepelnek a Szaturnusz pályáján kívüli bolygók (Uránusz, Neptunusz, Plútó) szimbólumai, mert azok a tradicionális asztrológia elvei szerint nem játszhatnak semmilyen szerepet, hiszen a kérdéses korszak csillagászai számára ismeretlenek voltak. Aztán: az ábrán halványan, jelzésszerűen láthatóak ugyan az asztrológiai „házak", ám úgy tudjuk, az ókori asztrológia vagy nem ismerte ezeket, vagy nem tulajdonított nekik jelentőséget. Ezzel szemben a mai asztrológusokhoz képest sokkal meghatározóbbnak tartották az ókorban a tengelykereszt jelentőségét. Mindenekelőtt azon égitestek hatásával foglalkoztak, azokat tekintették meghatározónak, amelyek közel állnak a tengelyek valamelyikéhez. Emellett (a mai asztrológiával ellentétben) nem tartották lényegesnek az ún. harmonikus (harmadoló, hatodoló) fényszögeket. Látjuk: a most megtalált radix (születési horoszkóp) ábrája pontosan azokat az elemeket látszik halmozni, amelyek az ókori asztrológia elvei, aforizmái szerint rendkívül jelentőségteljesek. Ez csakugyan a történelem legmarkánsabb horoszkópja! Csaknem minden fontos eleme a tengelyeknél csoportosul, konjunkciók és kvadrátok kötik össze őket. Csak a Merkúr lóg ki a sorból, e bolygónak itt semmilyen fényszög-kapcsolata sincs, (ami – keresztülnézve az értelmező asztrológus szemüvegén – ugyancsak beszédes helyzet!).

Azt hiszem, hogy a félreértések elkerülése érdekében most ki kell térnem arra, mit is jelenthet a modern korok embere számára az asztrológia. A legtöbben ugyanis rendkívül felületesen és végletesen ítélkeznek, egyesek babonásan hisznek a jóslásban, mások egyenesen hülyeségnek tartják az egészet. E két fajta ember mélységesen lenézi azokat, akik más véleményen vannak. Nekem nem kell állást foglalnom abban, melyik félnek nincs inkább igaza, hiszen e két végletes álláspont egyaránt hibás és tarthatatlan. Az egyértelmű viszont, hogy voltak olyan korok, amikor az analógiákban gondolkodás legalább akkora szerepet játszott az

emberek világlátásában és együttműködésében, mint az analitikus megközelítés. Ezzel a tudati eszköztárral az ember – miként a történelem folyamata bizonyítja – képes volt sikeresen értelmezni a világ dolgait. Legalább erre való tekintettel tiszteletben kellene tartani ezt a hagyományt, s nem a szemétdombra vetni.

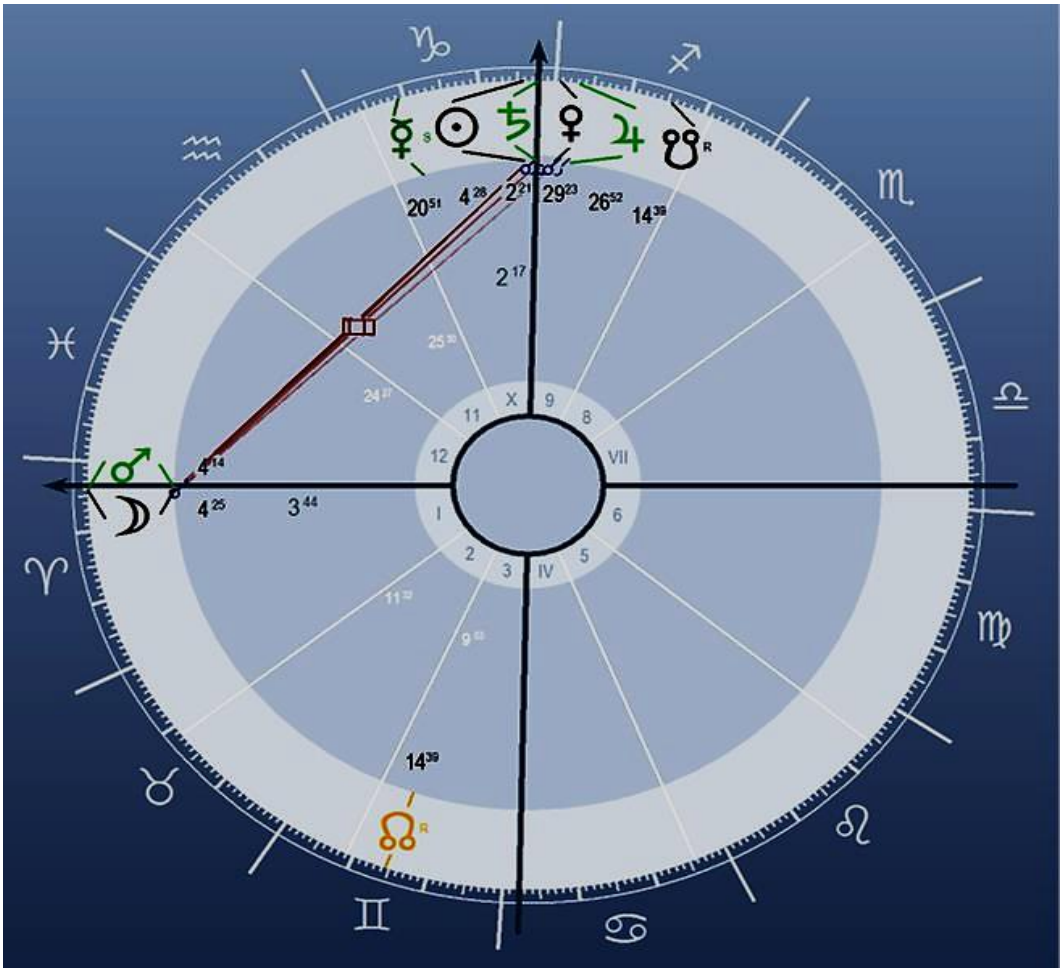
Akik pedig azzal élnek vissza, hogy az emberek általában hiszékenyek, s szeretnek magukról sok jót hallani, jobb jövőben, sorsuk jó alakulásában reménykednek, azok szerintem nem asztrológusok, hanem valami másnak nevezhetők. Ha valaki joggal tart igényt arra, hogy asztrológusnak nevezzék, akkor a felismert analógiák révén kell hozzájárulnia a hozzá fordulók lelki-szellemi kiteljesedéséhez. Ez általában nem „jó üzlet”. Azt hiszem, a valódi asztrológus nemigen lehet képes megélni a szakmájából.

Maga a horoszkóp-ábra (bárkinek a horoszkópja, illetve a horoszkóp általában) a lehető legkomplexebb ábrázolás, amely egyebek mellett megjeleníti, eszünkbe juttatja a Mindenség egységét, ami az ember személyes élményévé emelkedve elvezethet a hithez, a vallásossághoz. Ezek az ábrák elsődlegesen rámutatnak arra a szoros analógiára, ami a körülöttünk megtapasztalt külső világ és a bennünk lakozó belső világ helyzetét, történéseit foglalja egységbe. A kép legfontosabb része maga a geocentrikus nézőpontból ábrázolt Mindenség, amit elsődlegesen a tengelykereszt jelenít meg (az origó maga a szemlélő személy), s a képen látható a Naprendszer sémája, a Zodiákus, a Nap, a bolygók és a Hold, ezen felül feltüntethetők még a közelebbi állócsillagok is. A kör közepéből, az origóból kiinduló, egyeneseivel a végtelen felé tartó kereszt ábrája a Világmindenségre utal, habár sokan csak a Föld jeleként szokták értelmezni. A Föld („F”) ősi rovásjele azonban ettől különbözik, mert az csupán egy körbe rajzolt kereszt, amely nem nyúlik túl a kör vonalán, nem hatol be az asztrológiai jegyek végtelenbe nyúló szféráiba. Bárkinek felrajzolható a születési horoszkópja, akinek ismert a születési ideje, s ez az ábra, miközben ugyanazon elemeket tartalmazza, mint másoké is, mégis sajátos, a kérdéses személyre vonatkozó, egyéni tartalommal bír. Az értő szem ki tudja olvasni, az adott személy hogyan élheti és valósíthatja meg a Mindenségben elfoglalt helyét és szerepét.

Akár hiszünk az asztrológia (tágabb értelemben az ezoterikus tanok) értelmében, akár szkeptikusok vagyunk, egy történelmi kérdés megtárgyalásában joggal hagyatkozhatunk a múlt idők asztrológiai képleteinek elemzésére is. Gondoljunk csak bele, bizonyos értelemben majdnem mindegy, hogy a felettünk elhelyezkedő szférák hatásai, vagy a természetfeletti erőkben való hit keletkezteti azt az inspirációt, ami az ember cselekedeteit befolyásolja! Általánosan elterjedt volt, hogy az uralkodó elit újszülötteinek horoszkópjait képzett asztrológusok állították fel és magyarázták el a dinasztia tagjainak. A gyerekeket ennek megfelelő nevelésben és képzésben részesítették. Figyelték a bekövetkező tranzitokat, s a család tagjait felkészítették az ezekkel összefüggésben értelmezett sorsfordulókra, próbatételekre. Semmi okunk sincs arra, hogy figyelmen kívül hagyjuk azokat az információkat, amelyeket az ismert születési időpontú történelmi személyiségekről készített horoszkópok szolgáltathatnak.

Megjegyzem, a modern idők asztrológusainak nagy része nem állítja azt, hogy a születési képlet végzetszerűen meghatározza az ember sorsát. Olyan felfogás érvényesül ezen a téren, ami nagyon hasonlít a reformáció keresztény teológiájának tételéhez az eleve elrendelés és a szabad akarat természetéről. (Analógia!) Az a gyanúm, hogy régen sem volt ez másként, a régi korok embere sem tekintette magát élőgépnek, aki csak végrehajtja a természetfeletti eredetű verdiktet. E nézetek szerint az asztrológia csak bizonyos meghatározottságokat képes feltárni, elemezni, míg más adottságok, valamint a személyiséget kibontakoztató és mozgósító szabad akarat a horoszkóp illetékességi körén kívül marad. Kiváltképp az nem deríthető ki maradéktalanul a horoszkópból, hogy annak alanya – az újszövetségi példázatra utalva – mennyi tálentumot is kapott útravalóul, és hogy azzal mit tesz, hagyja-e értékét veszteni, vagy kamatoztatja (a feljebbvaló szándékának megfelelően, tehát a közösség érdekében).

Visszatérve Jézushoz, aki szerzője volt e példázatnak, nem gondolhatjuk, hogy csak ő született ilyen horoszkóppal. A térség korabeli demográfiai viszonyaira tekintettel feltételezhető, hogy abban az órában legalább 8-10 gyerek született a Közel-Keleten, s legalább 200-250 azon a napon. Biztos, hogy nem mindegyik lett hitújító, és nem mindegyiket végezték ki fiatal korában. Az is biztos, hogy legtöbbjük nem kapott olyan nevelést és olyan képzést, ami segített volna megnyitni értelmét az Istennel való intenzív kommunikációra (a misztikára).

Ezen a ponton kell újra említést tennünk Mithra várt inkarnációjáról is, amit számunkra nagy bizonyossággal a 252. december 25-én 12:00 órára felállított horoszkóp képvisel. Hogy teljesen világosan fogalmazzak, a napkeleti bölcsek feltehetőleg erre az időpontra várhatták az Istengyermek megszületését. Mithra rég várt (végső?) inkarnációjának asztrológiai képlete tehát nem azonos Jézuséval.

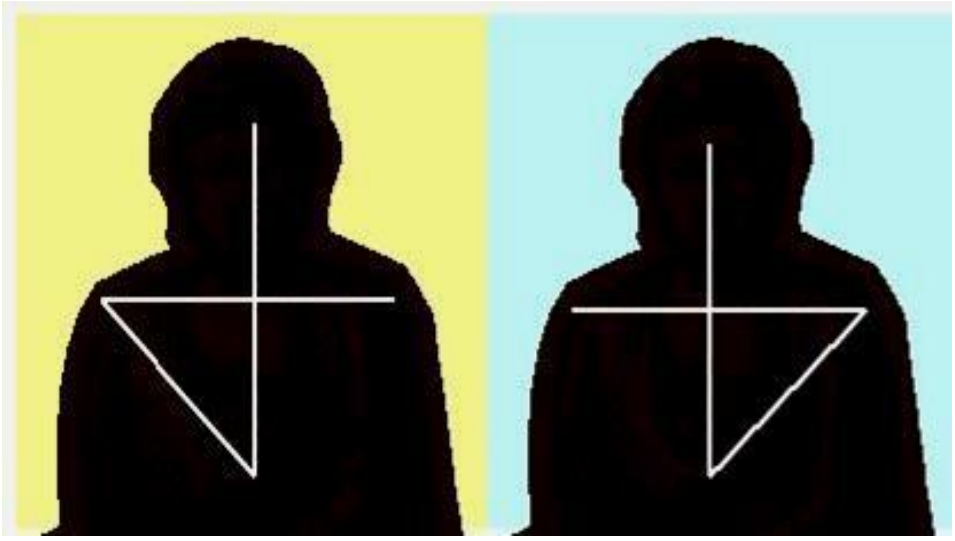
Ez a képlet ugyanis rendkívül „erős” (határozott, célratörő, szilárd jellemű) extrovertált személyiségre utaló, aki nagy tettekre született, ma azt mondhatnánk: „megvalósítja önmagát”. Jézus horoszkópja ugyanakkor egy világi értelemben „elveszett”, végletesen introvertált emberre utal, aki azonban ugyanolyan határozott, célratörő, szilárd jellemű. Ha tisztelt Olvasóm birtokában van valamilyen fokon az asztrológia alapjainak, akkor bizonyára egyetértően bólint erre a megállapításra, Jézus születési horoszkópját bármely más radixnál érdekesebbnek találhatja. (Természetesen, ha valaki semmit sem tud az asztrológiáról, akkor a legjobb esetben elhiszi nekem ezt.)

Anélkül, hogy mélyebben belemennék az elemzésbe, itt kell megtennem egy fontos megállapítást. A két képlet által reprezentált személyek az asztrológiai evidenciák értelmében, belső világukat, irányultságukat tekintve a megszólalásig hasonlítanak egymásra, míg belső

késztetéseik megvalósulása (megvalósíthatósága) dolgában egymás szöges ellentétei. Ebből következik az, hogy az éjfélkor megszületett Jézust a bölcsek semmiképpen sem tekinthették volna Mithra inkarnációjának, ennélfogva megszületését minden bizonnyal nem éjjelre, hanem fényes délre várták. Mithra isten (végső?) inkarnációjának ugyanis nagy földi királlyá kellett válnia. Nagyon meglepődhettek, amikor megtudták, hogy Mária fia 12 órával a várt időpont előtt született meg.

Mithra nem lehetett képes arra, amire az ifjú Jézus, aki meglátta az egyszerű halászokban a világ megváltoztatására képes apostolokat. Nem iskolázatlanságukat és nyers modorukat nézte, hanem az eltökéltségüket arra, hogy kövessék őt a halálig, tűzön-vízen át. Jézus a bűnös nőben meglátta a hatalmas szeretetet, amit az méltatlanul tékozolt, a vámszedőben a másokért elszántan kiálló tanítványt. Jézus képes ki nem mondott álmainknak is formát adni.

A „napkeleti bölcsek” (mezopotámiai papok, akiket előszeretettel mágusoknak neveznek) számára igencsak fel volt adva a lecke. Most akkor Mithrát találták-e meg? Bizonyára sokat töprengtek, mélyen el kellett gondolkodniuk, hogy teljesítették-e a feladatukat. Már ekkor, általuk történhetett meg a világtörténelmi jelentőségű teológiai felismerés: akit ők Mithra inkarnációjának gondoltak, valójában az ősi kánaáni (izraeli) vallás megváltó Fiúistene. Azé a vallásé, amely eredeti formájában a mezopotámiai és egyiptomi hitvilágból kinőtt, tágabb értelemben az eredeti eurázsiai természetvallás folytatásának tekinthető (részben anatóliai, kaukázusi és sztyeppei előzményekre is visszatekintő) vallással lehet azonos! Felismerték: ez lehet a legigazabb vallás, amelynek megújulását eredményezheti (akaratuktól függetlenül) az igyekezetük! A Fiúisten születési horoszkópja bizonyos értelemben azonos Mithráéval, más szemszögből pontosan az ellentéte! Már ezek a papok (és aztán maga Jézus) rájöttek: a vallási vezetők feladata nemcsak és nem elsősorban az evilági viszonyok javítása, a hívek életvitelének optimalizálása, hanem az üdvtörténet diadalmas előmozdítása (részben az előrevetített tragikus események következményei révén)! – Hiszen ez a születési horoszkóp pontosan ilyen életfeladatra látszik utalni! Úgy vélem, míg Máriát az első ösztönös kereszténynek tekinthetjük, addig az első tudatos keresztényekké a napkeleti bölcsek válhattak.

A bölcs papok méltatását követően engedje meg tisztelt Olvasóm, hogy figyelmét felhívjam egy rendkívül szemléletes körülményre alapfeltevésünk, kronológiánk Jézus születéséhez viszonyított 252 éves elcsúszása ügyében. Messzebbről nézve mi tűnt fel elsőnek a születési ábrán? A főtengelyeknek az ekliptikával alkotott metszéspontjai körüli objektumokat összekötő, a fényszög-kapcsolatokat jelző vonalak vastag kötege, ami így tkp. e

metszéspontokat látszik összekötni, amelyhez képest a tengely-fényszögek vonalai kevésbé feltűnőek. A tengelyek és ez a markáns vonalköteg egymással egy furcsa ábrát képeznek, s ennek a radixnak éppen ez a grafikus alakzat a geometriai értelemben vett lényege. (Természetesen hasonló alakzat bontakozik ki Mithra születési képletén is, arra éppen az a jellemző, hogy Jézuséhoz képest 180 fokkal elfordult, de úgy is mondhatnánk, hogy Jézuséra nézve centrálisan szimmetrikus.) Kérdezem tisztelt Olvasómat: felismeri-e a kirajzolódó ábrák jelentését, amennyiben azokat egy ember mellképe előtt látja? Ugye, nemcsak egy egyenlő szárú (ún. Bizánci) kereszt látszik, hanem a kereszt két pontját összekötő ferde vonal is. Ha az ábrát nem csak egy szép mértani formának tekintjük, hanem egy mozgás során bejárt útnak, és felismerjük, a folytonos vonal menti mozgás a tetőponttól kiindulva pontosan olyan utat jár be, amilyet egy vallásos ember jobb keze a keresztvetéskor, akkor rájövünk a lényegre. Mert a lényeg itt áll előttünk!

A kereszténység elnevezése, illetve egyik legfőbb jelképe nem a kínzó- és kivégzőeszközhöz kapcsolódik. (A „keresztfa" ráadásul akkoriban semmiképpen sem kereszt alakú volt, hanem T-alakú, tehát mindig is csak erőltetetten volt összefüggésbe hozható a kereszténységgel.) De most meggyőződhettünk arról, hogy a mind a vallás (kereszténység), mind a jelkép (kereszt) arról neveztetett el, ahogy a korai keresztények – s talán már Jézus tanítványai is – kifejezték Jézushoz és egymáshoz tartozásukat: keresztet vetettek. És ha meggondoljuk, ez egyben igazolásul is szolgál arra nézve, hogy valóban a megfelelő születési képletet találtuk meg, vagyis Jézus valóban 252 karácsonyán született.

Már hallom is kedves Olvasóm ellenvetését: közismert, hogy a „keresztény" és a „kereszténység" fogalmai Antiokheiában születtek meg, s eredetiben így hangzottak az ott használt és írásban rögzített szavak: σταυρό, Χριστιανός. Eredetiben, tehát a görög nyelvben nincs közük egymáshoz a „kereszt" és a „keresztény" szavaknak! Különben is, az utóbbi szó – a magyarázói szerint hosszú évszázadok óta – egyszerűen azt jelenti: Krisztus követője!

Ez csaknem igaz, de én ezzel szemben felhozom, hogy fenti fogalmak már bőven létezhettek, s nyilván szavakban is kifejeződtek, mielőtt Péter (aztán meg Pál) apostol eljutott volna Antiokheiába. Csakhogy ezek a szavak eredetileg semmiképpen sem görögül hangzottak el, hanem valamilyen más nyelven. Olyan nyelven, amit az apostolok és tanítványaik is ismertek, talán használtak is. Mindenképpen olyan nyelven, amelyben a kereszt és a keresztény szavak egy tőről fakadnak. Valahogy úgy, mint a mai magyar nyelvben. Márpedig ha a magyarból indulunk ki, akkor természetesen a szkíta/szarmata világ valamely Pártiában (Edessában, Adiabenében stb.) is használt, továbbá nyilván a hosszú évtizedekig pártus hatás alatt állt Galileában is ismert nyelvére kell gondolnunk.

A két említett fogalom megnevezése sem a görögben, sem a latinban, sem pedig az ezekből szavakat kölcsönző angolban, németben, oroszban stb. nem fakad egy tőről. Ez még akkor is kétségtelenül így van, ha a szavak kezdő hangcsoportja megegyezőnek, vagy erősen hasonlatosnak tekinthető. Nem lehet azonban nem észrevenni, hogy a szkíta/szarmata–hun kultúrkörrel hosszú ideig kapcsolatban állt bolgárok nyelvében a bizánci kultúra későbbi, rendkívül erős, tartós hatása ellenére jól fölismerhető e szavak közeli rokonsága: „кръст", „християнин". Ugyanígy értékelhető a horvát nyelv „križ" és „christian" szópárja, valamint a szerb „крст" és „хришћанин" szópár is. (Mint majd szó lesz róla, álláspontom szerint a horvátok és a szerbek közvetve az ún. basztarnák [Dácia egyik sztyeppei népe], közvetlenül pedig az utrigurok–kutrigurok [ugyancsak sztyeppei népek] leszármazottai.) Több mint lehetséges, hogy a lengyel „krzyż" és „chrześcijański" szavak is visszavezethetők a feltételezett, nyilvánvalóan a magyar nyelv vonatkozó szóbokrával kapcsolatban álló szkíta ősnyelvi szóbokorhoz. (Később még szó lesz arról, hogy a lengyelek is hosszú évszázadokig részét képezték a szkíta/szarmata–hun világnak.)

Vessünk egy pillantást a Távol-Keletre is! Kínai nyelven a szópár így hangzik: „Jiāo“, „Jīdūjiào“, japánul pedig: „Kurosu“, „Kurisuchan“. E nyelvekben is tettenérhető tehát a szkíta módozatú szóképzés, a kereszt szóból képzett keresztény szó. A japán szavakat eredetileg mintha a magyar szópár átvételével alkották volna meg, – ami persze nem történhetett meg így! E kínai és japán szavak esetében is kézenfekvőnek tartom a szkíta–pártus–hun kultúrkörrel történt érintkezésben keresni a magyarázatot.)

Továbbmenve: másként vetnek keresztet a római, s másként a bizánci gyökerű keresztény vallás hívei. Az egyikfajta keresztvetés (az iménti képen lásd: jobbra) olyan, ahogy a külső szemlélő látja a vele szemben helyet foglaló hívő jobb kezének mozgását, amikor e személy kézhegye követi a radix fő vonalait. A másikfajta keresztvetés pedig (lásd: balra) olyan, mintha a radixszal (mint ikonnal) azonosuló hívő valóban eggyé válna az általa látott képpel (ikonnal), mozdulatai a papíron (táblán) „érzett” ábra fő vonalait követik, így kezének mozgása egy külső szemlélő számára a radix-ábra lényegi alakzata tükörképének látszik. A keresztvetés bármelyik fenti sémája tekinthető a másik séma függőleges tengelyre történt tükrözésének is. Talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük: a keresztvetés e két eltérő módja összefüggésben áll e két vallási irányzat eltérő szemléletmódjával.

(Érdemes elgondolkozni azon is, hogy vajon a Mithra születési képletében felismert fordított – centrális tükrözéssel képzett – kereszt vagy keresztvetés nem hozható-e joggal összefüggésbe a „sátánkereszttel” és a sátánizmussal? Gondoljunk azokra a személyekre, akik Jézus kivégzése után szép számmal tűntek fel „megváltókként”, „szabadítóként”, és akik közül Simon mágus a legismertebb.)

A Jézus születésének körülményeivel foglalkozó elmélkedésünk befejezéseként tegyünk említést a Heródes halála körüli holdfogyatkozásról: Látványos holdfogyatkozás volt 253. november 22-én este, ami maximumát jeruzsálemi középidő szerint 20:38-kor érte el. Emlékezzünk meg továbbá arról, hogy Heródes halála után Galileát egyik fia, Heródes Antipas negyedes fejedelem örökölte, míg Jeruzsálemet és környékét, beleértve Szamáriát is, Heródes másik fia, Heródes Arkhelaos népfejedelem kapta meg örökrészül. Ez utóbbi terület ismeretes a továbbiakban Júdea provinciaként. (Egy újabb felkelés, majd annak nyomán Arkhelaos királyi rangjától való megfosztása után, »006-ban« Júdeát provinciaként a Római Birodalomhoz csatolták, Jeruzsálemet pedig prefektus igazgatta a part menti Caesariából. Júdea sajátos viszonyaira jellemző, hogy hivatalos nyelve a görög volt, amit a zsidók is beszéltek. A galileaiak nyelve ugyanakkor az arámi volt.) Szíria kormányzója Gázát is felügyelte, és még néhány Galileával szomszédos várost igazgathatott. Adiabene törékeny autonómiája nyilvánvalóan megszűnt, így József korábbi hivatala is, ezután Mária férje talán tényleg ácsmunkákkal foglalkozott. A római hatalom a felkelés után átértékelte júdeai politikáját, és a továbbiakban szemet hunyt a zsidó főpapok olyan irányú törekvései felett, amelyekkel a szamáriai, később a galileai lakosságra is rá akarták kényszeríteni a zsidók vallásgyakorlatát. A béke fenntartása érdekében a hatalom támogatta a Templom fenntartását, a császár segített felékesíteni a jeruzsálemi Szentélyt, naponta egy bika és két juh volt a Templomba irányított római ajándék. Quirinius római legátus Annást legfőbb főpappá neveztette ki. Ezután a jeruzsálemi Templom befolyásos főpapjai – Kajafás is – Annás fiaiból és nagycsaládjából kerültek ki. Valójában ők lettek az élet és a halál urai Jeruzsálemben.

***

Tekintsük át az eddigiekben bizonytalannak jelzett datálásainkat, állapítsuk meg, hol is foglalnak helyet, ha ezeket napjaink kronológiája felől értelmezzük!

események, történések, személyek	archaikus dátum	dátum, időszak
Az első olimpia	**–776**	–510
Róma alapítása	**–754/753**	–498/497
A zoroasztrizmus államvallássá tétele Perzsiában	**–06. sz.**	–04/03. sz.
A királyi panteon élén álló Ahura Mazda égi udvarában Anahita is megjelenik Mithra mellett	**–05. sz.**	–03/02. sz.
Ktésziász görög orvos feldolgozza Perzsia vallástörténetét	**–04. sz.**	–02/01. sz.
Mithrász misztériumai terjednek a hellenisztikus kultúrkör ÉNy-i területein	**–100 után**	157 után
II. Mithradatész uralmának vége Pártiában	**–088**	169
A pontoszi királyok uralmának vége	**–063**	194
Galileában pártus uralom érvényesül	**–01. sz. dereka**	02/03. sz. fordulója
Octavianus (Augustus) uralmának kezdete	**–042**	215
Heródes már Augustus kegyeltje	**–032-től**	225-től
Augustus győz az actiumi csatában	**–031**	226
Az Augustus-éra kezdődve	**–030**	227
Octavianus császárrá tétele a történetírás szerint	**–027**	230
Mária születése	**–017 k.**	235 k.
Mária eladósorban	**–007/006**	250/251
Népszámlálás elrendelése a Birodalomban	**–006**	251
Mária áldott állapotba kerül	**–005 tavasza**	252 tavasza
Jézus megszületik (Beda nyomán)	**–005. dec. 24/25.**	252. dec. 24/25.
Jézus megszületik (koncepciónk szerint)	**–001. dec. 24/25.**	252. dec. 24/25.
Jézus megszületik (asztrológiai alapokon nyugvó feltételezés szerint)		252. dec. 24/25. 00:00
Mithra inkarnációja (asztrológiai alapokon nyugvó feltételezés szerint)		252. dec. 25. 12:00
Dionysius Exiguus húsvétciklusának feltételezett nyitódátuma	**001**	253
Holdfogyatkozás Heródessel összefüggésben		253. nov. 22.
Heródes meghal	**–004**	253
Jézus születése a középkorban elterjedt nézet szerint	**–003/002**	254/255
Jézus születése Furius Dionysius Philocalus szerint	**–002/001**	255/256
Jézus születése az Európában alkalmazott archaikus időszámítás értelmében	**–001. dec. 24/25.**	256. dec. 24/25.
Júdea római provincia lesz	**006**	262
Papinius Statius római költő	**045–096**	301–352
I. Tiridatészt örmény királlyá koronázzák	**062**	318
Rómába menekül a kommagénéi királyi család, Mithridatész Kalliníkosz 75 éves lehet	**071 k.**	327 k.

események, történések, személyek	archaikus dátum	dátum, időszak
Rómában a Nap újjászületésének ünnepét dec. 25-én ünneplik	**075 k.**	331 k.
A korai Mithras-szentélyek megépülnek a Római Birodalomban	**080–120**	336–376
A Mithras-misztériumok csaknem az egész Római Birodalomban elterjednek	**140 k.**	396 k.
A mai júdeai Betlehem területén egy falut átkeresztelnek a Bethlomon névre	**150 k.**	406 k.
Alexandriai Kelemen	**150–215**	406–471
Iusztinosz keresztény mártír megírja Apológiáját	**160 k.**	416 k.
Commodius a Mithras-kultuszt állami kultusszá nyilvánítja	**02. sz. második fele**	05. sz. első fele
Megjelenik az Igaz szó c. keresztényellenes közép-platonikus írás	**180 k.**	436 k.
Tertullianus megkeresztelkedik	**193 k.**	449 k.
Septimus Severus római császár	**193–211**	449–467
Hippolitosz Dániel könyvéhez írt magyarázata	**202 k.**	458 k.
Szent Ciprián keresztény vértanú vallomást tesz	**248**	504
Aurelianus császár	**270–275**	526–531
Diocletianus császár uralmának kezdete	**284**	540
Britanniából a keresztények kiszorítják a Mithras-szertartásokat	**295 k.**	551
Diocletianus császár oltalmazó istenséggé nyilvánítja Mithrast	**307**	563
Nagy Konstantin császár tétovázik	**310 után**	566 után
Konstantin császár a kereszténység javára dönt	**320 után**	576 után
A Mithras-ábrázolások eltűnnek a pénzérmékről	**323 után**	579 után
Furius Dionysius Philocalus tevékenysége	**354 k.**	610 k.
Gratianus császár betiltja a Mithras-kultuszt	**382**	668
Vége az alexandriai teológiai iskolának	**389**	675
Felgyújtják az eleuszisi Demeter-szentélyt	**395**	681
Dionysius Exiguus apát római munkássága	**525 k.**	781 k.
Dionysius 532 éves húsvéti ciklusának feltételezett záróéve	**532**	784
Kísérlet Dionysius húsvéttáblázatának alkalmazására	**607**	863

A figyelmes olvasó három tétel kivételével már értelmezni tudja a fenti táblázatot. A három kékkel jelzett archaikus évszám és a hozzá tartozó dátum megemésztése azonban az eddigiek alapján még nem lehetséges. Ígérem, nemsokára arra is sort keríthetünk!

Visszatérve az események egymásutánjához, megállapíthatjuk, Keresztelő Szent János rítusa, prédikációi újdonságot jelentettek hallgatósága számára, a zsidók körében pedig

megdöbbenést keltettek. János a misszióját 28/29 éves korában kezdte meg. Palesztinai (galileai, szamáriai) tevékenysége csak kis részét képezte missziójának, hiszen az egészen Efezusig terjedt. Támogatta és bátorította a szabadban végzett istentiszteleteket. Feltételezések szerint Jézus harminc éves kora körül kezdte hirdetni tanításait. Jézus János általi megkeresztelése (a Jordán vízében) egy-másfél évvel Jézus halála előtt történt meg, vagyis Jézus földi pályafutásának evangéliumokból ismert szakasza csak egy-másfél évig tarthatott, – legalábbis János evangélista szerint – viszont a szinoptikusok ezt az időszakot két-három évesre becsülték. Lukács evangéliuma szerint Jézus Tiberius uralkodásának 15. évében keresztelkedett meg. „*Tiberius császár uralkodásának tizenötödik esztendejében, mikor Júdeában Pilátus volt a helytartó, és Galileának negyedes fejedelme Heródes* [Antipas, a Nagy Heródes király fia], *Annás és Kajafás a főpap*.” (Luk 3:1) A keresztelő tehát egy értelmezés szerint »028-ban« lett volna. Ez azonban lehetetlennek tűnik, mert más adatok szerint ebben az évben Jézus már nem élt. (Tiberius 15. évét azonban másként is lehet értelmezni, mert a császár már két évvel a beiktatás előtt is gyakorolta a hatalmat. Ennek a körülménynek azonban nincs komolyabb jelentősége.)

Többek szerint Jézus »026 körül« kezdte meg nyilvános működését Galileában, más álláspont szerint »030-031 körül« tért vissza a pusztából, s tanított, s az Olajfák hegyére járt imádkozni. János evangéliuma szerint már azelőtt tanítványokat gyűjtött maga köré, mielőtt megkeresztelkedett a Jordán vizében. Működése az evangéliumok szerint Galilea területére, mindenekelőtt a Genezáret-tó környékére összpontosult. Otthona Kapernaumban (a Genezáret-tó északnyugati partja vidékén) volt.

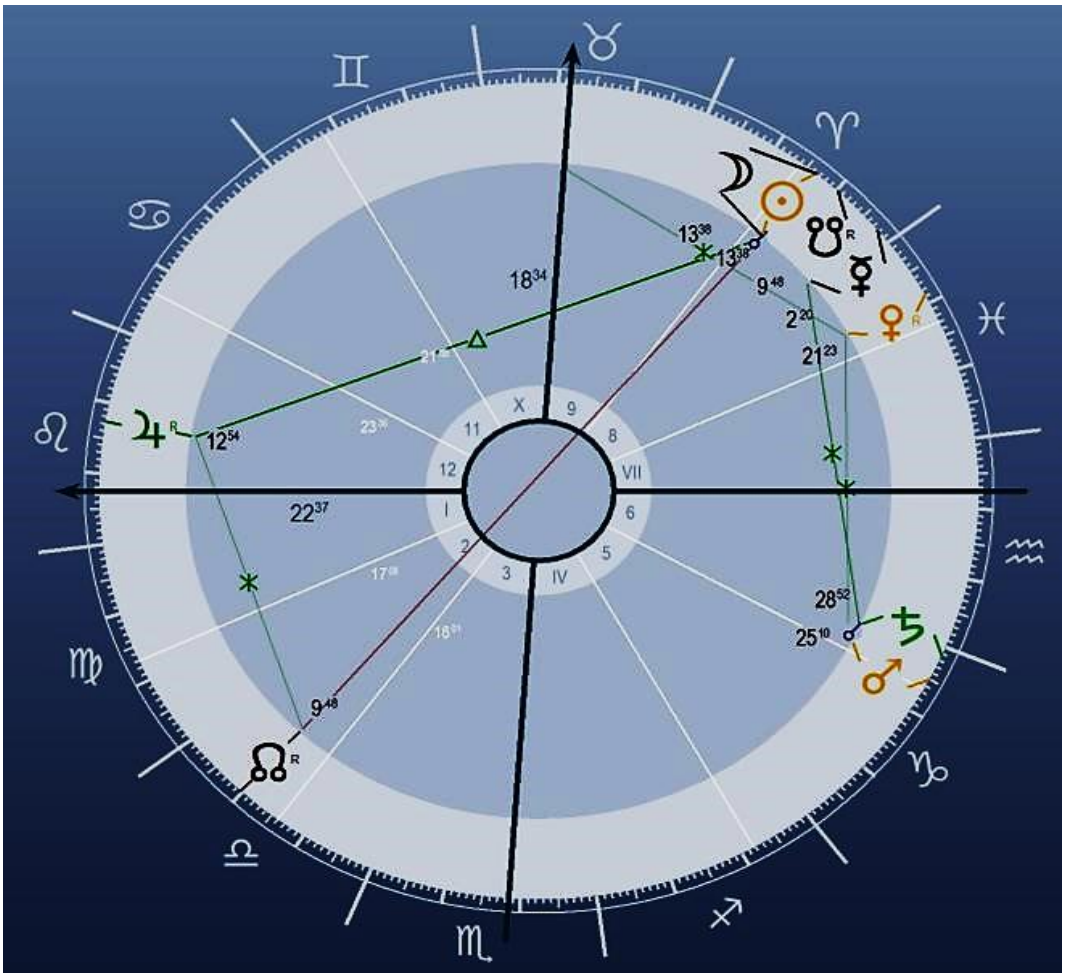
Munkásságával kapcsolatban többen észrevették, hogy az újszövetségben Jézus alábbi szavai: „*Gyertek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, s akik terhet hordoztok – én megkönnyítlek titeket*” korábban szó szerint ugyanígy szerepelt a Nílus-parton álló Ízisz-templom bejárata fölött. Az „*Atyám házában sok hely van*” kitétel pedig az egyiptomi Halottak Könyvéből lett átvéve. (Megjegyzendő, hogy a Talmud szerint Jézus egy „egyiptomi” varázsló volt!) Általános vélekedés szerint Jézus kínhalála 29 és 33 éves kora közötti időben következett be, legtöbben 32/33 évesnek vélik a keresztre feszített Krisztust. Ugyanakkor a kora középkorban elterjedt egyházi álláspont szerint a megfeszített Jézus csak 30 éves volt. A János-evangélium szerint Jézus a megkeresztelése után nem élt meg három pészahot, hanem közvetlenül a harmadik előtt keresztre feszítették. A gyászos események semmiképpen sem történhettek »026« előtt, mivel Poncius Pilátus Júdea helytartójává való kinevezésére ekkor került sor. (Hivatali időszaka: »026–036«. Parancsnoksága alatt csak segédcsapatok álltak, ezek tagjait tartományaiból toborozták. A zsidók mentesek voltak katonai szolgálat ellátása alól, a katonák filiszteusokból és más helyi népek köreiből kerültek ki.)

Tudjuk, hogy Jézus a jeruzsálemi pészahra akkor ment el, amikor Pilátus helytartó a városban tartózkodott, Tiberius uralma idején, Antipas névleges fennhatósága és Kajafás főpapsága (»018–036«) alatt. Egyesek szerint Jézus keresztre feszítésének időpontja: a »028-adik évi« Niszán 14-e volt. Ezt megelőzően Keresztelő Szent Jánost a Holt-tenger keleti partjánál fekvő Machairos-erődbe zárták. (Ott is végezték ki.) Niszán 15-én kezdődött a pászka ideje, és tartott 21-éig. Niszán 15-e az ünnep szombatja volt, mindig csakis szombat, – az ünnepnapokat a Hold fázisai határozták meg. A korabeli zsidó naptárban a hét napjait az újév holdfázisa jelölte ki, az ünnep előkészületi napja is mindig péntekre került. Az évkezdettel egy időben a hetek számlálását is újra kezdték, – Mózes, III. 23. – így a szombat és pészah természetesen egybeesett, péntek pedig az előkészület napja volt. Ne zavarjon meg senkit, hogy ma azt terjesztik széles körben, – a kiadott lexikonok tanúsága szerint – hogy ez az előkészületi nap a tavaszi napéjegyenlőség utáni újhold megjelenését követő 14. nap lenne, amikor teliholdnak kell következnie. (Semmiképpen sem egyeztethető a pészah alapjául szolgáló, a zsidóság megújulását felidéző történettel a teliholdat követő napokhoz tartozó fogyó Hold képe.) A dolog fordítva igaz: az előkészületi nap a tavaszi napéjegyenlőség utáni teliholdat követő 14. nap volt, vagyis az újhold ideje, ami az ominózus évben egybeesett a

napéjegyenlőséget követő 14. nappal, mivel éppen telihold volt két héttel korábban, a napéjegyenlőség idején. – (Megemlítem, hogy erre a témakörre visszatérünk még a húsvétszámítás rejtelmeiről szóló fejezetben.)

Nem csigázzuk tovább kedves Olvasónk kíváncsiságát, mert a rendelkezésre álló források alapján a keresztre feszítés dátumát pontosan lehetetlen meghatározni, csupán egy négy-hat éves terminus adható meg, ami magában foglalja a kérdéses dátumot. Szerencsére azonban ismét segítségül hívhatjuk a tudományt és az asztrológiát. Az emberek ugyanis tudják, hogy Jézus kivégzésekor napfogyatkozás volt. Nincs más dolgunk, mint a megfelelő időszakban megkeresni ezt a napfogyatkozást.

Minden ellenkező híresztelés, avagy tudatos félrevezetés ellenére az emberek biztosak benne, hogy Jézus nem telihold, hanem újhold idején támadt fel a harmadik napon. Hiába térítgették a köztudatot – az ünnep telihold utáni vasárnapra helyezésével, a Golgotát ábrázoló festmények ezrein ábrázolt telihold dal – a középkor óta folyamatosan azon meggyőződés felé, hogy napfogyatkozás semmiképpen sem lehetett akkor, mondván, hogy telihold idején napfogyatkozás lehetetlen, a köztudatról mindez lepergett. Ha megkérdezzük az embereket, mi magyarázza az evangéliumokban megörökített délutáni sötétséget, száz közül kilencvenhat azt válaszolja: napfogyatkozás volt. És ez nem más, mint valóságos csoda! Olyan mélyen bevésődött a kollektív emlékezetbe ez a napfogyatkozás, hogy évezredes manipulációval sem sikerülhetett kitörölni.

Miért szerette volna az egyházi és világi hatalom törölni ezt a tudatot? Bizonyára azért, hogy ne lehessen tisztázni a Fiúisten világra jövetelének és kivégzésének valódi időpontját! A középkor folyamán, legalábbis a perzsa, majd a muzulmán térhódítástól kezdődően, a hatalom

berkeiben pontosan tudhatták, hogy valami nincs rendben a kronológia körül! Mindenképpen el akarták kerülni, hogy valaki egyszer tiszta vizet öntsön a pohárba, hiszen ez hatalmas presztízsveszteséggel járna. Pontosan ezért kezdték kiszorítani az asztrológiát és azzal együtt a kereszténység keleti – nem bizánci, nem római – gyökerű, gnosztikusként megbélyegzett változatait is. Aztán elkezdték a Világteremtéstől számozni az éveket, mert egy efféle alternatív kronológián úgy sem tud kiigazodni senki se. A másik ok, amiért ki akarhatták küszöbölni ezt az ominózus napfogyatkozást a köztudatból, az lehetett, hogy elkerüljék a következő, rendkívül „kényelmetlennek" tartott kérdésfeltevést: Jézus tudott-e arról a jeruzsálemi bevonulásakor, hogy pár nap múlva napfogyatkozás lesz, és ezzel összefüggésben, erre időzítve készült-e a szenvedésére és a halálára?

Visszatérve a szörnyű naphoz, lássuk: íme, ez egy viszonylag pontos napfogyatkozás volt, ahhoz mindenképpen elegendően pontos, hogy (a hagyomány szerint is) erősen borús időben, amikor az ég egész nap vastag felhőtakaró mögé bújt, délután a világ éjjeli sötétségbe burkolózzon, mégpedig anélkül, hogy a szörnyű esemény frusztrált résztvevői, a katonák és a nép tisztában lettek volna a sötétség fő okával. (Nem volt karórájuk és nem értesültek a média révén a várható természeti jelenségről!) A Nap egész nap nem látszott, így nem látszódhatott a fogyatkozása sem, csak épp fél kettő körül egyre sötétebb lett, fél háromkor sokan azt gondolhatták, már este hét vagy nyolc óra lehet, – megcsalta őket az időérzékük. Nikodemus evangéliuma szerint azonban: „*A hatodik órája volt a napnak, amikor sötétség lett a Földön, mert elapadtak a Nap sugarai. A nap kilencedik órájában kettérepedt a Templom kárpitja, és Jézus hangos szóval így kiáltott: Atyám! A te kezedbe adom lelkemet*". (A hatodik óra dél körüli időpontra, míg a kilencedik délután három körülire vonatkozik.) Ez a napfogyatkozás a 284-edik év Niszán 14-én (április 3-án) volt. Az asztrológia elvei értelmében ez a napfogyatkozás minden korabeli emberre nézve jelentőségteljes, hiszen bármely születési horoszkóp fontos „tranzitjaként" értelmezhető. Különösen jelentősnek és vészjóslónak minősül azonban azok számára, akik olyan „kemény" radixszal születtek, mint Jézus vagy Mithra. Mindezt azért érdemes meggondolni, mert Jézus bizonyára hosszabb ideje tudatában volt, mivel fog majd szembenézni ezen a napon. (Elég csak arra utalnunk, mi áll a Szentírásban az utolsó vacsoráról és az azt követő éjszakáról.) – Mi azonban itt nem végzünk asztrológiai elemzést, csupán az alapvető összefüggésekre világítottunk rá...

Jézus bizonyára tudott a várható napfogyatkozásról, hiszen egyes írások igen beszédesek keleti (pártus, babilóniai) és egyiptomi kapcsolatai vonatkozásában, mely országokban folyamatosan foglalkoztattak asztrológusokat. Történelmi jelentőségű jeruzsálemi tevékenységét ennek tudatában időzíthette azokra a napokra. Nyilván tudta, hogy az asztrológia a világtörténelmi és szellemtörténeti fordulatokat, paradigmaváltásokat szívesen köti napfogyatkozásokhoz. E tüneményekkel kapcsolatban mindig jelentkezik ilyesfajta várakozás. Márpedig ha erős a várakozás, akkor már csak ezért is célszerű a tervezett akciót arra az időpontra időzíteni...

Most, ha figyelmünket egy pillanatra a természettudományos kormeghatározás felé fordítjuk, igen érdekes adatokra bukkanhatunk. Mikor is születtek meg az evangéliumok? Tudomásunk van egy biztosnak számító adatról, mégpedig a Júdás-evangélium egyetlen ismert, kopt nyelvű példányáról, mely alkalmasnak bizonyult a C14-es vizsgálat elvégzésére. A tudósok megállapították, hogy ennek készítése, tehát a kopt nyelvre fordítása 280 k. (±60 év) történt. Adataink áttekintése alapján biztosra vehető, hogy ez az evangélium nem sokkal Jézus (és Júdás) halála után született meg. (Ezen az alapon feltételezhető, hogy az evangéliumok többsége ugyancsak ekkoriban készülhetett el, tehát amikor az események még élénken éltek a szerzők emlékezetében.)

Foglaljuk hát össze, milyen eseményekről és dátumokról esett szó az előzőekben:

események, történések, személyek	archaikus dátum	archaikus dátum	dátum, időszak
Augustus császár átadja, Tiberius átveszi a tényleges hatalmat		**010 k.**	266 k.
Augustus halála után a szenátus Tiberiust nevezi meg császárnak		**014**	270
Kajafás főpapsága		**018–036**	274–292
Jézus megkezdi nyilvános működését Galileában	**026–027**		278–279
Elkészül Júdás evangéliuma			280±60 év
Jézus megkeresztelkedik	**028–029**		280–281
Poncius Pilátus átveszi a prokurátori tisztséget, s eltávolíttatja a szobrokat Heródes palotájából		**026**	282
Jézust keresztre feszítik, elterjedt egyházi álláspont szerint	**030**		282
Jézust keresztre feszítik számos forrás szerint	**030–033**	**026–029**	282–285
Poncius Pilátus Júdea helytartója		**026–036**	282–292
Jézus keresztre feszítésének többek által valószínűsített időpontja		**028. Niszán 14.**	284. Niszán 14.
Napfogyatkozás du. fél három körül, tehát ez Jézus szenvedésének ideje			284. Niszán 14. - azaz április 3.

Az események páratlan jelentőségére tekintettel nem csodálkozhatunk, hogy a keleti keresztények eleinte egyértelműen a keresztre feszítés és a feltámadás évét választották időszámításuk kezdőévének. Nagy Konstantin, aki végül meghatározta a birodalom egységes keresztény jellegét, a nyugati keresztények körében már elterjedt évszámítást, Jézus születésének a vélt idejétől számolt éveket fogadtatta el. (Habár sok területen változatlanul a Julián-érát alkalmazták, és ez a rendszer még jóval később, az érett középkorban is vissza-visszatért Európa perifériáin.)

Ismeretes, hogy a kopt keresztények időszámításának kezdőéve a »284-edik« év. Ezt az időszámítást időnként „Mártír-korszaknak” is nevezik. (A 20. sz. végén Dél-Afrika, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Szudán és Uganda kopt keresztényei is alkalmazták.) A történetírás fősodra úgy tartja, hogy a Mártír-korszak azonos a Diocletianus-érával. A történészek körében kialakult álláspont szerint ez az időszámítási rendszer Diocletianus trónralépésének emlékét örökíti meg, ami **284-ben** (540-ben) történt, mégpedig augusztus 29-én, pénteken, újhold idején. Akik ezt a nézetet terjesztik, nem adnak magyarázatot arra, hogy a keresztények miért pont a legvéresebb kezű keresztényüldöző császár trónra lépését ünnepelnék meg ezzel az időszámítási rendszerrel. Igen erős a gyanúm arra nézve, hogy ez esetben valamilyen tudálékos magyarázatról van szó, aminek azonban semmi köze a valósághoz. Az viszont teljesen logikus, hogy a **028-as** (avagy **032-es**, azaz 284-es) év, tehát Jézus megöletésének és feltámadásának az éve válhatott az időszámítás kezdőpontjává a koptok körében. Az pedig megint csak könnyen belátható, hogy a koptok történelmének viharos évszázadaiban, a különböző muszlim-arab dinasztiáknak a keresztes háborúkat követő önkényeskedései miatt hosszabb időre megszakadhatott a folyamatos évszámítás, s utóbb még velük is el lehetett hitetni, hogy a Mártír-éra a keresztényüldöző Diocletianussal van összefüggésben. Könnyen belátható, hogy a kopt időszámítási rendszer legegyszerűbb és legkézenfekvőbb magyarázata az lehet, hogy

valamikor, talán a keresztes háborúk idején a koptok összevetették saját, bizonyára évkönyvekre támaszkodó, akkoriban még folyamatosan karbantartott kronológiai ismereteiket az európai lovagok szentföldi jelenlétének (e lovagoktól hallott) aktuális éveivel, s megállapíthatták, hogy saját évszámításuk kezdete, vagyis Jézus mennybemenetele az európai időszámítás szerinti 284-re helyezhető. Ezáltal válhatott a 284-es év a koptok Mártír-érájának kezdetévé. Azt pedig, hogy bizonyosan létezett olyan évszámítás, amelyik valóban a feltámadáshoz kötődött, a történelmi adatok ezreinek áttekintése és az adathalmazban a különböző szekvenciáknak egy bizonyos periódus elteltével bekövetkező ismételt felbukkanásának észlelése útján állapítottam meg. Észleltem azonban azt is, hogy az adatok rendszere nem a Megváltó halálának és feltámadásának tényleges évéhez, azaz **032-höz** (284-hez) vezet vissza, hanem egy kicsit későbbi időt jelöl meg. Egy olyan archaikus időszámítási rendszert találtam, amelynek bármely éve 286 (±1) évvel marad le a ma alkalmazott évszámítástól. Ennek első éve (**001**) megfelel a 287-edik évnek. (Feltehetőleg kezdettől hibásan számoltak, vagyis akik bevezették ezt az évszámítást, nem voltak birtokában megfelelő adatoknak. Az is lehet, hogy a kezdeményezők valóban úgy gondolták, – miként ma is sokan – hogy Jézus a halálakor 33 éves volt, nem pedig 31. Még ennél is valószínűbbnek tartom, hogy ez a rendszer Jézus **–001-es** (256-os) – hibás – születési adatát vette alapul, s ehhez számolt hozzá 30 évet saját (**–001-es**, tehát 286-os) alapdátumának a megállapításához.) Ez tehát a magyarázat e néhány oldallal korábban már felvillantott évszámításnak az európai archaikus időszámítástól való 30 éves eltérésére. Ez az eredeti Mártír-éra, melynek létezik egy mutánsa is, melynek kezdőéve: **001**, azaz 298 ±2 év. A Mártír-érának és mutánsának kezdőévei 11 évvel különböznek egymástól. (A parciális (archaikus) kronológiai rendszereknek, illetve ezek mutáns rendszereinek az áttekintésére a következő fejezetben térek rá.)

Ezen a ponton nem tudom megállni, hogy egy korábban már érintett összefüggésről, bár nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, ne ejtsek még néhány szót. Említettem, hogy a horoszkóp ábrákban a kör közepéből, az origóból kiinduló, egyeneseivel a végtelen felé tartó kereszt ábrája a Mindenségre utal, ellentétben a Föld ősi rovás- vagy vésetjelével, ami maga a körbe rajzolt kereszt. A horoszkóp ábrájának alapvető sugallatta: a Mindenség egysége, a Kozmosz és a mikrokozmosz, az általunk tapasztalt körülmények és jelenségek, valamint a bennünk lakozó lélek (szellem) lényegi összetartozása. Ez tehát merőben spirituális tartalom, eredendően semmi köze sincs az emberek hatalmi törekvéseihez. Szilágyi Ákos költő A kendőzetlen igazság képe – Ortodox ikon és reneszánsz festmény c., Interneten is elérhető tanulmányában így fogalmazott: „*Az ikon… alakilag szemlélhetővé vált idea: a másik világ feltárulása; a láthatatlan világ láthatóvá válása, amelynek ontológiai lehetőségét a Logosz-Isten, a Fiú-Isten valóságos megtestesülése teremtette meg…*”.

Kenderesi Ilona írja Az ikon és a képrombolási vita Bizáncban c. tanulmányában (2015): „*A bizánci képrombolásoknak számos oka volt... Erősen érezhető a muzulmán kelet hatása... Néhány ikonromboló császár keleti származása meghatározta ellenséges hozzáállását a kialakult egyházi kultusszal szemben. A zsidó vallás hatása is érezhető volt, főleg az Ószövetség második parancsolatán keresztül, amely megtiltja Isten ábrázolását, bálványok készítését és imádását. Sokan a képtiszteletet a „hellenisztikus spiritualizmus” túlságosan is anyagi megnyilvánulásaként értelmezték... Az okok között szintén szerepet játszottak a… krisztológiai viták Isten kettős természetéről. Nem zárult még le az ikonfestészet nyelvezete, nagyon sok emléket őrzött még az antik festészetből. Mindez a pogánysághoz való visszatérésnek tűnt a képrombolók számára, akik az ikonográfiát túlságosan is szenzualistának találták.*” Továbbá: „*A képről szóló hivatalos és nyilvános vita során alakult ki a képteológia. Ez az az időszak, amikor tisztázódott az ikon és az ikontisztelet spirituális alapja. Ezt megelőzően ugyanis természetes, szinte ösztönös volt az együttélés a képekkel és a képek hordozta valósággal. A képteológia megállapításait először a kép ellenzői, azután a hívei használták saját ügyük*

igazolására… Eljött az idő, mikor a képek már olyan nagy befolyásra tettek szert az egyházban, hogy a teológusok megpróbálták megfosztani őket a hatalmuktól. A képek azonnal nem kívánatossá váltak, amikor már lényegesen több embert érintettek meg, mint a hivatalos intézmények. A szavak erejével nem lehetett ellenőrzést gyakorolni felettük, mert a szentekhez hasonlóan mélyebb rétegeket érintettek meg, mint amire az egyház képviselői képesek voltak. ”

A képrombolási időszak »726-tól« »843-ig« tartott. Az időszak kezdetén megsemmisítették a császári palota falán található Krisztus képet, ezután pedig a birodalom egész területén hasonlóképpen jártak el. A képek helyére keresztek kerültek. A képtisztelők uralma idején pedig lecserélték a kereszteket képekre. Kenderesi Ilona megfogalmazása szerint: „*A kép és a kereszt jele egymás antitéziseit testesítették meg: ahol kép van, ott nem lehet jel; ahol jel van, ott nem lehet kép.*”

Álláspontom szerint a horoszkóp ábrák, mindenekelőtt a Fiúisten horoszkópja és az ikonok (valamint az ezekkel „konkuráló”, sokfelé elterjedt kőkeresztek), egymással közeli rokonságban állnak. A bizánci képellenes képteológusok aktivizálódásának a fentiekben hivatkozott okai csak ürügyül, esetleg utólagos magyarázatul szolgáltak. Ami valóban irritálta a „zsidókereszténység” felé orientálódó egyházi köröket, az a szentkép és a csöppet sem zsidó-keresztény, hanem éppenséggel az uralkodóvá vált irányzat képviselőitől „eretnek” vagy „pogány” minősítést kapott jelek együttes ábrázolása volt. Ezért tüntették el az ikonokat, hiszen „*mélyebb rétegeket érintettek meg, mint amire az egyház képviselői képesek voltak*”. Nem tudjuk, hogyan néztek ki a korai ikonok, csak sejtéseink lehetnek. Valószínűleg a Megváltó fej- vagy mellképét a stilizált horoszkóp-ábrával, vagyis a kör és a körön kívülre érő keresztalakzattal együtt ábrázolták, az egyértelműség érdekében pedig szerepelhettek a képen a tengelyek körvonallal alkotott metszéspontjait megnevező írásjelek is (Asc, Desc, MC, IC).

E képek megsemmisítésével egyidejűleg kötelezővé tették az ún. bizánci (egyenlőszárú) kereszt elhelyezését a templomokban. (Később Jézus megfeszítésére emlékeztetve a kereszt függőleges szárát megnyújtották, és további vízszintes keresztező eleme(ke)t tüntettek fel, így állították elő a katolikus, az ortodox és a kettő közötti átmeneti formának is tekinthető kettős keresztformákat.) A képrombolás előtti ábrázolási módot igyekeztek teljesen kitörölni az emberek tudatából. De e téren a sikereik csak részlegesek voltak. A nyugaton sokfelé elterjedt kőkeresztek sokáig megőriztek valamit az eredeti formából. Csak az idő múlásával, a kőfaragók igényességének csökkenése, az egyszerűbb, gazdaságosabban kivitelezhető megoldások elterjedése hozta magával a körbe zárt kereszt kultuszát (például a kelta világban is).

A képrombolás után készült (fennmaradt) ikonok festői a körbe zárt keresztet alkalmazták előszeretettel, általában a szent feje fölött vagy mögött feltüntetett glória formájában. Ugyanakkor nagy hangsúlyt fektettek az IC, XC stb. jelek szerepeltetésére, gyakran a NIKA felirat társaságában. Ezek a jelek a szentek képének elhagyásával – manapság – önállóan is népszerű jelvénynek számítanak a keresztény misztikát kedvelő közösségekben.

A http://esemenyhorizont.uw.hu/2010/ezoter/kereszt.html oldalon olvasom a kelta keresztről: „*mivel a kereszt szárai túlnyúlnak a körvonalon (…), azt is megmutatja, hogy a véges méretű rendszerek hullámtere kiterjed a végtelenbe. Vagyis az anyag nem a felszínénél végződik, hanem hozzá tartozik az emanációs sebességgel növekvő gravitációs hullámtere is (eseményhorizontja)*”.

A honlap mögött álló materialista szemléletmódon senki se lepődjön meg; láthatóan sikerült olyan narratívát találniuk, amivel az egyén és a Mindenség spirituális kapcsolatától messze eltéríthető az olvasók gondolkodása, elmélkedése. Ezzel a mutatvánnyal bekapcsolódtak a deszakralizáció évszázadok óta tartó folyamatába. Nem arról van szó, hogy ne állna fenn analógia, egyrészt a szellem és a Mindenség között létező misztikus kapcsolat,

másrészt az objektumok véges kiterjedése és a hozzájuk tartozó végtelen kiterjedésű erőtér viszonylatában.

A hasonlatosság jelentőségteljes és nyilvánvaló. Nem is azzal van baj, hogy ezt a materialista alapon álló gondolkodók felismerik, hanem azzal, ahogy az istenhitből és az ezzel együtt járó analógiás, metafizikus gondolkodásmódból sarjadt ősi szimbólum mély igazságtartalmát, ill. a transzcendenciát negligálják, s azt fizikatudományi tanokra cserélik le.

A deszakralizáció már akkor, azon mód elkezdődött, amikor (a **04. sz. utolsó negyedében**, azaz a 07. sz. második felének közepe táján) a kereszténység szilárdan és véglegesen a Római Birodalom államvallásává vált. Képviselői kezdeti lépésként a keresztény misztika erejének csökkentését tűzték ki célul. Ez a szimbólumok világában – egyebek mellett – a kereszt körbezárásával csapódott le, a gyakorlatban pedig különböző keresztény közösségek eretneknek nyilvánításában, kiközösítésében realizálódott, amihez mindig megtalálták a korrumpálható vagy zsarolható főpapi segédletet. A császárok nem fogadtak el kompromisszumot az uralom kérdésében. Hatalmukat nem engedték kikezdeni Isten hatalmának egyházi hivatalban álló gyakorlóitól, a papoktól sem, ha „kellett”, ellenfelekként kezelték őket. Igyekeztek önmagukat Isten földi helytartóiként láttatni, illetve elismertetni. Aztán a második évezredre egész Európában kialakult a hosszú ideig jól működő (?) feladatmegosztás a hatalom és a keresztény egyház(ak) között. A keresztény egyház(ak) ugyan nem olyan(ok) lett(ek), amilyenné az apostolok szerették volna alakítani, de általános vélemény szerint jobb volt ez így, mint a semmi. A legutóbbi évszázadokban, az utóbbi évtizedekben aztán a deszakralizáció felgyorsult, már-már befejeződni látszik. A láthatóan bénult történelmi egyházak sorra kiüresednek, terjed az ateizmus és a materializmus, ugyanakkor növekszik a karizmatikus személyek által létrehozott, Isten tudja milyen forrásokból fenntartott, kisebb-

nagyobb mértékben jehovista, New Deal-es, magukat új-kereszténynek nevező gyülekezetek, társadalmi szervezetek taglétszáma. A keresztény hit egyre inkább magánügy, a hívők vallási életének szervezésére hivatott történelmi egyházak leginkább a hatalmi politika függvényeként viselkednek.

Hosszúra nyúlt kitérőnk lezárásaként nem mulaszthatom el a kör és a körön kívülre nyúló (eredetileg négy, utóbb három-, öt- és hatirányú) alakzat modern kori alkalmazásáról is említést tenni: A tengelyeket hegyes ékekre cserélték le. Az így megformált, tetszetős csillagalakok törnek ki a körből. A világi hatalom képviselői a keresztény kultúrkörben végbement folyamat, a vallás lényegét képező transzcendencia elhalványulása nyomán kisajátították a kereszténység első szimbólumát, és megtöltötték a kereszténnyivel szögesen ellentétes tartalommal. Ez a bolsevik alapokon megszervezett Varsói Szerződés esetében még teljesen érthetőnek tűnik, ám a lényegében ugyanakkor létrehozott NATO szimbóluma álságos, hiszen az állítólag egy védelmi szövetség volna. A kört átdöfő és a világ négy tájára irányított csillagalakzat azonban inkább támadó, a világ feletti uralom elérésére utaló tartalmat hordoz. (Megjegyzés: a hitleri Harmadik Birodalom még nem egy keresztény-, hanem „csak” egy ősi eurázsiai szimbólumot, a szvasztikát erőszakolta meg, s változtatta horogkereszttté.)

.***

A következő fejezet a Rekonstrukció három könyvének legnehezebben befogadható része. Ezt onnan tudom, hogy hosszú, fáradságos évekre, sziszifuszi erőfeszítésekre volt szükségem ahhoz, hogy a sokszor sehova sem vezető próbálkozások után végre, fokozatos közelítéssel kikristályosodhasson a „parciális kronológiák” teljes rendszere, amit ebben a következő fejezetben vázolni próbálok. Nem kívánom fárasztani tisztelt Olvasóimat a meddő próbálkozások sokaságának ismertetésével, helyette mindjárt a telitalálatos kísérleteket fogom bemutatni.

Ehhez képest aztán rendkívül gyorsan sikerült elvégeznem az eredmények próbáját a történelmi napfogyatkozásokról rendelkezésemre álló információk elemzésével, amiről e könyv utolsó fejezetében számolok majd be. (Tulajdonképpen fordítva is eljárhatnék, s kezdhetném a napfogyatkozások (és holdfogyatkozások) tucatjairól fennmaradt írások értelmezésével, tehát azzal, hogy ezen megörökített égi jelenségek esetenként csillagászatilag

nem igazolhatók, máskor igen; viszont akár igen, akár nem: ezek a szekvenciák rendre jól definiálható időszakaszok elteltével „megismétlődnek” – amely jelenség ellenkezik a természeti törvényekkel.)

Vágjunk bele…

Az archaikus kronológiai rendszerek azonosítása

A kitalált középkor elméletének atyja itt-ott alaposan elvetette a sulykot, és az évezred végére olyan képtelenségeket kezdett állítani, amelyek miatt munkájából azok a tételek is elhiteltelenedtek, amelyeket a szerző korábban zseniálisan állított fel. Illig 2002-ben, könyve magyar kiadásában ugyanis így foglalta össze álláspontjának a lényegét: „*Az 1991-re kidolgozott tézisem, amelyet azóta minden tudományos fórumon képviselek, röviden a következő. Az európai történelem VII., VIII. és IX. százada művileg beiktatott, minden valóságot és reális történést nélkülöző időszak. Ennek megfelelően maradék nélkül törlendő, majd az előtte és utána lévő történések közvetlenül, vagy kis eltéréssel összekapcsolandók. A kérdéses időközt már ekkor pontosan behatároltam: a betoldott, vagy kitalált időszak 614. augusztus végétől 911. szeptember elejéig tart.*” Továbbá: „*Miután Nagy Károly életének kezdő- és végpontjai (…) a fikciógyanús intervallum közepén találhatók, ő ennek a történelmi »*visszanyírásnak*« az első és legprominensebb áldozata. Márpedig én nem kevesebbet vezetek le és állítok, minthogy ő a birodalmával együtt csupán a képzelet szülötte, tehát Károly és a Karoling-reneszánsz sohasem létezett.*”

Az nem kérdéses, hogy Illig elmélete ebben a megfogalmazásban nem védhető, nyilvánvaló képtelenség. Akár a megadott időhatárok közötti történéseket tennénk zárójelbe, akár valamely másik 297 éves, vagy akár csak 252 éves időszak eseményeit próbálnánk törölni, elveszítenénk múltunk fontos részeit, de még ezen az áron sem tudnánk folytonosságra következtetni engedő hidat verni a két part, a megelőző és követő történések között. A világ egyetlen sarkára vonatkoztatva sem, nemhogy a teljes világtörténelemre nézve! Az idézett mű közrebocsátása óta senkinek sem sikerült ilyen hidat vernie a „szakadék” felett, de még csak vázolnia sem a folytonosság lehetőségét. Az ilyen kísérletek kudarcot vallottak, legjobb esetben is csak egyegy látszólag összetartozó eseménypárt állítottak fel, melyek azonban tüzetesebb vizsgálattal ismételten széthullnak, hiszen a „partokról” nem képesek a hozzájuk kapcsolódó eseményeket „felkarolni”, és valódi hidat építve a szóban forgó eseménypárhoz illeszteni.

Illig követői közül Topper munkáját extravaganciára való hajlama árnyékolta be, az Illiggel történt szakítása után az emberiség történetéről rendkívül cinikus gondolatokat kockáztatott meg, majd szinte rabjává vált saját „páratlan” ötleteinek, melyek között előkelő szerepet játszik a középkorban végbement „katasztrofikus összeomlás” és a Föld „precessziós eltolódása” (?) is. Kifejti: „*A kronológia végül is nemcsak a történelem váza, hanem kialakulásának mítosza is; vagyis a történelemalkotás alapvető szerkezete. Tulajdonképpen mindenfajta Kr. u. (…) 1500-as história rejtett egyháztörténelem, és ez »*aranylegendaként*« sorolható be. Ez a felismerés valóban nem új felfedezés, csak az benne az új, hogy teológusok helyett elfogulatlan kutató gondolkodik el a történelmi évszámokról, és próbálja meg felfedezni, hogy ezek hogy néznének ki az aranylegenda nélkül. …a történetírás mindig a jövőnek szól. A múltat a történetírás mindig olymódon ábrázolja, amellyel meg kívánja határozni a (…) jövőt. Vagyis minden történetírás utópia. … Ahogy Athéné Zeusz fejéből, úgy pattant ki a történetírás az egyes szerzők fejéből. Kigondolva. Kitalálva. Valóságos regényként. … Bármely megbízható dokumentum nélkül is kultuszalakokká lehet emelni, mintegy mellékesen jó évezreddel visszahelyezni olyan »*személyeket*«, mint Mózes vagy Ábrahám. … A történetírás* [sic!] *kevés adatból építi fel határozott elképzelését – ebből áll a munkája. Tanárként és nevelőnőként az a feladata, hogy egy-egy nagyobb csoport számára az újrateremtett történelemképpel a jövő számára megformált, már ma is használatos, aktuális terminológiát megalkossa.*” Továbbá:

„*Kammeierrel odáig jutottunk, hogy 1400 előtt nem létezhetett semmiféle »*római*« egyház, és hogy talán a konstanci és baseli alapítózsinatokkal együtt visszamenőleg került »*kitűzésre*« a niceai zsinatféle. … A Julianus-naptár érvényességi korszakában folyamatos évszámlálásra 1500 előtt valószínűleg nem került sor. … Ezen sem a rómaiak világi ünnepeiről…, sem az örök városban Philippus Arabs császár alatt megrendezett évezredes ünnepről (…) szóló feljegyzések nem változtatnak. Mindezeknek ugyanis csak irodalmi értékük van; időbeli besorolásuk teljesen bizonytalan. Ezzel szemben mi Joachim da Fiore ezredfordulójára (»*ERA 1001 = 1260 A. D.*«) szeretnénk valamely kozmikus esemény bizonyságaként tekinteni, és az utolsó előtti katasztrofikus összeomlással, a Föld precessziós eltolódásával egyeztetni. Ez tehát lehetséges, hogy hét és fél évszázaddal napjaink előtt történt.*” – Topper messze elrugaszkodott tehát Illig tézisétől, s belevetette magát a nagy semmibe, s ez a mutatvány számára egy „katasztrofikus összeomlással” ért fel, miközben mégiscsak rámutatott Fiore abbé igazságára, vagyis arra, hogy 1260-ban valójában AD. 1001 k. tartott az idő...

Tóth Gyula, Illig legjelentősebb magyar követője a virtuális kronológia kialakulása okainak elemzése során majdnem ugyanoda jutott el, ahova – mint majd látni fogjuk – magam is. Fölismerte, hogy nem elsősorban egy összeesküvés eredményezte a fiktívnek látszó időszakot, rájött: ez a helyzet úgy állhatott elő, hogy eleink a különböző kronológiai rendszerekben számon tartott eseményeket a nélkül rendeztek el a virtuális idősoron, hogy tisztában lettek volna a kronológiai rendszerek parciális mivoltával. Tóth döntő jelentőségű tévedése azonban, hogy a Julián-éra szerinti és a Nagy Sándor halála évétől számított dátumok zavaró hatását tekintette meghatározónak a kialakult kronológiai „öszvér” létrejöttében. Ám, pont ezek a jól ismert, s egy időben valóban sokfelé használt kronológiai rendszerek nem okoztak semmiféle zavart, mert éppen a rendszerek ismertségénél fogva idejében átszámították az így datált éveket. A baj inkább azon kronológiai rendszerek „beépülésével” állt elő, amelyek csak szűkebb körben voltak használatosak, s alkalmazóik egyáltalán nem tisztázták azok paramétereit.

Tóth Gyula *A kitalált középkoron túl – Szkítiától Maghrebig* (2013) c. művében összegezte eredményeit. Azért emelhetném meg a kalapom előtte, mert ebben a munkában csaknem eljutott odáig, hogy elismerje, vaslogikával fölállított tételei, bár szemrevalóak és elfogadásra csábítóak, mégsem eredményeztek a próbát kiálló történelem-interpretációt.

Tóth Gyula logikája ugyanis olyan modellhez vezetett, ami nemhogy a történelem folyamatosságát, hanem éppen ellenkezőleg, sok évszázados megszakadását és újra elindulását, egyfajta (Topper által is vizionált) újraindítását (újraírását) látszik igazolni. Ezt írta könyve zárófejezetében: „*…nem lehet ám kényünk-kedvünk szerint akármennyi időt beszúrni a naptárba!... Vagy 532 évet szúrunk be, vagy egy percet sem! Másképpen mivel lehetne magyarázni, hogy a hun történet hat különböző évszázadban is lezajlik?... Mégis arra kérem a kedves Olvasót, hogy ne azzal fejezze be e tanulmány olvasását, hogy elkönyveli magában: Tóth Gyula szerint 532 fiktív év van az időszámításunkban!... Ez az eredmény a későbbi felismerések fényében még változhat… Még én sem tudom ezt az eredményt kételyek nélkül publikálni.*” Páratlan ez az önkritika a történelmi irodalomban, akár méltónak is tarthatnám az elismerésre. Mégis, meg kell jegyeznem inkább, hogy ha én ennyire kételkednék az igazamban, akkor semmiképpen sem ismertetném nézeteimet egy ilyen tetszetős formában kinyomtatott tanulmány formájában.

Tóth Gyula premisszái hibásak voltak, ezért nem vezethettek a történelmi valóság megközelítéséhez. Mint már említettem, feltételezte, hogy egyes évszámok Alexandrosztól értelmezendők, akinek halála a keresztény kronológia kezdőévét több mint 300 évvel előzi meg. Ezzel összefüggésben nem fogadta kellő óvatossággal a kitalált középkor elméletének egyes nyugati képviselőitől származó vélekedést az ún. avar-kor fiktív mivoltáról, ami ugyancsak

több mint 300 éves intervallum. Felületesen értelmezte továbbá a magyar kutatóknak a kései avarok és az Árpád-magyarok lényegi azonosságára vonatkozó nézeteit is, így eszmefuttatásai végül már csakugyan több mint 500 éves szakadékot eredményeztek az ókor és a magyar középkor között. E hiátus feltételezett realitását a hunokra és a gótokra vonatkozó források következetlenségeinek sajátos értelmezésével igyekezett megtámogatni. (Ismeretes, hogy a forrásokban gyakran összekeveredik e keltről érkezett etnikumok neve. A gótok egyes európai cselekedeteit a hunoknak, esetenként egyenesen Attilának tulajdonították.)

Tóth komolyan úgy gondolja, hogy a nyugaton csatározó gótok a hunok egyik közössége, néprésze lehettek, holott a valóság éppenséggel fordítva áll: a hunoknak tulajdonított cselekedetek egy részét valójában gótok követték el. Fönnáll a lehetősége, hogy ez ügyben – még az ókor vége felé és a középkor hajnalán – félig-meddig tudatos hamisítás is történt. (Egy másik etnikum, a szászok vonatkozásában is összekutyulták a hunok történetét – ezt már a középkor derekán –, ami azonban valóban szándékos történelemhamisításnak minősülhet.) Általánosságban is igaz, hogy a történetírásban a hamisítás főként a hunokkal összefüggésben jelentkezik, ám ez olyan módon valósult meg, hogy ehhez egyáltalán nem kellett plusz időt betoldani. A virtuális kronológia eredetileg csak mellékesen szolgálta e hamisítások leplezését.

A kialakult kronológiai „öszvérnek" a 10-12. századtól – jórészt már tudatosan – folytatott alkalmazására építve azonban Európa nagyhatalmai szívesen éltek azzal a lehetőséggel, amit a gyengén adatolt és ellentmondásos adatolású évtizedek, évszázadok történetének kiszínezése adhatott számukra, hogy legitimációjukat ily módon is erősítsék. Az a valószínű, hogy nem voltak tudatában annak, hogy történelmünk valójában mintegy két és fél évszázaddal rövidebb, csak azt vehették észre, hogy vannak időszakok, amelyekre kevés az adatuk, mintha alig történt volna valami akkoriban. Nem gondolták, hogy ilyenkor, a legtöbb esetben az volna a hiány magyarázata, hogy a szóban forgó ország nem volt egységes, a hatalom megoszlott több erőközpont között. A különböző, valójában egymással konkuráló központok dinasztiáinak történetét időben egymás utáni történeteknek tekintették, így gond nélkül ki tudták tölteni a virtuális időt. Pontosan ezt példázza a már lényegében Illig által felismert helyzet is: a Karolingkor hanyatló szakasza és az Ottók, valamint a Henrikek kora csakis részben átfedésben, részben közvetlen egymásutániságban értelmezhető. Ugyanilyen módon kerültek virtuális egymásutániságba egyes kínai, egyes kelet-római és bizánci, egyes perzsa, egyes muzulmán, egyes angolszász és normann, egyes orosz uralkodói körök is, amelyek valójában párhuzamosan uralkodtak. Valószínű, hogy a 12-13. században, amikor befejeződött a világtörténelem kulcskérdéseinek „rendezése", már elkerülhetetlenné is vált néhány ellentmondás tudatos hamisítással való „feloldása". (Nem is tehettek másként, hiszen ellenkező esetben mélyen bele kellett volna nyúlni a történelmi folyamat akkorra már szentesített szövedékébe is.)

A történelem részleges kozmetikázásához kedvező feltételeket biztosított, hogy jó néhány dinasztia, illetve állam, államszövetség saját történetírása elveszett, esetleg szándékosan kitöröltetett a források sorából. A teljesség igénye nélkül megemlítendők a leginkább hiányzó geszták és évkönyvek: a szkíta és szarmata államok, illetve a pártusok története, a dákok története, az ázsiai és európai hun szövetségi államok (nem birodalmak!) története, az avarok vagy avarhunok, illetve európai államuk története. Csupa olyan krónika hiányzik, ami nagyban segíthetné a történészeket a valósághoz közelebb álló, árnyaltabb tudnivalók megfogalmazásában a történelem folyamán vesztesnek bizonyult civilizációkról, azok helyéről, szerepéről a korszak világában. (Nem feledkezve meg a legyőzőikről, megsemmisítőikről alkotható árnyaltabb kép lehetőségéről sem.) Kétségtelennek látszik, hogy lényegében igazuk van azoknak, akik így fogalmaznak: a történelmet mindig a győztesek írják. Bár én inkább így fogalmaznék: a történeti irodalomból csak azon művek maradhattak fönn, amit a győztesek (a birodalom képviselői) megtartottak, jóváhagytak. Akiknek egyáltalán nem hiányzik e „vesztes"

népek története – jól elvannak a forráseltüntető elődeik által generált történelemképükkel –, azt szokták erre mondani: nincs semmi bizonyítéka, hogy egyáltalán létezett volna e népeknek (barbároknak, idegeneknek stb.) történetírásuk. – Lelkük rajta!

Ha rendelkezésre álltak volna a hiányzó források, a történelemmódosító interpretátorok nem színezhették volna ki kedvük és ízlésük szerint az ókor és a középkor történetét, továbbá ezek révén idejében fel kellett volna ismerniük, hogy számos forrásuk egymástól eltérő kronológiai rendszerben íródott. Ilyen értelemben nem alaptalan a gyanú a virtuális kronológia mögött meghúzódó szándékosság ügyében. Mármint, hogy az érett középkor történetírásának korifeusai szándékosan megsemmisíthettek bizonyos, „későn" kezükbe került – a történelmi kronológiára vonatkozóan már kialakult közmegegyezéssel ellentétes tartalmakat hordozó – írásokat, akár komplett gesztákat és krónikákat is.

Mindebből következnek a középkor nagyhatalmú uralkodóinak szolgáló történetírók által ránk hagyományozott virtuális történelemkép fő jellemzői, egyben sajátos ellentmondásai: A gazdagon adatolt „centrumhoz tartozó" területek (országok, dinasztiák) története folyamatosnak látszik, de pont ezzel összefüggésben megtévesztő, hamis a történeti kép, mert több ponton sok évtizedes, esetleg évszázados párhuzamosságokat állítottak egymásutániságba. A valósághoz leginkább hű képet a gyengén adatolt „perifériák" történetéről alkothatnánk, bár a látszat szerint pont az ilyen területek (országok, népek) története szakadozott, nem látszik összefüggőnek, az egybefüggő folyamatba tartozó eseményeket sok évtizedes, esetleg évszázados (látszólagos) időszakok szabdalják szakaszokra. (A folytonosság bizonyítékai jelen tudásunk szerint nem léteznek, megsemmisültek.)

Most, mikor kísérletet teszünk a látszatok mögötti valóság feltárására, a rendelkezésünkre álló eszközök és módszerek ügyében egy fontos felismerésre hagyatkozhatunk. Rendre a győztes civilizációs központoktól idegen, hagyományos nézőpontból kitekintve periferikus és lesajnált civilizációs központok szellemi teljesítményének „hiányát" fájlaljuk. Az utóbbi időben rendelkezésünkre állnak azonban, mégpedig folyamatosan növekvő számban és területi érvénnyel a „periferikus" kultúrákra vonatkozó régészeti feltárások alapján készült tanulmányok. A természettudományos alapon datált archeológiai eredmények párhuzamba állíthatók az írásos forrásokból nyert információkkal. A nagy régészeti adatmennyiség és a feltárásokkal érintett területek hatalmas kiterjedése révén immár fedésbe hozható a „civilizált" (írott forrásokkal rendelkező) világ és a „barbár" (a hiányzó írott források miatt civilizálatlannak tartott) világ széles határvidékére vonatkozó adattömeg. Szerencsénk is van, mivel éppen az írásos források szűkössége miatt – az ókor kérdéses időszakára szorítkozva – nem deformálja a releváns, természettudományos alapú kormeghatározásokat – a későbbi korokat feldolgozó archeológiai irodalomra általában jellemző, (a virtuális kronológia általános elfogadottsága miatt tévedésekkel terhes) – „fertőző" történészi álláspont. Ebből a fölismerésből meríthetünk erőt. Megállapíthatjuk, hogy egyáltalán nem az archív dokumentumokkal jól lefedett területekről és időszakokból kiindulva kell kezdeni a valós kronológia kimunkálását. Az első lépéseket az óvilág olyan régióiból kiindulva kell megtenni, amelyekre kellő számban rendelkezésre állnak már természettudományos kormeghatározások, ugyanakkor az első írott források is említést tesznek már az így azonosított területekről, közösségekről. (Csak épp a két szakterület képviselői nincsenek tudatában annak, hogy a másik szakterület megállapításai is ugyanarra a korra vonatkoznak.) Ha rendre fedésbe tudunk hozni ókori állapotokat, esetleg történéseket, amelyeknek a szekvenciái a két egymástól független adatsorban felismerhetők, akkor már csaknem nyert ügyünk van. Ha ki tudjuk zárni az egyezőnek látszó, de valójában csak egymásra hasonlító képeket, momentumokat, akkor már csatákat is nyerhetünk.

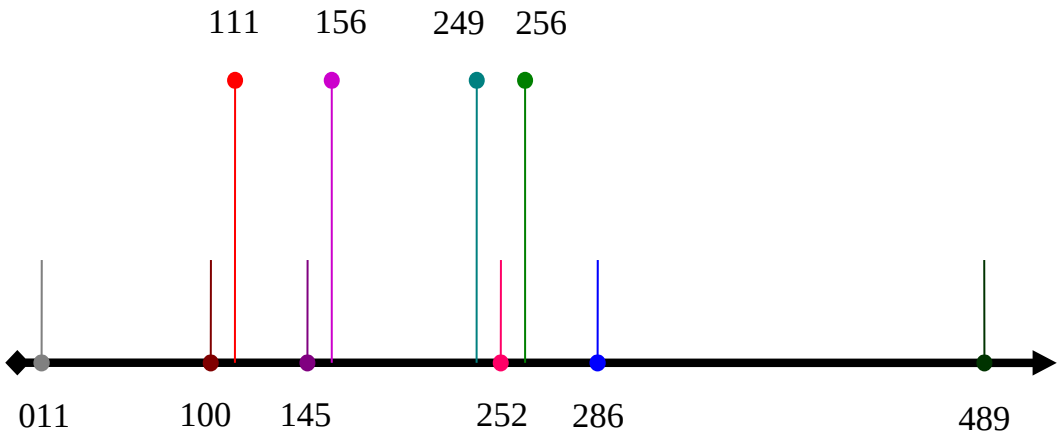
Azután: nem hogy tucatjával, hanem kis túlzással, százával találtam rá a szebbnél-szebb megfelelésekre, de azt kellett tapasztalnom, hogy egyáltalán nem mindig két és fél évszázad választja el egymástól a fedésbe hozható szekvenciákat. Vannak olyan szekvenciák, amelyeket

csaknem öt egész évszázad választ el, míg mások csak másfél évszázaddal térnek el a párjuk datálásától. – Itt tartottam akkor, amikor eljutott hozzám Topper kinyilatkoztatása: „*minden történetírás utópia*”. Ez aztán mellbevágott. Ekkoriban döntöttem el, hogy dacolva a nehézségekkel, utánajárok a fő kérdéseknek, kiderítem az igazságot, hogy kedves Olvasóm elé tárhassam, s bebizonyítsam: a történetírás egyáltalán nem utópia, és nem is volt az, még a legmostohább korokban sem.

Mielőtt rátérhetnék a történelem folyamatának rendszeres tárgyalására, lehetőség szerint definiálnom kell az egyes parciális kronológiák természetét és egymáshoz való viszonyát, hogy egyértelműen láthatóvá váljon: kezdeti akaratlan, hebehurgya egyesítésük miként vezethetett az „őszvér” (virtuális) kronológia keletkezéséhez, ezáltal a virtuális történelemkép eluralkodásához. Az eddigiekben már vázoltam néhány parciális kronológiai rendszer kialakulását, és ezekre támaszkodva ismertettem néhány esemény valódi helyét a napjainkban (az érett középkor óta) alkalmazott időtengelyen. Most rá kell tehát térnem azokra a parciális rendszerekre, amelyek az ókor és a középkor legtöbb évszámát hagyományozták.

Bármennyire furcsa is, a Jézus születésének és feltámadásának feltételezett éveivel induló parciális rendszerekben – már a Római Birodalom széthullása körüli századokban is – csak az események töredékét rögzítették. Már az ókor végétől, a középkor kezdetétől egy olyan kronológiai rendszert részesítettek előnyben a Római Birodalom feldarabolódó területén is, ami a birodalom keretein kívül sokfelé használatban volt, – mind Indiában, mind Közép-Ázsiában, mind a Közel-Keleten elsősorban ezzel dolgoztak. Ezer és ezer adatot áttekintve, a felismert ismétlődő szekvenciák tucatjait elemezve úgy találtam, hogy igen nagy területen az archeológiai adatok nem két és fél évszázaddal, hanem csak 145-160 évvel követik az ugyanazon szekvenciákhoz tartozó írásos adatokat. Ezért kezdtem kutatni egy olyan lehetséges parciális kronológiai rendszer nyomai után, ami kielégítheti az így felállítható feltételeket.

Találtam ilyen rendszert. Ez a rendszer pont 100 évvel tér el a Jézus hibás születési évét alapul vevő birodalmi időszámítási rendszertől. Ez azt jelenti, hogy kezdőéve a Jézus tévesen meghatározott születési évétől 100 évvel különböző évre adódik. Datálásait már a Római Birodalom fennállása idején is alkalmazták. Feltehetőleg jóval nagyobb volt az egykori déli és keleti provinciákban virágzó kultúrák hatása Rómában és Konstantinápolyban, mint eddig gondoltuk. Találtam továbbá jó néhány más kronológiai rendszert is, s hamarosan rá is térek e parciális rendszerek ismertetésére, és próbálok magyarázatot is találni ezek keletkezésére, valamint arra, miként fordulhatott elő, hogy a legutóbbi időkig gond nélkül továbbéltették az e rendszerekből „összeállt” konglomerátumot, amit én virtuális kronológiának nevezek. A számunkra fontos parciális rendszerek, köztük a keresztény kronológia kulcsévei (a kezdőéveket megelőző évek, hibás megnevezéssel „0-évek”) a ma használatos időtengelyen így ábrázolhatók:

Annak a kedves Olvasómnak, aki nem érzi magát a történelem egyik-másik szakaszát tekintve eléggé jártasnak, tájékozottnak, ezen a ponton azt javasolom, egyelőre elégedjen meg ezzel az ábrával, vagyis az ábra mögötti tartalommal. E fejezet további részeit olvasva ugyanis összezavarodhat (záporozni fognak az információk, s ezeket az Olvasó nem mindig lehet képes általa ismert adatokkal összevetni). E fejezet következő részében sajnos kénytelen vagyok egy több száz éves időszak eseményeit és fontos személyiségeit éppen csak érinteni, és nincs módom a korok és a viszonyok érzékletes felmutatására. A gyanútlan Olvasó teljesen elkedvetlenedhet a megértés nehézségei miatt. A fenti ábra viszont szemléletes, így nem áll ellen az előítélet-mentes megközelítésnek.

Ráadásul az archaikus kronológiai rendszerek keletkezésére általam megfogalmazott tézisek – be kell vallanom – csupán feltételezéseken alapulnak, s (a történelmi Jézushoz kapcsolódó időszámítási rendszerekre vonatkozó feltételezésektől eltérően) nagy valószínűséggel nehezebben lesznek bizonyíthatók. Ám ezek a rendszerek mégis csak léteznek, hiszen e könyv három kötetében, száz és száz ponton találkozhatunk majd valóságosságuk logikai alátámasztásaival. Mindent összevetve azt tartom a legcélszerűbbnek, ha tisztelt Olvasóm nem foglalkozik sokat e fejezet nehézségeinek leküzdésével, hanem inkább e könyv köteteiben foglaltakat áttanulmányozva, a kérdéses korok lényeges eseményeinek feltárulása kapcsán tér időnként vissza a parciális rendszerek keletkezésére vonatkozó gondolataimhoz. Viszont a továbblépés érdekében feltétlenül szükségesnek tartom az e fejezet végén közölt táblázat és az ábrák elmélyült tanulmányozását. Ezek igazítanak minket el a parciális rendszerek közötti átszámítás ügyében, ami nélkül ezután már nem lehetséges a történelem menetének tisztességes megközelítése.

***

Hogy beleláthassunk annak az évszámítási rendszernek a rejtelmeibe, amelyiknek kezdőéve a Jézus kis hibával megállapított születési évtől 100 évvel különbözik, előbb tennünk kell egy kis kitérőt. Ismeretes, hogy Rabbi Hillél a »04. században«, állítólag a Babiloni Talmudból vezette le a nevével fémjelzett zsidó időszámítást, habár az alapján – úgy tudjuk – csak a 12. században rögzítették annak startévét, a »–3761-es« évet. Ez pontosan 1 évvel különbözik az „Ádám-korszak" néven ismert, és konkurens rendszertől, amelynek a kezdőéve »–3760«. (Ugyanabban az időben, tehát a 12. században kristályosodott ki a ma használatos kronológiai rendszer is, amelynek kezdőéve persze eltér az azt megelőzően használt különböző parciális kronológiák alapéveitől, tehát Jézus születésének, vagy feltámadásának az idejétől is.)

Úgy gondolom, Hillél és szellemi örökösei egy, az ókor mélyétől egészen az érett középkorig folyamatosan vezetett évkönyv-sorozattal rendelkeztek. Ebbe bejegyzések történtek a trójai háború idejében, s meg lehetett állapítani azok időbeli távolságát a „Világteremtés" bejegyzésétől, mely utóbbi a 12. században már érvényesülő kronológiai rendszer kezdőévétől visszafelé számolva a –3761-edik évre (az Ádám-korszak alkalmazásával a –3760-adik évre) adódott.

Az 1618-ban kinyomtatott *Des Antiquitez D'Aniou* c. mű szerint, melynek szerzője Jean Hiret Angeuin mester volt, aki Angers püspökének ajánlotta írását: „*Namnes fia, Rhemus volt a huszonharmadik galliai király a világ teremtésének 2753-adik, az özönvíz 1097-edik évében. Uralkodásának harmincadik évében Trója városa leromboltatott. Fiú örökös nélkül halt meg. Lányát összeházasította a líbiai Herkules leszármazottjának, Hektornak, a trójai hercegnek fiával, Francussal*". – Nem tudni, Angeuin mester honnan merítette ismereteit, de igen valószínű, hogy valamit félreértett. A mondát, amit minden valószínűség szerint a frankok származtatásával összefüggő fikció alátámasztására szemelt ki, nem adta vissza eredeti értelme szerint. Nyilvánvaló, hogy Rhemus galliai király a lányát Hektor trójai herceg fiához csak a háború után adhatta, amikor a herceg emigrációba kényszerült. Ha Rhemus uralkodásának harmincadik évében lett volna a háború, akkor a királylány a frigy idején már igencsak

öregecske lett volna, Hektor fia, Francus sem lehetett volna már ifjú, s nem epekedett volna annyira iránta. Véleményem szerint a trójai háború harminc évvel Rhemus uralkodása előtt, nem pedig harminc évvel az uralomra jutása után zajlott. Rhemus akkoriban járhatott élete delén, amikor gyereklányát Francushoz adta. Rhemus talán ekkoriban örökölhette meg a trónt apjától, Nemnestól. Mindez számunkra azért bír jelentőséggel, mert ha a trójai háború évének megállapítása céljából számítást végzünk, azt a bizonyos 30 évet a galliai királyhoz társított évszámból levonni, nem pedig ahhoz hozzáadni kell. (Megjegyezzük, hogy Angeuin mester az így elkövetett hibáját aztán tovább tetézte azzal, hogy egy képtelen történettel igyekezett oldani kronológiai anomáliát: „*Francus… 60 esztendeig uralkodott. Trója ostroma idején Galliába jött, hogy katonai segítséget kérjen Rhemustól. Galliából visszatértében Magyarországon hallotta, hogy Tróját már elfoglalták. Felmentő seregének gall katonáit innen visszaküldte Rhemus királyhoz, Magyarországon maradt, ott építette fel Sicambria városát.*” Látjuk: a frankok előkelő származását hirdető francia rendkívül lazán bánt a tényekkel. Sem Gallia, sem Magyarország nem létezhetett még, s nem hihető, hogy az uralkodók 1500-2000 km-re utazgatva próbáltak maguknak szövetségeseket keresni. – De látjuk, hogy ennek ellenére a háború időpontjára vonatkozó, bizonyára hiteles forrásból nyert adatot nem hamisította meg!)

Mivel Rabbi Hilléltől (vagy valamelyik szellemi örökösétől) tudjuk az ún. „Világteremtés” pontos idejét, az előbbiek alapján eljuthatunk a trójai háború (a város lerombolása) datálásához is.

Mivel: **–3761–(–2753) = –1008,** ezért a keresett évszám: **–1008–30 = –1038.** Így tehát Trója elpusztításának ideje a –1038-adik év lehetett. Van azonban e világtörténelmi jelentőségű háborúnak az európai történeti munkákból ismeretes datálása is: a Trója elleni támadás napjainkban valószínűnek tekintett, lexikonokban is szerepeltett időszaka (ókori kútfők közléseire alapozva) a »–1194-es«, valamint a »–1184-es« évek közötti évtized volna. Ha ez igaz, akkor az „ókori kútfők” által preferált évszámítási rendszer pontosan 156 évvel tér el a modern kronológiától, hiszen: **»–1194«–(–1038) = –156.** A kutatók egy része következetesen egy évvel későbbi időpontot állapított meg a trójai háború kitörésére és a lezárására. Ezek pedig a »–1193-adik« és a »–1183-adik« évek volnának. A 156 éves eltérés most az Ádám-érához viszonyítva mutatható ki. Trója lerombolásának idejét ekképpen számolva: **–3760–(–2753) = 1007,** a keresett évszám tehát: **–1007–30 = –1037.**

Ebben a rendszerben Trója pusztulásának éve az 1037-edik, és ezzel az átszámítási kulcs ugyancsak: **»–1193«–(–1037) = –156.**

A korábbiakban bemutatott módon, csupán a betűszínt változtatva bevezethetjük a **–1193**, (ez megfelel –1037-nek), illetve (**–1194**, azaz –1038) stb. formulát. Ez tehát egy olyan parciális kronológiai rendszer, melynek alapéve (**–001**) a modern rendszerben a 156-odik év, kezdőéve (**001**) pedig a 157-edik.

Meggyőződésem, hogy a keresztény és a zsidó időszámítás szabályozása, a modern kori évszámítás alapjainak lerakása – egymással összefüggésben – a 12. században kezdődött. Ekkoriban sikerült megszilárdítani a virtuális kronológia alapjait. Másként nem volna magyarázható, hogy a trójai-háborúnak a „Világteremtés” idejével operáló Jean Hiret Angeuin által közölt időpontja hajszálra megegyezik a tudomány által valószínűsített (és az általunk más megfontolásokból is preferált „Hillel-Angeuin kulccsal” transzformálható) évszámmal. Azt mondhatjuk, a fentiekben igen erős alátámasztást kapott az a tézisünk, mely szerint az egyik fontos kronológiai sorunk, a maga 156 éves kulcsával, a trójai háborúnak az újkori történettudomány által meghatározott kezdőévére vonatkoztatva hajszálpontosan becsatlakozik a 12. század után megkérdőjelezhetetlenné tett virtuális kronológiába.

Látható, hogy Jean Hiret Angeuin igen komoly kronológiai tudás birtokában volt. Tisztában lehetett azzal, hogy az ő korában javasolt zsidó, valamint a keresztény időszámítás

egymással egyeztetve lett, és azzal is, hogy a zsidó vallási vezetők és ideológusok a saját évszámításaikat az idők folyamán alaposan eltorzult világtörténelmi kronológiától függetlenül alkalmazták és őrizték meg. A zsidó ideológiai központoknak a világtörténelmi fordulópontokra megvoltak a saját évszámaik, s nem zavarta őket, hogy azok a fejlett középkor előtti időkre nézve nem egyeznek meg a keresztény történettudomány által számon tartott évszámokkal.

Ezen a ponton érdemes elgondolkodnunk azon, hogy vajon mi történt egy évszázaddal Jézus születése előtt, ami indokolhatta egy parciális kronológia megindítását? Ugyanis ez a rendszer nem lehet a keresztény időszámítás egyik rontott változata, hiszen alkalmazása igen korán elkezdődött. Ha végignézzük az óvilág történetét, azt látjuk, hogy ebben az időben a pártusok, a kusánok és a szakák országaiban történtek jelentős változások, a szakák és a kusánok körében léptek színre új uralkodó dinasztiák. Ezek közül egyik vagy másik meghatározhatta az új kronológiai rendszer kezdőévét. Több ilyen kusán és szaka „éra" indításáról is van tudomásunk, de azok nem 157-ben, vagyis nem **–100-ban** (157-ben) indultak. Sokkal inkább olyan dinasztiáról lehet szó, amelynek saját időszámításáról nem maradtak ránk információk, így ez a dinasztia bizonyára valamelyik indoszkíta közösség élén állhatott, amelyik azután csatlakozott a Pártus Szövetséghez.

A Pártus Szövetség hatalma a **–02. század közepén** (az 01/02. század fordulóján) elérte a csúcsát, hatóköre minden korábbinál messzebbre terjedt. A szkíta/szaka államok is a befolyásuk alá tartoztak. Dominanciájukat ettől kezdve leginkább az ún. Jüeh-csi veszélyeztette. A Belső-Ázsia felől közeledő jüeh-csi népek a **–02. század második felében** (az 02. század első felében) megdöntötték Helioklész hellenisztikus királyságát, szálláshelyet alakítottak ki maguknak az Oxus (Amu-darja) felső szakaszánál (Üzbegisztán és Tádzsikisztán déli, Afganisztán északi részein). A jüeh-csik aztán a **–02/01 század fordulója k.** (a 02. század közepén) létrehozták a Kusán Királyságot. Moga szkíta/szaka király fia: I. Azesz még **–057-ben** (100-ban), Taxilában dinasztiát alapított. Kiterjesztette uralmát Pandzsábra és az Indus alsó szakasza környékére is. Utódai azonban nem sokáig tarthatták fenn Taxilában a szaka uralmat, az **–012** (145) előtt véget is ért. Ekkor ez az indoszkíta dinasztia India északi, majd középső részére távozott, ugyanakkor egy pártus, vagy inkább perzsa dinasztia, a pahlavák húzódtak korábbi helyükre. A pártusok az **01. század elején** (a 02. század második felében) Perzsia keleti részéről, Baktria déli területeiről és Észak-Indiából kiindulva előrenyomultak, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy akadályozzák a kusánok térhódítását. Mithradatész és Voronész vezetésével **–100** (157) **után** bevették Merv és Herat tartományok területét, valamint Arakóziát, elfoglalták Kabult és a Peshavár-völgyét. Ezek az események azonban beletorkollottak a **–01. század elején** (a 02. század második felében) lezajlott nagy néphullám kibontakozásába, mely a mai Pakisztán délnyugati részére, Pandzsábba és az Indus termékeny deltavidékére irányult. A pártus ellenakció kifulladt, a kusánok előretörése folytatódott. A szaka királyok kora **–01. század első felére** (a 02. század második felére) véget ért Északnyugat-India területén. A pártus hatalommal szemben ellenséges kusánok **020** (176) k. végképp megtörték az utolsó hellenisztikus dinasztiák, valamint a pártusokkal együttműködő szakák uralmát. A már jórészt kiürített Szakasztán felszámolása **015** (171) k. történt meg. A kusánok Taxila városát **–085** (172) k. foglalták el. Szakasztán területének meghódítása megteremtette a lehetőséget a Kusán Birodalom megszervezéséhez (**030**, azaz 186). A területről az indoszkíták a **–01/01. század fordulójától** (a 02. század közepétől) eltávoztak, részben India középső részei, részben a Pártus Szövetség területei felé.

Úgy vélem, a Pártus Szövetség területére húzódó szakák vagy indoszkíták egyik dinasztiája kezdhette időszámítását **–101-es**, azaz **001-es** (157-es) évvel. Bármelyik közösségről is van szó, történetíróik bizonyára megörökölték és feldolgozták a tágabb térség történelmi tárgyú irodalmának lényeges elemeit. Ha nem így lett volna, akkor nem maradt volna ránk ebben a formában ilyen jelentős kronológiai adattömeg, – bár annak közvetlen forrása

ismeretlen maradt. (Már említettem, mekkora veszteség érte a történetírást azzal, hogy nem maradt ránk a pártusok történeti irodalma.) Tény, hogy az antik időszak elmúlásával Európában is háttérbe szorultak a Jézus feltételezett születési, valamint feltámadási évéhez igazított datálások. Helyettük ezt a pártus (indoszkíta) eredetű parciális rendszert kezdték használni, bár az alkalmazóknak – a Római Birodalom anarchiába, káoszba süllyedt területén, ahol kisebb-nagyobb hadurak gyakran rekviráló seregei voltak a törékeny biztonság zálogai, átmenetileg alaposan visszaesett a kultúra színvonala és maga a civilizáció –, a krónikásoknak valószínűleg fogalmuk sem volt arról, hogy ők nem a keresztény időszámítás szerint datálnak. (Konstantinápolyban azonban észlelték a különbséget, s idővel ki is használták azt, mint a kronológia manipulálásához alkalmatos körülményt, – aminek okaira és tanulságaira az alábbiakban még visszatérünk! Egyelőre azonban a „Világteremtéstől" induló évszámításra tértek át, így minden bizonnyal elkerülhették a vitát a nyugati történetírókkal.)

Fentieket átgondolva joggal merül fel a kérdés: Lehetséges, hogy nyugaton Jézus születési évét talán éppen a pártus kronológiára tekintettel állapították meg hibásan, e keleti eredetű kronológiai rendszer kezdőévét pontosan száz évvel követő kezdettel? Talán az évszázad megjelölése nem is érdekelte annyira az európai elit képviselőit, mint az évszám többi része, amit a máról-holnapra élő ember, rövid földi élete során egyáltalán átfogni, értelmezni képes? Nem tudhatjuk, de bizony lehetséges!

Ezzel el is érkeztünk a virtuális kronológia 252 éves többletideje egyik szakaszának magyarázatához. Száz év hiba e két nagy rendszer összekeveredése révén állt elő. Ha azt a kérdést vetjük föl, hogy érdekében állt-e valakiknek egy százéves pluszidőszak becsempészése a történelembe, válaszunk így hangozhat: természetesen. A keresztény egyházi vezetők már az előző évszázadokban leszámoltak az általuk „gnosztikus" jelzővel megbélyegzett gondolkodókkal. (Ez a jelző gyűjtőnévvé lett, mindazon keresztények egy kalap alá vételét és kirekesztését szolgálta, akik az eluralkodott irányzattól különböző, ezoterikusnak is nevezhető nézeteket vallottak, s vissza kívánták volna emelni a transzcendenciát és a keresztény misztikát eredeti helyére a vallási életben.) A pragmatikus egyházi vezetők végül annyi engedményt tettek a „gnosztikusoknak", hogy beemelték János Jelenéseit a kanonizált újszövetségi írások közé. Ezzel a lépéssel igyekeztek kivonni a szelet a „gnosztikusok" vitorlájából. Ez aztán sikerült is nekik, bár általa újabb szelet vetettek, és azzal óriási vihart arattak. Elérték, hogy a „keleties" transzcendencia kiszoruljon Európa centrumából, cserében fölidézték viszont a zsidó egyházi alapokról építkező Jeruzsálem-kultuszt, azt a képzetet, mely szerint a történelem egy egyirányú utca, melynek a végén Jeruzsálem és a vele összefüggésbe hozott kiválasztottak megdicsőülnek. (Bizonyára szándékaik ellenére) elérték, hogy a keresztények körében bizonyos dátumokkal összefüggésbe hozhassák a világvége esedékességét. Az első ilyen dátum az »ötszázadik« év volt. A természetes, az ember benső világából, lelki igényeiből eredő misztikától elidegenített hívek a Jelenésekben élhették ki a transzcendencia iránti lelki szükségleteiket. Nyilvánvalóan létezett a félelemmel vegyes várakozás az »ötszázadik« év kapcsán, és elterjedt a világvégehangulat az **05. század végére** (08. szűzad közepére). Egy ilyen várakozás letörésének legkézenfekvőbb módja lehetett bejelenteni, hogy a kereszténység már túl van az »ötszázadik« éven. (Az **05.** (07/08.) **század** azonos a **06.** (ugyancsak 07/08.) **századdal**!)

Mindenesetre leszögezhetjük: a virtuális kronológiában a száz év körüli, több elemző által régóta gyanított periódussal ismétlődő szekvenciák jelentős része e két nagy parciális rendszer közötti, éppen száz éves különbséggel állt elő a középkor kezdeti szakaszában. Miként a továbbiakban látni fogjuk, van még bőven lehetőség száz év körüli periódussal ismétlődő szekvenciákra, amelyek azonban már jobbára az érett középkor történetét áttekintve kerülnek elő. Nemcsak a százéves, de egyúttal az ugyancsak sokak által észlelt 150 év körüli ismétlődési periódusra is magyarázattal szolgál e keleti eredetű parciális kronológiai rendszer léte. Az így datált állapotok és események látszólag másfél évszázaddal megelőzik az azonos időszakra

vonatkozó (függetlennek tekinthető) régészeti datálásokat. A másfél évszázados periódussal ismétlődő szekvenciák egy (kisebb) részére ad magyarázatot e rendszernek (és az alábbiakban ismertetésre kerülő mutánsának) a léte.

Mielőtt továbbmennénk, említést kell tennünk a keresztény és a pártus időszámítás egy-egy ugyancsak jelentős módosulatáról (mutánsáról). A Jézus születésének feltételezett idejével indított rendszer fontos mutánsa a kínai kronológiában terjedt el, feltehetőleg még a **02. század végén**, a **03. század elején** (az 05. század közepe táján). Tapasztalataim szerint a keleti Han Dinasztia krónikáinak évszámai e szerint a parciális rendszer szerint értelmezhetők. A rendszer mindössze hét évvel tér el az Európában alkalmazott időszámítástól, ezért úgy vehetjük, mintha Kínában a Jézus születésének időpontját **–008.** (249) december 25-ében határozták volna meg (**–001**), s így e rendszer kezdőéve (**001**) a **–007-edikkel** (250-edikkel) azonos. A kínai rendszerben Jézus születése a valóságosnál (**–001**, azaz 252) három évvel korábbi dátummal értelmezhető.

A pártus időszámítás mutánsa valamikor a **06/07.** (08.) **században** terjedhetett el. Ez a mutáns 11 évvel tér el az alapjául szolgáló rendszertől. A pártusokat legyőző perzsákra és a korai muszlimokra vonatkozó kronológiák adatai jobbára ebben a mutáns rendszerben értelmezhetők. Kínában is hamar elterjedt ez a fajta időszámítás, sőt egy időben (a **08/09.** azaz a 10. **században**) Európa és Ázsia nagy részén többnyire ilyen datálások történtek. E mutáns rendszer kulcsa: a 145-ös. Kezdőéve (**001**) azonos a 146-odik évvel, ami megfelel **–011-nek** (ugyancsak 146).

Itt mindjárt felhívnám kedves Olvasóm figyelmét egy érdekes konstellációra. Egy kínai krónikás ugyanis azt írta, hogy egy **–104-ben** (146-ban), Kínában bevezetésre került naptárreform értelmében ez az év lett egy bizonyos időszámítási rendszer kezdőéve. Ez a szám kísértetiesen megegyezik a pártus kronológia mutánsának kezdőévével (**001**, azaz 146). Lehet, hogy Kínából származik a pártus kronológia mutánsa, ami aztán a virtuális világtörténelem interpretációiban rendkívül jelentős szerepet játszott?! (A bizánci császárok jelentős részének tevékenysége, továbbá Nagy Károly és leszármazottai, valamint az általuk tönkrevert Európa története, de még a magyar „honfoglalás” sem értelmezhető e datálások nélkül.) A pártus időszámítás (és a mutánsa) nemcsak Kínában, hanem Koreában és Délkelet-Ázsiában is elterjedt, még a keresztény (és a manicheus) időszámítás odaérkezése előtt.

Egy gondolat erejéig visszatérve a keresztény egyház vagy a bizánci hatalmi központ (a kettő ebben az időben majdnem ugyanaz) által elkövetett „kegyes csalásra”, tehát az **ötszázadik** keresztény évre (756-ra) jósolt világvége körüli hisztéria hatástalanítására, vagyis, hogy evégett a pártus időszámítást becsempészték Európába, lássuk, mi is volt a tárgyi alapja a terjedő hisztériának:

Perzsia és Konstantinápoly érdekellentétei a fél világot évszázadokra hadszíntérré tették. A Közel-Kelet hatalmi egyensúlya alaposan megbomlott. Perzsia – a birtokába került egész Mezopotámia területe mellett – **572-ben** (717) a teljes Arábiát is (Jemen területével együtt) birodalmába illesztette. Konstantinápoly nem volt abban a helyzetben, hogy megkérdőjelezze a perzsa terjeszkedést. Egy békekötés szentesítette a hódításokat **562-ben** (718). Aztán elkövetkezett egy újabb véres perzsa-bizánci háború (**572–591**, azaz 728–747). Ez a háború mindenek előtt Örményország területét érintette. Legnagyobb csatájában, **586-ban** (731) a bizánci fél győzött Daránál. A bizánci császár (Maurikiosz) **591-ben** (747) békét kötött a perzsa sahhal, s **592-ben** (748) kivonta csapatait a perzsa frontról, hogy azokat az Al-Duna térségében tért nyert avarhunok, bolgárok ellen bevethesse. A béke azonban nem volt túl hosszú életű. Perzsia elégtételt akart szerezni Örményország és Dara elvesztése miatt. A perzsa csapatok rajtaütéssel, még **607** (752) **előtt** újra bevették Darát, majd a felmentő bizánci hadsereget is fölmorzsolták. Perzsia **608/609-ben** (753/754) elfoglalta Edesszát és az Eufrátesztől délre eső területeket. Egy másik perzsa hadsereg átvágott az Anatóliai-fennsíkon, megközelítette a

bizánci fővárost! Anatólia **609-ben** (754) perzsa megszállás alá került. Zenobia erődítményét, az Eufrátesz menti legnagyobb erődöt, a bizánci védelmi rendszer legerősebb támaszpontját is elfoglalták a perzsák **610-ben** (755). Ezzel megnyílt az út Szíria meghódításához. A perzsák Szíria területén kolostorok százait rombolták le! Damaszkusz ostromával egyidejűleg Perzsia elfoglalta a mai Jordánia, Libanon és Izrael jelentős területeit is. Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma **611-ben** (756), tehát éppen a **05/06. század fordulóján** (756/757) kezdődött. A perzsák **614-ben** (759) egy nagy rohammal bevették Jeruzsálemet, s ott keresztények ezreit gyilkolták le, tízezreit ejtették fogságba. A pátriárkát 37 ezer hívével együtt deportálták. A Dávid-kapuval szemben kereszteket állítottak fel, szerzeteseket feszítettek fel rájuk, a keresztek tövében tüzeket raktak. A Szent Sír-bazilika körüli szentélyekben és a ciszternákban menedéket keresőket is megölték. Ezek voltak azok az események, amelyek a világvége előre meghatározott időben való eljövetelének babonás hitében élő emberek fejében már az Armageddonnak tűnhettek. A Bizánci Birodalom lakosságát tehát emiatt kellett egy „kegyes csalással" kizökkenteni mélységes pesszimizmusából. A nép tudomására hozhatták tehát, hogy már rég túl vannak az ötödik, mi több, már a hatodik században is, a „helyes" kronológia már a hetedik század elején tart, nincs hát mitől tartani! – Ez alighanem így történhetett. Talán a Phokász császárt **610-ben** (766) kivégeztető Herakleiosz volt az „óraátállító", míg Maurikiosz, vagy az őt **602-ben** (758) állítólag saját kezűleg megölő Phokász lehetett az a császár, aki ezzel szemben a Világteremtéstől való évszámítást kezdeményezte. Egyáltalán nem véletlen, hogy a perzsa-bizánci háború eseményei már a pártus időszámítás, sőt többnyire annak mutációja szerinti dátumokkal hagyományozódtak! Persze az sem lehet véletlen, hogy Perzsia éppen Jézus születésének ötszázadik évfordulójára igyekezett időzíteni Jeruzsálem megtámadását. – A perzsák ki akarták használni az ezzel járó, kétségtelen pszichológiai előnyt.

Az eddig tárgyalt parciális kronológiai rendszerek kezdőpontjai Jézus korában, vagy az azt megelőző időben helyezkednek el. Van azonban egy rendszer (és annak a mutánsa), amelyik jóval Jézus kora után indul, bár tulajdonképpen Jézushoz és a kereszténységhez kötődik. Ez a manicheus időszámítás, amelyik rendkívül érdekes pályát futott be. E rendszerben értelmezhető a nyugati Han Birodalom történetéről, valamint az Ázsiai Hun Szövetség Kínával és szövetségeseivel folytatott hadakozásairól hírt adó források datálásainak jó része. Ugyancsak ezt a parciális kronológiát (és a mutánsát) alkalmazták az Európai Hun Szövetség kései korszakának töredékesen ránk hagyományozott eseményeire vonatkozóan. – E két időszakot, tehát a hunok ázsiai jelenlétének utolsó századait és európai nagyhatalmi szerepének utolsó évtizedeit évszázadok választják el egymástól. Az adathiányos évszázadok hun történetének krónikái nyilvánvalóan megsemmisültek, ezeket csaknem bizonyosan megsemmisítették az ellenségeik. Egyébként éppen ez az oka annak, hogy a középkort történészeink „sötétnek" találják. Néhányan azonban tudják, legalábbis érzik, hogy hiányzik a történetből valami lényeges, aminek a megléte esetén észlelhetnénk a folyamatosságot, nem látnánk akkora visszaesést, nem volna olyan meglepő aztán az érett középkor „váratlan" jelentkezése, a maga teljes fegyverzetében.

A manicheus kronológia kulcséve (**–001**) megegyezik a virtuális (öszvér) rendszer 489-edik évével. Az időszámítás kulcséve Mani nyilvános tevékenységének kezdetével esik egybe. A kronológia kezdőéve (**001**) pedig azonos a 490-edikkel. Ez a keresztény időszámítás **234-edik** éve, illetve a kínai (keleti Han) mutáns rendszer **241-edik** éve is egyben.

Mani, akit vallásalapítónak tekint a vallástörténettel foglalkozó tudomány, holott keresztény egyházalapító volt – családneve: Patak/Pattig – **216-ban** (472) a Tigris keleti partvidékén, a pártus Asūristān tartományban, vagy az ugyancsak pártus Mardinuban (Dél-Irak), az Eufrátesz partján született. Az újszövetségi apostolok missziós eredményeinek, kisugárzásának hatása alatt állt, ugyanakkor saját eszméi hasonlítottak a mandeusokéhoz és az esszénusokéhoz is. Önmagát is apostolnak, prófétának tekintette, talán valahogy úgy, mint Saul/Pál is, aki szintén nem magától az emberként megtestesült Jézustól nyerte elhivattatását.

Mani az ószövetségi írásokat elutasította, az indiai és a perzsa vallási eszméket próbálta ötvözni a keresztény szellemiséggel. **273-ig** (529) élt és tevékenykedett. Egy olyan Babilon-közeli keresztény közösségben nőtt fel, amely még Jézus idejében jött létre. Gyermekként tanúja volt Pártia széthullásának. Korán kialakult küldetéstudatát 12 éves korában megerősítette egy lelkében ébredt kinyilatkoztatás, amelynek révén megismerte feladatait. **240-ben** (489), már I. Ardasír perzsa uralkodó idejében kezdte nyilvánosan hirdetni tanait, nyilván ezért lett ez az év a manicheus kronológia kulcséve. Missziós utazásokat tett Indiában és egy sor ázsiai országban. Hierarchikus felépítésű keresztény egyházát a leigázott Pártia szétzilált keresztény közösségeinek újjászervezése érdekében **260** (516) **k.** hozta létre. Híveit a hatalom részéről kifejtett, a babiloni zsidóság által is hathatósan támogatott elnyomás ellenében, a templomrombolások miatt szoros közösségekbe szervezte. Mani a véreskezű I. Bahrám idejében szörnyűséges kínhalállal fejezte be életét. Halála után a követői által létrehozott manicheus egyházak, a szkíták földjeitől Egyiptomig és Közép-Ázsiáig, Tibetig, Kínáig jelentős néptömegeket egyesítettek.

Kínába és a sztyeppei népek által lakott Belső-Ázsiába egymással párhuzamosan érkeztek meg a keresztény indíttatású parciális kronológiai rendszerek. Míg a Jézus születésétől való évszámítás mutánsa a keleti Han dinasztia területein, jobban mondva az e dinasztia történetét és a pusztai népekkel folytatott harcait, más pusztai közösségekkel létrehozott szövetségeit feldolgozó műhelyekben vált népszerűvé, addig a manicheus kronológiát a nyugati Han dinasztia történetírói, illetve a hun történelem eseményeinek lejegyzői tették magukévá. Utóbbiak történetírásukat az igen távoli múlt irányában is kifejlesztették, a homályos, a mítoszok ködébe vesző múltat is feldolgozták. Tevékenységük eredményeként, az újkori történelemszemléletben uralkodóvá vált álláspont szerint Kína ókorának ősisége vetekszik a mezopotámiaival, sőt lepipálja azt. Látjuk azonban, hogy a virtuális kronológia által keltett csalóka kép a manicheus rendszer számára csaknem öt évszázados „előnyt" biztosít, és a manicheus időszámítás még a keresztény kronológiához képest is két és fél évszázados „fórral" rendelkezik. Ennek tudatában most vissza kell adni Indiának, Mezopotámiának, a Közel-Keletnek, Európa egyes térségeinek a civilizációs kezdeményezések vonatkozásában méltatlanul elkobzott aranyérmeiket.

Természetesen a virtuális kép mögött rejtőzködő öt évszázados hiba azonnal kibukott volna, ha a manicheus kronológia alkalmazását folytatták volna Kína Han-korszak utáni zavaros, megosztott világában, valamint a Tang-dinasztia idején is. Ám, nem így történt. E kronológia egyetlen folytatásáról rendelkezünk szórványos adatokkal, mégpedig a fél Európát uraló Hun Szövetség történetének interpretátorai révén. Hiányzik a történtek összefüggő, rendszeres feldolgozása, (ami feltehetőleg létezett, csak éppen „elveszett"). Ráadásul a ránk hagyott interpretációk sajnálatos módon olyan szándékkal készültek, hogy elvitassák a hunok meghatározó szerepét a középkori Európa születésében, mégis: e kósza évszámokkal, ha képesek vagyunk megbecsülni őket, sikeresen elvégezhetjük a rekonstrukció legalapvetőbb feladatait. Ehhez azonban vissza kell majd fejtenünk azt a szövedéket, amelyet a Mártír-éra, illetve a manicheus kronológia rendszerében datált események eleinte szándékos, később akaratlan (?) összekuszálásával alkottak a középkorban. Ez a szövet a középkorban, a virtuális kronológiára alapozott történetírás keretében kiválóan alkalmasnak mutatkozott ahhoz, hogy a hunok európai történetének hosszú évszázadait egy 60-70 éves epizóddá nyomorítsák.

Ezzel ellentétben, a kínai történetírás a manicheus kronológia révén csaknem két és fél évszázados plusz (fiktív) időt „nyert". Megduplázódott a Han-dinasztiák uralmának időszaka, a nyugati Han-dinasztia időszakát elnevezték korai Han-korszaknak, a keleti Han-dinasztia fennállásának – valójában a testvér-dinasztiájukkal azonos – korszakát pedig kései Han-korszaknak. E könyvben lépésről-lépésre felmutatjuk, hogy szervesen összetartoznak, egymásra épülnek e mesterségesen elkülönített „korszakok" eseményei. Az összetartozó történések egymásra következése révén követhetővé válik a Kínával kapcsolatba került pusztai

népek történelme is, ami mindeddig a virtuális időben rendkívül súlyos anakronizmusokkal, ismétlődésekkel terheltnek mutatkozott. Az is világosan kiderül, hogy egyes feltételezésekkel ellentétben nem létezett külön közép-ázsiai és belső-ázsiai hun etnikum vagy uralkodó réteg. Egyértelmű, hogy a belső-ázsiai hunok szorultak nyugatra, s alakították meg az ún. Közép-ázsiai Hun „Birodalmat" (valójában Szövetséget), amely államszövetség aztán Közép-Európában élte meg a fénykorát. (Az Atilla-dinasztia a Pannon-medencébe húzódott, s kezdeményezte az ún. Árpád-magyarok csatlakozását, biztosítva ezzel a Kárpát-medence hun-magyar dominanciájának újabb ezer éves korszakát.)

A manicheus kronológia és a keresztény időszámítás mutáns kronológiai rendszere nemcsak a Mani életével és a két Han-dinasztia fennállásával összefüggésben datált események révén áll egymással kapcsolatban. Bár a kínai történelem „virtualizálása" során gondosan ügyeltek arra, hogy a két Han-dinasztia között ne legyen egyszerű megtalálni a párhuzamosságokat, de mindenre nem figyelhettek oda eléggé a kozmetikázók. A Kogurjo nevű koreai állam megalapítása a manicheus időszámítást használó évkönyvek szerint **–277-ben** (213) történt, ám az ugyancsak forrásértékű hagyomány alapján – a Kogurjó Királyságot **–037-ben** (vagyis ugyancsak 213ban) alapították meg. (A koreai államok történetére a későbbiekben még kitérek.)

A manicheus időszámításra alapozott parciális rendszer mutánsa bizonyára már Európában jött létre, kulcsa körülbelül kilenc évvel különbözik az eredeti manicheus kronológia kulcsévétől: (**–001**, azaz 480). Ennek megfelelően az első éve: **001** (481), vagyis mintegy kilenc évre van az eredeti manicheus rendszer **első évétől** (azaz a 490-edik évtől). A kevés adatra tekintettel a pontosság kérdéses, magam ±2 éves bizonytalanságot tartok lehetségesnek, – miként a Jézus kereszthalálától, feltámadásától indított parciális kronológia (Mártír-éra) mutánsa esetében is. (Megjegyzendő: ez a mutáns is csak a hunok európai szerepének tendenciózus ábrázolásával összefüggésben létezik.)

Még van néhány parciális kronológiai sor, amellyel feltétlenül meg kell ismerkednie tisztelt Olvasómnak, mielőtt rátérhetnénk a történelmi folyamatok áttekintésére. Nem a kusánok és az indiai szakák dinasztiáinak időszámítási rendszereire, vagy a baktriai dokumentumokból feltáruló sajátos kronológiára gondolok, – mindezek köréből tucatnyiról is tudomásunk van. (Legismertebb ezek közül az ún. Kaniska-éra.) Nem ezekről kell most szót ejtenem, (e rendszerek témakörét érintem majd a megfelelő fejezetekben). Van viszont egy olyan parciális évszámítás, amelynek kezdeteiről semmilyen információval nem rendelkezünk, mégis meghatározó jelentőséggel bír a virtuális kronológia megvalósult módozatában. A minden bizonnyal türk eredetű rendszer hatása óriási volt, a kora középkor végén, az érett középkor kezdetén meghatározó szerepet játszott.

Nem is biztos, hogy valóban valamilyen türk történelmi esemény volt e rendszer létrejöttének a kiváltó oka. Lehet, hogy csupán a pártus kronológia egy alaposan elfajzott mutánsról van szó, ami azonban valószínűleg csakugyan a türk népek körében alakult ki valamikor, legkésőbb a **07/08.** (09.) **sz-ban**. „Kezdőéve" (**001**) a pártus kronológiáétól 45 évvel, a már tárgyalt mutánsáétól pedig 34 évvel különbözik, azaz az integrált kronológia 112-edik évére tehető. E rendszer alkalmazása domináns lett a **10/11.** (11/12.) **sz-ban**, és még a virtuális rendszer eluralkodása után, a 13/14. sz-ban is tetten érhető az alkalmazása az európai centrumból nézve periferikusnak minősülő területeken. E rendszer kulcsszáma: 111.

A türk eredetű időszámítás talán kerülővel, É-ról, a skandináv hódításokkal együtt érkezett el először Közép-Európába. Úgy tűnik, ennél valamivel később kezdték alkalmazni a Bizánc hatókörébe eső területeken. Ám, végül Bizánc is használatba vette, egyik dinasztiájának története ilyen dátumokkal maradt ránk. A türk és a pártus kronológiai rendszer párhuzamos használatának „gyümölcse" számos félreértés. Legszebb példájaként „Karintiai" Arnulf és „Bajor" Arnulf esetéről érdemes említést tennünk, „akik" egyazon Arnulf király és császár

virtuális megkétszereződése folytán kerültek így a történelem lapjaira. Talán ennél is beszédesebb a pozsonyi csata (907, azaz 1063) és az augsburgi csata (955, vagyis 1066) példája, melyek a virtuális történelemben egy egész korszakot zárnak közre, amit így neveztek el: magyar kalandozások kora. A valóságban nem is létezik ilyen korszak, e csaták egyetlen háború szorosan összetartozó, egymásra következő, grandiózus, véres, sorsdöntő összecsapásai voltak. Minderről e munka harmadik kötetében részletesen számolok be.

Nem sokkal a türk parciális (mutáns) kronológiai rendszer elterjedése után, már a **10.** (11.) **szban** létrejött saját mutánsa is, aminek kezdőéve – több más mutánshoz hasonlóan – a „bűvös" 11 évvel különbözik a maga alapjától. Ez a mutáns kronológiai rendszer tehát a virtuális rendszerben a 101-edik évvel indul, vagyis kezdőéve (**001**) megfelel a 101-edik évnek. Alkalmazása igen gyakorivá vált a **11.** (12.) **sz-ban**, a periferikus területeken pedig egészen a 14/15. sz-ig találkozunk a használatával. E rendszer kulcsszáma, tehát: 100. Az imént említett anomáliák egyik fele a fentebb bemutatott (pártus, illetve türk eredetű) rendszerek mutánsai közötti különbségből táplálkozik.

A történelem virtuális időszaka ekkoriban már a csúcsához közeledett. Újra elérkezett viszont egy olyan korszak, amikor – természetesen a keresztény kultúrkörben jelen lévő világvégehisztériával összefüggésben – jelentkezhetett az ún. „ezredfordulós krízis". A **10. sz. végére** (a 12. sz. elejére) a nyugtalanság tüze minden korábbinál jobban elharapódzott. Meggyőződésem, hogy az érintett európai országokban, és mindenekelőtt az állandósult utódlási válsággal küzdő – különböző politikai központok által előtérbe tolt, lényegében kinevezett pápák és ellenpápák révén már-már teljesen hitelét vesztett – Szentszék köreiben, az államéletet és az egyház tekintélyét is veszélyeztető hisztéria miatt ki kellett nyilatkoztatni: „az ezredik év már elmúlt, s nem jött el a világvége". Ebben az időben már behatóan foglalkoztak a kronológia „rendezésével". Nem voltak tudatában ugyan mindannak, amit én az előző oldalakon próbáltam ábrázolni, tehát hogy számos parciális kronológia érvényesült a múlt eseményeinek és jelentős alakjainak felsorolásában, azt azonban tudhatta néhány művelt főpap, hogy a Jézus születésével indított eredeti kronológia és a széles körben elterjedt pártus időszámítás között pontosan száz év különbség van. Persze hogy tudta, hiszen párszáz évvel korábban, éppen az akkor is aktuális világvégevárás idején, éppen a növekvő hisztéria ellenszereként tértek át a pártus időszámításra, vagyis állapították meg, hogy „már elmúlt az ötszázadik év".

A politikai elit tagjai talán egyáltalában nem voltak tisztában azzal, hogy immár, a 11. sz. végén, a 12. sz. elején a történészeik nem az emberek által krisztusinak tekintett, hanem valójában a türk kronológia szerint datálnak. Az előző évszázad, vagyis a Nagy Károly halálát követő időszak anarchikus viszonyai miatt bizonyára a nem túl távoli múlt eseményeiről sem rendelkezhettek reális képpel, azonban az egyházi elit egyes köreiben minden további nélkül fennmaradhatott az előző világvége-hisztéria „megoldásának" emléke, talán dokumentumai is. Egyértelmű, hogy a kora színvonalához képest igen művelt és szabadgondolkodású II. Szilveszter pápának juthatott eszébe, hogy ismét a jól bevált módszerhez kell nyúlni: a félelemmel várt **ezredik év** (1111) **előtt** ki kell nyilatkoztatnia, hogy már régen elmúlt az „ezredik év", s nem érkezett el a világvége! Így is tett: **999** (1110) **k.** megállapította, hogy az emberiség már csaknem száz éve a »második évezredben« él. Ezzel egy új parciális kronológiai rendszert alkotott, melyről mi már tudhatjuk: első éve (**001**) azonos a virtuális kronológiai rendszer 012edik évével. E rendszer kulcsszáma tehát: 011. Ez a pápai verdikt széles körben egyetértésre talált, a templomokban hirdetni kezdték, idővel (legkésőbb a **11. sz. első felében**, vagyis a 12. sz. közepére) Szilveszter (és III. Ottó) ellenfeleinek örökösei is elfogadták a nyilatkozat „igazságát".

Ez a magyarázata, hogy az előzmények dacára – amint azt több modern kori tanulmány is megállapítja: úgymond az »1000-edik« évben nem ütötte föl a fejét pánik és hisztéria a

keresztény Európában. Ám, jól tudjuk, hogy **1096** (1107) **k.**, a keresztes háború meghirdetésével, a szabadcsapatok toborzásával keltett hisztéria mégiscsak eluralkodott Európa egyik felén.

De, mi is volt az objektív alapja a **990-es évek** (a 12. sz. első évtizede) **közepén** a világvégétől való félelemnek? A radikális mohamedán Fátimidák nem sokkal korábban elfoglalták Palesztinát. A kalifa jeruzsálemi helytartója **1004-ben** (1104) elrendelte sok jeruzsálemi keresztény letartóztatását, majd többek kivégzését, mecsetekké alakíttatta át a templomokat, betiltotta a húsvét megünneplését. Parancsba adta, hogy a keresztények jól látható módon vaskereszteket viseljenek. Erre válaszul II. Orbán pápa **1095-ben** (1106) fegyveres zarándoklatra szólította fel Európa népeit, Jeruzsálem visszafoglalására. Biztosra vehető, hogy a muszlimok vallási és katonai vezetői éppen az – általuk is jól ismert – keresztény apokalipszis-elképzelésre alapozták a Jeruzsálemben élő keresztények (és zsidók) elleni akcióikat. Talán a »keresztény ezredfordulóra« időzített dzsihádtól remélték világhatalmuk megteremtését. A keresztények jelentős része is joggal gondolhatta, hogy eljött a János evangéliumában vizionált apokalipszis kora. A kairói al-Hákim Fátimida kalifa a keresztes háború első évében, tehát **996-ban** (1107) lépett trónra. A kalifa **1008/1009-ben** (1108/1109) megparancsolta, hogy rombolják le a jeruzsálemi Szent Sír-templomot. A Fátimida Kalifátus fegyveresei kifosztották a zarándokszállást is. Mindebből következik, hogy a sokoldalú tudással felfegyverzett II. Szilveszter pápa az utolsó pillanatban lépett színre a mindaddig preferált, az »ezredik« évhez közelítő (türk eredetű) időszámítást felülíró nyilatkozatával, miáltal a békevágyó európai emberek megnyugodhattak: „csak” egy véres háború zajlik a Közel-Keleten, ez nem az Armageddon! Kétségtelen, hogy bizonyítékok nélkül kötöm Szilveszter pápához az új időszámítás bevezetését, hiszen erre nézve nem ismeretes semmiféle írásos igazolás, és ha létezne is, azt egyszerű ember nem tanulmányozhatná, az valahol a vatikáni levéltár leges-legmélyére lehet eldugva. Ám, nem ismerünk más korabeli személyt, aki képes lett volna egy ilyen akciót megszervezni és véghezvinni. Az „óra” második „átállítójának” mindenképpen abból a körből kellett kikerülnie, amelyik a **10. sz. végén** (a 12. sz. elején) az Ottók dinasztiájához kötődött, s bírta az ottoniánus katonai támogatást. Tézisemet a velem egyet nem értők puszta spekulációnak minősíthetik, azonban itt nem spekulációról, hanem tényekre alapozott logikai konstrukcióról van szó. Feltételezésem igazságát a valós (nem virtuális) történelmi időszak eseményeinek, személyiséginek részletes elemzésével, tanulmányozásával lehet alátámasztani vagy elvetni.

Szilveszter az elődeivel (**996-ig**, tehát 1107-ig XV. János, **998-ig**, vagyis 1109-ig, XVI. János, **999-ig**, azaz 1110-ig V. Gergely) párhuzamosan regnáló, a Henrikekhez becsatornázott pápákkal szembehelyezkedve, III. Ottóval egyetértésben egyáltalán nem szorgalmazta a keresztes hadjáratot. (Ugyanakkor a „Henrik-irányzat” pápái: **1099-ig**, tehát 1110-ig II. Orbán, **1100-ig**, azaz 1111-ig III. Kelemen, **1101-ben**, azaz 1112-ben Theodorich, **1102-ig**, vagyis 1113-ig II. Paszkál, **1102-ben**, tehát 1113-ban Albert, aztán megint II. Paszkál, a keresztes háború lelkes szervezői voltak.)

Összefoglaló jelleggel megállapíthatjuk, hogy, miként a keresztény kronológia pártus időszámításra való lecserélése idején, most is Jeruzsálem keresztény lakossága helyzetének végveszélybe sodródása, a végidők sokak által várt és rettegett (vagy épp remélt) bekövetkeztének réme képezte a türk kronológia szilveszteri időszámításra való átállításának az alapvető indokát. II. Szilveszter és III. Ottó, az **ezredforduló** (az 1111/1112-edik év) Közép- és D-Európájának egyházi és világi vezetői békét akartak a Közel-Keleten, nem kívánták felvenni a kesztyűt, amit a muzulmán vezetés a »keresztény ezredév« végén, éppen a „végső időkre”, a mindent eldöntő összecsapásra számítva vetett elébük. Békepolitikájuk legfőbb eszköze éppen az „óra átállítása” volt. Magyarországon ezt a politikát támogatta Kálmán király, majd a fia II. István is. (Azt a bizonyos koronát – többek szerint nem azonos a Magyar Szent

Koronával – Ottó és Szilveszter akkor juttatták el a magyarok királyának, amikor helyzetük megrendült, s immár politikai, egyházpolitikai irányzatuk egyetlen lehetséges továbbvivőjeként tekintettek a Magyar Királyságra. Megjegyzem: ha a Szent Korona megléte a 12. sz-ra vonatkozó forrásadatokból megnyugtatóan igazolható lenne, akkor ismét előtérbe kerülhetne egy olyan koncepció, amelyben Ottó és Szilveszter ajándékaként tekinthetünk rá.)

Ugyanakkor a **századfordulón** (ugyancsak az 1111/1112-edik év) II. Orbán és az akkor éppen regnáló Henrik, Ny-Európa egyházi és világi vezetői – persze közép-európai uralomra is aspiráltak – a keresztes háború csapatait Közép-Európán és a Balkánon átmasíroztatva juttatták el a Közel-Keletre. Tették ezt annak ellenére, hogy logisztikailag sokkal kedvezőbb lehetőség lett volna a katonákat (felkelőket, önkénteseket, kalandorokat) hajókon elszállítani a Görög Szigetvilágba és Kis-Ázsia partvidékére. A végrehajtott akció kiváló alkalmat nyújtott Magyarország és Bizánc belső rendjének megzavarására, e hatalmak rendkívüli kiadásokkal való megterhelésére.

Magyarországon Henrik császár politikáját Álmos herceg támogatta, Kálmán király testvére, akit Szent László halála után meg kellett volna koronázni, vagyis akinek kiszorítása a hatalomból – véleményem szerint – éppen a háborúpárti, a „végső idők” beteljesítésére játszó politikai irányvonala elutasításával magyarázható.

A szilveszteri kronológia bevezetésének történeti jelentősége mit sem csorbul azáltal, hogy Szilveszter és az őt támogató III. Ottó (az Ottók dinasztiája) politikai ellenfeleik felülkerekedése folytán nem túl sokkal élték túl az **ezredfordulót**, tehát az 1111/1112-edik éveket. A történetírás középkori szakaszát tekintve az az egyik legnagyobb paradoxon, hogy a „virtuális ezredfordulót” tagadó Szilveszter pápa az »ezredfordulóra« száműzetett, míg az »ezredfordulóra« jósolt világtörténelmi fordulópontot politikai célokra kiaknázó II. Orbán és utódai a **századforduló** (az 1111/1112-edik évek k-i időszak) pápáiként lettek elkönyvelve. Persze, a dolog végül is érthető: mikor elhamvadt a lelkesedés parazsa, elült a hisztéria, s kiderült, a „végső idők” mégsem érkeztek el, Henrik császár és Orbán pápa utódainak is jól jött az új kronológiai használatbavétele, ugyanis lehetőséget teremtett Nagy Károlyhoz hasonló kaliberűnek látszó (virtuális?) ősök felvonultatására, az előző századok történelmének kozmetikázására.

Az új parciális kronológiai rendszer, Szilveszter pápa „reformjával” immár nagyon közel került a »második évezredben« általánosan használt időszámításhoz, amiről megállapítottuk, hogy alapéve 252 évvel előzi meg Jézus születési évét, és 256 évvel előzi meg Jézus helytelenül megállapított születési idejét. Szilveszter rendszerének alapéve pontosan 11 évre van a ma használatos kronológiai rendszer kulcsévétől.

A 11/12. sz-ban már sorra készültek az összefoglaló jellegű történetírói munkák. Ezek többsége még a türk parciális rendszerből indult ki, a régebbi dátumok esetében viszont az írói vénával rendelkező szerzetes egyszerűen átvette a korábbi, a keresztény vagy a pártus kronológiára alapozott datálásokat. A szerzők nem lehettek tudatában annak, illetve föl sem tételezhették, hogy módszerük hibás. Logikai ellentmondást nem észleltek, hiszen az újabb keletű parciális rendszerek az előzőeknél nagyobb évszámokat alkalmaztak, vagyis bőven rendelkezésre állt a „hely” – a szükséges időszakasz – minden eseménynek és személynek az ellentmondásmentes beillesztésére, elhelyezésére. Az pedig, hogy a bőséges „hely” miatt maradtak „üres” időszakok, nem hibaként jelentkezett, hiszen joggal gondolhattak arra, hogy a források által föltáruló kép szükségszerűen töredékes. Munkájukat dicséri még a mutáns parciális rendszerek elterjedése, elterjesztése is. Ha egyik-másik szerzetes valamely korábbi mutáns rendszerből nyerte a régebbi adatok egy részét, akkor a dátumegyeztetések „hibátlan” elvégzése megint csak szükségszerűen elvezetett egy újabb mutáns parciális rendszer létrejöveteléhez. Nézzük csak végig: mekkora a különbség az alaprendszerek és mutánsaik között? A legtöbb esetben ugyanannyi, azaz pontosan 11 év.

Ugyanazon 11 éves különbség mutatkozik a pártus rendszer és mutánsa, a türk rendszer és mutánsa, de még a „mártír-éra” és annak mutánsa között is. Mindennek az alapja csakis az lehetett, hogy egykor az igen-igen régen megalkotott pártus rendszert a perzsák, majd az ő legyőzőik, tehát az arabok sem olyan pedantériával tették magukévá, mint ami pl. európai történetírást jellemezte régebben – és a későbbiekben is. Az európai, a belső-ázsiai és a távol-keleti történetírás a perzsáktól és a muszlimoktól vette át a pártus eredetű parciális kronológiai rendszer és mutánsa használatát, s ezzel ki is váltotta azt a – lényegében szükségszerű – folyamatot, melynek során a később elterjedt parciális kronológiai rendszer, tehát a türknek elnevezett rendszer mellett is megjelent a saját mutánsa a maga 11 éves eltérésével. Sőt, később a szilveszteri kronológia követői is (ugyancsak természetszerűen) létrehívták rendszerük 11 éves eltéréssel terhelt mutánsát.

A szilveszteri rendszer mutánsa azonban nem akármilyen, hanem igen sajátos mutáns. Sajátossága abban áll, hogy idővel átvedlett végső, egyfelől virtuálisnak, másfelől „korszerűnek” is nevezhető kronológiai rendszerré. Végső, hiszen kulcsszáma a nulla, kezdőéve azonos mai időszámításunk első évével (001). Ez az év 256 évvel előzi meg Jézus hibásan meghatározott születési évét. Véletlennek, esetleg a gondviselés közbeavatkozásának is tekinthetjük azt a tényt, hogy kezdete egybeesik Pártia megalapításával, valamint Asoka király uralkodása történelmi jelentőségű pillanatával. (Asoka a világtörténelem egyik legnagyobb személyisége, akinek jelentősége valláserkölcsi vonatkozásban páratlan. Buddha követését államvallássá fejlesztette. Ismeretes, hogy nem titkolta súlyos lelkifurdalását a birodalma megvalósítása során általa okozott mérhetetlen szenvedések miatt.)

A szilveszteri rendszer mutánsa tehát megegyezik mai kronológiánk rendszerével. Azzal a rendszerrel, amely egyelőre úgy öleli fel a parciális kronológiai rendszerekben megejtett datálásokat, hogy nem vesz tudomást azok eltérő alapjairól, ezáltal súlyos torzításokat eredményez, és mindmáig ható történelemhamisítás melegágyaként is szolgál.

A szilveszteri rendszer és mutánsa (közel)múltra vonatkoztatása révén datált, a rendszer bevezetése előtt élt személyek és megtörtént események főként azok lehettek, akiket, amelyeket nem regisztráltak a türk parciális rendszerben, illetve annak mutánsában gondolkodó, számoló történész generációk. A 12. sz. Európában amúgy is a feltörekvő, egymással vetélkedő dinasztiák sokaságának időszaka volt, a nagy birodalomépítő próbálkozások ekkor még nem jártak sikerrel.

Így érthető, hogy mind a szilveszteri, mind a „végleges” rendszerben értelmezhető „első” (1011. sz-ra vonatkozó) datálások az Európa centrumában élő főúri családok őseire, városok, templomok, kolostorok alapítására, ezek életére, fennállására és megpróbáltatásaira, „barbárok” (normannok, avarok, magyarok) általi megtámadására, felégetésére stb. vonatkoznak.

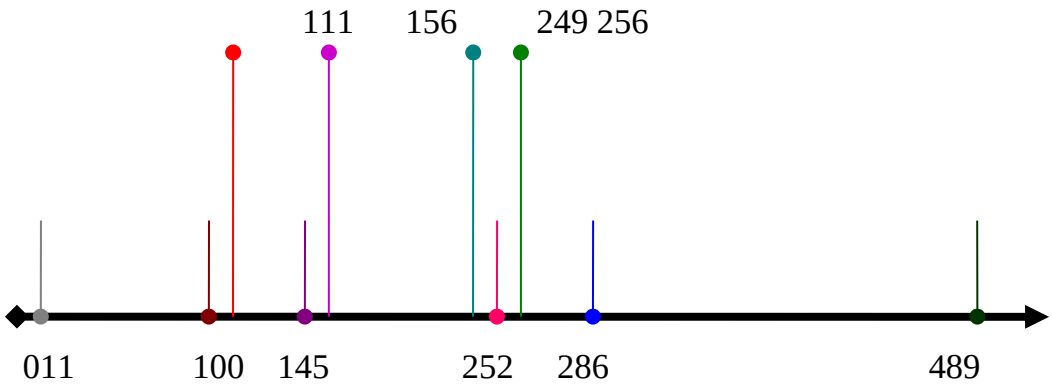
A 12. sz. második felében fokozatosan háttérbe szorult az eredeti szilveszteri rendszer, s a friss események vonatkozásában a mutáns változat, tehát a ma is használatos évmegjelölés lett domináns. Sorra készültek Ny-Európa centrumában a nagy ívű történelmi összefoglalók. Ezek közül azok, amelyekben tovább éltették a pártus és a türk rendszerek kései dátumait – csaknem biztosra vehető –, tudatos történelemhamisításra szolgáltak. Csak a 13. sz. elejét-közepét követő időben, vagy a Ny-i térségen kívül készült munkák ügyében engedhetjük meg magunknak, hogy ilyen esetekben, általában ne gondoljunk tudatos hamisításra. Az ekkoriban élt aktív generáció személyesen már nem ismerhetett olyan egyéneket, akik közvetlenül a 11. sz-ban élt adatközlőktől szerezhettek információkat.

AZ IDŐSZÁMÍTÁSI RENDSZEREK ÁTTEKINTÉSE

Ssz.	A rendszer első éve		Átszámítási kulcsok a parciális kronológiai rendszerek között											
			13.	12.	11.	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.
1.	001	(001)	011	100	111	145	156	249	252	256	286	297			
		480	489	–											
			± 1	± 1	± 1		± 1			± 1	± 2	± 2	± 1		
2.	001	(490	478	389	378	354	343	240	237	233	203	192			
		009	–												
		± 1)	± 2	± 2	± 2	± 1	± 1	± 2	± 1	± 1	± 2	± 3	± 3		
3.	001	(481	469	380	369	335	324	231	228	224	194	183			
		–													
		± 2)	± 3	± 3	± 3	± 2	± 2	± 3	± 2	± 2	± 3	± 4			
4.	001	(298	286	197	186	152	141	048	045	041	011	–			
		± 2)	± 3	± 3	± 3	± 2	± 2	± 3	± 2	± 2	± 3				
5.	001	(287	275	186	175	141	130	037	034	030	–				
		± 1)	± 2	± 2	± 2	± 1	± 1	± 2	± 1	± 1					
6.	001	(257)	245	156	145	111	100	007	004	–					
				± 1	± 1	± 1	± 1								
7.	001	(253)	241	152	141	107	096	003	–						
				± 1	± 1	± 1	± 1								
8.	001	(250	238	149	138	104	093	–							
		± 1)	± 2	± 2	± 2	± 1	± 1								
9.	001	(157)	145	056	045	011	–								
	mutánsa		± 1	± 1	± 1										
10.	001	(146)	134	045	034	–									
		± 1													
11.	001	(112	100	011	–										
		± 1)	± 2	± 2											
12.	001	(101	089	–											
		± 1)	± 2												
13.	001	(012	–												
		± 1)													

1. mai időszámítás = a szilveszteri éra mutánsa
2. manicheus éra
3. manicheus éra mutánsa ± 1 ± 1
4. mártír-éra mutánsa
56. mártír. keresztény időszámítás-éra
7. Jézus születése szerinti időszámítás
8. keresztény időszámítás mutánsa
9. pártus időszámítás
10. pártus-éra mutánsa
1112. türk időszámítás. türk időszámítás mut ánsa
13. szilveszteri időszámítás

Látható, hogy a fenti táblázat tartalmazza azokat a korábban jelzett rendszereket is, amelyek kulcséveit a fejezet elején közölt, az alábbiakban megismételt ábrán jelöltük meg:

A hunok európai szerepét taglaló munkák megítélése további megfontolásokat tesz szükségessé. Úgy vélem, a hunok ügyében a tudatos történelemhamisítás igen korán kezdődött, s már a 11. sz-ban, lényegében a Karolingok hatalmának maradéktalan elpárolgásával **907** (1063) **k.**, ill. Nagy Ottó fénykorával (**955**, azaz 1066 **k.**) véget is ért. Már a 12. sz-ban készült történelmi tárgyú művek alkotóiról sem feltételezhetjük, hogy tisztában lettek volna a sok germán és szláv népet is felölelő Európai Hun Szövetség valós történelmi szerepével. A friss datálások még javában a türk rendszerben (és mutánsában) történtek, amikor már lényegében feledésbe merült a Mártír-érában, valamint a manicheus kronológia (továbbá ezek mutánsai) szerint közölt, látszólag ugyanazon időszakra vonatkozó időpontok közötti több évszázados különbség. (A manicheus kronológia alkalmazása eredetileg nyilvánvalóan a hunok saját történetírását jellemezte, amiből semmi más nem maradt ránk érintetlenül, csupán egyes dátumok, melyeket aztán a virtuális történelemben össze lehetett kombinálni a Mártír-érában és a keresztény időszámítás szerint megadott időpontok hasonló évszámaival. A hunok története tudatos meghamisítása éppen az eredeti hun történelmi munkák megsemmisítésével kezdődhetett. A hiányuk nyomán keletkezett „légüres térben” formálódhatott ki a Nibelung- és az Etele-mondakör – csakúgy, miként a Britanniában végrehajtott történelemhamisítás okozta „légüres térben” az Artúr-legendárium.)

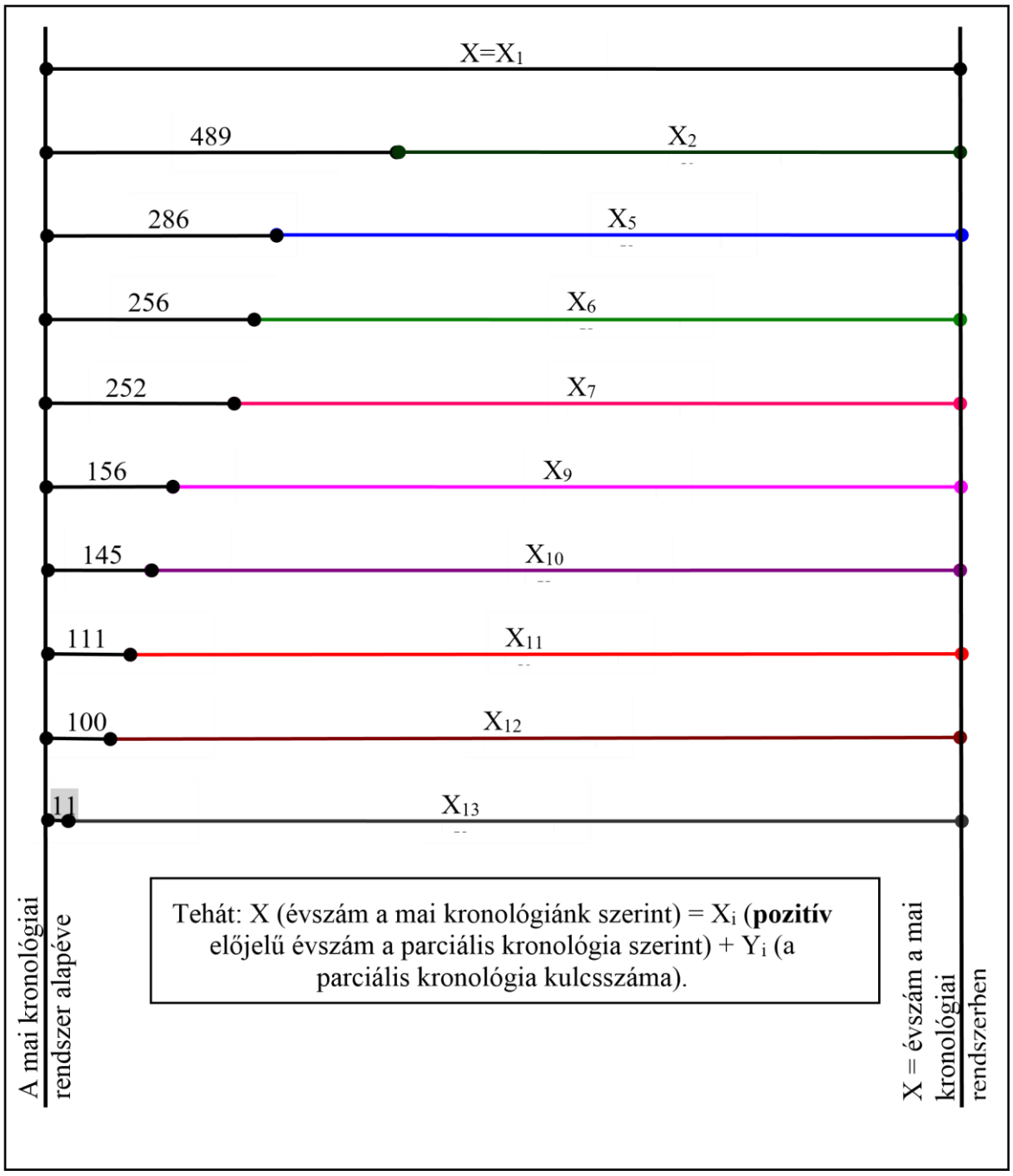
A lényeg az, hogy a 12. sz. európai történészeit már bizonyára nem elvetemültség és gyűlölködés, hanem leginkább az elődeiktől megörökölt előítélet vezérelte, amikor negatív módon ábrázolták a hunokat (és az avarokat, a magyarokat), és nem voltak tudatában annak, hogy legalább kétszáz évvel megrövidítették a hunok (mint nagyhatalom) közép- és K-európai jelenlétét.

***

Ezen a ponton be is fejezem munkám koncepcionális, alapozó részét, s rátérhetek az igen régi történetek, az ókori mélye történetének tárgyalására, ahonnan elindulva, majd végigtekintve a későbbi ókor, azután a középkor eseményein és csomópontjain, hogy téziseimet alkalmazva végezzem el a virtuális datálású események beillesztését a történelem tényleges folyamatába. Mielőtt azonban témát váltanék, azok számára, akik nehezen teszik magukévá a kronológiák egyeztetésének újszerű megközelítését, mármint hogy mindegyik alrendszert az eredetileg a szilveszteri rendszer mutánsaként keletkezett, de többé már értelmesen nem módosítható időszámításhoz csatlakoztatunk be, az alábbi sematikus ábrán még egyszer áttekintjük a legfontosabb parciális rendszereket. Egy-egy magyarázó ábrán összefoglaljuk az arra vonatkozó tudnivalókat, hogy is kell az e rendszerekben megadott évszámokat átszámítani mai időszámításunk szerinti évekre. A legfontosabb szabály az átszámításnál: a parciális rendszerben megadott évszámhoz hozzáadandó a kérdéses rendszerre vonatkozó kulcsszám (Y_i). Pl.: **907** + 156 = 1063 (a Karoling hatalom összeomlása).

Tudom, a séma nehezen fogadható be. Az ellenérzések leküzdése téziseim egészének megemésztése (a három kötet átolvasása és értékelése) nélkül csaknem lehetetlen.

A parciális rendszer alapéve előtti évszámok esetében a matematikai szabálytól némileg el kell térni, ha az esemény a mai kronológiai rendszer pozitív szakaszára esik, hiszen semelyik kronológiai rendszerben sem értelmezhető a „0-adik év”, az 001. évet közvetlenül megelőző év a –001-edik év! Pl.: a **–006-odik** évet (népszámlálás elrendelése a Római Birodalomban) úgy konvertálhatjuk át mai kronológiai rendszerünkbe, hogy nem 256, hanem annál eggyel több évet adunk hozzá a negatív évszámhoz. (**–006** + 1 + 256 = 251.)

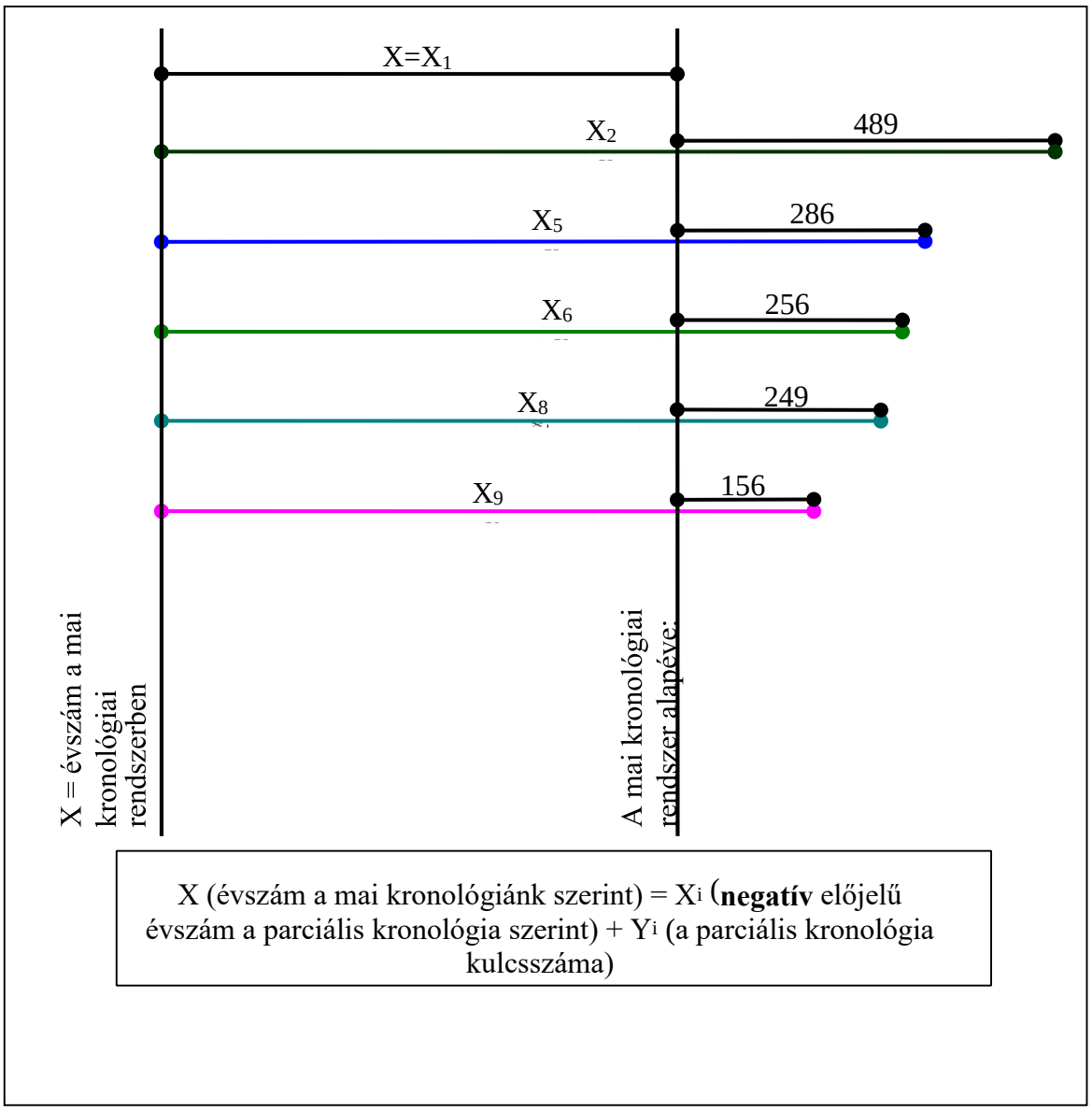

Az előbbi ábrán látható, hogy a mai időszámításunk rendszerében értelmezett évszám (az időszámítás kezdetétől a kérdéses évig eltelt időszak) az időtengelyen két szakaszból áll: egyrészt a kulcsszámnak megfelelő időszakaszból, másrészt a parciális rendszerben értelmezett évszámnak megfelelő időszakaszból (a szóban forgó időszámítás kezdetétől a kérdéses évig terjedő időszakasz hosszából). – A mai „végleges” kronológiai rendszerben megadott évszám

esetében a kulcsszám természetesen nulla, tehát az ehhez tartozó időszakasz hossza is nulla.) Az ábrán az „X_i” (évszám) a különböző kronológiai rendszerekben megadott bármely időpontot jelentheti, az Y_i kulcsszámnak pedig az aktuális értékeit írtam be.

***

Végül lássuk, hogy is néz ki grafikusan az időszámítás alapévét megelőző események dátumainak konvertálása a mai kronológiai rendszerbe! (A sematikus ábrát csak néhány fontosabb parciális rendszerre mutatom be.):

X (évszám a mai kronológiánk szerint) = X_i (**negatív** előjelű évszám a parciális kronológia szerint) + Y_i (a parciális kronológia kulcsszáma)

Pl.: **–1193** + 156 = –1037 (Trója pusztulása).

A Harappa-műveltség, a proto-elámi és a mohendzsódárói kultúra (a –03. évezredig)

India ősi kultúrái a ködös őskorban gyökereznek. Egyes tengerparti emlékei a –08. évezredből (Dváraka-civilizáció – Gudzserát-félsziget, Ny-India – Cambay-öböl) ma mélyen az óceán szintje alatt fekszenek, mivel sok ezer évvel ezelőtt a tengerszint a mainál alacsonyabb volt, s a térszín is süllyedhetett. Másfelől É-on, a pakisztáni hegyvidéken, ugyancsak a –08. évezredtől készült feliratok (nemzetségjelek, azaz tamgák) és sziklarajzok (állatábrázolások, vadászjelenetek) is fejlett kultúra meglétére utalnak. Különösen beszédesek a (csoda)szarvas ábrázolások. A –07. évezredet tekinthetjük a térségben a földművelés és talán a védikus kultúra kezdeti időszakának.

A –06. évezredben, Beludzsisztán és Szindh területén a vadászó, gyűjtögető törzsek életmódjában is változás állt be: ők immár földművelők és pásztorkodók lettek. Téglaépületekben laktak, kiégetett agyagedényeket használtak, agyagszobrocskákat is készítettek; kialakult az Indus-völgyi civilizáció előzménye a mai Pakisztán területén.

Az –05. évezredben megjelentek a víztározók az indo-iráni vidékeken. Megépítésük feltehetőleg nemcsak a népesség jelentős mértékű szaporodásának, az öntözéses technika fejlődésének, hanem a térség gyorsuló szárazodásának is következménye lehetett. Aztán a –04. évezred első felében már rendkívül fejlett földművelés folyt az Indus-völgyben. Nem tudni, mennyiben tekinthető ez egy esetleges (mezopotámiai vagy turáni eredetű) bevándorló népesség hatásának. A kutatók már a következő évezredtől virágzó Harappa-civilizációhoz avagy Indus-völgyi civilizációhoz, bölcsek, papok, filozófusok, tudósok, matematikusok, csillagászok, művészek, építészek, mérnökök, hajósok civilizációjához sorolják az itt kialakult öntözéses kultúrát. E nagy jelentőségű civilizáció hordozója az utóbb dravidának elnevezett népesség volt, – a korai Harrapa-civilizáció bölcsője talán Afganisztán hegyei között, Brahui környékén keresendő. A legelterjedtebb feltételezések szerint a dravida népesség mediterrán–kisázsiai–kaukázusi népkeveredés eredménye volt. (Meg kell jegyezni azonban, hogy Szergej

Tolsztov, a közép-ázsiai ősi városok feltárója úgy vélte, hogy az Indus-völgyi civilizációhoz köthető törzsek kultúrájának jegyei megtalálhatók Közép-Ázsia régészeti leleteiben is, mégpedig azon törzseknél, amelyek később hurri néven jelentek meg Mezopotámiában. E koncepció szerint a harappai műveltséget a (ma D-, DK-Indiában élő) dravida népek azon ősei alakíthatták ki, amelyeknek egyes komponensei eredetileg Közép-Ázsiában élhettek. Több nyelvész is – Szentkatolnai Bálint Gábor nyomán – úgy véli, hogy a dravidák ősei meghatározó mértékben preszkítákhoz (turániakhoz) tartozó népcsoportok lehettek, amelyek fokozatosan délre vonulva benépesítették az Indus termékeny völgyét is.)

Harappa városa a régészet megállapítása szerint a –33/32. évszázadban jött létre. ÉNy-Indiában, a Derawar erőd környékén, a Hakra-folyó régi völgyében (Pundzsab tartomány és a Kolisztánisivatag) a régészek sok helyszínen végeztek kutatást, tkp. a terepen heverő olyan töredékeket gyűjtöttek össze, amelyek bizonyítják a harappai települések itteni jelenlétét a –32. sz-tól egészen a –13. sz.-ig. Összesen 424 települést azonosítottak be egy 32 kilométer hosszúságú völgyszakaszon. Obrusánszky Borbála szerint az Indus-völgyi civilizáció időszakában, a Hakra-folyó völgyében számtalan (sok száz vagy ezer) harappai (ősdravida = preszkíta) település létezett. Lakóik bizonyára kapcsolatban álltak a mezopotámiai kultúrákkal is. (Tolsztov kutatásait figyelembe véve, mindenek előtt a hurrik őseivel, akik kultúrájukkal jelen voltak Közép-Ázsiában is), valamint a Perzsa-öböl menti Elámmal.

Ismeretes, hogy a –32. évszázadban már létezett a „proto-elámi" kultúra, mely rendelkezett valamiféle önálló írással is. (Elám állama a mai DNy-Irán területén alakult meg Mezopotámiához kapcsolódva, központja Szúza volt). Feltehető, hogy a Közel-Keleten

kifejlődött mezőgazdaság fontos elemeit itteni földművesek juttatták el az Indus-völgybe. A feltételezés egyik alapja az elamo-dravida nyelvközösség elmélete, mely szerint ez a nyelvcsalád magában foglalja India és Pakisztán dravida nyelveit, az Indus-Völgyi Civilizáció nyelvét és a kihalt elámi nyelvet is. Így tehát, bizonyos nyomok nem egyenesen Közép-Ázsiából, hanem DNy-Iránból vezetnek az indiai szubkontinensre, és nemcsak a hurrik, hanem az elámiak szerepe is szóba jön a dravidák kultúrájának kibontakozásában.

Mindenesetre a »–32/31.« évszázadban e civilizáció elérkezett az írott történelem küszöbére: a hagyományos Szanátana Dharma követői azt tartják, az ún. Mahábhárata háború a Dvápara és Kali Jugák átmeneti időszakában, »–3140/3130« között zajlott le. Az indiai kali-juga időszámítási rendszer kezdetének a »–3137-dik« évet tekintik, állítólag egyes területeken a mai napig e rendszer szerint tartják számon az éveket. (Ez esetleg **–3137-nek**, vagy **–3137-nek** is megfelelhet, tehát: –2981, vagy –2881.) A rendszer egy írásban hagyományozott eseményhez kötődik, a honvédő nagy háború kitöréséhez, (ami nem lehet azonos az ún. árja-hódítással). Ugyanakkor más hagyományok értelmében azt tartják, hogy a Kali Juga akkor kezdődött, amikor Sri Krsna eltávozott. A Szúrja Sziddhánta azt tartalmazza, hogy a nap 54 fokkal volt túl a tavaszi napéjegyenlőségen, amikor a Kali Juga elkezdődött, újhold napján, ami Uddzsainban megfelelhet –3102. február 17/18-dikának. Megjegyezzük, hogy ezek e homályos események hozzávetőlegesen egybeesnek az elámi Szúza városának és kereskedőtelepeinek ismeretlen okból bekövetkezett, régészetileg megállapított elnéptelenedésével (a –04/03. évezred fordulóján).

Miközben vége lett Elám első nagy periódusának, egyre magasabb szinteket ostromolt az Indusvölgy kultúrája. Ekkoriban elkészült Mohendzso Daróban (a mai Pakisztán Szindh tartományában egy fellegvár és a tőle K-re fekvő szabályos alaprajzú település téglaházakkal) az a „proto-Siva" ábrázolás, melyen szarvakat viselő férfi jógaülésben ül, lábai elé alázatosan járulnak különböző állatok. Egy mohendzsódárói cseréppecsét nyomata gránátalmát mitikus állatalakokkal kombináltan ábrázol. Egy Indus-völgyi pecsételőlap bivalybika szarvával ékes istenséget ábrázol. Egy mohendzsódárói cseréptöredéken szép hurokdíszt alkalmaztak – ez a kultúra általában a geometrikus ornamentikát részesítette előnyben. Elkészült egy mohendzsódárói férfi mellszobor is. Egy harappai cserépen láthatjuk Marduk istent és egy kétfejű, szárnyas, embertestű sas démont egy napszekér kerekes oszlop mellett.

Már állt a civilizáció egyik legjelentősebb városa, Kács, csatornázott házakkal, uszodával és szobrokkal. Létrejött Lóthal és Dhólavíra városa a Gudzsarát vidékén. A mészkő-téglákból emelt Dhólavíra az Indussal párhuzamosan futó, ma már nem létező folyó és az ehhez csatlakozó (sós vizű) beltenger partján állt.

Sumer (a –18. sz. közepéig)

Ur őstelepülése D-Mezopotámiában a –06/05. évezred fordulójától jelentős kereskedelmi és kulturális központ volt. Az Ur közelében fekvő levő Al-Ubaid dombban rejlő település főként sárga-fekete, geometrikus mintázatú kerámiáiról ismeretes. Az itt tevékenykedő embereknek fémeszközeik még nem voltak, amin nem is lehet csodálkozni.

Ha a Bibliának az emberiség legkorábbi korszakaira vonatkozó szövegeit – amelyek minden bizonnyal mezopotámiai, sumer eredetű mítoszok visszatükröződései – elemezzük, érdekes összefüggésekre bukkanhatunk. Az antik- és kora középkori Bizánc gondolkodóinak kedvenc időtöltése volt az ószövetségben ismertetett történeteket és a történelem eseményeit a „Világteremtés" időpontjával kezdődő kronológiába foglalni. Kis túlzással azt mondhatnók, hogy ahány bizánci személyiséget rabul ejtett a „Világteremtéshez" viszonyított időszámítás gondolata, annyiféle kezdetet határoztak meg a biblia szövege alapján. Pl.: »–5509«; »–5508«; aztán: »–5507«; »–5502«; »–5501«; »–5500«; »–5493«; »–5205«; »5201«; »–5200«; »–5199«; végül: »–5198«. Később a Ny-i gondolkodók is megpróbálkoztak az effajta kronológiával. Eredményeik pl. az alábbiak lettek: »–5001«; »–4046«; »–4004«; »–3963«; »–3960«; továbbá: »–3952« és »–3950«. Minél későbbi munkáról van szó, a szerző annál „közelebbi" teremtési időpontot jelölt meg. Észrevehetően a zsidó „Világteremtés" Rabbi Hillél által jóval korábban meghatározott »–3761-es« adatához közelítettek, – talán így igyekeztek feloldani azt a kiáltó ellentmondást, ami a szentnek és hosszú évszázadok (a „kinyilatkoztatás") óta változatlannak tekintett bibliai szövegek értelmezőinek munkásságában megmutatkozott.

Hogyan vezethetett ennyire különböző évszámokhoz a számítás? – Ennek elemzésére nem térünk ki, mert meghaladná munkánk kereteit. A mi szempontunkból elég itt annyit rögzíteni, hogy az 01. évezredben tevékenykedő bizánci szerzők következetesen több mint 7000 évvel ezelőtti „világteremtést" állapítottak meg, s ez az időszak történetesen egybeesik az ún. alUbaid korral. Al-Ubaid területén valami csakugyan elkezdődött, amit úgy is aposztrofálhatunk, hogy az valóban egy új világ volt. Az ember itt egy magasabb öntudatra ébredt, mint közösségi lény. Ennek a közösségnek a napi megélhetésen és a fajfenntartáson túli céljai is voltak már, s az itt gondolkodó emberek úgy érezték, ezek a célok isteni eredetűek, ezeket követni nemcsak erkölcsi kötelesség, de dicsőség is, s éppen ez az elkötelezettség és erkölcsösség lehet a közösség hosszú távú megmaradásának a záloga. Nagy formátumú személyiségek bontakoztak itt ki, akik érdemeik szerint emelkedtek aztán fel a mitológia magasságaiba. Ők voltak a Bibliából ismert „igen hosszú életű" (Vízözön előtti) népvezérek.

(Feltételezhető, hogy a zsidók szerinti „Világteremtés" 1500-2000 évvel későbbi időpontja nem a mezopotámiai (Ábrahám népe és a héberek által emlékezetben tartott) ősapák sorára vezethető vissza, hanem az Arábiából származó zsidó törzsek mitologikus eredeztetésével függhet össze, – azonban az ezzel kapcsolatos gondolatokat Hillél pátriárka nem fejtette ki.)

Visszatérve Mezopotámiába, az ismert al-ubaidi leletek többsége átmenetet képez az al-Ubaid kor (–5500–3400), valamint az Uruk kor (–3400–3000) között. Magát a várost, amit mi Ur néven ismerünk, –3800 k., tehát több száz évvel az Uruk kor kezdete előtt alapították meg. Mivel a babilóniai Vízözön állítólag »–4500 k.« történt – legalábbis Charles Woolley (Úr város feltárója) szerint –, a város megalapítására feltehetőleg már a Vízözön után került sor. (Van olyan álláspont is, miszerint az Özönvíz csak 500 vagy 1000 évvel később, »–4000« vagy inkább »–3500« k. esett meg, utóbbi esetben éppen a természeti katasztrófa képezi a két egymást követő korszak közötti időbeli határt. Vannak olyanok is, akik még későbbre, mégpedig »–3000«; »–2800« körüli időbe „tolják" tovább a katasztrófát, hogy az lehetőleg már az I. Uri dinasztia idejére essen. Az 1618-ban kinyomtatott Des Antiquitez D'Aniou c. mű,

melynek szerzője Jean Hiret Angeuin, aki (a trójai háború időpontjának, egyébként zseniális meghatározásából – lásd e könyv megfelelő fejezetét – következtethető ki, hogy) a zsidók szerinti „Világteremtést” fogadta el, még későbbre, »–2165-re« tette az özönvíz katasztrófát, pedig neki elvileg homályosak lehettek a fogalmai a sumer dinasztiákról.)

Monumentális építkezések egész sora zajlott –3400 k. a sumer Uruk városában, az Eufrátesz partján, Szúzától DNy-ra. A –3400 után Mezopotámiában sorra megalakuló sumer városállamok: Uruk, Eridu, Lagas és Nippur voltak. Uruk városát –3000 k. már egy 9,5 km-es fal vette körül – (állítólag Gilgames építtette volna).

Mezopotámia első nagykirálynak tekinthető uralkodói, az I. Uri-dinasztia tagjai a –03. évezred első felében kezdtek uralkodni, ezzel megkezdődött az ún. „korai dinasztikus korszak”. Csak tárgyi hagyatékuk alapján tudunk róluk, a dinasztia tagjainak síremlékei ismeretesek (mérhetetlen gazdagság és művészi pompa jellemzi őket), de ezek a nagykirályok még nem kerültek rá az ún. királylistákra. A sumer ékírás a **–04/03. évezred fordulóján** (–28. sz. közepén) alakult ki.

Ur a –03. évezred közepétől, feltehetőleg a fenyegető akkád előnyomulás miatt szövetségi rendszerbe foglalta Mezopotámia sumer városállamait, ugyanakkor elkészültek a négykerekű sumer harci szekerek is. (Az akkádok vezérei Nisinben (Közép-Babilónia) a **–27. sz-tól** (tehát a –25/24. sz-tól) mint uralkodók léptek fel, s feliratikban magukat Nibur pásztorainak, Ur főnökeinek, Nunki papjainak, Nisanna királyainak, Kingi és Burra királyainak nevezték.) Az I. Uri dinasztia bukása annak volt a következménye, hogy a terjeszkedő akkádok **–26. szban** (a –24/23. sz-ban) eredményesen szorongatták a sumerokat. Ekkoriban a mezopotámiai civilizáció központja átmenetileg átkerült Lagasba. A **–25. sz. első felében** (a –23. sz. második felében) a sumer Ur-nanse uralkodott Lagas önálló városállamában, ahol a lakosság zöme egyesek szerint akkád származású volt, – (egy elterjedt nézet szerint azonban nem létezett akkád köznép, csak egy vékony vezető réteg az Aggade-dinasztia körül, és ekkoriban guti lakosság élt Lagasban). Ur városa **–2450 k.** (–2194) került Lagas fennhatósága alá. Pontosan ekkor (**–2350**, azaz ugyancsak –2194) kezdődött az első Aggade-dinasztia uralma, vagyis Kis városában trónra lépett I. Sargon/Sarrukin király, a dinasztiaalapító, aki megépíttette Akkád városát, majd legyőzte a sumerokat. Hadjáratai elértek Szíria területére és Kisázsia K-i részébe is. A történetírás az ekkor kezdődött korszakot nevezi akkád kornak, melyre a mezopotámiai (sumer) írásrendszer akkád írásmóddal való felváltása volt jellemző. Ezzel az írással készültek, s maradtak ránk aztán a korszak páratlan szépségű irodalmi alkotásai.

Az Aggade-dinasztia uralmával párhuzamosan, tehát a mezopotámiai akkád korban (**–2450**, azaz –2194 **után**) regnált a II. Uri dinasztia, – (ez lett a dinasztia elnevezése, bár Ur városa Lagas fennhatósága alá tartozott, ám valószínű, hogy a várost egy időben az Aggade-dinasztia is uralta). A művészetek terén elért magas színvonal ekkor sem esett vissza, a **–24. sz. második felében** (a –21. sz. első felében) készült Gudea lagasi pátész zöldkőből való áldozati edénye. Kiöntőcsövén az energia-kígyó labirintusa úgy tekereg, mint ahogy a jóval későbbi tantrikus ábrázolásokon, valamint a szkíta-típusú könnyűlovasság ruházatának dekorációin. Gudea volt az első ismert költő, a sumer újjászületés nagy személyisége, – aki kenyérrel, s nem vérrel mutatta be áldozatát! Gudea szellemi-lelki forradalmat vezetett, az igazság problematikáját helyezte gondolatai középpontjába. (Gudea szobra a kezében kiapadhatatlan korsót tart, melyből folyamatosan árad az Élet vize.) Egyébként ennek a lagasi Gudea papkirálynak a tevékenységét az interpretációk egy része a **–23/22. sz-ra** (–20. sz.), míg más része a **–22/21. szra**, (ugyancsak a –20. sz-ra) helyezi.

Bizonyára nem csak lelki forradalom zajlott Sumerban, hiszen ebben az időben az akkád hatalomnak is leáldozott. Az akkádok **–2218-ban** (–1962) elveszítették sumer területeiket, ezzel véget is ért az akkádok kora. Más megközelítésben: Gudea (vagy az egyik utóda), miután

Elám fejedelmeit a **–22/21. sz. fordulójára** (a –20. sz. közepére) legyőzte, székhelyét Urba helyezte át. Ezután Ur királyai (II. Uri dinasztia) a **–22. sz. közepén** (a –20/19. sz. fordulója tájékán) Akkád maradék területét is meghódították.

A III. Uri dinasztia kora Ur-Nammuval vette kezdetét, aki a világ első ismert törvényhozója volt. Sumer ekkor már egységesen irányított, központosított állam volt. Ur-Nammu Sumer és Akkád királyának neveztette magát (bizonyos vélemények szerint **–2047** és **–2030 között** (tehát –1891-től –1874-ig), mások szerint **–2112 és –2095 között** (–1856-tól –1839-ig) uralkodott). Kiadta a legrégebbi ismert törvénykönyvet, templomokat és erődítményeket emeltetett. Megépíttette Ur zikkuratuját (piramisszerű toronytemplomát) Nanna/Nannar (Szín) holdistennő tiszteletére. Urt és Eridut 15 km-es csatornával köttette össze.

A **–21. sz. végén** (a –18. sz. második negyedében) váratlanul összeomlott a III. Uri dinasztia központi hatalma. K-ről az elámiak, Ny-ról az amoriták (értsd: nyugatiak) serege rázúdult Ur városára. Elám (Szúza) állam hatalma váltotta fel Ur uralmát Mezopotámia D-i felén. Uruk, Ur, a Tenger-vidék, (DK-Irán, az Eufrátesz deltája a Perzsa-öbölben), Nippur város stb. **–2002** (vagyis –1746) **után** már Elám fennhatósága alatt álltak. Az elámiak hamarosan, **–1995** (–1739) **k.** Szúzától K-ebbre, Ansasba telepítették át királyságuk fővárosát.

É-Mezopotámia sorsa másképpen alakult. A sumer állam É-i része teljesen szétesett, a III. Uri dinasztia É-ra (a hegyvidék felé) menekült. Egymástól független, egymással vetélkedő városállamok töltötték be Mezopotámia térségét. Előbb (a **–20. sz. végén**, vagyis a –18. sz. második negyedében) Iszin és Larsza városa vitte a vezető szerepet, majd fokozatosan a Hamurabidinasztia Babilonja kezébe került a hatalom.

A larszai Gungunuk király uralma idején (a **–20/19. sz. fordulóján**, vagyis a 18. sz. középső harmadában) a levantei és kis-ázsiai kereskedelmet már nem Larsza, nem az egyes városállamok, hanem maguk a gazdag városi kereskedők irányították. Ur hanyatlása nyomán a kereskedelem egyre inkább a fönícia iak kezébe került. Aztán a szétesett, majd gazdasági válságba merült államot a **–20. sz. második felében** (a –17. sz. első felében) Babilon központtal szervezték újjá.

A dravida civilizáció, az Indus-völgy kultúrája (a –16. sz. közepéig)

A –30. és a –15. sz. közötti időszak tekinthető a kifejlett Indus-völgyi civilizáció korszakának. Harappában és az Indus-völgy több más pontján (pl. Mohendzso Daro, Dholavirá, Ganwerivalá) aprólékosan megtervezett, csatornázott téglavárosok emelkedtek. Megépült a világ legősibb csatornarendszere Mohendzso Daróban (a mai Pakisztán területén), mely a szennyvizet a város melletti földekre vezette. A városok lakói között kereskedők is voltak, saját írásrendszerrel rendelkeztek, – mely azonban a mai napig megfejtésre vár. Hasonló településrendszer alakult ki a mára kiszáradt Saraswati-folyórendszer völgyében (D-ebbre) is. A civilizáció vízgazdálkodással biztosított fejlett mezőgazdaságon alapult. Az Indus-völgy hatóságai a messzi É-ra fekvő Badaksan lapis lazuri bányáit is ellenőrizték, illetve a drágakő távolkeleti és nyugati irányú kereskedelmét is kézben tartották. Az Amrí-vidéken is, bizonyára a Mohendzso Daro civilizációs központ kisugárzása nyomán megszülettek azok a műalkotások, melyek az Indus-völgyi kerámia kultúrkörébe tartoznak. Az Indus-völgyben a – mezopotámiai hatásra utaló – piktogramok ismeretlen információkat hordoznak. A harappai civilizáció egyedi, máig megfejtetlen képírásos rendszert használt. Mohendzso Daróban fejlett vízelvezető rendszerek működtek, amivel ezt a 35 ezer lakosú várost el tudták látni friss vízzel, de gondoskodtak a szennyvizek higiénikus elvezetéséről is a városok utcái alatt, fedett rendszerben. A város központjában állt a központi kút, ahonnan bárki vizet meríthetett. A másik két nagy településen, Harappában és Rakhigarhiban a régészek megtalálták az eddig legelsőnek bizonyult higiéniai rendszer nyomait, kiderült, hogy a bronzkorban már ismerték a vízöblítős vécét! A házak folyamatos vízellátását közvetlenül a kutakból oldották meg, és elkülönülten kezelték a tiszta vizet a szennyvíztől. A Harappa-civilizáció nagyszerűsége vetélkedett az egyiptomi Óbirodalméval, élénk kereskedelmet folytattak Mezopotámiával is.

Tudjuk, hogy a –03. évezred közepén az indiai társadalom már kasztokra tagozódott, ám az Indus-völgy városainak vezetősége nem két körből (kasztból) került ki, hanem a király egy személyben testesítette meg a szakrális (papi) és a világi (katonai és kormányzati) hatalom intézményét. A népesség már joggal nevezhető dravidának, hiszen a kultúra É-ról származó elemei teljesen összeolvadtak a térség (ÉNy-India, Pakisztán, Afganisztán) eredeti alapnépességének sajátosságaival.

A –03. évezred folyamán a szomszédos Elám is újjáépült (ott bizonyára elit- és talán népességcsere is történhetett), s a régészet tanúsága szerint –2300 k. a fémművessége páratlanul magas színvonalra emelkedett, ugyanakkor kétségbe nem vonható írásos bizonyítékok szerint a **–27/26. sz-tól** (a –24. sz-tól) Elám már nemigen foglalkozott K-i szomszédjával, hanem érdeklődése egyértelműen Ny-felé fordult. Ez a jelenség többé-kevésbé az egész mezopotámiai térség vonatkozásában értelmezhető; a Ny-K-i reláció háttérbe szorult, s egyre inkább nőtt az É-D-irányú kommunikáció és migráció jelentősége. E jelenség mögött a mindkét térséget sújtó, egyre fokozódó szárazodás tendenciája állhatott. Mindenesetre az éghajlat és a vízrajz megváltozása egyelőre nem akadályozta meg, hogy az Indus-völgy civilizációja még magasabb szintre emelkedjen, s a –22. sz-tól egészen a **–18. sz-ig** (a –16. sz. közepéig) bezárólag igazi aranykorról beszélhetünk. Miközben Mezopotámia térségének államai leginkább magukkal és egymással voltak elfoglalva, az Indus-völgy tengerészei a **–24/23. sz-ban** (a –22. sz. folyamán) a Perzsa-öböl valamennyi városával (mindenek előtt Urral, Dilmunnal, Magannal) kapcsolatban álltak. A viharfelhők azonban elkezdtek gyülekezni: a »–03. évezred közepén«, így feltehetőleg **–2500-tól**, azaz a –23. sz. közepétől már az „indoiráni” néven megjelölt népcsoportok jelen voltak az Iráni-felföldön, bár még hosszabb ideig nem játszottak jelentős szerepet a térség történelmében. Közben É-ról **–25/24. sz. fordulója tájékán,** azaz a –22. sz-ban egy, feltehetőleg preszkíta (turáni), avagy immár szakának is nevezhető népcsoport egyenesen Indiába vándorolt – (Indra felségjelvénye, a „vadszra” az ő ajándékuk lehet).

Ismeretes, hogy a –03. évezred vége felé Turán (és a mai Afganisztán) térsége történelmének válságos pontjához érkezett. A térség fejlődése (az „első turáni fázis”) megállt, Ny-Turán városai sorra elnéptelenedtek. Legtöbben éghajlatváltozásra gondolnak, aminek részben ellentmond, hogy Közép-Ázsia más területein hasonló jelenség nyomai nem tapasztalhatók. – Tény, hogy –21. sz. közepére komolyabb kivándorlás történt Turánból, melynek egyik fő útvonala, bizonyára Afganisztánon keresztül az Indus-völgy felé vezetett. Sokatmondó, hogy ezzel egy időben, számos kutató szerint már megjelentek a történelem színpadán a szakák (szkíta népek) is. Ám ekkor nemcsak Turánban voltak nagy változások, hiszen tudjuk, hogy az egész „Termékeny Félhold” területe válságban volt (**kb. –1770-ig**, azaz –1514-ig), a birodalmak sorra összeomlottak, a térség csaknem visszasüllyedt korábbi életformáiba.

A –03. évezred végéről a virágzó Indus-völgyi kultúra városaiból (Harappa, Mohendzso Daro stb.) igen sok lelet került elő. A civilizáció történelmi eseményeit azonban homály fedi, mert a jellegzetes vonalas írás (a pecsételőkön) megfejtetlen, főként mivel a hosszabb szövegek (a nem időtálló anyagok használata miatt) hiányoznak. Az Indus-völgyi kultúra területe ekkoriban már a Gudzsaráton keresztül a Gangesz-völgyig, valamint a Himaláján túl az Amu-darjáig terjedt (lényegében Turánig, feltehetőleg a szakák területeit is felölelve).

A –02. évezred változásai az Indus-völgy történetében mozgalmas periódusokat okoztak. A történteket számunkra már nem elsősorban a régészeti megállapítások jelenítik meg, az Indusvölgy kultúráját érintő események vázlata a tágabb térség történetéről rendelkezésre álló történettudományi szintézisekből bontakozik ki.

Ismeretes, hogy **–20. sz. eleje** és a **–16. sz. vége** (a –19. és –14. sz. közepe) **között** egyes szkíta/szaka törzsek a mai Irán területének nagy részét birtokba vették, (ami ott a történészek által bronzkornak elnevezett időszak végét jelentette). Bizonyára ez összefüggésben van azzal, hogy az Iráni-fennsík területén **a –26/25. sz. fordulója**, azaz a –23. sz. óta élő, „indoiráni” néven ismert népcsoportok egy része **a –21/20. sz. fordulóján** (a –18. sz-ban) kimozdult korábbi szálláshelyéről, és az Indus-völgy felé kezdett terjeszkedésbe. A virágzó Indus-völgyi civilizáció legfontosabb államainak (Harappa, Mohendzso Daró) hanyatlása a szakértők többsége szerint valamikor »–1800 k.« (**–1800 k.**, azaz –1644 k.?) kezdődött el. A Harappai civilizáció a »–02. évezred közepe táján« bukott el. Bukása okait sokan kutatják, a kutatók következtetései szerteágazóak. Ebben a kérdésben eddig csak halványan volt körvonalazható valamiféle egységes álláspont.

Az Indus-völgyi civilizáció városait **–1900** és **–1000** (–1644 és –844) között lakói sorra elhagyták. Korábban csak feltételezések voltak arról, hogy a városok virágzásának és sorvadásának természeti okai is lehettek, de most már bizonyítékok is rendelkezésre állnak. Az évezredek során hatalmas változás következett be a térségben. Míg a terület négyezer évvel ezelőtt még virágzó völgység lehetett, addig az mára egy száraz, félsivatagos táj, sőt a városok maradványai ma messze esnek a folyóktól. Az eredmények azt mutatják, hogy döntő részben az éghajlatváltozás és a táj megváltozása okozta az elvándorlást. Körülbelül 3900-3600 évvel ezelőtt az Indus alsó szakaszának átlagos vízszintje már kezdett csökkenni. (Ebben persze jókora, ha épp nem döntő szerepe lehetett a folyórendszer felső és középső szakaszain alaposan megnövekedett vízhasználatnak, ami miatt nem juthatott elég víz az alsó szakasz nagyszabású vízellátó rendszereibe.) A harrappai városlakók ezért zömmel K-re, a Gangesz-folyóhoz költöztek, ahol még elegendő csapadék és vízhozam állt rendelkezésre. A költözéssel együtt megváltozott a civilizáció jellege is, a korábbi nagyvárosok helyett új hazájukban már kis közösségekbe tömörültek. A változással eltűnt a felhalmozott kulturális örökség egy része, az írás és a városi művészet elenyészett, viszont a mezőgazdasági technológiák rendszere továbbra is fennmaradt. Régészeti adatok értelmében a –17/16. sz. fordulója idején következett be az

Indusvölgy nagyvárosainak elnéptelenedése. Így az északi civilizációs centrum az Indus-völgyből a –16/15. sz. fordulója után tevődött át a Gangesz völgyébe.

Korai kultúrák a sztyeppén (a –02. évezred közepéig)

Már 7-8000 évvel ezelőtt kiterjedt és egységesnek mondható műveltségi terület létezett a Kaukázustól, a Balkánon (Duna-völgyön) át a Kárpát-medencéig terjedő sávban. A térség lakosságának korai fejlődése nyilvánvalóan összefüggésben állt azzal a körülménnyel, hogy e területsáv jelentős részét a jégkorszaki eljegesedés elkerülte, megkímélte. Ennél fogva Európa újranépesülésének talán legfontosabb kirajzási területeként tekinthetünk rá. A térség legsűrűbben lakott, központi területe a Fekete-tó É-i partvidékén lehetett. A hatalmas területű, a mai Fekete-tenger szintjénél vagy 100 m-rel alacsonyabb vízszintű tó katasztrófája, vagyis a mezőgazdasági szempontból rendkívül értékes partvidéknek a Márvány-tenger felől betörő tengervíz miatt bekövetkezett pusztulása a –06. évezredben történt meg, a legvalószínűbb időpont: –5200 (az üledék édesvízi kagylóinak legfelső, a tengeri kagylók rétege alatt elhelyezkedő darabjain végrehajtott radiokarbonos vizsgálatok szerint). A fekete-tavi özönvíz nyomán menekülő népesség egy része minden bizonnyal a mai Ukrajna területén és a Kaukázus, valamint Közép-Ázsia irányában keresett új szállásterületet, más része Kis-Ázsiába, a Balkánra és a Kárpát-medencébe telepedhetett be, később messzebbre is eljuthatott, jelentősen hozzájárulhatott Európa neolitikus alapnépességének kialakulásához. A tó tengerré válása után a Kárpátmedence nagy tömegben fogadhatta be az immár földművelő hagyományokkal rendelkező népeket. A katasztrófa emléke természetesen nem enyészett el, bizonyára a népek özönvíz-legendáinak alapját képezte, amire rárakódhattak azoknak az akár évezredekkel későbbi eseményeknek a motívumai is, amelyek ugyancsak árvizek pusztításával jártak együtt.

A műveltség a sztyeppe Ny-i végein az „első” özönvíznél is jóval távolibb időkbe nyúlna vissza, ha bebizonyosodna, hogy a Magyarországon, a bajóti Jankovich-barlangban, a 20. sz. első negyedében Hillebrand Jenő őrsrégész találta vésett csontdarabka valóban egy 15-20 ezer éve érintetlen rétegben nyugodott, (aminek nincs túl nagy esélye). A régész a véseteket egyszerű díszítésnek vélte, de Friedrich Klára rovásírás-kutató szerint azok egy ősi rovásírás jelei, sőt az egyik jel teljesen azonos rajzolatú Kassai István építőmesternek az 1464-ben épült bártfai templom egyik kövén fennmaradt, összerótt (összevont) névjegyével.

Ha nem is ilyen régiek, de az Erdélyben és a mai Ukrajna egyes pontjain talált, a –06. vagy talán –05. évezredből származó írásos emlékek már bizonyára megdönthetik a régi dogmát, miszerint az írás csak a –04. évezredben alakult volna ki Mezopotámia területén. A rovásírás kezdeteire vonatkozó fontos emlékként szóba jöhetnek azok a Tatárlakán (Kárpát-medence, Erdély) talált, kb. nyolc- vagy hétezer éves agyagtáblácskák, melyekre a székely-magyar GY, NY és Z rovásbetűkre hasonlító jelek mellett – egyes olvasatok szerint – ligatúrákat (betűösszevonásokat) is róttak. Ezek a rovások is jóval régebbiek, mint a legrégebbi (kb. ötezer éves) mezopotámiai képírásos emlék.

A Maros Déva és Gyulafehérvár közötti szakaszán ástak ki új-kőkori, az ún. Vinca-kultúrához besorolt tárgyakat piktografikus írásjelekkel. A világ első régésznője, Torma Zsófia által a 19. sz-ban, a Maros-folyó partfalából kiásott, a Tordos-Vinca műveltséghez tartozó rovásjeles korongok alapján tudjuk, hogy Tatárlaka agyagtáblácskája nem elszigetelt jelenség volt, s valóban írásjeleket őrizhetett meg, hiszen a több száz (esetleg ezer-kétezer) évvel későbbi Tordosi korongokra is ilyesféle jeleket róttak, (kb. 20 km-re Tatárlakától). Ráadásul ezek is emlékeztetnek a napjainkban is használatos székely-magyar rovásjelekre. A szakemberek az ősi jeleket az ún. Vinca-íráshoz sorolták be, (mivel hasonló jeleket Európa D-i és K-i felében is találtak, de előkerültek ilyen jelek Törökországban és a Fekete-tenger északi partvidékén is). A korai ukrajnai leletek valószínűsítik a sztyeppei régió közvetítő szerepét az európai és a keleti írásbeliség között. A Dnyeper-folyó menti Kamiana Mohilában előkerült sziklavésetek és korai

piktogramok valószínűsített párhuzamai az ún. majkopi kultúrában, a Kaukázusban és a Kaukázuson túli területeken keletkeztek, kb. a –3900 és –3600 közötti időszakban. Ezek az írásjelek már közeli kapcsolatban állhatnak Mezopotámia civilizációjával is.

Ezzel összefüggésben meg kell emlékeznünk a –06. évezredtől keltezett késő neolit Cucutenikultúra erdélyi és moldvai leleteiről, melyek legközelebbi párhuzamai a Balkánról ismeretesek, de szoros kapcsolataikat lehet valószínűsíteni a kisázsiai és fekete-tengeri kultúrákkal is. (A legtöbb kutató a Fekete-tenger mellékének kultúráival hozza kapcsolatba.) A kultúra területe K-en a Dnyeper-folyóig húzódott. Háziasított állatokat tartottak, ami fontos táplálékforrást jelentett. Az ott élt közösségek nemcsak ismerték, de szinte tökéletesre fejlesztették a kerámia edények készítésének módját, ezen kívül kiváló házakat építettek és messzire, egészen a Feketetenger térségének K-i vidékeiig juttatták el a termékeiket. Kialakult az írásbeliségük is. Négyszög alakú házak, a telepek közepén nagyobb, több szobás közösségi ház, benne szentély, valamint műhelyek jellemezték lakóhelyeiket, antropomorf isteneik, a kozmikus rend tisztelete, kifinomult temetkezési szokások fémjelezték ezt a kultúrát. Erdélyben pedig elkezdődött a réz korai feldolgozása, miként a Kaukázusban is.

Egy legalább 6000 éves települést találtak a mai Ukrajna területén, Nebelivka falu környékén. Ezt a valóságos „metropoliszt", mely a geofizikai vizsgálatok tanúsága szerint 238 hektáron terült el, Kijev és Odessza városok között félúton fedezték fel. A várost a Cucuteni-Tripoljekultúra egyik településének azonosították. A feltárásból kirajzolódott, hogy a korai városlakók rendezett környezetben éltek, házaik jól összehangolt rend szerint követték egymást. (Legalább 50 utca és 1200 ház.) Európa legrégebbi városlakói házainak gerince faváz volt, falait agyaggal vagy sárral tapasztották, tetejét náddal fedték. A házakban már volt kemence, és már ismerték a kerámiaégetés technikáját is. Hasonló fejlődés ment végbe Anatólia területén is.

A balkáni központú Vinca-műveltség később szorosan kapcsolódott a Kárpát-medence Körösműveltségéhez. Ez az első európai magas-műveltség időben megelőzte a mezopotámiai és egyiptomi műveltséget. A Körös-Starcevo néven ismert műveltség aztán közvetlen előzménye volt a Közép- és Kelet-Európában kialakult, majd egész Európára kiterjedt vonaldíszes kerámia kultúrának. Ugyanezen műveltség volt a létrehozója az első földváraknak is. A –06/05. évezredtől a Kárpát-medencében nagyarányú földvárépítési munkálatok folytak, ugyanakkor e kultúra Ny-i határa elérte a Rajnát. A Kárpát-medencében ebben a korszakban érte el csúcspontját a Körös-műveltség.

A –05/04. évezred jelentős változásokkal járt a szóban forgó területsáv kultúrája vonatkozásában. A rézkor kezdetén, tehát a –05/04. évezred fordulója körül történhetett meg a vadló háziasítása, talán Ukrajna területén. A rézkorban, a Kárpát-medencében az ún. tiszai és a lengyeli kultúra szerepe volt a meghatározó. A tiszai kultúra hordozói –3500 k. geometrikus ornamentikával díszítették a cserepeiket, ekkoriban készült a tiszai kultúrában a híres „sarlós isten" agyagszobrocska is. K-en a nagyállattartó, főként marhatenyésztő sztyeppei pásztortársadalmak (a gödörsíros és a kurgán kultúra képviselői) váltak a kor legsikeresebb közösségeivé, s ez a termelési mód kezdett Közép-Ázsiában és még annál távolabbi K-en is elterjedni. Igyekeztek minden alkalmas folyóvölgyben legeltetni, s ezzel a területhasználattal korlátozták a földművelés területét. Műveltségük Európában Ny-felé terjedt, visszaszorította a vonalkerámiás műveltséget. Az időszak végén a Fekete-tenger É-i pereme felől érkezett Kurgán-emberek terjeszkedése (vagy kultúrája, életmódja) elérte a Kárpát-medencében a Duna-Tisza közét, majd a Dunántúlt is, később az állattartók megtelepedtek a Maros-völgyben is, (legalábbis az állattartás ott is meghatározóvá vált).

Sok történész és régész „kórusban mondja", hogy a szkíták története csak a »–07. századtól« értelmezhető. Ennek azonban ellentmondanak a bizonyítékok. A kelet-európai síkságon és a Kaukázus északi peremén egyre több olyan neolitikus régészeti kultúrára derül

fény, amelyekben a szkíták jellegzetességeire ismerhetünk rá. Kimutatható a Kelet-Európai-síkság, a Fekete-tenger partvidéke, illetve a Kaukázus és Kaszpi-tenger, valamint az Aral-tó térsége közötti kapcsolat, amelyet minden bizonnyal a szkíták ősei alakítottak ki. Talán e számos kultúra eredete egészen az Azovi-tenger körül virágzott Szvobodnoje kultúra (–5000-től –4500-ig) idejére visszavezethető, amely még a Kaukázustól északra fekvő Nalcsik település körül talált mintegy 200 ősi lelőhellyel is rokonságban állhatott. Ha pedig attól K-re keressük az egységesülés kristályosodási pontját, nem mehetünk el szó nélkül az Aral-tó térségében, leginkább a tó felé igyekvő nagy folyók (Amu-darja, Szir-darja) mentén igen hamar, a –05. évezred derekán kibontakozott keltemenári kultúra mellett sem.

Úgy tűnik, hogy a korai műveltségi központok már fejlett kézművességgel és mezőgazdasággal rendelkeztek. Bizonyos, hogy a –04. évezredben már ismerték az Urál felszíni rézlelőhelyein, – talán kaukázusi vagy turáni kulturális hatásra – a réz finom megmunkálásának gyakorlatát is. A –04. évezredben élt emberek kocsikkal és lovakkal áthidalták a nagyobb távolságokat is. A régészek kimutatták a lehetséges területi kapcsolatokat, de a leletek bizonyságai ellenére (kerámiák, aranytárgyak, ékszerek, réz- és bronz fegyverek) többségükben mégsem tartják lehetségesnek, hogy a Kaszpi-tenger térsége és a Kelet-Európai-síkság között a –04. évezred előtt szoros kapcsolat jöhetett volna létre. Nem akarják meglátni, hogy a sztyeppei nagyállattartó kurgán műveltség a –05. évezred végétől a –03. évezred közepéig tartó időszakban fokozatosan átalakult lovas kultúrává, a hatalmas eurázsiai sztyeppén mindenütt megindult az államszervező, a törzseket szövetségi rendszerbe foglaló tevékenység.

Ukrajna területe lehetett a lovas népek igazi bölcsője, hiszen úgy tudjuk, az első olyan ló maradványait is, melyet ember ült meg, itt ásták elő. Radiokarbonos meghatározás alapján a kora –4350-re keltezhető. (Ez a vidék vált a későbbi európai Szkítia központjává.) Az ukrán régészek bizonyosnak vélik, hogy a kurgán kultúrát a lovasnomádok hozták létre. Egy DK-Lengyelország területén talált rézkori kurgánsír korát 6000 évesre becsülik. A sír és tartozékai számítanak a legrégebbi kurgánnak Európában. A kurgán belsejében, az elhunyt mellett sok rézből készült tárgyat találtak, két fülbevaló, egy nyaklánc, négy csésze és egy amfora is hevert, de tucatnyi nyíl, edények, használati eszközök, valamint áldozati állatok csontjai is. A gazdag harcosok vagy a közösség vezetői rendelkezhettek ilyen sírral. Vagyis jól szervezett közösségekben éltek a kurgánkultúrában, – a bronzkori kultúrákat megelőzően. Elképzelhető, hogy a szóban forgó kurgán egy herceg vagy törzsfő sírja volt.

Ebben az időben, tehát a –04. évezredtől nagyot lépett előre Közép-Ázsia sztyeppei kultúrája is, már megjelent az ún. botaji kultúra az Isim és a Tobol mentén, valamint a D-Uráltól K-re fekvő területeken, Kazahsztán É-i részén, a ligetes sztyeppén. Települései nagy kiterjedésűek voltak. E kultúra hordozói vadászokként és lótenyésztőként, proto-europidokként ismeretesek. Itt kerültek napfényre aztán a közép-ázsiai rézkor kiemelkedő jelentőségű településeinek maradványai, (Krastnij Jar, Vaszilovszka mellett, ahol 153 veremházat tártak fel). Az itt megtelepedett emberek tehát állattenyésztéssel foglalkoztak, s főként lóhúst fogyasztottak. Már kutyát is tartottak.

A legkorábbi sztélék a –04. évezredben jelentek meg, sokan az aknasíros kultúrákhoz kapcsolják ezeket, és a Fekete-tenger vidékét benépesítő szkíták elődeit látják a sztéléket állító korai népekben. Valóban, az ősi bálványszobrok leggazdagabb tára a Krím-félszigeten található. A kőből faragott szobrokon általában csak a fejet faragták ki, esetleg megjelenítettek fegyvereket, néhány jellegzetes díszítést is belevéstek, a ruházatra és egyéb, apró részetekre azonban nem fordítottak gondot. A bálványok körül a régészek esetenként tűzhelyek nyomait fedezték fel, ami megerősíti azt a feltevést, hogy ott az ősök számára állatáldozatot mutattak be, esetleg elégették a halottnak hiányzó evilági tárgyakat, hogy azt is magával vihesse a túlvilágra.

Az ún. jamnai (talán ugyancsak korai szkíta, netán korai germán) kultúra a K-európai síkságon a –03. évezred folyamán terjedt el. Ennek jellemzője az etelközi, kaukázusi és a harangedényes kultúrával esetleg rokonító „lófejű jogarok" jelenléte a kurgán-sírokban. A hegytetőkön megerősített váraik voltak, sírjaikban csatabárdok jelezték halottaik társadalmi helyzetét. A kultúra legismertebb lelőhelye Mihajlovka városánál van, nem messze a Dnyepertől.

Az ún. gödörsíros (drevnyejamnaja) kultúra ideje is a –03. évezred. Hordozói a Don, a Volga és az Urál-folyók vidékét lakták, – ahol éppen ekkoriban jelentek meg a kurgánsírok. Állattenyésztők voltak, juhtenyésztésük jelentős volt, de kisebb területeken fölműveléssel is foglalkoztak. Gyökereik a Kaszpi-tenger D-i és K-i mellékére nyúlnak vissza. Később DNy-ra is terjeszkedtek, az É-Kaukázusban és a Dnyeper alsó folyásánál is megtelepedtek. Erős hatással volt rájuk a Tripolje-kultúra, mikor Moldva területére és az Al-Duna-vidékére is megérkeztek. A Fekete-tenger vidékének „katakomba-kultúra" elnevezésű időszaka Mihail Videiko ukrán kutató szerint –2800 és –2200 közötti időszakra tehető. Ez a kultúra feltehetőleg kapcsolatban állt a Közel-Kelet kultúráival, és a Dnyeper-menti Kamaina Mohila sziklavésetei, piktogramjai szoros összefüggésbe hozhatók a kaukázusi és Kaukázuson túli majkopi kultúrával is. Virágzó civilizáció alakult ki a –04/03. ezredforduló után a Fekete-tenger K-i térségében. A grúz és török szakirodalom szerint a térségben a kora-bronzkorban az ún. kolkhiszi (kulha) kultúra volt jelen, mely ugyancsak kapcsolatban állt a mezopotámiai kultúrkörrel. Több mint valószínű, hogy itt már a szkíta művészet kezdetei érhetők tetten, amely már –03. évezredben kialakította a későbbekben Eurázsia szerte elterjedt „állatstílusát". Krasznodár város környéke különösen gazdag régészetileg, nagy mennyiségű lelet került elő onnan, Novovelikovszkaja település környékén pedig hatalmas kurgánsírokat találtak. A halottakat sok melléklettel temették el, bronztárgyakkal, kőfaragásokkal, ékszerekkel, és kerámia edényekkel. A régészek nagy kerámia edényekben bárányhús és tej maradványait találták. A sírokban állatküzdelmi jelenetekre utaló tárgyak is voltak. Igazi különlegesség az a szekér maradvány, amelynek rúdját vörös okkerrel kenték be, és a szekeret a kurgánsír elé helyezték, mintha csak a halottakra várna. (A kerekes kocsi bizonyosan a Kárpát-medencéből származik. Budakalász, Szamosújvár, Novaj, Gyulavarsánd, Herpály közelében találták meg a –05. és a –03. évezred közötti időben készített modelljeit.)

A novovelikovszkajai leletek alapján egyértelmű, hogy magas társadalmi rangú embereket temettek el, valószínűleg a társadalom, egyben a szellemi élet vezetői lehettek, ahogyan ez az ókori sztyeppei népek között szokásos volt. Az Azovi-tenger közelében fekvő vidék, a Meotisz ingoványa minden bizonnyal már korai szkítának is nevezhető nagyállattartó törzsek központja volt. A Kubán Állami Egyetem régészei úgy vélik, hogy a Kaukázusból északra vándorolt (?) korai lovas népek szkítákhoz köthető helyi törzsszövetsége a bronzkor folyamán, de legalábbis a –2700 és a –2200 közötti évszázadokban uralhatta ezt az ásványkincsekben gazdag térséget. Egyáltalán nem zárható ki, hogy –03. évezredtől jól szervezett törzsszövetségek fogták össze az akkor már akár szkítának is nevezhető közép- és belső-ázsiai törzseket. A Jenyiszej környékén, az Altáj-Szaján-hegység vidékén és Minuszinszk közelében, tehát Turántól ÉK-re, a –04. évezred második felétől, vagy a –03. évezred első felétől fennállt az Afaneszjevó kultúra, melyben kimutathatóak a sztyeppei gödörsíros- és Tripolje-kultúra K-i párhuzamai. Rövidfejű, „plump-europid" népesség volt e kultúra hordozója, csakúgy, mint a D-oroszországi kapcsolatok esetében is. A késő rézkortól a bronzkorig virágzott tehát ez a nagy területre hatással levő, egészen Dzsungáriáig terjeszkedő kultúra. Az időszak végére, a vaskor kezdetére ezek a K-mediterrán típushoz közeli formákkal rendelkező „kaukázusi" emberek Ny-felől benépesítették a Lop-Nor és a Tien-Shan körzetét. Az Afaneszjevó kultúra öröksége kimutatható a Turfán múmiák anyagi műveltségében, de a Volga-vidéken és K-Európában is. Kurgán-kultúrkörhöz tartozó népessége földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkozott.

A turáni (andronovói) kultúrkör (kultúra család), mely első szakaszában a Kis-Ázsia–Kárpátmedence, valamint a Kaszpi-tenger–Pamír-hegység térségei között elterülő félkontinensnyi területen egységesítette a műveltséget, egyik korai központja a Kaszpi-tenger térségének K-i felében volt. A régészek jelentős része azt tartja, hogy onnan emelkedett aztán ki az érett szkíta műveletség. (A –03. évezred végéig az Aral-tó és a Kaszpi-tenger térségének éghajlata a mainál sokkal nedvesebb volt. Erre utalnak a hosszú történetet megélt települések, vízforrások nyomai a mai pusztaságban.) E kultúrkör a második szakaszban (a –02. évezred elején) egészen az Altáj és a Sárga-folyam térségéig erőteljesen hatott, és e K-re irányuló hatás központja ekkoriban a Tarim-medence lehetett.

Összegezve: a –04. évezred végétől az eurázsiai sztyeppe nagy részén korai szkíta jellegzetességekkel rendelkező kultúrák bontakoztak ki. A –03. évezred közepétől aztán bátran nevezhetjük azokat a sztyeppei állattartó népeket „érett" szkítáknak, akik néhány évszázad alatt egységes kultúrát fejlesztettek ki a Kárpát-medencétől Belső-Ázsiáig terjedő, földrésznyi területű sztyeppe-övezetben.

A közép-ázsiai korai-szkíta kultúrák É-felé is kisugároztak. A –04/03. évezred fordulóján az Urál-hegység környezetében a vadászat számára nélkülözhetetlen közlekedési eszközök: a sí, a szán, a csónak, az evező is megjelentek. Ezzel párhuzamosan a nyíl és íj is magasabb technikai fejlettséget ért el. Ezek a vívmányok változást idéztek elő az Urál körzetében is, ahol a „finnugornak" elkeresztelt csoportosulások centrumát feltételezhetjük. Elterjedt a rénszarvasvadászat, az eddigieknél mozgékonyabb, sajátos életforma alapja. A –03. évezredben aztán kialakult az erdős övezetnek az Onyega-tótól a Jenyiszej- és az Angara-folyóig terjedő (uráli központú), egységesnek tekinthető művelődésű sávja. (Azonos díszítésű kerámia, egyező stílusú állatábrázolások, egységes temetkezési szokások, eszközanyag, uráli típusú (lappoid) népesség.)

A –02. évezred első felében állt fenn az Arkaim nevű bronzkori proto-városi (bonyolult erődítmény rendszerekkel rendelkező) kultúra az Uráltól DK-re, a Szintasta és a Tobol folyóktól nem messze. Ez volt a korabeli legfontosabb fémfeldolgozó központ. (Az andronovói kultúracsalád Ny-i részét – a Dél-Urál két oldalán, Arkaim központtal – nevezték el Szintasta-kultúrának, a Tobol melletti régészeti lelőhelyről.) Közvetlen szomszédságában létezett a Szargatkakultúra, – amit többen összefüggésbe hoznak az ősmagyarokkal. A –22. sz-tól a –18. sz-ig virágzott a D-Urálban és annak K-i előterében a Zauralje elnevezésű proto-városi kultúra is, ugyancsak összefüggésben a ló- és nagyállattartó és fémműves Szintasta-kultúrával. Ezekről az andronovói körbe tartozó kultúrákról is feltételezhető, hogy hordozói D-ről (Kelet-Európából, a Kaukázusból, vagy a Turáni-alföldről) É-felé terjesztették műveltségüket, és nem ördögtől való összefüggésbe hozni e kultúrák hordozóit a szabírokkal sem.

Cseljabinszk mellett, az Urál K-i előterében készült az első ismert küllős kerék, mely aztán forradalmasította a harcászatot. Itt fejlesztették ki az „ötödik kereket" is, ami a kocsi irányíthatóságát biztosította. (A –02/01. évezredben az Urál-környéki bronz- és vaskori kultúrák révén az Urál-vidék Eurázsia egyik leggazdagabb, ásványi kincsekben bővelkedő tájéka volt. A terület D-i része növénytermesztésre és állattenyésztésre is kiválóan alkalmas volt.)

A –02. évezred elejétől akár korai szabíroknak is nevezhetők azok a szkíták, akik az Urál D-i térségében, illetve a kapcsolódó, a Kaszpi-tengernél kezdődő, a Pamírig terjedő ázsiai területek egy részén éltek. A D-Urál vált aztán a szkíta világ legfontosabb háttérterületévé, a lehetséges ellenfelektől legtávolabb fekvő, számukra szinte megközelíthetetlen erőforrásává, ipari-bányászati központjává, ahol a korszak legfejlettebb fegyverei sokáig, zavartalanul készülhettek. A szabír kultúra hordozóit többen a Kaukázusban és attól D-re azonosított szovárd kultúra alanyaival hozzák összefüggésbe, mivel álláspontjuk szerint e két ókori

elnevezés azonos népet takar. A D-Urál térségében élt szkíták szabír nevű néprésze, jóval később (talán csak a **06.**, vagyis a 07/08. **sz-ban**) áttelepedett (visszatért) a Kaukázus térségébe, (ahonnan a szabírok egy része, akiket szovárd néven ismerünk, talán soha nem is mozdult ki). Addig azonban az Urál K-i oldalán megtelepedett, előszeretettel ugornak nevezett erdei népek (a „felbomlóban levő ugor alapnyelvet beszélő közösségek" (sic!), vogulok, osztjákok stb.) vagy 2000 évig (talán egészen a **05.**, azaz a 06/07. **sz-ig**) erős szabír hatások (nyelvi, kereskedelmi, kulturális, hatalmi dominancia) alatt álltak. Bizonyára innen eredeztethető az ún. „finnugor nyelvek" hasonlatossága a magyarhoz (szabírhoz).

A –02. évezred elején, Ny-Szibéria és Kazahsztán határvidékén, a szibériai térség peremén, az andronovói kultúra É-i határvidéken létrejött egy fejlett fémművességgel is rendelkező állattenyésztő-földműves kultúra, amit Cserkaszkul kultúra néven ismerünk. Magyar értelmezésekben vita tárgyát képezi, hogy hordozói tekintetében „ugor" népről beszélhetünk-e, vagy a szkíta közösségek egyikét kell sejtenünk a műveltség mögött. (A Cserkaszkul kultúrát K. V.

Szalnyikov fedezte fel, aki a kultúra hordozóit olyan ugoroknak tekintette, akikre Ny-Szibéria D-i (sztyeppés) részének bronzkori (andronovói) régészeti kultúrája erős hatással volt.)

Forradalmi áttörés következett be –2000 és –1800 között: a szkíták immár a szekerek helyett a lovakat ülték meg. Ennek első tárgyi emlékét a mai Irak területéről ásták ki, ahol egy –1800 k. készült terrakotta szobor már a ló és lovasának teljes összképét tárja elénk. A lovas népek ugyanis a **–03/02. évezred fordulóján** (a –19. sz. közepén) megjelentek a mai Azerbajdzsán területén, és valamivel később, az **ezredforduló** (–1844) **után** Elő-Ázsiában is. Egyes szkíta törzsek a mai Irán területének jelentős részét is birtokolták a **–02. évezred első felében** (a –19. és –14. sz. közepe között), mely időszak ott a bronzkor végét jelentette.

A kazak-orosz határ közelében, a sztyeppe északi peremén a régészek hatalmas bronzkori városok nyomaira leltek. A kutatók eddig 20 települést térképeztek fel, melyekről azt feltételezik, hogy „árják" építhették. További 50 város nyomait sejtik Cseljabinszk város közelében, a sztyeppei területen. – Az ún. „árja vándorlás" gyenge lábakon álló elmélete máig fertőzi a kutatókat, akik a középkor és az újkor toposzainak megengedhetetlen módon való visszavetítése folytán úgy vélik, hogy csak hozzájuk lehet kötni egy ilyen nagymértékű városi civilizációt. Valójában mi sem természetesebb, hogy a szkíták, (akiket persze, ugyanezen tarthatatlan toposzok segítségével az „indoeurópai népek" közé igyekeznek beskatulyázni egyesek), hozták létre az ősi városokat, melyek 3500-4000 évvel ezelőtt épülhettek. Méreteik nagyjából megegyeznek az ősi krétai városok közül a legnagyobbakéval. E városokat alaposan megtervezték, a településeket árokkal vették körül. Közepén alakították ki azt a teret, amely a közösségi élet helyszínéül szolgált.

Bár egyetlen nyelvészeti adatot, semmiféle írást sem találtak, egyes kutatók feltételezik, hogy az „indoeurópai nyelv" innen származhatott. (Az indogermán nyelvek kialakulása az indogermánizmus elmélete szerint a –03/02. évezred fordulója táján történt volna meg. Egyes vélemények szerint egy urál-altáji vagy belső-ázsiai és egy kaukázusi vagy mediterrán népesség nyelveinek összeötvöződéséről lehet szó, feltehetőleg egy harmadik, ismeretlennek tekintett „árja" nyelv „nyomására", s mindez valahol a Kaszpi-tenger vidékén történt volna meg.) „Bizonyítékul" a kerámiákon talált ősi szvasztika-ábrázolások szolgálnának. Az ősi napszimbólumot, az örökkévalóság jelét azonban nemcsak az ún. „árja népek" használták, hanem már a dravidák által létrehozott harrapai civilizáció tárgyain is szerepelt. Sőt, az is bizonyított, hogy a Védákban és más árja szövegekben is visszaköszön az ősi dravida műveltség. A szvasztika pedig széles körben elterjedt a sztyeppei térségben, ugyanúgy jelen van a bronzkori szkítákhoz köthető kaukázusi leleteken, mint a Kárpát-medencében talált szkíta tárgyakon. E jelkép alkalmazása semmiképpen sem igazolhatja azt, hogy a város „árjáké" lehetett. Ugyanez vonatkozik a lóáldozatra és a lovas temetkezésre. Ezt egyes régészek szintén

az „árják” jellemző temetkezési formájának tartják, de ezzel szöges ellentétben, valójában a hunok, masszagéták és a szkíták gyakorolták. Persze a valódi árják (Indiában) is alkalmazhatták, bizonyosan átvették ezt a szokást a szkítáktól (szakáktól). A lovas műveltség és a hozzá kapcsolódó áldozati szokások: szkíta és hun sajátosságok, – a szkíták a lovas kultúra mesterei voltak, akik ezt a temetkezési szokást évezredeken keresztül alkalmazták.

Mindenesetre nem zárható le ez a fejezet anélkül, hogy a germán és a szláv népek feltételezhető őseinek hihető eredetéről ne emlékeznénk meg. Lehetséges, hogy a folyamat a –03. évezred közepén kezdődött, mikorra a sztyeppei kurgánok népe lényegében kialakította a maga államát, államait, vagyis törzsszövetségi rendszerét. De szóltunk már a Fekete-tenger vidékének katakomba-kultúra elnevezésű időszakáról is, ami a –03. évezred derekától kapcsolatban állt a Közel-Kelet, a Kaukázuson-túl, s feltehetőleg az Iráni-felföld kultúráival is, és említést tettünk az ún. kolkhiszi (kulha) kultúráról, mely ugyancsak kapcsolatban állhatott a mezopotámiai kultúrkörrel. Bizonyosra vehető, hogy É-Mezopotámia kultúrái, majd államai a –03/02. évezred során több esetben kibocsátották népfeleslegüket a sztyeppe irányában (Európába és Ázsiába is).

Ebben az időben még valóban sok olyan közösség jelen volt az európai sztyeppén, különösen annak peremvidékein, nevezetesen az erdős, ligetes sztyeppén és a hatalmas K- és középeurópai erdőségek vidékén is, amelyek tagjai iráni, részben mezopotámiai, részben mediterrán, tehát semmiképpen sem turáni (nem közép-ázsiai) eredetűek, illetve bizonyosan nem ragozó nyelvűek lehettek. Létfenntartásukban számottevő részt képviselhetett a földművelés, a fakitermelés, a halászat-vadászat, illetve a harcászat mindennapos gyakorlata. Ebben a hosszú ideig fennálló kultúrkörben – a klíma változása és az időjárás szeszélyei folytán –, amikor a szűkösen rendelkezésre álló élelem és más erőforrások megosztása körül súlyos viszályok támadhattak, a –03. évezred második fele és a –02. évezred közepe között több alkalommal is kialakulhatott komoly gazdasági válság. Nem kell ahhoz túl nagy képzelőerő, hogy feltételezzük: az ilyen viszálykodások a térség peremén élők, a sztyeppei életmódhoz kevéssé kötődő közösségek leválásához, jobb életfeltételekkel kecsegtető területekre vándorlásához vezettek.

A centrifugális erők hatására a sztyeppei kultúrákról leváló európaiak a Balti- és az Északitenger partvidékére igyekeztek, vagy még tovább, (a klíma enyhébbre fordulásával) Finnország és Skandinávia távoli vidékeire is eljutottak. Európa É-i felén, viszonylag nagy létszámuk és civilizációs potenciáljuk révén hamar magukba olvasztották az ott, még többnyire kőkorszaki szinten élő, igen kis népsűrűségben jelenlévő embereket. Így alakulhattak ki a germánok és a szlávok ősnépei, melyekről a –01. évezred második feléig érdemleges adattal nem rendelkezünk. (Valamikor a –07. sz. és a **–05.** (–04/03.) **sz.** közötti időben, Dnyeper és a Visztula közötti területen még jelen volt az akkor már vagy kétezer éves ún. fattyanavói kultúra, mely a régészek számára számtalan mély-lyukas harci baltájukról vált ismertté. A fattyanovóiak műveltsége egy időben Finnországtól és a Káma-folyótól Dániáig, ill. az É-i Kárpátokig terjedő hatalmas területen elterjedt, így az ősszlávok és az ős-baltiak kultúrája lehetett, népességük bizonyára az É- és K-európai lakosság jelentős részének őse lehet.)

A Hamurabi-dinasztia (a –15. sz. közepéig)

A **–19. sz. második felében** (a –17. sz. első felében) a III. Uri-dinasztia bukásával Babilon városállama jelentős politikai és gazdasági befolyásra tett szert. Ezért aztán Mezopotámiában, a **–20. sz. közepe után** (ugyancsak a –17. sz. első felében), tehát Sumer széthullása után fokozatosan az amorita (értsd: „nyugati") város, Hamurabi Babilonja kezébe került a hatalom. Megkezdődött az ún. óbabiloni korszak, melyről feljegyezték, hogy ekkoriban Elám is egyre inkább babilóniai függésbe került. A dinasztia (az ország) által tisztelt főisten Marduk volt. Mindezzel csaknem párhuzamosan kezdetét vette az óasszír korszak is, mégpedig a **–19. sz. elejével**, vagyis a –17. sz. közepétől, mivel a III. Uri dinasztia bukása után É-on, Assúrban (Kurdisztán területén) elkezdett megszerveződni az asszírok harcias állama. Területükre nem terjedt ki Babilon uralma.

A Hamurabi-dinasztia uralkodóinak sorrendje és az egyes királyok uralkodási ideje bizonytalan maradt, holott talán egyik korabeli állam történetét sem dolgozta fel a tudomány olyan részletesen, mint éppen Óbabilóniáét. A szakértők egy része Hamurabival „indítja" a dinasztiát, miközben mások biztosra veszik, hogy ez a neves uralkodó csak a sorozat hatodik tagja volt. Az interpretációk egy része »–1792« és »–1686« közé helyezi Hamurabi tevékenységét, míg egy másik csoportjuk már Hamurabi **–1900** (–1644) **előtti** fellépéséről is tudni vél, egy harmadik álláspont szerint pedig a **–18. sz. közepéig** (a –16/15. sz. fordulójáig) élt volna. Létezik az ún. „közepes időrend" is: **–1728 és –1686 közötti** (–1572-től –1530-ig) időről lehet szó – Anton Moortgat szerint. Mindezek összegzése után úgy gondolom, Hamurabi **–1792** (–1536) **k.** kerülhetett hatalomra, s valóban a **–18. sz. közepéig, –1750/1749-ig** (–1494/1493-ig) uralkodhatott.

Hamurabi birodalma **–1760** (–1504) **előtt** még csak a Tigris alsó, valamint az Eufrátesz középső és alsó szakasza mentén fekvő területeket foglalta magában. Ekkor azonban legyőzte ellenfeleit, létrehozott egy hatalmas birodalmat, mely Asszíriától a Perzsa-öbölig, a Földközi-tengertől Szúzáig terjedt. Mégsem ez a hódítás az, ami miatt Hamurabi személyét a mai napig tisztelet övezi. Hamurabi jelentőségét a nevével fémjelzett törvénykönyv alapozta meg. (Láttuk már, ennek is volt előzménye Sumerben, hiszen Ur-Nammu, a III. Uri dinasztia tagja, még a **–22. szban** vagy a **–21. sz-ban**, tehát a –19. sz-ban már kiadott egy törvénykönyvet, ám ez a Hamurabi féle törvénykezés minőségileg más, korszakalkotó volt.)

Hamurabi halála után szétesett a birodalma. É-on **–1750** (–1494) **után** a II. Babiloni dinasztia

(I. Tengerföldi-dinasztia vagy kassu dinasztia) kezébe került a hatalom. Más álláspont szerint a kassuk szerepe „csak" **–1650-től** (ugyancsak –1494) meghatározó Mezopotámiában. Ugyanakkor D-en is trónvetélkedés vette kezdetét, aminek a hettiták hódítása **–1595-ben** (–1439) vetett véget. Többen azonban úgy vélik tudni, hogy Babilont (Hamurabi országának D-i felét) sem a hettiták, hanem ugyanekkor, ugyancsak a Zagrosz-hegységből származó kassuk (káldeusok?) foglalták el, – hogy aztán évszázadokig küzdhessenek érte Asszíriával.

(Joggal vetődhet föl a kérdés: a D-babiloni kassu hódítás esetleg **–1595-ben** (–1339-ben), tehát száz évvel később történhetett, mikor a II. Babiloni dinasztia (a kassu dinasztia) a terjeszkedő asszírok elől D-ebbre húzódott. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy bizonyos interpretációk szerint ez az esemény valamivel előbb, már **–1518-ban** (–1362), vagy valamivel később, csak **–1477-ben** (–1321) következett be. Ez utóbbi időpontig a kassuknak biztosan el kellett hagyniuk É-Mezopotámia területét. A kassu uralom D-Babilonban semmiképpen sem fél évezredig, legfeljebb négy évszázadig tarthatott.)

Ősi sztyeppei kultúrák – Belső-Ázsia története a Xia-dinasztia bukásáig (a –02. évezred harmadik harmadáig)

Az Ordosz nyugati peremén, a mai Ninghszia-tartomány egyik legrégebbi régészeti lelőhelye azt igazolja, hogy már több mint 30 ezer évvel ezelőtt is fejlett műveltség virágzott ezen a vidéken. Itt több mint 50 ezer kőszerszám, száznál is több állatcsont bukkant elő. Több kőeszköz és szerszám teljesen hasonló a más kontinensen virágzó kőkori kultúrákéihoz. Néhány tárgyat alaposan megvizsgálva megállapították, hogy hasonlóak a Kelet-Európai-síkság kőkori Augrinac-i tárgyaihoz. Felmerül annak a lehetősége, hogy a két térség, vagyis Európa és BelsőÁzsia között már az őskőkortól létezett érdemi kapcsolat.

Kizárólag europid emberek népesítették be –15000 előtt Szibériát. A késői paleolitikumban azonban, –15000 után megjelentek a mongoloid embertípushoz tartozó közösségek is. A jégkorszak végén, –13000 és –8000 között egész Szibéria területén, az Uráltól az Altájon át az Amur-folyóig, s délen Mongóliáig europid és mongoloid vándorvadászok, félig letelepült vadászok népesítették be a széles pusztaságot. Kultúrájuk eredete Ny-ra és D-re mutat, talán egészen ÉNy-Indiáig.

Az ősjapánok, az őshunok és az ősszkíták elődeinek kora a –13000 és –9000 közötti időbe teendő. Ekkoriban az ősjapánok és az őshunok közelebbi elődei – Hideo Matsumoto genetikai kutatásai szerint – rokonságban állhattak egymással, és a Bajkál-tó és a mai Belső-Mongólia közötti hatalmas területen egymás mellett éltek. A kultúrák zenei gyökerei arra utalnak, hogy a magyarok távoli ősei, valamint a Volga-vidék népei, a karacsáj-balkárok, a hantik és az amerikai dakoták elődei még együtt, egymással szoros kapcsolatban éltek az Óvilágban. Az Ázsia és Amerika közötti átjutás természetes lehetősége csak 8-12 ezer évvel ezelőtt szűnt meg a Behring-szorosnál. A pleisztocén és a holocén határán (–8000 k.) Eurázsia területén igen rövid idő alatt, tömegével pusztultak ki az óriásemlős fajok, a mamut, a gyapjas orrszarvú, a vadló, a vadszamár, a barlangi medve, a barlangi oroszlán és sok más állatfaj, melyek mindeddig a térségben élő vadásznépek elsődleges táplálékát képezték. (Talán éppen a megszerezhető zsákmány fogyatkozása vezetett a dakoták őseinek Amerikába vándorlásához.)

A mai Belső-Mongóliához tartozó Ulaanhad járás területén a –09/08. évezred k. került a földbe a legrégebbi asszonyábrázolás, ami a nőiség-termékenység vallásos tiszteletére utal. A –07/06. évezredben pedig már megkezdődött a Középső-Urálon-túl korai neolitikumának kultúrája. Szoros kapcsolatban állt a Kelet-Kászpi-mellék és a Dél-Urál kultúráival.

Belső- és DK-Ázsiában is komoly változások következtek be. Régészeti kutatások eredményei szerint a Sárga-folyó völgyében –7500 k. megtelepedtek a földművelők. A mai É-Kína akkoriban őshunok lakta vidékén több lelet árulkodik arról, hogy ott már ekkoriban fejlett civilizáció létezett. A kínai régészek huszonnégy ősi sziklarajzot azonosítottak a Sárga-folyó vidékén, Kanszu-tartományban. A sziklarajzok nagyon különleges életmód meglétéről tanúskodnak. A 7,5 x 4,4 méter nagyságú téglalap alakú keretben egy család életébe tekinthetünk be, ahol jól kivehető egy férfi, két nő és három gyermek körvonala. A régészek vadászjeleneteket is találtak, ahol a férfiak éppen a környéken élő nagyvadakat ejtik el. A területen 9000 évvel ezelőtt élt közösség tagjai földművelést is folytattak, egy sziklarajzon látható, hogy az emberek éppen szántanak. A képeket a –7000 k. időre datálják a régészek, jelenleg ez az egyik legkorábbi újkőkori lelőhelynek számít a történeti emlékekben bővelkedő Kanszu-tartományban. A Kína területén talált első csontfurulyák ugyancsak –7000 k. készülhettek.

A rizstermelés a Jangce-völgyében **–8000 k.** (–7511), egyes feltételezések szerint már elkezdődött. Ez egybeesett volna a kínai „Mennyei Birodalom” feltételezett, vagyis a mítoszok

szerinti kezdetével. Az ún. Yangsao-kultúra embere (a Kínai Népköztársaság hivatalosnak tekinthető álláspontja szerint) **–8000** (–7511) és **–4000** (–3511) között anyajogú társadalomban élt. Régészeti eredmények szerint a növénytermesztés és bizonyos állatfajok háziasítása, továbbá az agyagművesség –6000 k. kezdődött Kína területén.

Régészeti eredmények szerint –6500 k. már léteztek az első neolit-kultúrák (dawenkoui, hongshani) É-Kínában is. Megjelent –6000 k. a Hsing-lung-wa kultúra is a belső-ázsiai, hegyekkel körülvett medencékben.

A Kínához tartozó Belső-Mongólia Autonóm Tartomány keleti csücskén, Horcsin járásban, alig 15 kilométerre Tongliai modern városától, néhány éve hatalmas újkőkori településre bukkantak a régészek, melynek korát 7-8000 évesre becsülik. 7 hektárnyi területen ősi település körvonalai rajzolódtak ki. A kutatók 4000 négyzetméternyi területet tártak fel és ott a földből 43 lakóház maradványa, 6 sír és 33 urna látott napvilágot, továbbá a falu mellett egy gyűrűs árok is előbukkant. A telep kora: –5500 k-i. A lakóházakból majdnem ezer különlegesen megmunkált tárgy került elő, ezek között vannak kerámiák, kőeszközök, csontok, kagylók, de néhány értékes jáde eszköz is előkerült. A régészek a telepet Haminak nevezték el. Hét, majdnem teljesen épen megmaradt tető faszerkezetére leltek. A szenzációs lelet azért maradhatott ránk, mert a házakat tűz pusztította el, lakói a kissé elszenesedett épületet elhagyták, így az összeroskadt romok között jól konzerválódtak a fa részek. A régészek megállapították, hogy Hami telep lakóépületeit félig földbe vájták, a falu lakói a lakóházakat jól megtervezték, csoportokba rendezték, általában ÉK-DNy irányba tájolták. A házak lekerekített négyzet vagy lekerekített téglalap alakot formáztak. A házakban, valamint az udvarban talált háztartási eszközök vizsgálata nyomán a régészek kiderítették, hogy a településen élők egyszerre foglalkoztak földműveléssel, halászattal és vadászattal. A lakóházakban kis kupacok alatt emberi csontvázak hevertek, majdnem száz házban fordult elő ilyesmi, ami arra, hogy nem féltek a halott szellemétől, hanem az elhunytat egykori lakóhelyén temették el. A régészek jáde tárgyakat is találtak, a jádét minden bizonnyal a közelből bányászták, a Belső-Mongóliához közeli Liaoning-tartomány ugyanis a jáde bányászati központjának tekinthető. (A régi népek úgy tartották, hogy ez a mágikus kő közvetít az égi és a földi világ között, ezért sokkal többre becsülték, mint az aranyat vagy a drágaköveket. Ez a különleges kő újkőkori előzmények után Kínában csak a **–17/11.** (–12/06.) sz-ban regnáló Sang-dinasztia idején divatozott, előtte a mai É-Kínában élő sztyeppei népek használták azt mágikus és gyógyászati célokra.) Az első jáde fegyverek és díszek a Sárga-folyó környékén 7-8 ezer évvel ezelőtt (–5500 k.) jelentek meg.

A –06/04. évezredben a mai É-Kína területén, a Sárga-folyó vidékén kölest termesztő, D-en, a Jagce-folyó vidékén rizstermesztő, földművelő-állattenyésztő kultúrák virágoztak. DK-Kínában ismeretes a Hemudu neolit-kultúra –5000 és –4500 között, melyben már termesztettek rizst. Kína területén az öntözéses rizstermelés –5000 k. kezdődött.

A Tarim-medencében, Turfán közelében lakó népek –5000 k. már ismerték a bőr és gyapjú finom megmunkálásának módozatait, és a csodaszarvas kultusz kezdetét is –5000 k-re datálták kínai régészek (a Vejcsiabavopu lelőhely, Belső-Mongólia Autonóm Tartomány K-i része, Ulanhad megye, Hongsan-körzet közelében előkerült lelet alapján).

A Yangshao-kultúra –5000 és –3000/2000 között virágzott, – ehhez festett kerámiák és jádéból készült rituális eszközök, valamint a kerékhasználat jelei köthetők.

A Hongshan-kultúra virágzása Belső-Mongólia területén –4700 és –2500 közötti időre tehető. Nagy szertartásközpontok jellemzik, a telep lakói előszeretettel ábrázoltak szarvasokat, madarakat és sárkányt. Jelentős volt a kultúra rézművessége. Innen ismeretesek az első ismert lelőhelyek a mai Kína területén, ahol már öntöttek bronzot. Ez a megállapítás alapozza meg azt a véleményt, hogy É-ról, a szkíta-hun népek felől terjedt el ez a technikai újítás a kínai területek

felé. Egy kínai monda úgy tudja, hogy az első bronzedényt a Sárga Császár öntette, mégpedig 9 fajtát készíttetett, így jelképezte a birodalom kilenc tartományát. A „9” azonban a pusztai népek jelképe volt, a teljességet szimbolizálta. (A kínaiak nem használtnak szimbólumként páratlan, csak páros számokat.) A pusztai népeknél a 9-es szám elnevezésében a „tögesz”, vagyis a teljesség található meg, ami egy álláspont szerint megfelel a magyar „egész” szónak. A feltáruló leletek alapján a neolit városokban fejlett mezőgazdasági termelés és állattenyésztés folyt. A sírokból sok faragott jáde tárgy került elő. A kutatók többsége egyetért azzal, hogy a jáde faragás, de magának a kőnek a tisztelete sem a kínaiak sajátja, hanem az itt élt népektől vették át. A leletek bizonyítékot szolgáltattak erre, sőt az északi, szibériai térséggel való szoros kereskedelmi kapcsolatok korát is jelentősen kitágították.

A –05. évezred közepétől a mai Belső-Mongóliához tartozó Yin shan (Jin san) hegység környéke a pusztai népek egyik fontos szállásterülete volt, már a neolit kezdetétől sok rajz köthető az itt élő pre-hunokhoz (ősszkítákhoz) – ezt a szikla-ábrák szembetűnően bizonyítják. Egy másik neolitikus lelőhelyen, a K-mongóliai Dornod-megyében, a –05. évezredben egy szarvasagancsból készített nyaklánc került a földbe.

Az É-i népekhez köthető Yangshao-, Hongshan- és Erlitou kultúrák sírjaiból különleges, csontokból készített jövendölési eszközök bukkantak elő. Különös, hogy ezt a módszert csak egyes ősi dinasztiák használták. Szarvasmarha lapockacsontot és teknősbéka alsópáncélt találták már a Sárga-folyó környékén feltárult újkőkori leletek között is, a legkorábbi –4000-ből való.

Az Andronovo-kultúrát a régészeti szakirodalom a legjelentősebb bronzkori műveltségek közé sorolja. Közép-Ázsiában alakult ki és terjedt át a D-szibériai térségre, valamint az Altaj-hegység nyugati peremére. Virágzása a –02/01. évezredre tehető, de egyes kutatók szerint korai változatai már akár a –04. évezredben kialakultak. A mai Kína Ny-i részén, az egykori KTurkesztánban, Hszincsiang-tartományban, Tacsengben és a Pamír-hegységben találtak hasonló korú leleteket. Ilyen leletek kerültek elő a Sárga-folyó menti Kanszu-tartományból és a Kukunor térségét magába foglaló Csinghaj-tartományból is. Mindezen helyek az ősszkíta, őshun műveltség helyszíneinek számítanak. Elgondolkoztató, hogy jelentős szervezettség nélkül a –04/03. évezredben hogyan tudhattak volna ilyen nagy területű és egységes kultúrát kialakítani. Valószínű, hogy szkíták és a hunok elődei már 6000 éve kialakították azokat a civilizációs kereteket, amelyekről később a történeti krónikák tesznek említést. Szarvas kultuszuk a késő-neolit korban (–3400 k.) Ny-i és É-i irányból elérkezett a belső-mongóliai Ulaanhadikultúrába is. A Mongóliában talált szarvasos kő-leletek száma 550 körül van.

Ny-Kínában (Tekes járásban, a Kökszu-folyó nyugati partján és a Nilka-járásban lévő Tangbaliszaj településen), Hszincsiang Autonóm Tartományban két nagy temetőt találtak kínai régészek, melyek –3300 k-i datálást kaptak, s ugyancsak az Andronovo-kultúrával mutatnak rokonságot. A sírokat a Kasgar-folyó forrásához közel fedezték fel.

A pusztai pásztornépek –3500 k. teljesen benépesítették az egész eurázsiai sztyeppét. Sok helyen hozzájuk fűződik a ló háziasítása, és lovaikat ők ülték meg először. Kétezer éven keresztül (–1500-ig) ők vezették be a legfontosabb technikai változásokat, ezek között a kocsi felfedezését, a lovak háziasítását és a fejlett bronzművesség megteremtését. A technikai újítások gyorsan megjelentek a térségben élő törzsek között, majd azzal sorra megismerkedtek más civilizációk, így a Kína területén élő népek, a mezopotámiai civilizációk, valamint az Iránifelföld népei, továbbá az Indus-völgyben kifejlődött kultúra is. A független, de egymással szoros kapcsolatban álló sztyeppei közösségek folyamatosan hatást gyakoroltak egymásra, széleskörű politikai kapcsolataik révén nagy szövetségeket hoztak létre. Egy régészeti feltárás eredményei szerint árpát, kölest és búzát tároltak 5000 évvel ezelőtt Kazahsztán pusztáin, egy egykori táborhelyen. A felfedezés megdönti azt a korábban kialakított dogmát, hogy a sztyeppe

lakói nem gyakorolták volna a földművelést. Ma már egyre több kutató hangsúlyozza azt, hogy a nagyállattartó lovasok nagyon fontos szerepet játszottak a gabonamagvak elterjesztésében is, a Selyemút mentén.

É- és Közép-Kína területén –3000 k. már ötféle gabonát termesztettek: árpát, rizst, kölest, zabot, szóját.

A fejlett Hongshan-kultúra (–3000 után) leletei főleg a mai Belső-Mongóliából és a mandzsúriai Liaoning-tartományból kerülnek elő, melyek a legkorábbi írásos források szerint a hunok (hiungnuk) és szövetségeseik, a tunghuk szállásterületei voltak. Erre az időszakra datálják a különféle ordoszi bronzeszközök (kardok, tőrök, mécsesek, üstök stb.) korát is, melyeket Ordosz lakói jelentős számban és igen jó minőségben készítettek. Embertanilag is megállapítást nyert, hogy a –03/02. évezredben jórészt turáni (szkíta, őshun stb.) embertípus tartozott DSzibéria és É-Kína területének e leleteihez. A D-szibériai leletek az Andronovo-kultúra, ezen belül a Jenyiszej- és az Altáj-vidéken előkerült leletek az Afanaszjevo-kultúra embertani sajátosságaival rendelkeznek. Mindezek a sajátosságok megfelelnek a kínai Xia-korszaknak (**–2300 k.,** azaz –1811 k.) tulajdonított, de bizonyára –03. évezred végi europid múmiákénak. A turáni jellegű múmiák tanúsága szerint a mai É-Kína területének ősi lakossága a tágabb térség sztyeppei kultúrájának részese volt. Tibet K-i része is az ősi sztyeppei civilizáció emlékeit rejti. Megállapítást nyert, hogy ott már a késő újkőkorban fejlett földművelés és állattartás folyt.

Ezzel megdőlt a korábbi nézet, miszerint Tibet csak későn népesült volna be. Az eddig feltárt K-tibeti régészeti leletek szoros kapcsolatot mutatnak a Sárga-folyó vidékének tárgyaival.

A Sárga-folyó völgyében élő neolit kölestermesztő közösségek földműves telepein a Jangshao kultúra sikeres mezőgazdasága –2800 k. népességrobbanáshoz vezetett. Ennek következménye lehetett a Longshan-kultúrával való összeolvadása.

Ugyanezen időszakban Kína D-i felén egy fejlett bronzkori gátrendszer működött. A Csecsieng (Zhejiang) Tartományban fekvő Liancsu városában került elő a védőgát-rendszer maradványa. Kínában tehát 4800 évvel ezelőtt fejlett vízgazdálkodási rendszer működött. A gátakat földből építették. Az itt élt népek főleg rizst termesztettek, valamint különböző tárgyakat készítettek jádéből, kerámiából és fából, utóbbiakat lakkréteggel vontak be. Már –2700 előtt kialakult a zenei pentatónia, mely a K-i népek kultúrájára igencsak jellemző. Egy hosszú, mintegy 2600 éves időszak következett (–2700-tól mintegy **–600-ig**, azaz –111ig), melynek során ebből a kialakult alapból végbement a magyar, a türk, a mongol, a tibeti és kínai zene kibontakozása. A pentaton dallamok differenciálódtak, kínai interpretációk szerint négyféle pentatónia jött létre: 1. han, 2. mongol, 3. tibeti, valamint 4. türk típusú.

A –2600 és –2100 közötti időszakot „kis jégkorszaknak” is nevezik, mert általános lehűlési tendencia érvényesült Eurázsiában; – ez nem más, mint a neolitikum klímaoptimumát követő hűvös, ún. eneolitikus időszak volt. Eltolódtak az egyes övezetek (lomboserdő, tajga) határai, s egyidejűleg kiterjedt mocsarasodás ment végbe. A Ny-Szibériai-alföld (az a terület, mely a jégkorszakban nem volt teljesen lakatlan, és éppen ez a terület lehetett az európai lombos erdők refugiuma), most katasztrofális mértékben elmocsarasodott. Jelentős klímaváltozás következett be, és az elmocsarasodás, valamint egyes D-ebbre fekvő területek sivatagosodása miatt a belsőázsiai nomád népek egy része kénytelen volt új lakóterületeket keresni, s talán ez magyarázza azt is, hogy egy részük áttért a letelepedett, öntözéses földművelő életmódra, aminek sokkal kisebb a területigénye. A Belső-Ázsiában végbement természeti változások következtében egyes nomád, állattenyésztő néprészek élettere drámai módon lecsökkent, s területe a nagy folyók körzetében közvetlenül határossá vált a telepes kultúrákkal. (Érdekes, hogy más vélemények szerint a folyamat pontosan fordított irányban zajlott volna le, a

földművelés rovására került volna előtérbe az állattenyésztés, s éppen ezért terjedt el egyre inkább a nomadizmus, az eurázsiai pásztorkultúra.) Mindenesetre a –03/02. évezredben egyaránt a turáni („szkíta" vagy „proto-hun") embertípus sajátosságai határozták meg D-Szibéria és É-Kína területének embertani arculatát.

A klímaváltozás Közép-Ázsia területét érte a legkedvezőtlenebb következményekkel, a régészeti leletek arra mutatnak, hogy a –03. évezred közepétől felerősödött az elvándorlás NyTurkesztán területéről K-felé (és K-Turkesztánon keresztül Kínába és DK-Szibériába). Egyes vélemények szerint a régészeti párhuzamok végső forrásként talán a nagy népfelesleget produkáló mezopotámiai Ubaid-népességre mutatnak vissza.)

A –03. évezredben megkezdődött az öntözéses oázisgazdálkodás a Tarim-folyó vidékén, a Tarim-medence É-i és D-i peremvidékén. Ugyanebben az időszakban készültek el a nagy hatótávolságú összetett íjak első ismert példányai a Bajkál-vidéken, – ez nyilvánvalóan a szkíta-hun népek korszakalkotó találmánya volt.

Az ún. Csemurek kultúra –2500 és –1800 között virágzott a mai Mongólia területén, az ott élők kurgánsírba temetkeztek és a sírok mellé már kőbálványokat állítottak, (ugyanúgy, mint a Kaukázusban élő kora-bronzkori népek).

Hagyomány szerint Fu Hi, a kínai mitológia főalakjainak egyike **–2950** (2461) **k.** elkészítette a Ji Kinget, a Változások Könyvét (más álláspont szerint **–2400** (–1911) **k.** keletkezett volna), továbbá **–2700** (–2211) **k.** „*fecske alakjában az égből szállt alá Huang-Ti, a Sárga Császár*", – ő fogta először egységbe a Sárga-folyó (Huang-ho) földművelőit. Kínában a legendás Shennong király („Isteni Földműves") találmánya volna **–2737-ből** (2248) a tea, s ezután nemsokára, **–2600** (–2111) **k.** elkezdődött volna a selyemszövés is, **–2640** (–2151) **k.** Si Ling-Hi császárné honosította volna meg a selyemhernyó tenyésztést. Állítólag megkezdődött a császári évkönyvek készítése is.

A Huang-ho (Sárga-folyó) felső és középső szakaszánál lévő, festett keramikával jellemezhető településeken –2100 k. kezdtek hozzá a réz megmunkálásához. Lassan elkezdődött a „kínai bronzkor" időszaka, (–2000-től értelmezik a szakemberek). Feltételezik, hogy az a Yangshaokultúrából nőtt ki.

A Tien-Shan lábainál –2000 k. europid emberek éltek (a K-turkesztáni múmiák tanúsága szerint). Ekkoriban várospaloták jelentek meg Belső-Ázsiában (Gernet, francia sinológus szerint is, aki arra is utalt, hogy a Shangok politikai intézményeinek előzményei ekkor már léteztek). A főváros a sztyeppe peremén, pusztai területen volt. Aztán –2000 k-i időből származnak az első belső-ázsiai rovásemlékek is a Góbi-sivatag peremvidékéről. Olyan sírokból kerültek elő, melyek europid, szőke, nadrágos, nemezsapkás emberek testét tartalmazták. A fatáblákon talált, tudomásom szerint máig publikálatlan írást kínai szakértők tielő vagy hun jellegűnek minősítették. A turfáni leletek (a Kínához tartozó Hszincsiang Autonóm Tartományban) megőrizték az ősi sztyeppei kultúra legfontosabb jellegzetességeit az utókor számára. A sivatagi homok által tartósított emberi testeken megmaradt ruházatból megtudjuk, hogy milyen volt az akkori divat, melyek voltak a bronzkori népek jellegzetes darabjai. Kiderül, hogy a fejfedő, a csizma, az öv nem sokat változott az évezredek folyamán. A –02. évezredben az Afaneszjovó, majd az Andronovó-kultúrkör hordozói képezték a Jenyiszej- és az Altáj-vidék, valamint a mai É-Kína lakosságát, az europid embertípus legkeletibb nyúlványait.

Hszincsiangban a búzatermesztés nyomai is visszavezethetőek 4000 évvel ezelőttre, ez a legkorábbi lelet a mai Kína területén. Feltételezhető, hogy ez a nemesített gabonafajta a sztyeppe felől érkezett a mai Kína területére. Nemcsak a földműveléssel kapcsolatos szerszámok és növényfélék érkezhettek Ny-ról, hanem a házépítés technológiája is. A

bronzkori vályogházak építési módja a közép-ázsiai, Amu-Darja menti ősi hajlékokkal mutat szoros rokonságot. Dzsungáriában (Hszincsiang) megtalálták az ősi vízelvezető csatornák maradványait is, azok ugyancsak a közép-ázsiai területek hatását jelzik. A vizsgálatokból kiderült: az alkalmazott bronz- és a vaseszközök mintájukban is a Ny-i formákat követték.

Nemrégiben az Ordosz-fennsíkon egy hatalmas város romjait tártak fel régészek Senmu település közelében. Ez eddig a legnagyobb város, amelyet a kései újkőköri Kínából (–2000 k-i időből) ismerünk. A leletet a Longshan-kultúrához sorolták be, és egyes szakemberek azt feltételezik, hogy a Xia(Hszia)-dinasztia korai központja lehetett. A város minden bizonnyal uralkodói központ volt, amely egy belső és egy külső városból állt, amelyekben paloták, házak, sírok, áldozati oltárok és kézműves központok maradványai tárultak fel. A területről jáde kések és más értékes tárgyak is előkerültek.

Kínai régészek az utóbbi időben 210 ősi sziklarajzot azonosítottak, melyek között négyezer évesek is lehetnek. A korai művészeti ábrázolásokat – sziklarajzokat és a festményeket – ÉKKínában, a Mandzsúriához közeli Kigán-hegység északi részén fedezték fel egy Ga nevű barlangban. A sziklarajzok olyan áldozati szertartásokat jelenítettek meg, melyeket még ma is gyakorolnak az ott élő mongol népcsoportok. A bőnek, vagy bűnek nevezett ősi természeti hit máig népszerű Kína e vidékén. A sziklarajzokon ábrázolt szertartásokat egykoron a lovas népek által uralt egész eurázsiai sztyeppei területen gyakorolhatták. (Eddig a Kigán-hegységben közel háromezer sziklarajzot tártak fel. Belső-Mongólia Ny-i részén, a Sárga-folyó vidékén lévő Yinshan-hegységben, valamint az Helan-shan-hegységben is több ezer ősi karcolatra bukkantak mongol és kínai régészek.)

A Tibettel foglalkozó kutatók legtöbbje felismerte, hogy a Világ Tetejére a sztyeppei térségből szinte állandó felvándorlás történt, ennek kezdetei pontosan nem ismertek, de már a –02. évezredtől bizonyosan szoros kapcsolat alakult ki a tágabb belső-ázsiai térség és Tibet között.

Erre a legjobb példákat a bronzkori belső-ázsiai és a szibériai sírok, valamint az ősi áldozati helyek nagyfokú egyezései szolgáltatnak, amelyek egységes sztyeppei kultúra meglétére utalnak.

Yanshu városánál –1950 és **–1766** (–1277) között egy 10 ezer m^2-es palota állt, mely esetleg a Xia-dinasztia egyik székhelye lehetett, emellett megépült Dahigu várospalotája is a mai Henantartományban. E paloták és a város fennállásának időszaka is **a –03. évezred végére**, (–1600 kre), a Xia-dinasztia korára tehető. A dinasztia előzményei fejlett kései neolit és bronzkori kultúrák voltak.

Kínai régészek Hszincsiang Autonóm Tartományban (Dzsungáriában) egy hatalmas városi település és temető nyomaira leltek. A régészek radiokarbonos vizsgálatot végeztettek az előkerült leletekből és kiderült, hogy a település 3700-3900 évvel ezelőtt már létezett, tehát a fennállása –1900/1700 k. kezdődött, fennállásának időszaka jórészt a Xia-dinasztia korára tehető. A települést a kazak-kínai határ közelében fedezték fel, a Bortala-folyó északi részén, az Alatau-hegység Csagan Uszu átjárójánál. A kutatók szerint a területen lovas népek éltek, pontosabban azért nem nevezhetik meg őket, mert kínai krónikák a pusztai népek városairól nem készítettek feljegyzéseket. (Ez a terület egyébként igen távol esett a kialakuló kínai fejedelemségektől). A kínai kutatók nemcsak a településen végeztek feltárásokat, hanem megvizsgálták a sírokat is. Érdekes, hogy mind a koporsós, mind a hamvasztásos temetkezés jelen volt a bronzkori lovasok között. Néhány sírt elláttak a túlvilági utazáshoz szükséges étellel és itallal, néhány sírban bronzedényeket, máshol kerámiát ástak el. A halottak fölé halomsírt, kurgánt emeltek, melyet hatalmas (500-1000 kg-os) kövekből tornyoztak fel. Ugyanebben az időben, tehát –18. sz. után (ezer évig) a Ny-szibériai (és kazahsztáni) sztyeppén fennállt andronovói és poszt-andronovói kultúrák legfontosabb antropológiai eleme pontosan az a

széles arcú andronovói protoeuropid variáns volt, melynek jelenléte kimutatható a honfoglalás kori magyaroknál is.

Az első kínainak tekintett dinasztia, a Xia/Hszia előzményének fellépése **–2300-tól** (–1811-től) datált, a (röviden) Shi Ji (Si Csi) nevet viselő krónika alapján. A mű címe valójában Történeti feljegyzések. Szema Csien (Sima Qian) ókori kínai történetíró, a „kínai Hérodotosz" munkájaként ismeretes, aki úgymond egykori Xia-feljegyzésekből nyerte az adatokat. A Xia-dinasztia időszakában (**–2050** (–1561) és **–1550** (–1301) között) Kína nem volt egységes, hanem kisebb törzsi közösségek mozaikja alkotta (a Kínai Népköztársaság hivatalosnak tekinthető álláspontja szerint). A Xia-dinasztia népe egyes vélemények szerint azonos lehetett az ezer évvel korábban már fennállt ún. Erlitou-kultúra leszármazottaival, amely kultúra domináns szerepet játszott az ősi Kínában. A dinasztiának kilenc fővárosa volt. Ismeretes a Xia-dinasztia államának egy Erlitou nevű városa is.

Egyes kínai kutatók szerint az első hun pénzek majdnem négyezer éve jelentek meg a Sárgafolyó vidékén, ahol akkoriban az ordoszi kultúra virágzott. Az első, a hunoknak tulajdonított pénzek nem a ma is ismert kerek érmék voltak, hanem változatos formájú mindennapi eszközök kicsinyített másai: hol kanálra, hol villámra emlékeztetnek bennünket, de vannak gyöngyfüzért formázók is. A leletek mennyisége, továbbá mérete miatt elképzelhető, hogy azokat valóban fizetőeszköznek használták. Miközben a kínai kutatók a Sárga-folyó körül elterjedt ún. ordoszi kultúra –1600-tól datált rétegeiben talált, (kicsinyített) használati eszközöket formázó leleteket pénznek azonosították, a Ny-i kutatók nagy része egyáltalán nem ismeri el, hogy a nomádoknak pénzgazdálkodása lett volna. (Hunok ekkoriban az Orkhon-folyó mentén (Külső-Mongóliában), a Chokhai-hegyek É-i és D-i oldalán (a Ying Shen-hegységban, Belső-Mongóliában), valamint az Altáj- és a Tengri-hegyek (Tian Shan) É-i és D-i oldalán is éltek.)

Kína (a Kínai Népköztársaság hivatalosnak tekinthető álláspontja szerint) kb. **–2000-től** (vagyis –1511-től) már írásos történelemmel rendelkezik. A Xia-dinasztia országában már bizonyosan létezett fejlett írásrendszer, emellett tízes alapú, additív hieroglif számrendszert használtak. Más álláspont szerint **–1500** (–1011) **k.** kezdődött a mai Kína területének írott történelme, mikor egy kis területű országban, a Huangho (Sárga-folyó) mellett írástudók is éltek, akik, vagy akiknek a társai, alattvalói értettek már a bronzöntéshez, a fegyverkovácsoláshoz, a szekerek készítéséhez, a lovak befogásához és tenyésztéséhez is.

D-Szibéria és a mai É-Kína területének lakosságán –1500 után jelentős etnikai átalakulás mutatható ki. A korábban túlsúlyban levő hosszúfejű-europid típus rovására a mongoloid elemek, és a kevert formák egyre inkább terjedőben voltak. Belső-Ázsiában –1500 k. feltűnt egy k`iangnak nevezett nomád törzsi alakulat, amelyről úgy vélik, hogy köztük voltak a tibetiek elődei is. Néhány kínai történész úgy értelmezi a forrásokat, hogy a Tibet életét meghatározó k`iang (qiang) törzs már a Xia-dinasztia korában, **–1900** (–1411) **k.** komoly térségbeli tényező volt. A k`iangok a mai Kína ÉNy-i határát képező É-Tibet fennsíkjáig vándoroltak. Gazdaságuk majdnem teljes egészében a juh- és kecskenyájakon valamint a jak- és lótenyésztésen alapult. Az állattartás mellett csak az a néhány törzs folytathatott földművelést, melyek el tudtak jutni a hatalmas Jangce (`Bri-cshu), Ja-lung (Nyag-cshu), Mekong (Dza-cshu) és Szalven (Nagcshu) felső szakaszain fekvő völgyekbe. A k`iangok nemezből és állatbőrökből készült sátrakban éltek, ezeket az anyagokat ruházkodásra is felhasználták.

Egyes kínai régészek szerint főként a szakák keleti ágának köszönhető a bronz- és vaskori kultúra felvirágoztatása Belső-Ázsiában. Közép- és Belső-Ázsia, Ny-Kína szaka lakói a –02. évezredben nem elmaradott barbárok voltak, hanem a termékeny folyóvölgyekben és az oázisokban megművelték a földeket, haszonállatokat (juh, marha, ló) is tenyésztettek. Fennhatóságuk egészen a Sárga-folyó Ny-i partjáig ért, és egészen a **–03. sz. végégig** (a –01. sz. közepéig) összefogták a lovasnomád törzseket. A nekik tulajdonított sírok száma nem

csekély, Hszincsiangban eddig 170 múmiát találtak, de szakértők szerint több mint 800 rejtőzhet még a sivatagos területeken. Az elhunytak ruhái, valamint tárgyai egyezést mutatnak az andronovói műveltséggel, a legrégebbiek akár 3500 évesek lehetnek (–1500 k.).

A Xia-dinasztia uralma **–1766-ban** (–1277) más álláspont szerint „csak" **–1550** (–1301) **k.** ért véget, a DK-ről támadó Shang-törzsek vették át a hatalmat, s az utolsó Xia-leszármazott, Chunwei (Csunvej) É-ra menekült, hogy hun államot alapítson. A Shi Ji-krónika (Történeti feljegyzések) tizenhét Xia-király nevét sorolja fel, – (egyébként a krónikaíró csak a hunokat származtatta a Xia-dinasztiától, a kínaiakat nem. (Érdekes, hogy léteznek olyan nézetek is, miszerint a Xia-dinasztia és a Shang-dinasztia közötti hatalomváltás csak a –11. sz-ban következett volna be.)

Egyiptom és a hükszoszok (–1294-ig)

Egyiptom civilizációjának problematikája igen nehéz, mivel a történettudomány nagyon régóta, már az ókorban is „túl sokat” foglalkozott vele. (Túlzott mértékben hagyatkozik a mai történész régi korokban elért „eredményekre”, amelyek azonban alapos felülvizsgálatra szorulnának.) Már nagyon régen kialakultak azok a dogmák, amelyekhez nemigen mer radikális kritikával viszonyulni senki sem.

Egyiptomban a –07/06. évezredig gyakran volt esőzés, csak azután fordult szárazabbra ÉAfrika időjárása. Egyiptom, Líbia és Algéria területén a pásztorkodás és a földművelés színvonala egyaránt felvette volna a versenyt a világ más részein elért fejlettséggel – ha lett volna ilyen versengés. Még a –06/05. évezredben is szarvasmarhatartás folyt a Szaharában, amelynek nagy része akkor még egyáltalán nem volt sivatag. A Szaharai-sivatag területének közel a fele még –4000 k. is szavanna jellegű volt, zárt szubtrópusi erdőségekkel a folyók mentén és a sekély tavak körül, a csapadék mennyisége még számottevő volt; a terület lakóinak már főként a berberek/imazírok ősei számítottak. Aztán Egyiptom területén éppen a sivatagosodás előrehaladásával párhuzamosan emelkedett meg a földművelés színvonala, fokozódott annak jelentősége. Mindehhez a lehetőséget a bővizű, évi rendszeres áradásaival széles part menti területeket megtermékenyítő Nílus ajándékozta az itt élő népcsoportoknak. A magas színvonalú öntözéses földművelés gyorsabb kulturális, civilizációs fejlődést tett lehetővé. Számunkra ugyanakkor a sivatagban történt temetkezéseik révén maradhattak fenn azok a leletek, melyek által viszonylag sokat tudunk a királyok kora előtti életről. Egyiptomban ugyanis már ősidők óta a sivatagban temetkeztek, a forró levegő átjárta homokban a halottak teste kiszáradt, ép bőrrel, hajjal, ruházattal maradtak meg, a tetemek egészen életszerű hatást keltenek. Soványak és összeszáradtak, de vonásaikat megőrizték. A Nagada-kultúra halottkultusza keretében is a tetemeket homokba mélyített sírokba temették, mellékük edényeket, ékszereket helyeztek el, fejüket D-felé tájolták, arcukat Ny-felé fordították.

A mítoszokat feldolgozó Manéthón ókori egyiptomi pap írásai alapján a kezdeti időket a következőképpen vázolhatnánk: Egyiptom az apró városi királyságokból »–5700 k.« néhány nagyobb állammá alakult át. A papi történetíró 30 dinasztia leszármazási sorai, néhány papirusz tekercs alapján, az abidoszi, karnaki, sakarrai király-táblákból, az egyiptomi naptár (18 hónapos holdnaptár) szerkezete figyelembevételével fogalmazta meg következtetését. Meggyőződésem szerint a mai tudományosság Manéthón tudálékos kutatóként kinyilatkoztatott „igazságait” messze túlértékeli. A történész-pap a maga korában nem is lehetett birtokában olyan ismereteknek és módszereknek, amelyek megóvták volna a súlyos tévedésektől. Fölöttébb gyanús az is, hogy az egyiptomi államalapítást a „Világteremtésen” alapuló keresztény kronológia korai változatára emlékeztető időszakba helyezte.

A Manéthón művéből kibontakozó egyiptomi államok alapítóit, avagy az Egyiptom területén, a korai időkben élt népeket a legtöbb interpretáció mezopotámiai bevándorlókként vagy gyarmatosítókként könyveli el. Álláspontom szerint ez a kérdés ma még korántsem tisztázott, legalább ugyanannyi érv szól amellett, hogy núbiai vagy szudáni területeken fejlődött ki az a kultúra, amely aztán Egyiptomban érkezett el a virágkorához.

Ha pedig nem az egyiptomi papnak, hanem az újkori interpretációknak akarunk hinni, e civilizáció (állam) kezdeteit nem korábbra, hanem csak a »–04. évezred közepére« kellene helyeznünk. (Ez az elterjedt álláspont viszont a „Világteremtés” zsidók által favorizált időpontjával van összhangban.) Ekkoriban ÉK-Afrikában, talán a Negada-kultúrából két állam bontakozott ki, az egyik a Nílus-deltában jött létre (Alsó-Egyiptom), a másik a Nílus-völgyben (Felső-Egyiptom). Az a király pedig, akit a D-i és É-i államok egyesítőjének ismerünk, nem a mitikus Ménész, hanem az a Narmer nevű király lehet, aki talán csak a »–04. évezred végén«

élt. Felső-Egyiptom királya, Narmer »–3100 vagy –3000 k.« hódította volna meg a Delta-vidéket, s ezzel egyesítette volna a Földközi-tengertől a Nílus második zuhatagáig terjedő két országot.

A két eltérő megközelítésből kibontakozó kronológiák között a különbség vagy kétezer év. Ezt az ellentmondást nem akarjuk, nem tudjuk feloldani, de a dinasztiák királyainak igen-igen hosszú sora megengedi a feltételezést: az ókori értelmezés esetleg közelebb állhat a valósághoz. A továbbiakban, ennek ellenére (jobb híján) az újkorban használatos kronológiai adatokat vesszük alapul, de a Nílus-mente civilizációjának tárgyalása közben jelezzük azok ellentmondásait.

A történelemtudomány szerint biztosra vehető, hogy az ún. Egyiptomi Óbirodalom a »–03. évezred kezdetén« már létezett. (Némelyik interpretáció viszont csak –2700-tól számol az Óbirodalom fennállásával.) Fővárosa Memphisz volt (a Nílus-delta felső részén). A VI. dinasztia aztán »–2200 k.« leigázta (hogy gazdaságilag kiaknázza) Núbiát (a Nílus első és negyedik vízesése közötti területet, mely Szudán területére esik). Núbia/Kús nemsokára az egyiptomi civilizáció befolyása alatt álló protektorátussá vált, s hosszabb ideig az is maradt. A történetírás úgy tartja számon, hogy már »–2613 k.« lezajlott a Núbia/Kús elleni első nagy egyiptomi támadás, ami aztán többször megismétlődött.

Kétségtelen, hogy nem a Delta-vidék volt az egyedüli terület É-Afrikában, ahol komoly civilizációs fejlődés ment végbe, említést érdemel Núbia/Kús mellett a Kerma néven ismert bronzkori földművelő-, állattenyésztő- és vadászkultúra is Szudán területén, a Nílus második és harmadik kataraktája (zuhataga) között. Ez a kultúra egyes vélemények szerint az Egyiptom által bekebelezett Núbia/Kús utódállama lehetett, nevét a Nílus jobb partján fekvő fővárosáról kapta. A Kerma-kultúra a »–03. évezred első felétől« fennállt, Egyiptommal és a Mediterrán térséggel egyaránt élénk kapcsolatokat tartott fenn. Egyesek azonosítják a Bibliából is ismerős Kús állammal, mely ebben a megközelítésben Núbia É-i térsége, a Kartum és Vádi-Halfa közötti terület volt. Minden valószínűség szerint, legalábbis szoros kapcsolatnak kellett fennállnia Núbia/Kús és Kerma civilizációja között. Meg kell emlékeznünk még a Punt nevezetű országról is, mely a –03. évezred közepétől állt fenn K-Szudán vagy ÉNy-Etiópia, esetleg Szomália területén, és az egyiptomi hajósok kereskedelmi expedíciónak kedvelt célpontja lett. (Lehetséges, hogy mindezek egyetlen, bár nem feltétlenül egységes civilizáció különböző megjelölései?)

A »–22. sz. elejére« datálják a „Két Földet” egyként uraló király egyiptomi hatalmi rendszerének, az ún. Óbirodalomnak az összeomlását. Ebben esetleg szerepük lehetett a berbereknek, a líbiaiaknak, a palesztinai népeknek, valamint Núbia/Kús lakóinak is. Ekkoriban megtört az egyiptomi hatalom szakrális jellege is. A VII, VIII, IX, X. és a XI. egyiptomi dinasztiák ideje, vagyis az ún. első átmeneti kor, állítólag csak »–2181-től –2060-ig«, mindössze 121 évig tartott volna. A VII. dinasztia királyai ismeretlenek maradtak. A VIII. dinasztia 25 fáraójának sorrendje és uralkodásuk hossza is ismeretlen. A IX. és X. dinasztia királyai is jórészt ismeretlenek. Ebben a korszakban az egyes fejedelmek újjászervezték a tartományokat és a városok közigazgatását. Totalitárius rendszert alakítottak ki, s a kíméletlen erőszak alkalmazását az ország érdekében szükséges és igazságos intézkedésnek állították be.

Pár virtuális évszázaddal később, »–1785« és **–1570** (–1214) között tehát további 215 virtuális évig tartott volna az ún. második átmeneti kor, mégpedig az idő alatt, mikor a hükszoszok gyakorolták (állítólag csak 6, azaz hat egymást követő „idegen” király!) Egyiptom területén a tényleges hatalmat. Uralmuk alatt a Felső-Egyiptom területén vazallusként regnáló XIII. dinasztia állítólag 60 királyt foglalt volna magában, a Deltában ugyancsak vazallusként regnáló XIV. dinasztia pedig több mint 70-et!

Van tehát a jelenleg elfogadott kronológiában 121+215=336 olyan (virtuális) év, amelybe a történettudomány száznál is több, részben ismert, részben ismeretlen nevű királyt zsúfolt be. Ám ez egy teljesen valószerűtlen dolog. Vagy a királyok száma lehetett sokkal kisebb, vagy a két „átmeneti" korszak volt sokkal hosszabb. Ha az utóbbi, valószínűbb eshetőséget preferáljuk, önként adódik a következtetés: az átmeneti korokat megelőző korszak tőlünk jóval távolabb eshet, és ezáltal valamivel közelebb kerülhetünk a Manéthón féle kronológiához. Ebből következik, hogy maga a hükszosz uralom is régebben kezdődhetett, vagyis minimum felülvizsgálandó a hükszoszok eredete és az egyiptomi történelemben játszott tényleges szerepe is.

Úgy látszik, ha ilyen régmúlt idők velejét meg akarjuk ragadni, nem mellőzhetjük a mítoszok mondandójának elemzését sem. Ismeretes, hogy a középkorig a népek (népvezetők) származásának és vándorlásának kérdését Noé fiainak és unokáinak elvándorlásával és megtelepedésével személyesítették meg. A Bibliában és a fősodratú gesztákban és krónikákban közhelyszámba menő megállapításként találkozunk Sémnek és fiainak K-re vándorlásával vagy helyben maradásával, Hámnak és fiainak D-re, Jáfet fiainak meg É-ra vonulásával. A séma általános elfogadottsága ellenére bizonyos munkákban a magyarokat pl. a D-re, Afrikába, Arábiába elszármaztatott Hámtól eredeztetik, mivel az alapkoncepció szerint Nimród (mint Kús fia) Hámtól származott. Ugyanakkor a magyar hagyomány Kézai Simon nyomán, egyébként a babilóniai káld hagyománnyal megegyezően Jáfet leszármazottjának tartja Thana fiát, azaz Nimródot. Ez is arra utal, hogy az unalomig emlegetett séma túlzottan leegyszerűsített és egyáltalán nem egyértelmű. Miért ne kerülhettek volna Hám népei közül is egyesek É-ra, vagy miért ne fordultak volna D-re is némelyek Jáfet népei közül? Kézai Simon szerint Nimród Bábel tornyát nem másutt, hanem éppen Egyiptomban építtette volna fel. Azt írta ugyanis: „*…Nubia és Egyiptom közé, s maradványait Memphisből Alexandriába menve máig is láthatni.*" A Képes Krónika azonban egészen másként tudja ezt, továbbá Nimród testvéreivel kapcsolatban jegyzi meg: „*Kám fia Kúsról nevezték el az etiópokat, mert héberül Etiópiát Kúsnak hívják; Kám fia Mezarimról az egyiptomiakat, mert Egyiptomot héberül Mezarimnak nevezik*". Lehet, hogy több Nimródnak nevezett személyiség is kiérdemelte a krónikások figyelmét?

Egyébként, egyes források szerint Nimród egy ősi edomita királyi családban született volna. A Talmud pedig egy helyen Nimród leszármazottjaként nevezi meg Jézust is. A „bibliai Nimród" egy szír ókeresztény írás szerint elsőként vetett tömjént a tűzbe Isten iránti tiszteletének kifejezésére. Nimród a rabbinikus hagyomány szerint a mágia és csillagjóslás atyja volt, s nem mellékesen tüzes kemencébe vettette Ábrahámot, aki aztán onnan csodás módon megszabadult. Más rabbinikus írás szerint azonban Ábrahám Nimródnál később tevékenykedett, és Nimród unokája lehetett az egyiptomi Hágár, aki utóbb Izmael anyja lett, mivel fiatalon a meddő Sárához került, aki Ábrahámnak adta őt ágyasául.

A sumer hagyományok szerint Nimród azzal a küldetéssel érkezett a földre, hogy a Fény védelmében szembeszálljon a Sötétséggel (Napisten-inkarnáció). Ugyanakkor párducmintás köpenyt viselt (Vadászisten-inkarnáció), párduclénye miatt Panderának, Pantherának is nevezték. Ám, ami minket leginkább érdekel: a Narmer-paletta szerint (aminek általánosan elfogadott kora: »–3100 k.«) Nimród Egyiptomba ment és ott Narmer/Nermer néven lett király, vagyis megalapította volna az Egyiptomi Királyságot. Más álláspont szerint Egyiptomban született Nimródnak egy Ménész nevű gyermeke, s nem maga Nimród, hanem a fia lett volna a királyság alapítója. Ez a történet összhangba hozhatja a királyság alapításának két eltérő verzióját. További érdekes gondolatoknak nyit kaput az a történet, miszerint Nimród előbb Etiópia, később Mezopotámia területén „építkezett". A mezopotámiai királylista szerint Uruk városnak (miként több más mezopotámiai városnak is) az alapítója Enmerkar volt, ám a Biblia szerint Nimród király volt a városalapító. Erre támaszkodva elterjedt nézet szerint Enmerkar azonos lehetett Nimróddal. (Gilgamesnek, Uruk királyának a leszármazási sora: Utu Napisten

– Meskiaggaser (a Vadász apja, a Napisten fia) – Enmerkar/Enmerud (Nimród, a Vadász, Uruk királya) – Lugalbanda – Dumuzi (a Pásztor) – s végül maga Gilgames.)

Hogy ne bonyolódjunk bele túlzottan a mítoszok szövevényébe, térjünk gyorsan vissza az egyiptomi történelem folyásához. Jegyezzük azonban meg, hogy Nimród bizonyára a kor egyik legjelentősebb személyisége lehetett, csaknem minden olyan kultúra számon tartotta mítoszaiban, ahol ismerték Noé történetét és tudtak az özönvízről. Egy olyan korszak és egy olyan eseménysor szimbólumává vált, mely kor és történet valahogy alaposan „kiérdemelte" az ókori (rajtuk keresztül bizonyos középkori) kútfők erőteljes rosszallását. Miért, miért nem, jól kiérezhető a szövegekből, hogy a „győztesek által írt történelem" sok mindent szándékosan elhallgatott, elferdített abból, ami az ő nevéhez, örökségéhez tartozott. Az emberiség történetének e korai szakasza akkor lehetne érdemlegesen feldolgozható, ha jóval többet és valóságosabbat ismernénk Nimródnak, népének, népeinek tényleges szerepéről.

A lényeg az, hogy a hükszoszok általunk is megragadható idejéig, a **–18/16.** (–15/13.) **sz-ig** minden eseménynek az időpontja bizonytalan, amit az egyiptomi történelemből ismerni vélünk. Maguk az események sem feltétlenül úgy történtek, ahogyan azokat valamivel később, a fáraók korában (Egyiptomi Újbirodalom), majd aztán jórészt a hellenisztikus és római korban keletkezett források elénk tárták. (Maga a hükszosz népnév is görög.)

Szinte semmi biztosat sem tudunk É-Afrika Ny-i és középső térségeinek régmúltjából, K-Afrika (a Nílus forrásvidéke és annak tágabb térsége) népeinek történetéről is roppant vázlatosak az ismereteink a hükszoszok feltűnéséig. És ekkor a „semmiből" előkerültek a hükszoszok. Mindeddig haderejük sajátosságain, az eurázsiai sztyeppei népekéhez hasonló harcmodorán alapuló puszta feltételezés szerint valahova Kis-Ázsiába vagy annál is távolabbi (szkíták által lakott) térségekbe képzeltük el őshazájukat, holott semmiféle adat nem utal arra, hogy ilyen távoli térségből érkeztek volna, és semmi jele sincs annak, hogy a Nílus-deltába érkezésük előtt Ny-Ázsia (Palesztina, Szíria) területén átvonultak volna. Ám, »–1820«, talán **–1820** (–1564) **k.** már Egyiptomban voltak harci szekereikkel együtt, és »–1790«, vagyis talán **–1790** (–1534) **után** haditechnikai fölényük birtokában terjeszkedtek, elfoglalták Memphist és a többi fontos várost. Más interpretációk szerint azonban csak a **–17. sz. elejétől** (vagyis ugyancsak a –16. sz. második felében) került Alsó- majd Közép-Egyiptom a hatalmukba, s korlátlan uralmat csak a **–17. sz. közepétől** (a –15. sz. elejétől) gyakoroltak Egyiptomban. Az egyiptomi Hükszosz Birodalom nagyhatalmi jelleget öltött aztán, mikor a **–17/16. sz. fordulója körül** (a –15. sz. közepén) a núbiai törzsek is behódoltak a hükszoszok dinasztiájának.

Megkockáztathatjuk a feltételezést: a hükszoszok É-Afrika valamelyik (Egyiptomtól K-re, Dre és/vagy Ny-ra élő) ősi népének uralkodó rétegével (Nimród bizonyos leszármazottaival?) lehettek azonosak. Fejlett haditechnikájukat ott helyben, sivatagi és/vagy szavannai környezetben dolgozták ki, mielőtt kiléptek a történetírók által ismert világ elé. Hasonlatosak lehettek Núbia valamelyest ismert népeihez vagy a berberekhez, – hacsak nem azonosak voltak valamelyikkel. Még az is felvethető: a korábbi évszázadok vagy évezredek folyamán, rövidebbhosszabb ideig az ő őseik is adhatták Egyiptom királyait, egyik-másik dinasztiáját.

A Hükszosz Birodalom terjeszkedett, a legtöbb interpretáció szerint a **–17/16. sz. fordulójától** (a –14. sz. közepétől) a Sínai-félsziget irányából Palesztina területe is hükszosz uralom alá került. Megerősíti ezt az eseményt egy olyan adat, mely szerint Anat istennő kultusza a **–16. sz. folyamán** (a –14. sz. második felétől) jelent meg és terjedt el Egyiptomban. (Korábban Mezopotámiában, pl. a hurrik által uralt területeken találkozhattunk Anat istennő említésével és emlékeivel. Az akkád feliratok Antunak és Antumnak nevezték a sumérok (Anu nevű) égistenét. Ő Istár istennő anyja a Gilgames-történetben.)

Úgy tűnik, a hükszoszok egyiptomi pályafutása szempontjából végzetes döntés volt a Kánaán irányában való terjeszkedés megkezdése. A hükszoszok főerőinek távollétében a XVII.

dinasztia sikeres háborút folytatott ellenük, mely a hükszosz haditechnikát maradéktalanul elsajátított XVIII. dinasztia (Ahmószisz) alatt, a „második átmeneti kor” végén, **–1576** (–1320) után felerősödött és a teljes győzelemig folytatódott. Előbb megakadályozták, hogy a hükszoszok segítségül hívhassák Núbiában élő szövetségeseiket, majd évtizedes hadakozás után a küzdelem utolsó jelenete az Avarisban táborozó, állítólag 240 ezresre tehető sereg körülzárása volt. A további vérontást mindkét fél el akarta kerülni, ezért erődítményüket a védők harc nélkül feladták, miután állítólag szabad elvonulást biztosítottak nekik. A hükszoszok ekkor Palesztina, Libanon és Szíria (Kánaán) irányában elhagyták Egyiptom területét. Ezzel a mozzanattal egyiptomi szerepük befejeződött. A hükszoszok egyiptomi uralmát, ami teljesen **–1550** (–1294) **k.** szűnt meg, az Újbirodalom évszázadai követték.

Az Egyiptom területéről távozni kényszerült hükszosz elit (és bizonyára a vele együttműködő, az Újbirodalom elitje és képviselői által gyűlölt hivatalnoki és papi réteg) **–1570-től** (–1314) nagyobb részben Palesztina és Fönícia (Kánaán, Levante) területén tartózkodott, s birtokába vette Jeruzsálem előd-városát is. Az Egyiptomból kivándorolt népesség feltehetőleg azonos lehetett a kánaánitákkal, hiszen a kánaáni név valójában csak ekkortól merül föl a dokumentumokban. Igencsak valószínű azonban, hogy a hükszoszok haderejének zöme nem sokáig maradt Kánaán területén, hanem inkább Hatti szolgálatába szegődhetett. (Hattiban egy új uralkodó dinasztia lépett föl a **–15. sz. első felétől** (a –14. sz. második felétől), s Hatti, avagy immár a kibontakozó Hettita Középbirodalom éppen ekkor erősödött meg, és kezdett hódításaiba.)

Lezárva ezt a fejezetet, még fel kell hívnom kedves Olvasóm figyelmét arra, hogy bármennyire is sajnálatos, de nem foglalkozhattam az É-afrikai térség (tkp. a Föld és a korai emberiség) legérdekesebb korszakával, Vízözön előtti történelmével. Ennek két fő oka van: Először az, hogy e kérdések tárgyalása nem segítene megvilágítani az összefüggéseket a jelenlegi időszámítási rendszer és a parciális kronológiák között. Másodszor pedig az, hogy Atlantisz története, realitása és a legrégebbinek ismert kőkolosszus (a Szfinx) megvalósítása közötti összefüggések ügyében csak ködös legendákra és találgatásokra vagyunk utalva. Egy dolog tűnik csak kétségtelennek: ezt a kolosszust jóval Ménész és Narmer, jóval az Óbirodalom ideje előtt alkották meg valakik, akikről semmi biztosat sem tudunk, s így akár azonosíthatjuk is őket az atlantiszi civilizáció népével. (Atlantisz civilizációjának központja esetleg valahol Ny-Afrikában lehetett. Nem lehetetlen, hogy a Termékeny Félhold térségének korai városállamai és Mohendzsódáró is e civilizáció peremvidékén helyezkedtek el.)

Asszíria korai története (a –13/12. sz. fordulójáig)

A Moszultól 100 km-re, a Tigris Ny-i partján fekvő Assúr főváros vidékén (akkoriban hurrik, ma kurdok által lakott területén), még a **–19. sz-ban** (a –17/16. sz. fordulója téjékán) alapított az asszírok harcias népeinek vezető rétege egy jelentős államot. Samsi-Adad volt első hódító királyuk neve, aki azonban egyes interpretációk szerint „csak 100-150 évvel később", mégpedig **–1749-től** (–1593) uralkodott volna (**1717-ig**, azaz –1561-ig). Mások azonban úgy vélik, uralma **–1813-tól** (–1557) **–1781-ig** (–1525) tartott. (Megjegyzem, a virtuális interregnum tartama a Hettita Birodalom esetében is ugyanígy alakul.)

Az első asszír állam a fénykorát a **–18. sz. közepe tájékán** (a –17/16. sz. fordulóján) élte, az ún. óasszír kor pedig, amikor Asszíria hatalmas területekre terjesztette ki a hatalmát, valamikor **–1680** (–1524) **k.** le is zárult. Asszíria szétesett, lakossága évszázadokra erős hurri uralom alá került, jelentős hurri-asszír népkeveredés is történt. A korábbi állam É-i területeit a hurrik kizárólagosan uralták. Országuk nyilvánvalóan azonos volt a többek által zavaros eredetűnek és sorsúnak tekintett Mitannival, mellyel külön fejezetben is foglalkozunk.

A Hettita Birodalom kialakulása (a –13/12. sz. fordulójáig)

A jellemzően pusztai eredetű hettiták (s velük a hegyvidéki hurrik), akik egyes orosz régészek szerint, legalábbis részben a Majkopi kultúra örökösei voltak, már a **–02. évezred eleje** (vagyis a –02. évezred első felének közepe) óta Anatólia területén alkottak államot. Régészeti feltárás alapján bizonyos, hogy a hettiták a –16. sz-tól a törökországi Csorum város közelében kiépítettek egy 4-5 kilométer hosszú fallal, a „Hettita Nagy Fallal" fedezett erődítményt abból a célból, hogy megóvják fővárosuk biztonságát. Az erődítményt egy mesterséges, hatalmas földmunkával összerakott dombra építették, majd folyamatosan erősítették, bővítették. A hettiták első dinasztiája a **–18/17. sz. fordulójától** (a –15. sz. közepétől) letette birodalmuk alapjait, s ettől kezdve Hatti a Közel-Kelet meghatározó hatalmaként lépett fel.

Első dinasztiájuk utolsó uralkodója (Telepinu király) a **–17. sz-ban** (a –15/14. sz. fordulója k.) élt, s vele állítólag egy másfél évszázados interregnum kezdődött volna el. Álláspontom szerint azonban nem volt, nem is lehetett ilyen „sötét korszak", hiszen a következő dinasztia már javában uralkodott a **–15. sz. első felében** (a –14. sz. második felében). (A virtuális interregnum időszaka a rivális Asszíria esetében ugyanígy jelentkezik.)

A hettiták a **–16/15. sz. fordulójától**, más vélemény szerint a második hettita dinasztia (Tuthalija király dinasztiájának) csapatai a **–15/14. sz. fordulójától** (egyaránt a –13. sz. közepétől) gyors harci szekereikkel meghódították a kisázsiai térséget és mélyen behatoltak Mezopotámiába is. (Láttuk már, hogy milyen sikerrel alkalmazták korábban, Egyiptomban ezt a haditechnikai újítást a **–1570-től** (–1314) Palesztina és Fönícia (Kánaán, Levante) irányában elvándorolt hükszoszok vagy kánaániták, akik nyilvánvalóan a hettiták szövetségesei voltak, – hacsak nem éppen a hadsereg fő erejét képezték.) A hódítás gazdasági és technikai alapjait a hettiták a vas feldolgozásának fejlett, iparszerű módszerével teremtették meg. A gazdag anatóliai bányákban tömegesen bányásztak a vasércet, a feldolgozott vasat a legkülönbözőbb célokra, elsősorban korszerű fegyverzet készítésére hasznosították.

A hettiták (Hatti) központja É-szíriai területen volt, de K-en Felső-Mezopotámiáig terjedt ki az uralmuk. Nem sokkal később, **a –14. sz. első felében** (a –13. sz. második felében) a Földközitenger szíriai partvidéke is Hatti királyainak alárendeltségébe került. Az így megnövekedett területű országot a történetírásban Hettita Középbirodalom néven szokás nevezni.

Mitanni tündöklése és bukása (–1114-ig)

Mitanni állam magterülete a Habur-folyó vidéke volt Felső-Mezopotámiában. Az állam népessége a már a –02. évezred kezdetétől itt élt hurri etnikum volt, de vezető rétege bizonyos interpretációk szerint a harcos, arisztokrata „indoárja" „marjannu" lehetett, ám szerintem egyszerűen csak ugyanúgy valamilyen turáni/iráni származék volt, mint maga a hurri nép is. A Középső-Folyóközben fekvő Assúr városállamának építői, eleinte természetesen a lakói is a Van-tó vidékéről **–2000** (–1744) **előtt** bevándorolt harcos nép, a hurriták egyik népcsoportjának tagjai voltak. Csak később került ott domináns helyzetbe az az asszír etnikum, amelyik a **–19. sz. második felétől** (a –17/16. sz. fordulójától) kibontakozó Asszíria népességének is a zömét képviselte. Ezt az asszír birodalmi képződményt azonban a hurrik (Babilóniával együttműködve) **–1781** (–1525) vagy **–1680** (–1524) **után** felszámolták.

Mitanni (Maitani, Manna, Hanilgabat) a **–17.** (–16/15.) és a **–14/13.** (–12.) **sz.** közötti időben állt fenn, – egyes szerzők hurri-mitanni államszövetségként aposztrofálják. Ez a hurri állam I. Thotmesz idején (a **–16. sz. második felében**, vagyis a –13. sz. első felében) összeütközésbe került a hódításokba kezdett Egyiptommal, de III. Thotmesz idején (a **–15. sz. első felében**, azaz a –13. sz. második felében) már szövetségben álltak. Egyiptom békéje – írásos bizonyítékok szerint – az asszírok hódításai miatt csökkenő területű Mitannival a **–14. sz. első és második harmadában**, (ami ugyancsak a –13. sz. második felének és a –13/12. sz fordulójának felel meg), tehát az ún. „amarna-levelek" idejében is fennállt. Ebben az időben már I. Assur-uballit uralkodott (**–1362-tól** (–1206) **–1327-ig** (–1171)) Asszíriában, aki súlyos vereséget mért Mitannira (is), és meghódította É-Mezopotámia nagy részét. Más álláspont szerint Mitanni jelentős területeit az asszírok „már a **–15. sz-ban**" (tehát ugyancsak a –13/12. sz fordulója körül) elfoglalták, a hurri lakosságot pedig onnan elüldözték, illetve Asszíriában széttelepítették.

I. Suppiluliumas hettita uralkodó terveit keresztülhúzta az asszírok támadása, az Eufrátesz kereskedelmi útvonalait uraló Mitanni szétzúzására tett asszír kísérlet, amit Mitanni korábbi szövetségese, Egyiptom a **–15. sz. harmincas éveiben** (a –12. sz. nyolcvanas-hetvenes éveiben) láthatólag tétlenül nézett. Így a hettiták serege megszállta a határerődítményeket, majd **–1330tól** (–1174) folyamatosan zavarta Mitanni asszír fennhatóság alá került területeinek kereskedelmi életét. Maga Mitanni lényegében kétfelé szakadt, egy Ny-i (hettita vazallus) és egy K-i (asszírok által megszállt) részre, ám Sausitar mitanni király és IV. Thutmószisz fáraó szerződése értelmében, **–1418-ban** (–1162) egy rövid időre még Egyiptom is kereskedelmi jogokat szerzett az amoriták földjén és Kades városában.

Az ország maradék területeit a Közép-Asszír Birodalom uralkodója, I. Adad-nirari (**–1305-től –1274-ig**, vagyis –1151-től –1118-ig regnált) vazallusává tette, s utóda **–1270 k.** (–1114) végleg annektálta. Van olyan feldolgozás is, mely az állam végső bukását **–1370-re** teszi, ami ugyancsak –1114-nek felel meg.

A levantei városállamok és Jeruzsálem – Fönícia és Kánaán városai (a –12/11. sz. fordulójáig)

A föníciainak nevezett nép a **–04/03. évezred fordulóján** (a –03. évezred első felében) érkezett meg Egyiptomból a mai Libanon és É-Izrael térségébe. Hamarosan városállamokat hoztak létre (Büblosz, Türosz, Szidón, Bejrút). A mai Szíria és É-Izrael területén a –03. évezred derekán alapítottak államot a föníciaiak. Levante lakói azonban később, **–2300** (–2044) **k.** keletkezett föníciai ékiratos szövegekben amurru (=nyugati) néven szerepeltek. Az amoriták (=nyugatiak) a **–03. évezred első felében** (a –03. évezred közepén) még Egyiptomban éltek, (falfestményen leigázott népként ábrázolták őket), nem sokkal ezután telepíthették át őket Levantéba. Ha e két népcsoport kezdetben eltért is egymástól, az ékiratos szöveg keletkezésekor már feltehetőleg összeolvadtak, vagy esetleg Fönícia területén szomszédos, közös érdekű, egymással szoros kereskedelmi kapcsolatban álló városállamokba szerveződtek. A kolóniák a **–03. évezred második felétől** (a –03. évezred második felének közepétől), nyilván egyiptomi jóváhagyással, már laza államszervezetben egyesültek. Fönícia népességének egy része a **–24/23.** (–21.) **szban**, feltehetőleg részt vett a létrejövő Akkád állam felépítésében is. Régészeti eredmények szerint Fönícia állama (államszövetsége) a –03/02. évezred fordulóján már bizonyosan fennállt. Kezdetben kétségtelenül egyiptomi vazallus lehetett. A VI. egyiptomi dinasztia korában, tehát **–2250** (–1994) **k.**, mikor Büblosz volt a legfontosabb föníciai kereskedelmi központ, Fönícia hatóköre csaknem az egész Mezopotámiára és Kis-Ázsiára kiterjedt, miközben Egyiptom csupán az egyik fontos kolóniájaként tartotta számon.

Régészeti eredmények szerint Jeruzsálem is igen öreg város, a –21. évszázad közepe táján már létezett. Levante itteni lakói ekkoriban toronytemplomokat építettek, Jeruzsálem területén pedig csatornát vájtak a sziklába, hogy erődítményük vízellátását egy földalatti tóval egészítsék ki. A városalapítás idejére nézve fontos kronológiai adatok: A föníciaiak a **–24/23. sz. fordulóján** (a –21. sz. közepétől) megjelentek Palesztina területén, más adat szerint viszont ugyanakkor: a **–23/22. sz. fordulóján** (ugyancsak a –21. sz. közepétől) Palesztina területét az amoriták foglalták el. Ez a „kettős honfoglalás” egyáltalán nem ellentmondásos, ha tudomásul vesszük, hogy a föníciaiak lényegében azonosak voltak az amoritákkal (amurru), amit korábban már számos kutató feltételezett, mondhatni be is bizonyított. – Ezután készültek a föníciaiak, ill. az amoriták itteni jelenlétét is tanúsító dokumentumok, és az amorita népességre vonatkozó régészeti leletek ettől kezdve megtalálhatók Jeruzsálem területén is. (Később – a Bibliában – Palesztina egyes őslakóit, főként a hegyvidék (K-Jordánia) lakóit nevezték amoritáknak.)

Megjegyezzük, hogy amoritáknak nevezték a **–21. sz. közepétől** (a –18. sz. kezdetétől) Szíria és É-Mezopotámia felől Sumerba betörő, szakértők által szemitának tartott nomád törzseket is. Ezek bevándorlásának megakadályozása érdekében a **–20. sz-ban** (a –18/17. sz. fordulója körül) Su-Szin Bagdadtól É-ra, a Folyóközben 275 km-es falat emeltetett („Martu-fal”). Mégis, a III. Uri-dinasztia hanyatlása idején sok városban (Larsza, Babilon, Iszin) amoritának nevezett dinasztiák kerültek hatalomra. (A többféle amorita közötti kapcsolat azonban nem bizonyítható, végső soron ez a szó egyszerűen nyugatit jelent.)

Ur városának hanyatlása nyomán a kereskedelem egyre inkább a föníciaiak kezébe került. A levantei, mezopotámiai és kis-ázsiai kereskedelmet a **–20. sz. második felében** (a –17. sz. első felében) már nem is az egyes városállamok vezetése, hanem maguk a gazdag városi kereskedők szervezték és bonyolították le. Fönícia kereskedői a **–02. évezred derekáig** (az évezred második felének közepéig) Egyiptom belső életének több évszázadra kiterjedő felbolydulásáig, lényegében zavartalanul bonyolították le az áruforgalmat, az államok (és egyiptomi pártfogóik) töretlenül gazdagodtak.

Az amoriták Ugarit nevű települése is fontos városállamként szerepelt a történelem lapjain. Ugarit városa Levante területén épült, a szíriai Latakiától 7 km-re É-ra, a tengerpart közelében. Királyságát az amurruk/amoriták **–1900** (–1744) **k.** alapították. E kisállam is sokáig jó kapcsolatban állt Egyiptommal, s kereskedőinek a **–18. sz. k.** (–17/16. sz. fordulóján) már Kréta és Ciprus felé is fejlett kapcsolatrendszere volt. Ugyanakkor a tengerparttól távolabbi területeket, így Hebront és környékét is a **–18. sz-tól** (a –16/15. sz. fordulójától), már semmiképp sem a föníciaiak, hanem többnyire a hettiták birtokolták és népesítették be.

A hihetetlenül gyors fejlődés szellemi pezsgéssel is járt, a **–18/17. sz. fordulóján** (a –15. sz. közepén) jelent meg Szíria területén a „proto-kánaáninak" nevezett (alfabetikus) írás. Más adatok szerint az (ugyancsak alfabetikus) „föníciai írás" a **–16/15. sz. fordulóján** (a –14. sz. közepe tájékán) jelent meg.

Ugarit városa a **–16. sz-tól** (a –15/14. sz-tól) **a –14.** (a –13/12.) **sz-ig** élte virágkorát, gazdagságát a kereskedelemnek köszönhette. Ekkoriban, **–1500** (–1344) **tájékán** Mitanni vazallusa lett. Ugarit, mint a **–17/16.** (–14.) **sz-tól** legjelentősebb föníciai városállam, alaposan megnövelt területet tartott fennhatósága alatt, melyet a késő középkorig Levanténak neveztek. A város legismertebb kultusza Anathoz, a harcias istennőhöz kapcsolódott, akihez számos himnuszt is írtak. A harcias Anat békeidőben az otthonok és a gyermekek védelmezője volt, ő ügyelt a csecsemőkre is. A föníciai ábrázolásokban Anatot mindig meztelenül ábrázolták, ezzel jelezték fő funkcióját. Hajviselete megegyezett az egyiptomi Háthoréval, kinek hasonló feladat jutott a Nílus-völgyében. A versekből kiderül, hogy ő volt felelős az elegendő csapadékért is. Szentélyeket emeltek tiszteletére, kultusza még a késő bronzkorban is kimutatható, sőt az ókortörténészek szerint még a bibliai események közé is bekerült, abban is olvashatunk vele kapcsolatos neveket. A közel-keleti feliratokban sokszor szűznek emlegették, ami akkoriban arra utalt, hogy egyedül is megállta a helyét, ma úgy fordíthatnánk: „független nő" volt, hiszen az őt dicsőítő himnuszok mindig a termékenységét emelik ki erényének, nem pedig valamiféle önmegtartóztató életet. A mítoszok szerint Anat példamutató anya volt, Baállal, a férjével összesen hetvenhét gyermeket neveltek, mely szám a földdel és a termékenységgel kapcsolatos hetes szám többszöröse. A házaspár bika és tehén alakban párosodott egymással, ami az ősi bikakultusz maradványa lehetett.

Az ugaritiak fontos szerepet játszottak a közel-keleti műveltség felvirágoztatásában, a betűírás elterjesztésében, valamint néhány istenség kultuszának megteremtésében. Az ugariti ábécé, az egyik legkorábbi betűírás **–1400** (–1244) **k.** 22 (később 30) ékírásos jelet használt a mássalhangzók jelölésére. – Ekkoriban Kánaánban az egyiptomi hieroglifák egy részét megfeleltették az azonos jelentésű kánaánita szavak első hangjának. Ezekből a leegyszerűsített egyiptomi jelekből állt össze az az ábécé, melyből később a héber, az arameus és a brahman is táplálkozott.

Mitanni bukása után, a **–15. sz. közepén** (a –13/12. sz. fordulója idején) Ugarit rövid időre megint egyiptomi protektorátus lett. A **–02. évezred derekán** (az évezred második felének közepén) bekövetkezett változások biztos jeleként (a hükszoszok Egyiptomból való távozása után) Fönícia területét, vagy inkább annak D-i felét Kánaánnak kezdték nevezni. – Általánosan elterjedt, de erősen vitatható nézetek szerint ez lehetett a terület eredeti, a föníciaiak betelepedése előtti neve is.

Julius Africanus szerint a hükszoszok azonosak lettek volna a föníciaiakkal, akik Flavius szerint Jeruzsálemet megépítették. Ám Africanus bizonyára tévedett, amikor az Egyiptomot **–1550** (azaz –1294) **k.** elhagyó hükszoszokat a már hosszú évszázadok óta Levante területén élő föníciaiakkal azonosította, Flavius viszont nem tévedett Jeruzsálem és több más városállam föníciaiak általi alapítását illetően. Ez annak fényében sem vonható kétségbe, hogy régészeti eredmények szerint a –13. sz-ban az Ofen-dombon, a Gihon-folyónál teraszos erődítmény épült (a Sion néven ismert kánaánita erődítmény alapvető része), ami a későbbiekben Jeruzsálem

templomának alapját képezte. A hükszoszok (kánaániak) megjelenése tehát egyáltalán nem volt mellékes körülmény Levante fejlődése és partvidékének városiasodása szempontjából. Ugyanebben az időben, amikor Jerikó még csak egy jelentéktelen kisváros volt, kezdtek kiépülni (aztán a –13/12. sz. fordulóján már álltak) Hazor, Lakis és Megiddó kánaánita városok. Bizonyos, hogy a **–14. sz-ban** (a –12/11. sz. fordulóján) már város állt Jeruzsálemtől 30 km-re DNyra is (mai földrajzi neve: Hirbet Kejjafa). E várost, maradványai alapján a „tervezett" város itteni legelső példájaként emlegetik.

Kánaán tehát nem azonos Föníciával, s fennállása bizonyára zavarokat okozott a föníciai kereskedelem évszázados útvonalainak használatában. Fönícia Ny-i irányban keresett újabb, immár egyértelműen tengerhajózási útvonalakat. Cipruson a **–14. sz-ban** (a –13/12. sz. fordulója körül) a mükénéi bevándorlás és a kibontakozó föníciai politikai válság akadályozhatta csak meg jelentősebb föníciai kereskedelmi kolóniák létesítését.

Az ún. „Amarna-korszakban" (a **–14. sz. második felében**, azaz a –12. sz. első felében) Fönícia területének egy része átmenetileg Amurru (É-Szíria), mint Fönícia egyik eredeti, egyiptomi alapítású városállama, míg másik része a kisázsiai Hatti állam befolyása alá került. Ám Amurrunak is hettita vazallussá kellett válnia **–1319-ben** (–1163), a fénykorába lépett Hettita Királyság ellenőrzése alá kellett kerülnie. Bár Amurru igyekezett volna kezébe venni a városok ügyeinek koordinálását, – ehhez azonban egy erős hadsereg is kellett volna, de az bizonyára hiányzott.

Fönícia partvidékén (**–1370-től**, tehát –1114-től) az egyiptomiak helyőrséget és hadikikötőt tartottak fenn. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a **–13. sz-tól** (a –12/11. sz. fordulójától) a kalózok („tengeri népek"?) a Földközi-tengeren rendszeresen fosztogatták a föníciai hajókat.

Trója ostroma (–1038/1037-től –1028/1027-ig)

Trója a mai Törökországban, az anatóliai Hisszarlikban (Hisarlık), Çanakkale tartományban keresendő, DNy-ra a Dardanelláktól, az Ida-hegy lábánál. Török neve Truva. A Dardanellákon olyan ősi és virágzó városok sorakoztak, amelyek már a –03. évezredben élénk kereskedelmet bonyolítottak le. E városok közül kiemelkedő jelentőséggel a –1900 k. már négy-öt elkülöníthető régészeti réteget „maga alá termelt", évezredes bronzkori múltra visszatekintő, erős fallal körbevett Trója bírt. A várost aztán a –02. évezredben olyan népek is (hettiták, kimmerek, szkíták) gazdagították, akik megismertették a várossal a lótartás fortélyait és előnyeit. Trója városa két földrész határvidékén állt, tehát nemcsak a tengeri közlekedés szempontjából feküdt kiváló helyen, hanem a szárazföldi kereskedelmi utak is rajta vezettek keresztül, a Mezopotámia és a Balkán között ingázó karavánok mindegyike megállt itt, a Dardanellák stratégiai jelentőségű térségében, ahol a Földközi-tenger és a Fekete-tenger közötti kereskedelmi útvonalak találkoztak. Aki a Dardanellák térségét ellenőrizte, annak gazdag bevételi forrásai voltak.

A város VI-VII. régészeti rétegeit –1800-tól datálják. Ez az időszak a város fénykora volt, a 20 km^2-es lakott résszel rendelkező települést teljes egészében erődfal vette körül. A város e korszaka és kultúrája **–1250-ig** (–1094-ig) párhuzamos volt a mükénéi időszakkal és kultúrával. A Hisharlik dombon 2003-ban mágneses technológia felhasználásával feltérképezték az erőd alatti területet, s az egymásra halmozódott történeti rétegek közül a VII/a. sorszámúban, találtak egy mély árkot. Az itt talált leleteket a kései bronzkorra datálták. Egy esetleges csatára utaló nyílhegyeket is találtak ugyanitt, melyek idejét a –12. sz-ra teszik. Aztán Trója VII/b1. rétegéből természettudományos módszerrel azt állapították meg, hogy a város –1120 k. a tűz martaléka lett, s ezt követően a település anyagi kultúrája szegényesebbé vált a korábbiaknál (a mükénéi kultúránál), sőt úgy tűnik, Trója korábbi lakói –1100 után el is hagyták a várost. A mükénéi párhuzamokra alapozó vizsgálat eredményei szerint ezt a várost **–1300** és **–1250 között** (vagyis ugyancsak –1144 és –1094 között) pusztította el az a bizonyos nagy tűzvész. A Trója leégése következtében keletkezett leletek (mükénéi jellegű cserepek) korát így gond nélkül **–1260/1240** (tehát –1106/1086) körülinek tekintik, – mintha csak már ismerték volna, s el is fogadták volna jelen téziseimet.

A város újjáépült. Kik voltak az építők? Jó lenne pontosan tudni, hiszen talán azonosak voltak a nagy háború idejének várvédőivel, Odüsszeusz ellenfeleivel. Tudni véljük, hogy a trákok a trójaiak oldalán harcoltak, és hogy nagy hősüket, Hektort a Duna-delta egyik szigetén trák szokás szerint temették volna el. Tudni véljük egy hősének alapján, mely Homérosz előtt több száz évvel, a bronzkorban keletkezhetett, hogy az amazonok a háborúban ugyancsak Trója oldalán harcoltak. (Milétoszi Arktinosz írt egy romantikus történetet arról, hogyan ölte meg közelharcban Akhilleusz Penthesileát, az amazonok királynőjét. A győztes Akhilleusz, aki állítólag szkíta eredetű volt, levette ellenfele sisakját, hogy megnézze, ki volt ez a hős, aki vele szembe mert szállni. Akkor látta meg, hogy egy gyönyörű nő küzdött ellene. Annyira szépséges volt a legyőzött amazon, hogy a nagy hős azonnal beleszeretett.)

Maguk a trójaiak, egyes történészek szerint azok a kimmerek lehettek, akik a **–14. sz-tól** (tehát a –12/11. sz-tól), a Kaukázus felől Ny-i irányban terjeszkedtek, és Kis-Ázsia jelentős részét fennhatóságuk alá vonták. Valószínűleg ők uralták a létrejött trójai városállami szövetséget, vagy legalábbis egy részét, ahonnan Aeneas is származhatott. Van olyan álláspont is, mely szerint e kimmerek azonosak lehettek az albánok őseivel, akik királyi nemzetségneve lehetett az Albán. (Esetleg innen lenne eredeztethető a balkáni és a kaukázusi Albánia névazonossága.) Mindenesetre a **–13. sz. közepén** (ugyancsak a –12/11. sz. fordulója idején) Ílion nagy valószínűséggel azonos volt a hettita és asszír forrásokból ismert Taruisza várossal, amely egy nyugat-kisázsiai territórium (talán önálló fejedelemség), Vilusza (Iyalanda) fővárosa

volt. Lakói egyesek szerint épp azok a dardánok lettek volna, akik a Dardanellák szorosának névadóivá váltak, (vagy fordítva, a földrajzi név lett utóbb rájuk ragasztva?). A dardánokat a kádesi csata leírásaiban is megemlítették, ebből arra következtethetünk, hogy II. Ramszesz idején **–13. sz. első harmadában** (a –11. sz. utolsó harmadában) jelentős népként éltek ebben a térségben. A feltételezésnek ellentmond azonban, hogy ezek a dardánok a Trója ellenes koalíció egyik tagjaként is ismeretesek.

Nem igazán tudjuk tehát, kik voltak a lakói, de tény, hogy a városállamot a **–13. sz-tól** (–11. sz. közepétől) kezdve jó kereskedelmi kapcsolatok fűzték a hatalmának csúcspontján lévő Hettita Birodalomhoz. Néhány, Boghazköyben kiásott, hettita és akkád nyelvű agyagtáblából tudjuk, hogy a Hettita Birodalom uralkodói Trójában követséget is tartottak fenn.

Egy igen elterjedt nézet fogalmazódott meg a hettitákkal kapcsolatosan: Többen úgy vélték, az Orontes-folyónál lezajlott kádesi csata (a **–13. sz. első harmadában** (a –11. sz. utolsó harmadában) következtében meggyengült, szétesett volna a Hettita Birodalom. Ekkor sorra megalakultak volna az ún. újhettita kisállamok a Levante partvidékén, és úgymond ezen államalapítások sora „folytatódott volna” a kisázsiai Trója és Lüdia esetében is, s így hettiták lettek volna Trója urai és védői. Ez az álláspont azonban immár alapvetően tévesnek bizonyult, legfeljebb részigazságokat tartalmaz. Vizsgálódásunk szerint a kádesi csata tkp. a trójai háborúval párhuzamosan zajlott, s a Hettita Birodalom nem az Egyiptommal vívott győztes csatában, hanem csak azt követően, Asszíria nyomása alatt roppant meg. A Trója elleni támadás napjainkban valószínűnek tekintett, lexikonokban is szerepeltett időszaka (ókori kútfők közléseire alapozva) a **–1194** (azaz –1038), valamint a **–1184** (vagyis –1028) közötti tíz év. Más szerzők a „hagyományos” álláspontonon maradtak, s a **–13. sz. elejére-közepére** (tkp. ugyancsak a –11. sz. második/harmadik harmadára) helyezik (Hérodotoszt követve) az ostromot. A két (az egyiptomi és a görög) hadjárat közötti összefüggés nem egymásutániságban, hanem az esetleges hatalmi egyeztetésekben keresendő: Trója támadói kihasználták a Trója természetes szövetségesének számító Hettita Birodalom D-i végeit ért egyiptomi támadást, így teremtettek esélyt maguknak a győzelemre. Más nézőpontból: a trójai háború lekötötte a hettiták figyelmét és számottevő erőit, ezért érezhette Egyiptom elég erősnek magát a félelmetes hettita hadsereg megtámadására.

Az 1618-ban kinyomtatott Des Antiquitez D’Aniou c. mű szerint, melynek szerzője Jean Hiret Angeuin mester volt, aki Angers püspökének ajánlotta írását: „*Namnes fia, Rhemus volt a huszonharmadik galliai király a világ teremtésének 2753-dik, az özönvíz 1097-dik évében. Uralkodásának harmincadik évében Trója városa leromboltatott. Fiú örökös nélkül halt meg. Lányát összeházasította a líbiai Herkules leszármazottjának, Hektornak, a trójai hercegnek fiával, Francussal*”.

Ha tudjuk az özönvíz és a „világteremtés” pontos idejét, el is dönthetjük a trójai háború datálásának kérdését. A trójai háború valószínű kezdetétől (**–1194**, azaz –1038) visszaszámolva: **–2753–1038+30 = –3761.**

Tehát –3761-edik évi „teremtéssel” számolhatunk, s ez az időpont megegyezik a zsidók szerinti „Világteremtés” évvel, hiszen az nem más, mint maga a –3761-edik év. Még szebbnek mutatkozik a konstelláció, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a kutatók egy része következetesen egy évvel későbbi időpontot állapított meg a trójai háború kitörésére és a lezárására. Ezek pedig **–1193** (azaz –1037), illetve **–1183** (vagyis –1027) volnának. (Az utóbbi évszám, a **–1183** (tehát –1027) egyben egy olyan görög kronológiai rendszer kezdőpontja volt, melyben megjelölték az „olimpiai éra” bevezetésének az időpontját is.). Az előbbi kis számításunk most a következőképpen néz ki: **–2753–1037+30 = –3760.**

Ezzel egyben elvégeztük tanulmányunknak Az archaikus kronológiai rendszerek azonosítása c. fejezetében már ismertetett átszámítási kulcs ismételt ellenőrzését is.

Térjünk azonban vissza a háború eseményeihez. Nézzük, kik voltak a támadók. Trójáát Schliemann feltételezése szerint a mükénéiek dúlták volna fel, – ám ezt kezdettől sokan vitatták, mára teljesen elfeledkezhetünk erről a feltételezésről. A „tengeri népek" inváziója által érintett Egyiptom és Hatti forrásai alapján a tengeri népek első koalíciója a **–13. sz. közepe** (a –11. sz. eleje) körül jöhetett létre. Ennek népei: a sardana, a sekeles, a turusa, az akhaiwasa, a muskhi, a lukki, továbbá több líbiai törzs voltak. (A sardana (sardán) törzs Szardínia őslakójává és névadójává vált. A sekeles (sicul, sican) Szicília szigetén telepedett meg. A lukki elnevezésű törzs valószínűleg Lükia és/vagy Lükaónia névadója, a muskhi név pedig többek szerint nem más, mint a görögök által phrygésznek nevezett frígek neve. A turusa név bizonyos vélemények szerint összecseng az etruszkkal, vagy a görög tirrén elnevezéssel. A szigetlakó népek közül az akhájok különösen aktívak voltak, és minden olyan helyen igyekeztek megtelepedni, ahol a jónok és az aiolok még nem voltak jelen. Elhajóztak Kréta felé is, lerombolták Knósszoszt.)

Ugyanezen források szerint a második tengeri koalíció a **–12. sz. elején** (a –11. sz. második felében) jött létre. A korábban említett törzsek közül megtalálhatók voltak köztük az akhaiwasák (tehát az akhájok), a muskhik, a turusák és a sekelesek. Csatlakoztak még hozzájuk a denenek és a dardanák, valamint a paleszetek és a tjekerek. (A denenek (és a dardánok?) azonosíthatók a dórokkal, az akhájok rokonaival, akik a korábban megtelepedett görög törzseket majdnem mindenhol a szárazföld belseje felé szorították, s önálló államot is alapítottak az ezredforduló táján Kis-Ázsia DK-i csücskében, amit Danuna néven ismerünk, egy kicsiny, de agresszív államot, amely később fontos szerepet játszott Asszíria térhódításában.

A második tengeri koalíció első nagy győzelme éppen a trójai ostrom során született meg, s ebben bizonyára az akhájok és a dardánok játszották a főszerepet.

Az árják (irániak) terjeszkedése Indiában (a –11/10. sz. fordulójáig)

A történettudomány képviselői jelentős mértékben egyetértenek abban, hogy az „árják” (az ún. indoirániak) »–1800 k.« (**–1800 k.**, azaz –1544 k.) „leigázták” a dravidákat és elfoglalták az (előbbi megállapításaink szerint elnéptelenedőben levő) Indus-völgyet, kikövezve az utat a szanszkrit nyelvű, ill. tantrikus tanításokhoz. Mások az árják benyomulását és az Indus-völgy civilizációjának bukását –1500 k-i eseményként állítják be (feltehetőleg régészeti adatok alapján). A két megközelítés a mi koncepciónkban jól egyeztethető. Egyúttal az is világosan látható, hogy ezt az eseményt jóval megelőzte az Indus-völgy nagyvárosainak kiürítése.

Komolyabb háborúskodásnak egyáltalán nincs nyoma. Bizonyosra vehető, hogy a természeti okok, éghajlatváltozás, a vízrajzi viszonyok átalakulása mellett talán csak a jólétben élő népekre mindig és mindenütt jellemző, terjedőben levő dekadencia, esetleg születésszám-korlátozás, a szellemi életben bekövetkezett erjedés vezethetett a népességcseréhez. Utóbbi lehetőséggel kapcsolatban fontos megjegyeznünk: ismeretes, hogy az „árja hódítás”, az iráni vezető réteg térnyerésének időszaka alatt indult meg, s egyes adatok szerint **–1200-ig** (–1044-ig) tartott a hinduizmus legrégebbi szent könyveinek, a Védáknak az elkészítése, immár szanszkrit nyelven

(himnuszok és varázsigék gyűjteménye, melyeket a szertartások során énekelnek és mormolnak). A Védák keletkezésével, valamint az irániak néptömegeinek (a vezető réteg által kezdeményezett) beáramlásával párhuzamosan (–15/14. sz.) a dravida népesség jelentős része D-re (Közép- és D-Indiába) húzódott vissza.

Ám nézzük, milyen esemény történt eközben Mezopotámiában, ami összefüggésbe hozható még az Indus-völgyi civilizáció végnapjaival: Babilóniában **–1750 k.** (–1494) lezajlott a ki tudja már hányadik hatalomváltás, melynek eredményeként Mezopotámiában létrejött a „Kassu Birodalom”. Fennáll a lehetősége, hogy ezek a bizonyos (tisztázatlan eredetű) kassúk Indusvölgyi (szaka-dravida) kivándorlók voltak, akik **–1800**, azonban más interpretációk szerint „csak” **–1700** (egyaránt –1544) **után**, az ottani iráni (árja) térhódítás miatt (?) fordultak Nyfelé, majd fokozatosan ragadták magukhoz a hatalmat D-Mezopotámiában. Ilyen megközelítésben, tehát ha megengedjük magunknak a kassúk fent vázolt származtatását, még természetesebbnek látszik, hogy az árja hódítás zökkenőmentesen zajlott le a lényegében vezető réteg és jelentős katonai erő nélkül maradt Indus-völgyben.

Összegezve: A több ezer éves Indus-völgyi civilizáció természeti változások, a vezető réteg dekadenciája és Babilóniával kapcsolatos külpolitikai törekvései, valamint a tágabb térség egymással összefüggő népmozgásai következtében szűnt meg, hogy átadja helyét az indoiráni (szanszkrit) civilizációnak. A hanyatlás –1650 k. vált nyilvánvalóvá. Először (–1600-tól) a fokozódó vízhiány miatt a nagyvárosok jelentősége csökkent, és innen a vezető réteg kiköltözött, (a kassúk) feltehetőleg D-Babilóniába távoztak (–1550 k.), majd a civilizáció centruma (–1500 k.) átkerült a Gangesz völgyébe. Mivel a történelemben „légüres tér” hosszabb ideig nem létezik, ekkor az Indus-völgyben a hatalom, a térségbe (már –1750-től) beáramló irániak kezébe került, de uralmukat csak további 4-500 év elteltével voltak képesek kiterjeszteni egész ÉIndiára. S mivel az „irániak/árják” –15. sz-tól már nem voltak jelen tömegesen az Iránifennsíkon, ezért fokozatosan az ott (már a –18. sz. elején) feltűnt, a Turáni-alföld irányából (már a –21. sz. közepe óta) expandáló szakák kezébe ment át a hatalom. A szakák –14. sz. közepére már a mai Irán területének nagy részét uralták. A népességmozgás felgyorsult –1300 k., mikor az irániak indiai térhódítása már elérte a Gangesz-völgyet is. A rendelkezésre álló adatok szerint a Gangesz völgye csak –1000-től tekinthető maradéktalanul indoárják által ellenőrzött területnek. Így aztán feltehetőleg a –11/10. sz. fordulójától uralkodtak az indoárják az egész É-indiai térségben.

Az andronovói kultúrkör, a szkíta világ kibontakozása (a –01. évezred elejéig)

Mint már említettük, a –02/01. évezredben az Urál-környéki bronz- és vaskori kultúrák tanúsága szerint az Urál-hegység D-i fele Eurázsia egyik leggazdagabb tájéka volt, mivel bővelkedett hozzáférhető ásványi kincsekben. A hegység D-i előtere növénytermesztésre és állattenyésztésre is kiválóan alkalmas volt. Az andronovó kultúrából – ami csaknem az időszámítás kezdetéig fennállt –, kibontakozó állattenyésztő, fémműves és kereskedő műveltségek nyomai bőségesek az Urál és az Altáj között is. Megdöbbentő, hogy hordozóinak embertani vonásai, temetkezési szokásai erősen emlékeztetnek a **09.** (10/11.) **sz-i** (Árpád-)magyarokéira! Említést érdemel, hogy a magas óntartalmú bronzkészítményeik egyik fontos előállítási területe az öntőminta-leletek elhelyezkedése szerint a távoli Ob-Irtis vidékén volt, az ónt pedig ehhez az Altaj-hegységben bányászták.

(Megdöbbentőnek neveztem ugyan a szkíták Urál-Altáj területén feltáruló közösségében élt emberek és a két-három évezreddel későbbi Árpád-magyarok hasonlóságát, de az az igazság, hogy a legújabb kutatási eredmények fényében ez a hasonlóság teljesen érthetővé vált: Az Árpád-házi királyok és királynék csontjain végzett genetikai vizsgálatok eredményeként megtalálták a csak az Árpád-házra jellemző Y-kromoszóma DNS-ét. Megállapították továbbá, hogy a királyi dinasztia Baktria (É-Afganisztán, Irán) területén alakult ki –2500 k., s onnan (bizonyára nem egyenes vonalú vándorlással, hanem nagy területeken megfordulva, turáni és kaukázusi „őshaza" állomások közbejötte után) jutott a –01/01. sz-ban az Urál térségébe. Úgy vélem, az Országos Onkológiai Intézet és a göttingai egyetem tudósai annak a szabír közösséget vezető dinasztiának a DNS-ét azonosították, mely közösség az Urál és a Kaukázus térségében is nyomokat hagyott maga után, mielőtt a **09. sz. második** (11. sz. első) **felében** beköltözött a Kárpát-medencébe.)

A –19. sz-tól a –08. sz-ig a Ny-szibériai és kazahsztáni sztyeppén az andronovói és posztandronovói ősszkíta kultúrák legfontosabb antropológiai eleme a széles arcú proto-europid változat, (mely bőségesen kimutatható a **09/10.** (11.) **sz-i** magyaroknál is), jól elkülöníthető a térségtől Ny-ra virágzó alsó-volgai gödörsíros műveltség többségében mediterrán-europid (keskeny arcú, gracilis) szkíta populációjától. Az andronovói embertani típus a D-Urál környékén és a Kazak-sztyeppén a kora vaskori szauromaták/szarmaták meghatározó embertani összetevőjeként is értelmezhető, (miközben a szarmaták másik összetevője feltehetőleg ún. „iráni" típus lehetett).

A Kelet-Turán területén (Xinjiang/Szincsiang) talált múmiákat, több mint száz europid tetemet, akik a „proto-hunnak" is nevezett szkíta populációhoz tartoztak, –1850 k. temették el. Ezen a területen nem találtak korábbi (kőkorszaki) emberi maradványokat, tehát olyan őslakosbevándorlókról van szó, akik az andronovói kultúrkörhöz tartoztak. Aztán, a híres turfáni múmiák előkerülése után a régészek megfogalmazták azt a véleményt, miszerint azok az emberi maradványok, melyek az –1800 és –1200 közötti időből származnak, europid vonásúak, így minden további nélkül (?!) indoeurópainak tekinthetők. Tény, hogy Közép- és Belső-Ázsia területének javát, egészen a mai Mongólia középső részéig, ebben az időben fehér emberek népesítették be, akik azonban semmiképpen sem az indoeurópainak vagy iráninak elnevezett, nyelvészeti alapon feltételezett „ősnéphez" tartoztak, hanem hús-vér szkíták (vagy már hunok) voltak.

A –02. évezred derekán, a Fekete-tenger északi partja mentén húzódó sztyeppei sávban volt jelen az ún. Timber-síros régészeti kultúra a késő bronzkorban, amit az oroszok Szrubna-kultúra néven is megneveznek, s amely talán a kaukázusi majkopi kultúra egyik örököse lehetett. A műveltség kiterjedt Dnyeper-folyótól K-re elterülő térségre is, továbbá a Kaukázus

É-i részeire, valamint az Urál-hegység nyugati előterére. Kimutatták szoros kapcsolatát az andronovo kultúrával. A kultúra hordozói az európai szkíták és/vagy a szkíták egyik sajátos etnikuma, az őskimmerek voltak. Az eddigi feltárásokból kiderült, hogy nem legelőváltó nomádokról van szó, hanem e szkíta közösségek letelepedett életmódot folytattak, földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkoztak. Ennek a fejlett műveltségnek eddig több mint ezer lelőhelye ismeretes. A –15. sz-tól kezdve az (egészségre káros) arzénes bronz használata háttérbe szorult, előtérbe kerültek az ónötvözetek az Urál mindkét oldalán, továbbá a Közép-Ob vidékén is. Az uráli központok az ónban gazdag kazahsztáni és altáji műhelyekkel együtt a korszak legjelentősebb fémfeldolgozó övezetét képezték, s befolyásuk alatt tartották Kelet-Európa önszegény vidékeit is. A Kaukázus fémfeldolgozásának korábbi vezető szerepe elhalványult.

A Karakum-sivatag mélyén egy hatalmas városra bukkantak a régészek. A helyiek által Konurtapának nevezett helyről arany ezüst és bronz anyagú ékszerek kerültek elő. Az ősi települést a –02. évezred derekára helyezik, de számos kutató szerint a középkorban fontos szerepet játszó Merv város is ebből az ősi kultúrából táplálkozott. Ez az ősi kultúra fejlettségben felvehette volna a versenyt Asszíriával és Babilonnal. A Murgab-folyó völgyében Közép-Ázsia egyik legjelentősebb műveltségi központját hozták létre, mely kihasználta a nagy kereskedelmi utakon folyó árucserében rejlő lehetőségeket. Bizonyosan szoros kapcsolatban volt az andronovói (turáni) kultúrkör környező népcsoportjaival. (A görögök által Margianának nevezett helyen háromszáz település nyomait találták már meg.) A régészeti leletek alapján bizonyos, hogy a város élénk kapcsolatban állt más közép-ázsiai városokkal, továbbá a mai Észak-Afganisztánban lévő településekkel, valamint a mai Irán területén levőkkel is. A paloták és a templomok 25 hektárt foglaltak el. A tágas városban az épületeket vályogtéglákból emelték. A központban állt az uralkodó városa, tágas udvarokkal és szobákkal. Néhány helyiség vallási szertartásoknak adott helyet. A városban már fejlett csatornahálózat működött, mely friss vízzel látta el a lakosságot és a kézműves telepet. Margus lakói kiváló mesteremberek voltak, a fazekasok nagyon magas hőmérsékleten égették ki művészien megformázott termékeiket, de értettek a bronzöntéshez is. A fém alapanyagokból nemcsak fegyvereket és háztartási eszközöket, hanem ékszereket is készítettek. A mozaikábrázolások azt bizonyítják, hogy ez a mesterség KözépÁzsiában alakulhatott ki. A képeken sokszor találkozunk kétpúpú tevével, ami itt a legfontosabb teherszállító állat volt. A régészek egy hatalmas, 10 hektáron szétterülő nekropoliszra is rátaláltak. Az előkelő sírok közül hármat tártak fel és ott különleges kultusz nyomára leltek. Az elhunytaknak lovat áldoztak. Erre való tekintettel a régészek Margus műveltségét a masszagéták kultuszaival kapcsolják össze. Írásos források híján nehéz megállapítani, hogy a várost kik lakhatták. Mindenesetre, amikor a térségről már említést tettek az írásos források, akkor a különféle neveken szereplő szaka, szkíta törzsek lakták a vidéket.

Mongóliától Közép-Ázsián át a Kaukázusig, Ukrajnától egészen az Elba-folyóig sok száz olyan szkíta emléket tártak fel a régészek, melyek a –02. évezred műveltségéről tanúskodnak. A szkíták legalább hatszáz olyan szakrális helyet hagytak maguk után, melyet a nemzetközi szakirodalom a köveken ábrázolt szárnyaló állatok után szarvasos köveknek nevez. Orosz régészek szerint a szaján-altáj népekhez tartozott az a törzsszövetség, amely kifaragta és felállította ezeket a tömböket. A szarvasos kövek a Karaszuk műveltség jellegzetességeivel mutatnak rokon vonásokat. (A Karaszuk az andronovói kulturális egység egy jelentős szakasza, vagy inkább leágazása volt –1500 és –800 között.) A magas oszlopok nyilvánvalóan embert vagy valamilyen emberfeletti lényt jelképeznek, így korai bálványoknak tekinthetők. Néhány emlékműnél valóban láthatunk emberfejet és férfiak által használt eszközöket, elképzelhető, hogy sok oszlop tényleg emberi alakot formáz meg. A felállított emlékművek különböző méretűek és formájúak, de mindegyiken felfelé, a Nap felé futó szarvasokat ábrázoltak, és míg egyes kövek alig fél méteresek, addig vannak 5 métert meghaladóak is.

A –02. évezred második felében az andronovói kultúra a Szir-darja vidékétől, a Turáni-alföldtől, É-on Szibériáig, ÉK-en az Altáj-hegységig, sőt a Bajkál-tó mellékéig terjeszkedett. Magában foglalta a Minuszinszki-medencét is (a Jenyiszej középső folyásánál), tehát mélyen Szibériába ékelődött. Sokan úgy vélik, hozzá tartozhattak a „felbomlóban levő ugor népközösség" népei, tehát a vogulok és osztjákok is, legalábbis az andronovóiak közvetlen kapcsolatban állhattak velük.

Oralszk város (Nyugat-Kazahsztán) közelében, a várostól 12 kilométerre, Zsajk mellett egy nőt magzati helyzetben temettek el, fejét Ny-ra fordították. A temetkezést a –14. sz-ra datálták. Ez a lelet is a hatalmas kiterjedésű andronovói kultúrkörbe tartozik.

A Dnyeper-folyó menti Dnyepropetrovszk régióban sok szkíta kincset találtak a régészek, egyebek mellett egy olyan különleges sírt fedeztek fel, melyet a szkíták hagytak hátra valamikor a –14/12. sz-ban. A sír mellett egy hatalmas gránit sziklatömb is előkerült, mely áldozati kő lehetett. A négy méter magas oszlop tetejére emberi fejet vésték, nagyon hasonlatosan a mongóliai szarvasos kövekre, vagy éppen a kaukázusi bronzkori bálványokra. A régészek arra a megállapításra jutottak, hogy ez a hely ősi szentély volt, ahol a szkíták rendszeresen áldozatokat mutattak be. A sírban nyugvó férfit a közösség szellemi vezetőjének vélik, akinek a sírját színes kövekkel jelölték meg, amelyeket kígyó formájúban raktak ki. Elképzelhető, hogy a sztyeppei sárkány-kultuszt általánosságban ilyen folyóvölgyekben gyakorolták. (Említésre érdemes, hogy Dnyepropetrovszk történeti múzeumában található a világ egyik legnagyobb kőbálvány gyűjteménye.)

Hérodotosznak a szkítáktól szerzett értesülése szerint a masszagéták **–1550 k.** (–1294 k.) mozdították ki őshazájukból (feltehetőleg a mai kirgiz pusztaságról) a (jóval később) a Feketetenger K-i partvidékére költözött szkíták ominózus csoportját. A témát ugyancsak feldolgozó Prokonnesosi Aristeas (**–675**, azaz –423 **k.**) Arimaszpea c. hőskölteménye szerint mégsem a masszagéták, hanem K-i szomszédaik, az isszedonok foglalták el e szkíták földjét. Mindenesetre ekkor ezek a szkíták feltehetőleg a Volga, Jajk és a Kaszpi-tenger közötti síkságra kerülhettek. (Hérodotosz adatközlői emlékeztek az Arexesz-folyón való átkelésükre, valamint beszámoltak arról, hogy **–07. sz-ban**, tehát az –05/04. sz. fordulóján a kimmerek földjét – a Feketetenger medencéjének É-i felét – szállták meg.)

A –13. sz. és a **–07.** (–05/04.) **sz.** közötti időben javában virágzott a sztyeppei nagyállattartás gazdasági-kulturális típusa az eurázsiai sztyeppén. Ekkoriban elkezdődött egy másik folyamat is az eurázsiai sztyeppe-övezet középső részén, tehát a „szarmatának" tekintett vidéken, vagy annak szomszédságában, a Kaszpi-tenger É-i térségében, középpontjában az Alsó-Volga, a Mugodzsári-dombság és az Aral-tó közötti arid régióval, – tehát a magyarság etnogenezisének legfontosabb színterén. Ezer év alatt, a **–02. sz-ig** (az időszámítás kezdetére) itt nyerte el végső formáját (a Közép-Európában a 09/11. sz-ban megjelent magyar néprészekre is jellemző) széles arcú, andronovói-europid antropológiai típus.

A szarmatákat általában kaukázusi jellegű népeknek tartják, de kétségtelenül ők azok, akikre talán az „iráni" (nem turáni) származtatás is megállná a helyét, közép-ázsiai megjelenésüket a kutatók a vaskorra (–1200 és –900 közé) helyezik. (Ez a terminológia, vagyis a „kaukázusi jelleg" pontosan olyan sematikus, tendenciózus elnevezés az antropológusnál, mint az „iráni" a nyelvészek körében.) Valójában szarmatákon a szerteágazó, részben kaukázusi gyökerű szkíta kultúra népeinek (műveltségeinek) egy részét kell értenünk, akik az ókor hosszabb időszakában uralmuk alatt tartották a hatalmas eurázsiai sztyeppe jelentős részeit. (A szarmaták az ókorban benépesítették a mai Kazahsztán Ny-i területeinek egy részét, majd amikor túlnépesedtek, onnan Európa felé vették az útjukat. Csak egy részük hagyta el a szülőföldet, sokan a D-kazak részeken maradtak.)

A Cserkaszkul régészeti műveltség –1150 után, feltételezések szerint erőteljes klímaromlás miatt, a lomboserdő-sávhoz kapcsolódó ligetes sztyeppéről (a Cserkasz-tótól) elmozdult a Kazak-sztyeppe irányában. Egyes kutatók szerint, akik az ősmagyarság egyik komponensét azonosítják a Cserkaszkul műveltség hordozóival, az ősmagyarok hagyták el korábbi szállásterületüket, a lomboserdő-sávot és ligetes sztyeppét, majd új szállásaikkal beékelődtek a füves sztyeppe övezetébe. Ez a térség klasszikus sztyeppei régió, az eurázsiai sztyeppe központi, kulcsfontosságú, stratégiai jelentőségű területe. Elképzelhetetlen, hogy itt ne egy magas szervezettségű hatalom központja helyezkedett volna el. (A Cserkaszkul kultúra hordozóit általában ugoroknak tekintik, holott sokkal indokoltabban felvethető a szabírokkal való azonosságuk, vagy közeli rokonságuk kérdése. A Cserkaszkul-lakosság letelepedett életmódú, összetett gazdálkodást folytató, de elsősorban állattartó nép volt, melynek műveltsége a –02. évezred elejétől ismeretes, és bizonyos, hogy nem volt kitéve a K-európai gödörsíros kultúra befolyásának.)

D-Szibéria és É-Kína embertani arculatát a –01. évezred első feléig ugyancsak a szkíta vagy „proto-hun" embertípus sajátosságai határozták meg. Az Afaneszjovó-, majd az andronovói kultúrkör hordozói voltak a Jenyiszej- és az Altáj-vidék, valamint É-Kína lakói, akik az ősi europid típusok legtávolabbi (keleti) közösségeinek génjeit hordozták. Az andronovói kultúra a –02. évezred végéig a mai Kína területének Ny-i részére is nagy hatást gyakorolt. Ez a hatalmas kiterjedésű, az egész közép-ázsiai térség arculatát évszázadokig meghatározó műveltség Közép-Ázsián keresztül elérte az Altaj-hegységet és a Tarim-medencét, Belső-Ázsiát. Dzsungáriára vonatkozóan eddig legalább tizenkét nagy bronzkori lelőhelyet tártak fel és dolgoztak fel.

Az emberek hajlamosak arra gondolni, hogy Európában a legtöbb helyre a görögök vitték el a civilizációt. A régészeti ásatásoknak köszönhetően azonban kiderült, hogy a Fekete-tenger K-i partvidékét nem a görögök fejlesztették, ott mégis egy fejlett, önálló civilizáció alakult ki, amelyre a sztyeppei lovas népek már a bronzkortól nagy befolyást gyakoroltak. A Kaukázus Ny-i nyúlványánál, a Fekete-tenger K-i partvidékén, a –02. évezred végétől kimutatható a fejlett városi kultúra. Szinte tökélyre fejlesztették a fémmegmunkálás művészetét, és termékeik messzi földön megtalálhatók. Valószínűleg, pontosan ezért figyeltek fel rájuk a görögök, akik a –01. évezred első felében elhatározták e terület gyarmatosítását.

Mítosz és valóság keveredik az amazonok ókori történetében is. Származását tekintve a Feketetenger körüli kimmer-szkíta-hettita világ valamelyik népcsoportja lehetett ez a harcos asszonyairól ismert közösség, mely nemcsak a mai Ukrajna területének egy részét, hanem a mai Törökország É-i részét is birtokolta, országát Pontosznak nevezték az antik források.

Az ezredforduló tájékán, a bronzkor és a vaskor határán, a gazdaság meghatározó ágazata már a sztyeppei nagyállattartás volt Ny-Szibéria D-i peremén is. Mindenütt a sztyeppén széleskörűen alkalmazni kezdték a vasat, katonai téren csaknem kizárólagos szerepet kapott a lovasság, lényegében megszűnt a harci szekerek használata. Ekkoriban a mai Tagiszken és Ujgarak tartományok területén gazdag mauzóleumokba temetkeztek, a holtakat agyagedényekkel, ékszerekkel, gyöngyökkel, jellegzetes szkíta stílusú állatfigurákkal együtt helyezték nyugalomba. A –09. sz-ban aztán robbanásszerű változás zajlott le a háziasított lovakkal kapcsolatban, mindenütt a sztyeppén elterjedt a lovasnomádok kultúrája, – fejedelmi sírjaikba esetenként több tucat lovat is eltemettek. Más álláspont szerint ez a szkíta forradalom nem a –09. sz-tól ment végbe, hanem „már" a **–12. sz. közepén** (vagyis ugyancsak a –09. sz-ban) elkezdődött. A lovasnomád szkíták életmódja a –09. sz-ban az Altáj környezetében is meghatározóvá vált.

Az időközben bekövetkezett klímaromlás a –09. sz. elején érte el a csúcspontját, talán ezzel magyarázható, hogy a szkíták csaknem mindenütt felhagytak a sokrétű gazdálkodással, mindenek előtt a korábban mindenütt elterjedt földműveléssel, és teljesen áttértek a lovas

életmóddal kombinált állattartásra. Így például az Elbrusz-hegység lábánál, a Kubán-folyó és Kiszlovodszk város közötti ősi településen (a –17. sz-tól) élt egy közösség, mely jól kihasználta a természeti adottságokat és az állattartás mellett földműveléssel is foglalkozott, de a –09. században „értehetetlen módon" elhagyta állandó jellegű települését (mely kb. 25 ezer főnek adhatott otthont), felhagyott a földműveléssel. A kutatók a természeti környezet változásában látják ennek az okát. Ugyanakkor a korai vaskorban (–650-ig) Közép-Ázsia hegyvidéki, Debbi, csapadékosabb vagy öntözhető területein ellentétes irányú változás történt, az ott eredetileg főként állattenyésztéssel foglalkozó népek áttértek a földművelésre, s területükön kialakultak az ókori közép-ázsiai államok, Szogdiána, Margiána, Baktria, Csács, Uszrusana és

Fergána. Az Aveszta értelmezése szerint a szakák zordabb klímájú országa (a Jaxartesz mentén) képezte a nomád állattenyésztők és a letelepedett fölművelők közötti határterületet. Összességében ezek a változások hatalmas, földrésznyi területen tervezettnek, összehangoltnak tűnnek. A lovas népek immár szavatolni tudták a gyors árucserét. Mindent ott termeltek, ahol az klimatikus szempontból a legelőnyösebb volt, s a szkíta világrendszeren belül rendszeresen kicserélhették termékeiket az egymással együttműködő közösségek.

A –09/08. sz. a sztyeppén a műveltség vonatkozásában is bizonyára korszakalkotó jelentőségű volt. A szkíta közösségek ekkor már bizonyosan rendelkeztek írással. Ennek formája a rovás volt. A –08. sz-ig követhető vissza az ősi magyar-székely rovásírás fejlődése, ami egészen az újkorig (vagy még tovább, napjainkig) tartott. (A 21 alapjeléből 13 semmit sem változott 2800 év alatt, – Kiszeli István magyar nyelven el tudta olvasni a 2800 éves belső-ázsiai feliratokat.) A türknek (ótöröknek) elnevezett, valójában szkíta-hun gyökerű írásrendszer a –08/07. sz-ban bontakozott ki.

Ebben az időszakban (–900 után) a szarmaták Közép-Ázsia Ny-i feléből még inkább Ny-ra húzódtak, megtelepedtek a Kaukázus előterében és a hegyekben is, egyes vélemények szerint ezzel visszatértek korábbi (–12. sz. előtti) szállásterületükre is, ahonnan később (a **–03/02. sztól**, vagyis az időszámítás kezdetétől) K-Európába kerültek.

Kánaán a hadak útján (a –10. sz. végéig)

A késő-bronzkor időszaka a Közel-Keleten a **–16. sz. második felével** (a –13. sz. első felével) kezdődött, és az egyes állami formációk egymás elleni harca jellemezte. Olyan regionális egyensúly alakult ki, melyben a térség kereskedelmi és a politikai centruma áttevődött FelsőMezopotámia, Szíria és Anatólia területére. A Földközi-tenger mellékén a főbb hatalmak: Egyiptom (az Újbirodalom) és Hatti (Hettita Birodalom), továbbá Mitanni, majd a helyébe lépő Asszíria voltak, ezek az államok a kisebb hatalmakat függő helyzetbe hozták.

I. Thotmész fáraó (az első király, akit fáraónak neveztek) **–1525-ben** (–1269) lépett trónra, ÉKi hódításba kezdett, s egészen az Eufráteszig elhatolt. Feltehetőleg a hettiták és a hükszoszok (kánaániak) hatalmának gyengítése, felmorzsolása, valamint az egyiptomi alapítású, de vazallus helyzetükből felszabadult gazdag föníciai városállamok visszaszerzése volt a legfőbb célja. Seregével megostromolta és elfoglalta a Földközi-tenger és az Eufrátesz nagy kanyarja közt lévő erősségeket, igyekezett uralma alá hajtani a környező területeket is. Ő és utódai tizenhét hódító hadjáratot vezettek (**–1447-ig**, azaz –1191-ig), és az Eufrátesz vonalát jelölték ki Egyiptom határául.

Eközben az Asszír Középbirodalom és a Hettita Középbirodalom a **–14. sz. közepére** (vagyis a –13/12. sz. fordulójára) konkurens nagyhatalommá nőtte ki magát. A két birodalom **–1318ra** (–1162) meghódította É- és Közép-Mezopotámia egyik, illetve másik felét, s ezeket támaszpontnak használva további területek (elsősorban az ellenséges hódítási területek) megszerzésére törekedtek. Elhúzódó harcaik miatt az érintett népeknek a pusztulás és a nélkülözés, egyre nagyobb szenvedés sorsa jutott osztályrészül. Természetesen legtovább a gazdagabb népek, mindenek előtt a föníciai és kánaáni városállamok lakosai voltak képesek elkerülni ezt a sorsot.

Fönícia jóléte támaszkodott szilárdabb alapokra, hiszen a szélrózsa minden irányában folytatott távolsági kereskedelem hasznai leginkább náluk csapódtak le. Viszonylag hamar, a hettita Suppiluliumas idejében, a **–14. sz. közepén** (a –13/12. sz. fordulója idején), észlelve a hatalmi viszonyok átrendeződését, a városok egy része ismét kivonta magát Egyiptom hatalma alól, és Hatti függőségébe került. A hettiták hatalmuk csúcsán voltak, **–1360** (–1204) **k.** Asszíria ellen viselt hadjáratuk elért Vassukani, Niszibisz és Harran vidékéig.

Kánaán gazdagsága sokkal érzékenyebb, sérülékenyebb volt, uralkodóinak és lakóinak nem volt sok évszázados tapasztalata a kereskedelemben, a pragmatikus politizálásban és a kifinomult diplomáciában, talán az államukra jellemző, igen fejlett szakralitás bűvkörében élve idegenkedtek is mindettől a „világi” tudástól, ráadásul sokkal közelebb is voltak a fenyegető Egyiptomhoz. Főként a hükszoszoktól megörökölt haditechnika és a múltban felhalmozott kincsek képezték azt a potenciált, ami rendelkezésükre állt az őket érő csapások kivédésére. (Állítólag a hükszoszok Egyiptomból történt távozásukkor, az ország új uralkodó köreivel kötött szerződés értelmében mérhetetlen mennyiségű kincset vihettek magukkal.) III. Thotmesz fáraó seregei a **–1470** (–1214) **k.** Megiddónál legyőzték a kánaáni hercegek egyesített seregét, majd elfoglalták Szíria területének D-i részeit is, a Földközi-tenger ottani partvidékét. Ezek a hadmozdulatok feltehetőleg összefüggésben álltak azzal a fejleménnyel, hogy a **–14. sz. második felére** (a –12. sz. első felére) a Hettita Birodalom (Amurru vazallussá tételével) befolyása alá vonta Fönícia nagy részét, s esetleg még Kánaán É-i városait is.

Az egyiptomiak **–1475** (–1201) **k.** Gáza és Jaffa területén egyiptomi helyőrségeket hagytak, megszállták Megiddó igencsak gazdag városát, seregük egy része pedig továbbvonult Mitanni felé. (Kérdés: vajon a béke érdekében a kánaáni hercegeknek át kellett-e engedniük kincseik jelentős részét a nagy erőkkel e térségben tartózkodó egyiptomi csapatok ellátása céljából?) Kánaán a **–14/13. sz-ban** (a –12. sz. folyamán) még őrizte viszonylagos önállósága

gyümölcseit. Kultúrája, civilizációja kiteljesedett, Egyiptommal való kapcsolatai normalizálódtak, mindkét fél megelégedett azzal, hogy csak egy viszonylag laza egyiptomi fennhatóság érvényesült. Az egyiptomi fennhatóság Kánaán területén (legalábbis elvben) a **–13. sz. második feléig** (a –10. sz. első feléig) fennállt. Más interpretáció szerint Egyiptom **–1130-ig** (–974) birtokolta Levante területét és városállamait. A viszonyok némi módosuláshoz vezetett azonban a tágabb térségben a **–14. sz-ra** (a –12. sz. közepétől), a közbiztonság terén elkezdődött súlyos, egyre mélyülő válság, aminek okát az ún. „tengeri népek" akcióinak tulajdoníthatjuk. Egyiptom fokozta jelenlétét Kánaánban, csapatai a **–13. sz-ban** (a –12/11. sz. fordulója körül) az ország nagy részét megszállták, nyilván összefüggésben azzal, hogy Jeruzsálem királya, Abdi-Hepa a **–14. sz. közepén** (tehát a –12/11. sz. fordulóján) segítségért esedezett urához, a reformista Ehnaton (IV. Amenhotep) fáraóhoz a környező királyságok seregei és a rablóbandák ellen. A fáraó levéltárában elhelyezett levél a Jeruzsálemből keltezett első ismert szavakat tartalmazza. – Egyébként Abdi-Hepa Jeruzsálem erődítményét Beit Shulmani néven nevezte meg (Jólét Háza).

Egyiptom persze nemcsak a rablóbandák miatt állomásoztatta seregét Kánaánban. Az egyiptomi jelenlét fő célja a hettiták növekvő hatalmának megállítása lehetett.

A megszállt Kánaánban a jelek szerint pezsgő szellemi élet bontakozott ki. Egyes vélemények szerint a **–13. sz-ban** (a –12/11. sz-ban) már virágzott Kánaán területén az ún. „kánaáni orális költészet", – melynek emlékei később csaknem nyomtalanul elvesztek. (Az írásos munkák egyegy rövidebb „idézetet" őriztek meg belőlük, mint például Lámekh énekét vagy Mirjam énekét.) Szintén archaikus szövegemléknek tekintik a híres Kut-dalt (Num 21:18), ami egy szómetrikát alkalmazó verselési forma emléke. A verseket talán énekkel, hangszeres kísérettel adhatták elő, s ezek az énekek talán győzelmi dalok kartáncához kapcsolódhattak.

A rövid ideig tartó egyiptomi vallási forradalom, (melyet aztán **–1321-től** (–1065) kemény ellenforradalmi időszak követett) bizonyára a kánaániak szája íze szerint való volt. (IV. Amenhotep (=Amon a teljességben), vagyis Ehnaton (=hasznos Aton) misztikus beállítottságú fiatalember volt, aki a Napisten mitológiai képviselőihez, különböző aspektusaihoz vonzódott, elsősorban Ré-Horahtihoz és Atonhoz, – tevékenységét intenzív formában megélt misztikus tapasztalatok vezérelték. Az általa és követői által gyakorolt rítusok sokkal egyszerűbbek voltak az elődjei által vezetettekhez képest, kifejezetten humanizálta és deszakralizálta saját szerepét. Egyes egyiptológusok szerint a fáraó vallási forradalmát egyfajta monoteizmus meghirdetéseként foghatjuk fel, ennél is radikálisabb álláspont szerint Egyiptom hükszosz kori vagy még régebbi vallási tendenciáihoz nyúlhatott vissza, esetleg Kánaánból „importált" nézeteket, és az ott már gyakorolt istentiszteleti módozatokat adaptálta volna.)

Egyes interpretációk szerint a **–13. sz. folyamán** (a –12/11. sz-ban) Jeruzsálem területén egy „jebúszi" nevű (jebuzeus, jebuzita) népcsoport telepedett meg. Más munkák szerint **a –13/12. sz. fordulója körül** (a –11. sz. közepén) telepedtek meg a jeruzsálemi Sion-hegyen azok a jebuzeusok, akik legfőbb istenüknek, Baálnak a kultuszát ápolták, (maradékaik még Ezdrás korában, **–398** (–142) **k.** is a kánaáni területeken éltek). A jebuzeusok nagy valószínűség szerint a három nagyhatalom között dúló évszázados háborúskodásnak a mai Szíria és/vagy Irak területéről érkező menekültjei lehettek. Túl nagy fantáziával megáldott szakemberek szerint hozzájuk volna köthető az ún. „ó-izraeli irodalom" megjelenése a **–13. sz. végétől** (a –11. sz. közepétől), amit mások egyenesen ó-héber irodalomnak neveznek. (Természetesen Izrael államiságáról Kánaán fennállása idején még egyáltalán nem lehetett szó. Megjegyzendő, hogy Manéthón, a **–04.** (–02/01.) **sz-ban** tevékenykedő egyiptomi pap szerint a héberek (habiru) neve eredetileg az Egyiptom területére aszály és éhínség elől bemenekült (többnyire arábiai, vagy inkább afrikai) törzsek általános elnevezése volt, – függetlenül azok szemita, hamita, netán jáfetita mivoltától –, nem valószínű, hogy Baálnak hódoltak volna. Megjegyzendő továbbá, hogy többen a feltételezett, de csak az utókor fantáziájában létező „ó-izraeli irodalom"

fennmaradt töredékének tekintik a kánaáni területre érkezett héber és zsidó törzsek honfoglalásáról szóló „Jahve harcainak könyvét”, ami tkp. egy jóval későbbi kompiláció földrajzi katalógusa, és bizonyára aktuális politikai szempontok szerint a **–12/11.** (–09.) **sz.** mozgalmas történelmét igyekezett értelmezni.)

A Roger és Messod Sabbah francia egyiptológus testvérek szerint is: **–1300-ig** (–1044-ig) a zsidók (valójában a héberek) sohasem jártak Egyiptomban, így értelemszerűen Mózes sem vezethette ki őket onnét. Azok ugyanis, akik kivonultak, helyesebben: akiket száműztek, valójában a IV. Amenhotep, magát utóbb Ehnatonnak nevező fáraó által bevezetett és fia által is követett Aton–napistentisztelet követői, azaz az első egyistenhívő szekta tagjai, a reformer fáraó által épített új főváros, Ahet-Aton lakói voltak. Ekkoriban az „Amon-pap” fáraó ki akarta űzni az Ehnaton „Aton-pap” fáraó száműzött híveiből és az őket befogadó törzsek szövetségéből álló yahudokat (vagyis a hébereket, – nem pedig Jahve sémita híveit) a Sínai-félszigetről. (A yahudok istenük megnevezésére az Adonáj (Istenem) kifejezést használták, melyben az Adon szó jelentése – Cezar Lacrone szerint is – azonos az Aton szó jelentésével. Egyébként babilóniai források **–850** (–594) **k.** nevezték először hébereknek a yahudokat. Nem lehetetlen azonban, hogy ekkor már az Arábiából származó zsidókat is közéjük értették.)

A külső (egyiptomi) eredetű veszély kovácsolta aztán össze a yahudokat és az egyesek szerint részben nomád, mások szerint maradéktalanul városállamokban élő, turáni vagy sumer eredetűnek gyanítható kánaáni őslakosságot, továbbá a hamarosan érkező újabb telepeseket, Ábrahám népét, tehát az izraelieket. Ez azonban már **–1250** (–994) **k.** történhetett.

(Megjegyezzük, hogy Egyiptomban még sokáig vetekedett egymással a két rivális vallási irányzat. Csak **–1100** (–844) **k.** lett fáraó Egyiptomban az a harcias szellemű egyházi vezető, Herihór (Horemheb), aki megpróbálta véglegesen eltüntetni Egyiptomból az Aton-vallás maradványait. Nem biztos, hogy ez maradéktalanul sikerült neki.)

Az Egyiptomtól függő Kánaán viszonylagos önállósága a **–14. sz. végén** (a –11. sz. első felében) helyreállt. Kánaán tehát bevándorlókat fogadott. Az izraeli törzsek (azaz Ábrahám népe) a **–13/12. sz. fordulójára** (a –11. sz. közepére) letelepedhettek Kánaán több olyan részében, amelyek legeltetésre alkalmasak voltak. Bizonyosra vehető, hogy e területen, a hadak vonulási útján a hosszas háborúskodás miatt megfogyatkozott őslakosság és állatállomány pótlása mind Kánaánnak, mind Egyiptomnak érdekében állhatott.

A **–14/13. sz-ban** (a 11. sz-ban) élhetett az a Melkisédek, az „Igazság Királya”, akit Mózes könyve Sálem/Jeruzsálem papkirályaként nevezett meg, tehát Kánaán szakrális uralkodója volt, aki ünnepélyesen fogadta a Kánaánba É-felől, talán a térképről végleg letörölt Mitanni területéről érkező Ábrahámot és családját: „*Melkisédek pedig Sálem királya, kenyeret és bort hoza. Ő pedig a Magasságos* [Éli] *Istennek papja volt. És megáldotta őt és monda: Áldott legyen Ábrahám a Magasságos Istentől, ég és föld teremtőjétől*” – Móz 1.14.18-19. „*Ábrahám pedig tizedet is adott neki mindenből.*” – Zsid. 7.2. Kérdés: Ábrahám népe hogy viszonyult a jebuzeusok népéhez, (ha két különböző népről van szó), továbbá: Baál isten és Éli isten képzete között mekkora lehetett az átfedés ebben az időben?

A belviszály a **–14/13. sz. fordulóján** (a –11. sz. közepén), ami a már említett vallási forradalomban és ellenforradalomban nyilvánult meg, alaposan meggyengítette Egyiptomot. Az ezzel összefüggésben elmélyülő válság persze külső okokkal is magyarázható, de nem csak a hettiták elleni kimerítő harcokkal, hanem a tengeri és szárazföldi haramia-bandák térnyerésével, az államhatalom gazdasági és erkölcsi alapjainak az általánosan terjedő köznapi erőszak révén bekövetkezett gyengülésével is összefüggött.

A **–13/12. sz. fordulója** (a –11. sz. közepe) más téren is komoly változásokat hozott. Fönícia államszövetsége teljesen kivonta magát a nagyhatalmak fennhatósága alól, s talán Ugarittal az élen kiterjesztette uralmát a mai Szíria területének egy részére, de a tengerentúlon

is terjeszkedett, így például a mai Tunézia és Líbia partvidékén hozott létre gyarmatokat (Leptisz, Tripoli, Szabráta). Alighanem Egyiptom válsága teremtette meg mindehhez a lehetőséget, de kifejezetten a kalózok és rablóbandák minden korábbinál nagyobb mértékű megerősödése, szaporodása kényszerítette a kereskedőállamokat ezekre a lépésekre.

A kánaáni (de ó-izraelinek vagy ó-hébernek nevezett) irodalom első biztosnak mondott, mégpedig a **–12. sz. első felére** (a 11. sz. második felére) datált emlékének tekintik Bileám jóslatai közül az első hármat (Num. 23-24) és a zsoltárok legkorábbi szövegeit. Minden bizonnyal ekkor kezdődött meg Kánaán nem egyiptomi jellegű történeti és a mitológiai hagyományainak a kibontakozása is, hiszen a mezopotámiai kultúra elemei kerültek be a kánaáni hagyományok közé. A „kánaáni típusú" verselés a **–12. sz. közepére** (a –11/10. sz. fordulójára) jelent meg, erre az ismétlések sajátos rendszere volt jellemző. Azok a költői emlékek, amelyek ebből az időszakból fennmaradtak, ugyanolyan szó- és csoportismétléseket tartalmaztak, mint amilyenek az ugariti irodalomból, vagy az egyiptomi Tell Amarnában, az ott a **–14. sz-tól** (a –12/11. sz. fordulójától) őrzött kánaáni levelekből váltak ismertté. Egy archaikus szövegemlék: Mirjam éneke ekkor bővülhetett hosszabb költeménnyé (Ex. 15:1-18). Egyiptom újabb hódításokban kereste a válság leküzdésének lehetőségét. Valamikor a **–13. sz. első harmadában** (a –11. sz. utolsó harmadában) zajlott le a kádesi csata, az akkori világ legnagyobb harciszekér-ütközete a mai Szíria területén, az Orontész-folyó partja mentén II. Ramszesz és a hettita II. Muvatallis király között. Az ütközetet mindkét fél győztes csatának állította be. Nyilvánvaló azonban, hogy Egyiptomban alaposan „megszépítették" a csata emlékét. A hettiták 2500 nehéz harci kocsija megbontotta, szétverte ugyanis az egyiptomi szekéralakulatokat. A csatát követő békekötés eredményeként Kádes környéke más szíriai területekkel együtt hettita uralom alatt maradt, az egyiptomiak pedig kénytelenek voltak elhagyni Szíria területét. (Megjegyzendő, hogy ezzel párhuzamosan egy másik hatalmas hadi vállalkozás is zajlott, mégpedig Trója elpusztítása, ami **a –12. sz. első harmadában**, vagyis a –11. sz. utolsó harmadában, más álláspont szerint **a –13. sz. első harmadában**, tehát ugyanúgy a –11. sz. utolsó harmadában következett be. Ennek részleteivel is foglalkoztunk korábban.)

A (feltehetőleg az Égei-tenger felől, talán a trójai háborúval összefüggésben érkező) filiszteusok **–1184** (–1028) **után**, bizonyára egyiptomi ösztönzésre megjelentek Kánaánban, hogy aztán **–12. sz. folyamán** (a –11/10. sz-ban) megtelepedjenek ott. A történelmi munkák ekkortól kezdik Philisteia néven nevezni az általuk lakott levantei és kánaáni területeket. A Filiszteusok földjén később öt jelentős város vált ismeretessé: Asdod, Askelon, Ekron, Gát és Gáza, ezek konföderációt alkottak. Gyalogságuk görög-jellegű mell- és lábvértet viselt, sisakot hordott, kézifegyvereik igen hatékonyak voltak. A filiszteusok fegyveres erejének központja Beth-Shan és a felette fekvő Megiddo környékén volt.

Egyébként ebben az időben, a –11/10. sz. fordulóján (az ezredfordulón), régészeti feltárások tanúsága szerint Jeruzsálem még eléggé kicsiny város volt egy kis hegyi erődítmény árnyékában, lakosainak száma legfeljebb 1000-1200 fő lehetett. Valószínű, hogy a várost még (a jebuzeusok városaként) Jebúsznak hívták.

A Hettita Újbirodalom nem sokkal élte túl az Egyiptom felett aratott hatalmas győzelmet. A rablóbandák és asszíriai csapatok támadásai következtében hamarosan feldarabolódott, hogy utódállamai ilyen formában még évszázadokig létezzenek. Számos interpretáció szerint a Birodalom **–1265** (–1009) **k.** roppant meg. A „tengeri népek" rablóbandái és az asszír seregek súlyos vereséget mértek a hettitákra **–1225** (–969) **k.**, s államuk végül emiatt omlott össze. Más álláspont szerint a hettiták hatalmát a tengeri népek (feltehetőleg görögökből, szárdokból és türrénekből álló fegyveres csoportok) a **–12. sz-ban** (ugyancsak a –11/10. sz. fordulóján) törték meg. A hettita ellenállás aztán **–1116-ban** (–960) omlott össze az asszír csapatok csapásai alatt, s ezzel szűnt meg a Hettita Birodalom. Vegyük észre: a két megközelítés lényegében pontosan ugyanazt mondja!

A hettiták vezető rétege a **–13. sz. második felében**, vagyis a –10. sz. első felében a mai Szíria D-i vidékein, Levante területén, korábban föníciaiak vagy kánaániták által lakott vidékeken szervezte újjá magát. Itt jöttek volna létre a **–13/12. sz. fordulójától** (a –10. sz. közepétől) „Újhettita" kisállamaik (városállamaik), – ám bizonyára csak uralomváltás történt a korábban is létező városállamokban. (Az újhettita államocskák a **–08. sz. közepéig** (a –06/05. sz. fordulójáig) tudtak fennmaradni.)

Egyiptom a kádesi csata után befelé és D-felé fordult, Ramszesz és utóda hatásos rendfenntartó akciókat szerveztek, melyekkel Egyiptom biztonságát fokozták a Nílus-deltába betörő beduin nomádokkal, az ÉNy-i határokat fenyegető líbiaiakkal, valamint a núbiai törzsek lázadásával szemben. A Kivonulás Könyve szerint II. Ramszesz (a **–13. sz-ban**, vagyis a –11/10. sz. fordulóján és a 10. sz. elején) a Nílus-deltában, a Pitom és Ramszesz (Piramesz) elnevezésű raktárvárosok építkezésein dolgoztatta a hébereket (habirukat, yahudokat), akiket feltehetőleg rabszolgaként kezeltek. Ennek megfelelően a **–13. sz. második fele** (a –10. sz. első fele) volt a fiatal Mózes feltételezhető korszaka.

Egyiptom **–1130-ig** (–974) birtokolta Levante városállamait, míg Kánaán és Palesztina területén az egyiptomi fennhatóság a **–13. sz. második felében** (a –10. sz. első felében, lényegében ugyanakkor) szűnt meg. Ennek ellenére Egyiptom továbbra is jelentős befolyással bírt Kánaánra.

A héberek (yahudok) tömegesen a **–13. sz. második felében** (a –10. sz. első felében) távoztak Egyiptomból, (megszöktek, kevéssé ismert és elfogadott vélekedés szerint az egyiptomi hatóságok elzavarták őket). A hébereket (yahudokat) **–1240** (–984) **k.**, talán maga az egyiptomi uralkodó kergette el Szíria határvidékig; – legalábbis a **–04.** (–02/01.) **sz-i** egyiptomi pap, Manéthón szerint, aki Mózes könyvével összhangban több száz évvel korábbra helyezte ezeket az eseményeket (is). Mindenesetre megkezdődött a vándorlásuk, melynek végén, a **–13/12. sz. fordulója után**, azaz a –10. sz. második felében Kánaánba, ősi kánaáni népek, továbbá a jebuzeusok, valamint Ábrahám népe (izraeliek), illetve filiszteusok által lakott területre érkeztek. Néhány kutató szerint lehetséges, hogy a közben lepergett évtizedeket valahol a Vörös-tenger K-i mellékén, talán a Medián-hegység térségében vészelték át. Kánaán államisága, vagy legalábbis az állam integritása **–1220** (–964) **k.** teljesen megszűnt. Ennek legfőbb okaként azt kell megemlítenünk, hogy Egyiptom a továbbiakban nem tartotta szükségesnek egy ilyen államképződmény fenntartását ezen a területen, a fáraó már egy másik megoldástól, Philisteia és/vagy Izrael megszervezésétől várta Egyiptom érdekeinek szolgálatát. Más megközelítés szerint Kánaán a **–12/11. sz. fordulójáig** (ugyanúgy a –10. sz. közepéig) őrizte meg államiságát. Ekkor Kánaán É-i része és a kánaániták vezető rétege valószínűleg integrálódott az Újhettita államok valamelyikébe. Egyes interpretációk szerint Kánaán a tengeri népeknek a levantei partvidék államaira irányuló inváziója miatt, **–1190** (–934) **k.** omlott végképp össze; (sokan előszeretettel azonosítják e „tengeri népeket" a filiszteusokkal, feltehetőleg nem teljesen alaptalanul).

A terület középső és D-i részein a különböző kultúrájú bevándorló törzsek, népek, illetve azok vezetői igyekeztek a maguk ízlése szerint felépíteni egy-egy új államot. Az izraeliek és/vagy az utóbb tömegesen megérkezett yahudok a **–12/11. sz. fordulóján** (a –10. sz. közepén) bírákat választottak, így szervezettségben felvették a versenyt a filiszteusokkal.

Kánaán középső és D-i területein a **–11. sz. derekára** (a –10/09. sz. fordulójára) a két egymással vetélkedő állam: Izrael és Philisteia dominanciája érvényesült. Kezdetben egyértelműen Philisteia volt az erősebb, megszállták a Jeruzsálem körüli dombvidéket is. A filiszteusok Kánaán örököseinek tekintették magukat, átvették, és fennmaradt dokumentumaikban is a kánaáni írást alkalmazták.

Minósz és Mükéné civilizációja (a –09. sz-ig)

A Földközi-tenger K-i medencéjének legkorábbi ismert civilizációja a „kyklád” volt, mely a nevét egy szigetcsoportról kapta, s melynek jellegzetessége, hogy ott különleges, kisméretű márványszobrokat készítettek. A –03. évezredben mindvégig fennállt, ám a térségben, csaknem egész fennállása alatt párhuzamosan fejlődött a krétai minószi civilizációval, és annak erőteljes, egyre erősödő befolyását is elviselte. A kyklád civilizáció valódi fénykora igazában az a –2800tól –2000-ig terjedő időszak volt, ami egybeesett a minószi kultúra megjelenésével és kibontakozásával. Ciprus szigetére (az É-i partvidékre) ekkoriban a kis-ázsiai kultúra gyakorolt jelentős hatást, sem a kyklád, sem a minószi kultúra hatása nem érte el ezt a szigetet. A K-i medence partvidékére és többi szigetére a korai „helladikus” kultúra sokkal egyszerűbb formavilága volt jellemző. A klasszikus görög történetírás egyértelműen pelaszgoknak nevezi a hellének megjelenése előtt már e területeken élt népességet. Ezekről az őslakókról a görögök úgy vélték, hogy egy előző (özönvíz előtti) kultúra képviselői lehettek.

Kréta-szigetének Knósszosz és Phaisztosz nevű városai képezték a minószi civilizáció bölcsőjét. A minószi kultúra a –03/02. évezredben virágzott (egészen a **–16. sz-ig**, a –15/14. sz. fordulójáig), elsősorban Kréta-szigetén, de számos más szigeten is. Krétán –1900. k. jött létre az első államalakulat, alakult ki az első hatalmi elit. Palotákat, palotavárosokat emeltek, hatalmukat kiterjesztették az Égei-tengerre is. A minószi civilizáció hordozóiról és történetükről nagyon keveset tudunk. Feltehetőleg egyiptomi eredetű, a Nílus torkolatvidékéről kivándorolt népességről lehet szó. A krétaiak kerámiáikat geometrikus ornamentikával díszítették. Knósszosz kb. –2000-től **–1600-ig** (–1444-ig) állt fenn; – ez a város volt a minószi civilizáció legjelentősebb települése (Minósz király székhelye). Ezzel párhuzamosan az első görögnek tekintett törzsek a –02. évezred elejétől érkeztek É-felől a Balkán és Kis-Ázsia görögnek tekinthető területeire, (helyükre talán ekkoriban vándoroltak be a trákok). Más álláspont szerint az ősgörög bevándorlók, akiket akhájnak mondanak, „már” kb. **–2200-tól** (vagyis –1944-től) feltűntek Hellaszban, ahol aztán a preklasszikus „görög földet”, azaz nagyjából a mai Akhaia régiót népesítették be. Az első „görög” ősnépként megjelenő akhájok utolsó törzsei **–1700-ra** (vagyis –1544-re) érkeztek meg a Balkán és Kis-Ázsia partvidékére.

A minószi civilizáció a –18. sz-ig képírással rótta agyagtáblákra a feljegyzéseket, a –18. sz-tól pedig a „lineáris A” néven ismert betűírást használta, de ez idáig még egyiket sem sikerült megfejteni. Egy természeti katasztrófa következtében –1650 k. Kréta (a minószi civilizáció) hatalma megrendült. Ez az esemény időben egybeesett a Szantorin-katasztrófával, a Théraszigetét elpusztító vulkánkitöréssel. Elpusztultak a minószi palotavárosok, de aztán megint megépültek. A korábbi telepek vastag törmeléke felett –1600 k. újjáépült Knósszosz, az egységes királyság központja, miközben a sziget egy részén akhájok töltötték be a katasztrófa nyomán megüresedett területet.

Feltehetőleg Kréta királyának már nem sikerült maradéktalanul pótolnia a természeti katasztrófa miatt bizonyosan elpusztult hajóhadát. Erre utal egy adat, mely szerint **–17. sz. második felére** (a –15. sz. első felére), az Égei-tenger térségében az ősgörög akhájok kiépítették hatalmi túlsúlyukat, majd erre támaszkodva létrehozták azt a Mükénéi Görögországot, mely aztán, idővel felőrölte a minószi civilizációt. Ám –1550 k. még Knósszosz kezében volt a kezdeményezés, újra kiterjesztették hatalmukat az Égei-tenger egy részére, az épp kibontakozni kezdő mükénéi civilizációra, az időközben Krétán is megtelepedett akhájok közösségére feltétlenül erős befolyást gyakoroltak. A mükénéi civilizáció egy évszázadon keresztül a minószi kultúra hatása alatt fejlődhetett.

Az akháj vagy mükénéi civilizáció nem egységes államot hozott létre, hanem az autonóm, azonos nyelvet beszélő városok szövetségét. A poliszok közül Mükéné gazdagsága és

monumentális építészeti remekei révén kiemelkedőnek értékelhető. Az akháj dinasztia kaptárra emlékeztető kupolás sírboltokba temetkezett. A „késő helladikus kor” elején zajlott le a mükénéi csoportok kirajzása az Égei-tenger térségében, majd –1400-ra az egész Égei-tengert, elsősorban a teljes szigetvilágot hatalmába kerítette. A mükénéi kultúrát elsősorban az erőszak kultusza jellemezte, (miközben az érintett ősnépek korábbi, állítólag „újkőkori” (?) életmódja mit sem változott). A poliszok gyakran támadták egymást, a mükénéiek elsősorban Püloszt és Tirünszt igyekeztek uralmuk alá hajtani. Bizonyosra vehetjük, hogy az egyre szaporodó kalózok és az ún. „tengeri népek” ősei rendre a vesztesek és a már korábban szolgasorba taszított ősnépek (pelaszgok és más őslakók) csoportjai közül „termelődtek” ki. (A tengeri népek néhány száz év múlva lángba borították a térséget és a Közel-Kelet partvidékeit.)

A minószi civilizáció **–1600 k.** (–1444) pusztult el végleg, mikor a megszálló mükénéiek katonái lerombolták legnagyszerűbb építményeit. Más álláspont szerint ez „már” **–1700** (ugyancsak –1444) **k.** bekövetkezett. Harmadik „típusba” sorolható interpretációk szerint –1450-ig tartotta magát a minószi civilizáció Kréta-szigetén. Ekkor indultak pusztulásnak a krétai palotavárosok, melyeket ekkortól már nem laktak, nem rendeltetésszerűen használtak. Mindhárom megközelítés természetesen ugyanarra az időszakra mutat, – gond nélkül alapkoncepciónkba illeszthetőek.

A minószi „thalasszokráciát” felváltotta az akhájok uralma. A szaktudományos munkák a „lineáris B” írás megjelenését –1450-től regisztrálják a mükénéi kultúrkörben. Ekkor kezdődött el az ún. „második” mükénéi korszak. Ennek jellegzetes építményei az akhájok minószi stílusban épített temetkezési helyei, – (a korábbi krétai királyok temetkezési módozatát másolták le). Knósszosz fényes palotái –1400, de legkésőbb –1370 k. maradéktalanul romba dőltek.

Mükéné –1400-ig az Égei-tenger egészét hatalmába kerítette. Az akhájok **–1600** (–1444) **után** kiépítették Pülosz és Tirünsz városait és palotáit, valamint Spártát is. Mükéné és Tirünsz városok, valamint Pülosz kikötője –1400 után a mükénéi nagyhatalom jelentős központjaivá váltak. A mükénéi civilizáció magában foglalta az egész Peloponnészoszt és Tesszália D-i területeit is. A korábbi (minószi) városokkal ellentétben a mükénéi városokat már jól védhető erődrendszer vette körül. Az egyre gazdagabb városok kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokat kezdeményeztek Egyiptommal, valamint Kis-Ázsia és Szíria területének országaival is. A mükénéiek a –14. sz-ban megtelepednek Ciprus-szigetén is. Látszólag ettől eltérő felfogás szerint a mükénéi bevándorlók „már” **–1600-tól** (–1344) megérkeztek Ciprusra. Egy harmadik, ezekkel jól egyeztethető adat szerint Cipruson **–1440 k.** (–1284) terjedtek el tömegesen a mükénéi kerámiák, – (ez utóbbi interpretáció szerint ezeket „importálták volna” Ciprusra).

Általános vélemény szerint a mükénéi civilizáció tetőpontja a –13. sz. második felére tehető, amikor már nem maradt érdemleges hódítani való a Földközi-tenger K-i medencéjében, így a középső medence vált a mükénéi gyarmatosítás új célterületévé. Ithaka (ÉNy-Görögország partjainál fekvő sziget) kb. **–1400-tól** (–1244-től) fontos közbenső állomásként jött szóba Szicília és az Appennini-félsziget irányában. Az, hogy Mükéné végül nem hódította meg a Földközi-tenger középső medencéjét, annak tudható be, hogy időközben meggyűlt a baja a beszivárgó (görög) népelemekkel, akik honfoglalásuk első periódusában a mükénéi városállamok lakosságát felduzzasztották, viszonyaikat destabilizálták.

A mükénéi-görög hatalomváltás (civilizáció-váltás) lassú folyamat volt. Mivel Mükéné soha sem volt egységes állam, birodalom, s belvilágára mindig a városállamok közötti viszályok voltak jellemzők, szükségszerűen nem érezhette meg a rá leselkedő veszélyt. A görög vezetés alá került kisebb városokra ugyanúgy tekintett, mint azokra, amelyekben még nem történt ilyen változás. (A mükénéi kultúra és civilizáció legszebb tárgyi emlékei ebből az időből maradtak ránk, a –13. sz-ban épült meg a híres mükénéi oroszlános kapu is.) A változások a

legtöbb esetben nem vezettek véres háborúhoz és barbár romboláshoz. Aztán, amikor Mükéné végre észlelte, hogy már többről van szó, mint a rendszeren belüli feszültségek megszokott módon való kezeléséről, már késő volt. Nem létezett olyan erős központi hatalom, amely képes lett volna rendet teremteni. A kialakuló anarchikus viszonyok kiváló táptalajt képezték a kalózkodás terjedéséhez, illetve az ún. „tengeri népek" összekovácsolódásához, – hogy ezzel összefüggésben aztán lángba borulhasson az egész térség, kizökkenhessen korábbi nyomvonalából a világtörténelem kereke. A mükénéi hatalom utolsó, legerősebb bástyái véres harcban omlottak le. A **–13. sz-tól** (a –12/11. sz. fordulójától) zajlott le a dórok, mint legnépesebb és legharciasabb görög törzs közösségeinek tömeges honfoglalása, és az általánosan elfogadott vélekedés szerint ez végzetesnek bizonyult Mükéné civilizációjára nézve. (Az interpretációk rendre megfeledkeznek a kalózokról és a „tengeri népekről", akik nem azonosíthatók a görögökkel, még ha lehetett is átfedés közöttük. Lehet, sőt valószínű, hogy a kegyelemdöfés ennek a másik csoportosulásnak tudható be.)

Mükéné uralma archeológiai közelítés szerint a –10. sz. végéig, a –09. sz. elejéig, egyes vélemények szerint azonban **–1125-ig** (–869), mások szerint **–1100-ig** (vagyis –944), megint mások szerint **–1200-ig** (ugyancsak –944) tartott. A mükénéi-görög együttélés és viszálykodás (anarchia) tehát akár 300 évig is eltarthatott. Mükéné letűnésével kulturális és civilizációs vonatkozásban általános hanyatlás következett be, a legjelentősebb mükénéi erődített városközpontok lerombolása után igen hosszú időnek kellett eltelnie, míg **–800 után**, (–644 után) a helyükön újra számottevő városállamok szerveződtek.

Kis-Ázsia és D-Európa ködös története Trója bukása után (a –09. sz. közepéig)

Trója vidékére **–1250** (–1094) **után** asszíriai katonák érkeztek, s a város környékén átvették a hatalmat. Aztán, **–1240** (–1084) **k.** az asszírok támogatását élvező dórok támadták a várost. Az asszírok az Égei-tenger partvidékét **–1195** (–1039) **után** megszállták. Ettől kezdve aztán a dórok és más „tengeri népek” folyamatosan, asszír szervezésben támadták Tróját, valamint az Égei-tenger térségének városállamait.

Trója elfoglalása után, tehát **–1183-tól** (–1027) a „második tengeri koalíció” Kis-Ázsia partvidéken megállíthatatlanul vonult végig. Úgy tűnt, legyőzhetetlenek, de később beleütköztek az egyiptomi hadvezér-fáraó, II. Ramszesz seregébe. Ekkor, a **–13. sz. első felében** (a –11/10. sz. fordulója tájékán) a tengeri népek vereséget szenvedtek, a koalíció felbomlott, népei szerteszét szóródtak a térségben. A paleszetek (filiszteusok) az egyiptomi uralkodó engedélyével letelepedtek Kánaán partszegélyének déli részén.

Trója bevételét követően nem sokáig váratott magára a Hettita Birodalom bukása sem, ami aztán viharos gyorsasággal, a birodalom részekre hasadásával **–1265** (–1009) **k.** el is kezdődött. Az asszír győzelem megteremtette a lehetőséget a katonaállam további terjeszkedéséhez. Az asszírok csapatai Kis-Ázsiában a szívósan ellenálló hettita rész-államokat görög segédcsapatokkal megerősítve sorra semlegesítették.

Egy értelmezés szerint a jónok vándorlása Attikáról a **–11. sz. közepén** (a –10/09. sz. fordulója körül) Kis-Ázsia Ny-i partvidékére, Trója környékére vezetett, ahol elfoglalták a „Jóniának” elnevezett területet. Ugyancsak akkoriban foglaltak el több szigetet, így Leszbosz-szigetét is, míg a Peloponnészoszon élő néprészük talán Ciprusra települt át.

Érdemes még szót ejtenünk azokról a középkorban nagyon népszerűnek számító elbeszélésekről is, amelyek a trójai nép vagy uralkodó család elmenekülésével, illetve a támadásban részt vett népelemek Trója alóli eltávozásával összefüggésben tartalmaznak információkat. Ezekről nem azért emlékezünk meg, hogy történelmi hitelüket elemezzük, hanem azért, mert a mítoszok ránk hagyományozott formájukban kronológiai utalásokat is tartalmaznak.

Tudományosan elfogadott, hogy az etruszkok a **–12. sz. elején** (a –10. sz. második felében) érkeztek meg Itália területére, (egyes feltételezések szerint ők a pelaszgoknak, a görög kultúra megalapozóinak a leszármazottai lehettek). Többen úgy gondolják, hogy nemcsak a latinok eredetmondái (Róma alapítása), hanem a trójai háború története is az ő történelmük egy részét meséli el. Egy ókori mese szerint, a Trója veresége következtében elmenekült trójai „latinok” (Aeneas és kísérete?) már **–12. sz. első felében** (a –10. sz. végén) megalapították volna Latium tartományt az Appennini-félszigeten.

Az antik szerzők közül többen feljegyezték az ősi etruszk városok alapításának mondáit és az alapítók neveit is. A leghitelesebb forrásnak Vergilius Aeneis című eposza számít, melyben az etruszk-származásúnak mondott költőóriás feljegyezte az akkor még élő hagyományokat. Megemlítette többek között, hogy Aeneas a Trójából származó Albán dinasztia leszármazottja volt, akinek fia, Askania egy Alban nevű várost emelt a mai Róma szomszédságában. De nemcsak Vergilius tudta úgy, hogy az Albán név a trójai királyi nemzetség neve volt. Tacitus római történetíró úgy értesült, hogy Caesar is az ősi albán királyi klánból eredt volna, akiknek eredete Trójáig nyúlik vissza. A név nemcsak a történeti feljegyzéseken maradt meg, hanem a Róma környéki helynévi anyagban is. Ma az olasz főváros legkedveltebb üdülőhelye az az Alban-hegy, mely az ősi királyi nemzetségről kapta volna a nevét, és a közelben lévő tó neve is eredeti etruszk elnevezését hordozza.

Az etruszkok eredetéről számos írás maradt fent, az egyik legkorábbi szöveget Hérodotosz jegyezte fel róluk. A görög történetíró úgy tudta, hogy a lüdök területe túlnépesedett, és ekkor kisorsolták, hogy ki maradjon helyben, és ki vándoroljon el. A sorsvetés Türszénosz királyt és híveit jelölte ki az utazásra, akik nyugatra hajóztak és később uralkodójuk, Etruszk király nevéről nevezték el magukat. Ezek szerint az etruszkok kisázsiai eredetű népnek tekinthetők, nemcsak Vergilius hőskölteménye, hanem Hérodotosz információja alapján is. (Megjegyzendő, hogy a Milánói Egyetem kutatója, Alberto Ettore Santangelo, aki a közép-ázsiai Üzbegisztánban végzett kutatásokat, monográfiájában azt valószínűsítette, hogy a közép-ázsiai török népeket származási kapcsolat fűzi az etruszkokhoz. Kazim Mirsan kazak turkológus eredményei alapján az itáliai nép eredete egészen az észak-kazak sztyeppéig visszakövethető. Az azerbajdzsán történészek egyenesen szkíta népnek tartják az etruszkokat, akik Elő-Ázsiából és a Kaukázusontúli részekről kiindulva nyugatra haladtak, megszállták Kis-Ázsiát, majd a görög szigetvilág egyes részein megtelepedtek, és végül elérték Itáliát.)

Egy verzió szerint a **–1184/1183** (–1028/1027) **után** megindult sicanok egyik csoportja (gallok?) Afrika felől, s Szicíliát megalapítva, az Appennini-félszigeten keresztül érkezett volna a mai Franciaország D-i területére. (Útvonalukat, úgymond a Trója nevére „hajazó" városok sora jelölte meg: a dalmáciai Trogir, az itáliai Treviso, a svájci Trogen, a német Trèves, a Meuseparti Troyen, továbbá az Aube-on Trouan és Troyes. A sicanok másik csoportja (a frankok ősei?) átkeltek volna a Boszporuszon, majd a Balkán és a Kárpát-medence határán, a Duna– Dráva–Száva háromszög területén alapították volna meg első államukat, Francochoriumot. Később a Duna mentén eljutottak volna a Rajnához, aztán a mai Hollandia területéről elözönlötték volna a mai Franciaország É-i részeit.)

Frédégaire/Fredegár (**07.** (08/09.) **sz.**) szerint azonban a franciák (nem a gallok, hanem a frankok?!) trójai ősei Frígiából elindulva sokáig vándoroltak, maguk közül királyt választottak, akit Franciónak neveztek volna el. Elhagyva Kis-Ázsiát a Tengermellék, a Rajna és a Duna által határolt hatalmas területre telepedtek volna le. Ugyanennek a népnek egy másik része Macedónia területén telepedett volna meg, ők alkották volna az őslakossággal keveredve a makedón nép őseit. Gérard de Sède (1921-2004) viszont úgy gondolta, a trójaiak a pelaszgok (paleszetek, filiszteusok?) egyik népcsoportjával egyesülve a bebrysz népet alkották volna, s együtt keltek volna át a Boszporuszon, hogy Trákián keresztül elérjék Macedóniát, s ott megtelepedtek volna.

Mindenesetre – hagyomány szerint – a –09. sz. elején, tehát 130-140 évvel a háború után a trójaiak egy része talán már elérte a Szajnát, s állítólag megalapította a Lutéciát (Párizst) a Szajna szigetén.

Jean Hiret Angeuin mester, akit kronológiai értelemben rendkívül tájékozottnak ismertünk meg, a már korábban idézett Des Antiquitez D'Aniou c. műve szerint: „*Francus volt a 24-dik galliai király a világ teremtésének 2791-dik, az özönvíz 1135-dik évében, s 60 esztendeig uralkodott. Trója ostroma idején Galliába jött, hogy katonai segítséget kérjen Rhemustól. Galliából visszatértében Magyarországon hallotta, hogy Tróját már elfoglalták. Felmentő seregének gall katonáit innen visszaküldte Rhemus királyhoz, Magyarországon maradt, ott építette fel Sicambria városát.*" Ebben az igen valószínűtlenül hangzó történetben a mester nyílván Francus király 60 éves uralkodásának utolsó évét adta meg, ami így: **–3761+2791 = –970** lenne. Ez esetben Trója ostroma bizonyára a király uralkodásának második-harmadik évében fejeződhetett be, (mint már tudjuk, a vár bevételének éve: –1028/1027). Azon nem lehet csodálkozni, hogy Francus király már nem tudott segíteni, még akkor sem, ha a korabeli „Galliát", vagy inkább „Francochoriumot" a Száva-torkolatnál, tehát lényegében a történelmi Magyarország határvidékén, vagy Macedóniában tételezzük is fel. (Természetesen

kevés az esélye annak, hogy a történet földrajzi és néprajzi értelemben valóságtartalommal is rendelkezik.)

A közép-asszír hódítás (a –09/08. sz. fordulójáig)

Az ún. közép-asszír korszak, s ezzel az újabb asszír hódítás **–1380-ban** (–1224) kezdődött el. A **–14. sz. közepére** (a –13/12. sz. fordulójára) Asszíria, – most Ninive fővárossal (a Tigris Ki partján) – ismét nagyhatalommá vált. Ebben az időben az ország hivatalos nyelve már az arámi volt. (Közben azonban az asszírok által hódításra kiszemelt térségben a Hettita Középbirodalom konkurens nagyhatalommá nőtte ki magát).

I. Assur-uballit idején, **–1362-tól** (–1206) **–1327-ig** (–1171) Asszíria súlyos vereséget mért Mitannira, meghódította É-Mezopotámia nagy részét. Más álláspont szerint Mitanni jelentős területeit „már a **–15. sz-ban**" (tehát ugyancsak a –13/12. sz fordulója körül) elfoglalták az asszírok, a hurri lakosságot pedig onnan elüldözték, illetve Asszíriában széttelepítették. A hettiták serege azonban megszállta Mitanni határerődítményeit, majd **–1330-tól** (–1174) folyamatosan zavarta Mitanni asszír fennhatóság alá került területeinek kereskedelmi életét. Maga Mitanni átmenetileg kétfelé szakadt, egy Ny-i (hettita vazallus) és egy K-i (asszírok által megszállt) részre. A két vetélkedő birodalom **–1318-ra** (–1162) meghódította É- és Közép-Mezopotámia egyik, illetve másik felét, s ezeket támaszpontnak használva további területek (elsősorban az ellenséges hódítási területek) megszerzésére törekedtek. Elhúzódó harcaik miatt az érintett népeknek a pusztulás és a nélkülözés, egyre nagyobb szenvedés sorsa jutott osztályrészül. Végül I. Adad-nirari asszír uralkodó (**–1305-től –1274-ig**, tehát –1151-től –1118-ig regnált) vazallusává tette Mitanni maradék területeit, utóda pedig **–1270 k.** (–1114) annektálta az átmenetileg hettita uralom alatt állt részeket is. Csaknem egy évszázados időszak következett, amikor a két vetélkedő nagyhatalom között erőegyensúly érvényesült.

Trója vidékére is megérkeztek az asszíriai katonák **–1250** (–1094) **után**, s a város tágabb térségében hozzákezdtek a hettiták hatalmának felőrléséhez. A **–13/12. sz. fordulóján** (a –11. sz. közepén) a Ny-ra terjeszkedő asszírok már eljutottak a Földközi-tenger K-i medencéjében az Égei-tengerig, s mindent elkövettek annak érdekében, hogy a romjaiból újjáépített Trója asszír hídfőállássá váljon. Az asszírok **–1195** (–1039) **után** Égei-tenger partvidékét is megszállták. Ettől kezdve aztán a dórok már asszír szervezésben támadták az Égei-tenger térségének városállamait. Spárta elfoglalásával az asszír hatalom átmenetileg érvényesülhetett még a Balkán-félsziget egyes területein is.

Trója bukása igazán jól jött az asszír hatalomnak. Nem lehetnek kétségeink abban a kérdésben, hogy ki szervezte meg valójában a város ostromát. A háború irodalmi feldolgozása görög teljesítmény, ám maga a katonai akciósorozat elsősorban az asszírok „érdeme" volt. Ezután nem sokáig váratott magára a konkurens Hettita Birodalom bukása sem, ami **–1265** (–1009) **k.** a meg-megújuló asszír támadások nyomán kezdetét is vette. A csatatéren elért asszír győzelmek megteremtették a lehetőséget a katonaállam további terjeszkedéséhez. Az asszírok csapatai KisÁzsiában a szívósan ellenálló hettita rész-államokat görög segédcsapatokkal megerősítve sorra megtámadták. A hettiták anatóliai hatalmát a görögök, illetve a „tengeri népek", egyesek szerint a **–12. sz-ban**, mások szerint a **–13. sz-ban** (egyaránt a –02/01. ezredforduló körül) rendítették meg. Ezt kihasználva az asszírok a **–12. sz végére**, mások szerint a **–13/12. sz. fordulójára** (így természetesen, egyaránt a –10. sz. közepére) megdöntötték a Hettita Birodalmat. A hettita ellenállás azonban csak **–1116-ban** (–960) omlott végleg össze az asszír csapatok csapásai alatt, s ezzel szűnt meg a hettiták uralma Kis-Ázsiában. Az Asszír Középbirodalom helyzetében érdemleges változást hozott **–1200 k.** vagyis **–1100 k.** (–944 k.) Izrael államának megalakulása (egyiptomi segítséggel), s később, **–1150-től**, „más" álláspont szerint **–1050-től** (egyaránt –894-től) számottevő középhatalmi szintre emelkedése (föníciai, újhettita segítséggel). Ezzel Asszíria számára minden elképzelhető irányban nehezebbé vált a hódítás, terjeszkedés, ami pedig a birodalom fennmaradásának, gazdagodásának egyetlen érdemleges, de természetesen kockázatos forrását jelentette.

A görög városállamok az asszíroktól (Egyiptom támogatását élvezve) **–1183-ban** (–927), száz évvel a nagy trójai háború után foglalták el Trójáját, majd az alaposan túlterjeszkedett asszíroktól visszaszerezték az Égei-tenger feletti hatalmukat is.

A különböző interpretációk szerint a Középbirodalom állítólag a **–11. sz. közepén**, a –10/09. sz. fordulója időszakában sorvadt el. A birodalom K-i területei I. Nabú-kudurri-uszur babilóniai király uralma idején (Nabukodonozor, **–1150** és **–1110**, azaz –894 és –854 között) babilóniai fennhatóság alá kerültek. Van olyan álláspont, mely szerint Asszíria fő problémája az volt az utolsó ismert közép-asszír király, Tiglat-Pilesar idején, aki **–1115** (–959) és **–1077** (–921) között uralkodott, hogy egyiptomi támogatással özönlöttek be Asszíriába a nomád arameus törzsek. Ez azonban lehetetlen, mert Egyiptom csak száz évvel később, a **–11. sz-ban** (a –09. sz. második, ill. a –08. sz. első felében) állt szoros szövetségi viszonyban az Arab-félsziget arameus törzseivel.

(Később, **–930-tól** (–674-től), egy másik álláspont szerint azonban csak **–912-től** (–656-tól) fennállt, **–911-től** (–655-től) pedig már hódított is az ún. Új-asszír Birodalom, amit sokan az ókori rabszolgatartó birodalmak prototípusának tekintenek. Az új vezetés alá került asszírok csapatai ismét megkezdték a Közel-Kelet nagy részének a meghódítását, Mezopotámiától immár Egyiptomig.)

A Shang-Yin időszak Belső-Ázsiában (a –07. sz. harmadik harmadáig)

A Csang (Shang) dinasztia **–1766-tól** (–1277) **–1122-ig** (–633), más álláspont szerint **–1550-től** (–1301) **–1027-ig** (–778) állt fenn, időszaka megegyezik a „kínai bronzkor" korai szakaszával, bár e dinasztia fémművessége a „központi-kínai" területek fémművességéhez képest teljesen eltérő fejlődési vonallal jellemezhető. Ennek az erős pusztai hatás volt az oka, ami É-on nagy hasonlóságot eredményezett a dél-szibériai bronz kultúrákkal. Az időszak utolsó 280 éves szakaszát **–1401-től** (–912) **–1122-ig** (–633) Yin-korszaknak is nevezik. Feltehetőleg a Yindinasztia megerősödése, dominanciája magyarázza a bizonytalanságot, ami a Csang-korszak lezárulásának datálásában fennáll. A Shang-dinasztia ebben a kései időben különböző kisebb népcsoportok és hatalmi központok felett uralkodott, miközben a Huang-ti folyótól (Sárgafolyó) a Jangce-folyóig (Kék-folyóig) terjedő területen önálló (?) városállamok (fejedelemségek) fejlődtek.

E korszakban az ún. „indoiráni" törzsek (valójában szkíták!) kétkerekű, könnyű szerkezetű szekereken vándoroltak Közép-Ázsiából K-felé, s Mongólia területén megtelepedtek, létrehozták az ún. kerekszúr kultúrát és a szarvasos kövek kultúráját.

A Shang főváros (Anyang/Anjang) –1300 és –1000 közöttinek datált leletei (harci szekerek, bronzfegyverek stb. maradványai) a sztyeppei népek erőteljes közép- és Ny-ázsiai jelenlétére, kapcsolataira engednek következtetni. A hunok ki is építették és ápolták kapcsolataikat a Shang-dinasztiával.

A Shangok civilizációja az első bizonyítottan városi civilizáció volt a Huang-ti folyótól a Jangce-folyóig terjedő területen. A Shang-dinasztia dominanciája főként a Sárga-folyó középső és alsó szakaszának, valamint mellékfolyóinak völgyeiben érvényesült, (ez É-Kína területének a felét jelenti). Tulajdonképpen törzsszövetségi államról van szó, melynek alapja a földművelő faluközösség volt, ami adózott az arisztokratikus vezető rétegnek.

A Shang-korszakra vonatkozóan, egyes vélemények szerint írásos bizonyítékai léteznek annak, hogy mikor a kínaiak falakat építettek, a helyi közösségek egy-egy fal építésénél különböző rituálékat végeztek, egyebek mellett emberáldozatokat mutattak be. (Néhány szakember egyenesen azt állítja, hogy a Shang-kor legjellemzőbb sajátossága az emberáldozat volt, ami csak a Zhou-korban szűnt meg. Az áldozatok főként hadifoglyok voltak. Régészeti leletek (csontvázak a falak alatt) is megerősítik azt a vélekedést.)

A korszak legfőbb jellemzője azonban nem az emberáldozat, hanem a jósló csontok használata. Máig tízezernél is több erre utaló leletet gyűjtöttek össze a régészek. Ahogy a sinológusok kimutatták, nagyon sok korai kínai dinasztikus szokás és hatalmi jelvény északi, feltehetőleg hun eredetű volt, ezért nem meglepő, hogy a jóslási eszközök és módszerek is északi, pusztai hatást tükröznek.

A főváros Henan tartományban volt. A szakemberek azt állítják, hogy a megtalált palota és a köré települt város a bronzkorban épült és régészetileg az Erlitou kultúrához köthető, mely a kínai Hszia/Xia-dinasztiával kapcsolható össze. Az Erlitou-kultúrában sok olyan tárgyat használtak, melyek alapján kapcsolat feltételezhető a korábbi régészeti kultúrákkal, melyek a mai Kína északi peremvidékén virágoztak. Ugyanakkor a városban már olyan isteneket imádtak, melyek egyértelműen a Shang-korhoz társíthatók. A teljes város területe elérhette a 110 ezer négyzetmétert, jelentős kereskedelmi és közigazgatási központ lehetett. Mivel Henan tartomány területe löszös vidék, ezért földből építkeztek.

Az ekkoriban kezdődő időszak, közelebbről a –13. és –06. sz. közötti terminus Közép- és KeletMongóliában az ún. „négyszögletes sírok temetkezési szokásának időszaka", mely a

bronzkor kezdetétől a szkíták virágkoráig tartott. A mongol és burját területek legtöbb emléke kerekszúr és négyszögletes sír (Karaszuk-kultúrkör), melyeket a kutatók egy része a hunokhoz, egy másik része pedig a szkítákhoz/szakákhoz köt. A négyszögletes sírok –1000 után a D-Bajkál vidékén is elterjedtek.

Klímaváltozás (további lehűlés és nedvesedés) köszöntött be –1200 k. az egész É-i féltekén. Ez a holocén legnagyobb klímaváltozása, miáltal az É-i területeken romlottak a földművelés és a nagyállattartás feltételei is, ami sokfelé migrációs hullámhoz vezetett. Az (európai) bronzkor végén ment végbe ez a radikális ökológiai változás és életfeltétel romlás a lomboserdők DK-i végénél és Ny-Szibériának a ligetes vidéktől D-re eső sztyeppe övezetében is. A sztyeppei nagyállattartás Szibéria D-i peremére húzódott le, míg egyes szibériai erdei kultúrák népei levonultak a Tobol- és az Isim-mentére.

A –12. sz. és a **–01.** (02.) sz. között a Bajkál-tótól Ny-ra (a Léna és a Jenyiszej között) terült el a kirgiz nép őseinek szállásterülete, ugyanebben az időszakban az Amur felső folyásánál éltek a mandzsu-tunguzok és ősmongolok. A Léna-folyó felső folyásánál, a Bajkál-tótól É-ra paleoszibériai népek, az Ob-Irtisz összefolyásától Ny-ra obi ugor népek, az Ob-folyó mentén szamojéd népek helyezkedtek el.

Régészeti eredmények szerint (–3000-től) a –02. évezred végéig szkíta vagy „proto-hun" embertípus sajátosságai határozták meg D-Szibéria és É-Kína embertani arculatát. A Jenyiszej- és az Altáj-vidék, valamint É-Kína „emberanyagát" (–2000-től) az Afaneszjovó-, majd az Andronovó-kultúrkör hordozói képezték, – ők hordozták az europid típusok legkeletibb képviselőinek génjeit. A –02/01. évezred fordulójára az Ili-folyó felső szakaszának vidékét benépesítette egy rövidfejű „Pamir-Ferghana típusú" ember, melyben mongolid és K-mediterrán jegyek keverednek. Ugyanakkor a Lop-Nor és a Tien-Shan körzetét Ny-felől indo-afgánként emlegetett, a K-mediterrán típushoz közeli formákkal rendelkező „kaukázusi" emberek népesítették be. Mindez talán összefügg azzal a jelenséggel, hogy ekkoriban következett be a xerotermikus maximum nevű szárazságperiódus az eurázsiai sztyeppe vidékein. Ezzel a D-Szibéria peremén élő nomádokat, nem sokkal délebbre vándorlásuk után újabb ökológiai csapás érte, területük a sztyeppe övezet legszárazabb részévé vált.

A bronzkor végére (–1000 k.) Közép- és Kelet-Mongólia legfontosabb tárgyi emlékei, a négyszögletes sírok Ny-on Darhanig, ill. Belső-Mongólián és a D-Bajkál vidékén túlmenően, még egészen Tibetig elterjedtek.

A D-kínai Jünnan tartományban sok értékes bronztárgy tanúsítja a mai É-Kína irányában a Shang-kortól kezdve fennálló sztyeppei kapcsolatokat. A –02. évezred végén az ázsiai bronzipar egyik központja a későbbi Nagy Fal É-i oldalán, Hebei és Liaoning tartományok határán lehetett. A függetlenségéről híres D-kínai állam, a Dian (Tien) egyaránt intenzív kereskedelmi kapcsolatokat ápolt a Kína É-i részén élő pusztai népekkel és kínai dinasztiákkal. A királyság területéről előkerült, –1100 utáni bronz tárgyak felkeltették a kutatók figyelmét. A tárgyak formái és öntési technológiája a Sárga-folyó menti bronzművességgel jelez rokonságot. Az egykori királyság területéről több mint tízezer tárgy gyűlt össze, melyek a helyi, valamint a pekingi múzeumok gyűjteményét gyarapítják. A bronztárgyakon sztyeppei állatküzdelmek és vadászjelenetek is láthatók, de a mindennapi élet egyes mozzanatai is feltűnnek rajtuk. A sztyeppei hatást a jellegzetes övveretek is erősítik. E leletek korban egyezést mutatnak kínai történelmi irodalomban megjelenő, a hunokra vonatkozó első utalások datálásaival (**–16/15. sz.**, azaz a –11/10. sz.), kínai álláspont szerint ezekben a „legkorábbi időkben" xun yun-nek (hszünjün) nevezték őket. (Egyébként ekkoriban kezdett kialakulni a kifejlett kínai írásrendszer.) A mai Kína Ny-i részén, a Tarim-medencében, Yanghai mellett, –1000 k. nadrágban eltemetett halottak kerültek elő. Ezek az eddigi legrégebbi nadrágok, amelyek régészeti ásatáson kerültek elő. Az egyik férfit díszes bőr zablával temették el, volt mellette

harci balta és egy bőr alkarvédő is. Találtak mellette még ostort, egy lófarkat, íjat és tegezt is. A szakemberek szerint az ókori nadrágok formáját a lovagláshoz igazították, ez a ruhadarab kifejezetten a lovas életmódhoz szükséges viselet. A sírokból europid emberek kerültek elő, szőke hajjal. Sokan olyan magasak voltak, hogy a csontvázak alapján óriásoknak lehet őket nevezni, többen meghaladták a két métert is.

Az –01. évezred kezdetétől a lótenyésztő népek Belső- és Közép-Ázsiában már megülték a lovakat, kialakult a lovasság, visszaszorult a ló vontatta harci szekerek használata, miközben Ny-on és a Közel-Keleten még a harci szekér volt a legjellemzőbb hadieszköz. A –10. sz-ban robbanásszerű változás zajlott le a háziasított lovakkal kapcsolatban, tömegesen megjelentek a lovasnomádok, akiknek fejedelmi sírjaiba esetenként több tucat lovat is eltemettek. Ugyanakkor a kérdéshez nem a régészeti leletek, hanem bizonyos Ny- és közép-ázsiai írásos utalások alapján közelítő szakértők szerint az eurázsiai nagyállattartó nomadizmus **–1150 k.** (–994 k., csakugyan a –10. sz-ban) jelent meg, illetve **–1100** (–944) **után** bontakozott ki a „klasszikus lovasnomád sztyeppei civilizáció”.

Ordoszban a –10. sz-tól kezdve állandó telephelyek jellemzőek, ezeken a településeken főként bányászattal foglalkoztak. A települések közül legalább tizenegy olyan van, amely közvetlenül a hunokhoz kapcsolható. Ugyanebben az időben K-Mongólia területén is nagy erődítmények álltak, melyek esetleg már a hunokhoz, vagy talán még a szkítákhoz köthetők.

A Tien-san lábánál víz alatti expedíció révén kutatták az Isszik-köl fenekét. Az ott talált ősi településmaradványok radiokarbonos vizsgálat alapján 2500-3000 éveseknek (a –01. évezred első feléből valónak) bizonyultak. A víz által elöntött település központja nagy kiterjedésű volt, a külvárosok házainak és ipari épületeinek maradványai jó néhány kilométeren át követhetők voltak a tó fenekén. A város a tó partján épülhetett, később, a vízszint megemelkedésével kerülhetett a tó fenekére. A tó fenekén szkíta (szaka) kurgánoknak is vannak nyomai, melyeket a víz eróziós munkája megrongált. Egy sírkamrából számos lelet került elő: fegyverek, használati tárgyak. A régészek nagy jelentőséget tulajdonítanak bizonyos aranytárgyaknak, sok karikaformájú tárgy talán pénzérméül szolgálhatott a kereskedelemben. Mongóliától, Közép-Ázsián át a Kaukázusig számos ősi szkíta emléket tártak fel a régészek. Az eddigi leletek elemzése révén a kutatók –1000 és **–500** (–244) közé teszik e sajátos építészeti remekművek divatját. Több száz ősi szakrális helyet hagytak maguk után, amelyeket a nemzetközi szakirodalom a köveken ábrázolt szárnyaló állatok nyomán szarvasos köveknek nevez. Az emlékművek különböző méretűek és formájúak, a közös bennük az, hogy mindegyiken felfelé, a Nap felé futó szarvasokat ábrázoltak. A szarvasos kövek eredetéről nincs egységes régészeti álláspont, máig vita folyik arról, hogy milyen célt szolgáltak ezek a hatalmas kő sztélék. Egyes orosz és a mongol kutatók külön régészeti kultúrának tartják. Talán a szkíták szaján-altaji csoportjához tartozott az a törzsszövetség, amelyik kifaragta és felállította az ősi emlékhelyeket, amelyek elterjedési területe a mai Mongólia, Szibéria és az Altaj-vidék. Mások azt valószínűsítik, hogy a törzsszövetség műveltsége a –1500 és –800 között virágzó középázsiai Karaszuk-kultúrával állhatott rokonságban. (A –10/09. sz. fordulójáig teljesen kibontakozott a rendkívül nagy területre, így Belső-Ázsia egy részére is kiterjedő Andronovo-kultúra, emellett az előzményeként is értelmezhető Afanaszevo régészeti kultúra tovább élt a középázsiai Karaszuk-kultúrában is. E kultúrkörök emlékeiben rendre kimutathatók a jellegzetes, vitathatatlanul szkíta tárgyak és díszítő motívumok.)

Elterjedt álláspont szerint a hunok egyik csoportja, akiknek a neve kínai forrásokban hiungnu, hiunju vagy hunio, tkp. azok a szkíták, akik eredetileg jobbára az Amur- és a Szelenga-folyó mellékén tanyáztak, majd onnan elvándorolva, **–1250** (–761) **k.** a Mongol-felföldön, ill. a Góbipusztán államot alapítottak. A továbbiakban ezek a hunok vezető szerepet vittek a belső-ázsiai törzsek körében. Az ún. „baloldali” hiungnu fejedelmek és vezérek országuk K-i felén éltek, a kínai shangoktól (Chang) K-re, a huimo és a koreai népek területéig, az ún.

„jobboldaliak” Nyon, a shangok tartományától Ny-ra, a rouzhi, di és qiang népek területekig uralkodtak. A hun Shanyu (Danhu) udvara a dei és yunjung földektől É-ra feküdt. Emellett a Sárga-folyó nagy kanyarjának É-i felében, Ordosz-pusztán, a hunok egyik legősibb földjén, a –08. sz-ból már esetenként zablával is kiegészített hun lovas temetkezések tűntek föl. Említést érdemel az is, hogy Belső-Mongólia területén **–1200** (–711) **k.** még használatban voltak a régi típusú hun pénzek (a legkorábbi, fizetőeszközként is használt pénzszerű tárgyak, villámdísztől kanálon át a turulmadárig terjedő formájú numizmatikai termékek), melyek a virágzó ordoszi kultúra pénzei lehettek. (Erre az időre, a –01. évezred első felére keltezik a legkorábbi ismert, ún. „török-mongol jellegű” íjat is, mely az Angaránál, a D-Bajkál térségében, egy bronzkori négyszögletű sírból került elő.)

Ebben az időben a hun fennhatóság alatt álló mongóliai területeken, a hunokkal szövetségben, egészen a –03. sz-ig különböző népcsoportok éltek egymás mellett, a Hangáj- és a Hentijhegység peremén, a pusztai övezetben a négyszögletes sírok kultúrájának, míg az Altáj-, a Hangáj- és a Hentij-hegységben a kerekszúroknak a népei foglaltak helyet, (mindkettő a Karaszuk-kultúrára jellemző). A nomád állattenyésztés (különösen a négyszögletes sírok kultúrájában) erőteljesen fejlődött, a legelőhasználat bővült, új legelőket foglaltak el, a pásztorok állandó mozgásban voltak. A szkíták hagyatéka ugyanebből az időből a „Tagar-kultúrában” fordul elő nagy számban a Szibéria és az Altaj közötti hatalmas területen. (A szkíták szövetségi területeinek központja Közép-Ázsiában volt.)

Hésziodosz születési ideje (–604)

Hésziodosz volt az első történelmileg „értékelhető” görög költő, mítoszok összegyűjtője, értelmezője, feldolgozója, a világ keletkezéséről szóló, Istenek születése c. mű szerzője, aki egy irodalmi toposzt is teremtett elhivattatása körülményeiről adott beszámolójával, (miként választották ki és avatták költővé a Múzsák). E toposz köszönt vissza aztán rendre, egyebek mellett a prófétikus irodalomban is. Bizonyos kutatók szerint Hésziodosz volt az első kútfő, aki a Fekete-tenger és a Kaukázus között fekvő Szkítiáról, s így magáról a Kaukázusról, mint Góg király és népe hazájáról említést tett. („Góg erődje” (Gog-hasszan) a forrásokban Gogaszuszra torzult, Hérodotosz Gargariannak említette, – s állítólag e szavakból kristályosodott volna ki a Kaukázus név.) Egyébként jómódú kisázsiai pásztornak született, de testvére ügyesen megfosztotta őt a jussától, talán épp ezért választotta a költői pályát. Tanmesékkel, bölcselkedéssel, a mítoszok újrafogalmazásával igyekezett bizonygatni, hogy az igazság győzelme elkerülhetetlen.

Mindezt csak az alábbiak fölvezetése érdekében említettem meg: Hérodotosz szerint Hésziodosz **–860** (–604) **k.** született, ám az újkori kutatók többsége szerint Hérodotosz tévedett, és Hésziodosz születési idejét ők inkább **–760** (ugyancsak –604) **k-i** időpontra helyezték. Nem érdemes Hérodotosszal vitatkozni...

Védikus kor (a –05. sz. első feléig)

A Rigvéda, az ősi India „verses tudománya” **–16/15. sz-tól** (–13. sz.), kb. **–10. sz. elejéig** (azaz a –08. sz. közepéig), mások szerint viszont a **–07. sz. végéig** (–04. sz. közepéig) bezárólag keletkezett, – és négy gyűjteményből áll. A Védákból kirajzolódó hitvilág legfontosabb istene: Djauszpitar, aki azonos a görög Zeusz Patrésszel, illetve a római Jupiterrel, – a szanszkrit

Djausz szó jelentése: ég, ebből származhat egyaránt a Zeusz, a Teosz és a Dios kifejezés is. A védikus korszak istenei jobbára férfi-istenek lettek, az előző korszak istennőihez képest a védikus istennők alárendelt szerepet kaptak.

A Védák keletkezését a tudomány az uralkodó pozícióban levő irániakhoz (árjákhoz) köti. Az ősi ind himnuszok, a Védák, a korszak névadó szent szövegeinek, majd könyveinek „turánias” stílusa azonban sokak szerint Közép- vagy Belső-Ázsiából eredeztethető. (Innen eredhet az a világszerte elterjedt, de egyáltalán nem bizonyított nézet, hogy ezek az indoárják végső soron Közép-Ázsiából volnának származtathatók.) Mégis, mi magyarázza a turánias hangvételt? Valószínűleg közel áll a valósághoz a következő megfontolás: a Védák eredetileg nem az indoiráni vezető réteg produkciói, hanem a háttérbe szorított dravidákéi (a dravida papokéi), miáltal teljesen természetesnek tekinthetjük, hogy a művek egyáltalán nem valamiféle árja mitológiát tartalmaznak, hanem éppenséggel a dravidák ősi hitvilágából táplálkoznak. Az eredeti Védák élőszóban hagyományozott és előadott művek lehettek, leírásuk bizonyára későbbi fejlemény, azé a korszaké, amikorra már elfelejtődött a dravidák különös és máig megfejtetlen írása, vagyis a dravida értelmiségi (papi) elit körében is elterjedt az árjáknak tulajdonított szanszkrit. Ám, ha mégis Ny-i meghatározottságúnak tekintjük a Védákat és a védikus korszak egyéb műveit, akkor gyanúba keverhetők az elámiak is, akikkel az ősdravidák évezredek óta szoros kapcsolatban álltak, tehát nemcsak az Iráni-fennsík néhány száz éves múltra visszatekintő, egyébként lényegében ismeretlen, feltételezett „árja” kultúrája jöhet szóba.

Elám hatása azonban nem korlátozódhatott csak a dravidák idejére. Az árja térhódítás időszakára nézve Elám és É-India kapcsolatáról vajmi keveset tudunk, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy a védikus korszak elején, **–1500** és **–1350** (–1244 és –1194) között Elám előbb Babilónia része volt, „felszabadulása” után nem sokkal pedig, **–1300** (–1144) után maga az Elámi Királyság terjesztette ki a hatalmát Babilóniára. A **–13/12.** (a –11/10.) sz-ban Elám a térség vezető hatalma volt, majd azt követően, **–1146** (–890) után, hosszú időre (újra) AsszírBabilónia vazallusaként létezett. Nehéz elképzelni, hogy ebben a fél évezredes korszakban Elám és Babilónia kisugárzása ne érte volna el ÉNy-Indiát.

Ezzel lényegében véget ért Elám történelme, átadta helyét a perzsa történelemnek. Az árjának tekintett perzsák a **–01. évezred elején** (a –08. sz. második felében) tűntek fel az iráni hegyvidéken, székhelyűket az Urmia-tó vidékén levő Parsua tartományban alakították ki.

Más álláspont szerint: a **–09. sz. második felében** (–08/07. sz. fordulója után) tűnt fel NyIránban az asszírok által parsuának nevezett nép. (Koncepciónk kereteivel a fenti két időpont elég jól egyeztethető.) Tíz törzsük onnan húzódott le az elámi területek irányában, majd foglalta el **–760 k.** (–504) Elám területét is, melyet aztán a hódítókról Parsumasnak neveztek el.

(Ekkoriban gyengült meg a térségben az Asszír Birodalom is.) Egyes interpretációk szerint ez a Parsumas nevű állam volt az ún. kései Elám, mely aztán **–644-ig** (–388-ig) állt fenn. A perzsa törzsek egy csoportja, köztük a pasargadiak még D-ebbre nyomultak, területfoglalásukat Parsának nevezték el. Ugyanebben az időszakban alakult ki a médek hatalmi központja is a Kászpitenger térségének DNy-i sarkában, az Araxes-völgy körzetében, a gutik és kassúk korábbi államának területén. – A perzsa és méd genezis korszakában nem valószínű, hogy É-India Nyról komolyabb hatásoknak lett volna kitéve.

Állítólag **–15. sz-ban** (–12. sz. végén) készültek Indiában a Védanta, a „tudomány végének” avagy a tudás beteljesedésének könyvei. Ezek lényegében megfelelnek a ksatriják (harcosok) kasztja királyi udvarokban létrejött titkos tudományának: az Upanisádoknak, melyek viszont bizonyítottan csak **–08. sz.** (–06/05. sz. fordulója) és **–02. sz közepe** (a 01/02. sz. fordulója) között nyertek írott formát. (A Védák domináns kasztja: a ksatriják, akik közé olyan őslakók tartoztak, akiknek sikerült megőrizniük hercegi státuszukat az árja hódítás után.) Eredetileg mintegy 17 Upanisád volt, ma összesen mintegy 250-et tartanak számon. Ez tekinthető az indiai „Újszövetségnek”, amely azonban nincs lezárva, hanem nyitott. Egyes vélemények szerint még a **–02. évezred közepén** (–13. sz-ban) kezdték volna el írni az Upanisádokat, de készítésük ma is folytatódik, folyamatosan kiegészül. Formailag: részben vers, részben próza, sok benne az isten–ember, mester–tanítvány párbeszéd.

Az ún. indoárják Indiában egy évezreden át **–1500** és **–500** (a –13/12. és a –03/02. sz.) között egyáltalán nem hoztak létre számottevő városokat. Ez a körülmény is arra utal, hogy az indoárja civilizáció szellemi vonatkozásban sokkal inkább a politikailag háttérbe szorult dravida elit, mint a hatalmat gyakorló árják teljesítménye lehetett.

Az ún. védikus korszak Indiában **–15. sz.** és **–08. sz.** (azaz a –12. sz. eleje és az –05. sz. eleje) közötti időben tartott. Az uralkodó álláspont szerint a védikus korszak elején **–15. sz. közepe után** (–1200 után) kezdték el írni a hindu irodalom terjedelmes eposzát, a Mahábháratát is, mellyel kapcsolatban azonban meg szokták jegyezni, hogy kezdetben a népi énekmondók és udvari énekesek élőszóban terjesztettek.

A védikus kultúra **–11.** (–09/08.) **sz-ban** érte el a tetőpontját. A brahminok (papok, értelmiségiek) kasztja ekkorra megszerezte (megerősítette) vezető szerepét az alsóbb kasztok: a ksatriják (kormányzók, harcosok), a vaisják (kézművesek, kereskedők) és a súdrák (szolgák, földtelen parasztok, szegények) felett. A szakértők az **ezredfordulóig** (–08. sz. közepéig) tartó ősvédikus korszaktól megkülönböztetik az azt követő, körülbelül **–07. sz végéig** (az –05. sz. közepéig), mások szerint **–08. sz. közepéig** (az –05. sz. elejéig) tartó újvédikus korszakot.

A **–02/01.** évezred fordulója környékén (a –08. sz. közepén) összeállt tehát a brahmanizmus komplexuma, amit a betelepült árják és a helyi őslakosság vallásának összeolvadásából, az ősvédikus korszak lezárultával keletkezett vallási-filozófiai rendszerként szokás aposztrofálni. A kialakulásában szerepet játszó elemek közül a védikus összetevő jól ismert, mert azt a Védák közvetítik felénk. (Kérdés, hogy egyáltalán volt-e más – árja – összetevője, avagy a védikus kultúra immanens fejlődésének újabb állomásáról van csak szó? A szanszkrit nyelv – az e nyelven írott szövegek – elterjedése azonban valóban az árjáknak tulajdonítható kulturális teljesítmény.) A brahmanizmus megelőlegezte, csírájában tartalmazta a későbbi vallási-filozófiai rendszerek (hinduizmus, buddhizmus, dzsainizmus) kiinduló elveit is. (Ez a brahmanizmus első virágzása volt; a másodvirágzás jóval későbbi fejlemény, a Gupta korszakhoz tartozik.) A védikus panteon istenei a **–08. sz. közepe** (a –05. sz. eleje) vagy a **–06. sz. eleje** (a –05. sz. közepe) utáni időszakban a brahmanák felügyelete alatt „éltek tovább” a hinduizmusban.

Ekkoriban a szakértők által indoárjának tekintett nyelv már bizonyosan szigorú szabályokban rögzített, és egyre inkább holt irodalmi nyelvként funkcionált. Tkp. ezt a holt nyelvet nevezik szanszkritnak, ami annyit jelent, hogy „megszerkesztett”.

A brahmanizmus, majd a hinduizmus **–09/08. sz.** (a –07. sz.) után, É-India területéről kiindulva D-en és K-en is elterjedt. Bizonyos, hogy ezzel összefüggésben D-en jelentős etnikai változások is történtek. Srí Lanka (Ceylon) őslakói, a veddák (indiaiak), akik két törzshöz, a jakkákhoz és a nagákhoz tartoztak, a **–06. sz-ig** (–450-ig), a tengerpart sávjában, sajátos elrendezésben élték gyűjtögető, vadászó-halászó életüket. Megérkeztek azonban Srí Lanka gyarmatosítói, a szingalázek, akik állítólag az őslakosokat nem tekintették embernek, és

beszorították őket a part menti sávból a dzsungelbe. Ezek a szingalézek egy interpretáció szerint –450 k. hozták létre saját államaikat a szigeten. (A két dátum koncepciónk keretei között egybeesik.) A szingalézek ősei állítólag É-Indiából származó „indoárja" bevándorlók voltak, akik Sri Lanka szigetén az Anuradhapura, majd a Polonnaruva Királyság kereteiben lakták (még a középkorban is) Ceylon É-i és középső síkságát.

A **–08/07. sz. fordulóján** (–450 k.), más álláspont szerint a **–07/06. sz. fordulóján** (ugyancsak –450 k.) keletkeztek az ún. áranjakák (szanszkrit nyelvű teológiai műfajba tartozó elvont kommentárok, illetve misztikus-szimbolikus vallásfilozófiai fejtegetések), melyek szoros kapcsolatban állnak az Upanisádokkal, (utóbbiak előzményét és kiindulási pontját képezik). A szertartás-magyarázó teológiai szövegekhez (brahmanák) az áranjakák és Upanisadok mellett jogi, nyelvtani, gyakorlati vezérfonalak (szútrák) is kapcsolódnak. (Egy interpretáció szerint az Upinasadok összessége egy olyan vallásbölcseleti gyűjteményt képez – szemelvények a védákból és a brahmanákból –, mely kiegészíti a hinduizmus teológiáját. Feltűnik a hinduizmus vallási mozaikjában egy sajátos helyet elfoglaló egyistenhitű komponens is, melynek értelmében Brahman istenség a világlélekkel azonos emberi lélek, és az „átman" útján ismerhető meg.) Összegzés, következtetés: A védikus korszak hosszú évezrede tele van homállyal és bizonytalansággal. Kronológiája csak lazán rekonstruálható. A változások mozgató rugói csak sejthetők. Koncepciónk mégis, számos ponton megerősítést látszik kapni... Eközben az események, a vallás fejlődésének állomásai, az ekkoriban keletkezett sajátos egyházi szövegek garmadája mögül India történelmének egy olyan szakasza bontakozik ki, melynek során a néptől etnikailag teljesen elkülönülő világi vezetők, a hatalom birtokosai nem mindennapi viszonyokat voltak képesek teremteni. Érintetlenül hagyták a kasztokat, tartózkodtak azok belső és az egymás közötti viszonyaiba való beavatkozástól. A dravida ember szinte észre sem vehette őket, s a dravida világ eközben, az évszázadok során mégis gyökeresen átalakult. Kibontakozott a hindu társadalom, ami a formákat (a kasztrendszert) tekintve szinte semmiben sem különbözik a dravida társadalomtól. (Az egyetlen lényeges különbség a papi kaszt hatalmának és terjedelmének radikális növekedése.) A létrejövő Védák, egyéb védikus szövegek, a páratlan szellemi teljesítménynek számító szanszkrit nyelvű írásművek egytől-egyig a dravidák ősi hitvilágából táplálkoznak. A tartalom, a lényeg mégis megváltozott:

A hatalom birtokosai csak a főpapokkal kommunikáltak. Ennek megfelelően a védikus civilizáció szellemi vonatkozásban sokkal inkább az eredetileg dravida vallási elit, mint a hatalmat birtokló indoárja réteg teljesítménye. A papság, a brahminok kasztja mindenkivel, minden kaszttal szoros kapcsolatban állva, akarva-akaratlanul, rendkívül bonyolult kapcsolati hálózata révén a társadalom elemeinek az élet minden területére kiterjedő ellenőrzését is megvalósította, (nyilvánvalóan a hatalom birtokosai érdekeinek megfelelően). Így aztán a hinduk élete minden vonatkozásban szabályozott lett, az egyén szabad akaratának szinte semmi jelentősége sem maradt, ebben a rendszerben az egyén az eleve elrendeltség tudatában élhette le az életét, s általában nem is érezhette az egyéb lehetőségek hiányát. A társadalmi béke „egyszer s mindenkorra" biztosított lett. Az időszak végére tökéletes vallási-filozófiai rendszer keletkezett, melyet csak kevesen kérdőjeleztek meg, s ezzel teljes összhangban a népi énekmondók és udvari énekesek élőszóban terjesztett szövegeire támaszkodva létrejött a hindu „világi" (?) irodalom terjedelmes eposza, a Mahábhárata is.

Megjegyzés: A történettudomány a mai napig hozzávetőlegesen sem tudta beilleszteni Zoroaszter (Zarathusztra) életét a kronológiai sorba. Sokak szerint csak annyi biztos, hogy „valamikor a bronzkorban" élt. Szülőhelye ismeretlen, sokan a mai K-Iránt, vagy DNy-Afganisztánt tartják a próféta feltételezett otthonának. Az eddigi adatok alapján a kutatók többsége azt valószínűsíti, hogy kb. »–1500 és –1200 között« élhetett. A vallásalapító a Spitama papi nemzetségből származott, 30 éves korában érezte elérkezettnek az időt, hogy megkezdje missziós munkáját és elmondja nézeteit másoknak. Hazájában azonban nem talált követőkre, ezért egyes források szerint Közép-Ázsiába távozott és ott térítgette a helyi népeket. A vallás

központjában a Nap és a Tűz kultusza állt. Más szakértők szerint viszont Zoroaszter »–650, esetleg –600 k.«, talán nem sokkal Buddha előtt élhetett. Mindebből az következik számunkra, hogy a zoroasztrizmus kibontakozására rendelkezésre álló hosszú intervallum teljes egészében fedésben van az indiai védikus korokkal, illetve a brahmanizmus korszakával. A hinduizmus és a zoroasztrizmus kialakulása, fejlődése párhuzamos folyamatként értelmezhető, s nehéz elképzelni, hogy egymástól függetlenül zajlott volna le. Csaknem bizonyos, hogy egymással kölcsönhatásban, hacsak nem egymás ellenében bontakozhattak ki ezek az eszmerendszerek.

Érdekes ugyanakkor, hogy a vonatkozó információk szerint a zoroasztriánus vallás kialakulását (a történelmi Zarathusztra fellépését) megelőzően (?), már a »–18.« és a »–16. sz.« között az elámiták mitológiájában – miként majd a pártusoknál is – a legfőbb Urat, a Fényistent Ahurának nevezték. Ez a körülmény arra utal, hogy Zarathusztra csakugyan –1500 k. léphetett a színre, Elámban pedig (a történelmi Perzsia D-i részén) bizonyára a **–18.** (–16/15.) **sz-tól** kezdték Ahurának nevezni főistenüket. Koncepciónk keretei között tehát e két esemény időben egybeesik.

A görögök korai története (a –05. sz. közepéig)

A **–14/13. sz-ban** (a –12. sz-ban), a „korai archaikus korban” vette kezdetét a görög törzsek lassú, de annál masszívabb beszivárgása az Égei-tenger térségébe. Kezdetben nyilvánvalóan alárendelt szerepet kaptak a mükénéi városokban, talán mindenek előtt Athénban, mely település **–1400-tól** (–1144) fejlődött jelentős mükénéi várossá. Sokan úgy gondolják, hogy a görögök saját kultúrája a föníciaiak és az egyiptomiak gyarmatosításának köszönhetően bontakozott ki, ám bizonyosra vehető, hogy a döntő hatás inkább Mükénének tulajdonítható. Az ógörögség városainak eredeti lakói nemcsak pelaszgok, vagy nemcsak valamely arameus népcsoport városi jellegű településein élők, és nemcsak egyszerűen „lecsúszott” akhájok, hanem általában véve, jellemzően a mükénéi civilizáció városi népei voltak, akik már nem is igen tartották számon származásukat. Városlakók voltak, akik közül még a szegényebbek is tudatában voltak valamiféle „mükénéiségnek”, s a civilizációjukat körülvevő népekhez képest jobban élhettek anyagi vonatkozásban, – míg csak el nem borított mindent az anarchia.

A görögök eredeti, s bizonyára eredetileg is fejlett kultúrája talán valamilyen változata lehetett Kis-Ázsia és/vagy a Balkán, alapvetően szkíta meghatározottságú kultúrájának, feltehetőleg leginkább Trákia vagy az anatóliai Frígia kultúrájához hasonlíthatott. Ekkoriban a Balkán-félsziget jelentős államai: Trákia, Makedónia és esetleg Illíria voltak, míg az Appennini-félszigeten talán szárnyait bontogatta az etruszk civilizáció. – Anatóliában a bronzkortól kezdve lovas népek telepedtek meg, akik az ásványkincsekben gazdag területen fejlett civilizációt hoztak létre. A Közép-Anatóliát évszázadokig uraló egyik ősi népet a görögök frígnek, az asszírok pedig muskinak nevezték. Frígia népe más anatóliai népekkel laza államszövetséget alkotott, kultúrája hettita befolyás alatt fejlődött ki. A frígek által vezetett szövetség domináns szerepet játszott Kis-Ázsiában. Királyai (Midász, Gordiász) a görög mitológiába is bekerültek.

A trákokra vonatkozó egyik legrégebbi írásos forrás, Homérosz Iliásza szerint Trákia a gyors lábú lovak hazája volt. Déli szomszédjaik kentauroknak tartották az őseiket, mert látszólag „össze voltak nőve” a lovaikkal. Perperikon (a Rodope-hegység keleti felén fekvő) trák város romjai és a hozzá tartozó ősi kultikus központ tárgyi emlékei lenyűgözőek. Ez a szkítákkal rokon nép nagy hatást gyakorolt a görögök hitvilágára és ünnepségeire is. A Kurdzsali város közelében emelkedő különös sziklákat a helybeliek ma is a Napisten házának hívják, az ókori történészek szerint pedig ott állt Dionüsziosz szentélye, és Hérodotosztól kezdve az antik szerzők úgy tudták, hogy ott általában borral hintették meg az oltárokat. A régészetileg feldolgozott rituális központ legalább 9 oltárból állt, az oltárok közelében megtalálták a minószi és a mükénéi civilizáció eszközeit és kerámiáit is.

A görög népek közül előbb, a **–14/13. sz-ban** (a –12. sz-ban) a jónok és az ajólok érkeztek meg, s a –12/11. sz. fordulójára teszik az ajól és jón népcsoportok egy előkelő rétegének a megerősödését, mely temetkezési rítusként a halottégetést gyakorolta. Őket követte a **–13. sz-ban** (a –12/11. sz-ban) az É-ról érkező dórok népe, mely leginkább Spárta vidékén és Rodoszban telepedett meg. A dórok eredeti hazája a mai Dalmácia és Albánia területe lehetett. Hérodotosz szerint a dórok nyelve nem görög volt, s csak a Peloponnészoszon adták nekik a dór nevet is. Látszólag más álláspont szerint a dórok, mint az ÉNy-i területek lakói „előbb”, már **–1400-tól** (–1144) jelen voltak. A dór honfoglalás idején a jónok Attikában és a Peloponnészosz ÉK-i részén éltek, az akhájok a Peloponnészoszon, az ajolok pedig Tesszáliában és É-Görögországban helyezkedtek el.

Ahogy szaporodott, ahogy túlsúlyba került a görögség a mükénéi városok egy részében, úgy vált egyre öntudatosabbá és agresszívebbé. Felforgatták e városállamok kialakult viszonyait, részt követeltek maguknak az irányításban. Tudnivaló ugyanakkor, hogy **–13. sz.** (a

–12/11. sz.) egyben az Égei-tenger környékéről kiáradó „tengeri népek” nagy korszaka is volt, akik darabokra törték a Mediterráneum világát. Nyilvánvalóan ők készítették elő a terepet a görög hódításhoz. A görögök közül a dórok lehettek a legtöbben, ők nem voltak vérbeli városlakók, s ők voltak a legharciasabbak is. A dórok ekkor sorra elfoglalták a hanyatló, a „tengeri népek” által kirabolt, meggyengített mükénéi királyságokat (városállamokat), melyek az anarchikus viszonyok közepette könnyedén az ölükbe hullottak. A távolabb eső Ciprusra (mely sziget csak **–17/16. sz. fordulójától**, azaz –14. sz. közepétől volt mükénéi uralom alatt) csak a –11. sz. közepén jutottak el a peloponnészoszi görögök, de hamarosan az egész szigetet elgörögösítették. Jellemző, hogy a térségben a legnagyobb ellenállást az a Trója fejtette ki, mely nem is igazán tartozott a mükénéi kultúrkörbe, hanem inkább a kisázsiai hettitákkal állt szoros kapcsolatban. (Trója elfoglalásával külön fejezetben foglalkoztunk.)

A jónok vándorlása Attikáról Kis-Ázsia Ny-i partvidékére, Trója vidékére vezetett, ahol a trójai háború után elfoglalták „Jóniát”. Ugyanakkor foglaltak el több szigetet, Leszbosz-szigetét is. (A –10/09. sz-okban megalapították Epheszosz és Milétosz városokat, melyek később virágzó kereskedelmi központokká fejlődtek.) Trója bukása után (**–1185-től**, azaz –1029-től) hallunk a lüdökről is, akik önálló királyságot alapítottak Kis-Ázsia nyugati részén, – egyesek szerint a hettiták utódnépe lehettek. Hérodotosz sokat írt róluk, szerinte a Hérakleid-dinasztiából származtak, akik viszont trák eredetűek voltak. A lüd dinasztia neve összefügg Héraklésszel, aki a görög történetíró szerint a lovas népek (szkíták) egyik őse volt. Ebben az időben kezdődött a trákok egy részének Ny-Anatóliába való vándorlása is, bizonyára Lüdiát erősítette ez a népcsoport is. Kis-Ázsia legjelentősebb állama, Frígia ekkoriban (az ezredforduló idején) É-Anatóliát uralta.

A trójai háború után végképp működésképtelenné váltak Mükéné laza szövetségének politikai, társadalmi és gazdasági struktúrái, összeomlottak hatalmuk utolsó bástyái is. A mükénéi-görög hatalomváltással foglalkozó irodalom a **–12. sz. második felére** (a –10. sz. első felére) teszi a görögök hőskorát, mikortól uralmuk a Földközi-tenger K-i medencéjében mindenütt kétségbevonhatatlanná vált. A –10. sz-ban elterjedt a vas használata a görögök által lakott területeken, megindult a gazdasági fellendülés, városias központok jöttek létre. Ny-Anatóliában is görög telepek alakultak ki. A legtöbb interpretáció szerint kb. a **–12. sz. elejére**, más álláspont szerint a **–11. sz. elejére**, (egyaránt a –10. sz. közepe táján) szűntek meg létezni a mükénéi hatalom utolsó sündisznóállásai.

A **–11. sz. elejétől** (a –10. sz. második felében) Krétán és Spártában, a már ekkor őslakosnak tekinthető akhájokat a dóroktól elkülönített gettókba tömörítették, szolgasorba taszították. Ezzel zárult le –900 k. a történettudomány által korai archaikus korszaknak (vagy hellén középkornak) elnevezett időszak, melyben megváltoztak a kereskedelem fő tengeri útvonalai, a Peloponnészosz és a Földközi-tenger K-i partvidékének telepei demográfiai növekedést éltek meg, létrejöttek a görögök erős városállamai (a poliszok) is: Athén, Argosz, Théba, Spárta, Korinthosz stb., miközben a térség egyéb területeire a pusztulás volt jellemző. Ugyanakkor (a **–12. sz-tól**, más vélemények szerint a **–11. sz-tól**, vagyis mindenképpen a –10/09. sz. fordulójától) megkezdődött az egyesek által „görög sötét kornak” elnevezett időszak, azaz a művészeti stílusok alapján felosztott görög kultúra első szakasza, mely általános vélemény szerint kb. **–800-ig** (a –07. sz. közepéig) tartott. (Ekkoriban volt jellemző a geometrikus formák alkalmazása a cserépedények díszítésére.)

A Peloponnészoszon kialakulóban levő városok élére még a **–11. sz-ban** (a –10/09. sz. fordulója környékén) katonai vezetők, ún. baszileoszok kerültek, a poliszokban (a saját intézményrendszerrel bíró politikai közösségekben) a hatalom azonban ténylegesen a helyi arisztokrácia kezében volt. Később, (az **ezredforduló után**, vagyis a –08. sz. közepétől) ez a hatalom egyre inkább a gazdag kerekedők kezébe ment át, (jellemzően az arisztokrácia egy része politikai hatalmát gazdasági hatalom kiépítésére is felhasználta, vagyis maga uralta az

erőforrások kiaknázását és a kereskedelmet). A nyersanyagokért, a bányákért, termékeik értékesítéséért folytatott küzdelem állította szembe egymással a városállamokat. Az olaj- és borexport tette lehetővé Athén, Argosz, Korinthosz és Euboia felvirágzását.

Hatalmas templomépítkezések folytak a **–09. sz. második felétől** (a –07. sz. első felétől) Athénban, az Akropolisz területén, ami jól egyeztethető azokkal a régészeti eredményekkel, melyek szerint az egyszerű oszlopfővel rendelkező ún. dór oszlopok alkalmazása is a –07. szban kezdődött. A **–09/08. sz. fordulója körül** (a –07. sz. második felében) a görög civilizáció egyéb központjaiban is felépültek a korábbi (mükénéi) paloták helyén a városok védőisteneinek templomai, az akropoliszok, melyek a továbbiakban a vallási kultuszok színhelyeinek szerepét töltötték be. Ezzel kezdődött el az utóbb „archaikus kornak" elnevezett időszak (a művészeti stílus alapján felosztott görög kultúra második szakasza). Ekkoriban volt jellemző a nagy, szabadon álló, merev, szent testtartású szobrok megformálása álomszerű, „archaikus" mosollyal. A poliszok a **–10/09. sz. fordulójától** (a –07. sz. közepétől) erőteljes kereskedelmi forgalmat valósítottak meg a Mediterráneum egész területén, túlszárnyalták a föníciaiak teljesítményét is. Új gyarmatokat alapítottak a Földközi-tenger K-i, majd a Középső-, végül a Ny-i medencéjének partvidékein is.

A kisázsiai Milétosz városa, mely már –08. sz-tól jelentős gyarmatosító hatalommá fejlődött, a –07. sz-ban már kiterjedt K-i kereskedelmet folytatott (kimmer/szkíta közvetítéssel), és a **–07.** (vagyis a –06/05.) **sz-tól** gyarmatok sorát létesítette a Helleszpontosz és a Fekete-tenger partvidékén, – (míg a szkíták szálláshelyei elsősorban a Don, Dnyeper és az Al-Duna torkolatvidékén voltak). A Fekete-tengernek ma Romániához tartozó partvidékén, bizonyára az időközben Ny-ra távozott kimmerek települési területein, a **–07.** (–05/04.) **sz-ra** görög települések

(kolóniák) alakultak ki. A görögök sok gyarmatot létesítettek Trákia területének (mely a mai Görögország ÉK-i, Törökország európai, valamint Bulgária déli részét foglalja magában) partvidékein is. Így jött létre Byzantion (Bizánc) is.

A kisázsiai görög városok erőteljes fejlődése időben egybeesik, s nyilvánvalóan összefügg Frígia hatalmának meggyengülésével. A Ny-anatóliai Frígia, mely ország a –08. szban még Kis-Ázsia területének nagy részét uralta, **–09. sz. közepéig** (a –06. sz. elejéig) más anatóliai népekkel laza államszövetséget alkotott. Eközben hettita hatások nyomán kifejlődött kultúrája igen magas szintet ért el. A **–08. sz. közepén**, azaz a –05. sz. elejétől az ország K-i (nagyobbik) felét az asszírok foglalták el, miután a **–07. sz. közepén** (ugyancsak az –05. sz. elején) a kimmerek megdöntötték Frígia hatalmát.

A –07/06. sz. fordulója mindenütt látványos görög prosperitással jellemezhető. Athén ekkoriban (**–850 k.**, azaz –594 k.) egyesítette a maga uralma alatt az egész Attikát. A **–08. sz-tól** (a –07/06. sz. fordulójától) volt használatos Athénben a korai görög írás. A görögök a föníciai ábécét vették át. A **–08. sz. második felétől** (a –06. sz. első felétől) terjedő időszakra vonatkozóan a szakemberek már „középső archaikus korról" beszélnek, amire jellemző volt, hogy megnőtt a gyarmatok száma, fokozódott a partvidéki telepek gazdagsága, valamint a külkereskedelmi tevékenység (elsősorban a föníciaiakkal és az etruszkokkal, akik ellenőrzésük alatt tartották a Földközi-tenger Ny-i medencéjének fémtartalékait). Ugyanakkor Korinthoszban és néhány más városban feszültté vált a viszony az arisztokraták és a kereskedők között, és ez később a türannoszok általi irányítás bevezetéséhez kellett, hogy vezessen. Athén is fejlődött, de növekedési előnye egyre fogyott, Spárta katonaállama kezdte megkérdőjelezni Athén vezető szerepét. Erősödött a pánhellén vallási központok, Delphoi és Olümpia jelentősége, ami előrevetítette egyes városállamok politikai közeledését, szövetségeik létrehozását is.

A jónok a dórok gyarmatosítása elérte a Földközi-tenger középső térségét, így a **–08. szban** (a –07. sz. második, a –06. sz. első felében) Szicília K-i és D-i partvidékén sorra létrejöttek

a görög kolóniák. A **–09. sz. közepe** (a –07/06. sz. fordulója) és a **–08. sz. vége** (a –05. sz. közepe) közötti időszakban létrejött és területileg egyre bővült az ún. „Magna Graecia”. (A görögök lakta, illetve görög kultúra hatása alá került D-itáliai, szicíliai és közép-mediterrán területeket Magna Graeciának nevezi a tudomány.)

A görög gyarmatosítók (khalkisziak) a **–08. sz. közepe** (a –06. sz. kezdete) és a **–06. sz. közepe** (a –03. sz. eleje) közötti időszakban tartották kézben Szicília-szigetén Naxosz, Katané (Catania), Leontinoi, Zankle (Messina) és Himera városait. Ugyanebben az időben a korinthosziak

Szürakuszaiban (Siracusa), a megaraiak Megara Hüblaiában és Szelinuszban, a rodosziak Gelában és Akragaszban (Agrigento) voltak jelen. A görögök a **–08. sz. második felétől** (vagyis a –06. sz. első felétől) nagyon sok kolóniával rendelkeztek az Appennini-félszigeten.

A **–08. sz. közepére** (a –05. sz. kezdetére) Görögország elérkezett történelmének jól ismert és alaposan feldolgozott korszakához, amire az irodalom és a művészetek kimagasló színvonalra emelkedése, illetve Athén és Spárta rivalizálása nyomta rá a bélyegét. Ekkor élt és dolgozott Homérosz. Athén és Spárta első írott törvényei **–754/753-ban** (–498/497) születtek meg.

A **–08/07. sz. fordulójára** (a –05. sz. közepére) a Peloponnészoszon éppen Spárta volt a legerősebb városállam, s államszervezete a **–06. sz. kezdetére** (vagyis ugyancsak a –05. sz. közepére) a hódítások során megszerzett tapasztalatok alapján nyerte el érett formáját.

Napata nagy korszaka (a –05. sz. közepéig)

Az **ezredforduló táján** (a –09. sz. közepe után), hosszú egyiptomi fennhatóság után, az Újbirodalomnak a 20. dinasztia időszakának végén bekövetkezett széthullásával, ill. a 21. dinasztia hatalomra kerülésével (**–11. sz. első fele**, vagyis a –09. sz. második fele) összefüggésben önállósult az ún. Meroé, az ősi, legendás korokból ismeretes Kús (É-Szudán, Núbia) utódállama. Az állam a Nílus 1. kataraktájától D-re, a 2–4. katarakta térségében jött létre.

Egyiptom és Meroé viszonyáról a következő 150 évre vonatkozóan nem tudunk sokat. Ám azután, a **–10. sz. második feléből** (a –07. sz. első feléből) arról értesülünk, hogy a Napatában székelő Núbiai-dinasztia (Meroé uralkodó dinasztiája) elfoglalta Egyiptom területének egy részét. A másik kronológiai sor szerint a meroéi Napata város hatalma a **–08. sz-ra** (a –07. sz. közepére) növekedett meg. Olyannyira megnövekedett, hogy Meroé területén **–900 k.** (megint csak a –07. sz. közepén) Napata központtal megalakult az ún. Napata Királyság.

A Napata Királyság uralkodói **–780** és **–760 között** (vagyis –624 és –604 között) az Egyiptomban uralkodó líbiai eredetű dinasztiák felett aratott győzelem nyomán meghódították Egyiptom nagy részét, megalapították az egyiptomi 25., vagyis „Etióp” dinasztiát. A núbiai csapatok a **–08. sz. közepén** (a –07/06. sz. fordulóján) megszállták a Nílus-deltavidékét, Théba környékét is. A Napata Királyság a bekövetkezett hódítások nyomán, a **–09. sz. közepére** (vagyis a –07/06. sz. fordulójára) „Napata Birodalommá” szerveződött. A birodalom az 1. és a 6. katarakta közötti területet is szilárdan kezében tartotta.

Az Etióp-dinasztia nem sokáig uralkodhatott nyugodtan Egyiptomban. No, nem a Líbiai-dinasztia, hanem a Delta egyik hercege, Tefnaht **–730** (–574) és **–720** (–564) **között** koalíciót szervezett D- és Közép-Egyiptom visszahódítására, (ahol az etióp, azaz núbiai seregek fő erői állomásoztak). A harcok **–715-ig** (–559) folytatódtak, amikor az Etióp-dinasztia leverte a lázadást. Utolsóként Memphis esett el.

Még 35 olyan év következett el, amikor az Etióp-dinasztia vitathatatlanul uralkodott Egyiptom felett. A Líbiai-dinasztia **–680-ra** (–524) szedte össze magát, hogy megkezdje a núbiai csapatok visszaszorítását. Általános vélemény szerint mindössze 11 évig tartott a dinasztia offenzívája, **–669-re** (–513) a megszállók visszavonultak Napatába, a 3–4. katarakta közé, más interpretációk szerint ez csak **–630-ra** (–474) következett be. (Megjegyzendő, hogy a történelmi szakmunkák általában Asszíria offenzívája eredményének tulajdonítják a núbiai csapatok Egyiptomból való kiűzését, Asszíria hadserege pedig éppen **–734-ben** (–478) vetette ellenőrzése alá az Egyiptommal határos közel-keleti térséget. Ezzel a stratégiai jelentőségű hódítással valóban összefüggésben állhatott Napata visszavonulása.

Csak jóval később, **–671-ben** (–415) szállta meg azonban az asszír haderő magát Egyiptomot, természetesen nem a Núbiai, hanem akkor már a Líbiai-dinasztia hatalmát törve meg. Ennek következtében, illetve az asszírok sietős távozása után a 26. dinasztia, vagyis a Szaiszi-dinasztia kezébe került a hatalom Egyiptomban.)

Egy núbiai információ **–746-ból** (–490) származik: ekkor az egyiptomi „kaland” utáni etiópiai állam fővárosa még Napata volt. Néhány évtizeddel később azonban, a **–08/07. sz. fordulóján** (a –05. sz. közepén) már a fejlett vasgyártásáról ismert Meroé városa (Szudánban, Butána vidékén, a Nílus K-i partján) volt a legjelentősebb hatalmi és gazdasági központ. Ennek megfelelően a Napata Birodalom fővárosát áthelyezték (visszahelyezték) Meroéba.

Izrael és Júda (a –04. sz. első feléig)

Mielőtt a yahudok megérkeztek Kánaán vidékére, ott még kánaániták is éltek. Leleteik igazolják jelenlétüket: rovásírásos agyagtáblák, anyaistennők, arany sólyomszobrok, valamint a legfőbb istenük, Éli hegyi szentélyei. De nemcsak a kánaániták, valamint a yahudok leszármazottai, a héberek, hanem a **–13/12. sz. fordulóján** (a –11. sz. közepén) letelepedettek, tehát Ábrahám és Jákob (Izrael) utódai is az ősi kánaáni vallást követték, – vagy egy ahhoz nagyon hasonló mezopotámiai vallást. Az Ábrahám és Izrael népének Kánaánba érkezését követő évszázadokban a különböző eredetű népek Istent (Éli/Elohim) imádták, és ez a vallási irányzat egészen az asszír invázióig fennmaradt.

A **–13. sz. második felében** (a –10. sz. első felében) már fennállt – legalábbis a Merneptahsztélé (Izraar-sztélé) felirata szerint – egy „Izraar" nevű állam Kánaánban, de: „*Israar megsemmisíttetett, magja nincs többé, Philisteia Egyiptom özvegye lett*". Lehetséges, hogy Ábrahám leszármazottai már a **–13. sz. közepén** (a –11/10. sz. fordulóján) államot alapítottak? (Az Izraar-sztélé Merneptah fáraó ötödik évében (**–1208**, azaz –952) készült. Felirata tkp. a „tengeri népek" egyesült seregei feletti egyiptomi győzelemről való megemlékezést szolgálta. Érdekes, hogy ezt az „Izraar" nevű államot lényegében Philisteiával azonosította.) A Jeruzsálem körzetében lefolytatott ásatások eredményei azonban nem utalnak számottevő hatalmi központ meglétére a –1000 és –950 közötti időszakban. Ha létezett is önálló politikai entitás, akkor az legfeljebb egy kis törzsi királyság lehetett, s Jeruzsálem csak egy erődítmény volt. Ugyanakkor megállapítást nyert, hogy –980 k. pusztult el az a város Jeruzsálemtől 30 km-re DNy-ra, mely a **–14. sz-ban** (a –12/11. sz. fordulóján) már létezett (Hirbet Kejjafa), és talán a térség legkorábbi „épített" városa volt, a várostervezés itteni legelső példáját képviselte. Ez a város feltehetőleg annak a hadjáratnak volt a kárvallottja, melyről az említett sztélé megemlékezett.

A **–12. sz. közepétől** (a –11/10. sz. fordulójától), a korábbi Kánaán név helyett újra Föníciának nevezték a levantei partvidékhez kapcsolódó földrajzi térséget, mely a kereskedelmi közvetítés itteni legfontosabb kapujának számított. Kánaán államisága, vagy legalábbis az állam integritása **–1220** (–964) **k.** teljesen megszűnt, sőt egyfajta szemlélet szerint a **–13. sz. második felében** (a –10. sz. közepén) izraeli törzsek győzték volna le a kánaániakat, akik Fönícia partvidékére szorultak. Más álláspont szerint Kánaán a **–12/11. sz. fordulójáig** (megint csak a –10. sz. közepéig) őrizte meg államiságát. Ekkor Kánaán É-i része és Kánaán eddigi vezetői valószínűleg integrálódtak az Újhettita államok valamelyikébe. Egyes interpretációk szerint Kánaán **–1190** (–934) **k.** a tengeri népeknek a levantei partvidék államaira irányuló inváziója miatt omlott végképp össze. Sokan előszeretettel azonosítják e „tengeri népeket" a filiszteusokkal. Ők azonban már csaknem 100 éve, **–1184** (–1028) **óta** jelen voltak.

A **–12. sz. második felére** (a –10. sz. első felére) az öt nagyvárosból álló filiszteus városszövetség tagjai: Gáza, Askelón, Asdod, Gát és Ekron voltak, míg Kánaán korábbi területének középső és D-i részein a különböző kultúrájú bevándorló törzsek, népek, illetve azok vezetői igyekeztek a maguk ízlése szerint felépíteni valamiféle államot. Az izraeliek és/vagy a héberek (yahudok) a **–12/11. sz. fordulóján** (a –10. sz. közepén) bírákat választottak, hogy szervezettségben felvegyék a versenyt a jelen lévő kánaánitákkal és filiszteusokkal. Ebben az időben napirenden voltak az összecsapások a filiszteus városszövetség és az izraeli törzsek között. Ennek során a **–13. sz. végén** (a –10. sz. közepére) a Jeruzsálem melletti Bételt (a Bírák könyvében említett néhány város egyikét) lerombolták az izraeliiek. (Talán ez az esemény került be utóbb Józsué könyvébe, mint Jerikó lerombolása?)

Az ásatások során nyert információk tanúsága szerint Kánaán egykori területén, a –10. sz. közepén élt népesség különböző vallásoknak hódolt. Az Ószövetség szövegeibe Ábrahám

népe és a héberek révén kerültek be a Kánaán É-mezopotámiai kapcsolataira utaló hagyományok, Éli isten tisztelete és az Ábrahám-mondakör, amihez a filiszteusoknak semmi közük sem volt.

Ugyancsak régészeti eredmények szerint a –10. sz. végén Meggidóban, Gézerben, Hácórban vörös alapon fekete mintás kerámiákat használtak, és az épületek jelentős része hatalmas istálló volt, ami bizonyára a korabeli kereskedelemnek és/vagy az itt állomásoztatott (izraeli?, filiszteus?) lovasságnak a jelentőségére utalhat.

Az Egyiptomból Mózes által kivezetett, (több évtizedes arábiai, feltehetőleg a Medián-hegység térségében, illetve a Midjánban, az Akabai-öböl (Nádas-tenger) kijáratának partvidéke felett emelkedő, az Edóm-felföldet D-DNy-ról határoló hegyekben tett kitérő után) Kánaán egykori területére érkezett yahudok letelepedésével (a **–12. sz. elejétől**, azaz a –10. sz. közepe után) kezdődött meg, s a királyság megalapításáig tartott az ún. Bírák kora. A letelepedés folyamatát elsősorban ásatásokkal lehet rekonstruálni. Régészeti megállapítások összegzéseként levont következtetések szerint: a –10/09. sz-ban, vagyis a Bírák korában É-on a virágzó mezőgazdaság jelentős települések tucatjait látta el élelemmel, míg D-en még csak 15-20 faluközösség létezett. A Bírák könyvéből tudni véljük, hogy a bírák alaptípusának (Tola, Jair, Iszán, Elon, Abdon) hatalma önvédelmi és közigazgatási jellegű volt, mint valódi bírók oltalmazták és kormányozták az izraeli népek életét. Ám később (a **–12. sz. közepén**, a –10/09. sz. fordulója körül), a bírák másik típusaként megjelentek a „felszabadító bírák” is (Otniél, Éhúd, Bárák és Debóra, Gedeon, Jifták). Ők egyáltalán nem a fennálló rendet, hanem a bevándorló szemiták érdekeit képviselték.

A zsidók ősei Afrikából vagy Arábiából, az Akabai-öböl irányából a **–12/11. sz. fordulójától** (a –10. sz. közepétől) kezdtek benyomulni, majd a Jeruzsálem körüli hegyes-dombos területen, Melkisédek ősi népének és/vagy a jebuzeusoknak a területén megtelepedni. Az izraeli-kánaáni törzsszövetség (ÉK-i törzscsoport) az újabban érkező szemita törzseket (D-i törzsek), feltehetőleg a **–12. sz. közepétől** (a –09. sz. elejétől) igyekezett volna beszervezni törzsi államába, de ez az erőfeszítés egyelőre sikertelen maradt, mivel a bevándorlók Egyiptomtól hathatós támogatást kaptak önállóságuk megőrzéséhez. A szemiták legnagyobb néphulláma a nagy létszámú Júda törzs (törzsszövetség?) vezetésével hatolt be az egykori Kánaán népeinek konglomerátumába, – magukkal hozták a Jahve/Jehova nevű harcias törzsi isten kultuszát.

A Bírák korának második szakasza, **–12. század utolsó harmadától** (a –09. sz. második harmadától) a **–11. század utolsó harmadáig** (a –08. sz. második harmadáig) tartó időszak az izraeli törzsek kultikus szerveződésének, illetve katonai összefogásának kora volt. Ekkor keletkezett az a hagyományanyag, amelyet később a Bírák könyve és Sámuel könyvei dolgoztak fel.

E könyvekben több önálló költemény is fennmaradt, például Hanna imája, illetve a prózai elbeszélések közül bizonyára már rögzítésre került Sámson történetének korai változata is. E korszak végén íródhatott Jákob áldásának első verziója is. Nyilvánvalóan megjelentek a kultikus költészet első darabjai. A héber irodalom egyik első, nagyjából biztosan datálható emléke Debóra éneke, mely **–1125** (–869) **k.** keletkezhetett.

A **–12/11. sz. fordulóján** (a –09. sz. közepén) azok a törzsek, melyek az É-i országrészben már állandó jelleggel letelepedetteknek tekinthetők, két nagy csoportot alkottak: 1. A legrégebben letelepedett izraeli törzsek (Ábrahám/Izrael népe); 2. Az utóbb Józseftől származtatott Efraim és Manasse törzsek által dominált népesség, (akik az aranyborjú kultuszát, Áron emlékét magukkal hozva érkeztek Kánaánba). A vázolt helyzet összhangban van azzal az interpretációval, miszerint a szemita bevándorlók (az Afrikából/Arábiából, bizonyára a Vörös-tenger térségéből érkezettek) a **–02/01. évezred fordulóján** (ugyancsak a –09. sz. közepén) jelentek meg először Jerikó vidékén, a Jordán-völgyben.

A formálódó Izrael államára nézve meghatározó jelentőségű, hogy a mély válságba merült egyiptomi Újbirodalom **–1070** (–814) **k.** hullott szét, s ennek fejleményeként Szmendész fáraóval hatalomra jutott a 21. dinasztia, melynek fő törekvése a korrupció letörése és az asszír hatalom (a **–12/11. sz. fordulójára**, vagyis a –09. sz. közepére ugyancsak válságba került Közép-Asszír Birodalom elitje) szétverése volt. – Egyiptom a **–11. sz-ban** (a –09. sz. második, ill. a –08. sz. első felében) az Arab-félsziget arameus törzseivel volt szövetségi viszonyban az asszírok ellenében. Tiglat-Pilesar idején, (**–1115** (–859) és **–1077** (–821) között) egyiptomi jóváhagyással özönlöttek Asszíria határvidékére a nomád arameus törzsek. Ez a migráció szerves folytatása volt a Júda területére (a D-i területekre) történt vándorlásuknak.

Izrael két jelentős törzsi csoportja ebben az időben egyesítette erejét, hogy létrehozzon egy ütőképes törzsszövetséget. Ugyanakkor Júda törzse még olyan jelentéktelen szerepet játszott (bizonyára részt sem vett) Izrael törzsszövetségének szervezésében, hogy ezt a törzset Debóra győzelmi dalai nem is említik. A –09. sz-ra vonatkozó ásatási tanulságok szerint is az izraeli területek É-i részének szervezettsége, kultúrája volt erőteljes, míg a D-i területnek (Júda területének) a lakossága szinte semmi nyomot sem hagyott maga után.

A „felszabadító" bírák fellépésükkel igyekeztek elszigetelni Jahve népét az izraeliek (Ábrahám népe), a kánaániták (Éli isten követői) és a **–12. sz-tól** (a –11/10. sz-tól) ugyancsak itt élő filiszteusok világától, illetve Jahve népeként hódító hadjáratokat vezettek a Jordán-folyó K-i partjára. Ezek a „bírák" Jahve törzsi istenség népét, tehát Júda fiait képviselték, akik Józsué vezetésével érkeztek D-ről, s foglaltak maguknak földet az egykori Kánaán területén (a **–12. sz. második felében**, a –09. sz. első felében). Közelebbről a később Júdeának elnevezett felföldön, a **–13/12. sz. fordulója** (a –11. sz. közepe) óta ott élő jebúsziak (jebuzeusok) települései között tűntek fel. Ott aztán falvakat alakítottak ki maguknak. Talán ekkoriban kezdték magukat zsidónak nevezni. Papjaik tkp. jól képzett illuzionisták voltak; a Tórából tudjuk, hogy istenük, Jehova egy hordozható „templomban" (egy tabernákulumban elhelyezett eszközben, a Frigyládában) lakozott, s megfelelő szertartás keretében megidézve „csodák" végrehajtására volt képes. Józsué Jeruzsálemtől É-ra (?) hozta létre főhadiszállását, ahol Jahve tiszteletére szentélyt is épített, – ám Jeruzsálem lakóit (a jebúsziaiakat) nem tudta elűzni. Az arábiai vagy afrikai származású törzsi csoport (a **–11. sz. első felében**, vagyis a –09. sz. második felében), bizonyára a Frigyláda segítségével végrehajtott varázslatok révén, egyre inkább befolyása alá vonta a héberek egy részét – akik eddig az Ábrahám népe által is tisztelt Éli isten követőinek számítottak –, s kísérletet tett egy közös, de zsidó identitású törzsi királyság megalapítására.

Az arábiai népfelesleg Egyiptom által – Asszíria távoltartása céljából – szorgalmazott betelepedése (betelepítése) igen hosszú ideig tartott, csak a **–11. sz. közepére** (a –09/08. sz. fordulójára) fejeződött be. A **–11. sz. közepétől** (a –09/08. sz. fordulójától) mutatkozott meg politikai értelemben is Izrael népének szemita összetevője. Ekkor ismét két nagy csoportra volt osztható Izrael letelepedett lakossága: 1. az É-ÉK-i törzsi csoportosulás, mely a korábban megjelölt két törzsi csoport egyesítésével jött létre; 2. a D-i törzsek, melyeknek vezető ereje a népes Júda törzs (és Benjámin) volt.

Az ásatások eredményei szerint Izrael É-i részének kultúrája a –09/08. sz-ban változatlanul erőteljes volt, a D-i terület lakossága még mindig szinte semmi nyomot sem hagyott maga után. A C-14-es vizsgálatokkal –09/08. sz-ra datált szamáriai paloták sajátos stílusúak, rendkívül figyelemre méltó, hogy Salamon király kicsivel később, a **–10. sz. első felében** (a –08. sz. második felében) végrehajtott építkezéseinek (kapuk Házórban, Megiddóban és Gézerben) stílusa pontosan e –09/08. sz-i szamáriai palotákéra emlékeztet, ami azok stílusának követésére (utánzására) utal! Körülbelül 2800 éve (–800 k.) keletkezhetett az a jeruzsálemi héber felirat is, amelyen a betűk még őrzik eredeti, ősi formájukat.

A **–11. sz. második fele**, vagyis a –08. sz. első fele (Dávid uralmáig) – részben ideológiai – csatározásokkal telt el, ezt az időszakot Sámuel két könyve tárgyalja. Eszerint ekkor még Siló

lett volna a vallási központ, ott őrizték volna az Ószövetség Frigyládáját, – miközben Silóban valójában még Éli papjai szolgáltak. Magát az É-kánaáni (szamáriai, galileai) lakosság talán már izraelinek nevezte, és még esetenként a filiszteusokkal szövetségben küzdött az arábiai/afrikai származásúak, vagyis a Jahve-hitűek ellen. A fordulópontot az a körülmény jelenthette, hogy valamilyen okból megromlott az izraeli-héber népesség viszonya is a filiszteusokkal. A történelem egy fontos pillanatában ezen az alapon létrejött az összefogás az É-i és a D-i területek ellentétes érdekű és beállítottságú lakói (vezetői) között, aminek alapja bizonyára a közös ellenségként megbélyegzett filiszteusok elleni egység szükségességének elfogadtatásában található meg. Sámuel jóvoltából megalakult az Izrael Királyság, melynek léte máig ható következményekkel járt, hiszen két és fél évezreddel a bukása után, lényegében ugyanazon a területen alakulhatott meg az újkori Izrael állama is.

Az első király személyét, Sault állítólag Sámuel próféta választotta ki. A felkent király a Jeruzsálemtől 5 km-re levő erődjéből irányította a katonaságot, s a moabiták, edómiták és a filiszteusok legyőzésével szolgált rá a közbizalomra. Saul és Dávid között azonban állítólag trónviszály tört ki, mert Sámuel próféta nem volt megelégedve Saul tevékenységével, s egy alkalmasabb királyt vélt találni Dávidban. Dávid királyi fővárosának Jeruzsálemet – más álláspont szerint Siont – tette meg, habár állítólag már annak elfoglalása előtt létrehozott egy királyságot Hebron központtal. Saul és utódai idején Izrael kereskedelmi és politikai kapcsolatokat épített ki Egyiptommal, de mindenek előtt az Egyiptommal hagyományosan különleges viszonyt ápoló Föníciával (Türosszal) és az arábiai, valamint a Vörös-tenger melléki államokkal.

Izraelben Dávid (és Salamon) uralma idején „Elohista" szellemben rendszerezték az őstörténeti hagyományokat, és mivel mind a kánaáni, mind a mezopotámiai hatás erős volt, természetesnek tekinthető a babilóniai gyökerű mitológia elemeinek dominanciája. Jó néhány mezopotámiai mítosz két formában/változatban került be az Ószövetségbe, egyik forma a kánaáni kultúra örökségeképpen, a másik pedig a mezopotámiai hatás alatt.

A korai izraeli irodalom kiteljesedésének ideje az egységes királyság kora volt, ami három uralkodó, Saul, Dávid és Salamon nevéhez köthető. A **–11/10. sz. fordulójától** (a –08. sz. közepétől) Izrael Királyságban nyilvánvalóan elkezdődött a történetírás is, ám az Ószövetség gyűjteményében fennmaradt írásokat nem lehet korabeli forrásként kezelni. A Saulra vonatkozó írások egymáshoz lazán kapcsolódó epizódok sorozataként értelmezhetők. Ezeket minden bizonnyal utólag gyűjtötték össze az utókor hézagos emlékezetéből. A Dáviddal foglalkozó anyagban vannak a király ifjúságához kapcsolódó hagyományok is, ami egy udvari krónikás meglétére, illetve annak feljegyzéseire utalhat. Dávid és Batseba története (2Sám 11.) és Absalóm lázadásának története azonban ránk maradt formájában egyáltalán nem eszményíti a királyt, ami utólagos interpretációra utal. A Dávid-történetek talán egy történetírásszerű prózai irodalom korai meglétéről tanúskodnak. A Dávid uralkodása idején keletkezett irodalom minden bizonnyal elohista szemléletű volt, az ettől a szemlélettől eltérő torzítások, kihagyások és betoldások a későbbi korok rovására írandók. E korszak kiemelkedő irodalmi értékének tekintik József történetének feltételezett eredetijét.

Az utólagos torzítás talán a legdurvábban Sámuel első könyvét érintette, melyben Éli papját egy Éli nevű pappal cserélték fel, akinek csupán annyi pozitívumot „engedtek meg", hogy spirituális szerepet kapott Sámuel fogantatásában egy meddőnek tartott anya (Hanna) által, valamint a megszületett fiú vallási nevelésében. Éli minden egyéb vonatkozásban „kudarcot vallott". Az Úr (nyilván Jahve) bűneik miatt engesztelhetetlenül megharagudott Élire és „Éli házára". – (Hogy viselhetné egy ember az Isten nevét? A torzítás koncepciója bizonyára Éli/Elohim isteni személyének a Könyvből való maradéktalan törlése lett volna, ám ennek végig vitele mégsem járt sikerrel. Sámuel szerepe után ezer évvel Jézus éppen az eredeti izraeli vallás értékeire figyelt fel, talán kezébe kerültek olyan írások, melyeket a későbbi torzítók nem

értek el; – abszolút jogosan tartották őt Dávid házából valónak, és Éli nevével az ajkán halt meg.) Salamon király (Dávid és Betsabé fia, a történelmi Izrael harmadik, bizonyos értelemben utolsó királya) nevéhez állítólag 3000 példabeszéd és 1005 zsoltár fűződik, 700 feleségnek és 300 ágyasnak adott otthont, serege 12 ezer lovassal és 1400 harci szekérrel büszkélkedhetett. Hadászati eszközeit erődített városokban (Meggidó, Gézer, Hácór) állomásoztatta, flottáját az Akabai-öbölben helyezte el. Jeruzsálem és a Templom megépítését a király föníciai kézművesek alkalmazásával végeztette. A türoszi király (Hírám) cédrusokkal és ciprusokkal, továbbá aranydíszítéshez értő mesterekkel is segítette az építkezést. Salamon birodalmának határai messze túlterjedtek Izrael határain, és kereskedelmi kapcsolatai is intenzívek voltak. Hatékony volt az adminisztrációja, Izraelt 12 adókerületre osztotta fel a törzsi határok figyelembevételével. A kerületekben erődített városok álltak (belső védelmi vonal).

A harmadik izraeli uralkodó meglehetősen ellentmondásosan viszonyult a vallási kérdésekhez, amire a bibliai szövegek is utalnak, s az általa építtetett Templomban sok különböző rendeltetésű oltárt helyeztetett el, jelen volt a Templomban (egészen **–714-ig**, vagyis –458-ig)

Asera szobra is, az előtte való hódolat a törvényes vallásgyakorlat részét képezte. A szakértők jelentős része szerint politeizmus jellemezte Izrael salamoni időszakát, és olyan álláspont is megfogalmazódott, mely szerint az uralkodót már életében nagy mágusként, alkimistaként tartották volna számon. Ám nem ez a lényeg, Salamon talán egy végletesen pragmatikus, épp ezért eleinte nagyon sikeres politikus volt, aki azonban nem rendelkezett nagy előrelátással, Izrael történelmi feladatáról talán nem is volt víziója. Politeizmusának kulcsa: Elohim, Adonáj és Jahve tiszteletét bizonyára párhuzamosan szorgalmazta, ezzel kívánt országa minden lakójának „jó királyává” válni.

Az Énekek Éneke, a Királyok I. könyve, valamint a Krónikák I. könyve egybehangzóan elbeszéli, hogyan esett szerelembe Salamon király és Sába királynője; – érdekes, hogy a 14. sz-i etiópiai saga, a Kebra Negast (Királyok dicsősége) c. mű ugyanígy beszéli el a történetet. A régészek és történészek szerint Sába nem személynév, hanem a királynő származási helyére, a DNy-Jemenben levő Sábára (középpontjában Marib városára) utal, ahol **–940 k.** (vagyis –684 k.) bizonyára ez a királynő uralkodott. Az ószövetségi krónikás (forrása) helytelenítette Salamon tetteit, melyek „*gonosznak számítanak az Úr szemében, és nem követte hűségesen az Urat, mint atyja, Dávid*”. Ez az idézet talán arra utalhat, hogy Salamon nem térítette át Sába királynőjét Izrael (elohista) vallására, hanem fordítva történt, „*szívét asszonyai más istenekhez fordították*”, eszerint Salamon követte az arábiai sémi népek hitét (is), ami bizonyára jórészt megegyezett Júda népének Jahve-hitével.

A **–10. sz. közepétől** (a –08/07. sz. fordulójától) a **–08. sz-ig** (a –06/05. sz-ig) terjedő időben az elohista, ill. a jahvista papság művelt rétege vállalkozhatott a fontosnak számító események és a régmúlt időkről megőrzött képzetek lejegyzésére. Feltételezhető, hogy az elohista elemek Izrael népeinek vallásában a **–10. sz. folyamán** (a –08. sz. végén és a –07. sz. elején) még mindig jelentős többségben voltak, s ezek bekerülhettek az Ószövetség formálódó gyűjteményébe. A régebbinek mutatkozó, s Júda különválásával, majd egyeduralmával lassan visszaszoruló elohista elemeket általában Kis-Izrael Királyságban keletkezettnek, efraimi eredetűnek vélik, mert József és Efráim törzsét állították be pozitívan.

A történtek tanúsága szerint Salamon mértéktelen terjeszkedése, rövidlátása és elvtelen pragmatizmusa vezetett el Izrael széteséséhez. Utolsó éveiben lázadtak ellene Edómban és Damaszkuszban is, Egy dinasztiaváltással összefüggésben Egyiptom is elfordult Izraeltől. Roboám átvette a hatalmat Júdában, ennek ellensúlyozására Salamon hadvezére, Jeroboám az É-i törzseket állította maga mögé. Salamon halála után Kánaán É-i részében megalakult Kis-Izrael királysága, a tíz É-i törzs Jeroboámot tette meg Kis-Izrael királyának. Az izraeli főváros kezdetben Sikem volt. Kis-Izraelt katona-királyok uralták. Júda, s állítólag vele Jeruzsálem

városa is elszakadt az országtól, bár bizonyosan elkövetkeztek olyan időszakok is, amikor a vegyes lakosságú, bizonytalan orientációval jellemezhető város Kis-Izraelhez tartozott. Az elkövetkező évszázadokban átlag tízévente került sor izraeli-júdai háborúra. Ezek jobbára Jeruzsálem birtoklásáért folytak. Maga a Templom különleges státuszt élvezett (kb. **–722-ig**, azaz – 466-ig), valamennyi izraeli és júdai vallás hívei tarthattak ott istentiszteletet.

Izrael kettészakadása után Egyiptom hadjáratot vezetett Izrael területére. Sesonk fáraó (a „Líbiai" dinasztia első uralkodója) serege lerohanta Meggidót. Inváziója régészetileg is igazolt bibliai esemény. Az expedíció során meghódított városok sora a karnaki templom falán olvasható. Egyesek szerint a jeruzsálemi Templomot is lerombolták az egyiptomiak, mások úgy interpretálják, hogy hadisarc megfizetésével sikerült az egyiptomiakat távol tartani a Templomtól. Mivel Egyiptom ekkor már egyértelműen Júdát támogatta, valószínűnek látszik, hogy – az Ószövetség írásaiban foglaltak ellenére – Jeruzsálem ekkor is Kis-Izraelhez tartozott. A szakítás után két jelentős templom épült, egy Bételben, egy Dánban, tehát hagyományos kánaáni kegyhelyeken. Aztán Ethbaál, Szidón és Türosz királya (**–870 k.**, vagyis –614 k.) dinasztikus kapcsolatra lépett Ahábbal, Kis-Izrael királyával, s ez Kis-Izraelben bizonyára a föníciai vallási-kulturális befolyás megerősödéséhez vezetett. Aháb király egy elefántcsont dísztáblája két guggoló női alakot ábrázol (állítólag kerubok), akik napkorongot hordanak a fejükön, szárnyas karjuk van, pontosan olyan stílusban ábrázolva, mint az egyiptomi istennő, Ízisz ikonográfiájában. – Egyiptom vallásának és kultúrájának kisugárzása is mélyrehatóan érvényesült Kis-Izraelben.

Júda Királyságban a történeti műveket (kortársi feljegyzéseket) egyre jobban átitatta a papi ideológia, Dávid (és Salamon) korának szépirodalmi jellegű történetírása tendenciózus, ideologizált papi történetírásnak adta át a helyét, melyben a fő téma szerepét a Baál-Anahita/Asera kultusz elleni küzdelem töltötte be, – ami bizonyára magában foglalta az Éli-kultusz elleni harcot is, talán elsősorban ennek a fedőneve lehetett. Ugyanakkor Kis-Izrael Királyság saját történetírásáról semmilyen fogalmunk sem lehet, hiszen ami fennmaradt (Királyok könyve), kizárólag Júda nézőpontjából válogatott és csoportosított tényeket tartalmaz.

A jahvista vonulat a **–09. sz-tól** (a –07/06. sz-tól), természetesen Júdában erősödött fel. Ez Júda elsőbbségét, uralkodó helyzetét propagálta, és Izrael, Kis-Izrael viselt dolgait ócsárolta. A mitikus idők iránti fokozott érdeklődést ideológiai töltetű hitvalló formulák jelzik, amelyek didaktikus célzatossággal fogalmazták meg az izraeli törzsek történetét. (Deut.26: 5-10; Jós.24: 2-15; Zsolt.136 stb.) Bizonyára ebben az időben nyertek először teret a zsidók kiválasztott, tehát felsőbbrendű mivoltát taglaló passzusok.

A **–08. sz. első felében** (a –06. sz. második felében) Kis-Izrael királya és az arámi (szíriai), illetve újhettita uralkodók szövetségre léptek a növekvő asszír fenyegetés ellen. Többek szerint ekkoriban kerülhettek Arámból és/vagy Kis-Ázsiából Kis-Izrael területére, az izraeli népesség amúgy is tarka összetételét tovább színezve, a majdani Szamária és Galilea (hettita?) népei, akiket a zsidók „gójoknak" neveztek. (Más álláspont szerint erre csak **–722-ben** (–466) került sor.) A betelepítettek legalább egy templomot is emeltek Szamáriában. Természetesen Aház, Júda királya nem volt hajlandó belépni az asszír-ellenes szövetségbe, sőt felvállalta a Kis-Izrael és az arámiak elleni harcot. Aház elküldte a Templom kincseit Tiglat-Piliszer asszír királynak, és segítséget kért tőle Kis-Izrael elleni tervei megvalósításához.

Az asszír hódítás a **–08. sz. második felére** (a –05. sz. első felére) elérte Izrael királyságának határait, és a királyság rohamos hanyatlásához vezetett. Szíria, Fönícia, Philisteia és Kis-Izrael jelentős területeit felületesen megszállva a hadsereg továbbhaladt, néhány éven belül (**–734**, vagyis –478) ellenőrzése alá vetette a területileg erősen megosztott, Izrael térségétől teljesen elforduló Egyiptom határvidékét is. (Alsó-, ill. Felső-Egyiptom fáraói más-

más leszármazási vonalat ismertek el, a Líbiai-dinasztia mellett egy időben jelentős területet uraltak a Napatából kormányzó Núbiai-dinasztia tagjai, sőt a Napata Birodalomból származott az egyiptomi ún. Etióp-dinasztia is.)

Kis-Izrael feldúlására és teljes asszíriai annektálására **–722-ben** (–466) került sor, miután az izraeli főváros három éven át állta az asszírok ostromát. Ekkor Aház, Júda királya Damaszkuszba utazott, hogy meghódoljon, majd egy asszír stílusú oltárt hozatott a Templomba. Általános vélemény szerint – az Ószövetség szövegét (Királyok II. könyve) tényként elfogadva – az asszír katonák az izraeli lakosságot a mai Irak és Irán területére hajtották volna el, s ez vezetett volna oda, hogy úgymond eltűnt tíz izraeli törzs a történelemből. Az izraeliek „asszíriai fogságát" azonban semmilyen más forrás nem említi, nem utal rá, sokkal valószínűbb hogy kitelepítés nem történt, „legfeljebb" az Asszíriától már megszokott népirtás (az izraeli elit likvidálása), de még valószínűbb a már megkezdett betelepítés folytatása (Szamária, Galilea). (A **–07. sz. közepén**, azaz a –05/04. sz. fordulóján, Asszíria kimmerekkel és szkítákkal folytatott háborúi következtében további népesség, kimmer és szkíta katonaság is elérte Izrael területét. Erre az időre datálják Szküthopolisz, vagyis Bét-Seán város lakóinak érkezését.) A júdai vallási-ideológiai vezetők az Ószövetség fokozatosan formálódó szöveganyagának elohista többségét a **–08. sz. második felétől** (a –05. sz. elejétől) már óvatosan és fokozatosan igyekeztek felülírni jahvista szövegváltozatokkal. Az óvatosság és fokozatosság indokolt volt, mert Júda népei, köztük a zsidóság is, ebben a kérdésben erősen megosztottak voltak. A népi hagyományok és emlékezet nem írható felül néhány évszázad alatt. Az egyszerű ember pontosan tudta, hogy nagyapja mit tanult a rabbitól, nem tudta volna elfogadni, ha egyszerre csak annak az ellenkezőjét kellett volna megtanulnia. Mindemellett az írástudók mégiscsak előtérbe helyezték Júda törzsét, Jahvét pedig egyre inkább a többi istenfogalom fölé helyezték. Izrael királyságának elpusztítása (**–722**, tehát –466) utáni évszázadokban aztán az ószövetségi szövegek szerkesztői – miközben elsírták krokodilkönnyeiket az „elveszett törzsek" miatt –, az elohista szövegek egyre nagyobb részét átírták és beillesztették a maguk elbeszéléseibe, alaposan átgyúrták Izrael vallási és történelmi hagyatékát. A nagy ívű korrekciókhoz kiváló szolgálatot tettek azok az egyre-másra fellépő próféták, akik folyamatosan elterelték a figyelmet az írásban már rögzített szövegekről, élőszóban és írásban terjesztve nézeteiket, melyek a nép körében visszhangra leltek.

Ekkoriban kezdődött a „klasszikus prófétizmus" több évszázados korszaka az asszír-vazallus Júdában. Kezdetben még nem jövendőmondás, hanem egyfajta publicisztika volt a jellemző. A próféta határozott, önálló egyéniség volt, aki nézeteit a közügyekben is nyilvánosan hirdette, ezekért személyes sorsával vállalt felelősséget. Maga a prófétai beszéd a szóbeli közlés műfaja volt, egy-egy konkrét alkalom szülte, s vagy maguk a próféták, vagy a tanítványaik jegyezték le, hogy ezután írásban hagyományozzák tovább. A próféták Jahve küldötteinek mondták magukat. A kor irodalmának mégsem a prófétai életművek, hanem az Ős-Deuteronomium a legfontosabb emléke.

Mózes műve „megtalálásának" története bizonyosan fiktív (2Kir. 22-23.) –, az úgynevezett ŐsDeuteronomium koncepció értelmében a tekercset Jósija király írnokai maguk szerkesztették, hogy a vallási és kulturális reformokat egy Mózestől eredőnek mondott művel szentesíthessék. (Jósia júdeai király igyekezett kiirtatni mindenkit, aki úgymond „Baálnak hódolt" (értsd: Éli/Elohim híve volt, ugyanazt a vallást gyakorolta, amit Jákob), még a temetőiket is feldúlták. Nagyhatalmi hozzájárulást szerezve megnövelte országát, egészen a Vörös-tengerig terjeszkedett. Jósija, Júda királya kizárólagossá tette a Jahve-kultuszt, igyekezett felszámolni a régi, vidéki kultuszhelyeket is.)

Jósija király (**–625**, azaz –369 **k.**) mozgósította írástudóit, majd bejelentette, hogy szövetséget kötött Jahve istennel, akinek minden törvényét meg szándékozik tartani. Felkérte az írástudókat, mondják el a népnek a „zsidók történetét" (egyetlen folyamban összekapcsolva

Izrael mitikus alapító atyáit Mózessel, Júdával, Dáviddal és Salamonnal, valamint Jeruzsálem történetével). Ez volt a legfontosabb lépés az Ószövetség szövegének megalkotásában, egyben a zsidó felsőbbrendűség ideológiájának hirdetésében. A törvény szerzőségét a héber (yahuda) Mózeshez rendelték, míg Salamon Templomának a szövegben vázolt portréja alapvetően Jósija korának valóságát jelenítette meg.

(Később (**–586**, vagyis –330 **után**) az Ószövetség babilóniai szerzői (Babilonban élő zsidó papok és írástudók) továbbfejlesztették, mai formájára csiszolták Mózes öt könyvét (Tóra), s összegyúrták az Urat, nagyrészt a jahvista, kisebb részben a még mindig létező elohimista hagyományokból. Munkájuk eredményeként kibontakozott a Deuteronomium, mely újrafogalmazta a történelmet, és sokoldalúan érzékeltette a törvények elsőbbségét minden más felett. Ez a papság az asszimilációt és a zsidóság hitének elhagyását nemzethalálnak és egyben istengyilkosságnak tekintette. Megtiltották a vegyes házasságot, létrehozták a minden másiktól különböző rituáléjukat, hogy elszigetelődjenek más népektől. Külön naptárt vezettek, külön időkeretben éltek. Ez azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy élénk kereskedelmet folytassanak a babilóniaiakkal, biztosítsák köztük saját egzisztenciájukat. A zsidó ideológia segített megtartani azonosságukat, s egyben lényegi zsidó tulajdonságként őrizte meg és fokozta a félelmet és a rejtőzködést. A zsidó identitás legfontosabb elemévé vált az üldöztetéstől, a megszerzett egzisztencia és az anyagi javak elvesztésétől való félelem. Ugyanakkor ez a túlélési stratégia spirituális és ideológiai segítséget is nyújtott a félelemmel való tartós együttélésre.)

A kimmerek világa (a –04. sz-ig)

A –03. évezredben, a sztyeppei szkíta műveltség szomszédságában az ún. Kura-Araksz kultúra foglalta egységbe a Kaukázus vidékét. Hordozói erődített falvakban és városokban éltek. Korai emlékei a mai Örményország területén, a későbbiek attól É-ra, elsősorban a mai Grúziában találhatók meg. Az évezred végére a kultúra széterjedt Kis-Ázsia, a Fekete-tenger, Kilíkia, ÉIrán és a Közel-Kelet felé is. A tudósok egy része a hurrikhoz köti e műveltség kibontakozását, és szoros kapcsolatban levőnek tekinti a majkopi kultúrával is.

A –04/03. évezredek fordulójától a Fekete-tenger K-i medencéjében is virágzó civilizáció alakult ki. A mai grúz és török szakirodalom szerint a térségben, már a kora-bronzkorban az ún. kolkhiszi (kulha) kultúra virágzott, mely kapcsolatban állt a mezopotámiai kultúrkörrel. A régészek általában nem foglalnak állást abban a kérdésben, hogy kik voltak e civilizáció hordozói. Elég azonban a fennmaradt leletekre pillantani, szembeötlően a korai szkíta művészet tükröződik bennük, amely erre az időszakra már kialakította jellegzetes állatstílusát.

A fent megjelölt kultúrák, tehát a Kura-Araksz, a majkopi és a kolkhiszi hordozóinak leszármazottait a –03. évezred folyamán a kibontakozó szkíta világhoz tartozó egyik fontos közösség őseinek: az ős-kimmereknek tekinthetjük. E közösség szomszédságában, Krasznodar város környékén és Novovelicskovszkaja falu határában, az Azovi-tenger közelében megszámlálhatatlan szkíta stílusú lelet került elő a kurgánok alól. A magyar krónikákból jól ismert Meotisz-ingovány tehát a bronzkorban ős-szkíta törzsek központja volt. A klasszikus kurgánsíros kultúra időszaka –2500-tól –1900-ig tartott a DK-európai sztyeppén. Ez a hosszú időszak a kaukázusi és a pusztai eredetű kultúrák egymás mellett élésének, egymásra hatásának korszaka volt.

A –02. évezredben a Fekete-tenger északi partján húzódó sztyeppei sávban állt fenn az ún. Timber-síros régészeti kultúra (a –18. és a –12. sz. között). E műveltség maradványait, melyet Szrubna-kultúrának is neveznek, a Dnyeper-folyótól keletre elterülő térségben és a Kaukázus É-i részein tárták fel, a majkopi kultúra egyik örökösének tekintik, de kimutatták kapcsolatát az andronovoi kultúrkörrel is. E kultúra alanyai is szkíták, figyelemreméltó vélemények szerint a szkíta világ egyik sajátos népe, a tulajdonképpeni ős-kimmerek, vagy a kimmerek közösségét alkotó népek egyike voltak. Ez a nép nem legelőváltó nomád volt, hanem letelepedett életmódot folytatott, földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkozott. Eddig több mint ezer erre utaló lelőhely ismeretes. A Szamara-folyó partján, Szamara városhoz közel fekvő Krasznoszamarszkij település közelében feltártak egy olyan bronzkori lelőhelyet is, ahol kutya-és farkaskultuszra utaló nyomokra bukkantak. A megmaradt csontokból megállapították, hogy a legtöbb kutya hosszú ideig élt, ami azt jelenti, hogy semmiképpen sem a húsukért tartották őket. A **–14.** (a –12/11.) **sz-ra** több közel-keleti írásos forrásban is feltűntek a kimmerek (mint a Bibliában Gómer, Góg, az asszíroknál Gamir népei a Kaukázus térségében). Kolkhisz ősi múltjából ismeretes, hogy ott a kései bronzkorban, a –15. sz-tól, más álláspont szerint azonban „már" a **–16.** (–15/14.) **sz-tól** a **–08.** (–07/06.) **sz-ig** fejlett volt a fémmegmunkálás, a helyi mesterek olyan technikákat alkalmaztak, amelyek akkor még Ny- és Közép-Európában ismeretlenek voltak. A mai Abházia és Ny-Grúzia területén vezetett át az a kereskedelmi út, ami a Kaszpi-tenger irányából a Kaukázus déli lejtői felé vezető karavánutak egyik fontos szakasza volt, melyen a karavánok egészen Egyiptomig eljutottak. A kereskedelmi forgalom jóval a görögök kora előtt kialakult, és valószínűleg a kimmerek lakta vidéken vezetett át.

A **–16.** (–15/14.) és a **–14.** (–13/12.) **sz. között** állt fenn az ősi kereskedelmi utak metszéspontján, a Kaukázus hegyláncai között, Kiszlovodszk várostól D-re (az É-kaukázusi Sztravropol körzetben) az a bronzkori kulturális központ, amit bizonyosan kimmernek

nevezhetünk. (Más vélemény szerint ez a kulturális központ a –13. sz-tól létezett. Tárgyi hagyatéka a Kaukázus É-i peremén, a Kazbek-hegység lábainál feltárt Kubán-kultúrával mutat rokonságot.) A K-európai sztyeppén élő szkíták leghatalmasabb központja viszont a Fekete-tenger É-i partvidékén volt.

A sztyeppe mindegyik szegletében kialakult a földművelő kultúrákkal való együttműködések rendszere, ami egyes szkíta közösségek átalakulásához, elkülönüléséhez vezetett. A folyamat során, legkésőbb a –09. sz-ra végbement a nyelvében feltehetőleg a szkíta alapnépességtől amúgy is különböző sztyeppei kimmerek elkülönülése, kiválása. Ez jól egyeztethető azzal az információval, mely szerint a kimmerek már a **–14.** (–12/11.) **sz-ban** Gamarru és Gamir néven alapítottak államot a Kaukázuson túli vidékén (a mai Azerbajdzsán területén) és Mezopotámia É-i felén. A kimmereknek, (talán, mint a hurrikkal rokon népelemeket is magába integráló közösségnek) esetleg szerepük lehetett a tartósan fennálló Mitanni állam létrehozatalában is. Azerbajdzsáni történészek szerint a kimmerek a **–14.** (–12/11.) **sz-tól** Ny-i irányban terjeszkedtek, és Kis-Ázsia jórészét fennhatóságuk alá vonták. A Fekete-tenger a –10/09. sz-tól „kimmer beltengerré” változott. Minden valószínűség szerint központjuk ekkor már a meotiszi ingovány területén lehetett, a Kercsi-szorost ugyanis a középkorig Kimmer-Boszporusznak nevezték. Szinte tökélyre fejlesztették a fémmegmunkálás technikáját és művészetét, termékeik messzi földön híresek voltak. Valószínűleg ezért figyeltek fel rájuk a görögök is.

A kimmerek tartósan szkíta kultúra hatása alá került, s feltehetőleg (részben) hettita-hurrita eredetű népközösséget képeztek. Ez a közösség a –09. sz-tól a **–08/07. sz-ig** (a –06/05. sz-ig) birtokolta a Fekete-tenger É-i partvidékét is, a Pontosztól az Al-Dunáig. A régészek erre az időszakra vonatkozóan a Prut-folyó és a Dnyeszter között feltárt, a –10/09. sz-tól datált Novocerkaszki kultúrát is a kimmerekhez kötik. Így még a Fekete-tenger európai partvidékén is éltek kimmerek, ez esetben a szkíták tőlük É-ra, a nagy folyók középső szakasza mentére, vagy a Ki Kárpátoktól Ny-ra, a Kárpát-medencébe helyezhették át a sztyeppe központi térségéből kiszorított szállásaikat.

A mai Ukrajna Fekete-tenger-parti részén, Mikolajiv körzetben, a Dél-Bug és az Ingul folyó összefolyásánál egy hegyi erődöt találtak a régészek, melyet Vad Kertnek nevezték el. Egyúttal az erődöt egy olyan kimmer népcsoporthoz tartozónak határozták meg, amit a kézenfekvő analógiák alapján **–12.** (–10/09.) **sz-inak** ismernek. Ebből következik, hogy a parciális datálás miatt ez a lelet is a –09. sz-tól datált Novocerkasski kultúrával lehet rokonságban. Az erődben talált kő-sztélék alapján a település az É-kaukázusi, bronzkori Szrubna-kultúrával is rokonítható. A hegyre települt erőd kiválóan megtervezett város központja volt, kövezett útjain szekerek és lovasok közlekedtek. A kő- és faházakban kimmer földművesek és pásztorok élhettek. A város lakói minden bizonnyal bekapcsolódtak a távolsági kereskedelembe. A fellegvárból kimmer katonai vezetők és előkelők ellenőrizhették az áruforgalmat.

A kimmerek államaihoz társítják az azerbajdzsáni hodzsali-kedebek kultúrát is, mely szoros kapcsolatot mutat a Fekete-tenger-mellék és a Kárpát-medence, sőt még Ausztria bronzkori kultúráival, így a hallstatti kultúrával is. Ugyanakkor szoros kapcsolata értelmezhető a belsőázsiai türk és mongol népek díszítésvilágával is. Az állatküzdelem-jelenetek párhuzamai ÉKínától a Kárpát-medencéig jelen voltak e műveltség díszítőművészetében. A kimmerek virágkorukban fennhatóságot gyakoroltak a mai Örményország, Grúzia és Észak-Irán nagy területei felett. Ekkoriban, de a **–08.** (07/06.) **sz-ban** már mindenképpen léteztek az első georgiai (grúziai) államalakulatok is, ám a georgiai államiság kibontakozását talán éppen a kimmerek terjeszkedése hátráltatta.

A Kaukázus Ny-i nyúlványánál, a Fekete-tenger K-i partvidékén már a –02. évezred végétől kimutatható a fejlett városi kultúra jelenléte, ami önállóan fejlődött, és alanyai szoros

kapcsolatot ápoltak más tengerparti népekkel, kultúrákkal. Anatólia keleti felén, Hakkari település mellett, közel a török–iráni–iraki hármashatárhoz, a régészek kiástak 13 kő-sztélét, ami különlegességnek számít Anatóliában. Nem faragták ki teljesen az emberi alakokat, hanem az arcvonásokat és a test formáját rávésték a kő felszínére, ábrázolva azon a kimmer harcosok ruháit, fegyvereit és ékszereit. A vésetek egyáltalán nem hasonlítanak a térségbeli domborművekhez vagy szobrokhoz, asszír hatás sem vehető észre rajtuk, pedig Hakkari térsége sokáig asszír befolyás alatt állt. A terület az egykori Hubuskia királysághoz tartozott, amelyik a Zab-folyó felső folyásánál létezett. Erről az országról az asszír források tettek említést a **–10/09.** (vagyis –08.) **sz-ban**, még néhány királyának a nevét is leírták. Ez nyilván a kimmer államok egyike lehetett. A szakértők úgy gondolják, hogy a bálványok a **–09. század utolsó negyedében** (azaz a –07. sz. második negyedében) készülhettek. E sztéléknek a legközelebbi párhuzamai az eurázsiai sztyeppe kőbálványainál találhatók meg.

A kimmerek a **–08/07.** (–05.) **sz-tól** sorra bekebelezték a kisázsiai kisállamok egy részét, utoljára még Urartut is. Ismeretes, hogy Urartu Királyságának fővárosa Tuspa volt, mely a Vantó sziklás szirtjeire épült. A korabeli tudósításokból ismert, hogy I. Szárdur király alapította a várost, (aki Urartuban **–840-től –830-ig**, azaz –584-tól –574-ig uralkodott). A város a kimmerek **–08/07.** (–06.) **sz-ban** bekövetkezett térhódításáig betöltötte az ország központjának feladatkörét. I. Rusza urartui uralkodó idején, **–715/714-ben** (–559/558) Urartu kimmer fennhatóság alá került. Ezután II. Sarrukin asszír uralkodó az Urmia-tó D-i partja (Mannai) felől megtámadta Urartut, bevette és kirabolta a királyok koronázó városát, Muszaszirt. Urartu asszírok általi meghódítását a kimmereknek nem sikerült megakadályozniuk, az elkerülhetetlenül bekövetkezett **–705-ben** (–549), és éppen ez a katonai vereség váltotta aztán ki a még K-en élő kimmerek Ny-ra távozását is.

A K-i kimmerek így elvonultak Anatólia területére, ahol **–696** (–540) **k.** elfoglalták Frígiát is. Ekkor pusztult el a frígek fővárosa, Gordion, Midász király pedig önkezével vetett véget életének, nehogy a kimmerek fogságába kerüljön. Később, **–652** (–496) **k.** a kimmerek bevették a lüdök fővárosát, Szardiszt is, ezt követően telepedtek le a közeli Antandrosz városban. A kimmerek K-Anatóliából és a Krím térségéből történt távozása után a közép-ázsiai szkíták egy része a Derbenti-kapun keresztül a kimmerek elhagyott területeire (részben Anatóliába, részben a Fekete-tenger mellékére) vonult. Alapvetően a kelet-európai szkíták foglalták el a kelet-európai sztyeppvidéknek a kimmerek által felhagyott területrészeit, de a Ny-ra vándorolt közép-ázsiai szkíták is csatlakoztak az Európai Szkíta Szövetséghez. Hérodotosz szkíta adatközlői szerint is szkíták szállták meg a Ny-ra, bizonyára a Duna-delta vidékére, onnan még tovább, a K-Balkán hegyvidéki területeire távozott kimmerek korábbi földjét, a Fekete-tenger medencéjének É-i részét, még a **–07. sz-ban**, azaz a –06/05. sz. fordulóján. A szkíták központja a **–07/06.** (–05.) **sz-tól** (újra) a Fekete-tenger partvidékére került tehát. Ezzel a szkíták lényegében K-Európa egész területét (újra) ellenőrzésük alá vonták.

Anatóliában Antandrosz (Kimmerisz) hamvasztásos temetőjét a **–07.** (–05/04.) **sz-ban** még a kimmerek használták. Kimmer etnikumhoz tartozó emberek éltek tehát a Dardanellák közelében, de történeti források szerint Alüattész lüd király **–626** (–370) **k.** vereséget mért rájuk, s ezek után a görög források már nem említették meg a kimmereket. Bizonyosra vehető, hogy a K-Balkánra vonultak át, ahol ekkor már 50-100 éve létezett a Fekete-tenger térségéből elvonult kimmerek DK-európai központja. Az európai oldalon állomásozó kimmer haderő biztosíthatta az ázsiai oldalról érkező népesség és csapatok nagyobb veszteség nélküli, sikeres átkelését. Az utolsó kimmer-lüd összecsapás feltehetőleg a kimmerek népének átkelését biztosító utóvédharc legfontosabb epizódja volt.

Mikor az utolsó kisázsiai kimmer csoportok is megérkeztek Európa területére (kb. 350 k.), már hosszabb ideje folyamatban lehetett a trákiai kimmerek tömegeinek Európa belsejébe, Közép- és Ny-Európába irányuló vándorlása is.

Fönícia – a gyarmatosításnak indult kivándorlás története (a –04. sz. közepéig)

Fönícia hajósai már a **–13. sz-ban** (a –11/10. sz. fordulója körül) sikeres vállalkozásokat bonyolítottak le, még a távoli Hispánia irányában is. Ehhez a távolsági kereskedelemhez támaszpontokra is szükség volt, így a **–13. sz. végén** (a –10. sz. első felében) a hettita-vazallus helyzetből éppen szabadulni igyekvő Fönícia kereskedelmi kolóniát hozott létre a tunéziai tengerparton. Fenekestül felforgatta aztán a Hettita Birodalom gyámkodása alól megszabadult Fönícia politikai orientációját Asszíria nagy Ny-i kalandja, az Égei-tenger partvidékének elfoglalása a **–13/12. sz. fordulóján** (a –10. sz. közepe táján), vagyis a mediterrán világ elleni nagy asszír hídfőállás kialakítása. Válaszul a föníciaiak tervszerű, masszív gyarmatosításba fogtak É-Afrikában, láthatóan igyekeztek áthelyezni központjukat is, minél távolabb az asszír hatalomtól.

Komolyan visszavetette azonban a hajózás megindult fejlődését, hogy a **–12. sz. elejétől** (tehát a –10. sz. közepétől) Levante D-i részén sem maradéktalanul érvényesült a föníciai-egyiptomi fennhatóság. A „tengeri népek” rablótámadásai mindennaposakká váltak, létrejöttek az újhettita kisállamok, s ezzel párhuzamosan megrendült az egyiptomi befolyás alatt álló Kánaán helyzete, egyes források szerint kialakult egy „Izraar” nevű állam, s teret foglaltak itt a filiszteusok is. A talán legjelentősebb föníciai város, Amurru is végnapjait élte, utolsó uralkodója, Hammurapi a „tengeri népek” támadása következtében **–1185** (–929) **k.**, vesztette életét. Mindezek miatt igyekezett Fönícia gazdag elitje otthagyni a káosz és a pusztulás által súlyosan érintett országát, s mindenekelőtt támaszpontokat létrehozni a hadak útjától távolabb eső tengerentúli területeken.

Ciprus D-i partjain a **–11. sz-ban** (a –10/09. sz. fordulója körül) jöttek létre az első jelentős föníciai kereskedelmi telepek. Részben ezek a kolóniák lehettek az ún. „geometrikus korszak” kezdeményezői, melynek keretében Cipruson a bronz használatát a vas váltotta fel, a művészetet pedig a mükénéi, a közel-keleti (föníciai), valamint az egyiptomi elemek sajátos keveredése jellemezte.

A föníciaiak a **–12. sz-ban** (ugyancsak a –10/09. sz-ban) létrehozták É-Afrikában a rómaiak által később Hippo Regiusnak nevezett várost, majd a **–11. sz. végére** (vagyis a –09. sz. közepére) megjelentek az első telepeseik Szicília-szigetén is, s megalapították Palermo (Panormosz), Mozia (Motüa) és Marsala (Lílübaion) városait.

A Türosz és Szidón városából származó föníciai hajósok, kereskedők a **–11/10. sz. fordulójától**
(a –09. sz. közepétől) városokat alapítottak a mai Líbia területén (Leptisz, Tripoli (Uaiat), Szabráta (Szabra). Ezzel párhuzamosan, a **–12/11. sz. fordulóján** (ugyancsak a –09. sz. közepén) megalapították Uticát (É-Afrika), valamint gyarmatosították az Ibériai-félsziget D-i részét is (Sexi, Malaka és Gadir városok).

Fönícia a **–10/09 sz. fordulója** (a –08. sz. közepe) **után** még számos kolóniát hozott létre, így a majdani pun fővárost, Karthágó előzményét is. Valóságos versenyfutás alakult ki az ismert világ gyarmatosításában Fönícia és a görög poliszok között, mert utóbbiak a **–10/09. sz. fordulójától** (a –08. sz. közepétől) már mindent elkövettek a Földközi-tengernek, előbb a K-i, később a Középső- és a Ny-i medencéjének birtokba vételéért is.

Fönícia és gyarmatai között a **–10. sz. közepén** (a –08/07. sz. fordulóján) lazult meg a kapcsolat, a gyarmatok jelentős része ekkoriban kezdett önálló államként funkcionálni. Eközben I. Nagy Hirám, Türosz királya, aki **–969-től** (–713) **–936-ig** (–680) uralkodott, szoros

kapcsolatokat épített ki és ápolt Izraellel. Salamon király Jeruzsálem és a Templom építését föníciai kézművesek alkalmazásával végeztette el. A türoszi király cédrusokkal és ciprusokkal, továbbá aranydíszítéshez értő mesterekkel is segítette az építkezést. Fönícia a hagyományos egyiptomi kapcsolatok ápolásán túl kereskedelmi és politikai kapcsolatokat épített ki Izrael mellett Arábia országaival is. Később Ethbaal, Szüdón és Türosz királya, aki **–887-től** (azaz –631-től) **–856ig** (–600-ig) uralkodott, dinasztikus kapcsolatra lépett Áhábbal, Izrael királyával.

A Fönícia és a gyarmatai közötti kapcsolat lazulásához nyilvánvalóan hozzájárult, hacsak meghatározó jelentőségű nem volt, hogy a görög hajósok lassan egyeduralomra tettek szert a Földközi-tenger K-i medencéjében. A föníciaiak egyre Ny-abbra szorultak és ezzel összefüggésben a gyarmatok a **–09. sz-ban** (a –08. sz. második és a –07. sz. első felében) tovább terjeszkedtek, létrehozták Hadrumetumot (É-Afrika) és gyarmatosították Szardíniát is. A terjeszkedés a **–08. sz-ban** (a –07/06. sz. fordulóján) is folytatódott, a hajósok és a kereskedők most Málta-szigetét kerítették a hatalmukba, Szicílián pedig megalapították Panormosz városát. Elképzelhetetlen, hogy az Egyiptom hatókörében egyre szaporodó, a görögök által elszigetelni próbált gyarmatok az egyre inkább Asszíria nyomása alá került Fönícia alárendeltségében maradhattak volna.

A gyarmatok elszakadása Föníciától akkor vált véglegessé, amikor, a **–09. sz. közepétől** (tehát a –06. sz. kezdetétől) Fönícia az Asszír Birodalom fennhatósága alá került. (Más interpretáció szerint ez a fejlemény, mármint Asszíria föníciai hódítása a **–08. sz. közepén**, tehát ugyancsak a –06. sz. elején történt meg, – de a történelmi interpretációk nem vesznek tudomást az anyaország és gyarmatai közötti természetszerű elkülönülésről, amit Egyiptom, mint Asszíria komoly ellenlábasa bizonyára meg is követelt.)

A **–08. sz. második felében** (a –06. sz. első felében) kezdődött a gyarmatosok fénykora. A már évszázadok óta Ny-ra települt föníciaiak leszármazottai, akiket immár punoknak nevezhetünk, **–814/813-ban** (–558/557) megalapították fővárosukat, Karthágót, s nem sokkal később Leptisz, Tripoli, Szabráta városok térségében létrejött a Tripolitánia néven ismert tartományuk. Később, a **–07/06. sz. fordulója körül** (a –05. sz. közepe táján) kiterjesztették fennhatóságukat az Atlasz-hegységre is. A **–06. sz. közepén** (a –04. sz. kezdetén) már fennállt az egységes, Karthágó központú, oligarchikus vezetésű pun állam.

Fönícia a **–08. sz. második felében** (a –05. sz. első felében), Türosz, Izrael és Egyiptom kibontakozó katonai ellenállásának letörése után került effektív asszír megszállás alá, majd anyagi forrásait teljes egészében az asszír hódítás szolgálatába kellett állítania. (A legtöbb interpretáció erről végképp nem vesz tudomást, s feltételez valamiféle különleges státuszú haditengerészeti, kereskedelmi és gazdasági övezetet, amit állítólag Asszíria fenntartott volna Föníciában, – habár erre vonatkozó perdöntő információ nem ismeretes. A rendkívül élénk fantáziával megáldott szerzők által feltételezett „asszír-föníciai gazdasági érdekszféra” úgymond „Iránytól az Ibériai-félszigetig” terjedt volna. A valóság azonban egészen más. A Földközi-tenger legkülönbözőbb térségeiben gyökeret vert kereskedők és hajósok, épp a föníciai és a görög partvidékek, szigetek kivételével, az akkor ismert világ csaknem minden tengerpartjára eljuthattak, de ehhez a világjáráshoz már semmi közük sem volt Asszír-Fönícia urainak, legfeljebb csak a fáraók Egyiptomának. A híres Afrika-kerülés pun hajósai is Egyiptom szervezésében hajtották végre »–600 k.«, feltehetőleg **–600** (–444) **k**. a vállalkozásukat. A föníciaiak Asszíriának behódolt elitje meg kellett, hogy elégedjen a Közel-Kelet kereskedelméből származó haszon kisebbik részével.)

Fönícia helyzetében az asszír-babilóniai uralomváltás sem hozott érdemi változást, Türosz városa **–587-ben** (–331) behódolt Babilónia királyának. (Ugyanígy történt a babilóniai-perzsa hatalomváltás idejében is: a föníciai városok **–539** (–283) **után** önként megnyitották kapuikat a perzsa hódítók előtt. Türosz városát ugyan Nagy Sándor **–332-ben**, vagyis –076-ban

romboltatta földig, de Fönícia jelentősége valójában már a görög-perzsa háborúk idején elenyészett.)

Sába és Mína vetélkedése az Arab-félszigeten (a –03. sz-ig)

A **–13/12. sz. fordulóján** (a –10. sz. közepén) a sábaiak D-Arábiában (Jemen területén) Punt mesés országától (Ny-Afrika, K-Szudán vagy ÉNy-Etiópia, esetleg Szomália területe) megörökölték a főszerepet a tömjén előállítás és kereskedelem területén. Ez jelentős változásokat jelentett, melynek hátterében talán az állt, hogy a sábaiak ősei (feltehetőleg Egyiptom hathatós közreműködésével) a Punt-térségből átköltöztek D-Arábiába. A tömjén képezte a továbbiakban a jemeni Sába nevű ország gazdagodásának az alapját. Ez a fellendülés vezethetett ahhoz a demográfiai növekedéshez, ami az **ezredforduló idején** (a –09. sz. közepén) egyes sémi törzsek, ugyancsak Egyiptom által szorgalmazott migrációjának egyik fő oka lehetett, Arábia és Mezopotámia között. Sába jemeni királyságának központja a sivatag szélénél, az ókori DArábiának az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger partvidékéhez kapcsolódó részén alakult ki. Sába töretlenül fejlődött, az **ezredforduló után** (a –08. sz. második felében) elterjedt a sábai írásbeliség is, amiből tudjuk, hogy Sába Arábia legjelentősebb királysága volt, aminek oka egyértelműen a D-Arábia és a Közel-Kelet közötti tömjénút hasznaiban, valamint az erre alapozott hatalmi politikában kereshető. A fennmaradt tárgyi hagyatékból tudható, hogy a sábai kultúra virágkora a –07. sz. közepétől a **–05. sz. közepéig** (a –04/03. sz. fordulójáig) tartott. A –06. sz-ban öntözési célú mesterséges tó is létesült Marib városánál, az Ádeni-öböl és a Vöröstenger partvidéke mentén fekvő kis „tömjénhercegségek” (Katabán, Hadramaut, Maín stb.) egyikében, Szabaiviben, ezer méter magasságban.

Sába felhőtlen gazdagodását a **–08. sz-tól** (a –07/06. sz. fordulójától) az Arab-félsziget D-i részén élő mínaiak (a „tömjénhercegségek” egyikének lakói) korlátozták, akik befolyásukat és hatalmukat távolsági kereskedelemmel alapozták meg, s (talán babilóniai támogatással?) egy valóságos kis birodalmat építettek ki, melynek fővárosa Maín volt. Sába ezt nem nézte jó szemmel, s a **–06. sz. közepén** (vagyis a –05/04. sz. fordulóján) igyekezett kiterjeszteni hatalmát a mínaiak feltörekvő birodalmára is. Akciója a mínaiak szívós ellenállása (és talán az egyiptomi támogatás elmaradása) miatt kudarcba fulladt, a Mínai Birodalom a **–05. sz-tól** (tehát a –04. sz. végétől) fokozatosan megszilárdította vezető szerepét Arábiában. A sorsdöntő változás hátterében Egyiptom meggyengülése állhatott. A **–05. sz. közepétől** (a –04/03. sz. fordulójától) a tömjénkereskedelem oroszlánrésze is egyértelműen a míneusok kezében összpontosult, a Mínai Birodalom végül magát Sábát is az uralma alá vetette.

Ezekkel az eseményeknek magyarázható a **–06. sz. elején** vagy a **–07. sz. első felében** (mindenképpen a –05. sz. közepén) Arábiából történt újabb kivándorlás, mely most már nem Mezopotámiába, hanem Etiópia É-i területei felé tartott. Ekkor a mai Eritrea vidékére települtek a sábaiak csoportjai, – lényegében: sok száz év elteltével visszaköltöztek Afrikába. A bevándorló sábai nép Etiópia területén elkeveredett az őslakos kusitákkal, s ezzel létrejött a „kora-etiópiai” etnikum.

Igen érdekes, hogy egyes interpretációk szerint nem egyszerűen bevándorlásról volt szó, hanem állítólag a kivándorlók DNy-Jemen területéről előbb (»–690 k.«) nagy számban emigráltak Etiópia irányában, majd (»–590-ig«) visszatértek Arábia területére. (Végül mégis Eritreában kötöttek ki.)

Ezzel szemben a valóságban pusztán ennyi áll e furcsa, látszólagos cikk-cakk hátterében: Az egyik (nyilván arábiai) megfigyelő észlelte, hogy a migrációban érintett népcsoport **–590 k.** (tehát –434 k.) eltávozott Arábiából. Nem sokkal ezt megelőzően egy másik (bizonyára egyiptomi) megfigyelő konstatálta ugyanezen népcsoport arábiai jelenlétét a **–690-es** (a –440/430as) **években**, tehát közvetlenül a kivándorlás előtti időszakban. Ugyanezen megfigyelő észlelhette **–660 k.** (–404 k.), hogy a szóban forgó népcsoport már nem tartózkodik korábbi szállásterületén, Arábiában, sőt ismeretes az új, eritreai tartózkodási helyük is.

Valamikor (legalább ezer évvel később) egy harmadik és egy negyedik személy, egymástól függetlenül, az általuk ismert, de bizonyosan nem azonos kronológiai rendszerben értelmezték az észleléseket. Az észlelésekről készült, időközben különböző időrendi sorokba illesztett adatok később egy ötödik személy kezében találkoztak, akinek nem lehetett fogalma arról, hogy a két megfigyelő kronológiai adatai eltérő alapokon nyugszanak. Joggal gondolhatta, hogy a migránsok, mondjuk »–695-ben« még Arábiában voltak, »–660-ban« pedig már Eritreában. Aztán „vissza kellett térniük" Arábiába, hiszen »–590-ben« „újra" nekiindultak, hogy „megint" Eritreába juthassanak. – Így (is) „építgeti önmagát" a virtuális történelem!

Belső-Ázsia népeinek története a Ny-i Zhou (Csou) korszakban (–281-ig)

A kínai közösségek vezetői által uralt területeken a Zhou (Csou) dinasztia **–1122** (–633) **k.** (más álláspont szerint **–1027**, azaz –778 **k.**) átvette a főhatalmat a Csang (Shang) dinasztiától. Talán a Yin-dinasztiának a Csangok ellenében, már **–1400** (–911) **k.** bekövetkezett megerősödése, térnyerése magyarázza a bizonytalanságot, ami a Csang-korszak lezárulásának datálásában fennáll; – (a korábbi uralkodó dinasztia bizonyára fokozatosan veszítette el befolyási területeit, előbb a Yin-, később a Csou-dinasztia ellenében). További „zavaró körülményt" jelenthetett a „félbarbár, periférikus" Csin (Qin) állam megszületése és megerősödése a Wei-folyó völgyében, a mai Gansu (Kanszu) és Shaanxi (Senhszi) tartományok területén, minden oldalról hegységek és folyók által körbevett területen, – amit az interpretációk **–900** (–651) **k-i** időpontra tesznek.

Az új korszak elsőként uralkodó dinasztiája a Nyugati Zhou (Korai Csou) volt, mely **–1122-től** (–633), avagy más kronológia szerint **–1027-től** (–778), **–771-ig** (–282) fogta össze a kínai népek többségét. Ez az időszak megfelel a kínai kései bronzkornak. A dinasztia É-Kína nagy részét kezében tartotta, Hao városában székelt, a főváros a Wei-folyó völgyében, a mai Hszian (Xi'an) közelében volt. Nem történt törés a fejlődésben, a **–08.** (–06/05.) **századig** szervesen folytatódott a Shang-dinasztia idején kialakult kínai civilizáció és kultúra. Általános vélemény szerint a kínaiaknak ebben az időben sikerült maradéktalanul kiszorítaniuk a nomád törzseket a mai Közép-Kína területéről, talán a Yin-Csou ellentétek fokozódásával, a két kínai állam között kitörő háborúval összefüggésben, É-i irányban. Ezt támasztja alá az az információ, miszerint a **–11/10. sz-ban** (a –08. sz. második, a –07. sz. első felében), a Ny-i Csou-dinasztia serege É-i nomád segítséggel támadott és elpusztított vagy elüldözött egyes keleti törzseket. Nem zárható ki az sem, hogy az elüldözött közép-kínai nomád törzsek a továbbiakban szerves részét képezték a megalakuló Csin államnak, amely aztán kialakította egységes, írott törvényeinek rendszerét, és megszervezte a hegyszorosok átkelőinek célszerű védelmi rendszerét is. A hun-jün (xun-yun, hszün-jün) elnevezés a hunokra vonatkozóan **–1066-ig** (–577) volt használatban. Eddig az időpontig a hunok a szomszédos térségben jelentős hatalommal rendelkező Yin-dinasztiával tartottak fenn szorosabb kapcsolatrendszert, amit az említett időponttól a Csou-dinasztiával kialakított hun kapcsolatok váltottak fel. A kapcsolatváltással megváltozott a hunok kínai neve is: a továbbiakban (számos szakember szerint) a terjedő hszien-jün (senjün, csen-jün) megnevezés is a hunokra vonatkozik.

A szkíták és a hunok elhelyezkedéséről a –06/05. sz-ra vonatkozóan az alábbiak állapíthatóak meg:

Jelentős politikai tényező volt az ázsiai szkítáknak a rokon törzsekkel együtt alkotott törzsszövetsége. Magában foglalta a mai Oroszország D- és közép-szibériai részét, valamint Kazakisztán, Türkmenisztán, Kirgízia, Üzbegisztán egy részét és Hszinkiang Ny-i területeit, BelsőÁzsia számottevő részét is. A törzsszövetség meghatározó összetevője az Oxusz (Amu-darja) és Jaxartész (Szir-darja) közötti termékeny területtől a Pamír térségéig, valamint az Ili és Csufolyó mentéig terjedő területet birtokolta. Ekkoriban bontakozott ki a nomadizmus fejlődésének újabb lépcsőfoka. A pontosan körülhatárolt területeken, állandó téli és nyári szállások között zajlott az évszakos vándorlás.

Az Altájban az a műveltség virágzott, amelyet a híres pazariki királysírok fémjeleznek. A szkíták emlékeinek tekintik a sziklavéseteken és különleges nemzetségjeleken, a tamgákon túlmenően azokat a hatalmas és gazdag királysírokat is, melyek alapján orosz régészek a kultúrát pazariki kultúrának neveztek el. A régészek páratlan kincseket hoztak felszínre: felszerszámozott és kimaszkírozott lovakat, szőnyegmaradványokat, gazdag aranykincseket, köztük turul és csodaszarvas ábrázolásokat. Az Altaj-hegység oroszországi felén másutt is

szinte csak szkíta emlékekkel találkozhatunk: az ősi áldozati központok és hatalmas kurgánok arra utalnak, hogy a szkíták már igen régóta éltek ebben a térségben. Valószínűleg tudatosan választották az ásványkincsekben és folyókban gazdag vidéket lakhelyül. Ázsia szívében, Tuvában, a „Királyok Völgyében" szkíta települések és temetők sorakoztak. Belső-Ázsia páratlan szkíta királyi temetkezőhelye pedig: Arzsanban volt. Tuva a régészek paradicsomának számít, számos kurgánsírral. Sok értékes lelet került elő. Különleges vaskések, balták, bronzeszközök, szakrális tárgyak, pl. tükrök, malomkövek, kerámiák. Nemcsak Mongóliában, hanem Tuvában is találtak úgynevezett szarvasos köveket, olyan kőoszlopokat, amelyek mellett áldozati szertartásokat végezhettek.

Egyre több olyan, a –06/05. sz-ra vonatkozó régészeti lelet áll rendelkezésre Belső-Ázsia K-i részében, amelyet a tudomány egyértelműen a hunokhoz köt. Ekkoriban kezdődtek a több száz éven keresztül folyamatos hun építkezések az Altáj–Bajkál–Aral térségben. Ennek során a városközpontok körüli területiumok laza rendszerét alakították ki. Az Eg-folyó alsó szakaszán, Észak-Mongóliában, a mai Bulgan és Hövszgöl megye határán is hun településeket találtak, ahol ipari és mezőgazdasági munka folyt, az állattenyésztést jól kiegészítette a növénytermesztés, ezen kívül nagy mennyiségben állítottak elő kerámiát. Az eddigi kutatásokból kiderült, hogy a telepek hasonló tárgyakat állítottak elő, mint máshol Mongóliában és Szibéria déli részén, a Bajkál-tó déli partján lévő hun városokban. Az Eg-folyónál a hunok ekkor már bizonyosan régóta jelen voltak, a szakemberek úgy vélik, hogy ők voltak a bronzkori civilizáció itteni örökösei.

A **–09.** (–04. sz-i) **sz-i** hunok régi központját a jóval később élő és tevékenykedő Konfucius a Góbi-sivatag peremvidékére tette. Belső-Ázsia pusztai területei ebben a korszakban tovább szárazodtak, így a –04. sz-ban a Góbiban és a pusztai övezetekben a régészeti emlékek megritkultak. Ugyanakkor a mai Yin-shan területén, Hangqin járásban a földbe került egy, a régészek által –05/03. sz-ra datált gazdag hun aranykincs.

Alma-atától 45 km-re, a Tien-san lejtőinél, Isszik területén élő népek előkelői a –04. sz-ban halomsírokba temetkeztek. Az egyikbe állatábrázolásos aranylemezekkel borított süvegű és csizmájú szkíta harcos került. Egy mellékelt ezüstcsészén 26 jelet tartalmazó írás áll, melyet a szakértők olyan hun írásnak határoztak meg, mely 14 türknek minősített jelet is tartalmaz.

A Ny-i Csou idején Kínában megjelent Tengri (Tian/Tien) isten (az Ég istene) tisztelete, amit egészen bizonyosan a hun szövetségbe tartozó pusztai népektől vettek át. (A hun főkirályt Tien vangnak nevezték, ami annyit tesz: az Ég fia.)

A Ny-i (korai) Csou-korszak fénykora a **–09/08.** (–04/03. sz.) **sz.** volt, és a feltárt kínai leletek szerint „barbár pompa" jellemezte, melynek kultikus tárgyai a pusztai népek hatalmi szimbolikájához tartoztak. Ekkoriban a karneolból készült gyöngy volt az ókori kereskedelem egyik kedvelt árucikke. Élénkpiros színű karneol gyöngyök kerültek az ókori kínai fejedelmek sírjaiba is, ami a kínai elit, és a belső- és közép-ázsiai sztyeppe, valamint Szibéria szoros kereskedelmi kapcsolataira utal. Ám nemcsak a karneolt importáltak a kínaiak, hanem például a jáde is idegen helyről érkezett, egy részét a Bajkál-tó vidékéről szállították, más része az Altajhegységből érkezett a Kínai Alföldre. A fajansz gyöngyök sem kínai eredetűek, azok hazája Ny-Ázsia, onnan jutott el Kínáig. A kutatók szerint az arany ékszerek divatja is idegen hatásra gyökeresedett meg Kínában.

(Megjegyezzük, hogy a mai É-Kína területén a –04/03. sz. idején temetkezett hunok C 14-es kronológiai vizsgálatának eredményei gyakran vitatottak, ezért többnyire figyelmen kívül maradnak, és többségüket a tudósok igyekeznek közvetlenül a Han-korszak kezdete (**–206,** azaz 284) elé datálni!)

Közvetlenül a dinasztia bukása előtt egy összecsapásról van tudomásunk a hun hszien-jün és a Ny-i Csou között, ami **–780** (–291) **k.** esett meg, feltehetőleg az Ordosz-vidéken. Nem

lehetetlen, hogy a csetepaté összefüggésben állt a bekövetkezett hatalomváltással. Az adatok szerint a hatalom **–771-ben** (–282) a K-i (Kései) Zhou (Csou) dinasztia kezébe került. Más interpretáció szerint azonban nem történt hatalomváltás, csupán annyi, hogy a Csou-dinasztia „barbár törzsek” megújuló támadásai miatt a székhelyét K-re helyezte át.

A K-i-nek és Későinek is nevezett Csou-dinasztia fővárosa Honanba (Lojangba) került, tényleges hatalma a hűbérállamok megerősödésével és önállósodási törekvéseivel, kivált a Csin államnak a Csoukat megsegítő, barbárok, „rongok” (zsongok) elleni támadásával **(–771/770**, azaz –282/281) összefüggésben K-Kína területére korlátozódott, egyes vélemények szerint azonban ott is csak szakrális hatalommal rendelkezett. (Az említett zsongok az iráni népek közé tartozó Jüeh-csi, valamint a tibeti nép egyik összetevőjének ősei lehettek, akik az Altájtól a Sárga-folyó Ny-i része irányában, az addig turáni szakák által ellenőrzött területeket bekebelezve terjeszkedtek.)

Buddha élete (–310-től –230-ig)

Indiában a **–06. sz-tól** (–04/03. sz. fordulójától) komoly kulturális-civilizációs változások álltak be. Jelentős fejlődésnek indultak a városok, és széles körben elterjedt a brahmí írás. Ugyanakkor a védikus vallással szemben felütötte fejét a dzsainizmus és a buddhizmus irányzata. Az Éindiai civilizáció központja a mai Bihár területén (Gangesz-medence, Cshota-Nágpur-fennsík) volt. Az itt virágzó Magadha államban tevékenykedett Buddha, valamint Magávira, a dzsainizmus atyja is. Az ország fővárosa Pátaliputra/Patna volt.

A **–06. sz. második felétől** (a –03. sz. első felétől) a bráhminok kasztja ellen fellépő Sziddhártha Gautama (Buddha), nemcsak egy vallás, hanem egy új filozófiai rendszer, a buddhizmus alapjait fektette le.

Buddha származására nézve több elképzelés van forgalomban: Egy elterjedt nézet szerint a sakják (egy szkíta/szaka nép, talán Buddha nemzetségének ősei) a **–07. sz-ban** (a –04. sz. elejére), a Turáni-alföld irányából érkeztek meg a Himalája D-i lejtőire, Nepál és India határvidékére. (A –05. sz. második felében, a szkíta népek fénykorában éltek azok a szakák, akiknek a régészeti hagyatékát az Aral-tó és az Oxusz mentén és attól D-re elterülő Hvárizm/Korezmia, valamint az É-i szomszéd, a Jaxartész mentén élő szakák történetének feltárásával összefüggésben Tolsztov, Gafurov és Negmatov orosz tudósok kutatták, és jelentős leleteiket azonosították Pazariken kívül Sibében és Basadárban, tehát Szibériában és az Altájban is. Számos kazak kutató álláspontja szerint a –08. sz-tól a **–07. század végéig,** (a –04. sz. közepéig), a mai

Kazakisztán területén a szaka birodalom virágzott, amelyben masszagéták, tügrahaudok, isszédonok, arimaszpok és más – a görög történeti feljegyzésekben szereplő – szkíta törzsek éltek.)

Egy másik koncepció értelmében, indiai hagyományok szerint: a **–07. sz. második felének közepén**, azaz a –04. sz. első évtizedeiben a szkíták egyes törzsei az Indus torkolatánál levő Patala város felé vették az útjukat, míg egy másik csoport ÉK-felé vándorolt, a Gangesz-völgyébe, ahol aztán Kapilavastu-szaka néven szerepeltek, akik közül állítólag maga Buddha is származott.

Buddha születésének évére is számos variáció ismeretes: Egy álláspont szerint **–563-ban** (azaz –314-ben) látta meg a napvilágot, egy másik álláspont szerint **–566** (–310) és **–560** (–304) **között** születhetett, de forgalomban van olyan verzió is, mely szerint **–558-ban** (–302-ben) Kapilavasztuban, egy kis királyságban, Szuddhódana király és Májá fiaként jött a világra.

Ami bizonyos: a **–06. sz. közepe előtt** (a –04/03 sz. fordulóján) Mahámája/Májа királyné megszülte Sziddhártha Gautama herceget (Buddhát), a Sákja nemzetség királyának fiát a Himalája nepáli lábánál, a Kapilavasztu város melletti Lumbini-ligetben.

Ekkoriban (?) lépett fel Indiában a Dzsaina (Vardhamána Mahávíra/Magávíra) néven ismert vallásreformer is, s ez volt a kezdete a szanszkrit-indiai dzsainizmus történetének. Élettartamára nézve a »–540/–467« terminusról van tudomásunk, de egy másik álláspont szerint már »–538ban« meghalt. Egy meglévő szerzetesrend kereteiben kezdte a működését, s magát nem tekintette vallásalapítónak, hanem csak a nagy elődök, a tírthankarák tanításai kiteljesítőjének. Elvetette azonban a Védák szentségét. Kezdetben tanai főként a Gangá-medencében terjedtek. – A dzsaina szerzetesek a továbbiakban is kolostorokba települtek.

A Buddha születésre vonatkozó legkésőbbi időpontként a **–544-dik** (–288) évet ismerjük, és állítólag ez az év egy buddhista időszámítási rendszer kezdő éve lett volna. (Ismeretes, hogy Indiában a naptár napévekre épül, melyek 12, egyenként 29-32 napos hónapból állnak. A napok

napkeltekor kezdődnek és 30x48 perces muhurtákra vannak felosztva. A korszakokat pedig, uralkodók szerint Buddha (feltételezett) születésétől, **–544-től** (–288-tól), vagy a dzsainizmus alapítójának a halálától, »–538-tól«, talán épp **–538-tól**, vagyis –282-től számolják.)

Buddha kb. **–532-től** (–276-tól) aszkétaként élt, majd „megvilágosodott", elérte a „legfelső és teljes ébredést", s ettől kezdve „forgatta a Tan Kerekét" (magyarázta tanítványainak a szenvedéstől való megszabadulás egyéni útját). Buddha a tanítványaival együtt bejárta India É-i részét, és útközben tanításait hirdette. Buddha tanítványai vagy ellenfeleinek ügynökei, (az ő ellenkezése dacára) még életében megkezdték egy személyéhez fűződő kultusz kialakítását. A papi kaszt fellépett ezekkel a tanításokkal szemben.

Nem lehetetlen, hogy megfordult a perzsa uralom alatt álló (Indiától ÉNy-ra elterülő) területeken is. Egy érdekes információ szerint **–522/521-ben** (–266/265) ott egy „Gaumata nevű méd mágus" hatására, rövid időre visszaállt a méd-babilóniai uralom, de aztán I. Nagy Dareiosz leverte a lázadást. Ez a Gaumata név gond nélkül megfeleltethető a Gautama névvel. – (Gaumata médiai szerepéről Tácsi István tesz említést A magyarok istene, az Ősi-Napisten újra fénylik c. művében.) Arról pedig, hogy az Akhaimenida-dinasztia uralma során – főként eleinte – nem volt kizárólagos a zoroasztrizmus néven ismert vallás a perzsák uralta területeken, egy másik megközelítés is árulkodik. Régészeti eredmények szerint –250 és –200 között felépítették a korábban lerombolt sumér városokat, a mágus-papi intézményeket kibővítették, ápolták a mágus-vallás hagyományait. Ezek az eltérő (feljegyzéseken, ill. régészeti kormeghatározáson alapuló) kronológiai sorokba tartozó datálások alátámasztják téziseinket!

A történelem talán legnagyobb vallásalapítója élettartamát a legtöbb interpretáció 80 évben határozta meg, halálának időpontjáról azonban még inkább megoszlanak a vélemények, mint a születése évszámáról. Íme, néhány ismert változat:

1. »–544« (a déli buddhizmus „hosszú kronológiája" által megadva);
2. **–486**, vagyis –230 (javított ceyloni kronológia);
3. **–486** (–230) és **–480** (–224) **között**;
4. **–483** (–227);
5. –**480**, (–224) – ekkor megmérgezték volna;
6. **–478** (–222);
7. **–386**, vagyis –230 (az ún. „rövid kronológia" szerint).

A 2. és a 7. változat összevetése megengedi a téziseinket alátámasztó következtetés levonását. A „javított ceyloninak" és a „rövidnek" nevezett kronológia Buddha halálára vonatkozóan olyan évszámokat ad meg, melyek éppen százzal különböznek egymástól, ezáltal a mi kronológiánkban azonos évet (–230) kell, hogy jelentsenek. (Egyben aláhúzzák ezeknek az adatoknak a helytállóságát, és gyengítik az egyéb változatok hitelét is.) A sokszorosan megerősített 80 év élettartamra tekintettel a születési évszám ismeretes változatai közül a továbbiakban tehát a **–566**-ost (–310) kell a legvalószínűbbnek tekinteni. Igen valószínű tehát, hogy Buddha –310 és –230 között élt, munkássága egybeesett az Akhaimenida-dinasztia térhódításával (Nagy Dareiosz és Xerxész idején), ill. a szkíta világrendszer hanyatlásával, valamint Magadha városállamai virágzásának kezdeti időszakával. Tanításai legalább annyira a zoroasztrizmus világképe, mint a brahmanizmus kasztrendszere elleni tiltakozásnak is felfoghatók.

(A Dzsaina néven ismert vallásreformer élettartamára vonatkozóan, feltételezve a dátumok eltérő kronológiai sorba tartozást, nem lehetetlen, hogy ő még **–467-ben** (–311), a Buddha világrajövetele előtti évben születhetett, s meglehetősen rövid életút után, **–538-ban** (–282) halhatott meg, amikor mindössze 29 éves volt.)

A Hettita Birodalom népének és vezető rétegének utóélete (a –03. sz. első felével bezárólag)

A hettiták anatóliai központú hatalmát a „tengeri népek”, egyesek szerint a **–12. sz-ban**, mások szerint a **–13. sz-ban** (egyaránt a –02/01. ezredforduló előtt) megrendítették. Ezt kihasználva az asszírok a **–12. sz. végére**, mások szerint a **–13/12. sz. fordulójára** (a –10. sz. közepére) bekebelezték a Hettita Birodalmat.

A hettiták vezető rétege a **–13. sz. második felében**, vagyis a –10. sz. első felében a mai Szíria D-i vidékein, Levante területén, korábban föníciaiak vagy kánaániták által lakott vidékeken szervezte újjá magát.

Itt jöttek volna létre a **–13/12. sz. fordulójától** (a –10. sz. közepétől) „Újhettita” kisállamaik (városállamaik), – ám bizonyára csak uralomváltás történt a korábban is létező városállamokban. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy a Kánaán a **–12/11. sz. fordulójáig** (a –10. sz. közepéig) őrizte meg viszonylagos önállóságát, miközben már évszázadok óta területén is folyt a hettitaegyiptomi hatalmi vetélkedés. Ekkor azonban a kánaániak részben integrálódtak az Újhettita államok egyikébe-másikába. (Az asszírok meg-megújuló támadásai ellen védekező utolsó Újhettita államocskák a **–08. sz. közepéig**, vagyis a –06/05. sz. fordulójáig tudtak fennmaradni.)

A megszűnt Hettita Birodalom K-i felének lakossága (széles vezető rétege és talán népességének jelentős része is) az asszírok támadásai miatt (a **–12/11. sz. folyamán**, azaz a 10. sz. közepétől a 08. sz. közepéig terjedő időszakban), részben korábbi birodalmuk K-i felében, részben a Fekete-tenger K-i vidékei és a Kaszpi-tenger Ny-i vidékei közötti (Kaukázus-vidéki) területeken húzódott meg.

Később ez a népesség, tehát a Közép-Asszír Birodalom felbomlása után (a **–11. sz. folyamán**, vagyis a –09/08. sz. fordulója körül) függetlenné vált. Azután csatlakozott a **–11/10. sz. fordulója**, mások szerint a **–10/09. sz. fordulója** tájékán (vagyis a –08. sz. közepén) megalakult Média, ill. egy adat szerint a **–1020** (–764) **k.** megalakult Urartu államokhoz. (Média jobbára a gutik, Urartu pedig a hurrik országa volt.) Ám, szóba jöhet még az ún. Hubuskia királyság is, a Zab-folyó felső folyásánál. Erről az országról asszír források tettek említést a **–10/09.** (vagyis –08.) **sz-ban**, – ez talán egy kimmer állam lehetett.

Urartut a mai Törökország, Örményország, Azerbajdzsán, ÉNy-Irán és É-Irak területén főként az É-Mezopotámiából É-ra szorított hurrik lakták, tkp. Mitanni utódállamának is tekinthető. Magterületét a Van-tó, az Urmia-tó és a Szeván-tó háromszöge alkotta. Városai és erődítményei bevehetetlen hegytetőkön álltak, – romjaik ma is megtekinthetők. A királyság fővárosa Tuspa volt, mely a Van-tónál egy sziklaszirtre épült. A régészeti feltárások igazolták azt is, hogy ebben az ókori államban fejlett csatornarendszer is működött. Az évszázadok során az állam É-ra és K-re (a Kaukázusban) is távolabb tolta az eredeti határait.

Miután Urartu a Van-tó vidékén kialakított központtal egy hurri-hettita utódállam volt, így az urartiu nyelv is a hattik és a hurrik egymáshoz hasonló (vagy azonos) nyelvének egy kései változata volt. (A hurrik egyébként az államukat Biaininek vagy Nairinak nevezték, és a mai Grúzia területe nyugati részének ők adták a Kolka vagy Kulka nevet.) Egyes vélemények szerint az urartui írás a hettiták írásának átvétele lehetett. (Mások feltételezik, hogy a hettita hieroglifák urartui, vagyis hurrita neveket, elnevezéseket rögzítettek.) Ezek a gondolatok azzal a feltételezéssel is összhangban vannak, hogy a Hettita Birodalom hatti és Urartu hurrita alapnépessége között etnokulturális azonosság vagy hasonlóság volt.

Urartu a **–06. sz. elejéig**, más vélemény szerint a **–07. sz. elejéig** (egyaránt az –05. sz. közepéig), Média pedig **–06. sz. második feléig** (a –03. sz. első feléig) állt fenn. A legvalószínűbb az, hogy Urartu előbb, **–715/714-ben** (–459/458) kimmer fennhatóság alá került, majd **–705-ben** (–449) asszírok hódították meg.

Nem lehetetlen, hogy az urartuiak egy része csatlakozott a Ny-ra tartó kimmerekhez. A babilóniai, a méd, majd a perzsa terjeszkedés miatt Urartu népességének jelentős része, különösen a hettita eredetűek, jobbára a Kaukázus hegyei között és attól É-ra, ÉK-re lakók a kibontakozó Akhaimenida Birodalom Pártia nevű tartományában, valamint a környező középázsiai területeken, a szkítákkal, masszagétákkal együtt élhettek tovább. (Ez a néprész képezhette aztán a **–03. sz. közepére**, vagyis a –01/01. sz. fordulójára önállósuló Pártus állam eredeti lakosságának egyik fontos összetevőjét.)

A szkíta világ virágzása (a –02. sz-ig)

A Cserkaszkul műveltség a **–10 sz. közepétől** (a –08. sz. elejétől) a **–07. sz. közepéig** (a –05. sz. elejéig) terjedő időszakban végleg eltűnt a füves sztyeppéről. Helyét a csaknem mindenütt eluralkodó andronovói, poszt-andronovói kultúra töltötte be, – miként –800 után a sztyeppe számos más műveltségének, például a Karaszuk kultúrának a helyét is. A korai turáni kultúrák andronovói jegyekkel egységesültek, a Cserkaszkul jellegzetességeket hordozó néprész is teljesen integrálódott a szkíta világrendszerbe. Ugyanakkor az ún. Tagar-kultúra a –08. sz-tól egészen a –03. sz-ig kimutatható, érdekessége, hogy ez volt az első olyan kultúra Szibéria és az Altaj közötti területen, mely a sztyeppe állatstílusát használta, s ez az ázsiai szkíták kultúrájának Szibéria irányában történt elmozdulására, terjedésére utal.

Kazahsztán területén, Karaganda városhoz közel a régészek egy különleges gránitszobrot fedeztek fel. Az eddigi feltételezés szerint a szobor egy előkelőt ábrázol, aki a törzs vezető rétegének tagja volt. Ezt az alkotást a szakák, tehát szkíták hagyták hátra. A közép-ázsiai lelethez hasonló alkotást Azerbajdzsánban is találtak, ami arra utal, hogy a szkíta kultúra ott is jelen volt. A feltárást végző régészek úgy vélik, a fent említett szobor, más egyéb régészeti leletekkel együtt elegendő bizonyítékul szolgál arra, hogy a közép-ázsiai szakák és a Fekete-tengeri, illetve a K-európai szkíták között a vaskor folyamán szoros kapcsolat állt fenn. A régészek úgy vélik, a szobor a –08. századból való. Ebben az időben a Fekete-tenger európai partvidékén már jobbára kimmerek éltek (a szkíták tőlük É-ra, a nagy folyók középső szakasza mentén alakították ki szállásaikat), de ők is hasonló szobrokat hagytak hátra.

A –08. sz. és a **–06. sz.** (–04/03. sz.) között hatalmas öntözőcsatorna-rendszer épült ki Korezm területén, s annak segítségével a földművelés nagy tömegű terméket állított elő, amiből bőven juthatott a lovasnomádokkal folytatott kereskedelem céljaira is. (Ez az ország masszagéta és szkíta szövetségben állt, s ezek a szkíta törzsek zömmel tőlük É-ra, a Szir-darja vidékén laktak.)

Alighogy a lovasnomád életmódra való áttéréssel végbement a sztyeppe kultúráinak egységesülése, szinte azonnal megkezdődött az egységes műveltség differenciálódása is. A hatalmas terület természetesen nem volt egyetlen központból igazgatható. A sztyeppe mindegyik szegletében gyorsan kialakult a földművelő kultúrákkal való együttműködések rendszere, az eltérő kultúrákkal alkotott szimbiózis, ami óhatatlanul a sztyeppei kultúra különböző változatainak kibontakozásához, az egyes szkíta közösségek átalakulásához vezetett. A folyamat bizonyára az (iráni-kaukázusi népelemeket is magukba olvasztó) szarmaták elkülönülésével kezdődött, még a –09. sz-ban, s talán az antropológiai és nyelvi vonatkozásban korábban is jelentősen különböző kimmerek kiválásával folytatódott. (A kimmer feltehetőleg kaukázusi és/vagy anatóliai eredetű, a hettita-hurrita, majd a szkíta kultúra hatása alá került népközösség volt, a –09. sz-tól a **–08/07. sz-ig** (a –06. sz. végéig) birtokolta a Fekete-tenger É-i partvidékét, a Pontosztól az Al-Dunáig.)

A régészek általában a Prut-folyó és a Dnyeszter között feltárt, lényegében a –09. sz-tól datált Novocerkasski kultúrát kötik a kimmerekhez. A szkíták kelet-európai fénykorát a –09/08. sztól (az andronovói kultúra-család szerteágazásától) a **–03. sz-ig** (a –01/01. sz-ig) keltezik. A leletek arra utalnak, hogy az európai szkíták és a kimmerek békésen osztoztak meg a rendelkezésükre álló területeken.

A Kelet-európai-síkság tele van a szkíták ősi erődjeinek és településeinek nyomaival. Orosz szakemberek úgy vélik, hogy Voronyezs vidékén**,** a Voronyezs és a Don-folyó völgyében alakult ki az É-on legmesszebbre települt szkíta település. A Don-folyó középső szakaszán az orosz régészek Peksevo város mellett egy nagy szkíta erőd maradványát találták meg. A

jelenlegi kutatói álláspont szerint a –01. évezred közepén a Don-folyó mentén Kelet-Európa egyik legfejlettebb szkíta kultúrája virágzott. A régészek ezt erdős sztyeppei szkíta kultúrának nevezték el. Peksevo erődöt a Don- és a Voronyezs-folyó közelében azok a szkíták építették fel a –08. században, akik aztán egészen a **–01. sz-ig** (az 01/02. sz-ig) ott éltek. (A virágzó kultúra akkor sem tűnt el, mivel az őket követő szarmatákra áthagyományozták az ősi szkíta műveltséget.)

Az ásatáson a régészek majdnem kétezer kerámiaedény maradványát gyűjtötték össze, azok mintái és formái hasonlóságot mutatnak a többi szkíta kultúráéval. Az erődből ezen kívül sok bronz- és vastű, valamint csontkanál került elő. Találtak állatszobrocskákat is. A szkíta szobrászok leginkább lovat ábrázoltak, de embert ábrázoló szobrok is előkerültek a föld alól. A Donmenti dombon egy erőd magasodik, ez lehetett a szkíták fellegvára. A legérdekesebbek az erőd falain belüli szkíta házak. Összesen harminc épület romja került elő, melyeket helyi építőanyagból, földből és fából építettek. A régészek bizonyítékot találtak arra, hogy a települést körülárkolták. A házak alapmérete eltérő, a legkisebb ház alapja 2,6x3 méter volt, míg a legnagyobb 4x7 méteres. A házak egy részét a felszínre építették, más részét a földbe mélyítették. A házak falára sövényfonatot erősítettek, és azt sárral bevakolták. (A magyar parasztházak még kétezer év múltán is szinte ugyanezzel a technológiával készültek!) A házakban nyílt terű tűzhely biztosította a meleget.

Bilszk falu a mai Ukrajna területén fekszik, a poltavai körzet egyik kis települése a Vorszklafolyó partján. Itt ősi szkíta metropolisz állt. Az első szkíta házak a –07. században épülhettek, majd a város folyamatosan terjeszkedett, és csak a **–03.** (–01/01.) **sz-ban** néptelenedett el. Az antik források a gelonuszok városának nevezték. A négyezer hektárra kiterjedő város egy külső és egy belső részből állt, az előkelők pedig a fellegvárban éltek. A település köré falat húztak, emellé még egy mély árkot is ástak, kettős erődítéssel védték magukat a behatolók ellen. A régészek azt feltételezik, hogy a külső részben folyt a mezőgazdasági termelés, ott voltak az állatok téli szállásai is. A településen földművesek és kertészek is éltek. A településen fejlett kohászatra utaló jelek is előkerültek, a régészek öntödéket, valamint kovácsműhelyeket azonosítottak be a kézműves negyedben, ezen kívül fazekasok és takácsok is jelen voltak. A Vorszkla-folyó partján a szkíták kikötőt alakítottak ki, hogy a megtermelt javakat hajóval vigyék a Fekete-tenger parti városaiba. A forrásokból jól ismert, hogy a hellének a szkítáktól importálták a gabonát, valamint egyéb mezőgazdasági terméket is.

Az Urál-hegység D-i végén, a Cseljabinszktól D-re fekvő Micsigan falu határában talált leletek szerint egy –07. századi gazdag szkíta előkelő csak a nyarakat töltötte a hűvös szibériai tajgán. Valószínűleg egy fejedelem volt (közelebbről talán szabír), aki a helyi bányaművelés irányítása közben halhatott meg, ezért temették el e távoli térségben. (A régészek szerint a szkíták KözépÁzsiából rendszeresen felkeresték az ásványkincsekben gazdag térséget, ahol az ott élő emberekkel nemesfémet és féldrágaköveket termeltettek ki a nyári hónapokban.) A kurgánban épségben megmaradtak a mellékletek: fegyverek és arany ékszerek. A férfit teljes fegyverzetben temették el. Közvetlenül mellette a szkíták különleges fegyvere vagy hatalmi jelvénye, a fokos feküdt. A harcos bőrövet viselt bronz csattal, azon jellegzetes szkíta állatküzdelmi jelenetek ismerhetők fel. A harcos mellé tegezt is helyeztek nyílvesszőkkel. A fegyvertartó széleit aranylemezek díszítik, melyen fekvő oroszlánokat ábrázolnak. A férfi csúcsos fejfedőjét vékony áttört aranylemezzel ékesítették, fülében oroszlános fülbevalók csüngtek. A kurgánban elhelyeztek egy bőrből készült hajót is, réz szegecsekkel. A leletek alapján igazolt, hogy a szkíták jól ismerték a folyóvizeken való közlekedés fortélyait.

A szkíták a –07/06. sz-ban feltalálták a visszacsapó reflexíjat. A Kárpát-medencétől a mai ÉKína területéig terjedő hatalmas régészeti kultúra-láncolat, a szkíta világrendszer, annak alapvető kulturális összetevői alapján, vagyis a sajátos fegyvertípusok, a lótenyésztés, a lovak

és lovasaik felszerelése és a díszítőművészetben alkalmazott „állatstílus” révén határozottan megkülönböztethető minden más korabeli kultúrától. A szkíták világának nagy újítása a lovasnomád nagyállattartó gazdaság és életmód, a közlekedés és a harcászat forradalmasítása volt.

A –07/06. sz-ban, Ny-Kazahsztán Malo-Krasznodarjszk telephelyén, az ún. Taszmolin-kultúra kezdeti korszakában már alkalmazták a lófejet és lábszárat sírmellékletként. Az Altáj É-i lábainál fekvő Pazarik kurgántemetkezései a –05. sz. végén bőségesen tartalmaztak tulipánábrázolást bőrön, rátétes nemezen, szőnyegen. (A Pazarik-5 lelőhely radiokarbon-vizsgálatának eredménye: –05. sz. második fele.) A –05/04. sz-ban Kazahsztán területén (Iszik-kurgán) készült egy szaka fejedelem arany süvegdísze, mely hegyormon álló életfát, s annak a tetején egy madarat, valamint egy másik is, amelyik szárnyas nyílvesszőket, továbbá egy szaka nemezrátét jávorbikát markoló griffet ábrázol. Egy nemeztakaró képén egy griff vadjuhot tép. Egy nemezrátétes faliszőnyegen keverék (ember+agancsos állat+madár) lényt ábrázoltak.

A –07/06. sz-tól, mások szerint a **–08. sz-tól** (ugyancsak a –07/06. sz-tól) több hullámban megérkeztek a szkíták a Kárpát-medencébe (Erdélybe és a Magyar Alföldre), tehát KözépEurópába is. A magát szigünna néven nevező etnikum megjelenésével Erdélyben teljesen eltűnt a korábbi kultúra, és helyette szkíta jellegű eszköztár jelent meg. A Kárpát-medencében a –06. sz. közepére összefüggő szkíta lakosságú területek alakultak ki. A megtelepedők bokortanyákon és hatalmas kiterjedésű mezővárosokban éltek. A Kárpát-medencében uralkodó szkíta törzset Agatürszosz néven ismerjük. (Legalább hetven, kizárólag szkítákhoz köthető település maradványa ismert a területen, – különösen sűrű volt a megtelepedés Nógrád megye, leginkább Salgótarján területén). A szkíták tartós jelenlétét mutatják az alábbi leletek: Gazdag melléklettel a –06. sz-ban temették el az alföldi Ártándnál az egyik szkíta fejedelmet, aki nyilvánvalóan kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett Hellász és a Fekete-tenger irányában. A –05. sz-ban készült a híres zöldhalom-pusztai aranyszarvas, a szkíták művészetének egyik legszebb emléke a Kárpát-medencében. A –04. sz-ban készült a fejérdi (Kolozs megye) szkíta bronztükör. A Kisselyken talált (Nagy-Küküllő megye) agatürszosz bronz rátét a –04/03. sz-ból való. A –06. sz-tól a Kaszpi-tenger és az Aral-tó közötti területen már a szkíták egyik fontos ágához tartozó szaka törzsek éltek. Ezzel összhangban, a kazak kutatók álláspontja szerint Kazahsztán területén a **–08/07.** (–06.) **sz-ban** már a szaka törzsszövetség országa virágzott, amelyben jelen voltak a masszagéták, tügrahaudok, isszédonok, arimaszpok és az egyéb, a görög történeti feljegyzésekben szereplő szkíta törzsek is.

A szkíta-szarmata világrendszer talán akkor érte el legnagyobb kiterjedését, mikor a –07. sz. és a **–05.** (–03/02.) **sz.** közötti időben eltűnt Európából az akkor már mintegy kétezer éves ún. fattyanavói kultúra, melynek legjellemzőbb vonása a számtalan mély-lyukas harci balta volt. A szkíta-szarmata törzsszövetség a **–06/05.** (–04.) **sz.tól** a korábbi fattyanovói kulturális térséget, a sztyeppétől igen messze fekvő területeket is integrálni igyekezett. (A fattyanovóiak korábban a Dnyeper és a Visztula közötti területről terjeszkedtek, a mai Finnországtól és a Kámától a mai Dániáig, ill. az É-i Kárpátokig terjedő hatalmas területen volt elterjedve a műveltségük, ami talán az ősszlávok és az ős-baltiak kultúrája volt, így népességük az É- és K-európai lakosság jelentős részének őse lehetett.)

A szkíták egyes néprészei a **–08/07.** (azaz a –05.) **sz-tól** jelen voltak Mezopotámia határán, az Urmia-tónál és Lurisztánban is, s mind az asszír hatalom átmeneti megerősödésében, mind végleges megdöntésében is szerepet játszottak. Más interpretáció szerint a **–07/06.** (vagyis ugyancsak a –05.) **sz-tól** voltak jelen a szkíták É-Mezopotámiában és az Iráni-felföldön. A szkíta királyi csapatok **–673-ban** (–417) legyőzték az asszírokat. (A szakemberek egy része ezt a csatát tekinti a szkíták első feltűnésének a világtörténelemben.) Asszír források tudni vélik, hogy az iskuzák, vagyis ezek a szkíták korábban a Kaukázustól É-

ra éltek, a Derbenti-szoroson áttörve érkeztek meg az asszír kézben levő É-Mezopotámiába, tkp. az asszírok által elfoglalt Urartuba. Feltehetőleg a szkítákkal szövetséges Urartu asszírok általi bekebelezése miatti ellenintézkedésként indulhatott meg a szkíta hadjárat.

Néhány mezopotámiai forrás megőrizte e szkíták királyainak nevét. Először Ispakaj, a nagy hódító nevét vésték agyagtáblákba, aki legyőzte az asszírokat. Az asszírok ezután keresték a szkítákkal való szövetség lehetőségét, és Esarhaddon király (uralkodott: **–681-től –669-ig**, tehát –425-től –413-ig) felajánlotta lányát Ispakaj fiának, Partatuának. Esarhaddon király szkítái az Urmia-tó déli részén telepedtek le, azon a helyen, amelyet ma Szakkiznak neveznek. Ispakaj fia **–669.** (–413) **k.** vette át a hatalmat. Egy hatalmas fővárost építtetett, melyet Szakkiznak neveztek el, melynek romjai ma is láthatók a hasonló nevű város DK-i részén, egy nagy dombon, 4,0 ha területen. Falai között feliratok is maradtak, melyeket hettita ékírással íródtak, de szkíta nyelven. Az új fővároshoz közel, Zivije nevű településen gazdag kincsleletre bukkantak, amit a szkíták kincsének vélnek. A kincs egyik része szkíta mesterek munkája, de vannak benne asszír alkotások is. Miután a szkíták biztosították É-mezopotámiai hatalmukat, Partatua (**–653** (–397) **után**) Palesztina és Egyiptom irányában vezetett hadmozdulatokat, de a fáraó – úgy tudjuk – gazdag ajándékokkal távol tartotta a szkítákat a Nílus-deltától. (Bizonyos vélemények szerint az izraeli/palesztinai Szkitopolisz városa Partatua ott letelepedett szkítáiról kapta a nevét.) A szkíták és a médek kapcsolatáról ellentmondásosak a fennmaradt tudósítások. Kérdés: az a Méd Birodalom, amit ismerni vélünk, nem jórészt a szkíták hathatós közreműködése folytán bontakozott-e ki, nem tekinthető-e valamiképp Mitanni, Urartu és a fent taglalt Szkíta Királyság folytatásának? A médek ugyanis a Kaukázustól D-re és a Kaszpi-tengertől DNy-ra fekvő területeken a **–07.** (–05/04.) **sz-ban** megalapították Nagy-Médiát, majd átmenetileg egészen Indiáig terjeszkedtek. (A Perzsa Birodalom pedig a nem túl hosszú „méd közjáték” után, talán ugyanott folytatta, ahol az Asszír Birodalom abbahagyta?)

Miután évszázadok óta uralták a kelet-európai sztyeppvidék É-i sávját, a Volgától a Kárpátmedencéig, a kimmerek eltávozása után, tehát a **–07/06.** (–05.) **sz-tól** a szkíták központja újra a Fekete-tenger partvidékére került, ezzel lényegében K-Európa egész területét ellenőrzésük alá vonták. Az európai szkíta kultúra virágzása a **–07.** (–06/05.) és a **–03.** (–01/01.) **sz.** közötti időszakra helyezhető, amikor központi törzseik nagy számban jelen voltak a Don-folyó alsó folyásánál, legfontosabb bázisuk a mai Voronyezs területének D-i része lehetett. A Feketetenger keleti partvidéke volt az ókori világ egyik központja, amelyet már a bronzkortól a lovas népek uraltak. A térség jelentősége különösen akkor emelkedett meg, mikor (a **–07. sz. derekán**, vagyis a –05/04. sz. fordulóján) a Volga, Jajk és a Kaszpi-tenger közötti síkságon tanyázó szkíták is (akiket korábban a masszagéták vagy az isszedonok szorítottak ki őshazájukból), ide telepedtek, – erről az ókori görög történetírás számolt be. Ugyanekkor vonultak volna a Derbenti-kapun keresztül, tehát a **–07. sz. közepe után** (a –05/04. sz. fordulóján) a kimmerek elhagyott területeire, a Fekete-tenger mellékére azok a szkíták is, akiket állítólag a médek „űztek volna el”.

A Volga, Jajk és a Kaszpi-tenger térségének egyes szkíta/szaka törzsei Asszíria végleges felbomlása idején, **–633** (–377) **k.** Média hatalmasra növekedett területére vonultak, (vagy a helyzet változása nyomán méd fennhatóság alatt találták magukat, – amibe talán nem akartak belenyugodni?). Aztán **–605-ben** (–349), Ninive, Dur-Sarukin, Kalah és Assur (az Asszír Birodalom korábbi székvárosai), valamint Urartu médek és babilóniaiak általi pusztítása és kirablása idején, állítólag ugyanezen szakák (vagy talán asszíriai, urartui szkíták?) vereséget szenvedtek, így kerülhettek át K-Európába. A **–06. sz. elejétől** (a –04. sz. második felétől) a helyükbe, a médek uralma alá, a kaukázusi régióba – Sztrabón szerint – az örmények telepedtek át Thesszáliából, s ezzel létrejött az örmény Arménia. (Arméniában – másik neve Szakaszéna, ami szűkebb értelemben a Kür-Araksz folyók köze – hosszabb idő óta szkíta népek éltek, egészen a **–07/06. sz. fordulójáig** (a –04. sz. közepéig). Szakaszéna földrajzi neve eredetileg a terület szkíták általi elnevezése volt.)

A –01. évezred második felében kibontakozott a nomadizmus fejlődésének egy újabb lépcsőfoka. Ebben az időben már pontosan meghatározott, és nyilván az egyes törzsek között egyeztetett területsávokon, állandó téli és nyári szállások között zajlott az évszakos vándorlás.

A sztyeppe igazi központja a **–07.** (–06/05.) **sz-ban** már Kercs elődvárosa lehetett, elgörögösített szkíta nevén Panticapaeunum. Később Odessza vidékén, a **–07.** (–05/04.) **sz-ban** már görög települések is álltak. (A **–07.** (–05/04.) **sz-ban** kezdtek a görög telepesek is megtelepedni a Fekete-tenger K-i partvidékén, például a dórok Chersonesusban, tehát a mai Szevasztopol környékén.) Ez nem változtatott azon a tényen, hogy a **–07. sz. végétől** (a –04. sz. közepétől) a szkíták maradéktalanul uralták az egész kelet-európai sztyeppét, a szarmaták határvidékétől a Kárpát-medencéig. Államszövetségük uralmi központja a Fekete-tenger É-i mellékén volt. A tengerszoros egyik magaslatán, a mai Kercs központjában a kisázsiai görög hajósok, a milétosziak a **–06.** (–05/04.) **sz.** folyamán építhették fel saját városukat, mivel ez a szkítáknak is érdekében állt. Az ókori település kiváló fekvésének köszönhetően gyorsan gyarapodott, hiszen közel volt a búzatermő vidékekhez, a két tenger határvize pedig rengeteg halat adott. A térségből eltávozott kimmerek parti városát, a sokkal régebben megalapított Kimmeriszt a beszivárgó milétoszi és leszboszi görög telepesek **–05.** (–04/03.) **sz-ban** elnevezték Antandrosznak. A Tanaisz földrajzi név minden bizonnyal a Don-folyam nevéből keletkezett. A szakirodalom szerint e települést görög hajósok, nevezetesen a milétosziak alapították, valamikor **–600** (azaz –344) **k.**, de a genetikusok megállapították, hogy a lakosság, vagyis az ott élt emberek mégis jobbára az R1a haplo-csoporthoz tartoztak, ami arra utal, hogy szkíták lehettek.

A szkíta népek fénykorában, tehát a –01. évezred derekán, mindenképpen a **–04.** (–03/02.) **sz. előtt** éltek azok a szakák, akiknek a régészeti hagyatékát az Aral-tó és az Oxusz, valamint a Jaxartész mentén élő szakák történetének feltárásával összefüggésben Tolsztov, Gafurov és Negmatov orosz tudósok kutatták, és jelentős leleteiket azonosították Pazariken kívül Sibében és Basadárban, tehát Szibériában és az Altájban is. Jelentős politikai tényező volt a –06. sz. és a **–03. sz.** (az időszámítás kezdete) között a szakáknak, azaz az ázsiai szkítáknak (Hérodotosz szerint a szkíták 6. törzse) „birodalma”, mely tkp. a rokon törzsekkel alkotott törzsszövetség volt. Legnagyobb kiterjedése idején magában foglalta a mai Oroszország D- és közép-szibériai részét, valamint Kazahsztán, Türkmenisztán, Kirgízia, Üzbegisztán egy részét és Hszincsiang Ny-i területeit (Belső-Ázsia egy részét) is. A törzsszövetség meghatározó része az időszak első felében az Oxusz (Amu-darja) és Jaxartész (Szir-darja) közötti termékeny területtől a Pamír térségéig, valamint az Ili- és Csu-folyó mentéig terjedő területrészeken élt.

Tagiskenből (szkíta erődváros a Szir-darja torkolatától D-re) hatalmas szaka sírok ismeretesek a –06/05. sz-ból, gazdag arany- és bronzdíszekkel, mázas agyagedényekkel, melyek stílusa a K-i sztyeppe világáéval egyezik meg.

Egy szkíta város a mai Jelizavetszkoje város mellett került elő, melynek korát a –06/05. sz-ra keltezték. Arról a korabeli források úgy emlékeznek meg, mint egy hatalmas piacról a Tanaisz (Don) és a Meotisz (Azovi-tenger) találkozásánál. Egy másik jelentős települést a mai Kamenszkoje közelében alaposan feltártak és kiderült, hogy egy hatalmas fémművességi központra bukkantak, ennek korát a –05/04. sz-ra datálták. A feltárt település közel esik Krivoj Roghoz, a híres vasérc lelőhelyhez. A Dnyeper-folyó partjai szinte teljes hosszukban régészeti kincsesbányának tekinthetők, a partok mentén számtalan szkíta temetkezés és település rejtőzik.Az egyik jelentős régészeti helyszín a folyó nagy kanyarulatánál elterülő Zaporizsja körzet. Itt, egy szigeten a régészek több mint 100 kurgánsírt azonosítottak be, ezek közül a legkorábbi a –03/02. sz-ban keletkezett. A szigeten szétszórtan található sírok közül a leggazdagabb családok a sziget legmagasabb pontján, egy kis emelkedőn temetkeztek, ahonnan jó kilátás nyílt a folyóra.

Az ukrajnai sírokból és a tengerparti városok romjai alól kiásott leletek alapján bizonyos, hogy a Fekete-tenger környékén élő szkíták a **–07.** (–06/05.) **sz-tól** önálló pénzt vertek. A sztyeppei lovas népek első pénzei nyilat formáznak, legalább is a Fekete-tenger partján élő szkíták között a régészek különleges rovátkolt nyílhegyek tucatjaira lettek figyelmesek, amelyek nem alkalmasak fegyvernek. A Berezan-szigeten megtelepedett görög hajósok, valamint Olbia és Cercinitis lakói is használtak különleges alakú bronz pénzeket. A szkíták egy ideig ragaszkodtak nyílhegyet formázó bronz pénzeikhez, míg a görögök telepesei inkább a delfin formájút használták. A Dnyeper-mentén élő szkíta városok lakói egyesítették ezt a két típust. A pénzt a görögök talán fegyverekre és mezőgazdasági terményekre, főként húsra, gabonára cserélhették, a szkíták a Mediterrán-világ sajátos termékeit vásárolhatták itt meg. A **–06. sz. második felétől** (a –04. sz-tól) a Kercs vidékén, Panticapeumban élő szkíták ezüstpénzek verését is megkezdték. Ezek már a lüd érmék kör alakját utánozták. Aztán a **–06. sz-tól** (vagyis a –03. sz. kezdetétől) lüd mintára kezdtek a görögök is (bronz, ezüst, nagyritkán arany anyagú) pénzt verni, előbb a távoli kisázsiai és Fekete-tengeri gyarmatvárosokban, majd az anyaországban is.

A –06. sz. és a **–05.** (–03/02.) **sz.** között, feltehetőleg a Don-folyótól K-re, a Volga és a Káma összefolyása körül, az 50-60. szélességi fokok között, a Kelet-Európai-síkságnak vagy Oroszalföldnek nevezett területen terült el a „szarmata-őshaza”, a történettudomány által szarmatáknak nevezett törzsek által uralt területek központja. (A „szarmata-tömb” azonban a fent megjelölt időszak végére már a hanyatló fattyanovói kultúra hatalmas K-európai területeit is magában foglalta.) A legrészletesebb alátámasztást Hérodotosz szolgáltatta az „őshazára” vonatkozó feltételezéshez. Az ásatások eredményei is azt mutatják, hogy ekkoriban a szarmatának tekintett ún. Blumfeld-kultúra virágzott a Volga-Urál térségben. Más értelmezés szerint a szarmaták törzsszövetsége a **–07.** (–06/05.) **sz.**, illetve a **–03.** (–02/01.) **sz.** között kézben tartotta a Volgán-túl és az Urál-hegység D-i részét. (A szarmaták zöme a **–04.** (–03/02.) **sz-ban** indult el Ny-ra a Kaszpi-tenger és a D-Urál közötti térségből, egyes vélemények szerint túlnépesedés miatt költöztek onnan el.) Mindazon területeket szarmatának nevezett törzsek uralták tehát, amelyek a szkíták által lakott övezet É-i peremén helyezkedtek el, továbbá azokat, amelyeket az ún. ugor népek DNy-i peremterületének tekintenek. Általában az európai szkíta világ kezdődő hanyatlásaként értelmezik, hogy a szarmaták a –05/04. sz-tól eluralkodtak a Don-folyó középső folyása felé eső területeken. Ugyanakkor a szarmatákhoz hasonló tárgyi hagyatékkal rendelkező más törzsek (daha, masszagéta) az Aral-tótól D-re éltek.

Kazak régészek felfedeztek egy aranyba öltöztetett ősi szkíta vezető sírját, akit Naphercegnek neveztek el. A sír korát a –05/04. századra datálták. A lelet a fővárostól K-re fekvő Karaganda régióban bukkant elő. A kurgánsír mellett még további hét sírra leltek, amelyek kíséretének tagjait, esetleg rokonait rejthették. A Napherceg testét teljesen beborította az arany. Az egyik fülkében 130 arany tárgyat, többek között tigrisféle ragadozó és griff ábrázolásokat találtak, de függők és fegyverek is előkerültek. A Napherceg a térség egyik jelentős vezetője, harcosa lehetett. Az elhunyt személy hatalmas kincset hagyhatott hátra, „saját részét” vele temették a sírba. A –05/03 sz-ban, Alma-Atától 45 km-re, a Tien-san lejtőinél, Isszik területén 45 halomsírt formáztak. Az egyikbe állatábrázolásos aranylemezekkel borított süvegű és csizmájú szkíta harcost temettek. A sírmelléklet egy ezüstcsészéjén 26 jelet tartalmazó írás áll, melyet a szakértők olyan hun írásnak határoztak meg, mely 14 türknek tekintett jelet is tartalmaz, (a jelek közül hét az 01. évezredből származó, és talán az európai hunokhoz vagy avarokhoz köthető nagyszentmiklósi kincsen is előfordul). Nyilván nem türk, hanem eredeti szkíta-hun írásról lehet itt szó, ami később természetesen áthagyományozódott a türkök kultúrájára is. Az AlmaAta melletti régészeti lelőhelyen, kurgánban eltemetett szaka aranyruhás ember tőrének lenyűgöző hatású berakott díszítése a vércsatornát borító aranylemezeken számos különböző állatot ábrázol „vakaródzó pózban”. Ennek alapján, a szakemberek szerint ez a tárgy az Urál-folyó menti ún. szauromaták (akiket egyfajta szarmatáknak tekinthetünk) tárgyaival áll rokonságban. A **–07.** (–05/04.) **sz-tól** az oszétok

valószínűsített elődei, a nomád alánok is jelentős nagyságú területen megjelentek a sztyeppövezetben. Feltehetőleg ők iráni és kaukázusi ősnépek leszármazottaiként különböztethetők meg a szkíta világrendszer más képviselőitől, – (egyes néprészeik később, a Római Birodalom hanyatlása idején Európa Ny-i felének történelmében játszottak meghatározó szerepet).

A –05. sz. és a **–02.** (01/02.) **sz.** közé keltezik az ún. Kő Erőd fennállását az ukrán Dnyitropetrovszk körzetben, a Konka és a Bolsoje Belozerka folyók összefolyásánál, egy jól védhető zugban. Itt állt az a nagy szkíta főváros, melyet a régészek Kamenszkojének neveztek el. A körzetben nem egyedülálló ez a nagy szkíta metropolisz, hiszen a régészek eddig közel kétszáz település maradványát tárták fel. A városközpont és a fellegvár 12 km^2 nagyságú, de körülötte kurgánokban, sátrakban élhettek a kereskedők és a pásztorok. A régészek szerint a település elrendezése sajátos szkíta mintán alapult. A Dnyeper partján éltek a fémművesek és a kovácsok, akik a szkíta lovasság fegyverzetét és lószerszámát készítették. A közeli vasérclelőhelyről, Krivoj Rogból nyerték az alapanyagot. A városban sok vas- és rézsalakot találtak, ami iparszerű feldolgozóüzemről tanúskodik, de megtalálták a kézművesek műhelyeit is. Az előkelők a Konka-folyó által körülölelt dombon építették fel palotáikat. A partot szárított téglából épített fallal erősítették meg. A fellegvár telkeit szépen megmunkált deszkakerítéssel választották el egymástól. Az előkelők rezidenciái átlagosan 3-4 szobából álltak. A házak alatt padlófűtés nyomait találták meg.

Az orosz-kazak határnál, az Urál-folyó partján, Orenburg közelében, Filippkova mellett került elő egy 2500 éves, szarmatákhoz sorolt női sír, ahol már 25 kurgánsírt is találtak. A sírban két hatalmas bronz kancsót, ékszereket, kozmetikumokat tartalmazó edényeket helyeztek el. Az elhunytat gazdagon felékszerezve temették el a –05. sz-ban, bal kezével egy olyan tükröt tartott, amely bronzból készült, nyelét azonban aranyból készítették.

A sztyeppe és az Urál-hegység határán, a Cseljabinszk körzethez tartozó Kicsigin faluban hatalmas szarmata temetkezési területet tártak fel, s ott arany ékszereket találtak. Ez a hely előkelő szarmata család sírboltja lehetett. Innen sok női és férfi csontváz került elő, melyeket a feltárók a –04. sz-ra kelteztek. A tárgyakon a jellegzetes szkíta állatstílus jegyei ismerhetők fel: mívesen megmunkált, gazdagon díszített diadémok, gyűrűk és karperecek, nagy számban. Néhány szakértő úgy véli, hogy a leggazdagabb női sír egy táltosnőé lehetett, aki bizonyára e szarmata társadalom szellemi vezetője volt.

A közép-ázsiai Kazahsztán D-i részét, Simkent környékét is lovasok népesítették be. A kirgizüzbég-kazak határ közelében, szkíta (szaka) kurgánokat azonosítottak be a régészek. Az előkerült leletek alapján a temetkezést a –04/03. sz-ra keltezték. Egyes feltételezések szerint itt szaka-szarmata közös kultúra virágzott. (Korábban nem feltételezték, hogy szarmaták laktak volna ezen a területen.) Kazak régészek egy másik csoportja fiatalon elhunyt szaka hercegnő sírjára bukkant K-Kazahsztánban, az Urdzsar régióban. Ezt a temetkezést is a –04/03. sz-ra keltezték. A nő fején csúcsos fejdísz volt, ami az előkelőség jelképe lehetett. A fejdíszt állatábrázolások is díszítik.

Az európai szkíta világ egyik legfontosabb népcsoportjának a szerteágazó (turáni, iráni, kaukázusi) gyökerű szarmaták számítanak, akik aztán a **–06.** (–04/03.) **sz-tól** egészen a középkorig benépesítették a Közép-Ázsia Ny-i peremvidékétől a Kárpátokig elnyúló hatalmas területnek, – amit a görög-római szerzők rendre Szkítiának neveztek – jelentős részét. Több irányban követhetjük nyomaikat, ugyanis később egy részük É-ra, a Balti-térségbe és Skandináviába jutott el, illetve néhány csoportjuk idővel Ny-ra és D-re költözött. A –04. sz-tól kezdve a DUrálban, illetve attól K-re jelentkező ún. prohorovkai kultúra hordozóit a régészek egy része szarmatáknak tekinti, azonban feltehetőleg inkább az É-Kazahsztán és az Aral-vidék szaka műveltsége volt hatással e kultúra kialakulására. Szarmaták jelentek meg aztán a **–05.** (–04/03.) **sz-tól** az Urál-hegység és a Don-folyó közti területen is. Orosz szakemberek szerint a

szarmaták megközelítően a **–05. sz-tól** (a –03/02. sz-tól) kezdték uralni az európai sztyeppe jelentős részét. Egy szarmatának tartott harcos sírját tárták fel a régészek Ajdarli falu közelében, Akmola térségében. A teste mellé elhelyezték a fegyvereit, két edényt pedig a fejénél helyezték el. A harcos füléhez közel fülbevalót találtak, amely akkor a férfi viselet nélkülözhetetlen kellékének számított. A kurgánsírban nyílhegyeket, késeket, övdarabokat, valamint kerámiát is találtak, de kivehetők maradtak az elhunyt mellé helyezett áldozati ételek maradványai is. Számos állatcsont bukkant elő a földből, bizonyára e mellékleteket is – hitük szerint – a harcos másvilági útjának elősegítése érdekében helyeztek a sírba, amit a –04/03. sz-ra kelteznek.

A kimmerek, akik a **–06. sz. végén** (a –04. sz. közepén) megtelepedtek a Kárpát-medencében, egészen a **–05. sz-ig** (a –03/02. sz-ig) bizonyosan jelenvoltak ott (jobbára a medence Ny-i felén, a későbbi Pannóniában), bár a szkíták (→dákok) nem engedték át a medence területének nagy része felett az irányítást. (Ezek a kimmerek azután is (mint kelták) ottmaradtak, romanizálódtak. – Erről egy későbbi fejezetben számolunk be.) Mindenesetre úgy tudjuk, hogy **–513** (–257) **k.** nem szarmaták, nem is kimmerek vagy kelták, hanem a „királyi” szkíták képezték a Kárpátmedence K-i és a K-Balkán É-i területei nagy részének lakosságát.

A **–06.** (–04/03.) **sz**. és a **–05. sz.** (–03/02.) **között** görögök lakták Phanagoriát. (A Kercsi-szoros sekély vizeiben orosz régészek megtalálni vélték Phanagoria elveszettnek hitt városnegyedét.) Az ókorban e híres városból szállították a görög kereskedők a szkítáktól vásárolt mesés keleti árukat. A krasznodári régióban található romváros közel esik a Meotiszhoz. Az ókori feljegyzések alapján úgy tudjuk, hogy a várost jón telepesek alapították a **–06.** (–04/03.) **sz-ban**, akik a perzsa uralom elől menekültek Kis-Ázsiából. A települést Phanagorról nevezték el, ő volt az, aki a kis csapatot elvezette a Fekete-tenger keleti medencéjébe. A Kerccsel szemközt húzódó Tamany-félsziget különleges természeti értékei, valamint hajózásra alkalmas partszakasza gyorsan felvirágoztatta a várost.

A görög telepesek, illetve városállamaik azonban nem sokáig őrizhették meg önállóságukat, mert a **–05/04.** (–02.) **sz-ban** a Boszporuszi (krími) Királyság bekebelezi őket. A szkíták viszont a **–06.** (–04/03.) **sz.** és a **–04/03. sz. fordulója** (–01. sz. közepe) közötti időben még mindig a görögökkel folytatott kereskedelem számára vertek ezüstpénzeket, amelyeken feltűntek jellegzetes motívumaik, a szárnyas táltos lovak, az aranyat őrző griffek, de láthatunk állatküzdelmi jeleneteket, valamint szakállas férfiakat is az érmék hátlapján. A **–04.** (–02/01.) **sz-ban**, a Panticapeumban keringő érméken a szkíták fegyverzete, az íj és a nyíl rajzolata is feltűnik. A Don-folyó és az Azovi-tenger találkozásánál állt Tanaisz (Rosztov-na-Don), a szkíta-görög kereskedelem egyik központja. A –03. sz. első felében már régi alapításúnak számíthatott ez a település, ahova az ott élő görögökön és szkítákon kívül, később szarmaták és alánok is betelepedtek. A város az európai civilizáció egyik legkeletibb városa volt, ahonnan a görögök nemesfémet szállítottak Égei-tengeri hazájukba. A görög-szkíta érintkezésből egyedi kultúra született, az ötvös mesterek megörökítették aranytárgyaikon a görög-szkíta mitológia jeleneteit. Úgy tudjuk, Tanaiszt sohasem támadták meg, és fosztották ki szkíták, szarmaták (később a hunok sem, de annál inkább a rómaiak és a gótok).

Hérodotosz szerint a szkíták és a szakák nadrágot hordtak, csúcsos süveget viseltek, fegyverük az íj, a tőr és a harci bárd, azaz a szagarisz volt. A **–05.** (–03/02.) **sz-ban** a szkítáknál már létezett egy népszámlálási módszer, melyről ugyancsak Hérodotosz számolt be: Ariantasz király meg akarta tudni, hogy hányan élnek az országában, ezért felszólította alattvalóit és szövetségeseit, hogy mindenki küldjön neki egy nyílvesszőt. A király azokat megszámoltatta, így megtudta, hogy hányan élnek fennhatósága alatt. A történet úgy folytatódik, hogy a király a nyílhegyekből később egy bronzüstöt öntetett és azt Exampaiosz településen állította fel. Hérodotosz szerint azért esett erre a városra a választás, mert az volt a szkíták szakrális központja. (Exampaiosz görögül szent utat jelent.) Az ókori város a Fekete-tenger É-i partján állt.

Lao-ce – a taoizmus (a –01. sz. végéig)

Lao-ce, a taoizmus filozófiájának és mozgalmának megalkotója vagy továbbfejlesztője egy hagyomány szerint **–604-ben** (–115) született, és **–517-ben** (–028) halt meg. Élete delén levéltáros volt, s állítólag Konfucius tanítómestere is. Egy másik hagyomány viszont úgy tudja, hogy a **–04. sz-ban**, vagyis a –02/01 szban – láthatóan ugyanazon időszakról van szó! – a Hanguguan-hágónál élt, mely hágó éppen arról lett híres, hogy ott alkotta meg Lao-ce a taoizmus alapművének első változatát, a Tao Te King (Az út és az erény könyve) c. mű kezdeti formáját, ami az É-kínai vidék (lovas népek által lakott sztyeppe) és Közép-Kína műveltségét és tudását foglalja össze. A Yang-Yin ellenpólusok tanában felmerült a komplementaritás gondolata.

Hogy korában mennyire volt újdonságnak tekinthető az, amit Lao-ce tanított, nem tudhatjuk pontosan, lehettek előfutárai. Talán már létezett egy ilyesfajta szellemi irányzat korábban is. Az is lehetséges, hogy ismerte Buddha munkásságát, amiből jócskán meríthetett inspirációt. Azt azonban biztosan tudjuk, hogy a mintegy 300-350 évvel később létrejövő Han Birodalom szervezési modellje nem nélkülözhette a komplementaritás gondolatkörét, ahogy nem nélkülözte Lao-ce nagy tanítványának és ellenlábasának, „komplementerének", Konfuciusnak a filozófiáját és államszervezési elveit sem.

Lao-ce tevékenysége tehát mindkét említett hagyomány szerint az időszámításunk kezdetét megelőző évszázadban bontakozott ki, melyet alátámasztani látszik az is, hogy tudjuk, egy követője, Li Dong-xuan taoista mester a **–06. sz.** (az –01. sz.) **második felében** tartotta meg híres beszédeit a Yin-Yang lényegéről, és e beszédekben – az akkori társadalmakban is már túlsúlyban levő – Yang-energiák ellensúlyozására a Yin-princípium fontosságát hangsúlyozta.

Ókori koreai bevándorlás Japánba (az időszámítás kezdetéig)

A Koreai-félszigetet már a bronzkortól, feltehetőleg pre-szkíta (turáni) származású törzsek népesítették be, ugyanis Dél-Korea bronzkori régészeti kincsei a közép-ázsiai, a –02. évezredben már virágzó Karaszuk-kultúrával mutatnak rokonságot. A Samguk Jusa középkori koreai krónika azt állítja, hogy Gojoseon volt az első királyság a térségben, melyet **–2333-ban** (tehát –1844-ben) alapított egy égi származású király, Dangun. Az ősi koreai királyság nyomait a mai Kína területén, Liaoning tartományban is megtalálták, a –08. sz-ra datálják az ottani kurgánsírokat. A következő koreai államalakulat, amelyről a legendákban megemlékeztek, az ÓCsoszon dinasztia állama volt. Ez a formáció **–1121** (–632) és **–108** (142) között állt fenn.

Egy legendakör (jóval később, a középkorban keletkezett forrás) szerint **–1121-ben** (–632) jött létre az a koreai állam, ami leváltotta volna az ősi koreai Ó-Csoszon dinasztia államát, és amelyben a bronz széleskörű használata is elterjedt. A hagyomány szerint az Ó-Csoszon állam területét ekkor a kínainak tekintett Shang-Yin dinasztiából származó Kidzsa (Csi Ce/Qizi) foglalta el. A két legenda között láthatóan ellentmondás van, ami csak úgy oldható föl, ha elvetjük e formációknak a Koreai-félsziget egészére és az időszak teljes tartamára vonatkoztatott kizárólagosságát.

A Shang-Yin államot túlélte az Ó-Csoszon uralom. A Shang-Yin dinasztia **–194-ig**, azaz 056ig uralta saját területrészét, addig hajósai rendszeresen felkereshették a Japán-szigeteket, népfeleslegük letelepítésén és jól jövedelmező kereskedelmi tevékenységük kiterjesztésén fáradozhattak. A fenti évszámok jól egyeztethetők azokkal a régészeti eredményekkel, melyek szerint a –03. sz-tól a –01/01. sz. fordulójáig terjedő időben Japán szigeteinek őslakossága koreai közvetítéssel megismerkedett az öntözéses rizstermeléssel, a bronzzal, a vassal, a textilkészítéssel. Japán népei a szomszédos (kínai és) koreai kultúra hatása alá kerültek. A neolitikus dzsómonkultúrát, (ami Japán egyes É-i részein egészen az újkorig fennmaradt) a –03. sz-tól váltotta le az élelemtermelő, letelepült jajoi-kultúra. E Korea felől zajló bevándorlási hullám megérkezésére a hagyomány szerint valamikor az **–01. évezred derekától** (vagyis csakugyan a régészetileg alátámasztott –03/01 sz-ban) kerülhetett sor. A szigetcsoport csaknem teljes területén állandó települések alakultak ki.

Pártia népének genezise (az 01. sz. kezdetével bezárólag)

A pártusoknak – akik Pártia tartomány önállósodásakor kapják majd ezt a nevüket – az elődei független, nagyrészt szkíta/szaka törzsek voltak vagy más pusztai törzsekkel létrejött szövetség (masszagéták) keretei közepette éltek Pártia térségében a **–08. sz. második harmadáig** (vagyis a –06. sz. végéig). A későbbiekben, a **–08. sz. közepe** (a –05. sz. kezdete) és a **–06. sz. közepe** (a –03. sz. eleje) közötti két évszázadot, jórészt hettita-hurrita eredetű népességgel, s talán egy hettita-hurrita vezetőréteggel kiegészülve, a hürkánokkal és az áriaiakkal együtt Korezmia befolyása alatt élték meg. Azután Korezmia, Ária, Szogdia és Pártia területei **–550** (–294) **után**, előbb formálisan, majd kb. **–480-tól** (–224) már ténylegesen is az Akhaimenida Birodalom fennhatósága alá kerültek. Hérodotosz Perzsia 16. tartományáról írva említette meg a Partukka/Partakka nevet, a szogdokkal és a korezmiaiakkal együtt, ami arra utal, hogy a **–05. sz-ban** (a –03/02. sz. fordulóján) a 16. tartományban jelen voltak, s bizonyára közöttük voltak azok a parni-dahák is, akik később fordulatot vittek végbe Elő-Ázsia, Közép-Ázsia és az indiai szubkontinens határvidékén. Van olyan **–06/05. sz-ból** (–03. sz-ból) származó forrás is, mely szerint a pártusok ezen elődei a perzsa uralom alá került médek harcát és felkeléseit támogatták, és épp ezért kellett aztán elhagyniuk hazájukat (a mai É-Irán területét, ahol médek és a rokon szkíta népek környezetében éltek), majd Horaszán területére (Türkmenisztán és Irán határához) kellett költözniük.

Valószínű, hogy **–550** és **–400** (azaz –294 és –144) között a pártusok vezető rétege részben elvándorolt az Aral-tó irányában, hogy azután majd (más szaka népekkel kiegészülve) visszatérjen. (Számos kutató álláspontja szerint **–400 után**, azaz –144-től jelentős törzsszövetségek jöttek létre a szkíták által uralt középső területeken. A parni törzshöz csatlakozó dahák (a masszagéta törzsszövetség egyik törzse) pedig az Oxosz és a Jaxartész közötti, vagy a Jaxartészen túli területről, az Aral-tótól D-re eső területről vándorolt a **–03. sz. első felében**, vagyis ugyancsak a –02. sz. második felében a Kaszpi-tenger mellékére.)

A szkíta életmódot élő pártusok nevét, (mely már az ókori perzsa forrásokban is feltűnt), az antik krónikák (**–333** (–077) és **–247** (010) **között**) a Kaszpi-tenger keleti felén élő egyik sztyeppei törzs neveként említették meg. A perzsa birodalom széthullása után a pártusok nagy önállóságot élveztek, mert Baktria tágabb térsége népeinek életét a hellenizmus kevésbé kíméletlenül befolyásolta, mint Ny-Ázsia, ÉNy-India és Kasmír népeiét. Alexandrosz (Nagy Sándor) **–328-tól** (–072-től) a közép-ázsiai szatrápiákban úgy biztosította uralmát, hogy szövetségre lépett a bennszülött arisztokráciával, miközben a hadászatilag fontos pontokon katonai támaszpontokat tartott fenn, melyeket (tkp. hellén városokat) szinte kivétel nélkül „Alexandria” néven neveztek el. Alexandrosz birodalmának **–310** (–054) **k.** széthullása után a Szeleukidadinasztia gyakorolta a hellén uralmat Közép-Ázsiában, **–300** (–044) **k.** háborúba keveredett Indiával (a Maurja-dinasztiával), s jelentős területi és presztízsveszteséget szenvedett. (Ekkor a területe jó részét elvesztett Parthava tartományt ahhoz a Médiához csatolták, melyről leválasztották Atropatenét.)

A pártusok vezető ereje a **–03. sz. közepére** (a –01/01. sz. fordulójára) ismét megjelent korábbi hazájában, s új korszakot nyitott a világtörténelemben. Ezt a történészek hajlamosak idegen pusztai népek Iránba való behatolásaként értelmezni. Ez az időszak (**–03/02. sz.**, vagyis az 01. sz.), ugyanis a szkíta világrendszer szétforgácsolódásának, szétesésének, a turáni kultúrkör differenciálódásának korszaka, amikor legelő-szűkébe került törzseik lázas sietséggel keresték Eurázsia számos területén lehetséges életterüket. (Az interpretációk zöme a hunok közép-ázsiai térnyerésére vezeti vissza a szkíták térvesztését, ami persze felületes és elhamarkodott, sőt téves következtetés. A valóság épp az ellenkezője: a hunok térnyerése eredményezte a **02. sz.** és az

05. sz. között, vagyis a 04-08. sz-ban a turáni kultúra és civilizáció restaurációját előbb KözépÁzsiában, majd Indiában és Európában is.)

Asoka királysága (az 01. sz. első felével bezárólag)

Asoka (Maurja-dinasztia) nevéhez fűződik India hatalmas területeinek egy országba (birodalomba) foglalása, valamint a buddhizmus terjesztésének (második nagy hullámának) megindítása. Alaptéziseink szerint időszámításunk mai rendszerének kezdete is az ő tevékenységéhez köthető.

A Maurja-dinasztia előbb Magadha, majd Pátaliputra székhellyel (a mai Bihar állam területén, Gangesz-medence, Cshota-Nágpur-fennsík) a **–04/03.** (–01.) **sz-tól** uralkodott, kezdetben azokon a területeken, ahol a védikus vallás ellenzékeként 100-120 évvel korábban elterjedt a dzsainizmus és a buddhizmus, mindenek előtt Magadha állam területén.

A második buddhista zsinatot **–365** és **–350** (–109 és –094) között Vaisálíban tartották, 100 évvel az előző után, patrónusa Kálásóka, Magadha királya volt. Ekkor szakadás állt be a tanítványok körében, s ez 18 különböző szekta kialakulásához vezetett. Ebbe a válságos helyzetbe született bele a dzsainista Csandragupta Maurja (sz: **–340**, élt: **–293-ig**, ez megfelel a –084, illetve –037 közötti éveknek), aki megalapította a maga dinasztiáját.

Fiatalsága idején, **–330-tól –325-ig** (–074-től –069-ig) zajlott le Nagy Sándor hódító hadjárata Közép-Ázsiában és India ÉNy-i határterületein, és annak következményei valószínűleg hozzájárultak dinasztiaalapítása sikeréhez. Csandragupta Maurja **–323-ban** (–067) megdöntötte az India ÉK-i részén fennálló Magadha Királyságot, pandzsábi királyokkal szövetkezve győzte le a magadhai Nanda-dinasztiát, megalapította saját dinasztiáját, majd Ny-ra terjeszkedett, s Nagy Sándor utódaitól (**–305-től**, azaz –049-től) saját országához csatolta a mai Afganisztán területén lévő tartományokat is. Pátaliputrát (Patnát) **–321-től** (–065) tette meg fővárosának.

Csandragupta unokája, Asoka a források többsége szerint **–304-ben** (–048) született, s ez az évszám egybeesik a Szeleukida Birodalom megalakulásával. Aztán Szeleukosz Nikator **–300ig** (–044) uralma alá hajtotta az Indus-folyótól Ny-ra elterülő térséget, s ezzel szomszédságba került Maurja Birodalommal. Megtámadta a Kelet-Indus-völgy és a Gangesz-völgy urát, I. Csandraguptát, de megalázó vereséget szenvedett az indiai csapatoktól.

Csandragupta **–297-ben** (–041) átengedte a trónt fiának, Binduszárának, és visszavonult egy dzsainista kolostorba. Binduszára **–274/273-ban** (–018/017) uralkodott. Fia, Asoka **–273/272ben** (–017/016) kezdte meg uralkodását. Asoka király **–265/263-ban** (–016/014) hatalmát a „Kalinga-háborúban" (a D-i területek kivételével) az egész mai India területére kiterjesztette. Birodalmát tartományokra osztotta, és élükre hercegeket állított, a fontosabb hivatalokban pedig bevezette a rendszeres tisztségcserét. Asoka kialakította a hivatalnoki kasztot, ami miatt azonban a bráhmanák szembeszegültek a buddhizmussal, és felkeléseket szítottak, amelyeket a király vérbefojtott. Meghódította Kalingát, egy sziklafelirata szerint azonban hódító hadjáratainak áldozatai miatt lelkiismeret furdalást érzett, ezért ettől kezdve elkötelezte magát az igazság és a törvény mellett.

A buddhista hitet egyesek szerint **–266-ban** (–010), a többségi vélemény szerint **–263/262-ben** (–007/006) vette fel. Ellátogatott a nepáli Lumbini faluba, a Katmandu-völgybe, Buddha szülőhelyére és fő működési területére. – (A 21. sz. elején még álltak azok a sztúpák, amelyeket ő emeltetett.

A legismertebb a Szvajambúnath-sztúpa (a szó jelentése: önmagában létező) a völgy ÉNy-i peremén áll, az ugyanazon nevet viselő hegy, vagy inkább domb csúcsán, nem messze Katmandutól. Áttérésével kapcsolatosan nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy annak valószínű időpontja pontosan egybeesik a nagy Jupiter-Szaturnusz együttállással (–007/006),

tehát a „Betlehemi Csillag” megjelenésével, amit mindeddig Jézus születésével hoztak kapcsolatba. A két féle (írott hagyomány szerinti, ill. csillagászati) kronológiai sor megfeleltetése egy nem lényegtelen alátámasztást jelenthet téziseinkhez.

A nagy király a források szerint **–260-ban** (–004) tette meg a buddhizmust államvallásnak.

Asoka tulajdon fia, mint szerzetes **–252-ben** (–003) vitte a „Tant” Lanká-szigetére, tehát Ceylonra, azaz Srí Lankára. – (A vallás később elérte Hátsó-Indiát és az Indonéz-szigetvilágot is.) Más partikuláris kronológiai rendszer szerint is Asoka jóvoltából hódította meg a Tan Ceylont. Előbb Anurádhapurában állították fel egy sztúpát „Asoka jóvoltából”, amely „hagyományos” formájú (anda = világtojás), majd a **–02. sz-ban** (ugyancsak a –01/01. sz. fordulóján) ugyanitt a Nagy Sztúpát is megépítették, ami e forma legreprezentatívabb és legnagyszabásúbb kibontása. Nem ördögtől való arra gondolnunk, hogy Ceylont nem kellett kétszer megtéríteni, s valószínűleg Asoka fiának missziója vezethetett, mind az „első”, mind pedig a Nagy Sztúpa megépítéséhez. Ez az egybeesés is támogatja téziseinket.

És tovább folytathatók a termékeny megfeleltetések: A **–03. sz. közepén** (a –01/01. sz. fordulója után) zajlott le a III. Buddhista Zsinat Pátaliputrában, ahol rögzítették a „Páli Kánont”, ám érdekes módon a zsinat határozatainak írásba foglalására, a hagyomány szerint csak az 01. sz-ban került sor, s éppen Srí Lankán! Továbbá: Asoka idejében **–03. sz. közepén** (a –01/01. sz. fordulóján, vagyis mai időszámításunk kezdetén) felállították a legrégebbi ismert sztúpát Bhárhut település közelében, É-Indiában, azonban más álláspont szerint azt az ind kőfaragók „csak” a **–02. sz-ban** (tehát ugyancsak a –01/01. sz. fordulóján, vagyis mai időszámításunk kezdetén) készítették. Sorra épültek a sztúpák Asoka idejében, a **–03. sz. közepén** (ugyancsak mai időszámításunk kezdetén), ám az általánosan elterjedt nézetek szerint „majd” csak a **–02. században** (megint csak mai időszámításunk kezdetén) bontakozott ki igazán a sztúpa-építészet. Ezek a konstellációk is sorra alátámasztják téziseinket.

A nagy király országa hatalmas birodalommá nőtt. Asoka a négy világtáj felé kolduló térítőket küldött, akik Szíriát, Egyiptomot, Görögországot is elérték. Asoka király **–237 k.** (020-ban), vagy **–232 k.** (018-ban) halt meg. Nem sokkal halála után a szellemi rendszert nemcsak Indiában, hanem már a K-turáni Kashgarban (a Pamir egyik vonulatának K-i oldalán, a Kína felé eső térségben) is ismerték, s ott létrejött az oktatás sajátos formája, a „tanítóbarlangok” intézménye is.

Összegzés, következtetés: Asoka a történelem egyik legnagyobb alakja, akinek jelentősége valláserkölcsi vonatkozásban páratlan. A buddhizmus tanai bizonyára jelentős szerepet játszottak a kereszténység egyik előzményének (az esszénus közösségek nézeteinek) a kialakulásában, de nem zárható ki, hogy maga Jézus is közvetlenül ismereteket szerzett, megtapasztalta a buddhista tanítások erejét, mielőtt kialakította korszakalkotó tanítását és megszervezte sajátos gyakorlati munkásságát. A középkortól, előbb Európában, majd világszerte alkalmazott kronológia, vagyis kidolgozott évszámítási rendszer origója, nem tudatosan, inkább a gondviselés munkálkodása következtében, mindenképpen teljes joggal helyezkedik el Asoka munkássága derekánál, amikor Buddha követése az egész birodalomban államvallás keretében valósult meg. Páratlan az is, ahogyan nem titkolta, hanem a nyilvánosság elé tárta súlyos lelkifurdalását a birodalom megvalósítása során, az emberek tömegeinek okozott súlyos szenvedések miatt.

Kung Fu-ce – a konfucianizmus (az 01. sz. közepéig)

Kung-fu-ce (keresztény misszionáriusok latin átírásában: Konfucius), nagy filozófus – **551-ben** (–062) született Lu fejedelemségben, Lou városban, a mai Shantung tartományban, egy elszegényedett arisztokrata családban. Családja Ganshu tartomány területéről származott. Tanítása: társadalmi erkölcsfilozófia, a tevékeny és odaadó szolgálat moráljának dicsőítése, ami lényegében a hivatalnoki rend ideológiája lett (és ma újra az). A Mester 50 éves korában maga is hivatalnok lett, magas méltóságig jutott el. Életrajzírói szerint az igazságügy-miniszterségig vitte, bár ezt a tisztséget nem sokáig töltötte be, **–494-ben** (–005) nagyot bukott, menekülnie kellett. Később, **–494-től –482-ig** (008-ig) az államigazgatástól visszavonultan élt, vándorlással töltötte az idejét, megfordult a legkülönbözőbb főúri udvarokban. Idős korában szülőföldjén alapította meg iskoláját. Szeme előtt a Csou-dinasztia aranykorának, még a „Tavasz és Ősz Korszaka" kezdete előtti időszak viszonyainak visszaállítása lebegett, – tehát a korai Csounak (**–1050-től** (–561) **–771-ig** (–282), mikor a kínai udvar hatalmi szimbolikája egyértelműen a pusztai népekéhez volt hasonlatos –, s közben megfogalmazta utópiáját, megszerkesztette klasszikus munkáit.

(Ismeretes, hogy egy kínai krónika szerint a Csou-udvarban „idegen" pompa eszközeit sorakoztatták fel, szorgalmazták az északi, sztyeppei népek hagyományainak átvételét. A rituális célra használt bronzedények készítését is az északi népek nyomán kezdték el, maga a bronzöntés technikája is a sztyeppéről érkezett a mai Kína területére.)

Kung Fu-ce **–479-ben** (011) halt meg. Egy évvel a halála után a Lu fejedelemségbeli Ai herceg parancsára templomot emeltek szülőhelyén, a Shandong tartománybeli Qufuban (Csufu). A „Tavasz és Ősz Korszaka" négy évvel a halála után, **–476/475-ben** (014/015) ért véget. Tanításait a Beszélgetések és mondások c. munka őrizte meg, melyet tanítványai a halála után, **–475 és –440 között**, vagyis 015 és 050 között állítottak össze. Hamarosan elkészült az a Tavasz és ősz krónikája c. mű is, amely egyebek mellett foglalkozott Konfucius munkásságával is. Téziseink szempontjából az a legfontosabb adat, hogy a **–03. sz. végére** (tehát csak látszólag évszázadokkal későbbre, valójában ugyancsak 050 előtti időpontra) datált szöveges munkák még ennél is nagyobb terjedelemben tárgyalják a mester tanításait.

Konfucius Asoka kortársa volt. Mai időszámításunk kezdete, mind Asoka, mind Konfucius tevékenységének idejéhez köthető. Ez a két nagyformátumú személyiség annak ellenére megkapta a sorstól azt a megtiszteltetést, hogy munkásságuk egybeessen évszámításunk kezdetével, hogy semmi közük sem volt egy ilyen kronológiai rendszer kezdeményezéséhez!

Az ázsiai szkíták/szakák vándorlása (az 01. sz. második felével bezárólag)

A behitsuni és a persepolisi kőfeliratokból tudjuk, hogy a **-05. sz. első felében** (a –03/02. sz. fordulóján) a szakák egyik csoportja, a „tigraxauda szakák” (tkp. szkíták) a Kászpi-tenger és a Jaraxes közötti területen éltek. Másik csoportjuk a „haumavarga szakák” a központi vidéktől D-re eső területek lakói voltak. Egy harmadik csoportjuk a „paradraja szakák” (=tengeren túliak, a Hérodotosz által ismert szarmaták), a Kászpi-tenger ÉÉK-i felének partvidéke környékén laktak.

Ismeretes, hogy régészeti adatokból levont következtetés szerint a –02. sz. közepén a szakák egyik ősi (a Kazak-sztyeppe és a Tien-san vidéke (Üzbegisztán, Tadzsikisztán, Szibéria és az Altáj-hegység) területükről D-felé húzódtak, és eluralkodtak Perzsia hódítási területeinek K-i perifériáján. Ennek bizonyítékai az isszik leletek (pl. egy szaka király aranyszobra). Ez az „Aranykor” kései időszaka. Mongólia közelében, K-Turkesztánban, avagy a Sárga-folyó Ny-i vidékétől az Altájig terjedő területeken már legalább ezer év óta éltek egyes szkíta/szaka törzsek, akiket a kínaiak „szai-törzseknek” neveztek, akik ekkor Ny-DNy felé mozdultak ki.

Pontosabban: ekkor, már legalább ezer év óta szkítának vagy szakának nevezték a sztyeppe zónájában ősidők óta élő lovasnépeket. (A kínai források ugyanazon Xia-jellel illetik a szkítákat, mint az első kínai dinasztiát!) Feltehetőleg a Jüeh-csik szorították őket ki az említett térségből. Arrian római történész (**092–175**, tehát 348–431) szerint a **–05/04. sz. fordulóján** (vagyis a –02 sz. közepén) a korezmiek a szakákkal és az Aral-tó Ny-i mellékén élő masszagétákkal szövetségre léptek Perzsia ellenében. Mindez arra utal, hogy a több felől szorongatott pusztai népek válságos helyzetbe kerültek.

Ekkoriban, a mai Közép- és K-Turkesztán területén maradt, feltehetőleg zömmel tokhár nyelven beszélő népek egész sora azzal az egyre hatalmasabbá váló Jüeh-csi-dinasztiával állt szövetségben, amely óriási területet tartott fennhatósága alatt.

A szaka törzsek által uralt területek súlypontja az időszámítás kezdete előtti évszázadokban az Aral-tótól K-re terült el, s e törzsek feltehetőleg részét képezték a hol Korezmnek, hol Kangkjünek (Kangának) nevezett politikai képződménynek, melynek befolyási övezete kiterjedt a Kaszpi-Aral térség északi részére is. A szakák Kanga állami keretei között leltek viszonylagos, átmeneti biztonságra. Ennek ellehetetlenülése után, a –02/01. sz. fordulójától következett be aztán a szaka-masszagéta törzsek D-DK felé való továbbvándorlása. Turán területén egyre jobban eluralkodtak ugyanis a szarmaták, az alánok, s K-ről egyre inkább szorongattak a vuszunok és a Jüeh-csi szövetségi rendszerének népei.

A Szaka Szövetség közép-ázsiai területe a **–04. sz. közepén** (a –01. sz. elején) teljesen összezsugorodott, korábbi területén létrejött Szogdia és Fergána. Ugyanakkor hódította meg, **–328ban** (–072-ben) Baktriát, ill. a Kászpi-tengertől K-re elterülő terület D-DK-re eső harmadát Nagy Sándor. A perzsa hatalom összeomlása sem jelentette a szakákra nehezedő nyomás csökkenését, éppen ellenkezőleg... E szorongatott helyzetükből D-felé, a kisebb ellenállás irányában törtek ki.

Az események értelmezése érdekében szem előtt kell tartani azt is, hogy **–03. sz. közepe felé** (a –01/01. sz. fordulója előtt) az ugyancsak szkítának, „daha-szkítának” tartott Parne/Aparni törzs a K-Kászpi térség D-i részén létrehozta a daha törzsszövetséget, majd a szeleukidákkal határos (korábban szeleukidák által uralt) területeken megalakította a pártusok önálló államát. Pártia első fővárosa Nisza lett. Az arszakida Pártus Unió a szeleukidákkal folytatott hosszú csatározás (**–211** és **–171**, azaz 046 és 086 **között**) eredményeként tudta elismertetni önállóságát, majd megalapozni nagyhatalmi státuszát. (Nagy Antiokhosz **–211** (046) után véres hadjáratot vezetett az Indus-mentén – a Maurja-dinasztia által egyre kevésbé uralt területeken –, ahonnan hatalmas zsákmánnyal tért meg.) A pártusok országa évszázadokon

át segítette a szakák (indoszkíták) indiai erőfeszítéseit. (A szakák **–124** (033) és **–090** (067) között igen szorosan együtt éltek a pártusokkal. Érmeik tanúsága szerint az uralkodók rokonok lehettek, hiszen a pártus uralkodó mellett a szaka ksatrapát is ábrázolták.)

A szakák törzsszövetsége **–145 k.** (012 k.) már jelen volt a későbbi Tokharisztán térségében, melynek területe magában foglalta Badakshant, Kafirisztánt és a Wakhan-völgyet (Baktria ÉKi részén). Állítólag a Baktriától Ény-ra fekvő Transz-oxánia (az Oxus és a Jaxartes köze) területéről vonultak be. Érmeiken görög és szanszrít/ind nyelvű feliratok vannak, pedig nekik saját írásuk is volt, de valamiért azt nem használták. Sztrabón szerint a szkíták/szakák döntötték meg a Greko-Baktriai Királyságot: „*a sakauraka* [szakák királyai] *nép az Aral-tótól jött, elfoglalta Szogdiát és Baktriát*”. (A Greko-Baktriai Királyság azonban, továbbra is fennállt, s csak 100 évvel később, a jüeh-csi térfoglalás nyomán szűnt meg, amiben a legtöbb történész egyetért. Ugyanakkor éppen ez a forrás, valamint a jelen munka keretében meghaladni szándékozott kronológiai zavar vezethetett ahhoz, hogy a szakemberek egy része tévesen azonosítja a kusánokat és a szakákat.)

A **–02. sz. második felében** (az 01. sz. első felében) a szakák Baktriából továbbmenve Szisztánban/Drangiánában (a tűzimádó világvallás központjában) foglaltak el egy nagyobb területet, melyet aztán Szakasztánnak neveztek el. A megszállt terület a mai K-Iránra, Pakisztán É-i és középső részére terjedt ki. Szakasztán, illetve a területen megerősödő szaka törzsszövetség képezte a későbbiekben kialakuló indoszkíta, vagyis indiai szaka fejedelemségek közös bázisát. Fontos körülmény, hogy a kronológia most megszüntetendő zavarai folytán az antik görög szerzők a **–03. sz. végi** (01. sz. közepi) időre vonatkozóan tudósítottak arról, hogy a kimmerek korábbi, Gamir nevű kaukázusi államának tágabban vett területén, melyről jóval korábban asszír források tettek említést, jött létre Szakaszéna! – Ennek a Szakaszénának a területéről indult meg a szakák vándorlásának legfontosabb hulláma Indiába, hogy a **–01. sz. második felére** (a 02. sz. első felére) eljusson Pandzsábba (ez Pakisztán, részben India Ny-i része és az Indus-deltavidéke). Szakasztán **–128** (029) és **015** (171) között állt fenn. A szakák országát Mauesz/Moga/Moasza (később Taxilában uralkodó) szaka király fellépésétől, **–105-től** (052től), már Indoszkíta Birodalomként is emlegeti a történetírás. Uralkodóikat az indiai interpretációk „szaka ksatrapáknak” nevezik.

Korabeli források alapján tudomásunk van arról, hogy Baktria a **–02. sz. elején** (az 01. sz. második felében) még létezett, sőt – talán éppen szaka segéderők támogatásával – kiterjesztette uralmát India egyes ÉNy-i részeire (a hanyatló, végső bukása előtt álló Maurja-dinasztia területeire). Más beszámolók szerint ekkoriban (a **–01. sz. elején**, azaz ugyancsak az 01. sz. második felében) a szakák (Moga?) átvették a hatalmat a hellén-baktriai fejedelmektől, s ekkor Baktria korábbi vezető rétegének egy része É-India területére távozott. A kétféle beszámoló, ha jobban meggondoljuk, egyáltalán nem üti egymást, hanem ugyanazon esemény más-más nézőpontból való interpretációját képezi.

Ezután (**–090**, azaz 067 k.) megindult egy újabb, „harmadiknak” nevezett indoszkíta törzsszövetségi hullám (pártus népelemekkel együtt) a Pártus Unió felől, és a Bolán- és a Mulla-hágón keresztülvágva szétterült a mai Ny-Pakisztán területén (lényegében Szakasztánban és Drangiánában). Népessége tovább erősítette a szakák India jelentős területeinek elfoglalására készülő bázisát.

A **–01. sz-ban** (az 01/02 sz-ban) Szakasztán területén nem ismeretes olyan körülmény, ami veszélyeztette volna a szakák dominanciájának fennmaradását. Mindeddig (a **–03/02. sz. fordulója idején és után**, vagyis az 01. sz. első felében), messze É-on még tartott a jüeh-csik és a hunok közötti háborúskodás. Ez a jüeh-csi Ny-ra húzódásához, egyben (a létrehozott új szövetségi rendszer révén) **–176 után** (074 után) a jüeh-csi (tokhár, kusán) törzsszövetség immár közép-ázsiai nagyhatalommá válásához vezetett. A jüe-csik **–165 után** (085 után) megtámadták a mindeddig az Ili- és Csu-folyó völgyében maradt szakákat (vagy talán a vuszunokat/szajvangokat?), akik erre részben Pártiába, részben egyenesen Szakasztánba

vonultak el, – bár a szajvangok nagy része esetleg a Tien-san vidékéről délre menekülve, a mai É-Pakisztán, ÉAfganisztán és Hszinhiang hegyvidékének hágóin keresztül egészen a mai Kasmírig eljuthatott.

A kronológiai zavarok miatt mindeddig „elsőnek” tekintett, a sztyeppe övezetből megindult szaka törzsszövetségi hullám **–155 k.** (095 k.) É-ról, ÉK-ről megérkezett a Pamiron át egyenesen Szvatba és Gandhárába, majd Kasmírba. Más álláspont szerint azonban a sztyeppei szakák már **–085-ben** (072-ben), a Kínai-Turkesztánon és a Pamíron átjutva elfoglalták Taxilát. Moga **–088-ban** (069-ben) indította meg Szakasztánból sikeres hadjáratát az Indus alsó szakaszának és a torkolatvidékének bekebelezésére, gyors rohammal bevette a neves kereskedővárost, Taxashilát (Taxilát) is, a Selyemút indiai elágazásának központi városát, a mai Pesavár közelében. (Az esemény alkalmat adott egy önálló szaka időszámítási rendszer bevezetésére is, melynek kezdőéve éppen a **–088-dik**, tahát 069-dik év.) – Ezzel az eseménnyel kapcsolatban is létezik azonban egy párhuzamos interpretáció, mely szerint **–187 után** (070 után) végleg megbukott a Maurja-dinasztia, mert saját hadseregének parancsnoka, Pusjamitra megölte a dinasztia utolsó uralkodóját, Brihatrathát. Ezután a korábbi birodalom ÉNy-i tartományainak területén baktriai görögök telepedtek meg. Demetriosz görög-baktriai király azonban részleges kudarcot vallott Észak-India belső területei elfoglalására irányuló törekvéseivel.

Az utolsó Maurját meggyilkoló Pusjamitrával szemben álló buddhisták segítségével Demetriosz eljutott Pátaliputra kapujáig, de egy „baktriai lázadás” miatt (**–185**, azaz 072 k.) mégis vissza kellett fordulnia. Megint csak valószínűsíthető, hogy egy eseménysor egy-egy, látszólag egymástól független szakaszáról jegyzett fel eseményeket a történelem, mert sem a szaka Mogának, sem a hellén-baktriai királynak nem állt érdekében szövetségese tetteit ismertetni, megörökíttetni. A lényeg az, hogy a szakák (és a baktriai görögök) megtörték az indiai uralkodók ellenállását, s ettől kezdve szabaddá vált az út a szubkontinens belseje felé. Az említett „baktriai lázadásról” pedig joggal gyaníthatjuk, hogy valószínűleg a szövetségesek között támadt, talán a zsákmány felosztása körüli nézeteltérés lett ilyenformán kódolva a történelem lapjain. Említés történt egy satrapáról, Liaka Kusulakáról (csuksa fejedelem, Csácsország feje, a belsőázsiai csuksa nép uralkodója), aki Moga alatt szolgált. (A mansherai kőfelirat is említi Liakát, valamint azt is, hogy Kasmír is Moga fennhatósága alá tartozott.) Mauesz/Moga **–085** (072) **k.** trónra lépett. Az eseményt egy bizonyos éra »078-adik« évére teszik érmei és a „taxilai rézlemez” információi alapján. Moga királyt írásos anyag (egy kínai szöveg kivételével) nem említi, csak ezüst és bronz érmei ismeretesek. Minden esetre a vonatkozó adatok szerint Moga király uralta **–085-től** (072-től) a mai Kasmír és Pandzsáb korábbi „indo-hellén” királyságainak területét. Moga államának fővárosa **–080-tól** (077-től) már Taxilában volt.

A különböző interpretációk szerint azonban „110 évvel korábban”, **–170-től** (valójában csak 087-től, tehát csak 10 évvel korábban) kezdődött meg a szakák Indiába való beáramlásának legfontosabb hulláma, mely egészen Közép-Indiáig elhatolt. Ebben az adatban is, egészen nyilvánvalóan megmutatkozik az a kronológiai anomália, amit téziseink segítenek feloldani.

Belső-Ázsia népeinek története a K-i Zhou (Csou) fénykorában (087-ig)

Kínában a hatalom **–771-ben** (–282) a Ny-i (Korai) Zhou (Csou) dinasztia kezéből a K-i (Kései) Zhou (Csou) dinasztia kezébe került. Egyes vélemények szerint azonban nem történt hatalomváltás, az eddig Ny-on székelő Csou-dinasztia „barbár törzsek" megújuló támadásai miatt a székhelyét K-re helyezte át. A Csou-dinasztia fővárosa Honanba (Lojangba) került. A dinasztia tényleges hatalma a hűbérállamok megerősödésével és önállósodási törekvéseivel, kivált a Csin államnak a Csoukat megsegítő, barbárok „rongok" (zsongok) elleni támadásával (**–771/770**, azaz –282/281) összefüggésben K-Kína területére korlátozódott, egyes vélemények szerint azonban ott is csak szakrális hatalommal rendelkezett. (Az említett zsongok talán az „iráni" népek közé tartozó Jüeh-csi, valamint a tibeti nép egyik összetevőjének ősei lehettek, akik az Altájtól a Sárga-folyó Ny-i része irányában, az eddig a turáni szakák által ellenőrzött területeket bekebelezve terjeszkedtek.)

Ezzel egy olyan korszak kezdődött el, melyet a kínai történetírás a „Tavasz és Ősz korszakaként" tart számon. Ezt az időszakot (**–771-től –476-ig**, azaz –282-től 014-ig) teljes politikai széttagoltság, száznál is több kínai államocska egymás mellett élése, ugyanakkor erőteljes fejlődés, és pl. az írott törvénykezés bevezetése jellemzi. Ekkoriban keletkezett a Ji King

(Csing), vagyis az Átváltozások könyve, az ún. „öt könyv" (enciklopédia) egyike is. A korszakot egyben a kínai vaskornak is tekintik.

A **–08.** (–03.) **sz-ra** vonatkozó adatok között találkozunk a Jüeh-csi népnévvel, mint akik a Csou források szerint jáde kőszállítmányaikat a Tarim-medencében elhelyezkedő központjukból Kínába exportálták. (Ismeretes, s egybevág a közvetítő kereskedelmi szerepükre vonatkozó megállapítással, hogy ezek a Jüeh-csik a **–03. században** (időszámításunk kezdete körül), – talán az ind kharostiból – egy önálló írásrendszert alakítottak ki, és a kereskedelmi és gazdasági feljegyzéseiket azzal készítették.)

A **–08.** (–03.) **sz-ra** vonatkozólag a kínai történetírás a hunok hatalmi központját a Sárga-folyó környékére, a mai Shanxi, Shaanxi tartomány területére lokalizálta. A Hun Szövetség uralma alatt álló területek kiterjedéséről viszont nem ismeretesek megállapításaik. A –03/02. sz-ban a Hun Szövetség feltehető központja Belső-Mongólia Ih Dzsu (Ordosz) vidékét, Bajan-núr megye központját és Ulan-csab, valamint Silin-gol megye Ny-i részét jelenthette. Erre utalnak a régészeti adatok. A király palotája a Hanhaj-hegységben, az Orhon medencéjében helyezkedhetett el.

A –03. sz-ból, a Sárga-folyótól É-ra fekvő területről való az első ismert, csontillesztésű (nagy erejű) íjból kilőtt nyíl támadásától is védő, szilánkos vaspáncél. A belső-mongóliai hun erődítmények falai közül valóak a tömegesen előkerülő, vas alapú, három részből álló bronz nyílvégek, melyek a messze hordó íjakhoz tartozhattak. (Ugyanakkor az ilyen nyilak É-on, a DBajkál térségében egyáltalán nem jellemzőek.) A –03. sz-tól (a 02. sz-ig) terjedő időszakra vonatkozólag, a Bajkál-tó vidékén régészek olyan települést tártak fel (Ivolga), mely a környék egyik legnagyobb kereskedelmi és logisztikai központja volt, a folyó két partján hatalmas, erődített hun város terült el. Fallal vették körül, mely 35-38 méter szélességet is elért. A hely a mai burját fővárostól mintegy 17 kilométerre fekszik. Kiásták az itt élt nomádok jelentős É-i központját, s annak leleteit az Ulan-ude-i múzeumban őrzik. A régészek a leletek alapján megállapították, hogy a –02. sz-tól a 01. sz-ig fennállt hun városban fejlett volt a fémművesség, a kézműipar, valamint a mezőgazdaság. Megtalálták a vashutákat is, ahol a helyi vasércet feldolgozták, hogy helyben fegyvereket, háztartási, valamint mezőgazdasági eszközöket gyárthassanak. Sajátos kerámiákat is készítettek, melyekhez sem a mintázatot, sem a formákat nem vették át másoktól. A házak többségét félig földbe mélyesztették, a tetőzetét fából ácsolták.

A várost tervszerűen építették, a házakat sorba és blokkokba rendezték. A csónakok maradványai azt mutatják, hogy azokat nem fából, hanem lóbőrből készítették. Az ott élők főleg halat ettek.

Érdekes, hogy a halászathoz szükséges eszközöket sem fából, hanem lóbőrből készítették.

Egy másik jeles városias település Dureny volt. A burját kutatók a legkorábbi hunnak tekintett erődöt és várost, Szuzsát, amit –03. sz-ban alapítottak, (Ulan Ude ókori elődje lehetett) rekonstruálni akarják. Az Izmailovszki-szigeten álló épületeket nomád mesteremberek emelték fából és kőből. Az erődöt két folyó összefolyásánál alapították. A legjobban védett helyen állt az uralkodó nemzetség udvara, körülötte kézműves műhelyek és barakkok sorakoztak.

A hunok a –03. sz. végén már megvetették lábukat a Jenyiszej-vidéken, ami korai kapcsolataikra utal ÉNy-felé. Az É-mongóliai gazdag halomsírok keletkezési ideje is a –03. sz. vége utáni időszak, ezeket a tudomány a hun uralkodócsalád vagy arisztokrácia sírjaiként tartja számon. Ekkoriban a hatalmas térséget domináló hunok egyik nagyobb központja a távoli, szibériai Minuszinszki-medencében volt, a –02/01. sz-ra tehető a Jenyiszej-vidék hun temetkezéseinek időszaka.

Ekkoriban Mongólia területén is a hun temetkezések domináltak. A Tuvával határos Hövszgöl megyéből előkerült például egy érdekes temető. A megye D-i részén, Rasaant járásban levő, Szahilt melletti temetőt a régészek a –02. sz. második felére keltezték. Itt ló melléklettel ellátott sírokat találtak. Nagyon sok törött tükör és edény került a sírokba, ami arra a régi hiedelemre utal, hogy a másvilág az e-világ tükörképe, ami nálunk törött, ott éppé válik. A sírokban talált eszközök 80 %-a csontból készült. A sírokba ételeket is helyezték, hogy a halott ne nélkülözzön túlvilági utazása során. Érdekes, hogy míg a többi mongóliai hun sírban a halottak a bal oldalukon feküdtek, Szahiltban a jobb oldalukra fektették őket. A sírokból bronz övcsatok is előkerültek, amelyeken tigrisek sárkányokkal viaskodnak.

A Kínához tartozó Hszincsiang Autonóm Tartomány Barkol járásában, manapság többségében kazakok által lakott vidéken kínai régészek a hunok szállásait, közelebbről: egy hun előkelő nyári szállásának nyomait találták meg, ami viszonylag nagy udvar lehetett, ahol a hun előkelők családjukkal és alattvalóikkal tölthették a nyarakat. A jól megerősített és stabil szállásterület állattenyésztésre való volt. A régészek szerint legkorábban a –02. sz–ban épülhetett fel a központ. Ez a terület stratégiailag fontos vidék volt, hiszen akié volt a terület, az meggazdagodhatott a karaván adóiból és egyéb vámokból.

A Nagyfal első szakasza a **–07/06.** (–02/01.) **sz-ban** készült el. Nem világos, hogy melyik hercegség (talán a Qi?), melyik másik ellenében építette fel. A Nagyfal tehát nem az első császár találmánya volt, hanem már a kínai fejedelmek is építettek hosszú falakat, hogy egymás, illetve a pusztai népek ellen védekezzenek.

A mai Tibet Autonóm Tartomány DNy-i részén, Ngari megye Gar járásában egy, radiokarbonos eljárással –02/02. sz-inak talált pusztai civilizáció emlékeinek régészeti feltárására került sor, melyben az elhunytakat fakoporsóban helyezték örök nyugalomra, körülöttük réztárgyak, kardok, marhakoponyák és egyéb állatcsontok hevertek, néhány csonton képek és írásjegyek is kivehetők. A leletek egyelőre egyik szóba jöhető néphez sem köthetők. Mivel ezeket az emlékeket egy ma is működő bön kolostor mellett találták meg, lehetséges, hogy az ott élők már akkor is ezt az ősi természeti hitet gyakorolták?

A **–06. sz-ra** (–01. sz-ra) vonatkozó kínai adatok között megjelent a kök-türkök népneve. Ez már jelzi a hatalmas Hun Szövetség kezdődő differenciálódását. Ugyanakkor a –01. sz-ra datált régészeti leletek között hszien-pi sírok jelennek meg, a beléjük temetett emberek a hunok balszárnyához tartoztak, – kínai nevük a türkök bizonyos törzseinek szövetségét fedi. A

korábban Közép-Kínából É-ra szorított nomád (hun vagy hun-rokon (?) törzsek) most D-ebbre kerültek, ismét elfoglalták régebbi szállásaikat.

A –01/01. sz-ra datálják azokat a hun sírokat, melyek a mai orosz-mongol határvidéken, a Bajkálon túli Caram-folyó völgyében vannak. Ez az egyik legnagyobb hun temetkezési hely Oroszország területén. A hunok előkelő halottait középen, kurgánsírokban helyezték el, körülöttük pedig meghatározott rend szerint a szolgákat hantolták el. (E temetői rend tökéletes párhuzamai a későbbi, magyarországi avar és magyar temetőkben ismerhetők fel.)

Az Ulánbátortól körülbelül 120 km-re K-i irányban fekvő Töv megyei Husztijn Bulagnál talált kemencék a vasöntés fő műhelyeinek számítanak, s ugyanott kerámiát is készítettek. Radiokarbonos vizsgálat szerint ezek a műhelyek a –01/01. sz-ban működtek. A telepek mérete alapján kétségtelen, hogy ott már ipari méretekben folyt a vasolvasztás és a különféle eszközök gyártása. A telephelyen nagyon sok vasból készült tárgy került elő, többek között nyílhegyek, kardok és lószerszámok.

A –01/01. sz. fordulójára keltezve a kelet-mongóliai Duurlig Narsz lelőhelyen minden valószínűség szerint a hun birodalom előkelőinek sírjait találták meg. A csontokból nyert DNS mintából azt a következtetést vonták le, hogy egy 60 éves férfi az európai vagy nyugat-ázsiai típushoz tartozott. Kiderítették, hogy különleges genetikai mutációt hordozott magában Ykromoszómája révén. (Hasonló előfordul Kelet-Európa népei között, valamint Közép-Ázsiában és India északi részén, azokon a helyeken, melyeken a hunok sokáig jelen voltak.) Ugyanez az ember mitokondriális DNS-mutációval is bírt, ami anyai ágon öröklődik, és a közép-ázsiai térségben jellemző. A Duurlig narszi sírból előkerült másik két férfi koponyája az ÉK-ázsiai emberekkel mutat rokonságot.

A –01/01. sz. fordulója tájékán, a korábban az Altáj-hegység, illetve a Jenyiszej-völgy vidékén élt kelet-európai típusú népesség tagjai (magas, szőke és vörös hajú emberek), akik az Afanaszjevo-kultúra továbbvivői voltak, onnan feltehetőleg elvándoroltak, és a Tarim-medencébe kerültek.

Maga a Csou-dinasztia lényegesen tovább állt fenn, mint a Tavasz és Ősz-korszak. Már a „Hadakozó fejedelemségek korszakára” vonatkozóan, (ami **–476-tól –361-ig**, míg mások szerint **–221-ig**, azaz –014-től 129-ig, vagy 269-ig tartott) rögzíthetjük a kínai történetírás bizonyított kezdeteit, amikor fokozódott a szellemi pezsgés, amikor már a legkülönbözőbb filozófiai iskolák is virágoztak. Ez a korszak egyébként „Kína feudális korszaka” kezdeti és konszolidálódási időszakának is számít, legalábbis a Kínai Népköztársaság hivatalosnak tekinthető álláspontja szerint. Ez a nézet főként azon a tényen alapul, hogy ekkor már nem csak rabszolgák, hanem kínai parasztok is művelték a földeket.

A korábbi, mintegy 140 hercegségből hét jelentős kínai vagy „félbarbár” állam bontakozott ki (Qi, Chu, Yan, Zhao, Han, Wei, Qin). Az államok között erőteljes vetélkedés, fokozatosan elmérgesedő háborúskodás alakult ki. Egyebek mellett megsemmisült a Wu-dinasztia Jangce alsó folyásánál regnáló fejedelemsége, mely korábban sikeres háborút folytatott többi szomszédja ellen, és egy időre **(–490-től**, azaz időszámításunk kezdetétől **–473-ig**, vagyis 017-ig) a legerősebb kínai állam volt, azonban a Yue, Qin (Csin) és Qi fejedelemségek összefogásával létrejövő szövetséggel szemben alulmaradt.

A **–05. sz-ra** (01. sz-ra) vonatkozó kínai adatok szerint a Jüeh-csi törzsszövetség Közép- és Belső-Ázsia területén hatalmas, a Hun Szövetségnek minden eddiginél nagyobb konkurenciát jelentő birodalmat hozott létre. Megerősíti ezt egy adat a másik kínai kronológiai sorból, mely szerint a **–03. sz. közepén** (időszámításunk kezdete körül) a Turkesztán területén élő tokhár nyelvű népek egész sora szövetségre lépett a Jüeh-csi dinasztiával. Az ordoszi, Sárga-folyó menti hunok korábbi, legfőbb szövetségese, a turkesztáni szkíta hatalom többé nem

létezett. Mint ismeretes, uralkodó vélemény szerint a Közép- és Belső-Ázsiában terjeszkedő Jüeh-csi feltehetőleg „árja”, vagyis „iráni” származék, őseik (a tokhárok?) talán Perzsiából vetődhettek ilyen messze ÉK-re. Szema Csien krónikája azonban még zsongnak nevezte ezt a népet, amely É-Kína területén, különösen a mai Kanszu tartományban jelentős erőnek, a „négy É-i nép egyik legerősebb tagjának” számított. Ez az erős törzsszövetség nemcsak a hunok történelmében játszott jelentős szerepet, hanem ők segítették a Csin dinasztiát (a már erősen erodált hatalommal rendelkező Csouval szemben) a kínai fejedelemségek egyesítésére irányuló erőfeszítéseiben.

A hunok és a Jüeh-csi közötti viszony **–220** (030) **után** egyre feszültebbé vált. Nemsokára elkövetkezett elkeseredett háborúskodásuk 53 éves időszaka (**–215** és **–162**, vagyis 035 és 088 között), mely végül a Jüeh-csinek a mai Kína Ny-i területeiről való eltávozásával végződött. Egyelőre azonban a Jüeh-csi konföderációja fölényben volt (egészen **–207-ig**, azaz 043-ig) az összes nomád szövetséggel szemben, beleértve a hunokat és a vuszunokat is.

A zsongokra (Jüeh-csi) vonatkozó érdekes adat, hogy **–450** (040) **k.** már jelen voltak Senhszitartományban, az Ordosztól D-re fekvő, mindaddig hun fennhatóság alatt állt területeken is. A Jüeh-csi **–190-re** (060) elfoglalta a Sárga-folyó Ny-i szakaszának partvidékét. Ez a dátum jelentette a fordulópontot a két pusztai nép háborújában. A Jüeh-csi ettől kezdve sorra vesztette el a csatákat a Hun Szövetséggel szemben, **–190** (060) **után** megkezdődött Közép-Ázsiába, majd onnan D-i irányban, (eredeti?) lakóhelyük felé való vándorlásuk évszázados története.

A hunok és a türkök, bizonyára az elvesztett szkíta szövetségeseik pótlására a **–05/04.** (01/02.) **sz-ban,** a mai Kína ÉK-i részén fekvő Liaoning-tartomány területén szoros kapcsolatra léptek az ún. dingling (di, donghu, tonghu) néppel, az ujgurok őseivel. Életmódjuk alapján erdőlakó és síkságon élő dinglingekről beszélhetünk, ez a kettős életmód jellemezte őket. Az ókori krónikák még arról is tudnak, hogy nem alkottak egységes államot, hanem szétszórtan, törzsi keretek között éltek.

A mongóliai Hentij megyei Dzsargalant járásban levő Duulga-hegy egyik hun sírja vaskengyelt tartalmaz, és ez a kengyel bizonyára, bizonyos párhuzamok ismeretében az 01. sz. második felében készülhetett. Ellentmondásosnak találták azonban ezt a keltezést, mivel a sír maga, hasonló sírok esetében bevált keltezés szerint még **–03/02. sz. fordulója körül**, (vagyis csakugyan az 01. sz-ban!) készülhetett.

A Kuku-nortól (Kék-tó) délre, a mai Kínához tartozó Csinghaj (Qinghai) Autonóm Tartomány Dulan járásán keresztül egy fontos kereskedelmi tranzitút vezetett, összekötötte a térséget Indiával és Nepállal, É-felé pedig elért Dzsungáriába, valamint a hunok által lakott távoli vidékekre is. Itt, Csongcs’uan (Zhongchuan) város mellett egy feltárt kurgánsír három europid ember maradványait tartalmazta, ezeket 1900 évesre becsülik, tehát az 01. sz. végére datálják. Az eltemetett emberek hunok, vagy talán a Jüeh-csihez tartozó jelentős személyek lehettek. A hunok Laosang (Luzsán) vezetésével **–177-től** (073) a Jüeh-csit üldözve Ny-ra terjeszkedtek, a mai Turkesztán területe felé fordultak. Itt a pásztorkodó törzsek és a Selyemút menti városok (letelepedett életmódot folytató szkíta, szaka népek városai, városállamai, Loulan, Wusun,

Hujie stb.), összesen 26 királyság, egyaránt (ismét) az uralmuk alá kerültek. A Jüeh-csi népe maradéktalanul elhagyta **–174** (076) **után** Kanszu-tartományt, illetve a Tarim-medence keleti részét. Az Ili-folyó völgyében vándoroltak, majd harcba keveredtek a vuszunokkal, akik a KTien-san vidékén éltek. A vuszunok a Tien-san keleti részén **–161-re** (089) döntő győzelmet arattak a Jüeh-csi felett, így ez az iráni eredetűnek tekintett nép végleg elhagyta Belső-Ázsia területét. (A jüeh-csi kisebb része D-i irányban távozott Kanszuból, Tibet ÉK-i határvidékére.

Ők a „kis jüecsik” (sziao jüecsi), akik később valószínűleg beolvadtak a tibetiek őseibe, a Kiang nevezetű népbe.)

A pusztai népek körében, valamint saját országai egymáshoz való viszonyában történt jelentős változások **–403-ban** (087) arra bírták a Csou királyt, hogy elismerje rendszere (a sok kis államból, hercegségekből összetevődő szövetségi rendszer) teljes bukását.

Pártia megszállása, a pártusok hatalmának megszilárdítása és kiterjesztése (az 01. sz. végével bezárólag)

A különböző interpretációk szerint, vagy Nagy Sándor halála (**–323**, azaz –067) után 60 évvel (**–263-ban**, vagyis –007-ben), vagy I. Antiokhosz (**–281-től**, vagyis –025-től) országlásának 14. évében (**–267-ben**, azaz –011-ben) vonta ki magát Nagy Arszak a hellén uralom alól. A megalakuló Pártus Szövetség azonnal hozzákezdett az ősi pártus tartomány visszafoglalásához. Nem tudjuk, hogy kezdetben az (itt hódítóként **–305-től**, azaz –049-től jelen volt) indiai Maurjadinasztia csapataival szembekerültek-e, avagy egy elmélyült hatalmi vákuumban szervezkedhettek.

A Nagy Arszaknak nevezett pártus vezér származásáról a legkülönbözőbb nézetek uralkodnak, általában valamelyik szaka/szkíta törzs vezetőjének, vagy épp a Közép-Ázsiában terjeszkedő Jüeh-csi által elüldözött vuszunok egyik vezérének tekintik. Több (görög forrásra támaszkodó) interpretáció szerint a vezér eredeti neve Tiridatész vagy Mithradatész lett volna.

Ez a bizonyos Mithradatész, aki természetesen nem lehet azonos a 100 évvel későbbi pártus uralkodóval, I. Mithradatésszel, miután megszilárdította Pártia hatalmát Elümiasz és Média felett, **–160** (–004) után elkezdte Gedrószia, Herát és a későbbi Szisztán területének hódoltatását is. (Az egy évszázaddal később uralkodó I. Mithradatész nem Közép-Ázsiában és a Kaukázusban, hanem Ny-Ázsiában és a Közel-Keleten hódít majd: **–150** (107) k. megszerzi Kharakénét, Babilóniát és „Asszíriát”, eléri az Eufráteszt, és a Tigris-menti Szeleukeiát, óriási katonai tábort hoz majd létre a Tigris bal partján, e várossal szemben, s ott megalapozza Ktésziphónt, a Pártus Szövetség későbbi fővárosát. Eközben nem lehet sem oka, sem ideje, sem erőforrása Közép-Ázsiában hadjáratot folytatni, annál inkább sem, mert ott akkorra a Jüeh-csi dominanciája kétségbevonhatatlan lesz, akkoriban alapítják majd meg (vagy rekonstruálják?) Tokharisztán nevű országukat. A Pártus Szövetség érdeke K-en akkor csakis a béke bármi áron való fenntartása, az ország K-i erődvárosainak szilárd védelme lehet.)

(Megjegyezzük még, hogy létezik olyan verzió is, mely szerint Arszak Tiridatész testvére lett volna, s mindketten az Akhaimenida királytól, II. Artaxerxésztől származtak volna.)

Mindenesetre a pártus vezető csapatainak Pártia határaihoz való megérkezésekor (**–250-ben**, azaz –001-ben, vagy **–256-ban**, vagyis 001-ben, Pártiában felkelés tört ki a helyi hellén uralom ellen, akiktől elfordult a bennszülött arisztokrácia is. (A pártusok hatalmuk és függetlenségük időszakát éppen az ekkor kezdődő Arszakida-felkeléstől számították. Igen érdekes, hogy ez az időszámítás pontosan megegyezik mai naptárunkkal! Nem feltételezem, hogy ez a naptárunk középkori „szerkesztésekor” elkövetett, valamiféle tudatos manipuláció eredménye volna, de a „véletlen” szerepét ebben az esetben annál izgalmasabbnak tartom. – Immár nem kevesebb, mint három korszakos személyhez is köthetjük az integrált kronológia kezdőpontját: Asokához, Konfuciushoz és Arszakhoz!)

Megjegyzendő, hogy a „Tiridatész-testvér verzió” szerinti Arszak megkoronázására **–247-ben** (003-ban) került sor, vagyis ez a dátum lehetne egy korabeli naptár indító éve.

Ekkor Arszak feltehetőleg már elfoglalta a Felső-Tedzsend vidékét, s meghatározta fővárosának helyét is (a hegyvidéken). Ugyancsak megdőlt **–255** (002) **k.** a hellén uralom Alexandria Margianéban is, ahol szintén felbomlott a hódítók és a bennszülött arisztokrácia közötti szövetség.

Az Arszakida-dinasztia uralkodója **–246-ban** (004-ben) bekebelezte Hürkániát, s ezzel megszűnt az összeköttetés a Szeleukida Birodalom és a Baktriai Királyság között. Ezután a pártus hadak egy része a Kaukázusba húzódott, ahol a pártusok létrehozták központjukat, Arszak városát.

(A pártus főváros egyesek szerint Dara, mások szerint Nisza lett volna. Egy elterjedt vélemény szerint Pártia fővárosa nem volt más, mint Rhaga (Arszak/Arsacia) városa, mely város Média és Pártia határvidékén feküdt.)

Pártia/Parthava tartomány területének teljes elfoglalása a legtöbb interpretáció szerint **–248ban** (009-ben) következett be, míg más verzió szerint erre **–238-ban** (012) vagy **–236-ban** (014) került sor. Megjegyzendő, hogy a **–247-es** (010) év nemcsak Margiána, hanem Baktria, Szogdia és Ária önállósodásának (a hellén fennhatóság alóli felszabadulásának), illetve a Görög-Baktriai Királyság megalakulásának időpontja is.

Parthava tartományt (Arach/Erech/Adzsem vidékét) a **–03. sz. közepén** (az 01. sz. kezdetén) Éon a Hürkániáig húzódó Labuta-hegység, Ny-on Média, D-en a Parachoatrasz-hegység és Parszisz tartomány, DK-en Koraszán, Kohesztán és a Sós-sivatag, K-en a Karman-sivatag határolta. Ptolemaiosz földleírása szerint öt tájegységből állt: 1. Parthyéné (székhelye Hekatompülosz); 2. Kamiszéné (fővárosa Rhaga/Arsacia/Dameghan; 3. Choraéné (székhelye Apamea); 4. Tabiéné (a Karmán-sivatag szélénél élő szobidae nevű nép földje); 5. Asztauéné és Apavorténé (több Arszakida király szülőföldje).

Pártia tartomány elfoglalásába a Szeleukida-dinasztia nem egykönnyen nyugodott bele. Egy verzió szerint **–246** (011) **után** II. Szeleukosz megkísérelte kiverni a pártusokat Pártiából, de nem járt sikerrel. Egy másik verzió szerint erre a sikertelen akcióra **–238-ban** (012-ben) került sor, amikor is Arszak elűzte a támadó Szeleukida hadakat, – egyes vélemények szerint e győzelem lenne az önálló Pártia fennállásának tényleges kezdete.

A már emlegetett „Mithradatész” **–140-ig** (017-ig) megszerezte Gedrósziát, Herátot és Szisztánt is. Ez az az időszak, amikortól a pártusok története párhuzamosan fut a szakák vándorlásának történetével, amikortól a szakák Ny-i törzsei, mindenek előtt a szakaraukák és az apasziakák, s egyes vélemények szerint a vuszunok is a pártusok K-i (frissen megszerzett) birtokait érintették. Ezek a szakák **–140** (017) és **–130** (027) **között** vonultak át Baktrián.

Egy verzió szerint a migránsok **–138** (019) és **–128** (029) **között** háborúba keveredtek volna Pártiával. Ekkor, **–235-ben** (022) Arszak kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött a görögbaktriai Diodótosszal (a korábbi görög-baktriai uralkodó fiával).

Ezt követőleg, **–235-tól** (022-től) a pártusok lassan, fokozatosan, mintegy száz éven keresztül terjeszkedtek a Szeleukida Birodalom rovására. Ennek sikere érdekében az új dinasztia hivatalosan deklarálta görögbarát érzületét. Arszakész **–211-ig** (039-ig) előrenyomult Ny-felé, fővárosát áthelyezte Hekatompüloszba. A K-i területeken **–123** (034) **után** kezdődött a pártusok és a migránsok (szakák) közötti viszony rendezése.

A szakák mozgása a továbbiakban D-felé (Drangiána és Arakózia irányában) tartott, ahol a Pártus Szövetség jóváhagyásával létrehozhatták első államukat, Szakasztánt (Szeiszán/Szisztán). Ugyanakkor, egyes vélemények szerint a pártusok **–115** (042) **k.** elfoglalták Herátot és a mervi oázist, ami talán a D-felé migráló (menekülő) szakák védelmében történhetett. A szaka törzsek a **–02/01. sz. fordulóján** (az 01. sz. közepén) létrehozták azokat az államokat, melyeket politikai, kulturális és gazdasági téren egyaránt szoros kötelékek fűztek a pártusokhoz. Szisztán (Szakasztán) és Arakózia egyaránt elismerte a pártus fennhatóságot.

A pártusok királyságának központja **–160** (097) **után** Babilónia lett. Az országban különleges státuszt élveztek a közép-ázsiai területek, mint a dinasztia bölcsője (Nászában vannak a királysírok), s mint a harcos-utánpótlás népforrásának helye. Az állam földterületeinek tekintélyes hányadát tették ki a királyi birtokok, de hatalmas területei maradtak a pártus és a helyi arisztokráciának is, (például a Karén-nemzetségnek Médiában, a Surén-nemzetségnek K-en).

Nagy földbirtokaik voltak a különböző kultuszok templomainak is. Hét arisztokrata nemzetség kiváltságos helyzetet élvezett. Az állam kormányzásában fontos szerepe volt a nemzetségi arisztokrácia képviselőiből álló tanácsnak. Az Arisztokraták Tanácsa trónutódlási kérdésekben meghatározó szerepet játszott, de más vonatkozásban is sokat nyomott a latban az állásfoglalása. A bölcsek és mágusok (papok) gyűlése is a trón mellett működő tanácsadó szervezet volt, melynek álláspontja a király egyetértésének megszerzése esetén meghatározó lehetett. Az egyes fejedelemségek belső autonómiával rendelkeztek, (ha azok vezetői hűségnyilatkozatot tettek). (A szakák a **–01. sz. közepétől** (az 01/02. sz. fordulójától) fokozatosan eltávolodtak a Pártus

Uniótól, mikor is Moga fejedelem bekebelezte Taxilát, az indiai görög királyságot. Ettől kezdve Moga nagykirálynak (Sáhánusáhi/Rádzsátirádzsa/Bazileosz-Bazileion) címeztette magát.)

Kimmerek (kelták), kibontakozik Európa vaskori arculata (az 01/02. sz. fordulójáig)

Uralkodó álláspont szerint a **–08.** (–06/05.) **sz-tól** (a **–05.** (–03/02.) **sz-ig**) virágzott az ún. hallstatti kultúra, melyre a kimmer/szkíta műveltség is nagy hatást gyakorolt, (**–700-ra**, –444-re datált a kora kelta időszak névadó lelőhelyén, az ausztriai Hallstattban feltárt temető). Ez az álláspont azonban tarthatatlan, a hallstatti műveltség mintegy 100 évvel később jelent csak meg Közép-Európában. A temető használatának első időszaka csakis a hallstattit megelőző kultúrához tartozhatott, a hallstatti kultúra ennek nem szerves folytatása, tehát nem egy korábbi, közép-európai kultúra szerves fejlődésének eredménye.

Néhány régész megkockáztatja azt a megfogalmazást is, hogy a hallstatti kultúrához tartozó, vagy ahhoz hasonló tárgyak előkerülése önmagában nem jelenti azt, hogy a kérdéses lelőhelyeken, (pl. K-Európában, Ukrajna területén is), a –01. évezredben kelták éltek volna, hanem sokkal inkább azt, hogy az illetők kimmerek lehettek, s éppen ezért köthetők a hallstatti kultúrához. Mások így fogalmaznak: a hallstatti kultúrában „*keveredtek a keleti és nyugati hatások*”.

Egyesek trák-kimmernek neveznek egy balkáni kultúrát és korszakot, ami annyiban is szerencsés, hogy kifejezésre jut vele a Trákiában bekövetkezett változás, vagyis hogy a trákok etnikai összetétele és kultúrája is – a kimmer vándorlás nyomán – jelentősen megváltozott. Ezzel kapcsolatban meg kell emlékeznünk arról, hogy egy különleges, **–500** (–344) **utáni** kocsis temetkezésre bukkantak Bulgária K-i felén. Az eltemetett kocsi és a ló maradványát a bolgár Szvesztari falu közelében találták meg. A kétkerekű kocsit és a lótetemeket egy előkelő uraság sírja rejtette, számos egyéb melléklettel együtt. Ez a lelet azért egyedi, mert egyáltalán nem emlékeztet korábbi (**–500**, tehát –344 **előtti**) trákiai temetkezésekre. Némely szakértők szerint a „hallstatti kultúra képviselői” ebben az időben „kapcsolatba kerültek a trákokkal”, – ezzel magyarázzák az értékes lelet rejtélyét. (Mármint: ekkoriban kerültek volna kapcsolatba a hallstattiak a mediterrán térség görög gyarmatvárosaival és az etruszkokkal.)

Igen fontos kérdés volna, de napjainkig érdemben fel sem vetették, hogyan és mennyire függ össze Trákia népének a kimmerek jelenlétével összefüggő, etnikai és kulturális értelemben vett megváltozása, valamint az ún. géta etnikum megjelenése Trákiában és a Trákiával szomszédos területeken, mindenek előtt a Kárpát-kanyar és a Fekete-tenger partvidéke közötti területsávban? (Hasonló kérdés volna felvethető a Ny-balkáni illírek vonatkozásában is.) Természetesnek volna tekinthető egy olyan tézis megfogalmazódása, miszerint a géták és az illírek Trákia kimmerek miatt kiszorult, kiszorított szkíta-hellén jellegű őslakosságának leszármazottai lehettek, s az előbbiek aztán igyekeztek beilleszkedni a szkíta világba, és ez vezethetett később a géták Dáciába történt integrálódásához is. A kimmerek európai helyfoglalására tekintettel, a **–07/06. sz. fordulója** (a –04. sz. közepe) természetesen, elkerülhetetlenül meghozta

Trákia etnikai és kulturális átalakulását. Álláspontunk szerint a hallstatti műveltség ekkor jött létre. Ez a folyamat egyáltalán nem Közép-Európában, hanem éppen Trákiában kezdődött. Egyes interpretációk Kimmeria-Szkítiának nevezik a Dunától a Donig húzódó korábbi kimmer államot (államrészt), melynek lakói minden bizonnyal a kelta etnogenezis elsődleges kovászát alkották. A kimmerek a **–07. sz. végén** (a –05. sz. közepén) hagyták el ezt a szállásterületüket, Ny-ra tartottak. Már hosszabb ideje DK-Európában (a K-Balkánon) tartózkodtak, mikor megérkezett közéjük a kisázsiai kimmer népesség is, miután Alüattész lüd király **–626** (–370) **k.** vereséget mért az anatóliai kimmerek seregére. Kétségtelennek látszik, még ha erről írásos beszámolók nem is maradtak ránk, hogy a kimmerek fő erői ekkoriban Trákia területén állomásoztak, és a kimmer népesség nagy része is sokáig Trákia területén (a K-Balkánon) tartózkodott. Országukat Kimmer-Trákiának nevezhetnénk. A –04. sz-ban (az ősidők óta) a

Balkánon élt illírek (bulinusok, nestaiusok, maniusok, autariatusok, atintanusok, dalmaták, pannonok stb.) már egyértelműen a kimmerek uralma alatt álltak. Kimmer-Trákia létével nem foglalkozik a történetírás fősodrata, helyette egy roppant erőltetett feltevést igyekszik elfogadtatni a „gallok" ún. „K-i ágáról", azt bizonygatva, hogy ezek Ny-ról (Galliából!) állítólag eljutottak a Fekete-tengerhez a –03. sz. második felében, s ott létrehoztak egy jellegzetes „K-i Kelta" civilizációt. A valóságot a feje tetejére állítják.

Általánosan elterjedt felfogás szerint a Ny-ra terjeszkedő kimmerek „*igen nagy hatást gyakoroltak*" a kelták műveltségére és művészetére. A kelta genezissel foglalkozó szakemberek ezzel az óvatos (?) megfogalmazással el akarják nyomni (magukban is) annak fölmerülő gondolatát, hogy a fejlett hallstatti kultúra (a kelták első kulturális korszaka) meghatározó népessége valójában – a Mediterráneumtól eltekintve – a hozzá képest minden tekintetben (létszámában is) gyengébb őslakosságra rátelepedő kimmer etnikum volt. (Mi azonban nem vagyunk ennyire óvatosak. Észrevesszük, hogy miután K-Európában és Anatóliában elfogyott a kimmer etnikum, kisvártatva Közép- és Ny-Európában „a semmiből", teljes fegyverzetben előpattant a hallstatti műveltség, valamint annak hordozója, a kelták népe. A szakirodalomban ugyancsak hallstattinak (korai hallstattinak) nevezett bronzkori, általában „urnamezős" európai kultúra a kelták – kimmerek – megérkezése előtt ott élt népek eredeti kultúrája volt.) A kimmerek vonulása előtt Ny-on sem éltek kelták (ahogy máshol sem), mivel a kimmerek lényegében azonosak a keltákkal. (A kelt-ibér, kelt-ligur stb. népelnevezések csak a kimmerek megérkezésétől jogosak, azt megelőző időszakra nézve az ibér, ligur stb. megnevezések fejezik ki a Ny-on élt őslakosság etnikai hovatartozását.) Egyébként Hérodotosz (élt: **–414**, azaz –158 **előtt**) nevezte először keltáknak az Európa területén élő népeket. Hérodotosz talán már nem volt birtokában olyan adatoknak, melyek alapján összefüggésbe hozhatta volna a Kis-Ázsiából – még a **–07. sz. végén** (a –04. sz. közepén) – eltávozott kimmereket korának európai keltáival.

(Görög forrásokban **–626** (–370) **után** már nem találunk említést a kimmerekről. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a görögök teljesen megfeledkeztek a kimmerekről, hiszen tudjuk, hogy a **–06. sz. végén** (a –03. sz. közepén) Hellász jókora részét perzsák szállták meg, hogy aztán pl. a Balkán – éppen Kimmer-Trákia – irányában is próbálkozzanak. A perzsák átmenetileg hódoltatták a mai Bulgária területén élő törzseket és a gétákat is. Mivel a görögök száz évig élethalálharcot vívtak a perzsákkal, kisebb dolguk is nagyobb volt annál, minthogy Trákia és Közép-Európa népeivel foglalkozzanak.)

A lényeg az, hogyha helyreigazítjuk a virtuális kronológiával kompilált történelmi folyamatokat, tarthatatlanná válik az az elképzelés, miszerint a hallstatti kultúra Közép- és Ny-Európa őslakosságának belső, szerves fejlődése eredményeként jött volna létre, vagyis hogy a hall– statti kultúra az urnamezős kultúra következő stádiuma volna. (A dogma képviselői legfeljebb annyit hajlandók elismerni, hogy a kimmerek hatással voltak a hallstattiak kultúrájára.) Még tartja magát az a nézet, mely szerint Ausztria területén már **–800** (–544) **k.** jelen voltak a hallstatti kultúra hordozói, (más interpretáció szerint csak »–500 k.«, – ami persze még nem jelentene számottevő különbséget). Álláspontunk szerint azonban ez a korai időpont nem felel meg a tényeknek. Bizonyára urnamezős népeket regisztrálták olyan helyeken, amelyek később, a kelták idején is lakottak voltak, és a hallstatti kultúra egy-egy bázisát képezték. Az Ausztria területén történt első kelta (kimmer) megtelepedés valószínű időszaka a –04. sz. második fele lehetett, ha úgy tetszik: a **–06. sz.** (vagy a **–05. sz.**) **első fele**, amikor sokan közülük elhagyták Kimmer-Trákia területét. Feltehetőleg Trákia irányából, a Száva- és a Dráva-folyó völgyében haladva, mindenek előtt a későbbi Pannónia, beleértve a K-i Alpok területét szállták meg. A kelták aztán onnan rajzottak szét Közép-, később Ny-Európa irányában is.

Az európai hegyormokon, meredek dombokon sorra megjelentek a nagy kiterjedésű települések, a 8-10 méter magas faszerkezetű földsáncokkal megerődített várak. A hallstattiak

halottaikat kamrasírokba temették, a férfi halottak mellé vasból készült fegyvereiket, gyakran lovukat és kocsijukat is elhelyezték. A sírokba szkíta jellegű tárgyak kerültek. A jellegzetes szkíta állatstílus jegyeit, sőt az „égig érő fát” is felismerhetjük egyes hallstatti tárgyakon. A hallstatti kultúra kimmer-szkíta előzmények alapján nagyon fejlett fémművességet hozott létre, a művészien kidolgozott vasfegyverek egyben katonai előnyt is lehetővé tettek számukra. Kiváló lovaik is gyorsabban futottak, mint a környező népekéi.

Egyes előkelő, hallstattinak beazonosított sírokba négykerekű lovaskocsik kerültek. A lovak zablái és jármai a csodálkozó régészeket a kimmerek, úgymond „évszázadokkal korábban élt” előkelőiére emlékeztetik. A németországi leletek alapján a régészek több ezer km-re nyúló és több évszázadot átívelő kulturális és kereskedelmi kapcsolatokra következtetve „magyarázzák meg”, hogy a kocsis temetkezés a keltáknak is sajátja lett. Nem akarnak tudni arról, hogy a hallstatti kultúra a szkíta és kimmer népek műveltségének folytatása. A feltárt kocsis sírok a mai Németország területén **–600** (–344) **k.** jelentek meg. Megjegyezzük, még az sem biztos, hogy valóban kelta temetkezésekről van itt szó, Németország területének jelentős része a kelta (kimmer) világon kívül maradt, s feltehetőleg a szkíta világ Ny-i végvidékeit képezte, talán még a germán népek megjelenése utáni időkben is.

Fémművességgel foglalkozó magyar szakemberek úgy vélik, hogy a vasművességet a Kárpátmedencébe, legalábbis annak Ny-i felébe a kimmerek hozták volna be. Sokat levon azonban ennek az álláspontnak a hiteléből, hogy az első leleteket a **–08.** (–06/05.) **sz-ra** keltezik, amikor a kimmerek még bizonyosan nem érkezhettek el Pannóniáig. A kimmerek a Kárpát-medence Ny-i részén, a későbbi Pannóniában csak a **–07/06.** (–04.) **sz-tól** telepedtek meg, – miközben ezzel párhuzamosan a szkíták a Kárpát-medence területének nagy része felett, folyamatosan, változatlanul ellenőrzést gyakoroltak. Más álláspont szerint a kelták népe a Kárpát-medence Ny-i felébe és az Illír-tenger partvidékére, állítólag „száz évvel később” érkezett meg, mégpedig a **–06/05.** (ugyancsak –04.) **sz. folyamán**. Akár kimmereknek, akár keltáknak nevezzük őket, egy biztos: a hallstatti kultúra népének nyoma Magyarország területén, a Dunántúlon ekkor tűnt fel. A dunántúli hallstattiak fegyvereiket vasból kovácsolták, váraik hegyormokon vagy meredekebb dombokon magasodtak. A **–05/04.** (–03.) **sz-ban** a kelták uralomra jutottak Győr környékén, megalapították Arrabonát, – (a város német Raab nevében is ez a kelta név őrződött meg). Megtelepedtek továbbá Esztergomnál (a Duna és a Garam összefolyásával átellenben) is, kőkori, rézkori, bronzkori telepek területén, a Várhegyen és környékén. Nagy kiterjedésű települést, illetve a hegyen erődítést hoztak létre az illír eredetűnek (pannonnak) tekintett Azal törzs központja (Solva) területén. A **–05.** (–03/02.) **sz-ban** a budai Gellérthegy területe is a kelták uralma alá került. Tudni vélik egyesek, hogy a hegyen állították fel a druidák beavató szentélyét, amelynél Danu nevű istennőjüknek áldozhattak; – (állítólag, egyes vélemények szerint ettől az istenasszonytól kapta a hegy lábánál hömpölygő folyam a Duna nevet). Egyes interpretációk szerint (bizonyára természettudományos kormeghatározás alapján) a Kárpát-medencében a kelta betelepedésnek volt egy „második nagy hulláma” is. A megállapítás értelmében ezek a kelták a –04. sz-ban érkeztek a Kárpát-medencébe, – ez azonban, álláspontunk szerint pontosan ugyanaz az időszak, amikor a fent említett betelepedés történt. Nemcsak a Dunántúlon, hanem a Vág, a Garam és az Ipoly völgyében, továbbá a Duna-Tiszaköze É-i részén, valamint a Tisza-vidéken, Bihar és Szatmár területén, román szakemberek szerint még Erdélyben is (!) feltűntek a hallstattiak nyomai. A szkíta-dák uralom alatt álló Magyar Alföld és Erdély kelta benépesítésére vonatkozó megállapítás azonban megkérdőjelezhető, mégpedig ugyanazon okból, ami miatt a Németország és Lengyelország területére irányuló jelentős kelta népvándorlás is vitatható. A szkíta-szarmata világ emlékei, nyilvánvalóan a közös műveltségi alapok, elemek miatt, könnyen kimmernek, vagyis keltának tűnhetnek azon kutatók számára, akik eleve elfogadják a Ny-i kelták masszív K-i terjeszkedésének tételét. A Duna mentén K-re érkezett kelták a –04. sz-ban a Felvidéken (ma Szlovákia), több értékelés szerint egyenesen a helyben lakó (szkíta

műveltségű) népek közé telepedtek, bizonyos interpretációk szerint etnikailag is keveredtek. Természetesen ennek a kérdésnek a tisztázása sem lehet könnyű feladat, mégpedig a két etnikum közötti műveltségbeli hasonlóság miatt. A Duna É–D-i szakaszának térségét (Vác, Érd, Püspökhatvan) a kelták csak a **–04/03. sz. fordulóján** (a –02. sz. közepén) érték el, mert az illír törzsek sokáig ellenálltak a hódításnak.

Óbuda térségében bizonyára a már –700 k. megtelepedett szkítákhoz köthető az ún. váli kultúra. Később egy Ny-ról érkező, nyilván kelta/kimmer népcsoport hatására alakult át ez a kultúra, – az óbudai Bécsi út mentén kimutatták egy kaldenbergi kultúrával rokonnak tekintett, halmok alá temetkező népcsoport, a K-re terjeszkedő kelták jelenlétét (ez volna az ún. „késő váli" kultúra). E népesség településrendszerének központja a **–06/05.** (–03.) **sz-ban** a békásmegyeri (óbudai) Duna-part mentén épült ki.

A Duna egyik mellékfolyója, a Bettelbühl mellett egy előkelő kelta sírt fedeztek fel. A sírkamrát tölgyfa gerendákból ácsolták, a temetkezést gazdag arany- és a borostyán mellékletekkel látták el. A kelták a Felső-Duna mentén fejlett életformát alakítottak ki, városokat alapítottak, amelyek köré hatalmas falakat húztak. Ezen a településen **–06.** (–04/03) **sz-ban** vagy 10 ezer ember élt. Szerették a luxustárgyakat, elsősorban etruszk arany ékszereket viseltek.

Uralkodó álláspont szerint már a **–12.** (–10/09.) **sz-tól** vándoroltak be (a Rajna-völgyből) a gallok ősei a mai Franciaország területére. Más álláspont szerint a **–11.** (ugyancsak –10/09.) **sztól** érzékelhető e „gallok" letelepedése a későbbi Galliában. (Ezt megelőzően a „gallok" szállásterülete az Alpok É-i nyúlványától a mai D-Németországig tartott.) Mindkét álláspont megalapozott lehet, azonban természetesen e „galloknak" még semmi közük sem lehetett azokhoz a keltákhoz, akiket később a rómaiak galloknak neveztek el. (A latin elnevezés, a „gall" állítólag azonos értelmű a görög „kelta" elnevezéssel!) Európa ősnépei közé tartoztak, pre-hallstattiaknak, pre-keltáknak, ha úgy tetszik, pre-galloknak tekinthetjük őket. A történetírás főáramlata (és erős csúsztatása) szerint ugyanebben az időben zajlott le az ún. „keltibérek", luzitánok vándorlása is a Pireneusi-félsziget felé. A korszakkal foglalkozó munkák többsége szerint még a **–11/10.** (–08.) **sz. folyamán** telepedtek volna le a bevándorolt keltibérek az Ibériai-félsziget középső és ÉK-i részén. Más álláspont szerint azonban ez a nép még csak az ibérek őse volt, az érkező kelták később, mégpedig **–600** (–344) és **–550** (–294) **között** telepedtek rájuk. Mi természetesen az utóbbi, megalapozott álláspontot osztjuk.

Említést érdemel, hogy elterjedt nézet szerint a gallok ősei **–750-re** (–494) elértek a mai DFranciaország és Spanyolország területére is, így bizonyára ők is hozzájárultak az ibér etnikum geneziséhez. Mindenesetre a kelták **–550-től** (–294-től), már a félsziget belsejéből terjeszkedtek É-Ibéria irányában, ahol az ibérek éltek. A kelták és az ibérek ezután összeolvadtak Közép- és Észak-Ibéria területén, és ezzel jött létre a keltibér népesség. Az Ibériai-félsziget Ny-i szélén, a mai Portugália területén a kelta törzsek a **–06/05. sz. fordulóján** (tehát a –03. sz. közepén) telepedtek meg. (Az Ibériai-félsziget kelta megszállásának történetét az a – nyilván természettudományos módszerrel megalapozott – keltezés egészíti ki, mely szerint a keltibér etnikum ismert törzsei csak a –03. sz-tól tűntek fel, a kelták és az ibérek keveredése folytán, tehát: az arevacusok, a bellek, a tittek és a lusonok törzsei. Kedvelt fegyverük az a kétélű rövid kard volt, ami később a római légiók legjellegzetesebb fegyverévé vált.)

A hallstatti kultúra **–600** (–344) **után** erőteljesen megjelent a mai Németország D-i részén, aztán Galliában, É-Itáliában, majd Britanniában és Hispániában is, és idővel, általános vélemény szerint **–500** (–244) **után** átadta helyét egy új minőségnek, az ún. La Tène kultúrának.

(A svájci La Tène településnél, a Neu-châteli-tó melletti lelőhelyen végzett feltárás során tapasztalt jellegzetességek alapján kapta e nevet, mégpedig: „*a vallási szertartásoknál*

használatos újszerű tárgyak miatt, amelyek bizonyítják az állat- és emberáldozatokat". Általánosan elfogadott nézet szerint a **–05.** (–03/02.) **sz-ban**, a Hessen–D-Thüringia–É-Bajorország régióban jött létre, és a stilizáló lineáris-geometrikus alapokból a görög és a sztyeppei szkíta művészet hatására alakult ki ez a növényi kompozíciókat és állatalakzatokat megjelenítő kelta művészeti irányzat. A legtöbb értékelés az etruszkok hatását jelöli meg a kialakuló régészeti kultúra kulcsmozzanatának.)

Ez már nem a főként szkíta kultúrkörbe tartozó sajátosságok kimmerek általi megjelenítése volt a Ny-i világban, hanem az európai ősnépek kultúráit is integráló, kimmer-utód kelták önálló műve, a Közép- és Ny-európai kelta fejlődés fejleménye lett. A Rajna vonalától K-re, illetve a Kárpátoktól É-ra azonban, a –03/02. sz-ban, sem a hallstatti, sem a La Tène műveltség nem tudott érdemlegesen, tartósan domináns helyzetbe kerülni, bizonyara az ottani szkíta-szarmata (és –200 után már germán) kulturális- és erőközpontok jelenléte miatt. (A germánok a –02. sztól, Skandinávia, Dánia, Pomeránia felől D-i, DNy-i irányban terjeszkedtek.) A kelta terjeszkedés valódi, nem túldimenzionált méreteire utaló adat, hogy annak a kelta népnek, melyet a rómaiak galloknak neveztek el, csak **–450** (vagyis –194) **után**, egészen **–250-ig** (–094) terjedő időszakban sikerült a mai Franciaország területét maradéktalanul fennhatósága alá vonnia. – Egyes fantaszták szerint persze ekkor a gallok területe már Ny-on az Atlanti-óceán partjáig, É-on a Német- és Lengyel-alföldig, K-en a Kárpátok vonaláig, D-en a Földközi-tenger partjaiig is elért volna.

Általánosan elfogadott álláspont szerint **–600** (–344) **k.** „különült el" az ún. Ny-i hallstatti kultúrkör (a Közép-Franciaország és Csehország, valamint Ny-Ausztria közötti területen) és az ún. K-i hallstatti kultúrkör (Kelet-Ausztria és Szlovénia, valamint a Duna vonala közötti területen). Ezzel szemben leszögezhetjük: A hallstatti kultúra kezdettől fogva kettős arculatú volt, mégpedig részben azért, mert maguk a kimmerek vagy kelták K-ről magukkal hozott kultúrája sem volt egységes. Egy olyan, több évszázados időszak előzte meg Közép-Európába kerülésüket, amely alatt egyik néprészük Szkítia közvetlen szomszédságában, a Fekete-tengertől É-ra élt, a másik pedig Kis-Ázsiában közel-keleti, főként asszír hatásoknak volt kitéve. A Ny-i és a K-i hallstatti emlékek természetesen azon okból kifolyólag is különböznek, hogy Európa kimmerek által megszállt területein más és más népcsoportok kerültek tőlük függésbe, olyanok, akiknek eredeti formavilága nyilván kezdettől különbözőképpen befolyásolta, módosította az eredeti szkíta-kimmer formákat.

A kelta fejlődés eredményeként a **–05.** (–03/02.) **sz-ban** kialakultak jellegzetes erődített városaik, az oppidiumok, amelyek végleges megtelepedésre szolgáltak, emellett kereskedelmi központok is voltak, védműveik között lehetővé tették a földművelést és állattenyésztést, a bányászatot, a vaskohászatot, a kézművességet is. A kontinentális kelták a **–04/03. sz. fordulójára** (a –01. sz. közepére) sokfelé betagozódtak a La Tène kultúrába. A kelta erődtelepülések ekkor már kettős védelmi vonallal rendelkeztek. A külső védelmi vonalak a természeti képződmények (folyó, hegyoldal) kiegészítésével, kiépítésével készültek, a belső vonal a városnak csak egy kisebb részét zárta körül (falak, árkok). Az egyes városi funkciók a város különböző részeiben jelentek meg.

Megjegyezzük, hogy a Németország területén magasodó, a **–05/04.** (–02.) **sz. után** épített védelmi erősségeket általában Hunnenringnek vagyis hun gyűrűnek nevezik, kiépítésüket mégis többnyire a keltáknak tulajdonítják. Így például azt a luxemburgi határhoz közel eső területen, egy hegy tetején, a **–05. sz-tól** (–03/02.) álló 10 m magas kőfalat is, amely 5 km hosszan nyúlik el. Egészen konkrétan a treveri törzset nevezik meg az építőjének, habár annak létezéséről, e vidéken történt megtelepedéséről csak jóval későbbi időszakból létezik adat.

A német Trier várostól kb. 30 kilométerre található Hunsrueck, amelynek nevében ugyancsak a hun népnév tűnik fel. E település mellett felismerhető egy régi védelmi vonal,

melyet a helyiek szintén hun gyűrűnek neveznek. (Ez volt a legkorábbi római tábor helyszíne a mai Németország területén. Julius Caesar háborúja idején épült tovább az eredeti alapokon.)

Álláspontunk szerint rendkívül ingatag lábakon áll e várak mindegyikének kelta származtatása. Lehetséges, sőt legalább annyira megalapozott az a vélemény, hogy sok esetben, eredetileg (nemritkán bronzkori előzmények nyomán) a szkíta-szarmata világ Ny-i végvidékének biztonságát szolgálták, (később, a kelták hanyatlása után germánok, majd valóban az európai hunok, illetve a Hun Szövetség részét képező germán hadak vették használatba, s éppen innen kapták a nevüket.)

A kelták első hulláma a **–05.** (–03/02.) **sz-ban** érte el a Brit-szigeteket. A **–05.** (–03/02.) **sz-tól** az Ír-szigetet vegyesen kelták és piktek lakták. (A pikt elnevezés a rómaiaktól származik, és Beda szerint a piktek a kelta bretonok után érkeztek, mégpedig egyenesen Szkítiából, Britannia É-i részére.) Más, bizonyára természettudományos alapokon nyugvó álláspont szerint „csak" a –03. sz. közepétől érkeztek meg a kelták több hullámban a Brit-szigetekre és az Ír-szigetre is. Természetesen mindkét esetben ugyanarról a migrációról van szó. (Ezek a kormeghatározások teljes összhangban állnak a virtuális kronológiára vonatkozó téziseinkkel.) Ezzel lényegében befejeződött a kelták zavartalan (nagyobb ellenállásra nem találó) terjeszkedése. Az elkövetkező időszakban is megpróbálkoztak hódítással, de jobbára védekezniük kellett a germán és a római terjeszkedés ellen. (A germánok a **–03.** (–02/01.) **sz-tól**, az Északi-tenger partvidékéről kiindulva megkezdték Közép-Európa térségének megszállását.)

A szakértők a La Tène stílusnak több periódusát tartják számon. Az első, az „A" periódus e felfogás szerint **–350-ig** (–194) tartott, erre az import tárgyak is jellemzőek voltak. Ekkoriban alakult ki az udvari díszítőművészet. Az ún. „B" periódust (**–250-ig**, azaz –094-ig) elsősorban a mezőgazdaság fejlődésére utaló leletek fémjelzik. A Dunántúlon (Ménfőcsanak, Pilismarót, Érd, Alsópél) megjelenő kelta leletek is felmutatják a kelta központi terület művészeti sajátosságait. A stílus „C" periódusát **–150-ig** (007) értelmezik, mégpedig olyan jelleggel, hogy arra főként a bennszülött lakosság és a kelta hódítók kultúrájának egymásra hatása volt jellemző. Ekkor alakult ki az ún. kelta kardstílus (vésett mintákkal). A kissé erőltetettnek látszó szakaszolás utolsó periódusa, tehát a „D" szakasz az **időszámítás kezdetéig** (azaz 257-ig) tartott, a szakértők a kelta hatalom meggyengülésével összefüggő hanyatlás nyomait vélik észlelni a „D" periódus művészetében.

Azok a kelták, akiket a rómaiak galloknak neveztek, **–400** (–144) **k.** átkeltek az Alpokon, és megtámadták Itália É-i részét, elfoglalták a Pó-folyó völgyét, majd **–387-ben** (–131) kifosztották Rómát. A mai Horvátország területére vonatkozóan (egészen a Duna-Száva összefolyásig) a kelták jelenlétét a **–04.** (–02/01.) **sz-ban** jegyezték fel. Ott bizonyára az illírek ellenállása miatt nem voltak képesek korábban megjelenni. A **–04. sz. közepén** (a –01. sz. elején) a kelták az Adria itáliai partvidékén már 100 km-es partszakaszt foglaltak el.

Az eraviscusok kelta népe az interpretációk szerint a **–03.** (–01/01.) **sz-ban,** vagy a –01. sz-ban, a felvidéki Garam-folyó vidékéről beköltözött Pannónia K-i felébe, és tovább D-re, az AlsóDuna-völgy területére, korábban jórészt illírek által lakott vidékre is betelepedett. Ezzel tökéletes összhangban, régészeti feltárások alapján a –02. sz. második felétől valószínűsítik a bójok erős hatalmi központjának kialakulását (É-Dunántúl, ÉK-Magyarország, D-Szlovákia) Pozsony környékén. A bój és az eraviscus uralmi területek egymással összehangoltan bontakozhattak ki. A Kárpát-medence Ny-i felének más részeiben az erődített telepeiket (Velemszentvid, Szalacska, Regöly) csak a –01. sz. közepe tájára építették ki.

A magyar történetírás **–276-ra** (–020) keltezve azt feltételezi, hogy a delphoi csatában vereséget szenvedett kelták eredetileg Erdély megszállására készültek volna, de aztán ezek a scordiscusok a Dráva-Száva közében, a tauriscusok pedig a Dunántúl Ny-i részén voltak

kénytelenek letelepedni. Álláspontunk szerint valójában Kimmer-Trákia egyik utolsó feltűnése volt a történelem lapjain ez az esemény, mely felbolygatta az egész Balkán és a Földközi-tenger K-i medencéjének vaskori világát. A történetírás fősodrata azonban galatáknak nevezi (de egyfajta „galloknak” azonosítja, sőt a Rajna-vidék (!) törzseiből szervezett hódítóknak tartja) azokat a keltákat, akik egy Szeleukida-ellenes szövetség keretében **–288/287-ben** (–022/021) behatoltak Kis-Ázsiába, és egy időre megszállták É-Frígia, valamint Ny-Kappadókia területét, vagyis pontosan azokat a területeket, amelyeket évszázadokkal korábban, mint kimmerek, kiürítettek, s ahonnan a Balkánra érkeztek.

A scordiscusok és a tauriscusok azonban a felbomló Kimmer-Trákia DK-Európában maradt törzsei voltak, a galaták pedig több évszázados európai közjátékuk után éppen visszatértek KisÁzsiába. A kimmer-trák állam megszűnése lehetett az a körülmény, melynek nyomán az illírek Scodra központtal, **–230** (027) **k.** végre államot alapíthattak. (Az illírek ezután a makedónokkal szövetségre lépő rómaiak terjeszkedésével kerültek szembe, és államuk **–168-ban** (089), a végső római győzelem nyomán már meg is semmisült.)

A történetírás ugyancsak keltának tekinti az ún. syginna népet, amely a **–03.** (–01/01.) **sz-ban** betelepedett a Magyar Alföldre (Radostyán, Mátraszöllős, Rozvágy települések térségében), ahol elkeveredett az őslakossággal. Esetükben külön vizsgálatot érdemelne, hogy nem inkább szkíta vagy szarmata csoportról lehet-e szó, akik, vagy akiknek a közeli rokonai már évszázadok óta Erdély területén éltek. Úgy tudni, hogy önmagát syginna (szigünna) néven nevezte a Kárpát-medencébe a **–08.** (–07/06.) **sz-tól** betelepedett szkíta etnikum.

A **–03. sz. végétől** (az 01. sz. közepétől) a kelták közép-európai jelenlétének legfontosabb területe a Cseh-medence és a Kárpát-medence Ny-i része (K-Pannónia) volt. A legismertebb közép-európai kelták a bójok voltak, akiknek egyes törzsei a Cseh-medencében éltek. A kelták további terjeszkedése a Kárpát-medencében nem volt lehetséges, mert azt sem a Dák Királyság, sem a K-ről a Magyar Alföldre érkező szkíta-utód és szarmata népek (pl. a jászok) sem tolerálták volna.

A **–02.** (01/02.) **sz-tól** a kelta helvétek, bizonyára a germánok terjeszkedése miatt, a mai DNémetország területéről a Rajnától D-re és Ny-ra fekvő vidékre vándoroltak, elfoglalták a mai Svájc területének nagy részét. Ugyancsak a **–02.** (01/02.) **sz-ban** a mai Belgium térségében megtelepedett kelta törzsek egy része a germán támadások elől a Brit-szigetekre, valamint a kontinens Ny-i partvidékére távozott.

A közép-európai kelta dominancia egyik utolsó megnyilvánulásaként, a **–02/01. sz. fordulóján** (a 02. sz. közepén) megjelentek a hercunaiták is a Dunántúlon, az anartiusok pedig ÉK-Magyarországon. A kelta világ végzetes hanyatlásának jeleként azonban a **–01. sz. első felében** (a 02. sz. második felében) a dákok a Kárpát-medencében legyőzték a K-re terjeszkedni kívánó scordiscusokat, majd a bójokat is.

A kusánok (tokhárok, Jüeh-csi) vándorlása, Baktria meghódítása (186-ig)

Kínai Zhou-források szerint a Jüeh-csi már a **–08. sz-ban** (a –03. sz-ban) fontos szerepet játszott Kína gazdaságában, mert ők voltak a jáde kő szállítmányozói, melynek legfontosabb lelőhelye a Tarim-medence DNy-i csücske volt. Aradi Éva szerint Taishan Yu kínai kutató állítja a Zouzhuannak nevezett forrásra hivatkozva, hogy az europid aszi, gasziani, tokhari és szakarauli népek a „Yun Rong" nemzetségből származtak; (a Rong=Zsong a hun (pusztai) népek egyik régi kínai neve, a tokhárok pedig azonosak a Jüeh-csivel, vagyis a kusánokkal).

E népek közül pedig több, s egyesek szerint a tokhárok is, a **–07. sz. első feléig** (a –02. sz. első feléig) a Sárga-folyó Ny-i részétől az Altájig terjedő területen éltek. (Mások szerint nem a tokhárok, hanem a vuszunok éltek itt.) Ekkoriban, **–620 k.** (–131 k.) a „Ny-i Rong" nemzetség, a K-felől megnövekedett (hun vagy kínai) nyomás hatására kiszorította innen a szai törzseket (bizonyos szakákat), s ezek Ny-ra vándoroltak el, (ez lehetett az „első" vándorlásuk). A Jüeh-csi pedig Belső- és Közép-Ázsia területén, az **–01. évezred közepén** (a –01/01. sz. fordulóján) nagy birodalmat (törzsszövetséget) hozott létre. Ennek alátámasztását szolgálja az a **–03. sz. közepére** (természetesen ugyancsak a –01/01. sz. fordulójára) vonatkozó adat, miszerint a későbbi Turkesztán területén élő, tokhár nyelven beszélő népek egész sora szövetségben állt a Jüeh-csi dinasztiával, mely hatalmas területet tartott fennhatósága alatt. A térségben élő népek etnikai hovatartozására nézve figyelmet érdemel, hogy régészeti adatok szerint a Lop Nor és a Tien-san körzetét, a –01/01. sz. fordulóján egy olyan kaukázusi jellegű nép lakta, mely közel állt a kelet-mediterráni típushoz („indo-afgánok"), – bizonyára Ny-felől érkezhettek.

Obrusánszky Borbála szerint a **–03. sz. második fele** és a **–02. sz. első fele közötti** időszakban (az 01. sz. középső harmadában) feltehetőleg a Jüeh-csi néven ismert politikai formáció uralkodott a Turkesztán területén élő (alapvetően szkíta) népek felett. Az ordoszi, a Sárga-folyó menti hunok korábbi, legfőbb szövetségese, a turkesztáni szkíta hatalom ekkor már nem létezett. A Jüeh-csi konföderáció (Gansu-folyosó központtal) **–207-ig** (043-ig) katonai fölényt élvezett a térségben fennálló összes nomád szövetség felett, beleértve a hunok Ny-i szárnyát és a vuszunokat is.

A hunok és a jüeh-csik közötti feszültség **–220** (030) **után** a tetőpontjára hágott. Ennek nyomán **–215** (035) **k.** elkezdődött az elkeseredett háborúskodás 53 éves időszaka, mely a jüeh-csi népének Belső-Ázsia területéről való végleges eltávozásával végződött. A **–03/02. sz. fordulója idején** és **után**, vagyis az 01. sz. közepe táján), messze É-on még tartott a jüeh-csik és a hunok közötti háborúskodás. Ez a jüeh-csi Ny-ra húzódásához, egyben (a létrehozott új szövetségi rendszer révén) **–176 után** (074 után) a Jüeh-csi (tokhár, kusán) törzsszövetség immár közép-ázsiai nagyhatalommá válásához vezetett. A belső-ázsiai sztyeppe és sivatagok térségében azonban a Jüeh-csi öt törzsének uralmát **–02. sz. első felében** (az 01. sz. második felében) a hunok törzsszövetsége felszámolta.

A vuszunok **–174-ben** (076-ban) az Ili-völgybe érkezett jüeh-csiket támadták, akik erre DNyra (Baktria irányában) eltávoztak, ugyanarra, amerre előzőleg a szaivangok is, – (a Han-dinasztia Krónikája, Zhang Qian életrajza szerint). A jüeh-csi nép „nagyobb része" **–174-től** (076tól) elhagyta eddigi települési területét, lényegében a Kanszu-tartományt, illetve a Tarim-medence K-i részét. A jüeh-csik azonban még egyszer visszatértek; **–165 után** (082 után) megtámadták a mindeddig az Ili- és Csu-folyó völgyében maradt szakákat (a felettük uralkodó vuszunokat/szajvangokat?), akik a hunok szövetségesei voltak. A hunok szövetségesei részben Pártiába, részben Szakasztánba vonultak el, de a szajvangok nagy része a Tien-san vidékéről D-re menekülve, a mai É-Pakisztán, É-Afganisztán és Hszinhiang hegyvidékének hágóin keresztül egészen a mai Kasmírig eljutott.

A jüeh-csik a hunoktól **–158** (092) **előtt** szenvedték el végső vereségüket. A Baktriába vezető vándorlásukról szóló kínai tudósítás összhangban van Ptolemaiosz tokhárokról szóló, –

160 (097) **k-i** eseményeket említő beszámolójával (aki a tokhárok viszonyait elemezve öt különböző népről számolt be, akik korábban különböző helyeken éltek, – vagyis a jüeh-csik törzsszövetségének elemeiről). Ugyanakkor a kínai eredetű információ szerint a Jüeh-csi (a kusánok vagy tokhárok) – öt törzs – **–150** (100) **után** elfoglalta a Greko-Baktriai Királyság É-i határvidékét, s letelepedett az Amu-darjától É-ra eső területeken. Miután elérték Baktria határát, elfoglalták Nisza városát, továbbá Gedrósziát, Drangianát és Arakózia egy részét is. Ezzel tökéletesen párhuzamos az az adat is, mely szerint a kusánok a **–01. sz közepén** (a 02. sz. elején) már egy nagy törzsszövetség élén egységes uralmat valósítottak meg Baktria É-i részén (az Amu-darjától É-ra).

Egy újabb interpretáció (Obrusánszky Borbála) szerint a közép-ázsiai térségben (Baktriában) a kusánok a **–02. sz. közepétől** (a 02. sz. elejétől) a kelet-nyugati szellemi, műveltségi egymásra találás révén létrejött hellenisztikus magas kultúra továbbvivőivé váltak. Birodalmuk egyes városait (Herát, Merv, Szamarkand) igazi metropoliszokká fejlesztették fel. Egy másik adat szerint **–140-ig** (117-ig) tartott Görög-Baktria „önállóságának" korszaka (**–239-től**, vagyis 016tól). Eszerint azonban nem a Jüeh-csi, (nem is a szakák), hanem a Pártus Unió lett volna a hódító! Azt hiszem, nem vetjük el nagyon a sulykot, ha feltételezzük, hogy a két hatalom megegyezett a hellenisztikus állam területének felosztásában. Persze, más lehetőség is fölmerülhet. A Jüeh-csi törzsszövetség **–138 k.** (112 k.) már biztosan Baktria É-i részén, az Amu-darjától Éra tartózkodott. A „függetlennek" mondott Baktria **–140** (117) **előtt** valójában a Pártus Unióhoz lazán kapcsolódó képződmény lehetett. A kusánok megérkezésekor a nyelvükhöz (legalábbis a kusán nevű törzsük nyelvéhez), bizonyára hasonló nyelvet beszélő, talán vérrokonságban is álló baktriai vezető réteg készségesen csatlakozott a frissen érkezettekhez, ami miatt a pártusok hódító hadjárattal vehettek elégtételt sérelmeik miatt.

A jüeh-csik **–130 k.** (120 k.) betörtek a maradék Baktriába és a mai Irán keleti tartományainak területére, majd el is foglalták azt, (ismeretes, hogy bizonyos adatok szerint nem **–140-ig** (117ig), hanem **–130-ig** (120-ig) tartott Baktria polisz-rendszerű önállóságának korszaka a Turánialföld DK-i felén és attól K-re). Ny-i adatok szerint a kusánok **–140** és **–128** (117 és 129) **között** foglalták el Kasmírt és Bengáliát, s egészen az Indusig kiterjesztették a hatalmukat.

A jüeh-csi népek, miután **–129-ben** (121) átkeltek a Jaxartész (Szir-darja) folyón, megdöntötték Helioklész hellén király uralmát, új központot alakítottak ki az Oxus (Amu-darja) felső szakaszánál (Üzbegisztán és Tádzsikisztán déli, Afganisztán északi részei). E terület neve ettől fogva: Tokharisztán. A jüeh-csik az Oxus-völgy irányából érkezve **–125** (125) és **–085** (165) **között** Baktriában (Daxiában) öt törzsük számára öt tartományt szerveztek meg: Hsziúmi/Xiumi, Suangmi/Shuangmi, Hszidun/Xidun, Dumi, Guisuang/Guishuang (vagy Kueisuang), élükön öt jabguval, – (a Kései Han-dinasztia Krónikája, a nyugati területek története szerint). A Guisuang/Guishuang/Kuei-suang elnevezést a kusánnal megegyezőnek szokás értelmezni.

A Kései Han-dinasztia Krónikája szerint Guisuang/Guishuang/Kuei-suang jabguja, Qiujiuqie maga alá tudta szervezni **–085** (165) **k.** a másik négy jabgut, magát királlyá kikiáltván az országot Guishuang (Kusán) Királyságnak nevezte el. Nem sokkal ezután, **030** (186) k. a Kandzsula Kadfiszesz néven ismert nagy kusán uralkodó szövetségbe fogta a környező törzseket is, megalapította a Kusán Birodalmat.

A Kusán időszámítás kezdete (198 k.)

A kusánok (**–001-ben**, azaz 198-ban) bevezették saját időszámításukat. A kusán időszámítás kezdő évére nincs közvetlen adat, de kétirányú megközelítéssel következtethetünk rá. A **001-es** (199-es) kezdőév elsődleges megerősítését jelenti, hogy ugyanezt a rendszert használta Vikramáditja hindu király is, aki történetesen ekkor (**–058-ban**, azaz 199-ben), az időszámítás első évében lépett trónra, miután legyőzte Malvában a szakákat, – sikere feltehetőleg nem volt a kusán hódítástól független. Az időszámítás elnevezése a történeti irodalomban, a hindu király neve nyomán: vikramábd, ill. málava-vikrama-krita rendszer, avagy „szamvat", mivel az indiai hagyományban ilyen néven maradt fenn. A kusán időszámításra vonatkozó közelítésünk másik iránya a Nagy Kaniska uralkodására vonatkozó adatok elemzésével, s az azokból való visszaszámlálással rajzolódik ki; – ezt a megközelítést a későbbiekben érintjük.

A Kusán Birodalom fennállása első 13 évtizedének uralkodóira vonatkozó adatok jelentős része – álláspontunk szerint – ebben a rendszerben értelmezhető.

Taxila – indoszkíták (a 02. sz. végéig)

A szakák beáramlásának legjelentősebb (első) hulláma Indiába **–170-től** (a –01. sz. utolsó évtizedében) indult meg, egészen Közép-Indiáig, (továbbá Szakasztánba, Szisztánba, Perzsia határvidékére) eljutottak. Az É-abbra lakó szakák a **–160** és **–030 közötti** időszakban (az 01. sz. folyamán és a 02. sz. első évtizedeiben) már bizonyosan a kusánok (jüeh-csi) elől húzódtak Debbre, Pandzsábba (a mai Pakisztánba, részben a mai India Ny-i részére és az Indus-deltavidékére). Ezt erősíti meg a Jüeh-csi dinasztiával kapcsolatban ismert azon információ, miszerint a dinasztia a **–03. sz. közepén** (időszámításunk kezdete körül) már Turkesztán területének nagy részét ellenőrizte, s a valószínűleg tokhár nyelven beszélő népek egész sorát szövetségébe szervezte. Másfelől ismeretes, hogy **a –04. sz. közepétől** (a –03/02. sz. fordulójától) ugyancsak a **–03. sz. közepéig-végéig** (az időszámításunk kezdete utáni évtizedekig) tartott a szarmaták fénykora a közép-ázsiai régióban, akik ekkoriban megkezdték Ny-ra vonulásukat. Turán területén az alánok (akiket ókori szerzők tévedése vagy felületessége nyomán egyfajta szarmatáknak szokás tekinteni) dominanciája érvényesült, Közép-Ázsia nagy része pedig a kusánok kezébe került.

A **–02/01. sz. fordulójától** (az 01. sz. közepétől) Mauesz/Moga (kínai néven Mao/Mukua, szanszkrit néven Moasza) volt az első Taxilában uralkodó szaka király, aki a második szaka vándorlás hullámával talán azért tudta gyorsan elfoglalni a területet, mert váratlanul tört be a Karakorum hágóin át. Szisztánból **–088** (069) **k.** kiindulva elfoglalta az Indus alsó szakaszának vidékét és a deltatorkolat egy részét, s gyors rohammal a neves kereskedő várost, Taxashilát (Taxilát) a mai Pesavár közelében, (a Selyemút indiai elágazásának központi városát).

A szakák megtelepedtek tehát Baktriában (ÉK-Baktria), majd Gandhárában, É-Indiában (főként a mai Pakisztán területén) is. A gazdag Taxila várost alakították ki fővárosuknak. Mauesz/Moga **–085** (072) **k.** trónra lépett. Az eseményt egy bizonyos éra 78-adik évére teszik érmei és a „taxilai rézlemez" információi alapján. A rézlemez említ egy satrapát, Liaka Kusulakát (csuksa fejedelmet, Csácsország fejét, a belső-ázsiai csuksa nép uralkodóját), aki Moga alatt szolgált. (A mansherai kőfelirat is említi Liakát, valamint azt is, hogy Kasmír is Moga fennhatósága alá tartozott.) Az uralkodót történetírói forrás (egy kínai szöveg kivételével) nem említi, csak ezüst és bronz érmei ismeretesek.

Aradi Éva szerint a Taxilában, Mathurában és az Indus alsó szakaszán, valamint a deltavidékén uralkodott dinasztiákat a legtöbben pártus eredetűnek („indopártusoknak" = pahlaváknak) tartják, mivel Drangiána (K-Irán) felől magukkal hozták a (pártus-perzsa eredetű) ksatrapa, mahaksatrapa elnevezéseket, melyek aztán átkerültek a szanszkrit nyelvbe is. Közigazgatási rendszerük is pártus-perzsa jellegű volt. Ezek szerint az indopártusok a szakák (kései) leszármazottai lettek volna, s egyaránt szakáknak tekintendők az egyes (térben és időben távoli) indoszkíta királyságok megalapítói is. Más koncepció szerint az ide érkező szakák és indopártusok (pahlavák) két különálló nép lettek volna, akik mind térben, mind időben távolabb léteztek egymástól.

Moga fia I. Azesz **–057-ben** (100-ban) Taxilában új dinasztiát alapított. Kiterjesztette uralmát Pandzsábra és az Indus alsó szakasza környékére. Pénzverdéi voltak Taxilában, Gandhárában, Puskalávatiban, valamint az Indus középső folyása vidékén is. Utódai nem sokáig tarthatták fenn azonban a szaka uralmat, ami **–012** (145) **k.** véget is ért Taxilában. Ekkor az indoszkíták D-ebbre, India É-i, majd középső részére vonultak el, a pártusok (pahlavák) pedig a helyükre húzódtak. II. Azesz halála (**015**, azaz 171) **után** a pártusok Taxilától D-re uralkodtak. A Taxilából elvonult indoszkíták pedig az **01. sz. elején** (a 02. sz. második felében) az Induson átkelve Kathiavárig nyomultak előre, majd elfoglalták a mai Gudzserát tartomány nagy részét, valamint a mai Madhya Pradés nyugati területeit (Malvát).

A pártus harcosok megérkeztek tehát K-Iránból Baktria D-i részére, majd később elfoglalták Kabult és a Peshavár-völgyét, valamint az Indus alsó folyása menti területeket és a deltavidéket is. Ezek az események beletorkollanak az utolsó (?), a **–01. sz. elején** (a 02. sz. második felében) lezajlott, immár tisztán pártus eredetűnek tekinthető néphullám kibontakozásába, ami a mai Pakisztán DNy-i részére, Pandzsábba és az Indus termékeny deltavidékére irányult.

Mindez megerősítést nyer azokkal az információkkal, melyek szerint a **–02/01. sz. fordulóján** (a 02. sz. közepén) a jüeh-csi törzsek terjeszkedtek, és/vagy kiszorultak É-ról, ennek során egészen Taxiláig eljutottak.

Ezzel nyilvánvaló összefüggésben, ugyanekkor, tehát a **–02/01. sz. fordulóján** a pártusok csapatai (a mai Perzsia K-i részéről) K-ÉK felé mozdultak el. Mithradatész és Vononész nevű pártus uralkodók (alkirályok?) vezetésével támadták Merv és Herat tartományokat és Arakóziát is, – (egyébként Vononesznek hívták **–070** (087) **k.** az egyik taxilai szaka királyt). A már hosszú évtizedek óta K-re is terjeszkedő Pártus Unió ebben a térségben bizonyára erősen rivalizált az egyre erősebb Jüeh-csivel, feltehetőleg éppen a kemény pártus magatartás vezetett a jüeh-csik (kusánok) D-re, a kisebb ellenállást kifejtő India (és a szakák) felé kibontakozó offenzívájához. A Kusán-dinasztia (a Jüeh-csi) **040** (196) **k.** szinte teljesen felszámolta a szakák és a pártusok maradék indiai uralmát. A pártusok (pahlavák) indiai jelenléte ekkor (**az 01. sz. közepére**, vagyis a 02. sz. végére) már csak Szisztánra és az Indus-delta vidékére terjedt ki, majd átmenetileg sorra elvesztek e megmaradt területeik is, mivel a Kusán-dinasztia teljesen elfoglalta tőlük. A most vázolt történéseket megerősíti az **–01. sz. első felére** (a 03. sz. második felére) vonatkozó információ, mely szerint ekkor ÉNy-Indiában már egyre inkább a Kusán-dinasztia dominanciája érvényesült. (Taxila városa nem szenvedte meg az uralomváltásokat. Az ezt követő évszázadokban (az **01. sz. közepétől** az **05. sz. közepéig**, vagyis a 03. sz. elejétől a 06. sz. végéig), tehát a kusán, az indopártus, majd a heftalita időszakban élte a virágkorát.)

A Kogurjo Királyság megalapítása (213)

Egy általánosan elfogadott (a Ny-i Han-dinasztia évkönyveiben foglaltakkal alátámasztott) verzió szerint **–277-ben** (213) alapították meg azt a koreai királyságot, melyet „Dongh”-nak és Kogurjónak is neveztek. Az állam a fénykorában É-Korea mai területét és a kapcsolatos ÉK-Kínai területsávot is magában foglalta. (Az államalapítás idején még létezett a D-koreai Ó-Csoszon dinasztia állama, de már vagy 150 éve felbomlott a (kínai eredetű) É-koreai ShangYin állam.)

Egy másik, legalább ennyire méltányolható hagyomány szerint ezt az államot, a „donghu”-k vagy „tunghu”-k (K-i hunok?) államát egyértelműen Kogurjónak nevezték, s a K-i Han-dinasztia történetét ismertető írások kronológiáját tekintve a Tongge-folyó partján, a Koreai-félsziget északi felén **–037-ben** (vagyis ugyancsak 213-ban) alapították meg. Téziseink helytállósága esetén vitathatatlanul ugyanarról az államalapításról van szó. (Korábban, a manicheus kronológia és a keresztény időszámítás mutáns rendszere közötti összefüggés kifejtésekor éppen a koreai történelem imént vázolt fordulatának kettős datálására hivatkoztam!)

Belső-Ázsia népeinek története a K-i Zhou (Csou) hanyatlása és bukása idején (234-ig)

A pusztai népek körében, valamint saját országai egymáshoz való viszonyában történt jelentős változások **–403-ban** (087) arra bírták a Csou királyt, hogy elismerje rendszere (a sok kis államból, hercegségekből összetevődő szövetségi rendszer) teljes bukását, a laza szövetség jellegű birodalomban létrejött hatalmi központokat, a főhatalom hét, egymással is vetélkedő hatalmi központra bomlását. Saját erőforrásai gyengeségét belátva, bizonyára nem látott más lehetőséget arra, hogy a hatalmasra nőtt, s ugyancsak öt-nyolc hatalmi központból álló Hun Szövetséggel szemben egyenrangú kínai erőket sorakoztasson fel. (A változás jelentőségét támasztja alá az is, hogy egy később, »–104-ben«, talán **–104-ben** (146) bevezetésre került naptárreform értelmében ez az év lett egy bizonyos kínai időszámítási rendszer kezdőéve. Az ekkor, **–403-ban** (087) kezdődő és **–104-ig** (146), azaz **–342-ig** (ugyancsak 146) terjedő időszak pontosan megegyezik a Wei fejedelemség (É- és Közép-Kína) dominanciájának, tündöklésének, majd bukásának korszakával. A hatalmi koncepcióban bekövetkezett változásra utal az is, hogy Kínában éppen **–403-tól** (087-től) a korábbi, harci szekerekre alapozott arisztokratikus hadseregeket az olcsó vasfegyverekkel ellátott tömeghadseregek váltották fel.)

A Csou-dinasztia hatalmának részbeni restaurációjára **–138-tól** (112-től), nomád hatalmi segítséggel került sor. Ekkoriban a kínaiak szövetséget ajánlottak a hun hatalom alatt élő egyes népeknek (pl. a Jüeh-csi felett győzelmet aratott vuszunoknak), és arra buzdították őket, hogy keljenek fel uraik ellen. Az ajánlat hatására a vuszunok egy része kínai fennhatóság alá vándorolt, és ott telepedett le, (feltehetőleg a korábban hunok által uralt területeken). Végső soron az Ili-folyó és a Tien-san felől érkezett vuszunok helyet cseréltek bizonyos hun népességgel. A kínai restauráció átmeneti sikerére utal az a tény, hogy egyes interpretációk szerint már **–361ben** (129) véget is ért volna a „Hadakozó Fejedelemségek Korszaka”.

Ám ez a korszak nem ért véget. A Qin (Csin) állam (ÉNy-on) **–350-től** (140) terjeszkedni kezdett, és sorban bekebelezte a szomszédos fejedelemségeket és a nagyobb fejedelemségek határ menti területeit. Ezért a szakemberek egy része egyenesen Qin-korszakról beszél.

Közmegegyezés szerint a **–04. sz. közepétől** (a 02. sz. közepétől) tekinthető valóban hitelesnek a kínai történeti irodalom, (ekkorra tehetőek a fennmaradt történeti alkotások kezdetei). Ezért vehető természetesnek, hogy pl. a hunok neve a továbbiakban az ekkor használatos xiong-nu (hsziung-nu) formában terjedt el. A hitelesnek számító kínai történetírás tükrében bizonyos, hogy **–04. sz. közepétől** (a 02. sz. közepétől), a Wei-fejedelemség megbuktatása, leverése után a kínai hatalmi központok egy része megkezdte a „pusztai népek” egyike-másika, különösen a hunok elleni, lényegében szünet nélküli, egyre kíméletlenebb hadjáratait.

Egyébként ez az időszak az 01. sz-tól a 03. sz. közepéig végbemenő klímaváltozás kora volt Belső-Ázsiában, amit a legeltetéssel foglalkozó népek szempontjából az is súlyosbított, hogy Kína államainak stratégiai szemlélete (talán, részben ugyancsak a klíma kedvezőtlenebbé válása miatt) az expanziót preferálta. Mindenesetre a rendelkezésre álló legelőterület összeszűkült, sok korábbi legelő használhatatlanná vagy kínai uralom alatt álló földterületté vált. A pusztai törzsek központi területe a mai É-kínai határvidékről más területekre, főként Mongólia középső és É-i részére került át.

A kínaiak pusztai szövetségesei, (a vuszunok, a dinglingek, a wuhuanok) **–091-től** (159), a Bajkál-tótól D-re fekvő vidékről szorították ki a hunokat, egyes hun törzsek az Ili-folyó völgyébe húzódtak, vagyis a „Hét-folyó közének” a mai Szemirécsjének a kapujába, ami AlmaAta/Almáti térsége a Pamír-alján, Kazahsztánban. A Bajkál-tó vidékén számos hun

település állt, a legkorábbi hun erőd és város Szuzsa volt, (még a –03. században alapítottak, négy-öt évszázadig virágzott), és ekkor, a 01/02. század folyamán pusztult el. Az uralkodó vélemények szerint belháborúk okozhatták a csodálatos fekvésű település végét, azonban a kronológiai egyeztetés nyomán immár biztosra vehető, hogy Kínával szövetségben álló pusztai népek üldözték innen el a hunokat.

Más adat is megerősíti a hunok Ny-on történt feltűnését: ugyanis **–331-ben** (ugyancsak 159) megjelentek az Oxus-mellékén is. A hunok jelentős részének Ny-ra történt elmozdulása már csak azért is bizonyosra vehető, mert **a –02. sz. első felétől** (az 01. sz. második felétől), a Jüehcsi feletti végső győzelmüktől fogva már amúgy is jelen voltak Közép-Ázsia térségében. Fentieket megerősíti továbbá, hogy egy adat szerint a Qin állam hadserege **–327-ben** (163) jelentős győzelmet aratott a „barbárok" felett, és 25 erődített városukat elfoglalta.

Egy érdekes adat szerint **–073-ban** (177) a vuszunok szövetségének területét (ősi hun séma szerint) három szárnyra osztották fel. A központi részben élt a király, a (kínai hercegnőtől született) „Kun-mo". Feltehetőleg a két rivális hatalom, a hunok és a vuszunok, szövetségi rendszereik területén egyaránt Ny-K irányban hosszan elnyúló, egymás tükörképe szerint szervezett igazgatású államokat igyekeztek kialakítani. A vuszunok, a dinglingek és a wuhuanok (?) **–072/071-ben** (178/179) együttesen támadták a Ny-ra került néprészeik miatt Belső-Ázsiában meggyengült hunokat, és súlyos veszteségeket okoztak nekik. A Hun Szövetség hatalma alaposan megrendült.

A kínai hatalmi központok általános militarizálódására jellemző, hogy a hunokkal szomszédos É-i Csao (Zhao) fejedelemség egyik uralkodója, Vuling **(–325** és **–299**, azaz 165 és 191 **között**), aki folytatta az elődei által megkezdett Nagyfal-építést is, nagyszabású katonai reformot valósított meg. Katonáit hun ruhába öltöztette és elrendelte, hogy a harcban lovas haderőt alkalmazzanak. A reform **–307-ben** (183) vette kezdetét. A kínaiak lovakat vásároltak É-ról, parancsnokaikat, elitcsapataikat azokra ültették. Hun ruhákban pompáztak, szőrme gúnyát és sapkát viseltek, nadrágot és csizmát húztak, övet készíttettek maguknak.

A kínai történetírás **–318-tól** (172), amikor is Qin (Csin) állam egy hatalmas győzelmet aratott a Han, Zhao, Wei, Yan és Qi kínai államok felett, már szüntelenül foglalkozott azokkal a hunokkal és szövetségeseikkel, akik a Pamír, a Tiensan és az Altáj vidékén laktak (a mai Mongóliában és attól ÉNy-ra). A kínai történetírás a hunokról szólva, természetesen a kínai hadi sikerekről számolt be. Csin állam egyik nagy királya, Csao-hsziang (Zhaoxiang), aki **–306**, illetve **–251** (184 és 239) **között** uralkodott, hosszú falat építtetett a „barbárok" ellen. A Csin állam valódi katonaállammá vált, mindenek előtt a pusztai népek megsemmisítésére törekedett, és oly mértékben tökéletesítette hadseregét, hogy nemsokára képessé vált arra is, hogy egyeduralmat valósítson meg Kínában.

Csao-hsziang sikerét nagymértékben előmozdította a hunok megosztottsága. Feltehetőleg a vuszunok diadala nyomán, **–060** (190) **k.** kitört egy hun belháború, melynek során meghalt a Xu Lu Chuan Chu néven ismert „shanyu" (danhu, főkirály), és a „jobboldali király" (a hun jobbszárny addigi vezetője), a Wu Yen Chu Ti néven ismert vezér lépett a helyébe. A balszárny azonban nem ismerte el, s az új főkirály ellenében shanyuvá választották Chi Huo Shan-t, (akit tévesen azonosítanak egy Huhanye néven ismert hun vezetővel). A Hun Szövetség kettészakadt, **–058-tól** (192) Chi Huo Shan uralmával kezdetét vette az ún. „déli" vagy „vörös" hunok külön története (a Sárga-folyó mentén és a mai Mongólia egyes részein). Fentiekkel jól egyeztethető lehet egy másik adat, mely szerint nem is egyszerűen kettészakadt, hanem több részre hasadt a hunok állama, mivel egy Hien nevű király **033-tól** (189) egy új hun állam alapításába fogott. Ez lehetett talán a „Nyugati Hun Birodalomnak" is nevezett formáció, melynek központja **046-tól** (202) Khotan volt a Tarim-medencében. Hien állama túlélte Hien **061-ben** (217) bekövetkezett halálát, s **073-ig** (229) állt fenn változatlan formában, de egyes vélemények szerint továbbra is önálló maradt, csíráját képezve annak a hun államnak, amely

aztán egészen **216-ig** (465-ig), ugyan egyre fogyatkozva, egyre inkább Ny-ra szorulva, de képes volt ellenállni a kínai seregek meg-megújuló hódító hadjáratainak. (Chi Huo Shan személye feltehetőleg nem Huhanyével, hanem esetleg Hiennel lehetett azonos, és így **–060** (190) **k.** „mégis csak" két részre vált a hun állam. Ebben az esetben a „vörös" hunok története, **–033** (457) **k.**, tehát jóval később, a valódi Huhanye idején „csak" egy újabb fordulatot vett. Az is lehetséges, hogy Hien nem Chi Huo Shannal, hanem a Chi-Chi/Zhi-Zhi/Csi-Csi néven ismert jelentős hun személyiséggel, Chi Huo Shan testvérével volt azonos.)

Egy adat szerint **–057-ben** (193) már egyenesen öten viselték a hun „főkirályi" címet (márpedig ahol több főkirály van, ott valójában senki sem főkirály). A Hun Szövetségből dezertált déliek **–056-tól** (194) szövetségre léptek kínai államokkal, s szembefordultak az „északi hunokkal". Kínai részről talán az magyarázza a déli hunok felé megmutatkozott fogadókészséget, hogy a vuszunok **–064** (186) és **–051** (199) **között**, nem kis zavart okozva lázadtak korábbi kínai szövetségeseik ellen.

Ekkor egy újabb kivándorlási hullám is fokozta a független belső-ázsiai hunok helyzetének súlyosbodását. A Csi-csi néven nevezett hun vezér (Chi Huo Shan testvére) **–056/049-ben** (194/201), bizonyára az anarchikus viszonyok miatt, számos törzzsel együtt elhagyta a hun nép

É-mongóliai szállásterületét, majd a Dzsungár-kapun át Ny-i irányban elérte a Turáni-Alföldet. Ott egy nagy, egészen az Aral-tóig terjedő közép- és belső-ázsiai Hun Szövetséget hozott létre, melyben a hunok jelentős része a gazdag közép-ázsiai kereskedővárosok közeléűben telepedett meg. A birtokába került É-on az Ob és Irtis felső folyása is, míg a Tarim-medence környéki városállamok kivétel nélkül adófizetőivé váltak.

A Belső-Ázsia területén maradt és a kínai hatalmaktól független (Csi-csi szövetségi államához tartozó) hunok helyzete **–050** (200) **után** egyre kilátástalanabbá vált, K-ről a Dong Hu, D-ről a Qin állam szorongatta őket. Mindezt alátámasztja a **–280** (210) **utáni** állapotokra vonatkozó azon információ, illetve interpretáció, miszerint a Sárga-folyó mentéről és a mai Belső-Mongólia területéről számos törzs kényszerült elvándorolni. A távozók főként a kereskedelmi utak mentén fekvő területeket és városokat választották lakhelyül, ahol a (bizonyára rokon, részben szkíta leszármazott) őslakosság mellé telepedtek.

Chi Huo Shan, vörös hunjainak élén, **–051-ben** (199), vagyis a vuszunok lázadásának befejezésekor, maradéktalanul behódolt a kínaiaknak, s (hűbéresként?, rendszeres éves „ajándékokért" cserébe) felvállalta az É-i területek védelmét (Mongólia területén, az Orhon-folyó vidékén). Az események betetőzéseként könyvelhető el, hogy **–285-ben** (205) fejeződött be a korabeli Nagyfal megépítése.

Csi-csi belső- és közép-ázsiai hun állama **–048** (202) és **–045** (205) **között** birtokába vette a Selyemút jelentős szakaszát, befolyása alá vonta a vuszunok területeit, az o-kutok (ogurok?), a ting-lingek és a kien-kunok (kirgizek) országait. Ugyanakkor egy másik hun állam (szövetség) központja a mai Mongólia területén körvonalazódott.

(Chi Huo Shan és Csi-csi hunjainak történetét a különböző interpretációk a Han-dinasztia idejében helyezték el. Ez a körülmény azonban nem szabad, hogy minket megzavarjon, mert biztosra vehetően azon igyekezet áll e jelenség mögött, mellyel a történetírók már az ókorban, s attól kezdve folyamatosan igyekeztek egy logikusnak látszó, folyamatosságot eredményező, de virtuális kronológiai sort generálni. Ehhez az alapötletet vagy sémát a Zhou-korszak kétosztatúsága (Korai vagy Ny-i és Késői vagy K-i) adta, amihez a kezükre játszott a két Handinasztiáról készített történeti feljegyzések eltérő kronológiai rendszere is, – a különbséget persze nem vettek figyelembe, a későbbi történetírók talán nem is voltak tudatában. Ám ezzel Han-Kína fennállásának időtartamát, mint majd látni fogjuk, megduplázták. Csi-csi története így vált egyszerű epizóddá a Han-dinasztiára „kimért" dupla hosszúságú időszakban, amelynek

során, a virtuális időben legalább négyszer mértek „megsemmisítő” vereséget a hunokra, akiket látszólag, legalább négyszer elűztek Belső-Ázsiából.)

Csi-Csi hunjai **–038** (212) és **–036** (214) **között** a Chu- vagy Tálasz-folyó mellett sorsdöntő összeütközésbe kerültek kínai csapatokkal, – utóbbiakhoz sok kínaiakkal szövetséges hun is csatlakozott Chi Huo Shan (Hien?) vezetésével. Feltehetőleg a Selyemút jelentős részének hunoktól való megszerzése lehetett a támadás célja. A támadás részben eredményes volt, maga Csi-csi is életét vesztette. Miután a hun főkirályt megölték a csatában, a „Csi-csi-hunok” eltűntek a kínai feljegyzésekből, amiből többen azt a téves következtetést vonják le, hogy megszűnt a hunok e Ny-i állama is. Egy vesztes csata azonban nem jelentette a hun állam végét, sőt az utóbbi évtizedekben feltárt leletek, a közép-ázsiai hun érmék és az indiai, valamint egyéb feljegyzések Ny-on, beleértve Belső-Ázsia Ny-i részét is, továbbra is egy jelentős hun hatalmi központ dominanciáját valószínűsítik, talán számottevő szkíta népességgel. Ennek alátámasztására megemlíthető, hogy régészeti eredmények szerint a 03. sz-ban jöttek létre az ún. Kizilbarlangok a Mazart-folyót övező sziklafalban, a Selyemút mentén, valamint a Szan-szieng-tung barlangcsoport is Kashgarban (az ún. ghandarai művészeti stílus legkeletebbi feltűnése szkíta jellegzetességekkel). Ebből az időből való a dinhuangi barlangtemplom, melynek egy szarvasűzés-ábrázolása teljesen analóg a magyar csodaszarvas-mítoszból ismert jelenettel. Ekkoriban kezdődtek meg továbbá a (07. sz-ig tartó) asztanai részleges lovas temetkezések (a ló feje és négy lábának alsó része került a sírba), melyek kialakítása megegyező az ordoszi hun, valamint a honfoglalás kori magyar temetkezésekkel.

Az É-i Qin (Csin) fejedelemség katonai parancsnokának (Wang Qiannak) egyre erősödő hadereje bevonult **–262** (228) **után** a Han fejedelemségbe, megtámadta Shandangot (a mai Shanxi tartomány területét). Shandang a Zhao fejedelemség segítségéért folyamodott. Zhao hadvezére (Lian Po) 400 ezer katonát küldött Shandangba. A changpingi csata azonban már nem a fenti hadvezérek, hanem Zhao-oldalról Zhao Kuo, Qin-oldalról pedig Bai Qi irányításával zajlott le. A Zhao hadsereg utánpótlási vonalait a Qin-seregek sikeresen elvágták. A csata végeztével tömeggyilkosság történt. A magukat megadó Zhao-harcosokat módszeresen legyilkolták, csak hírmondókat hagytak meg. A Qin-sereg és vezére, Bai Qi tömeggyilkossága, majd hamarosan (**–256-ban**, azaz 234-ben) egy uralkodó dinasztia teljes kiirtása új korszakot nyitott Kína életében.

Szentföldi karizmatikusok (a 03-sz-ban)

Honi-Óniás (Choni) akkoriban élt, amikor Pompeius elfoglalta Jeruzsálemet (**–063**, azaz 194 **k.**). Állítólag esőfakasztó képessége volt, s ezt a képességét az egyházi vezetők is igénybe vették. Ezért Honi alakja Illés prófétára emlékeztette a rabbinikus irodalom alkotóit, miként a róla fennmaradt írások tanúsítják, sőt még Josephus Flavius is nagy tisztelettel beszélt és határozottan kedvező véleménnyel volt róla, s az „igazságos" jelzővel illette, véleményét a későbbi hagyomány is osztotta. A kortárs rabbik azonban bírálták Honit, mivel úgymond „gyermekként" viszonyult Istenhez (az Atyához). Honi karizmatikus vallásosságának semmi köze sem volt a papsághoz, a Tórához és a templomi kultuszhoz. Távol tartotta magát az ideológiától és a politikától is, de ez akkoriban sem jelentett biztonságot és biztosítékot az ember számára. Életének akkor lett vége, amikor a jeruzsálemi polgárháborúban – két hasmoneus főpap, II. Arisztobülosz és II. Hürkanosz követői között dúlt a küzdelem – Honi nem volt hajlandó állást foglalni egyik fél mellett sem. Megkövezték az egyik főpap hívei **–060**, azaz 197 **k.**, (feltehetőleg a másikéi is azt tették volna vele).

A karizmatikus erő továbbra is jelen volt Honi családjában, miután két unokája is örökölte a karizmát. Alkalmazták is eső-szabályozó képességüket. Az ő szolgálatuk ideje Mária ifjúkorával, továbbá Jézus gyermek- és ifjúkorával egyezhetett meg, **–010** (242) és **025** (277) közé tehető. Egyikük, Hanan Abbának szólította Istent, ami Jézus szóhasználatának felel meg. Hanant „szégyenlős/rejtőzködő" melléknévvel látták el, akik érdemesnek tartották beszámolni tevékenységéről. Honi másik unokája, Hilkija is „szégyenlős" lehetett, mivel a fennmaradt hagyomány szerint: mikor a rabbik kérésére ugyancsak esőért imádkozott, és mikor aztán el is eredt az eső, tagadta, hogy ahhoz neki bármi köze lenne.

A galileai Arab (Arava vagy Gabara) városából való Hanina ben Dosza sokszínű karizmatikus volt, nem csupán esőt fakasztott, de képes volt megállítani is azt. Hanina a neves tanító és farizeus, Johanan ben Zakkai tanítványa volt, tehát azon híres tanító lábai előtt ült az »01. sz. második felében«, aki a Talmud szerint 18 évet éppen Hanina szülővárosában töltött (Galileában), majd onnan Jeruzsálembe költözött. Hanina Jeruzsálemben, mesteréhez hasonlóan a farizeusok egyik vezetőjeként vett részt a közéletben, emellett híres gyógyító lett. A különösen izgalmas orvoslásairól fennmaradt történetek tanítójának, Johanan ben Zakkainak, valamint Rabban Gamaliel fiainak a meggyógyítását beszélik el a Talmudban. (Ismeretes hogy a hagyomány szerint Rabban Gamaliel Saul/Pál tanítója volt – nyilván valamikor **010** és **020**, tehát 266 és 276 **között**, – így Gamaliel fiai már bizonnyal éltek a **–01. sz. utolsó évtizedeiben**, vagyis a 03. sz. középső harmadában.)

Johanan ben Zakkai és Rabban Gamaliel nevének előfordulása a Haninárról fennmaradt szöveges hagyományban, s az utóbbival összefüggésben Saul/Pál szerepe kizárja azt a lehetőséget, hogy a Hanina koráról fennmaradt egyetlen érdemi közlést: az »01. sz. második felét« (mondván: „az első zsidó háború idején") az **01. sz. második felének** vélhessük. Tökéletesen illeszkedik azonban a történethez Hanina **01. sz. második felére** vagy **–01. sz. utolsó évtizedeire** értelmezett időszaka, hiszen egyaránt a 03. sz. első feléről, közepéről lehet szó.

Két változatban maradt fenn a hagyomány Rabban Gamaliel fiainak csodálatos gyógyulásáról, a rövidebb a palesztinai Talmudból való, a hosszabb a babilóniai Talmudból. Hanina állítólag a démonok királynőjére hatással tudott lenni, és állítólag e sikereit főként imádkozás, nem pedig mágia útján érte el. Ennek persze ellentmond, hogy egy ízben Agarattal, Mahlat lányával került összetűzésbe, s démonűző varázsigével (ani gózer = elrendelem) űzte el a démonok királynőjét. Hanina számára az volt a siker biztos jele, ha imádsága (Istennel folytatott társalgása) spontánra és zökkenőmentesre sikerült, míg ihlet hiányában, zavarosra

sikerülő imádság esetén már tudta, gyógyítása (Isten beavatkozásának hiányában) nem érhette el a célját.

Tanulságos, hogy a gyógyításon túlmenően számos olyan csodás cselekedetet jegyeztek fel róla, amelyek ugyancsak Jézus csodáihoz hasonlítanak: olajjá változtatta az ecetet, feleségével liszt nélkül kenyeret süttetett stb. A kortárs rabbik Haninát (miként Honit) általában bírálták azért, mert „gyermekként" viszonyult az Atyához. Ugyanakkor, (miként Honit) a későbbi hagyományban rabbinikus dicséretekkel halmozták el. Hanina (miként Honi) karizmatikus vallásosságának semmi köze sem volt a papsághoz, a Tórához és a templomi kultuszhoz, a törvények betartása még érintőlegesen sem került szóba a róla szóló irodalomban.

Fentiek alapján önként adódik az a magától értetődő következtetés, hogy Honi unokái (Hanan és Hilkija) kortársai voltak Haninának, s egyaránt a **–01. sz. végén**, vagy az **01. sz. végén** (a 03. sz. közepe táján) tevékenykedtek. A számos hasonlatosságra alapozva megkockáztatható az a feltételezés is, hogy Hanina talán Honi két unokájának egyikével azonos személy lehetett. Sőt, esetleg nem is volt önálló személy, hanem Honi, Hanan és Hilkija közös esszenciájaként vagy „ötvözeteként" öltött irodalmi alakot a Talmudban. (Maga a Hanina név is mintha a Hanan és Hilkija nevek „közös nevezője" volna.)

A kusánok meghódítják É- és ÉNy-Indiát (262-ig bezárólag)

Görög és iráni források szerint **–123-ig** (134-ig) a tokhárok/kusánok teljesen megdöntötték a térség hellén királyságait, illetve a vezető réteget délebbre, az Indus-völgybe szorították ki. Egy adat szerint **–020-ban** (137) halt meg az utolsó hellén-baktriai uralkodó, akinek már csak egy kicsiny fejedelemsége maradt, – míg egy másik datálás szerint a **–02. sz. végére** (a 02. sz. közepére) bizonyosan összeomlott a maradék baktriai hellén államocska is. (De a források szerint nemcsak a kusánok, hanem a pártusok is beleszóltak a térség sorsába. Ekkoriban Pártia (indo-pártusok) Perzsia keleti részéről, Baktria déli területeiről és É-Indiából K-felé indított hadjáratot. Mithradatész és Voronész nevű pártus uralkodók vezetésével **–100** (157) **után** elfoglalták Merv és Herat tartományokat, valamint Arakóziát.) Az utolsó hellenisztikus indiai uralkodó **005** (161) és **010** (166) **között** regnált, (a II. Sztratón nevet viselte).

A kusánok természetesen nemcsak a hellenisztikus országokat, hanem a szakák uralmát is igyekeztek megtörni. A már jórészt kiürített Szakasztán felszámolása **015** (171) **k.** történt meg. Gudzsarátot azonban nem foglalták el, ott a szakák állama még sokáig fennmaradt, sőt egyes Indiai területeken a szaka államok túlélték a Kusán Birodalmat is. Szakasztán területének meghódítása teremtette meg a lehetőséget a Kusán Birodalom megszervezéséhez (**030**, azaz 186). Ezután (**–001-ben**, azaz 198-ban) bevezették saját időszámításukat és megvalósították a Selyemút Baktrián áthaladó forgalmának felügyeletét, – a kereskedelmi közvetítés biztosította az ország gazdasági erejét. (A Kusán Birodalom centrumában volt a Selyemút kettéágazása, – az egyik ág Egyiptom és a Római Birodalom DK-i területei felé, a másik a Kászpi- és a Feketetenger térsége irányában vezetett.)

Kadzsula Kadfiszesz (Kadzsula Kata Kapasza) **030-ban** (186) lett a kusánok királya, – kínai adatok szerint: „*elfoglalta Pártia K-i részét, egész Baktriát és Gandhárát (É-Pakisztán), Kasmírt és a Kabul-völgyét, de Szogdia is a fennhatósága alatt maradt. 40 évig* [**070-ig**, azaz 226ig] *uralkodott és 80 múlt, mikor meghalt*”. A korai érmeken saját nyelvén írva a javuga (jabgu) címe lett feltüntetve. Indiai kutatók szerint ezek az érmék az indoszkíta uralkodók érmeihez hasonlítanak. A kusánok **045-től** (201-től) sorra elfoglalták É-Indiában az indopártus uralom alatti területeket. Kadfiszesz **050-ben** (206-ban) Afganisztán területének teljes meghódításával erősítette meg a Kusán Birodalmat. A kusánok **055-ben** (211) Mathurát tették meg D-i fővárosuknak.

Más interpretáció szerint az **01. sz. első felében** (tehát a 03. sz. első felében) a kusán uralkodó meghódította az indoszkíták É-indiai államát, királyságának határai Szeisztántól Mathuráig, Gudzsarátig és az Indus-völgyig terjedtek. További interpretációk is léteznek, melyek szerint a Kusán Birodalom **080** (225) és **110** (255) között szerzett hatalmas területeket Kelet-Pártiában, Gandhárában és Indiában.

A következő évtizedekre vonatkozó információk meglehetősen kaotikusak. Lehetséges azonban, hogy csak azért látunk az események logikus folyása helyett káoszt, mert talán ekkoriban érkezett meg a Jüeh-csi törzsek egy másik része, akik mindeddig nem voltak részesei a nagy kusán honfoglalásnak. Ők nem is Baktria irányából, hanem Kasmír területe felől jöhettek. Ez adhat magyarázatot arra a körülményre, hogy az eseményeket és az uralkodó személyeket főként kínai forrásokból ismerjük. Lehetséges más magyarázat is: Ebben az időben talán magának, a már kifejezetten indiainak tekinthető Kusán Birodalomnak az érdeklődése fordult Kasmír felé. Egy adat szerint ugyanis **–032-ben** (225-ben) kerítettek sort a kusánok Kasmír meghódítása, s ekkor kerültek érintkezésbe a hódításai csúcsán járó Han Birodalom csapataival. Igen érdekes, hogy az ebben az időben fellépő „korai kusán” uralkodók érmei erőteljes hellenisztikus hatásokat tükröznek, ami feljogosít bennünket annak feltételezésére, hogy a görögös kultúra legtovább éppen Kasmír területén maradhatott fenn. A **078** (276) **előtti** időszak kusán érmei nagy számban állnak rendelkezésre. Ezeknek az egyik oldalán az uralkodók nevét szanszkrit írással, míg a másikon görögül tüntették fel (pl. Kozolakada,

Omokada, Kada), – míg a **078** (276) **után** következő utódaik: Huska/Huviska és Kaniska már eredeti, nem görögös névvel szerepeltek az érmeiken. Ide tartozik az is, hogy az **01/02. sz. fordulóján** (a 03. sz. közepére) a buddhista építészetben is sajátos, kifejezetten görög hatást mutató változások álltak be. Lehetséges, hogy ezeket a hatásokat is Kasmír közvetítette?

Az ún. pesavári kőfelirat keletkezési éve: **070** (226) – állítólag Vima Taktuhoz (Ooémo Taktoo) fűződik, aki kínai adatok szerint a kusánok egyik (mégpedig második) királya volt (Uralkodott: a **070** (226) és **080** (236) **közötti időben**). A Pesavár közelében talált „rabataki" felirat tartalmazza a király alábbi dicsőítését: „*a nagy király, a királyok királya, az Ég fia, a Kusán*". A felirat azt közli, hogy a kusán király Indiát „*Pátaliputráig elfoglalta, sőt még azon is túl*". – A birodalom **075**, azaz 231 **k.** talán Mathuráig, vagy annál is K-ebbre terjeszkedett.

Állítólag Vima Takturól szól a Hou Hanshu a következőképpen: „*Yangaozhen lett a király. Elfoglalta Indiát … a jüeh-csik ekkor nagyon gazdagok lettek. Minden királyság kusánnak nevezi, de a Han-dinasztia eredeti nevükön Da Jüeh-csinek hívja őket*".

Vima Taktu székhelye talán a Kabultól 50 km-re fekvő Bégrám volt. – Érmeinek színvonala elmarad a „fejlett kusán" darabokétól, de az érmek hellén hatást mutatnak. Ugyanakkor a rá vonatkozó kőfeliratokon már megjelentek a prakrit nyelvű szövegek. Megjegyezzük, hogy bizonyos indiai irányzatok (Parmeshwari lal Gupta és sokan mások) kétségbe vonják, hogy a „korai kusán" királyoknak bármi közül lenne a „nagy kusán" (Kaniska, Vasiska, Huviska, Vászudéva) királyokhoz.

Vima (II.?) Kadfiszesz (Ooémo Kadfiszo) is egy „korai" kusán király lehetett, aki valamikor **080** (236) és **110** (266) **között** uralkodott, – kínai adatok szerint. (Más álláspont szerint **101** (246) és **133** (278) **között** regnált.) Az első olyan kusán uralkodó volt, aki aranypénzt is veretett, s ez kifejezetten a római aureumhoz hasonlít. Vima Kadfiszesz (II.?) több interpretáció szerint **045** (243) **után** támadta az Indus-medence pártus államait, **064-ig** (262-ig) bezárólag kiterjesztette hatalmát É-Indiára, a Bengáli-öbölre, téli fővárosa a későbbi Peshawar, nyári fővárosa pedig a későbbi Kabul lett. Az országban uralkodó vallás ekkoriban már a Buddhizmus volt. – Megjegyzendő, hogy Indiában egyáltalán nem tartják őt valódi „nagy" kusán uralkodónak.

Kínai eredetű adatok egész sora vonatkozik erre az uralkodóra. Ezek szerint **084-ben** (240) segített Kínának leverni egy szogdiai lázadást. A következő évben (**085**, azaz 241) ismét katonai segítséget nyújtott Kínának egy Turfán elleni támadásban. A kusán uralkodó ekkor (**086**, azaz 242) kínai hercegnőt kért feleségül, de ezt a kérést a Han-udvar elutasította. Erre Vima Kadfiszesz megtámadta a kínai sereget, viszont súlyos vereséget szenvedett, ami miatt 17 évig hadisarcot kellett fizetnie a kínaiaknak. A kusán uralkodó igyekezete – akinek birodalmához tartozott már nemcsak Kasmír, de Ny-Tibet területe is – **090** (246) **k.** arra irányult, hogy gyengítse a kínai hatalmat a kasgári régióban. Az adatok szerint É-India teljes meghódítása (a kusán hatalmi gépezet maradéktalan kiépítése) **102-re** (258-ra) fejeződött be.

A Kaniska-éra kezdőéve (277)

Kaniska trónra lépése (elterjedt indiai szokás szerint) egy új kusán időszámítási rendszer megindítását is jelentette. Az eddig alkalmazott kusán időszámítás **078-dik** évében (276) lépett a trónra, tehát ez az év felel meg a Kaniska-éra szerinti **–001.** évnek. Ez onnan tudható, hogy a Rádzsatarangíni elnevezésű kasmíri történelemkönyv (készült a **11.** (12.) **sz-ban**, szerzője Kalhána) a **078-as** (276-os) kezdőévvel sorra leközölte a kusán királyok nevét, s a datumokat az egyes királyok trónra lépésétől számítva adta meg. A térségben általánosan alkalmazott kronológiai rendben Kaniska trónra lépésének évszáma: **120** (vagyis 276).

Többek szerint a »078-as« év azonos lenne az ún. „egységesített” indiai időszámítás kezdőévével. Álláspontunk szerint azonban egy ilyen egyeztetés nem ad valós eredményt. A Ny-i Ksaharáta-dinasztia, a Gudzserátban uralkodó indoszkíták ugyanis nem **078-tól** (276-tól) hanem **078-tól**, azaz 334-től adták meg uralkodási éveiket valamely önálló rendszer szerint, s ezt többen – láthatóan helytelenül –, a Kaniskával kezdődő éra kezdetének tartják.

Fontos, hogy az új éra kezdőéve **(001)** megfelel 277-nek, ami az indiai hagyomány szerinti „Salivahana saka” vagy Sakábd időszámítás kezdőévével (**079**) nem azonos. (Megjegyzendő, hogy ez az év egyben megfelel Szarpedonesz vagy Szaszesz, vagyis I. Gondofáresz fia uralkodása (**021–046**, azaz 277–302) kezdetének is, aki II. Gondofáresz néven regnált az indopártus területeken.)

A Kaniska-éra kezdőéve (**079**) talán (egyes vélemények szerint) megfelel az ún. Baktriai Éra kezdőévének is, – véleményem szerint azonban az utóbbi csupán a Kaniska-éra egy mutánsa, és a kezdőéve 11 évvel különbözik attól: **001**, azaz 288.

Belső-Ázsia népeinek története Qin-korszakban (Csin), valamint a Wang Mang epizód (284-ig)

A Csin-korszak **–255-ben** (235) kezdődött, habár katonai értelemben már legalább százötven évvel korábban is a Qin (Csin) állam volt Kína domináns hatalma. Ez a nyers erőt preferáló, annak eredményességéről sokszorosan megbizonyosodott hatalmi szervezet a riválisi, szakrális hátterű, sok évszázada köztiszteletben álló Zhou-dinasztia kiirtásával hatalmi monopóliumot teremtett és potenciális vetélytársaival szembeni fölényét kíméletlenül érvényesítette. A Qin (Csin) állam serege a **–03. sz. közepére** (a 03. sz. közepére) rémuralma alá hajtotta a többi hat „hadakozó" fejedelemséget.

Csin-Kína ura Zhuang Xiang (az első kínai császár apja) **–247-ig** (243-ig) uralkodott. A Csin állam élére ekkor még csak névleg került a 12 éves Shi Huang-di, aki Jin Cseng néven látta meg a napvilágot. Lü Püvej régens uralkodott **–238-ig** (252-ig) helyette. A mai É-Kína területén élő pusztai népek megsemmisítésére, elüldözésére törekedett, s hadjáratai bázisául, illetve az ellentámadások elhárítása érdekében kezdte kiépíttetni a 2000 (más álláspont szerint 7300) kmes Nagyfalat, vagyis megerősíttette és összeköttette annak már meglévő szakaszait, s meghosszabbította a Góbi-sivatag irányában. (A Csin-dinasztia bukásáig tartó építkezéshez 300 ezer katonát és 100 ezer parasztot mozgósítottak.) Ha a mai fogalmaink szerint próbáljuk értelmezni a Csin-dinasztia expanziójának ideológiai alapvetését, azt kell mondanunk, félelmetes a hasonlatossága a 20. sz-i nemzeti szocialista ideológiával és világhódító törekvésekkel. Könyvégetések, korábban ismeretlen intenzitású rasszizmus és a hatalom eredeztetésével összefüggésben mindaddig nélkülözhetetlen szakralitás teljes mellőzése a jellemző erre az ideológiai alapvetésre. A dinasztia a korábbi szakralitást a ködös, távoli (ezer évvel korábbi), törzsi mitológiából kiemelt és „történelminek" beállított személy, a „Sárga Császár" kultuszával helyettesítette be, akinek a nevét az uralkodó fel is vette. E néven vált ismertté.

Hogy a történelmi párhuzam még kísértetiesebb legyen, látnunk kell, hogy ezzel összefüggésben egy olyan komplementer hatalmi törekvés is felbukkant, amelynek alapvetése a kollektivista, elitellenes, egyenlősítő (kommunista) ideológiára hajaz. Ugyanis a magából teljesen kifordult Kínában (a Csin-uralom központjától távolabb fekvő K-i területeken) egy Wang Mang nevű konfuciánus személy (korábbi miniszter) is új dinasztiát (Xin, azaz Hszin) alapított **009ben** (258), s törekvései sikere érdekében meglovagolta a társadalmi feszültségeket, vagyoni egyenlősítést hirdetett, a parasztság védelmezőjének szerepében tetszelgett. Wang Mang rövid uralmát a szociális elégedetlenség nyomán kialakuló anarchia tette lehetővé, ennek során kihasználta, hogy olyan jól csengő ígéretekkel, mint a vagyonegyenlőség megteremtése, a parasztság és a császár közvetlen kapcsolattartása, sok kisembert maga mögé lehetett állítani. Kísérlete azonban törvényszerűen vezetett egy még nagyobb anarchiához. Már **–005-ben** (245), 28 éves korában megkezdte népboldogító tevékenységét. Számottevő sikereket ért el az uralma alá hajtott peremterületeken, mindenek előtt a Csin állam által kizsákmányolt vörös („déli") hunok által lakott térségben. Engedélyezte és megszervezte a vörös hunok önkormányzatát. Ajándékokkal igyekezett megnyerni a hun támogatást, ennek érdekében 30 ezer vég selymet adtak át a vörös hunok előkelőinek a **–01/01. sz. fordulóján** (a 03. sz. közepe táján), (később több hun vezetőt, akik talán átláttak a szitán, megöltek). Arra számított, hogy ez a nép lesz hódító törekvéseinek a hatalmi bázisa. Kétségtelen, hogy Wang Mang seregének felszerelése (lovak, kocsik, ruhák) a hun szervezési elvek szerint megfelelt a világtájakhoz párosított színeknek: a frontnál piros, az utóvédnél fekete, a balszárnyon kék, a jobb szárnyon fehér és középen sárga. Kérdés: miért nézte tétlenül a Csin-dinasztia (Lü Püvej régens) Wang Mang térnyerését és hunok iránti „barátságát"? A válasz nem nehéz, biztosra vehetjük, hogy Lü Püvejnek rövidtávon érdekében állt a hunok megosztása, óriási lehetőséget látott a vörös hunok

Wang Mang iránti lojalitásában, miáltal a Hun Szövetségtől legalább ezeket a néprészeket, amíg csak lehetett, távol tarthatta.

Amikor Wang Mang K-en megalapította saját Xin-dinasztiáját (**009**, azaz 258), Ny-on már Shi Huang-di rendelkezett teljhatalommal. Csin Shi Huang-di **–238** (252) **után** gyorsan leszámolt belső ellenzékével, minden hatalmat a saját kezében összpontosított. Még csak 21 éves volt, mikor elrendelte egy hatalmas temetőváros építését és a híres „terrakotta hadsereg" megalkotását is.

Csi-csi hun állama ugyan már régen eltűnt a kínai látótérből, de a **–03. sz. közepétől** (a 03. sz. közepétől) már bizonyosan létezett egy másik, fokozatosan erősödő, a Csin-hatalommal szemben formálódó pusztai hun szövetség Belső-Ázsiában. Az első ismert mongóliai állam nagykirályának, Mao-tunnak talán már az apja, Tou-man is ezt a rangot viselte, – (**–215** (275) **után** már biztosan). A törzsszövetség feltehetőleg, részben a Csicsi-féle szövetség K-i komponenseiből és a rémuralom alá került Kínától elszakadt pusztai népekből építhette fel szervezetét. Egyik központjuk az Ordosz É-i részén, a hun állam fővárosa pedig Karakorum környékén alakult ki. Az ő területükről ismeretesek Belső-Ázsiában a kőbálványok, az uralkodók emlékére állított emlékművek, szakrális helyek, – (a mai napig fennmaradt bálványok többsége azonban már a türkökhöz köthető.) Bizonyára a mongóliai hun állam szövetségi rendszerébe tartozott a tielö nép törzsszövetsége is (az onogurok ősei), mely tingling és tili néven szerepel a forrásokban. A nomádok politikai vezetése a mai Kína területének ÉNy-i vidékei felé húzódva ellenőrizte a Selyemút kereskedelmi forgalmát.

A mongol ásatások szerint Mongóliában 300/350 előtt egységes hun régészeti kultúra jelenléte tapasztalható. Sok száz és ezer bizonyíték támasztja alá ezt a megállapítást. A 20. sz-i tudomány azonban nem tudott ezzel a ténnyel mit kezdeni, és inkább próbálta cáfolni vagy mindenféle spekulációkkal (úgymond a természettudományos kormeghatározás eredményét valamiféle körülmények „torzítják") elfedni ezt az ezerszeresen alátámasztott igazságot, minthogy megkérdőjelezze a történeti feljegyzésekből kirajzolódó virtuális kronológiát. Az elfogadott időrend ugyanis virtuális időszakok „betüremkedését" eredményezte, s ennek következménye ebben az ügyben a teljesen fiktívnek bizonyuló „tény", miszerint a »03. sz-ban«, (a **03. sz-ban**, tehát a „Kései" Han-dinasztia bukása idején, vagyis ténylegesen az 05/06. sz-ban) itt már egyáltalán nem lehettek hunok. Mi azonban tudjuk, a Han-dinasztia utolsó éveiben tényleg nem voltak jelen a hunok Mongólia területén, de ettől még a 03/04. sz-ban javában ott voltak.

A Csin sereg 1,5 millió katonából állt, és tíz évig harcolt az egyesítésért. Shi Huang-di nagy hadjáratot indított **–230-ban** (260) a kínai fejedelemségek ellen. Volt, akit fegyverrel győzött le, de sokan önként meghódoltak előtte. Az (É-i) Zhao fejedelemségre három Csin sereg egyszerre támadt rá **–229/228-ban** (261/262), hamar el is foglalták a fővárosát, Handant. Alig egy évtizeden belül, **–221-re** (269) a Csin állam a kínai lakosságú területek többsége fölé kiterjesztette fennhatóságát. Csin hercege ekkor felvette a Huang-di, vagyis a fenséges címet, mely eredetileg egy mitikus ős, a Sárga Császár címe volt. Olyan kínai államot teremtett, melyben 36 vagy 48 központi irányítású tartomány, kormányzóság volt hivatott ellátni az igazgatási feladatokat. A legalizmust (centralizációt, kemény állami kényszerek rendszerét) tekintette vezérelvének. Elrendelte, hogy minden írott emléket megsemmisítsenek, a rituális könyveket pedig elégessék.

Huangdi szigorúan központosított hatalmat épített ki. Az arisztokratákat, a meghódított fejedelemségek elitjét a fővárosba költöztette, s a birodalom igazgatását hivatalnokokra bízta. Egységesítette az írást, a pénzt, a rendszer fő ellenségeinek a konfuciánusokat tekintette, betiltotta és elégettette a konfuciánus könyveket, a tudósokat kivégeztette. Tovább folytatta a terjeszkedést, meghódította D-felé a mai Guangdong, Guangxi és Fujian tartományok területét,

s **–219/218-ban** (271/272) Meng Tian tábornokot É-ra küldte a hunok kiszorítása céljából. A Csin-hatalom már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy végrehajtson egyfajta „végső megoldást”.

Meng Tian, vagy egy másik hadvezér, bizonyára leszámolt Wang Mang konfuciánus, kommunisztikus és internacionalista kísérletével is. Wang Mang halála, s egyben egyszemélyes dinasztiájának bukása **023-ban** (272) be is következett.

Meng Tian megtámadta az Ordosz-vidéket, a Sárga-folyó nagy kanyarulatától D-re fekvő térséget. El is foglalta Ordoszt, a Sárga-folyó vidékét. 44 városerődöt építtetett az elfoglalt területen, s ennek nyomán megkezdődött a terület betelepítése kínai (vagy vörös hun?) lakossággal. A tábornok még az Ordosztól É-ra, ÉNy-ra is kiterjedt területeket szerzett a mai Belső-Mongóliában és Gansu tartományban, továbbá 800 km-es hadiutat építtetett az elfoglalt területeken, s megépíttette a Hosszú Fal nevű határerőd-rendszert (a Nagy Falnál jóval északabbra). A hunok **–217-től** (273) Mongólia területére szorultak vissza. Ez az esemény vezethetett el a hun hatalomváltáshoz, illetve olyan jelentős méretű törzsszövetség kialakításához, melyhez hasonló mindeddig ismeretlen volt a sztyeppe K-i felén. A nagy hun szövetség kialakításához jelentős ösztönzést és erősítést jelentett, hogy **–213** (277) **k.** Mao-tun állt a hunok élére. Miután (**123-ban**, azaz 279-ben) a hunok szövetséget kötöttek az ősmongol hszien-pivel, megszülethetett a mongóliai központú hunok nagyhatalmi méretű szövetsége.

A rémuralmat megvalósító Csin-dinasztia ámokfutása egy időben, három területen váltott ki erőteljes reakciót. Mindenek előtt megemlítendő a parasztság anarchikus töltetű lázadása, másodszor: a hunok a határvidéken megszervezték az ellenállást, sőt ezzel párhuzamosan, kihasználva, hogy a Csin-haderő az É-i, hun lakosságú területeken le volt kötve, K-en **023/024ben** (272/273), Loyang központtal létrejött a K-i („Kései”) Han-dinasztiának a Csin Birodalomtól elszakadó hatalmi centruma is. A dinasztia első uralkodója Guangwudi (Liu Xiu) volt, aki **025-től** (274) **057-ig** (306) regnált. A történelmi feljegyzésekben mint császár szerepel. A Mongóliai Hun Szövetség **–210-től** (280) sokirányú ellentámadást kezdett Csin-Kína ellen, hadműveleteit bizonyára egyeztette a K-i Han Guangwudival. A Csin-császár ekkor bekövetkező halála valószínűleg összefüggésben állt a hunok támadásával, valamint azzal, hogy Ny-on már fellépett ellene az a Liu Bang (Gaozu) is, akiből hamarosan Ny-i („Korai”) Han uralkodó lett.

A Csin-állam napjai ekkor már meg voltak számolva. A parasztok hatalmas felkelése (**–209**, azaz 281) is meggyorsította az összeomlás folyamatát. A kínai történelem első központosított, többnemzetiségű, ugyanakkor alapvetően rasszista állama mindössze **–206-ig** (284-ig) állt fenn az első császári dinasztia, a Csin-dinasztia uralma alatt. Ekkor a Kínában országszerte folyamatban lévő lázadás sikert ért el, egy felkelő sereg betört a fővárosba, és kiirtotta a Csin-ház tagjait.

Sirkapra város pusztulása (287 k.)

A talán baktriai görögök alapította Sirkapra várost a szkíták még **–090 k.** (067 k.) megszállták. A város a birtokukban maradt egészen **030 k-ig** (286). Egy adat szerint ekkor egy földrengés elpusztította a települést, ezért a szkíták elhagyták. Később egy ideig „pártusok” laktak itt egy épen maradt városi palotában, nevezetesen az a Gondofáresz nevű indopártus vagy indoszkíta király, aki nemsokára meghívta magához Szent Tamás apostolt.

Ennek a kronológiai adatnak adódik egy jó ellenőrzési lehetősége, ugyanis egy másik adat szerint **039-ben** (288) rázta meg egy nagy földrengés az Indus-deltától északra fekvő indopártus uralom alatti területeket. (Lehet, hogy a földrengés nem 286-ban, sem 288-ban, hanem 287-ben volt?)

Mathurai indoszkíták (a 03. sz. végéig)

Az **–01. sz. első felére** (a 02. sz. második felére) véget ért a nagy szaka királyok dominanciája ÉNy-India területén. Szisztán és az Indus-deltavidék kusánok általi elfoglalása után egyre inkább a Kusán-dinasztia uralma érvényesült. A területről az indoszkíták a **–01/01. sz. fordulójától** (a 02. sz. közepétől) eltávoztak India középső részei és a Pártus Unió területei felé. A kusánok Taxila városát **–085** (172) **k.** foglalták el.

Az **–01. sz. második felében** (a 03. sz. első felében), még Kaniska, a nagy kusán uralkodó színrelépése előtti időszakban ismét fellépett egy indoszkíta dinasztia India területén, (az átmenetileg szaka vagy indopártus uralom alá került területek közül a leginkább K-re fekvő részen, Kelet-Pandzsábban). A megalakuló Kharahosztesz-dinasztia (Karaoszta-dinasztia) alapítójának apja egy Arta nevű uralkodó volt. Kharahosztesz eredetileg talán egy pártiai satrapa volt. Nem sokkal az államalapítás után a dinasztia Mathurát is elfoglalta. A dinasztia dicsőségéről a mathurai oroszlános kőoszlopon található egy bevésett felirat (kharosthi írással). A véset keletkezését **020** (276) körülinek tételezik fel.

Ismerjük a mathurai indoszkíták ksatrapáinak (kormányzóinak) nevét **005–010** (261–266) **között**: Hagamasa és Hagana. Ezután Rádzsuvula uralkodott **010–020** (266–276) **között**, érmei nagy mennyiségben fordulnak elő Mathurában és K-Pandzsábban.

Az **01. sz első felében** (a 03. sz. második felében) a mathurai indoszkíták jelentős emléke a már említett oroszlános kőoszlop, melyet az uralkodó (Radzsula) felesége, Nadashi Kamuja állított egy buddhista sztúpa elé. Tipikus belső-ázsiai, stilizált ábrázolásmódú szobor. Bráhmi írással, prákrit nyelven több szaka uralkodó és főember nevét felvésték az oszlopra (évszámokkal, – állítólag II. Mithradatesz pártus király trónra lépésének időpontjához viszonyítva, amire azonban nem érdemes mérget venni). Mathurában **020–035** (276–291) **között** Szodásza (Rádzsuvula fia) uralkodott, – a dinasztia utolsó tagja. (Trónra lépése előtt mint mahaksatrapa szerepelt az érmeken.)

Aradi Éva a dinasztia további sorsáról és történetéről, a következő „mintegy 100 évről”, »135ig« azt írja, hogy semmi konkrétumot sem lehet tudni. (Arról ír továbbá: állítólag a kusán királyok elfoglalták a területüket, – miként előbb az Ili-völgyében a szaka ősökét, majd Taxila indoszkítáiét is. – A mathurai indoszkíták uralmuk végén bizonyára Ny-ra húzódtak. Ezek az indoszkíták Nagy Kaniska és utódai idején talán a kusánok szövetségesei lehettek, maga a dinasztia bizonyára megszűnt létezni.)

Aradi Éva lelkiismeretesen feldolgozta az indoszkíták történetét, nem ködösített a százéves hiátussal kapcsolatban, ezért megállapíthatjuk, hogy nincs itt semmi homály, mert a történet az alábbi módon zárult le: Szodásza uralmával ért véget a mathurai indoszkíta uralom, valóban Nagy Kaniska regnálása idején, s a dinasztia letétele időpontját egyaránt lehet **035-nek** vagy **135-nek** feltüntetni, mivel az így is és úgy is 291-nek felel meg.

Han-Kína és a Mongóliai Hun Szövetség szembenállása – a belső-ázsiai hunok utolsó nagy korszaka (a 03. sz. végéig)

Korábban konstatáltuk, hogy a Ny-i Han történetírása szerint a Csin állam **–221-ben** (269) csaknem valamennyi kínai terület fölé kiterjesztette fennhatóságát, egyesítette a kínai fejedelemségeket. Ez azonban egyáltalán nem igaz, mivel a K-i Han történetírás úgy tudja, hogy **022-ben** (271) egyes É-i területeken a hatalom már (ismét) a Wei-dinasztia kezében volt, **023tól** (272) pedig Loyang központtal létrejött a K-i („Kései") Han-dinasztiának a Csin Birodalomtól elszakadó hatalmi centruma is. Ez az ún. K-i Han állam Wang Mang (Xin) országának romjai alól „bújt elő". A dinasztia első császára Guangwudi (Liu Xiu) volt, aki **025-től** (274) **057-ig** (306) regnált.

Ekkoriban a Csin-hadsereg által megtépázott, É-ra szorított hunok területein már a K-i Han történetírásban Yü néven (talán **018-046**, azaz 267-295), a Ny-i Han történetírás által Touman vagy Mao-tun néven nevezett király (talán **–213-tól –180-ig**, azaz 277-310) uralkodott. (Nem lehetetlen, hogy ugyanazon személyről van szó, az előbbit egyes interpretációk „II. Mao-tun" néven is emlegetik.) Mao-tun **–206** (284) **után** jelentős területeket visszafoglalt, mindenekelőtt az Ordosz É-i felét, s visszahelyezte a Hun Szövetség egyik hatalmi bázisát (a vörös hunok központját?) a csak néhány éve (**–217-ben**, azaz 273-ban) elvesztett Ordosz területére. A Loyang központtal létrejött K-i Han állam feltehetőleg a Kínából néhány évtizedre teljesen száműzött szakralitás visszaállításának igényével lépett fel. Rehabilitálta a konfucianizmust, ennyiben nyilvánvalóan Wang Mang örökébe lépett, de kezdettől fogva ellenségesen viszonyult a köznép körében népszerű taoizmushoz, ami bizonyára az anarchikus viszonyokat eredményező parasztlázadások megismétlődésétől való félelemmel állhatott összefüggésben. Valószínűnek tűnik, hogy a kínai koncepció eredetileg olyan kettős hatalom megszervezését tűzte ki maga elé, amilyen a múltban már sok esetben (a kínai és a pusztai szerveződések körében is) sikeresnek bizonyult. A koncepció értelmében a kettős hatalom egy szakrális, valamint egy expanzív hatalmi politikát megvalósító, erős világi (gyakorlati) uralkodó, tehát egy ikerdinasztia párhuzamos regnálása formájában egyben arra is garanciát jelent, hogy a fejedelmek vetélkedése ne dönthesse romba ismét Kínát, a sok-sok évszázad óta fennálló, hatalmas civilizációs fejlődési pályát befutott kultúrát.

A Ny-i („Korai") Han-dinasztia állama Liu Bang tisztviselő (Han Gaozu/Gaodi császár) szervező munkája révén **–206-ban** (284) alakult meg Changan/Xi'an hatalmi központtal, az ország nyilvánvalóan a Csin Birodalom örökébe lépett. Ez abból is kikövetkeztető, hogy ettől a pillanattól kezdve élesen szembefordult a Hun Szövetséggel, nem mutatott semmi hajlandóságot Ordosz kérdésében engedni a hunok revíziós törekvéseinek. Mao-tun hun nagykirály **–203-ban** (287) azonban teljes egészében visszaszerezte Ordoszt, majd ott **–200** (290) **k.** alaposan megverte Liu Bang támadó csapatait. Ennek következtében sor került **–198-ban** (292) a „Hoqin" szerződés megkötésére, mely évtizedekre megszabta a hun-han kapcsolatok kereteit, rögzítette a két állam határát is a Nagy Fal mentén.

A hatalmas területet uraló Hun Szövetség központjától ÉNy-ra, a Bajkál-tó és a Balkár-tó között, az Altájban terült el az őstörökség (tinglingek) szállásterülete, ÉK-re, az Amur-vidéken az ősmongolok és a mandzsu-tonguz népek helyezkedtek el. A mai kínai-koreai határvidéken (Csian város vidéke, Csilin tartomány, ÉK-Kína) a hegyek ölelésében fekvő városi települések maradványai és nagy kiterjedésű temetkezési helyek (kurgánok) egy sajátos „dongh" civilizáció létére engednek következtetni. A donghuk mindeddig lényegében függetlenek voltak a kínai és a hun befolyástól. Országuk kiterjedt a mai ÉK-Kína és részben É-Korea területére is. A Hun Szövetség K-i szárnyának felfejlődésével összefüggésben az

eredetileg Mandzsúria területén élt xianbei/hszienpi törzsek Mongóliától K-re foglaltak területeket.

Nem lehetetlen, hogy gyakorlati megfontolások miatt, a mérhetetlenül nagy terület életének alapos megszervezése céljából **046-tól** (295) a Hun Szövetség két részre vált. Ny-on, mongóliai központtal változatlanul Mao-tun uralkodott, míg a K-i Hun Szövetség vezetője a vörös („déli") hun Yü/Jü nagykirály lett. Sokkal inkább lehetséges azonban, hogy a Szövetség kétfelé válása inkább a hun vezetők közötti, pl. a Kínához fűződő viszony eltérő megítélésének kérdésében keletkezett kibékíthetetlen ellentétek következménye volt. Mindenesetre ekkor szakadt végérvényesen ketté a Hun Szövetség, és **046** (295) **után** az „északiak" és a „déliek" (vagyis inkább nyugatiak és keletiek) a továbbiakban kísérletet sem tettek arra, hogy egyesüljenek.

Az igazsághoz közel állhat egy olyan felfogás is, miszerint ekkor már a szövetség két fele etnikailag merőben különbözött egymástól. A több évszázados népkeveredés következtében már a vörös-hunok sem voltak egyértelműen az europid rasszhoz, a turáni alrasszhoz tartozónak tekinthetők. Maga a vörös hun elnevezés is a sötét tónusú, de „fehér" turáni, valamint a sárga bőrű mongoloid emberekből kikeveredett belső-ázsiai típust jelenthette. (A rasszizmus a Csincsászár néhány évtizeddel korábbi ámokfutása óta folyamatosan mérgezte a térség társadalmait.)

Az Ordoszt is uraló K-i Szövetség sorsát mélyrehatóan meghatározta aztán, hogy **140** (296) **után** a K-i területeken a Hszien-pi egyik törzse, a Tabgacs felülkerekedett a konkurens törzseken, és gyorsan elfoglalta a mai É- és ÉK-Kína területének jelentős részét, a tabgacsok/tuobák megalapították az É-i Wej elnevezésű dinasztiájukat. Megerősíti ezt a fejleményt a másik kronológiai rendszerből származó értesülés, miszerint **048-ban** (297) a Hszien-pi egy része „ismeretlen okok miatt" D-ebbre költözött, a mai É-Kína területén Mojun és Topa/Toba néven államokat alapított.

Ismét az előbbi kronológiai rendszerből származó adat szerint **141-ben** (297) létrejött egy új nomád törzsszövetség, a Tonghu (nyilván a donghhu nép vezetői hozták létre), mely később Kína félelmetes ellenfelévé vált. Megkockáztatható a feltételezés, a Hszien-pi Tabgacs nevű törzse azonos a donghu/tonghu néppel (vagy annak egyik összetevőjével) és a Toba/Topa állam, vagyis az É-i Wej államának domináns összetevőjével. Teljesen valószínűtlen, hogy ez a K-i szövetség sokáig megmaradhatott volna hun (vörös hun) vezetés alatt.

Belső-Ázsia nomádjainak történetében tehát az a Hszien-pi Szövetség játszott a hunokéval összemérhető szerepet, mely Mandzsúriából kiindulva hódította meg Észak- és részben Közép– Kína jelentős területeit. A kínai történeti források a **02. sz-ra** (a 03/04. sz-ra) helyezik a Hszienpi fénykorát, amikor vezetőjük, Tansihuaj (**141–181**, vagyis 297–353) egyesítette törzseiket. A két nagy törzs a mandzsúriai Liao-folyónál élt, míg a harmadik törzs, a topák, vagy tabgacsok a kelet-mongóliai Onon-folyónál legeltettek.)

A buddhizmus megérkezése a Selyemút irányából Kínába (319-ig)

A K-i Han-dinasztia első évtizedeiből arról értesülünk, hogy a császárok a buddhizmus meghonosításán is munkálkodtak, vagy legalábbis nem igyekeztek annak pusztai népek felől megindult térnyerését megakadályozni. Az iker-dinasztiák mindkét oldalára vonatkozóan számos adattal rendelkezünk erről a folyamatról.

Wei Shou **06. sz-i** (07/08. sz-i) kínai történetíró A buddhizmusról és a taoizmusról c. traktátusában a Ny-i Han-dinasztia vonatkozásában, a **–02. sz-tól** (03/04. sz. fordulójától) nyugtázta a buddhizmus kínai terjedését. Más lexikális adatok szerint a buddhizmus az **01. sz. folyamán** (ugyancsak a 03/04. sz. fordulója körüli időben) nyert teret Kínában, hamarosan elért Loyangba, a Selyemút egyik legfontosabb állomására, ahol **070** (319) **k.** Ming-di császár felépíttette a Fehér Ló elnevezésű buddhista kolostort. Kínában ezzel párhuzamosan egyeztették az új tant a konfucianizmus tételeivel. A harmadik kronológiai sor szerint a buddhizmus a **02. sz. közepén** (megint csak a 03/04. sz. fordulója körül) terjedt el a Selyemút mentén (a mai Türkmenisztán, Üzbegisztán, Tadzsikisztán, Afganisztán és Pakisztán területén), majd a **147/148** (303/304) években a jüeh-csik országából An Si-kao, a kínai buddhizmus atyja révén eljutott Kínába a legfontosabb buddhista mű, az Amitábha Szutra. An Si-kao 179 írást fordított le kínai nyelvre. (Mindhárom kronológiai rendszer érdemi elemzése a virtuális időből ugyanazon tényleges évtizedekhez vezet, a szóban forgó időszak realitása háromszorosan alátámasztott.) Tartalmi tekintetben pedig joggal felvethető, hogy a kínai vezetők a buddhizmus terjesztése segítségével a nép körében virágzó és számos alkalommal lázongásokhoz is vezető taoista eszméket igyekeztek kiszorítani, „lecseréltetni” ezzel az új eszmei áramlattal.

Ming-di császár (**058–075**, azaz 307–324) álmában egyenesen „sugallatot kapott”, hogy kezdje terjeszteni a buddhista hitet, ezért elrendelte, hogy lampionokat függesszenek fel a császári udvarban, a templomokban, a kolostorokban és a lakóházakban, hogy így népszerűsítsék a buddhizmust Kínában. (A Han iker-állam fennállására vonatozó tézisünk valóságosságát jól alátámasztja az, hogy ugyanerre az időszakra vonatkozik az a Ny-i Han-dinasztia történetében előforduló epizód, miszerint Han Wenti/Wendi császár **–180-ban** (310), amikor a kínai naptár szerinti első hónap 15. napján trónra lépett, ezt a napot lampionünnepnek nyilvánította. Úgy tűnik, a Ny-i Han-dinasztia vallási kérdésekben engedelmesen követte K-i iker-dinasztiájának elgondolásait. – Egyébként Wendi nem véletlenül tartotta beiktatási szertartását ezen a napon, hiszen az első hónap 15. napját már **–104-ben** (146) ünnepnek nyilvánították.)

Taxila – indopártusok (a 04. sz. közepével bezárólag)

Új fejezetet nyitott Taxila városa életében egy új dinasztiaalapító, I. Gondofáresz, az első indopártus (pahlava) nagykirály (basileos basileon = királyok királya), aki **015-020** (271-276) között uralkodott Taxilában. Személye azonos lehet azzal a Gundofár nevű királlyal (vagy mágussal), aki **–001/001** (252/253) telén Betlehemben járt a „háromkirályok" egyikeként. (Egy koncepció szerint **020** (276) k. maga Jézus is járt India területén, és térített a pártusok körében. Egy bizonyíthatatlan (?) koncepció szerint az **01. sz-ban (?)** (a 06. sz-ban?) íródott páli (tibeti) nyelven az a kötet, ill. annak 14 fejezete, melyet Nyikolaj Notovics orosz történész a 19. sz. végén megismert Hemisz kolostorában. A szöveg szerint Isten úgy döntött, emberi testbe születik a Földön. Ennek az a célja, hogy megmutassa, miként lehet megszabadulni a reinkarnáció rabságából. Az isteni csecsemő Palesztinában született meg, Isszának hívták. Tizenkét évesen apja ki akarta jelölni leendő feleségét, ám Issza ekkor megszökött, csatlakozott egy Indiába tartó karaván hoz. Issza eljutott az Indus völgyébe, tanulmányozta a Védákat.

Később Pandzsábba, majd a Bengáli-öböl partjára utazott. Dzsagannáth Puriban, India legnagyobb templomában, mintegy hat éves időszakban kitanították a hindu spirituális tudásra. Ezután Nepálba utazott, ahol bejárta a buddhista kolostorokat, eljutott Shambalába, ahol elnyerte legvégső beavatását a megváltói küldetéséhez. Ekkor visszatért Palesztinába, ahol azonban nem ismerték föl, mikor tanítani kezdett.)

I. Gondofáresz halála után a fia, Szarpedonesz vagy Szaszesz (**021-046**, azaz 277-302 **között**) felvette a II. Gondofáresz nevet, majd e néven uralkodott az indopártus területeken. Érmei Szindhben, Pandzsábban és a mai D-Afganisztánban fordulnak elő. Egyes érmein tamgát, vagyis nemzetségjelet is felfedezhetünk, ami bizonyíték arra, hogy a király az ún. „íjfeszítő" népek közül került ki. Hasonlót használtak a térségben birodalmat létrehozó indoszkíták, kusánok, majd az indiai térségben megtelepedő fehérhunok is.

A király elsősorban az Indus-deltától északra fekvő területeket uralta az Arab-tengerig. Függetlenítette magát a pártus nagykirálytól, Vardanesztől. Gandhára felé terjeszkedett. A Takti bahi sztélé szövegéből, (ahol Guduvharaszának emlegették, és talán ez hasonlított leginkább az igazi nevére), valószínűsíteni lehet a király uralkodási éveit. Ernst Herzfeld álláspontja szerint Gondofáresz abból az ősi pártus Szüren-házból származott, mely a legelőkelőbb Arszakida nemzetségek egyikének számított.

Van olyan feltételezés is, miszerint a király neve megőrződött a Sahnámében, „Garsaszp" formában. A késői muzulmán források, így al-Maszudi úgy tudja, hogy a király tetteiről szóló Garsaszp-náme önálló eposzként volt ismert, mely szerint ő maga volt az őse a nagy középázsiai hősnek, Rusztemnek.

(A keresztény hagyomány úgy tudja, hogy Jézus keresztre feszítése (**032**, azaz 284) után Tamást – isteni sugallatra – egy Abbanesz nevű intéző kereste meg, hogy menjen el ácsnak a királyához. Az apostol igent mondott, és megérkezett a távoli udvarba, Gondopháresz királyhoz és testvéréhez, Gadhoz. Tamást megbízták, hogy építsen egy palotát, de ő a pénzt a király távollétében a szegények között osztotta szét, és a palota nem készült el. A hazaérkező király meg akarta büntetni az apostolt, és tömlöcbe zárta. Nem sokkal később a király testvére, Gad meghalt, szelleme azonban az egyik este megjelent Gondopháresz előtt, és azt mondta, hogy ő a mennyekben látta a Tamás által épített palotát.

Ekkor a király megkegyelmezett Tamásnak és kiengedte a tömlöcből. Az apostol (**046**, azaz 302 **k.**) D-re, Madraszba ment a dravidák közé, ott alapított közösséget, megtérítette Kerala népének jelentős részét.)

Az ún. szír-malabár kereszténység máig létezik, egyházának tagjai magukat Tamás-kereszténynek nevezik. Legendák szerint Tamás apostol Madrasz közelében, a helyi papok ármánykodása miatt szenvedett vértanúhalált, Majlapurban temették el.

Indo-Pártia trónján **046** (302) után Abdagázesz, Orthagnesz, majd Pakoresz és Szapadbizesz következett. További utódok: Szarpedenesz, Szatavasztra, Ubuzanesz. Az uralkodók gyakran felvették a Gondofáresz nevet is. Érmeik görög írással, de baktriai dialektusban készültek, ezek Pandzsábban, Szisztánban (Indo-Szkítia területén), Arakóziában és az Indus-völgyben kerültek elő. Az egyik Gondofáresz nevű indopártus király neve a pakisztáni Takht-i-Bahi-i kőfeliraton szerepel: „*103-ban… a nagykirály, Guduhvara uralkodásának 26. évében…*” (talán **103**, azaz 359); – (a Guduhvara név a Gondofáresz név szír változata).

Őskeresztények (a 04. sz. második feléig)

Jézus halála (**032**, azaz 284) után a jeruzsálemi keresztények helyi egyházvezetőként előbb Jakabot (állítólag Jézus egyik testvérét), majd Simont (egy másik állítólagos testvérét, „Klópás fiát") választották meg. (János evangéliuma szerint Mária férje József halála után Klópás lett). Aztán valahogy, talán Simon Egyiptomba távozásával, mégis Jakab lett a jeruzsálemi keresztények között a lelki vezető. A mozgalom vezetői nemcsak Jézus, hanem Ábrahám és Mózes igaz követőinek, Izrael valódi (eredeti) közössége maradékainak is tartották magukat, akik birtokában vannak az Éli-vallás helyes (eredeti) értékeinek. A zsidó főpapság ugyanakkor szektaként igyekezett kezelni, és a júdaizmus egyik közönséges szektájával igyekezett azonosítani őket. (A „gyülekezet" (ekklészia) fogalmának tartalma az Apostolok cselekedeteiben is még meglehetősen bizonytalan. István diakónus beszédében még a mózesi közösségre vonatkozik, később viszont leginkább a pogány származású lakosság gyűlését jelenti. A külvilág Jézus követőit általában nazarénusoknak nevezte meg, ugyanakkor a júdeai származású kereszténye kre az ebionita szót használták.)

Jézus mennybemenetele (**032**, azaz 284) után Tamás és Tádé (Taddeus Júdás) apostolok a pártusok országában tevékenykedtek, akiknek a birodalma az Industól a Tigrisig húzódott. V. Abgar edesszai király idejében a feltámadt Jézus halotti leple (Turini Lepel) Edesszába (Urfa) került, állítólag Tádé apostol vitte oda, aki ott is maradt, csodás gyógyításai révén ért el sikereket a keresztény hit terjesztése terén. (Taddeus Júdáshoz itt csatlakozott **036** (288) **k.** Kánaáni Simon, aki korábban Egyiptomban is megfordult.) Tádé apostol a térítést ezután főként a Fekete-tenger DK-i partvidéke térségében folytatta. Az **01. sz. második** (a 03. sz. negyedik) **negyedében** Edessza tekinthető a kereszténység elsődleges központjának, mert maga Abgar király kereste meg levélben Jézust (Euszebiosz Egyháztörténet c. műve és Khoreni Mózes krónikája szerint), – igaz ugyan, hogy a válaszlevelet csak Jézus halála után juttatta el Tamás apostol a királynak. (Egy koncepció szerint **020** (276) **k.** Jézus keleten járt, és eljutott az Indus völgyébe, később Pandzsábba, majd a Bengáli-öböl partjára, tanulmányozta a Védákat. Egy hat évig tartó időszakban megismerkedett a hindu spiritualitással. Később Nepálba utazott, ahol fölkereste a buddhista kolostorokat. Ezután tért vissza a Közel-Keletre.)

Uralkodó álláspont szerint az asszír keleti egyház eredete Szent Tamás apostolig megy vissza, aki Krisztus keresztre feszítése után alig három évvel (**035**, azaz 287 előtt) az Edesszai Királyságban megalapította az ottani keresztény közösséget. Szent Tamás apostol mind a helyi elit, mind az ottani zsidók körében missziós tevékenységet folytatott. (Az Edesszai Királyság ekkoriban a Római Birodalomtól független állam volt, Pártia szövetségével laza kapcsolatban állt.) A továbbiakban Tádé (Júdás) apostol (és tanítványa (?), Addai) ápolta a kapcsolatot Edesszával.

„Más" álláspont értelmében Edessza csak a **02. sz. második** (ugyancsak a 03. sz. negyedik) **negyedétől** tekinthető a kereszténység egyik központjának. E nézet képviselői szerint Addai „száz évvel később" (**130**, azaz 286 és **140**, tehát 296 **között**) tűnt volna ott fel. Ebből következik, hogy koncepcióm szerint, a hamis látszat ellenére pontosan Tádéval párhuzamosan tevékenykedhetett. Edessza első ismert/fennmaradt keresztény temploma a 03. sz-ban épült. Itt érdemel említést, hogy II. Izates, a szomszédos Adiabene királya a Pártus Birodalom (Föderáció) keretein belül **034-től** (290) **058-ig** (314) uralkodott Mezopotámia jelentős területei felett. Szókratész feljegyzései szerint Marutasz mezopotámiai püspök révén itt is létrejött a kereszténység egyik első bázisa. A püspök a király engedélyével szabadon alapíthatott templomokat. Péter apostol székhelye kezdetben, **033** (285) **után** Antiokheiában volt. Innen **038** (290) **k.** visszatért Jeruzsálembe, kisázsiai munkásságát Barnabás apostol folytatta. A korai keresztény missziók egyik első központja tehát a Jeruzsálemhez közeli szíriai

város, Antiokheia volt. Az Apostolok Cselekedetei szerint itt térítettek először a pogányok között - (Péter látomásban kapta meg azon feladatát, hogy a pogányok körében szorgalmazza a kereszténység felvételét.). Itt kezdték állítólag alkalmazni e hitre és vallásra a „keresztény" elnevezést is.

A keresztény hagyomány tudni véli továbbá, hogy Tamás apostol elutazott egy távoli vidékre, Gondopháresz szaka királyhoz és testvéréhez, Gadhoz, és ott hosszasan időzött, sokakat megtérített. Az ún. szír-malabár kereszténység máig létezik, egyházának tagjai magukat Tamáskeresztényeknek nevezik. Az apostol (**046**, azaz 302 **k.**) D-re, Madraszba ment a dravidák közé, ott is alapított keresztény közösségeket, megtérítette Kerala népének jelentős részét. Tehát nemcsak a pártus/indoszkíta területekre, hanem a mai Dél-Indiába, a tamilok hazájába is eljutott, és Kranganore nevű forgalmas kikötővárosban **052** (304) **k.** templomot építtetett. Tamás apostol cselekedeteit evangéliumban örökítették meg, ezt azonban a római egyház nem kanonizálta, így nem olvashatjuk a Bibliában. Ugyanez történt az Apostolok tanításai c. evangéliummal is, ami széles körben ismert volt K-en. Tamás apostolról azért maradtak fent emlékek, mert őt egy olyan indoszkíta király hívta meg birodalmába, akinek uralkodását írásban hagyományozták. Fülöp és Máté apostolok Etiópiába utaztak, és az egész országot Krisztus hitére térítették. Fülöp már **033** (285) **k.** megkeresztelte Kandáke királynő udvarát, ezzel egyengette az utat a kereszténység terjesztéséhez. Művét Máté folytatta. András (Péter testvére) és Bartalomé apostolok, Jézus tanítványai Jézus mennybemenetele után „Szkítia területén" hirdették az evangéliumot. Utóbbi apostol aztán az arméniai Polimos király udvarát, valamint tizenkét város lakosságát térítette meg, halála Albanus városában következett be, ott temették el. A továbbiakban Fülöp apostol is a szkíta kultúrkörben evangelizált.

János evangélista (a legfiatalabb apostol) **030** (286) **után** Kis-Ázsiában, mindenekelőtt Efezusban térített. A Kaukázus térségében a keresztény térítést **040** (296) **után** már jobbára az apostolok tanítványai, a szír misszionáriusok, tehát a második generáció látta el. A szír igehirdetők egy szír nyelvű evangéliumot fordítottak le a helyi nyelvekre.

A **035** (287) **k-i időszak** mérföldkőnek bizonyult az apostolok tevékenységében. Tanítványukat, Istvánt a zsidók halálra követték. Vértanúsága mélyreható változásokhoz vezetett. A keresztényüldöző Saul, görög nyelvű, római állampolgárságú, sátorkészítő farizeus **037-ig** (289) a főpapság ügynökeként tevékenykedett. Talán már Szent István vértanúsága is összefüggésben állt Saul felforgató munkájával: „*Egy Saulus nevű ifjú… pusztította az anyaszentegyházat, házról-házra járva és férfiakat és asszonyokat elővonszolva… fenyegetéstől és öldökléstől lihegve*" (Csel 7:58, 8:3, 9:1). – A szakirodalom szerint ez a pogrom nem hamarabb, hanem 3-4 évvel a Megdicsőülés után, álláspontom szerint tehát **031/032-ban** (287/288) zajlott. A Tarszoszban született Saul megcsömörlött a vértől, egyes vélemények szerint **033** (289) **k.**, mások szerint **037 k.** (ugyancsak 289 k.) drámai körülmények közepette megtért, illetve tizenharmadik apostolként átállt a keresztények oldalára, akik azonban (különösen Jakab) bizalmatlanul fogadták. A keresztségben a Pál nevet nyerte el.

A továbbiakban Saul/Pál Szent Péter korábbi térítési területét járva újszerű evangéliumot hirdetett, melynek középpontjában a feltámadás állt. Időnként megjelent Jeruzsálemben, meglátogatta Pétert és Jakabot, részt vett a jeruzsálemi hívek életében is. Pál első jeruzsálemi szerepvállalására (a Galatáknak írt levél szerint) három évvel a megtérése után, tehát **036** (292) **k.** került sor. Ekkoriban fogalmazta meg azokat a hitelveket, amelyek alapját képezik a keresztény vallás európai változatának. Pál útjai jól dokumentáltak, ami feltűnően elüt a Péter térítő tevékenységével kapcsolatos némaságtól. Az emberben fölmerül a gyanú, hogy az „egyszerű halász" eredményeit az utókor teljesen felülírta. (Pál leveleit tekintve különös hangváltásként értékelhető a Szeretet dicsérete, amit az apostol talán beemelt valahonnan a szigort és az aszketizmust preferáló saját szövegei közé. Nem volnék meglepve, ha egyszer kiderülne, hogy ez a himnusz Pétertől, közvetve talán magától Jézustól ered.)

Pilátus csak **035/036-ig** (291/292) volt Júdea helytartója. A térségben tapasztalt politikai bizonytalanság, a rend felbomlása, a lázongások, a nyilvános atrocitások miatt leváltották.

Pilátus helyébe Vitellius került. Pilátust Rómába rendelték, s ezzel el is tűnt a történelem színpadáról.

Az Apostolok cselekedeteiben olvashatjuk, hogy Pál és Barnabás apostolok Jeruzsálem városában is hirdették az igét. Amikor azonban Mózes törvénye ellen szólaltak fel, a helyi zsidók feltüzelték a városlakók egy részét, hogy üldözzék el az apostolokat és a tanítványokat. Az elmenekült tanítványok **040** (292) **k.** a mai Törökország déli részén, Likaónia városaiban találtak menedékre.

A hagyomány szerint Pál első térítő utazása **043-ban** (295) kezdődött. Az apostolok jeruzsálemi térítései utáni a birodalom területén a legátütőbb siker Antiokheiában született meg. Általánosan elfogadott nézet szerint ott, és ezután nevezték a tanítványokat először kereszténynek (*Χριστιανός*). Eszerint Szent Ignác lett volna az első olyan személy, aki saját magára vonatkoztatta ezt a címkét, és ez a szó tkp. Krisztus követőjét jelenti. A „kereszténység" kifejezés legkorábbi bizonyított használata is ott fordult elő, mégpedig az **01/02. sz. fordulóján**, azaz a 04. sz. közepén. (Mindazonáltal én természetesen fenntartom korábban kifejtett álláspontomat, miszerint a keresztény megnevezés egyszerűen – Jézus horoszkópjára tekintettel – a keresztre, illetve a keresztvetésre, vagyis a keresztet vető hívekre utal, és sokkal régebbi fejlemény, nem a birodalmi keresztények, hanem galileai, esetleg pártiai hívek alkotása.)

Jézus anyja, Mária a hagyomány szerint »044-ben«, feltehetőleg **044-ben** (296-ban) meghalt.

I. Heródes Agrippa **042** (298) **k.** lefejeztetett egy Jakab nevű őskeresztény prédikátort, aki állítólag nem Jézus testvére volt. (Az uralkodó álláspontot vallók a **044-től** (296-tól) jelentős szerephez jutó másik (?) Jakabot, a „nazarénusok vezetőjét" tekintik Jézus testvérének).

A következő években enyhült a jeruzsálemi gyülekezetre nehezedő nyomás. Miként Josephus Flavius (Joszéf ben Mattitjáhu) írta egy „egyiptomi" emberről: „*Az országba érkezvén ez a szélhámos, aki látóként tetszelgett a tömeg előtt, összegyűjtvén 30 ezer becsapott embert, a vad pusztaságon át elvezette őket az Olajfák-hegyéig, onnan pedig rablóbandája, vagyis „testőrei" élén kész volt erővel megtámadni Jeruzsálemet, legyűrni az őrséget, megkaparintani a hatalmat*". Ez a zsidó lázadás **045** (301) **k.** történt, s kétségtelenül elterelte a figyelmet a keresztények lassú építkezéséről.

Pál második jeruzsálemi látogatására a Galatáknak írt levél szerint egy apostoli zsinat alkalmával, tizennégy évvel az első látogatása után, tehát **049-ben** (305) került sor. Azon fáradozott, hogy egybegyúrja a zsidó és a gój keresztények szervezeteit (gyülekezeteit). Ez azért volt nehéz ügy, mivel a gójok irtóztak a zsidók bizonyos (már Jézus által is bírált) hagyományaitól, a zsidók pedig saját identitásuk (és kiváltságos gazdasági helyzetük) elvesztésétől féltek. A keresztény hagyomány szerint e Jeruzsálembe összehívott apostoli zsinat tehát főként Izrael eredeti vallásához való viszony kérdésével foglalkozott, és végül kimondta a határozatot: a pogányokból lett keresztényeknek – néhány kivételtől eltekintve – nem kell betartaniuk a mózesi törvényeket.

A lassú építkezés másutt is folytatódott. A **02. sz. közepén** (a 04. sz. elején) a szíreknek már készen állt egy őskeresztény Szentírása. Valószínűleg ugyancsak kész volt János evangéliumának első változata is. A keresztény misszionáriusok Elő-Ázsiában és Mezopotámiában ekkoriban számos népszerűsítő könyvet kezdtek terjeszteni. Ezeket a katatók többsége a gnosztikus keresztény irodalom körébe tartozónak véli. Ekkor már feltehetőleg létezett az ún. „Addai doktrinája" első változata is, amelyben beszámoló olvasható arról, hogy

Tádé és Mari tanítványok állították össze a szír – majdan a nesztoriánusok által is preferált – liturgiát.

Tamás apostol **055** (307) **táján** a „szír-malabár kereszténységre" térítette Kerala (D-India) népének jelentős részét, – akiknek a leszármazottai máig tudatában vannak ennek. A következő években Szent Tamás állítólag D-Kínába is eljutott.

Az **01. sz. közepén** (a 04. sz. elején) keletkeztek Szent Pál első levelei.

Pál levelei nem foglalkoznak Jézus földi életének és személyes kapcsolatainak kérdéseivel, sokkal inkább a dogmatikai kérdésekre és az egyház megszervezésének problémáira térnek ki. Pál zsidókhoz írt levele Jézust egyebek mellett így nevezi meg: „*örökkévaló főpap a Melkizedek rendje szerint*". A Salem királya elnevezés is Pál e levelében fordul elő. A Thesszalonikiaknak írt (első) levél **051-ben** (307), míg a Korinthosziaknak írt első levél állítólag **053-ban** (309), „más" álláspont szerint **057-ben** (ugyancsak 309) készült. A Rómaiakhoz írt levél **055** (311) **utáni**.

A Szentföld az **01. sz. második** (a 04. sz. első) **felében** különböző vallási mozgalmak termékeny talaja volt. Az ebioniták, vagyis a zsidó-keresztények gyülekezetei kezdetben kizárólag zsidó születésűekből álltak, akik szegény koldusoknak nevezték magukat, és nem tekintették hitüket új vallásnak. A Mester tanítását leginkább társadalmi filozófiának, az erkölcsi normák leltárának, életmódjuk meghatározójának tekintették, egyebekben szigorúan tartották magukat a mózesi törvényekhez. Uralkodó álláspont szerint a Jakab nevével fémjelzett jeruzsálemi keresztény gyülekezet ebionita volt, és éles vitában áll a pogány származású keresztényekkel (nazarénusokkal). A kisebbségi álláspont szerint, ami szerintem közelebb áll a valósághoz: Jakab keresztényei kezdetben csakis nazarénusok voltak, de aztán nem zárkóztak el mereven az ebioniták csatlakozásától sem.

Míg Pál missziós körútjait járta, Péternek a diaszpóra-zsidóság körében végzett munkája Rómában is keresztény közösség létrejöttét eredményezte. Ez eredetileg zsidókból és ún. prozelitákból, tehát pogány eredetű, de zsidó vallású személyekből toborzódott, akiket, esetenként már a felmenőiket is, a Krisztus-hit felvétele előtt vallott hitük már a zsidósághoz kötött. Egy Claudius császár által kiadott rendelet azonban a zsidókat eltávolította a fővárosból, s így e közösségekben **054** (310) **k.** már a prozelita és a gój elemek nyertek egyre nagyobb tért.

057/058-ban (313/314) Pál és Jakab között kiéleződött a kezdettől fennálló ellentét, melynek feloldása érdekében ismét találkoztak Jeruzsálemben. Ez volt Pál utolsó látogatása Jeruzsálemben. A tanácskozás nem volt sikeres, Pál jeruzsálemi látogatásakor lázadás tört ki ellene, ami olyan hevesre sikerült, hogy végül a római hatóság csak úgy tudta megmenteni az életét, hogy letartóztatta. A zsidók (ebioniták?) ugyanis csaknem meglincselték. A birodalmi katonák Pált az Antónia erődbe zárták, később Caesariába vitték. Pál apostolt a hatóság **059/060-ban** (315/316) Rómába szállította.

A helyzet más okból is válságosra fordult. Véres háború tört ki ugyanis **058-ban** (314) a szíriaiak és a zsidók között.

A zsidó hatóság **060** (316) **k.** üldözni kezdte az ebionitákat. (Egyébként e zsidókkal a zsidó születésű Pál apostol is szemben állt, talán azért, mert veszélyesnek ítélte jelenlétüket a zsidók és a keresztények közötti viszonyra nézve.) A hatóság megfélemlítette, esetenként be is börtönözte az ebionitákat. A forrongásnak Róma- és elitellenes éle is volt. Az elégedetlenkedő zsidók el akartak pártolni Rómától. Rómát azért is kárhoztatták, mert a júdeai tisztviselők korruptak voltak, és az előkelő, gazdag zsidók gonosztevőkből álló kíséretei (testőrségei) rettegésben tartották a kisembereket.

065-ben (317) Szent Pétert Rómában kivégezték. (Letartóztatásáról, a vele szemben megfogalmazott vádakról nem tudunk semmi biztosat. A hagyomány szerint keresztre feszítették.) A lázongás eszkalálódott, **062-ben** (318) Jakabot elfogták, bíróság elé állították, és elítélték a zsidók, jobban mondva: Annás fia Anan főpap. Levetették a Templom faláról, majd megkövezték. A kivégzett Jakab fejét a korábban kivégzett másik Jakab feje mellé temették. (A sír fölé építették később az örmény negyed katedrálisát. Talán onnan került idővel egyikük feje és egy fej nélküli test Santiago de Compostelába.)

Josephus Flavius **063-ban** (319) Rómába ment megsegíteni a császár ítéletére váró Pált és még néhány más jeruzsálemi személyt, akiket a barátainak tekintett. Protekciót szerzett Néró császár feleségéhez, Poppaeához, de ez nem bizonyult elegendőnek. Rómában **064-ben** (320) tűzvész pusztított, Néró a keresztényeket okolta érte. Megkezdődött az első ismert, hivatalos keresztényüldözés a birodalomban. Ennek keretében Szent Pált is kivégezték (**064/065-ben**, tehát 320-ban, vagy 321-ben).

A kitörő „zsidó háború" elől **066/067-ben** (322/323) – a hagyományok szerint – a Jordánon túl lévő Pellába menekültek sokan azok közül, akik Jeruzsálemben a keresztény közösséghez tartoztak. Akik ekkor nem menekültek el, a harcok eszkalálódása miatt eltávoztak **069/070-ben** (325/326) Alexandria felé. Valószínűleg az így megerősödött alexandriai közösségből terjedt el **070** (326) **után** Márk evangéliuma.

A Rómából időközben Jeruzsálembe visszatért Josephus Flavius zsidó-római történetíró, pap, katona kezdetben a zsidó lázadás katonai parancsnoka volt, de **067-ben** (323) dezertált, újra Rómába ment, és élvezve Vespasianus és Titus császárok kegyét kizárólag az írásnak szentelhette az életét.

Róma győzött a véres háborúban, Titus császár **070** (326) **k.** leromboltatta Jeruzsálemet, beleértve a Templomot is. Jeruzsálem megmaradt keresztényei úgy vélekedtek, a Templom Jézus által előre látott, megjósolt, most bekövetkezett pusztulása azt jelenthette, hogy a zsidók végképp elvesztették az Úr pártfogását. Az ezt követő években, évtizedekben megszületett az ún. „keresztény szuper-szesszionizmus" elve, ami azon a nézeten alapul, hogy Isten választott népe származástól függetlenül a keresztény emberek közössége; a zsidók eddig Isten akarata ellenére bitorolták a választott nép szerepét, és pont ezért pusztult el a Templom Jeruzsálemben. A keresztények feladata, hogy mindig, mindenhol Isten országának megvalósításáért cselekedjenek.

A szakirodalom a **070-től** (326-tól) a **századfordulóig** (a 04. sz. második feléig) terjedő időszakot tekinti a szinoptikus evangéliumok korának. Márk evangéliuma után előbb (**077**, azaz 333 **k.**) Lukács, aztán (**080**, azaz 336 **k.**) Máté evangéliuma is elkészült. A „Didakhé" (a tizenkét apostol tanítása) feltételezett keletkezési ideje a **080** (336) **utáni** évtizedre tehető. Ez a mű a palesztinai (szamáriai, galileai) keresztények munkájaként később a **03/04.** (06.) **sz-i** egyházi szabályozásokra rendkívül nagy hatással bírt. (Egy »11. sz-i« kéziratban maradt fenn, ám egy **04.** (05/06.) **sz-i** papirusztöredékről és egy **03/04.** (06.) **sz-i** kopt fordításból is ismeretes, sőt léteznek szír, etióp és grúz változatai is.) A szöveg korábbi, mint a szinoptikus evangéliumok szerkesztett változatai.

A Didakhéval párhuzamosan feltehetőleg elkészült a Jelenések könyve, és valamivel később, az **01. évszázad végén** (a 04. század közepe után), vagy **105** (361) **k.** János evangéliumának letisztult szövege is, feltehetőleg az Égei-tenger partján fekvő Epheszoszban. Ugyanebben az időben született meg Kelemen levele a korinthusiakhoz, az Újszövetség kánonjából kimaradt, a Didakhéhoz hasonlíthatóan jelentős alkotás, mely a Pál apostol teológiájának talaján állva Jézust Isten fiának tekinti, s behatóan foglalkozik az egyházi szervezetnek és a tisztségviselők szerepének gyakorlati kérdéseivel. Még a **századforduló előtt** (a 04. sz. közepén) készülhetett az a Jézus-ábrázolás is az ún. Kallistus-katagombában, mely

nagyfokú egyezést mutat a torinói leplen látható képmással. (hosszú, középen kétfelé választott haj, kétágú szakáll, a bal arcél erősebb járomcsontja stb.)

Az **01/02. sz. fordulóján** (a 04. sz. közepén) határolódtak el a koptok a Római Birodalomban tevékenykedő őskeresztény gyülekezetek felett formálódó hierarchiától, s ezzel létre is jött a Kopt Keresztény Egyház. Az Egyiptom és Etiópia területén funkcionáló, már ortodoxnak tekinthető egyház katekisztikus iskolája a **02.** (04/05.) **sz-ban** Alexandriában működött. Ez lett a kereszténység egyik legfontosabb szellemi központja.

Ezzel párhuzamosan más „keleti" őskeresztények is függetlenedtek a Pál apostol által kijelölt „európai" irányzattól. Az apokrif Tamás-evangélium ismert változata a **02. sz. elején** (ugyancsak a 04. sz. közepe után) keletkezett, s szerzője (Tamás?) a Pál-Jakab ellentét kérdésében egyértelműen Jakab oldalára állt. Az apokrifek sorában feltétlenül említést érdemel az (Egyiptomban?) ugyanekkor született „héberek szerinti evangélium" is, aminek csak töredékei ismeretesek (egyházvezetői idézetek formájában).

A **02. sz. elejétől** (a 04. sz. közepe után), Antiokheiai Ignác működésétől kezdve a kereszténység hitvallás alapúvá vált, az írásokban megjelent a Szentháromság fogalma: Atya, Fiú, Szentlélek. Ignác álláspontja szerint az egyházban a legfontosabb a fegyelem, a hierarchikus „felépítmény" alkalmas szerkezete. Az egyházi vezetők rangsorának gondolata, ami Jézus tanításaiban még nem létezett, meghatározó elvvé vált. Álláspontja szerint a keresztény hívőnek az egyház szervezetéhez nemcsak felületesen, hanem valóságosan hozzá kell tartoznia, meghatározott szabályok szerint kell élnie, viszont egyáltalán nem kell jelentőséget tulajdonítania az Ószövetség előírásainak. Figyelmet érdemel, hogy Ignác nem hozta összefüggésbe Jézust a zsidósággal, miközben ősének Ábrahámot, de még inkább (Pál nyomán) Dávidot tekintette. Ignác a kereszténységet a júdaizmussal és a doketizmussal, mint eretnekségekkel állította szembe. (A doketizmus egy hellenizált környezetben terjedő elhajlás volt, amely a görög filozófiai logika talaján állva nem fogadta el Krisztus – öröktől fogva létező szellemi valóság – emberi testben való megtestesülésének, szenvedésének, halálának realitását.)

A nagy-kusán uralkodók kora (a 04. sz. második feléig)

Kaniska trónra léptével (**–001**) új korszak kezdődött a Kusán Birodalomban. Kaniska király valószínűsített uralma: **078–101/110**, azaz **–001 és 023/032**, tehát 276–299/308 között érvényesült, bár van olyan vélemény is, hogy **–190 k.** (ugyancsak 300 k.!) uralkodott. Buddhista birodalma magában foglalta Baktriát, Gandhárát, India É-i és középső részét Benáreszig, és a legendás Malvát is. Ekkoriban a birodalom művészete, kultúrája (gandhárai művészet) a tetőpontjára érkezett. Gazdasági téren élénk kereskedelmet virágoztatott fel, árui Korezmen keresztül még Rómába is eljutottak. Kaniska uralkodása alatt terjedt el a buddhizmus mahájána változata Baktriában. A király támogatta ezt a vallási irányzatot, amely aztán Khotán területén is (a Tarim-medence DNy-i részén), és szinte egész Közép-Ázsiában elterjedt.

Uralkodása elején kibocsátott törvényei görög nyelven íródtak. Érmein görög írással, esetenként már szanszkrít nyelven tájékoztatott arról, hogy elfoglalta Himdot (Indiát). Fokozatosan áttért a baktriai nyelvre az adminisztrációban, de következetesen alkalmazta a szanszkrít vagy a prákrit nyelvet is (bráhmi írással) az indiai területek igazgatásában. Kaniska visszavetette a pártusokat, s elfoglalt indoszkíta területeket (az Arab-tenger melletti Gudzserát állam kikötőjét, Baragízát) is. Kaniskának behódolt Uddzsain és a mai Madhya Pradés nagy része, melyek korábban többnyire indoszkíta fennhatóság alatt álltak. É-D-i irányban az Oxosz-völgytől a Gangesz síkságáig, Ny-K-i irányban az Aral-tótól Khotánig terjedt birodalma. Fővárosai: D-en Mathura, É-on pedig Pesavár (Purusapura), de megmaradt a baktriai területen (Kabul közelében) Bégrám (Kapisa) város jelentősége is, mint az uralkodó nyári szálláshelye.

A Kaniska éra **002/003-dik** évében (**080/081**, azaz 278/279) már a mathurai művészetre jellemző Bodhiszattva szobrok készültek Kauszambában és Számáthban (India keleti felében). A Kaniska éra **005–007-dik** éveiben (**083/085**, azaz 281/283) – a kínai helytartó kényszerű távozása után – a kusán uralkodó létrehozta a Jarkand-Hotan-Kasgar Fejedelemséget, e területen bevezette a bráhmi írást, az Ény-indiai prákrit nyelvet, szorgalmazta a gandhárai művészet terjesztését.

Kaniska korának nagy fejleménye volt a harmadik, más interpretációk szerint negyedik zsinat

(buddhista konferencia) megszervezése, lebonyolítása Kasmírban. Ennek datálására az alábbi évszámok vannak forgalomban: **125 k** (281 k.) – 3. zsinat; **086 k.** (284 k.) – 4. zsinat; **140** (296) – 4. zsinat; **089** (287) – 4. zsinat; **010** (287) – 4. zsinat; **100** (298) – 3. zsinat. Úgy vélem, ezen évszámok mindegyike helyes lehet, hiszen az ilyen zsinatok a középkori katolikus egyház esetében is évtizedekre elhúzódhattak. Márpedig ezen a buddhista zsinaton a témák szerteágazóak, a döntések korszakalkotó jelentőségűek voltak. Ötszáz szerzetes munkája eredményeként megszületett a buddhista kánon (Tripitaka) magyarázata (Vibhása Sásztra), véglegesítették a szerzetesi élet szabályait, Buddha beszédeinek gyűjteményét, és a Tan filozófiai tételeit. Összeállították a Szanszkrit kánont. Kanonizálták Buddha szoborábrázolásának a módozatát. A konferencia során fogalmazódott meg a „Nagy Szekér” (a Mahájána irányzata) és a Kis Szekér (a Hinajáná irányzata) közötti markáns különbség. Új korszakot nyitott az a fejlemény, hogy az addig egységesnek tekinthető valláson belül szakadás következett be a Mahájána és a Hinajána irányzatok között.

A **02. sz-ban** (a 04. sz. elejétől) a Kusán Birodalomhoz tartozó ÉNy-indiai Gandhára tartományban, ahol elkezdődött Buddha személyének kanonizált ábrázolása, jellegzetes, hellenisztikus hatást mutató szobrászat virágzott. Az É-indiai Mathura vidékén vörös homokkőből készültek a Buddha-szobrok, melyek aztán a későbbi korok állandósuló Buddha-mintáinak alapjául szolgálhattak.

A kusánok **133** (289) **után** hatalmuk alá kerítettek É-on a Szir-darjáig, K-en a Tarim-medencéig terjedő hatalmas területeket. Aztán **140** (296) **k.** lezajlott egy kusán-pártus csata, melynek pontos ideje és eredménye sem ismeretes.

Vasiska (Vadzseska, Bazésko, Vaskusana) volt a Kaniska után következő (társuralkodó) kusán király (valószínűleg: **101–109**, azaz **023–031** = 299–307). Először talán az apjával, majd a testvérével együtt uralkodott. Használta a „kusánsah" és az ennek megfelelő prákrit kifejezést is a címében. Sok egykorú felirat emlékezett meg róla, de kevés az érmei száma. Bizonyára India belsejében, a Mathurától jóval délebbre fekvő területeken tartotta fenn a kusánok uralmát. A Kusán Birodalom székhelyét **106 k.** (azaz **028 k.** = 304 k.) áthelyezték Purusapurába (Pesavár).

Huviska (Oésko) volt a következő kusán király, aki talán Kaniska fia, Vasiska öccse, (valószínűleg: **109–147**, azaz **021–069** = 307–345). Figyelmét elsősorban a Gangesz-medencére, ezen belül Mathurára fordította. Ebben az időben a Ny-i és ÉNy-i területekről nem keletkezett érdemleges információ, mintha a „Nyugat" nem is lett volna a birtokában. – Feltehetőleg nem is volt, hiszen ebben az időben (az **01. sz. második felében**, vagyis a 04. sz. első felében) Pandzsábban, Szisztánban (Indo-Szkítia területén), Arakóziában és az Indus-völgyben az indopártus uralom erős volt. – Számos jelentős épület készült Huviska uralma alatt (pl. Biharban, Vaisáli városában, ami ekkor feltehetőleg komoly kereskedelmi és hatalmi központ volt, – a keleti területek és utak felügyeletét látta el). Huviska **114-ben** (**036** = 312) Mathurában monostort és sztúpát építtetett, **118-ban** (**040** = 316) Kígyó-isten szobrot emeltetett Biharban. A kusánok dinasztiája ekkoriban nemcsak É-India, hanem Közép-Ázsia jelentős részén is dominált. A birodalom magában foglalta Baktriát, Gandhárát, India É-i és középső részét és a legendás Malvát is, azaz pontosan ugyanazon területeket, melyek később a fehérhunok birodalmához tartoztak. Sorra épültek a buddhista kolostorok.

A következő kusán uralkodó II. Kaniska (Kanésko) – társuralkodó volt, talán Pandzsábban (**129–147**, azaz **051–069** = 327–345), – (számos kutató azonban későbbre (a kései kusánok közé) teszi II. Kaniska uralmát).

Az **01. sz. második** (a 04. sz. első) **felében** a kusánok hajói Ny-India irányából már a Római Birodalommal kereskedtek. Egyes vélemények szerint a „nagykusánok" legfontosabb kereskedelmi partnere éppen Róma lett. A kusánok exportja sokkal nagyobb volt, mint az importja. A kusánok **098** (354) **után** megajándékozták Traianus császárt egy élő tigrissel. A rómaiak ekkor láthattak először tigrist.

A Tao Te King megjelenése, a taoizmus vallásos gyakorlatának kialakulása (a 04. sz. végéig)

Magát, a Tao Te King c. könyv szövegét, ahogy ma ismerjük, bizonyosan nem korábban, hanem a **–03. sz-ban** (vagyis az időszámításunk kezdete körüli időben, vagy kevéssel az után), valószínűleg a mester, Lao-ce halála után nem sokkal, Konfucius munkássága idején, bizonyára a vele folytatott filozófiai vitákkal összefüggésben jegyezték le.

A szóban forgó vitákról csak annyit: Egy Mo Di nevezetű taoista filozófus (élt: **–480 és –390**, azaz 010 és 100 között) az egyetemes szeretet nevében hevesen támadta a konfucianizmust.

Csaknem 200 évvel később, a **–01/01. sz. fordulóján** (a 03. sz. közepén) kapcsolódott a taoizmushoz az a sajátos vallási gyakorlat, melynek eredményeként a **02. sz-ra** (a 04. sz. végére) kikristályosodott aszketikus filozófiája is, s a népi közösségekben ekkor vált igazán népszerű kultusszá.

Közismertségére utal az a fejlemény is, hogy ugyanebben az időszakban, pontosabban **–104-ben** (386) írta meg Sima Qian (Szima Csien) a Történelmi feljegyzések c. művét, s ebben Laoce életrajzát is ismertette.

Az önálló ókori Észak-Vietnam fennállásának időszaka (a 04. sz. végéig)

Vietnam területén a –05. sz-tól virágzott az ún. Dong Son bronzkori kultúra, melynek gazdagon díszített üstdobjai szerte DK-Ázsiában ismeretesek. Ez a kultúra még a –01. sz-ban is létezett, hamarosan azonban eluralkodtak rajta a Lae Viet és az Au Viet (Tay Au) nevű törzsszövetségek, majd az ezeket egyesítő Van Lang törzsszövetség.

A Huang-viongok által vezetett Van Lang törzsszövetség, mely korábban egyesítette a Lae Viet és az Au Viet (Tay Au) szövetségeket, **–258** (232) **k.** felbomlott. Ekkor Thuc Phan megdöntötte a Hung-viongok hatalmát és An Dong néven királlyá koronáztatta magát, – ezzel megalakult az erősen centralizált Au Lac állam. Ezt Kína nem nézte jó szemmel.

A kíniak É-Vietnam területén **–214-től** (276-tól) avatkoznak be az őslakosság életviszonyaiba. Megpróbálkoztak a vietnami Au Lac állam megdöntésével, s ehhez mindenek előtt a centralizált állammal szemben álló vietnami erőkre támaszkodva létrehoztak a kínai-vietnami határvidéken egy államot, mely a Nam Viet (kínaiul Nanyue) nevet kapta.

A két vietnami állam, az Au Lac és a kínai törekvéseket kiszolgáló Nam Viet **–206-tól** (284től) egymás ellen háborúskodott. Ezzel gyakorlatilag a kínai hatalom ellenőrzése alá vonta ÉVietnam területének egy részét.

Az É-vietnami Trung-nővérek Kína elleni felkelése **040-ben** (289) következett be. Leverése után bevezették a kínai közigazgatást Nam Vietben. Egy felkelés azonban egy másik gócpontban, Jihnanban is kitört »137-ben« (bizonyára **137**, azaz 293), ám azt Li Gu vezér az oszd meg és uralkodj politikájával, némi pénz segítségével, a vietnamiak egymás ellen fordításával, nagyobb kínai hadsereg odarendelése nélkül is le tudta verni.

Nam Viet és Au Lac É-vietnami államok egymás elleni küzdelme **–179-ig** (311-ig) tartott, ekkor hosszú harcok nyomán a kínai támogatást élvező Nam Viet uralma alá hajtotta Au Lac államot. Ezzel azonban nem ért véget az erőpróba, mert időközben Kína területén fontos hatalomváltás történt, s a Han-dinasztia kiterjesztette ellenőrzését D-Kína területére is.

Nam Viet egészen **–111-ig** (379-ig) elkeseredetten küzdött a fennmaradásáért a Han-dinasztia Kínája ellenében. Ekkor Wu Di császár annektálta É-Vietnamot, s ezzel megkezdődött Vietnam sok évszázados kínai megszállása.

(A kínai uralom végülis, kisebb megszakításokkal – pl. forradalom és szabadságharc az **540-es** (700-as) években – **939-ig**, azaz 1084-ig tartott. A megszállás ugyanakkor már csak azért sem tekinthető folyamatosnak és „eseménymentesnek”, mert a ma „Kínának” nevezett konglomerátum több egymással vetélkedő dinasztia hatalmát jelentette. A déli Wu Királyság **222-ben** (471), a „kései” vagy K-i Han-dinasztia bukásakor alakult meg DK-Kínában, – Sun Quan volt a dinasztia alapítója, aki magát császárnak neveztette, s a székhelyét Jiankang városba (ma Nanjing) helyeztette. Nyilvánvaló, hogy É-Vietnam ezután a rivális dinasztiák vetélkedésének egyik kedvenc terepe lett.)

A pártusok kapcsolata a Han-dinasztiák Kínájával (a 04/05. sz. fordulójáig)

Róma **055** (311) k. szoros kapcsolatokat épített ki Hürkániával, amihez igen kedvező lehetőségként kínálkozott számára, hogy a néhai pártus uralkodó, I. Vononész fia, II. Vardanész, Hürkánia királya szembeszállt a pártus uralkodóval. Nyilván annak a kereskedelmi útnak a biztosítása volt Róma elsődleges célja, amelyik a pártus területeket elkerülve tehette lehetővé a távolsági kereskedelem folytatását Kínával és Indiával.

(Egyébként ekkoriban (az **01. sz. második felében**, vagyis a 04. sz. elején) Rómában és a kínai udvarban egyaránt a legkeresettebb árucikkek közé tartoztak a gyapotból készült textíliák, elsősorban a Gudzserátban (a Kusán Birodalomban) készült vékonyszálú anyagok.)

Hürkánia **058-ban** (314) el is szakadt a Pártus Szövetségtől, de egyes interpretációk szerint nem független vagy római gyámság alatt álló országként, hanem a Kusán Birodalom tagországaként határozta meg magát.

Szemmel láthatólag versengés kezdődött a római, a kusán és a pártus hatalom között, hogy ki legyen a távol-keleti kereskedelem hasznainak lefölözője. Róma igyekezett kiélezni a feszültséget a két közép-ázsiai hatalom között, s a maga számára a kedvezőbb feltételeket biztosító hatalmat igyekezett támogatni. Ennek időszerűségét semmi sem jelzi jobban, minthogy Kína részéről már hosszabb ideje tapasztalható volt a (a hunoktól és/vagy a jüeh-csiktől elhódítani szándékozott) Selyemút újjászervezésére irányuló törekvés és az európai és a közel-keleti kereskedelmi kapcsolataik elmélyítése iránti igény.

(A Selyemút első jelentős szakaszát **–200-tól** (290-től), a Ny-i Han-dinasztia hatalmának kibontakozásától uralták a kínaiak. Viszont a teljes útvonal K-i felét teljes egészében csak **–138ra** (352-re) vetette ellenőrzése alá Kína.)

Egyébként a Kaukázus térségében nemcsak Hürkánia távolodott a pártusoktól. Arménia is sajátos utat járt, a területeinek nagy részét megszálló Róma nyomására és anyagi támogatása nyomán I. Tiridatész (Rómában megkoronázott) arméniai király **066** (322) k. új fővárost építtetett a rómaiak által **058-ban** (314) lerombolt Artasat helyén, ami átmenetileg a Neronia nevet kapta. Arméniának a Pártus Szövetségtől való elszakítása (viszonylagos függetlenségének szavatolása, illetve kettős, római-pártus függőségbe hozása) ugyancsak elsősorban a keleti kereskedelmi út egy hosszú szakaszának Pártia fennhatósága alóli kivonását szolgálhatta.

A másik fél is érdekelt volt a Selyemút Ny-i szakaszain folyó távolsági kereskedelem fejlesztésében. Erről tanúskodik egy érdekes kínai adat, mely szerint Gan Ying kínai követ a Római Birodalomba tartva már **090** (346) k., vagy **097** (346) és **101** (350) között megállt a Pártus Szövetség területén. Ekkor ott egy „Man-chi'iu" nevű (talán valamelyik Manu vagy Monobazos nevű osroénéi vagy adiabénéi?) pártus király fogadta őt, aki szívesen látta, s egy oroszlánt és struccokat küldött vele ajándékul a kínai uralkodóhoz. (Bizonyára a K-i Han-dinasztia követe lehetett.)

Gan Ying visszatérte után Csang Csien (Zhang Qian) a Ny-i Han-császár minisztere, jelentős utazó, akit a Selyemút ősatyjának tekintenek, **–138** (352) és **–115** (375) között, az előrenyomuló kínai csapatok kíséretében járt Ny-on, hogy szövetségeseket szerezzen. A Balkhas-tótól D-re, Ili város körzetében is megfordult, közben tíz éven keresztül élvezhette a hunok „vendégszeretetét" (valószínűleg nem engedték tovább), de azután mégis eljutott a Fergána-völgyig, a Szir-darja felső folyásához (Üzbegisztán, Tadzsikisztán és Afganisztán határvidékén). A Takla-Makán másik oldala, illetve a Pamíron túli régiók is a kínai udvar érdeklődési körébe kerültek.

Tudnivaló, hogy a Selyemút már **–138-ban** (352) Chang-anból indult, és a „Hexi-korridoron” át elérte Dunhuangot, ahol kettévált, az É-i és a D-i ág oázisról-oázisra haladva átvezetett a Takla-Makán-sivatagon. Ezek az ágak Kasgárnál ismét egyesültek. Kasgár után az út fölkúszott a Pamír hágójára, hogy onnan leereszkedve elérhesse Szamarkandot és Buharát, melyeken keresztül, a Kara-kum nyúlványán átjutva megközelíthette a kusánok vagy a pártusok által ellenőrzött térséget.

Csang Csien kínai követ hazatérve részletesen beszámolt a több évtizedes útja során megismert területekről: a tevéket tenyésztő Baktriáról, a fejlett mezőgazdasággal (szőlészet, lótenyésztés) rendelkező Fergánáról, Transz-Oxaniáról, s Pártiáról is. Csang Csien, Wu-Ti császár követe egyebek mellett a pártusok kiváló lovairól is beszámolt. (Wu-Ti császár elsősorban azért vezetett hadjáratot aztán Szogdiába, hogy szert tehessen a fergánai tenyésztésű lovakra).

Valamelyik kínai követjárás, feltehetőleg Gan Ying Pártiában tartózkodása nyomán II. Pakórosz pártus uralkodó **101-ben** (357-ben) indította útnak saját követeit Kínába.

A Ny-i Han-dinasztia történetírása szerint **–122-ben** (368), mikor Csang Csien még haza sem érhetett, Pártia és a kínai befolyás alatt álló terület már egymással határossá is vált Fergána területén. Éppen erre való tekintettel folytatott **–120/119-ben** (370/371) tárgyalásokat egy kínai delegáció (feltehetőleg magának Csang Csiennek a vezetésével) a pártus királyi udvarban.

Ebben az időben a Ny-i Han-dinasztia már szinte kizárólag csak a Ny-i terjeszkedéssel foglalkozott, – s ez csak a K-i Han-dinasztiával való, ilyen vonatkozású megállapodásuk feltételezésével, vagy a K-i dinasztiának a Ny-i dinasztia rovására történő belső-ázsiai terjeszkedésével együtt értelmezhető –, K-en pedig egyre inkább tért veszített.

A pártus-kínai politikai kapcsolatokat rögzítő egyezmény megkötésére **–115-ben** (375) került sor. Ebben a felek megállapodtak az ázsiai kereskedelem zavartalanságának biztosításáról. Az első megemlített kereskedelmi expedíció (karaván) éve: **–114** (376). A karaván Kínából jövet áthaladt Pártián.

Az utolsó érdemleges említés a kínai-pártus kapcsolatokról **148-ra** (397) vonatkozik, ám már nem a Ny-i, hanem a K-i Han-dinasztia történetírója tollából származik. Ekkor An Si-kao pártus származású buddhista szerzetes Kínába utazott, a pártusok királyi hátasán, tehát fehér lovon vitte magával a szent szövegeket. Misszióját jelentőségét mutatja, hogy ő dolgozta ki a buddhista szövegek kínai fordításának módszerét. Lojangban 179 buddhista szútrát fordított le kínai nyelvre. Működésének színhelye, az első kínai buddhista kolostor máig a Fehér Ló nevet viseli: Bei Ma. Ez a kolostor ma is a kínai város egyik nevezetessége, elismert buddhista központtá vált, hiszen a pártus szerzetesből a kínai buddhizmus pátriárkája lett.

(Ezt követően már a közvetlen római-kínai kapcsolatok domináltak. Marcus Aureliustól **166ban** (422) érkezett küldöttség Kínába, Lojang városába, a római császár üdvözletét vitték Huan császárnak. A **03. sz-ra** (az 05. sz. közepére) a Római Birodalom, a Kusán, majd a Szaszánida Birodalom, valamint a Kínai részbirodalmak alattvalói által használt úthálózatok olyan kereskedelmi korridorrá álltak össze, melyek hosszú ideig az Atlanti-óceántól a Csendes-, valamint az Indiai-óceán partvidékéig terjedő folyamatos eurázsiai kapcsolattartást is lehetővé tettek.)

Han-Kína és a Mongóliai Hun Szövetség közötti nagy háború – a hunok kiszorítása Belső-Ázsiából (az 05. sz. első negyedéig)

A Hszien-pi tábornoka, Pi Jan He kínai felkérésre **049-től** (298) rendszeresen támadta a „hunok K-i szárnyát”. Ennek a fejleménynek egy másik interpretációja szerint a Hun Szövetségen belüli belháborúról volt szó. Mindenesetre a Ny-i („északi”) hunok az **01. sz. közepétől** (a 03/04. sz. fordulójától) lassan Ny-felé mozdultak el belső-ázsiai, mongóliai területeiken, s Ny-i törzseik fokozatosan megérkeztek a Tarim-medence és Közép-Ázsia területére is, ahol akkor már testvéri közösségeik, a Csi-csi féle hunok leszármazottai éltek.

A Ny-i Hun Szövetség vezetője, Mao-tun figyelme **–192** (298) **k.** egyre inkább É-ra fordult, igyekezett minél több itteni törzs, főként a tingling/dingling nép törzseinek (általános vélemény szerint ezek azonosak a hun-rokon onogurokkal) támogatását megszerezni, s saját népeinek egy részét a körükben letelepíteni. Jól egyeztethető ez azzal az interpretációval, miszerint az **01. sz. közepétől** (a 03/04. sz. fordulójától) a belső-ázsiai hunok egyes csoportjai a meginduló kínai expanzió hatására felhúzódtak az erdő- és a tajgazónába, Szibéria peremére.

Kínai hódítók a **–02. sz. előtt** (a 04. sz. előtt) soha nem merészkedtek a Ny-i hun területekre, (a hun ellenőrzés alatt álló terület a Tarim-medencétől az Iszik-kölig és a Szaján-hegységtől a Bajkál-tóig terjedt). Elkövetkezett azonban a legjelentősebb Ny-i Han császár, Wen-di uralma (**–179-től –157-ig**, azaz 311–333), aki megkezdte a hunokkal kötött szerződés felülvizsgálatát, kidolgozta a hunok ellen alkalmazandó (sikeresnek bizonyuló) propagandát, valamint katonapolitikai stratégiát is.

Alapvetően a terjeszkedést, a támadást preferálta (ahelyett, hogy a helyzet stabilizálására törekedett volna). A független hunokkal (Mao-tun Hun Szövetségével) a kapcsolatok befagyasztására törekedett, a vörös hunokkal fennálló kapcsolatok terén pedig egy hűbéres rendszer bevezetését határozta el.

Az első jelentős összecsapások **–177** (313) **k.** estek meg. A hunok két fronton voltak kénytelenek harcolni, mivel kínai ösztönzésre a Hszien-pi is megtámadta a Szövetség K-i erőit. A kínai fronton a hun erők rombolták Bei Di tartomány védelmi műveit, majd megtámadták a Huangho D-i részét. Mao-tun azonban már egyáltalán nem számíthatott a vörös hunok támogatására, mert azok a **–02. sz. folyamán** (a 04. sz-ban) már teljesen a kínai határvédelmi szolgálat után járó ellátmány és egyéb, remélt kínai ajándékok bűvkörében éltek.

Mao-tun halála, **–174** (316) **után** néhány év elég volt ahhoz, hogy Kína messze hátravesse a hunok haderejét. A másik kronológiai rendszer a **073-as** (322) évhez rendeli a hunok jelentős térvesztését, amikor is a kínaiak ellenük az oszd meg és uralkodj politikájával, némi pénz segítségével, a „barbárok” egymás ellen fordításával sikeresen léptek fel. A hunok mindeddig uralmuk alatt tartották a gazdag Selyemút menti városokat (a Selyemútnak a sivatagot D-ről megkerülő nyomvonala mentén), a kínaiak **073-ban** (322), jelentős harcok árán szerezték meg azt tőlük. A hun csapatok az általános defenzíva ellenére képesek voltak váratlan, zavart keltő akciókra, így pl. **–166-ban** (324) ismét megjelentek Bei Dinél, és a Ny-i Han fővárost is veszélyeztették.

A támadás nem É-ról, hanem éppen Ny-felől következett be, váratlanul. Az ilyen akciók persze egyre inkább csak a hun népesség kimenekítésének lehetőségét voltak hivatva megteremteni.

A Hun Szövetség **170-re** (326) alaposan megrendült, s a felbomlás jeleit mutatta, immár tömegessé vált a hun népesség Ny-felé való vándorlása. És éppen **077-ben** (ugyancsak 326) a

déli (vörös) hunok, más pusztai népek harcosaival együtt nagy csapást mértek a távozóban lévő hunokra.

A hunokat üldöző kínai hadsereg egy része a következő évben (**078**, azaz 327), bizonyára a Selyemút néhány éve elfoglalt szakaszán végighaladva elérte Közép-Ázsia területét, közelebbről Szogdiát. Békekötésre **–162-ben** (328) került sor, – az időközben teljesen megváltozott erőviszonyok nyugtázásaként. Kínai részről a békére való hajlandóság egyik feltehető oka az lehetett, hogy több hercegségben lázongás kezdődött, bizonyára a háború jelentős terheivel összefüggésben, – s ezekbe a megmozdulásokba a felkelők a hunokat (vörös hunokat) is bevonták.

Csak **078-ra**, avagy **–162-re** (a 04. sz. első felének közepére) kristályosodott ki teljesen a Han iker-dinasztia ideológiája és birodalomszervezési stratégiája. Ennek az a lényege, hogy az europid rasszhoz tartozó népekkel és dinasztiákkal a Ny-i birodalomrész foglalkozott (kivel kereskedni, kivel háborúzni kellett). Ezért aztán a Ny-i Han Birodalom történetírása a hunok elleni hadjáratokra, a kínai terjeszkedésre és a „művelt nyugat" országaival való kereskedelemre összpontosított.

A mongoloid rasszhoz tartozó népek és dinasztiák ügyei (a szakrális vonatkozású irányítás mellett és azzal összefüggésben), e stratégia értelmében a K-i birodalomrészhez tartoztak, s ezeket az ügyeket belügynek tekintették. A kínai vezető réteg identitástudata nem kínai, hanem birodalmi „mongoloid" (rasszista szemléletű) lehetett, s Belső- és K-Ázsia nem turáni jellegű emberanyagát természetes módon a saját hatalma alá tartozónak tekintette.

Chao Cuo, a Ny-i császár tanácsosa **–155/154-ben** (335/336) fejezte be az „oszd meg a barbárt és uralkodj" rendszerének tökéletesítését. Ennek révén, némi pénz segítségével, az eltérő bőrszínű és koponyaformájú népek egymás ellen fordításával **088/089-ben** (337/338) a kínai hadak (Ny-i Han), illetve a „belső" rendre ügyelő adminisztráció (K-i Han), tevékenységüket összehangolva igen sikeresen léptek fel a „barbárok" ellen.

A kínai szolgálatba szegődött Xianbei (Hszien-pi) újabb nagy csapást mért a hunokra, – ekkor kínai veszteségek egyáltalán nem voltak. Valamivel később a qiangok és a vörös hunok (utóbbiak 40 ezer katonával) adtak jelentős támogatást a hunok ellen indított újabb kínai offenzívának. A feljegyzések szerint 13 ezer hun esett el és mintegy 200-250 ezer ember (harcosok és nomád gazdálkodók vegyesen) hódolt meg ekkor Kína vezetői előtt. Más interpretáció szerint **090-ig** (339) 400 ezer nomád hódoltatására került sor, (feltehetőleg két forrásból merítve, kétszer vették számításba a szóban forgó néptömeget).

Ugyancsak **090-re** (339) datált adat szerint a kínai fennhatóság alatt élő hunok közössége csak 34 ezer családból tevődött össze (mintegy 237 ezer ember). A létszámcsökkenés egyebek mellett annak is betudható, hogy a **02. sz-ban** (a 04. sz-ban) a délen lakó hun népesség jelentős része (a vörös hunok vidékeiről) a még a Mongóliai Hun Szövetség fennhatósága alatt álló területekre költözött. Ezek a hunok **156** (312) **k.** feladták ősi területüket, Belső-Mongólia vidékét. Központjuk most Dzsungária lett, ahonnan az idők folyamán Mongólia irányában mozdultak el.

Ebben az időben a vörös hunok továbbra is a mai Belső Mongóliában, a Sárga-folyó nagy kanyarulatánál, Ningxia, Gansu, Shanxi (Shan-hszi) tartományok vidékén éltek. Egy következő, a **–02. sz-ra** (a 04. sz-ra) vonatkozó kínai tudósítás szerint e hunok lélekszáma ekkoriban már messze elmaradt a kínai néptömegek méretéhez képest, csupán egyetlen kínai tartomány lakosságával ért fel; – mégis, haditechnikájuk, harci moráljuk és életvitelük miatt szükség volt rájuk Kínában, és a vörös hunok kínai luxuscikkekre való rászoktatása révén előkelőik hűsége is biztosítható volt.

A Mongóliai Hun Szövetség vert helyzetben kényszerült védekezni Kína ellen. A **089** (338) és **091** (340) **között** vereséget szenvedett egységek részben É-i irányban, Szibéria pereme, részint Ny-felé, Közép-Ázsia irányában távoztak. A kínaiak szolgálatában álló Hszien-pi a hunok jelentős területeit foglalta el, s egy számadat szerint, ha igaz, **093** (342) **után** a Hun Szövetség népei közül 100 ezer család (700 ezer ember) csatlakozott a Hszien-pihez.

A Ny-ra szorult hunok bizonyára a Közép-ázsiai Hun Szövetségnél leltek menedékre. – (A Csicsivel (a **–01. sz. közepén**, vagyis a 03. sz. elején), valamint Hiennel (az **01. sz. második felében,** tehát a 03. sz. első felében) Ny-ra került hunok központja ekkor már Közép-Ázsiában volt. Az **01. sz. közepétől** (a 03/04. sz. fordulójától) a Horezm szomszédságában elterülő ősi Kangkü (Kanga) ország területén, a Szir-darja és a Balkár által határolt térségben (az Ili-medencétől Ny-ra) töltött be meghatározó szerepet. A Ny-i hun állam értékes területekkel rendelkezett a Turáni-alföldön, azaz a D-Urál, a Kaszpi-tenger, az Aral-tó és a Tien-san közötti, ma sivatagos területen, négy világtáj kereskedelmi útjainak metszéspontja körül. E hun szövetséget D-ről Baktria és Szogdia határolta.)

A kínai beszámolók szerint a Mongóliai Hun Szövetség összeomlott. Az események betetőzéseként Keng K'uei kínai tábornok **091-ben** (340) még az Altáj-hegységnél is megverte a hun sereget, s a főkirály Szogdiában keresett menedéket. A nyilván ezzel az offenzívával összehangolt elsöprő erejű Hszien-pi támadást **092/093-ra** (341/342) datálták. A térhódítás viharos gyorsaságát jelzi, hogy egy kínai kontingens **097-ben** (346) már elérte a Kaszpi-tenger partvidékét.

Kína hadai alaposan kitámadták magukat, pedig tisztában kellett volna lenniük azzal, hogy a nomád harcmodor mindenkor előszeretettel alkalmazta a nagyobb erő előli félrehúzódást, majd a nagy területen széthúzódott erők állandó nyugtalanítását, időben elhúzódó felmorzsolását. Nem tudjuk, mi lett az expedíciós kínai sereg sorsa e távoli területek meghódítása után.

A **–02. sz.** (a 04. sz.) **második felére** vonatkozik az a megállapítás, hogy a felbomló Hun Szövetség sok előkelője behódolt az ellenségeinek. A kínai történettudomány „két évszázados", »100 és 300 közötti« Hszien-pi dominanciát jelöl meg Mongólia területe vonatkozásában. Ez, álláspontunk szerint annyiban igaz, hogy a Hszien-pi dicsőséges időszaka valóban kb. **100-tól** (349), de csak **300-ig** (456), tehát 100-110 évig tartott.

Az interpretációk **090** (339) és **170** (419) közé teszik azt az időszakot, amikor bekövetkezett az „északi" hunok „maradéktalan" elvándorlása Belső-Ázsiából Közép-Ázsiába, Kelet-Európába, és az **01. sz. végére** (a 04. sz. közepére) vonatkozó európai forrásokban már meg is jelentek, mégpedig az Kaszpi-tenger É-i térségében. A kisebb csoportokban mégis Belső-Ázsia területén maradt hun közösségek törzsei igyekeztek a kínaiak számára láthatatlanok maradni, vagy valamilyen formában csatlakozni valamelyik nagyobb nomád szövetséghez.

Ez összhangban van azzal a másik tudósítással, hogy a **–02. sz.** (a 04. sz.) **közepe k.** Turkesztán (a mai Üzbegisztán, Türkmenisztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán és Kazahsztán területe) K-i része (Kelet-Turkesztán, lényegében a Tarim-medence) a Han-dinasztia ellenőrzése alá került. Fentieket megerősíti, (miután az utóbbi időben a hunok történeti időrendjét egyes kutatók írásos forrásokra és az egyre kiterjedtebb K-i Han vonatkozású mongóliai régészeti lelettömegre való tekintettel átrendezték), hogy: az interpretációk az „északi hun" állam „tényleges, maradéktalan bukásának" idejét a **02. sz. végére** (ugyancsak a 04. sz. közepére) helyezték.

Kína Ny-i dinasztiája teljesen a nyugat bűvöletében élt, nagy hangsúlyt helyezett a Selyemúton újraindítsára – most már saját ellenőrzése alatt – a kereskedelmre, ami korábban a

Hun Szövetség privilégiuma volt. (Kína éppen ezért fordított eddig minden rendelkezésre álló erőforrást a hunok kiszorítására.) Az intenzív kereskedelmi forgalom megindulása azonban még váratott magára.

Wu-di (Vu-ti), kiemelkedő jelentőségű császár, aki rendkívül hosszú ideig, több mint 50 évig uralkodott (**–141-től –087-ig**, azaz 349–403 között), országában kulturális és technikai tekintetben gyors fejlődést biztosított, a Ny-i Han-dinasztia politikájában bizonyosan közép-ázsiai orientációt részesített előnyben. Tudjuk pl., hogy Fergánai (Turkesztán) lovakat akart beszerezni, mert tudta, azok értékesebbek más tenyésztésű lovaknál. Zhang Qian (Csang Csien) császári diplomata, akit a Selyemút ősatyjának tekintenek, **–138-ban** (352) indult el erős katonai kísérettel Ny-ra, elsősorban hogy katonai szövetségeseket szerezzen, s eljutott a Fergánavölgyig, a Szir-darja felső folyásánál (Üzbegisztán, Tadzsikisztán és Afganisztán határvidékén). Ennek következtében a Takla-Makán É-i oldala, illetve a Pamíron túli régiók is a kínai udvar látókörébe kerültek. A diplomata talán a kusánokkal igyekezett kapcsolatba kerülni. A Jüeh-csi utódnépe, az India területén uralkodó kusánok **az 01/02. sz. fordulója tájékán**, tehát a 04. sz. közepén Szogdiában, a Kirgiziától Ny-ra és D-re eső területeten is jelen voltak.

Csang Csient azonban a hun ellenőrzés alatt álló területeken elfogták, s csaknem 10 évig rabságban tartották. (A rabságban egy hun nőt vett feleségül, akitől gyereke is született. A követ a hun fogságból **–128-ra** (362) szabadult ki, és végre el is jutott a kusánokhoz.) Nem véletlen, nem valami huszáros hadicsel eredménye volt a magas rangú kínai személyiség foglyul ejtése. A hunok ugyanis éppen ekkoriban elégelték meg az állandó defenzívát, fokozták támadásaikat a Kínai seregek ellen (kihasználva, hogy Kínából rendkívüli módon megnőtt az utánpótlási vonal hossza). – A kínaiaknak, ha nem sikerült eleget rekvirálniuk, sok száz, talán ezer kilométerről kellett kielégíteniük a katonák szükségleteit.

A hunok **104-ben** (353) elfoglalták Kis-Buhara területét, hogy támaszpontul használják a kínai hadsereg helyőrségei ellen. Nem sokkal később (**105-ben**, azaz 354-ben), a hun hadak ugyanilyen céllal jelen voltak már Turkesztán Ny-i területein. A megerősödés határozott jeleként értelmezhető az is, hogy a hunok **–135-ben** (355) szövetségre léptek a Tibeti-fennsíkon élő qiang néppel, (mely korábban a kínai érdekeket kiszolgáló vörös hunokkal működött együtt). Azt követően a hunok másfél évtizedre **107** (356) és **123** (372) **között** visszafoglalták a teljes Tarim-medencét, a mai Kína területének Ny-i régióját, azaz K-Turkesztánt is, beleértve a Selyemút városait is, részben visszatértek dzsungáraiai (Hszincsiang) szálláshelyeikre is. Wu-di császárt érzékenyen érintette friss hódításainak gyors elvesztése, ezért **–133** (357) **után** megtárgyalta tanácsosaival a hunok ellen vezetendő új hadjárat tervét, s katonáival a hun harcmodort gyakoroltatta, melyben a hun lovasság újításait igyekezett alkalmazni. A támadás megindítására egy legalább 40 ezer fős sereggel **–129-ben** (361) került sor. Kína expedíciós serege **–128-ban** (364) keresztülvágott a sivatagon, mélyen behatolt a nomádok által lakott területek szívébe, nagy csapást mért a mindeddig Mongólia területén maradt hunokra.

A sereg ezután, **–125** (365) **és –121** (369) **között** a Selyemút menti központokat, városokat támadta. A hunok ellen küldött kínai katonák száma **–124-ben** (366) már meghaladta a 100 ezret. A hun uralkodó **–123-ban** (367) a Góbi-sivatag területére húzódott vissza. A kínaiak öt várost foglaltak el, fennhatóságuk alá vetették a Selyemút legfontosabb csomópontját is.

A hatalmas kínai offenzíva nyomán egy hun előkelő beleegyezett, hogy nővére a kínai Csao Hszin herceggel összeházasodjon. Csao Hszin (nyilván jelentős kínai megszálló erő kíséretében) a homoksivatag É-i részére települt, a Tien Jan nevű hegy tövében várost alapított (Bajanbulag), melyet Csao Hszinnek neveztek el. (A szóban forgó hegy Jau Jan néven is ismeretes, és valószínűleg azonos a Közép-mongóliai Hangháj-hegység egy vonulatával, vagy a GóbiAltaj K-i csúcsainak egyikével.)

Kína expedíciós serege **–122** (368) **után** is tovább támadta, és elvágta a hunok és szövetségeseik szállásterületeinek összeköttetését, ennek következtében a mongóliai hun hatalmi centrum visszahúzódott az Orhon, a Szelenga és a Tola távoli forrásvidékére. A kínai udvar **–121-ben** (369) elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy újra birtokba vegye a Selyemút stratégiai pontjait (hágóit, gázlóit). A kínaiak elfoglalták a Qilian/Csilian-hegység északi lejtőit, elszigetelték a hunoktól a szövetségeseiket. Az itt élő hunok is a sivatagba menekültek. A hadjáratban mindkét fél súlyos, több tízezres veszteséget szenvedett.

A Selyemút dzsungáriai és Sárga-folyó menti szakaszának megnyitására **–120-ban** (370) került sor. A hatalmi viszonyok konszolidációja gyors ütemben haladt előre, az útvonal biztonságossá tételére utal az az adat is, mely szerint **215-ben** (371) megkezdődött a „déli" vörös hunoknak az „északi" (Ny-ra menekült) hunok területére való áttelepítése, (ami más kronológiai sor szerint **142-ben** (391) be is fejeződött. Kína **123-ra** (372) újra elfoglalta a Tarim-medencét is, ismét uralma alá vetette a Selyemút e szakaszának városait. A Han-császár azonnal útnak is indította Csang Csient, hogy a már ismert úton ismét keresse fel Közép-Ázsiában a lehetséges szövetségeseket és kereskedelmi partnereket.

A Selyemút effektív megnyitására végül, a legtöbb interpretáció szerint csak a **–02/01. sz. fordulója körül** (a 04. sz. 80-as/90-es éveiben) került sor.

A kínai győzelem egy másik kronológiai rendszer adatainak tükrében a belső-ázsiai Hun Szövetség nagyhatalomként elkönyvelt fennállásának végét is jelentette, e kronológia a hunok végzetes vereségét ugyanis Shanxi (Shan-hszi) tartomány területén **216-ra** (ugyancsak 372-re) datálta. A hunok Amu-darja menti letelepedése a **–02/01. sz. fordulójára** (a 04. sz. 85-ös/95ös éveiben) következett be. A 370-400 közötti három évtized tehát a nagyhatalmi státuszú hun erőközpont Közép-Ázsiába való áthelyeződésének időszaka volt, (vagyis az ún. Ny-i Hun Szövetség teljes kibontakozásáé).

A háború azonban K-en is tartott, Kína teljesen el akarta törölni a Hunok belső-ázsiai államiságát, a hunokat maradéktalanul ki akarta irtani vagy legalább eltüntetni Belső-Ázsiából, ezért több mint 200 ezer kínai katona állt fegyverben **–119-től** (371), – egyes interpretációk szerint azonban az említett 200 ezer fő csak a kínaiak bekövetkező embervesztesége volt. Úgy látszik Kína vezetői ismét ámokfutásba kezdtek. Egy olyan óriási mongóliai területre támadtak rá, ami akkori viszonyok között legfeljebb 20-30 ezer keményen dolgozó embert volt képes eltartani.

Ekkora sereg ellátása a nagy távolságokat figyelembe véve, ebben az időben, normál viszonyok közepette is a lehetetlenséggel lett volna határos, de a sivatagi körülmények közepette öngyilkos akciónak bizonyult. Megpróbáltak tehát behatolni a Góbi sivatagba, ezért annak D-i peremén megütköztek a hunokkal. A hun lovasok nem állhattak ellen a hatalmasra duzzasztott kínai hadseregnek, elhúzódtak a sivatag túlsó peremére, a hatalmas kínai sereg pedig nyomukban mélyen behatolt a sivatag belsejébe.

Ez a kínai katonaság azonban a sivatagot sokkal kevésbé ismerte, mint a hunok, kevés volt az ivóvíz készletük, szükségmegoldásokhoz kellett folyamodniuk. Ha víznyerő helyet találtak, s nem tudták kivárni, hogy meggyőződjenek a víz iható voltáról. A szomjúságtól gyötört hadfiak ittak tehát, de vesztükre tették. Nemcsak a katonák színe-java betegedett meg, vagy halt bele a fertőzésbe, hanem a hadvezérük is életét vesztette. Kénytelenek voltak felhagyni északi hadjáratukkal, részben veszteségeik, részben amiatt, hogy továbbra sem tudták megoldani katonáik ellátását. A kínaiak elvesztették a korábban drága pénzen vásárolt lovaikat is. A kínai történetírás ezt a kudarcot igyekezett a hunok állítólagos elvetemült cselekedete rovására írni, s azzal vádolta ellenségeit, hogy ők fertőzték el a sivatagi vizeket. Így válhatott ez az értelmetlen emberáldozat a hunok iránti gyűlölet további elhatalmasodásának forrásává.

A hunok Mongólia területéről a **02. sz. közepére** (a 04/05. sz. fordulójára) eltávoztak. Ekkoriban szűnt meg ugyanis azon É-mongóliai gazdag halomsírokba való temetkezések sorozata, melyek sírokat a tudomány a hun uralkodócsalád vagy arisztokrácia sírjaiként tart számon.

A **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóján) a mongol eredetű Hszien-pi Törzsszövetség zúzta szét vagy rendelte saját hatalma alá a hunok államának maradványait, és ezzel a Bajkál-tótól Kínáig terjedő területen egy jelentős pusztai államot hozott létre. Ebben a tabgacsok (Toba, Topa, Touba) a Hszien-pi Ny-i karját képezték.

A Ny-i Han-kronológia Wu-di császár halála idejére, **–088/087-re** (402/403) datálja a mongóliai hunok maradékainak végleges kapitulációját. A vörös hunok részvételével zajló hadjárat során 58 hun nemzetség adta meg magát, ezeket áttelepítették a vörös hun lakosság közé. A Hszien-pi **155-re** (404) szállta meg a hunok belső-ázsiai uralmi területének oroszlánrészét (KNy irányban 7000 km hosszban). A feltehetőleg jóval a Han-korszak lezárulása után készült feljegyzések szerint a hunok Hszien-pi nyomulása következtében történt Ny-ra vonulása **261ben** (417) fejeződött be. A K-i Han kronológia szerint **170-ig** (419) fejeződött be a hunok Közép-Ázsiába távozása, a krónikás többé nem foglalkozott e hunok szerepével. A Ny-i Handinasztia kronológiai rendszerében a **–071** (ugyancsak 419) **k-i** évszám állapítható meg a hun maradékok Közép-Ázsiába történt elvonulására. Mindezek az évszámok teljes összhangban vannak a belső-ázsiai hunok egyes csoportjainak az erdő- és tajga-zóna irányában történt elhúzódására megjelölt adattal: a **02. sz. közepéig**, vagyis az 05. sz. első évtizedével bezárólag zajlott le ez a mozgás.

Érdekes, hogy Kiszely István közlése szerint az ujgurok szájhagyománya és az ezen alapuló „népi kronológia" tökéletesen megőrizte a hunok távozásának idejét. Egy ősi ballada, „A török népek balladája" szerint, – amit bárányáldozat keretében Jaloga, az ujgur vezértörzs főnöke mondott el 2000 k. az Estenri-taun (Isten-hegyen) – „*a jugar, az özbeg, a karakalpak, a kozak, a tatár, a kun… kardes* [testvérek]*; ősi törzsszövetségük egyik tagja 1600 évvel ezelőtt elment Magyarisztánba*". (Tehát 1600 évvel azelőtt, vagyis 400 k. távoztak, – természetesen nem egyenesen a mai Magyarországra, hanem Közép-Ázsiába.)

A kínai hódító hadjáratok következtében a térségben minden megváltozott. A hunok által felhagyott területek 90-95 %-át olyan pusztai törzsi arisztokráciák vették birtokukba, amelyek korábban részét képezték a Hun Szövetségnek: az É-i (Szibériával szomszédos) peremterületeken jórészt a türk kagánok ősei, mindenütt másutt a rasszizmus ideológiájának hódoló császári dinasztia kívánságára korábbi uraik ellen támadt, mongoloid jegyeket viselő törzsi vezetők jutottak hatalomra. Han-Kína szinte semmit nem profitált mindebből. A kincstár kimerült, a nép elégedetlenkedett, és a kései Han-császárok alatt elhatalmasodott az anarchia, hamarosan a pusztai népek törzsi vezetői vették birtokukba Kína É-i, Ny-i és részben középső területeinek nagy részét.

A Kusán Birodalom hanyatlása és kettéhasadása (az 05. sz. első feléig)

I. Vászudéva (Bazodéo) volt az utolsó „nagykusán” király (feltehetőleg: **147–177**, azaz **069– 099** = 345–375). Egy interpretáció szerint **190 k.**, azaz 346 k. uralkodott. Ő már nem görögös vagy belső-ázsiai jellegű, hanem kizárólag indiai néven szerepelt. Nem tudjuk, volt-e rokoni kapcsolata elődeivel. Uralmának végére Ny-on tovább fogyott a birodalom területe, a dinasztia uralma hanyatlott. – Ez a körülmény ellenőrizhető az indoszkíta dinasztia történetének adatai révén is, hiszen ebben az időben, az **01. sz. végétől**, vagyis a 04. sz. közepétől a Ny-i Ksaharátadinasztia hatalma csúcsára jutott. Uralmi területének határa csaknem India kellős-közepéig ért, hatalmas területeken a ksatrapák domináltak, (fő szálláshelyeiket, Kathiavart és Szaurástrát, vagyis a mai Gudzsarátot soha nem foglalták el a kusánok), feltehetőleg ügyes politikával szövetségbe kerültek velük.

A kusán uralkodó láthatóan azonosult az indiai hagyományokkal, ezt érmein is érzékeltette. Síva követőjévé vált. (Vászudéva uralma idején 13 ezer érme került a földbe egy ásatási helyen, ami eredetileg szakrális medence lehetett.)

A Kusán Birodalom **233-tól** (378), más interpretáció szerint **225-től** (381) formálisan is kettészakadt. Ny-i része, feltehetőleg a **03. sz. közepétől** (a 04. sz. végétől) egyértelműen a Szaszánidáknak szolgált hátországul a Pártus Unióval szemben. A kusán katonai erők nagy része már eddig is Ny-ra húzott. Nem lehetetlen, hogy ők soha nem cserélték le eredeti hitüket (vallásukat) a buddhizmussra, még kevésbé a hinduizmusra, így természetes bázisát képezhették a küszöbön álló szaszánida erjedésnek, a zoroasztrizmus reneszánszának.

Az interpretációk egy része szerint, »177« és »207« közötti virtuális időszakban interregnum volt a Kusán Birodalomban (avagy annak megmaradt K-i részén), más vélemények szerint ekkor egy vagy több szaka király (ksatrapa) ült a kusán trónon. Álláspontunk szerint egyik vélekedés sem állja meg a helyét, ugyanis **177** (375) és **207** (363) között nem telt el valós idő. A helyzet valójában az volt, hogy I. Vászudéva hatalma annyira megrendült, annyira elsorvadt, hogy élete végén, birodalmában már más kusán („kiskusán” – kései kusán) vezetők számára nem is maradhatott hely. Utódai egyike volt III. Kaniska (Kanésko); – brit tudósok és Robert Bracey megállapításai nyomán, Aradi Éva álláspontja szerint **222–240** (378–385) között. Ő már egyáltalán nem ápolt közép-ázsiai hagyományokat, de érmei, melyeken bráhmi írás és Síva képe látható, még előfordulnak az ÉNy-i, Ny-i területeken is. A vert érmék száma csökkent, kőfelirat alig készült. Fővárosa Mathura volt.

Ebben az időben, a **03. sz-ban** (a 04. sz. második felében) Korezm területe függetlenedett a gyengülő birodalmaktól (mind a Pártus Uniótól, mind a Kusán Birodalomtól), s önálló (vagy hun alattvaló?) államként jelent meg Közép-Ázsiában, részben a mai Üzbegisztán területén. A kusán uralom Baktriában is legfeljebb csak a **03. sz. közepéig** (az 05. sz. elejéig) tartott. A kései kusánok, miután a **03. sz. közepén** (a 05. sz. elején) már teljesen és véglegesen elveszítették birodalmuk Ny-i, ÉNy-i (nagyobbik) felét, és már csak egyes K-i tartományokban (India É-i és középső részén, Kasmírban és Gandhárában) uralkodtak, sőt elismerték a Nága-dinasztia függetlenségét is (Mathura központtal), s a továbbiakban megosztoztak velük a hatalmon.

A fent vázolt bomlási folyamat egyik oka lehetett az is, hogy a hioniták vagy a kidariták (a „Nyi hunok” legnyugatibb csoportjai) a **02. sz-ban, 150 k.** (az 05. sz. elején, 406 k.) már hallatnak magukról Közép-Ázsiában, másfelől pedig India területén a **03. sz. második felére** (az 05. sz. közepére) viharos ütemben megerősödtek a Gupták.

A következő kusán király II. Vászudéva (**240–270**, azaz 385–415) volt. Érdemleges hatalommal nem rendelkezett. A Gupták felemelkedésével teljesen elveszett a Gangesz-síkság feletti uralma is **270** (415) k. Ezzel már el is kezdődhetett India „klasszikus kora”.

Szévek (kvádok) (435-ig)

A „quadi” népet (kvádok/szvévek) először **021-ben** (277) említették, mint amely nép ekkor települt a Morva-folyó, valamint a Vág és Garam vidékére. Állítólag, eredetileg elbai germánok voltak. A valóságban – mint a „K-i germánok” esetében általában –, csak a vezető rétegük lehetett germán, a szélesebb rétegek szarmaták vagy Ny-i szlávok lehettek, akiket uraik telepítettek át a Ny-i Kárpátok térségébe. (Ptolemaios Geográfiája szerint a kvádok országának területe a Hercinia-erdő (Fehér-Kárpátok), a Lúna-erdő (Kis-Kárpátok) és a Szarmata-hegység (Cserhát-hegység) közötti terület volt. Ennek megfelelően a Kvád Királyság a mai Szlovákia DNy-i határa és a Szlovák Érchegység közötti területen állt fenn, a Morva-folyótól K-re, illetve É-on a Zsolna-Igló vonalig, a Vág felső folyásának vidékéig.) A nép kettős elnevezése is arra utalhat, hogy társadalmuk eltérő származású etnikumokból épült fel.

Róma még az **01. sz. közepén** (a 04. sz. elején) legyőzte királyságukat, ám ezzel egy hosszú, újra és újra fellángoló háborúságot idézett elő. Ez a nép is, miként a térség sok más etnikuma, folyamatosan lázadt, ami azonban nem akadályozta meg a limesen belül élő testvéreik (eredetileg hadifoglyok) sikeres romanizációját.

Egy adat szerint **090** (346) **k.** egy egész római légió elpusztult a szvévek csapásai alatt. Ismételt szvév támadások érték a Birodalom ÉK-i határát **130** (386) és **144** (400) **között** is, mikor is katonaságuk a Duna vonala mentén jelentős területeket birtokba vett. Ezt megerősíti egy eltérő datálású információ, miszerint **235** (391) **k.** a Római Birodalom (gót és) szvév fegyveresek nyomása alatt állt. A felkelések újabb hulláma során, **160-tól** (416), a markomannokkal, az alánokkal és szarmatákkal összefogva támadták a Birodalom Pannónia tartományát. Ennek az információnak is megtalálhatjuk az eltérő kronológiai rendszerben megjelenő párját: a szvévek a szarmatákkal összefogva **260-tól** (ugyancsak 416) támadták a római uralom alatt álló területeket. Róma **179-ben** (435) aratott felettük döntő győzelmet. (Trencsénben, a Vág folyó fölé magasodó hegycsúcson egy római őrtorony romjai mai is állnak, s Valerius Maximus római hadvezér győzelmének emlékét egy sziklába vésett felirat is megőrizte.) Ezután a szvév népesség jelentős része elhagyta korábbi települési területét, és jobbára a Cseh-medencében, valamint a mai D-német, egyes vélemények szerint a mai D-lengyel területeken lelt átmeneti menedékre. Később visszatértek a Felvidékre.

(Egy újabb felkelés kitörésére a Római Birodalom rohamos hanyatlásának időszakáig kellett várni. A szvévek (a szarmatákkal összehangolva támadásukat) **355** (511) és **358** (514) **között** sorozatosan, nagy erőkkel betörtek a dunai limesen. Egy adat szerint, **357/358-ban** (513/514), míg Julianus császár Galliában harcolt a barbárok ellen, II. Constantius (?) a szvéveket és a szarmatákat irtotta Pannóniában. A szvévek **375** (531) **k.** csatlakoztak a vandálok szövetségéhez, majd **395** (551) **k.** Noricum területét támadták. Akciójuk (utólagosan) DNy-európai, vandálokkal és gótokkal versengve végrehajtott inváziójuk (**407**, vagyis 563 **után**) előkészületének is értékelhető.)

A szkíta világ hanyatlása, a sztyeppe szarmata korszaka (az 05. század közepéig)

A szkíták kelet-európai fénykorát a **–03. sz-ig** (a –01/01. sz-ig) keltezik. A szakértők ehhez hozzáteszik, hogy K-en a szkíták a közép-ázsiai sztyeppét még egészen a **–02/01. sz-ig** (az 01. sz. közepéig) uralták, mikor is a Jüeh-csi, majd a hunok terjesztették ki rájuk a fennhatóságukat. Tekintettel arra, hogy korábban (erős csúsztatással) iráni népnek állították be a szkítákat, a szakirodalomban mindmáig a sztyeppe iráni korszakának nevezik a kései (a **–01. sz-ig**, vagyis az 01/02. sz-ig terjedő) turáni (szkíta), sőt, még az ezt követő szarmata korszakot is, – a hunok feltűnéséig.

A szkíták világának Achillesi sarka ugyanaz a sajátosság volt, ami korábban a felemelkedésükhöz vezetett, (a nagyrégiók közötti fejlett munkamegosztás, árucsere). Olyan geopolitikai szerkezetet alakítottak ki, amelyben központi területeik gazdasága csaknem kizárólagosan az állattenyésztésre, valamint az azzal, illetve a katonai erő (lovasság) ellátásával, felszerelésével összefüggő kézműiparra összpontosított. A kívülről könnyebben támadható peremterületek földművelői nem tartoztak szorosan szkíta fennhatóság alá, velük a szkíták kölcsönös előnyökön alapuló árucserét valósítottak meg, arra azonban nem voltak felkészülve, hogyha a peremterületeket masszív, több fronton megindított külső támadás éri, azzal a tartós siker reményében szállhassanak szembe. A haderő zömét alkotó könnyűlovasság a sztyeppétől eltérő terepviszonyok közepette csak jelentős számbeli fölény birtokában járhatott sikerrel.

A stratégia e gyenge pontja mellett, idővel jelentkezett egy másik is. Nem voltak felkészülve az ideológiai diverzióra. A szkíta világ peremén, egyes esetekben még a központi területeken is éltek olyan törzsek, amelyek származástudata jelentősen eltért a turániakétól. Ha e törzsek vezetői körében felébredt a vágy, kifejlődött a törekvés saját vezetésük alatt álló törzsszövetség kialakítására, viszonylag csekély külső támogatás, beavatkozás is elegendő lehetett a sok évszázados egység fellazítására. Márpedig a külső beavatkozás Perzsia és Kína, később Róma, valamint e nagyhatalmak lekötelezettjei, szövetségesei felől viszonylag korán megkezdődött. A Jüeh-csi, vagyis a kusánok, az alánok, később a kissé mongoloid (rasszista ideológiával jól befolyásolható) vörös hunok és bizonyos türk csoportok (népkeveredésből kibontakozott sztyeppei népek) hatalmi törekvései, esetleg puszta fennmaradásukra vagy viszonylagos jólétük megőrzésére irányuló törekvéseik kiváló alapot jelentettek a szkíta világ pereme mentén fennálló nagyhatalmak terjeszkedő politikájának megvalósításához. A szkíta világ ellenségeinek érdekében állt, mindenekelőtt a szkítákkal szövetséges földművelő, továbbá városállamokat alkotó közösségek elszakítása, területük elfoglalása, saját gazdasági és stratégiai rendszerükbe illesztése, ami esetenként e közösségek adófizetőjükké tétele útján valósult meg. Érdekükben állt az is, hogy e közösségek „jóakaróiként" fellépve a sztyeppe peremterületeit is leszakítsák a szkíta világról, hogy a földművelő közösségek, vagyis immár saját adófizetőik számára ott biztosítsanak további területeket a földek feltörésére, művelésbe vonására.

Nem lehetetlen, hogy a –07/06. sz-tól a közép-ázsiai szaka törzsek viszonylagos elkülönülése már összefüggésben állt a szkíták világrendszerét ért kihívásokkal. Ezek a törzsek igen hamar érzékelhették, hogy a rendszer kritikus eleme: a földművelés területeinek a központi szkíta területektől való nagy távolsága, és ezzel összefüggésben nagy sebezhetősége, nehéz megvédhetősége. A szakák a saját területeiket már úgy igyekeztek berendezni, hogy azokon földművelés is folyjon, amit adott esetben rövid reakcióidővel érkező csapataik sikeresen megvédhetnek a bekövetkező külső támadás ellen. A szakák a **–07/06.** (–05.) **sz-tól** a közép-ázsiai fejlett földművelő közösségeket és városállamokat D-ről fenyegető támadások elleni védelem erősítése érdekében jelen voltak az Iráni-felföldön. Az események a helyzet

értékeléséből származó logikus lépések sorozatával vezettek el a szakák önálló törzsszövetségbe tömörüléséhez. Egy korábbi fejezetben már megemlítettük, hogy komoly hatalom összpontosult, egészen a **–03. sz-ig** (az időszámítás kezdetéig) a szakák törzsszövetsége kezében, mely magában foglalta a mai Kazahsztán, Türkmenisztán, Kirgízia, Üzbegisztán jelentős területeit.

Mint már szóltunk róla, a –06. sz-tól a Don-folyótól K-re, a Volga és a Káma összefolyása körül, az 50-60. szélességi fokok közötti területrész a szarmaták által uralt területek központjának számított. Az ásatások eredményei arra utalnak, hogy a –05/04. sz-ban a szarmata Blumfeld-kultúra virágzott a Volga-Urál térségben. A szarmatáktól K-re, a Kaszpi-tenger térségében, a **–07.** (–05/04.) **sz-tól** az oszétok valószínűsített elődei, az alánok is jelentős nagyságú területen váltak érzékelhetővé, mint a szkítákkal rivális tömörülés. Később mindazon európai területeket szarmaták vettek birtokukba, amelyek a szkíták által lakott övezet É-i peremén helyezkedtek el.

Mivel magyarázható a szkíta-szarmata hatalomváltás? Mi volt a lényeges különbség e két, látszólag azonos, vagy rendkívül hasonló tárgyi hagyatékkal jellemezhető, megegyező életmódot folytató törzsszövetség között, ami végül is a szkíták bukásához, a szarmaták felemelkedéséhez vezetett? Az etnikai különbség csak másodlagos lehetett, – (a szarmaták turáni-iráni népkeveredésből származtathatók, ellentétben az alánokkal, akik lényegében tisztán iráni népnek tekinthetők).

Ez persze nem ad kielégítő magyarázatot, ráadásul nincs is tudomásunk nagyobb szkíta-szarmata ellenségeskedésről. A különbség bizonyára az évszázadok során felgyülemlett tapasztalatok feldolgozása, a sorsfordító események okainak eltérő értelmezése, mai szóval élve a pusztai politikai megosztottság kialakulása (eltérő politikai elgondolások, irányvonalak követése) nyomán kezdett csak körvonalazódni. Ebben meghatározó szerepük lehetett a szubjektív tényezőknek, a törzsfők különböző személyiségének, a vizsgált eseményekhez, kérdésekhez való eltérő személyes viszonyulásának. Ettől vált határozottan ketté a szkíta világ. Talán éppen ennek hatására alakult ki a magyar szólások között előkelő helyet betöltő „turáni átok” kifejezés, ami a jobb sorsra érdemes közösség sok bajt okozó megosztottságára vonatkozik.

Az egyértelmű, hogy a szkíták eredeti, ős-területfoglalók voltak, hódításokkal egyáltalán nem foglalkoztak. Olyan területeket birtokoltak, melyek a többi kultúra számára még sokáig nem voltak értékesek, hasznosíthatók. Fegyveres erejüket az őket ért támadások nyomán, azok erősödésével párhuzamosan növelték meg, céljuk lényegében csak saját óriási életterük, népeik, kincseik, állatállományuk megvédésére irányult. Ha hadjáratot vezettek, annak célja és értelme az agresszor hátországának gyengítése vagy megbüntetése volt, mert ezen a réven vélték csökkenthetőnek a váratlan támadás bekövetkezésének valószínűségét. Más indíttatású hadjárataik testvérnépeiknek nyújtott segítséggel függtek össze. A szarmaták azonban, mióta csak szarmatáknak kezdték nevezni törzseiket, hódításra, terjeszkedésre törekedtek. Nem, kezdetben semmiképpen sem a többi (szkíta) törzs ellen fordultak, ha ezt tették volna, feltehetőleg hamar belebuktak volna vállalkozásukba! Nem is tehették, mert az ellenkezett volna a sztyeppe ősi törvényeivel, amelyek csak évszázadokkal később lazultak fel. Nem, ők a kezdetleges gazdálkodást folytató, általában halászó-vadászó, fakitermelő, harcosokkal nemigen rendelkező, békés közösségek területét szállták meg (gyarmatosították)!

Más nézőpontból: nagyobb közösséget szerveztek ezekből a törzsekből, részben a sztyeppén, részben a sztyeppétől távoli területeken is, s termékeik egy részének kisajátításáért cserébe védelemben részesítették őket. Ez a stratégia hosszú távon kifizetődőnek bizonyult számukra, de gyarmataik népességére is. Idővel elválaszthatatlanul összeforrt a hódító kisebbség és a meghódított többség. A szarmata vezetőréteg mentesült a létfenntartással

szorosan összefüggő ügyektől, kizárólag vallási, védelmi és hadügyekkel foglalkozhatott, a nem szarmata (szláv) többség pedig biztonságban érezte magát, biztonságban állíthatta elő a közvetlen létszükségletét meghaladó mennyiségű terményeit, a népesség zavartalanul szaporodhatott. Végső soron ez a szaporodás, aminek üteme minden bizonnyal meghaladta a szomszédos, változatlanul zömmel pusztai állattenyésztést és kereskedést folytató szkíta törzsek népességének szaporodását, ez volt a döntő különbség. Ez a valódi magyarázata a szkíta szövetség hanyatlásának, felbomlásának, a szarmata világ kibontakozásának. Ezért nyert fokozatosan tért a szarmata-szláv világ.

A sztyeppe ősi szabályai szerint a legeltetésre rendelkezésre álló területet a közösségek létszáma, ill. az állatállomány nagysága szerint osztották meg, osztották fel újra, (bizonyára nem mindig teljesen békésen). Ráadásul az eloszthatóterület is egyre csökkent, elsősorban azért, mert a szarmaták földművelő köznépe egyre nagyobb gyepterületet tört fel.

A kérdés egy másik aspektusa is segíthet megértenünk a lényeget. A hatalmas térségben a népesség szaporodása és a zavartalan legeltetésre igénybe vehető terület csökkenése miatt olyan változások következtek be, melyek nyomán választani kellett: vagy az életmód, vagy az identitás összetevőiből kell egy jódarabot feladni. A szkíták az identitásukat féltve őrizték, csak saját véreik (köznépük) körében érezték magukat jól és biztonságban, inkább elhúzódtak a sztyeppéről, és földműveléssel is elkezdtek foglalkozni, minthogy eltérő nyelvű és kultúrájú közegben éljenek. A szarmaták azonban a sok évszázada kialakult életmódjukhoz ragaszkodtak inkább, olyan megoldást, egy olyan (É-D-i irányban nagy kiterjedésű) területet kerestek, aminek keretei között a földművelést rábízhatták egy másik népre (választott köznépükre), így maguk továbbra is folytathatták pusztai életmódjukat.

Hérodotosz, a történetírás atyja a szarmatákról szólva, a **–05.** (–03/02.) **sz-ban** megállapította, hogy szkíta nyelven beszéltek, de eltérő kiejtéssel. Kortársa, Hippokratész szerint a szarmaták ekkoriban a meotiszi ingoványokat népesítették be. Hérodotosz ismerte a görög gyarmatvárosokat a Fekete-tenger partvidékén, ezek lakóitól szerezte értesüléseit a szkítákról, s feltehetőleg a sztyeppe szarmatáiról is. A pontoszi szkítákat a görögök őshonosoknak tartották, akiket Héraklésztől, más változat szerint Targitaosztól származtattak.

Hérodotosz a **–05.** (–03/02.) **sz-ban** leírta a szkíták európai és Kaukázus-vidéki területeit és ismertette az életmódjukat is, visszatekintve arra az időre, amikor megkezdődött a szkíták első önvédelmi háborúja a Perzsa Birodalom ellen Közép-Ázsiában és a Kaukázusban, figyelemre méltó értelmezések szerint a Fekete-tenger, sőt a Kárpátok térségében is. A közép-ázsiai Murgab-folyó völgyét, a görögök által Margianának nevezett gazdag vidéket Nagy Kürosz perzsa uralkodó próbálta bekebelezni, de szembekerült a masszagéta törzsekkel, akik seregét legyőzték, őt magát **–530** (–274) **k.** megölték. Görög források szerint a sereget vezető Tomürosz királynő megfutamította a világuralomra törekvő hatalmat. A perzsáknak azonban mégis sikerült Margiana jelentős részét uralmuk alá hajtani **–513** (–257) **előtt**, hiszen Dareiosz idejéből már arról értesülünk, hogy annak lakói felkelést szítottak a perzsák ellen. A Perzsa Birodalom hatalmas területeket hajtott az uralma alá, a szkíta világrendszer pedig elvesztette számos közép-ázsiai szövetségesét, akik Perzsia adófizetői lettek.

Margiana elfoglalása idején, vagy azután a Balkán és a Kárpátok irányában Dareiosznak egy másik serege támadott, s ezt Hérodotosz negyedik könyve alapján többen úgy interpretálják, hogy a Boszporuszon kelt át, majd kisázsiai szövetségeseit, a jónokat küldte előre, hogy az Iszteren, vagyis a Dunán verjenek hidat. Útközben a perzsák és szövetségeseik hódoltatták a mai Bulgária területén élő szkíta (szkíta-rokon) törzseket, a trákokat, továbbmenve a gétákat is. A perzsák előtt megnyílt az út a Duna-deltához. Amikor odaértek, felhajóztak körülbelül kétnapi járásra, elértek a mai Braila/Galata városához. Ott a perzsa sereg átkelt, és É-ra folytatta útját. Ettől kezdve nem tisztázott, hogyan zajlott tovább a hadjárat, mert

a Hérodotosz által emlegetett folyók nevei ismeretlenek a kutatók előtt. Lehet, hogy a Krím, lehet, hogy Erdély felé fordultak. A jól helyezkedő szkíta erők azonban elkerülték a döntő csatát. A perzsák kénytelenek voltak visszavonulni. A perzsa támadás után a szkíta törzsek újraszerveződtek. A **–05.** (–03/02.) **sz-tól a –03.** (–01/01.) **sz-ig terjedő időszakban** a Kárpát-medence és a jóval később Etelköznek nevezett Kárpátokon túli terület, valamint a Duna-delta szkíta törzsei – élükön az agatürszoszokkal – sorra leváltak a sztyeppe szkítáinak szövetségéről, ami ezzel lényegében meg is szűnt létezni, beolvadt a Szarmata Szövetségbe. A szkíták D-Erdélyben kialakított központjuk körül erősen központosított államba tömörültek, és legbecsesebb értékeiket hegyvidéki erődrendszerek, erődített városok falai mögé helyezték.

Az agatürszoszoknak és más szkíta törzseknek a hatalmas kiterjedésű sztyeppe körüli hegy- és dombvidékek terepadottságait kihasználva, királyságokba szerveződésével megszűnt K- és Közép-Európában a sztyeppei központú, összefüggő szkíta szövetség, csupán egymástól elkülönülő sztyeppei területrészeken maradhattak meg egyes szkíta törzsek, melyek bizonyára integrálódtak a szarmaták szövetségébe, ami ezután már a kelet-európai sztyeppe tényleges urának számított. Ne szaladjunk azonban ennyire előre!

A szarmaták törzsszövetsége a **–07.** (–06/05.) **sz.**, illetve a **–03.** (–02/01.) **sz.** között még jórészt a Volgán-túl és az Urál-hegység D-i része közötti területeket uralta. De a **–05.** (vagyis a –04/03.) **sz-ban** eluralkodtak a Don-folyó középső folyása felé eső területeken is. Valószínűleg ekkoriban éleződtek ki azok az ellentétek, amelyek a szkítáktól való végleges leválásukhoz vezettek, hiszen terjeszkedésük tovább fokozódott, már a **–06.** (ugyancsak –04/03.) **sz-tól** fokozatosan uralmuk alá került a Kárpátokig elnyúló, csaknem teljes K-európai területsáv. Orosz szakemberek szerint a szarmaták megközelítően a **–05. sz-tól**, tehát megint csak az imént jelzett –04/03. sz-tól) uralták az európai sztyeppe középső részét.

A –03. sz-tól a szkíta műveltség ázsiai hordozói – nyilvánvalóan külső beavatkozások miatt – K-Ny-i vándorlásba kezdtek. Talán a szarmaták európai terjeszkedése, Kelet-Európába történő átköltözése, s ezzel összefüggésben K-i szálláshelyeik egy részének fokozatos elnéptelenedése is összefüggésben állt azzal, hogy a Ny-szibériai és a D-uráli szkíta régészeti műveltségek egyes csoportjai is Ny-ra tartottak, részt vettek az Urál és a Közép-Volgavidék régészeti kultúráinak megújításában. Ezek az Ázsiából érkező szkíták bizonyára szerepet játszottak egyes európai szkíta és szarmata néprészeknek a korábbi szállásterületeikről való kimozdításában, KözépEurópa és a Balkán területére vezető migrációjának kezdeményezésében is.

E szkíta vándorlásra vonatkozó feltételezést erősíti az a tény, miszerint a **–03.** (–02/01.) **sz-ra** megszűnt létezni a pazariki szkíta műveltségi központ, ami mindeddig hatalmas területet fogott át, hatóköre korábban nemcsak az Altáj-vidékre, hanem a Turfán-medencére, Szibéria és a mai Kína egyes területeire is kiterjedt. Ugyanakkor a közép-ázsiai khoraszáni régió területén szkíta városok jöttek létre. Itt a kutatók több várost felfedeztek, Dargaz közelében is előkerült egy jól megtervezett metropolisz.

A várost feltehetőleg még a **–03.** (–02/01.) **sz-ban** emelték. (A **03.** (05/06.) **sz-ban** aztán romba dőlt, valószínűleg a perzsa hatalom semmisítette meg. Az erődített település 395 négyzetkilométeren terült el, helyi építőanyagból, vályogból építették. A jellegzetes díszítőelemeik, a növényi motívumok mellett állatküzdelmi jeleneteket is találtak a városi épületek romjai között, főleg a palotában és a templomokban.)

A szkíták ázsiai történetét itt be is fejezzük, az ázsiai szkíták és szakák további sorsa szerves része a hunok, illetve a szaka államok történelmének, – minderről más fejezetekben teszünk említést.

A **–03.** (–02/01.) **sz-ban** a szarmaták, majd a **–03.** (–01/01.) **sz-ban** alánok is betelepedtek Tanaisz (Rosztov-na-Don) szkíta-görög városába. A szarmata népek szállásterülete a **–03.** (azaz –02/01.) **sz-tól** elsősorban a Don és a Donyec mentén, és e két folyó között volt, beékelődött a Fekete-tenger partvidékén és a K-európai erdőzóna peremén élő szkíták közötti térbe, és általános vélemény szerint a Ny-ra húzódó szarmaták ekkoriban már a Dnyeper vidékén is megtelepedtek, ahonnan a szkíták eltávoztak. Egyes interpretációk szerint a **–04.** (tehát ugyancsak a –02/01.) **sz-ban** a szarmaták törzsei nemegyszer a Fekete-tenger melléki városokra törtek, jelentősen meggyengítették e városok hatalmát. A Fekete-tenger partvidékére vonatkozóan általában a **–04/03.** (–01.) **sz-tól** a **–02. sz-ig** (az időszámítás kezdete körüli időkig) keltezik a „korai" szarmata időszakot. A **–01.** (01/02.) **sz-tól** a Visztula-medencében székelő szarmata főhatalom képezte a szláv népesség nemzetté (nemzetekké) szerveződésének az alapját. A szarmata hatalom egy-egy fontos katonai szárnyát az alánok (Don-vidék) és jászok közép-ázsiai eredetű (iráni jellegű) törzsei képezték (a Fekete-tengertől É-ra).

A szarmaták már a **–02.** (-01/01.) **sz-ban** átvették az uralmat a Volga- és a Káma-folyó vidéke szkíta népei felett. A sztyeppén történt változásokra válaszoló szkíták K- és Közép-Európa É-i részein (a Kárpátoktól É-ra fekvő területeken) is Ny-ra mozdultak el, biztonságosabban védhetőnek tartott vidéket keresve. Ezzel és a Boszporuszi Királyság megerősödésével állhatott összefüggésben, hogy az **–01.** (01/02.) **sz-ban** a szarmaták egy csoportja a Volga és Visztula közötti térségben erősen megszállta a mai Lengyelország, Fehér-Oroszország, Ny-Ukrajna területét is, majd meghatározó szerepet játszott a lengyel etnikum, – a lengyel nemesség – kialakulásában. (A középkori lengyel jobbágyság nem örökölte meg a „szarmata öntudatot", de a nemesség annál inkább magáénak vallotta azt.) A Visztula, sőt az Elba vonaláig történt szarmata előnyomulás jól egyeztethető azzal a régészeti megállapítással, mely szerint a szarmatáknak tulajdonított ún. Suslovo-kultúra, mely a Volga-Urál közti térségben a –02. és a 01. sz. közötti időben élte virágkorát, ekkoriban megszűnt létezni. Több mint valószínű, hogy a nagy kiterjedésű K-európai területek szarmaták általi birtokbavétele, az ottani (már évszázadok óta szkíta-szarmata befolyás alatt élő) népességre történt rátelepedés az **–01.** (01/02.) **sz-ban** nem is egy, hanem legalább két irányból, D-ről és K-ről történhetett.

(Feltehetőleg a teljes ős-szláv etnikum egy ideig szarmata alárendeltségbe került, ennek határozott genetikai nyoma főként a mai lengyelek, ukránok, makedónok és horvátok esetében mutatható ki. Az Y-kromoszóma világszerte igen ritka Eu19 jelzésű haplo-típusa ma elsősorban (magától értetődően) Magyarországon dominál (60 %), de főként Lengyelországban (56 %), Ukrajnában (54 %), és Macedóniában (35 %), de Horvátországban (30 %) is igen gyakorinak számít, továbbá Csehországban és Szlovákiában (27 %) sem jelentéktelen). Európán kívül gyakori még É-Indiában, Pakisztánban és Közép-Ázsiában, mely helyeken kétségtelenül összefüggésbe hozható a szakák történelmi szerepével. – Megjegyzendő, hogy természetesen Eurázsia mai genetikai térképét a későbbi avar–hun vándorlás és megtelepedés a maga, bizonyára ugyancsak Eu19-es dominanciájával a szarmaták hatásához hasonló mértékben befolyásolhatta.) A **–01.** (02/03.) **sz-tól** a **02.** (04/05.) **sz-ig** terjedő időszak tekinthető a K-európai szarmata hatalom virágkorának. Az Urál-hegység és a Don-folyó közti területen élő szarmaták diadalútja úgy folytatódott Ny-felé, hogy a K-i germánokkal és az alánokkal is szövetséges viszonyba kerültek. Így a K-re terjeszkedő rómaiak már az **01. sz. közepétől** (a 04. sz. elejétől) számottevő ellenfélnek tekintették őket a Birodalom K-i végein. A szarmaták Visztula-menti főhatalma a Duna térségében **067** (323) és **119** (375) **között** háborúba is keveredett a rómaiakkal. A szarmata népek némelyike, különösen a Szarmata Törzsszövetséghez tartozó roxolánok jelentős része, bizonyára a K-i germán térhódítás következtében fokozatosan közeledett a Római Birodalom K-i ütközőzónájához. Ptolemaiosz szerint az **01/02. sz. fordulóján** (a 04. sz. közepén) már az Al-Dunához közel éltek. A végveszélybe került Dácia tőlük kért segítséget Róma hadai ellen. A roxolán lovas csapatok

nagy pusztítást végeztek a rómaiak körében, állítólag a XXI-es számú római légiót teljesen fel is morzsolták. A **02/03. sz-ban** (ugyancsak a 04. sz. közepén) a Fekete-tenger melléki (római vazallus) szkíta királyság meggyengülése is a szarmata-germán nyomás megnövekedése miatt következett be.

Ezután a szarmata hatalom alkonya a **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulója körül) nem is a római hatalom, hanem a korábbi szövetséges, az (utóbb gótoknak elnevezett) germánok miatt kezdődött meg. Ezek a gót-germánok, akik korábban a Balti-tenger mellékén éltek, ekkoriban terjesztették ki hatalmukat a Visztula-vidékre. Ott a szláv népek szarmata vezető rétege fölé kerekedtek, illetve a szarmatáktól átvették a Visztulától Ny-ra elő szlávok irányítását, a „gót" nevet is feltehetőleg valamelyik szláv nép önelnevezése nyomán kapták meg. (A Balti-térség K-i felében, a Visztulától K-re, valamint az Urál felé eső részeken maradt csak meg a szlávok szarmata vezetőrétege. Valószínűleg ezek közé a szlávok-szarmaták közé tartoztak a lengyelek ősei is. A **03. sz. közepéig** (az 05. sz. elejéig) a Dnyeper és a Visztula közötti területen éltek azok a szarmata-szlávok, akik a lengyelek ősei lehettek.)

Az interpretációk számottevő része nem a germán (vagy alán) hódításnak, hanem a K-ről érkező hunok előrenyomulásának tulajdonítja a szarmaták számottevő részének, így a roxolánoknak a Ny-ra kényszerülését is. (Megjegyezzük, hogy Dionysios Periegetest a hunok európai jelenlétét tanúsító első forrásnak tartják, aki a **02. sz. első felére** (a 04. sz. második felére) vonatkozóan ilyen értelmű közléssel élt, ám minden valószínűség szerint az ő „hunjai" csak a szarmatákkal mindeddig szövetséges alánok lehettek, akik már jóval a hunok feltűnése előtt is terjeszkedtek K-Európában. Dionysios Periegetes nyomán több korabeli forrás ugyancsak hunok jelenlétéről tett említést a „szarmaták között", esetükben is azt kell feltételeznünk, hogy az alánok Keurópai térhódításáról számoltak be.)

Minden bizonnyal részben a gót-szarmata versengés következményének kell tekintenünk azt a **02. sz. első felére** (a 04. sz. második felére) keltezett fejleményt is, hogy a D-Urál térségében a szarmaták és az alánok között versengés kezdődött a területek birtoklásáért. (Nem mellékes az sem, hogy míg a gótok miatt a szarmaták egy része K-re szorult, az alánok a K-ről érkező hunok elől Ny-ra igyekeztek kitérni, éppen ezért vált elkerülhetetlenné a szarmaták és az alánok összetűzése.) Az alánok a Volga és a Dnyeszter között, a szarmaták korábbi területén alapítottak új európai hatalmat **155** (411) **körül**. Innen szinte azonnal mozgásba lendültek, páncélos-lovas hadaikkal D-re és Ny-ra tartottak. A **02. század közepétől** (az 05. sz. elejétől) a Fekete-tenger északi partjánál, majd kicsit később a Duna alsó folyásánál is megtelepedtek, bár sok alán maradt korábbi szállásterületén, a Kaukázus északi felén is.

A gót hatalom a **02. sz. második felében** (az 05. sz. első felében) teljesen felmorzsolta a Szarmata Szövetséget, miután a **03.** (04/05.) **sz-ban** gót uralom alá kerültek a dél-oroszországi szkíta-szarmata (pl. roxolán) népek is, – (a gótok már **230-ban** (386) megjelentek a Római Birodalom hódítási területének peremén). A **03. sz. második** (az 05. sz. első) **felében** a Feketetenger partvidékét támadták, majd hajóra szállva megindították kalóz-portyáikat a parti kereskedővárosok ellen. A **02/03. sz. fordulója tájékán** (az 05. sz. közepén) elérték a tenger K-i partvidékét is, és betörtek Kubán történelmi térségébe.

(A szarmaták bizonyos néprészei jelenvoltak – Kelet-Európán túlmenően – a Balkánon és a Kárpát-medencében is, jóval a Szarmata Szövetség felbomlását követő időben is, és még számottevő szerepet játszottak az európai Hun Birodalom küzdelmei idején is.)

Közép-Ázsia hun korszaka (az 05. sz. közepéig)

A Selyemút kínai részről történt megnyitására a **–02/01. sz. fordulója körül** (a 04. sz. 80-as/90es éveiben) került sor, miután ideiglenesen már **–118-ban** (372) kísérlet történt az útvonal használatbavételére. A kínai diadal lényegében a belső-ázsiai Hun Szövetség végét jelentette, hiszen a hunok jelenléte Shanxi tartomány területén **216-ban** (372) már meg is szűnt, – bár még **–119** (371) **k.** bizonyosan jelen voltak Mongólia területén. Úgy vélhetnénk, a vert hun hadak a Pamír-aljától, a mai Kazahsztánból kiindulva, **107** (356) és **123** (372) **között** talán még visszafoglalhatták a Tarim-medencét, a mai Kína területének egyik legfontosabb Ny-i régióját. Ezzel szemben az igazsághoz jóval közelebb áll, hogy nem a frissen Ny-ra került hun erők, hanem a jóval korábban (**–056** (194) **után**) Ny-ra szorult ún. „Csi-csi" hunok utódainak (az ún. „Ny-i Hun Birodalomnak") a hadereje volt ennek az eseménynek a főszereplője.

Csi-csi forrásokban nem szereplő kései utódjának Ny-i Hun Szövetsége **115** (364) **k.** az Ilivölgyéből, a „Hét-folyó közének" a mai Szemirécsjének a kapujából (Alma-Ata/Almáti térségéből, a Pamír-aljától, a mai Kazahsztán területéről) kiindulva csakugyan visszafoglalta a Tarim-medencét. Egy adat szerint a hunok **117-re** (366), Közép-Ázsiában nagyon erős szövetséget hoztak létre, ennek főereje nagy valószínűséggel Csi-csi utódainak szövetsége volt, ami aztán kiegészült az utóbb Ny-ra szorított hunok csapataival is.

A Ny-i Han kronológiai rendszer szerint a hunok Amu-darja menti megtelepedése a **–02/01. sz. fordulóján** (a 04. sz. 80-as/90-es éveiben) fejeződött be. E kronológia szerint az ún. „fehérhunok" **–051-ben** (439) elszakadtak a hunok főágától, (miután elfoglalták Khivát, Balkh városát és több baktriai tartományt). Az ún. „fekete hunok" vagy „chioniták" az Amu-darja körzetében fekvő területen tartózkodtak, és egyes interpretációk szerint a **02. sz. második felében** (az 05. sz. első felében) a mai Afganisztán területére is hunok kerültek.

A fehérhunok, az ún. „vörös hunok" és az „alkon hunok" a Szir-darja D-i részétől a Hindukushegységig terjedő hatalmas területen éltek, a krónikák megemlítik, hogy a Tien-San, Dzsungária és a Tarim-medence vidéke is a fehérhunok szállásterülete lett, talán mindezen területek hunjai és csatlakozott népei már ekkor egyetlen (Heftalita) szövetségi rendszerbe szerveződtek. Más álláspont szerint a Tien-San vidéke, továbbá a Tarim-medence É-i és D-i peremén levő városállamok vidéke a **04. sz elején**, tehát az 05. sz. közepe után az É-i (fekete) hunok szállásterületét képezték. Nem zárható ki azonban, hogy itt már ekkor azok a – se nem „fehér", se nem „fekete" – hunok tartózkodtak, akiket a történeti források később avaroknak neveztek. Az avarok (avarhunok) ekkor még bizonyára nem döntötték el, melyik szövetséghez csatlakozzanak.

A **02/03. sz. fordulója körüli időket** (az 05. sz. közepét) taglaló európai források ún. Ny-i és K-i fehérhunokat emlegettek. A „K-iek", akik egyes vélemények szerint valószínűleg animisták, vagy buddhisták lehettek, – szerintem feltehetőleg avarhunok voltak.

Néhány interpretáció szerint hunok uralták a **02. sz. elejétől** (a 04. sz. második felétől) a Kaukázus térségét is, ám lehet, hogy az erről tudósító források az alánokat „látták" hunnak. Régészeti források és antik térképek tanúsága szerint a hunok a **02. század közepén** (az 05. sz. elején) elérték az Urál-hegység D-i részét és a Kaszpi-tenger vonalát. (Ptolemaiosz Geographia c. munkájában egyenesen a szarmaták között emlékezett meg a „hounoi" népről.) Ugyanakkor a kínai történetírás szerint **147** (396) **és 172** (421) **között** egy Küerh nevű hun király uralkodott valamelyik közép-ázsiai hun államban.

Kétségtelennek látszik, hogy a **02. sz. első felétől** (a 04. sz. második felétől) megnövekedett a hunok létszáma az Urál–É-Kazahsztán térségben, s törzsszövetségi területük

határa Ny-felé mozdult el. A Volga–D-Urál térségében azonban ekkor még a szarmaták és az alánok versengtek a területek birtokáért.

A hunok többsége a **02. sz. közepére** (a 04/05. sz. fordulójára) eltávozott Mongólia területéről is, ahol a Hszien-pi Törzsszövetség rendelte saját hatalma alá a hunok itteni maradékait.

Vezetőjük, Tansu-huaj (**141–181**, vagyis 390–430) egyesítette az „újfeszítő" törzseket, a törzsszövetség a Bajkál-tótól Kínáig terjedő területen hatalmas területű államot képezett. A későbbi feljegyzések szerint innen a hunok Ny-ra (Közép-Ázsiába) és É-ra (Szibéria határára) szorulása **261-ben** (417) fejeződött be. Említést érdemel azonban, hogy a belső-ázsiai Hun Szövetség bizonyos maradékainak, főképpen az avarhunoknak a Belső-Ázsiából való távozása, egyesek véleménye szerint, (akik a K-i Han kronológiájára hivatkoznak) **155-ben** (404) fejeződött be, amikor a Hszien-pi lényegében megszállta a hunok korábbi uralmi területének egészét, – talán a Tarim-medence és a Szibériával határos területek kivételével.

A K-i Han kronológia szerint **170-ig** (419) tartott a hunok Közép-Ázsia irányában történt eltávozása, míg a Ny-i Han-dinasztia kronológiai rendszerében (ugyancsak) **–071** (419) **k-i** évszám állapítható meg a hun maradékok Mongólia területéről történt elvonulására. Ezek az évszámok összhangban vannak a belső-ázsiai hunok egyes csoportjainak az erdő- és tajga-zóna felé történt elhúzódására meghatározott adattal is: a **02. sz. közepéig**, vagyis az 05. sz. első évtizedével bezárólag.

Figyelmet érdemel az az adat is, mely szerint **03.** (04/05.) **sz-ban** hosszabb ideig hun törzsek tartózkodtak az Irtis-folyó térségében is. Úgy tűnik, hogy a hunok lassú Ny-ra sodródása három törzsszövetség keretében a **02. sz. közepétől** (a 04/05. sz. fordulójától) egészen **360-ig** (516) tartott. Ennek során, a **03. sz második felétől** (az 05. sz. első felétől) már egy „második hun hullám" tartott Ny-felé, kiszorították az alánokat, majd csaknem maradéktalanul belakták az Urál-hegységtől K-re, DK-re fekvő, folyóktól átszőtt füves pusztákat.

Nem zárható le a belső-ázsiai hunok Ny-ra távozásáról szóló fejezetrész anélkül, hogy ne emlékeznénk meg az ún. Sárga turbános felkelésről (**185**, azaz 434 **k.**), ami megrendítette a K-i Han dinasztia hatalmát, összefüggésben azzal, hogy nem sokkal előbb (**177-ben**, vagyis 426ban) a kínai csapatok óriási vereséget szenvedtek el a Hszien-pitől. Az interpretációk szerint ekkor még igen sok kínai uralom alatt álló hun (ún. vörös hun) is elhagyta korábbi belső-ázsiai otthonát, s elvándorolt annak reményében, hogy csatlakozhat valamelyik hun közösséghez. Lehetséges, hogy egy részüknek sikerült is eljutniuk a Ny-on tartózkodó hun néprészekhez (a Ny-i (Közép-Ázsiai) Hun Szövetség valamelyik közösségéhez), hiszen más adatok szerint a **03. sz. vége felé**, vagyis az 05. sz. közepe előtt, (állítólag természeti katasztrófával összefüggésben) jelentős hun közösségek hagyták el Mongólia területét. Egy részük a kínai határ felé távozott, s bizonyosan meg is érkezett a kínai fennhatóság alatt maradt területekre. A hun politikai befolyás (katonai jelenlét) a Ny-i kronológiai szerint **–048-ra** (442), a K-i kronológia szerint **195-re** (444) enyészett el teljesen a kínai érdekszféraként ismert területen.

Megjegyzendő, hogy ez a kínai érdekszféra ekkorra már alaposan összezsugorodott. Nemcsak arról van szó, hogy elvesztették Ny-i és É-i hódítási területeiket, és a Selyemutat Kína csupán néhány röpke évtizedig, a 04. sz. végétől az 05. sz. első harmadának végéig uralta és használhatta. Mindkét Han-dinasztia uralma a végét járta. K-en az utolsó Han-császár **198-ban** (447) mondott le, bár állama állítólag csak **220-223-ban** (469-472) omlott össze teljesen. A Nyi Han-dinasztia végnapjairól igen keveset tudunk, mert a ránk hagyományozott, virtuális kronológián alapuló történeti munkák szerint a dinasztia története „a Wang Mang-féle közjáték után folytatódott volna" a K-i Han-császárokban, – s ezzel el is intézik a kérdést.

(Természetesen a Wang Mang-epizód, a rövidéletű Hszin-dinasztia uralma jóval korábban zajlott le, mégpedig **–005** (245) és **–023** (272) **között**. Tehát nem a Han-dinasztia bukásához, hanem éppen a felemelkedéséhez, egyszersmind a Csin-dinasztia bukásához tartozó közjáték volt, miként ezt korában már megtárgyaltuk.)

Jobb híján a **–005-ös** (485-ös) évszámot fogadhatnánk el a Ny-i Han korszak utolsó évének, bár sokkal valószínűbb, hogy az összeomlás már legalább 20-30 évvel korábban bekövetkezett. Ebben az időben már egyáltalán nem is beszélhetünk „kínai” érdekszféráról, ugyanis a birodalom apró államokra töredezett szét.

A Pártus Szövetség felbomlása, a pártus hatalom elsorvadása (az 05. sz. második felével bezárólag)

A Pártus Szövetség egyáltalán nem váratlanul, nem néhány év alatt omlott össze, még ha a felületes szemlélőben a 20. sz. végéig művelt történetírás ilyen képet is kelthetett. Ezt az államképződményt, mely a szó szoros értelmében nem egy állam volt, tehát nem volt birodalom, a világon az egyik leghosszabb ideig regnáló dinasztia vezette. Uralmi stratégiájuk nem is irányult egyközpontú birodalom építésére, sokkal inkább a védekezés módozatainak folyamatos fejlesztésére és tökéletesítésére. A szövetségi viszonyban álló részországok lazán kapcsolódtak egymáshoz és a hatalmi központ(ok)hoz, emiatt a szövetség külső határvonala folyamatosan változott is, mégis, vagy épp ezért volt képes számos vetélytársát messze túlélni.

A dinasztia hatalmi koncepcióját a turáni műveltségből, tehát azon szkíta és hun népek világából, filozófiájából vezette le, melyek korábban maguk is, hosszú évszázadokig (hacsak nem ezredévekig) fennálló, hatalmas területre kiterjedő civilizációt éltettek. Mindezen népekre és dinasztiákra tolerancia, a részországok külön érdekeinek és szokásainak tiszteletben tartása, továbbá nagyfokú vallási türelem volt jellemző. Ennek megfelelően mindegyikük bukására egyaránt vonatkozik, hogy végül akkor és azért következett be, amikor és mivel az őket körülvevő (részben eddig szövetséges) népek a változó körülmények szorítása miatt, és e népek vezető rétegéhez tartozó személyiségek, vélt vagy valós érdekeiket követve kifordultak korábbi önmagukból. Ezt mindig megelőzte a külső (nem turáni jellegű) környezet felől kifejtett, kifejezetten a szóban forgó turáni entitás eltörlésére irányuló, az évszázadok során egyre rafináltabbá való, a szövetség vezetőinek lejáratását, démonizálását célzó propagandatevékenység. A Pártus Szövetség felett az első viharfelhők akkor kezdtek gyülekezni, mikor Ny-on a Római Birodalom, K-en pedig a Kusán Birodalom mértéktelenül terjeszkedni kezdett. Közismert, hogy Róma **–065** (192) k., a kisázsiai görög államok bekebelezése után indította meg Pártia elleni támadásait, míg a kusánok az **01. sz. első** (a 02. sz. második) **felétől**, a szaka államok elleni akcióik kapcsán kezdtek szembefordulni a Pártus Szövetséggel. Kadzsula Kadfiszesz, aki **030ban** (186) lett a kusánok királya, kínai adatok szerint elfoglalta Pártia K-i részét, egész Baktriát és Gandhárát (É-Pakisztán), továbbá Kasmírt és a Kabul-völgyét. Negyven évig (**070-ig**, azaz 226-ig) uralkodott, egyre nagyobb területeket ellenőrzött a Pártus Szövetség határvidékén. A határvonal ekkoriban talán Hürkánia szélén húzódott. Utóda, Vima Kadphiszesz elhódította Herátot, s átmenetileg Szisztánt és Arakhósziát. Ettől kezdve azonban a kusánok nem Ny-ra, hanem az indiai szubkontinens felé terjeszkedtek, és a kusán fegyveresek több mint száz évig nem jelentettek veszélyt az ereje teljében levő Pártus Szövetségre.

A Római Birodalom többször is megégette a kezét a Pártia elleni hadjáratokkal. A pártusok ugyanis, bár az ellentámadásaik gyakran sikertelenek voltak, védekezés közben rendkívül nagy veszteségeket voltak képesek okozni a római légióknak. Róma **–035** (222) **után** kénytelen volt változtatni tervein, mert tudomásul vette, hogy a pártusok védekező ereje hatalmas. Létrehozta tehát első ütközőállamait (Arménia, Palmüra), majd később továbbiakat is kreált.

Csaknem száz évig, **058-ig** (314-ig) egyáltalán nem veszélyeztette Róma az eufráteszi határt. A Ny-i sémi törzsek, a palesztinai zsidók, a damaszkuszi nabateusok, a sivatagi arabok és a palmüraiak is tisztelettel tekintettek a pártus uralomra. Ekkor azonban Róma a Kaukázus irányában kezdett terjeszkedni, bekebelezte a renitenssé vált Arméniát, a Pártus Szövetség egyik fontos bástyáját, s onnan veszélyeztette a Kaukázuson túli és a mezopotámiai pártus részállamokat.

A baj nem járt egyedül. A **02. sz. harmadik harmadától** (a 04. sz. első felében), a látszólag rendkívül erős Kusán Birodalom meghasonlott önmagával, a katonai réteg nagyobbik, „iráni jellegű” (zoroasztriánus, vagy ahhoz közel álló) vallást és kultúrát képviselő része eltávolodott az időközben nemcsak buddhistává, hanem a buddhizmus vezető erejévé vált politikusi rétegtől, így magától az uralkodó dinasztiától is.

Később, **233-tól** (378) a birodalom formálisan is kettészakadt. Ez a körülmény azért veszélyeztette a Pártus Szövetséget, mert a Ny-i Kusán Birodalomnak nevezhető politikai képződmény, ami tkp. csak egy katonai erőközpont volt, a **03. sz. közepétől** (a 04. sz. végétől), a határvidéken, majd a Pártus Szövetség belső területein is, egyértelműen a lázadni és a pártus dinasztia ellen megszerveződni kezdő Szaszánidáknak szolgált erősítésül és hátországul.

Az Arszakida-dinasztia tisztában volt a veszély nagyságával, ennek megfelelően igyekezett kielégíteni a tűzvallás híveit, s (a fennmaradó vallási türelem keretei között) pozitív megkülönböztetésben részesítették a zoroasztrizmust. Ennek jeleként értelmezhetjük, hogy a **060** (316) **után** kibocsátott pénzérmék hátoldalán tűzoltár és áldozópap látható. Ugyanakkor megjelent az érméken az ún. „pártus írás”, aminek az elnevezése azonban megtévesztő, immár perzsa írásról van szó, (az utolsó ékírásos szövegeket **074/075-ben** (330/331-ben) írták Mezopotámiában). A hagyomány szerint ekkoriban szerkesztették össze az Aveszta szövegét is, (bár inkább arról van szó, hogy az idők folyamán elveszett szövegeket próbálták rekonstruálni). Elkészült továbbá a Perzsa Halottaskönyv (fordítása és kiegészítése?).

Az Arszakidák igyekeztek csökkenteni a Szaszánidákkal fennálló ellentéteket, de nem voltak képesek elfogadni, hogy ellenfeleik teljesen másként gondolkoznak, s az előzékeny gesztusokat kifejezetten a gyengeség jeleként értelmezhetik.

Közben Róma meg-megújuló támadásokkal faragta le a Pártus Szövetségről annak határországait, pl. **106** (362) **k.** a nabateusok Petra fővárosból irányított országát, melyet hamarosan beszerkesztettek Arábia nevű provinciájukba. Traianus császár **110** (366) és **117** (373) **között** Arméniát római provinciává tette, Mezopotámia területének D-i felét is megszállta, Pártiát is fel akarta számolni, vagy legalábbis egy Rómának elkötelezett ütközőállamot akart fabrikálni belőle.

Hatra ostrománál a császár serege hatalmas veszteségeket szenvedett. (Utóda a túlterjeszkedés miatt kialakuló gazdasági és politikai válság miatt visszarendelte a római légiókat. – Hogy Róma kivonulása után D-Mezopotámia kinek a kezébe került, arra vonatkozóan nincs adat, de alaposan valószínűsíthető, hogy már ekkor tért nyertek itt a feltörekvő Szaszánida-dinasztia csapatai, melyek feltehetőleg zömmel azonosak voltak a „Ny-i kusánokkal”.)

A **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóját követően) került sor hosszú idő után az első ismert összecsapásra a Pártus Szövetség és a kusánok között, – nyilván a „Ny-i kusánokról” van szó, tehát a Szaszánidák külső fegyveres segítőiről. Az összecsapás okairól és kimeneteléről nincs közvetlen információnk, de számításba kell vennünk, hogy egyes interpretációk szerint **256** (412) **után** már a Szaszánidák uralkodtak a Pártus Birodalom egy részén. Tehették, mert az Arszakida-dinasztiát teljesen lekötötte a rómaiakkal vívott küzdelem **162** (418) és **166** (422) **között**, mikor Róma elfoglalta Dura-Europoszt. A rómaiak átlépték a Tigrist, elfoglalták Ktésziphónt, felégették a királyi palotát, s ezzel most átmenetileg Róma kezébe került É-Mezopotámia.

Az Arszakida-dinasztia többé nem volt képes már a pártus szövetség egységének a látszatát sem fenntartani. Feltűnt az előzmény nélkül színre lépő „pártus”, feltehetőleg Arszakida, más vélemények szerint azonban kusán (hun vagy haftalita?) Berozamad alakja, aki **266-tól** (422) már a maradék Pártia egy részét, mindenek előtt Armeniával határos területeit

ellenőrizte, **272** (428) **után** három perzsa provinciát is megszervezett, melyek élén Varahan, Ardasir és Neres láthatta el a kormányzói teendőket.

A Szövetség peremének államai sorra elszakadtak a pártus központoktól, geopolitikai helyzetüknek megfelelően egyesek római, mások kusán (valójában Szaszánida) kapcsolataikat építgették. A királylistákból jól ismerjük a tényleges hatalmukat vesztett (sokszor egymás ellenében fellépő) utolsó pártus uralkodók („nagykirályok") nevét is (IV. Mithradatész, III., IV., V. és/vagy VI. Vologaszész, II. Oszroész, IV. és/vagy V. Artaban), akik elsősorban Róma jóvoltából maradhattak trónjukon annak ellenére, vagy épp azért, mert a Római Birodalom csapatai **170** (426) **után** sorra aratták győzelmeiket. Ennek következtében Mezopotámia területének oroszlánrésze **171** (427) **után**, lényegében (kis megszakításokkal, mintegy 60 évre) római tartománnyá vált. (Ismeretes, hogy a sárkányos (pártus) hadijelvény Marcus Aurelius idejében, **175** (431) **k.** került Britanniába. – Mégpedig nehéz fegyverzetű pártus eredetű lovassággal együtt.) De nem csupán a kusánokkal és Armeniával kapcsolatos taktikai megfontolások, hanem az is fékezte a rómaiak további térnyerését, hogy a Római Birodalmat ebben az időben, **270-től** (426-tól) Európában sorozatos, pusztító rohamok érték a germánok és a gótok részéről, s a császári hatalom is megrendült.

Az újabb offenzívára, további jelentős római térnyerésre csak **190** (446) **k.** és **197–199** (453– 455) **között** került sor. (**193** (449) **k.** polgárháború volt a Római Birodalomban.)

Egy Kamszár nevezetű, talán Arszakida (avagy inkább hun vagy kusán, esetleg fehérhun) személy (Berozamad utódja), a „nagykirályok" alternatívájaként **300** (456) **k.** lépett trónra, s egészen **326-ig** (482-ig), a korábbi pártus területek egy részén király is maradt. Megpróbált új, külső erőket mozgósítani a Szövetség feltámasztására. Ebben az időszakban ért el jelentős sikereket a térségben a keresztény térítés, s Kamszár (Tiridat arméniai Arszakida királlyal egyidejűleg) **303** (459) **k.** föl is vette a keresztény hitet.

A kaotikus állapotokra jellemző, hogy a kialakult hatalmi vákuumot kihasználva a feltörekvő Akszum Birodalom vonta ellenőrzése alá a **03/04. sz. fordulóján** (az 05. sz. derekán) a Vöröstengeren bonyolódó kereskedelmet. Kamszár uralkodása idején, **306** (462) **k.** már igen jelentős területeken megkezdődött a Szaszánidák uralma is. Ugyanakkor a „hivatalos" királylista szerint, **207-től** (463-tól) V. vagy VI. Vologaszész (azaz XXIX. Arszák) ült még a pártus trónon, akinek **213-tól** (469-től) IV. Artaban római befolyás alatt álló ellenkirály párhuzamos uralmával is számolnia kellett.

I. Ardasír, az Újperzsa vagy Szásszanida Birodalom alapítója ekkor még Istakr (korábbi pártus tartomány) uralkodója volt. Egyre növekvő hatalmára jellemző, hogy **208** (464) **után** Perszisz tartományban elfoglalta Kirman vidékét, megalapította Gúr (Firúzábád) városát, ahol egy hegy tetején hatalmas erődöt, közelében pompás palotát építtetett magának. (A Pártus Szövetség területén ekkor már legalább négy, magát királynak nyilvánító személy tekintette magát a főhatalom birtokosának.) Ardasír **211-ben** (467) nyilvánította magát királynak. Ezt az időpontot tekinti a történetírás a perzsák felkelése kezdetének.

Kamszár, aki háborút viselt a támadó perzsák ellen, **320** (476) **k.** az Oxosz vidékére, illetve Balh (Balkh) városába helyezte át központját, ezzel megszakadt minden kapcsolata a Szövetség területeinek hagyományos központját képező mezopotámiai városokkal, így Darával, az Arszakida-dinasztia utolsó menedékével is. Ardasír **223-ban** (479) vette be Dara várát, ahonnan a védők és a lakosság többsége is elmenekült. A mezopotámiai pártus hatalom teljes összeomlása a következő évben, **224-ben** (480) következett be. Ardasír szövetséget kötött Adiabéné és Kirkuk királyaival, Hormizdegánnál véres csatában legyőzte és megölte Artabant, a pártusok királyát.

A **324-dik** év (ugyancsak 480) egyben az armeniai Arszakida királyok uralmának a végét is elhozta. (Ezt követően az Arszakida utóvédharcok keretében, **224–228** (480–484) **között**

fellépett még egy Tiridatész vagy Artavaszdész nevű pártus személy, talán az utolsó nagykirály, Artaban testvére, aki Armeniában próbált meg hatalomra jutni.)

Ardasír perzsa király **224** (480) **k.**, mikor a hatalmat már szilárdan a kezében tartotta, elérkezettnek látta az időt arra, hogy leszámoljon a korábban természetes szövetségesének számító kusánokkal. Igen valószínű, hogy erre kiváló űrügyet szolgáltatott számára a vitatott identitású, pártus, hun vagy kusán eredetű, immár keresztény vallású, feltehetőleg kusán katonákból álló hadsereget fenntartó Kamszár tevékenysége, aki **300** (456) **óta** folyamatosan a feltörekvő perzsa hatalommal konkurált. Ardasír **224–233** (480–489) **között** jórészt bekebelezte a kusán uralom alatt álló pártus területeket, a mai Kelet-Irán, illetve Baktria területét is.

A keresztény Kamszár uralma **326-ig** (482) tartott, ellenállását az egykori Média területén fejezte be. Armeniába, az elsőnek tekintett keresztény államba menekült. Ugyanezt az évet (**226**, azaz 482) tekinti az interpretációk többsége is a pártusok végső bukása évének, amikor Ktésziphónt is elfoglalták a perzsák. Ardasírt a királyok királyává koronázták.

A perzsák nem álltak meg félúton, **235-re** (490) a kusánoktól elfoglalták Szindhet, Szisztánt, Turánt, Mervet, Heratot, Makrant, s egész Baktriát, az Indus-vidékét Pesavárig, valamint Szogdiát és a Kasgári Fejedelemséget is, majd létrehozták a függő helyzetű, Kusánsahr elnevezésű baktriai fejedelemséget.

Gótok, vandálok és alánok a Római Birodalom K-i határvidékén – 1. (476-ig)

Ismeretes, hogy **az 01. sz. közepétől** (a 03. sz. elejétől) az alánok korábbi közép-ázsiai szálláshelyükről (Kangkü/Kanga országból) lassan áttelepültek az Urál és a Kászpi-tenger között elterülő sztyeppére. Ez összhangban van azzal az adattal, hogy az alánok a **-01/01. sz. fordulóján** (a 03. sz. közepén) már be-betörtek a Kubán térségébe is. Az ókori kínai történetírás szerint az alánok az **01. sz. közepére** (a 03. sz. végére) özönlötték el az Urál és a Kaszpi-tenger közötti sztyeppét. Római forrásokból is tudjuk, hogy az alánok a Kaszpi–Aral-térségből Nyfelé mozdultak el, – nyilván a hunok nyomásának engedve. **–040 k.** (217 k.) szembetalálkoztak ugyanis Pompeius hadjáratával, tehát a hódításaik csúcspontján tartó Római Birodalom csapataival. Az **01. sz. végén** (a 04. sz. közepén) a Kaszpi-tengertől É-ra, illetve az Urál-folyó mentén terült el az alánok törzsterülete.

Arról is tudomásunk van, hogy az (uralkodó álláspont értelmében az alánok közé sorolt, bár esetleg inkább a szarmaták közé tartozó) jászok **az 01. sz. első felében** (a 03. sz. második felében) és a **02. sz. első felében** „is” (ugyancsak a 03. sz. második felében) feltűntek a Duna és a Tisza mentén, így a Kárpát-medence területén is. (Utóbbi lett volna a jászok „második hulláma”) A Dácia és a Római Birodalom közötti térségben igyekeztek tartós szálláshelyeket kialakítani. Bizonyára a Kubán térsége felől jöttek. (Ugyanekkor kezdődött a mindenki által szarmatának tekintett népek, köztük a roxolánok betelepedése is a Kárpát-medencébe, eleinte azonban főként az Al-Duna mentén, Havasalföldön telepedtek meg.) Altenburgtól a Kisalföldön, a Duna-Tisza-közén, valamint a Bánságon át egészen az Olt-folyóig terjedő sávban szarmaták és alánnak tekintett jászok foglalták el a Duna-mente és Moesia alacsony fekvésű területeit.

Európai adatok szerint az **01. sz-tól** (a 04. sz. elejétől) már kifejezetten a Kaukázus É-i előterében terült el az alánok központi területe. A terjeszkedő rómaiak már az **01. sz. közepétől** (a 04. sz. elejétől) számottevő ellenfélnek tekintették az alánokat a Birodalom K-i végein. Az **01. sz. második felében** (a 04. sz. első felében) a Kaukázus É-i előterébe telepedett, a hunok és a gótok (részben szarmaták) között kutyaszorítóba került alánok főként Ny felé keresték a kiutat. Az alánok egy része a **02. sz. végétől** (a 04. sz. közepétől) fokozatosan Ny-ra vándorolva próbált a nyomás alól menekülni. Az **01/02. sz. fordulója tájékán** (a 04. sz. közepén) a Fekete-tenger térségében K-ről megjelentek az alánok. Próbálkozásaik eredményeként ismét érintkezésbe kerültek a Római Birodalommal, **093-ban** (349) ugyanis megkezdődik Róma ún. „szarmataháborúja” (melyben főként a hosszabb ideje a Kárpát-medencébe, az É-i peremvidékre telepedett markomannok és kvádok (szvébek), valamint a nemrég érkezett szarmaták (roxolánok) és a jászok játszottak szerepet).

A **02. sz. első évtizedében** (a 360/370-as években) aztán a római–dák háború eredménye, vagyis Dácia erdélyi központja fegyveres erejének és a dák uralkodó rétegnek a maradéktalan leverése folytán a szarmaták és a jászok megerősíthették pozíciójukat a nemrég megszerzett területeiken, a Római Birodalom határain kívül. (Említést érdemel ezzel kapcsolatban a „második szarmata háború” **116–118** (372–374) **között**, melyben a roxolánok és jászok, összefogva a Dácia római tartomány É-i határán élő szabad-dák, K-i germán és kelta törzsekkel, együttesen támadták az új tartományt és magát a Római Birodalmat.)

További európai adatok szerint a **02. sz. első felében** (a 04. sz. második felében) a szarmaták és az alánok között versengés folyt a D-Urál térségében. Megint más források szerint az alánok maradtak a D-Urál–Kaukázus térségben a domináns hatalom birtokosai, egészen a **04. sz. közepéig**, (vagyis az 05. sz. végéig). K-en a szarmata hatalom alkonya a **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulója körül), korábbi szövetségesük, az (utóbb gótoknak elnevezett) K-i germánok terjeszkedése miatt következett be. A gótok, akik korábban a Balti-tenger mellékén éltek, ekkoriban terjesztették ki hatalmukat a Visztula-vidékre. Ott a szláv népek szarmata

vezetőrétege fölé kerekedtek, illetve a szarmatáktól átvették a Visztulától Ny-ra elő szlávok irányítását, talán „gót” nevüket is valamelyik szláv nép önelnevezése hibás alkalmazásával kapták. Mivel a gótok nyomása miatt a szarmaták egy része K-re szorult, miközben az alánok a K-ről érkező hunok elől Ny-ra igyekeztek kitérni, elkerülhetetlenné vált a szarmaták és az alánok összetűzése is. A két tűz közé került szarmata vezető réteg hatalma megroppant, s ezt mind a gótok, mind az alánok jól ki tudták használni. A **03.** (04/05.) **sz-ban** gót uralom alá kerültek egyes D-oroszországi szkíta-szarmata (pl. roxolán) népek is, így a gótok már **230-ban** (386) megjelentek a Római Birodalom hódítási területének peremén. A gótok (a karpokkal szövetségben) **235-ben** (391) elérték a Fekete-tenger partvidékét, elpusztították a Bug és Dnyeszter torkolatában meghúzódó görög-római telepeket. Elfoglalták Histriát, kifosztották a Duna-delta gazdag kikötővárosait, a jórészt szkíta lakosságú Moesia római támaszpontjait. **A 03. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóján) a Duna-delta felől kibontakozó gót csapatok mindenfelé támadták a Fekete-tenger partvidékét. Kalandozó különítményeik mélyen behatoltak Kis-Ázsia területére is, sőt **251-ben** (407) Ciprust és Krétát is feldúlták. Ellenük a Rajna-mentéről vezényeltek át római légiókat.

A Fekete-tenger melléki szkíta királyság a **03. sz első felében** (a 04. sz. második felében) bekövetkezett germán-szláv és alán offenzíva során ellenállt a hódításnak, a Boszporuszi Királyság **154-ben** (410) aztán védelmi pénzt is fizetett Rómának, hogy a nagyhatalom elrettentse az alánokat országa megtámadásától. – A szkíták még további 100 évig birtokukban tartották a Krím-félszigetet, bár a tágabb térség a gót seregek kezébe került.

Ebben az időben tisztázódott a rómaiak számára, hogy az alánok nem azonosak a szkítákkal, s valószínűleg ugyanekkor kezdett elterjedni az a hiedelem, hogy ha a szkítákkal nem, akkor bizonyára a hunokkal lehetnek azonosak, (akikről még nem lehettek közvetlen tapasztalataik). Dionysios Periegetest a hunok európai jelenlétét tanúsító első forrásnak tartják, aki a **02. sz. első felére** (a 04. sz. második felére) vonatkozóan ilyen értelmű közléssel élt, ám minden valószínűség szerint az ő „hunjai” csak a szarmatákkal korábban szövetségben állt alánok lehettek, akik jóval a hunok feltűnése előtt már terjeszkedtek K-Európában. Dionysios nyomán több korabeli forrás, így a **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóján) Ptolemaiosz is hunok jelenlétéről tett említést a „szarmaták között”, az ő esetükben is azt kell feltételeznünk, hogy az alánok Keurópai térhódításáról számoltak be. (A **02. sz. első felében** (a 04. sz. második felében) megerősödött a hun jelenlét a D-Urál térségében, s a hun törzsszövetségi terület határa Ny-felé mozgott. A hunok és az alánok már Volga és a D-Urál térségében versengtek egymással a legeltetésre alkalmas területekért.) Az alánok **155** (411) **k.** a Volga és a Dnyeszter között, a szarmaták korábbi területén hozták létre új központjukat.

A Fekete-tenger partján fekvő Olbia és Türasz (ősi görög) városok is a gótok (és a herulok) uralma alá kerültek **257/258-ban** (413/414). Ettől kezdve e városok ipara a gótok számára gyártott fegyvereket, hajókat. Megkezdődtek a gót hajóhad azon akciói, amelyeknek tulajdonítják a tengerparti városok pusztulását a Fekete-tenger, a Márvány-tenger, az Égei-tenger térségében: Ilion, Epheszosz, Galatia, Kappadókia, Ciprus, Kréta. Sok ezer foglyot hurcolnak el. Egy rabló hadjárat során, **262-ben** (418) lerombolták Artemis templomát (a hét csoda egyikét) a jón alapítású Epheszosz városában, Kis-Ázsia Ny-i partvidékén.

A gótok a herulok kíséretében (?), **267-ben** (423) kihajóztak az Azovi-tenger É-i partjairól, és 320 ezer emberrel megindulnak az Égei-tenger felé, majd Krétát, Rodoszt és Ciprust fosztogatták. A gótok és a herulok (?) főerői Bizáncra támadtak, míg a herulok egy másik csapata (?) a K-Balkán más vidékeire tört. A gótok **268-ban** (424) Korinthoszt fosztogatták, és még **269270-ben** (425/426) is dúlták a görög területeket, kifosztották Athént és Spártát is. Egy gót betörést jegyeztek fel **270-re** (426) vonatkozólag Dobrudzsa térségében is, – ugyanakkor még mindig folyamatban voltak a kisázsiai rablóhadjárataik.

A gót és az alán hatalom a **02. sz. második felében** (az 05. sz. első felében) teljesen felmorzsolta a Szarmata Szövetséget. A **03. sz. második felében** (ugyancsak az 05. sz. első felében) a Fekete-tenger partvidékét a gótok csaknem maradéktalanul hatalmukba kerítették, és hajóra szállva kalóz-portyákat bonyolítottak le a parti kereskedővárosok ellen. A **02/03. sz. fordulója tájékán** (az 05. sz. közepén) elérték a tenger K-i partvidékét is, és – miként két évszázaddal korábban az alánok – betörtek Kubán történelmi térségébe. A gót egységek Anatóliát is folyamatosan zaklatták. Wulfila püspök keresztény felmenőit is portyázó gótok hurcolták el a **03. sz. második felében** (az 05. sz. első felében) Kappadókiából. A jómódú család ezután vált góttá. A **02. sz. utolsó harmadában** (az 05. sz. második negyedében) a hunok fokozatosan kiszorították az alán csapatokat az É-Kaukázus régiójából. Az alánok jelentős része, talán a Feketetenger térségében terjeszkedő gótok nyomásával összefüggésben a Duna alsó és középső szakaszához vándorolt. Egyes vélekedések szerint az alán harcosok egy csoportja **270** (426) **k.** a hunokhoz csatlakozott volna, s ezek az alánok a hunokkal együtt támadták volna a gótokat. Erre nézve azonban nem tudnak érdemleges bizonyítékkal szolgálni. (Lehetséges, hogy ekkor a (mindeddig a gótok szövetségesének tekintett) herulok támadtak a hunok oldalán a gótokra.) Az azonban bizonyosra vehető, hogy az alán csoportok többsége a hunok elől, a gótokkal együtt Ny-ra vándorolt, majd jelentős szerepet játszott az európai gót-alán világ kialakulásában.

A germán törzsek közötti együttműködés jele lehet, hogy miközben a Római Birodalmat **270től** (426-tól), szerte Közép- és Ny-Európában sorozatos, pusztító rohamok érték egyes Ny-i germán törzsek részéről, ugyanakkor K-en az (utóbb K-i germánnak besorolt) gótok is sikeresen őrizték meg friss hódításaikat, – még a császári hatalom is megrendült.

Marcus Aurelius **160-ban** (416) vezetett hadjáratot Dácia térségében. A római propaganda szerint „elpusztította a dákokat” (gepidákat), ám ezzel szemben tény, hogy a rómaiak ekkor (Éon) kiürítettek jelentős dák területeket. Ugyanakkor a kvádok és a markomannok, valamint a roxolánok és a jászok is fellázadtak, Marcus Aurelius azonban **160** (416) **után** előbb a Felvidéken, majd a Tisza-mentén, több csatában győzelmet aratott felettük. Róma **161–180** (417– 436) **között** vívta ezt a „harmadik” (egyes munkák szerint második) „szarmata háborúját” a Duna vonalán, s ebben állítólag már „longobárd-obiusok” (talán vandálok?) is részt vettek.

Az Al-Duna és a Kárpátok térségében vezetett alán és gót hadjáratok még veszélyesebbek lehettek volna, hiszen **269-ben**, vagyis 425-ben a gótok a Kárpát-medence K-i felének megszerzésére (visszaszerzésére) törekvő gepidákkal (a dákok maradékaival) is szövetségre kívántak lépni. A Kárpátok térségében jelen levő vandálokkal Róma szövetségre lépett a gótok ellenében, **270-ben** (426). (Más adat szerint „már” **168-ban**, azaz 424-ben megjelentek a vandálok a Kárpát-medencében a rómaiak szövetségeseként, mégpedig Dácia szomszédságában, a Szamos völgyében.) Jász, alán és szláv (!) betelepítés zajlott le **178** (434) **után**, Marcus Aurelius békeszerződése értelmében, – ez azonban nem a Kárpát-medencében, hanem az Al-Duna jobb partján történt.

(Megjegyezzük, hogy **161** (417) és **380** (536) **között** Galliában is legalább hat nagy „szarmata”, valójában talán jász/alán telep jött létre. Ezek a telepesek a Közép-Duna vidékéről kerültek új hazájukba. Először Marcus Aurelius idején zajlott nagyaranyú költöztetés, amikor is a békeszerződés nyomán 8000 katonát kellett átadniuk a győztes Római Birodalom számára. Britanniába **175** (431) **után** 5500 harcos került. Ezt követően aztán még sok ezer sztyeppei harcmodort tanult katona került nyugatra, főként Gallia elnéptelenedett területeire. A franciaországi Obernai melletti ipari park fejlesztése során 7,5 hektáron a régészek sok kultúra nyomait megtalálták, a **04. sz. második felétől** (a 06. sz. első felétől) K-i népek nyomait is felfedezték. Antropológusok megvizsgáltak egy közeli, Meroving kori temetőt is, amelyből 18 sírt Ny/K-i irányban tájoltak. A lelőhelyeken sztyeppei tárgyak is elkerültek, olyanok,

amilyeneket az alánok és a szarmaták használtak a Kaukázusban. A nők sírjaiban háromszög alakú szarvasagancsból készült fésűt találtak, valamint üveggyöngyöket. A kutatók deformált koponyákra lettek figyelmesek. Megállapították, hogy a Meroving kor kezdetén divatban volt ez a keleti szokás Galliában, melynek eredete az alánokig, szarmatákig vezethető vissza. Az alánok és a szarmaták előkelői így különböztették meg magukat a közrendűektől. Deformált koponyákat találtak Franciaország É-i részén, Németországban és Kelet-Európa országaiban is, mindig gazdag mellékletekkel. A kutatók úgy vélik, hogy ezek az előkelők már a **04.** (05/06.) **sz-ban** megjelentek Ny-on, és a római hadseregben szolgálva magas rangot is elérhettek.)

Ha egy pillanatra kitekintünk a tágabb összefüggésekre, világosan látszik, hogy: miközben **03/04. sz. fordulóján** (az 05. sz. közepétől) már hun haderő özönlötte el a Kaukázus előterét, ami korábban az alánok szállásterülete volt, addig a **02/03. sz. fordulóján** (ugyancsak az 05. sz. közepén) már a Fekete-tenger térsége sem az alánok, hanem a gótok uralma alatt álló terület volt. Ezért azok az alánok, akik nem kívántak egyik sztyeppei nagyhatalom csatlakozott népévé sem válni, ekkoriban, más útjuk nem lévén, a K-i Kárpátokat É- és D-felől is megkerülve Nyra tartottak. Ez lehet a magyarázata, hogy viszonylag nagy számban épültek be a Római Birodalom haderejébe.

Olténiát (Havasalföldet) talán a taifalok (vandálok) kezdték megszállni, és a Kárpát-medence É-i részén is (Felvidék, Kárpátalja) vandál betelepedés történt. A gepidák uralták Erdély É-i vidékeit, – hosszabb ideig nem került sor gepida–gót érintkezésre. A nem sokkal korábban

Moldva területére érkezett alánok (akik talán azonosak lehetnek Ptolemaiosz „hunjaival”?) **170** (426) **után** áttelepültek a Kárpát-medence Délvidékére (Bácskába, Bánátba), többnyire Pannóniában portyáztak.

A gót offenzíva sikerében fontos szerepet játszott az a körülmény, hogy **191–197** (447–453) **között** (újabb) polgárháború volt a Római Birodalomban. A gót fenyegetés ellen ekkor még a Rajna-mentéről is vezényeltek át légiókat K-re, Pannónia térségébe is, ám ennek ellenére végleg kénytelenek voltak feladni Dácia provinciát. A gótok behatoltak Dáciába (Erdély területére). – (Az erdélyi események jobban megérthetővé válnak, ha figyelembe vesszük, hogy ekkoriban, **296** (452) **k.** a Kárpátok és a Prut-folyó között élő, talán a vandálokkal vagy a victovalokkal szövetséges karpok is a gótok oldalán, Róma ellen harcoltak, melynek folyományaként ez az Erdéllyel szomszédos terület is a gótok birtokába került.)

Severus császár **197-re** (453-ra) győzte le belső ellenfeleit, s miután helyreállította a rendet a birodalomban, megszilárdította a K-i határokat is. Nem sokáig tartott azonban a nyugalom a birodalom K-i felén, Catallus **214-ben** (470) ugyan még legyőzte a gótokat az Al-Duna térségében, de Róma **319** (475) **k.** már ismét harcolni volt kénytelen a gótok és karpok szövetsége ellen. Ennek ellenére **220-ban** (476) a gótok betörtek a Balkánra, ill. Asia Minor tartományba. A meg-megújuló gót támadások **320-tól** (476-tól) egyre inkább veszélyeztették a Római Birodalom Kárpát-medencei területeit is.

(Folytatása a 370-edik oldalon.)

A Mekong-delta vidéke államainak története (az 05. sz. végéig)

A hagyomány szerint a mon-khmer népcsoportok a **–01/01. sz. fordulója körül** (a 03. sz-ban), kínai források szerint pedig a **02. sz-ban** (a 03/04. sz. fordulója körül) alapították meg Funan államot (királyságot). Egy legenda szerint az államot egy indiai brahman alapította, aki egy helyi hercegnőt vett feleségül. Az állam Hátsó-Indiában, a Mekong-folyó deltavidékén, valamint alsó és középső szakaszának völgyében jött létre.

Nemsokára, a **02. sz. végére** (a 04. sz. közepére) Vietnam középső területein, az Indokínaifélsziget K-i partvidékén, a Vietnami-öböltől (Tonkin-öböltől) D-re, Hue és a Mekong deltája közötti térségben (a kínai forrásokban emlegetett „Lin-yi" területén) is létrejött egy állam, melynek neve: Csampa volt. Alapítójának az indiai bevándorló Srimarát tartják. Bizonyos kínai források a **02. századra vonatkozóan** (a 04/05. sz. fordulója körüli időt megjelölve) tesznek említést a chamokról, – Lin-yinek nevezik őket, majd birodalmuk megalapítója nyomán: Quliannak.

A khmer népcsoport a szomszédos kambodzsai, laoszi területeken is államot alapított, amelynek a neve Csenla volt. A khmer államok lakossága egymáshoz is kapcsolódó, hierarchikus társadalmakban élt.

A **03. sz-ban** (a 04/05. sz. fordulója tájékán) a kínaiak hadjáratot indítottak a csamok ellen, végigpusztították Csampa államot. Csampa nem is sokáig maradhatott egységes állam, a csamok négy kisebb fejedelemség keretében küzdöttek a kínaiak ellen. Az indiai eredetű Srimaradinasztiát a kínai beavatkozásokkal összefüggésben **336-tól** (492) váltotta fel azután az a Famdinasztia, melyet egy szökött kínai rabszolga, Fam Vang alapított meg Csampában.

Funan állam a **02. sz-ban** (a 04/05. sz-ban) India kulturális befolyása alatt állt; lakói írásukat és vallásukat (sivaizmus) is onnan vették át. A buddhizmus is a tenger irányából érkezett erre a területre, még jóval az előtt, hogy DK-Ázsia más területein megjelent volna.

A **03. sz. második** és a **04. sz. első felében** (tehát a teljes 05. században) élte Funan a virágkorát. E khmer állam területe fokozatosan növekedett, míg csak a mai Kambodzsa területe mellett a mai Vietnam egy részét, valamint Laosz, Thaiföld és Malajzia területének jelentős részét is magában foglalta. A mai Angkor Borei mellett kiépült a fővárosa: Vjaddhapura.

A kusán államiság megszűnése (az 05. sz. végével bezárólag)

A Saka nevű kései kusán király **270–310** (415–455) **között** már csak a Gupták alattvalójaként uralkodhatott. Neve bizonyára származására is utal. Ekkoriban (**174-ben** = 430-ban) Yajnashri Satakarni, Andhra-ország (Közép-India) Satavahana királya kiterjesztette fennhatóságát ÉIndiára. Ugyanakkor (**180 k.** = 436 k.) a mai Afganisztán és Irán területére megérkeztek az első kidarita és/vagy fehérhun csoportok, továbbá: az az Abhíra nevű törzs, mely állítólag még Nagy Sándor halála után került Indiába, és a mai Pandzsábban (Pakisztán) élt, illetve a Ny-i Ksatrapáktól elfoglalta az É-i területeiket (Szindhet).

Ugyancsak 436-tól (**280-tól**) számítják legtöbben a Gupta-korszak kezdetét, ami azt jelenti, hogy India belsejében is drasztikusan visszaszorult a buddhizmus. Az egyik utolsó kusán vezető, Kipunada kései kusán király **310–345** (455–456) **között** csak egy kicsiny területen, a Gupták alattvalójaként uralkodhatott. Uralma idején, a **03. sz. elején** (az 05. sz. harmadik negyedében) a hunok meghódították a mai Afganisztán területét.

A kusán államiság szétforgácsolódásával összefüggésben említést érdemel, hogy a Szaszánidák Ny-indiai és közép-ázsiai hátországukban már pártiai hatalomra kerülésük előtt kialakították államiságukat, hiszen a perzsa helytartók (kusánsahok) a **04. sz elejétől** (az 05. sz. közepétől) kusán-szaszánida pénzérméket verettek, részben baktriai minták alapján, részben I. Vászudéva érmei másolataiként Balkhban, továbbá Mervben és Heratban is.

A Gupta Birodalom megalakulása **320-ban** (465-ben) visszavonhatatlanul eloszlatta a restaurációra vonatkozó esetleges kusán reményeket. Még feltűnik egy II. Varahran nevű kusán uralkodó neve **360-ban** (471-ben), mikor is a kidarita hunok megdöntötték a hatalmát. Ezzel párhuzamosan, **210 k.** (466 k.) a Hionita Szövetség nevet viselő hun törzsek államot alapítottak, ami talán a **04. sz. első felében** (vagyis ugyancsak az 05. sz. második felében) érte el hatalma csúcsát. Baktriát **340** (485) k. vetették uralmuk alá. Kidara/Kádár nevű királyukra utalva a források kidarita hunoknak emlegették őket. A Pej-si kínai krónika megemlíti Jingcsin-si nevű fővárosukat, amely az ősi Balh mellé települt, ami a mai Afganisztán területén található.

(Vannak olyan interpretációk, melyek a kidaritákat „kis-jüeh-csi” (=kis-kusán) néven emlegetik. Feltehetőleg onnan eredhet ez a vélekedés, hogy a kusán vezető réteg egy része integrálódott a kidarita hatalomba. Másik megtévesztő körülményként jöhet szóba az a tény, miszerint a továbbiakban még sokáig kusánsahnak neveznek egyes uralkodókat Közép-Ázsiában. Ez azonban nem jelenti a dinasztia közép-ázsiai továbbélését, csupán egy megtisztelő címről, illetve funkcióról van szó a Szaszánida Birodalom keretei között.)

A rendelkezésre álló interpretációk jelentős része szerint **225-ig** (481-ig) létezett kusán államiság. Más interpretáció szerint **374-ben** (485-ben), a kidarita terjeszkedés miatt semmisült meg végleg a kusán állam India területén.

A korábbi Kusán Birodalom Ny-i részét **233/235-ben** (489/491) maradéktalanul elfoglalták a szaszánida perzsák, a terület Kusánsahr néven a Szaszánida Birodalom vazallus királysága lett, – (ám, lényegében már korábban is az volt).

I. Ardasir **234-ben** (490), feltehetőleg kidarita szövetségben annektálta Baktriát és K-Iránt is. A kései kusánok indiai maradványterületeit pedig **345-ben** (ugyancsak 490-ben) foglalták el a Gupta királyok, ettől kezdve ott a kusánok indiai alattvalókként élhettek tovább. A perzsák **235ig** (491-ig) uralmuk alá vetették Szindhet, Szisztánt, Turánt, Mervet, Herátot, Makrant, s egész Baktriát, az Indus-vidékét Pesavárig, valamint Szogdiát és a Kasgári Fejedelemséget is.

A kidariták vezetője, Kidar herceg **380-tól** (491-től) a gandhárai és baktriai területen regnált, nyilván a Szaszánida Birodalom kereti között. Érmein önmagát „kusánnak” nevezte. Fia (utóda) Purusapuráig (Pesavár) kiterjesztette hatalmát, és Kasmírban is uralkodott.

Számos interpretáció szerint a kései kusán vezető réteg jelentős része még **a 04. sz. második negyedében** (az 05. sz. utolsó évtizedében) Baktriába menekült, ahol aztán befogadta őket a kidarita (később a fehérhun) hatalom. Más interpretációk szerint a **04. sz. közepén** (az 05. sz. legvégén) a kidarita hunok D-felé támadva foglaltak el minden, még ekkor is kusánok által lakott területet.

Hun törzsszövetségi rendszerek Közép-Ázsiában (az 05/06. sz. fordulójáig)

Miként már a korábbiakban is szó esett róla, a hun törzsek **220-ban** (469), még Dzsungária területén legalább két nagy csoportosulásra oszlottak, a már említett „fekete" és „fehér" hun néprészekre. Más adatok szerint a hunok közössége **315** (471) **k.**, megint más álláspont szerint **–025-ben** (465) vált ketté, Ezek a datálások egymást erősítik, illetve támasztják alá. Nem egyértelmű, hogy az ún. chioniták, azaz kermichioniták, akik már **320** (476) **k.** összeütközésbe kerültek a kusánokkal, később pedig a perzsákkal, s általánosságban Ny-felé orientálódtak, egy harmadik hun csoportnak tekinthetők-e, vagy részét képezték-e a fehérhunok szövetségének. Logikailag nem lehetetlen, hogy a két vagy három közép-ázsiai Hun Szövetség létrejötte összefüggésben állt a K-ről fenyegető (kínai) veszedelem elmúlásával, illetve a hunok É-i és D-i tömbjeinek teljesen új, egymástól alapvetően eltérő politikai erőtérbe kerülésével.

Úgy látszik, a hun szövetségi rendszer számára nem volt elég tágas Közép-Ázsia területe, bizonyára azért, mert ott nagy létszámú letelepedett, földművelő népesség élt, s a folyamatosan érkező hun (és a hozzájuk csatlakozó ogur/onogur) törzsi közösségek állatállománya számára nem volt elegendő a rendelkezésre álló legelőterület. Az ellátási nehézségeket az is fokozta, hogy a Pártus Szövetség összeomlása (**220**, vagyis 476 **k.**) után e nagy múltú ország kiterjedt nemességének jelentős része is a hunokhoz csatlakozott. E körülmények miatt is szükségessé vált a hun közösség több központ köré csoportosulása, végül a törzsek egymástól elkülönülő szövetségekbe rendeződése.

Choreni Mózes a **04. sz. elejére** (az 05. sz. derekára) vonatkozó kitételében pl. a hunokról úgy tudósított, mint egy olyan népről, amely az örmények közelében élt. Ugyanakkor egy hun központ működött a D-Urál területén is a **03. sz.** (05/06. sz.) és az **05. sz**. (06/07. sz.) közötti időben. Az is bizonyos, hogy a **04. sz. első** (az 05. sz. második) **felében** már számottevő hun fegyveres erő és talán jelentős hun népesség is átkerült az Urál-folyó európai oldalára. Említést érdemel, hogy a **09/10. sz-ban**, vagyis a 11. sz-ban tevékenykedő Regino apát a **323-adik** (479) évet jelölte meg a hunok Ny-felé való megindulásának dátumaként, amit Hess András: Chronica Hungarorum c. műve (1473) is átvett.

A Fehérhun (Heftalita) Szövetség **220-ban** (469) alakult meg, ami jól egyeztethető azzal az adattal, mely szerint a fehérhunok Afganisztán területén már a **02/03. sz. fordulójától** (az 05. sz. derekától) jelen voltak. Más interpretációk szerint **04. sz-ban** (az 05. sz. második és a 06. sz. első felében) ezek a fehérhunok jobbára a mai Üzbegisztán területén és Kazahsztán D-i részén éltek, de D-i irányban terjeszkedtek, s uralmi területük egyre inkább kiterjedt a stratégiai szempontból kulcsfontosságú Baktriára, mely ország magában foglalta Afganisztán már hun lakosságú területét és Irán keleti részét is. Szogdia területéhez kapcsolódóan, az Altáj hegyvonulatához közel volt a hatalmi központjuk, „Kagan" városában, (Bokhara/Buhara mellett).

A Fehérhun Szövetség igen laza csoportosulásként kezdte meg pályafutását. Számos hun népről, államról esik szó **340** (496) **k.** a Közép-Ázsia történetével foglalkozó munkákban. Egyes források említést tettek például az „Alkon-hunokról", Kabul és Ghazni környékére vonatkozóan pedig a „Nezak-hunokról". Ismeretes az is, hogy Tiridatesz örményországi király is bizonyos hunokkal szövetségében viselt háborút **341-ben** (497) Perzsia ellen. Ugyanakkor nem biztos, hogy a fehér-, hanem (talán) a vörös hunoknak (egy Kidara/Kádár nevű hun uralkodónak) a hanyatló kusán állam elleni, bizonyára a perzsa hatalommal egyeztetett akciója eredményeként került hun kézbe **340** (496) **k.** Afganisztán mai területe.

Más adatok szerint a mai Afganisztán területét a **03. sz. elején** (ugyancsak az 05. sz. második felében) hódították meg a hunok. (A perzsák **234/235-ben**, tehát 490/491-ben vették birtokba a szétforgácsolódó Kusán Birodalom Ny-i területeit, vagyis Baktria határvidékét és K-Iránt. A kusánokat legyőző perzsák ekkor hozták létre a függő helyzetű Kusánsahr fejedelemséget, melynek sahja Szaszánida arisztokrata volt.) A perzsákkal együttműködő hunokat nevezték később, mikor önálló államot alkottak, kidarita hunoknak, – néhány feldolgozás viszont a kidaritákat az ún. „Kis-Jüeh-csi" néppel azonosítja.

A **04. sz. második felére** (a 06. sz. első felére) vonatkozóan a különböző források és feldolgozások már Heftalita Birodalomnak nevezik a Fehérhun Szövetség államát. Ismeretes, hogy a perzsa uralkodó **356/357** (512/513) **telét** a chioniták és a kusánok körében töltötte, hogy felkészüljön a rómaiak elleni háborúra. (Ammianus Marcellinus is megemlítette őket a mezopotámiai Amida város ostrománál, amikor **358** (514) **k.** a perzsa király oldalán harcoltak.) A chionita és a hjon nevek szerepelnek a közép-ázsiai érméken, az azokon olvasható rövid felirat: „*unna sah*", vagyis „hunok királya" arra utal, hogy nem „iráni" népről van szó. – (A Fehérhun Szövetség (Birodalom?) további sorsával külön fejezetben foglalkozunk.)

A **04. sz. középső harmadában** (az 05. sz. végén és a 06. sz. elején) az Urál-hegység D-i részétől K-re elterülő széles térségben, talán a Tengiz-medencében, az Isim-folyó mentén, vagy a Torgaj-fennsík és az alatta folyó Torgaj-mentén elhelyezkedő központtal (Közép-Kazahsztán) lokalizálható az É-i (fekete) hunok legnagyobb szállásterülete, – ind és perzsa források szerint. Más feldolgozások a Ny-i Tien-santól és a Pamír-fennsíktól Ny-ra (Közép-Ázsia K-DK-i peremére), az Amu-darja forrásvidékére teszik a hunok országának centrumát. A Turáni-alföldön a hunok a **03. sz. közepén** (az 05/06. sz. fordulója k.) szövetségben álltak Korezm eredeti népességével is (a kálizok őseivel?).

A **04. sz. középső harmadában** (ugyancsak az 05. sz. végén és a 06. sz. elején) szorultak háttérbe a közép-ázsiai alánok, mert ekkoriban fonódott össze történetük (átmenetileg) a fekete- és fehérhunokkal. (Később az avarhunokkal, a Zsuan-zsuannal és a türkökkel összefüggésben is hallunk az alánokról).

A Belső-Ázsiából érkezett hatalmas (fekete) hun közösség legnagyobb centruma kezdettől fogva, már a **04. sz. első felében** (az 05. sz. második felében) lassan, fokozatosan tolódott el Ny-ra, úgy tűnik, a Belső-Ázsia politikai viszonyairól érkező hírek alapján eleve számítottak a Zsuan-zsuan (és később a türk népek) Ny-i terjeszkedésével. A hunok egyik jelentős tömbje, akik az Oxusz (Amu-darja) és a Jaxartész (Szir-darja) folyók között, valamint a Csu-folyó és a Balhas-tó vidékén éltek, megindultak Ny-felé, még mielőtt a Zsuan-zsuan támadta volna őket. A **04. sz. végén** (a 06. sz. második harmadában) aztán a Zsuan-zsuan, mely szövetség a Hszienpi vagy a Tong-hu szövetségből vált ki, már Belső-Ázsia legjelentősebb hatalma lett. Veszélyeztette a Tarim-medence területét is, de az ott élő hun néprész – szerintem az avarhunok – ellenálltak. Úgy látszik, a Hun Szövetség az avarhunoknak az utóvéd szerepét osztotta ki, vagyis ők képezték a Közép-Ázsiai Hun Szövetség K-i szárnyát. A vándorlás időszakában rendre átvették a hun közösség korábbi központi szállásait, biztosítva a Ny-ra távozott főerők védelmét.

A himjáriták – 1. (a 06. sz. kezdetéig)

A **–01. sz. közepe után** (a 02. sz. kezdetén) Sába hatalma végzetesen megrendült, elvesztette a karavánutak feletti ellenőrzést D-Arábiában. Sába nagy korszakának lezárulta után Himjár, egy D-arábiai (jemeni) törzs a **–02. sz. közepétől** (a 02. sz. kezdetétől) leigázta a szomszédos törzseket és törzsi királyságot, majd birodalmat alapított D-Arábiában, mely Sába, Dzú Rajdan, Hadramaut és Jamnat Királysága, vagy a „taudi és tihámai arabok földje" néven vált ismeretessé. Az ország központja a mai Jemenben, a sivatag szélénél, az ókori D-Arábiának az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger partvidékéhez kapcsolódó részén, vagy 1000 m magasságban helyezkedett el. A himjárita állam (birodalom) fővárosa Zafar lett. Uralkodójának címe malik vagy tubba volt. (Egyes interpretációk e himjáritáknak a korszakát a sábai kultúra másodvirágzása korának tekintik.)

A birodalom katonai erejét a beduin-törzsszövetség jelentette, ugyanakkor magas színvonalú öntözéses földműveléssel és a Tömjénúton zajló kereskedelem ellenőrzésével biztosította hatalmának gazdasági alapjait. A birodalom kolóniák hálózatát egész hozta létre a Tömjénút mentén. A Himjárita Birodalom erejére jellemző, hogy a hatalma teljében lévő Róma Birodalom a **–01. sz. második** (a 03. sz. első) **felében** képtelen volt meghódítani Marib térségét. A Római Birodalom csak **115**, azaz 371 **k.** közelítette meg ismét a himjárita területek határát, amikor É-Arábiában elfoglalta a nabateusok területét. Ám, Róma ekkor sem ment tovább. A himjárita hatalmat más királyságok (Katabán, Hadramaut) és a Vörös-tenger melletti etiópok veszélyeztették. A Himjárita Birodalom legkomolyabb riválisa az Etiópia területén, az **01.** (03/04.) **sz-ban** (más vélemények szerint a **02. sz-ban**, azaz ugyancsak a 03/04. sz-ban) kibontakozott másik jelentős hatalom, a későbbi Abesszínia előzményét képező Akszum Birodalom volt, mely a **02.** (04/05) **sz-ban** már élénk kereskedelmet folytatott Egyiptommal, Szíriával, Arábiával és Indiával is. Akszum a **03/04. sz. fordulójától** (az 05. sz. közepétől), más vélemények szerint a **03. sz-ban**, azaz az 05/06. sz-ban teljesen ellenőrzése alá vonta a Vöröstengeren bonyolódó kereskedelmet, és a **04. sz. közepén** (az 05/06. sz. fordulóján) D-Arábiáig kiterjesztette hatalmát. A kereszténység már az **01. sz. közepén** (a 04. sz. elején) megjelent a Himjárita Birodalomban. (Állítólag először Szent András, majd Bertalan térített ebben a térségben.) Emellett hagyományosan erős pozíciókkal rendelkezett itt a zsidó vallás is, sőt egy **03.** (04/05) **sz-i** adat szerint a jemeni himjáriták a Haifa melletti Beit Sea'rimba szoktak zarándokolni, egyesek közülük ott is temetkeztek. – A riválisAkszumban, a **04.** (05/06) **sz-tól** a kopt kereszténység volt a királyi udvar által gyakorolt vallás.

(Folytatása a 241-edik oldalon.)

Az európai szkíta utódállamok története (a 06. sz. elejéig)

A szarmaták térhódítása nyomán az agatürszoszok és más szkíta törzsek a hatalmas kiterjedésű sztyeppe körüli hegy- és dombvidékek terepadottságait kihasználva, királyságokba, fejedelemségekbe szerveződtek. A Kárpátok, a Krím, a Kaukázus, a D-Urál és esetleg az Alpok É-i, ÉKi térségében (a Rajna és a Duna forrásvidékén, meg talán a Német-középhegység egy részén, a Weser és mellékvizei vízgyűjtőjén, Türingiában) maradhatott fenn komolyabb szkíta államképződmény. Egyik sem magán a sztyeppén, hanem a komplex mezőgazdasági hasznosításra, és főként körkörösen védhető, erődrendszerek (földvárak, „gyűrűk") kiépítésére is alkalmas földeken. Némelyiknek a nevét is ismerjük (pl. Kis-Szkítia a Dnyepertől Ny-ra, Albánia, Ibéria vagy Kartlia a Kaukázusban), a többségükét nem. Ezek az államok egy időre biztosították a szkíta világ legtudatosabb közösségeinek továbbélését. Némelyikük a középkor nagy népvándorlásait is túlélte, némelyikük a szkíták keleti testvérnépeinek megérkezésekor alakult át, adta át a helyét és kultúráját egy-egy erősebb, avar-hun gyökerű államképződménynek.

A Boszporuszi Királyság a Krím térségében a **–05. sz. második felében** (a –02. sz. első felében) alakult meg, a Fekete-tenger térségében létrejött poliszok (a szkíta-görög együttélés közösségei) szövetségének helyébe lépett. E szkíta állam megalakulása egyértelműen a szkíta világ felbomlása következményeként fogható fel, és megfelelő válasz volt a sztyeppén bekövetkezett fejleményekre. Panticapaeum (Pantikapum, Kercs) szkíta archonja **–438-ban** (–182) vette fel a Boszporusz királya címet. A királyság eleinte jó kapcsolatot alakított ki Athénnel, gabonával és más termékekkel is ellátta. Kercs elődjében, Pantikapumban **–340-től** (–084-től) már olyan ezüstérmeket vertek, melynek előlapján egy szakállas szkíta fejet látunk, a hátlapon pedig egy felhúzott íj és nyíl látszik.

A Fekete-tenger vidékének történelmét összefoglaló antik szerző, Sztrabón úgy tudta, hogy Atailsz (~Atilla?) szkíta királynak volt köszönhető, hogy a fekete-tengeri szkíta népek (nyílván a Boszporuszi Királyság égisze alatt), a Meotisz-vidéktől egészen az Al-Dunáig, a **–03. sz. közepére** (mai időszámításunk első éveire) egységesültek, sőt uralmuk elért a Balkán-hegységig. Azért csak odáig, mert korábban összeütközésbe kerültek II. Fülöp makedón királlyal, Nagy Sándor apjával, aki a Dunáig akarta kiterjeszteni birodalmát. A két fél **–339-ben** (–083) összecsapott, Atailsz király a csatában életét vesztette, ezért a szkíták visszavonultak. Fülöp a béke feltételeként 20 ezer nőt és fiatal férfit (egyesek szerint gyermeket), valamint 20 ezer kancát kapott a szkítáktól, velük népesítette be a Duna-delta vidékét. Fülöpöt azonban fia letaszította a trónról, és megindult a keleti világ leigázására. Az európai szkíták viszont keményen ellenálltak. Aztán az Olbia nevű tengerparti város ellen **–331-ben** (–075) kiküldött makedón hajóhadat egy vihar elpusztította, a szárazföldi sereg parancsnoka, Zophyrion pedig úgy döntött, hogy visszafordul Trákia irányában. Visszavonulásuk közben a szkíták megtámadták és legyőzték a makedón sereget.

A **–05.** (–03/02.) **sz-tól a –03.** (–01/01.) **sz-ig terjedő időszakban** a Kárpát-medence és a jóval később Etelköznek nevezett Kárpátokon túli terület, valamint a Duna-delta szkíta törzsei – bizonyára élükön az agatürszoszokkal – ugyancsak leváltak a sztyeppei nomádok szövetségéről. A szkíták D-Erdélyben kialakított központjuk körül megalapított államba tömörültek, és legbecsesebb értékeiket hegyvidéki erődrendszerek, erődített városok falai mögé helyezték. (A szkítáknak több ismert és ismeretlen nevű törzse élt a Kárpát-medencében, így az Anartoi, Kotinoi és Teuriszkoi néven ismert törzsek is.)

Az így létrejött szkíta államot és annak népét aztán a római történetírók már Dáciának és dákoknak neveztek. A dákok eredetéről sok más elképzelés is tartja magát. Magyar gondolkodók körében elterjedt nézet szerint a korábban, a Kaszpi-tenger térségében élt, hosszú

vándorlás után a Kárpátok K-i lejtőire jutott daha-szaka nép egy része is betelepedett a **–03.** (vagyis –01/01.) **sz-ban**, a sztyeppe szkíták általi kiürítése során a Kárpát-medencébe, Erdély területére, s az ő elnevezésük nyomán hívták volna a továbbiakban dákoknak az ott élő szkítákat.

Megint más álláspont szerint maguk a szarmaták szállták meg a K-Európai síkság után Erdélyt is, és a későbbi dák főváros, Sarmizegethusa sem szkíta, hanem szarmata alapítású volna. Ennek az elterjedt elméletnek az a gyengéje, hogy nem tudunk szarmata-szkíta összecsapásról, sem arról, hogy az agatürszoszok valamerre elmenekültek volna, másrészt a szarmaták (a rokonuknak tartott alánok kivételével) soha, sehol sem akarták elhagyni széles legelőiket, s lecserélni életmódjukat valamilyen hegyvidéki életre. A Magyarország területére (később, a Szarmata Szövetség felbomlásakor) beköltöző szarmaták is alföldi vidékekre települtek.

A Kárpát-medencében, de nem Dácia területén a **–02. sz. utolsó negyedétől**, míg mások szerint a **–01. sz. utolsó negyedétől** (egybehangzóan a 02. sz. elejétől), szarmata törzsek és jászok is letelepedtek. Letelepedésük kapcsán Dácia semmiféle intézkedést nem foganatosított. Egyesek szerint ezeknek a szarmata törzseknek az állítólagos neve: Agatirsz, Roxolán, Jazig, Aorsz és Szirák. Nem kell hozzá különösebb szakértelem, hogy az Agatirsz törzset azonosítsuk az évszázadok óta a Kárpát-medencében élő szkíta Agatürszosz törzzsel, de a Jazig (jász) és az Aorsz sem feltétlenül szarmata. Egyes interpretációk szerint a névadó dákok (dahák?) a szarmaták feltételezett korai területfoglalása után érkeztek volna Erdélybe, s átvették volna a hatalmat a szarmatáktól. Mindez persze merő találgatás. A dákok hovatartozására nézve perdöntő adat nincs, a leghitelesebb tájékozódásért a római Traianus-oszlopra kell tekintenünk, melyen kiválóan látszanak az ábrázolt dákok jellegzetességei, melyek vitathatatlanul szkíta formákat mintáznak, történetük elemzése alapján nyugodt lélekkel szkítáknak tekinthetjük őket.

(Megjegyezzük, hogy egy (román) álláspont szerint a dákok népének már a –01. évezred kezdete körüli időtől feltételezhető a kialakulása. A mai Erdélyre lokalizálják központi területüket, ugyanis igen merészen a dákok elődnépének tekintik az ún. Gáva-Holihrad kultúra népét, amely földműveléssel foglalkozott. A kultúra a Kárpát-medence K-i részeire, valamint Galícia és Besszarábia területére is kiterjedt, sőt szórványosan Kijev környékén is kimutatható. Késő bronzkori eszköztárukban aztán már jelen voltak a vaseszközök is, amikor egy „lovas nép" települt meg e területeken, melyet egyesek valahogy összefüggésbe hoznak az igen későn, Dácia fénykora után feltűnő (szkíta?) karpok népével, (a balkáni albánok valószínű őseivel). Egy még szélsőségesebb álláspont szerint a **–04.** (–02/01.) **sz-ban** az agatürszoszok uralmát Erdélyben felváltotta volna a kelták, és az „őket kísérő, már dáknak nevezhető" alföldi telepesek uralma, ami a miatt is fölöttébb bizarr elképzelés, mivel tudjuk, hogy a nem sokkal később megalakult Dácia többször is háborúzott a Kárpát-medence keltáival. – Mindenesetre a „lovas nép" megérkezése (bizonyára újabb szkíta bevándorlási hullám) után Erdélyben erődített települések és gazdag halomsírok jöttek létre. A „lovas nép" hatására kibontakozó új kultúra aztán szoros kapcsolatba került az Al-Duna és Havasalföld népességével is, akiket a görögök gétáknak neveztek, akik a trákok (nem a kimmer-trákok, hanem a kimmerek megérkezése, a **–07. sz. vége**, vagyis a –04. sz. közepe előtt élt trákok) rokonainak tekinthetők. Bizonyos román felfogás szerint tökéletes népkeveredés következett volna be, s „trák alapokon egységes géta-dák nép" jött volna létre.

Ez az elmélet fölöttébb sántít, a **–04/03.** (–01) **sz.** trákjai kimmerek, jobban mondva már kelták lehettek, akiket a bizonytalan eredetű, de minden valószínűség szerint szkíta-görög származású gétákhoz nem fűzhetett rokonság, és egyébként is átmenetileg (?) be kellett tagozódniuk Nagy Sándor makedón világába. – (Miközben a tudományban rendkívül károsnak kell tekintenünk azt az egyoldalú pozitivista megközelítést, amely az utóbbi évszázadokban

visszavetette a történelemtudomány fejlődését is, ki kell mondanunk: az önkényes „szabad” asszociációk tudományossá nyilvánítása még annál is több kárt okoz!)

Az antik szerzők elég pontosan megjelölik, hogy kik voltak a géták és a korabeli trákok: Olyan törzsek, amelyek Kelet-Európában és a Balkánon kisebb-nagyobb államokat hoztak létre. A géták főleg az Al-Duna menti halászfalvakban éltek, de fontos településük volt a Szeret alsó folyásánál fekvő Zergidava is. A géták a Duna-deltavidékét, míg a trákok a mai Bulgária és (időnként) Macedónia területét tartották kézben. – Megjegyzendő azonban, hogy **–02.** (01/02.) **sz-ban** a görög források az erdélyi dákokat ugyanúgy gétáknak nevezték, mint az Al-Duna mentén, a Balkán-hegységtől É-ra lakó népeket. Persze, a görögök ekkor már nem ismerhették közelebbről a Kárpátokon belüli viszonyokat.

(Megjegyezzük továbbá, hogy vannak, akik a gétákat azonosítják az indiai „Agni purana” szerinti „dzsítákkal”, a szkítákról legkorábban levált törzzsel, amely egyesek szerint É-ra vándorolva az ős-finnség kialakulásában is szerepet játszhatott.)

Visszatérve az eseményekhez, kétségtelenül a szkíta világ hanyatlására és bomlására utaló jelként értékelhető, hogy a szarmaták egyik szövetségese, a jazig (jász), az **időszámítás kezdetére** (a 02. sz. közepére) már megérkezett az Alföldre, leginkább a Duna-Tisza-köze É-i részein települt meg. Állítólag ugyancsak az **időszámítás kezdetére** (valójában a 03. sz. közepére) egy szarmata törzs, a roxolán pedig a Havasalföldre érkezett. Ezek a népek a dákok és a rómaiaknak alárendelt népek közötti gyéren lakott térségben vélték a jövőjüket biztosítani. Ekkoriban a Duna-Tisza közén és a Tiszántúl jelentős részén már jászok éltek, majd **020** (276) **k.** maga a római hatalom telepített a Duna torkolatvidékéről a Duna vonala és a dákok közé, ugyancsak a Duna-Tisza-közére és a Magyar Alföldre további jász népességet. Ezek a jászok hamarosan jelentős területekről (Bánság, Havasalföld egy része, az Olt-folyóig) kiszorították a dákok határőreit.

A Krím-félsziget égbenyúló mészkőhegyeinek fennsíkjain barlangvárosok nyomait tárták fel a régészek, ahonnan a késő szkíta művészet remekei kerültek elő. Az adottságokat kihasználva a szkíták a Bahcsiszeráj környéki hegyekben jól faragható mészkőbe vájták házaikat, majd körülöttük középületeket, köztereket, szentélyeket is emeltek. A szkíták **–215** (042) **k.** a mai

Szimferopolnál várost alapítottak Nea Polisz néven. (A görög Simpheropol név azt jelenti Gyűjtő Város. Tulajdonképpen valamennyi krími út e városban futott össze.) Szimferopol városnak és környékének legjelentősebb objektuma Neapol Szkifszkij, melynek félig görög, félig orosz neve magyar fordításban: Szkíta Újváros. Ez volt a Krímben kialakult szkíta állam új fővárosa. Nevét a **–02.** (01/02) **sz-ban** készült iratok megemlítették, illetve megemlékezett róla Sztrabón is az egyik írásában. A **–02.** (01/02) **sz-ban** a Krím környékéről eltávoztak a görög kereskedők, ekkoriban itt már jobbára a szkíták bonyolították a tengerparti kereskedelmet. A szkíta főváros összekötő kapocsként szolgált a Krím és a távolabbi görög gyarmatvárosok között, 8,5 m vastag védőfal, őrtornyok övezték. Nagyszámú márvány- és bronzszobor állt a városban. (A kutatók a közelben temetkezési helyet is feltártak, egy kőmauzóleummal és hetvenkét szkíta előkelőség sírjával. A sírokban fegyvereket és arany ékszereket találtak.) A **–02. sz. végén** (a 02. sz. közepén) a Boszporuszi Királyság védekezni kényszerült a nagyhatalmi politizálásba kezdett Pontoszi Királyság ellen. A pontoszi IV. Mithridatész Eupatór ekkor átmenetileg hatalmas birodalmat irányított, mely egész Kis-Ázsiát, sőt még a mai Görögország területének egy részét is magában foglalta. A Fekete-tenger partvidékének görög városai a pontoszi király szövetségesei vagy alattvalói voltak, e városok nyugalmát esetenként a Dnyeszter és Prut vidékéről betörő basztarnák zavarták meg. – A basztarnák germánnak mondott, ám valószínűleg szarmata-szkíta eredetű népe a **–02. sz. elején**, azaz az 01. sz. közepe után a Dnyeszter, Prut, Bug és a Duna vidékén talált magának életteret.

A kibontakozó görög-szkíta háború során IV. Mithridatész **–107-ben** (150) meghódította a Boszporuszi Királyságot. Róma azonban **–070/069-ben** (187/188) legyőzte a pontoszi seregeket, s ezzel a Boszporuszi Királyság lényegében megszabadult a pontoszi fennhatóság alól, de az általa uralt terület sokkal kisebb lett, mint korábban.

A Krímben, Karatobe, Csajka és Kerkintisz üdülőtelepek környékén a **–01. sz-ban** (a 02/03. szban) újabb virágzó városok létesültek, jellegzetes szkíta építési móddal. A településeket kőfallal és árokkal vették körül, bizonyos távolságban egymástól figyelőtornyok épültek, a városnegyedekben gabonatárolók létesültek. A városok negyedekre voltak osztva, azokat keskeny utcák szelték át. A belvárosban családi házak sorakoztak, melyek méretei a lakók anyagi helyzetétől függően igen változatosak voltak. A települések fő megélhetési forrása a mezőgazdaság volt, a szkíta városok igazi terményelosztó központokként működtek. A településen belül hatalmas gabonatárolók maradványai kerültek napvilágra. Úgy tűnik, hogy a szkíta gabona továbbra is fontos exportcikknek számított a fekete-tengeri övezetben. A településeken sokféle haszonállatot tartottak, nagy számban marha-, juh-, disznó- és lócsontok kerültek elő. A szkíták számára az égei-tengeri görög kereskedelmi partnerek nem játszottak meghatározó szerepet, a szkíták terményeiket és kézműipari áruikat a Fekete-tenger K-i és D-i partján élő népek között is értékesítették. Mégis, elsősorban a görög Szinópe városállammal ápoltak jó kapcsolatokat.

A megerősödő Dácia a Kárpát-medencében és a Balkánon, **–088** (169) **után** visszaszorította a keltákat. Először a scordiscusokat győzték le. (A scordiscusok kelta népe a görög földön lezajlott **–03.** (–01/01.) **sz-i** kelta hadjárat után, Delphoiból visszavonulva a Duna-Száva összefolyásnál telepedett meg. Állítólag uralma alá vetette a „trák” lakosságot. Régészeti nyomaikat a La Tène kultúrkörbe sorolt leletanyag jellemzi.)

Dacia területe Burebista uralkodása idején jóval meghaladta a mai Románia területét. A dákok széles gyepűk kialakításával távol tartották határaiktól a tőlük D-re és Ny-ra élő kelta és illír népeket. Burebista király **–060** (197) **k.** kiterjesztette hatalmát a Fekete-tenger görög gyarmatainak egy részére is, a Dnyeper torkolatától Apollóniáig (Szozopol, Bulgária). A Duna alsó folyása menti gétákat és a Kárpátok külső oldalán lakó baszternákat is befolyásuk alá vonták. Ezután a dákok Macedónia felé átlépték a Dunát, csapataik a dalmát tengerpartig is eljutottak. Mivel **–044-ből** (213) tudomásunk van basztarna és géta fejedelemségekről, bizonyosra vehető, hogy Dácia nem birodalom volt, hanem a környező népekkel laza szövetség létrehozására törekedett, mint minden szkíta állam. Egy **–029-re** (228) vonatkozó adat szerint a szorosan vett Dácia maga is öt viszonylag önálló részből (tartományból, királyi törzsből) tevődött össze: Cotini, Cauci, Rataci (rhatacusok), Teurisci, Anartii. (A rhatacusok tartománya **–011-ben** (246), a rómaiak támadása során megszűnt létezni – összefüggésben azzal, hogy az ún. Pannonháborúba történt dák beavatkozás miatt Marcus Vinicius állítólag öt dák törzset támadott volna meg, és győzött volna le. A Vinicius-töredék elemzése alapján azonban a szóban forgó öt törzsből három valójában kelta, egy pedig basztarna lehetett.)

Dácia ellentámadást indított. A rómaiak azonban **011/012-ben** (267/268), visszaverték a Duna mentén betörő dákokat Pannóniából és Moesiából, és a dákok elvesztették a Duna melletti területeiket. Aelius Catus 50 ezer embert (talán karpokat, az albán nép őseit) telepített át római fennhatóság alatt álló területre a Duna bal partjáról. Ez volt az első, ilyen nagymértékű római néptelepítés. Ugyanakkor szarmata/jász népesség telepedett le a Duna bal partján. Az **01. sz. közepén** (a 03/04. sz. fordulóján) újabb telepesek érkeztek az Al-Duna vidékéről Erdély K-i szorosain át Dáciába. Ezzel azonos időszakban a szarmaták újabb csoportja kapott engedélyt a Római Birodalomtól a Magyar Alföld térségében való letelepedésre, mégpedig a Tisza-völgyben, a Mátrától és a Bükktől a Bihar-hegységig terjedő térségben, valamint D-en, a Duna-Tisza összefolyása körüli területeken, Orsováig. Voltak közöttük páncélos lovagok is (alánok?). Róma presztízskérdésnek tekintette Dácia meghódítását. A dákok a Decebal uralkodása előtti

időszakban, néhány szerencsés körülmény folytán még elhárították a nagy római hadjáratot, sőt **085-ben** (341) és **086-ban** (342) legyőzték Oppius Sabinus és Cornelius Fuscus római hadvezéreket, ám aztán már be kellett adniuk a derekukat. Dacia **089** (345) **után**, legalábbis névlegesen, római kliens-királyság lett. Ez az állapot tizenkét évig áll fenn. A **101-ben** (357) ismét szabaddá vált (szabadságharcot folytató) Dácia lerohanása nem sokáig váratott magára, **106-ban** (362) következett be. A dák vezető réteg állítólag mind egy szálig életét vesztette, az ország népességének zöme azonban megmaradt, továbbra is folytonosan lakta az erdélyi földet, s sokan a saját személyükben is megérhették a római uralom alóli felszabadulást, – erről azonban egy másik fejezetben esik szó.

A Krím-félszigeten Mithriadész lépett trónra (**039–045**, vagyis 295–301), aki a Boszporuszi

Királyság függetlenségét meg akarta volna őrizni, de öccse (Kotüsz) a rómaiak védelme alá akarta helyeztetni magát és az országot is. A rómaiaknál elérte, hogy őt nevezzék ki uralkodónak. A római császár Galluszt, Moesia kormányzóját küldte Kercs alá, hogy űzze el Mithriadészt és iktassa be a hatalomba Kotüszt. Mithriádész Artezibe húzódott vissza a római csapatok támadása elől, akik **045-ben** (301) elfoglalták az erődöt. Az ostrom előtt a város lakói a kincseiket nyilván elásták a fellegvárban, – feltehetőleg ezeket találtak meg nemrégiben az erődöt feltáró régészek. Több mint kétszáz, főleg bronzból készült érme, néhány különleges arany, ezüst és bronz ékszer, valamint üvegpoharak kerültek elő. A kincsek görög-szkíta jellegűek, egy ezüst brossba belevésték Afrodité alakját, egy drágakő foglalatú aranygyűrűben látható Nemezis és Tüké. A leletek között sok terrakotta szobor is van, sokféle ember- és istenábrázolással.

(Itt célszerű megemlékeznünk arról, hogy a szkíta-szarmata viseletben hangsúlyos szerepük volt a rögzítésre is szolgáló ruhadíszeknek (fibuláknak). Ukrán régészek már sok száz fibula összehasonlítását végezték el a Dnyeper-folyótól az Azovi-tengerig húzódó vidéken talált régészeti leletek alapján. A **01.** (03/04.) és a **04.** (05/06.) **sz. között** készült tárgyakat vették elemzés alá. Megfigyelték, hogy ezek a használati tárgyak némely esetben fontos méltóságjelzőként szolgáltak. Hatalmi státuszt jelképező fibulákat elsősorban a Boszporuszi Királyságban használtak. A nemesfém alapot féldrágakővel díszítették, nagyságuk, alakjuk utalt viselőjük rangjára. A Krím-félsziget királysírjaiból nagyon sok magas rangúak által viselt fibula került elő. – Megjegyezzük, hogy az általában gepidának tekintett szilágysomlyói kincshez is hasonló fibulák tartoznak.)

Traianus bizonyára elégedett lehetett a krími szkíták magatartásával, vazallusi esküjük betartásával, hiszen **113/114-ben** (369/370) az összes kisázsiai római provinciát a Boszporuszi Királysághoz csatolta. A Fekete-tenger melléki szkíta királyság a **03. sz első felében** (a 04. sz. második felében) bekövetkezett germán-szláv offenzíva során helytállt. A **03.** (04/05.) **sz-ban** gót uralom alá kerültek a dél-oroszországi szkíta-szarmata (roxolán) népek is, de a szkíták Róma segítségének elmaradása ellenére még 100 évig maradéktalanul birtokukban tartották az egész Krím-félszigetet, miközben a tágabb térség a gót seregek kezébe került.

A **03. sz. második** (az 05. sz. első) **felében** a gót hajósok a Fekete-tenger partvidékét mindenfelé megtámadták, s tudomásunk van arról is, hogy egyes K-Balkáni keresztény csoportok, nagy valószínűséggel szkíta származásúak, a Duna jobb partján vezetett portyák során gót fogságba kerültek. A gót fenyegetés ellen a rómaiak a Rajna-mentéről vezényeltek át légiókat, ennek ellenére, a gótokkal való béke érdekében kénytelen voltak feladni több területet. Ekkor a gót Cniva létrehozott egy szövetséget a Duna alsó folyásánál, mely szarmatákat (roxolánokat) és talán (átmenetileg) gepidákat is magában foglalt, majd a gótok a **220-as évek első** (a 470-es évek második) **felében** bevonultak Dácia D-i és K-i részébe. Később Tanaiszt, az ókori európai kereskedelem egyik központját támadták, majd a **330-as** (480/490-es) **években** el is pusztították. A gót–római viszony megromlása után a gótok az Al-Duna térségében

erősítették meg állásaikat, és **332** (488) **k.** megépítették a Drobetától (Turnu Severin) Brailáig húzódó nagy sáncot (az ún. „havasalföldi Ördög-árkot”).

A Krím gótok általi elözönlésére csak a **03. sz. közepén** (a 06. sz. elején) került sor, de ez nem hozott tartós gót uralmat a Boszporuszi Királyság népei felett, mivel ekkor már a térségben az Európába érkezett hun csapatok is jelen voltak. A hunoknak sikerült kiszakítaniuk a királyság központját a germán-szláv megszállás alól, hiszen úgy tudjuk, a Boszporuszi Királyság hunszkíta utódállama (a királyság korábbi területének egy részén) legalább **453-ig** (739-ig), vagyis a Kárpát-medence központú Hun Szövetség megszűnéséig fennállt.

Decius, Gallienus és Valerianus, valamint Julianus császár kora (a 06. sz. eleje)

A római császárok (és perzsa sahok) hosszú, a történetírásban több tucat generáció óta megkérdőjelezhetetlennek tartott sora számos ponton alapvetően hibás. Az uralkodók unalomig ismertnek tekintett egymásutánja, uralkodási idejük minden egyes feldolgozásban ismételgetett kezdő és végpontjaival több ponton hibás, de dogmaként bénítja le a birodalom történetét elfogulatlanul feldolgozni szándékozó agyakat és kezeket. Az alapvetően helytelenül datált császárok között előkelő helyet foglal el a pogány Julianus „Apostata", akit a középkor óta hitehagyottként aposztrofálnak, mert személyét a virtuális kronológiában több évtizeddel a kereszténység emancipációja, ill. birodalmi vallássá tétele utáni időszakba száműzték. A kronológia helyrezökkentése nyomán látjuk azonban, valójában a Római Birodalom átfogó, immár professzionális szintre fejlesztett keresztényüldözési kampányai korszakának kellős közepén élt és működött, s az általa megvalósított üldözés ehhez képest visszafogottnak mondható.

A **03. sz. közepére** (a 06. sz. elejére) érte el első csúcspontját a Római Birodalom válsága. A Perzsa Birodalom terjeszkedése, az egyre kegyetlenebb keresztényüldözési kampányok, valamint a Galliában kibontakozott szeparatista törekvések, – hogy csak néhányat említsünk a legfontosabb okokból – nyomán bekövetkezett gazdasági válság hatására ellehetetlenült a hatalmas birodalom összefogása, egy kézben tartása. Mint a korszak legtöbb császára, maga a pannóniai születésű Decius is eredetileg sikeres katonai vezető volt, ill. Pannónia Inferior helytartója, majd „ellencsászárrá" választották, s ebből a pozícióból verekedte fel magát **249-ben** (505) császárrá. Császárként legfontosabb feladatának a keresztények üldözését tekintette, Egyiptomban saját maga vezette le a pereket, halálbüntetés terhével arra kényszeríttette a keresztényeket, hogy áldozatot mutassanak be az „állami" isteneknek és a császárnak, vegyenek részt pogány szertartásokon. Az áldozatbemutatás megtagadását kivégzéssel büntette.

Róma, Jeruzsálem, Antiokhia és Párizs püspöke is áldozatul esett a **250-ben** (506) folytatott kampánynak. A császár **251-ben** (507) bekövetkezett halála után ismét katonacsászárok és ellencsászárok tűntek fel, miközben Perzsia ismételten támadta a Római Birodalom K-i határait, a Földközi-tenger irányában, Szírián keresztül, a területvédő római egységeket szétverve. A perzsák **252-ben** (508) elfoglalták Örményországot is. Az offenzíva **253-ban** (509) ért véget Antiokhia bevételével. Ezekben az években féltucatnyi császár lépett a színre, majd lett a hatalmi harcok áldozata, többet közülük saját embereik (légióik) öltek meg. Végül, **253-ban** (509) Valerianusnak (ugyancsak hírhedt keresztényüldözőnek) sikerült a trónban jól megkapaszkodnia, és azonmód ki is nevezte saját fiát, Gallienust társuralkodójának, hogy ő maga vezethesse a légiókat a perzsák ellen. Neki **256-ra** (512) sikerült újra elérnie az Eufrátesz vonalát, majd **257-re** (513) Antiokhiát is, illetve egész Szíriát visszaszereznie a perzsáktól. Ne rohanjunk azonban ennyire előre, vizsgáljuk meg, mi is történt **253** (509) és **256** (512) között. Erre vonatkozó érdemleges adatokkal azonban ez a kronológiai sor nem rendelkezik. A másik kronológiai rendszerhez folyamodva megtudjuk azonban, hogy ismét két császár vagy ellencsászár vesztette életét: **354-ben** (510) Constantius Gallus és **355-ben** (511) Silvanus. Viszont Flavius Claudius Julianus, aki a kivégzett Gallus testvére volt, ekkor császár lett Galliában. (Gallia ekkor már gyakorlatilag elkülönült a Római Birodalomtól, hogy aztán néhány év múlva (**258-ban**, azaz 514-ben) jogilag (?) is elváljon, mégpedig másfél évtizedre, mintegy megelőlegezve a Ny-i birodalomrész nem túl sokára elkövetkező, hosszú agóniáját.) A galliai Julianus ekkor a Római Birodalom cézárjaként segítette azt a Constantius nevű császárt, aki őt kinevezte. Julianus is keresztényüldöző volt, ám művelt emberként nem annyira az erőszakhoz, mint inkább a meggyőzéshez vonzódott. Mint afféle filozofáló katona, a

mithraizmus és az újplatonikus metafizika felé fordult. Katonaként Galliában sikereket ért el, **356** (512) és **358** (514) **között** több hadjáratban legyőzte a frank és alemann csapatokat. (Ez a „pártus” kronológiai sor, vagyis annak e szakasza, a másikkal ellentétben, jórészt a Ny-európai eseményeket tartalmazza.)

Visszatérve a Jézus születésével összefüggésben ismeretes kronológiához, az (Gallia és részben Britannia, valamint Hispánia területének Postumus és Tetricus császárok nevéhez fűződő kiválása mellett) a **258-as** (514-es) évhez a keresztényüldözés újabb hullámát társítja. Aztán **259/260-ban** (515/516) Valerianus császár perzsa fogságba került, ahol életét is vesztette. A perzsa fronton kaotikus helyzet alakult ki. A római sereg vezetését átmenetileg önjelölt császárok (Macrianus és Quietus) vették át, a szíriai sivatag szélén fekvő Palmüra (Palmyra) fejedelmei (hercegei) pedig hatalmukba kerítették a Birodalom fontos keleti tartományait, Szíriát, részben Kis-Ázsiát és Egyiptomot is. (Az ellencsászárok légiói valószínűleg a sivatagi hercegeket támogatták.) Gallienus császár az események hatására, **260-ban** (516) megszakította a keresztényüldözést. Ilyen körülmények figyelembevételével válik érthetővé és logikussá, hogy a galliai légiók a Ny-on tevékenykedő Julianus cézárt Párizs római kolóniájában (Lutetia Parisiorum), **360-ban** (516) császárrá (augustus) kiáltották ki, s a légiók a germánok határvidékéről megindultak a Ki birodalomrész felé. (Egyébként bizonyára a légiók távozása biztosította Gallia önállósulásának sikerét.)

Julianus **360/361-ben** (516/517) Galliából a Boszporusz felé menet előbb Illíriáig nyomult, elfoglalta Sirmiumot, csapataival később Kis-Ázsia határán állomásozott, ott megnyerte a zsidók jóindulatát (amihez keresztényüldöző múltja jó ajánlólevél lehetett), majd Perzsia ellen támadt. (A barátkozás háttere az volt, hogy a zsidók Jeruzsálembe való visszaköltöztetését, a Templom újbóli felépítését kilátásba helyezve szerezzen tőlük támogatást (pénzt) a hadjárathoz, s egyben talán üzenni is próbált ezzel a perzsa uralom alatt élő zsidóknak, jobban tennék, ha Rómához kötnék a sorsukat.)

A „keresztény” kronológiai sorból tudjuk, hogy a **261-es** (517-es) évben további öt vagy hat ellencsászár lépett fel a Római Birodalomban, ám valamennyit megölték, és a **262-es** (518) évben a K-i hadsereg Septimius Odaenathus parancsnok irányítása alatt Mezopotámia provinciát visszavette a perzsáktól.

A „pártus” kronológia sokat elmond Julianus császár K-i tevékenységéről. A császár kezdetben, **362-ben** (518) a keresztény lakosságú Antiokhiából irányította a hadjáratot, és annak finanszírozása érdekében ott jelentősen felemelte az adókat. Ezután mélyen behatolt Mezopotámiába, hogy területeket ragadjon el a perzsáktól. Ott szembekerült állítólag (a fiktív!) II. Sápur (uralkodott volna: **309–379**, vagyis 454–524), de szerintem valójában I. Sápur (**253–272**, azaz 509–528) perzsa sah hatalmas hadseregével.

A döntő csatára **363-ban** (519) került sor, s annak lefolyásáról terjedelmes beszámoló maradt fenn, mely szerint a kezdeti sikerek után vereséget szenvedő, visszavonulni kényszerülő római seregben, melyet a perzsák üldöztek, a császárt megsebezte egy oldalába fúródó lándzsa. A talán „baráti” lándzsától bekövetkezett súlyos sebesülése következtében Nisibisben (Nusaybin, Törökország) meghalt.

Jovianus követte a trónon (uralkodott: **363–364**, vagyis 519–520 **között**), aki azonnal békét kötött a perzsákkal, aminek öt provincia átengedése volt az ára. Így tudta csak megmenteni a római hadsereget a teljes pusztulástól. A perzsa offenzíva azonban még ezzel sem ért véget, hiszen **266-ban** (522) a perzsák rövid időre Antiokhiát ismét elfoglalták, kifosztották, görög (?) lakosságának nagy részét elhurcolták.

A konfucianizmus és a radikalizálódó taoizmus politikai következményei a kínai ókorban (a 06. sz. első harmadáig)

Sokan folytatták Konfucius munkásságát, közülük talán a legismertebb Menciusz (Meng-ce), aki **–372 és –289** (vagyis 118 és 201) **között** élt; – Konfucius tanításainak hírneves folytatója, továbbgondolója volt. A **–03. sz-ban** (a 03. sz. folyamán) aztán háttérbe szorult a tanítás filozófiai jellege, a hangsúlyok eltolódtak az államszervezés, államigazgatás gyakorlati tudnivalói, illetve a hatalmi politika irányában. Elsikkadt a konfucianizmusnak a taoizmus elveivel alkotott összefüggésrendszere, ezzel a véres hatalmi harcoktól szenvedő Kínában háttérbe szorult a Yang-energiák ellensúlyozása alkalmas Yin-princípium lehetőségeinek keresése, s zárójelbe tétettek a feletteseik irányában vakon engedelmes katonáétól és hivatalnokétól különböző általános emberi erények, megszűnt az ügyek humánusabb megoldására való törekvés. A folyamat betetőzéseként a frissen hatalomra jutott Qin (Csin) Shi Huangdi mint korábbi „hadakozó fejedelem" **–221** (269) **után** véget vetett a „Hadakozó fejedelemségek időszakának", Kínát 48 kormányzóságra osztotta, a meghódított fejedelemségek vagyonos lakóit családostul a fővárosba költöztette. Egységesítette az írást, a pénzt, a mértékegységeket stb., az ellenzéki szerepre vállalkozó, a taoista, valamint az eredeti konfuciánus, legalábbis az ő „saját konfucianizmusától" különböző politikai nézeteket valló, (és a hatalom átvételére készülő Handinasztia mellé álló) arisztokráciát és értelmiséget drasztikusan elnyomta, prominens tagjait esetenként rövid úton megsemmisítette. Betiltotta és elégettette a széles körben ismert, olvasott régi konfuciánus könyveket, a birodalom igazgatását hozzá hű hivatalnokokra bízta. Miután azonban **–206-ban** (284) felkelés döntötte meg az ámokfutó Csin-, avagy Qin-dinasztia uralmát, a konfucianizmust preferáló Han-dinasztia hatalomra jutott Kínában.

A konfucianizmus átpolitizálódása, illetve a sajátos értelmezések mentén történő misztifikációja, mindezek dogmává transzformálása a Han-dinasztia uralma alatt tovább folytatódott, és **153-ban**, azaz 402-ben Kína hivatalos állami ideológiájává nyilváníttatott, más forrás szerint pedig már **–136-ban** (354) a birodalom államvallásává vált. Ettől az időtől kezdve a konfuciusi életmű meghatározott részei képezték az alaptantárgyat (egészen 1905-ig!) a kínai kormánytisztviselők képzésében. Szisztematikusan alkalmazták a konfucianizmus ideológiáját, az uralkodó és az alattvalók kapcsolatát szabályozó erkölcsiség, rítus és viselkedésmód hivatalosan előírt normává vált.

A politikai konfucianizmus egyeduralma szükségszerűen elvezetett az ellenpólusát képező taoizmus radikalizálódásához. A **02. sz. utolsó** és **a 03. sz. első harmadában** (az 05. sz. második és harmadik harmadában) kirobbanó taoista felkelések nem kis részben hozzájárultak Han-Kína széthullásához.

Az ún. „sárga turbánosok" taoista szektájának parasztfelkelése **185** (434) **k.** megrendítette a Ki Han-dinasztia uralmát. Zhang Chun és Zhang Ju felkelésében, **187-ben** (436) a hadsereg egyes egységei mellett magánhadsereg is (Wu Hu) részt vett. Zhang Ju császárnak nyilvánította magát. Ezután egy rövid ideig fennálló független államot szervezett Han-Kína területének egy részén a Zhang Daoling nevű taoista mester és a szektája. Az állam **190** és **215 között** (439-től 464-ig) állt fönn. Ez önmagában is érdekes jelenség volt, de e mellett a taoista lázongás csaknem az egész Kínai Birodalom összeomlásához vezetett. A K-i Han-császár **198** (447) **k.** kénytelen volt lemondani, országa három államra esett szét. Ám az országos sárgaturbános mozgalom **208-ban** (457) összeomlott.

Később sem akart azonban alábbhagyni a taoista aktivitás. Kína széttagoltságának korszakában, **221** (470) **után** kialakult a neo-taoizmus (xuanxue), ami a taoista filozófia ontológiai újrafogalmazását jelentette.

A Perzsa (Szaszánida) Birodalom története – 1. (516-ig)

A perzsák újabb birodalma csaknem félévezreddel az előző összeomlása után kezdte bontogatni szárnyait. A két perzsa korszak közötti 470 évben a hagyományos perzsa területeket (is) a Pártus Unió dinasztiája, a történelem egyik leghosszabb életű dinasztiája uralta. Mint azt már részleteztük, a pártusok államát fennállása utolsó századában, kívülről Róma és belülről a perzsák, egymással versengve igyekeztek szétverni. Végül is a mondat végére a pontot a perzsák tették ki, akik a **03. sz. közepétől** (a 04. sz. végétől) megnyerték maguknak a kusánok felbomlóban levő állama Ny-i felének vezetőit, illetve fegyveres erőit. Egyes adatok arra utalnak, hogy **256** (412) **után** már a pártütő Szaszánidák uralkodtak a Pártus Birodalom számottevő részén. Tehették, mert az Arszakida-dinasztiát ekkoriban teljesen lekötötte a rómaiak elleni védekezés, (tudjuk, hogy a harctéren elszenvedett évszázados, sokszoros megaláztatás, a pártusokat támadó római légiók megsemmisítése miatt bosszúszomjas Róma már **162** (418) és **166** (422) **között** elfoglalta Dura-Europoszt).

A rómaiak átlépték a Tigris-folyót, elfoglalták a pártus fővárost, felégették a királyi palotát, Róma tette rá a kezét É-Mezopotámiára. Pártia Közép-Ázsiában is visszavonult, amit igyekezett úgy végrehajtani, hogy ottani uralmát ne a kusán és a perzsa, hanem a kibontakozóban levő hun vagy a fehérhun hatalmi szerveződés örökölje meg. (Feltételezések szerint a fehérhunokhoz számottevő pártus fegyveres erő csatlakozott.) A pártusok végső összeomlása **224-ben** (480) következett be. A perzsák megdöntötték Pártia államát, megölték az utolsó Arszakida uralkodót, I. Ardasír megalapította Perzsiát, ami azonban nem foglalta magában Mezopotámia nagyobbik felét. Róma a fenyegető perzsa veszedelmet látva **337/338-ban** (482/483) háborút indított, előrenyomult, elfoglalta Niszibiszt, még a sah háremét is megkaparintotta.

Ardasír király hadserege **230-tól** (486) támadta meg Mezopotámia római kézben levő részeit, Severus császár K-i légiói vették fel vele szemben a harcot. Ardasír ostrom alá vette Niszibiszt, miközben seregei már mélyen a szomszédos római provincia, Szíria belsejében fosztogattak. Ardasír hadai a mezopotámiai hadszíntéren **239** (495) **k.** vették be Carrhae-t és Niszibiszt, még Hatra falai közé is sikerült betörniük. (Vannak olyan nézetek, hogy tkp. csak ekkor fejeződött be Pártia meghódítása, mivel bizonyos pártus erők **220** (476) **után** ezen a területen római védelem alá húzódtak, s most itt érte őket a végzet, a perzsa hódítás.)

A korábbi Kusán Birodalom Ny-i peremét **233/235-ben** (489/491) tették a perzsák Kusánsahr néven birodalmuk vazallus királyságává. I. Ardasír **234/235-ben** (490/491) a kidariták segítségével annektálta Baktriát és K-Iránt is. A perzsák (kusán és kidarita szövetségeseikkel együttműködve) **235** (491) **k.** megszállták Szindhet, Szisztánt, Turánt, Mervet, Herátot, Makrant, Baktriát, az Indus-vidékét Pesavárig, valamint Szogdiát és a Kasgári Fejedelemséget is. A perzsa hatalom I. Sápur trónkövetelő ellenfelei miatt **241** (497) **k.** némileg megingott, ekkor a Római Birodalom visszaszerezte korábbi hódítási területeit Mezopotámiában. Nem örülhettek azonban sokáig ennek, mert az új (?) perzsa király **244-ben** (500) kiverte őket onnan. Nem állt meg a perzsa hadsereg Mezopotámiában, hanem azonnal hozzákezdett előkészíteni szíriai hadjáratát. Egy adat szerint Sápur (úgymond: „II. Sápur") **356/357** (501/502) **telét** kaukázusi hunok körében töltötte, hogy szövetségeseket szerezzen a rómaiak ellen esedékes háborújához. A következő adat szerint Perzsia **359-ben** (504) szállta meg Szíria területének egy részét. Megerősíti ezt a másik kronológiai sor néhány adata is: I. Sápur uralma idejének javarészében, tehát **253** (509) és **260** (516) **között** a perzsa hadsereg mélyen behatolt a Szíria területére, egy időre meghódította Antiokhiát is. I. Sápur **260-ban** (516), mikor legyőzte Valerianus császár seregét Edesszánál, állítólag 70 ezer római katonát ejtett foglyul, sőt magát a császárt is!

Itt kell rávilágítanunk a perzsa királyok, vagyis a Szaszánida-dinasztia virtuális kronológiájának kulcspontjaira. Míg a történelem folyását nézve, általában nem beszélhetünk fiktív korszakokról – az események az elő-előforduló kivételektől eltekintve valóban megtörténtek, csak a valós időpontjuk van kódolódva –, addig a dinasztiák és az uralkodói s egyéb (pápai stb.) névsorok a 252 éves „többlet" miatt szükségszerűen tartalmaznak duplázódásokat, esetleg triplázódásokat, netán alap nélküli betoldásokat is. A fiktív szakasz a perzsa dinasztia névsorában különösen jól azonosítható, ellentétben például a római császári névsorban rejtőzködő többlettel.

A perzsa történelem e szakaszának uralkodói sorában a fiktív időszak hossza 111 év. Ennek zömét kiteszi II. Sápur rendkívül hosszúra „sikerült", 70 éves, a közmegegyezés szerint »309től 379-ig« tartó uralmi időszaka. (A középkori historikusok képtelen magyarázatokat eszeltek ki a perzsa örökösödési szokásokra tekintettel lehetetlenül hosszúnak mutatkozó uralom magyarázatára, – e mesékkel mi nem is foglalkozunk.) A történetírás szerint I. Sápur **272-ig** (tehát szerintem 528-ig), II. Sápur **379-ig** (ennek 524 feleltethető meg) uralkodott, – utóbbi (ha valós személy lett volna) hamarabb halt (volna) meg. A két szóba került Sápur közötti átfedés miatt II. Sápur személye teljesen fiktív, s csaknem minden, amit hozzá rendel a történetírás, valójában I. Sápurhoz tartozik.

A fiktív időszak fennmaradó részét is részben névazonossággal magyarázhatjuk, hiszen II. Bahrám (»278–293«) és IV. Bahrám (»388–399«) uralkodásának közmegegyezéssel megállapított ideje is részleges átfedésben van: II. Bahrám (**278–293**, azaz 534–549), IV. Bahrám pedig (**388–399**, vagyis 533–544), itt csak pár év minősül fiktívnek. A II. Bahrámként ismert személy nyilván IV. Bahrámot váltotta – feltehetőleg 544-ben – a trónon.

Egyelőre nem tudok maradéktalanul elszámolni a fennmaradó három évtizeddel. Tudnunk kell, hogy ez az időszak (láttuk: az egész 06. sz. és a 07. sz. eleje) Perzsia történetének kevéssé dokumentált része. Hogy az ide tartozó öt Bahrám nevű, három Sápur és három Hormizd nevű uralkodó közül (Narszesz, II Ardasír és a két Jazdagird mellett) melyik, hány évig uralkodott, és melyikükhöz mely események tartoznak, az a forgalomban levő királylistákban laza csuklóval végzett interpolációk révén nyerte el a közmegegyezést. Ha egyik-másik Hormizd vagy Sápur mint redundancia kimaradna a névsorból, vagy akár csak egy-egy évvel „megrövidítenénk" e számos személy uralmi idejét, el is fogyna a kimutatott fiktív idő. Megelégedve hát a feltárt anomáliákkal, jobb lesz visszatérnünk az események sorához!

(Folytatása a 427-edik oldalon.)

Turán (Kanga), alánok és szakák (531-ig)

A Szir-darja mentén elterülő Kang-kjü (Kanga) nevezetű állam (törzsszövetség) az eurázsiai sztyeppe központi területén legalább **–550-től** (–294-től) létezett. Ez az állam nem volt más, mint a perzsa irodalomban „Turán" néven megnevezett ősellenség hazája. A jelek szerint már a sumer korszak óta Kangkü volt a neve a Kazah-sztyeppén, az ókori Irán és Turán határvidékén egy, az Aral-tótól É-ra és a Kaszpi-tengertől ÉK-re fekvő területnek. Ezután e Kanga állam továbbélésére, sőt terjeszkedésére a kínai forrásokból meríthetők adatok. A kínai évkönyvek szóhasználata nyomán hívják Korezm **–330** és **–070** (–081 és 220) **közötti** korszakát Kang-kjü/Kanghiu- vagy Kangha-periódusnak. Korezm is része volt annak a szaka–masszagéta szövetségnek, melynek névadó törzsei É-ra laktak tőlük, s így bizonyára ezek voltak az elsődleges alkotórészei Kanga államának.

Ez a konföderáció **–300** (–051) **k.** tovább terjeszkedett K-Turkesztán irányában, egészen Mongólia területéig, s feltételezések szerint éppen ekkor, éppen ez által kerülhetett a kínaiak látókörébe. (Ez a mozzanat jól egyeztethető a régészeti adatokból levont azon következtetéssel, mely szerint –02/01. sz-ban zajlott le a szaka–masszagéta törzsek D-DK felé való terjeszkedése is Korezmből, ill. Ny-Tokharisztánból, avagy Ny-Turkesztánból). Mindazonáltal bizonyára nem ekkor kerültek a szakák Mongólia közelébe, hanem mint „szai törzsek" már hosszú ideje ott éltek. Azon kínai források, melyek szerint ekkor kerültek kínai látótérbe, sokkal inkább arról adnak bizonyságot, hogy a kínaiak éppen ebben az időben jutottak el először a tőlük ÉNy-ra fekvő, hun dominanciájú térségben olyan messzire, hogy tudomást szerezhettek Kang-kjü és Korezm, illetve a Szaka–Masszagéta Szövetség létéről is.

Más kínai forrásból (Zouzhuan) úgy tudni, hogy **–650** (–171) **k.** már K-Turkesztánban, avagy a Sárga-folyó Ny-i vidékétől az Altájig terjedő területeken éltek a „szai törzsek", akiket szakáknak tartanak. Lehetséges, hogy a –02/01. sz-ban Kanga megkísérelte kiterjeszteni uralmát e területekre is. Bizonyos azonban, hogy ez a kísérlet nem vezetett számottevő eredményhez. – Más adatok szerint a szakák mozgása éppen ellenkező irányúvá vált: valamilyen kényszer (talán a tokhárok) hatására Ny-felé kezdtek elvándorolni.

Taishan Yu kínai kutató szerint **–620** (–131) **k.** a sztyeppei Ny-i Rong (Zsong) nemzetség az Altáj vidékéről kiszorította a szai törzseket (szakákat), s ezek Ny-ra vándoroltak el, (ez lett volna az „első" vándorlásuk). A kutató feltételezi, hogy akik maradtak, azokból a vuszunok ősei lehettek, a Ny-ra kerültekből pedig talán a Ta Jüeh-csik származhattak.

Feltétlenül meg kell említenünk Obrusánszky Borbála: Hunok a Selyemúton c. írását, mely szerint **–280** (vagyis –031) **előtt** Turkesztán területén a hunokéhoz hasonló műveltséggel rendelkező (és velük rokon) pusztai népeké volt a vezető szerep. A szerző szerint kínai, indiai, valamint antik forrásokból egyaránt ismert, hogy a terület urai a szkíták/szakák voltak, akik más néven is ismertek a forrásokban, (a régi perzsa eposz, a Sahnáme turáni néven emlegeti őket, a Ringvéda dasza népről beszél, a kínai forrásokban Da Xia formában ismeretes a nevük). – Érdekes, hogy a kínai források ugyanazon „Xia" jellel illetik a szkítákat, mint az első kínai dinasztiát. (Itt említem meg, hogy a sztyeppe népeinek történetével kapcsolatos adataim nagy részét, a korábbi fejezetekben is és a később sorra kerülő kérdések vonatkozásában is Obrusánszky Borbála műveiből merítettem, az ő munkássága e témában megkerülhetetlen.)

Mindezen mozgások eredőjeként a szaka törzsek által uralt területek súlypontja az időszámítás kezdete körüli időkben az Aral-tótól K-re terült el, s e törzsek feltehetőleg részét képezték a hol Korezmnek, hol Kang-kjünek (Kangának) nevezett politikai képződménynek, melynek befolyási övezete kiterjedt a Kaszpi-tenger–Aral-tó térség északi részére is. Ekkor már, tehát **–250** (azaz –001) **k.** a Közép- és K-Turkesztán területén maradt, feltehetőleg zömmel

tokhár nyelven beszélő népek egész sora az egyre hatalmasabbá váló Jüeh-csi dinasztiával állhatott szövetségben, mely már nagy területeket tartott fennhatósága alatt, míg a Balkas-tó vidéke az uszun (vuszun) törzsek szállásterülete volt.

Ugyanezen időben (**–200**, azaz –044 **után**), írásos adatok szerint szarmaták (valójában alánok) foglalták el az Aral-tótól Ny-ra fekvő területeket, de **–250-től** (007-től) lassan a Kaukázus felé mozdultak el, (majd kétszáz évvel később, **050** (206) **k.** Európába, egészen a Don-folyóig eljutottak). A kínai krónikában a **–02. sz-ban** (az 01. sz. második felében) említik először az alánokat, mint olyan népet, amely a szarmata szövetség egyik szegmensét képezte volna. A **–03/02. sz-ban** (tehát az 01. sz-ban) az európai történetírás szerint radikális hatalomváltás történt a nomádok körében: a szarmaták, mindenek előtt azonban az alánok a D-Urál–Kaukázus térségben átvették a domináns hatalom szerepét a szkítáktól. Aztán ők uralták a **04. sz. közepéig**, (vagyis az 05. sz. végéig) Közép-Ázsia Ny-i részeit. A **–03/02. sz. fordulóján** (azaz az 01. sz. közepén) a görög történetírás szerint a szkíták inkább a Volgától Ny-ra, míg az alánok a Kaszpi-tenger térségében éltek. Mások az **–01. sz. kezdetétől** (vagyis ugyancsak az 01. sz. közepétől) feltételezik az alánok jelentős térhódítását az É-Kaszpi-tenger–Aral-tó térségben, ami láthatóan megfeleltethető az ezzel eddig nem egyeztethető nézeteknek is. S mindez összhangban van a kínai történetírás megállapításaival is, mely szerint a hunok ázsiai birodalma idején, azaz a **–02. sz-tól** az **01. sz-ig** (tehát a 01. és a 04. sz. közepe közötti időben) a Kaszpitengertől É-ra, illetve az Urál-folyó mentén terült el az alánok szállásterülete, de az Aral-tótól É-ra (Kanga eredeti területén is) jelen voltak.

Ennek ellenére a **–02/01. sz-ban** (vagyis az 01/03. sz-ban) a szkíta/szaka vezetésű Kang-kjü változatlanul erős állam volt a Szir-darja vidékén, az Aral-tótól K-re. A Szir-darja mentén elterülő vidék lakossága ekkoriban már ászinak (jásznak) tekinthető (Csáji László Koppány: A sztyeppei civilizáció és a magyarság c. műve szerint). – Az ország (jobbára hun dominancia mellett) egészen a **04. sz. közepéig** (vagyis az 05. sz. végéig) fennállt.

A nyugati kapcsolatokra vágyó kínaiak a **–02. század közepétől** (az 01/02. sz. fordulójától) ismerkedtek meg jobban Kang-kjü államával. Érdeklődésük nyilván összefüggésben állt Ny-ra irányuló expanziójukkal, bizonyára a hunok átmenetileg K-Turkesztánt (Türkmenisztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán és Kazahsztán területeinek összessége) felölelő birodalmának elhódítása érdekében. Az első kínai követ a **–02. század derekán** (az 01/02. sz. fordulója tájékán) jutott el erre a vidékre, részletes beszámolót készített róluk. Látszólag ezt megelőzően, a **–04. században**, valójában tehát ezt követően, a 02. sz-ra vonatkozóan sztyeppei rovásjeleket is emlegetett egy kínai évkönyv olyan módon, hogy a munkában Kang-kjü országot is megemlítette. A **–01. század közepén** (azaz a 02. sz. végén) aztán menekülő hunokkal ismerkedett meg Kang-kjü népessége, ugyanis Csicsi hun népe annak közelében, az Ilivölgyben talált menedéket magának. Kang-kjü ország a **–01. sz.** és az **01. sz. között** (a 02. sz. és a 03. sz. közepe közötti időben) az É-kazak sztyeppén közvetítő szerepet játszott a Volgavidék, a Kaukázus, valamint Közép-Ázsia között, mivel hosszabb ideig a hunok fennhatósága alatt állt.

Kínai források szerint **az 01. sz. közepén** (a 03. sz. elején) az Aral-tótól, illetve a Kaszpitengertől É-ra elhelyezkedő „Yen-ts'ai" ország neve A-lan-nára változott. Ez azt jelenti, hogy ekkoriban az alánok dominanciája érvényesülhetett az Aral-tótól K-re fekvő Kang-kjüben is. A Ny-ra került hunok átmeneti jelleggel tartózkodtak az Ili-völgy térségében, hogy aztán a kínaiak által mozgósított vuszunok nyomására elhagyva a kínai szomszédságot, a **–01. sz. második felében** (a 03. sz. elejétől), onnan kiindulva államot alapítsanak a Turáni Alföldön, azaz a Kaszpi-tenger, az Aral-tó és a Tien-san közötti, ma jórészt sivatagos területen, négy világtáj kereskedelmi útjainak metszéspontja körül. A hun államot D-ről Baktria és Szogdia határolta. Nyilvánvaló, hogy a hunok Ny-ról Kangával és az azt is ellenőrző alánokkal voltak határosak. Feltehetőleg itt és ekkoriban kezdődtek azok a hun-alán összecsapások, amelyek

azután évszázadokra meghatározták e két erőközpont viszonyát. Az alánok a Kaszpi-tenger térségéből Ny-felé mozdultak el, feltehetőleg a hunok nyomásának engedve. Szembetalálkoztak **–040 k.** (217 k.) a hódításaik csúcspontján tartó Római Birodalom csapataival, Pompeius hadjáratával. (Ismeretes, hogy Diodorus Siculus szerint ekkoriban a D-Kaukázusból asszírok (?) költöztek a Pontoszhoz, mégpedig egy állítólagos szkíta (szarmata-alán?) előretörés miatt.)

A hunok jelentős térhódítása ellenére az **01. sz. első felétől** (a 03. sz. második felétől) még mindenképpen az alánok szerepe volt meghatározó (a szarmatáké mellett) a Közép-Ázsia Ny-i része feletti uralomban, egészen a **04. sz-ig** (az 05. sz. végéig). Kínai források szerint az alánok az **01. sz. közepére** (a 03. sz. végére) özönlötték el az Urál és a Kaszpi-tenger közötti sztyeppét. Európai adatok szerint az **01. sz-tól** (a 04. sz. elejétől) már kifejezetten az É-Kaukázusban, illetve a hegység É-i előterében terült el az alánok központi területe. A hunok törzsszövetségének súlypontja **az 01. sz. közepétől** a **04. sz. közepéig**, (a 04. sz. elejétől a 06. sz. elejéig) lokalizálható Kanga eredeti (az Aral-tótól É-ra, ÉK-re fekvő) területére. Megjegyzendő, hogy a kínai évkönyvek szerint pontosan ekkor, az **01. sz. közepével** (a 04. sz. elejével) zárult le Korezm „Kang-kjü" periódusa, ami nyilvánvalóan a hun uralom rendkívüli mértékű megerősödésével, a korezmieknek és Közép-Ázsia más népeinek, így a kangaiaknak (jászoknak) is a hun törzsszövetségbe való betagozódásával vagy alávetettségével magyarázható. Ez a legtermészetesebb következménye volt annak, hogy – más kínai források szerint – a **02. sz. közepén** (vagyis ugyancsak a 04. sz. elején) jelent meg a belső-ázsiai hunok újabb, feltehetőleg a korábbinál erősebb hulláma Közép-Ázsiában, elsődlegesen talán a Tarimmedencéből jövet.

Az **01. sz. második felében** (a 04. sz. első felében) a Kaukázus É-i előterében megtelepedett alánok Ny és D-felé is keresték a kiutat. Az alánok egy része a **02. sz. végétől** (a 04. sz. közepétől) fokozatosan nyugatra vándorolt, majd a **02. század végétől** (az 05. sz. közepétől) a Duna alsó folyásánál is megjelentek, és sokan letelepedtek a Fekete-tenger északi partjánál. Egy vakmerő vállalkozásuk során azonban átkeltek a Kaukázuson **072–075-ben** (328–331), megtámadták és elfoglalták a pártus uralom alatt álló Média-Atropénét, – Pakórosz méd király elmenekült. I. Vologaszész pártus uralkodó még Vespasianus római császártól is segítséget kért a Médiába betört alánok ellen, de a császár a kérést visszautasította. Ennek ellenére a pártusok végül sikeresen visszaűzték az alánokat a Kaukázus É-i oldalára.

Ebben az időben tisztázódott a rómaiak számára, hogy az alánok nem azonosak a szkítákkal, bár Lukiánosz szerint – **090 k.** (azaz 346 k.) – teljesen hasonlóak a szkítákhoz. Őshazájuknak Kangát tekintették, erre utal Josephus Flavius (**037–100**, azaz 293–356) beszámolója is.

Kanga virágkora kínai álláspont szerint az **01. sz. végével** (a 04. sz. közepén), a közép-ázsiai hunok európai irányú orientációjával kezdődött, mikor is, mint már említettem, e nagy múltú ország közvetítő szerepet játszott a Volga-vidék, a Kaukázus, valamint Közép-Ázsia, vagyis a hun törzsszövetség által uralt különböző területek között.

A nagy geográfus, Ptolemaiosz **a 02. sz-ban** (talán **100**, vagyis 356 **k-i** állapotot ábrázolva) egy kahag-szkíta népet jelenít meg térképén, ahol a kahag talán a kangar névnek egy változata lehet, és ez a nép valószínűleg nem tekinthető az időközben bizonyára Ny-abbra helyezkedett jásszal azonosnak. (Ptolemaiosz a Kaszpi-tenger körül élő népek megnevezése során, a dahák szomszédságában említ szabírokat is.) Azok a harcias törzsek, melyeket évszázadokon át kangárnak neveztek, ekkoriban talán a Szir-darja középső folyásánál rendezték be központjukat. Ismeretes, hogy a közép-ázsiai hunok területeire irányuló kínai terjeszkedés a **–02/01. sz. fordulóján** (a 04. sz. második felében) elérte maximumát, kínai csapatok (a vuszunokkal szövetségben) megközelítették a Kaszpi-tenger DK-i szegletét. –

Kanga népességének kicserélődése feltehetőleg a vuszunok nyomására következhetett be. (Nem kizárt az sem, hogy a kangár voltaképpen egy vuszon közösség neve, akik így éppen Kanga országa nevéről kaphatták a népnevüket.) A **02. sz. első felében** (a 04. sz. második felében), vagyis a „késő-szarmata kor” kezdetén megerősödött a hun jelenlét a D-Urál térségben, s a törzsszövetségi terület határa Nyfelé mozdult el.

A Volga és a D-Urál térségében a hunok és az alánok egymással versengtek a legeltetésre alkalmas területekért.

A **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóján) eldőlt a Turán feletti uralom kérdése. Az alánok jelentős része áttelepedett K-Európába, majd a Volga és a Dnyeszter között, a szarmaták által lakott területen alapítottak új, európai alán szövetséget. Turán teljesen hun ellenőrzés alá került. A hun hódítás során, **300** és **400** (a 05. és 06. sz. közepe) között a Hun Szövetség ászi és alán néprészeket is integrált, majd így kibővülve özönlötte el a Kaukázus előterében élő alán törzsek területét.

A Közép-ázsiai hunok legjelentősebb központja az **01.** és a **04. sz.** (200 és 500) között Kanga területén volt. Kanga virágkora **250 k.** (506 k.) ért véget. Ez az időpont nem jelentette egyben a turáni hun dominancia végét is, annak ellenére sem, ha a hunok jelentős erői (Balambér) a Kaszpi-tenger vidékéről D-felé indulva, **350–375** (506–531) **között**, a Kaukázust megkerülve Kis-Ázsiába nyomultak. Az edessai püspök, Efraim írt róluk. A Horezm szomszédságában továbbra is fennálló Kanga országról pedig a **04. sz. második felében** (a 06. sz. közepén) Ammianus Marcellinus tett említést. Másfelől, **355** (511) **után** kínai források szerint Közép-Ázsia területét, az alánokat kiszorítva egy másik nomád nép (huá) vette birtokába. Más kínai források szerint maga a belső-ázsiai hiungnu nép egy (másik) része jelent meg ekkor Közép-Ázsiában, és uralma alá hajtotta Szogdiát. Ez a hun szövetség a kidariták dinasztiája által vezetett tömörülés lehetett.

A hunok **375** (531) **k.** aratták döntő győzelmüket az alánok felett. Az alánok Ny-ra, D-re (a Kaukázus felé) és K-re húzódtak félre a hunok közeléből. A Kaukázustól É-ra maradt alán törzsek jórészt integrálódtak a sztyeppei szövetségi rendbe, csupán egy kisebb, önállónak tekintett (valójában jász?) csoport maradt a Don-Kubán és a Kaukázus É-i régiójában. ***

(Az **05. sz. közepe** (a 06/07. sz. fordulója) hozta el a hunok (hiungnu) véglegesnek tekinthető Ny-i orientációját. A több irányból támadott hunok már nem igyekeztek közép ázsiai pozícióikat erősíteni, lényegében kiürítették a Turántól K-re fekvő területeket, miközben seregeik az Aral-tónál és Baktriában harcoltak örmény, perzsa és alán hadakkal. Ezzel egy időben a Tarim-medence sztyeppei népközösségei (bizonyára avarhunok) utóvédharcokat folytattak az egyre erőteljesebb türk (zsuan-zsuan) nyomás ellenében. Más értékelések szerint, nyilván a fentiekkel összefüggésben, a **04. sz. közepén** (ugyancsak a 06/07. sz. fordulóján) következett be Kanga elsorvadása is. Az ország nevének használata is abbamaradt. Az **05. sz. második felében** (a 07. sz. első felében) a kangárok bizonyos törzsei már a Sevan-tótól ÉNy-ra, a szabírok eredeti földje tájékán tűntek fel. (Vakan Mamikonean örmény király hadjáratával (**482**, vagyis 627) összefüggésben került megemlítésre: gavarn kangarac = „kangár föld”.)

490 (646) és **570** (715) **között** egy – feltehetőleg a K-re tartó avarhunok által szervezett – népcsoportosulás átkelt a Volga-folyón, s európai területekre ért. Az É-Kaukázus térségébe érkeztek, ahol szkíta/szarmata és alán (jász?) törzsekkel kiegészülve már jelentős katonai erőt képviseltek. A kangárok igyekezete arra irányult, hogy a történelem viharai közepette megmaradhassanak a Kaukázus térségében. Ekkoriban kezdhették őket (ők magukat?) kabarnak nevezni. A **06. sz első** (a 07. sz. második) **felében** már itt, Perzsia határvidékén éltek e kangár törzsek (mintegy 50 ezer fő). E három kangár törzs a **06. sz. harmadik negyedében** (a 07. sz. 60-80-as éveiben) Zabergán fejedelem irányítása alatt állt. A kangárok küldöttei Kat és Urgencs városok számára nesztoriánus püspökség alapítása iránt folyamodtak. Az **540-es**

(696 k.) évektől Mar Grigor perzsa nesztoriánus püspök által felszentelt püspökök térítettek köztük.)

Az Angolszász Krónika bizonyos szövegrészei az érett vagy a késő középkorból származnak (536)

Mindenképpen meglepő, hogy az 536-os (vagy 538-as) évre vonatkozóan egy teljes napfogyatkozást említett meg az Angolszász Krónika, melynek szerzője azt írta, hogy hajnal után a csillagok ismét megjelentek az égen, és egészen reggel 9 óráig láthatóak maradtak. (Az Angolszász Krónika óangol nyelven írt kéziratok összessége, melyek főszövege »891-ig« örökítette meg az eseményeket. A krónikát a winchesteri, canterburyi és peterborough-i szerzetesek állították össze a »09. sz. végén«, Nagy Alfréd támogatásával. Az »1079 utáni« időszakot csak a peterborough-i krónika őrizte meg, ennek legtöbb variánsa a »11. sz-dal« zárult le).

Ez a közlés igen elgondolkodtató, mert azt valószínűsíti, számos forrásértékűnek tekintett műről kiderülhet, hogy azok valójában késői szerkesztésűek, esetleg hamisítványok. A történelmi tárgyú munkák (szerencsére) itt-ott tartalmaznak égi jelenségekkel kapcsolatos közléseket. Ha a hozzájuk rendelt időpontokat a helyesbített kronológia alapján újraértelmezzük, e közlésekről erős bizonyossággal eldönthető lesz, hogy megfelelnek-e a valóságnak, vagy valamilyen kései tudálékoskodás termékeivel van dolgunk. Az Angolszász Krónika évszáma azért érdemel külön figyelmet, mert az 536-os évben csakugyan látható volt Európában egy napfogyatkozás, mégpedig szeptember 1-jén, a délutáni órákban. Mivel egyetlen olyan kronológiai sorról sem tudunk, amely a korai középkorban mai időszámításunkra alapozott volna, feltehető, hogy az adat késői, tudálékos szerkesztés folytán került bele a krónikába. (Az érett középkori asztrológiai számítások már régi korokba visszavetítve is képesek voltak ilyen nevezetes égi események viszonylag pontos idejének megadására. – Jelen esetben inkább pontatlan számítással lehet dolgunk, hiszen a fogyatkozás nem hajnalban, hanem délután zajlott le.)

Hogy a dolog még érdekesebb legyen, emlékezzünk meg egy bizonyosan korabeli forrásból származó adatról, mely szerint a perzsa hadsereg ellen harcoló Numerianus császár a »284edik« évben a fronton valamiféle makacs szemgyulladást kapott, elvesztette látását, ezért seregével visszavonult a perzsa területekről. Ha feltételezzük, hogy nem valamilyen fertőzéstől, hanem napba nézéstől eredt szemének gyulladása, újabb kérdéseket is feltehetünk. (Napfogyatkozások alkalmával, azóta is, máig sokan néznek bele felelőtlenül a Napba, mert a látvány valóban lenyűgöző. Megjegyezendő, hogy maga az égi jelenség mindig rossz ómennek számított, ezért a hadsereg visszavonulása ilyen megfontolásból is indokolható lehetett.) Ha feltételezésünk netán helytálló, akkor megkockáztatható a császár napfogyatkozásának azonosítása az Angolszász Krónika teljes napfogyatkozásával. Ebben az esetben Numerianus **284-ben** (536-ban), mégpedig szeptember 1-jén, délután merült bele a napfogyatkozás szemlélésébe. – Elgondolkoztató, hogy ebben a forrásban a császár hadjáratának datálása Jézus tényleges születési ideje alapján történhetett!

Csillagászati, asztrológiai igazolás

Téziseim nem lennének igazán megalapozottak, ha nem lehetne perdöntő megfeleltetéseket találni a régi korokban feljegyzett égi jelenségek vonatkozásában. Elsősorban azon feljegyzésekre gondolok, amelyek mindeddig hiteltelenek maradtak, mert a feljegyzett természeti jelenségeket a datálás sajátosságai miatt nem támaszthatta alá a történtekre (a történelmi eseményekre) vonatkoztatható természettudományos vizsgálat. Ugyanakkor ki kell térnem azokra az „adatokra" is, amelyek látszólag alátámasztják a történelem virtuális verziójának hitelességét, és amelyekről esetenként kimutatható, hogy késői manipuláció eredményeként váltak alkalmassá a látszólagos kronológia elfogadtatására.

Folytatva az előző fejezetben tulajdonképpen már elkezdett munkát, lássuk, melyek is ezek!

Az asszír ún. „Epynomos jegyzék" említés tesz egy nevezetes napfogyatkozásról, ami alapján elvileg a –01. évezred mezopotámiai dátumai biztonsággal megállapíthatók lennének. A virtuális kronológiában a »–763-as« évhez rendelik ezt a bizonyos napfogyatkozást, de egyszerű asztrológiai vizsgálattal megállapítható, hogy –763-ban nem lehetett megfigyelni a térségben ilyen jelenséget. Ezzel szemben **–763-ban** (–607), július 23-án délben egy viszonylag pontos Nap–Hold együttállás fordult elő, ami Mezopotámia területén annál a számomra emlékezetes napfogyatkozásnál is sokkal látványosabb lehetett, amit 1999. augusztus 11-én figyelhettem meg Közép-Európában. Ez a mezopotámiai fogyatkozás az ókor egyik jelentős Nap–Hold együttállása volt, így komolyan alátámasztja téziseimet.

Három holdfogyatkozásról tett említést Ptolemaiosz, aki több száz évvel korábban készült leírásokból nyerte adatait. (Az irodalom általában a »–382/381-es« évekre teszi ezeket a fogyatkozásokat.) Saját számítógépes ellenőrzésem azt mutatja, hogy a –382-ben, (december 7-én éjfél előtt) bekövetkezett holdfogyatkozás szép lehetett, de a –381-ben (június 1-ején este) beállt másik még pontosabb volt. Ezeket az oppozíciókat a Ptolemaiosz munkásságát feldolgozó kései kutatók helyezték el a „modern" idővonalon, ezért nincs szükség semmilyen transzformációjukra. – Mint ismeretes, a kiváló ókori csillagász-matematikus Alexandriában dolgozott a **02. sz. első** (04. sz. második) **felében**, ahol hozzáfért a korábbi századok mezopotámiai és egyiptomi csillagászati megfigyeléseinek leírásaihoz, melyek azonban természetesen nem az eredeti keresztény, még kevésbé a modern kronológia szerint voltak datálva. Olyan datálásuk lehetett, amiről jószerivel fogalmunk sincs, hiszen jó 300 évvel Nagy Sándor kora előtt készülhettek. Ekkoriban az éppen uralkodó király hatalomban eltöltött éveit számlálták össze, ekként jelölték meg a történések idejét. (Keresztény parciális rendszer szerint datálva **–638/637-et** (tehát –382/381-et) írhatnánk a készítés éveinek megjelöléseként. – Mindenesetre Ptolemaiosznak és interpretátorainak e munkája nem viszi előbbre téziseim igazolását.)

Miként a korábbiakban már érintettem, habár részletesen nem taglaltam: Média országának fénykora a **–06. sz. első** (a –04. sz. második) **felére** tehető, arra az időszakra, amikor Lüdia már hosszabb ideje jelentős erőt képviselt Kis-Ázsiában. E két középhatalom vetélkedni kezdett, s hadseregeik felvonultak egy olyan csatát megvívni, amelyről nem sok információ maradt fenn. Minket a miatt érdekelhet ez a tervezett csata, mert korábban Thalész, a nagy görög matematikus kiszámította egy bekövetkező napfogyatkozás várható időpontját, s ez az időpont történetesen egybeesett a tervezett ütközet idejével. Csak ennyi az, amit tudni vélünk a méd–lüd viszonnyal összefüggésben a megjósolt napfogyatkozásról. Ennyit is csak azért vélünk tudni, mert jóval később Hérodotosz megemlítette a történteket arra utalva, hogy a baljós előjel miatt a hadvezérek végül visszarendelték a csapataikat. A csata állítólag elmaradt. (Más interpretáció szerint a lüdök a perzsák ellen mentek ekkor – talán a médekkel

szövetségben –, s a nagy tudású Thalész tevékenyen segítette a lüd hadsereget ebben a háborúban.)

A történészek Hérodotosz közlése alapján a »–585-ödik« évet valószínűsítették a csata (és az égi esemény) bekövetkeztére nézve. A csillagászok megállapították, hogy –585-ben volt egy késődélután megfigyelhető napfogyatkozás a kérdéses területen (május 22-én, közvetlenül naplemente előtt). Azonban **–585-ben** (tehát –336-ban), december 23-adika reggelén ugyancsak pontos napfogyatkozás következett be. (Az évszak és a napszak sajátosságai miatt úgy tűnhetett, aznap egyáltalán nem akart az éjszaka elmúlni.) Patthelyzet. Önmagában a „–585-ös" számhoz tartozó napfogyatkozások alapján tézisemet nem lehetne megítélni. Felvetődik viszont az az érdekes lehetőség, hogy Hérodotosz munkásságának korai elemzői számára még a keresztény időszámítás keleti mutánsában való gondolkodás volt természetes.

A kínaiak a »–775-ös« évről jegyezték fel azt a nevezetes napfogyatkozást, amit utóbb a történészek a „hiteles" kínai történelem kezdetének nyilvánítottak, azonban a –775-ödik évben a térségben nem volt napfogyatkozás. Jelentkezett viszont a **–775-ödikben** (–286) egy meglehetősen látványos „példány" (október 14-én, koradélután), ezzel igencsak jól alátámasztva a tézisemet arról, hogy Kínában sokáig (főként visszamenőleg) a manicheus kronológiát alkalmazták.

Következik a perzsák egyik görögországi hadjáratával összefüggésben emlegetett napfogyatkozás, amit »–480-ra« datáltak. Napfogyatkozás azonban ebben a térségben, –480-ban nem volt. Ez nyilvánvaló, hiszen az év két jelentős napfogyatkozása csak Amerikában vagy a TávolKeleten lehetett megfigyelhető. Téziseimet viszont mindenképpen alátámasztja ez az évszám, mivel **–480-ban** (–231, november 4-én) igen pontos, tehát látványos napfogyatkozás volt. S ennek a mi szempontunkból még annyi a következménye, hogy ez alapján valószínűsíthetjük: a hellenisztikus hatások alatt álló térségben (legalább egy ideig Krisztus után) a keresztény időszámítás keleti mutánsával datáltak, legalábbis a **–05. sz. első** (–03. sz. második) **felére** vonatkozóan.

A fennmaradt ékiratok értelmezésével jutottak a kutatók arra a következtetésre, hogy egy jelentős napfogyatkozás »–080-ban« következett be Babilóniában. Következtetésük nem volt független attól a ténytől, hogy a csillagászati számítások szerint –080-ban (március 26-án hajnalban, a K-i horizonton) valóban be kellett ennek a jelenségnek következnie. Ezzel szemben mi megállapíthatjuk, hogy **–080-ban** (077-ben) az „ajánlott" jelenségnél lényegesen pontosabb és látványosabb délutáni napfogyatkozás történt (november 2-án), mégpedig a történelem egyik legpontosabb Nap–Hold együttállása következtében.

Az ún. Húsvéti Krónika szerint Poplicola és Nerva konzulságának évében (»–035«) napfogyatkozás történt, ami a Földközi tenger teljes medencéjében megfigyelhető volt. Valóban ellenőrizhető, hogy –035-ben (október 30-án) volt egy nem túl pontos Nap–Hold együttállás, ám **–035-ben** (222-ben) egy ennél sokkal pontosabb napfogyatkozás következett be (január 30-án, a reggeli órákban), ami valóban indokolhatta a krónika fenti bejegyzését. Ugyanez a krónika írja, hogy Octavianus és Messala Corvinus konzulságának évében is volt napfogyatkozás. Kétségtelen, hogy –031-ben (február 22-én) előállt egy pontatlan Nap–Hold együttállás, viszont **–031-ben** (226-ban) egy pontosabb napfogyatkozás következett be (november 7-én, a déli órákban), ami inkább indokolhatta a krónika e bejegyzését. (A Húsvéti Krónika említett megjegyzései látszólag alátámasztották, és a valóság látszatával ruházták fel a virtuális kronológiát, ezért a középkori cenzorok nem nyúltak nagyon bele, kvázi hitelesítették a krónika e megállapításait.)

Szerencsére a római konzulok hivatali idejéről szóló feljegyzések tovább folytatódtak. Így szerezhettünk tudomást arról, hogy L. Cornelius Lentulus és M. Valerius Messala konzulsága idején (»–002«) is napfogyatkozás történt. A csillagászati ellenőrzés azonban nem

szolgál napfogyatkozással a –002. évre. Nem úgy a **–002-esre** (251), (amikor Názáreti Mária leánykora lassan a végéhez közeledett). Ekkor (január 9-én délután, majd július 6-án délelőtt is) pontos Nap–Hold együttállás állt elő, utóbbi rendkívül pontos volt, akárcsak a fentiekben említett babilóniai. Így ez az írásos dokumentum is alátámasztja téziseimet. Ráadásul felkelti a gyanúnkat a konzulok listájának esetleges hibáira vagy hibás értelmezésére vonatkozóan, hiszen a fenti esetekben két, egymástól négy évvel különböző parciális kronológiai rendszer szolgáltatta a megoldást. (Ismeretes, hogy általában ugyanazon személyek többször is betöltöttek konzuli tisztséget, s lehet, hogy a lista összeállításakor nem a megfelelő évhez társították az emlékezetes napfogyatkozást?)

Még egy gyanú merülhet föl: A Krisztus utáni időkben, bizonyos körökben talán nem a „keresztény", nem is a „mutáns", hanem Jézus tényleges születési éve szerinti időszámítást kezdték alkalmazni? Bizonyos római datálású évszámokat ekkoriban erre a kronológiai rendszerre számítottak át? Csak jóval később, Nagy Konstantin után kezdett dominánssá válni Európában az általam zöld színnel jelölt keresztény kronológia?

Augustus császár a »014-ben« (augusztus 19-én) meghalt Nolában, Nápoly közelében. A halála előtti időszakra vonatkozóan a források egy napfogyatkozást említenek, de a szaktudomány nem tud napfogyatkozással szolgálni a megadott látszólagos időszakra. Ellenben **014-ben** (270ben) két egészen formás napfogyatkozás is jelentkezett Itáliában. Az egyik mindjárt január 9én délelőtt, a másik pedig július 5-én naplemente előtt. S ha ez még nem elég: holdfogyatkozást említenek az Augustust követő Tiberius császár uralmának első évére vonatkozóan. Kétségtelen, hogy a 014/015-ös években is voltak holdfogyatkozások, de az imént említett napfogyatkozások fényében a krónikás közlése inkább a **014.** (270) december 15-e éjjelén, vagy esetleg a **015.** (271) december 4-e éjjelén bekövetkezett holdfogyatkozásra vonatkozhat.

A Római Császárság érdekeltségi területén ezt követően bekövetkezett egyes, állítólagos, bár igen jól „azonosított" napfogyatkozások adatai – a fentiek tanulságaira tekintettel, álláspontom szerint – bizonyára utólagosan, feltehetőleg a 12/13. sz. folyamán, esetleg még később megejtett történelemhamisítás következtében nyertek elhelyezést az eredetinek beállított dokumentumokba 019; 020; 045; 059; 066; 092 stb. évszámokkal. Ezeket a kiszámított napfogyatkozási éveket rendre összefüggésbe hozták a **019** (275),**020** (276),**045** (301),**059** (315),**066** (322), **092** (348) stb. évek eseményeivel, az aktuális konzulok nevével.

Egy elgondolás szerint »046-ban« történt egy olyan napfogyatkozás, melynek emlékére készíttetett I. Vardanes pártus király egy érmet, ami szerencsésen az utókorra maradt. Ezt az elméletet a csillagászati számítást végzők azzal támaszthatták alá, hogy 046. július 20-án hajnalban, a kérdéses területen valóban látható lehetett egy részleges napfogyatkozás. Bizonyos azonban, hogy ennél sokkal pontosabb napfogyatkozás is rendelhető ehhez az évszámhoz. **046ban** (295. március 3-án délután) igen pontos Nap–Hold együttállás volt. (Ez az adat is alátámasztja azt a gyanút, ami a „mutáns" (keleti) kronológiai rendszer korai, szélesebb körű alkalmazásáról ébredt bennem.)

A fentiekben már emlegetett Ptolemaiosz feljegyzett és értelmezett egy állítólag »140-ben« bekövetkezett napfogyatkozást. Az kétségtelen azonban, hogy 140-ben egyáltalán nem volt napfogyatkozás. Ugyanennyire bizonyos viszont, hogy **140-ben** (392) volt, mégpedig egy igencsak pontos együttállás, június 7-én reggel. (Ez az adat is alátámasztja azt a másik gyanúnkat, ami a Jézus Krisztus tényleges születési évét alapul vevő kronológiai rendszer korai, szélesebb körű alkalmazására vonatkozik.) – Mivel Newton sem talált 140-es szoros együttállást, ő megpróbálta a jelenséget egy 36 évvel későbbivel azonosítani (pedig Ptolemaiosz **176ban** (432) talán már nem is élt). Ptolemaioszról persze feltételezhető, hogy előre jelezte a későbbi napfogyatkozás bekövetkeztét. Előrejelzése alapján viszont nem lehet

téziseim helytállóságát megítélni, hiszen igaz ugyan, hogy 176-ban volt egy napfogyatkozás, de **176-ban** (432) is mutatkozott egy rendkívül pontos együttállás, április 16-án koradélután.

Most az a napfogyatkozás következik, amiről már az előző fejezetben is szót ejtettem, s ami látszólag nem szolgálja téziseim erősítését. (A történetírók arról számoltak be, hogy Numerianus római császár, aki »284-ben« hadjáratot vezetett a perzsák ellen, valamilyen okból szemgyulladást kapott Emesában, ezért seregével visszavonult a perzsa területekről. A szemgyulladást pedig könnyen összefüggésbe lehetett hozni egy napfogyatkozás látványába való könnyelmű belefeledkezéssel.) Márpedig 284-ben csakugyan volt, nem is egy, hanem két napfogyatkozás is. Az egyik éppen Jézus keresztre feszítésének időpontjában! A másik szeptember 26-án. Téziseim ellenzőit le kell azonban hűtenem. Numerianus ügyében e két jelenséggel szembe lehet állítani másik kettőt is: Először **284** (536) szeptember 1-jén délután, majd **284** (540) június 20-án délben is volt napfogyatkozás. Utóbbi viszonylag pontos volt. (Itt jegyzem meg, hogy az előző fejezetben, az Angolszász Krónika említése alapján már tárgyaltam az »536-os« napfogyatkozás egy másik vonatkozását, valamint hogy a későbbiekben kitérek e napfogyatkozásos év közeli „rokonának", az ugyancsak ebben a krónikában feltüntetett »538as« dátumnak a kérdésére is.)

Elnézést kérek a kedves Olvasómtól, hogy most egy kissé előreszaladok, és olyan adatokra is kitérek, amelyek történeti környezete majd a második és a harmadik könyvben tárul fel. E téma tárgyalását itt nem érdemes megszakítani, mivel az ókor és a középkor csillagászati adatainak együttes áttekintésével juthatunk el a levonható következtetésekig.

A Consularia Constantinopola szövege szerint Tiberianus és Dione konzulsága alatt, »291-ben« napfogyatkozás történt, amit érdekes módon Szent Jeromosnak a (**04. sz. végén**, azaz a 07. sz. közepén lezajlott) betlehemi tartózkodása során tudomására jutott régebbi (a hunok **04. sz. végi**, vagyis a 06. sz. közepén végrehajtott hadjáratát is felemlítő) történettel hoztak összefüggésbe. Megállapítható, hogy bár 291-ben volt egy pontos napfogyatkozás, viszont ezzel szemben a szóban forgó hun hadjáratokhoz köthetően két másik mutatkozik: **291** (547) február 6-án délelőtt, s ugyanezen év augusztus 1-jén délután. (Csakúgy, miként a Húsvéti Krónika egyes közléseibe, ebbe a tudósításba is bizonyára azért „nem nyúltak bele" a birodalmi „időcenzorok", mert az utólagos csillagászati számítás alátámasztani látszott a nevezett konzulok napfogyatkozását. Szempontjaik mellett elhanyagolhatónak tűnhetett az a lehetőség, hogy a megjelölt évszám esetleg a helyreállított kronológiával is egyeztethető lehet.)

A gót Alarik itáliai akcióival összefüggésben is írásban hagyományoztak egy napfogyatkozást, mert utólagosan is ellenőrizhető, hogy ilyesmi megfigyelhető lehetett 410-ben. Csakhogy Alarik **410-ben** (566-ban) tört be Itáliába. Lássuk, igazolható-e Alarik valódi napfogyatkozása! S valóban, 566. augusztus 1-jén, a reggeli-délelőtti órákban, abban a térségben korának legpontosabb napfogyatkozása volt megfigyelhető.

A „Hunerich" néven ismeretes Ny-i gót király uralma utánra (a hispániai Vizigót Királyság megalakulása, a vizigótok Galliából történt kiszorításának idejére), valamint Anastasius latinizáló K-római császár (Justinianus császár egyik előfutára) uralmának idejére vonatkozó krónikás említések (Tours-i Gergely, Marcellinus forrása) szerint egy ízben elsötétült az ég. A dolog tehát **495** (651) **után** történhetett. Az esemény leírása nyilván amiatt maradhatott fenn ezekben a forrásokban, mert csillagászati tudás birtokában megállapítható, hogy 497-ben (április 18-án délben) látványos napfogyatkozás lehetett. Kétségtelenül ellenőrizhető azonban az is, hogy **497-ben** (azaz 653. június 1-je reggelén, délelőttjén) is volt egy meglehetősen pontos Nap–Hold együttállás, ami Európa széles területsávján teljes fogyatkozást eredményezett. Említést érdemel még Marcellinus másik napfogyatkozása is, ami Anastasius uralmának végén (»518« k.) állt elő. Marcellinus szövegét ebben az esetben sem kurtították meg, hiszen 518-ban (február 25-én, naplemente idején) részleges napfogyatkozás volt. Nem kétséges viszont az sem, hogy az **519-ben** (664. május 1-je délutánján) bekövetkezett jelenség pontosabb volt, ezért látványosabb lehetett.

Az érett középkor csillagászai és történelemhamisítói nyilván lázasan keresték azokat az évszámokat az ókor és a kora középkor mezsgyéje körül, amelyek „cáfolhatatlan” bizonyítékokkal szolgálhattak alkotásuk, a virtuális kronológia „igazsága” mellett. Így leltek rá a középkor talán legpontosabb Nap–Hold együttállásaira, mégpedig a 450-es évre vonatkozóan (április 27-én este; október 21-én délután). Bizonyára nagy örömükre szolgálhatott, hogy egy Markianosz császárról – akinek uralma **450-ben** (706) kezdődött – megemlékező írás is említ napfogyatkozást. – Mi pedig ellenőrizhetjük, hogy valóban: 706. január 19-én délben, valamint július 14-én este is volt napfogyatkozás, még ha ezek korántsem olyan látványosak, mint a fogyatkozás-nyomozók által felderített 450-es éviek.

Egy Tours-i Gergely által említett napfogyatkozás történt (lapszéli jegyzet szerint) »566-ban«: „*nyolcadik hó közepén elsötétült a Nap, s fénye olyannyira megfogyatkozott, hogy alig maradt akkora, mint a holdsarló az újhold utáni ötödik napon*”. Az 566-ra elvégzett csillagászati számítás szerint igen pontos napfogyatkozás állt be augusztus 1-jén a reggeli órákban, ami nyilván teljes lehetett. (Egyébként ez azonos az Alarikhoz társított tökéletes napfogyatkozással.) A szöveg azonban egy látványos, de mégiscsak részleges napfogyatkozásra enged következtetni, továbbá a hónap első napját mégsem szabadna a hónap közepére helyezni. Ilyen alapon szerintem egyértelműen az **566-os** (711-es) évben (október 16. késődélután) előfordult napfogyatkozást lehet megjelölni a Gergely által megfigyelt jelenségként. (Tours-i Gergely idejében a „nyolcadik” hónap fogalma alatt még októbert érthettek. A nyolcas szám egyértelműen összefügg a hónap nevével, mint a hetes, a kilences és a tízes szám a szeptember, a november és a december hónapnevekkel.)

E munka megfelelő fejezeteiben érintem ugyan a Leó (és Zénó) néven említett császárok kronológiába illesztésével kapcsolatos anomáliát, de most feltétlenül említést érdemel, hogy az „I. Leó” néven regisztrált Leó volt valójában II. Leó, aki viszonylag hosszasan uralkodott az **05. sz. második** (08. sz. első) **felében**, s akinek tevékenysége főleg a vandálokkal folytatott csaták és megegyezések vonatkozásában számíthat érdeklődésünkre. (I. Leót pedig „II. Leó” néven tartja számon a történetírás, aki **474-től** (630-tól) uralkodott. Továbbá: e Leó nevet viselő császárok személyei összemosódtak a **479-től** (635-től) hatalomba került Zénó császáréval is.)

Nos: az állítólagos „I.”, tehát II. Leóról hagyományozódott, hogy uralkodásának „*kilencedik*” évében (vagyis »466-ban«) napfogyatkozás volt. A csillagászati adatok fényében mi megállapíthatjuk, hogy 466-ban egyáltalán nem történt szóba jöhető napfogyatkozás. Volt viszont egy részleges napfogyatkozás **466-ban** (722. szeptember 15-én koradélután). Ez az év a császár kilencedik uralkodási éve volt.

A krónikás (Theophylactus Simocatta) szerint Maurikiosz császár »591-ben« éppen kivonult palotájából, mert csapataival Herakleiába, majd Trákiába készülődött, amikor napfogyatkozás következett be. – Az utókor ebben az esetben sem semmisítette meg e közlést, mivel ellenőrizhették, hogy 591-ben volt napfogyatkozás, nem is egy, hanem kettő, s nem is akármilyenek. Igen ám, de **591-ben** (747-ben) is volt két látványos napfogyatkozás (május 14. reggelén és november 7-én, a déli órákban). Ezek közül a májusi volt az erősebb, ezért én ezt vélem Maurikiosz napfogyatkozásának.

Írásban fennmaradhatott annak az emléke is, hogy »512-ben« napfogyatkozást figyeltek meg É-Afrikában és Kis-Ázsiában, nyilvánvalóan azért, mert 512-ben (június 29-én dél körül) a Nap és a Hold csakugyan együttállt. Ám **512-ben** (768) is fedésbe került a Hold a Nappal. Az **512ben**, vagyis 768-ban (március 23-a reggelén) bekövetkezett Napfogyatkozás látványos lehetett, az 512-es fogyatkozásnál pontosabb volt.

Napfogyatkozásról számolt be a Chronicum Scotorum a »614« és »617« közötti évekről szólva. A közlést utóbb sem törölték, mert ellenőrizhető, hogy a 616. év május 21-e reggelén és 617. május 10-e délutánján is volt napfogyatkozás. Csakhogy ezeknél jóval pontosabb, sőt

rendkívül pontos és látványos napfogyatkozás következett be **616-ban** (772. július 5-én, a délelőtti, déli órákban).

Az »538-adik« évre vonatkozóan teljes napfogyatkozást említ az Angolszász Krónika, a nemzeti nyelven művelt történetírás első példája. (A krónika által felölelt időszak elvileg: »4951154«. Az »1079 utáni« időszakot csak a Peterborough-i krónika őrizte meg.) A cenzor ebben az esetben mulasztást követett el, mert az eset csillagászatilag nem igazolható az 538-as évre, amikor legfeljebb csak egy gyenge, részleges fogyatkozás lehetett (február 15. reggelén). Teljes volt viszont a fogyatkozás **538-ban** (794. május 4-e hajnalán-reggelén), amikor – a krónikás megállapítása szerint is – *a csillagok az éj elmúlta után ismét megjelentek az égen*. (Megjegyzem: egyes interpretációk szerint Arthur király ugyanebben az évben – **542**, azaz 794 – vesztette életét a camlenni csatában.)

A vizigót állam bukása után néhány évvel, már muzulmán dominancia idején Pelayo, egy keresztény nemes megszervezte az ellenállást az Ibériai-félszigeten. Erről a nevezetes eseményről, mégpedig a hozzá köthető napfogyatkozás kapcsán, később megemlékezett „Sevillai Izidor folytatója". (Ráadásul ugyanezt a napfogyatkozást az Annales of Ulster is tartalmazza a »718-as« évre vonatkozólag.) Az eseményhez kötött napfogyatkozást később sem törölték ki a források revíziója során, mert 718-ban (június 3-a délutánján) volt egy teljes napfogyatkozás. Kétségtelen azonban, hogy **718-ban** (874-ben, július 17-e reggelén-délelőttjén) is volt napfogyatkozás, amikor Pelayo galíciai nemes tényleg megalakította az Asturia elnevezésű királyságot, amit a spanyol állam csírájának tekinthetünk.

I. Niképhorosz császár uralmát (**802–811**, tehát 947–936) megelőzően Eiréné császárnő (**797– 802**, azaz 942–947) uralkodott Bizáncban, akivel ugyan más fejezetekben nem foglalkozom, de akiről tudható, hogy a saját fiát, Konsztantinoszt megvakíttatta, Leónt pedig (saját kiskorú unokáját) megölette, így kívánt egyeduralkodó lenni. Szörnyűséges tetteit és uralmát a fennmaradt krónikák szerint napfogyatkozások „húzták alá". A történetírásban megemlített napfogyatkozásokat az utókor jó szemű, asztrológusokra is támaszkodó cenzorai sem száműzték a lapokról, mert 797-ben (március 3-a délutánján), 798-ban (augusztus 16-án délben-délután) és 801-ben (december 9-e délutánján) is volt napfogyatkozás. E három napfogyatkozással azonban sikeresen szembeállítható másik négy: **797** (942) november 11-e reggelén, **800** (945) szeptember 9-e reggelén, **801** (946) március 6-a késő délelőttjén, végül ugyanezen év augusztus 29-e délutánján. Nyilvánvalóan ezek voltak Eiréné napfogyatkozásai.

Jámbor Lajos **840-ben** (996) halt meg. A haláláról megemlékező munkákat (Chronicon Aquitanicum, Annales Fuldenses stb.) kissé meghamisították, mert azok eredetileg (is) tartalmaztak utalást a halál bekövetkeztét röviddel megelőző napfogyatkozásról. Nem törölték az utalást, hiszen kétségtelen, hogy 840-ben is volt egy nem túl pontos napfogyatkozás (május 5-én, miként azt a manipulált források nem mulasztották el megemlíteni), ám Lajos császár napfogyatkozása mégiscsak a **840-es** (996-os) évben, méghozzá mindössze két nappal a június 20-án elérkezett halála előtt, tehát június 18-án 19:33-kor kulminált. A nem sokkal naplemente előtt bekövetkezett Nap–Hold együttállás nagyon pontos volt.

Nem teszek említést más fejezetekben arról az Æthelred nevű northumbriai királyról, akivel a »848-ban« bekövetkezett napfogyatkozással összefüggésben mégiscsak szólnom kell, hiszen 848-ban nem volt napfogyatkozás Britanniában. Megállapítható viszont, hogy **848-ban** (993. február 24-én délelőtt) és **848-ban** (1004. január 24-én délben, valamint július 20-a reggelén) is megfigyelhető volt a Nap–Hold konjunkció. Elvileg ezek bármelyike alapul szolgálhatott az Æthelredet említő történelmi feljegyzésekhez.

Bölcs Leó bizánci császár uralkodásának második évére vonatkozóan is napfogyatkozást jegyeztek fel. Ez a tudósítás is bennmaradhatott történelmi tényanyagban, hiszen 894-ben elvileg lehetett egy „vékony" napfogyatkozás (július 7-én délben). Ennél sokkal pontosabb volt

azonban a valóban Bölcs Leóhoz köthető napfogyatkozás **894-ben** (1039. augusztus 22-én a délikoradélutáni órákban).

Liutprand munkássága alapján tudjuk, hogy »968-ban« Korfun földrengés és napfogyatkozás is volt. A napfogyatkozást később sem törölték a beszámolóból, mert 968-ban Korfun egy részleges napfogyatkozás tényleg volt (mégpedig június 28-án, – míg a december 22-én bekövetkezett együttállás ennél sokkal lazább volt). Ezzel szemben **968-ban** (1079. július 1-jén, délután) beállt egy sokkal pontosabb napfogyatkozás, Liutprand napfogyatkozása. Nyilván a földrengés is ebben az évben (állítólag december 19-én) volt.

Az Annales Fuldenses néven ismert, »901-ből« (valószínűleg **901-ből**, tehát 1012-ből) származtatott forrás számos napfogyatkozásról emlékezik meg. Ezek egy része merő fikciónak látszik (pl. a »817-re« és a »832-re« tett napfogyatkozások), ezek nem igazolhatók a 817-es és 832-es évek csillagászati adataival, viszont megfelelő kulccsal megtaláltam a tényleges kronológiai helyüket. A »878-as« sem igazán értelmezhető a 878-as év laza együttállásaival, melyek szerintem nem eredményezhettek észrevehető napfényesség csökkenést. Ez esetben is a megfelelő átszámítási kulcs alkalmazása vezet a megoldáshoz. Az említett fogyatkozási dátumok másik része pedig – miként a korábbiakban vázolt esetekben – a megfelelő kulcsok alkalmazásával több lehetséges időponthoz vezethet. Joggal feltételezhető, hogy ennek az Annalesnek a szerzője több más könyv adatait dolgozta fel, s a nélkül helyezte ezeket valamiféle rendbe, hogy tisztában lett volna a feltehetőleg felhasznált évkönyvekben és krónikákban alkalmazott eltérő kronológiai rendszerekkel. Nézzük sorra ezeket az említéseket!:

A »787-es« évre vonatkozó említés két napfogyatkozást is takar a 787-es évben (március 24-e és szeptember 16-a reggelén is), de van egy harmadik is, mégpedig **787-ben** (azaz 898. szeptember 19-én, késődélután). A már említett »817-es« adat kronológiai helye álláspontom szerint egyértelműen: **817** (928), mégpedig augusztus 18-án reggel, amikor meglehetősen pontos napfogyatkozás következett be. Az Annales »812-es« adata pontos napfogyatkozásként jelenik meg 812. május 14. napjának déli-koradélutáni óráiban, mindazonáltal a **812-es** (957-es) évben is meglehetősen pontos napfogyatkozás volt (július 29-én, a délutáni órákban).

Az Annales »818-ra« vonatkozó adata minden bizonnyal a **818-ban** (974-ben) bekövetkezett reggeli napfogyatkozásra vonatkozik (augusztus 20-án). A korábban már említett »832-es« adat tényleges helye az időtengelyen: vagy **832** (977) december 13. délelőttje, vagy **832** (988) november 12. délelőttje. Mindkét együttállás közepesen pontos volt. A »878-as« napfogyatkozás is két megoldáshoz vezet. A **878-adik** (978) és a **878-adik** (989) években egyaránt pontos napfogyatkozások történtek. Előbbi június 8-án délben, utóbbi november 1-jén délben. Főként az előbbi lehetett nagyon látványos.

***

Az ókor és a középkor parciális kronológiai rendszerekben datált napfogyatkozásai vázlatos áttekintésének a végére értem. A sor bizonyára nem teljes, bizonyára ennél több szoros Nap– Hold konjunkcióról számolnak be a ránk maradt források, de nekem csak ezekkel volt szerencsém szembesülnöm. Egyáltalán nem válogattam, valóban csak ezekkel találkoztam (persze nem a forrásokban, hanem) a különböző interpretációkban, amelyeknek a szerzői ilyen „mellékes” dolgokra is kitértek. A „mintavétel” esetlegességét azért húzom alá, mert az előfordulások kiértékelésében a meghatározó jelentőségű gyakoriság, valószínűség fogalmával is meg kell barátkoznunk. A statisztikai valószínűség pedig egyáltalán nem volna tárgyalható pártatlan mintavétel hiányában.

Nem áltatom kedves Olvasómat azzal, hogy tudományosan megalapozott statisztikai analízis vezetett a kínálkozó következtetés levonásához. Ilyen vizsgálatra nem vállalkozhatom, csupán felvetem a szükségességét, és egyben határozottan állítom, hogy fennáll egy ilyen

vizsgálat lehetősége. (Ha egyszer megtörténik egy ilyen vizsgálat, megalapozott ítéletet lehet mondani következtetésem helytállóságáról.)

A Nap és a Hold látszólagos égi pályáját a gravitáció, a természeti törvények határozzák meg. Ezért lehet pontosan meghatározni a Hold Nap és Föld közé „állásának" a múltban előfordult pillanatait, továbbá az együttállások jellegét (a napfogyatkozások lefolyását, pontosságát, láthatóságát stb.), amiről a történelmi feljegyzések is tartalmaznak némi információt.

Tapasztalataink szerint a napfogyatkozás nem túl gyakori jelenség. A szoros, látványos, feljegyzésre érdemes napfogyatkozások száma évszázadonként változó, de átlagban 10÷12-nél nemigen lehet több. A fentiekben áttekintett másfél évezredben (az Óvilág területén) ennek megfelelően körülbelül kétszáz ilyen esemény fordulhatott elő, aminek valóban csak töredékére vonatkozik az általam ismertetett néhány eset. Meg kell barátkoznom azzal a gondolattal, hogy nagy valószínűséggel a napfogyatkozások többségéről vagy egyáltalán nem született korabeli információ, vagy pedig ilyen-olyan okok miatt elveszett, esetleg szándékosan törölték azt.

Bár kétségtelen, hogy az égitestek mozgásának jellege miatt a napfogyatkozások egymásra következése (vissza-visszatérése) nem nélkülözi a periodicitást, a ciklikusságot, de az talán mégsem lehetséges, hogy a ciklikusság minden egyes korszakban az éppen akkoriban „esedékes" kulcsszámainkat (jobbára 256, 252, 249, illetve 156, 145, végül 111, 100) „részesítette előnyben", s ilyen módon a természet kiszolgálta volna a virtuális kronológia nyomainak eltüntetésére vállalkozó asztrológus-matematikusokat? – Pedig a fenti példákból ilyesminek a látszata bontakozik ki!

Annak a valószínűsége, hogy egy korábbi napfogyatkozás az éppen megfelelő kulcsszámmal kiszámított évben „ismétlődjön meg" (éppen a megfelelő történelmi korban és szituációban) – a látványos napfogyatkozások ritkasága miatt –, semmiképpen sem lehet több 25÷30 százalékosnál. Ezzel szemben az ilyen „ismétlődések" gyakorisága – a nyilvánvaló hamisítások (betoldások) eseteitől (például a római konzulok „napfogyatkozásainak sorától") eltekintve, amelyeknél föl sem merülhet a ciklikus visszatéréssel kapcsolatos összefüggés –, az általam megismert, s a fentiekben bemutatott esetekben lényegében 100 százalékosnak bizonyult!

Jogosan feltételezhető tehát, hogy a középkori asztrológusokkal együttműködő cenzorok a virtuális történelem elfogadtatásának igényét kiszolgálva tüntették el a forrásokból azoknak a napfogyatkozásoknak a megemlítését, amelyeknek nem lehetett semmilyen „realitást kölcsönözni" a kialakított virtuális időfolyamra vonatkoztatva, (habár néhányat mégis bennfelejtettek). A parciális kronológiában értelmezett azon napfogyatkozás-említéseket, s csakis azokat igyekeztek hátrahagyni számunkra, amelyek előfordulása véletlenül a virtuális kronológiában is értelmezhető, „bizonyítható". És éppen így állhatott elő a virtuális és a parciális kronológiai szakaszok csillagászati vonatkozásaiban kimutatott, közel 100 százalékos megfelelés.

Ez pedig nem kevesebbet jelent, minthogy ilyen oldalról is alátámasztható a tudatos történelemhamisításra (annak történelmi valóságára) vonatkozó koncepció. És ami ennél is fontosabb: nem kevesebbet jelent, minthogy igazolhatók (a napfogyatkozások „visszatérésének" vizsgálatától teljesen független módszerrel, lényegében puszta próbálkozások tömkelegének segítségével kidolgozott) téziseim az egyes parciális kronológiai rendszerekről, a virtuális kronológia kialakulásának, kialakítási folyamatának miként jéről!

Ezt nyugtázva nincs is más hátra, minthogy az eddigieknél is bátrabban lássak hozzá a további történelmi időszakok eseményeinek, szereplőinek áttekintéséhez, a valós egymásutániságuknak és a valós összefüggéseknek a feltárásához.

TÁRGYMUTATÓ-MELLÉKLET

„a sátán egyik trükkje, hogy elhiteti az emberekkel, nem is létezik”

(Charles Baudelaire)

Integrált kronológia – I.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Europid emberek népesítették be Szibériát (79)		–15000 előtt
Megjelennek a mongoloid típushoz tartozó közösségek is Szibériában (79)		–15000 k.
Ősjapánok, őshunok, ősszkíták kora a Bajkál-tó és a mai Belső-Mongólia közötti területen (79)		–9000 előtt
Belső-Mongóliában készül a legrégebbi asszonyábrázolás, a termékenység-tisztelet jeleként (79)		–09/08. évezr.
A Dváraka-civilizáció kezdete – Gudzserát-félsziget, Ny-India – Cambay-öböl (64)		–08. évezr.
Kezdődik a rizstermelés a Jangce-völgyében (79)	–09/08. évezr	–08. évezr.
Eurázsia területén kipusztulnak egyes óriásemlős fajok (79)		–8000 k.
Megtelepednek a földművelők a Sárga-folyónál (79)		–7500 k.
Az első neolit-kultúrák (dawenkoui, hongshani) E-Kínában (80)		–6500 k.
Egységes műveltségi terület a Kaukázustól a Kárpát-medencéig terjedő sávban (71)		–06. évezr. 1. felétől
A késő neolit Cucuteni-kultúra erdélyi és moldvai leletei (72)		–06. évezredtől
A Fekete-tó körüli mezőgazdasági kultúra pusztulása a Márvány-tenger felől betörő vízáradat következtében (71)		–06. évezr. 2. fele
Mongoloid rasszhoz tartozó népek Thaiföld területéről D-re szorítják az ausztralo-melanéz rasszhoz tartozó embereket (III/207)		–06/05. évezr.
A Szahara nagy része még nem sivatag, területén szarvasmarhákat tartanak (86)		–06/05. évezr.
Az Erdélyben és Ukrajnában talált írásos emlékek kora (71)		–06/05. évezr.
Ur őstelepülése jelentős kereskedelmi és kulturális központ (66)		–06/05. évezr.
A Kárpát-medencében nagyarányú földvárépítési munkálatok folynak (72)		–06/05. évezredtől
Az első jáde fegyverek és díszek a Sárga-folyó környékén (80)		–5500 k.
Az al-Ubaid kor (66)		–5500 - –3400
Megérkeznek Malajzia negritó és veddid eredetű őslakói DNy-Kína vidékéről (III/207)		–05. évezr.
A szvobodnoje kultúra virágzása az Azovi-tenger körül (72)		–05. évezr.
A keltemenári kultúra virágzása az Aral-tó vidékén (72)		–05. évezr.
A sztyeppei nagyállattartó kurgán műveltség kezd átalakulni lovas kultúrává (73)		–05. évezr. végétől
A kerekes kocsi megalkotása a Kárpát-medencében (74)		–05/04. évezr.
A fejlett földművelés kezdete az Indus-völgyben – Harrapa-civilizáció, dravidák (64)		–05/04. évezr.
A vadló háziasítása, talán Ukrajna területén (72)		–05/04. évezr.
Yangshao-kultúra - festett kerámiák és jádéből készült rituális eszközök (80)		–05/03. évezr.
A Hongshan-kultúra virágzása Belső-Mongólia területén (80)		–05/03. évezr.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Tarim-medencében, Turfán közelében már ismerik a bőr és gyapjú finom megmunkálásának módozatait (80)		–5000 k.
A csodaszarvas kultusz kezdete (80)		–5000 k.
Kína területén kezdődik az öntözéses rizstermelés (80)		–5000 k.
A vízözön kora (I. sz. feltételezés szerint) (66)		–4500 k.
Az első hátasló maradványai Ukrajna területén (73)		–4350 k.
A Szaharai-sivatag területének a fele még szavanna (86)		–4000 k.
A vízözön kora (II. sz. feltételezés szerint) (66)		–4000 k.
A Hebridák több szigete (Skócia partvidékétől Ny-ra) ős-piktek által lakott. Az ős-piktek az Ír-szigeteken is jelen lehetnek (II/80)		–04. évezr.
Az Urál felszíni rézlelőhelyein már a réz finom megmunkálásának gyakorlatát alkalmazzák (73)		–04. évezr.
Az Andronovo-kultúra kialakulása (81)		–04. évezr.
A legkorábbi sztélék megjelenése az aknasíros kultúrákban (73)		–04. évezr.
A botaji kultúra az Isim és a Tobol mentén, valamint a D-Uráltól K-re, Kazahsztán É-i részén, a ligetes sztyeppén (73)		–04. évezr.
Mezopotámia területén is kezdődik az írásbeliség (71)		–04. évezr.
Ur város alapítása (66)		–3800 k.
A „Világteremtés" a zsidók szerint (49)		–3761/3760
Elkészül a tiszai kultúrában a sarlós isten agyagszobrocska (72)		–3500 k.
Pásztornépek teljesen benépesítik az eurázsiai sztyeppét (81)		–3500 k.
A vízözön kora (III. sz. feltételezés szerint) (66)		–3500 k.
A szarvas kultusz Ny-i és É-i irányból elérkezik a belső-mongóliai Ulaanhadi-kultúrába (81)		–3400 k.
Monumentális építkezések Uruk városában (67)		–3400 k.
Sorra megalakulnak a sumer városállamok (67)		–3400-tól
Az Uruk kor (66)		–3400 - –3000
A „proto-elámi" kultúra kezdete, – írással is rendelkezik (64)		–32. sz.
Afanaszjevó kultúra kezdetei a Jenyiszej környékén, az Altáj-Szaján-hegység vidékén és Minuszinszk közelében (74)		–04/03. évezr.
A Fekete-tenger K-i medencéjében a kolkhiszi (kulha) kultúra kapcsolatban áll a mezopotámiai kultúrkörrel (138)		–04/03. évezr.
Szúza városának és kereskedőtelepeinek ismeretlen okból bekövetkezett, régészetileg megállapított elnéptelenedése		–04/03. évezr. fordulója
A gödörsíros kultúra a Don, a Volga, az Urál völgyeiben (73)		–03. évezr.
A Dardanellák vidékén virágzó városok élénk kereskedelmet bonyolítanak le (96)		–03. évezr.
A Földközi-tenger K-i medencéjének legkorábbi ismert civilizációja: a kyklád (110)		–03. évezr.
Kréta-szigetének Knósszosz és Phaisztosz nevű városai képezik a minószi civilizáció bölcsőjét (110)		–03. évezr.
A Kura-Araksz kultúra a Kaukázus vidékén (138)		–03. évezr.
A Kura-Araksz, a majkopi és a kolkhiszi kultúra hordozói tekinthetők a kimmerek őseinek (138)		–03. évezr.
A korai dinasztikus korszak kezdete Mezopotámiában – I. Uri dinasztia (66)		–03. évezr. 1. fele
A föníciaiak megérkeznek Egyiptomból a mai Libanon és É-Izrael térségébe (93)	–04/03. évezr fordulója	–03. évezr. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A lovas kultúra világában, az eurázsiai sztyeppén államszervezés folyik, – a törzsek szövetségi rendszerbe foglalása (73)		–03. évezr. 1. fele
A fejlett Indus-völgyi civilizáció korszaka (68)		–30. sz-tól
Uruk városát már egy 9,5 km-es fal veszi körül (67)		–3000 k.
É- és Közép-Kína területén már ötféle gabonát termesztenek: árpát, rizst, kölest, zabot, szóját (81)		–3000 k.
A fejlett Hongshan-kultúra virágzása Belső-Mongóliában és Mandzsúriában (82)		–3000 után
A kifejlett Indus-völgyi civilizáció korszaka (69)		–30. - –15. sz.
Az I. Úr-dinasztia kora (67)		–03. évezr. 1. felétől
A Sárga-folyó völgyében a Jangshao kultúra sikeres mezőgazdasága népességrobbanáshoz vezet (82)		–2800 k.
A kyklád civilizáció fénykora a Földközi-tenger K-i medencéjében (110)		–2800/2000
A minószi kultúra kibontakozása a Földközi-tenger K-i medencéjében (110)		–2800/2000
Kialakul a sumer ékírás (67)	–3000 k.	–28. sz.
A szkíta művészetben kialakul az „állatstílus” (74)		–03. évezr. közepe előtt
Szíria és É-Izrael területén alapítanak államot a föníciaiak (93)		–03. évezr. dereka
Kialakul a középkori magyar királyi dinasztia őseinek genetikai típusa Baktria területén (100)		–03. évezr. közepén
Úr városa szövetségbe foglalja Mezopotámia sumer városállamait (67)		–03. évezr. közepén
Az indiai társadalom már kasztokra tagozódik (69)		–03. évezr. közepén
A Fekete-tenger vidékének katakomba-kultúrája (74)		–03. évezr. közepétől
Punt országa fennáll K-Szudán, ÉNy-Etiópia területén (87)		–03. évezr. közepétől
Öntözéses oázisgazdálkodás kezdődik a Tarim-folyó vidékén, a Tarim-medence É-i és D-i peremvidékén (83)		–03. évezr. közepétől
Elvándorlás Ny-Turkesztán területéről K-felé, K-Turkesztánon keresztül a mai Kína területére és DK-Szibériába (82)		–03. évezr. közepétől
A sztyeppei állattartó népek kultúrája egységesen szkíta jellegű, a Kárpát-medencétől Belső-Ázsiáig (sztyeppe-övezet) (75)		–03. évezr. közepétől
Hagyomány szerint Fu Hi elkészíti a Ji Kinget, a Változások Könyvét, ill. kialakulóban van a sajátos kínai civilizáció (83)	–03. évezred 1. fele	–03. évezr. 2. fele
A klasszikus kurgánsíros kultúra időszaka a DK-európai sztyeppén (138)		–2500/1900
Az akkádok vezérei Nisinben (Közép-Babilónia) mint uralkodók szerepelnek (67)	–27. sz-tól	–25/24. sz-tól
A minószi kultúra virágzása (110)		–25-15/14. sz.
Az ún. Csemurek kultúra virágzása Mongólia területén (83)		–25-19. sz.
Elám érdeklődése Ny-felé fordul (69)	–27/26. sz.	–24. sz.
Akkádok már támadják a sumer városállamokat (67)	–26. sz.	–24/23. sz.
Elám fémművessége magas színvonalra emelkedik (69)		–2300 k-
Indoirániak jelennek meg az Iráni-felföldön (69)	–26/25. sz.	–23. sz.
A sumer Ur-nanse uralkodik Lagas városállamában (67)	–25. sz. 1. fele	–23. sz. 2. fele
Az Indus-völgy tengerészei kapcsolatban állnak a Perzsa-öböl jelentős városaival (69)	–24/23. sz.	–22. sz.
Egy turáni népcsoport India területére érkezik (69)	–25/24. sz.	–22. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az akkád Aggade-dinasztia uralmának kezdete, I. Sargon (67)	–2350	–2194
Ur városa Lagas fennhatósága alá kerül (67)	–2450 k.	–2194 k.
Sumer – II. Uri dinasztia (67)	–2450-től	–2194-től
Az Indus-völgy civilizációjának aranykora (69)	–22. sz-tól –18. sz-ig	–22. sz-tól, –16. sz-ig
A levantei (föníciai/amurru) kolóniák laza államszervezetben egyesülnek (93)	–03. évezred 2. fele	–03. évezr. vége felé
A Kura-Araksz kultúra széterjedt Kis-Ázsia, a Fekete-tenger, Kilikia, E-Irán és a Közel-Kelet felé is (138)		–03. évezr. vége felé
Turán és a mai Afganisztán térsége fejlődésének „első turáni" fázisa megáll, Ny-Turán városai sorra elnéptelenednek (70)		–03. évezr. vége felé
Létrejön az Akkád állam (93)	–24/23. sz.	–21. sz.
Jelentős mértékű kivándorlás Turánból (70)		–21. sz.
Elkészül Gudea lagasi pátész zöldkőből való áldozati edénye (67)	–24. sz. 2. fele	–21. sz. 1. fele
Az amoriták megjelennek Palesztina területén (93)	–23/22. sz. ford	–21. sz. közepe
A föníciaiak megjelennek Palesztina területén (93)	–24/23. sz. ford	–21. sz. közepe
Jeruzsálem (elődvárosa) már létezik (93)		–21. sz. vége
E-Mezopotámia kultúrái népfeleslegüket részben a sztyeppe irányában bocsátják ki (76)		–03/02 évezr.
Jórészt a turáni embertípushoz tartoznak D-Szibéria és É-Kína területének leletei (82)		–03/02 évezr.
Gudea papkirály időszaka Sumerban (67)	–23/22. sz., –22/21. sz.	–20. sz.
Gudea Elám fejedelmeit legyőzi, székhelyét Urba helyezi át (67)	–22/21. sz. fordulója	–20. sz. közepe
A korai szabírok az Urál D-i térségében, illetve a Kaszpi-tengertől a Pamírig terjedő ázsiai területek egy részén (75)		–20. sz-tól
A Cserkaszkul kultúra Ny-Szibéria és Kazahsztán határán, Szibéria peremén, az andronovói kultúra E-i határvidéken (75)		–20. sz-tól
A K-turkesztáni múmiák europid emberek maradványai (83)		–2000 k.
Az első belső-ázsiai rovásemlékek a Góbi peremvidékéről (83)		–2000 k.
Kezdődik a „kínai bronzkor" időszaka (83)		–2000-től
Mitanni magterülete a Habur-folyó vidéke Felső-Mezopotámiában. Az állam népessége a hurri etnikum (92)		–2000-től
Az első görög törzsek megérkeznek É-felől a Balkán és Kis-Ázsia „görög" területeire (110)		–2000-től
A II. Uri dinasztia Akkád maradék területét is meghódítja (67)	–22. sz. közepén	–20/19. sz. fordulója
Minószi civilizáció – Knosszosz fennállása (110)	(–1600-ig)	–2000-től (–1444-ig)
Büblosz a legfontosabb föníciai kereskedelmi központ, hatókörre csaknem egész Mezopotámiára és Kis-Ázsiára kiterjed (93)	–2250 k.	–1994 k.
Vége az akkádok korának (68)	–2218	–1962
Az akhájok feltűnnek Hellaszban (110)	–2200	–1944
III. Uri dinasztia kezdetei, Úr-Nammu és törvényei (68)	–22/21. sz., –21. sz.	–19. sz.
A lovas népek Azerbajdzsán területén, majd Elő-Ázsiában (76)	–2000 k.	–19. sz. közepe
A Xia-dinasztia korai időszaka (84)	–2300-tól	–19. sz. végétől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szkíta/szaka törzsek a mai Irán területének jelentős részét birtokba veszik (70)	–21/20. sz-tól a –16/15. sz-ig	–19. sz. és –14. sz. között
A Ny-szibériai és kazahsztáni sztyeppén az andronovói és poszt-andronovói összkita kultúrák legfontosabb antropológiai eleme a széles arcú proto-europid változat (100)		–19. sz-tól (–08. sz-ig)
Krétán létrejön az első államalakulat (110)		–1900 k.
Már négy-öt elkülöníthető régészeti réteget „termelt maga alá" az évezredes bronzkori múltra visszatekintő Trója (96)		–1900 k.
A Turáni-alföld irányából expandáló szakák kezébe megy át a hatalom a mai Irán területén (99)		–1900/1600
Ur-Nammu: Sumer és Akkád királya (I. változat) (68)	–2047 - –2030	–1891 - –1874
Ur-Nammu: Sumer és Akkád királya (II. változat) (68)	–2112 - –2095	–1856 - –1839
Gojoseon az első királyság Korea térségben, egy „égi származású" király, Dangun alapítja (161)	–2333	–1844
Egy iraki terakotta szobor bizonysága szerint a szkíták jellemzően lovakat ülnek meg (76)		–1800 k.
Az indoiráni népcsoportok az Indus-völgy felé terjeszkednek (70)	–21/20. sz.	–18. sz.
Szíria és É-Mezopotámia felől Sumerba érnek az amoriták (93)	–21. sz. közepe	–18. sz. eleje
Assúr építői a Van-tó vidékéről bevándorolt hurriták egyik népcsoportjának tagjai (92)	–2000 előtt	–18. sz. első fele
Mezopotámiában Iszin és Larsza játszik vezető szerepet (68)	–20. sz. vége	–18. sz. közepe
Összeomlik a III. Uri dinasztia központi hatalma (68)	–21. sz. vége	–18. sz. közepe
A larszai Gungunuk király uralma (68)	–20/19. sz. ford	–18. sz. közepe
A minószi civilizáció „lineáris A" néven ismert betűírása (110)		–18. sz-tól
A Timber-siros régészeti kultúra (Szrubna-kultúra) a Fekete-tenger É-i partján húzódó sztyeppei sávban (138)		–18/12. sz.
Trója fénykora – a VI-VII. régészeti réteg (96)		–1800 után
Iráni bevándorlás az Indus-völgybe (99)		–1750-től
Uruk, Ur, Nippur város már Elám fennhatósága alatt állnak (68)	–2002 után	–1746 után
Az amurruk/amoriták alapítják meg Ugaritot (93)	–1900 k.	–1744 k.
Az elámiak Ansasba telepíti át királyságuk fővárosát (68)	–1995 k.	–1739 k.
A III. Uri-dinasztia hanyatlása idején sok városban (Larsza, Babilon stb.) amorita dinasztiák kerülnek hatalomra (93)	–20. sz. közepe	–18/17. sz. fordulója
A föníciai kereskedelem dominanciája a Közel-Keleten (68)	–19. sz-tól	–18/17. sz-tól
A gazdag városi kereskedők szervezik és bonyolítják le a levantei, mezopotámiai és kis-ázsiai kereskedelmet (93)	–20. sz. közepétől	–17. sz. elejétől
A III. Uri dinasztia bukása (78)	–19. sz. 2. fele	–17. sz. 1. fele
Babilon hatalma válik meghatározóvá a térségben (68, 78)	–20. sz. 2. fele	–17. sz. 1. fele
Assúrban szerveződik az asszírok állama (78)	–19. sz. eleje	–17. sz. közepe
Lakói kezdik elhagyni az Indus-völgyi civilizáció városait (70)	–20/19. sz-tól	–17. sz-tól
Kréta (a minószi civilizáció) hatalma egy földrengés következtében megrendül (110)		–1650 k.
Kezdődik Harappa és Mohendzso Daró hanyatlása (70)	–1800 k.	–1644 k.
Újjáépül Knósszosz, de Kréta egy részén akhájok töltik be a katasztrófa nyomán megüresedett területet (110)		–1600 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az asszírok államot alapítanak (91)	–19. sz.	–17/16. sz.
Az Indus-völgy dravida nagyvárosainak elnéptelenedése (70)		–17/16. sz.
Az első asszír állam fénykora (91)	–18. sz. közepe után	–17/16. sz. fordulója után
A hettiták államának központja a mai Csorum közelében (91)		–16. sz.
Alsó- majd Közép-Egyiptom a hükszoszok uralma alá kerül (89)	–17. sz. eleje, –18. sz. eleje	–16. sz. közepe
Asszíria hatalmas területekre kiterjeszti a hatalmát (91)	–17. sz. eleje	–16. sz. dereka
A Xia-dinasztia uralma Kínában (84)	–2050-től	–1561-től
Az akhájok utolsó bevándorló törzsei is megérkeznek a Balkán és Kis-Ázsia partvidékére (110)	–1700 k.	–1544 k.
Hamurabi uralma Babilonban (78)	–1792-től	–1536-tól
A hurrik Babilóniával együttműködve megdöntik az első asszír birodalmat (92)	–1781 –1680	–1525 –1524
Mitanni (Maitani, Manna, Hanilgabat) megalakulása (92)	–17. sz.	–16/15. sz.
Egyiptom egésze a hükszoszok uralma alatt van (89)	–17. sz.	–16/15. sz.
Hebront és környékét a hettiták birtokolják és népesítik be (94)	–18. sz-tól	–16/15. sz-tól
A civilizációs centrum az Indus-völgyből áttevődik a Gangesz völgyébe (70)		–16/15. sz. után
Malajziába megérkeznek az első protomalájok DK-Ázsia irányából (III/207)		–02. évezr.
Az Afanaszjovó, majd az Andronovó-kultúrkör hordozói képezik a Jenyiszej- és az Altáj-vidék, valamint a mai É-Kína lakosságát – az europid embertípus legkeletibb jelenléte (83)		–02. évezr.
Az andronovói kultúra a mai Kína területének Ny-i részére is nagy hatást gyakorol (102)		–02. évezr.
A szkíták Mongóliától Közép-Ázsián át a Kaukázusig, Ukrajnától az Elba-folyóig legalább hatszáz esetben szakrális jeleket hagynak az utókorra: ezek a szarvasos kövek (101)		–02. évezr.
A Cserkaszkul régészeti műveltség, – letelepedett állattartó lakosság, mely a ligetes- és a Kazak-sztyeppén nincs kitéve a K-európai gödörsíros kultúra befolyásának (102/103)		–02. évezr.
Tróját olyan népek is (hettiták, kimmerek, szkíták) gazdagítják, melyek megismertetik a várossal a lótartás fortélyait (96)		–02. évezr.
Az ún. Timber-síros régészeti kultúra a Fekete-tenger É-i partja mentén, – az oroszok Szrubna-kultúrának nevezik (100)		–02. évezr. közepe táján
A Xia-dinasztia hatalmas palotavárosai, várospalotái (84)	–03. évezred vége	–02. évezr. közepe táján
Árják igázzák le a dravidákat és foglalják el az Indus-völgyet (99)	–1800 k.	–1544 k.
Kivándorlás az Indus-völgyből Ny-ra (D-Mezopotámia felé) (99)	–1800 után –1700 után	–1544 után
A fejlett írásrendszer kezdete Kínában (85)	–2000 k.	–1511 k.
Zarathusztra a színre lép (124)		–1500 k.
Az andronovói kultúra a Szir-darja vidékétől Szibériáig, az Altáj-hegységig, a Bajkál-tó mellékéig terjeszkedik (101)		–02. évezr. második fele
A Karaszuk-kultúra virágzása Közép-Ázsiában. Hatással van D-Korea bronzkori régészeti kincseire is (160)		–02. évezr. második fele
Az Égei-tenger térségében az ősgörög akhájok kiépítik hatalmi túlsúlyukat, létrehozzák a Mükénéi Görögországot (110)	–17. sz. 2. fele	–15. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A fejlett Indus-völgyi civilizáció vége (68)		–15. sz.
Megszűnik az Indus-völgy civilizációs centruma, új centrum alakul ki a Gangesz-völgyben (70)		–15. sz.
Megjelenik Szíria területén a „proto-kánaáni" írás (94)	–18/17. sz.	–15. sz.
Az uráli központok az ónban gazdag kazahsztáni és altáji műhelyekkel – a legjelentősebb fémfeldolgozó övezet (101)		–15. sz-tól
Árják már nincsenek jelen tömegesen az Iráni-fennsíkon (99)		–15. sz-tól
A Kaukázus térségében fejlett a fémmegmunkálás (138)		–15. sz-tól
A hosszúfejű-europid típus rovására a mongoloid elemek, a kevert formák terjednek D-Szibéria és a mai É-Kína területén (85)		–1500 után
A Karaszuk az andronovói kulturális egység egyik jelentős szakasza, leágazása (101, 118, 160)		–1500/800
Vége Hamurabi uralmának (78)	1750/1749	–1494/1493
A II. Babiloni (kassu) dinasztia uralma (78)	–1750-től –1650-től	–1494-től
A minószi civilizáció végnapjai (110)		–1450 k.
A „lineáris B" írás megjelenése a mükénéi kultúrkörben (111)		–1450 k.
A minószi civilizáció bukása (110)	–16. sz. eleje	–15. sz. közepe
A núbiai törzsek is behódolnak a hükszoszoknak (89)	–17/16. sz. ford	–15. sz. közepe
A hettiták első dinasztiája birodalmat alapít (91)	–18/17. sz. ford	–15. sz. közepe
A minószi civilizáció teljes pusztulása (110)	–1600 k. –1700 k.	–1444 k.
Az akhájok kiépítik Pülosz és Tirünsz palotáit és Spártát (111)	–1600 után	–1444 után
A hettiták hódítása Babilonban (78)	–1595	–1439
A „késő helladikus kor" elején mükénéi csoportok igyekeznek hatalmukba keríteni az Égei-tenger szigetvilágát (111)		–1400 k.
A dravida népesség jó része Közép- és D-Indiába húzódik (99)		–15/14. sz.
A kimmerek őseinek kulturális központja a kaukázusi Sztravropol körzetében van (138)	–16. sz-tól –14. sz-ig	–15/14. sz-tól –13/12. sz-ig
A Kaukázus térségében továbbra is igen fejlett a fémmegmunkálás (138)	–16. sz-tól –08. sz-ig	–15/14. sz-tól –07/06. sz-ig
A mükénéiek megtelepednek Ciprus-szigetén is (111)		–14. sz.
Ciprus mükénéi uralom alá kerül (126)	–17/16. sz.	–14. sz. közepe
Palesztina területe hükszosz uralom alá kerül (89)	–17/16. sz.	–14. sz. közepe
Megjelenik Szíria területén a „föníciai" (alfabetikus) írás (94)	–16/15. sz. ford	–14. sz. közepe
A szakák már a mai Irán területének nagy részét uralják (99)		–14. sz. közepe
Anat istennő kultusza elterjed Egyiptomban (89)	–16. sz. eleje	–14. sz. dereka
Hatti új dinasztiája megalapítja a Hettita Birodalmat (90)	–15. sz. 1. fele	–14. sz. 2. fele
A XVIII. dinasztia átveszi a hatalmat Egyiptomban (89)	–16. sz. 1. fele	–14. sz. 2. fele
Knósszosz fényes palotái maradéktalanul romba dőlnek (111)		–1400 után
Ugarit Mitanni vazallusa (94)	–1500 k.	–1344 k.
A mükénéi bevándorlók megérkeznek Ciprusra (111)	–1600-tól	–1344-től
D-babiloni kassu hódítás (78)	–1595	–1339
Véget ér a Xia-diasztia uralma – 1. változat (85)	–1550 k.	–1301 k.
A Csang-dinasztia uralma Kínában – 1. változat (117)	–1550 - –1027	–1301 - –778
Az irániak indiai térhódítása eléri a Gangesz-völgyet (99)		–1300 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
I. Thotmesz kora (92, 105)	–16. sz. 2. fele	–13. sz. 1. fele
Megépül a híres mükénéi oroszlános kapu (111)		–13. sz.
A sztyeppei népek erőteljes közép- és Ny-ázsiai jelenlétére, kisugárzására utalnak a Csang főváros régészeti leletei (117)		–1300 - –1000
Masszagéták mozdítják ki őshazájukból (a kirgiz pusztaságról) a szkiták egyes csoportjait (102)	–1550 k.	–1294 k.
Cipruson tömegesen elterjednek a mükénéi kerámiák (111)	–1440 k.	–1284 k.
Véget ér a Xia-diasztia uralma – 2. változat (85)	–1766 k.	–1277 k.
A Csang-dinasztia uralma Kínában – 2. változat (117)	–1766 - –1122	–1277 - –633
I. Thotmész fáraó trónra lép (105)	–1525	–1269
A hettiták második dinasztiája harci szekerekkel meghódítja Kisázsiát és behatol Mezopotámiába (91)	–15/14. sz. ford –16/15. sz. ford	–13. sz. közepe
Fönícia D-i felét Kánaánnak kezdik nevezni (94)	–15. sz. eleje	–13. sz. közepe
III. Thotmesz kora (105)	–15. sz. 1. fele	–13. sz. 2. fele
A Földközi-tenger szíriai partvidéke is Hatti királyainak (a hettitáknak) az alárendeltségébe kerül (91)	–14. sz. 1. fele	–13. sz. 2. fele
Egyiptom az ún. „amarna-levelek" idejében békében él Mitannival (92)	–14. sz. 1/2. harmada	–13. sz. 2. fele, 13/12. sz. ford
Feltűnnek a szarmaták Közép-Ázsia területén (102)		–13/09. sz.
Közép- és Kelet-Mongóliában a négyszögletes sírok temetkezési szokásának időszaka (117)		–13/06. sz.
Az eurázsiai sztyeppe-övezet középső részén nyeri el végső formáját az andronovói-europid antropológiai típus (102)		–13. sz-tól az 01. sz-ig
Elám most Babilónia része (121)	–1500 - –1350	–1244 - –1194
Az indoárják Indiában nem építenek jelentős városokat (122)	–1500 - –500	–1244 - –244
Az ún. közép-asszír korszak, az új asszír hódítás kezdete (115)	–1380	–1224
III. Thotmesz seregei Megiddónál legyőzik a kánaáni hercegek seregét, elfoglalják Szíria területének D-i részeit (105)	–1470 k.	–1214 k.
I. Assur-uballit uralkodik Asszíriában (92, 115)	–1362 - –1327	–1206 - –1171
A hettiták hatalmuk csúcsán állnak, Asszíria ellen viselt hadjáratuk elér Vassukani, Niszibisz és Harran vidékéig (105)	–1360 k.	–1204 k.
Az Asszír Középbirodalom és a Hettita Középbirodalom nagyhatalommá nőtte ki magát (105)	–14. sz. közepére	–13/12. sz. fordulójára
Mitanni jelentős területeit az asszírok elfoglalják, a hurri lakosságot elüldözik (92, 115)	–15. sz. közepe	–13/12. sz. fordulója
Készül a hindu irodalom terjedelmes eposza, a Mahábhárata (122)	–15. sz. közepe után	–13/12. sz. fordulója után
A Hettita Birodalom (Amurru vazallussá tételével) befolyása alá vonja Fönícia nagy részét, és Kánaán É-i városait (105)	–14. sz. köz.	–12. sz. elején
Asszíria, most Ninive fővárossal, újra nagyhatalom (115)	–14. sz. köz.	–12. sz. elején
A görög törzsek beszivárgása az Egei-tenger térségébe a „korai archaikus korban". Először a jónok és az ajólok érkeznek (125)	–14/13. sz.	–12. század
A fáraók rövid idő alatt tizenhét hódító hadjáratot vezettek, és az Eufrátesz vonalát jelölték ki Egyiptom határául (105)	–1447-ig	–1191-ig
A hettiták elfoglalják Mitanni asszír kézbe került határerődítményeit, s zavarják az asszírok kereskedelmét (92, 115)	–1330-tól	–1174-től
Amurru hettita vazallussá válik (95)	–1319	–1163

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Asszíria és a Hettita Birodalom meghódította E- és Közép-Mezopotámia egyik, illetve másik felét (105, 115)	–1318-ig	–1162-ig
Egyiptom kereskedelmi jogokat szerez az amoriták földjén (92)	–1418	–1162
A Közép-Asszír Birodalom uralkodója, I. Adad-nirari (92, 115)	–1305-től –1274-ig	–1151-től –1118-ig
Az Elámi Királyság kiterjeszti a hatalmát Babilóniára (121)	–1300-tól	–1144-től
Már a dórok is jelen vannak a görög világban (ÉNy-on) (125)	–1400-tól	–1144-től
Trója hanyatlása (96)	–1300 - –1250	–1144 - –1094
Asszíria hódításai miatt bekövetkezik Mitanni teljes bukása (92, 115)	–1270 k. –1370 k.	–1114 k.
Fönícia partvidékén egyiptomi helyőrség és hadikikötő (95)	–1370-től	–1114-től
Athén jelentős mükénéi várossá fejlődik (125)	–1400-tól	–1144-től
Trója leégése következtében keletkezett leletek kora (96)	–1260/1240	–1106/1086
Trója korábbi lakói elhagyják a várost (96)		–1100 után
Jeruzsálem királya, Abdi-Hepa segítségért esedezik a reformista Ehnaton (IV. Amenhotep) fáraóhoz (106)	–14. sz. közepe	–12/11. sz. fordulója
A forrásokban is feltűntek a kimmerek (138)	–14. sz-ra	–12/11. sz-ra
A dórok, a legharciasabb görög törzs honfoglalása (112)	–13. sz.	–12/11. sz.
A jónok és ajólok után az É-ról migráló dórok népe leginkább Spárta vidékén és Rodoszban telepedik meg (125)	–13. sz.	–12/11. század
Kalózok fosztogatják a föníciai hajókat (95, 125)	–13. sz-tól	–12/11. sz-tól
A kimmerek a Kaukázus felől Ny-i irányban terjeszkednek és Kis-Ázsia jelentős részét fennhatóságuk alá vonják (96, 139)	–14. sz-tól	–12/11. sz-tól
Államot alapítanak a mai Azerbajdzsán területén és Mezopotámia É-i felén a kimmerek (139)	–14. sz-tól	–12/11. sz-tól
Létrejön a tengeri népek első koalíciója (98)	–13. sz. közepe	–11. sz. eleje
Véget ér a Xia-diasztia uralma – 3. változat (85)		–11. sz.
Melkisédek, az „Igazság Királya", akit Mózes könyve Sálem papkirályaként nevez meg, Kánaán szakrális uralkodója (107)	–14/13. sz.	–11. sz.
Trója városát tűzvész pusztította el (96)	–1250 előtt	–1094 előtt
Asszír katonák Trója vidékén, az Égei-tengernél (113, 115)	–1250 után	–1094 után
Az asszírok az Égei-tengert is uralják (115)	–13. sz. végére	–11. sz. közepe
Belviszály, vallási megosztottság gyengíti Egyiptomot (107)	–14/13. sz. fordulója	–11. sz. közepe
Az izraeli törzsek (Ábrahám népe) letelepednek Kánaán több olyan részében, amelyek legeltetésre alkalmasak (107, 130)	–13/12. sz. fordulója	–11. sz. közepe
Megtelepednek a jeruzsálemi Sion-hegyen a jebuzeusok (Jebusziak) (106, 132)	–13/12. sz. fordulója	–11. sz. közepe
Kánaán viszonylagos önállósága helyreáll (107)	–14. sz. vége	–11. sz. közepe
Létrejön a tengeri népek második koalíciója (98)	–12. sz. eleje	–11. sz. közepe
Ciprusra is eljutnak a peloponnészoszi görögök (126)		–11. sz. közepe
Tróját jó kereskedelmi kapcsolatok fűzik a hatalmának csúcspontján lévő Hettita Birodalomhoz (97)	–13. sz. elejétől	–11. sz. közepétől
A védák elkészítése szanszkrit nyelven (99)	–1200 előtt	–1044 előtt
A szárazföld felől asszírok veszik körül Tróját (115)	–1195-től	–1039-től
A trójai háború kezdete a „Világteremtés" dátuma és Jean Hiret Angeuin okoskodása figyelembevételével (49-50)		–1038/1037
A trójai háború tartama (97, 113)	–1193/1183	–1037/1027

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Trója elpusztítása (108, 126)	–13. sz. 1.harm –12. sz. 1.harm	–11. sz. 3. harmadában
A kádesi-csata (97, 108)	–13. sz. 1. harmadában	–11. sz. 3. harmadában
Kánaán hatalma a tengeri népeknek a levantei partvidék államaira irányuló inváziója miatt omlik össze (109)	–1190 k.	–1034 k.
A lüdök királyságot alapítanak Kis-Ázsia Ny-i részén (126)	–1185 után	–1029 után
A filiszteusok megjelennek Kánaánban, letelepednek (108, 130)	–1184 után	–1028 után
A „második tengeri koalíció" inváziója Kis-Ázsiában (113)	–1183-tól	–1027-től
Kína írott történelme legkésőbb ekkor megkezdődik (85)	–1500 k.	–1011 k.
A Hettita Birodalom bukásának kezdete (108, 113, 115)	–1265 k.	–1009 k.
Közép- és Kelet-Mongólia négyszögletes sírjai Ny-on Darhanig, ill. egészen Tibetig elterjednek (118)		–1000 k.
Nadrágban eltemetett emberek a Tarim-medencében – (a legrégebbi nadrágok) (118)		–1000 k.
Szkíta vagy „proto-hun" embertípus sajátosságai határozták meg D-Szibéria és E-Kína embertani arculatát (103, 118)		–02. évezr. végéig
A Jenyiszej- és az Altáj-vidéken, É-Kínában az Afanaszjovó- és Andronovó-kultúra europid típusú emberei éltek (118)		–02. évezr. végéig
Az ázsiai bronzipar egyik központja a későbbi Nagy Fal É-i oldalán, Hebei és Liaoning tartományok határán van (118)		–02. évezr. végén
Az Ili-folyó felső szakaszának vidékét benépesíti egy rövidfejű embertípus, (mongolid–K-mediterrán keveredés) (118)		–02/01. évezr. fordulója k.
Ausztronézek népesítik be az ázsiai kontinens felől az Indonéz-szigeteket (III/207)		–02/01. évezr. fordulója k.
India és Indonézia területéről távoznak Szamoa irányában a polinézek ősei (III/207)		–02/01. évezr. fordulója k.
A Kaukázus Ny-i nyúlványánál, a Fekete-tenger K-i partvidékén, jellemző a fejlett városi kultúra (103, 139)		–02. évezr. végétől
Fejlett ásványi kincs-kitermelő régió az Urál-vidék (75)		–02/01. évezr.
Az Andronovo-kultúrkör virágzása (81)		–02/01. évezr.
A fattyanovói műveltség Finnországtól és a Káma-folyótól Dániáig, ill. az E-i Kárpátokig, – az összlávok és az ős-baltiak kultúrája, mely számtalan mély-lyukas harci baltáról ismert (77)		–02/01. évezr.
A „Gáva-Holihrad" földművelő kultúra népe a Kárpát-medence K-i részén, valamint Galícia és Besszarábia területén él (248)		–01. évezr. kezdetétől
A hunokra vonatkozó első írásos utalások Kínában (118)	–16/15. sz.	–11/10. sz.
A tengeri népek megrendítik a hettiták anatóliai hatalmát (150)	–12. sz.. –13. sz.	–11/10. sz.
II. Ramszesz a Nílus-deltában, a Pitom és Ramszesz elnevezésű raktárvárosok építkezésein dolgoztatja a hébereket (109)	–13. sz.	–11/10. sz.
Fönícia hajósainak vállalkozásai Hispánia irányában (141)	–13. sz.	–11/10. sz.
A Kánaán név helyett újra inkább Föníciának nevezik a levantei partvidékhez kapcsolódó földrajzi térséget (130)	–12. sz. közepétől	–11/10. sz. fordulótól
A legkorábbi ismert, ún. „török-mongol jellegű" íj (az Angaránál, a D-Bajkál térségében) (120)		–01. évezr. 1. fele
Egyiptomi fennhatóság volt Kánaán területén (106)	–13. sz. közepéig	–10. sz. elejéig
A hettiták hatalmát a tengeri népek törik meg (108, 115)	–12. sz. közepe –13. sz. közepe	–10. sz. eleje
Az öt nagyvárosból álló filiszteus városszövetség tagjai: Gáza, Askelón, Asdod, Gát és Ekron (130)	–12. sz. 2. fele	–10. sz. 1. fele
A görögök hőskora, amikortól uralmuk a Földközi-tenger K-i medencéjében kiteljesedik (126)	–12. sz. 2. fele	–10. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Egy „Izraar" nevű állam is fennáll Kánaán területén (130)	–13. sz. 2. fele	–10. sz. 1. fele
A hettiták vezető rétege Levante területén, korábban kánaániták által lakott vidéken szervezi újjá magát (150)	–13. sz. 2. fele	–10. sz. 1. fele
Megszűnik Kánaán és Palesztina területén az egyiptomi fennhatóság (109)	–13. sz. közepe után	–10. sz. 1. fele
A héberek (yahudok) tömegesen eltávoznak Egyiptomból, az ősi kánaáni népek: a jebuzeusok és Ábrahám népe (az izraeliek), illetve filiszteusok által lakott területre érkeznek (109)	–13. sz. közepe után	–10. sz. 1. fele
Nincs számottevő hatalmi központ Jeruzsálem térségében (130)		–10. sz. 1. fele
A Gangesz völgye is indoárják által ellenőrzött terület (99)		–1000-től
A négyszögletes sírok a D-Bajkál vidékén is elterjednek (118)		–1000 után
Az eurázsiai nagyállattartó nomadizmus megjelenése (119)	–1150 k.	–994 k.
Egyiptom kovácsolja össze a yahudokat és a kánaáni őslakosságot, továbbá Ábrahám népét, tehát az izraelieket (107)	–1250 k.	–994 k.
Egyiptom birtokolta Levante területét és városállamait (106)	–1130-ig	–974-ig
A „tengeri népek" rablóbandái és az asszír seregek súlyos vereséget mérnek a hettitákra (108)	–1225 k.	–969 k.
Kánaán államisága megszűnőben (109, 130)	–1220 k.	–964 k.
A hettita ellenállás összeomlik az asszír csapatok csapásai alatt, s ezzel megszűnik a Hettita Birodalom (108, 115)	–1116	–960
Az utolsó ismert közép-asszír király, Tiglat-Pilesar (116)	–1115 - –1077	–959 - –921
Az asszírok bekebelezik a Hettita Birodalom korábbi területét (150)	–12. sz. vége –13. sz. vége	–10. sz közepéig
Kánaán elvesztette az államiságát (109, 130, 150)	–12/11. sz. fordulójáig	–10. sz. közepéig
Fönícia kolóniát hoz létre a tunéziai tengerparton (141)	–13. sz. vége	–10. sz. közepe
Az izraeliek és a yahudok bírákat választanak, így szervezettségben felvehetik a versenyt a filiszteusokkal (109, 130)	–12/11. sz. fordulóján	–10. sz. közepe
Végérvényesen megszűnik a hettiták állama (115)	–13. sz. végére	–10. sz. közepe
Sába szerez vezető szerepet D-Arábiában (143)	–13. sz. végére	–10. sz. közepe
A Jeruzsálem melletti Bételt lerombolják az izraeliiek (130)	–13. sz. végére	–10. sz. közepe
Szűnik meg létezni teljesen a mükénéi hatalom (126)	–11. sz. elejére	–10. sz. közepe
Krétán és Spártában az akhájokat gettókba tömörítik, szolgasorba taszítják (126)	–11. sz. elejétől	–10. sz. köz-től
Kezdődik az Afrikából vagy Arábiából érkező zsidók honfoglalása Izrael területén (131)	–11. sz. elejétől	–10. sz. köz-től
Kezdődik a bírák kora Izrael területén (130)	–12. sz. elejétől	–10. sz. köz-től
Levante D-i részén nem érvényesül maradéktalanul a föníciai-egyiptomi fennhatóság (141)	–12. sz. elejétől	–10. sz. köz-től
Hettita Birodalom K-i felének lakossága részben a Fekete-tenger K-i és a Kaszpi-tenger Ny-i vidékei közé vonul (150)	–12/11. sz. folyamán	–10. sz. köz-től –08. sz. köz-ig
Újhettita városállamok a korábban föníciaiak vagy kánaániták által uralt vidéken (109, 150)	–13/12. sz-tól –08. sz. köz-ig	–10. sz. köz-től –06/05. sz-ig
Az etruszkok megérkeznek Itália területére (113)	–12. sz. 1. fele	–10. sz. 2. fele
Mükéné bukásával kulturális és civilizációs vonatkozásban általános hanyatlás következik be a térségben (112)	–1200 k. –1100 k.	–944 k.
Kibontakozik a „klasszikus lovasnomád" civilizáció (119)	–1100 k.	–944 k.
Izrael államának megalakulása (115)	–1100 k.	–944 k.
Amurru utolsó uralkodója, Hammurapi a tengeri népek támadása következtében veszti életét (141)	–1185	–929

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A görögök Egyiptom támogatával elfoglalják Tróját (116)	–1183	–927
A Yin-korszak Kínában (117)	–1401 - –1122	–912 - –633
A Yin-dinasztia megerősödik a Csangok ellenében (145)	–1400 k.	–911 k.
Lezárul a hellén középkor, avagy korai archaikus korszak (126)		–900 k.
Teljesen kibontakozott a rendkívül nagy területre, így Belső-Ázsia egy részére is kiterjedő Andronovo-kultúra (119)		–10/09. sz. fordulójáig
Kánaán középső és D-i területein két egymással vetélkedő állam: Izrael és Opalesztina/Philisteia dominanciaharca (109)	–11. sz közepe	–10/09. sz. ford
Kis-Ázsia Ny-i partvidékére jónok érkeznek, akik elfoglalják a „Jóniának" elnevezett területet (113)	–11. sz közepe	–10/09. sz. ford
Az Asszír Középbirodalom bukása (116)	–11. sz. közepe	–10/09. sz. ford
Kezdődik a görög sötét korak elnevezett időszak (126)	–11. sz közepe	–10/09. sz. ford
Megjelennek a „felszabadító bírák" is Izrael területén (131)	–12. sz. közepe	–10/09. sz. ford
Az E-kaukázusi Szrubna-kultúrával rokon kimmer hegyi erőd Mikolajiv körzetében (139)	–12. sz.	–10/09. sz.
A föníciaiak létrehozzák É-Afrikában Hippo Regiust (141)	–12. sz.	–10/09. sz.
Ciprus D-i partjain létrejönnek a föníciai telepek (141)	–11. sz	–10/09. sz.
A Fekete-tenger „kimmer beltengerré" változik (139)		–10/09. sz.
Robbanásszerű változás a háziasított lovakkal kapcsolatban, a sztyeppén elterjed a lovasnomádok kultúrája (103, 118)		–10/09. sz.
Novocerkasski kimmer kultúra a Prut és Dnyeszter között (139)		–10/09. sz-tól
Bevándorolnak a Rajna-völgyből (?) a gallok ősei a mai Franciaország területére (179)	–12. sz-tól –11. sz-tól	–10/09. sz-tól
Az Indus-völgyi városok kiürültek (70)	–11/10. sz-ra	–09. sz-ra
Befejeződött a kimmerek elkülönülése a szkíta világban (139)		–09. sz-ra
A „szkíta forradalom" kezdete – a lovasnomád térhódítás (103)	–12. sz. közepe	–09. sz. eleje
Egy hagyomány szerint 130-140 évvel a háború után a trójaiak elérik a Szajnát, s megalapítják Lutéciát (Párizst) (114)		–09. sz. eleje
Az izraeli törzsek kultikus szerveződésének, illetve katonai összefogásának kora, a Bírák korának második szakasza (131)	–12. sz. 2. f-től –11. sz. 2. f-ig	–09. sz. 1. f-től –08. sz. 1. f-ig
Júda fiai Józsué vezetésével érkeznek D-ről a később Júdeának elnevezett felföldre (132)	–12. sz. 2. fele	–09. sz. 1. fele
A szarmaták elkülönülnek a szkíták közösségétől (152)		–09. sz.
Az izraeli területek E-i részének szervezettsége, kultúrája sokkal erőteljesebb, mint a délié (131)		–09. sz.
Kimmerek uralják a Fekete-tenger É-i partvidékét (139, 152)		–09. sz-tól
A Novocerkasski kultúra kezdete (139, 152)		–09. sz-tól
A szarmaták Közép-Ázsia Ny-i feléből Ny-ra húzódnak, megtelepednek a Kaukázus előterében és hegyeiben (104)		–900 után
Izrael már középhatalom (115)	–1050-től –1150-től	–894-től
I. Nabú-kudurri-uszur babilóniai király, Asszíria számottevő területének bekebelezője (116)	–1150 - –1110	–894 - –854
Elám állama Asszír-Babilónia vazallusa (122)	–1146-tól	–890-től
Műkéné teljesen eltűnik a térképről (112)	–1125 k.	–869 k.
A héber irodalom kezdetei – Debóra éneke (121)	–1125 k.	–869 k.
Megjelennek a föníciai telepeseik Szicília-szigetén (141)	–11. sz. vége	–09. sz. közepe
Föníciaiak gyarmatosítják az Ibériai-félsziget D-i részét (141)	–12. sz. vége	–09. sz. közepe
Népesség-bumm Arábiában, kivándorlás Mezopotámiába (143)	–11/10. sz. ford	–09. sz. közepe

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az egyiptomi Újbirodalom széthullása (129)	–11/10. sz. ford	–09. sz. közepe
A föníciaiak már várost alapítanak a mai Líbia területén (141)	–11/10. sz. ford	–09. sz. közepe
Meroé (Núbia, Napata) állam kiválása Egyiptomból (129, 131)	–11. sz. 1. fele	–09. sz. 2. fele
Kísérlet zsidó identitású törzsi királyság megalapítására (132)	–11. sz. 1. fele	–09. sz. 2. fele
Herihór (Horemheb) fáraó megpróbálja véglegesen eltüntetni Egyiptomból az Aton-vallás maradványait (107)	–1100 k.	–844 k.
Megbukik az egyiptomi Újbirodalom (131)	–1070 k.	–814 k.
A sztyeppe számos kultúrája és műveltsége, például a Karaszuk kultúra képviselői átveszik az andronovói kultúrát (152)		–800 után
Befejeződik a zsidó bevándorlás Izraelbe (132)	–11. sz. közepe	–09/08. sz. ford
A K-re szorult hettita népesség a Közép-Asszír Birodalom felbomlása után függetlenné válik (150)	–11. sz. közepe	–09/08. sz. ford
A védikus kultúra eléri a tetőpontját (122)	–11. sz.	–09/08. sz.
Épülnek a szamáriai paloták (132)		–09/08. sz.
A Ny-szibériai és kazahsztáni sztyeppén az andronovói és poszt-andronovói összkita kultúrák legfontosabb antropológiai eleme a széles arcú proto-europid változat volt (100)		–08. sz-ig
A Cserkaszkul műveltség lassan eltűnik a sztyeppéről. Helyét az andronovói, poszt-andronovói kultúra tölti ki (152)	–10. sz. közepétől	–08. sz. elejétől
Sámuel két könyvében tárgyalt időszak Izraelben (132)	–11. sz. 2. fele	–08. sz. 1. fele
Összeáll a brahmanizmus komplexuma (122)	–02/01. évez.	–08. sz.
Luzitánok; – letelepednek a bevándorolt „keltibérek" (?) az Ibériai-félsziget középső és EK-i részére (179)	–11/10. sz.	–08. sz.
Az ősi magyar-székely rovásírás terjedése (103)		–08. sz.
Hubuskia királyság a Zab-folyó felső folyásánál (150)	–10/09 sz.	–08. sz.
A szkíták Peksevo erődje a Don-Voronyezs térben (152)		–08. sz.
Ősi koreai királyság a mai Liaoning tartományban (161)		–08. sz.
Kazakisztán területén a szaka birodalom virágzik, amelyben masszagéták, tügrahaudok, isszédonok, arimaszkok élnek (148)		–08. sz-tól
Hatalmas öntözőcsatorna-rendszer épül Korezm területén (152)		–08. sz-tól
A Tagar-kultúra időszaka a Szibéria és az Altáj területe közötti térségben (152)		–08. sz-tól –03. sz-ig
A Zhou (Csou) dinasztia átveszi a főhatalmat a Csang (Shang) dinasztiától (1. változat) (145)	–1027 k.	–778 k.
A Nyugati Zhou (Korai Csou) uralma – 1. változat (145)	–1027-től –771-ig	–778-tól –282-ig
Megalakul Média állama (gutik), csatlakoznak a K-re került, asszír uralom alól szabadult hettiták is (150)	–11/10. sz. ford –10/09. sz. ford	–08. sz. közepe
Izrael Királyságban elkezdődik a történetírás (133)	–11/10. sz. ford	–08. sz. közepe
Föníciak megalapítják a majdani pun fővárost, Karthágót (141)	–10/09 sz. ford	–08. sz. közepe
Gyarmatosítási verseny Fönícia és a görögök között (141)	–10/09 sz. fordulójától	–08. sz. közepétől
Elterjed a sábai írásbeliség (143)	–01. évezr eleje	–08. sz. 2. fele
A perzsák feltűnnek az iráni hegyvidéken (122)	–01. évezr eleje	–08. sz. 2. fele
Salamon király idejében az izraeli építkezések a száz évvel korábbi szamáriai palotákra emlékeztetnek (132)	–10. sz. 1. fele	–08. sz. 2. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
I. Hirám, Türosz királya szoros kapcsolatokat ápol Izraellel (141)	–969 - –936	-713 - –680
A hunok (hiungnu, hiunju/hunio), tkp. szkíták, akik az Amur- és a Szelenga-folyó mellékén tanyáztak, elvándorolva a Mongol-felföldön (Góbi-pusztán) államot alapítanak (119)	–1200 k.	–711 k.
A Ny-i Csou- serege É-i nomád segítséggel elpusztít, vagy elüldöz egyes K-i törzseket (145)	–11/10. sz	–08/07. sz.
A föníciai Ny-i gyarmatai terjeszkednek (142)	–09. sz	–08/07. sz
Fönícia és a gyarmatai között meglazul a kapcsolat (141)	–10. sz. közepe	–08/07. sz. ford
Feltűnik Ny-Iránban a parsua nép (122)	–09. sz. 2. fele	–07. sz. 1. fele
Hatalmas templomépítkezés Athénban, az Akropoliszon (127)	–09. sz. 2. fele	–07. sz. 1. fele
Akropoliszok a kultuszok színhelyei a görög városokban (127)	–09. sz. 2. fele	–07. sz. 1. fele
Az elohista és a jahvista papság művelt rétege egyaránt dolgozik a régi történetek lejegyzésén (134)	–10. sz. köz-től –08. sz-ig	–07. sz. elejétől –06/05. sz-ig
Az Új-asszír Birodalom megalakulása (116)	–10. sz. 2. fele	–07. sz. 1. fele
A Núbiai-dinasztia (Meroé uralkodó dinasztiája) elfoglalja Egyiptom területének egy részét (129)	–10. sz. 2. fele	–07. sz. 1. fele
Cseljabinszktól D-re, Micsigan falu határában talált leletek gazdag szkíta elökelö nyári szállásáról tanúskodnak (153).		–07. sz.
Megjelennek a dór oszlopok az építészetben (127)		–07. sz.
A sábai kultúra fénykorának kezdete (143)		–07. sz. közepe
Napata város hatalma megnövekedik (129)	–08. sz-ra	–07. sz. közepe
A poliszok hatalmas kereskedelmi forgalmat bonyolítanak le a Mediterráneumban (127)	–09. sz. elejétől	–07. sz. közepétől
A mai Bilszk falu (Ukrajna, a Vorszkla-folyó partján) helyén szkíta metropolisz épül (153)		–07. sz-tól
Óbuda térségében a szkítákhoz köthetö az ún. váli kultúra (179)		–700-tól
Sába királynője urlamának ideje (134)	–940 k.	–684 k.
A Csin (Qin) állam megerösödése a Wei-folyó völgyében (145)	–900 k.	–651 k.
Lezárul a görög sötét kornak elnevezett időszak (126)	–800 k.	–644 k.
Megalakul a Napata Királyság (129)	–900 k.	–644 k.
A Zhou (Csou) dinasztia átveszi a föhatalmat a Csang (Shang) dinasztiától - 2. változat (145)	–1122 k.	–633 k.
A Nyugati Zhou (Korai Csou) uralma – 2. változat (145)	–1122-től –771-ig	–633-tól –282-ig
Koreában létezik egy állam, melynek alapítója a Shang-Yin dinasztiából származó kínai Kidzsa (Csi Ce/Qizi) (161, II/160)	–1121-től –194-ig	–632-től 056-ig
Az Ó-Csoszon dinasztia államának fennállása Korea másik részén (161)	–1121-től –108-ig	–632-től 142-ig
Ethbaal, Szüdón és Türosz királya dinasztikus kapcsolatra lép Áhábbal, Izrael királyával (135, 142)	–870 k. –887 - –856	–614 k. –631 - –600
Megalakul az egyiptomi 25. (Etióp) dinasztia (129)	–780/760	–624/604
Az asszír Epynomos jegyzék nevezetes napfogyatkozása (262)	–763	–607
Napfogyatkozás július 23-án (262)		
Hésziodosz születési ideje (120)	–860 k. –760 k.	–604 k.
A brahmanizmus, majd a hinduizmus É-India területéről kiindulva D-en és K-en is elterjed (123)	–09/08. sz. után	–07. sz. után
Szicília K-i és D-i partvidékén görög kolóniák épülnek (127)	–08. sz.	–07/06. sz.
Már léteznek az elsö georgiai (grúziai) államalakulatok (139)	–08. sz.	–07/06. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Mina (tömjénhercegség) kezd vetélkedni Sábával (143)	–08. sz.	–07/06. sz.
A föníciai hajósok Málta-szigetét is birtokba veszik, Szicilián a föníciai kereskedők megalapítják Panormosz városát (142)	–08. sz.	–07/06. sz.
A szkíták találják fel a visszacsapó reflexijat (153)		–07/06. sz.
Ny-Kazahsztán, Malo-Krasznodarjszk telephelyén, a Taszmolin-kultúrában sírmelléklet a lófej és ló-lábszár (154)		–07/06. sz.
A közép-ázsiai szaka törzsek elkülönülésének kezdete (225)		–07/06. sz-tól
Több hullámban érkeznek a szkíták a Kárpát-medencébe (154)		–07/06. sz-tól
Az önmagát syginna (szigünna) néven nevező szkíta etnikum betelepedik a Kárpát-medencébe (154, 182)	–08. sz-tól	–07/06. sz-tól
A jahvista irányzat megerősödik Júdában (135)	–09. sz-tól	–07/06. sz-tól
Lassan visszaszorul Európában a fattyanavói kultúra, melynek legjellemzőbb vonása a sok mély-lyukas harci balta volt (154)	–05. sz-ig	–07. sz-tól –04/03. sz-ig
Athénben már a korai görög írás használatos (127)	–08. sz. közepe	–07/06. sz. ford
A núbiaiak megszállják a Nílus-deltavidékét, Théba környékét is. Létre jön a Napata Birodalom (129)	–08. sz. közepe –09. sz. közepe	–07/06. sz. ford
Létrejön, és területileg egyre bővül „Magna Graecia" (127)	–09. sz-tól –08. sz. végéig	–07/06. sz-tól –05. sz. köz-ig
Frígia más anatóliai közösségeket államszövetségébe von (127)	–09. sz. köz-ig	–06. sz. elejéig
Asszíria föníciai hódítása (142)	–08. sz. közepe	–06. sz. eleje
Gyarmatainak végleges elszakadása Föníciától, amikor Fönícia az Asszír Birodalom fennhatósága alá kerül (142)	–09. sz. közepe	–06. sz. eleje
A görögöknek kolóniáik vannak az Appennini-félszigeten (128)	–08. sz. köz-től	–06. sz. elejétől
Kezdődik a görög „középső archaikus" kor (127)	–08. sz. 2. fele	–06. sz. 1. fele
A föníciai eredetű gyarmatosok (punok) fénykora (142)	–08. sz. 2. fele	–06. sz. 1. fele
Az Urartu Királyság elbukik (140)	–08/07. sz.	–06. sz.
Kazahsztán területén virágzik a szaka törzsek országa (154)	–08/07. sz.	–06. sz.
Gazdag temetkezés Ártándnál – szkíta fejedelem (154)		–06. sz.
Mesterséges tó épül D-Arábiában, 1000 m magasságban (143)		–06. sz.
Összefüggő szkíta területek a Kárpát-medencében (154)		–06. sz. köz-re
A Kaszpi-tenger és az Aral-tó között szaka törzsek élnek (154)		–06. sz-tól
A Don-folyótól K-re, a Volga és a Káma összefolyása körül virágzik a Blumfeld-kultúra (157, 225)	–05. sz-ig	–06. sz-tól –03/02. sz-ig
Athén egyesíti a maga uralma alatt az egész Attikát (127)	–850 k.	–594 k.
Napfogyatkozás május 22-én (262)		–585
I. Szárdur király (Urartu) (140)	–840/830	–584/574
Megszűnik a hun-jün (hszün-jün) elnevezés használata (145)	–1066 k.	–577 k.
Az Etióp-dinasztia leveri az egyiptomiak lázadását (129)	–730/715	–574/559
A Csou-dinasztia aranykora, amikor a kínai udvar szimbolikája a pusztai népekéhez hasonlatos (165)	–1050 - –771	–561 - –282
I. Rusza idején Urartu kimmer fennhatóság alá kerül (140)	–715/714	–559/558
A punok kialakítják fővárosukat, Karthágót (143)	–814/813	–558/557
Leptisz, Tripoli, Szabráta városok térségében létrejön Tripolitánia, a punok egyik jelentős tartománya (142)	–813 után	–557 után
Urartu asszírok általi meghódítása (140)	–705	–549
A kimmerek elfoglalják Frígiát (140)	–696	–540
Núbia kénytelen feladni egyiptomi hódításait (129)	–680/630	–524/474
Az első olimpia (26, 34)	–776	–510
A parsua törzsek elfoglalják Elám területét (122)	–760 k.	–504 k.
A parsua Kései Elám fennállása (122)	–760 - –644	–504 - –388

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A szkíták, szakák szövetsége élt Pártia térségében (162)	–08. sz. 2. h-ig	–06. sz. végéig
Kimmerek birtokolták a Fekete-tenger É-i partvidékét is, a Pontosztól az Al-Dunáig (139, 152)	–08/07. sz-ig	–06/05. sz-ig
Tagisken (szkíta város a Szir-darja torkolatától D-re) szaka sírjairól ismeretes – arany- és bronzdíszek, mázas edények (156)		–06/05. sz.
Egy szkíta város a mai Jelizavetszkoje város mellett áll (156)		–06/05. sz.
A pannónia vasművességéről tanúskodó első leletek (178)	–08. sz.	–06/05. sz.
Szkíták szállják meg a Balkán felé eltávozott kimmerek korábbi földjét, a Fekete-tenger medencéjének É-i részét (140)	–07. sz.	–06/05. sz.
A sztyeppe központja már Kercs elődvárosa lehet (155)	–07. sz.	–06/05. sz.
Egyes újhettita államok még léteztek (150)	–08. sz. köz-ig	–05. sz. el-ig
A Fekete-tenger környékén élő szkíták pénzt vernek (156)	–07. sz-tól	–06/05. sz-tól
A kisázsiai Milétosz városa gyarmatok sorát létesíti a Helleszpontosz és a Fekete-tenger partvidékén (127)	–07. sz-tól	–06/05. sz-tól
Az ún. hallstatti kultúra (állítólag) (176)	–08. sz-tól –05. sz-ig	–06/05. sz-tól –03/02. sz-ig
A szarmaták szövetsége kézben tartja a Volgán-túl és az Urál-hegység D-i részét (157, 228)	–07. sz-tól –03. sz-ig	–06/05. sz-tól –02/01. sz-ig
Jelentős politikai tényező a szakák törzsszövetsége (156)	–03. sz-ig	–06. sz-tól –01/01. sz-ig
Az Upanisádok írásos formát nyernek (122)	–08. sz. - –02. sz.	–06/05. sz. - 01/02. sz.
A Cserkaszkul műveltség eltűnt a sztyeppéről. Helyét az andronovói, poszt-andronovói kultúra tölti be (152)	–07. sz. közepéig	–05. sz. elejéig
A Don-folyó mentén Kelet-Európa egyik legfejlettebb szkíta kultúrája virágzik. (Az erdős sztyepp szkíta kultúrája) (152)		–01. évezr. köz
K-Európában, Ukrajna területén a kimmerek hagyatékai a hallstatti kultúra előzményeinek tekinthetők (176)		–01. évezr. köz
A kimmerek megdöntik Frígia hatalmát (127)	–07. sz. közepe	–05. sz. eleje
Frígia területénk nagy részét asszírok foglalják el (127)	–08. sz. közepe	–05. sz. eleje
Kis-Izrael királya és az arámi (szíriai), illetve újhettita uralkodók szövetségre lépnek az asszír fenyegetés ellen (135)	–08. sz. 2. fele	–05. sz. 1. fele
Az asszír hódítás eléri Izrael határait (135)	–08. sz. 2. fele	–05. sz. 1. fele
Föniciának az anyagi forrásait teljes egészében az asszír hódítás szolgálatába kell állítania (142)	–08. sz. 2. fele	–05. sz. 1. fele
Pártia lakossága hettita-hurrita eredetű népességgel egészül ki, s talán hettita-hurrita vezetőréteggel is, s a hürkánokkal és az áriaiakkal együtt Korezmia befolyása alatt áll (162)	–08. sz. köz. - –06. sz. közepe	–05. sz. eleje - –03. sz. eleje
Orenburg közelében, Filippkova mellett egy női sír felékszerezett szarmata tulajdonosa bal kezével olyan tükröt tart, amely bronzból készült, nyelét azonban aranyból készítették (158)		–05. sz.
A híres zöldhalom-pusztai aranyszarvas, a szkíták művészetének egyik legszebb emléke a Kárpát-medencében (154)		–05. sz.
A punok kiterjesztik uralmukat az Atlasz-hegységre (142)	–07/06. sz.	–05. sz.
A szakák jelen vannak az Iráni-felföldön (225)	–07/06. sz-tól	–05. sz-tól
A szkíták élnek É-Mezopotámiában és az Iráni-felföldön (154)	–07/06. sz-tól	–05. sz-tól
A szkíták központja a Fekete-tenger partvidékén van (140, 155)	–07/06. sz-tól	–05. sz-tól
A kimmerek sorra bekebelezik a kisázsiai kisállamok egy részét, utoljára Urartut is (140)	–08/07. sz-tól	–05. sz-tól
A szkíták egyes néprészei jelen vannak Mezopotámia határán, az Urmia-tónál és Luristánban (154)	–08/07. sz-tól	–05. sz-tól
Virágzik a Dong Son bronzkori kultúra DK-Ázsiában (213)		–05. sz-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Róma alapítása (26, 34)	–754/753	–498/497
Athén és Spárta első írott törvényei (128)	–754/753	–498/497
A kimmerek beveszik a lüdök fővárosát, Szardiszt (140)	–652	–496
A gallok ősei elérik a mai D-Franciaország és Spanyolország területét, ők is hozzájárulnak az ibér etnikum geneziséhez (179)	–750-re	–494-re
Asszíria ellenőrzi Közel-Keletet (Egyiptom határáig) (129)	–734-től	–478-tól
Jeruzsálem Templomában valamennyi izraeli és júdai vallás hívei tarthattak istentiszteletet (134)	–722-ig	–466-ig
Kis-Izrael feldúlására és teljes asszíriai annektálására (135)	–722	–466
Urartu kimmer fennhatóság alá kerül (150)	–715/714	–459/458
Jelen volt a jeruzsálemi Templomban Asera szobra is (134)	–714-ig	–458-ig
A szingalézek létrehozzák saját államaikat Sri Lankán (123)		–450 k.
Urartu állama felbomlik (150)	–07. sz. eleje –06. sz. eleje	–05. sz. közepe
Spárta a legerősebb görög városállam (128)	–08/07. sz.	–05. sz. közepe
Meroé városa a legjelentősebb hatalmi központ Núbiában (129)	–08/07. sz.	–05. sz. közepe
Arábiából való újabb kivándorlás, most nem Mezopotámiába, hanem Etiópia É-i területei felé (143)	–06. sz. eleje, –07. sz. eleje	–05. sz. közepe
Kimmeria-Szkítia (a Dunától a Donig húzódó parti terület) lakói minden bizonnyal a kelta etnogenezis elsődleges kovászát alkotják, mivel elhagyták ezt a területüket, Ny-ra tartanak (176)	–07. sz. vége	–05. sz. közepe
Az európai szkíta kultúra virágzása, központi törzseik nagy számban jelen vannak a Don-folyó alsó folyásánál, legfontosabb bázisuk a mai Voronyezs területének D-i része (155)	–07. sz-tól –03. sz-ig	–06/05. sz-tól –01/01. sz-ig
Az Altáj É-i lábainál a Pazarik-5 lelőhely igen gazdag (154)		–05. sz. 2. fele
A szakák leletei Pazariken kívül Sibében és Basadárban, tehát Szibériában és az Altájban is jelen vannak (148)		–05. sz. 2. fele
Urartut asszírok hódítják meg (150)	–705	–449
A punok Afrika-kerülése Egyiptom szervezésében (142)	–600 k.	–444 k.
Az ausztriai Hallstatt temetője a hallstattit megelőző kultúrához tartozik, – a hallstatti kultúra nem a szerves folytatása (176)	–700 k.	–444 k.
Esarhaddon király szkítái az Urmia-tó déli részén telepednek le, azon a helyen, amelyet ma Szakkiznak neveznek (155)	–681 - –669	–425 - –413
A szkíta királyi csapatok legyőzik az asszírokat (154)	–673	–417
Az asszír haderő megszállja Egyiptomot (129)	–671	–415
Ispakaj (szkíta-asszír király) átveszi a hatalmat. Egy hatalmas fővárost építtet, amit Szakkiznak neveznek e (155)	–669	–413
Pazarik kurgántemetkezései bőségesen tartalmaznak tulipánábrázolást bőrön, rátétes nemezen, szőnyegen (154)		–05. sz. vége
A szarmaták uralkodnak a Don-folyó középső folyásánál (157)		–05/04. sz-ra
A Fekete-tenger K-i partvidékére telepednek át a szkíták, a Volgától, Jajktól és a Kaszpi-tengertől, és a médek vidékéről (144)	–07. sz-ra	–05/04. sz-ra
A nomád alánok nagy területen megjelennek a sztyeppén (157)	–07. sz-ra	–05/04. sz-ra
A szarmata Blumfeld-kultúra a Volga-Urál térségben (226)		–05/04. sz.
Szkíta-szaka fémművességi központ Kamenszkojénél (156)		–05/04. sz.
Kazahsztán területén (Iszik-kurgán) készül egy szaka fejedelem arany süvegdísze, mely hegyormon álló életfát, s annak a tetején egy madarat ábrázol (154)		–05/04. sz.
A Karaganda régióban van egy szkíta vezető kurgánsírja, akit Naphercegnek neveztek el. Testét beborították arannyal (157)		–05/04. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Odessza vidékén már görög települések is állnak (155)	–07. sz.	–05/04. sz.
A görög telepesek megtelepednek a Fekete-tenger K-i partvidékén, például a mai Szevasztopol környékén (155)	–07. sz.	–05/04. sz.
Kimmerek élnek a Dardanellák közelében (140)	–07. sz.	–05/04. sz.
Az isszedonok vagy a masszagéták a kimmerek korábbi földjét, a Fekete-tenger medencéjének E-i felét népesítik be (102)	–07. sz.	–05/04. sz.
Szküthopolisz (Bét-Seán) város lakóinak bevándorlása (136)	–07. sz.	–05/04. sz.
A médek a Kaukázustól D-re és a Kaszpi-tengertől DNy-ra fekvő területeken megalapítják Nagy-Médiát (155)	–07. sz.	–05/04. sz.
Sába próbálja kiterjeszteni hatalmát a Mínai Birodalomra (143)	–06. sz	–05/04. sz.
Megérkeznek Srí Lanka gyarmatosítói, a szingalázek (123)	–06. sz.	–05/04. sz.
Kercs központjában görög hajósok építenek várost (156)	–06. sz.	–05/04. sz.
Már létezik a Karthágó központú, oligarchikus pun állam (142)	–06. sz.	–05/04. sz.
A szarmatáktól K-re, a Kaszpi-tenger térségében az oszétok valószínűsített elődei, az alánok jelentős területen élnek (226)	–07. sz-tól	–05/04. sz-tól
Alma-Atától 45 km-re, Isszik területén 45 halomsír ismert. Az egyik sírmelléklet ezüstcsészéjén hun írás látható (157)		–05/03. sz.
A hallstatti kultúra időszaka (176)	–07. sz-tól –04. sz-ig	–05/04. sz-tól –02/01. sz-ig
Az ún. Kő Erőd (Kamenszkoje) fennállása az ukrán Dnyitropetrovszk körzetben (157)	–02. sz-ig	–05. sz-tól 01/02. sz-ig
A hunok „régi" központja Konfucius szerint: a Góbi-sivatag peremvidékén volt (146)	–09. sz-ig	–04. sz-ig
A sakják a Turáni-alföld irányából megérkeznek a Himalája D-i lejtőire, Nepál és India határvidékére (148)	–07. sz-ban	–04. sz. elején
A szkíták egyes törzsei az Indus torkolatánál levő Patala város felé, míg egy másik csoport a Gangesz-völgyébe vonul (148)	–07. sz. 2. fele	–04. sz. 1. fele
A Panticapeumban a szkíták ezüstpénzt vernek (156)	–06. sz. 2. fele	–04. sz.
A fejérdi (Kolozs megye) szkíta bronztükör kora (154)		–04. sz.
Cseljabinszknál, Kicsigin falunál hatalmas szarmata temetkezési terület van (158)		–04. sz.
A Tien-san lejtőinél, Isszik területén élő népek előkelői halomsírokba temetkeznek (146)		–04. sz.
A Góbiban és a pusztai övezetekben a régészeti emlékek megritkulnak, Hangqin járásban hun aranykincs kerül a földbe (146)		–04. sz.
A kelta beáramlás „második hulláma" Közép-Európában (178)		–04. sz.
A kelták a Felvidéken, a helyben lakó (szkíta műveltségű) népek közé telepednek, talán etnikailag is keveredtek (179)		–04. sz.
A Balkánon élő illírek a kimmerek uralma alatt állnak (176)		–04. sz.
Szkíták-szarmaták integrálják a fattyanovói kulturát (154)	–06/05. sz-tól	–04. sz-tól
Partatua (szkíta-asszír király) Palesztina és Egyiptom irányában vezet hadjáratot (155)	–653 után	–397 után
A Volga, Jajk és a Kaszpi-tenger térségének egyes szkíta/szaka törzsei Média hatalmasra növekedett területén találhatók (155)	–633 k.	–377 k.
Alüattész lüd király vereséget mér a kimmerekre (140)	–626	–370
A DK-Európában (a K-Balkánon) tartózkodó kimmerek közé megérkezik a kisázsiai kimmer népesség (176)	–626 után	–370 után
Görög forrásokban már nem említik a kimmereket (177)	–626 után	–370 után
Az utolsó kimmer csoportok megérkeznek DK-Európába (140)		–350 k.
Kis-Ázsiából eltávoznak a kimmerek (177)	–07. sz. végére	–04. sz. köz-re
A kimmerek DK-európai jelenléte meghozza Trákia etnikai és kulturális átalakulását (176)	–07. sz. végére	–04. sz. köz-re

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kazakisztán területén a szaka birodalom virágzott, amelyben masszagéták, tügrahaudok, isszédonok, arimaszpok éltek (148)	–07. sz. végéig	–04. sz. köz-ig
Arméniában (Szakaszénában), ami szűkebb értelemben a Kür-Araksz folyók köze, hosszabb idő óta szkíta népek éltek (155)	–07. sz. végéig	–04. sz. köz-ig
Az Al-Duna és Havasalföld szkíta-görög származású „gétái", „géta-dákjai" elvileg a trákok rokonai is lehetnének (248)	–07. sz. vége	–04. sz. közepe
A kimmerek/kelták megjelennek a Kárpát-medence Ny-i részén, a későbbi Pannóniában (178)	–07/06. sz. –06/05. sz.	–04. sz. közepe
Az Ausztria területén az első kelta megtelepedés ideje (177)		–04. sz. közepe
Szkíták uralják a kelet-európai sztyepét, a szarmaták határvidékétől a Kárpát-medencéig.(156)	–07. sz. végétől	–04. sz. közepétől
Örmények telepednek át Thesszáliából a médek uralma alá, a kaukázusi régióba, kialakul az örmény Arménia (155)	–06. sz. elejétől	–04. sz. közepétől
Média országának fénykora (262)	–06. sz. 1. fele	–04. sz. 2. fele
A kimerrek nagy része Ny-felé elhagyja Kimmer-Trákiát (177)	–06. sz. 1. fel. –05. sz. 1. fel.	–04. sz. 2. fele
Urartu médek és babilóniaiak általi pusztítása és kirablása idején az ott élő szakák K-Európába kerülnek át (155)	–605 k.	–349 k.
Kimmeriszt görög hajósok alapítják, de a lakossága szkíta (156)	–600 k.	–344 k.
Megjelennek a kocsis sírok a mai Németország területén (178)	–600 k.	–344 k.
Elkülönül az ún. Ny-i és az ún. K-i hallstatti kultúrkör (180)	–600 k.	–344 k.
Egy kocsis temetkezés Bulgária K-i felén, mely egyáltalán nem emlékeztet korábbi trákiai temetkezésekre (176)	–500 után	–344 után
A hallstatti kultúra dominál a mai Németország D-i részén, Galliában, E-Itáliában, Britanniában, Hispániában (179)	–600 után	–344 után
A luzátonokra (az ibérek őseire) rátelepednek a kelták (179)	–600 után	–344 után
Thalész napfogyatkozása (262)	–585	–336
Napfogyatkozás december 23-án		–336
Türosz városa behódol Babilónia királyának (142)	–587	–331
Babilóniában formálódnak Mózes könyvei (Ószövetség) (136)	–586 után	–330 után
Buddha legvalószínűbb születési éve (149)	–566	–310
Hatalmas öntözőrendszer épült Korezm területén (152)	–06. sz-ig	–04/03. sz-ig
Mahámája/Mája királyné megszüli Sziddhártha Gautama herceget (Buddhát) (148)	–06. sz. közepe előtt	–04/03. sz. fordulója k.
Kimmeriszt a beszivárgó milétoszi és leszboszi görög telepesek elnevezik Antandrosznak (156)	–05. sz.	–04/03. sz.
A kirgiz-üzbég-kazak hármashatár közelében, Simkentnél a kurgánok leletei szaka-szarmata közös kultúrára utalnak (158)		–04/03. sz.
A Kisselykei (Nagy-Küküllő megye) agatürsz bronz rátét (154)		–04/03. sz.
A zoroasztrizmus államvallássá tétele Perzsiában (18, 34)	–06. sz.	–04/03. sz.
A kelták a Felső-Duna mentén fejlett életformát alakítanak ki, városokat alapítanak, köréjük hatalmas falakat húznak (179)	–06. sz.	–04/03. sz.
A Dnyeper és a Visztula közötti területen még jelen van a fattyanavói kultúra (77)	–05. sz-ban	–04/03. sz.
A sábai kultúra virágkorának vége (143)	–05. sz.	–04/03. sz.
A Minai Birodalom megszilárdítja hatalmát Arábiában (143)	–05. sz.	–04/03. sz.
A Ny-i (Korai) Csou-korszak csúcsa (146)	–09/08.	–04/03. sz.
A szarmaták népesítik be a Közép-Ázsia Ny-i peremvidékétől a Kárpátokig elnyúló hatalmas terület jelentős részét (158, 228)	–06. sz-tól	–04/03. sz-tól
Indiában fejlődnek a városok, elterjed a brahmi írás (148)	–06. sz-tól	–04/03. sz-tól
Lüd mintára kezdenek a görögök pénzt verni (157)	–06. sz-tól	–04/03. sz-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szarmaták uralják az európai sztyeppe középső részét (228)	–05. sz-tól	–04/03. sz-tól
Szarmaták jelennek meg az Urál-hegység és a Don-folyó közti területen (158, 227)	–05. sz-tól	–04/03. sz-tól
Kelták telepedtek az Ibériai-fsz. középső és ÉK-i részére (179)	–06. sz. köz-ig	–03. sz. elejéig
Pártia Korezmia befolyása alatt állt (162)	–06. sz. köz-ig	–03. sz. elejéig
A tömjénkereskedelem a mineusok kezében összpontosul, a Mínai Birodalom végül magát Sábát is az uralma alá veti (143)	–05. sz. közepétől	–04/03. század fordulójától
Média állama megszűnik (150)	–06. sz. 2. fele	–03. sz. 1. fele
A bráhminok kasztja ellen fellépő Buddha egy új vallás és filozófiai rendszer alapjait fekteti le (148)	–06. sz. 2. f-től	–03. sz. 1. f-től
A pártusok elődei a perzsa uralom alá került médek felkeléseit támogatják, ezért kell elhagyniuk korábbi hazájukat (162)	–06/05. sz.	–03. sz.
A kelták uralomra jutnak Esztergom és Győr környékén (178)	–05/04. sz.	–03. sz.
A kelták jelenléte Óbudán (az ún. „késő váli" kultúra) (179)	–06/05. sz.	–03. sz.
A Jüeh-csi a Csou források szerint jáde kőszállítmányokat exportál a Tarim-medencéből Kínába (169. 183)	–08. sz.	–03. sz.
A kínai történetírás a hunok központját a Sárga-folyó környékére, a mai Shanxi, Shaanxi tartomány területére lokalizálja (169)	–08. sz.	–03. sz.
A Sárga-folyótól É-ra fekvő területről való az első ismert, csontillesztésű vaspáncél (169)		–03. sz.
A legkorábbi hunnak tekintett erőd és város, Szuzsa alapítása – (Ulan Ude ókori előzménye) (170)		–03. sz.
Kelt-ibér törzsek a Pireneusi-félszigeten (179)		–03. sz-tól
A szkíta műveltség ázsiai hordozóinak K-Ny-i vándorlása (228)		–03. sz-tól
A dzsómon-kultúrát váltja a jajoi-kultúra Japánban (161, III/62)		–03. sz-tól
Kang-kjü törzsszövetsége a Szir-darja mentén (257)	–550-től	–294-től
A kelták a Pireneusi-félsziget belsejében terjeszkednek É-Ibéria irányában, ahol az ibérek élnek (179)	–550-től	–294-től
Korezmia, Ária, Szogdia és Pártia területei sorra az Akhaimenida Birodalom fennhatósága alá kerülnek (162)	–550 - –480	–294 - –224
A pártusok vezető rétege elvándorol az Aral-tó irányában, később azonban visszatér Pártiába (162)	–550 - –400	–294 - –144
Egy összecsapás a hun hszien-jün és a Ny-i Csou között (146)	–780 k.	–291 k.
A „hiteles" kínai történelem kezdete: egy napfogyatkozás (263)	–775	–286
Napfogyatkozás Belső-Ázsiában: október 14. (263)		–286
A föníciai városok megnyitják kapuikat a perzsák előtt (142)	–539 után	–283 után
Kínában a hatalom a K-i (Kései) Zhou (Csou) dinasztia kezébe kerül, de Kína K-i felére korlátozódik (147, 169)	–771	–282
A Csin államnak a Csoukat megsegítő, barbárok „rongok" (zsongok) elleni támadása (169)	–771/770	–282/281
A „Tavasz és Ősz Korszaka" Kínában (165, 169)	–771 - –476	–282 - 014
Buddha aszkétaként él, majd „megvilágosodik" (149)	–532-től	–276-tól
A Margianának nevezett gazdag vidéket Nagy Kürosz perzsa uralkodó próbálja bekebelezni, de szembekerül a masszagéta törzsekkel, akik seregét legyőzik, őt magát megölik (227)	–530	–274
A „Gaumata méd mágus" hatására egy perzsa uralom alatti területen rövid időre visszaáll a méd-babilóniai uralom (149)	–522/521	–266/265
A perzsák Margiana jelentős részét uralmuk alá hajtják (227)	–513 előtt	–257 előtt
Hellász jókora részét perzsák szállják meg (177)	–06. sz. vége	–03. sz. közepe
A mai Portugália területén is letelepednek a kelta törzsek (179)	–06/05. sz. ford	–03. sz. közepe
Jelen vannak a kelták a Brit-szigeteken és az Ír-szigeten (181)		–03. sz köz-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Újjáépítik a sumér városokat Mezopotámiában (149)		–250-től
A hallstatti kultúra átadja helyét a La Tène kultúrának (179)	–500 után	–244 után
A perzsák egyik görögországi hadjáratával összefüggésben említett napfogyatkozás (263)	–480	–231
Buddha halála („javított ceyloni" kronológia szerint) (149)	–486	–230
Buddha egy „alternatív" elhalálozási ideje (149)	–386	–230
Kibontakozik a nomadizmus fejlett formája a sztyeppén. Pontosan meghatározott területsávokon, állandó téli és nyári szállások között zajlik az évszakos vándorlás (145)		–01. évezr. második felében
Kelta törzsek (icenusok, trinobantusok, catuvellaunusok, silurok, brigantok stb.) telepednek le az ír szigetvilágban (II/80)	–01. évezred 3. negyede	–01. évezr. 4. negyede
A szaka törzsek területeinek súlypontja az Aral-tótól K-re van, befolyásuk kiterjed a Kaszpi-Aral térség É-i részére is (166)		–01. évezr. vége előtt
A hunok megvetik lábukat a Jenyiszej-vidéken (170)		–03. sz. vége
Letűnt a mai Finnországtól és a Kámától Dániáig, ill. az É-i Kárpátokig terjedő térség fattyanavói kultúrája (154)	–05. sz-ig	–03/02. sz-ig
A Rajna és Duna vonalától K-re, illetve a Kárpátoktól É-ra a hallstatti és a La Tène műveltség sem tud domináns helyzetbe kerülni a szkíta-szarmata kultura jelenléte miatt.(180)		–03/02. sz.
Az Aral-tó és az Oxusz, valamint a Jaxartész mentén élő szakák régészeti hagyatéka Pazariken kívül Sibében és Basadárban, tehát Szibériában és az Altájban is jelen van (156)	–04. sz.	–03/02. sz
A szarmaták zöme megindul Ny-ra a Kaszpi-tenger és a D-Urál közötti térségből (157)	–04. sz.	–03/02. sz
A perzsa Pantheonban feltűnik Anahita is (18, 34)	–05. sz.	–03/03. sz.
A kelták első hulláma eléri a Brit-szigeteket (181)	–05. sz.	–03/02. sz
A kelta fejlődés eredményeként oppidiumok alakulnak (180)	–05. sz.	–03/02. sz
A budai Gellérthegy területe a kelták uralma alá kerül (178)	–05. sz.	–03/02. sz
A parni-dahák élnek Perzsia 16-odik tartományában (162)	–05. sz.	–03/02. sz
A Hun Szövetség központi területét Ordosz vidéke, Bajan-núr és Ulan-csab, valamint a Silin-gol Ny-i része fedi le. A királyi palota a Hanhaj-hegységben, az Orhon medencéjében van (169)		–03/02. sz.
Hérodotosz a szarmatákról szólva megállapítja, hogy szkíta nyelven beszélnek, de eltérő kiejtéssel (227)	–05. sz.	–03/02. sz.
A La Tène kultúra a Hessen–D-Thüringia–É-Bajorország régióban jön létre (179)	–05. sz.	–03/02. sz.
A tigraxauda szakák a Kászpi-tenger és a Jaraxes közötti területen, a haumavarga szakák a központi vidéktől D-re, a paradraja szakák (szarmaták), a Kászpi-tenger EEK-i felénél élnek (166)	–05. sz. 1. felében	–03/02. sz. fordulóján
Kezdődik a szarmaták fénykora a közép-ázsiai régióban (185)	–04. sz. közepe	–03/02. sz. ford
A Dnyeper-folyó mentén sok a szkíta temetkezés és település. Zaporizsja körzetben legalább száz kurgánsír van (156)		–03/02. sz-tól
Az Ír-szigetet vegyesen kelták és piktek lakják (181)	–05. sz-tól	–03/02. sz-tól
A szarmaták uralják a K-európai sztyeppe jelentős részét (158)	–05. sz-tól	–03/02. sz-tól
A Kárpát-medence és Etelköz, valamint a Duna-delta szkíta törzsei – élükön az agatürszoszokkal – leválnak a sztyeppe szkítáinak szövetségéről – létrejön Dácia (227, 247)	–05. sz-tól –03. sz-ig	–03/02. sz-tól –01/01. sz-ig
Korea felől zajló nagy bevándorlási hullám Japánban (161)	–01. évezred derekától	–03 - –01. sz
Az É-mongóliai gazdag halomsírok keletkezési ideje, ezeket a tudomány a hun arisztokrácia sírjaiként tartja számon.(170)		–03. sz. vége után
Japán szigeteinek őslakossága megismerkedik az öntözéses rizstermeléssel, a bronzzal, a vassal, a textilkészítéssel (161)		–03. sz-tól 01. sz. elejéig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Több hullámban érkező protomalájok Indonézia tengerpartjáról a szigetek belsejébe szorítják az ausztronézeket (III/207)		–02. sz-ra
A tokhárok a Sárga-folyó Ny-i részétől az Altájig terjedő területen éltek (?), ami azonban a vuszunok területe volt (183, II/7)	–07. sz. 1. f-ig	–02. sz. 1. f-ig
A Krím térségében megalakul a Boszporuszi Királyság (247)	–05. sz. 2. fele	–02. sz. 1. fele
A La Tène stílusnak az első „A" periódusa lezárul (181)	–350-ig	–194-ig
Az a kelta nép, melyet a rómaiak galloknak neveztek el, a mai Franciaország területét lassan fennhatósága alá vonja (180)	–450-től –250-ig	–194-től –094-ig
Panticapaeum (Pantikapum, Kercs) szkíta archonja felveszi a Boszporusz királya címet (247)	–438	–182
K-Turkesztánban, a Sárga-folyó Ny-i vidékétől az Altájig terjedő területeken is élnek „szai-törzsek" (szakák, vuszunok) (257)	–650 k.	–171 k.
Hérodotosz nevezi először keltáknak az Európa területén élő népeket (177)	–414 előtt	–158 előtt
A korezmiek a szakákkal és az Aral-tó Ny-i mellékén élő masszagétákkal szövetségre lépnek Perzsia ellenében (166)	–05/04. sz. fordulója	–02. sz. közepén
A szakák a Kazak-sztyeppe és a Tien-san vidékéről D-re húzódnak, Perzsia hódítási területe K-i perifériájára (166)		–02. sz. közepén
Vác, Érd és Püspökhatvan térségét is elérik a kelták, – az illír törzsek sokáig ellenálltak a hódításnak (179)	–04/03. sz. fordulóján	–02. sz. közepén
A dahák az Oxosz és a Jaxartész közötti, vagy a Jaxartészen túli területről vándorolnak a Kaszpi-tenger mellékére (162)	–03. sz. 1. felében	–02. sz. 2. felében
A bójok hatalmi központot képeznek Pozsony vidékén (181)		–02. sz. 2. fele
A Turvával határos Hövszgöl megyéből ismeretes egy hun temető, Rasaant járásban, ló-melléklettel ellátott sírokkal (170)		–02. sz. 2. fele
Gallok támadják és elfoglalják a Pó-folyó völgyét (181)	–400 k.	–144 k.
Erős törzsszövetségek alakulnak Közép-Ázsiában (162)	–400 után	–144 után
A gallok kifosztják Rómát (181)	–387	–131
A „Ny-i Rong" kiszorítja a Sárga-folyótól az Altájig terjedő területről a szai törzseket, akik Ny-ra vonulnak (183, 257)	–620 k.	–131 k.
Lao-ce élettartama (159)	–604 - –517	–115 - –028
A második buddhista zsinat Vaisálíban (163)	–365 - –350	–109 - –094
A Németország területén magasodó ősi védelmi erősségek kiépítését többnyire a keltáknak tulajdonítják (180)	–05/04. sz. után	–02. sz. után
A germánok Skandináviából D-DNy-felé expandálnak (180)		–02. sz-tól
Megszűnt a pazariki szkíta műveltségi központ, amelynek hatóköre az Altáj-vidékre, a Turfán-medencére, Szibéria és a mai Kína egyes területeire is kiterjedt (228)	–03. sz-ra	–02/01. sz-ra
A germánok az Északi-tenger partvidékéről kiindulva megkezdik Közép-Európa térségének megszállását (181)	–03. sz. közepétől	–02/01. sz. fordulójától
A szaka-masszagéta törzsek D-DK felé vándorolnak. Turán területén jelen vannak a szarmaták, alánok, de szorítják őket K-ről a vuszunok és a Jüeh-csi népei (166)		–02/01. sz. fordulójától
Lao-ce megírja a taoizmus alapművét, a Tao Te Kinget (159)	–04. sz.	–02/01. sz.
Elkészül a kínai Nagyfal első szakasza (170)	–07/06. sz.	–02/01. sz.
A szarmaták betelepednek Tanaisz (Rosztov-na-Don) szkíta-görög városába (228)	–03. sz.	–02/01. sz.
A szarmaták a Fekete-tenger mellékét gyakran támadják (228)	–04. sz.	–02/01. sz.
A görög Ktésziász feldolgozza Perzsia vallástörténetét (19, 34)	–04. sz.	–02/01. sz.
A kelták jelen vannak a mai Horvátország területén (181)	–04. sz.	–02/01. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Állítólag Erdélybe ekkor megérkeznek a kelták („dákok") (247)	–04. sz.	–02/01. sz.
Szaka-masszagéta terjeszkedés Korezmből D-DK-re (257)		–02/01. sz.
A hunok egyik nagyobb központja a szibériai Minuszinszki-medencében van, (Jenyiszej-vidéki hun temetkezések) (170)		–02/01. sz.
Az Ír-szigeteket kelták és piktek vegyesen lakják (II/80)	–04. sz-tól	–02/01. sz-tól
A szarmata népek szállásterülete elsősorban a Don és a Donyec vidékén van, beékelődik a Fekete-tenger partvidékén és a K-európai erdőzóna peremén élő szkíták közötti térbe (228)	–03. sz-tól	–02/01. sz-tól
A közép-ázsiai khoraszáni régió területén, Dargaz közelében ókori város áll (228)	–03. sz-tól 03. sz-ig	–02/01. sz-tól 05/06. sz-ig
A Bajkál-tó vidékén (Ivolga) egy hun város a környék legnagyobb kereskedelmi és logisztikai központja lehet (169)		–02. sz - 01. sz
A mai Tibet Autonóm Tartomány DNy-i részén fennálló (bön?) civilizáció temetőiben az elhunytak köré képekkel, írásjelekkel ellátott állatcsontok kerülnek (170)		–02. sz - 02. sz
A kelták az Adria itáliai partvidékét is birtokolják (181)	–04. sz. közepe	–01. sz. eleje
A Szaka Szövetség közép-ázsiai területe összezsugorodik, korábbi területén létrejön Szogdia és Fergána (166)	–04. sz. közepe	–01. sz. eleje
Megjelennek a hszien-pi sírok (a hunok bal szárnya) (1701)		–01. sz.
Kínai forrásban megjelenik a kök-türk népnév (170)	–06. sz.	–01. sz.
A vietnami Dong Son bronzkori kultúrát lassan felülírja a Lae Viet és az Au Viet (Tay Au) törzsszövetségek kultúrája (213)		–01. sz.
A kimmer-trák nép a gétáknak nem közeli rokona (248)	–04/03. sz.	–01. sz.
A Maurja-dinasztia és Magadha korszaka, – a védikus irányzat ellenzékének, majd a buddhizmusnak a központja (163)	–04/03. sz-tól	–01. sz-tól
A La Tène stílus „B" periódusának lezárulása (181)	–250	–094
Pantikapaumban (Kercs) olyan ezüstérmeket vernek, melyen egy szakállas szkíta fej látható (247)	–340-től	–084-től
Csandragupta Maurja élete (163)	–340 - –293	–084 - –037
II. Fülöp makedón király a Duna vidékén összecsap a szkítákkal, Atailsz szkíta király a csatában életét veszti (247)	–339	–083
Korezm Kang-kjü-periódusa (kínai évkönyvek alapján) (257)	–330 - –070	–081 - 220
Napfogyatkozás Mezopotámiában, március 26. (263)		–080
A pártusok nevét az antik krónikák a Kaszpi-tenger K-i felén élő egyik sztyeppei törzs neveként említik (162)	–333 - –247	–077 - 010
Türosz városát Nagy Sándor földig romboltatja (142)	–332	–076
Az Olbia Fekete-tenger parti szkíta város ellen küldött makedón hajóhadat egy vihar elpusztítja (247)	–331	–075
Nagy Sándor Közép-Ázsiában, és India ÉNy-i részén (163)	–330 - –325	–074 - –069
Nagy Sándor meghódítja Baktriát és környékét (166)	–328	–072
Nagy Sándor Közép-Ázsia elitjével szövetkezik (162)	–328-tól	–072-től
Nagy Sándor halála (173)	–323	–067
Csandragupta Maurja megdönti India ÉK-i részén a Magadha Királyságot, a Nanda-dinasztiát (163)	–323	–067
Csandragupta Maurja Pátaliputrát fővárosává teszi (163)	–321	–065
Megszületik Kung-fu-ce (Konfucius) (165)	–551	–062
Nagy Sándor birodalmának széthullása után a Szeleukida-dinasztia gyakorolja a hellén uralmat Közép-Ázsiában (162)	–310 k.	–054 k.
Kang-kjü terjeszkedik K-Turkesztán és Mongólia felé (257)	–300 k.	–051 k.
A kelták a Kárpát-medence Ny-i felén építik erődítéseiket (181)		–01. sz. közepe
A kontinentális kelták betagozódnak a La Tène kultúrába (180)	–04/03. sz. ford	–01. sz. közepe

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Li Dong-xuan taoista mester beszédei a Yin-Yang-ról (159)	–06. sz. 2. fele	–01. sz. 2. fele
A Parne törzs a K-Kászpi térség D-i részén létrehozza a daha szövetséget, majd megalakítja a pártusok önálló államát (166)	–03. sz. 1. fele	–01. sz. 2. fele
A Szeleukidák háborúja a Maurja-dinasztiával (162)	–305 k.	–049 k.
Csandragupta Maurja elhódítja Afganisztán területét (163, 173)	–305-től	–049-től
Megszületik Asoka (163)	–304	–048
Szeleukosz Nikator hódítja az Industól Ny-ra eső vidéket (163)	–300-ig	–044-ig
Szarmaták/alánok uralják az Aral-tótól Ny-ra eső területet (258)	–200 után	–044 után
A Szeleukidák Pártia tartományt Médiához csatolják (162, 136)	–300 után	–044 után
Csandragupta átengedi a trónt fiának, Binduszárának, és visszavonul egy dzsainista kolostorba (163)	–297	–041
Pontatlan napfogyatkozás a Mediterráneumban: okt. 30. (263)		–035
Pontatlan napfogyatkozás a Mediterráneumban: feb. 22. (263)		–031
Turkesztán területét hun műveltségű pusztai népek bírták (257)	–280 előtt	–031 előtt
I. Antiokhosz hellénisztikus uralkodó trónra lép (173)	–281	–025
A kelták behatolnak Kis-Azsiába, és megszállják É-Frígia, valamint Ny-Kappadókia területét (181)	–288/287	–022/021
A vereséget szenvedett kelta scordiscusok a Dráva-Száva közében, a tauriscusok a Dunántúl Ny-i részén telepednek le (181)	–276 k.	–020 k.
Binduszárá önálló uralma Magadhában (163)	–274/273	–018/017
Asoka megkezdi uralkodását (163)	–273/272	–017/016
Asoka a hatalmát a „Kalinga-háborúban" (a D-i területek kivételével) az egész mai India területére kiterjeszti (163)	–265 - –263	–016 - –014
A szakák migrációjának nagy hulláma D-felé (185)	–170-től	–014-től
Nagy Arszak kiverekedi magát a hellén uralom alól, a Pártus Szövetség megkezdi a pártus tartomány visszafoglalását (173)	–267 - –263	–011 - –007
Asoka felveszi a buddhista hitet (163)	–266 - –262	–010 - –006
A nagy Jupiter-Szaturnusz együttállás (27)		–007
Konfucius visszavonultan él (165)	–494 - –482	–005 - 008
Megszilárdult Pártia hatalma Elümiasz és Média felett (173)	–160 előtt	–004 előtt
Mithridatész (=Nagy Arszak) elkezdi Gedrószia, Herát és a későbbi Szisztán területének hódoltatását (173)	–160-tól	–004-től
A szakák a kusánok (jüeh-csi) elől húzódnak Pandzsábba (185)	–160 - –130	–004 - 027
Asoka a buddhizmust államvallássá teszi (163)	–260	–004
Asoka fia szerzetesként viszi a Tant Srí Lankára (164)	–252	–003
A Közép- és K-Turkesztán területén élő, tokhár nyelven beszélő népek a Jüeh-csi-dinasztiával állnak szövetségben, míg a Balkas-tó vidéke a vuszun törzsek szállásterülete (257)	–250 k.	–001 k.
Pártiában felkelés tör ki azon hellén uralom ellen, amitől már korábban elfordult a bennszülött arisztokrácia (173)	–250 - –256	–001/001
A Wu-dinasztia Jangce alsó folyásánál regnáló fejedelemsége a legerősebb kínai állam (171)	–490 - –473	–001 - 017
Jelentős tényező volt a Szaka Törzsszövetség (156, 225)	–03. sz-ig	–01/01. sz-ig
A Jüeh-csi Belső- és Közép-Azsiában birodalmat alkot (183)	–01. évezr. köz	–01/01. sz.
A Turkesztán területén a tokhár nyelvű népek szövetkeznek a Jüeh-csivel (183)	–03. sz.	–01/01. sz.
A Jüeh-csi önálló írásrendszert használ (169)	–03. sz.	–01/01. sz.
A szarmaták uralma a Volga–Káma-vidék népei felett (228)	–02. sz.	–01/01. sz.
Vége az európai szkíta kultúra virágkorának (155, 225)	–03. sz.	–01/01. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az alánok (szarmaták?) betelepednek Tanaisz (Rosztov-na-Don) szkíta-görög-szarmata városába (228)	–03. sz.	–01/01. sz
A mai Bilszk falu (Ukrajna, a Vorszkla-folyó partján) helyén álló szkíta metropolisz elnéptelenedik (153)	–03. sz.	–01/01. sz
Az ún. syginna nép (szkíták, szarmaták?) betelepedik a Magyar Alföldre (Radostyán, Mátraszöllős, Rozvágy térségében) (181)	–03. sz.	–01/01. sz.
A Kárpátokhoz vándorolt daha-szaka nép egy része betelepedik a Kárpát-medencébe, Erdély területére (247)	–03. sz.	–01/01. sz.
Az eraviscusok kelta népe a felvidéki Garam-folyótól átköltözik K-Pannóniába, az illírek vidékére (181)	–03. sz.	–01/01. sz
Az Ulánbátortól K-re, Husztijn Bulagnál ipari méretekben folyik a vasolvasztás és a különféle eszközök gyártása (171)		–01/01. sz.
Az egyik legnagyobb hun temetkezési hely a Bajkálon túli Caram-folyó völgyében, középen kurgánsírokkal (170)		–01/01. sz.
A középkori magyar királyi (Árpád-házi) dinasztia ősei jelen vannak az Urál térségében (100)		–01/01. sz.
A Fekete-tenger partvidékén az ún. „korai" szarmata időszak tartama (228)	–04/03. sz-tól –02. sz-ig	–01. sz-tól 01. sz-ig
A szaka területek súlypontja az Aral-tótól K-re van, törzseik részét képezik Korezmnek (Kang-kjünek) (257)		–01/01. sz. ford
Az Altáj-hegység és a Jenyiszej vidékén élt népesség (Afanaszjevo-kultúra) elvándorol a Tarim-medencébe (171)		–01/01. sz. ford
Japán lakossága koreai közvetítéssel öntözéses rizstermelésbe, textilkészítésbe, s ló- és szarvasmarhatartásba kezd (III/62)		–01/01. sz. ford
Anurádhapurában felépítik a Nagy Sztúpát (164)	–02. sz. közepe	–01/01. sz. ford
A sztúpa-építészet kibontakozása (164)	–02. sz. közepe	–01/01. sz. ford
A pártusok vezetői visszatérnek Pártiába (162)	–03. sz. közepe	–01/01. sz. ford
Sorra épülnek a sztúpák Asoka idejében (164)	–03. sz. közepe	–01/01. sz. ford
A III. Buddhista Zsinat Pátaliputrában, – a Páli Kánon (164)	–03. sz. közepe	–01/01. sz. ford
A Fekete-tenger szkíta népeinek központja: Boszporusz (247)	–03. sz. közepe	–01/01. sz. ford
Izraelben a főpapi és a spirituális irányzat harca (II/46)	–03. sz. közepe	–01/01. sz. ford
Az eurázsiai sztyeppe-övezet középső részén nyerte el végső formáját a széles arcú, andronovói-europid típus (102)	–02. sz-ig	01. sz. kezdetéig
Lejegyzik a Tao Te King ma ismert szövegét (213)	–03. sz. közepe	01. sz. kezdete
A Jüeh-csi dinasztia Turkesztán területén (185)	–03. sz. közepe	01. sz. kezdete
A Turkesztán területén élő tokhár nyelvű népek sorban szövetségre lépnek a Jüeh-csi dinasztiával (171, 185)	–03. sz. közepe	01. sz. kezdete
Skócia területét is kelta törzsek népesítik be. Írországban megszűnik a pikt jelenlét, helyüket skótok foglalják el. A piktek E-Skóciában, a britek és a kaledonok D-Skóciában élnek (II/80)	–01. évezred utolsó századai	01. sz. eleje
Lezárul a szarmaták fénykora a közép-ázsiai régióban, s az alánok nyomására megkezdik Ny-ra vonulásukat (185)	–03. sz. közepe	01. sz. eleje
Parthava tartományt E-on a Hürkániáig húzódó Labuta-hegység, Ny-on Média, D-en a Parachoatrasz-hegység és Parszisz tartomány, DK-en Koraszán, Kohesztán és a Sós-sivatag, K-en a Karman-sivatag határolja (174)	–03. sz. közepe	01. sz. eleje
A szakák Baktriából továbbmenve Szisztánban/Drangiánában foglalnak el egy nagyobb területet (Szakasztán) (167)	–02. sz. második fele	01. sz. első fele
Az eraviscusok kelta népe jelen van Pannónia K-i felében (181)		01. sz.
A Jüeh-csi törzsszövetség Közép- és Belső-Ázsia területén hatalmas birodalmat hoz létre (171)	–05. sz.	01. sz.
A jüeh-csik és a hunok közötti ellenségeskedés időszaka (167)	–03/02. sz.	01. sz.
A szkíta világrendszer szétforgácsolódásának, szétesésének, a turáni kultúrkör differenciálódásának a korszaka (162)	–03/02. sz.	01. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Megdől a hellén uralom Alexandria Margianéban (173)	–255	002
Arszak megkoronázása (173)	–247	003
Az Arszakida-dinasztia bekebelezi Hürkániát, megszűnik az összeköttetés a Szeleukida Birodalom és Baktria között (173)	–246	004
A La Tène stílus „C" periódusa lezárul (181)	–150	007
A Kaukázus felé mozdulnak el az Aral-tótól Ny-ra fekvő területeken élő szarmaták vagy alánok (258)	–250-től	007-től
Pártia/Parthava tartomány területének felszabadítása (174)	–248	009
Margiána, Baktria, Szogdia és Ária önállósodása (felszabadulása), a Görög-Baktriai Királyság megalakulása (174)	–247	010
Konfucius halála (165)	–479	011
II. Szeleukosz megkísérelni kiverni a pártusokat Pártiából, de nem jár sikerrel (174)	–246 után –238	011 után 012
A szakák törzsszövetsége már jelen van a későbbi Tokharisztán területén, melynek területe magában foglalja Badakshant, Kafirisztánt és a Wakhan-völgyet (Baktria ÉK-i részén) (167)	–145 k.	012 k.
Pártia/Parthava teljes területének elfoglalása, – alternatíva (174)	–238/236	012/014
Véget ér a „Tavasz és Ősz Korszaka" Kínában (165, 169)	–476/475	014/015
A „Hadakozó fejedelemségek korszaka" – a kínai történetírás bizonyított kezdetei (171)	–476 - –361/221	014 - 129/269
Tanítványai összeállítják Konfucius Beszélgetések és mondások c. művét (165)	–475 - –440	015 - 050
Görög-Baktria „önállóságának" korszaka (184)	–239 - –140	016 - 117
Mithradatész meghódítja Gedrósziát, Heratot és Szisztánt (174)	–140-ig	017-ig
A szakák átvonulnak Baktrián (174)	–140 - –130	017 - 027
Asoka halála (164)	–232 vagy –237	018 vagy 020
Napfogyatkozás (264)		019
A szakák háborúba keverednek Pártiával (174)	–138 - –128	019 - 029
Napfogyatkozás (264)		020
Arszak szerződést köt a görög-baktriai Diodótosszal (174)	–235	022
A pártusok fokozatosan, mintegy száz éven keresztül terjeszkednek a Szeleukida Birodalom rovására (174)	–235 után	022 után
Az illírek Scodra központtal államot alapítanak (182)	–230	027
Szakasztán fennállása (167)	–128 - 015	029 - 171
A hunok és a Jüeh-csi közötti viszony kiéleződik (172, 183)	–220 után	030 után
A Jüeh-csi nagy fölényben van a hunokkal szemben (172, 183)	–220 - –207	030 - 043
A szakák igen szorosan együtt élnek a pártusokkal (166/167)	–124 - 090	033 - 067
A pártusok és a szakák közötti viszony rendezése (174)	–123-tól	034-től
A hun–Jüeh-csi háborúskodás 53 éves időszaka (172, 183)	–215 - –162	035 - 088
A pártusok előrenyomultak Ny-felé, fővárosukat áthelyezték Hekatompüloszba (174)	–211 előtt	039 előtt
A Jüeh-csi jelen van Senhszi-tartományban, az Ordosztól D-re fekvő, korábban hun fennhatóság alatt állt területeken is (172)	–450 k.	040 k.
Szkíták alapítják meg a mai Szimferopol város elődjét, amit Nea Polisz néven ismerünk (249)	–215 k.	042 k.
A pártusok elfoglalják Heratot és a mervi oázist (174)	–115 k.	042 k.
A Jüeh-csi konföderáció (Gansu-folyosó központtal) katonai fölényt élvezett a térségben fennálló összes nomád szövetség felett, beleértve a hunok Ny-i szárnyát és a vuszunokat is (183)	–207-ig	043-ig
Napfogyatkozás (264)		045
Még egy napfogyatkozás (264)		046

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Nagy Antiokhosz véres hadjáratot vezet az Indus-mentén, és hatalmas zsákmánnyal tér meg (166)	–211 után	046 után
A Pártus Unió a szeleukidákelleni csatározás nyomán elismerteti önállóságát, megalapozza nagyhatalmi státuszát (166)	–211 - –171	046 - 086
Egy „hadakozó fejedelem" elkezdi Korea meghódítását (II/160)	–109	048
Számos írásban taglalják Konfucius munkásságát (165)	–03. sz. végén	050 előtt
A Jüeh-csi néven ismert politikai formáció uralkodik a Turkesztán területén élő (szkíta) népek felett (183)	–03. sz. 2. f-től –02. sz 1. f-ig	01. sz. középső harmadában
A szkíták a közép-ázsiai sztyeppét csak addig uralták, míg a jüeh-csi ki nem terjesztette rájuk a fennhatóságát (225)	–02/01. sz-ig	01. sz. közepéig
A kimmerek korábbi, Gamir nevű államának tágabban értelmezett területén jön létre Szakaszéna (Szakasztán) (167)	–03. sz. vége	01. sz. közepe
A görög történetírás szerint a szkíták inkább a Volgától Ny-ra, míg az alánok a Kaszpi-tenger térségében élnek (258)	–03/02. sz. fordulója	01. sz. közepe
A szarmaták és/vagy az alánok a D-Urál–Kaukázus térségben átveszik a domináns hatalom szerepét a szkítáktól (258)	–03/02. sz. fordulója	01. sz. közepe
A szaka törzsek államait szoros kötelékek fűzik a pártusokhoz (Szisztán (Szakasztán) és Arakózia) (174)	–02/01. sz. fordulójától	01. sz. közepétől
Mauesz/Moga (kínai néven Mao/Mukua, szanszkrit néven Moasza) az első Taxilában székelő szaka urakodó (185)	–02/01. sz. fordulójától	01. sz. közepétől
A kelták közép-európai jelenlétének legfontosabb területe a Cseh-medence és a Kárpát-medence Ny-i része (182)	–03. sz. végétől	01. sz. közepétől
É-on tart a jüeh-csik és a hunok közötti háborúskodás (183)	–03/02. sz. ford	01. sz. k. után
A mongóliai Hentij megyei Dzsargalant járásban levő Duulga-hegy egyik hun sírjában már vaskengyelt helyeznek el (172)	–03/02. sz. ford	01. sz. 2. fele
Baktria még létezik, sőt – talán éppen szaka segéderők támogatásával – kiterjeszti uralmát India egyes Ny-i részeire (167)	–02. sz. elején	01. sz. közepétől
A basztarnák népe a Dnyeszter, Prut, Bug és a Duna vidékén talál magának életteret (249, II/185)	–02. sz. elejétől	01. sz. 2. fele
Szakák veszik át a hatalmat a hellén-baktriai fejedelmektől, Baktria vezető rétege részben É-India felé távozik (167)	–01. sz. elejétől	01. sz. 2. fele
Az alánok térhódítása az É-Kaszpi-Aral térségben (258)	–01. sz. elejétől	01. sz. 2. fele
Kínai krónikában megemlítik az alánokat, mint a szarmata szövetség egyik összetevőjét (258)	–02. sz. 1. fele	01. sz. 2. fele
A belső-ázsiai sztyeppe és a sivatagok térségében a Jüeh-csi öt törzsének uralmát a hunok törzsszövetsége felszámolja (183)	–02. sz. 1. fele	01. sz. 2. fele
A hunok a Jüeh-csi feletti győzelmeik nyomán jelen vannak Közép-Azsia térségében is (188)	–02. sz. 1. f-től	01. sz. 2. f-től
A szakák országát Mauesz/Moga/Moasza fellépésétől Indoszkíta Birodalomként emlegeti a történetírás (167)	–105-től	052-től
Megalakul É-Koreában Chao-xian állama (II/160)	–196	054
Koreában megszűnik a Shang-Yin állam, (161, II/160)	–194	056
Napfogyatkozás (264)		059
A Jüeh-csi elfoglalja a Sárga-folyó Ny-i szakaszát (172)	–190	060
A Jüeh-csi sorra veszti el a csatáit, – kezdődik elvonulásuk Közép-Azsiába, majd elvándorlásuk D-i irányban (172)	–190 után	060 után
Napfogyatkozás (264)		066
A szlíták megszállják Sirkapra városát (199)	–090 k.	067
Moga hadjárata az Indus vidékén, beveszi Taxashilát, a Selyemút indiai elágazásának központját (168, 185)	–088	069
Megbukik a Maurja-dinasztia, a birodalom ÉNy-i tartományaiban baktriai görögök telepednek meg (168)	–187 után	070 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A szakák Kínai-Turkesztánon és a Pamíron átjutva foglalják el Taxilát. Moga szaka király trónra lép (168, 185)	–085	072
A baktriai görög Demetriosz eljut Pátaliputra kapujáig, de egy baktriai lázadás miatt vissza kell fordulnia (168)	–185	072
Moga király uralja a mai Kasmír és Pandzsáb korábbi indo-hellén királyságainak területét (168)	–085-től	072-től
A hunok a Jüeh-csit üldözve Turkesztán területére törnek (172)	–177-től	073-tól
A Jüeh-csi szövetség közép-ázsiai nagyhatalom (167, 183)	–176 után	074 után
A Jüeh-csi elhagyja Kanszut és a Tarim-medencét (172, 183)	–174 után	076 után
Napfogyatkozás Mezopotámiában (263)	–080	077
Az ókor egyik legpontosabb napfogyatkozása: nov. 2. (263)		077
A Jüeh-csi támadja az Ili- és Csu-folyó völgyében a szakákat, akik erre Pártiába és Szakasztánba vonulnak el (167, 173, 183)	–165 után	085 után
A Csou-dinasztia királya elismeri rendszere bukását (172, 186)	–403	087
Vononesznek hívják az egyik taxilai szaka királyt (186)	–070 k.	087 k.
Kínában a harci szekerekre alapozott hadseregeket olcsó vasfegyverekkel ellátott tömeghadseregek váltják fel (187)	–403-tól	087-től
A Wei fejedelemség (É- és Közép-Kína) korszaka (187)	–403 - –342	087 - 146
Kezdődik a szakák beáramlása – Közép-Indiáig (168)	–170	087
A vuszunok K-Tien-sannál legyőzik a Jüeh-csit (172)	–161	089
Az illír állam római győzelem nyomán megsemmisül (181)	–168	089
A Jüeh-csi a hunoktól is elszenvedi vereségét (183)	–158 előtt	092 előtt
Napfogyatkozás (264)		092
Egy szaka törzsszövetségi hullám E-ÉK-ről megérkezik a Pamíron át Szvatba és Gandhárába, majd Kasmírba (168)	–155 k.	095 k.
A Jüeh-csi törzsszövetsége Ptolemaiosz szerint öt különböző népből áll, amelyek korábban különböző helyeken éltek (184)	–160 k.	097 k.
A pártusok királyságának központja Babilóniába kerül (174)	–160 után	097 után
Mo Di taoista filozófus támadta a konfucianizmust (213)	–390 előtt	100 előtt
Megtévesztő módon, többnyire a sztyeppe „iráni" korszakának nevezik a kései turáni, tehát kései szkíta kort (225)	–01. sz-ig	01/02. sz-ig
Szkíták éltek Peksevo erődnél, a Voronyezs-vidéken (152)	–01. sz-ig	01/02. sz-ig
A Csonges'uan (Zhongchuan) város mellett feltárt egyik kurgánsír három europid ember maradványait tartalmazza (172)		01. sz. vége
A mai Kína ÉK-i részén fekvő Liaoning-tartomány területén a hunok szövetkeznek a dinglingekkel, az ujgurok őseivel (172)	–05/04. sz.	01/02. sz.
Megszűnik a szarmata Suslovo-kultúra (Volga-Urál) (229)		01/02. sz
Elpusztul a Bajkál-tó vidékén a hun erőd és város, Szuzsa (188)		01/02. sz
Újabb K-európai területek szarmaták általi birtokbavétele (229)	–01. sz.	01/02. sz.
A szarmaták egy csoportja megszállja a mai Lengyelország, Fehér-Oroszország, Ny-Ukrajna területét (229)	–01. sz.	01/02. sz.
Egy nagy indoszkíta törzsszövetségi hullám (pártus népelemekkel) szétterül a mai Ny-Pakisztán területén (167)	–01. sz.	01/02. sz.
Szakasztán területén nem kérdéses a szakák dominanciája (167)	–01. sz.	01/02. sz.
Görög források az erdélyi dákokat is géţáknak nevezik, mint az Al-Duna mentén, a Balkán-hegységtől E-ra lakó népeket (249)	–02. sz.	01/02. sz.
A Krím környékéről eltávoznak a görög kereskedők, jobbára a szkíták bonyolítják a tengerparti kereskedelmet. (249)	–02. sz.	01/02. sz.
Görög források megemlítik a Krím szkíta államának fővárosát, Neapol Szkifszkijt, – megemlékezik róla Sztrabón is (249)	–02. sz.	01/02. sz.
A Kamenszkoje erőd elpusztul Dnyitropetrovszknál (157)	–02. sz.	01/02. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Belgium térségében megtelepedett kelta törzsek a Brit-szigetekre és a kontinens Ny-i partvidékére távoznak (182)	–02. sz.	01/02. sz.
A Pártus Szövetség hatalma eléri a csúcsát (51)	–02. sz. közepe	01/02. sz.
A Visztula-medencében székelő szarmata főhatalom képezi a szláv népesség nemzetekké szerveződésének az alapját (288)	–01. sz-tól	01/02. sz-tól
Létezik egy erős koreai törzsszövetség, miáltal a kínaiak nem tudják kiterjeszteni oda a fennhatóságukat (II/160)	–02. sz. közepe körül	01/02. sz. fordulója k.
A Pártus Szövetség hatalma eléri a csúcsát (51)	–02. sz. közepe	01/02. sz. ford.
A Ny-ra terjeszkedő kínaiak – követbeszámolók révén – behatóan megismerkednek Kang-kjü államával (258)	–02. sz. közepétől	01/02. sz. f-tól
A szakák fokozatosan eltávolodnak a Pártus Uniótól (175)	–01. sz. k-től	01/02. sz. f-tól
Moga bekebelezi Taxilát, az indiai görög királyságot (175)	–01. sz. k-től	01/02. sz. f-tól
A kelta helvétek a mai D-Németország területéről kiindulva elfoglalják a mai Svájc területének nagy részét (182)	–02. sz-tól	01/02. sz-tól
A szkíta/szaka vezetésű Kang-kjü változatlanul erős állam a Szir-darja vidékén, az Aral-tól K-re (258)	–02. sz-tól 01. sz-ig	01. sz. és 03. sz. között
Nagy klímaváltozás zajlik le Belső-Ázsiában. A legelőterület összeszűkül. A pusztai törzsek központi területe a mai É-kínai vidékről főként Mongólia középső és É-i részére kerül át (188)		01. sz. - 03. sz.
A Kaszpi-tengertől É-ra és az Urál-folyónál van az alánok fő szállásterülete, de az Aral-tótól É-ra is jelen vannak (258)	–02. sz-tól 01. sz-ig	01. sz-tól 04. sz-ig
A kusánok egy nagy törzsszövetség élén uralkodnak Baktria É-i részén (az Amu-darjától É-ra) (184)	–01. sz. közepe	02. sz. eleje
Szakaszénából kerülnek a szakák Indiába, Pandzsábba (167)	–01. sz. 2. fele	02. sz. eleje
Himjár, egy D-arábiai törzs leigázza a szomszédos törzseket és törzsi királyságot, majd birodalmat alapít D-Arábiában (246)	–02. sz. k-től	02. sz. elejétől
Baktriában a kusánok a hellenisztikus kultúra továbbvivői (184)	–02. sz. k-től	02. sz. elejétől
Sába hatalma végzetesen megrendül, elveszti a karavánutak feletti ellenőrzést D-Arábiában (246)	–01. sz közepe után	02. sz. elejétől
A Jüeh-csi megdönti Helioklész hellenisztikus királyságát, megszállja az Oxus (Amu-darja) felső szakaszát (51)	–02. sz. 2. fele	02. sz. 1. fele
Sztyeppei rovásjeleket is említ egy kínai évkönyv, s ezzel összefüggésben Kang-kjü országot is említi (258)	–04. sz.	02. sz.
Moga fia, I. Azesz Taxilában új dinasztiát alapít, kiterjeszti uralmát Pandzsábra és az Indus alsó szakaszára (51, 186)	–057	100
A Jüeh-csi – öt törzs – elfoglalja a Greko-Baktriai Királyság É-i vidékét, letelepedik az Amu-darjától É-ra eső területeken (184)	–150 után	100 után
I. Mithradatész pártus uralkodó meghódítja Kharakénét, Babilóniát és Asszíriát, eléri az Eufráteszt és Szeleukeiát, megalapozza Ktésziphónt, a pártusok későbbi fővárosát (173)	–150 k.	107 k.
A Jüeh-csi (kusán) törzsszövetség központja már biztosan Baktria É-i részén, az Amu-darjától É-ra van (184)	–138 k.	112 k.
A Csou-dinasztia hatalmának részbeni restaurációja (187)	–138-tól	112-től
Baktria a Pártus Unióhoz lazán kapcsolódó terület volt (184)	–140 előtt	117 előtt
Lezárul Görög-Baktria „önállóságának" korszaka (184)	–140	117
A kusánok elfoglalják Kasmírt és Bengáliát, s egészen az Indusig kiterjesztik a hatalmukat (184)	–140 - –128	117 - 129
Menciusz (Meng-ce) konfuciánus gondolkodó (254)	–372 - –289	118 - 201
Megszűnik Baktria polisz-rendszere (184)	–130 k.	120 k.
A Jüeh-csi betör Baktriába és a mai Irán K-i területére (184)	–130 k.	120 k.
A Jüeh-csi központot alakít ki az Oxus felső szakaszánál (184)	–129 után	121 után
A kusánok öt törzsük számára öt tartományt hoznak létre (184)	–125 - –085	125 - 165
Véget ér (?) a „Hadakozó Fejedelemségek Korszaka" (187)	–361	129

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A tokhárok/kusánok megdöntötték a térség hellén királyságait, azok vezető rétegét az Indus-völgybe szorították (193)	–123-ig	134-ig
Meghal az utolsó hellén-baktriai uralkodó (193)	–020	137
A Qin (Csin) állam (ÉNy-on) terjeszkedni kezd, és sorban bekebelezi a szomszédos fejedelemségeket (187)	–350-től	140-től
Vége az Ó-Csoszon dinasztia államának Koreában (161)	–108	142
A szaka uralom véget ér Taxilában. Az indoszkíták D-ebbre, míg a pártusok a helyükre húzódnak (51, 186)	–012 k.	145 k.
A Wei fejedelemség bukása (187)	–342 –104	146
Kínában bevezetnek egy naptárreformot. (Ez az év azonos a pártus kronológia mutánsának kezdőévével) (52, 187, 202)	–104 001	146
Kína Koreát megszálló erői a Liao-folyó vidékéről Phenjanba helyezik át központjukat (II/160)	–04. sz. közepétől	02. sz. közepétől
A szarmaták egyik szövetségese, a jazig (jász), megérkezett az Alföldre, leginkább a Duna-Tisza-köze É-i részeire (249)	–02. sz. végére	02. sz. közepe
Összeomlott a maradék baktriai hellén államocska is (193)	–02. sz. végére	02. sz. közepe
A Boszporuszi Királyság védekezni kényszerül a nagyhatalmi politizálásba kezdett Pontoszi Királyság ellen (249)	–02. sz. vége	02. sz. közepe
Megjelennek a hercunaiták a Dunántúlon, az anartiusok pedig ÉK-Magyarországon (182)	–02/01. sz. ford	02. sz. közepén
Mithradatész és Voronész nevű pártus uralkodók támadják Merv és Herat tartományokat és Arakóziát (168)	–02/01. sz. ford	02. sz. közepén
A jüeh-csi törzsek Taxiláig jutnak el (186)	–02/01. sz. ford	02. sz. közepén
A Jüeh-csi létrehozza a Kusán Királyságot (51)	–02/01. sz. ford	02. sz. közepén
Az indoszkíták eltávoznak India középső részei és a Pártus Unió területei felé (51, 199)	–01/01. sz. f-tól	02. sz. k-től
A Kárpát-medencében szarmaták és jászok telepednek le (248)	–02. sz. végétől –01. sz. végétől	02. sz. közepétől
Hitelesnek tekinthető a kínai történeti irodalom (187)	–04. sz. k-től	02. sz. k-től
A kínai hatalmi központok megkezdik a „pusztai népek", különösen a hunok elleni, szünet nélküli hadakozásait (188)	–04. sz. közepétől	02. sz. közepétől
A Taxilából elvonult indoszkíták elfoglalják a mai Gudzserát nagy részét és Madhya Pradés Ny-i területeit (Malvát) (186)	01. sz. eleje	02. sz. 2. fele
A pártusok Perzsia K-i részéről, Baktria D-i területeiről és E-Indiából kiindulva akadályozzák a kusánok térhódítását (51)	01. sz. eleje	02. sz. 2. fele
Pártus eredetű néphullám irányul Pandzsábba és az Indus deltavidékére (51, 186)	–01. sz. eleje	02. sz. 2. fele
Vége a nagy szaka királyok korának ÉNy-Indiában (51, 199)	–01. sz. 1. fele	02. sz. 2. fele
A kusánok szembefordulnak a Pártus Szövetséggel (228)	01. sz. 1. f-től	02. sz. 2. f-től
A Közép-ázsiai hunok elsődleges központja: Kang-kjü (260)	01. sz-tól 04. sz-ig	150-től 500-ig
IV. Mithridatész pontoszi király meghódítja a Boszporuszi Királyságot (249)	–107	150
Mithrász misztériumai terjednek a hellenisztikus kultúrkör ÉNy-i területein (19, 34)	–100 után	157 után
Mithradatész és Voronész nevű pártus uralkodók elfoglalják Merv és Herat tartományokat, valamint Arakóziát (51, 193)	–100 után	157 után
A pártus II. Mithradatész koronáján Mithra jelképe áll (19)		158 k.
A hunok megjelennek az Oxus-melléken (188)	–331	159
Kiszorulnak a hunok a Bajkál-tótól D-re fekvő vidékről, egyes hun törzsek az Ili-folyó völgyébe húzódnak (188)	–091-től	159-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az utolsó hellenisztikus indiai uralkodó: II. Sztrató (193)	005 - 010	161 - 166
A kínai Qin (Csin) állam hadserege jelentős győzelmet arat a „barbárok" felett, 25 erődített városukat elfoglalja (188)	–327	163
A tokhár (Jüeh-csi) Guisuang tartomány jabguja magát királlyá kikiáltván az országot Guishuang Királyságnak nevezi el (184)	–085 k.	165 k.
Az E-i Csao (Zhao) uralkodója, Vuling folytatja a Nagyfal-építést, és nagyszabású katonai reformot valósít meg (188)	–325 - –299	165 - 191
II. Mithradatész uralmának vége Pártiában (34)	–088	169
A basztarnák Mithridatész pontoszi király oldalán harcolnak a rómaiak ellen (II/185)	–088 k.	169 k.
A megerősödő Dácia a Kárpát-medencében és a Balkánon visszaszorítja a terjeszkedő keltákat (250)	–088 után	169 után
Szakasztán és II. Azesz király bukása (21, 193)	015 k.	171 k.
A pártusok jelen vannak Taxilától D-re is (186)	015 után	171 után
A kínai Qin (Csin) állam nagy győzelmet arat a Han, Zhao, Wei, Yan és Qi kínai államok felett (188)	–318	172
A kusánok elfoglalják Taxila városát (51, 199)	–085 k.	172 k.
Napfogyatkozás (264)		176
A kusánok végképp megtörik az utolsó hellenisztikus dinasztiák, valamint a pártusokkal együttműködő szakák uralmát (51)	020 k.	176 k.
A vuszunok szövetségét három szárnyra osztják fel (188)	–073	177
A vuszunok, a dinglingek és a wuhuanok együttesen támadnak a hunokra, és súlyos veszteségeket okoznak nekik (188)	–072/071	178/179
A pontoszi király szövetségeseinek nyugalmát a Dnyeszter és Prut vidékéről betörő basztarnák zavarják meg (II/185)	–075 k.	182 k.
A kínaiak lovakat vásárolnak elitcsapataiknak (188)	–307-től	183-tól
A Csin állam egyik legnagyobb királya, Csao-hsziang (Zhaoxiang) hosszú falat építtet a „barbárok" ellen (188)	–306 - –251	184 - 239
Kusán hóditás Szakasztánban, a Kusán Birodalom megszervezése. Kadzsula Kadfiszesz a kusánok királya (51, 193, 233)	030	186
A vuszunok lázadnak korábbi kínai szövetségesük ellen (189)	–064 - –051	186 - 199
Róma legyőzi a pontoszi seregeket, s ezzel a Boszporuszi Királyság is felszabadul a pontoszi fennhatóság alól (249)	–070/069	187/188
Egy Hien nevű hun király új hun állam alapításába fog (189)	033-tól	189-től
Hun belháború, melynek során meghal a „shanyu" (főkirály), és a „jobboldali király" (a hun jobbszárny addigi vezetője) (189)	–060 k.	190 k.
A kisázsiai görög államok bekebelezése után indítja meg Róma a Pártia elleni támadásait (233)	–065 k.	192 k.
A Hun Szövetség kettészakad, és Chi Huo Shan uralmával kezdetét veszi az ún. „déli" vagy „vörös" hunok története (189)	–058-tól	192-től
Már öten viselik a hun „főkirályi" címet (189)	–057	193
A koreai Pak Hjokkosze a kínai hatalom ellenében megalapítja D-Koreában, a Szilla Királyságot (II/160)	–057	193
Pompeius elfoglalja Jeruzsálemet (191)	–063	194
Vége a pontoszi királyok uralmának (19, 34)	–063	194
A Hun Szövetségből dezertált déliek szövetségre lépnek kínai államokkal, s szembefordulnak az „északi hunokkal" (189)	–056-tól	194-től
A Csi-csi néven nevezett hun vezér számos törzzsel együtt a Dzsungár-kapun át eléri a Turáni-Alföldet (189, 231)	–056 - –049	194 - 201
A Kusán-dinasztia szinte teljesen felszámolja a szakák és a pártusok maradék indiai uralmát (186)	040 k.	196 k.
Honi-Óniás (Choni) szentföldi karizmatikust megkövezik (191)	–060	197
Burebista dák király kiterjeszti hatalmát a Fekete-tenger görög gyarmatainak egy részére (250)	–060 k.	197 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kusán időszámítás bevezetése (185, 193)	–001 = –059	198
Vikramáditja hindu király legyőzi Malvában a szakákat – sikere feltehetőleg nem független a kusán hódítástól (185)	–058	199
Chi Huo Shan vörös hunjaival behódol a kínaiaknak (189)	–051	199
Menekülő hunokkal ismerkedik meg Kang-kjü népessége, Csicsi hun népe az Ili-völgyben talál menedéket (258)	–01. sz. közepe	02. sz. vége
Kínai forrás szerint Yen-ts'ai neve A-lan-nára változik (alán dominancia az Aral-tótól K-re fekvő Kang-kjüben) (258)	01. sz. közepén	02. sz. végétől
A pártusok (pahlavák) indiai jelenléte már csak Szisztánra és az Indus-delta vidékére terjed ki (186)	01. sz. közepén	02. sz. végével
Japánban megjelenik a cölöpökre támaszkodó, kiemelt, japáni háztípus, mely alaptípusa az első sintó-szentélyeknek is (III/62)		02/03. sz.
Kang-kjü az É-kazak sztyeppén közvetítő szerepet játszik a Volga-vidék, a Kaukázus, valamint Közép-Ázsia között (258)	–01. sz-tól 01. sz-ig	02/03. sz.
Elkészül a Septuaginta. Alexandriában fordították le az írásokat. A zsidó dogmatikusok titoksértés miatt elpusztítják az elkészítéséhez felhasznált ősi héber iratokat (II/46, II/51)	–01. sz.	02/03. sz.
A zsidó irodalom jelen van a zsidó hódítási területeken és a diaszpórában is, a hellenisztikus kultúrába integrálódik (II/46)	–01. sz.	02/03. sz.
Júdea expanzív korszakát éli, terjeszti a zsidó vallást a bekebelezett (görög vagy római főhatóság alatt álló) területeken (II/51)	–01. sz.	02/03. sz.
A dákok államukba integrálják a basztarnákat is (II/185)	–01. sz.	02/03. sz.
A Krímben, Karatobe, Csajka és Kerkintisz környékén jellegzetesen szkíta építésű, virágzó városok létesülnek (249)	–01. sz.	02/03. sz.
Galileában pártus uralom érvényesül (35)	–01. sz. dereka	02/03. sz. ford.
A pártus uralom nem kedvez a zsidók Galileai megtelepedésének. Galileában alig élnek zsidók (23)	–01. sz. dereka	02/03. sz. ford.
A K-európai szarmata hatalom virágkora (229)	–01. sz-tól 02. sz-ig	02/03. sz-tól 04/05. sz-ig
A kusánok a szaka államok elleni akcióik kapcsán fordulnak szembea Pártus Szövetséggel (233)	01. sz. közepétől	03. sz. elejétől
Az alánok Kangkü/Kanga területéről áttelepülnek az Urál és a Kászpi-tenger között elterülő sztyeppére (237)	01. sz. közepétől	03. sz. elejétől
A Ny-ra szorult hunok államot alapítanak a Turáni Alföldön, a D-Urál, a Kaszpi-tenger, az Aral-tó és a Tien-san között (258)	–01. sz. 2. felétől	03. sz. elejétől
Taxila város fénykora (186)	01. sz. k-től, 05. sz. k-ig	03. sz. elejétől 06. sz. végéig
A Himjárita Birodalom erejére jellemző, hogy Róma képtelen meghódítani Marib térségét (246)	–01. sz. 2. fele	03. sz. 1. fele
A nagykusán uralkodók színrelépése előtt fellép egy indoszkíta uralkodó (Kharahosztesz-dinasztia) India területén (199)	–01. sz. 2. fele	03. sz. 1. fele
A júdeai Betlehem területén ebben az időszakban nincs lakott település, Flavius sem tesz ilyenről említést (24)	–01. sz. 2. fele	03. sz. 1. fele
A kusán uralkodó meghódítja az indoszkíták É-indiai államát, Szisztántól Mathuráig, Gudzsarátig terjeszkedik (193)	01. sz. 1. fele	03. sz. 1. fele
A konfucianizmus már nem filozófiával, hanem az államszervezéssel, államigazgatással, hatalmi politikával foglalkozik (254)	–03. sz.	03. sz.
A mon-khmer népcsoportok megalakítják Funan államot (241)	–01/01. sz. ford	03. sz.
Kiépítik az ún. Kizil-barlangokat a Selyemút mentén, valamint a Szan-szieng-tung barlangcsoportot is Kashgarban (190)		03. sz.
Hanina ben Dosza (karizmatikus, farizeus) tevékenysége (191)	01. sz. vége	03. sz. 2. negy.
A Belső-Ázsia területén maradt hunokat K-ről a Dong Hu, D-ről a Qin állam szorongatja (189)	–050 után	200 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kusánok elfoglalják az É-Indiai indopártus területeket (193)	045-től	201-től
A „Nyugati Hun Birodalomnak" nevezhető formációnak, Hien államának központja Khotan (a Tarim-medencében) (189)	046-tól	202
Csi-csi hun állama birtokába veszi a Selyemút jelentős szakaszait, befolyása alá vonja a vuszunok, az o-kutok, a tinglingek és a kien-kunok (kirgizek) országait (189)	–048 - –045	202 - 205
Befejeződik a korabeli Nagyfal megépítése Kínában (189)	–285	205
A kusán Kadfiszesz Afganisztán területén hódít (193)	050	206
A Don-folyóig eljutnak a szarmaták vagy az alánok (258)	050 k.	206 k.
A Sárga-folyó mentéről és a mai Belső-Mongólia területéről számos törzs kényszerül Ny-ra vándorolni (189)	–280 után	210 után
A kusánok betörtek Baktriába, majd Kasmírba és Gandhárába, elfoglalták csaknem egész É-Indiát (II/12)	055 előtt	211 előtt
A kusánok Mathurát teszik meg D-i fővárosuknak (193, II/12)	055	211
A Julianus-féle naptárreform (11)	–045	212
Csi-Csi hunjai a Chu- vagy Tálasz-folyó mellett összeütközésbe kerülnek kínai csapatokkal. Csi-csi életét veszti (190)	–038 - –036	212 - 214
A Ny-i Han-dinasztia évkönyvei szerint megalapítják a „Dongh", avagy Kogurjo koreai királyságot (54, 187, II/160)	–277	213
A koreai felszabadító harc elvezet az első eredményekhez, megalapítják Kogurjo Királyságot (II/160)	–037	213
A „donghu"-k államát Kogurjónak nevezik (a Tongge-folyó partján, a Koreai-félsziget E-i felén) (54, 187, II/160)	–037	213
Dácia nem birodalom, hanem a környező népekkel laza szövetség alkot, miként minden szkíta állam (250)	–044	213
A triumvirek legyőzik Brutust és Cassiust Philippinél (26)	–042	215
Octavianus (Augustus) uralmának kezdete (26, 35)	–042	215
Az indoszkíták elveszítik maradék É-indiai területeiket (II/12)	070 után	215 után
Meghal Hien, hun király (189)	061	217
Az alánok a Kaszpi–Aral-térségtől Ny-ra szembetalálkoznak a római birodalom csapataival, Pompeius hadjáratával (237, 258)	–040 k.	217 k.
Napfogyatkozás a Mediterráneumban (263)	–035	222
Napfogyatkozás a Mediterráneumban: január 30. (263)		222
Róma tiszteli a pártusok védekező erejét (233)	–035 után	222 után
Nem veszélyezteti Róma az eufráteszi határt (233)	–035 - 058	222 - 314
A kusánok meghódítják Kasmírt, s érintkezésbe kerülnek a hódításai csúcsán járó Han Birodalom csapataival (193)	–032	225
Heródes már Augustus kegyeltje (26, 35)	–032-től	225-től
Kusán Birodalom hatalmas területeket szerez K-Pártiában, Gandhárában és Indiában (193)	080 - 110	225 - 255
A kusánok királya elfoglalta Pártia K-i részét, Baktriát és Gandhárát (É-Pakisztán), továbbá Kasmírt és a Kabul-völgyét (233)	070 előtt	226 előtt
Augustus győz az actiumi csatában (26, 35)	–031	226
Napfogyatkozás a Mediterráneumban (263)	–031	226
Napfogyatkozás a Mediterráneumban: november 7. (263)		226
Meghal Kadzsula Kadfiszesz, – aki egyre nagyobb területeket ellenőrzött a Pártus Szövetség határvidékén (193, 233)	070	226
Az ún. pesavári kőfelirat Vima Taktu királyhoz fűződik (194)	070	226
Vima Taktu kusán király uralma (194)	070 - 080	226 - 236
Az Augustus-éra kezdődve (26, 35)	–030	227
Dácia magállama öt viszonylag önálló részből tevődik össze: Cotini, Cauci, Rataci, Teurisci, Anartii (250)	–029	228

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az E-i Qin (Csin) fejedelemség katonai parancsnokának (Wang Qiannak) a hadereje bevonul a Han fejedelemségbe (190)	–262 után	228 után
Hien hun állama elsorvad (189)	073	229
Octavianus (Augustus) császárrá tétele (26, 35)	–027	230
A Kusán birodalom Mathurát is uralja (194)	075 k.	231 k.
A koreai törzsek két újabb szövetséget hoznak létre, középen a Pekcse, E-on a Kogurjo nevezetű törzsszövetségi államokat, a D-en már fennálló Szilla szövetségeseit (II/160)	–018	232
Felbomlik a Van Lang törzsszövetség Vietnam területén – megalakul az erősen centralizált Au Lac állam (213)	–258 k.	232 k.
A Qin-sereg és vezére, Bai Qi tömeggyilkosság révén, majd egy dinasztia kiirtásával új korszakot nyit Kína életében (190)	–256 k.	234 k.
A Csin-korszak kezdete (195, II/133)	–255	235
Názáreti Mária születése (22, 35)	–017 k.	235 k.
Vima Kadfiszesz kusán király (1. változat) (194)	080 - 110	236 - 266
Vima Kadfiszesz Kínával együtt veri le a szogdokat (194)	084	240
Názáreti Mária, a kislány (III/212)	–012 k.	240 k.
Vima Kadfiszesz katonai segítséget nyújt Kínának egy Turfán elleni támadásban, cserébe kínai hercegnőt kér nőül (194)	085/086	241/242
Honi Óniás két unokája (Hanan és Hilkija) megörökli és alkalmazza Honi karizmáját (191)	–010 - 025	242 - 277
Meghal Csin-Kínában Zhuang Xiang (195)	–247	243
Kínában Lü Püvej régens uralkodik (195)	–247 - –238	243 - 252
Vima Kadfiszesz támadja az Indus-völgy pártus államait (194)	045 után	243 után
A populista Wang Mang megkezdi „népboldogítását” (196)	–005	245
A Wang Mang-epizód, a Hszin-dinasztia uralma (232)	–005 - –023	245 - 272
Marcus Vinicius hadjárata a pannóniai háborúba történt dák beavatkozás nyomán. Rhatacus dák tartomány megszűnik (250)	–011	246
A kusán uralkodó gyengíti a kínai hatalmat Kasgárban (194)	090 k.	246 k.
Vima Kadfiszesz kusán király uralma (2. változat) (194)	101 - 133	246 - 278
Augustus császár elkészítteti a Mars-mezőn minden idők legnagyobb napóráját (11)	–009	248
A taoizmushoz már sajátos vallási gyakorlat kapcsolódik (213)	–01/01. sz. ford	03. sz. közepe
Vang Mang ajándékokkal nyeri meg a hunok támogatását, 30 ezer vég selymet ad a vörös hunok előkelőinek (196)	–01/01. sz. ford	03. sz. közepe
Egy szarmata törzs, a roxolán a Havasalföldre települ (249)	–01/01. sz. ford	03. sz. közepe
A Qin (Csin) állam serege rémuralma alá hajtja a többi hat „hadakozó” fejedelemséget (195)	–03. sz. közepe	03. sz. közepe
Rabban Gamaliel fiai már élnek, Hanina ben Dosza szentföldi karizmatikus (Johanan ben Zakkai tanítványa, a farizeusok egyik vezéralakja) gyógyítja őket (191)	01. sz. vége, –01. sz. vége	03. sz. közepe
A Duna-Tisza-közén és a Tiszántúlon jászok élnek (249)	–01/01. sz. ford	03. sz. közepe
Görög hatásra utaló változások a buddhista építészetben (194)	01/02. sz. f-tól	03. sz. k-től
Az alánok már be-betörtek a Kubán térségébe (237)	–01/01. sz-tól	03. sz. k-től
Skócia (Caledonia) területének nagy részén piktek élnek (II/80)	01. sz. elejétől	03. sz. k-től
Létezik egy fokozatosan erősödő, a Csin-hatalommal szemben formálódó pusztai hun szövetség Belső-Ázsiában (196)	–03. sz. közepétől	03. sz. közepétől
Az angrivari nép a Weser-folyó partjai mentén él, szomszédai: a chaucusok, a cheruscok, a bructerek, a chamavusok (II/163)	01. sz. 1. negyede	03. sz. 3.. negyede
A germánok „Germániában” még kisebbségben élnek (II/164)	01. sz. 1. fele	03. sz. 2. fele
ÉNy-Indiában a Kusán-dinasztiáé a domináns hatalom (186)	01. sz. 1. fele	03. sz. 2. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A jászok feltűnnek a Duna és a Tisza mentén, a Kárpát-medence területén (237)	01. sz. 1. fele, 02. sz. 1. fele	03. sz. 2. fele
Abgár edessai király felveszi a kapcsolatot Jézussal (II/116)	01. sz. 2. nde.	03. sz. 4. nde.
Megépül Edessza első keresztény temploma (205)		03. sz. 4. nde.
Edessza a kereszténység elsődleges központja (205)	01. sz. 2. nde.	03. sz. 4. nde.
Edessza a kereszténység egyik központja (205, II/116)	02. sz. 2. n-től.	03. sz. 4. n-től.
A korai antiokhiai „iskola" korszaka a kereszténységben (122)	01. – 02/03. sz.	03. - 05. sz.
Még mindig az alánok szerepe meghatározó (a szarmaták mellett) a Közép-Azsia Ny-i része feletti uralomban (259)	01. sz. 1. f-től, 04. sz-ig	03. sz. 2. f-től, 05. sz. végéig
Az asztanai lovas temetkezések módozata megegyezik az ordosi hun, ill. a honfoglalás kori magyar megoldásokkal (190)		03. - 07. sz.
Názáreti Mária eladósorba kerül (25)	–007/006 k.	250/251 k.
Napfogyatkozás L. Cornelius Lentulus és M. Valerius Messala konzulsága idején (263)	–002	251
Két napfogyatkozás a Mediterráneumban: jan. 9., júli. 6. (263)		251
Népszámlálás elrendelése a Római Birodalomban (35)	–006	251
Mária tavasszal áldott állapotba kerül (25)	–005	252
Megszületik Názáreti Jézus (koncepcióm szerint) (28/29, 33, 35, II/41, III/213)	–001. dec. 24/25.	252. dec. 24/25.
Mithra várt, kiszámított, újabb leszületésének időpontja (29)	–001. dec. 25. 12:00	252. dec. 25. 12:00
Csin Shi Huang-di kerül hatalomra Ny-Kínában, leszámol ellenzékével, minden hatalmat összpontosít (196)	–238-tól	252-től
Gundofár (király vagy mágus) Betlehemben jár a „háromkirályok" egyikeként (203)	–001/001	252/253
Meghal Heródes (27, 35)	–004	253
Holdfogyatkozás 20:38 (34)		253. nov. 22.
Lázadás Júdeában. Maszada a lázadás központja. Élén galileai Júdás áll. A zélóták abban hisznek, hogy Jahve őket választotta ki az apokalipszis megindítására (28)	–004	253
Názáreti Jézus (téves) születési időpontja a domináns parciális kronológia szerint (28, 35)	–001. dec. 24/25.	256. dec. 24/25.
A keresztény időszámítás kezdete (III/215)	–001/001	256/257
A La Tène stílus „D" periódusa lezárul (181)	01. sz. kezdete	257 k.
A konfuciánus Wang Mang (korábbi miniszter) egy új kínai dinasztiát (Xin, azaz Hszin) alapít K-Kínában (196)	009	258
Befejeződik É-India kusánok általi teljes meghódítása (194)	102	258
Shi Huang-di hadjárata a kínai fejedelemségek ellen (197)	–230	260
Az É-i Zhao fejedelemségre három Csin sereg egyszerre támad rá, el is foglalják a fővárosát, Handant (197)	–229/228	261/262
A mathurai indoszkíták ksatrapáinak (kormányzóinak) neve ismeretes: Hagamasa és Hagana (199)	005 - 010	261 - 266
Vima Kadfiszesz kiterjesztette hatalmát É-Indiára, a Bengáli-öbölre, téli fővárosa Peshawar, nyári fővárosa Kabul lett (194)	064-ig	262-ig
Júdea római provinciába tagolódik (34, 35)	006	262
Csata a Teutoburg-erdőnél. A rómaiak lemészárolják a „germánokat", Arminiustól Róma mégis vereséget szenved (II/163)	009	265
Varus legióinak pusztulása (II/8)	009	265
Augustus császár átadja, Tiberius átveszi a hatalmat (39)	010 k.	266 k.
Saul/Pál tanítója: Rabban Gamaliel (191)	010 - 020	266 - 276
A mathurai indoszkíták ksatrapája: Rádzsuvula (199)	010 - 020	266 - 276

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A rómaiak kiűzik a dákokat Pannóniából és Moesiából, a dákok elvesztik a Duna melletti területeiket (250)	011/012	267/268
A Csin állam a kínai lakosságú területek többsége fölé kiterjesztette fennhatóságát (197, 200)	–221-re	269-re
Qin Shi Huangdi véget vet a „Hadakozó fejedelemségek időszakának", Kínát 48 kormányzóságra osztja, a vagyonos népességet a fővárosba költözteti (254)	–221	269
V. Abgár király uralma Edessa (Urfa) városában (Adiabene pártus részállamban) (II/116)	013 - 050	269 - 306
Napfogyatkozások a Mediterráneumban: jan. 9., júli. 5. (264)		270
Az Augustus halála előtti napfogyatkozás (264)	014	270
Augustus halála után a szenátus Tiberiust emeli császárrá (39)	014	270
Holdfogyatkozás: december 15. (264)		270
Új indoszkíta vagy indopártus királyság (új dinasztia) alakul Ny-on, Gudzserat területén: a Csasztana/Kardamaka (II/12)	120 után	270 után
Holdfogyatkozás(ok) Tiberius első évében (264)	014/015	270/271
A Csasztana-dinasztia nagy királya, Rudradáman (II/12)	120 - 150	270 - 295
Meng Tian tábornok É-on elkezdi a hunok kiszorítását (197)	–219/218	271/272
Holdfogyatkozás: december 4. (264)		270
É-kínai területeken a Wei-dinasztia uralkodik (200)	022	271
I. Gondofáresz, az első indopártus (pahlava) nagykirály Taxilában, (basileos basileon = királyok királya) (203)	015 - 020	271 - 276
Wang Mang halála, egyszemélyes dinasztiájának bukása (197)	023	272
Jézus keleti évei (III/218)	020 k.	272 k.
Loyang központtal létrejön a K-i („Kései") Han-dinasztiának a Csin Birodalomtól elszakadó hatalmi centruma (197, 200)	023/024	272/273
Germanicus győzelmet arat a legyőzhetetlennek tartott „germánok" felett Alsó-Germániában (II/163)	017	273
A hunok az Ordoszból Mongólia vidékére húzódnak (197, 200)	–217-től	273-tól
Kajafás a zsidó főpap (37, 39)	018 - 036	274 - 392
A K-i Han első uralkodója Guangwudi (Liu Xiu) (197, 200)	025 - 057	274 - 306
Fennáll a mongóliai hun szövetségi állam (II/138)	–215 után	275 után
A kusán érmék egyik oldalán az uralkodók nevét már szanszkrit írással, míg a másikon még görögül tüntették fel (193)	078 előtt	276 előtt
Kaniska trónra lép – A Kaniska-éra kezdete. (A Rádzsatarangini című kasmíri történelemkönyv adja meg a kusán királyok nevét, s az egyes királyok trónralépésének datumait) (195)	078 –001 120	276
Róma a Duna vonala és a dákok közé jászokat telepít (249)	020 k.	276 k.
Egy koncepció szerint Jézus India területén jár, tanulmányozza a Védákat, térít a pártusok körében (203, 205)	020 k.	276 k.
Az indoszkíta Kharahosztesz-dinasztia Mathurát uralja. Dicsőségéről az „oroszlános kőoszlop" felirata ad hírt (199)	020 k.	276 k.
A kiniak É-Vietnam határvidéken egy államot alapítanak, mely a Nam Viet (kínaiul Nanyue) nevet kapta (213)	–214-től	276-tól
Huska/Huviska és Kaniska kusán uralkodók már eredeti, nem görögös névvel szerepelnek az érmeiken (194)	078 után	276 után
Mathurában Szodásza uralma, – a dinasztia utolsó tagja (199)	020–035	276–291
Kaniska király valószínű uralmi időszaka (211)	078 - 101/110 –001 - 023/032	276 – 299/308
A Kaniska-éra kezdőéve, ami az indiai hagyomány szerinti Sakábd kezdőévével nem azonos, de megfelel Szarpedonesz/Szaszesz uralkodása kezdetének (II. Gondofáresz) (195)	001 079	277
A „quadi" népet először említetik, – e nép ekkor települ a Morva-folyó, valamint a Vág és Garam vidékére (224)	021	277

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Mao-tun áll a hunok élére (197)	213-tól	277-től
Szarpedonesz/Szaszesz, I. Gondofáresz fia (II. Gondofáresz) uralkodása az indopártus területeken. (195, 203)	021 - 046	277 - 302
Az É-ra szorított hunok területein a K-i Han történetírásban Yü néven, a Ny-i Han történetírás által Tou-man vagy Mao-tun néven nevezett király uralkodik (200)	(018 – 046) –213 - –180	(267-295) 277-310
Jézus megkezdi nyilvános működését Galileában (39, III/220)	026/027	278/279
A mathurai művészetre jellemző bodhiszattva szobrok készülnek India K-i felében (211)	002/003 080/081	278/279
Jézus megkeresztelkedik (39)	028/029	280/281
Moesia provincia (a Drina és a Száva közötti terület) Dácia fel-számolásáig ki van téve a basztarnák támadásainak (II/185)	025 után	281 után
A kusán uralkodó létrehozza a Jarkand-Hotan-Kasgar Fejede-lemséget, e területen bevezeti a bráhmi írást, szorgalmazza a gandhárai művészet terjesztését (211)	005 - 007 083 - 085	281 - 283
A hunok szövetséget kötnek az ősmongol hszien-pivel, megszületik a belső-ázsiai népek szövetsége (197)	123	279
A Hun Szövetség ellentámadása Csin-Kína ellen (197)	–210-től	280-tól
3. Buddhista Zsinat – egy változat szerint (211)	125 k.	281 k.
A Csin-császár ellen támad Liu Bang (Gaozu), és egy parasztfelkelés is kitör (197, 198)	–209-től	281-től
Poncius Pilátus átveszi a prokurátori tisztséget, s eltávolíttatja a szobrokat Heródes palotájából (38, 39)	026	282
Jézust keresztre feszítik (egy elterjedt álláspont szerint) (39)	030	282
Jézust keresztre feszítésének különböző datálásai, számos forrás szerint (38, 39)	030 - 033 026 - 029	282 - 285
Poncius Pilátus Júdea helytartója (38, 39)	026 - 036	282 - 292
Az első kínai császár állama összeomlik (198)	–206	284
Felkelés dönti meg a Csin-dinasztia uralmát, a konfucianizmust preferáló Han-dinasztia hatalomra jut Ny-on is (254)	–206	284
A Ny-i Han-dinasztia állama Changan/Xi'an hatalmi központtal alakul meg, az ország a Csin Birodalom örökébe lép (200)	–206	284
Napfogyatkozás du. fél három körül (38, 39, 264)		284. Niszán 14
Jézus megfeszítésének valószínű időpontja (38, 39, III/221)	028. Niszán 14.	284. Niszán 14
Jézus meghurcolása, kivégzése, feltámadása, megdicsőülése, a keresztény egyház megalapítása (39, 40, 205, II/42)	032 028	284
A másik napfogyatkozás ősszel (264)		284
Abgár király szemrehányó levelet ír Tiberius császárnak, megbotránkozva Jézus keresztre feszítése miatt (II/116)	032 k.	284 k.
4. Buddhista Zsinat – egy változat szerint (211)	086 k.	284 k.
A két vietnami állam, az Au Lac és a kínai törekvéseket kiszolgáló Nam Viet egymás ellen háborúskodik (213)	–206-tól	284-től
Tamás és Tádé a pártusok országában, akiknek a birodalma az Industól a Tigrisig húzódik (205, III/221)	032 után	284 után
Mao-tun jelentős belső-ázsiai területeket visszafoglal (200)	–206 után	284 után
Egy keresztény hagyomány szerint Tamás apostol eljut Gondo-pharesz indopártus királyhoz és testvéréhez, Gadhoz (203)	032 - 046	284 - 302
V. Abgar edesszai király idejében a „Turini Lepel" Edesszába kerül, Tádé apostol viszi oda, aki csodás gyógyításai révén ér el sikereket a keresztény hit terjesztése terén (205)	032 - 036	284 - 288
Fülöp és Máté apostolok Etiópiába utaznak, és az országot Krisztus hitére térítik. (206, III/221)	033 k.	285 k.
Péter apostol székhelye ekkor Antiokheiában van (105, III/221)	033 után	285 után
A szlíták uralta Sirkaprát a lakói elhagyják, mert földrengés pusztítja el a várost (199)	030 k.	286 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
János apostol Kis-Ázsiában, Efezusban térít (206, III/222)	030 után	286 után
Addai jelen van Edesszában (205)	130 - 140	286 - 296
Addai (Tádé) térítő tevékenysége (II/116)	130 - 160	286 - 316
Az asszír keleti egyház eredete; az Edesszai Királyságban Tamás megalapítja a keresztény közösséget. A papokat Tádé szenteli föl (205, II/116, III/222)	035-ig	287-ig
Jézus halálának téves időpontja – (Mártír-éra) (40, III/222)	001	287
4. Buddhista Zsinat – egy változat szerint (211)	089 010	287
Mao-tun hun nagykirály visszaszerzi az egész Ordoszt (200)	–203	287
Az apostolok tanítványát, Istvánt halálra kövezik (206, III/222)	035 k.	287 k.
Véres pogromok Jeruzsálemben (206)	031/032	287/288
A szliták uralta Sirkapra városát földrengés pusztítja el (199)	039	288
Az ún. Baktriai Éra kezdete, – tkp. a Kaniska-éra mutánsa (195)	001	288
Taddeus Júdáshoz csatlakozik Kánaáni Simon, aki korábban Egyiptomban is megfordult (205)	036 k.	288 k.
Saul, a görög nyelvű, római állampolgárságú farizeus a főpapság ügynökeként tevékenykedett (206)	037-ig	289-ig
Az É-vietnami Trung-nővérek Kína elleni felkelése. Leverése után bevezetik a kínai közigazgatást Nam Vietben (213)	040	289
Saul drámai körülmények közepette megtér, illetve apostolként átáll a keresztények oldalára (206, III/223)	037 k. 033 k.	289 k.
A kusánok hatalmuk alatt tartják É-on a Szir-darjáig, K-en a Tarim-medencéig terjedő hatalmas területet (211)	133 után	289 után
Mao-tun alaposan megveri Liu Bang támadó csapatait (200)	–200	290
Péter apostol visszatér Jeruzsálembe (205)	038 k.	290 k.
A kínaiak uralják a Selyemút egyes szakaszait (215)	–200-tól	290-től
II. Izates, Adiabene királya a Pártus Birodalomban (Föderáció-ban) Mezopotámia jelentős területei felett uralkodik (205)	034 - 058	290 - 314
Véget ér a mathurai indoszkíta dinasztia kora (199)	035	291
Napfogyatkozás (265)		291
Pilátus már nem Júdea helytartója, leváltották (207)	035/036	291/292
Pál első jeruzsálemi szerepvállalására (a Galatáknak írt levél szerint) három évvel a megtérése után kerül sor (206, III/224)	036	292
Mao-tun hun-han szerződést eszközöl ki (200)	–198	292
Pál és Barnabás Jeruzsálemben hirdetik az igét (III/224)	040 k.	292 k.
A jeruzsálemi zsidók üldözik az apostolokat és a tanítványokat. Az elmenekült tanítványok a mai Törökország déli részén, Likaónia városaiban találnak menedékre (207, III/224)	040 k.	292 k.
Josephus Flavius – (szerinte a szkíták őshazája: Kanga) (259)	037 - 100	293 - 356
Vardanes pártus király napfogyatkozása (264)	046	295
Napfogyatkozás (264)		295
Pál első térítő utazása (207, III/224)	043	295
A Hun Szövetség két részre szakad. Ny-on, mongóliai központ-tal változatlanul Mao-tun uralkodik, míg a K-i (Déli?) Hun Szövetség vezetője a vörös (déli) hun Yü/Jü nagykirály (201)	046-tól	295
Mithriadész uralma, aki a Boszporuszi Királyság függetlenségét meg akarja védeni (251)	039 - 045	295 - 301
Meghal Názáreti Mária, Jézus anyja (207, III/224)	044	296
4. Buddhista Zsinat – egy változat szerint (211)	140	296
Kusán-pártus csata, melynek eredménye nem ismeretes (211)	140 k.	296 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A K-belső-ázsiai területeken a tabgacs (donghu/tonghu) felülkerekedik a konkurens törzseken, elfoglalja a mai É- és ÉK-Kína nagy részét, megalapítja az É-i Wej dinasztiát (201)	140 után	296 után
A Kaukázus térségében a keresztény térítést az apostolok tanítványai, a szír misszionáriusok végzik (206)	040 után	296 után
A hszien-pi egy része D-ebbre vonul, a mai É-Kína területén Mojun és Topa/Toba néven államokat alapít (201)	048	297
Létrejön egy új nomád törzsszövetség, a tonghu – (a donghhu nép vezetői hozzák létre) (201)	141	297
A hszienpi fénykora, Tansihuaj egyesíti a törzseiket (201)	141 - 181,	297 - 353
I. Heródes Agrippa lefejezteti Jakab prédikátort (207)	042	298
5. Buddhista Zsinat – egy változat szerint (211)	100	298
Mao-tun figyelme egyre inkább É-ra irányul (217)	–192-től	298-tól
A hszien-pi rendszeresen támadja a hunok K-i szárnyát (217)	049-től	298-tól
A hun szövetségi rendszer része a tielö törzsszövetség (II/138)	–192 után	298 után
Vasiska a Kaniska után következő kusán király (212)	101 - 109 023 - 031	299 - 307
Alánok özönlik el az Urál és a Kaszpi-tenger közét (237, 259)	01. sz. k-ére	03. sz. végére
A koreai Szilla állam a másik két koreai állam irányítására is befolyással bíró hatalommá nőtte ki magát (II/160)	02. sz. közepére	03. sz. végére
Kínai hódítók nem merészkedtek a Ny-i hun területekre (217)	–02. sz. előtt	04. sz. előtt
A belső-ázsiai hunok lélekszáma messze elmarad a kínai tömegekhez képest (218)	–02. sz-ra	04. sz-ra
A buddhizmus elterjed Kínában (202)	01. sz.	03/04. sz.
Nyilvánvaló a hunok mongóliai jelenléte (197)		03/04. sz.
A Templom kárpitjának elhasadása és a felkelés leverése után a zsidók átszervezhetik nagy ünnepük asztrológiai hátterét (II/42)	01. sz.	03/04. sz.
Etiópia területén kibontakozik az Abesszínia előzményét képező Akszum Birodalom (246)	01. sz. 02. sz.	03/04. sz.
A hinduizmus eljut Indokínába (III/207)	02. sz.	03/04. sz.
Taddeus a szerzője az Újszövetség egy levelének, ami a nevét viseli: Júdás, Jézus Krisztus szolgája és Jakab testvére (II/116)	02. sz.	03/04. sz.
A mon-khmer népcsoportok megalakítják Funan államot (241)	02. sz.	03/04. sz.
Jamnia város rabbinikus iskolája elkészíti a zsidó kánon végleges összeállítását (II/47)	01. sz-tól 02. sz -ig	03/04. sz.
Elkészül a zsidó Tószefta egyik baraitája, a külső Szanhedrin 43a jelzetű darabja. Ez Yesu történetét is tartalmazza (II/47)	01. sz., vagy 02. sz.	03/04. sz.
A Saale vidékének hermundur népe elfoglalja Türingia, Szászország, É-Bajorország területének nagy részét (II/164)	01. sz-tól 03. sz-ig	03/04. sz-tól 05/06. sz-ig
A rabbik a szóbeli hagyományt (Misnát) megőrzik, kezdetben csak emlékezetből adják tovább, majd le is írják (II/46)	01. sz-tól 03. sz-ig	03/04. sz-tól 05/06. sz-ig
A Dnyeper és az Azovi-tenger között talált „fibulák" méltóságjelzők. –A Boszporuszi Királyság területén használják (251)	01. sz-tól 04. sz-ig	03/04. sz-tól 05/06. sz-ig
A buddhizmus elterjed a Selyemút mentén (202)	02. sz. közepe	03/04. sz. ford.
Újabb bevándorlók jönnek az Al-Duna vidékéről Dáciába (250)	01. sz. közepe	03/04. sz. ford.
Wei Shou kínai történetíró A buddhizmusról és a taoizmusról c. traktátusában beszámol a buddhizmus kínai terjedéséről (202)	–02. sz-tól	03/04. sz. fordulójától
A belső-ázsiai hunok egyes csoportjai a kínai expanzió hatására felhúzódtak az erdő- és a tajgazónába, Szibéria peremére (217)	01. sz. közepétől	03/04. sz. fordulójától
A hunok Ny-felé tartanak belső-ázsiai, mongóliai területeiken, Ny-i törzseik pedig a Tarim-medencébe, Közép-Azsiába (217)	01. sz. közepétől	03/04. sz. fordulójától
A kereszténység megjelenik a Himjárita Birodalomban (246)	01. sz. közepe	04. sz. eleje

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Róma legyőzi a Kvád (szvév) Királyságot, de annak területén hosszú, újra és újra fellángoló háborúság kezdődik (224)	01. sz. közepe	04. sz. eleje
Megszületnek Szent Pál első levelei (207)	01. sz. közepe	04. sz. eleje
A szíreknél készen áll egy őskeresztény Szentírás (207)	02. sz. közepe	04. sz. eleje
Lezárul Korezm „Kang-kjü periódusa", kezdődik a hun korszak, Kanga betagozódik a törzsszövetségbe (259)	01. sz. közepétől	04. sz. elejétől
Az É-Kaukázus É-i előtere alán lakosságú terület (237, 259)	01. sz-tól	04. sz. elejétől
A K-re terjeszkedő rómaiak számottevő ellenfélnek tekintetik a szarmatákat a Birodalom K-i végein (229)	01. sz. közepétől	04. sz. elejétől
A korábban Ny-ra vonult hunok központja Közép-Ázsiában, a Szir-darja és a Balkár által határolt térségben van (219)	01. sz. közepétől	04. sz. elejétől
A terjeszkedő rómaiak számottevő ellenfélnek tekinti az alánokat a Birodalom K-i végein (237	01. sz. közepétől	04. sz. elejétől
A belső-ázsiai hunok újabb, a korábbinál erősebb kivándorlási hulláma Közép-Ázsiában (259)	02. sz. közepétől	04. sz. elejétől
A Kusán Birodalomhoz tartozó Ény-indiai Gandhárában kezdődik Buddha személyének kanonizált ábrázolása (211)	02. sz. közepétől	04. sz. elejétől
A közép-ázsiai hunok törzsszövetségének súlypontja Kanga eredeti (az Aral-tótól É-ra, ÉK-re fekvő) területén van (259)	01. sz. köz-tól 04. sz. köz-ig	04. sz. elejétől 06. sz. elejéig
A Szentföld különböző vallási mozgalmak terepe (208)	01. sz. 2. fele	04. sz. 1. fele
Rómában a Nap újjászületésének ünnepét már dec. 25-én, tehát nem a napfordulón, hanem pár nappal később ünneplik (19)	01. sz. 2. fele	04. sz. 1. fele
Pandzsábban, Szisztánban (Indo-Szkítia területén), Arakóziában és az Indus-völgyben még erős az indopártus hatalom (212)	01. sz. 2. fele	04. sz. 1. fele
A kusánok hajósai a Római Birodalommal kereskednek (212)	01. sz. 2. fele	04. sz. 1. fele
Dánia térségét szászok népesítik be, miután kiürítették azt a jütök, anglik, longobárdok („Ny-i germánok") (II/128, II/164)	01. sz. 2. fele	04. sz. 1. fele
A Kaukázus É-i előterében megtelepedett, a hunok és a gótok közé szorult alánok Ny és D-felé is tájékozódnak (237, 259)	01. sz. 2. fele	04. sz. 1. fele
Rudradáman unokája és annak nagybátyja egymás ellen harcol az uralomért, így a Kardamakák területeket veszítenek (II/12)	02. sz. utolsó évtizedei	04. sz. 1. fele
Turkesztán K-i része (K-Turkesztán, lényegében a Tarim-medence) a Han-dinasztia ellenőrzése alá kerül (219)	–02. sz. közepe	04. sz. második negyede
A Kusán Birodalomban a katonai réteg jelentős része eltávolodik a politikusi rétegtől, az uralkodó dinasztiától (233)	02. sz. 3. harmadától	04. sz. 1. felétől
Mar Aggai a Tádé által felszentelt edessai püspök (II/116)	01/02. sz.	04. sz.
A déli hun népesség jelentős része (a vörös hunok vidékeiről) a Mongóliai Hun Szövetség területére költözik (218)	02. sz. végére	04. sz-ban
A vörös hunok már teljesen a kínai határvédelmi szolgálat után járó ellátmány és a kínai ajándékok büvkörében élnek (217)	–02. sz. folyamán	04. sz-ban
A Fekete-tenger melléki szkíta királyság meggyengülése a szarmata-germán nyomás miatt következik be (229)	02/03. sz.	04. sz.
Mongóliában egységes hun régészeti kultúra volt (196)		300/350 előtt
Egy álláspont szerint Kaniska valószínű kora (211)	–190 k.	300 k.
Róma szétveri a Boszporuszi Királyságot (251)	045	301
Zsidó lázadás Jeruzsálemben (207)	045 k.	301 k.
Papinius Statius görög és latin nyelven író római költő (19)	045 - 096	301 - 352
Tamás apostol Madraszba megy a dravidák közé, ott alapít közösséget, megtéríti Kerala népének jelentős részét (203, 206)	046 k.	302 k.
Indo-Pártia trónján Abdagázesz, Orthagnesz, majd Pakoresz és Szapadbizesz, továbbá: Szarpedenesz, Szatavasztra, Ubuzanesz. Az uralkodók felveszik a Gondofáresz nevet is (204)	046 után	302 után
A Jüeh-csi országából An Si-kao, a kínai buddhizmus atyja révén eljut Kínába az Amitábha Szutra (202)	147/148	302/304

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Tamás apostol a mai Dél-Indiába, a tamilok hazájába megy, Kranganore forgalmas kikötővárosában templomot építtet (206)	052 k.	304
A Kusán Birodalom székhelyét áthelyezik Purusapurába (212)	106 k. 028 k.	304 k.
Pál második jeruzsálemi látogatása (207, III/225)	049	305
A Thesszalonikiaknak írt első levél (208, III/225)	051	307
Tamás apostol a „szír-malabár kereszténységre" téríti Kerala (D-India) népének jelentős részét (207, III/255)	055 k.	307
Ming-di császár álmában „sugallatot kap", hogy kezdje terjeszteni a buddhista hitet, lampionokat függesztet fel a császári udvarban, így népszerűsíti a buddhizmust (202)	058 - 075	307 - 324
Huviska (Oésko) kusán király (212)	109 - 147 021 - 069	307 - 345
Meghal András apostol (II/116)	052	308
A Korinthosziaknak írt első levél (208, III/226)	053 057	309
Wenti/Wendi Ny-i Han császár, az első hónap 15. napján trónra lép, s ezt a napot a lampionünnep napjának nyilvánítja (202)	–180	310
Róma a zsidókat eltávolítja Jeruzsálemből (208)	054 k.	310 k.
Nam Viet és Au Lac É-vietnami államok egymás elleni küzdelme véget ér, hosszú harcok nyomán a kínai támogatást élvező Nam Viet uralma alá hajtja Au Lac államot (213)	–179-ig	311-ig
Róma szoros kapcsolatokat épít ki Hürkániával. A kereskedelmi út biztosítása Róma célja, hogy a pártus területeket elkerülve folytasson távolsági kereskedelmet Kínával és Indiával (215)	055 k.	311 k.
A Rómaiakhoz írt levél (208, III/226)	055 után	311 után
A legjelentősebb Ny-i Han császár, Wen-di uralma (217)	–179 - –157	311 - 333
Péter apostol munkája nyomán felvirágzik Rómában a keresztény közösség (III/226)	060-ra	312-re
Sok hun feladja ősi területét. Központjuk már Dzsungária (218)	156 k.	312 k.
Huviska Mathurában monostort és sztúpát építtet, Biharban Kígyó-isten szobrot emeltet (212)	114 - 118 036 - 040	312 - 316
Jelentős kínai-hun összecsapás. A hunok két fronton harcolnak, kínai ösztönzésre a hszien-pi is támadja a Szövetséget (217)	–177 k.	313 k.
Pál és Jakab között kiéleződik az ellentét (208)	057/058	313/314
Hürkánia elszakad a Pártus Szövetségtől (215)	058	314
A rómaiak lerombolják Artasatot (Arménia fővárosát) (213)	058	314
Véres háború a szíriaiak és a zsidók között (208)	058	314
A római hatalom Pált az Antónia erődbe zárja, később Caesariába viteti, majd Rómába szállíttatja (208, III/226)	059/060	315/316
Mao-tun halála (217)	–174	316
A zsidó hatóság üldözni kezdi az ebionitákat (208, III/226)	060 k.	316 k.
A pártus pénzek hátoldalán tűzoltár és áldozópap látható (234)	060 után	316 után
Szent Pétert Rómában kivégzik (208, III/227)	065	317
I. Tiridatészt örmény királlyá koronázzák (19, 35)	062	318
Jakabot elfogják, bíróság elé állítják, elítélik (208, III/227)	062	318
Josephus Flavius történetíró, zsidó pap segít Pálnak (208)	063	319
A Selyemút egyik legfontosabb állomásán Ming-di császár felépítteti a Fehér Ló elnevezésű buddhista kolostort (202)	070 k.	319 k.
Tűzvész Rómában, Néró a keresztényeket okolja (208)	064	320
Szent Pált Rómában kivégzik (209, III/227)	064/065	320/321
Ny-Indiában új indoszkíta dinasztia alakul, a Ksaharáta (II/12)	065-től	321-től
A belső-ázsiai hunok jelentős térvesztése (217)	073	322

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
I. Tiridatész (Rómában megkoronázott) arméniai király új fővárost építtet a rómaiak által lerombolt Artaszat helyén (215)	066 k.	322 k.
A kínaiak a Selyemút menti városokat Belső-Ázsia sivatagi vidékein jelentős harcok árán hódítják el a hunoktól (217)	073-tól	322-től
Pellába menekülnek egyes jeruzsálemi keresztények (209)	066/067	322/323
Josephus Flavius, a zsidó lázadás egyik vezetője dezertál (209)	067	323
A szarmaták a Duna térségében háborúznak a rómaiakkal (228)	067 - 119	323 - 375
A visszavonuló hunok váratlanul ismét megjelennek Bei Dinél, és a Ny-i Han fővárost is veszélyeztetik (324)	–166	324
Alexandriába futnak a jeruzsálemi keresztények (209, III/227)	069/070	325/326
Titus császár lerombolttatja Jeruzsálemet (209)	070	326
Kezdődik a szinoptikus evangéliumok kora (III/227)	070-től	326-tól
A Ny-i Ksaháráta-dinasztia első ismert tagja: Abhiraka (II/12)	070 - 090	326 - 346
A déli (vörös) hunok, más pusztai népek harcosaival együtt nagy csapást mérnek a visszavonulóban lévő hunokra (217)	077	326
A Hun Szövetség megrendül, a felbomlás jeleit mutatja (217)	170	326
Alexandriából terjed Márk evangéliuma (209)	070 után	326 után
A szinoptikus evangéliumok kora (209)	070 - 100	326 - 356
Rómába menekül a kommagénéi királyi család (19, 35)	071 k.	327 k.
A hunokat üldöző kínai hadsereg egy része a Selyemút néhány éve elfoglalt szakaszain végighaladva eléri Szogdiát (217)	078	327
Letisztul a Han iker-dinasztia ideológiája és birodalomszervezési stratégiája. – Az europid rasszhoz tartozó népekkel és dinasztiákkal a Ny-i birodalomrész „foglalkozik" (218)	078 –162	327 328
II. Kaniska (Kanésko) kusán uralkodó (212)	129 - 147 051 - 069	327 - 345
Hun–Han békekötés (218)	–162	328
Alán csapatok átkelnek a Kaukázuson, egy időre elfoglalják a pártus uralom alatt álló Média-Atropenét (259)	072 - 075	328 - 331
Az utolsó ékírásos szövegeket írják Mezopotámiában (234)	074/075	330/331
Rómában a Nap újjászületésének ünnepe dec. 25. (35)	075 k.	331 k.
Megszületik Lukács evangéliuma (209, III/227)	077 k.	333 k.
A Ny-i Ksaháráta-dinasztia uralkodási éveit tartalmazó önálló kronológiai rendszer (Sakábd) kezdőéve (194, II/12)	078	334
Chao Cuo, a Ny-i Han-császár tanácsosa befejezi az „oszd meg a barbárt és uralkodj" rendszerének tökéletesítését (218)	–155/154	335/336
Megszületik Máté evangéliuma (209, III/227)	080 k.	336 k.
A Didakhé keletkezési ideje (209)	080 - 090	336 - 346
Mithras-szentélyek épülnek a Római Birodalomban (20, 35)	080 - 120	336 - 376
A kínai hadak (Ny-i Han) és a „belső" rendre ügyelő adminisztráció (K-i Han) sikeresen lépnek fel a „barbárok" ellen (218)	088/089	337/338
A vereséget szenvedett hun egységek részben É-ra, Szibéria pereme, részben Ny-ra, Közép-Ázsia irányában távoznak (218)	089 - 091	338 - 340
Domitianus császár uralkodása (12)	081 - 090	338 - 347
Hatalmas Ízisz-szentély és obeliszk épül Rómában (12)	081 - 090	338 - 347
Kína az új hódítási területen 400 ezer nomádot hódoltat (218)	090-re	339-re
Agricola, Britannia kormányzója megszállja Caledoniát (II/80)	083	339
Az É-i hunok vándorlása Belső-Ázsiából Közép-Ázsiába (219)	090 - 170	339 - 419
Keng K'uei kínai tábornok az Altáj-hegységnél is megveri a hun sereget, a főkirály Szogdiában keres menedéket (219)	091	340
A dákok legyőzik Sabinus és Fuscus hadait (250)	085/086	341/342
Elsőprő erejű Hszien-pi támadás a hunok ellen (219)	092/093	341/342

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Hszien-pi a hunok jelentős területeit foglalja el. A Hun Szövetség népei közül 100 ezer család átáll a Hszien-pihez (218)	093-tól	342-től
Dacia már csak római kliens-királyság (250)	089 után	345 után
I. Vászudéva (Bazodéo), az utolsó „nagykusán" király (223)	147 - 177 069 - 099	345 - 375
Egy kínai kontingens eléri a Kaszpi-tenger partvidékét (219)	097	346
Egy egész római légió elpusztul a szvévek csapásai alatt (224)	090	346
I. Vászudévával a kusán dinasztia uralma lehanyatlik (223)	190 k.	346 k.
Lukiánosz szerint az alánok hasonlóak a szkítákhoz (259)	090 k.	346 k.
Gan Ying kínai követ a Római Birodalom felé utazva megáll a Pártus Szövetség területén (215)	090 k.	346 k.
Arrian római történész (166)	092 - 175	348 - 431
Kezdődik Róma ún. „szarmata-háborúja" (237)	093	349
Wu-di (Vu-ti), kiemelkedő jelentőségű császár (Ny-i Han-dinasztia) szorgalmazza a terjeszkedést Közép-Ázsiai felé (219)	–141 - –087	349 - 403
A Hszien-pi dicsőséges időszaka (218)	100-tól 300-ig	349-től 456-ig
A Csi-csivel, valamint a Hiennel Ny-ra vonult hunok központja Közép-Ázsiába került, a Szir-darja és a Balkár által határolt térségbe (az Ili-medencétől Ny-ra) (218)	01/02. sz. fordulója előtt	04. sz. közepe előtt
Megjelennek az „északi" hunok az európai forrásokban, mégpedig a Kaszpi-tenger É-i térségében (219)	01. sz. végére	04. sz. közepére
Kikristályosodott a taoizmus aszketikus filozófiája, a vallási gyakorlata pedig a nép körében népszerű kultusszá vált (213)	02. sz-ra	04. sz. közepére
A Kaszpi-tengertől É-ra, illetve az Urál-folyó mentén terül el az alánok törzsterülete (237)	01. sz. vége	04. sz. közepe
Kezdődik Kanga virágkora – kínai álláspont szerint – a közép-ázsiai hunok európai orientációjával összefüggésben (259)	01. sz. vége	04. sz. közepe
Vietnam középső területein létrejön Csampa állama (241)	02. sz. vége	04. sz. közep
Az „északi hun" állam „maradéktalan (?) bukása" (219)	02. sz. vége	04. sz. közepe
A ksatrapák a kusán támadásoknak ellenállnak, vagy ügyes politikával szövetségre lépnek a kusánokkal (II/12)	01. sz. vége	04. sz. közepe
Már létezik a szír keresztény liturgia (II/116)	02/03. sz. ford.	04. sz. közepe
Elkészül az a Jézus-ábrázolás a Kallistus-katagombában, mely egyezéseket mutat a torinói leplen látható képmással (209)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
A „kereszténység" kifejezés legkorábbi használata (207)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
A Fekete-tenger térségében K-ről megjelennek az alánok (237)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
Létrejön a Kopt Keresztény Egyház (209)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
A kusánok Szogdiában is jelen vannak (220)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
Jehuda Hanászi a Misnában összegyűjti a szóbeli vallási és világi törvényeket, erkölcsi tanításokat (II/46)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
Ptolemaiosz szerint az Al-Dunánál is vannak szarmaták (229)	01/02. sz. ford.	04. sz. közepe
Elkészül az apokrif Tamás-evangélium ismert változata (209)	02. sz. eleje	04. sz. közepe
Hunok (inkább alánok!?) uralják a Kaukázus térségét (231)	02. sz. eleje	04. sz. közepe
A germánok rúnaírásos köveket állítanak halottaiknak (II/81)	02/03. sz-tól	04. sz-tól
A bomló Hun Szövetség sok elökelője hódol a kínaiaknak (219)	–02. sz. 2. fele	04. sz. köz-től
Az alánok egy része a Kaukázus É-i elöteréből Ny-ra vándorol, hogy a hunok és gótok nyomása alól kibújjon (237, 259)	02. sz. végétől	04. sz. közepétől
A Ny-i Ksaharáta-dinasztia hatalma a csúcsán van, uralmi területének határa csaknem India kellős-közepéig ér (223)	01. sz. végétől	04. sz. közepétől
A Ny-i Ksaharáta-dinasztia indoszkíta uralkodóinak gazdag éremkollekciói jól követhetők (II/13)	02. sz. eleje után	04. sz. közepétől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Antiokheiai Ignác működése. – Az írásokban megjelenik a Szentháromság fogalma (210)	02. sz. eleje után	04. sz. közepétől
A Jamato-korszak Japánban. Törzsszövetségi részállamokban írásbeli hagyományozásból név szerint ismeretes uralkodók regnálnak (III/62)	02. sz. elejétől 03. sz. elejétől, 08. sz. elejéig	04. sz. köz-től, 10. sz. köz-ig
A K-Európában élő basztarnák a szkíta-szarmata világban a lényegében függetlenek maradhattak (II/185)	02. sz-ig	04/05. sz-ig
A római provinciák átszervezésével elkülönülnek a Duna-menti szarmata népek, az alföldi jászok és az al-dunai roxolánok (30)	02. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
A D-Urál térségében a szarmaták és az alánok között versengés kezdődik a területek birtoklásáért (230, 237)	02. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
Az alánok Ny-ra vándorlása eredményezheti a szarmaták jelentős részének, pl. a roxolánoknak a Ny-ra vonulását (229)	02. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
A hunok európai jelenlétét tanúsító első forrás valójában, feltehetőleg az alánokra vonatkozik (238)	02. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
Hun jelenlét a D-Urál térségében. A hunok és az alánok versengenek a legeltetésre alkalmas területekért (238, 259)	02. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
Alexandriában dolgozik Ptolemaiosz, ahol hozzáfér a korábbi csillagászati megfigyelések leírásaihoz (262)	02. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
A Fekete-tenger melléki szkíta királyság a germán-szláv és alán offenzíva során ellenáll a hódításnak (238, 251)	03. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
Korezm területe függetlenedik a Pártus Uniótól, és a Kusán Birodalomtól, egy önálló állam Közép-Azsiában (223)	03. sz. 1. fele	04. sz. 2. fele
A Közép-Azsiában a kínai terjeszkedés eléri maximumát, kínai csapatok megközelítik a Kaszpi-tenger DK-i szegletét (259)	–02/01. sz. fordulója	04. sz. 2. fele
Megnövekedik a hunok létszáma az Urál–É-Kazahsztán térségben, s törzsszövetségi területük határa Ny-felé mozdul el (231)	02. sz. 1. felétől	04. sz. 2. felétől
A turáni kultúra és civilizáció restaurációja előbb Közép-Azsiában, Európában, majd Indiában is (162)	02. sz - –05. sz.	04. sz. - 08. sz.
A hinduizmus Indonézia egész területére, Szumátrára, Jávára és Balira is megérkezik (III/207)	–02. sz-tól, 07. sz-ig	04. sz-tól 08/09. sz-ig
Germániáról Tacitus De origine, situ, moribus ac populis Germanorum c. műve alapján lehet fogalmat alkotni (169, II/164)	095 k.	351 k.
Edessa független, előbb a Pártus Szövetség tagja volt (II/116)	195 - 242	351 - 498
A Selyemút K-i felét teljesen az ellenőrzése alá veti Kína (215)	–138	352
Csang Csien Ny-i Han miniszter a kínai csapatok kíséretében Ny-on jár, hogy szövetségeseket szerezzen Kínának (215, 219)	–138 - –115	352 - 375
A hunok elfoglalják Kis-Buhara területét (220)	104	353
A hun hadak jelen vannak Turkesztán Ny-i területein (220)	105	354
A konfucianizmus Kína államvallásává válik (254)	–136	354
A kusánok ajándéka Traianus császárnak: egy tigris (212)	098 után	354 után
A hunok szövetkeznek a Tibeti-fennsíkon élő qiangokkal (220)	–135	355
Ptolemaiosz kahag-szkíta népet ír le Kanga területén (259)	100 k.	356 k.
A hunok egy időre visszafoglalják K-Turkesztánt (220, 231)	107 - 123	356 - 372
II. Pakórosz útnak indítja saját követeit Kínába (216)	101	357
Wu-di császár katonáival a hun harcmodort gyakoroltatja, a hun lovasság újításait igyekszik alkalmazni (220)	–133 után	357 után
Dácia már csak alárendelt, Róma-kliens állam (II/25)	101 után	357 után
Róma két hadjárattal Dáciát és a Duna-medence K-i harmadát is uralma alá kényszeríti (II/25)	101 - 106	357 - 362
Az egyik Gondofáresz (indopártus) király neve szerepel a pakisztáni Takht-i-Bahi-i kőfeliraton (203)	103	359
A szarmaták és a jászok megerősítik pozíciójukat nemrég megszerzett területeiken, a Római Birodalom határain kívül (237)	02. sz. első éveiben	360 – 370 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Elkészül a Jelenések könyve és János evangéliuma (209)	105 k.	361 k.
Nagy kínai támadás a hunok ellen (220)	–129/128	361/362
Csang Csien tíz éves hun fogsága után eljut a kusánokhoz (220)	–128	362
Dácia lerohanása a római csapaok által (250)	106	362
Traianus császár megszervezi Dácia provinciát (II/25)	106 - 110	362 - 366
A rómaiak elfoglalják a nabateusok országát, és hamarosan beolvasztják Arábia nevű provinciájukba (234)	106 k.	362 k.
A Ny-i Hun Szövetség visszafoglalja a Tarim-medencét (231)	115	364
A kínai sereg a Selyemút menti városokat támadja (220)	–125 - –121	365 - 369
A hunok Közép-Azsiában erős szövetséget hoznak létre, ennek főereje nagy valószínűséggel Csi-csi utódainak szövetsége, amely kiegészül a nemrég Ny-ra szorított hun csapatokkal (231)	117	366
A hunok ellen küldött kínai haderő már 100 ezres (220)	–124	366
Traianus császár Arméniát római provinciává teszi, és Mezopotámia területének D-i felét is megszállja (234)	110 - 117	366 - 375
A K-i hun sereg a Góbi-sivatag területére húzódik vissza (220)	–123	367
Traianus császár az összes kisázsiai római provinciát a Boszporuszi Királysághoz csatolja (251)	113/114	369/370
A mongóliai hun hatalmi centrum visszahúzódik az Orhon, a Szelenga és a Tola forrásvidékére (220)	–122	368
Pártia és a kínai befolyás alatt álló közép-ázsiai terület egymással határossá válik Fergána területén (216)	–122	368
A kínaiak elfoglalják a Qilian/Csilian-hegység északi lejtőit, elszigetelik a hunoktól a szövetségeseiket (2202)	–121	369
A Selyemút járható Dzsungáriában és a Sárga-folyónál (220)	–120	370
Egy kínai delegáció tárgyal a pártus udvarban (216)	–120/119	370/371
A hunok még jelen vannak Mongólia területén (231)	–119	371
A Római Birodalom megközeliti a himjárita területeket (246)	115	371
Több mint 200 ezer kínai katona vonul a hunok ellen, a Góbi sivatag D-i peremén ütköznek meg a hunokkal (221)	–119-től	371-től
A „déli" vörös hunoknak az „északi" (Ny-ra menekült) hunok területére való áttelepítése (220)	215-től 142-ig	371-től 391-ig
Kínai kísérlet történik a Selyemút használatba vételére (231)	–118	372
Kína újra elfoglalja a Tarim-medencét, ismét uralma alá veti a Selyemút e szakaszának városait (220)	123	372
A kínai győzelem Shanxi tartomány területén, – a belső-ázsiai Hun Szövetség hatalmának a vége (221, 231)	216	372
A rómaiak „második szarmata háborúja", a roxolánok, jazigok, szabad dákok együtt támadják Dácia tartományt (237, II/26)	116 - 118	372 - 374
A Ny-i Ksaharáta-dinasztia utolsó tagja: a hódító Nahapána, aki azonban nem tudja összefogni, így elveszti területeit (II/12)	118 - 125	374 - 381
A pártus-kínai kapcsolatokat rögzítő egyezmény (216)	–115	375
Az első kínai kereskedelmi expedíció áthalad Pártián (216)	–114	376
Dácia provinciát részekre bontják a rómaiak (II/25)	120 k.	376 k.
A Kusán Birodalom formálisan kettészakad (223, 234)	233-tól vagy 225-től	378-tól vagy 381-től
III. Kaniska (Kanésko) kusán uralkodó (223)	222 - 240	378 - 385
Wu Di császár annektálja É-Vietnamot, kezdődik Vietnam kínai megszállása (213)	–111	379
A Selyemút újra használhatóvá válik (221, 231)	–02/01. sz. ford	380 - 390 k.
Kína terjeszkedik Mandzsúriában, meghódítja a Koreai-félszigetet E- ENy-i peremét, kínai kormányzóságokat alapít (II/160)	–109/108	381/382
A hunok Amu-darja menti letelepedése (221, 231)	–02/01. sz. ford	385 - 395 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
II. Vászudéva kusán uralkodó (223)	240 - 270	385 - 415
A gótok megjelennek a Római Birodalom hódítási területének peremén (230, 238)	230	386
András apostol holttestét Edessa városába szállítják (II/116)	230 k.	386 k.
Ismét szvév támadások a Római Birodalom ÉK-i határán (224)	130 - 144	386 – 400
A Hszien-pi egyesíti az „íjfeszítő" törzseket, a Bajkál-tótól Kínáig terjedő hatalmas területű államot képez (232)	141 - 181	390 - 430
Koj, Pekcse királya. Koreában egy igen jól szervezett, Szillával is rivalizáló királyságot ural (II/160)	234 - 286	390 - 442
A gótok (a karpokkal együtt) elérik a Fekete-tengert, pusztítják a Bug és Dnyeszter torkolatában a görög-római telepeket (238)	235	391
A Római Birodalom gót és szvév hadak nyomása alatt áll (223)	235 k.	391 k.
Ptolemaiosz egyik napfogyatkozása (264)	140	392
Napfogyatkozás (264)		392
A Római Birodalomban „dák veszélyt" emlegetnek (II/26)	138 - 161	394 - 417
Terjed a Mithras-kultusz a Római Birodalomban (20, 35)	140 k.	396 k.
A kínai történetírás szerint egy Kűerh nevű hun király uralkodik valamelyik közép-ázsiai hun államban (231)	147 - 172	396 - 421
Utolsó érdemleges említés a kínai-pártus kapcsolatokról (216)	148	397
Az első ismert baktriai dokumentum keltezése (II/92)	110	397
A perzsák megnyerik maguknak a kusánok felbomlóban levő állama Ny-i felének vezetőit, fegyveres erőit (255)	03. sz. közepétől	04. sz. végétől
A Kusán Birodalom Ny-i fele a szaszánidáknak szolgál hátországul a Pártus Unióval szemben (223, 234)	03. sz. közepétől	04. sz. végétől
A Dnyeper és a Visztula közötti területen élő a szarmata-szlávok a lengyelek ősei lehetnek (229)	03. sz. közepéig	05. sz. elejéig
Funan állam India kulturális befolyása alatt áll (241)	02. sz.	04/05. sz.
Az Akszum Birodalom élénk kereskedelmet folytat Egyiptommal, Szíriával, Arábiával és Indiával is (246)	02. sz.	04/05. sz.
A Kopt Egyház katekisztikus iskolája Alexandriában van (209)	02. sz.	04/05. sz.
Latinra fordítják a Septuagintát (II/51)	02. sz.	04/05. sz.
A szászok közössége egy nagy törzsszövetségi csoportot képez a Balti-tenger partvidékén és Schleswig területén (II/128)	02. sz.	04/05. sz.
A germán etnikum dominál Germánia Ny-i felén (II/164)	02. sz.	04/05. sz.
Létrejön a Strathclyde brit királyság (ÉNy-Anglia), mely az angolszász-, sőt még a dán támadásokat is túléli (III/90)	02. sz.	04/05. sz.
Gót uralom alá kerülnek a dél-oroszországi szkíta-szarmata (pl. roxolán) népek (230, 238, 251)	03. sz.	04/05. sz.
Gót uralom alá kerülnek a mai D-Oroszország területén élő szkíta/szarmata népek, így a basztarnák is (II/185)	03. sz.	04/05. sz.
Afrikában és Itáliában nemcsak a Vetus Latinát, hanem más bibliafordításokat is másolnak. Összeáll egy újszövetségi válogatás utóbb apokrifnek minősített elemekkel (II/51)	03. sz.	04/05. sz.
Megerősödnek azok az É-afrikai őskeresztény közösségek, melyek nem rokonszenveznek a zsidókkal (II/51)	03. sz.	04/05. sz.
A Rajnától K-re élt frankok átköltöznek a Rajna mentére, és megtelepedtek a mai Hollandia és Belgium területén (II/36)	03. sz.	04/05. sz.
Hun törzsek tartózkodnak az Irtis térségében (232)	03. sz.	04/05. sz.
A Himjárita Birodalomban meghatározó a zsidó vallás (246)	03. sz.	04/05. sz.
Kínai források említést tesznek chamokról (Lin-yi néven) (241)	02. sz. közepe	04/05. sz. ford.
A belső-ázsiai hunok egyes csoportjai az erdő- és tajga-zóna irányában húzódnak el (222, II/30)	02. sz. közepe	05. sz. első évtizede

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A hunok távoznak Mongólia területéről. Ekkoriban szűnik meg az É-mongóliai halomsírokba való temetkezések sorozata (221)	02. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
A Hszien-pi zúzza szét a hunok államának maradványait, és a Bajkál-tótól Kínáig érő erős birodalmat hoz létre (221, 231)	02. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
A piktek újabb említése egy forrásban (II/80)	03. sz. közepe	04/05. sz. ford.
É-Európában megjelenik a „futhark" ábécés rúnaírás. (Dánia területén a rúnaírás első emlékeinek keletkezése) (II/81)	03. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
A kusán uralom Baktriában leáldozik (223)	03. sz. közepe	04/05. sz. ford.
A kusánok már csak egyes K-i tartományokban (India É-i és középső részén, Kasmírban és Gandhárában) uralkodnak (223)	03. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
A Duna-delta felől a gót csapatok mindenfelé támadják a Fekete-tenger partvidékét (238)	03. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
A kínaiak végigpusztítják Csampa államot (241)	03. sz. közepe	04/05. sz. ford.
A szarmata hatalom sorvadása K-Európában korábbi szövetségesük, a gótok nyomására kezdődik el (229, 237)	02. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
Több korabeli forrás a hunok jelenlétét említi a „szarmaták között", – valójában az alánokról lehet szó (238)	02. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
Az alánok jelentős része áttelepedik a Volga és a Dnyeszter közébe, a szarmata-basztarnák mellé (260, II/185)	02. sz. közepe	04/05. sz. fordulója
Turán területe teljes egészében hun ellenőrzés alá kerül (260)	02. sz. közepe	04/05. sz. ford.
Hosszú idő után az első ismert összecsapás a Pártus Szövetség és a kusánok között (234)	02. sz. közepe	04/05. sz. fordulója k.
Sokfelé ismertek a DK-ázsiai tengeri kereskedelem maláj kereskedővárosai a Malakka-szorosnál (III/207)	03. sz-tól	04/05. sz-tól
A hunok lassú Ny-ra sodródása, állítólag három törzsszövetség keretei között (232)	02. sz. köz-től 360-ig	04/05. sz. f-tól 516-ig
A szászok kalózként dúlják az Északi-tenger és Britannia partvidékeit (II/128)	02. sz-tól 04. sz-ig	04/05. sz-tól 05/06. sz-ig
A hunok elérik az Urál D-i részét és a Kaszpi-tengert (231)	02. sz. közepén	05. sz. elején
A mongol eredetű tabgacsok elszigetelik magukat a szövetség Ny-i ágától. É-Kína területén alapítanak államot (II/77)	02. sz. közepétől	05. sz. elejétől
Európában használni kezdik a rúnaírást (II/81)	02. sz. köz-től	05. sz. elejétől
Az alánok a Fekete-tenger északi partjánál, majd a Duna alsó folyásánál is megtelepednek (230)	02. sz. közepétől	05. sz. első évtizedétől
Commodius a Mithras-kultuszt állami kultusszá nyilvánítja (35)	02. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
Hispániában és Britanniában is épülnek mithranaeumok (20)	02. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
A mai Afganisztán területére is hunok települnek (231)	02. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
A gót hatalom felmorzsolja a Szarmata Szövetséget (230, 238)	02. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
Egyes hun törzsek az Irtis-folyó térségében tartózkodnak (II/30)	03. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
A hunokhoz csatlakoznak egyes tielö néprészek is (II/138)	03. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
Wulfila püspök keresztény felmenőit gótok hurcolják el (239)	03. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
A gótok a Fekete-tenger partvidékét támadják, hajóra szállva vezetik portyáikat a kereskedővárosok ellen (230, 238, 251)	03. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
India területén viharos ütemben megerősödnek a Gupták (223)	03. sz. 2. fele	05. sz. 1. fele
Hun vándorlás Ny-felé, kiszorítják az alánokat, majd belakják az Uráltól K-re, DK-re fekvő füves pusztákat (232)	03. sz. 2. felétől	05. sz. 1. felétől
Pártia domináns vallása a kereszténység (II/20)	02/03. sz.	05. sz.
A buddhizmus Korea felől megérkezik Japánba (III/62)	–01. sz.	05. sz.
A malájok intenzíven kereskednek Kínával (III/207)	–01. sz.	05. sz.
Funan állam a virágkorát éli (241)	03/04. sz.	05. sz.
Az ujgurok emékezete, népi kronológiája (a török népek egyik balladája) megőrzi a hunok Ny-ra távozásának idejét (221)		400 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
II. Rudraszéna, a Ny-i Ksaharáták utolsó nagy uralodója (II/13)	255 - 277	400 - 422
Kína hivatalos állami ideológiája a konfucianizmus (254)	153-tól	402-től
A Ny-i Han-kronológia Wu-di császár halála idejére datálja a mongóliai hunok maradékainak kapitulációját (221, II/30)	–088/087	402/403
Befejeződik a belső-ázsiai Hun Szövetség maradékainak, így az avarhunoknak a Belső-Azsiából való távozása is (232)	155	404
A Hszien-pi megszállja a hun Belső-Ázsiát (221, II/30)	155	404
A hioniták és a kidariták jelen vannak Közép-Ázsiában (223)	150 k.	406 k.
A júdeában egy falut átkeresztelnek a Bethlomon névre (24, 35)	150 k.	406 k.
Alexandriai Kelemen, azaz Clemens Alexandrinus keresztény tudós, az alexandriai iskola vezetőjének élete (26. 35)	150 - 215	406 - 471
A gótok Kis-Ázsiát, Ciprust és Krétát dúlják (238)	251	407
A Boszporuszi Királyság védelmi pénzt fizet Rómának, hogy elrettentse az alánokat országa megtámadásától (238)	154	410
Napfogyatkozás (265)		410
Szaszánidák uralják a pártus területek egy részét (234, 255)	256 után	412 után
Dacia Superior és Dacia Porolissensis tartományok hadseregét afrikai csapatokkal erősítik meg (II/25)	157 k.	413 k.
A Fekete-tenger partján fekvő Olbia és Türasz (ősi görög) városok a gótok (és a herulok) uralma alá kerülnek (238)	257/258	413/414
Három koreai kormányzóság területe felszabadul (II/160)	–075	415
A Gupták felemelkedésével elvész a kusánok Gangesz-síkság feletti uralma. Ezzel elkezdődik India „klasszikus kora".(223)	270 k.	415 k.
Saka kései kusán király a Gupták alattvalója (242)	270 - 310	415 - 455
Marcus Aurelius hadjáratot vezet Dácia térségében (239)	160	416
Az első rúna feliratok elkészülnek Norvégia D-i részén (II/81)	160 k.	416 k.
Iusztinosz keresztény mártír megírja Apológiáját (20, 35)	160 k.	416 k.
A kvádok (szvévek) a markomannokkal, az alánokkal és a szarmatákkal együtt támadják Pannóniát (224)	160-tól	416-tól
Marcus Aurelius a Felvidéken, majd a Tisza-mentén győzelmet arat a kvádok, markomannok, roxolánok és jászok felett (239)	160 után	416 után
A hunok Közép-Ázsiába vonulása lezárul (221, 232)	261	417
Róma „harmadik szarmata háborúja" a Duna vonalán, ebben állítólag longobárd obiusok is részt vesznek (239)	161 - 180	417 - 436
Galliában legalább hat nagy „szarmata", valójában inkább jász/alán telep jön létre (239)	161-től 380-ig	417-től 536-ig
Egy gót hadjárat során lerombolják Artemis templomát (a hét csoda egyikét) Epheszosz városában (238)	262	418
Róma elfoglalja Dura-Europoszt, átmenetileg Róma kezébe kerül É-Mezopotámia (234, 254)	162 - 166	418 - 422
A hun maradékok a Ny-i Han-dinasztia történelmi emlékezete szerint Közép-Ázsiába távoztak (221, 232, II/138)	–071-ig	419-ig
A K-i Han kronológia szerint is befejeződik be a hunok Közép-Ázsiába távozása (221, 232, II/30)	170	419
A hatalmas szövetségbe szerveződött pusztai katonai erők K-en már erősebbek a kínai hadseregnél (II/34)	170-es évek	420-as évek
Római kolónia jön létre Edessa területén (II/116)	165	421
Róma harcai (Dácia, Moesia, Pannónia és Noricum) (II/26)	165 - 170	421 - 426
Rómából küldöttség megy Kínába, Lojang városába (216)	166	422
Berozamad Pártia Armeniával határos területeit ellenőrzi (234)	266-tól	422-től
A gótok az Azovi-tenger É-i partjáról az Égei-tengerre hajóznak, majd Krétát, Rodoszt és Ciprust is kifosztják (238)	267	423
A „markomann háborúk" Pannónia és Dácia területén (II/26)	167 - 180	423 - 426

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Megjelennek a vandálok Dácia szomszédságában, a Szamos völgyében – a rómaiak szövetségeseiként (239, II/26)	168	424
A gótok Korinthoszt fosztogatják (238)	268	424
A gótok a gepidákkal is szövetkezni akarnak (239)	269	425
Megvetik a lábukat a gepidák a Magyar Alföld ÉK-i térségében, (a Felső-Tisza és a Szamos vidékén) (II/26)	269 k.	425 k.
A gótok kifosztják Athént és Spártát (238)	269/270	425/426
A hunok kiszorítják az alánokat az É-Kaukázus-régióból (239)	02. sz. 3. hrma.	05. sz. 2. nde.
A kínai csapatok veresége a Hszien-pitől (232, II/30)	177	426
Gót betörés Dobrudzsa térségében (238)	270	426
A Kárpátok térségében jelen levő vandálokkal Róma a gótok ellenében lép szövetségre (239)	270	426
Az alán harcosok egy csoportja a hunokhoz csatlakozik (239)	270 k.	426 k.
A Balkánra települt basztarnákat Róma Lüdiába telepíti (II/185)	170 k.	426 k.
A Római Birodalom győzelmi sorozata a pártusok felett (234)	170-től	426-tól
A Római Birodalmat Európában sorozatos, pusztító rohamok érik a germánok és a gótok részéről (235, 239)	270-től	426-tól
A hunok és a hozzájuk csatlakozott tielö néprészek Közép-Ázsiában tartózkodnak (II/138)	177 után	426 után
Az alánok betelepülnek a Kárpát-medence Délvidékére (Bácskába, Bánátba), többnyire Pannóniában portyáznak (240)	170 után	426 után
Kínai győzelemmel ér véget egy hszien-pi akció (II/30)	271	427
Kidolgozzák az Újszövetség első görög kánonját (II/51)	171	427
Mezopotámia területének oroszlánrésze, kis megszakításokkal, mintegy 60 évig római tartomány (235)	171 - 230	427 - 487
Berozamad három perzsa provinciát szervez, melyek élén Varahan, Ardasir és Neres látja el a kormányzói teendőket (234)	272-től	428-től
Yajnashri Satakarni, Andhra (Közép-India) királya kiterjeszti fennhatóságát E-Indiára (242)	174	430
Egyre erősebbek a K-en élő Hszen-pi törzsek, – meg-megújuló támadásaikat Észak-Kína (Belső-Mongólia) felé vezetik (II/30)	–060	430
Két részre szakadt a Hszien-pi, egy K-i és egy Ny-i (feltehetőleg már tabgacs dominanciájú) részre (II/30)	181	430
A sárkányos hadijelvény megjelenik Britanniában (235)	175 k.	431 k.
Britanniába 5500 pártiai vagy alán eredetű harcos kerül (239)	175 után	431 után
Napfogyatkozás (264)		432
Ptolemaiosz esetleg előrejelzett napfogyatkozása (264)	176	432
A sárgaturbános felkelés sújtja K-i Han Kínát (232, 254, II/30)	184/185	433/434
Jász, alán és szláv betelepítés az Al-Duna jobb partján (239)	178 után	434 után
Róma győzelmet arat a szvévek és szövetségeseik felett (224)	179	435
Zhang Chun és Zhang Ju felkelése, melyben a hadsereg egyes egységei mellett magánhadsereg is (Wu Hu) részt vesz (254)	187	436
12 ezer szabad dák letelepítése Dáciában (II/26)	180	436
Tamás apostol földi maradványait Edessába szállítják (II/116)	280 k.	436 k.
Megjelenik az Igaz szó c. keresztényellenes írás (21, 35)	180 k.	436 k.
Az abhíra törzs (Pandzsáb) a Ny-i Ksatrapáktól elfoglalja E-i területeiket (Szindhet) (242)	180 k.	436 k.
A mai Afganisztán és Irán területén is feltűnnek a hunok (242)	180 k.	436 k.
A Gupta-korszak, válságban az indiai buddhizmus (242)	280-tól	436-tól
Az ún. „fehérhunok" elszakadnak a hunok főágától, (elfoglalják Khivát, Balkh városát és több baktriai tartományt) (231, II/91)	–051	439
Független államot szervez Han-Kína területének egy részén Zhang Daoling taoista mester és a szektája (254, II/30)	190 - 215	439 - 464

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A hun katonai jelenlét a kínai érdekszférában elenyészett – a Ny-i Han kronológiai szerint (232)	–048-ra	442-re
A hun katonai jelenlét a kínai érdekszférában elenyészett – a K-i kronológia szerint is (232)	195-re	444-re
Cao Cao tábornok államot alapít É-on: Wei-Kína (II/30)	195	444
A basztarnákat visszatelepítik Trákiába (II/185)	290 k.	446 k.
K-en az utolsó Han-császár is lemond (232, 254, II/30)	198	447
Újabb római offenzíva Pártiában (235)	190	446
Polgárháború a Római Birodalomban (240)	191 - 197	447 - 453
A polgárháború eszkalálódik a Római Birodalomban (235)	193	449
Tertullianus megkeresztelkedik (21, 35)	193 k.	449 k.
Septimus Severus a római császár (20, 35)	193 - 211	449 - 467
Nagy gazdasági fellendülés Dácia tartományban (II/27)	193 - 213	449 - 469
Dácia tartomány virágzónak tekintett szakasza (II/27)	193 - 235	449 - 491
Két pontos napfogyatkozás egyetlen évben (265)		450
Sorozatos taoista felkelések Kínában (254)	02. sz. 3. és a 03. sz. 1. harm.	05. sz. 2. és 3. harmada
Kínában éhínség tört ki, pusztai népek veszik birtokukba É- és Közép-Kína hatalmas térségét (II/30)	02. sz. végén	05. sz. közepe
Az alánok a Duna alsó folyásánál is megjelennek, sokan letelepednek a Fekete-tenger É-i partjainál (259)	02. sz. végén	05. sz. közepe
Jelentős hun közösségek hagyják el Mongólia területét (232)	03. sz. végén	05. sz. közepe
Japán lakossága megismeri a konfucianizmust (III/62)	03. sz. végén	05. sz. közepe
Az eurázsiai kereskedelmi utak összekapcsolódnak (216)	03. sz-ra	05. sz. közepe
Elterjed a Jézus születésének feltételezett idejével indított időszámítási rendszer egy mutánsa a kínai évmegjelölésekben (52)	02/03. sz. fordulója	05. sz. közepe
Dzsungária területén fennáll a fehérhunok szövetsége (II/91)	02/03. sz. ford.	05. sz. közepe
A zsidó kultúra elveszti hellenisztikus jellegét (II/47)	03/04. sz. ford.	05. sz. közepe
A feltörekvő Akszum Birodalom vonja ellenőrzése alá a Vörös-tengeri kereskedelmet (235, 246)	03/04. sz. fordulója	05. sz. közepe
Hun néptömeg özönli el a Kaukázus előterét, ami korábban az alánok szállásterülete volt (240)	03/04. sz. fordulója	05. sz. közepe
Choreni Mózes az örmények közelében élő hunokról ír (242)	03/04. sz. ford.	05. sz. közepe
A Tien-San vidéke, továbbá a Tarim-medence É-i és D-i peremén levő városállamok vidéke nem az E-i hunok(?), inkább az avarhunok(?), fehérhunok(?) szállásterületét képezi (231)	03/04. sz. fordulója	05. sz. közepe
Gótok támadják a Fekete-tenger K-i partvidékét, betörnek Kubán történelmi térségébe (230, 239)	02/03. sz. fordulója	05. sz. közepe
A Fekete-tenger térsége már nem az alánok, hanem a gótok uralma alatt álló terület (240)	02/03. sz. fordulója	05. sz. közepe
Európai források a hunokról szólva ún. Ny-i és K-i fehérhunokat emlegetnek (231)	02/03. sz. fordulója	05. sz. közepe
A Talmud megalkotása Eretz Yisraeli szemita nyelvű írásaival kezdődik (II/47)	02/03. sz. fordulója	05. sz. közepe
A perzsa helytartók kusán-szászanida pénzeket veretnek (242)	04. sz. elejétől	05. sz. köz-től
Jelen vannak a fehérhunok Afganisztán területén (244)	02/03. sz. f-tól	05. sz. köz-től
A kereszténység gnosztikus irányzatai háttérbe szorulnak, Alexandriai Szent Kelemen életművével összefüggésben kiformálódnak a katolikus, ortodox irányzatok (II/71)	02/03. sz. fordulójától	05. sz. közepétől
Írország területéről skótok, Skóciából piktek veszik célba Britannia területét (II/80)	02/03. sz. fordulójától	05. sz. közepétől
A kereszténység talán már jelen van Wales területén (II/40)	03. sz. eleje	05. sz. köz-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A hunok meghódítják a mai Afganisztán területét (242, 244)	03. sz. eleje	05. sz. 3. nde.
Dzsungária területén fennáll a fehérhunok szövetsége (II/91)	04. sz. eleje	05. sz. 3. nde.
A hunok és a tielő néprészek belakják a Kirgiz-sztyeppét, az Altáj és az Urál közötti területeket, a Turáni-síkságot (II/138)	04. sz. eleje	05. sz. 3. nde.
A tielő népek, az onogurok a D-Urálnál és a Kaszpi-tengertől K-re, EK-re, a hunok fennhatósága alatt élnek (II/138)	04. sz. elejétől 04. sz. köz-ig	05. sz. 3. nd-től 07. sz. elejéig
Megépülnek a ma ismert korai, ősi sintó szentélyek (III/62)		05. sz. 2. fele
A Tien-Sán, a Dzsungár- és a Tarim-medence vidéke a fehérhunok szállásterülete (II/30)	–01. sz. 2. fele	05. sz. 2. fele
A K-i gótok még jobbára a Don vidékén élnek (II/16)	03. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
Az alánok egyes csoportjai megtelepednek az Alföldön, pontosabban Dél-Szabolcsban, a Berettyó-vidékén (II/7)	03. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
Az avarhunok a Tarim-medencében tartózkodnak (II/31)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
Alán csoportok betelepedése a Dunántúlra (Pannóniába) továbbá az Adria-mellékre és Itália területére (II/7)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
Számottevő hun fegyveres erő ér az Urál európai oldalára (244)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
A Hionita Szövetség eléri hatalma csúcsát (242)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
A Belső-Ázsiából érkezett közép-ázsiai hun közösség legnagyobb centruma lassan, fokozatosan tolódik Ny-ra (245)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
Erdélyben, Marosvásárhely területén használni kezdik a gepidák a Mikszáth utcai temetőt (II/27)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
Megalakul a Zsuan-zsuan szövetség és megerősödik (II/35)	04. sz. 1. fele	05. sz. 2. fele
A K-i és Ny-i Han-dinasztia Kínájának bukása utáni időszakban már nem említik a Hszien-pi nevű törzsi csoportosulást (82)	04. sz. 1. f-től 03. sz. 1. f-től	05. sz. 2. felétől
Britannia római tartományai meg-megújuló szász, pikt és skót betöréseknek vannak kitéve (II/128)	04. sz. 1. felétől	05. sz. 2. felétől
Szászok élnek az Elba és a Weser alsó folyásánál is (II/128)	04. sz. 1. f-től	05. sz. 2. f-től
A szászok igyekeznek uralmuk alá vonni az Elba és az Ems közötti területeket és Jütland D-i részét is (II/128)	03. sz. 1. f-től 700 k-ig	05. sz. 2. f-től 856 k-ig
A kusán vezető réteg jelentős része Baktriába húzódik (243)	04. sz. 2. nde.	05. sz. 4. nde.
A kínai Nagy Fal karbantartását elhanyagolják (II/30)	202 után	451 után
A Kárpátok és a Prut-folyó között élő karpok a gótok oldalán, Róma ellen harcolnak (240)	296 k.	452 k.
Severus császár legyőzi belső ellenfeleit, helyreállítja a rendet, megszilárdítja a K-i határokat (240)	197	453
A pikteket először említik írásos forrásban (II/80)	297	453
Újabb római offenzíva Pártiában (235)	197 - 199	453 - 455
II. Sápur állítólagos uralkodása Perzsiában (253)	309 - 379	454 - 524
Kipunada kései-kusán király egy kicsiny területen, a Gupták alattvalójaként uralkodik (242)	310 - 345	455 - 456
Kamszár uralkodik a pártus területek maradékán (235)	300 - 326	456 - 482
A Hun Szövetség ászi és alán néprészeket integrál, és előzönli a Kaukázus előterében az alán törzsek korábbi területét (260)	300 - 400	456 - 556
Összeomlik a sárgaturbános mozgalom Kínában (254)	208	457
A „vörös" hunok vezére, Huhanye biztosítja a kínai uralkodót, hogy a továbbiakban nincs szükség a Nagy Falra (189, II/30)	–033 k.	457
Hippolitosz Dániel könyvéhez írt magyarázata (26, 35)	202 k.	458 k.
Kamszár pártus király felveszi a keresztény vallást (235)	303	459
Befejeződik a 2250 km-es Nagy Fal építésének finanszírozása az É-Kína és a mongol sztyeppe közötti hegyvidéken (II/30)	210	459
A vörös hun vezető az Ordosz K-i részén, a mai Linfennél, Pingyang városban rendezi be központját (II/31)	304	460

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Felső-Tisza-vidékről terjeszkedő gepidák elérik a Magyar Alföldön az ún. Csörsz-árok vonalát (II/27)	04. sz. első évtizedében	460 k.
A vörös hunok visszatérnek őseik földjére, az Ordoszba (II/31)	–030 k.	460 k.
A Ny-i Han-dinasztia bukásának kezdete (II/35)	–030 k.	460 k.
A sárgaturbános felkelés és a szeparatizmus 30 éven keresztül rombolta a kínai állam szellemi és anyagi alapjait (II/34)	210-es évekig	460-as évekig
A „Tizenhat Királyság Kora" É-on, Belső-Ázsiában (II/31)	304 - 439	460 - 595
Sun Quan Wu-Kína fejedelmének kiálttatja ki magát (II/30)	212	461
Pártia területeinek nagy részén a Szaszánidák uralkodnak (235)	306-tól	462-től
A függő helyzetű Pártia még éppen létezik (235)	207 k.	463 k.
Cao Cao hadúr méltányolja a vörös hunok önállóságát (II/31)	215 k.	464 k.
A perzsa I. Ardasír Perszisz tartományban elfoglalja Kirman vidékét, s ott hatalmas erődöt, palotát építtet magának (235)	208 után	464 után
A hunok állama egyre inkább Ny-ra szorulva állt ellen a kínai seregek meg-megújuló hadjáratainak (189, II/31)	216-ig	465-ig
A hunok közössége kettéválik (244)	–025	465
A Hszien-pi Szövetség komoly vereséget mér a hunokra (II/31)	–025 k.	465 k.
A Gupta Birodalom megalakulása (242)	320	465
A Ny-i Ksaharáták bukása után két rokon dinasztia regnál ENy-indiai területeken (II/13)	320 - 398	465 - 543
A szakák Uddzsén városa környékén a Gupták offenzívájáig megőrzik függetlenségüket (III/22)	320 - 398	465 - 543
A Hionita hun törzsek államot alapítanak (242)	210 k.	466 k.
I. Ardasír perzsa királynak nyilvánítja magát (235)	211	467
Severus császár megerősíti a „Pikt-sáncot" (II/80)	211	467
Róma összecsap a szabad dákokkal Erdélyben (II/26)	212/213	468/469
A kínai „Három Királyság" (Wei, Shu, Wu), avagy az „Öt Barbár 16 Királysága" korszakának a kezdete (II/31)	219/220	468/469
A Fehérhun (Heftalita) Szövetség megalakulása (244)	220	469
A hun törzsek Dzsungária területén legalább két nagy csoportra oszlanak, „fekete" és „fehér" hun részekre (244)	220	469
A vörös hunok országa újra jelentős geopolitikai tényező (II/31)	220 k.	469 k.
A vörös hunok országa megerősödik (Korai Zhao) (II/31)	313 k.	469 k.
IV. Artaban ellenkirály római befolyás alatt áll Pártiában (235)	213 k.	469 k.
A K-i Han állam összeomlik (232, II/35)	220 - 223	469 - 472
Catallus legyőzi a gótokat az Al-Duna térségében (240)	214	470
Kezdődik Kína széttagoltságának új korszaka, kialakul a neo-taoizmus, – a taoista filozófia ontológiai újrafogalmazása (254)	221 után	470 után
A kusán II. Varahran hatalmát kidarita hunok döntik meg (242)	360	471
DK-Kínában megalakul a D-i Wu Királyság a „kései", azaz K-i Han-dinasztia bukásakor (214)	222	471
A hunok közössége kettéválik (244)	315 k.	471 k.
Mani, a nagy vallásreformátor születése (54)	216	472
A szabad dákok Dácia egy részét feldúlva kiszabadítják a túszokat, akiket korábban Caracalla császár szedett tőlük (II/26)	218	474
Róma ismét harcol a gótok és karpok szövetsége ellen (240)	319 k.	475 k.
A gótok betörnek a Balkánra, ill. Asia Minor tartományba (240)	220	476
Megalakul a Perzsa Birodalom (II/91)	220 k.	476 k.
Az ún. kidariták és chioniták Ny-felé orientálódnak (II/91)	320 k.	476 k.
Az ún. chioniták (kermichioniták) csatáznak a kusánokkal (244)	320 k.	476 k.
Kamszár az Oxosz vidékére, illetve Balh (Balkh) városába helyezi át hatalmi központját (235)	320 k.	476 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A gótok Róma jóváhagyásával települnek Dácia D-i és K-i részébe (251, II/27)	220-as évek 1. fele	470-es évek 2. fele
Gót támadások a Kárpát-medence területén (240)	320-tól	476-tól
A pártus nemesség a hunokhoz csatlakozik (244)	220 után	476 után
Egyes pártus erők római védelem alá húzódnak (255)	220 után	476 után
A hunok megindulnak Európa felé (244)	323	479
A perzsa I. Ardasír beveszi a mezopotámiai Dara várát, a vidékről a lakosság többsége elmenekül (235)	223	479
Ardasír szövetséget köt Adiabéné és Kirkuk királyaival, Hormizdegánnál legyőzi és megöli Artaban pártus királyt (235)	224	480
A mezopotámiai pártus hatalom összeomlása (235, 255)	224	480
Vége az arméniai Arszakida királyok uralmának is (235)	324	480
Tiridatész/Artavaszdész, Artaban király testvére Arméniában próbálna hatalomra jutni (235)	224 - 228	480 - 484
I. Ardasír jórészt bekebelezi a kusán uralom alatt álló pártus területeket, a mai Kelet-Irán, illetve Baktria területét is (235)	224 - 233	480 - 489
Kína birtokolta a Koreai-félsziget É-i, ÉNy-i részét (II/160)	–009-ig	481
Megszűnik a kusán államiság (242)	225	481
A hunok megjelennek a Kaukázus előterében (II/171)	225 k.	481 k.
A gótok Fekete-tenger menti törzsszövetsége már nemcsak az Al-Duna, hanem Dácia térségét is fenyegeti (II/27)	225-től	481-től
A pártusok bukása, Ktésziphónt elfoglalják a perzsák (236)	226	482
Vége Kamszár uralmának az Oxosz vidéken (236)	326	482
Róma háborút indít a perzsák ellen, előrenyomul, elfoglalja Niszibiszt, a katonák a sah háremét is elrabolják (255)	337/338	482/483
A karpok első nagyobb támadása Dácia ellen (II/27)	228	484
Egy „húsvétkánon", Hippolütosz kánonja kezdetleges metódust alkalmaz, nyolcéves ciklusokon alapul (46)	228 k.	484 k.
A Korai Zhao területét elfoglalja a Zsuan-zsuan (II/31)	329	485
Megalakul az ún. Kései Zhao hun állam. Az alapító Shi Lo, aki eddig a vörös hunokon uralkodott (II/32)	329	485
A Ny-i Han korszak valószínűsített utolsó éve (232)	–005 k.	485
A kidarita hunok elfoglalják Baktriát (242)	340	485
Kidarita offenzíva miatt vége az indiai kusán uralomnak (242)	374	485
Elkészül Origenész fontos műve, a Hexapla (II/51)	230 k.	486 k.
Az ariánus Valens Mursának, míg az ugyancsak ariánus Ursacius Singidinumnak a püspöke (II/14)	330 k.	486 k.
I. Ardasír hada megtámadja a „római" Mezopotámiát (255)	230-tól	486-tól
Wulfila, a későbbi gót püspök színre lép, egy gót delegáció tagjaként jelenik meg Konstantinápolyban (II/7)	330 után	486 után
A gót csapatok egy alán törzzsel szövetségben ellepik a Fekete-tenger Ny-i mellékén fekvő Szkitiát (II/7)	331	487
A gótok megerősítik állásaikat az Al-Dunánál, megépítik a Drobetától (Turnu Severin) Brailáig húzódó nagy sáncot (251)	332 k.	488 k.
A Kései Zhao ura: Shi Hu (II/32)	333 - 352	489 - 508
A Kusán Birodalom Ny-i része Kusánsahr néven a perzsa Szaszánida Birodalom vazallus királysága lesz (242, 255)	233 - 235	488 - 490
A gótok elpusztítják Tanaiszt, az ókori európai kereskedelem egyik központját (251, II/7)	330-as évek	480/490-es évek
Kezdődnek a frankok harcai a Római Birodalom határán (II/36)	233	488
I. Ardasir feltehetőleg kidarita szövetségben annektálja Baktriát és K-Iránt (242, 255)	234	489

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A perzsák elfoglalják a Kusán Birodalom Ny-i területeit, vagyis Baktria határvidékét és K-Iránt (244, 255. II/91)	234/235	489/490
Mani rendszerbe foglalja, és hirdetni kezdi tanait (54)	240/241	489/490
A perzsák a kusánoktól elfoglalják Szindhet, Szisztánt, Turánt, Mervet, Heratot, Makrant, Baktriát, az Indus-vidékét Pesavárig, valamint Szogdiát és a Kasgári Fejedelemséget (236, 242, 255)	235-ig	490-ig
Mani nyilvános tevékenységének kezdete – (a manicheus kronológia kezdőéve) (54)	001 234 241	490
A Gupta királyok elfoglalják a kusánok indiai területeit (242)	345	490
A Kárpát-medence E-i határán élő markomannok és kvádok/szvévek elismerik a gótok fensőbbségét (II/7)	235	491
A gepidák terjeszkednek a szarmata nagysánc, a Meszes- és az Erc-hegység között, a Kraszna és az Er völgyében (II/27)	335 k.	491 k.
A kidariták vezetője, Kidar herceg a gandhárai és baktriai területen regnál, – a Szaszánida Birodalom kereti között (243)	380-tól	491-től
A gótok elpusztítják az Al-Duna és Anatólia között fekvő területek római erődítményeit (II/7)	235-től	491-től
Róma megállítja a gót előretörést Dacia Traianában (II/7)	236	492
A szabad dákok a szarmatákkal együtt támadják Dáciát (II/27)	236	492
A Dácia D-i határvidékén lakó roxolánok a gótok nyomásának engedve elhagyják a számukra kijelölt lakóterületet, egy részük a Moesiába menekül, nagyobb részük Ny-ra tart (II/27)	337	492
A gótok és a karpok Moesia inferiort is támadják (II/7)	238	494
Szent Orsolya vértanúsága – a Legenda Aurea szerint (II/60)	238	494
Ardasír serege beveszi Carrhae-t és Niszibiszt, s még Hatra falai közé is sikerül betörniük (255)	239	495
Gót és karp támadók behatolnak az erdélyi Dácia K-i felébe, s ott támaszpontot alakítanak ki (II/27)	240	496
Sokféle hun nép létezik (a Közép-Ázsia történetével foglalkozó munkák szerint (244)	340 k.	496 k.
A perzsa hatalommal egyeztetett akció eredményeként kerül hun kézbe Afganisztán területe (244)	340 k.	496 k.
A krími Neapolisztól nem messze fekvő barlangvárosokban szkíták, alánok és gótok is élnek (II/7)	240 után	496 után
Dácia lakosságának romanizált része megkezdi a tartomány felhagyását, kiürítését (II/27)	240-es évek	490/500-as évek
A gótok felügyeletük alá vonják a Kárpát-medencével határos területeket és a Duna-deltát (II/8)	240-es évektől	490/500-tól
A keresztények antiokhiai tanácsa a kappadókiai származású Wulfilát a „gótföldi keresztények püspökévé" szenteli (II/7)	341	497
Tiridatesz örményországi király hunokkal szövetségében visel háborút Perzsia ellen (244)	341	497
Napfogyatkozás (265)		497
I. Sápur hatalma meginog, – a Római Birodalom átmenetileg visszaszerzi korábbi hódítási területeit Mezopotámiában (255)	241 k.	497 k.
A Ny-i Han-dinasztia bukási folyamatának a vége (II/35)	009	498
Gordianus császár a gótok terjeszkedése miatt kiürítteti az ún. „kimmer-városok" római lakosságát (II/7)	242	498
Edessa megújuló perzsa támadásoknak kitett város (II/116)	242-től	498-tól
Buddhista fordulat Kínában, Sima-Yi király elmozdítja a Cao-Shuang nevű korábbi Wei uralkodót (II/31)	249	498
A serdicai (szófiai) zsinaton a niceai irányzat győz, Ursacius és Valens pannóniai ariánus püspököket kiközösítik (II/14)	343	499

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kang-kjü – hun dominancia mellett – sokáig fennmaradt (258)	04. sz. köz-ig	05. sz. végéig
Az alánok (szarmaták?) voltak a D-Urál–Kaukázus térségben a domináns hatalom birtokosai (237, 258)	04. sz. köz-ig	05. sz. végéig
A fehérhunok D-re szorítják a kidaritákat (II/91)	04. sz. közepe	05. sz. vége
A kidarita hunok D-felé haladva elfoglalnak minden, korábban kusánok által birtokolt területet (243)	04. sz. közepe	05. sz. vége
Az E-i hunok legnagyobb szállásterülete az Urál-hegység D-i részétől K-re elterülő széles térségben van (245)	04. sz. 2. harmadában	05. sz. végéig
Elhalványul a közép-ázsiai alánok szerepe és jelentősége (245)	04. sz. 2 h-ában	05. sz. végén
A hionita és a hjon neveket szerepeltetik a közép-ázsiai érméken, és az „unna sah" (a hunok királya) feliratot is (II/91)	04. sz. közepétől	05. sz. végétől
A Tielő Törzsszövetség Ny-i ágával azonosított ogur, saragur és onogur népek lakhelye a Kazak-sztyeppén van, s D-i határa a Szir-darja–Iszik-kől vonaltól E-ra lehet (II/138)		05. sz. végétől
A „Kései" Han-dinasztia bukása idején, Mongólia területén már nem lehetnek hunok (196)	03. sz.	05/06. sz.
A K-en élő gótok hagyatéka szkita/szarmata, hun jellegű (II/16)	04. sz.	05/06. sz.
A roxolánok, az alánok és a vandálok szövetségben állnak (II/7)	04. sz.	05/06. sz.
A Didakhé egy papírusztöredékről ismert (207)	04. sz.	05/06. sz.
Deformált koponyájú (keleti származású) személyek jelennek meg a római hadseregben, magas rangot érhetnek el (240)	04. sz.	05/06. sz.
A fehérhunok a mai Üzbegisztán területén és Kazahsztán D-i részén élnek, D-i irányban terjeszkednek (244, II/91)	04. sz.	05/06. sz.
Funan állam a mai Kambodzsa Vietnam, Laosz és Thaiföld mellett Malájföld egyes részeit is magában foglalja (III/207)	04. sz.	05/06. sz.
Keresztények a Római Birodalomból Edessába mennek (II/117)	03. sz.	05/06. sz.
Frankok élnek a Rajna középső és alsó szakasza mentén (II/36)	03. sz.	05/06. sz.
A közép-ázsiai khoraszáni régió területén, a Dargaz közelében fekvő ókori város romba dől (228)	03. sz.	05/06. sz.
Akszum ellenőrzi a vörös-tengeri kereskedelmet (246)	03. sz.	05/06. sz.
Akszumban a kopt kereszténység a meghatározó vallás (246)	04. sz-tól	05/06. sz-tól
A Római Birodalom Janus-arcú (II/96)	03. sz-tól	05/06. sz-tól
Egy hun központ működik a D-Urál területén (244)	03. sz-tól 05. sz-ig	05/06. sz-tól 06/07. sz-ig
A koreai Szilla Királyság virágkorát éli, jelentős Ny-i területeket is bekebelez (II/160)	04. sz-tól 06. sz-ig	05/06. sz-tól 07/08. sz-ig
Megalakul a Sárga-folyó vízgyűjtőjén a tujuhunok állama, a Zsuan-zsuan konkurenciája (II/32, II/136)	03. sz. közepe	05/06. sz. fordulója
A K-európai Ny-i szlávok Ny-ra terjeszkednek, elérik az Odera és a Visztula közötti területet (III/11)	03. sz. közepe	05/06. sz. fordulója
A Turáni-alföldön a hunok szövetségben állnak Korezm eredeti népességével (245)	03. sz. közepe	05/06. sz. fordulója
A Krím gótok általi elözönlése (251, II/7)	03. sz. közepe	06. sz. eleje
Eléri első csúcspontját a Római Birodalom válsága (252)	03. sz. közepe	06. sz. eleje
A ripuári frankok a Rajna bal partjáról támadják a limest (II/36)	03. sz. közepe	06. sz. eleje
Wei-Kínában egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert a tabgacsok, akik Wei néven dinasztiát is alapítanak (II/31)	04. sz. közepétől	05/06. sz. fordulójától
A tabgacsok körében hódít a buddhizmus (II/35)	04. sz. köz-től	05/06. sz. f-tól
A sztyeppe népeiről szóló kínai írások a kien-kunokról és ting-lingekről szólnak (II/77)	04. sz. közepétől	05/06. sz. fordulójától
A Hszien-pi népei a Zsuan-zsuan uralma alá kerülnek (II/77)	04. sz. köz-től	05/06. sz. f-tól
Hun törzsek legelőt keresnek maguknak É-Indiában (II/91)	04. sz. végétől	06. sz. elejétől
A Hebridákat már nem a piktek, hanem a skótok lakják (II/80)	03. sz. köz-től	06. sz. elejétől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Edessa arisztokráciája, Adiabene elitje Armeniába menekül, lehetséges, hogy a keresztények egy része is velük tart (II/116)	03. sz. közepétől	06. sz. elejétől
A szászok főként az Elba és a Weser között élnek (II/128)	03. sz. köz-től	06. sz. elejétől
A Kidarita érmék használatának kora Közép-Ázsiában (II/91)	04. sz. köz. – 05. sz. 2. fele	06. sz eleje – 06. sz. 2. fele
A balkáni gót had betör Erdély területére. Az Olt és a Feketeügy vidékét, a Háromszéki-medencét szállják meg (II/8)	03. sz. 2. harmada	06. sz. 1. harmada
Hun csapatok előrenyomulnak a Kaszpi-tenger felől, a Kaukázus és Kis-Ázsia irányában (II/22)	04. sz. 3. negyede	06. sz. 1. harmada
A legtöbb forrás és feldolgozás már „Heftalita Birodalomnak" nevezi a Bokhara központú Fehérhun Szövetség államát (II/91)	04. sz. közepe után	06. sz. 1. felében
Intézményes keresztényüldözési hullám időszaka a Perzsa Birodalom területén (II/20)	03. sz. közepe - 04. sz. vége	06. sz. 1. fele
A perzsa keresztényüldözés egybeesik a Római Birodalomban is gyakori, kiterjedt pogromokkal (II/20)	03. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
A K-Balkán keresztény közösségeigót fogságba kerülnek (II/8)	03. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
Az alánok érkeznek a Felső-Tisza- és a Szamos-völgybe (II/10)	03. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
A Himjárita Birodalom lakossága egyistenhívő (80)	04. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
Az Asina-nemzetség névadó uralkodója meghal, miután egyesítette a szétszórtan élő türk törzseket (II/133)	04. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
A „Heftalita Birodalom" a Fehérhun Szövetség neve (245)	04. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
A franciaországi Obernai mellett 7,5 hektáron feltárt kultúra K-i (letelepített) népek nyomait mutatja (239)	04. sz. 2. fele	06. sz. 1. fele
Az Aral-tó D-i térségében, az Amu-darja bal partjának vidékén a (fekete) hunok és a D-re tartó fehérhunok közötti területeken az Afrigida-dinasztia önállósodik (Hvárizm/Korezmia) (II/92)	03. sz. 2. f-től 04. sz. 2. f-től	06. sz. 1. felétől
A perzsák kiverik a római csapatokat Mezopotámiából (255)	244 k.	500 k.
A gótok és a karpok Moesia inferiorban fosztogatnak, (II/7)	244/245	500/501
Dácia É-i részén megszűnik a római pénzforgalom (II/27)	245 k.	501 k.
Sápur a kaukázusi hunok körében tölti a telet, hogy szövetségeseket szerezzen a rómaiak elleni háborújához (255, II/91)	356/357	501/502
A gepidák népneve pontosan azon területre vonatkoztatva jelenik meg keresztény kronológia szerint datálva, ahol eddig a szabad dákokról szóltak a feljegyzések (II/27)	246	502
A gótok egysége megtörik, kisebb részük (gothi minores) Fritigern fejedelem vezetése alatt Róma támogatását keresi (II/7)	346/347	502/503
Koncsugo, Pekcse királya. Kiterjeszti fennhatóságát a közép-koreai Han-folyó medencéjének területére (II/161)	346 - 375	502 - 531
Dácia erdélyi területrésze a rómaiak számára már csak hadszíntér és felvonulási terület (II/27)	247	503
Róma különleges katonai parancsnokságot állít fel a dunai határvonalon a gótok ellenében (II/7)	247	503
A Wulfila követőit sújtó keresztényüldözés (II/7, II/14)	347/348	503/504
Wulfila gót nyelvre kezdi fordítani a Bibliát (II/8)	348	504
Perzsia megszállja Szíria területének egy részét (255)	359	504
A Római Birodalom feladja a Limes Transalutanust, s ezzel az Olt-limes válik K-i frontvonallá (II/7)	248	504
A Duna-torkolathoz, rómaiak által kiürített területre telepednek a gótokkal szövetséges taifalok (vandálok) (II/8)	248	504
Szent Ciprián keresztény vértanú vallomást tesz (35)	248	504
A taifalok és a gótok közösen nyugtalanítják a Fekete-tenger partjai mentén húzódó római területeket (II/8)	248 k.	504 k.
Pacatianus, a gótok elleni harc különleges katonai parancsnoka katonáival római császárrá kiáltatja ki magát (II/8)	248/249	504/505

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A buddhizmus államvallássá tételének éve Wei-Kínában (II/31)	349	505
A taifalok és a gótok kirabolják Iatrust és Novae-t (II/8)	249	505
Deciust, Pannónia Inferior helytartóját, majd „ellencsászárát" kereszténylildözö császárrá avatják (252)	249	505
D-re törö gót–karp csapatok Philippopoliszt (Plovdivot) is beveszik, lakóit lemészárolják vagy fogságba hurcolják (II/8)	249 - 251	505 - 507
A Kései Zhao állam meggyengül, majd összeomlik (II/32)	349 - 352	505 - 508
Róma, Jeruzsálem, Antiokhia és Párizs püspöke áldozatul esik a kereszténylildözö kampánynak (252)	250	506
Kanga (Kang-kjü) virágkora véget ér (260)	250 k.	506 k.
A karpok megszállják Dacia Inferiort, azaz Olténiát (II/27)	250 után	506 után
A Balkán területére nyomuló gótok Abritusnál (Razgrad, Bulgária) legyözik a római sereget, megölik a császárt is (II/8)	250/251	506/507
A hunok jelentös erői (Balambér) a Kaszpi-tenger vidékéről D-felé, a Kaukázust megkerülve Kis-Ázsiába nyomulnak (260).	350 - 375	506 -531
Ursacius és Valens pannóniai ariánus püspökök ismét jelentös hatalmat kapnak (II/14)	351	507
A gótok Moesia, Trákia és Illíria városait dúlják, Dobrudzsa területén, Abritusnál vereséget mérnek a római légiókra (II/27)	251	507
Katonacsászárok és ellencsászárok uralkodnak Rómában (252)	251 után	507 után
A perzsák elfoglalják Örményországot (252)	252	508
A vörös hunok elfogadják a Wei-dinasztia uralmát (II/32)	352 k.	508 k.
A Rajna jobb partjáról a száli frankok a mai Elzász és Pfalz területét nyugtalanítják, Bonnt és Kölnt is lerombolják (II/36)	352 - 355	508 - 511
A perzsák beveszik Antiokhiát (252)	253	509
Valerianus császár lép trónra, fiát, Gellienust társcsászárrá emeli, s maga vezeti a perzsák ellen a római sereget (252)	253	509
A gótok Thesszaloniké felé támadnak, míg a rómaiak Macedónia városait, a Thermopülai-szorost és Athént erösítik (II/8)	253-tól	509-töl
Dáciáról már alig esik szó Rómában (II/28)	253 után	509 után
Egy frank különítmény végigrabolja Galliát és Hispániát (II/36)	253 - 259	509 - 515
A perzsa hadsereg behatol Szíria területére (255)	253 - 260	509 - 516
I. Sápur uralma Perzsiában (253)	253 - 271	509 - 528
A Ny-i Han-dinasztia lehetö késöi datálású pusztulása (II/35)	020 - 025	509 - 514
Constantius Gallus és Silvanus életét veszti, Claudius Julianus, a kivégzett Gallus testvére császár lesz Galliában (252)	354/355	510/511
A Tisza völgyén keresztül alán-gót vonulás kezdödik É-, ÉNy-felé (II/28)	350-es évek 2. fele	510-es évek 1. fele
Gepidák telepednek le a Tiszántúl Dáciával szomszédos területein (II/28)	350-es évek 2. fele	510-es évek 1. fele
A gepidák elérik a Körösök völgyének É-i részét (II/27, II/28)	355 k.	511 k.
A gótok orientálódnak az É-i Kárpátok irányában (II/9)	355-töl	511-töl
Róma próbálja elszigetelni a Kárpát-medence É-i pereme felé húzódó gótokat a Pannóniától É-ra élö markomannoktól (II/14)	355-töl	511-töl
Kínai források szerint Közép-Ázsia területét, az alánokat kiszorítva, egy másik nomád nép (huá) veszi birtokába (260)	355 után	511 után
Liberius pápa számüzetésben, és csak azért térhet vissza, mert aláírja a „negyedik sirmiumi formulát" (II/14)	355 - 358	511 - 514
A szvévek a szarmatákkal együtt áttörnek a dunai limesen (224)	355 - 358	511 - 514
A gót–karp erök Macedónia védmüveit ostromolják (II/8)	256	512
Felbomlik a Shu állam Belsö-Ázsiában (II/32)	263	512
Napfogyatkozás Európa, É-Afrika és a Közel-Kelet felett (266)		512

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Koreában a Kim-dinasztia Nemul király révén a Szilla Királyság élére kerül (II/161)	356 k.	512 k.
Valerianus császár offenzívája eléri az Eufrátesz vonalát, majd visszaveszi Antiokhiát és Szíriát a perzsáktól (252)	256/257	512/513
A perzsa uralkodó a chioniták és a kusánok körében (245)	356/357	512/513
Julianus (keresztényüldöző császár) Galliában több hadjárat során legyőzi a frank és alemann csapatokat (252, II/36)	356 - 358	512 - 514
II. Constantius szvéveket és szarmatákat irt Pannóniában (224)	357/358	513/514
A római Dácia katonai értelemben vett teljes kiürítése (II/28)	257 - 261	513 - 517
Funan (D-Vietnam) egy kínai császárság vazallusa (II/211)	357 - 520	513 - 676
Szent Ciprián vértanút Karthágóban állítják bíróság elé (21)	258	514
A már gyakorlatilag elkülönült Gallia jogilag is elválik (másfél évtizedre) a Római Birodalomtól (252, II/36)	258	514
A belső-ázsiai Wei királyság bukása (II/32, II/133)	265	514
Gallia, Hispánia és részben Britannia területének Postumus és Tetricus császárok nevéhez fűződő kiszakítása idején a kereszténytyüldözés újabb hulláma tarol a Római Birodalomban (253)	258 k.	514 k.
A mezopotámiai Amida ostrománál a perzsák szövetségében jelen vannak a chioniták, vagy a fehérhunok (245)	358 k.	514 k.
Kis államok alakulása és felbomlása Belső-Ázsiában (II/32)	265 - 316	514 - 565
Thébai Szent Pál élete (II/39)	228 – 340/341	214 – 596/597
Baktriai dokumentumokban a fehérhunok első említése (II/92)	228	515
A frank népnév első írásos előfordulása (II/36)	259	515
Valerianus római császár perzsa fogságba esik és meghal (253)	259/260	515/516
Sápur legyőzi Valerianus császár seregét Edesszánál, 70 ezer római katonát ejt foglyul (255)	260	516
Elkészül az Ujszövetség új antológiája, amelyből sok korábbi rész kimarad (II/51)	260	516
Mani létrehozza egyházát (54)	260	516
Gallienus császár megszakítja a kereszténytyüldözést (253)	260	516
A piktek és a skótok áttörik a Hadrianus-falat (II/80)	360	516
A galliai légiók Julianus cézárt császárrá kiáltják ki, s a légiók megindulnak a K-i birodalomrész felé (253, II/36)	360	516
Befejeződik a hunok Ny-ra mozgása Közép-Ázsiában (232)	360 k.	516 k.
Fritigern gót vezér szövetségre lép Valens császárral, az uralkodók Atanarik gót király ellen szövetkeznek (II/8)	360 után	516 után
A hunok átkelnek a Volgán, rátörnek az alánok területére (II/186)	360 után	516 után
A K-Európába érkezett hunoktól ÉNy-ra is alánok élnek (II/24)	360 után	516 után
Julianus császár Illíriáig nyomul, elfoglalta Sirmiumot, később Kis-Ázsia határán állomásozik (253)	360/361	516/517
A hunok átkelnek a Volgán, behatolnak az alán területekre, eljutnak a Fekete-tengerig (II/10, II/16, II/185)	360 - 370	516 - 526
Perzsia elveszít több, korábban meghódított területet Odenatusszal, Palmüra királyával, Róma vazallusával szemben (II/62)	260 - 263	516 - 519
A „Galliai Birodalom" fennálása (II/36)	260 - 274	516 - 530
A Havasalföldön az Olt-folyó választotta el a jászok és a roxolánok települési területeit (II/8)	260-as évekig	510/520-ig
A hunok Ny-ra vonulása lezárul Közép-Ázsiában (221, 232)	261	517
Egy éven belül öt vagy hat ellencsászár lép fel a Római Birodalomban, ám valamennyit megölik (253)	261	517
Julianus császár a keresztény lakosságú Antiokhiából irányítja hadjáratát, és annak finanszírozása érdekében felemeli az adókat. Ezután mélyen behatolt Mezopotámiába (253)	362	518

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Dácia római légiói már Pannóniában állomásoznak (II/28)	262	518
A Római Birodalom K-i hadserege Mezopotámia provinciát visszaszerzi a perzsáktól (253)	262	518
Napfogyatkozás (265)		518
A Római Birodalom kiüríti Erdélyt (Dáciát), mely területet a K-i gótok igyekeznek megszerezni (II/16)	262 k.	518 k.
Róma kénytelen teljesen kivonni a légióit Dáciából. A főerők Pannónia irányában távoznak (II/8)	262-től	518-tól
A Havasalföldön, az Olt-folyó mentén a roxolánok korábbi területeit alánok, gótok és vandálok lepik el (II/9)	260-as évektől	510/520-tól
Julianus császár keresztényüldözési kampánya, – (visszatelepíti a zsidókat Jeruzsálembe) (II/20)	362/363	518/519
Perzsia újra megerősödik (II/62)	362/363	518/519
A Ny-ra tartó hunok betörnek a Perzsia és Róma által uralt kaukázusi és kis-ázsiai területekre (II/22, II/62, II/171)	363	519
Római-perzsa csata nyomán meghal Julianus császár (253)	363	519
Jovianus császár uralma Rómában, békét köt a perzsákkal (253)	363/364	519/520
Jovianus a Római Birodalom öt provinciáját „átengedi" a perzsáknak, (Palmürában Odenatus e provinciák igazi ura) (II/62)	364 264	520
Nagy gót invázió Trákia területén, Atanarik vezetésével (II/8)	364	520
Valens császár ellentámadásai sikerrel járnak, Atanarik visszavonul a Duna-deltába és a D-i Kárpátok irányában (II/8)	364 után	520 után
Pannónia a Birodalom területének Valentinianus és Valens közötti felosztása során Valentinianus uralma alá kerül (II/14)	364 után	520 után
A Római Birodalomban istentagadással vádolták meg a keresztényeket, mert nem áldoztak a birodalmi isteneknek (II/20)	265 előtt	521 előtt
Róma vereséget szenved Galliában (II/36)	365	521
Róma csapatai újra méltó vetélytársai lehetnek a frankok, az alemannok harci erejének (II/36)	360-as évek második fele	520-as évek első fele
Gallienus császár és utódai visszavetik a frank-alemann előnyomulást, a szakadár Galliai Birodalom terjeszkedését (II/36)	265 után	521 után
A pezsák ismét elfoglalják és kifosztják Antiokhiát (253, II/62)	266	522
A piktek és skótok sikertelen támadása Britanniában (II/80)	367	523
Az utolsó római csapatok is elhagyják Dáciát, – (ez az adat a Kárpátoktól D-re fekvő területekre vonatkozik) (II/28)	367	523
A római csapatok visszavonulnak az Olt-folyótól Ny-ra eső területekről. A tartományt gót fegyveresek foglalják el (II/9)	367/368	523/524
II. Sápur (fiktív személy!) „halála" (256)	379	524
Macedóniában Gallienus császár a gótoknak érzékeny veszteségeket okoz (II/9)	268	524
Palmüra uralja Szíria és Mezopotámia területét (II/62)	268-tól	524-től
II. Claudius római császár a Garda-tónál megveri az Itáliába benyomuló alamannokat (II/9)	268 - 270	524 - 526
Súlyos belharcok a Perzsa Birodalomban (II/62)	379 - 384	524 - 529
A perzsa uralmat a mezopotámiai és szíriai területeken Zenobia királynő, Palmüra uralkodója számolja fel, aki egyeduralkodóként regnál a két nagyhatalom közötti térségben (II/62)	268 - 273	524 - 529
II. Claudius római császár Moesiában és Naissusnál (Niš) súlyos vereséget mér a gótokra (II/9)	269	525
Fastida gepida király Erdély gepidák és gótok közötti megosztását javasolja Ostrogotha K-i gót királynak (II/16, II/28)	269	525
I. Valentinianus fékezi a Ny-i kolóniák és a frankok Róma-ellenes összefogását (II/36)	369	525
Atanarik és Valens császár békeszerződése (II/9)	369	525

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A balkáni gót keresztények második üldöztetési hulláma Atanarik uralma idején (II/14)	369 - 372	525 - 528
A gótok K-i utóvédjei a Fekete-tenger parjainál cirkáltak (II/16)	270 előtt	526 előtt
A K-i gótok jelen voltak a Baltikum D-i felén, illetve az erdőövezet mentén is (II/16)	370-ig	526-ig
Aurelianus császár a gótokat és a vandálokat megfékezi Pannónia határán (II/9)	270	526
A hunok előőrsei behatolnak Európa területére (II/22)	370	526
A római politika roxolánok betelepítését szorgalmazza a Magyar Alföldre (a Havasalföldről) (II/9)	270 k.	526 k.
Megszületik Laodikeai Anatoliosz püspök 95 évre szóló húsvétnaptára, – az ún. „anatóliai rendszer" (46)	270 k.	526 k.
Az avarhunok Ny-felé elhagyják a Tarim-medencét (II/31)	370 k.	526 k.
Scythia Minorban keresztény egyházi szervezet működik (II/9)	370 k.	526 k.
Egy hun hadjárat a Kaukázus előterébe és a Tanaishoz (II/24)	370 k.	526 k.
A piktek és a skótok a Hadrianus-fal mögé szorulnak (II/80)	370 k.	526 k.
Wulfila hatására a kereszténység a gótok és csatlakozott népeik körében lényegében államvallássá lesz (II/9, II/14)	370-től	526-tól
A hun térfoglalás miatt Ny-ra szorult K-i gót csoportok a Dnyeszter vidékére, a Ny-i gótok szállásterületére törnek (II/16)	370 után	526 után
Aurelianus császár hadjáratai a D-balkáni gótok ellen (35, II/9)	270 - 275	526 - 531
Aurelianus császár a napkultuszt kívánja megújítani (21)	270 - 275	526 - 531
Háború a gótok és az alánok K-európai csapatai között, bizonyára gót győzelemmel (II/9)	370 - 376	526 - 532
A Római Birodalom a K-Balkánon letelepedett népek Magyar Alföldre, Pannóniába való áttelepítésével kísérletezik, – a gótok miatt (II/14)	270-es évek	520/530-as évek
A (Ny-i) gótok betelepedtek a balkáni „Dáciába" (II/9)	271-ig	527-ig
A Volga és az Urál-folyó közében és a Kaukázus ENy-i előterén jön létre a hunok első európai központja (II/24)	371 k.	527 k.
A K-Európában élő (K-i) gótok birtokukba veszik a Dnyesztertől K-re fekvő területeket (II/16)	271-től	527-től
Gótok szállják meg „Dácia Traiana" Ny-i felét (II/9)	271-től	527-től
A gótok nem osztoznak a gepidákkal Erdélyen (II/16, II/28)	271 után	527 után
Róma csapatai haláig üldözik a megvert vandálokat, a vandál király (Cannabaudes) is elesik (II/9)	272	526
I. Sápur halála (256)	272	528
A belső-ázsiai (DK-i) Wu királyság felbomlása, – vége a „Három Királyság" korának (II/32)	280	529
Frankok által vezetett germán csapatok átkelnek a Rajnán, legyőzik a Légió I. Minerva seregét Bonn térségében (II/36)	273	529
Aurelianus létrehozza Dácia Félix tartományt (Szerdika körül) a korábbi két Moesia területéből kiszervezett területrészeken, megerősíti a Száva és az Al-Duna mentén a római limest (II/9)	273	529
Mani halála (54)	273	529
Gót, alán, szarmata telepesek érkeznek Pannóniába (II/9, II/14)	04. sz. 4. nde.	06. sz. 2. nde.
A vizigót etnikummal nem vándorol számottevő köznépi vagy rabszolga státuszú közösség, mivel az korábban, csaknem teljes egészében az osztrogótok által uralt területen maradt (II/17)	04. sz. 4. nde.	06. sz. 2. nde.
A kidariták D-re tartva véget vetnek a kusán hatalomnak (II/91)	374	530
Valerianus vagy Aurelianus császár Tetricus ellencsászár ellen fordul, s a catalaunumi síkon veszi fel vele a harcot (II/59)	274	530
A gótok Erdély földjén alakítanak ki támaszpontot (II/28)	274	530
Aurelianus a Dáciából kitelepítetteket Moesiába telepíti (II/28)	274 k.	530 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A K-i gótok Ny-abbra helyezik át szállásaikat (II/16)	375	531
A Ny-i gótok egy része benyomul Kis-Ázsiába, Tacitus császár csapatai Szíria területén állják el az útjukat (II/16)	275	531
Létrejön a Heftalita Birodalom (Fehérhun Szövetség) (II/91)	420 k.	531 k.
Fritigern fejedelem és népe Valens császár révén Trákiában kap lehetőséget a letelepedésre (II/9)	375 k.	531 k.
Megalapítják Triert, a Galliai Birodalom felszámolása utáni igazgatási központot, a Római Birodalom Ny-i fővárosát (II/36)	275 k.	531 k.
A hunok döntő győzelmet aratnak az alánok felett. Az alánok Ny-ra, D-re (a Kaukázus felé) és K-re húzódnak félre (260)	375 k.	531 k.
A szvévek csatlakoznak a vandálok szövetségéhez (224)	375 k.	531 k.
Folytatódik a jász-alán beköltözés a Kárpát-medencébe (II/10)	375 k.	531 k.
A gepidák feltűnnek Kolozsvár térségében (II/28)	375/376	531/532
A K-i gót csoportok betörnek a Ny-i gót csoportok közé (II/10)	375/376	531/532
A K-európai hun központ a Volga és a Don közé települ, a hun előőrs megérkezik a Pontoszhoz és a Krímbe (II/24)	375 - 380	531 - 536
A gepida vezér szállását Szilágysomlyónál alakítja ki (II/28)	376	532
A hunok elfoglalják a Krímet (II/24)	376	532
A Dnyeszter térségében manőverező greuthung csapatok megkerülik a (Ny-i) gótok K-i őrségét (Munderik seregét), s átúsztatva a Dnyeszteren lecsapnak a táborra (II/16, II/17)	376	532
A Római Birodalom két részre szakad (II/10, II/14, II/16)	276	532
A nagy terving-gót összeomlás (II/10)	376 - 380	532 - 536
Probus császár Germania Inferior területéről kiszorítja a franko-kat, alemannokat, felújítja a limes védműveit (II/36)	277	533
A rómaiak egy időre visszafoglalják Galliát (II/10)	277	533
A Balkán északi részét gótok özönik el (II/17)	377/378	533/534
IV. Bahrám perzsa uralkodó, és II. Bahrám perzsa uralkodó (256)	388 - 399 278 - 293	533 - 544 534 - 549
A gepidák nagy erőkkel megszállják a Körös-mentét (II/28)	378	534
Éheznek a Római Birodalomba befogadott gótok (II/10)	378	534
A római erők súlyos vereséget szenvednek Atanarik gótjaitól Hadrianapolisnál. Valens császár is életét veszíti (II/10, II/17)	378	534
Európában az események irányítását gót és germán törzsek veszik át (II/36)	378 k.	534 k.
A gót és alán erők már Konstantinápolyt fenyegetik (II/10)	378 után	534 után
Gót–római tárgyalások (II/10)	378 - 382	534 - 538
A Zsuan-zsuan Belső-Ázsia legjelentősebb hatalma (245, II/32)	04. sz. vége	06. sz. 2. harm.
A Zsuan-zsuan hatalom központja K-Turkesztánban van, ural-ma a Bajkál-tótól és Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjed. Befolyással van a vörös hunokra, mongolokra, türkökre (II/77)	04. sz. végén, 05. sz-ban	06. sz. 2. harmadától, 07. sz. köz-ig
Malik Karib Juhamin, himjárita uralkodó (II/75)	390 - 420	535 - 565
A kidariták Kasmír térségében 40 évig uralkodnak, – (s csak azután integrálódnak majd a Fehérhun Szövetségbe) (II/91)	390 - 430	535 - 575
Galliában 120 év alatt hat nagy szarmata/jász telepítés történt. Ők a Közép-Duna vidékéről kerültek új hazájukba (239)	380-ig	536-ig
Az alemannok ellen harcoló Proculust Lyonban ellencsászárrá kiáltják ki, de Probus császár elől a frankokhoz menekül (II/36)	280	536
Napfogyatkozás az Angolszász Krónika szerint (261, 265)		536
Numerianus császár napfogyatkozása - 1. (261, 265)	284	536
A gótok (és alánok) Ny-ra vonulnak (II/10, II/14, II/17)	380-tól	536-tól
Az Al-Dunánál megszűnik a terving-gót temetőhasználat (II/10)	380-tól	536-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az edessai keresztény közösség Ktésziphón városába költözik, de a keleti szír nesztoriánus egyház helyben marad (II/117)	280 után	536 után
Róma Bauto és Arbogastes seregével üzeti el Fritigern hadát az Illyricumból (II/10, II/17)	381	537
Remete Szent Antal élete (II/39)	251 - 356	537 - 612
A Római Birodalom a frankok és alemannok ellenében igyekszik a gótokat a Ny-i végekre, Galliába terelni (II/10, II/14)	382 k.	538 k.
A Római Birodalom K-i határainál megjelennek újabb nagy létszámú gót csoportok: az ún. K-i gótok (II/10, II/17)	382 - 385	538 - 541
Teljes napfogyatkozás (265)		540
Numerianus császár napfogyatkozása - 2. (265)	284	540
Diocletianus császár uralmának kezdete (36, 39)	284	540
A gepidák összecsapnak Pannónia haderejével (II/28)	384	540
Alarik a Ny-i gótok királya lesz (II/11)	395	540
Maximianus római társuralkodó Fastida gepida vezérrel szövetkezik (II/17, II/28)	280-as évek második fele	540-es évek első fele
A Yin állam erejét anarchia gyengíti, a nomádok a kínai uralom alatti területek felé akadálytalanul előrenyomulnak (II/33)	291 - 306	540 - 555
É-Kínában tart az ún. „Északi Dinasztiák Korszaka" (II/32)	385-től	541-től
Megalakul az É-i Wei-dinasztia (II/32)	386	542
Felkelés tör ki Antiokhiában és több más városban a katonai beszállásolás, a gótok jelenléte, az adóemelések miatt (II/10)	386	542
Az utolsó jelentősebb indoszkíta főváros Uddzsén volt (II/13)	398-ig	543-ig
Örményország római-perzsa felosztása (II/22, II/62)	387	543
Alarik gót király formálisan is Róma szövetségese (II/11)	387-től	543-tól
A perzsák által ellenőrzött örmény terület határos a hunok által uralt kaukázusi területtel (II/22)	387 után	543 után
Galliát elérik az első gót és/vagy alán egységek (II/56)	390 - 410	546 - 566
Két napfogyatkozás egy évben (265)		547
Napfogyatkozás Tiberianus és Dione konzulsága alatt (265)	291	547
Egy gepida sereg sikertelenül támadja Ostrogotha gót király Erdélyben tartózkodó csapatait (II/17, II/28)	291	547
A római császárok és ellencsászárok által felbérelt gót vezérek önállósítják magukat, fokozódik az anarchia (II/17, II/56)	391 k.	547 k.
A fehérhunok uralmáról is tájékoztatást nyújtó baktriai dokumentumokban megemlítik a „Heftalita urak adóját" (II/92)	260 - 295	547 - 583
A germán, jobbára frank törzsek feldúlják Triert (II/37)	392	548
A (Jamato-korszakon belüli) Kofun-periódus Japánban (III/62)	300 - 710	549 - 959
Alarik leveri Eugenius Ny-római ellencsászár hadait (II/56)	394	550
A szarmaták és jászok a Magyar Alföldön, a Jászság É-i részén elkezdik védősánc-rendszerük (Csörsz-árok) kiépítését (II/28)	294	550
A hunok kiszorítják a gótokat a K-európai-síkság nagy részéről, főerőik megérkeznek a Fekete-tenger partvidékére (II/17, II/24)	04. sz. utolsó ötöde	06. sz. közepe felé
Az örmények és a kaukázusi kisállamok igyekezek magukat a hunok védelme alá helyezni (II/62)	03/04. sz. fordulója előtt	06. sz. közepe előtt
Örményországból több követség érkezik a kaukázusi és K-európai hunokhoz (II/22)	04. sz. vége felé	06. sz. közepén
Már Ny-i gót csapatok ellenőrzik az Adria partvidékét, s talán részben D-Itáliát is (II/56)	04. sz. vége felé	06. sz. közepén
Malájföld népessége erőteljes indiai befolyás alá kerül (III/207)	04. sz. végére	06. sz. közepén
Trier lakossága eléri a 100 ezer főt (II/36)	04. sz. vége	06. sz. közepén

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Arbogast frank származású római hadvezér vezet a frank „kiskirályok" ellen bosszúhadjáratot a Rajnán túlra (II/37)	04. sz. vége	06. sz. közepe
A szász támadók elleni védekezésképpen a rómaiak katonai kerületet hoznak létre Szász Tengerpart néven (II/128)	04. sz. vége	06. sz. közepe
Megemlékezik Kanga országáról Ammianus Marcellinus (260)	04. sz. vége	06. sz. közepe
A hunok Közel-Keletre vezetett hadjárata (265)	04. sz. vége	06. sz. közepén
A himjáriták felveszik a zsidó hitet (II/75)	05. sz. eleje	06. sz. közepe
Az Oxus partvidékén és Koraszánban is erős keresztény (nesztoriánus?) püspökségi központok jönnek létre (II/23)	04/05. sz. ford.	06. sz. közepén
A burgundok ismeretlen útvonon érkeznek Galliába (II/56)	04/05. sz. ford.	06. sz. közepén
Gót betelepedés Erdélybe (II/16, II/28)	04/05. sz. ford.	06. sz. közepe
A Római Birodalom K-i és a Ny-i részének urai szembekerülnek egymással, mindkét erőközpont a riválisa ellenében próbálja mozgósítani a gót fegyvereseket (II/29)	04/05. sz. ford	06. sz. közepe
A szászok a mai Alsó-Szászország területén, az anglik és jütök szomszédságában élnek (II/128)	04/05. sz. ford.	06. sz. közepe
A trónbitorló Constantinus Britanniában és Galliában (II/18)	04/05. sz. ford.	06. sz. közepe
A Római Birodalom keresztényüldözésének a csúcsa (II/15)	03/04. sz. ford.	06. sz. közepe
Hunok és örmények perzsa-ellenes szövetséget kötnek (II/22)	03/04. sz. ford	06. sz. közepén
Régészeti alapokon álló megközelítés szerint az Urál D-i térségéből, illetve a Kaszpi-tengertől ÉK-re fekvő területekről elfogynak a szabirokhoz kötheto nyomok (II/171)		06. sz.
Régészeti alapon megállapított, az Urál D-i végénél lezajló népmozgás, ami a Kubán-vidékre és a Káma-völgybe irányul. Az orosz kutatás szerint a magyarok ősei vándorolnak (II/24)		06. sz. közepe és 2. fele
A Didakhé nagy hatással van az egyházi szabályozásokra. Kopt fordítása is ismeretes (209)	03/04. sz.	06. sz.
A keresztényüldözés volt a Római Birodalomban (II/20)	04. sz. elejéig	06. sz. 2. f-ig
„Ravennai Geográfus" szerint egyes onogur közösségek a Meotiszban tartózkodnak (II/45, II/139)	03/04. sz. fordulójától	06. sz. közepe után
Britanniában a romanizált lakosság egy része szász csapatokat toboroz, hogy a római légiók távozása után ők védjék meg a területüket a pikt és skót támadások ellen (II/128)	05. sz. elejétől	06. sz. közepe után
A burgundok megvetik lábukat a Ny-i Alpok vidékén (II/57)	05. sz. elejétől	06. sz. köz-től
A Zsuan-zsuan Birodalom minden mongol és türk népet uralma alá vet a Tien-san és Korea között (II/33, II/77)	05. sz. elejétől	06. sz. köz-től
A konfucianista elit felismeri, hogy a buddhizmus kezelhetőbbé teheti a parasztságot, ezért szorgalmazzák a térítést (II/35)	05. sz. elejétől	06. sz. köz-től
A Római Birodalom lényegében már lemondott az „É-i barbárok" területeiről (II/37)	05. sz. elejétől	06. sz. köz-től
Két gót megszállási terület van Erdélyben: 1. Közép-Erdély, 2. a Hargitától Ny-ra húzódó völgység (II/29)	04. sz. 1. nde.	06. sz. 4. ötöde
Loyang a tabgacsok (E-i Wei) központja (II/33)	05. sz. 1. nde.	06. sz. 4. ötöde
Az európai hunok központja elvileg a Pontoszban, a Fekete-tenger K-i felének partvidékén, valamint a Krímben van (II/23)	05. sz. 1. felében	06. sz. 2. felében
A hunok a Perzsia elleni küzdelemre összpontosítanak, veszítenek a Fekete-tenger térségében elért pozíciójukból (II/24)	05. sz. 1. felében	06. sz. 2. felében
Pakhomista szerzetesek hozzákezdenek az Ir- és a Brit-szigetek lakosságának megtérítéséhez (II/40)	05. sz. 1. felében	06. sz. 2. felében
A kereszténység már jelen van az Ir-szigeteken (II/40)	05. sz. 1. fele	06. sz. 2. fele
A Római Birodalom a vizigótokkal kezdetben barátságos, de később igyekszik aláásni a Vizigót Királyság alapjait (II/58)	05. sz. 1. felében	06. sz. 2. felében
Kezdenek áttelepedni a D-Urál előteréből az ősi szabirok a Kaukázus térségébe, az ogur népek szállásai közelébe (II/44)	05. sz. 1. felében	06. sz. 2. felében

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Megjelennek a Káma-vidéken az avarhunokhoz köthető részleges lovas-temetkezések (II/24)	05. sz. 1. felében	06. sz. 2. felében
Áttelepítik a D-Urál előteréből, a Bjelaja-folyó vidékéről, ill. a Volga–Káma-vidék ligetes sztyeppéjéről a szabír közösségek többségét a Kaukázus térségébe (II/171)	05. sz. 1. felétől	06. sz. 2. felétől
A türkök a mai É-Kína területén és attól É-ra a Zsuan-zsuan fennhatósága alatt élnek (II/133)	05. sz. 1. felétől	06. sz. 2. felétől
A Szászanida-dinasztia hatalmas erődrendszert épít ki a Kaukázusban. – maradványai Azerbajdzsán É-i részén láthatók (II/23)	05. sz. 1. felétől	06. sz. 2. felétől
Kína felhagyja hódítási területét, s lényegében az eredeti (a Qin/Csin-dinasztia előtti) határai mögé húzódik vissza (II/133)	04. sz. 1. felétől	06. sz. 2. felétől
Japánban a Jamato állam fennállása eredeti formájában, – a fővárosa Azuka (III/62)	05. sz. elejétől, 04. sz. elejétől, 695-ig	06. sz. közepétől, 944-ig
A karpok elhagyják korábbi lakóhelyüket, a Prut folyó és a Kárpátok közötti területet, részben Pannóniába, részben az Al-Duna vidékére, Moesia Inferiorba költöznek (II/14, II/29)	290-es évek 2. fele	550-es évek 1. fele
Megalakul a Zsuan-zsuan Birodalom (II/77)	394 - 402	550 - 558
Britanniából keresztények szorítják ki a Mithras-hitet (21, 36)	295 k.	551
Elérik a Kárpát-medencét a herulok is (II/14)	395 k.	551 k.
A szvévek Noricum területét támadják (224)	395 k.	551 k.
Hun hadjárat Perzsia ellen, Szíriáig (265, II/21, II/22, II/62)	395/396	551/552
Alarik elsősorban Rómát igyekszik megszerezni, így a Ny-i birodalomrész fővárosa egy időre Ravenna lesz (II/56)	395/396	551/552
A Csörsz-árok egyes szakaszainál szarmaták és a Havasalföld felől jött alánok vagy roxolánok telepednek meg (II/29)	396 k.	552 k.
Alariket magister militum per Illyricum címmel ruházzák fel, vagyis kinevezik a Balkán Ny-i felének parancsnokává (II/56)	397	553
Róma kiűzi a perzsákat Ny-Örményországból (II/22, II/62)	297/298	553/554
Róma vezetői a perzsákkal szövetkeznek a hunok ellen (II/23)	298 után	554 után
A K-i gót vezér, Radagasius szembe kerül saját embereivel, – kirekesztik a római hadseregből a gót harcosokat (II/17, II/56)	399	555
A Zsuan-zsuan már a Tarim-medencét is uralja (II/33)	400 előtt	556 előtt
A balkáni Ny-i gót csapatok Itáliára törtek, a Timartus folyónál egy római sereget szétszórnak, majd Milánót fenyegetik (II/56)	401	557
Gótok és az alánok pusztítják Pannónia É-i részét (II/56)	401	557
Kalózok rabolják el Szent Patrikot 16 éves korában (II/40)	401 k.	557 k.
Itáliában a Ny-i gót sereg kétszer is vereséget szenvedett (II/56)	402 előtt	558 előtt
Alarik a népével (seregével) Pannóniába távozik, ahol római jóváhagyással letáborozhat (II/56)	402	558
A birodalmi főváros Ravennába kerül (II/56)	402	558
Egyes avarhun csoportok, a Hun Szövetség utóvédjei megérkeznek a szabírok és ogurok területére, a D-Urálhoz (II/24)	402 - 432	558 - 588
Róma és Perzsia megújítja Örményország felosztását (II/62)	403	559
Perzsa korszak az örmények jelentős része (a keletebbre lakók) számára, 35 egymást követő arméniai „marzipan" alatt (II/97)	403 - 634	559 - 790
Perzsa nyomásra Róma vállalja a hun-ellenes kaukázusi perzsa erődrendszer finanszírozását (II/23, II/62)	414	559
A Korai Liang hun államban Liu Yuan meghal, dinasztiájának uralmát fia, Liu Cong folytatja (II/33)	310	559
Jelentős hun haderő tartózkodik az ÉNy-Kaszpi-térségben, Dagesztán tengerpartján, a Derbendi-szorostól É-ra (II/22)	414 k.	559 k.
Újabb hun hadjárat Perzsia ellen (II/20, II/62)	414 - 415	559 - 560

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Liu Cong beveszi a Ny-i Yin (Csin) fővárost, Loyangot (II/33)	311	560
Kaukázusi hun sereg jár Amida és Nisibis térségében (II/22)	415 - 420	560 - 565
A perzsa-fehérhun háborúk kezdeti időszaka (II/92)	420-as évek	560 - 570
Liu Cong Changanból is kiűzi a Yin-dinasztiát (II/33)	312	561
Radagasius szakadár vizigót király Ny-ra fordul, végigdúlja Itáliát, egyes K-i gót csapatok is Itáliába vonulnak (II/57)	405	561
A gótok és a vandálok, a szvévek, meg alán néptöredékek Pannónia felől Ny-ra tartanak (II/57)	405	561
Diocletianus és Maximianus császár lemond hatalmáról (II/18)	305	561
Thébai Szent Pál és Remete Szent Antal remetesége (II/39)	275 - 340	561 - 596
Galerius társcsászár a cézár címet viselő Severust küldi Maxentius és a pretoriánusok kezén levő Róma ellen (II/18)	306	562
Váratlanul meghal Constantius Chlorus katonacsászár (II/18)	306	562
A vandálok, szvévek, alánok elhagyják Pannónia, valamint az Illirikum térségét, Gallia határára költöznek (II/57)	406 k.	562 k.
Szent Orsolya és társai vértanúságának esetleges éve, – a szüzek megöletése Maximinus kívánságára történik? (II/60)	306 k.	562 k.
A Ny-i gótok végigpusztítják és megszállják Noricum provincia területét, és kivonulnak Pannóniából (II/57)	406/407	562/563
Vandál, szvév és alán csapatok kelnek át a Rajnán (II/57)	406/407	562/563
Két különböző alán had kerül E és D-Galliába (II/57)	406 - 412	562 - 568
Constantinus római hadvezér leveri a pikteket Britanniában, katonái cézárrá vagy augustusszá kiáltják ki (II/18)	307	563
Severus cézár kénytelen visszavonulni Ravennába, majd nemsokára megadja magát Maxentiusnak (II/18)	307	563
Diocletianus oltalmazó istenné nyilvánítja Mithrast (36)	307	563
Constantinus ellencsászár Galliába vezeti seregét (II/18)	407	563
Szent Patrik megszökik, Galliában szerzetesnek áll (II/40)	407 k.	563 k.
Nagy Konstantin a Római Birodalom Ny-i felének ura (II/18)	307-től	563-tól
Vandál, gót, szvév invázió a Római Birodalomban (224)	407 után	563 után
A gótok és a vandálok feldúlják É-Galliát (II/57)	407 - 410	563 - 566
Lezárul a kereszténytildözés a Római Birodalomban (II/15)	307 - 312	563 - 568
Hun ellenes perzsa-bizánci szerződés a Kaukázus ügyében, három piachely kijelölése (II/23, II/62)	408	564
A gótok és vandálok E-i szárnya Gallia területét pusztítja és rabolja, a gót főerők Itáliát támadják (II/57)	408	564
Gallia területéről kiindulva Constantinus (=Nagy Konstantin) összecsap Hispánia római légióival (II/18)	408	564
A gótok Itáliát támadják, Aquileiát és Ravennát ostromolják, csapataik egy része Róma térségébe és D-Itáliába vonul (II/57)	408/409	564/565
Állt fen a Ny-i Yin (Csin) dinasztia országa (II/32)	316-ig	565-ig
A Ny-i Yin-dinasztia állama összeomlik, – ez egy „rendkívül zavaros időszak" vége Kínában (II/32, II/33)	316	565
Róma úgy dönt, kivonja légióit Britanniából (II/80)	409	565
A gót (vagy alán?) honoriánok törnek Hispániára (II/18, II/57)	409	565
Hun hadjárat Perzsia ellen Mezopotámiában (II/21, II/62)	420	565
A perzsa V. Bahrám a válságban levő Róma ellen fordul, majd „100 évre szóló" békét teremt (II/63)	420 - 438	565 - 583
A szászok és más kontinentális törzsek előőrsei megszállják az angliai partvidéket (II/80, II/128)	409 - 430	565 - 586
Róma a perzsák miatt kénytelen feladni örmény-kaukázusi és kis-ázsiai területeit (II/23, II/62)	310	566
A korszak legpontosabb napfogyatkozása (265/266)		566

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Alarik napfogyatkozása (265/266)	410	566
Alarik csapatai kifosztják Rómát. Meghal Alarik (II/57)	410	566
A rómaiak csaknem teljesen kivonulnak Britanniából (II/128)	410 k.	566 k.
Megalapítják az ismert buddhista iskolákat Kínában (II/33)	410 k.	566 k.
Perzsiában vallási türelem van, de szorgalmazzák, hogy a keresztények függetlenítsék magukat Antiohiától (II/20)	410 k.	566 k.
Szemléletváltozás Perzsiában és Rómában. A keresztény tömegeket mindkét nagyhatalom igyekszik megnyerni (II/20)	310 k.	566 k.
Nagy Konstantin császár tétovázik vallási ügyekben (21, 36)	310 után	566 után
Az egymással egyre inkább szembeforduló római császárok és ellencsászárok vártak a mindent eldöntő összecsapással (II/19)	311-ig	567-ig
Constantinus ellencsászári hatalmát egyetlen római államférfi sem volt képes megkérdőjelezni a Ny-i területeken (II/18)	411-ig	567-ig
A fehérhunok kidarita korszaka után a Heftal-dinasztia kerül hatalomra, – trónra lép I. Kingila, a dinasztiaalapító (II/91)	456	567
Hun hadjárat Perzsia ellen Mezopotámiában (II/21, II/22, II/62)	422	567
Constantinus seregével átkel az Alpokon, a Torinó és Verona mellett lefolyt csatában meghódítja É-Itáliát, majd Róma felé tör. A Ponte Milvio melletti csatában legyőzi Maxentiust (II/19)	311	567
A Ny-i gót főerő Itáliából Gallia felé menetel, Ataulf Gallia D-i részébe, Marseilles-be vonul (II/57)	411-től	567-től
Korai Liang államot Liu Cong után Liu Yao uralja (II/33)	318 után	567 után
A Római Birodalom legalizálja a kereszténységet (II/20)	312	568
Constantinus a Római Birodalom nagy részének ura (II/19)	312-től	568-tól
Constantinus eléri, hogy a gótok Galliában maradjanak (II/57)	412-től	568-tól
Nagy Konstantinnak a Ny-i tartományokból indul el szédületes pályafutása, – új irányt szab az európai történelemnek (II/57)	312 után	568 után
A germán, jobbára frank törzsek ismét feldúlják Triert (II/37)	413	569
A szászok előőrsei megszállják Gallia É-i peremét (II/128)	413 k.	569 k.
A hatalom berkeiben belátják, hogy a keresztény vallás a Római Birodalom társadalmának legfőbb integrátora lehet (II/145)	313 után	569 után
Ny-i püspökök találkozása az Arles-i zsinaton (II/41)	314	570
Az India és K-Irán határvidékén élő indoszkíták egyes csoportjai csatlakoznak az „alkon-hunokhoz" (II/92)	425 k.	570 k.
Az alánok vezére, Paulinus gróf és alánjai a császártól földet kapnak a Földközi-tenger és Toulouse közötti területen (II/58)	414 k.	570 k.
Ataulf megalapítja a galliai Vizigót Királyságot (II/58)	415-ig	571-ig
Nagy Konstantin újjáépítteti Trier városát (II/37)	315 k.	571 k.
Vak Didümosz, az alexandriai teológia továbbvivője teológusok generációit neveli fel, – az utolsó személy, akit az alexandriai iskolához lehet kapcsolni (II/38)	315 - 398	571 - 654
K-Örményország a szaszánida Perzsia része (II/23, II/63)	428-tól	573-tól
Ataulf gyilkosság áldozata lesz. Utóda: I. Teodorik Tolosa központtal továbbfejleszti a Vizigót Királyság intézményeit (II/58)	417/418	573/574
Az alánok és a vizigótok közötti háborúban megölik Attakész alán királyt (II/58)	418	574
Arius, Lucian tanítványa megkezdi tanai hirdetését (II/8)	318	574
Konszolidálódik a gótok helyzete a Balkánon, és a Krímhez kapcsolható néprészük is visszaszerzi a dominanciát (II/48)	05. sz. eleje 04. sz. eleje	06. sz. harm. negyede
A kínai történelem új korszaka, a „Déli Dinasztiák Korszaka" kezdődik, („Hat Dinasztia Korszaka" néven is ismeretes) (II/33)	419/420	575/576
Végleg lezárul a Yin-dinasztia története (II/33)	420	576
Perzsiában újra elkezdik a keresztényüldözést (II/20)	420 k.	576 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Britannia kis királyságok mozaikjává válik, az országocskák képtelenek a skótok és piktek kiszorítására (II/80)	420-as évek	570/580-as évek
Góbi-sivatag térségében több éves hadakozás bontakozik ki, eredményeként az avarhunok csapatai Ny-ra távoznak (II/24)	420-as évek	570/580-as évek
Konstantin császár a kereszténység javára dönt (21, 36)	320 után	576 után
A germán, jobbára frank törzsek ismét feldúlják Triert (II/37)	421	577
A hunok a perzsák kisázsiai provinciáit támadják, majd visszatérnek a Kaszpi-tenger Ny-i partjára (II/21, II/23, II/63)	433	578
Nagy Konstantin szerződést köt a K-i gótokkal, akik évpénz fejében kötelezik magukat a birodalmi határok védelmére és a császár háborúinak támogatására (II/48)	322	578
Szarmata–gót háború Pannónia előterében, az Alföldön (II/29)	322-től	578-tól
A gótok áttörik a Csörsz-árkot, az Alföldre mennek (II/29)	323	579
A szarmata sáncok kiegészítése félbeszakad (II/28, II/34)	323	579
A Mithras-ábrázolás eltűnik a római pénzérmékről (21, 36)	323 után	579 után
Hun hadjárat Perzsia ellen Kisázsiában (II/21, II/23, II/63)	435	580
Megszakad a perzsiai keresztények kapcsolata az antiokhiai püspökséggel (II/20)	424 k.	580 k.
A fehérhunok elfoglalják Perzsia K-i területeit (II/63, II/92)	05. sz. 3. nde.	580-as évek
A Maros-mente településtörténetének mélypontja, – a gepidák jelenléte Erdély szívében még csak szórványos lehet (II/53)	05. sz. 2. negyedétől	06. sz. 5. ötödétől
A tavaszi napéjegyenlőséget a nikaiai zsinat atyái március 21-ére rögzítik, ugyanakkor húsvét vasárnapját a tavaszi első telihold utáni vasárnapra helyezik (II/41)	325	581
A nikaiai egyetemes zsinat megfogalmazza a keresztény hitvallást és Isten egységét a „közös lényegben" (150, II/145)	325	581
A K-i gótok kiürítik Erdélyt, csupán a Maros-völgyi „erdélyi kaput" őrzik még egy darabig (II/29)	325	581
A Római Birodalom kívánságára az alánok serege szétveri az Aralate/Arles városát ostromló gót csapatokat (II/58)	425	581
A perzsák átcsapnak Örményország római befolyás alatt maradt (kilikiai) területeire (II/23, II/63)	425 k.	581 k.
A római kereszténységben a Jelenések könyvének használata, megtürése tilalom alá esik (II/42)	325 után	581 után
Rómában felszentelik az ún. „öreg" Péter-templomot (II/145)	326	582
A Római Birodalom egyes nesztoriánusai (a „keleti szírek") kivándorolnak Perzsiába (II/21)	437-től	582-től
Perzsiában II. Jazdagird uralkodik (II/63)	438 - 459	583 - 604
Meghal Pharamond, a száli-frankok hercege (II/37)	428	584
Meghal a szír Mopszvesztai Theodor teológus, akinek fő műve a „Megtestesülésről" címet viseli (II/117)	428	584
A frankok hódolnak a Ny-i császárnak, aki rosszalja, hogy a vizigót állam szorosan kötődik a K-i birodalomrészhez (II/59)	428	584
A K-i gótok sikertelen kísérletet tesznek arra, hogy a Temesközi-síkságról elűzzék a szarmatákat (II/29, II/48)	328	584
A Ny-római hatalom „megengedi", hogy szövetségese, Chlodion frank király behatoljon a limesen belüli területekre (II/37)	428 - 447	584 - 603
A Hengist-Horsa jüt testvérpár Vortigern római-briton király hívására vesz részt Britannia megháditásában (II/128)	428 - 455	584 - 611

(Folytatása a II. könyv mellékletében)

FÜGGELÉK

A Megváltó személye és sorsa asztrológiai megközelítésben

(Született: 252. 12. 25. 00:00:00. – A radix ábra a 30-adik oldalon látható.)

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ez a horoszkóp egyebek mellett azáltal válik sajátságossá, hogy főtengelyei lényegében merőlegesek egymásra, s mindegyik tengelypont (a „sarokházak” sarkai) a zodiákus jelek (jegyek) elejére, körülbelül a harmadik fokára kerül, s ezek a jegyek a „kardinális kereszt” jegyei, azaz: Mérleg – Ascendens; Bak – IC; Kos – Descendens; Rák – MC. A Nap közvetlenül az IC mellett áll. Márpedig akinek a képletében a kardinális jegyek dominálnak, az az ember – hacsak nem írják felül ezt a sugárzó elemek (égitestek) révén jelentkező hatások – újító, reformátor. (Tudnunk kell, hogy az Ascendens mindenekelőtt a kérdéses személy kiállására, egójára, erőkifejtésére, az IC a gyökereire, indíttatásaira, a Descendens a kapcsolatrendszerére, az MC pedig a céljaira, törekvéseire enged következtetni.)

Természetesen a vázolt helyzet önmagában nem annyira különös, hiszen minden év decemberének 25-ödik napja tájékán, nulla órakor, a Föld keringési és forgási törvényszerűségeinek megfelelően ugyanígy fest a horoszkóp-ábra „csontváza”. Ez a képlet azonban, egyebek mellett attól válik rendkívüli erejűvé, hogy itt a sugárzó elemek (Nap, Hold, bolygók) semelyikének helyzete (sugárzása, hatása) sem minősül „exil” vagy „fall” jellegűnek. (Tehát nem „pervertálódottak”, és nem elerőtlenedettek.) Éppen ellenkezőleg, mindegyik összetevő erősen és torzulásmentesen járult hozzá a képlet által reprezentált személyiség és életút sikerességéhez, emelkedettségéhez. Továbbá: ebben a képletben egyik bolygó sem minősül „retrográdnak” (nem hátráltak, hanem előre haladtak). A Jupiter, a Szaturnusz és a Mars pedig „domicil” helyzetűek voltak, vagyis a legerőteljesebb, legteljesebb, legtisztább módon fejtették ki a lényegüket.

A Megváltó születése pillanatának az volt a legfőbb jellemzője, hogy a képletben szereplő égitestek többsége sarokházakban és egyúttal kardinális jegyekben állt. Az ilyen csillagzat alatt született ember természetében az eltökéltség és a rendkívüli akaraterő jelentősége meghaladhatja a (Jézus esetében láthatóan ugyancsak erőteljes) érzelmi és gondolati összetevőkét.

Itt kell megjegyeznem azt is, hogy az ókorban még nem osztották fel a horoszkópot tizenkét „házra”, e helyett csupán a kör (a Zodiákus) négyes (főtengelyek általi) felosztását alkalmazták, és főként a tengelyek közvetlen közelében elhelyezkedő égitestek helyzetéből, kapcsolataiból kifejthető analógiákat értelmezték. A kor asztrológusa, filozófusa még nemigen foglalkozott olyan kérdésekkel, hogy mi jelölheti a horoszkópban az örömök, élvezetek kiélését, sőt: hajszolását, legyenek bár azok az örömök fizikai jellegűek, vagy szellemiek, szublimáltak, „magasabb rendűek”. Nem foglalkozott az ókori asztrológus a szenvedések megélési módozataival sem. Így tehát nem volt szüksége az egykori asztrológiának a „követő” és „hanyatló” házak „feltalálására”, rendszerbe illesztésére.

Mi azonban megállapíthatjuk, hogy ez az ember, tehát a Földre született Jézus, a főtengelyeknél elhelyezkedő égitestek hatásaival összefüggésben, nem a felfokozott izgalommal vagy briliáns szellemi mutatványokkal elérhető örömök embere volt, örömeit, bánatait rendkívül egyszerű dolgokban, illetve a végtelenül bonyolult összefüggések intuitív megismerése, ismerete révén élhette meg. A korábban élt nagy prófétákhoz hasonlóan szólhatott hozzá is az Úr, – akit ő az Atyjának tekintett, és akit így minden keresztény ember ugyancsak Atyának vagy Jóistennek nevez.

A „születési uralkodó" (az I. ház ura: a Vénusz) a („változó") Nyilas jegy 28-29-edik fokán, az ott különösen otthonosan viselkedő Jupitert megelőzve – részben kvadrátos fényszög-kapcsolatai révén is – szervesen becsatlakozott az IC-hez közel, tehát a (kardinális) Bak jegyben előállt objektum-sorhoz: a Szaturnusz és a Nap a Bak második, illetve harmadik-negyedik fokán állt. – Az ilyen objektumhalmazt az asztrológusok Stalliumnak nevezik.

A Nyilas jegy végén helyet foglaló Jupiter és Vénusz, valamint az e bolygókkal együtt ható Szaturnusz a Nyilas és a Bak sajátosságainak ötvözésével döntő módon hozzájárultak az emberként Földre szállt Istenfiú személyiségének kiteljesedéséhez. Ez az együttállás tehát igen alkalmas alapot képezhetett a szeretet mindenek felett való jelentőségének deklarálásához, és egy ilyen program meghirdetéséhez, megindításához.

A saját jegyében álló Jupiter a Názáretit olyan munícióval látta el, hogy feltétlenül hihessen az igazságban, a morálban, s hogy hite sérelme nélkül elviselje az igazságtalanságot és a megpróbáltatásokat is. A Nyilasban álló Vénusz jóindulatra, optimizmusra, emberszeretetre utal, s arra is, hogy Jézus a hozzá fordulókban könnyedén rokonszenvet ébreszthetett. Maga a Vénusz-Jupiter együttállás jelzi a magas szintű moralitást, a szépség szeretetét, továbbá aláhúzza Jézus népszerűségéről a másutt is megállapítottakat. Kétségtelen azonban, hogy a IV. házhoz tartozóként elkönyvelhető Vénusz, tehát a Mérleg jel „ura", a Mérleg Ascendensre, az I. házra vonatkoztatva igen értékes munkásságot ígért, de egyben a földi lét szomorú befejezését is megelőlegezte.

Maga a Vénusz-Szaturnusz kapcsolat lényege ebben a képletben leginkább talán azzal ragadható meg, hogy Jézus vágyai felett mindenkor uralkodott a kötelességtudat, a fegyelmezettség, a kitartó hűség.

Mindezeknek megfelelően a Megváltó célirányos taníttatása, s ennek keretében az ő szorgalmas tanulása, felnőtté érése utáni korszakalkotó munkálkodása akadálytalanul illeszkedhetett az általa elképzelt (a Rák jegybe tartozó MC analógiáival körvonalazható) célokkal adekvát, magasrendű, a misztika, a transzcendencia segítségül hívása révén megközelíthető összefüggésrendszerbe, és vezethetett el egy új korszakot megelőlegező földi események sorához.

A Nap (a személyiség magja) a Bak jegy elején, s az IC-től egy foknyira helyezkedett el, a saját jegyében otthonos Szaturnusz mellett, így aztán a Megváltó rendkívül (háromszorosan is) introvertált személyként jelent meg a Földön, (kapcsolat, jel és asztrológiai ház szerint is). Mindez fáradságos, folyamatos, kitartó, elszánt és egyúttal elzárkózó lassú tervezésben, építkezésben, aszkétizmusban, majd színre lépve célirányos összpontosításban és rendíthetetlen kötelességteljesítésben nyilvánulhatott

meg. A természetéből adódóan, az életút vége felé a vágyott visszavonultságra és elzárkózásra csak ritkán adott már magának lehetőséget.

Mindezt alátámasztja még a képletben meghatározó jelentőségű kvadrátos fényszögek (sugárzás-kapcsolatok) természete is. A kvadrátok ugyanis a lényegüket képező korlátozással, gátlásokkal összefüggésben a szülöttet szüntelen erőösszpontosításra, energiagyűjtésre késztetik. Mindenért meg kellett dolgoznia, semmi sincs ingyen, pihenésre csak a meditációba merülés látszólagos semmittevése adhatott lehetőséget, – és persze ez egyben módot is teremthetett e halmozódó energiák célirányos konvertálására. A felnőtt Jézus rendkívüli képességei a konjunkciók és a kvadrátok együtthatása révén rendkívül sokára bontakozhattak ki a maguk teljességében, de személyiségfejlődése ugyanezen okból érhetett el páratlan magasságokba.

Mindaz, amire a Vénusz és a Nap helyzetéből következtethettünk, tovább árnyalható a Hold, tehát a másik jelentős személyiség-összetevő analógiáját képviselő égitest helyzetéből kínálkozó következtetésekkel. A Hold a Halakban egyértelműen utal arra, hogy a magát jól csak csöndes elvonultságban érző léleknek rendkívüli mértékű az áldozatkészsége is.

A Hold a Halakban olyan lelkületre is enged következtetni, hogy Jézusnak a csendes elvonultság élvezete mellett (helyett) gyakran kellett megküzdenie a rátörő depresszió rohamaival is. (Fokozta az erre vonatkozó hajlamot a „ferális” (kapcsolatmentes, a többi égitest rendkívül gazdag fényszög-kapcsolat rendszeréből a „radixban”, tehát a születési horoszkópban teljesen kirekesztett helyzetű) Merkúr hatása is, mely égitest a Nap körüli keringése során, az előálló „tranzitok” révén, évente négyszer is kemény sugárzásokkal irritálta a képlet egymással szoros összefüggésben álló elemeit.)

A Hold a születés pillanatában, a Halak 28-adik fokán, gazdag kapcsolatrendszere révén a Descendenssel és a Kos jel negyedik fokán álló Marssal termékeny egységet alkotott, tehát ez a Hold is a horoszkóp VII. házához tartozik. Ennek megfelelően a képlet e része is vastagon aláhúzza a vénuszi tartalmakból levont korábbi következtetést, hogy Jézus széles körben, sikeresen építhetett ki kapcsolatokat, és rendkívül nagy népszerűségre tehetett szert. A Hold és a Mars együttesének értelmezése során jelentős életerőről, bátorságról, szenvedélyességről, önbizalomról kell megemlékezni.

A Kos jelben elhelyezkedő Mars a Megváltót megalkuvásmentes, lelkes erőkifejtésre, lendületes haladásra sarkallta, s ebben a vonatkozásban semmi negatív következménye sincs annak, hogy megszületésekor ez a bolygó éppen opponálta az Ascendenst. Miként az sem tekinthető úgymond „rossznak”, hogy a Nap az MC-t opponálta. (Itt érdemel említést, hogy ez a békésnek ismert ember olykor féktelen dühkitörésre is képes volt; – idézze csak emlékezetébe a tisztelt Olvasóm a bibliai történetet, miként is űzte ki a Templomból a kufárokat.)

Az együttműködő égitestek (a személyiség-összetevők megjelenítői) a konjunkciók és a kvadrátok révén egymással szinte kibogozhatatlan, rendkívül szoros

összefüggésrendszerben érvényesítették a lényegüket. Asztrológus legyen a talpán, aki ebben a szövevényben annyira kiismeri magát, hogy képes legyen meghatározni a legfontosabb aspektusokat, illetve azok megfelelő analógiáit. Csak látszólag könnyíthetné meg a feldolgozást a képletben szerephez alig-alig jutó jegyek és házak nagy száma, (amelyeknek a tartalma a kérdéses jegyeket uraló égitestek radixban betöltött szerepehelyzete alapján lenne megközelíthető). Viszont az is kétségtelen, hogy hétköznapi értelemben igen sivárnak, gátoltnak minősíthető Jézus szorosan vett magánélete, így édesanyjához, Máriához fűződő viszonya is. (Összefüggésben a már említett remetehajlammal és a depressziós periódusokkal is.)

Ebben a képletben, valóban, csaknem minden összefügg mindennel. S ráadásul a szövevénytől elkülönülő, kapcsolat-szegény Merkúr elszigetelt helyzete sem könnyíti meg az értelmezést, különösen a Szűz és az Ikrek jelek által képviselt területek vonatkozásában. Magam nem is vállalkozom a részletes kifejtésre. Még kevésbé érzem feladatomnak, hogy messzemenő következtetéseket vonjak le a Megváltó sorsának, életútjának különböző feltáratlan szakaszaira nézve. Csak néhány gondolatot fogok a továbbiakban megpendíteni ezekről az évekről. Természetesen a legfontosabb történések – más oldalról –, szentföldi aktivitása időszakára vonatkozóan nagyon jól ismertek. Annyit érdemes ezen a ponton leszögeznünk: Jézus ismert megnyilvánulásai és cselekedetei, a csodatételek kivételével, egészen a keresztre feszítéséig, maradéktalanul belefférnek ebbe a gazdag összefüggésrendszerbe.

Úgy gondolom, a születési horoszkópban a Merkúr sajátos kapcsolathiánya miatt Jézus általában mellőzte a merkúri aspektusokat gondolatvilágából. Az analógiákkal különlegesen „jó viszonyban volt", de a logika, az ok-okozati megközelítés számára külsődleges, idegen maradt. Gondolkodásmódja archaikusnak mondható, olyan ősi időkre emlékeztető, amikor az emberek még közvetlenül érzékelték a természetfeletti dolgokat, misztikus összefüggéseket (a jobb agyféltekéjükkel). – Ezzel kapcsolatban érdemel említést, hogy Jézus horoszkópja erősen jobb féltekés, nincs is olyan sugárzó eleme, ami az I. és a IV. negyedben hatna.

Ösztönei erőteljesek voltak, s ezek az ösztönök és késztetések igen gazdag belső világot építettek fel benne már kora gyermekkorában, amelyből jóformán hiányoztak a merkúri dolgok, – ám ő egyáltalán nem érezte ezek hiányát. Ezzel összefüggésben sivárnak, terméketlennek érezhette a tanulással (idegen nyelvek tanulásával, hosszú szövegek olvasásával, értelmezésével, memorizálással stb.) eltöltött időt, – márpedig neveltetése során igen nagy súlyt fektettek a taníttatására. A keleti utazásával, tanulmányaival eltöltött időszaka talán tizenkét-tizenhárom évig tarthatott. Lassan érett, s ráadásul a neveltetését nem igazán e benne rejlő képességekre és lehetőségekre alapozták, így arra is csak sokára jöhetett rá, hogy valójában boldogtalan, hogy az élete – gazdag belső világával ellentétben – sivár. Habár nyilvánvalóan ismerte, vagyis 15-20 éves kora táján már részletesen is megismerhette a születési horoszkópját, de a húszas évei előtt mégsem jöhetett rá arra, miért sivár az élete, miért is boldogtalan.

Mint már utaltam rá, Jézus a későn érők sorába tartozott. Csak igen sokára, a húszas évei közepére értette meg saját pszichéjét, és ezzel összefüggésben sokára

ismerte fel rendkívüli képességeit is, és csak ekkoriban érthette meg a számára rendelt feladatokat.

Ismeretes, hogy serdülő és ifjúkoráról nem tudunk semmi bizonyosat. Elszórt és bizonytalan eredetű utalásokból következtethetünk arra, hogy tizenkét éves kora után pártus főpapok segítségével, pártus uralom és befolyás alatt álló területeken a keleti (Mithrász-hitű, buddhista, hindu stb.) vallásokat tanulmányozhatta, s e hosszú idő alatt igen messzire juthatott e vallások és filozófiai irányzatok megismerésében, – ám egyáltalán nem volt képes megszeretni ezt a világot. Minden igyekezete ellenére pártus ősei világa és a (mai szóhasználattal) valamiféle teozófiának nevezhető vallásfilozófiai irányzat, amibe igyekeztek őt bevezetni, számára idegen maradt. Egyes tanításokban sokallotta az istenségek számát, másokban hiányolta az egyetlen Istenre vonatkozó személyes istenképet. Hiszen beleszületett egy olyan vallási közösségbe, amely egyistenhívő volt, és Éli (Elohim) istent abban a közegben mindenki szenvedélyesen szerette. Egyre jobban felértékelődött a szemében kisgyermekkorának helyszíne és miliője: Galilea.

Életének nagy fordulópontjaként tekinthetünk megszületett elhatározására, mellyel elfordult a tanulmányai során megismert vallások és filozófiák logikai konstrukcióitól, s visszatért születési helyére, visszatalált a gyermekkorában otthonosnak érzett emberi és vallási közösséghez: Galilea világához, tágabb értelemben az egykori Izrael világához. Világossá vált számára, hogy az ő dolga a szeretet erejével helyreállítani azt a vallási közeget és hitvilágot, amit Dávid király uralma után kiforgattak eredeti mivoltából, hogy egy felsőbbrendűként aposztrofált etnikum hatalmi ideológiáját fejlesszék ki belőle.

Most visszatérek ahhoz a gondolathoz, miszerint a Merkúr egy elkülönült és idegen világot képviselt Jézus személyiségében, születési horoszkópjában. (Megint csak emlékeztetem kedves Olvasómat arra, hogyan zajlott le a – Merkúr-analógiához rendelhető – kufárok kiűzése a Templom előteréből.) Minden idegen volt a szemében, amit az asztrológia Merkúr-analógiaként tart számon. Ezzel állhat összefüggésben, hogy tudomásunk szerint semmilyen írást nem hagyott ránk, munkásságának sikerre vitele szempontjából nem bízott az írásban-olvasásában. Sokkal jobban bízott azon egyszerű emberek tanúságtételében, akiket tanítványainak választott.

Ez a választása – akarata ellenére – egy új vallás megszületéséhez vezetett el, ami talán csak egyes vonatkozásaiban hasonlít Dávid király eredeti vallására. (Az eredeti izraeli vallásról nagyon keveset tudhatunk, – mert az ideológiai szűrővel és cenzúrával hagyományozott írásokban nem lehet feltétlenül megbízni, a ránk maradt ószövetségi szövegek lejegyzése csak nagy késéssel és bizonyára sokszoros deformációval történt, és csak az ennek nyomán fennmaradt szöveg válhatott az emberiség közkincsévé.)

Jézus még sok mindent tudhatott az eredeti kánaáni vallásról, Melkizedek, illetve az „elveszett izraeli törzsek” eredeti vallásáról. Talán kisgyermekként olyan meséket hallgatott, és olyan (tiltott?) egyházi szertartásokon vehetett részt, amelyek alaposan eltértek a szadduceusok és farizeusok által szorgalmazott ideologikus vallási elvektől, előírásoktól, gyakorlattól. Jézusnak a maga „Merkúrjával” kialakult sajátos

kapcsolatának elemzése, kiértékelése nélkül meg sem érthetnénk, hogy végül radikálisan szembefordult a farizeusok, az írások erejét abszolutizálók, bizonyos szövegek feltétlen, szó szerinti igazságát hirdetők tanításaival.

Még nem szóltam a horoszkóp két kitüntetett pontjáról a „Sárkányfejről" és a „Sárkányfarokról" (a felszálló és leszálló holdcsomópontokról). Az asztrológusok általában nem tulajdonítanak e pontoknak jelentőséget, kivéve azt az esetet, ha egy égitest szorosan mellettük áll. Jézus születésekor nem volt ilyen együttállás. A Sárkányfarok az Ikrek kellős közepén, a III. negyed Merkúr által uralt utolsó harmadában (vagyis az asztrológiai 9. házban) helyezkedett el. (A 9. házat az ókort követően kialakult asztrológiai gyakorlat a magasrendű gondolkozás, az intuíció, a morál, a vallás, az életfelfogás és a politika területének tekinti.)

Tranzit Jézus halála idején

(A tranzit-horoszkóp a 38. oldalon tekinthető meg.)

Elgondolkodtató, hogy a 284. év nagypéntekén (283. április 3.) Jézus megkínzása, kálváriajárása pontosan akkor volt folyamatban, amikor a tranzit Sárkányfarok ugyancsak a 9. házban tartózkodott – igaz, ekkor a Kos jegyben, s e leszálló holdcsomópont mellett a Nap és a Hold már együttállt, s kezdett fedésbe kerülni. Megkezdődött (eleinte észrevétlenül) az a napfogyatkozás, amely a csúcspontját azután érte el (14 óra után), amikor a fedésbe került világítók, csekély távolságban a tranzit Sárkányfaroktól, meglehetősen pontos fogyatkozást eredményeztek a 8-9. ház határán, s ezzel majdnem tökéletesen sötétségbe borították a Golgotát, ahol Jézus végleg elvesztette az eszméletét, s beállt a klinikai halál. (Lelke bizonyára akkor távozott el, amikor a napfogyatkozás túljutott a maximumán, s az együttállás már egyértelműen a 8. házhoz tartozott. 5-10 perccel az ábrázolt tranzit időpontja után.)

A tranzit 8. ház elejének jele ekkor a Halak volt, tehát a házat a Jupiter uralta, s e jel ekkor Jézus születési uralkodóját, a Vénuszt is tartalmazta. A 8. ház a halál, a lelki átalakulás területe. Nem vitatom, hogy az asztrológiai hagyomány szerint a tranzit-horoszkóp házrendszere a tranzit által reprezentált események kimenetele szempontjából figyelmen kívül hagyandó, mégsem tudtam ellenállni a fentiekben vázolt Zodiákus-helyzet sugallatának, ismertetnem kellett a 8. ház felépítését. Hiszen tudjuk, mi történt. Ez a tranzit horoszkóp ugyanis egy új korszak, egy új paradigma horoszkópjának is tekinthető! (A kereszténység korszakának asztrológiai elemzését e horoszkóp alapján a legkiválóbb asztrológusoknak kellene elvégezniük.)

A Jézussal ellenségesnek megismert Merkúr bolygó ekkor a Kos jel második és harmadik foka között haladt előre, Egészen pontos kvadrátot alkotva a radix Szaturnusszal, s ugyancsak kvadrálva a radix Napot is. Egyidejűleg csaknem pontosan együtt állt a radix Marssal. Persze, az asztrológiai hagyomány szerint önmagában ez a helyzet nem „perdöntő" a bekövetkező ominózus események vonatkozásában (hiszen Jézus életében, mint már utaltam rá, évente ismétlődött, rendre kísértette, s rendszeresen megkeserítette az életét), de a napfogyatkozással együttesen fellépve már semmiképpen sem legyinthetünk rá. Ami talán még fontosabb: A tranzit (Bak) Szaturnusz egészen pontos (sextil) fényszöget vetett a radix (Halak) Holdra. (A főpapok éppen Jézus

növekvő népszerűsége miatt tartották fontosnak a kivégzését, miközben a római helytartó nem látott veszélyt Jézus békés prófétálásában.)

Lehet, hogy sok asztrológust nem sikerülhet fentiekkel meggyőznöm arról, hogy ezt az asztrológiai helyzetet Jézusnak nem volt lehetősége túlélnie. Lássuk tehát, mit állapíthatunk meg a „szolár revolúcióból" és a „direkciókból", mint az asztrológiai hagyomány által mértékadónak tekintett prognosztikai módszerek alkalmazásából:

Szolár revolúció

A szolár revolúció azt jelenti, hogy a Nap évente visszatér az Ekliptika azon pontjára, ahol a születés pillanatában állt. Jézus születésnapja esetében ez a pont a Bak 3 szögfoka, 57 szögperce, 44 szögmásodperce. A 31. volt Jézus utolsó olyan születésnapja, amit élő emberként megünnepelhetett. Elemezzük, mit mond a 283. december 25-ödikére, a Nap radix béli helyzetére, vagyis 12 óra 55 percre felállított képlet Jézus életének utolsó hónapjairól!

A szolár revolúció harmonikus képlete Jézus sikereit, tanításainak terjedését, követői számának ugrásszerű növekedését jelezheti, s ez csakugyan megfelel annak a képnek, amit e hónapokról, majd a diadalmas jeruzsálemi bevonulásáról alkothatunk. Ám miközben a revolúciós képletet a harmónia jellemzi (trigon és sextil fényszögek), addig a revolúció és a radix elemei közötti fényszög-kapcsolatok nagy száma és jobbára diszharmonikus jellege fokozódó nehézségekről, feszültségről látszik tudósítani. A revolúciós Merkúr ráállt a radix Napra és a Szaturnuszra, miközben kvadrálta a radix Marsot is. (Ugyanazon égitestek szerepelnek tehát a szolár radix fő aspektusaiban, mint amelyek a tranzit radix kapcsolat viszonylatában említett „kemény" sugárzásokban. Ami ott együttáll, az itt kvadrátban van, ami ott kvadrátos, az itt áll együtt.) Emellett a revolúciós Mars a Skorpióból félkvadráttal támadta a radix meghatározó elemeit.

A tranzit Holdhoz hasonlóan a szolár Hold sem maradhatott ki a baljós esemény előrevetítéséből. A revolúciós Hold ugyan (az Oroszlánból) trigonálta a Jupitert és a

Vénuszt, ám egyúttal a diszharmonikus quinkunx fényszöget vetette a radix (Halak) Holdra. A revolúciós képlet (Vízöntő) Vénusza a nem kevésbé problematikus semisextil fényszöget vetette a radix (Bak) Merkúrjára. A sor még folytatható lenne, de ezekből ennyi is elég. A szolár revolúciós vizsgálat eredménye aláhúzza, kiegészíti a tranzit kapcsán megállapítottakat. Leszögezhető, hogy itt is főképp a Merkúr és a Mars játszik főszerepet, miként a tranzitban is.

Szekunder direkció

Az asztrológiában az ún. szekunder direkció alapja az a tétel, mely szerint a születés után következő minden egyes nap asztrológiai képe (a radix ábrával összefüggésben) egy-egy egész életévet jellemez. Így Jézus életének a 31-edik napjára (253. január 25ödikén éjfélre) felállított horoszkóp jellemzi a 31-edik évét, a 32-edik napjára (január

26-odikára, éjfélre) felállított pedig a 32-edik évét, melynek során a halála bekövetkezett.

A 253. január 25-ödikei és 26-odikai szekunder direkciós horoszkópban a Nap már nem a Bakban, hanem a Vízöntő 5-ödik, 6-odik fokán állt. A Hold Jézus születése óta megkerülte a Földet, s a Bika jel 15-ödik, majd 27-edik fokára érkezett. A Merkúr ugyanezen idő alatt a Bak 21-edik fokáról visszapenderült a direkciós horoszkóp Bak jelének elejére, s most a 9-10-edik fokán haladt tovább. A Vénusz a Nyilas jel végéről előreszaladt egészen a Vízöntő 7-edik, majd 10-edik fokáig. A Mars a Kos 4-edik fokáról előrelépett a 22-edik fokra. A Jupiter a Nyilas jel végéről ugyancsak előrébbkúszott a Bak 4-edik fokára. A Szaturnusz is megtett egy csaknem 4 fokos Zodiákusszakaszt, s a Bak jel 6. fokán helyezkedett el.

Az így előállított szekunder direkciós képletek már nem tartalmazzák a radixra leginkább jellemző kvadrátok többségét, – ez megerősíti korábbi megállapításunkat, hogy Jézus munkálkodása már elkezdte beérlelni mindannak gyümölcseit, amit addigi tevékenységével kitermelt: változásokat a galileai közgondolkodásban. A legnagyobb jelentősége azonban annak van, hogy mind a 31-edik, mind a 32-edik évre vonatkozó szekunder direkció bőségesen eredményezett kemény aspektusokat a radix és a direkciók között, s ez a körülmény pontosan jelzi Jézus tanításainak a hatalommal való kibékíthetetlenségét.

Miközben megmaradt a Jupiter kvadrátja a radix Ascendenssel és változatlan együttállása a radix IC-vel, pontos konjunkcióba került a radix Nappal. A SzaturnuszMars kvadrát sem tekinthető pontatlannak a direkció–radix viszonylatában. A direkció (Vízöntő) Napja, miközben trigonális kapcsolatra lépett a radix Ascendenssel és semisextilre a radix IC-vel, sextil aspektussal illette a radix Marsot, semisextillel a radix Szaturnuszt. S ami mindennél beszédesebb: a direkció Marsa kvadrálta a radix Merkúrját! Jézus az életcélja elérése érdekében radikalizálódott, s kész volt az áldozathozatalra.

Amellett sem mehetünk el szó nélkül, hogy a 32-edik életévre vonatkozó szekunder direkció (Bika) Holdja pontos sextilbe került a radix (Halak) Holddal, quinkunxba a radix (Nyilas) Jupiterrel és Vénusszal. Jézus népszerűsége az őt követők körében minden korábbi szintet felülmúlt, s ez már a szélesebb közvélemény figyelmét is felkelthette.

Primer direkció

Az asztrológiai hagyomány szerint a primer direkciók (MC/IC direkció, Asc./Desc. direkció, bolygó-direkciók stb.) alkalmazásakor az analógiakulcs alapján (egy napnak, azaz a Nap Egyenlítőre vetített kb. 1 fokos útjának megfeleltetése egy egész életévnek) a radix égitestek „szignifikátorokkal” (az „elirányított” elemekkel) létrejövő aspektusait kell elemezni. Ahány fokos az „eseményív”, annyi év elteltével következik be a „promisszor” és a („direkt” vagy „convers”) szignifikátor jelentős (pontos) fényszögkapcsolatából kikövetkeztethető esemény.

Ez az eljárás ugyan rendkívül bonyolultan hangzik, de a gyakorlatban nem is olyan nehezen végrehajtható feladatot jelent. (Az első születésnapra vonatkozóan például pontosan 1 szögfokkal kell elmozdítani egymás után az egyes elemeket, s meg kell

nézni, hol, melyik „forró ponton” (melyik objektumnál vagy tengelypontnál) mutatkoznak nevezetes aspektusok teljes pontossággal. A második születésnap aspektusait 2 fokos elmozdításokkal lehet elemezni, és így tovább. – Jézusról tudjuk, hogy csecsemőként közvetlen életveszélyben volt, mert a király, ismervén a születésére vonatkozó próféciákat, elrendelte a csecsemők legyilkolását. A vonatkozó primer direkciók erre az időszakra vonatkozóan rendkívül sok pontos együttállást és kvadrátot eredményeztek a radix és a direkciós képletek között, mert a radix „forró pontjai” csaknem kivétel nélkül a jegyek második és negyedik, valamint huszonhatodik és huszonkilencedik foka közé esnek. Teljesen egyértelmű, hogy Jézus egészen különleges születési horoszkópja a primer direkciók révén szinte „tálcán kínálta” a kisgyermekkori csapások lehetőségét. Csak azáltal menekülhetett meg, hogy védelmezői kimenekítették, illetve az elpusztítását elrendelő Heródes király hamarosan meghalt, és a halála anarchikus viszonyokat eredményezett, amikor talán a hatalom egymással vetélkedő képviselői meg is feledkeztek a tömeggyilkosság „szükségességéről”.)

Jézus kivégzése esetében az eseményív hossza 31,26 foknak megfelelő ívhossz, hiszen emberi élete a 32-edik életév harmadik hónapjának eltelte után nem sokkal lezárult. Erre a vészterhes időszakra sem nehéz elvégezni a vizsgálatot. (A Zodiákus jelek hossza egyaránt 30 szögfok, így a 31-edik és a 32-edik évhez tartozó primer direkciók keresését lényegében a szignifikátorok egy jel + 1÷2 fokos elirányításával lehet elvégezni.) Csaknem pontosan azt kell végrehajtani, mint a csecsemőkori vizsgálat esetében. A különbség annyiban jelentkezik, hogy az együttállások és a kvadrátok helyett most inkább pontos sextil, semisextil, trigon és quinkunx fényszögek mutatják a Megváltó utolsó hónapjaiban rá leselkedő veszélyeket (a halált és akár annak módozatát is). Egyértelmű, hogy Jézus különleges születési horoszkópja miatt a primer direkciók megint olyan mérvű veszélyeztetettséget mutattak, mint már csecsemőkorában is. (Mivel azonban Jézus már évek óta a nyilvánosság előtt tevékenykedett, a végzetes következmények beteljesedése ekkor tulajdonképpen elkerülhetetlenné vált.) Felmerül a kérdés: tudta-e a jeruzsálemi bevonulása előtt Jézus, hogy lesz napfogyatkozás, és hogy mikor? Tudta-e, hogy az asztrológiai prognosztikai vizsgálatok szerint csak illegalitásba vonulása esetén lehet esélye túlélni a harminckettedik életévét?

Tudhatta mindezeket, mert keleti utazásai idején hallhatott ilyen tanítást, miközben ő maga nemigen foglalkozhatott asztrológiával. (Nem szeretett írni és számolni.) Úgy vélem, mindezt tudta, s még azt is tudta, ha ekkor visszavonulna, feladatának bevégzésére később nem nyílna kedvezőbb alkalom. Ez a tudása azonban nem annyira a babilóniai papoktól, asztrológusoktól, sokkal inkább saját intuícióiból, az idők szavának „zsigeri” megérzéséből, másként fogalmazva: az Atyával folytatott beszélgetéseiből származhatott. Abban a biztos tudatban vonult be Jeruzsálembe, hogy pár nap múlva meg fogják ölni.

Megjegyzem, hogy a radix elemei „felkínálták” volna a 33-adik és 34-edik évre vonatkozóan is a végzetes eseményeket, hiszen a direkcióval ekkor kerülhettek volna erős aspektusokba egymással a radix jegyek elején (2-ik és 4-edik foka között) és a radix jegyek végén (26-odik és 29-edik foka között) álló elemek. Az asztrológiai vizsgálat talán még a fentieknél is vészterhesebb helyzetet mutatna. – Felvetődik a kérdés: Nem

éppen ilyen megfontolásból vélték sokan úgy, és terjesztették el széles körben, hogy Jézust 33 évesen feszítették keresztre? Továbbá: Nem valószínűsíthető-e, hogy számos Jézus-epigont (talán ugyancsak 252. december 25-én született közel-keleti személyt) éppen ekkoriban, tehát nem 284-ben, hanem 286-ban feszítettek keresztre? Léteznek olyan értelmű utalások, miszerint Názáreti Jézussal egy időben, avagy inkább a halála (feltámadása) után több, ugyancsak Jézusnak nevezett (tekintett) próféta vagy hittérítő is működött Jeruzsálem térségében. Volt olyan is köztük, akinek a sírját nemrégiben megtalálni vélték. (Ez az időszak egyébként a zsidó történetírás szerint amúgy is az ún. „szentföldi karizmatikusok" kora volt, amikor sokan képviseltek gnosztikus és misztikus irányzatokat a farizeusok és szadduceusok vallási ortodoxiájával, ideológiájával szemben.) ***

Igen érdekes volna, ha vizsgálat alá lehetne vetni a Jézus-epigonok indíttatását. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a magyarság 19. sz-i történelmében ugyancsak rendkívül érdekes epizód volt a Petőfi-hasonmás(ok) fellépése a magyar szabadságharc leverése után. Ismeretes, hogy egy véres csatában a magyar költő-forradalmár eltűnt, talán életét vesztette, de az is lehet, hogy az oroszok sebesülten elfogták, majd Szibériába hurcolták. Mindenesetre Erdélyben és Magyarországon számos ember állította, hogy a szabadságharc leverése után találkozott vele, mint bujdosóval, akit segített is a menekülésben, vagy hosszabb-rövidebb ideig kedves vendégeként gondoskodott róla. Az emberek meg voltak győződve arról, hogy ez a menekült nem más, mint Petőfi Sándor volt, – akinek az arcképe és munkássága a széles népi tömegek körében, a szabadságharc idején mát közismert volt, s ezért elvileg könnyű volt őt felismerni. Csak jó színész és sminkes csaphatta így be az embereket. De mit akarhatott a Petőfi-hasonmás? Talán vigaszt nyújtani a reményvesztett embereknek? Talán csak túlélni, szerepelni és élvezni a népszerűséget? Ki tudja. Korántsem lehetetlen azonban, hogy a hatalom képviselői, akik pontosan tudták, mi is történt az eltűnt költővel, ebben a biztos tudatban küldtek ki egy ügyes ügynököt, aki aztán Petőfiként tájékozódott az itt-ott még forrongó tömegek lelkiállapotáról, szándékairól, netán provokálta is őket.

Álljon itt néhány szó Petőfi Sándor képletéről is:

Kedves Olvasóm, ugye nem lepődik meg azon, hogy a magyar költőóriás ugyancsak éjfélkor született, mégpedig 1923. január 1-jén (00:00:00), amely időpont csak egy héttel követi Karácsony éjjelét! Ennek megfelelően a tengelykeresztje lényegében ugyanúgy áll, mint Jézusé. Neki is Stalliuma van az IC-nél (a Bakban), mint Jézusnak. Az ő esetében ebben az együttállásban nem vesz részt a Jupiter és a Szaturnusz, viszont részese a Napon kívül a Merkúr, a Vénusz, és még az Uránusz is. (Utóbbinak a pályája a kérdéses időben már ismeretes volt.) Ami itt igen fontos: a költő születésekor minden objektum Föld jelben tartózkodott! A Hold a Szűzben, a Szaturnusz és a Jupiter a Bikában, a többi, tehát a Mars is a Bakban. A Költő az ég adta világon mindent meg kívánt élni, ki akart próbálni itt a földön, és egyáltalán nem volt introvertált alkat, emellett javíthatatlan idealistának született.

Érdekes párhuzamot vehetünk észre abban, hogy a költő születési helye ugyanúgy eltér gyermekkora színhelyétől, mint Jézusé is. Ő sem ott született, ahol „kellett volna". Kiskőrös és Kiskunfélegyháza úgy viszonyul egymáshoz, miként Betlehem és Názáret.

Petőfi igazán a szavak embere volt. Képletére jellemzők ugyan a kvadrátok is, de még inkább a trigonok (Mars-Jupiter, Szaturnusz-Stallium, Hold-Stallium és Hold-

Szaturnusz trigon). Élni akart, s minél tovább, de adott szavát minden körülmények között igyekezett betartani. A csatatéren kereste a halált, miután egy közismert versében pontosan ilyen véget nevezett meg kívánatosnak a maga számára. Lehet azonban, hogy a kívánsága nem teljesült. Talán megsebesült és elfogták, elhurcolták.

Megdöbbentő, hogy Petőfinek mennyi párhuzama fedezhető fel Jézussal, de lényegesek az eltérések is, még a sorsukban és az „eltűnésükkel" kapcsolatos vélekedésekben is. Valahogy úgy, ahogyan a születési horoszkópjaik viszonyulnak egymáshoz. *** Hogy mi vezérelte a Jézus-hasonmásokat? Ezt nem tudhatjuk. Talán ők maguk is küldetéstudattal rendelkeztek? Még az is lehet, hogy átmenetileg maga a hatalom (a főpapság) bíztatta fel egyiket-másikat, hogy ezzel hiteltelenítse a Feltámadás történetét, és saját elképzelései szerint, dezinformációk útján befolyásolja a keresztény közösségekben zajló folyamatokat! (Az efféle akcióknak a kései utóhatásaként, a Korán szövege alapján olyan álláspont vált meghatározóvá Mohamed követői között, mely szerint nem magát Jézust végezték ki a Golgotán, hanem az egyik tanítványát, akivel fondorlatos módon helyet cserélt a kavarodásban, a sötétségben. Muzulmán álláspont szerint: Jézus nem halt meg ekkor, tehát nem is támadhatott föl!)

Lám, a Mester nem tévedett, amikor az írott források, szentesített szövegek megbízhatóságáról alkotott lesújtó véleménye alapján jobban bízott a tanítványok tanúságtételében, mint az írott, „mértékadó" tudósításokban. (Egyébként olyan adat is létezik, mely szerint még vagy 15 évvel később is végeztek ki Rómában „Krisztus" nevezetű prófétát.)

Végezetül megjegyzem, a magam részéről sajátosan értelmezem Tamás apostol „hitetlenségét". Véleményem szerint neki igen sokat köszönhet a keresztények közössége. Az ál-Jézusok színre lépése idején a „hitetlen" Tamás (e bizonyára merkúri-szaturnuszi meghatározottságú ember), döntő módon járult hozzá a Feltámadás valóságának tanúsításához. A tanítvány (evangéliumi tudósítás szerint) leellenőrizte a feltámadt Mester személyazonosságát.

MÁSODIK KÖNYV

„Óh, szent költészet, eltünél-e hát
E prózai világból már egészen?
...
Mit ér, ha a nyervágy, haszonlesés
Ólálkodik köztük, s önzéstelen
Emelkedettség nincsen már sehol
...
Ki a szabadba, a várost utálom
Korlátolt rendét, e kalmár világot
...
Kilöktem a gépből egy főcsavart,
Mely összetartá, a kegyeletet,
S pótolni elmulasztám más erősbbel.”

Madách Imre – 1860:
Az ember tragédiája. Tizenegyedik szín.

Gótok, vandálok és alánok a Római Birodalom K-i határvidékén – 2. (546-ig)

(Folytatás a 259-edik oldalról.)

Az alánok egyes csoportjai a **03. sz. első felében** (az 05. sz. második felében) megtelepedtek az Alföldön, pontosabban Dél-Szabolcsban, a Berettyó-vidékén, (majd később a vandálokkal együtt Ny-ra vándoroltak tovább). Más munkák a **04. sz. első felére** (ugyancsak az 05. sz. második felére) vonatkozóan számolnak be az alán csoportok betelepedéséről, eszerint jutott belőlük Pannóniába, továbbá az Adria-mellékre és Itália területére is. A **04. sz. folyamán** (az 05/06. sz-ban) a roxolánok, az alánok és a vandálok között szorosabb szövetség alakult ki.

Róma **236-ban** (492) megállította a gót előretörést Dacia Traianában. Ugyanakkor a Kárpátmedence É-i peremvidékén élő markomannok és kvádok/szévek **235-ben** (491) elismerték a (Kárpátok karéján kívül jelen levő) gótok fensőbbségét.

A gótok időközben Tanaiszt, az ókori európai kereskedelem egyik központját támadták, majd a **330-as** (480/490-es) **években** el is pusztították. A Boszporuszi Királyság népei ennek ellenére, még egy darabig kezükben tartották a Krímet. A kutatók szerint **240** (496) **után** a krími Neapolisztól nem messze fekvő barlangvárosokban a szkíták, az alánok és a gótok vegyesen éltek, (és felvették a kereszténységet).

Wulfila, a későbbi gót püspök **330** (486) **után** lépett színre, egy gót delegáció tagjaként megjelent Konstantinápolyban. A gót csapatok egy alán törzzsel szövetségben, **331-ben** (487) ellepték a Fekete-tenger Ny-i mellékén fekvő Szkítiát, majd **235-től** (491-től) szárazföldön és vízen, egyaránt nagy erővel ostromolták a kisázsiai és balkáni római tartományokat, elpusztították az Al-Duna és Anatólia között fekvő területek római erődítményeit. A gót–karp csapatok **238-ban** (494) különösen Moesia inferior tartományban okoztak jelentős riadalmat. Róma adófizetés kilátásba helyezésével sem tudta rávenni a szövetségeseket, hogy távozzanak Moesiából. Talán a Fekete-tenger melléki gót hadi sikerek, a terület de facto birtoklásának elismeréseként **341-ben** (497) a keresztények antiokhiai tanácsa a kappadókiai származású Wulfilát a „gótföldi keresztények püspökévé" szentelte, majd hittérítő útra küldte a Balkánon letelepedő gótok közé. Aztán elérkezett a Boszporuszi (Krími) Szkíta Királyság bukásának ideje is, Gordianus császár **242-ben** (498) kiüríttette az ún. „kimmer-városok" római lakosságát, mivel ekkorra már a környező területet a gótok uralták. A Krím gótok általi benépesítésére a **03. sz. közepén** (a 06. sz. elején) került sor, de ez az akció még nem eredményezhetett folyamatos gót uralmat a Boszporuszi Királyság népei felett, mivel ekkor már a térségben a hun csapatok is jelen voltak. A gótok és a karpok **244/245-ben** (500/501) ismét Moesia inferiorban fosztogattak, Marcianapolist támadták, de Decius legyőzte őket. Róma **247-ben** (503) különleges katonai parancsnokságot állított fel a dunai határvonalon, amelynek kizárólagos feladata a gótok elleni akciók irányítása volt, mivel a rómaiak növekvő gót fenyegetettségben voltak kénytelenek élni, és mivel ebben az évben megkezdődött az első nagy gót invázió a római fennhatóság alatt álló területek ellen. A birodalom határainak védelme nem volt sikeres, a birodalom **248-ra** (504-re) feladta a Limes Transalutanust, s ezzel az Olt-limes vált K-i frontvonallá.

Időközben azonban a Római Birodalmat támadó gótok egysége megtört, **346/347** (503) **k.** két részre szakadtak. Egy kisebb részük (gothi minores) annak a Fritigern nevű fejedelemnek a vezetése alá került, aki Róma támogatását kereste. Ők talán már keresztények voltak. Ugyanakkor a többség Atanarik királyt követte.

A római „barátság” egy sajátos válfaját képezhette **347/348-ban** (503/504) a Wulfila követőit sújtó keresztényüldözés a Dunától É-ra fekvő területeken. Az értelmezések többsége szerint azonban a keresztény gótokat egyáltalán nem, vagy nemcsak a rómaiak, hanem maguk a gótok (is) üldözték.

Wulfila már **348-ban** (504) gót nyelvre kezdte fordítani a Bibliát. (Megjegyzendő, hogy Wulfila a vandálok, herulok és szkíták, tehát nemcsak gótok körében terjesztette korának keresztény tanításait, – melyeket a keresztény főpapok utóbb ariánus tanoknak minősítettek. (Megjegyezzük, hogy Arius, Lucian tanítványa csak **318-ban** (574) kezdte meg tanai hirdetését. Igen valószínű, hogy a két nemzedékkel előtte járó Wulfila szellemisége volt nagy hatással rá, talán az általunk ismert Arius nevét is az arianizmus iránti elkötelezettsége kifejezésére vette fel. Arius nem vallásalapító volt, felvett neve azt tanúsítja, hogy szándékában állt viszont vallásának prófétájává válni.)

A megkeresztelkedett gótok az üldöztetés elől a Dunától D-re fekvő területre menekültek. A szkíta-gót kevert lakosságú népesség egyik központja a Kelet-Európai-síkság határán fekvő Tomisz (Konstanca) városa volt, melyben ekkor már jelentős keresztény közösség élt. A gótok a **240-es** (490-es, 500-as) **évektől** felügyeletük alá vonták a Kárpát-medencével határos területeket, mindenek előtt a Duna-deltát, így Szkítia Minor (Dobrudzsa) területén a keresztény lakosságot. A keresztényüldözés idején, **248-ban** (504) a Duna-torkolathoz, a rómaiak által kiürített területre telepedtek a gótokkal szövetséges taifalok (vandálok). A taifalok és a gótok **248** (504) **k.** közösen nyugtalanították a Fekete-tenger partjai mentén húzódó római területeket, **249-ben** (505) az Al-Duna D-i oldalán Iatrust és Novae-t rabolták ki. A **03. sz. második felében** (a 06. sz. első felében) a K-Balkán keresztény közösségei, akik többnyire szkíta származásúak voltak, a Duna jobb partján vezetett portyák során gót fogságba kerültek.

Róma általános közállapotaira jellemző módon Pacatianus, a gótok elleni harc különleges katonai parancsnoka **248/249-ben** (504/505) katonáival római császárrá kiálttatta ki magát, Decius pannóniai–moesiai helytartó azonban rövid úton véget vetett Pacatianus közjátékának, legyőzte őt, majd Traianus Decius néven magához ragadta a hatalmat. A D-re törő gót–karp csapatok **249–251** (505–507) **között** Philippopoliszt (Plovdivot) is megtámadták és bevették, lakóit lemészárolták vagy fogságba hurcolták. Moesia védelme teljesen összeomlott. A korábbi Szkítiába (a Fekete-tenger mellé) telepedő, a Balkán területére nyomuló gótok **250– 251-ben** (506/507) Abritusnál (Razgrad, Bulgária) legyőzték a római sereget, és megölték magát a császárt is. Varus legióinak pusztulása (**009**, azaz 265) óta ez volt Róma egyik legnagyobb katonai veresége. Következményeként, a gót hadizsákmányon túl Róma hatalmas évdíj fizetését is vállalta, amennyiben a seregek elhagyják Moesiát. A szerződésben foglaltakat azonban feltehetőleg egyik fél sem kívánta teljesíteni, így a harci cselekmények **253-tól** (509) újraindultak. A gótok Thesszaloniké irányában támadtak, míg a rómaiak Macedónia városait, a Thermopülai-szorost és Athént erősítették meg, mégpedig sikeresen. A gót–karp erők **256-ban**, vagyis 512-ben Macedónia területének védműveit ostromolták. A csatározások súlypontja ezután áttevődött a Dunától É-ra fekvő területekre.

Az Olt mentéről a balkáni gót sereg a **03. sz. második** (a 06. sz. első) **harmadában** betört Erdély területére. Az Olt és a Feketeügy vidékét, a Háromszéki-medencét szállták meg, – és ott a **04. sz. utolsó negyedéig**, vagyis a 07. sz. második harmadáig tartózkodtak. (A legtöbb feldolgozás szerint **380-ig** (636) tartott Erdély e része történetének gót korszaka. A gótok innen legkésőbb **382-re** (638) távoztak el Pannónia felé.)

Fritigern gót vezér **360** (516) **után** nyíltan szövetségre lépett Valens császárral, az uralkodók Atanarik gót király ellen szövetkeztek. Róma a gót és a gepida erők növekvő nyomása miatt, továbbá a Ny-on fokozódó veszedelemre való tekintettel kénytelen volt teljesen kivonni légióit Dáciából, azok főerői már **262-től** (518) Pannóniában állomásoztak.

Nagy gót invázió zajlott le **364-ben** (520) Trákia területén, Atanarik vezetésével. Valens császár ellentámadásai, melyeket az Al-Duna irányában vezetett **364** (520) **után**, sikerrel jártak, Atanarik serege/népe visszavonult a Duna-deltába és a D-i Kárpátok irányában (Serrorum montes). A gót vezetők ekkoriban még nehezen tudták követni a kifinomult római politika hajtűkanyarjait. Prokopiosz ellencsászár (?) meggyőzte a Rómával szövetséges gótokat (Fritigern népét), hogy Valens császárral szemben őt támogassák. Prokopioszt azonban hamarosan kivégezték. Valens büntetőhadjáratot vezetett a korábban vele szövetkező, de ellenfeléhez pártolt gótok ellen, melynek során a Duna bal partján a Fritigern-féle gótok jelentős veszteségeket szenvedtek. Ugyanakkor a római akciók Macedóniában is sikerrel jártak, ott Gallienus császár **268-ban** (524) a gótoknak érzékeny veszteségeket okozott. A hadjárat **369-re** (525) Atanarik és Valens császár szerződéskötésével ért véget. (Hogy Gallienus és a másik kronológiai sorba tartozó Valens közül melyikük nem volt ellencsászár, az itt és most nem dönthető el, az is lehet, hogy mindketten ellencsászárok voltak.)

A római csapatok **367/368-ban**, tehát 523/524-ben visszavonultak a balkáni „Dáciából", tehát az Olt-folyótól Ny-ra eső területekről is. Az akció (a lakosság sikeres evakuálása) érdekében a római csapatok átkeltek a Dunán, majd a mentés végeztével távoztak erről a területről. A tartományt gót fegyveresek foglalták el, betelepedésük egészen **271-ig** (527) folytatódott. A gótok **271-től** (527) megkezdték Dácia Traiana középső és Ny-i részének megszállását is. Jordanes szerint a Havasalföldön a **260-as** (510/520-as) évek előtt az Olt-folyó választotta el a jászok és a roxolánok települési területeit. (A régészek azonban nem tudnak a jásznak és a roxolánnak tekintett sírok között különbséget tenni.) A Kárpátok és a Duna közötti térségben alánok kerültek most a roxolánok helyére, továbbá gótok és esetleg vandálok. A római politika **270** (526) **k.** a roxolánok betelepítését szorgalmazta a Magyar Alföldre (a Havasalföldről). A birodalom határainak lerövidítésére és megerősítésére törekvő római stratégia ezután egy időre sikeresnek bizonyult. II. Claudius római császár, aki **268–270** (524–526) **között** a Gardatónál megverte az Itáliába benyomuló alamannokat is, Moesiában és Naissusnál (Niš) súlyos vereséget mért **269-ben** (525) a gótokra, lényegében megtörte a Balkánra betelepedett gótok erejét. A vonatkozó interpretációk szerint a gótok „megsemmisítőnek" minősített vereséget szenvedtek. Claudius utóda, Aurelianus császár **270–275** (526–531) **között** hadjáratok sorozatával szétverte a gótok D-balkáni hatalmát, a Duna vonalától D-re szétforgácsolta a Gót Szövetséget. Bizonyosra vehető, hogy egyre több gót csapat kereste a kapcsolatot a Kárpát-medence É-i vidékein élő markomannokkal, (a gótok É-i Kárpátok felé való orientálódása már **355-ben** (511) megkezdődött és attól kezdve folyamatosnak volt tekinthető). A **04. sz. utolsó** (a 06. sz. második) **negyedére** vonatkozóan a korabeli történeti források gót, alán és szarmata telepesekről írtak Pannóniáról szóló beszámolóikban. Aurelianus császár nemcsak a gótokat, hanem a vandálokat is megfékezte, legyőzte őket **270-ben** (526), amikor betörtek Pannóniába. Róma csapatai üldözőbe vették a megvert vandálokat, saját országukban is vereséget mérve rájuk (**272**, azaz 528 **k.**), a vandál király (Cannabaudes) is elesett.

Aurelianus aztán **273-ban** (529) létrehozta Dácia Félix tartományt (Szerdika körül) a korábbi két Moesia területéből kiszervezett területrészeken, megerősítve a Száva és az Al-Duna mentén a római limest. Eközben, **370** (526) és **376** (532) között háború zajlott le a gótok és az alánok K-európai csapatai között, ami bizonyára gót győzelemmel ért véget. Ekkoriban zajlott le a balkáni gót keresztények második üldöztetési hulláma, **369–372** (525–528) **között**, Atanarik uralma idején. Egyértelmű, hogy a terrorakciót a gót vezetőréteg folytatta le, bizonyára nem vallási okokból, hanem a Fritigernhez hű gótok (és csatlakozott népek) megbüntetése érdekében. Az üldözés elől a megkeresztelkedett gótok a Római Birodalom fennhatósága alá tartozó balkáni területekre menekültek, ahol Wulfila hatására a kereszténység **370** (526) **k.** a gótok és csatlakozott népeik körében lényegében államvallássá lett, – Scythia Minor területén már egyházi szervezet működött. Fritigern fejedelem és nem túl nagy létszámú népe Valens

császár révén **375** (531) **k.** Trákiában kapott lehetőséget a letelepedésre. A tervingek többsége Fritigernt követve átkelt a Duna jobb partjára. A rómaiak szemében meghódított ellenségnek számítottak, katonai felügyelet mellett fogadták be őket a Birodalomba.

Teljesen új szakasz kezdődött a gót–római viszonyban azzal, hogy Atanarik gótjai és a később K-i (osztro-) gótnak elnevezett, frissen ideérkezett közösségek között torzsalkodás kezdődött, majd emiatt a később Ny-inak nevezett gótok (vizigótok, Atanarik népe) megindultak Ny-ra. A történelmi munkák fejvesztett menekülésként jellemzik a gótok (és alánok) menetelését, mivel egy elsöprő erejű, de fiktív hun támadással hozzák összefüggésbe. Miért döntött Atanarik úgy, hogy ismét a rómaiak (az árulónak számító Fritigernt és kereszténytyeit befogadó rómaiak) ellen fordítja, immár számottevő alán csapatokat is alkalmazó seregét? Részben talán a K-ről ideszorult gótok nyomása miatt. Tény viszont, hogy hamarosan (**378**, azaz 534) éhínség tört ki a Római Birodalomba befogadott gótok körében, ebből kifolyólag súlyos feszültség támadt a császár és Fritigern között. Talán ez a körülmény is szerepet játszott abban, hogy a római erők még **378-ban** (534) súlyos vereséget szenvedtek az Atanarik által vezetett gótoktól Hadrianapolisnál (Drinápoly/Edirne). Valens császár is életét vesztette. A gót és alán erők **378** (534) **után** már egyenesen Konstantinápolyt fenyegették. (Egy névtelen szír krónika (**813-ból**, vagyis 958-ból) a Hadrianapolisnál történt gót-bizánci csatával kapcsolatban ezt írja: [Valens császár] „*…element, hogy harcoljon a gótok és avarok ellen, és ott megölték*”. Hogyan kerültek oda avarok? Az alánokat ekkor nem hunoknak, hanem avaroknak (avarhunoknak) vélték?) A nagy terving-gót összeomlás éveit az interpretációk a **376–380-as** (532–536-os) időszakra teszik. Állítólag **380-ban** (536) az Al-Dunánál megszűnt a terving-gót temetők használata, – nem tudjuk, milyen csoda folytán tudják régészek évre pontosan megállapítani az utolsó ottani temetkezés idejét, bizonyára arra gondolnak, a hunok támadása miatt tűnhettek el. A probléma az, hogy a hunok csak száz év múlva, **380 k.**, azaz 636 k. érhettek ide. Az is lehet azonban, hogy a szakemberek abból indulnak ki, egyes adatok szerint **375** (531) **k.** folytatódott a jászalán beköltözés a Kárpát-medencébe. Más adatok szerint pedig az alánok a **03. sz. második felében** (a 06. sz. első felében) megérkeznek a Felső-Tisza-vidékre, és a Szamos-völgybe is, – a gótoknak talán az Al-Dunánál is hasonló változásokra kellett tekintettel lenniük? Persze a hunoknak tényleg közük volt az alánok újabb csoportjainak mozgásához, mert **360–370** (516– 526) **között** átkeltek a Volgán, és a beszámolók szerint rátörtek az alánok korábbi területeire, Balambér, a Hun Szövetség királya kiterjesztette hatalmát a Fekete-tengerig terjedő vidékre, így a behatoló éktől ÉNy-ra kerültek az alánok maradékai. Nem sokkal később, **375/376-ban** (531/532) betörtek a később K-i gótoknak (Vinitar és Vitimir fia: Viderik népeinek) nevezett gót csoportok a Dnyeszter mögé, lényegében a később Ny-i gótoknak nevezett csoportok (Atanarik szlávjai) közé.

Új szakasz kezdődött Ny-Európában is, amikor **276-ban** (532) a Római Birodalom (nem először és nem utoljára), legalább két részre szakadt, ill. amikor (**277-ben**, vagyis 533-ban) a rómaiak egy időre visszafoglalták Galliát a frankoktól és az alemannoktól. A birodalom vezetői mindig a barbárok egymás elleni kijátszására törekedtek, ezért igen valószínű, hogy a frankok és alemannok ellenében igyekeztek a korábban befogadott gótokat **382** (538) **k.**, föderatív helyzetük módosításával a Ny-i végekre, Galliába átterelni.

Nem tudni, pontosan mi is történt **378** (534) és **382** (538) között a gót–római tárgyalásokon, de kétségtelen tény, hogy már **380-tól** (536) megkezdődött a gótok (és alánok) hatalmas seregeinek Ny-ra vonulása. Elterjedt felfogás szerint azonban maga a római császár (melyik?, – biztos, hogy nem Gratianus!), **381-re** (537) Bauto és Arbogastes seregével űzette el Fritigern seregét (népét?) Illyricumból. Ekkor már magabiztosan Ny-i gótoknak (vizigótoknak) nevezhetjük e gótokat, annál is inkább, mivel a birodalom K-i határainál **382** (538) és **385** (541) között megjelentek azok az igen nagy létszámú gót csoportok, amelyek mindeddig nem szívesen hagyták volna el a széles K-európai pusztákat: az ún. K-i gótok.

Többen így fogalmaztak: Európában a vezető szerep kicsúszott a Római Birodalom kezéből, az események irányítását a gótok és a germán törzsek vették át. A K-i birodalomrész katonai-politikai vezetése a Balkánon befogadta, s nemsokára letelepítette a K-i gótokat (és a herulokat), mégpedig a birodalom szövetségeseiként. Gabonaellátmányt kaptak, ezért katonai szolgálattal tartoztak. Ez az első eset, hogy a letelepített népek a birodalmon belül is megtarthatták saját politikai szervezetüket. Nyilvánvalóan a K-i gótok elsődleges kötelezettsége az volt, hogy távol tartsák az elüldözött Ny-i gótokat. A befogadó politika elfogadtatása azonban nem ment simán, egy különadó kivetése miatt **386ban** (542) felkelés tört ki Antiokhiában. Több keleti városban a katonai beszállásolás, a gótok jelenléte, az adóemelések nyomán ellenséges hangulat lett úrrá.

Egyébként, ezekben az években halt meg Fritigern és Wulfila, a Ny-i gótok élére új politikai és vallási vezető került. Egyes nézetek szerint Alarik már **382-ben** (538), más vélemények szerint csak **390-ben** (546), még inkább érdekes vélemények szerint pedig »395-ben«, (talán **395-ben**, azaz 540-ben?) a Ny-i gótok királya lett. A tervingekből és szövetségeseikből megszervezte a Ny-i gót (vizigót) népet (vagy inkább katonanemzetet), mely hatékony lovassággal is rendelkezett. Alarik **387-től** (543) tekinthető Róma (a birodalom Ny-i része) teljes értékű szövetségesének (az egyik római katonai parancsnoknak).

Kardamaka- és a Ksaharáta-dinasztia, a Ny-i Ksatrapák (a 06. sz. közepéig)

A kusánok, akik már **055** (211) **előtt** betörtek Baktriába, majd Kasmírba és Gandhárába is, elfoglalták csaknem egész É-Indiát (az indoszkíták korábbi területeit). Először Mathurát tették meg D-i fővárosuknak. A kusán offenzíva következtében az indoszkíták **070** (215) **után** sorra elveszítették maradék É-indiai területeiket is. Az indoszkíta-indopártus restaurációra mintegy fél évszázadot kellett várni.

Ny-on (**120 után**, azaz 270 k.) új indoszkíta vagy indopártus királyság (új dinasztia) alakult: a Csasztana (Chastana/Prasztana), – mégpedig Masztana mahaksatrapa trónra lépésével. A dinasztia másik neve: Kardamaka volt. Az előző (taxilai) dinasztiákkal ellentétben nem É-on, hanem Ny-on uralkodtak, a mai Gudzserat területén, ezen belül elsősorban Kácson és Szaurástrában, Katiavaron és az ősi Malvában (ami magában foglalta Radzsasztán D-i részét és a mai Madhya Pradés Ny-i felét is).

A Csasztana-dinasztia egyik legnagyobb királya, Rudradáman (**120–150**, azaz 270–295) volt; – kiváló harcos, mérnök és építtető. Fő székhelye Uddzsain volt (India Ny-i részén, a mai Madhya Pradésben). Elismerte a (szövetséges) kusánok felsőbbségét. Kétszer is legyőzte a Szátavahana-ház királyát, Vasistiputra Szatakarnit, s ezzel visszaszerezte a korábban elveszített indiai területek egy részét: Szindhet, Szaurástrát, Malvát és K-Radzsasztánt. Később (**a 02. sz. utolsó évtizedeiben**, vagyis a 04. sz. első felében) Rudradáman unokája és annak nagybátyja egymás ellen harcolt az uralomért, ennek „eredményeként” a Szátavahanák jelentős területeket foglaltak vissza tőlük. Ugyanakkor a sztyeppei eredetű abhíra törzs, mely állítólag még Nagy Sándor utódainak korában került Indiába (és Pandzsábban (Pakisztán) telepedett le), a Csasztanáktól elfoglalta az É-i területeket (Szindhet).

Ekkor azonban, **065-től** (321-től) Ny-Indiában új indoszkíta dinasztia alakult, a Ksaharáta (Chaharada/Khaharata), – ők is a D-indiai (andhrai) Szátavahana uralkodók kortársai. Kronológiájuk a Kardamakákétól eltérő időszámítási rendszeren alapult, s ezért uralkodóik sorát tévesen a Kardamaka-dinasztia elé helyezik a szakemberek. (Csak II. Rudraszéna esetében zökken vissza a kronológia a Kardamaka-dinasztia esetében alkalmazott időszámítási rendhez.) A Ny-i Ksaharáta-dinasztia első ismert tagja: Abhiraka (**070–090**, azaz 326–346) volt, személyéről közelebbit nem lehet tudni. Gudzserátban az indoszkíták **078-ban** (334-ben) bevezettek egy új időszámítást, melynek elnevezése: Sakábd. (India a mai napig alkalmazza ezt az időszámítást.) Ezért ez az év tekinthető a dinasztia uralma kezdetének. A Ny-i Ksaharáta-dinasztia tagjai mindig a Sakábd szerint datálták történelmük eseményeit.

A dinasztia ebben az időben elfoglalta az ősi fővárost, Uddzsent (Ujjain), s ezzel csaknem India kellős-közepéig ért már birodalmuk határa. A dinasztia második tagja Bhumaka volt, akinek érmei Katiavar környékén bráhmi írással, míg É-on, Szindhben kharosthi írással készültek, uralmi területe É-on és Ny-on egyaránt nagy kiterjedésű volt. A ksatrapák az **01. sz. végén** (a 04. sz. közepén) a kusán támadásoknak ellenálltak, (fő szálláshelyeiket, Kathiavart és Szaurástrát, (vagyis a későbbi Gudzsarátot) soha nem foglalták el a kusánok), feltehetőleg ügyes politikával (ismét) szövetségre léphettek a kusánokkal.

A dinasztia harmadik (utolsó) tagja egy hódító indoszkíta király volt, Nahapána (**118–125**, azaz 374–381). Neve (=a nép jótevője) pártus eredetre utal. Érmein nem a satrapa vagy mahaksatrapa cím olvasható, hanem a szanszkrit rádzsan (király). Rövid uralkodása alatt elfoglalta a D-indiai Szátavahana Birodalom Ny-i és középső területeit továbbá Gudzsarát D-i részét, a mai Maharástra tartomány É-i részét Punáig, É-on pedig Malva további területeit is. Veje és egyben hadvezére a hindu Usavadáta volt, aki egyben a D-i területek részuralkodójának

számított. A király gyors hódítását azonban összeomlás követte, nem tudta összetartani birodalmát, és a Szátavahanák visszafoglalják a területeiket.

A Ny-i Ksaharáta-dinasztia indoszkíta uralkodóinak érmei a **02. sz. kezdetétől** (a 04. sz. közepétől) már jól követhetők. A dinasztia történetéről a Nasik melletti barlangfelirat és talán a taxalai rézlemez is (bráhmi írással) tanúskodik. Ez a rézlemez az indoszkíta dinasztia egyik kései ksatrapájának, Patikának állít emléket, megjegyezve azonban, hogy az ő apja, Liaka-Kusúlika mahaksatrapa a Chaharatta-dinasztiához (Ksaharáta?) tartozott, és a csuksá nép fejedelme is volt. Miközben az utókor gazdag Ksaharáta éremkollekcióval rendelkezik, a Ny-i Ksaharáták országának **150 utáni** (05. századi) világáról – látszólag – jóval kevesebb az információnk. A látszatot a kronológiai zavar okozta. A látszat ellenére nem telik el száz év II. Rudraszéna trónra lépéséig.

II. Rudraszéna uralma (**255–277**, vagyis 400–422) jelentette a Ny-i Ksaharáták utolsó nagy korszakát, amikor országrészeket foglaltak vissza, ismét erős királyságot építettek ki. Érmeik tanúsítják, hogy Malva és a főváros, Uddzsén is a birtokukban volt.

A dinasztia bukása (**320**, azaz 465) után még két velük rokon dinasztia regnált ÉNy-indiai központtal, egészen **398-ig** (543-ig). Fővárosuk változatlanul az India belsejében található Uddzsén városa volt. Végül a felemelkedő Gupta-dinasztia számolta fel országukat.

Pannónia Ny-Balkánnal szomszédos szegélye egy időre a kereszténység legjelentősebb központja a Római Birodalomban (a 06. sz. közepéig)

Az ariánus Valens Mursa, míg az ugyancsak ariánus Ursacius **330** (486) **k.** Singidinum püspöke lett. Pannóniában gyorsan elterjedt az ariánus kereszténység, s e két fiatal püspök vezérszerepet kezdett játszani az európai vallási vetélkedésben. Sikereik nyilvánvalóan összefüggésben álltak a gótok balkáni előretörésével, továbbá azzal, hogy a Balkánon szolgáló Wulfila ariánus gót püspök a császár rezidenciáján szívesen látott vendéggé vált. A serdicai (szófiai) zsinaton (**343**, azaz 499) azonban a niceai (nikaiai) irányzat vált meghatározóvá, Ursacius és Valens pannóniai ariánus püspököket kiközösítették, – erre ők elfogadták az antiokhiai zsinat hitvallását, hogy megnyerjék a „Nyugat" jóindulatát. Sirmiumban Domnus püspök utódjának a niceainak ismert Photinost választották meg, ám ő sabellianista lett, amiért Ny-on is, K-en is eretneknek minősítették. (Megjegyezzük, hogy Wulfila követőit is utolérte az üldözési hullám **347/348-ban** (503/504), az Al-Duna térségében.)

A Birodalom élén történt személycserével összefüggésben, **351-ben** (507) Ursacius és Valens pannóniai ariánus püspökök ismét jelentős hatalmat kaptak, visszatérhettek az arianizmushoz, amit korábban csak színleg tagadtak meg. Sirmiumban is ariánus püspök lépett színre: Germinius. Photinos korábbi sirmiumi püspököt Galatiába száműzték. Ekkoriban lett Sirmium a Birodalom tényleges központja, de II. (?) Constantius, aki bírta Julianus későbbi császár jóindulatát, az ariánus keresztények pártfogója sem érezte magát biztonságban, miközben a szvéveket és a szarmatákat irtotta Pannóniában, – Rómában a közállapotok kritikán aluliak voltak. Sirmium az igazgatás központja lett, és nemcsak birodalmi, hanem keresztény vallási értelemben is, s a három pannóniai püspök futószalagon adta ki a dialektikus finomságú hitvallásokat: „négy sirmiumi formula". Liberius pápa **355-től** (511) száműzetésben volt, és csak azért térhetett vissza Rómába **358-ban** (514), mert aláírta a „negyedik sirmiumi formulát". (A Ny-i püspökök ezután Riminiben, a K-iek pedig Seleuciában gyűléseztek, és mindkét helyen aláírták ezt a „formulát".)

Pannónia a Birodalom területének egy újabb felosztása során (Valentinianus és Valens között) **364-ben** (521) Valentinianus uralma alá került, aki a kereszténység valamennyi változatával kapcsolatban szkeptikusnak mutatkozott. Ezután Photinos átmenetileg visszahelyezett sirmiumi püspököt ismét száműzték. Ebben az időben, a **270-es** (520/530-as) években a Római Birodalom vezetése a K-Balkánon letelepedett népek (pl. a roxolánok) Magyar Alföldre és Pannóniába való áttelepítésével kísérletezett, ami összefüggésben állt a gótok megtörésére irányuló erőfeszítésekkel. Róma megpróbálta elszigetelni egymástól a már **355-től** (511-től) a Kárpátmedence É-i pereme felé orientálódó gótokat és a Pannóniától É-ra élő markomannokat. A **04. sz. utolsó negyedére** (a 06. sz. második negyedére) vonatkozóan a korabeli történeti források gót, alán és szarmata telepesekről is írtak Pannóniáról szóló beszámolóikban. A **290es évek második** (az 550-es évek első) **felének** lényeges eseménye pedig a karpok vándorlása volt. Róma karpok elleni háborújával összefüggésben ez a nép (a balkáni albánok valószínű elődei) elhagyta korábbi lakóhelyét, a Prut folyó és a Kárpátok közötti területet. A betelepített karpok egy része Pannóniába, más része az Al-Duna vidékére, Moesia Inferiorba került. Ekkoriban (**395**, vagyis 551 **k.**) érték el a Kárpát-medencét a gótokkal együtt emlegetett herulok is. Mindezek eredményeként sorvadni kezdett az ariánus pannóniai kereszténység, miközben a K-Balkánon Wulfila hatására a kereszténység **370-től** (526) lényegében államvallássá lett a gótok és csatlakozott népeik körében. Aztán **276-ban** (532) a Római Birodalom – nem először és nem utoljára – (legalább) két részre szakadt, a K-i birodalomrész irányítói igyekeztek a korábban befogadott balkáni gótokat (**382** (538) **k.**) föderatív helyzetük módosításával a Ny-i végekre, Galliába átterelni. A dokumentumok szerint

már **380-tól** (536) megkezdődött a gótok (és alánok) hatalmas seregeinek Ny-ra vonulása, ami ugyancsak kedvezőtlenül érintette az útjukba eső Pannóniát.

Hogy miként lett vége Pannónia központi szerepének, arra nézve nem dúskálunk az adatokban. Kétségtelen azonban, hogy a következő évtizedek képezték a kereszténygyüldözés legádázabb időszakát, aminek csúcspontja a **03/04. sz. fordulóján** (a 06. sz. közepén) Diocletianus császár nevéhez fűződött. (A vészkorszak lezárultával (**307–312**, azaz 563–568) ismét az ariánus irányzat került előtérbe, ám Arius halála (**330**, tehát 586) után, még inkább Nagy Konstantin halála (**337**, vagyis 593) után a római és a konstantinápolyi vallási irányzatok közötti küzdelem elsöpörte az ariánus kereszténységet. Minderről a későbbiekben részletesebben is megemlékezünk. Itt csak annyit: a **378-as** (664) a sirmiumi zsinat a római pápa tanítását fogadta el Pannónia egyházi irányvonalának, az aquileai zsinat pedig **381-ben** (667) véglegesen (?) Róma irányvonalát szentesítette Pannóniában.)

A Hun Szövetség és a K-i gótok K-Európában és a Kárpát-térségben – 1. (555-ig)

A hunok **360–370** (516–526) **között** átkeltek a Volgán, elfoglalták az alánok korábbi területeit, a Hun Szövetség kiterjesztette hatalmát a Fekete-tengerig terjedő vidékre. Emiatt települtek át még **270** (526) **előtt** a gótok K-i utóvédjei a Fekete-tenger térségébe. **370** (526) **után** a később K-i gótoknak nevezett, a hun térfoglalás miatt Ny-ra szorult gót csoportok a Dnyeszter vidékére, a később Ny-i gótoknak elnevezett közösség eddigi szállásterületére vetettek szemet. „Más" álláspont szerint ezek a keleten élő gótok **271-től** (527-től) vették birtokukba a Dnyesztertől Kre fekvő területeket.

(A legkeletibb gótok, az ún. greuthungok, tehát pusztalakók életmódja, jellegzetességei a szkítákéhoz, szarmatákéhoz voltak hasonlóak. A szövetségükbe tartozó egyes népek földműves falvakban élnek, ügyeikben szabad emberekből álló gyűlések döntöttek, bár egyúttal a gót vezetők oligarchikus uralmának is alá voltak rendelve. Hozzájuk tartozónak tekintik általában az ún. Csernyahov-Marosszentannai kultúra területének a K-i felét, vagyis a Dnyeszteren túli részét is. A keleti gótok **370-ig** (526-ig) jelen voltak a Baltikum D-i felén, illetve az erdőövezet É-i részein is. A K-en élő gótok **04.** (05/06.) **sz-i** tárgyi hagyatéka egyértelműen szkíta–szarmata, avagy hun jellegű, ami a lovas harcmodor vonatkozásában is megfigyelhető. A sírjaikban lelt tárgyak és a jelképek, pl. a sasos csatok, a polikróm díszítés párhuzamai főként Belső-Ázsiára mutatnak. Ez a magyarázata annak, hogy díszítőművészetükben jelen volt a szkíta és hun hagyományból jól ismert csodaszarvas-űzés motívuma is. Emellett egy másik jellegzetes szkíta motívum, a „szent kard" kultusza is megfigyelhető e gótoknál. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy a gótokat (és a hozzájuk csatlakozott népeket, pl. az alánokat) sokáig szkítáknak, később gyakran hunoknak nézték és nevezték meg, mert annyira sajátjukká váltak a sztyeppei szokások és a sztyeppei műveltségi elemek.)

A K-en élő gótok előőrsei ekkoriban már Közép-Európában is feltűntek. A Kárpátok szorosain átkelve a Római Birodalom által **262** (518) **k.** kiürített Dáciát (D-Erdélyt) igyekeztek megszerezni. Az Erdély területére ugyancsak igényt támasztó gepidák vezetője, aki ebben az időben Fastida király volt, **269-ben** (525) a terület gepidák és gótok közötti megosztását javasolta Ostrogotha gót királynak. A gótok azonban nem osztozkodtak, mivel **271-ben** (527) hivatalosan is magkapták az egykori Dácia provinciát a Római Birodalomtól. A gótok Erdélyben helyezték el hadseregük É-i szárnyát. Az Erdélybe történt gót betelepedést más adatok is alátámasztják, melyek szerint ez a **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. derekán) következett be.

A K-i gótok, akik a **03. sz. első felében** (az 05. sz. második felében) még jobbára a Don vidékén éltek, **375-ben** (531) Ny-ra telepítették át szállásaikat, (nyilvánvalóan a hunok térnyerése miatt), és a Birodalom határai felé szorították a már hosszabb ideje a Balkán peremén élő (Nyi) gótokat. (Utóbbiak egy része a greuthung nyomás elől **275-ben** (531) benyomult KisÁzsiába, Tacitus császár csapatai Szíria területén állták el az útjukat.) A Dnyeszter térségében manőverező greuthung csapatok **376-ban** (532), egy hajnalon megkerülték a (Ny-i) gótok K-i előőrsét (Munderik seregét), s átúsztatva a Dnyeszteren lecsaptak a táborra. A hosszabb ideje Róma (Konstantinápoly) hatalmát elismerő (Ny-i) gótok K-i utóvédjei szláv rabszolgáikat és egyéb népeiket hátrahagyva menekültek a Birodalom határaira, egy részük pedig Erdély D-i részébe, az Olt és a Feketeügy völgyében korábban kialakított támaszpontjuk (esetleg szállásterületük) felé igyekezett. Nem tudni, az Erdélybe érkezett K-i és Ny-i gót töredékek hogyan intézték el esetleges nézeteltéréseiket.

A gót betörés okozta megrázkódtatás bizonyára szerepet játszott abban, hogy a Római Birodalom **276-ban** (532) – nem először és nem utoljára – formálisan kettészakadt.

(A Dnyeszter térségében lezajlott gót akciót, miként a később, az **05. sz. első felére**, majd **közepére** (a 06. sz. második felére és a 07. sz. elejére) datált közép- és Ny-európai rémtörténeteket, a Birodalom Rómából irányított részének felforgatását, a teljes bukást eredményező anarchikus viszonyok előidézését a történetírás a hunok nyakába varrta. Ahhoz, hogy a középkor, s annak nyomán az újkor ideológusai a hunokból faragjanak ellenségképet, azonban az is kellett, hogy a Mongol Birodalom 13. sz-i, tehát az érett középkorban végrehajtott európai hadjáratának jellegét és méreteit történelmietlen módon visszavetítsék az ókorba.)

A Balkán északi részét **377/378-ban** (533/534) gótok özönlötték el. A római csapatok **378-ban** (534) súlyos vereséget szenvedtek az Atanarik által vezetett (K-i) gótoktól Hadrianapolisnál (Drinápoly/Edirne). A gót erők **380-tól** (536) a Duna bal partja mentén megindultak Ny-ra. Ez az a pillanat, amikor a gót közösség végleg két részre szakadt, a források a K-Európában maradt gótokat (a harcosokat és a földművelő, kézműves köznépet, a rabszolgákat egyaránt) K-i (osztro-) gótoknak nevezték el. A Ny-ra törekvő gótok neve pedig ezután lett Ny-i (vizi-) gót. Elterjedt felfogás szerint a római császár **381-re** (537), Bauto és Arbogastes seregével elűzette Fritigern seregét az Illyricumból.

(A vizigót etnikumról tudnunk kell, hogy nem vándorolt velük számottevő köznépi vagy rabszolga státuszú közösség, mivel az a **04. sz. utolsó** (a 06. sz. második) **negyedében** lezajlott viharos események miatt csaknem teljes egészében az osztrogótok által uralt területen maradt. A vizigótok története, mellyel külön fejezetekben foglalkozunk, rendkívül gyors, nagy távolságú menetelésekkel, szinte szüntelen háborúskodással volt terhes, ami komolyabb népi tömeg jelenléte esetén kivitelezhetetlen lett volna. Mind Galliában, mind Hispániában, ahova harcaik révén eljutottak, rátelepedtek a helyi lakosságra, főként hadizsákmányból, rekvirálásból és az őslakosság megadóztatásából tartották fenn magukat. Végül összeolvadtak a hispániai lakossággal. Ezzel szemben az osztrogót közösség immár nemcsak „saját" (szláv eredetű) rabszolgáival vagy más státuszú dolgozó népével, hanem a vizigótok korábbi kiszolgáló (jórészt ugyancsak szláv eredetű) népességével is rendelkezett. Nekik ebből az adottságból, nem pedig a mozgékonyságból származott az erejük.)

A **280-as évek második** (az 540-es évek első) **felében** a Pannónia sorsát központi kérdésként kezelő Maximianus római társuralkodó Fastida gepida vezérrel szövetkezett, ennek eredményeként **291-ben** (547) egy gepida sereg megtámadta Ostrogotha gót király Erdélyben tartózkodó csapatait. Az összecsapásból azonban a gótok kerültek ki győztesen. A gepidák visszahúzódtak kiindulási területükre.

A **04. sz. utolsó ötödében** (a 06. sz. közepe táján) a hunok kiszorították a gótokat a K-európai Síkság nagy részéről, főerőik megérkeztek a Fekete-tenger partvidékére. Ott azonban megálltak, nem foglalkoztak Ny-i hódítási tervekkel, inkább K-európai jelenlétük biztonságossá tételét tekintették feladatuknak. A K-i gótok ellenben már **382** (538) és **385** (541) **között** megjelentek a Római Birodalom területén. Feltűnésük bizonyára nem volt független a hunok K-európai jelenlététől, azonban közvetlen előzményeként a Dnyeszter térségében a vizigótok ellen elért **376-os** (532) győzelmükre és a vizigótok Ny-ra távozására kell tekintenünk.

Az egymás ellen forduló római császárok és ellencsászárok által megkörnyékezett gót hadvezérek **391** (547) **k.** önállósították magukat, így hamarosan anarchia alakult ki a Birodalomban. Vizigót és osztrogót hadjáratok folytak a Balkánon, napirenden voltak a fosztogatások.

A K-i és a Ny-i birodalomrész szembekerült egymással, mindkettő a riválisa ellenében próbálta mozgósítani a gót fegyveres erőket. A Balkán kettészakadt, a K-Balkán az akár már K-Római Birodalomnak is nevezhető birodalomrész, míg a Ny-Balkán Róma, avagy inkább Ravenna.

(Ny-Római Birodalom) ellenőrzése alá került. E két erőközpont között képeztek további hatalmi központokat a terjeszkedő osztrogótok Ny-i fegyveres erői és a vizigótok K-i utóvédjei, előbbiek Trákiában, utóbbiak Illíriában. Előbbiek inkább konstantinápolyi, utóbbiak inkább római szövetségben harcoltak. Esetenként azonban megcserélődhettek a szövetségeseik, és a K-i gótok vezére **399-ben** (555) szembe került a saját embereivel is. Tribigald gót csapatai Konstantinápolyban és a város környékén randalíroztak, ahonnan a nem „germán” haderőt eltávolították; – követelték, hogy az ariánus gótok szabadon gyakorolhassák vallásukat.

(Folytatása a 414-adik oldalon.)

Nagy Konstantin császár két arca (a 06. sz. harmadik negyedében)

Korábban már említettük, hogy a római (és bizánci) császárok uralkodási sorrendje és ideje számos ponton hibás, többnyire az a probléma, hogy komoly redundanciákkal terhes, az eseménysorok rejtett ismétlődéseket tartalmaznak, vagy a szerzők – esetenként már a kútfők is! – az egyes (egymással rivalizáló) uralkodók ténylegesen egyidejű tevékenységét külön-külön korokba helyezve tárgyalták, miközben feldolgozásaikból kirekesztették a tényleges összefüggésükre utaló elemeket. (Végtére is, szükségszerűen és összességében 252 évvel meg kellett hosszabbítani az ókor és középkor személyiségeinek elhelyezésére rendelkezésre álló időszakaszt, hogy biztosított legyen a látszólag ellentmondásmentes virtuális kronológia.) Az ilyen ismétlődések egyik legtanulságosabb példáját Nagy Konstantin és „III." Constantinus császár története tartalmazza.

A **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. harmadik negyedében) Britanniában, majd Galliában feltűnt egy trónbitorló (ellencsászár), kinek neve Constantinus volt. A dolog azzal kezdődött, hogy a római hadsereg britanniai csapatai előbb önkényesen császárrá emeltek egy Marcus nevű katonát, majd ugyanők hamarosan likvidálták is eme kreációjukat, de helyébe tettek egy másikat, a Constantinus nevezetű katonát – (a történészek III. Constantinus néven tartják nyilván). Az új ellencsászár **407-ben** (563) Galliába vezette seregét, maga mellé állította az ott állomásozó csapatokat, s vezéreiket, egy Justinianus nevű rómait és a frank születésű Nebisgastot tábornokká nevezte ki. Egy Sarus nevű gót tábornok kapta azt a feladatot, hogy a Római Birodalom legitimnek tekintett vezetése megbízásából likvidálja Constantinust. Sarus seregei le is győzték a lázadó csapatokat, meg is ölték azok tábornokait. Ekkor azonban Constantinus a frank Edobichra és a brit Gerontiusra bízta újjászervezett csapatai vezérletét, akik Sarust kiszorították Galliából.

Nézzük mi történt látszólag száz évvel hamarabb: Váratlanul meghalt **306-ban** (562) Eboracumban (York) a Constantius Chlorus nevű római katonacsászár. Ezzel egyidejűleg egy Constantinus nevű római hadvezér leverte a pikteket Britanniában, s katonái ennek örömére **307-ben** (563) cézárrá kiáltották ki. Más interpretációk szerint egyenesen augustus címmel látták el, ami császári rangot jelentett. (A rossznyelvek szerint a fiatal Constantinus császár Constantius Chlorusnak és egy Heléna nevű keresztény kocsmai szolgálólánynak a szerelméből származott.) Lássuk, mi történt a következő években: Gallia területéről kiindulva Constantinus ellencsászár **408-ban** (564) összecsapott Hispánia római légióival. A főparancsnokságot (és a barbár „honoriánok" ezredeit is) fiára, Constansra bízta. Ezek a gót identitású (vagy alán?) honoriánok **409-ben** (565) betörtek Hispániába. A csatatéren elért sikereket Constantinusnak sikerült politikai síkra is átplántálnia, **411-ig** (567) senki sem volt képes megkérdőjelezni császári hatalmát a Ny-i birodalomrészben.

A másik virtuális idősíkon Constantinus dominálta a Diocletianus császár újításaként ismert „tetrerchiát", hiszen Diocletianus és Maximianus társcsászárok **305-ben**, azaz 561-ben (állítólag saját elhatározásukból) lemondtak hatalmuk gyakorlásáról, s megnevezett utódaik közül az egyik, Chlorus már nem élt, a másik, Galerius pedig (K-i) birodalomrészében igen súlyos gondokkal, egy Rómából terjedő lázadási hullám kezelésével küszködött. (Galerius császár **306-ban** (562) a cézár címet viselő Severust küldte a lázadó Maxentius és a pretoriánusok kezén levő Róma ellen egy viszonylag nagy sereggel. A sereg azonban átállt az ostromlottak oldalára. Severus **307-ben** (563) kénytelen volt visszavonulni Ravennába, majd nemsokára meg is adta magát Maxentiusnak, s cézár címéről is lemondott.)

Hogy-hogy nem, Constantinus lényegében már **307-től** (563-tól) uralta a Római Birodalmat, vagy annak Ny-i felét. Ugyanakkor a K-en uralkodó császár mellett egy Licinius nevű (ellen?) császár tűnt fel, aki Illíricum, Trákia és Pannónia felett gyakorolt hatalmat. Az

egymással egyre inkább szembeforduló császárok és ellencsászárok **311-ig** (567) vártak a mindent eldöntő összecsapással. Ekkor Constantinus elszánta magát, seregével átkelt az Alpokon, a Torinó és Verona mellett lefolyt csatában meghódította É-Itáliát, majd Róma felé vonult. A Ponte Milvio melletti csatában legyőzte Maxentiust, az itáliai ellencsászárt (aki meg is halt), ugyanakkor Ken váratlanul ugyancsak meghalt Maximinus Daia császár, akinek birodalomrészét Licinius foglalta el. Constantinus **312-ben** (568) a birodalom nagy részének ura lett. Hozzákezdhetett korszakalkotó újításaihoz, mindenekelőtt a birodalom latin meghatározottságának görög dominanciával való felváltásához. Később, legyőzte Liciniust, aki kénytelen volt lemondani az általa birtokolt területekről, ezzel Constantinus (Nagy Konstantin) az egész Római Birodalom egyeduralkodója lett.

A dominánsnak tekintett kronológiai sorban is szerepel a Constans néven ismert személy, aki itt is Constantinus császár (harmadik) fiaként tűnik fel, és előbb társcsászár (cézár), majd apja halálát követően (Ny-i) császár lett. (Flavius Julius Constans, uralkodott: **337–350** (593–606) **között**.)

Keresztényüldözés a nagy birodalmakban (594-ig)

A Perzsa Birodalom területén a **03. sz. közepétől** (a 06. sz. elejétől) a **04. sz. végéig** (a 06. sz. közepéig) a keresztények sorozatos üldöztetéseket éltek át. A különböző interpretációk szerint „előbb" a zoroasztriánus papok küldtek halálba apostolokat és tanítványokat, „majd" (a **04. sz. közepétől**, azaz ugyancsak a 06. sz. elejétől) maguk az uralkodók rendeltek el keresztényüldözéseket. A kronológia helyreigazítása tehát olyan képet mutat, melyben csak mesének bizonyul az, hogy a papság a maga szakállára üldözte volna a keresztényeket, kezdettől fogva királyi parancsra történt minden. A keresztényüldözés összefüggött a két nagyhatalom, Perzsia és Róma közötti vetélkedéssel. Lássuk be: ezt nem sokkal megelőzően mindkét fél kivette a maga részét annak a Pártiának a szétverésében, melynek domináns vallása akkor (a **02/03. sz-ban**, tehát az 05. sz-ban) – a Közel-Keleten és a Kaukázus vidékén – már a kereszténység volt! A keresztény vallásra úgy tekintettek, miként arra a közös, nagy ellenségükére, amely megakadályozta birodalmi vágyaik kiélését a civilizáció bölcsőjének tekintett térségben.

Az iráni keresztényüldözés egybeesik tehát a **03. sz. második** (a 06. sz. első) **felében**, a Római Birodalomban is gyakori, kiterjedt pogromokkal. Köztudott, hogy a Római Birodalomban már **265** (521) **előtt** istentagadással vádolták meg a keresztényeket, mert nem voltak hajlandók a birodalmi isteneknek áldozni. Külön figyelmet érdemel ennek keretében a perzsák ellen fegyverkező Julianus császár **362-es** (518) keresztényüldözése, – akinek személyével külön fejezetben foglalkoztunk. Ő **363-ra** (519) visszatelepítette a zsidókat Jeruzsálembe, miközben ott a keresztényeknek nem volt maradásuk. A császár visszatért az évszázadokkal korábbi római álláspontho: a zsidók istene – ellentétben Jézuséval – visszanyerte a „polgárjogot" a Római Birodalomban. A keresztények üldözése még negyven évig, a **04. sz. elejéig** (a 06. sz. 60-as évinek közepéig), állandó napirenden volt. Akkor azonban alapvetően megváltozott, mind Róma, mind Perzsia uralkodó köreinek stratégiája.

Perzsiában **410** (566) **k.** vallási türelem érvényesült, és szorgalmazták, hogy a keresztény gyülekezetek függetlenítsék magukat Rómától (Konstantinápolytól), az ottani vallási vezetőktől. Talán felismerték, hogy a keresztények jó szövetségesek, vagy legalább lojális alattvalók is lehetnek egy olyan időszakban, amikor kiéleződtek az ellentétek a nagyhatalmi játszmában. Bizonyosnak látszik, hogy a perzsa területeken beállt „szélcsend" összefüggött a Római Birodalomban **310** (ugyancsak 566) **k.** bekövetkezett szemléletváltozással. Az egyre gyarapodó keresztény néptömegeket mindkét nagyhatalom igyekezett a maga számára megnyerni. Rómában ekkoriban nemhogy beszüntették a keresztények háborgatását, hanem a politikai vezetés magas köreiben már el is határozták e vallás elismerését, sőt domináns vallássá tételét. A kereszténység hivatalos elfogadása **312-ben** (568) következett el. A két nagyhatalom egyaránt megkísérelte a kereszténye ket a maga oldalára állítani.

A „keresztény kártya" kijátszása Róma számára hozta meg a sikert. Perzsában hamar rájöttek erre, vagyis arra, hogy ők nem – már csak a zoroasztriánus papság támogatására való ráutaltságuk miatt sem – nyerhetnek semmit Róma koncepciójának másolásával. Ellenkező módon jártak el, **420** (576) **k.** újra elkezdték a keresztényüldözést, – (talán azt gondolhatták: Róma bázisát gyengítik ezzel). Aztán vagy 30 évig, az **05. sz. közepéig** (a 06. sz. végéig) tartott a keresztények elleni nagy üldözési hullám a Perzsa Birodalomban. A perzsiai keresztények kapcsolata az antiokhiai püspökséggel **424** (580) **k.** meg is szakadt. A támadások miatt **435** (591) **k.** lehetetlenné vált Niszibiszben a keresztény iskola működtetése is.

Felvethető, merthogy az üldözött keresztények korábban a pártusok alattvalói voltak, hogy a Kaukázus térségében (valamint Közép-Ázsiában és K-Európában is) jelen levő hunok perzsiai hadjáratai talán elsősorban (vagy részben) ezeknek a keresztény közösségeknek a

megsegítését, kimentését is szolgálhatták. A hunok **433-ban** (578) átkeltek a Kaukázuson-túl területére, a perzsák kisázsiai provinciáit támadták, majd visszavonultak a Kaszpi-tenger Ny-i partjára. (Ezt megelőzően is vezettek a hunok hadjáratokat Perzsia ellen (**395/396** (551/552), **415** (560), **420** (565), **422** (567)), ezek az akciók kifejezetten az örmények megsegítését szolgálták.) Volt a hunoknak egy hadjárata **435-ben** (580) is. A hunok egy újabb perzsiai hadjárata **441/442-ben** (586/587) zajlott le, sőt **451-ben** (596) és **454-ben** (599) is hun hadjárat folyt a Kaukázusban a perzsák ellen.

A perzsa II. Jazdegerd **446** (591) **k.** teljesen véget kívánt vetni a perzsiai kereszténységnek, és Örményország területén is be akarta vezetni a zoroasztriánus államvallást, perzsa papságot küldött, tűzimádó templomokat kezdett építeni. Egyúttal a kereszténységet római kémeknek nyilvánították, s összehangolt akciókat indítottak ellenük, – összefüggésben azzal, hogy Róma, jobban mondva Konstantinápoly most már „a keresztények védelmében" kezdte támadni a perzsa ellenőrzés alatt álló területeket. Az üldözési hullám tetőpontja **448-ban** (593) következett el, ekkor a perzsák az É-mezopotámiai Kirkuban állítólag 153 ezer keresztényt gyilkoltak le. (Ismeretes, hogy a zsidók és a manicheusok **338-ban** (594) azzal vádolták meg a perzsiai keresztényeket, hogy árulást követtek el, Rómával egyezkedtek.)

(Mindennek fonákjaként: A Konstantinápoly által nem szívlelt nesztoriánusok, avagy „keleti szírek" már **437-től**, vagyis 582-től kezdtek emigrálni a határon keresztül Perzsiába, ahol az ő „elhajlásukat" senki sem firtatta, esetleg erre még bíztatást is kaphattak. **449-ben** (594) III. Hormizd kifejezetten vallási békét igyekezett teremteni az országban. – Más: A kereszténydüldözés később az Arab-félszigeten, a mai Jemen területén, a himjáriták független országában folytatódott **518** (663) és **525** (670) **között**, ahol a király a bizánci fenyegetések ellenszerét vélte megtalálni országa keresztény lakosságának kiirtása révén. – A himjáriták történetéről külön fejezetben számolok be.)

A hunok térfoglalása K-Európában, kísérletek egy K-európai központú szövetség konszolidálására – 1. (599-ig)

A hun szövetségi rendszer számára nem volt elég tágas Közép-Ázsia területe, mivel ott jelentős földművelő népesség is élt, így nem maradt a Belső-Ázsiából érkezett néptömegük, illetve a gazdaságuk alapját képező állatállományuk számára elegendő legelőterület. A hunoknak tudniuk kellett arról is, hogy K-Európában összeomlott a velük rokon, ősi szkíta-szarmata világrendszer, ezért arra számíthattak, hogy K-Európában bőven fognak találni legeltetésre alkalmas területet. A Ny-i irány választására volt még egy jó okuk: D-ről egyre fenyegetőbben lépett fel a perzsa hatalom, a Szaszánidák egész Közép-Ázsia meghódítására törekedtek. Ennek megelőzése érdekében a hun csapatok a **04. sz. harmadik negyedében** (a 06. sz. első harmadában), miközben csapataikkal (előőrseikkel) behatoltak K-Európa területére (**370-ben**, azaz 526-ban), a Kaszpi-tó vidéke felől a Kaukázus és Kis-Ázsia irányában is előrenyomultak. (Edessa (Urfa) püspöke, Efraim írt róluk.) Már **363-ban** (519) betörtek a Perzsia és a Római Birodalom által uralt kaukázusi és kis-ázsiai területekre. Ezzel bizonyára Örményországot segítették, amely országot mindkét nagyhatalom (Róma és Perzsia) igyekezett uralma alá vetni, – (aztán **387-től**, azaz 543-tól a területét egy időre egymás között fel is osztották a perzsák és a rómaiak). A perzsák által ellenőrzött Kaukázuson túli terület **387** (543) **után** határos volt a hunok által uralt kaukázusi területtel (Örményország területén). – Egyébként a **04. sz. vége felé** (a 06. sz. derekán) Örményországból több követség is megfordult a Kaukázus É-i előterében és a Fekete-tenger környékén élő hunoknál, aminek számos dokumentuma van, melyeket örmény kolostorok őriztek meg Iránban, Irakban, Szíriában, Libanonban.

Fentieket aláhúzza egy adat, mely szerint a **03/04. sz. fordulója előtt** (a 06. sz. közepén) a hunok az örményekkel – eltérő (talán manicheus) Jézus-hitük ellenére – egymás keresztény esküjét elfogadván perzsa-ellenes szövetséget kötöttek. Komoly méretű hun akcióra került sor még **395/396-ban** (551/552), amikor csapataik Szíria területére is eljutottak. A hun hadjárat a Tanais vidékéről, a Kaukázuson keresztül vezetett Szíriába, Perzsiába, majd vissza, Örményországba, a Kaukázus É-i előterébe. A hadjárat a meggyengült Róma támogatását is szolgálhatta. Nyilván sikeres volt, mivel ennek nyomán a rómaiak **297/298-ban** (553/554) kiűzték a Perzsákat Örményország nagy részéből, Perzsia elismerte a rómaiak hatalmát Örményország felett, és (újra) a Tigris-folyó lett a Római Birodalom K-i határa. A K-európai (kaukázusi, pontoszi) hunok azonban ezután, mind Perzsia, mind Róma kis-ázsiai erőitől fenyegetve érezhették magukat.

A hunok jelentős erőkkel rendelkeztek **414** (559) **k.** az ÉNy-Kaszpi-tenger térségében, Dagesztán tengerparti részén, a Derbendi-szorostól É-ra. Birtokukban volt egy bevehetetlennek tartott erőd, melyet Hun Kapunak hívtak, más középkori forrásban Csor volt a neve. Innen kiindulva nagy hun hadjárat indult, hatalmas félkört leírva, K-i irányból Perzsiába. A hun sereg **415** (560) és **420** (565) **között** eljutott Amida és Nisibis térségébe, majd onnan, ugyanazon kerülő úton tért vissza a Kaukázushoz. A következő összecsapásra **422-ben** (567) került sor.

A korábbi, **395/396-os** (551/552), örményeket támogató hun hadjárattal kapcsolatban egy érdekes történet maradt ránk, mely szerint a Betlehemben élő szent életű Jeromos atya hírt kapott, hogy Palesztina felé hun csapatok közelednek. Szent Jeromos szerint „*a hadsereg távol volt, és Itáliában polgárháborúkkal volt elfoglalva*”. Egy római tábornok, Rufinus meg is nyitotta számukra a birodalmi kapukat. A hun lovasok akadály nélkül áramolhattak volna be. A „Kaukázus farkasai”, ahogyan a hunokat akkoriban nevezték, addig már végignyargalták Kis-Ázsiát és Szíriát. A hunok azonban megálltak a Libanoni hegyeknél, nem akartak behatolni Jeruzsálembe. Szent Jeromos tudomást szerzett arról, hogy a hunok között ekkorra már széles körben elterjedt a kereszténység.

(Ismeretes, hogy már az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felét** megelőzően, keresztény missziók eredményeként az Oxus partvidékén és Koraszánban is erős keresztény (nesztoriánus?) püspökségi központok jöttek létre, bizonyára még azelőtt, hogy a kaukázusi államok a kereszténységet (**337** (593) **k.**) államvallásnak nyilvánították volna. (A grúz egyház Antiokhiához, az öt nagy ókori központ közül a legközelebbihez kapcsolódott.) – Egyébként **435** (591) **k.** érhette el a közép-ázsiai térséget a Zsuan-zsuan terjeszkedése, ennek ellenére nem tudunk arról, hogy a keresztény misszió lendülete megtört volna. A Zsuan-zsuan hatalmas területű birodalmának központja K-Turkesztánban maradt, valódi hatalma Mandzsúriától csak a Tarim-medencéig volt érezhető, Ettől Ny-ra fekvő, érdemleges közép-ázsiai területeket egyelőre nem sikerült megszállnia.)

Róma pragmatikus, de rövidlátó politikusai a **297/298-ban** (553/554) elért sikereiktől eltelve a perzsákkal szövetkeztek a hunok ellen, és **414-ben** (559) további kötelezettségeket is vállaltak a kaukázusi perzsa erődrendszer finanszírozására. **408-ban** (564) még perzsa-bizánci szerződés is született a „*közös védelmi kiadásokról a kaukázusi átjárónál*”. Perzsiában uralomváltás történt azonban, s az új uralkodó ismét Róma ellen fordult, az európai birodalom **310-ben** (566) kénytelen volt feladni az örmény-kaukázusi és az ahhoz kapcsolódó kis-ázsiai, mindeddig római fennhatóság alatt maradt területeiket. Róma a továbbiakban alárendelt szerepet játszott Perzsiával szemben, és K-Örményország perzsa vazallusi státusza is megszűnt **428-ban** (573), amikor a szaszánida Perzsia integráns része lett, különböző satrafák vezetése alá került. A perzsák **425** (581) **k.** átcsaptak Örményország római befolyás alatt maradt (kilikiai) területeire is.

A perzsa II. Jazdegerd **446** (591) **k.** véget kívánt vetni a perzsiai kereszténységnek, és Örményország területén is be akarta vezetni a zoroasztriánus államvallást. A nagy keresztényüldözési kampány mélypontja **448/449-ben** (593/594) volt, az É-mezopotámiai Kirkuban állítólag 153 ezer embert gyilkoltak le. A perzsák legnagyobb keresztényüldözési kampánya **449-ben** (594), mind Perzsia, mind Örményország területén (egyelőre) befejeződött. Perzsia **340-ben** (596) hódította meg maradéktalanul az örmény lakosságú Ny-i (kilikiai) területeket. Békekötésre **442-ben** (598) került sor, ami egy perzsa-római hosszú távú szerződés megkötésével járt együtt, aminek éle ismételten a kaukázusi hunok ellen irányult, (a perzsa erődrendszer továbbépítésének konstantinápolyi finanszírozásával).

Az **05. sz. első felében** (a 06. sz. második felében) az európai hunok központi területe a Pontoszban, a Fekete-tenger K-i felének partvidékén, valamint a Krímben volt. A hun csapatok, főként a Kaukázus irányából, az **05.** (06/07.) **sz-ban** is többször betörtek a Közel-Kelet térségébe. Ezzel a témakörrel a szír szerzők előszeretettel foglalkoztak. A hadjáratok nyilvánvalóan összefüggésben álltak Kis-Ázsia és az örmény lakosságú területek perzsa részről zajló bekebelezésével, a Fekete-tenger térségének fenyegetettségével. A hunok **433-ban** (578) ismét átkeltek a Kaukázuson-túl területére, a perzsák kisázsiai provinciáit támadták, majd visszavonultak a Kaszpi-tenger Ny-i partjára. Volt a hunoknak egy „K-i” hadjárata **435-ben** (580) is. A hunok egy másik perzsiai hadjárata **441/442-ben** (586/587) zajlott le, állítólag „akatzir” (szaka, ősbolgár?) és kaukázusi seregekkel. Később, **450-ben** (595) perzsa inváziós kísérlet történt Dagesztán térségében, Derbendtől É-ra. A perzsák a hunok országából ugyan kivonultak, de behatoltak a még keletrómai uralom alatt álló kaukázusi területekre. Válaszul **451-ben** (596) és **454-ben** (599) is hun hadjárat folyt a Kaukázusban a perzsák ellen.

A Perzsia elleni hun akciókkal összefüggésben, Örményország perzsák általi leigázása után, az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** a Szászanida-dinasztia hatalmas erődrendszert épített ki a Kaukázusban, melynek maradványai a mai Azerbajdzsán É-i részén találhatók, Derbendtől egészen a Gilgicsáj-folyóig, a Besbarmah-hegyig (Kurszán-gala), a rendszer centruma a derbendi Kaszpi-kapu, (az érintett területeken ma Azerbajdzsán és Dagesztán osztozik. (Később Péróz/Firoz perzsa uralkodó (**459–474**, azaz 604–619) üldözte ugyan a

kereszténységet is Grúzia területén, uralma mégis jórészt a hunok elleni harcokban telt el. – A grúz királyságok idegen hatásoknak voltak kitéve, Ny-on Kolkisz (Lazika) elvileg keletrómai, gyakorlatilag hun gyámság alatt állt, K-en és D-en Ibéria (Kartlia) felett perzsa befolyás érvényesült.)

Térjünk azonban vissza K-Európa térségébe, és a **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felébe**! Az Európa területére behatoló hun éktől **360** (516) **után** ÉNy-ra kerültek az európai alánok. Az alánok egy része (hun alárendeltségben) a Kaukázus D-i lejtőire került (ők az oszétok elődei), más részük messze, a gótokat követve Ny-ra lovagolt, (ezek egy része idővel csatlakozott a hunokhoz). Egy hun hadjárat **370** (526) **k.** széles ívben a Kaukázus É-i előterébe, majd a Tanais vidékére irányult.

K-Európában, a Volga és az Urál-folyó közötti térségben, valamint a Kaukázus ÉNy-i előterében **371** (527) **k.** jött létre a Ny-ra tartó hunok első központja, melynek uralkodója Balambér nagykirály volt. Valamivel később, **375–380** (531–536) **között** ez a központ a Volga és a Don közé került át, egyben a hunok előőrsei megérkeztek a Pontoszhoz és a Krímbe, amit **376-ban** (532) foglaltak el. A hunok nem száguldottak keresztül a sztyeppén, hanem tartósan megtelepedtek a Don mellett, Lipetszk térségben. Zadonszk és Klevnoje között a hunok nemcsak sátrakban, hanem állandó tartózkodásra szolgáló épületekben is laktak. A Don-és a Voronyezsfolyók partjai kiváló életteret képeztek a nagyállattartással foglalkozó törzsek számára, mikoriban még nem jött el az ideje, hogy megszállják DK- és Közép-Európa nagy részét.

A **04. sz. utolsó ötödében** (a 06. sz. közepe előtt) a hunok kiszorították a gótokat a Kelet-Európai Síkság nagy részéről, főerőik megérkeztek a Fekete-tenger partvidékére. Ott megálltak, nem foglalkoztak Ny-i hódítási tervekkel, inkább K-európai jelenlétük biztonságossá tételét tekintették feladatuknak. (Az **05. sz. első**, vagyis a 06. sz. második **felében**, a K-en bekövetkezett események miatt a hunok erőforrásaikat a Perzsia elleni küzdelemre fordították, s ezzel összefüggésben hosszabb időre el is veszítették a Fekete-tenger középső és Ny-i partvidéke feletti térségben szerzett területeiket. Ebben az időben a Római Birodalom, majd a később velük szövetségre lépő K-i gótok ismét tért nyertek ebben a régióban.)

Kitérve a térség É-i peremének eseményeire, egy adat szerint K-felől egyes avarhun csoportok, tehát a Hun Szövetség utóvédjei már **402** (558) és **432** (588) **között** megérkeztek a szabírok és ogurok területére, a D-Urál térségébe. (Jelenlétüket jelzi, hogy az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felében** megjelentek a Káma-vidéken a hozzájuk köthető részleges lovas-temetkezések.) A **420-as** (570/580-as) évekre vonatkozóan olyan kínai adat ismeretes, mely szerint a Góbi-sivatag térségében több éves hadakozás bontakozott ki, melynek végeztével az avarhunok csapatai a térségből Ny-ra távoztak. Itt nyilvánvalóan az avarhun néptömegek és állatállományuk zavartalan áttelepítését biztosító utóvédharcokról eshetett szó.

Úgy tűnik, a hunok népeinek mozgása és elrendeződése, Belső-, majd Közép-Ázsia kiürítése tervszerűen, összehangoltan zajlott. Ezzel kapcsolatban igen érdekes az orosz kutatók egy részének az álláspontja, akik régészeti alapon állítottak fel kronológiát, és ebben a 06. sz. közepét vagy második felét jelölték meg az Urál D-i végénél lezajló népmozgásra, ami a Kubán-vidékre és a Káma-völgybe irányult, s a népmozgás alanyainak a magyarok őseit nevezték meg.

(Folytatása a 409-edik oldalon.)

Dákok és gepidák (a 06. sz. végéig)

Dácia valójában csak **101-ig** (357) állt fenn, utolsó békeéveiben már csak alárendelt kliens állam volt, Róma fennhatósága érvényesült felette. Róma azonban nem érte be ennyivel, **101ben** (357) hozzáfogott a nagy múltú állam teljes felmorzsolásához. Hatalmas, 50 ezres sereg az Olt, a Zsil és a Karas folyók mentén vonult fel, – nem másért, mint az ottani természeti kincsek (bányák) feletti maradéktalan uralomért. Decebál békére irányuló erőfeszítései sikertelenek maradtak, így nem maradt más választása, mint szembeszállni a rómaiakkal, majd véres csatában vereséget szenvedni. Róma **101** (357) és **106** (362) között vezetett két hadjáratával nemcsak a szorosabb értelemben vett Dáciát, hanem részben a Duna-medence K-i harmadát is uralma alá kényszeríttette. Decebál meghalt, a dák arisztokráciát fizikailag megsemmisítették. A római uralom ezután É- és Ny-felé a Szamos illetve a Tisza árterületének mocsárvilágáig ért, K-re pedig a K-i Kárpátok övezetéig. A dák háború után Rómában 123 napos cirkuszi játékokat tartottak, amelynek során 10 ezer gladiátor, jórészt dák hadifoglyok küzdöttek egymás ellen. Az elfogott dák katonák egy részét besorozták és (szarmatákkal együtt) Britanniába vitték harcolni.

Győzelme után, **106** (362) és **110** (366) között Traianus császár azonnal hozzákezdett a Római Birodalom Dácia provinciájának megszervezéséhez, – (székhelye: Sarmisegetusa, a korábbi dák főváros lett). A dák népek nagyobb része (Dácia állam lakosságának többsége) kívül maradt a rómaiak által meghódított területeken, tehát az ún. colonia Dacica, ill. Dácia provincia területén. A római tartomány nem foglalta magában a Hargitától K-re és a Feketeügytől É-ra fekvő területet (a mai Székelyföld jelentős részét), sem Máramarost, sem Szatmár és Bihar É-i területét. Később a provincia területéhez csatolták a D-Kárpátok, a Duna és az Olt által bezárt térséget (vagyis Olténia, ill. a Szörénység területét). A provinciát **120** (376) **k.** részekre tagolták. Egyik részéből szervezték meg Dacia Inferiort (Alsó-Dácia, tehát Olténia). Másik területrészéből alakult ki Dacia Superior (Felső-Dácia), vagyis D-Erdély. A harmadik és legbizonytalanabb helyzetű közigazgatási egység lett Dacia Porolissensis (É-Erdély területén). Utóbbinak a táborsora volt hivatva védelmet nyújtani az É-felől támadó „szabad dák" továbbá dák kultúrájú egyéb törzsek, valamint a germán törzsek betörései ellen. Legalább két légió és nagyszámú segédcsapat állomásozott Dáciában, s a római világ számos területéről jelentős romanizált embertömeg települt be a tartományba.

Dacia provincia Ny-i, É-i és K-i határán kívül maradt területeken továbbra is éltek dákok, akiket összefoglalóan Daci liberi (szabad dákok) névvel illettek. Uralkodó vélemény szerint a dákok maradékai mindegyszálig elmenekültek D-Erdélyből (Dácia állam sűrűbben lakott, központi részéből, az új római provincia területéről), s egészen a Visztula forrásvidékéig eljutottak. Álláspontom szerint később „gepidáknak" (gyepű-dáknak) nevezett népként tértek vissza ÉKErdélybe, illetve a Partiumba (a Szamos-vidékre). Más álláspont szerint viszont a Visztulához menekült, a Visztulától visszatért szabad dákok vagy gepidák tétele merő fikció, a szabad dákok (gyepű-dákok) soha nem távoztak el az É-i ÉK-i Kárpátok külső vonulatának gerincén túlra, s nem keverendők össze a Visztula vidékéről érkezett, a Kárpát-medencében feltűnt K-i germán törzsekkel, vagy azok szláv köznépeivel. Egy harmadik álláspont értelmében a szabad dákok és/vagy a gepidák azonosak lehetnek a térségben ekkoriban emlegetett viktoválok (victovali) népcsoportjával, akiket megint mások a vandálok egyik közösségével próbálnak azonosítani. Megjegyzendő, hogy a mindeddig uralkodó nézetek megfogalmazói, mind a viktoválokat, mind a gepidákat „germán" népnek állítják be, bár ingatag okfejtéseiket lényegében személynevek római forrásokban fennmaradt alakjaira alapozzák.

A **02. sz. első** (a 04. sz. második) **felében** az új római tartomány elvágta egymástól a Duna mentén élő két szarmata népet, az alföldi jászokat és az al-dunai roxolánokat. A politikai helyzet földrajzi vetületének lényeges eleme az is, hogy a Pannónia és Dácia közötti térben, a

DunaTisza-közén és a Tisza-mentén kialakult szarmata és jász (jazig) lakosságú, bizonytalan hovatartozású területek gátolták a nevezett birodalmi provinciák közötti kapcsolatok fenntartását. Az ún. szarmata háború idején (**116–119**, vagyis 372–375) a roxolánok és jazigok a Dácia É-i határán élő szabad dákokkal összefogva koncentráltan támadták az új tartományt, tartós sikert azonban nem értek el.

Rövid békés periódus után, **138** (394) és **161** (417) **között** gyakran emlegették a „dák veszélyt" a Római Birodalomban, – mindig a szabad dákokra, valamint a kosztobókokra és a karpokra gondoltak ilyenkor, tehát a tartomány É-i és K-i szomszédaira. Dacia Superior és Dacia Porolissensis tartományok hadseregét a szabad dákok és szövetségeseik elleni harcok miatt **157** (413) **k.** afrikai csapatokkal erősítették meg. Az intézkedések azonban nem voltak elégségesek, az időszak végén meg kellett szüntetniük több területrész ellenőrzését, a rendelkezésre álló haderő kényegében csak a művelés alatt álló bányák és a hozzájuk vezető utak biztonságát volt képes biztosítani. A Dacia Porolissensis területén elhelyezett lakosság jelentős részét kitelepítették Moesia irányában, ahol létrehozták Dacia Aureliana provinciát.

Intenzív háború folyt **165** (421) és **170** (426) **között** egyidejűleg Dácia, Moesia, valamint Pannónia és Noricum területén is. A körülmények miatt Róma nem volt képes elegendő légiót bevetni Dáciában. A Bánság irányából támadó jászoktól a Moesia Superior-beli seregek súlyos vereséget szenvedtek, mialatt a kosztobókok és a szarmaták (?) feldúlták Moesia Inferiort, majd egészen Achaiáig nyomultak előre. A változó geopolitikai helyzetnek megfelelően módosították Dácia közigazgatását, a három résztartomány irányítása ismét egyetlen helytartó kezében összpontosult. Változott a tartományok elnevezése is: Dacia Superior új neve: Dacia Apulensis, Dacia Inferior új neve: Dacia Malvensis lett. Moesia Superiort is Dáciához csatolták. Dacia Porolissensis azonban nem volt többé, Potaissába (Torda) vonták vissza Dácia É-i légiójának központját. A szabad dákok tért nyertek hazájukban, így D-i csapataikat teljes joggal gyepű-dákoknak (gepidáknak) nevezhették, hiszen Felső-Tisza-vidéki központjuknak gyepűjévé, határvidékévé vált az É-erdélyi Maros- és Küküllő-mente területe.

A háború azonban nem ért véget, **167-től 180-ig** (423–436) Pannónia és Dácia területén is folytatódott az ún. „markomann háborúkkal". Ennek keretében, római szövetségben (**168-ban**, azaz 424-ben) megjelentek a vandálok a Kárpát-medencében, mégpedig Dácia közvetlen szomszédságában, a Szamos völgyében. A vandálok célja lényegében az volt, hogy a Tiszakanyartól Ny-ra, a Bodrog, a Sajó, a Hernád és a Tarna völgyében megtelepedhessenek. Röviddel ezután tűnt fel a viktoválok népközösségének vagy hadseregének neve is római forrásokban, mégpedig a Felső-Tisza-vidékre és a Szamos-mentére vonatkoztatva. Mint előbb már említettük, lehetséges, hogy esetükben is a szabad dákokról írtak. (A Szamos a Tiszába ömlő, de nagyon hosszú és kanyargós folyó, egymástól lényegesen eltérő jellegű, különböző világtájak felé igyekvő szakaszai vannak, melyek külön neveket is kaptak: Kis-Szamos, Nagy-Szamos, Meleg-Szamos, Hideg-Szamos. A vandálok és a viktoválok azonosítása pusztán azon az alapon, hogy mindkét közösségnek köze volt a Szamoshoz, botorság.) A források alapján nem világos, a viktoválok Rómával szövetséges vagy ellenséges erőt képeztek-e. Fontos figyelembe venni azonban, hogy a másik kronológiai sor szerint éppen **269** (425) **k.** vetették meg a lábukat a gepidák a Magyar Alföld ÉK-i térségében, (a Felső-Tisza és a Szamos vidékén).

A háborúk lezárása után Dácia helytartója, Sabinianus **180-ban** (436) megengedte 12 ezer szabad dák letelepítését Dáciában, – a békefeltételek meghatározásakor nyilván a lakosság tömeges pusztulása vagy elvándorlása, továbbá a római hadsereg válsága miatt egyezett bele ebbe a megoldásba. A szabad dákok hazájukba való visszatérésének ára talán a tartomány É-i határainak védelmében vállalt szerepük lehetett. Sabinianus utóda idejéből **212/213** (468/469) viszont már arról értesülünk, hogy ismét voltak összecsapások a szabad dákokkal É-Erdélyben, – úgy tűnik a dákok romanizálásának terve egy évszázaddal Dácia felmorzsolása után sem kecsegtetett túl sok sikerrel. A szabad dákok Dácia egy részét feldúlva **218-ban** (474) magukkal

vitték (kiszabadították) azokat a túszokat, akiket Caracalla császár szedett tőlük (bizonyára a renitens határvédők megzsarolása, megrendszabályozása céljából).

Ettől függetlenül, Dácia tartomány történetének **193** (449) **235** (491) **közötti** szakaszát az interpretációk békésnek és virágzónak festik le. A tartomány különösen a **193–213-as** (449–469) időszakban élt át nagy gazdasági fellendülést. K-en a gótokkal fennálló béke és folytatott együttműködés még a **220-as évek első** (470-es évek második) **felében** is tartott. Róma nem akadályozta meg, hogy a gótok Havasalföldről betelepüljenek Dácia K-i határvidékére, a Háromszéki-medencébe és a Barcaság területére, együttműködésük tanúsága az a jól kiépített útvonal, mely Sepsiszentgyörgy térségében szelte át a medencét, (nyomvonalán ma is műút halad).

A Felső-Tisza-vidékről terjeszkedő gepidák már a **04. sz. első évtizedében** (460 k.) elérték a Magyar Alföldön az ún. Csörsz-árok vonalát (a szarmaták védművét, a „nagysáncot"). Erdélyben, Marosvásárhely területén a **04. sz. első** (05. sz. második) **felében** kezdték használni a (láthatóan egyre nagyobb tért nyerő) gepidák a Mikszáth utcai temetőt. Ezután, **335** (491) **k.** megkezdték terjeszkedésüket a szarmata nagysánc és a Meszes- és Érc-hegység közötti sávban, a Kraszna és az Ér folyók völgyében, – (előőrseik a Körösök völgyének É-i részét **355** (511) **k.** érték el). Térnyerésük nyilvánvalóan összefüggésben állt a Római Birodalom K-i felének általános gyengülésével, ami egyenes következménye volt a gótok offenzívájának. (A gótok létrehozták Fekete-tenger menti törzsszövetségüket, ami **225-től**, azaz 481-től már nemcsak az Al-Duna, hanem Dácia térségét is fenyegette). A karpok mint a Gót Szövetség egyik népe **228ban** (484) intézték első nagyobb támadásukat Dácia ellen. A szabad dákok a szarmatákkal együtt **236-ban** (492) megtámadták Dáciát, (pont akkor, amikor a gótok fegyvertársai, a karpok is így tettek). Ugyanekkor „Dácia lakói" (nyilván a határokon belülre telepített szabad dákok) is lázadást kezdtek uraik ellen. Az események sodrásában a Dácia D-i határvidékén lakó roxolánok, állítólag a gótok nyomásának engedve, **337-ben** (493) elhagyták a számukra kijelölt lakóterületet, egy részük a Moesiába menekült, nagyobb részük Ny-ra tartott, és elvegyült a jászokkal (jazigokkal) a mai Magyarország és É-Szerbia (Délvidék) területén.

Váratlan fordulatot vett Dácia története **240-ben** (496), amikor nemcsak, hogy gót és karp támadások érték az erdélyi Dácia K-i felét, hanem a karpok és a gótok ezen a területen – a hágóknál és a Háromszéki-medencében – további támaszpontokat és szálláshelyeket is kialakítottak. A **03. évszázad 40-es éveiben** (az 05/06. sz. fordulóján) Dácia lakosságának romanizált része megkezdte a tartomány felhagyását, elvonulásuk 10-15 év alatt be is fejeződött. Az esemény jellegét jól jelzik azok a régészeti eredmények, mely szerint Dácia É-i részén (KözépErdélyben), **245** (501) **k.** teljesen megszűnt a római pénzérmék forgalma.

A **246-os** (502-es) évhez köthető az a feljegyzés, mely immár keresztény időszámítás szerint datálva is tartalmazza a gepidák népnevét, mégpedig pontosan azon területre vonatkoztatva, melyről eddig mint a szabad dákok területéről szóltak a feljegyzések. (Prokopiosz egyik írásának értelmezői szerint a gepidák azonosak, nemcsak hogy a dákok egyik néprészével, hanem általánosságban a szkítákkal is. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a 19. sz-ban élt Körösi Csoma Sándor álláspontja is, bár ő nem a gepidák, hanem az ősmagyarság erdélyi jelenlétéről tett említést. Azt írta angol nyelven készített életrajzában, hogy a székely nemzetség a magyar nemzetnek azon részéhez tartozik, amely a »04-edik« (talán **04-edik**, azaz 05/06-odik?) sz-ban, a régi Dáciában telepedett le.)

A **247-es** (503-as) évre vonatkozó dokumentumok szerint Dácia erdélyi területrésze már csak hadszíntér és felvonulási terület volt. K-ről jövet a karpok **250** (506) **után** megszállták az egykori Dacia Inferiort, tehát Olténiát. Az Olt és a Feketeügy székelyföldi vidékére, melyet a római sereg már régebben feladott, további gót csoportok telepedtek be.

A Gót Szövetség hadai **251-ben** (507) keltek át először nagy erőkkel a Dunán, és Moesia, Trákia és Illíria városait is dúlták, Dobrudzsa területén, Abritus (Razgrad, Bulgária) mellett megsemmisítő vereséget mértek a római légiókra, az ütközetet vezénylő Traianus Decius császár a fiával együtt holtan maradt a csatatéren.

A görög területek ellen meg-megújuló támadások miatt a már lényegében elvesztett Dáciáról **253** (509) **után** alig esett szó Rómában. Ekkoriban, **355** (511) **k.** a gepidák már jelen voltak a Körösök felső folyásánál is.

Dácia katonai értelemben vett teljes kiürítése **257** (513) és **261** (517) **között** ment végbe, párhuzamosan azokkal a csatározásokkal, amelyek Pannónia K-i határvidékén zajlottak Róma, ill. a gepidák és a szarmaták (valamint a vandálok) haderői között. A másik kronológiai sor pedig említést tartalmaz arról, hogy a **350-es évek második** (az 510-es évek első) **felében** a Tisza völgyén keresztül alán-gót vonulás kezdődött É-, ÉNy-felé, valamint hogy gepidák telepedtek le a Tiszántúl Dácia tartománnyal szomszédos területein (talán a Körösöktől É-ra fekvő térségében). A keresztény időszámítástól száz évvel különböző pártus kronológiai sor szerint az utolsó római csapatok csak **367-ben** (523) hagyták el Dáciát, – de ez az adat talán a Kárpátoktól D-re fekvő dáciai területekre vonatkozik. Dácia (Erdély) római légiói már **262-ben** (518) is Dácián kívül, Pannóniában állomásoztak.

Erdély gótok általi megszállása intenzív szakaszába érkezett. Egy adat szerint a gepidák vezetője, aki ebben az időben Fastida király volt, a béke érdekében, **269-ben** (525) a terület gepidák és gótok közötti megosztását javasolta Ostrogotha gót királynak. A gótok azonban nem osztozkodtak, mivel **271-ben** (527) hivatalosan is magkapták az egykori Dácia provinciát a Római Birodalomtól. Aurelianus római császárnak (**270–275**, azaz 526–531) a dunai határt ugyan sikerült megtartania, de Dáciát végleg át kellett engednie a gótoknak, az onnan kitelepítetteket pedig Moesia vidékén helyezte el, a két Moesia között Serdica (Szófia) fővárossal létrehozott új, de megtévesztő módon ugyancsak Dácia névre keresztelt igazgatási egységben, megerősítve a Száva és az Al-Duna mentén a római limest. A greutingi (síkvidéki) gótok Erdély belsejében, a tervingi (erdőlakó) gótok a Kárpátok vonulata mentén foglaltak állásokat. A területátadással kapcsolatosan a forrásokban két Dáciáról esik szó: Dácia Traiana (a kiürített terület) és Dácia Aureliana, más néven Dácia Félix (telepítési terület, mely a Dunától D-re terül el, a Szkopje–Szófia–Nis háromszögben). A gótok Közép-Erdélyben **274-ben** (530) szállták meg új szállásterületük (támaszpontjuk) földjét. A gepidák nem szívesen mondtak volna le a római uralom alól frissen felszabadult Erdélyről. Kolozsvár térségében **375/376-ban** (531/532) jelentek meg, vezéri szállásukat (fővárosukat) pedig **376-ban** (532) Szilágysomlyónál alakították ki. Más egységeik **378-ban** (534), feltehetőleg a szarmatákkal egyeztetett módon a Közép-Tisza–vidéktől K-re fekvő árterületek határvonalán vonultak fel, majd D-re fordulva nagy erőkkel megszállták a Körösök mentét. Pannónia haderejével történt összecsapásukra **384-ből** (540) utal egy adat.

A gepidák igyekeztek kihasználni a Birodalom megosztottságát, a belső ellentéteket. A **280-as évek második** (az 540-es évek első) **felében** Maximianus római társuralkodó Fastida gepida vezérrel egyeztetett, ennek eredményeként **291-ben** (547) egy gepida sereg megtámadta az Erdélyben tartózkodó gótokat. A részleteket nem ismerjük, de az összecsapásból a gótok kerültek ki győztesen, a gepidák jelentős területeket veszítettek. A gótok ezután – pl. a marosszentannai temető tanúsága szerint – befészkelték magukat a Küküllők, a Kis-Szamos és a Maros egyes völgyeiben, a gepidák pedig visszahúzódtak a Szamos-völgy és a szarmata-sáncok felé. Az Erdélybe történt gót betelepedést a pártus kronológiai sor egyik adata is alátámasztja, mely szerint ez a **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. derekán) következett be.

A szarmaták, jászok (és talán a gepidák is) a Kárpát-medencében (az Alföldön), **294-ben** (550), a Jászság É-i részén elkezdték hatalmas, védősánc-rendszerük (az ún. Csörsz-árok)

kiépítését, vagyis az ún. szarmata sáncok kiegészítését. A rendszert, legalábbis részben, kezdetben mindenképpen a Római Birodalom építtette, finanszírozta. A rómaiak felkérték az alföldi szarmatákat és alánokat, hogy erősítsék meg határaikat a kvádok, a gepidák, a vandálok és a gótok ellen. Ennek eredményeként Váctól K-felé haladva, a Nyírségen, a debreceni Nagyerdőn át Dre fordulva, a Maros felé, s azon is túl, egészen Bánátig munkálatok folytak a római és a szarmata érdekek jegyében. A már korábban is, hosszú ideje, talán a szkíták korszaka óta létező „szarmata sáncoknak" a (**323-ig**, azaz 579-ig **tartó**) felújításáról, megerősítéséről és kiegészítéséről, földvárak építéséről volt szó. Ennek célja az volt, hogy megteremtse a lehetőséget elhárítani az egyre inkább megosztott, belharcok nyomán kettéhasadó birodalom K-i felének, Konstantinápolynak szolgáló gótok, valamint a szarmaták É-i határait fenyegető germánok támadásait. Ez Pannónia és a szarmaták közös érdeke volt. Olyan nyomvonalon is erődítések folytak, mely a korábbi szarmata sáncvonalon kívüli részeket vont be a szarmaták által uralt területbe. A rendszer teljes kiépítésével az egész szarmata–alán–jász közösség jól védhető földművek mögé kerülhetett volna, – ám az építmény-rendszer teljesen soha nem készült el. Nyomai viszont néhol még ma is láthatók.

Ne szaladjunk azonban ennyire előre! A **290-es évek második** (az 550-es évek első) **felének** lényeges eseménye a karpok vándorlása volt. Róma karpok elleni háborújával összefüggésben ez a nép (a balkáni albánok valószínű elődei) elhagyta korábbi lakóhelyét, a Prut folyó és a Kárpátok közötti területet továbbá friss erdélyi területfoglalásait is, és a Római Birodalom területére távozott. A betelepült/betelepített karpok egy része Pannóniába, más része az Al-Duna vidékére, Moesia Inferiorba került. Ugyanebben az időben (**396**, tehát 552 **k.**) a Csörsz-árok (szarmata sánc) egyes szakaszainál is újabb népek (részben alföldi szarmaták, részben a Havasalföld felől alánok vagy roxolánok) telepedtek le, Ártándnál ugyanakkor gepida letelepedés történt. Ekkoriban érték el a Kárpát-medencét a gótokkal együtt emlegetett herulok is. A **04/05. sz. fordulója** (a 06. sz. közepe) **idején** K-i és a Ny-i birodalomrész urai szembekerültek egymással, mindkét erőközpont a riválisa ellenében próbálta mozgósítani a gót fegyveres erőket. A Balkán kettészakadt, K-Balkán a lassan akár már K-Római Birodalomnak is nevezhető birodalomrész, míg a Ny-Balkán Róma, avagy inkább Ravenna (a későbbi Ny-Római Birodalom) ellenőrzése alá került. E két erőközpont között képeztek további hatalmi központokat a terjeszkedő osztrogótok Ny-i előőrsei és a vizigótok K-i utóvédjei, előbbiek Trákiában, utóbbiak Illíriában.

A **04. sz. első** (a 06. sz. harmadik) **negyedében** kialakult egyik erdélyi K-i gót territórium a Szamos és a Közép-Maros völgye, valamint a Küküllők közötti mintegy 50 km-es körben terült el. Egy másik gót megszállási terület a Gyergyói-hegységtől és a Hargitától Ny-ra levő völgység lehetett. Népi (mezőgazdasággal foglalkozó lakossági) betelepedés ezeken a helyeken nem történt, a beköltöző gótok katonai csoportok lehettek, hiszen a jelenlétük idejében még akadálytalanul továbbterjeszkedő erdőket inkább körbelakták, minthogy irtották volna.

A telepesek foglalkozására nézve perdöntő adat szerint ezek a gótok **323-ban** (579) áttörték a Csörsz-árok vonalát és behatoltak a Tiszántúlra. (Ekkor állt le a hatalmas földmű-rendszer építése.) Nagy szarmata–gót háború bontakozott ki ugyanis **322-től** (578) Pannónia előterében, az Alföldön (leginkább Bánátban). Néhány évvel később, **325-ben** (581) a K-i gótok már ki is ürítették Erdélyt, csupán a Maros-völgyi „erdélyi kaput" őrizték egy darabig (a **04. sz. közepéig**, tehát a 06/07. sz. fordulójáig) jelentős erőkkel. (Eltávozásuk pontos oka nem tisztázott, szállásaikat bizonyára a Balkánon kívánták koncentrálni.) A gótok **328** (584) **k.** megint kísérletet tettek arra, hogy a Temesközi-síkságról elűzzék a szarmatákat. Ehhez az akciójukhoz a gótok feltehetőleg a Maros-völgyben visszahagyott erőiket vethették be. (Ez az akció ugyancsak a Balkánra irányuló mozgásuk részeként értelmezhető.)

A gepidák, akik ebben az időben már – a szarmatákhoz hasonlóan – Pannónia szövetségesei voltak, **332-ben** (588) a Szamos, valamint a Kraszna irányából megkezdték

Erdély megszállását. Az Erdélyben (az „erdélyi kapu” térségében) lakó gótok ezzel párhuzamosan, **332-ben** (588) a Maros mentén előrenyomulva végleg el akarták űzni a szarmatákat a Temes-közből. A szarmaták védelmében beavatkoztak a gepidák, akik a Maros-völgyben megtámadták az Erdélyben állomásozó gótokat. A támadás eredményeként a gótok (mindössze 40 évi jelenlét után) kiszorultak Erdély kapujából, – egy ezt alátámasztó adat szerint **335** (591) **k.** gótok költöztek a Magyar Alföld D-i peremére.

Belső-Ázsia a Han-dinasztia válsága idején és Han-Kína bukása után (a 07. sz. elejéig)

A Hszien-pi **155-től** (404) a Tarim-medence és a Szibériával határos területek kivételével megszállta a hunok korábbi uralmi területét, és ezzel a Bajkál-tótól Kináig terjedő területen (KNy irányban 7000 km hosszban) jelentős pusztai hatalmat hozott létre. A belső-ázsiai hunok egyes csoportjainak az erdő- és tajga-zóna irányában történt elhúzódására a **02. sz. közepéig**, vagyis ugyancsak az 05. sz. elejéig tartott. A Hszien-pi Törzsszövetség saját hatalma alá rendelte a hunok belső-ázsiai maradékait. A törzsszövetségben a tabgacsok (toba, topa, touba) a Hszien-pi Ny-i ágát képezték, míg a **03. sz. második** (05. sz első) **felében** egyes hun törzsek az Irtis-folyó térségében tartózkodtak. A Ny-i Han kronológia Wu-di császár halála idejére, tehát **–088/087-re** (402/403) datálta a mongóliai hunok maradékainak kínai csapatok előtti kapitulációját. A vörös hunok részvételével zajló hadjárat során 58 hun nemzetség adta meg magát, ezeket áttelepítették a vörös hun lakosság közé. A K-i Han kronológia szerint **170-re** (419) fejeződött be a hunok eltávozása Közép-Ázsiába.

Han-Kína semmit sem nyert a hunok eltüntetésével. A kincstár kimerült, a nép elégedetlenkedett, a kései Han-császárok alatt elhatalmasodott az anarchia, hamarosan a pusztai népek törzsi vezetői vették birtokukba Kína É-i, Ny-i és részben középső területeinek nagy részét. Lássuk ennek a folyamatnak a részleteit!

A kínai csapatok **177-ben** (426) óriási vereséget szenvedtek el a Hszien-pi által vezetett törzsszövetségtől. Nem sokkal később azonban, **271-ben** (427) kínai győzelemmel ért véget egy következő Hszien-pi akció. Egy másik idevágó adat szerint **–060** (430) **k.** egyre jobban megerősödtek a K-en élő hszen-pi törzsek, s ezek meg-megújuló támadásaikat É-Kína (BelsőMongólia) felé vezették. Ez a dátum pontosan egybeesik a párhuzamos kronológiai rendszerben közölt adattal, mely szerint **181-ben** (ugyancsak 430) két részre szakadt a Hszien-pi, egy K-i és egy Ny-i (feltehetőleg már tabgacs dominanciájú) részre.

Ezt követően, **184/185-től** (433/434) az ún. „sárga turbánosok" taoista szektájának parasztfelkelése belülről rengette meg a Han-dinasztia uralmát. Kicsit később egy független kínai államot alapított Han-Kína területének egy részén a Zhang Daoling nevű taoista mester szektája. Ez az állam **190 és 215 között** (439-től 464-ig) állt fönn. Han-Kína hódítási területe a korábbinak a töredékére zsugorodott. (K-en és É-on a Hszien-pi uralta a korábbi kínai hódoltsági területet, Ny-on a Tien-Sán, a Dzsungár- és a Tarim-medence vidéke a **–01. sz.** (az 05. sz.) **második felében** már a fehérhunok (és az avarhunok) szállásterülete lehetett.)

A **02. század végén** (az 05. sz. közepén) Kínában éhínség tört ki, a Han-dinasztia széthullásával pusztai népek vették birtokukba É- és Közép-Kína hatalmas térségét. A K-i Han-császár **198** (447) **k.** kénytelen volt lemondani, országa három államra esett szét; egy Cao Cao nevű tábornok (a tényleges hatalmat kézben tartó hadurak egyike) már **195-ben** (444) államot alapított É-on: Wei-Kína. A gazdag D-i családok, melyek a gyengülő Han-dinasztiától függetlenedtek, hamar elismerték a Jangce-vidéket és DK-Kínát meghódító Sun Ce hadvezér öccsének, Sun Quannak a hatalmát, aki aztán **212-ben** (461) Wu-Kína fejedelmének (majd császárának) kiálttatta ki magát.

Kína állapotát kiválóan jellemzik a Nagy Fallal kapcsolatosan feljegyzett események: Egy közlés szerint **202** (451) **után** „szükségtelenné vált" a Nagy Fal, ezért a karbantartását elhanyagolták. Egy másik adat szerint Huhanye vörös-hun vezető, aki **–033** (457) **k.** saját Hun Szövetségét újjászervezte, biztosította a kínai uralkodót, hogy É-ról immár semmi veszély sem fenyegeti. Javasolta, hogy hagyják fel a Nagy Falat. E javaslatnak gazdasági indokai voltak, hiszen a fal a vörös hunok területét vágta ketté, s nehezítette (drágította) meg az árucserét, a

kereskedők mozgását. A javaslat bizonyára elfogadást nyert, hiszen a párhuzamos kronológia szerint **210-ben** (459) befejeződött a 2250 km-es Nagy Fal finanszírozása az É-Kína és a mongol sztyeppe közötti hegyvidéken.

A vörös hunok emellett – az általános anarchia lehetőségét megragadva – visszatértek korábbi szállásterületeikre, így **–030** (460) **k.** őseik földjére, az Ordoszba is. A vörös-hun Huhanye (akit, természetesen helytelenül a száz évvel később élt Liu Yuannal „helyettesítenek be") **304-ben** (ugyancsak 460), az Ordosz K-i részén, a mai Linfennél, Pingyang városban, vagy a mai Taiyuan vidékén rendezte be udvarát. Állama Korai-Csao (Zhao) dinasztikus néven a mai ÉKína területén élő népét igyekezett egybefogni. Kínai történetírás szerint ekkor kezdődött a „Tizenhat Királyság Kora" (tartott: **439-ig**, azaz 595-ig). Ezek a királyságok É-on voltak, s kínai álláspont szerint ebben a korszakban valójában öt „barbár törzs" uralma valósult meg 16 kisebb államban. Ezek egyike volt a Korai-Zhao. (Az államok többsége a kínai narratíva szerint a mai Shanxi tartomány területét osztotta volna fel.)

Huhanye bizonyára egyeztetett Cao Cao kínai hadúrral is, hiszen a hadúr **215** (464) **k.** jóváhagyta a hunok (legalább 30 ezer háztartás) települési területeit. A K-i szárny Chishi járásban, Taiyuan város környékén, a Ny-i szárny Chinxian tartományban, Ningxia város környékén, a D-iek az Ordosz DK-i részében, Puzi járásban, az É-iak Chinxin járásban élhettek. A középső elhelyezkedésű hunok az Ordosz É-i részén, Tayulingban maradtak. (Cao Cao egyébként hun lovasokkal erősítette meg haderejét, katonáival a hun harcmodort gyakoroltatta, és alkalmazta a hun lovasság újításait.

Érdekes, hogy a legismertebb interpretációk „Liu Yuan" (értsd: Huhanye) hun államának „berendezésével", illetve Cao Cao hadúr – aki Wei Wu-di néven kezdett „császárként" uralkodni – intézkedésével zárják a Hun Szövetség belső-ázsiai történetét, ugyanis a történet végét **216ra** (465) datálják. Annyiban helyes lehet ez a dátum, amennyiben ugyanekkor, **–025** (ugyancsak 465) **k.** a Hszien-pi Szövetség még egy komoly vereséget mért az „északi" (tehát nem a „vörös") hunokra. A Hszien-pi tovább erősítette a pozícióit, és a közép-ázsiai („északi") Hun Szövetség – bizonyos fehérhunok és az avarság (avarhunok) kivételével, akik a **04. sz. első** (05. sz. második) **felében** még a Tarim-medencében, vagy annak tájékán tartózkodtak – a továbbiakban Belső-Ázsiában már nem számított hatalmi tényezőnek. (A Tarim-medence térségét pedig előbb a fehérhunok hagyták el, majd **370** (526) **k.** az avarhunok is Ny-ra vonultak.) A Sárga-folyó mentén élő vörös hunok (Korai Zhao nevű) országa **313-ban** (469) megerősödött. Ezt a megállapítást erősíti meg a párhuzamos kronológiai sorban álló adat is: a vörös hunok országa **220-ban** (469) újra jelentős tényezővé vált.

A kínai történetírás a **219/220-as** (468/469) évekhez is korszakváltást társított: a „Három Királyság" korának kezdetét (egyben a K-i Han-dinasztia uralmának végét is). Persze, ez a három királyság (Wei, Shu, Wu), mint látjuk, a legjobb esetben is csak része lehetett a „tizenhat királyságnak", amelyeknek története alig nyolc évvel korábban, **304-ben** (460-ban) kezdődött. A kínai történetírás nem teljesen következetes, ugyanis a **220-ban** (469) kezdődő korszakot „Öt Barbár 16 Királyságának" koraként is aposztrofálják. (Az öt „barbár" közül legalább három pusztai lovas nép volt.) A fentebb említett „Három" említett királyság közül az északabbra elhelyezkedő Wei volt a legjelentősebb, hadseregében nagy szerepet játszottak a pusztai népek. Wei-Kínában egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a pusztai elemek, majd a tabgacsok a **04. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) – ezen a néven: Wei – dinasztiát is alapítottak. A Wei állam területéhez képest a Wu DK-re, a Shu DNy-ra helyezkedett el. A Wei állam járt élen a buddhizmus terjesztésében. A buddhista fordulat a Sima-Yi nevű király hatalomra lépése után következett be, **249-ben** (498) elmozdította a Cao-Shuang nevű korábbi Wei uralkodót, s átvette a hatalmat. A buddhizmus államvallássá tételének éve: **349**, azaz 505.

K-en megjelent, és a Korai Zhao állam területét elfoglalta, **329-re** (485) talán népessége jelentős részét is maga mögé állította a megalakuló-félben levő Zsuan-zsuan nevezetű, a

felbomlott Hszien-pi elemeit csatasorba állító, feltörekvő hatalmi tömörülés. A Zsuan-zsuan dinasztia talán a Tung-hu nevezetű formáció vezető köreinek a leszármazottja volt Mongólia D-i területén. A „Korai Zhao" felbomlásával egyidejűleg, **329-ben** (485) jött létre az ún. Kései Zhao hun állam. Az alapító Shi Lo volt, aki eddig szakadár K-i hun vezérként uralkodott a (vörös) hunok egy részén. Ez az állam a korábbitól Ny-ra fekvő területeket ölelt fel. Shi Lo azonban meghalt **333-ban** (489), s utóda Shi Hu lett, akinek uralma alatt az állam, – állítólag trónviszály folytán – **349-ben** (505) végzetesen meggyengült, végül **352-ben** (508) össze is omlott. A valódi ok feltehetőleg a Zsuan-zsuan terjeszkedése lehetett.

A Zsuan-zsuan dinasztián kívül ekkoriban, a **03. sz. közepén** (az 05/06. sz. fordulóján) alakult meg a Sárga-folyó vízgyűjtőjén a konkurens tujuhunok állama is. A Tujuhun-dinasztia egy mongolokkal rokon népből került ki, az államhoz hun és türk elemek is csatlakoztak. (Kérdés: a tujuhunok mennyiben különböztek a tabgacsoktól, esetleg a tabgacs hatalmi formáció részét lépezték-e? – A Hszien-pi nevét a források erre az időszakra vonatkozóan már nem emlegették.) A hun (Zhao) állam szétesése után, **352** (508) **k.** a Sárga-folyó menti hunok elfogadták a tabgacsok (Wei-dinasztia) uralmát. Két jelentős vazallus hun személyiség neve is fennmaradt: Liu Wu Huan („baloldali király") a Sárga-folyó Ny-i felén lévő területeket tartotta kézben, valamint a folyó másik oldalán: Liu Qu-Yan („jobboldali király").

A történetírás a kínai Wei Királyság megszűnését **265-re** (514) datálta. Ez a dátum valamivel későbbinek tűnik, mint a „barbár" (tabgacs) Wei-dinasztia megalakulásának nem pontosan meghatározott ideje. A Shu állam már két évvel korábban, **263-ban** (512) felbomlott. (Igaz, más interpretációk szerint a „barbár", ún. Északi Wei-dinasztia csak **386-ban** (542), tehát évtizedekkel később alakult volna meg. Lehet azonban, hogy ez a kései dátum inkább a Selyemút egyik központjának, Pingcsengnek (Datong) az ország fővárosává tételére vagy a buddhista vallás általuk történt felvételére vonatkozik. Létezik továbbá olyan felfogás is, mely szerint az É-i Wei csak **439-ben** (595) alakult volna meg, mondván akkor ért véget a „Tizenhat Királyság Kora". Ez azonban minden szempontból tarthatatlan álláspont.) – A dinasztia és e tabgacs (toba) állam **534-ig** (690), tehát másfél évszázadnál is hosszabb ideig állt fenn. A tabgacs név – az északi népek felfogásában – sokáig egész É-Kínát, sőt egész Kínát jelentette, erre utalnak a **08.** (09/10) **sz-i** türk rovásfeliratok (orhoni feliratok), valamint a „tabgacs-kán" cím a török nyelvű muzulmán uralkodók nevében (a 17. sz-ig).

É-Kínában már **385-től** (541-től) beköszöntött az ún. „Északi Dinasztiák Korszaka" – a kínai történetírásban alkalmazott terminológia szerint.

A kínai Három Királyság korszaka – ha egyáltalán volt ilyen, s nem csak utólagos beleértelmezésről van szó – a Shu állam megszűnésével le is zárult, bár „hivatalosan a fennállását" **280ig** (529) jegyzik, ami a (DK-i) Wu királyság felbomlásának dátuma. Az igen tekintélyes és nagy múltú Sima (Szima) családból származó Sima Yan tábornok volt az a személy, aki szanálta a Wei Királyságot, vagyis a „barbárok" kezére jutott területről talán jórészt kimentette a kínainak tekintett javakat és népességet. A tábornok új dinasztiát is alapított: az ún. Ny-i Yin-dinasztiát. A kínai történetírás a **265** (514) és **316** (565) közötti „zavaros" évekre vonatkozóan sok-sok kis állam megalakulását és elsorvadását rögzíti, miközben az egyetlen számottevő államnak a Nyi Yin (Csin) dinasztia országát tartja, ami az időszak végéig, tehát **316-ig** (565) állt fenn. Ennek az államnak az uralkodói 20 ezer hun háztartás letelepítését engedték meg a Sárga-folyó vidékének Ny-i részében, Yinyianban, ami megfelel a mai Ningxia tartománynak. Ugyanakkor tabgacsok telepedhettek le a mai Shanxi tartomány É-i részében.

Legalább ilyen fontos országnak kell azonban tekintenünk a „barbár" Északi Weit és a történetírásban Korai Liangnak nevezett (hun) államot is, mely ezekben a „zavaros" években alakult meg. A dinasztiaalapító az a Liu Yuan volt, akinek Korai Liang dinasztiáját és tetteit a

virtuális történelem rejtelmei között tévelygő történetírók általában összekeverik a száz évvel korábban élt Huhanye Korai Zhao dinasztiájával és cselekedeteivel.

Természetesen a legfontosabb állam ekkoriban mégsem a Yin-, a Wei- vagy a Liang-dinasztia állama volt. Ezt a szerepkört egyértelműen a Zsuan-zsuan állam töltötte be a **04. sz. végén** (a 06. sz. közepén). A **04. sz. végére** (a 06. sz. második harmadában) a Zsuan-zsuan Belső-Ázsia legjelentősebb hatalma lett, már betörtek a Tarim-medence területére is, ahol az avarhunok utóvédharcokat folytattak.

A Zsuan-zsuan központja K-Turkesztánban, lényegében a Tarim-medence egyik felében lehetett, fennhatósága a Bajkál-tótól és Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjedt, uralma alá kerültek a mongóliai vörös hun népek, valamint csaknem az összes mongol és türk törzs, (amelyek régebben a Hun Szövetség K-i és középső erőit és népeit képezték). Befolyásuk kiterjedt a Wei- és a Liang-dinasztia államára is. Az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. harmadik harmadától) beszélhetünk Zsuan-zsuan Birodalomról, amikortól minden mongol és türk népet uralmuk alá vetettek a Tien-san és Korea között. A birodalom az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **harmadában** megkezdte terjeszkedését Ny-felé, Közép-Ázsia irányában, ahol azonban igen kemény ellenállásba ütközött.

A Yin állam erejét az újra és újra eluralkodó anarchia (polgárháború, „nyolc király háborúja”) gyengítette, így **291** (540) és **306** (555) **között** a szomszédos nomádok a kínai uralom alatti területek felé akadálytalanul előrenyomultak. A Yin-dinasztia időszakára általában is jellemző volt, hogy a kínai hatalom és kultúra D-re húzódott a „barbár támadások elől”. A D-i dinasztiákhoz a D-tengeri úton jutottak el a buddhista misszionáriusok, akik (vagy a társaik) kereskedelemmel is foglalkoztak. A Yin-dinasztia állama a buddhista eszmevilágnak igen termékeny talajul szolgált. A legismertebb kínai buddhista iskolákat (Zheng-si és San-lun/Szanron) már **410** (566) **k.** megalapították. Ebben az időben valamennyi kínai alapítású buddhista iskola DKínában működött.

A Korai Liang hun államban Liu Yuan **310-ben** (559) meghalt, dinasztiájának uralmát fia, Liu Cong folytatta. Liu Cong **311-ben** (560) bevette a Ny-i Yin (Csin) fővárost, Loyangot, – ami eredetileg K-i Han-főváros volt. A Yin-dinasztia így Ny-ra húzódott, Changan (Csangan, Xian) vidékére. Liu Cong **312-ben** (561) Changanból is kiűzte a Yin-dinasztiát. Ekkor (az **05-sz. elején**, azaz a 06. sz. harmadik negyedére) Loyangot a tabgacsok (É-i Wei) szállták meg, s központjukká is tették. (A „Korai-Liang” hun dinasztia egészen **376-ig** (625-ig) állt fenn.) A Ny-i Yin-dinasztia állama **316-ban** (565) végleg összeomlott a vörös hunok és a tabgacsok csapásai alatt. A dinasztia D-re menekült. A Jangce vidékén szerveztek új államo(ka)t. Ezáltal tovább nőtt a Közép- és D-kínai területek jelentősége. A D-i térségben a kínai kultúrára, hagyományos kínai adminisztrációra alapozott államok alakultak. Ezek egyike volt az ún. K-i Yin (Csin), melynek fővárosa Nanjing (Nanking, Jiankang) lett. A Yin-dinasztia története csak »420-ig« – valószínűleg **420-ig**, tehát 576-ig – tartott, a dinasztikus évkönyvek interpretációja szerint, tehát a „Ny-i” Yin fennállása után mindössze 11 évvel le is zárult. A hunok és a tabgacsok versengtek a kínai területek meghódításában, miközben Belső-Ázsia É-i térfelén a Zsuan-zsuan Birodalom terjeszkedett.

A történetírásban Korai Liangnak nevezett (hun) állam vezetője **318-tól** (567), Liu Cong halálával Liu Yao lett.

A kínai történetírás szerint **419/420-ban** (575/576) új korszak kezdődött, mégpedig a „Déli Dinasztiák Korszaka”, ami egyébként „Hat Dinasztia Korszaka” néven is ismeretes. Kínában hatalomra került a Lio-Song-, avagy Szung-su-dinasztia is, melynek első császára Liu Yu (Song Wu-di) lett. (A Déli Dinasztiák Kora **580/581-ben** (736/737), mások szerint **589/590-ben** (734/735) ért véget.) A korszak Kínájában kolostortemplomok, zárdák, fordítóműhelyek

sora működött egészen a kínai Liang-ház nagy alakja, Liang Wu-di császár (**502–549**, azaz 658– 692) idejéig.

Egyes interpretációk szerint Chugu Meng Xun **433-ban** (589) megalapította az É-i Liangdinasztiát, miután legyőzte az ún. „Ny-i Liang-dinasztia" uralmát. Eszerint az É-i Liang lett volna a Han-dinasztia és a Tang-dinasztia közötti korszakban az egyik leghosszabb ideig regnáló dinasztikus állam, és igen sokáig békében élhetett a körülötte elterülő országokkal. (Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül, hogy más interpretációk szerint ez az állam csak **397-ben** (653) alakult volna meg, megint más feldolgozások szerint a dinasztia megalapítására **401-ben** (650) került volna sor.) Chugu Meng Xun fia, Chugu Muqian csak **439-ig** (595) volt képes megőrizni országa függetlenségét, ekkor kénytelen volt behódolni az É-i Wei uralkodójának. Chugu Meng Su, a dinasztia következő tagja azonban nyugatra menekült, ahol megalapította a Gaochang királyságot. Feltehető, hogy ebben a Ny-i (tibeti?) államban vészelte át a dinasztia a **401-ig** (650-ig) tartó évtizedeket, amikor aztán újraalapíthatták az É-i Liang államát.

Az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulója után) a Zsuan-zsuan hatalma Belső-Ázsiában már fogyni kezdett (miközben Közép-Ázsiában ekkoriban növekedett), ezzel összefüggésben az ujgurok, akik eredetileg az Orkhon-folyó völgyében és a Bajkál-tó D-i vidékein laktak, a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulója után) kezdtek behúzódni a Tarim-medencébe, a távozó avarhunok helyére. (A Zsuan-zsuan kereteibe tartoztak azok türk törzsek is, akik az Altajhegység vidékén laktak, és kovácsaik lévén fontos szerepet töltöttek be, mert ők készítették a Zsuan-zsuan harcosainak vértjeit. Kétségtelenül jelentős szerepük lehetett abban is, hogy a Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun fegyvereseit és avarhun vezetésű lakosságának nagy részét **455–460** (600–616) **között** távozásra bírta.)

Tibet területén **349-ben** (600) létrejött az ún. Korai Qin állam és dinasztia, (az államalapítást hibásan, a virtuális kronológia csapdájába esve, többen megpróbálták összefüggésbe hozni a száz évvel korábban felbomlott Kései Zhao utolsó királyával, Shi Huval). A Korai Qin államnak volt vazallusa (**370-ig**, vagyis 629-ig), míg csak fel nem lázadt, az a Liu Wei Chen nevű hun személyiség, akit a történetírás Helian Bobo apjaként tart számon, és aki kapcsolatban állt a Korai Liang állam vezető köreivel is.

A Han-dinasztiák uralmának felszámolása utáni viszonyokat elemző fejezetünk zárásaként megkísérlem megfogalmazni a vizsgált két évszázados időszak eseményeinek logikáját, azonosítani a Belső-Ázsia és Kína lakossága (elitje) köreiben kísértő korszellemet. Az ember hajlamos elveszni a történtek részleteiben, hajlamos nem észrevenni a folyamatok egyes állomásait összekötő logikai kapcsokat, még így, a virtuális időpontok és egymásutániságok kiküszöbölése után is. A valós időpontok, valós időszakok tükrében, szép lassan mégiscsak kirajzolódik a korszak folyamatainak természete. Mindenek előtt világossá vált, hogy mintegy 70 évvel HanKína összeomlása előtt az uralkodó kínai iker-dinasztia már csak árnyéka volt korábbi önmagának. Miközben a Hszien-pi segítségével elüldözte a Hun Szövetséget Belső-Ázsia területéről, ennek a hadjárat-sorozatnak a hatalmas költségei és veszteségei miatt, mind belül, mind kifelé, végzetesen legyengült.

A Hszien-pi az eszelős kínai katonapolitika, a mértéktelen önteltség, a pusztai népek végzetes lebecsülése következtében alaposan Kína nyakára nőtt. A **170-es** (420-as) években a hatalmas szövetségbe szerveződött pusztai katonai erők már lényegesen erősebbek voltak a kínai hadseregnél. Kína radikális-szélsőséges, a konfucianizmus karikatúráját képviselő uralkodó körei ennek ellensúlyozására elképzelhetetlen mértékben megnövelték a parasztság terheit. A kínai nép nélkülözései olyan mértéket értek el, hogy az ún. „sárga turbánosok" taoista szektája hatalmas parasztfelkelést volt képes kirobbantani. Ez a felkelés, valamint az ennek nyomán kibontakozott szeparatizmus 30 éven keresztül, a **210-es** (460-as) évekig folyamatosan rombolta a kínai állam szellemi és anyagi alapjait.

A Kínai Birodalomnak volt azonban egy számbelileg is tekintélyes (konfucianista) szellemi elitje, mely lényegében azonos volt az államigazgatás jól képzett, elkötelezett, hazafias személyi állományának krémjével. Ez az elit volt Kína valódi vezérlő ereje, hozzá képest a hatalmat megtestesítő Han iker-dinasztia személyiségei csak igen rövidtávon gyakorolhatták ámokfutásukat. Mikor az elit számára világossá vált, hogy a császárok teljes romlásba taszítják a birodalmat, levették kezüket az iker-dinasztiáról. Nem tudjuk, ez a forradalom vagy szabotázs hogyan is zajlott le, mekkora emberáldozattal is járt, de kétségtelennek látszik, hogy például a Nagy Fal finanszírozásának megszüntetése jelentős lépést jelentett a Han-dinasztia helyzete ellehetetlenítésének folyamatában. Az elit főként a már hosszabb idő óta sinaizáltnak tekinthető vörös hun közösségeket vette pártfogásába, s ehhez a politikájához megnyert több tekintélyes, hatalmas katonai kontingenseket irányító tábornokot, mindenek előtt Cao Cao hadurat is. A tábornok akcióival összefüggésben a K-i Han-dinasztia állama már **220** (469) **k.** összeomlott. Helyén hamarosan létrejöttek a vörös hunok és a tabgacsok államai (Korai Zhao és Wei). A Ny-i Han-dinasztia elhalása kicsit hosszabb folyamat volt, és ahhoz már olyan események is hozzájárultak, amelyek nem lehettek benne a kínai szellemi elit terveiben, mint például a Zsuanzsuan szövetségének megalakulása és gyors erősödése a **04. sz. első** (05. sz. második) **felében**. A dinasztia haláltusája **–030** (460) **k.** kezdődött, és **009-ig** (498-ig), szélsőséges vélemények szerint egészen **020/025-ig** (az 510-es évekig) eltartott. A területen kisebb államok mozaikja jött létre.

A **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felében** kialakult és további száz évig érdemlegesen nem változó hatalmi viszonyok igazolják a tervszerűség teóriáját. A kínai kisállamok messze D-re kerültek, lényegében az ötszáz évvel korábbi Kína területére. A kínai hatalmi elit tervét végrehajtó kisebb kínai államocskák csapatai elhagyták az egész kínai hódítási területet (mai szóval élve: gyarmatbirodalmat). Annak igazgatását, a terület uralását a szövetségesüknek tekinthető tabgacs és hun államokra hagyták. Ezek az államok a kínai óhajtól függetlenül is érdekükben állónak tekintették felvenni a harcot az É-i irányból fenyegető Zsuan-zsuan ellen. A Zsuanzsuan terjeszkedését gátló (vörös) hun és tabgacs ütközőállamok anyagi támogatása nem okozott komolyabb gondot Kína elitjének.

A konfucianista hatalmi és szellemi elit Kína belső bajain is úrrá lett. Felismerte, hogy a térségben (a tabgacsok körében) már a **04. sz. közepétől** (a 06. sz. elejétől) hódító vallási irányzat, a buddhizmus népi változata lényegesen „kezelhetőbbé” teheti a parasztságot, mint a taoizmusnak az a radikális, szinte kommunisztikus vagy anarchisztikus társadalmi viszonyokat eredményező változata, amely a kínai parasztságot mindeddig a befolyása alatt tartotta. Ennek a felismerésnek a birtokában egyes kínai vezetők az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. közepétől) a D-i államokban is szorgalmazták a buddhista térítést, megalapították az első buddhista iskolákat, kínai utazókat küldtek Indiába, hogy tanulmányozzák a buddhista vallási irodalmat, a visszatért utazókból lett szerzetesek pedig le is fordították kínai nyelvre ezeket a munkákat. (Ez az időszak azonos a **04.** (06/07.) **sz-ban** a Selyemút mentén sokfelé elterjedt, a nomádok és a kereskedők közös alkotásainak tekinthető csodás barlangtemplomok kiépítésének idejével.)

Bár a vizsgált időszak végére „bezavart” a kialakult képbe a nesztoriánus kereszténység és a manicheizmus előretörése is, mégis elmondható, hogy a korabeli Kína (a „D-i államok”) népe a kínai elit kívánságának megfelelően jórészt buddhista lett, – miközben az elit vallása (?), inkább ideológiája megmaradt a konfucianizmus szilárd talaján.

A frankok és a Római Birodalom (603-ig)

A Rajnától K-re élt frankok a **03.** (04/05.) **sz-ban** átköltöztek a Rajna mentére, és megtelepedtek a mai Hollandia és Belgium területén. A frankok a **03.** (05/06) **sz-ban** jobbára a Rajna középső és alsó szakasza mentén éltek. A források szerint a „frank betörések" a Római Birodalomba **233-ban** (489-ben) kezdődtek el, ami más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a római terjeszkedés elérte a Rajna vonalát, a frankok szállásterületét.

A **03. sz. közepén** (a 06. sz. elején) a ripuári frankok a Rajna bal partján helyezkedtek el, s folyamatosan támadták a limest. A túlparton élő száli frankok **352/355-ben** (508/511) a mai Elzász és Pfalz területét nyugtalanították, 40 római várost, köztük Bonnt és Kölnt is leromboltak. Egy különítményük **253/259-ben** (509/515) végigrabolta Galliát és Hispániát (**258**, azaz 514), később É-Afrikába átkelve is megütközött egy birodalmi sereggel. Párizs római kolóniáját (Lutetia Parisiorum) is sorozatosan frank támadások érték. (A frank népnév első írásos előfordulása **259-ből**, tehát 515-ből való.) Sorozatos kísérletek történtek a frankok birodalomba integrálására, a frank fegyveresek római zsoldba szervezésére, ám ezek a próbálkozások felemás eredménnyel jártak. Julianus cézár ugyan sikereket ért el, **356** (512) **és 358** (514) **között** több hadjáratban legyőzte a frank és alemann csapatokat, de Róma a kiváló frank katonák többségét nem volt képes megnyerni magának, s akiket mégis, azokban gyakran csalódnia kellett. Julianust Párizs római kolóniájában, **360-ban** (516) császárrá kiáltották ki, de ez nem a frankok megfékezésének, hanem a Ny-i birodalomrész elszakításának deklarációját jelentette. (Gallia már **258-ban**, azaz 514-ben jogilag elkülönült a Római Birodalomtól, ám ez önmagában nem okozott különösebb megrázkódtatást, az önállósodás illeszkedik a térség általános viszonyaiba, mert ekkoriban valamennyi birodalomrészben önjelölt ellencsászárok sora uralkodott. A történettudomány álláspontja szerint az ún. „Galliai Birodalom" **260** (516) és **274** (530) **között** állt fenn, s egymást követve Postumus, Laelianus, Marius, Victorinus és Tetricus császárok uralták. Csaknem bizonyos, hogy a galliai császárok elsősorban a frank és a frankokkal szövetséges germán csapatokra támaszkodtak.)

Róma Galliában még komoly vereséget szenvedett **365-ben** (521), és csak a **360-as évek második felére** (az 520-as évekre) volt képes felfejleszteni Ny-ra küldött csapatait olyan szintre, hogy méltó vetélytársa lehetett a frankok és szövetségeseik, mindenek előtt az alemannok harci erejének. Gallienus császár és utódai **265** (521) **után** visszavetették a frank-alemann előnyomulást, más szóval a szakadár Galliai Birodalom terjeszkedését.

Úgy tűnt, I. Valentinianusnak **369-ben** (525) sikerült pontot tennie a zavaros történetre, a Ny-i kolóniák és a frankok Róma-ellenes összefogására és sikersorozatára, de **274-ben** (530) frankok által vezetett germán csapatok ismét átkeltek a Rajna túloldalára, majd legyőzték a Légió I. Minerva nevű sereget is Bonn térségében. (Ezzel a csatával szakított a frank hatalom a szakadár Galliai Birodalommal.) Róma **277-ben** (533) vágott vissza, Probus (római katonacsászár) a Rajnánál, Germania Inferior területéről visszaszorította a frankokat és az alemannokat, és felújította a limes megrongált védműveit. Ezután viszont, **378** (534) **k.** nemcsak Ny-on, hanem egész Európában kicsúszott a vezető szerep a Római Birodalom kezéből, az események irányítását a germán törzsek vették át. Az alemannok ellen harcoló Proculust Lyon város polgárai ellencsászárrá kiáltották ki (**280**, azaz 536), amire Probus császár (visszatérve a perzsa hadszíntérről), É-ra szorította Proculust, aki a frankoknál keresett menedéket.

Triernek (Treveris, Augusta Treverorum), az Alpoktól É-ra fekvő térség legnagyobb városának, a **275** (531) **k.**, a Galliai Birodalom felszámolása után alapított római igazgatási központnak, a Birodalom Ny-i része (Gallia, Britannia, Germánia) fővárosának a lakosságága a **04. sz. végére** (a 06. sz. közepére) már közel 100 ezer fő volt. Az itt állomásozó légiók feladata

lett volna megállítani a germánok térnyerését, megvédeni a romanizált lakosságot a germán támadásoktól. A város képtelen volt eleget tenni feladatának, és **392-ben** (548), – majd **413-ban** (569) és **421-ben** (577) is – a germán, jobbára frank törzsek fel is dúlták.

A **04. sz. végén** (06. sz. közepén) Arbogast frank származású római hadvezér a római udvarban betöltött pozícióját latba vetette, hogy a frank „kiskirályok" ellen bosszúhadjáratot vezethessen a Rajnán túlra. Nem járt jelentős eredménnyel. Az **05. sz. elején** (a 06. sz. második felétől) a Római Birodalom lényegében már lemondott az „É-i barbárok" területeiről. A frank területeken a római polgári közigazgatás csak egyes városokban maradt fenn. Egyes tartományok arisztokráciája az érdekeit a birodalmi egység eszméje fölé helyezte, különösen Gallia területén erősödött fel a szeparatizmus, s gyakran a barbár betolakodókkal együtt a római tisztviselőket is elűzték. Trier városát, a galliai prefektúra székhelyét Nagy Konstantin újjáépíttette ugyan **315** (571) **k.**, ám mikor a császár érdeklődése teljes mértékben K-re fordult, a barbárok újra feldúlták.

A helyzet Ny-on, akárcsak a Római Birodalom más részein, olymódon konszolidálódott, hogy a császári hatalom képviselője kénytelen-kelletlen szövetségre lépett a „barbárokkal", itt jelesül a frankokkal (**428-ban**, vagyis 584-ben, mikor meghalt Pharamond, a száli-frankok hercege), s „megengedte", hogy újdonsült szövetségese, Chlodion frank király (**428–447**, tehát 584–603) a Birodalom határait semmibe vegye, mélyen behatoljon a limesen belüli területekre.

(Ettől kezdve a frankok által birtokolt gall területeken, (a gótok galliai területeihez hasonlóan) a Római Birodalom jelenléte csak formális volt, vagy még az sem, ez a magyarázata annak is, hogy Róma szinte csak előkelő idegenként tekinthette meg a híres-nevezetes catalaunumi csatát (**451**, vagyis 607) is.)

Remete Szent Antal és Thébai Szent Pál (612-ig)

Thébai Szent Pál egyes interpretációk szerint »228-ban«, mások szerint »249-ben« vagy »251ben« született. Mindkét „tábor" szerint »340/341-ben« halt meg. Feljegyezték róla, hogy 15 éves korában kivonult (elmenekült) a sivatagba, majd 60 évig, egészen haláláig remetéskedett a királysírok misztikus völgyében, a Nílus Ny-i partvidékén. Fenti adatokból feloldhatatlannak tűnő ellentmondás rajzolódik ki: életének hossza az évszámok alapján 90-92 vagy 113 év volt, míg a 15 éves és a 60 éves életszakaszok összegzésével oda jutunk, hogy halálakor csak 75 éves lehetett. Miután Pált az egyháztörténet legendás személyként tartja számon, a kutatók nem különösebben akadnak fönn ezeken az összeegyeztethetetlennek látszó adatokon. Sokkal fontosabbnak tartják példás életútját és misztikus látomásait. A gazdag, befolyásos családból származó fiú, aki nagy vagyont örökölt volna, a keresztényüldözések idején vette fel a keresztséget, és a szükségből erényt kovácsolt, egy barlangot választott magának lakhelyül, ahol évtizedeken át imádkozott és böjtölt, még ruháit is maga állította elő (pálmalevelekből).

Remete Szent Antal a legtöbb interpretáció szerint »251/252-ben« született, de olyan is létezik, mely szerint csak »271-ben« jött a világra. Ő is jómódú család sarja volt. Amikor húsz éves lett, meghaltak szülei, és ráhagyták a családi örökséget. A jómódú ifjú azonban úgy döntött, hogy megszabadul a gazdagság nyűgétől és az egész életét Isten szolgálatának szenteli. Eladta a családi birtokot, annyi pénzt visszatartott, ami húga megélhetéséhez volt szükséges, a többit pedig a szegényeknek adta. Ezután elvonult a sivatagba, tanítványokat fogadott maga köré, remete lett, és „egészen 105 éves koráig", haláláig nem hagyta el sivatagi lakóhelyét. Ebből következik, hogy a halála »356-ban« következett be. Találtam viszont olyan feldolgozást is, mely szerint – elírás volna? – már »306-ban» meghalt. Őt és Szent Pált tartják az első „hiteles" remetéknek.

(Thébai Szent Pál hitelességét többen elvitatják, mert az adatok egy része szerint matuzsálemi kort ért volna meg, ami az adatok másik részével köszönő viszonyban sincs. A Remete Szent Antalra vonatkozó adatok sokkal „elfogadhatóbb" élettartamot jeleznek. Remete Szent Antal személye hitelességét megalapozza Athanasius és Vak Didümosz (**315–398**, vagyis 571–654) tanúságtétele. Utóbbi személyt úgy ismerjük, mint az alexandriai teológiai hagyomány továbbvivőjét, aki szerzetesi módon élt, mégis teológusok generációit nevelte fel, s egyben az utolsó olyan személy volt, akit az alexandriai iskolához lehet kapcsolni. Didümosz az Alexandria-környéki szerzetesi mozgalom úttörőjének, Remete Szent Antalnak és a remete életéről bibliográfiát író Athanasiusnak is a barátja volt.)

A két remete sivatagi tartózkodása során, egy életszakaszukban közösséget alkotott, együtt dolgoztak maguk és követőik lelki fejlődésén. A legendák éppen erről az időszakról szólnak, megrendítő erővel láttatják Pál igen eredeti életszemléletét és mély hitét. A legendáknak és talán az ezekből is táplálkozó látomásainak hatására választotta az érett középkorban a magyar Özséb (főnemesi családból származó esztergomi kanonok) a remeteséget, nevezte el saját közösségét a Szent Kereszt remetéinek, és a 13. sz. első felében e remeték Thébai Remete Szent Pált védőszentjüknek választották. Ebből a közösségből fejlődött ki a pálosok magyarországi alapítású szerzetesrendje (Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae – Remete Szent Pál Testvéreinek Rendje).

Nézzük azonban, a kronológia helyrezökkentésével hogyan válik teljesen valószerűvé a két hosszú életű remete életútja: Thébai Szent Pál **228-ban** (514) született, feltehetőleg valóban 15 éves korában (**243**, tehát 529) keresztelkedhetett meg és hagyhatta el Thébát, de bizonyára nem ekkor, hanem körülbelül 22 éves korában, azaz valójában **250-ben** (536) kezdte meg remeteéletét a sivatagban. Miként feljegyezték, további 60 év múlva halt meg, azaz **340/341-ben** (596/597). Halálakor 82/83 éves volt. A Remete Szent Antal születésére és halálára

forgalomban lévő »271-es« és »306-os« adatot nem vesszük figyelembe, feltételezve, hogy ezek csak erőtlen tudálékos kísérletek lehettek a „megmagyarázhatatlan” megmagyarázására. Remete Szent Antal **251-ben** (537) született. A kettejük közötti korkülönbséget tekintve, minden bizonnyal Pál tanítványaként került **275** (561) **k.** a sivatagba. Halála **356-ban** (612) következett be, amikor 75 éves volt. A két szent férfiú közös remetéskedése a **275** (561) és **340** (596) közötti 35 éves időszakban volt lehetséges.

Evangelizáció az Ír-szigeteken (613-ig)

Vannak olyan erősen vitatható nézetek, miszerint a kereszténység már a **03. sz. elején** (az 05. sz. közepén) elterjedt Wales területén. Ám az bizonyos, hogy e vallás az Ír-szigeteken száz évvel később jelent meg, tehát az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felében**.

Szent Patrik, az ír népesség térítője Britanniában született, de sorsa igen fiatalon É-Írország területére, majd Galliába, végül ismételten Írországba vezette. Kalózok rabolták el 16 éves korában, **401** (557) **k.**, de megszökött tőlük **407** (563) **k.**, s elhajózott Galliába, s Tours-ban szerzetesnek állt. A középkorú, tehetséges szerzetest aztán I. Celesztin pápa **430** (586) **k.** az Írszigetekre küldte, hogy ott hirdesse az Igét. Nem egyedül ő kapott ilyen megbízatást, tudomásunk van K-i (É-afrikai, feltehetőleg Konstantinápolyból kezdeményezett) missziókról is, melyek keretében a **05. sz. első** (06. sz. második) **felében** pakhomista szerzetesek is hozzákezdtek az Ír- és Brit-szigetek lakosságának megtérítéséhez.

Egy adat szerint Szent Patrik **444-ben** (589) kezdte meg írországi térítő munkáját. Egy másik adat szerint **435** (591) **k.** elszántan küzdött a druidák rendkívül erős befolyása ellen, eközben kétszer is fogságba esett. Kezdetben az alsóbb néprétegek körében ért el eredményeket, a vezető réteg megtérítése azonban sokkal keményebb diónak bizonyult számára. Néhány évtized alatt munkásságát mégis sikerre vitte, a **460-as** (600–610-es) évekre, öregkorára megkeresztelte az uralkodó családokat is. Püspökségét (apátságát) és főiskoláját **444** (600) **k.** alapította meg Armaghban, a későbbiekben ez az ír egyházszervezet és művelődés központjává vált. Az ír (kelta) egyház a kereszténység fő központja lett Európa É-i, ÉNy- részén, szerzetesei széleskörű térítő tevékenységet folytattak. Az egyház monasztikus jellegű volt. Az egyházi vezetők apátok voltak, nem egyházmegye élén álltak, feladataikat apátságuk éléről látták el, a püspöki szenteléshez kötött szertartásokat a kolostor egyik, püspökké szentelt tagja végezhette, aki azonban igazgatási feladatokat nem láthatott el. Említést érdemel még Szent Brigid, Írország másik védőszentje is, aki Kildare-ben kettős (férfi és női) kolostort alapított **468-ban** (613).

A húsvétszámítás rejtelmei (a 07. sz. első feléig)

A keresztények körében kezdettől viták tárgyát képezte a húsvét megünneplésének „helyes” napja. Mindig voltak, akik az év egy meghatározott napjára (a Nap és a Föld egymáshoz viszonyított speciális helyzetének időpontjára), míg mások egy olyan vasárnapra szerették volna tenni az ünnepet, amikor a Nap és a Hold állása is hasonló a kivégzés vagy a Feltámadás idején látott helyzethez. Ebből is látszik, hogy a korai keresztények világában fontos helyet foglalt el az égitestek mozgása, avagy az abból levezethető analógiás gondolatok.

Az egyik régi „húsvétkánon”, Hippolütosz kánonja (**228** (484) **k.**) egy kezdetleges metódust alkalmazott, nyolcéves ciklusokon alapult. Az aktuális ciklus Alexander Severus uralkodásának első évével kezdődött, a húsvétnapok a ciklusban március 20. és április 21. között szórtak. Hippolütosz húsvétciklusait – szándéka szerint – a keresztre feszítés idejéhez igazította.

Készültek aztán fejlettebb rendszerek is. Laodikeai Anatoliosz anatóliai püspök **270** (526) **k.** alkotott egy 95 évre szóló húsvétnaptárt (ez volt az ún. „anatóliai rendszer”, a 19 éves „Metonciklusokból” képzett naptár kezdeti formája). A rendszer lényege az a (nagyon régi) felismerés volt, hogy a holdfázisok 19 év után (235 holdhónap után) ugyanolyan sorrendben következnek be az év ugyanazon szakaszaiban. Euszébiosznak Anatoliosz naptáráról szóló beszámolója arról tanúskodik, hogy Anatoliosz idejében, tehát **275** (531) **k.** a tavaszi napéjegyenlőség rendre március 19-edike k. következett be. (A mai egyszerű, személyi számítógépen futtatható asztronómiai, asztrológiai programokkal bárki könnyedén ellenőrizheti, hogy 531 k. csakugyan az év e napjain volt a napéjegyenlőség, míg Jézus idejében, például **019**, vagyis 275 **k.** (természetesen már **–001-ben**, azaz 252-ben is) a tavaszpont rendre március 21-edike tájékán következett el. A tavaszpont „sietése” a Julianus-naptár hibájából állt elő. – Emlékeztetem tisztelt Olvasómat arra, hogy éppen ez volt az egyik legfontosabb érvünk arra vonatkozólag, hogy a virtuális kronológia alapkérdésében Illignek és követőinek igaza van.)

Anatoliosz ennek ellenére, a hagyomány megőrzését tartva fontosnak, leszögezte, hogy a keresztények számára a tavaszkezdet (áttételesen a húsvét) időpontja kérdésében nem a csillagászati megfigyelések a döntőek, hanem a március 21-i dátum.

A keresztény nyugat püspökei **314-ben** (570) találkoztak egymással az Arles-i zsinaton. Felkérték Szilveszter pápát a húsvét vitatott időpontjának rendezésére, a Szent Nap kijelölésére. A zsinaton eldöntötték, hogy a húsvétot mindig, mindenütt ugyanazon napon kell ünnepelni. A zsinat döntéseit K-en azonban nem ismerték el, s végül Ny-on is csak a szándék deklarációjáig jutottak el. A feljegyzések vizsgálata alapján bátran kimondható, hogy Európa különböző részein, még igen sokáig, alaposan eltérő időpontokban tartották a megemlékezést. A **387-es** (643) évben pl. legalább három különböző napon tartották meg a húsvétot, a gallok március 21én, a rómaiak április 18-án, az alexandriaiak április 25-én.

A húsvét időpontja kérdésében a legfontosabb állomást a nikaiai zsinat (**325**, tehát 581) jelentette. A tavaszpontot, vagyis a „hivatalos” tavaszi napéjegyenlőséget a zsinat atyái március 21ére rögzítették, ugyanakkor húsvét vasárnapját a tavaszi első telihold utáni vasárnapra helyezték. Azért döntöttek így, mert Jézust a zsidó húsvét előkészületi napján, pénteken ölték meg, és ez a nap – szerintük – teliholdra esett. A Feltámadás napja a vasárnap.

Ezt a döntést sem fogadta el a keresztény világ egésze, akadtak pl., akik inkább Niszán 14-én (a napéjegyenlőség utáni 14. napon), tehát mindig az év ugyanazon napján akarták megtartani, mivel a hagyományban Jézus kivégzésének és feltámadásának dátuma a zsidó

naptár szerint, a zsidók pászkaünnepével összefüggésben volt megjelölve. – Azzal azonban nemigen voltak tisztában, hogy a zsidók általában (?) egy sajátos holdnaptárt használtak, és a napéjegyenlőség tényleges bekövetkeztétől számított első telihold napjában állapították meg Niszán első napját (az újév kezdetét, ami természetesen mindig egy szombatnak nevezett nap volt), ami így március 21-edike és április 18-adika közé eshetett. (Ennek pontos meghatározása, tehát kiszámítása érdekében a megelőző újhold bekövetkeztének időpontjából indultak ki.) A „mozgóéves" zsidó naptárban a hét napjait is az újév kezdetének teliholdja jelölte ki, így a pászkaünnep előkészületi napja is mindig péntek volt. Így Niszán 14-edike, vagyis a pászkaünnep kezdete szükségszerűen volt a zsidók pénteknapja, 15-ödike pedig, vagyis az újhold első napja: szombatnap. A Római Birodalomban használt naptár szerint persze ez a pászkaünnep kezdődhetett április 3-án, illetve akár április végén is, többnyire azonban április közepére esett.

Nem világos, mennyire volt általános a zsidók világában a fenti szisztéma, az sem biztos, hogy Jeruzsálem térségében, Jézus idejében, pont ezt a metódust alkalmazták. Ennél valószínűbb, hogy ekkoriban – Róma vagy más pogány kulturális központ befolyásának engedve? – maga a Tavaszünnep (március 21.) jelölte ki az év kezdetét, és az ettől számított 14. nap volt a (Róma által tiszteletben tartott) legnagyobb zsidó ünnep előnapja. (Az ominózus **032.** év, tehát a 284. ebből a szempontból is különleges év volt, a napéjegyenlőség beállását követően, még aznap bekövetkezett a telihold is, ezért Niszán 14-ének mindenképpen látható Hold nélküli időszakra kellett esnie, s mint tudjuk, ez a dráma az ég színpadán egy teljes napfogyatkozásban érte el a tetőpontját.)

Ami biztosra vehető: a zsinati atyáknak sikerült teljesen fejre állítani a húsvét asztronómiai hátterét, a világtörténelem legaljasabb gyilkosságáról való megemlékezést az égen egyáltalán nem látható Hold ideje helyett telihold idejéhez közeli napra helyezték. Mentségükre szóljon: valószínűleg abban a tudatban cselekedtek, hogy igazuk van. Feltehetőleg még az **01.** (03/04.) **sz-ban**, talán nem sokkal Jézus meggyalázása után, talán a Templom kárpitjának kettéhasadása miatt maguk a zsidók szervezhették át legnagyobb ünnepük asztrológiai hátterét. A keresztény zsinatok résztvevői abban a hitben lehettek, hogy a zsidók ünnepének aktuális csillagászati vonatkozásai nem különböznek a biblikus időkétől.

A magasabb egyházi körökben a zsinat idejére talán teljesen elfelejtődtek a Megfeszíttetés körülményei, a zsinati atyák, a látszat által elvakítva eltüntették azt az élő hagyományt vagy egyszerű evidenciát, miszerint az emberiségre nézve sorsdöntő események egy teljes napfogyatkozás idején zajlottak le. Márpedig az nem igényel hosszas magyarázatot, hogy az asztrológiai eszmefuttatások milyen mértékben különbözhetnek annak függvényében, hogy (természetesen az újhold idején bekövetkező) napfogyatkozás vagy egy telihold kísérte a történéseket, hogy milyen holdfázisban – növekvő vagy fogyó holdnál – történt meg a Feltámadás. A kérdés horderejét nem szabad alábecsülni, hiszen tudjuk, ezek az évszázadok a nép körében a Jelenések könyvének értelmezéséből (az apokalipszis-várásból) táplálkozó, de üldözött premillenizmus és a chilaizmus terjedésének századai voltak. Ezen irányzatok ellenében az egyházatyák „spiritualizálni és allegorizálni" akarták az utolsó ítélet kérdéskörét. Ismeretes, hogy **325** (581) **után** – éppen a millenizmus miatt – a K-római kereszténységben a Jelenések könyvének használata, vagy akár megtűrése is tilalom alá esett. – A korai egyház eredeti tanításai ugyanis millennisták voltak. A keresztények ennek tükrében előretekintettek Krisztus második eljövetelére és a szentek feltámadására, mely után, hitük szerint a szentek ezer évig uralkodnak a Földön, amit a második vagy általános feltámadás, illetve az ítélet követ. E nézetrendszer szerint a Sátán ezt a tanítást folyamatosan támadja, és egészen a Millennium kezdetéig sikeresen megtéveszti a népeket. Márpedig mindaddig a Fenevad uralma folyamatos marad. – Ilyen álláspontról kiindulva a hatalommal immár együttműködő egyház könnyen azonosítható lehetett a Sátánnal, vagy annak szolgájával.

A húsvét kérdésében a következő jelentős fejlemény **465-ben** (610) történt, amikor Aquitániai Victorinus (Szent Jeromos római retorikatanára) elkészítette az első olyan fennmaradt írásos művet, amelyben az Anno Domini datálás érvényesült. Ezzel összefüggésben létrehozott egy fejlett húsvétnaptárt is. Más álláspont szerint a húsvétszámítást Victorinus „már" **457-ben** (613) elvégezte. A húsvétciklus táblázatának egyik oszlopában az évszámokat Jézus keresztre feszítésétől számozva tüntette fel.

Megjegyezzük, hogy Rómában fennmaradt az emléke egy „másik" Victorinusnak is, mégpedig annak a Marius Victorinus újplatonista filozófusnak, aki **355-ben** (611) keresztény hitre tért, és szellemi képességeit ariánusok által felvetett logikai kérdések megoldásának szentelte. (Marius a millennista irányzathoz tartozott.)

Kérdés: esetleg nem is két különböző, hanem csak egyetlenegy római személyről van-e itt szó?! A választ talán megkönnyíti az alábbi körülmény: A virtuális kronológia mindeddig megoldatlan anomáliáját képezte az az ellentmondás, mely szerint a »465 k.« tevékenykedő Aquitániai Victorinus – hitelesnek látszó adatok szerint – »393-ban« halt meg. Természetesen az ellentmondás most megszűnik, ugyanis Szent Jeromos tanára, akit egyesek talán Mariusnak hívtak, **393-ban**, vagyis 649-ben távozhatott az árnyékvilágból.

A hunok térfoglalása K-Európában, kísérletek egy K-európai központú szövetség konszolidálására – 2. (a 07. sz. közepéig)

(Folytatás a 388-adik oldalról.)

A Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun lakosságának nagy részét **455–460** (600–605) **között** előzte. A menekülő avarhunok ezután a Tien-San és a Pamír K-i előteréből átkelve találkozhattak a Taskent közelében, Baktria körzetében szerveződött hun csoportokkal, és a Szirdarja mentén haladva, az Aral-tó környékén újjászerveződve D-uráli területekre vándorolhattak. Az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulója k.) a Zsuan-zsuan hatalma már tetőzött, s lassan fogyni kezdett, ezzel összefüggésben az ujgurok – eredetileg az Orkhon-folyó völgyében és a Bajkál-tó D-i vidékein laktak –, a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulója után) kezdtek behúzódni a Tarim-völgybe, a Zsuan-zsuan nemrég kialakított hatalmi centrumába. Ide, a Turfán-oázis vidékére költözött kagánjuk is, akinek a fővárosa Kocsó/Kocho, kínai néven Gaochang/Kaochang lett. (Hosszabb szünet után ebben az időben kezdett Kína – vagyis több É-kínai, jellemzően sztyeppei vezető réteggel jellemezhető erőkoncentráció – is érdeklődni a tőle Ny-ra fekvő térség, így a Tarim-medence iránt.)

Bizonyos, hogy a K-európai hunok **452-ben** (597) már nem a Zsuan-zsuan, hanem az alánok és a perzsák ellen folytatták az ún. „keleti villámhadjárataikat". Ezeknek talán közvetlen folyománya lehetett az albániai felkelés a Kaukázusban (**450/451-ben**, tehát 606/607-ben), más álláspont szerint **463-ban** (608), miáltal szélesebb körben ismertté vált a hunok szabír népcsoportja. Ezután, az **05. sz. második felében** (a 07. sz. első felében, főként második harmadában) már az ún. „kazárok" egy része is a Kaszpi-tenger tájékán tartózkodott, és szerepet játszott a Kaukázus viszonyait befolyásoló eseményekben. (Idővel egészen Mezopotámiáig előrenyomultak. Több mint valószínű, hogy ők voltak a Zsuan-zsuan egyik, mégpedig legfontosabb utódnépe).

A hunok **452-ben** (597) lerombolták Bes Barmag erődöt (a Kaszpi-tengerhez közel, a mai Azerbajdzsánban). A hun sereg Dagesztán területéről hatolt be a D-Kaukázusba, Karabah területére. (A vezérek egyike itt felvette a kereszténységet.) Állítólag három hun sereg hatolt be a Kaukázusba. Az a megfigyelő, akitől az adatok származnak, három olyan hadról szerzett tudomást, amelyek hasonlóan néztek ki, hasonló harcmodorral voltak jellemezhetők, de igen valószínű, hogy közülük csak az egyik volt a Hun Szövetség része. A másik kettő lehetett egy perzsák által mozgatott kidarita, vagy inkább kusán csoport is. A hun és kusán (?) seregek harcában sok hun katona lelte a halálát. Ugyanakkor a hun haderő K-i serege az Aral-tónál és Baktriában harcolt, szétverte a perzsa, valamint a velük szövetséges alán hadakat. Akciójuk nagy valószínűséggel össze volt hangolva a Heftalita Szövetség közép-ázsiai hadműveleteivel. Ekkoriban mindkét hun közösségnek érdekében állt a perzsák gyengítése.

Figyelemreméltó, hogy itt már nem az avarhun haderő, hanem a szabír csapatok látták el a hun K-i szárny szerepét. Az avarhunok tömegei már a sztyeppe É-i és középső sávjában tartózkodtak, de még nem voltak útban Közép-Európa felé. Csaknem bizonyos, hogy az **05. sz. első felében** (a 06. sz. második felében) kezdték áttelepíteni a D-Urál előteréből, (egyes, talán nem teljesen megalapozott vélemények szerint a Bjelaja-folyó vidékéről, ill. a Volga-Káma–vidék ligetes sztyeppéjéről) az ősi szabír közösségeket is a Kaukázus térségébe, mégpedig a szövetséges ogur népeik meotiszi szállásai közelébe.

Más megközelítés szerint: a népvándorlás a **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulója után) elsodorta a szabírok (és ogurok) egy részét Szabíriából, vagyis az Urál D-i térségéből, illetve a kapcsolódó, a Kaszpi-tengertől K-re, ÉK-re fekvő területekről, a szabír népesség egy része azonban megvetette lábát az Urál Ny-i oldalán, a Volga-Káma-Perm–vidéken, tehát az ún. Magna-Hungáriában. A **04. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára), más álláspont szerint az **05.**

sz. második felében (a 07. sz. első felében) a testvérnépnek számító onogur törzsek is beköltöztek Volga-menti hazájukba. Átvonulásuk **457** (613) **k.** történhetett.

Az ún. „Ravennai Geográfus" szerint viszont más onogurok már a **03/04. sz. fordulójától** (a 06. sz. közepétől) a Meotiszban tartózkodtak. Nem lehetetlen azonban, hogy az általa említett közösségek az ugyancsak Közép-Ázsiából, a fehérhunok érdekeltségi területeiről érkezett ősbolgárok voltak, akiket a történetírás a mai napig összemos az onogurokkal.

Az utolsó szabír törzsek **460** (605) **k.** érkezhettek meg a Kaukázus előterébe, ahol a szabír vezetők hamarosan meghatározó szerepet játszottak más sztyeppei és hegyvidéki törzsek felett is; – legalábbis a magyar őstörténet-kutatás jeles személyiségei által megfogalmazott álláspont szerint.

Az ún. akatzirok (szakák vagy ősbolgárok egyik csoportja) jelenlétéről **448-ból** (604) származik egy adat, amikor a Fekete-tengertől É-ra laktak. Az ogurok pedig Turán területéről, egyesek szerint, pontosabban: a Balhas-tótól D-re fekvő, valamint a Szir-darja és az Urál közötti területekről orientálódtak a Meotisz felé, – már nem a Zsuan-zsuan, hanem a perzsák szövetségesének számító alánok nyomása elől elhúzódva. (Az ogurok és onogurok bizonyára testvérnépüknek tekintették a szabírokat.) A Krím térségében állomásozó hunok **453-ban** (609) és **470ben** (626) az alánokkal és a gótokkal keveredtek háborúba.

A hunok **370** (626) **után** döntő győzelmet arattak a gótok felett, és ezzel már vitathatatlan vezető szerepet nyertek K-Európában, legalábbis annak nagy részén. Mindez azt is jelentette ugyanis, hogy hamarosan, **474-től** (630-tól) Konstantinápoly elveszítette befolyását a Feketetengertől É-ra fekvő területeken. A továbbiakban, (mint egy ideig már 100 évvel korábban is) ismét a hunok ellenőrizték a Fekete-tenger partjait, a Krím-félszigetet, a kikötőket (Cherson, Sugdia stb.).

A hun csapatok **375** (631) **k.** a Keletrómai Birodalom határai felé szorították az ott élő gótokat, akik már az **05. sz. 60-as** (a 07. sz. 10/20-as) éveitől rendszeresen megsarcolták a K-római Birodalmat. A K-i gótok az Al-Duna vidékén keresztül balkáni területek felé menekültek. A hunok elérték a Duna torkolatát. Országuk központja az Al-Dunához került. Az **05. sz. végén** (a 07. sz. második negyedében) és **a 06. sz. elején** (a 07. sz. harmadik negyedében) a Feketetenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódott az európai hunok hatalmi központja, és ez a terület azonos volt a korábbi ún. „Kis-Szkítia" területével.

A hunok még az **05. sz. végén** (a 07. sz. derekán) sem kerítettek sort a Balkán és még kevésbé a Kárpát-medence felé esedékes továbbvonulásukra, terjeszkedésükre. Mindezt talán meg el sem tervezték. Erejüket és figyelmüket mindeddig lekötötte a Kaukázus térségében élő népeik sorsa és küzdelme.

A Talmud keletkezése (a 07. sz. közepéig)

Az izraeli hitvilág két ősi irányzatának hosszú küzdelme a **–03. sz-tól** (mai időszámításunk kezdete k.) kezdődött meg. Az egyik, a főpapi irányzat befelé tekintő, nacionalista, kirekesztő volt, magának tartotta fenn a Törvény gondozását, a Jahvével való kapcsolattartást. Álláspontjuk szerint a Szentírás görögre fordítása a lehető legnagyobb bűnnek számított. A másik (nyitottabb), a zsidó expanzió (és hitterjesztés) idején megerősödött spirituális irányzat szerint a Törvény és az isteni kegyelem mindenki számára megadatott, más népek sem rekeszthetők ki belőle. Az irányzatok közötti küzdelem a bölcselet három nagy központjában, Alexandriában, Babilonban és Jeruzsálemben folyt. Az univerzális (nyitott) irányzat elsősorban Alexandriában volt erős, a kirekesztő pedig Babilonban. Jeruzsálem képezte a mérleg nyelvét. Alexandriában szintetizálták a zsidó és a hellén gondolkodásmódot és értékrendszert, lefordították az írásokat. Egy (mai szóhasználattal liberálisnak nevezhető) főpap kijelölt „hetven bölcset", akik elvégezték a fordítást, elkészítették a „Septuagintát", amit aztán a főpap nyilvánosságra hozott. Ez a munka a **–01.** (02/03.) **sz-ban** fejeződött be. Állítólag a felháborodott „elzárkózó" zsidók ezután (a titoksértés miatt) elpusztították a Septuaginta elkészítéséhez felhasznált ősi héber írásokat.

A **–01.** (02/03.) **sz.** zsidó irodalmi élete nem korlátozódott a történelmi Júdea területére, hanem kiterjedt a hódítási területekre és a diaszpórára is, s ezzel a hellenisztikus világba integrálódott. A diaszpórában, ezen belül is különösen Alexandriában szabadabb szellem uralkodott, mint Júdeában. Megváltoztak a nyelvi viszonyok is, a héber, amely élő nyelvként kihalt, irodalmi nyelvként élt tovább. A lakosság beszélt nyelve Júdeában már az arámi, Egyiptomban pedig a görög volt. Ez sajátos irodalmi kétnyelvűséghez vezetett. Ebben az időben már sok mű eleve nem héber nyelven íródott, hanem arámiul vagy görögül. A héber irodalom történetében a görög nyelv jelentőségét fokozta az egyiptomi zsidóság használatára készült görög Ószövetségfordítás, s ennek révén a klasszikus héber irodalom utat talált a görög-római világba. A zsidó kánon végleges összeállítását Jamnia város rabbinikus iskolája végezte el az **01.** (03/04.) és a **02.** (ugyancsak 03/04.) **sz.** „között", tehát magában a 03/04. sz-ban. A kanonizáló eljárás koncepciója az volt, hogy csak az ősi szövegek hitelességében lehet megbízni, az újabb keletű munkákat mellőzni kell. Egyes „modern" szövegek mégiscsak bekerültek az alexandriai kánonba, pl: Széfer Ben Szíra, Salamon bölcsessége, Barukh könyve, Makkabeusok könyvei stb. A kanonizálás a szóbeli hagyományra csak esetlegesen terjedt ki.

Az **01-03.** (03-06.) **sz. között** a rabbik rengeteg szóbeli hagyományt őriztek meg és kezdetben csak emlékezetből adták tovább, később azonban le is írták. Magát a szóbeli hagyományt Misnának nevezték el. Ez mintegy százhúsz tudós nézeteit tartalmazta. Jehuda Hanászi a Misnában már az **01/02. sz. fordulóján** (a 04. sz. közepén) összegyűjtötte a „szóbeli" vallási és világi törvényeket, erkölcsi tanításokat. A tudósok később egybeszerkesztették a különféle „akadémiák" vitáit és azok magyarázatát is Gemárá néven. A Misna így végül a Tóra (Mózes öt könyve) magyarázata, a Gemárá pedig elsősorban a Misna értelmezése lett.

Állítólag a Római Birodalomban folytatott hitviták idejében, a »02. sz-ban» keletkezett a Tószefta egyik baraitája, a nem hitelesített külső Szanhedrin 43a. jelzetű darabja. Ez Yesu (Jézus) történetét is tartalmazza, azonban úgy tűnik, időben »száz évvel korábbra« helyezve a vele kapcsolatosan történteket, és emiatt sokan meg is kérdőjelezik a hitelességét, vagy a műben említett személy Jézussal való azonosságát: „*Peszách előestéjén Yesu függött. Negyven napig a kivégzés előtt egy hírnök így kiáltott: Yesut halálra fogják kövezni, mert varázslatot gyakorolt, és Izraelt hite elhagyására kísértette. Bárki tud valamit érdekében mondani, jöjjön, mondja el. Mivel semmi sem volt érdekében előhozva, így 40 napi várakozás után peszách előestéjén függött.*" Az ehhez a szöveghez kapcsolódó Ulla nevű amora szerint Jézus közel állt a római kormányzathoz. A történet részben ellentmond az evangéliumoknak, mindazonáltal megerősíti

Jézus történelmi személyének valóságosságát. – Különösen, ha helyreigazítjuk a virtuális kronológiát, mivel álláspontom szerint a szöveges tudósítást a **02.** (03/04.) **sz-ban** készítettnek kell tekintenünk, (ami megfelel az **01. sz-nak**), és pontosan ezáltal kerül Yesu a maga valódi helyére, a 03. sz. második felébe. (Már láttuk, hogy a zsidó irodalom számos más darabja is, ami Jézus korával foglalkozik, a pártus kronológiai sorba illeszkedik!)

Ilyen előzmények után a Talmud megalkotása a **02/03. sz. fordulóján** (az 05. sz. közepén), Eretz Yisraeli munkássága révén vette kezdetét. E munkával áll összefüggésben, hogy a zsidó kultúra végképp elvesztette hellenisztikus jellegét, mivel a **03/04. sz. fordulója** (ugyancsak az 05. sz. közepe) **k.** a Talmud szemita – néha arab, máskor, máshol „kánaáni" – nyelven íródott.

(A rabbik könyvekbe foglalták felhalmozott ismereteiket, részletesen szabályozták a társadalmi élet formáit, köztük pl. a kamatot és a nyereséget is. A Misna és a hozzá fűzött (**05.**, azaz 06/07. **sz-i**) magyarázatok és megjegyzések (vagyis a Gemárá) alkotják együttesen a Talmudot. (A Talmud szó jelentése: tanulás.)

Kétféle Talmudot ismerünk, s ezek feltehetőleg egymással párhuzamosan, egymással vetélkedő, de együttműködő műhelyekben készültek. A „jeruzsálemi" (palesztinai) Talmud a **04/05. sz. fordulója**, azaz a 07. sz. közepe **időszakában**, más álláspont szerint már a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulóján), megint más nézet szerint „csak" az **05. sz. közepén** (ugyancsak a 06/07. sz. fordulóján) készült el.

A palesztinai Talmudnak a gazdasági életre vonatkozó előírásai szerint a spekuláció tilos, az árrés nem lehet nagyobb hatodnál, továbbá: ha az árak emelkednek, az árut nem szabad felhalmozni, hanem el kell adni, és a kartellezés tilos. (Mindez már válaszként is felfogható a középkori keresztény egyház zsidó-uzsorára vonatkozó vádjaira, melyek szerint: kamat nem lehet jogos, mivel az idő nem emberi tulajdon, azt eladni vagy gyümölcsöztetni nem szabad, a kamat munka nélkül szerzett jövedelem, az egyén gazdagodása ellentétes az egyház tanításával, mivel a pénz gyűjtése egyházi jog, s azt egyén nem kezdeményezheti. A hitelező azonos az ördöggel, mivel a kamat lehetősége kísértést jelent, s az ellen a hívőnek harcolnia kell.)

A babilóniai (szurisztáni) Talmud az **05. sz. végére** (a 07. sz. közepére), mások szerint „már" a **04. sz. végére** (ugyancsak a 07. sz. közepére) állt össze. A babilóniai Talmud a palesztinainál bővebb, valamint állítólag hitelesebb is, és zsidó részről először hangoztat olyan kijelentéseket, amelyek összekapcsolják a száműzetés kérdését a Második Templom lerombolásával.

A Hun Szövetség és a K-i gótok K-Európában és a Kárpát-térségben – 2. (660-ig)

(Folytatás a 381-edik oldalról.)

Az **05. sz. első évtizedeiből**, ill. a **04. sz. első évtizedeiből** (vagyis a 06. sz. harmadik negyedéből) a K-i gótokra vonatkozóan kevés adat maradt fenn, ekkoriban konszolidálódott helyzetük a Balkánon, s eközben a K-európában maradt néprészük is visszanyerte a hunoktól a Krímtől Ny-ra fekvő területeket. Ebben az időben szilárdult meg szövetségük a K-i birodalomrész uraival. Maga a Római Birodalom eközben átalakult egy olyan komplexummá, amiben immár törvényesítették az évszázadok óta tartó megosztottságot (tetrarchia). Így kívánták kikapcsolni a centrifugális törekvések pusztító hatását – nem sok sikerrel. A Balkán megosztottságára igen jellemző, hogy Diocletianus császár Spalatóban (Splitben) telepedett le, s haláláig (**313**, azaz 569) ott is élt, s nem lehet kétséges, hogy vele kezdődött a K-i birodalomrész latin orientációjú, a hagyományokhoz ragaszkodó elitjének elkülönülése az egyre inkább görög (részben gót-szláv) hatás alá kerülő uralkodói fővonaltól. Nagy Konstantin teljhatalmú despota volt, birodalmában a polgárjog végképp elsorvadt. (Ugyanakkor a latin műveltség és hagyományok talaján álló császárok/ellencsászárok igyekezete legfőképpen Itália és Gallia területének visszaszerzésére irányult, de némelyikük Britannia visszavételéről is álmodott. Törekvéseik sikere érdekében általában nem fordultak szembe az ún. „Ny-római” császárokkal, többnyire szövetkeztek velük, – ezek a gót/frank gyámság alatt vergődő báb-császárok azonban tkp. nem hagytak túl nagy nyomot Európa történetében.)

Az Al-Duna környékén a K-i gót hadak domináns erőt képviseltek. A görög orientációjú Nagy Konstantin császár, aki Konstantinápolyt formálisan is birodalmi fővárossá tette, **322-ben** (578) olyan szerződést kötött velük, amely alapján a K-i gótok évpénz fejében kötelezték magukat a birodalmi határok védelmére és a császár háborúinak támogatására. A **04. sz. második negyedében** (vagyis a 06. sz. negyedik negyedében és a 06/07. sz. fordulója idején) legalább négy alkalommal segítette nagyjából 3000 fős gót kontingens Konstantinápoly háborúit. Több hadjárat irányult a Kárpát-medence szarmatái ellen, feltehetőleg osztrogót kezdeményezésre, így pl. **328** (584) **k.** a gótok kísérletet tettek arra, hogy a Maros mentén előrenyomulva a Temesközi-síkságról elűzzék a szarmatákat. A Dacia superior területén állomásozó gót csapatok **332-ben** (588) aztán a Maros és a Körös közötti szarmata településeket támadták. Az osztrogótok **335** (591) **k.** kezükben tartották a Maros-völgy egy szakaszát, vagyis az ún. erdélyi kapu vidékét. Ugyanezekből az évtizedekből (**430**, vagyis 586 **k.**) tudomásunk van vandál és alán egységek jelenlétéről is, főként a Kárpát-medence K-i felében.

K-en, a Középső-Dnyeper, a Nyugati-Bug, valamint a K-i Kárpátok térségében, az Olt és a Duna torkolatvidéke között az **05. sz. közepe táján** (a 06/07. sz. fordulója körül) szűnt meg a gótnak tekintett ún. Csernyahov-Marosszentannai kultúra, ami azt jelzi, hogy a Hun Szövetség központja nyugatabbra került, s a K-i gót uralom visszaszorult a Balkán K-i pereméig. A Kárpátok vonalától É-ra, a római források által korábban „Germániának” elnevezett térség K-i felén az **05.** (06/07.) **sz. folyamán** teljesen megszűnt a vandál és gót jelenlét, a terület egyes interpretációk szerint hatalmi vákuumba, vagyis szláv ellenőrzés alá került. Ennek a folyamatnak a természetét az állomásait a szerzők azonban ismeretlennek mondják, a szláv államok eredetét, társadalmi-politikai felépítését megoldatlan rejtélynek tekintik, ám érdekes, hogy ezek a szerzők teljesen elfelejtkeznek a hunokról, holott még az iskolai történelmi atlaszok is feltüntetnek egy Hun Birodalomnak nevezett nagy fehér foltot Európa É-i és K-i térségeiben, lényegében a Kárpátok vonalától É-ra és K-re. A Hun Szövetség már fél Európát egyesítette, ennek a szövetségi államnak képezték nem elhanyagolható részét a szláv közösségek.

Visszatérve az osztrogótokhoz, a nem túl sokára, néhány évtized múlva megkezdődő itáliai akcióikból visszakövetkeztetve bizonyosra vehető, hogy az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára) birtokukba vették a Balkán folyóvölgyeit, a Dinári-Alpok vidékét, esetleg már az Alpok-Adria térség jelentős részét is. Nem biztos, de lehetséges, hogy egyes K-i gót csapatok **451-ben** (607), június 20-án részt vettek az ún. catalaunumi csatában, melynek főszereplői a vizigótok, s a másik oldalon az alánok lehettek, s a nevető harmadik bizonyára a formálódó frank hatalom lett.

A frankok felemelkedése ekkor még néhány évtizedig váratott magára, a vizigótoktól még egy jelentős vereséget is elszenvedtek. Mi több, egy időben szembe kellett nézniük annak lehetőségével is, hogy, feltehetőleg K-római ösztönzésre, az (átmenetileg Ravennában is feltűnő) vizigótok szövetségre léphetnek velük szemben a balkáni osztrogótokkal (**473–475**, azaz 629– 631), – ebből azonban végül nem lett semmi. Maguk a frankok voltak azok, akik **486-ban** (642) szövetségre léptek a K-i gótokkal.

Már I. Leó **474-től** (630-tól), majd a tévesen II. Leónak is nevezett Zénó K-római császár **479től** (635-től) – talán mivel elegük volt a gótokkal való szövetség nem kívánt következményeiből –, a K-i gótok főerőit a Balkánról kivonva Itália felé terelték. Feltehetőleg abban reménykedtek, hogy a riválisgót csoportok egymás ellen fordulnak, – s nyilván nem is tévedtek. (Ez a terület Konstantinápoly számára ekkor már fél évszázada lényegében érdektelen volt, és még egy darabig az is maradt.) A frank expanzió Ny-Európában csak ezután kezdődött el.

A **04. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára) a gótok teljesen kiürítették Dáciát, helyüket a gepidák foglalták el. A gótok és egyes hozzájuk csatlakozott alán csoportok **355** (611) **k.** a Tisza mentén fejlődtek fel. Velük szemben, Erdély és a Magyar Alföld határvidékén a gepida lakosság és katonaság – nyilvánvalóan a gót fenyegetés elleni védekezés keretében – előrenyomult a szarmata nagysáncnál, majd a Körösökön át elérte a Marost. A legtöbb interpretáció szerint ugyanekkor, a **04. sz. középső harmadában** (a 06. sz. végén, a 07. sz. első évtizedeiben) a gótok egy része áttelepült a Római Birodalom balkáni területeire.

A hunok **370** (626) **után** vitathatatlan vezető szerepet nyertek K-Európában, legalábbis annak nagy részén, és előőrseik **372-ben** (628) elérték az Al-Duna vidékét is. (A Lengyel-síkság DKi része és a Fekete-tenger Ny-i térsége felett Konstantinápoly legkésőbb **370-ig**, vagyis 626-ig a K-i gótok révén uralkodhatott.) Hamarosan, éppen **474-től** (630-tól) Konstantinápoly elveszítette befolyását a Fekete-tengertől É-ra fekvő területeken. A hun csapatok **375-ben** (631) már maradéktalanul birtokolták a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékét.

A továbbiakban, (mint egy ideig már száz évvel korábban is) ismét a hunok ellenőrizték a Fekete-tenger partjait, a Krím-félszigetet, a kikötőket (Cherson, Sugdia stb.), és É-on is távozásra bírták a gótokat és szövetségeseiket. Utóbbi térségből az osztrogótok valószínűleg földművelő (szarmata-szláv) népeik hátrahagyásával voltak kénytelenek távozni, majd az Al-Duna vidékén keresztül balkáni területek felé húzódni. A K-i gótok Itáliába költözése – német kutatók szerint – **489-ben** (634) kezdődött meg. Más adatok szerint Zénó császár volt az az uralkodó, aki **479től** (635) hadicsel alkalmazásával és egy bolgárnak nevezett pusztai népcsoport segítségével a támadó K-i gótokat a Balkánról Itália felé terelte. (Ezek a bolgárok feltehetőleg a Hun Szövetséghez tartoztak, de nem biztos, hogy ősbolgárok voltak, alánok is lehettek, vagy onogurok.) A gót elvándorlás összefüggésben állt azzal a gótok közötti belharccal, amelyet a történelem lapjain Gaina zsoldosvezér mozgalmaként jegyeztek fel. Egyes gót csapatok Gaina zsoldosvezér parancsnoklásával, aki ellenségének tekintette a rómaiakat, de az osztrogótok fejedelmét is, **391-ben** (647) elérték Konstantinápoly térségét. Az ariánus Gaina katonái kíméletlenül pusztították a császári főváros környékét. Velük szemben a K-római haderő tehetetlen volt. A zsoldosok rémuralma egyes interpretációk szerint csaknem

egy évtizeden át, egészen **400-ig** (656) tartott, amikor a K-római vezetés végül kénytelen volt a hunok segítségéért folyamodni. Ekkor a gót zsoldossereg elfoglalta a császári fővárost és gyújtogatásba kezdett. A Konstantinápoly körül állomásozó gót csapatok megszállták a császári palotát is, de ekkor a főváros népe felkelt ellenük, kiűzte őket a palotából, majd a birodalmi flotta is sikeresen beavatkozott. A császárhű csapatok és a hunok együttműködésével sikerült a gót zsoldossereget az Al-Duna partjára visszaszorítani, s ott a hun haderő (Uldin parancsnoklásával) fel is morzsolta azt. Gaina vezér fejét a hun tábornok elküldte a császárnak.

Az **05. sz. végén** (a 07. sz. második negyedében) és a **06. sz. elején** (a 07. sz. harmadik negyedében) a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódott az európai hunok hatalmi központja, és ez a terület azonos volt a korábbi ún. „Kis-Szkítia" területével. A hunok főerői és néptömegei valamikor az **05. sz. első negyedében** (a 07. sz. harmadik negyedében) érkeztek meg az Al-Dunához, ill. a Kárpát-medence K-i szegélyére.

Nem zárható ki az a lehetőség, hogy ekkoriban már jelen volt a hunok előőrse a Kárpátok térségében. A Tárih-i Üngürüsz c. krónika szerint »370 előtt« (bizonyára **370** (656) **előtt**) már hunok éltek a Kárpát-medencében, (talán egy kisebb egységüket előreküldték Erdélybe). Ez az akció eredetileg, feltehetőleg csak a felderítést és a hunok K-európai uralmának biztosítását célozta, immár Ny-ról is.

A hunok az **05. sz. végéig** (a 07. sz. derekáig) valószínűleg nem tervezték a Balkán és a Kárpátmedence felé való továbbvonulásukat. Erejüket és figyelmüket mindeddig lekötötte a Kaukázus térségében élő népeik sorsa és küzdelme. Álláspontjukat talán a közép-európai (a Kárpátmedencében élő), Pannóniával jó viszonyt fenntartó szarmaták és gepidák, vagyis természetes (jelentős haderővel és számottevő népi közösséggel is rendelkező) szövetségeseik egyre komolyabb veszélyeztetése miatt, legkésőbb az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepe után) vizsgálták felül. A K-i gótok ugyanis **504-ben** (660) megtámadták a gepida őrizet alatt álló a Szerémséget, a Dráva–Száva-közét, Alsó-Pannóniát, benyomultak a Kárpát-medence belső területeire.

Bibliafordítás, bibliaszerkesztés (a 07. sz. harmadik negyedéig)

Már a **02.** (04/05) **sz-ban** latinra fordították a Septuagintát (vagyis a görög nyelvű, jobban mondva a hellén világnak az ógörög dialektusaiból kialakított egységes nyelvén a **–03. sz. második** (az 01. sz. első) **felétől** a **–01. sz. közepéig** (a 03. sz. elejéig) készült Ószövetségfordítást), ami a deterokanonikus (nem kanonikus) zsidó könyveket is tartalmazta. A görög változat eredetileg az egyiptomi zsidóság használatára szolgált, ám ennek révén talált utat a klasszikus héber irodalom a görög-római világba. A görög változatra eredetileg nem elsősorban a hitterjesztés érdekében volt szükség, hanem amiatt, hogy a zsidók már nem tudtak héberül, sőt az egyiptomi zsidók a júdeai zsidó lakosság által beszélt arámi nyelvet sem ismerték. Persze az is tény, hogy a **–01.** (02/03.) **sz-ban** élte Júdea az expanzív korszakát, és nemcsak a jóval korábban bekebelezett területeken – például Szamáriában, Galileiában –, hanem körös-körül, minden (előbb görög, majd) római fennhatóság alá került területen igyekezett terjeszteni a zsidók hitét. (Igen valószínű, hogy Jézus és apostolai sem a maszoretikus zsidó ószövetségi szöveget olvasták, értelmezték, hanem vagy valamilyen arámi nyelvű változatot, vagy magát a Septuagintát.)

A Septuagintából készült latin fordítást Vetus Latina néven ismerjük. Feltételezhető, hogy erre a változatra már nem a zsidóknak, hanem a kereszténységnek volt szükségük. Léteztek azonban az Ószövetségnek egyéb latin fordításai is. Ezekről áttételesen vannak csak információink, melyek szerint Afrikában és Itáliában a **03.** (ugyancsak a 04/05.) **sz-ban** nem a Vetus Latinát, hanem számunkra ismeretlen forrásból származó bibliafordításokat olvastak és másoltak, (nyilván a zsidók és a keresztények egyaránt).

Ekkoriban, ugyancsak a **03.** (a 04/05.) **sz-ban** megerősödtek azok az afrikai őskeresztény közösségek is, melyek enyhén szólva nem rokonszenveztek a zsidókkal. A már közkézen forgó különböző evangéliumok és levelek nyomán, körükben kezdett összeállni egyfajta Újszövetségi Szentírás, számos, utóbb apokrifnek minősített írással. Ennek zsidóellenes kitételei úgy tekinthetők, mint a zsidónak, zsidó-kereszténynek mondott szektákkal (zsidókból lett keresztényekkel) való vetélkedésükhöz nyújtott muníció. Ám nemcsak ilyen irányzatok léteztek, e zsidóktól elhatárolódó irányzattal szemben a zsidó-kereszténynek nevezhető szekták is összeállították a maguk „Újszövetségét”, majd szorgalmazták annak kanonizálását is.

Az Újszövetség (első) mérvadónak tekintett, görög kánonját **171-ben** (427) dolgozták ki, tehát akkoriban, amikor az Ószövetség szövegének latin változatai már viszonylag széles körben ismeretessé válhattak. (A **260-ra** (516) elkészült Újszövetség (Újtestamentum) elnevezésű antológiába már nem kerültek be, sem a zsidóellenesnek nevezhető kitételek, sem a zsidók által készített egyes írások, amelyben a gójokkal kapcsolatos fenntartásaiknak adtak hangot.)

Origenésznek, a nagy filozófusnak, teológusnak és exagétának egyik legjelentősebb munkája volt a híres Hexapla, az Ószövetség hathasábos (különböző fordításokat egymás mellé helyező) feldolgozása **230** (486) **k.**, – ennek megalkotásához Origenész a zsidókhoz fordult segítségért, hogy jobban megértse a héber nyelvű ószövetségi szövegeket. Origenész nemcsak olvasta és javította, hanem ki is egészítette a Septuagintát. (Több kiegészítése bekerült a görög nyelvű, kanonizált változatba.) A nagy tekintélyre szert tett Origenész után, talán részben a felerősödött kereszténygyűlöletek miatt is, jó ideig senki sem vette a bátorságot, hogy a Bibliával foglalkozzon. Később azonban, a Római Birodalomban megvalósult vallási tolerancia, majd az azt követő (zsidó-)keresztény kurzus hatására, miután egyetemes zsinatok egész sora bírálta Origenész nézeteit, újra megélénkült az Ószövetség szövegének újragondolását eredményező munka. Az Újszövetség kanonizációja mégis megelőzte az Ószövetségét.

Hosszú vajúdás után (rendkívül erős ellenkezés dacára) **367** (623) **k.** Athanasius az Újszövetség könyveinek felsorolásába már belefoglalta a Jelenések könyvét is. A római zsinat nem sokkal később, **382-ben** (638) „hivatalosan" felosztotta a Bibliát Ó- és Újszövetségre. Aztán **383** (639) **k**. már készen állt a négy kanonizált evangélium szövegének javított latin változata is (Szent Jeromos munkája eredményeként), s megkezdődött a teljes Újtestamentum további szövegeinek újjáalakítása is. A **397-es** (653) karthágói zsinaton határoztak először mindezeknek a szövegeknek a mai értelemben vett Újszövetségi Szentírássá szervezéséről. Összeállították az Újszövetség könyveinek listáját, és azt a **419-es** (675) karthágói zsinaton rögzítették. Az Ószövetség vonatkozásában Szent Jeromos pápai megbízás birtokában „kijavította" a korábban használatos ó-latin fordításokat. Alapvetően a Septuagintából indult ki, majd Origenész görög szövegét figyelembe véve korrigálta azt, végül zsidókhoz fordult tanácsért és szövegmagyarázatokért. Mindebből olyan szövegváltozathoz jutott el **384** (640) **k.**, mellyel a befolyásos zsidók is kifejezetten elégedettek voltak. Munkája eredménye képezte az ún. Vulgáta alapját.

Szólnunk kell az ariánusok Bibliájáról is. A **06. sz. elején** (a 07. sz. harmadik negyedében) készült több olyan kézirat Itáliában, ami az ún. Wulfila-biblia (Gót-biblia) előzménye lehet. (A Gót Biblia fennmaradt változata (Uppsalában őrzik) Nagy Teodorik Itáliájában az **05/06. sz. fordulóján**, vagyis a 08. sz. közepén készült el. Jellemzője, hogy csak újszövetségi részeket tartalmaz.)

A gepidák országának megalapítása (a 07. sz. harmadik negyedéig)

A gótok Erdélyből való eltávozása után, az **05. sz. második negyedétől** (a 06. sz. végétől) kezdődő időszakra vonatkozóan a régészek alig találkoztak az emberi élet jeleivel, úgy tűnik, mintha ez az időszak a Maros-mente településtörténetének mélypontja lett volna. A szakértők egyetértenek abban, hogy ebben az időben a gepidák jelenléte Erdély szívében még csak szórványos lehetett, a Maros- és a Küküllő-mentén részükről is csak támaszpontok kialakítására került sor, miként korábban a gótok részéről is, mivel ott – a kétszáz év óta, folyamatosan műveletlenül maradt, s határvidék (gyepű) szerepével összefüggésben szándékosan elvadított földeken – valóságos őserdei állapotok uralkodtak. Más leletek alapján többen megállapítják, hogy ugyanakkor a Feketeügy vidékét a gepidák erősen megszállták, és az Olt völgyében is tömeges betelepedésük valószínűsíthető. (Ott nem volt szükség erdőirtásra, a (Ny-i) gótok évszázados jelenléte nyomán a földek művelhetők maradtak.) Ez a terület a gepidák által legalább olyan mértékben belakott lett ekkoriban, mint az Alföld K-i része, a Partium vidéke.

A **04. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára) a gótok teljesen kiürítették Dáciát, helyüket a gepidák foglalták el. A Tisza mentén **355** (611) **k.** fejlődtek fel a gótok és egyes hozzájuk csatlakozott alán csoportok. Velük szemben, Erdély és a Magyar Alföld határvidékén a gepida lakosság, nyilvánvalóan a gót fenyegetés elleni védekezés keretében, a szarmata nagysáncnál előrenyomult, majd a Körösökön át elérte a Marost. A legtöbb interpretáció szerint ugyanekkor, a **04. sz. középső harmadában** (a 06. sz. végén, a 07. sz. első évtizedeiben) települt a gótok egy része a Római Birodalom K-balkáni területeire.

A gepidák Erdély teljes területét **455-től** (611) **472-ig** (628) maradéktalanul birtokba vették. A gepidák népének egy része több hullámban széttelepült a Kárpát-medence néhány vidékére, és mindenhová magával vitte a Felső–Tisza–vidék és a Szilágyság kultúráját. Erdély betelepítése főként a Meszes-kapun át történt. Maga a Szamos-völgy a Meszes-hegységig korábban is a gepidáké volt. Most innen kiindulva elsősorban a Kis-Szamos völgyét lakták be, majd továbbmenve, a Maros vidékét átszelve (érintetlenül hagyva), Nagyszeben körzetéig meg sem álltak. A Kis-Szamos melletti Apahida településnél 1889-ben megtalált híres aranykincs földbe kerülését a szakértők többsége az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felére** teszi, s a kincs keletkezését ugyancsak a gepidákhoz köti. Ez a körülmény is arra utal, hogy a gepidák ősei azonosak lehettek a sztyeppei népek őseivel. Művészien megmunkált fibuláikhoz hasonlókat már a Fekete-tenger É-i partján élt szkíták és szarmaták is használtak. Az apahidai lelet híres turulos kitűzője, a szkíta/szarmata és hun népek szent állatát örökíti meg. Az apahidai fejedelmi sírban talált hagymagombos késő antik aranyfibula párja I. Childerich frank király sírjából került elő, – oda feltehetőleg alánok révén juthatott el. Az apahidai arany rekeszmintás, többszínű kőbetéttel díszített tarsolylemez típusa ugyancsak a szkíta és hun népeknél ismeretes, mégpedig tömegesen, – de egy hasonló Readwald K-angliai király sírjából ismert, sőt egy másik hasonló tarsoly tartozik I. Childerich frank király sírjának anyagához is. Egyébként a „tarsoly” magyar szó megfelelője a türk népeknél, valamint a mongolok között is használatos, utóbbiak tarcagnak mondják.

A Római Birodalom egyes vezetői nem nézték jó szemmel a gepidák terjeszkedését, Avitus szenátor, majd császár **457** (613) **k.** – feltehetőleg K-i gót csapatokkal – hadjáratot vezetett ellenük Pannónia területén keresztül. Az erdélyi gepidák ebben az időben – talán alán közvetítéssel – élénk kapcsolatokat alakítottak ki a burgundokkal és a frankokkal is, ezzel magyarázható a frank király tarsolylemeze is.

Tömeges gepida megtelepedés kezdődött **358-tól** (614) a Tisza–Maros–Körös közében is, és ezzel összefüggésben lakosságcserére került sor. A szarmaták erről a vidékről, valamint a Temesközből is Ny-i és É-i irányban, az Alföld közepe felé vándoroltak el, **373-ig** (629)

bezárólag gepidák (határőrök, területvédők) költöztek a helyükre. Ugyanakkor, **469** (625) és **473** (629) **között** a gótok is elvonultak a Pannóniával szomszédos területekről, részben talán már Itália területére, de zömében a Balkánra költöztek át. Egy közhelyszámba menő megállapítás szerint a gepidák **471** (627) **után** már leginkább a Tisza vidékén, valamint a Szerémség (Pannónia Sirmiensis), Bácska és Szlavónia (Dráva-Száva köze, Pannónia Secunda) területén, tehát az ún. Délvidéken tanyáztak. (És ezután még hosszú ideig, az avarhun korszak derekáig, az őket ért súlyos veszteségek, megpróbáltatások ellenére, ott is megmaradtak.)

Összegezve: a gepidák mozgása a **04. sz. harmadik harmadától**, valamint az **05. sz. harmadik harmadától** (egyaránt a 07. sz. derekán) olyasformán értelmezhető, hogy már ekkor tudatosan kiürítették, szabaddá tették a hunok számára Erdély középső és K-i részét. A terület nagy része ekkoriban jobbára elvadult, sűrű erdőségeket jelentett, s kiválóan alkalmas lehetett egy nagyobb haderő vezérlő törzse támaszpontja, erődítményrendszere céljainak.

Az **05. sz. közepétől**, illetve a **04. sz. közepétől**, tehát egyaránt a 07. sz. első-második évtizedében a Kárpát-medence hatalmi és etnikai viszonyaiban lényeges változások álltak be. A Ny-római uralkodók, ill. Pannónia provincia vezetői a gepidák segítségét keresték, bennük látták hatalmuk megerősítésének (visszaállításának) lehetséges támaszát. Arra vonatkozólag is rendelkezünk adattal, hogy **370–375** (626–631) **k.** zajlott le az utolsó szarmata/alán beköltözési hullám a Kárpát-medencében, ami további erősítést jelentett a kialakulóban levő gepida hatalmi központnak. Lehetséges, hogy a gepidák már csatlakoztak is a kibontakozó Hun Szövetséghez. Nem zárható ki, hogy ők javasolták az egyre jobban elszigeteltté váló Pannónia vezetőinek: forduljanak segítségért a hunokhoz. Mint már évszázadokkal korábban is, (s a további évszázadokban is), hagyományosan határőrizeti és területvédelmi feladatokat ellátó katonanép, a gepidák a lehető legtermészetesebb módon fogadhatták el a Hun Szövetség határvédelmi feladatkörét a Kárpát-medencében. Pontosan erre utal az a kirajzolódó kép, mely szerint jelentős csoportjaik éppen a terület legnehezebben megvédhető határvidékén, a D-i végeken, a Balkán É-i peremén, a Tisza torkolati szakaszánál telepedtek le, foglaltak őrállásokat.

A Kárpát-medence további történetére nézve fontos tudnunk, hogy gótokból és alánokból álló csapatok **379-ben** (635) már Pannóniát fosztogatták, és az oda szorult (Itáliától is elszigetelt) rómaiak kénytelenek voltak eltűrni, hogy D-Pannóniában gót csapatok állomásozzanak. Zénó császár azonban **479–482** (635–638) **között** bolgárokat hívott segítségül a K-i gótok ellen a Sirmiumért (Mitrovica, Szerbia) vívott harcaiban. (E „bolgárok” talán onogurok, talán a Hun Szövetséghez csatlakozott, a Fekete-tenger É-i partvidékéről érkezett alánok vagy herulok is lehettek.) A Balkánra meginvitált bolgárok **486** (642) **k.** is Zénó császár megbízásából csatáztak, majd **488-ban** (644) a gepidák oldalán folytatták hadműveleteiket a K-i gótok ellen, – s a gótok elűzése után megszállták Moesiát, Trákiát és Macedóniát is.

Csaknem bizonyos, hogy a **360-as, 370-es** (650-es) **években** már jelen voltak a Kárpát-medencében (Erdély területén) a Hun Szövetség további csapatai is. A gepida térfoglalás jellegére tekintettel semmiképpen sem zárható ki az a lehetőség, hogy pontosan ekkoriban érkezett meg a hun főerők előőrse a Kárpátok térségébe. A Tárih-i Üngürüsz c., bár természetesen kritikus megközelítést igénylő, a középkori magyar állam szétverése után, zavaros körülmények közepette, török környezetben őseredetiből lefordított, tehát esetleg romlott hagyományt megörökítő krónika szerint ugyanis »370 előtt« (bizonyára **370** (656) **előtt**) már hunok (hun nyelven beszélő népek) éltek a Kárpát-medencében, akik közé később betelepedtek Hunor további népei. A tudósításból arról értesülünk, hogy a nagy hadsereg előtt kisebb hun csapatok érkeztek a Kárpát-medencébe. Az okot a Tárih-i Üngürüsz azzal magyarázta, hogy Hunor népéből húszezer lovast az egyik hadjárat során erős támadás ért, melynek következtében nem tudtak visszavonulni, ezért „Pannóniába” (valójában a Kárpát-medence K-i felébe) menekültek, ill. ott telepedtek le. Ha ez a történet nem pusztán fantázia szüleménye, pontosan azokra az eseményekre vonatkozik, amelyek fokozták a Hun Szövetség érdeklődését Közép-Európa, mindenek előtt a Kárpát-medence területe és népessége iránt.

A szakirodalom szerint az **05. sz. végétől** (a 07. sz. második felével) kialakult az az egységes, színes kultúra, ami a Kárpát-medence nagyobb, K-i részére hosszabb időre jellemzőnek tekinthető. Ennek keretében az arisztokrata vagy nemesi udvarházak leginkább D-Erdélyben, a Marostól D-re, a Kuküllők völgyében épültek fel, míg a hatalom legfőbb birtokosai kíséretükkel együtt az antik Napoca (Kolozsvár) körül, a Kis-Szamos völgyében székeltek, és belakták a Mezőséget. A „nemesi" terület „népi" jellegű betelepítésére sokáig nem került sor. (A korszak szakértői szerint a gepidák uralkodói, arisztokráciája, nemessége hozta létre a Kolozsvár, Mezőség és Köküllő-vidék központú kultúráját, álláspontunk szerint azonban az uralkodó, az arisztokrácia, és jórészt a nemesség is, hosszú ideig a K-ről érkezett hun előkelőkből állt, közéjük csak kevés más etnikum vezetői kerülhettek be. Az idő múlásával, Attila idején a hun vezetők többségének az Alföldre kerülésével, másoknak Attila halála utáni eltávozásával, fokozatosan vette kezébe a gepida és/vagy az avar elit a megnevezett területek sorsának alakítását – erről a későbbi korszakról azonban egy másik fejezetben ejtünk szót.)

A hunok főerői és néptömegei valamikor a **04/05. sz. fordulója után** (a 07. sz. harmadik negyedében) érkeztek meg az Al-Dunához, ill. a Kárpát-medence K-i részébe. Jól egyeztethető ezzel az a régészeti megállapítás, mely szerint az **05/06. sz. fordulójától** (a 07. sz. derekától) a Maros mentén keletkező falvak nem támaszkodtak települési előzményekre, ezeket olyan újonnan betelepült, letelepült földművelő-állattartó közösségek hozták létre, amelyek anyagi kultúrája azonban nemigen különbözött, természetesen nem is különbözhetett nagyon a gepidákétól. Közülük a legismertebb: Malomfalva. Ezen kívül a Nagy-Küküllő völgye, az Olt völgye, s általában a folyóvölgyek középső és felső szakaszai nyújtottak lakóhelyet a betelepült köznépnek. A falvak lakói nagyállattartással, kiváltképp szarvasmarhával és részben lóval, járulékos juh- és sertéstenyésztéssel foglalkoztak. Természetesen (?) a szakirodalom gepida falvaknak tekinti a Maros-mente újabb településeit, de mi biztosak lehetünk abban, hogy elsődlegesen az ide érkezett hun vagy hunokkal szövetséges köznép falvairól van szó, mely köznép az idő múlásával, a Hun Szövetség és Hunnia hanyatlása után olvadt össze Erdély más lakóinak közösségeivel, a gepidákkal és esetleg az avarhunokkal, – mindennek nyelvi akadályai sem lehettek. (A későbbi gepida nemzedék ilyen értelemben rendelkezett hun gyökerekkel is.)

Mire létrejött volna a szakirodalom által Gepidiának ismert nagy területű ország, gyakorlatilag már részét képezte annak a Hunniának, amely – minden túlzás nélkül – világtörténelmi jelentőséggel bírt. Hunnia fennállásában, életében fontos szerepe volt a gepida közösségnek, de az semmiképpen sem képezhette a vezető erejét. A gepidáknak a szó szoros értelmében nem volt arisztokráciájuk, már csak ezért sem közülük kerülhettek ki a Kis-Szamos és a Küküllők völgyeiből ismert főúri udvarházak tulajdonosai. Ha mindenképpen vázolni akarjuk társadalmuk szerkezetét, felépítését, egy sokatmondó hasonlattal kell élnünk: olyasféle lehetett, mint az érett középkorból ismert székelységé! Falvaik bizonyára katonafalvak, őrfalvak voltak, elöljáróikat feltehetőleg maguk közül választották.

(A sárkányábrázolások elterjedésére alapozott régészeti megállapítás szerint az **05. sz. közepén** (a 07/08. sz. fordulóján) másodvirágzását élte a „dák kultúra" (vagyis virágzott a gepida kultúra), – hiszen ez a kedvelt dák motívum (lándzsán hordozott győzelmi jelvényként) bronzöntéses formában maradt fenn.)

Ny-i gótok, vandálok és alánok Európában – a Balkántól Galliáig (672-ig)

A (nem először és nem utoljára) egymás ellen forduló császárok és ellencsászárok által megkörnyékezett (római és germán, mindenek előtt gót) hadvezérek **391** (547) **k.** önállósították magukat, gyakorlatilag teljes anarchia alakult ki a Római Birodalomban. Meg-megújuló Ny-i gót és K-i gót hadjáratok folytak a Balkánon, ismét napirenden voltak a „barbár betörések" és fosztogatások, a Rómával elvben szövetséges gót csoportok is szerződést szegtek, esetenként dezertáltak, gyakran a betörő seregeket erősítették. A K-i és a Ny-i birodalomrész (nem először és nem utoljára) szembekerült egymással, mindkettő a maga javára, de legalábbis riválisa ellenében próbálta meg felhasználni a gót fegyveres erőket. A Balkán kettészakadt, K-Balkán az akár már K-Római Birodalomnak vagy Bizáncnak is nevezhető birodalomrész, míg Ny-

Balkán Róma, avagy immár Ravenna (Ny-Római Birodalom) ellenőrzése alá került. E két erőközpont között képeztek további hatalmi központokat a K-i (osztro-) és a Ny-i (vizi-) gótok, előbbiek Trákiában, utóbbiak Illíriában. Előbbiek inkább bizánci, utóbbiak inkább római szövetségben keresték megélhetésük és gyarapodásuk lehetőségeit, esetenként azonban – például ellencsászárok fellépésekor – megcserélődhettek a szövetségeseik. A **04. sz. végén** (a 06. sz. közepén) a Ny-i gót csapatok ellenőrizték az Adria partvidékét, s talán már egy kicsit D-Itáliát is.

Alarik **394-ben** (550) leverte Eugenius Ny-római ellencsászár mozgalmát. A **395/396-os** (551/552) években a kiváló hadvezérnek bizonyult Alarik elsősorban Rómát igyekezett megszerezni, így a Ny-i birodalomrész fővárosa egy időre Ravenna lett. Alariket **397-ben** (553) magister militum per Illyricum címmel ruházták fel, vagyis kinevezték a Balkán Ny-i felének parancsnokává. A terület központja elvileg Epirus volt Macedóniában). A birodalmi katonai vezetők viszont megtagadták a zsold kifizetését a gót katonáknak, Alariket kényszerhelyzetbe hozták, hogy rablóhadjáratokkal szerezze be katonái ellátmányát. A Ny-i gót csapatok ezért a K-i területeket dúlták, fosztogatták, ismét eljutottak Konstantinápoly falai alá is. Úgy tűnik, ekkoriban összefogtak a Ny-i és a K-i gótok a császár ellenében, bár ennek ára talán az volt, hogy a K-i gótok vezére (Radagasius) **399-ben** (555) szembe került saját embereivel. Állítólag ekkor átmenetileg ki is rekesztették a hadseregből a gót harcosokat. Van azonban az eseményeknek egy merőben eltérő verziója is, mely szerint talán maga Radagasius, illetve a hozzá hű vizigótok üldözték volna el Alarik megszálló csapatait.

A balkáni Ny-i gót csapatok **401-ben** (557) csalódottan vonultak vissza a Ny-Balkánra, de meg sem álltak a számukra kijelölt területen, azonnal Itáliára törtek, a Timartus folyónál egy római sereget szétszórtak, majd Milánót fenyegették. Itáliában a vizigótok (és vandálok) támadását mégis feltartóztatták, a gót sereg **402** (558) **előtt** kétszer is nagy veréséget szenvedett. A gótok és az alánok eközben (**401**, azaz 557) Pannónia tartomány É-i részét pusztították. A döntő csatában a császári csapatok jobbszárnyán harcoló alán fejedelem elesett, ennek ellenére kiverték a gótokat és a vandálokat Itáliából. Alarik a népével (seregével) **402-ben** (558) Pannóniába távozott, ahol római jóváhagyással letáborozhatott. Ugyanakkor a birodalmi főváros Ravennába került, ahonnan sokkal könnyebb volt ellenőrizni a Ny-Balkán és Pannónia területén zajló gót csapatmozgásokat.

Galliát **390–410** (546–566) **között** érték el az első gót vagy alán egységek (feltehetőleg, jobbára a Duna felső szakasza irányából, az Alpokon átkelve), ekkoriban kezdődött meg e Ny-i ország gótok és alánok általi fosztogatása, – miután felégették, kirabolták Pannónia tartomány É-i peremét. A Ny-i gótok és alánok menetelése ütemesen zajlott. A migráció minden bizonnyal császári jóváhagyással történt, aminek értelmét talán a K-i birodalomrésznek a Ny-i gótoktól minden áron való mentesítésében, vagy a frankok és a burgundok egyre nyugtalanítóbbnak ítélt szervezkedésének semlegesítésére tett, rivális erő felléptetésével végrehajtott kísérletként tételezhetjük fel. (A burgundok, akik eredetileg a K-i gót szövetségi rendszerbe tartoztak, a

gótok egykori lakóhelyéről még a **04/05. sz. fordulója előtt** (a 06. sz. közepéig terjedő időben), ismeretlen útvonalat követve érkeztek meg Galliába. Az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. közepétől) a burgundok törzsei megvetették lábukat a Ny-i Alpok völgyeiben és előterében.) Az alánok formálisan is szövetségre léptek Rómával.

Radagasius (szakadár vizigót király) bizonyári bizánci ösztönzésre **405-ben** (561) Ny-ra fordult, ő is végigdúlta Itáliát, (állítólag vele egyes K-i gót csapatok is Itáliába vonultak). Firenzét ostromolták. A fiesolei csatában azonban Radagasius elesett, vagy fogságba esett, és kivégezték.

Radagasius halála után az eddig megosztott gót csapatok újraegyesültek, a Ny-i birodalomrész Alarik megnövekedett hatalma miatt minden eddiginél nagyobb bajba került. A gótok **405-ben** (561) Pannónia felől Ny-ra tartottak, csatlakoztak hozzájuk a Godegisel vezette vandálok, a hozzájuk csapódott szvévek (kvádok), valamint alán, továbbá a Szilézia környékéről való vandál néptöredékek is. A gótok **406/407-ben** (562/563) végigpusztították és megszállták Noricum provincia területét, egyben végleg kivonultak Pannóniából. A vandálok, a felvidéki szvévek és az alánok is elhagyták **406** (562) **k.** Pannónia, illetve az Illírikum térségét, nyugatabbra, Gallia határára költöztek. Ugyanakkor tódultak Ny-ra a Visztula és Odera forrásvidéke, felső folyása, illetve a Kárpátok karéja irányából is a vandálok, az alánok, valamint a kvádok további néprészei. A **406-dik** (562) év utolsó napján burgundi(?), vandál, szvév és alán csapatok keltek át a Rajna középső folyásán.

Az **5. század elején** (a 06. sz. közepén) a vandálok, az alánok és a szvévek megérkeztek Galliába. A vandálok hamarosan megütköztek a korábban ide érkezett frankokkal. Állítólag két különböző alán törzs/hadsereg került **406** (562) és **412** (568) **között** Galliába, az egyik É-ra, a Rajnán keresztül (vandálokkal, valamint kvádokkal együtt), a másik D-re, az Alpokon átkelve érkezett meg. Az É-i (Róma-ellenes) alánok legyőzték a frankokat és kifosztották Triert, Reimst, Amiens-t és Arrast. Goar (Róma-barát) alánjai a Loire közelében letelepedtek. (Az alán harcosok általában arra az oldalra álltak, ahol jobban értékelték a képességeiket. A rómaiak éltek ezzel a lehetőséggel, egyrészt harcos telepesekként alkalmazták őket, másrészt velük igyekeztek feltölteni fogyatkozó légióikat. Nagy harcértékű csapatokat alakítottak ki belőlük.) Miközben a gótok és a vandálok É-i szárnya **408-ban** (564) Gallia területének pusztításához és kirablásához is hozzákezdett, a gótok főerői mindenekelőtt Itália ismételt bevételével próbálkoztak. Itáliai illetőségű, de barbár származású katonákból álló sereg sikertelenül próbálta feltartóztatni a túlerőbe került ellenséget. A győztes Alarik a császártól „védelmi díjra” vonatkozó ígéretet csikart ki, amire bizonyára nagy szüksége lehetett katonái ellátásának biztosításához. A császár azonban megtagadta a követelt pénzösszeg kifizetését.

A gótok (és a vandálok) **407** (563) és **410** (566) **között** feldúlták É-Galliát. Eközben Itáliát is támadták, **408/409-ben** (564/565) Aquileiát és Ravennát is megostromolták, csapataik egy része pedig Róma térségébe és D-Itáliába vonult. A feltehetőleg ugyancsak gót identitású „honoriánok” **409-ben** (565) betörtek a Pireneusi-félszigetre is. A hadműveletek célja, egyes történeti munkák szerint a Római Birodalom helyén egy másik birodalom, a gótok birodalmának létrehozása lehetett.

Róma teljes kifosztására **410-ben** (566) került sor. Aztán váratlanul meghalt Alarik gót király, utóda egy közeli rokona, Ataulf lett.

Miután a gótok kirabolták D- és Ny-Itáliát, a gót főerők **411-től** (567) Gallia felé fordultak, melynek É-i részén seregük egy része már évek óta jelen volt. Ataulf Gallia D-i részébe, Marseilles-be vonult. Ekkor (**312-ben**, azaz 568-ban) tűnt fel (Nagy) Konstantin a birodalom Ny-i, lényegében már elveszített tartományaiban, tkp. mint egyfajta ellencsászár, és innen indul el szédületes pályafutása, melynek során új irányt szabott az európai történelemnek. A rómaiak rövid távú célja **412-től** (568) az volt, hogy a Ny-i gótok Galliában maradjanak, és

a galliai területekért lehetőleg versengjenek a vandálokkal és alánokkal, ennek ellentételezéseként Róma hajlandó volt elismerni és élelmiszer-ellátmánnyal is támogatni a vizigót államot.

A vizigótok politikai megállapodás, részben katonai erő alkalmazásával (római tábornokok csapatainak legyőzésével) megszerezték előbb Aquitania II. körzetének területét, majd Aquitania I. D-i, Narbonensis Ny-i és Novempopulania É-i része is uralmuk alá került. Gallia változatlanul centrifugális törekvések központja maradt, a helybéli nemesség politikai céljai egy ellencsászár (Jovinus) megválasztásában mutatkoztak meg, aki alánok, frankok, alemannok és burgundok segítségére egyaránt számíthatott. Ataulf a galliai Vizigót Királyságot császári jóváhagyással, legkésőbb **415-ben** (571) alapította meg Tolosában (Toulouse-ban a Garonne-folyónál, termékeny síkság közepén), Ataulf vállalta, hogy ezért az ellencsászárt megfosztja a hatalmától.

Alánok egy csoportja **414** (570) **k.** megostromolta Pellai Paulinus gróf várát, Bazast, Paulinus gróf ezután megegyezésre jutott az alánokkal, földet adott nekik. Az alán csapatok vezére ekkor maga Paulinus gróf lett. A római császár az alánoknak a Földközi-tenger és Toulouse közötti területet szánta. (Ez az ún. Septimania-vidék, amely pontosan megegyezik az alánok által már amúgy is elfoglalt területtel.)

(Ismeretes a Notitia Dignitatum c. korabeli összeállítás, amelyben felsorolták a birodalom civil és katonai telepeit. Ez a forrás tartalmazza a galliai alán és szarmata tisztek nevét is. A lista szerint Poitiers-ben, Párizs közelében, Reims és Amiens között, Roanne-ben, Langres-ben, Autun-ban – alán bajtársaikkal együtt – szarmata tisztek is éltek. A kora középkortól (egészen a 12-13. századig) a mai Franciaország területén nagyon sok olyan helynév volt használatban, amely alán vagy szarmata eredetű lehetett.)

Ataulf **417/418-ban** (573/574) politikai gyilkosság áldozatává vált, utóda, I. Teodorik Tolosa központtal továbbfejlesztette a Vizigót Királyság intézményeit, hozzálátott a politikai-társadalmi rendszer megszilárdításához és országa területének gyarapításához. Fő erőit és intézményeit a stratégiailag fontos határövezetekben és a korábbi városi, politikai központokban helyezte el. Az általa uralt területek lakossága túl nagy változást nem észlelhetett, ettől kezdve maguk a gót központok gondoskodtak a korábbiakhoz teljesen hasonló adók beszedéséről. Az ariánusnak tekinthető államban engedélyezett volt a nem ariánus keresztény lakosság szabad vallásgyakorlása is. Párhuzamosan létezett a gót és a római egyház (nem államegyház!), egyes városoknak két püspökük volt, a püspökök kiemelt szerepet játszottak a közigazgatásban, (a római hivatalok már nem léteztek).

Az Alánia és a vizigótok közötti háborúban, **418-ban** (574) megölték Attakészt (Atilla?), az alán királyt is. Az alánok kénytelenek voltak a vandál Gunderik királynak felajánlani a koronájukat. Róma bizonyos katonai vezetőinek viszonya a Ny-i gót állammal az **05. sz. első felében** (a 06. sz. második felében) meglehetősen ambivalens volt. Eleinte kényszerűségből elfogadták a (szorult helyzetben maguk vagy elődeik által hatalomra segített) gót királyok jelenlétét, de egy pillanatig sem mondtak volna le Róma „ősi jogáról" a gót állam által uralt terület visszaszerzéséhez. Ahogy nőtt azonban a Vizigót Királyság hatalma és területe, úgy változott a római elit álláspontja is a gót-kérdésben. Igyekezetük elsősorban arra irányult, hogy viszályt támasszanak a gótok és az alánok között (utóbbiakat a középkori történetírás, majd annak nyomán az újkori is, következetesen hunoknak titulálta), s így alán segítséggel próbálták a gótokat gyengíteni, hogy idővel államukat megdönthessék. Róma a Rhone-menti Valence környékére igyekezett telepíteni a (kevésbé megbízhatónak tekintett) Rhone-vidéki alánokat, hogy felfogják a vizigótok támadásait. A Loire-vidéki (teljesen megbízhatónak tekintett) alánokat Orléans környékére igyekeztek összpontosítani. Orléans-t tették meg a galliai alánok fővárosává. Források szerint először **425** (581) **k.** operált – római felkérésre – Gallia területén

egy jelentősebb „hun” (bizonyára alán) sereg, mely szétverte az Aralate/Arles városát ostromló gót csapatokat. Az ezt követő években (a korai **330-as**, tehát a kései 580-as **években**) átmenetileg rendeződött Róma (Ravenna?, Milánó?) és Gótia viszonya, s az eredeti elképzeléseknek megfelelően a vizigótok átvették és ellátták a Ny-i birodalomrész É-i határainak védelmét (a burgundok, a frankok, az armoricaiak, az alemannok, a szászok stb. ellen). Még a frankok is behódolni látszottak **428-ban** (584) a Ny-i császárnak.

Rómában (Ravennában?, Milánóban?) egyáltalán nem nézték jó szemmel, hogy a Vizigót Királyság szorosabbra kívánta fonni viszonyát a K-i birodalomrésszel, és ennek keretében a gót királyi herceg Konstantinápolyban nevelkedett. – A vizigótok **332-től** (588) segédcsapatokkal látták el a K-i birodalomrész egyes É-i, ÉNy-i határterületeit is. (Ez az időszak már Nagy Konstantin uralmának kora volt, a birodalom hivatalos központja Konstantinápolyba került, ahonnan immár idegenkedve, sőt ellenségesen tekintettek az Itáliában, Közép- és Ny-Európában uralkodni próbáló latin identitású körökre.)

A **430-as** (580/590-es) **évek második felétől** számos ütközetre került sor az alánok és a gótok között, melyek során a Ny-i birodalomrész zsoldjában álló alánoknak É-Galliát, Raetiát és Noricumot sikerült megtisztítaniuk a vizigótoktól. Helyüket kezdetben jobbára maguk az alánok foglalták el. A „hun” (alán!) haderő **435-ben** (591), miközben a burgundokat is támadta, eljutott egészen a Pireneusok lábáig, és Narbonne mellett legyőzte a vizigót sereget. Komolyabb „hun” (alán!) sikerekről tudunk **438-ból** (594) és **439-ből** (595). Az utóbb említett évben az alánok eljutottak a vizigót fővárosig, Tolosáig. (Az alánokkal együttműködő alemannok pedig talán már **436/437-ben** (592/593) elfoglalták Burgundia területének egy részét.)

Az alánok **440** (596) **után** meghódították Armoricát (a későbbi Bretagne-t), ahol (miként másutt is) nemesi rétegként próbáltak berendezkedni, azoknak a római-gall telepeseknek a földjeit, akik nem akartak megosztozni a földeken velük, elragadták, de általában vegyes házasságok révén igyekeztek beilleszkedni. (Az armoricai telepítési politika nagyban hozzájárult ahhoz, hogy végül nem a gótok, hanem a frankok szerezték meg az uralmat Galliában.)

Az itáliai vezetők a burgundoknak (a burgundok egy részének) **443-ban** (599) Genf körzetét jelölték ki új szállásterületül, Sapaudiába (Savoya) költöztették a burgundokat, hogy megvédjék az Itáliába vezető hágókat. A korábbi gyakorlattól eltérően nem az alánokra bízták ezt a feladatot, feltehetőleg azért, mert az alánok nagyobb tömegei korábban elhagyták ezt a térséget.

A fent ismertetett események jelzik, hogy rendkívül kiéleződött a viszony Róma szövetségesei és elsősorban a gótok, másodsorban az alánok között, ami az **05. sz. közepére** (a 07. sz. első évtizedében) egy közismert (?) nagy háború kirobbanásához vezetett. Az alánok („hunok”) **450ben** (606) elfoglalták Trier városát, lerombolták Eucherius templomát. Az unalomig ismertnek tartott ún. catalaunumi csatára **451-ben** (607) került sor, június 20-án. (Manapság azon folyik a vita ezzel kapcsolatban, hogy hol is lehetett az a bizonyos harcmező, hiszen a csata feltehetőleg a Szajna melletti Campus Mauriacus nevezetű helyen esett meg, Troyes-tól 5 mérföldre, nem pedig a Marne menti Catalaunumnál (Chalons-sur-Marne-nél). – Ám arról, hogy a csata résztvevői között egyáltalán nem lehettek hunok, s főként nem Attila nagykirály, kevesen mernek említést tenni.) Annyi bizonyos, hogy a véres ütközet nyomán a vizigót állam továbbra is létezett, sőt megerősödött, egyes források szerint Róma (Ravenna?, Milánó?) és Gótia egy darabig szövetségben álltak egymással.

Ismeretes, hogy a történetírás szerint valóban volt egy catalaunumi csata, de az még **274-ben** (530) zajlott le, mikor Valerianus vagy Aurelianus császár Tetricus ellencsászár ellen fordult, s a catalaunumi síkon vette fel a harcot ellenfelével. Megjegyzendő továbbá, hogy az ún. catalaunumi csatáról fennmaradt, erősen manipulált hagyomány az eseményt

összekapcsolja egy püspök (Ányos) imáival, a Genovéva-afférral és az Orsolya-gyilkossággal, amelyet úgymond a térségben felvonuló vagy elvonuló hunok követtek volna el. Ányos püspök Orleans városát, Genovéva (Párizs védőszentje) állítólag Párizst mentette meg a catalaunumi csata után a „hunok" pusztításától, imáik hatására a „hunok" mégiscsak megkímélték volna e városokat.

A hunok bestialitásáról e történetek kapcsán az átlagos Ny-európai polgárok a mai napig mélyen meg vannak győződve, s országaik kultúrpolitikusai ezt láthatóan rendben levőnek találják. Szent Orsolya és társai vértanúságának éve a Legenda Aurea szerint **238**, vagyis 494, (ami Maximinus Thrax császár utolsó éve), más álláspont szerint az esemény Markianosz császársága alatt történt. A vázolt események erősen korrelálnak egy másik Maximinus császár időszakának (**306 k.**, vagyis 562 k.) történéseivel is, s egyes vélemények szerint a szüzek megöletése kifejezetten Maximinus kívánságára történt. A középkori manipulációk hatásait sajnos ugyancsak magán viselő magyarországi Kézai-krónikából ismert, hogy (bizonyára **451-ben**, ami 607-nek felel meg) Köln városánál: „*Szent Orsolyát, a britannok királyának lányát a tizenegyezer szűzzel, a kegyetlen hunok irgalmatlanul leöldöklék*". Ennek nyomán egy kései magyar krónika még arról a Julius vagy Gyula nevű hun hadnagyról is tudni vél, aki a katonáival leölette volna őket. Az már csak hab a tortán, hogy egy másik kései középkori magyar krónika, az itáliai születésű Bonfini munkája „Marcianus idejébe", **352-be** helyezte az Orsolya-gyilkosságot, ami 608-nak felel meg, tehát a helyrezökkentett kronológiában csak egyetlen évvel különbözik a Kézai-féle dátumtól!

E kis kitérő után folytatván az események sorát: a legnagyobb vizigót királyt **452/453-ban** (608/609), Aralate-ban (Arles) meggyilkolták, állítólag a rokonai, testvérei. (Ez az aljas gyilkosság lehet az Attila hun nagykirály haláláról a középkortól folyamatosan, sikeresen terjesztett koholmány valóságalapja?!) A különböző összeollózások beszámolnak arról, hogy a vizigótok **453-ban** (609) elűzték országukból a „hunokat" (az alánokat és szövetségeseiket!).

A **450-es** (600/610-es) **években** a legjelentősebb változás a frankok felemelkedése volt, akikben a gótok veszélyes ellenségre leltek Ny-Európa megszerzéséért vívott küzdelmükben. A frankok szövetségre léptek Rómával (Ravennával?), majd Tournai városának környékéről megindulva legyőzték a szászokat és az alemannokat, és egyre elszántabban támadták a vizigótokat. A frank uralkodók I. Childerich frank királytól, **457-től** (613), a Meroving-dinasztia alapítójának uralmától kezdve szívesen alkalmaztak alán fegyvereseket és tanácsadókat.

Eurik vizigót király az alán–frank csapatoktól **463-ban** (619) elszenvedett vereség után, **466-ban** (622) felmondta a Rómával kötött szerződését, legyőzte a rómaiakat Toulouse-nál, ezután visszafoglalta D-Gallia Róma által elszakított területeit, majd Provence területét is, sőt Hispánia felé is terjeszkedett. A frank király és Eurik Ny-i gót király közötti hatalmi harc jelentős állomása volt az Angers-i csata **469-ben** (625), mely a Loire-völgy és a szigetek birtoklásáért folyt. A vizigótok aztán **476-ban** legyőzték a frankokat Galliában, ezzel a Vizigót Királyságot ismét Ny-Európa legerősebb államává tették, majd **481-ben** (637) bevették a formális római ellenőrzés alatt álló Marseille-t is. Rómának Gallia területén, **382** (638) **után** már formailag sem maradt semmiféle hatalma. A frankok pedig vereségük után, legyőzőik ellenében új szövetséges után néztek, **486-ban** (642) szövetségre léptek az itáliai K-i gótokkal.

A **490-es** (640/650-es) években a Vizigót Királyság Hispánia felé terjeszkedett, megérkezett a betelepülő gót (és alán) népesség első nagy hulláma Hispánia földjére, ugyanakkor, **490** (646) **k.** Vienne és Lyon környéke is vizigót ellenőrzés alá került, ami további alán kivándorlást generált Hispánia irányában. A Pireneusoktól D-re, az Ebro-völgyben terjeszkedő vizigót erőkkel szemben a földbirtokos arisztokrácia a helyi barbárokkal szövetségben próbált védekezni. A **490-es** (640/650-es), **500-as** (650/660-as) **években** a

növekvő, római és barbár támogatással is rendelkező frank hatalommal összefüggésben a vizigót uralom alatt álló terület súlypontja folyamatosan tolódott D-re, DNy-ra, mígnem átkerült Hispánia területére.

Eközben a karizmatikus alkatú frank király (Klodvig) leigázott minden É-i (armoricai, a később Bretagne-nak nevezett területen élő) alán csoportot, (ám jó viszonyt ápolt a D-i, korábban Róma-barátnak megismert alánokkal). A frankok **507-ben** (663) döntő győzelmet arattak a galliai vizigótok felett is, Poitiers közelében, megölték királyukat, II. Alarikot. Ennek következtében a vizigótok Hispánia területére menekültek, s ott rövidesen megszállták az alán fennhatóságú területek egy részét. Klodvig az uralma alatt álló területeket D-i irányban, csaknem a Pireneusokig kiterjesztette. (A Rhone felé maradt egy kevés terület gót kézben, amelynek lakossága, legalább is közülük a kevéske vizigót köznép **414-re** (670)**, 416-ra** (672) behúzódott a Pireneusok völgyeibe, részben át is kelt a Pireneusokon, eljutott Barcelona vidékére.

Megjelent tehát Hispánia területén, s Itália Ny-i határvidékén is fennmaradhatott egy kisebb Ny-i gót exklávé, melynek utóéletéről a vandálok és K-i gótok itáliai háborúi kapcsán lesz még szó.)

A vandálok, alánok és szvévek **408/409-ben** (664/665) ugyancsak Hispánia felé vették az irányt. A vandálok többsége a félsziget D-i, DK-i részén levő Andalúziában, az alánoké a félsziget közepén állapodott meg. Több interpretáció szerint **409-ben** (665) a szvévek és a hasdingi vandálok Galiciában, az alánok Lusitania és Carthaginiensis tartományokban, a silingi vandálok pedig Baeticában telepedtek le. A vizigótok **416/417-ben** (672/673) azonban leverték a hispániai alán és (silingi) vandál királyságot, a félsziget D-i részére szorították a vandálokat, továbbá Asturia hegyei közé űzték a szvéveket.

A Perzsa (Szaszánida) Birodalom története – 2. (677-ig)

(Folytatás a 276-odik oldaról.)

A perzsa terjeszkedés Sápur uralma végén megtorpant, sőt **260** (516) és **263** (519) **között** Perzsia elveszített több meghódított területet Odenatusszal, Palmüra királyával, Róma vazallusával, majd renitens szövetségesével szemben. (Ekkoriban élte a fénykorát Palmüra oázisvárosa, mely egy igen forgalmas kereskedelmi útvonal (Strata Diocletiana) fontos csomópontja volt. A kereskedők Damaszkusztól ÉK-i irányban továbbhaladva, az Eufráteszt elérve vitorlás hajókkal juttathatták el áruikat a Perzsa-öbölbe. Palmüra a zavaros politikai és katonai helyzetben római légiókat maga mellé állítva igyekezett a maga lábára állni, s **268-ra** (524) már vitathatatlanul uralta Szíria és Mezopotámia területét. Egy ideig fennhatósága alá vetette Egyiptom területének egy részét is!)

Perzsia viszont a megtorpanás után magára talált, **363-ban** (519) vereséget mért Julianus császár seregére (a császárt egy dárda halálosan megsebesítette). A Julianust követő Jovianus római császár azonnal békét kért a perzsáktól, cserében öt provinciáját „átengedte" nekik, – ezt könnyű szívvel tehette, mivel nem ő, hanem ténylegesen Palmüra ura, Odenatus (a híres Zenobia férje) uralkodott e provinciák felett. A perzsák éltek a lehetőséggel, **266-ban** (522) kifosztották Antiokhiát, lakosságának nagy részét elhurcolták. Róma szíriai és kisázsiai uralmát részben azok a hun csapatok mentették meg, melyek még **363-ban** (519), magukra vonva a perzsa hadsereg egy részét betörtek egyes kaukázusi és kisázsiai területekre. Ezzel az akcióval a hunok bizonyára a római/perzsa gyarmatosítással sújtott Örményország és a különböző kaukázusi kisállamok népeit, elsősorban állandó szövetségesüket és közeli rokonukat, a szabírokat igyekeztek megsegíteni.

Ám a perzsa uralmat a mezopotámiai és szíriai területeken végül Zenobia királynő, Palmüra uralkodója számolta fel, aki **268** (524) és **273** (529) **között** egyeduralkodóként regnált a két nagyhatalom közötti térségben. Másfelől nézve: a **379** (ugyancsak 524) és **384** (ugyancsak 529) **közötti** időszak belharcokkal volt terhes a Perzsa Birodalomban.

Ezután hosszú ideig semmi sem változott a perzsa-római fronton, mivel a két nagyhatalom megegyezett abban, hogy mindkettejük fő ellensége a Kaukázus térségében kibontakozott Hun Szövetség. Az örmények és a kaukázusi kisállamok ugyanis a **03/04. sz. fordulója előtt** (a 06. sz. közepén) igyekeztek a hunok védelme alá helyezni magukat. Róma és Perzsia **386-ban** (542) mégis felosztotta Örményország területét. A Ny-i rész Armenia-Minor néven a Római Birodalom egy tartománya lett, a Perzsiához került K-Örményország Perzsián belüli királyságot képezett. (A kaukázusi kisállamok közül Ny-on Kolkisz (Lazika) elvileg keletrómai, gyakorlatilag hun gyámság alá került, K-en és D-en Ibéria (Kartlia) felett megerősödött a perzsa befolyás.) A hun haderő zavaró támadása **395/396-ban** (551/552) főként ennek a helyzetnek a megkérdőjelezését szolgálta. Valószínű azonban, hogy legalább ilyen fontos lehetett a hunok szempontjából a Perzsia által egyre gyakrabban háborgatott szabírok és a Fehérhun Szövetség megsegítése is. A hun hadjárat a Tanais vidékéről, a Kaukázuson keresztül vezetett Szíriába, Perzsiába, majd vissza, a Kaukázus É-i előterébe. A hun beavatkozás hasznát közvetve Róma húzta, hiszen nem sokkal ezután, **297/298-ban** (553/554) egy hadjárat révén megszilárdíthatta hatalmát Örményország Ny-i felén. A nagyhatalmak **403-ban** (559) helyreállították Örményország felosztott státuszát.

A hunok **414/415-ben** (559/560) a Kaukázusból intéztek támadást Perzsia ellen. Pár év múlva, **408-ban** (564) a nagyhatalmak kiegészítették béke-megállapodásukat, megegyeztek a közös védelmi munkálatokról és kiadásokról a Kaukázusban, illetve Bizánc és Perzsia határzónájában három piachelyet jelöltek ki: Nisibist az iráni oldalon, Callinacumot a bizánci határ közelében és Artaxát az örmény fővárosban. Róma **414-ben** (559) kötelezettséget vállalt

a kaukázusi perzsa erődrendszer finanszírozására. Ellenfelük, a Hun Szövetség **420-ban** (565) és **422-ben** (567) behatolt a római-perzsa határvidékre (Mezopotámiába), bizonyára a római-perzsa gazdasági együttműködést próbálta gátolni. Megélénkült a Fehérhun Szövetség katonai tevékenysége is a Kaukázus térségében.

Talán uralomváltással függött össze Perzsia újabb koncepcióváltása: V. Bahrám (**420–438**, vagyis 565–583) váratlanul a zavaros belpolitikai, gazdasági és társadalmi válságban levő Róma ellen fordult, majd úgymond „100 évre szóló békét teremtett”. Róma **310-ben** (566) kénytelen volt feladni örmény-kaukázusi és az ahhoz kapcsolódó kisázsiai területeit. K-Örményország perzsa vazallusi státusza is megszűnt **428-ban** (573), a terület Perzsia integráns része lett, különböző satrafák vezetése alá került. A Hun Szövetég válasza erre a következőképpen alakult: A hunok **433-ban** (578) átkeltek a Kaukázuson-túl területére, a perzsák kisázsiai provinciáit támadták, majd visszavonultak a Kaszpi-tenger Ny-i partjára. Aztán **435-ben** (580) megismételtek ezt a hadjáratot.

A perzsák **425** (581) **k.** átcsaptak Örményország római befolyás alatt maradt (kilikiai) területeire is, ahol a keresztény lakosságot tűzzel-vassal irtották. A rákövetkező hun hadjárat **441/442-ben** (586/587) esett meg. Róma, jobban mondva már Konstantinápoly egyes uralmi körei ekkoriban, **430** (586) **k.** elsősorban a fehérhunok barátságát keresték, tőlük (is) remélték Perzsia hatalmának gyengítését. A fehérhunok az **05. sz. harmadik negyedében** (a 06. sz. nyolcvanas éveiben) átmenetileg elfoglalták Perzsia K-i területeit.

Dagesztán térségében, Derbendtől É-ra, **450-ben** (595) erőteljes, de sikertelen perzsa inváziós kísérlet történt. A perzsák a hunok területéről nemsokára visszavonultak, de egyúttal behatoltak a még keletrómai uralom alatt álló kaukázusi területekre. Válaszul **451-ben** (596) és **454-ben** (599) is hun hadjárat folyt a Kaukázusban a perzsák ellen. A hunok **452-ben** (597) lerombolták Bes Barmag erődöt (a Kaszpi-tengerhez közel, a mai Azerbajdzsánban). Ez a hun (valószínűleg nem fehérhun) sereg Dagesztán területéről hatolt be a D-Kaukázusba, Karabah területére. Perzsiában ekkoriban II. Jazdagird (**438–459**, azaz 583–604) uralkodott. Perzsia **340-ben** (596) hódította meg maradéktalanul az örmény lakosságú Ny-i (kilikiai) területeket. Békekötésre **442ben** (598) került sor, ami egy perzsa-keletrómai hosszú távú szerződés megkötésével járt együtt. Ennek lényege újra a perzsa erődrendszer továbbépítésének konstantinápolyi finanszírozása volt. Az **05. sz. közepe után** (a 07. sz. elején) Perzsia (Peroz/Firoz sah) erejét a Fehérhun Szövetség szorongatása kötötte le, így nem szentelt nagyobb figyelmet a Ny-i politikára. A perzsa sah (**459–484**, azaz 614–629) háromszor is megtámadta a hunokat (valószínűleg mindegyik esetben a fehérhunokat), de minden alkalommal vereséget szenvedett.

Perzsia történetének következő jelentős szakaszát Kavád sah (**488–531**, vagyis 633–676) korszakának nevezhetnénk. Nevéhez fűződik a nesztoriánus irányzatú kereszténység kitartó támogatása, valamint a manicheusok és egy zoroasztrizmus eretnekségének számító mazdakita irányzat elleni kérlelhetetlen küzdelem. (A mazdakiták mozgalma inkább vallási köntösbe öltöztetett radikális társadalmi reformizmus vagy forradalom volt. A mazdakita sikerek nyomán II. Mar Zutra exilarcha zsidó államot próbált alapítani.) A mazdakiták felforgató tevékenysége nyomán a perzsa uralkodó **494** (639) és **524** (669) **között** 80 ezer mazdakitát (és manicheust) végeztetett ki. Kavád **520** (665) **k.** véget vetett Mar Zutra kísérletének is, az exilarchát keresztre feszíttette.

Ebben az időszakban alakult ki a Közel-Keleten Konstantinápoly és Perzsia között egy olyan hatalommegosztás, melynek keretében Konstantinápoly szövetségben állt a Damaszkusz környéki arabokkal (ez a Ghasszán-dinasztia népe), míg Perzsia Mezopotámiában a Hira béli Lakhmida-dinasztiát tartotta zsoldjában. Ezek az ütközőállamok tartották féken az egyre

izmosodó arab radikalizmust, és a hatalommegosztás e módja szavatolta a két nagyhatalom kereskedelmi forgalmának biztonságát is.

A perzsa külpolitika ebben az időben a Kaukázus népei és a Fehérhun Szövetség felé volt aktív.

A K-Európát fennhatósága alatt tartó Hun Szövetség **400** (656) **k.** már elfordult a Kaukázustól, így ott Szabíria önállóan igyekezett magának hegemóniát teremteni. A Kis-Ázsiába **515/516ban** (660/661-ben) hadat vezető szabírok a Kaszpi-tenger Ny-i partvidékén, a derbendi kaputól északra laktak. Azért támadtak D-felé, mivel biztosak lehettek abban, hogy a perzsák egy pillanatra sem mondtak le arról, hogy Közép-Ázsia mellett az egész Kaukázust és Kis-Ázsiát, sőt a Fekete-tengert is birtokba vegyék. A szabírok hadműveletei azonban nem vezettek a várt eredményhez, a Perzsa Birodalom **519-ben** (664) ismét katonai erővel szállta meg Örményországot és a Kis-Kaukázust, majd **513-ban** (669) betört a Kubán történelmi térségbe (a későbbi Levédia területére) is.

Egyes tudósítások szerint a „szkíták” **528-ban** (673) folytatták korábban megkezdett hadjárataik sorát a Kaukázusban. Ezt a történetírás tévesen a szabírok akciójának tekinti. Álláspontom szerint azonban ebben az ügyben egyértelműen a perzsákkal szövetkező kazárok kaukázusi akciójáról lehet csak szó. A szabírok kiszorultak a térségből, a perzsa térnyerés és a hun főerők Ny-ra távozása miatt a Szabír Törzsszövetség központját **530** (675) **k.** át kellett helyezni az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő, jól védhető földszoros vidékére, a Krímbe.

Hosszabb szünet után, **527** (672) és **532** (677) **között** sor került egy perzsa-keletrómai háborúra is a kaukázusi népek és a kínai karavánutak feletti ellenőrzésért. Ebben a küzdelemben Konstantinápoly visszaszerzett egy keveset régi pozícióiból. Perzsia és Konstantinápoly (**530–540** (675–685) **k.**) a Fekete-tenger térségében háborúzott egymással, igyekeztek hatalmukat a Meotisz és Etelköz vidékére is kiterjeszteni. (Ekkoriban azonban már nem Kavád, hanem Huszrau (Kürosz/Khoszroész) volt a perzsa sah, aki elődjéhez hasonlóan, hosszabb időre meghatározta a történelem menetét, **531-től** (676) **579-ig** (724) uralkodott.)

(Folytatása a 480-adik oldalon,)

Justinianus, Theodosziosz és a karnaki obeliszk (676–677)

Az interpretációk egy része megemlékezik arról, hogy Theodosziosz császár **390-ben** (676) Egyiptomból Konstantinápolyba hozatta a (III. Thotmesz fáraó idejéből származó, rózsaszín gránitból faragott, eredetileg a karnaki templomban elhelyezett, ledőlt/ledöntött, onnan elszállított, egy ideig Alexandriában „heverő") obeliszket, – majd a hippodromban helyeztette el. Az interpretációk másik része viszont úgy tudja, hogy nem Theodosziosz, hanem Justinianus volt az (ekkor még nem császár, hanem Justinus katonacsászár katona fia), aki a karnaki templom obeliszkjét, ami Alexandriában volt található, mivel Nagy Konstantin császár odaszállíttatta, egy speciális hajóval **532** (677) **k.** Konstantinápolyba vitte. A szállítás bizonyára **531-ben**, vagyis 676-ban történt, míg az obeliszk felállítására **532-ben**, azaz 677-ben kerülhetett sor. A kétféle történet a virtuális kronológia keretei között feloldhatatlan ellentétpárt alkotott. Legalább az egyiket valótlannak kellett (volna) minősíteni.

Úgy vélem, nem kell kételkednünk az interpretációk hitelességében. Ebből az érdekes kettősségből ugyanis az következik, hogy a „római" császárok – bármennyire meghökkentő is ez –, a **04. sz. végén** és a **06. sz. első felében** (vagyis a 07. sz. második felében) is párhuzamosan, megosztott hatalom birtokosaiként uralkodtak. A hatalommegosztás ilyen módja korábban is, később is megszokott volt a Római, illetve a Bizánci Birodalomban. Justinianus, annak a Justinusnak a fia, aki eredetileg hadvezér volt, a neki engedelmeskedő hadseregrész fegyvereire támaszkodva főként a Földközi- és a Fekete-tengeren, illetve e tengerek partvidékein volt élet és halál ura, és akcióihoz lovas népek segítségét is igénybe vette. A rendkívül ütőképes K-római hadiflottára támaszkodva képes volt jelentős katonai expedíciók megvalósítására a fővárostól távoli térségekben is. Ugyanakkor Theodosziosz császár elsősorban a Balkánnak és Kis-Ázsia ÉNy-i negyedének belső területeit uralta, meghatározó részben a K-i gótok haderejére támaszkodva. A kora középkori, bizonyos értelemben igen szűkszavú történetírás nem pazarolt energiát és anyagot a kettős hatalom ábrázolására – a krónikások csak „saját" császáruk tevékenységét igyekeztek dicsőíteni –, vagy ha mégis említést tettek a párhuzamosságról, hát azt az érett és a késő középkor történetírói valamilyen megfontolásból, talán épp az addigra kialakult virtuális időrend ellentmondás-mentessége érdekében „elfelejtették", elsikkasztották. – A mi szerencsénkre nem vették észre azonban, hogy két változatban is megtartották a karnaki obeliszk Konstantinápolyba juttatásának történetét.

Biztosra vehető, hogy Justinianus, apja uralma idején, majd saját uralma kezdeti időszakában is, jó viszonyt ápolt Theodosziosz császárral, s ez a jó viszony kitartott a császár haláláig (**395**, azaz 681), a karnaki obeliszk Konstantinápolyba szállításának gesztusával is erre akart ráerősíteni. A kétféle interpretáció látszólagos ellentmondása segít kiegészíteni és árnyalni a Krómai Birodalom területén a 07. sz. második felére jellemző viszonyokról kialakított elképzeléseinket.

Hunnia megalapítása a Kárpát-medencében (681-ig)

A K-i gótok **475** (631) **után** elkezdték az általuk néhány évvel korábban lerohant és kirabolt DPannónia, valamint a Duna-Tisza-köze területéről való kivonulásukat. A Balkán birtokukban levő részére távoztak, illetve közvetlenül Itália felé, habár ott (Revennában) esetleg, átmenetileg még (**475** (631) **k.**) Ny-i gótok is tartózkodtak. A K-i gótok nyomában a gepidák, még **475-ben**, tehát 631-ben (ismét) megszállták korábbi védvonalukat, Szlavónia és Pannónia secunda kiürített részeit, és **375** (ugyancsak 631) **k.** újra gepida csoportok telepedtek a Tisza–Maros–Körös közébe. A K-i gótok távozása nyilvánvalóan összefüggésben állt azzal, hogy K-Európából a hunok **374/375-ben** (630/631) előrenyomultak a Dnyeper–Dnyeszter vidékére, tehát a Balkán irányában, s ott súlyos vereséget mértek a K-i gótok K-i szárnyára. Más részről azt is látnunk kell, hogy ekkoriban kezdődött meg a longobárdok előrenyomulása is Noricum és Pannónia felé (a longobárdok **485**, tehát 641 **k.** már a Kárpát-medence ÉNy-i peremén álltak), a gótoknak már csak Ny-balkáni és DNy-pannóniai hódításaik védelme, csapataik összevonása érdekében is ki kellett üríteniük Pannónia DK-i részét. A K-i gót elvonulás harmadik okaként nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Zénó császár (akit tévesen II. Leónak is szoktak nevezni) **479től** (635-től) erősen szorgalmazta Itáliába vezénylésüket, hogy erejüket a konkurens Ny-i gótok elleni csatározásokkal kösse le, minél távolabb Konstantinápolytól.

A hunok **375/376-ban** (631/632) elérték az Al-Duna vonalát, majd onnan kiindulva, **376/377** (632/633) **után** nemcsak a Havasalföldet támadták, hanem behatoltak Moldva és Erdély területére is. A hunok gyorsan berendezkedtek az Al-Duna vidékén, kialakították hatalmi központjukat az egykori Dacia Inferior (Olténia + Munténia) területén. A hun sereg egy része **378ban** (634) átkelt a Dunán, és Hadrianapolisznál (Edirne) megsemmisítette az útjába állított „Krómai" (bizonyára K-i gót) csapatokat. (Az eseményekről a »870-ben«, feltehetőleg **870-ben**, azaz 1026-ban szerkesztett Conversio Bagoariorum et Carantanorum (A bajorok és karantánok megtéréséről) is beszámolt. A mű szerzője a következőképpen fogalmazott: „*a 377-edik évet követően és utóbb a Dunától északra fekvő pusztaságok lakói, a hunok elhagyták szállásaikat, és átkelvén a Dunán kiűzték a rómaiakat, a gótokat és a gepidákat. A gepidák közül azonban egyesek máig is ott élnek*". Valószínű, hogy a Conversióban a **377-edik**, azaz 633-adik év utáni eseményekről esik szó, habár a gepidák K-balkáni jelenlétéről semmilyen más forrás nem tett említést. Más lehetőség is van azonban: Ha mindez **377-ben** (663) történt, akkor nem az AlDunán, hanem a Közép-Dunán átkelt hunokról lehet szó, akik Pannónia felé támadtak, amiről a későbbiekben beszámolunk. Figyelem, az idézett szöveg arról tanúskodik, hogy **870-ben**, vagyis 1026-ban – a Conversio egyéb részeiben említett avarokon kívül – gepidák is éltek a Kárpát-medencében, és netán a K-Balkán területén is!)

A longobárdok **490** (646) **után** szállták meg Pannónia É-i, ÉNy-i részét. A longobárdok jelenléte **505-től** (650-től), az ausztriai Duna-szakasztól D-re régészetileg is kimutatható, mégpedig Erpersdorfnál.

A hunok ekkor zömmel még az Al-Dunánál voltak, illetve **395-ben** (651) az Al-Duna irányából intéztek támadást a Trákia és Illíria területét megszálló K-gót csapatok ellen. A hun haderő másik szárnya ugyanekkor nagy ívben megkerülte a Kárpátokat, és erős állásokat alakított ki az É-i hágók külső oldalánál. E pontokról tervezték megszállni a Kárpát-medence É-i területeit. (A K-i és a D-i Kárpátok hágóinak átjárhatóságát gepida csapatok biztosították.)

A hunoknak a Kárpát-medence síkvidéki területére való megérkezését a szakmunkák általában a **04/05. századfordulóra** (a 07. sz. derekára) lokalizálják. Nyilvánvaló, hogy elsősorban a Duna–Tisza-vidék D-i részének („Gepidia" gótok által támadott határvidékének) megközelítéséről van szó, hiszen a hun csapatok **400** (656) **k.** az Al-Dunánál hadakoztak, Uldin

hun vezér éppen megsemmisítette az Al-Duna É-i partján felsorakozott gót seregét. A hun fegyveres erő **401** és **411** (657 és 667) között szállta meg a Magyar Alföld széles pusztáit.

Nézzük, mit írnak erről az időről a „komoly" történészek által komolytalannak tartott régi magyar munkák: A hunok „Szkítiából való kijövetelének" éve a **358-adik** (azaz 655-ödik) év volt Székely István 1558-as megjelenésű krónikája szerint. Ugyanez az esemény az 1811-es szegedi kalendárium szerint a **371-edik** (657-edik) évben történt. A magyar krónikás irodalom fősodra **373-adikra** (659) helyezte a „kijövetel" (a Kárpát-medencébe történő bejövetel) évét, – Kálti Márk, Heltai Gáspár stb. A magyar szerzők a hunok érkezését a „Mártír-éra" szerint datálták – (habár erről fogalmuk sem lehetett).

A hun területfoglalással párhuzamosan az Al-Dunától elűzött K-i gótok **504-ben** (660) ismét elfoglalták a hunokkal szövetséges gepidáktól a Dráva–Száva-közét, és megtámadták a szintén gepida fennhatóság alatt álló Szerémség területét is. A keresztény kronológiai sor szerint a K-i gótok **405-ben** (661) foglalták el a Bánát területét. Visszatérve a pártus időszámításhoz: a gót csapatok **505** (661) **k.** eluralták a Dráva-Száva közét is, onnan messzire visszavetették a gepidákat. Ez az osztrogót előnyomulás talán csak nyitányát képezte a Pannónia elleni, a KRómai Birodalommal egyetértésben, a Ny-Római Birodalom (lényegében Itália) és a Hun Szövetség rovására **405-ben** (661) végrehajtott átfogó támadásuknak. Megjegyezzük, hogy ekkor törtek be gót csapatok Norciumba és Ny-Pannóniába is, – de egyesek szerint ezek Ny-i gótok lehettek.

A Konstantinápolyból ösztönzött gót támadások vezették be Itália tartós K-i gót megszállásának hosszadalmas és regényes történetét. Ez a történet azonban egy Pannónia térségében folytatott véres háborúval vette kezdetét, hiszen éppen ez váltotta ki a Hun Szövetség beavatkozását is a Kárpát-medence Ny-i felében. A Ny-római Stilicho tábornok az osztrogót nyomás ellen nem tudott védekezni, **405-ben** (661) a hun Uldin vezérhez fordult segítségért. Uldin csapatai **406ban** (662) megverték a Ny-balkáni K-i gót sereget, és visszafoglalták a Bánát területét is.

Érdekes, és a középkori „előzmények" bázisára támaszkodó Ny-i történetírás színvonalára jellemző, hogy számos interpretáció szerint a K-i gót király „a hunok megbízásából" verte volna meg **405** (661) **k.** a hunokkal amúgy elismerten jó viszonyban levő gepidákat! Más hátteret nem tudnak elképzelni ahhoz a fejleményhez, miszerint **405** (661) és **407** (663) közötti időpontban a gepidák formálisan betagozódtak a Hun Szövetségbe.

Ugyanekkor, **406-ban** (662) született meg a Ny-római (itáliai) uralkodóval a hunok megegyezése, (ennek értelmében Pannónia K-i fele, tehát Valéria tartomány a hunok birtokába kerülhetett). A Balkán ÉNy-i negyedében megtelepedett herulok pedig **375** (661) **k.** csatlakoztak a Szövetséghez.

(Még **379** (665) **előtt** az alföldi szarmaták/jazigok is formális szövetségre léptek a K-ről érkezett hunokkal. Gratianus egykori nevelője, Ausonius egy **379** (665) **k.** keletkezett lírai költeményében megemlítette, hogy a szarmatákhoz csatlakoztak a hunok.)

Miután **377-ben** (663) a hunok elfoglalták Pannónia D-i részeit, a Száva mellékét, számos interpretáció szerint a hun csapatok egy része **408-ban** (664) a K-Balkánon manőverezett. Mégsem tekinthető ez a balkáni akció a K-Római Birodalom elleni támadásnak. Csakis arról lehetett szó, hogy biztosították D-i határvidéküket, illetve felvették a harcot a Balkán irányából évek óta támadó K-i gót erőkkel, és messze visszavetették a támadókat.

A párhuzamos kronológiai sor szerint **409-ben**, tehát 665-ben a K-Balkán felől, az Olt völgyén keresztül érkezett a hun csapatoknak egy újabb kontingense Erdélybe, s állítólag ezt a seregrészt már Bleda/Buda, a későbbi király vezette volna. (Lehetséges az is, hogy ez az erősítés

nem ekkor, hanem csak **409-ben**, vagyis 695-ben érkezett, ami Buda vagy Attila idejével és szerepével jobban egyeztethető. – Buda és Attila a hagyomány és a krónikák szerint testvérek voltak, ám álláspontom szerint e két név egyazon történeti személy két különböző megnevezése. Erre még visszatérek!)

Egyes Ny-i források és interpretációk nem hagynak kétséget a felől, hogy a hunok a **04. sz. utolsó negyedében** (a 07. sz. hatvanas-nyolcvanas éveiben) megérkeztek Pannóniába. Szent Ambrus milánói püspök egyik levele is arra utal, hogy **387-ben** (673) mélyen benyomultak Pannónia Prímába, vagyis a Nyugat-Dunántúlra és a mai Ausztria K-i felébe. Ez bizonyára lehetséges, főként, ha figyelembe vesszük, hogy más források szerint a Kárpát-medence K-i fele, tehát a gepidák országa már **410** (666) **k.**, más adatok szerint **380** (ugyancsak 666) **k.** hun fennhatóság alá került. Nézzük most ennek a hadjáratnak a részleteit:

A hunok **378-ra** (664) már bizonyosan jelen voltak a Kárpát-medence területének jelentős részén, a hun és szarmata erők területeket foglaltak el Pannónia secundában, és Valéria (K-Pannónia) elfoglalására készültek, de a pannóniai hadszíntéren ekkoriban a K-gót és a longobárd seregek értek el nagyobb sikereket. (Latin források **378-ban**, vagyis 664-ben említették utoljára Aquincumnak, Valéria fővárosának a nevét.) A longobárdok **510-től** (már 655-től) erős katonai megszállás alá vetették Pannónia ÉNy-i területeit, más adatok szerint **380-ban** (677) alapították meg királyságukat ÉNy-Pannóniában. Eközben, **380** (666) **k.** a hunok szilárdan elfoglalták a Kárpát-medence K-i, tehát nagyobbik felét, a Duna vonaláig terjedő területeket.

Pannónia jelentős részét **408** (664) és **418** (674) **között** K-i gótok uralták. (É-on legyőzték, vagy maguk mellé állították a térségben még állítólag létező szvév/kvád népességet?)

Nyilvánvalóan a geopolitikai erőtérben bekövetkezett átrendeződés hatására a K-Római Birodalom vezetésében is lényeges változások kezdődtek. Gratianus császár **379-ben** (665) társcsászárrá (katonai parancsnokká) tette Theodosziosz korábbi hispániai hadvezért, hogy segítsen megállítani a gótok eluralkodását Dácia (Moesia), Macedónia és Pannónia secunda tartományokban. Theodosziosz azonban kezdettől fogva nem a gótok, hanem a hunok térnyerésének megakadályozására törekedett. A császár **379-ben** (665) formálisan koalícióra lépett a gótokkal.

(A magyar krónikás irodalomban emlegetett „Veronai” Detre/Tetrikus mint „Pannónia királya” az „alemannok” (értsd: gótok vagy germánok) uraként – Obrusánszky Borbála és mások szerint is – azonosítható lehet Theodosziosz császárral, a „győzedelmes tetrarchával”. Más álláspont szerint azonban Veronai Detre – valójában Berni/Bonni Detre/Dietrich – egy jóval később élt személyiség, akinek története II. Attila (Atilla, Etele) idején játszódik le, nem is Pannóniában, hanem abban a Hunniában, amit a Karoling krónikások Engriának neveznek,… de erről majd egy másik fejezetben emlékezünk meg. – Megjegyezzük még, hogy „Sicambria királya”, azaz Macrinus/Metrinus mint Pannónia gót csapatokat felügyelő helytartója, akinek valódi neve talán Maiorianus volt, a hunok ellen küzdő másik legfontosabb „római” személyiségként jön szóba.)

A hunok a Kárpát-medencében megszervezték új központjukat, **410/411-ben** (666/667) már főként arra törekedtek, hogy biztosítsák annak D-i határvidékét. Említést érdemel, hogy bizonyos források szerint egy vitatott hovatartozású csoport, „Alatheus” és „Saphrac” népe **379-től** (665) befészkelte magát D-Pannóniában. Ők bizonyára nem hunok, hanem inkább szövetséges alánok, esetleg herulok lehettek. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy maga a K-római udvar (Anastasius/Anasztasziosz latinizáló császár) **512-ben** (657) Pannonia Bassiensis és Pannonia secunda (avagy Dacia Ripensis és Moesia Superior) tartományok területén, valamint a Ny-K irányba forduló Duna jobb partja mentén biztosította egy K-

európából érkezett pusztai eredetű nép megtelepedését. Ebben az esetben kifejezetten herulokról esett szó, bár nem biztos, hogy helyes a megjelölés. Sokkal inkább valószínűsíthető a Moesia Superior területén hatalomra kerülő Mundó (hun?) királysága, illetve annak népe, akiket a megfigyelő összekeverhetett a herulokkal. (Mindenesetre a lépés úgy is értelmezhető, hogy hozzá hű, ám a hun harcmodort jól ismerő fegyvereseket helyezett el Hunnia/Hungária határvidékén. Napnál világosabb, hogy a konstantinápolyi udvar latinizáló személyiségei, legkésőbb ekkor határozottan szembefordultak a bizánci irányzattal, s egyértelműen elkötelezték magukat a hunokkal való szövetkezés mellett.)

A hunok pannóniai megjelenése az alábbi módon rekonstruálható: A hun csapatok **379/380ban** (665/666) a Tiszától Ny-ra fekvő térségben sorakoztak fel, majd megközelítették a Dunát, és egy éjjel átúsztattak rajta. Meglepték a „római" (természetesen gót!) sereget, bizonyára a megyeri révnél (Potentiana és Aquincum felett, Sicambria (Ecilburg, Vetus-Buda vagy ŐsBuda) alatt, tehát a mai Budakalász és Pomáz város térségében, s megvetették a lábukat Pannónia ÉK-i sarkában. A magyar krónikák „Keve Oza" (vagy Kajászó) nevekkel jelölték meg a kibontakozó „tárnokvölgyi" csata térségét, – az elnevezés a Kevély-tetőnek és az Oszoly-tetőnek feleltethető meg –, mely hegyek Pomáz területén vannak.

A hunok a győztes kajászói vagy tárnokvölgyi csata után, Pannónia-príma területén, tehát a Kárpát-medence Ny-i felében a gótok részéről **380/381** (666/667) **után** még jelentős ellenállást tapasztaltak.

Ekkoriban (**412**, vagy **417** tehát 668, vagy 673 **k.**) írta a Római Birodalom történetét bemutató Historiarum Adversum Paganos c. művét Paulus Orosius hispániai szerzetes. Ebben áll: „*miután a hunok elfoglalták Pannóniát, a saját nyelvükön Hunguriának nevezték el*".

A hunok gondosan kerülték az érintkezést a longobárdokkal, akik már **510-től** (655-től) katonai megszállás alá vetették Pannónia-príma ÉNy-i sarkát, ami szervesen nem tartozik a Kárpátmedence földrajzi egységéhez. A régészeti feltárások értelmében ott nem történt longobárd népi beköltözés, csak katonai támaszpontok jöttek létre. A longobárdok is óvakodtak a hunokkal való konfrontációtól. A párhuzamos kronológiai sor szerint a longobárdok Pannónia határvidékén csak **380-ban** (677-ben) alapították meg királyságukat.

A továbbiakra nézve fontos információnak számít, hogy Szent Ambrus milánói püspök szerint a hunok **387-ben** (673) már mélyen behatoltak Pannónia-príma területére. Mint már említettük, a párhuzamosan futó kronológiai sor szerint **418-ig** (674-ig) tartott a K-i gótok első pannóniai uralma. A menekülő gótok ekkor Raetia és É-Itália irányában távoztak el, – más lehetőségük nem lehetett.

Egy másik sokatmondó adat szerint, **388** (674) **után** a hunok a „Ny-rómaiak" (Itália) oldalán vettek részt az itáliai és raetiai hadjáratokban, vagyis a Pannóniából elmenekült gótok továbbűzésében. – A Ny-ra került K-i gót csapatok, mint arra egy **524-re** (680) vonatkozó adat utal, a burgundok szövetségét keresték, s velük együtt támadták Aquitánia területén a frankokat. A **04. sz.** (a 07. sz.) **második felében** újfajta erődítmények jelentek meg Pannónia területén. Ismert tény, hogy a régebben virágzó római városok elnéptelenedtek, az azonban kevéssé ismert, hogy ugyanakkor a tartomány szívében, a Balaton körül újfajta megerősített települések sora épült fel. Legalább öt ilyen település ismert a régészek körében: Iovia (Felsőheténypuszta) a Balatontól D-re, Valcum (Fenékpuszta) a Balaton DNy-i partján, Tricciana (Ságvár) a Balatontól D-re, Mursella (Kisárpás) és Környe a Balatontól ÉNy-ra és É-ra. A települések alaprajza szabályos négyszög, amelyet falakkal vettek körül. A várfalakat nagy, kerek bástyákkal övezték. Az erődítmények lakói könnyűszerkezetes házakban vagy sátrakban éltek. Talán azért maradtak kevéssé ismertek a régészet iránt érdeklődők körében az ilyen megerősített helyek, mert ez nem jellegzetes Ny-i, vagyis római építési mód volt, hanem

kifejezetten a K-i népekre volt jellemző. A római kultúra pannóniai dominanciájának megszűnését a szakmunkák egy része az **05. sz. első harmadába**, a 07. sz. hatvanas-nyolcvanas éveire helyezi. Legtöbben azonban úgy vélik, hogy **395** (681) **k.** távozott el Itália felé Pannónia romanizált népessége. Vagyis: a kronológia helyrezökkentésével a két álláspont közös nevezőre jutott.

A hunok nagyobb néptömegei **420** (676) **k.** telepedtek meg Rua/Ruga fejedelem vezetésével a Kárpát-medencében, így Pannóniában (közelebbről Valériában) is. Ruga egyik székhelye **424** (680) **k.** feltehetőleg már nem Erdélyben, hanem az Alföldön, talán a Körös-vidéken, vagy éppen Szeged területén, a gepida határövezet közelében volt. A hun állam egy másik, a későbbiekben egyre nagyobb szerepet játszó központja kétségtelenül Vetus-Buda lett, a Dunakanyarban.

Valószínű, hogy a hun népesség zömmel a K-i, ÉK-i, É-i Kárpátok hágóin átkelve érkezett új lakóhelyére. A letelepítés helyszíne elsősorban Erdélyben és Kárpátalja területén lehetett, de megjelentek a hunok a Felvidéken (a mai Szlovákia területén) is. A Kárpát-medence nem említett területein a régészet nem találta meg a hun népi megtelepedés korai nyomait, – vagy gepidának azonosította azokat. Egyébként a szövetséges gepidák népének élén ekkoriban már Ardarik király állt.

A megtelepedés és a konszolidáció folyamatát a Balkánon állomásozó gót csapatok betörései akadályozták. Ezek féken tartására **422-ben** (678) hun akciókra került sor Trákia és Illíria területén, a gepidák pedig **535-ben** (680) visszafoglalták Sirmiumot (ma: Mitrovica). A Kárpátmedencei megtelepedés **425-re** (681) volt befejezettnek tekinthető, ettől az évtől már egyértelműen a Kárpát-medence lett a fél Európára kiterjedő Hun Szövetség központi térsége.

A nagy egyházatyák (686-ig)

A **02/03. sz. fordulójától** (az 05. sz. második felétől), Alexandriai Szent Kelemen munkásságának kezdetétől számíthatjuk a keresztény filozófia, illetve a teológia azon időszakát, aminek során a korai idők számos, többnyire gnosztikus irányzatának háttérbeszorításával kiformálódtak a másfél évezrede meghatározó katolikus, valamint ortodox egyházak, vallások. A korszakhatárt jelzi, hogy ekkor ismét előtérbe kerültek a Jézus születési időpontjával kapcsolatos kérdések is. Kelemen szerint például a Megváltó Augustus császár uralmának 28. évében (azaz **–002-ben**, tehát 254-ben), méghozzá november hónapban született volna, – Kelemen persze tévedett. Ugyanakkor például a karthágói Tertullianus egyik írásában (c: Contra Marcionem) Sentius Saturnius szíriai helytartóságának idejére (»–009-től –006-ig«) helyezte Jézus születését. Szent Kelemen Jézus-datálása különös figyelmet érdemel, mert egyszerűen levezethető (megmagyarázható) belőle a mai időszámításunktól 286 évvel különböző, a Feltámadás hibásan meghatározott évével kezdődő (**kékkel jelölt**) kronológiai sor, ami a Jézus (szintén tévesen meghatározott) születési dátumával kezdődő, és mai időszámításunktól 256 évvel különböző (**zölddel jelölt**) kronológiai sornál 30 évvel későbbi dátumokat eredményez. (Talán éppen e kétféle téves időmeghatározás eredőjeként terjedt el széles körben az a vélekedés, hogy Jézus csak 30 évet élt volna.)

Kelemen kereszténysége már egy valóságos filozófiai szellemi mutatvány volt, amely igen távol állt Isten országának feltétel nélküli keresésétől, ami Jézus eredeti üzenetére jellemző. Elkötelezett platonikus lévén igyekezett biztosítani értelmiségi hallgatóságát arról, hogy a keresztény hitre nézve sem a görög filozófia, sem a gnoszticizmus nem jelent valós fenyegetést, hiszen Isten eszméje szikraként létezik az ember lelkében. A kereszténységet valódi tudásként (gnózis) értelmezte, amely mellett a gnoszticizmus elterjedt formái szükségképpen eltörpülnek. Álláspontja értelmében csak az „igazi” keresztény válhat valódi gnosztikussá (a szó eredeti értelmében, a hit és a tudás termékeny egymásra épülése révén).

Kelemen munkássága, melyből csak töredékek maradtak fenn, nem vezetett a különböző irányzatok közötti harc fellángolásához, részben a maga békés, az ellentéteket nem kiélezni, hanem ellenkezőleg, tompítani igyekvő fejtegetései miatt, vagy még inkább a kereszténytüldözés hullámainak elcsitulásáig szükségszerűen megvalósult összefogás következtében. Ezért igen hosszú ideig, a **04. sz. negyedik negyedéig** (a 07. sz. második harmadáig) békésen egymás mellett élhettek keresztények és keresztények. Ebben a nyugalmasabb időszakban erősödtek meg és terjedtek el K-en a szerzetesség különböző formái, valamint a remeték sajátos keresztény életformája is. (Ny-on csak a **04. sz. közepén** (640 k.) jelentek meg az első szerzetesek, Galliában például – úgy tudni – Savariai Szent Márton vonult el először a világtól, aki utóbb Tours püspöke lett.)

A **04. sz. közepétől** (a 07. sz. elejétől) léptek a színre azok az egyházatyák, akiknek a munkássága aztán (összefüggésben a K-Római Birodalom vezetőinek politikájával) fenekestől felforgatta a keresztény lelkek békéjét. Mindenekelőtt Szent Gergely (**329-től 389-ig**, 585–645, aki teológiai munkásságában, a szentháromságtan terén az alexandriai és az antiokhiai iskola közötti középutat kereste). Aztán Nagy Szent Vazul (**330-tól 379-ig**, azaz 586–635, aki összeállította az első szerzetesi regulát, ami később irányadó lett a K-i szerzetesség számára), továbbá Szent Jeromos (Hieronymus Sopphronius Eusebius, a bibliafordító **340-től**, vagy **348-tól 419ig**, vagyis 596-tól, vagy 604-től 675-ig), végül Szent Ágoston (Aurelius Augustinus, **354-től 430-ig**, tehát 610–686) neve érdemel említést, aki eredetileg manicheus, gnosztikus gondolkodó volt, de a neoplatonizmusban megtalálta azt a filozófiát, amely meglátása szerint összhangba hozható a keresztény tanokkal. Valamennyien Nagy Konstantin császár és közvetlen utódai korának, a kereszténység államvallásként való elismerésével, a vallási ellentétek államilag szorgalmazott tompításával fémjelezhető kornak a szülöttei, akik azonban

akkor érkeztek pályájuk csúcsára, amikor a Konstantini irányvonalat kiszorította a leginkább Nagy Theodosziosz nevéhez, tevékenységéhez társítható vallási türelmetlenség, erőszakos hittérítés, eretneküldözés ideológiáinak korszaka.

Meg kell emlékeznünk Szent Ambrusról (Milánó püspöke, egyházatya, író), egy generációval később született, igen jelentős kortársukról, egy nem igazán K-i, hanem inkább Ny-i személyiségről, aki **338** (624) és **397** (683) között élt, – (még említjük a nevét, és érintjük a munkásságát az Aranyszájú Szent Jánosról szóló fejezetben is). Sok irányban tehetséges volt, tevékenységét gyakorlati, egyházpolitikai téren fejtette ki. Pogánynak született, de az államapparátusban szolgált, Milánó kormányzója lett. Később az ariánus-ellenes mozgalom egyik vezéregyénisége lett, és ő kezdeményezte Theodosziosz császár eretnek-ellenes törvényeit is. Koncepciója alapvetően különbözött az előző generációk nagy személyiségeinek hozzáállásától, ő már nem a sokszínűség védelmezője volt, hanem éppen ellenkezőleg… A milánói kormányzót állítólag már akkor püspökké választották (**374**, vagyis 660), mikor még meg sem volt keresztelve. (Ekkoriban, egyes püspökségekben még nem tettek különbséget az ariánus és nem ariánus keresztények között.) Milánóban kemény harcot folytatott az eretneknek minősített arianizmus ellen. Tevékenysége igen hatékonynak bizonyult, a sirmiumi zsinaton, **378-ban** (664) irányzata fölénybe került az ariánusokkal szemben.

Még a császárral (a császári családdal) is szembeszállt, amikor az ariánus Justinia császárné elrendelte, hogy a milánói püspökség engedjen át egy templomot az ariánusoknak. Ambrus **385** (671) **k.** szembeszállt e rendelkezéssel, megakadályozta az ariánusok betelepedését a bazilikába, ahol híveivel összefogva ellenállt az ariánusok szabályszerű ostromának is. Szent Ambrus **390** (676) **k.** É-Itáliában új püspöki székhelyet alapított, majd ott haláláig széleskörű lelkipásztori és politikai tevékenységet folytatott.

Szólnunk kell még Szent Benedekről, aki egy kicsit még későbbi születésű (kb. **480** (636) és **530** (686) között élt). Szent Benedek a **06. sz. elején** (a 07. sz. derekán) Rómában tanult, majd az **510-es** (660/670-es) években három évre, remeteként, szerzetesként visszavonult egy barlangba. Ekkoriban olvasta el a Szent Jeromos által fordított héber töredékek egy részét, megismerte és követendőnek találta az esszénusok közösségének életét. (Egyébként Jeromos ismertette meg a **04/05. sz. fordulóján** (660 k.) a latin világgal Pakhomiosz kolostori szabályzatát is, mely nagy tetszésre lelt, főként az itáliai „aszkétérionokban”, melyekben férfiak és nők éltek „családi” körben, de házasság nélküli, önmegtartóztató, ájtatoskodó, imádkozó életmódot feltételező közösségekben.) Benedek az esszénus minta figyelembevételével készítette el a Benedek rend szabályzatát. Szervezőmunkába kezdett, **520** (676) **k.** 12 kolostor megalapítását határozta el, mindegyikben 12 szerzetessel. Ezek közül a későbbiekben leghíresebbé a közép-itáliai

Montecassino kolostora vált, építése egy régi római erődítmény alapjain **525** (681) **k.** kezdődött. Hivatalos alapításának éve: **529** (685). A Ny-i szerzetesség életformája évszázadokig Benedek szabályzatán alapult. A szerzetesek kétkezi munkát végeztek, és a K-en kialakult gyakorlattal szemben (magányos szemlélődés, túlzott aszkézis) a hangsúly a szervezet közösségi jellegén volt.

Az egyházatyák legfőbb érdemeként a keresztény filozófiai gondolkodásra gyakorolt hatásukat, a teológiai szakterületek korszakos átalakítását szokás említeni. Igen valószínű, hogy az ő munkásságuk nélkül semmiképpen sem úgy zajlott volna, nem ugyanolyan eredménnyel zárult volna az elkövetkező ökumenikus zsinatok sora.

Említést érdemel még, hogy ekkoriban jutottak a keresztény filozófusok arra a gondolatra, hogy a kronológiát a „Teremtéssel” indítsák. Sajnos (?) olyan időpontokat szorgalmaztak az origó számára, melyek szükségszerűen vezettek el a kronológiai rendszerek összezavarodásához, illetve a zavar fokozódásához. (Szent Jeromos szerint Ádámtól az

Özönvízig 2242 év, onnan Ábrahámig 942 év, Ábrahámtól Krisztus születéséig 2015 év telt el, vagyis a Teremtés és Krisztus születése között 5198 évnek kellett eltelnie.)

Aranyszájú Szent János (693-ig)

Aranyszájú János, azaz Ióannész Khrüszosztomosz hat éven át Konstantinápoly pátriárkája volt. Az egyháztörténet a K-Ny-i vallási ellentétek, viaskodások egyik kulcsfigurájaként tartja számon. Egy katonatiszt fiaként született, fiatalon szerzetessé lett a szíriai sivatagban, majd Antiokhiában volt presbiter, s onnan avanzsált az egyház legmagasabb konstantinápolyi méltóságába. Azért kell foglalkoznunk a személyével, mert a történetírás mindeddig képtelen volt megbirkózni élettörténetének ellentmondásaival. Bizonyosan tudjuk, hogy »403/404-ben« leváltották magas tisztségéből, száműzték, és »407-ben« meg is halt. Ezzel szemben több olyan valósnak látszó adattal találkozhatunk, melyek szerint „ezután" még sokáig élt! Ellenfelei szerint ő állt például, mint az „általa feltüzelt tömeg" szellemi vezetője, az alexandriai és a minorcai antiszemita pogrom mögött »414-ben«, ill. »418-ban« is. Életének másik kronológiai anomáliájaként jön szóba mesterének, Diodórosznak, Tarszisz püspökének, Szent János teológiai tanítójának „kései" datálása. Diodórosz a »378-tól 390-ig« terjedő időben adhatta át tudását Szent Jánosnak, aki azonban már »375-től« javában tevékenykedett, pl. misszionáriusokat küldött a Krímbe és a Kaukázusba, hogy a szkíta–hun népek körében terjesszék a hitét. – Lássuk hát, hogyan is lehetséges ez:

Diodórosz **378-tól** (634) **390-ig** (646) lehetett a fiatal Szent János tanítója. Az élete delén járó Szent János **375** (661) **után** küldte misszionáriusait a Krímbe. Ezzel egyidejűleg, **406-ban** (662) már el is kezdődött Szent János forradalma, melynek során az intézményesült egyház általa megvetett vezetésével szembefordulva, Konstantinápoly városfalain kívül istentiszteleteket tartott a város népe számára. A misztika és a szuggesztív előadásmód iránt fogékony nép az évek során egyre inkább hozzápártolt, ami a karizmának egyre inkább híján levő egyházvezetést (és az állami szervezeteket is) rendkívül kellemetlenül érintette. János a konstantinápolyi ariánus gótok számára is prédikált, erre vonatkozóan **381** (667) **k.** ismeretes egy adat. Az alexandriai pogrom éve: **414**, azaz (670), a tarsziszié **418** (674).

Munkássága Európa szerte felkavarta a hitélet vizeit. Példáját követte Szent Ambrus, aki Milánóban, **385-től** (671-től) a nép támogatásával elfoglalta a Basilica Porzianát, és ellenállt az ariánusok szabályszerű ostromának is. Szent Ambrus az Aranyszájú Szent János által már sokfelé meghonosított, Antiokhiából származó gyakorlatként vette át az éjjeli virrasztással egybekötött ún. antifonális zsoltározást, mellyel könnyíteni igyekezett a templomban elsáncolt hívek lelki terhein.

(Ez az istentiszteleti forma és maga az antifóna egész É-Itáliában (és az Alpoktól É-ra is) gyorsan elterjedt. Később I. Celesztin pápa (**422–443**, azaz 678–699) a zsoltáréneklés Szent János, majd az ő nyomdokában haladó Szent Ambrus által elterjesztett gyakorlatát, előadásmódját átvette a „rómainak" nevezett mise-énekekbe is. Egyébként K-i példák nyomán a Ny-i papok, még az ariánusok is, már **380** (636) **után** himnuszokat és zsoltárokat kezdtek énekeltetni a hívekkel, hogy a nép „*nehogy gyászába belefáradjon és belefásuljon*", – miként Szent Ágoston fogalmazott. Ambrus az eredetileg szírek által énekelt, de most latin szövegre átdolgozott himnuszokat már **375** (661) **után** hatékony ariánus-ellenes fegyverré formálta. Az „ambroziánus" himnuszok strofikusak (nyolc négysoros versszakból állnak), állandó, szabályos, egyszerű szerkezetű (jambikus) metrumra épülnek, ugyanakkor hangsúlyos verselésűek is.)

Ugyancsak **385-től** (671-től) észleljük, hogy Szent János ellenfelei is észbe kaptak. Theophilosz, Alexandria pátriárkája, akit eredendően az arianizmus kemény ellenfelének ismerünk, már nem a tudományok ápolásán fáradozott, hanem az államvezetéssel egyetértésben a pogányság maradéktalan kiirtását szorgalmazta, valamint üldözte az Origenész filozofikus tanítását követő aszketikus szerzeteseket és Aranyszájú Szent János forradalmát is. (Theophilosz szerepe az alexandriai „Leánykönyvtár" **386-os** (672) felégetése ügyében

kétségtelennek látszik. A csőcselék **391-ben** (677) aztán felgyújtotta az Alexandriai Könyvtár még megmaradt anyagát is.) Az egyházban a politika elsődlegessé válása, a püspöki irányítás világi hatalommá alakulása ekkoriban fojtotta el véglegesen az alexandriai teológiai iskola eredeti szellemét. Ennek, az egyház elvilágiasításához vezető irányzatnak egyik legjelentősebb személyisége volt Theophilosz, és pontosan ezen irányzat ellen szervezte forradalmát Szent János, aki rendkívül nagy népszerűsége révén **386-tól** (672) Antiokhiában presbiter lett, majd **397** (683) **k.** elérte, hogy megtegyék Konstantinápoly pátriárkájává. Az ellene szervezkedő egyházi és világi erők azonban még az ariánusokat is felhasználták Szent János forradalmának eltiprása érdekében. A város környékéről **399-ben** (685) elvezényelték azokat a katonai egységeket, melyeknek állománya János prédikációinak hatása alá került. A város teljes egészében az ott állomásozó gót csapatok „védelme” alá szorult. A gótok követelték, hogy ariánus istentisztelet szervezzenek számukra, Szent János erre azonban nem volt hajlandó.

A feszült légkör nem enyhült Szent János patriarchátusa további éveiben sem. A már említett Theophilosz pátriárka és Epiphaniosz (a ciprusi Szalamisz pöspöke, később konstantinápolyi pátriárka) az időközben szitokszóvá vált „origenizmussal” vádolták meg Aranyszájú Jánost, megidézték az általuk **403-ban** (689) összehívott kalkhedoni (Kadiköy, Törökország) zsinatra, az ún. „tölgyes zsinatra”. Leváltották konstantinápolyi pátriárka minőségéből és Arkadiosz császár beleegyezésével **404-ben** (690) száműzték Konstantinápolyból. (Szent János a pápához fordult panasszal, aki azonban nem tudott rajta segíteni.) Konstantinápolyban június 20-án megsemmisült az a templom (a Hagia Sophia elődje), melyet a pátriárka száműzetésén felháborodott tömeg felgyújtott. A száműzött Szent János élete **407-ben** (693) ért véget.

A himjáriták – 2. (a 07. sz. végéig)

(Folytatás a 265-ödik oldaláról.)

A források szerint a **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felében** a Himjárita Birodalom lakossága egyistenhívő volt, – ám hogy annak mely formája volt általános, az kérdéses. Malik Karib Juhamin idejében (**390–420**, azaz 535–565) olyan feliratok keletkeztek Beit al-Asvalban, amelyek szövege: „*Uruk, a Mennyek Ura erejéből*”; „*A Menny és a Föld Ura, aki Kegyelmes* [Rahmanan]”. A himjárita uralkodó vallását e jelző (valamint a Fiú és a Szentlélek mellőzése) kapcsán általában zsidónak vélik. Egyes vélemények szerint a himjáriták az **05. sz. elején** (a 06. sz. közepén) vették fel először a zsidó hitet.

Surahbi'il Jakkaf himjárita király uralma idején, **445**, azaz 590 **k.** kivégezték a Himjárita Birodalom É-i részén térítő keresztény misszionáriust, Azqirt, mert ő olyan kápolnát épített, aminek kereszt került az oromzatára. Hogy ez a térítés nem elszigetelt jelenség volt, azt a párhuzamos kronológiai sor alapján érzékelhetjük: A Keletrómai Birodalom a **04. sz. közepén** (a 07. sz. elején) misszionáriusokat (ariánusokat) küldött a himjáritákhoz, talán épp a Konstantinápollyal jó viszonyt ápoló Akszum révén. (A virágzó Akszum Birodalom a **04.** (06/07.) **szban**, más álláspont szerint az **05.** (ugyancsak a 06/07.) **sz-ban** elérte legnagyobb kiterjedését, s már Bizánc és Perzsia riválisának számított.)

A himjár hatalom előbb ellenállt a térítésnek, később azonban maga a király is megkeresztelkedett, templomokat építtetett, – írta Philosztorgiusz, az ariánus keresztény történész. Hogy ez nem ment ilyen simán, arra abból következtethetünk, hogy **455** (600) és **518** (663) közötti időszakban a Himjárita Birodalom már hanyatló korszakába ért, mikor is a királyság már nem volt képes ellenállni Akszum hódításának. Az abesszinok be-betörtek Himjárba és támogatták az ottani keresztény közösségeket. Ugyanakkor a himjári zsidó kereskedők uralkodójukat támogatták, mert ő védte gazdasági függetlenségüket.

Himjár és Akszum harcában az abesszinok a Keletrómai Birodalom támogatását élvezték, mivel Konstantinápoly célja a Vörös-tenger ellenőrzése, a birodalom indiai kereskedelme biztonságának fokozása volt.

Himjár keresztény időszakára jellemző, hogy **480** (625) és **518** (663) között a fővárost és környékét a keresztény akszumi alkirály uralta, ám távolabbra nem ért el a hatalma. Himjár társadalmi viszonyaira már nem a birodalmi létforma volt jellemző. A **06. sz elején** (a 07. sz. közepén) Jemen és a „Termékeny Félhold” határán fekvő oázisokban és városokban, (az arábiai kereskedelmi utak végpontjai tájékán, az alkirály által uralt fővárostól távol) a beduinok tömegesen letelepedtek és áttértek valamilyen speciális fél-városi életmódra. Szerződést kötöttek a városi közösségekkel, „védelem” fejében kapott rendszeres pénzek révén jutottak hozzá a szükséges javakhoz.

Az alkirály ellen **518-ban** (663) felkelést szervezett Dzú Núwász (eredeti nevén Júszuf Asz'ar Jathar), az utolsó himjárita uralkodó. Elfoglalta Zafart, majd megszilárdította hatalmát a Himjárita Királyság felett. Trónra lépése után a lakosság áttért a zsidó hitre, és írásmagyarázó bölcsek érkeztek Palesztinából, hogy terjesszék a zsidó hitet, ám ekkor a keresztény többségű Nadzsranban felkelés tört ki, amit a király csapatai levertek, s ott aztán sok keresztényt megöltek.

Megtorlásul a keresztény abesszin uralkodó (Ela Asbeha) **520** (665) és **525** (670) között – Justinianus császár támogatásával – Himjárt fenyegette. Akszum fenyegetését sajátos módon utasította vissza Júszuf Asz'ar Jathar király: **523-ban** (668) lemészároltatta a térség keresztényeit, s a vele szomszédos hercegségeket is a zsidó hit felvételére kényszerítette. Erre

az akszumi sereg átkelt a Vörös-tengeren, **524-ben** (669) lerombolta Zafart, hosszú, elkeseredett harcban legyőzte Dzú Núwászt. A királyi család tagjait foglyul ejtették, a király pedig öngyilkos lett.

D-Arábia erős központi hatalom nélkül maradt abban az időszakban, a **06. sz. közepén** (a 07. sz. végén), amikor a bizánci-perzsa hatalmi harc Arábia térségében is döntő szakaszába érkezett, amikor az É-arábiai frontországok háborús viszonyai miatt felvirágzott a karaván-kereskedelem az Arab-félsziget két legnagyobb oázisvárosában, a főként arab-zsidó lakosságú, eredetileg beduin Mekka és Medina kereskedői számára. „Más" álláspont szerint az **5. sz. közepén** (a 08. sz. elején) következett be az a sorsdöntő változás, hogy a Tömjénútra terelődött át a Kínát és Rómát összekötő Selyemút forgalma. Az út mentén élő nomádok kihasználták a lehetőségeket, s hol legálisan, karavánkísérőként, hol illegálisan, útonállóként részesedtek a forgalom hasznából.

(Perzsia **572-ben** (717) elfoglalta Arábiát, hadműveleteit a himjáriták támogatták. Mekka a Qurais törzs vezetése alatt megerősödött. A város a kereskedelmi út legfontosabb megállóhelye volt, és mint ősidők óta szentnek tekintett város, kulturális értelemben is központi helyet foglalt el Arábia életében. A Qurais törzs a hely szakralitását és kereskedelmi pozícióját kihasználva a nomád és a letelepedett beduinokat egyaránt politikai egységbe szervezte. Közép- és D-Arábia sajátos viszonyai tették lehetővé néhány évtized múlva Mohamed forradalmának sikerét, a muzulmán vallás gyors térhódítását.)

A Zsuan-zsuan és a türk birodalomépítés (a 08. sz. elejéig)

A **04. sz. első felétől**, más megközelítésben a **03. sz. első felétől** (egyaránt az 05. sz. második felétől) a K-i és Ny-i Han-dinasztia Kínájának bukása utáni időszakra vonatkozó tudósításokból eltűnt annak a Hszien-pi nevű mongol–türk törzsi csoportosulásnak emlegetése, amelynek oroszlánrésze volt Han-Kína összeomlásában. A sztyeppe népeiről szóló kínai írások a **04. sz. közepére** (az 05/06. sz. fordulójára) vonatkozóan már a kien-kunokról és ting-lingekről számoltak be. A D-i ting-lingek nevével pedig kao-kü ting-ling formában találkozhatunk. (Mindezen népek között kell keresni az onogurok K-i, idővel Ny-ra elmozduló rokonait is.) Nem sokáig tartott azonban ez a számottevő hatalmi koncentráció nélküli állapot, ami a Hszien-pi differenciálódását kísérte. A mai É-Kína és Mongólia területének sztyeppei, sivatagi népei közül a mongol eredetű tabgacsok (tuobák), akik már a **02. sz. közepétől** (a 04/05. sz. fordulójától) elszigetelték magukat a törzsszövetség Ny-i ágától, É-Kína területén igyekeztek államot alapítani.

A Hszien-pi egyes népei a **04. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) egy olyan feltörekvő dinasztia befolyása alá kerültek, amelyre, s amelynek törzsszövetségére, illetve birodalmára a kínai források a Zsuan-zsuan nevet alkalmazták. Az egyik kínai krónika, a Bei shu 98. fejezete azt tartalmazza, hogy a Zsuan-zsuan a Tung-hu (K-i hun) formáció vezető erejének a leszármazottja volt Mongólia D-i területén. Az É-i Liang dinasztia évkönyve, a Liang-shu pedig azt írja, hogy korábban létezett egy olyan hun eredetű csoportosulás, melynek neve Zsui-zsui volt. Éppenséggel elképzelhető, hogy a Zsuan-zsuan ezzel azonos, de az É-i Liang történetéből kiindulva az a valószínűbb, hogy inkább ezzel a tömörüléssel konkuráló képződmény volt. (Lehet az is, hogy ennek a Zsui-zsuinak a folyománya lehetett az ún. Zsang-zsung Birodalom
(Nyugat-Tibet), melynek központja a Szatledzs-völgyben volt, s amely a legkomolyabb katonai erővel rendelkezett a k`iang törzsek (ős-tibetiek) között?)

A **04. sz. végén** (a 06. sz. második harmadában) és az **05.** (06/07.) **sz-ban** a Zsuan-zsuan hatalom központja K-Turkesztánban volt, fennhatósága a Bajkál-tótól és Mandzsúriától a Tarimmedencéig terjedt, befolyása alá kerültek az ordoszi (vörös hun) népek, de rajtuk kívül, lényegében a felbomlott Hszien-pit alkotó, csaknem az összes mongol és türk törzs, (melyek még régebben a Hun Szövetség K-i és középső erőit és népeit képezték).

Van olyan interpretáció is, ami pontosan meghatározta a Zsuan-zsuan mint birodalom megalakulásának időszakát: **394** (550) és **402** (558) között. Az **05. sz. elejétől** (a 06. sz. második felétől) beszélhetünk Zsuan-zsuan Birodalomról, amikortól minden mongol és türk népet uralmuk alá vetettek a Tien-san és Korea között.

A kínai dinasztikus évkönyvek adataira támaszkodva egyes interpretációk azt állítják, hogy Belső-Ázsia és Szibéria határvidékén, Mongólia Ny-i területeinek egy részén, valamint a Tarim-medencében mindeddig léteztek a már Közép-Ázsiába távozott hunoknak – az „É-i hunoknak” – K-en maradt csoportjai is. A Tarim-medencében élők bizonnyal azonosak lehettek az avarhunok közösségével, – ám most nekik is menekülniük kellett a Zsuan-zsuan hatalom térhódítása elől. Ezzel azonban K-en a Zsuan-zsuan Birodalom hódítása, **az 05. sz. közepén** (a 07. sz. első negyedében) be is fejeződött. Mint minden birodalom esetében, a hódítás vége egyben az egyre gyorsuló összeomlás kezdetét jelentette.

Az **05. sz. második harmadától** (a 06. sz. végétől) a türkök népneve immár ti-li, tie-lö, vagy tu’küe (tu’csüe) formában jelentkezett egyes kínai forrásokban. A korábbi Hszien-pi meghatározó részét képező türk törzsek, élükön az ún. Asina-nemzetséggel egy pillanatra sem

nyugodtak bele hatalmuk elvesztésébe, szervezkedésük a Zsuan-zsuan Birodalom megalakulásától folyamatosan annak bomlasztására, végső soron megdöntésére irányult.

Más türk törzsek viszont, az Altaj-hegység vidékén nemcsak elfogadták a Zsuan-zsuan fennhatóságát, hanem kiváló kovácsaik lévén fontos szerepet töltöttek be, hiszen ők készítették a Zsuan-zsuan harcosainak vértjeit. Kétségtelenül jelentős érdemük lehetett abban is, hogy a Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun fegyvereseit és avarhun vezetésű lakosságának nagy részét **455–460** (600–616) **között** távozásra bírta. Helyükre az Orkhon-folyó völgyéből és a Bajkál-tó D-i vidékeiről, a **04. sz. közepétől** (a 07. sz. elejétől) ujgurok érkeztek. – Az avarhunok a Tien-San és a Pamír K-i előteréből kijövet elérték a Taskent közelében, Baktria körzetében szerveződött hun csoportokat, aztán a Szir-darja mentén haladva, az Aral-tó környékén újjászerveződve D-uráli területekre vándoroltak.

Az Asina-nemzetség tagjai, akik általános vélemény szerint a Türk Birodalom megalapítói voltak, a **04.** (06/07.) **sz-ban** a mai Kanszu-tartomány Péringliang környéki településein éltek, lehet, hogy az É-i Liang uraival szövetségben és rokonságban. (Megjegyzendő, hogy a hatalmukat megalapozó türkök vezetőit több szakértő nem az Asina-nemzetség, hanem az É-i Liangdinasztia leszármazottainak tartja.) Az Asina-nemzetség névadó uralkodója a **04. sz. második felében** (a 07. sz. első felében) élt, ő egyesítette a szétszórtan élő törzseket, és ő kezdeményezte a türkök újabb szövetségének megalapítását is.

A Zsuan-zsuan a mai É-Kína területén **405** (654) **k.** érzékeny vereséget szenvedett a legendás Helian Bobótól, aki sokak véleménye szerint a kínai fennhatóság alatt élő hunok vezetője volt. A Zsuan-zsuan **405** (654) **után** Ny-ra szorult (folyamatosan menekült, esetleg tervszerűen vonult vissza Közép-Ázsia területére). Ezt a lehetőséget kihasználva Helian Bobo maga mögé állította a Kései-Qin haderőt, majd **407-ben** (656) önálló államot alapított. Dinasztiájának neve: Da Xia, önmagának a Tian wang (égi király) címet adta. A szomszédos É-i Liang dinasztiából választott feleséget magának.

Nemsokára (**520** (676) **k.**) a hatalmas kiterjedésű Altáj-hegység egyes vidékein a türkök már megszervezték új szövetségük csíráját, tkp. a Ny-i Türk Szövetséget. Előbb átvették a főhatalmat a Selyemút városaiban, ahol azok a gazdag kereskedők éltek, akik bizonyára eddig is támogatták, finanszírozták vállalkozásukat, – majd később Közép- és Belső-Ázsia más területein is eluralkodtak.

A Zsuan-zsuan fegyveres ereje és népének egy része a **430-as** (680-as) **években** még változatlanul Ny-felé vonult, más része azonban Belső-Ázsia Ny-i területein rekedt. A KözépÁzsiába került fegyveresek már ekkor igen jelentős erőt képviseltek, s a továbbiakban, (mint kazárok!) hosszú időre meghatározó szerepet játszottak a térség, főként annak Ny-i fele és a Kaukázus sorsának alakításában.

A legendás Helian Bobó egyik szövetségese, Chugu Meng Su (É-i Liang-dinasztia) állama **444ben** (693) összeomlott a sztyeppei harcosok (mongolok, ujgurok, Zsuan-zsuan?) rohamai alatt. A dinasztia és népe Gansu tartományból **445** (694) **k**. az Altájba menekült.

Ezzel elérkeztünk a virtuális kronológia alapján álló történetírás egyik megoldhatatlannak látszó ellentmondásához. A megvert, az Altáj zord vidékére menekült É-i Liang »445« és »552« között, tehát állítólag 107 hosszú évig nem is jött elő onnan. A „világtól elzártan élő", a körülmények miatt minden valószínűség szerint erősen sorvadó közösséggel a rendkívül hosszúnak látszó időszak alatt valami csoda történhetett, hiszen »552« után olyan erővel lépett elő, hogy képessé vált világtörténelmet írni. (Az esetről beszámol a türkök eredetmondája is.)

A vázolt történet ebben a formában teljes képtelenség! Ám gyorsan megoldjuk a rejtélyt! A Liang-dinasztia serege **445-ben** (694) nekivágott az Altájnak, majd **552-re** (697) váratlan

helyen és váratlanul előtörve pontot tett a Zsuan-zsuan világhatalmi korszakának végére. Legfeljebb három évig tartott a világtörténelmi jelentőségű hadművelet.

A Zsuan-zsuan utolsó kagánja (A-na-kí) **552-ig** (697) uralkodott. Ekkor a türkök Asina-nemzetséghez és/vagy az É-i Liang dinasztiához tartozó vezetői, Bumin és Istemi végképp megdöntötték a hatalmát. Megalakult a K-i Türk Birodalom, (az ún. Első Türk Kaganátus). A későbbiekben Bumin utódai a K-i, Istemi utódai a Ny-i türkök kagánjai lettek. Egy adat szerint **555-re** (700) fejeződött be az Altáj térségében a maradék Zsuan-zsuan erők felmorzsolása.

Kínai adatok szerint, miután a türkök leverték a Zsuan-zsuant, azok vezető erői és törzsei, (akiket tévesen „avar" törzseknek is neveztek) társaik nyomában Ny-felé elmenekültek. (Ők képezték a Közép-Ázsiában előretörő kazárok második hullámát!)

Más népeik **546-tól** (702-től) kínai védelem alá húzódtak. Egyes kínai államok befogadták őket, míg mások felléptek ellenük. Egy összecsapásról van tudomásunk **458-ból** (707), amikor a kínai erők megverték az általuk avarnak nevezett ellenséget. Egy kínai adat szerint **460** (709) **k.** szűnt meg teljesen a „Ny-i" Zsuan-zsuan (téves szóhasználattal: „avar") hatalom. Mi azonban bizonyosak vagyunk abban, hogy az nem is szűnt meg, csupán nem „avar", hanem kazár néven folytatódott!

Piktek és skótok – 1. (a 08. sz. elejéig)

Feltehetőleg a Hebridák több szigete (Skócia partvidékétől Ny-ra) már a –04. évezredben a őspiktek által volt lakott. Az ős-piktek az Ír-szigeteken is jelen lehettek. Az bizonyosnak látszik, hogy miután a **–01. évezred harmadik** (vagyis negyedik) **negyedében** kelta törzsek (icenusok, trinobantusok, catuvellaunusok, silurok, brigantok stb.) telepedtek le a szigetvilágban, az Írszigetet a **–04.** (–02/01.) **sz-tól** kelták és piktek vegyesen lakták. Népkeveredés miatt már e pikteket is a kelta népek közé szokás sorolni.

A **–01. évezred utolsó századaiban** (az 01. évezred elejére) Skócia területét is kelta törzsek népesítették be, míg Írországban megszűnt a pikt jelenlét, helyüket skótok foglalták el. A piktek ekkor É-Skóciában és ÉK-en, míg a britek és a kaledonok D-Skóciában éltek. Az **01. század elejétől** (a 03. sz. közepétől) Skócia lakosságának etnikai jellegzetességei elkülönültek a Britszigetek más területeinek népi összetételétől, Skócia (Caledonia) területének nagy részén a piktek éltek. Caledonia névadó népe, a kaledonok valójában az egyikét képviselték annak a két kelta etnikumnak (pikt és kaledon), amelyek egymással szomszédos területeken éltek, valamint kulturálisan és nyelvileg is rokonnak tekinthetők.

Agricola, Britannia kormányzója **083-ban** (339) szállta meg Caledoniát (közelebbről a Skótfelföldet, az ún. Antonius-faltól É-ra fekvő térséget). Aztán a **02/03. sz. fordulójától** (az 05. sz. közepétől) a mai Írország területéről skótok, a mai Skóciából piktek vették célba Britannia területét. Emiatt Severus császár **211-ben** (467) megerősítette a „Pikt-sáncot” (az ún. második „Hadrianus-falat”).

A **03. sz. közepe** (a 06. sz. eleje) **után** a Hebridákat már nem a piktek, hanem a skótok lakták. Az onnan kiszorított piktek is növelték a Britannia ellen hadakozók számát. (Egyébként a Római Birodalommal harcban álló pikteket, Skócia ősi lakóit, akik ekkor a Forth és a Clyde folyók összefolyásától É-ra laktak, csak **297-ben** (453), más adat szerint a **03. sz. közepén** (a 05. sz. elején) említették először írásos forrásban.)

A piktek és a skótok **360-ban** (516) áttörték a Hadrianus-falat. Az Északi-tenger partvidékén élő szászokkal és a Ny-i partokon lakó írekkel együtt, **367-ben** (523) újabb nagy támadást intéztek Britannia ellen, ám végül vereséget szenvedtek. Róma **370** (526) **k.** visszaszorította a pikteket és a skótokat a Hadrianus-fal mögé.

A britek hiába számítottak hatékony római segítségre, Róma már képtelen volt fenntartani É-i hódítási területeit. Róma **409-ben** (565) végleg úgy döntött, kivonja légióit a provinciából. A szászok és más törzsek előőrsei **409** (565) és **430** (586) **között** megszállták az angliai partvidéket. Az **05. sz. 20/30-as** (a 06. sz. 70/80-as) **éveiben** Britannia kis királyságok mozaikjává vált, az egyes országocskák képtelenek voltak a skótok és piktek kiszorítására.

Beda, a középkor jelentős történetírója szerint, **455** (611) **előtt** Vortigern római-briton király hívta be az első angolszász vezéreket (Hengistet és Horsát) a piktek és a skótok kiszorítása érdekében. Az angol, a jüt és a szász törzsek csapatai azonban nem a piktek és skótok ellen fordultak, hanem **440-től** (596-tól) elkezdtek behatolni, betelepedni Britannia belső területeire, ezzel perifériku helyzetbe, egyre szűkebb területekre, részben Skóciába szorították ki a briteket. Aztán újabb bevándorlók érkeztek a piktek és a skótok közé ÉNy-ról is, így az **05. sz végén** (a 07. sz. közepén), a mai Skócia területén a piktek, a britonok, a gael-skótok és az agelek osztoztak meg.

Az **05.** (06/07.) **sz-ban**, az É-skóciai piktektől Ny-ra fekvő területekre a mai Írország területéről érkezett meg a skótok többsége, akik ott megalapították skótföldi országukat, a Dalriada Királyságot. Az újonnan érkezetteket a szaktudomány gael néven nevezi meg. A

piktek mellé települt bevándorlók, a „skót-gaelek” elsősorban Skócia Ny-i részén, a Hebridákon, Skyeszigetén és a felföld ÉNy-i részén találtak helyet maguknak, majd fokozatosan birtokba vették a letelepedésre alkalmas területeket.

A sokasodó nép és a föld eltartó képessége egyáltalán nem állt összhangban egymással, így fokozódott a szembenállás a brit és szász népek, illetve a tőlük É-ra eső részen élő piktek és skótok viszonylatában. Ennek ellenére a mai Nagy-Britannia területén még mindig élhetőbb lehetett az élet – a későbbi vérzivataros századokhoz képest –, amikor Szt. Kolumbán a **06. sz. első** (a 07. sz. második) **felében** megkezdte a kereszténység sajátos változatának terjesztését az északi népek körében.

Nem Szt. Kolumbán volt itt azonban az első térítő, hiszen a **04. sz. végére** (a 07. sz. közepére) az Írország területéről, skót telepesekkel érkezett szerzetesek Skócia lakosságának egy részét (a „dikaledonokat”) már megkeresztelték.

A skóciai térítés az **05. sz. elejétől**, azaz a 07. sz. közepétől Szt. Ninianus nevéhez fűződött. Általa a D-i piktek közösségei az **05. sz. közepén** (a 08. sz. elején) már kereszténnyé lettek, amikor (a **06. sz. közepén**, ugyancsak a 08. sz. elején) Bridei Mac Maelcon (Brudeus), a legismertebb pikt király meghívta Szt. Kolumbánt Skóciába, hogy a szerzetesek körében Egyiptomi Remete Szt. Antal aszketikus életformáját népszerűsítse.

Iona-szigetén **562-ben** (718) telepedett meg a legbefolyásosabb szerzetesi közösség, s jött létre a leghíresebb apátság **562/563-ban** (718/719), ahonnan a pikt misszió elindult Skócia É-i törzseihez, a „victurionokhoz”).

(Folytatása a 614-edik oldalon.)

Rúnák (a 08. sz. elejéig)

A germánok legkésőbb a **02/03.** (04.) **sz-tól** rúnaírásos köveket állítottak halottaik emlékére. É-Európában a **03. sz. közepén** (a 05. sz. elején) jelent meg a „futhark” ábécét használó rúnaírás. Ez Dánia területén a rúnaírás első fennmaradt emlékeinek keletkezési ideje. (Többen feltételezik, hogy a római vagy az etruszk-írás hatott erre az írásmódra.) Fentieket megerősíti, hogy más vélemények szerint a **02. sz. közepétől** (ugyancsak a 05. sz. elejétől) használták Európában a rúnaírást. A korai jelekben sokan idegen (római, szkíta, türk stb.) hatásokat vélnek felfedezni. Az első ismert rúna feliratok **160** (416) **k.** készültek Norvégia D-i részén. Az írásmód szélesebb körben tapasztalt elterjedésének időszaka ettől kezdve a **06. sz. közepéig** (a 08. sz. elejéig) tartott, de a rúnák használata a kereszténység elterjedése után sem szűnt meg teljesen.

(Többen úgy vélik, hogy a herulok terjesztették el a rúnák használatát, példát merítve a hun (magyar) rovásírásból. Egyes vélemények szerint ez a nép lehetett az, amelyik olyan szorgalmasan ápolta Attila hun nagykirály emlékét, hogy eposzaiban is emlegette egykori uralkodóját. Úgy vélik, másképpen nem magyarázható meg Attila kultuszának továbbélése a „hunoktól távoli” területeken. – Mint a későbbiekben láthatjuk, ez a dolog nem ilyen egyszerű, a hun hatás több évszázadon keresztül érvényesült, és folyamatos hun jelenlét eredményeként kapott jelentős szerepet a germán mitológiában.)

Hunnia – a Római Birodalmat rekonstruálni szándékozó császárok szövetségében (710-ig)

A konstantinápolyi hatalmi központ a pogányságot és a kereszténység bizonyos formáit eszelősen támadó Theodosziosz trónra lépése (**379**, azaz 665) után kettéhasadt. Élesen szembe–került egymással a „bizánci", valamint az „újra-latinizáló", vagyis a két római császárságot egyesíteni kívánó irányzat, – utóbbit Anastasiustól (**500**, vagyis 645 **k.**) eredeztethetjük. Konstantinápoly lakossága is két pártba tömörült: „Kékek és Zöldek". Prokopiosz Titkos történet c. munkájában arról olvashatunk, hogy a két pártra szakadt konstantinápolyi lakosok közül Justinianus császár a kékeket támogatta a zöldek ellenében. A császár leghűbb követői új divatot vezettek be, ezt akkoriban hun divatnak nevezték: „*A szélsőségesek* [a kék párt tagjai] *először új divatot vezettek be haj-és szakállviseletükben; a többi rómaitól teljesen eltérően nyiratkoztak. A bajuszokhoz meg a szakállukhoz egyáltalán nem nyúltak, hanem azt akarták, hogy mindig egészen hosszan omoljon le, mint a perzsáknak. A hajukat elöl a halántékukig lenyírták, hátul meghagyták, hogy egészen hosszan és rendetlenül lógjon, mint a masszagétáké. Ezért hun fazonnak is nevezték ezt a hajviseletet.*" Prokopiosz beszámolt arról is, mennyire szerették a hun köntöst és a csizmát is a kékek: „*Ami a ruhájukat illeti… az ingük ujja a csuklónál egészen szűk volt, majd innen a vállig hihetetlen bőségűre szélesedett ki… Köpenyük, nadrágjuk és főképp a csizmájuk a hun névvel és szabással tűnt ki.*"

A K-római Birodalom latinizáló elitje látványosan kereste a kapcsolatot a Ny-római vezetőkkel, s ennek megfelelően szembefordult a K-i gótokkal barátkozó főirányzattal, birodalma jövőjét és saját hatalmának megerősítését a Ny-római Birodalommal szövetségben álló hunokkal köthető egyezség keretei között igyekezett biztosítani. Első lépésként Mundó országával és a herulok népével állapodtak meg, (akik, mint korábban láttuk, már a Hun Szövetség egyik komponensét képezték). – Ennek az újra-latinizáló irányzatnak volt a kezdeményezője Anastasius, és lett később a legjelentősebb képviselője Justinianus császár.

Úgy látszott, ez az irányzat sikeresen teljesítheti kitűzött céljait. Theodosziosz császár néhány év után bizonyára levette kezét a balkáni ügyekről, hiszen azokban az években, a hunok viszonylatában kevés érdemlegeset jegyeztek fel vele kapcsolatban. (Feltehetőleg a háttérben maradt, és csak a titkos diplomácia eszközeivel támogatta a K-i gótokat.)

A latinizációval egyáltalán nem rokonszenvező Prokopiosz írásaiból elég plasztikus fogalmat alkothatunk a hunok és a latinizáló K-római császárok kapcsolatáról. Prokopiosz egy későbbi keltezésű feljegyzésében szemére vetette Justinianus császárnak, hogy a hunok vezéreit bőkezűen megajándékozta: „*A hunok vezéreit magához hívatta és képtelen nagylelkűséggel minden ok nélkül hatalmas összegeket adott nekik. Azt hozta fel ürügyül, hogy a barátságukat biztosítja ezzel, amint, úgy hírlik, már Justinus uralkodásának idején is megtette*" – írta. Az idézet elárul egy nagyon fontos elemet Justinianus császár (és az apja) koncepciójából. Eszerint tudatosan készültek az uralkodására, és nem hirtelen ötlettől vezérelve támogatták a birodalmuk peremén élő hunokat, hanem alaposan készültek arra is, hogy az ő segítségükkel állítsák helyre a Római Birodalom egységét.

Trákia és Illíria területét **425** (681) **k.** a K-i gótok tartották a kezükben. Így aztán elég furcsa, hogy egyes interpretációk szerint Justinianus császár **525-ben** (ugyancsak 681-ben), ugyanezen a területen a gepidák ellen harcolt volna. Ez már csak azért is képtelenség, mert tudjuk, a latinizáló császár ellenségei a K-i gótok voltak, akik ebben az időben tényleg kezükben tartották Trákia és Illíria területét. Biztosak lehetünk abban, hogy e furcsaság magyarázata egyszerű félreértésben kereshető. A császár a hunok és a gepidák oldalán harcolt az illíriai, trákiai K-i gótok ellen.

(Egyébként éppen ekkor, **395-ben**, vagyis 681-ben halt meg Theodosziosz császár. Nem lehetetlen, hogy a trónutódlás körüli bizonytalan politikai helyzetben, bizonyos K-római csapatok, melyeket a megfigyelő vagy a megfigyelés eredményének lejegyzője (Prokopiosz?), a párhuzamos kronológiai rend felől szemlélve Justinianus fegyvereseinek „látott", valóban a gepidákat támadták, mégpedig a K-i gótokkal szövetségben.)

Justinianus császár **526** (682) **után** a gótok által fenyegetett Itáliát és környezetét lényegében saját fennhatósága (a K-római főhatalom) alá vonta, ám irányításába nem engedett beleszólást a vele rivalizáló konstantinápolyi (bizánci) császároknak (társcsászárainak). A „Ny-római" császárok (többnyire bábcsászárok) a továbbiakban társcsászárokként együttműködtek vele. Erre adott válaszként értelmezhető, hogy **427-ben** (683) a riválisK-római (bizánci) császár (Arkadiosz, illetve a gyámja) nagy erőkkel, hathatós gót támogatással megtámadta és elfoglalta Pannónia secundát, így részben Sirmium térségét is. A határvidéken szolgáló gepidák azonban **527/528-ban** (683/684) szilárdan tartották magukat a Sirmium-vidéki állásaikban (Szlavóniában, a Szerémségben).

Justinianus császár a hunokkal együttműködve igyekezett visszaszerezni az egykori római területek jó részét. A fiatal bizánci császár célul tűzte ki a területek újraegyesítését. Állandó hadsereget szervezett, melynek élére Belisarius trák származású tábornokot nevezte ki.

Prokopiosz szerint Justinianus **527** (683) **k.** a longobárdokat is megnyerte elképzelései megvalósításához, hivatalosan átadta nekik Noricumot (Felső-Ausztria) és egyes DNy-pannóniai erősségeket, anyagilag is támogatta őket. (Már **534-ben**, vagyis 679-ben felkérte Auduin királyt e területek megszállására.)

A longobárdok a kecsegtető feltételekért cserébe otthagyták hát a Duna felső folyásánál fekvő területeiket, és csapataik jórészét D- és DNy-Pannónia területén kezdték összevonni, nem messze a gepidák állásaitól. Ők voltak hivatva Itáliát É-ról, ÉK-ről védeni. (Prokopiosz ismételten félreértve az okokat, azt feltételezte, hogy a császár a longobárdokat a gepidák ellen akarta volna bevetni.) A longobárdok aztán innen kiindulva rendszeresen fosztogatták az illír területeket, valamint Dalmáciát, eljutottak egészen Epidamnuszig (a mai albán Durresig). Éppenséggel olyan területeken manővereztek, amelyek semmiképpen sem állhattak gepida ellenőrzés alatt.

A Balkánon, a longobárdokon kívül nem a határvédő gepidák, hanem maguk a hun erők, immár Ruga/Rua (Ruguda, Rugila, Roila) vezér (utóbb király) vezetésével lendültek ellentámadásba, **428/429** (684/685) **k.** egy időre ellenőrzésük alá vonták Trákia területét. A K-i gótok haderejük jórészét a hunok által megszállt Balkánról, (bizonyára tengeri úton, talán a karthágói vandál flotta segítségével) **528/529** (684/685) **k.** D- és Közép-Itáliába helyezték át.

A Kárpát-medence központi területein, így Pannóniában is – többek által – „nyugati ogurnak" tekintett, préselt fémlemezekből készült tárgyak jelentek meg **530** (686) **k.**, ezek szerint egyes ogur, onogur közösségek már ekkor lényeges részét képezték a Kárpát-medence hun népességének.

A következő évek során, Ruga király idejében (**433-ig**, tehát 689-ig), mind Justinianus császár Adria-vidéki, mind a Hun Szövetségnek a teljes Kárpát-medencére kiterjedő uralma konszolidálódott, vagyis megszilárdult Hunnia/Hungária állama. (A Pannónia feletti hun uralomhoz **433-ban**, vagyis 689-ben még a gótokkal szövetségben álló bizánci hatalom képviselője, Justinianus ellenfele – Arkadiosz vagy a gyámja – is hozzájárult. Maga a bizánci császár is rászorult a hunok segítségére a konstantinápolyi hatalmi harcokkal összefüggésben napirenden levő balkáni zavargások miatt, miként erre egy **404-ből**, tehát 690-ből származó adat utal.) A Ny-Balkán teljes anarchiába süllyedt, mindenfelé K-i gót rablócsapatok dúltak és raboltak. Ravenna biztonsága érdekében, Honorius társcsászárral megegyezésben, **404-től**

(690-től) számottevő hun sereg állomásozott Itália fővárosánál. Justinianus császár pedig dekrétumot adott ki **533-ban** (689), mely szerint a római (bár ekkoriban leginkább Ravennában tartózkodó) püspök minden egyház felett áll. Ez az intézkedés tekinthető a pápaság intézménye első, hiteles politikai deklarációjának. A korszakalkotó egyházpolitikai lépés nem eshetett volna meg a császár és Hunnia, valamint a gótok ellen Itáliában ugyancsak csatasorba állított Meroving hadak közös erőfeszítése nélkül.

A **434-edik** (690) év egy kisebb fordulópont volt Hunnia történetében. Ekkor lépett trónra Bleda/Buda (Attila). A király az interpretációk szerint eredetileg a hunok K-i szárnyát (elsősorban az avarhunok csapatait és nagy létszámú népességét) vezette. A K-Európában élő, félnomád gazdálkodást folytató népesség termelte meg azokat a javakat, amelyek ekkor elengedhetetlenek voltak a Közép-Európában manőverező és már Hunniát/Hungáriát, a nép leendő hazáját építő főhatalom, illetve szövetségesei szükségleteinek fedezéséhez.

(Figyelemreméltó, hogy Ruga halála után a trónon, Priszkosz írásai és az **540-ben** (696) készült galliai krónika szerint Attila, míg a **452-ben** (708) készült galliai krónika szerint Bleda következett. Nem valószínű, hogy egyszerűen tévedés történt volna az előbbi krónika szerkesztése során. Lehet, hogy mindkét krónika igazat írt. Bleda vagy Buda lehetett a király neve, aki ezt a nevet a születésekor kapta. Az Attila névvel feltehetőleg akkor tisztelték meg, amikor nagykirállyá (istenkirállyá) emelkedett. – Az Atila/Attila/Atilla/Etele (Atyácska) név viselése a turáni népek legnagyobb uralkodóinak kiváltsága volt, minden esetben a törzsek, etnikumok összességét, vagy legalábbis nagy többségét maga mögött felsorakoztató király viselhette.) Érdekes fejleménynek tekinthető, hogy **534/535** (690/691) **k.** még maga a K-i gót hatalom (arisztokrácia), jobban mondva annak egyes tagjai is keresték Justinianus császár és a hun véderő támogatását. Amalasuntha királynő, aki igen rövid ideig uralkodott a K-i gótok felett (míg meg nem ölték), a császár pártfogását kereste. Az őt követő király, Theodehad (**534–536**, vagyis 690–692) elől pedig a nővére, Amalaberga a lányával, Rodolendával együtt Ravennába menekült.

A történtek félreértéséről vagy félremagyarázásáról tanúskodik az a (már a középkorban, az itáliai lombard körök ideologikus megnyilvánulásai nyomán meggyökeresedett, a magyar történeti hagyományba is beépült) vélekedés, mely szerint a hunoknak **405** (691) **k.** el kellett űzniük a longobárdokat Pannóniából (miként „később” az avaroknak is rá kellett venni őket a Pannóniából való távozásra), hogy Hunnia állama létrejöhessen. Ezzel szemben a hunok és a longobárdok szövetségben álltak, és egyes longobárd csapatok Pannónia DNy-i sarkában, a Kárpát-medence területén kívül állomásoztak, (és még nem történt meg a longobárdok népi közösségük odatelepítése).

Buda (Attila) egyes szövetséges csapatai (bizonyára a Délvidékről átköltözött herulok) **434** (690) **k.** megszállták Pannónia Ny-i szegélyét is, azokat a részeket, amelyek korábban a longobárdok felé kialakított gyepűhöz, vagy korábban a longobárdok által uralt területekhez tartozhattak. A longobárdok és a herulok harcairól ránk hagyományozott történetek azonban súlyos tévedésen alapulnak: a középkori források és annak nyomán a történetírás összekeverte a herulokat a „rugi” néppel. Ezek a háborúk valójában „Rugiland” és a longobárdok között zajlottak, és már Attila színrelépése előtt véget értek. A tényleges longobárd-herul viszonyról kevés érdemlegeset tudunk, lehetséges, hogy Attila haláláig nem is került sor közöttük összecsapásra.

A longobárdok megkezdték tehát D-i irányú, lassú, masszív elvándorlásukat (népi közösségük áttelepítését), melynek végcélja É-Itália volt.

Ugyancsak félreértés vagy szándékos ferdítés nyomán terjedt el olyan nézet is, mely szerint Pannónia belső részeit az **05.** (08.) **sz. első felében** meghódították volna a K-i gótok, s Attilának az **05.** (08.) **sz. közepén** kellett volna visszafoglalnia. Pannónia, természetesen a D-i

szegélye kivételével, az elfoglalásától egészen Attila haláláig, csaknem mindig Hunnia részét képezte, bár időnként a K-i gótok támadásai miatt hadszíntérré vált.

Ebben a hét évtizedben csak rövidebb-hosszabb periódusokban tartozott a gótok fennhatósága alá a Dráva–Száva-köze is, (mely terület később is Hunnia utódállamának sokat háborgatott része maradt).

Körülbelül **535-ben** (691) éleződtek ki végzetesen az ellentétek a K-Római Birodalmon belül. (Ezt az időpontot tekinthetjük „Bizánc létrejöttének”.) A másik kronológiai sorból kiindulva **435-ben**, azaz ugyancsak 691-ben Bizánc elitje nyíltan – utóbb a virtuális kronológia ezt azonban elfedte – szembefordult a latinizáló körökkel, tehát Justinianus társcsászárral. Totális háború kezdődött.

Bizánc ura a vele szövetséges K-i gótokat most minden bizonnyal felkérte, hogy Itáliából intézzenek támadást Ravenna, Justinianus császár Ny-i fővárosa ellen, (ennek azonban, természetesen nyoma sem maradt a virtuális kronológiára alapozott történetírásban). Justinianus, miután csapatai győzelmet arattak Afrikában a vandálok felett, Szicíliába, majd onnan Itáliába küldte expedíciós seregét kettős feladattal, egyrészt az elmenekült vandálok üldözése, másrészt az ott új állásokba húzódott K-i gótok megtámadása céljából.

Justinianus seregei D-Itália felől és Dalmáciából egyidejűleg támadták meg **535-ben** (691) a K-i gótok által megszállt Itália területeit. Ugyanakkor a császár a megváltozott geopolitikai helyzetnek megfelelően, a Bizánc által fenyegetett Dacia Ripensis és Moesia Superior területéről Singidunum (Belgrád) környékére menekítette át szövetséges csapatait – tévesen heruloknak jelölik meg őket –, ahonnan e fegyveresek, aki minden bizonnyal Mundó csapatai voltak, hathatósan beleszólhattak az itáliai hadszíntéren zajló háborúba. Egyidejűleg a hun uralkodó a súlyosan veszélyeztetett Dacia Ripensis és Moesia Superior peremére gepida határőröket vezényelt. (A herulok a Szövetség más területére kerültek, még **434** (690) **k.** megszállták Pannónia Ny-i szegélyét.)

A szövetséges csapatok **536-ban** (692) Nápolynál is partra szálltak, a várost elfoglalták. Később Rómát vették ostrom alá és foglalták el, – onnan a K-i gótok az időközben Bizánc jóváhagyásával felszentelt pápájukat kimenekítették. Közben egy „dalmát” (boszniai?) területen lezajló, Mundo serege és a keleti gótok közötti csatában maga Mundó is életét vesztette.

Miközben a K-i gótok D-Itáliában tért veszítettek, Noricum, Pannónia és Dalmácia területén hathatós bizánci és Ny-i gót (!) segítséggel előretörtek, majd Ravennát is bekerítették, sőt el is foglalták. Justinianus és hun–gepida, longobárd szövetségesei a Balkánon és az Alpok–Adriatérségben súlyos vereséget szenvedtek. Bizánc és szövetségesei, a K-i gótok jelentős győzelmét mi sem bizonyítja jobban, minthogy az ingatag Ny-római vezetés **437-ben** (693) hivatalosan átengedte a mindeddig gepidák által védett Sirmium vidékét is Bizáncnak.

A Rómát körbevett K-i gót csapatok **537-ben** (693) indították meg több éves ostromukat. A városban védekező Belisarius elmozdította és száműzte Silverius pápát (a szenátus tagjaival együtt), mert azt gyanította, hogy egyezkedett a gótokkal. A katakombákat (zarándokhelyeket) feldúlták az ostromló gótok, Vitinger/Witigis/Wittich) hadai. Ravennában, **538-ban** (694) a várost uraló bizonytalan identitású hadvezér kivégeztette a Belisarius által előző évben száműzött szenátorokat. Ezalatt a Ny-i gótok (burgundi szövetségesükkel együtt) megostromolták és elfoglalták Milánót, állítólag a város teljes férfilakosságát lemészárolták, míg a nőket rabszolgának hurcolták el.

A gepidák és a longobárdok **538-ban** (694) a Balkánon, illetve az Alpok–Adria-térségben ellentámadásba kezdtek, a gepidák visszafoglalták a Szerémséget, illetve a longobárdok újra

elérték a Száva felső folyását. A hunok egyes csapatai **408-ban** (ugyancsak 694), újabb hadszíntér megnyitásával kapcsolódtak be a háborúba, elfoglalták az Al-Duna erődjeit, közöttük a Drobetától D-re fekvő hinovai erődöt, és birtokukba vették Castra Martis (Kula, Bulgária) erődjét is. (A régészeti feltárás szerint a hunok beköltöztek az erődökbe. A késő-római castellumok területén hun üsttöredékek kerültek a földbe, az Al-Duna-menti Sucidava/Celei későrómai ellenerődjében pedig egy nagy hun bronzüst négy kis peremtöredéke. Az égett, szétpattogzó üst- és ázsiai jellegű fémtükör-töredékek az erőd nem sokára bekövetkezett feldúlásakor szóródhattak szét.)

A hun csapatok **409/410-ben** (695/696) visszavonultak a Dunától D-re fekvő, előző évben elfoglalt K-balkáni területekről, a bizánci csapatok üldözték őket. Az Al-Duna É-i partján a hunok nem tűrték meg a K-római erődöket (Sucidava, Hinova stb.), visszavonulásuk során lerombolták ezeket, így próbálták biztosítani az Al-Duna és a D-i Kárpátok közötti síkságon (a Havasalföldön) tervezett széles határőrvidéküket (a gyepűt). Legközelebbi szövetségeseik, a gepidák **539-ben** (természetesen 695-ben, tehát a hun akció kiegészítéseképpen, a visszavonuló erőket felváltva) megindították támadásukat Dácia Ripensis területén, a Dunán átkelve véres csatában megverték Bizánc seregét, majd megszálltak a Duna D-i partján, a Vaskapu és az Olt torkolata között csaknem minden erődítményt. Elkezdték kialakítani újabb határőrvidéküket.

(Itt feltétlenül meg kell jegyeznünk: a szaktudomány szerint a Kárpát-medence ún. pre-avar korszakára (**536–568**, azaz 681–724) datált „pusztai jellegű” régészeti leleteit nagy számban főként a Dunántúlon (Pannóniában), tehát a Bakonyban, a Vértesben és a Pilisben, valamint a Közép–Duna- és a Közép–Tisza-völgyben, a Körösök alsó folyásánál (a Magyar Alföldön), valamint a Maros középső folyásánál (Erdélyben) találták. Pontosan ez magyarázza azt az „anomáliát”, hogy a régészek a „hun korszakban” (**433–453**, vagyis 689-709) „nem találják” a hunokat a Kárpát-medencében. Hogy is találnák, ha pre-avarnak látják őket? Egyébként ezek a „pre-avar” leletek határozottan eltérő sajátosságokkal rendelkeznek a későbbi „avar”, tehát avarhun, vagyis az **568** (724) **után** keletkezett régészeti hagyatékhoz képest.)

Az **539-es** (695) év eseményeihez tartozik az is, hogy a Ny-i gót–burgundi beavatkozás után a Meroving-frank csapatok is beléptek az itáliai háborúba, s É-Itáliában vereséget mértek a K-i gótokra és a bizánciakra. Justinianus szövetségének későbbi sorsára nézve viszont kedvezőtlen fejlemények is történtek, hiszen **439-ben** (ugyancsak 695) Geiserik vandál király az É-afrikai római uradalmakat és a magánbirtokokat a maga és családja számára lefoglalta, egyes kerületeket pedig a katonái között szétosztott. Ezzel végleg elapadt az afrikai búzaexport Itália irányában, és a későbbiekben is csak Justinianus ellenfelei felé indult újra meg.

A „Chronicon Monembasiae” c. krónikának a – feltehetőleg Prokopiosz nyomán készült – szövege szerint **539/540-ben** (695/696): „*a kagán emberei közül többen*”, Abydosnál (Konstantinápoly elővárosánál) átkeltek a tengerszoroson, Ázsia területeit dúlták, fosztogatták, s aztán ismét visszatértek az európai oldalra. Ez a tudósítás megint csak egy új szakasz kezdetét jelzi. Arra utal, hogy a hun hadvezetés ekkor úgy látta, súlyosak a háborús veszteségek, és a mindeddig K-Európában hagyott avarhun, ogur, onogur, jász, egyéb szkíta-utód stb. erők egy részére is szükség van ahhoz, hogy Hunnia a Kárpát-medencében eléggé megerősödhessen, hogy hosszú időre biztosított legyen a fennmaradása. A „kagán emberei” megjelölés ekkoriban, itt éppen ilyen közösségeket jelenthetett. Egyébként a K-európai közösségek Ny-felé áramlása a K-ről fenyegető türk csapatok közeledését is jelezte. (Már **556** (701) **előtt** megkezdődött a türkök hódítása K-európai sztyeppén.) A Hun Szövetség minden lehetőséget megragadott, hogy elkerülje a türkökkel való összeütközést.

Eközben (**540-ben**, tehát 696-ban) Belisarius visszavette a K-i gótoktól Ravennát. Az É-itáliai hadszíntér **540** (696) **k.** elcsendesedett, a gótok vereségük után megtarthatták a Pó-folyótól Éra eső területeket.

A gótok azonban nem nyugodtak bele vereségükbe, és erről Bizánc is gondoskodott, mert az ekkortájt (**440 k.**, azaz 696 k.) hatalomra került II. Theodosziosz minden eddiginél jobban számított rájuk, hogy ellenfeleivel szemben képes legyen fenntartani Bizánc megrendült nagyhatalmi státuszát. A K-i gótok most, **541-ben** (697) Totilát tették meg királyuknak. Totila, miként a neve is mutatja (=tótocska), már nem az „eredeti" germán gyökerű vezetőréteg leszármazottja, hanem a K-i gótok népi tömegeiből, tehát a szlávok közül emelkedett ki. (A háborúban alaposan megfogyatkozhatott a korábbi germán-gót arisztokrácia. – Megjegyezzük, hogy Totila királyt a középkorban sem tekintették germán eredetűnek, ellenben az olasz történelmi hagyomány egy része és néhány olasz forrás azonosította nagy kortársával, Attilával, és még Viterbói Gottfried is hunnak/magyarnak tartotta.)

Buda/Attila király Kerszonban, a Krím-félszigeten megállapodott Konstantinápoly képviselőjével, Anatoliusszal.

A Konstantinápoly által fizetendő összeget igen magasan állapították meg. Ennek fejében a hun népek vonulásukkal elkerülték Bizánc területeit.

A **441-edik** (697) évre vonatkozó adatok már biztosan jelzik a hunok K-i szárnyának tömeges Ny-ra vonulását, mégpedig Buda/Attila utasítására, Közép- és DK-Európába. Egy másik kronológiai sorban **400** (697) és **402** (699) **körüli** időszakra vonatkozóan az adatközlők nagyléptékű hun vonulásról emlékeztek meg. Eszerint a hunok fent említett közösségei a Lengyel-síkságon keresztül, D-Lengyelország, Szilézia és a mai Szlovákia területén vonultak át, a Visztula és az Odera felső folyása tájékán olyan támaszpontot alakítottak ki, mely több éven keresztül biztosította a vonulás zavartalanságát.

Ennek az útiránynak a kiválasztása két okból is célszerű lehetett. Attila bizonyára meg kívánta erősíteni Hunnia védelmét a Felső–Duna-völgy irányából. Fölmerülhetett annak (az írott forrásokban nem szereplő) szkíta-szarmata országnak a megerősítése is, mely a Duna és a Rajna forrásvidékénél, a Német-középhegység egy részén, a Weser és mellékvizei vízgyűjtőjén, Türingia vidékén maradt fenn, mint egy sziget a népvándorlás örvénylő germán tengerében. Ebben a vonatkozásban főként a Krím szkíta-utód közösségének áttelepítése valószínűsíthető. – Mindenesetre ez már a hunok Közép-Európába történt harmadik betelepedési hulláma volt.

Attila (Buda) **443-ban** (699) a Balkán és a Kárpát-medence térségére vonatkozó szerződést is kötött Theodosziosz császárral. Bizánc a béke fejében adót tartozott fizetni. Ez a béke-megállapodás azonban nem sokáig élt.

Talán az afrikai élelmiszerszállítás kiesése, a vandálok blokádja indította arra Justinianus császárt, hogy a Földközi-tenger Ny-i medencéjében próbálkozzon alternatív megoldást találni, talán csak eredeti elképzelésének sietős valóra váltását hajszolta, minden esetre nagy taktikai hibát követett el. Belisarius vezért és hajóhadát (bizonyos adatok szerint **554-ben**, bizonyos adatok szerint **544-ben**, tehát 699/700-ban Hispániába küldte, hogy ott hajtson végre inváziót. Ezzel egy kritikus időszakban levette kezét Itáliáról, kimerítette kincstárát, továbbá magára hagyta hun szövetségesét is. A hispániai „kalandozás" utóbb nagyon megbosszulta magát, – nem kis részben amiatt is, hogy távollétében Belisarius elkötelezettsége is megingott. Totila **542-ben** (698) Firenzét ostromolta, majd **543-ban** (699) elfoglalta Nápolyt. Valamikor Ravennát is újra elfoglalta, s így a „Ny-Római Birodalmat", ezzel a ravennai bábcsászárt is túszként felügyelete alatt tartotta. Róma újabb ostromára **545-ben** (701) szánta rá magát. A további fejleményekből visszakövetkeztethető, hogy akcióihoz bizánci támogatást kaphatott. Ebben az időben É-Itáliát jórészt a frankok uralták, akik azonban kerülték az összetűzést Itáliában, sokkal inkább K-i terjeszkedésüket igyekeztek előkészíteni. (A longobárdok és a gepidák már **547-ben** (692) egyeztették terveiket a frankok K-i törekvéseinek megakadályozása érdekében.)

A béke a Balkánon is törékenynek bizonyult. Bizánc valamikor **445** (701) **előtt** ismét elfoglalta Singidunumot (Belgrád), majd **545** (701) **k.** az Al-Dunához (a gyepűre) telepítette az antok harcias szláv törzsét, hogy erősítse a rendelkezésre álló hadi potenciált, (ami nemigen lehetett összeegyeztethető a béke-megállapodással). A határvédő gepidák **445 k.** (701) visszafoglalták Singidunum városát, míg egy hun sereg, ugyancsak **445-ben** (701) eljutott Thermopyláig, majd visszamenet lerombolta Serdikát (Szófia). Feltehetőleg ebben az időszakban kezdődhetett meg egyes K-ről érkező onogur csoportok Al-Duna vidékére (az antok által fenyegetett területsávra) való áttelepítése.

A hunok **446-ban** (702) elérték a K-i gótok védelmi vonalát. Ekkor egy „Ny-római" követ járt Attilánál, bizonyára a K-i gótok megbízásából. (Erről onnan tudhatunk, hogy Cassiodorus említést tett arról, hogy a dédapja Attila előtt szónokolt.) A tárgyalások nyomán a Totila által ellenőrzött ravennai kormányzat kénytelen volt visszaadni a hunoknak a Száva-mente területét (ma: Horvátország).

Totila **546-ban** (702) elfoglalta és kifosztotta Rómát. Az események nyomán a longobárdok megerősítették szövetségüket Justinianus császárral.

Ebben az időben széthúzás volt tapasztalható a K-i gótok körében. Valemer/Valamir lett a Pannónia peremén, a Száva-mentén élő, Itáliától elszigetelt K-i gótok vezetője, és ő **447-től** (703-tól) **456-ig** (714) a hunokkal való együttműködés révén próbálta a gótok érdekeit szolgálni. Csatlakozott a hun szövetség csapataihoz, velük együtt támadta Illíria bizánci haderejét, miközben a hun sereg az Al-dunai Moesiát támadta.

(Igen érdekes interpretációját adja Valemer gótjai történetének a Madzsar Tárihi c. kései magyar-török krónika: [Ízsá próféta] „*születésének »448-adik«* [nyilván **448-adik**, tehát 704-edik] *esztendejében az osztrogót nevű nép jött Madzsarisztánba, melyet pusztán és üresen talált. Itt letelepedett és hazát alapított. Madzsarisztán egyes vidékein a tót nevű nép volt letelepedve, mely* […?] *előtt a madzsarok kíséretében jött be a Sztyeppről.*" – A krónikás homályosan tudhatott valamit a D-vidék K-i gótjainak, tótjainak (ős-szlovének, ős-szlovákok, ős-morvák) népei közötti összefüggésről, rokonságról, ami később feledésbe merült, – a magyarságot pedig esetleg a szarmatákkal, jászokkal stb. azonosította?)

Egyes gót közösségeknek a hunokhoz történt csatlakozásán túlmenően, az események további menetére nézve döntő változásként feltűntek az avarhunok **557/558** (702/703) k. Bizánc horizontján, – bizonyára a Kaukázustól Ny-ra fekvő térségben jelentek meg.

Az avarok K-európai vonulása két okra vezethető vissza. Egyrészt a Hun Szövetség K-i szárnyát kettős támadás érte a Kaukázus térségében, vagyis a perzsa és a türk terjeszkedés útjába kerültek. Másrészt maga a Hun Szövetség egyre kellemetlenebb helyzetbe jutott a Justinianus császárral megkötött szövetség folytán, melyhez, ha hűek akartak maradni, egyre véresebb háborúba kellett keveredniük Bizánccal. Az avarhunok Közép-Európába hívása annak beismeréseként is szóba jöhet, hogy a Hun Szövetség alábecsülte a Római Birodalom helyreállításával szembeni európai ellenszenv hevességét. Ebben sem a frankok, sem a kelta-utódok maradékai (legalábbis a kontinensen) nem érezték magukat érdekeltnek.

Attila (Buda) felismerte, hogy a hunok szövetsége erejéhez képest túl nagy területet próbált az ellenőrzése alatt tartani, mindent összevetve igyekezett a határvonal hosszát csökkenteni még olyan áron is, hogy a K-európai onogurokkal és szabírokkal, valamint a Közép-ázsiai fehérhunokkal és ősbolgárokkal megszüntette a közvetlen érintkezést, s a rendelkezésre álló erőket a Kárpátok és az Al-Duna térségének szilárd birtoklására csoportosította át.

Attila (Buda) **447-ben** (703) K-i gót (Valamir) és gepida támogatással Konstantinápolyt támadta, majd két tonna arany váltságdíj ellenében visszavonult. A hun haderő **448/449-ben**

(704/705) Moesia prima és Dacia Ripensis, valamint Moesia superior É-i részének területén gyepűt alakított ki, a lerombolt Singidunumtól (Belgrád, Alba Graeca) Novaeig (Svistov, Bulgária), 200 km hosszban kiüríttették a Duna D-i partjához kapcsolódó területeket. Az új római határváros: Naissos (Nis) lett. A hunok lerombolták Serdica (Szófia) városát is.

A K-Balkánon kiürített hatalmas területen bizonyára folytatódott az onogur és ősbolgár közösségek letelepítése. Miután Attila (Buda) a Balkán félszigeten ezt a széles területsávot igyekezett minden idegen hatástól mentesíteni, a két hatalom közötti kereskedelmet **450** (706) **után** kizárólag Naissos (Nis) városán keresztül rendelte lebonyolítani, monopóliumot hozott létre a Naissostól É-ra vezető kereskedőút ellenőrzésére. Ilyen feltételeket tartalmazott a felek között kialkudott békedokumentum.

Justinianus császár serege a longobárdokkal szövetségben, **547/548-ban** (703/704) visszafoglalta Rómát, majd a város védelmi képességének fejlesztésével foglalkozott. (Justinianus az egykori Római Birodalom helyreállítását eredeti szerkezetében képzelte el. Mindennek szellemi hátterét, bázisát erős római pápasággal próbálta biztosítani. Nem ismerte fel, hogy az erőviszonyok alakulása és Ny-i partnerei ellenérdekeltsége miatt célkitűzéseivel túl messzire ment, D- és Közép-Itáliáról egyelőre talán le kellett volna mondania.) Edekon/Edeka, Attila unokatestvére, a „szkír király” **447-ben**, azaz 703-ban, vonult É-Itáliába egy nagyobb kontingenssel, hogy segítse szövetségesét, Justinianus császárt, mivel az itáliai gót katonai jelenlét minden korábbi mértéket meghaladt. Utánpótlási vonalaik elvágása érdekében Attila hunjai **448-ban** (704) ismét a bizánci kézben levő Illíria területét támadták, majd **448/449-ben** (704/705) a még mindig gót fennhatóság alatt álló Ravenna ellen vezettek hadat. A K-i gótok azonban **549-ben** (705) visszatértek Róma falai alá, majd megint elfoglalták és kifosztották a várost, (Róma városának lakossága immár csak tizede volt a korábbinak, Itália lakossága felére-harmadára csökkent).

Ezzel párhuzamosan Totila elfoglalta Reggio di Calabria elődvárosát, Regium Iuliit is (D-Itáliában), – vagyis a gót offenzíva Itália egész területére kiterjedt. Nyilvánvaló, hogy Konstantinápoly az általa ellenőrzött Afrika és Illíria partvidéke felől szállította Totilának a muníciót, sikeresen mozgósította a vandál harcosokat és csatahajókat is.

Justinianus császár a válaszlépésekkel késlekedett, feltehetőleg kimerülőben lehetett már a kincstára, míg ellenfelének, a gótokat finanszírozó Bizáncnak egyre javult az anyagi helyzete. (Justinianus császár kétségbeejtő helyzetére jellemző, hogy **561-ben** (706) követséget küldött a Perzsa Birodalomba, hogy a hunokkal szemben ellenséges Koszroesz perzsa királyt is megkísérelje megnyerni szövetségesének.)

Justinianus már csak árnyéka volt korábbi önmagának, hadvezére, az áruló Belisarius helyébe kinevezett Narses csak **551-ben** (707) tudta megindítani újabb itáliai hadjáratát. Seregében jelentős gepida csapatok is jelen voltak, a gepidák 400 teljes fegyverzetű (kard, lándzsa, vasalt pajzs) harcost bocsátottak Narses rendelkezésére. A szövetséges DNy-pannóniai longobárdokat **552-ben** (708), Narses seregében 3000 nehézfegyverzetű katona képviselte. Ez volt az utolsó háború, melyben a gepidák és a longobárdok egy oldalon harcoltak, – (hacsak már ekkor sem, hiszen nem tudjuk, mi zajlott le az itáliai hadszíntéren, „beleférne” a korszak történetébe akár az is, hogy a longobárd haderő orvul lemészárolta volna a gepida harcosokat).

Mindenesetre, már **551-ben** (707) szembe kerültek egymással a gepidák és a longobárdok Sirmium térségében – longobárd emlékezet szerint „Asfeldnél”. A gepidák a longobárd támadás nyomán kénytelenek voltak kiüríteni a térséget. A gepidák elvesztették a Szávától és a Dunától D-re fekvő területeiket, de egyelőre megtartották Sirmiumot. A longobárdok elárulták a Hun Szövetséget, és – bizonyára félreértve a hunok és az avarok kapcsolatát – a gepidák ellenében az avarhunoknak a Kárpátoktól É-ra fekvő térségben Ny-ra vonuló seregével igyekeztek volna összefogni.

A Hun Szövetséget ért csapást kihasználva Bizánc **551-ben** (707) újra fennhatósága alá vonta a hunok által **447-ben** (703) kialakított gyepűt a Duna mentén (Moesia prima és Dacia Ripensis, valamint Moesia Superior É-i része, Singidunumtól Novaeig).

Időközben az avarhunok az ott állomásozó antokat félresöpörve megérkeztek az Al-Dunához. Justinianus Moesiában Durostrumot (Dorostolon/Drista) szemelte ki **562** (707) **k.** az avarok első bázisának. A császár onnan az avarokat Pannonia secunda késő-római provincia irányába kívánta vezényelni, tehát Sirmium térségébe. Justinianus császár **563-ban** (708) fogadta az avarhunok követeit. (Az avarhunok egyelőre nem avatkoztak bele a háborúba, – ebben az időben az összecsapások helyszíne Itália volt.)

A Justinianus császárral szövetséges hun csapatok a **452-edik** (ugyancsak 708-adik) évben felvették a harcot Itália területén a bizánciak, a gótok és a vandálok ellen. A hun seregnek Aquileia erődített városa keményen ellenállt, csak hosszadalmas ostrom árán, nyár elején sikerült bevenni. Ezután a friauli Concordia városa következett, majd hunok benyomultak Trevisa, Padova, Verona, Brescia, Cremona, Mantova, Bergamo, Ferrara vidékére. Ezután Attila (Buda) serege Ravenna alá vonult, Szovárd/Szoárd vezér pedig Apulia, Calabria, Regio és Catania elfoglalása után tért csak vissza Attilához (Budához).

Ravenna elfoglalása volt a hadjárat csúcspontja. A Képes Krónika szerint Attila bevonult Ravennába, s lefogatta az ariánus gótok érsekét. – Ugyanakkor, a hun főerők távollétét kihasználva bizánci seregek (Markianosz császár hadai) mértek csapást a hunokra a Balkán és a Kárpátmedence határán, a bizánci csapatok hun területeket szálltak meg (foglaltak vissza) az Al-Duna mentén.

Narses hadserege legyőzte Mous Lactariusnál, **553-ban** (709) a K-i gótokat. A történetírás – a virtuális kronológiából építkezve – ezt a győzelmet természetesen végsőnek és maradéktalannak állította be, holott az itáliai „római" arisztokrácia, de még a köznép is, részben a háborúval összefüggésben végrehajtott tömeggyilkosságok, részben az éhínség és az elvándorlás miatt már csak nyomokban létezett, s a továbbiakban nem is játszott érdemleges szerepet.

Justinianus tehát újabb győzelmet aratott a gótok felett, de minden korábbinál távolabb került céljától, a Róma-központú Birodalom helyreállításától. A vandálok ugyanis **454-ben** (710) elfoglalták Máltát, **455-ben** (711) Szardíniát és Korzikát, majd feldúlták és kifosztották Rómát. Nem lehetetlen, hogy hadjáratukat nem más, mint az a katonatiszt támogatta (a mögötte álló bizánci lobbi segítségével), akit nemsokára (**456/457**, vagyis 712/713) Leó néven császárrá emeltek (II. Leó). Most azonban még egy másik Leó jelent meg a színtéren. Ekkor történt, hogy Nagy Szent Leó pápa kivonult Róma városából a vandál király elé, hogy kíméletet kérjen a város számára. – Ezt az eseményt a történetírás fővonala azonban Attilához társította, s ha megkérdezzük az embereket, hogy mit tudnak Leó pápáról és Rómáról, minden olyan válaszoló, aki egyáltalán hallott valamit erről, Attila „római hadjáratához" köti az egyházfő megalázkodását. (Pedig Attilának egyáltalán nem volt római hadjárata.)

Itália É-i része sem kerülte el a sorsát. Miközben a bizánci hadak a félsziget nagy részét ellepték, **423-ban** (709) örökös nélkül meghalt Honorius Ny-római bábcsászár. Justinianus támogatásával **424-ben** (710) Joannest, egy befolyásos itáliai család sarját kiáltották ki utódjának. Konstantinápoly azonban vele szemben III. Valentinianust, Honorius unokaöccsét támogatta, s egy katonai kontingens megölte Joannest. A hun sereg csak Joannes halálát követően érkezett vissza Ravenna alá.

Justinianus császárnak ekkor már csak hónapjai vagy hetei lehettek hátra. Halála ugyanebben az évben, **565-ben** (710) következett be. Így a hunok pontosan akkor maradtak magukra, amikor helyzetük minden fronton bizonytalanná vált.

Fehérhun Szövetség (714-ig)

Emlékeztetőül: Mind a **–051-ből** (439-ből), mind a **02/03. sz. fordulója** idejéből (az 05. sz. közepén), valamint a **03. sz. első negyedéből** (az 05. sz. közepe után), sőt még a **04. sz. első negyedéből** (megint csak az 05. sz. közepe után) is találtunk olyan tudósításokat, melyek szerint Dzsungária területén létezik a fehérhunok szövetsége. Ez az egyéb hun szerveződésektől elkülönült szövetség volt. A fehérhunok elfoglalták Khivát, Balkh városát és több baktriai tartományt, kiterjesztették fennhatóságukat az Amu-darja és Szir-darja közötti területekre, megjelentek Afganisztán területén is. (A Tien-San és a Tarim-medence vidéke lényegében eddig is a fehérhunok szállásterületének számított.)

Egyértelmű, hogy nem négyszer szakadt el a fehérhun közösség a hunok többségétől, az adatok azonban négyszeresen aláhúzzák ennek a fordulatnak a jelentőségét. További adatok szerint a **04. sz-ban** (az 05. sz. második és a 06. sz. első felében) a fehérhunok jobbára a mai Üzbegisztán területén és Kazahsztán D-i részén éltek, és D-i irányban terjeszkedtek. Szogdia területéhez kapcsolódóan, az Altáj hegyvonulatához közel volt a hatalmi központjuk, „Kagan" városában, (Bokhara/Buhara mellett).

Uralmi területük kiterjedt a stratégiai szempontból kulcsfontosságú Baktriára, (mely földrajzi fogalom magában foglalja a mai Afganisztánt és Irán egy részét is). A szóban forgó területék korábban a felbomlott Pártus Szövetség, valamint az elsorvadóban lévő Kusán Birodalom azon részeit képezték, melyeket a nemrég (**220**, azaz 476 **k.**) megalakult Perzsa Birodalom nem volt képes szilárdan a saját területébe integrálni. Nem világos viszont, hogy az ún. kidariták, chioniták vagy a kermichioniták, akik **320** (476) **k.** már Ny-felé orientálódtak, egy harmadik hun csoportnak tekinthetők-e, vagy kezdettől fogva részét képezték-e a fehérhunok szövetségének. A perzsák **234/235-től**, tehát 490/491-től vették birtokba a szétforgácsolódó Kusán Birodalom Ny-i területeit, vagyis Baktria határvidékét és KIránt, és a kidaritákkal, legalábbis kezdetben, jó kapcsolatokat ápoltak. Az interpretációk jelentős része szerint az „igazi fehérhunok" a **04. sz. közepén** (az 05. sz. végén) D-re szorították Közép-Ázsiában a kidarita hunokat.

A **04. sz. közepe** (az 05/06. sz. fordulója) táján a hionita és a hjon neveket szerepeltették a közép-ázsiai érméken, ezenkívül olvasható azokon az „unna sah", vagyis a hunok királya felirat is. Mivel a közép-ázsiai régészeti leletek zöme jól egyeztethető a korábbi belső-ázsiai leletekkel, az érméken szereplő nevek és méltóságnevek még rá is erősítenek arra az evidenciára, hogy Közép-Ázsia hatalmas területeit a hunok szilárdan a kezükben tartották. Ekkoriban viszonyuk a perzsákhoz barátságos volt. Ismeretes, hogy **356/357** (501/502) telét a perzsa uralkodó hunok körében töltötte el, hogy felkészüljön a rómaiak ellen esedékes háborújára.

A **04. sz. második felére** (a 06. sz. első felére) vonatkozóan a legtöbb forrás és feldolgozás már „Heftalita Birodalomnak" nevezi a Bokhara központú Fehérhun Szövetség államát. Más adatok szerint ez az ún. „birodalom" **420** (531) **k.** jött létre, miután a **04. sz. végétől** (a 06. sz. legelejétől) egyes hun törzsek új legelőket kerestek maguknak É-Indiában, a sokak által kidaritának tekintett (talán még nem a fehérhunok kötelékébe tartozó) hunok D-re tartottak, és már **374-ben** (530) véget vetettek a kusánok maradék hatalmának.

Egy interpretáció szerint a kidariták, miután területeiket kiegészítették kasmíri hódításokkal, 40 évig uralkodtak a térségben (kb. **390**, tehát 535 és **430**, vagyis 575 között), majd ezután integrálódtak a Fehérhun Szövetségbe. (A Kidarita érmék használatának kora Közép-Ázsiában a **04. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) az **05.** (06.) **sz. második feléig** tartott. Érmeiken kusán mintákat követtek, kusán sahnak hívták uralkodójukat, ami esetleg arra

utalhat, hogy korábban a kusánok birodalmának alattvalói lehettek.) A fehérhunok kidarita korszakának lezárulta idején aztán a Heftal-dinasztia került hatalomra.

456-ban (567) trónra lépett I. Kingila király, a Heftal-dinasztia alapítója. (Megjegyezzük, hogy egyes interpretációk a kidarita/heftalita hatalomváltást a **04. sz. közepére**, vagyis a 06/07. sz. fordulójára datálják, – ez esetben Kingila csak **456-ban** (601-ben) került hatalomra.)

Természetesen a fehérhun állam nem volt birodalom a szó eredeti értelmében, hanem törzsi csoportosulások laza szövetsége volt, miként a többi szkíta és hun hatalmi formáció. A kialakult politikai viszonyokat egy további kronológiai sor is jellemezheti: **Baktriai Éra 228-tól** (515) fordul elő a baktriai dokumentumokban a fehérhunok említése. (Feltételezésem szerint az ún. Baktriai Éra évszámítási rendszer a Kaniska-éra mutánsa (11 évvel különbözik attól), s ebben a rendszerben az **első év** 288-nak felel meg. Véletlennek tartom, hogy ez az időszámítási rendszer csak egyetlen évvel különbözik a Jézus feltámadásával kezdődő kronológiai rendszertől (a Mártír-érától). Az ismert baktriai dokumentumok **Éra 110-zel** (397) indulnak, az utolsó ilyen datálású iratokat pedig **Éra 549-ben** (836) készítették.) A fehérhunok baktriai uralmára vonatkozóan **Éra 260–295** (547–582) között három ismert baktriai dokumentumban is megemlítették a „Heftalita urak adóját". Sem a Ny-i hun, sem a Fehérhun Szövetség nem uralta Közép-Ázsia teljes területét. A **03. sz. második** (a 06. sz. első) **felétől** az Aral-tó D-i térségében, az Amu-darja bal partjának vidékén, a mai Üzbegisztán területén, a két hun tömörülés, az Európa határa felé törekvő (fekete) hunok és a D-re tartó fehérhunok közötti területeken az Afrigida-dinasztia önállósodási törekvései sikerrel jártak (Hvárizm/Korezmia). Más interpretációk a dinasztia uralmát a **04. sz. második felétől**, tehát ugyancsak a 06. sz. első felétől valószínűsítik.

Mivel e terület lakossága hagyományosan (jórészt) letelepedett (földművelő) életmódot folytatott, vezetőik nem csatlakoztak egyik hun tömörüléshez sem, viszont szoros kapcsolatot tartottak fenn mindkettővel. Lényegében kifejlődtek korai feudalizmusuk viszonyai is. (Ez a függetlenség – a szomszédos Kanga ország önállóságához hasonlóan, amiről már a korábbiakban megemlékezünk – legalább a Zsuan-zsuan, majd a türkök terjeszkedéséig, illetve a fehérhun hatalmi központ D-re tolódásáig, az **05. sz. közepéig**, azaz a 07. sz. elejéig fennállt.)

A perzsa-fehérhun háborúk a **420-as** (560/570-es) **években** kezdődtek. A térségben, India és K-Irán határvidékén élő indoszkíták egyes csoportjai **425** (570) **k.** a perzsák ellenében csatlakoztak azokhoz a Heftalitákhoz, akiket érméik Alkon (Alxon) felirata alapján ugyan a szakirodalomban alkon-hunoknak is neveznek, de szanszkrit nevük (svéta huna) alapján egyértelműen fehérhunoknak tartják őket. Az indiai forrásokban hunna a nevük, bár a későbbi ind írásokban kasgáriaknak is nevezték őket. Kezdetben a fehérhunokhoz pártolt a hadiszerencse, egyes interpretációk szerint az **05. sz. harmadik negyedére** (a 06. sz. nyolcvanas éveire) Perzsia jelentős részét elfoglalták. Ekkor azonban fordult a kocka, a perzsa trónviszály enyhülésével a fehérhun csapatok náluk sokkal erősebb perzsa haderővel kerültek szembe. A perzsák a **450-es** (600/610-es) **évekig** sorra aratták győzelmeiket a fehérhunok felett, s csaknem kiszorították őket Közép-Ázsiából.

A fehérhunok már csak azért sem maradhattak meg Közép-Ázsia nagyobbik (K-i és Ny-i) részében, mivel e régió másik felét ekkoriban özönlötték el a türkök köréből viharos gyorsasággal felemelkedett Zsuan-zsuan fegyveresei. Két, ilyen erős és agresszív hatalom ellenében semmi esélye sem volt egy harmadiknak. – A fehérhunok **352** (608) **k.** kerültek az indiaiak látókörébe.

A Fehérhun Szövetségről sorra leszakadtak legfontosabb közép-ázsiai, kaukázusi szövetségesei (pártus utódnépek, szaka töredékek, a bolgárok ősei, az utrigurok, kutrigurok stb.), s **430** (586) **után** vagy betagozódtak a Perzsa, illetve a Zsuan-zsuan Birodalomba, vagy megkezdték évszázados menetelésüket a Kaukázuson inneni területekre (a Fekete-tenger

környékére). Az akatzirok (ekkor már minden bizonnyal ősbolgárok) elhelyezkedéséről pl. **448-ból** (604) származik egy adat, amikor a Fekete-tengertől É-ra laktak. Aztán **479–482** (635–638) **között** már a Balkánon harcoltak az ősbolgárok egyes Európába érkezett csoportjai.

Az **05. sz. közepén** (a 06. sz. végén) a fehérhun hatalmi központ, illetve a hadsereg gerince és a Heftalita uralkodó elit (nem hódítási szándékkal, hanem a perzsa offenzíva elől!) elhúzódott, sodródott India irányában. Baktriából, Szogdiából nemcsak a hatalmi központ került át Afganisztán, még inkább Pakisztán területére, Közép-Ázsia nagy részén szinte teljesen megszűnt a fehérhun hadsereg jelenléte. (A perzsák ellen **452** (597) **k.** az európai hunok vették fel a küzdelmet, haderejük K-i serege az Aral-tónál és Baktriában harcolt, szétverte a perzsa, valamint a velük szövetséges alán hadakat. Akciójuk nagy valószínűséggel össze volt hangolva a Fehérhun Szövetség közép-ázsiai hadmozdulataival.)

Mivel a Gupta Birodalom korábban megsemmisítette az É-i ütközőállamokat (a kusán hercegségeket), a birodalom É-felől nyitottá, védtelenné vált a fehérhunok és a perzsák terjeszkedésével szemben. (Az Agni puráná írta: „*A fehérhunok eredetileg Közép-Ázsiából, Kasgár térségből jöttek, s elindultak Ny-felé, egy részük a Kaukázusig, s azon is túl, a másik részük D-re, az Indus-völgye felé tartott. Őshazájukat Szkíta Birodalomnak nevezték, azaz kínai néven Csagatájnak vagy Sakatájnak.*”)

A szubkontinensen megvalósult fehérhun térfoglalás első szakasza a mai Pakisztán területén, az Indus-völgyben, Kingila király idején, (**470** (615) **előtt**, vagy **490**, (601) **előtt**) zajlott le. Legkésőbb **475-re** (620) birtokukba vették Pandzsábot és a Gangesz-medence nyugati részét. (Az **05/06. sz. fordulóján** (615 k.) már Kunka volt a fehérhun király. A Heftalita-dinasztia uralkodói **510** (621) **k.** már nem Kagan városban, hanem Kabulban (Kabula/Zabula) székeltek.) A geopolitikai helyzetben bekövetkezett alapvető változás folytán a Heftalita állam az **05. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától) kétfrontos közdelemre kényszerült. A perzsa offenzíva folytatódott, ugyanakkor a szorongatott fehérhun haderő szükségszerűen szembekerült az indiai Gupta Birodalom csapataival is. Az első összecsapás ÉNy-Indiában **455-ben** (600) zajlott le. Ekkor Skandagupta koronaherceg (Kumaraguptának, az indiai Gupta-dinasztia utolsó jelentős uralkodójának a fia) még legyőzte a fehérhunokat. Skandagupta uralkodása alatt viszont, tehát **455** (600) és **467** (612) **között** a Heftaliták maradéktalanul elfoglalták É-India területét, egészen a Gangeszig.

A fehérhun haderő **457** (602) **után** a perzsa fronton is sikereket ért el. Peroz/Firoz perzsa sah (**459–484**, azaz 614–629) háromszor is megtámadta a hunokat, de minden alkalommal vereséget szenvedett, és fogságba is esett. Első fogságából a bizánci uralkodó, Baszileosz mentette ki. Második fogságból úgy szabadult, hogy nagy váltságdíjat fizetett a hunoknak, és a fiát, Kavádot túszul hagyta. Harmadszorra pedig a lányát adta Kunka királyhoz, hogy megmeneküljön. A Gupták a fehérhunok D-i offenzívájával összefüggésben ugyancsak délebbre szorultak, s ott **480** (625) **k.** összeütközésbe kerültek a Pallavák és a Csálukják államaival. A fehérhunok Toromána/Turmán uralma idején, (**484–515**, azaz 629–660) a D-re szorult Gupták által kiürített (?) Gandhárát, majd Kasmírt is elfoglalták. A **05/06. sz. fordulóján** (07. sz. közepe előtt) a fehérhun törzsek fő letelepedési területe már Pandzsáb és Radzsasztán lett, legjelentősebb csoportjuknak a gurdzsár törzs számított, (amelyből később kialakult egy középosztálybeli állattenyésztő társadalmi közösség).

Ekkoriban tűntek fel ÉNy-Indiában, majd Közép-Indiában is az ún. rádzsputok, vagyis Radzsisztán harcosai (második kasztbeliek), akikhez aztán több uralkodó dinasztia is köthető. Radzsisztán hegyvidékén erődvárakat, városokat hoztak létre, (melyeket évszázadokkal később elszántan védtek a mohamedán hódítók ellen). Toromána gyorsan kiépítette indiai országát, melynek központja Malva lett.

A hunokat nem tekintették idegennek Indiában, beilleszkedtek a hindu társadalomba. Toromána nem változtatott a kialakult közigazgatási rendszeren, a fejedelmek minden országrészben a domináns etnikumból származó személyek maradtak.

(Toromána állítólag nem volt tagja a Heftalita-dinasztiának, egyszerű katonából emelkedett fel a trónra. Országában mindhárom jelentős vallási irányzatot: a buddhizmust, a hinduizmust és a dzsainizmust is egyenrangúként ismerte el. A fehérhunok között **490** (646) **k.** elterjedt a kereszténység nesztoriánus változata is, – míg a riválisGupta-hatalom a hinduizmuson kívül minden vallási irányzattal szemben ellenségesen viselkedett. Torománát alattvalói szakrális királynak is tekintették, – amit nyilván tetteivel érdemelt ki.)

A Gupta Birodalom **497-ben** (642) kisebb királyságokra töredezett, ugyanakkor, nyilvánvalóan ezzel összefüggésben, Közép-Indiában is a korábban D-Indiában uralkodó Csálukja és Pallava államok kerültek domináns helyzetbe. (A Gupta-dinasztia elvesztette hódítási területeit, de egészen a **08.** (09.) **sz-ig** tovább uralkodott eredeti országában, a mai Bihar és Uttar Pradés területén.)

A következő fehérhun király Mihiragula, feltehetőleg **515-től** (660) **544-ig** (700) vagy **557-ig** (702) uralkodott, és állítólag sivaita, azaz Síva hívő volt. Regnálása idején összeomlott a Fehérhun Szövetség, mert É-on végbement a türkök offenzívája, akik **520** (665) **után** át is vették a főhatalmat a Selyemút városaiban. (Ezzel párhuzamosan, a **06. sz. elejétől** (a 07. sz. közepétől) a Dagesztánban és a kapcsolódó területeken élő hunok elismerték vezetőiknek a kaukázusi szabírok uralkodóit. A szabír vezetőség igyekezett a Ny-ra orientálódó sztyeppei népeket maga mögé állítani, így a meotisz felé tartó utrigurokat és a már a Krímben élő kutrigurokat is, – ezek a törzsek talán szarmaták vagy szlávok (sajátos szarmata-szláv etnikumhoz tartozók) lehettek –, valamint az immár pontoszinak nevezett akatzirokat is. A szabírokhoz csatlakozott népek később a Kazár Kaganátus, vagy Onogur-Bulgária alattvalói lettek.)

Egy baktriai dokumentumban (egy szerződésben) már **Éra 379-ben** (666) feltűntek a Türk Kaganátus baktriai fennhatóságára utaló kitételek. Ekkorra már bizonyosan türk uralom alatt állt Baktria. (Egy baktriai dokumentum **Éra 407-ben** (694) már említi a türk helytartó címét is: „khar of Rob”.)

Ekkoriban, **530** (686) **k.** fejeződött be a Fehérhun Szövetség utolsó közép-ázsiai törzseinek távozása Európa felé. Akik eddig nem indultak neki a hosszú útnak, már valamennyien betagozódtak a Türk Szövetségbe, a K-felé is terjeszkedni kezdő kaukázusi Kazáriába, vagy a Perzsa Birodalomba. Az utolsó, de legnépesebb közép-ázsiai eredetű K-európai bevándorló hullám – az ősbolgárok nagy menetelése – **570** (726) **k.**, más adatok szerint **470** (ugyancsak 726) **k.** érkezhetett meg a Fekete-tenger és az Al-Duna térségébe. – Az India területére települt fehérhun népesség sorsa azonban merőben másként alakult.

Mihiragula Kasmír hercegénél talált átmeneti menedéket, majd végső vereségét is elszenvedte ott egy Jasodharman nevezetű Ny-indiai törzsi királytól. Jasodharman már **537** (682) **k.** elfoglalta a Bráhmaputrától a Ny-i óceánig, illetve a Himalájától Mahendragirig (Malváig) terjedő területeket. Radzsasztán lakossága azonban jórészt hun leszármazott volt, akik később vezetők dinasztiáinak egész sorát termelték ki az Ahmedabád körüli több száz km-es körben. Az itt lakók a mai napig turáni jellegzetességeket magukon viselő emberek. („*Mihiragula hatalmas király volt Sákalában, a Pandzsábi-síkság régi fővárosában… öt India felett bírta a hatalmat, de a buddhisták üldözése és más kegyetlen cselekedetei miatt föllázadt ellene Bálāditja, s legyőzte őt*”, – így számolt be a történtekről jó száz évvel később, **640-ben** (796-ban), indiai körökből szerzett információi alapján az Indiában járt kínai szerzetes, Xuan Zang.) A türkök **555** (700) után tönkreverték a Zsuan-zsuan közép-ázsiai haderejét is, miután

megdöntötték a Fehérhun Szövetség még fennálló uralmát Közép-Ázsiában. Az ottani fehérhun vezetők szövetséget kötöttek a türkökkel, így megtarthatták országrészeiket, (feltehetőleg részt is vettek a Zsuan-zsuan elleni csatározásban). A fehérhun hatalom megszűnésének éveként a legtöbb interpretáció az **558-ast** (714) jelöli meg, mely dátum esetleg a türkökkel szövetkezett perzsáktól elszenvedett vereségükre vonatkozhat. (Más álláspont szerint a türköktől elszenvedett vereség **563-ban** (708) vagy **567-ben** (712) következett be.)

A szövetség felbomlása után is fennmaradt fehérhun vezetésű hercegségek egyike a Kabul központú Kapisa-dinasztia állama volt, (melynek uralkodói Kingilától származtak). Egy másik dinasztia, a Nizak/Nezak a mai Afganisztán É-i részén (Gazni) és Irán K-i részén, Szisztán tartományban tarthatta fenn uralmát. A fehérhunok egy része a jól védhető, magas hegyekkel körbezárt Vakhamba vonult, – (később ott alakul ki a máig Hunza néven ismert tartomány). (Van olyan vélemény is, mely szerint egészen **604-ig** (760) uralkodtak a fehérhunok az Indus mentén, Pandzsábban, továbbá – Toromána fiatalabb fia, Pravaraszéna és utódai révén – még **625-ig** (781-ig) uralkodtak Kasmírban is.)

Említésre érdemes, hogy egyes feldolgozások a **06/07. sz. fordulója** (08. sz. közepe) **körüli** korra vonatkozóan ismét „kusán uralmat” emlegetnek bizonyos, a fehérhun fennhatóság alól kikerült közép-ázsiai területeken. Feltehetőleg a perzsa körökben és a fehérhun hercegségekben (Baktriában, Gandhárában stb.) is használatos, a kusán időkre emlékeztető érmék, hivatali címek, rangok stb. adják az ötletet ehhez a vélekedéshez.

Megjegyezzük továbbá, hogy **605** (750) **k.** említették először indiai források a gurdzsárokat, a fehérhunok egyik törzsét, akik a rádzsputok élelmezői lettek, – (eredetileg királyi pásztorok, második kasztbeliek, napisten-imádók voltak). A hun eredetű dzsátok is a gurdzsárok rokonai, de ők elsősorban földművesek, de egyben bátor és ügyes katonák voltak. – A gurdzsárokról bőségesen megemlékeznek az indiai források, jelentős politikai erőként tüntetik fel őket, akik már korábban letelepedtek (elsősorban Radzsasztánban, a tartomány D-i részén, Mount Arbuda/Abu környékén, és az ettől K-re fekvő Malva tartományban). Később, több évszázad múlva lehúzódtak Kathiavárba és Szaurisztába. Két jelentős uralkodó dinasztiát adtak, egyet Kanaudzsában (alapítója: Nágabhata volt), egy másikat Mandorban (alapítója: Hariscsandra volt).

Jeruzsálem bazilikái (716-ig)

Miként az a környező fejezetekben részletesen is tárgyalásra kerül, Justinianus császár és II. Theodosziosz császár kortársak voltak, együttműködésük, majd szembenállásuk, egymás háttérbe szorítására irányuló igyekezetük, egymással ellentétes érdekszövetségeket alkotó, megmozgató politizálásuk rendkívül érdekes és tanulságos történet a Kelet-Római Császárság korából. A virtuális kronológián alapuló virtuális történelemtudomány minderről – természetesen – nem vesz tudomást. Mint majd látni fogjuk, a császárság Janus-arca nem volt előzmények nélküli, és az már vagy ötven évvel korábban, elődeik révén kialakult, sőt már „természetes" állapota volt a **03. (**05/06.) **sz-ban** is az akkor még látszólag egységes Római Birodalomnak. A kérdés megtárgyalására a Hun Szövetség Közép-Európa térségében történt térfoglalásának, fennállásának, majd válságba kerülésének történetét ismertetve kerítünk sort, de itt is felvillantjuk e két nagy formátumú személyiség családi viszonyait, valamint érzékeltetjük a Janusarcú birodalom politizálásának érdeklődésre érdemes jeruzsálemi mellékvonalát.

II. Theodosziosz pogány- és zsidóüldöző keresztény császár felesége az az Eudokia császárné volt, aki egy athéni (pogány vagy zsidó származású?) szofista lányának született. Egy ránk hagyományozott történet szerint Eudokia **438-ban** (694) Jeruzsálembe ment, s ott férje irányvonalával szembeszegülve enyhítette a zsidókkal szembeni korlátozásokat. Ugyanakkor, ugyanott tartózkodott egy keresztény félkatonai szerzetesi közösség is, melynek élén egy „zsinagógagyújtogató aszkéta" állt, – a neve Niszibiszi Barsoma formában ismeretes. Ezt az aszkétát felháborították a császárné zsidóknak nyújtott engedményei, és a császárné távozása után társaival együtt elkezdte a zsidókat gyilkolászni. Ugyanakkor a zsidók is öldösték már e militáns szerzeteseket. Ekkor, nem először, és nem is utoljára alakult ki polgárháború vagy vallásháború a Szentföldön.

Justinianusnak, a latinizáló, az „egységes" Római Birodalmat restaurálni akaró császárnak a felesége, Theodóra császárné, férje kívánságával összhangban, **543-ban** (699) egy bazilika építésébe kezdett Jeruzsálemben, (ez a Boldogságos Szűz Mária Istenanya Új Temploma néven ismertté vált épület lett). Nem ez volt azonban a korszak egyetlen templomépítése Jeruzsálemben. Eudokia császárné **443-ban** (ugyancsak 699) ismét Jeruzsálembe érkezett, mégpedig azzal a szándékkal, hogy saját jogcímén uralkodni kezdjen Palesztina felett. (A mindenkori császári feleség korábban is, a későbbiekben is, gyakran lépett fel Jeruzsálem királynőjének szerepében.) Eudokia a palesztinai zsidók támogatása mellett a hivatalos (konstantinápolyi) irányvonalat képviselő jeruzsálemi diofiziotákkal szemben a júdaizmust sokkal jobban toleráló monofizitákat támogatta a krisztológiai vitákban. Emiatt szembekerült Jeruzsálem keresztény püspökével, Juvenalisszal is. El is űzték a városból a püspököt. A császárné Jeruzsálemben ezután elkezdte építtetni a Szent István-bazilikát a Damaszkuszi kaputól É-ra.

Jeruzsálemben a Boldogságos Szűz Mária Istenanya Új Temploma **560-ban** (705) készült el. Theodóra császárné még megérte a felszentelését. Hamarosan Eudokia császárné Szent Istvánbazilikája is elkészült, s aztán **460-ban** (716) a monofizita császárné ide is temettette magát, az első keresztény vértanú ereklyéi mellé.

Az onogurok, a szabírok és Albánia története a kazárok megjelenéséig (a 08. sz. első felének közepéig)

A Kaukázus és a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidéke közötti területen éltek az ún. dagesztáni hunok, akik rokonságban lehettek, és szoros kapcsolatban állhattak a szabírokkal. Lehet, hogy ellenük, habár szerintem inkább a kazárok ellen építették később a kaukázusi albánok a Gabalától Zagataláig húzódó erődrendszert, miközben a fővárosukat Gabalából D-ebbre, a mai Bardába költöztették át. A hun–albán (szabír–albán) viszony nem indokolt volna ilyen építkezést. Kaukázusi Albánia a **04. sz. végén** (a 07. sz. közepén) Örményországtól ÉK-re terült el, lényegében Dagesztán területén, illetve Azerbajdzsán, Csecsenföld és Grúzia határvidékén, a Kaukázus ÉK-i hegyeiben.

Albániától É-ra húzódott a Hun Szövetség határa. Tudjuk, hogy a **06.** (07/08) **sz. folyamán** Albániából keresztény missziókat küldtek É-ra, a hun népek közé. Valószínűleg sikereket értek el, hiszen a **06.** (07/08) **sz-ban** hun püspökséget állítottak fel, és hun nyelvre is lefordították a Szentírást. Itt érdemel említést, hogy a páratlan művelődéstörténeti értékű Derbendnáme megemlékezett Magyar/Madzsar városának alapításáról is: „*Mintegy 70 évvel Mohammed születése* [**571**, vagyis 727] *előtt* [tehát **501-ben**, vagyis 657-ben] *számtalan mongol*[?] *nép tűnt fel. Itt két ágra szakadtak. Egyik ág a Volga folyó hosszában É-nak, a másik pedig tovább Nynak tartott, és ez az utóbbi alapította Kaukáziában Madzsart*”. Zakariás rétor az **05/06. sz. fordulójára** (a 07. sz-ra) utalva említést tett a szabírokról és a magyarokról (ungur) is egyháztörténeti művének az „északi eseményekkel” kapcsolatos kitérőjében. Szerinte tizenhárom nép (szaber, ungur, abar, abdel, burgars, ugur stb.) a hunok közé tartozó volt, és ezek mind a „kapukon belül” (értsd: Derbend „Hun-kapujától” É-ra) éltek.

A Hun Szövetség a szabírokra bízta K-Európa DK-i sarkának védelmét D-felől, mielőtt megindította volna a káoszba süllyedt Közép- és DK-Európa birtokbavételének grandiózus műveletét. (Ugyanakkor az avarhunok a Hun Szövetség É–ÉK-i peremén helyezkedtek el, Rájuk volt bízva a széles K-európai sztyeppén a hun és a csatlakozott K-i népek nagy tömegeinek és állatállományuknak a közvetlen védelme. Ez az állatállomány a Hun Szövetség haderejének legfontosabb gazdasági alapját képezte.)

Perzsia **502-ben**, vagyis 658-ban (ismét) betört Örményországba, most a Ny-i felébe, – de már **403-tól** (559) egy hosszú perzsa uralmi időszak alatt élt az örmények jelentős része (a keletebbre lakók), hiszen a történelem lapjain 35 egymást követő arméniai „marzipant” (perzsa kormányzó-parancsnokot) tartanak számon, közülük 29 perzsa, hat pedig állítólag örmény etnikumú volt. (Ez a rendszer **634-ig** (790-ig) állt fönn, lényegében az arabok hódításáig.) A fennmaradt beszámolók alapján a feldolgozások egyik része az **505/506-os** (661/662-es) évet tekinti az ún. „szabír népvándorlás” évének a „sztyeppei nomád vándorlás nagy hullámán belül”. Ekkor az „ogur népek” – sokak szerint ún. „Ny-i török törzsek”, bár ez a megnevezés semmivel sem megalapozottabb az olyan terminológiánál, mely szerint a türk népek nem mások, „mint K-i hun törzsek” – Kelet-Európa peremvidékén, a Kaukázustól É-ra eső Kaszpitengeri partvidéken, a Kaukázus É-i előterében, de részben a Kaukázus hegyei között is a szabírok irányítása alá kerültek. A források és interpretációk másik része szerint a Kis-Ázsiába **515/516-ban** (660/661-ben) „betörő” szabírok, akiknek a másik neve „*Ugni*” (legalábbis Victoris Tonnennensis Episcopi chronika minora c. műve szerint), akik a Kaszpi-tenger Ny-i partvidékén, a derbendi kaputól északra laktak, megkezdték a Kaukázustól D-re vezetett hadjárataikat is. A perzsákat támadták, akik egy pillanatra sem mondtak le arról, hogy Közép-Ázsia mellett az egész Kaukázust és Kis-Ázsiát, sőt a Fekete-tengert is birtokba vegyék. A szabírok hadműveletei azonban nem vezettek a várt eredményhez, – a Perzsa Birodalom **519-**

ben (664) ismét katonai erővel szállta meg Örményországot és a Kis-Kaukázust, majd **513-ban** (669) betört a Kubán történelmi térségbe (a későbbi Levédia területére) is.

A szabír vezetőség igyekezett a sztyeppei népeket maga mögé állítani, így a meotisz felé igyekvő utrigurokat és a krími kutrigurokat, valamint a pontoszi akatzirokat is – (az utóbbiak: szakák vagy ősbolgárok). Ez átmenetileg sikerült is, a jelek szerint a **06. sz. elején** (a 07. sz. közepén) a Dagesztánban és a kapcsolódó területeken élő „hunok" elismerték vezetőiknek a szabírok uralkodóit.

Egyes tudósítások szerint a „szkíták" **528-ban** (673) folytatták korábban megkezdett hadjárataik sorát a Kaukázusban. Ezt a történetírás tévesen a szabírok akciójának tekinti. Álláspontom szerint azonban itt már inkább a perzsákkal szövetkező kazárok kaukázusi akciójáról lehet szó. A szabírok kiszorultak a térségből, a perzsa térnyerés és a hun főerők Ny-ra távozása miatt a Szabír Törzsszövetség központját **530** (675) **k.** át kellett helyezni az Azovi-tengert és a Feketetengert összekötő jól védhető földszoros vidékére, a Krímbe. (Ezt a krími királyságot azonban sok kutató nem szabírnak, hanem onogur vezetésűnek tartja, – feltehetőleg igazuk is van.) A körülmények érdemleges számbavételéhez tudatosítanunk kell magunkban, hogy a Hun Szövetség vezetői már nem lehettek képesek érdemben segítséget nyújtani a messze K-en maradt törzseiknek. Ekkor már sor került a hunok közép-európai szerepvállalására, összefüggésben azzal a kétségtelen adottsággal, hogy Ny-on, talán még a K-inél is fenyegetőbb veszélyekkel kellett szembenézniük, – amiről másutt számolunk be.

A központ elköltöztetése, a K-i hun központ visszavonása már csak azért is szükséges lehetett, mivel az adatok szerint **530** (675) **k.** megjelentek a perzsákkal szövetséges kazárok (álláspontom szerint a Zsuan-zsuan törzsszövetségének maradványai, talán éppen a vezető ereje, akiknek a bosszúszomjas türkök elől menekülniük kellett) a Kaszpi-tengertől Ny-ra eső térségben. A kazárok előőrsei már közvetlen fenyegetést jelentettek a Kaukázusban, s nem volt elegendő hun–szabír haderő a térségben, amit fel lehetett volna sorakoztatni ellenük. A kaukázusi szabír hatalmi centrum helyzete tarthatatlanná vált, ebből következik, hogy ekkor a K-európai ugur/onogur központ volt csak képes megszervezni a Hun Szövetség K-i végeinek védelmét.

Lássuk röviden a kazárok megjelenéséhez vezető eseményeket: A Zsuan-zsuan a mai É-Kína területén, **405** (654) **k.** érzékeny vereséget szenvedett a legendás Helian Bobótól, aki sokak véleménye szerint a kínai fennhatóság alatt élő hunok vezetője volt. A Zsuan-zsuan **405** (654) **után** Ny-ra szorult, elmenekült, esetleg tervszerűen visszavonult Közép-Ázsia területére. Aztán a türk törzsek (vezetőik T'u-küe és É-i Qi néven ismertek) végleg megdöntötték a Zsuan-zsuan hatalmát. Kínai adatok szerint, miután a türkök leverték a Zsuan-zsuant, azok vezető erői vagy törzsei, akiket (tévesen!) „avar" törzseknek tartottak, Ny-felé elmenekültek. (Innen ered az az ominózus tévedés, melynek nyomán az avarhunokat a középkorban sokan, – a bizánci kútfők némelyike is – a Zsuan-zsuan utódnépének tekintették, s ez a tévhit a mai napig tartja magát bizonyos történész körökben.) A Zsuan-zsuan utódnépét valójában a kazárokban találjuk meg.

Az Altáj-hegység vidékén az (ismét) felemelkedő türkök, akik tkp. a Hszien-pi Törzsszövetség utódnépei voltak (miként maga a Zsuan-zsuan is), **520** (676) **k.** megszervezték új szövetségük magját. Előbb átvették a főhatalmat a Selyemút városaiban, ahol azok a gazdag kereskedők éltek, akik bizonyára eddig is támogatták, finanszírozhatták vállalkozásukat, – majd később Közép-Ázsia és Belső-Ázsia hatalmas sztyeppei térségeiben is. Közép-Ázsia D-i részén a fehérhun királyok szövetséget kötöttek a türkökkel, így egyelőre megtarthatták országaikat. Az egyik ezek közül a Kabul központú Kapisa-dinasztia, melynek királyai Kingilától származtak. Egy másik dinasztia, a Nizak/Nezak a mai Afganisztán É-i részén (Gazni) és Irán K-i részén, Szisztán tartományban tarthatta fenn államát. Kínai források szerint szárnyas-koronát és felette bikafejet viseltek uralkodóik, ami talán Szaszánida hatásra utal.

A Türk Szövetség először Közép-Ázsiában jött létre, s ennek folyamata képezte az előzményét a Türk Birodalom megalapításának, ami viszont már Belső-Ázsiában történt **552** (697) **k.**, amiről aztán a kínai források bőségesen be is számoltak.

Mindenesetre Bizánc **531-ben** (676) szövetséget kötött a krími (onogur-szabir) hatalmi központtal, és egy komolyabb hadsereget is kiküldött a Boszporuszhoz, hogy segítse a királyság harcát a kazárok és a perzsák ellen. A bizánci katonaság egy adat szerint **532-ben** (677), más adat szerint **520-ban** (676-ban) jelent meg a térségben. A Krímben **527** (683) **előtt** egy Ogurda vagy Gordász (Qurdaş) nevű bizánci-keresztény király (Bizánc szövetségese) uralkodott. Azután **528-tól** (684) őt követte Maugerisz (Modzsari/Modzsgar/Mogyeri) király (Gordász testvére és utóda), akit Bizánc és a bizánci kereszténység ellenségeként tartanak számon, s aki bizánci írások szerint megölte volna a testvérét, ezért Bizánc **529-ben** (685) büntetőakciót hajtott végre ellene, mégpedig a szövetség értelmében ott tartózkodó csapatai révén.

Hogy pontosan mi zajlott le a Krím térségében, nem tudjuk, de fennmaradt egy adat, mely szerint **429-ben** (ugyancsak 685) azok az onogurok(?), akiknek a települései a Kaukázus előterében voltak, átkeltek a Kercsi-szoroson, – talán ők voltak Maugerisz király legfőbb támaszai, aki feltehetőleg a perzsáktól elszenvedett vereségük nyomán szorultak vissza Kercsbe. A Fekete-tenger térségében zajló „büntetőakció” valójában egy nagyhatalmi játszma epizódja lehetett, – ismeretes, hogy **541-ben** (686) a perzsák elfoglalták a Kaukázushoz közel eső partvidéket a Fekete-tenger K-i részén. Valószínűleg nem Maugerisz volt a szerződésszegő, hanem Bizánc, mely hatalom magára hagyta, sőt megtámadta szövetségesét, hogy Perzsiával egyeztetett módon birtokba vegye K-Európa Fekete-tengerparti területsávját. (A megcsalt Maugerisz király „testvérgyilkossága”, mármint a krónikás erről szóló meséje, csak arra kellett, hogy tisztára mossa a kétszínű Bizánci Császárság piszkos akcióját.)

A szabír-onogur törzseknek ezután nem is maradt más választásuk, mint valahogy kiegyezni és együttműködni a kazárokkal, hiszen kapcsolatuk a Hun Szövetség Kárpát-medencében tartózkodó központi erőivel már csak a jobbára bizánci–gót ellenőrzés alatt álló területeken keresztül, tehát egyáltalán nem kellő rendszerességgel és hatékonysággal volt lehetséges. Emellett észlelték, hogy a nagyhatalmak (Perzsia és Bizánc) az ő rovásukra egyezkedtek egymással a vitatott hovatartozású népekről és területekről. Egyetlen lehetséges támaszuk, az avarhunok erős közössége, mely tőlük É-ra, ÉNy-ra helyezkedett el, már ugyancsak útban volt a Balkán és a Kárpát-medence irányában, hogy segítséget nyújtson a bizonyos bizánci és Ny-európai körök által egyre inkább támogatott K-i gótok támadásai ellen. Ezzel együtt a Kaukázusban **536/537-ben** (vagyis 692/693-ban) a szabírok ismét megpróbálták kontrollálni az eseményeket, amire abból következtethetünk, hogy **540** (696) **k.** betörtek a perzsák által megszállt grúz és örmény lakosságú területekre.

Theophanes krónikája szerint ekkoriban (a kaukázusi) Türák (Sztüraksz) és Glón (Aglanesz) nevű hun (talán valóban kidarita-hun vagy kazár?) király 20 ezer harcossal a perzsa uralkodó segítségére volt. (A kazárok neve **555-ben** (700) feltűnt írott forrásban, ekkor területük az „onogur-bolgárnak” tartott berszilek területével eshetett egybe, mégpedig Derbendtől É-ra, a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidékén. Egy másik feldolgozás szerint **560** (705) **k.** az állítólagos „avarok”, tehát a kazárok feltűntek a Kaszpi-tenger és a Káma között.) Maugerisz talán velük akart volna szövetkezni? Mindenesetre a perzsák szövetségének kaukázusi erői visszavonultak, Glón elesett a harcban, Türákot pedig Boarik királyné (Balákh kaukázusi szabír király özvegye) fogságba ejtette.

A **06. sz. harmadik negyedében** (a 08. sz. első negyedében) a kaukázusi kazárok létszáma gyarapodott, bizonyára a Közép-Ázsiából (Türk terjeszkedés és bosszúhadjárat elől menekülve) folyamatosan érkező (a korábbi Zsuan-zsuan Szövetség részét képező) törzsek révén. Ezzel a kazár vezetők politikai és katonai ereje megnőtt, immár meghaladta a szabírokét,

kezükbe vehették a Kaukázus É-i felének irányítását. Uralmuk alá vonhatták a szabírokat és azok korábbi szövetségeseinek egy részét is. Agathiae Scolastici és a Ravennai Geográfus egyenesen úgy vélekedett, hogy népük a kaukázusi szabírok és onogurok, valamint a kálizok és a berszilek törzseiből ötvöződött.

A történelmi munkák előszeretettel számolnak be az ún. „avarok" **558-as** (714) fényes győzelmeiről, de nem ám a Kárpátok térségében, vagy az Al-Dunánál (ahol az avarok, tehát az avarhunok voltak jelen), hanem a Kaukázustól É-ra fekvő térségben. Egy megállapítás szerint a Ny-ra tartó „avarokat" (kazárokat) oldalba kapták az onogur-szabír hadak, de aztán mégis alulmaradtak. Később ezek az „avar" csapatok a kutrigurokat és az utrigurokat is megalázták, előbbieket saját csatarendjükbe állították, s ezt a két testvérnépet egymás ellen fordították. Ezután elfoglalták a Kaukázus feletti sztyeppe jórészét, a sztyeppe peremén élő szlávokat pedig Ny-ra kergették.

A kutrigurok és utrigurok történetének részletes leírása (Agathiasz tollából), valamint a következmények ismertetése (Menandrosz interpretációjában) azonban lényeges eltéréseket mutat. Agathiasz a testvérnépek hosszú háborúskodásáról tudósított, ami a két nép csaknem teljes felőrlődéséhez vezetett, míg Menandrosz arról beszélt, hogy az utrigurok nem voltak hajlandók vérrokonaikat kiirtani. – Menander Protector szerint a sztyeppe népei behódoltak az ún. „avaroknak". Theophylactus Simocatta arról tudósított, hogy „*a berszil, az onogur, a szabír s ezen kívül néhány más hun nép is igen nagy rémületbe esett*". A későbbi fejlemények ismeretében tudjuk, hogy a kutrigur–utrigur viszály elmúlt, a tényleges avarok, tehát avarhunok balkáni szerepével összefüggésben már mindkét közösség az Avarhun Szövetséggel együttműködőként vált ismertté. (Itt említem meg, hogy e testvérnépeknek szarmatákkal/alánokkal, esetleg ősbolgárokkal való összefüggésbe hozatala helyett immár világosan fel kell vetnünk az ős-szerbekkel és az ős-horvátokkal való azonosságuk kérdését.)

Más történelmi munkák a fent említett **558-as** (714) történetet nem veszik figyelembe, vagy igyekeznek csökkenteni a jelentőségét, mert Priszkosz töredékét sokkal hitelesebbnek tartják, és e „komolyabb" forrás egyértelműen »463-as« „avar" hódításról tett említést. Mi azonban meg vagyunk győződve arról, hogy a két (mint alább látható, tkp. három) különböző virtuális időpont, időszak mögött egy összefüggő eseménysor két (három) aspektusa húzódik meg. Priszkosz írta: „*az óceán melletti népek kiszorítják helyükből az avarokat, az avarok a szabírokat nyomják maguk előtt, ők a szaragurokat, orugokat, onogurokat*", a népmozgalom egyik-másik értelmezés szerint az Urál európai oldalán és a Kaukázus előterében zajlott le, – álláspontunk szerint inkább a Kaukázus előterében és magában a Kaukázusban, mégpedig **463ban** (715). (A „népvándorlás" ezen aspektusának egyedüli forrása Priszkosz rétor nyolckötetes művének középkori krónikákban fennmaradt töredéke. Nincs kétségünk afelől, hogy valaki másnak a munkájából átvett szöveggel dolgozott, melynek datálása a megszokott „priszkoszitól" eltérő, igen kevés ismert adatot tartalmazó kronológiai rendszerben történt, abban a rendszerben, amelyik tényleg Jézus születésének évére épült.)

Nem minden törzs volt azonban hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni. A távolabbiak (szaragurok, utrigurok) **463** (715) **k.** nem csatlakoztak, inkább önállósodtak a Dontól K-re eső sztyepp-területen, szívélyes kapcsolatra törekedtek Bizánccal, Priszkosz szerint elmondták, hogy el kellett hagyniuk a szabírok országát, mert azt az „avarok" (értsd: a Zsuan-zsuan, tehát a kazárok) hódították meg. (Egy adat szerint „már" **460-ban** (716) elfoglalták ezek az ún. „avarok" Szabíriát.) Jordanes közlése az események jóval felületesebb, jóval homályosabb ismeretéről, vagy a szerző leegyszerűsítő szándékáról tanúskodik. Szerinte **454** (710) **k.** a Keurópai hunok népe két részre szakadt. A hunok egyik csoportjából lett a kutziagir vagy ultziagir nevű közösség, másik csoportjából pedig a szabír nép.

Számos történész meg van győződve arról, hogy a hunok az ogur/bolgár/türk törzsek „kaukázusi népvándorlása” során végképp eltűntek a Kaukázus előteréből. Mi azonban tudjuk, erről szó sem lehet, hiszen a nem sokkal későbbi eseményekre vonatkozó adatok alapján tovább is követhetjük a szabírok és onogurok ottani történetét.

Bizánci próbálkozás Hunnia felbomlasztására – Attila avarhunjainak beköltözése Közép-Európába (730-ig)

Hunnia területe a **450-es években** (a 700-as, 710-es években) nemcsak a Kárpát-medencére, hanem az azzal szomszédos balkáni tartományokra, valamint É-Itália kapcsolatos részeire is kiterjedt. Népei között már jelen voltak a K-i gótok csatlakozott közösségei, és az **560-as** (ugyancsak a 700-as, 710-es) **években** az Al-Duna felől, a Justinianus császár által kijelölt Moesia területére megérkeztek a bevándorló avarhunok első csoportjai is. Érkeztetésük zavartalan biztosítása érdekében **456** (712) **k.** hun csapatok átkeltek a Dunán, elhelyezkedtek Moesia és Dácia ripensis határán. Egyes interpretációk szerint **456** (712) **után** „*valamilyen hun etnikum települt le Dácia ripensis területére*”. – Avarhunokról, részben esetleg onogurokról is szó lehet. Az avarhunok egy másik adat szerint **565/566-ban** (710/711) törték át a határzárat.

A székely hagyomány szerint a **420-as években** (tehát 710 k.) még nem a Dunakanyarban álló Ős-Buda (Vetus-Buda), hanem az erdélyi Budvár körül (a mai Székelyudvarhely mellett) állt Attila városa. (Érdekes, e várat sem Attila-várnak nevezték el, mint ahogy a Duna melletti ŐsBudát sem Attila-várként ismerik a magyarok!) A király bizonyára onnan vezényelte le az avarhunok bevonulását, és **430** (716) **után** keményen dolgozott hatalmas európai szövetségének összekovácsolásán. (Egyébként, – vitatható hitelességű források, de a szájhagyomány szerint is – a székelység későbbi központját a helybéliek erre a helyre tették, ahol a vár alatt gyűltek egybe áldozni, törvényt ülni, és a közösség életével kapcsolatos tanácskozásaikat megtartani.) Megjegyzendő, hogy ebben az időben, tehát a **450-es** (700-as, 710-es) **években** a gepidák a Zsil-völgy, a Maros középső és alsó folyása, az Alsó-Tisza-, valamint Al-Duna–Száva-vidék területén éltek, ám a Székelyföld, főként a Keleti Kárpátok vidéke egyáltalán nem tartozott a gepida közösség szállásterületébe. A másik kronológiai sor **557-ig** (702-ig) a gepidák központjaként következetesen Sirmiumot említi, (illetve a Duna-Száva összefolyás vidékét, ahonnan a gepidák a longobárdok támadása következtében voltak kénytelenek távozni **552-ben**, tehát 708-ban). Ez is arra utal, hogy a Székelyföld központi területén a hun király legszűkebb környezete, testőrsége volt csak jelen.

A Balkán nyugalmát, az avarok békés vonulását váratlan esemény szakította meg. Bizánc hadereje **427-ben** (713) meglepetésszerűen megszállta Sirmium városát, a Száva mellékét és D-Pannónia ehhez kapcsolódó területét (Pannónia secunda). A párhuzamos kronológiai sor szerint a gepidák **568-ban** (ugyancsak 713) harc nélkül feladták volna védvonaluk központját, Sirmiumot, tehát menekülőre fogták volna a váratlan és elsöprő erejű bizánci támadás nyomán. A valóság azonban másként néz ki. Gepidák nem lehettek jelen **568-ban** (713) Sirmiumban, hiszen a várost és egész vidékét a Hun Szövetséget elárult longobárdok uralták **552** (708) **óta**, és most ők vonultak ki a városból, s adták át állásaikat a bizánci hadseregnek (vagy szövetségeseinek, a K-i gót alakulatoknak?).

Belisarius, aki feltehetőleg Justinianus utolsó éveiben már elfordult a Római Birodalom helyreállításáért küzdő császártól, a „longobárd mintát” követve kétségtelenül átpártolt korábbi ellenfeleihez, a bizánci hatalmi központhoz. A nagy hadvezér pálfordulása nem volt egyedi eset: Valamennyi párhuzamos kronológiai sor megemlékezik a Sirmium környéki, „újabb” uralomváltásról, ugyanis további adatok szerint Valemer K-i gót vezér a változatosság kedvéért **456/457-ben** (712/713) Markianosz bizánci császárral szövetkezett, kilencévnyi együttműködés után szakított a Hun Szövetséggel, mindenek előtt közvetlen szomszédaival, – megtámadta a gepidákat, és elüldözte őket délvidéki központjukból.

A „keresztény” kronológiai sorból megtudtuk tehát, hogy nem is Bizánc hadserege, hanem annak segédereje, a „longobárd árulás mintáját” követő K-i gót haderő foglalta el Sirmiumot, viszont azt is látnunk kell, hogy megint csak hamis a kérdéses dátumhoz tartozó

információ, hiszen sem Bizánc, sem a K-i gótok nem találhattak Sirmiumban gepidákat, onnan csakis longobárdokat zavarhattak el, – habár mentek azok maguktól is.

A kronológia az **568** (713) és **574** (719) közötti évekre vonatkozóan az első közvetlen avarhunbizánci érintkezésre vonatkozó adatokat is tartalmazza. Ennek kiegészítéseként egy még további adatsor tartalmazza azt a Konstantinápoly elleni kutrigur támadást, amit az a Belisarius vert vissza **558/559-ben** (714/715), aki korábban Justinianus jobb kezeként a hunok szövetségében harcolt. (A kutrigurok és utrigurok egyfajta K-európai szarmata-szláv etnikumhoz tartozók voltak, akik nem képezték részét az avarhunok haderejének.) Más adatok szerint a kutrigurok támadására még **567-ben** (712) került sor, – lehet, hogy két kutrigur támadás volt? (Korábban Bizánc az utrigurokat igyekezett testvérnépükre, a kutrigurokra uszítani, a kutigurok ennek megtorlásaként támadták meg Konstantinápolyt.)

Hunnia hadereje az avarhunok nélkül képtelen lett volna az árulásokkal megbirkózni. A gepidák és a longobárdok között **565/566-ban** (710/711) a Délvidéken véres összecsapások zajlottak, a longobárdok állítólag ki is verték a gepidákat a Duna–Tisza-köze D-i vidékéről. Kisvártatva megérkeztek azonban az avarhun felmentő csapatok. Előlük a longobárdok **568-ban** (713) megfutamodtak, majd Ny-ra fordultak, s korábbi terveiket követve megkezdték É-Itália megszállását. (Itália számottevő részét elfoglalták a longobárdok 10-20 év alatt, hatalmi központjuk **565-től** (721) a Pó-síkság lett.)

Eközben Pannóniában, mégpedig a tartomány Drávától É-ra fekvő részében a K-i gótok nyertek területeket. Az avarhunok pedig **570** (715) **k.**, a kivonuló longobárdok nyomában birtokukba vették Pannóniának a Drávától D-re fekvő sávját.

A legtöbb történész álláspontja szerint ettől kezdve a gótok vagy 30 évig uralkodtak Pannóniában, főként annak magyarországi részén, a Dunántúlon. Álláspontjuk talán a Madzsar Tárihi c., már hivatkozott késő középkori magyar-török krónika egyes kitételeivel támasztható alá, bár az ebben a vonatkozásban nem tekinthető függetlennek az Európában elterjedt hunellenes középkori narratíváktól. Ennél megalapozottabb álláspont szerint a fent megjelölt időszakban a K-i gót uralom csak ideig-óráig, és csak Pannónia egyes részeire terjedt ki. Az viszont kétségtelen, hogy Pannónia területén folytak harcok a K-i gótok, valamint a hun–avar közösségek és szövetségeseik között.

Bizánc külpolitikai és stratégiai irányváltása nem volna érthető anélkül, hogy ne említenénk meg: a vandálok **458** (714) **k.** csaknem egész Itáliát uralták, csak Ravennába, illetve a Ravennán túli vidékre nem jutottak el. Leó császár ekkoriban együttműködött a vandálokkal, ellenségének tekintette a hunokat és a hozzájuk csatlakozott K-i gót csoportokat. Leó Justinianusnak az egész Római Birodalom rekonstrukcióját célzó illuzórikus elképzelésére rálicitálva egy Európában vezető szerepet betöltő nagy Bizánci Birodalom létrehozását tűzte ki célul, amely Itáliát is magában foglalta volna, – de nem foglalkozott a Római Birodalom korábbi Ny-i, ÉNy-i területei meghódításának lehetőségeivel.

Leó az ekkor még fennálló Ny-római bábcsászárság belügyeibe közvetlenül beavatkozott. Leó császárnak Konstantinápoly konkurens (az avar bevonulással közvetlenül érintett) politikai elitjével kapcsolatos politikája a rendelkezésre álló adatokból nem könnyen tisztázható, de velük feltehetőleg, csaknem haláláig együttműködött.

Tiberiosz bizánci tábornok **570/571-ben**, tehát 715/716-ban a békéről és a megtelepedésről tárgyalt az avarhunok „Apszik” néven emlegetett főemberével. Az ezzel kapcsolatos interpretációkban eredménytelennek minősítik e tárgyalásokat, aminek oka csakis a virtuális kronológia csapdája lehet. Az avarhunok ugyanis már **560-tól** (716-tól) tömegesen megtelepedtek az AlDuna mentén és Erdélyben is.

(Megjegyezzük, hogy a frank krónikák által **561-re** (717) vonatkozóan emlegetett „hungárusok” népnév a Kárpátokba érkezett hunokra, vagy a hunok szövetségeseire, egyebek mellett az ekkoriban érkezett avarhunokra is utalhat. Másik megjegyzésünk: Benczédi Székely István polihisztor (1500-1563) szerint a magyarok „második bejövetele” **573-ban** (718-ban) történt meg, úgymond: „*120 évvel Attila halála után*”. Ebben a vonatkozásban igen érdekes, hogy a középkori polihisztor Attila királlyá (nagykirállyá) tételének éveként éppen a **421-ediket** jelölte meg, ami ugyancsak a 718-adiknak feleltethető meg. A „magyarok második bejövetele” (az avarhun letelepedés) ebben a megközelítésben azonos Attila népe utolsó (negyedik) beköltözési hullámának megérkezésével, – ám Székely István a virtuális kronológia keretei közepette természetesen nem juthatott el ehhez a megállapításhoz. Az már csak hab a tortán, hogy Attila nagykirállyá tételének éve több interpretáció, így pl. az 1811-es szegedi kalendárium szerint a nem sokkal később elkövetkező **434-edik**, tehát 720-adik év.)

Attila ekkoriban vette át a Hun Szövetség egészének vezetését, azonnal hozzálátva a mindenfelől fenyegetett néprészek és szövetségesek ellenállásának megszervezéséhez. Ugyanebben az évben költözhetett Hunnia új fővárosába: Ős-Budára, a germán mondakörben Attila-várnak nevezett erődítménybe.

A legnépesebb avarhun csoportok **558** (714) **k.** érkeztek meg az Al-Dunához, illetve valamivel később a K-i és ÉK-i Kárpátok hágóihoz. A régészeti feltárások alapján a Kárpát-medencében **560** (716) **után** az öntött, majd később préseléses technikával készített maszkos vereteknek, – tehát a K-európai „szivasovkai kultúra”, valamint a „penykovkai és kolocsini kultúra” egyes típusai párhuzamainak – az elterjedése megegyezik az avar kori leletek elterjedésével. A számos K-európai szíjvég- és veret-variáns közül több is megjelent a Kárpát-medencében. A párhuzamok elsősorban a Volga-mentéről, a Kubán-vidékről, a Kaukázus É-i és Ny-i peremről, a Pontus-vidékről, a Krím-félszigetről és a Fekete-tenger É-i és Ny-i partvidékéről ismeretesek. Ebből következtethetünk az érkező avarhunok korábbi szállásterületeire. Az avar kor teljes időszakában, tehát a **09. sz. első** (a 10. sz. második) **feléig** a Kárpát-medencei avarhun vezető réteg nem hagyott fel ősi szokásával, mindvégig griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezett, és a Kárpát-medence közel 60000 ismert avar sírjából mintegy 5000 a gazdag mellékletekkel ellátott lovas sírok száma. A „korai avar” leletek aztán (**590**, vagyis 735 **k.**) tömbszerűen jelentek meg az Olt völgyében és Székelyföldön, a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Udvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal mentén.

Leó császár, amilyen hirtelen tört be a vandálok révén Bizánc politikai életébe, ugyanolyan hirtelen szembe is került **460** (716) **k.** támogatóival, a vandálokkal? Az események egyik olvasata szerint ugyanis ő szállt volna szembe a vandál hajóhaddal, s szenvedett volna súlyos vereséget a vandál hadiflottától **460-ban** (716), majd kényszerült volna megalázó békeszerződés aláírására velük **462-ben** (718). Más olvasat szerint viszont nem az ő, hanem a bizánci ellenfeleinek (talán épp Belisariusnak?) a hadiflottáját verték meg a vandálok, viszont a békét az ő feltételeivel kötötték meg, s ezért tkp. nem is lehet csodálkozni a békefeltételek jellegén.

A hunok közép-európai jelenléte nem csak Konstantinápolyban okozott pánikot, az É-i Kárpátokban és az attól É-ra, ÉNy-ra fekvő területeken végzett hadmozdulatok a Frank Birodalomban is aggodalomra adtak okot. A Merivingok ugyanis pontosan ebben az időben láttak volna hozzá birodalmuk Ny-i határainak kitolásához, amit meghiusított a hunok felvonulása.

Az **561/562-es** (717/718) évekre vonatkozó forrásadatok szerint: „*a hunok ismét dúlják Germánia egy részét, behatolnak Galliába* [?] *is*” (Chronicon Vedastinum); „*a hunok, más néven avarok... Sigibertre rontottak. Ez Türingiában találkozott velük és az Elba folyónál*

hatalmasan legyőzte őket” (Paulus Diaconus). Az **566/567-es** (722/723) években ismét történtek hun-frank összecsapások: „*A hunok ismét a galliai* [?] *tartományokba igyekeztek behatolni. Sigibert hadsereggel indult ellenük… Sigibert hadserege megfutamodott, őt magát a hunok bekerítették…*” (Gregorius Turonensis).

Az említett csatározások a **06. sz. derekán** (a 08. sz. első negyedében) bizonyára megtörténtek, de nyilván nem Galliában vagy az Elba mentén ütköztek meg egymással a hun és a frank csapatok, hanem valószínűleg e csaták helyszíne éppen a két említett helyszín közötti térségben, a Rajna–Duna-vidéken lehetett. Persze eljuthatott – vesztére – egy frank sereg Türingiáig is. E fontos forrásadatokból lehet megalapozottan következtetni arra az egyébként közismert, elfogadott tényre is, hogy fél Európa a hunok kezébe került. A hunok korántsem csak a Kárpátmedence és a Balkán birtoklására törekedtek, meg akarták, és meg is szerezték az egész FelsőDuna–völgynek, valamint a fél Rajna-vidéknek a fennhatóságát is. A hunokra vonatkozó népi emlékezet, illetve az azon alapuló germán és skandináv mitológia nem hagy kétséget a felől, hogy a hun jelenlét „Germániában” jelentős mértékű volt és tartós. (A frank hatalom a Karoling időkig képtelen volt megrendíteni, még ha a forgalomban levő történelmi atlaszok és interpretációk el is leplezik – letagadják – Germán-Hunnia létét, illetve kritika nélkül átveszik az érett középkorban (át)szerkesztett frank birodalmi krónikák állításait.) – Térjünk azonban most vissza a 08. sz. első felébe!

Ebben az időben esett meg (**431/432**, vagyis 717/718), hogy a ravennai Galla Placidiának, a kiskorú III. Valentinianus (Ny-római bábcsászár) régensének valamilyen homályos indítékú lépése nyomán Aetius, ez a bizonytalan identitású (talán fiktív?), ám a történetírásban annál gazdagabban tárgyalt és ecsetelt Ny-római személyiség a hunok segítségéhez folyamodott. (Ravenna **424** (710) **óta** Bizánc fennhatósága alatt állt.) A hun erők most visszafoglalták a várost, no meg ÉK-Itáliát, s **433/434** (719/720) **k.** behatoltak Közép-Itália területére is. A bizánci hadvezetés azonban tovább folytatta szervező munkáját egy soknemzetiségű, a korábbinál ütőképesebb balkáni hadsereg felállítása érdekében. Nemcsak K-i gótokra, hanem kisázsiai közösségekre és K-európai szlávokra is számíthatott.

A bizánci udvar és az avarhunok között fennálló hűvös, de nagyobb összecsapások nélküli viszonynak, ami lehetővé tette a békés avarhun letelepedést, előbb Tiberiosz tábornok támadása, melynek során az avarhun fegyveresek **574-ben** (719) győzelmet arattak a bizánci hadak felett, majd II. Jusztinosz császár **565-ben** (721) történt trónra lépése vetett véget. Tiberiosz csapatainak támadása gyanúsan egybeesett a konstantinápolyi udvarban történt türk követjárás évével (**563**, azaz 719), s ez arra enged következtetni, hogy Bizánc az avarhunokat támadó türkökkel egyeztette lépéseit.

Attila nagykirály a trónra lépését követően azonnal tárgyalásokat kezdeményezett Bizánccal. A tárgyaláson Bizánc képviseletében Plinzhos és Epigenes vett részt. Az egyezkedés eredményeként **433-ban** (719) vagy **435-ben** (721) megszületett a marguszi (Margum) békeszerződés. (Margusz városa a Keve-vár alatti síkon helyezkedett el, a mai Pozarevac városánál, tehát a mai Szerbiában.) Az egyezmény értelmében Konstantinápoly évi 700 font aranyat, a korábbi összeg kétszeresét tartozott fizetni a „szkítáknak”.

Kérdés: a marguszi szerződést megelőzte vagy követte-e II. Jusztinosz hatalomátvétele? Kérdéses továbbá, hogy a bizánci tárgyaló delegáció Leó császárt, vagy már Jusztinoszt képviseltee? (Az utóbbi lehetőség a valószínűbb. Egyes interpretációk szerint II. Jusztinosz császár azonos lehetett azzal a Jusztinosz nevű vezérrel, aki Tiberiosz hadműveleteinek idején az avarok dunai átkelésének akadályozásával foglalkozott.)

A tények arra utalnak, hogy Konstantinápoly – mint korábban is, mint később is, mint általában – most is kettős játékot folytatott. Attila irányában demonstrálta békeszeretetét,

miközben az avarhunok elleni támadásokat szláv csapatokra bízta. A szláv csapatok **576-tól** (721) hatoltak be a „trák tartományok” területére, ahonnan kiindulva eredményesen zavarták meg az avarhun konszolidáció folyamatát. Az avarhun csapatok **577-ben** (722) felvették a harcot a szláv egységekkel, s visszaűzték őket a trák tartományokba. Az avarhunok kijutottak a tengerpartra is, s megakadályozták, hogy a szlávok onnan utánpótláshoz jussanak, vagy hajóikon elmenekülhessenek. A kutyaszorítóba került szláv erők **578** (723) **k.** a bizánci városokat fosztogatták. Végül maguk a bizánciak fordultak ellenük segítségért az avarhunokhoz. A szlávok **579/580ban** (724/725) az avarhunok elől kitérve területeket foglaltak a Bizánci Birodalom távolabbi részén (a mai Bulgária, Szerbia, Macedónia és É-Görögország területén).

Ebben az időben az avarhunok letelepedése sokfelé észlelhető, de zavartalanul csak az Alföld, Erdély és a Felvidék területén ment végbe. Az Alföldet az avarhunok **567-ben** (723) kezdték megszállni. Az ún. „korai avar” korszakot a régészek **568-tól** (724) számítják. A hun igazgatási centrum elköltözött Pannóniába, s a hunok a korábbi központ területét átadták az avarhunoknak egy alközpont kialakítása érdekében.

(Ismeretes, hogy a Felvidék területén feldolgozott 4113 db, **568** (724) és **805** (961) közöttinek tekintett temetkezés közül csak 44 sorolható hamvasztásos körbe. Vagy maradéktalanul avarhunok lakták ezt a területet is, vagy a későbbiekben esetleg odatelepedett szlávok rendkívül hamar elhagyták évezredes hagyományaikat, és a 09/10. sz-ban már nem hamvasztással temetkeztek.)

Nemcsak a Balkánon, hanem a Ny-i frontokon is megélénkült a harci tevékenység. II. Leó császárnak már terhes volt a vandálokkal való szövetkezés, szembefordult korábbi támogatóival, Itália feletti korlátlan hatalom megvalósítására törekedett. Így Itália térségében **467-ben** (723) ismét harcokra került sor. A vandálok Szicília és Korzika ismételt birtokbavételével próbálkoztak. A K-római hadiflotta **468-ban** (724) megtámadta a vandálokat. A terv azonban kudarcba fulladt (állítólag a rivalizáló Ricimer és Basziliszkosz tábornokoknak tulajdoníthatóan), Korzika **469-ben** (725) megint vandál fennhatóság alá került.

Pannónia É-i részébe **468/469-ben** (724/725) a K-i gótok Leó császár támogatásával vezettek hadjáratot. A kvádok/szvévek még ott állomásozó maradékait (?) üldözték el (Passau irányában). A hadjárat annak megtorlásaként zajlott le, hogy előző évben a szvévek Dalmácia (a mai Bosznia) területét (Valemer országát) dúlták volna fel. Visszaigazolja az eseményt, hogy szlovák történészek szerint a „germán” (kvád?) törzsek **568** (724) **k.** végleg eltávoztak a mai Szlovákia területéről (a Morva-folyó és a Szlovák Érchegység közötti vidékről).

A pannóniai harcokba a Hun Szövetség csapatai is beavatkoztak, **440/441-ben** (726/727) nagyobb erőkkel megindultak a Dráva–Száva-közébe, s mint az alábbiakból láthatjuk, a hun szövetségi csapatok ezúttal már avarhunok voltak. Az avarhunok **579** (724) **k.** hidat építettek a Száván, hogy alaposan előkészíthessék Sirmium ostromát. Sirmium első avarhun ostromára az interpretációk az **568/569-es** (724/725) éveket jelölik meg.

A bizánci diplomácia **580** (725) **k.** minden követ megmozgatott az avarhun offenzíva megállítására. A türköket, a longobárdokat és a szlávokat is igyekezett rávenni ellenségei megtámadására. A császár olyan híreszteléssel próbálta az avarokat Sirmium ostromától visszafordítani, hogy a türkök nemsokára ideérnek, és már el is foglalták a Krím-félszigetet.

A K-i gótok **470-től** (726-tól) Singidunum (Belgrád) térségében vonták össze balkáni erőiket. A már korábban megérkezett, a Kárpát-medence és a Ny-Balkán határvidékére települt avarhun csapatok **582-ben** (727) visszafoglalták a **457-től** (713-tól) K-i gót megszállás alatt álló DK-Pannóniát, közelebbről a Dráva–Száva-közét, Sirmium vidékét, Pannónia Száviát is. Sirmium városát **572/573-ban** (728/729) foglalták el. Ez azért bírt nagy jelentőséggel, mivel a

gótok csaknem mindig erről a területről indították meg pannóniai betöréseiket. S valóban, az adatok szerint a gótok **471** (727) **k.** Pannónia területéről kivonultak.

A párhuzamos kronológiai sor szerint **441/443-ban** (727/729) a Buda (Attila) király által vezetett erők elfoglaltak számos határerődítményt (Viminaciumot (Kosztolánc) és Marguszt (Orasje), valamint Sirmiumot), megszállták Pannónia-secundát (a Szerémséget). Singidunumot (Belgrád), a gót erők központját is bevették. Az avar hadisikerek egyben Hunnia sikerei is voltak, az avarok egyértelműen Buda (Attila) alárendeltségében csatáztak. A K-balkáni front Ny-i szakaszán Onogesius vezetésével tört be egy hun sereg a Szerémségbe, majd sort kerített

Naissus (Nis) elfoglalására. Ettől K-re is kibontakozott a hun offenzíva, és sor került Ratiaria (Arcar), Serdica (Szófia), Philippopolisz (Plovdiv) bevételére is. Az **580-as** (720/730-as) években a két szembenálló hatalom közötti határviszály Moesia Superior területén (Belgrád és a Vaskapu közötti folyószakasz mentén) vált a legélesebbé.

A hunok a K-Európából Ny-ra vonuló avarhunok (**570** (726) **után**) folyamatosan érkező törzseit most a mai Burgenland területén már álló hun települések között helyezték el, ám még a mai cseh-morva területekre is jutott belőlük. Több jel arra utal – köztük a fentebb idézett, frank-hun harcokat ismertető Ny-i források is –, hogy ezek a közösségek a Kárpátok vonalát kívülről, nagy ívben megkerülve, a Ny-i Kárpátok gerince felől érkeztek meg Hunnia központjába. A Balkán határára ugyanakkor kutrigurok érkeztek, akik **582** (727) **után** a K-i Kárpátok külső feléről a Havasalföldre helyezték át központjukat.

Az avarhunok bevonulása bizonyára másként esett volna meg a K-Balkánon folyamatban lévő szláv előretörés nélkül. A szlávok viharos gyorsasággal zajló vándorlását a történetírás – talán nem teljesen „ártatlan tévedés" folytán –, általában Hunnia, konkrétan Attila (és Baján kagán) nyakába varrta. Csakugyan, a hun és avarhun offenzívával párhuzamosan ment végbe a Balkán szlávok általi elözönlése, de a hunoknak nem fűződött semmilyen érdekük Bizánc szláv tömegekkel való megerősítéséhez, hanem éppen ellenkezőleg... A pártatlan szemlélő egész más következtetésre juthat: A szlávokat Bizánc urai szervezték a Balkánra, éspedig annak É-i szegélyére, a hunok ekkoriban már jobbára ősbolgár és onogur közösségekkel biztosított gyepűjére. Az avarok pedig éppen a szláv népesség és a hozzájuk tartozó zsoldosok felfejlődésének megakadályozására törekedtek, ezért igyekeztek onnan a szláv (ős-szerb, talán ős-morva stb.) csoportokat elterelni.

A párhuzamos kronológiai sorok egybevetésével kirajzolódó kép szerint Bizánc a **06. sz. negyedik negyedére** (08. sz. második harmadára) a Balkánon elvesztette a közvetlen érintkezés lehetőségét a K-i gótokkal. A konstantinápolyi vezetők, akik több évszázados szokásuk szerint K-európai közösségek fegyvereseit fizették meg közép-európai stratégiai törekvéseik előmozdítása érdekében, most sem tettek másként. A kieső K-i gót segéderők pótlására antokat és (esetenként) szklavinokat vetettek be az avarok ellen, (és a Hun Szövetség perifériku csoportjait is dezertálásra ösztönözték).

A szlávok a Kárpátok K-i, külső oldalán, a mai Moldávia területén keresztül ereszkedtek le az Al-Dunához, majd onnan, az **580-as** (720/730-as) években a Bizánci Birodalom határvidékére. Ám amikor ezek a szláv fegyveresek vereséget szenvedtek az avarhun hadseregtől, szükségszerűen D-re húzódtak, és önfenntartási ösztönüknek engedelmeskedve, a romanizált lakosság rovására elégítették ki szükségleteiket. A középkori történetírók közül egyesek közvetlenül érdekeltek voltak a hunok sötét színekkel történő ábrázolásában, újkori utódaik pedig nem voltak érdekeltek abban, hogy igazságot tegyenek, vagy egyszerűen csak képtelenek voltak megérteni ezt a helyzetet. Inkább mantrázták: „*az avarok rászabadították a szlávokat a Balkánra, sőt Hellaszra*"; „*megkezdődött a balkáni avar-szláv behatolás*"!

Ny-on, **472-ben** (728) megint a K-i gótok hallattak magukról, mivel megtámadták Noricum területét. Ezzel összefüggésben, hosszabb szünet után a **472–475-ös** (728–731) évekre

vonatkozó adatok ismét említik Edekont, Attila unokatestvérét, a „szkír királyt”, aki korábban (**447ben**, azaz 703-ban) már szerepelt a Ravennával kapcsolatos eseményekkel összefüggésben.

Az interpretációk most arról szóltak, hogy csapatai (fiával, Odoakerrel, a galliai kormányzóval együttműködve) megtisztították a gótoktól Noricumot és Rhaetiát, a Pannóniától Ny-ra fekvő térséget. (Ez az az időszak, amikor **473-ban** (729), más adatok szerint **475-ben** (731), a Nyrómai Birodalom bábcsászára Orestesnek, Attila főtanácsadójának fia, Romulus lett. Ő volt az utolsó bábcsászár a sorban, s érdekes, hogy neve azonos Róma alapítójának fennmaradt nevével.) – Megjegyezzük, hogy talán ezzel a háborúval állhatott összefüggésben a Buka és Bani néven ismert Kárpát-medencei szarmata fejedelmek veresége (halála?) is **472-ben** (728), akiknek mítosza az Arthur-mondakörben is felködlő Ban- és Bors-mondával kétségkívül szoros rokonságban van. Egy adat szerint Videmer (Valemer testvére) K-i gót népével együtt **473/474ben** (tehát 729/730-ban) menekült el Pannóniából, állítólag Ny-felé, Gallia irányában távozott, más álláspont szerint Itáliába ment.

(A szarmaták, akik Attila hűséges szövetségesei voltak, a Kárpát-medence számos területén megőrizték az ősi szkíta örökséget. A Délvidéken harcoló gepidák a gótok ellen bátran számíthattak a közreműködésükre. Királyaik, Buka/Beuka és Bani/Babaj a segítségükre siettek. A szarmaták életében akkor történt változás, amikor Teodorik (Teodimer király fia) meg akarta szerezni a fennhatóságot a délvidéki területek felett. Jordanes szerint Teodorik hadat vezetett Bani ellen. Nem tudjuk pontosan, hogy mikor történt ez a csata, talán **473-ban** (729). Az is lehet, hogy a szarmata Bani király nem Bukáéval azonos csatában és időpontban, nem Videmer ellen harcolva, hanem ebben a Teodorik elleni csatában szenvedett vereséget. Itt kell felhívnom a figyelmet arra is, hogy a szarmaták tömegei a vereség után nem távoztak el a térségből, hanem részét képezték a megalakuló avarhun államnak.)

Meg kell még emlékeznünk arról is, hogy a balkáni front eseményei, a bizánci csapatok hatalmas veszteségei és a szláv invázió, valamint az éppen kitört perzsa-bizánci háború (**572–591**, azaz 728–747) miatt Jusztinosz császár **573-ban** (729) megőrült. Ezt megelőzően, esetleg ezután, **584** (729) **k.** – Theophylaktosz szerint – békét kötött az avarokkal. A K-i gótok azonban Teodemerrel és fiával, Teodorikkal az élükön, **473** (729) és **488** (744) között tovább „kalandoztak” a Ny-Balkánon, Teodorikot megválasztották királyukká, aki **474-ben** (730), állítólag Moesiában telepedett meg.

A gepidák **473-tól** (729) ismét megszállták Szlavónia és Pannónia secunda egyes részeit, melyeket avar csapatok nem sokkal korábban, **582-ben** (727) foglaltak vissza a Hun Szövetség offenzívája **440/441-ben** (726/727) keretében. Így a gepidák uralma újra kiterjedt a DrávaSzáva közének K-i felére.

(Az erdélyi gepidák (ősszékelyek) **450-es** (a 700-as, 710-es) **években** főként a Zsil-völgyben, valamint a Maros középső és alsó folyása vidékén éltek. Ugyanebben az időben, (**a 420-as években**) az erdélyi Budvár körül (a mai Székelyudvarhely mellett) állhatott Attila városa. A hunok, majd az avarhunok **560-tól** (716-tól) kezdtek Erdélyben tömegesen letelepedni, s aztán pár év múlva (**568**, tehát 724) a hunok központját átköltöztették Pannóniába. Az erdélyi hun és avarhun letelepedés méreteit jellemzi, hogy az ún. „korai avar” leletek **590** (735) **k.** már tömbszerűen helyezkedtek el az Olt völgyében.)

Tiberiosz tábornok **573/574-ben** (729/730) Konstantinápolyban átvette a tényleges uralmat az elborult elméjű Jusztinosz császártól.

Evangelizáció ÉNy-Európában (730-ig)

Szent Patrik **461-ben** (617) halt meg, ám halála után egyházának, a kelta egyháznak a szerzetesei és világi keresztényei magukkal vitték hitüket a Brit-szigetekre. Az **05/06.** (07.) **sz.** folyamán gael telepesek nyomultak be Írországból Hiberniába (Skóciába), fokozatosan birtokba vették a földművelésre alkalmas területeket. A pikteket kiszorító skót bevándorlók elsősorban Skócia Ny-i részén, a Hebridákon, Skye-szigetén és a felföld ÉNy-i részén találtak helyet maguknak.

Közben a keresztény hitélet Szent Patrik által kialakított formája szerte Britanniában, igen széles körben elterjedt. Általánosan elfogadott tényként könyvelhetjük el, hogy a **04. sz. végére** (a 07. sz. közepére) az Írországból skót telepesekkel érkezett szerzetesek Skócia lakosságának jelentős részét megkeresztelték. Ugyanekkorra vert erős gyökeret a kereszténység Britanniában is. A skóciai térítés elsősorban Szent Ninianus (**400-tól**, azaz 656-tól), a walesi pedig Szent Dávid Menevia nevéhez fűződik. (Ők Afrikából érkeztek ÉNy-Európába.)

Szent Dávid Menevia egyes adatok szerint **512-től 587-ig**, azaz 668-tól 743-ig élt, de létezik olyan interpretáció is, mely szerint »460« és »601« között élt, s így „*141 éves korában*” halt volna meg. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ezek az évszámok eredetileg az aszkéta apát walesi tevékenységének időhatárai lehettek, s bizonyára **460** (716) és **601** (746) közötti időszakaszt jelölnek ki.

Egyébként Dávid, Wales védőszentje **560** (716) **k.** meghatározó szerepet vitt azon a zsinaton, melyet a részben afrikai eredetű „pelagiánus eretnekség” ellen hívtak össze. – Az eretneknek minősített irányzat fő képviselői: Pelagius brit szerzetes, valamint Caelestius, egy afrikai jogász, még **411** (667) **k.** tevékenykedtek, és bár a manicheizmus ellenfelei voltak, de tagadták az eredendő bűn jelentőségét, az emberi szabad akaratot és felelősséget hangsúlyozták. – Dávid a Caeleonban tartott „győzelmi zsinaton” (**570**, azaz 726 **k.**) elfogadtatta a kelta egyházzal Canterburyi Szent Ágoston tanításait.

Írországban az **05. sz. közepén** (a 07/08. sz. fordulóján) már általánossá vált a keresztény életmód, a kolostorok lakói fáradhatatlanul rótták latin és ír nyelvű szövegeiket, míg Európa centrumának nagy részén (még hosszú évszázadokig) egyre fogytak a biztos kezű betűvetők. A kelta keresztény egyház szerepe meghatározó volt az óangol (angolszász) irodalom vonatkozásában is. Latin nyelven, kolostorokban születtek meg azok az írások az **05. sz. második negyedétől** (a 07. sz. utolsó ötödétől), melyekre jellemző a mitológia és a keresztény tartalmak keveredése, és amelyekben számos szájhagyomány útján terjedő óangol költeményt is lejegyeztek a szerzetesek.

A kelta keresztény egyház egyik legjelentősebb személyisége Szent Kolumbán (**521-től 597ig**, azaz 677-től 753-ig) volt, akinek felmenői az ír főkirályi család tagjai voltak. Szent Kolumbán Derryben (É-Írország) kolostort alapított, mely a későbbiekben a körülötte kifejlődött jelentős város magját képezte. Nevéhez fűződik Írország egyháztörténetének második szakasza (**544-től 598-ig**, azaz 700-tól 754-ig), mikor a kelta szerzetesek Egyiptomi Remete Szent Antal aszketikus életformáját igyekeztek követni. Kolumbán ezt az irányzatot minden bizonnyal az Afrikából érkezett szerzetesek hatására részesítette előnyben.

Kolumbán missziója a piktek körében meghatározó jelentőségű volt. Hatására, a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** – Szent Ninianus tanítványaihoz fordulva –, (az **05. sz. második**, tehát ugyancsak a 08. sz. első **felében**) Bridei Mac Maelcon (Brudeus), a legismertebb pikt király kezdeményezte népének keresztény hitre térését. A kelta egyházvezető **565-ben** (721) Orkney-szigetén misszionált.

Kolumbán idején élt és tevékenykedett az angliai kelta származású Szent Gildas szerzetes is, aki a szász hódítás következtében Bretagne-ba került, s ott írta meg **547** (703) **után** a szigetország történetéről szóló művét a római hódítástól egészen saját koráig, a szász hódításig bezárólag. Ezzel tökéletesen egybevágó adat szerint **450** (706) **k.** DNy-Britannia területéről kelta bevándorlók érkeznek Bretagne-ba, s az ő misszionáriusaik – köztük nyilván Szent Gildas is – térítettek ebben a távoli tartományban.

Kolumbán nem esett kétségbe a kelta uralom hanyatlása, a szászok hatalmának kibontakozása miatt, sikerrel terjesztette a kereszténységet a Britanniába beáramló szász közösségek körében is. Kolumbán bevezette a püspöki királyszentelést, mind a kelta, mind a szász Britanniában. Ő maga szentelte fel Aidan királyt (Dalriada királyát) **574-ben** (730). Ez volt az első alkalom, hogy egy britanniai vagy skótföldi uralkodó beiktatását az egyház szentesítette.

Mire lényegében befejeződött az angolszászok betelepedése Britanniába, Szent Kolumbán egyháza már igen messzire jutott a kolostori kultúra elterjesztésében. Szinte minden jelentősebb országrészben és szigeten kolostort alapítottak. Clonfertnél kolostort alapítottak **561-ben** (717). Iona-szigetén **562-ben** (718) telepedett meg a legbefolyásosabb szerzetesi közösség, s jött létre a leghíresebb apátság **562/563-ban** (718/719), (ahonnan a Bridei Mac Maelcon kezdeményezte pikt misszió elindult Skócia vad törzseihez).

Vandálok Afrikában és Itáliában (735-ig)

A Ny-i gótok **417** (673) **k.** leigázták a hispániai vandálok királyságát, a félsziget D-i peremére és Lusitaniába szorították a vandálokat, akik onnan **428 k.** (684) a hozzájuk csatlakozott alánokkal együtt É-Afrikába távoztak, hogy ott egy független Vandál Királyságot alapítsanak. Az **05. sz. második negyedében** (a 07. sz. 80/90-es éveiben) a Hispániát elhagyó vandálok (harcosaik és egy vékony népi réteg) már É-Afrikában tartózkodtak, központjuk Karthágóban volt. A virtuális kronológia szerint onnan kiindulva romba döntötték és kirabolták a Földközitenger középső és Ny-i medencéjének jelentős városait, a városok romanizált lakosságát, különösen a keresztény (nem ariánus) vallásúakat terror alatt tartották, mígnem végre leszámolt velük a K-római haditengerészet.

A valóságban azonban kicsit másképp néz ki a történetük. Először is, a vandálok által elűzött É-afrikai arisztokrácia és római keresztény klérus még a **06. sz. második negyedében** (ugyancsak a 07. sz. 80/90-es éveiben) elhagyta az afrikai partvidéket, Itáliába távozott. Ez akkoriban történt, amikor a vandálok az afrikai partvidék jelentős részét birtokukba vették, tehát **430** (686) **k.**, amikor Hippo (ma: Annaba, Algéria) is a kezükbe került. Másodszor: Justinianus császár már **532-ben** (688), nem sokkal a vandálok megérkezése után megkezdte Karthágó visszavételét.

A következő évben, **533-ban** (689) a császár hadserege a tunéziai partvidéken élő vandálok jórészét ki is űzte állásaikból. A vandálok azonban nem távoztak messzire, és a későbbiekben visszatértek, aztán az exarchátus megalapításáig, **590-ig** (735) jelen is voltak Afrikában, Karthágóban. Mindenesetre a vandálok Karthágóból való kiűzése **534-ben** (690), egyelőre lezárult, a hadiflotta és Belisarius katonasága a Földközi-tenger más térségeiben való rendtevés céljából eltávozott a partvidékről. A vandálok a földrész belsejéből, a berberek vidékéről természetesen visszaszivárogtak.

Karthágó ismételt, most már tényleges katonai bevételére **439-ben** (695) került sor. Ekkor Geiserik király az É-afrikai állami uradalmakat és a magánbirtokokat a maga és családja számára lefoglalta, egyes kerületeket pedig a katonái között szétosztott. Ezzel végleg megszűnt az afrikai búzaexport Róma irányában, – (s a későbbiekben Konstantinápoly felé indult újra meg). Leptis Magna városát **455-ben** (711) csatolták a vandál államhoz.

Mindenesetre É-Afrikából **535-ben** (691) Justinianus császár serege Szicíliába távozott, hogy a továbbiakban az Itália tekintélyes részét uraló K-i gótokkal vegye fel a harcot. Egyes elképzelések szerint azonban a vandálok Szicília szigetére menekült csapatainak üldözése volt az egyik feladata.

Nem követjük tovább Justinianus haderejének mozgását, mivel a vandálokkal kapcsolatosan – Totila itáliai államával összefüggésben – szegényesek az adatok. (Középkori szóbeszédek szerint a K-i gótokhoz csatlakozott vandál csapatok is részt vettek az itáliai háborúban.) Követjük viszont a vandálok nyomát, akik **454-ben** (710) elfoglalták Máltát, **455-ben** (711) Szardíniát és Korzikát, és egyes vélemények szerint feldúlták és kifosztották Rómát. Más interpretációk szerint azonban Nagy Szent Leó pápa **455-ben** (711) kivonult a városból Geiserik vandál király elé, hogy kíméletet kérjen Róma számára, és ezzel megakadályozta, hogy a vandálok feldúlják Rómát.

Nem hallgathatjuk el azonban, hogy egy népszerű történet szerint Geiserik király mégis megszállta Rómát, és a jeruzsálemi Templom Rómában tárolt kincseit Karthágóba vitette. Ennek a verziónak a hitelét megkérdőjelezi azonban, hogy egy másik történet szerint, **548** (704) **k.** maga Belisarius tábornok vitette a kérdéses kincseket Konstantinápolyba. (Kérdés: a

tábornok „húzása” az oka, vagy már a következménye volt a latinizációs irányvonal közelgő bukásának a Krómai Birodalomban?)

Egy adat szerint a vandálok **458** (714) **k.** csaknem egész Itáliát uralták, csak a Ravennán túli vidékre nem jutottak el, és a római hadiflotta **460-ban** (716) súlyos vereséget szenvedett a vandálok hajóitól. Konstantinápoly **462-ben** (718) előnytelen békeszerződés aláírására kényszerült a vandálokkal.

A béke nem tartott sokáig, **467-ben** (723) ismét harcokra került sor, (a vandálok a Konstantinápoly által elfoglalt Szicília és Korzika ismételt birtokbavételét tűzték ki célul). A Krómai hadiflotta II. Leó császár vezetésével **468-ban** (724) megtámadta a vandálokat, a terv azonban kudarcba fulladt, Korzika **469-ben** (725) megint vandál fennhatóság alá került.

Az itáliai vandál uralom ezután viszonylag rövid ideig, **477-ig** (733) tartott, amikor már nem a megszégyenített Konstantinápoly, hanem Odoaker itáliai állama vetett véget annak.

Konstantinápoly Afrikában vett elégtételt a vandáloktól elszenvedett vereségeiért, mégpedig **590-ben** (735), a Karthágói Exarchátus megalapításával, ami aztán jelentős K-római haderő állandó afrikai jelenléte révén kizárta a vandálok esetleges újabb visszatérését.

A Perzsa Birodalom története – 3. (736-ig)

(Folytatás a 429-edik oldalról.)

Kiújultak a harcok a Közel-Keleten, előbb II. Theodosziosz császár, aki sokáig perzsa gyámság alatt állt, **422-ben** (678) legyőzte a perzsákat, majd ennek a győzelemnek az emlékére a Golgotán fényes gemmakeresztet állíttatott. Válaszul Huszrau perzsa sah **540** (685) **k.** lerohanta Szíriát, kirabolta, földig rombolta Antiokhiát, elfoglalta Dara fontos erődjét, igyekezett megszerezni a karavánutak feletti totális ellenőrzést.

A perzsák **541-ben** (686) elfoglalták a Fekete-tenger Kaukázushoz közel eső partvidékét is – a Konstantinápoly által korábban támogatott onoguroktól, illetve a szabíroktól. A perzsa sereg **542/543-ban** (687/688) elfoglalta Kommagénét és Callinicumot, Örményország Ny-i részét támadta, és Anglonnál jelentős győzelmet aratott.

A Kaukázusban is megélénkült a harci tevékenység. A hegység É-i és K-i részét már nem a szabírok, hanem egy friss erő, a Közép-Ázsiából ide telepedett kazárok uralták. A harc a kaukázusi kisállamok területéért folyt. A perzsák **550** (695) és **556** (701) **között** Lazika (Kolkhisz) területéért küzdöttek, **553/554-ben** (698/699) Agvaniában legyőzték a defenzívában levő szabír sereget. Ezt megelőzően, **541-ben** (697), Konstantinápoly elfoglalta a mai Abházia területét.

K-en a helyzet alaposan megváltozott. Összeomlott a Fehérhun Szövetség. A térségben megjelent viszont a Türk Birodalom. A fehérhun hatalom megszűnése éveként a legtöbb interpretáció az **558-ast** (714) jelöli meg, mely dátum a fehérhunoknak a türkökkel szövetkező perzsáktól elszenvedett végső vereségére vonatkozik.

A Közel-Kelet évszázados hatalmi egyensúlya is megbomlott. Perzsia – a birtokában levő Mezopotámia területe mellett – **572-ben** (717) a teljes Arábiát is (Jemen területével együtt) birodalmába illesztette. Konstantinápoly nem volt abban a helyzetben, hogy megkérdőjelezze a perzsa terjeszkedést. Egy békekötés szentesítette a hódításokat **562-ben** (718).

Huszrau halála után ismét kiújultak a Konstantinápoly (immár: Bizánc) hatalma elleni perzsa támadások. Az **571-ben** (727) kitört elhúzódó háború közvetlen oka az volt, hogy a bizánci császár (Jusztinosz) megtagadta annak az éves pénzjuttatásnak a folyósítását, amelyet még a Justinianus (?) és I. Huszrau közötti békekötés írt elő. Ez a háború elsősorban Örményország területét érintette, legnagyobb csatájában, **586-ban** (731) a bizánci fél győzött Daránál.

Egy komoly trónviszály is támadt Perzsiában, VI. Bahrám **590-ben** (735) a türkökkel szövetkezett a hivatalban levő IV. Hormizd ellen. Elfoglalta a fővárost, magát az Arszakidák örökösének nyilvánította, s a királyok királyának neveztette ki magát. Erre a perzsa arisztokrácia Huszrau herceget, I. Huszrau fiát emelte trónra.

VI. Bahrám elűzte a trónról a herceget, aki viszont a bizánci császártól kért segítséget. A herceg cserében felajánlotta, hogy visszaadja Darát és Örményországot. Ám Bahrám ugyancsak Bizánchoz fordult, szintén területeket kínált fel, amennyiben a császár őt támogatja. Bizánc mégis a herceg fegyveres támogatása mellett döntött. Csapatai legyőzték a VI. Bahrámhoz hű csapatokat, és Örményországért cserében trónra segítették II. Huszraut.

II. Huszrau (Kürosz/Khoszroész) a legtöbb interpretáció szerint **591** (736) és **628** (773) **között** uralkodott. Működése, apjáéhoz hasonlóan, korszakváltáshoz vezetett, ezért érdemes lesz az új korszakra és a perzsa-bizánci háborúskodás döntő szakaszára egy külön fejezetet szentelni.

(Folytatása a 530-adik oldalon.)

Hunnia válsága és átalakulása Attila idején (739-ig)

Leó császár halála **474-ben** (730) vagy **475-ben** (731) következett be, a K-i gótok és a longobárdok „gyámság” nélkül maradtak É-Itáliában. A vitatott származású (szkír/rugi/hun, netán herul vagy longobárd) Odoaker vezetésével **475-ben** (731) fellázadtak É-Itália zsoldosai Orestes hadvezér (az utolsó Ny-római bábcsászár apja) ellen, majd **476-ban** (732) elmozdították Romulus Augustust, s helyébe Odoakert Itália királyává kiáltották ki.

Az itáliai vandál uralom ezután csak a következő évig, **477-ig** (733) tartott, amikor már nem a megszégyenített Konstantinápoly, hanem Odoaker vetett véget uralmuknak. Odoaker uralma minden bizonnyal elsősorban a longobárdokra támaszkodott. – A középkorban szilárdan tartotta magát az a vélekedés, hogy a vandálok vérvonala az Odoaker által a mai Szlovénia és Ausztria területére kiszorított vendekben élt tovább…

(Megjegyezzük, hogy mikor a longobárdok elözönlötték Itália É-i részét, az aquileiai pátriárka **588-ban** (733) a lagúna egyik szigetére, Gradóra menekült. Ez ugyan ekkor nem tartozott a már formálódó Velence területéhez, de igen közel volt a Heracleia és Malamocco szigetén kialakuló városhoz. Ezzel tehát Velence hosszú időre számottevő egyházi központtá is vált.)

Leó császár halálával átmenetileg megszűnt Bizánc megosztottsága, Konstantinápoly azonban végveszélybe került, a beözönlő szlávok ugyanis **585/586-ban** (730/731) elérték a Konstantinápoly előterét védelmező Hosszú Falakat, – innen aztán Komentiolosz császári hadvezér szorította vissza őket. Tiberiosz császár a szláv veszedelem miatt 80 ezer arany évpénz fizetését vállalva kért békét **574/575-ben** (ugyancsak 730/731) az avarhunoktól. A másik kronológiai sor szerint is **586-ban** (731) jött létre a béke.

A szlávok tömeges megjelenését a délszláv történészek a Balkán középső területein (a Száva alatt, a Vaskaputól a Dalmát-tengerpartig) az avar uralom idejére, az **575** (731) **utáni** időszakra teszik. Álláspontjukat egykorú források erősítik meg. A Balkán szlávosodása a Kárpát-medence népességi mozgalmaitól lényegében független folyamat volt. A szlávokra vonatkozó feljegyzések az Al-Dunánál és a Balkánon megjelenő közösségekről szólnak, akik a Vaskaputól Ny-ra, de a Dunától D-re fekvő területeket ebben az időben érték el, s Bizáncot Komentiolosz akciói ellenére még **586/587-ben** (731/732) is közvetlenül veszélyeztették.

Adrianopolis vidékét is támadták a szlávok, de onnan visszafordulni kényszerültek. Megtelepedtek azonban **587/588-ban** (732/733) a mai Bosznia és Albánia területén, és eljutottak a görög vidékekre is. Több bizánci forrás beszámolt arról, hogy ezután legalább kétszáz évig éltek Hellász egyes területein. Többek között Durrest (Dyrrachium), Athént és a Peloponnészoszifélsziget É-i felét is elfoglalták.

Lényeges változások történtek Hunniában is, általánosan elterjedt álláspont szerint **444/445ben** (730/731) meghalt volna Bleda/Buda király, aki ezen álláspont szerint szakrális uralkodó volt, – de nem tudunk arról, hogy felmerült volna utódlásának kérdése. Halálának testvérgyilkossággal való magyarázatát, Attila testvérgyilkos hírébe keverését a hun- és magyargyűlölet által inspirált hun- és magyarellenes körök aknamunkája szellemi termékének tekinthetjük. (Hogy Buda király emlékét a hun és a magyar nép mennyire tisztelte, azt abból is láthatjuk, hogy Attila napjainkig elevenen élő kultusza ellenére napjainkig viseli egy vár, város Ős-Buda vára és városa a nevét, előbb a Pilisben, majd „Óbuda” és „Buda” formában a mai Budapest területén. Ugyanakkor a Pilis-hegységben álló vár és város „Attila-vár”, „Attila-város” neve csak a germán mitológiában maradt fenn (Etzelburg/Etelburg). Feltételezésem szerint Buda király nem halt meg, hanem a **444/445-ben** (730/731) lezajlott politikai változás

lényege éppen az volt, hogy ettől az évtől Hunnia valamennyi népe elismerte őt „Attilának”, azaz istenkirályának, nagykirályának.

Attila uralmának legfontosabb támaszai az avarhunok (K-en, DK-en) és a gepidák (D-en, DNyon) maradtak. Fontos szövetségeseinek számítottak a K-Európában élő onogurok és a KözépÁzsiából ugyanoda települt ősbolgárok is. Rajtuk kívül továbbra is számíthatott a szvévekre(?), szkírekre, herulokra és az alföldi jász és szarmata közösségekre is.

Attila a Tárih-i Üngürüsz szerint a görög császártól egy békekötés zálogaként kapott feleséget, másutt azonban a szerző azt írta, Tetrikusznak „*Pedzs* [Bécs/Wien] *királyának*” a lányát vette feleségül, (ez az asszony valószínűleg gót vagy longobárd származású lehetett). Egyes vélemények szerint e két asszony egyike lehetett a „főfelesége”: Kreka, a bolgárok Kerkája, a magyarok Rékája, akinek a nevében talán a grék, vagyis görög szó maradt meg. Ugyanakkor Priszkosz, aki személyesen is találkozott a királynéval (főfeleséggel), egyáltalán nem említette az asszony bizánci származását, leírása alapján Réka udvartartása sztyeppei jellegű volt, ezért igen valószínű, hogy Attila valójában egy uralkodói családból származó onogur (vagyis fehérmagyar) asszonyt vett nőül. Attila Rékától született fiai: Ellák (Illek), Dengezik, Emnezár, Uzendur és Ernák voltak. (Réka a székely hagyomány szerint balesetben vesztette életét.) A Tárih-i Üngürüsz megemlíti, hogy az uralkodó egyik asszonyának testvére: „*Vincse Laos, nimcse* [német] *uralkodó*” volt. Talán ez az asszony játszhatott közre abban, hogy Hunnia felbomlott, és lehetséges, hogy bűnrészes volt Attila **453/454-ben** (739/740) bekövetkezett halálában? Általában Ildikó néven ismerjük ezt az asszonyt, de a Képes Krónika szerzője a biblikus Mikolt nevet használta az asszony megnevezésére. (Ildikó vagy Krimhilda azonban nem Attila asszonya volt, hanem – miként majd látni fogjuk – Atilláé, azaz II. Attiláé, tehát az Etele/Etzel néven nevezett, sokkal későbbi hun uralkodóé, akinek Vincse Laos a sógora lehetett!) Az **578-as** (734-es) év a balkáni szláv invázió egyik csúcspontja volt, csapataik Trákiát dúlták és fosztogatták. A bizánci haderő kétségbeesetten igyekezett őket a Dunától É-ra fekvő területekre űzni. Az Al-Duna bizánci oldalán a keleti szlávok a bizánci császárság hatalmát de facto megdöntötték. Trákia elveszett, a Balkánon csak Illíria maradt meg bizánci fennhatóság alatt.

Tiberiosz tábornok most már formálisan is megdöntötte Jusztinosz császár uralmát, s mint császár, egyeduralkodóként próbálta kezelni a kialakult helyzetet. II. Tiberiosz bizánci császár a Trákiába behatolt szlávok ellen az avarok segítségére szorult. Az avarok **578-tól** (734) **583ig** (739) a szlávok ellenében Bizáncot támogatták. Csak ezután, s nem hamarabb (!) kerültek az Al-Duna környéki szlávok valamiféle függőségbe az avarok (?), sokkal inkább az ősbolgárok hatalmától. (A bizánci történetírás gondoskodott arról, hogy az a szégyen, mármint hogy Bizánc az avarok segítségére szorult az önmaga által előidézett szláv veszedelem miatt, homályban maradjon, úgy állította be a történteket, mintha Trákia elözönlésében az avarhunok kezdettől fogva együttműködtek volna a szlávokkal.)

Az avarhun segítség persze valójában Hunnia segítsége volt. Bizánc **448/449-ben** (734/735) követség küldésével folyamodott a segítség érdekében Attilához. Priszkosz rétor (tábornok és történetíró), a követség tagja, az „avar” kifejezést is használta a hunokkal összefüggésben! (A bizánci cenzúra ezt elmulasztotta „kijavítani”, így akaratán kívül adalékkal szolgált arra, hogy Hunnia és „Avaria” lényegében azonos fogalmak.)

Priszkosz műve tartalmazza azt a leíró részt, mely alapján fogalmat alkothatunk Attila országáról. Priszkosz rétor hunniai útjáról és a kor eseményeiről abban a nyolckötetes művében számolt be, amit 23 évvel követjárása után zárt le; – ám ez sajnos csak töredékeiben maradt fenn. (A Hunniát ugyancsak jól ismerő Onogesius pedig így fogalmazott: inkább élne szolgaként Attilánál, mint szabad emberként a rómaiaknál.)

A követeket valószínűleg a D-alföldön, Szeged környékén fogadta Attila. A régészek az elmúlt ötven-hatvan évben sűrű szarmata és hun kori településekre bukkantak Szeged ötven km-es körzetében, ami azt bizonyítja, hogy a környék központi jelentőségű hely volt Attila számára.

(Szeged vidékén három, világviszonylatban is jelentős aranykincs látott napvilágot. Az egyik, a híres nagyszentmiklósi kincs Szegedtől DK-re, – megtalálása után a szakemberek sokáig Atilla-kincsnek neveztek, csak később kezdték avar leletnek tartani. A másik leletet Móra Ferenc fedezte fel 1926-ban Nagyszéksóson. A harmadik lelőhely Hódmezővásárhelynél, Szegedtől 26 km-re van, ott II. Theodosziosz korából származó aranyérméket találtak, melyek talán az Attila udvarába érkezett adó részét képezhették. A nagyszentmiklósi kincs ábrázolásai az ősi sztyeppei mitológiát jelenítik meg, de mind a nagyszéksósi, mind a nagyszentmiklósi kincsen görög betűs feliratok vannak.)

Az ősbolgárok **479/480** (735/736) **k.** folytatták betelepedésüket az Al-Duna vidékére. Belevetették magukat a balkáni küzdelembe, **479–482** (735–738) **között** már elsősorban ősbolgárok harcoltak a K-i gótok (?) ellen, amikor Sirmiumért (Mitrovica, Szerbia) folyt a küzdelem. (Sirmium vidékéről a gótok Itália felé távoztak.)

Bizánc a trákiai veszteségei tudomásulvételével járó rosszkedvét mindenekelőtt Itáliában igyekezett elűzni, kompenzálni. A II. Leó császár korszaka utáni Itáliában két érdemleges hatalmi központ maradt: Odoaker É-itáliai állama és a Bizánc által (Dalmácia jelentős bizánci hadereje, hadiflottája révén) uralt D- és Közép-Itália. Az utóbbi hatalmi központ szervezésére fordított fokozott figyelmet **580** (736) **k.** II. Tiberiosz császár. (Munkája gyümölcse később Róma sok százéves különleges státuszában és a jóval rövidebb életű Ravennai Exarchátus kialakításában érett be.) Az itáliai frontok nyugalmát **591** (736) és **594** (739) **között** avar–longobárd fegyverszünet (béke?) is biztosította.

A balkáni fronton, a szlávok elleni bizánci-avarhun együttműködés egyik epizódjaként értelmezhető a **442** (728) **óta** avarhun ellenőrzés alatt álló Singidunum (Belgrád) átadása **592-ben** (737) a bizánci (illíriai) csapatoknak. A bizánci feljegyzések szerint ez az esemény „jelentéktelen mennyiségű” aranyért cserébe történt meg. A terület és az erődítmény használatára állítólag azért volt nagy szüksége Bizáncnak, mert (egy másik feljegyzés szerint) **581-től** (737-től) fokozódott a szlávok nyomása, és már elérte a történelmi Görögország határait is. Nem biztos azonban, hogy hun részről eléggé megfontolták ezt a megállapodást, Bizánc ilyen előzékeny támogatását, ugyanis Jordanes szerint **451/452-től** (737/738-tól) egyes K-i gót csoportok – talán épp bizánci (dalmáciai) támogatással – ismét behatoltak Pannónia területére.

(A hunok erényei: lovagiasság, szavatartóság stb., nem először és nem utoljára, mivel negatív tulajdonságokkal: hiszékenység, becsaphatóság stb. párosultak, miként Ázsiában a kínai/türk– hun háborúk idején, úgy most és később is, az avarok és a magyarok korában is, szinte törvényszerűen vezettek el Hunnia/Avar-Hunnia/Hungária nagyhatalmi státuszának megrendüléséhez. Ebben, és még néhány esetben a folyamat azért nem vált végzetessé, mert ekkor még nagy volt az utánpótlás lehetősége: nemcsak avarhunok, de sokan éltek még a szkíta/hun-onogur népcsoportok keretei között is Ázsia és Európa határán és K-Európában, akik Ny-ra tartva biztosíthatták az ország fennmaradását, s esetenként, ismét regionális nagyhatalommá szerveződését.)

Tiberiosz halálát követően, **582-ben** (738) Maurikiosz, a császári testőrség korábbi parancsnoka lett Bizánc császára. Az új császár Priszkoszt tette meg főparancsnokának. (Nem volt tehát két Priszkosz, egy diplomata-történetíró és egy hadvezér, csak a virtuális történelemben vált ketté Priszkosz személye!) Priszkosz kezdettől nagy lendülettel szervezte a szlávok elleni akcióit, hadait **593-ban** (ugyancsak 738) a Dunához vezényelte, hogy megakadályozza a szlávok átkelését, avarok irányába való menekülését, majd a szlávok

hátországában végeztetett tömegmészárlást, elfogatta a szláv uralkodót is, akinek a neve Musukios formában maradt fenn. Hatalmas szláv tömeget ejtett foglyul, s hajtotta D-re a szláv foglyokat. Ezt az akcióját **594-ben** (739) fejezte be. Az esemény nem sokkal előzte meg Attila számos változatban megörökített, de alaposan „ködösített" körülmények közepette bekövetkezett halálát (általánosan elfogadott időpontja: **453**, azaz 739. március 15.).

Edessa (745-ig)

Edessa (Urfa) városában (Adiabene pártus részállamban) V. Abgár király uralkodott **013** (269) és **050** (306) között. Egyes vélekedések szerint Edessa tekinthető a kereszténység első központjának, már az **01. sz. első** (a 03. sz. második) **felében**, mert maga Abgár király vette fel a kapcsolatot Jézussal (Euszebiosz Egyháztörténete és Choreni Mózes krónikája szerint), – igaz ugyan, hogy a válaszlevelet csak Jézus halála után juttatta el Tamás apostol a királynak. Újabb keletű álláspont szerint viszont „csak" a **02. sz. első** (ugyancsak a 03. sz. második) **felétől** tekinthető Edessa a kereszténység egyik központjának. Látjuk: ez az aggály meglehetősen „akadémikus".

Euszebiosz tudósítása szerint Abgár király (**032-ben**, azaz 284-ben?) szemrehányó levelet írt Tiberius császárnak, megbotránkozva Jézus keresztre feszítése miatt.

Ezután Tádé/Taddeus (más néven Júdás) apostol és tanítványa(?), Addai ápolta az edessai kapcsolatot, s térített. Tádé egyes Máté evangélium-kéziratokban Júdás Lebbeus néven szerepel. A legtöbben „természetesnek" veszik, és meg sem kérdőjelezik Addai/Addeus és Tádé, azaz Taddeus feltételezésen alapuló azonosítását. Ugyanakkor vannak, akik Taddeust és Addeust két külön személynek értelmezik, míg mások vitatják, hogy Taddeus és/vagy Addeus egyáltalán létezett volna.

Mértékadó keresztény álláspont szerint az Edessa történetében jelentős szerepet betöltött Tádé vagy Addai nevű személy nem feltétlenül azonos Júdás Taddeussal, hanem egyike azoknak a „Hetveneknek", akiket Jézus és az apostolok téríteni küldtek az országokba és városokba (Luk.10:1.). További probléma: Addai személyét sokan talán teljesen megalapozatlanul kapcsolják össze egy **01/02.** (04.) **sz-i**, Mar Aggai nevű keresztény személlyel, akit Addai által felszentelt püspöknek tartanak.

Addai (Tádé?) térítő tevékenységét többen »130/140« k-i időbe teszik, – nézetem szerint a **130/160** (286/316.) **k-i** évekről lehet szó. Hagyományos keresztény nézet szerint Júdás Taddeus a szerzője az Újszövetségben annak a rövid levélnek, amely az ő nevét viseli: Júdás, Jézus Krisztus szolgája és Jakabnak testvére. Újabb megközelítések a levél keletkezését a »02.« szra teszik, véleményem szerint ugyancsak a **02.** (a 03/04.) **sz-ról** lehet szó. (Létezett Júdás Lebbeusnak/Taddeusnak egy evangéliuma is, amely később elveszett. Ezt Taddeus evangéliumának nevezik.)

Az asszír egyház eredete Tamás apostolig megy vissza, aki a hagyomány szerint Krisztus keresztre feszítése után alig három évvel (**035**, vagyis 287) Edessában megalapította az ottani keresztény közösséget. Aztán a papokat Edessában már Tádé szentelte föl. Mind a zsidók, mind a nem zsidók körében missziós tevékenységet folytatott. A szír liturgia a **02/03. sz. fordulóján** (a 04. sz. közepén) már létezett.

Edessa, mely város korábban a Pártus Szövetséghez tartozott, **195–242** (351–498) **között** lényegében független volt, igaz **165-ben** (421) már római kolónia jött létre a területén. Aztán **242-től** (498) a Római Birodalom (perzsa támadásoknak kitett) része lett.

Edessában őrizték mintegy 800 éven keresztül (**944-ig**, azaz 1055-ig) a Turini Lepelt, vagyis Jézus halotti leplét, a kereszténység egyik legfontosabb ereklyéjét.

A keresztény Edessa presztízse igen nagy lehetett, hiszen úgy tudni, **230** (386) **k.** András apostol (†**052**, azaz 308) holttestét Edessa városába szállították, majd a szír keresztények Tamás apostol földi maradványait Majlapurban (D-Indiában, Madrasz környékén) levő sírjából **280** (436) **k.** ugyancsak elszállították Edessába.

Edessa függetlensége, illetve viszonylagos különállása a keresztényüldözések során fontos tényező volt, hiszen a **03.** (05/06.) **sz-ban** sok keresztény a Római Birodalom területéről, az üldözések elől Edessába menekült, ami jelentősen növelte az ott kialakuló szír keresztény közösség létszámát. A pártus hatalom összeomlása után, a **03. sz. közepére** (az 06. sz. elejére) Edessa arisztokráciája, Adiabene elitje Armeniába menekült, lehetséges, hogy a keresztények egy része is velük tartott.

A térségben bekövetkezett nagy horderejű geopolitikai változások következményeként – úgy tudni – az edessai keresztény közösség székhelyét (**280** (536) **után**) keletebbre, Ktésziphón városába (al-Madáin, Bagdadtól kb. 30 km-re) helyezték át. Az önállósuló „keleti szír" (tkp. korai nesztoriánus) egyház, mely aztán „nesztoriánus egyház" néven vált ismertté, helyben maradt. Szervezetéről a **431** (587) **utáni** időből tudunk valamit. Ekkor monarchikus jellegű volt, s ebben a korai antiokhiai iskola (**01/02. sz.**, vagyis 03/05. sz.) hagyományait követte. A hierarchia tetején állt a pátriárka, alatta a többi püspökséget irányító metropolitával. Teológiai képzési központokat hoztak létre, s terjesztették a szír Mopszvesztai Theodor (†**428**, azaz 584) műveit, köztük a „Megtestesülésről" címűt. Mindez még jóval a Nesztor néven ismertté vált nesztoriánus személyiségnek a K-római Birodalomban való fellépése előtt, tehát jóval **420** (676) **előtt** történt.

A nagy egyházszakadás **451-ben** (707), Kalkedonban következett be. A Római Birodalom központi területéről (legkésőbb **553**, tehát 709 **után**, a konstantinápolyi, vagyis a „krisztológia kérdését véglegesen megoldó" egyetemes zsinat után) elmenekültek az ún. „nyugati szírek", más néven monofiziták, akik tagadták Krisztus kettős természetét. Ők is Edessában találtak menedékre. Ezt követően onnan keletebbre távoztak a nesztoriánusok, mivel II. Leó (helytelenül: „Zénó") császár **489-ben** (745) végleg bezáratta edessai iskolájukat, így a szomszédos – perzsa fennhatóság alatt álló püspökség területén fekvő – Niszibiszbe (Ktésziphón ikervárosába) távoztak. Más, ezzel jól egyeztethető adatok szerint Barsumas pátriárka vezetésével **455** (741) **után** Niszibiszben telepedtek meg, s mint korábban Edessában, itt is hamarosan iskolákat kezdtek működtetni. Egyetemet alapítottak, ahol a klasszikus műveltség ápolásával is foglalkoztak, összegezték az évezredes tudásanyagot, (ami éppen szertefoszlóban volt már Európában). Az egyetem fő tárgyai: liturgia, filozófia, orvoslás és asztrológia voltak.

(Edessa fejlődése egy **525** (781) **k.** bekövetkezett árvízkatasztrófával és az arab hódítással – **639**, azaz 795 – összefüggésben megszakadt.)

Egy örmény hős élete és halála (750-ig)

Musel Mamikonian legendás hírű örmény nemes az adatok egy része szerint »602« és »610« között élte legszebb férfikorát Örményországban, ekkor történtek meg azok az események, melyek alapját képezték a személye körül kibontakozott legendáriumnak. Más adat szerint azonban „már" a balkáni háborúban, az Al-Duna térségében, »594-ben« megsebesült, fogságba került, a fogságban belehalt sérüléseibe. Ezzel az ellentmondással a történetírás a virtuális kronológia csapdája miatt nem tudott mit kezdeni. Természetesen nincs semmi ellentmondás, ha a helyükre tesszük az évszámokat. Az örményországi legendás események **602** (747) és **610** (755) között estek meg, fogságba kerülése és halála viszont **594-ben** (750) történt. – A helyrezökkentett kronológia alapján már azt is tudhatjuk, hogy a hozzá fűződő legendák alapját képező események valójában egy rövidebb terminusban, **602** (747) és **604** (749) között, néhány évvel a halála előtt eshettek csak meg.

Egyházi missziók ÉNy- és Közép-Európában (753-ig)

Új fejezetet nyitott Kolumbán kelta egyháza a „kelta egyháztörténet második szakaszában”, mikor tevékenysége középpontjába a kontinentális missziót helyezte. Természetesen azonnal szembekerült a római keresztény egyház képviselőivel, amikor **573-ban** (729) missziós központot alapított a kontinensen. Ekkoriban vált nyilvánvalóvá, hogy a kelta kereszténység Európában reális alternatívát jelent a Róma központú, de már nyilvánvalóan a frank (Meroving) birodalmi törekvéseket kiszolgáló, (az I. Celesztin pápa által **430** (586) **k.** szentesített irányvonaltól időközben fényévnyi távolságra eltávolodott) egyház számára.

Nem a kelta egyház változott meg, hanem a római pápák – és aztán a frank uralkodók – által képviselt egyházpolitika. A kialakult vallási vetélkedés végső oka lényegében a Meroving birodalmi politizálás, az imperializmus volt. Ezt támasztja alá az is, hogy Bizánc a maga, – mivel az eseményektől elég távol volt, így meglehetősen – korlátozott eszközeivel támogatást nyújtott a kelta egyháznak, jobban mondva azoknak a hatalmi tényezőknek, amelyek a kelta egyház európai misszióját szorgalmazták. Talán éppen bizánci hatásra vezethető vissza a kelta keresztek alapformája is. Ezeken a kelta kereszteken azonban jellegzetes kelta motívumok is megjelentek, és a kelta világban az írott vallásos szövegeket is gyakran díszítették pogánynak tekintett motívumokkal.

Egy adat szerint Kolumbán missziója a frankok K-i érdekeltségi területein (a Rajna vonalától É-ra és K-re) **585-ben**, tehát 730-ban kezdődött. Az ír-kelta misszió a kontinensen – kezdetben, a szervezés időszakában, **590** (735) **k.** – nemcsak a kelta, hanem az angolszász királyságok többségének támogatását is élvezte. A misszió hamarosan eljutott Galliába (Luxeuil), Itáliába (Bobbio) és Svájc területére (Szt. Gallen) is, és **610** (755) **k.** már számos régóta működő kolostorban átvették a kelta hagyományokat. A Konstanzi-tó (Svájc) vidékén, majd az Alpokon túl, a longobárdoknál térített, élete végén Itáliában, Bobbióban felépíttette az első itáliai ír rítusú kolostort is.

Nem sokáig tartott azonban az angolszász–kelta béke és egyetértés. Az angolszász uralkodók egy része már korábban frank befolyás alá került. Az első római (nem kelta) keresztény király Æthelbert lett, aki Kentben uralkodott, és feleséget a Meroving udvarból kapott. Az asszony teljesítette feladatát, amit lány korában bizonyára jól a lelkére kötöttek, meggyőzte királyát arról, hogy érdekében áll népét kivonni az ír-kelta egyházi személyek befolyása alól, és barátságosan kell fogadni a római (frank) egyházi személyeket. Æthelbert király **596-ban** (752) fordult a pápához misszionáriusok kiküldése érdekében.

A pápa által szervezett misszió politikai megalapozását a Meroving hatalom biztosította. Vallási, vagyis tartalmi vonatkozásban igen fontos körülmény, hogy Nagy Szent Gergely pápa **590** (746) **k.** egységesítette a nyugati szertartásrendet. Megreformálta, szorosabbá tette a Róma és az Itálián kívüli püspökségek kapcsolatrendszerét. Pápai megbízottakat (legátusokat) küldött ki az egyes királyságokba, akik elsődleges feladatuknak tekintették az egységes szertartásrend elfogadtatását. Az aktuális teológiai kérdéseket tekintve különösen a Krisztus kettős (isteni és emberi) természetét hirdető, főként a nesztorianizmus körébe tartozó tanok ellen lépett fel.

Szent Ágoston missziójával **597-ben** (753) megkezdődött a kelta hitű angolszászok „római hitre” áttérítése, s ezzel meghatározó jelentőségű versengés kezdődött a kelta kereszténység és a római egyház között. Talán ugyanebben az évben, mégpedig Itáliában, más álláspont szerint azonban **613-ban**, vagyis 758-ban, mégis inkább **615-ben** (760-ban) halt meg Kolumbán, aki a kelta egyházi missziót vezette a kontinensen. Ekkoriban nagy megaláztatásban lehetett része (**603-ban**, vagyis 759-ben), mikor püspöki zsinatot hívtak össze Chalon-sur-

Saone-ba a kihallgatása céljából, Kolumbán azonban ezen nem jelent meg. Lehet, hogy már nem élt, vagy éppen haldokolt.

A római misszió tehát elérte Britanniát, s ezzel párhuzamosan a kelta misszió behatolt a Rajna és a Duna vonalán Közép-Európába. Mindenesetre a kialakult versengés elmélyítette az ellentéteket a szigetország királyságain belül is, ezzel „megágyazott" a hamarosan kitörő angolszász belháborúnak (is).

Edekon élete és halála (754-ig)

Edekon, Attila unokatestvére, szkír király a történetírás lapjain először »447-ben« szerepelt a Ravennával kapcsolatos események tárgyalásakor. Második említése a »466–468-ra« vonatkozó adatok között fordul elő, (amikor az ún. Bolia-folyó menti csatában elesett). A történetírás „csodájaként" nyilván fel kellett támadnia, hiszen a »472–475-ös« évekre vonatkozó adatok ismét említik a nevét. A különböző interpretációk arról szólnak, hogy fiával, Odoakerrel együttműködve megtisztította a gótoktól Noricumot, illetve a Pannóniától Ny-ra fekvő térséget. A történetírás a virtuális kronológia csapdája miatt nem tudott mit kezdeni ezzel az ellentmondással sem. Persze nincs semmi ellentmondás, ha a helyükre tesszük az évszámokat. A fiatal király először **447-ben** (703) tűnt fel, Ravennában. A megfigyelők másodszor a **472–475ös** (728–731) években találkozhattak vele Noricum térségében. Aztán az időközben alaposan megöregedett király **466–468-ban** (752–754), a „Bolia-folyónál" bekövetkezett halálával harmadszorra is felkeltette a megfigyelők és adatközlők fegyelmét.

Hunnia válsága és átalakulása és a K-i gótok helyzete Attila halála után (757-ig)

Mivel a Ny-római császárok (már a **04. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** is) bábcsászárok voltak, a Ny-Római Birodalom szerepét **378-tól** (664-től) Attila haláláig, **453/454-ig** (tehát 739/740-ig) lényegében a Hun Szövetség töltötte be, s a K-római, illetve a bizánci császárokon kívül a Hun Szövetség mindenkori feje határozta meg Európa politikai, gazdasági és társadalmi folyamatait. Nem mese, nem képzelgés, hogy az időszak utolsó szakaszában, a hunokkal szövetséges Justinianus császár halála, tehát **565** (710) után, különösképpen pedig Romulus, vagyis – közmegegyezés szerint – az ókort lezáró bábcsászár után, tehát **476** (732) után, Attila a Ny-római császár szerepét töltötte be. A középkorban a népi emlékezet ilyen értelmű hagyományt őrzött meg. Ez a hagyomány olyan erős volt, hogy britanniai Arthur király személyére (Attila szellemiségének örökösére, továbbvivőjére) kivetítve is – Buka és Bani, vagyis Ban és Bors már említett mondája mellett – élénken élt a szóbeliségben.

Nézzük, mi is történt még az ominózus **453-as** (739-es) évben: Bizáncban feltűnt egy újabb tábornok, Petrosz (valószínűleg a császár testvére), aki **594-ben** (739) elszánta magát arra, hogy megküzdjön az Al-Duna térségében egyre nagyobb hatalomra szert tevő „szlávokkal". Kérdés, valóban szlávokról lehetett-e szó? Priszkosz bolgárokat nevezett meg, nem szlávokat. Az előzmények alapján, tényszerűen szemlélve a kérdést igen valószínű, hogy Priszkosznak (a hadsereg főparancsnokának) volt igaza. A szlávok a Dunától már messze D-re, Hellasz területére távoztak, az Al-Dunánál pedig megerősödhettek a – részben az avarhunokkal párhuzamosan, részben a nyomukban – Hunnia határára érkezett onogur és ősbolgár közösségek. Ezt támasztják alá a nagykirály halálát követő eseményekről megemlékező magyar és bolgár mondák, sőt bizánci és bolgár írásos emlékek is.

Attila történelmi hitelességűnek tekinthető fiai: Ellák (Illek), Dengezik (Dengitzik), Emnezár (Emnetzur), Uzendur (Utzindur) és Ernák (Irnik/Irnák/Irmak/Hernák) voltak, de rajtuk kívül még akár több tucatnyi fia is lehetett. (Emnezár és Uzendur a székely hagyomány szerint az Erdélybe nemsokára letelepedő 3000 „székely" harcos (és azok családjainak) vezetői voltak. Ezek az ősszékelyek a számos ismert székely nem és ág közül többnek is az ősei lehettek. (Kikből, mely közösségekből verbuválták ezen ősszékelyeket? Álláspontom szerint elsősorban vagy kizárólag a gepidák közül. Ekkoriban még biztosan nem székelynek nevezték őket a megfigyelők, ma ismert népnevük hosszú évszázadokkal később, nem sokkal Avária felbomlása után, de még Árpád népének megérkezése előtt terjedhetett el.)

Emnezár és Uzendur – bolgár hagyomány szerint – ekkor még csak a Kula (Bulgária) környéki hegyeknél jelentek meg, láttak el valamilyen igazgatási feladatot, később onnan telepedhettek át Erdélybe. A bolgár hagyományban a királyfiak nevei: Uto, Dengezih, Emnetzur, Ultzindur és Uszkolm. (Érdekes, a pusztai közösségek legnagyobb vezetőinek fiai közül a hagyomány rendre ötöt szokott megnevezni, az öt legfontosabbnak tartottat. Látjuk: a magyar és a bolgár hagyomány öt-öt királyfija csak részleges átfedésben van, két-két királyfinak – Ellák és Ernák, illetve Uto és Uszkolm – nincs megfelelője a másik nép felsorolásában.)

Bolgár hagyomány szerint a nagykirály fiai közül három: 1. Uto – Vidin és Otoszen között, 2. Dengezik – a Duna-delta vidékén, 3. Uszkolm – az Iskir- és Ogoszta-folyók között telepedett meg. Az „Óbolgár Királylista" azonban tartalmazza Irniket (Ernák) is, sőt e lista szerint Attila, vagyis „Avitohol" után közvetlenül ő következett, a királyok sorát vázoló

ismeretlen szerző őt nevezte meg a „sztyeppei bolgár uralkodók” (az ősbolgárok felett uralkodó királyok) közül elsőnek.

A bolgárok úgy tudják, hogy Attila tetemét Pannóniából titokban elszállították, és egészen a mai Lom város vidékéig vitték, ahol hármas koporsóban (vas, arany, ezüst) temették el. A bolgár legenda tudni véli, hogy korábban egy darabig ott élt Kerka (Réka/Rika) királyné is. (A székelyek szerint a székelyföldi „Rika-erdő” volt a hun királyné lakhelye, de nem zárható ki, hogy egy királynői birtok lehetett az Al-Duna vidékén, a mai Bulgária É-i részén is.) Ez a hagyomány teljes összhangban áll azokkal a forrásokkal, melyek szerint az Al-Dunánál már erős ősbolgár közösség tartózkodott.

A bizánci hadmozdulatok **594-ben** (739) Várna, Szkopje és Szófia vidékén folytak, de Petrosz serege ezek közül feltehetőleg csak Várna térségében pusztított. Maurikiosz császár ugyan arra utasította testvérét, hogy vonuljon vissza, és Trákiában állomásozzon, (vagyis a szlávok ellen készülődjön), Petrosz azonban nem engedelmeskedett a parancsnak, az ősbolgárok ellen fordult. Egy folyónál került sor nagyobb csatára, melyben az ősbolgárok vereséget szenvedtek, vezérük is elesett. Ez a történet azért érdemel figyelmet, mert ekkor változatlanul érvényben volt az a hun-bizánci megállapodás (**578**, tehát 734 óta), mely alapján Bizánc a szlávok ellenében avarhun segítséget kapott.

Valószínű, hogy az ősbolgár csapatok al-dunai fellépése is Hunnia szlávok elleni készülődésével állt összefüggésben. Petrosz támadása saját szövetségese elleni támadás volt. Nem kétséges, hogy Petrosz szándékosan ment szembe a császár akaratával, akcióját talán szláv fegyveresekkel, kiváltképp K-i gótokkal hajttatta végre. (Pávia püspöke, Magnus Felix Ennodius a Nagy Teodoriknak ajánlott Panegyricus c. művében beszámolt a K-i gótoknak ősbolgárok, azaz „Vulgares” elleni harcairól.)

Az összeesküvésnek szerves része lehetett az Attila ellen végrehajtott merénylet is. A hunok már a Priszkosz művéből megismert követjárás idején, **448/449-ben** (734/735) leleplezték az Attila elleni bizánci merénylet tervét, de akkor megbocsátottak a konstantinápolyi nagyhatalomnak. Bizonyára nem akarták ellehetetleníteni a hőn óhajtott béke-megállapodást.

Atilla valószínűleg **453-ban** (739) halt meg (ölték meg), de érdemes figyelembe venni Bakay Kornél és Sebestyén László véleményét is, melyet arra alapítottak, hogy a Képes Krónikában a »445-ödik« év szerepel, és szerintük számcsere történhetett, a krónika szerzője a »454-es«, tehát **454-es** (740) számot adta volna meg hibásan. (Marcellus Cornes Chronicon c. művében ugyanezt az évszámot jelölte meg.) Jordanes a Getica című művében a következőkről számolt be: Miután eltemették Attilát, harc kezdődött a nagy király örökösei között a hatalomért. A szerző szerint a fiatal férfiakat fűtötte az uralkodási vágy, ami végül a szövetség felbomlásához vezetett. Jordanes szerint Attila fiai fel akarták osztani egymás között a területet és a törzseket, ahogyan az szokás volt a sztyeppei népek között. A gepida Ardarik azonban, Jordanes szerint, felháborodott ezen a megoldáson, fellázadt Attila fiai ellen és más törzseket is arra biztatott, hogy szálljanak szembe velük. Jordanes szerint „*kölcsönösen megsemmisítették egymást*” a Nedao melletti csatában. Jordanes Ellákot tartotta a kijelölt örökösnek, mert ő volt a nagykirály kedvenc fia. Priszkosz szerint Ellák a keleti végek ura volt. A Tárih-i Üngürüsz pedig arról értesít minket, hogy őt nevezték ki erdélyi bánná. – Mindenesetre megölték, legkésőbb az ún. Nedao melletti ütközetben. Mindegyik krónika hosszú, véres összecsapásról – amit összecsapások sorozataként értelmezhetünk – számolt be, ami a feleknek óriási veszteségeket okozott. Bizonyosra vehetjük, hogy Jordanesnél „Attila fiai” alatt a „csatlakozott” (most lázadó) népek vezetőit kell értenünk, (akik az esetek jelentős részében csakugyan Attila fiai lehettek). Semmiképpen sem a nagykirály főfeleségétől származó fiakról van szó, akik a hun hagyományoknak megfelelő neveltetésben részesültek, így bizonyosan tisztelték az öröklődés hagyományait, törvényeit. Ebben a kérdésben hiteltelennek minősül

Kézai és a Képes Krónika is, mivel nyílvánvalóan csak másolták és interpretálták a Ny-on már lezártnak tekintett történetet Attila fiainak egymásra támadásáról, illetve az eseményeket összetévesztették egy évszázadokkal későbbi történettel, vagyis Csaba és Aladár viszályával, – melyről a megfelelő helyen majd beszámolunk. Nem a hun arisztokrácia lázadt fel, hanem a germánok és a csatlakozott gótok arisztokráciája – láttuk, már korábban –, Attila életében is árulást követtek el.

A gepida Ardarik, a hunok leghűségesebb szövetségese sem Attila hun szellemiségű (a főfeleségtől született) fiai ellen lázadhatott fel, ellenkezőleg, a szövetség felbomlasztásán mesterkedő germán és gót körökkel állt szemben.

Valemer, Teodemer és Videmer folyamodtak **453-ban** (739) Maurikiosz bizánci császárhoz a Kárpát-medencében való letelepedésük támogatását kérve. A császár „engedélyezte" abban a Pannóniában való megtelepedésüket, ami Hunnia szívét képezte. Ez volt az oka a véres háborúnak.

Az avarhunok vezetői (a kagán és családja) még nem képezték szerves részét Hunnia arisztokráciájának, Attila halála után nem is vettek részt a hatalmi vetélkedésben.

Az avarhunok letelepedése a Kárpát-medencében **595** (740) **k.**, a korai avarnak nevezett korszakban még nem mutatott konszolidált viszonyokat. A régészeti feltárások azt mutatják, hogy Ős-Buda felől nézve ÉNy-on a Lajta lehetett az avar letelepedés határa, É-ÉK-i irányban a Pest-Heves-Borsod vonalat követő egykori szarmata sáncot nem lépték át, ÉK-en (a Nyírségben) is csak egy-két ponton, (mivel a Felvidék és Kárpátalja területén **454** (740) **k.** a legkorábban érkezett hun közösségek éltek). Az avarhunok D-en a szerémségi Duna-szakasz vonaláig telepedtek meg, a Temesköztől az Al-Dunáig kimutathatók az avarhun letelepedés nyomai.

Jelentős volt az avar megtelepedés Erdélyben, a Mezőségen továbbá Érmelléken, Székelyhíd táján, valamint a Sebes-Körös és az Alföld találkozásánál. A leletek mennyisége alapján az avarhun megtelepedés a megjelölt határok között eléggé sűrű volt, a lélekszám legalább négyszeresen meghaladja a „pre-avar" néven nevezett korszak (hun) leleteinek számát. (Ez kiegyensúlyozott demográfiai viszonyokra utal, hiszen a korai avarnak nevezett korszak hossza is többszöröse a megelőző pre-avar korszakénak.) – Székelyföldre, Emnezár és Uzendur vezetésével a mintegy 3000 székelynek nevezett fegyveres és hozzátartozóik, feltehetőleg az **05. sz. harmadik harmadára**, a 08. sz. középső harmadában érkezhettek meg. A betelepülők leginkább talán a Mezőség területét részesítették előnyben.

A K-i gót vezetők a nagykirály halála után azonnal kiszakították a velük határos szövetségi területeket Hunniából, ehhez volt szükségük a Jordanes által emlegetett „*Attila fiainak*" közreműködésére. A különböző interpretációk nehezen egyeztethető beszámolói, de leginkább Jordanes krónikája alapján: Valamir/Valemer a „*Scarniunga és az Aqua-nigra*" folyók közét foglalta el, amit a Száva vagy a Dráva és a Mura vidékének tartunk. Videmir/Videmer feltehetőleg a DNy-Dunántúlon igyekezett a lábát megvetni. Jordanes szerint Teodemer (inkább a fia, Nagy Teodorik, hiszen Teodemer egyes interpretációk szerint már **474-ben** (730) meghalt) a Pelsotó felé terjeszkedett, ami a Balaton egyik elnevezése volt, így talán a mai Horvátország, valamint Somogy megye egyes részeire terjedt ki hatalma. A K-i gót Teodorik (Teodemer fia, hadvezér, K-i gót trónörökös), **484-ben** (740) a maga parancsnoksága alatt egyesítette a K-i gót erőket, bár arról, hogy meg is támadta Hunnia központját, csak a párhuzamos kronológiai sorból van tudomásunk. Az összecsapások egyik első áldozata **454-ben** (ugyancsak 740) Ellák király volt, Attila talán legidősebb fia. A gót támadás a hunok központi területének Ny-i felét (Pannóniát) érte, de úgy véljük, magát a fővárost, Ős-Budát, vagyis a pilisi Attila-várat a gótok meg sem közelítették.

Az ún. Nedaó-folyó menti csata, mely állítólag már a végét jelentette Hunnia fennállásának, a legtöbb interpretáció szerint **454-ben** (740) volt. A furcsa nevű folyó (Jordanes névalkotása?) azonos lehet a Száva vagy a Dráva valamelyik kis mellékfolyójával, bár léteznek olyan értelmezések, melyek a Duna valamelyik szakasza vagy a hunok fővárosa közelében képzelik el. (Ismeretes, hogy az igen alaposan feltárt Aquincum területén egyetlenegy gótokhoz köthető lelet sem került elő.) Egy monda szerint „*gót vértől lett piros a Duna vize*", ám Jordanes – és nyomában minden interpretáció – mégis a hunok (illetve a gepidák) súlyos vereségét rögzítette. A győztesek oldalán állítólag a gótokon kívül szkírek, rugiak, szvévek, herulok is harcoltak, és nem kevés történész magukat a gepidákat is a gótok fegyvertársainak tekintette. Ellák meghalt, s a Jordanes írásának túl nagy hitelt adó történetírás szerint vele pusztult még 30 ezer hun fegyveres is.

Akik a gepidákat a győztesek oldalán látták, azok talán arra építhették légvárukat, hogy a csata után – Jordanes szerint – a gepidák uralták a hun területeket, s Erdélyt is belakták, és később a béke fejében évpénzt is kaptak a bizánciaktól. A gepidák azonban, miként később láthatjuk, e csatától függetlenül maradtak Hunnia egyes területeinek urai (a Szamostól D-re fekvő Erdélyt és Olténiát, valamint a Körösöktől D-re fekvő Alföldet már száz évvel korábban is uralták), továbbá a már ismertetett néphagyomány szerint a Székelyföldre két valódi Attila-fi vezette be (vezette vissza) őket (a székelyeket).

Salamon Ferenc (1882) egy tanulmánya szerint a „nedaói csatát" egy Bassiana város közelében lezajlott összecsapás követte, már Dengezik kezdeményezésére. A Szerémségért folyt a harc. A harmadik ütközet pedig Zimony és Sirmium között lehetett, talán **455-ben** (741). – E helyszínek is arra utalnak, hogy a gótok Pannónia központi területeire egyáltalán nem jutottak el. (A nézetek megosztottságának érzékeltetése céljából említést teszünk arról is, hogy létezik még olyan álláspont is, mely szerint a hunok ekkor a gótok oldalán harcoltak volna a gepidák, vagyis a „gepida liga" ellen. Ez az ún. liga tömörítette volna a germán fegyveres erőket a Kárpát-medencében. Ilyen képtelenségekhez vezetett az a téveszme, miszerint a gepidák egy „K-i germán" néppel lettek volna azonosak. Egy kompiláció szerint Valemer és serege, miután vereséget szenvedett, K-re (!) menekült volna, – ez is teljesen irreális!)

Ha már az évpénzről szó esett: Bizánc szó- és békeszegésére tekintettel az avarhunok vezetője **584-ben** (ugyancsak 740) előbb az éves bizánci zsold 100 ezer aranyra emelését követelte, (feltehetőleg csak ezután szerzett tudomást Attila meggyilkolásáról), majd felmondta a békét. Az avar sereg még **595-ben** (ugyancsak 740), tehát azonnal Dalmácia (a mai Bosznia) irányába fordult, feldúlt vagy negyven települést, Szendrő és Mosztar is az érintett városok között volt. Singidunumot Priszkosz megmentette a támadóktól. A támadás jellege és méretei alapján joggal tekinthetjük ezt Attila megölése miatti bosszúhadjáratnak is, melynek célpontja lehetett maga a bizánci főserég, de a gótok hátországa is, – (hiszen épp a mai Bosznia területe volt a gótok hátországa). Úgy tűnik, a háborúba beavatkozott Odoaker itáliai állama is, mivel **484ben** (ugyancsak 740), az adatok szerint megtámadta Bizánc Ny-i provinciáját (Dalmáciát).

Az avarhunok (és a velük együttműködő ősbolgárok) **585-ben** (741) visszafoglalták az **594-ben** (739) elvesztett területeiket az Al-Duna D-i oldalán. Ezzel összhangban, az **596-ra** (741) vonatkozó tudósítások szerint újabb sztyeppei népek (mintegy 10 ezer harcos, csaknem bizonyos hogy ősbolgárok!) érkeztek az Al-Dunához, csatlakoztak az avarokhoz. A háború hevességére jellemző, hogy a bizánci császár **585/586-ban** (741/742) az avarhunok követét, Targitiost is elfogatta, majd egy távoli szigetre száműzte. A párhuzamos kronológiai sor szerint Ernák/Irnik **455-től** (741) kezdett uralkodni a Fekete-tenger térségében, az Al-Duna vidékén, az onogurok, ősbolgárok (és természetesen az ottani avarok) körében.

Hunnia királya **455-ben** (741) Dengezik lett, aki elsősorban öccse, Ernák támogatását élvezte abban a törekvésében, hogy megállítsa az ország állapotának további romlását. Más

kronológiai sorok egybehangzóan arról számolnak be, hogy **586-ban** (742), illetve **597-ben** (ugyancsak

742) az Al-Dunánál felkelés bontakozott ki a „kagán ellen”. (Az előzmények alapján bizonyosra vehetjük, hogy itt az onogurok vagy ősbolgárok által megszállt területről van szó.) A Balkánra telepedett ősbolgárok hadműveleteiről a **486-ra** (742) vonatkozó adatok szólnak. A „felkelők” azonban nem ők, hanem a bizánci körök (Petrosz) által a hunokra szabadított szláv szabadcsapatok lehettek, bár az is lehet, hogy a megfigyelő egyszerűen félreértette, vagy félremagyarázta azt a tényt, miszerint Ernák „átvette a hatalmat”, vagyis immár az onogur vezető, a bolgár kagán és az avar hadvezér uralma felett is ellenőrzést gyakorolt.

Itt jegyezzük meg, hogy a szlávok DK-balkáni térnyerése bizánci jóváhagyás nélkül értelmezhetetlen volna. Priszkosz erős hadserege folyamatosan Dalmácia térségében (a mai Bosznia területén) tartózkodott, nem mozdult el Konstantinápoly irányában, meg sem próbálta feltartóztatni a görög területeket megszálló szláv fegyveres erőket. És K-en ott volt még Petrosz hadserege is, mely képes volt a Duna vonalánál ősbolgárokat támadni, de ne lett volna képes a szláv inváziót megállítani? A történetírók által keltett panaszáradat egyfolytában hunok által Hellaszba „terelt” szlávok tömegéről számol be, mintha Bizánc tehetetlen lett volna ekkora invázióval szemben. Nyilvánvaló a hun-, bolgár-, avar- és magyarellenes hangulatkeltés.

Rafinált manipulációval megvalósított történelemhamisítás történt, ami a középkorban kezdődött, és a mai napig is folytatódik. Bizánc maga igyekezett a szlávok tömegét mint szövetséges véderőt összevonni Hellászban, hogy támadó csapatai mentesíthetők legyenek a területvédelem feladatától, – és mikor már nem lett volna szüksége rájuk, ki is űzhette volna őket onnan. De esze ágában sem volt elkergetni ezt a szláv néptömeget, inkább arról lehet szó, hogy segítségükkel „leváltotta” saját népét, vagyis megtörte és kisebbségbe szorította annak még mindig létező, a Róma iránti nosztalgiát fenntartó, romanizált, latinul beszélő részét. Később aztán arra is alkalmas volt ez a szláv tömeg, hogy – hathatós ortodox egyházi segítséggel – a birodalom határvidékén létrehozott – utóbb ugyan Bizáncnak sok fejfájást okozó – Bulgária szláv államával asszimiláltassa a több hullámban a K-Balkánra érkezett ősbolgár népességet.

A kibontakozó al-dunai „felkeléssel” összefüggésben, Menasses írásai szerint **597/598-ban** (742/743): „*a kagán, az északi szkíták királya rávetette magát a rómaiak erődjeire*”. „*Rohammal kerített kézre bástya övezte városokat. Végigdúlta az Alsó-Dunával határos egész területet.*” Egy forrás szerint hét napig tartott Thesszaliniki ostroma; „*a nép vezére a kagán, s a nép maga hun is, bolgár is*” – írta Iohannes Stauracius.

Bizánc K-balkáni katonai vezetője, Komentiolosz azonban **598-ban** (743) nem a szláv „veszedelemmel” vagy az „északi szkíták királyával” vette fel a harcot, hanem katonáit Singidunum (Belgrád) térségébe vezette, hogy Priszkosz seregével egyesülve támadjon rá az avar és gepida csapatokra. Közös erővel jelentős területekről űzték el az avarokat. Kétségtelenül szorosan együttműködtek a K-i gótokkal is, hiszen egy adat szerint a gepidák **488-ban** (744) kénytelenek voltak feladni Sirmiumot, majd Mursa (Eszék) mellett szenvedtek komoly vereséget a gótoktól.

A hunok **456-ban** (742) áttörve a Száván (?) Valemer szállásait rohanták meg. Jordanes megjegyezte, hogy az előkészületek ellenére Dengezik olyan ügyesen támadta meg Valemert, hogy annak két testvére csak megkésve értesült erről. A gótok – Jordanes szerint – mégis győzelmet arattak ebben a csatában. Az interpretációk egy része szerint ebben az évben kezdődött meg a hunok kivándorlása a Kárpát-medencéből, legalábbis Pannóniából. A K-re tartó hun vezető réteg **457-ben** (743) megjelent az Al-Duna térségében tartózkodó onogurok körében. Jordanes írta: „*mikor Ellák már meg volt gyilkolva, az ő megmaradt testvérei a Pontus partjai közelében harcoltak, azon a területen, melyről azt mondtuk, hogy valaha a gótok lakták*”.

487-ben (743) az egyesek szerint longobárd vagy rugi, mások szerint herul származású Odoaker király (dalmáciai beavatkozása után) a pannóniai fronton is aktivizálódott. Állítólag Pannónia Ny-i területén a rugiak országát támadta meg, majd biztosította számukra az itáliai megtelepedést. Az interpretációkban emlegetett Rugiland, a rugiak országa azonban már jóval korábban (**490** (646) **k**.) megszűnt létezni, amikor a longobárdok elfoglalták a területét. A kérdéses térségben **487** (743) **k.** a herulokon kívül még talán éltek rugiak és más néptöredékek is, – (és mint láttuk, a herulok **434** (690) **után**, a longobárdok eltávozását követően kerültek oda). Ezek a germán népek, néptöredékek Attila szövetségesei voltak. Odoaker akciója vagy a herulokat is fenyegető K-i gót erők (Teodemer), vagy Hunnia Ny-i népei (a herulok) gyengítését szolgálta, de az is elképzelhető, hogy bizonyos Ny-pannóniai germán közösségek Itáliába telepítését készítette elő. (Itália népessége korábban rendkívüli mértékben megfogyatkozott.) Komentiolosz és Priszkosz dalmáciai hadserege **599-ben** (744) tovább nyomult előre Hunnia területén. „*A vizeknek szorította a barbárt,… fényes győzelmet aratott. A kagán… a Tisza-folyóhoz vonult,… a Tisza-folyónál ütötte fel a táborát Priszkosz,… parancsot adott a Tisza-folyón való átúsztatásra. Átkeltek a közeli folyón s ott a gepidák három helyiségére bukkantak… a rómaiak… szörnyű mészárlást vittek végbe, harmincezer barbárt semmisítettek meg. A huszadik napon… Priszkosz visszatért a Tisza-folyóhoz,… a barbárok ezen a napon tönkreverve a folyóba fulladtak. Velük együtt veszett oda egy igen nagy létszámú szláv csapat is… A barbár sereg hadifogságba esett.*” – írta erről a katonai sikerről Theophylactus Simocatta.

A bizánci–gót koalíció sikerein felbuzdulva Nagy Teodorik K-i gót király, **488-ban** (744) – nem kétséges –, bizánci ösztönzésre a gót haderő zömével megindította itáliai hadjáratát Odoaker ellen. Más is „ösztönözte” azonban a gótokat, ugyanis a Balkánra telepedett ősbolgárok **488-ban** (744) a gepidák oldalán folytatták hadműveleteiket a K-i gótok kiszorítása érdekében. A K-i gót fegyveresek többsége a **480-as évek végére** (a 740-es évek közepére), a Balkán felől benyomult Itália ÉK-i részébe. Nagy Teodorik Itália egyes határterületeit **489-ben** (745) Bizánc nevében foglalta el. (A K-i gót haderő előrenyomulását a gót közösség itáliai bevándorlása **490től** (746) **471-ig** (757) követte.)

Dengezik, Hunnia királya **459-ben** (745) megostromolta Bassiana (Donji Petrovci, Horvátország) erősségét, illetve felmentette a Pannóniában harcoló hun csapatokat Valemer gótjainak szorításából. (Mint láttuk, a gótok ekkor már Itália felé orientálódtak, talán nem is védték komolyabban ezt az erődítményt.) Priszkosz hadserege azonban **600/601-ben** (745/746) is folytatta támadásait az avarok ellen. A Temes-közben, Bánátban sikeresen nyomult előre. Az avarok (vagy gepidák) elmenekültek a Tisza bal partjáról. Hunnia az Al-Duna vidékén, a Feketetenger ÉNy-i fertályánál azonban megerősítette pozícióit, **460** (746) **k**. onogur és ősbolgár szövetségesei folytattak sikeres hadműveleteket Bizánc K-balkáni erői ellen.

Petrosz bizánci katonái **601-ben** (746) Szkopje vidékén, Dardániában vetették meg a lábukat, hogy szembeszálljanak azokkal a fegyveresekkel (onogurokkal, ősbolgárokkal), akik bizonyára a Delta-vidék felől jövet igyekeztek Priszkosz Duna–Tisza-vidéken pusztító serege mögé kerülni. Petrosz erőfeszítései **602-re** (747) értek be, jelentős területeket szerzett vissza az avaroktól (ősbolgároktól?). Sikerei nem voltak függetlenek attól a ténytől, hogy ugyanebben az évben az avar (és ősbolgár) sereg jelentős részével egy Apszik nevű hadvezér kénytelen volt a Dnyeper-Dnyeszter közébe vonulni, mert fel kellett vennie a harcot Bizánc szláv szövetségeseivel, az ÉK-ről támadó antokkal (antákkal). (Az avarhun diplomácia **590** (746) **k.** erőfeszítéseket tett a Fekete-tenger és a Kárpátok K-i oldala közt élő szlávok irányában, hogy álljanak el a Bizánccal való szövetkezésüktől. A kezdeményezés azonban sikertelen maradt.)

Maurikiosz császár a csapatait **591/592-ben** (747/748) az Al-Duna vidékének frontvonalánál vonta össze. Sebeos szerint: „*A görögök császára elrendelte akkor keleti tartományai csapatainak az összegyűjtését. Hiszen béke volt, s nem jelentkeztek többé nehézségek a perzsa birodalommal Szíria miatt. Parancsot adott a tengeren való átszállításukra*

és Trákiába való irányításukra, hogy ott használja őket az ellenséggel szemben. Azt is elrendelte, hogy gyűjtsék össze az egész örmény lovasságot, s egyben minden nemes tartományurat, aki alkalmas a harcra" – írta a középkori kisázsiai történetíró. A császár K-balkáni hadjárata mégsem hozta meg a remélt sikereket. Egyes interpretációk szerint az avar (és ősbolgár) sereg kibontakozott a szorításból, az Al-Duna térségéből Ny-ra törve meg sem álltak Dalmáciáig. Véleményem szerint azonban a Dalmáciában (a mai Bosznia területén) feltűnő katonaság nem az avarok Kbalkáni serege volt, hanem gepidákból és más Kárpát-medencei hun népekből állhatott össze Dengezik vezetésével **461/462-ben** (747/748).

Nagy Teodorik és a K-i gótok **491-ben** (747) megkezdték két évig tartó ostromukat Ravenna, Odoaker országának fővárosa ellen, és ehhez további K-i gót csapatokat kellett a Balkánról kivonni. Ezzel állhat összefüggésben, hogy Dengezik hun uralkodó „négy pusztai törzse" **462ben** (748) megszállhatta Bassiana (Donji Petrovci, Horvátország) erősségét.

A K-i gót csapatok Ravennát **493-ban** (749) foglalták el. Szicília szigetét ugyancsak birtokba vették **493-ban** (749). Teodorik azonnal megalapította államát Itáliában, fővárosának Ravennát választotta. A K-i gótnak nevezett állam lakosságának azonban csak töredékét tehette ki a gót etnikum, és hathatós bizánci támogatás nélkül Teodorik uralma azonnal összeomlott volna. E bizánci segítséggel viszont a longobárd ellenállást is leküzdötte, s hatalmát képes volt kiterjeszteni Noricum egy részére is. Hogy Dalmáciában és a Dráva-Száva vidékén, ahonnan az itáliai betelepedés megtörtént, meddig rendelkezett némi hatalommal, arra nézve a párhuzamos kronológiai sor ad felvilágosítást.

A meglehetősen bizonytalanul **466-ra** (752), **467-re** (753), **468-ra** (754) és **469-re** (755) is datált ún. Bolia-folyó menti csata a K-i gótok Itáliába telepedésével, Hunnia Ny-i felének a gótok zaklatásaitól való felszabadulásával állt összefüggésben. A legtöbb interpretáció szerint azonban e csatában a gepidák vagy a hunok vereséget szenvedtek a gótok utóvédétől és a bizánci hadseregtől, sőt a hunok más népei, valamint a kutrigurok és utrigurok is kénytelenek voltak visszahúzódni régebbi szállásaikra, rendkívül túlzó vélemények szerint egészen a Meotisz partvidékére. A szkír Edekon életét vesztette a csatában. (A másik oldalon **468-ra** (754) vonatkozóan Valemer halálát emlegetik az interpretációk, bár nem biztos, hogy ő is ebben a csatában esett el.) További súlyos következményként maga Dengezik is meghalt. Fejét karóra tűzve mutogatták Konstantinápolyban. Halálával a hunok európai történelmét a szerzők sietve le is zárják.

Priszkosz is csak **469-ig** (755) ismertette az ugyancsak Attila-ivadék Ernák tevékenységét a mai Dobrudzsa vidékén, különösen Bizánc politikájával és diplomáciájával összefüggésben (Válogatás követségi jelentésekből; – sajnos ez a fragmentum itt megszakad, ezért Ernák élete legjelentősebb időszakáról nem rendelkezünk adattal). Mi a csata hunok és gepidák számára „végzetes" kimenetelét azonban nyugodtan a képzelgések világába száműzhetjük. Az események további menete alapján kétségtelen, hogy a virtuális kronológia talaján álló összes szerzőnek le kellett valahogy zárnia a hun történetet, mivel nem láthatták a folytatását. Dengezik és Edekon bizonyára meghalt, de a Kárpát-medence egyáltalán nem vált, sem a gótok, sem pedig Bizánc prédájává.

Ellenkezőleg, még mindig ennél a kronológiai sornál maradva, a gótok **469** (755) és **473** (759) között a gepidák terjeszkedése miatt (?) kivonultak D-Pannóniából. Más adat szerint a gótok **471-re** (757) fejezték be Itáliába költözésüket. (Megjegyzem: a virtuális kronológia béklyójában vergődő történetírás a hunok „kivonulását" is jelentős részben a gepidák hatalmának mértéktelen növekedésével magyarázza. Ha meggondoljuk, ezért igyekeztek már Attila halálát is valamiféle gepida mesterkedéssel összefüggésbe hozni. Ezért állították be Illek/Ellák halálát is úgy, mintha a gepidák keltettek volna viszályt az egymással szembeállított Attila-fiak között, mintha a gepidák a kezükbe kaparinthatták volna Hunnia erőforrásait és vezetését. Mindebből semmi sem igaz, már csak azért sem, mert mi már látjuk, a gepidák az

avar, az onogur és az ősbolgár haderőhöz képest, különösen a megelőző évtizedek vérveszteségeinek figyelembevételével, meglehetősen alárendelt szerepre számíthattak a Kárpát-medencében.)

Az kétségtelen, hogy a hunok arisztokráciája Dengezik halála után elhagyta a Kárpát-medencét. Ernák már korábban az onogurok, ősbolgárok vezetője lett a Fekete-tenger térségében, az arisztokrácia név szerint nem ismeretes tagjai azonban nem K-re, hanem Ny-ra, ÉNy-ra távozhattak. Vegyük figyelembe, hogy a hun vándorlás egész ideje alatt, már Közép-Ázsiában is távol tartották magukat az avaroktól, akiket mindig utóvédként szerepeltettek a Szövetségben, s ez alól – a számunkra ismeretlen okból és céllal alkalmazott – szabálytól csak Attila tért el, aki behozta őket a Kárpát-medencébe. Igaz, hogy ő nagykirály volt (a legnagyobb nagykirály), ő túltehette magát a pusztai népek együttélését meghatározó szabályrendszer egyes írott vagy íratlan törvényein. Most azonban visszaállt a korábbi rend, és a hunok vezető rétege, miután erős kézben, az avarok kezében hagyta a Kárpát-medence népességét, eltávozott arra a másik európai területre, ahova talán eleve menni akart, ahol évszázadok óta szkíta-utód lakosság élt, s köztük találtak hazára már évtizedekkel korábban is egyes hun uralkodó nemzetségek, de még onogur közösségek is; – eltávozott hát Engriába. Ez az ország, a Duna és a Rajna forrásvidékénél, a Német-középhegységben, illetve a Weser vízgyűjtőjén, valamint Türingia vidékén terült el. A Kárpát-medence geostratégiai térségében fennálló, avarhun vezetés alatt hagyott államot pedig, **470** (**600**, vagy **611**), vagyis 756 **után** joggal Avarhunnia (esetleg Avária) néven nevezhetjük meg.

Az avarhunok **601** (757) **k.** rendezték az általuk megszállt területek belső uralmi viszonyait, (az avarság régészetileg is jól láthatóvá vált, állandó szállások, falvak, temetők maradványai részletesen jellemzik megtelepedésük sajátosságait).

A fejezet végén lássuk a gótok vándorlásának rövid összegzését is:

Attila halála előtt minden bizonnyal Dalmáciában (a mai Bosznia területén), illetve a Száva vonalától D-re helyezkedett el a gótok hátországa, népi közösségeik legfontosabb letelepedési területe. Három hadseregük Attila halála után Hunnia rovására terjeszkedett. Valamir a Száva alsó folyása vidékén, Videmir a Dráva térségében, Teodemer a Száva felső folyása és a Mura vidékén szerzett területeket. Az eldöntetlen eredményű „nedaói csata” **454/455-ben** (740/741) a Szerémségért folyt, az ütközet a Zimony és Sirmium közötti térben zajlott le. Még nem ért véget a gót erők csata utáni újraszervezése, mikor a hunok **456-ban** (742) áttörve a Száván megrohanták Valemer szállásait. Dengezik igen váratlanul támadta meg Valemert, így a gót vezér testvérei megkésve értesültek az újabb csatáról, nem tudtak részt venni abban. A véres csata és a hun térfoglalás következményeként a halált elkerülő gót fegyveresek többsége a **480as évek végére** (a 740-es évek közepére) elhagyta a Kárpát-medence területét. Nagy Teodorik a csapataival igyekezett befészkelni magát a védelmet jelentő itáliai területekre.

Ezek a katonák ekkor már a gótok korábbi szláv köznépéből kerültek ki, csak a legbelső és legfelső katonai vezetés tagjai őrizték még germán tudatukat. A **466** (752) és **469** (755) közé datált ún. Bolia-folyó menti csata a K-i gótok Itáliába telepedésével és Hunnia Ny-i felének a gótok zaklatásaitól való felszabadításával állt összefüggésben. A legnagyobb gót uralkodó Itália e területeit Bizánc nevében foglalta el. A K-i gót haderőt **490-től** (746) **471-ig** (757) követte a gót közösség számottevő részének itáliai bevándorlása is. A Balkán (Dalmácia, a mai Bosznia) területén rekedt gót (szláv) nép hosszú időre magára volt utalva, mert uralkodó réteg nélkül maradt. Felettük talán Bizánc fennhatósága érvényesült – Az avarhunok a mai Bosznia területét csak **625–630-ra** (770–775-re) szállták meg.

Nagy Teodorik itáliai gót állama csak néhány évtizedig állt fönn. A Frank Birodalom csak addig tartotta érdemesnek a gót uralkodó támogatását, míg **488** (744) és **493** (749) **között** leszámolt Odoaker itáliai hatalmával. Ezután Nagy Teodorik egy darabig még Bizánc

szövetségére számíthatott, de Bizánc a **07. sz. második ötödében** (a 08. sz. negyedik negyedében) egyre kevésbé volt abban a helyzetben, hogy saját birodalma romjainak menedzselésén kívül más vállalkozást is finanszírozhasson. (A Frank Birodalom stratégiai célja a Ny-i kultúra bölcsőjének és a mindenkori római pápának frank befolyás alá vonása volt, ezért a gót állam felszámolása nem várathatott sokáig magára, s **526** (782) és **535** (791) **között** be is következett.)

A gótok Itáliából menekülő maradékai visszaköltöztek a Balkánra, részükre az avarhun állam a Száva mentén, Avarhunnia határvidékén biztosított letelepedést, mégpedig pontosan azokon a területeken, amelyeket őseik (Valamir, Videmir és Teodemer felmenői) birtokoltak. Álláspontom szerint e gót közösség K-i felében, Valamir korábbi területén, a Morava-folyó völgyében formálódott ki aztán a morvák népe, míg a szlovákok és a szlovének genezise ugyanezen gót népesség másik felére alapozódva a Száva középső szakasza mellékvölgyeiben játszódott le. Az avarhunok és a gepidák már akkor tótnak nevezték őket, amikor egymástól még nem különültek el, amikor még nem különböztették meg magukat testvéreiktől. Ezért hívják a magyarok ma is tótnak a szlovákokat.

Az angolszász migráció, Britannia királyságainak megalapítása (757-ig)

Az **01. sz. második** (04. sz. első) **felében** népesítették be É-i germánok, közöttük a szászok Dánia térségét, melyet kiürítettek a jütök, az anglik, a longobárdok (az ún. Ny-i germánok). A **02.** (04/05.) **sz-ban** a szászok közössége már egy nagy törzsszövetségi csoportot képezett a Balti-tenger partvidékén és Schleswig területén. Ez időben történt a szászok első írásos említése, mégpedig Ptolemaiosz Geographiájában, – eszerint ekkoriban főként a mai Holstein területén éltek. A szászok a **02.** (04/05.) és a **04.** (05/06.) **sz.** között már kalózként dúlták az Északi-tenger és Britannia partvidékeit.

Egyes interpretációk szerint a **03. sz. közepétől** (a 06. sz. elejétől), más álláspont szerint (már) a **04. sz. első** (05. sz. második) **felétől**, főként az Elba és a Weser alsó folyása közötti területen laktak, – és kb. ettől az időszaktól nevezhették ezt a területet Szászországnak. A **04/05. sz. fordulóján** (a 06. sz. közepén) is még Szászországban (a mai Alsó-Szászországban), az anglik és jütök szomszédságában éltek.

Szászország területéről kiindulva a szászok a **03. sz. első** (05. sz. második) **felétől** kezdve igyekeztek uralmuk alá vonni az Elba és az Ems közötti területeket és Jütland D-i részét, bár ez a terjeszkedés nem volt túl intenzív, s hosszú évszázadokig (kb. **700-ig**, azaz 856-ig) tartott. A szász offenzíva egyre inkább ÉNy-ra irányult. A **04. sz. első** (ugyancsak az 05. sz. második) **felében** Britannia római tartományai meg-megújuló szász, (továbbá pikt és skót) betöréseknek voltak kitéve, miközben Róma – most nem részletezendő okok miatt – kénytelen volt légióinak nagy részét kivonni a Brit-szigetekről, a kormányzó elit és a romanizált lakosság leginkább csak saját erejére támaszkodhatott. A szász támadások épp Róma végzetes legyengülése miatt irányultak egyre inkább Britannia felé. A **04. sz. végén** (a 06. sz. közepén) a szász támadók elleni védekezésképpen a rómaiak egy katonai kerületet hoztak létre Szász Tengerpart néven, a Csatorna mindkét partjára kiterjedően.

Új szakaszt nyitott Britannia történetében, mikor az **05. sz. elején** (a 06. sz. közepe után) Britanniában a romanizált lakosság egy része már szász csapatokat toborzott, hogy a római légiók távozása után ők védjék meg lakóterületüket más (pikt, skót stb.) támadások ellen. Az **05. sz. folyamán** (a 06. sz. második és a 07. sz. első felében) a szászok fokozatosan felügyeletük alá vonták DK-, majd K-Britanniát, mivel a kontinensről újabb szász csapatok mellett anglik, jütök, frankok és frízek is csatlakoztak hozzájuk, s ezzel a jelentős erővel lehetségessé vált a szigetországi szász királyságok létrehozása.

Ezek a királyságok és hercegségek ezután hol szövetségben, hol harcban álltak a részben romanizált britekkel. A szigetországi szász térfoglalás folyamatát több eltérő datálású adat árnyalja: A rómaiak **410** (566) **k.** csaknem teljesen kivonultak Britanniából. A szászok és más törzsek előőrsei **409** (565) és **430** (586) **között** megszállták az angliai partvidéket, és utánpótlásuk biztosítása érdekében **413** (569) **k.** megszállták Gallia É-i tengerpartját is. Az angol, a jüt és a szász törzsek **440-től** (596-tól) kezdtek behatolni Britannia belső területeire is.

A legtöbb interpretáció **449-es** (605) és **451-es** (607) dátumot jelöl meg az „angolszász invázió” éveként. Ez az elfogadott terminus a római csapatok maradéktalan távozására is. Más feldolgozások szerint a szász csapatok „már” a **04. sz. közepén** (ugyancsak a 07. sz. elején) megérkeztek Britanniába, sőt többen úgy vélik, hogy maguk a rómaiak siettették volna behatolásukat, és rájuk mint „foederati” státuszú közösségre bízták volna Britanniát, valamint a romanizált közösségeket.

Egy monda szerint a Hengist-Horsa jüt (?) testvérpár Vortigern római-briton király hívására vett részt **428** (584) és **455** (611) **között** Britannia angolszász meghódításában, miután segített megerősíteni a brit ellenállást a piktekkel és a skótokkal szemben. Az **05. sz. második** (07. sz. első) **felétől** az anglik Közép- és K-Angliában, valamint a Humber-folyótól É-ra, a

szászok Essex, Sussex és Wessex területén, a jütök részben Kentben, részben a Wight-szigetén és Hampshire-ben telepedtek le.

A kelta (a **04. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** jobbára már keresztény) dominanciával jellemezhető uralom Skócia és Wales területe felé szorult vissza. A britek több kisebb, állandó határok nélküli királyságot (Gwynned, Dyfed, Powys, Gwent) hoztak létre Wales területén. Az angolszászok **460** (616) **k.** a romanizált brit Vortigern király ellen fordultak, s birtokba vették Kent térségét. (A legnagyobb erőkkel éppen Kent (Cantium) vidékét szállták meg.)

Az **05. sz. közepe**, tehát a 07. sz. eleje az Ír-szigetekről érkező skótok kaledóniai migrációjának ideje is, s azt is jórészt a rómaiak távozása tette lehetővé. Skócia területén a piktek, a britonok, a gael skótok és az „agelek" is jelen voltak. Az **05/06. sz. fordulóján**, tehát a 07. sz. közepe táján a Skócia felé félrehúzódott briteket a piktek és a skótok tartották rettegésben.

Vortigern neve Kent megszállása után kimaradt a mondai hagyományból, hogy átadja helyét Riothamusnak, a britek egy másik romanizált királyának, aki az angolszász térhódítás miatt **468-ban** (624) a szászok hátországát célba vevő hadműveletekbe kezdett, partra szállt Galliában, benyomult a kontinensre, Angers vidékére vezette seregét a szászok ellen. Elfoglalt egy várat (a később Bourges-nak elnevezett vár ősét), az érett középkorban Burgundiának nevezett terület felé próbált terjeszkedni, ahol vele szövetséges törzsekkel (frízekkel?, – semmiképpen sem burgundokkal) akarta sereget egyesíteni. Olyan vizigót és alán csapatok állták útját, akik a szászokkal léptek szövetségre. Az akció a britek vereségével ért véget, ám ez a hadjárat mégiscsak a kontinentális területekre irányuló brit migráció kezdetét jelentette. A D-i britek jelentős része ugyanis Riothamus emberei nyomában, az **05/06. sz-ig** (a 08. sz-ig) terjedő időben, mintegy 120-130 év alatt a Bretagne-félszigetre (Armorica) költözött.

Szent Gildus/Gildas latinul alkotó angliai történetíró, szerzetes (**516–570**, azaz 672–726), maga is Bretagne-félszigetre menekült. (A legkorábbi brit történetíró volt, akinek munkája teljes egészében fennmaradt. Művében, a három részből álló De excidio et conquestu Britanniae (Britannia kiirtásáról és meghódításáról) c. krónikájában elbeszélte a szigetország történetét a római hódítástól egészen saját koráig. Főként az angolszász invázióval és annak közvetlen előzményeivel foglalkozott, mindenek előtt a szász betolakodók és Aurelius Ambrosius hadúr közötti csatározással.

Fontos látnunk, hogy a mű tanúsága szerint Gildas semmit sem tudott Arthur királyról, vagyis ez a nevezetes király, bár datálása »05/06. sz-i«, bizonyosan a Gildas utáni (jóval későbbi) történelem egyik legjelentősebb személyisége volt. További érdekesség, hogy egyes interpretációk szerint Gildas „mintegy száz évvel korábban" élt volna, és „már" **470 előtt** (álláspontunk szerint ugyancsak 726 előtt) megírta művét. Ez a nézet feltehetőleg abból a törekvésből táplálkozik, hogy képviselői megmagyarázzák Arthur király hiányát Gildasnál.)

A britek Bretagne-félszigetre áramlásával párhuzamosan zajlott a szász közösségek zömének Britanniába költözése. Az angolszászokat, mint Britanniában már megtelepedett népességet először **441/442-ben** (697/698) említették írásos dokumentumban. A **06. sz. 40-es éveiben** (a 07. sz. végén) az angolszászok jórészt ellenőrzésük alá vonták Britanniát, sorra hozzáláttak királyságaik megalapításához: Kent, Sussex, Wessex, Essex, Ostangeln (Norfolk, Suffolk), Mercia, valamint Northumberland, – utóbbi Deirára és Berniciára tagozódott. Ugyanezen királyságok megalapításának kezdetét más interpretációk a **05. sz. 40-es éveire** (tehát ugyancsak a 07. sz. végére) teszik!

A királyságok többsége a **06. sz. 70-es éveire** (a 08. sz. 20/30-as éveire) létrejött. (Megjegyezzük, hogy egy monda szerint Wessexet már **500** (756) **k.** megalapították, ugyanakkor a „tudomány szerint" az ország csak a **06/07. sz. fordulójára**, azaz mégis csak a

08. sz. közepe után jött létre. Megemlítjük még, hogy Mercia királysága talán csak a **07. sz. folyamán** (a 08/09. szban) alakult meg.)

A szigetországi angolszász királyságok a brit királyságok ellen fordultak.

A csatározások váltakozó sikerrel folytak, hol a britek, hol a szászok kerültek ki győztesen. A dyrhami csatában (**577**, azaz 733) az angolszászok győztek a britek felett, akiknek a területe immár Cornwallra, Wales-re és Skóciára zsugorodott. A britek győztek viszont a Bernicia elleni csatájukban **579-ben** (735), Theodric szász király el is esett ebben a csatában. A britek csatát nyertek **584-ben** (740) a wessexi (?) Ceavlin király ellen is. Ezzel szemben Sussex királya a britek felett győzelmet aratott **485-ben** (741) Mercedesburne-nél. Cattericknél, Bernicia királya felett újra a britek arattak győzelmet **598-ban** (754). Ennek ellenére az **05/06. sz. fordulója** (a 08. sz. dereka) **után** már csak az Ír-szigeteken és Britannia Ny-i partvidékén léteztek független kelta/brit törzsek, királyságok.

A **07.** (08/09.) **sz-ban** már nem a brit–szász viszálykodás, hanem az angolszász királyságok közötti hatalmi vetélkedés határozta meg Britannia politikai viszonyait.

Az első keresztény angolszász király Æthelbert volt, aki Kentben uralkodott (**586–616**, vagyis 742–772 **között**). A pápához **596-ban** (752) fordult misszionáriusok kiküldése érdekében. Szent Ágoston missziójával **597-ben** (753) megkezdődött Rómából az angolszászok rómaikeresztény hitre térítése, egyidejűleg hosszú küzdelem kezdődött a kelta kereszténység és a római egyház között. Canterbury-i Ágostont érsekké szentelték (**601**, azaz 757), így meg is szervezhette Britannia 12 egyházmegyéjét. Az angolszász egyházat – a korábbi ír-skót keresztény gyakorlatnak megfelelően – monasztikus alapon szervezték meg. A püspökséget/egyházmegyét apátság helyettesítette, a püspöki szenteléshez kötött szertartásokat a kolostor egyik, püspökké szentelt tagja végezhette, aki azonban igazgatási feladatokat nem láthatott el.

Priszkosz (758-ig)

A virtuális kronológia csapdájából kitörve az olvasó árnyalt képet kaphat az ókor és a középkor közötti mezsgyén tevékenykedő sokoldalú személyiségről, Priszkoszról, a gondolkodóról, a történetíróról és hadvezérről. Hogy nem két személyről van szó, az már az előző fejezetekben elejtett mondatokból is kiderülhetett, de itt és most utalunk mindarra, amit mindenkinek tudnia kellene, akit foglalkoztat az 01. évezred történelme.

Ismeretes, hogy Priszkosz, a sikeres katona, aki hosszú ideig Bizánc első számú hadvezére volt, **613-ban** (758) halt meg. Ismeretes az is, hogy Priszkosz, a történetíró és diplomata halála **472ben** (ugyancsak 758), mások szerint **473-ban** (759) következett be. A párhuzamos kronológiai sorok révén, a helyreállított időrendben ugyanoda jutottunk el. Nyugodt lélekkel jelenthetjük ki: nem két személyről van szó, akik más és más évszázadokban éltek volna. A katona nem a diplomata ükunokája volt. Priszkosz egyetlenegy nagyformátumú ember volt, és ha igaz az, hogy **410** (696) **k.** született, akkor 62/63 éves korában érte a halál.

Életműve alapján biztosak lehetünk abban, hogy azon kevesek közé tartozott, akik valamely hatalom (hazájuk?) elkötelezett szolgálatát össze tudták egyeztetni a tárgyilagosságra törekvéssel, ellenfeleiket a maguk valóságában igyekeztek értékelni. Ez a „modern" szemléletmód egyaránt lehetővé tette a sikeres hadvezetést, az alapos és elfogulatlan kutatást és a tartalmas, valósághű történetírást. Sajnálatos, hogy későbbi korok (hozzá képest) szellemi törpéi kíméletlenül és koncepciózusan megnyirbálták írásban ránk hagyományozott életművét, ezzel pótolhatatlan veszteségek érték az utókort (minket). – A **10. sz. közepén** (a 11. sz. derekán) készültek Priszkosz 8 kötetes művének egyes részleteit tartalmazó fő forrásaink, azaz azok a Bíborbanszületett Konstantin műhelye által készített kivonatok, amelyek ránk maradtak, amelyekre rá vagyunk utalva, illetve amelyeknek fennmaradt másolatai közül talán a legkorábbi is a 16. századból származik.

Számos olyan történelmi esemény és folyamat van, melyek vonatkozásában teljesen Priszkosz munkájára vagyunk utalva. Nélküle nem is tudnánk ezekről, vagy ismereteink igen távol esnének a valóságtól. Hány olyan esemény lehet még, amelyekről nem tudunk semmit, mert Priszkosz életművének javarésze megsemmisült (megsemmisítették)? Mindenekelőtt a hunok Keurópai szerepe, aztán a Kárpát-medencei Hunnia létrejötte, kibontakozása, fénykora és felbomlása, valamint utódállama(i) kialakulása, – ezek azok az események, amelyekről jóval árnyaltabb képpel rendelkeznénk, ha birtokában lehetnénk műve elvesztett részeinek.

Ennél is érdekesebbek lehettek a K-római, illetve bizánci államéletre vonatkozó információk, amelyekből talán pontosabban megítélhetnénk, hogyan viszonyultak egymáshoz a különböző hatalmi központok, Justinianus és I., II. Theodosziosz, valamint II. Leó és II. Jusztinosz, Tiberiosz, Maurikiosz, (akit egyes történészek rendre Markianosszal azonosítanak, vagy kevernek össze). Továbbá: miként kapcsolódtak e központokhoz a vandál, a K-i gót és a további szláv hatalmi csoportok? – Az ilyen információkat tartalmazó szövegrészek akkor sem maradhattak meg, ha Bíborbanszületett szűrőjén még átestek volna, hiszen ezek ellentmondtak volna a 12/13. sz-tól keservesen összetákolt virtuális történelemnek.

Lássuk életének főbb fordulópontjait, hogy plasztikusabb képet alkothassunk róla, hogy részleteiben is összerendezhessük a történetíró és diplomata, valamint a hadvezér életútját: A már nem éppen fiatal (38 éves) Priszkosz először **448-ban** (734) tűnt fel a történelem lapjain, mikor egy bizánci követség tagjaként személyes impressziók érték Attila hun nagykirályról, és találkozott Buda király özvegyével (?) is. (Történelmi és hadvezetési előtanulmányait kellett megszakítania e feladat miatt.) Hunniai útja nyomán született meg az a leírás is, mely alapján fogalmat alkothatunk Attila világáról, aminek részét képezték szkíták, onogurok, ogurok, szarmaták, saragurok stb. is.

A diplomataként megismert Priszkosz hat év múlva, élete teljében feltűnt a csatatéren is: **595ben** (740), tehát Attila **453-ban** (739) bekövetkezett halála után Illíriában, Singidinum (Belgrád) térségében sikeresen szállt szembe az avarhun csapatokkal.

A virtuális alapokon álló történetírás **587-re** (743) teszi Priszkosz (magister militum per Orientem) feltűnését, amikor egy perzsák elleni hadjáratot fejezett be, majd az ő irányítása alá tartozott a Trákiában, az onogur-bolgárok ellen harcoló sereg **598-ban** (ugyancsak 743), ill. **588-ban** (744). Az utóbbi hadjárat **599/601-ben** (744/746) folytatódott, de már inkább a Tisza térségében élő avarok és gepidák ellen.

Priszkosz bizonyára komoly érdemeket szerzett a békekötés során is. Ugyanabban az évben állt helyre a béke a perzsa és az avar fronton, tehát **591-ben** (747) a perzsákkal, és **602-ben** (ugyancsak 747) az avarhunokkal, a Balkánon. Ekkoriban (51 éves korában) zárult le frontszolgálata, s aztán a diplomáciában és az igazgatásban tevékenykedett. Mikor ideje engedte, folytatta a fiatal korában elkezdett történeti tárgyú írásait.

Priszkosz **463-ban** (749) az onogurok követségét fogadta. Az onogurokkal folytatott tárgyalásai jó alkalmat jelenthettek arra, hogy közelebbről megismerje a pusztai és kaukázusi népek életét, életszemléletét. Egy adat szerint a diplomata-író **597** (753) **k**. a dunai táj hovatartozásáról (jogi helyzetéről) vitatkozott egy diplomáciai esemény alkalmával. Ez az év azonos Dengezik halálának – **467** (753) – évével, vagyis Hunnia felbomlásának kezdetével.

Priszkosz ekkoriban, **598** (753) **k.** a Fekete-tengeri és dunai flotta, valamint Moesia és Scythia provinciák katonai és polgári vezetője és a Thracia és Rodopa provinciák csapatainak főparancsnoka tisztségeket töltötte be. Nem sokkal később, **609** (754) **k.** feltehetőleg megszűntek ezek a titulusai és feladatai, de ő lett a konstantinápolyi palotaőrség parancsnoka. Ekkor még négy év volt hátra az életéből. Igyekeznie kellett, hogy befejezze nyolc kötetes művét. Torzóban fennmaradt, elsősorban követi beszámolókra alapozott munkájában Attila hun királyt következetesen a szkíták királyának nevezte.

Belső-Ázsia a Tang-korszakot megelőző időben (774-ig)

A pusztai népek által szorongatott Kína felhagyta hódítási területét, a **04. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** lényegében az eredeti (a Qin/Csin-dinasztia előtti, tehát a **–255-öt** (235) megelőző) határai mögé húzódott vissza. A Han-korszak utáni Kína nem volt egységes állam, a területén létrejött kisebb kínai államok azonban nem szigetelődtek el egymástól, hanem az önmagát az államok felett állónak érző konfucianista bürokrácia és szellemi elit révén többékevésbé rendszeres egyeztetés valósult meg közöttük. Ez a működési mód azonban nem terjedt ki az élet minden területére, az egyes államok uralkodó dinasztiái például külön történetírást valósítottak meg, s az ezek keretében elkészült művek lényegében tudomást sem vettek a többi kínai dinasztiáról. A dinasztiák történetírói a korábbi idők eseményeit is feldolgozták, s annak függvényében számoltak be egyik vagy másik Han-dinasztia Kínájáról, hogy e kései dinasztiák a K-i vagy a Ny-i Han-dinasztia utódjának tekintették-e magukat. Valakik, valamikor egymástól eltérő kronológiai rendszerekbe „szerkesztették” az eseményeket.

Így jöhetett létre olyan állapot, hogy a párhuzamosan készült dinasztikus évkönyvek egy részének középkori darabjaihoz Közel-Keletről eredeztethető időszámítást (a pártus kronológiát), más részéhez a Jézus születésével kezdődő évszámítás egy mutációját, harmadik részéhez pedig Mani vallásának alapítási évéhez igazított kronológiát „importáltak”. Pontosan ez a magyarázata annak is, ahogyan elkezdett szétválni a történetírásban az ikerdinasztia két felének virtuális korszaka.

Ennek a kettősségnek a felismeréséig a kínai és a belső-ázsiai ókor története a sok-sok információ ellenére óriási káosznak látszott, amiben egyre-másra ismétlődtek bizonyos szituációk, pl. a hunok többször szenvedtek végzetes és végleges vereséget, többször eltávoztak KözépÁzsia irányában, hogy aztán mégis, változatlanul Belső-Ázsiában „maradjanak”. – A történet mindennek a belátása nélkül meg sem érthető.

Térjünk azonban vissza az **05. sz. közepére** (a 06/07. sz. fordulójára), hiszen ez a széttagolt és D-re húzódott Kínában, valamint Belső-Ázsia É-i részén, a füves pusztákon és a sivatagos területeken folyamatban levő hatalmi harcoknak a korszaka. A korábbi Hszien-pi meghatározó részét képező türk törzsek, közöttük türkök és ujgurok, vagyis a későbbi Kök-Türk Birodalom csírája, élükön az ún. Asina-nemzetséggel, egy pillanatra sem nyugodtak bele hatalmuk elvesztésébe. A **495** (606) **után** kezdett szervezkedésük a Zsuan-zsuan Birodalom megdöntésére irányult. A Zsuan-zsuan másik jelentős ellenfele a tabgacsok buddhista állama volt, mely a **265-ben** (514) felbomlott Wei királyság örököseként (É-i Wei néven) a Selyemút egy szakaszát is uralta, s túlélte a Zsuan-zsuan belső-ázsiai terjeszkedésének korszakát.

A türkök a mai É-Kína területén, valamint attól É-ra is, az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** a Zsuan-zsuan fennhatósága alatt éltek, bár a peremterületeken és a Távol-Keleten nomadizáló közösségeik feltehetően nem voltak részei ennek a birodalomnak. A Zsuan-zsuan Birodalom központja a **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától) K-Turkesztánban volt, a fennhatósága Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjedt, s még Közép-Ázsiában is jelen voltak, a birodalom súlypontja egyre inkább Ny-felé tolódott el. A Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun lakosságának nagy részét **455–460** (600–616) **között** Ny-ra űzte. A Zsuan-zsuan K-i térhódítása **az 05. sz. közepén** (a 07. sz. első negyedében) befejeződött. – A hódítás vége egyben a hanyatlás és az összeomlás kezdetét jelentette.

A türk Asina-nemzetség a **04.** (06/07.) **sz-ban** a mai Kanszu-tartomány Péringliang környéki településein élt, lehet, hogy az É-i (Korai) Liang uraival szövetségben és rokonságban. Az Asina-nemzetség névadó uralkodója azonban még a **04. sz. második** (a 06. sz. első) **felében** halt meg, miután a legtöbb interpretáció szerint ő egyesítette először a szétszórtan élő törzseket.

A türkök későbbi vezetőit egyes szakértők mégsem az Asina-nemzetség, hanem egyenesen az É-i Liang-dinasztia leszármazottainak tartják. A türkök Tie-le néven említett törzsszövetsége a kínai forrásokban **460** (616) **k.** tűnt fel, amikor a törzsek többsége még a Bajkál-tó vidékén élt, bár egy része már korábban D-re vándorolt. Ugyanebben az időben kopott ki a forrásokból a „kao-kü ting-ling" népnév, ezért e két nevet általában ugyanazon nép különböző elnevezéseként szokás interpretálni.

Ekkoriban a kínai élettér szomszédságában a Korai (É-i) Liang és az É-i Wei állam falat képezett, mind a Zsuan-zsuan Birodalom, mind a türk közösségek felé. A Korai Liang és az É-i Wei a kínai államokkal békében élt, és egymással folytatott háborújukról sem rendelkezünk információval, mi több a fennmaradt adatok szerint ekkoriban még a Zsuan-zsuannal is békében éltek. (A Korai Liang-dinasztia csak **376-ig** (625-ig) állt fenn. A tabgacsok pedig az **05/06. sz. fordulóján** (a 07. sz. közepén) változtattak orientációjukon, s álltak a Zsuan-zsuan oldalára. Ez a fordulat vetett véget a kialakult erőegyensúlynak, a béke időszakának.)

Az általános fegyvernyugvás kisszámú időszakainak egyike volt ez a rövid korszak, amikor a kereskedelem és a kultúra eltérő formáinak terjedése, terjesztése képezték a különböző hatalmak közötti kapcsolatok jellemző formáját. (Komolyabb összecsapásokra először a kínai államok között került sor.) A kereszténység ősi formáit már jóval korábban megismerték BelsőÁzsia népei, de most, még a nesztoriánus kereszténység megérkezése előtti időben, tehát **465** (621) **előtt** a manicheusok alapítottak vallási közösségeket a Selyemút mentén. A kínai államok kapcsolatai főként India irányában teljesedtek ki, tartalmuk szerint ezek a kapcsolatok elsősorban a buddhizmus mélyebb megismerését szolgálták.

Kína államainak uralkodó körei – mintegy két évszázaddal Han-Kína bukása után –, immár újra jelentős hatalom (erős hadsereg és bővülő erőforrások) birtokában visszatértek korábbi stratégiájukhoz: É-on nem a közvetlen szomszédokkal, hanem a közvetlen szomszédokon túli közösségekkel törekedtek jó kapcsolatokra, hogy harapófogóba zárják, majd megsemmisítsék szomszédaikat, ezáltal kiterjeszthessék saját É-i határaikat. Ennek megfelelően kezdték el támogatni előbb a tabgacsokat a vörös hunok ellen, majd a korábbiakhoz képest alaposan meggyengült Zsuan-zsuan államát a tabgacsok és a hun utódállamok ellen.

A békét talán Fu Jian, a tibeti Korai Qin állam királya bontotta meg elsőként, aki **383-ban** (632), 900 ezer fős gyalogság és lovasság élén támadást indított a D-Kínában uralkodó Yin-dinasztia ellen. Rövid időn belül meg akarta semmisíteni az ellenálló erőket. A Yin-dinasztia csapatai Shouchun térségében mégis győzelmet arattak, visszaverték Fu Jian király támadását. A küzdelem során a támadók több mint 10 ezer katonája veszítette életét, vagy sebesült meg. Egyes vélemények szerint ez a csata ragyogó példája a gyengébb győzelmének egy erős ellenség fölött. A hadtörténeti könyvekben iskolapéldaként emlegetik a „Fei-folyó menti csatát". A csata kimenetele bizonyára összefüggésben állt Liu Wei Chen (Helian Bobo apja) Qin állam elleni lázadásával, bár erősen gyanítható az is, hogy a Yin-állam ekkoriban már sokkal erősebb hadsereggel rendelkezett, mint azt egyes hadtörténészek gondolják.

A tibeti Korai Qin-dinasztia uralma ezzel ért véget, a hun Liu Wei Chen (Weicheng) pedig **384ben** (633) ismét hun ellenőrzés alá vetette az Ordosz területét. A Korai Qin egyéb területein megosztozott a frissen megalakult Kései Qin- (**409-ig**, azaz 658-ig), illetve Ny-i Yan-dinasztia (**417-ig**, vagyis 666-ig).

A hatalmi harcból nem maradt ki a többi D-i királyság sem, ugyanis a párhuzamos kronológiai sorból arról értesülünk, hogy **478-ban** (634) befejeződött a Liu Sung-dinasztia pályafutása, s korábbi területén megkezdődött a rövidéletű Qi-dinasztia (Csi) uralma. (A Qi állam 23 éves fennállása alatt több háborút viselt a tabgacsok ellen.) A hadakozás átterjedt az É-i területekre is. A vörös hunok uralkodója is szembekerült az É-i Wei-dinasztia államával.

Weicheng Liu hun seregét **391-ben** (640) támadta az É-i Wei ura, Touba Gui, aki meg is ostromolta az ordoszi Yueba várost, Weicheng Liu székhelyét. Elfogták és megölték a vörös hun vezért, de fia, a tízéves Liu Bobo el tudott menekülni.

D-en egy Liang Wu Di néven ismert, már buddhizmusra áttért kínai hadúr **502-ben** (647) a rövidéletű Qi-dinasztia uralmát megdöntve megalapította a kínai (Kései) Liang-dinasztiát. A buddhizmust államvallássá tette Kína egy részén. (Ebben az időben működött Kínában egy legendás hírű Bodhidharma, aki nemcsak az ún. chan-buddhizmus meghonosítójaként, hanem harci művészetek megteremtőjeként is helyet kapott a kínai emlékezetben.)

Minden jel szerint véget ért a kínai államok és az É-i Wei közötti együttműködés, a tabgacsok a továbbiakban a K-en egyre inkább visszaszoruló Zsuan-zsuannal egyeztették politikájukat. Az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepén) Loyangot megszállták a tabgacsok (É-i Wei), bizonyára a Zsuan-zsuan kívánsága szerint, s új központjukká is tették. Ennek a datálásnak jó próbáját találjuk a párhuzamos (pártus) kronológiai rendszerben, hiszen a korábbi főváros, Datong városa **495-ig** (651) volt az É-i Wei székhelye.

Az ún. „É-i Liang” (talán vörös hun, talán türk) állam egyes interpretációk szerint **397-ben** (653) alakult meg a Sárga-folyó Ny-i szakaszán. Más feldolgozások szerint az É-i Liang-dinasztia megalapítására (már) **401-ben** (650) sor került a Sárga-folyó Ny-i szakaszán, Chugu Meng Xun volt a dinasztiaalapító. Megint más interpretációk szerint Chugu Meng Xun nem ekkor élt, és „már/még?” **433-ban** (589) alapította meg ezt a dinasztiát, amikor is legyőzte az ún. „Ny-i Liang-dinasztia” uralmát. Ha ez igaz, akkor az É-i Liang volt a Han- és a Tangdinasztia közötti korszakban a leghosszabb ideig regnáló dinasztikus állam. Mindenesetre, az É-i Liang uralkodója, aki magát Hexi királyának is nevezte, az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepén) a Kései Liang-dinasztiával került összeütközésbe, (tehát a kínai Liangokkal), csapatai bevették Guzang (ma Wuwei) városát.

Helian (Tenlian) Bobo (Weicheng Liu fia) **405** (654) **k.** a Kései Qin (Csin) állam vezetőjének, Yao Xingnek a szolgálatában kezdte meg hadvezéri pályafutását. Feladatának tekintette, hogy az É-i Lianggal együttműködve az egyre délebbre terjeszkedő É-i Wei, valamint a Zsuan-zsuan csapataival szembeszálljon. A Zsuan-zsuan és az É-i Wei a mai É-Kína területén azonnal komoly vereséget szenvedett Helian Bobótól, az É-i Liang és a Kései Qin haderejétől. Helian Bobo a győzelmet kiaknázva **407-ben** (656) megalapította saját dinasztiáját. Dinasztiájának neve: Da Xia, önmagának a Tian wang (égi király) címet adta. A szomszédos É-i Liang dinasztiából választott feleséget magának. Guyuant (Ningxia tartomány) tette meg ideiglenes fővárosának. Ugyanakkor új fővárost kezdett építtetni a Selyemút egyik központi helyén, az Ordosz közepén: Tongwan Cheng, a Hongliu-folyó É-i szakaszán, a Wuding-folyó felső folyásánál (Shaanxi tartomány, Jingbian járás, Hongdonjie város, Baichengzi kerület). A város fala 16-30 m vastag vert fal. A vastag falakon belül ma is felismerhető lakóépületek álltak, melyek jól mutatják, hogyan éltek a letelepedett hunok és türkök. Az É-i palotanegyed mellett belső és külső negyed is épült. A belső negyedben a kormányzati hivatalok helyezkedtek el, meg a tisztviselők és az uralkodói nemzetség lakosai. A köznép a külvárosban élt. Sokak szerint ez a legfényűzőbb város volt a középkorban épült városok közül, a mai Kína területén.

Helian Bobo **417-ben** (666) maga mögé állította korábbi urait, a Kései Qin-dinasztiát, császárrá kiálttatta ki magát. Egyik fia, Helian Gui **418-ban** (667) megszállta Changant, mely város nevét Cheng Xingre változtatta meg. Egy, a mai Yinchuanban (Jincsuan) álló pagoda Hai Bao Ta néven ismeretes. A dinasztiaalapító Helian Bobo rendelte el ennek a különleges formájú pagodának az építését is. Szimbolikája – egyes vélemények szerint – rokonítható a régi magyar hitvilággal és hagyománnyal. Az építmény Kína területén egyedülálló építészeti megoldással készült. A kilenc szintből és kétszintes talapzatból álló, mintegy 54 m magas épület a legrégebbi épen maradt pagoda Kínában.

A császár **425-ben** (674) halt meg, utódaként Helian Chang foglalta el a helyét, aki **427-ig** (676) uralkodott. Uralma idején kezdődtek Belső- és Közép-Ázsia hatalmi viszonyainak korszakos változásai.

A hatalmas kiterjedésű Altáj-hegység egyes vidékein a türkök **520** (676) **k.** már megszervezték új szövetségük csíráját, tkp. a Ny-i Türk Szövetséget. Előbb átvették a főhatalmat a Selyemút városaiban, majd később Közép- és Belső-Ázsia más területein is. Egy baktriai dokumentumban **Éra 379-ben** (666) tűntek fel a türkök baktriai jelenlétére utaló kitételek. Ezután kerülhetett türk uralom alá Baktria. Egy baktriai dokumentum **Éra 407-ben** (694) megemlíti a türk helytartó címét is: „*khar of Rob*”.

A Zsuan-zsuan fegyveres ereje és népének egy része a **430-as** (680-as) **években** Ny-felé húzódott el a türkök elől, más (talán kisebb) része Belső-Ázsia területén rekedt. A Közép-Ázsiába került fegyveresek jelentős erőt képviseltek, s a továbbiakban mint „kazárok” meghatározó szerepet játszottak a térség Ny-i fele és a Kaukázus sorsának alakításában. (A Zsuan-zsuan a „kazár” nevet talán az oguz-ujgur törzsek világában ismeretes kaszar nevű törzsi csoport egyik Ny-ra távozott, s uralmi pozícióba emelkedett törzse, törzsrésze nevének megörökítése céljából alkalmazta nép- és országnévként.) A Belső-Ázsiában maradt Zsuan-zsuan törzsek kutyaszorítóba kerültek, minden korábbi csatlósuk elfordult tőlük. A türkök által bekerített Zsuan-zsuan erők – kínai források szerint – **546** (691) **után** a kínaiak védelmét keresve törtek ki.

Taiwu császár (É-i Wei) uralkodása alatt az É-i Wei legyőzte Helian Changot, **427-ben** (676) betört Tongwan Cheng városába, a Da Xia-dinasztia fővárosába is. Helian Chang utóda Helian Ding lett, aki **431-ig** (680) uralkodott. Ekkor Da Xia területét elfoglalta az Északi-Wei, ezzel megbukott Helian Bobo rövidéletű dinasztiája. Az É-i Wei győzelmi mámora nem tarthatott azonban sokáig, mert a párhuzamos kronológiai rendszerből származó információk szerint számos – közöttük, bizonyára több vörös hun – törzs fellázadt a dinasztia ellen. A békétlenség **523** (679) és **534** (690) **között** az ország szétszakadásához vezetett. Helyén, K-en Tung, Ny-on pedig Si néven említett állam alakult meg. Egy álláspont szerint **538-ig** (694) álltak fenn az Éi Wei utódállamai.

A térségben még három további állam megszűnéséhez vezettek a Zsuan-zsuan közösségeinek válságával és a kínai államok megváltozott stratégiájával összefüggésben elkezdődött folyamatok. Az É-i Liang-dinasztia és a tibeti Gaochang Királyság története egyaránt **445** (694) **k.** ért véget. (A Zsuan-zsuan Belső-Ázsiában rekedt részének Kína irányában zajló kitörése sodorta el ezeket az államokat.) A **03. sz. közepétől** (az 05/06. sz. fordulójától) a Sárga-folyó vízgyűjtőjén fennállt Tujuhun Királyság felbomlásáról a különböző interpretációk **550** (695) **ki** időponttal számolnak be. Ez esetben is a Zsuan-zsuan Kína irányába történt özönlését, esetleg az őket üldöző türk törzsek fellépését gyaníthatjuk az állam összeomlásának közvetlen okaként. (Egyes feldolgozások rögzítik annak időpontját is – **439**, vagyis 688 –, amikor Tao kínai császár csapatai elfoglalták a belső-ázsiai hun állam Ku-csang nevű városát.) Kétségtelennek látszik, hogy a kínai hatalmi központ a Zsuan-zsuannak biztosított védelemért cserében a továbbiakban, hosszú évtizedekig a Zsuan-zsuan maradékainak szánta az ütközőállam szerepét az egyre fenyegetőbbnek ítélt türk veszedelemmel szemben. Ennek megfelelően a rendelkezésükre bocsátotta a korábbi ütközőállamok népeit és területeit.

Az É-i Liang állam népe vagy vezető rétege a Zsuan-zsuan elözönlése elől az Altáj-hegység védelmébe húzódott. Néhány évig, **552-ig** (697) tartott ott a vezető réteg újjászerveződése. (A virtuális kronológiából származó adatok tükrében a történettudomány ezzel kapcsolatban egy rejtélyt emleget, mondván: nem tudni minek tulajdonítható, hogy „107 év alatt” az Altájhegységben meghúzódott menekültek, – akiket azonosítanak az Asina-

dinasztiával – hogyan és mitől erősödtek újra meg. Látjuk: valójában, mindössze három éves időszakról volt szó!) Tény, hogy az É-i Liang korábbi vezető körei **551-től** (696) új hatalmi tömörülés létrehozását kísérelték meg. A pusztán olyan hatalmi vákuum keletkezett, amelynek a betöltése csakis a nagy népességű türk és ujgur törzsek élére keveredve volt lehetséges. Államot alapítottak tehát, melynek központja a mai Mongólia szívében, az Orhon-folyó partvidékén volt. Azután kiterjesztették fennhatóságukat a mai Mongólia egész területére, majd eljutottak a Sárga-folyóig, részben elfoglalták az Ordosz területét is, ahol Kína hódítási területének, illetve a Zsuan-zsuan letelepített közösségeinek közvetlen szomszédságába kerültek.

A Türk Birodalom K-i felének megalapítását a történetírás az **552-es** (697) évszámhoz köti. A birodalom kezdettől fogva két részből, Bumin kagán Keleti (belső-ázsiai) és Istemi kagán Nyugati (lényegében közép-ázsiai) Türk Szövetségéből állt. Utóbbi szövetség ekkor már évtizedek óta fennállt, most azonban csatlakozott az É-i Liang állam vezető erejéből képződött új uralmi elit államszervezetéhez. Az egység csak látszólagos és rövidéletű volt. A szakirodalom szerint már **552-ben** (708) megkezdődött a birodalom kettéhasadásához vezető hatalmi harc. (A Ny-i türkök **565-ben** (710) fejezték be a Tarim-medence elfoglalását, és Kelet-Európától e távoli medencéig érő hatalmas tájból egy Turkesztán néven is megnevezett nagy türk államot szándékoztak megalapítani. A különvált Ny-i állam megalapítását **567-ben**, azaz 723-ban, más álláspont szerint **582-ben**, vagyis 727-ben deklarálták.) A történelemtudomány az **588-as** (733) vagy az **581/582-es** (726/727) évszámhoz köti a Türk Birodalom kettéhasadását.

É-Kína a **06. sz. közepén** (a 08. sz. elején) Tongwan Cheng (Xia Zhou) térségében kiépítette erős katonai támaszpontját, mely a térség hat új prefektúrájának védelmét szolgálta. Ez időben a terület népességének egy része még mindig hun származású volt. Mindemellett hatalmi harcok folytak a megosztott kínai államok között is, amelyek vezetői még nem tudták eldönteni, hogy melyikük kezébe kerüljön a kínai központi hatalom. A kínai hadsereg(ek) offenzívába kezdett (kezdtek) a Selyemút K-i szakaszai feletti felügyelet kiépítése érdekében. A türkök vezető rétege ekkoriban respektálta a kínai hatalmi fölényt, hiszen Taszpar kagán követei útján az **570-es** (720/730-as) **években** a kínai császártól buddhista szent könyveket kért, amit le is fordítottak a türkök nyelvére.

A kínai történeti munkák szerint a „Hat Dinasztia Korszaka” **580/581-ben** (736/737), mások szerint már **589/590-ben** (734/735) véget ért. Megkezdődött a kínai egység létrehozása, (mintegy két és fél évszázados megosztottság utáni helyreállítása). Ennek első lépcsőfokát a Suidinasztia megalapítása jelentette. Yang Jian (más néven Wen-di), az É-i Zhou (elterjedt vélemény szerint tabgacs – esetleg Zsuan-zsuan? – származású) uralkodója több országot egyesítve hozta létre a dinasztiát, intézményi reformokat vezetett be, építkezéseket kezdett Changanban és Loyangban, szorgalmazta a buddhizmus további térnyerését. Előbb a császári palotát, aztán a császárvárost, majd a külső várost építették fel. Ismét hozzáláttak a Nagy Fal építéséhez. Évszázadok múltán ismét magas adókat vetettek ki. Wen-di uralma idején intenzívebbé vált a buddhista szerzetesek zarándoklata India felé.

Az újra központosított kínai állam a Türk Szövetség elleni támadásait **595** (751) **k.** kezdte meg. Kína az ún. ordoszi háborút **599-ben** (755) megnyerte, így jelentős területeket vett birtokába. Ezután következett a K-i Türk Szövetségen belül az ún. tie-le (t’ie-lö, tielö) törzsek lázadása. (Ezek az onogurok mindeddig Közép- és részben Belső-Ázsiában élő rokonai voltak, akik korábban tingling és tili néven is szerepeltek a forrásokban). A lázadás **601-ben** (757) tört ki, Tar-du és Tu-lan, az egymással vetélkedő K-i türk vezérek sokáig képtelennek bizonyultak a lázadás megfékezésére. Nem könnyítette meg a helyzetüket, hogy Kína **603** (759) **k.** ismételten támadta a türkök területeit.

A **07. sz. elejétől** (a 08. sz. közepétől) megkezdődtek Tibet és Kína sok évszázados konfliktusai, kiéleződött a határ menti törzsek feletti uralom kérdése. Ugyanakkor megélénkült a kínai diplomácia tevékenység, valamint a gazdasági és kulturális offenzíva Japán irányában. A Suidinasztia arra is gondot fordított, hogy költséges háborút folytasson Korea államai ellen. Talán ez utóbbi bizonyult súlyos tévedésnek, és ezért a dinasztia egyre népszerűtlenebbé vált, **616/617-ben** (772/773) paraszti tömegeket is mozgósító felkelés kezdődött egyes kínai családok vezetésével. A dinasztia ellen csatasorba állt csapatok közül kiemelkedett a Li-család vezette sereg. E család meg is szerezte a tényleges hatalmat. A félig-meddig türk vagy tabgacs származású Li Yuan **618-ban** (774) megalapította a Tang-dinasztiát, valamint megnyitotta Kína csaknem háromszáz éves Tang-korszakát.

Onogur-Bulgária megalakulásához vezető folyamatok (775-ig)

Bizonyára a mongóliai hun állam (fennállt **–215** (275) **után**) szövetségi rendszerébe tartozott (kb. **–192** (298) **után)** a tielö nép törzsszövetsége is, amelybe valószínűleg az ogurok, onogurok ősei is betagozódtak, s amely tingling és tili néven is szerepel a forrásokban. Az ogurok, onogurok ősei részben Közép-Ázsiában, részben Belső-Ázsiában, részben Szibéria peremén éltek. A **03. sz. második** (az 05. sz első) **felében** a hunokhoz csatlakozott tielö néprészek előbb **–071-ig**, vagy **170-ig** (egyaránt 419-ig) Kína, majd **177**, vagyis 426 **után** a Hszien-pi expanziója elől, a hunokkal együtt többségükben visszahúzódtak Közép-Ázsiába. Elfoglalták a Kirgizsztyeppét, ill. a **04. sz. elején** (az 05. sz. harmadik negyedében) az Altáj és az Urál közötti területeket, főképpen a Turáni-síkságot. Ott telepedtek le az onogurok, köztük a magyarság egyik komponensének ősei is. E közösségek tehát a **04. sz. elejétől** (az 05. sz. harmadik negyedétől) a **04. sz. közepéig** (a 07. sz. elejéig) jobbára a D-Urál térségében és a Kaszpitengertől K-re, ÉK-re, a szabírok korábbi földjén, a Hun Szövetség fennhatósága alatti területeken éltek. Ez összhangban van Czeglédy Károly régészeti adatokra visszavezethető koncepciójával is, mely szerint az ogur, saragur és onogur népek lakhelye az 05. sz. végétől a Kazaksztyeppén volt, és a kínaiaknál tielőnek nevezett hatalmas törzsszövetség Ny-i, hun alárendeltségbe tartozó ága feleltethető meg az ogurok és onogurok etnikumainak, melyeknek D-i elterjedési határa a Szir-darja–Iszik-köl vonaltól É-ra lehetett.

A népvándorlás (a Hszien-pi, majd Zsuan-zsuan nyomása) a **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától), a hunokkal együtt Európába sodorta e közösségek jelentős részét is. A **04. sz. közepétől** (a 06/07. sz. fordulójától), más álláspont szerint az **05. sz. második felére** (a 07. sz. első felére) törzseik át is költöztek új, Volga-menti hazájukba. Az ősmagyarság egyik lényeges komponense a Volga–Káma vidékéről az **05. sz közepe után** (a 07. sz. első negyedében) költözött a Kubán-vidékre, – legalábbis egy széles körben elterjedt álláspont szerint. (Megemlítjük, hogy egy nyelvészeti koncepció szerint az ősmagyaroknak a Volga–Káma vidékéről a Kaukázus előterébe költözése után, azaz a Kubán-vidéken megvalósult ún. ősmagyar–onogur együttélés idején kerülhetett volna a magyar nyelvbe az ún. bolgár jövevényszavak többsége. Ez a koncepció azonban nem számol azzal, hogy az ősmagyarságnak e komponense maga is onogur közösség volt, és más ogurokkal, onogurokkal évezredek vagy évszázadok óta együtt-, vagy egymás mellett éltek, ezért ebben az ősmagyar (tkp. onogur) nyelvben még bolgár, vagy ún. „bolgár-török" jövevényszavakat keresni értelmetlen vállalkozás. Más kérdés, hogy később Közép-Ázsiából, a **06/07. sz. fordulójától** (a 08. sz. közepétől) a Kubán-vidékre (is), beköltöztek ősbolgár, vagy ahogy jobban ismert: bolgár-török közösségek, akiknek a nyelve valóban eltérő volt az onogurokétól. Ennek megfelelően a magyar nyelv, ez utóbb említett terminustól a **08/09. sz. fordulójáig**, vagyis a 10. sz. elejéig valóban felvehetett ott, s fel is vett bolgár-török szavakat.)

Elterjedt álláspont szerint az onogurok pontosan **465** (610) **k.** érkeztek K-Európába, a Kaukázus É-i előterébe, a Kubán-vidékre. Az onogur közösségek átvonulása más megközelítésben **460** (616) **k.** fejeződhetett be. Egy látszólag eltérő álláspont szerint az onogurok a **04/05. sz. fordulóján** (a 07. sz. közepén) létrehozták az „őshazájukat" a Volgától DNy-ra fekvő területen. A szakmában csaknem teljes egyetértés alakult ki abban a vonatkozásban, hogy az **05. sz. végén** (a 07. sz. közepén) ősbolgár–ősmagyar együttélés valósult meg a mai D-Oroszország területén, a Kubán-vidéken, az Azovi-tengertől K-re. Ez a tétel akkor felelne meg a valóságnak, ha az „ősbolgár" szót onogurral helyettesítenénk. A bolgár és a magyar őstörténeti kutatás azért tévelygett a fikciók világában, mert a Heftalita Szövetségből a Kaszpi-tengert D-ről elkerülő „folyosón" át, és a Kaukázust is D-ről harántolva (jobbára később!) kivándorló ősbolgár etnikumot azonosnak tekintette a Turáni-síkság É-i

feléből Európába vándorolt onogurral, – utóbbi azonban sohasem képezhette a Heftalita közösségek lényegi alkotóelemét.

Más onogurok azonban (Ravennai Geográfus szerint) már a **03/04. sz. fordulójától** (a 06. sz. közepétől) a Meotiszban tartózkodtak. Egyes onogur közösségek az **05. sz. közepén** (a 07. sz. elején) már a Kaukázus területén éltek, és szerepet vállaltak az albániai felkelésekben, az albánokkal szövetkeztek, – továbbá bizonyára érintkeztek az ősbolgár etnikumhoz tartozó, szomszédos közösségekkel is. Talán éppen innen eredeztethető mindkét részről a másik etnikum beható ismerete, ami magalapozhatta a nemsokára megkezdődő több évszázados együttélésüket. Zakariás rétor **06.** (07/08.) **sz-ban** keletkezett, szír nyelven fennmaradt Egyháztörténete szerint a Quardusat (Theokletész) örmény püspök által később megtérített népek (onogurok, ugorok, szabírok, bolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok, saragurok, kálizok és eftaliták) valamennyien a Kaukázus térségében éltek az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében**.

Az onogurok a **06. sz. első felében** (a 07. sz. második felében), a Meotisz mocsarainál, a Kubáni Alföldön és a Kaukázus É-i előterében törzsszövetséget hoztak létre. A hun főerők Ny-ra távozása után, valamikor **529** (674) **k.** a Hun Szövetség onogur törzseinek központját a Krímbe helyezték, az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő, jól védhető földszoros vidékére. Erre azért volt szükség, mert ekkoriban a Hun Szövetség Kárpát-medencében székelő vezetői már nem lehettek képesek érdemben segítséget nyújtani a messze K-en maradt törzseknek. (Zakariás rétor feljegyzései szerint **530** (686) **k.** Quarduct (Quardusat), később pedig Maq örmény püspök is sikerrel térített a Kimmériai Boszporusszal szomszédos területen élő onogurok között.)

Érdemes a helyzetet árnyaltabban vizsgálnunk, figyelembe kell vennünk, hogy ugyanebben az időben Perzsia és Bizánc (**530–540** (675–685) **k.**) a Fekete-tenger térségében (is) háborúzott, közvetlenül veszélyeztetve Maugerisz onogur király országát, – s miként a nagyhatalmak Örményországon is megosztoztak, akként igyekeztek hatalmukat a Meotisz és Etelköz vidékére is kiterjeszteni. (Gordász és Maugerisz királyok történetével korábban már foglalkoztunk.) A KEurópában maradt onogur népességnek választania kellett volna: vagy csatlakoznak ők is Hunniához, vagy el kell fogadniuk a Ny-i Türk Szövetség (Birodalom), esetleg a tőlük elkülönült, előlük félrehúzódott kazárok fennhatóságát, de Perzsia és Bizánc is szívesen „gyámkodott” volna felettük. Bármelyik esetben a hálátlan ütközőzóna-szerep hárult volna rájuk, s ráadásul a határvidéken saját testvéreikkel kellett volna összeütközésbe kerülniük. A Volga térségében élők a Türk Birodalomhoz szegődhettek volna, a meotisziak a kazárok szövetségébe kényszerülhettek, miközben az Etelköz tájékára került néprész Hunnia szárnyai alá próbált húzódni.

Az onogur közösség azonban semmiképpen sem akart szétválni, ellenséges hatalmak zsoldjába állni. Úgy látszik, a sors átmenetileg meg is adta nekik az önállóság lehetőségét, mivel a környező nagyhatalmak hosszú évtizedekig, egytől-egyig olyan problémákkal és konfliktusokkal néztek szembe, amelyek nem voltak összefüggésbe hozhatók a K-európai sztyeppe régiójával. Ebben a helyzetben az onogur közösségek vezetői úgy döntöttek, megpróbálnak a saját lábukra állni. Törekvéseiket a kaukázusi és a hegyvidék É-i előterében élő, velük rokon, ekkor éppen (**557-ig**, tehát 713-ig) hegemón helyzetben levő szabírok is támogatták. Csak a Kárpát-medencéhez legközelebb, a hun törzsek szomszédságában élő onogurok szakadtak ki a közösségből, s csatlakoztak **440** (696) **k.** Hunniához – (ők közvetlenül a betelepülő hunok népi közösségei után, vagy velük együtt érkeztek a Kárpát-medencébe).

Az onogurok **447-ben** (703) elfoglalták a Fekete-tenger melléki Kolkisz (Lazika) vidékét is. Egyes K-római (bizánci) megfigyelők az **05. sz. közepén** (a 07/08. sz. fordulóján) találkoztak az (utóbb) bolgárnak nevezett népességgel a Fekete-tenger térségében, – egyfajta hun népnek tekintették őket. (A **06.** (07/08) **sz-ban** élt és alkotott Agathias, aki megírta korának eseményeit.

Hosszasan írt a Ny-Kaukázusban lefolyt perzsa-bizánci hatalmi vetélkedésről. Szót ejtett arról is, hogy Lazikában vagyis az ókori Kolkiszban létezett egy Onogurisz nevű erőd, amit lakosairól neveztek el. A város kiváló fekvése miatt a bizánci-perzsa hatalmi versengés színterévé vált, az **550-es** (700/710-es) években hol perzsák, hol bizánciak ostromolták.)

A **06. sz. közepén és 60-as éveiben** (a 07/08. sz. fordulóján és a 08. sz. elején) a Volga-mentén és Meotiszban élő ogur és onogur közösségek tanúi voltak annak, ahogy a Hun Szövetség K-i utóvédje, az avarság átviharzott K-Európán. A szemük előtt zajlott le egy dráma, mivel az avarhunokat a türkök (a Hszien-pi utódnépe) eszelősen üldözték, – (abban a tévhitben, hogy a Zsuan-zsuan, azaz a kazárok népét kergetik). Az avarhunok a **06. sz. közepére** (a 08. sz. elejére) már képtelenek voltak ellenállni a türkök nyomásának, ezért (Attila kezdeményezésére vagy jóváhagyásával, az **05. sz. 30-as**, tehát a 08. sz. 10/20-as) éveitől), néhány évtized leforgása alatt a Kárpátok és az Al-Duna térségébe vonultak, majd beköltöztek Hunniába. A számottevő katonasággal nem rendelkező, évszázadok óta hunok (és avarhunok) által fedezett, védett, elsősorban békés gazdálkodást folytató, ill. területvédelemre berendezkedett onogur közösség a **06. sz. második felére** (a 08. sz. első felére), bár hatalmas területen élt és gazdálkodott, csaknem teljesen magára maradt. Magukon kívül kizárólag a kaukázusi szabírokra számíthattak, akik a Ny-ra elvonult Hun Szövetségnek egy ugyancsak K-en rekedt (ősmagyar) közösségét képezték. (A türkök hódítása Kelet-Európa sztyeppéjén **556-ban**, tehát 712-ben – mások szerint **570-ben** (715) – kezdődött el, amikor az avarok előőrsei már benn voltak a Kárpátmedencében, – a legnépesebb avarhun csoportok **558** (714) **k.** érkeztek meg az Al-Dunához, illetve valamivel később a K-i és ÉK-i Kárpátok hágóihoz. A korai-avar leletek aztán (**590**, vagyis 735 **k.**) tömbszerűen jelentek meg az Olt völgyében és Székelyföldön, a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Udvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal mentén.)

Megjegyezzük, hogy ekkoriban, **558** (714) **k.**, más álláspont szerint **463** (715) **k.** zajlott a kazárok térhódítása a Kaukázus térségében, amellyel részletesebben másutt foglalkoztunk, s arra is utaltunk, hogy az adatközlők tévesen „avaroknak” aposztrofálták a kazárokat (a Zsuan-zsuan utódnépét). Egyes bizánci történetírók értelmezése szerint ők voltak az „igazi avarok”. A hunokkal együttműködő avarhunokat ezek a történetírók „ál-avaroknak” tekintették. Az elnevezés körüli zavarok arra vezethetők vissza, hogy a türkök keresték „szökött szolgáikat”, tehát a Zsuan-zsuan kazár vezető erejét, ám a kazárok ügynökeinek (és Bizáncnak?) sikerült megtéveszteniük a türkök vezetőit, sikerült elhitetni velük, hogy a „szökött szolgák” avar néven Attila államába menekültek.

A türk és kazár térhódítás nem hagyta érintetlenül az onogurok fokozatosan önállósuló országát sem. Vannak olyan interpretációk, melyek szerint az onogur közösség **463** (715) **k.**, vagy **560** (716) **k.** az avarok (értsd: kazárok), vannak olyanok is, amelyek szerint **565-től** (721-től), vagy **576-tól** (ugyancsak 721-től) a türkök fennhatósága alá került, akik ekkor hatalmas területet foglaltak el K-Európában. Elképzelhető, sőt feltételezhető, hogy a türköknek való alárendeltségük rövid ideig tartott, illetve formális lehetett. (Kétségtelen, hogy **463-ban** (719) az onogurok követsége Bizáncban járt, és ott szóba került fenyegetettségük. A türk csapatok azonban feltehetőleg olyan parancsot kaptak Közép-Ázsiából, mely szerint az avarhunokat kellene hódoltatniuk (akiket sehol sem találtak), és nem nagyon igyekeztek megzavarni az onogurok életét.) Kizárható viszont, hogy helyes volna a széles körben uralkodó álláspont, mely szerint a Kárpátmedencei „avarok” (avarhunok) „birodalma”, amit a türkök nem találtak, uralta volna K-Európa nagy részét, beleértve az onogurok által lakott területeket. (Láttuk: az avarhunoknak Attila, majd fiainak uralma idején még nem volt önálló államuk, sem a Kárpát-medencében, sem a Havasalföldön vagy a Ny-Balkánon, és később sem próbáltak „kitörni” az általuk benépesített földrajzi egységből, tájból, a Kárpát-medencéből. Hosszú uralmuk idején mindvégig kizárólag a K-ről érkező (Ny-ra szoruló) pusztai népcsoportok befogadása jellemezte államukat, nem pedig a K-i expanzió.)

Az onogur törzsszövetség nyomai a sztyeppén világosan felismerhetők. A **06. sz. közepére** (a 07/08. sz. fordulójára) a Dnyeper vidékén jellemző lett az a magas szintű fémművesség, melynek előzményei Közép-Ázsiából ismeretesek, és ami a hun műveltség fejleményeként azonosítható. A **06. sz. második felében** (a 08. sz. első felében) már nagy számban jelen voltak a sztyeppén az öntött és préseléses technikával készített „maszkos" veretek, melyek a K-európai ún. „szivasovkai kultúra", valamint a „penykovkai és kolocsini kultúra" termékeiként ismeretesek. A számos K-európai szíjvég- és veret-variáns közül utóbb csak néhány jelent meg a Kárpát-medencében. A Kárpát-medencében megmutatkozó variánsok párhozamai a Volgamentéről, a Kubán-vidékről, a Kaukázus É-i és Ny-i peremérő, a Pontosz-vidékről, a Krímfélszigetről és a Fekete-tenger É-i és Ny-i partvidékéről is ismeretesek. Erősen kétséges, hogy ezek a Hun Szövetség K-i utóvédjét képező, és K-Európán egyszer csak átviharzó avarhunokhoz lennének köthetők, bár ez az álláspont széles körben elterjedt. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy ebben az esetben az onogurok tárgyi hagyatékával találkozunk.

Némelyik történész úgy aposztrofálja az onogurok törzsszövetségének kibontakozó államát, mintha a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** a Fekete-tenger fölött egy második, de az elsőnél kisebb „Hun Birodalom" állott volna fönn, mely később magában foglalta volna az ősbolgárok (bolgár-törökök) törzseit is. – A virtuális kronológia csapdájában a kutató nem veheti észre, hogy az „első" Hun Szövetség állama, Hunnia ebben az időben (**440**, azaz 726 **k.**) még javában létezett, – bár már nem tudta közvetlenül befolyásolni a K-európai eseményeket. Hunnia az ellene irányuló mesterkedések és fegyveres támadások miatt már maga is segítségre szorult, ezért szívesen befogadta a K-i bevándorlókat.

A türk Istemi kagán **576-ban** (732) halt meg. Halála pontot tett a türk hatalom avarhunokat üldöző, egyben K-Európa jelentős részét megszállás alatt tartó korszakára. A kibontakozó hatalmi harc közepette, valamint a közép-ázsiai Heftalita területek megszállása céljából a türk csapatok sorra elhagyták K-Európa területét, legalábbis a kontinens Volgától Ny-ra eső térségeit. Távozásuk új lendületet adott az onogurok függetlenségi mozgalmának. Befolyásolta a függetlenséghez vezető folyamatot az is, hogy Hunniában **453-tól** (739-től), Attila halála után válságos állapotok következtek el. Az onogurok törzseinek egyik része ugyanis ekkor már Hunnia DK-i határvidékén helyezkedett el.

Egyes interpretációk szerint már **456** (712) **után** „*valamilyen hun etnikum települt le Dácia ripensis területére*". – Nem valószínű, hogy ez esetben avarokról vagy ősbolgárokról, sokkal inkább onogurokról lehet szó. (A kutrigurok egy része pedig **567** (712) után visszavonult a Keurópai sztyeppére.) A Közép-Ázsia felől érkező ősbolgárok aztán **480** (736) **k.** kezdték meg tömeges beáramlásukat a Fekete-tenger térségébe és az Al-Duna vidékére. A bolgár népnév feltűnik egy **480-ra**, tehát 736-ra vonatkozó adat kíséretében. (Megjegyzendő, hogy száz évvel korábban, Zénó császárral összefüggésben is szó esett már bolgárokról.) A bolgár elnevezést a források – miként az utrigur és kutrigur nevet az avarral – rendre a hun megnevezéssel párhuzamosan használták. (A korábban, **575–580** (720–725) **között** tömegesen érkezett szlávok Hellasz területére igyekeztek, az Al-Dunánál a Hunniába törekvő onogur etnikum nyert tért.) Az Al-Dunához igyekvő ősbolgár népesség pedig nem az onogurok közül került ki.

Mihály szír pátriárka az **585-ben** (730) ÉK-Iránból (a fehérhunok felbomló államából) Ny-ra tartó népek egyikét nevezte bolgárnak. Szerinte ezek a bolgárok a Kaszpi-tengert D-ről megkerülve keltek át a Kaukázuson, és a Fekete-tenger mellett az Al-Dunához igyekeztek, Maurikiosz császár beleegyezésével költözhettek Moesiába és Dáciába. (Felmerült – miként már említettem, és cáfolni is igyekeztem –, hogy azonosak lehettek a korábban már (**530-tól**, tehát 675-től) emlegetett utrigurokkal, vagy a kutrigurokkal.) Esetükben még nem beszélhetünk népi betelepedésről. Minden valószínűség szerint csonka társadalmakkal állunk szemben, a nagy távolságról érkezők fegyveres férfiak (és „közlekedési eszközeik", tehát a lovaik) lehettek.

Mindenesetre a (**482**, 738 **k.**) kialakulófélben levő ősbolgár–onogur szövetség nagyobb erejének legtöbben éppen az ősbolgárokat tekintik – bizonyára nem a létszámuk, hanem éppen fegyveres erejük miatt.

Nem tudjuk a császár milyen megfontolásból invitálta az ősbolgárokat birodalma határvidékére, talán a perzsák ellen akarta bevetni őket. Erre azonban nem került sor, – (sőt, néhány évtized elteltével ezek a lovasok a Konstantinápolyt támadó perzsa hadsereg európai támogatóivá váltak). Konstantinápolyban és Ős-Budán is (Attila halálával – meggyilkolásával – összefüggésben) **453-ban** (739) koncepcióváltás történt: az ősbolgárok, miként korábban az onogurok, hirtelen Bizánc ellenségévé váltak. Petrosz bizánci tábornok **594-ben** (ugyancsak 739) elszánta magát arra, hogy megküzdjön az Al-Duna térségében egyre nagyobb hatalomra szert tevő, bolgárnak nevezett erőkkel. Egy csatában az ősbolgárok vereséget szenvedtek, a vezérük is elesett. Bizánc (és az ősbolgárok) „koncepcióváltása" valójában a kazárok történetének fényében válik érthetővé. A Ny-i Türk Birodalom **581-ben** (737) szakadt végérvényesen két részre. Igencsak valószínű – bár ilyen írásos emlék nem áll rendelkezésre – , hogy a birodalom Ny-i végvidékén maradt türk erők ekkor a kazárokhoz csatlakoztak. (Ez magyarázhatja a Kazár Kaganátus hirtelen eluralkodását a térségben.) A történetírás a türkökhöz köti a (Krím-vidéki) Boszporusz **583** (739) **k.** bekövetkezett elfoglalását, ami tényszerű lehet, ám csaknem bizonyos, hogy az európai türk csapatok ezzel a sikerükkel már a kazár vezető rétegnek igyekeztek szolgálni. (Annak a „valódi avarnak" nevezett hatalmi központnak tettek szolgálatot, melynek a megsemmisítése érdekében vezényelték korábban őket Európába.) Nemsokára aztán, **584/585-ben** (740/741) ezek a csapatok, feltehetőleg hozzájuk csatlakozott ősbolgár erőkkel együtt megközelítették a Duna torkolatvidékét is. Éppen ez csaphatta ki Bizáncban a biztosítékot. (Bizánc felfüggesztette az „avarok" (tkp. a hunok) elleni hadműveleteket, és az ősbolgárok (lényegében a türkök, a kazárok) ellen fordult. Hamarosan ide csoportosította át a Perzsia ellen hadakozó seregeinek jórészét is.

A bolgár hagyomány szerint Attila halála után, tehát **453/454** (739/740) után két fia, Emnezár és Uzendur a Kula (Bulgária) környéki hegyeknél jelent meg. Ugyanakkor Uto nevű fia Vidin és Otoszen között, míg Dengezik a Duna-delta vidékén, végül Uszkolm az Iskir- és Ogosztafolyók között tűnt fel. Ám az „Óbolgár Királylista" szerint, az uralkodók sorában Attila, azaz „Avitohol" után nem az említett királyfiak egyike, hanem Ernák következett, a jegyzék őt nevezte meg a nagykirály örökébe lépő ősbolgár uralkodónak. Ernák/Irnik hatalma bizonyára kiterjedt a felsorolt királyfiakra, illetve Al-Duna-vidéki népeikre is.

Az onogurok (az együttműködő avarokkal (kazárokkal, türkökkel?) és ősbolgárokkal együtt) **585-ben** (741) újra elfoglalták az **594-ben** (739) elvesztett pozíciójukat az Al-Duna D-i oldalán. Ezzel összhangban, az **596-ra** (741) vonatkozó tudósítások szerint újabb sztyeppei erők (kb. 10 ezer ősbolgár harcos!) érkeztek az Al-Dunához.

Ernák/Irnik éppen **455-től** (ugyancsak 741) kezdett uralkodni a Fekete-tenger térségében, az Al-Duna vidékén, az onogurok körében. A bizánci források arról számolnak be, hogy **586-ban** (742), illetve **597-ben** (ugyancsak 742) az Al-Dunánál felkelés bontakozott ki a „kagán ellen".

(A 10 ezer K-i fegyveres már megérkezett, és mikor Ernák átvette a hatalmat, szembekerülhetett türk/ősbolgár vetélytársaival.) Az al-dunai „felkelés" idején, Menasses írásai szerint **597/598ban** (742/743): „*a kagán, az északi szkíták királya rávetette magát a rómaiak erődjeire*". Bizánc Ernákban kisebb veszélyt látott, mint a türkökben, ősbolgárokban. Így válik érthetővé, hogy Bizáncnak Attila fiával való kapcsolata egy darabig baráti volt, és ez a magyar történeti hagyományban is megörökítést nyert. Később azonban Ernák maga mellé állította az ősbolgárokat, majd megalapította a sztyeppei Onogur-Bolgár Törzsszövetséget.

(Meg kell említenünk egy késő középkori, 15. sz-i krónikát, Thuróczy Chronica Hungarorumát, melynek szerzője – úgy tűnik –, a hunok vonatkozásában saját kronológiai

rendszerrel rendelkezhetett, és nem engedte magát elvakíttatni a tetszetős virtuális időrendtől. Ő is tudott erről a „tízezer” fegyveresről, bár ő húszezerről szólt, és arról tájékoztatta az utókor olvasóit, hogy a „hunok” ezzel a kontingenssel a Konstantinápolyra törő perzsák, mégpedig Koszroesz hadjáratát támogatták. Az **626-os** (782-es) támadást összefüggésbe hozta a húszezer fős erősítéssel (**596**, azaz 741), s – korábbi krónikai adatközlések nyomán – »744-re«, talán éppen 744-re (!) datálta. Bármennyire meglepő is, fölmerülhet, hogy Thuróczy a saját korához viszonyítva jól érzékelte az első évezred némelyik történelmi eseményének időbeli távolságát.)

Az onogurok és ősbolgárok az Al-Duna vidékén megerősítették pozíciójukat, jelentős bizánci erőket kötöttek le, s így válik érthetővé, hogy **460** (746) **k.** a gepidák és az avarhunok újra sikeres hadműveleteket folytattak Petrosz tábornok K-balkáni erői ellen, és megingathatták Priszkosz tábornok Duna–Tisza-vidéken pusztító seregének helyzetét is. Az ÉK-ről támadó antok (Bizánc szláv szövetségesei) támadása miatt azonban az onogur–ősbolgár sereg **602-ben** (747), egy Apszik nevű hadvezérrel az élén kénytelen volt a Dnyeper-Dnyeszter közébe vonulni. Maurikiosz császár a csapatait **591/592-ben** (747/748) az Al-Duna vidékére összpontosította, a támadó avarhun és gepida csapatok pedig **461/462-ben** (ugyancsak 747/748) meg sem álltak Dalmáciáig.

Egy adat szerint az európai türk offenzíva teljes összeomlása után, **595** (751) **k.** a K-európai törzsek, köztük a közép-ázsiai eredetű zabenderek, tarniakok és kutrigurok is az „avarokhoz” csatlakoztak. A virtuális történetírás a **06/07. sz. fordulóján**, vagyis a 08. sz. közepén K-Európát hagyományosan az avarok uralma alatti területnek tartja. Mi azonban pontosan tudjuk, hogy ott nem az avarhunok, hanem – a szabírok rövid hegemóniája után – az onogurok és ősbolgárok, valamint a kazárok (az ún. „igazi avarok”) vetélkedtek a hatalomért. Ekkor az ősbolgárok képezték a mérleg nyelvét a kazárok és az onogurok között. Azzal, hogy Ernák idején az onogurok mellé álltak, a kazárok hatalma a Kaukázus közvetlen környezetére korlátozódott. Mikor később az ősbolgárok a kazárok mellett tették le a voksukat, az onogurok a törzsszövetségben alárendelt helyzetbe szorultak, – ám ne szaladjunk ennyire előre…!

A meglehetősen bizonytalanul, **466-ra** (752), **467-re** (753), **468-ra** (754) és **469-re** (755) is datált, ún. Bolia-folyó menti csata a Kárpát-medencei hun elit további eróziójához, valamint egyes Ny-i területek elvesztéséhez vezetett, így a fegyveres hatalom és kezdeményezőképesség Hunniában egyértelműen az avarhun (és gepida) vezetők kezébe került. Ezzel összefüggésben az onogur és ősbolgár erők által ellenőrzött K-i területek (Al-Duna) végérvényesen elszakadtak Hunniától. Általánosan elfogadott vélelem szerint Hunnia **470** (756) **k.** szűnt meg létezni, mivel a hun vezetőréteg egy része (Ellák, Dengezik stb.) életét vesztette, más része – pl. Ernák, aki az onogurok (és ősbolgárok) királya lett a Fekete-tenger térségében, az Al-Duna vidékén, vagyis „Kis-Szkítiában”, a mai Dobrudzsa területén – kivonult a Kárpát-medencéből.

Egy adat szerint az onogurok (és ősbolgárok) **502-ben** (758) támadást intéztek a bizánci fennhatóság alatt álló területek ellen. A párhuzamos kronológiai sor szerint **602-ben** (758), Pokász császár uralmának kezdetén a trákiai bizánci erők támadása váltott ki egy komolyabb ellentámadást. Ezután néhány évre szüneteltek az összecsapások az Al-Dunánál. Ebben az időben Bizánc a balkáni szlávok térhódítása miatt kifejezetten gyengélkedett, de az onoguroknak is éppen elég bajuk volt (a kazárokkal), hogy ne terheljék magukat Al-dunai erőfeszítésekkel. Ken a kazárok megerősödtek, s mivel a türkök lényegében eltávoztak K-Európából, úgy gondolták, itt az ideje annak, hogy ők maguk valósítsák meg azt, amit a türkök félbehagytak: egy K-európai–kaukázusi nagyhatalom kiépítését. Az onogurokat **603-ban** (759) erőszakkal akarták a hatalmuk alá vetni, ami kiváltotta a K-en lakó onogurok felkelését. A lázadás függetlenségi háborúvá fejlődött. Az események menetét erősen befolyásolták az ősbolgár törzsek hatalmi törekvései. Egy Organa nevű ősbolgár személyében **605** (761) **k.** külön kagánt támasztottak maguk fölé, aki Bizánccal szövetségre is lépett. (Az ő unokaöccse és utóda lett aztán az a Kovrat, aki később egyesítette a Volga-menti törzseket. Ezt az Organa kagánt

egyes interpretációk a virtuális kronológia csapdája miatt a száz évvel később színre lépő Arbuga baltavárral azonosítják.)

Az onogur lázadás eredményeként **607-re** (763) helyreállt az onogurok kazároktól való függetlensége. Organa ősbolgár mozgalmát is sikerült megszelídíteni. Egy interpretáció szerint Ernák idejében (**475 k.**, tehát 763 k.) erős onogur–óbolgár hatalom valósult meg az É-kaukázusi térségben, melynek ellenében Bizánc és Perzsia is erődrendszert kezdett ott építeni. A sztyeppei hatalom nagymérvű erősödésének magyarázatául elsősorban a felbomlott Heftalita állam népei egyikének-másikának, tehát az ősbolgároknak a folyamatos érkezése és az onogur szövetséghez való csatlakozása szolgálhat. Az Al-Dunánál évtizedek óta jelenlevő ősbolgárság immár a Meotisz vidékén is eluralkodott, és **620** (765) **k.** bizonyára már népi közösségekkel (földművelők, állattenyésztők) is kiegészült.

Az onogurok és ősbolgárok az Al-Duna vidékén is tovább erősítették pozíciójukat, a bizánci források az **507** (763) és **512** (769) **közötti** évekre vonatkozóan is bizánci területekre támadó bolgárokról tettek említést. Egy párhuzamos adat szerint „avarok” (bizonyára ősbolgárok) szorongatták Tesszalonikit **618-ban** (763).

(Ezekben az években, **608** (764) és **610** (766) **között** lázadás, puccs és népirtás kezdődött a perzsák által nagy erőkkel támadott Alexandriában, majd ez a puccs kiteljesedett Konstantinápolyban, és végeredményeként Herakleiosz vette át a hatalmat. A Balkán **620** (765) **után**, a császár hatalomba kerülésének évére (**610**, vagyis 766) érdemleges bizánci katonai erő nélkül maradt. A helyzetet jól jellemzi, hogy a kortárs történetírás – általánosan elfogadott álláspont szerint – Bizáncban **625** (770) **k.** meg is szakadt. A Balkánon terjeszkedő szlávok miatt a romanizált dalmáciai lakosság Itáliába vagy Szicíliába vándorolt ki.)

A Nesztor-krónika írja: „*úgynevezett bolgárok érkeztek Szkítaföldről, azaz a kazárok országából, és a szlávokat elnyomva* [?] *telepedtek le a Dunánál. Ezután jöttek a fehér magyarok* [onogurok]*, és miután elűzték a volochokat* [bulakokat, azaz egyfajta ősbolgárokat?], *akik azelőtt elfoglalták a szlávok földjét, birtokukba vették azt. Ezek a magyarok először Herakleiosz császár idején tűntek fel, aki Koszroesz perzsa uralkodó ellen indított hadjáratot. Egyidejűleg felléptek az avarok is.*” – A krónikás így foglalta össze a **07. sz. első felének** (08. sz. második felének) al-dunai, balkáni eseményeit.

Nem világos, hogy Ernák hatalma K-en meddig terjedt. Mindenesetre a Kaukázus térségében ekkoriban már a kazárok hatalma megkérdőjelezhetetlen volt. Egy adat szerint **626-ban** (771) a kazárok kiterjesztették fennhatóságukat az onogurok ottani területére is. Együttműködtek a Kaukázus térségében is jelen levő ősbolgárokkal, akiknek a vezetője Dulu (Dul, Dula, Duló) volt. A már említett Nestor-krónika (és vele együtt az európai történetírás) viszont úgy tudja, Herakleiosz idején (**610**, tehát 766 **után**) az avarok voltak a térség urai. Mintha a Kárpát-medencei avarok olyan hatalmasak lettek volna, hogy K-felé több ezer km-re elért volna a kezük!

(Feltehetőleg ismét az „avarok” fogalmával kapcsolatos félreértéseknek esett áldozatul az igazság. Már említettük, valójában a kazárok voltak az „igazi avarok”. Nem segíti ebben a dologban a történelmi igazság fölismerését a volgai bolgárok krónikája sem, melynek „legmélyebb rétege” valamikor a 12. sz-ban keletkezett. A volgai bolgárok ugyanis, bizonyára az általuk is ismert kora középkori kútfők tévedéseit elfogadva, hol a kazárokat, hol az onogurokat keverték össze az avarokkal. Megjegyzendő, hogy a kazárok vonatkozásában tkp. nem is tévedtek! A tévedés általánossá vált s az is maradt mind a mai napig: a történetírás szerint K-Európa urainak a **07. sz. első felében**, tehát a 08. sz. második felében „avaroknak” kellett lenniük.) Biztosra vehetjük azonban, hogy Onogur-Bulgária K-i végein a kazárok és az

onogurok összecsapásai zajlottak, az ősbolgárok pedig ekkoriban – egyre inkább – a kazárokat támogatták.

Ernák **489-ig** (775-ig) élt, bizonyára a Meotisz vidékén. Állítólag Bizánc szövetségese lett. Gosztun, az „óbolgár fejedelmi sorban" következő személy Ernák halála után, 775-től (**630-tól**) vezette az onogurok és ősbolgárok közösségeit. Uralma ugyancsak nem terjedt ki a K-i, Kaukázus-vidéki térségekre. Róla annyit vélhetünk biztosnak, hogy a listán utána következő személyektől eltérően nem volt tagja a Duló-nemzetségnek, vagyis ő még valóban onogur (fehér magyar) volt (miként anyai részről Ernák is), tehát nem óbolgár. Talán ezt az évet rögzíthetjük a K-európai Onogur-Bulgária, mint komoly K-európai hatalom megalakulása időpontjaként. (A forrás, az óbolgár királylista szerint Gosztun **635-ig**, azaz 791-ig uralkodott.)

Harc a zsidók, a pogányok és a keresztény „eretnekek” ellen; a Szentháromság dogmájának kibontakozása (a 08. sz. negyedik negyedéig)

A Római Birodalomban bármiféle keresztényüldözés hosszú időre értelmét vesztette, mivel **313** (569) **után** a hatalom berkeiben általánossá vált annak belátása, hogy a keresztény vallás a Római Birodalom társadalmának legfőbb integrátora lehet. Nagy Konstantin ediktuma teokratikus keresztény monarchiához vezetett. A **325-ben** (581), a nikaiai egyetemes zsinat alkalmával megfogalmazott keresztény hitvallás a Szentháromság mibenlétének leírására vonatkozóan már többek által kigondolt változatok nyomán meghatározta Isten egységét a „közös lényegben”.

Róma népe megszabadítottnak érezhette magát, s **326-ban** (582) már fel is szentelték az ún. „öreg” Péter-templomot (kora-keresztény bazilikát), ami talán kezdettől „birodalmi keresztény” (nem ariánus) használatban lehetett, békésen megférve az ariánusok imaházaival. Birodalom szerte nagy volt a megkönnyebbülés, a hitélet jó ideig nagyobb konfliktusoktól mentes volt. Párhuzamosan fejlődött a „birodalmi” és az ariánus egyház, valamint a kereszténység számos egyéb irányzata. Az előbbi jellemzően K-en, az ariánus inkább a kontinens Ny-i részein. Természetesen, mivel utóbb eretnekségnek nyilvánították (és ki akarták törölni a népek emlékezetéből), kevés adattal rendelkezünk a **04.** (06/07.) **sz-ból** az ariánusok (újjá-)szerveződéseiről és hittételeiről. Úgy tudjuk, **405** (661) **után** készítették Ravennában az ariánus keresztelőkápolna kupolájának ismert mozaikját: A Mindenhatóra váró üres trón az Utolsó ítélet idejét és az „egy Istent”, Jézust idézi meg, és a trón mellett tiszteletteljes tartásban Szent Péter és Szent Pál várakozik.

A birodalmi egyház teológiai fejlődésének, kibontakozásának, megszilárdulásának időszakát a történetírás – természetesen a virtuális kronológia alapján – »381« és »553« között lezajlott, tehát 172 éves folyamatként rögzítette. Az alábbiakban levezetjük, hogy a szóban forgó terminus, amelynek során Európában a kereszténységről leválasztották az eretneknek nyilvánított irányzatokat, és általános elfogadást nyert a Szentháromság tana, ténylegesesen mindössze 43 évig tartott (**381**, vagyis 667, és **554**, tehát 710 között).

A kezdetben pluralista (egy évszázadig tartó) birodalmi keresztény világ egén a viharfelhők csak Theodosziosz császár működésének idején jelentek meg. A császár hadjáratot folytatott a pogány vallások ellen, majd betiltotta az arianizmust, aztán **381-ben** (667) összehívta az első konstantinápolyi zsinatot. (Korábban az arianizmus jelentette a Birodalom kereszténységének domináns irányzatát. Eudoxiosz, aki **370** (656) **előtt** Konstantinápoly radikális püspöke volt, ugyancsak az arianizmust hirdette.)

A manicheusok üldözését a császár **382-ben** (668) rendelte el. A császár a zsidó vallásgyakorlást is üldözte, **415-ben** (671) vagy **425-ben** (681) letétette a zsidó pátriárkát is. Ekkoriban zajlottak azok a pogromok is (**414**, **418**, vagyis 670, 674), amelyeket Aranyszájú Szent János rovására szoktak írni. Theodosziosz **380-ban** (677), más adatok szerint **391-ben** (ugyancsak 677) a birodalmi egyházat államegyházzá tette. (Nem csak ráerősített Nagy Konstantin korábbi, talán a nép körében már feledésbe ment intézkedésére, melynek nyomán a kereszténység elvileg már hosszú ideje államvallás volt. Feltehetőleg azért tett így, mert észlelte, hogy a pogány vallások, még inkább a zsidók vallása önmagától sehogy sem akartak elsorvadni. Az államegyház másodszori kinyilvánítása azonban úgy is értelmezhető, hogy a Konstantintól eredő ediktummal ellentétben a császár ekkor már nem a természetesen sokszínű kereszténységet, hanem csak annak konstantinápolyi változatát, a „birodalmi” kereszténységet jelölte meg államvallásként. Alighanem ez a második értelmezés tartalmaz több igazságot.)

A harc a birodalmi egyház kebelén belül is folyt, bizonyára összefüggésben a politika csúcsain helyet foglaló latin, illetve görög kulturális hegemóniára törekvő császárok szándékaival. Epiphaniosz – előbb **367-től** (664-től) a ciprusi Szalamisz püspöke, majd **535-ig**, tehát 691-ig (?) konstantinápolyi pátriárka, később pedig Theophilosz alexandriai pátriárka (**385–412**, azaz 682–698) –, egyes vélemények szerint a görög dominanciát szorgalmazó Theodosziosz császár támogatásával a hátuk mögött, a **04. sz.** (07. sz.) **második felében** nagy hatású támadásokat intéztek Origenész kereszténysége ellen. Valójában a már rég halott gondolkodó aktuális követői és művének továbbgondolói ellen, azaz „bizonyos egyiptomi szerzetesek" (Ammóniosz, Jeromos, Evagriosz Pontikosz stb. szerzetesek és aszkéták) ellen léptek fel. Ezek között a gnoszticizmusra fogékony, igen erős hitű keresztények körében fogalmazódtak meg a monofizita és az azzal számos ponton ellentétben álló nesztoriánus keresztény tézisek.

(Látjuk fentiekből, hogy Epiphaniosz a virtuális kronológiában „megduplázódott". Megjegyzem még, hogy az alexandriai szerzetesek elleni verbális támadás egyes értelmezések szerint nem Theodosziosz császár támogatásával, hanem éppen ellenkezőleg, a császár akaratával dacolva ment végbe.)

Az Epiphaniosz és Ammóniosz közötti békétlenség **393-ban** (679) Palesztinára is átterjedt, és szembeállította egymással az aszkéta-szerzeteseket: pl. Rufinust és Jeromost. Epiphaniosz élete végén bizonyára kegyvesztett lett, hiszen II. Theodosziosz kívánságára **428-tól** (684-től) Nesztor pátriárka, a nesztoriánusok vezére lett a vallási vezető Konstantinápolyban. Az Ammóniosz és Evagriosz nézeteivel szembenálló szerzetesek ekkor megrohanták Alexandriát, terrorizálták Theophilosz pátriárkát, aki **399-ben** (685) elűzte az origenistákat Egyiptomból, majd pápai (!) jóváhagyást szerzett tanaik hivatalos elítéléséhez.

Evagriosz remete az apatheia ideáját helyezte előtérbe. A mennyek országa e remete-filozófus szerint nem más, mint a lélek igaz tudással kísért szenvedélymentessége, s ezáltal a Szentháromság ismerete. Ebben a teóriában a szenvedélymentesség jele, hogy az ész a saját fényét kezdi látni, aminek elérése az emóciók módszeres kiiktatásával lehetséges. Az első lépés az érzékelés kiiktatása, (ami után azonban a remete ellen a démonok szemtől-szembe támadnak). Az érzékelésekből visszamaradt emlékképek kombinációi a remete felfogása szerint a démoni sugallatok. A szenvedélyek ellen a „szellemi szeretet" (*agapé pneumatiké*) megvalósítása javallott. A szenvedélymentes ember nem vesz tudomást a lélek értelem nélküli részéről. – Mindezt végiggondolva egyáltalán nem csodálkozhatunk, hogy az egyszerű származású, tanulatlan, de a szeretet vallásában mélyen hívő szerzetesek és remeték indulatosan szembefordultak Evagriosszal. Ugyanis semmit sem érthettek ebből! – Ezen az sem változtathatott, hogy Evagriosz dialektikája szerint a Szentháromság éppen a maga egyszerűségénél fogva nem definiálható, hiszen nincs ellentéte. (Ugyanakkor Evagriosz álláspontja szerint a teológia nem igényli a dialektikai jártasságot, és a Szentháromság megismeréséhez nem szükséges az analitika sem, mondván: az igazi látás csak a tiszta lelket illeti meg.)

A latinizáló Justinus és Justinianus császárok, Theodosziosz császár vetélytársai, akik a zsidó vallás virágzásán túlmenően elsősorban a manicheizmusban látták a fő veszélyt, **519**, azaz 675 **után** Róma püspökeivel (pl. Hormisdas pápával) ápoltak jó kapcsolatokat, arra törekedtek, hogy az egyház központja Itáliában legyen. A császár egy rendeletében kimondta: a pápa „*az összes szent egyházak* [gyülekezetek] *feje, és Isten szent papjainak a feje*". Ediktuma a birodalmi kereszténységgel szembeni hadüzenetként értelmezhető.

Justinianus biztosította, hogy Nursiai Szent Benedek **525** (681) **k.** kolostort alapíthasson a közép-itáliai Montecassinóban, s kialakíthassa a rend szabályzatát, életmódját (**529**, vagyis 685). A császár ezzel párhuzamosan kivétette a zsidó vallást az engedélyezett vallások köréből,

erőszakkal megkereszteltetett zsidókat, zsinagógákat alakíttatott át keresztény templomokká. A szamaritánusokkal és a homoszexuálisokkal szemben is intézkedéseket hozott.

Az alexandriai zsinaton (**399**, azaz 685) az egyházatyák kimondták a manicheus tanítás elvetését és az azt követők kiközösítését is. Ekkor fogalmazták meg azt az álláspontot is, hogy kizárólag az Atyával egylényegű Fiút és az előbbiből utóbbit megelevenítő Szent Szellemet magában foglaló Szentháromságot elfogadókra korlátozódik az egyetemes egyházak (catholicae ecclesiae) közössége.

A „nagy egyházatyák", mindenek előtt Gregorius/Gergely és caesareai Basil/Vazul a **04. sz. harmadik negyedében** (a 07. sz. közepe után) alapozták meg a Szentháromságtant. Teológiai munkásságukban az alexandriai és az antiokhiai iskola között középutat keresték. Szentháromság-értelmezésük azonban nem az utolsó szót jelentette a krisztológiai kérdésekben.

Justinianus császár nemcsak a bencéseknek adott privilégiumokat, hanem **540** (685) **k.** a szír Marón szerzetes (élt **410-ig**, azaz 666-ig) Apamea és Emesa között elhelyezkedő sírja fölé monostort emelt a szír maronita szerzeteseknek is. Intézkedései összhangban álltak II. Theodosziosz császár és a pápa (I. Celesztin) álláspontjával is, – utóbbi a római zsinat (**430**, vagyis 686) alkalmával, Kurillosz alexandriai pátriárka (a Szent Márk féle kopt liturgia szabályozója) álláspontját méltányolva eretnekségként elutasította a konstantinápolyi Nesztor tanait. A következő évben (**431**, vagyis 687) tartották meg az epheszoszi egyetemes zsinatot. Itt ismét Kurillosz került ki győztesen a Nesztor pátriárkával folytatott krisztológiai s hatalmi vetélkedésből. A Nesztor védelmében összehívott ellenzsinat határozatai ellenére a pátriárkát II. Theodosziosz császár **435-ben** (691) Felső-Egyiptomba száműzte. A nesztoriánusok Perzsiába menekültek, elszakadtak a Római Birodalomtól, Perzsiában bevett vallás lett a nesztorianizmus. A zsinat elismerte Máriát Isten szülőanyjának, vagyis hogy Mária nem lehetett közönséges ember. Érdekes álláspontot fogalmazott meg ez a zsinat a Szentháromság kérdésében: Mária is egylényegű az Atyával (Atya–Anya–Fiú Szentháromság), az „egyistenség" a Szentlélekben nyer kifejezést. Mindegyik isteni személy sugározza a Szentlélek egy-egy aspektusát. Az egyetemes zsinat meglehetősen távol került a kereszténység ma főiránynak tekintett teológiai vonalától. Közel esett azonban álláspontja bizonyos K-i származású népek, így feltehetőleg a magyarok őseinek eredeti istenfogalmához is. (Az atyák később visszatértek az alexandriai zsinaton elfogadott irányzathoz, kizárták a Szűzanyát a Szentháromságból, helyét újra a Szentlélek személye foglalta el.)

Az itáliai gótok ellen hadsereget küldő Justinianus a római pápákat ugyanúgy próbálta kezelni, mint II. Theodosziosz császár a K-római pátriárkákat: kénye-kedve szerint cserélgetni akarta őket. Felségsértés vádjával **537-ben** (693) letétette a korábbi gót hatalom jóvoltából trónra került Silverius pápát, és a kisázsiai Paterába száműzte, habár később megengedte neki, hogy visszatérjen Itáliába. Ott viszont az új pápa, Vigilius egy Nápoly melletti szigetre küldte száműzetésbe. Közben azonban Justinianus hatalma megtört, – ennek tudható be, hogy ellenfele, II. Theodosziosz császár, talán hathatós gót segítséggel, egy másik római püspököt is kreált, mégpedig I. (?) Leót (**440–461**, tehát 696–717), aki rokonszenvezett a monofizita megközelítéssel.

Justinianus császár (bizonyára Vigilius kezdeményezésére) egy Konstantinápolyba összehívott zsinat kapcsán **542-ben** (698) közreadta az origenizmus cáfolatát.

Vigilius pápa a nesztorianizmus ügyében magáévá tette Silverius elődjének, Celesztinnek, valamint a K-i egyházi vezetés meghatározó személyiségeinek az álláspontját, és **548-ban** (704) elítélte a Theodorétosznak és Ibasznak tulajdonított írásokat. Vigilius (és mentora, Justinianus császár) ekkor főként a monifiziták ügyében állt szemben a K-római térségben egyre világosabban megfogalmazódó (az alexandriai zsinaton **399-ben** (685) kinyilvánított) krisztológiai állásponttal, hiszen (a konkurens Leó pápához hasonlóan) elismerte

és terjesztette a monofizita tanokat, melyek szerint Krisztusban csak egyetlen, mégpedig isteni természet volt/van, ergo Jézus valójában nem ember volt.

Afrikában is változott a hatalmi helyzet, ennek megfelelően Dioszkurosz, a következő alexandriai pátriárka (feltehetőleg **444–451**, tehát 700–711) engedett a monofiziták óhajának, nem emelt kifogást hitvallásuk ellen. Úgy látszik, a zsinati határozatoknak bizonyos térségekben nem egykönnyen lehetett érvényt szerezni.

Egyes K-i pátriárkák a monofizita irányzatot eretnekségként akarták megbélyegezni, de Vigilius pápa megtagadta egy ilyen nyilatkozat aláírását. Ekkor a K-római katonaság betört a Szent Péter Templomba, a katonák kiráncigálták az oltár alá (mögé?) menekült pápát. Az egyházfőt fogolyként vitték Konstantinápolyba. Egy II. Theodosziosz császár által kezdeményezett újabb zsinaton, **448-ban** (704), eretnekség címén kiátkozták a monofizita nézetek miatt megvádolt Eutykhoszt. Eutykhosz fellebbezett Leó római püspökhöz (a II. Theodosziosz császár által mindeddig támogatott pápához), valamint Dioszkurosz alexandriai pátriárkához. Támogatták őt Laodikeiai Apollinarisz püspök és Alexandriai Kürillosz követői is.

(Eutykhosz/Eutykhiosz/Eutükhész néven két személyt tart nyilván a virtuális kronológia talaján álló történetírás, egyiket a **06. sz. közepén**, vagyis a 07/08. sz. fordulója után, másikat az **05. sz. közepén**, tehát ugyancsak a 07/08. sz. fordulója után. „Mindkét” Eutykhiosz vagy Eutükhész a monofizita irányzat híve volt, – belátható, hogy természetesen ugyanarról a személyről van szó.)

Justinianus császár hatalma végzetes megrendüléseként kell értelmeznünk azt az eseményt, hogy **549-ben** (705) a K-i egyházi személyiségek nem voltak hajlandók közös liturgián részt venni a Konstantinápolyba hurcolt Vigilius pápával. Dacos válaszlépésként a pápa **551-ben** (707) visszavonta a Theoderétosznak és Ibasznak tulajdonított írások eretnekké nyilvánítását.

Az újabb epheszoszi zsinat **449-ben** (705), feltehetőleg Vigilius bosszantására irányt váltott, ismételten a nesztoriánusok elítélését tartotta legfontosabbnak. Emellett igazhitűnek nyilvánította azt az Eutükhészt, akit az egyház ma is a monofizitizmus atyjaként tart számon. A zsinaton fegyveresek segítségét is igénybe véve vitték keresztül Eutükhész monofizita tanainak elismertetését. II. Theodosziosz császár is elfogadta ezt a zsinati határozatot. Leó pápa azonban a zsinatot „rablózsinatnak” nyilvánította. (Látható, hogy ekkor már nem elsősorban a vallási ellentétek, hanem a hatalmi érdekek voltak meghatározók.)

Ilyen előzmények után került sor **451-ben** (707), a kalkedoni (Kadiköy, Törökország) egyetemes zsinatra, amikor II. Theodosziosz császár már nem élt. E zsinat határozata Eutükhészt, a monofizitizmus atyját száműzte, Dioszkurosz alexandriai pátriárkát pedig leváltotta. Emellett visszaemelte tisztségébe a nesztoriánus Theodorétoszt és Ibaszt, – viszont magát Nesztort mint eretneket mégiscsak elítélték.

A zsinaton törvénybe iktatták Konstantinápoly előjogait. Kimondták Jeruzsálem sajátos helyzetét a többi patriarchátushoz képest, és hogy Palesztina és a Jordán bal partja is a fennhatósága alá tartozik. A szerzetesek püspöki joghatóság alá kerültek, kénytelen-kelletlen betagozódtak a bizánci államirányítási gépezetbe. Leó pápa először (Konstantinápoly privilegizált státusza miatt) nem fogadta el a zsinat határozatait, de aztán kijelentette, hogy Jézus Krisztusban az emberi és az isteni természet egy személyben egyesült.

A kalkedoni zsinaton megfogalmazott dogma szerint Krisztus (az Ige) tökéletes Isten és tökéletes ember, istenségében egylényegű az Atyával, ember voltában velünk; ekként két természetben nyilatkozott meg, mégpedig keveredés, változás és felosztódás, szétválasztódás nélkül. A két természet közötti különbséget semmilyen módon nem szünteti meg az egyesülés,

a két természet sajátosságai megmaradnak, – az egyesüléssel a két természet egy személyt és egy valóságot alkot. (Ez a dogma visszalépésként is értékelhető az alexandriai zsinaton **399-ben** (685) kinyilvánított állásponttól, a Szentháromság tételének megalapozásától.)

A zsinat következményeként a monofiziták elszakadtak a birodalmi egyháztól. A szakadás súlyos következményekkel járt, – a keleti tartományok szír és kopt nyelvű lakossága ugyanis csaknem maradéktalanul monofizita volt (a szír nesztoriánusok már emigráltak), a görög nyelvű (birodalmi) keresztény vallást e területen csak a kormányzat és az uralkodó rétegek képviselték. Elkezdődött a független kopt keresztény egyház története.

Ilyen előzmények után került sor **553-ban** (709) a konstantinápolyi, a krisztológia kérdését tartósan, „véglegesen" megoldó egyetemes zsinatra. A római egyházfő tiltakozása ellenére kezdetben a konstantinápolyi pátriárka elnökölt. Különböző interpretációk Eutykhoszt (Eutükhészt) jelölik meg a zsinatot megnyitó konstantinápolyi pátriárkának. Csak **565-ben** (710) került sor a leváltására, s helyébe III. „Skolasztikus" János kinevezésére. (Eutykhosz zsinati szereplése csak úgy volt lehetséges, hogy az egyházvezetők kezdetben visszaléptek a monofiziták irányzatának ostorozásától, sőt Eutykhosszal szemben vissza kellett vonniuk az „eretnekség" vádját is, a száműzött atyát meg kellett követniük, – ám ennek nem maradt nyoma az egyháztörténetben.

A fővárosban fogolyként őrzött Vigilius pápa megtagadta a részvételt az összejövetelen, és visszautasította, hogy akár csak képviselő útján is jelen legyen. Benyújtotta viszont a császárnak saját constitutumát, s anatémát mondott azokra, akik elítélték az ő álláspontját.

Origenészt Ariusszal és Nesztorral együtt kárhoztatták a zsinati atyák. A zsinat végül eretnekségként elítélte az origenista, nesztoriánus irányzatokat, sőt Eutykhosz ismételt letétele után a monofizitizmust is, átkot mondott mindenkire, aki az elítélt elhajlások híve. Végül, a rendkívül erős nyomás, illetve lelki és fizikai kényszerítés eredményeként Vigilius pápa is beadta a derekát, „meggyónta tévedését", ennek ellenére kizárták a (K-római) keresztények közösségéből. A történtek arra utalnak, hogy ekkor Justinianus császár – legalábbis Konstantinápolyban – már semmiféle hatalommal nem rendelkezett, csak „jóváhagyta" a zsinati határozatokat.

A zsinat eredményeként a **06. sz. harmadik** (a 08. sz. első) **negyedében** megszületett a kereszténység (Római Birodalom területén meggyökeresedett változatának) alaptanítása: a Szentháromság tana, azaz Isten önközlésének hármas megnyilvánulása, melynek lényege, hogy Istenben egy „természet" és három „személy" van. A három személy és az egy isteni természet: egyetlen lényeg és egyetlen szubsztancia; – örökkévalóak és mindenhatóak. Viszonyuk dialektikus, a dialektika az isteni élet immanens mozgását jellemzi: az Atya bírja az isteni lényeget, a Fiú az Atya örök közlése által létezik, a Lélek az Atyától és Fiútól származik, egyben kettejük szeretetének szimbóluma is.

Justinianus császár a zsinat után visszatért oda, ahol még némi hatalma volt, tehát Itália területének saját csapatai által uralt részére. Ott „kibékült" a zsinat által meghurcolt pápával, és halála (**565**, azaz 710) előtt, **554-ben** (710) állítólag még deklarálta Róma azon előjogait a keresztény egyházban, amelyeket feltehetőleg uralma kezdetétől fogva igyekezett megalapozni. Vigilius halála, **555** (711) után azonban I. Pelagius pápa (**556–561**, azaz 712–717) függősége, alárendeltsége rendkívül erős volt, maga a császár (melyik?) választotta ki (a római klérus ellenkezése mellett), és egy K-római/bizánci sereg juttatta be Rómába. Végső soron, legalábbis elvileg lezárult a birodalmi vallás és egyház kialakulásának folyamata. A továbbiakban már nem annyira a hitbéli, krisztológiai kérdésekben elfoglalt eltérő nézetek, állásfoglalások, hanem szinte kizárólag a hatalmi vetélkedés függvényeként kiélezett vagy tompított egyházvezetői viták képezték az „egyetemes" keresztény vallás egyes központjai részéről fölidézett, nemritkán kisebb-nagyobb szakadásokhoz, esetenként látványos megbékélésekhez vezető, tulajdonképpen napjainkig tartó folyamatokat.

A gyakorlatban több oldalról azonnal kikezdték a létrejött (kierőszakolt) konszenzust. Ezen nem is lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy a népességben ezrelékben is kifejezhetetlen a filozófusok, százalékban manapság is nehezen kifejezhető a filozofikus írásokat olvasók és megemészteni képesek aránya. A formális logika nehezen egyeztethető a szeretet érzelmével, a dialektika lényege nehezen közelíthető meg a logika, még kevésbé az emóciókra, érzelmekre támaszkodó köznapi gondolkodás felől. A Szentháromság dogmába szerkesztett formája idegen maradt a népesség többsége számára, elfogadtatása időről-időre erőszak igénybevételét vagy az egyházi és világi körök karizmatikus képviselőinek tekintélyelven alapuló „rábeszélését" igényelték. (Az európai kereszténység egész történetét átszövik azok a válságok, amelyek a tekintélyelv időről-időre bekövetkező csorbulása, a hierarchia vissza-visszatérő megkérdőjelezése idején elvilágiasodással, szektásodással vagy hitehagyással összefüggésben jelentkeztek. Így a korai időszak kereszténységre nyitott zsidó népességének többsége visszafordult a megkezdett útról, és később a már kereszténnyé lett közel-keleti emberek is tömegesen csatlakoztak Mohamed rendkívül könnyedén felfogható, igen egyszerűen követhető tanításaihoz.)

Néhány évvel az egyetemes zsinat után, **560** (716) **k.** a longobárd hatalom térségben történt megjelenésével összefüggésben már egyházszakadás következett be ÉK-Itália területén (Aquileia, Grado). A longobárd invázió következtében a „római" egyháztól elszakadó aquileiai egyházi vezetők évszázados (**698-ig**, vagyis 843-ig tartó) különállása azért érdemel figyelmet, mivel éppen Aquileia volt az **05. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** a késő ókori, kora középkori keresztény misszió itáliai központja. Így nemcsak ÉK-, hanem egész Itália évszázadokra megosztott lett, területén alapvetően Bizánc és a Frank Birodalom osztozott, illetve időről-időre (a két birodalom határterületén) más, többé-kevésbé független államképződmények alakultak ki. Ennek megfelelően a terület egy részén a bizánci, másutt a Ny-i (római) kereszténység élvezett állami támogatást (szenvedett el állami beavatkozást). Később a világi hatalmasságok, például az egymással is szembeforduló Karolingok és utódaik is ragaszkodtak „saját" (általuk kinevezett) pápákhoz.

Ha a leghitelesebbnek tartott pápa-jegyzékben felsorolt egyházfők mindegyike valós történelmi személyiség, akkor biztosra vehetjük, hogy a **08.** (09/10.) **sz-tól** a **12.** (13.) **sz-ig** terjedő időszakban többnyire egyidejűleg legalább két pápa regnált. Az „ellenpápák" száma jóval nagyobb, mint a pápa-felsorolásban ilyen megjegyzéssel ellátott római püspökök száma. Ennek ellenére, „messziről nézve" lényegében egyenes vonalúnak tekinthető a Ny-i kereszténység fejlődése, ami azonban egyáltalán nem mondható el a bizánci vallásfejlődésről.

A K-i birodalmi területek tekintélyes részén, több szempontból rendkívül fontos területeken monofizita keresztények éltek, akik nem akartak belenyugodni hitük és vallási életük megváltoztatásába. A császár sem nézhette tétlenül, hogy a monofizita kereszténység idegen testként tegye lehetetlenné a Birodalom egységének megvalósulását. II. Leó császár **482-ben** (738) kénytelen volt türelmi rendeletet kiadni, hogy enyhítse a birodalmi vallás vezetői és a monofiziták közötti feszültséget. Megszületett tehát a „Henótikon", melynek a vitát el kellett volna simítania. Ám éppen ez az ediktum szolgált ürügyül az ún. „akakiánus szakadáshoz", az első nagy egyházszakadáshoz.

Akakiosz (**471-től**, azaz 727-től konstantinápolyi pátriárka) egységformulája kiengesztelte a monofizita egyiptomiakat és szíreket, és bár elítélte Nesztort és Eutükhészt, elismerte Kürillosz anatémáit, így alaposan visszalépett a fent említett zsinatok során kikristályosodott álláspontjától. II. Leó („Zénó") császár szándéka szerint ezzel a Birodalom K-i egyházai újra összhangba kerültek volna egymással, de nem lehettek összhangban a pápa **482** (738) **után** kinyilvánított álláspontjával. (Megjegyzendő, hogy az ortodoxok ma is kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a Szentlélek tiszteletének, ám azt csak az Atyától származónak vallják, továbbá (a későbbiekben) a Ny-i egyházban elfogadott Mária-dogmák egy részét nem

vallják, nincs egyházi főhatóságuk, hitelveik letéteményese nem az egyházi hierarchia, hanem a hívők közössége.)

II. Félix pápa **484-ben** (740) kiközösítette Akakiosz konstantinápolyi pátriárkát és II. Leó császárt. Sokan úgy vélik, hogy a Szentháromság tanát megerősítő ún. „atanázi hitvallás" nem korábban, hanem feltehetőleg ekkoriban, talán éppen a pápai intézkedés K-i visszhangjaként keletkezett.

A történetírás a pápai világi uralom kezdetét Róma térségében az **590-es** (746-os) évhez köti, amikor Nagy Szent Gergely lett a pápa, – a legendák szerint nem más, mint maga a nép választotta pápává. Gergely pápa egységesítette a Ny-i szertartásrendet, szorgalmazta a gregorián énekek alkalmazását. A zsinatokon a Krisztus kettős (isteni és emberi) természetét hirdető nesztoriánus tanok ellen lépett fel. A pápai joghatóság kiterjesztésére (minden egyházra!), a pogány birodalmi múlt és a barbár-keresztény társadalom közti szakadék áthidalására törekedett. Ambíciójára jellemző, hogy negyven római bencés szerzetes kíséretében Canterbury-i Szent Ágostont Britanniába küldte téríteni. Arról is tudunk, hogy ezzel párhuzamosan (**599ben**, tehát 755-ben) behatóan foglalkozott az Adriai-tenger É-i vidékének püspökségeiben dúló „dogmatikus meghasonlásokkal" is, s amíg élt, képes volt kezelni az ellentéteket. A pápai birtokok igazgatásának megszervezésével **604-re** (760) megalapozta a pápai világi uralmat Róma és környéke fölött.

Gergely pápa halála után, **606-ban** (762) elmérgesedett az ÉK-Itáliában kibontakozott szakadás, megszilárdultak az ellenfelek „hadállásai". Végérvényesen és hivatalosan Öreg-Aquileia egyházi vezetői a bizánci, míg Grado püspökei a meroving érdekeket képviselték, sőt létrejött egy harmadik központ is, mégpedig a longobárdok aquileiai ellen-patriarchátusában. Az indulatok elszabadulását jelzi, hogy a csőcselék **519-ben** (775) felgyújtotta a ravennai zsinagógát.

Maga a Birodalom néhány évtizeden át Akakiosz formulája révén igyekezett biztosítani a monofizitáknak vallásuk szabad gyakorlását. Az atanázi hitvallás azonban már nem volt összhangban az egységformulával, ami a monofiziták körében aggodalmat kelthetett. Emellett Itáliában ugyancsak elégedetlenkedést okozhatott (az itáliai birodalmi területeken, az exarchátusban), hogy a zsinati határozatok és a pápai intézkedések ellenére a Birodalomban változatlanul élt a monofizita vallási gyakorlat. A monofizitizmus Szíriában volt a legerősebb, ahol követőit jakobitáknak mondták, valamint Egyiptomban, ahol a kopt egyházhoz tartoztak. Késhegyig menő viták folytak a Birodalom teológusai körében Jézus természetéről, illetve az akarat, az energia (cselekvő erő) fogalmáról.

A feszültség fokozódott, s **630** (775) **k.** elérte a tetőpontját. Ekkor Hérakleiosz császár és (a szír monofizita) Szergiosz pátriárka kísérletet tettek a keresztények közötti ellentétek mérséklésére. Az általuk képviselt krisztológiai tan („Krisztus egy akaratának" vallása), a „monoenergizmus" nem tagadta Krisztus kettős természetét, ám azzal a megszorítással, hogy az feltételez egy bizonyos „Energiát". Olyan formulát alkottak tehát, amely azon alapult, hogy a Krisztus két természetének hiposztatikus egysége feltételezi az istenemberi „Energia" létét.

Honorius pápa is támogatta ezt a koncepciót, Athanásziosz antiokhiai monofizita pátriárka ugyancsak elfogadta. Alexandriában az újonnan kinevezett pátriárka, Kürosz is monoenergista álláspontra helyezkedett, és az örmény egyház is hajlott erre az elméletre. A jeruzsálemi pátriárka, Szophroniosz viszont hamarosan a monoenergizmus ellen fordult. Nem sokkal ezután a bizánci főpapok félbehagyták az egyház és vallás egységesítésére szervezett program végrehajtását, így **634/635-ben** (779/780) maga Hérakleiosz császár is visszalépett a monoenergizmus felfogásától, és Szergiosz pátriárka is kénytelen volt retirálni.

Hérakleiosz az „egyedüli energia” koncepcióját az „egyedüli akarat” elméletével próbálta felváltani. Törvényben írta elő az „Egy akarat” hirdetését (a monotheletizmus tanát), mert ettől remélte a Birodalom megerősödését. Később **637/638-ban** (782/783) megtiltott minden további vitát a monoenergizmusról. A vita hamarosan abba is maradt, aztán hosszú időre teljesen feledésbe ment, de nem más miatt, hanem csak azért, mivel a perzsa, majd azt követően a muzulmán offenzíva miatt váratlanul tárgytalanná vált, – (Bizánc elvesztette a monofizita lakosságú területeket).

A Vizigót Királyság újjászervezése és aranykora (782-ig)

A Vizigót Királyság **511-re** (667) újjáalakult, összefüggésben a hispániai vandál, alán és szvév erők újrarendeződésével. A Szvév Királyság megalapításának éve **411**, tehát ugyancsak 667. E népeknek (valójában számottevő népi elemet nélkülöző fegyveresek közösségeinek) Galíciában és Baeticában jelöltek ki a telephelyeit, ami persze nem elégítette ki az igényeiket. A vizigót elit elégedetlensége az Ibériai-félszigetre átköltöző vizigót köznép megtelepedésekor tovább növekedett, és háborúhoz vezetett. A vizigótok **416-ban** (672) legyőzték a „rendezés" ellen fellázadt vandálokat. A gótok **417** (673) **k.** leigázták a hispániai alánok és vandálok királyságait, a félsziget D-i peremére és Lusitaniába szorították a vandálokat, egyes interpretációk szerint csaknem kiirtották a hispániai alánokat (maradékaik ugyancsak Lusitaniába kerülhettek), a szvéveket ekkor Asturia hegyei közé űzték be. A római források **419-től** (675) számolnak be a vizigótok hispániai hadseregének tevékenységéről.

A Vizigót Királyság helyzete különösen az után szilárdult meg, hogy **428 k.** (684) a vandálok (és a hozzájuk csatlakozott alánok) Geiserik királyuk vezetésével, római (konstantinápolyi) támogatás birtokában É-Afrikába távoztak az Ibériai-félszigetről, hogy ott egy független Vandál Királyságot alapítsanak. A gótok hispániai katonai ereje (feltehetőleg a helyi arisztokrácia és a néptömegek erőforrásainak haszonélvezőiként) ekkoriban ismét megnövekedett. Segítették galliai (a Pireneusok É-i lejtőin és előterében élő) társaikat, támadást intéztek a negyed századdal korábban elszenvedett Poitiers-i vereség megtorlásaként a frankok ellen. Ám I. Childebert frank király, aki a Római Birodalom Ny-i maradványainak anyagi támogatását is élvezte, **531-ben** (687) legyőzte Amalarik vizigót uralkodót a Narbonne-i csatában, a gót király is meghalt, vele halt ki az Alarik-dinasztia. Az új vizigót király Teudis lett. I. Childebert és I. Clothar Meroving királyok hadjárata **541/542-ben** (697/698) ismét a Vizigót Királyság ellen irányult, ennek keretében a frankok elfoglalták Pamplonát, egészen Zaragozáig előrenyomultak, ott azonban csak egy sikertelen ostromra tellett az erejükből.

Ekkoriban kezdődött meg Justinianus császár hispániai inváziója. Córdoba **544-ben** (700), más adatok szerint már **552–554** (697–699) **táján** a császár haditengerészetének megszállása alá került, ám az inváziós csapatoknak – más európai háborúk erőforrásigénye miatt – meg kellett elégedniük egy keskeny parti sáv birtoklásával. (A császári haditengerészek megszállták Mauritánia (Marokkó) partvidékét is.)

Hispánia területén **548/549-ben** (704/705) Theudegisel, majd **549-től** (705) **554-ig** (710) Agila volt a vizigót király. Ebben az időben kezdődött meg Dume-i (Brágai) Szent Márton térítő tevékenysége. A félsziget ariánus és pogány népeit szándékozott áttéríteni a római-keresztény vallásra. Mivel a vizigótok nem fogadták szívesen, inkább a frankokkal jó kapcsolatban álló szvévek körében térített, (**550-től** (706) **559-ig** (715) Carriaric volt a szvév király). Szt. Márton kolostort alapított a galíciai Dumiumban, Brága város közelében, és görögből latinra fordította az „egyiptomi atyák" tanításait. A vizigót-szvév torzsalkodás kezdte vallásháború formáját ölteni. A Vizigót Királyság hispániai részének királya **554** (710) és **567** (712) között Athanagild volt, öt követte a trónon Theodomir **567-től** (712) **571-ig** (716). Utóda, Leuva (Liuva) állítólag **571/572-ben** (716/717) uralkodott, őt Chieldeberto követte (**575-ig**, azaz 720-ig). A Szvév Királyságban Carriaric után, „**559-től 570-ig**" (tehát legfeljebb egy évig, 715-ben) Theodomar volt a király. Utóda Miro lett, aki **570-től** (715) **583-ig** (728) regnált, s aki már a római-keresztény vallást követte, és **561-re** (717) a népét is áttéríttette erre a vallásra. Ő volt az utolsó szuverén szvév király, uralkodása idején a vizigót hatalom vazallusává kellett válnia. (Megjegyzendő, hogy a régióban **561** (717) **k.** már csak a vizigótok voltak ariánusok.)

A királyság É-i (galliai) részének uralkodója (II. Theoderik) már **456-ban** (712), római (konstantinápolyi?) kezdeményezésre megtámadta a hispániai szvéveket, akiket ekkor egy

Reikar nevezetű király (hadvezér?) képviselt. A vizigót erők a félsziget belseje felől is szorongatták az országot, s **576-ban** (721) annektálták is annak D-i, Tajo és Duero közötti részét.

A vizigót trónon (az Ibériai-félszigeten) **567-ben** (723) Leovigild, talán a legjelentősebb vizigót király lépett trónra. (Az imént említett Liuva nevű király esetleg nem is **571/572-ben** (716/717), hanem egyes interpretációk szerint közvetlenül Leovigild előtt, tehát **564** (720) és **567** (723) **között** uralkodhatott.) Leovigild vezetésével a vizigótok már **568-ban** (724) bekebelezték a **411** (667) óta fennálló szvév államot. Ezzel a datálással tökéletes szinkronban, II. Theoderik É-i vizigót király **469-re** (725) meghódította a Szvév Királyság asturiai részét. Ez a 725-ös év tekinthető egyben a vizigót megosztottság végének is. (A Frank Birodalom levette kezét a szvév területekről, cserében a Vizigót Királyság is visszavonult a Meroving peremterületekről.) A szvévek nem akartak belenyugodni vazallusi státuszukba. Eborik (király **583/584-ben**, vagyis 728/729-ben), Miro király utolsó évében (**582/583**, azaz 727/728) függetlenségi mozgalmat vezetett, amit Eborik utóda, Andeca (**584/585**, tehát 729/730) is folytatott. Andeca volt az utolsó szvév király a félszigeten. A Vizigót Királyság **585-ben** (730) megsemmisítette a szvévek államiságát.

Leovigild a hatalmát kiterjesztette az egész félszigetre, leverte a córdobai és oriensei lázadásokat, a baszkokat is lecsendesítette. Toledót tette meg uralma központjául. Uralma idején a félsziget őslakói és saját nemessége közötti vallási ellentétek megoldására törekedett. Az ariánis szinódus (zsinat) Toledóban (**580**, vagyis 736) gesztust gyakorolt az ortodoxia irányában (a Fiút egylényegűnek mondta az Atyával). A király lehetővé tette az ariánus gótok és a római vallású lakosok (pl. szvévek) közötti házasságkötést, ami szavatolhatta a jórészt fegyveres szolgálatot ellátó férfiakból álló gót etnikum fennmaradását, majd **589-től** (745), fiainak, a már római hitű Hermenegildnek és Rekkarednek a hatására megengedte a gótok áttérését a római vallásra. A gótok elhagyták mindazon jelképes elemeket is, amelyek eddig kifejezték különállásukat a lakosság többségétől. Ezek az intézkedések alkalmasak voltak arra, hogy végleg lenyugtassák a szvévek kedélyét is. Lényegében a király megtette a legfontosabb lépéseket a spanyol etnikum kialakítása felé.

Az áttérésért cserében Gergely római pápa **595-től** (751) az egyház egyik legfontosabb bástyájává igyekezett tenni a Vizigót Királyságot. A Királyság a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** élte virágkorát, **616** (772) és **626** (782) **között** visszaszerezte a bizánci kézben levő területeket (a partsávot és szigeteket) is. (Más interpretációk szerint ez **633-ra**, vagyis 778-ra történt meg, mégpedig a berberek segítségével.)

A bizánci-perzsa vetélkedés végső szakasza, Bizánc keresztes háborúi, a Perzsa Birodalom bukása (787-ig)

(Folytatás a 481-edik oldalról.)

II. Huszrau uralma annak ellenére a Bizánccal folytatott harcok jegyében telt el, hogy korábban, **591-ben** (736) a bizánci hadsereg segítette őt a hatalomba. Tudnivaló, hogy a hun históriából is ismert Priszkosz rétor tehetsége tábornokként **587-ben** (743) a perzsák elleni csatában tűnt ki. Ezt követően, **602** (747) **k.** semmisült meg az a két kis arab állam, a birodalmak ütközőállamai és vazallusai, amelyek eddig féken tartották a nomád arab törzseket, vagyis a Gasszánidák és a Lakhmidák államai. Ismereteink szerint csak **591-ben** (ugyancsak 747) állt helyre a béke, ami persze most sem volt túl hosszú életű. Perzsia elégtételt akart szerezni Örményország és Dara elvesztése miatt.

A perzsa csapatok még **607** (752) **előtt** rajtaütéssel újra bevették Darát, majd a felmentő bizánci hadsereget Edessza közelében morzsolták fel. Utóbb, egy kevéssé dokumentált ütközetben II. Huszrau elefántjai valósággal eltaposták egy jelentős bizánci sereget. Huszrau Mezopotámia megszállására koncentrált. Fahrúk kán (azaz Sahrbaráz tábornok) vezette a fő hadoszlopot, amely **608/609-ben** (753/754) elfoglalta Edesszát és az Eufrátesztől délre eső területeket. A monofizita lakosság felszabadítóként köszöntötte a perzsa hadsereget. Sahrbaráz az elfoglalt keresztény kolostorokat és templomokat átadta a monofizitáknak. Egy másik perzsa hadsereg (Sáhín Patgoszpan) átvágott az Anatóliai-fennsíkon, majd megközelítette Konstantinápolyt. Anatólia **609-ben** (754) perzsa megszállás alá került. Zenobia (Halibíja) erődítményét, az Eufrátesz menti legnagyobb erődöt, a bizánci védelmi rendszer legerősebb támaszpontját is elfoglalták a perzsák **610-ben** (755), miután áttörték annak igen erős falait. Ezzel megnyílt az út Szíria meghódításához. Perzsia hamarosan elfoglalta a mai Jordánia, Palesztina, Libanon és Izrael jelentős területeit is.

Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma **611-ben** (756) kezdődött. Természetesen Perzsia Anatóliát sem foglalhatta volna el, ha Örményország „perzsa" felét nem tudta volna visszaszerezni, valamint „bizánci" felét nem tudta volna pacifikálni. Erre **502-ben** (758) került sor. (Örményország és a Kaukázus térségére vonatkozóan **503** (759) és **505** (761) **közötti** évekre jegyeztek fel további bizánci-perzsa összecsapásokat. – Nem lehetetlen azonban, hogy ebben az esetben 111 évvel korábbi harcokról van szó, tehát **503** (648) és **505** (650) **között**, Kavád uralma idejében.)

II. Huszrau **613-ban** (758) közel állt a Bizánci Birodalom ázsiai részének teljes megdöntéséhez, sok bizánci katona dezertált, a kolostorokban keresett menedéket. Kérdés: ezzel állt-e összefüggésben, hogy a perzsák Szíria területén kolostorok százait rombolták le?

Damaszkusz perzsák általi elfoglalása, ezután pedig Palesztinába való benyomulásuk után a helyi zsidók tömegével csatlakoznak a perzsa hadsereghez. (Ismeretes, hogy Bizánc más frontokon, az avarok, onogurok és ősbolgárok ellen is harcban állt ebben az időben, és **602-ben** (758) éppen Pokász (rém-)uralma kezdődött el Bizáncban.)

A perzsák és a zsidók **614-ben** (759) egy nagy rohammal bevették Jeruzsálemet, s ott keresztények ezreit gyilkolták le, tízezreit ejtették fogságba. A pátriárkát 37 ezer hívével együtt deportálták. A Dávid-kapuval szemben 40 keresztet állítottak fel, szerzeteseket feszítettek fel rájuk, a keresztek tövében tüzeket raktak. A Szent Sír-bazilika körüli szentélyekben és a ciszternákban menedéket keresőket is megölték.

A perzsák **604-ben** (760) is támadták a Bizánci Birodalmat. Egyiptom területén **605** (761) **k.** már perzsa fennhatóság érvényesült, s ezzel párhuzamosan a keresztény területeken

megerősödtek az eretneknek tekintett mozgalmak. Más adatok szerint a perzsák Gáza irányából haladva, **617** (762) **után** érkeztek meg Alexandriához, szállták meg Egyiptom területének újabb részeit. Mivel az egyiptomi katonák morálja alacsony volt, Niketasz bizánci tábornok csak a görögökre és a zsoldosokra számíthatott, ami nem volt elegendő a védekezéshez.

A tábornok és az ortodox pátriárka elmenekülése után Alexandriában olyasfajta népirtás történt, mint három évvel korábban Jeruzsálemben, ám most kifejezetten a görögöket (ortodoxokat) pusztították, a koptokat megkímélték, sőt pátriárkájuk beiktatásához is hozzájárultak. Az Alexandria környéki csatározásoknak, az ortodoxok legyilkolásának van egy másik interpretációja is, mely részletesen kitér arra, hogy az idősebb Hérakleiosznak, a Bizánci Birodalom afrikai (karthágói) helytartójának, a kiváló hadvezérnek, egy 18 ezres profi hadsereg urának, a Konstantinápolyt ellátó gabonaszállítmányok kézben tartójának a lázadása **608** (764) és **610** (766) **között** zajlott le Konstantinápoly térségében. A helyzet kulcsa Alexandriában volt, mely város körzetében kellett összecsapniuk a karthágói lázadóknak (Niketasznak, Hérakleiosz unokaöccsének a vezetésével) Pokász egyiptomi erőivel, mialatt folyt a konstantinápolyi felkelés is. És hogy a történet kerek legyen, ekkor tört ki Alexandriában a kopt keresztények lázadása is. Megölték az ortodox pátriárkát. Egyiptomban győztek Niketasz csapatai, de egy Pokász által Caesariába irányított sereg megszállta a Nílus-deltát, s a lázadó koptokat halomra gyilkolta. Átmenetileg Niketasz serege is csapdába került Alexandriában. Elkeseredett harcok folytak az alexandriai, Niketaszt támogató (Zöld-) és a Pokász-párti (Kék-)frakció között. Niketasz végül győzelmet aratott, Pokász pedig Alexandriában elvesztette a hadiflottáját. Ebben a megvilágításban a perzsák egyiptomi térnyerése nem másnak, mint a véres bizánci belháború önpusztításának a közvetlen következménye volt.

616/617-től (761/762) a perzsák anatóliai serege Sáhín tábornok által irányított hadműveletekkel kötötte le a bizánci császár másik seregét, aki így nem tudott segíteni az egyiptomi fronton. Sáhín Kalkedonnál, a Márvány-tenger ázsiai partjainál állomásozva tartotta sakkban Konstantinápolyt. Bizánc békét kért, küldöttséget menesztett Huszrauhoz, ám perzsa területen elfogták, bebörtönözték a küldötteket, akik hamarosan meg is haltak.

A perzsák É-Afrikában, **610-re** (766) eljutottak egészen Tripoliszig. Ugyanebben az évben győzött Bizáncban Hérakleiosz forradalma. Az ifjabb Hérakleiosz szigetről-szigetre hajózva, a „Zöldek" hathatós támogatásával maga mögé állította a mértékadó bizánci köröket, kapcsolatot teremtett a szenátorokkal, bevonult Konstantinápolyba, emberei elfogták Pokászt. A „Zöldek" módszeresen bosszút álltak a „Kékeken".

Így érkezett el a Hidzsra éve (**622**, azaz 767). Bizánc Afrikában és a Közel-Keleten verve volt, most elvesztette Antiokhiát is. Korábbi hódítási területének jelentős részén mérhetetlen káosz lett úrrá, a perzsa hadsereg különböző szándékú, indíttatású tábornokai és a lassan magukat önállósító, többnyire arab származású, alacsonyabb rangú tisztjei, közkatonái randalíroztak. II. Huszrau zseniális taktikával semmisítette meg a belső ellentétektől és korrupciótól rothadó bizánci hatalmi apparátust, és ehhez még a hérakleoszi forradalom is a kezére játszott. Ugyanakkor a perzsa uralkodó nem volt abban a helyzetben, hogy az ölébe hullott óriási területen kialakítsa az iráni közigazgatást. Forrásait jórészt fölemésztette az elhúzódó háború, és hadseregének személyi állománya pontosan akkor került egy ígéretesnek mutatkozó új vallás és ideológia, az iszlám hatása alá, amikor kísérletet kellett volna tennie a konszolidációra. Perzsia győzelmi mámorban ledező uralkodója nem vette észre, hogy az események logikája miatt most a győztesre ugyanaz, vagy még rosszabb sors vár, mint legyőzött ellenfelére. A megalázott Bizánc s uralkodója, Hérakleiosz ellenben képes volt összekapni magát és alattvalói meghatározó részét, mert menteni akarta, ami menthető volt. Az egyház vezetőihez fordult segítségért, és azok kívánságának megfelelően zárta le a teológiai és krisztológiai kérdésekben folytatott évszázados vitákat, egyházi (erkölcsi és anyagi) támogatással keresztes hadjáratot szervezett, tkp. a világtörténelem első keresztes háborúját.

A hadjáratot a császár **622-ben** (767) indította meg. A perzsák D-i irányban (Szíria felé) várták a támadást, de Bizánc nagyobbik serege Örményország felé indult meg. A perzsák (állítólag július 28-án, amikor teljes holdfogyatkozás volt?) az első csatát Kappadókiában elveszítettek. A bizánci sereg **623-ban** (768) sikeresen előretört örmény területen.

A másik kronológiai sor szerint **613-ban** (769) É-ról Philippikosz, D-ről Niketasz nyomult előre. Hérakleiosz serege Antiokhia felé tartott. A perzsák teljesen feladták Kappadókiát, de megvédték Antiokhiát. Hérakleiosz kénytelen volt visszatérni Konstantinápolyba. Niketasz is kénytelen volt a Sínai-félszigetig visszavonulni. A virtuális kronológián alapuló értelmezések szerint ez már a második keresztes hadjárat lett volna, véleményem szerint viszont teljesen egyértelmű, hogy ugyanarról az (első) hadjáratról, annak második szakaszáról van szó, – ami az É-i fronton a következőképpen alakult:

A perzsák **624-ben** (ugyancsak 769) is D/DNy-felől voltak felkészülve a támadásra, ám a bizánci fősereg egyenesen Perzsia centrumát vette célba, s arra késztette ezzel Huszraut, hogy vonja vissza seregeit az É-i területekről. A bizánciak meglepetésszerűen keresztülvágtattak Örményországon, befészkelték magukat az Eufrátesz völgyébe. Onnan DK-felé fordulva a perzsa főerőket kettévágták. Vannak olyan beszámolók is, melyek szerint a bizánciak a perzsa védelmi vonalakat áttörve benyomultak Atropatenébe, a zoroasztrizmus fellegvárába, mindenfelé lerombolták a tűztemplomokat. Sízben (Ganzak, Takht-e Szolejmán) a legfőbb szent helyen kioltották a Szent Tüzet, a Szent Tavat pedig (holttestek vízbedobálásával) beszennyezték. Talán ez volt az a látszólag „mellékes" körülmény, amitől végleg befellegzett a tűzimádat vallásának? Az egyház intézményeinek megalázó bukása, pusztulása nyomán következhetett be az új vallás, az iszlám viharos gyorsaságú elterjedése, ami szükségszerűen maga után vonta a világi hatalom bukását is. A sors (?) furcsa játéka: keresztes háború sikerének köszönhette az iszlám a maga világhódítását?

626-ban (771) Anatóliában a perzsák két megszálló hadosztálya állomásozott (a többi perzsa haderőtől gyakorlatilag elvágva). A bizánci hadsereg egyelőre nem támadta e seregeket, csupán az elszigetelésükről gondoskodott folyamatosan. (Kérdés: e hadosztályok még a perzsa uralkodónak engedelmeskedtek-e, vagy inkább már a kibontakozóban levő arab-muzulmán hatalom most regrutálódó fegyveres erejének a részét képezhették?) É-on Bizánc szövetségre lépett Kazáriával, (más interpretációk szerint inkább a türkökkel, – ám ekkoriban nem is feltétlenül lehet vagy kell megkülönböztetnünk őket egymástól).

Bizánc **627-ben** (772) újraindította kisázsiai offenzíváját Mezopotámia irányában. (A perzsák talán megint azt hitték, hogy a bizánci sereg Anatólia visszavétele érdekében Örményországon keresztül Ny-ra fordul majd, de Harakleiosz Atropatenét szállta meg. A Kis-Ázsiában folytatott bizánci-kazár hadjáratról bizánci, örmény, grúz, szír és mohamedán források egybehangzóan számoltak be. (A történetírás ma divatos vonulata ezt az akciósorozatot harmadik keresztes háborúként aposztrofálja. Mi azonban látjuk: változatlanul az első hadjárat folytatásáról volt szó.) A had elérte a Zagrosz-hegységet, közel került a perzsa fővároshoz. II. Huszrau hadserege vereséget szenvedett a ninivei csatában. Bizánc tehát visszaszerezte Szíriát, és ismét behatolt Mezopotámiába. E hadjárat végső célja állítólag a Szentföld visszahódítása lehetett. A Ninivénél aratott nagy győzelem után azonban a bizánci sereg Perzsia központjáig nyomult előre, jelentős területeket csatolt a Bizánci Birodalomhoz. A főváros is bizánci kézre került, mégpedig töméntelen kinccsel együtt. A várost lerombolták, felégették, a perzsa uralkodók dinasztiája elmenekült Szeleukiába.

A perzsa trónon Huszraut **627/628-ban** (772/773) II. Kavád követte. Feltehetőleg már az új uralkodó kötött békét Bizánccal. Visszaálltak a korábbi határok, a bizánci császár diadalmasan visszatért Konstantinápolyba. Azokon a területeken azonban, amelyeknek a lakossága immár rövid időn belül a harmadik hatalomváltást érte meg, a káosz tovább

fokozódott. (Bizánc igyekezett helyreállítani azokat az ütközőállamokat, amelyek korábban, hosszabb időre megnyugtatóan elválasztották egymástól a konkurens nagyhatalmakat, de ez csak többé-kevésbé – inkább kevésbé, mint többé – sikerült.)

Az anatóliai perzsa megszálló hadsereg a béke-megállapodás ellenére nem volt hajlandó távozni. Edesszát a bizánci hadsereg fegyverrel volt kénytelen visszafoglalni. A perzsa helyőrségek fegyverkészletei Egyiptomban és Palesztinában arab-muzulmán törzsek kezére jutottak. A Szíriában tartózkodó, többnyire arab származású katonák (a bizánci és a perzsa hadsereg korábbi katonái) közül sokan, már **629/630-ban** (774/775) – perzsa tisztek vezénylete alatt – a gyarapodó muzulmán hadsereg állományát erősítették.

Perzsiában teljesen szétesett a hatalmi struktúra **628-ban** (773), a legnagyobb tényleges hatalommal Sahrbaráz tábornok rendelkezett, akinek érintetlen serege maradt. A formális hatalom **628** (773) és **630** (775) **között** III. Ardasír kezében volt. Bizánc viszont Sahrbaráz tábornok hatalmi igényeit támogatta, aki cserében megígérte a korábban perzsa kézbe került jeruzsálemi Szent Kereszt visszaszolgáltatását.

III. Ardasir halála után Sahrabaráz tábornok lett a nagykirály Perzsiában, de már csak hat hónapig élt. Annyi ideje azért volt, hogy teljesítse a Szent Keresztre vonatkozó ígéretét. Őt követte még **630-ban** (775) Boran királyné, aki szintén csak rövid ideig ülhetett a trónon. A további perzsa uralkodók megemlítésétől el is tekinthetünk. Perzsia végső hanyatlását a még hátralevő perzsa-bizánci és perzsa-arab összecsapások helyszínei és időpontjai szakaszolják.

A trónviszályokba bonyolódó dinasztia egyes tagjai képtelenek voltak megalkudni a helyzettel, úgy gondolták, a becsületük helyreállításához Bizánc katonai leveretésével kell hozzákezdeniük. Irreális elképzeléseik megvalósításához elsősorban az arabokat szerették volna csatasorba állítani. Saját maguk fegyverezték fel és tartották el legfőbb ellenségeiket, a hódításra éhes arab törzsi harcosokat. A Bizánc elleni háborút **634-ben** (779) kezdték el. Közvetlenül a Bizánci Birodalom szíve ellen támadtak, így **623-ban** (ugyancsak 779), a Földközi-tenger K-i medencéjében Rhodosz és néhány más sziget is a perzsák/arabok kezébe került. Ezután, **635/636-ban** (780/781) a Bizánc és Perzsia közötti, nemrég újjáalapított ütközőállamok (a mai Irak, Szíria, Jordánia és Izrael területén) összeomlottak, felségterületük arab fennhatóság alá került. (Dzsabala, a Gasszánidák utolsó királya törzsi népével Kappadokiában telepedett le. Ezzel kapcsolatos érdekességként érdemel említést, hogy a **09.** (10/11.) **sz-ban** élt I. Niképhorosz császár al-Hárith ibn Dzsabalától származtatta magát.)

Az arabok **636-ban** (781), mind Bizánc ellen (a Jarmuk-folyónál, Szíria területén), mind Perzsia ellen (Kadesnél – Qudisyya, a mai Irak területén) győzelmet arattak.

Ilyen előzmények után került sor Konstantinápoly perzsa ostromára **626-ban** (782). E hadjárat során a végnapjait élő Perzsia újdonsült szövetségese volt Gosztun, az onogur-bolgárok uralkodója (az Ernák utáni kagán, a szakadár Kovrat ellenfele Onogur-Bulgáriában). A K-Európa DNy-i sarkában regnáló Gosztun nyilvánvalóan azért csatlakozott a perzsák hadjáratához, mert a kazárok által segített Kovrat Bizáncot támogatta. (Az ne zavarjon senkit, hogy a régi történetírók és mai követőik avarokat említenek a perzsák szövetségeseiként, – másutt részleteztük, miért lett csaknem mindenki „avar” Európa K-i felén.)

Gosztun előretört a Balkánon, szárazföldről támadta Konstantinápolyt. A bizánci fővárost más oldalról a perzsa tengerészet szorongatta. A Konstantinápoly elleni támadás kudarcba fulladt. A perzsa hajók váratlanul felhagytak harci tevékenységükkel, s elvonultak, így a magukra maradt onogur-bolgárok sem tehettek másként. Minden bizonnyal ekkor vált világossá a perzsa hadvezetés számára, hogy országuk végveszélyben van. Ám a visszavonulás már túl későn történt, ez a sereg már nem tudott érdemben beleszólni a Közel-Kelet hatalmi

játszmájába. Perzsia mint Birodalom **641/642-ben** (786/787) omlott össze az arabok csapásai alatt.

(III. Jazdagird, bár hatalmas sereget állított szembe az arabokkal, mégis vereséget szenvedett. Az utolsó perzsa sah végül a Perzsia ÉK-i területeit is maradéktalanul elfoglaló arabok elől **651ben** (796) a türkökhöz menekült, miután **634-től** (790) Örményország perzsa katonai parancsnokai is sorra megadták magukat a muzulmán araboknak.)

Onogur-Bulgária fénykora (810-ig)

Onogur-Bulgária kezdettől megosztott volt, két részből állt: egy onogur többségű Ny-i, és egy óbolgár dominanciájú K-i részből. Ny-on Gosztun hatalma maradéktalanul érvényesült, K-en Kovrat, egy nagy hatalmú bolgár-török (ősbolgár) törzs vezetőjének, Organának az unokaöccse nem ismerte el a hatalmát. A volgai bolgárok krónikája, a Dzsagfar Tárihi erről ezt írja: „*BuÜrgan elment Rumba* [Bizáncba] *és kijelentette, Kara-Bulgária minden kapcsolatot megszakít az avarokkal* [értsd: onogurokkal] *és kész Rummal szövetséget kötni ellenük. Ez örömet okozott a rum kánnak* [a bizánci császárnak]*, aki azután elismerte a béget a független Kara-Bulgária baltavárjának és szövetséget kötött vele. (…)* [Bu-Ürgan] *tanácsa szerint az óbolgárok megválasztották baltavárnak Alburi fiát Kurbatot* (Kovratot)*, ki aztán elkezdett készülni az avarok* [értsd: onogurok] *elleni háborúra.*”

Gosztun ősbolgár (bolgár-török eredetű) és onogur népe Bizánc ellen fegyverkezett, a kagán talán bosszúra vágyott az Attila idején, majd a nagykirály meggyilkolása kapcsán és a későbbiekben is átélt megaláztatásokért. Ezzel szemben Organa és Kovrat igyekezett kiszorítani az onogurokat a törzsszövetség vezetéséből, valamint együttműködni a kazárokkal és Bizánccal is. Organa és Kovrat **630-ban** (775-ben), az Ernák/Gosztun hatalomváltás idején Konstantinápolyban járt követségben. Mindketten felvették a keresztséget **619-ben** (ugyancsak 775), és szövetségre léptek a császárral, mielőtt visszatértek volna Onogur-Bulgáriába. És miközben Ny-on **630-tól** (775) Gosztun regnált, Theophülaktosz és Niképhorosz megbízhatónak tartott feljegyzései **619-től** (ugyancsak 775) Kovrat uralmáról tanúskodnak az onogur-bolgár szövetség élén. (A szövegek vagy szövegértelmezések többsége szerint Kovrat az „avar” kagán uralma alól **633/635-ben** (778/780) függetlenedett volna, de nyilvánvaló, hogy az avarhun kagánnak semmi köze sem volt a Volga térségéhez, – annál inkább a kazár („igazi avar”) kagánnak.) Herakleiosz császár **620** (776) **k.** a kazárokban erős szövetségesekre lelt a perzsák ellenében.

Ehhez a szövetséghez csatlakozott Kovrat is, aki tehát elszakadt Gosztun Onogur-Bulgáriájától, és főként a „bolgár-törökökre”, valamint az utrigurok és kutrigurok törzseire támaszkodva **634** (779) **k.** külön kaganátust alapított, mely **625** (781) **k.** magában foglalta a K-európai sztyeppe nagy részét, a Jajktól a Dnyeperig.

Gosztun kagánnak most már eggyel több oka volt Bizánc megtámadására. A bizánci-kazár szövetség Kovratban olyan személyre talált kaganátusa K-i végein, aki képes volt OnogurBulgária formális kettészakítására, ami perspektivikusan az ország függetlenségének elvesztéséhez, részeinek Kazáriához, illetve Bizánchoz csatolásához vezethetett el. Ezért Gosztun a perzsákkal szövetkezett, majd csapataival (talán avarhun vagy avarhunniai onogur és ősbolgár törzsek segítséget is igénybe véve?) előretört a Balkánon, **626-ban** (782) megtámadta Konstantinápolyt.

(A történetírás avar-perzsa szövetségben végrehajtott támadásról tud, nem említ onogur és bolgár-török sereget. Ám megint csak arról van szó, miként ebben a térségben és korszakban több más esetben is: az „ellenséges” haderőre, akcióra, – de még a Balkánt elözönlő szlávokra is – ráhúzták az „avar” címkét.)

A támadás minden interpretáció szerint kudarccal végződött.

A Bizánc elleni katonai akció sikertelensége felgyorsította Onogur-Bulgária erózióját, de jelentős kihatással volt Avarhunnia további történetére is. Megindult **630-tól** (786) Kis-Szkítia és az Al-Duna felől Onogur-Bulgária onogur (fehér magyar) népességének Avarhunniába szivárgása, ami aztán Baján népének bejövetelével, egy nagy bevándorlási hullámmal **568** (824) **k.** tetőzött.

A Kárpát-medence e bevándorlói tehát az ún. „kései avarok”, az ún. „griffes-indás kultúra” hordozói, akiknek a régészeti leletei gyökeresen különböznek az ún. korai avar kultúra tárgyi hagyatékától.

Nemcsak „népi” betelepedés történt, és nemcsak a Kárpát-medence felé áramlott Onogur-Bulgária Ny-i felének népessége. Egyes interpretációk „bolgár” segédcsapatokat (ősbolgárokat vagy onogurokat?) is említenek, akik **536** (792) **k.** a Balkánon fegyveresen támogatták az Itáliából kiűzött K-i gótok utóvédharcait.

A Dzsagfar Tárihi írja: „*Kurbat fáradhatatlanul kiterjesztette Ak-Bulgária* [Fehér-Bulgária, azaz K-i Bulgária] *határait. (…) Kiverte a kazár türköket Dzsurasból* [a Kuma és a Terek vidékéről], *ezzel a Szula* [Duna] *és Idel* [Volga] *között minden birtok ura lett. (…) A kán címe mellé felvette a kagán címet is.*” A tömören fogalmazó krónika így rögzítette tehát, hogy Gosztun uralma **635-ben** (791) véget is ért, a sztyeppei óbolgár hatalom maradéktalanul átszállt Kovratra, aki a bolgár-török Duló-dinasztia sarja volt, és aki már hosszú idő óta kezében tartotta az ország K-i felét, valamint az általa megkötött szövetségek révén a külpolitikai kezdeményezést. Központját országa közepén, a Meotisz vidékén rendezte be.

Az egyre inkább nagyhatalommá serdülő Kazária nem örült a változásnak, számára nagyon is megfelelő volt az eddigi helyzet, vagyis a gyenge, megosztott, katonai segítségre szoruló, szakadár óbolgár állammal való szomszédság. Kovrat azonban az új helyzetnek megfelelően változtatott korábbi politikáján, s a továbbiakban úgy viselkedett, ahogy egy egységes állam vezetőjének viselkednie kell. Újdonsült ellenfele azonban ezt nem tűrte el.

Kazária és Onogur-Bulgária viszonya gyorsan romlott, és **640** (796) **után** olyan háború kezdődött közöttük, ami végül Kazária győzelmével ért véget.

Kovrat halála az interpretációk szerint legkorábban **642-ben** (798) következett be, mások szerint **660 k.**, tehát 805-ben, megint mások szerint **665-ben** (810), de legkésőbb **668-ban**, vagyis 813-ban. Bármelyik dátum is fedi a valóságot, az esemény maga jelzi a rövid és viharos történetet maga mögött tudó Onogur-Bulgária teljes széthullásának kezdetét.

Az ország először ugyanott hasadt két részre, ahol egyszer már, Gosztun uralmának kezdetén megtörtént: a Don mentén. (Úgy látszik, a kettéosztottság az ország természetes állapota volt.) A folyó Ny-i partján élők nem vettek részt a Kazária ellen folytatott vesztes háborúban sem, a folyó K-i partján élők pedig most kénytelenek voltak belenyugodni a kazár fennhatóságba. (A Kazár Kaganátus, miután elfoglalta a szabíroktól a Derbenttől É-ra fekvő Szemendert, Balandzsart, elhódította az onoguroktól Sarkelt (Fehérvár), a Don alsó folyásánál épült hatalmas erődöt, végül megszállta az egész Kubán-vidéket. Megjegyezzük, hogy ekkoriban Kazáriának már főként az arabok kezdődő inváziójának megfékezése érdekében volt szüksége a bolgártörök alattvalókra, valamint Onogur-Bulgária vazallus állama (a hátország) szolgáltatásaira. Ugyanakkor a Kaukázus É-i felén lakó szabírokat, és talán Onogur-Bulgária egyes onogur népeit is, Kazária igyekezett a hegység D-i felére, a határvédelem frontjára átcsoportosítani.)

Korea ókori, kora középkori államai (813-ig)

A kínai Shang-Yin dinasztia **–1121-től** (–632) egészen **–194-ig**, azaz 056-ig uralkodott Korea jelentős részén, (mindenek előtt a mai kínai-koreai határvidéken, Csian város vidékén, Csilin tartomány területén). A kínai központi hatalom uralmának ott bizonyára azért kellett megszűnnie, mert valamelyik „hadakozó fejedelemség" megkezdte a szóban forgó terület meghódítását már **–109-ben** (048-ban), hogy aztán az egész Koreai-félszigeten megalapozza a kínai kultúrának és civilizációnak a középkorban kibontakozó és máig tartó befolyását. Még a hadműveletek idején, **–196-ban** (054) kínai ösztönzésére megalakult É-Koreában egy függetlennek mondott, de nyilvánvalóan vazallus állam, melynek neve Chaoxian volt. Ezt az államot a Yanbeli Wei Man alapította.

A Kína történetével foglalkozó szakemberek jelentős része szerint már a **–02. sz. közepén** (az 01/02. sz. fordulója környékén) létezett egy erős koreai törzsszövetség, ami sok gondot okozott a kínaiaknak, akik kevés sikerrel próbálták meg kiterjeszteni fennhatóságukat erre a területre.

A koreai Pak Hjokkosze (a hagyomány szerint) **–057-ben** (193) a kínai hatalommal szemben megalapította D-Koreában, annak is a D-i részén, a mai Kvangdzsu környékén a Szilla Királyságot, – miután már 13 évesen királlyá választották a hat legjelentősebb nemzetség fejei. A Szilla által kezdeményezett felszabadító háború több nemzedék számára adott bőséges feladatot, a háború **–018-ig**, azaz 232-ig tartott, sikere érdekében a különböző törzsek két újabb szövetséget hoztak létre, előbb középen a Pekcse, É-on a Kogurjo nevezetű törzsszövetségi államokat, a D-en már fennálló Szilla szövetségeseit.

Kína megszálló erői a **–04. sz.** (02. sz.) **közepétől** a mai Liaoning tartomány területéről, a Liaofolyó vidékéről Phenjanba helyezték át K-i csapataik központját, hogy az eseményeket szoros ellenőrzésük alatt tarthassák. A szívós kínai ellenállás miatt a koreai felszabadító harc nem előbb, csak **–037-ben** (213) vezetett el az első eredményekhez. Kogurjo megalapításával kapcsolatban már korábban kifejtettük, hogy az egyik hagyomány szerint **–277-ben** (213) alapították meg ezt a királyságot, míg egy másik, forrásértékű hagyomány szerint **–037-ben** (tehát ugyancsak 213-ban). Azt is megállapítottuk, hogy a két forrásban tartalmilag is ugyanarról az államalapításról esett szó.

Pekcse állam csak **–018-ban** (232) jött létre, éppen a háború végére.

Szilla a **02. sz. közepére** (a 03. sz. végére) jelentős, a másik két koreai állam irányítására is befolyással bíró hatalommá nőtte ki magát a Koreai-félszigeten. Befolyása annál is inkább nőtt az idők folyamán, mivel földrajzi okok miatt a másik két állam állandóan ki volt téve Kína megmegújuló hódító hadjáratainak.

Korea államaira nézve vészterhes időt jelentett Wu Di kínai császár hadjárata, mikor mandzsúriai terjeszkedésének előkészítéseképpen **–109/108-ban** (381/382) Kína mintegy 100 évre (**–009-ig**, azaz 481-ig bezárólag) meghódította a Koreai-félsziget É-i, ÉNy-i részét, s ott négy kínai kormányzóságot hozott létre. Ekkor Lolang néven létrehoztak egy kínai kolóniát is Korea ÉNy-i részén. (Talán innen kisugározva terjedt el Koreában a fazekasság és fémolvasztás kínai technikája.)

A négy közül három kínai kormányzóság lakossága **–075-ben** (415) felszabadult a kínai uralom alól, ami nyilván nem nélkülözi az összefüggést azzal a ténnyel, hogy Koj, Pekcse királya (**234– 286**, azaz 390–442) az országában egy igen jól szervezett, Szillával is rivalizáló királyságot hozott létre.

Száz évvel később, a Han-dinasztia bukása után Koncsugo, Pekcse királya (**346–375**, azaz 502– 531) már kiterjesztette fennhatóságát a közép-koreai Han-folyó medencéjének teljes területére. A Kim-dinasztia Nemul király révén **356** (512) k. került Szilla Királyság élére. A Királyság a **04–06.** (vagyis a 05/06–07/08.) sz-ban élte virágkorát, jelentős Ny-i területeket is bekebelezett.

A Koreai-félsziget leghosszabb ideig regnáló dinasztiájának fővárosa Gyeongju volt. Hatalmas kurgán-nekropolisza 9 ha-on terült el.

Kogurjo nagy korszaka az **06. sz. közepéig** (a 08. sz. első feléig) tartott. É-ra, a mai Mandzsúria területére is kiterjesztette fennhatóságát. Uralma alá tartozott a mai Észak-Korea és ÉKKínának, valamint az orosz Távol-Keletnek egy-egy része is. Az **05. sz. végén** (a 07. sz. közepén) a Királyság D-i, DNy-i irányba terjeszkedett, elhódította Pekcse Királyságától a Hanfolyó medencéjét.

Szong, Pekcse királya idején (**523–554**, vagyis 679–710) Kogurjo terjeszkedése és Pekcse hanyatlása tovább folytatódott. Pekcse ennek ellensúlyozása érdekében szorosabbra fonta szövetségét Szillával, – ám Szilla (Csinhung király) visszaélt helyzetével, s a maga számára hódította el a Han-folyó medencéjét (Közép-Koreát).

A **06. sz. végén** (a 08. sz. közepén) a Sui-dinasztia Kínája hadjáratot vezetett Korea államai ellen, de hadserege vereséget szenvedett, így a koreai államok további fél évszázados haladékot kaptak függetlenségük felszámolásáig.

Korea államai a Tang-dinasztia idején veszítették el függetlenségüket. Kína **658-ban** (814) hűbéri függésbe vonta Szillát. Szilla a Tang-dinasztia seregeivel szövetkezve **660-ban** (816) megdöntötte Pekcse államot. Kogurjo is csak további 8 évig, **668-ig** (824-ig) állhatott ellen. Szilla vezetői kínai segédlettel valósították meg a félsziget politikai egységét.

Szabadságharc ÉNy- és Közép-Európában, az egyházi missziókkal összefüggésben (820-ig)

Britannia **07.** (08/09.) **sz-i** története a történetírásban főként a római egyházi térítés terepeként, másodsorban pedig mint afféle „Bumeráng-sziget” jelent meg – (az 1980-as évek közkedvelt stratégiai társasjátékának nevét felidézve). Úgy tűnik, a szigetország királyságainak mindegyike fölébe próbált kerekedni az összes többinek, ennek érdekében rövidéletű szövetségeket kötöttek egymással, hogy aztán a korábbi szövetségesek rendre egymás ellen forduljanak.

Rendkívül féloldalas képet hagytak ránk a történetírók Britanniáról (is). A korszak lényege ugyanis egész másban keresendő. Britanniában és ÉNy-Európa más területein, sőt Közép-Európa jelentős részén is a meghatározó a kisebb népek (erőközpontok) szabadságharca volt a NyRómai Birodalom (tkp. sohasem kibontakoztatott) nagyságát és szerepét rekonstruálni kívánó Frank Birodalom ellen.

Ekkoriban a birodalom egyetlen érdemleges alternatíváját egy hun szervezésű szövetség képezhette. A hunok, miként a szkíták, (ha egyáltalán érdemes különbséget tenni köztük) – a történelemtudomány mindeddig hangoztatott álláspontjától eltérően – sohasem építettek birodalmat, mindig is szövetségi tömörülésbe (unióba, föderációba) igyekeztek vonni rokonnépeiket és a csatlakozó társnépeket. Éppen ez az oka, hogy már az ókortól kezdve védekezésbe szorultak a területükre igényt formáló agresszív birodalmakkal szemben. És éppen ez az oka, hogy többnyire alternatívával szolgáltak a birodalmak elnyomó hatalmi törekvései alól menekedni szándékozó közösségeknek. Erről volt szó a **07. sz. első felében** és **harmadik negyedében** (a 08. sz. második felében és a 09. sz. első harmadában) is. A „Bumeráng-sziget”-effektus látszata és a római misszió valósága, egyaránt elfedik csak ezt a lényeget.

Elöljáróban megjegyezzük, hogy a korszak történelmének tényszerű tárgyalása a Frank Birodalom széthullásáig nyilvánvalóan tiltva volt. Ha nem így lett volna, akkor lényegesen többet tudnánk a germán népeket összefogó közép-európai hun szerveződésről, és a **06/07. sz-i**, avagy az **05/06. sz-i**, tehát 08. sz-i, fél Európát fölkavaró szabadságharc története sem csak legendák formájában maradt volna ránk. Elgondolkoztató, hogy Beda Venerabilis, aki a **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén) és a **8. sz. első** (a 09. sz. második) **felében** tevékenykedő polihisztor és egyháztörténész volt, teljesen mellőzte Arthur király témakörét. Az lehetetlen, hogy ő egyáltalán ne hallott volna Arthurról.

A teljes csöndet csak Nennius of Bangar szerzetes által a **08/09.**, azaz a 10. **sz-ban** megírt Arthur-történetek törték meg. Nennius walesi krónikás munkáit latin nyelven írta, – bizonyára nem a kortársai, hanem az utókor számára. Fő műve a Historia Britonum. Ennek a legkorábbi ismert, fennmaradt kézirata (másolata) »1000 k.« keletkezett. A mű tartalmazza Britannia földrajzi leírását, egy angolszász nemzetségtáblázatot, a száz vezérek hadjáratainak történetét, továbbá Szent Patrik életét és Arthur király legendáját is. (A téma még ekkor is tiltva volt.)

Csak a **10. sz. második** (a 12. sz. első) **felétől** tűntek fel az „első” írásba foglalt, népszerű Arthur-történetek. Ezekkel egyidejűnek vagy egy kicsit későbbinek kell tekintenünk Geoffrey of Monmouth széles körben ismert és vitatott munkáját is (1147), ami voltaképp a költői legendák prózai leiratainak gyűjteménye. Ekkortól beszélhetünk Arthur-irodalomról.

Arthur ma ismert alakja elsősorban Galfredus de Monmouth Historia Raegum Britanniae c. művéből ismeretes. A király a történetekben úgy szerepel, mint várva várt uralkodó, aki a kelták (értsd: a kelta vallást követő közösség) elnyomatását egy időre megszüntette, aztán egész Britanniát kelták (értsd: a kelta vallást követő király) uralma alá akarta hajtani. A mondák olyan széles körben terjedtek el, hogy idővel Arthur a lovagok előképévé, a férfias hűség, a vezér ősképévé, később a fejedelmi ideál megtestesítőjévé is vált. Arthur király valós személyként

történő elfogadtatását azonban a történészek jelentős része egészen a 20. sz-ig meg-megújuló igyekezettel próbálta ellehetetleníteni, mégis, számos kutató az általa tanulmányozott dokumentumok alapján arra az álláspontra jutott, hogy **500** (756) **k.** valóban létezett egy Artus vagy Arthur nevű vezér Britanniában.

A szabadságharc legfontosabb vezetője az az Arthur király volt, aki talán **465** (721) és **537** (793) között élt – (legalábbis több interpretáció szerint) –, aminek látszólag ellentmond, hogy állítólag „már" **470** (756) **k.** (egyesek szerint szkíta, hun vagy alán eredetű?) sárkányos lobogóval ment harcba bizonyos angolszász csapatok ellen. A zászló származására nézve sokkal reálisabb az a vélemény, miszerint az Arthur mondakör Ban- és Bors-történeteihez hasonló legenda szerint két szarmata fejedelem, Buka és Bani **473** (729) **után** e zászló alatt eltávozott a még hun uralom alatt álló Kárpát-medencéből, – habár megjegyzendő, hogy a magyar hagyomány szerint nem vonultak volna el, hanem még a hazájukban, egy csatában meghaltak volna.

Buka és Bani, azaz Bors és Ban a 729 (**473**) és a 756 (**470**) közötti 27 évben feltehetőleg előbb Engriában, majd Angliában éltek. Az pedig, hogy a Karoling krónikás irodalomban emlegetett Engria valóban a hunok (és szkíta-szarmata utódok továbbá rugiak, szászok stb.) országa volt, egyebek mellett Beda Venerabilis tudósítására is alapozható. Beda ugyanis **700** (845) **után** beszámolt egy Egbert nevű szerzetesnek az angolszászok hazájába és a frízekhez, a rugiakhoz, a dánokhoz, a hunokhoz, az ószászokhoz, valamint a brukterekhez tervezett útjáról (missziójáról). Ezek a népek a Britanniától az Elbáig terjedő területeken éltek. Ez bizonyára így is volt, hiszen – a hunok kivételével – a történelem „hivatalos" vonulata szerint is ilyen sorrendben helyezkedtek el ezen a területsávon.

Arra nézve, hogy a terület kellős-közepén valóban hunok foglaltak helyet, számos jel mutat, csak végre érdemben kell ezeket elemezni, értelmezni. (Illúzióim persze nincsenek, számos történész számára továbbra is értelmezhetetlen kérdés lesz: mit is kereshettek volna ebben az időben hunok É-Közép-Európában?)

Így hát, mielőtt rátérnék a szabadságharc részletes tárgyalására – egy korábbi mulasztást pótolva – megpróbálom felvázolni a Rajnától K-re és az Elbától Ny-ra feltételezett szkíta-hun jelenlét kérdését. A téma külön fejezetet érdemelt volna, amelynek megírására azonban nem vállalkozhattam, mivel igen-igen kevés a fennmaradt, általam megismert, tényszerű adat. Be kell érnem azzal, hogy itt és most egy félévezredes folyamatot vázolok néhány mondatban.

Az **01. sz. elején** (a 03. sz. harmadik negyedében) az angrivari néven megnevezett nép a Rajnán túl, a Weser-folyó partjai mentén élt, szomszédai voltak: a chaucusok, a cheruscok, a bructerek, a chamavusok. Ebben az időben Róma éppen É-ra terjeszkedett, így kerültek útjába ezek, a rómaiak által „Germánia" névvel megjelölt hatalmas terület Ny-i felén élő népek, közöttük az angrivari is. A felsorolt népnevek semmiképpen nem tűnnek „germánnak", ahogy ma a germánok (németek) nyelvére gondolunk. Akkoriban azonban bizonyára nem így gondolkoztak, a rómaiak szemében germán volt minden barbár, aki ezen a Germániának hívott területen élt, s akinek a nyelvét nem értették. Lényegében Germániához tartozónak tekintették Rómában Közép- és K-Európa minden olyan területét, amelyről más irányból nem szereztek ismereteket, tehát nem kapcsolódott a Balkánhoz, a Kárpát-medencéhez, a Fekete-tengerhez, a Sztyeppéhez. Ennek a szemléletnek megfelelően kapta az a sikeres római hadvezér is a Germanicus nevet, aki **017-ben** (273) végre győzelmet aratott a sokáig legyőzhetetlennek tartott „germánok" felett „Alsó-Germániában". Korábban, a Teutoburg-erdőnél lefolyt csata során, **009-ben** (265) a római légiók lemészároltak sok „germánt", akiket Arminius vezetett, de Róma vereséget szenvedett a „germánoktól". Említés történt az Angrivarii-ról is ezzel kapcsolatban. Az Angrivarii (az angrivarik) csata közben átálltak vagy fellázadtak, és végül egy lovassági

roham következtében kapituláltak, ám később a cheruscokkal szövetségben ismét harcoltak Róma ellen, mégpedig az Északi-tengernél.

Germanicus **017-ben** (273) megünnepelhette döntő győzelmét; Arminius már halott volt, a germánok, közöttük az „Angrivarii" immár „barátságosak" voltak Rómával szemben.

Egyébként a korabeli Germániáról elsősorban Tacitus De origine, situ, moribus ac populis Germanorum c., **095** (351) **k.** keletkezett műve alapján sok mindent megtudhatunk. Ny-ról (a Rajnától) K-felé sorra vette az általa ismert népeket. Azt írta a 28-adiktól a 37-edikig terjedő fejezetekben: „*A Hercyniai-erdőtől kezdve a chattusok a terület birtokosai.*" „*Legközelebb a chattusokhoz, a már biztos mederben folyó és határnak elégséges Rhenus* (Rajna) *mellett ... a tencterek laknak, ... lovaglási képességükkel is kiválnak. ... A tencterek szomszédságában ... most ... a chamavusok és angrivariusok vándoroltak be.*" Továbbá elmondta: a chamavusok és angrivariusok azután érkeztek ide, miután a szomszéd törzsek egyetértésével elűzték onnan a bructereket. Az angrivariusokhoz és a chamavusokhoz „hátulról" a dulgubinusok, chasuariusok és egyéb, ritkábban emlegetett törzsek csatlakoztak. A két törzs területét egész az óceánig a Rhenus szegélyezte. Az óceán közvetlen közelében a kimberek laktak. „*Kicsiny most e törzs, de dicsősége nagy...*" – írta Tacitus, s a kimber megnevezés nyomán a figyelmes olvasónak azonnal a kimmerekre, vagyis a keltákra kell asszociálnia.

Tacitus csak ezután, a 38-adik fejezettől (K-felé haladva) kezdett olyan népeket is megnevezni, akiknek az elnevezései a későbbi évszázadok germánjaira vonatkozó forrásokban visszaköszönnek: suebusok (szvébek), longobárdok, markomannok, hermundurok (akik nem biztos, hogy germánok), quadok (akiket sokan, akik nem azonosítják a szvébekkel, szláv népnek tekintenek) továbbá rugiusok.

A 45-ödik fejezetben megemlékezett az aestius törzsekről, akiket kétségtelenül az észtekkel azonosíthatunk. A 46-odik fejezetben írta: „*Nem tudom, vajon a* [némelyektől bastarnáknak nevezett] *peucinusok,* [illetve a] *venedusok és fennusok törzseit a germánokhoz vagy a szarmatákhoz soroljam-e. Külsejük némileg a szarmatákéhoz torzul...*", – látható, hogy K-en már csak szarmatákat, szlávokat és baltiakat nevezett meg a szerző.

(A hermundur (herminon) a legelterjedtebb nézet szerint germán nép volt, mely a mai Saale folyó vidékén lakott, s az **01.** (03/04) **és a 03.** (05/06) **sz. között** foglalta el Türingia, Szászország és É-Bajorország területének számottevő részét. Egyes kutatók a türingiaiak nevével (ófrank nyelven: Duringá) hozták kapcsolatba – nem túl meggyőzően – a nevüket. Megemlítette őket Tacituson kívül Sztrabón, Plinius és Pomponius Mela is az Elba és/vagy a Duna vidékén.) Germánia lakói részben valóban (Skandinávia irányából idetelepedett) németek, részben őslakos kelták, szkíták-szarmaták, részben – különösen K-en – szarmata-szlávok és baltiak voltak. Még azt sem mondhatnánk, hogy a valódi germánok e területen számbeli többségben lettek volna az **01. sz. első** (a 03. sz. második) **felében**. Csak az **01. sz. második** (a 04. sz. első) **felében** népesítették be az ún. É-i germánok (É-felől) Dánia területét, melyet kiürítettek a jütek, anglik, szászok stb. (az ún. Ny-i germánok), akik onnan Ny-felé vonultak el. Csak a **02.** (04/05.) **sz-tól** beszélhetünk germán számbeli többségről Germánia Ny-i felén, mikor az É-ról érkezettek kiáramlottak Dánia területéről Ny-ra és D-re is.

Az Angrivari törzset (törzsszövetséget) elsősorban a neve alapján tarthatjuk szkíta-szarmata származásúnak. A nép elnevezése arra utal, hogy Közép-Európa Ny-i felén is léteztek olyan ősi, jobbára pusztai gyökerű közösségek, amilyenek messze K-en, Belső-Ázsiában, sőt sokáig a Távol-Keleten is jelen voltak. Ebből az etnikai „alapanyagból" nőttek ki Belső-Ázsiában a hunok és avarhunok, továbbá a fehérhunok (közöttük az ősbolgárok), Közép-Ázsiában és Szibéria peremén pedig az ogurok, onogurok közösségei, – és vonultak aztán mindezen népek Nyra.

Vonulásuk (K-ről történt kiszorításuk) során Ny-ra tartva, eleinte csaknem mindenütt rokon (szkíta, szarmata, kimmer-kelta eredetű) népekkel kerültek kapcsolatba. Az Angrivari név magában rejti az „onogur" és az „avar" szavakat, s ennek megfelelően, talán a legkorábbi előzményét képezhette a nem is túl sokára megjelenő „hungarus vagy hungarius" szónak, amivel egy olyan K-ről származó néphez tartozó embereket illettek, akik „nem avarok", „nem bolgárok", ergo hunok vagy onogurok voltak. Álláspontom szerint az Angrivari népnév és vele összefüggésben az Engria név egyáltalán nem lényegtelen pont a szkíta–szarmata–(avarhun)–hun (beleértve: onogur–magyar) folytonosság kérdéskörének komplexumában.

A **06.** (07/08.) **sz-ban** számos krónika pontosan megnevezte az onogurok egyik szállásterületét, vagyis hogy a Fekete-tenger mellékén éltek, az Azovi-tenger közelében. Ez a terület a magyar krónikák által leírt Meotiszi ingoványnal azonos. Orosius hispániai szerzetes pedig az **05. sz. elején** (a 07. sz. közepén) azt írta: „*miután a hunok elfoglalták Pannóniát, a saját nyelvükön Hunguriának* [bizonyára: Hun-oguria] *nevezték el*". Később (**561**, azaz 717) megemlítették a frank krónikások is a hungarusokat Pannónia vonatkozásában. A Merovingok krónikásai ettől kezdve folyamatosan a hungarusok közép-európai jelenlétéről tettek említést, és nem is mindig csak Pannóniára utalva.

Egészen közel kerülünk a nagy európai szabadságharc korának megvilágításához, ha a Svájc ÉK-i részén található Sankt Gallen kantonra vonatkozó dokumentumokat is figyelembe vesszük. Ott a **07.** (08/09.) **sz-tól** készítettek rendszeres feljegyzéseket a nevezetes eseményekről. A hungarusok nevét említő dokumentumokat a **614-től** (759) létező Sankt Gallen-i apátság őrzi, mely a Bodeni-tótól délre található. A kantonban sok adatot jegyeztek fel Hungar, Hungarus nevű egyházi és világi személyekről. Az egyik fontos épület a Reichenau-i, mely a tó szigetén áll, ott **724-től** (880) tároltak írásos feljegyzéseket a környékbeli adásvételekről, hitelesítésekről, és itt **731/736** (887/892) körülire tehető a hungarus név első írásos említése. A pre-magyarok stratégiai jelentőségű útvonalát Sankt Gallenben Via Ungarorumnak nevezték meg. A két hun ország (Engria és Avarhunnia) közötti kapcsolatot biztosító kereskedelmi és hadiútról számoltak be, ami persze nem keverendő össze a Friaul térségében **776** (932) **után** emlegetett Via Ungarorum nevű útvonallal.

Kizártnak tartom, hogy a Sankt Gallenben megemlített hungarusok a Kárpát-medencében éltek volna. A Duna és a Rajna (egymáshoz kapcsolódó) forrásvidéke viszont a hun-onogur hatalom talán legfontosabb bástyáját képezhette. Attól É-ra, ÉNy-ra terült el Engria, attól K-re, DK-re pedig Avarhunnia. A két állam egymással itt érintkezett. Vezetőik teljes mértékben tisztában lehettek azzal, hogy amíg ezt a stratégiai fontosságú területet uralják, addig a frankok K-i terjeszkedése nem söpörheti el szövetségi rendszereiket.

A nagy szabadságharc idején azonban még nem, vagy talán csak igen szűk körben volt ismeretes a hungarus, Hungaria megnevezés. Jelen kellett lennie viszont az Engria ország- vagy helynévnek, hiszen a Karolingok krónikásai a **08.** (09/10.) **sz-ban** (a Hungária név helyett és a szomszédos Avaria neve mellett) a legnagyobb természetességgel alkalmazták. Később aztán teljesen eltűnt a történetírásból. Mely fennmaradt nép- és ország elnevezések hasonlítanak leginkább ehhez az „Engria" szóhoz? Főképpen a lengyel és az orosz nyelven megnevezett „magyar" és „Magyarország" szavak: węgierski, Węgry, венгерский, Венгрия. A szláv népek egy része (K-Közép-Európában, KEurópában) a Ny-Közép-Európában lakó szkíta-hunok és onogurok megnevezésére talán már évszázadok óta olyan nép- és ország elnevezéseket használt, ami aztán alapul szolgálhatott a velük kapcsolatba került Karolingok körében alkalmazott Engria elnevezéshez.

Ebből következik az is, hogy a lengyelek és az oroszok **09/10.** (11.) **sz-i** ősei számára teljesen nyilvánvalónak látszott a Ny-Közép-Európából K-Közép-Európába és K-Európába kiszorított onogurok/hunok, illetve a Kárpátok gyűrűjébe, a Duna és a Tisza völgyeibe beköltözött magyarok azonosíthatósága is, hiszen a mai napig nem vették át a keresztény

magyarok és a Magyar Királyság Európában általánosan használt hungarus, Hungaria elnevezését.

(Egy megjegyzés: **860-ban** (1016) egy Karoling forrásban előjött a Wangariorum marcha (Hungária határa) kifejezés, ami világosan utal a Karoling köröket ért lengyel hatásra.)

A kissé hosszúra sikerült kitérő után visszatérünk a britanniai eseményekhez, Arthur személyéhez. Egyes kutatók szerint Arthur etnikailag, nagy valószínűséggel szarmata származású volt, amire Uthertől vagy Pendragontól való származtatása is utal. (Több verzió szerint Uther és Pendragon testvérek voltak. Sokan úgy gondolják, hogy mivel a rómaiak szarmata származású nehézlovasságot is alkalmaztak csatáikban, a „Pendragon" vörös sárkánya több száz évvel korábbi szarmata jelkép lehetett. Ennél valószínűbb azonban, hogy az Arthur korára már csaknem feledésbe ment szarmata jelkép (és egyáltalán a szarmata etnikum) Ban és Bors Britanniába érkezése után kerülhetett ismét az érdeklődés középpontjába. – Nem lehetetlen, hogy Uther, Arthur apja is közvetlenül a Kárpát-medencéből került Britanniába. Egy verzió szerint azonban a Kárpát-medencéből érkezett Ivoire, Ban nővére szülte egy Constantine nevű brit királytól Pendragont és Uthert is, s ennek értelmében Arthur nagyanyai ágon származott volna a Kárpát-medencéből.)

Az Arthur-mondakör bizonyos mozzanatai illeszkednek az óvatosan kibogozható történelmi folyamatokhoz. Ám az azért feltétlenül bizonyosnak tűnik, hogy Ambrosius Aurelius és Vortigern személye (és még sokan mások), illetve a római-kelta hadakozások és a szász invázió az utókor homályos emlékezete folytán kerültek be Arthur király legendáriumába. (Minderről már Gildasnál is olvashatunk, s mindez bizonyosan száz-százötven évvel korábbi történet.) A brit hagyomány megőrzői tudni véltek viszont arról, hogy Merlin „varázsló" (és királyi tanácsadó, ugyanakkor a birodalom építésze is), eredetileg minden bizonnyal kelta szerzetes volt, **573-ban** (729) mint Gwendolau nagyúr udvari krónikása elkísérte urát az arfderyddi csatába, ahol a kelták erői vereséget szenvedtek a szászoktól. Ez a történet – a mondakör elemei többségének eltérő kronológiai sora ellenére – nem ütközik az eseménysor logikájával.

(A virtuális kronológia alapján viszont: Merlin »573-ban« már legalább 150 éves lett volna, s bizonyára ebből a „tényből" ered halhatatlanságának látszata, ami a mondavilágban hangsúlyosan jelentkezik. Megjegyzendő, hogy a fennmaradt mondák egy részében Merlin felmenői között említettek Mor és Madog nevű ősöket is. E nevek feltűnően hajaznak a bibliai Góg és Magóg nevére, – akik a magyar eredetmondákban is szerepelnek.)

A mondakörből származtatott adatok szerint „453 évvel Jézus feltámadása után" (tehát egészen pontosan **485-ben**, azaz 737-ben) a lovaggá ütésére váró Lancelot (Ban fia) helyett Galahad (Lancelot fia) a nevezetes Kerekasztal mellett leült a „Veszedelmek Székére", s ezzel összefüggésben a lovagok a Grál keresésére indultak. (A mondák szerint sikerrel kutatott a Grál után Galahad és Perceval, de nem tértek vissza. Sikerrel kutatott a Grál után Bors fia Bors is, aki aztán „keresztes háborúban" halt meg.) Ugyancsak a **485-ös**, ám nem a 737-es, hanem a 741es évre datálja a mondakör azt az eseménysort, melynek keretében Arthur megszerezte az Excaliburt (Attila kardját?), majd kardja erejével egyesítette a királyságot, megalapította Camelot várát.

A valóságban az e mondákban megőrzött történeteknek megfeleltethető valós események képezhették a szabadságharc nyitányát. (Az említett rendkívül erős szimbólumok kifejezték a mozgalom jellegét, egyben garanciát képeztek arra, hogy az utóbb „a történelemből való törlésre" ítélt események napjainkig foglalkoztassák a rájuk fogékony, a szabadság élményét átélni szándékozó széles közönséget.

A népi emlékezet (alapján szerkesztett kései írások) szerint Arthur **485** (741) és **496** (752) **között** 12 nagy és győztes csatát vívott Britanniában. Arthurt **488-ban** (744) koronázták

királlyá. Mindez még a Rómából szervezett térítés, és azzal összefüggésben a Meroving Birodalomból szervezett hatalmi játszma kibontakozása előtt történt.

A Brit-szigetek lakosságának áttérítése a bencések „Gergelyi" missziójával, Canterbury-i Szent Ágoston vezetésével indult meg **597-ben** (753). A Rómából érkező szerzetesek a római rítust terjesztették el, de nem változtatták meg azt az ír-skót szervezési gyakorlatot, melynek értelmében az angol egyház monasztikus alapokon állt, – (tehát a püspökséget, az egyházmegyét továbbra is apátság helyettesítette). A misszióval Britanniában évszázados vetélkedés kezdődött a kelta kereszténység és a római egyház között, ami mindkét félnek szellemi muníciót biztosított, egyrészről a birodalmi hódítás, másrészről az ellene kibontakozó szabadságharc ideológiai alátámasztásához.

Szent Ágostont a pápa **601-ben** (757) Canterbury érsekévé nevezte ki. Ugyanebben az évben alapították meg a londoni Szent Pál székesegyházat is. Szent Ágoston **603-ban** (759) találkozott a walesi és a skót egyház püspökeivel is, de az interpretációk szerint nem tudták egyeztetni nézeteiket a húsvét időpontjáról és a keresztelési szertartás, valamint az egyéb szentségek kiszolgáltatásának kérdéseiben. (Talán nem járunk messze az igazságtól, ha ezzel szemben feltételezzük: a nézeteltérések leginkább politikai természetűek lehettek.)

A kelta kereszténység követői nem hagyták magukat, küldetéstudatuk minden eddigi mértéket meghaladt. Miközben a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** létrejöttek Britanniában, így pl. az Orkney-szigeteken is (90 tagból álló szigetcsoport Nagy-Britannia É-i részén, Skócia egyik régiójában) az ír-kelta térítés nyomán alapított kolostorok (a piktek lakótornyai között), a kelta keresztény misszió eljutott Galliába, Itáliába és Svájc területére is, és **610** (755) **k.** számos régóta működő közép-európai kolostorban átvették a kelta hagyományokat. Az alemannok (a svábok ősei) keresztény hitre térítésében is az ír-skót szerzetes-misszionáriusok jártak eredménnyel. (Nem tudunk arról, hogy korábban Róma megpróbálkozott volna körükben a térítéssel.) A Szt. Gallenné fejlődő apátságot az ír misszió **612-ben** (757) alapította meg, ugyanekkor hozta létre Bobbio kolostorát is. A sikersorozat végén, **627-ben** (772) a maconi zsinat elismerte Kolumbán szerzetesi reguláját, jó néhány kolostor áttért a római liturgiáról az ír-katolikusra. Az Arthur-mondakör egyes elemei jelentős eseményeket rendelnek az **503-as** (759) évhez. Ekkor volt állítólag az (első?) badoni csata, melyben a király elsöprő győzelmet aratott. Erre aztán még Caerleon érseke is megkoronázta volna Arthurt. A király gyors felemelkedése azonban végül tizenegy uralkodó (feltehetőleg Meroving szervezésben) összehangolt lázadásához vezetett. Arthurral szemben felsorakoztak a cornwalli (aki a Bretagne-i Nauntis városában székel), walesi és egyes skóciai királyságok uralkodói is, összesen tizenegy király.

A földrajzi távolságokat és geopolitikai összefüggéseket átgondolva látnunk kell: egy jelentős közép-európai hatalmi központ támogatása nélkül semmiképpen sem lett volna lehetséges a kelta misszió történelmi jelentőségű térítési sikere. Az bizonyos, hogy ekkoriban ért hatalma csúcsára a Meroving Birodalom, és nem kétséges, hogy meg akarta akadályozni a kelta kereszténység térnyerését az általa uralt terület peremvidékén, még ha valami okból sokáig képtelennek is bizonyult erre. Hogyan juthattak el a szerzetesek az Alpok túloldalára? Csakis úgy lehetséges, ha komolyan vesszük azokat az apró jeleket, amelyek arra utalnak, hogy ekkoriban a Meroving hatalommal konkuráló alternatív hatalmi csoportosulás Közép-Európában nemcsak Lombardiából, Avarhunniából és a Bajor hercegségből állt. Meghatározó részét képezte a kontinentális szászokat (Vesztfália) és Ny-i szlávokat (Isztfália) is felsorakoztató, utóbb Engria néven megnevezett ország, vagyis Attilának a Kárpát-medencéből a Rajna vidékére költözött hun utódai által megújított erős, a szkíta-szarmata és onogur-hun nemességre támaszkodó hatalmi központ.

Engria kezdettől fogva védekezett a Ny-Római Birodalom helyét és szerepét betölteni kívánó Frank Birodalom ellen. Mint a történelem során minden szkíta-hun szerveződésnek –

tapasztalati alapján, jól felfogott érdekében –, bármiféle birodalmi törekvés iránt gyanakvással kellett viseltetnie. Ebből a megfontolásból, és talán a kereszténység kelta változata iránti rokonszenv okán segíthette elő Kolumbán missziójának sikerét.

A Meroving Birodalom **603/604** (759/760) **k.** átalakulóban volt. A frank királyok mindegyike a saját uralma alatt próbálta egyesíteni valamennyi részkirályságot. A legfelsőbb hatalomnak azonban meg kellett küzdenie a nemesség lázadásával is, ami összefüggésben állt a hatalomra éhes Bertoald udvarmester (majordomus) mesterkedéseivel. (A burgundi hadakat már az udvarmester felügyelte és irányította.) Aztán **614-ben** (770) a jó képességű Metzi Arnulf püspök vette kézbe a frank belpolitikát, Austrasia majordomusával, I. Pipinnel együttműködve véget vetett a káosznak. A birodalom egysége elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy Európában a római misszió sikeres legyen.

Britanniában a római keresztény térítés folyamatát a **610/620-as** (760/770-es) **években** látszólag az egymás ellen küzdő angolszász országok háborúi nehezítették. Némelyik angolszász ország vezető rétege (állítólag) visszasüllyedt a pogányságba, más országokban egyáltalán nem adta meg magát a kelta kereszténység. Fokozta a nehézségeket, hogy a szigetország nem angolszász, többnyire kelta királyságai új erőre kaptak. Ők mindenképpen ellenérdekeltek voltak a római térítés kérdésében. A térítők kénytelenek voltak kompromisszumokat kötni.

A kereszténységnek olyan formái váltak jellemzővé, amelyekben megmaradtak a kelta szokások és szertartások, a római jóváhagyás gyakran puszta formalitássá egyszerűsödött. Megemlítendő, hogy egy adat szerint Kentből, a pogány (?) reakció uralma elől Justus rochesteri püspök **617-ben** (773) frank földre menekült. Ugyanebben az évben Essex két pogány (vagy keltakeresztény?) királya (Sexred és Saeward) a Wessex-szel vívott csatában vesztette az életét. A (második?) badoni csata, melyben Arthur (ismét?) világraszóló győzelmet aratott, egyes feldolgozások szerint **518** (774) **k.** zajlott le. Az ennek következtében felmerült nehézségek miatt Szent Ágoston York püspökségét csak **625-ben** (781) tudta megalapítani.

Ekkor már folytak a csatározások a kontinensen is. Ennek biztos jeleként II. Chlothar frank király **620-ban** (776) létrehozta a türingiai hercegséget. A frank hatalom a Római Birodalomtól megörökölte azt a módszert, hogy a határain kívüli, de annektálásra kiszemelt területeket előre mintegy a sajátjának tekintette, s (de jure) valamilyen alárendelt státuszt konstruált hozzá, ehhez a kérdéses területen keresett egy kollaboráns nemest, akit hercegi rangra emelt. (Türingia ekkor nem képezte a birodalom tényleges (de facto) hódítási területét. Az ilyen eljárás lényegében egyet jelentett a hadüzenettel Engria ellen.)

A frank hatalom a szlávokat is igyekezett mozgósítani a szabadságharcosok szövetsége ellen. Karintia területén Samo, egy kereskedőnek mondott személy (feltehetőleg a majordomus megbízottja) vezetésével **624-ben** (780) szakadár államot hoztak létre. Ezzel párhuzamosan a Frank Birodalom elkezdte Lombardia és a vele szövetséges Avarhunnia háborgatását is. Lombardiát hamarosan le is választotta az avarhunok szövetségéről, sőt a **630-as** (780/790-es) években az avarhun államnak már a longobárd hadak ellen is kellett védekeznie.

A Meroving hatalom I. Dagobert király uralkodási idejének (**623–639**, azaz 779–795) első felében kiteljesedett, hatalma elérte a csúcspontját, presztízse Britanniában is felerősödött.

Edwin northumbriai (deirai) király (Edinburgh megalapítója) **627-ben** (783) hívta be a térítőket az országába. Vereséget szenvedett azonban **632-ben** (788) a hatfieldi csatában szomszédaitól. Cadwallon és a pogány (?) Penda seregei győzték le, maga a király is meghalt. Oswald, az új northumbriai uralkodó, aki korábban a skót Exilben élt, a heavenfieldi csatában (**634**, vagyis 790) legyőzte Cadwallon gwyneddi királyt, és valamiféle keresztény uralom alatt újraegyesíthette Northumbriát. Az ország kereszténysége azonban sokkal közelebb állt a kelta mintához, mint a rómaihoz.

A frank offenzíva **631** (787) **k.** megtorpant. Ennek jeleként értelmezhető, hogy egy adat szerint a türingiai hercegek „függetlenítették magukat” a frank hatalomtól. (A kollaboránsok jónak látták szembefordulni kegyuraikkal.) Ugyanakkor a kelta egyház kontinentális missziójának utolsó sikereként tekinthetünk arra az adatra, mely szerint a látomásairól közismert Fursey ír misszionárius **644-ben** (789) kolostort alapított Lagny-ben (Párizs mellett). Ez nem kevesebbet jelent, minthogy a frank nagyhatalmi törekvések ebben az időben komoly veszedelembe kerültek. Sajnos a hatalmi játszma konkrétumairól nem rendelkezünk adatokkal, de hogy legalább a hátteret megvilágítsuk, nézzük meg, mit tartalmaz erről az időről az Arthur-mondakör! A Nennius of Bangar nevű szerzetes tollából (a **08/09.**, azaz a 10. **sz-ból**) származó történetek szerint a Mons Badonicusban lezajlott nagy, állítólag döntő jelentőségű csata **500** (786) **k.** volt. Egy másik verzió szerint a Badonnál lezajlott nevezetes ütközet során – (harmadik badoni csata?) –, a Camelot várából portyázó Arthur **490-ben** (787) aratott volna győzelmet.

Egyes további feldolgozások e győztes csata időpontját **493-ra** (779), **495/496-ra** (781/782) tették. A szabadságharc csillaga ekkoriban fényesen ragyogott, bár már nem sokáig.

Az egyháztörténetből tudjuk, hogy Oswald király ösztönzésére **635-ben** (791) Szent Aidan Iona-szigeti (Skócia) szerzetes letelepedett, kolostort és templomot alapított Lindisfarne-szigetén – (kolostorsziget, egyházi központ az Északi-tengeren, 3 km-re Northumbria partjától, amellyel apály idején földnyelv köti össze). Egyértelmű, hogy ez a kolostoralapítás még a kelta egyház sikere volt.

(Oswiu, Oswald király testvére, aki sokáig élt e szigeten száműzetésben, legalábbis kezdetben az ír-kelta szerzetesség hagyományait követte, a **660-as** (800-as) években azonban már házas volt, és hitvese az az Eanflaed királyné lett, aki gyerekkorától a római papság előírásait követte. Említésre érdemes, mert a korabeli egyház helyzetére igen jellemző, hogy fennmaradt adatok szerint, mikor egy ízben a királyné még a virágvasárnapot, ugyanazon a napon férje már a húsvétot ünnepelte.)

Az Arthur-történet legismertebb középkori feldolgozásai szerint **537-ig** (793-ig), vagy **539-ig** (795-ig) tartott Arthur uralma. (A párhuzamos kronológiai sor szerint **637-ben** (793) Judicael Bretagne-i herceg szenvedett veréséget I. Dagobert frank uralkodó seregétől.) Vannak olyan interpretációk, melyek szerint **542-ben** (794) zajlott le az a badoni vagy camlenni ütközet, melyben Arthur az életét vesztette. (Időközben Arthur számos híve átállt az ellenség, immár saját fia vagy unokaöccse, Mordred oldalára.) Más feldolgozás szerint ekkor Arthur még nem halt meg, csak súlyosan megsebesült és Avalon felé menekítették el. – A jelek szerint a birodalmi Európában érdekelt egyházi és világi körök jól összpontosították a rendelkezésükre álló erőforrásokat.

A kontinensen ekkoriban, **639-től** (795-től) III. Sigibert frank király háborúzott. Róla szólnak Fredegar tudósításai, aki egy Sigibert nevű király türingiai hadjáratairól számolt be. Az ún. „türingek” – (feltehetőleg ilyen nevű nép nem létezett, csupán a Türingiának nevezett terület lakóiról, talán keltákról, talán bajorokról, svábokról vagy hermundurokról lehet szó, akik eddig jobbára Engria hun uralkodóit szolgálták) – **640-ben** (796) Radulf herceggel az élen sikereket értek el a támadó hadak ellenében, majd **641-ben** (797) megszabadították országukat a frank csapatoktól.

A Meroving hatalomnak a **07. sz-ban** (a 08. sz. második és a 09. sz. első felében) a kontinentális szászokat sem sikerült uralma alá vetnie, ugyanakkor Engria (Hunnia), a nagy európai szabadságharc valódi központja már nem volt képes érdemben befolyásolni Britannia és a Rajnától Ny-ra fekvő területek hatalmi viszonyait.

Geoffry de Monmouth oxfordi író (»1136«) szerint Arthur király „második” uralkodása egy Caerleon nevű helyen, Avalontól K-re **505** (802) **k.** kezdődött. Némelyik feldolgozás

szerint, a nevezetes camlenni ütközetben, a Salisbury-síkságon csak **510** (807) **k.**, esett volna el Arthur király (és Mordred is). John Rhys szerint Arthur halála **520** (806) **k.** következett „csak" be. Az interpretációk abban megegyezni látszanak, hogy halála után, **550** (806) **k.** Constantine követte a trónon, a mondabeli Dumnonia királya (állítólag később egész Britannia királya is?), tehát Arthur unokatestvére, aki legyőzte Mordred fiait. Dumnonia azonban **557-ben** (813) megszűnt önálló állam lenni.

Említést érdemel, hogy a **07. sz-ra** (a 08. sz. második, vagy a 09. sz. első felére) datálják általában a 2009-ben megtalált híres angolszász kincsleletet. A különleges lelet-együttes eredetét homály fedi. E kincset Burnthood közelében találták, és ez számít ma a leggazdagabb leletnek egész Nagy-Britanniában. Több mint 1500 arany- és ezüsttárgyat tartalmaz. A kora középkori „civilizálatlan", úgynevezett „sötét korból" származó páratlan művészi alkotások között nagyon sok a fegyver és sisakdísz, de jelentős az érmék és keresztek száma is. A kardmarkolatokon állatküzdelmi jelenetek ismerhetők fel, ami a szkíta művészetet juttatja eszünkbe. Némelyik leleten a hun ötvösművészet jeleit ismerhetjük fel, mely egészen a **06. század közepéig** (a 08/09. sz. fordulójáig) volt domináns az európai királyságokban. Úgy vélem, nem kétséges, hogy Arthur király szabadságharcának valamelyik fontos központjában birtokolták, majd rejtették el üldözőik elől e kincseket.

Az egyháztörténet szerint a **07. sz. közepén** (a 09. sz. elején) Szent Ágoston és Szent Aidan halálával átmenetileg megtorpanhatott a Rómából (vagy a Meroving Birodalomból) irányított misszió, de aztán Oswiu, Northumbria királyának öccse **655-ben** (811) megverte Penda (Mercia) seregeit a Leeds-i csatában, ami megint csak javította a római kereszténység terjesztésének esélyeit Britanniában. – A **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felében** a missziós térítések helyzete, mind Britanniában, mind a kontinensen, nyilvánvalóan egymással összefüggésben, de döntő módon a szabadságharc befejeződése következtében változott meg.

Ez a szabadságharc nem bukott el, hanem a szembenálló felek felismerték: képtelenek a harcot a győzelemig folytatni. A Meroving Birodalom megmaradt korábbi határai között, a vele szembenálló szövetség a kontinensen nem veszített el területeket.

A kontinens Ny-i felén megszakadt a kelta egyházi térítés, a kelta missziós központok környezetében működő kolostorokban a kelta szertartások és a kapcsolatos szokások **670** (815) **után** csaknem teljesen eltűntek, ezek a kolostorok bencés hatásra rohamosan romanizálódtak, a szerzetesek feladták jellegzetes kelta tonzúra-formájukat, valamint egyéni, a rómaitól eltérő Húsvét-számításukat is. Hogy mi történt a Rajna-Duna vonaltól K-re, arról nem állnak rendelkezésre adatok. Bizonyosak lévén Engria **08.** (09/10.) **sz-i** szerepében, fennáll az erős valószínűsége a kelta kereszténység ottani fennmaradásának. Fölvethető, hogy az Engriától K-re élő népek (többnyire szlávok) körében is, egészen a bizánci és a római térítés megérkezéséig (a 10-11. sz-ig) már nem volt domináns a pogányság, hanem a kereszténység kelta és K-i keresztény alapokról kifejlődött változata lehetett a meghatározó. (A kettős kereszt feltűnése az említett vonaltól K-re fekvő területeken messze megelőzte a bizánci térítés megindulását, s használata különösen a hun, onogur és avarhun népességű, ill. ilyen uralom alatti területeken volt jellemző.)

Az Arthur-irodalom a **06. sz. második** (a 09. sz. első) **felének** eseményeivel is foglalkozik. Lényegében azt állítják a hagyomány felidézői (továbbgondolói), hogy Arthur utódai a Szigetországban elkeseredett utóvédharcokat folytattak, és csak a **06. sz. utolsó negyedében** (a 830/840-es években) szenvedték el végső vereségüket. Ekkor Merlin elméje is elborult.

A britanniai kereszténység szempontjából döntő fontosságú Whitby-i zsinat (Northumbria), Oswiu király elnökletével **664-ben** (820) ült össze, hogy véglegesen lezárja a kelta és a római egyházak közötti vitát. Szent Kálmán apát, aki northumbriai Lindisfarne

kolostorának apátja volt, a keltákkal tartott, míg a római egyház szószólója, Wilfrid volt, akinek fő támogatója Alchfrith lett, Oswiu király fia (Deira). Wilfrid több éves kiképzését követően, Rómából/Lyonból tért vissza Northumbriába, és mérhetetlenül kiélezte a kelta-római ellentétet.

A püspökök – királyi nyomásra – a római szokások és előírások mellett foglaltak állást. Lindesfarne szerzetesei, akik **664-ig** (820-ig) Szent Kolumbán regulája szerint éltek, Wilfrid hatására „ráálltak" Szent Benedek regulájának bevezetésére. Erre Kálmán apát egy csapat szerzetessel visszavonult Ionára, illetve a sziget Ny-i partjai előtti kis szigetre, ahol a szerzetes közösség kettéoszlott, a kelta rítusú és szokású szerzetesek számára az apát új kolostort építtetett. A római egyházi térítés erős katonai kíséret felvonultatásával, valamint yorki Wilfrid és Szent Cuthbert misszionáriusok révén **665-től** (821-től) új erőre kapott. Wilfrid hathatós működése nyomán az É-i íreket is áttérítették a Szent Ágoston missziójával Angliába hozott, a kontinensen általánosan használt Húsvét-számításra. – Ennek ellenére még évszázadokig meghatározó volt a kelta kereszténység a szigetvilág periférikus vidékein.

Szabírok és kazárok (837-ig)

Korábban már több fejezetben, a szkíták, hunok, onogurok története kapcsán érintettük a szabír történelem őskorba visszanyúló kezdeteit, valamint a kínai és türk történelemmel összefüggésben a kazárok eredetének kérdését is. Ennek a fejezetnek az elején némi ismétlésbe kell bocsátkoznunk, amikor e közösségek egymással kapcsolatos korszakát kezdjük tárgyalni.

Mindenekelőtt emlékeztetünk arra, hogy a Ny-ra tartó hunok, miután már **225** (481) **k.** megjelentek a Kaukázus előterében, **363-ban** (519) betörtek egyes kaukázusi és kisázsiai területekre, akciójukkal a különböző kaukázusi kisállamok népeit (például a masszagéták utódnépeit a kaukázusi Albánia térségében), de elsősorban állandó szövetségeseiket és rokonaikat, a szabírokat igyekeztek helyzetbe hozni. A hun haderő **395/396-ban** (551/552) megismételte támadását. A hun hadjárat a Tanais vidékéről, a Kaukázuson keresztül vezetett Szíriába, Perzsiába, majd a hadsereg visszatért a Kaukázus É-i előterébe. Egyértelműnek látszik, hogy ebben az időben a hun vezetés már kijelölte a szabírok jövendő feladatkörét, régi-új szállásterületét.

A szabírok eredetileg is a Kaukázus térségében éltek, csak az ókor második felében kerültek át a Káma vidékére, illetve a D-Urál térségébe. Most az ősi területükre való visszaköltöztetésüket készítették elő, miközben a D-Urál vidékére megérkeztek a hunok K-i utóvédjének csapatai. Régészeti alapokon álló megközelítés szerint „Szabíriából” (az Urál D-i térségéből, illetve a kapcsolódó, a Kaszpi-tengertől ÉK-re fekvő területekről) a szabírokhoz köthető nyomok a 06. sz. folyamán fogytak el.

Más régészek határozott megállapítása szerint a **04.** (06/07.) **sz-ban** az Urál-hegységtől K-re erős hun hatás érvényesült. Az előkerült „hun üstök” is jelzik, hogy a hunok jelen voltak a térségben. Az **05. sz. első** (a 06. sz. második) **felétől** áttelepítették a D-Urál előteréből, a Bjelajafolyó vidékéről, ill. a Volga–Káma-vidék ligetes sztyeppéjéről a szabír közösségek többségét a Kaukázus térségébe, ám a szabírnak látszó népesség egy része továbbra is az Urál térségében, mindenek előtt a Volga–Káma–Perm-vidéken élt, még a **04. sz. közepe** (a 06/07. sz. fordulója) **után** is. Lehetséges azonban, hogy ez a kisebb közösség nem szabír volt, hanem talán azonos lehetett a **04. sz. közepén** (a 06/07. sz. fordulóján) az Aral-tótól és a Kaszpi-tengertől É-ra fekvő területen, az ókori Irán és Turán határvidékén megszűnt Kanga vagy Kang-kjü nevű ország korábbi közösségével, tehát a kangárokkal, vagy azok egyik-másik törzsével.

Mindenesetre a Káma-, a Blelaja- és az Urál-folyó mentén (egy jellegzetes edénytípus figyelembevételével) merészen „korai magyarnak” minősített temetők a **korai 06. sz-tól**, tehát a 07. sz. közepétől (a **08. sz. közepéig**, vagyis a 09. sz. végéig) voltak használatban.

Zakariás rétor szír nyelvű Egyháztörténete szerint a Quardusat (Theokletész) örmény püspök által később megtérített népek – onogurok, ugorok (vagy ungurok?), szabírok, ősbolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok (vagy kangárok?), saragurok, kálizok és eftaliták – az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** már a Kaukázus térségében éltek. Az utolsóként áttelepített szabír törzsek **460** (605) **k.** érkezhettek meg a Kaukázus előterébe. A kangárok jelentős része is a Kaukázus térségébe került, vagyis az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** a Sevan-tótól ÉNy-ra tűnt fel.

Az **05. sz. második felében** (a 07. sz. első felében, főként második harmadában) már a kazárok egy része is a Kaszpi-tenger tájékán tartózkodott, és szerepet játszott a Kaukázus vidéke politikai és etnikai viszonyainak alakításában. A **06. sz. első** (a 07. sz. második) **felében** bizonyosan éltek kangár törzsek Perzsia határvidékén. (A három kangár törzs a **06. sz. harmadik negyedében** (a 07. sz. 60-80-as éveiben) Zabergán fejedelem irányítása alatt állt. – Megjegyzem, hogy némely interpretációk szerint Zabergán a Kárpát-medence és a Balkán

hunjainak és avarhunjainak történetében is számottevő szerepet játszó kutrigurok vezetője lehetett. A kangár-kutrigur azonosság tétele azonban álláspontom szerint nem vehető komolyan. Megjegyzem továbbá, hogy a perzsa történelem interpretátorai szerint Zabergán I. Kavádnak és fiának a kortársa volt, a perzsa uralkodó **530**, tehát 675 **k.** ajándékokkal maga mellé állította Zabergánt és nagy harci értékkel rendelkező csapatait, ám Zabergán kicsit később, **538-ban** (683), vagy **542-ben** (687) népével együtt dezertált, a Kaukázustól É-ra eső sztyeppére távozott.)

A **04. sz. utolsó negyedében** (a 07. sz. közepén) Albánia Örményországtól ÉK-re terült el, lényegében a mai Dagesztán területén, jobban mondva Azerbajdzsán, Csecsenföld és Grúzia (Georgia) határvidékén, a Kaukázus ÉK-i hegyeiben. Az **05. sz. utolsó negyedében** (ugyancsak a 07. sz. közepén) Albániától É-ra, a Kubán-vidéktől D-re húzódott a – történetírók egy része által egyszerűen hunnak, más része által „dagesztáni hunnak" tekintett – népek, jobbára a szabírok földjének D-i határa.

A történészek egy nem jelentéktelen része a szabírokat azonosítja az ősmagyarság egyik legfontosabb összetevőjével. A feldolgozások egy része az **505/506-os** (661/662-es) évet tekinti az ún. „szabír népvándorlás" döntő pillanatának, amikor K-Európa peremvidékén, a Kaukázustól É-ra eső Kaszpi-tengeri partvidéken, a Kaukázus É-i előterében, de részben a Kaukázus hegyei között élő népek is a szabírok irányítása alá kerültek. Albánia közösségein kívül Ibéria, tehát Kartli, azaz K-Grúzia népe is a szabírok szövetségébe került. A kaukázusi országok bizonyára maguk keresték a szabír hatalom védelmét a perzsa hatalmi törekvésekkel, valamint a perzsákkal szövetkező kazárokkal és kangárokkal szemben. A szabír uralom idejét más interpretációk a **06. sz. közepére** – ugyancsak a 07. sz. hatvanas éveire – helyezik.)

A Derbend-Nameh a következőképpen emlékezett meg a szabírok Madzsar (Megyer) nevű városának megalapításáról: „*Mintegy 70 évvel Mohamed születése előtt* [**az 05/06. sz. fordulóján**, tehát a 07. sz. közepén] *számtalan mongol* [?!] *nép tűnt fel, amint az É-i Tibettel határos vidékekről szállottak alá Asztrahány síkságára, Itt két ágra szakadtak. Egyik ág a Volga-folyó hosszában É-nak, a másik pedig tovább Ny-nak tartott és ez az utóbbi alapította Kaukáziában Madzsart*". A szabíroknak és az ősmagyarok egyik összetevőjének azonosságára utal ez a forrásgyűjtemény, amely beszámol egy „Kicsi Madzsar" (Kismegyer, a Szulák-folyó bal partján fekvő Indiri/Endréj nevű későbbi település része) és egy „Ulu Madzsar" (Nagymegyer) nevű településről is Dagesztán területén. (Dagesztán szűkebb értelemben a Derbenti-szorostól a Szulák-folyó vízgyűjtőjéig terjedő terület neve.) Ugyancsak a **06.** (07/08.) **sz-tól** állt egy erőd

Albániában, melynek neve Kurszán-vár volt, valamint létezett a várközpontról elnevezett Kurszán tartomány is, mely Derbent és Sirván között terült el, több forrás is említést tett róla.

Prokopiosz az **514-edik** (659) évre vonatkozó híradásában a szabírságot mint a hunoktól különböző népet említette, amikor ezek a szabírok (keletrómai szövetségben) behatoltak a DKaukázus térségébe, a Kaszpi–Kaukázus-kaputól D-re fekvő térségbe. Konstantinápoly kaukázusi tartományai ennek a területnek a Ny-i szomszédságában feküdtek. Egyébként Prokopiosz szerint az alánoknak és Ibéria területének szomszédságában, a mai Azerbajdzsán Ny-i, ill. Örményország K-i részén éltek a szabírok. (A történészek szerint ez az ókori Kambiszéna, Udi tartomány, tehát a Kura-folyó D-i partvidéke, a Göjcse-tótól K-re eső területrész Szakaszéna területe lehetett.)

Jordanes Geticájának 36-38. fejezetében írt a hunok egyik ágáról, a savirusokról. Ugyanott említette meg a hunugurusokat is. Nem világos, hogy két külön népet nevezett meg, vagy egyetlen nép két közösségéről tett említést. A 37. fejezetben ez áll: „*a Pontus felett terül el a bulgares lakóhelye, akiket a mi vétségeink tettek igen ismertté. Itt hajtott ki két helyen, mintegy a legbátrabb nemzetnek, a hunoknak a terebélyes törzsfája, a népek veszedelme.*

Ugyanis az egyiket altziagirusoknak, a másikat savirusoknak hívják. Lakóhelyeik elkülönülnek egymástól; az altziagirusoké Chersona mellett van, ahová Asia kincseire sóvárgó kereskedő szállítja az áruját... A hunugurusok pedig azért ismeretesek, mert hermelinprémmel kereskednek".

A forrásokban **515** (660) **k.** kezdődött a szabír, esetenként pedig az „ugni" megnevezésű közösség sűrű emlegetése a Kaukázustól É-ra elterülő sztyeppén, a Kaszpi-tenger Ny-i partvidékén, a Derbenti-kaputól É-ra. Innen indították a Kaukázustól D-re irányuló hadmozdulatukat: a perzsákat támadták a keletrómai sereggel szövetségben. (Az ugni közösség a szabírokkal szorosan együttműködő onogurokkal lehetett azonos, akik inkább a Kaukázus Ny-i térsége környékén helyezkedtek el.) A szabírok hadműveletei nem vezettek el a remélt eredményhez, a Perzsa Birodalom **519-ben** (664) katonai erővel szállta meg Örményországot és a KisKaukázust, s **513-ban** (669) betört a Kubánnak nevezett térségbe is.

A perzsa uralom kiterjesztésével összefüggésben, a **06. sz. első** (07. sz. második) **felében** zsidók tömegei telepedtek meg Dagesztán területén, tovább színesítve annak amúgy is tarka etnikai szövevényét.

Az adatok egy része szerint **508** (664) **k.** fejeződött be a „szabír népvándorlás".

Az albán keresztény egyház **505** (661) **után** átlépte az albán állam határait, és É-i irányban térítést folytatott a „dagesztáni hunok", így a szabírok között is. Ettől kezdve a szír papság az „örmény" megnevezést nem etnikai-politikai, hanem egyházi értelemben használta, és e fogalomba beleértette a térség valamennyi megkeresztelt népét és országát, így a szabírokat is. A történeti források szerint több misszió is indult, a **06.** (07/08.) **sz-ban** egy „hun püspökséget" is felállítottak és hun nyelvre lefordították a Szentírást is. A dvini zsinaton, **506-ban** (662) a grúz, az albán és az örmény egyházak kimondták egyesülésüket. A kereszténység azonban nem vált kizárólagos vallássá a sztyeppei eredetű népek esetében.

Az **05/06. sz. fordulójától** (a 07. sz. közepétől) a **06. sz. utolsó harmadáig** (a 08. sz. második negyedéig) tartott az ún. „avar vonulás". Ezzel kapcsolatban már megállapítottuk, hogy ez a fogalom két egyidejű népmozgást takar: az avarhunok Kárpát-medencébe igyekvését, illetve a Zsuan-zsuan, tehát a „valódi avarok", a kazárok Kaukázus-vidékre való menetelését. Ennek az időszaknak az elején, az **05. sz. első** (07. sz. harmadik) **negyedében** keletkezett Albánia határán a Gabalától Zagataláig húzódó erődrendszer, amit az albánok építettek feltehetőleg a kazárok és kangárok ellen, s az építkezésekkel összefüggésben az albánok a fővárosukat, Gabalát az eredeti helyétől D-re fekvő Barda területére költöztették át. (Ez az erődítmény átmenetileg sem volt képes feltartóztatni a támadókat.)

A kazár hadsereg, azaz a Zsuan-zsuan főereje a **420–430-as** (670–680-as) **években** Ny-felé húzódott el a türkök elől, fegyveresei jelentős erőt képviseltek, így meghatározó szerepet játszhattak a Kaukázus térségében élők sorsának alakításában. Kazária megalapításának időpontját a történelmi munkák egy része **567-ben** (678) határozza meg.

Egyes tudósítások szerint a „szkíták" **528-ban** (673) folytatták korábban megkezdett hadjárataik sorát a Kaukázusban. Ezt a történetírás tévesen a szabírok akciójának tekinti. Álláspontom szerint azonban ebben az ügyben a perzsákkal szövetkező kangárok kaukázusi akciójáról lehet inkább szó. Hibás az a következtetés – amire számos kutató jutott –, mely szerint az Örményországra törő perzsa seregben szabír egységek is lettek volna. (Emlékeztetjük az olvasót, hogy az első kazár telepek (támaszpontok) már az **05. sz. második** (a 07. sz. első) **felében** létrejöttek a Kaszpi-tengertől Ny-ra eső térségben. A kazárok kezdetben a Kaszpi-tenger ÉNyi oldalánál alapították meg államukat. A kangároknak a kazárok elővédjének szerepe juthatott.) A szabírok kiszorultak a térségből, a perzsa térnyerés és a hun főerők Ny-ra távozása miatt a Szabír Szövetség központját **530** (675) **k.** át kellett helyezni az Azovi-tengert és a

Fekete-tengert összekötő jól védhető földszoros vidékére, a Krímbe. Ismeretes, hogy a **06.** (07/08.) **sz-tól**, mind a perzsa, mind a bizánci források már madzsar néven említettek egy népet a Meotiszban. A szabír–onogur központ Krímbe költöztetése mindenekelőtt azért volt szükséges, mivel **530** (675) **k.** a Kaukázus területének jó részén a hatalmat már a perzsák birtokolták. A Kaukázusban **517** (673) és **539** (695) között az örmények elhúzódó felkelése és szabadságharca folyt a perzsák ellen, s ezt a szabadságharcot a szabír hatalom sokáig nem volt képes komolyabban támogatni.

I. Kavád perzsa király **530** (675) **k.** újjáépíttette a hunok által még **452-ben** (608) lerombolt Bes Barmag erődöt és megépíttette a Szamur jobb partján Torpak-kalát (egy földvárat). (Perzsia ekkoriban nem korlátozta a keresztény egyház tevékenységét a Kaukázusban.) Utóda, Huszrau (Kürosz/Khoszroész) ötvenháromezer „türköt”, köztük húszezer lovast telepített le „Alánország határán”, a mai Azerbajdzsán területén és a Merv-i oázisban. Ezek a „türkök” valószínűleg kangárok voltak, Zabergán népe.

A kangárokról hírt adó **06.** (07/08.) **sz-i** perzsa források ugyanúgy három kangár törzsről tudnak, mint a **10.** (11.) **sz-i** bizánci forrás is, – s a szírek is három törzsüket ismerték. A **06.** (07/08.) **sz-i** szír források szerint a kangárok Albánia területén, a Szevan-tó és a Kura-folyó közötti területen, a mai Ny-Azerbajdzsán és K-Örményország egyes területein éltek.

Mivel egy adat szerint nem **505-ben** (661), hanem csak **537-ben** (682) indult meg az albán misszió a szomszédos Hun Királyságban, fel kell tételeznünk, hogy ez az adatközlő nem a szabírok, hanem a kangárok körében végzett térítés kezdetét határozta így meg. Az akció feltűnően egybeesik Zabergán dezertálásának idejével (**538**, azaz 683). (A missziót még egyszer újraszervezték, mégpedig **551-ben** (707). Ez bizonyára azt jelenti, hogy akkor kiterjesztették azt a – térségben időközben eluralkodott – kazárokra is.)

A perzsa király négy fővezért nevezett ki a határvidék ellenőrzésére, falakat, erődöket (Szabiran, Karkara, Derbent, Balangar, Szamandar) emeltetett a Kaukázusben. A határ mentén meghódított törzseket telepített le. A Barda-vidéke (Azerbajdzsán, Dagesztán) felé eső lapályok és hegységek helyi uralkodói közül az egyik legrangosabbat Sarván néven említették. Említésre került még: Kurásán sah és Zádán sah, akik Sarván vazallusai voltak. A perzsák Huszrau idejében más területeken is terjeszkedtek, **541-ben** (686) elfoglalták a Fekete-tenger Kaukázushoz közel eső partvidékét is.

A Kaukázusban a szabírok **536/537-től** (vagyis 692/693-tól) ismét megpróbálták kontrollálni az eseményeket. A térségből kiszorított szabírok ellentámadása **540** (696) **k.** kezdődött, mégpedig Konstantinápollyal szövetségben, a perzsa megszállás alatt álló Grúzia (Georgia) és Örményország területén. A hadjárat a következő évben, **552-ben** (697) is folytatódott. A szabír hadsereg nem ért el tartós sikereket. A perzsák **550** (695) és **556** (701) **között** Lazika területén harcoltak, eközben Konstantinápoly **541-ben** (697) elfoglalta a mai Abházia területét, a perzsák pedig **553/554-ben** (698/699) Agvaniában legyőzték az ismét defenzívába szorult szabír sereget. A kazárok a perzsák oldalán avatkoztak be, **553-ban** (698) megszállták Derbentet. Egy szír adatközlő **541-re** (697) vonatkozóan említést tett a harcoló kangárokról. Eszerint a kangárok is részt vettek ebben a háborúban.

A hadjárat fejleményeként **555** (700) **k.** kazárok telepedtek meg Albánia É-i részén. A történészek többsége szerint ezek a kazárok a türkök alattvalói voltak, mások az esetleges alárendeltséget merő formalitásnak tekintik. Ugyanebben az időben Bizánc szabír határőröket akart letelepíteni a Kura-folyó jobb partján, Tbilisitől D-re, ám Perzsia **545-ben** (701) felszámolta a Kura-menti szabír erődítéseket, a szabírok innen talán a Kaukázus É-i részébe távoztak. (Később mégis visszatértek.)

A kazárok neve éppen **555-re** (700) vonatkozóan tűnt fel írott forrásban, ekkor magterületük az onogurnak, vagy ősbolgárnak tartott berszilek területét fedte le, mégpedig Derbendtől É-ra, a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidékén. Egy adat szerint az „avarok" (vagyis a kazárok) **556-ban** (701) döntötték meg a szabírok uralmát. (Más interpretációk szerint a kazár név „csak" **580** (691) **után** jelent meg a forrásokban, s ugyanakkor megszűnt a szabírok emlegetése.)

A **06. sz. utolsó évtizedére** (a 08. sz. elejére) a kazárok fokozatosan uralmuk alá vonták a szabírokat. Albánia államisága **550** (706) **k.** megszűnt, illetve hosszabb időre szünetelt. Örményország államisága **571-ben** (716) szakadt meg, az ország területét a perzsák és a bizánciak felosztották. Ezt a grúzok felszabadulásként élték meg, hozzá is kezdtek egy grúz monarchia megalapozásához a korábbi Örményország perzsa uralom alatti részén, törekvéseikhez a bizánci császár segítségét igényelték. Perzsia a változásokra erődítési munkák elrendelésével válaszolt, **562-ben** (718) elkezdték építeni a derbenti „Nagy Falat". (A munka **580-ig** (725) tartott, a munkálatok biztosítására a perzsa csapatok **576** (721) **k.** ismét hadjáratot folytattak a Kaukázusban.)

Megjegyezzük, hogy ekkoriban, pontosabban **558** (714) **k.**, más álláspont szerint „már" **463** (715) **k.** lezajlott a kazárok általános térhódítása a Kaukázus térségében, amivel az onogurok és ősbolgárok története kapcsán részletesebben is foglalkoztunk. E dátumokat alátámasztja egy adat, mely szerint a kazárok **567-ben** (712) hadjáratot folytattak a Kaukázusban. Fővárosuk Balandzsár lett, ami Dagesztánban található. Összhangban van ezzel a muzulmán történetíróktól származó azon híradás, mely szerint **568** (713) **k.** négy „türk" törzs vándorolt a Kaukázus É-i részéből Azerbajdzsán, majd É-Irán területére. (Azerbajdzsánnak kezdték nevezni azt a területet, amelyen a történelmi Albánia terült el, ahol a Kaukázusi Kapu elnevezésű derbenti hegyszoros stratégiai fontosságú természeti adottság.)

Itt említjük meg, hogy a kazárok őstörténetének amúgy is sűrű homályához az a körülmény is hozzájárul, hogy a perzsa nyelvben egyértelműen „khazarán" néven megnevezett népet ótörökül éppen szabírnak nevezték el, tehát a térségben később megtelepedő türk népek nem láttak semmi különbséget a kazárok és az uralmuk alá került szabírok között. Ennek nyomán sokan tévesen úgy gondolják, hogy Kazária népessége főként szabír volt, mások szerint az állam vezető rétege lehetett szabír, míg népessége főként a türkök köréből került ki. Ezzel szemben: nyilvánvaló a szabírok (és a kangárok) alárendelt szerepe, hiszen az ország peremterületeire, határvidékére szorultak. A kazárok az ország széles vezető rétegét alkották.

Bíborbanszületett Konstantin császárra hivatkozó néhány interpretáció szerint „avar", kazár, türk, vagy kangár támadás következtében, **558-ban** (714) a szabírok népe kettészakadt, egyik közösségük Perzsia határára, Udi tartományba, vagy a Kura-folyó mentére került, más része **565** (721) **k.** kazár alárendeltségben a Volga-Don vidékén helyezkedett el. A Kura-folyó mentén, a bizánciak által megvalósított telepítést megerősíti egy másik adat, mely szerint ez a letelepedés Abád városánál **575/576-ban** (720/721) történt meg, tehát ugyanakkor. (Menandrosz a szabírokat és az albánokat egyaránt megemlítette, amikor arról számolt be, hogy hadaik a Kurafolyónál találkoztak a szövetséges bizánci hadsereggel.) A kétféle datálás erősíti az információ hitelét. (A szabírok e közössége minden bizonnyal nesztoriánus keresztény volt.) Megemlítjük még, hogy nem minden pusztai törzs volt hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni. A távolabbiak (szaragurok, utrigurok) nem csatlakoztak, inkább önállósodtak a Dontól K-re fekvő sztyeppe területén, diplomáciai erőfeszítéseikkel Bizánchoz igyekeztek közeledni. Bizánc a Kaukázus térségében is erősítette állásait, így pl. **587-ben** (732) újjáépíttette a harcok során megrongálódott Madzsar (Megyer) várát a Van-tótól É-ra. Konstantinápolyból az örmények újabb és újabb szabadságharcait és a grúzok már említett államszervezési törekvéseit is támogatták.

A grúz államszervezéssel összefüggésben a **06/07. sz. fordulója** (a 08. sz. közepe) elismerten a georgiai építészet fénykora lehetett. Ekkor épültek Kartliban, Szegani és Nekrisz

városokban a sajátos, háromtemplomos bazilikák. Ekkor jelent itt meg egy eredeti, összetett térrendszerű, centrális templomtípus. Később továbbfejlődött a bazilika-stílus, a **07. sz. közepére** (a 08. sz. végére) megépült az axiálisan szervezett, de alaprajzában a kilencosztású tér rendszeréhez igazodó kupolás bazilika első jelentős emléke, Grúzia klasszikus korának remekműve, a Cromiban épített székesegyház. (A grúzok (**606**, azaz 762 **k.**), a keleti keresztények közül egyedüliként csatlakoztak a bizánci ortodoxiához.)

Korábban már foglalkoztunk azzal, hogy a Ny-i Türk Birodalom **581-ben** (737) két részre szakadt, s a birodalom Ny-i végvidékén maradt türk erők ekkor a kazárokhoz csatlakoztak, miáltal Kazária rendkívül megerősödött, egyúttal Közép-Ázsia Ny-i peremén a kazárok türk fennhatósága szertefoszlott. A szakadár türkök **627/628-ban** (738/739) átkeltek a Kaukázuson, és feldúlták, megszállták Albánia, majd Ibéria területét, ostrom alá vették Tbiliszit. Nem meglepő ezek után, hogy számos interpretáció pontosan a **630-as** (741-es) évhez rendeli a kazár állam (kaganátus) megalakulását. Uralkodójuk ekkor vehette föl a kagán címet.

A közép-ázsiai (fehérhun) eredetű ősbolgárok ebben a helyzetben a Volga-Don vidékén élő onogurokkal és szabírokkal, valamint más pusztai törzsekkel – az ősmagyarság esetleges további, az Urál-térség felől, vagy a nem sokkal korábban felbomlott Heftalita állam Közép-ázsiai romjai közül a Volga-vidékre vándorolt közösségeivel – egyesítették erejüket, ami elegendő volt ahhoz, hogy a kazárok hatalma Európában a Kaukázus közvetlen környezetére korlátozódjon.

Kazária a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepén) É-on Sarkelt tekintette a határának, a Don bal partjának és a Volga jobb partjának egyaránt csak a torkolati szakaszát ellenőrizte, ahol az ekkoriban megalakult Onogur-Bulgária területeivel volt határos, D-en nem volt hegemóniája a Kaukázus térségének ellenőrzésében, talán csak a Kaszpi-tenger partvidékénél (Derbenttől Éra).

Nem sokáig volt képes azonban az Onogur-Bulgária egyben tartani hatalmas K-európai országát, **626-ban** (771) a kazárok kiterjesztették fennhatóságukat az onogurok és az ősbolgárok országának DK-i részére. A kazárok együttműködtek a térségben jelen levő, szakadár ősbolgárokkal, akiknek a vezetője ekkor még Dulu volt. Megnőtt Kazária területe és presztízse is. (Később, **631–636** (776–781) **k.** a Kubán-vidéki ősbolgárok kagánja, Kovrat a saját területén önálló óbolgár kaganátust hozott létre. Az ősbolgárok országának kibontakoztatásában többek szerint szerepe lehetett a Don-vidéken lakó kutrigurok törzseinek is.)

A Kazár Kaganátus D-felé is támadt, **626** (771) **k.**, bizánci szövetségben hadjáratot folytatott a Kaukázuson túli területeken. A Kis-Ázsiában folytatott bizánci-kazár hadjáratról bizánci, örmény, grúz, szír és mohamedán források egybehangzóan számoltak be. Bizánc területet nyert Örményországban.

Az ezután következő évtized a Kazár Kaganátus egyik legbékésebb időszaka volt. Perzsia és Bizánc ámokfutását az ország „páholyból szemlélte”. A széthulló Perzsa Birodalom dezertált seregrészei, avagy inkább már az arabok által irányított fegyveres erők segítségével még Albánia is visszaállíthatta egy időre az államiságát. A kaganátus másik végén és a szomszédos Onogur-Bulgáriában, a Kubán-vidéken, a Meotisz-partvidéken **640** (785) **k.** megindult az ősbolgár, szabír, onogur stb. népközösségek elkülönülése, majd közülük egyesek elvándorlása Ny-ra (az Etelköz és a Kárpát-medence felé) és É-ra (a Volga középső folyásához)

Az örmények a **07. sz. közepétől** (a 08. sz. végétől) tömegesen hagyták el hazájukat, így a Közel-Kelet országaiban és a Földközi tenger partvidékén is sorra kialakultak az örmény diaszpóra közösségei.

Kazária és Onogur-Bulgária viszonya megromlott, **640** (796) **után** olyan háború kezdődött közöttük, ami végül Kazária győzelmével ért véget. A Kazár Kaganátus, miután elfoglalta a szabíroktól Balandzsárt, a Derbenttől É-ra fekvő Szemendert, elhódította az onoguroktól Sarkelt (Fehérvár), a Don alsó folyásánál épült hatalmas erődöt, bekebelezte az egész Kubánvidéket, – mindez erőteljes népmozgásokat váltott ki. (A régészek a mai Oroszország területén többfelé, például a Poltava és Káma vidékén is, megtalálták a **07. sz. utolsó harmadának** (a 09. sz. 10/40-es éveinek) a Kárpát-medence **08.** (09/10.) **sz-i** griffes-indásaival párhuzamba hozható leleteit.)

Kazáriának főként az arabok kezdődő terjeszkedésének megfékezése érdekében volt szüksége ősbolgár alattvalókra is. (Az ősbolgárok egy csoportja **651** (796) és **655** (800) **között** Örményország bizánci fennhatóság alatt álló területére települt.) A kangárok kazár alattvalóként a Volga-mentére kerültek. Másrészt tudjuk, hogy ebben a térségben az alánok is elismerték kazár fennhatóságot maguk felett. A kangárok és az alánok lényegében ugyanazon területen, ugyanolyan helyzetbe kerültek, ami erősíti azt az álláspontot, hogy esetükben valójában rokonnépekről lehet szó.

A Kazár Kaganátus fővárosa **07. sz. közepén** (a 08. sz. végén) Balandzsárba került, a Kaszpitenger partjára, Dagesztán területére.

A szabírokat a kaganátus igyekezett a Kaukázus D-i felébe, a határvédelem frontjára, az ottani szabír vidékre átcsoportosítani. Az arab hódítók a Kaukázus térségét támadva már **651-től** (796) csapásokat mértek a Kazár Kaganátus D-i határvidékére.

Az arabok Perzsia legyőzését, Örményország elfoglalását (**640**, vagyis 796, más álláspont szerint **652**, azaz 797) követően, **642-ben** (798) megkezdték Albánia, vagyis az Arrannak, illetve Azerbajdzsánnak elnevezett államok területének és népeinek hódoltatását, megtámadták az albánok és a perzsák által alapított városokat.

E fejleményekkel összefüggésben arab kézre került a mai Üzbegisztán területe is. Tabarisztán uralkodója is elismerte **644-ben** (800) az arab hódítók uralmát. Derbent (egyelőre nem végleges) elfoglalása után az arabok kazár fővárost, Balandzsárt támadták. A kazár csapatok **652– 654-ben** (797–799) visszaverték a Kubán-vidékre betörő és Balandzsárra nagy erőkkel támadó arabokat. Az arabok veresége súlyos lehetett, a hadvezérük is elesett. Általános vélemény szerint az ezután következő három évtizedben az arabok a Kazár Kaganátus ellen komoly támadást nem intéztek, amit a történészek a kalifátusban folyó polgárháborúval magyaráznak. Más adatok arra utalnak, hogy az arab offenzíva nem szünetelt ilyen hosszú ideig, hanem azt Kazária K-i részén már **705** (816) **k.** felújították.

Georgia és Örményország vezetői **653** (798) **után** elismerték az arab fennhatóságot, – az örmény és grúz hercegségek egy ideig autonóm státuszt élveztek. Örményország területén a következő korszakban (**655-től**, vagyis 800-tól, **851-ig**, azaz 962-ig) 26 egymást követő muzulmán kormányzóról van tudomásunk, miközben az ország egyik fele Bizánc uralma alatt maradt. Tbilisziben muzulmán emirátus jött létre **645-ben** (801), amelynek azonban nem terjedt ki a hatalma Ny-Grúziára (Kartli), valamint a hegyvidékre sem. Az albánok **656** (801) **után**, Bizánc, a Kazár Kaganátus és a szabír határőrség segítségére számítva megpróbáltak ellenállni. Más interpretáció szerint a „hunok serege” kényszerítette **664-ben** (809) Albánia vezető köreit a kazárokkal megkötendő szövetségre. Seki városa az Arran néven nevezett körzetben, a **07. sz. közepe** (a 09. sz. eleje) **után** az arabok hódító háborújának egyik legfontosabb célpontjává vált. A kazárok **670** (815) **k.** vezettek hadjáratot Albánia területén az arabok ellen.

Ebben az időben, egy interpretáció szerint **659-ben** (804) alapították meg az arabok Gendzse városát Derbenttől DNy-ra. Viharos gyorsasággal hozzáláttak a kiépítéséhez (a Derbend-Nameh szerint a **századfordulón** épült ki, tehát 811 tájékán). A város a **08. sz. elejétől**

(kb. 815től) került a térség történetének, ezáltal később a Derbend-Nameh szerzője figyelmének középpontjába.

A kazárok figyelme **665** (810) **után** egyre inkább az Onogur-Bulgária felé fordult, hatalmukat egyre inkább kiterjesztették a K-európai sztyeppe nagy részére, **655** (811) **után** elfoglalták a Krím környékét is. A kazár támadás nyomán megindult a Ny-felé menekülő ősbolgárok és onogurok áradata, ami **670** (815) **után** tetőzött. Ezután egyes ősbolgárok, állítólag Kotrag vezetésével a Volga-könyökbe költöztek, mert Kovrat fiai a kazároktól vereséget szenvedtek.

László Gyula szerint az onogur szállásterületek központi törzseit közvetlenül érhette a támadás, ezért menekülésszerűen elvonultak, nagyrészt közülük kerültek ki a Kárpát-medencében hamarosan feltűnő griffes-indás „késő avarok" (kora-magyarok). Az ősmagyarság e komponense egy koncepció (Róna-Tas) szerint **675-ben** (820), a Kubán-vidékről kiindulva birtokba vette a Dnyepertől Ny-ra eső területeket. Tőlük K-re a kazárok **680-tól** (825-től) megszervezték onogur és ősbolgár lakosságú területeik igazgatását. Az onogur (több értelmezés szerint: fehér magyar) nép, mint határvidéken élő gyepűnép kazár fennhatóság alatt, kazár kormányzat által kinevezett katonai kormányzó, a kende kormányzósága alatt bizonyos mértékű autonómiában élhetett. A kazárok határőrvidéket (gyepűket) létesítettek a Jajk-vidéken (K-en, a Volga és Urál közötti térben) is.

A kazár állam és a Bagdadi Kalifátus közötti háború **705/706-ban** (816/817) kiújult. A Derbenttől É-ra elterülő, a Kaukázus vonulatai és a Kaszpi-tenger közötti Közép- és D-dagesztáni keskeny alföldi sáv, valamint a Kaukázus K-i előtere is hadszíntérré vált. A kazárok **661/662ben** (817/818) egy időre visszafoglalták Albánia arabok által elfoglalt részén Arran tartomány fővárosát (vagy erődjét), Gebelét is. Az arab hadjárat **662-ben** (818) főként Kazária peremterülete, tehát a kaganátus szövetségesei, különösen a türkök és az alánok területei ellen irányult. A háború eredményeként, egyes interpretációk szerint a „hunok" (szabírok?) **675-ben** (820) felszabadították és **684-ig** (829) megtartották Albánia területét, a dagesztáni hunok (szabírok?) egy része (feltehetőleg határőrök) **710** (821) **k.** Udi tartományba telepedett át.

A hun (szabír/türk?) kormányzó **680** (825) **k.** a lányát Dzsavansirhez, az albán királyhoz adta feleségül. Ezt követően, **681/682-ben** (826/827) felgyorsították a „kaukázusi hunok" (pusztai eredetű népek) keresztény hitre térítésének évszázados folyamatát, egy püspök utazott a Derbenten túl élő „hunok" országába. Iszrael püspöknek sikerült elérnie, hogy a Varacsánban (Mahacskala, Dagesztán) székelő (talán türk) uralkodó, Alp Ilutver ledöntse a bálványokat és elterjessze a keresztény hitet népe körében. (Dzsavansir albán király **670-ben** (826) halt meg, állítólag muzulmán fegyvertől.)

A **683** (828) és **685** (830) **közötti** eseményekre vonatkozó adatokból az rajzolódik ki, hogy Bizánc és Kazária elsősorban egymással vetélkedett a Kaukázus térségében. Ha valamiben egyetértettek, az talán az ún. „hunok", tehát az arab uralom alól felszabadult szabírok és a frissen keresztény hitre térített türk közösségek önállósodási törekvéseinek letörésére irányuló akaratuk lehetett. Mindenesetre kazár és bizánci hadsereg is tevékenykedett a térségben. Nem tartom véletlen egybeesésnek, hogy egyes interpretációk szerint pont **08. sz. első felében** (a 09. sz. második harmadában), míg más vélemény szerint a **07/08. sz. fordulója idején** (tehát ugyancsak a 09. sz. második harmadában) szűnt meg a „hunok félévezredes dominanciája" a Kaukázus térségében.

Természetesen a bizánci részről megélénkült mozgás együtt járt az arab hatalom és hadsereg aktivizálódásával is. A **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felétől** az örményországi Bagratidák, leghatalmasabb nemesi családként – arab támogatással – megszerezték a Mamikonjánok és Kamszarakánok nemesi birtokait, központi területük Sirak, fővárosuk Ani lett. A Bagratidák egy oldalága pedig a család örményországi uralmának kezdetétől arabok által

felügyelt grúz állam(ok) trónját is elfoglalta. Albánia iszlamizációja **685** (830) **k.**, „más” álláspont szerint **675** (831) **k.** kezdődhetett meg, miután az arabok megszállták Grúzia területét. Bizánc **688-ban** (833) elfoglalta a Kis-Kaukázus vidékét, válaszképpen az arabok **690** (835) **k.** megint megszállták Örményország nagy részét. A Kaukázus É-i oldala a kazárok országához tartozott, ám az ottani lakosság számottevő része **680** (836) **után** már perzsiai és korezmiai emigráns volt. Albánia vidéke **681-től** (837) tekinthető tartósan arab megszállás alatt álló területnek, mivel **692-ben** (837) a kalifátus egységei mélyen behatoltak Albánia területére, s megint elfoglalták egy időre Derbentet is.

Bajorok és karantánok – 1. (853-ig)

Az ún. rugiak (Pannónia és Noricum területén élt nép) **487/488** (742/743) **k.** eltűntek a történelem színpadáról, mert Odoaker itáliai király elüldözte őket, ugyanakkor (sőt, néhány évvel korábban) megjelentek, mégpedig csaknem ugyanott, a bajorok. Az információmorzsák tervszerű áttelepedést valószínűsítenek. Más adatok szerint ugyanis a bajorok már **580** (736) **k.** megalapították hercegségüket az É-i Alpok vidékén (Raethia és Noricum területén). Biztosra veszem, hogy a bajor etnogenezis legfontosabb összetevői a rugiak voltak. (Természetesen rugiak máshová is kerülhettek, pl. akár Rügen-szigetére is.)

Egy, az osztrák történészek által megfogalmazott koncepció szerint a rugiak és szkírek többsége a mai Ausztria területén telepedett le a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepén), és beolvadt az újonnan érkezett bajor telepesek közé. Abból következtettek erre, hogy a (később érkező) szláv népeknél csak igen ritkán fordul elő az e térségben élő emberekre kifejezetten jellemző, nagyon gyakori vörösesszőke színkomplexió.

Más álláspont szerint viszont a bajorok a herulok utódai lehetnek, megint mások a kelta boiok leszármazottaiként aposztrofálják őket, akik több száz évvel korábban Bajorország területén is éltek. Egy további lehetőségként jöhet szóba az a koncepció, miszerint a „Bajuwar" törzs (talán csakugyan a boiok utódaként?) még a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** érkezett meg a Felső-Dunától D-re fekvő szállásterületére, mégpedig valószínűleg a mai cseh területek irányából.

Már láttuk, hogy a herulok az **05/06. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepén) bizonyos hunokkal együtt távoztak a térségből ÉNy-felé, (ahol általában szászoknak tekintett különböző népek éltek az Északi-tengerig és Jütlandig elnyúló területen, amely magában foglalta Dánia területét is, illetve az Elba mindkét partján, a Harz-hegységig és az Emsig elterülő vidéken). Nem zárható ki, hogy a herulok is részt vettek a kontinentális szászok etnogenezisében.

Megjegyezzük, hogy az **05.** (07/08.) **sz-ban** a frankoktól ÉK-re élt, pogánynak nevezett népeket a szakértők hajlamosak gyűjtőnéven szászként megnevezni, bár erre vonatkozólag nincsen érdemleges forrásuk. (Egyébként a mai É-Németország területének lakóit **555-ben** (711) nevezték először szászoknak a frank krónikák.) – Más vélekedés szerint a herulok „csak" a **06. sz. közepén** (tehát a 08. sz. eleje tájékán, a Balkán területén) tűntek volna el a történelem színpadáról.

(Egyesek szerint, mind Bajorország (Bavária), mind Csehország (Bohémia) neve a „boi" szóból származik, ami úgymond „nem lehet véletlen", habár ebből még folytonosságra nem szabadna következtetni a boi nép és a jóval később feltűnő bajorok, ill. a csehek etnikuma között. – Pannónia neve is fennmaradt, mint a Kárpát-medence Ny-i részének közhasználatú elnevezése, mégse gondolja senki, hogy az ősmagyarok a kelta/illír pannonok leszármazottai lettek volna.)

A bajorok által benépesített terület, miként a legtöbb germánnak azonosított lakosságú ország, frank támadásoknak volt kitéve. Már Klodvig vereséget mért az alemannokra (a svábok őseire) az **05/06. sz. fordulóján** (a 07. sz. közepén), majd **530** (686) **után** a Meroving-dinasztia bekebelezte a Burgund Királyság területét, – s ezután Burgundia népeinek függetlenségi harcairól csaknem az egész középkor időszakára vonatkozóan hallani lehet. A **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** a szásznak nevezett népeket is megtámadták a frankok, de velük kapcsolatban tartósnak tekinthető hódításról egyáltalán nem beszélhetünk.

Az önálló Türing királyság területe a Harz-hegységtől a Duna felső folyásáig terjedt. Türingia a **06/07.** (08.) **sz. folyamán** harcban állt a frankokkal, hogy megvédje függetlenségét. A türing állam népességének egy részét talán a „hermundurok" csoportjai képezték. A frank

krónikák szerzői szerint a Merovingok „többszörösen” meghódították ezt az országot és népét, ám a valóságban még a Karoling-időszak első felében (a **08. sz-ban**, tehát a 09/10. sz-ban) is folyt a szabadságharcuk.

A frank hódítók a **06. sz. második** (a 08. sz. első) **felében** szembetalálták magukat a krónikákban hunnak vagy avarnak megnevezett csapatokkal is. Mint már a hunok közép-európai térhódításával foglalkozó fejezetben is érintettük, az **561/562-es** (717/718) évekre vonatkozó frank források szerint: „*a hunok ismét dúlják Germánia egy részét, behatolnak Galliába* [?] *is*” (Chronicon Vedastinum); „*a hunok, más néven avarok... Sigibertre rontottak. Ez Türingiában találkozott velük és az Elba folyónál hatalmasan legyőzte őket*” (Paulus Diaconus). Az **566/567es** (722/723) években ismét történtek hun-frank összecsapások: „*A hunok ismét a galliai* [?] *tartományokba igyekeztek behatolni. Sigibert hadsereggel indult ellenük... Sigibert hadserege megfutamodott, őt magát a hunok bekerítették...*” (Gregorius Turonensis).

Úgy tudom, egyik krónika sem említi Baján „avar kagán” nevét, bár az interpretációk a virtuális kronológia kényszere folytán egyöntetűen az ő nyakába varrják ezeket az összecsapásokat. – De a kronológia helyrezökkentése után nyilvánvaló, ekkoriban talán még az apja sem született meg Bajánnak, aki természetesen nem avar, hanem onogur vezető volt, és **560** (816) **k.** érkezett meg a feloszló Onogur-Bulgáriából Közép-Európába, illetve a Balkánra.

Mindazonáltal az említett csatározások a **06. sz. harmadik** (a 08. sz. első) **negyedében** bizonyára megtörténtek, s ha nem is Galliában vagy az Elba mentén ütköztek meg egymással a hun és a frank csapatok, de annál valószínűbb, hogy a csaták helyszíne éppen a két említett helyszín között, a Felső-Duna- és a Rajna-vidéken lehetett. – Ekkoriban az onogur tömegek még K-Európában tartózkodtak. A frankok első nagy hódítási hullámát Hunnia hadereje, beleértve a számottevő avarhun tényezőt is, tartóztatta fel az **05. sz. második**, vagy ha úgy tetszik, a **06. sz. második** (egyaránt a 08. sz. első) **felében**.

A bajorok **580** (736) **k.** a fent megnevezett „germán” népektől (türingek, alemannok) D-re elhelyezkedő, a longobárdokkal érintkező területet foglaltak el, ennek megfelelően a frank hódítás az **05/06.** (08.) **sz-ban** még nem igazán érhette el őket, – (aztán **558** (814) **k.** az előrenyomuló frankok fennhatóságát egy bajor, nyilván a szállásterületük Ny-i részén megtelepedett, törzs elismerte). Egyelőre azonban zavartalanul építhették államukat.

Egy adat szerint Iuvavum (a korábbi Noricum Ripense egyik közigazgatási egysége) **590-től** (746) tartozott Bajorországhoz, mely államot a krónikák előszeretettel hercegségnek titulálták. A **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepe után) még nem Regensburg lehetett a bajor Agilolfing-dinasztia fővárosa, e város környéke talán még nem is tartozott bajor fennhatóság alá. Regensburg (Castra Regina) csak néhány évtizeddel később, **535** (791) **k.** lett bajor főváros. A geopolitikai változások tükrében válik érthetővé, miért is halt el a **06. sz. végén** (a 08. sz. közepén) több karintiai, stájerországi és tiroli püspökség, melyek nevei utoljára az aquileiai érsekség püspökeinek Maurikiosz császárhoz írt levelében nyertek említést **591-ben** (747). Az is logikusan következik ebből, hogy miért is járhatott gyors sikerrel az ír szerzetesek középeurópai térítési tevékenysége a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. közepét követően) ebben a térségben is, – (amiről az európai szabadságharccal részletesen foglalkozó fejezetben emlékeztünk meg). A kelta térítés alá vetett népesség általában eleve keresztény volt, csak éppen ekkortájt, a bajorok terjeszkedésével, Konstantinápoly befolyásának megszűnésével, papjai távozásával összefüggésben egyházi szervezet nélkül maradt.

A frankok hódító politikai elitje természetesen igyekezett kiiktatni törekvései akadályozóit. Talán a Bizánci Birodalomtól ellesett módon sikerült meggyőznie a hunok vagy avarhunok szomszédságában élő szlávok egyes törzseit, hogy jobb dolguk lesz az egyre gyarapodó Frank Birodalom alattvalóiként, mint a hunok, az avarhunok szövetségeseiként. (A

szóban forgó szlávok még Hunnia fennállása idején, vagy közvetlenül Avarhunnia létrejötte után szerveződtek politikai közösséggé az Alpok D-i vonulatai mentén.)

A Fredegar-krónika szerint Samo, egy frank kereskedő, aki talán Dagobert (vagy majordomusa) személyes megbízottja volt, ment a szlávok közé, hogy azokat „önállósodási törekvéseikben" frank érdekből támogassa. (A **870-ben**, azaz 1026-ban szerkesztett Conversio szerint Samo egy karantán (vend?, szláv?) dux gentis volt, aki a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** élt és tevékenykedett. Egyébként bizonyos értelemben lényegtelen, hogy frank vagy karintiai, és hogy kereskedő vagy a frankok által el nem ismert herceg volt ez a frank hatalommal hamarosan szembeforduló személy.)

Karantániát, a szlávoknak a DNy-i Alpok térségében létrejött államát Samo **623-ban** (779) alapította. Az ország központja Carantanum (Maria Saal, Au.) lett, – más adat szerint Zollfeld (Gosposvetsko polje), Klagenfurttól (Celovec) É-ra. A karantánok komolyan vették a frank ajánlatot, s valóban függetleníteni próbálták országukat. Emiatt került sor **631-ben** (787) egy nagy csatára Samo és Dagobert hadai között Wogastisburg (Forchheim?) térségében. (A Conversio úgy tudja, Dagobert győzelme nyomán már meg is szűnt az ország önállósága, ennek azonban ellentmondanak az egyéb források, melyek szerint az Samo haláláig fennállt.) Samo szláv lakosságú karintiai állama és a szomszédos Bajorország közötti háborúról nincs tudomásunk. Feltehetőleg Dagobert szándékaival ellentétben e két ország vezetősége felismerte közös érdekeit.

A **06. sz. közepén** (a 09. sz. elején) indult meg a szláv népvándorlás az Alpok térségében, bizonyára kihasználva azt az időszakot, mikor a nagy **07.** (08.) **sz-i** európai szabadságharc végén a hadakozó felek erőforrásai alaposan kimerültek. Állítólag Morávia – (melyik Morávia, a balkáni vagy a csehországi?) – területén keresztül érkeztek újabb szláv közösségek a K-i Alpok és a Kárpát-medence érintkezésének vonalára (K-Ausztria területére, Samo országának K-i határára). Nagy a valószínűsége annak, hogy a Balkánon vagy száz év óta jelen levő szlávok bocsátották ki magukból ezt a migrációs hullámot, hiszen a lehetségesnek tartott másik népforrás még nem állt fenn, (a csehországi Morávia területe csak **567** (823) **után** népesült be olyan szlávokkal, akik állítólag Türingia felől érkeztek).

Samo **658-ban** (814) halt meg, bizonyára az ismét erőre kapó frankokkal vívott újabb háborúban. Halála után országa valóban szétesett, egy része bizonyára csatlakozott Avarhunniához, más része pedig Bajorországhoz. Ez az időpont jól egyeztethető azzal az értesüléssel, mely szerint egy bajor törzs **558** (ugyancsak 814) **k.** elismerte az előrenyomuló frankok fennhatóságát. A politikai helyzet változását jelzi, hogy Bajorország területén (is) felszámolták a kelta keresztény misszió eredményeit, és beindult a római (frank) térítők masszív tevékenysége. Szent Rupert térítő püspök **690** (846) **k.** már Bajorország területéről indult el a karantánok és az avarhunok körébe. A Dunán hajózva érkezett meg Pannónia Inferiorba (mely elnevezés ebben az időben a Duna–Dráva–Rába folyók által körbevett terület neve volt), vagyis bizonyára eljutott legalább Győr térségéig. Onnan visszatért Lorch városába, majd **697** (853) **k.** a Salzachfolyó melletti Iovavumban (Salzburg) állapodott meg, s ott Theodo herceg révén szerzett rendelkezési jogot.

(Folytatása az 584-edik oldalon.)

Onogur-Bulgária felbomlása, ezzel összefüggésben a balkáni Bulgária megalakulása, Avarhunnia átalakulása, Kuber honfoglalása (861-ig)

Kovrat trónjának utódlása a fiai számára megoldhatatlan feladatnak bizonyult. Az elsőszülött Baján (Bat-Baján vagy Baján-Cselbir) a Kubán-vidéken élt, míg egy másik – onogur – Baján, az előbbinek névrokona irányította az onogur törzseket. A Kotrag nevű fiú uralkodott a kutrigurok felett (a Don mentén), az Aszparuk nevű fiú pedig az utrigurok ura volt (legközelebb az Al-Dunához). A Dzsagfar Tárihi írja: „*Kurbat kisebbik fia, Atilkesze, kinek neve Aszparuk volt (...) a Kijevtől legtávolabbi ulust kapta. (...) Atilkesze fegyvert fogott az új kagán, Bat-Baján ellen (...) a kán bolgárjaiból nagyon sokat megöltek, (...) öt éven át ostromolta Dzsaldát* [a Krímet] *és a Szaklan-Bolgár állam sok részén kagánnak ismerték el. (...) Az ostrom alatt a türk* [értsd: kazár] *kagán, kinek hatalma felerősödött, Szaklanba* [a szabírok földjére] *támadt, (...)* [Előle Atilkesze] *a csapatai egy részével Bastuba* [Kijevbe] *futott.*”

A krónika három Bajánról tartalmaz feljegyzéseket. Baján-Cselbirt, valamint egy onogur „Bajánt” (Tubdzsakot) **550** (806) **k.** élt kortársaknak, sőt jó barátoknak festi le, míg az összeszerkesztett szöveg szerint a harmadik Baján, azaz Bat-Baján a virtuális kronológia csapdájának megfelelően „egy évszázaddal később”, **650** (ugyancsak 806) **k.** élt volna. Mi viszont megállapíthatjuk, hogy a három Baján egyikét, aki tehát onogur ember volt és barátkozott az ősbolgár Bajánnal – tudjuk, hogy az onogurok és a bolgárok ősei jellemzően jó viszonyban álltak egymással –, nem véletlenül hívtak ugyanúgy, mint a barátját. A Dzsagfar Tárihi írja: „*BajánCselbirnek, Tatra fiának idején Szaklanba* [a szabírok földjére] *jöttek az avarok* [értsd: onogurok]*, akiket a kazár türkök kergettek el. (...) Baján-Cselbir összebarátkozott az avar* [onogur] *kagánnal, Tubdzsakkal, és a fiának az ő nevét adta, és az is felvette magának a Baján nevet. (...) Baján-Cselbir Ny-i bolgárjait, akik az avar* [onogur] *kagán alatt maradtak, elkezdték karabolgárnak nevezni, a fekete alatt Ny-it értve, ahogy a türkök ezt általában szokták.*” Az onogur Baján (Tubdzsak) tehát névrokona lett az ősbolgár Baján-Cselbirnek. Hogy az ugyancsak ősbolgár Bat-Baján, aki a krónikák szerint Kovrat fia volt, rokonságban állt-e Baján-Csebirrel, netán mégsem Kovrat, hanem Baján-Cselbir fia lett volna, arról nem rendelkezünk információval. Azt tudjuk azonban, hogy ez a Bat-Baján az Alsó-Don és az Azovi-tenger között székelt, és **670** (826) **k.** behódolt a kazároknak.

A Kovrat-fiak szétszóródtak, és úgy tudni, csak Bat-baján és népe, és ezen belül egyes onogur törzsek maradtak meg kazár alárendeltségben. Az ún. „óbolgár királylistán” azonban Bezmert nevezték meg a Kovratot követő uralkodónak, Aszparuk elődjének. Theophülaktosz és Niképhorosz megbízhatónak tartott feljegyzései szerint öt Kovrat-fiú osztozkodott apja birodalmán, (természetesen nem feltétlenül voltak mindannyian a baltavár fiai, pl. az onogur Baján, azaz Tubdzsak egyáltalán nem). A negyedik és ötödik fiú nevét a bizánci krónikások egyáltalán nem nevezték meg, bár megjegyezték, hogy azok IV. Konstantin császár idején (**668**, tehát 813 **után**) Ny-ra érkeztek, egyikük a népével Avarhunniába került, és meghódolt az avar kagánnak. A másik anonim fiú (esetleg Kuber/Küver) és népe pedig végül, **679** (835) **k.** a Ravennához közeli Pentapolisban telepedett meg. Elképzelhető, hogy ez a néprész összeköttetésben állt az **536** (792) **k.** Itáliába „kalandozott” ősbolgár kontingenssel, amelyről korábban említést tettünk. Mindenesetre egy adat szerint **568** (824) **k.** tízezer „kutrigur” dúlta Dalmáciát, egy másik, látszólag ezzel összefüggésben nem álló adat viszont arról informál, hogy a **07. sz. utolsó harmadában** (a 09. sz. első felének közepén) jelentős tömegű, a „kutrigurokkal rokon” lakosságot telepítettek a mai Horvátország területére.

A Kubán-vidéken Onogur-Bulgária utódállamaként egyes **08.** (09/10.) **sz-i** források, így Ravennai Névtelen és bizánci kortársai megemlítették az Azovi-tenger melletti Onoguriát, melynek területét talán a magyar krónikák Levédiájával azonosíthatjuk.

Aszparuk ősbolgárjai a **07. sz. harmadik** (09. sz. első) **negyedében** elfoglalták a Fekete-tenger kikötőit a Duna-delta térségében, miközben fő erőik jórészt Besszarábia D-i részén, Onglosz vidékén helyezkedtek el, majd kialakították a Dunai Bulgária néven ismert, hat ősbolgár törzs szövetségére alapozott államképződményt. A **08.** (09.) **sz. első felében**, tehát ugyanabban a terminusban vonult az ősbolgárok egy része, egyesek szerint Kotrag vezetésével a Kubánfolyótól É-ra, a Volga középső folyásának vidékére, a Volga és Káma folyók közébe, hogy megalapítsa Volgai Bulgáriát. Mások szerint nem Kotrag, hanem egy ismeretlen nevű vezér népe ment a Volgához, szerintük Kotrag vezér és törzsei Aszparukhoz hasonlóan a Balkánra vonultak, – egyes horvát történetírók tőle származtatják népüket (Kovrat/Hovratu, illetve kroát/horvát). Megemlítjük még, hogy egyes vélemények szerint az ősbolgárok egy csoportja Örményországba telepedett.

IV. Konstantin uralkodása idején (**675**, vagyis 820 **k.**), tehát a dunai óbolgár honfoglalással egyidejűleg Onogur-Bulgáriából onogurok érkeztek Avarhunniába, ahol ezzel összefüggésben mélyreható változások történtek. Sor került az ország területi újrafelosztására. A bevándorlással összefüggésben Avarhunnia települési területei elérték a Bécsi-medencét, a gyepű határa elérte az Enns-folyót, és az „avarnak” tekintett régészeti anyag ellepte a Felvidéket is. Új fejedelmi központok keletkeztek. (A tárgyi emlékekben hajlított pengéjű, egyélű szablyák, széles lemezű, szimmetrikus íjak, lemezes övdíszek jelentek meg. A leletcsoportot IV. Konstantin korai aranyai és a **675–720**, vagyis 820–865 **között** sírobulusként használt, aranylemezből kivágott pénzutánzatok (blankok) keltezik.) Az új bevándorlók elsősorban a Maros–Körös-közben és a csatlakozó erdélyi területeken, korábbi gepida lakosságú területeken telepedtek le, (amire a korábbi gepida temetkezés **567 k-i** (823 k-i) megszűnéséből lehet következtetni).

Az események menete a következőképpen rajzolódik ki: Baján (az onogur Baján fejedelem) **561-ben** (817) kiszakította Onogur-Bulgáriából a Dontól Ny-ra fekvő országrész onogur lakosságát. A szakadár onogurok az állatállományukkal együtt, feltehetőleg erőltetett menetben igyekeztek a kazárok bosszúja elől Avarhunnia gyepűje felé. A határt egyes közösségek még az évben, mások **562-ben** (818) érték el. Baján haderejének zöme utóvéd-feladatokat látott el. A következő években az onogur közösség bizonyára a gyepűkön tartózkodott, megvárva, hogy Avarhunnia vezetői kiürítsék számukra jövendő települési területeiket.

Figyelmet érdemel, hogy Kálti Márk (illetve a Képes Krónika) szerint a „magyarok második honfoglalása” a Kárpát-medencében »677-ben« történt meg, úgymond 104 évvel Attila halála után. Igen érdekes, hogy Kálti Márk, aki tökéletesen tisztában lehetett azzal, hogy Attila még az »05. sz. közepén« halt meg, a bevonulást mégis „naiv” természetességgel Konstantin császár uralkodási idejére, a »07. sz. második felére« „időzítette”. A virtuális kronológia mindeddig nem tette lehetővé e hatalmas ellentmondás feloldását. Mi azonban feltételezhetjük: a Kálti Márk féle második honfoglalás időpontja **677**, vagyis 822 lehetett, (ami persze Attila halálát (**453**, azaz 739) csak 83 évvel követte). Ez az időpont talán az onogur utóvéd megérkezésére vonatkozhat. Az esemény visszaigazolása a párhuzamos kronológiai sorból: Usdibad, Sirmium gepida parancsnoka **567-ben** (823) ürítette ki várát Baján érkező csapatai számára. – Az már más kérdés, hogy valami félreértés történhetett a logisztikai egyeztetések során, feltehetőleg az érkező onogur csapatok késlekedtek, és ezt kihasználva a szemfüles bizánci csapatok elfoglalták a már részben kiürített erődítményt.

(Megjegyzés: A Képes Krónika itt felhozott passzusa Kézai Krónikájának bizonyos szövegrészeivel egybevetve másként is értelmezhető. Rendkívül érdekes, a fentieknél is komolyabban veendő egybeesés mutatkozik meg, ha a Képes Krónika szövegét nem a magyarok (onogurok) „második”, hanem harmadik bejövetelére (az Árpád-magyarok „honfoglalására) vonatkoztatjuk. – Természetesen erre a megfelelő helyen még visszatérünk!)

Az interpretációk egy része a valóságtól teljesen elrugaszkodva, az avarok (avarhunok) beavatkozásának tudja be az általuk „Óbolgár Birodalomnak” nevezett állam, tehát Onogur-Bulgária megszüntetését. – A virtuális kronológiában ehhez társított időpont (**568**, tehát 824) mégis helytállónak bizonyul.

Onogur-Bulgária (Kubáni Bulgária vagy „Óbolgár Birodalom”) megszűnésének valódi okai a következők: A domináns helyzetben levő ősbolgár törzsek részben a Közép–Volga-vidékre, részben a Balkánra húzódtak el a kazár uralom elől, míg az onogur törzsek nagyobb része a Kárpát-medencébe, kisebb része talán az ősbolgár csoportokhoz csatlakozva a Volga-mentére vonult. Kazár fennhatóság alatt is maradt számbelileg jelentős ősbolgár és onogur népesség. A Dzsagfar Tárihi írja: „*A kara-bolgár bégek uralkodnak. Kaban az új* [kazár] *kagán (…) békét ajánlott az alábbi feltételekkel: a kazárok megengedik Bat-Baján dinasztiájának, hogy megtartsa a kara-bolgárokat* [a Dontól Ny-ra fekvő területeket] *és a szaklanok bolgár részeit* [Közép-Volga, Alsó-Káma] *és (…) Burdzsánt* [Kuma és a Terek vidéke]. *Ennek fejében a baltavárok nem nevezhetik magukat kagánnak, kánnak, és átengedik a szaklan sztyeppéket az Alsó-Don és az Urál-folyó között, és elküldik katonáikat a kazárok külső háborúiba.*” – (Aszparuk távozása megteremtette Bat-Bajánnak a lehetőséget, hogy az összes kara-bolgár baltavárja legyen. Állítólag Bastu (Kijev) lett az új kara-bolgár főváros.) Az onogurok maradékai felett is diadalmaskodó kazárok **680-tól** (825-től) megszervezték onogur és ősbolgár lakosságú területeik igazgatását. Az onogur (fehér magyar) nép, mint határvidéken élő gyepűnép, kazár fennhatóság alatt, a kazár kormányzat által kinevezett katonai kormányzó, a kende kormányzósága alatt bizonyos mértékű autonómiában élhetett.

Számos kutató szerint éppen a kazár fennhatóság alatt a sztyeppén élő onogur (és részben ősbolgár) néphez tartozik az ún. szaltovó-majaki kultúra, bár többek szerint abban „protobulgár” és egyes alán népelemek együttélése nyilvánult volna meg a **06. sz. közepével** (a 09. sz. második harmadával) kezdődően. A régészek egy csoportja viszont „csak” a **08. sz. közepétől** (a 09. sz. második harmadának végétől) kezdődőnek véli a szaltovói régészeti komplexum hagyatékának keletkezését. A két időpont a kronológia helyesbítése után nem áll messze egymástól. (Megjegyezzük, hogy a szaltovói archeológiai komplexum területe csaknem az egész K-európai sztyeppe vidékét magában foglalta, beleértve a lombos erdőhöz csatlakozó ligetes mezőség egy részét is, és kimutathatók szórványleletei a Balkánon, ÉK-Bulgáriában is. Azért kerülhetett ilyen távol a kazárok országától, mert a **08. sz. első felében**, vagyis a 09. sz. második felében a szaltovói lakosság jelentős része a Don-Donyec vidékére, vagy annál még Ny-abbra költözött, többek szerint az arab offenzíva, a pusztító muzulmán hadjáratok vetették ki őket régebbi lakhelyükről. Magyar kutatók részéről többen észrevették, hogy a szaltovóiak hagyatéka feltűnően közelíti az Árpád-magyarok (**09/10.**, tehát 11. **sz.**) tárgyi műveltségét.) A virtuális kronológia csapdájába szorult történetírás a Baján vezetésével, **568-ban** (824), a Kárpát-medencébe (és részben a Balkán É-i peremére) költözött onogur (fehér magyar) népességet avarként vette számításba. Mi több, Baján bevonulását azonosította az „avar kor” kezdetével. Mi azonban már láttuk, hogy a Kárpát-medence avar kora kb. 111 évvel korábban kezdődött, amikor Attila idején valóban avarhunok érkeztek oda.

A Bizánc által szorgalmazott szláv lázadásokkal összefüggésben Baján kagánnak évtizedes csatározások után sikerült csak maradéktalanul letelepítenie népét a számukra kijelölt területeken. Mint láttuk, Bizánc **567-ben** (823) elfoglalta Sirmiumot, és természetesen a Száva vidékén élő szlávok (a K-i gótok utódai) segítségével e fontos erőd tágabb térségét elcsatolta Avarhunniától. Ny-Délvidék visszavételét, Sirmium ostromát Baján **579-ben** (835) kezdte el, a város csak hosszas ostrom után, **581/582-ben** (837/838) került Baján serege kezébe. Az avarhunokkal együttműködő Baján kagán ezután elfoglalta DK-Pannóniát, vagyis a Sirmium vidéki Pannónia Száviát (a Dráva–Száva-közét) is.

Bizonyosra vehetjük, hogy nem „száz év múlva”, hanem már **660–680** (816–825) **között** érkezett Kuber/Küver és (nem onogur) népe is, habár nem a Kárpát-medencébe, hanem inkább a Ny-Balkánra. Állítólag két győztes és három vesztes csatát is vívtak volna az avarhun kagán seregével, egyes vélemények szerint Erdély területén, bár ennek az álláspontnak nem feltétlen kell túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk, még ha a székelységnek van is egy Kövér-fiai nevű ága, melyet többen Küver leszármazottaival azonosítanak. (Megjegyezzük, hogy a szablya

Kárpát-medencei felbukkanását a magyar régészet Kuber népének bevándorlásával hozza kapcsolatba. Természetesen ugyanakkora joggal lehetne ezt a változást Baján népének bejöveteléhez is kötni. Ugyanez vonatkozik a griffes-indás kultúrára is, mivel sokan Kuber népéhez kötik annak megjelenését a Kárpát-medencében, de most – a kronológia helyrezökkentése nyomán – Baján népéhez társíthatják. Álláspontom szerint, mind Baján, mind Kuber népének sajátja lehetett ez a kultúra, és hadseregeik alapvető jellemzője volt a szablya használata.) A hagyomány szerint Kuber nem tudott megegyezni az avarhun vezetőkkel letelepedése feltételeiről, ezért hamarosan, **670** (826) **k.** már távozott is, mégpedig Ravenna térségébe. Nem tudni, távozása során követte-e őt a vele érkezett néptömeg is. Van olyan álláspont, mely szerint Kuber az avarhun kagántól délvidéki, azaz határ menti (gyepű) területet kapott volna, ahol a kagán a felügyeletére bízta volna a bizánci hadifoglyokat és leszármazottaikat. Egyesek szerint éppen ezekkel a volt hadifoglyokkal együtt dezertált volna Kuber a számára kijelölt határterületről. Több interpretáció szerint a Morava és a Vardar vonala rajzolná ki Kuber távozásának útvonalát. Krónikai közlés szerint „*13 év elteltével*” eltávozott fegyvereseivel a Vardar vidékéről. – (Kétségtelen, hogy a Ny-Balkán területén is ismeretesek griffes-indás leletek.) Figyelmet érdemel az is, hogy létezik a horvát népemlékezetben egy »815 k.« Dalmácia területén élt Kuber nevű herceg, országát már Croatia néven nevezik meg e hagyomány hordozóinak hitelt adó interpretátorok. Ez az évszám 815 k-nek értelmezhető. Uralma egybeesik Radislav és Višeslav hercegek időszakával, akik horvát szerzők szerint a **08/09. sz. fordulója** (811) **után** megalapították a dalmát-horvát államot. Megjegyezzük még, hogy ugyancsak Radoslav herceghez (Višeslav fiához) rendelik szerb történészek a szerb állam **810** (821) **k-i** megalapítását. (Radislavot talán Kuber küldte K-re a mai Bosznia irányából?)

Aztán Višeslavot Vladislav követte a hercegek sorában, akinek uralkodását a horvát történetírás **821** (832) és **835** (846) **közé** helyezi. Mindenesetre egy adat szerint a **07. sz. utolsó** (a 09. sz. első) **harmadában** jelentős tömegű, a „kutrigurokkal rokon” (értsd: utrigur) lakosságot telepítettek Horvátország területére, továbbá nem mellékes adat az sem, mely szerint **568** (824) **k.** tízezer kutrigur dúlta Dalmáciát. Alapos tehát a gyanú, hogy a **08/09. sz. fordulója** (a 09. sz. második évtizede) nem egyszerűen a horvátok balkáni államalapításának, hanem „kutrigurokkal rokon” népük Dalmáciába érkezésének az időpontja is. (Ilymódon a horvátok az utrigurok, míg a szerbek a kutrigurok leszármazottai lehetnek, de a dolog fordítva is elképzelhető.) Biztosra vehetjük, hogy a tótok (ószlovének, ószlovákok) Ny-balkáni országának D-i kiterjedése csak a horvátok területének É-i határáig értelmezhető.

Itt érdemes megállni egy pillanatra, s röviden összefoglalni mindazt, amit az utrigurok és kutrigurok homályos múltjából ismerni vélünk: A Fekete-tenger partvidékének görög városainak nyugalmát esetenként a Dnyeszter és Prut vidékéről betörő ún. „basztarnák” zavarták. Ezeket a basztarnákat germánnak vagy keltának mondják, de nyilvánvalóan szkíta/szarmata eredetű nép voltak, akik a **–02. sz. elejétől**, azaz az 01. sz. közepétől a Dnyeszter, a Prut, a Bug és a Duna vidékén találtak maguknak életteret. A basztarnák **–088** (169) **k.** már Mithridatész pontoszi király oldalán harcoltak a rómaiak ellen. A **–01.** (02/03.) **sz-ban** a dákok államukba integrálták a basztarnák népét és területeit is, s **–075** (182) **k.** a basztarnák zavarták a pontoszi király szövetségeseinek nyugalmát. A római Moesia provincia (a Drina és a Száva között) **025** (281) **után**, egészen Dácia felszámolásáig, állandóan ki volt téve a basztarnák támadásainak. A K-Európában élő basztarnák a szkíta-szarmata világban a **02.** (04/05.) **sz-ig** lényegében függetlenek maradhattak, de a **03.** (ugyancsak 04/05.) **sz-ban** gót

uralom alá kerültek a mai DOroszország területén élő szkíta/szarmata népek, így a basztarnák is. Emellett a **02. sz. közepén** (a 04/05. sz. fordulóján) az alánok jelentős része áttelepedett K-Európába, és a Volga és a Dnyeszter között, ugyancsak a szarmata-basztarnák melletti területen alapította meg európai szövetségét. (Ekkoriban a basztarnák rómaiak által Balkánra telepített részét (bizonyára egy, a gót áradat által a birodalomba sodort néprészt) Róma **170** (426) **k.** áttelepítette Lüdiába, majd **290** (446) **k.**, feltehetőleg a gótokkal kapcsolatos római politika változása miatt, visszatelepítette Trákiába. Ez esetben semmiképpen sem lehetett szó nagyobb népi közösségről, hiszen az áttelepítés mindkét esetben a tengeren keresztül zajlott. – Ezután a Római Birodalomban már egyáltalán nem emlegették a basztarnákat.)

A basztarnák K-Európában gót uralom alatt éltek további száz évig. Ekkoriban vegyülhettek el valamilyen szláv etnikummal, feltehetőleg ugyanazon szlávok egyik szegmensével, amelyek már hosszú ideje a gót fegyveresek hátországát képező, nekik alárendelt népi tömegek voltak. Megkezdődött a basztarnák szlávosodása.

A hunok **360** (516) **után** átkeltek a Volgán, rátörtek az alánok ottani területeire, Balambér, a Hun Szövetség királya kiterjesztette uralmát a Fekete-tengerig terjedő vidékre. A következő 150 évben, hol a hunok, hol a gótok fennhatósága alatt éltek a térség népei, közöttük nyilván a már preszlávnak tekinthető basztarnák is, akiket azonban – tézisem szerint – immár utrigur és kutrigur néven emlegettek. (A késő antik és kora középkori szerzőknek nem lehetett ismeretük e népek valós eredetéről.) A **06. sz. elejétől** (a 07. sz. közepétől) a kaukázusi szabír vezetőség igyekezett a nyugat felé eső sztyeppei népeket maga mögé állítani, így a Meotis környékén élő utrigurokat és a Krím térségében élő kutrigurokat is. Prokopiosz **400** (686) **k-i** időkről szólván szabírokról, „tetraxita gótokról", utigurokról és kuturgurokról tudósított, míg Jordanes a Maeotis-vidék meghatározó népei között említette a savirokat, altziagirokat és az onogurokat. Prokopiosz utigurjai ugyanazon térségben laktak, mint Jordanes onogurjai, míg Jordanes altziagirjai és Prokopiosz kuturgurjai ugyancsak egymás melletti helyen éltek, tehát a gótok birodalmában: a Krímben és a Duna felé eső területen.

A **06. sz. közepén** (07/08. sz. fordulóján) az utrigurok már a Don vidékén, a kutrigurok pedig változatlanul a Dontól Ny-ra eső területeken éltek. A Kaukázus térségében **463-ra** (715) befejeződött a kazárok térhódítása, de több népcsoport nem volt hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni, az utrigurok is inkább elhúzódtak a Don-vidékre. Így kerültek ismét a kutrigurok mellé. A kutrigurok **558** (714) **előtt** többször betörtek a Balkánra. Bizánc évi adót fizet nekik, de folyamatosan ellenük igyekezett fordítani testvérnépüket, az utrigurokat. Attila halála (**453**, vagyis 739 **után**) Ernák fia a Kárpát-medence DK-i részének fegyvereseivel a sztyeppére húzódott, ahol az onogurokat és az ősbolgárokat kutrigurokkal és utrigurokkal együtt szervezte pusztai szövetségi államba. Ez a rend Onogur-Bulgária felbomlásáig tartott. Mint az előbbiekben már kifejtettem, Kuber volt Onogur-Bulgária azon vezére, aki a szövetség felbomlását követően a kutrigurok és utrigurok már részben elszlávosodott népeit balkáni területekre vezette. Ott, szláv környezetben fejeződhetett be etnogenezisük. A horvátok és a szerbek genetikai meghatározottsága között megfigyelhető jelentős különbség elsősorban annak a következménye lehet, hogy a szerb etnikumra valamivel később komoly hatást gyakorolt a D-Balkánról (Hellaszból) kiáramló, és egyebek mellett a szerbek közé betelepedő szlávság, míg a horvátokat ez a néptömeg alig-alig érhette el. (Emlékeztetem tisztelt Olvasómat, hogy az Y-kromoszóma világszerte igen ritka Eu19 jelzésű haplotípusa, amely leginkább Magyarországon (60%), továbbá Lengyelországban (56%) és Ukrajnában (54%) dominál, igen gyakorinak mutatkozik Macedóniában (35%) és Horvátországban (30%) is.)

A fentiekben összefoglalt történettel tartoztam azoknak, akiket érdekelhetnek a balkánra települt szerbek és horvátok eredetével kapcsolatos téziseim. Most azonban visszatérhetünk az onogurokhoz és a bolgárokhoz: A bevándorló onogurok Avarhunnia gyepűjén tartózkodása idején zajlott le Aszparuk (immár nem ősbolgárjainak, hanem) óbolgárjainak Besszarábia D-i

részéről a Balkánra telepedése. Ez a körülmény is megkönnyítette Baján vérveszteség nélküli távozását a felbomló Onogur-Bulgáriából. (Aszparuk balkáni betörését a források **678-ra** (823) teszik, míg balkáni államalapításának általánosan elfogadott, az óbolgár fejedelmek név szerinti felsorolására alapozott időpontja: **668**, azaz 824.)

Lehet, hogy Bulgária megalapítása „elsőre" nem járt teljes sikerrel. Erre utal egy adat, mely szerint **582-ben** (838) óbolgár megtelepedés történt a Havasalföldön és a Kárpátoktól K-re is, majd ismételten megtörtént a dunai átkelés, mégpedig **584-ben** (840). Ez hozott aztán tartós sikert. (A Dzsagfar Tárihi írja: [az **590-es** (840/850-es) években] „*Baján-Cselbir fia Tubdzsak háborúba ment az avarok* [értsd: onogurok] *oldalán a Rum* [Bizánc] *ellen és a Rumnak alárendelt ulcsik* [szlávok] *ellen. Amíg az avarok* [onogurok] *könyörtelenül ölték az ulcsikat, a bolgár baltavár kímélte őket, és Rumtól a tulajdonába vette 200 ezrüket. Ezeket a bolgár ulcsikat kezdték ancsiknak, vagyis határőröknek, peremvidékieknek nevezni, mert őket a karabolgár bejlik É-i határán telepítették le, Ücsülüben* [Moldva Ny-i peremén, a Kárpátok külső völgyeiben] *és Buri-Csajon* [a Dnyeper-vidéken]."") – Több más interpretáció szerint is csak a **07. sz. végén**, vagyis a 840-es években zajlott le az óbolgárok honfoglalása, amikor már Aszparuk fia, Tervel uralkodott. Tervel kán (**700–721**, azaz 845–866) igen nagy ambícióval hozzálátott a Bizáncról korábban, még a szlávok által leválasztott Moesia, Trákia és Macedónia területének Bulgáriába integrálásához. Támogatta őt ebben az igyekezetében II. Jusztinianosz, egy időre elűzött bizánci császár is, aki az óbolgárok körében nyert menedékre a **07/08. század fordulóján** (a 09. sz. 40-es éveiben), s majd onnan óbolgár segítséggel sikerült visszatérnie a trónjára. (Az óbolgárok államát Bizánc **716-ban** (861) ismerte el hivatalosan, cserében az óbolgárok **717-ben** (862) már segítséget nyújtottak Bizáncnak (Iszauri Leó császárnak) az ostromló arabok elleni védekezésben.)

Az onogurok Kárpát-medencébe történt beköltözése hosszas folyamat volt, nem köthető egy évszámhoz…, a magyar krónikákban mégis igyekeztek a szerzők jól megjegyezhető évszámokat megadni. *„Attól az időtől fogva, hogy a magyarok* [hunok] *elfoglalták a sztyeppét…, 370 év telt el… Ísza próféta születésének 744. évéig… a kétszázezer főnyi magyar nép másodszor felkerekedett a Nagy Sztyeppéről és régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött*" – írta 1740 k. az ismeretlen szerző törökül (Madzsar Tárihi). A hun bejövetelre megadott »373/374-edik« évtől számított 370-edik év talán az onogurok (fehér magyarok) bejövetelére megadott »743/744-edik« lehetne. Ha ezt **743/744-nek** (843/844-nek) tekintenénk, akkor öt-hat évvel követné Sirmium elfoglalását. Ez a dátum (és több e körüli) még számos magyar krónikában feltűnik. A Baksay Ábrahámtól származó Chronologia de regibus Hungaricis szerint „*a magyarok második bejövetele Attila halála utáni 301. évében, Krisztus születése után 744 évvel, a*

Világteremtés utáni 4706. évben" zajlott le. Bonfini is hasonlóképpen fogalmazott. Pázmány Péter Felelet c. művében (1603) olvasható: „*az magyar nemzet másodszor kijőve Szkítiából… Attila halála után 303 esztendővel*". Petrus Ransanus írta Epithoma rerum Hungaricum c. művében: [744-ben] „*a szarmaták kijönnek szülőföldjükről, miután egy Hungar nevű vezér élükre állt*".

Az utóbbi gondolatok a forrásokban a megmagyarázhatatlan megmagyarázásának tűnnek, s mindennek talán nem sok köze van a valósághoz, s csak azért idéztem, hogy jelezzem: a kronológia ingoványos terepén könnyen el lehet tévedni. A 370 éves időtartam az Árpád-magyarok megérkezésének idejére is vonatkoztatható, ám ez nem vinne közelebb az igazsághoz. Az ominózus »744-es« évszám, ami sok krónikában előjön, a „bejövetelekkel" közvetlenül össze nem függő eseményekre vonatkozhat, miként azt másutt kifejtem. Kézai mester is megemlékezett egy „második" bejövetelről, méghozzá a »700-adik« évre helyezve azt. Ám belezavarodhatott mondandójába, hiszen a továbbiakban Bélát, Kadocsát és Attilát emlegette, akiket az „első" bejövetelből ismerünk. (Emlékeztetőül: ez az első bejövetel valóban **400, k.** tehát 697 (~700) történt.)

A magyar őstörténet forrásai előszeretettel emlegetnek „első” és „második” bejövetelt, szerzőik azonban, miközben a bejövetelek egymástól való időbeli távolságát általában jól interpretálták, vagyis az információk egyik lényeges elemét különösen jól őrizték meg, szándékosan semmiképpen sem hazudtak, elveszítették azt a nem kevésbé lényeges információt, hogy K-ről nem kettő, hanem három nagyszabású bejövetel történt (és több kisebb jelentőségű is). Ennek megfelelően: a „harmadik” felől nézve a „második” tűnhetett „elsőnek”. Ebből következik, hogy a középkor végére, amikor e szerzők megírták ránk maradt műveiket, a második bejövetel összemosódott a harmadikkal, tehát Árpád magyarjainak „honfoglalásával”, s így az első is összekeveredhetett a másodikkal, az onogur betelepedéssel.

A muzulmán arabok Ny-i térhódítása (877-ig)

Ebben a fejezetben igyekszünk végigkövetni az arabok Ny-i terjeszkedésének folyamatát az Ibériai-félsziget megszállásával bezárólag. Mindenekelőtt azonban azt kívánjuk megvilágítani, miért volt olyan könnyen átjárható számukra É-Afrika, és miért voltak olyan könnyen leküzdhetők Hispánia vizigót államának erődítései.

Bizánc hadállásai É-Afrikában érdemi ellátmány és utánpótlás nélkül maradtak, amikor az évszázados perzsa-bizánci háború (a két hatalmas birodalom közös ámokfutása) végére maga Konstantinápoly, a főváros is végveszélybe került. Miközben a perzsa hadsereg É-Afrikában manőverezett, Alexandria térségében, **610** (766) **k.** a bizánci trónviszály, a hatalmi harcok okoztak mérhetetlen pusztítást. (A perzsák É-Afrikában, **610-ben** (766) jutottak el hódításuk legtávolabbi pontjára, Tripolisz falai alá.) Összecsaptak a karthágói lázadók (Niketasz emberei) Pokász egyiptomi erőivel, aztán Alexandriában kitört a kopt keresztények lázadása. Megölték az ortodox pátriárkát is.

Egyiptomban győztek ugyan Niketasz csapatai, de egy Pokász által Caesariába irányított sereg megszállta a Nílus-deltát, s a lázadó koptokat halomra gyilkolta. Ugyanakkor Alexandria térségében megsemmisült Bizánc hadiflottájának jelentős része. Ennek tulajdonítható, hogy az É-afrikai berberek, illetve a Vizigót Királyság **616** (772) és **626** (782) **között** visszaszerezték a bizánci kézben levő marokkói, illetve hispániai területeiket.

Ezzel egy időben az arabok **636-ban** (781), mind Bizánc ellen (a Jarmuk-folyónál), mind Perzsia ellen (Kadesnél) sorsdöntő győzelmet arattak. A Bizánci Birodalom összeomlása csak azért maradhatott el, mert a Perzsa Birodalom – éppen az arab-muzulmán offenzíva miatt – kicsivel hamarabb széthullott, és a Konstantinápolyt ostromló perzsa hadseregnek a falai alól (**627-ben**, vagyis 783-ban) dolgavégezetlenül el kellett vonulnia. Bizánc a megmaradt erőforrásait a Balkánra, D-Itáliára és a Közel-Keletre összpontosította.

Megállapíthatjuk, hogy É-Afrikában, miként a Közel-Keleten is, példátlanul nagy hatalmi vákuum keletkezett, amit semmilyen É-afrikai vagy európai hatalom nem lehetett képes betölteni. (Itália államai is kivéreztek, a Meroving Birodalom ekkor éppen az ottani vákuumot próbálta betölteni.) Vajon a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** még jelentős erőt képviselő Vizigót Királyság miért nem terjeszkedett Afrikában?:

Egy jelentős Meroving hadjárat folyt a baszk vidékek ellen **602-ben** (758), Gascogne-ban megalapították a határvidék frank hercegségét. A Meroving Birodalom növekvő nyomás alatt tartotta a Vizigót Királyságot. A beavatkozáshoz – mint korábban a Szvév Királyság „megmentését” célzó akcióikhoz is – természetesen vallási színezetet biztosítottak. Valószínűleg frank presszió (és pápai ösztönzés) hatására folytattak a vizigótok zsidóüldözési kampányokat **612** (768) **k.**, majd hajtottak végre papjaik a zsidók körében kényszer-kereszteléseket **613-tól** (769-től). Hasonló okai lehettek a bizánci megszállás alatt álló D-i partvidék területének megszerzéséért folytatott háborúnak is, ami mint fentebb említettük **626-ban** (782) vezetett „eredményre”. Ennek a háborúnak vizigót szempontból semmi értelme sem volt, Bizánc andalúziai támaszpontja soha nem kezdeményezett inváziót a királyság ellen, az ország gazdasága bizonyára még profitált is az általa megvalósított távolsági kereskedelemből. (És éppen a támaszpont felszámolása tette védtelenné a királyságot a későbbiekben Afrikából indított muzulmán offenzíva ellen. Mindenesetre ekkoriban Marokkó É-i partvidékén átmenetileg jelen voltak a vizigótok is, bár a hatalmi játszmákba való érdemleges beleszólásukról nem ismerek információt.)

Azt hiszem, ahhoz sem férhet kétség, hogy ugyancsak frank nyomásra kezdtek a vizigótok hadjáratot **624-ben** (780) a baszkok ellen. Ám nem először és nem utoljára, a nyomásnak való engedelmesség semmit sem ért:

II. Charibert aquitaniai frank alkirály **631-ben** (787) véglegesen elhódította a vizigótoktól Baszkföldet. Miután I. Dagobert **637-ben** (793) egy baszk felkelést levert, Baszkföld népe kénytelen volt hűségesküt tenni a Meroving hatalomnak.

A Meroving Birodalom a Loire-tól a Pireneusokig terjedő Aquitania területén **639** (795) **után** létrehozott egy elkülönített birodalomrészt, ami a későbbi őrgrófságok (határőrvidékek, végvárhálózatok, avagy a „marcha" (marchia) elnevezésű előretolt erődítmény-rendszerek) prototípusának tekinthető. Ez a birodalomszervezési forma egészítette ki azt a szervezési módot, vagy inkább szemléletmódot, ideológiát, ami a Frank Birodalom tulajdonképpeni területét a birodalom központjának, magjának (Neustria) tekintette, míg a perifériát, vagy hódítási területet már jó ideje Austrasia néven iker-birodalomrészként kezelte.

A hatalom a birodalom terjeszkedésének eszmerendszerét és stratégiáját már nemcsak a K-i, hanem a D-i területek irányában is intézményesítette. Aquitania feladata a továbbiakban az volt, hogy a D-i terjeszkedés feltételeit és erőforrásait maga alakítsa ki, teremtse elő. Ehhez a tevékenységhez a neustriai hatalmi központ teljes önállóságot biztosított e határvidék Meroving – idővel a Karoling – dinasztiából kikerült ura (hercege, grófja, királya?) számára.

(Az egész középkor folyamán minden „marcha" elsődleges feladata volt a szomszédos idegen területek dúlása, nyugtalanítása, rablása, vagyis saját erőforrásainak gyarapítása, az ellenség erőforrásainak megsemmisítése. A feladatrendszer másik fontos eleme volt az ellenség vezetői között egyenetlenség, széthúzás támasztása, és az előidézett viszályoknak frank érdekek érvényesítése céljából való kiaknázása. E szisztéma tökélyre fejlesztett változatait alkalmazták Európa későbbi dinasztiái, így a Habsburgok birodalomépítői is.)

Nincs kétségem afelől, hogy a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** Aquitania nem mulasztotta el e feladatai teljesítését, még ha erről nemigen maradt is írásos bizonyíték. A vizigót dinasztiát a kritikus időszakban, a muzulmán invázió bekövetkezésekor kifejezetten a belső feszültség fokozódása és egyes szereplőinek külső erőkkel való összefogása, az országot pedig a hispániai zsidósággal kapcsolatos atrocitások eszkalációja jellemezte. Az É-ról fenyegető veszély, vagyis hogy a Meroving Birodalom perspektivikusan egy birodalmi tartományt kívánt létrehozni a vizigót államból, bizonyára arra indíttatta a gót nemesség egy részét, hogy az egyre közeledő arab erőkben lehetséges szövetségeseket lásson a vizigót függetlenségért folytatott harcához. Ilyen helyzetben, ilyen hatalmi erőtérben törvényszerűen fel kellett, hogy morzsolódjon minden függetlenségpárti erő, a két birodalom ütközőzónájában fekvő entitások rovására szükségszerűen a nagyhatalmak érdekei érvényesültek.

Lássuk hát, hogyan ért el az arab menetelés az Ibériai-félszigetig:

Bizánc **641-ben** (786) ürítette ki Alexandriát. Egyiptomot még ebben az évben meghódították a muzulmán csapatok. Az Afrikában állomásozó bizánci csapatok talán még képesek lehettek volna az arab invázió visszavetésére, ám Karthágó kormányzója **646-ban** (791) fellázadt Bizánc ellen. Az exarcha fordult szembe a császárral, s a vonatkozó irodalom szerint, ennek hátterében állítólag a „monotheletizmusról" folytatott évtizedes vita állt. Ezt a magyarázatot nem feltétlenül kell elhinnünk.

Gregoriosz helytartó a hatalmát százezer berber támogatására alapozta, akiket – arab források szerint – képes volt mozgósítani bármilyen támadó ellen. Most nem a császár, hanem a muzulmánok támadását kellett volna kivédenie, de talán nem is vette komolyan a veszélyt, talán saját belpolitikai céljai érdekében szerette volna felhasználni a külső támadást is. Az arabok nem voltak hajlandóak foglalkozni a helytartó politikai törekvéseivel, ehelyett elsöprő

erővel támadták meg az exarchátus állásait, – a berberek meg távol tartották magukat a hadszíntértől.

A muzulmán csapatok jelentős területeket szálltak meg. Gregoriosz a székvárosába hátrált, s miután már elvesztette minden kapcsolatát Konstantinápollyal, nem számíthatott segítségre, maradék emberei élén szembeszállt a támadókkal és vereséget szenvedett, sőt életét vesztette a harcban. (Karthágó bizánci helyőrsége még sokáig kitartott, az exarchátus megszűnését a forrásokban **697-re**, azaz 842-re datálták.)

Az arab hódító sereg a Földközi-tenger partja mentén nyomult előre viharos gyorsasággal, térfoglalását egyre gyarapodó hajóhada segítette elő, a szárazföld belső területeit csak fokozatosan vette birtokába, Núbiát is csak **651-ben** (796) szállta meg. A bizánci fennhatóság **642re** (798) csaknem mindenütt megszűnt É-Afrika parti sávjában. A muzulmánok hajóhada **654ben** (799) szétverte a bizánci flotta maradványait is Alexandria partjai előtt. (Az arabok flottája **655-ben**, vagyis 800-ban már Konstantinápolyt támadta.)

Tripolitánia és Kürenaika **647-ben**, azaz 803-ban került a muzulmánok kezére. Az e térségben kialakított támaszpontjaik különösen az Itália irányában folytatott rablóhadjárataik szempontjából bírtak jelentőséggel. Az arabok 150 ezres hódító népességet telepítettek be Tunézia és Líbia területére, ugyanakkor megalapították Kajravánt, az iszlám későbbi, legszentebb afrikai helyét, a további nyugati hódítások kiindulópontját, a berberek elleni fellépés és térítés bázisát, ahonnan kiindulva lényegében É-Afrika Ny-i felét uralni voltak képesek. Az iszlám térnyerése azonban itt sem vonta maga után azonnal egy komoly hatalmi bástya kialakítását, a Szahara területén a berber törzsek önrendelkezése még hosszabb ideig fennmaradt.

A líbiai és tunéziai támaszpontjaikról elindult arab hajók első jelentősebb flottaösszevonásukat **667-ben** (812) hajtották végre Szicília partjainál. Az inváziót **669-ben** (814) indították meg.

A tunéziai partvidéki sáv berber lakosságát **670-től** (826-tól) kezdték komolyabban irtani az arabok, – miután elszigetelték tőlük a térség egyetlen nagyvárosát, Karthágót. Alig valamivel később, **672-ben** (828) kezdődtek meg az Ibériai-félsziget kikötővárosai elleni támadásaik is. Ezzel hozzák összefüggésbe egyes interpretációk a vizigót hatalom újabb támadásait a hispániai zsidó közösségek ellen. Vizigót álláspont szerint ugyanis a zsidók lepaktáltak az arabokkal. (Karthágó tágabb térségét csak **695-re**, tehát 840-re szállták meg nagyobb erőkkel az arabok. Ekkor alapították meg Tunisz városát, Ifrikiya provincia székhelyét. Magának Karthágó városának a lerombolását **697-re** (842) vonatkozóan jegyezték fel.)

A **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** kibontakozott a berberek ellenállási mozgalma az arab hódítás ellen. É-afrikai zsidók is részt vettek a berber akciókban. (Tudnivaló, hogy Kahina berber királynő maga is zsidónak vallotta magát. Megjegyzendő, hogy az ellenállási mozgalom, a szabadságharc leverése után ezek a zsidók nagy számban az Ibériai-félszigetre vándoroltak, ahol aztán a keresztények általi üldöztetésükre hivatkozással sokan közülük támogatták a mórok terjeszkedését.)

Marokkó területén Okba ben Nafi igyekezet iszlámosítani a lakosságot, s az ún. „kerbelai vérfürdő” évében (**680**, vagyis 836), állítólag Maghreb vidékén ebben az ügyben jelentős sikereket ért el. Ugyanezt az évet tekinthetjük a berber szabadságharc kezdőévének is. Tény, hogy az araboknak Maghreb területét csak **694-ben** (839) sikerült legalább részben elfoglalniuk. Ugyanakkor, **683-ban** (ugyancsak 839) e területen (közelebbről az Aures-hegységben) a berberek megsemmisítettek egy nagyobb arab sereget, a csatában Okba hadvezér (É-afrikai helytartó) is elesett, az arabok kénytelenek voltak Kajravánba visszavonulni.

Abd al-Malik Omajjád kalifa **685** (841) **után** már Mali, Mauritánia és Numídia területének birtokbavételére törekedett. Malik, a damaszkuszi és az andalúziai kalifák és emírek felmenője, egy viszonylag törékeny birodalom ura volt, mivel Mekkát, Irakot és Perzsiát is lázadók tartották kézben, de nem kisebb tervet dédelgetett, mint hogy létrehozza az iszlám több földrészre kiterjedő birodalmát Szíria-Palesztinával a középpontjában. Az arab sereg Algírt **700-ban** (845) foglalta el.

A Kalifátus csak **690-ben** (846) kezdte igazán komolyan venni a berber törzsek szabadságharcát. Mindazon népek, amelyek eddig az útjukba kerültek, szinte felszabadítóként fogadták őket, vagy ha nem, hát viszonylag könnyen semlegesíthetők voltak. A berberekkel azonban más volt a helyzet. Kahina berber királynő a túlerőben levő muzulmánok ellen a felégetett föld taktikáját alkalmazta, mindenütt elpusztíttatta a part menti településeket. Az ellenállás ereje egészen **694-ig** (850-ig) kitartott. A királynő fiai ekkor vették fel az iszlám hitet, és sok berber harcos beállt a kalifátus seregébe. Marokkót az arabok **705-től** (ugyancsak 850-től) birtokolták. A királynő és közvetlen környezete azonban még mindig tartotta magát.

Az inváziós erők az Atlanti-óceán partvidékét **709-ben** (854) érték el, az Ceuta is a kezükre került, ahonnan elindulva hódíthatták meg a nyugati-gótok államát. Az arab csapatok csak **701ben** (857) arattak döntő győzelmet a berber szabadságharcosok felett, amikor is életét vesztette a Taharqai csatában Kahina berber királynő. Ettől az időponttól rendszeressé váltak az Ibériaifélsziget partvidékét és a part menti szigeteket érő arab-berber (mór) kalóztámadások. Egyúttal néhány éves szünet állt be a hódító hadjáratokban, hiszen a kalifátus energiáit belharcok kötötték le. **720-tól** (865) ismét megélénkült a harci tevékenység É-Afrikában, megindult a Szicília és az Ibériai-félsziget elleni invázió.

Tárif ibn Malluk vezér **710-ben** (866) néhány száz arab-berber harcossal a Hispániai félsziget csücskében partra szállt, végigrabolta a partvidéket. Ugyanakkor halt meg Witiza gót király, akinek fiai azonnal „örökösödési" háborúba keveredtek. (Nem ismerjük a pontos hátteret, de joggal feltehető, hogy az örökösök egyikét a Meroving Birodalom vette pártfogásába, míg a másik örökös a birodalmi törekvések ellenében É-Afrika arab helytartójánál keresett támogatást.) Ugyanakkor lázadtak fel a baszkok is. Ugyanebben az évben, **721-ben** (ugyancsak 866) az afrikai berberek megölték arab kormányzójukat, ezért II. Jazid kalifa Bisr ibn Szafván alKalbit, a korábbi egyiptomi helytartót nevezte ki a Maghreb élére.

A következő évben, **711-ben** (867) 7300 arab-berber katona kelt át Gibraltárnál, miközben a vizigótok hadserege állítólag messze É-on volt bevetésen. Az arabok a Jerez de la Frontera-i ütközetben legyőzték a vizigótokat, Tariq ibn Zijád arab-berber hadvezér (volt berber rabszolga) elfoglalta Kórdobát. (A vezér a judaizált berber Nafúka törzsből származott.) Hispánia lakóinak egy része a bevonulást felszabadításként élte meg.

Nem túl nagy sereg érkezett, de hamarosan 25 ezer főre szaporodott a had létszáma, olyan sokan csatlakoztak a sereghez. A források az ibériai zsidó közösségek árulásáról számoltak be, akik lelkesen fogadták a hódítókat. A nemesség menekülésével párhuzamosan a városok kormányzói pozícióit többnyire zsidók szerezték meg. Nemsokára, **712-ben** (868) mintegy 15 ezer muzulmán harcos kelt át Gibraltárnál Músza ibn Nusayr vezetésével, a hadsereg immár szír harcosokkal is kiegészülve elfoglalta Toledót, Valenciát, Hispalt (Sevilla), később Zaragozát is. A félsziget területének fele **715-ben** (871) már (Asturia, Galícia és Baszkföld kivételével) az arabok ellenőrzése alatt állt.

A vizigót nemesség **712** (868) **után** fokozatosan az É-i hegyvidékre szorult vissza. A királyság területe részekre szakadt, anarchiába süllyedt, miközben az arab hódítók meghagyták a városok önkormányzatát. A muzulmán hadsereg **716-ra** (872) elfoglalta az Ibériai-félsziget nagy részét, beleértve Lisszabon vidékét is. Barcelona és Narbonne **720-ban** (876) esett el. A gót hatalmi elit tehát É-ra menekült, ahol Pelayo herceg **721-ben** (877) – talán frank segítséggel

– megállította a mór előrenyomulást, s a herceg megalakította Asturia királyságát, amire a későbbi spanyol állam csírájaként tekinthetünk.

Engria (Hunnia) és Duloba (Dulóbia), a cseh honfoglalás (880-ig)

A Meroving Birodalom talán sohasem volt területileg egységes. Neustria tekinthető a voltaképpeni frank országnak, míg Austrasia a frankok elsődleges hódítási területe volt, ahonnan váltakozó sikerrel csatoltak be egy-egy területrészt, egy-egy népcsoportot a birodalom testébe. A megosztottság abban is kifejezésre jutott, hogy a dinasztia rendre külön királyt (királyokat) helyezett Austrasia élére, és idővel ezeknek a kiszervezett királyságoknak (eredeti dinasztikus szándék szerinti bábállamoknak) a tényleges irányítása teljesen a majordomusok kezébe ment át.

A majordomusok részállamai a **07. sz. végétől** (a 09. sz. közepétől) már egyáltalán nem bábállamok voltak, politikájukat igyekeztek függetleníteni a Meroving hatalomtól, gyakran szembe is szálltak azzal. Koncepciójuk középpontjában jobbára mégiscsak a K-i hódítás állt, amihez – az előzményekre való tekintettel – Neustria támogatására is számíthattak. (I. Sigibert első, sikertelen támadásai a hunok és az avarok ellen még az **561/562-es** (717/718), **566/567-es** (722/723) években zajlottak le.)

A birodalom két fele közötti viszony először **574** (730) **k.** romlott meg komolyabban, amikor súlyos konfliktus keletkezett, és összecsapások törtek ki I. Chilperich (Neustria) és I. Sigibert (Austrasia) között. Chilperich menekülni kényszerült. Az ország központja, Párizs is Sigibert megszállása alá került. Sigibertet végül bérgyilkosok ölték meg Vitry-nél. A konfliktus eszkalációja valóságos Meroving-irtáshoz vezetett. A Merovingok nagyasszonyok (Fredegunde királyné és Brunichilde, I. Sigibert özvegye) kibontakozott véres vetélkedésének az oka talán csak annyi volt, hogy a két királyné egyaránt a saját fiainak és unokáinak trónöröklésére törekedett. (Sokak szerint ez a viszály tükröződik a Nibelung történetben, ám ennek az elképzelésnek nincs semmilyen valóságalapja, mert abban Brünhilda, – akinek férje: Gunnar/Guntram) – öleti meg
Sigfridet (Sigurdot), Krimhilda férjét, és utóbb Krimhilda áll ezért bosszút.)

II. Childebert 5 évesen került trónra **575-ben** (731) Austrasiában, így Sigibert özvegye, Brunichilde uralkodott helyette. I. Chilperich királyt (Neustria) **584-ben** (740) megölték, talán éppen a felesége, Fredegunde kívánságára, aki így régensnő lehetett II. Clothar gyerek-király mellett. II. Chlothar hosszú ideig, egészen **623-ig** (779-ig) uralkodott (Fredegunde királynéval nagy egyetértésben). A Meroving Birodalom ebben az időben erősödött, bár Frank-Burgundia Meroving királya (I. Guntram) olyan jelentős hatalmat alapozott meg magának, ami felért Austrasiáéval is. (Burgundia és Austrasia hosszabb ideig, **587-től** (743) **613-ig** (769), tehát II. Theudebert és II. Theuderich idején Brunichilde perszonáluniója formájában képes volt ellensúlyozni Neustria hatalmát.)

A **06. sz. végén** (a 08. sz. közepén) és a **07. sz. elején** (a 08. sz. harmadik negyedében) Austrasia terjeszkedése főleg a longobárdok és a bajorok államait fenyegette, ám már ekkor fölvetődött egy esetleges frank-bajor és frank-longobárd együttműködés lehetősége is Hunnia (**470**, vagyis 756 **után** már Avarhunnia) ellenében. A tervezgetéseket ismét Neustria és Austrasia összecsapása (**596**, vagyis 752) szakította meg. II. Theudebert (Austrasia) és II. Theuderich (Burgundia) Dormelles-nél **600-ban** (756) nagy győzelmet aratott II. Chlothar (Neustria) felett, ennek következtében ismételten felmerült a frank területi újrafelosztás szükségessége.

A longobárdok azonnal észlelték a szorítás lazulását, **602/603-ban** (758/759) az avarhunokhoz közeledtek, békeszerződést is kötöttek, ami azonban nem a Frank Birodalom, hanem Bizánc itáliai tervei ellen irányult. (A longobárd elit **603-ban**, vagyis 759-ben római hitre tért át, nem a térségben éppen hódító ír-kelta változatra, – habár **610** (755) **k** számos kolostorban éppen a kelta hagyományokat vették át.)

I. Dagobert (Austrasia királya) **613-tól** (769) **639-ig** (795) uralkodott. Brunichilde elveszítette viszont Burgundiát, mivel az Fredegunde, jobban mondva II. Chlothar (Neustria formális ura) kezébe került. Brunichilde vesztett, életfogytiglan bebörtönözték és meg is kínozták. A hatalmi harcokból hasznot húzva ekkoriban kerültek egyre meghatározóbb helyzetbe a majordomusok. Látszólag Fredegunde és Chlothar volt a győztes, hiszen hamarosan Neustria is hatalmuk alá került, a valóságban azonban a növekvő Meroving hatalmon a neustriai, burgundiai és austrasiai majordomusok osztozkodtak, majd közös elhatározással **623-ban** (779) II. Chlothar helyett I. Dagobertet tették meg a Meroving Birodalom királyává.

A majordomusok politikájának következménye volt Aquitania Királyság megalapítása is **629ben** (785). (A korszak legjelentősebb személyisége Landeni (Öreg) Pipin austrasiai majordomus volt, – akit azonban **629-ben**, tehát 785-ben, Aquitania megalapításával egyidejűleg félreállítottak.)

Hatalmuk aprópénzre váltása érdekében a majordomusok agresszív K-i politikát kezdeményeztek, Engria és Avarhunnia irányában terjeszkedésbe kezdtek. Csapataik elfoglalták a Duna és a Rajna forrásvidékének ellenőrzéséhez szükséges stratégiai pontokat, majd mindenekelőtt a frank érdekeknek megfelelően manipulálni igyekeztek a különböző közép-európai kelta, germán és szláv közösségeket, – elsősorban az Alpok egyes völgyeiben élőket, „Samo népét”.

Az avarhunoknak, a D-i szlávoknak, a karantánoknak és a longobárdoknak a **07.** (08/09.) **sz-i** történetével más fejezetekben foglalkozom, ezért itt a továbbiakban az Alpok csúcsaitól É-ra eső völgyekben és az ÉNy-i Kárpátok környékén lezajlott eseményekre összpontosítok.

II. Chlothar már **620-ban** (776) igyekezett az Engria által szövetségbe szervezett területek határain kívül létrehozni egy hercegséget (Türingia, aminek területe nem azonos a ma Türingia néven ismert tartományéval, hanem attól kissé D-re terült el, a mai Bajorország területén), ám ez a manipuláció eleinte nem járt teljes sikerrel. A türingiai herceg **630-ban** (786) függetlennek nyilvánította magát, Dagobert viszont hamarosan felszámolta a függetlenségét. A frank király elődje aknamunkáját folytatva kereste a K-i térség hatalomvágyó, Engria ellen fordítható személyiségeivel fennálló kapcsolatai elmélyítésének a lehetőségét.

A fősodratú történetírás álláspontja szerint ebben az időben (**630**, azaz 786 **k.**), az „Avar Birodalomban” (értsd: Avarhunniában) az avar kagán halálával összefüggésben polgárháború kezdődött volna a különböző közösségek között, a kagáni tisztség betöltésével kapcsolatos érdekellentétek miatt összecsapások zajlottak volna le az avarhun és ősbolgár közösségek között, népek és területek szakadtak volna le az avarhunok hatalmas kiterjedésű országáról É-on, K-en és D-en is. Ennek az „eseménysorozatnak” tulajdonítják továbbá, hogy a „felkelést” leverő avar vezetés ősbolgárokat űzött volna el, s ezek az ősbolgárok (családostul – 9000 ősbolgár család, vagyis 40-50 ezer fő) Dagobert birodalmának védelme alá, mégpedig a bajorok országába menekültek volna.

E történetírói álláspont kizárólag Fredegar krónikájára (a világ teremtésétől **642-ig** (798) terjedő latin nyelvű kéziratos krónikára) támaszkodik, márpedig ez a „Fredegar” minden valószínűleg szerint három frank krónikás munkáit tartalmazó kései, 12. sz-i összeállítás. Ez a kompiláció csak kb. **613-ig** (769) tudósít tűrhetően a világ folyásáról, a **613** (769) **utáni** évekre vonatkozó közléseit illetően a legenyhébb megfogalmazás szerint is a „homályos” jelző fejezi ki a történelmi hűségét.

A kései krónika kompilátora tudott valamit az Avarhunniában 100-150 évvel később, tehát **630** (886) vagy **630** (927) tájékán bekövetkezett meghasonlásról, továbbá elég sokat, talán majdnem minden lényegeset tudott arról, hogy **630** (786) **k**. K-felől ősbolgárok érkeztek a bajorokhoz. Ezeket az eseményeket szerkesztette össze a »630/631-es« virtuális évekre

vonatkozóan. A valóság azonban teljesen más volt. Az ősbolgárok nem Avarhunnia felől, hanem egyenesen Onogur-Bulgáriából érkeztek Ny-ra.

Mint a korábbiakban már kifejtettük, a Fekete-tengertől É-ra fekvő hatalmas K-európai térségben fennállt a laza szerkezetű, korántsem egységes Onogur-Bulgária. Uralkodója **630** (786) **k.** (az Ernák uralmát folytató) Gosztun volt. Az a Gosztun, aki **626-ban**, tehát 782-ben a perzsákkal szövetségben Konstantinápolyt támadta. Uralma nem terjedt ki a K-i és É-i és Ny-i területekre, csak a Fekete-tengerhez kapcsolódó pusztákra, folyóvölgyekre, árterekre, és nem volt tagja az ősbolgár Duló-nemzetségnek, mivel onogur volt. Onogur-Bulgária K-i felét már az a szakadár Kovrat (illetve a Duló-nemzetség) uralta, akit a kazárok (nem éppen önzetlenül, de hatékonyan) támogattak, vagyis rajta keresztül érvényesítették saját érdekeiket. Aztán Kovratnak immár az egész országra kiterjedő uralma **635-től** (791) **665-ig** (810) tartott, és pontosan akkor ért véget, amikor Kazária bekebelezte Onogur-Bulgáriát, vagyis ami megmaradt belőle. A Fredegar-krónika kompilátora minderről – nyilván – semmit sem tudhatott. Felvetődik a kérdés: mi volt a helyzet ez időkben Onogur-Bulgária Fekete-tengertől távolabbi, É-i és Ny-i területein. Ennek megválaszolásához megint csak a Dzsagfar Tárihi c. volgai bolgár krónikagyűjteményhez kell folyamodnunk. Ebben a következő áll: (**620** (776) **k.**) „*Shambat Bastu* [Kijev] *városát emelte Aszkal egy auljának helyén, a Kujantau-hegyeken, és a bolgárok, ancsik* [értsd: peremvidéki, határőr ősbolgárok vagy szlávok, talán épp ős-csehek vagy szorbok] *és szaklan ruszok nagy csoportjának élén innen vonult az ellenség ellen. Gyorsan sikerült legyőznie az avarokat* [értsd: onogurokat] *és elragadni az országukat. (…) Ebben segítették az ulcsik* [értsd: szlávok] *és a baskortok is, akik honturkoknak nevezték magukat. (…) Ezután Shambat független kormányzónak nyilvánította magát, és államát elnevezte Dulobának*”.

Látjuk: a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** nem csak egy szakadár ősbolgár vezető zilálta szét Onogur-Bulgária hatalmas területű államképződményét, hanem legalább kettő. (Abban bizonyára tévedett azonban a krónikás vagy a krónikák kompilátora, hogy Kijev lett volna Shambat államának központja. Sokkal inkább arról lehetett szó, hogy Shambat Kijevből nyitotta meg az ősbolgárok és onogurok szétköltözésének folyamatát, ami aztán a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében**, a szélrózsa minden irányában végbe is ment. Shambat és követői, önszántukból vagy sem, eltávoztak Kijev térségéből. Országukat Szilézia tájékán hozták létre.)

A Shambat néven nevezett országalapító ugyanúgy ősbolgár volt, mint Kovrat, célja ugyanúgy egy bolgár (tehát nem onogur-bolgár) birodalom vagy törzsszövetség létrehozása volt, mint Kovratnak. Ennek elérése érdekében szláv közösségek maga mellé állításával is megpróbálkozott. Ám a Hun Szövetség központi törzsei által az **05.** (07/08.) **sz-ban** kiürített hatalmas K-közép-európai és K-európai terület Ny-i végein lehetetlennek bizonyult egy kisebb államszervezetet sokáig fenntartani. Shambat állama beékelődött a K-re terjeszkedő Frank Birodalom, a Merovingokkal konkuráló Hun hatalmi központ (Engria) és Avarhunnia közé. Ennek megfelelően ez a Duloba (Dulóbia) nevezetű ország még inkább rövidéletűnek bizonyult, mint maga Onogur-Bulgária, és Shambat visszavonulásával (**653-ban**, azaz 809-ben) meg is szűnt létezni.

A Duloba nevű ország történetével elsősorban azért kell foglalkoznunk, mert általa kielégítő magyarázathoz juthatunk arról, hogyan is kerülhettek ősbolgárok a bajorok mellé, a Meroving befolyás alatt álló területekre, továbbá hogyan kerültek a csehek ősei a Cseh-medencébe, – mégpedig egy olyan korszakban, mikor az említett területektől D-re terült el Samo Karantániája. (Samo Avarhunnia Ny-i határa mentén létrehozott, igen rövid ideig fennálló országát sokan összekeverik a szóban forgó, attól É-ra fekvő területeken, még a **06. sz. közepén** (09. sz. elején) ugyancsak rövid ideig létező, számos kutató véleménye szerint a **07.**

sz. közepére (szintén a 09. sz. elejére) vonatkozóan ős-morvának feltételezhető, valójában ős-cseh közösség szállásterületével.)

A Dzsagfar Tárihi c. volgai bolgár krónikagyűjtemény a következőképpen fogalmaz: „*Shambat 33 évig uralkodott Dulobában és hírnevet nyert magának a farangok* [frankok] *és almanok* [germánok] *feletti győzelmei miatt. (…) Végül a farangoktól vereséget szenvedett, és akkor visszatért Kurbat* [Kovrat] *szolgálatába.*" A következőkben ennek az időszaknak járunk utána: Duloba (Dulóbia) első tíz éve homályban marad, csak feltételezhetjük, hogy miközben Shambat Ny-felé (Szilézia és a Cseh-medence irányában) terjeszkedett, követve a hunok és avarhunok vagy száz évvel korábban kitaposott útját a Kárpátok külső karéja mentén, kapcsolatba került a Meroving Birodalom ügynökeivel, és talán bajor kereskedőkkel is. (Tudjuk, hogy maga Samo is egy frank ügynök volt, a majordomusok, K-i terjeszkedésük érdekében feltehetőleg másokat is hasonló feladatokkal bíztak meg.)

Ugyanígy biztosra vehetjük, hogy Shambat kapcsolatra lépett – ha már előbb nem állt kapcsolatban, (nem lehetetlen, hogy eleve a hunoktól kapott meghívást…) – Hunniával (Engriával). Az európai szabadságharc helyzete éppen ekkoriban fordult kedvezőtlenre. A Meroving Birodalom és csatlósai a kontinensen és a szigetvilágban is offenzívába kezdtek. A független államok mindenütt a létükért harcoltak. A kontinensen folyó hun vezetésű szabadságharc minden friss erőt igyekezett csatasorba állítani. Shambat saját magát és országát, Dulóbiát is Hunnia szövetségébe kormányozta. A Ny-on feltűnő ősbolgárokkal kapcsolatos első reflexiók **631** (787) **tájékára** vonatkoznak.

Néhány interpretáció már a bajorokkal és a frankokkal való összecsapásaikról fantáziál, de itt jól tetten érhető az események összemosása későbbi csatákkal, vagy éppen Samo karantánjainak egyidejű csatáival. Az azonban talán csakugyan Shambat ősbolgárjainak hatására történhetett, hogy – miként már utaltunk rá – Türingia hercege igyekezett függetleníteni magát a frank hatalomtól. (Az ún. „türingek" **531** (787) **k.** a Duna felső folyásától É-ra fekvő területen élő kelta, germán, szarmata töredékekből összetevődő népesség volt, melynek talán meghatározó részét képezhették a hermundurok. Uralkodói **455** (741) **után** előbb a K-i gótokkal, később a longobárdokkal ápoltak jó kapcsolatokat. A bajorok riválisainak tekinthetjük őket.)

A Frank Birodalom terjeszkedett. A frank csapatok **531-ben** (787) Unstrutnál legyőzték Herminafried türing királyt. Türingia a Frank Birodalom K-i támaszpontjává vált, míg a ma Türingia néven ismert tartomány területe a legtöbb interpretáció szerint a „szászokhoz került" – valójában Engria befolyása vagy uralma alatt maradt –, (a szászok ekkor még csak Engriától Ny-ra és ÉNy-ra éltek). Ugyanakkor a Saale folyótól K-re szlávok telepedtek le, ami talán a Cseh-medencét uraló Shambat akaratának megfelelően történhetett.

Ugyanekkor, vagy egy-két évvel később, **632** (788) **k.** telepedett be egy ősbolgár közösség, bizonyára Shambat egyik alakulata (családostól?) Bajorország határára. (Letelepedési területükként bizonyára nem az akkoriban bajorok által lakott, az ausztriai Duna-szakasztól D-re eső folyóvölgyek, hanem az akkoriban bajorok által még nem belakott, a Dunától É-ra fekvő, bizonytalan etnikai összetételű – kelta, germán, szarmata stb. néptöredékek által lakott – területek jöhetnek szóba.)

Itt érdemes megállni egy pillanatra. A **970** (1081) **k.** tevékenykedő Widukind von Corvey írása szerint: miután Türingia királya elvesztette csatáját a frankok ellen, „*erről a tényről tájékoztatta Atillát, a hunok királyát*".

Hogy is kerülhet ide Atilla? – Nem annyira lehetetlen, mint első pillanatban gondolnánk, hogy ekkor is Atillának nevezték meg az Engriát (Hunniát) uraló hunok királyát! Említettük már, nagy a valószínűsége, hogy a nagykirály tisztségével járt együtt az „Attila" (Atyácska) cím viselése. Természetesen, még nem arról a bizonyos II. Attiláról (Atilla, Etele, Etzel) van

szó, akinek csatáival és sorsával a későbbiekben részletesen foglalkozunk. Ez a **07.** (08/09.) **sz-i** Atilla amannak az ükapja lehetett.

A bajoroknak ekkoriban nem volt egységes államuk. A megosztottságot jelzi az is, hogy két bajor dinasztia uralkodott egyidejűleg. DNy-on a Meroving frankokkal együttműködő Agilolfing-, illetve ÉK-en egy régebbi, valószínűleg a bajor etnogenezisben meghatározó szerepet játszó rugiak köréből kikerült dinasztia. Ez utóbbiak által uralt terület szomszédságában telepedhettek le az ősbolgárok.

A Meroving terjeszkedés tovább folytatódott. Sor került »495 k.« a frankok és alemannok közötti Zülpichi csatára, melynek ideje a virtuális történelemben nem egyeztethető semmilyen adattal, még a Nibelung-történetre megállapított – néhány évtizeddel később kezdődő – időszakkal sem.

Ha azonban feltesszük, hogy a csata **495** (792) **k.** zajlott le, mindjárt be is illeszkedik Dagobertnek a Duna-Rajna forrásvidékéről indított hadjáratai sorába. A Zülpichi csata azonban csak előjátéka volt a frank-alemann háborúnak.

Mindjárt könnyebb lesz elhelyezni ezt a csatát a történelmi eseménysorban, ha azt is figyelembe vesszük, hogy általánosan elfogadott álláspont szerint a **06. sz. közepén** (a 09. sz. elején) alemannok foglalták el a mai Lichtenstein területét. Látszólag más álláspont szerint pedig a **07. sz. közepén** (ugyancsak a 09. sz. elején) az alemannok a mai Svájc É-i részét foglalták el. – Így nézett ki a svábok honfoglalása, ami tehát a bajorok noricumi, vagyis Salzburg-vidéki megtelepedésével és a csehek honfoglalásával is párhuzamos folyamatnak bizonyul.

Dagobert király egyébként **639-ben** (795) halt meg, utóda Austrasiában a gyerekkorú III. Sigibert lett, aki helyett megint a majordomusok uralkodtak. (E Sigibert király (vagyis a majordomusa, Landeni Pipin, a Karoling-dinasztia ősapja) türingiai hadjáratáról szól Fredegar tudósítása is.) – Pipin csak egy évvel élte túl Dagobertet, **640/641-ben** (796/797) halt meg. Utóda Grimoald lett.

E közép-európai népek hunfoglalása annak a szabadságharcnak a következményeként eshetett meg, melynek utolsó fellángolása idején Shambat országa (hadserege) a térség É-i részét uraló Engria (Hunnia) csapataival együttműködve visszavetette a Meroving Birodalom hódító seregét, egy időre visszaszerezte az ellenőrzést a nagy folyók forrásvidékének stratégiai fontosságú erődítményrendszere (Hunnenringen) felett.

Türingia csapatai **640-ben** (796) Radulf herceggel az élen sikereket értek el a támadó frank hadak ellenében, majd **641-ben** (797) megszabadították országukat a Meroving uralomtól. Nem zárnám ki, hogy e csatározásokban is jelentős szerepet játszottak Shambat ősbolgárjai. A **640** (796) **k.** lezajlott nagy jelentőségű hadműveletek lehettek azok, melyekről a Dzsagfar Tárihi is megemlékezett: „*Shambat (…) hírnevet nyert magának a farangok* [frankok] *és almanok* [germánok] *feletti győzelmei miatt*”. Engria (Hunnia) oldalán Duloba (Dulóbia) aktívan részt vállalt az európai népek hosszadalmas szabadságharcának utolsó szakaszában. Duloba rövid közjátékként is értelmezhető szerepvállalása valójában korszakos jelentőségű volt. Az ország nyúlfarknyi tartamú létezése nélkül semmi sem úgy esett volna a csehek, a bajorok, a svábok (s ki tudja még hány néptöredék) helyfoglalásának, ország-alapításának folyamatában.

A frankok K-i offenzívája megtorpant. A birodalom néhány évtized erejéig ismét belső hatalmi harcaival volt elfoglalva. Ezzel párhuzamosan, itt nem részletezendő okok miatt széthullott Onogur-Bulgária, Kovrat hatalma elsorvadt, a kazároké viszont megerősödött. Mikor a kagán meghalt, lehetséges utódainak többsége közös akarattal megosztozott az örökségen, és – fegyveresekkel és a kiszolgáló népekkel együtt – eltávozott az országból. Igen

valószínű, hogy Shambat az osztozkodáson való részvétele céljából tért vissza Kijevbe **653-ban** (809), nem pedig állítólagos veresége miatt, amit a frank csapatoktól szenvedett volna el.

(A Dzsagfar Tárihi tulajdonítja vereségnek Shambat visszatértének okát, a frank krónikák ugyanakkor nem számolnak be arról, hogy a Merovingok K-en, **640** (796) és **652** (808) **között** győzelmet arattak volna. Mi több, a trónviszályok miatt egészen **688-ig** (844), Herstali Pipin színrelépéséig szünetelt K-i terjeszkedésük, s pontosan ez a békeidőszak könnyítette meg a közép-európai honfoglalóknak a konszolidációt. A frankok terjeszkedése a köztes időben a Mediterráneum és a longobárdok irányába fordult, ennek keretében, **658-ban** (814) bajor segítséggel felszámolták Samo karintiai államát.) Azt már csak találgathatjuk, hogy Shambat **653** (809) **után** ismét megjelent-e Ny-on, vagy sem. Nem gondolom, hogy sorsára akarta volna hagyni „bajorországi" ősbolgárjait. Tényként kezelhetjük viszont, hogy az É-felé terjeszkedő, a frank hatalom szolgálatába állt bajoroknak útban voltak a Dunától É-ra megtelepült őscsehek és ősbolgárok. A frankok krónikájában emlegetett tömeggyilkosságot a bajorok egyes interpretációk szerint **562-ben** (818) hajtották végre. (Alighanem igazuk van.)

Egyébként a bajorok szállásterületének É-ra tolódása azzal is összefügghetett, hogy a D-szláv expanzió miatt **570** (826) **k.** vend települési területek jöttek létre a longobárdok és a bajorok közötti térségben, Linz vidékétől a Mura-Dráva vidékéig, (s ezzel párhuzamosan a szlovének ősei – K-i gót leszármazottak – a Száva-mentéből a korábbi vend területek K-i felébe húzódtak). A noricumi bajor honfoglalás **690** (846) **k.** fejeződött be. Ekkor már (**535-től**, vagyis 791-től) Regensburg volt a bajor főváros.

A Fredegar címen ismert kompiláció szerint „*a bolgárok közül csak Alciocus/Alzeko maradt 700 férfival, asszonnyal és gyerekkel életben, és menekült el a vendek határtartományába, ahol ő az övéivel együtt még sok évig Wallucusnál, a vendek hercegénél élt*". A megmaradt ősbolgárok így kerültek Avarhunnia határvidékére, s igen valószínű, hogy a továbbiakban határőrként betagozódtak a Kárpát-medence avarhun államába. Sorsuk összekapcsolódott az ekkoriban (**675**, vagyis 820 **k.**) ugyancsak terjeszkedő, onogur bevándorlás által erősödő avarhunokéval. Talán ez a körülmény is „felelőssé tehető" azért a tévedésért, hogy a történetírás később „Avariát", s nem Onogur-Bulgáriát nevezte meg a szóban forgó ősbolgár közösség származási országaként.

Lássuk, mi történt a vizsgált közép-európai térség másik felén: A csehországi Morva-dombvidék területe **567** (823) **után** népesült be szlávokkal, akik (az ún. atarok) állítólag Türingia felől érkeztek. Az őscsehek (dublebek, ličanok, sedličanok, zličanok, pšovanok, lemuzok stb.) egy része már valamivel korábban megérkezett, Shambat ideje óta már jelen volt a mai Csehország területén, s talán az utóbb érkezettek szállászcsinálóiként vettek részt e honfoglalásban.

A csehek népének közép-európai szerepe **624** (880) **k.** kezdett növekedni, amikor a K-Türingia területén megtelepedett szorbok Dervan vezetése alatt csatlakoztak Csehországhoz.

(Megjegyezzük, hogy egyes interpretációk szerint a csehországi szlávoknak a „Dudljeb" vagy „Dubleb" nevezetű törzse **590** (846) **k.** csatlakozott az avarhunok határőrségéhez. Joggal felvethető – a névhasonlóságra tekintettel –, vajon nem lehetett-e azonos e törzs Shambat **653-ban** (809) megszűnt Duloba államának a nevét adó törzzsel?)

A frankok az alemannok elleni támadásaikat **695** (851) **k.** újították föl, papjaik igyekeztek e népet a kelta kereszténységről áttéríteni a római rítusra, majd a frankok **709** (865) és **712** (868) **között** újabb (sikertelen) támadásokkal próbálkoztak meg. Az alemannok meghódítását csak Martell Károly fejezte be **714** (870) **után**. Martell Károly felújította a K-i offenzívát, de tartós sikereket nem tudott elérni, részben Engria ellenállása és ellentámadása miatt (**718–720**, azaz 874–876), részben mivel hamarosan meggyűlt a baja Meroving ellenségeivel és a muzulmánok támadásaival is.

Kína, Tibet, no meg a nomádok – 1. (892-ig)

Kínában a **06/07. sz. fordulóján** (a 08. sz. második felétől) korszakos változások történtek. A több évszázados széttagoltság után újraközpontosított kínai állam a Türk Szövetség elleni támadásait **595** (751) **k.** kezdte meg. Kína az ún. ordoszi háborút **599-ben** (755) meg is nyerte, így jelentős területeket vett birtokába. Közvetlenül ezután éleződtek ki Tibet és Kína konfliktusai (Tibet **607-től** (763-tól) lett egységes állam), élesen felvetődött a határ menti törzsek és területek feletti uralom kérdése. Ezzel egy időben élénkültek meg a japán-kínai diplomáciai, majd gazdasági és kulturális kapcsolatok is.

Li Yuan **618-ban** (774) megalapította a Tang-dinasztiát, s ezzel megnyitotta Kína csaknem háromszáz éves Tang korszakát. (A részben tabgacs eredetű Tangok megőrizték pusztai őseik hagyományát is. Legalábbis erről árulkodnak a hátrahagyott falfreskók, amelyeket temetkezési helyükön, a sírkamrákban tekinthetünk meg. Nem hiányzik a turulos zászló sem, amelyet általában tabgacs királyi jelvénynek is tartanak. Az ottani sólyomábrázolás és a hozzá köthető kultusz szinte ugyanolyan, mint amilyen az európai hunokat és magyarokat is jellemzi.) Li Yuan **621-ben** (777) meghalt, a „gyenge császárral" járó előnyöket kihasználni igyekvő hivatalnokok a kisebbik fiát, Li Shimint **625** (781) **k.** ültették trónra, ám előbb testvéreit megölték. Mégsem tudták megakadályozni, hogy a dinasztia egy erős tagja, Tai-zong/Tai-cung **626-ban** (782) átvegye a hatalmat. Tai-zong kiegyensúlyozott politikát folytatott, hosszú időre megalapozta Kína egységesedését. A türköket ügyes politikával egymás ellen fordította.

Vele párhuzamosan uralkodott a buddhista Szrong-brcan szgam-po (Szungcen Gampo), egy ugyancsak nagyformátumú személyiség Tibetben. Szungcen Gampo tevékenységének legjelentősebb eredménye a szomszédos törzsek integrálása volt: Ny-on a zsang-zsungokat, K-en (a Kuku-nor vidékén) a tujuhunokat késztette meghódolásra a **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében**. Az így elért eredményeket dinasztikus házasságokkal is alátámasztotta és a Jarlungmedencéből Lhásza vidékére tette át a székhelyét. (A magas hegyláncok között fekvő Zsangzsung Királyság korábban több száz évig uralta a mai Tibet tartomány É-i részét. A legendák szerint a királyság a buddhizmus előtti Tibet meghatározó hatalma volt, ahol még a bön vallást gyakorolták.)

Kína **630** (786) **k.** leverte a Keleti Türk Birodalmat, melynek egyes részei közvetlen kínai uralom alá kerültek, ám a türkök zömmel az Ujgur Kánságban élhettek tovább. Százezer türk a kínai határvidéken, eredeti lakhelyüktől D-re, a Sárga-folyó nagy kanyarulatánál, vagyis az Ordoszban telepedett le, ott határőr szolgálatra vállalkozott. Őket a kínai források sha-tuo türköknek nevezik, (sokan keresztények voltak közülük).

Kína és Tibet között az első háború **634-ben** (790) tört ki, de ez lokális jelentőségű maradt. A Tang-dinasztia **639** (795) és **648** (804) között meghódította a Tarim-medencét. Nepál területe **640-ben** (796) Tibet fennhatósága alá került. A két nagyformátumú vezető Kína és Tibet viszonyát dinasztikus házassággal igyekezett a béke keretei között tartani. Szungcen Gampo **641ben** (797) a Tang császári házból való (buddhista) hercegnőt kért magának, majd felépíttette az első két buddhista templomot Tibetben.

Kína K-en alaposan megnövelte a befolyását. A **07. sz. közepétől** (a 09. sz. elejétől) Kínából átterjedt Japánba a kínai írás ismerete és a hivatalnokállam ideológiája. Az ún. Fudzsivara Taika-reformmal kínai minta alapulvételével kezdődött meg a centralizált, bürokratikus Japán kiépítése.

Mind Szungcen Gampo, mind Tai-zong **649-ben** (805) halt meg. Utódaik: Mang-szlon mangbrcan, ill. Gaozong (Kao-cung) lettek. A kínai udvarban **651** (807) **után** feltűnt III. Jazdagird egyik fia, Fírosz/Péroz, aki a Perzsiát meghódító muzulmánok elől menekült el. (A

császári udvarban generális lett, egy faluban tűztemplomot építtethetett. Később fia szintén a kínai sereg balszárnyának tábornokaként szolgált.) Kínában számos vallás jelen volt, a zoroasztrizmus és a nesztoriánus kereszténység mellett egyre népszerűbb lett a manicheus irányzat is.

A **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** buddhizmus az egész térségben – Japánt is beleértve – domináns vallássá vált. Tibetben az állami kancellláriát kínai mintára állították fel. Felépítik az első kínai mintájú, fallal körülvett várost a Szkjid-cshu völgyében (Lhasza), a tibeti írás kifejlesztésekor azonban a késő Gupta-kori íráson alapuló harmincbetűs ábécét kezdték alkalmazni. Megírták az Ótibeti Évkönyvet és az Ótibeti Krónikát, melyek információkat tartalmaznak a belső-ázsiai népek mozgásáról. A buddhizmus megpróbálta teljesen eltüntetni az ősi bön vallást, de ez nem sikerült. (Napjainkban is jelen van a bön hit, különösen az ország K-i részében.) A buddhizmus fokozatos megvilágosodást tanító indiai formája később fokozatosan kiszorította a kínai eredetű csan/szen buddhista tanokat.

Tibet a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** a manicheus többségű K-Turkesztán felé terjeszkedett, a Tarim-medencében **662-ben** (818) Kasgárig, **665-ben** (821) pedig egészen Khotánig nyomult előre. Belső-Ázsia egyéb Ny-i részein az oguzok kerültek domináns helyzetbe. Ezzel párhuzamosan Kína főként Vietnam területén (**679-ben**, azaz 824-ben) és Koreában (**670**, azaz 826 **k.**) ért el sikereket befolyása növelése terén, illetve É-on és K-en kiterjesztette a hatalmát. Egyre nagyobb türk lakosságú területeket is bekebelezett.

A két nagyhatalom között **670-ben** (826) kitört a háború. Az összeütközés közvetlen oka a Khotán területével kapcsolatos érdekellentét volt. Kína megkísérelte elhódítani a szóban forgó területet, ám a tibeti hadsereg tönkreverte a támadó kínai hadakat. Tibet **674-ben** (830), Kturkesztáni hatalmának biztosítása érdekében szövetségre lépett a kínaiak által szétvert és megalázott türkökkel. Ennek megalapozására a keleti türkök **687-ben** (832) létrehozták a második Türk Törzsszövetséget.

Kínát **676-ban** (832) érte el a tibeti-türk szövetség támadása. Kína a Ny-i frontra összpontosította a csapatait, ennek érdekében hadseregét teljesen kivonta Koreából. A kínaiak azonban **679-ben** (835) is hatalmas vereséget szenvedtek el. Ennek nyomán **681-ben** (837), más álláspont szerint már **691-ben** (836) újjászületett a Keleti Türk Birodalom. Még a Ny-on elhelyezkedő oguzok is behódoltak (egy időre) a türk kagánnak. – A Türk Birodalom azonban Ny-on nem tudott kibontakozni az arab offenzíva miatt, a Kalifátus csapatai a **07. sz. végére** (a 09. sz. második negyedében) elérték Ny-Turkesztánt (Szogdiát). A tibeti-türk szövetség is válságba került, mivel a Kína elleni győzelemből kizárólag a türkök profitáltak, már **692-ben** (837) birtokukba vették a Tarim-medencét, ahonnan a tibetieknek ki kellett vonulniuk.

A Tang-dinasztia uralmának első szakasza véget ért. Kínában a türköktől elszenvedett megalázó vereség (**679**, vagyis 835), majd Gaizong halála után, Wu Zetian császárnő regnálása alatt hódított a manicheizmus. Wu Zhao felvette a Zetian (Vu Cet-jan) uralkodói nevet, s **690** (835) **k.** megalapította a maga Zhou-dinasztiáját. Ő volt az egyetlen kínai nő a történelemben, aki császári trónra ülhetett. Csökkentette a kiadásokat, szakértő hivatalnokokat alkalmazott. A kínai közigazgatás elveinek bevezetését – miszerint a tisztviselők érdemeik szerint juthatnak előre – a császárnő alkotásának tekintik. Megtiltotta továbbá a nők lábának elkötését.

Uralma idején javultak a dinasztia külföldi kapcsolatai. (Elvileg a fiai, Zhongzong és Ruizong helyett uralkodott.) A császárnő a **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén) megállította a keresztény misszió tevékenységét Kínában; – támogatta a buddhistákat és a manicheusokat, de az É-ról terjedő kereszténységet visszaszorította. (Közben (**705** (850) **k.**) a D-Kína kapuját képező Kanton kikötővárosban is megtelepedtek nesztoriánus kereskedők.)

Ekkoriban Tibetet dinasztikus viszályok terhelték, bekövetkezett a régensek kora, mivel **704ben** (849) Khri-lde-gcug-brtan (Mesz-ag-chom) még kiskorú volt, mikor az apja meghalt. A kínai-tibeti viszonylatban egy újabb békeperiódus következett el. Ismét dinasztikus házasságra került sor, Gyim-shing-kong-jo (Csin-cseng) kínai hercegnőből **710-ben** (855) tibeti királyné lett. (Nemcsak Kínában, Tibetben is nőuralom volt ekkoriban, mivel Mesz-ag-chom (Khri-ldegcug-brtan) kiskorúsága idején a nagyanyja, a Zsang-zsong eredetű Khri-ma Lod régens nagy befolyásra tett szert.) A tibeti-kínai diplomáciai kapcsolatok megélénkülését bizonyítja, hogy ennek örömére Changan lovaspóló-pályáján sor került a császár testőrsége és a tibeti követ testőrsége között egy látványos vetélkedésre.

A béke azonban nem tarthatott sokáig. Tibet a továbbiakban nem a Türk Szövetséggel (Birodalommal), hanem csak bizonyos pusztai népekkel (pl. a kitájokkal) igyekezett barátságos viszonyt ápolni. A kitájok kínai uralom alatt álló területeket támadtak a **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén), **696-ban** (852) egészen Pekingig eljutottak.

A **08. sz. elején** (a 09. sz. közepe előtt) Tibet szembeszállt a hódító muzulmán erőkkel, amelyek fokozatosan uralmuk alá hajtották a korábbi Ny-i Türk Szövetség által ellenőrzött területeket, és végül **714-ben** (870) elfoglalták Szamarkandot is. A meddő küzdelem kimerítette a tibeti erőforrásokat, ezáltal kikezdte a tibeti hegemóniát a D-i területeken:

Nepál még **704-ben** (860) elszakadt Tibettől, egy időre helyreállította független státuszát. Ezután Tibet nem hadakozott az arab vezetésű hódítók ellen, hanem kifejezetten kereste velük a (Kína ellenes) szövetség lehetőségét.

Kínában **705-ben** (861) visszatértek a Tang-dinasztiához. Wu Zetian császárnőt lemondatták a trónról a fia, Zhongzong javára.

A türkök eredeti hazájában, az Orhon-folyó környékén **710** (866) **után** megszűnt a nesztoriánus keresztény türkök jelenléte. Ez valószínűleg összefügg azzal a ténnyel, hogy **712-től**, tehát 868tól Zhongzong kínai császár kifejezetten támogatta a nesztoriánusokat, sőt Kína területén szorgalmazta is a keresztény hittérítést. (Az Orhon-folyótól Kínába beköltöző keresztény türkök kínai határőrök lettek, helyükre manicheusok – türkök, vagy ujgurok – költöztek.) A türkök elsősorban Tibet rovására igyekeztek terjeszkedni, **730** (875) **k.** megtámadták KTurkesztán területét, de ott nem tudtak berendezkedni. Tibet már **720-ban** (876) nagy erőkkel megszállta K-Turkesztánt.

A türkök, **720** (876) **után** sorra elkészítették a Köl tegin, Bilge kagán és Tonjukuk érdemeit megörökítő sírfeliratokat az Orhon mellékfolyója, a Tola partján felállított emlékoszlopokon. Nem túl sokáig olvasgathatták azonban e feliratokat a türkök írástudói, mivel már a **08. század közepétől** (a 09. sz. harmadik harmadától) megindult a türk népek elvándorlása D-Szibéria és Belső-Ázsia irányából Közép-Ázsia felé. Az ujgurok neve is feltűnik a türk rovásírásos feliratokon, mint a türkök legfőbb ellenségeié. (Az ő térhódításuk eredményezte a türkök elvándorlását.) – Az ujgurok korábban a Szelenga-folyó alsó szakasza mentén éltek.

(Megjegyezzük, hogy Kiszely István szerint a **720** (876) és **734** (879) **között** készített mongóliai türk emlékoszlopok feliratai 13 olyan írásjelet tartalmaznak, amelyek a magyar rovásírásban hasonlóképpen jelennek meg. A szakértők egy része biztosra veszi, hogy a türk és a magyarszékely írás közös előzményeken alapul.)

Az ujgurok a Szelenga vidékéről **723** (879) **után** helyezték át területeik súlypontját az Orhon vidékére. (Az Orhon a Szelenga mellékfolyója.) Az ujgurok korábban nesztoriánus keresztények voltak, de aztán (**694-től**, vagyis 850-től) ők váltak Belső-Ázsiában a manicheus vallás elsődleges zászlóvivőivé. A **734-edik** (ugyancsak a 879-edik) évben intézték az ujgurok

(karlukokkal és oguzokkal együttesen) nagy támadásukat a türk uralom alatt álló területek ellen. Egyes munkákban ezt tekintik a K-i Türk Szövetség bukása évének, más álláspont szerint ekkor még csak a kaganátus hanyatlása kezdődött el, a bukás csak 5-10 évvel később (**740** (885), vagy **744** (889) **k.**) következett be.

További adatok szerint a hatalomváltás K-Turkesztán területén **774** (885) **k.**, megint más adatok szerint **745** (890) **k.** következett be. (**720** (876) **után** K-Turkesztán már eleve tibeti kézben volt, ott nem lehettek türkök uralmi helyzetben.) Van olyan álláspont is, mely szerint az ujgur győzelem éve: **742** (887). Mindenesetre ez az utóbbi időpont tekinthető az egymással mindeddig szövetségben álló ujgurok és a karluk-törökök közötti szakítás évének.

Ezzel összefüggésben az Ujgur Szövetség Ny-on nem tudott kibontakozni, (például K-Turkesztánban sem), s ahova nem terjedt ki a tibeti uralom, ott (É-on) a karluk-törökök önálló állama érvényesítette a hatalmát.

Ujguriában **747-től** (892) az a Mojun-Csor nevű kagán uralkodott, aki a kínai-ujgur politikai kapcsolatok kibontakoztatásának köszönhetően kínai hercegnőt vett el feleségül, és aki megalapította Bajbalik Kara városát a Szelenga-völgyben (a mai Bulgan megyében, Hutag-Öndör járás területén). Megépíttette továbbá a Por-Badzsin nevű palotaerődöt, amire ma az ujgur kultúra jelentős teljesítményeként tekinthetünk. Az ujgurok Kínával, míg a karlukok Tibettel (és a muzulmán arabokkal) ápoltak baráti kapcsolatokat.

A karlukok és ujgurok ÉNy-i szomszédságát a következőképpen körvonalazhatjuk:

A besenyők szállásterülete a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** a Felső-Irtis vidékén volt. Erről azért van tudomásunk, mert ők is összeütközésbe kerültek az Ujgur Kaganátus vezetésével, – amiről egy tibeti követjelentésben maradt fenn tudósítás. A rokon kipcsak, kim, oguz és úz népek szomszédságában éltek a Ny-szibériával szomszédos sztyeppén, területük a Kazár Birodalommal, a karlukokkal és Ujguriával egyaránt határos volt.

Tibet elérkezett a fénykorához, ugyanakkor Kína arra is rákényszerült, hogy – elsősorban az ujgoruk felé tett gesztusként – elismerje a korábban (**742**, azaz 887) betiltott manicheus vallást.

(Folytatása a 791-edik oldalon,)

Bajorok és karantánok – 2. (901-ig)

(Folytatás az 560-adik oldalról.)

Karantánia helyén, vagy attól kissé K-re (Juliai Alpok) **585** (841) **után** egy szláv államképződmény alakult, lényegében a mai Szlovénia területén. Ennek lakói, a vandálok leszármazottai közé, tehát a vendek közé, vagy mellé települt tótok, tkp. már ószlovének, nem voltak azonosak Samo **658-ban** (814) bajor segítséggel felszámolt karintiai államának népével. Ez a változás bizonyára összefüggésben állt a horvátok dalmáciai központú államalapításával, tehát Kuber Ny-balkáni akcióival, a tótok (ó-szlovének) bizonyos területekről történt kiszorulásával. A Juliai Alpok szláv népei, miként a Száva mellékvölgyeiben élő szlávok (morvák és tótok) is, az avarhunok szövetségesei lettek.

Az Agilolfing-dinasztia Bajorországa és a feltehetőleg őt támogató nagyhatalom, a Frank Birodalom ettől kezdve a térítő püspökök munkájához katonai támogatást adva környékezte meg a szláv közösségeket. Tassilo bajor herceg szemet vetett az Alpok környezetében élő szlávok (kiváltképp a karantánok) területeire, akik az avarhunoknak gazdasági szempontból is fontos szövetségesei voltak.

Az elsőként feljegyzett avarhun-bajor összecsapás **592/593-ban** (tehát 848/849-ben) zajlott le. Egy következő alkalommal, **595/596-ban** (851/852) a szlávokra támadó bajorokat megsemmisítette az avarhun haderő. Ennek ellenére a szlávok által lakott terület egy részén **698** (854) **k.** – a Conversio szerint – kibontakozott egy olyan államképződmény, melynek fejét dux gentis címmel látták el. Ez a restaurált Karantánia bizonyára a bajoroknak, vagy közvetlenül a frankoknak volt alárendelve.

Az Alpok térsége a **08. sz első** (09. sz. második) **felében** már nem annyira a Meroving királyok, hanem inkább majordomusaik érdeklődését keltette föl. Lényegében helyreállt Bajorország önállósága. Közrejátszhatott ebben a frankok **709** (865) és **712** (868) **között** végrehajtott, sikertelennek bizonyult hadjárata az alemannok (svábok) ellen, valamint ezzel összefüggésben az is, hogy az utóbb „szászoknak” elnevezett politikai tömörülés (Engria hatalmi központtal, azaz lényegében maga Germán-Hunnia) **710** (866) **k.** a Martell Károllyal ellenséges frank erőkkel lépett szövetségre.

Ekkor Bajorországnak régi vetélytársával, a Longobárd Királysággal gyűlt meg a baja. A longobárdok kiterjesztették határaikat a bajorok (még inkább a karantánok) irányában.

Szent Rupert térítő munkája szünetelt ezekben az időkben, mígnem **714** (870) **k.** immár Karoling támogatással, Frankföldről származó tanítványaival együtt visszaérkezett Salzburgba, de állítólag hamarosan meghalt (Wormsban).

A következő jelentős térítő személyiség Winfrid volt, egyike azoknak, akiket II. Gergely pápa **716–718-ban** (872–874) azokhoz a népekhez küldött, akiket eddig nemigen ért el a Frank Birodalom hatalma (és egyháza). Így az alemannokhoz a Felső-Rajna és a Lech-mező közébe, a bajorokhoz a Lech, az Enns és a Duna közötti területekre, az esseniek közé, akik a Lahn, az Eder és a Fulda mellékén tanyáztak, valamint Türingiába azokhoz, akik a Fuldától a Saaléig laktak, végül a Rajna és Elba között elhelyezkedő népekhez, akiket a pápa állítólag szászoknak tekintett.

A pápa székhely nélküli püspökké szentelte Winfridet, felruházta a Bonifatius névvel, megengedte neki, hogy papokat szentelhessen. Az egyházi misszió támogatása érdekében Martell Károly **718-ban** (874) és **720-ban** (876) is hadsereget vezetett a frízek leigázására és a „szászok megbüntetésére”, ami feldúlta a Weser, a Lippe és a Ruhr vidékén fekvő területeiket. A fősodratú történetírás a fentiekben vázolt földrajzi egységeket – a Meroving-dinasztia

krónikáinak szó szerinti értelmezésével – a Frank Birodalom részeinek tekinti, holott azokon a területeken, ha valóban frank ellenőrzés alatt álltak volna, nem katonai erővel kellett volna biztosítani az egyházi misszió sikerét, s egyáltalában: nem vártak volna vagy száz-százötven évet, hogy hozzálássanak a római típusú kereszténység terjesztéséhez. Ez a történelemértelmezés úgy próbálja megvédeni mundérja becsületét, hogy a **08. sz. 20-as éveit** (a 09. sz. 70-es, 80-as éveit) mint a frank hatalom megrendülésének időszakát kezeli mondván, hogy ezek a területek ekkoriban „váltak le", független királyságok vagy csaknem független hercegségek „jöttek létre". Szászországban és Bajorországban pedig a „hercegek királyként kezdtek uralkodni". Ezzel szemben az igazság az, hogy e területek még nem lehettek a birodalom szerves részei. Az más kérdés, hogy a birodalmi politika (a Római Birodalom restaurálására törekedve) saját, elidegeníthetetlen részeként tekintett ezekre a hódításra kiszemelt területekre.

Lényegében csak a Neustriának nevezett birodalomrész volt a tényleges frank birodalmi terület, az Austrasia néven is ismert „birodalomrész" a hódításra kiszemelt terület volt. (Éppen ezért hagyták a Merovingok, bár utóbb bebizonyosodott, roppant könnyelműen, a Karoling-családot Austrasiában teljesen szabadon, királyi beleszólás nélkül tevékenykedni.)

Az adatok elfogulatlan szemlélete alapján látnunk kell: a birodalom perifériája valójában az Utrecht–Metz–Lyon/Vienne vonal mentén húzódhatott, mert e területeken alig-alig, esetenként hosszabb megszakításokkal működtek csak felszentelt püspökök az egyház és a világi hatalom által létrehozott püspökségeken. Ettől a vonaltól K-re időnként frank csapatok törtek be – igaz, egyre gyakrabban – a szomszédos területek dúlása, lakóik megfélemlítése céljából.

Hogy (régészeti értékelés szerint) a **08. sz. elejétől** (a 09. sz. közepétől) az Északi-tenger parti sávja, ÉNy-Németország, Németalföld területén kirajzolódik a világi nagyurak által igazgatott birtokok gazdálkodása (erdő- és pásztorgazdálkodás), valamint a szerzetesek tulajdonába tartozó birtokok fejlettebb gazdálkodása (gabonatermelés) közötti jelentős különbség, az fölöttébb elgondolkoztató. Különösen, ha meggondoljuk, hogy ezzel párhuzamosan, a római kor óta folyamatosan gabonatermelésre használt délebbi területeken a mezőgazdaság szerepének visszaesése állapítható meg. Ez nem kevesebbet jelent, minthogy a társadalmi és gazdasági fejlődés nem ott tört előre nagy léptekkel, ahol várnánk, ahol a Meroving Birodalom (állítólag) sokkal konszolidáltabb viszonyai uralkodtak, hanem ott, ahol a birodalom hatalma csak véres eszközökkel volt érvényesíthető, vagy egyáltalán nem érvényesült.

Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a Frank Birodalomban jobbára anarchikus viszonyok uralkodtak, a politikai vezetés nem tulajdonított nagy jelentőséget a mezőgazdaságnak, sokkal inkább a fegyveres hódítással, a meghódított vidékek kirablásával igyekezett megszerezni azokat a többlet-javakat, amelyek birtokában a szomszédos hatalmak fölébe kerekedhetett, illetve további hódításait is finanszírozhatta. A birodalom egyes részei gyakran egymás ellen is hadakoztak, egymás erőforrásait is pusztították.

Ugyanakkor ÉNy-Németország és Németalföld hun-szász befolyás alatt álló területének lakói védekezésre rendezkedtek be, az ennek finanszírozásához szükséges javakat főként a mezőgazdaságnak az ír-kelta vallási gyökerű szerzetesrendek által, a kolostorbirtokaikon megvalósított intenzívebb módozataival próbálták előállítani.

Bonifatius már **733-tól** (878), tehát 4 évvel megbízatásának kezdete után misszióz hatott Bajorországban, hogy ott „helyreállítsa a kereszténységet", de feltehetőleg a hatalmi viszonyok frank szempontból kedvezőtlen alakulása miatt sokáig nem ért el sok sikert ebben az országban. Bajorországba érkezve kevés számú „igazhívő kereszténytyt" talált. Csak újabb 17 év elteltével, **739-ben** (895) jelenthette: Odilo bajor herceg támogatásával kiűzte azokat az eretnekeket, akik

korábban Afrikából érkeztek, megreformálta a papságot, visszatérítette az eltántorodott híveket s végül négy püspökségre osztotta fel az országot. Passau és Regensburg püspökségét a Duna mentén, Freisingenét az Isar mellett, Salzburgét pedig a Salzach folyó mellett alapította meg.

(Megjegyezzük: a Conversio nem említette meg Bonifatius munkásságát, szerzője erről az időszakról azt jegyezte fel, hogy a karantán Boruth herceg elfordult a hunoktól és a bajorok oldalára állt, és később, **741-ben** (886), a herceg bajor segítséggel el is hárított egy avarhun támadást. Egyébként a párhuzamos kronológiai sorban is csak röviddel ezt megelőzően, mégpedig **629/630-ban** (885/886) kezdődött Avarhunnia és a határvidékére (gyepűjére) **558** (814) **k.** költözött szláv népek közötti szembenállás, ami egyértelműen a Frank Birodalomból szervezett lázítás következményének tulajdonítható, más területeken pedig Bizánc mesterkedéseinek. Dalmácia (a Szávától D-re fekvő területek) szláv lakói ekkoriban Bizánc felé orientálódtak.)

A Conversio szerzője tehát nem Bonifatius, hanem ellenlábasa és utódja, Virgilius püspök munkásságának tulajdonított nagy jelentőséget. (További megjegyzés: A Conversio Bagoariorum et Carantanorum (A bajorok és karantánok megtéréséről) c. mű korábbi iratok tendenciózusan kiválogatott, esetleg megváltoztatott adatainak egybeszerkesztésével jött létre a salzburgi érsekség Karantániára vonatkozó érdekeinek szolgálatában. A szerző igazolni próbálta Salzburg joghatóságát a területen. Valószínű, hogy ez az igény nem volt jogos a Drávától D-re fekvő területekre, valamint Pannóniának a Dráva–Száva-közi részére vonatkozóan, mivel korábban a salzburgi érsekség nem kapott Rómától engedélyt e területeken a iurisdictio gyakorlására.)

III. Pipin és I. Karlmann **743-ban** (888) legyőzték Augsburgnál, s ezzel frank alattvalóvá tették Odilót, illetve az Agilolfing-dinasztiát. A bajorok és karantánok sorsának alakulását az elkövetkező időben egyértelműen a Karoling-dinasztia döntései befolyásolták. A frank csapatok Karantániát **745-ben** (901) foglalták el.

A Kazár Kaganátus és Dentu-Magyaria (904-ig)

A **07/08. sz. fordulóján** (a 09. sz. közepén) rohamosan iszlamizálódott Transzkaukázia (a mai Azerbajdzsán területe), a kaukázusi népek többsége, közöttük az albánok is felvették Mohamed hitét. Ennek ellenére a kaganátus és a kalifátus háborúi még évtizedekig a két stratégiai jelentőségű kaukázusi átjáró, a Derbenti- és a Dariel-szoros birtoklásáért folytak, a több évtizedes háborúskodás 1500 km-es arcvonalon ment végbe.

A **századforduló előtt** (835 után) a kazár és a bizánci uralkodó körök közötti közeledések és konfliktusok határozták meg az arab terjeszkedéssel szembehelyezkedő erők lehetőségeit és korlátait. A hosszabb ideig hatalmát vesztett II. Jusztinianosz a Kazár Kaganátushoz tartozó onogur-bolgár területen, a Krímben tartózkodott, míg vissza nem térhetett Konstantinápolyba. Később, **710/711-ben** (855/856) ellencsászárnak kiáltották ki az örmény származású Vardant. Erre II. Jusztinianosz sereget küldött ellene. A csatába a kazárok is bekapcsolódtak. A bizánci sereg vereséget szenvedett, Vardan felvette a bizánci császári címet: „Filipposz császár". Filipposz bevette Konstantinápolyt, lefejeztette II. Jusztinianoszt, s a fiát is megölette. Ezzel lett vége a Herakleiosz-dinasztiának.

Albánia államisága **705-ben** (850) szűnt meg véglegesen, mikor az utolsó albán uralkodót, Serojt a családjával és az albán arisztokráciával együtt Szíriába hurcolták. Az ország neve a továbbiakban: Arran lett – (eddig is „Ran" volt a terület perzsa és grúz elnevezése).

Ezután a kaganátus és a kalifátus közötti háború eszkalálódott. A Derbenttől É-ra elterülő, a Kaukázus vonulatai és a Kaszpi-tenger közötti Közép- és D-dagesztáni (alföldi) sáv, továbbá a K-Kaukázus előtere is rendre hadszíntérré vált. A Kazár Kaganátus szívósan védekezett, csatasorba tudta állítani a K-európai és Közép-ázsiai közösségek jelentős részét. A korabeli arab források szerint több mint negyven nép fogott össze és harcolt együtt a kazárokkal.

Ekkoriban (**a 08. sz. elején**, tehát a 09. sz. közepén) szűnt meg létezni a kalifátus offenzívája következtében az ún. dagesztáni „hun" állam, melynek a területén élő különböző türk közösségek is részét képezték az említett „több mint negyven" népnek, akik egyelőre a mérleg nyelvét képezhették a kazár-arab konfliktusban.

A kalifátus **707** (852) és **710** (855) **között**, majd **713-ban** (858) egy ideig ismét kezében tartotta Derbentet. Egyes források, közöttük arab földrajzi írók munkái utalásokat tartalmaznak arra, hogy a szabírok (szovárd magyarok) közössége, vagyis a „szavartü aszfalü" nép Azerbajdzsán/Arran (Karabah) területén, a **08. sz. első** (a 09. sz. első) **felében** erős törzsszövetséget képezett. (A garadzsur/garacsor nevezetű népet, avagy a Garavurd nemzetséget – névetimológiai megfontolásokból („fekete") – azonosítani lehet a szevordikkal/szabírokkal.)

A szabírok kénytelenek voltak kiüríteni e kaukázusi területeiket, seregük a Meotisz felé távozott. Csatlakoztak hozzá a Kura-vidék lakói közül is sokan, akik az utóvédharcok által biztosított útvonalon állatállományukkal együtt ki tudtak telepedni. Számuk Tabari szerint 50 ezer fő volt, ami a Meotisz térségében formálódó új állam (Dentu-Magyaria) népességében jelentős szaporulatot jelenthetett.

Más források az eseményeket így interpretálták: a magyarok (szavartü aszfalü) **752** (863) **után** két részre szakadtak, és az egyik rész az Azovi-tengerhez, a másik K-felé, Perzsia vidékére került. Valójában először annyi történt, hogy a szabírok kaukázusi országukat megpróbálták visszaszerezni. A kazár vezetés nem támogatta hadjáratukat, így a szabír erők által elfoglalt területek **751-ben** (862) szabír igazgatás alá kerültek.

A szabírok és segédnépeik **752-től** (863), egykori fővárosuk, Semkir környékén (Azerbajdzsánban) manővereztek. A muzulmán földrajzi irodalom egyes forrásai – a »09. sz-i« Baladuri, valamint a »10. sz-i« Maszudi – is megemlékeztek a szijavurdi/szijavardi népről, amely **754** (865) **k.**, a mai Azerbajdzsánban, Udi tartomány területén azt a Semkir (Samhor/Samkhor/Samkur/Amkor) várost támadták meg, ami ekkor a kalifátus megszálló erőinek garnizonja volt. „*A városra egyszerre több irányból özönlenek a szijavurdik*” – írták.

A háborúskodás intenzitása **722-től** (867), a Kaukázustól É-ra végrehajtott arab támadásokra vonatkozó adatok szerint **711-től** (ugyancsak 867) ismét fokozódott.

755/756-ban (866/867), egy muzulmán offenzíva nyomán a szabirok egy része Udi tartományból K-felé menekült, a Kaszpi-tenger irányában, és ott sokan közülük a Jajk-vidék irányába fordultak, míg mások a Meotisz irányában távoztak el. Utóbbiakhoz csatlakoztak a Kuravidék maradék törzsei is. (A Szulák-folyó vidékén, a Kazár Birodalom D-i részén helyezkedtek el a „madzsar” (szabír-magyar) lakosságú területek, de **723-ban** (868) Balandzsar, Kicsi Madzsar és Ulu Madzsar lakói is kénytelenek voltak elhagyni településeiket.)

Vannak utalások arra, hogy **759-ben** (870) is történt egy katonai akció a muzulmán uralom alá került szabír lakosság további részének kimentésére. Amkor/Semkir városának lerombolására is ekkor került sor. Egy Tarmacs (Tormás?) nevű hadvezér állt a **726-tól** (871-től) győzelmeket arató szabír sereg élén. A háború legintenzívebb szakaszára néhány évvel később, **717/718-ban** (873/874) került sor, amikor a kazárok kangár és szabír csapatai ismét a mai Azerbajdzsán területén harcoltak.

A kazárok **759/760-ban** (870/871) egy korezmi menekültekből kiállított kontingens csatlakozása után ismét támadást indítottak az arab kormányzó ellen, s ehhez a szabirok is csatlakoztak.

A kazár erők É-ról két ponton hatoltak be az arab ellenőrzés alatt álló területekre. A kalifa 20 ezer katonával segítette a kormányzó seregét, de ez a csapat súlyos vereséget szenvedett. Ekkor a kalifa kiengedte a (politikai okokból) korábban bebörtönzött katonáit, és belőlük formált egy műszaki alakulatot, ami a frontvonal több pontján erődítményeket emelt.

A kazár offenzíva ezután nem tartott már sokáig. A Kazár Kaganátus fővárosa a Szulák-menti Balandzsarban volt (a Kaszpi-tenger partján, a mai Dagesztán területén), ám onnan egy újabb arab támadás miatt, **720** (876) **k.**, más interpretációk szerint „csak” **729** (874) **k.** el kellett költöztetni. (Ekkor a Derbenti-szorostól a Szulák-folyó vízgyűjtőjéig terjedő területen a szabír lakosság végleg kiürítette azt az ősi várost is, Indiritől 2 km-re, É-ra, ami azonos lehetett a Szulák-folyó bal partján fekvő Kicsi Madzsar településsel.)

A kazár fővárost átmenetileg a közeli Szemenderbe helyezték át (talán **729-ben**, azaz 874-ben), majd a kormányzati intézményeket (**720-ban**, vagyis 876-ban) 400 km-rel távolabbra, É-ra, a Volga alsó folyásánál fekvő Etilbe (Itil) költöztették. (Megjegyezzük, hogy a D-oroszországi Szamosdelka falu közelében régészek nemrégen megtalálni vélték Etilnek a nyomait Asztrahánytól DNy-ra, mintegy 40 km-es távolságban. Itt olyan házak maradványaira bukkantak, amelyek formája jurtára emlékeztet. – A muzulmán földrajzi irodalom adatai szerint a kagán udvara nem magában a városban, hanem egy közeli szigeten volt.)

A kaganátus sikertelenül próbálkozott ellentámadással **730-ban** (875). Az arabok csapatok mélyen behatoltak Kazária területére, s miután megalapították Arranban Kaszal városát, **731– 733-ban** (876–878) Merván kormányzó vezetésével ismét Derbent elfoglalására törekedtek. Hosszú küzdelem eredményeként vették be a várost, egyes adatok szerint **722-ben** (ugyancsak 878-ban). A kalifátus megbízottai **731/732-ben** (876/877) Dagesztán D-i részén igyekeztek maguk mellé állítani az ott uralkodó „hercegeket” is. A kazár csapatoknak **732-ben** (877) csak Varacsannál sikerült megállítani az arab előretörést.

Ekkor már a szabírok és a kangárok sem tudták megvédeni a dagesztáni településeiket, ezért egyes közösségeik É-ra húzódtak, de sokan igyekeztek megvetni a lábukat a mai Azerbajdzsán és Örményország közötti határvidéken is. Elképzelhető, hogy egy kontingens (bizonyára egy kangár közösség) ekkor Ny-ra távozott, Levédia, illetve a Meotisz irányában. A kangárok a Donon átkelve, a K-azovi térségében betagozódtak Kazária Ny-i népeinek sorába, az onogurok és óbolgárok közé. (Szinte bizonyosra vehető, hogy ekkor már kabaroknak nevezték őket.) Az is lehet, hogy beilleszkedésük nem ment simán, hiszen a különböző interpretációk a **08. sz. 40es éveire** (885–895) teszik azt a fejleményt, hogy az óbolgárok tömege a Kubán-vidékről É-ra vándorolva, a néhány évtizede már megindult vonulás útját követve, volgai bolgárrá változott. Merván, Örményország kormányzója (**744**, azaz 889 és **750**, vagyis 895 **között** II. Merván néven kalifa), a damaszkuszi kalifa kedvenc katonai vezetője **722** (878) **után** is folyamatosan támadta a Kaukázus vidékét, **733-ban** (ugyancsak 878) hódoltatta Zirehgerán és Szerir uralkodóit is. Az arabok elfoglalták a Darjal-szoros (Dariel) egyes erődítményeit is, melyeket maga a kazár kagán által vezetett sereg próbált megvédeni. Ezzel egyidejűleg a kalifátus Dzserrah nevű katonai vezetője, aki **730-tól** (875) viselte ezt a tisztséget, elfoglalta Alánia vidékét, ahol az Alsó Dzsula és Felső Dzsula nevű (feltehetőleg kangár lakosságú) települések álltak. A dagesztáni „hunok” egy része a korábbi Albánia területére került.

Hadifoglyok tömegeit telepítette **732** (877) **után** Merván a Derbenttől D-re fekvő Szamur–Szabíran-közbe, Lakzok tartományba. Derbent városát a Derbend-Nameh szerint a Kéján nemzetségbeli Lehraszib (Lohraszp) sah építtette újjá **733-tól** (878-tól). Ezt a régészeti feltárások is megerősítik, amelyeknek fényében az adott régészeti kultúra nem arabnak, hanem teljesen helyi jellegűnek mutatkozik.

Merván **734-ben** (879) elűzte a grúz uralkodót is, aki Abháziába menekült. A Kalifátus által frissen meghódított területek lakosságának nagy része **723-tól** (879-től) a régi albán főváros, Kabala (Gebele) környékére került, a források szerint ott, a korábban elnéptelenedett területeken a hadifoglyok számára „kazár falvakat” (valójában szabír lakosságú településeket) hoztak létre. Az ősmagyarok új falvai (Madzsar Garaolan, Garaolan és Madzsarli stb.) Kabalától 2030 km-re DNy-ra kerültek. Akiket nem sikerült ott letelepíteniük, azok **736-ban** (881) – a kalifátus őket még a Kubán vidékén is üldöző serege elől – az utóbb Levédiának nevezett területre, a Don-Donyec vidékére, és/vagy a Meotiszba menekültek el.

Azokra a területekre érkeztek, amelyek szomszédságába telepedtek le néhány évvel korábban, **732** (877) **után** a kangárok (kabarok) is. Az újonnan érkezettek gondot okoztak a terület lakóinak, hiszen az óbolgárok és onogurok által elhagyott pusztákon, mocsarakon kívül bizánci és kazár lakosságra is (például krími szláv és zsidó kereskedőkre is) rátelepedtek. A bizánciak alánoknak vagy úzoknak tekintették őket, az ószláv emlékezet azonban szabírokat, szovárdokat emlegetett, megkülönböztetvén őket az onoguroktól és a kazároktól is.

A szabírok és a kangárok **726** (882) **k.** e területekről főként az arabok Ny-Kaukázusi és részben Kura-menti hódítási területeit nyugtalanították. Padányi Viktor szerint a szabírok **737**, azaz ugyancsak 882 **k.** az Azov–Alsó-Don-Donyec–Alsó-Dnyeper térségében megalapították a viszonylagos önállósággal rendelkező – Padányi által, Anonymus nyomán Dentu-Magyaria (*Dentümoger*) néven megnevezett – államukat. (Opos vezér ideérkezésétől, **739-től** (884) ennek az új országnak a hadereje képezhette a kalifátus területére vezetett hadjáratok fő erejét.) A kalifátus már **734-ben** (879) elérkezettnek látta az időt az É-i offenzíva újabb hullámának megindítására. Ehhez 150 ezer fős hadsereget szereltek fel. A Volga-mentére nyomultak, győzelmeik nyomán **735-ben** (880) 40 ezer (jórészt alán) foglyot tereltek D-re, hogy Arran vidékén, az újonnan alapított Kaszal városában letelepítsék őket. Alánia lakosságának jelentős része **736ban** (881) É-ra menekült. A kaganátus **737-ben** (882) jelentős vereséget szenvedett, általános vélemény szerint ekkor pusztult el végleg a „kaukázusi hunok” országa is.

Az arab offenzíva kifulladása és a kalifátus belső válságának elhatalmasodása után É-on (**738tól**, azaz 883-tól) ismét a kaganátus kezdeményezett. A fejleményekben az indikátor szerepét Opos (Upas ibn Madzsar) vezér (Padányi Viktor szerint a magyar krónikákban említett Ed és Edemén – véleményem szerint anyai – nagyapja) töltötte be, aki **730-tól** (875-től) volt a szabírok uralkodója a Szamur és Szabíran folyók közötti „al-Laksz" (Lakzok) területen, a Kaukázus gerincvonalától D-re, Örményország Ny-i részén, a Meotisztól DK-re. (Ez a térség állítólag a

Tigris–Eufrátesz forrásvidékéhez kapcsolódó területnek, más álláspont szerint inkább a Kura–Ruzsa-köznek feleltethető meg.)

A felkelés **737-ben** (882) kezdődött, leverésére az arabok összefogtak örmény vazallusaikkal, ennek ellenére a forrongás átcsapott a K-kaukázusi területekre is. Opos vezér felkelőitől **739ben** (884) elpártolt a hadiszerencse, a sereg maradékai bevették magukat a vezér várába (a vár helye és neve nem ismeretes), amit Merván ostrom alá vetett. (Merván serege **739-ben**, tehát 884-ben elsősorbanaz egykori Albánia területén harcolt.) Amikor a vár már nem volt tovább tartható, Opos vezér kitört az ostromgyűrűből, majd muzulmán forrás szerint É-ra, a kazárok királyához menekült. (É-felé a Meotisz-vidéket érhette el.)

Az egész Kaukázust megrengető felkelés nyomán támadásba lendültek a kazárok seregei is, s **730-ban** (886), a Dariel-szoroson átkelve Azerbajdzsán és Grúzia területére nyomultak. A kalifátus katonai parancsnoka, Dzserrah **731-ben** (887) esett el. A kazárok a meotiszi szabírok és kangárok (kabarok) hadaival együtt szétverték Örményország kormányzójának seregét is, ezzel megnyitották az utat a Kalifátus központi területei felé, majd mélyen a Kaukázuson túli területre hatolva elfoglalták Tebrizt, Dijarbekirt, sőt Moszul környékét is. (Az adatok szerint ez a hadjárat még **751** (896) **k.** is tartott, a szabír erők ekkor már visszatérőben voltak, a Kura-folyó térségében vonultak K-re, az egykori szabír fővárosig. Muzulmán források alapján biztosra vehető, hogy a háborúban önálló hadsereggel vettek részt a szabírok. A kazárok, a kangárok, a szabírok talán abban a tudatban lehettek, hogy örökre elvették az arabok kedvét a kaganátus háborgatásától. A valóságban azonban nyugalmat, egyáltalán nem nyertek.)

A kalifátus fegyveres erőit – még nem Abbászida vezetés alatt – újjászervezték, az arabok kaukázusi vazallusaikat is megerősítették. Sajátos taktikával nem a területeiket megszálló kazár hadsereg ellen fordultak, hanem kihasználva a kazár főerők (?) távollétét benyomultak Kazária Kaukázustól É-ra fekvő hátországába. Merván **743-ban** (888), még mielőtt elfoglalhatta a kalifátus trónját, a Kaukázuson-túl K-i részén, Dagesztán területén és a Kaszpi-térségben dúlta Kazáriát. Ismeretes, hogy a síiták **745** (890) **k.** taktikai szövetségre léptek az Abbászidákkal, és közösen harcot indítottak az Omajjádok ellen, miközben a kalifátus központi területein a kazár hadsereg ellenállás nélkül vonulgathatott. Marván talán nem volt tisztában azzal, hogy az Abbászidák az ő uralmára milyen veszélyt jelentettek, vagy talán már nem is lehetett maradása a saját hazájában? Nem a kalifátus belső ügyeivel foglalkozott, hanem hadjáratot indított a Kaukázus két nagy szorosán keresztül Kazária ellen. Talán így akart jópontokat szerezni?

Marván serege **747-ben** (892) elérte a kazár fővárost a Volga alsó folyásánál, majd a folyó mentén É-ra tartott, s győzelmeket aratott, állítólag 20 ezer foglyot is ejtett. Eközben seregének másik része megverte a kazár uralkodó Volgán túli, 20 ezres seregét is. (Ez az adat összhangban van azzal a másikkal, mely szerint a kalifátus csapatai **738-ra** (894) egészen a Donig és a Volgáig eljutottak.) A vereség olyan mértékű volt, hogy a kazár kagán sietve felvette a muzulmán vallást, hogy mentse a menthetőt.

Eközben Damaszkuszban már folyt a felkelés az Omajjád-dinasztia ellen, (a harc végeztével ez a dinasztia végleg eltűnt, a főemberek családjait is kardélre hányták, a kalifák sírját feltúrták, a túlélőket utólag egy szálig legyilkolták).

II. Marván már haza se térhetett, ezért – talán bizánci segítséget igénybe véve – meg sem állt Egyiptomig. Nem sikerült azonban elkerülnie a végzetét, nem sokkal É-on aratott győzelmei után, még **750-ben** (895) el is fogták, és kivégezték. A Kazár Kaganátusban végrehajtott hatalmas hadjárat torzó maradt, a kalifátus katonái zsákmányukat hátrahagyva visszahúzódtak a Kaukázustól D-re fekvő területekre. Abu Dzsaffar (Örményország és Azerbajdzsán területének helytartója) **750** (895) **k.** újra elfoglalta a Darjal-szoros erődítményeit.

Az Abbászida kalifátus az É-i hódoltsági területek státuszát **755/756-ban** (900/901) visszaállította, Yazid ibn-Usayd al-Sulami kormányzó jelentős katonai erővel visszafoglalta a Kaukázusban néhány évvel korábban elvesztett területeket. (Aztán a kazár állam a hatalomba került

Abbászidákkal a korábbiaknál sokkal kiegyensúlyozottabb viszonyt tudott kialakítani.) Álláspontom szerint a szabírok kaukázusi országának elhagyása olyan fontos esemény volt az ősmagyarság életében, ami a kései magyar krónikák íróinak emlékezetében is megmaradt, ám összekeveredett bizonyos magyar közösségek Kárpát-medencébe való megindulásának hagyományával. A Tárih-i Üngürüszben ugyanis ez áll: „*Azután Szidijja uralkodójától engedélyt kaptak, és egy nap boldog órájában, Atilusz király halála után háromszáz* [300] *év elmúltával, Iszá őkegyességének hétszáznegyvenötödik* [»745«] *esztendejében Szidijja padisahjától elbúcsúztak, s onnan a tatár kán országa felé csapatonként elindultak*”. A Madzsar Tárihi írója pedig így fogalmazott. „*…amióta a madzsarok* [először] *elhagyták a Sztyeppet,* [Ízsá próféta] *születésének a 744. évéig* [»744«] *háromszázhetven* [370] *év telt el. Ennyi idő eltelte után az említett évig, vagyis Ízsá próféta születésének 744. évéig…, a kétszázezer főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Sztyeppről, és a régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott letelepedett*”.

A szabírok jelentős részének, talán többségének, főként a fiatal férfiembereknek (katonáknak) a Kaukázusból történt távozása, a Kaukázusban maradt rokonsággal való kapcsolatok megszakadása mindkét (a távozó és a maradó) közösség kollektív emlékezetében mély nyomokat hagyott. Ez az esemény a közösség sorsdöntő kettészakadása volt, mégpedig a számos magyar krónika szerinti »744-ik« évben. Évszámát a szabírok a kaukázusi (nesztoriánus) keresztény egyházban alkalmazott kronológia szerint őrizték meg: **744**, ami megfelel 900-nak.

Megfelel továbbá bizánci és a muzulmán évszámítás szerinti **755-nek** (ugyancsak 900) is, amikor a kalifátus az É-i területek státuszát visszaállította. A szakadás következtében az ősmagyarság egy része a Kaukázusban maradt, más része a Don-Donyec vidékére került. Valójában a „szakadás” a több évtizedes, **732-től** (877-től) végbement elvándorlás formájában már előbb is folyamatban volt, s azt csak betetőzte a Yazid kormányzó katonái előli menekülés.

A »744-es« dátum nemcsak a török közegben született krónikákban és Thuróczynál szerepel. A magyarság emlékezetéből merült fel Bonfininél (*„301 évvel Atilla halála után*”) és Petrus Ransanus Epithoma rerum Hungaricum c. művében is. Azután a Baksay Ábrahámtól származó Chronologia de regibus Hungaricis c. műben (*„a magyarok második bejövetele Atilla halála utáni 301. évében, Krisztus születése után 744 évvel, a Világteremtés utáni 4706. évben*”) és Pázmány Péternél is (*„az magyar nemzet másodszor kijőve Szkítiából… Atilla halála után 303 esztendővel*”).

Virgiliust püspökké szentelik (912)

A szakemberek véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy mikor is szentelték püspökké azt a salzburgi Virgilius apátot, aki állítólag egy ír származású egyházfi volt. Ez a püspök – a Conversio szerint – a bajorok és karantánok részére biztosított egyházi szolgáltatások vonatkozásában rendkívül fontos munkásságot folytatott. Virgiliust III. Pipin Querzyből **745/746ban** (901/902) a hűbéres Odiló bajor herceghez küldte, hogy ott salzburgi püspökké tegyék. Ezt azonban sem Pipin, sem Odilo nem egyeztette a regensburgi Bonifatius érsekkel, aki szabotálta

Virgilius püspökké szentelését. A Bonifatius és Virgilius között ellenségeskedés idején Virgilius világi felhatalmazással irányította a salzburgi egyházmegyét.

Az egyik álláspont szerint azonban a felszentelésre „már" tíz év eltelte után, »755 után« sor került, míg egy másik koncepcióban gondolkodó kutatók azokat a forrásokat tekintik mérvadónak, amelyek rámutatnak arra, hogy az aktusra – talán épp a származása miatt? – csak igenigen hosszú várakozás után, »767-ben« került sor. Mindkét megközelítés helyesnek bizonyul. Virgilius apátot hosszú várakoztatás után, mégpedig valóban **755** (911) **után**, vagyis **767-ben** (912) szentelhették püspökké.

Berobbantak a vikingek Európa történelmébe (916-ig)

Európa északi részén a vaskorszak utolsó, még a viking betörések előtti szakaszát Vendelkorszaknak nevezik. A korszak egy svédországi lelőhelyről kapja a nevét. A kontinensen – a szakirodalom szerint – a vaskorszak már a rómaiak terjeszkedésével véget ért, így ott nem értelmezhető ez a korszak. Skandináviában sem érvényesült tisztán és egységesen a Vendel-korszak kultúrája, mivel az **05/06.** (08.) **sz-ban** fellendült a cserekereskedelem É-Európában, és ennek nagy hatása volt a vikingek kézműiparára, egyebek mellett számos olyan tárgy is a földbe került, tehát használatban volt Skandináviában, amely pl. messze K-ről származott, így egy bronz Buddha szobrocska is. A Vendel-korszakot általában **650-től** (806) **750-ig** (906) szokás datálni, habár csak **620** (876) **k-i** időből ismeretes az első álarcos viking sisak a suffolki (Anglia) hajótemetkezéses sírból. Hogy a korszak elhelyezése az idővonalon megfelelő, az a kronológia helyreállításával megerősítést nyer, hiszen befejeződése egybevág az első jelentős (Dánia területét érintő) betörések időszakával.

Általánosan elfogadott álláspont szerint a nagy viking-offenzívát valószínűleg erőteljes túlnépesedés előzte meg, amiben szerepet játszott az is, hogy az ősi kereskedelmi vonalak hanyatlásával összefüggésben a vikingek É-on távolsági kereskedelmet bonyolíthattak le, életszínvonaluk ennek megfelelően megnövekedhetett, életmódjuk megváltozott. Az elemzések nem térnek ki arra a körülményre, hogy a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** őrölte fel a Karoling hatalom Közép-Európa legerősebb hatalmát, az Engria központú, hun vezetésű szövetséget, vagyis a Germánia területén sokáig hegemóniát élvező hun-szász államot. Engria leverése nyomán szükségszerűen hatalmi vákuum keletkezett Közép-Európa É-i felén, hiszen a Frank Birodalom ereje ahhoz nem volt elég, hogy egy ilyen hatalmas, ilyen mértékű pusztulással sújtott térségben konszolidációt valósíthasson meg. (A birodalom az állandó háborúság és a féktelen költekezés miatt a saját belső problémáival sem tudott egykönnyen megbirkózni.) A vákuum természete pedig már csak ilyen: beszippantotta az É-i térség népfeleslegét.

Dánia területén már a Karoling Birodalom „szász hadjáratai" idején, **770** (915) **k.** tért nyertek a vikingek, bár ekkoriban még az Atlanti-óceán szigetvilágára összpontosítottak. A vikingek (norvégok, dánok) első támadását Anglia partvidékei ellen **787-ben** (898) regisztrálták. Ezt követően egyre gyakoribbak lettek a betörések a szigetországba. Az első olyan támadást, amely egy keresztény egyházi létesítményt, vallási közösséget ért, **793-ra** (904) datálják. Ekkor Anglia partjainál a Lindisfarne-i monostort földig rombolták. Más vélemény szerint az első olyan viking támadás időpontja »617« volt, ami egy kelta kolostort érintett. Ekkor Eigg szigetén tengeri rablók rátörtek Donnanra, Kolumbán egyik ír követőjére és 53 szerzetesére. Lehetséges, hogy ennek az akciónak az időpontja **617** (903) volt? Ebben az esetben csak egy évvel előzte meg a Lindisfarne-i monostor megtámadását. (A Megváltó kereszthalálától induló kronológia jelen volt Angliában, hiszen már Arthur király idejének egyes eseményeit is így datálták.) A vikingek **794-ben** (905) lerombolták az angol partoknál Jarrow és Monkwearmouth monostorát és az írek lakta területeken Inishboffin monostorát is.

Ilyen előzmények után a vikingek **795-ben** (906) Skócia K-i területeit (Piktföld) részben elözönlötték. Ugyanekkor, **750** (906) **k.** gyarmatosították a norvégok a Feröer-szigetek kelta lakosságát. Ezután a skótok által lakott Hebridákat (Skóciától Ny-ra) is skandinávok lepték el. Kicsit később, **805** (916) **k.** a dán vikingek Anglia ÉK-i részén hoztak létre egy államot (Danelaw).

(További hódítások a mostoha éghajlatú szigetvilágban: Norvég vikingek telepedtek le **800-tól** (956-tól) az Orkney-szigeteken, a 90 szigetből álló szigetcsoporton, Skóciától É-ra. Más

vélemények szerint az Orkney-szigetek meghódítása csak **850** (961) **k.** következett be. A vikingek **850** (961) **k.** letelepedtek a Shetland-szigeteken is.

Léteznek olyan adatok is, melyek szerint a Feröer-szigetek norvégok általi masszív megszállása csak **860** (971) **k.** történt volna meg. Lehetséges, hogy egy második telepítési hullámról van szó?

Megemlítjük még, hogy I. Szőke Harald norvég király **875-ben** (986) az Orkney-szigeteket autonóm norvég grófsággá nyilvánította.)

DK-Ázsia khmer államai (a 10. sz. első feléig)

A D-vietnami Funan állam **357-től** (513) egy kínai császárság vazallusa volt, s ebben a formában a **06. sz. első feléig** (a 07. sz. második feléig) volt képes fenntartani államiságát. Területét **520** (676) k. az ugyancsak khmer, eredetileg kambodzsai-laoszi területeken fennálló Csenla állam vette birtokába. A Funant beintegráló Csenla állam magterületét a továbbiakban a Mekong-medence középső vidéke és a mai D-Laosz képezte. Az államalapító a hagyomány szerint Szrutavarman volt, aki korábban hosszú ideig Funan állam vazallusa volt. A NagyCsenla Királyság berendezkedése és kultúrája is indiai hatást mutat, a vallás a hinduizmus helyi elemekkel kiegészült változata lett. A közép-vietnami Csampa állam a függetlenségét a kínai hatalmi törekvésekkel szemben a **06. sz. közepéig** (a 08. sz. elejéig) képtelen volt kivívni. Ekkor azonban egy új dinasztia alatt létrejött a Csampa Birodalom (kínai forrásokban a neve: Lin-yi), melynek fővárosa Champapura volt, s ezzel párhuzamosan, Csampától Ny-ra a Khmer Birodalom is, (melynek a mai Laosz területe képezte az É-i tartományát). Közép-Vietnam, azaz a Csampa Birodalom területén (a 15. sz-ig bezárólag) monumentális toronytemplomokat építettek. Alkotóik főként hindu inspirációjú, de a helyi hagyományokra épülő vallási szimbólumokat használtak.

Mind a Csenla, mind a Csampa állam további történetére meghatározó jelentőségű körülmény volt a Tang-dinasztia Kínájának megalakulása, mely hatalom a **07. sz. folyamán** (a 08. sz. végén, a 09. sz. első évtizedeivel bezárólag) megtörte az É-vietnamiak ellenállását, s ezzel É- Vietnam (Annam) területe kínai protektorátussá lett.

A Csampa Birodalom **758-ig** (903-ig) állt fenn. Miután a chamok **758** (903) után kitértek a kínai nyomás alól, hatalmuk központját délebbre, Pandurangába helyezik át, a birodalom neve ettől kezdve a kínai forrásokban: Huan Wang. Ez a Huan Wang Birodalom azonban a jávaiak állandó támadásainak volt kitéve, ennek következtében folyamatosan destabilizálódott.

A Csenla Királyság a **09. sz. közepéig** (a 10. sz. végéig) uralta a Mekong-deltát és a folyó középső szakaszát, valamint a mai Kambodzsa egész területét.

Hogyan lett a zsidó vallás a Kazár Kaganátus államvallása? (a 10. sz. első feléig)

Az interpretációk többsége szerint a kazár uralkodó réteg a zsidó vallást valamikor »740« után vette fel. A »940 k.« keletkezett „Cambridge-i töredék" elnevezésű anonim kézirat szerint, ami egyebek mellett a zsidóknak a kazárok földjén való megtelepedéséről szól, azok a szent iratok, amelyek Palesztinából elűzött zsidóktól származtak, egy dagesztáni barlangból kerültek a Kazár Kaganátus központi területére. Elterjedt vélemény szerint a Kazár Kaganátus vezető rétege és a zsidók közeledése az egész **08.** (09.) **sz. folyamán** folyamatos volt. Mégis, széles körben elfogadott nézetek szerint csak a »730 után« Moszulig előretörő kazárok találkoztak örmény területen azzal a zsidó közösséggel, melynek tagjai talán Adiabene népének leszármazottai lehettek. Közülük többen csatlakozhattak a katonákhoz, s a hadsereggel együtt kerültek a kaganátus területére. Ezek e zsidók elsősorban a Fekete-tenger északi partvidékére, a Krímbe települtek.

Tény azonban, hogy a bizánci zsidóüldözések következtében már a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében** és a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** is sok zsidó menekült kazár területre, mindenek előtt Phanagoriába, ahol már korábban is jelentős volt a zsidóságnak, főként a zsidó kereskedő rétegnek a szerepe.

Ugyanakkor hagyományos álláspont szerint a kazárok közül elsőként zsidó hitre térő személy maga Bulán kagán volt, aki eredetileg kereszténynek született. Amikor a kazárokat áttérítő Bulán hercegből kazár uralkodó lett, »730 k.« a neve Gábrielre változott. Szívósan tartja magát az az álláspont is, mely szerint csak Obadija idején, **750** (906) **k.**, vagy **760** (905) **k.** kezdett a zsidó vallás elterjedni a kaganátus lakói körében, (akik Arthur Koestler szerint az askenázik őseivé lettek). Mi ezt a dátumot a kaganátus új államvallása kinyilvánításának időpontjaként értelmezhetjük. Ezzel „szemben" olyan nézet is ismeretes, hogy csak »805 k.« (talán éppen **805**, azaz 905 k.?) tértek át a kazár előkelők a zsidó hitre.

Lássuk, hogyan is egyeztethető a hagyomány a történetírók megállapításaival:

Az egyeztetés nehézségét főként az okozza, hogy hitelt érdemlő adat szerint a kazár uralkodó **747/748-ban** (892/893), amikor a kalifátus pusztító hadjáratot vezetett a kaganátus Kaukázustól É-ra fekvő területein, arra kényszerült, hogy felvegye a muzulmán vallást. Más adat szerint ez az eseménysor, tehát mind a pusztító hadjárat, mind az áttérés **738-ban** (894-ben) zajlott le. Elterjedt nézet szerint a kazárok körében a muzulmán vallás egészen Kazária politikai bukásáig (és nyilván azután is) jelen volt, bár maga az uralkodó réteg egy idő után áttért a zsidó vallásra. A kazár elit muzulmán vallására utal az a momentum is, hogy politikailag motivált és szentesített házasságkötések történtek kazárok és muzulmánok között, közöttük pl. **753/754-ben** (909/910), vagy **758/759-ben** (903/904) Örményország helytartója, Jazid ben Usaid vette el feleségül Obadja kagán lányát. A Kaukázuson túli területek helytartója **798-ban** (909) ugyancsak Obadja kagán lányát vette feleségül, – feltehetőleg ugyanazon uralkodóról és ugyanazon eseményről van szó. Ám a következő évben, **799-ben** (910) Obadja vallási reformokat vezetett be. A kagánt szakrális uralkodóvá emelték, a kazár vezető réteg pedig **805-re** (916) egyöntetűen a zsidó vallást vette fel.

Mi eredményezhette azt, hogy a kaganátus hirtelen – láthatóan a kalifátus jóváhagyásával – ekkora ideológiai fordulatot hajthatott végre? Valószínű, hogy Bulán kagán a maga idejében úgy látta, elmúlt a muzulmán veszély. Csapatai mélyen behatoltak a kalifátus területére, érdemi ellenállással nem találkoztak. Tudjuk, hogy ekkor, **745 k.** (**734 k.**, tehát 890 k.) mélyült el a kalifátus válsága. A muzulmán elit a belső hatalmi harcokkal volt elfoglalva. Joggal feltételezhető, hogy a kalifátus zsidó kisebbsége is osztozott ebben a téves helyzetfelismerésben.

Logikusnak látszik, hogy a zsidók a győztes hadsereg elvonulásakor önként vállalkoztak a Kazár Kaganátusba vezető útra. Közülük a gazdagabbak joggal bízhattak abban, hogy új hazájukban további anyagi gyarapodás és minden eddiginél őszintébb erkölcsi megbecsülés vár rájuk. Bizakodásuk alapjául szolgált Bulán kagán (Gábriel) példája is, aki nem sokkal előbb (**730**, tehát 886 **k.**) – feltehetőleg a kaganátus eredetileg is népes zsidó kisebbsége által meggyőzve és megtérítve –, családjával és környezetével együtt felvette a zsidó hitet. (Mivel a kaganátus gazdasági elitje évszázadok óta bizonyosan zsidó volt, és a gazdasági elit kazár politikai elittel való összefonódásának akadálya a gójokkal való házasságra vonatkozó tilalom lehetett, Bulán kagán teljesen logikusan cselekedett.)

A következő évtizedekben azért torpant meg a kaganátus zsidó vallásúvá válásának folyamata, mert a kalifátus belső viszonyai rendeződtek, ennek nyomán a kaganátus területe ismét hadszíntérré vált, sőt a kalifátus hadjáratai következtében Kazária végveszélybe került. A kagán **747/748-ban** (892/893), vagy **738-ban** (894-ben) muzulmán hitre térésével vette elejét országa megsemmisítésének. Nem sokkal ezután történtek a már említett politikai házasságkötések, amelyek arra utalnak, hogy Kazária egy időre teljesen alárendelte magát a kalifátus érdekeinek. Ez a politika középtávon sikeresnek bizonyult, a **08/09. sz. fordulóján** (a 10. sz. elején) a kazár elit újra erősnek érezte magát, ennek tudatában bevezette a zsidó államvallást.

Mindebből az a kép bontakozik ki, hogy a **08.** (09.) **sz. második fele** Kazáriában a muzulmán és a zsidó vallás vetélkedésének időszaka lehetett. Ahhoz, hogy a kazár elit számára kívánatos, ugyanakkor a kalifátus vezetői számára is tolerálható legyen a kazárok zsidó államvallása, politikai érdekeiknek összeegyeztethetővé kellett válniuk, s ez nehezen képzelhető el másként, minthogy ez a zsidó vallási irányzat – sok évtizedes csiszolódása során – meglehetősen közel került az e térségben a **09.** (10.) **sz-ra** uralkodóvá vált, viszonylag toleráns muzulmán vallásfelfogáshoz, világnézethez.

Ez pedig csak úgy lehetséges, hogy a kazárok politikája alkalmazkodott a kalifátus elképzeléseihez, ugyanakkor messze eltávolodott Európa hatalmainak, elsősorban Bizáncnak a keresztény hagyományokon alapuló értékrendszerétől, és szembe kellett fordulnia Bizánc világi-keresztény ideológiára alapozott hatalmi érdekeivel.

Hunnia (Engria) hőskora, a Dietrich Saga, a Nibelung-ének, a németek és magyarok hun-mítoszának történelmi gyökerei (934-ig)

Korábban már szó esett arról, hogy a Zülpichi csata **495** (792) **k.,** Dagobert halála (**639**, azaz 795) előtt zajlott le, és a Nibelung történetek korszakának nyitányaként értelmezhető esemény lehetett. Az ekkoriban kezdődött folyamatokra Ny-on a Meroving Birodalom szétzilálódása, Neustria háttérbe szorulása, Austrasia előtérbe kerülése, ezzel összefüggésben a majordomusok, illetve a Karolingok fokozatos, egy egész évszázadon át tartó erősödése nyomta rá a bélyegét. Lássuk, hogyan tükröződik ez a folyamat a germán mitológiában: A Dietrich Saga szerint a nagypapa, Samson (állítólag az **05/06. sz. fordulóján**, vagyis a 08. sz. végén) elfoglalt egy országot „Hesbaniában", illetve annak Salerna nevű fővárosát. Heinz Ritter-Schaumburg (1902-1994) szerint Hesbanien a belga Hesbaye (Hasbengau) nevű vidékkel, Salerna pedig annak Salvenarias nevű településével volt azonos. Ettől 25 km-re, a Maas déli partján van egy hely, amit ősidők óta Samson néven neveznek. Ennek közelében tártak fel egy csatamezőt, amelyet az **05. sz. végére** (a 08. sz. 6. hatodára) datáltak. A Dietrich Saga értelmezése szerint Samson az itt lezajlott csatában elvesztette ugyan az országát, de helyette két másikat szerzett meg fiainak: „Róma" (valójában Trier) vidékét Ermenrich, „Bern" (valójában Bonn) vidékét pedig Dietmar (Dietrich apja) részére. (Bern latin elnevezése eredetileg Verona volt, és a 02. évezred első felében Bonn megnevezéseként ugyancsak a Verona városnevet használták, ami Berne alakban is előfordult. Innen eredhet e két város nevének felcserélődése. Trier azonosítása „Rómával" ugyancsak Heinz Ritter-Schaumburgnál olvasható.) Közvetlenül ide kapcsolhatónak látszik egy adat, vagyis hogy egy interpretáció szerint egy bizonyos Sigibert (Siegfrid?) herceg, aki állítólag Dietrich király fia volt, a **07. sz. közepe felé** (a 09. sz. elején) megkapta az Alemannok grófja címet a Merovingok jóvoltából. (Később az ő fia, „II. Sigibert" (Elzászi Pabus apja) felvette a Habsburg grófja címet.) Időközben Dietrich, Dietmar fia megörökölte apjától a berni (bonni) vidéket, de Ermenrich (a bátyja, egyes változatok szerint nagybátyja) elhódította tőle. Az örökségéből kisemmizett Dietrich a **06. sz. közepe felé** (a 09. sz. első felében) „Atillához" fordult segítségért, hogy visszaszerezze országát, apai örökségét. (Megjegyezem, hogy ez az Atilla nem lehetett azonos a későbbiekben általam II. Attilának is nevezett hun uralkodóval, aki Etele, Etzel néven is ismeretes, – talán a nagyapja lehetett.)

Feltételezhető (sok más, ennek ellentmondó feltételezés mellett), hogy a Saga (ó-svéd Dietrichmonda változat) egyik helyszíne Soest koraközépkori városa volt. Soest vidékét a Nibelungok (talán valamiféle germánok, esetleg szlávok?) már korábban birtokba vették. A mondabeli „Bern" várost, ami azonos Bonnal, ekkoriban ugyancsak elfoglalták a Nibelungok. „*Amint Atillához menet átkeltek a Rajnán ott, ahol a Duna és a Rajna összefolyik…*", írja a Saga, majd: „*Atilla pedig útra kelt, hogy visszafoglalja Soest városát*". (Természetesen ez a „Duna" csakis a Dhünn-folyó lehet, ami idestova jó 150 éve már a Wupper mellékvize, de akkoriban valóban a Rajnába torkollott (Manfort, Liverkusennél), és középkori neve (1190-ig) bizonyosan Dune volt.) Dietrich király Atilla segítségével nemsokára valóban visszaszerezte „Bern" (Bonn) központú országát, és a monda állítása szerint számíthatott Atilla birodalmának megöröklésére is, ha a hun uralkodó örökös nélkül halna meg. Így tehát „*Dietrich von Bern*" valójában egy Bonnban székelő, feltehetőleg hun-bajor/sváb uralkodó volt, aki állítólag **550** (847) **k.** halt meg. Ezután országa a Merovingok kezébe került. (Feltehetőleg „Nibelung" (fríz, vagy valamilyen más nációhoz tartozó germán?) grófot helyeztek az ország élére.) – Később, talán 70-80 év múltán megszületett egy másik Dietrich von Bern, aki talán az előbbinek az unokája vagy dédunokája lehetett, és aki igen lényeges szerepet játszott a hunok történetében.

A Dietrich Saga (Didriks-Chronik) eredeti ónémet vagy (ó-dán?) szövege Heinz Ritter-Schaumburg szerint a **06. sz.** (a 09. sz.) **második felében** keletkezett. Szöveget azonban csak kései skandináviai változatából, átírásából ismerjük. A kutató szerint történelmileg sokkal

hitelesebbnek tekinthető ez a skandináv szöveg, mint az annál is későbbi, alaposan átformált (bővebb tartalmú) Nibelungen-Lied.

Ritter-Schaumburg álláspontja szerint, a skandináv szöveg alapján következtetve Alsó-Németország (Niederdeutschland, Németalföld) „történelme”(?) **500** (786) **táján** kezdődött. Érdemes azonban összevetni ezt a feltételezést régészeti eredményekkel is. Eszerint a **06.** (09.) **sz-ban**, nem messze Virnich (ugyancsak Bonn/Verona) városától, kőkoporsóban eltemettek egy hun vezért arany ruházatban és koronával. (A sírt 18. sz. elején tárták fel, a tetemet Siegfridként könyvelték el.) – A hun történet szempontjából igen fontos Siegfrid nevű személy azonban legalább 50 évvel később született meg.

A Nibelung-hagyomány szerint a burgundok az **05.** (10.) **sz. elején** telepedtek be az egykori Germánia II. provincia területére, az Alsó–Rajna-vidékre. A hatalmi viszonyok miatt persze valószínűbb, hogy ez a megtelepedés eredetileg inkább az egykori Belgica I, Germánia I. és Germánia II. provinciák határvidékén, korábban kevésbé benépesített területen történhetett. A migránsok nyilvánvalóan a Meroving Birodalom részét képező Burgundia területéről érkezhettek, mégpedig erős katonai kísérettel. A telepítés célja az Alsó–Rajna-vidéknek a birodalomhoz csatolása volt.

(Megjegyzendő, hogy a Nibelung-éneken kívül nincs más adat a Worms környéki megtelepedésre. Megjegyezzük továbbá, hogy a fősodratú történetírás a burgundoknak az »05. sz. első felében« történt, a mai Worms, Speyer, Strassburg városok térségét érintő megtelepedését a frankok országának megalapítását közvetlenül követő időkbe, tehát téziseim szerint az **05. sz. első** (vagyis a 06. sz. második) **felére** helyezi, holott a burgundok a **06/07.** (a 07–09.) **sz-ban** egészen nyilvánvalóan továbbra is a Ny-i Alpok lábainál, pl. a Genf-Lyon térségben éltek. Az **05.** (06/07.) **sz-i** és az **05.** (10.) **sz-i** burgundok történetének összemosása szükséges, bár nem teljesen elégséges feltétel volt az **05.** (07/08.) **sz-i** (a Kárpát-medencében helyet foglaló) Hunnia és az **03–05.** (08–10.) **sz-i** (É-közép-európai) Engria/Hunnia történetének összekeveréséhez, összemosásához, valamint a mintegy 80 virtuális év tartamú (rövid) intervallumba való bepréseléséhez.)

Siegfrid/Sigurd (egyesek szerint hun származású) királyfi az **05.** (10.) **sz. elején** az Alsó-Rajna menti Niederlandban nevelkedett és lett lovaggá, majd a burgundok javára legyőzte a nibelungokat (a „törpéket”?, a „bányászokat”?), megszerezte kincseiket. (A Nibelung szó egyébként köd-fiat is jelenthetett.) Krimhilda a Rajna menti Wormsból származott. Siegfrid elhatározta, hogy feleségül veszi Krimhildát. Gunther (Gunnar/Guntram/Gundachar) királyfi (Krimhilda bátyja, **411–434/437**, azaz 900–923/926) Siegfridet a barátságába fogadta. (Megjegyezzük, hogy Gundachart, azaz Gunthert a virtuális történetírás az **05.** (06/07.) **sz-ba** száműzte, ahol párhuzamosan uralkodhatott volna a Gundomar és a Gizelcher nevű, ugyancsak burgund királyokkal.) Fentieket a mondákból véljük tudni, miként az alábbiakat is:

Siegfrid az Alsó–Rajna-vidéken létrehozott burgundi exklávé érdekében előbb szász és dán csapatok, vagyis a hunok szövetségesei ellen harcolt, majd Gunther kérésére megszerezte a burgundi királyfi számára a makacs izlandi amazon, Brünhilda királylány kezét. Kettős esküvőt tartottak. A két asszony azonban az esküvő után összeveszett egymással. Ettől kezdve Brünhilda Siegfrid halálára tört, ebben segített neki a férje, Gunther is. Hagen, Brünhilda embere Gunther vagy Brünhilda parancsára megölte Siegfriedet, akit aztán Krimhilda igen sokáig gyászolt, miközben a bosszún járt az esze. Krimhilda (és lánya, Gudrun) a bosszúállás mellett Siegfrid elrabolt kincseinek, a Nibelung-kincsnek a visszaszerzésére is törekedett. (A gyilkosság után Brünhilda állítólag Siegfried sírjánál öngyilkosságot követett el.)

A hunok Vormacia (Worms) városánál ölték meg **436** (925) **k.** Gunther királyt, valamint rokonait és harcosait. Ez az esemény eredetileg egy ún. Gundachar-énekben nyert feldolgozást

(ami később elveszett), állítólag ebből az alapműből készült az ónémet Gunther-ének vagy Atilla-ének.

Krimhildát, vagy a lányát, Gudrunt/Ildikót – 13 évvel Siegfrid halála után – Atilla hun király **438-ban** (918), „*Osterlandban*”, Tulln városában fogadta. Ezzel összefüggésben a Nibelungének négy sora a Bécs környéki Pitten lakótornyát említi, ahol Adalind hercegnő, a hun és burgund áldozatok elsiratója nevelkedett. Krimhilda (vagy Gudrun) a nagykirály felesége lett, ő szülte meg **440** (929) **k.** Aladárt, a nagykirály egyik (Csabánál idősebb) fiát.

(Hogy miként helyeződött át a mítosz színtere a Rajna-vidékről a Duna középső folyásához, arról a történtek historikus alapjainak elemzése során emlékezünk meg.)

A mitikus történet szerint Krimhilda (vagy Gudrun) Atillával meghivatta a burgundi rokonságát Etzelburgba (mely város nem azonos a Duna menti Ofennel, vagyis a mai Budával, Budapest Ny-i felével). Krimhilda vendégeskedés közben vádolta meg rokonait volt férje meggyilkolásával, és kérte a hunok segítségét az igazságtételhez. Míg fenn a kastélyban folyt a lakoma, lenn véres harc kezdődött a hunok és a burgundok között. Atilla egyik fiát, Ortliebet maga Hagen ölte meg. Atilla testőrsége ezután lemészároltatta a burgund királyi család jelen levő tagjait. A csetepatéban csak Gunther és Hagen maradt életben a burgundok közül, akik azonban nem árulták el az elrabolt kincsek rejtekhelyét. Végül aztán őket is kivégezték.

A „krimhildi csatában” hun-magyarok is meghaltak, továbbá maga Krimhilda is. (Kézai írta 1283 k. egy **09.** (10.) **sz-i** magyar vezérről: „*Werbulchunak nevezték, mivel nagyapját a krimhildi csatában a germánok megölték volt.*” Állítólag Krimhildát Hildebrand, a berni Detre (Dietrich) fegyverhordozója ölte meg.

Eddig tartott a regék és mondák idevonatkozó részeinek áttekintése. A következőkben kísérletet teszünk az irodalmi „szóbeszéd” elemeinek beillesztésére a történelmi események folyamatába, illetve egyáltalában: a feledésre kárhoztatott történelmi valóság rekonstrukciójára.

Mindenek előtt leszögezhetjük, hogy a Dietrich Sagában elmesélt történet még Dagobert és Samo idejében, a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** kezdődött, majd a Dagobert utáni korszakban, a Meroving-offenzíva megtorpanása idején folytatódott. Dietrich király a hunok segítségével akkoriban szerezte vissza országát, amikor a Frank Birodalom ellenében, a **07. sz. közepén** (a 09. sz. elején), a hunok és ősbolgárok (Shambat Dunóbiája) segítségével az alemann és a cseh nép is honfoglalást tudott végrehajtani.

Dietrich országát a Saga szerint az újabb Meroving-offenzíva elsöpörte. Ennek időpontja (**550** (847) **k.**) Herstali Pipin, Austrasia nevezetes majordomusa regnálásával (**680–714**, azaz 836–870) egyeztethető, aki háttérbe kényszerítette, elszigetelte a Merovingokat, aki legyőzte a frízeket és az alemannokat, továbbá sikeres erőfeszítéseket tett a bajorok és longobárdok Frank Birodalomba való betagolására is. Ebben az időben a hunok elveszítették ellenőrzésüket a Duna és a Rajna forrásvidéke felett, miáltal megszakadt a közvetlen kapcsolat az engriai hunok és a Kárpát-medencét uraló avarhunok között. Nagyon valószínű, hogy Dietrich országa a frízek (egyik?) országa volt, melyről tudni véljük, hogy Engria (Hunnia) hőskorában, fennmaradása érdekében, több esetben kénytelen volt meghódolni a Karoling Birodalomnak.

Úgy tűnik Martell Károly (Nagy Károly nagyapja) időszakával (**720–741**, azaz 876–897) sem a Dietrich Saga, sem a Nibelung-ének, de az ófelnémet Gunther-ének sem igen foglalkozik. E művek egyértelműen Atilla világát idézik meg. Atilla (II. Attila/Etele/Ecil) uralma egyes adatok szerint a **400-as évek elején** (a 800-as évek végén), vagyis Martell Károly uralmának utolsó évtizedében kezdődött.

Tudjuk, hogy Martell Károly is K-re kívánt terjeszkedni, ismeretesek az alemannok elleni hadjáratai, valamint az Alsó–Rajna-vidék Új-Burgundiája megerősítésére tett kísérletei, ám erejét legtöbbször, kiváltképpen uralma első kétharmadában a D-ről fenyegető muzulmán

veszély elhárítása kötötte le. Martell Károly politikai céljai alá rendelte az egyházat is, rövidúton elbánt a kincshalmozó, büszke főpapokkal, megfosztotta őket méltóságuktól, hogy pozíciójukat méltatlanabb egyének részére ajándékozza el. Regenfrid roueni püspök például még olvasni sem tudott, Milo és Gewilip rheimsi püspökök és Wido apát csak a vadászatokkal törődtek, Gerold mainzi püspök valójában katona volt. Ugyanakkor Károly és a pápa között is sajátos viszony állt fenn, a pápa rezidenciáját környező területet frank hadsereg szállta meg. Ilyen előzmények után **738-ban** (883) Károly már a vesztfáliai szászokat háborgatta. Sokakat kivégeztetett. A szászokat hadisarc megfizetésére kötelezte. „Szász-politikájának" folytatását a D-ről támadó muzulmánok akciói szakították félbe. Martell Károly **732/733-ban** (888/889) fényes győzelmet aratott Tours és Poitiers között a pireneusi-félszigeti arab helytartó, Abd-er Rahman seregei felett (Poitiers-i csata). E diadal után ismét ÉK-nek fordult, hogy kísérletet tegyen a frízek és a szászok megtörésére.

Heltai Gáspár (1550 k.) szerint Atilla **401-ben** (890) kezdett uralkodni. A Madzsar Tárihi címen ismert kései, török környezetben írt (átírt, másolt?) magyar krónikában ez áll: „[Ízsá próféta] *születésének 401. esztendejében egy hős, bölcs és éles eszű, Atila nevű személyt herszek* [herceg] *címmel fővezérüknek választottak, és mindnyájan magukra vették az engedelmesség pányváját, és meghódoltak neki. Ügyeik intézésének gyeplőjét megbízható kezébe helyezték.*" A krónika szerzője csak a »401-es« dátumot tudta. Természetesen fogalma sem lehetett arról, hogy azt nem „Ízsá" születésétől kellene számítani. A krónikás a herceg királlyá avatását 15 évvel későbbre tette: „[Ízsá próféta] *születésének 416. esztendejében az említett hercegüknek, Atilának királyi címet adományoztak, és így ő lett a madzsar néptörzs első királya. Fenséges, hatalmas, erős és független király volt.*" (Úgy gondolom, itt a **416-odik**, tehát a 896-odik évről lehet szó. Nem 15, hanem csak 5 vagy 6 évet uralkodott hercegként Atilla. Ezt támasztja alá a Képes Krónika következő kitétele: „*Uralkodott pedig negyvenhárom esztendeig, a vezérséget bírta öt esztendeig…*". Vagyis: Atilla uralkodásának első 5 éve hercegi/hadvezéri uralomként értelmezendő.)

E Krónika így fogalmaz: „*Atillát 28 évi itt tartózkodás után a hunok királyukká tették*". Itt tartózkodás alatt ez a krónikaíró Pannóniában tartózkodást értett, hiszen a szerző (Kálti Márk) is csak a virtuális történelmet ismerte, nem lehetett tisztában azzal, hogy Atilla (II. Attila) idején hol volt Hunnia. Viszont a szerző a „bejövetel" időpontját tudta (»373«), mivel az századokon át közszájon forogható, – mi meg már azt is tudjuk, hogy ez a bizonyos **373** valójában 659nek felel meg. A krónikás az uralkodóvá tétel évét is tudta (»401«), ezért gondolta azt, hogy a királlyá avatás a bejöveteltől számított 28-adik évben történhetett. Rögzítsük: Atilla uralkodóvá tétele valójában a pannóniai bejöveteltől számított 231-edik évben történt meg abban a Hunniában, mely ország akkoriban a Karoling krónikák által emlegetett Engriával volt azonos. Atilla először **402-ben** (891) vezetett hadat uralkodóként. A Tárih-i Üngürüsz címen ismert kései, a Török Birodalom magyarországi hódítása idején készült, ill. törökre fordított vagy átírt ősi krónikában ez áll: „*Nazret-i Ízsának »négyszázkettedik« évében Szolvin vidéke ellen indult, melyet elfoglalt és hatalma alá hajtott*". A Szolvin szó jelentését nem ismerjük (de adja magát „szláv ország" olvasata, – itt a szorbok és a csehek nemrég alakult országa kivételével más terület nem jöhet szóba), azt azonban tudjuk, hogy Martell Károly **734/735-ben** 890/891-ben a frízek ellen vezetett hadakat. Elképzelhető, hogy Atilla valamely stratégiailag fontos objektumot vagy területet foglalt el, mielőtt a frankok hadserege odaérhetett volna. Persze az is lehetséges, hogy Károly két fronton támadott, ezért Atilla a cseh és szorb népességű vidéken is hun állásokat erősített meg. (E krónika szerzője is „képben volt" az évszám tekintetében, de ő sem lehetett tisztában azzal, hogy az évszám nem „Ízsá" születésétől értendő.)

Martell Károly **735** (891) **után** főként a mórokkal, mint maradéktalanul kiűzendő ellenségeivel, valamint a bajorokkal és a longobárdokkal, esetleg még az alemannokkal (svábokkal), mint (esetenként renitens) kényszer-szövetségeseivel foglalkozott, valamint az egyházi szervezet bővítését, megerősítését szorgalmazta, főként a bajorok területein

(Regensburg, Passau, Salzburg, Freising, vagyis a Felső-Duna völgye). Már nem jutott ereje a még ekkor is hunok által felügyelt területek támadására. Halála (**741**, vagyis 897) után Austrasia majordomusa a fia, Karlmann lett.

Csaknem Atilla királlyá tételével egy időben, de mindenképpen **418** (898) **előtt** alakult meg a burgundok Worms környéki állama, amit mi Új-Burgundiának nevezünk. Az új ország létrehozásával igyekezett a Frank Birodalom (immár a majordomusok birodalma) előretolt állásokat kialakítani Vesztfália és Engria irányában. Ekkoriban (**409**, tehát 898 **k.**) harcolt Siegfrid ÚjBurgundia szolgálatában a Nibelungok, valamint az Engria szövetségébe tartozó szászok és dánok ellen.

Vesztfália a szászok földje volt, akiket a dánok is segítették a védekezésben. Ide illeszkedik a magyar kalandozások virtuális történetéről közhelyként hangoztatott megállapítás, mely szerint 898 után, Burgundia területen az „Árpád-magyarok" gyakran megfordultak és jelentős sikereket értek el. Természetesen az Árpád-magyarok még nem léteztek, hiszen még Árpád vezér nagyapja sem született meg, Engria hunjai viszont bizonyára aktívak voltak Új-Burgundiában, később Burgundiában is. Egy adat szerint az „Árpád-magyarok" 899-ben Pipin – úgymond „egykori" – birtokát is megrohamozták, távozásuk feltételeként hadisarc megfizetését követelték, amit meg is kaptak. A magyar kalandozások történetét feldolgozó munkák szerint 09/10. sz. fordulójától a Rajna-mentén, különösen a fríz lakosságú területeken a magyarok portyái elől mindinkább a városfalakon belül kerestek oltalmat a városi és környékbeli népek, kiváltképp a kereskedők.

Birodalmában Karlmann a keresztény hittérítők által növelte hatalmát és befolyását: Az angolszász származású Szent Bonifác, a „németek apostola" kapta azt a feladatot, hogy újjászervezze Austrasia egyházát és megtérítse a szomszédos „pogány" törzseket. Karlmann szerepe meghatározó volt a **742-es** (898) Concilium Germanicum összehívásában, amely a frankokkal szövetséges országok egyházi vezetőinek első jelentős tanácskozása volt. A gyűléssel kimondatta, hogy a papok nem viselhetnek fegyvert, nem láthatnak vendégül nőket otthonukban. Mivel a Karolingok erőforrásai gyarapodtak, ekkor már megtehették, hogy a hadsereg fenntartása mellett az egyházat is támogassák. Karlmann felismerte, hogy erősíteni kell a Karolingok és az egyház közötti köteléket, amit az egyházi javak és birtokok kiterjesztésével igyekezett elérni. Az azonban kizárt, hogy adományozott volna földet a fuldai (hersfeldi) apátság létrehozásához, bár a történetírás ezt tekintette az egyik legnagyszerűbb cselekedetének. Ez a hun – utóbb türingiai – terület nem lehetett a birtokában, legfeljebb ígérvényt adhatott rá, mégpedig Fulda sikeres elfoglalása esetére.

(A római típusú „térítés" ekkoriban úgy zajlott, hogy az egyes katonai kontingensek mellett (mögött) szolgáló papok az elfoglalt, pacifikált területeken fegyveresek védőőrizetében tevékenykedtek.)

Egyébként Fulda vidékén már hosszabb ideje működött egy kolostor (Haerulfisfeld), bizonyára az ír-kelta szokásrendnek megfelelően. Bonifatius térítőpüspök kívánságára Zakariás pápa a fuldai monostort **744-ben** (900) nem püspöki joghatóság alá, hanem átmenetileg egyenesen a Szentszék hatáskörébe rendelte. (Azonban csak **769-ben**, vagyis 925-ben alapították újra, immár bencés intézményként Hersfeld kolostorát.) Ezzel az adattal gyönyörűen harmonizál az ún. magyar kalandozások történetéből ismeretes alábbi híradás: „*Unter Abt Diethart I. (912– 927) wurden 925 zum Schutz gegen Überfälle der Ungarn steinerne Befestigungsanlagen um das Kloster Hersfeld gebaut*". A kolostor térségét (53 km-nyire Casseltől, a Fulda és Haun összefolyásánál a frank hadsereg műszaki alakulatai erődítményként építették ki, – természetesen nem Árpád magyarjai, hanem Atilla hungárusai ellen! Egy következő tudósítás „Árpád magyarjairól": az előrenyomuló magyar had **915-ben** (926) Fulda hegyen épült monostorát, birodalmi apátságát ostromolta, de eredménytelenül.

Hersfeld kolostorában, **782-ben** (938) már 150 szerzetes élt. Az erőd-kolostort a magyar, azaz a hun-germán erők 937-ben felégették. Még egy érdekes adalék: vannak olyan gondolkodók, akik a rendelkezésre álló adatokat elemezve arra a következtetésre jutottak, hogy a **08. sz. közepén** (a 10. sz. elején) már egyes magyarok (hungárusok) a mai Németország területén harci cselekményeket végeztek. Léteztek továbbá a bajor vidéken is olyan kolostorok, amelyeket e magyarok eltüntettek a föld színéről, ezért a 11. sz-ban újra kellett alapítani ezeket! Egy párizsi püspökségi jegyzék pedig megemlítette a hunokat és onogurokat a **08.** (09/10.) **sz-ban**.

Továbbá: Bonifatius (immár mainzi érsek) legendája is említi ekkoriban a magyarokat: „*a türingiaiak megtagadták az adó fizetését a zsarnok magyar királynak, mire a magyarok megtámadták őket, de az Isten vízbe veszejtette a seregüket*”! No, de ne szaladjunk ennyire előre!…) Az kétségtelen, hogy Karlmann az ígéreteit igyekezett be is tartani. Már **742-ben** (898) megtámadta a „szászokat” (tkp. a hun-germán államot). A hadjáratba besegített neki testvére, Kis (III.) Pipin, Neustria majordomusa (Nagy Károly apja) is. A hódító csapatok **743-ban** (899) sikeresen előretörtek, jelentős területet elfoglaltak. Bizonyára Fulda térségének infrastruktúráját is elpusztították. A hadisikerben, **410-ben** (ugyancsak 899) meghatározó szerepe lehetett a hódítóval szövetségben álló Új-Burgundia haderejének, mely rendszeresen rabló-hadjáratokat folytatott a mai Belgiumtól K-re, ÉK-re fekvő területeken.

Kis Pipin és eleinte Karlmann is Zakariás pápában találta meg azt a személyt, aki jogi alapot teremtett a Meroving-dinasztia elleni Karoling szervezkedés igazolására. Ám, Karlmann egyre inkább mellőzöttnek érezte magát. Az alemannok (svábok) **745-ben** (901) Pipinnek tettek hűségesküt, mire Karlmann hadjáratot vezetett ellenük. A következő évben összehívta az alemannok vezetőit Cannstatt városába, ahol több ezer nemest elfogatott, árulás vádjával bíróság elé állíttatott és kivégeztetett. A vezetők kiirtásával véget vetett az alemannok viszonylagos függetlenségének, fölébük egy őhozzá hűséges grófot nevezett ki. Pipin sem hagyhatta azonban annyiban ezt. Lemondatta Karlmannt és **747-ben** (903) Monte-Cassino celláiba száműzte, (állítólag Zakariás pápa személyesen szentelte fel szerzetesnek). Ezzel Pipin a Frank Birodalom egyeduralkodója lett. Megszüntette az Alemann Hercegséget is, népét saját közvetlen irányítása alá vetette. (Egyébként az ír regulát ugyanebben az évben cserélték ki St. Gallenben bencés regulára.)

A regék és mondák elemzése szerint az egységes Frank Birodalom létrejötte idején esett meg az ominózus merénylet Új-Burgundiában: Gunther megbízottja Hagen merénylete Siegfrid ellen, továbbá Brünhilda öngyilkossága is, vagyis **415** (904) **k**. Alaposan gyanítható, hogy a burgundok családi drámája szoros összefüggésben állt az európai „nagypolitika” eseményeivel. Ezt az évet (**748**, vagyis 904) tekintik Nagy Károly (Kis Pipin és Laoni (Nagylábú) Bertrada legidősebb fia) születési idejének is. (Károly Aachen környékén született.)

E viszonylag nyugalmas (újabb frank támadás nélküli) években, **425–426-ban** (905–906) Atilla mindenek előtt Biterolfot és Berni (azaz Bonni) Detrét/Dietrichet segítette Rajna-menti országuk visszaszerzésében. (Egyébként általánosan elfogadott álláspont szerint éppen a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében**, tehát Dietrich csatái idején kezdhették el lejegyezni a norvég Thidrekssaga (Dietrich Saga) ónémet vagy dán eredetijében feldolgozott eseményeket.) A történetírás szerint a Meroving uralmat **751-ben** (907), az utolsó Meroving király lemondatásával váltotta fel a Karoling Birodalom kora, de ekkor már hosszú évtizedek óta csak bábkirályok töltötték be a nemességnek és az egyházi férfiaknak szánt díszlet szerepét. A valódi hatalom már legkésőbb **688-ban** (844), Herstali Pipin színrelépésével átszállt a Karoling majordomusokra.

Pipin a szászok elleni hadjáratot **753-ban** (909) újította fel. Feljegyezték, hogy ugyanebben az évben ölték meg a szászok Köln püspökét. Bonifatius (Winfrid) térítőpüspököt (mainzi érseket) pedig **755-ben** (911), Frízországban, a Borne-folyó vidékén ölték meg. (Itt

jegyezzük meg – habár már az eddigiekből is kiderülhetett –, hogy a Karoling püspököket és apátokat megölni csak úgy lehetett, ha előzőleg sikeresen megostromolták azt az erődítményt, amelyben a püspök rezidenciája, illetve a kolostor állt. Nem vitás, hogy a támadók nem az egyházi személyeket célozták meg, hanem a katonai támaszpontot akarták lerontani, a katonai személyzetet igyekeztek harcképtelenné tenni, mindenekelőtt a parancsnokokat akarták likvidálni. Az egyházi tisztségeket viselők halála általában járulékos veszteség lehetett.)

Néhány nyugodtabb év következett É-Közép-Európában, mert egyrészt a Karoling hatalmat megint lekötötte az Itáliával és a mórokkal kapcsolatos háborúskodásuk, másrészt egyre többet foglalkoztatták őket a bajorok és az avarhunok államai, mint kívánatos hódítási irány. A fegyverszünet azonban nem tartott sokáig, csupán **771-ig** (916), mely évben döntés született a szászok országrészei, Engria védőpajzsa elleni hadjáratok újraindításáról. Ekkor Nagy Károly még csak 12 éves volt, ám a virtuális történelemben már az ő nevével fémjelzik a **770-es** (910/920-as) években folytatott valamennyi frank hadjáratot, függetlenül attól, hogy apja, Kis Pipin csak **768-ban** (924) halt meg.

A hadjárat **772/773-ban** (917/918) zajlott le, a meglepetésszerűen és több irányból előrenyomuló frank csapatok túszokat ejtettek. A válasz sem váratott sokat magára, a hunok alakulatai **428/429-ben** (ugyancsak 917/918) az Elba, a Wesel és a Rajna vidékén szembeszálltak az országba mélyen behatoló ellenséggel, és közben messze Ny-ra is kiküldték a gyorsmozgású könnyűlovasságukat, mely Párizs környékén és még attól Ny-ra fekvő területeken is pusztította a frank hátországot.

Egyébként a szász csapatok zöme **773-ban** (918) részt vett a Karoling offenzívát követő hun ellentámadásban, Deventernél vissza is foglaltak jelentős területeket.

Mielőtt tovább folytatnánk az események sorolását, feltétlenül szólnunk kell a Karoling stratégiáról. Mi vezérelte e királyokat a rendkívüli anyagi és véráldozattal járó, kimenetelében Európa gazdasági és szellemi fejlődésének évszázados visszaeséséhez vezető K-i hódítás útjára? Nem Nagy Károllyal kezdődött az antik birodalmak nagyságának visszaálmodása. Már a Meroving királyok álmai is Nagy Sándor, Caesar és a katonacsászárok világának bűvköreiben mozogtak. Rövidtávon legalább a Ny-római Birodalom rekonstrukciójára vágytak, végcéljukként a felélesztett (Cæsarral fémjelezhető) Római Birodalom lebeghetett a szemük előtt. Nagy Károlyról biztosan tudjuk, hogy az egyik grandiózus terve a Rajna–Duna-csatorna kiépítése volt, s annak megvalósításához hozzá is kezdett, bár nem sokra jutott vele. Milyen reális megfontolás állhatott e vállalkozás mögött? Nem valamiféle vízépítési lobbi előretolt embere volt, hanem olyan stratéga, aki úgy gondolta, hogy a Ny-római Birodalom teljes területének megszerzése nem lehetséges egy nagy átbocsátóképességű, Ny–K-i irányú, a birodalom központjából egészen a bizánci végekig vezető hadiút kiépítése nélkül. Kétségtelen, hogy korának technikai lehetőségei figyelembevételével egy ilyen, több ezer kilométeres hadiút kialakítása a Rajna–Duna-csatorna (vízlépcsőrendszer) megépítése révén lehetséges lett volna. Mi kellett, hogy legyen az első lépés e hadiút projektjében? A Rajna és a Duna forrásvidékének birtokbavétele. (Ez Rajna–Duna-csatorna nélküli változatban is elengedhetetlen volt.) Csak ha már szilárdan kézben tartotta e stratégiai jelentőségű régiót, csak akkortól lehetett jó esélye a K-i hódító hadjárat végrehajtásának. Ezért határozta el a frank király – már Nagy Károly apja, Pipin – Engria megsemmisítését.

919

A hun hadsereg **430-ra** (919) a Rajna vonaláig visszaűzte a frankokat.

A magyarok 919-ben, Kölnnél átkelve a Rajnán a későbbi Lotaringia területére törtek, ahol a „*kolostorok kincseit alig győzték előlük a jobban védhető városokba menekíteni*”. Sok foglyot is ejtettek. Legjelentősebb fegyverténytünknek ezen a vidéken Verdun

városának feldúlása számított. Ezután Burgundia területére vonultak. Ugyanakkor „Szászországban” (a mai Szász-Anhalt területén, tehát Magdeburg térségében és Szászország, vagyis Lipcse, Drezda térségében) is csatáztak, Püchennél került sor egy nagy ütközetre. (A kétfrontos küzdelem ténye ara utal, hogy a mai Türingiától D-re elhelyezkedő birodalmi erők sikeresen csatasorba állíthattak szláv „felkelőket” is.)

A szászok **774-ben** (919) a frank hódítási terület határa mögé kerülve – bizonyára a Rajna mentén – támadásba lendültek és pusztították a vidéket. Talán már a következő évi frank csapatösszevonás megelőzésére törekedtek. Más adatok szerint **908-ban** (tehát még 919ben) a magyarok Szászországot és Türingiát dúlták, és egy Eisenach környéki összecsapásban elesett a türingiai gróf és a würzburgi érsek is.

A **430** (919) **utáni** évekből származó adatok szerint a hunok katonai akciói érintették Prága térségét is, ami arra utal, hogy a birodalmi erők Hunnia teljes bekerítésére törekedtek.

920

A magyarok a **909-edik** (920-adik) évben megjelentek Aachenben, s mikor távoztak, állítólag bőséges nemesfém prédát is vittek magukkal. Az akció célja feltehetőleg a Köln térségében végrehajtott birodalmi csapatösszevonás megzavarása lehetett. Egy adat szerint **909-ben** (920) magyar csapatok manővereztek Sváborszában is.

A szászok ellen fordított újabb birodalmi csapatok **775-ben** (920) Köln vidékén gyülekeztek, majd elfoglalták Sigiburg és Eresburg városát, Vesztfália területét rohamozták meg. Az eredményes akció végeztével a birodalom katonai vezetése jelentős erőket állomásoztatott Vesztfália frissen elfoglalt területrészén, és felépíttette, vagy megerősíttette Karlstadt erődítményét. Widukind szász vagy dán nemes, a vesztfáliai védekezők vezetője Dániába menekült.

921

A szászok **776-ban** (921) visszavívták Eresburgot. A magyarok 921-ben sváb és lotaringiai vidékeken dúltak, Verdunig hatoltak el.

A Madzsar Tárihi szerint: „**441-ben** [921] *[Atilla] hadjáratot indított a Nemcseországok* [értsd: germánok, illetve Austrasia későbbiekben germánnak tekintett rész-országai] *ellen, és négy éven keresztül tartó támadások során a legnagyobb részüket elfoglalta és elpusztította*”.

Atilla hun nagykirály „*Osterlandban*” (tehát eredeti lakhelyétől K-re, a hagyomány szerint Tulln városában), **432** (921) **k.** eljegyezte magát Krimhildával, Siegfrid özvegyével, vagy Gudrunnal, az asszony lányával. (Más álláspont szerint az eljegyzés **438-ban** (918) esett meg.) Atilla – a Nibelungen Lied szerint – a mai Bécs elődvárosában fenntartott egy királyi rezidenciát, Atilla leánykérő követe Rüdiger von Pöchlarn volt. – Megjegyezzük, hogy Pöchlarn városa Noricum és Pannónia határsávjában van.)

Olyan kép rajzolódik ki, mely szerint Engria egy időre visszaszerezte az ellenőrzést a Duna és a Rajna forrásvidékén, továbbá kiterjesztette befolyását a Felső-Duna–vidékre. Ennek megfelelően Atilla baráti viszonyban állt Bajorországgal, legalábbis az annak ÉK-i részén regnáló bajor vezetőkkel.

Az események menete alapján az is valószínűsíthető, hogy Atilla már egy ideje felismerhette, hogy hosszabb távon nem lehetséges fenntartania uralmát É-Közép-Európában. Megkezdte népének és udvartartásának elköltöztetését Avarhunnia gyepűjére. Ennek érdekében szállta meg a Duna és Rajna forrásvidékét, valamint a Felső-Duna bal partját, tisztában volt e területek stratégiai jelentőségével.

922

Az Altahi Évkönyvek **911-edik** (922-edik) évi adatai szerint: „*A magyarok Franciaországot és Türingiát pusztították*”. (Franciaország említése okán valószínű, hogy az évkönyv összeállítása legkorábban a 12. sz. első, vagy inkább a második felében történhetett.) Ezenkívül a magyarok a Rajnán átkelve megtámadták Burgundiát és Gallia területét, nagy zsákmányt szereztek a magyarok a galliai Sens-grófok birtokán, Auxerre vidékén. A források tudósításai alapján jelen voltak a mai Svájc területén, Aargauban, továbbá Elzászban is. Burgundiából „*nagy zsákmánnyal, kár nélkül tértek vissza övéikhez*”.

Ismeretes, hogy svájci hagyomány szerint be is költöztek a mai Svájc területére a hunok. Létezik egy Hun-völgy nevezetű kisrégió, melynek lakói a mai napig számon tartják az őslakosság hun származását. Erre tárgyi emlékek is utalnak.

Ekkoriban válhatott Atilla számára nyilvánvalóvá, hogy hatalmi központját nem lesz képes a

Duna és a Rajna forrásvidékén operáló hadsereggel megvédeni. Feltehetőleg eldöntötte, hogy Engria területének folyamatban levő kiürítését felgyorsítja, az országot **769** (925) **után** a szászok kezére adja, udvartartását pedig egyenesen Avarhunnia területére költözteti át. Feltehetőleg azt tervezte, hogy emellett gyorsmozgású könnyűlovasságával segíti a szászok függetlenségének megvédését is. A hun lovasság feladata a frankok hátországának nyugtalanítása, pusztítása, utánpótlási vonalaik támadása volt.

A hunok Rajnától Ny-ra végrehajtott hadmozdulatai elsősorban a frank erők lekötését szolgálhatták, hogy azok ne akadályozhassák meg a hun hatalmi központ Duna-völgybe megkezdett áthelyezését.

Atilla a frank királyhoz hasonlóan jó stratéga volt. Azért döntött a Közép-Duna–mente (közelebbről a Pilis és a Dunakanyar, tehát Esztergom, Szob, Visegrád, Vác és Szentendre térsége) védelmi központtá alakításáról, jobban mondva nagy elődje, Attila egykori központjának visszaállításáról, mert ezzel ellehetetlenítette Nagy Károly stratégiai céljának megvalósítását. Tisztában volt azzal, hogy a Dunakanyar a folyó hajózhatóságának a kulcsa, egészen a Vaskapuig. Ki kellett ürítenie Engriát, de mindenképpen meg kellett akadályoznia a Római Birodalom helyreállítását, tehát a Dunakanyar térségét kellett bevehetetlen erődítménnyé fejlesztenie.

923

A hunok az adatok egy része szerint **434-ben** (923) megölték Gunthert, a burgundok uralkodóját.

Widukind szász serege **778-ban** (923) betört a frankok uralta területekre, s egészen a Rajnáig pusztított, majd kitért az ellene felvonuló frank hadak elől. A magyarok **912-ben** (923-ban) „Frankföldet” (Hessen?) és Türingiát is pusztították. (Talán itt a frankok szláv segédcsapataival is megmérkőztek.)

A „kalandozó” magyarok 923-ban „Szászország” (a mai Szász-Anhalt) területét, tehát Magdeburg térségét, ill. a szászországi Lipcse, Drezda térségét) dúlták. (Itt leginkább az erődítményeik falai mögül előtörő frank csapatokkal és azok szláv segédcsapataival mérkőzhettek meg.)

Az események logikája szerint **434** (923) **k.** kerülhetett sor Atilla és Krimhilda/Ildikó esküvőjére. (Sokan **440-re** (920) teszik a frigy idejét, ez esetben Atilla Aladár nevű fia a nagykirály halála idején már tizenéves lehetett.) Az asszonnyal nyilván számottevő kíséret is

érkezhetett Ős-Budára, Atillának a bizonyára már épülőfélben levő rezidenciájára: a királyné rokonai és azok szolgálói, testőrei.

Nyilvánvalónak látszik, hogy a frankok seregének K-re szorult részei behúzódtak az utóbbi években kiépített erődítményeik falai mögé, ahol úgy tudtak kitartani, hogy szövetségeseik, akik bizonyára szlávok lehettek, gondoskodtak az ellátásukról, utánpótlásukról. A „szász országok" (vagyis Hun-Germánia) területei **768** (924) **előtt** még mindig az Elbától a Weserig
(Osztfália), a Wesertől az Emsig (Engria), az Emstől pedig egészen a Rajnáig (Vesztfália) húzódtak.

924 Kis Pipin, aki újabb offenzívára készült a „szász országok" ellen, **768-ban** (924) meghalt, a támadás megindítása már fiaira, Károlyra és Karlmannra maradt. A források szerint
Karlmann a D-i területeket (D-Austrasiát, Septimaniát, K-Aquitániát, Burgundiát, Provence-ot és a Svábföldet), míg Károly az É-i részt (Neustriát, Ny-Aquitániát és Austrasia É-i részét) kapta örökül.

A szász vagy dán Widukind **779-ben** (924) visszatért hazájába, mivel ekkor a Karolingok hadserege megkísérelte helyreállítani az összeköttetést a K-re szakadt seregrészeivel, és egyidejűleg intézett támadást a „három szász ország" (Vesztfália, Engria, Osztfália) ellen. Widukind partizánharca ellenére a frank hadsereg K-en sikereket ért el. A frank uralkodó Lipcse környékét frank missziós területnek nyilvánította.

A magyarok 924-ben Szászföldön (a mai Szász-Anhalt területén, tehát Magdeburg térségében és Szászországban, vagyis Lipcse, Drezda térségében) kolostorokat (értelemszerűen egyházi épületeket is magukban foglaló erődítményeket) támadták, továbbá megsarcolták Burgundiát.

A magyarok **913-ban** (924) Sváb-földön és (valamelyik) Burgundiában harcoltak.

A wormsi burgundok hadai **435-ben** (924) az egykori Belgica tartomány területén tevékenykedtek, bevették Trier városát.

Talán ekkoriban, **435** (924) **k.** szülte meg Krimhilda vagy Gudrun/Ildikó Aladárt.

Rohamléptekkel folyhatott már Avarhunnia ÉNy-i, É-i gyepűjének betelepítése. Az avarhunok – legalábbis kezdetben –, feltehetőleg örültek ennek a fejleménynek. Országuk ereje gyarapodott.

925

A magyar sereg 925-ben átkelt a Rajnán, s Elzász vidékéről Burgundiát támadta, annak egyik püspöki székhelyét, Besancont felégette, majd Lotaringiába nyomult, ahol Metz környékét dúlta fel. É-Franciaországban Reims vidékén, az Ardennekben pedig Voncq környékén (nem messze Péronne-tól) pusztítottak.

A hunok az adatok egy része szerint nem **434-ben** (923), hanem **436-ban** (925) ölték meg Gunthert, a burgundok uralkodóját. A hun csapatok döntő szerepet játszottak a Rajnamenti Burgund Királyság szétzúzásában, a szerződésszegő burgundokat megtámadták, a Rajna és Mosel közötti országukat pusztították, állítólag kiirtották a királyi családot. (A burgundiak újabb állama azonban mégis fennmaradt még egy ideig.) Egy hun seregrészt az ellenség sikeresen elszakított, ezek a hunok üldözőik elől igen messzire, Bretagne területére húzódtak.

A hun-magyarok feltehetőleg túlbecsülték az erejüket, más oldalról: nem ismerték fel idejében a birodalmi támadás mértékét, védőállásaikból túlzottan kitámadtak. Csapataik egy részével elveszítették a kapcsolatukat. A birodalmi seregek minden eddiginél szorosabb gyűrűbe fogták a „szász országokat”. Ez azonban csak a történtek egyik olvasata, értelmezése. A másik értelmezés a következőképpen hangzik: A hun lovasság a frankok hátországát pusztította, utánpótlási vonalaikat támadta, a frank területek nyomás alatt tartásával próbálta biztosítani a hun közösségek vándorlását Avarhunnia irányában.

926

A hunok az általuk legyőzött Új-Burgundiát **437-től** (926) képtelenek voltak (már nem is próbálták) a kezükben tartani.

A harcok olyan területeken is elkezdődtek **915-ben** (926), amelyek eddig a Frank Birodalom és szövetségeseinek hadseregétől érintetlenek voltak. Harcok folytak az Északitengernél, Dánia határánál, Nordalbingiában (a Jütland-félszigeten), továbbá Vesztfáliában és Osztfáliában, de magában Engriában is. A magyarok Bréma városában is megjelentek. A várost tűzvész pusztította. Csaknem minden olyan harci tevékenység, amelyről adatok tanúskodnak, a korábbi Hunnia, immár Szászország területén folyt, ez alól csak a svábok területéről származó adatok képeznek kivételt.

Sankt Gallenben manőverezett 926-ban egy Ekkehard által leírt magyar sereg. Az Annales Alemannici a csapatot egyértelműen hunként nevezte meg. A magyarok (hunok) elfoglalták a monostort, ahol egy bencés szerzetessel, Heribald testvérrel vették fel a kapcsolatot. (Részben Heribald élményein alapul a kalandozó magyarokról szóló beszámoló, egy állítólag »1060 előtt« alkotó, Ekkehard nevű Sankt Gallen-i szerzetes munkája.) A beszámoló szerint a kolostor Heribald nevű együgyű frátere és a magyarok (hunok) tolmácsa (egy magyarul tudó pap) ekkor éppen a Szent Kereszt antifóniáját (Santifica nos) énekelték, minthogy (május 2-án) a Szent Kereszt ünnepének előestje volt. A magyarok csodálkozva hallgatták a számukra szokatlan éneket. Erről egy (másik?) Ekkehard számolt be (»1108 k.«), az akkor még élő hagyomány alapján. Az ún. „Sankt galleni kaland” egy sérült magyar vitéze a kolostor környékén letelepedett, megkeresztelkedett, megnősült, fiai születtek. (Egyébként **928** (939) **k.** e kolostorban vetette papírra egy szerzetes Waltharius történetet Atilláról és Atilla pannóniai palotájáról, miközben kései avarokat emlegetett, mint a hun történet szereplőit. Ez lehet talán a Nibelung-ének egyik korai előképe, előzménye.)

Miközben a hunok É-Közép-Európában teret vesztettek, a Kárpát-medence avarhun településterülete a **07. sz. második** (10. sz. első) **felében** már kiterjedt a Bécsi-medencére, az avar politikai határ elérte az Enns-folyót, illetve a **08. sz. második** (ugyancsak a 10. sz. első) **felében**, a Duna mentén tovább nyomult előre Bajorország centruma felé. Emellett a mai Burgenland, Csallóköz (É-Magyarország, D-Szlovákia) területén több „Várkony” elnevezésű település jött létre; – a változások etnikai hátterét a tudomány tisztázatlannak tartja, vagy Kuber népének »670 k.« történt betelepedésével hozza összefüggésbe. Mi azonban már láttuk, hogy az ún. „griffes-indás” betelepedés első hulláma kifejezetten Pannónia D-i részébe irányult, s Sirmium irányában valósult meg, Kuber népe pedig onnan nem É-ra, hanem éppen D-re fordult, Dalmácia felé, majd Kuber vezér maga **670** (815) **k.** már távozott is onnan, mégpedig Ravenna térségébe. (Baján **582-re** (838) fejezte be Sirmium elhúzódó ostromát.) Ugyanakkor kézenfekvő, hogy É-közép-európai helyzetének reménytelenné válása miatt Hunnia (Engria) népének jelentős része hadszíntérré vált hazájából most Avarhunnia ritkábban lakott ÉNy-i részébe telepedett át.

Még megjelentek 926 k. kisebb magyar hadak Nagy Károly birodalmának belsejében is, de ennek már nagyobb jelentősége nem volt. Talán azzal magyarázható, hogy **915** (926) **után** nem küldtek újabb magyar lovascsapatokat Ny-Európa térségébe, hogy a hadsereg jelentős része közvetlenül már a hun népesség (Duna mentén zajló) átmenekítésének biztosításával volt elfoglalva.

927

Svábföldön is harcoltak a Ny-ra sodródott magyarok **916-ban** (927).

A hunok egyik könnyűlovas egysége, talán éppen a Svábföldi, **438-ban** (927) messze Dre manőverezte magát: Tolosa (Toulouse) és Vienne vidékére. Feltehetőleg a frank csapatok elvágták kapcsolatát a főseregtől.

Váratlanul meghalt Karlmann, Nagy Károly testvére és vetélytársa **771-ben** (927). Elkezdődött Nagy Károly egyeduralma az immár Neustriából, Austrasiából, Aquitaniából, Provence-ból és Burgundiából álló birodalmában. Károly ebben az évben visszahódította az alemannok (svábok) területét is.

Nagy Károly államszervezési tevékenysége a **770-es** (930-as) években, a meghódított területeken igen erőteljes volt. A hódoltsági területeket grófságokra és őrgrófságokra osztotta. A grófságok élén álló grófok feladata volt területükön a hadsereg megszervezése és a rendfenntartás. A határvidéki őrgrófságok élén álló márkik feladata állandó jellegű hadseregükkel a határok kitolása, a birodalom terjeszkedésének előmozdítása volt. A grófok és márkik hatalmas földbirtokokat kaptak tevékenységük finanszírozása érdekében.

A hunok is újjászervezték hatalmi központjukat, immár a Dunakanyarban, a Pilis-hegységben, tehát ugyanott, ahol évszázadokkal korábban már állt I. Attila fővárosa is.

928

A magyarok **917** (928) januárjában Bázelt (ÉNy-Svájc) rombolták le. (Feltehetőleg egy előző években elszakadt kontingensről lehet szó, mely kereste a visszatérés lehetőségét.) Később Elzász területén levő erődítményeket támadtak, illetve ottani monostorokat fosztották ki. Ez a sereg továbbvonult Lotaringiába. Míg a Reims-i érsek székhelyét megkímélték, addig a Lotaringiai területeket erősen pusztították, Gorze, Gillamont erődítményeit felégették, majd Új-Burgundiát dúlták. Megfordultak Mainz és Metz térségében is.

Elkeseredett küzdelem folyt **783-ban** (928) Vesztfáliában a frank és szász/dán csapatok (Widukind törzsi vezető felkelői) között. A szászok visszaszorultak. A frank csapatok **772-ben** (928) behatoltak Engriába és Osztfáliába is. Paderborn közelében egy szakrális szimbólum, az „Irminsul” is áldozatul esett az offenzívának.

929

A szászok felkelése **784-ben** (929) is folytatódott a Vesztfáliában tartózkodó megszálló frank csapatok ellen. A magyarok **918-ban** (929) ismét harcba keveredtek a Bréma városánál támadó csapatokkal.

930

A szászok felkelése **785-ben** (930) is folytatódott a Vesztfáliában tartózkodó frank haderő ellen, sőt átcsapott Frízföldre is.

A frank hadsereg jelentős része **774-ben** (930) Lombardiában harcolt, hogy átvegye a hatalmat É-Itáliában. (Hamarosan frank, burgundiai és alemann telepesek jelentek meg a longobárd vidékeken.) Egy frank különítmény **785-ben** (930) megszállta Geronát, megszilárdította a frank hatalmat a „Spanyol Őrgrófság", a mai Katalónia területén. Részben e csatározásokkal magyarázható, hogy Szászország átmenetileg lélegzethez jutott. A magyarok (korábban elszakított egységek) **919-ben** (930) lerombolták Amiens erődítményét, kirabolták a monostort. Tours apátságánál is „hatalmas prédát" szereztek.

931

A hunok ekkor még egyszer, utoljára képesek voltak összeszedni az erejüket a Rajna-vidéken. A Madzsar Tárihi írta: [Atilla **442-ben** (931)] „*Firancsa* [Frank Birodalom] *vidékei ellen támadt, és Tolun nevű város közelében megütközött a kétszázezer főnyi firenk* [frank] *sereggel. Hatalmas csata fejlődött ki, mely napkeltétől napnyugtáig tartott. A firenkek padisahja és sok kiváló vezére esett el. Atillának nyolcvanezer katonája esett el, és vereséget szenvedett.*" A krónikás irodalom zöme azonban más datálást alkalmazott, mely szerint: Atilla serege **451-ben** (ugyancsak 931) átkelt a Rajnán, germán segédnépek kíséretében az egykori Gallia területére nyomult. Elfoglalta és lerombolta Metzt, (április 7.), Rhemst, Mainzt, Strasbourgot, Cologne-t, Wormst, Triert. Eljutott Orléans-ig, ahol kinyitották előtte a kapukat. Más interpretáció szerint Orléans-i alánok tartóztatták fel, majd visszaverték a hunokat Troyes mögé.

A Képes Krónika írta: [Atilla] „*Kölnnél átkelt a Rajnán, majd behatolt Türingiába, Ysmacum* [Eisenach] *városában ünnepélyesen udvart tartott. Sereget küldött a dánok, normannok, frízek, litvánok és ruténok* [?] *ellen, ezeket legyőzte és szolgálatába hajtotta*". Etzelburgban (Ős-Buda) **451** (931) **k.** megjelent Krimhilda és/vagy Gudrun/Ildikó burgundi rokonsága, – (a mondában Gran, azaz Esztergom városának említése arra utalhat, hogy az Atilla-várnak, tehát magának Ős-Buda városának is, nem a mai Buda és Óbuda területén, hanem a Pilis-hegység ÉNy-i körzetében kellett lennie).

932

Az adatok szerint **443-ban** (932) szűnt meg Új-Burgundia államisága. Állítólag a hunok számolták fel. (A hunok azonban korábban, még **436-ban** (925-ben) mértek csapást erre az országra, amit azonban akkor még ez az állam túlélt.) Az adatközlők nyilvánvalóan tévedtek. A **443-as** (932) időpont a wormsi burgundoknak D-re költözésére, a Rhône vidékére és a Genfi-tóhoz történt visszatelepedésére vonatkozhat.

A Pozsonyi Krónika úgy tudja, hogy Atilla **443-ban** (932) a Rajna-folyó mentén eljutott „Cathalanisig", ahol nagy csatára került sor. A Képes Krónika, a Pozsonyi Krónika és Kézai szerint Atilla megosztotta a sereget, harmadát „Miramammona/Miranana szultán" ellen küldte. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az ellenség elszakította az előző évben hadjáratot végrehajtott hun sereg tekintélyes részét, majd üldözőbe vette. Előlük menekülve keveredett ez a kontingens Hispánia határára. A krónikás hagyomány egy része szerint ez a „harmadrész" nem ért vissza időben, így nem tudott az állítólagos nagy csatában részt venni. (Atilla azonban – a magyar krónikák szerint – haza szerette volna hozni őket, de nem sokkal később bekövetezett halála megakadályozta ebben.)

Ezzel aztán már, tekintettel a korábbi években elszakított seregrészekre is, fölöttébb jelentős nagyságú hun haderő manőverezett a Rajnától Ny-ra eső területeken. Teljesen bizonytalan: képesek voltak-e egymással, vagy a Duna-völgybe koncentrált főseregggel, a hun hadvezetéssel kommunikálni? Ha volt is valamilyen kapcsolat, az nem lehetett folyamatos, és az idő múlásával végzetesen meglazulhatott.

Hogy a fentiekben említett Miramammona szultánnak ki is feleltethető meg a történelmi személyiségek közül, arra nézve vegyük figyelembe: **777/778-ban** (933/934) frank hadjárat folyt az arabok, nevezetesen Abd ar-Rahman córdobai kalifa vagy emír ellen, a Pireneusi-félszigeten. Károly serege Hispániába vonult, lerombolta Pamplona falait, de nem jutott el Zaragozába, visszafordulni kényszerült, s a Pireneusokban fekvő Roncevaux-i (roncesvallesi) hágón keresztül menekült haza. (Az eseményekről készített beszámolók szerint a frank sereg 20 ezer fős utóvédje Roland vezetésével arab és baszk csapatok által szorongatva morzsolódott fel, pusztult el a hágóban. Az ún. Roland-ének arról számol be, hogy Károly egy Ganelon nevű hadsegédje elárulta a frank uralkodót, aki emiatt nem siethetett Roland segítségére, s hagyta őt elpusztulni.) Lehetséges azonban, hogy az arab hadak sikerében főszerepet játszott az említett, Atilla seregétől elszakított hun csapatok jelenléte a Pireneusok térségében, amelyek messzi Nyra sodródva veszélyeztették a Karoling hátországot.

(Megjegyezzük, illetve ismételten utalunk arra a már megtárgyalt kérdésre, hogy az ún. catalaunumi csatához a hunoknak semmi közük sem volt. A csata **451-ben** (607) zajlott le. Valószínűleg a csatában résztvevő gótokat és alánokat tekintették hunoknak a kora középkor történetírói, az érett középkorban tevékenykedő társaik pedig olyan kompilációkat gyártottak a kezükbe került írásokból, melyekben végérvényesen összekeveredett az alánoknak, Attila hunjainak, ill. Atilla/Etele népének története. A hunok nem kezdeményeztek háborút Ny-Európában **452-ben** (932), bár – elszakított, kutyaszorítóba került csapatrészeikkel – kétségtelenül jelen voltak ott.)

A monda szerint **452-ben** (932) véres közelharc zajlott viszont le a hunok és a királyné kíséretében (udvartartásában) ott tartózkodó burgundok között, a hunok királyi udvarában. A skandináv Edda-változat szerint Atilla maga szervezte meg és okozta a burgundok vesztét, és ezért burgundi felesége, Gudrun (vagy Krimhilda?) megölte őt. Ez a változat szöges ellentétben áll a monda egyéb germán-skandináv interpretációival, melyek szerint az asszony éppen saját rokonain akart volna bosszút állni. A történet magyar krónikákból és mondákból ismert változatai ugyancsak a feleség (Ildikó) által elkövetett királygyilkosságról tudnak, bár valószínűsíthető, hogy a szerzők – nem lévén tudatában, hogy Atilla (II. Attila) és Attila két külön személy volt, akiket évszázadok választottak el egymástól

– I. Attila haláláról számoltak be, (akit annakidején bizánci szervezésben tettek el láb alól). (Atilla nagykirály **444-ben, vagy 445-ben**, tehát 933-ban, vagy 934-ben halt meg.)

A magyar krónikás irodalom egy része nyilvánvalóan I. Attila halálának évszáma által megtévesztve helyezte **452/453-ra** (932/933), és hozta összefüggésbe a „krimhildi csatával” a nagykirály halálát. (Talán ebből a tévedésből ered a „manicheus” időszámítás mutációja, amit aztán Atilla egész élettartamára és a halála utáni eseményekre is előszeretettel alkalmaztak. Vagy talán éppen ez a mutáns kronológiai rendszer adta az ötletet a két Atilla személyét mixelő történetíróknak is ahhoz, hogy a hunokat és Atillát összefüggésbe hozzák a „catalaunumi” csatával, – és mindjárt meg is tették őt az antik világ romba döntőjének.)

Atilla fiát, Ortliebet maga Hagen, Krimhildát pedig Hildebrand ölte meg. Atilla azonban nem vesztette életét a „krimhildi csatában”. – Igen valószínű, hogy Hagen és Hildebrand (Dietrich fegyverhordozója) a Frank Birodalom ügynökei, bérgyilkosai voltak.

933

Fölöttébb izgalmas, hogy a hunok „második bejövetelére” több magyar krónikában is megadott »677-es« évszám kiválóan értelmezhető Atilla udvartartásának és hunjainak Pannónia területén, a Pilis-hegységben végrehajtott helyfoglalására és berendezkedésére, ily módon a nagykirály halálára is, ami tehát **677**, azaz 933 **k.** kellett megessen. A Chronika Picta (Kálti Márk albai kanonoknak Nagy Lajos király számára készített Képes

Krónikája, 1358) tanúsága szerint: „*a magyarok hét vezérlő kapitány vezetésével… Pestnél és a megyeri révnél kelnek át a Dunán*”. Kézai (13. sz.) szerint pedig ott esett el Marót (avarhun?) fejedelemnek egy éltes rokona, mások szerint maga Marót fejedelem is. Az átkelés interpretálása Kálti Márk részéről arra utal, hogy az inkább az **05.** (08.) **sz-i** hun bejövetelre vonatkozhat. Kézai részéről viszont Marót fejedelem említése azt valószínűsíti, hogy ő csakugyan az avarhunok országában, **677 (**933) **k.** végrehajtott átkelést örökítette meg, ami nem Megyeren (a Káposztásmegyer, Pócsmegyer, Békásmegyer vonalon), hanem Maróton, a pilismaróti Duna-gázlónál eshetett meg. Ez a gázló a Duna folyása szerint vagy 50 km-rel feljebb van, mint a megyeri.

Az események logikáját kutatva kétségtelennek látszik, hogy a hadsereg menetből végrehajtott maróti átkelésére és a Pilis-hegység birtokbavételére legkésőbb 8-10 évvel korábban kerülhetett sor. Ám biztosak lehetünk abban, hogy ebben a **677-es** (933-as) évben is nagy forgalmat jegyezhettek fel a maróti révnél. Ekkoriban tetőzhetett az Engriából a Kárpát-medencébe igyekvő hunok migrációs hulláma.

(Mint az imént már utaltam rá, a frank sereg Roland vezette 20 ezer fős utóvédjének pusztulása is **777/778-ban** (933/934) esett meg a Pireneusokban fekvő Roncevaux-i (roncesvalles-i) hágóban.)

A **788-as** (933-as) év arról is nevezetes, hogy a Birodalom, miután Itáliában, **776-ban** (932) legyőzte Friaul és Spoleto hercegeit, majd **787/788-ban** (932/933) meghódította az Isztriaifélszigetet, lassan elszánta magát a bajor III. Tasziló és Avarhunnia elleni háborúra. Nagy Károly döntésében feltehetőleg nagy szerepet játszhatott az, hogy Atilla és hun népe a Kárpátmedencében lelt új hazára, illetve joggal feltételezhette a hun és avar fegyveres erők egyesítését, ami középtávon a Birodalom elleni hun-avarhun bosszúhadjárat megindításához vezethetett volna. – (Egyébként az avarhunok akciója **788-ban** (933) Friaul (Forum Iulii, Aquileiától É-ra) irányában nem járt sikerrel. – Az avarhunok honvédő háborújával külön fejezetben foglalkozunk.)

934

A Tárih-i Üngürüszben áll: „*abban az időben Atilusz király már túlhaladt életének a százhuszonnegyedik évét, nagyon megöregedett és elvénült... Ekkor huszonnégy éve ült a királyi méltóságban… lelke elvált a testétől, és életének deftere befejeződött*”. Kálti Márk krónikája szerint: „*Atilla meghalt pedig… a négyszáznegyvenötödik esztendőben*”, – **445**, azaz 934. Mindebből számunkra az a leglényegesebb, hogy a nagykirály bizonyára természetes halállal fejezte be földi pályafutását.

Minden magyar krónika megemlékezett Atilla fiainak hatalmi harcáról. A Madzsar Tárihi így fogalmazott: „*Két fia, Csaba és Aladár között a királyság öröklése miatt viszály támadt, és a madzsar nép két pártra szakadt. A két királyfi pártja között végül is harcra került a sor… Csaba királyfi seregéből az öldöklés után mintegy tizenötezer madzsar maradt, akik elhagyták Madzsarisztánt, és visszatértek ősi hazájukba, a Nagy Sztyeppre* [Dest-i Kebir]. *Aladár királyfi pedig a csatában elesett, seregének maradványai, az öldöklés után mintegy háromezer madzsar, Erdel* [Erdély] *országának egy részébe húzódott, és letelepedett. Azután a madzsar nevüket is megváltoztatták, és a szekel (székely) nevet vették fel. Mindmostanáig az erdeli madzsarokat szekeleknek nevezik.*” Látható, hogy e szerző ellentmondásba keveredett a krónikák többségével és a magyar népemlékezettel, ugyanis úgy tudjuk, az a királyfi, aki K-re távozott, ugyanazon Csaba volt, akinek népe (a székely nép egyik fontos komponense) idővel csakugyan Erdélybe került. (Persze, jóval később és a gepidák utódaival együtt történt meg e székelyek K-i gyepűre való áttelepítése. Ekkoriban még évtizedekig a Kárpát-medence É-i, ÉK-i

gyepűjét védték.) Aladár haláláról más forrás egyáltalán nem emlékezett meg, – habár tény, hogy Kézai krónikája szerint ekkor „*Pannónia 10 évig király nélkül maradt*”.

A Tárih-i Üngürüsz a krónikás „fővonaltól” ugyancsak eltérő történetet tartalmaz, és ebben is – szemben a népi emlékezettel – Aladár lett a székelyek vezetője. „*Üngürüsz népe pártokra szakadt, és* [a magyarok/hunok] *Kabát* [Csabát] *ismerték el uruknak… Aladorinuszhoz [Aladárhoz] pedig, mivel nimcse* [germán] *nemzetségből származott, az összes nimcse bég és nép hozzája pártolt…*” „*A nimcse pártiakat Kaba annyira megtörte, hogy csaknem* [teljesen] *legyőzettek. De mivel Atilusz király a Nimcse királynak, Tetrikusznak* (Detrének) *a lányát vette el,… a lánynak az volt az óhaja, hogy az ország a nimcse pártiak kezére kerüljön. Volt ugyanis annak* [az asszonynak] *a Nimcse tartományban* [K-Bajorországban, ami akkoriban Avarhunnia gyepűje volt] *egy Vincse Laos* [Bécsi/Wiener Lajos] *nevű testvére, ennek levelet írt, és tudtára adta az eseményeket. Vincse Laos pedig testvére kedvéért sereget gyűjtött, és Aladorinusz segítségére sietett… Mivelhogy Kaba vereséget szenvedett és elmenekült, Pannonija tartománya a nimcse pártiaké lett. Vincse Laos megérkezése okozta Kaba vereségét, ezért őt találták méltónak a trónra, és a trónra ültették. De a trón és a korona Aladorinuszt illette volna, ezért őt* [kárpótlásul] *Erdel tartománya bánjává nevezték ki. Abban az időben az ő népét Szikulinak hívták.*”

Véleményem szerint nem lehetetlen, hogy a trónutódlás kérdésében a Tárih-i Üngürüszben elmesélt történet áll legközelebb a történelmi valósághoz. Elképzelhető, hogy egy hun hercegtől (hercegnőtől?) származó, anyai (apai?) ágon bajor eredetű uralkodója lett a Dunakanyar/Pilis központú – Pannónia nagyobb térségeit nem uraló – hun államnak, ami Abu Marvan ibn Hajjan később tárgyalandó tudósítása szerint törzsszövetség volt. (Mivel Bécs és környéke ebben az időben Avarhunnia részét képezte, az is lehetséges, sőt valószínű, hogy Vincse Laos félig avarhun vagy inkább onogur volt!) Az Engriából érkezett hunok új vezetője Vincse Laos a Pilishegységen kívül az É-i Kárpátok és a Duna közötti, K-en akár a Tisza felső szakaszáig is elérő területet uralhatta. (Talán ezzel is magyarázható, hogy Nagy Károlynak az avarokat támadó seregei e területeket (a Felvidéket), vagyis Hunniát – kezdeti (**790/791**, vagyis 946/947) próbálkozásaik kudarca, hajóhaduk elsüllyesztése, lovaik és felszerelésük elvesztése után – következetesen megkímélték.)

> A szászok országában sem volt nyugalom. Nagy Károly **789-ben** (934) hadjáratot indított eddigi (nem egészen megbízható) szövetségesei, a szlávok ellen, csapatai az Elbán átkelve a Balti-tengerig hatoltak el, majd gazdag zsákmánnyal tértek vissza. A Witzin vezette szlávok megadták magukat. Nagy Károly **778-tól** (ugyancsak 934) számos várat emeltetett az Elba mentén. A frank hadsereg szláv túszokat szedett, így biztosította ebben a régióban misszionáriusai zavartalan áttérítő munkáját. Az adófizető szlávok ettől kezdve a Birodalom hűséges (?) szövetségeseivé váltak. A visszatérő frank csapatok **789** (934) **után** ismét kifosztották a Rajna vidékét, hozzákezdtek az ottani szászok áttelepítéséhez is.

Megjegyzés: Pogátsa István (Őstörténetünk tágabb összefüggései c. munkája) szerint Szászország alatt a mai Németország területét értették a korabeli – a **08. sz. második**, azaz a 10. sz. első **fele** – krónikások, de egyáltalán nem utaltak arra, hogy az egész területet szászok lakták volna. Az ún. „Szász Szövetséget” Ny-ról és az óceán mentén a frízek, É-ról a tenger és a dánok, K-ről a Felső-Elba mentén lakó sorab (szorb) és vend (?) törzsek fedezték, melyek ugyan nem feltétlenül voltak a szövetség részesei, de esetenként támogatták azt. Bajorország és Türingia ingadozott, gyakran képtelen volt eldönteni, hogy melyik szomszédját támogassa a másik ellen.

Atilla és Nagy Károly kardja (935 k.)

A régészek szerint a 10. sz. első felében készülhetett az a kard, amelyet Bécsben, a Kunsthistorisches Museumban őriznek, amely Nagy Károly kardjaként szerepel a tárlóban, – bár általában Atilla kardjaként emlegetik. (A német hagyomány szerint is eredetileg „Isten ostoráé" lehetett a kiállított kard, mely I. András magyar király kincstárából az özvegye, Anasztázia révén, **1063-ban** (1074) került Nordheimi Ottó bajor herceghez.) – Obrusánszky Borbála észrevétele szerint e fegyver igen közeli párhuzamának számít az a Geszteréden (Nyírség, Magyarország) előkerült szablya, amit minden bizonnyal a 10. sz. első felében használtak. A virtuális kronológia felől közelítve teljesen felfoghatatlannak tűnik, hogy az »05. sz-i« Atilla ideje, valamint a »08. sz-i« Károlyé és a »10. sz. első fele«, hogy is kapcsolódhatnak össze egy különleges tárgy történetében. Koncepciónk értelmében azonban az **05. sz. 40-es évei** Atilla vonatkozásában megfelelnek a 10. sz. 30-as éveinek, továbbá Nagy Károly ügyében a **08. sz. második fele** ugyancsak azonos a 10. sz. első felével, vagyis a régészeti kormeghatározás (10. sz. első fele) tökéletesebb nem is lehetne. A kard esetleg Atilla halála (**445**, azaz 934) után valahogy Nagy Károlyhoz kerülhetett.

Piktek és skótok – 2. (954-ig)

(Folytatás a 447-edik oldalról.)

A **07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** a mai Skócia területén négy ország osztozott: 1. ÉNyon terült el az Írországból bevándorolt dalriadai skótok országa. 2. ÉK-en a piktek országa, mely D-felé egészen a Forth-öbölig terjedt. 3. DNy-on az Alclyde-i britek éltek. 4. DK-en területeket birtokolt a berniciai angolok országa.

A piktek **586** (742) **után**, vagyis Brudeus (Bridei Mac Maelcon) keresztény pikt király halála után – a skótokkal együtt – az óír keresztény egyházhoz tartoztak, melynek feje egy apát volt, aki Hy (Iona) szigetén lakott. A **07. sz. közepéig** (a 08. sz. végéig) sorra felépültek az Orkneyszigeteken is a piktek lakótornyai között az ír-kelta térítés nyomán megalapított kolostorok. A korszak pikt-skót szempontú értékelése során nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ebben az időszakban zajlott Arthur király szabadságharca, így a potenciális ellenségek keze meg volt kötve, É-ra inkább csak menekültek érkezhettek, nem pedig hódítók. Így lett lehetséges, hogy jelentős gazdasági és társadalmi fejlődés következhessen be. A **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felében**, a Forth-folyótól É-ra terült el Piktföld, önálló nyelvvel, kultúrával és társadalmi berendezkedéssel, melyben a birtokok és címek női ágon öröklődtek.

Az ország ekkor élte a virágkorát. A korszak vége felé Ecgfritz northumbriai király támadó seregeit a piktek Dunnichen-Mere/Nechtansmere mellett **685-ben** (841) megsemmisítették, (ezzel kezdődött meg Northumbria politikai hanyatlása).

Az angolszász-barátnak (brit-ellenesnek) ismert Necton Mac Derelei **710-ben** (855), más adatok szerint **705/706-ban** (861/862) lett a piktek királya. Uralma idején, **717** (862) **k.** a király Iona kolostorából elűzte a szerzeteseket, a pikt egyház elszakadt az ír egyháztól, a római pápa fennhatóságát ismerte el. Kétségtelennek látszik, hogy a formálódó Angliának – az egységtörekvésekkel kísérletező angolszász államoknak – az erőteljes politikai nyomására cselekedett így. Necton Mac Derelei pikt király **724-ben** (869) lemondott (lemondatták?) és kolostorba vonult. Ekkor éles hatalmi harc kezdődött (avagy folytatódott) Piktföldön. Ennek során került a hatalom Hungus (**730–760**, azaz 875–905) kezébe. Az új király győzelmeket aratott a skótok, a britek és az angolszászok ellen is, akik ekkor már (**787-től**, vagyis 898-tól) a viking hadjáratok útjába kerültek. Uralma idején a római keresztény egyház hatalma jelentősen megnövekedett. A **09. sz. első harmadában** (a 10. sz. második harmadára) elsorvadt a piktek dominanciája, országuk két részre vált, ugyanakkor példátlanul megerősödtek a piktektől Ny-ra élő skótok, akik eddig nem sokat hallattak magukról. Mi történt?

Természetesen a változások a viking támadásokkal és hódítással álltak összefüggésben. Piktföld is ki volt téve a viking betöréseknek. Bizonyosra vehető, hogy a pusztítás nyomán az ország Ny-i fele (országrésze) skót gyámság alá menekült, míg a K-i felén létrejött bábállam csakis a vikingek által terrorizált országrész lehetett. A vikingek **795-ben** (906) Piktföld ÉK-i területét teljesen elözönlötték. (Ugyanekkor, **750** (906) **k.** gyarmatosították a norvégok a Feröer-szigetek kelta lakosságát is. Ezután a skótok által lakott Hebridákat (Skóciától Ny-ra) is skandinávok lepték el.)

Norvég vikingek telepedtek le **800-tól** (956-tól) az Orkney-szigeteken is. Ekkoriban, **839-től** (950) Skócia (a Dalriada Királyság) formailag szövetséget létrehozva bekebelezte a pikt országokat. (Egy monda szerint **840** (951) **k.** egy skót fejedelemasszony, egy „egyiptomi” (sötét bőrű) királylány érkezett hozzájuk nagyszámú uralkodói kísérettel, akiket a piktek elfogadtak maguk fölé új uralkodó rétegként.)

I. Kenneth Mac Alpin skót király **843-ban** (954) országához csatolta a piktek két királyságát, teljesen átalakította a növekvő hatalmú skót államot, „Alba” vagy „Alban” néven

új királyságot hozott létre, melyben elvileg a piktek a skótok szövetségeseként helyezkedhettek el, az országban azonban a skót kultúra és nyelv dominált.

Kenneth Mac Alpin (a skót Alpin fia, de anyai ágról pikt származású) nem akadályozta meg, vagy egyenesen elősegítette, hogy a pikt nép teljesen beolvadjon a skótok közé. Egy interpretáció szerint a piktek beolvadása a **08/09. sz. fordulóján** (a 10. sz. közepe után) következett be, egy másik interpretáció szerint viszont a piktek „csak" a **09. sz. közepén** (ugyancsak a 10. sz. közepe után) adták fel ellenállásukat, és illeszkedtek be a skót klánoknak a gaelek által kialakított társadalmi rendszerébe.

(Az Alban Királyság elnevezés csak egy évszázad erejéig volt használatban, Malcolm idején, **950** (1061) **k.** az országot már Skóciának nevezték.)

A „magyar kalandozások” (954-ig)

A virtuális történelemben egy egész évszázados (látszólagos) korszakot jelöltek meg a „magyarok kalandozásai” elnevezéssel. Ebbe beleszámítják a „honfoglalás előtti”, tehát a »895 előtti« 25-30 virtuális évben a Kárpát-medencéből kiinduló, ilyen-olyan szövetségek keretében vezetett avar/onogur és hun hadjáratokat, a „honfoglalás utáni” évtizedekben Ny-on feljegyzett magyar „rablásokat, gyújtogatásokat, gyilkosságokat”, továbbá az ezekkel részben párhuzamosan, részben még ezek után is a Balkánon, elsősorban Bizánc ellenében folytatott csatározásokat is.

Már az eddigiekből is gondolhatja az olvasó, hogy a valóságban minden másként volt. A leglátványosabbnak látszó, a Kárpát-medencétől 1000-1500 km-re történt csatározásokról már az eddigiekből is kiderült, hogy azok Engria hunjainak akciói voltak, tehát közel sem 1500, jórészt inkább 300-600 km-es hatósugarú könnyűlovas akciók voltak. A továbbiakban azt is látjuk, hogy a hunoknak a kontinens peremvidékein (Hispánia, Ny-i tengerpart stb.) végrehajtott akciói kétségbeesett, kényszerű vállalkozások voltak, az üldözött hun lovasok a puszta megmaradásukért küzdöttek. – Hátravannak még az Atilla halála után, a Duna-mentén és É-Itáliában végrehajtott hun, avarhun és onogur akciók, amelyeket a virtuális történetírás mindeddig ugyancsak az Árpád-magyarok aktivitásának tulajdonított.

Végül, ami a fentiek kivonása után megmarad, az valóban az Árpád-magyaroknak tulajdonítható, ám ezek, néhány kivételtől eltekintve 200-400 km-es vállalkozások voltak, és egyébként egyértelműen a honvédelem fogalomkörébe tartoznak.

Ebben a fejezetben az engriai hunok Ny-ra szorult csapatainak európai vesszőfutásával ismerkedhetünk meg. Nézzük sorjában, milyen főbb eseményekről maradtak fenn beszámolók: Az ún. „Sankt galleni kalandról” (926), a **438-as** (927-es) Toulouse-i és Vienne-i, a **917-es** (928) bázeli, elzászi és lotaringiai akciókról, valamint a Pireneusok térségében manőverező hunoknak **777/778-ban** (933/934) (talán) a Roncevaux-i (roncesvallesi) csatával összefüggésben kifejtett aktivitásáról már a korábbiakban megemlékeztünk.

A nagykirály halála után lezajlott trónharcok évében (**924**, azaz 935) is hallattak magukról a „kalandozó magyarok” (a Ny-ra szakadt hunok). Burgundiában és a mai D-Franciaországban, a Rhone-on átkelve Nimes vidékén, majd a Toulouse-i gróf birtokán fosztogattak, Languedoc földjén. A „gótai kalandozás” során Lyonban is raboltak. Eljutottak a Pireneusok lábához, illetve a Pireneusokon át elérték Barcelona vidékét is. A magyar sereg a másik kronológiai sor szerint is Burgundiában, valamint D-frank területeken, nevezetesen Aquitániában hajtott végre zsákmányszerző akciókat 935-ben. Kitűnik a források beszámolóiból, hogy a Ny-on rekedt lovasok kisebb csapatokba szerveződtek, szétszóródtak, félreeső helyeken húzták meg magukat, élelmezésükről, lovaik takarmányozásáról rekvirálásokkal, fosztogatásokkal igyekeztek gondoskodni.

A burgundiai „kalandozás” **926-ban** (937) is megismétlődött. Az Alpokon átkelve 937-ben Itália felé vonultak, megrohanták Monte Cassino kolostorát, bőséges zsákmányt vittek magukkal, továbbá az Apuliába vezető hadjárat alkalmával hadisarcot vetettek ki Capuában. 937ben a birodalom központi vidékein, Lotaringiában, Metz térségében is regisztrálták a jelenlétüket, ahol monostorokat támadtak. Feldúlták a Párizs melletti Sens kolostorát is. Orléans-nál csatába bocsátkoztak egy jelentősebb sereggel, ezután Bourges környékén pusztítottak. Megjelentek 937-ben a Pireneusok vidékén és az Atlanti-óceán partjainál is, ahová a Loire völgyén áthaladva érkeztek.

Egy évkönyvi bejegyzés arról tudósít, hogy 938-ban egy Reims vidéki monostorban „*az isteni csoda az oltárhoz ragasztotta a zsákmányra éhes magyarnak a kezét, s mivel társai nem akarták így elhagyni, a kő egy részét a keze körül kétélű baltával elvágták*”.

A 942-es évben ment végbe az egyik legnevezetesebb „kaland”. A magyarok átkeltek a Pireneusokon és eljutottak Hispániába, egészen Andalúziáig lovagoltak. Abu Marvan ibn Hajjan (»987–1076«) Al-Muqtabas (Kivonatok) címen ismert munkájában szerepel egy összefoglaló a 942. évi hispániai hadjáratról, mely szerint a „*Konstantinápoly mögött élő turk nép*” megtámadta az Andalúzia „*felső végein*” élő mohamedánok erősségeit. Azt írta, hogy a lombardoktól indultak, majd a frankok országából törtek elő hirtelen a lovasok. A mórok területén, az Ebro vidékén Léridát 8 napig ostromolták. Ennek során elfogták Jahja ibn Muhammad ibn al-Tavilt, Barbastur (ma: Barbastro) városának urát, akit később váltságdíj fejében szabadon engedtek. Elvonulásukról, a veszély elmúltáról Huesca arab várparancsnoka értesítette a kalifát. A mórok néhány magyar katonát fogságba ejtettek, Cordobába hurcolták őket. A kalifának annyira megtetszettek a vitéz harcosok, hogy felfogadta őket testőröknek. Ezek a magyarok ott letelepedtek és áttértek az iszlám hitre. – Abu Marvan ibn Hajjan nem volt kortársa ennek a kalifának, a magyarok történetét tehát más szerzőtől, vagy a cordobai udvar hivatalos okmányaiból vehette át. Ezt könyvének teljes címe is igazolja: „*A más szerzőktől kivonatolónak a könyve*”.

A mór tudós megemlítette, hogy a magyarokat hét vezér irányította, és felidézte a nevüket is. „*A leghatalmasabbat közülük Sanának hívták, továbbá volt egy T.x.x.la nevű is. Utána következett W.l.g.udi”*, majd „*X.s.man, L.j.s, X.x*[?]*r.w.d és H.r.h.r.j.*” A történeti kivonatot lefordító Czeglédy Károly megpróbálta a neveket értelmezni, a Sana névben Csanádot vélte felfedezni, – habár az akár Csaba is lehetne. A T.x.x.la névben a Gyulára vélt ismerni, bár ezt a nevet a muzulmán források rendszerint Dzsilára változtatták. A W.l.g.udi névben Bulcsú nevet gyanította. Az X.s.man nevet nem tudta értelmezni, ellenben a L.j.s névben Lél vezér nevére gondolt, – magam viszont inkább Lajosra gondolnék, (Vincse Laosra, aki a Tárih-i Üngürüsz szerint Aladár helyett lépett trónra **445**, azaz 934 **után**). A két utolsó név megfejtésére vonatkozó kísérletről nincs tudomásom. Megjegyzem, egy eltérő olvasat szerint a vezérnévsor a következőképpen néz ki: „*Egyikőjüket, közülük a legtekintélyesebbet Tyila-nak hívták. Őt követte ’.h.r, (W).l.h.w.d.y, N.s.m.’.n, L.(x).s, ’.r.w.d és H.d.h.d.y*.”

A „Laos” név ebben az interpretációban is jól felismerhető, a T.x.x.la (Tyila) pedig könnyedén Atillának is olvasható. – (A tisztelt olvasó vegye figyelembe, hogy **444/445**, azaz 933/934 és 942 között csak nyolc a különbség. A különleges feladattal megbízott és a hun hadvezetéstől hosszú évekkel korábban messzire elszakadt seregrész tagjai még mindig abban a hitben élhettek, hogy odahaza változatlanul Atilla nagykirály uralkodik. Még ha hallották is volna rebesgetni, hogy Atilla meghalt, könnyen lehet, nem adtak hitelt a szóbeszédnek, azt célzott dezinformációnak tarthatták. És, még ha tudták is, hogy mi történt a nagykirállyal, fogságba esésük idején nem ismerhettek más vezérnévsort, csak azt, amit közöltek.)

Az utolsó hun portyázás 954-ben történt. A lotaringiai Cambrai külvárosát ellenállás nélkül égethették fel, a városfalak mögött pedig gyújtónyilaikkal igyekeztek tüzet támasztani. A beszámolók szerint Cambrai, Worms, Lobbes ostroma után Laon, Reims, Chalons és Metz vidékén portyáztak, majd ismét feldúlták Burgundiát. Más adatok szerint 954-ben magyar hadjárat folyt Szászországban is. Azonban korántsem biztos, hogy ezek a támadások a hunokhoz vagy magyarokhoz lennének köthetők, ugyanis már **808-tól** (953-tól) rendszeressé váltak a normann betörések a Frank Birodalomba. A norvégok **799-ben** (955) már támadták Aquitaniát is.

Könnyen lehet, hogy eleinte az adatközlők nem voltak tudatában, hogy immár nem a magyarok (hunok), hanem a normannok akcióitól kellett tartaniuk.

Húsz évvel Atilla halála után abbamaradt a Ny-ra szakadt hunok akcióról szóló hírek sora. A katonák megöregedtek, egy részük már le is telepedett valahol, többen talán családot is alapítottak. Mások, akik a végsőkig őrizték identitásukat, jobbára elestek a reménytelen végső

küzdelmek valamelyikében. Elképzelhető, hogy némelyek a svájci „Hun Völgyben” leltek hazára, ahol a lakosság még a 20. sz-ban is őrizte ősei származásának emlékét.

A nagy ázsiai népvándorlás – 1. (a 10. sz. derekáig)

A Türk Szövetség kezdettől fogva nagyon megosztott volt. Egyik meghatározó összetevője, a karlukok népe már a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** felkelést kezdeményezett, s a belvillongások, valamint meg-megújuló kínai támadások miatt a központi (kagáni) hatalom alaposan meggyengült, tulajdonképpen eredeti formájában meg is bukott, a birodalom K-i és Nyi részre szakadt. A kialakuló, erős kínai befolyással jellemezhető hatalmi rendszerben a szövetség egyes összetevői, közöttük az ujgurok, az oguzok és a kumánok stb. is viszonylagos önállóságot harcoltak ki maguknak. A kínai terjeszkedés miatt a nomadizáló türk népek Nyfelé mozdultak el, (kivéve a jakutok, akik Dél-Szibériából ÉK-i irányban, a Léna-folyó vidékére telepedtek át.)

Még a **06.** (07-08.) **sz. folyamán** alakult ki a kumánok törzsszövetsége. E törzsek bizonyára egy Amur-vidéki, illetve Mandzsúria területén nomadizáló konföderációból szakadtak ki (miként egy, a korábbi Tielő Törzsszövetségben is már szerepet játszott nép), s így kerültek a Türk Szövetség keretei közé **07. sz. első** (08. sz. második) **felében**. (A kumánokat egy **08.** (azaz 09.) **sz-i** türk felirat említette először a mai Mongólia területén, mint a sztyeppe (a Türk Szövetség, avagy Birodalom) egyik számottevő népét.)

A **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** a mai fogalmaink szerinti Turkesztán (Üzbegisztán, Türkmenisztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán és Kazahsztán) DNy-i szegélye, amerre tehát a türk népek elmozdultak, iráni, majd pedig muzulmán (arab) ellenőrzés alatt állt. A **07. sz. közepén** (08/09. sz. fordulóján) Tibet K-Turkesztán felé terjeszkedett, csapatai a Tarim-medencében előbb Kasgárig, **665-ben** (821) pedig egészen Kotanig nyomultak előre. Átmenetileg türk-tibeti összefogás szorította vissza a Turkesztán irányában indított kínai offenzívát. Belső-Ázsia Ny-i részein pedig egyre inkább az tokuz-oguzok kerültek domináns helyzetbe, s az érdekellentétek kiéleződése miatt több esetben szembekerültek a türk vezetéssel.

K-Turkesztán területén a **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felétől** a Tang-dinasztia Kínája osztozott előbb a Türk, később az Ujgur Kaganátussal, (miközben Mongólia területén erőteljes terjeszkedésbe kezdtek a kitájok). A Karluk (Kipcsak) Szövetség, amely eredetileg a Balhas-tó és Dzsungária közötti vidéket uralta, a Tobol- és Isim-folyó vidékéről a **08. sz. kezdetén** (a 09. sz. közepén) az Irtisz felé mozdult el. Az új szállásterületen Ny-felé a kipcsakok, K-felé a kimekek helyezkedtek el. A törzsszövetség keretei közé tartozó oguz (türkmén) törzsek is Nyfelé orientálódtak.

A **08.** (09/10.) **sz. folyamán** már az Irtisz középső szakasza vidékén élt a hét törzsből álló Karluk/Kimek népesség, a később gyakran Kipcsak Törzsszövetségnek nevezett formáció meghatározó része. Egyes vélemények szerint a kipcsakok vagy a karlukok egy része a **08. sz. végén** (930–950 k.) már átkelt az Urálon, eljutott a Káma alsó folyásáig és a Volgáig is. (Ennek a vélekedésnek azonban nem ismeretesek perdöntő forrásai.)

A **07/08. sz. fordulója idején** (a 09. sz. közepén) a Balhas-tó és az Isszik-köl vidékén kibontakozott a türk Karahanida-dinasztia hatalma, mely dinasztia a **08.** (09/10.) **sz-tól** új birodalmat hozott létre. (Nevük jelentése: fekete kán. A Karahanidák eredetileg a karlukok szövetségéhez tartoztak, s az ujgur hegemónia kialakulása után foglalták el Balaszagunt (Kuzordut), a Csufolyó vidékét és Tarazt, a Talasz-folyó völgyében.)

Az expandáló muszlimok seregei **710** (855) **k.** az Aral-tó közelébe értek, majd azután olyan kisebb fejedelemségeket hoztak létre a tó, a Szir-Darja, az Amu-Darja, a Kaszpi-tenger és az Iráni-magasföld határolta területen, amelyek idővel a bagdadi kalifa fennhatósága alá

kerültek. Közülük legjelentősebb a hamarosan kibontakozó Számánida Emirátus. Az arabok **714-ben** (859) elfoglalták Szamarkand városát is.

A besenyő törzsek a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** az ujgurok elől menekülve, a FeketeIrtisz és a Szir-Darja között kipcsak és kangár törzsek közé települtek. – A turáni eredetű kangárok a kaukázusi kabarok testvérnépeként eredetileg is az Aral-tótól és a Kaszpi-tengertől É-ra fekvő területeken (Kangkjü) éltek, a Kazah-sztyepp ősi lakói voltak, de egy néprészük (a kabar) korábban levált róluk, s már évszázadok óta a Kaukázus térségében tartózkodott. A kangár közösséget a történetírás „kisbesenyő" néven is emlegeti.

Egy népszerű megfogalmazás szerint a besenyők az ún. „tarka lovúak" földjére vonultak, akiknek a törzseivel szövetkeztek, így a besenyő törzsszövetség két nép, az Aral-tó fölött lakó „tarkalovúak" és a besenyők egyesüléséből úgy jött volna létre, hogy a besenyők átvették a tarkalovúak szervezeti formáit. (Nem valószínű, hogy a „tarkalovúak" azonosak lettek volna a kangárokkal, inkább kipcsak, kimek, vagy oguz népeket jelölhettek meg ezzel a szóval. A besenyő-kangár szövetkezés feltehetőleg egy valamivel későbbi fejlemény lehetett.)

A **734-edik** (879-edik) évben az ujgurok (karlukokkal és oguzokkal együttesen) nagy támadást intézték a K-i Türk Szövetség központi területei ellen. Ez az év tekinthető a türk egység (szövetség, birodalom) bukása kezdetének. A szövetség felbomlott, s helyén **744** (889) **k.** az Orhon-folyó völgyében kialakított központtal létrejött Ujguria sztyeppei állama (birodalma).

Az ún. „Kisbesenyő Szövetség" eredeti formájában azonos volt a Kangár Szövetség néven nevezett tömörüléssel, ami három törzsből tevődött össze: Ertim, Kál (Csűr) és Kaba (Csaba). Miként már említettük, Közép-Ázsia Ny-i felében, az Aral-tótól és a Kaszpi-tengertől É-ra éltek. Az ún. „nagybesenyők" egy tibeti jelentésben előfordult első említésükkor, **750** (895) **után** a kipcsakok és oguzok szomszédságában a Ny-szibériai sztyeppén, a Felső-Irtisz vidékén éltek, s éppen összetűzésbe kerültek az ujgur főhatalommal. A nagybesenyők a manicheus ujgurok Ny-i szomszédaiként még jó darabig a nesztoriánus kereszténység követői maradtak, de **790** (935) **után** fokozatosan behódoltak az iszlámnak, mert így az emír bizodalmából vezetőik magas tisztségeket tölthettek be.

A **08. sz. közepén** (a 09/10. sz. fordulóján), néhány évtized alatt a muszlimok csapatai meghódították Szogdiát, s ettől kezdve erősödött fel a türk népek körében a muzulmán befolyás, s arab uralom érvényesült a kereskedelmi utak felett Turkesztánban, Közép-Ázsiában, a Selyemút Ny-i szakaszán. Az arabok **767-ben** (912) lerohanták az Aral-tó melletti Urgencs és Kat nevű városokat is. (A szogdok **751** (896) **előtt**, sok-sok évszázadon át a kezükben tartották a kelet-nyugati kereskedelmet, hatalmas piacokat létesítettek, városaik pedig, mind nagyságukkal, mind szépségükkel elkápráztatták az utazókat. – Szogdiát a türkök a **06. sz. végétől** (a
08. sz. közepétől) laza fennhatóságuk alatt tartották.)

Ujguria keretein belül, a **08.** (09.) **sz. végétől** fölerősödött a türk népek vándorlása (lassú mozgása) D-Szibéria felől, Közép-Ázsiában, Ny-i, DNy-i irányban. Belső-Ázsia egyes Ny-i területin a **09.** (10.) **sz. elején** az oguzok domináns helyzetbe kerültek, de ezt a helyzetet az ujgurok politikailag nem tolerálták. Az oguzok az ujgur hatalom kibontakozása idején, **745** (890) **után** vándoroltak a Balhas-tó és Iszik-köl vidékére, lényegében a Karahanidák területére, miközben – megint a karlukokkal együtt – **747-ben** (903) megkezdték elszakadó hadműveleteiket az ujgurok ellen. (A **09.** (10.) **sz. második felében** tevékenykedő Ibn Hurdadbih muzulmán földrajzi író a türk népek között a karlukok, a kimekek és besenyők társaságában már szerepeltette az oguzokat is, akik akkor már Transzoxania közelében éltek.)

A karlukok Ny-ra vonulva, **766-ban** (911) elfoglalták a Szemirecsije vidékén levő (türk/ujgur?) hatalmi központokat (Tarazt és Suyabot). A szövetség a **09.** (10.) **sz. folyamán**

befolyását kiterjesztve e térség vezető hatalmává vált, a Balhas-tó és Dzsungária közötti vidéket is uralta. A **09.** (10.) **sz. első felében** az Aral-vidéki oguzok a karlukokkal, kimekekkel szövetkezve hódoltatták a besenyőket. A karlukok uralkodója **840** (951) **k.** felvette a kagán címet. A karluk irányítású Kimek Kaganátus a mai Kazahsztán területén, Imakija központtal állt fenn. Megtorpant az arab offenzíva, mivel **813** (924) és **833** (944) **között** önállóvá vált, vagyis leszakadt a Bagdad központú birodalomról a Táhiridák, a Számánidák és a Szaffáridák muzulmán dinasztiája, illetve országa. Közép-Ázsia egyes muzulmánná lett népei (hatalmi elitjei) **819** (930) **után** elszakadtak a Bagdadi Kalifátustól, és perzsa származású dinasztiák, így pl. a Számánidák uralma alatt önállósultak.

Miután Számán-hudának, a Számánida-dinasztia névadójának (Szogdiából, ill. az afganisztáni Balh környékéről származó) unokái segítették ki **819-ben** (930) az Abbászidákat egy lázadás leverésében, „jutalmul" különböző tartományok kormányzói lehettek belőlük. (Naszr ben Ahmed (**914–943**, azaz 925–954) Számánida uralkodó Szamarkandban vert érméi messzire eljutottak, még a Kárpát-medence területén is előkerültek.)

A Számánidák névleg elismerték az Abbászida fennhatóságot. Udvarukban a középkori perzsaiszlám kultúra új utakat járt be, és ettől kezdve a muzulmán terjeszkedés és hitterjesztés aktuális lépéseit már nem közvetlenül a szunnita központból határozták meg. A Számánida udvar testőrségéből alakult meg 960 k. a mai Afganisztán területén tevékenykedő Gaznavidadinasztia, mely a továbbiakban meghatározó szerepet vitt az iszlám India felé való elterjesztésében. (A dinasztiát Szübük Tigin (Szubuktidzsin) alapította. A Gaznavidák 977-ben foglalták el Perzsia jelentős részét, majd 988-ban Kabult, végül ÉNy-Indiát. Államuk 1186-ig állt fenn.)

A Táhirida-dinasztia **821-től** (932) vette át az uralmat Koraszánban. Táhir Talha fia: Abdalláh, Koraszán Táhirida kormányzójának (**828–845**, vagyis 939–956) K-i hódításai felvirágoztatták a tartományt és a főváros, Nisápúr kultúráját. A dinasztia azonban csak **873-ig** (973-ig) volt képes uralmon maradni, ekkor a Szaffáridák elűzték őket.

A **08. sz. végén** (a 10. sz. közepét megelőzően) a türk Karahanida-dinasztia elfoglalta, kultikus és adminisztratív fővárosává tette Kasgart. A **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén) Kasgarban, a Karahanidák fővárosában térítő muszlimok telepedtek le, a Karahanidák tőlük vették át az iszlám hitet. Számos Karahanida vezető felvette ezt a vallást **940** (951) **után**, köztük Szatuk Bogra kán, aki **955-ben**, tehát 966-ban halt meg. (A Karahanidák korai nyelvi emlékei még ujgur nyelven, illetve ábécével készültek, a későbbiek – az iszlám felvétele után – már arab írással.)

A végveszélybe került Ujgur Birodalom vezető körei **840** (951) **k.** a Tarim-medence K-i peremvidékén húzódtak meg. A Turfáni-oázisban fekvő Kocsó az azonos nevet viselő ország fővárosává vált, s ott ezután sokáig egyaránt virágzott a buddhizmus, a manicheizmus és a nesztorianizmus.

A besenyők **805** (950) **k.**, „más" álláspont szerint **840** (951) **után** elhagyták korábbi szállásterületüket, Ny-felé vonultak el, s már bizonyosan nem tartózkodtak a Felső-Irtisz térségében a **821** (966) **k-i** időkben.

Mongólia területén is jelentős változások voltak folyamatban. A **09.** (10) **sz. közepén** a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén élő kereit nevű mongol törzs a Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) területére vándorolt, s ott az egyik legerősebb pusztai tényezővé vált, fennhatóságát a Szelanga-folyótól a Tola-folyó felső folyásáig terjesztette ki.

(Folytatása a 848-adik oldalon.)

Küzdelem a Pannon-térség birtoklásáért – 1. (960-ig)

Már láttuk, hogy a bajoroknak **630** (786) **után** nem volt egységes államuk. Két bajor dinasztia létezett, Ny-on a Meroving frankokkal együttműködő Agilolfing-, illetve K-en az avarhunokkal (és Engriával is) barátságban levő régebbi, valószínűleg a bajor etnogenezisben meghatározó szerepet játszó rugiak köréből kikerült dinasztia. Ugyan Regensburg **535-től**, vagyis 791-től már Ny-i bajor főváros volt, ám a noricumi bajor honfoglalás csak **690** (846) **k.** fejeződött be.

Már szó volt arról is, hogy a K-európai Onogur–Bolgár Szövetség megszűntével (**560** (816) **k.**) az onogur törzsek jelentős része a Kárpát-medencébe, az Attila fiainak eltávozása után létrejött Avarhunnia országába vonult. Baján vezetésével **568-ban** (824) érkezett meg Avarhunnia határára (részben a Balkán É-i peremére) a legnagyobb onogur tömb. A Bizánc által szorgalmazott szláv akciókkal összefüggésben Baján kagánnak évtizedes csatározások után sikerült csak maradéktalanul letelepítenie népét a számukra kijelölt területeken. Sirmium Baján serege kezébe **581/582-ben** (837/838) került. Az avarhunokkal együttműködő kagán ezután elfoglalta DKPannóniát, vagyis Sirmium-vidéki Pannónia Száviát (a Dráva–Száva-közét) is. Avarhunnia országa ettől kezdve vegyes lakosságú volt, jórészt onogurok, gepidák és avarhunok, kisebb részben talán óbolgárok is lakták. (Kuber (Küver) népe is **660–680** (816–825) **között** jelent meg az ország D-i felében, de hamarosan a Ny-Balkánon lelt hazára.) Az új bevándorlók aztán a Maros–Körös-közben és a csatlakozó erdélyi, korábban gepida lakosságú területeken is megtelepedhettek, (amire az ottani gepida temetkezés **567 k-i** (823 k-i) megszűnéséből lehet következtetni). – Emlékeztetőül: a griffes-indás kultúrát sokan Kuber népéhez kötik a Kárpát-medencében, ám helyesen csakis Baján népéhez társíthatnák!

A kései avaroknak a **07. sz. közepétől** (a 08/09. sz. fordulójától) a Kárpát-medencében feltűnt griffes-indás kultúrája gyökeresen különbözik a korábbi avar kultúrától, hordozói onogurok voltak, akik birtokba vették a Kárpát-medence területének jelentős részét. Ugyanakkor KEurópában visszaesett a griffes-indás kultúra, Ázsia népei körében pedig már teljesen megszűnt a griff szimbólum használata. A Volga-környéki indás kultúra lehanyatlása időben feltűnően egybeesett a magyarországi griffes-indás stílus felvirágzásával. Ugyanakkor kétségtelen, hogy vannak bizonyos laza párhuzamok az egyidejű, a Fekete-tengertől É-ra virágzó szaltovó-majaki kultúra és a griffes-indás kultúra között is. Jobbára azonban csak a Poltava és a Káma vidékén találtak a **07. sz. második** (09. sz. első) **feléből** származó, a Kárpát-medencei griffes-indásokkal szoros párhuzamba hozható leleteket. (Ezzel szemben a szaltovó-majaki kultúra és a dunai óbolgárok közötti szoros kapcsolat a régészeti eredmények alapján evidencia. Egy másik fontos evidencia a közép- és késő avar leletek vonatkozásában, hogy a balkáni Bulgária területén nem fordul elő griffes-indás, tehát onogur lelet.)

A kései avarok vagy korai magyarok, tehát az onogurok (griffes-indások) a **07. sz. második** (09. sz. első) **felében**, több hullámban, nagy számban özönlötték el a Kárpát-medencét. A griffesek eredetileg az erdőtlen rónaságok, a ragadozó madarak birodalmának szülöttei, míg az indások a hatalmas erdőségek gyermekei lehettek (életfa). A griffes-indások három régió magyar nyelvű népeiből tevődtek össze: a griffesek Belső- és Közép-Ázsiából kerültek K-Európába, ahol egyesültek a Volga-menti indásokkal, az egyesült nép felett pedig idővel bizonyára az „akantuszos” kaukázusi (szabír) népesség szerzett primátust.

László Gyula szerint **670** (826) **k.** kezdődött a széles íjak kora a Kárpát-medencében. Avarhunnia népei e korszakában öntött griffes-indás mintázatú övdíszeket és görbe szablyákat használtak. Ekkoriban, a **07. sz. utolsó negyedében** (a 830-as évektől) jött létre a Kárpát-

medence törzsi helynevű (és griffes-indás műveltségű) településeinek többsége, vagyis a magyar krónikákból ismert „honfoglaló” törzsek már ekkor jelen voltak. A griffes-indás szállásterület később kiterjedt az É-i Kisalföldre, a Bécsi-medencére és részben Erdélyre is. Több mint valószínű, hogy Avarhunnia eleinte a kelta keresztény térítés területéhez tartozott. Azután, már **690** (846) **k.** megindult a Ny-i (birodalmi) kereszténység terjesztése is a területen.

Bajorország területéről érkezett meg ekkor (a karantánok és) az avarhunok körébe Szent Rupert püspök. A Dunán hajózott le Pannónia Inferiorba (az Alpok-alja Duna–Rába, valamint a Kerka– Mura folyók által határolt előterére), eljutott Győr térségéig.

Ekkoriban szláv töredékek is csatlakoztak Avarhunniához, többnyire a határvidéken láttak el őrizeti feladatokat. Így pl. a csehországi szlávoknak („fekete horvátoknak”?) egy „Dudljeb”, vagy „Dubleb” nevezetű törzse **590** (846) **k.** csatlakozott az avarhunok határőrségéhez. Rupertet Bonifatius követte **733-tól** (889), először lényegében újra kezdte Bajorország térítését, „*megreformálta a papságot, visszatérítette az eltántorodott híveket*”, négy püspökséget alapított: Passau és Regensburg püspökségét a Duna mentén, Freisingenét az Isar mellett, Salzburgét pedig a Salzach folyó mellett. Később, **755** (911) **k.** Virgilius térített.

A Kárpát-medencében a **08. sz. elején** (a 09. sz. harmadik harmadában) már csak négy nagyobb terület létezett a Királyhágótól Ny-ra, ahol egyáltalán nem találhatók jelei a griffes-indások megtelepedésének: Liptó, Árva, Ung és Máramaros területe. (A griffes-indás leletanyag gyakorlatilag teljesen hiányzik Óbudán és környékén is, és Erdélyben sem létezik számottevő griffes-indás leletanyag.)

Az adatok gyér megtelepedésre utalnak Fejér, Veszprém, Esztergom, Túróc, Trencsény, Zólyom, Bars, Hont, Nógrád, Gömör-Kishont, Szepes, Abaúj-Torna, Zemplén, Bereg, Ugocsa, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Csanád, Arad, Szerém, Verőce, Pozsega, Krassó-Szörény területén. Közepes mértékű volt a griffes-indás jelenlét Pozsony, Nyitra, Moson, Sopron, Győr, Heves, Borsod, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Hajdú, Bihar, Bács-Bodrog, Temes, Torontál területén. A legsűrűbb megtelepedés jelei Tolna, Baranya, Vas, Zala és Somogy vidékén tapasztalhatók.

A következő nyolcvan-száz év jórészt békében telt el. A népesség szaporodott, benépesítette az egész Kárpát-medencét, az ország erősödött. A bevándorlással összefüggésben Avarhunnia települési területei elérték a Bécsi-medencét, a gyepű határa elérte az Enns-folyót, és az „avarnak” tekintett, valójában onogur régészeti anyag megjelent a Felvidéken is.

Avarhunniában **629/630-ban** (889/886) elkezdődött az avarok és onogurok, valamint a határvidékére **558** (814) **tájékán** költözött szláv népek közötti torzsalkodás, ami Ny-on a Frank Birodalomból szervezett lázítás következményének tulajdonítható, más területeken Bizánc próbálkozott a szlávok Avarhunnia ellen fordításával. (Bosznia és a Száva-mente területének szláv törzsei ekkoriban a velencei expanzió miatt kifejezetten keresték Bizánc kegyeit, ezért kellőképpen befolyásolhatók voltak.) – Mindazonáltal a forgalomban levő interpretációk túlbecsülik az avarhun-szláv szembenállás jelentőségét. Amíg az ország fennállt, a szlávok nem játszottak meghatározó szerepet a Kárpát-medence peremterületeinek elszakítására irányuló tervek megvalósításában, éppen ellenkezőleg, többnyire közreműködtek Avarhunnia területi épségének megvédésében.

A **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** a griffes-indás nép újabb hulláma a Ny-i határvidékre, tehát elsősorban Alsó-Ausztria területére (főként Bécsre és közvetlen környékére, valamint az ettől D-re és K-re eső részekre) érkezett. Másik jelentős tömörülési helyük a Duna–Drávaösszefolyás körül mutatható ki. E helyeken igen gyakoriak a griff ábrázolások. Nagy tömegben találhatók pl. öntött bronz szerelékes díszövek, melyeket griffekkel és indákkal díszítettek, felváltva a korábbi préselt lemezes övkészleteket. (Egyébként a Bács, Bécs, Pécs és

Győr nevű helyek névadói az avarhunok voltak. Ilyenformán nevezték el a ringeket, vagyis az erődítményeiket (gyűrűiket).)

A frankok birodalmának terjeszkedése csak a **08. sz. közepén** (a 09/10. sz. fordulóján) érte el az Avarhunniával szomszédos térségeket.

Bajorország, legalábbis a bajorok egyik szárnya (országa) a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** a frankok által leigázott Karantánia felé terjeszkedett. (A frank csapatok Karantániát **745-ben** (901) foglalták el.) Tudjuk, hogy Karantániát a **08.** (09/10.) **sz-ban** három pápai határozat is Salzburg (Virgilius, a regensburgi érsekkel rivalizáló, korábban csak világi felhatalmazással rendelkező salzburgi apát/püspök) missziós területének nyilvánította. Mindez arra utal, hogy Karantánia kérdésében ütköztek az érdekek, egyrészt a Karoling-dinasztia és az egyház között, másrészt a két bajor erőközpont között is.

Éppen egy karantán lázadás zajlott le **763-ban** (908), amivel összefüggésben III. Tasziló bajor uralkodó és III. Pipin is összeveszett egymással. Tasziló „engedély nélkül" elhagyta Pipin seregét, vagyis megtagadta Pipintől az Aquitániába vezetett hadjáratban való részvételét. (A karantán lázadás megismétlődött **767-ben**, azaz 912-ben és **769-ben**, vagyis 914-ben is.)

A **08. sz. második** (10. sz. első) **felében** nagyon egységes késő avar régészeti kultúra bontakozott ki a Kárpát-medencében, amely minden korábbi formát magába olvasztott, ugyanakkor érzékelhetően eltért, mind a korai avarok, mind a nemrég érkezett onogurok eredeti emlékanyagától is. Az övdíszeken, szíjvégeken a griffek-oroszlánok mellett mindig jelen volt az indamotívum, mely a **08. sz. közepétől** (a 09/10. sz. fordulójától) már mindent elborított.

A legkülönbözőbb interpretációk szerint Alemannia, Türingia és Bajorország területén **770** (915) **k.** a korábbi igazgatási kereteket a frankok kénytelenek voltak átszervezni. A korábbiakhoz képest erősödött a regionalitás. A hercegek házasságok révén szoros kapcsolatba kerültek a helyi arisztokrácia tagjaival, lényegében egyesültek ezzel az arisztokráciával. Az erőviszonyok alakulásában szerepe lehetett annak is, hogy Engria egy időre visszaszerezte az ellenőrzést a Duna és a Rajna forrásvidékén, továbbá a Felső-Duna vidékén.

Ezzel kapcsolatban utalnunk kell arra is, amit egy másik fejezetben fejtettünk ki, vagyis hogy Atilla „*Osterlandban*", a hagyomány szerint éppen Tulln városában, **432** (921) **k.** eljegyezte magát Krimhildával, Siegfrid özvegyével, vagy Gudrunnal, az asszony lányával. Atilla – a Nibelungen Lied szerint – a mai Bécs (egyik) elődvárosában királyi rezidenciát is fenntartott.

Az adatok tükrében kirajzolódik, hogy Karantániát **772** (917) **k.** egy időre elvesztette a Frank Birodalom. III. Tasziló verte le a karantánok legújabb felkelését, így az ő vazallusa lett Waltunc karantán herceg, akinek az idejében (**787-ig**, tehát 932-ig) Salzburg püspöksége hat alkalommal küldött misszionáriusokat a karantánokhoz. (Ekkoriban már nem Pipin, hanem **768-tól** (924) Nagy Károly volt a frankok uralkodója.)

Engria hatalmának megroppanása **437-ben** (926) következett be, amikor elvesztették a Burgundia feletti hatalmukat. Ezzel egy időben, **781-ben**, tehát ugyancsak 926-ban a bajorok (legalábbis Tasziló bajorjai) Avarhunniával léptek szövetségre.

Avarhunnia területe **07. sz. második** (10. sz. első) **felében** kiterjedt a Bécsi-medencére, gyepűjének széle az Enns-folyónál volt, s a jelek szerint, a **08. sz. második** (ugyancsak a 10. sz. első) **felében** – a Duna mentén korábban bajor fennhatóság alá került – területeket is magában foglalt. Ezek a területek más szemszögből a Ny-i bajor (és frank) hatalom elől elhúzódó (függetlenségre törekvő) bajorok szakadár országrészét képezték Avarhunnia határvidékén.

A „kései avar” időszakban a „Ny-i székelyek” (gepidák) az Avar Birodalom Ny-i gyepűjét védték az Őrségben és mélyen benn a mai Ausztria területén. E területeken a korszak feltárt sírjai százainak leletanyaga hozzájuk tartozik – László Gyula szerint. Egyébként a régészet eredményei alapján kirajzolódik, hogy ekkoriban a Bécs–Sárospatak–Belgrád háromszögben lakták az avarhunok legsűrűbben a Kárpát-medencét, s ezen a háromszögön kívül még néhány terület (a Küküllő-vidék, az Aranyos-völgy és a Vaskapu vidéke) is jelentős avarhun tömegeket hordozott.

A nagy avar háromszögön kívüli részek jobbára az ország gyepűjét (erődített határvidékét) képezték. A gyepű legfontosabb részein gepidák, vagyis az immár egyre inkább Ny-i, D-i és Ki székelyeknek nevezett Kárpát-medencei őslakosok éltek és teljesítettek határvédelmi szolgálatot. Az egyéb határszéleken, főként az ÉK-i Kárpátokban, D-Erdélyben és a Szerémségben szláv és óbolgár közösségek helyezkedtek el. Ugyanakkor a Vág völgyében is kimutatott felvidéki „avar” települési terület egyre inkább Hunnia székelyeinek, az É-i székelyeknek, valamint Atilla köznépének (feltételezések szerint a palócoknak) a hazája lehetett. (Odatelepült a Nagy Károly által elsöpört hun-germán Engria hun-magyar lakossága.)

Avarhunnia Ny-i (a legszélső) védelmi rendszere (erődítménye/gyűrűje) az Enns-folyóra és a Duna-folyamra támaszkodott. Ettől nyugatra csak kisebb, nyilván ideiglenes jellegű, előretolt erősségek, támaszpontok voltak lehetségesek. A második Ny-i erődítmény-rendszer, vagyis védvonal a Bécsi-medencében, főként annak K-i szélén, a Dévényi-kapu tájékán volt. Ez a védelmi rendszer Hagan (Hegun) néven is ismeretes volt, e szó vélelmezett jelentése: „körülkerített hely védelmezője”. A fogalom továbbélésének bizonyítékai az alábbi helynevek lehetnek: Haunsberg, Haunewag, Hunsdorf, Unzdorf, Unzmark, Hagenauburg stb.

Egy adat szerint „hunokat” észleltek **783-ban** (928) az Ennsnél, ezek a hunok nem avarhunok lehettek, hanem Atilla hunjai, akik kiürítették Engriát, és éppen ebben az időben vonultak át a Duna mentén, a Bécsi-medencét érintve Avarhunnia É-i gyepűjére. (Tisztázatlan az avarhun– hun kapcsolatrendszer. Csak feltételezhetjük, hogy kölcsönösen tiszteletben tartották egymás érdekeit, és szükség esetén segítették egymást.)

A bajor-avarhun szövetséget **787-ben** (932) megújították, (emellett Avarhunnia a vesztésre álló longobárdokkal is szövetségre lépett a frankok ellen, továbbá Bizánc, illetve az uralma alatt álló D-Itália is e szövetség részese volt), – ekkor azonban már merőben más volt a politikai helyzet, az erőviszonyok alaposan megváltoztak.

Bajorországot a frankok, a **780-as évek közepén** (928–932) nem nagyon háborgatták, hiszen Nagy Károly jobbára a hunok távozása miatt védtelenül maradt szászok elleni háborúval volt elfoglalva. Emellett a frank hadsereg számottevő része **774-ben** (930) Lombardiában harcolt, hogy átvegye a hatalmat É-Itáliában. Nem telt el sok idő, Nagy Károly döntő fölénybe került a szászok és a lombardok ellenében is, így **787-ben** (932) már gondot tudott fordítani a bajorok megregulázására. Csapatainak jelentős részét Bajorországba küldte. Politikailag elszigetelte III. Taszilót, aki legfeljebb csak az egyre inkább végveszélybe kerülő avarhunokra számíthatott.

Miután Nagy Károly lényegében „letudta” a bajor kérdést, Bajorországot ugródeszkául használva Avarhunnia ellen készítette föl katonáit. Wormsban, **790-ben** (935) még fogadta a „hunok” (avarhunok) követeit. Nem vezethettek azonban sehova a tárgyalások. (Egy adat szerint az avar kagán neve ebben az időben „Charam” volt.)

Bajorország vezetői **781-ben** (937) elismerték alárendeltségüket Nagy Károlynak. A frank sereghez bajor katonák is csatlakoztak, a hadjáratok azonban nem hozták meg a várt eredményt. A Karoling uralkodó **782-ben** (938) tartott egy országgyűlést a „Rajnán túliak” számára. Ezen az avarhunok követei is megjelentek, hogy folytassák a határokról még az

összecsapások előtt megkezdett tárgyalásokat. Előadták, hogy Ny-on ragaszkodnak az Enns-folyó menti határvonalhoz. (Sajnálatos, hogy egyes interpretációkba e követjárás úgy került, be, mintha az Avar Birodalom szövetségre lépett volna Nagy Károllyal.)

Az avarok határait azonban nemcsak Ny-ról, hanem D-ről is veszély fenyegette. Kardam bolgár kán Avarhunniától DK-re elhelyezkedő országa **795-ben** (940) kezdett terjeszkedni. A bolgárok először Koszovó és a balkáni Morava-folyó térségét kerítették hatalmukba. (Egyes alaptalan feltételezések szerint a morvák ősei ekkoriban, a bolgárok segédcsapataiként érkeztek volna e területekre, – valójában több mint száz éve ott laktak.)

A következő évben, **796-ban** (941) a bolgárok már Avarhunnia D-i határait támadták. A Délvidék K-i felén, a Duna és a Tisza összefolyásánál hódítottak a bolgárok és fegyvertársaik, az ősmorvák. A bolgár terjeszkedést az avarhun fegyveres erők, kiváltképp a gepida (székely) határőrség állította meg.

Nem tudunk arról, hogy Bulgária vagy a morvák vezetése egyeztette-e Avarhunnia megsemmisítésére vonatkozó elképzeléseit Nagy Károllyal. Nem tudni továbbá, nemzetközi összesküvés következményeként bukott-e el Avarhunnia.

(Egyébként a források a **09. sz. kezdete** (a 10. sz. közepe) **előtt** morvákat kizárólag avarokkal összefüggésben említettek.)

Látnunk kell: Karoling szemszögből a hunok, avarhunok, onogurok és bolgárok egyaránt „hunnak" minősültek, nem a köztük levő különbség, hanem a hasonlóságuk és a Ny-itól egyaránt eltérő kultúrájuk, civilizációjuk számított.

A Karoling Birodalom koncepciója, álma az eszményített – szinte csak papíron létezett – Nyrómai Birodalom feltámasztása volt, amihez a Pannon-térségben az „eredeti" limes vonalán belüli területeket, továbbá K-en a Ny-Balkánt kellett meghódítani. Ebből az álomból vezethető le a hadjáratok valós stratégiája, illetve a taktika is: a „mindenféle hunok" közösségeinek kijátszása, egymás ellen fordítása.

Tasziló avarhunokkal kötött szövetsége nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nemcsak a Taszilót elismerő bajorok helyzete változott meg, Avarhunnia súlyos belső gondokkal és feszültségekkel küszködött, amelyeket tovább fokozott a D-en, DK-en, **798** (943) **k.** intenzívebbé váló bolgár terjeszkedés miatti veszély. Így Avarhunnia **787-ben** (ugyancsak 943) már csak nagy nehézségek árán tudott eleget tenni a bajorokkal kötött szövetségből fakadó kötelezettségeinek.

Az avarhunok **787/788-ban** (943/944), a várható támadás megelőzésére elindítottak egy sereget, amivel a bajorokat igyekeztek megsegíteni, ám vereséget szenvedtek a frankok csapataitól. A frankok és a velük szövetséges szász, fríz, türingiai, bajor és szláv seregek győzelmet arattak Regensburgnál, majd betörtek az avar szállásterület Ny-i gyepűvidékére is, mely terület (részben) átfedésben lehetett a legitim bajor uralkodó, Tasziló hatalmát még elismerő bajorok szállásterületével.

Károly a bajorok új határairól és a hatalom gyakorlásáról Regensburgban rendelkezett. Egyúttal Salzburg püspöksége **798-ban** (943) érsekség rangjára emelkedett, és olyan utasítást kapott, hogy a szlávok, majd a feltételek biztosítása után az avarhunok földjén is térítsen.

944

Avarhunnia vesszőfutása **799-ben** (944) kezdődött el csak igazán. A frank történetírás az ez évi eseményeket az avaroknak a „frank hittérítők elleni lázadásával" indítja, e szerint: „*az avarok megszegték hűbéri esküjüket, megtagadták a keresztény hitet, rajtaütöttek Bajorországon, bekerítették a határőrséget*". Más interpretációk szerint a dolog pontosan

fordítva történt, az avar kagán segítette **788-ban** (ugyancsak 944) a „pártütő” Taszilót. Mindenesetre egy állítólagos „felkelés” a legitim bajor uralkodó, Tasziló tudtával és beleegyezésével kezdődhetett, aki ekkor még szabadlábon volt. (A virtuális kronológia miatt a Taszilóval kapcsolatos történet összekeveredett a 11 év múlva, a **799-ben** (955) végbement avar felkelés, illetve a „tudun” kivégzéséhez vezető, a későbbiekben részletezendő események elemeivel! Avar „felkelés” **799-ben** (944) már csak azért sem lehetett, mert Avarhunnia még független volt, semmiféle hűbéri eskü nem kötötte még Nagy Károlyhoz.)

A valóságban, **799-ben** (944) Nagy Károly és Pipin által a „gyűrűk” ellen vezetett hadjárat indult a Bécsi-medencéből és a Mura völgyéből. Ebben vett részt az a Gerold prefektus, aki nem ekkor, hanem **799-ben**, vagyis 955-ben halt meg egy felkelés során. Most az avarhunok elleni offenzíva az erőteljes ellenállás miatt elakadt, a nagyravágyó tervekhez képest sikertelen maradt.

Nagy Károly **788-ban** (944) megalapította az avaroktól frissen elfoglalt határkerületben (lényegében Tasziló országában) Ost-Mark tartományt. (Ez tkp. azt jelentette, hogy a kérdéses területet nem tekintette a továbbiakban, sem avar, sem bajor földnek. Ez az – ekkor még kicsiny – Ost-Mark az évszázadokkal később létrejövő Ausztria előképéül jön szóba.)

Az Avarhunnia meghódítása szempontjából eredménytelenül eltelt rövid időt a frank király arra használta föl, hogy a pápával újjászerveztesse a térség egyházi igazgatását. Arno salzburgi érsek és Gerold által előtérbe tolt Theodorikot püspökké szentelésekor, **799-ben** (944) a meghódított szláv területekre küldték: „*rábízván mint püspökre a karantánok területét és a szomszédos területeket a Dráva-folyótól nyugatra egészen addig, ahol a Dráva a Dunába ömlik*” – fogalmazott a Conversio. Ez a missziós megbízatás tehát nem a pápától, hanem Nagy Károlytól eredt.

Tasziló a frank túlerő előtt meghátrált, majd megalázkodott, megjelent az ingelheimi birodalmi gyűlésen, ahol Nagy Károly lefogatta, Jumièges kolostorába (értsd: az erődített kolostor várbörtönébe) záratta. (Ott Tasziló **794-ig** (950-ig), haláláig raboskodott.)

947

Nagy Károly Wormsból Bajorországba utazott, és Bajorország területére, az avarhunok elleni támadáshoz rendelte hadseregének csaknem az egészét, **790/791-ben** (946/947), a Duna jobb partján személyesen vezette hadait, míg a bal parton Theodorik gróf tört előre részben „morva” (értsd: cseh, vagy „fekete horvát”?) csapataival. (Ez a Theodorik gróf azonos az egyházfi Theodorikkal, aki püspök lett.) Az eseményekről elsősorban Einhard annalesei, továbbá az Annales Petaviani, Annales Laurissensis, Annales Fuldenses és Annales Tiliani számolnak be. Einhard talán szemtanú is volt, nemcsak Nagy Károly udvari történésze.

A balszárny vonulási irányából következik, hogy a támadás nemcsak Avarhunnia, hanem a Duna bal partját uraló Hunnia, tehát Vincse Laos (vagy az őt követő hun király) Avarhunniával szomszédos, bizonyára szövetséges országa ellen is irányult. Joggal feltételezhető, hogy az eredeti haditerv szerint a frank hadsereg a Duna vonalát egészen a Tisza torkolatáig, a Kárpát-medence D-i peremterületéig birtokba kívánta venni. A dunai hajóút biztosítása volt ugyanis ekkor a kézenfekvő lehetőség arra, hogy a Karoling Birodalom szívéből, vagy Bajorországból az ellátmányt és az utánpótlást gyorsan, rendszeresen, nagy távolságba, egészen az egykori Ny-római Birodalom K-i határáig eljuttathassák.

A támadók a Duna jobb partján nagy pusztítást okoztak. A Dunán a bajorok hajóhada ereszkedett lefelé az utánpótlással, ugyanakkor DNy-ról, Itália felől, a Dráva-Száva közén Pipin hada támadott. Nagy Károly főserege előbb az Enns-torkolatnál foglalt állást, ahonnan előzte az avarhun őrcsapatokat. Lerombolták az erődítéseket a Kamp-folyónál és a Cumeoberg/Kumenberg nevű helyen (a Bécsi-erdő domblábának É-i vonulatánál). Nagy Károly kíséretében voltak a térítésre készülők is: Angilram metzi püspök, Wiomadus trieri érsek, Sindbert regensburgi és Arno salzburgi püspökök.

Sankt Andrä am Hagental falunál, ahová a Bécsi-erdőből É-ra kiérő Hagental-patak torkollik, került sor az avarhun sereggel való összecsapásra. A hódítók Bécs környékén elfoglaltak két avar „gyűrűt" (erődítményt). – (A kibontakozó csatát némely feldolgozások azonosnak vélik a hunok vagy magyarok „Zeiselmauer/Cesumaur" térségében – régi római település St. Pölten közelében – vívott, Kézai Simon által megörökített ütközetével.)

Az avarhunok visszavonultak a Rába-torkolatig. A támadás megindításától számított ötvenkét napig tartott a frank előrenyomulás, a támadók a Rábáig, Győr térségéig hatoltak előre. Az offenzívát azonban az avarhunok visszaverték, az utánpótlást szállító hajóhadat is elsüllyesztették. A hódító csapatokat a Lajta-Hanságtól Ny-ra elterülő területekig szorították vissza. A frank sereg derékhada az Arrabona-Savaria úton vonult vissza.

Ezzel a Kárpát-medence nagy részét változatlanul uraló Avarhunnia néhány éves haladékot nyert végső megsemmisüléséig. Egyelőre csak a Ny-i végeket, a mai Alsó-Ausztria területét, a Bécsi-medencét vesztette el. Az elhódított avar területek lakossága, illetve annak vezetői hűbéri esküt tettek a frank hatalom előtt, esetleg felvették a kereszténység azon formáját, amit új uraik elvártak tőlük. (Egyébként már nagyon hosszú ideje keresztények lehettek.)

Szinte semmit sem tudunk a Duna bal partján, a Theodorik gróf számára kijelölt vonalon történtekről. Nem csodálkozhatunk az elhallgatáson, hiszen ez a támadási irány az ekkor még csupán néhány éve létező felvidéki Hunnia területére (pontosabban annak Csallóköz nevű, ma Szlovákiához tartozó részébe) vezetett, s e felvidéki Hunnia létéről – a középkorban tendenciózus módon megrostált adatokra támaszkodó, tehát ez ügyben adatokkal egyáltalán nem rendelkező – történettudomány mindeddig mélyen hallgatni kényszerült.

A csend olykor igen beszédes. Alaposan feltételezhetjük, hogy a támadók balszárnya súlyos veréseget szenvedett, s egyáltalán nem lehetetlen, hogy a támadók dunai hajóhadának szétverése is jórészt a felvidéki hunok (gepidák, tehát székelyek, valamint palócok) fegyverténye volt. (Az adathiányt szlovák történészek saját koncepciójuk szerint értelmezik, illetve bármiféle bizonyíték nélkül azt állítják, hogy a Ny-i Kárpátok előtere és a Csallóköz elnéptelenedett volna, így a helyükre telepedtek volna bizonyos szlávok. A szláv népeknek Ny-Szlovákia peremén való jelenlétét azonban – a már régebben beköltözött, a korábbiakban említett, sokáig határőrizeti feladatokat ellátó cseh, vagy „fekete
horvát" néprész kivételével – semmiféle dokumentum nem igazolja.)

Kardam, majd utódja, Krum bolgár csapatai **802-ben** (ugyancsak 947) újították fel offenzívájukat a Tiszánál. Az interpretációk szerint a Tisza D-alföldi szakasza mentéről előzték az avar kagán seregét, elhurcolták a fegyverbíró férfiakat. Feltételezhető, hogy Avarhunnia D-i területeinek részben bolgár etnikumú népessége önként csatlakozhatott a hódítókhoz. – Egyébként a kán ugyanekkor a Bizánci Birodalom felé is terjeszkedett, illetve támogatta a császári hatalom elleni lázadásokat. Ennek a következménye lehetett,

hogy I. Niképhorosz császár (**802–811**, vagyis 947–956) hadjáratot indított a bolgárok és a velük szövetséges, a mai Bosznia, Macedónia, Albánia és ÉNy-Görögország területén (még **587/588-ban**, tehát 732/733-ban) megtelepedett szláv népesség ellen.

Megjegyzendő, hogy görög nyelvű források szerint avarok is részt vettek a bolgárok oldalán e balkáni háborúban, azonban véleményem szerint ez esetben sem a Kárpát-medence avarhunjairól, hanem a Fekete-tengertől É-ra élő onogur–szabír (a Duna-delta, az „Etelköz", vagy a Dnyeper környékén élő) népesség egy részéről lehetett szó, akiket – miként erre már másutt kitértünk – több forrás tévesen avarnak titulált. A források egy szláv nyelvű csoportja szerint magyar sereg vett részt a bolgár uralkodó Bizánc elleni akcióiban. A szláv nyelvű szövegekben „ugre", „egre", „vegre" népnév szerepel.

A frank érdekeknek megfelelő módon történő „térítés" **791-ben** (947) indult meg gőzerővel a Pannon-térség Ny-i peremén. Mindenesetre **791-ben** (947), más adatok szerint **802** (ugyancsak 947) **k.** a nemrég megszervezett Ost-Mark kikerekedett, megnagyobbodott, így a Ny-i feléből létrehozták az ún. „Avar őrgrófságot" az Enns-folyótól a Bécsi-erdőig terjedő területeken. Létrehozták továbbá a „Pannon őrgrófságot" Bécstől K-re, amit később „felső" és „alsó" részekre osztottak. A Dráva-Száva közének Ny-i részét Aquileia székhellyel a Friauli grófsághoz csatolták.

948

Avarhunnia **803-ban** (948) váratlanul összeomlott, de nem a Ny-ról szervezett akciók, hanem a bolgárok offenzívája következtében. A bolgár uralkodó előbb a Kárpát-medence közepére (a Közép-Duna vidékére) tört, majd onnan a K-i országrészre, mindenekelőtt a Duna-Tisza-közére és a Tiszántúlra mért csapást. Lényegében meghódították Avarhunnia középső részét, a Duna és az Erdélyi-középhegység közötti részt. A Dunántúlra, Erdélybe és a Magyar Alföld (már Atilla utódai, tehát Hunnia által ellenőrzött) É-i peremére nem jutottak el. (Erdély és Bihar stratégiailag fontos pontjainak bolgárok általi elfoglalása későbbi, **815** (960) **k.** bekövetkezett fejlemény.) Az avar kagán **803-ban** (948) elhagyta alföldi székhelyét, Ny-ra, a Dunántúlra menekült, ám egyes csapatai felszabadító harcba kezdtek a Délvidéken.

Avarhunnia bolgárok általi megdöntése, területének folyamatos dúlása nyomán az ország vezetői Nagy Károly előtt megalázkodtak, a Karoling Birodalomtól kértek védelmet a bolgárok ellen.

949

804-ben (949) a Délvidék és Szerémség területén zajlottak Avarhunnia elkeseredett utóvédharcai a bolgárok ellen. Bizánci forrás számolt be az avarok sikertelennek minősített próbálkozásairól. A bolgár hadsereg egyelőre képtelen volt távolabbi avar területek elfoglalására, – viszont megszilárdította helyzetét a Tiszántúlon.

Megkezdődött Avarhunnia államának felbomlása, lényegében etnikai alapon: a harcokkal sújtott területeken kezdtek elkülönülni egymástól a bolgár, az onogur és az avarhun közösségek. Az interpretációk ezt a folyamatot avar belháborúként szokták tárgyalni. Ennek kezdetét **793-ra** (ugyancsak 949) teszik. A bolgárok D-re, a Maros-folyó alsó szakaszának bal partjára és a Bánságba kerültek, az onogurok É-ra, Hunnia felé, az Alföld É-i peremére és az É-i Középhegységbe húzódtak el, az avarhunok helyben maradtak, vagy a Dunántúlra költöztek át, az ottani avarok, gepidák és onogurok mellé. A korábbi központ terület, a harcokkal leginkább érintett Közép–Tisza-vidék lakossága megritkult. Az elkülönülés hosszabb időt vett igénybe, a **810-es** (950–960-as) évekig eltarthatott.

950

Singidunum (Belgrád, Nándorfehérvár) város **805-ben** (950), más adat szerint csak kettőnégy évvel később, **807-ben** (952), esetleg **809-ben** (954) bolgár fennhatóság alá került, s ezzel a neve Alba Bulgarorumra (Bolgárfehérvár) változott. A bolgár hódítás főiránya K-Ny-i lett. Bolgár csapatok törtek előre a Dráva és a Száva mentén, É-on a mai Horvátország ÉK-i részébe, a gepidák (Avarhunnia határőrei) által lakott, későbbi elnevezéssel „Szlavóniának" titulált területsávra is eljutottak. Ugyanakkor a Száva torkolatvidékére kerülhettek a bolgárok szövetségesei, bizonyos szláv (szerb?) törzsek, akik ott a morvák ősei közelében letelepedhettek.

A bolgárok elleni háborúban, **794-ben**, tehát 950-ben életét vesztette a „kagán" és a „jugur" is. Az avarok, a megölt vezetők utódai megint a frankok segítségéért folyamodtak.

A beszámolók szerint a Frank Birodalom a Kárpát-medence Ny-i peremén **805** (950) és **796** (952) **között** hatalma alá szervezte az avar tisztségviselőket. A Kaganátus peremterületei népességének rohamos „szlávosodását" a források ez időbe teszik. (Az írott források Karantániáról, Alsó-Ausztriáról, valamint a Dráva–Száva-közéről szólnak, az egyéb területekre vonatkozó következtetés e források érvényességi körének önkényes kiterjesztésén alapul.)

Megjegyzés: Az itt tárgyalt eseményekkel párhuzamosan zajlott Bizáncnak a szláv lakosság kiűzését célzó tisztogatása a K-Balkán D-i részén. Mivel a történelemtudomány mindeddig, tévesen avar-szlávnak könyvelte el a görög érdekeltségű területen immár terhessé vált lakosság etnikumát, sokak úgy vélhették, a K-Balkánon lezajlott üldözés szorosan összefügghetett az avar hatalomnak a Pannon térségben és a Kárpát-medencében bekövetkezett összeomlásával. A történelmi valóság a következőképpen fest: Közvetve a K-balkáni akció hozzájárult a Kárpátmedence peremterületeinek, vagyis a korábbi gyepűnek a lassú (tehát nem rohamos), több évtizedig eltartó szlávosodásához, hiszen Bulgária az országán belül képtelen lehetett otthont biztosítani a százezres menekültáradatnak, nyilvánvalóan szorgalmazta a szláv tömeg jelentős részének Bulgária hódítási területére, tehát a Kárpát-medence peremére áramoltatását.

951

Az interpretációk szerint **795-ben** (951) Avarhunniában elkeseredett belháború („polgárháború") tombolt. Kétkedéssel kell azonban fogadnunk az erről szóló beszámolókat. Avarhunnia soknemzetiségű állama lényegében már nem létezett, minden bizonnyal az egymástól etnikai alapon elkülönült entitások, nevezetesen a bolgár vazallus D-i területek urainak és az avarhunok még meglévő (középső) területei szabadságharcosainak egymás elleni küzdelméről lehetett szó.

A szabadságharcosok vezetői olyan reménytelennek látták helyzetüket, hogy már csak a Ny-i segítségben bíztak. Erich herceg hadai az év végén érkeztek meg Avarhunniába, miután átkeltek a befagyott folyókon.

Nagy Károly birodalma Avarhunnia „védelem alá helyezését" a terület és népe tökéletes kifosztásával igyekezett megvalósítani. Amit nem vittek el a bolgárok, azt a frankok igyekeztek magukévá tenni. Az avar tudun **795-ben** (951) beengedett egy frank/bajor (?) sereget a Drávánál, tehát DNy-ról. A sereg parancsnoka, Erich frauli herceg volt, aki ebben a hadjáratban együttműködött Voinomirral, aki szlávok, állítólag a karantánok fejedelme volt. „*Károly császár Erich grófot arra utasította, hogy űzzék el a hunokat* [!]. *Ezek szinte semmi ellenállást nem tanúsítottak, Károly császár fennhatósága alá helyezkedtek. Ugyanabban az évben elküldte a fiát, Pipint Hunniába* [Avarhunniába]. *Ő elment az ottaniaknak ama híres helyéhez, amelynek az elnevezése Rinch/Hring* [Ring]. *Ott az összes fejedelmeik ismét hódoltak, ez alkalommal Pipinnek. Arnóra, a Salzburgiak*

érsekére bízta [ideiglenesen] *Alsó-Pannóniának a Balaton tava körüli részét a Rába nevű folyó túloldalán, egészen a Dráva folyóig és a Drávának a Dunába torkollásáig…*” – áll a Conversióban. (Egyes munkákban az ekkor történteket – számomra teljesen érthetetlen módon – az ún. tárnokvölgyi csatával keverik össze. Ennek azért sincs semmi reális lehetősége, mert a frank hódítók a Pilis térségébe egyáltalán nem jutottak el. A Dunántúl ÉNy-i sarka, a Dunakanyar a felvidéki Hunnia részét, sőt erődített központját képezte, azért az Avarhunniát kirabló frank csapatok e térséget messze elkerülték.)

A frank hatalom teljesen felszámolta Avarhunnia Ny-i gyepűjét, a határvédelmi rendszert, folytatódhatott a frankok-bajorok térhódítása K-i irányban. A későbbi Ausztria K-i fele a „nyugati székelyek” (gepidák) hazájából kezdett német nyelvű emberek földjévé válni. „*Miután tehát Károly császár… azon a földön, ahonnan azokat a hunokat* [avarhunokat és gepidákat] *kiűzte, egyrészt a szláv, másrészt a bajor népek kezdtek megtelepedni és gyarapodni*”– írja Conversio. A griffes-indás díszítéseikről ismert avarok **795** (951) **után** állítólag kiürítették Alsó-Ausztria területét. Nincs azonban okunk azt gondolni, hogy tömegesen eltávoztak volna, pusztán arról lehet szó, hogy a Ny-i típusú kereszténység felvétele után már nem használták „pogánynak” mondott jelképeiket, s lassan asszimilálódtak is a bajor meghatározottságú környezethez. A gepidák (Ny-i székelyek) kitelepülése viszont csaknem bizonyosra vehető. Ők a korábbi szállásterületükről, vagyis az elvesztett gyepűről 50-100 km-rel visszahúzódtak, a Ny-Dunántúl területén, a Rába-mentén helyezkedtek el. A Dunántúlon (Vasban-Zalában, Somogyban és különösen Tolnában-Baranyában) élő avarok továbbra is griffes-indás jelképeik alkalmazásával adtak életjelt magukról.

952

Erich herceg hadai érkeztek meg először Avarhunnia belsejébe, még az előző évben, **795ben** (951). Einhard szerint ezután Pipin (Nagy Károly fia) **796-ban** (952), az itáliai és a bajor seregekkel ugyancsak behatolt a Dél-Dunántúlra, majd elfoglalta a „Ringet”, ahol hatalmas mennyiségű kincset „rabolt”. Feltehetőleg Somogy földvár-rendszeréről lehet szó, semmiképpen sem valószínű, hogy valamelyik alföldi földvárról, hiszen azokat már régebben elfoglalták és kirabolták a bolgárok. Mégis sokan vélik úgy, hogy az Alföldön lehetett a kirabolt Ring, mivel Einhard azt írta, hogy a Tiszán túl is folyt az üldözés. –
Nehéz elképzelni, hogy a bolgárok harc nélkül beengedték volna az általuk birtokolt területre a frankokat. Einhard talán a bolgárok egyik, hallomásból ismert fegyverténytét „sajátította ki” Pipin dicsőítése érdekében? Nem feltétlenül. Lehet, hogy a friaulifrank hadjárat célja végső soron tényleg a bolgár térhódítás megállítása volt. (Megjegyzés: Sankt Gallen-i munkákban olvasható érzékletes leírás egy avar fejedelmi székhely sáncgyűrűjéről.)

A frankok és a friauliak e hadjáratáról elsősorban Einhard annalesei, továbbá a Vita Karoli Magni, a Conversio, az Annales Laurenhamenses, Annales Guelferbitani, Annales Laurissensis, Annales Fuldenses és Annales Salisburgenses c. munkák számolnak be. A tudósítások egy része szerint Pipin jelentős sereggel indult el Itáliából, átlovagolt a mai Szlavónia területén, megérkezett a Dráván átkelve a Dunántúlra, tábort vert a Duna jobb partján, tárgyalásokba bocsátkozott az avarokkal, melynek eredményeként megegyezés született. Az avar vezetők gazdagon megajándékozták Pipint. (Ez volna a gyűrű kirablása?)

Nagy Károly katonasága Obrusánszky Borbála álláspontja szerint is csak Alsó-Pannóniából (a Dráva–Száva-köz Ny-i feléből) és Pannónia Ny-i pereméről, főként a karantánok korábbi területéről, a Rába és a Mura felső szakasza közötti területről távolította el az avarokat. Több értelmezés szerint eredetileg ez lett volna a tudun területe.

A zavaros történetekből az látszik kirajzolódni, hogy a tudun, Pannónia D-i részének avarhun vezetője a fenyegető bolgár veszedelem miatt elfogadta a „nyugati hatalmak” felajánlott védelmét, át is adta nekik a terepet és a rendelkezésükre bocsátotta eszközeit, javait azzal a feltétellel, hogy keresztény fejedelemként részese lehet a Karoling Birodalomnak.

Nagy valószínűséggel azok is igazat írtak, akik szerint a frank csapatok behatoltak a Duna– Tisza-közébe, sőt a Tiszán is átkeltek, pusztítottak és raboltak, valamint azok is, akik szerint a Dunántúlon értékes kincseket kaptak az avar vezetőktől. A friauli hadakat bizonyára a bolgárok térhódításának megállítására vagy lassítására vezényelték K-re, s a tudun annak reményében adta át a terepet, hogy ideiglenes menedékhelyéről a bolgárok elűzését követően visszatérhet hazájába. (Ezt támasztják alá azok az adatok, melyek szerint a bolgárok nem **805-ben** (950), hanem csak **807-ben** (952), vagy **809-ben** (954) tudták Belgrádot tartósan elfoglalni.) Nagy Károly az Enns-folyótól K-re fekvő területeken (Alsó-Ausztria), **807-ben** (952), vagy esetleg egy évvel korábban (?), Lauricum (Lorch) székhellyel megszervezte Avária tartományt, valamint létrehozta Felső-Ausztria területén Sclavinia tartományt is. Mindkettő a bajor prefektus alá tartozott. (Egyházi vonalon állítólag – ha a megszületett dokumentum nem hamisítvány – a passaui püspök fennhatóságát rendelte el, ennek az intézkedésének azonban nem szerzett érvényt, vagy nem egyeztette az ellenérdekelt salzburgi érsekkel.) A Dunántúl Ny-i és D-i pereme ekkor külső határtartomány lett, két részből állt: 1. Pannonia superior – a vazallus avarok területe, mely a salzburgi érsekhez tartozott, 2. Dráva-Száva köze, vagyis Pannonia inferior – a Sisciában székelő szláv törzsfők uralták, egyházjogilag az aquileiai pátriárka alá került.

A salzburgi érsek és a „szlovénok apostolának” is nevezett II. Paulinus aquileiai pátriárka között **796-ban** (ugyancsak 952) kötött egyezmény értelmében a Dráva folyó lett a határ a salzburgi érsekség és az aquileiai patriarchátus térítési területe között. (A megállapodást Nagy Károly később, **811-ben**, tehát 956-ban is megerősítette.)

Arno salzburgi érsek alemann (sváb) és bajor csapatok élén megindult téríteni. A korábbiakban már említett tudun megkeresztelkedett. A hadjáratot követő „diadalmenet”, tizenkét társzekér kinccsel, egyesek szerint Aachenbe, mások szerint Regensburgba érkezett. Állítólag Regensburgban borult a tudun Nagy Károly lábai elé. Megkapta hűbérül a Fertő-tó és Szombathely közötti részt.

Egyes beszámolók szerint ugyanebben az évben (**796**, vagyis 952) a Duna mentén is végbement volna egy katonai akció, ami Győrig jutott volna el, és melyhez Arno salzburgi püspök és Paulinus aquileiai pátriárka is csatlakozott volna. Igen valószínű azonban, hogy itt a korábbi, **791-es** (947) benyomulás kapott téves datálást, s ez okozta a redundanciát. Tartalmilag újdonságnak számít azonban, hogy e változat szerint a menekülő avarok a Csallóközben helyezkedtek volna újabb állásokba, ám az őket ostromló Theodorik gróf előtt megadták volna magukat. (Csaknem bizonyosra vehető, hogy a történet – a talán több évtizeddel később élt – közlő fantáziájában játszódott csak le, s motivációja a Csallóközre vonatkozó valamiféle (cseh?) területi igény alátámasztására irányulhatott. A kompiláció alapjául feltehetőleg Nagy Károly **797/798-as** (953/954) tervezetei szolgálhattak, amelyekben a császár Hunnia (Felvidék) területének „megtérítésére” vonatkozó álmai kerültek rögzítésre.)

953

Alig szerezte meg a tudun, már **797-ben** (953) el is vesztette a hatalmát. Ennek a hatalomvesztések a részleteiről azonban nincsenek ismereteink, csak annyit vélünk tudni, hogy ekkor a tudun hűbéres területén frank vagy bajor katonaság jelent meg, majd egy véres csata zajlott le az avarok és a frankok között. (Joggal feltételezhetjük, hogy a tudun,

aki bizonyára alaposan becsapva érezte magát, tiltakozott az őt és népét ért sérelmek miatt, és emiatt lett kegyvesztett.)

Nagy Károly **797-ben** (953) módosította koncepcióját, s most Aquileia (térítési iránya: a Drávától D-re) és Salzburg (iránya: a Balatontól D-re, a Dráváig) mellett Passaut (a Rábától Ny-ra eső térségben) is megjelölte az avar térítés harmadik bázisaként. Ezzel tkp. megerősítette a korábbi, **807-es** (952) intézkedését, aminek mindeddig nem tudott érvényt szerezni. (Passau megbízatása a bécsi-pozsonyi Duna-szakasz bal partja menti, (általánosan elterjedt, bár gyenge lábakon álló vélemény szerint szláv lakosságú) területekre is kiterjedt.) A munka irányítója és összehangolója Alkuin, Károly első tanácsosa lett. A tanácsos állítólag, legalábbis kezdetben nem tapasztalt érdemi ellenállást az avarok és a gepidák részéről. Elsősorban Pipin serege biztosította a térítés lehetőségét a Ny-Dunántúl térségében.

954, 955

Nagy Károly **798** (954) **után** „Nyitra", vagyis a Felvidék (Hunnia) területére vonatkozó missziós felhatalmazással Regensburg egyházi szervezetét ruházta fel. Ezt viszont nem készítette elő semmilyen hadjárattal. Feltehetőleg gondolni se mert ilyen kockázatos lépésre. A Karoling Birodalom gazdasága akkor már, a korábbi hadjáratokban elrabolt kincsek felbecsülhetetlen értéke ellenére közel járt a csődhöz. Mégis, bár szerintem semmi sem támasztja alá, a történetírás elkönyvelte, hogy Pozsony térségében is kibontakozott a Frank Birodalom uralma.

Egy **798-as** (954), vagy a **799-es** (955) évre vonatkozó adat szerint a friauli Erich herceg életét vesztette egy avarokkal folytatott összecsapásban. A kibontakozott harcok értelemszerűen a tudun által szervezett felkelés leverésére irányultak. A Bajorországot kormányzó Gerold prefektus (Nagy Károly sógora) **799-ben** (955), szeptember 1-jén szintén életét vesztette a „hunokkal" (avarhunokkal, bajorokkal?) folytatott összecsapások, vagyis a tudun által kezdeményezett felkelés során. (Egy adat szerint a tudunt még ebben az évben, lázadás kezdeményezése miatt kivégezték.)

A Pannon-térség Ny-i része **810** (955) **k.** egyértelműen frank uralom alá került. Ugyanakkor a Győr és Bécs közötti térségben avar vezérek maradtak hivatalban. A Pannontérségtől K-re, a bolgár fennhatóság alá került Erdély és a Közép–Tisza-vidék területén élő avahunrok a helyükön maradhattak, felettük bolgár ispánok képviselték a főhatalmat.

A Duna–Tisza-köze délvidéki részén és a Dráva–Száva-közének K-i részén óbolgár népesség is élt, részben ugyanazok, akik korábban Avarhunnia bolgár alattvalói voltak. Kapcsolatban álltak a délvidéki morvákkal, akik a Száva jobb partja és a Morava mentén települtek. A Száva-mente középső és Ny-i részén őszlovák és őszlovén etnikumok éltek.

956

Nagy Károly – az Évkönyvek szerint – az Avarhun Kaganátus felbomlása után még mindig katonai erővel volt kénytelen beavatkozni az avarhunok és szlávok közt folyó harcokba. Ez a **811-edik** (956-odik) **évi** „hármas hadjáratra" való utalás, melynek keretében Nagy Károly az egyik hadseregét „*Pannóniába, a hunok* [avarhunok] *meg a szlávok viszályainak megszüntetése céljából*" küldte ki. „Igazságot" tett, meghúzta a módosított határvonalakat az avarhunok és a szlávok között. (Ekkor egy Izsák nevű személy volt a kagán, aki a frankok segítségével őrizhette meg hatalmát.) Nagy Károly békekonferenciát tartott Aachenben a háború lezárására.

Karantánia lakossága már tisztán szláv és bajor etnikum volt. Pannónia nyugati területei de jure a Karolingok birodalmának részévé váltak. Nagy Károly megerősítette Salzburg

egyházi joghatóságát Karantánia Drávától északra fekvő térítési területei vonatkozásában. Megszálló csapatokat hagyott a Felső–Duna-menti területeken, hogy „megvédje avarjait a szlávok támadásaitól”. (Itt bizonyára a csehekről van szó.) Frank-Pannóniát egy É-D-i, a Bécsi-medencétől az Adriáig, de legalábbis a Száváig húzódó gyepűvel választotta el K-Pannóniától (Hungáriától) és a délszláv állam(ok)tól. Ezután a gyepű É-i (a Fertő-tótól D-felé) eső részét avar-limesként, D-i szakaszát pedig pannon-limesként emlegették.

Ezzel véget is értek az avarhunok utóvédharcai. A Dunántúl területén, főként VasbanZalában, Somogyban, Tolnában-Baranyában, ahonnan **795** (951) **után** kivonultak a birodalmi csapatok, az országrész onogur közösségei és a határsávból behúzódott D-i székelyek (gepidák), néhány év alatt, kb. **811-re** (956) ismét birtokukba vették és felújították az erődítményeket (földvárakat). A bolgár és a frank nagyhatalom határai közötti területen onogur államot szerveztek, melynek neve már minden bizonnyal Hungária lett. Pontosan ebben az időben, a **09. sz. elején** (10. sz. közepén) terjedt el Ny-on – több évtizeddel korábbi, még ritka felbukkanásai után – pl. Sankt Gallen dokumentumaiban, de még a frank évkönyvek egy részében is a Pannóniában élő, oda tartozó, onnan érkező emberek „Hungarus/Hungarius” megjelölése. Friaulban ekkor már hosszabb ideje a Magyarok Útjának hívták a Kárpát-medence felé vezető országutat (Via Ungarorum).

Az alföldi griffes-indás temetők folytatása **08/09. sz. fordulója** (a 10. sz. közepe) **után** nem igazolható. (Az avar kor két évszázadában (**568-tól** kb. **810-ig**, vagyis 724-től kb. 955-ig) a Kárpát-medencei vezető réteg mindvégig griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezett. A Kárpát-medence hatvanezer ismert avar kori sírjából ötezer a gazdag mellékletekkel ellátott lovas sírok száma.)

Régészeti eredmények alapján a **09. sz. elejére** (950-960-as évekre), a Kárpát-medence Ny-i peremén kialakult etnikai viszonyokat a vonatkozó tanulmányok a következőképpen jellemzik: Alsó-Ausztria és Burgenland területén ún. „avar-szláv” települések jöttek létre. (Egyértelműen szlávnak tekinthető leleteket azonban nem tudnak felmutatni a **10.** (11/12.) **sz-ból**, illetve az itt szlávosnak minősített leleteik nem mutatnak közeli rokonságot más területek szlávnak tartott leleteivel, ám a ruházat, az ékszerek segítségével az etnikum jól elkülöníthető az Ennstől Nyra talált bajoroktól, valamint a Bécsi-erdőtől K-re feltárt avaroktól. Lehetséges, hogy a birodalmi vallásra áttérített avar-gepida lakosság tárgyi emlékeit látják egyesek szláv jellegűnek.) Más kutatók azt vették észre, hogy „bizáncias” övdíszek terjedtek el a Kárpát-medence ÉNy-i részén. Egyes vélemények szerint feltételezhető egy É-Adria térségéből kiinduló stiláris hatás. Mások sajátos (helyi) típusú későavar övvereteknek látják ezeket, melyeknek a díszítése már lényegesen eltér a jellegzetesen későavarnak tekintett eredeti formáktól. Ez esetben is a birodalmi kereszténység átvételével összefüggő változásról lehet szó.

A Felvidék (Szlovákia) területén feldolgozott négyezernél is több, **09.** (10/11) **sz. előtti** sír közül csak 44 sorolható hamvasztásos temetkezési körbe. Ez a tény esetleg azzal is magyarázható, hogy az esetleg jelen volt szlávok rendkívül hamar elhagyták évezredes hagyományukat, s nem hamvasztással temetkeztek, bár ennél sokkal valószínűbb, hogy elvétve, például szolgaként, házastársként voltak csak jelen.

Érdemes még említést tenni a dévényújfalusi temetőről, mely a szlovák kutatás szerint az avarszláv kérdés egyik legfontosabb bizonyítéka volna. Benne összesen 902 sírt tártak fel, amelyekből mindössze 27 a hamvasztásos, tehát szlávnak tekinthető. A prekoncepció szerint ez a hely a szlávoknak az avarok elleni egyik védelmi központja lett volna, ennek ellenére a temető használata éppen akkor, a **09. sz. elején** (950-960-as években) szűnt meg, amikor a vonatkozó teória szerint a szláv etnikum dominánssá válásának kellett volna bekövetkeznie.

A székely népnév a **09. sz. elején** (950-960-as években) már jól ismert lehetett a Pannon-térségben, ugyanis a szláv és német nyelvekbe kerülő változata (a délszláv „szakul”, a német „zokel”) kifejezetten archaikus jellegű.

Az avarhunok és onogurok eredendő (a birodalmi térítést megelőző) kereszténységét régészeti leletek igazolják, hiszen számos kereszt bukkant elő a Kárpát-medencében, amelyeket nem lehet a régi római kolónia alkotásainak tekinteni. Az avarhunok és onogurok között elterjedt kereszténységre leginkább a sírleletekben talált keresztek, vas koporsószegek és egyéb tárgyak utalnak. A régészek többféle keresztábrázolást találtak. Az egyik fajtán van Krisztus-ábrázolás, a másik fajtához viszont féldrágakövekkel díszített egyenlőszárú keresztek tartoznak. A régészeti leletek közül néhány olyan szíjvég is felkeltette a kutatók figyelmét, amelyek kereszténynek tekinthető jeleket képeznek. László Gyula megállapítása szerint az egyedinek mondható szíjvégeken talált motívumok mindig utaltak viselője hitvilágára. Csollány Dezső a kunhegyes-bánhalmi szíjvég emberalakos jeleneteiből a paradicsomi bűnbeesés jelenetét vélte felfedezni. A kutatók közül elsőként László Gyula tartotta lehetségesnek azt, hogy nem elsősorban bizánci vagy római, hanem eredetileg „eretneknek” tekinthető keresztények éltek az avarhun állam keretein belül. (Az egykori Hun Szövetség itteni népei magukkal is hozhatták nesztoriánus vagy manicheus hitüket, avagy a későbbiekben részesei lehettek az ír szerzetesek térítésének.)

958, 959

Miután véget vetett a Bizánc és a Karoling Birodalom között hosszú évek óta folyt háborúskodásnak az aacheni béke (**812**, vagyis 957), Bizánc megtarthatta a Dalmát-partvidéket (a szigetek többségét és a nagy kikötővárosi központokat: Spalato, Trau, Zára), ám a Horvát Fejedelemség frank fennhatóság alá került. Ezzel összefüggésben Bizánc elismerte Nagy Károly császári címét, cserében megtarthatta (visszakapta a hódító frankoktól) Velencét. (Bizánc hozzájárulásával létrejött a Tengermelléki vagy Dalmát fejedelemség (Littoral Croatia, Dalmatian Croatia), részben a korábban is regnáló horvát fejedelemtől elcsatolt D-i területeken. Ettől kezdve a tőle É-ra fekvő országot Pannon–Horvát Fejedelemségként (Pannonian Croatia) aposztrofálják.)

Egy csata zajlott le a Dunántúlon fennálló onogur utódállam (Hungária) csapatai és a birodalmi haderő között **802-ben** (ugyancsak 958), melyben a bajorországi őrgróf: Goteram (Gerold utóda), valamint Cadolac, Ost-Mark prefektusa is elesett (castellum Guntionis térségében, Kőszeg mellett, vagy a Gyöngyös-pataknál). A frankok mégis győzelmet arattak. Ennek következtében **803-ban** (959) egy Zodan nevű vezető (princeps Pannoniorum), aki egy dunántúli herceg volt, letette a fegyvert a birodalom csapatai előtt, így a későbbi Győr vármegye területe frank fennhatóság alá került. (Zodan a Bécsi erdőtől Kre eső, Győrig terjedő országrész hercege volt, a mai Győr városban, a Káptalandombon lehetett a székhelye.) Hungária ezek után a Dunántúlnak csak a Bakony és Vértes-hegység gerincvonalától D-re eső részét birtokolta. (A Dunántúl ÉK-i sarka, Esztergom, Visegrád és a Pilis térsége változatlanul a felvidéki Hunnia részét képezte.)

A változásokat Nagy Károly igazgatásszervezési intézkedésekkel nyugtázta; **803-ban** (959) Ost-Mark újabb kibővítésével létrehozta a nagy kiterjedésű Oriens tartományt (marchia Orientalis), melynek központja Regensburg lett. A terület magába foglalta a Dunántúl Ny-i szegélyén kívül a mai Kelet-Ausztriát és Szlovénia egy részét is. A tartomány élén Bajorország prefektusa állt, aki egyben határgrófként és az „avar limes őreként” is tevékenykedett. A keresztény avarok bizonyos mértékű autonómiát élveztek az oklevelek és más egykorú feljegyzések szerint, legalábbis **871-ig** (1016-ig) bezárólag Oriens tartományban.

A már keresztény (Tivadar vagy Teodor néven nevezett), feltehetőleg Dráva–Mura-vidéki „kapkán” (kagán?) »805-ben« (esetleg **805-ben**, azaz 961-ben?) védelmet kért a támadó szláv csapatok ellen. A Karoling hatalomtól megkapta a Savaria (Szombathely) és Carnuntum közötti területet. A Frank Királyság évkönyveinek feljegyzései szerint Teodor avar kagán Nagy Károlytól azért kért letelepedési engedélyt Carnuntum és Savaria között fekvő vidéken, mert „*a szlávok benyomulása miatt nem maradhatott régi lakhelyén*”. Nem sokkal később Teodor meghalt, s akkor az utóda is megkeresztelkedett, a keresztségben az Ábrahám nevet kapta. – Mindebben az hibádzik, hogy a helyreállított kronológia szerint a megjelölt évben Nagy Károly már nem élt. Egy másik feljegyzés szerint azonban mindez **814-ben** (959-ben) történt. Ez utóbbi datálás reális lehet.

Részben Hungária (és a vele szövetséges felvidéki) Hunnia megerősödésének, részben a Karoling Birodalom válságának tudható be, hogy ekkoriban a Dunántúl területén teljesen megszűnt, mégpedig hosszú évtizedekre, a frank-bajor katonai tevékenység. A birodalom vezetése belenyugodott, hogy K-i terjeszkedési vágyait a továbbiakban a Dráva–Száva-közében, elsősorban a Száva-mentén fogja kiélni.

Az avarhun lakosságú területen, tehát a kialakított közigazgatási területbeosztással érintett területen elkezdődött az egyházi szervezet finomhangolása. A Conversio erről a következőképpen fogalmaz: „*Károly császár* [**803-ban**, tehát 959-ben] *Bajorországba jött, s október hónapban Salzburgba érkezett, ott* [azt, hogy Pannónia inferior csatlakozott a salzburgi egyházmegyéhez] *megerősítette és örök időkre szólónak nyilvánította*”. (Hogy ekkor pontosan mit értettek Pannónia inferior alatt, az igencsak kérdéses.) A **870-ben**, azaz 1026-ban szerkesztett Conversio 3. fejezetének szövege az avarok körében történő térítés megvalósításában a bajorok és karantánok ilyen irányú együttműködését hangsúlyozza: „*a frankok és a bajorok, a karantánokkal együtt állandó háborúkban szorongatván legyőzték őket* [az avarhunokat]. *Azokat pedig, akik felvették hitüket, és elfogadták a keresztséget, a királyok adófizetőivé tették, és a földet, amelyen ott maradva laknak, a királynak fizetett adó fejében egészen a mai napig birtokolják*”.

A Rába folyótól K-re eső területek tartós frank fennhatóság alá kerülése kizárható, a terület lakosságának sorsáról, megpróbáltatásairól a továbbiakban igyekszünk hitelt érdemlően beszámolni. Az azonban kétségtelen, hogy a lakosság ott is keresztény volt, még ha ott nem érvényesült is Salzburg fennhatósága. Figyelem, az idézett szöveg kétségtelenül arról tanúskodik, hogy 1026-ban – Szent István idejében! – a Conversio más részeiben említett gepidákon kívül még avarok (avarhunok) is éltek a Kárpát-medence Ny-i szegélyén!

(Egyébként a teljes birodalmi területen ekkoriban szilárdult meg az egyházi szervezet olymódon, hogy minden ország érseki és püspöki egyházmegyékre lett felosztva, és az érsek joghatósága több püspökre kiterjedt. A főpapokat a király nevezte ki, de egyre inkább elterjedt az a felfogás, hogy tisztségük gyakorlásához pápai engedély is szükséges.

A főpapi székhelyeken népes papi testület bontakozott ki, tagjait már kanonokoknak nevezték. A papok életmódját „kánonilag” szabályozták, egységes előírásokhoz kötötték. A kanonokok fölé prépost vagy dékán lett rendelve, a vezetők és a vezetettek együttesen alkották a székeskáptalant, a püspök tanácsadó testületét.)

Nagy Károly még **814-ben** (ugyancsak 959) eltávozott az élők sorából. Ekkor utódjának, I. Jámbor Lajosnak a fia, I. Lothar lépett a bajor trónra, aki eddig Bajorország hercege volt. Később, **817-ben** (962) Jámbor Lajos jelképesen felosztotta fiai között örökségét. Ahelyett, hogy régi frank szokás szerint egyenlő mértékben osztatta volna el birtokait és címeit fiai között, elsőszülött fiát, Lothart a többi fia fölé helyezte, ráhagyta a birodalom legnagyobb részét. Lothart császárrá koronáztatta Aachenben, megadta neki a hatalmat

öccsei, Pipin és Német Lajos felett, akik Aquitániát, ill. Bajorországot örökölték. Lothar fejére tették Lombardia vaskoronáját is, melyet eddig apai unokatestvére, Bernárd viselt.

Német Lajos hosszú ideig uralkodott Bajorország és kapcsolt részei, valamint gyámkodott a szomszédos, Bajorországgal együttműködő, vagy legalább nem ellenséges országok, így Hunnia, Hungária felett is.

A Kárpát-medence etnikai viszonyai nagy vonalakban a következőképpen alakultak: A **07. sz. közepétől** (a 09. sz. elejétől) már az egész Kárpát-medencében jelen volt a griffes-indás kultúra, ami azonban a gepida (ősszékely) területeken kevésbé érvényesült. Az onogur-avarhun államszervezés a mezőségi ősszékely tömböt annak ellenére érintetlenül hagyta, hogy D-en, Ny-on és É-on gepida közösségekből alakította ki a székely határőr-területeket. (Nem úgy a Körös– Maros-közben, ahol éppen **567** tehát 823 **k.** szűnt meg a gepida temetők használata.)

A K-i határvédelem megszervezése azzal állt összefüggésben, hogy **582-től** (838-tól) óbolgár letelepedés folyt a Havasalföldön és Moldvában, valamint a **07/08. sz. fordulóján** (a 09. sz. közepén) már létezett, és egyre erősödött a Kijevi Rusz (Ruténia). Ezért aztán a székelyek (a gepidák utódai) a Mezőség felől a Székelyföldet, tehát a Hargita körüli térséget a 860-as évektől erősen megszállták.

Amikor (**815**, tehát 960 **k.**) sor került Erdély és Bihar stratégiailag fontos pontjainak bolgárok általi elfoglalására, a mezőségi székelység zöme is a K-i Kárpátok legbelső vonulatán kívülre húzódott. Ez az erős székely tömb soha sem hódolt meg a bolgár hatalomnak, ellenben fél évszázaddal később e közösség sürgette és segítette Csaba királyfi leszármazottainak a bejövetelét. A késő avarkor végén, a **09. sz.** (10/11. sz.) **folyamán** a griff szimbólum alkalmazása a Kárpátmedencében csaknem teljesen kiveszett. A növényornamentika használata fennmaradt, az állatornamentikáé azonban nem. Úgy tűnik, az avar kor folyamán valamilyen (talán vallási, hitbéli?) okból a belső- vagy közép-ázsiai griff-szimbolika háttérbe szorult a Volga-környéki eredetű inda-szimbolikával szemben.

(Folytatás a 802-edik oldalon.)

A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 1. (970-ig)

Már szó esett arról, hogy a **712-ben** (868) megkezdett muzulmán invázió elől a gót hatalmi elit É-ra menekült, ahol Pelayo galíciai nemes **721-ben** (877) meg tudta állítani az arab/mór előrenyomulást, miután **718-ban** (874) megalakította azt az Asturia elnevezésű királyságot, amelyet a történettudomány a spanyol állam csírájának tart. Az állam területe lényegesen nagyobb lehetett annál, mint amekkorát a történészek általában feltételeznek, eredetileg legalább a hatalmas félsziget harmadára kiterjedhetett. Pelayo kezére játszott az a galliai (Gallia Narbonensis, azaz Septimania), aquitaniai, Provence-i eseménysor, melynek keretében az aquitaniai frank Eudo herceg, ugyancsak **721-ben** (877) vereséget mért a Frank Birodalomra törő muzulmánokra. (Tartós sikert a frankok ekkor nem értek el, a támadók nemsokára, **725-ben** (881) betörtek a Rhone medencéjébe, Nimes is a kezükre került, Lyont pusztították, Autunt is kirabolták. Ez a támadás, más megközelítésben **735-től** (880) **737-ig** (882) tartott, a muzulmánok csatát nyertek Arles-nél, majd Avignonnál, Lyonnál. A muzulmánok másutt is offenzívában voltak, például **740-ben** (885) Szicília szigetének jelentős részét is megszállták.)

A tudomány a Pireneusi-félszigetre betelepedett muzulmán tömeget móroknak nevezi, többségük talán berber lehetett. Vezető rétegük – kezdetben mindenképpen – arabnak tekinthető. A berberek már **740-ben** (885) hallattak magukról, illetve a vezetőik elleni lázadásukról. A damaszkuszi (Omajjád) kalifa képviselői ezt a felkelést szíriai csapatok bevetésével **742-re** (887) számolták föl. (Ez az intermezzo, tehát a muzulmán erők belső megosztottsága is összefüggésben állhatott azzal a körülménnyel, hogy Martell Károly Tours és Poitiers között fontos győzelmet arathatott **732/733-ban** (888/889) a pireneusi-félszigeti arab helytartó seregei felett. Az arabok frank területekre irányuló terjeszkedése lényegében megállt.)

Pelayo (**718–737**, azaz 874–893) halálát követően Favilas lett Asturia királya, akit I. Alfonz (**739–757**, tehát 895–913) követett a sorban. Asturiai Alfonz **750-ben** (895), más adat szerint **740-ben** (896) sikeresen kiűzte a terjeszkedő mórokat Galícia területéről. Aztán ismételten győzött **753-ban** (898), a mórok kénytelenek voltak visszavonulni. Alfonz tevékenységének eredményessége főként annak a körülménynek tulajdonítható, hogy Közel-Keleten a damaszkuszi arab törzsfőnökök hatalmát **750-re** (895) megdöntötték az Abbászidák.

Ez a változás komoly megrázkódtatással, majd messzire vezető következményekkel járt a Pireneusi-félszigeten, a muzulmán világ Ny-i végvidékén is. Az Omajjád Abd-ar-Rahman megmenekült a muzulmán forradalom bérgyilkosai elől, és később sikerült is megalapítania az Abbászida hatalmi központtól nagymértékben független Cordobai Emírséget. (Az Abbászida forradalom miatt a muzulmán világban számos kisebb hatalmi központ elszakadása következett be. A magukat pozícionáló helyi dinasztiák általában a politikai különállás lehetősége fejében vallási téren elismerték az Abbászida Kalifátus fennhatóságát. Ez alól természetesen kivételt képeztek a síita szakadárok, akik magukat Mohamed egyedüli törvényes utódainak tekintették.) I. Abd-ar-Rahman **756-ban** (901) átkelt a Gibraltáron, legyőzte a cordobai helytartót, megalapította a Cordobai Emirátust, majd egészen **788-ig** (933) önmaga viselte az emír címet. Erős bürokrácia kialakítására, zsoldoshadsereg létrehozására és alkalmazására, a törzsi erők (klánok) gyengítésére törekedett. Uralma jórészt az Abbászidák által ellene szervezett belháborúval telt el. Győzelmet aratott **763-ban** (908) az Abbászida Mugharif vezér Cordobára törő hadserege felett. Az emír **777-ben** (922) is elhárított egy újabb Abbászida támadást. Már **770-től** (915) keményen fellépett a bagdadi kalifák azon hispániai hívei ellen is, akik a frank uralkodó segítségében bízva fordultak szembe urukkal. (Nyilvánvaló, hogy az Abbászidák érdekszövetségben álltak a Frank Birodalommal. Zaragoza helytartója **778-ban** (923) támadt Cordobára.) A félsziget keresztény többségű részében ugyanakor a következők történtek:

A vizigót utódállamnak tekinthető Asturia komoly versenytársat kapott. A baszkok **800** (911) **k.** megölték Pamplona muzulmán (bizonyára Abbászida) kormányzóját. Aztán nyilvánvalóan a kormányzó likvidálásával összefüggésben, **900**, azaz 911 **k.** létrejött a Navarrai Királyság, ami kezdettől fogva ki volt téve a frankok és a frankokkal összejátszó „mórok" (az Abbászidák támogatói) hódítási törekvéseinek. Az új állam tényleges megalapítója, I. Sancho király a „mórok" támadását Pamplonánál kivédte **907-ben** (918), ám a frankok támadása **807** (ugyancsak 918) **k.** Pamplona frank megszállásához vezetett. A baszkok azonnal szabadságharcot kezdtek a frank uralom ellen. A megszállt országrész baszk klánjai **810** (921) **után** vezérükké választották Inigo Aristát (**810–854**, tehát 921–962), Pamplona jog szerinti urát, (akit a történelmi munkák – a virtuális kronológia alapján állva – a Navarrai Királyság megalapítójának tekintenek). A szabadságharc sikeres volt, mert a frank hatalom erejét **775** (920) **k.** lekötötték a „szász" – értsd: a Hun Szövetség elleni – háborúk.

Asturiában I. Alfonz halála után I. Fruela lett a király (**757-ben**, vagy **768-ban**, tehát ugyanúgy 913-ban), ám őt a bátyja hamar megölette. Aztán mégsem annak unokatestvére: Bermudo, hanem Fruela unokatestvére, Aurelio (**768–774**, azaz 913–919) követte a trónon. Bermudo csak jóval később, **788-ban** (933) léphetett trónra. Aurelio Galíciában szerzett újabb területeket a „móroktól". Utána következett a sorban Silo (**774–783**, vagyis 919–938), aki I. Alfonz unokaöccse volt. Uralma idején Asturia kettészakadt, a magát (I.) Garcia néven meghatározó szakadár nemes **910-ben** (921) Oviedóból Leónba távozott, s ott **912-ben** (923) létrehozta León Királyságot. Az új királyság második uralkodója Ordoño (**914–924**, azaz 925–935) lett.

Az emír nem bocsátkozott harcba a hatalmas félsziget keresztény államai ellen. Ennek elsődleges oka az volt, hogy erejét teljesen lekötötték belső ellenfelei. Igen valószínű, hogy az Abbászida mesterkedések miatt csendes szövetségben állt a keresztény királyságokkal. Erre utal egy adat, miszerint **785** (930) **után** nem kisajátította, hanem megvásárolta a cordobai templomot, amit addig a muzulmánok megosztva használtak a keresztényekkel. Csak ezután rendelte el a helyszínen egy mecset, az utóbb igen híressé lett Cordobai Nagymecset megépítését. Az emír élete végén, **777-ben** (933) Ibn Arabi zaragozai helytartó elérkezettnek érezte az időt arra, hogy átvegye a hatalmat. Nagy Károlytól kért segítséget az Omajjád uralkodó ellen. Ez vezetett a frankok második hadjáratához. Az emír **788-ban** (ugyancsak 933) valóban meghalt, és I. Hisám (**788–796**, vagyis 933–941) lett Cordoba második emírje, aki immár az Abbászida hatalom helyi képviselőjeként viselkedett.

Nagy Károly Cordoba elleni hadjárata a Pireneusi-félszigeten vereséggel zárult a Roncesvallesi hágóban, **778-ban** (934). Ehhez az eseményhez fűződik a Roland-ének. A benyomuló frank sereg bevette Huescát, Barcelonát és Geronát (már **785-ben**, azaz 930-ban), továbbá lerombolta Pamplonát. Utóbbi város lakói, a baszkok – a monda szerint – a főserég elvonulása után a
Pireneusok szűk völgyében bosszúból az utolsó szálig lemészárolták a frank utóvédcsapatot. A mondabeli Roland (Hroutland grófja) is meghalt a csatatéren.

A frank hadjárat I. Hisám emír kezére játszott. Navarra szétverése után az emír **791-ben** (936) Asturia ellen vezetett hadjáratának győzelme révén szándékozott a félsziget egészére kiterjeszteni a muzulmán hatalmat. Ekkor Asturiában Bermudó király átadta a hatalmat II. Alfonz (**791–842**, tehát 936–987) számára, ám a vereségtől Alfonz sem tudta megmenteni az országot. A hadjárat valóban sikeres volt, **792-ben** (937) Asturia vereséget szenvedett, de Hisám a célját nem érhette el, habár a muzulmán sereg **795-ben** (940) még Astorgát is elfoglalta.

Megváltozott viszont a Frank Birodalom viszonya korábbi muzulmán szövetségeseivel szemben **793/794-ben** (938/939), mert „afrikai szaracénok" támaszpontokat alakítottak ki a

Frank Birodalom D-i partvidékén, s onnan támadták (még hosszú évtizedekig) az ország leggazdagabb vidékeit. Támadásaik nyomán a frank hatalom elvesztette a baszk Geronát. Ezen események hatására döntött úgy Nagy Károly **795-ben** (940), hogy létre kell hozni a frankok „spanyol tartományát”.

Közben a félszigeten egy újabb keresztény állam alakult: Kasztília, melynek fővárosa Burgos lett. Fernan González (**923-tól**, vagyis 934-től, egészen 970-ig) volt az új dinasztia megalapítója.

(„Más” adatok szerint „már” a **08. sz. végétől**, vagyis a 10. sz. 40-es éveitől Kasztíliának nevezték az Ibériai-félsziget e közbenső részét. A terület új nevét az erődített városkákról, a castellumokról kapta, korábban Varduliaként említették.)

Navarra is kiheverte a frankok csapását; I. Sancho halála után a csecsemő Garcia Sanches következett a baszk trónon (**926-tól**, vagyis 937-től, mégpedig 970-ig), aki helyett sokáig az anyja, Toda uralkodott.

Cordobában **796-ban** (941) Al-Hakám (**796–822**, tehát 941–967) lett az emír, de ő nem ellenőrizte országa egészét, K-en trónkövetelők, egy Szulejmán és egy Abdallah nevű vezető uralkodott. Az új emír hamarosan (**797**, vagyis 942 **k.**) elfoglalta Astorgát. Asturia ismételten kettészakadt, egyik fele **799** (944) **után** már adózni kényszerült az emirátusnak, míg a másik a frankokkal működött együtt. Az egyik szembefordult León Királyságával, a másik együttműködött vele.

(Folytatása a 881-edik oldalon.)

Dentü-Mogyer és Levédia (971-ig)

Kazária és Korezmia a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** egymással szoros gazdasági és politikai kapcsolatra lépett, társállamot formált, így a korezmi vezető réteg megjelent Kazária területén is, ahol fontos igazgatási feladatokat látott el. Kazáriában a **08. sz. második** (10. sz. első) **felében** korezmi kézbe került a tényleges hatalom, az uralkodó korezmi mintára jogkör nélküli szakrális királlyá vált. (A kagán testőrsége is korezmi volt.) Részben ennek a változásnak tulajdoníthatjuk, hogy a kazár állam **756** (901) **után** az Abbászidákkal kiegyensúlyozott viszonyt tudott kialakítani.

Még a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** kialakult a Krímtől, az Azovi-tenger mellékétől Korezmig egy hatalmas keresztény térség, vagyis számos nép keresztény hívei egyesültek keresztény püspökségek alatt, melyek jegyzéke ismeretes: „Notitia Episcopatuum". A kazár egyház, melynek önálló metropolitája volt, hét püspökséget foglalt magában, a krími és itili mellett a korezmi püspökséget is, valamint a Kubán melletti onogurok püspökségét is. Említést érdemel, hogy ekkor már bizonyosan létezett az ősmagyarok körében a Nimródtól való származtatásuk tudata, hiszen az első olyan örmény író, aki a szevordikról (szabírokról) megemlékezett, vagyis János pátriárka is Kústól, Nimród biblikus ősétől származtatta ezt a népet. E tény alapján az is valószínűsíthető, hogy a szevordik (ősmagyarok) K-i keresztény hiten lehettek.

A **08. sz. közepe után** (a 09/10. sz. fordulójától) a magyarok K-i ősei részben arab fennhatóság alatt a Kaukázusban (szabírok), részben a Kazár Birodalom Ny-i végein (szabírok, onogurok), a Kaukázustól ÉNy-ra (Levédia területén, kabarok szomszédságában, a Don és a Donyec közében, illetve a Meotiszban, tehát az ún. Szkítiában) éltek. Az ún. „Dentümoger" térsége (a Don-Donyec összefolyásának vidéke) a szaltovói műveltségi területhez tartozik, melynek leletanyaga azonban, természetesen nem mutat olyan szoros rokonságot a **09/10.** (11.) **sz-i** magyarság anyagi műveltségével, mint amilyen szoros kapcsolat az Etelköz releváns leletei esetében kétségbevonhatatlanul fennáll. A Don-Donyec vidékének lelőhelyei túlnyomórészt az évszázadokig itt élt onogurok és bolgárok hagyatékát tartalmazzák, és nem az egy-két évtized erejéig itt állomásozó szabírokét.

A kazár állam az ősmagyarság területbiztosítása révén a Krímben is jelen lehetett. Az Al-Dunától a Kaukázusig terjedő térségben ekkoriban gyökeresen átalakult a sztyeppei „lovasnomádok" gazdálkodása. Fokozatosan tért hódított a letelepedett életmód, előtérbe került a marhatartás és a földművelés. A sztyeppe ősmagyar törzsei Ny-felé, a Fekete-tengertől É-ra eső vidékre terjesztették ki települési és legeltetési területüket. Szoros kapcsolatba kerültek az ottani bolgár és onogur maradékokkal is, hiszen rendre az onnan (Bulgáriába, illetve Volgai Bolgárországba) elköltözött óbolgárok korábbi területeit népesítették be. Padányi Viktor a folyamatot a következőképpen foglalta össze: (a **09.**, tehát a 10. **sz-ban**) a magyar nép a D-Kaukázusból érkezett szabírok és a sztyeppe onogurjainak szövetkezése folytán jött létre.

Kazária a **08. sz. második** (10. sz. első) **felében**, valamint a **09. sz. első** (10. sz. második) **felében** leginkább É-ra és K-re terjeszkedett, az időszak végére a teljes Dnyeper–Don–Volgaközét birtokolta, elérte az Aral-tó K/DK-i részét, továbbá uralta a Volga-könyök alatti folyószakasz mindkét partját, valamint az Urál-folyó középső szakaszát is. Kazária e korszakára rányomta bélyegét a szabírok elszakadási törekvése. A Don-torkolat térsége és a Don jobb partja, valamint a Kubán vidéke **790** (935) **k.** már szabír ellenőrzés alatt állt, a Felső-Krím még a kazárok kezében volt. Ebben az évben a szabírok saját ellenőrzésük alá vonták Szurozs (Sudgea) városát a Krím-félszigetre vezető földszorosban. (Ez a város a félsziget kulcsa. A félsziget másként csak a Kubán-torkolatnál, a tengerszoroson átkelve volt gyorsan elérhető.) Atilla nagykirálynak, az európai hun hatalom vezetőjének halála (**445**, azaz 934) után, talán

448, azaz 937 **k.** a legkisebb fia, Csaba királyfi bizonyára megérkezett „Szkítiába”, a Meotisz vidékére, vagy éppen a Krímbe. Ez az évszám más parciális rendszerek szerint számolva megfelel **792-nek**, illetve **826-nak** (egyaránt 937). A **08/09. sz. fordulója időszakát**, illetve a **09. sz. második negyedét** (a 10. sz. 40-es, 50-es éveit) megalapozottan tekinthetjük Csaba szkítiai jelenléte évtizedeinek. Csaba fia, Ed pedig, aki – a Kálti Márkhoz társított forrás szerint – Árpád ükapja volt, ennek megfelelően a **09. sz. első negyedében**, tehát a 10. sz. harmadik negyedében uralkodhatott Dentü-Mogyerben (jobban mondva Dentümoger egyik felén, semmiképpen sem Levédiában).

Csaba nem lehetett képes az egész ősmagyarságot maga mögé állítani. Pontosan ebben az időben tűnt fel a térségben az a Levédinek nevezett magyar személyiség, akit a kazár hatalom alkalmasnak ítélt a magyarság feletti hatalma közvetítésére, így **830** (941) **k.** sort kerített Levédi hatalomba helyezésére. Feltehetőleg az ő személyneve után kapta Levédia területe is az elnevezését. (Megjegyzem, hogy Badiny szerint a Levédiának nevezett „őshaza” és a Levédi nevű vezér puszta spekuláció eredményeként kerülhetett be a magyarokról szóló forrásokba. Levédia a Kazár Birodalom katonai közigazgatás alatt álló határtartománya volt, s a „lebedu” szó visszavezethető az asszír labuttu szóra, ami ugyanilyen tartományt jelentett. A tartomány kormányzóját is Labuttunak nevezték.)

Az ősmagyarok szállásterülete a **830-as** (940-es) **években** Ny-abbra tolódott a kazárokkal fennálló ellentétek következtében, hiszen a Kazár Kaganátus törzsterületének határa is Nyabbra került, a Don-Donyec vidékére, ahol aztán erődített városokat építettek. Az ősmagyarság válaszul, **795** (940) **k.** megszállta a Felső-Donyec–vidéket, melynek népessége legalább részben onogur lehetett, ezzel összefüggésben az ősmagyar/szabír kovácsok központi telephelye (fegyvergyára) Kijev térségébe került. (A **09.** (10.) **sz. nagy részében** Kijev elvileg a kazárok uralma alatt állt, de úgy tűnik, az uralmat ebben a térségben egyre inkább a kazárokkal ambivalens kapcsolatban álló ősmagyarok gyakorolták.) A Krím is az ősmagyar közösség kezébe került.

Levédi vezér (kende?) országrésze természetesen nem tartozott a kazár hatalomtól egyre inkább elszakadó közösség települési területéhez. Sokan úgy értelmezik az egymásnak is ellentmondó forrásokat, hogy Levédi országa tkp. a Volga és a Don közötti térségben terült el. Levédi **835** (946) **k.** házasság révén szoros kapcsolatba került a kazár uralkodócsaláddal, ami úgy is értelmezhető, mint egy óvintézkedés a szabír és kabar közösségeknek az onogurokkal való barátkozásával, illetve annak lehetséges következményeivel szemben.

A Maszudi által leírt – (**830–835 k.**, vagyis a 940-es évek első felére vonatkozóan jegyezte le) – „*Hét Vidék országa*” egyértelműen az ősmagyaroké volt „*a Fekete-tenger és az Azovi-tenger partján*”. Az ősmagyarok területei súlypontjának Ny-ra tolódása következtében a kazárok és a bizánciak magyarokkal szembeni együttműködése szorosabbá vált. A **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén), Theophanész Chronographiájának megírása kapcsán Bizáncban megemlékeztek arról a „bolgárnak” tekintett népről, amely a Meotisz vidékén a kazárok fennhatósága alá tartozott. Bizonyosra vehető, hogy ezek az ún. „bolgárok” is azonosak az ősmagyarokkal.

A kazárok **834-ben** (945) megerősítették az Alsó-Don–vidék Meotisz felé eső védvonalát, bizánci segítséggel elkezdték kiépíteni Sarkel erődvárát a Don jobb partján. Egy megalapozottnak tetsző álláspont szerint ez a munkálat arról tanúskodik, hogy tartottak az ősmagyaroktól. (Bíborbanszületett Konstantin úgy tudta, hogy a várat a kazárok a magyarok ellen építették. Ekkoriban, a **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén) kezdődött el a Kalifátus Kelet-Európával folytatott kereskedelmi kapcsolatainak erőteljes fellendülése, felértékelődött a (bolgár fennhatóság alatt álló) Volga-vidék jelentősége, a Volga alsó folyásánál fekvő kazár főváros pedig megtelt türk, perzsa és arab kereskedőkkel.)

A kazár–magyar viszony fordulópontja a Sarkel-erőd felépítésével összefüggésben következett be. (Az erőd felépítése más álláspont szerint csak **811-ben**, tehát 956-ban kezdődött. – Véleményem szerint azonban ez az időpont a bizánci segítséggel történt továbbépítés kezdete.) Ibn Ruszta utazó és földrajzi író tudott a kazárok és a magyarok között **837-től** (948) beállott ellenséges viszonyról. Sarkel felépítésének időszakában a magyarok K-i földjei már a Dontól Ny-ra terültek el, Levédia Ny-i peremén, a Don és Dnyeper között, így tolódtak el a magyarok Ny-i határai a balkáni Bulgária érdekeltségi területére. A magyar–kazár szembenállás, illetve a bizánci-kazár szövetkezés miatt következett be két területen is a magyar–bolgár együttműködés. A magyarság szoros kapcsolatot épített ki Volgai Bolgárország és a balkáni Bulgária irányában is. Ezzel összefüggésben érlelődött meg a kabarokban (kangárokban) is az a gondolat, hogy elszakadjanak a kazár hatalomtól, és a formálódó sztyeppei magyar hatalommal kössék össze a sorsukat.

A bekövetkezett geopolitikai változások miatt pont került a szabír nép kettéválásának folyamatára is. A Don-Dnyeper térségébe került szabírság már nem volt abban a helyzetben, hogy szoros kapcsolatot ápoljon a D-Kaukázusban maradt testvéreivel. Ezért helytálló Thúry József (1861–1906) nyomán Obrusánszky Borbála megállapítása is, mely szerint a **09. sz. elején** (a 10. sz. közepén) szakadtak el a szavárd magyarok a Kijev térségében is feltűnt magyaroktól. A kutatók egy része a kazáriai kabar felkelés időszakát a **810–825-ös** (955–970-es) **időszakra** teszi. (Megjegyzem: a kabar (kangár) felkelők egy vallás-központú koncepció szerint a júdaista, zoroasztriánus szinkretizmus ideológiáját képviselték volna. Ennél persze lényegesen közelebb állhat a valósághoz az a gondolat, hogy a kabaroknak, miként korábban a magyaroknak is, elegük lett a keményen adóztató kazárok fennhatóságából.) Ekkor a kabarok (kangárok) törzsei – úgy vélem, a Dentü-Mogyernek nevezett, a magyarok által már korábban kiürített terület K-i feléről, ahol korábban a kabarok a szabírok szomszédságában éltek – a magyarokhoz menekültek. Megjegyzem, hogy a kutatók más részének „eltérő” álláspontja szerint a kazáriai kabar felkelés időszaka a **09.** (10) **sz. közepére** –, vagyis ugyanazon valós évekre – tehető.

Bizonyosra vehető, hogy a Ny-abbra költöző kabarokhoz csatlakoztak egyes, korábban Levédia K-i felén rekedt ősmagyar néprészek (jobbára szabírok, onogurok) is. A kabar-magyar jó viszony fönnmaradása, további erősödése talán nem kis részben éppen ennek a mentőakciónak tulajdonítható. A volgai bolgárok krónikája, a Dzsagfar Tárihi írta a **820** (965) **k-i** időszakról: „*Karak kazár kagánnak sikerült legyőzni a lázadó kabarokat és behatolni a fővárosukba, Szamandarba… A legyőzött burdzsanok, szaklanok és dzsurasok a magyarokhoz menekültek. Ülaj-Bata, aki nem volt jó viszonyban a kazárokkal, szívesen fogadta őket*”…, továbbá: „*Karak keményen megverte a sasi-ideli boskortokat és az ugorok legnagyobb része Kara-Bolgár KicsiShir* [Donyec] *tartományába vándorolt. A kabarok egy része Kara-bolgár Bolgár belikjébe ment, itt megalapította Kabar vagy Nir-Suvar városát, – és mások Abdullah fia Shams által vezetve a Kara-bolgár Bashtu* [Kijev] *kerületébe…*”.

A kabarok Ny-ra húzódásával, jobban mondva a magyarok szomszédságába menekülésével egyidejűleg, a **09.** (10) **sz. közepén** kezdtek átköltözni a magyarok az Azovi-tenger mellékéről a Dnyeper és a Dnyeszter közé (az Etelközbe). Etelköz területén újra megvalósult a magyarkabar egymás mellett élés. A magyar-kazár viszony minden eddiginél feszültebbé vált. A magyarok **09.** (10) **sz. második felében** a Dnyeperen túli pusztákra helyezték át központjukat. Határukat nemcsak a Dnyeszterig, hanem a Prut, majd a Szeret folyóig, illetve a Duna torkolatáig is kitolták. Ennek tudható be, hogy a továbbiakban már egyáltalán nem volt felhőtlen a viszonyuk a balkáni bolgárokkal.

A kazár támadást a magyar és kabar erők **826-ban** (971) véglegesen visszaverték, megvédték új K-i határukat. Etelközben megszűnt a magyarok és kabarok feletti kazár

fennhatóság. Ezzel a Kazária nevében gyakorolt de facto magyar uralmat Kijevben is de jure magyar uralom váltotta fel.

A teljesség kedvéért említést érdemel, hogy a kabar felkeléssel párhuzamosan, **845–855** (956– 966) **között** a Kaukázusban is lezajlott egy nagyszabású felkelés. Az egykori kaukázusi Albánia területének népei, köztük az ott maradt szabírok is, ispánjuk vagy bánjuk vezetésével elűzték az erőszakos iszlamizálást folytató muzulmán helytartóikat.

A felkelés leverése nyomán a szabír ispánt a kalifa elé hurcolták, aki kötelezte őt, hogy térjen át a muszlim hitre. Az ispán nem volt hajlandó megválni keresztény hitétől, inkább a mártírhalált választotta. (Arran iszlamizációja a **09.** (10) **sz. második felére** fejeződött be.)

„a sátán egyik trükkje, hogy elhiteti
az emberekkel, nem is létezik”
(Charles Baudelaire)

(Az I. könyv mellékletének folytatása.)

Integrált kronológia – II.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Átmenetileg rendeződik a Római Birodalom és a Vizigót Királyság viszonya, a vizigótok ellátják a Ny-i birodalomrész É-i határainak védelmét (58)	330-as évek	580-as évek második fele
Szent Gergely élete. A szentháromságtan terén az alexandriai és az antiokhiai iskola közötti középutat keresi (71)	329 - 389	585 - 645
Arius halála (15)	330	586
Nagy Szent Vazul élete. Összeállítja az első szerzetesi regulát, ami később irányadó a K-i szerzetesség számára (71)	330 - 379	586 - 635
I. Celesztin pápa az Ír-szigetekre küldi Szent Patrikot, hogy ott a kelta egyház irányzatával szembefordulva működjön (40, 118)	430 k.	586 k.
Vandál és alán csoportok a Kárpát-medence K-i felében (48)	430 k.	586 k.
Konstantinápoly uralmi körei a fehérhunok barátságát keresik, tőlük remélik Perzsia hatalmának gyengítését (63)	430 k.	586 k.
A frankok által birtokolt gall területeken, (a gótok galliai területeihez hasonlóan) a Római Birodalom jelenléte formális (37)	430 után	586 után
A Fehérhun Szövetségről leszakadnak egyes szövetségesei, s a Perzsa Birodalom, vagy K-Európa felé orientálódnak (92)	430 után	586 után
Újabb hun hadjárat Perzsia ellen (21, 23, 63)	441/442	586/587
A keleti szír nesztoriánus egyház monarchikus jellegű, s ebben a korai antiokhiai iskola hagyományait követi (117)	431 után	587 után
K-i gót csapatok a Maros és a Körös közötti szarmata településeket támadják, és újabb sikertelen kísérletet tesznek arra, hogy a Temesközből elűzzék a szarmatákat (29, 48)	332	588
A gepidák a Szamos, valamint a Kraszna felől megkezdik Erdély megszállását, az „erdélyi kaputól” a gótok kiűzését (29)	332	588

A vizigótok segédcsapatokkal látják el a K-i birodalomrész egyes É-i, ÉNy-i határterületeit is (59)	332-től	588-tól
Chugu Meng Xun megalapítja az É-i Liang-dinasztiát, miután legyőzte az ún. „Ny-i Liang-dinasztiát” (33, 135)	433	589
Szent Patrik megkezdi térítési tevékenységét Írországban (40)	444	589
Kivégzik a Himjárita Birodalom É-i részén térítő keresztény misszionáriust, Azqirt (75)	445	590
Az alánok a burgundokat támadják, majd eljutnak a Pireneusok lábáig, Narbonne mellett legyőzik a vizigót sereget (59)	435	591
Két napfogyatkozás egy évben (I/266)		591
Szent Patrik elszántan küzd a druidák erős befolyása ellen (40)	435 k.	591 k.
Közép-Ázsiát eléri a Zsuan-zsuan terjeszkedése (23)	435 k.	591 k.
Perzsa intézkedések miatt lehetetlenné válik Niszibiszben a keresztény iskola működtetése (20)	435 k.	591 k.
A perzsa II. Jazdegerd véget kíván vetni a kereszténységnek, Örményországban is előírná a zoroasztriánus vallást (21, 23)	446 k.	591 k.
A gótok még kezükben tartják a Maros-völgy egy szakaszát, vagyis az ún. erdélyi kapu vidékét (48)	335 k.	591 k.
A K-i gótok a Magyar Alföld D-i peremén állapodnak meg (29)	335 k.	591 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az alánokkal együttműködő alemannok elfoglalják Burgundia területének egy részét (59)	436/437	591/592
Nagy Konstantin halála (15)	337	593
A perzsák Kirkuban 153 ezer keresztényt gyilkolnak le (21, 23)	448	593
A Kaukázus vidékén a kereszténység államvallás lesz (23)	337 k.	593 k.
A nagy perzsa keresztényüldözési kampány csúcspontja (23)	448/449	593/594
Flavius Julius Constans császár (19)	337 - 350	593 - 606
A zsidók és a manicheusok hazaárulással vádolják meg a perzsiai keresztényeket (21)	338	594
III. Hormizd vallási békét kíván teremteni Perzsiában (21, 23)	449	594
Alán-vizigót háború, az alánok eljutnak a vizigót fővárosig (59)	438/439	594/595
Perzsa inváziós kísérlet a hun ellenőrzés alatt álló Dagesztán térségében, Derbendtől É-ra (23, 63)	450	595

Számos ütközetre kerül sor az alánok és a Ny-i gótok között, ezek során az alánoknak É-Galliát, Raetiát és Noricumot sikerül megtisztítaniuk a gótoktól (59)	430-as évek 2. fele	590-es évek közepe
Chugu Meng Xun fia, Chugu Muqian nem képes megőrizni É-i Liang függetlenségét, kénytelen behódolni az É-i Weinek. Chugu Meng Su, a dinasztia következő tagja Ny-ra menekül (34)	439 k.	595 k.
Hun hadjárat a Kaukázusban a perzsák ellen (21, 23, 63)	451	596
Perzsia meghódítja az örmény-kilikiai területeket (23, 63)	340	596
Az angol, a jüt és a szász törzsek csapatai kezdenek behatolni, betelepedni Britannia belső területeire (80, 128)	440 után	596 után
Az alánok meghódítják Armoricát (Bretagne-t) (59)	440 után	596 után
Szent Jeromos élete. Nagy bibliafordító (71)	340/348 - 419	596/604 - 675
A hunok lerombolják Bes Barmag erődöt (a Kaszpi-tengerhez közel, a mai Azerbajdzsánban) (44, 63)	452	597
A perzsák ellen már a Heftaliták nem, csak az európai hunok veszik fel a küzdelmet, haderejük K-i serege az Aral-tónál és Baktriában harcol, szétveri a perzsa és az alán hadakat (93)	452 k.	597 k.
A K-európai hunok nem a Zsuan-zsuan, hanem az alánok és a perzsák ellen vezetik az ún. „keleti villámhadjárataikat” (44)	452-től	597-től
Újabb perzsa-római, hun-ellenes szerződés megkötése (23, 63)	442	598
Ny-római politikusok a burgundok egy részének Genf körzetét szánják, Sapaudiába (Savoya) költöztetik őket (59)	443	599
Újabb hun hadjárat a Kaukázusban a perzsák ellen (21, 23, 63)	454	599
Tibet területén létrejön az ún. Korai Qin állam és dinasztia (34)	349	600
Skandagupta koronaherceg győz a fehérhunok ellen (93)	455	600

Legalább négy alkalommal segíti 3000 fős K-i gót kontingens Konstantinápoly háborúit (48)	04. sz. 2. negyede	06. sz. végéig
Perzsiában 30 évig tartott a keresztények elleni második nagy üldözési hullám (20)	05. sz. közepéig	06. sz. végéig
A fehérhun hatalmi központ, illetve a hadsereg gerince és a Heftalita uralkodó elit elhúzódik India irányában (93)	05. sz. közepe	06. sz. vége
Egy hun központ működött a D-Urál területén (I/244)	05. sz-ig	06/07. sz-ig
A kidarita/heftalita hatalomváltás véget ér (92)	04. sz. közepe	06/07. sz. ford.

A Zsuan-zsuan Birodalom megkezdi terjeszkedését Ny-felé, azaz Közép-Ázsiában (33)	05. sz. 2. harmada	06/07. sz. fordulója
A K-i gótok egy része áttelepül a Római Birodalom balkáni területeire (49, 53)	04. sz. 2. harmada	06/07. sz. fordulója
A hun csapatok többször betörnek a Közel-Kelet térségébe (23)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
Az Asina-nemzetség, a Türk Birodalom megalapítói Kanszutartomány Péringliang környéki településein élnek (78, 133)	04. sz-ban	06/07. sz-ban

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Selyemút mentén sokfelé kiépítik a nomádok és a kereskedők közös alkotásait, a keresztény barlangtemplomokat (35)	04. sz-ban	06/07. sz-ban
Gundomar és a Gizelcher burgundiai királyok kora (a Ny-i Alpok lábainál) (215)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
A szászok fokozatosan felügyeletük alá vonják DK-, majd KBritanniát, a kontinensről újabb szász csapatok mellett anglik, jütök, frankok és frízek is csatlakoznak hozzájuk (128)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
Az É-skóciai piktektől Ny-ra fekvő területekre Írország felől ékeznek skótok, s megalapítják a Dalriada Királyságot (80)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
A Kárpátok vonalától É-ra, a „Germániának” nevezett térség Ki felén teljesen megszűnik a vandál és gót jelenlét (48)	05. sz-ban	06/07. sz-ban
Az Urál-hegységtől K-re hun hatás érvényesül. A „hun üstök” is jelzik, hogy a hunok még jelen vannak a térségben (171)	04. sz-ban	06/07. sz-ban
Az Akszum Birodalom eléri legnagyobb kiterjedését, és már Bizánc és Perzsia riválisának számít (75)	04. sz-ban 05. sz.-ban	06/07. sz-ban
Elkészül a jeruzsálemi Talmud – két, látszólag különböző álláspont szerint – (47)	04. sz. közepe, 05. sz. közepe	06/07. sz. ford.
Vége az Afrigida-dinasztia függetlenségének Korezmben (92)	05. sz. közepén	07. sz. elejére
Az európai hunok Ny-i orientációja már végleges (10)	05. sz. közepén	06/07. sz. f-tól
Egyes onogur törzsek a Volgához telepednek (44)	04. sz. közepén	06/07. sz. f-tól
Kanga (Kang-kjü) már nem létezik (10)	04. sz. közepe	06/07. sz. f-tól
A K-i gótok felhagyják a Maros-völgyi „erdélyi kaput” (29, 49)	04. sz. közepe	06/07. sz. f-tól
Gepidák telepednek meg a gótok által kiürített Dáciában (53)	04. sz. közepe	06/07. sz. f-tól
K-római egyházfik misszióznak a himjáritáknál (75)	04. sz. közepén	06/07. sz. f-tól

A türkök népneve ti-li, tie-lö, vagy tu'küe (tu'csüe) formában jelentkezik egyes kínai forrásokban (77)	05. sz. 2. harmadától	06/07. sz. fordulójától
A Zsuan-zsuan Birodalom központja K-Turkesztánban van, fennhatósága Mandzsúriától a Tarim-medencéig terjed, sőt Közép-Ázsiába is elér (133)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulójától
Rendkívüli mértékben kiéleződik a viszony Róma szövetségesei, a gótok és az alánok között (59)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
Az Ír-szigetekről érkező skótok kaledóniai migrációja, amit jórészt a rómaiak távozása tesz lehetővé (129)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A Középső-Dnyeper, a Nyugati-Bug, valamint a K-i Kárpátok térségében, az Olt és a Duna torkolatvidéke között megszűnik a gótnak tekintett ún. Csernyahov-Marosszentannai kultúra (48)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A K-i gótok birtokukba veszik a Balkán völgyeit, a Dinári-Alpok vidékét, talán az Alpok-Adria térség egy részét is (49)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A széttagolt Kínában és Belső-Ázsiában, a füves pusztákon és a sivatagos területeken hatalmi harcok vannak folyamatban (133)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A Zsuan-zsuan hatalma Belső-Ázsiában befejeződik, miközben Közép-Ázsiában éppen növekedni kezd (34, 44, 77, 133)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
Egyes onogur közösségek a Kaukázus területén élnek, szerepük van az albániai felkelésekben, albánokkal szövetkeznek (139)	05. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
Az ujgurok, akik eredetileg az Orkhon-folyónál és a Bajkál-tó D-i vidékén laktak, a Tarim-medencébe igyekeznek (34, 44)	04. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A szász csapatok megérkeztek Britanniába, maguk a rómaiak siettetik behatolásukat (128)	04. sz. közepén	06/07. sz. fordulója után
A Zsuan-zsuan által üldözött avarhunok helyére, a Tarimmedencébe költöznek az Orkhon-folyó völgyéből és a Bajkál-tó D-i vidékeiről az ujgurok (78)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után
Népvándorlás, a Hszien-pi, majd Zsuan-zsuan nyomása a hunokkal együtt Európába sodorja a tielő népek Ny-i közösségeinek (ogur, saragur és onogur népek) jelentős részét (138)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Népvándorlás sodorja el a szabírok egy részét az Urál D-i térségéből és a Kaszpi-tengertől K-re, ÉK-re fekvő területekről. A szabírok egy része megveti lábát „Magna-Hungáriában” (44)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után
Színre lépnek azok az egyházatyák, akiknek a munkássága, összefüggésben a K-római Birodalom vezetőinek politikájával, fenekestől felforgatva a keresztény lelkek békéjét (71)	04. sz. közepétől	06/07. sz. fordulója után
A Koreai-félszigetről származó, kínai írással rögzített szövegek írásjeleit kezdik Japánban is alkalmazni (III/62)	04. sz-tól, 05. sz-tól	06/07. sz-tól
A lengyel törzsek szarmata eredetű, de elszlávosodott vezető rétegük szervezésében törzsszövetségbe integrálódnak (III/11)	05. sz-tól	06/07. sz-tól
A Misna és a hozzá fűzött magyarázatok és megjegyzések (vagyis a Gemárá) alkotják együttesen a Talmudot (47)	05. sz-tól	06/07 sz-tól
A Heftalita állam Perzsia és a Gupta Birodalom irányában kétfrontos közdelemre kényszerül (93)	05. sz. közepe után	07. sz. elejétől
Perzsia erejét a Fehérhun Szövetség köti le, nem szentel nagyobb figyelmet a Ny-i politikára (63)	05. sz. közepe után	07. sz. elejétől
A szabírnak látszó népesség egy része (kangárok?) még az Urál térségében, főként a Volga–Káma–Perm-vidéken él (171)	04. sz. közepe után	07. sz. elejétől
A Kárpát-medence hatalmi és etnikai viszonyaiban lényeges változások állnak be. A Ny-római uralkodók, ill. Pannónia provincia vezetői a gepidák együttműködésére számítanak (54)	04. sz. köz-től 05. sz. köz-től	07. sz. elejétől
Az ősmagyarság egyik lényeges komponense a Volga–Káma vidékéről költözik a Kubán-vidékre (138)	05. sz. közepe után	07. sz. 1. negyedében
Az Asina-nemzetség uralkodója egyesíti a törzseket, megkezdi a türkök újabb szövetségének megalapítását (78)	04. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
Az ogur, saragur és onogur népek törzseinek jelentős része átköltözik új, Volga-menti hazájába (138)	05. sz. 2. fele	07. sz 1. fele
Az onogurok, szabírok, ősbolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok, saragurok, kálizok a Kaukázus térségében élnek (139, 171)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
Az onogur törzsek letelepednek le a Volga-mentén (45, 138)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
Az első kazár telepek (támaszpontok) létrejönnek a Kaszpitengertől Ny-ra eső térségben (173)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
A Kaszpi-térségbe érkezett kazárok már nagy szerepet játszanak a Kaukázus viszonyait befolyásoló eseményekben (44, 172)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
A kangárok egyes törzsei a Sevan-tótól ÉNy-ra, a szabírok eredeti földje tájékán tűnnek fel (10, 171)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele

A Kis-Szamos melletti Apahida településnél földbe kerül a gepidákhoz köthető híres aranykincs (53)	05. sz. 2. fele	07. sz. 1. fele
A Ny-római császárok csak a K-római császárok bábjai (120)	04. sz. 2. f-től	07. sz. 1. f-től
Britanniában a kelta dominancia visszaszorul Skócia és Wales területe felé (129)	04. sz. 2. felétől	07. sz. 1. felétől
Az anglik Közép- és K-Angliában és a Humber-folyótól É-ra, a szászok Essex, Sussex és Wessex területén, a jütök Kentben, a Wight-szigetén és Hampshire-ben telepednek le (128/129)	05. sz. 2. felétől	07. sz. 1. felétől

Szent Patrik püspökséget, iskolát alapít Armaghban (40)	444 k.	600 k.
A Zsuan-zsuan a Tarim-medence avarhun lakosságának nagy részét távozásra bírja (34, 44, 78, 133)	455 - 460	600 - 616
A perzsák sorra aratják győzelmeiket a fehérhunok felett, s csaknem kiszorítják őket Közép-Ázsiából (92)	440/450-es évek	600/610-es évek
A Heftaliták elfoglalják É-India területét, – a Gangeszig (93)	455 - 467	600 - 612
A fehérhun haderő a perzsa fronton is sikereket ér el (93)	457 után	602 után
A Himjárita Birodalom hanyatló korszaka, a királyság már nem képes ellenállni Akszum hódításának (75)	455 - 518	600 - 663
Az akatzirok a Fekete-tengertől É-ra laknak (45, 92)	448	604

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Péróz szaszánida perzsa uralkodó üldözi a keresztényeket Grúzia területén, valamint a hunok ellen harcol (23, 63)	459 - 474	604 - 619
További szabír törzsek érkeznek a Kaukázus előterébe (45, 171)	460 k.	605 k.
A britanniai angolszász invázió legintenzívebb szakasza, és a római csapatok maradéktalan távozása a szigetországból (128)	449 - 451	605 - 607
Szent Patrik megkereszteli az uralkodó elitet Írországban (40)	460-as években	605 - 615
Az alánok elfoglalják Triert, illetve lerombolják Eucherius templomát (59)	450	606
A Zsuan-zsuan egyik ellenfele a tabgacsok buddhista állama, mely a kínai Wei királyság örököse, és É-i Wei néven a Selyemút egy szakaszát uralma alatt tartja (133)	450 k.	606 k.
A Tie-le (tielö) törzsszövetség – élén az Asina-nemzetséggel – szervezkedése a Zsuan-zsuan megdöntésére irányul (133)	495 után	606 után

Albánok felkelése a Kaukázusban (44)	450/451 és 463	606/607 és 608
A frankok szövetségre lépnek Rómával, majd Tournai városa felől megindulva legyőzik a szászokat és az alemannokat (60)	450-es évek	600/610-es évek
Róma császára előkelő idegenként tekinthetné meg azt a catalaunumi csatát, amivel összefüggésban kerül esetleg sor az Orsolya-gyilkosságra (37, 59, 60, 227)	451	607
Egyes K-i gót csapatok esetleg részt vesznek az ún. catalaunumi csatában, melynek főszereplői a vizigótok és az alánok (49, 226)	451	607
A hunok lerombolják a kaukázusi Bes Barmag erődöt (174)	452	608
A fehérhunok feltűnnek az indiaiak horizontján (92)	352	608
Az itáliai születésű Bonfini (15. sz.) munkája „Marcianus idejébe” helyezi Szent Orsolya és társai vértanúságát (60)	352	608
A vizigót királyt meggyilkolják Aralate-ban (60)	452/453	608/609
A vizigótok elűzik országukból az alánokat (60)	453	609
A Krím térségében állomásozó hunok az alánokkal és a gótokkal keverednek háborúba (45)	453	609
Aquitániai Victorinus (Szent Jeromos retorikatanára) elkészíti az első olyan fennmaradt írásos művet, amelyben az Anno Domini datálás jelenik meg (42)	465	610
További onogur közösségek érkeznek K-Európába, a Kaukázus É-i előterébe, a Kubán-vidékre (138)	465 k.	610 k.
Furius Dionysius Philocalus tevékenysége (I/36)	354 k.	610 k.
Szent Ágoston élete. Eredetileg manicheus, gnosztikus, aztán a neoplatonizmusban megtalálja azt a filozófiát, amely meglátása szerint összhangba hozható a keresztény tanokkal (71)	354 - 430	610 - 686
Vortigern római-briton király meghívja az angolszász vezéreket a piktek és a skótok kiszorítása érdekében (80)	455 előtt	611 előtt
Marius Victorinus újplatonista filozófus keresztény hitre tér, és szellemi képességeit a továbbiakban ariánusok által felvetett logikai kérdések megválaszolásának szenteli (43)	355	611
Erdély és a Magyar Alföld határvidékén a gepida közösség a szarmata nagysáncnál előrenyomul, majd a Körösökön át eléri Erdély közepét, a Maros vonalát (52)	355 k.	611 k.
A K-i gótok és a hozzájuk csatlakozó alánok a Tisza mentén fejlődnek fel (49, 53)	355 k.	611 k.
A gepidák Erdély teljes területét birtokba veszik (53)	455 - 472	611 - 628

Aquitániai Victorinus elkészíti húsvétszámítását. A húsvétciklus táblázatának egyik oszlopában az évszámokat Jézus keresztre feszítésétől számozva tünteti fel (42)	457	613
Szent Brigid Kildare-ben kettős (férfi+női) kolostort alapít (40)	468	613
Avitus szenátor, majd császár (K-i gót csapatokkal?) hadjáratot vezet a gepidák ellen Pannónia területén keresztül (53)	457 k.	613 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az onogurok átvonulnak Közép-Ázsiából K-Európába (45)	457 k.	613 k.
I. Childerich frank király, a Meroving-dinasztia alapítója már szívesen alkalmaz alán fegyvereseket is (60)	457-től	613-tól
Tömeges gepida megtelepedés kezdődik a Tisza–Maros–Körös közében is, a szarmaták az Alföld közepe felé húzódnak (53)	358 - 373	614 - 629
Peroz/Firoz perzsa uralkodó háromszor is megtámadja a fehérhunokat, de minden alkalommal vereséget szenved (93)	459 - 484	614 - 629
A fehérhun térfoglalás a mai Pakisztán területén, az Indusvölgyben, Kingila király idején zajlott le (93)	470 előtt v. 490 előtt	615 előtt v. 601 előtt
Kunka a fehérhun király (93)	05/06. sz. ford.	615 k.
Napfogyatkozás Európában (I/266)		616
A türkök Tie-le törzsszövetsége feltűnik a kínai forrásokban, – törzseik többsége még a Bajkál-tó vidékén él (133/134)	460 k.	616 k.
Onogurok telepednek meg a Kubán-vidéken (138)	460 k.	616 k.
Az angolszászok a romanizált brit Vortigern király ellen fordulnak, s birtokba veszik Kent térségét (129)	460 k.	616 k.
A K-i gótok gyakran megsarcolják a K-római Birodalmat (45)	460-as évektől	616 után
Újabb napfogyatkozás Európában (I/266)		617
Meghal Szent Patrik (108)	461	617
Eurik vizigót király nagyobb vereséget szenved az alán–frank csapatoktól (60)	463	619
A fehérhunok birtokukba veszik Pandzsábot és a Gangeszmedence nyugati részét (93)	475	620
Belső-Ázsia népei körében, a Selyemút mentén a manicheusok alapítottak vallási közösségeket (134)	465 előtt	621 előtt
A Heftalita-dinasztia uralkodói már nem Kagan városban, hanem Kabulban székelnek (93)	510 k.	621

Eurik vizigót király felmondja a Rómával kötött szerződését, legyőzi a rómaiakat Toulouse-nál, visszafoglalja D-Galliát, majd Provence területét, sőt Hispánia felé is terjeszkedik (60)	466	622
Athanasius az Újszövetség könyveinek felsorolásába már belefoglalja a Jelenések könyvét is (51)	367 k.	623 k.
Riothamus romanizált brit király az angolszász térhódítás miatt hadműveletekbe kezd a szászok hátországában, partra száll Galliában, benyomul a kontinensre (139)	468	624
Szent Ambrus élete. (Milánó püspöke, egyházatya, író) (72)	338 - 397	624 - 683
A „Korai-Liang” hun dinasztia bukása (33, 134)	376	625
Angers-i csata a Loire-völgy és a szigetek birtoklásáért (60)	469	625
A Gupták a fehérhunok offenzívája miatt D-re szorulnak, s ott összeütköznek a Pallavák és a Csálukják államaival (93)	480 k.	625 k.
A Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódik az európai hun központ, – (a korábbi Kis-Szkítia területe) (45)	05. sz. végén 06. sz. elején	07. sz. 2. és 3. negyedében
A gótok elvonulnak Pannónia szomszédságából, részben már Itália területére, zömében a Balkánra költöznek (53-54)	469 - 473	625 - 629
Himjár keresztény időszaka; a fővárost és környékét a keresztény Akszum uralja, ám távolabbra nem ér el a hatalma (75)	480 - 518	625 - 663
A D-i britek egy része Riothamus nyomában, mintegy 120-130 év alatt a Bretagne-félszigetre (Armorica) költözik (129)	469-től 05/06. sz-ig	625-től 08. sz-ig
A Lengyel-síkság DK-i és a Fekete-tenger Ny-i térsége felett Konstantinápoly a K-i gótok révén gyakorolt ellenőrzést (49)	370-ig	626-ig
A Krím térségében a hunok alánokkal, gótokkal harcolnak (45)	470	626
A hunok döntő győzelmet aratnak a gótok felett, és vezető szerepet nyernek K-Európában (45, 49)	370 után	626 után
Szarmata/alán (jász?) beköltözés a Kárpát-medencébe (54)	370 - 375	626 - 631

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Vakan Mamikonean örmény király hadjáratával összefüggésben említik: gavarn kangarac = „kangár föld” (10)	482	627
A gepidák leginkább a Tisza vidékén, továbbá a Szerémség, Bácska és Szlavónia területén tanyáznak (54)	471 után	627 után
A gepidák Erdély területét is birtokba vették (53)	472-ig	628-ig

A hunok előörsei elérik az Al-Duna vidékét (49)	372	628
Kései Zhao menekült királya, Shi Hu a Korai Qin államnak a vazallusa volt (34)	370-ig	629-ig
A Qin államban fellázad Liu Wei Chen, Helian Bobo apja (34)	370	629
A frankok ellen a Ny-i és a K-i gótok próbálnak összefogni (49)	473 - 475	629 - 631
A fehérhunok Toromána idejében Gandhárát, majd Kasmírt is elfoglalják (93)	484 - 515	629 - 660
A császár a K-i gótokat a Balkánról Itália felé tereli (49)	474-től	630-tól
Konstantinápoly elveszíti befolyását a Fekete-tengertől É-ra fekvő területeken (45, 49)	474-től	630-tól
I. („II”) Leó uralmának kezdete (I/266)	474-től	630-tól
K-Európában a hunok a Dnyeper–Dnyeszter vidékére törnek, s súlyos vereséget mérnek a K-i gótok K-i szárnyára (66)	374/375	630/631
Az európai hun csapatok maradéktalanul birtokolják a Feketetenger ÉNy-i partvidékét (49)	375	631
A gepidák (ismét) megszállják korábbi védvonalukat, Szlavónia és Pannónia secunda területét (66)	475	631
Az európai hunok a K-római Birodalom felé szorítják a gótokat. A K-i gótok balkáni területek felé menekülnek. A hunok elérik a Duna torkolatát, központjuk az Al-Dunához kerül (45)	375 k.	631 k.
Gepida csoportok telepednek a Tisza–Maros–Körös közbe (66)	375 k.	631 k.
Itáliában (Revennában) talán még Ny-i gótok tartózkodnak (66)	475 k.	631 k.
A K-i gótok az általuk néhány évvel korábban kirabolt D-Pannóniából és a Duna-Tisza-közéből is a Balkánra vonulnak (66)	475 után	631 után
Az európai hunok elérik az Al-Duna vonalát (66)	375/376	631/632
Miután legyőzik a frankokat Galliában, a Vizigót Királyság ismét Ny-Európa legerősebb állama (60)	476	632
Fu Jian, a tibeti Korai Qin királya sikertelen támadása a D-kínai Yin-dinasztia ellen. A Korai Qin állam megbukik (134)	383	632
Az európai hunok a Havasalföldön támadnak, és behatolnak Moldva és Erdély területére is (66)	376/377	632/633
A gepidák jelen vannak a Duna-deltánál is? (66)	377	633
Az ázsiai hun Liu Wei Chen (Weicheng) ismét hun ellenőrzés alá veti az Ordosz területét (134)	384	633

A keresztény összefogás és egyetértés véget ért. Eddig élhettek békében egymással a keresztények és keresztények (K-en) (71)	04. sz. 4. negyedéig	07. sz. 2. harmadáig
Az Olt és a Feketeügy vidékén, a Háromszéki-medencében állomásozó gótok is kivonulnak Erdélyből (8)	04. sz. 4. negyede	07. sz. 2. harmada
Kavád sah korszaka Perzsiában (63)	488 - 531	633 - 676
Kezdődik a K-i gótok Itáliába költözése (49)	489	634
Befejeződik a Liu Sung-dinasztia pályafutása, s korábbi területén kezdődik a rövidéletű Qi-dinasztia (Csi) uralma (134)	478	634
Európai hunok átkelnek a Dunán, Hadrianapolisznál (Edirne) megsemmisítik a „K-római” (K-i gót?) csapatokat (66)	378	634
Diodórosz a fiatal Aranyszájú Szent János tanítója (73)	378 - 390	634 - 646
Zénó császár kerül hatalomra (I/266)	479	635
Zénó császár egy bolgárnak nevezett pusztai népcsoport segítségével a K-i gótokat a Balkánról Itália felé tereli (49)	479	635
A gótok és az alánok Pannóniát fosztogatják (54)	379	635

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Zénó császár szorgalmazza a K-i gótok Itáliába terelését (66)	479-től	635-től
Zénó császár bolgárokat hív segítségül a K-i gótok ellen a Sirmiumért (Mitrovica, Szerbia) vívott harcai során (54, 92)	479 - 482	635 - 638
K-i példák nyomán a Ny-i papok, még az ariánusok is himnuszokat és zsoltárokat énekeltetnek a hívekkel (73)	380 után	636 után
Az Olt és a Feketeügy vidéke, a Háromszéki-medence gót megszállása véget ér, – a gótok Pannónia felé távoznak el (8)	380 - 382	636 - 638
Szent Benedek élete (72)	480 - 530	636 - 686
Vizigótok beveszik a római ellenőrzés alatt álló Marseille-t (60)	481	637
A római zsinat a Bibliát Ó- és Újszövetségre osztja fel (51)	382	638
Rómának Gallia területén nem marad semmiféle hatalma (60)	382 után	638 után
Készen áll a négy kanonizált evangélium szövegének javított latin változata (Szent Jeromos munkája) (51/52)	383 k.	639 k.
A mazdakiták felforgató tevékenysége nyomán a perzsa uralkodó 80 ezer mazdakitát és manicheust végeztet ki (63)	494 - 524	639 - 669
Weicheng Liu vöröshun seregét támadja az É-i Wei ura, Touba Gui, és megostromolja a székhelyét is. Megölik a vöröshun vezért, de fia, a tízéves Liu Bobo el tud menekülni (134)	391	640

Szent Jeromos olyan ószövetségi szövegváltozatot készít, amellyel a zsidók is elégedettek. (Ez az ún. Vulgáta alapja) (52)	384	640
Ny-on is megjelennek az első szerzetesek (71)	04. sz. közepe	640 k.
Longobárdok tűnnek fel a Kárpát-medence ÉNy-i szélén (66)	485 k.	641 k.
A frankok szövetségre lépnek a K-i gótokkal (49, 60)	486	642
A Gupta Birodalom királyságokra töredezik, Közép-Indiában a D-i Csálukja és Pallava államok terjeszkednek (94, III/22)	497	642
A Balkánra behívott ősbolgárok ismét Zénó császár megbízásából csatáznak a K-i gótok ellen (54)	486 k.	642 k.
A Gupta-dinasztia – elvesztve hódításait – tovább regnál eredeti országában, a mai Bihar és Uttar Pradés területén (94, III/22)	497-től 08. sz-ig	642-tól 09. sz-ig
A Római Birodalom területén legalább három különböző napon tartják a húsvétot (41)	387	643
Anastasius nyitja meg a két római császárságot egyesíteni kívánó (újra-latinizáló) császárok sorát (82)	500 k.	645 k.
Az ősbolgárok gepidák oldalán harcolnak a K-i gótok ellen (54)	488	644
Vienne és Lyon környéke vizigót ellenőrzés alá kerül, ami erős alán kivándorlást generál Hispánia irányában (60)	490	646
Rugiland, a rugiak országa megszűnik létezni, amikor a longobárdok elfoglalják a területét (124)	490 k.	646 k.
A fehérhunok között terjed a nesztoriánus kereszténység (94)	490 k.	646 k.
Longobárdok szállják meg Pannónia É-i, ÉNy-i részét (66)	490 után	646 után
A Vizigót Királyság Hispánia felé terjeszkedik, betelepül a gót (és alán) népesség első nagy hulláma Hispániába (60)	490-es évek	640/650-es évek
Avarhunok kelnek át a Volgán, K-Európába érkeznek (10)	490 - 570	646 - 715
Liang Wu Di a rövidéletű Qi-dinasztia uralmát megdöntve megalapítja a kínai Kései Liang-dinasztiát (134/135)	502	647
Egyes gót csapatok az ariánus Gaina zsoldosvezér parancsnoklásával elérik és pusztítják Konstantinápoly térségét (49)	391-től	647-től
Bizánci-perzsa összecsapások a Kaukázus térségében (?) (154)	503 - 505	648 - 650
Meghal Aquitániai (avagy Marius) Victorinus (43)	393	649
Az É-i Liang-dinasztia megalapítása a Sárga-folyó Ny-i szakaszán, – Chugu Meng Xun a dinasztiaalapító? (34, 135)	401 vagy 397	650 vagy 653

Jelen vannak a Kárpát-medencében (Erdély területén) a Hun Szövetség némely egységei (54)	360/370-es évek	640/650-es évek

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Írországból skót telepesekkel érkezett szerzetesek Skócia lakosságának jelentős részét megkeresztelik (81, 108)	04. sz. végére	07. sz. közepére
A fehérhun törzsek fő letelepedési területe Pandzsáb és Radzsasztán, legjelentősebb csoportjuk gurdzsár törzs (93)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
Kaukázusi Albánia Örményországtól ÉK-re, Dagesztán területén, (Azerbajdzsán, Csecsenföld, Grúzia határvidékén) van (97, 172)	04. sz. 4. negyede	07. sz. közepe
Albániától É-ra, a Kubán-vidéktől D-re húzódik a dagesztáni hun népek és a szabírok földjének D-i határa (172)	05. sz. 4. negyede	07. sz. közepe
Jemen és a „Termékeny Félhold” határán, az oázisokban beduinok telepednek le, áttérnek a fél-városi életmódra (75)	06. sz. eleje	07. sz. közepe
A Dagesztánban és a kapcsolódó területeken élő hunok elismerik vezetőiknek a szabírok uralkodóit (94, 98)	06. sz. eleje	07. sz. közepe
Szent Jeromos bethlehemi tartózkodása (I/265)	04. sz. vége	07. sz. közepe
Kogurjo koreai Királyság D-i, DNy-i irányba terjeszkedik, elhódítja Pekcse Királyságától a Han-folyó medencéjét (161)	05. sz. végén	07. sz. közepén
Skócia területén a piktek, a britonok, a gael-skótok és az agelek osztoznak (80)	05. sz. végén	07. sz. közepén
Onogur–ősmagyar együttélés valósul meg a mai D-Oroszország területén, a Kubán-vidéken, az Azovi-tengertől K-re (138)	05. sz. végén	07. sz. közepén
Loyangot megszállják a tabgacsok (É-i Wei) a Zsuan-zsuan kívánsága szerint, s új központjukká is teszik (135)	05. sz. eleje	07. sz. közepe
Az É-i Liang uralkodója a Kései Liang-dinasztiával harcol, csapatai beveszik Guzang (ma Wuwei) városát (135)	05. sz. eleje	07. sz. közepe
Virágoznak a hinduista maláj államok (Trambalinga, Lankasuka, Kalah), de indiai kereskedők terjesztik a buddhizmust is (III/207)	01. évezred közepe táján	07. sz. közepe
A szabírok sztyeppei népeket is csatasorba állatanak, a Meotisznál élő utrigurokat és a Krímnél élő kutrigurokat (186)	06. sz. eleje	07. sz. közepe
Klodvig vereséget mér az alemannokra (179)	05/06. sz. ford.	07. sz. közepe

A tabgacsok a Zsuan-zsuan oldalára állnak (134)	05/06. sz. ford.	07. sz. közepe
A Skócia felé élő briteket a piktek és a skótok fenyegetik (129)	05/06. sz. ford.	07. sz. közepe
Egyháztörténeti művében Zakariás rétor megemlékezik a korabeli szabírokról és magyarokról (97)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
A hunok a Balkánra és a Kárpát-medencébe esedékes bevonulásukkal talán még csak egy lehetőségként számolnak (45, 50)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
Még a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódik az európai hunok hatalmi központja (50)	05/06. sz. fordulója	07. sz. közepe
Szent Jeromos ismerteti meg a latin világgal Pakhomiosz kolostori szabályzatát (72)	04/05. sz. fordulója	07. sz. közepe
Elkészül jeruzsálemi Talmud – egy álláspont szerint (47)	04/05. sz. ford.	07. sz. közepe
Az onogurok létrehozzák „őshazájukat” a Volgától DNy-ra fekvő területen (138)	04/05. sz. fordulója	07. sz. közepe
A hun előőrs megközelíti a Duna–Tisza-vidék D-i részét (66)	04/05. sz. ford.	07. sz. közepe
Elkészül babilóniai (szurisztáni) Talmud – két, látszólag különböző álláspont szerint (47)	04. sz. végéig 05. sz. végéig	07. sz. közepe
A szabírok hegemóniájának ideje a Kaukázus térségében (172)	06. sz. közepe	07. sz. közepe
Kialakul az az egységes, színes kultúra, ami a Kárpát-medence nagyobb, K-i részére hosszú ideig jellemző lesz (55)	05. sz. végétől	07. sz. közepétől
A gepidák tudatosan kiürítik, szabaddá teszik a hunok számára Erdély középső és K-i részeit (54)	05. sz. 3. h-tól 04. sz. 3. h-tól	07. sz. közepétől
A Káma-, a Blelaja- és az Urál-folyó mentén használatban vannak a „korai magyarnak” tekintett temetők (171)	06. sz-tól, 08. sz-ig	07. sz. köz-től, 09. sz. végéig
A Maros mentén keletkező falvakat olyan újonnan betelepült földművelő-állattartó közösségek hozzák létre, amelyek anyagi kultúrája nemigen különbözik a gepidákétól (55)	05/06. sz. fordulójától	07. sz. közepe után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A nagy egyházatyák, mindenek előtt Gregorius és caesareai Basil megalapozzák a Szentháromságtant (147)	04. sz. 3. negyedében	07. sz. közepe után
Az ún. „avar vonulás” két egyidejű népmozgást takar: az avarhunok Kárpát-medencébe, illetve a Zsuan-zsuan, tehát a „valódi avarok” (kazárok) Kaukázus-vidékre való menetelését (173)	05/06. sz. f-tól, 06. sz. 3. harmadági	07. sz. köz-től, 08. sz. 2. negyedéig

Orosius írja: „miután a hunok elfoglalták Pannóniát, a saját nyelvükön Hunguriának nevezték el” (165)	05. sz. eleje	07. sz. közepe után
Szent Benedek Rómában tanul (72)	06. sz. eleje	07. sz. dereka
Már létezik az ariánusok Bibliája, ami a gót (Wulfila-) Biblia alapját képezheti (52)	06. sz. eleje	07. sz. 3. negyede
Megépül Albánia a Gabalától Zagataláig húzódó védrendszer, – az albánok építik, bizonyára a kazárok és kangárok ellen (173)	05. sz. 1. negyede	07. sz. 3. negyede
A hunok főerői és néptömegei megérkeznek az Al-Dunához, ill. a Kárpát-medence K-i szélére (50, 55)	05. sz. 1. negyede	07. sz. 3. negyede
A skóciai keresztény térítés Szt. Ninianus nevéhez fűződik (81)	05. sz. elejétől	07. sz. 3. nde.
Gael telepesek nyomulnak be Írországból Hiberniába (Skóciába), birtokba veszik a földművelésre alkalmas területeket (108)	05/06. sz.	07. sz.
Négyszögű erődítmények jelennek meg Pannóniában. A falakat kerek bástyák erősítik. Az erődök lakói sátrakban élnek (69)	04. sz. 2. felében	07. sz. 2. felében
Epihaniosz pátriárka Theodosziosz császár támogatásával nagy hatású támadásokat intéz Origenész kereszténysége ellen (146)	04. sz. 2. fele	07. sz. 2. fele
Az onogurok a Meotisz mocsarainál, a Kubáni Alföldön és a Kaukázus É-i előterében törzsszövetséget hoznak létre (139)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele
Zsidók tömegei telepednek meg Dagesztán területén, tovább színesítve annak amúgy is tarka etnikai szövevényét (173)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele
Perzsia határvidékén élnek e kangár törzsek. (10, 171)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele
Szt. Kolumbán megkezdi a kereszténység sajátos változatának terjesztését az északi népek körében (81)	06. sz. 1. fele	07. sz. 2. fele

A longobárdok jelen vannak már az ausztriai Duna-szakasztól D-re, Erpersdorfnál (66)	505-től	650-től
Datong városa az É-i Wei székhelye volt (135)	495-ig	651-ig
A hunok zömmel az Al-Dunánál vannak, onnan intéznek támadást a Trákia és Illíria területét megszálló K-gótok ellen (66)	395	651
A római és barbár támogatással is rendelkező frankok hatására a vizigót uralom D-re, DNy-ra, Hispánia területére szorul (60)	490/500-as évek	650/660-as évek
A hunok változtatnak stratégiájukon, a Kárpát-medencét szemelik ki új központjuknak (50)	590/500-as évek	650/660-as évek

Napfogyatkozás (I/265)		653
Tours-i Gergelynek a gót Hunerich és Anastasius császár uralkodása idejére feljegyzett napfogyatkozása (I/265)	497	653
A karthágói zsinaton határoznak az újszövetségi szövegek mai értelemben vett Újszövetségi Szentírássá szervezéséről (52)	397	653
Helian Bobo (Weicheng Liu fia) a Kései Qin (Csin) állam vezetőjének a szolgálatában kezdi hadvezéri pályafutását (135)	405 k.	654 k.
A Zsuan-zsuan a mai É-Kína területén vereséget szenved Helian Bobótól (78, 98)	405 k.	654 k.
A Zsuan-zsuan Ny-ra, Közép-Ázsia területére szorul (78, 98)	405 után	654 után
A hunok „Szkítiából való kijövetelének” éve (Székely István krónikája szerint) (67)	358	655
A longobárdok megszállják ÉNy-Pannóniát (68-69)	510-től	655-től
Eudoxiosz konstantinápolyi püspök ariánus volt (145)	370 előtt	656 előtt
Már masszívan jelen voltak a hunok Erdélyben (50, 54)	370 előtt	656 előtt
Csaknem egy évtizedig tartott Gaina gót zsoldosainak konstantinápoly környéki rémuralma (49)	400-ig	656-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szabírok igyekeznek hegemóniát szerezni a Kaukázusban (64)	400	656
Helian Bobo maga mögé állítja a Kései-Qin haderőt, majd önálló államot alapít. Dinasztiájának neve: Da Xia, önmagának a Tian wang (égi király) címet adja (78, 135)	407	656
A K-Európát fennhatósága alatt tartó Hun Szövetség centruma már nem tud a Kaukázus térségével foglalkozni (64)	400 k.	656 k.
A hun csapatok az Al-Dunánál hadakoznak, Uldin vezér megsemmisíti az Al-Duna É-i partján felsorakozott gót sereget (66)	400 k.	656 k.
A skóciai térítés elsősorban Szent Ninianus, a walesi pedig Szent Dávid Menevia nevéhez fűződik (108)	400-tól	656-tól
Tongwan Cheng a Da Xia-dinasztia épülő fővárosa (III/185)	407 - 415	656 - 664
A hunok „Szkítiából való kijövetelének” éve (az 1811-es szegedi kalendárium szerint) (67)	371	657
Anastasius latinizáló (K-római) császár Pannonia Bassiensis és Pannonia secunda tartományok területén biztosítja a K-európából érkező pusztai népek bejövetelét (68)	512	657

Magyar/Madzsar városának alapítása a Kaukázusban (97, 172)	501	657
A hun fegyveres erő megszállja a Magyar Alföld pusztáit (66)	401 - 411	657 - 667
A kései Qin-dinasztia bukása (134)	409	658
Perzsia (ismét) betör Örményország Ny-i felébe (97)	502	658
A Liang-dinasztia nagy alakja: Liang Wu-di császár (33)	502 - 549	658 - 692
A hunok „Szkítiából való kijövetelének” éve a magyar krónikás irodalom többsége szerint (67, 217, III/54)	373	659
A szabírság (a hunoktól különböző nép – Prokopiusz szerint) keletrómai szövetségben behatol a D-Kaukázus térségébe (172)	514	659
Helian Bobo új fővárost épít az Ordoszban (III/185)	410 k.	659 k.
Szent Ambrust állítólag már akkor püspökké választják, mikor még meg sem volt keresztelve (72)	374	660
A K-i gótok megtámadják a gepida őrizet alatt álló a Szerémséget, a Dráva–Száva-közét, Alsó-Pannóniát, benyomulnak a Kárpát-medence belső területeire is (50, 67)	504	660
Kis-Ázsiába D-re vezetnek hadat azok a szabírok, akik a Kaszpi-tengernél, a derbendi kaputól É-ra élnek (64, 97, 172)	515/516	660/661
Mihiragula fehérhun király – állítólag Síva hívő. Az ő idejében omlik össze a Heftalita Szövetség (94)	515 - 544/557	660 - 700/702
A K-i gótok elfoglalják a Bánát területét (67)	405	661
A Ny-római Stilicho tábornok a K-i gót offenzíva ellen tehetetlen, a hun Uldin vezérhez fordul segítségért (67)	405	661
Átfogó K-i (és Ny-i?) gót hadjárat Pannónia ellen, a K-Római Birodalom szervezésében, a Ny-i Birodalom rovására (67)	405 k.	661 k.
K-i gót csapatok a Dráva-Száva közéből elűzik a gepidákat (67)	505 k.	661 k.
A Balkán ÉNy-i negyedében megtelepedett herulok csatlakoznak a Hun Szövetséghez (67)	375 k.	661 k.
Elkészül Ravennában az ariánus keresztelőkápolna kupolájának ismert mozaikja (145)	405 után	661 után
Az albán keresztény egyház átlépi a határt, és É-i irányban térítést folytat „dagesztáni hunok”, szabírok között (173/174)	505 után	661 után
Aranyszájú Szent János misszionáriusokat küld a Krímbe (73)	375 után	661 után
Szent Ambrus az eredetileg szírek által énekelt, latinra fordított himnuszokat hatékony ariánus-ellenes fegyverré formálja (73)	375 után	661 után
Az ún. „szabír népvándorlás” (97, 172)	505/506	661/662

A gepidák betagozódtak a Hun Szövetségbe (67)	405 - 407	661 - 663
A dvini zsinaton a grúz, az albán és az örmény egyházak kimondják egyesülésüket (173)	506	662

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kezdődik Aranyszájú Szent János forradalma (73)	406	662
Hun-római megegyezés, melynek értelmében Pannónia K-i fele, tehát Valéria tartomány a hunok birtokába kerülhet (67)	406	662
Uldin hun vezér csapatai megverik a Ny-balkáni K-i gót sereget, visszafoglalják a Bánát területét is (67)	406	662
A himjári alkirály ellen felkelést szervezt Dzú Núwász (Júszuf Asz'ar Jathar), az utolsó himjárita uralkodó (75)	518	663
A frankok győzelme a galliai vizigótok ellen Poitiers-nál (60)	507	663
Átkelnek a hunok a Dunán, elfoglalják Pannónia D-i részeit, a Száva mellékét (66, 67)	377	663
Kereszténylüdözés a himjáriták országában (mai Jemen) (21)	518 - 525	663 - 670
A hun csapatok egy része a K-Balkánon manőverezik (67)	408	664
A Perzsa Birodalom ismét katonai erővel szállja meg Örményországot és a Kis-Kaukázust (64, 97, 173)	519	664
Marcellinus napfogyatkozása Anastasius uralma végén (I/265)	519	664
Napfogyatkozás (I/265)		664
Hunok uralkodnak a Kárpát-medence területének zömén, a hun és szarmata erők területeket foglalnak Pannónia secundában, és Valéria (K-Pannónia) elfoglalására készülnek (68)	378	664
Latin források utoljára említik Aquincumot (68)	378	664
A sirmiumi zsinaton Szent Ambrus irányzata fölénybe kerül az ariánusokéval szemben (72)	378	664
A sirmiumi zsinat az arianizmussal szemben a római pápa tanítását fogadja el Pannónia egyházi irányvonalának (15)	378	664
Befejeződik a „szabír népvándorlás" (173)	508 k.	664 k.
Epiphaniosz a ciprusi Szalamisz püspöke (145)	367-től	664-től
A Ny-Római Birodalom szerepét a Hun Szövetség tölti be. A „Ny-római császárok" a K-rómaiak bábcsászárai (120)	378 - 453/454	664 - 739/740

A szvévek és a hasdingi vandálok Galiciában, az alánok Lusitania és Carthaginiensis tartományokban, a silingi vandálok Baeticában telepednek le (61)	408/409	664/665
Pannónia jelentős részét K-i gótok uralják (68)	408 - 418	664 - 674
Az alföldi szarmaták is szövetségre lépnek a hunokkal (67)	379 előtt	665 előtt
Theodosziosz trónra lépése (82)	379	665
Gratianus császár társcsászárrá nevezi ki Theodosziosz hadvezért, hogy megállítsa a gótok terjeszkedését Moesiában, Macedóniában és Pannónia secundában (68)	379	665
Theodosziosz önállósítja magát, koalícióra lép a gótokkal (68)	379	665
Alatheus és Saphrac népe befészkeli magát D-Pannóniában (68)	379	665
A K-Balkán felől, az Olt völgyén keresztül Erdélybe érkező hun csapatokat talán már Buda, a későbbi király vezeti (67)	409	665
Kavád perzsa sah véget vet Mar Zutra kísérletének (Mar Zutra zsidó államot próbált alapítani). Az exilarchát megfeszítik (63)	520 k.	665 k.
A konstantinápolyi hatalmi központ „bizánci” és „újralatinizáló” részre hasad (82)	379 után	665 után
A türkök átveszik a főhatalmat a Selyemút városaiban (94)	520 után	665 után
A hun csapatok a Tiszától Ny-ra fekvő térségben sorakoznak fel, később megközelítik a Dunát, majd átúsztatnak rajta (69)	379/380	665/666
Szent Benedek három évre remeteként, szerzetesként visszavonul egy barlangba. Elolvassa a Szent Jeromos által lefordított héber töredékeket, kidolgozza a Benedek rend szabályait (72)	510-es évek	660/670-es évek
A hun hadsereg különböző részeinek folyamatos érkezése Pannónia tartomány területére (67)	04. sz. utolsó negyede	660/680-as évek

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A három kangár törzs a Sevan-tótól ÉNy-ra Zabergán fejedelem irányítása alatt áll (10, 171)	06. sz. harm. negyede	660/680-as évek
A római kultúra pannóniai dominanciájának megszűnése a régészeti szakmunkák megállapításai szerint (69)	05. sz. első harmada	660/690-es évek
A keresztény abesszin uralkodó (Ela Asbeha) Justinianus császár támogatásával Himjárt fenyegeti (75)	520 - 525	665 - 670
Helian Bobo maga alá rendeli korábbi urait, a Kései Qindinasztiát, és császárrá kiáltatja ki magát (135)	417	666

A Ny-i Yan-dinasztia bukása (134)	417	666
Egy baktriai dokumentumban feltűnnek a Türk kaganátus baktriai fennhatóságára utaló kitételek. Már bizonyosan türk uralom alatt áll Baktria (94, 135/136)	379	666
A Kárpát-medence K-i fele, benne a gepidák országa, maradéktalanul hun fennhatóság alá kerül (68)	410 k. 380 k.	666 k.
A hunok szilárdan kezükben tartják a Kárpát-medence K-i, tehát nagyobbik felét, a Duna vonaláig terjedő területeket (68)	380 k.	666 k.
A Kárpát-medencében létrehozzák az új hun központot (68)	410/411	666/667
A hunok Pannónia-príma területén, tehát a Kárpát-medence Nyi felében a gótok jelentős ellenállásával találkoznak (69)	380/381 után	666/667 után
Theodosziosz császár hadakozik a pogányok ellen, majd betiltja az arianizmust, és összehívja a konstantinápolyi zsinatot (145)	381-ig	667-ig
Újjáalakul a Vizigót Királyság, a hispániai vandál, alán és szvév erők újrarendeződnek (152)	511	667
Megalakul a Szvév Királyság a Pireneusi-félszigeten (152, 153)	411	667
Helian Bobo fia, Helian Gui csapata megszállja Changant, mely város nevét Cheng Xingre változtatja meg (135)	418	667
Aquileai zsinat – Róma vonalát szentesíti Pannóniában (15)	381	667
Aranyszájú Szent János az ariánus gótoknak is prédikál (73)	381 k.	667 k.
A pelagiánus eretnekség fő képviselői: Pelagius brit szerzetes, valamint Caelestius afrikai jogász (108)	411 k.	667 k.
Európában a kereszténységről leválasztják az „eretnek” irányzatokat, elfogadást nyer a Szentháromság tana (145)	381-től 554-ig	667-től 710-ig
Júszuf Asz’ar Jathar himjárita király lemészároltatja a keresztényeket, s a szomszédos hercegségeket is a zsidó hit felvételére kényszeríti (75)	523	668
Gratianus császár betiltja a Mithras-kultuszt (I/36)	382	668
A manicheusok üldözését is elrendeli Gratianus császár (145)	382	668
Paulus Orosius hispániai szerzetes megírja Historiarum Adversum Paganos c. művét (69)	412 - 417	668 - 673
Szent Dávid Menevia élettartama (108)	512 - 587	668 - 743
A perzsa had betör a Kubán történelmi térségébe (97, 173)	513	669
Az akszumi sereg átkel a Vörös-tengeren, lerombolja Zafart, véres harcban legyőzi Dzú Núwász himjárita uralkodót (75)	524	669
Pogrom Alexandriában (73)	414	670

A Rhone menti gótok behúzódnak a Pireneusok völgyeibe, sokan átkelnek a Pireneusokon, Barcelona vidékére (60/61)	414 - 416	670 - 672
Zajlanak azok a pogromok, amelyeket Aranyszájú Szent János rovására szoktak írni (73)	414 - 418	670 - 674
A kazárok (Zsuan-zsuan) Ny-ra húzódnak a türkök elől (173)	420 - 440	670 - 690
Szent Ambrus szembeszáll Justinia császárné akaratával, s megakadályozza az ariánusok bejövetelét a bazilikába (72)	385 k.	671 k.
Aranyszájú Szent János példáját követi Szent Ambrus is, Milánóban a nép támogatásával elfoglalja a Basilica Porzianát (73)	385-től	671-től
Theophilosz, Alexandria pátriárkája üldözi az aszketikus szerzeteseket és Aranyszájú Szent János forradalmát (73)	385-től	671-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A császár a zsidó vallásgyakorlást is üldözi, letéteti a zsidó pátriárkát is (145)	415 - 425	671 - 681
A vizigótok legyőzik az ellenük lázadó vandálokat (152)	416	672
Az alexandriai „Leánykönyvtár” felégetése (73)	386	672
Aranyszájú Szent János Antiokhiában presbiter (74)	386-tól	672-től
A vizigótok a Pireneusi-félsziget D-i részére szorítják a vandálokat, Asturia hegyei közé a szvéveket, alánokat (61, 152)	416/417	672/673
Újabb perzsa-keletrómai háború a kaukázusi népek és a kínai karavánutak feletti ellenőrzésért (64)	527 - 532	672 - 677
Szent Gildas latinul alkotó angliai történetíró, szerzetes (a Bretagne-félszigeten tevékenykedik) (129)	516 - 570	672 - 726
A perzsákkal szövetkező kazárok vagy kangárok kaukázusi akciója (64, 98, 173)	528	673
A hun erők mélyen benyomulnak Pannónia Prímába, vagyis a Nyugat-Dunántúlra és a mai Ausztria K-i felébe (68, 69)	387	673
A Ny-i gótok leigázzák a hispániai vandálok királyságát (110)	417 k.	673 k.
Az örmények felkelése és szabadságharca a perzsák ellen (173)	517 - 539	673 - 695
Pannónia jelentős részét K-i gótok uralták (68-69)	418-ig	674-ig
Pogrom Tarsziszban (73)	418	674
A gótok Pannóniából Raetia és É-Itália felé távoznak (69)	418	674

A Hun Szövetség onogur törzsi központja a Krímbe kerül (139)	529 k.	674 k.
A hunok Ny-római oldalon vesznek részt itáliai és raetiai hadjáratokban, a Pannóniából távozott gótok megfékezésében (69)	388 után	674 után
Helian Bobo meghal, Helian Chang foglalja el a helyét, aki nem túl sokáig uralkodik (135)	425 - 427	674 - 676
Vége az alexandriai teológiai iskolának (I/36)	389	675
Az alexandriai kormányzó véget vet a teológiai iskola működésének, szerzetesekkel leromboltatja a Mithraeumot is (I/21)	389	675
Összeállítják az Újszövetség könyveinek listáját (52)	419	675
Megjelennek a perzsákkal szövetséges kazárok a Kaszpitengertől Ny-ra eső térségben (98)	530 k.	675 k.
A Kaukázus jó részén a hatalmat már perzsák birtokolják (173)	530 k.	675 k.
I. Kavád perzsa uralkodó ajándékokkal maga mellé állítja Zabergánt és nagy harci értékkel rendelkező csapatait (172)	530 k.	675 k.
I. Kavád újjáépítteti Bes Barmag erődjét, és megépítteti a Szamur jobb partján Torpak-kalát (174)	530 k.	675 k.
A szabír törzsszövetségi központot áthelyezik az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő földszoros vidékére (64, 98, 173)	530 k.	675 k.
Emlegetik Európában az utrigurokat és kutrigurokat (141)	530-tól	675-től
Római források beszámolnak a vizigótok hispániai hadseregének tevékenységéről (152)	419-től	675-től
Justinus, majd Justinianus a zsidó vallásban és a manicheizmusban látja a fő veszélyt, Róma püspökeivel ápol jó kapcsolatot, arra törekszik, hogy az egyház központja Itáliában legyen (146)	519 után	675 után
Perzsia és Bizánc Fekete-tenger térségében folytatott háborúja veszélyezteti Maugerisz onogur király országát (139)	530 - 540	675 - 685
Perzsia és Bizánc egyaránt igyekeznek hatalmukat a Meotisz és Etelköz vidékére is kiterjeszteni (64, 139)	530 - 540	675 - 685
A D-vietnami Funan egy kínai császárság vazallusa volt. Ekkor területét a khmer Csenla állam veszi birtokába (211)	520-ig	676-ig
Taiwu császár idején az É-i Wei legyőzi Helian Changot, betör Tongwan Cheng városába, a Da Xia-dinasztia fővárosába (136)	427	676
Nesztor fellépése a K-római Birodalomban (117)	420	676

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Theodosziosz császár Egyiptomból Konstantinápolyba hozatja az alexandriai obeliszket (65)	390	676
Bizánc szövetkezik a krími (onogur-szabir) központtal, és egy hadsereget is kiküld, hogy segítsen a kazárok-perzsák ellen (99)	531	676
Bizánci katonaság jelenik meg a Krím térségében (99)	520	676
Az Altáj-hegység egyes vidékein a türkök megszervezik új szövetségük csíráját, tkp. a Ny-i Türk Szövetséget (78, 98, 136)	520 k.	676 k.
Szent Ambrus É-Itáliában új püspöki székhelyet alapít (72)	390 k.	676 k.
Szent Benedek hozzálát 12 kolostor megalapításához (72)	520 k.	676 k.
A hunok nagy néptömegei Rua/Ruga fejedelem vezetésével a Kárpát-medencében, így Pannóniában is megtelepednek (69)	420 k.	676 k.
Justinianus (Justinus katonacsászár katona fia) az obeliszket Alexandriából Konstantinápolyba hajózza (65)	531/532 k.	676/677 k.
Helian Chang utóda: Helian Ding uralma (136)	427 - 431	676 - 680
Huszrau (Kürosz/Khoszroész) a perzsa sah (64)	531 - 579	676 - 724
Elhelyezik az alexandriai obeliszket a hippodromban (65)	532	677
Bizánci katonaság jelenik meg a Krím térségében (99)	532	677
A csőcselék felgyújtja az Alexandriai Könyvtárat (74)	391	677
Theodosziosz császár a keresztény egyházat államegyházzá szervezi (145)	380 391	677
A longobárdok államot alapítanak ÉNy-Pannóniában (68-69)	380	677
A kelta keresztény egyház hittérítője: Szent Kolumbán (108)	521 - 597	677 - 753
Kazária megalapítása (173)	567	678
Az első név szerint ismert buddhista Japánban a kínai származású Siba Tattó (III/62)	522 k.	678 k.
II. Theodosziosz császár legyőzi a perzsákat, s e győzelem emlékére a Golgotán fényes gemmakeresztet állíttat (112)	422	678
Hun katonai akciókra kerül sor Trákia és Illíria területén (70)	422	678

I. Celesztin pápa, – a zsoltáréneklés Szent Ambrus által kialakított gyakorlatát alkalmazza a „római” mise-énekekre (73)	422 - 443	678 - 699
Justinianus felkéri a longobárdokat Noricum megszállására (82)	534	679
Az Epiphaniosz és Ammóniosz vitája Palesztinára is átterjed, és szembeállítja egymással az aszkéta-szerzeteseket (146)	393	679
Lázongás az É-i Wei ellen, az ország szétszakadása (136)	523 - 534	679 - 690
Szong, Pekcse királya idején Kogurjo terjeszkedése, Pekcse hanyatlása tovább folytatódik Koreában (161)	523 - 554	679 - 710
A Ny-ra került K-i gót csapatok a burgundok szövetségét keresik, majd együtt támadják Aquitánia területén a frankokat (69)	524	680
A gepidák visszafoglalják Sirmiumot (Mitrovica) (70)	535	680
Da Xia területét elfoglalja az Északi-Wei, megbukik Helian Bobo vöröshun dinasztiája (136)	431	680
Ruga király székhelye már nem Erdélyben, hanem az Alföldön, a Körös-vidéken, vagy éppen Szeged területén van (69)	424 k.	680 k.
A Zsuan-zsuan (kazárok) népeinek egy része Ny-felé vonul, más része Belső-Ázsia Ny-i területein reked (78, 136)	430-as évek	680-as évek
Justinus és Theodosziosz császárok párhuzamosan uralkodtak a K-római Birodalomban (65)	395-ig, 536-ig	681-ig,
Latin nyelven, kelta kolostorokban születnek olyan írások, melyekben a mitológiával keverednek a keresztény tartalmak (108)	05. sz. 2. negyedétől	07. sz. 5. ötödétől
Justinianus császár a hunok, gepidák oldalán harcol az illíriai, trákiai K-i gótok ellen (82)	525	681
Meghal Theodosziosz császár (65, 82)	395	681
Felgyújtják az eleuszisi Demeter-szentélyt, a Mithrász-kultusz központját (I/22, I/36)	395	681

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Trákia és Illíria területét a K-i gótok tartják a kezükben (82)	425 k.	681 k.
Justinianus császár biztosítja, hogy Nursiai Szent Benedek kolostort alapíthasson Montecassinóban (72, 146)	525 k.	681 k.

Itália felé távozik el Pannónia romanizált népessége (69)	395 k.	681 k.
A Kárpát-medence a Hun Szövetség központi térsége (70)	425-től	681-től
A Kárpát-medence ún. pre-avar korszaka (86)	536 - 568	681 - 724
Megindul az albán térítő misszió a kaukázusi Hun Királyságban, s a kangárok körében is (174)	537	682
Jasodharman Ny-indiai törzsi király elfoglalja a Bráhmaputrától a Ny-i óceánig, illetve a Himalájától Mahendragirig (Malváig) terjedő korábbi fehérhun területeket. (94, III/22)	537 k.	682 k.
Justinianus császár Itáliát és környékét saját fennhatósága alá vonja, irányításába nem enged beleszólást a rivális bizánci császároknak (társcsászárainak) (83)	526 után	682 után
Theophilosz alexandriai pátriárka (146)	385 - 412	682 - 698
A Krímben Ogurda vagy Gordász (Qurdaş) bizánci-keresztény király (Bizánc szövetségese) uralkodott (99)	527 előtt	683 előtt
Arkadiosz (illetve a gyámja) gót erőkkel megtámadja és elfoglalja Pannónia secundát, részben Sirmium térségét is (83)	427	683
Aranyszájú Szent János, mint Konstantinápoly pátriárkája (74)	397	683
Justinianus császár átadja a longobárdoknak Noricumot (FelsőAusztriát) és egyes DNy-pannóniai erősségeket (83)	527 k.	683 k.
A határvédő gepidák tartják magukat a Sirmium-vidéki állásaikban (Szlavóniában, a Szerémségben) (83)	527/528	683/684
Zabergán a népével együtt elvonul a perzsák határvidékéről, a Kaukázustól É-ra eső sztyeppére távozik (172, 174)	538 - 542	683 - 687
Vandálok és csatlakozott alánok Hispániából É-Afrikába távoznak, hogy független Vandál Királyságot alapítsanak (110, 152)	428 k.	684 k.
Maugerisz (Modzsari/Modzsgar/Mogyeri) király (Gordász utóda) uralkodik a Krímben, – (Bizánc és a bizánci kereszténység ellenségeként tartják számon) (99)	528-tól	684-től
II. Theodosziosz kívánságára Nesztor pátriárka, a nesztoriánusok vezére lesz a vallási vezető Konstantinápolyban (146)	428-tól	684-től
A Balkánon a hun erők Ruga vezetésével lendülnek ellentámadásba, ellenőrzésük alá vonják Trákia területét (83)	428/429	684/685
A K-i gót haderő jelentős részét a Balkánról D- és KözépItáliába helyezik át (83)	528/529	684/685

Az alexandriai zsinaton az egyházatyák kimondják a manicheus tanítás elvetését és az azt követők kiközösítését. Megfogalmazzák a Szentháromság dogmáját (146, 147, 148)	399	685
Az Ammóniosz és Evagriosz nézeteivel szembenálló szerzetesek megrohanják Alexandriát, terrorizálják Theophilosz pátriárkát, aki pápai jóváhagyássa tevékenykedik (146)	399	685
Konstantinápoly környékéről elvezényelik azokat a katonákat, akik Aranyszájú Szent János prédikációinak hatása alá kerültek, – a prédikátort kiszolgáltatják a gótoknak (74)	399	685
Kolostoravatás Montecassinóban, a regula elfogadása (72, 146)	529	685
Bizánc „büntetőakciót” hajt végre a Krímben (99)	529	685
Az onogurok (?), akiknek a települései a Kaukázus előterében voltak, átkelnek a Kercsi-szoroson (99)	429	685
Justinianus császár nemcsak a bencéseknek ad privilégiumokat, hanem a szír Marón szerzetes sírja fölé emelt monostor lakóinak, a szír maronita szerzeteseknek is (147)	540 k.	685 k.
Huszrau perzsa sah lerohanja Szíriát, kirabolja, földig romboltatja Antiokhiát, elfoglalja Dara fontos erődjét (112)	540 k.	685 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Hispániát elhagyó vandálok már É-Afrikában tartózkodnak, központjuk Karthágóban van (110)	05. sz. 2. negyede	680-690-es évek
A vandálok által elűzött É-afrikai arisztokrácia és a keresztény klérus elhagyja az afrikai partvidéket, Itáliába távozik (110)	06. sz. 2. negyede	680-690-es évek
A perzsák elfoglalják a Fekete-tenger Kaukázushoz közel eső partvidékét az onoguroktól, illetve a szabíroktól (99, 112, 174)	541	686
I. Celesztin pápa a római zsinat alkalmával eretnekségként utasítja el Nesztor pátriárka tanait (147)	430	686
Prokopiosz a Meotis és a Krím térségében élő szabírokról, „tetraxita gótokról”, utigurokról és kuturgurokról tudósít (186)	400 k.	686 k.
Quarduct és Maq örmény püspök sikerrel térít a kimmériai Boszporusszal szomszédos területen élő onogurok között (139)	530 k.	686 k.

Befejeződik a Fehérhun Szövetség utolsó közép-ázsiai törzseinek távozása Európa felé. Akik maradtak, betagozódnak a Türk Szövetségbe, Kazáriába, vagy a Perzsa Birodalomba (94)	530 k.	686 k.
A Kárpát-medence központi területein jellegzetes, préselt fémlemezekből készült tárgyak jelennek meg, – egyes ogur, onogur közösségek már részét képezik a terület hun népességének (82)	530 k.	686 k.
A vandálok az afrikai partvidék jelentős részét birtokukba veszik, Hippo (Annaba, Algéria) is a kezükbe kerül (110)	430 k.	686 k.
A Meroving-dinasztia bekebelezi a Burgund Királyságot (179)	530 után	686 után
I. Childebert frank király legyőzi a vizigót uralkodót (Narbonne-i csata), a gót királlyal kihal az Alarik-dinasztia (152)	531	687
Az epheszoszi egyetemes zsinaton Kurillosz kerül ki győztesen a Nesztorral folytatott vetélkedésből (147)	431	687
I. Childebert és I. Clothar Meroving királyok hadjárata a Vizigót Királyság ellen. Zaragozáig előrenyomulnak (152)	541/542	697/698
A perzsa sereg elfoglalja Kommagénét, és Callinicumot, Örményország Ny-i részét, Anglonnál is győzelmet arat (112)	542/543	687/688
Tao kínai császár csapatai elfoglalják a belső-ázsiai Tujuhun állam Ku-csang nevű városát (136)	439	688
Justinianus császár megkísérli Karthágó visszavételét (110)	532	688
Ruga király idejében konszolidálódott a Hun Szövetség Kárpátmedencére kiterjedő uralma, Hunnia/Hungária állama (83)	433-ig	689-ig
A Pannónia feletti hun uralomhoz Justinianus ellenfele, tehát Arkadiosz (gyámja) is hozzájárul (83)	433	689
Justinianus császár hadserege a tunéziai partvidéken élő vandálok jórészét (sikertelenül) próbálja kiűzni az állásaikból (110)	533	689
Justinianus császár dekrétuma értelmében a római püspök a többi egyházfi felett áll, – (a pápaság deklarációja) (83)	533	689
A Kárpát-medence ún. hun korszaka, – (része az ún. pre-avar korszaknak) (86)	433 - 453	689 - 709
Trónra lép Bleda/Buda, azaz Attila. (A király eredetileg a hunok K-i szárnyát, az avarhunok csapatait és nagy létszámú népességét vezette. – Ruga halála után több forrás szerint Attila, egy krónika szerint azonban Bleda következett.) (84)	434	690

Origenizmussal vádolják Aranyszájú Szent Jánost a kalkedoni (Kadiköy, Törökország) „tölgyes” zsinaton (74)	403	689
Leváltják konstantinápolyi pátriárka minőségéből, és száműzik Aranyszájú Szent Jánost (74)	404	690
A konstantinápolyi hatalmi harcokkal összefüggésben napirenden vannak balkáni zavargások is (83)	404	690
A vandálok Karthágóból való kiűzése csak részben sikeres, a flotta a Földközi-tenger más térségeibe távozik (110)	534	690
Az É-i Wei-dinasztia és a tabgacs (toba) állam bukása (32, 136)	534	690
Buda (Attila) szövetségesei (bizonyára a herulok) megszállják Pannónia Ny-i szegélyét (84)	434 k.	690 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Herulok a longobárdok távozásakor érnek Ny-Pannóniába (124)	434 után	690 után
Számottevő hun sereg állomásozik Ravennánál (83)	404-től	690-től
A K-i gót hatalom (arisztokrácia) egyes tagjai is keresik Justinianus császár és a hun véderő támogatását (84)	534/535	690/691
Theodehad K-i gót király elől a nővére, Amalaberga a lányával, Rodolendával együtt Ravennába menekül (84)	534 - 536	690 - 692
Az É-i Wei állama helyén, K-en a Tung, Ny-on a Si néven említett államok állnak fenn (136)	534 - 538	690 - 694
Epihaniosz volt konstantinápolyi pátriárka (145/146)	535-ig	691-ig
Nesztort II. Theodosziosz császár Egyiptomba száműzi (147)	435	691
Bizánc elit körei nyíltan szembefordulnak a latinizáló körökkel, tehát Justinianus társcsászárral. Totális háború kezdődik (85)	435	691
Éleződnek az ellentétek a K-római Birodalomban (85)	535	691
É-Afrikából Justinianus serege Szicíliába távozik, hogy az Itália tekintélyes részét uraló K-i gótokkal vegye fel a harcot (110)	535	691
Justinianus seregei D-Itália felől és Dalmáciából támadják a K-i gótok által megszállt itáliai területeket (85)	535	691
A longobárdok megkezdik D-i irányú vándorlásukat, melynek végcélja É-Itália (84)	405 k.	691 k.
A hunok nem fordulnak a longobárdok ellen (84)	405 k.	691 k.
A türkök által bekerített Zsuan-zsuan erők a kínaiak védelmét keresve törnek ki a gyűrűből (136)	546 után	691 után

A kazár név megjelenik a forrásokban, ugyanakkor megszűnik a szabírok emlegetése (174)	580 után	691 után
Nápolynál partra szállnak Justinianus csapatai, a várost elfoglalják. – Később Rómát is elfoglalják (85)	536	692
A longobárdok és a gepidák egyeztetik terveiket a frankok K-i törekvéseinek megakadályozására (87)	547	692
A szabírok ismét megpróbálják kontrollálni az eseményeket a Kaukázusban (99, 174)	536/537	692/693
Meghal Aranyszájú Szent János (74)	407	693
A K-i gótok Noricum, Pannónia és Dalmácia területén bizánci és Ny-i gót segítséggel előretörnek, elfoglalják Ravennát. A Ny-római bábcsászár átengedi Sirmium vidékét Bizáncnak (85)	437	693
A Rómát körbekerítő K-i gót csapatok megindítják ostromukat. A várost védő Belisarius tábornok elmozdítja és száműzi Silverius pápát, mert azt gyanítja, hogy megegyezett a gótokkal (85)	537	693
II. Theodosziosz császár felségsértés vádjával letéteti Silverius pápát, és a kisázsiai Paterába száműzi (147)	537	693
A legendás Helian Bobó egyik szövetségese, Chugu Meng Su (É-i Liang-dinasztia) állama összeomlik (78)	444	693
Egy baktriai dokumentum említi a türk helytartó címét is: „khar of Rob” (94, 136)	407	694
Ravennában a várost uraló hadvezér kivégezteti a Belisarius által korábban száműzött szenátorokat (85)	538	694
A gepidák és a longobárdok ellentámadása: a gepidák visszafoglalják a Szerémséget, a longobárdok újra elérik a Száva felső folyását (85)	538	694
A hun csapatok elfoglalják az Al-Duna erődjeit, és birtokukba veszik Castra Martis (Kula, Bulgária) erődjét is (85)	408	694
II. Theodosziosz zsidóüldöző keresztény császár felesége, Eudokia császárné Jeruzsálembe megy, hogy enyhítse a zsidókkal szembeni korlátozásokat (96)	438	694
A Ny-i gótok (burgundi szövetségesükkel együtt) megostromolják és elfoglalták Milánót, a város teljes férfilakosságát lemészárolják, a nőket rabszolgának hurcolják el (85)	438	694

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Az É-i Liang-dinasztia és népe Gansu tartomány területéről az Altájba menekül (78)	445 k.	694 k.
Az É-i Liang-dinasztia és a tibeti Gaochang Királyság története egyaránt véget ér (136)	445 k.	694 k.
Újra hun erősítés érkezik a Kárpát-medencébe (67)	409	695
Karthágó ismételt vandál bevétele (110)	439	695
Geiserik vandál király az É-afrikai római uradalmakat és a magánbirtokokat a maga és családja számára lefoglalja. Megszűnik az afrikai búzaexport Itália irányában (86, 110)	439	695
A Ny-i gót–burgundi beavatkozás után a Meroving-frank csapatok is belépnek az itáliai háborúba, s É-Itáliában vereséget mérnek a K-i gótokra és a bizánciakra (85)	539	695
A gepidák Dácia Ripensis területén véres csatában megverik Bizánc seregét, majd csaknem minden erődítményt megszállnak a Duna D-i partján, a Vaskapu és az Olt torkolata között (86)	539	695
A Sárga-folyó vízgyűjtőjén fennállt Tujuhun (hun?) Királyság felbomlása (136)	550 k.	695 k.
A hun csapatok visszavonulnak az előző évben elfoglalt K-balkáni területekről, a bizánci csapatok üldözik őket. Az Al-Duna É-i partján a hunok a K-római erődöket lerombolják (85)	409/410	695/696
Hun csapatok Abydosnál átkelnek a tengerszoroson, Ázsia területeit dúlják, majd visszatérnek az európai oldalra (86)	539/540	695/696
A perzsák Lazika (Kolkhisz) területéért küzdenek (112, 174)	550 - 556	695 - 701
Az avarság átviharzik K-Európán, a Volga-mentén és a Meotiszban élő ogur/onogur közösségek mellett (140)	550/560-as évek	695 - 705
Elkészül egy galliai krónika, mely szerint Ruga halála után Attila lett a hun király (84)	540	696
Szabírok törnek a perzsák által megszállt Grúzia és Örményország területére (99, 174)	540 k.	696 k.
Belisarius visszaveszi a K-i gótoktól Ravennát. A gótok tartják a Pó-folyótól É-ra eső területeket (86)	540 k.	696 k.
Megszületik Priszkosz (katona, diplomata, történetíró) (131)	410 k.	696 k.
Hatalomra kerül II. Theodosziosz császár, aki a K-i gótok révén igyekszik megtartani Bizánc nagyhatalmi státuszát (86)	440 k.	696 k.
Kárpát-medencéhez közeli, a hun törzsek szomszédságában élő onogurok csatlakoznak Hunniához (139)	440 k.	696 k.

Az É-i Liang korábbi vezető körei új hatalmi tömörülés létrehozását kísérelik meg (136)	551-től	696-tól
Mar Grigor perzsa nesztoriánus püspök által felszentelt püspökök térítenek a kangárok körében (10)	540 után	696 után
Az angolszászok – jórészt ellenőrzésük alá vonva Britannia területét – hozzálátnak királyságaik megalapításához (129)	440-es évek, 540-es évek	696 - 706
I (?) Leó a római pápa (147)	440 - 461	696 - 717
Az É-i Liang népe vagy vezető rétege a Zsuan-zsuan elől az Altáj-hegység védelmébe húzódott, újjászervezte önmagát (136)	552 előtt	697 előtt
A hun K-i szárny Buda/Attila utasítására Ny-ra vonul. A király Kerszonban megállapodik a bizánci Anatoliosszal. A Konstantinápoly által fizetendő összeg igen magas, ennek fejében a hun (avarhun) vonulás elkerüli Bizánc területeit (87)	441	697
Szír forrás szerint kangárok is részt vesznek a kaukázusi háborúban (174)	541	697
A K-i gótok Totilát teszik meg királyuknak (86)	541	697
Konstantinápoly hada elfoglalja Abházia területét (112, 174)	541	697
Megbukik a Zsuan-zsuan utolsó kagánja (A-na-kí) (78)	552	697
A Liang-dinasztia serege az Altájból váratlan helyen előtörve pontot tesz a Zsuan-zsuan korszakának végére (78)	552	697

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Folytatódik a szabír hadjárat a Kaukázusban (174)	552	697
A Türk Birodalom megalapítása Belső-Ázsiában (98, 136/137)	552 k.	697 k.
Először említik az angolszászokat, mint Britanniában megtelepedett népességet írásos dokumentumban (129)	441/442	697/698
A hunok K-i (avarhun) közösségei részben a Lengyel-síkságon keresztül, D-Lengyelország, Szilézia és a mai Szlovákia területén vonulnak a Kárpát-medence É-i és Ny-részére (87)	400 - 402	697 - 699
Justinianus császár Hispániai megszállásával próbálkozik (152)	552 - 554	697 - 699
Justinianus császár egy Konstantinápolyba összehívott zsinat kapcsán közreadja az origenizmus cáfolatát (147)	542	698
Totila Firenzét ostromolja (87)	542	698
A kazárok perzsa oldalon harcolva megszállják Derbentet (174)	553	698
A perzsák Agvaniában legyőzik a szabír sereget (112, 174)	553/554	698/699

Attila (Buda) a Balkán és a Kárpát-medence térségére vonatkozó szerződést köt Theodosziosz császárral (87)	443	699
II. Theodosziosz császár felesége, Eudokia Jeruzsálembe érkezik, saját jogcímén uralkodni kezd Palesztinában (96)	443	699
Justinianus császár felesége, Theodóra, férje kívánságával összhangban bazilika-építésbe kezd Jeruzsálemben (96)	543	699
Totila elfoglalja Nápolyt (87)	543	699
Justinianus császár hadvezére, Belisarius a hajóhadát Hispániába vezényli (87)	544 554	699/700
A kazárok neve feltűnik írott forrásban, területük az „onogurbolgárnak” tartott berszilek eddigi területével eshet egybe, Derbendtől É-ra, a Kaszpi-tenger ÉNy-i partvidékén (99, 174)	555	700
Befejeződik az Altáj vidékén a Zsuan-zsuan felmorzsolása (79)	555	700
Cordobát megszállja Justinianus császár hadserege (152)	544	700

Kialakul a kumánok törzsszövetsége (234)	06. sz.	07/08. sz.
A perzsa források három kangár törzsről tudnak (173)	06. sz.	07/08. sz.
A perzsa és a bizánci források már madzsar néven említenek egy népet a Meotiszban (173)	06. sz.	07/08. sz.
Wei Shou kínai Ny-i Han történetíró (I/202)	06. sz.	07/08. sz.
Agathias ír a Ny-Kaukázusi perzsa-bizánci hatalmi vetélkedésről. Szót ejt arról is, hogy az ókori Kolkiszban létezett egy Onogurisz nevű erőd, melyet lakosairól neveztek el (139)	06. sz.	07/08. sz.
Szír források szerint a kangárok Albánia területén, a Szevan-tó és a Kura-folyó között, a mai Ny-Azerbajdzsán és K-Örményország egyes területein élnek, s három törzsük ismeretes (174)	06. sz.	07/08. sz.
Zakariás Egyháztörténete említi az örményekkel kapcsolatot tartó onogurok, ugorok, szabírok, ősbolgárok, kutrigurok, abarok, kazárok, saragurok, kálizok és eftaliták közösségeit (139)	06. sz.	07/08. sz.
Kaukázusi Albániából keresztény missziókat küldenek a hun népek közé, és hun püspökséget állítanak fel, hun nyelvre is lefordítják a Szentírást (97, 173)	06. sz.	07/08. sz.
Számos krónika megnevezi az onogurok egyik szállásterületét a Fekete-tenger mellékén, az Azovi-tenger közelében (165)	06. sz.	07/08. sz.

A szlávnak tekintett slęża törzs lakja Szilézia területét (III/11)	06. sz.	07/08. sz.
A hatalmas K-európai területen nem lehetséges a kisebb hatalmi központok függetlenségét tartósan megőrizni (194)	05. sz.	07/08. sz.
A frankoktól ÉK-re élő, pogánynak tartott népeket később gyűjtőnéven szászként nevezik meg (179)	05. sz.	07/08. sz.
A bizánci-perzsa hatalmi harc Arábia térségében döntő szakaszához ér. D-Arábia központi hatalom nélkül marad (76)	06. sz. közepe	07. sz. vége felé

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az onogur törzsszövetség nyomai a sztyeppén világosan felismerhetők. A Dnyeper vidékén jellemző a magas szintű fémművesség, aminek előzményei Közép-Ázsiából ismeretesek (140)	06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
Az utrigurok már a Don vidékén, a kutrigurok pedig változatlanul a Dontól Ny-ra eső területeken élnek (186)	06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
A közép-vietnami Csampa állam a függetlenségét a kínai hatalmi törekvésekkel szemben képtelen volt kivívni (211)	06. sz. köz-ig	07/08. sz-ig
Az avarhunok K-Európában már nem voltak képesek ellenállni a türk nyomásnak (140)	06. sz. közepére	07/08. sz. fordulójára
Bridei Mac Maelcon pikt király meghívja Szt. Kolumbánt Skóciába, hogy a szerzetesek körében Egyiptomi Remete Szt. Antal aszketikus életformáját népszerűsítse (81)	06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
A herulok a Balkán területén tűnnek el (?) a történelem színpadáról (179)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
A rúnák terjedésének időszaka lezárul, (de a rúnák használata a kereszténység elterjedése után sem szűnik meg egészen) (81)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
É-Kína Tongwan Cheng (Xia Zhou) térségében kiépíti erős katonai támaszpontját (137)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
Közép-Vietnamban létrejön a Csampa Birodalom, s Csampától Ny-ra a Khmer Birodalom is (211)	06. sz. közepén	07/08. sz. fordulója
Eutykhiosz/Eutükhész a monofizita irányzat híve (148)	05. sz. közepe 06. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
K-római megfigyelők találkoznak a bolgárnak nevezett néppel a Fekete-tengernél, – egyfajta hun népnek tekintik őket (139)	05. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
A Tömjénútra terelődik át a Kínát és Rómát összekötő Selyemút forgalma. A nomádok részesednek a forgalom hasznából (76)	05. sz. közepe	07/08. sz. fordulója

A sárkányábrázolások elterjedésére alapozott régészeti megállapítás szerint másodvirágzását éli a „dák kultúra”, – vagyis virágzik a gepida kultúra (55)	05. sz. közepe	07/08. sz. fordulója
Írországban már általánossá válik a keresztény életmód (108)	05. sz. közepe	07/08. sz. ford.
A D-skóciai piktek már keresztények (81)	05. sz. közepe	07/08. sz. ford.
Áll egy erőd a kaukázusi Albániában, melynek neve Kurszánvár, létezik a várközpontról elnevezett Kurszán tartomány is, mely Derbent és Sirván között terül el (172)	06. sz-tól	07/08. sz-tól
A lengyel törzsek jórészt a Balti-tenger és a Kárpátok, illetve az Elba és a Visztula közötti területen élnek (III/11)	06. sz-tól	07/08. sz-tól
Tongwan Cheng város neve megváltozik, Xia Zhou néven emlegetik (III/185)	06. sz. közepétől	08. sz. elejétől
A Volga-menti és Meotiszi onogur közösség tanúja annak, hogy az avarság átviharzik K-Európán (140)	06. sz. k-pén és 60-as éveiben	08. sz. elejétől
Xia Zhou város egy katonai és hírközlési támaszpont. Egy kínai prefektúra központja (III/185)	06. sz. köz-től, 07. sz. végéig	08. sz. elejétől, 09. sz. köz-ig
A koreai Kogurjo állam nagy korszaka lezárul. (Uralta ÉszakKorea, ÉK-Kína és az orosz Távol-Kelet egy részét) (161)	06. sz. 2. felére	08. sz. 1. felére
A K-európai onogur közösség magára marad (140)	06. sz. 2. felére	08. sz. 1. felére
Frankok és hunok összecsapásai szerte Európában (180)	06. sz. 3. nde.	08. sz. 1. nde.
Terjed a kereszténység Római Birodalom területén meggyökeresedett változatának tanítása: a Szentháromság tana (149)	06. sz. 3. nde.	08. sz. 1. nde.
Pannónia belső részeit sohasem hódítják meg a K-i gótok (84)	05. sz. 1. fele	08. sz. 1. fele
Jellemzőek a K-európai sztyeppén az öntött és préselés technikával készített „maszkos” veretek, az ún. „szivasovkai”, ill. „penykovkai és kolocsini kultúra” termékei (140/141)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
A szásznak nevezett népeket is támadják a frankok (179)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
A frank hódítók szembetalálják magukat a krónikákban hunnak vagy avarnak megnevezett csapatokkal is (180)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A „Bajuwar” nevű törzs (bajorok) megérkezik a Felső-Dunától D-re fekvő területre, talán a mai cseh területek irányából (179)	06. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
Kolumbán missziója eredményeként Bridei Mac Maelcon, pikt király kezdeményezi népének keresztény hitre térését (108)	06. sz. 2. fele,	08. sz. 1. fele

	05. sz. m. fele	
A frankok első nagy hódítási hullámát Európában Hunnia hadereje, beleértve az avarhun erőt is, tartóztatja fel (180)	06. sz. 2. fele, 05. sz. m. fele.	08. sz. 1. fele
Aquileia a késő ókori keresztény misszió itáliai központja (150)	05. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele
II. („I.”) Leó kora	05. sz. 2. fele	08. sz. 1. fele

Kazárok telepednek meg a kaukázusi Albánia É-i részén (174)	555 k.	700 k.
A türkök, miután megdöntötték a Fehérhun Szövetség uralmát Közép-Ázsiában, tönkreverik a Zsuan-zsuan haderejét is (94)	555 után	700 után
Forradalom és szabadságharc Vietnamban (I/213)	540-es évek	700-as évek
Dioszkurosz alexandriai pátriárka – enged a monofiziták óhajának, nem emel kifogást hitvallásuk ellen (147)	444 - 451	700 - 711
Írország egyháztörténetének második szakasza, – a kelta szerzetesek Remete Szent Antal aszketikus életformáját követik (108)	544 - 598	700 - 754
Bizánc ismét elfoglalta Singidunumot (Belgrád) (87)	445 előtt	701 előtt
Megkezdődött a türkök hódítása K-európai sztyeppén (86)	556 előtt	701 előtt
A kazárok uralmuk alá vonják a szabírokat (174)	590 után	701 után
A kazárok megdöntik a szabírok uralmát a Kaukázusban (174)	556	701
Perzsia felszámolja a Kura-menti szabír erődítéseket, a szabírok innen talán a Kaukázus É-i részébe távoznak (174)	545	701
Totila megostromolja Rómát (87)	545	701
Egy hun sereg eljut Thermopyláig, és lerombolja Serdikát (87)	445	701
A gepidák visszafoglalják Singidunum városát (87)	445 k.	701 k.
Bizánc az Al-Dunához telepíti az antok harcias szláv törzsét, hogy erősítse a rendelkezésére álló hadi potenciált (87)	545 k.	701 k.
A gepidák központja Sirmium, a Duna-Száva vidéke volt (101)	557-ig	702-ig
A hunok elérik a K-i gótok védelmi vonalát. Egy Ny-római követ jár Attilánál, bizonyára a K-i gótok megbízásából (87)	446	702
Totila elfoglalja és kifosztja Rómát (88)	546	702
A Zsuan-zsuan egyes népközösségei kínai védelem alá húzódnak. Egyes kínai államok befogadják őket (79)	546-tól	702-től
Feltűnnek az avarhunok Bizánc horizontján, – bizonyára a Kaukázustól Ny-ra fekvő térségben jelennek meg (88)	557/558	702/703

A K-európai onogurok elfoglalták a Fekete-tenger melléki Kolkisz (Lazika) vidékét (139)	447	703
Edekon/Edeka, Attila unokatestvére, szkír király É-Itáliába vonul, hogy segítse Justinianus császárt (89, 105, 119)	447	703
Attila (Buda) K-i gót (Valamir) és gepida támogatással Konstantinápolyt támadja, de váltságdíj ellenében visszavonul (88)	447	703
Szent Gildas kelta szerzetes megírja Britannia történetéről szóló művét a római hódítástól a szász hódításig (108)	547 után	703 után
Justinianus császár serege a longobárdokkal szövetségben visszafoglalja Rómát (88)	547/548	703/704
Valamir a Száva-mentén élő K-i gótok uralkodója. – A hunokkal együttműködve próbálja a gótok érdekeit szolgálni. Csatlakozik a hun szövetséghez, támadja Illíria bizánci haderejét (88)	447 - 456	703 - 714
Attila hunjai ismét Illíria területét támadják (89)	448	704
A II. Theodosziosz császár által kezdeményezett zsinaton kiátkozzák a monofizita nézetekkel megvádolt Eutykhoszt (148)	448	704
Vigilius pápa elítéli Theodorétosz és Ibasz írásait (147)	548	704

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Belisarius tábornok a jeruzsálemi Templom Rómában tárolt kincseit Konstantinápolyba szállíttatja (110)	548	704
Hispánia területén Theudegisel a vizigót király (152)	548/549	704/705
A hun haderő Moesia prima és Dacia Ripensis, valamint Moesia superior É-i részén gyepűt alakít ki. 200 km hosszban kiüríttetik a Duna D-i partjához kapcsolódó területeket (88, 89)	448/449	704/705
Attila hunjai Ravennába is vezetnek hadat (89)	448/449	704/705
K-i egyházi személyiségek nem hajlandók közös liturgián részt venni a Konstantinápolyba hurcolt Vigilius pápával (148)	549	705
A K-i gótok visszatérnek Róma falai alá, majd megint elfoglalják és kifosztják a várost (89)	549	705
Elkészül Jeruzsálemben a Boldogságos Szűz Mária Istenanya Új Temploma, Theodora császárné ajándéka (96)	560	705
Az újabb epheszoszi zsinat irányt vált, most a nesztoriánusokat ítéli el, ugyanakkor igazhitűnek nyilvánítja Eutükhészt (148)	449	705
„Avarok” (kazárok) érnek a Kaszpi-tenger és a Káma közé (99)	560 k.	705 k.

Hispánia területén Agila a vizigót király (152)	549 - 554	705 - 710
A Markianosz császárhoz társított napfogyatkozás (I/265)	450	706
Két napfogyatkozás egyetlen évben (I/265)		706
Justinianus császár követséget küld a Perzsa Birodalomba, hogy Koszroesz perzsa királyt megnyerje szövetségesének (89)	561	706
Albánia államisága megszűnik, illetve szünetel (174)	550 k.	706 k.
Dume-i (Brágai) Szent Márton a szvévek körében térít (152)	550 k.	706 k.
DNy-Britannia területéről kelta bevándorlók érkeznek Bretagne-ba, – e területen az ő misszionáriusaik térítenek (109)	450 k.	706 k.
A Hunnia és Bizánc közötti kereskedelem csak Naissos (Nis) városán keresztül lenne lehetséges, Attila monopóliumot hoz létre a Naissostól É-ra vezető kereskedőút ellenőrzésére (88)	450 után	706 után
Hispánia területén Carriaric a szvév király (152)	550 - 559	706 - 715
Hunnia területe egyes balkáni tartományokra és É-itáliai részekre is kiterjed (101, 107)	450-es évek	700-as, 710-es évek
Gepidák élnek a Zsil-völgy, a Maros-mente, az Alsó-Tisza-, az Al-Duna–Száva-vidék területén is (101, 107)	450-es évek	700-as, 710-es évek
Lazikában az Onogurisz erődöt hol perzsák, hol bizánciak ostromolják (139)	550-es évek	700-as, 710-es évek
A Justinianus császár által kijelölt Moesia területére megérkeznek a bevándorló avarhunok első csoportjai (101)	760-es évek	700-as, 710-es évek
Meghal II. Theodosziosz császár (148)	451	707
Egyetemes zsinat és nagy egyházszakadás Kalkedonban. Törvénybe iktatják Konstantinápoly előjogait. Kimondják Jeruzsálem sajátos helyzetét is. A szerzetesek püspöki joghatóság alá kerülnek. Átértelmezik a Szentháromság dogmáját. A monofiziták kiszakadnak a birodalmi egyházból (117, 148)	451	707
Vigilius pápa visszavonja a Theoderétosznak és Ibasznak tulajdonított írások eretnekké nyilvánítását (148)	551	707
Justinianus császár Belisarius helyébe kinevezi Narses tábornokot, aki megindítja az újabb itáliai hadjáratot. A gepidákat 400 teljes fegyverzetű harcos képviseli Narses seregében (89)	551	707
Szembe kerülnek egymással a gepidák és a longobárdok Sirmiumnál, a gepidák kénytelenek kiüríteni ezt a térséget, elveszítik a Szávától és a Dunától D-re fekvő területeiket (89, 101)	551	707

Bizánc újra fennhatósága alá vonja a hunok által kialakított gyepűt a Duna mentén (89)	551	707
Az albán missziót újraindíják, kiterjesztik a kazárokra is (174)	551	707

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kínai csapatok megverik az általuk avarnak nevezett ellenséget (a Zsuan-zsuan maradványait) (79)	458	707
Az avarhunok megérkeznek az Al-Dunához. (89)	562 k.	707 k.
Kezdődik a Türk Birodalom hasadásához vezető belharc (137)	552	708
A gepidák eltávoznak Sirmium vidékéről (101)	552	708
DNy-pannóniai longobárdokat Narses seregében 3000 nehézfegyverzetű katona képviseli (89)	552	708
Justinianus császár fogadja az avarhunok követeit. A császár Durostrumot szemeli ki az avarhunok első bázisának (89)	563	708
Elkészül egy galliai krónika, mely szerint Ruga halála után Bleda lett a hun király (84)	452	708
A hun csapatok harcolnak Itáliában a bizánciak, a gótok és a vandálok ellen. Aquileia elfoglalása után benyomulnak Trevisa, Padova, Verona, Brescia, Cremona, Mantova, Bergamo, Ferrara vidékére. Ezután Attila (Buda) serege Ravenna alá vonul (89)	452	708
A bizánci seregek (Markianosz császár hadai) hun területeket szállnak meg az Al-Duna mentén (89)	452	708
Narses hadserege legyőzi Mous Lactariusnál a K-i gótokat (90)	553	709
Örökös nélkül meghal Honorius Ny-római bábcsászár (90)	423	709
Egy kínai adat szerint megszűnik a „Ny-i” Zsuan-zsuan (79)	460 k.	709 k.
A konstantinápolyi, a „krisztológia kérdését megoldó” egyetemes zsinat idején Vigilius pápa fogságban van. A zsinat elítéli az origenista és nesztoriánus irányzatokat, ill. a monofizitizmust (117, 148, 149)	553-tól	709-től
A Római Birodalomból Edessába menekülnek a „nyugati szírek” (monofiziták, tagadják Krisztus kettős természetét) (117)	553-tól	709-től
Honorius Ny-római bábcsászár utódjának Joannest kiáltják ki. Konstantinápoly azonban III. Valentinianust támogatja, – egy katonai kontingens megöli Joannest (90)	424	710
A vandálok elfoglalják Máltát (90, 110, III/14)	454	710
A hatalmát vesztő Justinianus császár állítólag ismét deklarálja Róma előjogait a keresztény egyházban (149)	554	710

A Ny-i türkök befejezik a Tarim-medence elfoglalását, – a KEurópától a medencéig elterülő tájból egy Turkesztán néven elnevezett nagy türk államot szándékoznak létrehozni (137)	565	710
Eutykhosz konstantinápolyi pátriárkát leváltják, helyébe „Skolasztikus” Jánost nevezik ki (149)	565	710
Meghal Justinianus császár (90, 149)	565	710
Jordanes közlése szerint a „K-európai hunok népe” állítólag két részre szakad: kutziagir/ultziagir és szabír közösségre (100)	454 k.	710 k.
Az erdélyi Budvár körül (a mai Székelyudvarhely mellett) állhat Attila városa (101, 107)	420-as évek	710 k.
Ravenna Bizánc fennhatósága alatt áll (104)	424 után	710 után
Justinianus császár halála után Attila nagykirály lényegében a Ny-római uralkodó szerepét tölti be (120)	565 után	710 után
A fehérhun központi hatalom összeomlása után Rádzsasztán hun eredetű harcosai városaikban maradnak (III/22)	565 után	710 után
Avarhunok törik át a bizánci határzárat (101)	565/566	710/711
A gepidák és a longobárdok között a Délvidéken véres összecsapások zajlanak, a longobárdok kiverik a gepidákat a Duna–Tisza-köze D-i vidékéről (102)	565/566	710/711
A vizigót állam hispániai részének királya Athanagild (152)	554 - 567	710 - 712
Attila kezdeményezésére az avarhunok a Kárpátok és az Al-Duna térségébe vonulnak, majd beköltöznek Hunniába (140)	425/430-as évektől	710/715-ös évektől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
É-Németország területének lakóit először nevezik szászoknak a frank krónikák (179)	555	711
Vigilius pápa halála (149)	555	711
Napfogyatkozás (I/266)		711
Egy Tours-i Gergely által említett napfogyatkozás (I/266)	566	711
Leptis Magna városát is a vandál államhoz csatolják (110)	455	711
A vandálok elfoglalják Szardíniát és Korzikát, kifosztják Rómát. Nagy Szent Leó pápa kivonul Rómából a vandál király elé, hogy kíméletet kérjen a város számára (89, 110, III/14)	455	711
A vizigótok galliai uralkodója, II. Theoderik megtámadja a hispániai szvéveket (152)	456	712

A kazárok hadjáratot folytatnak a Kaukázusban (175)	567	712
A kutrigurok támadása Bizánc ellen (102)	567	712
Hun (onogur?) és/vagy avarhun etnikum kel át a Dunán, s elhelyezkedik Moesia és Dácia ripensis határán (101, 141)	456-tól	712-től
A kutrigurok egy része visszatér a K-európai sztyeppére (141)	567 után	712 után
Egy katonát császárrá emelnek Bizáncban (II. Leó) (90)	456/457	712/713
Valemer K-i gót vezér szakít a Hun Szövetséggel, a bizánci császárral szövetkeik, megtámadja a gepidákat, elüldözi őket délvidéki központjukból (101)	456/457	712/713
Kezdődik a türkök hódítása a K-Európa sztyeppén (140)	556 vagy 570	712 vagy 715
A vizigót állam hispániai részének királya Theodomir (152)	567 - 571	712 - 716
I. Pelagius pápa (149)	556 - 561	712 - 717
A szabírok még képesek voltak támogatni az onogur közösségek függetlenségi harcát (139)	557-ig	713-ig
Bizánc hadereje megszállja Sirmium városát, a Száva mellékét és D-Pannónia kapcsolódó területeit (101)	427	713
A longobárdok harc nélkül feladják Sirmiumot a váratlan és elsöprő erejű bizánci támadás nyomán (101)	568	713
A longobárdok megfutamodnak az avarhun csapatok elől is, s megkezdik É-Itália megszállását (102)	568	713
Négy „türk” (kazár) törzs vándorol a Kaukázus É-i részéből Azerbajdzsán, majd É-Irán területére (175)	568 k.	713 k.
DK-Pannónia, közelebbről a Dráva–Száva-köze, Sirmium vidéke, Pannónia Szávia K-i gót megszállás alá kerül (105)	457-től	713-tól
A K-i gótok Pannóniában, a tartomány Drávától É-ra fekvő részében is területeket szereznek (102)	568 után	713 után
Az első közvetlen avarhun-bizánci érintkezések (102)	568 - 574	713 - 719
A kutrigurok többször betörtek a Balkánra (186)	558 előtt	714 előtt
Az ún. „avarok” (kazárok) győzelme a Kaukázustól É-ra (100)	558	714
A szabírok kaukázusi népe kettészakad, egyik közösségük bizánci telepítés eredményeként Perzsia határára, a Kura-folyó mentére, míg a másik a Volga-Don vidékére kerül (175)	558 - 565	714 - 721
Befejeződik a kazárok térhódítása a Kaukázus térségében (175)	558 k.	714 k.
A vandálok csaknem egész Itáliát uralják, csak Ravennába, illetve a Ravennán túli vidékre nem jutnak el (102, 111)	458 k.	714 k.

A legnépesebb avarhun csoportok megérkeznek az Al-Dunához, s a K-i és ÉK-i Kárpátok hágóihoz (103, 140)	558-tól	714-től
A fehérhun hatalom szertefoszlik, amikor a türkökkel szövetkezett perzsáktól is elszenvedik vereségeiket (94, 112)	558, 563, 567	714, 708, 712
Belisarius hada veri vissza Konstantinápoly alól a kutrigurok támadását (102)	558/559	714/715
A Szvév Királyságban Theodomar a király (152)	559 - 570	715

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az „avarok” (kazárok) által generált intenzív népvándorlás a Kaukázus előterében és magában a Kaukázusben (100, 140)	463	715
Vége a kazár térhódításnak a Kaukázus térségében (175, 186)	463 k.	715 k.
Nem minden törzs hajlandó a kazárok főhatalmát elismerni. A távolabbiak nem csatlakoznak, inkább önállósodnak a Dontól K-re eső sztyepp-területeken (100, 186)	463 k.	715 k.
Az avarhunok a kivonuló longobárdok nyomában birtokba veszik Pannóniának a Drávától D-re fekvő sávját (102)	570 k.	715 k.
Tiberiosz bizánci tábornok a békéről és a letelepedésről tárgyal az avarhunok „Apszik” néven emlegetett főemberével (102)	570/571	715/716
A Szvév Királyságban Miro az utolsó szuverén uralkodó (152)	570 - 583	715 - 728
A kazárok térhódítása a Kaukázus térségében (140)	560	716
Örményország államisága megszakad, az ország területét a perzsák és a bizánciak ismét felosztják (174)	571	716
A kazárok elfoglalják Szabíria országát (100)	460	716
A jeruzsálemi Szent István-bazilikába, az első keresztény vértanú ereklyéi mellé temetkezik a császárné, Eudokia (96)	460	716
Bizánc vereséget szenved a vandál hadiflottától (103, 111)	460	716
Leó császár szembe kerül korábbi vandál támogatóival (103)	460 k.	716 k.
Szent Dávid Menevia aszkéta apát meghatározó szerepet játszik azon a zsinaton, melyet a részben afrikai eredetű „pelagiánus eretnekség” ellen hívnak össze (108)	560 k.	716 k.

A longobárd hatalom megjelenése után egyházszakadás következik be ÉK-Itália területén (Aquileia / Grado) (150)	560 k.	716 k.
Avarhunok településnek az Al-Dunánál és Erdélyben (102, 107)	560-tól	716-tól
Attila egy európai szövetség összekovácsolásán fáradozik (101)	430-tól	716-tól
A Kárpát-medencében az öntött, majd később préseléses technikával készített maszkos veretek elterjedése fedésben van az „avar kori” leletek elterjedésével (103)	560 után	716 után
Szent Dávid Menevia aszkéta apát walesi tevékenysége (108)	460 - 601	716 - 746
Egy frank krónika hungarusokat emleget Pannóniában (165)	561	717
Szent Kolumbán egyháza kolostort alapít Clonfertnél (109)	561	717
Miro szvév király áttéríti ariánus népét a római vallásra (152)	561	717
Perzsia – a himjáriták segítségével – Mezopotámia mellé Arábiát is bekebelezi (I/53, 76, 112)	572	717
Már csak a vizigótok ariánusok Ny-Európában (152)	561 k.	717 k.
Hun-frank csaták a Rajna-Duna vidéken (103, 180, 192)	561/562	717/718
A ravennai Galla Placidiának, a kiskorú III. Valentinianus (Nyrómai bábcsászár) régensének politikája miatt Aetius a hunok segítségéért folyamodik (104)	431/432	717/718
A Vizigót Királyság hispániai uralkodója Chieldeberto (152)	572 - 575	717/720
A magyarok „második bejövetele” és Attila nagykirállyá tétele Benczédi Székely István polihisztor (16. sz.) szerint (103)	573 421	718
K-Róma tudomásul veszi a perzsák hódításait (112)	562	718
A perzsák kezdik építeni a derbenti „Nagy Falat” (175)	562	718
Szent Kolumbán egyháza kolostort alapít Iona-szigetén (109)	562	718
Napfogyatkozás Európában (I/267)		718
Bizánc békét köt a vandálokkal (103, 111, III/14)	462	718
A hunok visszafoglalják Ravennát és É-Itáliát Bizánctól (104)	432-tól	718-tól
Iona-szigetén telepedik le Szt. Kolumbán befolyásos szerzetesi közössége, ott jön létre az a híres apátság,	562/563	718/719

ahonnan a pikt misszió elindul Skócia É-i törzseihez (81, 109)		
Türk követjárás a konstantinápolyi udvarban (104)	563	719

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az onogurok követsége Bizáncban jár, és ott szóba kerül a türkök általi fenyegetettségük (140)	463	719
Tiberiosz tábornok támadása, – az avarhun fegyveresek győzelmet aratnak a bizánci hadak felett (104)	574	719
A hun csapatok behatolnak Közép-Itália területére is (104)	433/434	719/720
Attila nagykirály tárgyalásokat kezdeményez Bizánccal. Eredményeként megszületik a marguszi békeszerződés (104)	433 - 435	719 - 721
Attila nagykirállyá tétele több interpretáció, így pl. az 1811-es szegedi kalendárium szerint (103)	434	720
A szabírok kaukázusi közössége bizánci telepítés eredményeként Abád városa környékére, a Kura-folyó mentére kerül (175)	575/576	720/721
Az Al-Dunához tömegesen érkező szlávok a Dunától messze D-re, Hellasz területére igyekeznének (141)	575 - 580	720 - 725
II. Jusztinosz császár trónra lépése (104)	565	721
Szent Kolumbán Orkney-szigetén missziózik (108)	565	721
A vizigót erők annektálják a szvévek országának D-i, Tajo és Duero közötti részét (153)	576	721
A szabírok egyik közössége kazár alárendeltségben a VolgaDon vidékére telepedik (175)	565 k.	721 k.
A kaukázusi „nagy fal” építésének biztosítására a perzsa csapatok ismét hadjáratot folytatnak a Kaukázusban (175)	576 k.	721 k.
Bizánci ösztönzésre szláv csapatok hatolnak be a „trák tartományok” területére, s eredményesen zavarják meg az avarhun konszolidáció folyamatát (104)	576-tól	721-től
A longobárdok hatalmai központja a Pó-síkságon van (102)	565-től	721-től
A K-európai onogur közösség részben a türkök fennhatósága alá kerül (140)	576-tól 565-től	721-től
Arthur király valószínű élettartama (163)	465 - 537	721 - 793
Avarhun csapatok felveszik a harcot a szláv egységekkel, s visszaűzik őket a „trák tartományokba” (104)	577	722

Napfogyatkozás Leó császár kilencedik évében (I/266)	466	722
Napfogyatkozás (I/266)		722
Hun-frank csaták a Rajna-Duna vidékén (103, 180, 192)	566/567	722/723
Kezdik megszállni az avarhunok a Magyar Alföldet (105)	567	723
A vizigót trónra Leovigild király kerül (153)	567	723
Itália térségében ismét harcok folynak. A vandálok Szicília és Korzika ismételt elfoglalásával próbálkoznak (105, 111, III/14)	467	723
A Ny-i Türk Birodalom megalapításának deklarációi (137)	567 582	723 727
Szláv erők bizánci városokat fosztogatnak (104)	578 k.	723 k.
Lezárul a „korai avar” leletek Martinovka-stílussal jellemezhető szakasza a Kárpát-medencében (I/14)	568-ra	724-re
A K-római hadiflotta megtámadja a vandálokat. A terv azonban kudarcba fullad (105, 111, III/14)	468	724
A vizigótok bekebelezik a szvév államot (153)	568	724
A hun igazgatási központot átköltöztetik Pannóniába (104, 107)	568	724
A kvád törzsek végleg eltávoznak a mai Szlovákia területéről (a Morva-folyó és a Szlovák Érchegység közötti vidékről) (105)	568 k.	724 k.
Az avarhunok hidat építenek a Száván (105)	579 k.	724 k.
Kezdődik a Kárpát-medence „avar” (avarhun) korszaka, ill. annak első szakasza: a „korai avar” periódus (86, 105)	568-tól	724-től
A K-i gótok Pannónia É-i részébe vezetnek hadjáratot (105)	468/469	724/725
A balkáni szlávok az avarhunok elől kitérve területeket foglalnak el a Bizánci Birodalomban (104)	579/580	724/725

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Sirmium első avarhun ostroma (105)	568/569	724/725
A Felvidék területén feldolgozott 4113 temetkezés közül csak 44 sorolható hamvasztásos körbe. A többi nagy valószínűséggel avarhun sírnak tekintendő (105)	568 - 805	724 - 961
Az „avar kor” időszakában a Kárpát-medencei avarhun vezető réteg mindvégig griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezik (103, 248)	568-tól 09. sz. 1. feléig	724-től 10. sz. 2. feléig
Befejeződik a kaukázusi „nagy fal” építése (175)	580	725 k.

Korzika megint vandál fennhatóság alá kerül (105, 111, III/14)	469	725
II. Theoderik É-i vizigót király meghódítja a Szvév Királyság asturiai részét is (153)	469	725
A Bizánc és Hunnia közötti határviszály Moesia Superior területén válik a legélesebbé (105)	580-as évek	720/730-as évek
A K-európai szlávok a Kárpátok külső oldalán ereszkednek le az Al-Dunához, majd a Bizánci Birodalom határvidékére (106)	580-as évek	720/730-as évek
Lázasan dolgozik a bizánci diplomácia az avarhun offenzíva megállításán (105)	580 k.	725 k.
Pannónia belső részeit Attilának nem kell visszafoglalnia, mert azt nem hódították meg a K-i gótok (84)	05. sz. közepe	08. sz. 1. felének közepe
Szent Gildas latinul alkotó angliai történetíró, szerzetes megírta főművét (De excidio et conquestu Britanniae) (129)	470 előtt	726 előtt
Hunnia a Kárpát-medencében hatalma teljében van (141)	440 k.	726 k.
Az ősbolgárok nagy bevándorló hulláma megérkezik a Feketetenger térségébe (94)	470 k. 570 k.	726 k.
Szent Dávid Menevia a Caeleonban tartott zsinaton elfogadtatja a kelta egyházzal Canterburyi Szent Ágoston tanításait (108)	570 k.	726 k.
A K-i gótok Singidunum térségében vonják össze erőiket (105)	470-től	726-tól
A hunok a K-Európából Ny-ra vonuló avarhunok folyamatosan érkező törzseit a mai Burgenland területén már álló hun települések között és a mai cseh-morva területeken helyezik el (106)	570 után	726 után
Az angolszász királyságok többsége már létezik (129)	570-es évek	720/730 k.
Taszpar türk kagán a kínai császártól buddhista szent könyveket kér, majd lefordíttatja azokat (137)	570-es évek	720/730 k.
A Hun Szövetség csapatai (avarhunok) nagy erőkkel megindulnak a Dráva–Száva-közébe (105, 107)	440/441	726/727
A Türk Birodalom kettéhasadásának lehetséges dátumai (137)	581/582, 588	726/727, 733
Avarhun csapatok visszafoglalják DK-Pannóniát, közelebbről a Dráva–Száva-közét, Sirmium vidékét (105, 107)	582	727
A bizánci császár (Jusztinosz) megtagadja annak az éves pénzjuttatásnak a folyósítását a perzsáknak, amelyet még a Justinianus és I. Huszrau közötti béke írt elő. Kitör a háború (112)	571	727
A K-i gótok kivonulnak Pannónia területéről (105)	471 k.	727 k.

Akakiosz a konstantinápolyi pátriárka, – egységformulája hívatott kiengesztelni a monofizita egyiptomiakat és szíreket (150)	471-től	727-től
A Balkán határára érkező kutrigurok a K-i Kárpátok külső feléről a Havasalföldre helyezik át központjukat (106)	582 után	727 után
Miro a szvévek száműzött királya (153)	582/583	727/728
Buda (Attila) király csapatai elfoglalnak több erődítményt, és megszállják Sirmiumot, a Szerémséget (105)	441 - 443	727 - 729
Eborik a szvévek száműzött királya (153)	583/584	728/729
A K-i gótok megtámadják Noricum területét. Ezzel, vagy Teodorik másik támadásával függhet össze, hogy a Buka és Bani néven ismert szarmata fejedelmek vereséget szenvednek (107)	472/473	728/729
A Hun Szövetség csapatai visszafoglalják Sirmiumot (105)	572/573	728/729

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Edekon, Attila unokatestvére, a szkír király ismét jelentős szerepet játszik É-Itáliában (106, 119)	472 - 475	728 - 731
Véres perzsa-bizánci háború (I/53, 107)	572 - 591	728 - 747
Singidunum (Belgrád) avarhun ellenőrzés alatt áll (114)	442-től	728-tól
Merlin, Gwendolau udvari krónikása kíséri urát az arfderyddi csatába, – a kelták vereséget szenvednek a szászoktól (166)	573	729
Szent Kolumbán missziós központot alapít a kontinensen (118)	573	729
Jusztinosz császár megőrül (107)	573	729
Jusztinosz császár békét köt az avarhunokkal (107)	584 k.	729 k.
A gepidák ismét megszállják Szlavónia és Pannónia secunda egyes részeit (107)	473-tól	729-től
A Ny-római Birodalom bábcsászára Orestesnek, Attila főtanácsadójának a fia: Romulus (106)	473-től v. 475-tól	729-től v. 731-től
Két szarmata fejedelem, Buka és Bani sárkányos zászló alatt eltávozik a még hun uralom alatt álló Kárpát-medencéből (163)	473 után	729 után
Videmer (Valemer testvére) K-i gót népével együtt elmenekül Pannóniából, Galliába vagy Itáliába igyekszik (106)	473/474	729/730
Tiberiosz tábornok Konstantinápolyban átveszi a tényleges uralmat az elborult elméjű Jusztinosz császártól (107)	573/574	729/730

Andeca a szvévek száműzött királya (153)	584/585	729/730
A K-i gótok Teodemerrel és fiával, Teodorikkal az élen „kalandoznak” a Ny-Balkánon (107)	473 - 488	729 - 744
Buka és Bani, azaz Bors és Ban, feltehetőleg előbb Engriában, majd Angliában élnek (163)	473 - 470	729 - 756
Meghal Teodemer K-i gót király (122)	474	730
Teodorik az új K-i gót király egyelőre Moesiában székel (107)	474	730
Kolumbán bevezeti a püspöki királyszentelés gyakorlatát Britanniában. Felszenteli Aidant, Dalriada királyát (109)	574	730
Kezdődik Szent Kolumbán missziója a frankok érdekeltségi területeinek K-i részén (118)	585	730
Mihály szír pátriárka az ÉK-Iránból (a Heftalita hunok felbomló államából) Ny-ra törő népek egyikét nevezi bolgárnak (141)	585	730
A Vizigót Királyság megsemmisíti a szvévek államiságát (153)	585	730
Összecsapások törnek ki I. Chilperich (Neustria) és I. Sigibert (Austrasia) között (192)	574 k.	730 k.
Leó bizánci császár halála (113)	474/475	730/731
Állítólag meghal Buda/Bleda hun király, aki azonban Attilában „folytatódik”. (A politikai változás lényege, hogy Hunnia valamennyi népe elismeri „Attilának”, azaz nagykirályának) (113)	444/445	730/731
A beözönlő szlávok elérik a „Hosszú Falakat” (113)	585/586	730/731
Tiberiosz császár a szláv veszedelem miatt magas évpénz fizetését vállalva kér békét az avarhunoktól (113)	574/575	730/731
Bizánc a Balkánon elveszti a közvetlen együttműködés lehetőségét kipróbált fegyvertársaival, a K-i gótokkal (106)	06. sz. 4. negyede	08. sz. 2. harmada
II. Childebert 5 évesen kerül trónra Austrasiában, Sigibert özvegye, Brunichilde uralkodik helyette (192)	575	731
Odoaker vezetésével fellázadnak É-Itália zsoldosai Orestes hadvezér (az utolsó Ny-római bábcsászár apja) ellen (113)	475	731
A perzsa-bizánci háború legnagyobb csatájában Bizánc győz Daránál (I/53, 112)	586	731
Avarhun-bizánci békekötés (113)	586	731
A szlávok tömeges megjelenése a Balkán középső területein (a Száva alatt, a Vaskaputól a Dalmát-tengerpartig) (113)	575 után	731 után

Bizáncot Komentiolosz akciója ellenére a szlávok még közvetlenül veszélyeztetik (113)	586/587	731/732

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Bizánc a Kaukázus térségében erősíti állásait, újjáépítteti Madzsar (Megyer) megrongálódott várát a Van-tótól É-ra (175)	587	732
Meghal Istemi kagán – megáll a K-európai türk offenzíva (141)	576	732
É-Itália longobárd zsoldosai elmozdítják Romulus Augustust, Odoakert Itália királyává kiáltják ki. (Véget ér az ókor) (113)	476	732
Romulus bábcsászár bukása után Attila hun nagykirály tölti be a Ny-római uralkodó szerepét (120)	476 után	732 után
A beözönlő szlávok megtelepednek a mai Bosznia és Albánia területén, és eljutnak a görög vidékekre is (113, 243)	587/588	732/733
A dyrhami csatában az angolszászok legyőzik a briteket, kiknek a területe Cornwallra, Wales-re és Skóciára zsugorodik (130)	577	733
Odoaker véget vet az itáliai vandál uralomnak (111, 113, III/14)	477	733
A longobárdok elözönlik Itália É-i részét, az aquileiai pátriárka a lagúna egyik szigetére, Gradóra menekül (113)	588	733
A balkáni szláv invázió egyik csúcspontja, csapataik Trákiát dúlják és fosztogatják (114)	578	734
Priszkosz feltűnik a történelem lapjain, mikor egy bizánci követség tagjaként személyes impressziókat szerez Attila hun nagykirályról, és találkozik „Buda király özvegyével” (131)	448	734
Vége a „Déli Dinasztiák” korának, avagy „Hat Dinasztia Korszakának” Kínában (33, 137)	589/590 v. 580/581	734/735 v. 736/737
Bizánc a szláv inváziót hivatkozva segítségért folyamodik Attilához. – A hunok leleplezik egy Attila elleni bizánci merénylet tervét, de megbocsátanak a nagyhatalomnak (114, 121)	448/449	734/735
Hun-bizánci megállapodás értelmében az avarhunok a beözönlő szlávok ellenében Bizáncot támogatják (114, 121)	578 - 583	734 - 739
A vandálok jelen voltak Karthágóban (110)	590-ig	735-ig
A britek győznek a Bernicia elleni csatájukban, Theodric szász király el is esik (130)	579	735
Létrejön a Karthágói Exarchátus (111)	590	735

Perzsiában, VI. Bahrám a türkökkel szövetkezik a hivatalban levő IV. Hormizd ellen (112)	590	735
Az ír-kelta misszió a kontinensen nemcsak a kelta, hanem az angolszász királyságok többségének támogatását is élvezi (118)	590 k.	735 k.
A „korai avar” leletek tömbszerűen jelennek meg az Olt völgyében és a Marosszentgyörgy–Korond–Firtos–Udvarhely–Kőhalom–Nádpatak vonal mentén (103, 107, 140)	590 k.	735 k.
Az ősbolgárok folytatják betelepedésüket az Al-Dunához (115)	479/480	735/736
Már elsősorban ősbolgárok harcolnak a bizánci seregben, amikor Sirmiumért folyik a küzdelem (115)	479 - 482	735 - 738
II. Huszrau Perzsiában bizánci segítséggel jut hatalomra (154)	591	736
Az ariánis szinódus Toledóban gesztust gyakorol az ortodoxia irányában (a Fiút egylényegűnek mondja az Atyával) (153)	580	736
A bolgár népnév feltűnik (Dnyeperen túli nép neveként) (141)	480	736
Közép-Ázsia felől érkező ősbolgárok tömeges beáramlása a Fekete-tenger térségébe és az Al-Duna vidékére (141)	480 k.	736 k.
A bajorok a türingektől, alemannoktól D-re elhelyezkedő, a longobárdokkal érintkező területeket foglalnak el (180)	580 k.	736 k.
A bajorok megalapítják hercegségüket az É-i Alpok vidékén, majd K-felé terjeszkedni kezdenek (179)	580 k.	736 k.
D- és Közép-Itália igazgatásának szervezésére fokozott figyelmet fordít II. Tiberiosz K-római császár (115)	580 k.	736 k.
Itália nyugalmát avar–longobárd fegyverszünet biztosítja (115)	591 - 594	736 - 739
II. Huszrau (Kürosz/Khoszroész) uralma Perzsiában (112)	591 - 628	736 - 773
Legenda: Arthur lovagjai a Grál keresésére indulnak (166)	485	737

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Singidunum (Belgrád) átadása bizánci (illíriai) csapatoknak a bizánci-avarhun együttműködés keretében (115)	592	737
A Ny-i Türk Birodalom kettészakad, a birodalom Ny-i végein maradt türk erők pedig a kazárokhoz csatlakoznak (142, 175)	581	737
A szláv nyomulás eléri a történelmi Görögország határait (115)	581-től	737-től
K-i gót fegyveresek ismét behatolnak Pannónia területére (115)	451/452-től	737/738-tól
II. Leó császár türelmi rendeletete enyhítené az államvallás vezetői és a monofiziták közötti feszültséget: „Henótikon” (150)	482	738

A kialakulóban levő ősbolgár–onogur szövetség erősebb törzseinek általában az ősbolgárokat tekintik (141)	482 k.	738 k.
Bizánc új császára: Maurikiosz, a császári testőrség korábbi parancsnoka (115)	582-től	738-tól
A pápa elmarasztaló véleményt nyilvánít Akakiosz egységformulájáról és a Henótikonról (150)	482 után	738 után
Szakadár türkök átkelnek a Kaukázuson, feldúlják, megszállják Albánia, majd Ibéria területét, ostrom alá veszik Tbiliszit (175)	627/628	738/739
Priszkosz, az új bizánci főparancsnok hadait a Dunához vezényli, hogy megakadályozza a szláv csapatok átkelését. Hatalmas szláv tömeget ejt fogságba, és terel D-re (115)	593/594	738/739
Fennállt a Boszporuszi Királyság hun-szkíta utódállama (I/251)	453-ig	739-ig
Petrosz tábornok) elszánja magát, hogy megküzdjön az AlDuna térségében a szlávokkal/bolgárokkal (120, 142)	594	739
A bizánci hadmozdulatok Várna, Szkopje és Szófia vidékén. Petrosz serege Várna térségében pusztít (121)	594	739
Konstantinápolyban koncepcióváltás történik, az ősbolgárok Bizánc ellenségeivé válnak (142)	453	739
Attila halálának lehetséges időpontja (márc. 15.) (115)	453	739
Bizáncban feltűnik egy újabb tábornok: Petrosz (valószínűleg a császár testvére) (120)	453	739
A Hun Szövetség felbomlasztásán mesterkedő K-i gót vezérek: Valemer, Teodemer és Videmer Maurikiosz bizánci császárhoz folyamodnak Kárpát-medencében való letelepedésük érdekében. A császár Pannóniát jelöli ki számukra (122)	453	739
A hun nagykirály halála. Ildikó néven ismerjük azt az asszonyt, aki talán bűnös Attila megölésében (114, 115, 121, 186, III/54)	453 (454)	739 (740)
A történetírás Ny-i türkökhöz köti a (Krím-vidéki) Boszporusz kazárok általi elfoglalását (142)	583 k.	739 k.
A K-európai onogurok törzseinek jelentős része Hunnia DK-i határvidékén él (141)	453 után	739 után
Ernák a Kárpát-medence DK-i részének fegyvereseivel húzódik a sztyeppére, és az onogurokat, ősbolgárokat kurtigurokkal, utrigurokkal együtt szervezi pusztai szövetségi államba (186)	453 után	739 után
A Ny-Római Birodalom szerepét a Hun Szövetség töltötte be. A Ny-római császárok főleg a K-rómaiaknak, esetenként azonban Attila hun nagykirálynak a bábjai voltak (120)	453/454-ig	739/740-ig
Nagy Teodorik parancsnoksága alá vonja a K-i gót erőket (122)	484 előtt	740 előtt

A kiújuló hun-K-i gót összecsapások egyik első áldozata Ellák király, Attila legidősebb fia (122)	454	740
Az ún. Nedaó-menti csata és a Bassiana (Donji Petrovci, Horvátország) közelében lazajló ütközet (Dengezik csatája) (122)	454	740
A britek csatát nyernek Ceavlin király ellen (130)	584	740
I. Chilperich királyt (Neustria) megölik, Fredegunde régensnő lesz II. Clothar gyerek-király mellett (192)	584	740
Békeszegés miatt az avarhunok előbb az éves bizánci zsold 100 ezer aranyra emelését követelik, majd felmondják a békét (123)	584	740

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A balkáni háborúba beavatkozik az itáliai Odoaker is, megtámadja Bizánc Ny-i provinciáját (Dalmáciát) (123)	484	740
II. Félix pápa kiközösíti Akakiosz pátriárkát és II. Leót (150)	484	740
Az avarhun sereg Dalmácia (Bosznia) irányába fordul, feldúl számos települést (123)	595	740
Priszkosz feltűnik a csatatéren: Illíriában, Singidinum (Belgrád) térségében sikeresen száll szembe az avarhun csapatokkal (132)	595	740
Az avarhunok letelepedése a Kárpát-medencében, a korai avarnak nevezett korszakban épp csak megindul (122)	595 k.	740 k.
A Felvidék és Kárpátalja területén a hunokkal legkorábban érkezett közösségek helyezkednek el (122)	454 k.	740 k.
A bolgár hagyomány szerint Attila fiai: Emnezár és Uzendur a Kula (Bulgária) környéki hegyeknél jelenik meg. Ugyanakkor Uto Vidin és Otoszen között, míg Dengezik a Duna-delta vidékén, Uszkolm az Iskir- és Ogoszta-folyók között tűnik fel (142)	454 után	740 után
A „nedaói csata” (127)	454/455	740/741
Ny-i Türk (kazár) hadak eljutnak a Duna torkolatvidékére (142)	584/585	740/741
A kazár állam uralkodója fölveszi a kagán címet (176)	630	741
Az avarhunok és onogurok visszafoglalják területeiket az AlDuna D-i oldalán (123, 142)	585	741
Sussex királya győzelmet arat a britek felett (130)	485	741
Újabb sztyeppei népek (10 ezer ősbolgár harcos) érkezik az AlDunához, csatlakozik az avarhunokhoz (123, 142)	596	741

K-i gót-hun ütközet Zimony és Sirmium között (123, 127)	455	741
Dengezik: Attila fia, Hunnia királya, – főleg Ernák öccse segíti, hogy megállíthassa az ország szétforgácsolódását (123)	455	741
Az Arthur-mondakör szerint Arthur megszerzi az Excaliburt, egyesíti a királyságokat, megalapítja Camelot várát (166)	485-től	741-től
Ernák, Attila fia uralkodik a Fekete-tengernél, az Al-Duna vidékén, az onogurok, ősbolgárok és avarhunok körében (123, 142)	455-tól	741-től
Türingia uralkodói előbb a K-i gótokkal, később a longobárdokkal ápolnak jó kapcsolatokat (195)	455-tól	741-től
Barsumas pátriárka vezetésével Niszibiszben telepednek le a Krómai hatalom által üldözött nesztoriánusok (117)	455 után	741 után
A bizánci császár az avarhunok, vagy az ősbolgárok követét, Targitiost elfogatja, majd egy távoli szigetre száműzi (123)	585/586	741/742
Arthur 12 nagy és győztes csatát vív Britanniában (166)	485 - 496	741 - 752
Az Al-Dunánál felkelés bontakozik ki az avarhun, vagy az ősbolgár kagán ellen (123, 142)	597 586	742
A Balkánra telepedett ősbolgárok hadműveletei (123)	486	742
Hunok kelnek át a Száván, megrohanják Valemer szállásait, de vereséget szenvednek (124, 127)	456	742
A piktek Brudeus (Bridei Mac Maelcon) pikt király halála után a skótokkal együtt az óír egyházhoz tartoznak (230)	586 után	742 után
Megezdődik a hunok távozása a Kárpát-medencéből. A hunok vezető rétegének K-re tartó része megjelenik az Al-Duna térségében tartózkodó onogurok körében (124)	456/457	742/743
A rugiakat (?) elűzi Odoaker Pannónia és Noricum határvidékéről. Helyükön feltűnnek a bajorok (179)	487/488	742/743
A háború eszkalálódik az Al-Dunánál és Theszalonikinél (124)	597/598	742/743
Menasses szerint „a kagán, az északi szkíták királya rávetette magát a rómaiak erődjeire” (142)	597/598	742/743
Az első keresztény angolszász király: Æthelbert, Kentben (130)	586 - 616	742 - 772
Priszkosz (magister militum per Orientem) befejez egy perzsák elleni hadjáratot (132, 154)	587	743

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Priszkosz irányítása alá tartozik a Trákiában, az onogurbolgárok ellen harcoló sereg (744).	598	743
Bizánc K-balkáni katonai vezetője, Komentiolosz a katonáit Singidunum térségébe vezeti, hogy Priszkosz seregével egyesülve támadjon rá az avarhun és gepida csapatokra (124)	598	743
Odoaker itáliai király hadereje Pannónia Ny-i területén a rugiak országát támadja. Ebben a térségben a herulokon kívül még talán élnek rugiak és más néptöredékek is (124)	487 k.	743 k.
Burgundia és Austrasia II. Theudebert és II. Theuderich idején Brunichilde perszonáluniójával lép fel Neustria ellenében (192)	587 - 613	743 - 769
Priszkosz irányítása alá tartozik egy jelentős bizánci sereg (132)	588	744
Thuróczy Chronica Hungaroruma erre az évre teszi a húszezer fős ősbolgár sereg megérkezését (142)		744
Komentiolosz és Priszkosz dalmáciai hadserege tovább nyomul előre Hunnia D-i területein (124)	599	744
A Balkánra telepedett ősbolgárok a gepidák oldalán folytatnak hadműveleteket a K-i gótok kiszorítása érdekében (125)	488	744
Nagy Teodorik hadjáratot kezd Odoaker ellen (125)	488	744
A gepidák kénytelenek feladni Sirmiumot, majd Mursa (Eszék) mellett szenvednek komoly vereséget a K-i gótoktól (124)	488	744
Arthurt királlyá koronázzák (166, III/37)	488	744
Priszkosz a Tiszánál az avarok és gepidák ellen küzd (132)	599 - 601	744 - 746
A Frank Birodalom a K-i gótokat támogatja, míg Nagy Teodorik leszámol Odoaker itáliai hatalmával (127)	488 - 493	744 - 749
Leovigild vizigót király megengedi az ariánusok áttérését a római kereszténységre (153)	589	745
II. Leó császár bezáratja az edessai nesztoriánus iskolát, az üldözöttek perzsa fennhatóság alá, Niszibiszbe távoznak (117)	489	745
Dengezik, Hunnia királya ostromolja Bassiana erődjét, és kiszabadítja a pannóniai hun csapatokat Valemer szorításából (125)	459	745
A K-i gótok benyomulnak Itália ÉK-i peremére. E területet Nagy Teodorik Bizánc nevében foglalja el (125, 127)	489 k.	745 k.
Priszkosz hadserege folytatja támadásait az avarhunok ellen, sikeresen nyomul előre a Temes-közben, Bánátban (125)	600/601	745/746
I. Mahéndravarman, az indiai Pallava királya. – Tamil dinasztiája megerősödik (III/22)	600 - 630	745 - 775

Petrosz katonái Szkopje vidékén vetik meg a lábukat (125)	601	746
Hunnia az Al-Duna vidékén megerősítheti pozícióit, mert gepida, onogur és ősbolgár szövetségesei sikeres hadműveleteket folytatnak Bizánc K-balkáni erői ellen (125, 143)	460 k.	746 k.
Az avarhun diplomácia sikertelen erőfeszítéseket tesz a Feketetenger és a Kárpátok K-i oldala között élő szlávok irányában, hogy álljanak el a Bizánccal való szövetkezéstől (125)	590 k.	746 k.
Nagy Szt. Gergely egységesíti a Ny-i szertartásrendet (119)	590 k.	746 k.
A pápai világi uralom kezdete: Nagy Szt Gergely a pápa (150)	590-től	746-tól
Iuvavum már Bajorországhoz tartozik (180)	590-től	746-tól
Végbe megy a K-i gót köznép itáliai bevándorlása (125, 127)	490 - 471	746 - 757
Petrosz erőfeszítései beérnek, jelentős területeket hódít el az avaroktól/ősbolgároktól (125)	602	747
Apszik (avarhun vagy ősbolgár) hadvezér kénytelen a DnyeperDnyeszter közébe vonulni, fel kell vennie a harcot Bizánc szláv szövetségeseivel, az ÉK-ről támadó antokkal (125, 143)	602	747
Két napfogyatkozás egyetlen évben (I/266)		747
Maurikiosz napfogyatkozása (I/266)	591	747

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Aquileiai püspökök egy Maurikioszhoz írt levélben több karintiai, stájerországi és tiroli püspökséget utoljára említenek (180)	591	747
Helyreáll (?) Bizánc békéje a perzsa és az avar fronton, tehát Kis-Ázsiában, a Közel-Keleten és a Balkánon is (132, 154)	591 602	747
Nagy Teodorik és a K-i gótok megkezdik ostromukat Ravenna, Odoaker országának fővárosa ellen (125)	491	747
Megsemmisül az a két kis arab ütközőállam, amelyek eddig féken tartották a nomád arab törzseket (154)	602 k.	747 k.
A bizánci császár békét köt a perzsa sahhal, haderejét átirányítja a dunai frontra (I/53, 154)	591/592	747/748
Maurikiosz császár a csapatait az Al-Duna vidékének frontvonalánál vonja össze (125, 143)	591/592	747/748

Dengezik gepida-hun csapatösszevonása (Dalmácia) (125, 143)	461/462	747/748
Musel Mamikonian örmény nemes hőstettei (118)	602 - 604	747 - 749
Dengezik hun uralkodó megszállja Bassiana erősségét (125)	462	748
Priszkosz fogadja az onogurok követségét (132)	463	749
A K-i gótok elfoglalják Ravennát (125)	493	749
A K-i gótok elfoglalják Szicília-szigetét is (125, III/14)	493	749
Musel Mamikonian örmény nemes halála (118)	594	750
Az Indiában maradt fehérhunok katonái vereséget szenvednek Harsától (a Várdhana-dinasztiától) (III/22)	605	750

A D-i britek egy része a Bretagne-félszigetre költözött (129)	05/06. sz-ig	08. sz-ig
A norvég nyelv legrégebbi emlékei (III/25)	07. sz.	08. sz.
Fellendül a cserekereskedelem É-Európában, ennek nagy hatása van a vikingek kézműiparára (210)	05/06. sz.	08. sz.
A frankok hódítása még nem éri el a bajorokat (180)	05/06. sz.	08. sz.
Akszum az Abesszínia elődjét képező birodalom központja, mely Jemen területein is uralkodik. Az Akszum királyi udvar által gyakorolt vallás: a kopt kereszténység (III/228)	05/06. sz.	08. sz.
A koreai államokból, vagy Mandzsúria területéről Japánba is megérkezik a könnyűpáncélos lovasíjászok harcművészete, ami alapját képezi a szamuráj kultusznak (III/62)	05/06. sz.	08. sz.
A burgundok már a Ny-i Alpok lábainál élnek (215)	06/07. sz.	08. sz.
Türingia küzd a frankok ellen, hogy őrizze függetlenségét (179)	06/07. sz.	08. sz.
A lengyel államiság kezdetei (III/11)	06/07. sz.	08. sz.
Fél Európát fölkavaró szabadságharc időszaka, melynek története elsősorban legendák formájában maradt ránk (162)	06/07. sz., 05/06. sz.	08. sz.
A lengyel törzsek a Hun Szövetség részét képezik (III/11)	05. sz-tól	08. sz-tól
Visszaérkeznek a Székelyföldre, és letelepednek a délvidéki székely fegyveresek és hozzátartozóik (gepidák) (122)	05. sz. 3. harmadában	08. sz. 2. harmadában
Világvége-hangulat uralkodik a keresztény kulturkörben (I/52)	05. sz. vége	08. sz. közepe
A georgiai építészet fénykora, (háromtemplomos bazilikák és eredeti, összetett térrendszerű, centrális templomtípus) (175)	06/07. sz. fordulója	08. sz. közepe
Kazár Kaganátus a Don-Volga vidékén Onogur-Bulgáriával határos, nincs hegemóniája a Kaukázus ellenőrzésében (176)	06/07. sz. fordulója	08. sz. közepe

Szogdiát és s a kelet-nyugati kereskedelmet a türkök laza fennhatóságuk alatt tartják (235)	06/07. sz. fordulójától	08. sz. közepétől
Közép-Ázsiából K-Európába, így a Kubán-vidékre is beköltöznek az ősbolgár népek közösségei (138)	06/07. sz. fordulójától	08. sz. közepétől
A D-India DK-i részén uralkodó Kadungon király idejétől a Pándiják sokáig uralmi helyzetben vannak D-Indiában (III/22)	07. sz. elejétől	08. sz. köz-től, 16. sz. köz-ig
Több karintiai, stájerországi, tiroli püspökség megszűnik (180)	06. sz. vége	08. sz. k. után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Sui-dinasztia Kínája hadjáratot vezet Korea államai ellen, de hadserege vereséget szenved (161)	06. sz. vége	08. sz. közepe után
Wessex királysága már létezik (129)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
Még nem Regensburg a bajor Agilolfing-főváros (180)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
A rugiak és szkírek többsége a mai Ausztria területén telepedik le, és beolvad az ideérkezett bajor telepesek közé (179)	06/07. sz. fordulója	08. sz. közepe után
Sikeres az ír szerzetesek térítése az Alpok térségében (180)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
Ismét létrejön az újraközpontosított kínai állam (198)	06/07. sz. ford.	08. sz. k. után
A bizánci „hatáskörben” végrehajtott első „óraátállítás” időszaka (III/209)	06/07. sz. ford. 05/06. sz. ford	08. sz. közepe
A Wulfila-Biblia fennmaradt változata Nagy Teodorik Itáliájában készül. Kizárólag újszövetségi részeket tartalmaz (52)	05/06. sz. fordulója	08. sz. közepe után
A herulok számottevő hun közösségekkel együtt távoznak el a Kárpát-medencéből ÉNy-felé (179)	05/06. sz. fordulója	08. sz. közepe után
Már csak az Ír-szigeteken és Britannia Ny-i partvidékén léteznek független kelta/brit törzsek, királyságok (130)	05/06. sz. fordulóján	08. sz. közepe után
Meghatározóvá válik a pártus kronológia alkalmazása az aktuális közelmúlt és jelen eseményei tekintetében (III/209)	07. sz. elejétől	08. sz. k. után
Kezdődik Tibet és Kína több évszázados konfliktusa (137)	07. sz. elejétől	08. sz. k. után
Megélénkült a kínai diplomácia tevékenység, valamint a gazdasági és kulturális offenzíva Japán irányában (137)	07. sz. elejétől	08. sz. k. után
Austrasia terjeszkedése a longobárdok és a bajorok felé (192)	06. sz. vége, 07. sz. eleje	08. sz. közepe és 3. negyede

Felvetődik egy frank-longobárd és egy frank-bajor együttműködés lehetősége Hunnia, majd Avarhunnia ellenében (192)	06. sz. vége, 07. sz. eleje	08. sz. közepe és 3. negyede
A magyar nyelv az ősbolgárokkal való intenzív érintkezés idején vesz fel „bolgár-török” jövevényszavakat (138)	06/07. sz. f-tól, 08/09. sz. f-ig	08. sz. k-ől, 10. sz. elejéig
A Vizigót Királyság visszaszerez elvesztett területeket (153)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Létrejönnek Britanniában az ír-kelta kolostorok (167)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A karlukok felkelései a Türk Törzsszövetség ellen (234)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A kumánok integrálódnak a Türk Szövetségbe (234)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Harsa (Várdhana-dinasztia) átmenetileg egyesíteni tudja a kicsiny É-indiai államokat, de dekkáni terjeszkedését megakadályozza a Csálukja-dinasztia (II. Pulakésin) (III/22)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Megalakul Pate városállama, az egyik legrégebbi szuahéli központ Kenya partvidékének É-i részén (III/228)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Onogur-Bulgária K-i végein kazárok és onogurok összecsapásai zajlanak, az ősbolgárok inkább a kazárokat támogatják (144)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Onogur-Bulgária Ny-on is szétzilálódik, Shambat nyitja meg az ősbolgárok és onogurok szétköltözésének folyamatát (194)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A Conversio szerint Samo egy karantán dux gentis (180)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
A Dietrich Sagaban leírt történet Dagobert idején indul (216)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Skócia területének ÉNy-i részén van a dalriadai skótok, ÉK-en a piktek országa. DNy-on britek élnek, DK-en angolok (230)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Tibetben a buddhista Szungcen Gampo uralkodik; Ny-on a zsang-zsungokat, K-en a tujuhunokat hódoltatja (198)	07. sz. 1. fele	08. sz. 2. fele
Az É-közép-európai Engria/Hunnia fennállása (215)	03. - 05. sz.	08. - 10. sz.

Indiai források említik a gurdzsárokat, a fehérhunok egyik törzsét, a rádzsputok élelmezőit (a Heftalita összeomlás után) (95)	605 k.	750 k.
A K-európai türk offenzíva összeomlása után a közép-ázsiai eredetű zabenderek, tarniakok és kutrigurok (?) is az „avarokhoz” (valójában a kazárokhoz) csatlakoznak (143)	595 k.	751 k.
Az újraközpontosított kínai állam megkezdi a Türk Szövetség elleni támadásait (137, 198)	595 k.	751 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Nagy Szt. Gergely pápa az egyház egyik legfontosabb bástyájává igyekszik tenni a Vizigót Királyságot (153)	595-től	751-től
A perzsa csapatok újra beveszik Darát, majd a felmentő bizánci hadsereget Edessza közelében morzsolják fel (I/53, 154)	607 előtt	752 előtt
Kenti Æthelbert király a római pápához fordul misszionáriusok kiküldése érdekében (118, 130)	596	752
Neustria és Austrasia újabb összecsapása (192)	596	752
Meghal Edekon szkír király a Bolia-folyónál (119)	466 - 468	752 - 754
Az ún. „Bolia-folyó menti” csata a K-i gótok Itáliába telepedésével, Hunnia Ny-i felének a gótok zaklatásaitól való felszabadulásával áll összefüggésben (126, 127)	466 - 469	752 - 755
Szent Ágoston missziójával kezdődik a kelta hitű angolszászok „római hitre” térítése (119, 130, 166)	597	753
Dengezik halála, Hunnia felbomlásának kezdete (132)	467	753
Priszkosz a Fekete-tengeri és dunai flotta parancsnoka, valamint Moesia és Scythia katonai és polgári vezetője, ill. a Thracia és Rodope provinciák csapatainak főparancsnoka (132)	597 k.	753 k.
Priszkosz a dunai táj hovatartozásáról vitatkozik egy diplomáciai esemény alkalmával (132)	597 k.	753 k.
Perzsia elfoglalja Edesszát (I/53, 154)	608/609	753/754
Anatólia is perzsa megszállás alá kerül (I/53, 154)	609	754
Bernicia királya felett a britek győzelmet aratnak (130)	598	754
Feltehetőleg megszűnnek Priszkosz korábbi címei és feladatai, most ő a konstantinápolyi palotaőrség parancsnoka (132)	609 k.	754 k.
Valemer életét veszti a Bolia-folyó menti csatában. (Dengezik fejét karón mutogatják Konstantinápolyban) (126)	468 k.	754 k.
Ernák hun királynak a mai Dobrudzsa vidékén kifejtett tevékenységét Priszkosz hagyományozza (126)	469-ig	755-ig
Szt. Kolumbán munkája nyomán számos régi kontinentális kolostorban átvették a kelta hagyományokat (118, 167, 192)	610-ig	755-ig
Zenobia erődítményét is elfoglalják a perzsák (I/53, 154)	610	755
Kína megnyeri az ún. ordoszi háborút a türkök ellen, ezzel jelentős területeket szerez (137, 198)	599	755
Nagy Szent Gergely az Adriai-tenger É-i vidékének püspökségeiben dúló „dogmatikus meghasonlással” is foglalkozik (151)	599	755
A K-i gót csapatok kivonulnak D-Pannóniából (126)	469 - 473	755 - 759

II. Pulakésin, az indiai Csálukják uralkodója (III/22)	610 - 642	755 - 787
Kezdődik Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma (154)	611	756
II. Theudebert (Austrasia) és II. Theuderich (Burgundia) Dormelles-nél győzelmet arat II. Chlothar (Neustria) felett (192)	600	756
A Kárpát-medencei Hunnia örököse: Avarhunnia (143)	470 k.	756 k.
Arthur király sárkányos lobogóval megy a harcba bizonyos angolszász csapatok ellen (163)	470 k.	756 k.
Wessex királysága már létezik (129)	500 k.	756 k.
Létezik egy Artus vagy Arthur nevű vezér Britanniában (163)	500 k.	756 k.
A lengyel Lechida-dinasztia megkezdi több évszázados regnálását a Hun Szövetség keretei között (III/12)	500 k. 600 k.	756 k.
A Kárpát-medence geostratégiai térségében fennálló, avarhun vezetés alatt maradó államot joggal Avarhunnia (esetleg Avária) néven nevezhetjük meg (126)	470 után 600 után 611 után	756 után
Világvége-várási hisztéria a keresztény világban (I/53)	500/501	736/737
Jeruzsálem hároméves perzsa ostroma (I/53, 154)	611 - 614	756 - 759
Az ír misszió megalapítja a később Szt. Gallenné fejlődő apátságot, és ugyanekkor létrehozza Bobbio kolostorát is (167)	612	757

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A K-i gótok Itáliába költözése befejeződik (126)	471	757
Kitör a K-i Türk Szövetségben az ún. „tie-le lázadás” (137)	601	757
Canterbury-i Ágostont érsekké szentelik, így hozzákezdhet Britannia 12 egyházmegyéje megszervezéséhez (130, 167)	601	757
Az avarhunok rendezik az általuk megszállt területek belső uralmi viszonyait (127)	601 k.	757 k.
Kinmei japán császár élettartama (III/62)	508 - 571	757 - 820
Meroving hadjárat eredményeként a baszk vidéken. Gascogneban megalapítják a határvidék frank hercegségét (188)	602	758
Bizáncban Pokász kivégzi Maurikiosz császárt (I/53, 154)	602	758
Bizánci támadás, majd erős onogur-bolgár ellentámadás (143)	602	758
Perzsia Örményország „perzsa” felét visszaszerzi, „bizánci” felét pedig pacifikálja (154)	502	758

Az onogurok és ősbolgárok támadást intéznek egyes bizánci fennhatóság alatt álló területek ellen (143)	502	758
Meghal Priszkosz, a sikeres történetíró és diplomata (131)	472 (473)	758 (759)
Meghal Priszkosz, a sikeres katonatiszt (131)	613	758
A Bizánci Birodalom ázsiai részében sok katona dezertál, a kolostorokban keres menedéket (154)	613	758
A longobárdok az avarhunokkal békeszerződést kötnek (192)	602/603	758/759
Meghal Kolumbán, a kelta térítő (119)	613 - 615	758 - 760
A perzsák beveszik Jeruzsálemet, keresztények ezreit gyilkolják le, tízezreit ejtik fogságba (I/53, 154)	614	759
Az első badoni csata, Arthur elsöprő győzelme (167, III/37)	503	759
A longobárd elit római hitre tér át (192)	603	759
Canterbury Ágoston találkozik a walesi és a skót egyház püspökeivel, – kifejezik egyet nem értésüket (167)	603	759
Püspöki zsinatot hívnak össze Chalon-sur-Saone-ba Kolumbán kihallgatása céljából (119)	603	759
A kazárok az onogurokat a hatalmuk alá akarják vetni, ami kiváltja a K-en lakó onogurok függetlenségi háborúját (143)	603	759
Kína ismételten támadja a türkök területeit (137)	603 k.	759 k.
A Sankt Gallen-i apátságban emlegetik a hungarusok nevét különböző dokumentumokban (759)	614-től	759-től
A Frank Birodalomban a Meroving királyok mindegyike a saját uralma alatt próbálja egyesíteni a részkirályságokat (167)	603/604	759/760
Bizánci-perzsa összecsapások a Kaukázus térségében (?) (154)	503 - 505	759 - 761
Néhányan tudni vélik, hogy még létezett a fehérhunok állama az Indus mentén, Pandzsábban (95)	604-ig	760-ig
Nagy Szent Gergely a pápai birtokok igazgatásszervezésével megalapozta a pápai világi uralmat Róma és vidéke fölött (151)	604-ig	760-ig
A perzsák folyamatosan támadják a Bizánci Birodalmat (154)	604	760
Az Akszum Birodalom Arábiából menekülő, gazdag arabokat és zsidókat fogad be (III/228)	615 k.	760 k.
Akszum területén kibontakozik az Etióp Királyság (III/228)	615 után	760 után
Az ősbolgár törzsek egy Organa nevű kagánt helyeznek maguk fölé, aki Bizánccal lép szövetségre (143)	605 k.	761 k.
Egyiptom területén már perzsa fennhatóság érvényesül (154)	605 k.	761 k.

A perzsák anatóliai serege leköti a bizánci haderőt, Konstantinápoly nem képes kibontakozni az afrikai fronton (155)	616/617-től	761/762-től
A grúzok a keleti keresztények közül egyedüliként csatlakoznak a bizánci ortodoxiához (175)	606 k.	762 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Gergely pápa halála után elmérgesedik az ÉK-Itálában kibontakozott egyházszakadás. Öreg-Aquileia egyházi vezetői a bizánci, míg Grado püspökei a meroving érdekeket képviselik (151)	606-tól	762-től
A perzsák Gáza irányából érkeznek Alexandriához, s szállják meg Egyiptom további területeit (154)	617 után	762 után
Helyreáll az onogurok kazároktól való függetlensége (143)	607	763
Bizánci forrás szerint „avarok” (bizonyára ősbolgárok) szorongatják Tesszalonikit (144)	618	763
Erős onogur–ősbolgár hatalom jön létre az É-kaukázusi térségben, – ezért Bizánc és Perzsia erődrendszert kezd építeni (144)	475 k.	763 k.
Tibet már egységes állam, élesen felvetődik a kínai határ menti törzsek és területek feletti uralom kérdése (198)	607-től	763-tól
Bizánci források Bizáncra támadó bolgárokat említenek (144)	507 - 512	763 - 768
Id. Herakleiosz, a Bizánci Birodalom afrikai (karthágói) helytartója, a Konstantinápolyt ellátó gabonaszállítmányok kézben tartója lázad Konstantinápoly ellen (155)	608 - 610	764 - 766
Lázadás, puccs és népirtás Alexandriában, majd a puccs folytatódik Konstantinápolyban, végeredményeként Herakleiosz veszi át a hatalmat (144, 155)	608 - 610	764 - 766
Az Al-Dunánál évtizedek óta jelenlevő ősbolgár katonaság a Meotisz vidékén is eluralkodik, és kiegészül népi közösségekkel (földművelők, állattenyésztők) is (143/144)	620 k.	765 k.
Bizánc visszaszerzi D-Itáliát és Szicília szigetét (III/14)	620 k.	765 k.
A Balkán érdemleges bizánci katonai erő nélkül marad (144)	620 után	765 után
Britanniában a római-keresztény térítés folyamatát az egymás ellen küzdő angolszász országok háborúi nehezítik (168)	610/620-as évek	760/770-es évek
Herakleiosz kivégezteti Pokász császárt (I/53)	610	766
A perzsák É-Afrikában eljutnak hódításuk legtávolabbi pontjára, Tripolisz falai alá (155, 188)	610	766

Alexandria térségében a bizánci trónviszály, a hatalmi harcok is mérhetetlen pusztítást okoznak (188)	610 k.	766 k.
Herakleiosz idején – általános vélekedés szerint – az ún. „avarok” (a kazárok) a Kaukázus térségének urai (144)	610 után	766 után
Hidzsra – Mohamed forradalma. (Bizánc Afrikában és a KözelKeleten verve van.) (155)	622	767
Herakleiosz keresztes hadjárata. Bizánc nagyobbik serege Örményország felé indul meg (155)	622	767
A bizánciak sikeresen előretörnek az örmény területeken (156)	623	768
Napfogyatkozás É-Afrikában és a Közel-Keleten (I/266)	512	768
Egy látványos napfogyatkozás (I/266)		768
Zsidóüldözési kampányok az Ibériai-félszigeten (188)	612 k.	768 k.
Burgundia és Austrasia hosszú ideig, II. Theudebert és II. Theuderich idején Brunichilde perszonáluniója formájában ellensúlyozta Neustria hatalmát (192)	613-ig	769-ig
Fredegar krónikájának történelmi hűsége elfogadható (193)	613-ig	769-ig
Herakleiosz serege Antiokhia felé is támad. A perzsák feladják Kappadókiát, de megvédik Antiokhiát (156)	613	769
A bizánci sereg Perzsia centrumát veszi célba, keresztülvágtat Örményországon, befészkeli magát az Eufrátesz völgyébe (156)	624	769
Fredegar krónikájának történelmi hűsége kérdéses (193)	613-tól	769-től
A zsidók kényszer-keresztelése a Vizigót Királyságban (188)	613-tól	769-től
I. Dagobert (Austrasia királya) uralma (192)	613 - 639	769 - 795
II. Pulakésin fivére Véngiben önálló dinasztiát alapít, az ún. K-i Csálukja-dinasztiát, – ez a dinasztia Andhra Prades K-i részén székel, és uralma tartósan fennmarad (III/22)	624-től	769-től, 12. sz-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Metzi Arnulf püspök veszi kézbe a frank politikát, I. Pipinnel együttműködve véget vet a káosznak (167)	614	770
Bizáncban megszakad a kortárs történetírás (144)	625 k.	770 k.
Az avarhunok a mai Bosznia területét is megszállják (127)	625 - 630	770 - 775
A kazárok kiterjesztik fennhatóságukat az onogurok K-i területére. Együttműködnek Dulu óbolgárjaival (144, 176)	626	771
A megszálló perzsák hadai Anatóliában nem mozdulnak (156)	626	771

A Kazár Kaganátus bizánci szövetségben hadjáratot folytat a Kaukázuson túli területeken (176)	626 k.	771 k.
A maconi zsinat elismeri Kolumbán szerzetesi reguláját, jó néhány kolostor áttér az ír-katolikus liturgiára (167)	627	772
Bizánc újrakezdi kisázsiai offenzíváját Mezopotámia felé (156)	627	772
Napfogyatkozás a Chronicum Scotorum szerint (I/266)	616	772
Napfogyatkozás Európában (I/266)		772
A perzsa trónon Huszraut II. Kavád követi (156)	627/628	772/773
Paraszti tömegeket is mozgósító felkelés kezdődik egyes kínai családok vezetésével (137)	616/617	772/773
A Vizigót Királyság visszaszerzi a korábban bizánci fennhatóság alá került partvidékét és szigeteit is (153, 188)	616 - 626	772 - 782
Az É-afrikai berberek visszaszerzik a bizánci kézben levő marokkói területeiket (188)	616 - 626	772 - 782
Kentből, a pogány (?) reakció uralma elől Justus rochesteri püspök frank földre menekül (168)	617	773
Perzsiában szétesik a hatalmi struktúra, valódi hatalommal csak Sahrbaráz tábornok rendelkezik (157)	628	773
Perzsiában a hatalom elvileg III. Ardasír kezében lenne (157)	628 - 630	773 - 775
Li Yuan megalapítja a Tang-dinasztiát, s ezzel megnyitja Kína csaknem háromszáz éves Tang korszakát (137, 198)	618	774
A második badoni csata, Arthur király ismét győz (168, III/37)	518 k.	774 k.
Szíriában tartózkodó, többnyire arab származású katonák – perzsa vezénylet alatt – muzulmán hadsereget képeznek (157)	629/630	774/775
A csőcselék felgyújtja a ravennai zsinagógát (151)	519	775
Meghal Ernák, Onogur-Bulgária fejedelme (144)	489	775
Onogur-Bulgáriából Organa és Kovrat felveszi a keresztséget Konstantinápolyban (158)	619	775
Organa és Kovrat Konstantinápolyban jár követségben (158)	630	775
Sahrabaráz tábornok uralkodik Perzsiában hat hónapig (157)	630	775
Boran királyné csak rövid ideig ül a perzsa trónon (157)	630	775
Hérakleiosz császár és Szergiosz pátriárka kísérletet tesznek a keresztények közötti ellentétek mérséklésére. Az általuk képviselt krisztológiai tan: a „monoenergizmus” (151)	630 k.	775 k.
Kovrat kazár függőségben uralkodik Onogur-Bulgária K-i részén (158)	619-től	775-től

Az onogur Gosztun (Ernák utóda) uralma nem terjed ki a K-i, Kaukázus-vidéki térségekre (144, 157, 158)	630-tól 635-ig	775-től 791-ig
Bizánc nem képes birodalma romjainak menedzselésén kívül más vállalkozást finanszírozni (127)	07. sz. 2. ötöde	08. sz. 4. negyede
II. Chlothar frank király Engria hatalmának ellensúlyozására létrehozza a türingiai hercegséget (168, 193)	620	776
Herakleiosz a kazárokban szövetségesre lel a perzsák ellenében. Ehhez a szövetséghez tartozik az óbolgár Kovrat is (158)	620 k.	776 k.
A Kubán-vidéki óbolgárok kagánja, Kovrat a saját területén viszonylagosan önálló óbolgár kaganátust hoz létre (176)	631 - 636	776 - 781

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Shambat, Onogur-Bulgária egyik Ny-i vezetője peremvidéki szlávok élére állva függetleníti magát, – Szilézia környékén megalapított államát Dulobának nevezi el (194)	620 - 653	776 - 809
Li Yuan meghal, a kínai hivatalnokok a kisebbik fiát, Li Shimint ültetik trónra, a testvérét megölik (198)	621 - 625	777 - 781
Az óbolgár Kovrat függetlenedik a kazár kagántól (158)	633 - 635	778 - 780
A konstantinápolyi arisztokrácia saját maga fegyverez fel, és tart el hódításra éhes arab törzsi harcosokat, hogy erejüket saját uralkodója ellen fordíthassa (157)	634 előtt	779 előtt
II. Chlothar (Neustria) igen hosszú ideig uralkodott (192)	623-ig	779-ig
Arthur egy állítólag győztes csatája (169, III/37)	493	779
A Meroving hatalmon a neustriai, burgundiai és austrasiai majordomusok osztozkodnak, közös elhatározással II. Chlothar helyett I. Dagobertet teszik meg a Birodalom urává (193)	623	779
Samo megalapítja Karantániát, a szlávoknak a DNy-i Alpok térségében szervezett államát (181)	623	779
A Földközi-tenger K-i medencéjében Rhodosz és néhány más sziget a perzsák/arabok kezébe kerül (157)	623	779
Perzsa (arab?) támadás a Bizánci Birodalom ellen (157)	634	779
Kovrat az ún. „bolgár-törökökre” és az utrigurok és kutrigurok törzseire támaszkodva külön kaganátust alapít (158)	634 k.	779 k.
A bizánci főpapok félbehagyják a vallás egységesítésének programját. Hérakleiosz visszalép a monoenergizmus tanától (151)	634/635	779/780

A Meroving hatalom I. Dagobert király idején kiteljesedik, eléri a csúcspontját, presztízse Britanniában is erősödik (168)	623 - 639	779 - 795
Karintia területén Samo, egy kereskedőnek mondott személy vezetésével a frankok hoznak létre szakadár államot (168)	624	780
Vizigót hadjárat a baszkok ellen (188)	624	780
A Bizánc és Perzsia közötti, nemrég újjáalapított ütközőállamok összeomlanak, területük arab fennhatóság alá kerül (157)	635/636	780/781
Néhányan tudni vélik, hogy létezett még a fehérhunok állama Toromána fia, Pravaraszéna és utódai révén Kasmírban (95)	625-ig	781-ig
Szent Ágoston megalapítja York püspökségét (168)	625	781
Az arabok Bizánc (a Jarmuk-folyónál) és Perzsia ellen is (Kadesnél – Qudisyya) győzelmet aratnak (157, 188)	636	781
Kovrat kaganátusa magában foglalja a K-európai sztyeppe nagy részét, a Jajktól a Dnyeperig (158)	625 k.	781 k.
Árvízkatasztrófa Edessában (117)	525 k.	781 k.
Dionysius Exiguus apát római munkássága (I/27, I/36)	525 k.	781 k.
Arthur egy állítólag győzte csatája (169, III/37)	495/496	781/782
Kínában a Tang-dinasztia, Tai-zong veszi át a hatalmat (198)	626	782
Gosztun a perzsákkal szövetkezik, csapataival előretör a Balkánon, megtámadja Konstantinápolyt (158, 193/194)	626	782
Konstantinápoly sikertelen perzsa ostroma. Perzsia szövetségese Gosztun, az onogur-bolgárok uralkodója (157)	626	782
Hérakleiosz betilt minden vitát a monoenergizmusról (151)	637/638	782/783
A K-i gótok itáliai államának felszámolása. Itáliából menekülő maradékaik visszaköltöznek a Balkánra. Az avarhun állam a Száva mentén, a határvidéken telepeti le őket (127)	526 - 535	782 - 791
A Konstantinápolyt ostromló perzsa sereg elvonul (188)	627	783
Edwin northumbriai király behívja a római egyház térítőit (168)	627	783
Dionysius húsvétciklusának feltételezett záróéve (I/27, I/36)	532	784
Félreállítják a korszak egyik legjelentősebb személyiségét, Landeni (Öreg) Pipin austrasiai majordomust (193)	629	785

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Aquitania Királyság megalapítása a Frank Birodalomban (193)	629	785

Onogur-Bulgáriában megindul az óbolgár, szabír, onogur stb. népközösségek elkülönülése, közülük egyesek elvándorlása az Etelköz és a Kárpát-medence felé, ill. a Közép-Volgához (176)	640 k.	785 k.
A Maas déli partján, az utóbb Samsonnak elnevezett helyen folyik le egy csata, ahol Samson elveszti az országát (214)	05. sz. vége felé	08. sz. 6. hatoda
Bizánc kiüríti Alexandriát. Egyiptomot meghódítják a muzulmán csapatok (189)	641	786
A türingiai herceg függetlennek nyilvánítja magát, Dagobert király viszont hamarosan felszámolja a függetlenségét (193)	630	786
Kezdődik Alsó-Németország (Niederdeutschland, Németalföld) mondákban rögzített „történelme” (215)	500 k.	786 k.
A Mons Badonicusban lezajlik a döntő csata (168, III/37)	500 k.	786 k.
Kína leveri a Keleti Türk Birodalmat, melynek egyes részei közvetlen kínai uralom alá kerülnek (198)	630 k.	786 k.
K-felől óbolgárok érkeznek a bajorokhoz (193)	630 k.	786 k.
Megrendül Avarhunnia egysége és rendje – legalábbis Fredegar krónikája szerint. (Sokan „Dagobert birodalmának védelme alá”, a bajorok országába menekülnek?) (193)	630 k.	786 k.
Onogur-Bulgária (Ny-i felének) uralkodója: Gosztun (193)	630 k.	786 k.
Shambat és követői Kijev felől érkeznek Szliéziába (III/11)	630 k.	786 k.
Megindul Kis-Szkítia és az Al-Duna felől Onogur-Bulgária onogur népességének Avarhunniába vándorlása (158)	630-tól	786-tól
A bajoroknak nincs egységes államuk. Ny-on a Meroving frankokkal együttműködő Agilolfing-dinasztia, K-en az avarhunokkal barátkozó, talán rugi eredetű dinasztia uralkodik (237)	630 után	786 után
Az avarhun állam a longobárd hadak ellen védekezik (168)	630 után	786 után
A Perzsa Birodalom összeomlik az arabok csapásai alatt (157)	641/642	786/787
A Badonnál lezajlott ütközet során megint a Camelot várából portyázó Arthur arat győzelmet (168, III/37)	490	787
Naraszinhavarman Pallava-király legyőzi II. Pulakésin Ny-i Csálukja uralkodót, és a fővárost, Bádámit is elfoglalja (III/23)	642	787
II. Charibert aquitaniai alkirály meghódítja Baszkföldet (188)	631	787
Nagy csata Samo és Dagobert között Wogastisburgnál (181)	631	787
Két napfogyatkozás Európában (I/268)		787

A frankok legyőzik Herminafried türing királyt. Türingia a Birodalom K-i támaszpontja lesz, míg a ma Türingia néven ismert terület a „szászokhoz” (Engriához) kerül (195, III/12)	531	787
A „türingek” a Duna felső folyásától É-ra fekvő területen élő kelta, germán, szarmata töredékekből összetevődő népesség, melynek meghatározó részét képezhetik a hermundurok (195)	531 k.	787 k.
Shambat tevékenységével összefüggésben Türingia hercege igyekszik függetleníteni magát a frank hatalomtól (195)	531 k. 631 k.	787 k.
A frank offenzíva megtorpan (168)	631 k.	787 k.
Edwin northumbriai király a hatfieldi csatában Cadwallon és Penda seregeitől vereséget szenved, a király meg is hal (168)	632	788
Betelepedik egy ősbolgár közösség, bizonyára Shambat egyik alakulata (családostól?) Bajorország határára (195, III/12)	632 k.	788 k.
A kelta egyház kontinentális missziójának utolsó sikere: Fursey kolostort alapít Lagny-ben (Párizs mellett) (168)	644	789
Oswald northumbriai uralkodó a heavenfieldi csatában legyőzi Cadwallon gwyneddi királyt (168)	634	790
Kitör Kína és Tibet között az első háború (198)	634	790
Örményország perzsa katonai parancsnokai sorra megadják magukat a muzulmán araboknak (157)	634-től	790-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Oswald northumbriai uralkodó keresztény uralom alatt újraegyesíti Northumbriát (168)	634 után	790 után
Oswald király ösztönzésére Szent Aidan Iona-szigeti szerzetes letelepedik, kolostort alapít Lindisfarne-szigetén (169)	635	791
Karthágó kormányzója fellázad Bizánc ellen. (189)	646	791
Gosztun uralma véget ér Onogur-Bulgáriában (144, 159)	635 k.	791 k.
Regensburg a Ny-i bajor főváros (180, 197, 237)	535-től	791-től
Kovrat egész Onogur-Bulgáriára kiterjedő uralma (194)	635 - 665	791 - 810
Zülpichi csata, – a frank-alemann háború előjátéka (195, 214)	495 k.	792 k.
Ősbolgár csapatok fegyveresen támogatják az Itáliából kiűzött K-i gótok utóvédharcait (159, 182)	536 k.	792 k.

I. Dagobert serege lever egy baszk felkelést, s Baszkföld népe kénytelen hűségesküt tenni a meroving hatalomnak (189)	637	793
Judicael Bretagne-i herceg vereséget szenved I. Dagobert frank uralkodó seregétől (169)	637	793
Harsa halálával széthullik a király indiai országa (III/22)	648	793
A legismertebb középkori feldolgozások szerint véget ér Arthur király uralma (169, III/37)	537, vagy 539	793, vagy 795
Napfogyatkozás az Angolszász Krónika szerint (I/266)	538	794
Napfogyatkozás (I/266)		794
Egyes interpretációk szerint lezajlik az a badoni vagy camlenni ütközet, melyben Arthur állítólag az életét veszti (169, III/37)	542	794
Kinmei japán császár alattvalói legyőzik a sintó vallás híveinek ellenállását, buddhista templomok építésébe kezdenek (III/62)	545 k.	794 k.
Az arab hódítás eléri Edessát (117)	639	795
Meghal Dagobert király, utóda Austrasiában a gyerek III. Sigibert, helyette megint a majordomusok uralkodhatnak (196, 214)	639	795
A kontinensen III. Sigibert frank király háborúzik. Erről szólnak Fredegar tudósításai (169, 196)	639-től	795-től
A Meroving Birodalom Aquitania területén kialakítja a későbbi őrgrófságok prototípusát (189)	639 után	795 után
A Tang-dinasztia meghódítja a Tarim-medencét (198)	639 - 648	795 - 804
III. Jazdagird, az utolsó perzsa sah a Perzsia ÉK-i területeit is elfoglaló arabok elől a türkökhöz menekül (157)	651	796
Az arab hódító sereg megszállja Núbiát (190)	651	796
Az arabok győzelmet aratnak Perzsia felett, s betörnek Örményország területére (177)	640	796
A türingek Radulf herceggel az élen sikereket érnek el a támadó frankok ellenében (169, 196, III/12)	640	796
Nepál területe Tibet fennhatósága alá kerül (198)	640	796
Núbia területére kivándorló arab tömegek érkeznek (III/228)	651-től	796-tól
Az arab hódítók a Kaukázus térségét támadva csapásokat mérnek a Kazár Kaganátus D-i határvidékére (177)	651-től	796-tól

Kazária és Onogur-Bulgária viszonya megromlik, háború kezdődik, amit Kazária nyer meg (159, 176)	640 után	796 után
Landeni Pipin, a Karoling-dinasztia ősapja csak egy évvel élte túl Dagobertet. Utóda Grimoald lesz (196)	640/641	796/797
Az óbolgárok egy közössége Örményország bizánci fennhatóság alatt álló területére települ (176)	651 - 655	796 - 800
K-en a Meroving terjeszkedés nem folytatódik, A dublebek, ličanok, sedličanok, zličanok, pšovanok, lemuzok stb. Shambat jóvoltából meggyökeresednek Csehország területén (196, 197)	640 - 652	796 - 808
A türingek Radulf herceggel az élen megszabadítják országukat a frank csapatoktól (169, 196, III/12)	641	797

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szungcen Gampo Tang-hercegnőt vesz feleségül, és felépítteti az első két buddhista templomot Tibetben (198)	641	797
Az arabok elfoglalják Örményországot (177)	652	797
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		797
A kazár csapatok visszaverik a Kubán-vidékre betörő és Balandzsárra nagy erőkkel támadó arabokat (177)	652 - 654	797 - 799
Zárul Fredegar latin nyelvű kéziratos krónikája (193)	642-ig	798-ig
A bizánci fennhatóság megszűnik É-Afrika parti sávjában (190)	642-re	798-ra
Az arabok megkezdik Albánia területének meghódítását (177)	642	798
Újabb napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		798
Georgia és Örményország vezetői elismerik az arab uralmat, – hercegségeik egy ideig autonóm státuszt élveznek (177)	653 után	798 után
Kovrat halálával széthullik Onogur-Bulgária (159)	642 - 668	798 - 813
A muzulmánok hajóhada szétveri a bizánci flotta maradványait Alexandria partjai előtt (190)	654	799
Tabarisztán uralkodója elismeri az arab hódítók uralmát (177)	644	800
A Ny-i Csálukják legyőzik a Pallavákat Indiában (III/23)	655	800
Az arab flotta már Konstantinápolyt támadja (190)	655	800

Samson elfoglalja „Hesbaniát”, illetve annak Salerna nevű fővárosát (214)	05/06. sz. fordulója k.	08. sz. vége felé
Továbbfejlődik a georgiai bazilika-stílus, épülnek az axiálisan szervezett, alaprajzában a kilencosztású tér rendszeréhez igazodó kupolás bazilikák (175)	07. sz. közepe	08. sz. vége
A Kazár Kaganátus fővárosa Balandzsárba kerül, a Kaszpitenger partjára, Dagesztán területére (177)	07. sz. közepe	08. sz. vége
Az ószláv törzsek kirajzottak a Visztula és a Dnyeper közötti területről, ezáltal kialakult egy hatalmas kiterjedésű ószláv tömb az Elba vonalától a Baltikumig (III/58)	07. sz-ra	08/09. sz-ra
Indiában a buddhistk által korábban háttérbe szorult bráhmanák visszaszerzik hatalmuk jelentős részét (III/22)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Indiában is megjelennek az arabok (III/22)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Szumátra É-i részén egy hinduizált állam van, a neve: Malayu. Jelentős szerepet játszik a tengeri kereskedelemben (III/207)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
A Merovingoknak a „kontinentális szászokat” nem sikerül uralmuk alá vetniük (169)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Szilézia felől Shambat, majd a követői nem É-i irányba, hanem Ny-felé mozdulnak el (III/11)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Az angolszász királyságok közötti hatalmi vetélkedés határozza meg Britannia politikai viszonyait (130)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
Utoljára Mercia britanniai királysága is megalakul (129)	07. sz-ban	08/09. sz-ban
A hun ötvösművészet alkotásai különösen kedveltek voltak az európai királyságokban (169)	06. sz. közepéig	08/09. sz. fordulójáig
Az ír egyház volt a kereszténység központja Európa É-i felén, de eljutott Galliába és Itália É-i részére is (III/37)	07. sz. közepéig	08/09. sz. fordulójáig
Az Orkney-szigeteken felépülnek a piktek lakótornyai között az ír-kelta térítés nyomán megalapított kolostorok (230)	07. sz. közepéig	08. sz. fordulójáig
ÉK-Afrika Vörös-tenger melléki területe (Eritreia) az Etióp Királyság része volt (III/228)	07. sz. közepéig	08/09. sz. fordulójáig
Sankt Gallenben feljegyzik a nevezetes eseményeket (165)	07. sz-tól	08/09. sz-tól
Tang-Kína megtöri az É-vietnamiak ellenállását, É- Vietnam (Annam) területe kínai protektorátussá lesz (211)	07. sz-tól	08/09. sz-tól
Hindu vallású lesz Bali szigetének lakossága (III/207)	07. sz-tól	08/09. sz-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A DK-szumátrai Palembang vidékén fennáll és terjeszkedik Srivijaya buddhista állama (III/207)	07. sz-tól	08/09. sz-tól
Az alemannok elfoglalják a mai Svájc É-i részét (195)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Sigibert (Siegfrid?) herceg, Dietrich király fia megkapja az Alemannok grófja címet a Merovingok jóvoltából (214)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Dietrich király a hunok segítségével akkor szerzi vissza országát, amikor a hunok és ősbolgárok segítségével az alemann és a cseh nép is honfoglalást tud végrehajtani (216)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Az egyháztörténet álláspontja szerint Szent Ágoston és Szent Aidan halálával átmenetileg megtorpan a misszió (170)	07. sz. közepe	09. sz. eleje
Végéhez közeledik Shambat ős-cseh országának, Dulobának rövid idejű fennállása (194)	07. sz. közepén 06. sz. közepén	09. sz. elején
Alemannok foglalják el a mai Lichtenstein területét (195)	06. sz. közepe	09. sz. eleje
Már folyik a szláv népvándorlás az Alpok térségében (181)	06. sz. közepe	09. sz. eleje
Tibet K-Turkesztán felé terjeszkedik, csapatai a Tarimmedencében Kasgárig nyomulnak (134)	07. sz. közepén	09. sz. eleje
Az örmények tömegei elhagyják hazájukat, a Közel-Keleten és a Földközi tenger partján diaszpóra-közösségek alakulnak (176)	07. sz. közepétől	08. sz. végétől
Az egész Kárpát-medencében jelen van a kései avarok griffesindás kultúrája (237, 251)	07. sz. közepétől	09. sz. elejétől
Kínából átterjed Japánba a kínai írás ismerete és a hivatalnokállam ideológiája (198)	07. sz. közepe után	09. sz. eleje után
Seki városa Arran körzetében az arabok hódító háborújának egyik legfontosabb célpontjává válik (177)	07. sz. közepe után	09. sz. eleje után
ÉK-Afrika Vörös-tenger melléki területe (Eritreia) Akszum (K-Szudán és DNy-Arábia) területén etióp uralom alatt áll (III/228)	07. sz-tól, 09. sz.-ig	09. sz. elejétől, 10/11. sz-ig
A DK-szumátrai Palembang vidékének Srivijaya buddhista állama birtokba veszi Szumátrát, és Ny-Jávát (III/207)	07. sz-tól, 12. sz-ig	08/09. sz-tól, 12. sz-ig
Aszparuk fő erői Besszarábia D-i részén, Onglosz vidékén szervezik meg a hat óbolgár törzs szövetségét (183)	07. sz. 3.. negyede	09. sz. 1. negyede
Aszparuk óbolgárjai elfoglalják a Fekete-tenger kikötőit a Duna-delta térségében (182)	07. sz. 3.. negyede	09. sz. 1. negyede

A fehér- és fekete-horvátok megjelenése a Kárpátok külső felén a balkáni horvát honfoglalással egyidejűleg zajlik (II.) (III/11)	07. sz. 3. harmada	09. sz. 1. harmada
Jelentős tömegű, a „kutrigurokkal rokon” (utrigur) lakosságot telepítenek a mai Horvátország területére (182, 185)	07. sz. 3. harmada	09. sz. 1. harmada
A Forth-folyótól É-ra terül el Piktföld, önálló nyelvvel, kultúrával és társadalmi berendezkedéssel, – a birtokok és címek női ágon öröklődnek. Az ország ekkor éli a virágkorát (230)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Turkesztán DNy-i szegélye muzulmán ellenőrzés alatt áll (234)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Az Írország É-i részén lakókat rábírják a kontinensen általánosan használt Húsvét-számítás alkalmazására (III/37)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Az európai szabadságharc véget ér, a szembenálló felek felismerik: képtelenek a harcot a győzelemig folytatni (170)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Kibontakozik a berberek ellenállási mozgalma az arab hódítás ellen. É-afrikai zsidók is részt vesznek a berber akciókban (190)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
A buddhizmus Belső-Ázsiában, Kínában, Tibetben és a TávolKeleten – Japánt is beleértve – domináns vallássá válik (199)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Tibet a manicheus K-Turkesztán felé terjeszkedik (199)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Végbemegy az óbolgárok és onogurok szétköltözése (194)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
A kései avarok vagy korai magyarok (onogur griffes-indások) több hullámban elözönlik a Kárpát-medencét (237)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
A Poltava és a Káma vidékén találhatók a Kárpát-medencei griffes-indásokkal szoros párhuzamba hozható leletek (237)	07. sz. 2. fele	09. sz. 1. fele
Az óbolgárok egy része Kotrag (?) vezetésével a Volga és Káma folyók közébe vonul, megalapítja Volgai Bulgáriát (183)	08. sz. 1. fele	09. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A szabírok (szovárd magyarok) közössége: „szavartü aszfalü” Azerbajdzsán (Karabah) területén egy erős törzsszövetség (205)	08. sz. 1. fele	09. sz. 1. fele
Dietrich „Atillához” fordul segítségért, hogy visszaszerezze országát, apai örökségét (214)	06. sz. közepe felé	09. sz. 1. fele
K-Turkesztán területén a Tang-dinasztia Kínája osztozik előbb a Türk, később az Ujgur Kaganátussal (234)	07. sz. 2. felétől	09. sz. első felétől

Örményország területén 26 egymást követő muzulmán kormányzóról van tudomásunk (177)	655-tól, 851-ig	800-tól, 962-ig
Újabb napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		801
Tbilisziben muzulmán emirátus jön létre, de nem terjed ki a hatalma Ny-Grúziára (Kartli) (177)	645	801
Az albánok Bizánc, a kazárok és a szabír határőrség segítségére számítva megpróbálnak ellenállni az arab hódításnak (177)	856 után	801 után
Ali ibn Abí Tálib uralkodása – permanens polgárháború, vagyis a szunnita és síita irányzat végleges elkülönülése (III/92)	656 - 661	801 - 806
Kiválik a síiták közül Ali híveinek csoportja: a kháridzsiták (kivonulók, lázadók, eretnekek) (III/92)	657	802
Az Arthur-legendárium szerint kezdődik a király „második uralkodása” egy Caerleon nevű helyen, Avalontól K-re	505 k.	802 k.
Tripolitána és Kürenaika a muzulmánok kezére kerül (190)	647	803
Arabok alapítják Gendzse városát Derbenttől DNy-ra (177)	659	804
Oswiunak, Oswald király testvérének hitvese: Eanflaed királyné gyerekkorától a római papság előírásait követi (169)	660-as évek	800/810-es évek
Szungcen Gampo utóda: Mang-szlon mang-brcan (198)	649	805
Meghal Tai-zong. Utóda: Gaozong (Kao-cung) (198)	649	805
Arthur halála John Rhys szerint (169, III/37)	520 k.	806 k.
Arthur halála után Constantine ül a trónon, (Dumnonia királya, Arthur unokatestvére, aki legyőzte Mordred fiait) (169, III/37)	550 k.	806 k.
Feltűnik az onogur „Baján” (Tubdzsak) (óbolgár krónika) (182)	550 k.	806 k.
Baján, azaz Bat-Baján, ugyancsak az óbolgár krónikában (182)	650 k.	806 k.
A „Vendel-korszak”: Európa É-i részén a vaskorszak utolsó, még a viking betörések előtti szakasza (210)	650 - 750	806 - 906
Legenda-feldolgozások szerint a camlenni ütközetben, a Salisbury-síkságon esik el Arthur király (és Mordred) (169, III/37)	510 k.	807 k.
A muszlim arabok első inváziós kísérlete Szicílián (III/14)	651	807
A kínai udvarban feltűnik III. Jazdagird egyik fia, Fírosz/Péroz, aki a Perzsiát meghódító muzulmánok elől menekült el (198)	651 után	807 után
Szirakuza: Bizánc megerősített támaszpontja Szicílián (III/14)	663 - 668	808 - 813
Továbbra is szünetel a frankok K-i terjeszkedése. Ez a békeidőszak könnyíti meg az új honfoglalók dolgát. A frankok	652 - 688	808 - 844

terjeszkedése a Mediterráneum és a longobárdok felé irányul (196)		
Duloba (Dulóbia) állama Shambat visszavonulásával megszűnik, de népessége helyben marad (194, 197)	653	809
Shambat az új kagán megválasztásán való részvétele céljából tér vissza Dulobából Kijevbe (196)	653	809
Az arabok már Afganisztán területén vannak, és eljutnak India határaiig (III/23)	664	809
A „hunok serege” kényszeríti Albánia vezető köreit a kazárokkal megkötendő szövetségre (177)	664 k.	809 k.
A kazárok figyelme egyre inkább Ny-felé fordul, hatalmukat kiterjesztik a K-európai sztyeppére (177)	665 után	810 után
Oswiu, Northumbria királyának öccse legyőzi Penda (Mercia) seregeit a Leeds-i csatában, ami javítja a római kereszténység terjesztésének esélyeit Britanniában (170)	655	811

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Gendzse városa kiépül Derbenttől DNy-ra (177)	07/08. sz. ford.	811 k.
A Kazár Kaganátus elfoglalja a Krím környékét (177)	655 után	811 után
A fehér- és fekete-horvátok megjelenése a Kárpátok külső felén, a balkáni horvát honfoglalással egyidejűleg – (I.) (III/11)	08/09. sz. fordulója után	811 után
Radislav és Višeslav hercegek megalapítják a dalmát-horvát államot (185)	08/09. sz. fordulója után	811 után
A Poltava és a Káma vidékének leletei képezik a párhuzamát a Kárpát-medence griffes-indás leleteinek (176)	07. sz. utolsó harmada	09. sz. 10/40-es évei
A líbiai és tunéziai támaszpontjaikról elindult arab hajók első jelentősebb flottaösszevonása Szicília partjainál (190, III/14)	667	812
Egy napfogyatkozás Európában (I/268)		812
Dumnonia önálló államisága megszűnik (169, III/37)	557	813
A Kovrat-fiak egyike a népével Avarhunniába kerül (182)	668 után	813 után
Szicíliát támadják az arabok (190, III/14)	669	814
A frankok bajor segítséggel felszámolják Samo államát (196)	658	814
Meghal Samo. Országa szétesik, egy része csatlakozik	658	814

Avarhunniához, másik része pedig Bajorországhoz (181, 202)		
Az előrenyomuló frankok fennhatóságát elismeri egy bajor, a szállásterület Ny-i részén megtelepedett törzs (180, 181)	558 k.	814 k.
Avarhunnia Ny-i határvidékére (gyepűjére) különböző szláv népek települnek (204, 238)	558 k.	814 k.
Korea államai a Tang-dinasztia idején veszítik el önállóságukat. Kína hűbéri függésbe vonja Szillát (161)	658 k.	814 k.
Karantánia térségében egy újabb szláv állam alakul, – középpontjával a mai Szlovénia területén (202)	558 után	814 után
Meg-megújuló arab kísérletek Szicília elfoglalására (III/14)	669 - 703	814 - 848
A Ny-i Csálukják elfoglalják a Pallavák fővárosát (III/23)	670	815
A horvát emlékezet szerint Kuber herceg Dalmácia területén élt, országát Croatia néven nevezik meg (185)		815 előtt
Kuber vezér távozik Dalmáciából, Ravennába megy (224)	670 k.	815 k.
A kazárok hadjárata Albánia területén, az arabok ellen (177)	670 k.	815 k.
Gendzse városa áll a térség eseményeinek centrumában (177)	08. sz. elejétől	815-től
Tetőzik a Ny-felé tartó óbolgárok és onogurok áradata (177)	670 után	815 után
A kelta misszió Ny-európai, kontinentális kolostoraiból a kelta szertartások és a kapcsolatos szokások eltűnnek (170)	670 után	815 után
Szilla koreai állam a Tang-dinasztia seregeivel szövetkezve felszámolja Pekcse államiságát (161)	660	816
Megérkezik Baján a feloszló Onogur-Bulgáriából a Balkánra, ill. a Kárpát-medencébe (180)	560 k.	816 k.
Felújítják az arab offenzívát Kazária K-i részén (177)	705 k.	816 k.
Kiújul a kazár állam és a Bagdadi Kalifátus közötti harc (178)	705/706	816/817
Kuber/Küver népe betelepedik a Ny-Balkánra (184, 237)	660 - 680	816 - 825
Az onogur Baján fejedelem kiszakítja Onogur-Bulgáriából a Dontól Ny-ra fekvő országrész onogur lakosságát (183)	561	817
Az onogurok állataikkal együtt érkeznek Avarhunniába (183)	561/562	817/818
A kazárok visszafoglalják Albánia arabok által elfoglalt részén Arran tartomány fővárosát (vagy erődjét), Gebelét (178)	661/662	817/818
Kaukázusi arab hadjárat a türkök és az alánok területén (178)	662	818
A bajorok tömeggyilkossága a határvidékükön letelepedett ősbolgárok körében (197)	562	818

Tibet a Tarim-medencében Kasgárig, Khotánig nyomul (199)	662 - 665	818 - 821
Lindesfarne szerzetesei Kolumbán regulája szerint éltek, de Wilfrid hatására bevezetik Szent Benedek reguláját (170)	664-ig	820-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Whitby-i zsinat Oswiu király elnökletével igyekszik lezárni a kelta és a római egyház közötti vitát (170, III/37)	664	820
Az ősmagyarság egy komponense a Kubán-vidékről kiindulva birtokba veszi a Dnyepertől Ny-ra eső területeket (177)	675	820
A bajor határvidékről menekülő ősbolgárok Avarhunnia határvidékére érkeznek. Sorsuk összekapcsolódik az onogur bevándorlás által erősödő avarhunokéval (197)	675 k.	820 k.
Onogur-Bulgáriából onogurok települnek Avarhunniába (183)	675 k.	820 k.
A „hunok” (szabírok?) felszabadítják Albánia területét (178)	675 - 684	820 - 829
Új fejedelmi központok épülnek ki a Kárpát-medencében (183)	675 - 720	820 - 865
Tibet K-Turkesztán felé terjeszkedik (234)	665	821
Radoslav herceg (Višeslav fia) szerb államot alapít (185)	810 k.	821 k.
A dagesztáni hunok (szabírok?, kangárok?) egy része Udi tartományba telepedik át (178)	710 k.	821 k.
A kelták áttérítése erős katonai kíséret felvonultatásával, Yorki Wilfrid és Szent Cuthbert működésével új erőre kap (170)	665-től	821-től
A Kálti Márk féle második honfoglalás Avarhunniában (183)	677	822
Usdibad, Sirmium gepida parancsnoka a várát Baján érkező csapatai előtt üríti ki, de azt mégis Bizánc foglalja el (183, 184)	567	823
Aszparuk balkáni betörése (186)	678	823
A gepida temetők megszűnnek a Körös-Maros-közben (183, 237. 251)	567 k.	823 k.
Szláv bevándolrás a csehországi Morávia területe (181, 197)	567 után	823 után
Aszparuk balkáni államalapítása (186)	668	824
Kogurjo koreai állama alulmarad a kínaiakkal, illetve Szilla állammal szemben. Korea politikai egysége megvalósul (161)	668	824

A koreai államok egymással és Kínával folytatott, több évszázados küzdelméből a D-i Szilla állam kerül ki győztesen. Kínai segítséggel egyesíti a félsziget túlnyomó részét (III/109)	668	824
Megszűnik Onogur-Bulgária állama (183, 237)	568	824
Tízezer kutrigur dúlja Dalmáciát (182, 185)	568 k.	824 k.
Nagy bevándorlási hullám lepi el a Kárpát-medencét; Baján népének bejövetele (158, 184, 237)	568 k.	824 k.
Kína főként Vietnam területén és Koreában ér el sikereket befolyása növelése vonatkozásában (199)	679 - 670	824 - 826
A kaukázusi hun (szabír?) kormányzó a lányát Dzsavansirhez, az albán királyhoz adja feleségül (178)	680 k.	825 k.
A kazárok megszervezik onogur és óbolgár lakosságú területeik igazgatását (177, 184)	680-tól	825-től
Kína és Tibet között kitör a nagy háború (199)	670	826
Meghal Dzsavansir albán király (178)	670	826
Vend települések jönnek létre a longobárdok és a bajorok közötti térségben, Linz vidékétől a Mura-Dráva vidékéig (197)	570 k.	826 k.
Kezdődik a széles íjak kora a Kárpát-medencében (237)	670 k.	826 k.
Kuber a Ny-Balkánról Ravenna térségébe érkezik (185)	670 k.	826 k.
Bat-Baján az Alsó-Don és az Azovi-tenger között él, – behódol a kazároknak (182)	670 k.	826 k.
Arabok irtják a tunéziai partvidéki sáv berber lakosságát (190)	670-től	826-tól
Iszrael püspök felgyorsítja a „kaukázusi hunok” keresztény hitre térítésének évszázados folyamatát (178)	681/682	826/827
Kínai mintára állami akadémiát alapítanak Koreában (III/109)	682 k.	827 k.
Párszi menekültek jelennek meg Hormuzd környékén, az Indiai-óceán partvidékén, majd Gudzsrátban is (III/23)	682 után	827 után
Kezdődnek az Ibériai-félsziget elleni arab támadások (190)	672	828

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Bizánc és Kazária vetélkedik a Kaukázus térségében (178)	683/685	828/830

Tibet K-turkesztáni hatalmának biztosítása érdekében szövetkezik a kínaiak által megvert, megalázott türkökkel (199)	674	830
Az arabok a megszállt Grúzia területéről megkezdik Albánia iszlamizációját (178)	685 k., 675 k.	830/831 k.
Az Arthur-irodalom korai szerzői, a hagyomány megőrzői szerint Arthur utódai elkeseredett utóvédharcokat folytatnak, és csak ekkoriban szenvedik el végső vereségüket (170)	06. sz. 4. negyede	830/840-es évek
Megalakul a Kárpát-medence törzsi helynevű (és griffes-indás műveltségű) településeinek többsége, vagyis a magyar krónikákból ismert „honfoglaló” törzsek már jelen vannak (237)	07. sz. 4. negyede	830/840-es évek
A K-i türkök létrehozzák a 2. Türk Törzsszövetséget (199)	687	832
Kínát eléri a tibeti-türk szövetség támadása. Emiatt Kína a K-i hadseregét teljesen kivonja Koreából. (199, III/109)	676	832
Vladislav herceg uralkodása Croatiában (185)	821 - 835	832 - 846
Bizánc elfoglalja a Kis-Kaukázus vidékét (178)	688	833
Az arabok megint megszállják Örményországot (178)	690	835
Baján indítja Délvidék visszavételét (Sirmium ostroma) (184)	579	835
A kínaiak veresége a tibeti-türk csapatoktól (199)	679	835
Az egyik Kovrat-fiú a Ravenna közelében telepedik meg (182)	679 k.	835 k.
Kínában Wu Zetian császárnő idején hódít a manicheizmus. Wu Zetian megalapítja a maga Zhou-dinasztiáját (199)	690 k.	835 k.
A kazár és a bizánci uralkodó körök közötti viszony meghatározza az arab terjeszkedéssel szembehelyezkedő erők lehetőségeit és korlátait a Kaukázus térségében (205)	07. sz. utolsó dekádjában	835 után
Az utolsó ismert baktriai dukumentum keltezése (97)	549	836
A „kerbelai vérfürdő”, – a berber szabadságharc kezdete (190)	680	836
Kazária lakossága részben perzsiai és korezmiai emigráns (178)	680 után	836 után
Újjászületik a Keleti Türk Birodalom (199)	691 681	836/837
Herstali Pipinnek, Austrasia majordomusának uralkodása (216)	680 - 714	836 - 870

A türkök birtokukba veszik a Tarim-medencét, ahonnan a tibetieknek is ki kell vonulniuk (199)	692	837
A Kalifátus egységei mélyen behatolnak Albánia területére, megint elfoglalják egy időre Derbentet (178)	692	837
Albánia vidéke már tartósan arab megszállás alatt áll (178)	681-től	837-től
Baján csapatai elfoglalják Sirmium várát (184, 224, 237)	581/582	837/838
Óbolgár letelepedés a Havasalföldön és Moldvában (186, 251)	582	838
Az Aures-hegységben a berberek megsemmisítenek egy nagyobb arab sereget (190)	683	839
Először sikerül az araboknak elfoglalni Maghreb területét (190)	694	839
A buddhizmus terjedése nyomán Jamato és Nara városok válnak Japán vallási és kulturális központjaivá (III/63)	590 k.	839 k.
Srivijaya (DK-Szumátra) állama megdönti Malayu államát, és hamarosan a mahájána buddhizmus regionális központja lesz, gazdasága az India és Kína közötti kereskedelmi út (a Malakka- és a Szunda-szoros) ellenőrzésén alapul (III/207)	683-tól	839-től
Egy nem túl pontos napfogyatkozás Ny-Európában (I/267)		840
Az óbolgárok újabb dunai átkelése (186)	584	840
Karthágó tágabb térségét is megszállják az arabok, akik megalapítják Tunisz városát, Ifrikiya provincia székhelyét (190)	695	840
Ecgfritz northumbriai király seregeit legyőzik a piktek (230)	685	841
A Juliai Alpok vidékén, a mai Szlovénia területén egy újabb szláv (ószlovén) államképződmény alakul (202)	585 után	841 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Abd al-Malik Omajjád kalifa Mali, Mauritánia és Numídia területének birtokbavételére törekszik (190)	685 után	841 után
A muzulmánok lerombolják Karthágót (190)	697	842
Megszűnik Karthágó exarchátusa (189)	697	842
Japánban a hatalom Szotuku régens kezében összpontosul. Japán elvileg a császár központosított uralma alá kerül (III/63)	593	842

Szuiko japán császárnő idejében felvirágoznak a buddhista kolostortemplomok (III/63)	593 - 628	842 - 877
A római egyháztól elszakadt aquileiai egyházi vezetők évszázados különállása véget ér (150)	698	843
A Meroving hatalom legkésőbb Herstali Pipin színrelépésével átszáll a Karoling majordomusokra (196, 219)	688	844
Az arab sereg elfoglalja Algírt (190)	700	845
Beda venerabilis beszámol Egbert szerzetesnek az angolszászok hazájába és a frízekhez, a rugiakhoz, a dánokhoz, a hunokhoz, az ószászokhoz, valamint a brukterekhez vezető útjáról (163)	700 után	845 után
Tervel bolgár kán nagy ambícióval lát hozzá Moesia, Trákia és Macedónia területének Bulgáriába integrálásához (187)	700 - 721	845 - 866
A Kalifátus megkezdi a berber szabadságharc letörését (190)	690	846
A „fekete horvátok” egy „Dubleb” nevezetű törzse csatlakozik az avarhunok határőrségéhez (238)	590 k.	846 k.
A noricumi bajor honfoglalás befejeződik (197, 237)	690 k.	846 k.
Szent Rupert térítő püspök Bajorország területéről indul el a karantánok és az avarhunok közé (181)	690 k.	846 k.
Megindul a Ny-i (birodalmi) keresztény irányzat terjesztése Avarhunnia területén (238)	690 k.	846 k.
Az óbolgárok tömeges honfoglalása a Bizánci Birodalom korábbi területén (186/187)	590-es évek	840/850-es évek
Dietrich von Bern (Bonnban székelő hun-bajor/sváb uralkodó) meghal, s országa a Merovingok kezébe kerül (214, 216)	550 k.	847 k.
Tassilo bajor herceg szemet vet az Alpok környezetében élő szlávok (karantánok), az avarhunok szövetségesei területére. Megtörténik az első avarhun-bajor összecsapás (202)	592/593	848/849
Mesz-ag-chom még kiskorú, mikor az apja meghal, kezdődik a régensek kora Tibetben (199)	704	849
Kahina berber királynő a túlerőben levő muzulmánok ellen a felégetett föld taktikáját alkalmazta, mindenütt elpusztíttatta a part menti településeket (190)	694 előtt	850 előtt
Kahina berber királynő fiai felveszik az iszlám hitet, és sok berber harcos beáll a kalifátus seregébe (190)	694	850
Kaulázusi Albánia bukása, az utolsó albán uralkodót, Serojt az albán arisztokráciával együtt Szíriába hurcolják (205)	705	850

Wu Zetian császárnő leállítja a keresztény missziót Kínában, támogatja a buddhistákat és a manicheusokat (199)	07. sz. vége felé	09. sz. közepe előtt
Tibet szembeszáll a hódító muzulmán erőkkel, amelyek fokozatosan uralmuk alá hajtják a Ny-i Türk területeket (200)	07/08. sz. fordulójáig	09. sz. közepe előtt
II. Jusztinianosz elűzött bizánci császár az óbolgárok közé menekül, majd onnan sikerül visszatérnie a trónjára (187, 205)	07/08. sz. fordulójáig	09. sz. közepe előtt
A Kalifátus csapatai elérik Ny-Turkesztánt (Szogdiát) (199)	07. sz. végére	09. sz. köz-re
Az óbolgárok tömeges honfoglalása a Bizánci Birodalom korábbi területén, Aszparuk fia, Tervel idején (187)	07. sz. végére	09. sz. köz-re
Nem messze Virnich (Bonn) városától, kőkoporsóban arany ruházatban temetnek el egy hun (?) vezért (215)	06. sz.	09. sz.
Sok zsidó menekül kazár területre, Phanagoriába, ahol már korábban is jelentős volt a zsidó kereskedő réteg (212)	07. sz. más. és 08. sz. első fele	09. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Kazár Kaganátus vezető rétege és a zsidók közeledése (212)	08. sz	09. sz.
A kumánokat egy türk felirat említi – Mongólia területén (234)	08. sz	09. sz.
A Gupta hatalom elsorvad Biharban és Uttar Pradésben (94)	08. sz-ra	09. sz. közepén
Megjelennek Xia Zhou térségen a tangutok, s törzsi központot hoznak létre az Ordosz déli részén (III/185)	08. sz-ra	09. sz. közepén
Megszűnik a „hunok félévezredes dominanciája” a Kaukázus térségében (178)	08. sz. első fele 07/08. sz. ford.	09. sz. közepe
Rohamosan iszlamizálódik Transzkaukázia (205)	07/08. sz. ford.	09. sz. közepe
Kij (polján/rusz) fejedelem megalapítja Kijev városát. Utódai megszervezik törzsszövetségüket: Ruténiát (251, III/58)	07/08. sz. fordulója	09. sz. közepe
A Balhas-tó és az Isszik-köl vidékén kibontakozik a türk Karahanida-dinasztia hatalma (234)	07/08. sz. fordulója	09. sz. közepe
A Kalifátus megbuktatja a dagesztáni hun államot (205)	08. sz. eleje	09. sz. közepe
Virágkorát éli a koreai gránit- és bronzszobrászat (III/109)	08. sz. eleje	09. sz. közepe
A Karluk (Kipcsak) Szövetség a Tobol- és Isim-folyó vidékéről az Irtisz felé mozdult el. Az új szállásterületen Ny-felé a kipcsakok, K-felé a kimekek helyezkednek el (234)	08. sz. eleje	09. sz. közepe
A sztyeppén élő onogur, alán és óbolgár népekhez tartozó ún. szaltovó-majaki kultúra kezdetei – I. változat (184)	06. sz. közepe	09. sz. második harmada

Tibet a kitájokkal igyekszik barátságos viszonyt ápolni. A kitájok kínai uralom alatt álló területeket támadnak (200)	07. sz. végén	09. sz. közepétől
Az örmény Bagratidák arab támogatással megszerzik a riválisnemesi birtokokat, központjuk Sirak, fővárosuk Ani (178)	07. sz. végétől	09. sz. közepétől
A Meroving Birodalom irányítása a majordomusok kezében. Állami politikájuk független a Merovingok akaratától (192)	07. sz. végétől	09. sz. közepétől
ÉNy-Németország és Németalföld területén a világi urak birtokain, valamint a kolostori birtokokon folyó gazdálkodás sokkal fejlettebb, mint a Frank Birodalomban (203)	08. sz elejétől	09. sz. közepétől
Beda Venerabilis, jelentős polihisztor és történész időszaka. – Teljesen mellőzi Arthur király harcainak témakörét (162)	07. sz. vége, 08. sz. 1. fele	09. sz. közepe, 09. sz. 2. fele
A szaltovói régészeti komplexum hagyatéka keletkezésének kezdetei – II. változat (184)	08. sz. közepe	09. sz. közepe után
Xia Zhouban, az Ordosz térségében feltűnnek a „sha-tuo türkök”, akik jelentős szerepet játszanak az An Lushan-felkelésben, – majd eltávoznak a belső-mongol területekre (III/185)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A besenyők az ujgurok elől a Fekete-Irtisz és a Szir-Darja közötti kipcsak és kangár törzsek közé vonulnak (234)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A szaltovói lakosság jelentős része a Don-Donyec vidékére, vagy annál Ny-abbra költözik (184)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
Felbomlik dagesztáni hun közösség, mely eredetileg több mint negyven különböző népet fogott össze (III/55)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
Kialakul az Azovi-tenger mellékétől Korezmig egy keresztény térség, számos nép keresztényei élnek püspökségeik alatt (255)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
Kazária és Korezmia egymással szoros gazdasági és politikai kapcsolatra lép, társállamot formál (255)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A muzulmán és a zsidó vallás vetélkedése Kazáriában (213)	08. sz. 2. fele	09. sz. 2. fele
Az Alpok a majordomusok érdeklődésének centrumában (202)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A griffes-indás nép újabb hulláma Avarhunnia Ny-i határára, részben a mai Alsó-Ausztria területére érkezik (238)	08. sz. 1. fele	09. sz. 2. fele
A Dietrich Saga eredeti ónémet szövegének keletkezése (215)	06. sz. 2. fele	09. sz. 2. fele
ÉNy-Indiában megalakul a Gurdzsár állam, majd utódállama, a Gurdzsár-Pratihára Királyság tartósan fenn is marad (III/22)	08. sz. 1. f-től, 11. sz-ig	09. sz. 2. f-től, 12. sz-ig

A D-Kína kapuját képező Kanton kikötővárosban is megtelepednek nesztoriánus kereskedők (199)	705 k.	850 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az arabok birtokolják Marokkót (191)	705-től	850-től
Az ujgurok korábban nesztoriánus keresztények voltak, de most a manicheus vallás zászlóvivőivé válnak (200)	694-től	850-től
A muzulmánok először jelennek meg az indiai szubkontinens területén. Elérkeztek a fehérhunok által uralt Rádzsasztánig, de a jól védhető területeket nem foglalják el (III/23)	705 - 710	850 - 855
Felújítják a frankok az alemannok elleni támadásaikat (197)	695 k.	851 k.
A bajorokat visszaveri a Karantániát óvó avarhun had (202)	595/596	851/852
A támadó kitájok Pekingig eljutnak (200)	696	852
A kalifátus egy ideig ismét uralja Derbentet (205)	707 - 710	852 - 855
Szent Rupert a Salzach-folyó melletti Iovavumban (Salzburg) Theodo herceg révén szerez rendelkezési jogot (181)	697 k.	853 k.
Az arab erők elérik az Atlanti-óceán partvidékét (191)	709	854
Az Alpok szlávok által lakott részén kibontakozik egy új, a frankoknak vagy a bajoroknak alárendelt állam, melynek fejét dux gentis címmel látják el (202)	698 k.	854 k.
Necton Mac Derelei lett a piktek királya – (I.) (130)	710	855
Dinasztikus házasság. Gyim-shing-kong-jo (Csin-cseng) kínai hercegnőből lesz az új tibeti királyné (199)	710	855
A muszlimok seregei az Aral-tó közelébe érnek, és kisebb fejedelemségeket hoznak létre a tó, a Szir-Darja, az Amu-Darja, a Kaszpi-tenger és az Iráni-magasföld határolta területen (234)	710 k.	855 k.
Bizáncban ellencsászárnak kiáltják ki az örmény származású Vardant. II. Jusztinianosz vele szemben alul marad (205)	710/711	855/856
Japánban a Horjúdzsi buddhista kolostor-együttes építésénél sajátos, egységes fedésmódot alkalmaznak (III/63)	607	856
Vardan felveszi a bizánci császári címet: „Filipposz császár”. Beveszi Konstantinápolyt, lefejezteti II. Jusztinianoszt, s a fiát is megöleti. Vége a Herakleiosz-dinasztiának (105)	711	856
A csehországi szlávok Dubleb nevű törzse csatlakozik az avarhunok határőrségéhez (197)	590 k.	856 k.
Elkészül a Durrow-kódex (III/37)	700 k.	856 k.

Megélénkülnek a japán-kínai kapcsolatok (III/63)	607-től	856-tól
Az arabok benyomulnak az Indus völgyébe, elfoglalják Szindh tartományt és Pandzsáb Ny-i felét (III/23)	711/712	856/857
Az arab csapatok döntő győzelmet aratnak a berberek felett, életét veszti a Taharqai csatában Kahina berber királynő (191)	701	857
Újabb szakadás a síiták körében. Jemenben Zaid lesz az elismert síita imám (zaiditák) (III/92)	713	858
A kalifátus egy ideig ismét uralja Derbentet (205)	713	858
Az arabok elfoglalják Szamarkand városát (234)	714	859
Nepál elszakad Tibettől, helyreállítja független státuszát (200)	704	860
A mezőségi székelyek a Hargita körüli térséget erősen megszállják (251)		860-tól
A piktek a skótokkal együtt az ír egyházhoz tartoztak (III/37)	716-ig	861-ig
Wu Zetian kínai császárnőt lemondatják a trónról a fia, Zhongzong javára (200)	705	861
Az óbolgárok balkáni államát Bizánc hivatalosan elismeri (187)	716	861
Necton Mac Derelei lett a piktek királya – (II.) (130)	705/706	861/862
Az óbolgárok segítséget nyújtanak Bizáncnak (Iszauri Leó császárnak) az ostromló arabok elleni védekezésben (187)	717	862
A szabírok próbálják visszaszerezni kaukázusi országukat. A szabír erők által elfoglalt terület szabír igazgatás alá kerül (205)	751	862

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Necton Mac Derelei uralma idején a pikt király Iona kolostorából elűzi a szerzeteseket, a pikt egyház elszakad az ír egyháztól, a római pápa fennhatóságát ismeri el (230, III/37)	717 k.	862 k.
Megtelepednek az ír szerzetesek Izland partvidékén (III/37)	706 k.	862 k.
Kísérlet Dionysius húsvéttáblázatának használatára (I/27, I/36)	607	863
A szabír csapatok egykori fővárosuknál (Semkir) járnak (205)	752-től	863-tól
Az ősmagyarság egy komponense (szavartü aszfalü) két részre szakad, az egyik rész az Azovi-tengerhez, a másik „Perzsia” (arabok) által ellenőrzött vidékre kerül (205)	752 után	863 után
Már csak négy terület létezik a Királyhágótól Ny-ra, ahol nem találhatók jelei a griffes-indások megtelepedésének: Liptó,	08. sz. 1. negyede	09. sz. 3. harmada

Árva, Ung és Máramaros területe (238)		
Megindul a türk népek vándorlása D-Szibéria és Belső-Ázsia irányából Közép-Ázsia felé (200)	08. sz. közepétől	09. sz. 3. harmadától
Megélénkül a harci tevékenység É-Afrikában, indul a Szicília és az Ibériai-félsziget elleni muzulmán invázió (191, III/14)	720	865
India Ny-i és É-i részén, ahol még nem győztek a muzulmánok, közép-ázsiai mintára feudális államok alakulnak (III/23)	720 k.	865 k.
A szijavurdi/szijavardi nép (szabírok) a mai Azerbajdzsánban, Udi tartomány területén azt a Semkir várost támadják, ami ekkor a kalifátus megszálló erőinek garnizonja (205)	754 k.	865 k.
Ismételt frank támadások az alamannok ellen (197, 202)	709 - 712	865 - 868
Intenzív harci tevékenység Szicília térségében (III/14)	720 - 727	865 - 872
Afrikai berberek megölik arab kormányzójukat, II. Jazid kalifa a korábbi egyiptomi helytartót nevezi ki Maghreb élére (191)	721	866
Meghal Witiza vizigót király, fiai azonnal „örökösödési” háborúba keverednek (191)	710	866
Tárif ibn Malluk néhány száz arab-berber harcossal a Hispániai félsziget csücskében partra száll, kirabolja a partvidéket (191)	710	866
Longobárdok terjeszkedése a bajorok és karantánok felé (202)	710 k.	866 k.
Engria, a „szászok” (hunok) országa a Martell Károllyal ellenséges frank körökkel lép szövetségre (202)	710 k.	866 k.
A türkök eredeti hazájában, az Orhon-folyó környékén megszűnik a nesztoriánus keresztény türkök jelenléte (200)	710 után	866 után
Az újabb muzulmán offenzíva nyomán a szabirok egy része Kfelé menekül, a Kaszpi-tenger irányában, majd ott sokan a Jajkvidék irányába fordulnak, mások a Meotisz felé (206)	755/756	866/867
Arab-berber sereg kel át Gibraltárnál. Legyőzik a vizigótokat, Tariq ibn Zijád elfoglalja Kórdobát (191)	711	867
A háború intenzitása fokozódik a Kaukázus térségében (206)	711-től 722-tól	867-től
A Szulák-folyó vidékén, a Kazár Birodalom D-i határán a „madzsar” (szabír-magyar) lakosság, Balandzsar, Kicsi Madzsar és Ulu Madzsar lakói kénytelenek elhagyni településeiket (206)	723	868
Zhongzong kínai császár támogatja a nesztoriánusokat, Kína területén szorgalmazza a keresztény hittérítést (200)	712-től	868-tól

15 ezer muzulmán harcos kel át Gibraltárnál Músza ibn Nusayr vezetésével, a sereg szír harcosokkal is kiegészülve elfoglalja Toledót, Valenciát, Hispalt, később Zaragozát is (191)	712-től	868-tól
A vizigót nemesség az É-i hegyvidékre szorul vissza. A királyság korábbi területe anarchiába süllyed (191, 252)	712 után	868 után
Necton Mac Derelei pikt királyt lemondatják (230)	724	869
Vége Herstali Pipin uralmának (216)	714	870
A muzulmán csapatok elfoglalják Szamarkandot (200)	714	870
Egy katonai akció a muzulmán uralom alá került szabír lakosság kimentésére. Semkir városának lerombolása (206)	759	870

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szent Rupert befejezi térítéseit az Alpok vidékén (202)	714 k.	870 k.
Az alemannok meghódítását Martell Károly fejezi be (197)	714 után	870 után
A kazár erők a korezmi menekültek csatlakozása után ismét támadnak az arab kormányzó ellen (206)	759/760	870/871
A síita iszlám újabb szakadár irányzatokat termel ki. Iszmáil az első „iszmáilita” (III/92)	760 k.	871 k.
Az Ibériai-félsziget területének fele arab ellenőrzés alatt (191)	715 k.	871 k.
Tarmacs hadvezér áll a győztes szabír sereg élén (206)	726-tól	871-től
A „képrombolás” időszaka Bizáncban (I/41)	726 - 843	871 - 988
A muzulmán hadsereg elfoglalja az Ibériai-félsziget nagy részét, beleértve Lisszabon vidékét is (191)	716	872
II. Gergely pápa olyan népekhez küldi hittérítőjét, Winfridet, melyeket ekkoriban vesz célkeresztbe a Frank Birodalom (202)	716 - 718	872 - 874
A kazárok kangár és szabír csapatai a mai Azerbajdzsán területén harcolnak (206)	717/718	873/874
A Kazár Kaganátus fővárosa a Szulák-menti Balandzsarban volt (a Kaszpi-tenger partján, a mai Dagesztán területén (206)	729-ig	874-ig
Átmenetileg Szemenderbe helyezik át a kazár fővárost (206)	729	874
Pelayo galíciai nemes megalakítja az Asturia elnevezésű királyságot, amit a spanyol állam csírájának tartanak (252)	718	874
Napfogyatkozás Sevillai Izidor folytatója és az Annales of Ulster szerint (I/267)	718	874
Napfogyatkozás Ny-Európában (I/267)		874

Martell Károly hadjárata a frízek leigázására és a „szászok megbüntetésére”, Winfrid missziójának támogatására (202)	718 - 720	874 - 876
Martell Károly K-i offenzívája tartós sikereket nem ér el (197)	718 - 720	874 - 876
Pelayo uralma (252)	718 - 737	874 - 893
Az arabok csapatok mélyen behatolnak Kazária területére, s megalapítják Arranban Kaszal városát (206)	730	875
A türkök Tibet rovására támadják K-Turkesztán területét (200)	730 k.	875 k.
A muzulmán hadsereg kisebb egységei gyakran megfordulnak É-India területén. Ezzel összefüggésben megindulnak Ny-felé a cigányok első kivándorló csoportjai (III/23)	730-tól	875-tól
A Kalifátus kaukázusi katonai vezetője: Dzserrah (207)	730-tól	875-tól
Opos vezér a szabírok uralkodója „al-Laksz” területen: a Kaukázus gerincvonalától D-re, Örményország Ny-i részén, a Meotisztól DK-re (207)	730-tól	875-tól
Japánban elkülönülnek az első buddhista szekták (III/63)	626 után	875 után
Piktföldön a hatalmat a római keresztény Hungus birtokolja, győzelmet arat a skótok, a britek és az angolszászok ellen (230)	730 - 760	875 - 905
Tibet nagy erőkkel megszállja K-Turkesztánt (200)	720	876
Elesik Barcelona és Narbonne (191)	720	876
A síita iszlám újabb szakadár irányzata: Dzsafar asz-Szádik (hatodik síita imám) fia az „imámita” vallásalapító (III/92)	765 k.	876 k.
Omajjád Kalifátus elveszíti az ellenőrzést a távolabbi országok, mindenekelőtt É-Afrika középső és Ny-i vidékei felett (III/92)	765 k.	876 k.
Újabb muszlim siker: Balandzsár elfoglalása Kazáriában (206)	720 k.	876 k.
A kazár fővárost 400 km-rel távolabbra, a Volga alsó folyásánál fekvő Etilbe (Itil) költöztetik (206)	720-tól	876-tól
K-Turkesztán tibeti kézben van (200)	720 után	876 után
A türkök elkészítik a Köl tegin, Bilge kagán és Tonjukuk érdemeit megörökítő sírfeliratokat az Orhon mellékfolyója, a Tola partján felállított emlékoszlopokon (200)	720 után	876 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kalifátus megbízottai Dagesztán D-i részén igyekeznek maguk mellé állítani az ott uralkodó hercegeket (206)	731/732	876/877

A mongóliai türk emlékoszlopok feliratai 13 olyan jelet tartalmaznak, melyek a magyar rovásírásban is megjelennek (200)	720 - 734	876 - 879
A muzulmán csapatok Merván kormányzó vezetésével ismét Derbent elfoglalására törekednek (206)	731 - 733	876 - 878
Martell Károly (Nagy Károly nagyapja) uralkodik (216)	720 - 741	876 - 897
Az aquitaniai frank Eudo herceg vereséget mér a Frank területekre törő muzulmánokra (252)	721	877
Pelayo herceg talán frank segítséggel állítja meg a „mór” offenzívát, a herceg megalakítja Asturia Királyságot (191, 252)	721	877
A kazár csapatok Varacsannál megállítják az arabokat (206)	732	877
Hadifoglyok tömegeit telepíti az arab Merván a Derbenttől D-re fekvő Szamur–Szabíran-közbe, Lakzok tartományba (207)	732 után	877 után
Kabarok és szabírok húzódnak a Don-Donyec vidékre és a Meotiszba (207, 209)	732 után	877 után
Az arab csapatok beveszik Derbent városát (206)	722	878
Nágabhatta uddzséni fejedelem megalapítja a gurdzsárok által benépesített területen Gurdzsára-Dését, a gurdzsárok államát, (utódai Gurdzsára-Pratihára Királysággá bővítik) (III/13)	733	878
Bonifatius Bajorországban missziózik, hogy ott „helyreállítsa a kereszténységet” (203)	733-tól	878-tól
Derbent városát Lehraszib (Lohraszp) sah építteti újjá (207)	733-tól	878-tól
Merván kormányzó hódoltatja Zirehgerán és Szerir uralkodóit, Dzserrah katonai vezető elfoglalja Alánia vidékét, ahol az Alsó Dzsula és Felső Dzsula nevű települések állnak (207)	733 után	878 után
Merván kormányzó folyamatosan támadja a Kaukázus vidékét, elfoglalja a Darjal-szoros egyes erődítményeit, melyeket maga a kazár kagán által vezetett sereg próbál megvédeni (207)	722 után	878 után
Merván elűzi a grúz uralkodót, aki Abháziába menekül (207)	734	879
A Kalifátus megindítja É-i offenzívája újabb hullámát. 150 ezer fős hadsereg nyomul a Volga-mentére (207)	734	879
Az ujgurok a karlukokkal és oguzokkal együtt nagy támadást kezdenek a türk uralom alatt álló területek ellen (200, 235)	734	879
A Kalifátus által meghódított területek lakosságának egy része a régi albán főváros, Kabala (Gebele) környékére kerül, ott a hadifoglyok számára „kazár falvakat” alakítanak ki (207)	723-tól	879-től
Az ujgurok a Szelenga vidékéről áthelyezik területeik súlypontját az Orhon vidékére (200)	723 után	879 után

Az arab erők 40 ezer foglyot terelnek Arran vidékére, az újonnan alapított Kaszal városánál letelepítik őket (207)	735	880
A K-Türingia területén megtelepedett szorbok Dervan vezetése alatt csatlakoznak Csehországhoz (197, III/12)	624 k.	880 k.
A Bodeni-tó szigetén (Reichenau) feljegyzéseket tárolnak a környékbeli adásvételekről, hitelesítésekről (165)	724-től	880-tól
A muszlimok győznek Arles-nél, Avignonnál, Lyonnál (252)	735 - 737	880 - 882
A muzulmán csapatok betörnek a Rhone medencéjébe, Nimes a kezükre kerül, Lyont pusztítják, Autunt kirabolják (252)	725	881
Szászország és Bajorország területe még nem képezheti részét a Frank Birodalomnak (203)	08. sz. 20-as évei	09. sz. 70-80as évei
Alánia lakosságának jelentős része É-ra menekül (207)	736	881
A Kaukázusból elűzött szabírok az utóbb Levédiának nevezett területre, a Don-Donyec vidékére, és/vagy a Meotiszba menekülnek, a korábbi szabír menekültek közé (207)	736 k.	881 k.
Az elűzött szabírok és kangárok új települési területeikről az arabok hódítási területeit nyugtalanítják (207)	726 k.	882 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Kazár Kaganátus jelentős vereséget szenved, ekkor pusztul el végleg a kaukázusi hunok országa (207)	737	882
Opos vezér szabír felkelésének kezdete (208)	737	882
A szabírok az Azov–Alsó-Don-Donyec–Alsó-Dnyeper térségében megalapítják viszonylagos önállósággal rendelkező, Dentu-Magyaria néven nevezett államukat (207)	737 k.	882 k.
A Galliából kiszorult muszlim csapatok megszállják Szicília szigetének egy részét (III/14)	737 - 740	882 - 885
Az arab offenzíva kifullad Közép-Ázsiában, – a Kalifátus belső válsága elhatalmasodik (207)	738	883
Martell Károly a vesztfáliai szászokat háborgatja. Sokakat kivégeztet (217)	738	883
A Kaganátus visszavág. Opos szabír vezér felkelése (207)	738-tól	883-tól
Merván serege elsősorban Albánia területén harcol (208)	739	884
Opos vezér felkelőitől elpártol a hadiszerencse, a sereg maradékai beveszik magukat a vezér várába, amit Merván ostromol.	739	884

Opos kitör az ostromgyűrűből, majd É-ra menekül (208)		
Dentu-Magyaria a Kalifátus elleni hadjáratok fő ereje (207)	739-től	884-től
A zaidináták felkelése az Omajjádok ellen, amit a kalifa seregei vernek le. Zaidot megölik Kúfában (III/92)	740	885
Fellázadnak a berberek (252)	740	885
Szicília jelentős részét megszállják a muzulmánok (252)	740	885
Ujgur/Türk hatalomváltás K-Turkesztán területén – I. (200)	774 k.	885 k.
Kezdődik Avarhunnia és a határvidékére költözött szláv népek közötti, a Frank Birodalom általi lázítás eredményének tekinthető szembenállás (204, 238)	629/630	885/886
A K-i Türk Szövetség (Birodalom) bukása (200)	740 - 744	885 - 889
Az óbolgárok tömegei volgai bolgárrá válnak (206)	740-es évek	885 - 895
A kazárok seregei, a Dariel-szoroson átkelve Azerbajdzsán és Grúzia területére nyomulnak (208)	730	886
Boruth herceg bajor segítséggel győz az avarok ellen (204)	741	886
Bulán kagán családjával együtt felveszi a zsidó hitet (213)	730 k.	886 k.
Avarhunnia válságos időszaka (193)	630-tól 630-ig	886 - 927
A damaszkuszi (Omajjád) kalifa képviselői a berber felkelést szíriai csapatok bevetésével leverik (252)	742-re	887-re
A Csálukják ismét elfoglalják a Pallavák fővárosát (III/23)	742	887
Szakítás az ujgurok és a karluk-törökök között (200)	742	887
Türk/Ujgur hatalomváltás K-Turkesztán területén – II. (200)	742	887
Kína betiltja a manicheus vallást (201)	742	887
Elesik a Kalifátus katonai parancsnoka, Dzserrah (208)	731	887
A kazárok, a meotiszi szabírok és kangárok szétverik a vazallus Örményország seregét, megnyitják az utat a Kalifátus központi területei felé (208, 212)	731/732	887/888
A Bodeni-tó szigete (Reichenau) feljegyzéseiben a hungarus név írásos említése (165)	731/736	887/892
III. Pipin és I. Karlmann legyőzik Augsburgnál a bajor Odilót, s frank alattvalóvá teszik az Agilolfing-dinasztiát (204)	743	888
A Kalifátus fegyveres erőit újjászervezik, kaukázusi vazallusaikat megerősítik. Kihasználva a kazár főerők	743	888

távollétét benyomulnak a Kaukázustól É-ra fekvő kazár hátországba (208)		
Martell Károly fényes győzelmet arat Tours és Poitiers között Abd-er Rahman seregei felett (217, 252)	732/733	888/889

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Türk Szövetség felbomlik, s az Orhon-folyó völgyében kialakított központtal létrejön Ujguria sztyeppei állama (235)	744 k.	889 k.
Merván, Örményország korábbi kormányzója a kalifa (207)	744 - 750	889 - 895
Bonifatius bajorország térítése; négy püspökséget alapít: Passau és Regensburg a Duna, Freisingen az Isar és Salzburg a Salzach folyó mellett (238)	733-tól	889-től
Bulán kagán csapatai mélyen bent járnak a kalifátus központi területein, érdemi ellenállással nem találkoznak, elfoglalják Tebrizt, Dijarbekirt, sőt Moszul környékét is (212)	733/734	889/890
Atilla (II. Attila) uralkodni kezd Engriában – I. változat (217)	401	890
A síiták taktikai szövetségre lépnek az Abbászidákkal, és közösen harcot indítanak az Omajjádok ellen (208, III/92)	745 k.	890 k.
A Kalifátus válsága a tetőpontján. Az Abbászidák bármire képesek, hogy megdöntsék az Omajjádokat (208, 212, III/92)	745 k.	890 k.
Ujgur/Türk hatalomváltás K-Turkesztán területén – III. (200)	745 k.	890 k.
Az oguzok az ujgur hatalom erősödése idején kerülnek a Balhas-tó és az Iszik-köl vidékére, a Karahanidák területére (235)	745 után	890 után
Martell Károly a frízek ellen vezet hadjáratot (217)	734/735	890/891
Atilla először bocsátkozik harcba (217)	402	891
A Tang-dinasztia elismeri Szilla (Korea) határait (III/109)	735	891
Martell Károly jobbára a mórokkal, bajorokkal és longobárdokkal foglalkozik, nincs ereje a hun területek támadására (217)	735 után	891 után
Merván serege eléri a kazár fővárost a Volga alsó folyásánál, a folyó mentén É-ra tart, győzelmet arat, foglyokat ejt (208)	747	892

Ujguriában Mojun-Csor uralkodik, kínai hercegnőt vesz feleségül. Megalapítja Bajbalik Kara városát (Szelenga-völgy) (201)	747-től	892-től
A kazár uralkodó Merván hadjárata során arra kényszerül, hogy felvegye a muzulmán vallást – I. változat (212/213)	747/748	892/893
Pelayo halála után Favilas az asztúriai király (252)	737 - 739	893 - 895
Egy felületes napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		894
Japánban Nakatomi Kamatari a Szoga-családtól államcsínnyel átveszi a hatalmat, kínai mintára centralizál (III/63)	645	894
Az Omajjád Kalifátus csapatai eljutnak a Donig, a kazár kagán sietve felveszi a muzulmán vallást – II. változat (208, 212/213)	738	894
Egy Bargavata nevű országot alapít É-Afrikában Salih ibn Taif berber próféta (I.) (III/92)	749	894
Bonifatius jelenti a pápának: Odilo bajor herceg támogatásával kiűzte az „afrikai eredetű” eretnekeket, megreformálta a papságot, visszatérítette az eltántorodott híveket (203)	739	895
Az Omajjád hatalmat megdöntik az Abbászidák (252)	750	895
Merván kalifát nem sokkal É-on aratott győzelmei után elfogják és kivégzik az uralomra jutó Abbászidák (208, III/92)	750	895
Abu Dzsaffar (Örményország és Azerbajdzsán területének helytartója) újra elfoglalja a Darjal-szoros erődítményeit (208)	750 k.	895 k.
A Csálukják hegemóniáját a Rástrakúták törik meg (III/23)	750 k.	895 k.
Az ún. „nagybesenyők” a kipcsakok és oguzok mellett, a Nyszibériai sztyeppén, a Felső-Irtisz vidékén élnek (235)	750 után	895 után
Favilas halála után I. Alfonz az asztúriai király (252)	739 - 757	895 - 913
I. Alfonz sikeresen kiűzi a mórokat Galícia területéről (252)	740 750	895/896
A szogdok évszázadokig uralták a K/Ny-i kereskedelmet (235)	751 előtt	896 előtt
Kezdődik Atilla uralma Engriában – II. változat (217)	416	896
A szabír hadak visszatérnek a Kaukázusba, a Kura-folyó térségében vonulnak az egykori szabír fővárosig (208)	751 k.	896 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
I. Idrísz É-Afrikában önálló síita államot alapít a berber törzsek segítségével („idrísziták”) (III/92)	786 k.	897 k.
Martell Károly halála után Austrasia majordomusa a fia: Karlmann (217/218)	741 után	897 után
Megalakul a burgundok Worms környéki állama, amit ÚjBurgundiának nevezhetünk (218)	418 előtt	898 előtt
Szicíliában az arab haderő már erősebb a bizáncinál (III/14)	753	898
Asturiai Alfonz újabb győzelme a mórok felett (252)	753	898
Karlmann támadja a „szászokat” (a hun-germán államot) (219)	742	898
Karlmann kezdeményezi a Concilium Germanicumot, a vele szövetséges országok egyházi vezetőinek tanácskozását (218)	742	898
A vikingek első támadása Anglia partvidékei ellen (210)	787	898
Az Annales Fuldenses említ egy napfogyatkozást (I/268)	787	898
Napfogyatkozás Európában (I/268)		898
Algéria területén több kisebb berber állam alakul (III/92)	742 k.	898 k.
Siegfrid Új-Burgundia szolgálatában a nibelungok, valamint az Engria szövetségébe tartozó szászok, dánok ellen harcol (218)	409 k.	898 k.
Az angolszászok a viking terjeszkedés útjába kerülnek (230)	787-től	898-tól
Új-Burgundia területen a „magyarok” sikereket érnek el (218)		898 után
Karlmann sikeresen támadja a „szászokat”. Segítségére van Kis (III.) Pipin, Neustria majordomusa (Nagy Károly apja) is (219)	742/743	898/899
Pipin birtokát megrohamozzák a magyarok, távozásuk feltételeként hadisarc megfizetését követelik, amit meg is kapnak (218)		899
A Nara-korszak kezdete egyes japán történészek szerint (III/63)	650	899
Új-Burgundia hadereje rendszeres rablóhadjáratokat folytat a mai Belgiumtól K-re, ÉK-re fekvő területeken (219)	410	899
Az első önálló idríszida állam fennállása Marokkóban (III/92)	788 - 926	899 - 1037
Bonifatius térítőpüspök kívánságára Zakariás pápa a fuldai monostort átmenetileg a Szentszék hatáskörébe rendeli (218)	744	900
Bargavata nevű országot alapít É-Afrikában Salih ibn Taif berber próféta (II.) (III/92)	744	900
Befejeződik a szabírok Ny-ra távozása, – Kaukázusban maradó rokonaikkal meglazul a kapcsolatuk (209, III/54)	744 755	900

A „korai magyarnak” tekintett temetők a Káma-, a Blelaja- és az Urál-folyó mentén használatban voltak (171)	08. sz. közepéig	09. sz. végéig
A hinduizmus terjed, a buddhizmus sorvad Indiában (III/23)	08. sz-ra	09/10. sz-ra
Az ószláv törzsek az általuk uralt területeken szláv nemzetekké, országokká fejlődtek (III/58)	08. sz-ra	09/10. sz-ra
A Pallavák kiterjesztik uralmukat Kambodzsáig, Annamig, Jáváig, Szumátráig, Malájföldig és Kínáig (III/23)	07/08. sz-tól, 09. sz-ig	09/10. sz.
A Kánaudzs (Harsa király fővárosa) feletti uralomért vetélkednek a Pratihárák és a Rástrakúták, majd a Pálák is (III/23)	07/08. sz-tól, 09. sz-ig	09/10. sz.
A tamil/dravida Cséra-ház uralmának másodvirágzása a mai Kerala állam területén.(III/23)	08. sz.	09/10. sz.
Gandhára területe (Pakisztán, Beludzsisztán) a muzulmánok birodalmának részévé válik. A fehérhunok maradékai vagy visszavonulnak, vagy muzulmánokká lesznek (III/23)	08. sz.	09/10. sz.
A tabgacs név – az északi népek felfogásában – É-Kínát, vagy Kínát jelenti, erre utalnak a türk (orhoni) rovásfeliratok (37)	08. sz.	09/10. sz.
Az Irtisz középső szakasza vidékén él a hét törzsből álló Karluk/Kimek népesség a később Kipcsak Törzsszövetségnek nevezett formáció meghatározó része (234)	08. sz.	09/10. sz.
Forrásokban említik az Azovi-tenger melléki Onoguriát (182)	08. sz.	09/10. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Egyesek szerint létrejön a fehéroroszok (krivicsek) etnikuma és állama, s éppen ez volna az egyetlen „tisztán” szláv közösség, amely önálló állammá szerveződik (III/58)	08. sz.	09/10. sz.
Karantánia már missziós terület (239)	08. sz.	09/10. sz.
Malájok támadják a kínai fennhatóság alatt álló É-vietnami területeket (209)	08. sz.	09/10. sz.
A fundamentalista és szociális eszmevilágú kháridzsiták a muzulmán világ életében számottevő szerepet játszanak (III/92)	08. sz.	09/10. sz.
Elkészül a Lindisfarne-evangeliárium (III/37)	08. sz.	09/10. sz.
A fehér- és a fekete horvátok szálláshelyei a csehek és a lengyelek közötti térben, az É-i Kárpátok külső felén vannak (III/11)	08. sz.	09/10. sz.

Egy párizsi püspökségi jegyzékben és más dokumentumokban is említik a hunokat, onogurokat és a magyarokat (219)	08. sz.	09/10. sz.
A Karolingok krónikásai a Kárpát-medencében fekvő Avaria mellett az Engria országnevet is ismerik és használják AlsóSzászország meghatározó területének megnevezésére (165)	08. sz.	09/10. sz.
Türingia szabadságharca a Karoling-időszak első felében (179)	08. sz.	09/10. sz.
A kelta kereszténység Közép-Európában is tovább él (170)	08. sz.	09/10. sz.
Dendro-kronológiai vizsgálatokból kikövetkeztetett szárazodás időszaka K-Európában (67/68)		09/10. sz.
Gaurban, a mai Bengália és Bihar területén hatalomra kerül a Pála-ház első királya: I. Gópála (III/23)	08. sz. közepe	09/10. sz. fordulója
A muszlimok meghódják Szogdiát, fölerősödik a türk népek körében a muzulmán befolyás, arab uralom érvényesül a kereskedelmi utak felett Turkesztánban, Közép-Ázsiában (235)	08. sz. közepe	09/10. sz. fordulója
A magyarok K-i ősei részben arab fennhatóság alatt a Kaukázusban, részben Kazária Ny-i végein, Levédia területén, a Don és Donyec közében, illetve a Meotiszban élnek (255)	08. sz. közepe	09/10. sz. fordulója
Élénkül a türk népek mozgása D-Szibéria felől KözépÁzsiában, Ny-i, DNy-i irányban (235)	08. sz. végétől	09. sz. végétől
A Rajna-mentén, különösen a fríz lakosságú területeken a „magyarok” portyái elől a városfalakon belül keresnek oltalmat a környékbeli népek, kiváltképp a kereskedők (218)		09/10. sz. fordulójától
A türk Karahanida-dinasztia a Balhas-tó és az Isszik-köl vidékéről kiindulva új birodalmat hoz létre	08. sz-tól	09/10. sz-tól
Többnyire, egyidejűleg legalább két pápa regnál (150)	08. sz-tól 12. sz-ig	09/10. sz-tól 13. sz-ig
A frankok terjeszkednek Avarhunnia szomszédságában (238)	08. sz. közepén	10. sz. elején
A „hungárusok” a mai Németország területén harci cselekményeket végeznek (218/219)	08. sz. közepén	10. sz. elején
Siegfrid királyfi az Alsó-Rajna menti Niederlandban nevelkedik, majd a burgundok javára legyőzi a nibelungokat (215)	05. sz. elején	10. sz. elején
Burgundok telepednek be az egykori Germánia II. provincia területére, az Alsó–Rajna-vidékre (214)	05. sz. elején	10. sz. elején
Kezdődik Atilla (II. Attila) uralma – III. változat (216)	05. sz. elején	10. sz. elején
Megalakul a Cseh fejedelemség (III/80)	09. sz. végén	10. sz. elején
Vikingek tartanak hatalmukban egyes ír területeket (III/38)	08. sz. végén	10. sz. elején

Belső-Ázsia egyes Ny-i területin az oguzok domináns helyzetbe kerülnek, ám ezt az ujgurok nem tolerálják (235)	09. sz. elején	10. sz. elején
A Kárpát-medencei avarhun övdíszeken, szíjvégeken a griffekoroszlánok mellett mindig jelen levő inda-motívum ekkoriban már mindent elborít (239)	08. sz. közepétől	10. sz. elejétől
Az Aral-vidéki oguzok a karlukokkal, kimekekkel szövetkezve hódoltatják a besenyőket (235)	09. sz. 1. fele	10. sz. 1. fele
Cshö Cshivon, az első név szerint ismert koreai költő a műveit kínai írással jegyzi le (III/109)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Kazáriában korezmi kézbe kerül a tényleges hatalom, az uralkodó korezmi mintára jogkör nélküli szakrális királlyá válik (255)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Xia Zhou városa, tehát az Ordosz térségében feltűnnek a tibeti erők, akik átmenetileg több települést elfoglalnak, lerombolnak, rabságba hurcolják a lakosság egy részét (III/185)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Kína a hódítási területeit jórészt elveszíti (III/8)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A besenyők szállásterülete a Felső-Irtis vidékén van (201)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Lejegyzik a norvég Thidrekssaga (Dietrich Saga) ónémet vagy dán eredetijében a legendás eseményeket (219)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Az avarhun településterület a Duna mentén felfelé terjed, Bajorország centruma felé (224, 239)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A Kárpát-medence avarhun településterülete kiterjed a Bécsimedencére is, a politikai határ az Enns-folyónál van (224, 239)	07. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Egységes késő avar régészeti kultúra bontakozik ki a Kárpátmedencében, a korábbi formákat magába olvasztja, eltér a korai avarok és az onogurok eredeti emlékanyagától (239)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A Karoling hatalom felőrli Közép-Európa legerősebb hatalmát, az Engria központú, hun vezetésű szövetséget (210)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
Szászország alatt lényegében a mai Németország területét értik a korabeli krónikások, és nem utalnak arra, hogy az egész területet szászok laknák (229)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A bajorok egyik országa a frankok által leigázott Karantánia felé terjeszkedik (239)	08. sz. 2. fele	10. sz. 1. fele
A Geszteréden (Nyírség, Magyarország) előkerült szablya Atilla kardjának közeli párhuzama (229)		10. sz. 1. fele

Elkészül Nagy Károly kardja, vagyis Atilla kardja (229)		10. sz. 1. fele
Devonshire-t (DNy-Anglia, Cornwalli-félsziget, Wessex) erős dán támadások érik (III/25)	08. sz. 2. felétől	10. sz. 1. felétől
Koreát ismétlődő parasztfelkelések gyengítik meg (III/109)	08. sz. 2. felétől a 10. sz-ig	10. sz. 1. felétől a 11. sz-ig
A mai román nyelv balkanizmusainak egy része a görög nyelvvel fennálló érintkezésből magyarázható (III/122)	08. sz. 2. felétől a 10. sz-ig	10. sz. 1. felétől a 11. sz-ig

Kína meggyengülése az Ordosz térségében élő türk szövetségesek lázadásához vezet. (An Lu-san mozgalma) (III/7)	755-től	900-tól
Az Abbászida kalifátus az É-i hódoltsági területek státuszát visszaállítja, Yazid ibn-Usayd al-Sulami kormányzó visszafoglalja a Kaukázusban korábban elvesztett területeket (208)	755/756	900/901
Gunther királyfi, Krimhilda bátyja, – aki Siegfridet a barátságába fogadja (215)	411 - 434/437	900 - 923/926
Tibetben Khri-Srong-lde-btsan (Triszong Decen) uralma (III/7)	755 - 797	900 - 942
An Lushan bevonul Loyangba, Zhongzong uralma véget ér, a császár elmenekül és lemond fia javára a trónról (III/7)	756	901
I. Abd-ar-Rahman átkel Gibraltárra, legyőzi a cordobai helytartót, megalapítja a Cordobai Emirátust (252)	756	901
Az alemannok (svábok) Pipinnek tesznek hűségesküt, mire Karlmann hadjáratot vezet ellenük (219)	745	901
A frank csapatok elfoglalják Karantániát (204, 239)	745	901
A kazár állam az Abbászidákkal jó viszonyt alakít ki (255)	756 után	901 után
Virgilius apátot III. Pipin Querzyből a hűbéres Odiló bajor herceghez küldi, hogy ott salzburgi püspök lehessen, Bonifatius érsek azonban szabotálja Virgilius püspökké szentelését (209)	745/746	901/902
Az ujgur hadsereg megszállja a kínai fővárost (III/7)	756/757	901/902
I. Abd-ar-Rahman uralma a Cordobai Emirátusban (252)	756 - 788	901 - 933
Karlmann összehívja az alemannok vezetőit Cannstatt városába, több ezer nemest árulás vádjával kivégeztet (219)	746	902

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Ny-i Csálukják uralmát megtörik a Rástrakúták (III/23)	757	902

A türk lázadás második szakasza Kínában (III/7)	757 - 763	902 - 908
Szt. Gallenben az ír regulát bencés regulára cserélik ki (III/38)	747	903
Pipin lemondatja Karlmannt, Monte-Cassinóba száműzi (219)	747	903
Az oguzok és a karlukok megkezdik elszakadó hadműveleteiket az ujgurok ellenében (235, III/7)	747	903
Eigg szigetén tengeri rablók rátörnek Donnanra, Kolumbán egyik ír követőjére és 53 szerzetesére (210, III/38)	617	903
A nagy Csampa Birodalom megszűnik, de a chamok kitérnek a kínaiak elől, hatalmuk központját Pandurangába helyezik (211)	758 k.	903 k.
Politikailag motivált házasságkötés kazárok és muzulmánok között, – Örményország helytartója, Jazid ben Usaid feleségül veszi Obadja kagán lányát – I. változat (212)	758/759	903/904
Viking támadás egy keresztény egyházi létesítmény, vallási közösség ellen Anglia partvidékén, – a Lindisfarne-i monostort földig rombolják (210, III/38)	793	904
Az első önálló idríszida állam fővárosát Fezbe helyezik (III/92)	793	904
Megszületik Nagy Károly, Kis Pipin és Laoni Bertrada legidősebb fia (219)	748	904
Gunther megbízottja, Hagen merénylete Siegfrid ellen, Brünhilda öngyilkossága (219)	415 k.	904 k.
Bögü, az ujgurok nagy kagánja uralkodik, székhelye Orhon közelében van (III/7)	759 - 779	904 - 924
A vikingek lerombolják az angol partoknál Jarrow és Monkwearmouth, az ír területen Inishboffin monostorát (210, III/38)	794	905
Obadija idejében kezd a zsidó vallás elterjedni a Kazár Kaganátus lakói körében (212)	760/750 k.	905/906
Atilla Biterolfot és Berni Detrét segíti Rajna-menti országuk visszaszerzésében (219)	425/426	905/906
Ír szabadságharc a vikingek ellen (III/38)	760 - 775	905 - 920
A „Vendel-korszak” vége, befejeződik Európa É-i részén a vaskorszak utolsó, a viking térfoglalás előtti szakasza (210)	750	906
A vikingek elözönlik Skócia K-i területeit (Piktföld) (210, 230)	795	906
Norvégok gyarmatosítják a Feröer-szigeteket (210, 230)	750 k.	906 k.
Kína és Ujguria seregei vereséget szenvednek Tibet, a Kalifátus és a karlukok csapataitól a Talasz-folyónál (III/7)	751	907

Az utolsó Meroving király lemondatása (219)	751	907
Az Omajjádok bukása után folytatódik a zaidita felkelés, de azt az Abbásziga Kalifátus leveri (III/92)	762	907
Az átmenetileg türk kézbe került kínai fővárost az ujgurok visszafoglalják (III/7)	762	907
A türk felkelést kínai tábornokok hadai verik le (III/8)	763	908
Tibet támadja Kína központi térségét, Kínát megint az ujgurok mentik meg (III/8)	763	908
I. Abd-ar-Rahman győzelmet arat az Abbászida Mugharif vezér Cordobára törő hadserege felett (252)	763	908
Egy karantániai lázadással összefüggésben III. Tasziló bajor uralkodó és III. Pipin szembe kerül egymással (239)	763	908
Politikailag motivált házasságkötés kazárok és muzulmánok között, – a Kaukázuson túli területek helytartója feleségül veszi Obadja kagán lányát – II. változat (212)	798	909
Pipin újra kezdi a szászok elleni hadjáratot (219)	753	909
A szászok megölik Köln püspökét (219)	753	909

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Politikailag motivált házasságkötés kazárok és muzulmánok között, – Örményország helytartója, Jazid ben Usaid feleségül veszi Obadja kagán lányát – III. változat (212)	753/754	909/910
Obadja vallási reformokat vezet be. A kagánt szakrális uralkodóvá emelik (212)	799	910
A magyar nyelv feltehetőleg a bolgárokkal való érintkezés időszakában vett fel bolgár jövevényszavakat (138)	08/09. sz. fordulójáig	910-es évekig
A kazárok bevezetik a zsidó államvallást (213)	08/09. sz. ford.	910-es években
A karlukok Ny-ra vonulva elfoglalják a Szemirecsije vidékének hatalmi központjait (235)	766	911
Bonifatius (Winfrid) térítőpüspököt (mainzi érseket) Frízországban, a Borne-folyó vidékén ölik meg (219)	755	911
Létrejön a Navarrai (baszk) Királyság, ami kezdettől fogva ki van téve a frankok és a frankokkal összejátszó „mórok” (az Abbászidák támogatói) hódítási törekvéseinek (253)	900 k.	911 k.

Az európai viking-korszak kezdete (III/25)	800 k.	911 k.
A baszkok megölik Pamplona muzulmán (bizonyára Abbászida) kormányzóját (253)	800 k.	911 k.
Virgiliust hosszú várakoztatás után szentelik csak fel püspökké (209)	767-ben, 755 után	911/912
Az arabok lerohanják az Aral-tó mellett Urgencset, Katot (235)	767	912
Újabb karantán lázadás (239)	767	912
Asturiában I. Alfonz halála után I. Fruela a király (253)	757, 768	913
Asturiában I. Fruela halála után Aurelio a király (253)	768 - 774	913 - 919
Újabb karantán lázadás (239)	769	914
Berber („ibádita") törzsek közreműködésével. Abu I-Chattab alMaafiri imám meghódítja Ifríqiya tartományt, egyezségre jut a perzsa Ibn Rusztam helytartóval, és közös erővel megalapítják a Rusztamida-dinasztia államát, a Taherti Királyságot (III/92)	758 - 761	914 - 917
I. Abd-ar-Rahman fellép a bagdadi kalifák hispániai hívei ellen, akik a frank uralkodó segítségében bíznak (252)	770	915
A korábbi igazgatási kereteket a frankok átszervezik Alemannia, Türingia és Bajorország területén (239)	770 k.	915 k.
Dánia területén, a Karoling Birodalom „szász hadjáratai" idején tért nyernek a vikingek (210)	770 k.	915 k.
Már Nagy Károly nevével fémjelzik a frank hadjáratokat (220)	770-es évek	915 - 925
O-ge kánnak, a kirgizek vezérének a függetlenségi harca az ujgurok ellen (III/8)	770 - 790	915 - 935
Karoling körökben döntés születik a szászok országrészei, vagyis Engria védőpajzsa elleni hadjáratok újraindításáról (220)	771	916
Banu Ifran alapít egy „kalifátust", vagyis létrehoz egy Sidsilmasa nevű államot Algéria Ny-i részén (I.) (III/92)	771	916
A kazár vezető réteg egyöntetűen felveszi a zsidó vallást (212)	805	916
A dánok Anglia ÉK-i részén létrehozzák Danelaw-t (210)	805 k.	916 k.
Karantániát egy időre elveszti a Frank Birodalom. III. Tasziló veri le a karantánok legújabb felkelését, így az ő vazallusa lesz Waltunc karantán herceg (239)	772 k.	917 k.

Engriában a meglepetésszerűen és több irányból előrenyomuló frank csapatok pusztítanak, túszokat ejtenek (220)	772/773	917/918
A hun csapatok az Elba, a Wesel és a Rajna vidékén szembeszállnak az ellenséggel, Ny-ra kiküldik könnyűlovasságukat, hogy Párizs környékén pusztítsa a frank hátországot (220)	428/429	917/918
Krimhildát, vagy a lányát, Gudrunt/Ildikót Atilla hun király „Osterlandban", Tulln városában fogadja (I.) (216, 221)	438	918
I. Sancho navarrai király elhárítja a „mórok" támadását (253)	907	918

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Egy frank támadás Pamplona frank megszállásához vezet (253)	807 k.	918 k.
A szász csapatok részt vesznek a hun ellentámadásban, Deventernél jelentős területeket visszafoglalnak (220)	773	918
A hun hadsereg a Rajna vonaláig visszaűzi a frankokat (220)	430-ra	919-re
A magyarok átkelnek a Rajnán, Lotaringiára törnek (220)		919
A magyarok Szászországban és Türingiában harcolnak, az eisenachi csatában elesik a türingiai gróf és a würzburgi érsek (221)	908	919
A szászok a frank csapatok háta mögé kerülve támadnak (221)	774	919
A hunok katonai akciói érintik Prága térségét is (221)	430 után	919 után
Asturiában Silo (I. Alfonz unokaöccse) a király (253)	774 - 783	919 - 938
A magyarok megjelennek Aachenben, s mikor távoznak, bőséges nemesfém prédát is visznek magukkal (221)	909	920
Magyar csapatok manővereznek Svábországban (221)	909	920
Köln vidékén gyülekeznek a birodalmi csapatok, elfoglalják Sigiburgot és Eresburgot, Vesztfália területén harcolnak (221)	775	920
Atilla és Krimhilda/Gudrun (Ildikó) esküvője – (I.) (222)	440	920
A frank hatalom erejét lekötik a „szász" háborúk (253)	775 k.	920 k.
A mai Bhután területe is tibeti fennhatóság alá kerül, bevándorolhatnak oda a bhoták (III/8)	775 után	920 után

Banu Ifran alapít egy „kalifátust”, vagyis létrehoz egy Sidsilmasa nevű államot Algéria Ny-i részén (II.) (III/92)	765	921
Ibn Rusztam megalapítja kháridzsita vagy ibádita emirátusát Tahertben, s ezzel É-Afrika hatalmas területeit egyesíti (III/92)	776	921
A szászok visszavívják Eresburgot (221)	776	921
A magyarok sváb és lotaringiai vidéken dúlnak, Verdunig (221)		921
Atilla Osterlandban eljegyzi magát Krimhildával, vagy Gudrunnal, az asszony lányával – (II.) (221, 239)	432 k.	921 k.
A megszállt Pamplona baszk klánjai vezérükké választják Inigo Aristát, Pamplona jog szerinti urát (253)	810 után	921 után
Asturia kettészakad, (I.) Garcia szakadár nemes Oviedóból Leónba távozik, s ott létrehozza León Királyságot (253)	910 - 912	921 - 923
„Atilla hadjáratot indít a Nemcseországok ellen, négy éven keresztül tartó támadások során a legnagyobb részüket elfoglalja és elpusztítja” (221)	441 - 445	921 - 925
Arista uralma Navarrában (253)	810 - 854	921 - 962
I. Abd-ar-Rahman elhárít egy újabb Abbászida támadást (252)	777	922
„A magyarok Franciaországot és Türingiát pusztítják” (221)	911	922
A magyarok „Frankföldet” és Türingiát pusztítják (222)	912	923
A magyarok Magdeburg, Lipcse, Drezda térségét dúlják (222)		923
Widukind szász serege a Rajnáig pusztítja a frank ellenőrzés alatti területeket (222)	778	923
Zaragoza helytartója rátámad Abd-ar-Rahmanra (252)	778	923
Felbukkan az ír szabadságharcos Uí Néill vezér személye az iratokban (III/38)	637	923
A hunok megölik Gunthert, a burgund uralkodót – (I.) (222)	434	923
Atilla és Krimhilda/Gudrun (Ildikó) esküvője – (II.) (222)	434 k.	923 k.
A nagyhatalmú Uí Néill-dinasztia jmeghatározó szerepet játszik az írek világában (III/45)	637 - 997	923 - 1108
A „szász országok” (vagyis Hun-Germánia) területei az Elbától a Weserig (Osztfália), a Wesertől az Emsig (Engria), az Emstől a Rajnáig (Vesztfália) húzódtak (222)	768 előtt	924 előtt

Meghal Nagy Károly apja, Kis Pipin (220, 223)	768	924

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Újabb offenzía a „szász országok” ellen. A támadást Pipin fiai, Nagy Károly és Karlmann vezetik (223)	768	924
A wormsi burgundok hadai az egykori Belgica tartomány területén tevékenykednek, beveszik Trier városát (223)	435	924
A magyarok Sváb-földön és Burgundiában harcolnak (223)	913	924
A magyarok Szászföldön a „kolostorokat” (erődítményeket) támadják, és megsarcolják Burgundiát (223)		924
Widukind ellenében a frank hadsereg sikert ér el. A frank uralkodó Lipcse környékét missziós területnek nyilvánítja (223)	779	924
Tibetben a buddhizmus már államvallás, – a bön papjait a határvidékre száműzik (III/8)	779	924
Talán ekkor szüli Krimhilda vagy Gudrun Aladárt – (I.) (223)	435 k.	924 k.
Nagy Károly a frankok (és fél Európa) ura (239)	768-tól	924-től
Megtorpan az arab offenzíva, mivel önállósodik, vagyis leszakad a Bagdad központú birodalomról a Táhiridák, a Számánidák és a Szaffáridák muzulmán dinasztiája (235)	813 - 833	924 - 944
Újraalapítják (bencés intézményként) Hersfeld kolostorát (218)	769	925
A hersfeldi kolostor (újjá-)építésének befejezése (218)		925
A magyarok Elzász vidékéről Burgundiát támadják, Besancont felégetik, Lotaringiában Metz környékét dúlják. Reims vidékén, az Ardennekben, Voncq környékén is pusztítanak (223, 226)		925
A hunok Vormacia (Worms) városánál ölik meg Gunther királyt, valamint a rokonait és a harcosait – (II.) (215, 223, 226)	436 k.	925 k.
Atilla kiüríti Engria területét, az országot a szászok kezére adja, saját udvartartását Avarhunnia területére költözteti át (222)	769 után	925 után
León királyságának második uralkodója Ordoño (253)	914 - 924	925 - 935
Naszr ben Ahmed Számánida uralkodó. - Szamarkandban vert érméi messzire, még magyar területre is eljutnak (236)	914 - 943	925 - 954
Tasziló bajorjai Avarhunniával lépnek szövetségre (239)	781	926

Engria hatalma megroppan (239)	437	926
Harcok folynak az Északi-tengernél, Nordalbingiában (a Jütland-félszigeten), Vesztfáliában és Osztfáliában, és magában Engriában. A magyarok Brémában is megfordulnak (223)	915	926
Egy magyar sereg Fulda monostorát, birodalmi apátságát ostromolja, de eredménytelenül (218)	915	926
A magyar csapatok akciói a hun népesség (Duna mentén zajló) átmenekítését biztosítják (224)	915	926
Sankt Gallenben jár az Ekkehard által leírt magyar sereg. Az Annales Alemannici e csapatot hunnak tekinti (224, 232)		926
Még megjelennek kisebb magyar hadak Nagy Károly birodalmának belsejében (224)		926 k.
A hunok Új-Burgundia területéről kiszorulnak (223)	437-től	926-tól
A kódexfestészet kora Karoling szakasza (I/10)	770-től	926-tól
Váratlanul meghal Karlmann, Károly testvére és vetélytársa. Károly visszahódítja az alemannok (svábok) területét (224)	771	927
Svábföldön harcolnak Ny-ra sodródott magyarok (224)	916	927
A hunok egyik könnyűlovas egysége messze D-re manőverezi magát: Tolosa (Toulouse) és Vienne vidékére. Feltehetőleg a frank csapatok elvágták kapcsolatát a főseregtől (929, 232)	438	927
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás (I/268)	817	928
Napfogyatkozás Európában (I/268)		928
A magyarok Bázelt rombolják le. Később Elzász területén támadnak. A Lotaringiai területeket is pusztítják, Gorze, Gillamont erődítményeit felégetik, Új-Burgundiát dúlják. Megfordulnak Mainz és Metz térségében is (225, 232)	917	928

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Frank csapatok behatolnak Engriába és Osztfáliába. Paderborn közelében egy szakrális szimbólum, az „Irminsul” is áldozatul esik az offenzívának (225)	772	928
Elkeseredett küzdelem Vesztfáliában a frank és szász csapatok (Widukind felkelői) között. A szászok visszaszorulnak (225)	783	928
A hunok jelen vannak az Ennsnél (240)	783	928

Kína békeszerződésben elismeri a tibeti fennhatóságot a Kínától (és a türköktől) elfoglalt területek felett (III/8)	783	928
A Tibeti Birodalom a virágkorát éli, É-on Mongóliáig, Ny-on Baktriáig érvényesül a fennhatósága (III/8)	783 k.	928 k.
Bajorországot a frankok egyelőre nem háborgatják (240)	783 - 787	928 - 932
Folyik a szász felkelés a vesztfáliai frank csapatok ellen (225)	784	929
A magyarok ismét harcba keverednek a Bréma városánál támadó csapatokkal (225)	918	929
Krimhilda (vagy Gudrun), a hun nagykirály felesége megszüli Aladárt – (II.) (216)	440 k.	929 k.
Nagy Károly a hódoltsági területeket grófságokra és őrgrófságokra osztja. A grófok feladata a hadsereg megszervezése és a rendfenntartás. A határvidéki őrgrófságok élén álló márkik feladata hadseregükkel a határok „kitolása” (225)	770-es évek	930-as évek
Egy elszakított magyar csapat lerombolja Amiens-t, kirabolja a monostort. Tours apátságánál is „prédát” szerez (225)	919	930
Folytatódik a szászok felkelése a Vesztfáliában tartózkodó megszállók ellen, s átcsap a Frízföldre is (225)	785	930
Egy frank különítmény beveszi Huescát, Barcelonát, megszállja Geronát, lerombolja Pamplonát, megszilárdítja a frank hatalmat a „Spanyol Őrgrófság”, a mai Katalónia területén (225, 253)	785	930
A frank hadsereg jelentős része Lombardiában harcol, hogy átvegye a hatalmat É-Itáliában (225, 240)	774	930
Számán-huda unokái segítenek az Abbászidáknak egy lázadás leverésében, így tartományi kormányzókká lehetnek (236)	819	930
Közép-Ázsia egyes muzulmánná lett népei (hatalmi elitjei) elszakadnak a Bagdadi Kalifátustól, és perzsa származású dinasztiák, így pl. a Számánidák uralma alá kerülnek (235/236)	819 után	930 után
A cordobai emír megvásárol egy templomot, amit addig a muzulmánok megosztva használtak a keresztényekkel (253)	785 után	930 után
A kipcsakok vagy a karlukok egy része talán már átkel az Urálon, eljut a Káma alsó folyásáig és a Volgáig (234)	08. sz. 80/90-es évei	930/950 k.
Atilla serege átkel a Rajnán, az egykori Gallia területére nyomul. Lerombolja Metzt, Rhemst, Mainzt, Strasbourgot, Cologne-t, Wormst, Triert. Eljut Orléansig (225)	451	931
„Atilla Tolun közelében megütközött a kétszázezer főnyi frank sereggel. A frankok sok vezére elesett. Atillának nyolcvanezer katonája esett el, és vereséget szenvedett” (225)	442	931

Etzelburgban (Ős-Buda) megjelenik Krimhilda és/vagy Gudrun/Ildikó burgundi rokonsága (226)	451 k.	931 k.
Írország területét már fosztogatják a vikingek (III/26, III/38)	820 k.	931 k.
Tibet megtámadja Changant és az Ordosz déli részét (III/8)	786/787	931/932
III. Tasziló uralma idején Salzburg püspöksége hat alkalommal küldött misszionáriusokat a karantánokhoz (239)	787-ig	932-ig
Véres közelharc a hunok és a királyné kíséretében Ős-Budán, a hunok királyi udvarában tartózkodó burgundok között. Atilla fiát, Ortliebet Hagen, Krimhildát Hildebrand öli meg. Atilla azonban nem veszti életét a „krimhildi csatában” (226/227)	452	932
Megszűnik Új-Burgundia államisága. (Ez az adat a wormsi burgundoknak a Rhône vidékére és a Genfi-tóhoz történt visszatelepedésére utalhat.) (226)	443	932

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Nagy Károly serege elszakítja a hun sereg tekintélyes részét, majd üldözőbe veszi. Előlük menekülve keveredik ez a kontingens Hispánia határára (226)	443	932
A bagdadi kalifa (Hárún ar-Rasid) elismeri az algériai Rusztamidák függetlenségét (III/93)	787	932
Nagy Károly Bajorországba küldi a csapatait (240)	787	932
Megújítják a bajor-avarhun szövetséget (240)	787	932
A Frank Birodalom legyőzi Friaul és Spoleto hercegeit (227)	776	932
A Táhirida-dinasztia átveszi az uralmat Koraszánban (236)	821-től	932-től
Friaul térségében emlegetik Via Ungarorum nevű utat (165)	776 után	932 után
A lengyel Lechida-dinasztia bukása Hunnia (Engria) bukásának a következménye (III/12)	452/453	932/933
A Frank Birodalom meghódítja Isztriát (227)	787/788	932/933
Gnieznói Piast I. Mieszko (Mesco, Mieczyslaw) élete (III/12)	921 - 992	932 - 1003
Elsorvad a piktek dominanciája, országuk két részre válik, ugyanakkor megerősödnek a piktektől Ny-ra élő skótok (230)	09. sz. első harmadában	10. sz. második harmadára
A Skandináviából expandáló viking civilizáció erős hatást gyakorol Európára (III/25)	08. sz. utójától	10. sz. második harmadától

Ibn Arabi zaragozai helytartó igyekszik hatalomra kerülni Cordobában, s ehhez Nagy Károly segítségét kéri (253)	777	933
Asturiában Bermudo lép a trónra (253)	788	933
Nagy Károly elszánja magát a bajor III. Tasziló és Avarhunnia elleni háborúra (227)	788	933
Az avarhunok megelőző akciója Friaul irányában sikertelen (228)	788	933
Atilla halála egyes magyar krónikáknak a hunok „második bejövetelére” vonatkozó közlése alapján (227)	677 k.	933 k.
A hunok dunai átkelése Maróton, a pilismaróti gázlónál (227)	677 k.	933 k.
Meghal Atilla nagykirály (227/228, 255, III/52)	444/445	933/934
Frank hadjárat Abd ar-Rahman córdobai emír ellen (226)	777/778	933/934
Tragédia a Roncevaux-i hágónál (Roland-ének) (227, 232)	777/778	933/934
Tibet vereséget mér Besbaliknál a kínai és ujgur seregre (III/8)	788/789	933/934
I. Hisám, Cordoba második emírje, aki immár az Abbászida hatalom helyi képviselőjeként viselkedik (253)	788 - 796	933 - 941
Nagy Károly Cordoba elleni hadjárata a Pireneusi-félszigeten vereséggel zárul a Roncesvalles-i hágóban (253)	778	934
Megalakul Kasztília állama (III/88)	923	934
Nagy Károly hadjárata szlávok ellen, csapatai az Elbán átkelve a Balti-tengerig jutnak el, gazdag zsákmányt szereznek (229)	789	934
Harún ar-Rasíd kalifa felbontja a tibeti-arab szövetséget (III/8)	789	934
Tenmu japán császár a buddhizmust államvallásnak nyilvánítja, elrendeli a kötelező buddhista házioltár-állítást (III/63)	685	934
Nagy Károly számos várat emeltet az Elba mentén (229)	778-tól	934-től
Atilla halálával indul Csaba királyfi K-i missziója (III/49/52)	445 után	934 után
Hunniában nem Aladár, hanem Vincse Lajos kerül trónra (233)	445 után	934 után
Frank csapatok ismét kifosztják a Rajna vidékét, hozzákezdenek az ottani szászok áttelepítéséhez (229)	789 után	934 után

Fernan González, egy új dinasztia megalapítója. Megalakítja Kasztília Királyságát (fővárosa Burgos) (254)	923 - 970	934 - 970
Ar-Rasíd kínai-arab szövetséget hoz létre Tibet ellen (III/8)	790	935
Nagy Károly fogadja az avarhunok követeit (240)	790	935

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
„Kalandozó magyarok” Burgundiában és D-Franciaországban, a Rhone-on átkelve Nimes vidékén, majd a Toulouse-i gróf birtokán fosztogatnak, Languedoc földjén (232)	924	935
Egy magyar (hun) csapat Burgundiában, valamint D-frank területeken, Aquitániában hajt végre zsákmányszerző akciót (232)		935
A Don-torkolat térsége és a Don jobb partja, valamint a Kubán vidéke szabír ellenőrzés alatt áll, a Felső-Krím a kazároké (255)	790 k.	935 k.
A nagybesenyők behódolnak az iszlámnak, mert így vezetőik magas tisztségeket tölthetnek be (235)	790 után	935 után
I. Hisám emír Navarra legyőzése után, Asturia elleni hadjáratával akarja a félsziget egészére kiterjeszteni a hatalmát (253)	791	936
Az Asturiából korábban kiszakadt Leónban I. Ordoño halála után IV. Alfonz uralkodik (III/87)	925 - 931	936 - 942
II. Alfonz astúriai király (253)	791 - 842	936 - 987
Brian Boru ír király élete (III/38)	925 - 1014	936 - 1025
A burgundiai „kalandozás” megismétlődik (232)	926	937
A bajor elit elismeri alávetettségét Nagy Károlynak (240)	781	937
A magyarok (hunok) Lotaringiában, Metz térségében monostorokat támadnak. Feldúlják Párizs mellett Sens kolostorát. Orléans-nál csatáznak, majd Bourges környékén pusztítanak (232)		937
A magyarok (hunok) az Alpokon átkelve Itália felé vonulnak, megrohanják Monte Cassino kolostorát, továbbá az Apuliába vezető úton, Capuában hadisarcot vetnek ki (232)		937

Megjelennek magyarok a Pireneusok vidékén és az Atlanti-óceán partjainál, ahová a Loire völgyén áthaladva érkeznek (232)		937
Hersfeld erőd-kolostorát a magyar erők felégetik (218)		937
Atilla legkisebb fia, Csaba bizonyára megérkezik „Szkítiába”, a Meotisz vidékére, vagy a Krímbe (255)	448 k.	937 k.
Asturia vereséget szenved, de Hisám a célját nem éri el, bár a muzulmán sereg még Astorgát is elfoglalja (253)	792 - 795	937 - 940
I. Sancho halála után a csecsemő Garcia Sanches a baszk király, aki helyett sokáig az anyja, Toda uralkodik (254)	926 - 970	937 - 970
Ifríqiya provincia Abbásszida helytartója leveri a Muhallabitadinasztiát (III/93)	793	938
Hersfeld kolostorában 150 szerzetes él (218)	782	938
Nagy Károly gyűlést tart a „Rajnán túliak” számára. Ezen az avarhunok követei is megjelennek, hogy folytassák a határokról megkezdett tárgyalásokat (240)	782	938
Egy Reims vidéki monostorban is feltűnnek a magyarok (232)		938
II. Idrísz király halálakor az idríszida Marokkói Királyság részekre szakad (III/92)	828	939
Afrikai szaracénok támaszpontokat alakítanak ki a Frank Birodalom D-i partvidékén, s onnan támadják (évtizedekig) az ország leggazdagabb vidékeit (253)	793/794	938/939
Sankt Gallenben írja egy szerzetes Waltharius történetet Atilláról és Atilla pannóniai palotájáról, kései avarokat emleget a hun történet szereplőiként – (a Nibelung-ének előzménye) (224)	928 k.	939 k.
Az új japán főváros megépítését Fudzsivaránál Tenmu császár özvegye, Dzsito császárnő felügyeli (III/63)	690 - 694	939 - 943
Táhir fia Abdalláh, Khoraszán Táhirida kormányzója. K-i hódításai felvirágoztatják a tartomány és Nisápúr kultúráját (236)	828 - 845	939 - 956
A cseh fejedelemség első hírneves uralkodóját, Vencel herceget (Přemysl-dinasztia) saját testvére gyilkolja meg (III/80)	929	940
Kardam bolgár kán Avarhunniától DK-re elhelyezkedő országa terjeszkedni kezd (240)	795	940
Károly döntése: létre kell hozni a „spanyol tartományt” (253)	795	940

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Árpád-magyarok megszállják a Felső-Donyec–vidéket, melynek népessége részben onogur, a szabír kovácsok központi telephelye (fegyvergyára) Kijev térségébe kerül (256)	795 k.	940 k.
Levédit a kazár elit hatalomba helyezi. Levédi magyarországa (Levédia) a Volga és a Don közötti térségben terül el. (256)	830 k.	941 k.
„Hét Vidék országa” az ősmagyaroké „a Fekete-tenger és az Azovi-tenger partján” – írja Maszudi (256)	830 - 835	941 - 946
Az Árpád-magyarok szállásterülete a kazárokkal fennálló ellentétek miatt Ny-abbra tolódik (256)	830-as évek	940-es évek
A lengyel Lechida-dinasztia országának felbomlása (III/13)	460/470-es évek	940/950-es évek
A bolgárok Avarhunnia D-i határait támadják (240)	796	941
A frank csapatok Barcelona térségében törnek előre (III/87)	796-tól	941-től
Cordobában Al-Hakám az emír, de K-en egy Szulejmán és egy Abdallah nevű trónkövetelő uralkodik (254)	796 - 822	941 - 967
Al-Hakám elfoglalja Astorgát. Asturia ismét kettészakad (254)	797	942
Eiréné császárnő trónra lép (I/267)	797	942
Egy Eiréné császárnőhöz köthető napfogyatkozás (I/267)	797	942
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		942
A magyarok (hunok) átkelnek a Pireneusokon és eljutnak Hispániába, egészen Andalúziáig lovagolnak (233)		942
A vikingek írországi inváziója (III/26, III/38)	831	942
Eiréné császárnő uralma (I/267)	797 - 802	942 - 947
Leónban IV. Alfonz halála után II. Ramiro uralkodik (III/87)	931 - 950	942 - 961
Salzburg püspöksége érsekség rangjára emelkedik (241)	798	943
Fokozódik Avarhunnia bolgár fenyegetettsége is (241)	798 k.	943 k.
Avarhunnia csak nagy nehézségek árán tud eleget tenni a bajorokkal kötött szövetségből fakadó kötelezettségeinek (241)	787	943

Az avarhunok megelőző támadása a frankok ellen, amivel a bajorokat is igyekeztek segíteni, kudarcba fullad (241)	787/788	943/944
Theodorik püspökké szentelése és a szlávokra irányuló missziós megbízatása –, ami Nagy Károlytól ered (242)	799	944
Avarhunnia még független, semmiféle hűbéri eskü nem köti Nagy Károlyhoz (241)	799	944
Magindul a nagy Karoling támadás, a Nagy Károly és Pipin által a „gyűrűk" ellen vezetett hadjárat a Bécsi-medencéből és a Mura völgyéből (241)	799	944
Az avar kagán segítséget nyújt a bajor Tiszilónak (241)	788	944
Nagy Károly megalapítja az avaroktól frissen elfoglalt határkerületben Ost-Mark tartományt (241)	788	944
Tasziló a frank túlerő elől meghátrál, megalázkodik, megjelenik az ingelheimi birodalmi gyűlésen, Nagy Károly lefogatja (241)	788 k.	944 k.
Asturia ismét kettészakad, egyik fele adózni kényszerül az emirátusnak, a másik együttműködik a frankokkal (254, III/87)	799 után	944 után
A kazárok megerősítik az Alsó-Don vidéke Meotisz felé eső védvonalát, bizánci segítséggel építik Sarkel várát (256)	834	945
Hárún ar-Rasid kalifa Ibráhim ibn al-Aglabot nevezi ki a mai Líbia térségének kormányzójául. Központja Tunisz (III/93)	800	945
Egy Eiréné császárnőhöz köthető napfogyatkozás (I/267)	800	945
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		945
Két napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		946
Két Eiréné császárnőhöz köthető napfogyatkozás (I/267)	801	946
A frank csapatok elfoglalják Barcelonát. Károly megalapítja a Spanyol Őrgrófság elnevezésű ütközőállamot (III/87)	801	946

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Levédi – házasság révén – szoros kapcsolatban van a kazár uralkodócsaláddal (256)	835 k.	946 k.
Nagy Károly a Duna jobb partján személyesen vezeti hadait, míg a bal parton Theodorik gróf tör előre (242)	790/791	946/947

A frankok hajóhadának elsüllyesztése, lovaik és felszerelésük megsemmisítése a Dunánál (229, 247)	790/791	946/947
A vikingek erődöt építenek Dublinban (III/38)	836	947
Megjelennek a vikingek Utrecht és Antwerpen vidékén (III/26)	836	947
Kardam, majd utódja, Krum bolgár csapatai felújítják offenzívájukat a Tiszánál. A D-alföldről elűzik az avar kagán seregét, elhurcolják a fegyverbíró férfiakat (243)	802	947
A nemrég megszervezett Ost-Mark megnagyobbodik, Ny-i feléből létrehozzák az „Avar őrgrófságot". Létrehozzák továbbá a „Pannon őrgrófságot" Bécstől K-re (243, 247)	802 791	947
A frank érdekeknek megfelelő módon „térítenek" a Pannontérség Ny-i peremén (243)	791-től	947-től
Nagy Károlynak az avarokat támadó seregei a Felvidéket, vagyis Hunniát következetesen kímélik (228)	791 után	947 után
I. Niképhorosz bizánci császár – hadakozik a bolgárokkal (243)	802 - 811	947 - 956
Szünetel a német nyelvű irodalom (I/10)	936 - 1060	947 - 1060
Avarhunnia bukása, nagy részét a bolgárok foglalják el (243)	803	948
Az avar kagán az Alföldről a Dunántúlra menekül (244)	803	948
A kazárok és az Árpád-magyarok ellenségeskednek (256/257)	837-től	948-tól
Tibet úrrá lesz a kínai-muzulmán szövetség okozta válságon, Éi irányból veszélyezteti a Tangok fővárosát (III/8)	804	949
A Délvidék és Szerémség területén Avarhunnia utóvédharcot folytat a bolgárok ellen (244)	804	949
Az avarhun belháború kezdete (244)	793	949
Létrejön a vikingek állandó telepe Írországban (III/26, III/38)	838/839	949/950
A bajor Tasziló halála a kolostor várbörtönében (242)	794	950
A bolgárok elleni háborúban életét veszti a kagán és a jugur. A vezetők utódai a frankok segítségéért folyamodnak (244)	794	950
Singidunum bolgár fennhatóság alá kerül – (I.) (244, 246)	805	950

A Kaganátus zsidó vallási irányzata közel kerül a viszonylag toleráns muzulmán vallásfelfogáshoz, világnézethez (213)	09. sz-ra	10. sz-ra
A morvákat mindeddig kizárólag avarokkal összefüggésben említették (241)	08. sz. végéig	10. század közepe előtt
Tibet még távol tudja tartani a muzulmán csapatokat a Selyemúttól, a városok többségét uralja a Selyemút mentén (III/8)	08. sz. végéig	10. század közepe előtt
Kasztíliának nevezik már az Ibériai-félsziget egyik részét (254)	08. sz. vége	10. század közepe előtt
A türk Karahanida-dinasztia elfoglalja, kultikus és adminisztratív fővárosává teszi Kasgart (236)	08. sz. vége	10. század közepe előtt
A Pallavák a Rástrakúták hűbéresei lesznek, ill. az ugyancsak tamil eredetű Csólák befolyása alá kerülnek (III/24)	09. sz. elejéig	10. sz. közepéig
Nennius of Bangar, az Arthur-történetek egyik első tolmácsolója (162, 168)	08/09. század	10. század
A gazdag római zsidók politikai hatalommal rendelkeznek, ők a legjelesebb orvosok, legsikeresebb pénzváltók, bankárok (248)	08/09. sz-ban	10. sz-ban
Kazária terjeszkedik, a teljes Dnyeper–Don–Volga-közét belakja, eléri az Aral-tó K/DK-i részét, uralja a Volga-könyök alatt mindkét partot és az Urál-folyó középső szakaszát (255)	08. sz. 2. és a 09. sz. 1. felében	10. sz-ban

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Koreai-félszigeten és a mai ÉK-Kínában virágzó Szilla királyságban ugyanolyan öveket viselnek, mint a sztyeppei lovas népek a Sárga-tengertől a Bécsi-medencéig (III/109)	08. sz. 2. és a 09. sz. 1. felében	10. sz-ban
Nyitra mellett, a Zobor-hegyen működik egy kolostor (III/39)		10. század
Zalavár monostorának előzménye egy avarhun temető (III/44)	09. sz.	10. század
Létrejön Kis-Lengyelország (Krakkó környékén), valanint a gnieznói állam: Nagy-Lengyelország (III/12)	09. sz.	10. század
Az Árpád-magyarság a kaukázusi szabírok és a sztyeppe onogurjai szövetkezése folytán Dentümogerben alakul ki (255)	09. sz-ban	10. sz-ban
Kijev elvileg a kazárok uralma alá kerül, de az uralmat ebben a térségben egyre inkább az Árpád-magyarok gyakorolják (256)	09. sz-ban	10. sz-ban
A karkukok Belső- és Közép-Ázsia vezető hatalmává válnak, a Balhas-tó és Dzsungária közötti vidéket is uralják (235)	09. sz-ban	10. sz-ban

A figurális és ornamentális fémdíszítésű fa körmeneti keresztek használatának az időszaka az ír kultúrában (III/38)	09. sz-ban	10. sz-ban
A Kárpát-medence avarhun vezető rétege az egész „avar korban” griffes-indás díszövével, felszerszámozott lovával, fegyvereivel temetkezett (103, 248)	09. sz. 1. feléig	10. sz. 2. feléig
Csaba királyfi „szkítiai” (dentümogyeri) jelenléte. Fiainak (Ed, Edemen) a felnevelése (256)	09. sz. 2. nde. 08/09. sz. ford.	10. sz. közepe
Már fennáll és virágzik a rutén (ruszin) állam (III/58)	09. század eleje	10. sz. közepe
A kaukázusi szavárd magyarok (szabírok) a Kijev térségében feltűnt magyaroktól visszavonhatatlanul elszakadnak (257)	09. század eleje	10. sz. közepe
A Kalifátus Kelet-Európával folytatott kereskedelme fellendül, felértékelődik a Volga-vidék, a Volga alsó folyásánál fekvő kazár főváros megtelik türk, perzsa és arab kereskedőkkel (256)	09. század eleje	10. sz. közepe
Bizáncban emlegetik azt a „bolgár” népet (magyarokat), amely a Meotisz vidékén a kazárok fennhatósága alatt él (256)	09. század eleje	10. sz. közepe
Kasgarban, a Karahanidák fővárosában térítő muszlimok járnak, a Karahanidák felveszik a mohamedán vallást (236)	09. század eleje	10. sz. közepe
A „krimhildi csatában” meghal Krimhilda, – Hildebrand, a berni Detre fegyverhordozója öli meg (216)	09. század eleje	10. sz. közepe
Ny-on elterjed a Pannóniában élő, oda tartozó, onnan érkező emberek „Hungarus/Hungarius” megjelölése (248)	09. század eleje	10. sz. közepe
Az abodriták feltűnnek a történelem lapjain: frankokkal szövetséges szláv népként az É-i Kárpátok feletti térségben csatáznak a szászok ellen (III/15)	09. század eleje	10. sz. közepe
Az Ujgur Kaganátus hanyatlóban van (III/8)	09. század eleje	10. sz közepe
Erős szláv vándorlás a Kárpátok külső vonulata mentén. E mozgás fő vonaláról letérve kerülnek be Szilágynagyfaluba, Szamosfalvára, Apahidára abodriták (III/15)	09. század elejétől	10. század közepétől
A kínai uralkodók rendeletekkel korlátozzák a kínaiak és az idegenek kapcsolatát (III/9)	09. század elejétől	10. század közepétől
A frankok Spanyol Őrgrófságának elnevezése: Barcelonai Grófság (III/148)	08. sz. végétől	10. sz. közepétől
Elkészül a Kellsi Kódex (Book of Kells), az írországi kereszténység legfontosabb dokumentuma (III/37/38)	08/09. sz. fordulója	10. sz. közepe után
Az alföldi griffes-indás temetők folytatása nem igazolt (248)	08/09. sz. ford	10. sz. 3. nde.
A K-jávai kultúra jelentős művészi alkotásokat hoz létre, melyek a korábbi ind művészethez képest szabadabb, lágyabb		10. sz. közepétől

formákkal jellemezhetők, ez a valódi indonéz formavilág (III/207)		
Azon mongol kereit törzsek, melyeknek eredeti lakhelye a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén volt, Közép-Mongóliába vándorolnak (236, III/9)	09. sz. közepe	10. sz. közepétől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Mercia állam végzetesen meggyengül a vikingek támadásai miatt (III/25/26)	09. sz. közepe	10. sz. közepétől
A magyarok és a kabarok kezdenek átköltözni az Azovi-tenger mellékéről a Dnyeper és a Dnyeszter közé (az Etelközbe) (257)	09. sz. közepe	10. sz. közepe után
A kereit mongol törzs a Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) területére ér (236, III/9)	09. sz. közepe	10. sz. közepe után
A normannok és dánok támadásai befolyásolják Anglia egyesítésének folyamatát (III/26)	09. sz. közepétől	10. sz. közepe után
A piktek beilleszkednek a skót klánoknak a gaelek által kialakított társadalmi rendszerébe (231)	09. sz. közepe, 08/09. sz. ford.	10. sz. közepe után
Ed (Árpád ükapja) uralkodhat Dentü-Mogyerben (256)	09. sz. 1. nde.	10. sz. 3. nde.
A Temesközbe és a Szerémségbe a bolgárok elől elhúzódó szlávok (abodriták és timocsánok) kezdenek betelepülni (III/15)	09. sz. 1. nde.	10. sz. 3. nde.
A Kárpát-medence Ny-i peremén radikálisan átalakulnak az etnikai viszonyok (248)	09. sz. elején	10. sz. 3. nde.
Megszűnik a dévényújfalusi temető használata (249)	09. sz. elején	10. sz. 3. nde.
A székely népnév már jól ismert lehet a Pannon-térségben (249)	09. sz. elején	10. sz. 3. nde.
A Britannia É-i és K-i részén megtelepedett dánok saját törvényeik és szokásaik (Danelaw) szerint élnek (III/134)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Kaukázusi Albánia (Arran) iszlamizációja a felkelés leverése után befejeződik (258)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Az Árpád-magyarok a Dnyeperen túli pusztákra helyezik át központjukat. Határukat elébb a Dnyeszterig, később a Prut, majd a Szeret folyóig, illetve a Duna torkolatáig kitolják (257)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Ibn Hurdadbih muzulmán földrajzi író kora (235)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Baktria felett az ún. Szaffárida-dinasztia uralkodik (III/56)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Gayhani neves muzulmán földrajzi írónál a besenyők K-i szomszédaiként szerepelnek az oguzok (III/55)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele

Az ujgurok nemzetségei az Altáj-hegységen átvezető kereskedelmi úton jutnak a Tien-san vidékére, a mai Gansu tartomány területén, a türk népek között kánságokat hoznak létre (III/8)	09. sz. 2. fele	10. sz. 2. fele
Kimek-, vagy Karluk-dinasztia adja a Karahanida Birodalom kagánjait (III/57)		10. sz. 2. fele
Lengyelország a germán hatalom függvényévé válik (III/12)		10. sz. 2. fele
II. Dzsajavarman hindi vallású khmer király DK-Ázsia meghatározó jelentőségű személyisége, a Khmer Birodalom megalapítója. Istenkirállyá nyilváníttatja magát (III/171)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
Ruténia Kazáriával, annak szomszédos népeivel: onogurokkal és szabírokkal épít ki szoros kereskedelmi kapcsolatot (III/58)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A morvák megjelennek a forrásokban (III/17)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A Pratihárák elfoglalják Kánaudzst. I. Bodzsa (Mihira Bodzsa) lesz a Gurdzsára-Pratihára Királyság uralkodója (III/24)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
Az afganisztáni központú, mohamedán-türk Gaznavidák rendszeresen betörnek India területére (III/23)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A frank grófok az uralkodótól függnek; nem helyi érdekeket jelenítenek meg, a központi akaratot hajtják végre (III/43)	09. sz. 1. fele	10. sz. 2. fele
A Srivijaya királyságban (DK-Szumátra) uralkodó Sailéndradinasztia kiterjeszti fennhatóságát a Maláj-félszigetre (III/207)	09. sz-tól	10. sz-tól
A széles talapzaton álló, figurális és ornamentális reliefekkel borított hatalmas kőkeresztek jellemzően ír gyakorlata (III/38)	09. sz-tól	10. sz-tól 12. sz-ig
Skócia (a Dalriada Királyság) formailag szövetséget létrehozva bekebelezi a pikt országokat (230)	839-től	950-től
Az arab csapatok itáliai hódításaik (és kitörő belharcaik) támogatására fokozottan igénybe veszik Szicília erőforrásait (III/14)	805-től	950-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Frank Birodalom a Kárpát-medence Ny-i peremén a hatalma alá szervezi az avar tisztségviselőket (244)	805 - 796	950 - 952
A besenyők Ny-felé elhagyják eddigi területüket, (I.) (236)	805 - 821	950 - 966
Írország teljes meghódítása a vikingek által (III/26, III/38)	795	951

Az avarhun tudun beenged (behív) egy frank/bajor sereget a Drávánál. A sereg parancsnoka, Erich frauli herceg együttműködik Voinomirral, a szlávok fejedelmével (245, 246)	795	951
Az avarhun belháború eszkalálódik (245)	795	951
Kezdődik a vikingek területfoglalása D-Angliában (III/26)	840	951
Egy „egyiptomi királylány” lesz a piktek uralkodója (230)	840	951
A végveszélybe került Ujgur Birodalom vezető körei a Tarimmedence K-i peremvidékén húzódnak meg (236, III/8)	840 k.	951 k.
A karlukok uralkodója felveszi a kagán címet (235)	840 k.	951 k.
A kirgizek támadják az ujgurok É-i, mindenekelőtt Orhonvidéki területeit (III/8)	840-től	951-től
A griffes-indás kultúra eltűnik Alsó-Ausztria területéről (245)	795 után	951 után
Kivonulnak a birodalmi hadak a Dunántúl nagy részéről (248)	795 után	951 után
Számos Karahanida vezető felveszi az iszlámot (236)	940 után	951 után
A besenyők Ny-felé elhagyják eddigi területüket – (II.) (236)	840 után	951 után
Nagy Károly az Enns-folyótól K-re fekvő területeken Lauricum (Lorch) székhellyel megszervezi Avária tartományt, valamint létrehozta Felső-Ausztria területén Sclavinia tartományt (246)	807	952
Károly döntése: Passau fontos „térítési” feladatot kap (247)	807	952
Singidunum bolgár fennhatóság alá kerül – (II.) (244, 246)	807	952
Pipin és Erik friauli herceg az itáliai és a bajor seregekkel behatol a Dél-Dunántúlra, majd elfoglalja a „Ringet” (246, III/261)	796	952
Egyezmény értelmében a Dráva a határ a salzburgi érsekség és az aquileiai patriarchátus térítési területe között (246/247)	796-tól	952-től
A tudun hűbéres területére frank katonaság érkezik, majd véres csata zajlik le az avarok és a frankok között (247)	797	953
Nagy Károly módosítja koncepcióját, Aquileia és Salzburg mellett Passaut is megjelöli a térítés harmaik bázisaként (247)	797	953
Normann betörések a Frank Birodalomban (233, III/26)	808-tól	953-tól
Nagy Károly Hunnia (Felvidék) területének „megtérítését” is tervezgeti (247)	797/798	953/954
I. Ramiro asturiai király (III/87)	842 - 850	953 - 961

Singidunum bolgár fennhatóság alá kerül – (III.) (244, 246)	809	954
Tibet csapatai megostromolják Szamarkandot (III/8)	809	954
Az utolsó „magyar” (hun) „kalandozás” Ny-on. Cambrai, Lobbes, Worms ostroma; portyázás Laon, Reims, Chalons, Metz vidékén, Burgundiában. Továbbá Szászországban (?) (233)		954
I. Kenneth Mac Alpin skót király országához csatolja a piktek két királyságát, átalakítja a skót államot, „Alban” néven új királyságot hoz létre (231)	843	954
Nagy Károly a Felvidék (Hunnia) területére vonatkozó missziós felhatalmazást ad Regensburg egyházi szervezetének (247)	798 után	954 után
A friauli Erich herceg életét veszti az avarokkal folytatott összecsapásban. (A harcok a tudun által szervezett felkelés leverésére irányulnak) (247)	798/799	954/955
A Kárpát-medence avarhun vezető rétege griffes-indás díszövvel, felszerszámozott lóval, fegyverekkel temetkezett (103, 248)	810-ig	955-ig
Avarhun felkelés, ami a tudun kivégzéséhez vezet (241)	799	955
Gerold prefektus meghal az avarhun felkelés során (241, 247)	799	955
Írország területéről norvégok támadják Aquitaniát (233, III/26)	799	955

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Pannon-térség Ny-i része frank uralom alá kerül. A Győr és Bécs közötti térségben avar vezérek maradnak hivatalban (248)	810 k.	955 k.
A kazáriai kabar felkelés időszaka – (I.) (257)	09. sz. közepe, 810 - 825	955 - 970
A Dunántúl onogur közösségei és a határsávból behúzódó D-i székelyek (gepidák) ismét birtokukba veszik és felújítják az erődítményeket (földvárakat) (248)	811-ig	956-ig
Az avar belháború etnikai elkülönüléssel ér véget (244)	810-es években	950/960 k.
Károly megerősíti a drávai térítési határ-egyezményt (247)	811	956
Nagy Károly „igazságot” tesz, meghúzza a módosított határvonalakat az avarhunok és a szlávok között (248)	811	956
A Sarkel-erőd építését kezükbe veszik a bizánciak (256)	811	956

Kaukázusi felkelés. Albánia területének népei, köztük az ott maradt szabírok elűzik muzulmán helytartóikat – (258)	845 k.	956 k.
A Marcal és a Torna összefolyásánál erődítményt alakítanak ki (Szegvár) (III/44)	800 k.	956 k.
Norvég vikingek telepednek le az Orkney-szigeteken (210, 230)	800-tól	956-tól
A kazáriai kabar felkelés időszaka – (II.) (257)	845 - 855	956 - 966
Intenzív harci tevékenység Szicília térségében (III/14)	812	957
A frank és a cordobai hatalom kiegyezése: a Pireneus-vidék az Ebro-folyóig a frankok befolyási övezete (III/87)	812	957
Aacheni béke (Bizánc és a Karoling Birodalom között) (249)	812	957
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás (I/268)	812	957
Napfogyatkozás Európában (I/268)		957
Villásszakállú Sven, Dánia pogány királya (III/25)	946 - 1014	957 - 1025
Névtelen szír krónika emlékezik egy gót-bizánci csatára (15)	813	958
Erdély és Bihar stratégiai pontjainak bolgár elfoglalása (243)	813	958
II. Dzsajavarman hindi vallású khmer király az Angkor-síkságon kijelöli fővárosának a helyét (Kambodzsa) (III/171)	802	958
Csata az onogur utódállam (Hungária) csapatai és a birodalmi haderő között, melyben a bajorországi őrgróf: Goteram (Gerold utóda), valamint Cadolac, Ost-Mark prefektusa is elesik (250)	802	958
Kékfogú Herald dán király (III/25)		958 - 987
Zodan (princeps Pannoniorum) leteszi a fegyvert a birodalom csapatai előtt, így a későbbi Győr vármegye területe is frank fennhatóság alá kerül (250, III/16)	803	959
Károly Ost-Mark újabb kibővítésével létrehozza Oriens tartományt (marchia Orientalis), melynek központja Regensburg. A terület magába foglalja a Dunántúl Ny-i szegélyén kívül a mai Kelet-Ausztriát és Szlovénia egy részét is (250)	803	959
Tivadar Dráva–Mura-vidéki „kapkán” a frankok védelmét kér a támadó szláv csapatok ellen – (I.) (250)	814	959
Meghal Nagy Károly, utóda a fia, Jámbor Lajos lesz (251)	814	959
I. Jámbor Lajos fia, I. Lothar lép a bajor trónra (251)	814	959

A Jamato-korszak vége, s a Nara-korszak kezdete – japán történészek szerint. Heidzsó (Nara) a császári székhely (III/63)	710	959
I. Jámbor Lajos (Ludovicus Pius) országlása (III/67)	814 - 840	959 - 996
Jámbor Lajos alatt olyan egyházi irány kerül előtérbe, amely csak a megszentelt latin nyelvet hagyja érvényesülni (I/10)	814 - 840	959 - 996
A Számánida udvar testőrségéből alakul meg a Gaznavidadinasztia, mely a továbbiakban meghatározó szerepet visz az iszlám India felé való elterjesztésében (236)		960 k.
Erdély és Bihar stratégiailag fontos pontjainak bolgárok általi elfoglalása (243/244, 251)	815 k.	960 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A mezőségi székelység zöme a K-i Kárpátok belső vonulatán kívülre húzódik (251)	815 k.	960 k.
Az afganisztáni központú, mohamedán-türk Gaznavidák rendszeresen betörnek India területére. (Később elfoglalják Irán területének egy részét és India ÉNy-i részeit) (III/24)		960-tól
A K-közép-európai államok áttérnek a keresztény vallás birodalmi változatára (III/12)	804 után	960 után
Tivadar Dráva–Mura-vidéki „kapkán” a frankok védelmét kér a támadó szláv csapatok ellen – (II.) (250)	805	961
Az Orkney-szigetek norvégok általi meghódítása (210)	850 k.	961 k.
A vikingek letelepednek a Shetland-szigeteken is (210)	850 k.	961 k.
II. Ramiro halálát követően III. Ordoño a leóni király (III/87)	950 - 956	961 - 977
I. Ramiro halálát követően I. Ordoño az asturiai király (III/87)	850 - 866	961 - 977
Örményország területén (az arab hódítás kezdetétől) 26 egymást követő muzulmán kormányzóról van tudomásunk (177)	851-ig	962-ig
Jámbor Lajos felosztja fiai közt örökségét (251, III/18, III/67)	817	962
Jámbor Lajos és a birodalom K-i felének uralkodója, Német Lajos sem tud semmit tenni Hungária önállósága ellen (III/20)	817 után	962 után
Elkészül a Book of Armagh, az egyetlen ír nyelven írott mű, amely megmaradt a fejlett középkor előttről (III/38)	807	963

Mojmir uralma esetleg ilyen korán elkezdődik (III/17)	818, 811	963 - 967
A Nara-korszak virágzása idején készül el Japán Krónikája (Nihonszoki) (III/63)	714 - 720	963 - 969
Már a norvég vikingek ellenőrzik az Ír-szigetet (III/26)	853-ra	964-re
Jámbor Lajos elfoglalja a baszkoktól Gascogne területét (III/87)	819	964
„Ügyek… feleségül vette Dentü-Mogyerben Önedbelia vezér Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta” (III/34)	819	964
Írországban a dán vikingekre normann megszállók telepednek, és megalapítják államszervezetüket Dublin vidékén (III/38)	853, 820	964/965
Intenzív harci tevékenység Szicília térségében (III/14)	819 - 822	964 - 967
A normannok megalapítják államukat Dublinnál (III/26, III/45)	820	965
Az Ujgur Kaganátus átmenetileg úrrá lesz a hanyatlás miatt önállósodó pusztai törzseken, és diplomáciai offenzívát kezd Kínával fennálló kapcsolatai helyreállítása érdekében (III/9)	820 k.	965 k.
Karak kazár kagánnak K-en sikerül legyőzni a lázadó kabarokat és behatolni a fővárosukba, Szamandarba (257)	820 k.	965 k.
A vikingek támadásai évente ismétlődnek Európában (III/26)	820 után	965 után
Álmos születési idejének alternatívája (III/33)	820 – 825 k.	965 – 970 k.
A kínai udvarban magas rangú ujgurok jelennek meg egy dinasztikus házasság érdekében (III/9)	821	966
Meghal Szatuk Bogra Karahanida kán (236)	955	966
Besenyők már nem tartózkodnak a Felső-Irtisz térségében (236)	821 k.	966 k.
Békeszerződés erősíti meg a tibetiek hatalmát Kelet-Turkesztánban, és lényegében egész Kanszu (Gansu) felett, továbbá Szecsuan Ny-i részén (III/9)	822	967
I. Sancho leóni király (III/87)	956 - 966	967 - 977
Cordobában Al-Hakám után II. Abd-ar-Rahman uralma (III/87)	822 - 853	967 - 998
Egy részleges napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		968

IV. Ordoño leóni király (III/87)	958 - 966	969 - 977
A Rusztamida-dinasztia legjelentősebb imámja: Abu Szaid Aflab ibn Abdal-Vahháb (ibn Rusztam unokája) uralma (III/93)	824 - 872	969 - 983

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A varégok Uppland és Gotland felől terjeszkednek Észtország, Lettország, a Ladoga-tó és az Onyega-tó felé, Sztárája Ladoga területén jelentős támaszpontot építenek ki (III/26, III/58)	825 k.	970 k.
Kékfogú Herald dán király megkeresztelkedik, Jellingből Roskildébe teszi át a székhelyét (III/25)		970 k.
A Nyék törzs kiválik az onogur vagy „barszil” törzsközösségből, és a magyarokhoz (szabírokhoz) csatlakozik – (I.) (III/33)	870 k.	970 k.
Navarrában II. Sancho Garcés Abarca uralkodik (III/87)		970 - 994
Garcia Fernandez kasztíliai király, aki bekebelezi Asturia jelentős részét (III/88)		970 - 995
Harald Klak viking vezér megkeresztelkedik, – számít Jámbor Lajos támogatására a dán trónért folytatott harcában (III/25)	826	971
A kazárok támadását a magyar-kabar erők visszaverik, megvédik új határaikat. Megszűnik a kazár fennhatóság (257, III/33)	826	971
Bulgária elfoglalja Sirmiumot (III/15)	826	971
A Nyék törzs kiválik az onogur vagy „barszil” törzsközösségből, és a magyarokhoz (szabírokhoz) csatlakozik – (II.) (III/33)	860	971
Hanyatlik az Abbászidák hatalma, mindenfelé a muzulmán világban megerősödnek a helyi hatalmasságok (III/87).	860 k.	971 k.
A Feröer-szigetek norvégok általi megszállása (210/211)	860 k.	971 k.
A Přemysl-dinasztia a cseh állam élére kerül (III/13)	960 k.	971 k.
Gnieznói Piast I. Mieszko, Lengyelország fejedelme a germán hatalomtól lazán függő országban egyesíti az Odera, a Visztula és a Warta vidékén élő lengyeleket (III/13)	960-tól	971-től
Vikingek érkeznek Izlandra (III/27)	861	972

A Gaznavida-dinasztiával párhuzamosan kezd uralkodni a perzsa-muzulmán Szaffárida-dinasztia DK-Iránban, Szisztánban, a mai Irán és Afganisztán határvidékén (III/24)	861-től	972-től
Az Aglabidák elhódítják Szicíliát a bizánciaktól és arab riválisaiktól (III/14, III/93)	827-től	972-től
III. Egbert wessexi király kísérletet tesz egységes angolszász állam létrehozására (III/26)	827/828	972/973
Az Aglabidák („szaracénok") D-Európát támadják (III/93)	827 - 902	972 - 1047
A Karoling Birodalom határa elér a Dráva–Száva-köz középső részébe, a timocsánok földjéig (III/15)	828-ra	973-ra
Nagy-Lengyelország, Kujávia és K-Pomeránia területe tartozik Mieszko országához, de a fejedelem arra törekszik, hogy NyPomerániát is az uralma alá vonja (III/13)	962	973
A Táhiridák a Szaffáridák ellenében elveszítik hatalmukat (236)	873	973
A Számánidák Szamarkandban, majd Buharában uralkodtak – a Szaffárida-dinasztia ellenében (III/56)	874 előtt	974 előtt
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás (I/268)	818	974
Napfogyatkozás Európában (I/268)		974
A Számánida-dinasztia az Aral-tótól délre fekvő országokban és Perzsia területén bír jelentős hatalommal (III/56)	874-től 999-ig	974-től 1010-ig
Az etelközi, törzsszövetségi magyar állam megalapítása (III/33)	830	975
A Karniola törzsszövetség fő etnukuma: a szlovén (a Karavankáktól D-re, Szlovénia területén, Karoling hűbérben) (III/15)	830 k.	975 k.
Ügek/Ügyek a magyar uralkodó, akinek felesége (a korezmiai származású) Emese (III/33)	830 - 835	975 - 980
Mojmir morva fejedelem uralma (III/17)	830 - 846	975 - 1002
A megalakuló skandináv püspökségek a brémai érsek fennhatósága alá kerülnek (III/25)		975 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Ljudevit (a frank-vazallus Borna utóda), a Száva-völgyben élő horvátok vezetője függetlenségi háborút folytat a bolgárok és a frankok ellen (III/15)	819-től	975-től

Magyarország D-i területein terjednek el először az egyházi élettel kapcsolatos magyar szavak (III/42)	830 - 880	975 - 1025
Az Aglabidák elfoglalják Palermót (III/14)	831	976
A dánok már Wessexet is támadják (III/26)	865-től	976-tól
A bajor Henrikek elkezdik Hungária uralkodójának megkörnyékezését. Dinasztikus házassággal igyekeznek a magyar uralkodót a bajor érdekek alá rendelni (III/20)	965 k.	976 k.
Egy Annales Fuldensesben említett napfogyatkozás – 1. (I/268)	832	977
Napfogyatkozás Európában (I/268)		977
A Gaznavidák elfoglalják Perzsia jelentős részét (236)		977
Lengyelország áttér a kereszténység németek által gyakorolt válfajára (III/13)	966	977
A dánok megalapítják Yorkot, állandó, megerősített bázisukat a Brit-szigeten (III/26)	866	977
Az Ujgur Kaganátus a belső ellentétek és a külső támadások következtében az összeomlás szélére kerül (III/9)	832 k.	977 k.
III. Ramiro leóni király (III/87)	966 - 985	977 - 996
Gnieznói Piast I. Mieszko (Mesco, Mieczyslaw) lengyel király. Országához csatolja a tengermellék középső és Ny-i területeit, aztán Sziléziát és Kis-Lengyelországot is (III/12)	966 - 990	977 - 1001
Asturia (egyik felének) királyaként I. Ordoño után III. (Nagy) Alfonz uralkodik (III/87)	866 - 910	977 - 1021
A dunántúli Fischa–Duna–Dráva négyszög terülén a frankok vazallus avarhun fejedelme (kagán) uralkodott (III/16)	933-ig, 822-ig	978-ig
Az Annales Fuldenses újabb napfogyatkozása – I. (I/268)	878	978
Újabb napfogyatkozás Európában (I/268)		978
Ljudevit halála, vége a horvát szabadságharcnak (III/15)	822	978
A Száva-völgy és a Dráva–Száva-köze jelentős részben bolgár/morva uralom alá kerül (III/15)	833	978
Pribina elnyeri Karantániát Mosaburg székhellyel (III/16)	833	978
Jelentős változások a Frank Birodalom K-i felén (III/18)	822-től, 833-tól	978-tól
A K-ről Ny-ra törő nagybesenyők említése a Kaszpi-tenger É-i vidékén (III/40, III/55)	834	979

A Kazár Birodalom lerövidíti határait, és felhagyja a Don jobb partjára épített Sarkel-erődöt (III/33)	835	980
Masszív dán betelepedés Anglia területére (III/26)	835-től	980-tól
Géza fejedelem uralkodásának kezdete, Pannon-Hungária egyesül a felvidéki Hunniával (III/15/16)	970-es évek	980-as évek
A germán elit nem nézi jó szemmel Lengyelország területi gyarapodását (III/13)	970-es évektől	980-as évektől
Volgai Bolgárország lerövidíti területének DK-i határait, népességének súlypontját áthelyezi É-felé (III/34)	870-es évek	980-as évek
Az iráni Dzsajháni írásai az Etelköz etnikai és politikai viszonyaival is foglalkoznak, s az Árpád- magyarok K-i határaként a Don-folyót nevezik meg (III/33, III/34)	870/880-as évektől	980/990-es évektől
A Kimek/Kipcsak Törzsszövetség Ny-i határa az Urál (III/55)	870-re	981-re
Szent Adalbertet pappá szentelik Prágában (III/47)		981
Carhamptoni csata. III. Egbertet legyőzik a vikingek (III/26)	836	981
A tibeti császár elrendeli, hogy hét-hét háztartás köteles egyegy szerzetes fenntartásáról gondoskodni (III/9)	836	981

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kínai császár megtiltja, hogy kínaiak „színes emberekkel” lépjenek kapcsolatba (III/9)	836	981
Jámbor Lajos felismeri a realitásokat, lemond Oriens tartomány egy részéről, az így Géza fejedelem kezébe kerül (III/18, III/67)	825 k.	981 k.
Géza fejedelem a Morva-folyó mentét és a mai Bécs környékének jelentős részét is uralja (III/18, III/67)	970 k.	981 k.
A kimek törzsszövetség legnyugatibb összetevője a kipcsakok törzse az Urál-vidéken (III/33)	870 k.	981 k.
Mercia (wessexi) tartomány fennállásának véget vetett a skandináv invázió (III/26)	870 után	981 után
A K-i magyar lovasok Ny-felé tájékozódtak, felbukkannak a Duna-deltában (III/33)	836 - 838	981 - 983
A dánok meghódították a Temzétől É-ra fekvő és a K-i angolszász királyságok területét (III/26)	871-ig	982-ig
Kilenc csata zajlik le egymás után a dánok és Wessex között, ezek egyike a nevezetes Hingston downi csata (III/26)	871-től	982-től
Az Aglabidák elfoglalják Ennát (III/14)	837	982

Nagy Alfréd, Anglia egyesítésének szorgalmazója – (I.) (III/26)	871 - 899	982 - 1010
Pribina csak a Száva-menténekegy szakaszán uralkodó Salacho közbenjárására foglalhatja el hivatalát Mosaburgban (I.) (III/18)	837 után	982 után
Anglia győzelmet arat a Hingston downi csatában (III/26)	838	983
A Don bal partján elkészül az új Sarkel-erőd (III/34)	838	983
A Rusztamidák („szaracénok”) az itáliai szigeteket és a Dfranciaországi partvidéket támadják (III/93)	872 után	983 után
Ügyek csapatai támadják a Bizánc uralma alatt álló al-dunai erődítéseket, foglyul ejtik a bizánci kormányzót (III/34)	839	984
Ujguriában egy trónkövetelő segítséget kér a kirgizektől (III/9)	839	984
A varégok a K-európai folyókon lehajózva felveszik a kapcsolatot a kazárokkal és Bizánccal (III/58)	839 k.	984 k.
Pribina a Száva-menténekegy szakaszán uralkodó Salacho gróf közbenjárására foglalja el hivatalát Mosaburgban (II.) (III/18)	839 után	984 után
II. (Szent) Henrik élete. A Liudolfing-, tehát az ún. „Szász” dinasztia tagja. (Nem azonos a bajor IV. Henrikkel!) (III/69)	973 - 1024	984 - 1035
Abdallah al-Mahdi, az első Fátimida kalifa élete (I.) (III/201)	873 - 934	984 - 1045
A Ny-i székelyek többsége a mai K-Ausztria vidékéről átköltözik a Rába, a Kerka és az Alsó-Mura vonalára, Hungária Ny-i határvidékére (III/16)	970-es évek közepére	985-re
Egy ujgur népcsoport, a sari yugur az Aral-tótól ÉK-re fekvő Aral–Karakum sivatag vidékére költözik (III/9)	840-re	985-re
Bizánc a Krím-félszigeten megszervez egy új katonai közigazgatási egységet, vagyis „themát” (III/34)	840	985
A kirgizek megtámadják és elfoglalják az Orhon-folyó melletti Ordubalik ujgur fővárost, megölik a kagánt (III/9)	840	985
Nagy Károly utópikus elképzelései szétfoszlanak, ám a birodalom DK-i expanziója Német Lajos álma is (III/18, III/67)	840 k.	985 k.
Álmos vezér megerősíti Kijev erődítményeit (III/58)	840 k.	985 k.
Hibás álláspont szerint a magyarok fiktív, besenyőktől elszenvedett vereség után telepednének az Etelközbe – (I.) (III/41)	840-től	985-től

A kumánok az Ujgur Kaganátus összeomlása után a kitájok uralma alá kerültek volna, ezért inkább Ny-ra húzódnak (III/55)	840 után	985 után
Az Árpád-magyarság új vezetője Ügyek fia, Álmos lesz (III/34)	840 - 850	985 - 995
Álmos vezér Kijev, Ruténia vidékén tevékenykedik (III/52)	840 - 858	985 - 1003
Kirgiz uralom Mongólia területén – (I.) (III/10)	840 - 945	985 - 1056
Kirgiz uralom Mongólia területén – (II.) (III/10)	840 - 920	985 - 1065

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Lindisfarne-szigetén kiürítik kolostorukat a szerzetesek, a viking betörések miatt a szárazföldre költöznek (III/27)	875	986
I. Szőke Harald norvég király az Orkney-szigeteket autonóm norvég grófsággá nyilvánítja (211)	875	986
Az erős germán közösségek megszervezik önvédelmüket, és előkészítik saját terjeszkedésüket (III/18)	875 k.	986 k.
A besenyők K-Európa határán tartózkodnak (III/55)	875 k.	986 k.
Megszületik Madarász Henrik (III/67)	875/876	986/987
Jámbor Lajos politikai helyzete megrendül (III/67)	830-as évek	986 - 996
A Garam-folyó partján, Bény térségében Géza fejedelem tovább fejleszti az avar sáncokat (III/28)	10. sz. 4 negyede	986 - 1008
Madarász Henrik (Dicsőséges Ottó fia) (III/69)	875 - 936	986 - 1036
Northumbria D-i részét is elfoglalják a dánok (III/27)	876	987
Lengyelország határa ÉNy-on eléri az Odera torkolatát (III/13)	976	987
Bodzsa király legyőzi a behatoló muzulmán csapatokat, elfoglalja Kács területét, felszabadítja Szindh területét is (III/24)	842	987
Megölik a tibeti uralkodót, kitiltják a buddhizmust KözépTibetből (III/9)	842	987
A kínai császár elkezdi az „idegen” vallások üldözését (III/9)	842	987
Brian Boru már ír király (III/38)	976-tól	987-től

A tibeti uralkodó család elveszíti a hatalmát, de egyik buddhista ága Ny-Tibetbe menekül, átvészeli a bön restaurációt (III/9)	842 után	987 után
Az Annales Fuldenses egyik napfogyatkozása – 1I. (I/268)	832	988
Napfogyatkozás Európában (I/268)		988
Bizáncban véget ér a „képrombolás” időszaka (I/41)	843	988
Vallásüldözés. A kínai császár parancsára a buddhista és a manicheus papokat meg kell ölni (III/110)	843	988
Az Aglabidák elfoglalják Messinát (III/14)	843	988
Mercia területét az angolok és a dánok osztják fel (III/27)	877	988
A Gaznavida-dinasztia a nevét onnan kapja, hogy Alptegin a kabuli királyoktól elragadja Gazna területét (III/24)		988
A Gaznavidák elfoglalják Kabult (236)		988
Egyes menekülő ujgurok a Sárga-folyó mellett verik fel a sátraikat, de egy kínai császári had megtámadja őket, és vagy tízezer ujgurt legyilkol (III/9)	843 k.	988 k.
Egy kínai különítmény legyilkol sok muszlim, zsidó és keresztény kereskedőt DK-Kínában, Zaitonban (III/9)	878	989
Nagy Alfréd Edingtonnál visszaveri a dánokat (III/27)	878	989
Nagy Alfréd elhódítja Ős-Londont a dánoktól (I.) (III/27)	878	989
Az Annales Fuldenses egyik napfogyatkozása – II. (I/268)	878	989
Napfogyatkozás Európában (I/268)		978
Párizs viking ostroma (III/65)	879	990
Vikingek Hamburgot, Párizst rombolják (III/26, III/65)	845	990
A bolgár–keleti frank területfelosztás megerősítése (III/19)	845	990
Lengyelország része Szilézia és Kis-Lengyelország is (III/13)		990-től
Muzulmán írások a magyarok államának K-i határaként a Donfolyót nevezik meg (III/34)	880-as években	990-es években
Az Árpád-magyar törzsek átszervezése az Etelközben (III/34)	880-as években	990-es években
Egy nagy normann sereg fél Franciaország területét keresztülkasul járja, a lakosságot adófizetésre kényszeríti (III/26)	880-as években	990-es években
A közép-európai érsekek egy része nem a Karolingokkal, hanem a helyi német hatalmasságokkal egyezteti érdekeit (III/13)	980-as évektől	990-es évektől

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Miután Géza fejedelem Esztergomot székhelyévé tette, megnő a város és a dunai átkelőhely jelentősége (III/19)	980-as évektől	990-es évektől
A kínai vallásüldözés intenzív szakasza véget ér (III/110)	846	991
Az É-dunántúli és felvidéki hun elit Oriens tartománnyal, a csehekkel, a lengyelekkel ápol szorosabb kapcsolatokat (III/19)	980 k.	991 k.
A lengyel állam a csehekkel, Hungária É-dunántúli és felvidéki vezetőivel, ill. Oriensszel ápol szoros kapcsolatokat (III/13)	980 k.	991 k.
Szászföldi Dicsőséges Ottó, – harcol a normannok ellen, majd hatalmát kiterjeszti Türingiára (III/13, III/18, III/20, III/28, III/30, III/65, III/67, III/68, III/69, III/70)	880 - 912	991 - 1023
Abdallah al-Mahdi, az első Fátimida kalifa élete (II.) (III/201)	881 - 954	992 - 1065
Napfogyatkozás Britanniában (I/267)		993
Æthelred nevű northumbriai király napfogyatkozása (I.) (I/267)	848	993
Kezdődik Nagy Alfréd uralkodása – (I.) (III/26)	848	993
Az Aglabidák elfoglalják Raguzát (III/14)	848	993
A tibetiek uralták a Selyemút egy szakaszát, Dunhuangot (III/9)	848-ig	993-ig
Normannok rombolják le Gesoriacumot (III/65)	882	993
A kipcsakokat, oguzokat, úzokat Ismā'īl ibn Ahmad csapatai űzik el az Aral-tótól É-ra fekvő területről (III/35, III/56)	893	993
Bizánc és az Aglabidák békésen megállapodnak a Szicíliáról, majd egymást támogatják a sziget védelmében (III/167)	848 után	993 után
II. Bermudo leóni király (III/87)	982 - 999	993 - 1010
Kezdődnek az elbai szlávok és a polábok felkelései (III/67)	983	994
Szent Adalbert a német hatalommal együttműködő II. Boleslav jelölése nyomán válhat prágai püspökké (III/13, III/20, III/40)	983-tól 994-től	994-től

Osbaldus karintiai püspök leválik Salzburgról. Kéri, hogy területén maga a pápa állítson fel püspöki székhelyet (III/20, III/67)	838	994
Navarrában II. Garcia Sanches uralkodik (III/87)		994 - 1000
Egy normann-fríz összecsapás, – a frízek győznek (III/26)	884	995
Létrejön egy megállapodás vikingek és a frankok (Jámbor Lajos) között a tengerparti területek megosztásáról (III/65)	839	995
A cordobai emír emeli az asturiai keresztények adóját (III/87)	850 k.	995 k.
A Frank Birodalom válsága fokozódik, részei egymás ellen fordulnak. Jámbor Lajos Károlyt preferálja (III/20, III/67)	839/840	995/996
Álmos fejedelem Kijev vidékén uralkodik (III/41, III/58)	850 - 858	995 - 1003
Az ún. Nesztor-krónika által átfogott időszak (III/184)	850 - 1110	995 - 1221
Teljes napfogyatkozás Ny-Európában (I/267)		996
Teljes napfogyatkozás Jámbor Lajos halála előtt (I/267)	840	996
Meghal Jámbor Lajos (I/267, III/65)	840	996
Prágai Szent Adalbert elhagyja székét, Rómába távozik (III/20)	985	996
Lothar már csak Verdunt uralja, és csupán Felső-Lotaringiában van még jelentősebb befolyása (III/65)	985	996
Ottó lemond a bajor hercegség megszerzéséről, de a szlávokat igyekszik jobban a befolyása alá vonni (III/67)	985	996
Piast I. Mieszko behódol Ottónak (III/13)	985	996
Megalakul a független Sváb Hercegség (III/20, III/67)	985 k.	996 k.
A magyar trónutódlás kérdésében Szent István megszületése és Mihály vezér halála után feszültség keletkezik (III/19)	985 k.	996 k.
A vikingek újra Párizst támadják (III/65)	885/886	996/997
A Nesztor-krónikában feltüntetett első évszám (III/184)	852	997
Nagy Alfréd elhódítja Ős-Londont a dánoktól (II.) (III/27)	886	997

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Testvérei (Német Lajos és Kopasz Károly) legyőzik Lothart a Fontenoy-i csatában (III/65)	841	997
Lothar visszavonul a politikától (III/65)	986	997

A karoling belháború egyelőre véget ér, a királyfiak leteszik a „strassburgi esküt”. (III/68)	841/842	997/998
Az „utolsó szász felkelés”. (Valójában Dicsőséges Ottó katonai vállalkozása, amivel a térség Karoling-vazallus szláv elemeit próbálja kiszakítani a birodalomból) (III/13, III/68)	841 - 845	997 - 1001
Az angolszászok küzdenek a dán uralom alatt álló területek felszabadításáért (III/27)	886 - 891	997 - 1002
Egy hibás nézet szerint a magyarok egy fiktív, a besenyőktől elszenvedett vereség után telepednek az Etelközbe – (II.) (III/34)	840-től, vagy 853-tól	996-tól, vagy 998-tól
Az első ófrancia mondatok a strassburgi esküben (I/10)	842	998
A varégok először támadják a Bizánci Birodalmat (III/58)	842	998
Párizsi Odó epizódja (III/65)	887 - 898	998
Henye Lajos követi Lothart a Ny-i trónon, akivel megbicsaklik a Ny-i Karoling hatalom, – kezdődik a Capetingek ideje (III/65)	987-től	998-tól
Alsó-Lotaringiában Karoling Károly herceg uralkodik (III/65)	987 után	998 után
II. Abd-ar-Rahman halála után I. Mohamed a cordobai emír, aki sokat bajlódik a mozarabok lázadásának elfojtásával (III/88)	853 - 861	998 - 1006
Capet Hugo (és a fia) uralma a Ny-i frank területeken (III/65)	987 - 996	998 - 1007
Mahmud Gaznavi türk uralkodó. (Támadja Indiát, adjáratok sorát vezeti a rádzsputok ellen) (III/24)		998 - 1030
A négy ismert ófrancia nyelvű költemény kora (I/10)	842 - 1050	998 - 1050
A normannok megtelepedtek Normandia területén, de a Bretagne-i Alantól vereséget szenvedtek (III/26)	888 előtt	999 előtt
Bajor Henrik az Elbán túl szláv lakosságú területeket hódított el, de tartósan nem képes birtokolni azokat (III/116)	988 előtt	999 előtt
Ottó meghódítja a szláv lakosságú Elbán-túl területét (III/37)	988-ig	999ig
Szent Adalbert a pápától engedélyt kap jeruzsálemi zarándoklatára, ám tervét a prágai világi uralkodó megakadályozza (III/40)	988	999
Jámbor Lajos halála után a verduni szerződés említi a Német Királyság K-i peremén élő avarhunokat (III/20, III/68)	843	999

Egy Karoling-vazallus hercegség „szász” földön (III72, III/65)	843-tól	999-től
Az Elba és az Odera közötti terület Dicsőséges Ottó birodalmának („Szászországnak”) a része (III/37, III/65, III/68)	843 - 911	999 - 1022
Ottó embere, Bernát herceg nem tudja megőrizni Bajor IV. Henrik ellenében az Elba és Odera közötti területeket (III/37)	988 - 1011	999 - 1022
Már létezik Normandia (III/65)		1000 előtt
A Poitou-dinasztia megszerezte Aquitania jelentős részét, – aztán elismeri a Capetingek felsőbbségét (III/65)		1000 előtt
A kunok a Kaukázus térségében, a dagesztáni hun közösség részeként éltek, onnan húzódtak a Turáni-alföldre (III/55)		1000 előtt
Kialakult a norvég nép Skandinávia egyes törzseinek az őssvédektől való elkülönülése révén (III/25)		1000 előtt

A Csenla Királyság uralta a Mekong-deltát, a folyó középső szakaszát és a mai Kambodzsa egész területét (211, III/171)	09. sz. közepéig	10. sz. végéig
A varégok behatolnak a lettek és észtek hazájába, továbbá a Dnyeperen és a Volgán a kazár területekre is (III/58)	09. sz-ra	10/11. sz-ra
Egyesek szerint az ószláv törzseknek a balti népekkel való keveredéséből létrejön a fehérorosz etnikum (III/58)	09. sz-ra	10/11. sz-ra
Eritrea népessége az Etióp Királyság viszonylagos függetlenséggel rendelkező tartományában élt (III/228)	09. sz-ig	10/11. sz-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Engria területén és Engriától K-re a bizánci, ill. a római térítés megérkezéséig a kereszténység kelta- és K-i keresztény alapokról kifejlődött változata lehetett meghatározó (170)		10/11. sz-ig
Stare Mestóban feltártak két templomalapot, melyeknek kifejezetten keleties alaprajzuk van (III/20/21)	09. sz.	10/11. sz.
A K-i frankok a Száva-völgy és a Száva-torkolat alatti Dunaszakasz birodalmi integrációjára törekednek (III/16)	09. sz.	10/11. sz.
A Szerémség és Szlavónia területén, a dunai Dráva-torkolat vidékén jelen vannak a gepidák (székelyek) (III/15)	09. sz.	10/11. sz.
A késő avarkor végére a griff szimbólum alkalmazása a Kárpátmedencében csaknem teljesen kivész (251)	09. sz.	10/11. sz.

A gurdzsárok is áttérnek a hindu vallásra, Amba Máta, a Föld istenasszonya lesz a legkedvesebb istenségük (III/24)	09. sz.	10/11. sz.
Anglia É-i, K-i részén a dán jogrend érvényesül (III/25, III/91)	09/10. sz.	10/11. sz.
A buddhista szerzetesek Japánban jelentős befolyásra, hatalomra tesznek szert (III/64)	08. sz.	10/11. sz.
A kumánok csatlakoztak a kipcsakokhoz, illetve a Kimek Törzsszövetséghez, s annak K-i szárnyát képezik (III/55)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
A Hangáj-hegység lakói, a kereit törzsek fennhatóságukat a Szelengától a Tola-folyó felső folyásáig kiterjesztik (III/153)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
A Dél-Góbi vidékén keveredik ki a keresztény öngüt nép, akiket a mongol források fehér tatárokként emlegetnek (III/55)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
Szó esik az Altáj vidékén élő mongol najmanokról (III/55)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
Kezdődik a dravida Csólák újabb nagy korszaka (III/24)	09. sz. közepe	10/11. sz. ford.
A bajor és sváb lovagok sokasága érkezik Géza fejedelem udvarába, hogy segítsék a bajor „térítés” kibontakoztatását (III/20)	10. sz. utóján	10/11. sz. ford.
Oguz szeldzsukok Közép-Ázsiában, (ám az oguzok a Kaukázuson keresztülvágva eljutnak Kis-Ázsiába is) (III/56, III/150)	09/10. sz. ford., 889 után	10/11. sz. ford.
Már állnak Esztergom és Veszprém templomai (III/20)	09. sz. köz-ére	10/11. sz. f-tól
Két jelentős templom felszentelés (a salzburgi érsek jóvoltából) Mosaburg térségében (III/20)	09. sz. közepén	10/11. sz. ford. után
A Nyitra–Pozsony–Moson–Sopron–Vas–Zala vonal mentén nagy létszámú székely lakosság él (III/21)	09. sz. közepén	10/11. sz. ford. után
Bagdad nem uralja a muzulmán világ távoli részeit (III/129)	09. sz. köz-től	10. sz. végétől
Az Abbászida Kalifátus válságok sorozatát éli át (III/257)	09. sz. köz-től	10. sz. végétől
A normann hódítás az egész ír szigetvilágra kiterjed (III/38)	09/10. sz. ford.	11. sz. eleje
Megyeszervezés Magyarországon – Karoling mintára (III/43)		11. sz. eleje
Magyarországon a vármegye mellett külön szervezet jön létre a királyi birtokok igazgatására – (bajor modell) (III/43)		11. sz. eleje
Megépül az aracsi és a szőregi görög rítusú monostor, és Zebegényben is működik egy görög rítusú remetetelep (III/47)		11. sz. eleje
A besenyőktől É-ra élnek a Kimek Törzsszövetség részét képező kipcsakok, akik az Urál-folyó vonaláig jutnak el (III/56)	10. sz. eleje	11. sz. eleje

Kína É-i, hódoltsági területein a Hszi Hszia tangut-, ill. a Karahanida- és a Liao kitáj-kidan dinasztia uralkodik (III/112)	10. sz. elejétől a 11. sz. 1. f-ig	11. sz. elejétől a 12. sz. 1. f-ig
Elsorvad a viszonylagos függetlenséget élvező Akszum autonómiája az Etióp Királyságban (III/228)		11. sz. 1. fele
A Rusztamidák („szaracénok”) az itáliai szigeteket és a Dfranciaországi partvidéket támadják (III/93)	10. sz. 1. fele	11. sz. 1. fele
A britanniai kelták a Clyde-folyó mentén még őrzik függetlenségüket. Dumbarton az utolsó jelentős sziklaváruk (III/90)	10. sz. 1. fele	11. sz. 1. fele
A Frank Birodalomban a grófok már nem elsősorban az uralkodótól függnek, hanem helyi érdekeket jelenítenek meg (III/43)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
Az állandósult hatalmi harcok folytán Tibetben az ősi nemzetségeket új feudális nemesség váltja fel (III/110)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Lallija Afganisztán és Pakisztán határterületén, a Szvát-völgyben dinasztiát alapít, s ennek a Hindu-sahi nevet adja (III/24)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
A keresztény egyház bizánci és római fele nyílt rivalizálásba kezd, mindkettő a másik rovására szerez híveket (III/21)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
Az Árpád-dinasztia s népe bevonul a Kárpát-medencébe (I/100)	09. sz. 2. fele	11. sz. 1. fele
Lengyel és más szláv törzsek telepednek Pomeránia területére, kiszorítják onnan a Karoling helytartókat (III/230)	09. sz. 2. felétől	11. sz. 1. felétől
Bonn neveként a Verona városnevet is használják, s ez Berne alakban is előfordul (214)		2. évezred 1. felében
Az Urál-folyó mentére került besenyőket a kazárokkal szövetségben az uguzok támadják (III/56)	889	1000
Egy álláspont szerint a Dontól K-re fekvő területekről („Szkítiából”) a besenyők ekkor űznék ki a magyarokat (III.) (III/35)	889	1000
Dominicus megérkezik Regensburgból Mosaburgba (III/20)	844	1000
Elkészülnek Szicíliában az arabok hajóinak ábrázolásai (III/14)		1000 k.

A szeldzsukok lassan eljutnak Kis-Ázsiába (III/56)	889 után	1000 után
A besenyők elfoglalják a Volga-Don térségét, találkoznak az etelközi magyar-kabar állam K-i határőreivel (III/35, III/56)	889/890	1000/1001
Navarrában III. (Nagy) Sancho uralkodik, uralma alá vonja a többi keresztény országot is a félszigeten (III/88)		1000 - 1035
Magyarország egyházi viszonyai alig ismertek (III/40)	990-ig	1001-ig
Csehország IV. Henrik bajor herceg befolyása alá kerül, a vazallus II. Boleslav kiirttatja Szent Adalbert rokonságát (III/40)	990 k.	1001 k.
A Rómából Esztergomba vagy Veszprémbe küldött Szent Adalbert püspök gondozza a keresztény magyarokat (III/20, III/40)	990-től	1001-től
Adalbert elhomályosítja a korábbi térítés eredményeit. A Szent Márton templom és monostor alapítása Pannonhalmán (III/40)	990-től	1001-től
Mahendrapála, a Gurdzsára-Pratihára Királyság uralkodója nem képes eredményesen védekezni a Gaznavidák ellen (III/24)	890 - 907	1001 - 1018
Pribina jelentős birtokot kap a Vulka-patak mentén (III/20)	846	1002
Mojmir után Rasztiszláv a Ny-balkáni Morvaország ura (III/20)	846-tól	1002-től
Bajor Henrik Bernát nevű vezére nem volt képes megőrizni az Elbán-túl szláv lakosságú területeit (III/116)	992 előtt	1003 előtt
Álmos Kijev, Ruténia vidékén tevékenykedett (III/34, III/52)	858-ig	1003-ig
Rurik varég herceg eléri Kijev városát, amit aztán támaszpontul használhat Bizánc határvidékének a nyugtalanításához (III/58)	858	1003
I. Mieszko a halála előtt a pápának ajánlja fel országát, és hűbérül kapja vissza tőle (Dagome ludex) (III/13)	992	1003
Mahmud Gaznavi rádzsputok elleni sikerei (III/24)		1003 után
Rurik varég herceg csapatai megszállják Kijev városát (III/26)	858 után	1003 után
Bizáncban Phótiosz patriárcha kezdeményezi a kereszténység terjesztését szláv nyelvű szent könyvekre támaszkodva (III/21)	858 után	1003 után
Az eddig csak használatba kapott királyi adománybirtokokat Pribina – érdemeire tekintettel – a tulajdonába veheti (III/20)	847/848	1003/1004

I. (Vitéz) Bolesław lengyel fejedelem uralma (III/116)	992 - 1025	1003 - 1036
Napfogyatkozás Britanniában (I/267)		993
Æthelred northumbriai király napfogyatkozása (II.) (I/267)	848	1004
Cordobai Szt. Eulogius püspök lefejezése (III/88)	859	1004
Varégok alapítják meg Novgorodot a Finn-öböl partján (III/58)	859	1004
A besenyők a kazárok nyomására az Urál és a Volga térségéből a Fekete-tengertől É-ra eső térségbe kerülnek (III/56)	893 után	1004 után
Askold és Dir varég hadvezéreket Álmos támogatja (III/58)	859 - 862	1004 - 1007

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Karahanidák iszlám hitre térnek (III/56)	905 k.	1005 k.
A Huang-folyótól K-re fekvő területekről származó kumánokat Ny-ra űzik a kitájok (III/55)	905 k.	1005 k.
A norvég fejedelemségek egy királyságban egyesülnek (III/25)	860 k.	1005 k.
István herceget Szent Adalbert keresztelti meg (III/41)	994/995	1005/1006
I. Széphajú (Szőke) Harald, Norvégia első uralkodója (I.) (25)	860 - 930	1005 - 1041
Megölik Al-Mutavakkil kalifát (III/257)	861	1006
II. (Szent) Henrik bajor herceg. (Nem azonos a bajor IV. Henrik herceggel, Madarász Henrikkel sem!) (III/69)	995-től	1006-tól
Al-Hakám al-Musztanszír uralma, az andalúziai Omajjádok közül a legműveltebb uralkodó (III/88)	861 - 876	1006 - 1021
Elkészül Cirill és Metód evangélium-fordítása (III/21)	862	1007
A morvák bizánci térítőket kérnek (III/21)	862	1007
A normannok a Szajna mentére is betörtek (III/66)	896	1007
Meghal Capet Hugó (III/66)	996	1007
Szent Istvánt Adalbert bérmálja Pannonhalmán (III/41)	996	1007
Szent István és Gizella Esztergomban köt házasságot (III/41)	996	1007

Prágai Szent Adalbert Magyarországról Lengyelországba távozik, hogy Bolesław lengyel fejedelemmel egyetértésben a poroszok térítésével foglalkozzon (III/116)	996	1007
Szent Istvánt hatalmukban tartják a német lovagok (III/30)	996-tól	1007-től
Rurik hadseregének zöme eléri Kijev városát (III/59)	863	1008
Cirill és Metód megérkezik Velehrádba, hogy hozzákezdjen a szláv lakosság térítéséhez (III/20)	863	1008
A normandiai parasztfelkelés (III/66)	997	1008
Meghal Géza fejedelem (III/21)	997	1008
Prágai Szent Adalbert a Visztulánál mártírhalált hal (III/116)	997	1008
Magyar csapatok a K-i Frank Birodalom határán (III/28)	852	1008
Elkészül a hatalmas japán nyelvű versgyűjtemény, a Manjósu (Tízezer levél gyűjteménye) (III/63)	759 k.	1008 k.
Koppány meggyilkolása nyomán több éves belháború kezdődik (III/21, III/28, III/30, III/41)	997-től	1008-tól
Kasztília a helyi nemesség támogatásával terjeszkedik (III/88)		1008 után
Német Lajos egy Aquitániában kitört lázadást ver le (III/28)	852/853	1008/1009
Jámbor Róbert uralma, – küzdenie kell egy ellenkirály, majd saját fiai, valamint a felesége lázadása ellen (III/65)	997 - 1031	1008 - 1031
Asztrik bencés apát Prágában (III/41)	998 előtt	1009 előtt
Meghatározták a pécsi, a győri, a kalocsai és a veszprémi püspökség illetékességi területét (III/42)		1009 előtt
Pannonhalmi kiváltságlevél – (I.) (III/41)	998	1009
Bonipert pécsi püspök talán már betölti hivatalát (III/43)		1009
A veszprémi, a győri és a pécsi püspökság alapítása (III/41)		1009
A K-i Frank Német Lajos próbálja megszerezni a Ny-i frank trónt is, s a fia számára Aquitania trónját (III/21, III/28, III/68)	853	1009
A veszprémi püspökség megalapítása (III/42)	998 k.	1009 k.
A görög rítusú Kalocsa már érsekség, érseke: Asztrik (III/42)		1009 k.

Megjelennek az első varég hajók a Fekete-tengeren (III/59)	864/865	1009/1010
A Számánida-dinasztia az Aral-tótól délre fekvő országokban és Perzsia területén jelentős hatalommal rendelkezett (III/56)	999-ig	1010-ig
Ifjabb (III.) Lajos herceg egy sereg élén átkel Galliába azzal a szándékkal, hogy megszerezze Aquitánia trónját (III/29)	854	1010
Borisz bolgár fejedelem felveszi a keresztény vallást (III/21)	865	1010

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Meghal Nagy Alfréd (III/27)	899	1010
A Karahanida Birodalom megdönti a Számánidák uralmát, s ezzel hatalmas közép-ázsiai birodalmat alakít ki (III/57)	999	1010
A sztyeppei óbolgárok egy része áttér a muzulmán hitre (III/59)	865 k.	1010 k.
Árpád orosz érdekeltségű területen tartózkodik (III/52)	865 k.	1010 k.
Esztergom érsekségének (főegyházmegyéjének) megalapítása a fejedelem régi palotájának rendelkezésre bocsátásával (III/42)		1010 k.
Esztergom első érseke: Domonkos (III/42)	999 k.	1010 k.
A Számánida hódításnak a dinasztia bukása vet véget (57)	999 k.	1010 k.
Az ír szabadságharc csúcspontja. Brian Boru Clontarfnál komoly vereséget mér a vikingekre, visszafoglalja Dublin vidékét (III/39)	999/1000	1010/1011
V. Alfonz leóni király (III/87)	999 - 1028	1010 - 1028
Idős Edward uralkodik Wessexben, elhódítja Anglia dán ellenőrzés alatt álló területeit (III/27)	899 - 924	1010 - 1035
A gnieznói kongresszus, ahol Dicsőséges Ottó, a „nagy Ottók” őse találkozik Vitéz Bolesław lengyel uralkodóval (III/28)	1000 előtt	1011 előtt
A középső Volgától a Don, a Donyec felső folyásán és a Kubán-vidékén át, a Kaukázus K-i feléig tartó szaltovói műveltségi terület felén eltűnnek e műveltség nyomai (III/35)	09. sz. végén	1011 előtt
A dán támadások többé-kevésbé egységbe forrasztották az angolszász királyságokat (III/90)	900-ra	1011-re

Lothar meghal, miután felosztotta királyságát három fia, II. Lajos, II. Lothar és II. Károly között (III/46, III/65, III/68)	855	1011
Rasztiszláv megszerzi Miklós pápa támogatását egy Szentszéknek alárendelt püspökség megszervezéséhez (III/21, III/46)	855	1011
Metód bizánci felhatalmazással Morvaországba utazik, hogy ott kinevelje első tanítványait (III/46)	866	1011
Az utolsó tibeti főminiszter, Dbasz Kong-bzser a kínai határ közelében vívott egyik csatában esik el (III/9)	866	1011
Ottó szövetkezik a lengyel Bolesław-val. Gniezno érsekségének megalapítása, a lengyel egyházszervezet kialakítása (III/116)	1000	1011
Elkészül a Muireidach-kereszt, Monasterboice (III/38)	900 k.	1011 k.
A Norvégia Ny-i részéből (és részben Írországból) érkező norvég, valamint svéd vikingek honfoglalása Izlandon (III/27)	900 k.	1011 k.
Rennes-i Geoffroi felveszi a Bretagne hercege címet (III/26)	900 k.	1011 k.
A görög írásból kifejlesztett cirill betűs írás kezdetei (III/46)	1000 k.	1011 k.
Magyarország politikáját a Géza által behívott kalandor lovagok sugallják, és „ellenőrzik” a hatalomgyakorlást (III/28)	1000 k.	1011 k.
Olaf Tryggvasson, az egyik norvég vezér halála után országát annektálja a dán Villásszakállú Sven király (III/25)	1000 k.	1011 k.
A normann hódítás kiteljesedik Írországban, s az egész ír szigetvilágra kiterjed (III/38)	900-tól	1011-től
Német Lajos viseli a Frank Birodalom császári címét (III/68)	855-től	1011-től
A mainzi érsekség elveszti befolyását a magyarokra (III/42)	1000-től	1011-től
Az esztergomi várhegy D-i végénél királyi palota épül (III/42)	1000 után	1011 után
Kezdődik a morvák megtérítése (III/21)	866/867	1011/1012
Megkoronázzék Szent Istvánt (III/30)	1000/1001	1011/1012
Villásszakállú Sven norvég vezér uralma (III/25)	1000 - 1014	1011 - 1025
Erik norvég vezér uralma (III/25)	1000 - 1015	1011 - 1026

Benedek pápa császárrá koronázza a Karolingokkal és a Berengárral is rivalizáló Vak Lajost (III/46)	901	1012
Cussal/Casula herceg serege vereséget szenved a Szent Istvánt túszként hatalmában tartó németek csapataitól (III/30)	901	1012

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Elkészül az „Analaes Fuldenses”, melyben számos korábbi napfogyatkozásról is szó esik (I/267)	901	1012
Brian Boru visszafoglalja Dublin vidékét (III/39)	1001	1012
Az írek egy időre visszafoglalják Dublint, de akciójukat a vikingek keményen megtorolják (III/26, III/39)	901/902	1012/1013
Pannonhalmi kiváltságlevél keletkezése – (II.) (III/41)	1001/1002	1012/1013
Nagy Alfréd után fia: Öreg Edward az angolszász király (III/90)	901 - 925	1012 - 1036
A közép-európai „hosszú” háború kezdete (III/29)	1002	1013
III. (Vörös) Boleslav cseh herceg hadserege alulmarad Bolesław lengyel uralkodó csapataival szemben. A csehek elveszítik hódításukat, a Morva-folyó mentét (III/116)	1002	1013
A pannonhalmi kiváltságlevél megújítása (III/42)	1002	1013
Megalakul a konstantinápolyi patriarchátus alá tartozó (szláv nyelvet használó) bolgár egyház (III/46)	868	1013
Ahmad ibn Túlún alkormányzó (Egyiptom) elszakad a kalifátustól, s terjeszkedik Szíria és Palesztina felé (III/93)	868 k.	1013 k.
Nyitra mellett, a Zobor-hegyen kolostort alapítanak a Regensburgból érkezett bencés szerzetesek (III/32)	1002 k.	1013 k.
Brian Boru már ír főkirály (III/38/39)	1002-től	1013-tól
Az ún. „hosszú háború” Közép-Európában (III/69, III/116)	1002 - 1018	1013 - 1018
A kitáj uralkodó kapcsolatra lép a Hsziao ujgur törzzsel. A kitájok átveszik az ujgur ábécé használatát is (III/111)	902 - 907	1013 - 1018
A Morva-folyó mente (később morvák által benépesített terület) a lengyelek hódítási területét képezi (III/116) II. Szent Henrik, mint német király. (III/69, III/104)	1002 - 1019 1002 - 1024	1013 - 1030 (vagy 1029-ig) 1013 - 1035

A bajorok a Fischa-folyónál győznek Cussal ellen (III/30)	903	1014
Bolesław serege a Vág mentén eljut Trencsén vidékére (III/30)		1014
Zajlik a német-lengyel háború – (I.) (III/30)		1014
Zajlik a német-lengyel háború – (II.) (III/30)	1003	1014
A lengyel uralkodó kísérletet tesz a Morva-mente és a Vágvölgy megszerzésére (III/30)	1003	1014
A Marosvár térségében uralkodó Ajtony bolgár fejedelem Vidinben, görög rítus szerint megkeresztelkedik (III/46)	1003 k.	1014 k.
Bajor Henrik hadjárata I. Bolesław fejedelem ellen (III/29)	1003/1004	1014/1015
Bajor Henrik kívánságára magyar csapatok harcolnak Berengár király ellen, Bergamót ostromolják (III/29)	903 - 904	1014 - 1015
Cussal herceg katonai akciói Magyarország Ny-i részén (III/29)	903 - 904	1014 - 1015
Katonai kísérettel támogatott „térítők” tevékenykednek a (keresztény) „fekete magyarok” földjén (III/29)	1003 - 1006	1014 - 1017
Harcok Magyarország Ny-i részén (III/29)	1003 - 1007	1014 - 1018
Bulgária már elismert keresztény monarchia (III/46)	870	1015
Bajor-magyar béketárgyalás alkalmával a bajorok megölik Cussal/Kurszán magyar vezért – (III/30)	904	1015
Bajor Henrik egy itáliai hadjárat eredményeként Páviában Itália királyává koronáztatja magát (III/29)	1004	1015
A németek litvánokkal szövetkeznek a lengyelek ellen (III/29)	1004	1015
Bolesław elfoglalja a Morva- és a Vág-vidékét (III/30, III/116)		1015
Pécsváradon megalapítják a bencés apátságot (III/43)		1015 k.
Ny-Tibet, a buddhisták elkülönült országa nem képes egységesnek megmaradni, két rivális államra bomlik (I.) (III/110)	870 k.	1015 k.
A besenyők nagy háborúba keverednek az őket K-ről támadó oguzokkal, s Ny-ra szorulnak (III/35, III/57, III/59)	870 k.	1015 k.
Bolgárok tömeges vándorlása Volgai Bulgáriába (III/59)	870 k.	1015 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

A mindeddig Kazáriában rekedt szabír, onogur és kabar népmaradványok az Etelköz felé orientálódnak (III/36)	870-től	1015-től
Mongol kísérlet egyesült mongol állam létrehozására (III/55)		1015 után
A Keán vezér elleni hadjárat Pannónia területén (III/31)	1004/1005	1015/1016
Az avarok autonómiát élveztek Oriens tartományban (250)	871-ig	1016
Karoling forrásban szerepel a Wangariorum marcha (Hungária határa) kifejezés (166, III/30)	860	1016
Rasztiszláv morva fejedelem (Karlmann csatlósa) tör rá Pribina őrgróf területére, aki holtan marad a csatatéren (III/31)	860	1016
Keán vezér likvidálása (III/31)	1005	1016
Trencsén város megszállása Bolesław csapatai által (III/116)	1005	1016
A német-litván szövetség erői kiszorítják Bolesław hadait az Odera és az Elba közötti térségből (III/30, III/116)	1005	1016
Egy jelentős viking támadás a hispániai Galíciában (III/87)		1016
Lombardiában a magyar csapatok immár Berengár ellen lázadó nemesek és III. (Vak) Lajos ellen harcolnak (III/29)	905	1016
Az ír főkirály Ætelflaeddel (Nagy Alfréd lányával, Öreg Edward nővérével, Mercia királynőjével) szövetkezne (III/39)	905 k.	1016 k.
Nagy Alfréd lánya megengedi, hogy a Dublinból elűzött norvégok letelepedhessenek a Wirral félszigetén (III/27)	905 k.	1016 k.
Karoling Karlmann (Német Lajos fia) Rasztiszláv morva fejedelem szövetségeseként dúlja Ny-Pannóniát (III/47)	860 k.	1016 k.
Háború Pannóniában, a salzburgi térítési területen (III/31)	860 k.	1016 k.
A morva népesség a frank-bolgár összefogás következtében Dvidéki hazájából a Duna–Tisza-közébe szorul (III/48)	860-as évek	1010/1020-as évek
Itália Verona körüli térsége Berengár hatalma alatt áll (III/46)	905 után	1016 után
Berengár és a magyarok tartós szövetsége (III/29)	905 - 924	1016 - 1035
Japán jelentős gondolkodója, Szaicsó/Dengjó daisi a buddhista iskolák egyesítésén, filozófiai szintézisén dolgozik (III/63)	767 - 822	1016 - 1071

Elkészült Szent István királyságának első ezüstverete (III/73)	1006 előtt	1017 előtt
A magyar várak és várispánságok német kézben voltak (III/43)		1017-ig
„A dalamancok nem tudják feltartóztatni Henrik... herceg támadását” – Widukind: A szászok története (III/30, III/117)	906	1017
Szent István Fehérvárott az esztergomi érsek alárendeltségébe kerülő prépostságot és társas káptalant alapít (III/44)	1006	1007
Több nyitrai szerzetes, közöttük Zoerard, elhagyja a bencés közösséget, s magányos remeteként önsanyargató életet él a Trencsén melletti Szkalka-hegy barlangjaiban (III/32)	1006 k.	1017 k.
Mosaburg grófság városnyosa, majd ura: Kocel dux (III/47)	861-től	1017-től
Szent István ezüstpénzein megjelennek az Árpád-sávok (III/73)		1017 után
Szent István király már szabad ember (III/32)		1017/1018
A magyar seregek a Bécsi Erdő körzetében részt vesznek Karlmann és Német Lajos háborújában (III/29)	861/862	1017/1018
A Kazáriára nehezedő muzulmán nyomás kiváltja a kazár elnyomás alatt élő népek felkelését (III/35)	906 - 911	1017 - 1022
Capeting (II.) Hugó ellenkirály (III/65)		1017 - 1025
I. Széphajú (Szőke) Harald, Norvégia uralkodója – (II.) (III/25)	872 - 933	1017 - 1044
Karoling II. Ifjabb Lajos a K-i abodriták (timocsánok) elleni katonai akciókat vezette (III/46)	862 előtt	1018 előtt
A Karlmannal és a morvákkal szövetségben álló magyarok harcolnak a Frank Birodalom K-i végein (III/31, III/47)	862	1018
A német-lengyel „Bautzeni béke”: a németek visszaadják a lengyeleknek Lausitz és Meissen vidékét) (III/32, III/117)		1018
Mahmud Gaznavi teljesen megtöri Ny-India ellenállását (III/24)		1018

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Szent István az esztergomi királyi központot, a templomot, a prépost palotáját, a kolostort és az iskolát fallal keríti be (III/44)		1018 k.
Fehérvár (második?) királyi székhely Magyarországon (III/44)		1018-tól
Arnulf bajor nemes, a Karoling-dinasztiához kötődő történelmi személy nem a kalandor lovagok oldalán áll (III/47, III/69)	907-től	1018-tól
Metód már Morvaország érseke (III/46)	873-tól	1018-tól
Csak a „hosszú háború” (IV. Bajor Henrik bukása) után kezdődik II. Szent Henrik tényleges uralma (német király) (III/69)		1018 után
Hinkmar reimsi érsek az Annales Bertiniani néven ismert frank évkönyvek vonatkozó részének egykorú szerzője (III/31)	862 - 882	1018 - 1038
Befejeződik Karlmann felkelése. Karlmann és Rasztiszláv legyőzte Pribina seregét, Pribina életét vesztette (III/47)	863-ra	1019-re
Izlandon főként ír aszkéták éltek (III/38)	874-ig	1019-ig
Zalavár monostorának alapítása (III/44)		1019
Bajorországban tűnnek fel a kalandor lovagok (III/47, III/69)		1019
Arnulf a magyarokhoz menekül (III/47, III/69)	908	1019
Német Lajos bolgár szövetségben torolja meg a morvák akcióit (III/32)	863	1019
Szerződésben rögzítik a bolgár-frank szövetséget (III/47)	874	1019
Egyes balkáni bolgár törzsek bajor térítőket fogadnak (III/46)	874-től	1019-től
A bolgárok engedélyt adnak a németek térítésre (III/47)	863-tól	1019-től
Karoling Károly D-Lotaringiában harcol a svábokkal (III/47)	863 után	1019 után
Felszentelik Tournus-i Saint Philibert templomát, – ami boltozatával és dongáival Aachenhez mérhető színvonalú (I/9)	1009	1019 vagy 1020
Fegyveres népi felkelés Kínában (III/110)	874 - 883	1019 - 1028
Mahendrapála utóda, II. Bodzsa uralma (Gurdzsára-Pratihára Királyság). K-en és D-en is óriási területeket veszít (III/168)	908 - 913	1019 - 1024

A norvégok megalapítják Reykjaviket, és fokozatosan benépesítik Izlandot (III/27, III/38)	874 - 930	1019 - 1041

(Folytatása a Harmadik könyv mellékletében.)

HARMADIK KÖNYV

„Megy-é előbbre majdan fajzatom,
Nemesbedvén, hogy trónodhoz közeledjen,
Vagy, mint malomnak barma, holtra fárad,
S a körből, melyben jár, nem bír kitörni?
Van-é jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérhullatásáért
A kislelkű tömeg?
Világosíts fel, S hálásan
hordok bármi végzetet…”

Madách Imre – 1860: Az ember tragédiája. Tizenötödik szín.

Kína, Tibet, no meg a nomádok – 2. (989-ig)

(Folytatás az 582-edik oldalról.)

Tibetben Khri-Srong-lde-btsan (Triszong Decen) uralkodott **755-től** (900) **797-ig** (942). Kiszorította a türköket a Selyemút főágáról, megszerezte a városok többségét a Selyemút mentén. Kezdettől fogva rokonszenvezett a buddhizmussal, miközben a nemesség még jórészt a zsangzsungok bön vallásával keveredett ótibeti hitet követte. A buddhizmus meghonosítását és államvallássá tételét az uralkodó kíméletesen valósította meg. Döntött arról is, hogy melyik változat terjedjen el. Zsinatot hívott össze Lhászába, Tibet fővárosába, ahova meghívta az indiai és a kínai buddhizmus személyiségeit. Az indiai változatot (Sántaraksita indiai bölcs tanítását) hirdette ki győztesnek, a kínai változatot profánnak ítélte meg. Ezután Sántaraksita, Kamalasíla és Padmaszambhava kasmíri jógik, varázslók végezték el a térítést és a vallás megszilárdítását. Sikerük talán annak tulajdonítható, hogy misztikus praktikákkal gazdagon megfűszerezett tanaik nem álltak túl messze a korábbi samanisztikus bön vallástól.

Kína meggyengülése **755-ben** (900) egyenesen elvezetett a Kínában (az Ordosz térségében) élő türk szövetségesek (zsoldosok?) lázadásához An Lu-san (Lushan) türk, vagy szogd származású tábornok vezetésével. Mikor An Lushan **756** (901) január 18-án bevonult Loyangba, Zhongzong hosszú uralma véget ért, a császár kénytelen volt elmenekülni és lemondani fia javára a trónról, aki **756** (901) októberében segítséget kérve küldött követséget az ujgurokhoz. Erre az ujgur hadsereg **757-ben** (902) megszállta a kínai fővárost. A lázadó An Lu-sant meggyilkolták, – ezzel azonban a lázadás nem szűnt meg, egészen **763-ig** (908) eltartott.

Az oguzok – feltehetőleg a karlukok nyomására – **747-ben** (903) megkezdték felkelésüket Ujguria ellen, ám pacifikálásuk ekkoriban még sikeres volt. Bögü, az ujgurok nagy kagánja **759-től** (904) **779-ig** (924) uralkodott. Székhelyét a korábbi türk főváros közelében, az Orhon völgyében rendezte be. A fővárosnak a Kara Balgaszun (Fekete Város) nevet adta. A másik ujgur nagyváros Bajbalik Kara lett a Szelenga-völgyben, lakói között sok volt a szogd, később pedig kínai kereskedő. A harmadik jelentős ujgur város Hedün Hatun volt a Tamir-folyó É-i partján, – (évszázadokkal később is lakott hely, mert sikerült elkerülnie a végül Ujguria összeomlását eredményező kirgiz betörés pusztításait). Ujguriában manicheus kolostorok egész sora épült fel.

Kína és Ujguria szövetségben álló seregei **751-ben** (907) szembekerültek Tibet, a Kalifátus és a már talán abbászida arab vezetés alatt álló karlukok csapataival a Talasz (Tal) folyónál (Szamarkandtól messze ÉK-re, a Tarim-medencétől ÉNy-ra, a Balhas-tótól D-re). A virtuális kronológián alapuló történetírás szerint a hatalmas kínai sereg súlyos vereséget szenvedett, ami a történettudományban általánosan elterjedt nézetek szerint évszázadokra megakasztotta Kína Ny-i terjeszkedését. Úgy vélem, a kínai hadsereg a Talasz-folyónál nem lehetett nagy, hiszen egyidejűleg Kína központi térsége is erős támadás alatt állt. Azért sem lehet szó jelentős kínai erők jelenlétéről a Talasz-folyónál, mert Kína határa ettől a térségtől legalább 1000, inkább 1500 km-re K-re húzódott, míg a „Dzsungár-kapu” térségében csupán a Selyemút É-i mellékágát vigyázhatták kínai helyőrségek. (Azok is inkább türk vagy ujgur katonákból állhattak.) Érdemes azt is figyelembe venni, hogy a kínai forrásokban – tudomásom szerint – egyáltalán nem fordul elő említés erről a csatáról. Álláspontom szerint nem az arabok, hanem Tibet volt a felelős Kína Ny-i offenzívájának kudarcáért, Kína nagyhatalmi pozíciójának több évszázados megrendüléséért. Ez a csata

megnyitotta a tibeti seregek előtt a lehetőséget, hogy elfoglalják, elszakítsák, pacifikálják Kína néhány É-i, ÉK-i tartományát. Ezzel a muzulmán világ számára lehetővé vált a kereskedelme hatókörének kiterjesztése a Selyemút Ny-i és középső szakaszaira. Az átmenetileg türk kézbe került kínai fővárost **762-ben** (907) az ujgurok megint elfoglalták, majd – mint hűséges szövetségesek – visszaadták a kínai hatalom képviselőinek. A türk felkelést végül Guo Ziyi és Li Guangbi kínai tábornokok verhették le **763-ban** (908). A vereséget szenvedett felkelők elvonultak az Ordosz vidékéről, s a ma belső-mongolnak nevezett területeken telepedtek meg. Kína azonban nem lélegezhetett föl. Még ugyanabban az évben, **763ban** (908) Tibet intézett támadást Kína központi térsége ellen, hatalmas sereggel. A trónra egy bábcsászárt ültettek, aki azonban csak három hétig uralkodott. A Tang-dinasztiát végül az ujgurok ismételt beavatkozása mentette meg.

Kína a hódítási területeit a **08. sz. második** (10. sz. első) **felében** jórészt elvesztette. A Kínai Birodalom **770** (915) **k-i** körvonalaival körbezárt terület a térképen nem foglal el több helyet, mint a 200-250, vagy éppen 1000 évvel korábbi Kínáé. Ugyanakkor Ujguria hatalma minden korábbi mértéket felülmúlt, habár O-ge kán, a kirgizek vezére húsz éven át, **770** (915) és **790**

(935) **között** meg-megújuló, sokszor válságos helyzetet eredményező függetlenségi harcot folytatott az ujgurok ellen.

Tibet megőrizte a korábbi időszakban elért pozícióját, sőt D-en tovább terjeszkedett, **775** (920) **után** a mai Bhután területe is tibeti fennhatóság alá kerül, bevándorolhattak oda a bhoták, (körükben aztán a „tibeti buddhizmus", azaz lámaizmus terjedt el). A tibeti csapatok betörtek az ÉK-indiai Bihar és Bengália területére is. Tibet a sokat szenvedett, lepusztult Tarim-medencét is újragyarmatosította. Kína **783-ban** (928) békeszerződésben elismerte a tibeti fennhatóságot a Kínától (és a türköktől) elfoglalt területek felett. Triszong Decen uralkodása idején alaposan megnőtt Tibet területe. A Tibeti Birodalom virágkorát élte, É-on a mai Mongóliáig, Ny-on egészen Baktriáig érvényesült a fennhatósága.

Tibetben a buddhizmus **779-re** (924) lett államvallás, – a bön papjait a határvidékre száműzték. Kína hozzálátott Ny-i határainak megerősítéséhez. Ennek megakadályozása érdekében Tibet **786/787-ben** (931/932) megtámadta a kínai fővárost, Changant és az Ordosz déli részét, Yan Zhout és Xia Zhout (Tongwan Cheng), átmenetileg elfoglalta Lin Zhout és Yin-Zhout. A tibetiek a lakosság egy részét elhurcolták, majd visszavonultak.

A **08. sz. végén** (a 10. sz. közepén) Tibet még távol tudta tartani a muzulmán csapatokat a Selyemúttól, és a városok többségét uralta a Selyemút mentén, nemsokára mégis komoly nehézségekkel találta szemben magát. Tibet – karluk-türk szövetségesei segítségével – a támadó kínai és ujgur seregre **788/789-ben** (933/934) Besbaliknál még mindig képes volt vereséget mérni. A súlyos veszteségeket szenvedő ujgurok DNy-i irányban menekültek el, behúzódtak a (papíron ugyancsak tibeti fennhatóság alatt álló) Tarim-medencébe.

A muzulmánok Ny-on elszakítottak egyes tibeti ellenőrzés alatt álló területeket. Harún ar-Rasíd kalifa **789-ben** (934) formálisan felbontotta a tibeti-arab szövetséget, sőt **790-ben** (935) kínaiarab szövetséget hozott létre Tibet ellen.

Tibet úrrá lett a kínai-muzulmán szövetség okozta nehézségeken, **804-ben** (949) megszállt jelentős É-i területeket, és komolyan veszélyeztette (egy évtizedre körbezárta) a Tangok fővárosát.

Tibet csapatai **809-ben** (954) megostromolták Szamarkandot, – a várost al-Mahmud kormányzó védte. Az Ujgur Kaganátus a **09. sz. elejétől** (a 10. sz. közepétől) hanyatlóban

volt, a kirgizek már **840-től** (951) támadták az ujgurok É-i, mindenekelőtt Orhon-vidéki területeit. (Eredetileg a kirgizek a Bajkál-tótól Ny-ra, a Jenyiszej és az Ob mentén éltek.) Az ujgur népesség számottevő része a Tarim-medence keleti peremvidékén telepedett meg. A Turfáni-oázisban fekvő Kocsó később az azonos nevet viselő ország fővárosává vált, ahol ezután évszázadokig egyaránt virágzott a buddhizmus, a manicheizmus és a nesztorianizmus is.

Az ujgurok kb. 15 nemzetsége az Altáj-hegységen átvezető kereskedelmi utakon, a **09.** (10.) **sz. második felében** eljutott a Tien-san vidékére, a mai Gansu tartomány területére, türk népek közé telepedve kánságokat hozott létre. Megalapították két nagyobb uralmi központjukat: Kancsout (Gaochang) és Szacsout (Dunhuang).

Egy ujgur népcsoport, a sari yugur (**840-re**, azaz 985-re) az Aral-tótól ÉK-re fekvő Aral– Karakum sivatag vidékére költözött. Az ujgurok jó része tehát még a kaganátusuk felbomlása előtt szétszóródott.

A **09.** (10.) **sz. közepétől** a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén élő ún. Kereit (mongol) törzs D-re, a Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) területére vándorolt (az ujgurok eredeti területe környékére, a kirgizek szomszédságába), s ott később erős pusztai hatalmi tényezővé vált, idővel fennhatóságát a Szelanga-folyótól a Tola-folyó felső folyásáig kiterjesztette.

Az Ujgur Kaganátus **820** (965) **k.** átmenetileg úrrá lett a hanyatlásával összefüggésben önállósodó pusztai törzseken, és diplomáciai offenzívát kezdett a Kínával fennálló különleges kapcsolatai helyreállítása érdekében. A császári udvarban, **821-ben** (966) 573 magas rangú ujgur személy jelent meg egy dinasztikus házasság megszervezése ügyében. A császár annak ellenére beleegyezett a házasságba, hogy a kínai uralkodók már a **09. sz. elejétől** (a 10. sz. közepétől) rendeletekkel korlátozták a kínaiak és az „idegenek" kapcsolatát. A császár feltehetőleg azért volt engedékeny, mert a kínai határ mentén évek óta hadat viselő tibetiek felőrölték a birodalom erejét. (A **822-ben** (967) létrejött békeszerződés megerősítette a tibetiek hatalmát Kelet-Turkesztánban, és lényegében egész Kanszu (Gansu) felett, továbbá Szecsuan Ny-i részén, – függetlenül attól, hogy e területek egy részén már ujgurok éltek.)

Az Ujgur Kaganátus **832** (977) **k.** a belső ellentétek és a külső támadások következtében ismét az összeomlás veszélyével nézett szembe. Kína barátságát is elveszítette. A kínai császár **836ban** (981) kifejezetten meg is tiltotta, hogy kínaiak „színes emberekkel" (idegenekkel) lépjenek kapcsolatba. Egy következő császár **842-ben** (987) beindította az idegen vallásokat követők elleni üldözések kampányát. (A középkori arab történész, Abū Sa'īd szerint **878-ban** (989) egy kínai különítmény meggyilkolt százezernyi embert, muszlim, zsidó és keresztény kereskedőket és családtagjaikat a DK-Kínában fekvő Zaitonban.)

A **836-os** (981) év Tibetben is vészterhes eseményekkel jellemezhető. A nemesség és az uralkodó dinasztia közti feszültség egyre nőtt, kiváltképp miután a császár elrendelte, hogy hét-hét háztartás köteles egy-egy szerzetes fenntartásáról gondoskodni. Két miniszter összeesküvést szervezett, **842-ben** (987) megölték a tibeti uralkodót. Kitiltották a buddhizmust KözépTibetből. Úgy látszott, vége a Tibeti Birodalomnak. Az indiai buddhista mesterek Tibetből hazamenekültek, a buddhista vallásgyakorlat szünetelt, – s bár a templomok többségét nem rombolták le, de a bön restauráció követői bezáratták, vagy tönkretették a könyvtárakat. Tibet visszatért a törzsi bön valláshoz. Az idegen szerzeteseknek el kellett hagyniuk az országot, míg a tibeti szerzeteseknek – feladva hitüket – vissza kellett (volna) térniük a világi életbe. A tibeti uralkodó család országszerte elveszítette a hatalmát, de egyik buddhista ága **842** (987) **után** Nyugat-Tibetbe menekült,

ahol átvészelte a bön restauráció időszakát. A központi területeken számos hercegség jött létre. Vége lett a központi hatalomnak, úgy tűnt, vége lett Tibet nagyhatalmi státuszának.

A mai Kína (Tibeten kívüli) területén és a Tarim-medencében fekvő tibeti birtokok sorra elvesztek, bár néhány évtizedre bizonyos mértékű tibeti uralom mégis fennmaradt néhány területen, mivel Kína és a kirgizek nem voltak képesek még betölteni a „légüres" teret. (A Selyemút ÉNy-kínai határvárosát, Dunhuangot a tibetiek **848-ig** (993) tartották a kezükben. Az utolsó tibeti főminiszter, Dbasz Kong-bzser a kínai határ közelében vívott egyik csatában esett el **866-ban** (1011). Az északi részeken (a Selyemút mentén) muzulmán török népek szereztek fennhatóságot, délen a nepáliak foglaltak el földeket.)

Ujguriában **839-ben** (984) egy trónkövetelő, céljai elérése érdekében segítséget kért az ujgur központtól Ny-ra élő kirgizektől. A kirgizek **840-ben** (985) megtámadták és elfoglalták az Orhon-folyó melletti Ordubalik ujgur fővárost, megölték a kagánt. A kirgizek elől a még ott élő ujgur törzsek D-re, a kínai-tibeti határvidék felé húzódtak, a nagymértékben tért vesztett Kína és a teljes összeomlás állapotába került Tibet által kiürített területekre, s **843** (988) **k.** a Sárgafolyó mellett verték fel a sátraikat. Ekkor a Sárga-folyó mentére költözött ujgurokat egy kínai császári csapat megtámadta, és állítólag több mint tízezer ujgurt meggyilkoltak.

Az ujgurok birodalmának bukása után a mai Mongólia területén 70-80 éven át kirgiz uralom érvényesült, egészen a kitájok mongóliai térhódításáig (**920-ig** (1065-ig), vagy **945-ig**, tehát 1056-ig).

(A Kelet-Turkesztánba, a Tien-san vidékére települt ujgurok nem sokáig őrizték manicheus vallásukat, hamar áttértek a nesztoriánus kereszténységre. A szír eredetű vallást éppen ők tették igazi belső-ázsiai vallássá. Szertartásaikhoz a szír nyelvet és írást használták. Gaochangban olyan 11/12. sz-ból való régészeti lelet is a földbe került, amely Szent György történetét meséli el. Az arámi eredetű szogd írásból olyan önálló írásrendszert fejlesztettek ki, amit ma ujgur írásnak neveznek, s ezzel az írásrendszerrel számos vallásos, orvosi és asztrológiai témát feldolgoztak. Terjesztették is a hitüket, a Tarim-medence szélén is nesztoriánus közösségek jöttek létre.)

(Folytatása a 904-ödik oldalon.)

Lengyel dinasztiák (1003-ig)

A germán vándorlással egy időben a K-európai Ny-i szlávok Ny-ra terjeszkedtek, a **03. sz. közepéig** (az 05/06. sz. fordulójáig) elérték az Odera és a Visztula közötti területet, amit a Kárpátoktól a Baltikumig csaknem egészen ki is töltöttek. E törzsek számottevő része germán (gót, vandál stb.) vezetőréteg alá került, így aztán, azok elvándorlása folytán elhagyta eredeti hazáját, és a Fekete-tenger mellékére, a Balkánra, illetve D-Európába, kisebb hányadában pedig Közép- és Ny-Európába került. Néhány szláv nép, amelyek aztán a mai Lengyelország, Németország és Csehország határvidékén telepedtek meg, továbbá a lengyelek ősei nem képezték részét e gót-szláv népességnek.

Nemrég került elő Varsótól északra, Burdagban egy száz sírból álló temető, amelyet a »Kr. u. 06/07. sz-ra« kelteztek. A temető méretéből a kutatók arra következtettek, hogy ott népes közösség élt a kora középkorban. Az Olsztyn csoporthoz sorolták be őket, a poroszok őseit vélték megtalálni bennük. A sírokból ruhakapocs fibulák, gyűrűk, gyöngyök és övcsüngők kerültek elő. Rengeteg kerámia is kifordult az ásók nyomán. A rajtuk lévő mintákról a szakemberek úgy vélekednek, hogy nagyon hasonlóak a »06/07. sz-i« balti és szláv vázákéhoz. A lengyel szakemberek a fibulákat jellegzetes szláv etnikum-jelző tárgynak tartják, míg a német régészek azt a gót etnikum jelzőjének mondják. A régészek hol gótnak, hol szlávnak vélik az ilyen – ókortól széles körben használt – eszközöket, mintákat, holott az ilyen tárgyak és motívumok mindennaposak voltak a szarmaták körében. – Megjegyzendő, hogy a régészet tartózkodik a szarmaták, szkíták és hunok elhelyezkedésének hozzávetőlegesen pontos megjelölésétől, pedig utóbbiak sokáig (a források szerint) a K- és Közép-európai térség nagy részét uralták!

Számos történész szerint a lengyel törzsek az **05.** (06/07.) **sz-tól** szarmata eredetű, de már elszlávosodott vezető rétegük szervezésében egy szláv törzsszövetségbe integrálódtak. A **06.** (07/08.) **sz-ban** már a szlávnak tekintett slęża törzs lakta Szilézia területét (a mai Lengyelország és Csehország határvidékét, az Odera, a Visztula és a Szudéták által körbefogott területet). A törzsszövetség elemei, a mazówiak (mazowsze), pomeránok (pomorzanie), wislánok (wiślanie), lengyelek (lędzianie), polánok (polanie) stb. a **06.** (07/08.) **sz-tól** jórészt a Balti-tenger és a Kárpátok, illetve az Elba és a Visztula közötti területen éltek, illetve az **05.** (08.) **sz-tól** a Hun Szövetség önálló részét képezhették. – A közismert toposz szerint is „fél Európát” uralták a hunok, mégpedig éppen az ÉK-i felét. (Megjegyzendő még, hogy az Elba menti polábokat, liuticsokat és obodritokat, valamint a Balti-tenger partvidékének pomeránjait az ún. balti szlávok csoportjába szokás sorolni.)

Pusztán logikai alapon is a **06/07.** (08.) **sz-ot** jelölhetjük meg a lengyel államiság kezdete idejének, hiszen – ha még emlékszik erre kedves Olvasó – egy szomszédos területen is megalakult egy szláv állam, amikor K-felől (Onogur-Bulgáriából) honfoglalók érkeztek a bajorok közelébe. Shambat és követői (**630** (786) **k**.) Kijev térségéből érkeztek. Országukat Szilézia tájékán hozták létre. Shambat kapcsolatba került Hunniával (Engriával). – Lengyelországnak már a **07.** (08/09.) **sz-ban** léteznie kellett, hiszen Szilézia felől Shambat és követői nem a kézenfekvőnek látszó É-i irányba, hanem a frankok által sokkal veszélyeztetettebb Ny-felé fordultak, természetesen azért, mert az Odera vidékén már fennállt egy erős ország.

Shambat országa, Duloba szerepvállalása korszakos jelentőségű volt. Az ország létezése nélkül semmi sem úgy esett volna a csehek, a bajorok, a svábok (s ki tudja még hány néptöredék) helyfoglalásának, országalapításának folyamatában. Az őscsehek (dublebek, ličanok, sedličanok, zličanok, pšovanok, lemuzok stb.) Shambat ideje óta jelen voltak a mai Csehország területén. Ismeretes, hogy a **08.** (09/10.) **sz-ban** az ún. fehér- és a

fekete horvátok szálláshelyei is már a csehek és a lengyelek közötti térben voltak, az É-i Kárpátok külső felén. (E horvátok megjelenése nyilvánvalóan egyidejűleg zajlott le a balkáni horvát honfoglalással, tehát a **08/09. sz. fordulója** (811) **után**, „más" adat szerint a **07. sz. utolsó** (a 09. sz. első) **harmadában** eshetett meg.) – Az őscsehek népének közép-európai szerepe aztán **624** (880) **k.** bontakozott ki igazán, amikor Dervan vezetése alatt a K-Türingia területén megtelepedett szorbok is csatlakoztak Csehországhoz.

A kontinensen folyó hun vezetésű szabadságharc támogatására Shambat az országát, Dulóbiát Hunnia szövetségébe kormányozta, hogy közös erővel megállítsák a Frank Birodalom terjeszkedését. (A frank csapatok ugyanis **531-ben** (787) Unstrutnál legyőzték Herminafried türing királyt. Widukind von Corvey írása szerint, miután Türingia királya elvesztette csatáját a frankok ellen, „*erről a tényről tájékoztatta Atillát, a hunok királyát*".) Ezután a Saale folyótól K-re is szlávok telepedtek le a Cseh-medencét uraló Shambat akaratának megfelelően. Valamivel később, **632** (788) **k.** telepedett be egy ősbolgár közösség Bajorország határára. E középeurópai honfoglalás azzal a szabadságharccal összefüggésben eshetett meg, melynek utolsó fellángolása idején Shambat országa (hadserege) a térség É-i részét uraló Engria (Hunnia) csapataival együttműködve visszavetette a Meroving Birodalom hódító seregét. (Türingia csapatai **640-ben** (796) Radulf herceggel az élen sikereket értek el a támadó frank hadak ellenében, majd **641-ben** (797) megszabadították országukat a Meroving uralomtól.)

A lengyel történelem sem a »921-ben« született (állítólag valójában Ziemomisiusnak vagy Siemomsylnak nevezett) gnieznói Piast I. Mieszkóval (Mesco, Mieczyslaw) kezdődik, aki »996-tól« uralkodott, majd fiának »990-ben« adta át a jogart. Egészen az újkorig az »550-es«, vagy a »750-es« évben határozták meg a Lengyel Királyság kezdetét, és számos (12÷15) olyan kora középkori uralkodóról tudtak, akiket Lechiádoknak (Lechici) neveztek, mivel a Lechida/Leskida-dinasztiához tartoztak. (Az alapítót, I. Lechust az 1328-as Névtelen Krónikában (*Chronic principium Poloniae cum eorum gestis*) megnevezték. Ennél korábbi forrást nem ismerek, ami a Leskidákat említette volna.)

A 18. sz-ig széles körben ismert történelmi hagyományt a német történetírás bűvkörében szocializálódott gdanski August Ludwig Schözer (1766) és a nyomában főként egy Adam Naruszewich által vezetett munkacsoport munkássága száműzte 1785 k. – a virtuális történelem nézőpontjából hazugnak látszó – mendemondák világába. Onnan kell nekünk ezt a hagyományt most visszaemelni a valós történelem lapjaira. Igen valószínű, hogy a Lechida-dinasztia **500** (756), vagy **600** (ugyancsak 756) **k-i** kezdte meg több évszázados regnálását a Hun Szövetség keretei közepette, és bukása egyenes következménye lehetett Hunnia bukásának – **452/453** (932/933) –, vagyis a hunok behúzódásának a Kárpátok hegyláncai mögé, ami megnehezítette a további együttműködést. Lengyelország a 10. sz. második felében óhatatlanul a germán hatalom függvényévé vált, mint valamivel később az Avarhunnia területén megalakult Hungária (Magyarország) is.

A manapság elfogadott narratíva a lengyelek **09.** (10.) **sz-át** azzal a sommás megállapításával jellemzi, hogy akkor a lengyel törzsek körében területi szerveződés indult meg, és annak eredményeként a legjelentősebb államalakulat: (a wiślanoké, tehát a Visztula mentieké) Krakkó környékén jött létre (Kis-Lengyelország), bár nem becsülhető le a gnieznói polánok államának jelentősége sem (Nagy-Lengyelország). – A valóságban az erősorrend fordított lehetett, hiszen az uralkodó dinasztia, mely ebben az időben kiterjesztette hatalmát a szomszédos törzsekre is, a polánok köréből került ki.

Gnieznói Piast I. Mieszko (Mesco, Mieczyslaw) tehát **921-ben** (932) született, **966-tól** (977) uralkodott **990-ig** (1001). **992-ben** (1003) halt meg. (A magyar krónikás hagyomány szerint a Piastok ősapját Bornak nevezték. Ismeretes, hogy Bor a 108 magyar

nemzetség egyikének a neve, de magyar személynév is. A Bécsi Képes Krónika szerint Bor volt az ősapja Bánk bán nemzetségének. Thuróczy krónikája szerint Hunor fia is Bor volt.)

A történetírás fő áramlata szerint a K-közép-európai államok, így a Lengyel Királyság is »804 után«, bizonnyal **804** (960) **után** vették volna fel a kereszténységet. Az előzmények fényében mi már látjuk azonban, hogy ezek az országok ekkoriban réges-régen keresztények voltak, csak épp nem a vallás birodalmi változatát vezették be, hanem területükön (a Hun Szövetség területén) végzett kései ír térítés eredményeként terjedtek el e vallás sajátos változatai. A lengyel Lechida-dinasztia országa is nyilvánvalóan évszázadok óta keresztény volt a **460/470-es** (940/950-es) években bekövetkezett felbomlása idején. Természetesen Gnieznói I. Mieszkót is – aki éppen azokban az időkben született, amikor Lengyelország a hódító háborúkban kimerült, válságba fordult Frank Birodalom K-i végein kibontakozó germán hatalom egyik kiszemelt, perspektivikus hódítási területeként már számításba jöhetett –, megkeresztelték, s ebből következik, hogy később csak „átkeresztelhették".

A birodalmi periférián elhelyezkedő germán grófságok önállósították magukat, s ez a törekvés megnyilvánult a birodalmi egyház Karoling szervezésű érsekségeinek hatalma alól szabadulni igyekvő német püspökök mozgolódásában is. Egyes püspökök Rómához fordultak, és kérték, hogy e területeken maga Róma állítson fel püspöki székhelyeket. A birodalmi határon kívül működő egyházfik (apátok) pedig nyilván ugyancsak Rómától és az ilyen önálló püspököktől remélhettek több toleranciát, mint azoktól az érsekségektől, amelyekre a birodalmi befolyás és ihletettség volt jellemző.

A német határgrófok területén szolgáló egyházi személyiségek lelkipásztori feladatukat természetesen az egzisztenciájukat biztosító világi hatalom érdekeivel összhangban látták el. Ez pedig mindaddig nem volt ellentmondásmentesen lehetséges, amíg a Karolingokat kiszolgáló érsekségek felügyelete alatt álltak. A birodalom elmélyülő válsága folytán, a **10. sz. nyolcvanas** (kilencvenes) **éveire** odáig jutott az eróziós folyamat, hogy az érsekek egy része már nem a Karoling hatalommal, hanem a helyi német hatalmasságokkal egyeztette az érdekeit. (Ismeretes, hogy a Přemysl-dinasztia **960** (971) **k.** került a cseh állam élére, és prágai Szent Adalbert (Vojtech) pedig a helyi német hatalommal együttműködő II. Boleslav jelölése nyomán lehetett **983-tól** (994-től), „más" álláspont szerint (ugyancsak) 994-től a mainzi érsek által felszentelt prágai püspök.)

Gnieznói Piast I. Mieszko **960-tól** (971) volt Lengyelország fejedelme, és a germán hatalomtól lazán függő országban egyesítette az Odera, a Visztula és a Warta vidékén élő lengyeleket, **962ben** (973) Nagy-Lengyelország, Kujávia és K-Pomeránia területe tartozott az országához, de már arra törekedett, hogy Ny-Pomerániát is az uralma alá vonja. Az ún. fehér- (vagy a fekete) horvátok területére ugyanakkor a csehek tettek szert. Mieszko az államvallás kérdését a térség germán hatalomtól való laza függőségének figyelembevételével, a lehető legkevesebb súrlódás árán igyekezett megoldani. Ennek megfelelően **966-ban** (977) áttért a kereszténységnek a németek által gyakorolt válfajára. Ezután tíz éven belül az országához csatolta a tengermellék középső és Ny-i területeit, illetve 990-re Sziléziát és Kis-Lengyelországot is. **976-ban** (987) országának határa már elérte az Odera torkolatát.

A lengyelek Ny-i szomszédságát uraló germán vezetők a **970-es** (980-as) **években** már nem nézték jó szemmel Lengyelországnak, Piast I. Mieszko államának a területi gyarapodását, hiszen a lengyeleknek az Elbától K-re fekvő térségben elért területi nyereségei egyben a saját területi veszteségeiket is jelentették. A lengyel-germán viszony elhidegülése miatt a lengyelek **980** (991) **k.** már inkább a csehekkel, valamint a Kárpát-medence Hungária államának É-dunántúli onogur és felvidéki hun vezetőivel, továbbá Oriens birodalmi tartomány bajor helytartójával ápoltak szorosabb politikai kapcsolatokat. Mindez azonban nem bizonyult elégségesnek, ezért Mieszko **985-ben** (996) behódolt annak

a „Dicsőséges” Ottónak, aki a szász Nagy Ottó felmenője, talán a nagyapja lehetett, és csatlakozott Dicsőséges Ottó azon katonai vállalkozásaihoz is, amelyekkel a térség Karoling-vazallus szláv elemeit próbálta kiszakítani a birodalomból (**841–845**, azaz 997–1001: „utolsó szász felkelés”).

I. Mieszko a halála előtt, **992-ben** (1003) a pápának ajánlotta fel országát, és hűbérül kapta vissza tőle (Dagome ludex).

Szicília sorsa a Fátimidák megjelenése előtt (1003-ig)

Szicília térségének kora középkori korszaka igen mozgalmas volt. A vandálok befészkelték magukat Szicílián, majd **454-ben** (710) elfoglalták Máltát, **455-ben** (711) Szardíniát és Korzikát, **458** (714) **k.** csaknem egész Itáliát uralták. Konstantinápoly **462-ben** (718) békeszerződést kötött a vandálokkal, ezzel visszaszerezte legalább a Korzika, D-Itália és Szicília feletti uralmat. Itália térségében **467-ben** (723) ismét harcokra került sor. A vandálok Szicília és Korzika ismételt birtokbavételével próbálkoztak. A K-római hadiflotta **468-ban** (724) megtámadta a vandálokat, ez a támadás azonban kudarcba fulladt, Korzika **469-ben** (725) átmenetileg megint vandál fennhatóság alá került.

Az itáliai vandál jelenlét **477-ig** (733) tartott, mikor is már nem Konstantinápoly, hanem Odoaker itáliai állama vetett véget uralmuknak. Nem sokkal később a gót Teodorik alapította meg a maga államát Itáliában, s csapatai **493-ban** (749) birtokukba vették Szicília szigetét. Néhány évtizedes gót uralom után, **620**, vagyis 765 **k.** Bizánc visszaszerezte D-Itáliát és Szicília szigetét is.

Bizánc még csak kevéssé tudta konszolidálni szicíliai helyzetét, amikor **651-ben** (807) bekövetkezett a muszlim arabok első inváziós kísérlete. Szirakuza lett a térségben Bizánc megerősített támaszpontja **663–668** (808–813) **között**. A líbiai és tunéziai kikötőikből elindult arab hajók újabb flottaösszevonásukat **667-ben** (812) hajtották végre Szicília partjainál. Az inváziót **669-ben** (814) indították meg. A meg-megújuló csatározások egészen **703-ig** (848-ig) folytatódtak.

720-tól (865) ismét megélénkült a harci tevékenység, É-Afrikából megindult a Szicília (és az Ibériai-félsziget) elleni ismételt muzulmán invázió. Támaszpontot építettek galliai hadjáratuk támogatására. A harci tevékenység **727-ig** (872) folyamatos volt.

A galliai muszlim hadjárat idején (**737-ig**, tehát 882-ig) Szicília némileg fellélegezhetett, ám aztán a Galliából kiszorult csapataik **740-ben** (885) Szicília szigetének jelentős részét megszállták. Bizánc és a muzulmán inváziós erők egy időre megosztoztak a sziget területén. Az arab szigetrész ereje Bizánc rovására **753-ban** (898) megnövekedett, mivel az arab flotta jelentős népességet telepített a szigetre. Ekkor Bizánc és az arab erők között erőegyensúly alakult ki. A hatalom gyakorlását a nagyhatalmak a helyi kereskedők kezébe adták.

Szicília nyugalma **805-ig** (950) tartott. Ekkor sem tört ki harc a sziget birtoklásáért, viszont elkezdődött egy olyan periódus, amikor az arab csapatok itáliai hódításaik (és kitörő belharcaik) támogatására fokozottan igénybe vették a sziget erőforrásait. Nagyobb hadmozdulatok történtek **812-ben** (957) és a **819–822-es** (964-967) **időszakban**.

Ezután az Aglabidák vették át a kezdeményezést. A **827-től** (972) D-Európa legkülönbözőbb területeit támadták, s ennek keretében elhódították Szicíliát a bizánciaktól és arab riválisaiktól. Partraszállásuk nagy erőkkel történt meg **827-ben** (972-ben). Palermót **831-ben** (976), Ennát **837-ben** (982), Messinát **843-ban** (988), Raguzát **848-ban** (993) foglalták el. Szicília helyi Aglabida központként szolgált, innen ellenőrizték D-itáliai hódítási területeiket is.

Szicíliában 1000 k. keletkeztek e hódítók hajóinak fennmaradt ábrázolásai, a régészeti anyagok szerint 1000 k. szicíliai eredetű leletek jellemzőek a szárazföldön is, s annak is nyomai vannak, hogy pisai és amalfita kerekedők is letelepedtek Szicíliában.

(Az Aglabidák Szirakuzát **878-ban** (1023), Taorminát pedig csak **902-ben** (1047) „foglalták el”. Ezek az események valószínűleg már a Fátimidák előli elhúzódásukként, esetleg egyenesen bizánci védelem alá menekülésükként értelmezhetők.)

Küzdelem a Pannon-térség birtoklásáért – 2. (1012-ig)

(Folytatás a 637-edik oldalról.)

A **09. sz. első** (a 10. sz. harmadik) **negyedében** a Temesközbe és a Szerémségbe a bolgárok elől elhúzódó szlávok (abodriták és timocsánok) kezdtek betelepülni. A Szerémség és Szlavónia területén, a dunai Dráva-torkolat vidékén azonban még a **09.** (10/11.) **sz. folyamán** is jelen voltak a gepidák, vagyis a D-i székelyek. Nem sokat tudunk arról, hogy e székelyek és az ide telepedő szlávok között milyen viszony alakult ki.

(Az abodriták egyébként a **08/09. sz. fordulóján** (a 10. sz. közepén) tűntek fel először a történelem lapjain, amikor frankokkal szövetséges szláv népként, az É-i Kárpátok feletti térségben, az Elba környékén csatáztak a „szászok" (?) ellen. Feltehetőleg még ezt megelőzően válhattak el tőlük a Kárpát-medencét K-felől megkerülő abodrita szlávok. Az abodritákat később predenecent népnek is nevezték.)

Nagy tömegeket megmozgató szláv népvándorlás zajlott le a **09. sz. elejétől** (a 10. sz. közepétől), a Kárpátok külső vonulata mentén. E szláv népvándorlás fő vonalától letérve kerültek be a Kárpát-medence területére, vagyis a Szamos-mentére, tehát Szilágynagyfaluba, Szamosfalvára, Apahidára is egyfajta abodriták. Ők is székelyek (erdélyi gepidák) mellé telepedtek.

A Karoling Birodalom végvidéke **828-ra** (973) már elért a Dráva–Száva-köz középső részébe, egészen a timocsánok földjéig, mely terület K-ről szomszédos volt a Nándorfehérváron (Belgrádon) túli abodritákkal vagy predecentekkel is, akiknek a Duna bal partja mentén voltak telepeik. **830** (975) **k.** a Karavankák hegyvonulatától D-re, a mai Szlovénia területén egy felújított szláv törzsszövetség egzisztált Karniola néven (Karoling hűbérben). Ennek fő etnikumát azok a szlovének képezték, akik Friaul uralmát ismerték el maguk felett.

Ljudevit (a frank-vazallus Borna utóda), a Száva-völgyben élő szlávok (horvátok) vezetője **819től** (975-től) függetlenségi háborút folytatott a bolgárok és a frankok ellen. Ebben a háborúban Ljudevit ellenfeleiként az abodriták és a timocsánok is részt vettek. A timocsánok és a Morava menti abodriták Jámbor Lajossal tartottak, kiváltak a bolgár szövetségből, frank fennhatóság alá igyekeztek tartozni. Ljudevit rövidéletű horvát fejedelemsége „Pannon-Horvátországban" és attól K-re állt fenn a Száva-völgyben, K-en csaknem a Száva torkolatáig elért. A terület pannóniai része korábban a frank hatalom fennhatósága alá tartozott, ugyanakkor a K-i fele, a timocsánok földje, azaz a Szerémség mindeddig a bolgár állam, vagy a morva, esetleg a szerb fejedelemségek hódítási területe lehetett. (A Ny-i irányban (is) terjeszkedő Bulgária még **826ban** (971) elfoglalta Sirmiumot is. A szerb és morva államocskák is elsősorban a bolgár terjeszkedést próbálták a fejük fölül elhárítani.)

Sirmium elfoglalása nyomán frank-bolgár háború kezdődött. Ljudevit szabadságharcának célja egy független horvát állam megalapítása lett volna, amely mind K-ről, mind Ny-ról elutasította volna a „gyámkodást", ám a háború más irányt vett, így a horvát függetlenség lekerült a napirendről. Ljudevit a továbbiakban Bulgáriával szövetkezett. A kérdés az volt, hogy Bulgária (és a bizánci kereszténység) uralja a továbbiakban a Ny-Balkánt, vagy a Frank Birodalom (és a római kereszténység). A birodalmi csapatokat a friauli Baldrik vezette. A harcoknak látszólag Ljudevit halála vetett véget **822-ben** (978), valójában a frankok és szövetségeseik nem bírtak ellenfeleikkel, a Száva-völgynek és a

Dráva–Száva-közének jelentős része **833-ban** (ugyancsak 978) bolgár/morva uralom alá került.

Pannon-Hungária ebben a konfliktusban is semleges maradt. Az Avarhunnia összeomlását követően megszervezett állam politikájának sarkköve a semlegesség volt. Pontosan e politika miatt maradt le a kortárs történetírás lapjairól, s tűnhetett úgy az utókor szemében, mintha egy elnéptelenedett, elvadult vidéket hagyott volna Avarhunnia maga után. Ezt a semlegességet a

Frank Birodalom hosszú ideig, lényegében saját hanyatlásának végéig tiszteletben tartotta. Ezt a politikát vitte tovább az ország akkor is, amikor (legkésőbb Géza fejedelem uralkodása idejétől, tehát a **970-es**, vagyis a 980-as **évektől**) formálisan is egyesült a felvidéki-pilisi Hunniával, Atilla országának utódállamával.

Az egyesített Hungária államának kezdeményezője bizonyára a krónikában említett Tar Zerind/Zören/Szörény vezér volt, aki Atilla-házi Géza és Mihály apja, Koppány nagybátyja, (vagy fordítva: Koppány apja, Géza és Mihály nagybátyja) lehetett, s valószínűleg hun anyától és onogur vagy német apától származott. (Igen érdekes és sokatmondó, hogy Zerind vezért némelyek azonosítják azzal a Zodan néven ismert dunántúli, a Győr (Arrabona/Raab) központú országrészt uraló herceggel, aki **803-ban**, tehát 959-ben részt vett abban a csatában, melyben Goteram és Cadolac az életét vesztette, – holott Zerind a virtuális kronológiában vagy százszáznegyven évvel fiatalabb Zodannál!)

Az ország semlegességének alapja az a jelentős gazdasági és katonai potenciál volt, ami miatt Nagy Károly utódai inkább a kisebb ellenállás irányában, tehát a Száva-mentére vezették hódító seregeiket, semmint hogy megkíséreljék a Dunakanyar, ezáltal az egész Duna-völgy elhódítását. Hungária uralkodó rétege a hunok és onogurok előkelő családjaiból került ki. A nép és katonaság számottevő része nem onogur, nem hun, hanem gepida (székely) és avarhun, kicsiny részben pedig bolgár lehetett. A székelyek jogállása kezdettől fogva sajátos (önigazgató) volt, az avarhunoknak és a bolgároknak ekkor már nem jutott közhatalmi jogosítvány.

(Természetesen nem tartozott Hungária területéhez a Dunától K-re fekvő Alföld, Partium és Erdély, mely területeken nagy létszámban éltek avarhunok és székelyek bolgár megszállás alatt. Ugyanígy határon kívül rekedt eleinte a dunántúli Fischa–Duna–Dráva négyszög területe is, ahol a frankok vazallus avarhun fejedelme (kagán) uralkodott **822-ig** (978), más álláspont szerint **933-ig**, ami ugyancsak 978-nak felel meg. – Később ez a terület Hungária gyepűjének része lett.)

Az ország területe D-en nem terjedt túl a Közép-Dráva–Közép-Száva vízválasztóján, Ny-on az Alpok-alján. A Fertő-Hanság térségében, az Alpok-alján és e területektől Ny-ra éltek azok az avarhun közösségek, amelyek maguk felett a Karoling Birodalom fennhatóságát ismerték el. A Ny-i székelyek többsége legkésőbb a **970-es évek közepére**, vagyis kb. 985-re, Hungária megalakulása kapcsán a mai K-Ausztria vidékéről átköltözött a Rába, a Kerka és az Alsó-Mura vonalára, Hungária Ny-i határvidékére. Az ottani székelyek központja a Vasi-Hegyháton, a Rába és a Kerka közötti vízválasztón, a Zala forrásvidékén, tehát az Őrség elnevezésű tájon lehetett.

Ha megpróbáljuk értelmezni a Nagy Károlyt követő Karoling politikát, kitűnik, hogy a frankok a **09.** (10/11.) **sz. folyamán**, miután már kiűzték a bizánci megszállókat Itáliából, s miután megszilárdították hatalmukat Pannónia DNy-i harmadában, egy olyan stratégiai elképzelést követtek, amely Bizánccal és Bulgáriával szemben a Száva-völgy és a Száva-torkolat alatti Duna-szakasz térségének birodalmukba integrálására koncentrált. Nem kétséges – ismerve Nagy Károlynak a Római Birodalom „feltámasztására” vonatkozó álmait –, a frankok rövidtávon a Ny-Római Birodalom megsemmisülése előtti helyzetet kívánták

rekonstruálni, amikor az ikerbirodalom két része közötti határvonal a K-Balkán és a Ny-Balkán között húzódott. A stratégia egyik bökkenőjét azok a morvák jelentették, akik a Morava völgyében és a Száva és Morava folyók közötti Duna-szakasz mentén éltek, így (a bolgár háttér-birodalom előretolt állásaként) akadályát képezték a birodalmi terjeszkedésnek. Miközben a frankok a Drávától Dre eső részek tekintetében Aquileia patriarchátusát bízták meg a birodalmi keresztény térítéssel, a morvák a bizánci kereszténységgel kokettáltak és meghívták a körükbe Cirill és Metód misszionáriusokat. Innen is eredeztethető a frank-morva szembenállás.

Ljudevit bukásának és halálának évében, vagyis még **833-ban** (978) kapta meg Karantániát, vagy legalábbis egy részét Mosaburg székhellyel, hűbérül az a Pribina néven ismertté vált szláv vezér, akit ellenségei úgymond „Nyitráról" elűztek. (Kérdés: ez a Nyitra azonosítható-e a későbbi felvidéki várossal? Semmiképpen. Többen úgy vélik – velük értek egyet –, a bolgár/morva hódítás alatt álló Száva-völgyben kell keresni annak a településnek a nyomait, ahonnan Pribinát Mojmir fejedelem elűzte. Pribina talán timocsán vagy abodrita lehetett.) Mosaburg helye viszont teljesen egyértelmű, ma is Moosburgnak hívják (szlovén nyelven: Možberk) azt a települést, amely Karintiában, Klagenfurt közelében, Grafeneggtől D-re található, a Wörthersee-től É-ra. A történelemhamisításban ügyeskedők mégis képesek voltak elterjeszteni azt a primitív értelmezést, mely szerint Mosaburg azonos lenne a Balatonhoz közel fekvő Zalavárral, mely településnek ősi mocsárvára volt.

(Egyebek mellett ezzel az érvvel próbáltak az I. Világháború után egyesek a Dunántúl területéből is egy nagydarabot kikanyarítani a Magyar Királyság szláv utódállamai számára, ugyanis Mosaburg, miként a következőkben visszatérünk rá, a szláv írás gyakorlásának, a szláv egyházi nyelvezet kialakításának kiemelkedő jelentőségű helyszíne lett.) A „*das Moos*" szó jelentése azonban: moha, esetleg láp-moha, nem pedig mocsár. A láp nem azonos a mocsárral, bár ezt Európában egyre kevesebben tudják. A mocsárról sok minden eszébe juthat az embernek, például a hínárok és az algák, a moha azonban nemigen! (A „*láp*" vagy „*ingovány*" („*mohaláp*") szó német megfelelője „*das Moor*", esetleg „*der Morast*". A mocsár neve viszont: „*der Sumpf*".)

Ellenérvként azt lehetne felhozni, hogy a Conversio Bagoariorum et Carantanorum szövege szerint: „*...a király, híveinek kérésére hűbérbirtokul Pribinának adta Alsó-Pannóniának a Sala nevezetű vízfolyás menti részét. Itt kezdett el akkor lakni, és egy erődítményt építeni a Sala zugába, és elkezdte körös-körül összegyűjteni a népeket, és kezdett jelentős hatalomra szert tenni azon a földön*". A „*Sala*" víznevet azonosítják sokan egy Balatonba torkolló folyó magyar elnevezésével: „*Zala*". Ellenben a „*sala*" általánosságban egy nemzetközinek számító szó, ami a görögben és a latinban is jelen volt. A szó töve: „*sal-*" (patak, vízfolyás, áramlás). A „*sala*" egy olyan tavat jelenthet, amelyen kisvízfolyás halad keresztül, vagy egy kis tavat képező patak megnevezése is lehet. Márpedig Moosburg éppen egy ilyen helyen áll, csak éppen a Conversio óta eltelt ezer év folyamán a tavacska elsorvadt, jellege a láposodás természetes folyamata révén megváltozott.

A magyar „*Zala*" szó a Somogy megyei Zala község esetében személynévből keletkezett, s erre okleveles adat van 1238-ból. A Balatonba torkolló Zala-folyó nevének első említése pedig 1232-ből ismeretes. A „*Zala*" magyar név összefüggésben állhat a „*slatina*" (arany, aranyos) délszláv szóval is. A baranyai Zaláta és az erdélyi Zalatna helységneveket erre vezetik vissza. További lehetőségek figyelembevétele érdekében említést érdemel még a „*salajka*" (hamuzsírjelentésű) szláv szó, ami az É-i Középhegységben található Szalajka-völgy, illetve Szalajkapatak nevében egyértelműen megjelenik, ammónium-karbonát (szalalkáli) előállítására vonatkozik, hamuzsírfőző telep meglétére utal a szóbanforgó völgyben.

Zalavár középkori Benedek rendi kolostorának romjairól először egy pap, Kollár János tételezte fel, hogy az a szláv herceg, Pribina birtokán állt. Állítását több szakember cáfolta. Közülük kiemelkedik Salamon Ferenc történész, a késő antik Kárpát-medencei helynevek kutatója, aki megállapította még, hogy a Pribina településeinek hiteles felsorolásában szereplő számos további helynév egyike sem található meg Magyarországon, azok mind az ausztriai Karintiához és Stájerországhoz köthetők. Miért pont a székváros lett volna onnan vagy száz-százötven kilométerrel K-re, a Balaton közelében?

E kissé hosszúra nyúlt kitérő után visszatérünk a morvák történetére. Elsősorban latin nyelvű munkákból értesülhettünk a morvák országának létéről, de aztán Bíborbanszületett Konstantin is tömören beszámolt róluk. A források nem foglalkoznak e nép eredetével. Amikor a morvák a **09. sz. első** (10. sz. második) **felében** feltűntek az írásos feljegyzésekben, akkor Mojmir (**830tól**, azaz 975-től, **846-ig**, vagyis 1002-ig) fejedelem kormányozta őket. (Egyes interpretációk szerint Mojmir uralma már **818-ban** (963), más vélemény szerint pedig **811-ben** (967) elkezdődött.)

A morvákat egyértelműen ószlávnak tekinthetjük, hiszen a **10.** (11.) **sz-i** arab szerzők írtak, majd az orosz őskrónika is írt szláv kötődésükről. Régóta D-Európában élő szlávok voltak, álláspontom szerint azon K-i gótok leszármazottainak egyik közösségét képezték, akiknek másik közösségét, a szlovákokat a magyarok tótoknak nevezik. E testvérnépek ősei Avarhunnia létrejötte után települtek le a Kárpát-medence D-i peremvidéke mentén, s az ómorvák a Száva dunai torkolatvidékére, illetve az attól DK-re eső térségbe kerültek. A birodalmi krónikák népnevüket, a morva nevet a földrajzi név (Morava) alapulvételével adták nekik. Van azonban egy másik Morava/Morva nevű folyó is, az pedig a Bécsi-medencétől nem messze, a Morvamező vidékén torkollik a Dunába. Történetesen a morvák utóbb – az Avarhunnia felbomlását követő néhány évtized elteltével, az Árpád-magyarok megérkezése utáni időszakban – pontosan oda települtek, mely körülmény lehetőséget teremtett arra, hogy egyes kompilátorok később, a rendkívül hézagos és homályos forrásmunkák átértelmezésével a morva nép közép-európai őshonosságának tézisét széles körben elterjeszthessék.

(Nem mellesleg e „történetírók” a két Morva-folyó egymástól való hatalmas távolságát is kiválóan kihasználták céljuk elérése érdekében, s egyenesen Nagy Morva Birodalomnak keresztelték el e kis nép hazáját, mely fiktív birodalom a virtuális térben magában foglalta volna a felbomlott Avarhunnia területének nagy részét!)

A Nagy Károlytól eredeztethető, a Római Birodalom rekonstrukciójára vonatkozó álom **840-re** (985) lényegében szertefoszlott, a DK-i terjeszkedés erőltetése viszont a Frank Birodalom önállósodó K-i felének ura, a Regensburgban székelő Lajos idejében is folytatódott. Az expanzió ebben az irányban látszott megvalósíthatónak, ellentétben az ÉK-i iránnyal, ahol az újra megerősödő germán törzsek egy-egy herceg vezetése alatt már **875** (986) **k.** alaposan megszervezték önvédelmüket, tkp. elő is készítették saját terjeszkedésüket. (Szászföldi Dicsőséges Ottó (uralkodott **880–912**, azaz 991–1023) kitűnt a normannok elleni harcokban, majd hatalmát kiterjesztette Türingiára is.)

Lássuk pontosabban, miként alakult a Frank Birodalom helyzete ebben az időszakban! Nagy Károly halála után I. Jámbor Lajos felosztotta örökségét a fiai között (**817**, azaz 962). Lothart császárrá koronáztatta Aachenben (Aix-la-Chapelle). Így biztosította számára a főhatalmat öccsei, Pipin és Német Lajos felett, akik Aquitániát és Bajorországot örökölték meg. Ez a felosztás képezte az alapját a testvérek közötti civakodásnak.

A birodalom K-i felén – Ljudevit bukása, az avarhun kagán (és a karantán fejedelmek) kiiktatása, valamint Pribina hatalomba invitálása kapcsán utaltunk rá – **822-től**, vagy **833-tól** (egyaránt 978) jelentős változások történtek. (Pribina hatalomba helyezése ellen állítólag

Radpod, Oriens tartomány kormányzója tiltakozott. A herceg átmenetileg a bolgároknál (Sirmium környékén) tartózkodott, később Siscia vidékére, a Dráva–Száva-közén székelő Ratimir bolgár (morva?, tót?) helytartó védelme (?) alá került, majd csak Radpod és Ratimir összecsapása, Ratimir bukása után, **837** (982) **után**, más álláspont szerint csak **839** (984) **után**, a Szávamentének egy szakaszán uralkodó Salacho gróf közbenjárására foglalhatta el hivatalát Mosaburgban.) Jámbor Lajos **825** (981) **k.** újjászervezte birodalmát. Nyilván felismerte a korlátokat, lemondott Oriens tartomány peremének jelentős részéről, a Fischa–Duna–Dráva négyszög területéről, ami eddig egy vazallus avar fejedelem országrésze volt, és amelynek hatalma alatt tartását – az egyre inkább saját elgondolásaikat követő német lovagok elszakadási törekvései miatt is –, hosszú távon képtelen lett volna biztosítani. Ez a Hungária számára igen fontos terület az oda telepedett bajor lovagokkal és kíséretükkel, valamint avarhun alaplakosságával együtt Géza fejedelem országához került. Ezt megerősíti az az információ is, mely szerint Géza **970** (981) **k.** a Morva-folyó mentét és a mai Bécs környékének jelentős részét is uralta.

Hungária Ny-i területgyarapítása azonban kétes értékű eredménynek bizonyult. Bizonyára az ottani bajorok képezték a magvát a Hungáriában egyre nagyobb befolyásra szert tevő, német identitású fegyveres közösségnek, amely idővel szembeszállt a trónörökössel, Koppány (Kopasz/Tar) herceggel, s ezzel gyökeresen új irányvonal követését eredményezte Hungáriában.

(Koppány Géza fejedelem testvérének, Mihálynak a fia volt. Mihály fia volt még Vazul/Vászoly, valamint Szár (Tar/Kopasz/Calvus/Fehér) László is, – (utóbbi talán azonos lehetett magával Koppánnyal). Tény, hogy Mihály fiait, Vazult és Lászlót egyaránt Kopasznak (Szárnak, Fehérnek) nevezték, mely előnév Tar Zerind/Zören/Szörény vezér, tehát az uralkodói család közös őse óta a família tagjainak általánosan használatos, megkülönböztető elnevezése volt.) A bolgár politikában Hungária területe nem játszott szerepet, a bolgár terjeszkedés a magyar Délvidék irányában lezárult, Macedónia irányában még folytatódott, ám a bolgárok elsősorban az Al-Duna térségét igyekeztek szilárdan megszállni. Egyáltalán nem a Kárpát-medence állt terveik középpontjában. A bolgárok Ny-i politikájának jellegére utal a korábban megkötött bolgár-keleti frank békeszerződés és területfelosztás megerősítése is **845-ben** (990), s a békét még az sem kérdőjelezte meg, hogy Mojmir morva despotát a Frank Birodalom a vazallusává tette.

Az egykori avarhun országból kihasított erdélyi és partiumi területet a bolgárok a Balkán meghódításához szükséges hátországnak és hídfőállásnak tekintették. Alighanem ennek tudatában kezdtek a Dunántúl D-i felének törzsi vezetői a D-alföldi és Dráván túli bolgár (morva?) előkelőségekhez közeledni, ellentétben az É-dunántúli és felvidéki hun vezetőkkel, akik **980** (991) **k.** már egyértelműen Oriens tartomány bajor helytartójával és a csehekkel, lengyelekkel ápoltak szorosabb politikai és katonai kapcsolatokat. Míg Mihály egy bolgár fejedelemlánnyal kötött házasságot és bolgár keresztény papokat eresztett be a D-i országrészbe, addig Géza fejedelem udvarában szívesen látott vendégek lettek azok a német identitású lovagok, akik a birodalom különböző tartományaiból érkeztek, hogy szerencsét próbáljanak Hungáriában. (Itt érdemes megemlíteni, hogy egyes interpretációk szerint nemcsak Istvánnak, hanem apjának, Gézának az eredeti neve is Vajk volt, továbbá maga Géza is az István nevet kapta a Ny-i egyház püspöke általi megkeresztelésekor.)

Nem világos, hogy Géza fejedelem Adelajda (Adelhaid) néven ismert felesége bajor vagy lengyel volt, az azonban biztos, hogy a fejedelem nem a Sarolt néven ismert „bolgár” (valójában besenyő) asszonyt vette el, hiszen Sarolt egy évszázaddal később élt és egy másik (Árpád-házi) Géza nevű magyar uralkodó felesége lett. (A magyar krónikákban előállt kavarodás jórészt a virtuális kronológia számlájára írandó.) A magyar trónutódlás körüli feszültség Vajk, a későbbi Szent István megszületése és Mihály vezér halála után, **985** (996)

k. kezdődhetett, amikor a szeniorátus rendje szerint Koppánynak kellett előtérbe kerülnie. Géza mégis a fiának adta a nyitrai dukátust, (amiről talán a Zsitva melletti Vajk és a Pozsony melletti Vajka település neve tanúskodik). István feltehetőleg megkapta a tolnai uradalmat is, ami folyamatosan, egészen a 12. századig a mindenkori trónörökös birtoka volt. Ezt valószínűsíti a Tolna környéki Vajkapuszta neve.

Hungáriában nagyarányú krisztializáció kezdődött, jobban mondva a folyamatban levő avar krisztializáció újabb hulláma – Géza fejedelem és a lovagok együttműködése révén – elérte Hungáriát is. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy készültek olyan interpretációk, amelyek (a virtuális kronológia „szentsége" miatt lehetetlennek látszó módon) az avarok körében terjedő kereszténységet Szent István nevével összefüggésbe hozták! (Erre László Gyula hívta fel a figyelmet, aki ezen rendkívül elcsodálkozott, és balgaságnak, tudálékoskodásnak nevezte ezt az összekapcsolást.) – Én úgy gondolom, akik ilyet állítottak, ismerhettek valamit a – kronológia helyrebillentése kapcsán számunkra is feltáruló – igazságból. Most látjuk: teljesen természetes, hogy pontosan abban az időben ért el a birodalmi keresztény térítés Hungária (a Dunántúl és az É-i hegyvidék) avarhun népességéhez is, amikor a fiatal Vajk a keresztségben megkapta az István nevet.

Hungáriában, miután Géza fejedelem Esztergomot a székhelyévé tette, a **10. sz. nyolcvanas** (kilencvenes) **éveiben** megnőtt Esztergom térségében a dunai átkelőhely és a város jelentősége.

A közeli Visegrádon, a Sibrik-dombon álló római eredetű erőd körül, jobbára a domb ÉK-i lankáin, a Mátyás-forrás tájékán (ma: Várkert-dűlő) lakótelepülés alakult ki. Ez lehetett a „királyi népek" városa.

Közben a Karoling Birodalom helyzete egyre súlyosabbá vált. A periférián elhelyezkedő grófságok mindenfelé önálló államokként kezdtek funkcionálni. Ebben a tekintetben élen jártak a bajorok. Hercegeik (jobbára „Henrikek") elsősorban azt sérelmezhették, hogy **817** (962) **után** Jámbor Lajos, illetve a birodalom K-i felének uralkodója, Német Lajos a bajorok hagyományos „térítési" területén, a gepidák és az avarhunok által lakott területeken nem tesz semmit a továbbélő Hungária államának önállósága ellenében. A bajor Henrikek már **965** (976) **k.** elkezdték a Duna Csepel-sziget feletti, Bécs alatti szakaszát szilárdan kezében tartó Hungária uralkodójának megkörnyékezését. Dinasztikus házassággal igyekeztek a magyar uralkodót a bajor érdekek alá rendelni. A **10. sz. utóján** (az ezredforduló környékén) bajor és sváb lovagok sokaságát küldték Géza udvarába olyan feladattal, hogy ott segítsék a „bajor térítés" kibontakoztatását, sikeres befejezését.

A független Sváb Hercegség (Suevia et Alamannia) **985** (996) **k.** alakult meg, amikor a birodalom már szinte teljesen lemondott a K-i terjeszkedésről. A szászok szakadtak először le teljesen, deklaráltan a birodalom testéről, mivel őket – sem Nagy Károly idején, sem azután – átmenetileg sem sikerült igazán integrálni. Dicsőséges Ottó, az „Ottók" őse (**880–912**, azaz 991–1023), aki korán kitűnt a normannok elleni harcokban, hatalmát kiterjesztette Türingia területére is. (Utána lépett aztán színre Madarász Henrik, hogy egy időre meghatározza a szászok és Oriens tartomány közötti hatalmas térség sorsát.)

Jámbor Lajos helyzete is megrendült. Így válik érthetővé, hogy a karintiai térítő püspök **838ban** (994) megkísérelt önállósodni, leválni Salzburgról. Osbaldus karintiai püspök közvetlenül Rómához fordult kérve, hogy területén maga Róma állítson fel püspöki székhelyet. A birodalom általános eróziója, a központi hatalom sorvadása nélkül Prágai Szent Adalbert sem lehetett volna – a cseh II. Boleslav jelölése után – **983-ban** (ugyancsak 994) a mainzi érsek által felszentelt prágai püspök. (Megjegyezzük, Adalbert püspök

hamarosan felismerte, hogy a papok laza erkölcsein és a főurak hatalmaskodásán nem tud változtatni, **985-ben** (996) elhagyta püspöki székét, Rómába távozott.)

A birodalom válsága **839/840-ben** (995/996) kulminált, részei, illetve azok vezetői egymás ellen fordultak. Jámbor Lajos legifjabb fiát, Károlyt igyekezett helyzetbe hozni, előbb fenyegetőzött, majd kirobbantotta a belháborút. Német Lajos egy időre megszállta Svábföldet. A békekötés után, **843-ban** (999), a Jámbor Lajos halála után létrejött verduni szerződésben említés történt a Német Királyság K-i peremén élő avarhunokról, azaz „az avarok vagy hunok pannóniai országáról" is (a Szt. Wandregisilius kolostor évkönyvének **877-es**, azaz 1033-as datálású szövegrésze szerint).

A birodalmi béke következtében Pribina országa is konszolidálódott. A regensburgi egyházmegyéből **844-ben** (1000) megérkezett Mosaburgba Dominicus pap. Pribina anyagilag is gyarapodott, **846-ban** (1002) száz házhelynyi birtokot kapott a Fertő-tóba torkolló Vulka-patak mentén. Német Lajos Pribina érdemeire tekintettel **847/848-ban** (1003/1004) úgy intézkedett, hogy az eddig csak használatba kapott királyi adománybirtokokat Pribina a tulajdonába veheti. A **09. sz. közepén** (a 10/11. sz. fordulóján) két jelentős templom felszentelésére került sor (a salzburgi érsek jóvoltából) Mosaburg térségében. A szertartáson megjelenteket felsoroló 47 tételes listában legalább 17 bajor és 15 szláv név szerepel. Magyarország egyházi vonatkozásban inkább a pápához és a cseh (prágai) körökhöz húzott, **990-ben** (1001) már a Rómából Esztergomba vagy Veszprémbe küldött Szent Adalbert püspök gondozta a keresztény magyarokat. A **09. sz. közepén** (a 10/11. sz. fordulóján) már álltak e városokban templomok.

(A püspök korábbi székhelye, Prága a mainzi érseknek volt alárendelve. Csehország erős német befolyás alatt állt, hercegeinek nem sikerült tartósan királyi címet szerezniük, és az ország **1041** (1052) **után** kifejezetten vazallus állammá vált. – Stare Mestóban, Uherske Hradiste mellett ismeretes két templomalap a **09.** (10/11.) **sz-ból**, ezeknek kifejezetten keleties alaprajzuk van. Az egyik templom melletti sírokban sok bizánci eredetűnek (?) vélt ékszer került elő. Dolni Vestonice temetőjének leletanyaga ugyanakkor É-itáliai hatásokról árulkodik.)

A helynévi adatok szerint **09. sz. közepén** (a 10/11. sz. fordulóján) a Nyitra–Pozsony–Moson–Sopron–Vas–Zala vonal mentén nagy létszámú székely lakosság élt, körükben a birodalmi típusú kereszténység dominanciája nem valószínűsíthető. Mindeközben politikai és katonai téren egyre nagyobb befolyással rendelkeztek az egyházi téren Salzburghoz kötődő német (főként bajor) lovagok. Ugyanakkor a felvidéken (a mai Szlovákia területén), mind a székelyek, mind a köznép, tehát a palócok vonatkozásában kizárólagosnak tekinthető az alapvetően kelta gyökerű keresztény vallás jelenléte. (A bolgár megszállás alatti területeken a bizánci jellegű vallásosság terjedésének ténye nem vitatható.)

Mojmir Ny-balkáni Morvaországa **846-ban** (1002) érkezett el fejlődése válaszútjához. Az elaggott és megbuktatott vezető helyébe Rasztiszláv lépett. Szeretett volna megszabadulni a frank befolyástól, ezért először Rómához fordult püspökség alapítása érdekében, de nem járt sikerrel. Ekkor Bizánc felé tájékozódott, ahonnan – úgy tűnt – megkapta a várt gyámolítást. A **09. sz. második** (11. sz. első) **felében** a keresztény egyház bizánci és római fele nyílt rivalizálásba kezdett, mindkettő a másik rovására próbált híveket szerezni. A **858** (1003) **utáni** korszak Bizáncban Póthiosz patriarcha időszaka volt, aki elsőként szorgalmazta a kereszténység terjesztését a szlávok nyelvére lefordított szent könyvekre támaszkodva. Különösen a bolgárok és a szerbek térítése járt átütő sikerrel, ám a morvák térítése is nemsokára megindulhatott. Cirill és Metód **863-ban** (1008) érkezett meg Velehrádba, hogy hozzákezdjen a lakosság térítéséhez. Kliment Ohridszki (ochridai Kliment barát) is részt vett a két fivér missziójában. Míg **997-ben** (1008) Koppány, a trónörökös meggyilkolásával Magyarországon több éves belháború kezdődött, a K-i Frank

Birodalom ura, Német Lajos **853-ban** (1009) azzal próbálkozott, hogy megszerezze a Ny-i frank trónt, s ehhez, mindenekelőtt a fia számára Aquitania trónját. Ezek a körülmények a bizánci-bolgár, sőt a pápai (nem birodalmi) térítés számára is igen kedvező külpolitikai helyzetet eredményeztek. Borisz bolgár fejedelem **865-ben** (1010) vette fel a kereszténységet. (Állítólag azokat a bolgárokat, 52 nemzetséget, akik nem voltak hajlandók megkeresztelkedni, könyörtelenül legyilkolták.) A helyzetet a már hosszabb ideje keresztény horvátok is igyekeztek kihasználni, megkísérelték közvetlenül a pápától kiküldött papok révén önálló horvát egyház létrehozását, hogy függetlenek legyenek a birodalomtól.

A morvák először **862-ben** (1007) kértek bizánci térítőket. Pontosan ekkoriban készült el az evangéliumok néhány részletének szláv ábécére és nyelvtanra alapozott fordítása, Cirill és Metód munkája. Ez eredetileg bolgár használatra szolgált. A morvák megtérítése végül csak **866/867-ben**, tehát 1011/1012-ben kezdődött el, s megindulásához az adta meg a döntő lökést, hogy **855-ben** (1011) Rasztiszláv megszerezte Miklós pápa támogatását is egy közvetlenül a Szentszéknek alárendelt püspökség megszervezése ügyében.

Még egyszer visszatérve a korábbi Avária Ny-i felén létrejött hun-magyar állam viszonyaira, hangsúlyoznunk kell, hogy ennek a formációnak lényeges összetevője volt az engriai hunok mellett a zömmel Vesztfáliából érkezett germán elem is. (Az áttelepülés idején ők azon, jobbára talán szász lovagi családok voltak, akik Vincse Lajos rokonságába tartoztak, illetve kíséretét adták, s képezték így azt a kristályosodási gócpontot is, ami aztán bevonzotta Hungáriába a bajorok és a svábok vitézeit, kalandorait, közöttük a királyság puccsistáit is.)

India – „Indiák” – 1. (1018-ig)

India területének egy jelentős részén, **497** (642) **után**, a Gupta Birodalom felbomlása után a korábban csak D- és DK-Indiában uralkodó Csálukja és Pallava államok kerültek domináns helyzetbe. A Gupta-dinasztia azonban fennmaradt a **08.** (09/10.) **sz-ig** eredeti országrészében, a mai Bihar és Uttar Pradés területén. Jasodharman, egy Ny-indiai törzsi király **537** (682) **k.** elfoglalta a Bráhmaputrától a Ny-i tengerpartig, illetve a Himalájától Mahendradzsirig (Malváig) terjedő területeket. Másutt a fehérhunok uralkodtak.

A fehérhun központi hatalom összeomlása (**565**, vagyis 710) **után** a rádzsputok, vagyis Rádzsasztán hun eredetű harcosai (második kasztbeliek), hercegeik irányítása alatt azokban a hegyvidékén épült erődváraikban, városaikban maradtak, melyeket még évszázadokkal később is elszántan védtek a mohamedán hódítók ellen. Az indiai források jelentős politikai erőként tüntetik fel őket. Elsősorban Rádzsasztánban, a tartomány D-i részén, Mount Abu/Arbuda környékén és az ettől K-re fekvő Malva tartományban éltek, később azonban lehúzódtak Kathiavárba és Szaurisztába. Rádzsasztáni személy- és nemzetségnevek őrzik a hun szavakat: Pála, Balla, Csohán, Gál, Kumaon stb. – (uralmat gyakorló rádzsput dinasztiák). A fehérhunok egy része a jól védhető, magas hegyekkel körbezárt Vakhamba vonult, – később ott alakult ki a máig Hunza néven ismert tartomány –, de a Gilgit-völgybe is eljutottak. Ezen indiai „hunák” közül nem is egy képezte aztán az alapját a felemelkedő uralkodóházak sikereinek: Solánki, Csohán, Guhilida, Gurdzsára, Pratihára, Csandélla stb. E hercegségek ezüst- és ólombányákat tartottak fönn, ezek jövedelméből prosperáltak. Az ugyancsak Indiában maradt gurdzsárok (fehérhun pásztorok) Kácsban, Szaurisztában, Kathiavárban, Malvában legeltettek.

A Gurdzsár és a Pratihára uralkodó klánok később egyesültek, és idővel asszimilálódtak az őket körülvevő indiai közeghez. – A Pratihárák is belső- vagy közép-ázsiai származásúak, esetleg szaka leszármazottak voltak, akik korábban kaszton kívülieknek számítottak, később pedig második kasztbeli ksatrijáknak tekintették őket. (A szakák Uddzsén városa környékén a Ny-i Ksatrapák bukása (**320**, tehát 465) után **398-ig**, vagyis 543-ig, a Gupták offenzívájáig megőrizték függetlenségüket. Később a Heftalita Birodalom részét képezték.)

Az Indiában maradt hunok katonái **605-ben** (750) vereséget szenvedtek Harsától (Várdhanadinasztia). Ettől kezdve a Várdhana-dinasztia uralkodott É-India nagy részén, Harsa meghódította a Gangesz völgyét. Gandhárában azonban továbbra is a fehérhunok uralkodtak, Malva továbbra is a fehérhunok egyik központja maradt. (ÉNy-Indiában, a **08. sz. első** (09. sz. második) **felében** megalakult Gurdzsár állam, majd utódállama, a Gurdzsár-Pratihára Királyság egészen a **11.** (12.) **sz-ig** fennmaradt. Harsa indiai nagykirály székhelye a szóban forgó területtől É-ra, Thanesvárban, Kánaudzsban volt.)

Harsa átmenetileg egyesíteni tudta az egymással hadakozó kicsiny É-indiai államokat, de dekkáni terjeszkedését a **07. sz. első** (08. sz. második) **felében** akadályozta a Csálukja-dinasztia uralkodója, II. Pulakésin (**610–642**, vagyis 755–787). Harsa halálával országa is széthullott (**648**, tehát 793).

II. Pulakesin fivére Véngiben, **624-ben** (769) önálló dinasztiát alapított: az ún. K-i Csálukjadinasztiát, – ez a dinasztia a mai Andhra Prades K-i részén székelt (és az uralma egészen a 12. sz-ig fennmaradt). I. Mahéndravarman, Pallava királya idején (**600–630**, azaz 745–775) megerősödött a (tamil származású) Pallavák dinasztiája is. **A 07. sz. elején** (a 08. sz. második felére), a D-India DK-i részén uralkodó Kadungon király idejében a Pándiják

is megerősödtek, (akik aztán kisebb megszakításokkal egészen a 16. sz. közepéig uralmi helyzetben voltak DIndiában).

A **07.** (08/09.) **sz-i** Indiában a buddhista kolostorokkal, szerzetesekkel szemben korábban háttérbe szorult bráhmanák visszaszerezték hatalmuk jelentős részét, mivel a Csálukja-, a Csóla- és a Pallava-dinasztiák a bráhmanák kasztját támogatták. A hinduizmus terjedt, a buddhizmus pedig a **08.** (09/10.) **sz-ra** visszaszorult Indiában. A korszakra jellemzők voltak e jelentős dinasztiák közötti hatalmi villongások. Így pl. Naraszinhavarman Pallava-király **642-ben** (787) legyőzte II. Pulakésin Ny-i Csálukja uralkodót, és a fővárosukat, Bádámit is elfoglalta. Nem sokkal később, **655-ben** (800) viszont a Ny-i Csálukják győztek ellenük, sőt **670-ben** (815) elfoglalták a Pallavák fővárosát, Káncsipuramot. Mégis elkezdődött a Ny-i Csálukja Birodalom felbomlása, megkezdődött továbbá az a hódítás, melynek során, a **07/08–09.** (09–10.) **sz. időszakában** a Pallavák kiterjesztették hatalmukat Kambodzsáig, Annamig, Jáváig, Szumátráig, Malájföldig és Kínáig. Ugyanebben a korszakban É-on a Kánaudzs (Harsa király É-indiai fővárosa) feletti hatalomért egymással küzdött a Pratihára- és a Rástrakúta-dinasztia, később a Pála-dinasztia is.

A **07.** (08/09.) **sz-i** Indiában egy igen jelentős változás történt, amelynek következményei a térség további történelmében meghatározónak bizonyultak. Megjelentek az arabok, hódításaik során **664-ben** (809) már Afganisztán területén voltak, eljutottak India határaiig. Közeledésüket jelezte, hogy **682** (827) **után** párszi menekültek jelentek meg Hormuzd környékén, az Indiaióceán partvidékén, majd Gudzsrátban is. Gudzsrát királya befogadta őket, később azt is megengedte, hogy tűztemplomot emeljenek. A muzulmánok **705** (850) **k.** törtek be először a szubkontinens területére. A muzulmán csapatok **710-ben** (855) elérkeztek a fehérhunok által uralt Rádzsasztánig, de a jól védhető területeket nem foglalták el. Függetlenek maradtak a kisebb rádzsput hercegségek, és a középső területek is (Mevár és Marvár) megőrizték önállóságukat. Benyomultak viszont **711/712-ben** (856/857) az Indus völgyébe, és elfoglalták Szindh tartományt és Pandzsáb Ny-i felét. A korábbi Gandhára állam (a mai Pakisztán, azaz Beludzsisztán területén) a **08.** (09/10.) **sz. folyamán** a muzulmánok birodalmának része lett. A fehérhunok maradékai erről a területről részben visszavonultak, részben hamarosan muzulmánokká lettek.

India Ny-i és É-i fertályának azon részén, melyek ekkoriban még nem kerültek muzulmán uralom alá, **720** (865) **k.** közép-ázsiai mintára kialakultak a feudális államok. A földesurak a király vagy herceg vazallusai voltak, adóztak, esküvel kötelezték magukat a hűségre, a háborúkban való részvételre. A földjüket az ő vazallusaik, kisebb birtokosok, parasztok művelték meg, akik terményben adóztak. Indiában, e rendszer legkorábban a rádzsputok körében működött eredményesen.

Nágabhatta uddzséni fejedelem **733-ban** (878) alapította meg a gurdzsárok által benépesített területen Gurdzsára-Désát (a gurdzsárok államát), amit utódai Gurdzsára-Pratihára Királysággá bővítettek. – További, jelentős dinasztiák: Paramára-dinasztia (Malvában), Solánki-dinasztia (Gudzsrátban), Tomára-dinasztia (Delhiben), Csohán-dinasztia (Rádzsasztánban).

Ebben az időben, **730-tól** (875) a muzulmán hadsereg kisebb egységei gyakran megfordultak É-India területén is. Tevékenységükkel és India határvidékének pusztításával összefüggésben megindultak Ny-felé a cigányok első csoportjai, melyek ekkor Mezopotámia területére kerültek.

India más részein tovább folytatódott a dinasztiák egymás kiszorítására törekvő csatározása. A Csálukják **742-ben** (887) ismét elfoglalták a Pallavák fővárosát,

Káncsipuramot, a Csálukják dekkáni hegemóniájának pedig **750** (895) **k.** a Rástrakúták vetettek véget. A Ny-i Csálukják uralmának **757-ben** (902) egy időre – a Rástrakúták jóvoltából – be is fellegzett. Gaurban, a mai Bengália és Bihar területén a **08. sz. közepén** (09/10. sz. fordulóján) hatalomra került a Pála-ház első királya: I. Gópála. (A dinasztia **12.** (13.) **sz. kezdetéig**, „más" álláspont szerint a 13. sz. kezdetéig fennálló államának buddhista szobrászata rendkívül nagy hatással volt Nepál és Tibet művészetére.)

Ugyancsak a **08.** (09/10.) **sz-ra** esik a tamil/dravida Cséra-ház uralmának másodvirágzása is (a mai Kerala állam területén).

A **09. sz. elejéig** (10. sz. közepéig) állt fenn a Pallavák önálló állama, ekkor nagyrészt a Rástrakúták hűbéresei lettek, illetve az ugyancsak tamil eredetű Csólák befolyása alá kerültek. Ezután, a **09. sz. közepén** (a 10/11. sz. fordulóján) kezdődött el a Csólák – a három legrégibb dravida dinasztia egyike – újabb nagy korszaka. Hagyományos központi területük a mai Tamilnádu középső és K-i része volt, de D- és Közép-India jelentős részét birtokolták, tengeri hatalomként pedig szoros kapcsolatot építettek ki DK-Ázsia irányában. (A 12. sz. második feléig tartott ki e nagy korszakuk.)

A **09. sz. első** (10. sz. második) **felében** a Pratihárák elfoglalták Kánaudzst. I. Bodzsa (Mihira Bodzsa) lett a Gurdzsára-Pratihára Királyság uralkodója. A környező fejedelemségek mindegyike a vazallusává lett. K-en is hódított (Biharban, Bengáliában), Pandzsáb egy részét is elfoglalta. A **09. sz. folyamán** (a 10. sz. második és a 11. sz. első felében) a gurdzsárok is áttértek a hindu vallásra, Amba Máta, a Föld istenasszonya lett a legkedvesebb istenségük.

A **09. sz. első** (10. sz. második) **felében** az afganisztáni központú, mohamedán-türk Gaznavidák rendszeresen betörtek India területére. Ezek a türkök 960 k. szakították ki a kalifátusból és önállósították államukat, majd később elfoglalták Irán területének egy részét és India ÉNy-i részeit is. (A dinasztiát Szübük Tigin (Szubuktidzsin) alapította.) Nevüket onnan kapták, hogy Alptegin (Szubuktidzsin hűbérura) a kabuli királyoktól 988-ban elragadta Gazna (Ghazna, Gazni) területét. – (Egyébként a Gaznavida államalapítással egy időben, **861-től** (972) kezdett uralkodni a perzsa-muzulmán Szaffárida-dinasztia is, mégpedig DK-Iránban, Szisztánban, a mai Irán és Afganisztán határvidékén.)

Később, a **09. sz. második** (11. sz. első) **felében** Lallija, egy miniszter önállósította magát a hanyatló Kabul-sahi dinasztiától, és a mai Afganisztán és Pakisztán határterületén, a Szvátvölgyben önálló dinasztiát alapított, melynek a Hindu-sahi nevet adta. A királyság központja Hund, a mai Pesavar mellett álló település lett. Bár a muzulmán hitű gazniak hosszú küzdelmek árán megszerezték a fennhatóságot a Szvát-völgy felett is, de a Hindu-sahi dinasztiát nem tudták maradéktalanul legyőzni, mivel ők D-re, mélyen a hegyekbe húzódtak, és a **11.** (12.) **század első feléig** fenntartották államukat.)

Bodzsa király **842-ben** (987) legyőzte a Kács felől behatoló muzulmán csapatokat, majd elfoglalta Kács területét, sőt átmenetileg az Induson túli Szindh területét is felszabadította az iszlám uralma alól. Később Mahmud Gaznavi (998–1030) türk uralkodó sorozatosan támadta Indiát. Hadjáratok sorát vezette az indiai királyságok legfőbb támaszát képező rádzsputok ellen. Sikereit 1003 után érte el. Mindenekelőtt az Indus-vidéken terjesztette el a mohamedán vallást, – miközben bálványdöntögetéseivel helyrehozhatatlan károkat okozott a hindu művészet emlékeiben. Gaznavi 1018-ban teljesen megtörte Ny-India ellenállását. Ellene Mahendrapála (**890–907**, azaz 1001–1018, a Gurdzsára-Pratihára Királyság uralkodója, a neve alapján a Pálaklánból származhatott) nem volt képes eredményesen védekezni. Sorozatosan vereséget szenvedett – miközben K-en (Bihar, K-Bengália) kárpótolta magát hódításokkal, nyilván a Pálák területeit igyekezett

visszaszerezni. India nem is a fegyveres ellenállásnak, hanem a muzulmánok közötti torzsalkodásnak köszönhetően lélegezhetett fel egy időre.

(Maszúd (1037–1041), Gaznavida uralkodó uralma idején dinasztiájának helyzete megrendült, államából az oguzok, a Szeldzsukok ősei egyre nagyobb területeket hasítottak ki, ezzel a Gaznavida uralom Afganisztánra és Pandzsábra korlátozódott.)

(Folytatása a 966-odik oldalon.)

A skandinávok első offenzívája Európában (1020-ig)

Skandinávia ókoráról és kora középkoráról vajmi keveset tudunk. Úgy véljük, hogy a szkíta időkben a szkíta-szarmata világból kiszakadt, vagy éppen „ind-iráni", tehát nem turáni gyökereik miatt a szkíta népekkel való közösséget kerülő népek lehettek az őseik, akik megfelelő életteret találtak maguknak Skandináviában. Az ős-skandinávokat részben magukba olvasztották, részben É-ra, K-re szorították, s idővel létszámukban erőteljesen megszaporodtak. A Római Birodalom fennállása idején kibocsátották népfeleslegüket Közép-Európa irányában. E kivándorolt néprészüket Rómában a „germánok" közé sorolták. A skandináv eredetű germán törzsek azután rendkívüli mértékben meghatározták Európa további történetét. Skandinávia népessége ugyanakkor továbbra is erőteljesen szaporodott, s így a középkor derekán képessé vált az újabb térhódításra. Az ún. európai viking-korszak kezdetét a legismertebb munkák **800** (911) **k-i** időpontra teszik. A vikingek (skandinávok) szerepe nemcsak pusztításra korlátozódott, bármennyire is ezt domborították ki a korabeli és a későbbi írások is. A Skandináviából expandáló viking (norvégiai, svédországi és dániai) civilizáció a **08. sz. végétől** (a 10. sz. második harmadától) erős hatást gyakorolt Európára, (rúnaírásos kövek, monumentális gránit emlékművek stb.). Anglia É-i és K-i részein a **09/10.** (10/11.) **sz-ban** a dánok törvényei és szokásai uralkodtak.

A skandináv népek centrumáról alkotott képünk töredékes. Ez egyik legkorábbi, ismertté vált dán király Kékfogú Herald volt (958–987), aki 970 k. megkeresztelkedett, és német egyházi körökkel együttműködve elhatárolódott a Balti-tenger békéjét veszélyeztető viking kalózfészkektől, Jellingből Roskildébe tette át székhelyét. A 975 k. létrehozott skandináv püspökségek a brémai érsek fennhatósága alá kerültek. A Harald Klak néven ismert viking vezérről is tudni véljük, hogy **826-ban** (971) megkeresztelkedett, s ezzel elnyerni remélte Jámbor Lajos támogatását a dán trónért folytatott harcban. Fentiek fényében igencsak valószínűnek tartom, hogy Harald Klak személye azonos lehet Kékfogú Heraldéval.

A másik jelentős, a történelem lapjaira feliratkozott történelmi személyiség is Kékfogú Herald kortársa volt, aki Villásszakállú Sven néven vált ismertté. A virtuális történelem szerint csaknem 70 évig, »946-tól« »1014-ig« uralkodó pogány király ténylegesen **946** (957) és **1014** (1025) **között** lehetett Dánia egyik királya, és egy darabig Britannia területére is kiterjedt az uralma. (A történelmi tárgyú munkák szerint uralkodása elején „viking kalandozásokban" vett részt). Ilyeténképpen az ún. viking korszak egyik korai, fajsúlyos személyisége lehetett. Az 01. évezred vége felé alakult ki a norvég nép Skandinávia egyes törzseinek az ős-svédektől való elkülönülése eredményeként, s esetleg egyes lapp és finn törzsek beolvasztása révén. Az első írásos emlékek rúnaírással maradtak fenn. Nyelvük legrégebbi emlékei a **07.** (08.) **sz-tól** datálhatók. (A kifejlődött norvég nyelv Ny-i és K-i nyelvjárásokra osztható. A Ny-i terület nyelvjárása az izlandi nyelvvel mutat rokonságot, míg a K-i nyelvjárási terület svéd és dán hatásokat tükröz. Népi kultúrájuk emléke az Edda-költészet.)

A kisebb norvég fejedelemségek, királyságok **860** (1005) **k.** látszólag egyetlen királyságban egyesültek. Norvégia első, „rendkívül hosszú életűnek" látszó királyát a történetírás I. Széphajú (vagy Szőke) Harald néven ismeri, aki valójában 36, esetleg csak 27 évig, **860-tól** (1005) **930ig** (1041), vagy **872-től** (1017) **933-ig** (1044) uralkodott. Persze egyáltalán nem volt egyedül, hiszen ebben az időben változatlanul léteztek az övén kívül is norvég királyságok. Az **ezredforduló** (1011) **előtt** regnált az az Olaf Tryggvasson nevű norvég király is, akinek halála után az országát a dán Villásszakállú Sven király annektálta. **1000** (1011) és **1014** (1025) **között** ugyancsak norvég király volt Sven, sőt **1000** (1011) és **1015** (1026) **között** Erik is.

Devonshire-t (DNy-Anglia, Cornwalli-félsziget, Wessex) a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felétől** erős dán támadások érték. Wessex azonban szilárdan ellenállt. A **09.** (10.) **sz. közepén** aztán Mercia gyengült meg végzetesen a viking támadások miatt, miközben Wessex egyre erősebbé vált, végül Mercia már csak egy wessexi tartománnyá vált, egy wessexi kormányzó alá tartozott (a dánok általi elfoglalásáig).

Írország területét először **820** (931) **k.** fosztogatták a vikingek. Az írországi invázió évének a **831-est** (942) jelölték meg. Első állandó településüket itt **838/839-ben** (949/950) hozták létre. Az Ír-sziget gyakorlatilag teljes meghódítása a vikingek (dánok) által „mégis már" »795-ben«, nyilván **795-ben** (951) megtörtént. Más álláspont szerint a „norvég" (?) vikingek **853-ban** (964) már az egész Ír-szigetet az ellenőrzésük alatt tartották, illetve megint más adat szerint a „normannok" (?) **820-ban** (965) alapították meg államukat Dublinnál. (Az írek **901/902-ben** (1012/1013) egy időre visszafoglalták Dublint, de akciójukat a vikingek keményen megtorolták, – egészen **965-ig** (1076-ig) tartott a norvég-viking uralom Írországban.)

K-Európa É-i részén is sorsfordító változások kezdődtek: a skandináv „varégok" a Ladogatónál létrehozták K-európai központjukat. A varégok Uppland és Gotland felől terjeszkedtek **825** (970) **k.** Észtország, Lettország, a Ladoga-tó és az Onyega-tó irányában, Sztárája Ladoga területén jelentős támaszpontot építettek ki. Innen meneteltek Rurik varég herceg csapatai Dfelé, s **858-tól** (1003) megszállták Kijev városát, ami a következő években újabb támaszpontként szolgált Bizánc határvidékének, sőt fővárosának a nyugtalanításához is.

A vikingek **836-ban** (947) jelentek meg Utrecht és Antwerpen környékén. A D-Angliát érő invázió felerősödésével (**840**, azaz 951) összefüggésben **808-tól** (953) normann betörések voltak tapasztalhatók a Frank Birodalomban is. Az Írország területéről érkezett „norvégok" **799ben** (955) megtámadták Aquitaniát is. A vikingek támadásai **820** (965) **után** évente ismétlődtek, flottáik a nagyobb folyókon felhatoltak a szárazföld belsejébe is. A vikingek **845-ben** (990) lerombolták Hamburgot, Párizst is pusztították, eljutottak Gentbe is. Egy nagy normann sereg a **880-as** (990-es) **években** „fél Franciaország" területét keresztül-kasul járta, a területek uralkodóit adófizetésre kényszerítette. Egy jelentős normann-fríz összecsapás **884-ben** (995) történt, s ebből a frízek kerülnek ki győztesen. A normannok megtelepedtek Normandia területén, de a Bretagne-i Alantól **888-ban** (999) súlyos vereséget szenvedtek. Valamivel később, a **10. sz. kezdetétől**, vagyis az 1010-es évektől Rennes-i Geoffroi felvette a Bretagne hercege címet. (Utódai századokon át, egészen 1488-ig harcoltak a breton önállóság védelmében a normandiai hercegek és az Anjou grófok ellen.)

A **09.** (10.) **sz. közepétől** a normannok és dánok támadása befolyásolta Anglia egyesítésének – egyébként már korábban megindult – folyamatát. A támadások hatására erősödött meg a politikai akarat az egyesítésre. Az angolszász heptarchiát (hét király párhuzamos uralkodását az angolszász államokban) III. Egbert (Közép-Anglia) wessexi király **827/828-ban** (972/973) fölszámolta, kísérletet téve egységes angolszász állam létrehozására.

A dánok azonban megtelepedtek a Temzétől É-ra fekvő és a K-i királyságok területén is, **866ban** (977) pedig megalapították Yorkot, állandó, megerősített bázisukat. K-Anglia, valamint részben Mercia és Northumbria területének meghódítása nyomán már **865-től** (976) keményen támadták Wessexet is. A masszív dán nyomulás, betelepedés Anglia területén **835-ben** (980) kezdődött meg. Ettől kezdve a benyomuló dánok rendre összecsaptak a D- és K-angliai uralkodók csapataival. Mercia (wessexi) tartomány fennállásának **870** (981) **után** vetett véget a skandináv invázió. A dánok **871-ig** (982) meghódították a Temzétől É-ra fekvő és a K-i királyságok területét. Az ominózus **871-es**

(982) támadás során kilenc csata zajlott le egymás után a dánok és Wessex között, ezek egyike lehetett a Hingston downi csata. A carhamptoni csata alkalmával **836-ban** (981) III. Egbert királyt győzték le a vikingek, két év múlva, **838-ban** (983) viszont Anglia aratott győzelmet a Hingston downi csatában. Egbert utóda, Nagy Alfréd, Anglia egyesítésének legjelentősebb szorgalmazója (**871–899**, azaz 982–1010, más adat szerint az uralkodása „már" **848-ban**, tehát 993-ban kezdődött) ugyancsak képes volt ellenállni a dán nyomásnak.

A Szt. Aidan által alapított kolostort és templomot Lindisfarne-szigetén (az Északi-tengeren, 3 km-re Northumbria partjától) **875-ben** (986) kiürítették, a szerzetesek a viking betörések miatt a szárazföldre költöztek. Northumbria D-i részét (a mai Yorkshire-t) **876-ban** (987) elfoglalták a dánok. (Northumbria É-i fele már korábban is a birtokukban volt.) Mercia területét a háborúzó felek **877-ben** (988) felosztották egymás között.

A legerősebbnek tekintett dán támadás **878-ban** (989) következett be. Nagy Alfréd Edingtonnál visszaverte a dánokat.

Nagy Alfréd **878-ban** (989) elhódította Ős-Londont a dánoktól, (más adat szerint ez csak **886ban** (997) történt volna meg). A békekötés során Anglia É-i és K-i részén az angol és a dán hatalom közötti határvonalat a király és Guthrum dán vezér közösen állapította meg. A Danelaw hatálya alá tartozó terület a Temze vízgyűjtő területétől É-ra és K-re eső szigetrész lett. A békemegállapodás ellenére az angolszászok **886** (997) és **991** (1002) **között** folyamatosan küzdöttek a dán uralom alatt álló K-angliai területek felszabadításáért.

Nagy Alfréd halála, **899** (1010) után Idős Edward uralkodott Wessexben, negyed évszázados regnálása során elhódította Anglia dán ellenőrzés alatt álló területeit. Természetesen nem akarta visszaállítani a korábbi államokat, hanem területüket saját országához igyekezett csatolni. Ez a törekvése azonban csak részleges sikerrel járt. Érdekes fejleményként tekinthetünk arra, hogy **905** (1016) **k.** Nagy Alfréd lánya megengedte, hogy Dublinból elűzött norvégok letelepedhessenek Wirral ÉNy-i félszigetén.

A vikingek **861-ben** (972) érkeztek meg Izlandra. A terület felderítése után, a **09/10. sz fordulóján** (1011 k.) zajlott le a Norvégia Ny-i részéből (és részben Írországból) érkező norvég, valamint svéd vikingek honfoglalása Izlandon. Más adatok szerint a norvégok **874-től** (1019) – Reykjavik fővárost megalapítva – kezdték meg Izland benépesítését. (A népesség betelepítése **930-ig** (1041-ig) tartott.)

A norvég Szőke Harald **875-ben** (1020) meghódította az Orkney-szigeteket (90 szigetből álló szigetcsoport Skóciától É-ra), s autonom norvég grófsággá fejlesztette. (A grófság ebben a formában 1231-ig állt fenn.)

Az igazság a „lengyel-magyar háború” és „Kurszán” harcai ügyében – lengyel és magyar szabadságharc (1021-ig)

A virtuális történetírásban az »1002« és »1018« közötti éveket egy Közép-európai „hosszú háború” időszakának minősítették, amelyet II. (Szent) Henrik német király viselt volna I. (Vitéz) Bolesław lengyel király ellen. Azt is hozzáteszik a történészek, hogy ebben a háborúban magyar csapatok is részt vettek, és »1014-től« a németek oldalán harcoltak. Lássuk, ezzel szemben mi az igazság, hogyan és miért vettek részt magyar egységek is a „hosszú” háborúban?!

Mindenekelőtt meg kell emlékeznünk az ún. gnieznói kongresszusról (**1000**, azaz 1011 **előtt**), ahol Dicsőséges Ottó, a „nagy Ottók” őse (**880–912**, azaz 991–1023) találkozott Vitéz Bolesław lengyel uralkodóval, aki Ottó jóvoltából a Szent Lándzsa egy másolatával lett gazdagabb, ami egy szász-lengyel szövetség megpecsételését jelenthette. A lengyelek adókötelezettsége megszűnt. Így kezdődött az önálló lengyel egyházszervezet kialakítása Gniezno érsekségének megalapításával. Ez az esemény, illetve a szövetkezés következményei lehettek Bajor (IV.) Henrik herceg háborús készülődésének mélyebb okai.

A szóban forgó háború körülményeit szemrevételezve nem hagyhatjuk figyelmen kívül az I. (Szent) István „uralmának” kezdetén történtekre vonatkozó adatokat, közöttük a Cussal és a Keán néven megnevezett pannóniai személyiségek likvidálásával kapcsolatos közléseket sem. (István korszaka nem királlyá koronázásával, hanem Koppány, a trónörökös kiiktatásával, **997-tel**, tehát 1008-cal kezdődött.)

A Garam-folyó partján lévő Bény térségében a legutóbbi időkig felismerhető gyűrű alakú erődítményeket a helyiek avar sáncoknak nevezik. Valószínűleg a **10. sz. utolsó negyedében** (a 10. sz. legvégén) még fennálló építményrendszert Géza fejedelem is tovább építtette. A három fél-gyűrű alakú sánc Bény fontos erődítménye volt, a hagyomány szerint Bényben gyűjtötték össze a német lovagok, Vencellin, Hont és Pázmány a seregüket. A Képes Krónika a következőképpen emlékezett meg erről: „*Szent István király azonban összehívta embereit, és Szent Márton hitvalló közbenjárása által kérte az isteni irgalmasság segítségét. Majd összegyűjtötte seregét, és az ellenség elébe indult; a Garam folyó mellett övezték fel először karddal; itt testi épségének őrizetére két főembert rendelt, Hontot és Pázmányt; az egész sereg fejedelmévé és vezérévé pedig német származású vendégét, Vencellint tette meg*”.

Somogy volt Koppány herceg földjének kellős közepe. Somogyvár vidékén egy elképesztő méretű földkiépítés történt. Koppány és családja egy 7-8 km hosszú, vízben álló földvár D-i szélén, egy 16-18 km hosszú földkiépítésen belül települt. Mindezen földművek részét képezték egy aprólékosan kiépített, még sokkal nagyobb földmű-labirintusnak, mégpedig annak az ÉNyi sarkaként. A ránk hagyományozott történet szerint nem ebben a labirintusban verték szét Koppány seregét, hanem valahol a Balatontól É-ra eső térségben, mivelhogy Koppány támadta meg a puccsisták seregét. Ez annál is valószínűbb, mert egy adat szerint magyar csapatok **852ben** (1008) feltűntek a Német (K-i Frank) Birodalom látókörében is. Kézai szerint Koppány és a lovagok végső csatájára Veszprém közelében került sor. Veszprém alatt, talán Szent Györgymezején ütköztek meg egymással a seregek.

Ugyancsak lényeges belátnunk, hogy az **ezredforduló tájékán** (1011 k.) Magyarország belső viszonyait alapvetően a Géza által korábban behívott és befogadott kalandor lovagok határozták meg, akik ellenőrzést gyakoroltak a királyi hatalom felett, s papjaik segítségével egyre nyilvánvalóbban Bajor Henrik szekerét tolták. A K-i Frank Birodalom vezetése gyakorlatilag nem foglalkozott a K-i határai mentén történő

eseményekkel, Német Lajos az Aquitániában kitört lázadást **852/853-ban** (1008/1009) igyekezett éppen leveretni, illetve rámaradt volna az itáliai centrifugális törekvések kezelésének ügye, továbbá azzal is próbálkozott, hogy megszerezze a Ny-i frank trónt.

A Fuldai Évkönyvek szerint ebben az időben sokan lázadtak Kopasz Károly uralma ellen. Lothar császár uralma végén Ifjabb (III.) Lajos, mint fiatal herceg Kopasz Károllyal és II. Pipinnel szemben, apja (Német Lajos) és unokatestvére (Károly mainzi érsek) unszolására, **854-ben** (1010) egy sereg élén átkelt Galliába azzal a szándékkal, hogy megszerezze Aquitánia trónját. Bajor IV. Henrik **1003/1004-ben** (1014/1015) – bizonyára a II. Bernát néven említett szászországi herceg révén – hadjáratot folytatott I. Bolesław lengyel fejedelem ellen, de közben Itáliába is hadat küldött Ivreai Arduin ellen, aki – több más itáliai személyiséghez hasonlóan – Itália (bizonyos itáliai régió) királyának merte nevezni magát. Az itáliai hadjárat rendkívül kemény és kegyetlen volt, eredményeként Henrik **1004-ben** (1015) Páviában Itália királyává koronáztatta magát.

A „hosszú" háború kezdete (**1002**, vagyis 1013) körüli időben, Magyarország Ny-i határai mentén figyelemreméltó események történtek. Néhány ottani település lakossága, vagy inkább templomaik papsága még a 20. sz. végén is őrizte az ott regisztrált, a **11. sz. első** (10-es) **éveiben** végrehajtott magyar támadások emlékét. Ezek a támadások pontosan egybeestek a virtuális kronológia szerint a »10. sz. kezdetén«, tehát a **10. sz. első éveiben** (a 11. sz. 10-es éveiben) bekövetkezett magyar hadjárattal, Cussal herceg akcióival. A szinopszis azzal válik teljessé, ha fentieket kiegészítjük a Cussal halála utáni évekre, a **861/862-re** (1017/1018) vonatkozó alábbi említéssel: *a magyar seregek a Bécsi Erdő körzetében tevékenykedtek, Karlmann K-i frank kormányzó hívta segítségül a magyarokat apjával, Német Lajossal szembeni lázadása keretében*.

Hogy Cussal szabadságharcát tágabb összefüggésbe helyezzük, feltétlenül szólnunk kell a Szent Istvánt túszként kezelő német kalandorok által irányított ország ravasz politikájáról. Ezek a „lovagok" a magyar törzsek – számukra veszélyesnek látszó – hadait igyekeztek az ország határain kívül tudni. Itáliába vezényelték őket, hogy az itáliai háborúban az egyik hatalmi tényező oldalára állítva más hatalmi centrumok elleni harcban felőrlődjenek, vagy legalább a magyar hatalmi centrumtól jó távol legyenek. (Az adatok mégis arra utalnak, hogy maradt azért magyar fegyveres erő az országban, hiszen a felkelés csak-csak bekövetkezett.)

A magyarok feltehetőleg Henrik kívánságára harcoltak **903-tól** (1014) Berengár király ellen, majd **904-ben** (1015) hosszú, de eredménytelen ostrom alá vetették Bergamót is, mely város Berengár erőssége volt. Ekkor történt valami, ami miatt Berengár oldalára álltak, s **905-ben** (1016) Lombardiában már a király ellen lázadó nemesek ellen fordultak, illetve hadjáratot folytattak a III. (Vak) Lajosnak nevezett (Karoling?) uralkodó seregével szemben. Úgy gondolom, az átpártolás egyértelműen arra vezethető vissza, hogy ekkor vált nyilvánvalóvá a magyar törzsi vezetés számára az Istvánt kezükben tartó „lovagok" valódi célja. (Berengár és a magyarok szövetsége aztán **924-ig**, tehát 1035-ig állt fenn.)

Az itáliai „kalandozásokkal" párhuzamosan, **1003/1006-ban** (1014/1016) katonai kísérettel támogatott „térítők" tevékenykedtek a (keresztény) „fekete magyarok" földjén. Alighanem az lehetett a hatalom célja, hogy „felülírják" (prágai) Adalbert missziójának eredményeit, s a magyarságot a vallás azon frank/bajor változatára térítsék át, ami a lovagok körében már kizárólagos volt. (E „fekete" magyarok (székelyek?) valahol az Alsó-Dráva vidékén, az ország D-i részén élhettek.)

Cussal hercegről és tevékenységéről a 14. sz-i Annales Sangallenses maiores c. forrás révén vannak információink, továbbá az Annales Bojorum, Aventinusnak, azaz Johann Turmayr bajor humanista történetírónak (1477–1534) a műve is megemlíti Cussalt.

(Megjegyzendő, hogy Aventinus műve szerint **900-ban** (1011) még [Casula/Cussal király követei] „*minden népnél többre értékelték szomszédaiknak, a bajoroknak a barátságát, mivel az ő segítségükkel állandó lakhelyük van, s erre a jótéteményre mindig emlékezni fognak*”. Aventinus valamilyen ismeretlen bajor forrásból citálhatta ezt a mondatát, vagy magától Bonfinitől, aki az avarokról szóló fejezetben szó szerint ugyanezt írta a Nagy Károly ellen szövetkező bajorok és avarok tárgyalásáról.)

Koppány herceg magyar trónörökös likvidálása (**997**, azaz 1008) után négy évvel, **901-ben** (1012) Cussal/Casula herceg serege is vereséget szenvedett a Magyarország „első” királyát, Szent Istvánt legalább **996-tól** (1007-től) túszként hatalmában tartó német (általános vélemény szerint frank, vagy bajor, véleményem szerint a Karoling hatalomtól elidegenedett bajor és sváb) hatalmi tömörülés csapataitól. (A magyar történészek által – Anonymus Korcán vezére, tehát Kend (Kond/Kund/Künd) vezér fia nevének figyelembevételével – Kurszánnak átkeresztelt, egyesek által „Gyulának”, mások által „Kendének” tekintett Cussal herceg szállása sokak szerint a Pilisben, a Dunakanyarban volt. – Cussal és Korcán/Kurszán azonosítását azonban semmi érdemleges adat nem támogatja.)

Cussal herceget a katonai vereség nem tántorította el céljától, tovább folytatta szabadságharcát, melynek célja az **1000/1001-ben**, azaz 1011/1012-ben megkoronázott István király kiszabadítása lehetett. Az interpretációk egy része szerint „Kurszán” vezért és kíséretét valamikor **902** (1013) és **904** (1015) között a bajorok egy tanácskozás közben orvul megölték. Az írottak értelmezése arra az eredményre vezet, hogy a németek ellenállása kudarcot vallott. Cussal elfoglalta a Bécsi-medencét és a Morva-mentét. Noha a bajorok, állítólag – vélhetően a Fischafolyónál – **903-ban** (1014) kisebb vereséget mértek Cussal seregére, mégis béketárgyalást kezdeményeztek. A javaslatot a herceg elfogadta. A találkozóra, tárgyalásra, no meg az aljas merényletre már **904-ben** (1015) kerülhetett sor.

Eközben, **1003-ban** (1014), más adatok szerint (ugyancsak) 1014-ben már javában zajlott a német-lengyel háború. A németek az Elba és az Odera közötti, valamint az attól D-re fekvő (csehek, lengyelek, más szlávok által lakott) területeket próbálták megszerezni. A támadás közvetlen előzményeként figyelemmel kell lennünk arra, hogy **843** (999) és **911** (1022) között e terület Dicsőséges Ottó birodalmának része volt, ám Bernát herceg (**988–1011**, azaz 999– 1022) nem volt képes megőrizni az Elbán túl, még **988** (999) **előtt** meghódított szláv területeket. Bajor IV. Henrik csapatai támadtak.

A német támadással összefüggésben, az interpretációk egy része szerint a lengyel uralkodó **1003-ban** (1014) kísérletet tett a Morva-menténék és a Vág völgyének megszerzésére. Az interpretációk másik része szerint Bolesław hadserege 1014-ben, a Vág felső szakasza mentén behatolt Trencsén vidékére. Aztán 1015-ben Bolesław várakat foglalt el a Morva és a Vág vidékén, (biztosra vehető, hogy német katonai ellenőrzés alatt álló területeken). Ezzel párhuzamosan, **1004-ben** (1015) a német hadvezetés a litvánokkal szövetkezett a lengyelek ellen, s e szövetség erői **1005-re** (1016) közös erővel kiszorították Bolesław hadait az Odera és az Elba közötti térségből. A lengyel vezető elit egy része ekkor állítólag elismerte Henrik hűbéri fennhatóságát. „*A dalamancok nem tudták feltartóztatni Henriknek, Szászország* [valójában Bajorország] *hercegének a támadását, ezért felbérelték ellene az avarokat, ezt a háborúban igen kemény népet, akiket most magyaroknak hívunk.*” – írta a krónikás Widukind a Szászok története c. művében a **906-os** (1017-es) évre vonatkozóan, s mellesleg ezzel alá is támasztotta alapkoncepciónkat, mely szerint a magyarok nem Henrik oldalán, hanem éppenséggel vele szemben harcoltak.

A fejlemények arra engednek következtetni, a lengyel hadak nem véletlenül jelentek meg már 1014-ben a Felvidéken, hanem a nagyobb erő elől odahúzódtak, de nem menekültként, hanem az ottani német megszállók ellen harcolva. Biztosra vehető, hogy a németektől visszafoglalt magyar lakosságú területeken oltalomra számítottak, amit nyilván

meg is kaptak. A következő évben, 1015-ben a lengyel csapatok elérkeztek a Duna vonaláig, ahol közvetlen érintkezésbe kerülhettek a magyar hadvezetéssel, talán még **904-ben** (1015) magával a bajorok által kezdeményezett tárgyalásra készülő Cussal herceggel is.

Ekkor, talán éppen Cussal meggyilkolása után kezdődött el a „hosszú" háború második szakasza. Ezt egy „Karoling" idősíkról származó információ is megerősíti, hiszen sommás megállapítás szerint **860** (1016) **k.** háború dúlt Pannóniában és attól É-ra, a salzburgi papok térítési irányában. Ugyanebből az évből származik egy Német Lajos által kiállított oklevél, ami közvetve tanúságtételnek is tekinthető Magyarország függetlenségéről. Az oklevél marcha uengeriorumról, tehát Wangariorum marcha-ról (Hungária határa) tesz említést a Savária közelében emelkedő hegyekről, az Alpok K-i lábairól szólván.

(A K-i Frank Birodalom már csak saját árnyékaként létezett. Német Lajos uralma végén K-re már nem nagyon figyelhetett, sem ő, sem megbízottai nem merészkedtek Salzburgon túlra. Az egykori „avar marcha" a magát önállósító őrgróf országa lett, miként ekkoriban a birodalom többi K-i határtartománya is elszakadt a központi hatalomtól.)

A „hosszú háború" nem kerülte el Ny-Pannónia, tehát az avarhun és karantán-szláv alaplakosságú, elvileg Karoling uralom alatt álló Alpok-alja területét sem, ahol ekkor éppen folyamatban volt Karlmann lázadása. Rasztiszláv morva fejedelem **860-ban** (1016) csatlakozott Karlmannhoz, betört erre a területére, összecsapott Pribina őrgróf seregével, aki holtan maradt a csatatéren. A történet ezzel nem ért véget, egy **862-re** (1018) vonatkozó adat szerint a Karlmannal és a morvákkal szövetségben álló magyarok („*ungi*") támadták a birodalom K-i végeit. Erről Hinkmar reimsi érsek – az Annales Bertiniani néven ismert frank évkönyvek **862-től** (1018) **882-ig** (1038) terjedő részének egykorú szerzője – emlékezett meg. (Természetesen egyáltalán nem biztos, hogy tényleg magyarokat figyeltek meg a térségben, az viszont teljesen biztos, hogy az ezzel összefüggésben, az igen-igen távoli Reims városát ért magyar „kalandozásra" vonatkozó képzelgések teljesen hiteltelenek.)

Valamivel hamarabb, **1004/1005.** (1015/1016) **k.,** István királlyá koronázását követő három év elteltével zajlott le a Keán (kán?, kagán?) vezér elleni hadjárat is, minden bizonnyal Pannónia területén. Keán vezérnek a krónikák némelyikében emlegetett személye mindeddig egy nagy kérdőjel maradt. A 14. sz-i krónikakompozíció és a Tárih-i Üngürüsz emlékezett meg róla. Utóbbi szerint Keán egy bolgár tartomány ura, egy vojvoda volt, és tartománya szomszédja volt az „*Illíria tartományt magában foglaló Uszlovin országnak*". A helymeghatározás alapján a Dráva–Száva-közére, vagy a Dráva-mentére, esetleg valamilyen Rába-vidéki területre gondolhatunk, mely területek Géza, s így bizonyára István országának is a határvidékei voltak. Ennek megfelelően Keán egy magas rangú onogur vezető lehetett, aki talán kapcsolatra lépett egy szomszédos bolgár (avagy inkább morva?) herceggel.

A kérdéssel foglalkozó magyar történeti irodalom teljesen tévúton jár, amikor – a virtuális kronológia csapdájában a Gyula elleni, egy évszázaddal később folytatott hadjáratokkal elképzelt összefüggések kapcsán, a 14. sz-i krónikára támaszkodva – Keán tartományát D-Erdélyben vagy a Szörénységben képzeli el. Egy Dráva–Száva-közi, esetleg Dráva-menti helyszín valószínűségét ugyanakkor alátámasztja a Tárih-i Üngürüsz bizonyos kitétele, mely szerint a szomszédos Uszlovin ország fejedelmét „Marcsijánusnak" hívták, és az a fejedelem utóbb szembekerült Istvánnal. Ez utóbbi személy semmiképpen sem bolgár, nem is morva, hanem sokkal inkább egy friauli vagy velencei személyiség lehetett, aki be akart avatkozni a Pannónia sorsát érintő hatalmi játszmákba, (amiért utóbb – az említett forrás szerint egy orvgyilkos kése által – az életével fizetett).

(Megjegyezzük: az is felvethető, hogy ez a Keán azonos lehet azzal Kemennel, aki egyes mendemondák szerint az „alpári bolgár fejedelem” (egy morva despota?) lekötelezettje lehetett, s a dunántúli Kemeneshát nevezetű tájon élhetett. – Mindenesetre ezen a vidéken, a Balatontól DNy-ra, egy É-D-i irányban hosszan elnyúló dombvonulat mentén, ami az ország Ny-ra néző második védvonalának közepe táján húzódott, a Kemyn/Kemen személynév 1260 k. bizonyosan előfordult.)

Az István királyt túszként kezelő német kalandorok tisztában voltak azzal, hogy Koppány és Cussal kiiktatásával nem sikerült teljesen letörni a magyarok ellenállását. Igyekeztek az ország további vidékein is „rendet csinálni”. Így kerítettek hát sort a Keán elleni támadásra **1005** (1016) **k.**, vagyis a harmadik magyar felkelő vezér, a talán Karlmannal és Rasztiszlávval, esetleg azok ellenfeleivel szövetkező magyar törzsfőnök likvidálására. (Ekkor István király még fogságban volt, habár nem sokkal később kiszabadult.)

A fentiekből az a kép bontakozik ki e szemünk előtt, hogy a „hosszú háború” nem annyira hosszú, hanem inkább „széles” volt. Közép-Európa jelentős részére kiterjedt, Itáliától a Baltitenger partjaiig folytak a csatározások. Utolsó eseményeként egy **863-as** (1019) balkáni mozzanatot említhetünk meg, mikor is Német Lajos bolgár szövetségben megtorolta a morvák támadásait. Egy bolgár lovassereg meghunyászkodásra kényszerítette a morva Rasztiszlávot. Nem ismerjük a részleteket, de kétségtelen, hogy Szent István király 1017/1018-ban már szabad ember volt. Valószínű, hogy kiszabadulását lengyel-magyar összefogásnak köszönhette. Újra magyar helyőrség került a korábban németek által elfoglalt, majd a lengyel csapatok által visszafoglalt felvidéki várakba is. Bolesław a magyar királynak Trencsén várát is visszaadta. A német-lengyel békekötésre 1018-ban került sor. A bautzeni béke-megállapodás feltételei arra engednek következtetni, hogy a háború második szakaszában lengyel győzelem születhetett a Kárpátok vonalától É-ra. A németek visszaadták a lengyeleknek Lausitz (Lužice) és Meissen vidékét. A lengyelek **1019-ben** (1030-ban) kivonultak a későbbi Morvaország területéről, ami így a Přemyslida cseh herceg, Břetislav kezébe került. (Más interpretáció szerint Oldřich cseh fejedelem **1020** (1031) **k.** kiterjesztette fennhatóságát Morvaországra, s az ottani lengyeleket „eladta” Magyarországon! Értsd: a magyarok kiváltották a lengyeleket a fogságból.)

A Morva-mező térségét **1010** (1021) **k.** Szent István ismét Magyarországhoz csatolta. A magyar-német ellentétek továbbra sem csökkentek, a gyepűvidéken a „bajorok” (a kalandor lovagok?) **1020** (1031) **k.** megint megszállták a Fischa és a Lajta mentét.

A trencséni Zobor-hegy szerzeteseinek története (1024-ig)

Többek szerint Nyitra mellett, a Zobor-hegyen már 10. sz-ban működött egy kolostor. Más álláspont szerint a monostort **1002** (1013) **k.** Regensburgból érkezett bencés szerzetesek alapították. Feljegyezték, hogy **1006** (1017) **k.** több szerzetes, közöttük Zoerard (Szórád) lengyel (vagy fehérhorvát?) származású rendtag is elhagyta a közösséget, a szerzetesek magányos remeteként önsanyargató életet éltek a Trencsén melletti Szkalka-hegy barlangjaiban.

Szórád hamarosan meghalt. Tanítványát, Benedeket **1010** (1021) **k.** rablók ölték meg, holttestét a Vág medrébe dobták. Az események hátterében ott a német-lengyel és az azzal összefüggő német-magyar háború, s a döntő fontosságú ütközetek 1018 előtt éppen Trencsén környékén folytak. (A fentiekben megemlékeztünk Szent István király kiszabadításáról, a Vág völgyének felszabadításáról is.) A véres háború bizonyára kaotikus közállapotokhoz vezetett a Felvidéken, aminek Benedek is áldozatául esett.

A szentéletű Zoborhegyi Szórád és Benedek remeték kultusza hamar elterjedt a Felvidéken, és sokan keresték fel a remeték lakhelyének számító barlangot, valamint a közelben fakadó gyógyító forrást. Az 1020-as években Boldog Mór megírta legendájukat. (Később szentté avatták Szórádot és Benedeket.)

A szabír-kabar hadsereg a kazárok támadását **826-ban** (971) véglegesen visszaverte, s az Etelközben független államot hozott létre. Ezzel egyidejűleg – magyar elemzők szerint – **860-ban** (ugyancsak 971) a Nyék törzs kivált az onogur vagy „barszil" törzsközösségből, és a magyarokhoz (szabírokhoz) csatlakozott. (Más elemzők szerint a Nyék törzs csatlakozása nem ekkor, hanem **870** (970) **k.** történhetett.) Ettől az időtől fogva az etelközi szabírok és a Kárpát-medence magyar államának meghatározó személyiségei követeik révén folyamatos kapcsolatban álltak egymással.

(Korábban már szó volt arról, hogy az Avarhunnia összeomlása után létrejött Pannon-Hungária és a felvidéki-pilisi Hunnia, vagyis Atilla országának utódállama ekkoriban egyesült azon Hungária megnevezésű országgá, melynek elitje nem volt egységes. Az elit egy részét, az uralkodó dinasztiát és tágabb rokonságát Atilla – részben – német származású, kétséges identitású leszármazottai adták. Emiatt ez az ország kezdettől fogva erős német befolyás alatt állt. Ugyanakkor a nemesség meghatározó része – ugyancsak a kezdetektől – ragaszkodott egy következetes magyar nemzeti politikához. Már csak az elit két csoportjának földrajzi elhelyezkedése miatt is szükségszerű volt, hogy az Etelköz magyarságával kapcsolatban álló hungarusok a nemzeti elitet és a magyar függetlenség gondolatát képviselték. Nem feledkezhetünk meg a magyarok azon részéről sem, akik bolgár megszállás alatt éltek a Kárpát-medence K-i felén. Ők bizonnyal szívesen üdvözölték volna, ha az Etelköz magyarsága elősegítené mielőbbi felszabadulásukat.)

A magyar kutatók jelentős része az etelközi, törzsszövetségi magyar állam megalapításának időpontját **830-ra** (975) teszi. Az államalapítás tájékán zárult le Ed/Edömén fejedelem időszaka, s elkezdődött Ügyek uralma, aki többek szerint már Kijevben székelt. **830-835-től** (975980-tól) Ügek/Ügyek (Ed fia, Álmos apja, Árpád nagyapja) lett a magyar uralkodó, akinek felesége (a többek szerint korezmiai származású) Emese volt. Anonymus erről, illetve Álmos származásáról ezt írta: „*Ügek, aki Magóg király nemzetségéből származott, elvette feleségül Dentümoger Eunedubelianus* [Önedbeli] *nevű királyának Emese nevű leányát*". A 14. sz-i krónikakompozíció szerint viszont Álmos szülei: Előd (Ügek fia) és egy Eunodbilia nevű személy meg nem nevezett lánya lettek volna. Álmos születését egyébként többen **820–825** (965–970) **k-i** időpontra valószínűsítik.

Bíborbanszületett Konstantin császár a K-ről Ny-ra törő besenyőket először egy **834-es** (979-es) dátummal összefüggésben említette meg, mint a Kaszpi-tenger É-i vidékén feltűnt törzsszövetséget. (A kimek törzsszövetségi komplexum legnyugatibb tagjai **870** (981) **k.** a kipcsakok voltak, ők az Urál-vidéken éltek a besenyők É-i szomszédaiként.) A besenyő törzsek viharos gyorsaságú mozgásával függhet össze, hogy a Kazár Birodalom lerövidítette határait, és **835-ben** (980) felhagyta a Don jobb partjára épített Sarkel-erődöt is. Ez a lépés a magyarok és kabarok etelközi állama kazárok általi fenyegetettségének megszűnését, de egyúttal a besenyő törzsszövetség nyomásának kezdetét is jelenthette. (Az erődöt a kazárok feltehetőleg Bizáncnak adták át.) Kazária a felhagyott erőd helyett a Don bal partján kezdett erődítési munkálatokba, megkezdte ott egy új Sarkel-erőd építését.

A magyar lovasok Ny-felé tájékozódtak, **836–838-ban** (981–983) már felbukkantak a Dunadeltában is. Erről György barát (Geórgiosz Monakhosz) számolt be (Krum bolgár uralkodó makedón foglyainak története kapcsán).

Az iráni Dzsajháni írásai a **870-es** (980-as), **880-as** (990-es) évekre vonatkozóan bővebben foglalkoznak az Etelköz etnikai és politikai viszonyaival. Tőle származik az a jól ismert kitétel, ami a magyarok kettős királyságáról később megalkotott elképzelések alapját

képezi: „*a főnököt Kündének hívják…* [de] *az az ember, aki tényleges királyként uralkodik rajtuk, az a Dzsula. Minden magyar a Dzsula parancsait követi háború, védekezés és egyéb dolgokban*”.

Erről a kérdésről az a véleményem alakult ki, hogy az iráni utazó feltehetőleg nem a magyarok (szabírok), hanem az etelközi szövetségi állam másik összetevője, a kabarok politikai be rendezkedését örökítette meg. Álláspontom szerint kettős királyság semelyik korábbi (és későbbi) ősmagyar és magyar államnak nem volt a jellemzője, így egyáltalán nem is valószínű, hogy erre a néhány évtizedre bevezették volna. A kabarok viszont, akik hosszabb ideig a kazár államnak szerves részét képezték, alkalmazhatták ezt a türk-kazár világban hagyományosnak tekinthető megoldást. (A Gyula és a Kende név és tisztség egyéb megfontolásokból is a besenyőkhöz és a kabarokhoz köthető.)

A **870-es** (980-as), **880-as** (990-es) évekre vonatkozóan a muzulmán írások a magyarok államának K-i határaként egyértelműen a Don-folyót nevezték meg. Ez a megállapítás bizonyára ismeretessé vált Európa keresztény szerzői körében is, hiszen Regino apát azon munkájában, amelyben említést tett a magyarok besenyők általi „előzéséről” (e sztereotípiává lett álhírről), a fiktív esemény színhelyéül ugyancsak a Don-vidéket jelölte meg.

A Don bal partján elkészült **838-ra** (983) az új Sarkel-erőd, építésében, miként korábban, a Don jobb parti munkákban is, segítettek a bizánciak. Bizánc bizonyára ezzel fizette ki a korábban számára átadott Sarkel-erődítményt. Ekkor Bizánc uralta már a Krím-félszigetet is, ahol **840ben** (985) megszervezett egy új katonai közigazgatási egységet, vagyis „themát”. A bizánci kézben levő Sarkel-erőd most már egyértelműen a magyarok, és főként az Etelköz K-i határvidékén jelen levő kabarok elleni akciókat szolgálhatta, hiszen mélyen beékelődött az etelközi magyar államnak a Donig terjedő határvidékébe. Bizánc ilyen és hasonló lépéseinek tulajdonítható, hogy Ügyek fejedelem csapatai **839-ben** (984) támadták a Bizánc uralma alatt álló al-dunai erődítéseket, s ott foglyul ejtették a bizánci kormányzót is.

A besenyők Európába való megérkezésének tulajdoníthatjuk, hogy Volgai Bolgárország, miként a Kazár Birodalom is, a **870-es** (980-as) **években** ugyancsak lerövidítette területének DKi határait, népességének súlypontját áthelyezte É-felé. A sztyeppékről a Volga mentén É-ra vonuló volgai bolgárok ekkor elérték a Káma torkolatvidékét is.

A kutatók egy része a besenyő előnyomulással hozza összefüggésbe, hogy a **880-as** (990-es) években az Etelközben formálódó magyar népesség területileg átrendeződött. Padányi szerint az É-ra és Ny-ra eső részeken, vagyis a Dnyeper-Donyec régióban lakók többsége (a Megyer, a Tarján és a Jenő törzs) a Dnyeperen átkelve Ny-felé vonult. A Gyarmat törzs kettészakadt, és csak a Ny-ra tartó része csatlakozott a csonka (?) Kürt törzshöz, melynek vezetője Előd lehetett. A szabír közösséghez csatlakozott a Kér, a Keszi és a most megszervezett Kürt-Gyarmat törzs. (A Nyék törzs már korábban csatlakozott a szabír közösséghez, a Gyarmat törzs lemaradt fele pedig bizonyára a volgai bolgárokhoz közeledett.) – Más álláspont szerint a látszólagos népmozgás valójában csak pusztán azt jelezné, hogy a magyarok (nem korábban, éppen csak **840től**, vagyis 996-tól, egészen szélsőséges vélemény szerint pedig csak **853** (998), az állítólagos, „besenyőktől elszenvedett” vereség) **után** telepedtek volna be Etelközbe.

(Álláspontom szerint fenti találgatások értékét megkérdőjelezi az a megalapozottabbnak látszó, korábban már említett érvelés, mely szerint a magyar törzsnevek már jóval korábban jelen voltak a Kárpát-medencében, azok nem az Árpád-magyarokkal kerültek a Duna-mentére.) Ekkoriban még egy változás történt az etelközi

magyar államban. Véget ért Ügyek kora, valamikor **840–850** (985–995) **között** lett az ország új vezetője Ügyek fia: Álmos fejedelem, aki egészen **858-ig** (1003-ig) Kijev térségében, Ruténia vidékén tevékenykedett, és talán a fia, Árpád is ott született.

(Álmos a magyar mitológia egyik központi személyisége. Anonymus így írt eredetéről: „*Az Úr megtestesülésének nyolcszáztizenkilencedik* [**819-edik**, azaz 964-edik] *esztendejében Ügyek… feleségül vette Dentü-Mogyerben Őnedbelia vezérnek Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését álom jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták Álmosnak – ami latinul annyi, mint szent –, mivel az ő ivadékából szent királyok és vezérek voltak születendők.*” – Nem kétséges, hogy Álmos fogantatása ebben a megfogalmazásban párhuzamba állítható Jézuséval.) Összegezve a népmozgásokról elmondottakat, jól kirajzolódik, hogy a magyarok, a kabarok (kaukázusi eredetű kangárok), az onogurok és bolgárok, valamint a Kazár Birodalom szemmel láthatóan kitért a besenyők tervezett útjából, félrehúzódott a Volga-Don vidékéről. Mint ismeretes, Regino apát (miként Bíborbanszületett Konstantin is) tudni vélt arról, hogy **889-ben** (1000-ben) a Dontól K-re fekvő területekről („Szkítiából”) a besenyők kiűzték a magyarokat (szabírokat). Ha lehet valamennyi alapja ennek a híresztelésnek, akkor ott csakis a kazárok birodalmának, illetve a volgai bolgároknak egyik-másik, talán onogur (magyarnak tekinthető) közösségét érinthette a besenyő vonulás. Ha a Kazár Birodalom megkísérelte a besenyő előretörés megállítását, akkor az ő valamely ÉK-i néprészük szenvedhette meg a kialakult csetepaté következményeit. (Egyes források szerint a besenyők a kazároktól elszenvedett vereségük miatt vesztették el az Urál és a Volga közötti szállásterületüket. Talán ennek revánsaként kerülhetett sor a kazár területek pusztítására.) Mivel abban a térségben az etelközi magyarság egyáltalán nem volt már jelen, biztosra mondható Ügyek államának sértetlensége. Regino és Bíborbanszületett nyilván egy több évtizeddel korábbi állapotot ismert a Volga-Don vidéke etnikai térképeként, és a területen viharos gyorsasággal áttörő besenyők útját erre a korábbi térképre vetítette rá, így „találta ki” a magyarok besenyők általi lerohanását.

Egy biztos: a besenyők **889/890-ben** (1000/1001) elfoglalták a Volga-Don térségét. Ny-i előőrseik találkoztak az etelközi magyar-kabar állam K-i határvédőivel, akik bizonyára kabarok/kangárok voltak. A besenyők és a kabarok között nyilvánvalóan nem történt semmiféle összecsapás, már csak azért sem, mert a kabarok a besenyőkkel, évszázadokkal korábban, még Ázsiában jó viszonyt alakítottak ki, jobban mondva a besenyők a „kisbesenyőkkel” (a Turánialföld kangárjaival) testvérnépek voltak. (A kangárokról számos olyan korábbi és későbbi forrás ismeretes, amelyek szerint ők a besenyők egyik néprészével azonosak.)

Az is kétségtelen, hogy a **09. sz. végével** (1011 előtt) a középső Volgától a Don, a Donyec felső folyásán és a Kubán-vidékén át, a Kaukázus K-i feléig, a Kuma folyóig tartó szaltovói műveltségi területnek kb. a felén vége szakadt e műveltség nyomainak. A szaltovói jelleg nyilvánvalóan a besenyők („nagybesenyők”) eltérő kulturális-műveltségi jellemzőinek eluralkodásával összefüggésben szorult ki a szóban forgó területről.

Miért száguldottak a besenyők ekkora vehemenciával K-Európa területére, mi mozdította ki őket, előbb Közép-Ázsia területéről, majd a Volgától K-re eső területeikről is? Nyilvánvalóan a Talasz-vidéki karlukok, az oguzok és kipcsakok elől menekültek. A kipcsakokat, oguzokat, úzokat pedig Ismā’īl ibn Ahmad közép-ázsiai számánida uralkodó

csapatai űzték el **893-ban** (993) az Aral-tótól É-ra fekvő szállásterületükről. Ez a népvándorlás is a már megszokott módon, láncreakció-szerűen ment végbe.

A térségben a politikai egyensúly ezután sem alakult ki. A besenyők **870** (1015) **k.** nagy háborúba keveredtek az őket K-ről szorongató oguzokkal, és ez a háború a dzsihád jellegét öltötte magára, ami komolyan érintette a bolgár, szabír, kangár és onogur közösségeket is. A muzulmán elemek hatalmának növekedése folytán az onoguroktól és kangároktól (kisbesenyőktől) is K-re, tehát a muzulmán terjeszkedéssel leginkább érintett területen élő bolgárok körében egyre népszerűbbé vált az iszlám elfogadásának a gondolata. Mindezt a zsidó hitű kazárok nem nézték jó szemmel.

A Kazáriára K-ről nehezedő muzulmán nyomás **906** (1017) és **911** (1022) **között** elviselhetetlen méretűvé fokozódott, Kazáriában megnőttek a kivetett adók, s az ezzel együtt járó nélkülözés kiváltotta a kagánnal szemben álló, jobban mondva hosszú idő óta kazár elnyomás alatt élő népek felkelését. A sztyeppe népei ellen **912** (1023) **k.** megindított alán és türk-kazár büntetőhadjárat nyomán, **880** (1025) **k.** kiterjedt belháború folyt Kazáriában, ezzel összefüg gésben a mindeddig Kazáriában rekedt szabír, onogur és kabar népmaradványok kivándoroltak az Etelközbe, tehát a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékéhez kapcsolódó sztyeppékre, a Dnyepertől Ny-ra, a Kárpát-kanyarral szomszédos területekre, Álmos magyar-kabar államába.

Elvándorlásuk már **870** (1015) **k.** megkezdődhetett. Korábbi helyüket most elfoglalhatták a nagybesenyők törzsei. A besenyő térfoglalásnak, az Azovi-tenger É-i partján fekvő területek besenyők általi elfoglalásának a muzulmán földrajzi irodalomban megjelölt időpontja: **913**, azaz 1024.

Az Árpád-magyarok és a „besenyők” (ez esetben nyilván a kabar-besenyők) az orosz őskrónikában közölt kronológia szerint „Oleg idejében”, tehát **879** (ugyancsak 1024) **után** vonultak Ny-ra a Dnyeper vidékén, „Kijev alatt”. A Kárpát-medencébe igyekeztek. Ez a vonulás nem menekülés volt, hanem a besenyők és a magyarok megegyezésének megfelelően ment végbe. Az Árpád-magyarok Atilla fia Csaba majdnem egy évszázaddal korábban megfogalmazott szándékainak megfelelően segítséget nyújtottak a bolgár megszállás alatt álló K-Magyarország népének és a német nyomás alatt álló Pannóniának.

Végül ismét jelezni igyekszem, mégpedig az Árpád-magyarok céljainak, mozgásának megfelelő értelmezése céljából, hogy ebben az időben Szent István már hatalma teljében volt, s keresztény, hun-magyar országában megszűnt (vagy alábbhagyott) a germán befolyás alatt tevékenykedő Ny-i érsekségek által is szított német-magyar vetélkedés, ellenségeskedés. A király bizonyára tudhatott Atilla fia Csaba évtizedekkel korábbi akciójáról, s jó érzékkel szorgalmazhatta az Árpád-magyarság bejövetelét, azt remélve, hogy az egyesült magyar erővel végleg féken tarthatja az országát Ny-ról folyamatosan fenyegető germán hatalmi törekvéseket. (Továbbá a D-ről fenyegető morva offenzívát. Nem szólva a Kárpát-medence nagy részét megszállva tartó bolgár haderő kiverésének szükségességéről.) Ennek tükrében kell értelmeznünk a fiának, Imre hercegnek szánt Intelmeit is: „*az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő*”, ezért „*megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratúan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak*”. A szétszakadt magyarság egyesítése és a K-i testvérnépek integrálása volt az Intelmek megírásának indoka, erkölcsi és egyúttal politikai, stratégiai célja és értelme – ez a helyreállított kronológia tükrében teljesen világosan látható –, nem pedig valamiféle bábeli típusú multikultibirodalom létrehozása, – amit egyesek látni és láttatni akarnak általa. Más kérdés, hogy a cél gyakorlati megvalósítása az események viharában és az ellenirányú törekvések miatt kicsorbulva,

enyhén szólva ellentmondásosra, töredékesre sikeredett. (Magyarország egész történelme ilyen csorbulásokkal terhelt.)

A kelta leszármazottak sorsa a „zöld” szigetvilágban (1025-ig)

A **07. sz. közepéig** (a 08/09. sz. fordulójáig) az ír egyház volt a kereszténység központja Európa É-i részén, széleskörű térítő tevékenységet folytatott Skóciában, Galliában és Itália É-i részén, valamint Angliában is ők terjesztették el (újra) a kereszténységet. Orkney-szigeteken (90 tagból álló szigetcsoport Nagy-Britannia É-i részén, Skócia egyik régiója) is ekkor épültek be a piktek lakótornyai közé az ír-kelta térítés nyomán alapított kolostorok.

Az ír egyház dominanciája első sérüléseként értékelhető, hogy Wilfrid működése nyomán, a **07. sz. második** (a 09. sz. első) **felében** az Írország É-i részén lakókat áttérítették az Ágostonféle misszióval előbb Angliába bevitt, eredetileg Aquitaniai Victorius által kidolgozott, a kontinensen általánosan használt Húsvét-számítás alkalmazására. Lindisfarne-i Szt. Kálmán bencés apát a whitby zsinaton (**664**, azaz 820) kiállt a kelták vallási hagyományai mellett, míg Oswiu király a római hagyomány kizárólagossága mellett foglalt állást.

Ezzel kapcsolatban emlékeztetem kedves Olvasómat, hogy Arthurt leghamarabb **488-ban** (744) koronázták királlyá, és az Arthur-mondakör egyes elemei jelentős eseményeket rendelnek az

503-as (759) évhez is. Ekkor volt állítólag az (első?) badoni csata, melyben a király elsöprő győzelmet aratott. Az a badoni csata pedig, melyben Arthur világraszóló győzelmet aratott, egyes feldolgozások szerint **518** (774) **k.** zajlott le. A Nennius of Bangar tollából származó történetek szerint a Mons Badonicusban lezajlott nagy, döntő jelentőségű csata **500** (786) **k.** esett meg. Egy másik verzió szerint a Badonnál lezajlott nevezetes ütközet során a Camelot várából portyázó Arthur **490-ben** (787) aratott győzelmet. (Más feldolgozások e győztes csata időpontját **493-ra** (779), **495/496-ra** (781/782) tették.)

Az Arthur-történet legismertebb középkori feldolgozásai szerint **537-ig** (793-ig), vagy **539-ig** (795-ig) tartott Arthur uralma. Vannak olyan interpretációk, melyek szerint **542-ben** (794) zajlott le az a badoni vagy camlenni ütközet, melyben Arthur az életét vesztette. Némelyik feldolgozás szerint a nevezetes camlenni ütközetben, a Salisbury-síkságon csak **510** (807) **k.**, esett el Arthur király (és Mordred is). John Rhys szerint Arthur halála **520** (806) **k.** következett be. Az interpretációk abban megegyezni látszanak, hogy **550** (806) **k.** Constantine követte a trónon, tehát Dumnonia királya, Arthur unokatestvére, aki legyőzte Mordred fiait. (Dumnonia azonban **557-ben** (813) megszűnt önálló állam lenni.)

Ha mindezen adatok számtani közepét fogadjuk el, akkor megállapíthatjuk, hogy a fentebb említett, fordulópontot jelentő whitby zsinatot a szigetországi szabadságharc lezárulta után kb. 15-20 évvel tartották, amikor még nagyon élénken élt az emberi emlékezetben a szabadság emléke. Alig néhány évtized elteltével azonban már a harchoz szellemi muníciót biztosító egyházfik utódainak is menekülniük kellett saját hazájukból.

Lindisfarne-i Szt. Kálmán egy csoport szerzetessel ellenállt, és visszavonult Ionára, illetve az Ír-sziget Ny-i partjai előtti Inishboffin szigetére, ahol Kálmán a szerzetesközösséget kettéosztotta, a kétféle liturgia követői számára külön kolostort biztosított. **716-ig**, tehát 861-ig a piktek a skótokkal együtt az ír egyházhoz tartoztak, egyházvezetőjük a Hy (Iona) szigetén tevékenykedő apát volt.

Necton Mac Derelei pikt király **717** (862) **k.** Iona kolostorából elűzte a kelta szerzeteseket, a pikt egyház elszakadt az ír egyháztól, és a római pápa fennhatóságát ismerte el. Pontosan ebben az időben (**706**, vagyis 862 **k.**) telepedtek meg az ír szerzetesek Izland partvidékén. Feltételezhető, hogy az Ionáról, vagy más kolostorokból elűzött kelta egyházfik találtak maguknak ott menedéket.

Az ír kereszténységgel kapcsolatban feltétlenül említést érdemel, hogy az első ír miniatúrák (Durrow-kódex, **700** (856) **k.**, Lindisfarne-evangeliárium, **08.** (09/10.) **sz.**) az európai miniatúrafestészet kezdeteit képezik. A **08/09. sz. fordulóján** (a 10. sz. közepe után) készült aztán a Kellsi Kódex (Book of Kells), az írországi kereszténység legfontosabbnak mondott dokumen tuma.

A **08. sz. végén** (a 10. sz. elején) vikingek szálltak meg, majd tartottak hatalmukban egyes ír területeket. A vikingek **794-ben** (905) lerombolták Inishboffin monostorát. A történetírás egy kedvelt toposza szerint nem volt nehéz dolguk, mert a kelta világ a teljes pusztulás felé haladt, ugyanis az ír törzsek körében az erőszak »760« és »775« között olyan méreteket öltött, hogy a vikingek rombolásának már nem maradhatott érdemleges tárgya.

Engedje meg kedves Olvasóm, hogy feltételezzem, a szóban forgó időszak nem a vikingek támadásai előtt, hanem azok után következett el, vagyis a **760–775-ös** (905–920-as) **időszakban** harapózott el ez az erőszak. Az erőszak mibenlétére pedig javasolom egy ír szabadságharc lehetőségének megfontolását, melynek során a felkelők igyekeztek leszámolni ellenségeikkel, köztük a kollaboránsokkal is.

A vikingek már **793-ban** (904) megtámadnak egy kolostort (június 8.). Egyes munkák szerint az első olyan viking támadás időpontja pedig »617« volt, amely egy kelta kolostort érintett. Ekkor a tengeri rablók rátörtek Donnanra, Kolumbán egyik ír tanítványára és 53 szerzetesére Eigg szigetén. Ez a dátum **617**, azaz 903 formában értelmezhető, s ekként lényegében nem tér el a szigetek és kolostorok támadására általában megjelölt időpontoktól. (Érdekességként: Szt. Gallenben az ír regulát (ugyancsak) **747-ben** (tehát 903-ban) cserélték ki bencés regulára.)

Húsz évvel későbbi időpontban, **637-ben**, azaz 923-ban tűnik fel az ír Uí Néill vezér személye az iratokban. Vele új szakasz kezdődött az ír történelemben, amit az ír ellenállás viking dominancia közepette lehetséges módozatai időszakának nevezhetünk. (A nagyhatalmú Uí Néilldinasztia **997-ig** (1108-ig) játszott meghatározó szerepet az írek világában.)

Írország szűkebben értelmezett területét **820** (931) **k.** már rendszeresen fosztogatták a vikingek. A masszív írországi viking invázió évének a **831-est** (942) jelölik meg a szerzők, akik kifejtik, hogy **836-ban** (947) a vikingek erődöt építettek Dublinban, **838/839-ben** (949/950) létrehozták első állandó települüket Dublin vidékén. Írország gyakorlatilag teljes meghódítása aztán **795-re** (951) fejeződött be.

Az írek az ellenállást szellemi síkra terelték. A Book of Armagh, az egyetlen ír nyelven írott mű, amely megmaradt a 12. sz. előtti időkből, **807-ben** (963) készült el. Képzőművészeti tekintetben a **09.** (10.) **sz.** a figurális és ornamentális fémdíszítésű fa körmeneti keresztek használatának az időszaka. – Ebből, valamint a kontinensen, a hunok É-németországi központjából több irányban elterjedt kőkeresztek hatására fejlődött aztán ki a széles talapzaton álló, figurális és ornamentális reliefekkel borított hatalmas kőkeresztek jellegzetesen ír gyakorlata. Az ilyen keresztek a **09.** (10.) **sz-tól** a 12. sz-ig meghatározták az ír szobrászatot (Muireidach-kereszt, **900** (1011) **k.**, Monasterboice; Szentírás-kereszt, **10.** (11.) **sz.**, Clonmacnois).

(A keresztekéhez hasonló díszítőelemek vannak a **08.** (09/10) **sz-i** fémművesség emlékein is, így tehát ezek is a kőkeresztek gyakorlatának előzményeit képezhették: Ardagh-kehely, Keresztre feszítés-plakett.) Az ír szigetek megszállásában **853-ban** (964), vagy **820-ban** (965) lényeges változás történt: ekkor a közönséges kalóznak tekinthető dán vikingek helyébe vagy fölé olyan normann megszállók telepedtek, akik mindjárt meg is alapították államszervezetüket Dublin vidékén.

A normann hódítás a következő évtizedekben kiteljesedett, és a **09/10. sz. fordulóján** (a 11. sz. első évtizedeiben), Rollo vezér uralma idején az egész ír szigetvilágra kiterjedt. (Megjegyezzük, hogy ugyanekkoriban zajlott le a norvég és svéd vikingek honfoglalása Izlandon, – ahol olyan ír aszkétákat találtak, akik **874-ig** (1019-ig) ki is tartottak az ott megszokott életmódjuk mellett –, ahol viking államot alapítottak, fővárosát Reykjaviknek nevezték el.)

A normann hatalom a hatalmas szigetvilágot olyan áron tudta csak lefedni, hogy néhány évre igencsak meglazította az Írország feletti ellenőrzését. Ezt az írek, az Uí Néill-dinasztia harcosai és Brian Boru (**925–1014**, azaz 936–1025, király **976-tól**, vagyis 987-től, „főkirály” **1002-től**, tehát 1013-tól) kihasználták. Szabadságharcuk csúcspontja **999/1000-ben** (1010/1011) érkezett el, amikor Brian Boru Clontarfnál komoly vereséget mért a normann hatalom bázisát képező vikingekre, és **1001-ben** (1012) visszafoglalta Dublin vidékét is. (Az írek Dublin környékét a másik kronológiai sor szerint **901/902-ben** (1012/1013) foglalták vissza.)

Ezután, **905** (1016) **k.** Brian Boru ír főkirály merciai Ætelflaeddel, Nagy Alfréd lányával, Mercia királynőjével, Öreg Edward nővérével igyekezett szövetségre lépni. A főkirály halála után viszont a megszállók a vereségüket véresen megtorolták, s **965-ig** (1076-ig) tartó masszív normann uralmat valósítottak meg.

-

Magyarország egyházi és világi szervezetainek kibontakozása (1026-ig)

Az ország keresztény egyházi viszonyairól **990-ig** (1001-ig) keveset lehet tudni. Találgatásokra vagyunk utalva. Találgatásaink alapját azok az információk képezhetik, melyeket a szomszédos területek (Csehország, Lengyelország, s a K-i Frank Birodalomtól egyre jobban elkülönülő Bajorország – beleértve Karintiát és a marcha Orientalis néven ismert határtartományt –, illetve a Bolgár Birodalom) egyházi szervezeteiről tudunk.

Kétségtelen, hogy jelen voltak még az Engriából hozott, eredetileg az ír térítés révén elterjedt, egyébként nyilván a lengyel és cseh keresztények körében is gyakorolt vallási elemek. Ezekre rétegződtek aztán a korai bajor térítés (Szent Rupert, Bonifatius) során az avarhunok által megismert vallásgyakorlási formák. Mindennek betetőzéseként érkezett meg Ny-ról (pl. a marcha Orientalis területén élő avarok felől, részben azok bevándorlása révén) a kereszténység egyik birodalmi formája, ami sokkal inkább tűnik ideológiának, mint vallásnak. Behatolt Magyarországra – erre számos bizonyíték van – a másik birodalmi keresztény irányzat is, tehát Bizánc kereszténysége, melynek a megelőző évtizedekben, a bolgár terjeszkedés időszakában bolgárokra szabott változata válhatott gyakorlattá.

A történészek csaknem bizonyosra veszik, hogy Szent Adalbert (Vojtek) megérkezéséig nem jött létre keresztény egyházi központ a magyarság által lakott területeken, továbbá tudni vélik azt is, hogy az uralkodó elit körében a meghatározó irányzatok (görög, illetve római) szerinti megosztottság volt jellemző. Atilla-házi Géza – függetlenségének megőrzése, a nagyhatalmak közötti mozgástere biztosítása érdekében – nem döntött arról, hogy melyik irányzat váljon államvallássá, de fiának nevelésében a Ny-i keresztény papságot engedte helyzetbe kerülni.

A hatalom öröklési rendje szerinti várományosa, Koppány (feltehetőleg a hatalmi elit többségével együtt, nem kis részben a Ny-i ideológiával szembeni averziója folytán) a bizánci kereszténység követője lett. Géza dilemmáját Szent Adalbert segített feloldani, amikor maga jött téríteni Magyarországra; s ő világi befolyástól mentes egyházat igyekezett létrehozni.

Adalbert érkezése előtt már bizonyára létezett Kalocsán egy görög rítusú egyházi központ, Koppány feltehetőleg ott keresztelkedett meg.

Ismeretes, hogy Adalbert **990-ben** (1001) elmenekült Csehországból, amikor az ország egy viharos gyorsassággal terjeszkedő német hatalmi központnak, IV. Henrik bajor hercegnek a szoros befolyása alá került, a vazallus II. Boleslav cseh uralkodó pedig kiirttatta Szent Adalbert egész rokonságát.

Szent Adalbertet 981-ben szentelték pappá Prágában, majd **983-ban** (994), „más" álláspont szerint (ugyancsak) 994-ben püspök lett, **988-ban** (999) a pápától engedélyt kapott egy jeruzsálemi zarándoklatra, ám ezt a tervét a prágai világi uralkodó megakadályozta, és talán ezért, no meg a családját is elérő üldöztetés miatt, távozott Magyarországra.

Így **990-től** (1001) Adalbert köre vette át a magyarországi térítéseket, tevékenysége elhomályosította a korábbi térítők eredményeit. Adalbert és társai ekkor megalapították a Szent Márton templomot és monostort a „*Pannonhalmának nevezett helyen*". Egy Radle néven megnevezett cseh szerzetes lett az első pannonhalmi apát.

Érdekes, hogy a pannonhalmi alapítólevél görög nyelven íródott, (ezért?) általában hamisítványnak tekintik. Álláspontom szerint a görög nyelvezet éppen az eredetiségét valószínűsíti, mivel Magyarországon a keresztény egyház intézményesülése Kalocsán, még bolgár befolyás alatt álló területen kezdődött. Nem tartom lehetetlennek, hogy Adalbert a kalocsai egyházi központtal együttműködve alapította meg a pannonhalmi apátságot. (Ismeretes

-

továbbá, hogy csaknem bizonyosan a 11. sz. elején létesült az aracsi és a szőregi görög rítusú monostor is, és Zebegényben is működött egy görög rítusú remetetelep.)

István herceget Adalbert **994/995-ben** (1005/1006) keresztelte meg. István és a Gizella néven ismert, bizonyára bajor etnikumú menyasszonya **996-ban** (1007) állítólag Esztergomban kötött házasságot. Egy német krónika a frigyről ezt írta: „*Mint a hit túszát, feleségül adták Istvánhoz*". A németek nem tekintették Istvánt valódi kereszténynek. (Lehet, hogy a frigyre nem Esztergomban, hanem Pannonhalmán került sor, mert a herceget Szent Adalbert ugyancsak **996ban** (1007-ben) Pannonhalmán – az időközben megépült apátság felavatása után – bérmálta. Az utóbbi szertartás bizonyára feltétele volt az előbbinek.)

A fent citált idézet részünkről néhány szót érdemel. Olyan körökben fogalmazták ezt meg, amelyekben köztudott volt, hogy ekkoriban Pannóniában valaki valakinek a túsza volt. Pontosan tudniuk kellett, ki a túsz és ki a túsztartó. Teljesen világos, hogy Istvánt (általa az egész országot) az Atilla-házi Géza (István apja, korábbi uralkodó) által beengedett kalandorok, meg a felhívásukra utóbb betódult további szerencselovagok terrorja ejtette túszul. Ezt a – nem éppen keresztényi – magatartást a német-osztrák utókor, természetesen (?) igyekezett kitörölni a történelem lapjairól.

A penetráns magyargyűlölet és a mérhetetlen cinizmus vezette azon találékony barát tollát, aki elsőként papírra vetette e mondatot, amelyben a túszból túsztartót fabrikált. (Hogy Gizella királyné hogyan viszonyult e mocskos politikai és ideológiai játékhoz, arról nem sok fogalmunk lehet. Szent Istvánról feltételezhetjük, hogy rabsága kilenc-tíz éve során férfivá érve minden átnevelési igyekezet ellenére egyre jobban átlátott a szitán, tudatosan készült a kiszabadulása utáni időszakra.)

Egy hagyomány szerint a királyi pár Nyitra környékére ment nászútra. Bizonyára már ekkor őrizet alá helyezték őket a térségben garázdálkodó kalandor lovagok, akiket a magyar történetírás a mai napig a keresztény Magyar Királyság katonáinak tekint.

Hamarosan (**997**, azaz 1008) meghalt Géza, és sor került Koppány háborújára, vereségére és felnégyelésére, – (ezen események napjainkig foglalkoztatják a magyar közvéleményt, mivel mindenki úgy érzi, valami nagyon nincs rendben a hagyományozott történettel).

A lovagok (a még kiskorú) hercegi túszukból gyengekezű, csak a hitnek élő királyt próbáltak faragni, hogy általa az ország irányítását teljesen a kezükbe vehessék. Akaratuk ellenére, őszinte, mély keresztény hite révén vált hamarosan István Magyarország megmentőjévé, az európai magyar középhatalom megalapozójává.

A bajor Wasserburgból való Vecellin (Wezelin) szervezte meg a hadsereget, kapitányai a Hont és Pázmány néven ismert sváb lovagok lettek. Alantas szerepük eljátszása, az ország túszhelyzetből való megszabadulása után e lovagok jelentős magyar dinasztiák alapítói lehettek.

Hont nevét az egyik első magyar megye őrzi. Hont vármegye területe Esztergomtól nem messze, a Duna másik partja mentén húzódott. Ez a tény azt valószínűsíti, hogy Hont és Pázmány a döntő pillanatban segítettek Szent Istvánon és Magyarországon, tevékenyen hozzájárultak a király kiszabadításához. – Ám, ne szaladjunk ennyire előre!

Az ország első megyéinek és püspökségeinek megalapítása még István fogsága, illetve az emiatt felkelt törzsi (?) vezetők, Koppány, Keán, Cussal ellen folytatott háborúk idején, az úgynevezett „hosszú háborúval" egyidejűleg történt meg. A legkorábban alapított magyar püspökségek: a veszprémi, a győri, az esztergomi. (A „hosszú" háborúval és a „lengyel-magyar háborúnak" nevezett csatározásokkal, amelyeknek elválaszthatatlan részét képezték a magyar vezérek felkelései, külön fejezetben foglalkoztunk.

Az egyesek szerint **998-ból** (1009), más álláspont szerint **1001/1001-ből** (1012/1013) származó pannonhalmi kiváltságlevél szerint Somogy vármegye tizedét (adóját) a pannonhalmi

monostornak kellett juttatni. A Hartvik-féle István-legenda ezt még megtoldotta azzal, hogy ha valamely somogyi embernek történetesen tíz fia született, a tizediket Szent Márton kolostorába kellett adnia. Így lettek a Koppány feletti győzelem haszonélvezői a német lovagokon kívül a pannonhalmi apátság lakói is.

Az egyházszervezés Magyarországon két érseki központ létrehozásával (Kalocsa, Esztergom) folytatódott. Kalocsa görög rítusú egyházi központja 1009-re érsekség rangjára emelkedett, első érseke Asztrik lett, aki lényegében mestere, Adalbert útját járta be, tehát Prágában lett apát **998** (ugyancsak 1009) **előtt**, s bizonyára Adalbert felkérésére Magyarországra jött. Előbb Pécsvárad monostorába, majd Kalocsára került.

Itt jegyezzük meg, hogy általánosan elfogadott álláspont szerint **830** (975) és **880** (1025) **között** alakultak ki Magyarország D-i területein az egyházi élettel kapcsolatos magyar szavak. Az alábbi szavakról van szó: angyal, apáca, apát, babona, barát, bérmál, csoda, diák, eretnek, érsek, görög, hála, karácsony, kehely, kereszt, keresztény, kuruzsló, malaszt, mise, olaj, oltár, palást, palota, pap, péntek, pitvar, pogány, pokol, püspök, szent, szerda, szombat, tömjén, vecsernye, zarándok, zsolozsma, zsoltár. E szavaknak a párhuzamai véletlenül sem a latinban, vagy a németben, hanem az óegyházi bolgár, illetve a nyugat-balkáni szláv nyelvekben figyelhetők meg.

Esztergom érsekségének (főegyházmegyéjének) megalapítása a vár régi palotájának az új érsek rendelkezésére bocsátásával 1010 k., a Magyarországról eltávozott (időközben elhunyt?) Szent Adalbert tiszteletére történhetett, első érseke **999-ben** Domonkos lett, (tehát ugyancsak 1010ben). Az esztergomi várhegy D-i végénél **1000** (1011) **után** pedig királyi palota épült.

A Prága felett álló mainzi érsekség **1000-től** (1011-től) elvesztette befolyását a magyarországi eseményekre. Ez részben az esztergomi érsekség működése megkezdésének, részben az Oriens tartományból érkezett újabb „térítőknek”, vagyis a német lovagok kíséretének tudható be. István király és a királyság vallási elitje minden lehetségest megtettek ennek az újabb veszélyforrásnak az elhárítására. Az esztergomi érseket (nyilván a pápa révén) olyan különleges jogokkal, szinte patriarchai jogkörrel ruházták föl, amilyet csak a keleti egyházak jogrendje ismert; a király családja Esztergom joghatósága alatt maradt, a királyi alapítású apátságok és prépostságok közvetlenül Esztergom alá lettek rendelve, vagyis minden egyházmegyében létrejöttek olyan intézmények, amelyekben az esztergomi érsek gyakorolta a joghatóságot.

Feltehetőleg ez intézkedésekkel összhangban került sor a pannonhalmi kiváltságlevél megújítására is **1002-ben** (1013). Az okmány már említi az 1009-ben alapított Veszprémet. Egyébként a pannonhalmi alapítólevelet a szakma „interpoláltnak” (későbbi betoldásokkal ellátottnak, részben megváltoztatottnak) tartja, de nem tekinti hamisítványnak.

A pécsi, a győri, a kalocsai és a veszprémi püspökség illetékességi területét talán még 1009 előtt meghatározták. A győri és a pécsi püspökséget 1009-ben (?) alapították. A pécsi püspökség alapítólevelét a szakma szintén „interpoláltnak” tartja, és csak egy jóval későbbi, az 1404es somogyi konvent által készített átirata ismeretes. Az eredeti oklevelet – uralkodó szakmai álláspont szerint – egy Magyarországra telepedett német írnok készítette Győrben. Pécs első püspöke a Fulbert Chartres-i püspökkel folytatott levelezéséből ismert Bonipert lett.

A győri püspökség illetékessége kiterjedt Győr, Sopron, Moson, Vas vármegyékre, valamint Komárom vármegye Ny-i sávjára és Zala megye Marcal-menti területeire is. Győr városa két városmag körül szerveződött. Az óvárnál épült ki a győri püspökség, a vár és környéke a püspöki és káptalani szolgálónépek lakóhelye (Civitas Kapitularis) lett, itt épült fel a székesegyház Szűz Mária tiszteletére. Győr vármegye székhelye a vártól K-re, a budai út mentén jött létre, itt telepedtek le a királyi szolgálók (Civitas Regialis).

-

A veszprémi püspökség alapítólevelét a szakma ugyancsak „interpoláltnak” tekinti, ennek is csak egy későbbi átirata ismert. Az eredeti (?) oklevél 1009 k. keletkezett. Ennek látszólag ellentmond, hogy más vélemények szerint a veszprémi alapítás „még” **998 k.** (ugyancsak 1009 k.) történt. Az alapítólevél nyelvezete és írásmódja É-itáliai jellegzetességeket mutat. Olyan ember írhatta, aki Lombardiában született, ezért személyét illetően egyes történészek Bonipert pécsi püspökre gondolnak, aki 1009-ben talán már betöltötte hivatalát. Az alapítólevél Visegrád vármegyét a veszprémi püspökség alá rendelte. (Ez Visegrád nevének első említése, és az egyetlen forrás Visegrád várának ispánságáról.)

Visegrád vármegye igen korai szervezésű volt, már Géza idején is fennállt, s a később létrehozott Pilis vármegye területét is magában foglalta. Ezzel négy terület (Veszprém, Fehérvár, Kolon (Zala?), Visegrád) és a területen fekvő falvak a veszprémi egyház hatáskörébe kerültek. Az alapítólevélben Alba civitas néven szerepel Fehérvár városa. Az oklevélből kiderül, hogy a Visegrád megye területén fekvő Esztergom (királyi székhely) nem volt ispánsági központ.

Pécsváradon 1015 k. alapítottak bencés apátságot. Az alapítólevél szerint Szent István száztíz vincellér, azaz szőlőműves családot adományozott az apátságnak, Szekszárdon pedig szántóföldeket, erdőket, szőlőket, nádasokat és kaszálókat. A rendelkezésre bocsátott iparosok száma 78, a bányászoké 20, a mezőgazdasággal foglalkozóké 780 fő. (Összesen 41 falu, 1107 család.) Említést érdemel a Kárpát-medence egyik legrégebbi templomának építészeti megoldása. A bényi templom alakja a legjobb példája a korabeli kereszténység itteni templomformájának. Az épület egyterű, osztatlan rotunda. (A Kárpát-medencében ezen kívül még legalább kéttucatnyi ilyen templom ismeretes.) Épített oltára nem volt, csak a 13. sz-ban egészítették ki oltárral. Az épületben 12 ülőfülke volt, a hívek ezekben ültek a szertartás alatt, minden résztvevő a többi felé nézett. Az épületnek 7 nyílása volt. (E két szám a hármasnak és a négyesnek az összege és a szorzata.)

Szólnunk kell a társadalomszervezés világi vonatkozásairól is. Ismeretes, hogy míg Árpád magyarjainak régészeti hagyatéka egyáltalán nem őrzi a tízes szervezés nyomait, Magyarország, különösen pedig Pannónia területére vonatkozóan a helynevekből tíz törzsről (onogur) van tudomásunk, a griffes-indás temetőkben pedig ugyancsak megfigyelhetők a tízes szervezés nyomai. Az is fontos körülmény, hogy a tízes szervezés a mai napig is létezik egyik törzsünknél, az őslakos székelyeknél. Ez azt jelenti, hogy a magyar államszervezés alapja, amely ugyancsak tízes rendszerű (tíz püspökség, tíz falu és a közös templomuk stb.), egyértelműen a késő avarnak nevezett korban formálódott ki, így Atilla-házi Géza és Szent István államszervezése a legnagyobb természetességgel alkalmazta. A felállított egyházmegyék, egyházközpontok is lényegében egybeestek az avarhun gócokkal.

A vármegyék szervezése Magyarországon természetesen azt jelentette, hogy végérvényesen (?) befellegzett a törzsszövetségi világnak. A királyi hatalom azzal az igénnyel lépett fel, hogy az ország egész területét egyetlen központból igazgathassa. A vármegyei modellt a Karoling gyakorlat szerint szervezték meg. A közigazgatás a Karoling-rendszerrel mutat párhuzamot. Ezen persze a szakértők nagyon csodálkoznak, mivel a 11. sz. elején a virtuális kronológia fénytörésében száz-kétszáz évvel korábbinak látszó szisztémát látnak kibontakozni Magyarországon. – A **09. sz. első** (a 10. sz. második) **felében** a frank grófok – ugyanúgy, mint Szent István kori magyarországi megfelelőik – az uralkodótól függtek: nem helyi érdekeket jelenítettek meg, hanem a központi akaratot hajtották végre. E szoros függés csak a **09. sz. második** (a 11. sz. első) **felére**, a Karoling hatalom szétforgácsolódása idején lazult meg. Ezzel szemben a **10/11.** (11/12.) **sz-ban** a német grófok már örökölték méltóságukat, saját várukban székeltek, a hűbéri kötelék és nem a feltétlen engedelmesség szálai kötötték őket királyukhoz. Grófságaik nem alkottak zárt területi berendezkedést. – A látszólagos anakronizmus önmagában is kiválóan alátámasztja kronológiai alapkoncepciónkat!

-

Van azonban Szent István korából olyan adat is, amely arra mutat, hogy egy vonatkozásban már a 10/11. sz-i bajor modell jelent meg, ami nyilván az uralkodót befolyásoló, sőt túszként felügyelete alatt tartó lovagok hatására enged következtetni: a vármegye mellett külön szervezet jött létre azon királyi birtokok igazgatására, amelyek egy-egy várhoz kapcsolódtak. A várak és várispánságok általában, természetesen – legalábbis 1017-ig – a német lovagok kezében voltak. Később a birtokok tartozhattak olyan várhoz, amely vármegyei központ volt, de olyanhoz is, amely köré (mint pl. Úrhida köré) nem szerveződött megye. A várispánság magánigazgatási módozatának különlegessége abban állt, hogy az a személy, aki rendelkezett vele, éppen maga a király volt, hiszen e szervezet kizárólag az uralkodó váraihoz kapcsolt ingatlanokat fogta át. A várakhoz tartozó királyi birtokok nem alkottak összefüggő területet. A királyi várbirtokokon éltek a várnépek. A Szent István kori vármegyében szükségképpen várispánságnak is kellett működnie, de nem minden várispánság mögött állt vármegye.

Ha megpróbáljuk térségi alapon áttekinteni a Szent István korában fennálló vármegyéket, azt látjuk, hogy a vármegyeszervezet a Dunántúlon jött létre. Somogyon, Veszprémen, Fejéren, Kolonon, Visegrádon és Baranyán kívül több mással is számolhatunk (pl. Mosonnal, Sopronnal, Pozsonnyal, Győrrel, Tolnával). Egyik-másik ugyan később nevet váltott (mint Kolon és Visegrád), de ebben a tájegységben már Szent István idején létrejöttek az utóbb, sok évszázad múltán is változatlanul fenntartott megyehatárok. A Dunántúl területén kívüli országrészek (Vág-, Garam- és Ipoly-vidék, Vác és Pest térsége, valamint Kalocsa és Mohács környéke az Alföld peremén) kivétel nélkül a dunántúli Pozsony, Moson, Visegrád, Tolna és Baranya megyékhez tartoztak.

Említést kell tennünk arról is, hogy jelentős szerepet játszottak Magyarország gazdasági életében az ún. „latinusok”, akik főként a mai Franciaország É-i és K-i részéből, Flandriából, a Felső-Rajna, a Maas és a Mosel vidékéről, az ottani városokból emigráltak Szent István országába. (Felső- és Alsó-Lotaringia a kor legsűrűbben telepedett város-övezete volt. E városok emigránsainak nem sok közük volt az egyszerű frankhoni közösségek etnikai viszonyaihoz.) Az egyházi és világi szervezeti rendszer továbbépítésére már Szent István király szabadulása után került sor. Fehérvárott prépostságot és társas káptalant alapított **1006-ban** (1017), s olyan kiváltságokkal ruházta föl, hogy semmilyen püspöki fennhatóság alatt ne álljon, tizedet ne fizessen, tehát közvetlenül az esztergomi érsek alárendeltségébe tartozott. A magyar történészek körében uralkodó álláspont szerint a város (1018-ban) világi vonatkozásban Esztergom után a második királyi székhely lett. S valóban: a király 1018 k. a királyi központot, a templomot, a prépostsági palotát, a kolostort és az iskolát, tehát az egész épületegyüttest fallal vetette körül. Létezik azonban olyan álláspont is, melynek értelmében ez a Fehérvár nem is önálló város, hanem Esztergom részét képezte, – s erről majd még feltétlenül szólnunk kell!

Zalavár erődített szigete (miként már eddig is láttuk: nem Mosaburg!) bencés monostorának (vagy csak zarándoktemplomának?) alapítására 1019-ben került sor. Az 1024-re datált „második” alapítólevelet a szakma későbbi hamisítás eredményének tekinti. Régészeti megállapítás szerint a monostor előzményeként csak egy **09.** (10.) **sz-i** avarhun temető megléte bizonyos.

(Ismeretes még a hely első erődítésének vagy 10 m széles, 2 m mély sáncárka, mely a Várszigetet déli felét vágta át.) Zalavár templomának kőfaragványán klasszikus szkíta jellegű vadászjelenet készült szalagfonatos keretben. A templomtól K-re felépült egy lakótorony is, talán az ispán lakhelye, melyet a régészek szerint külön palánk vett körül. (A viszonyok értelmezéséhez megjegyezzük, hogy még az avarhun időkben, tehát **800** (956) **k.** Zalavártól nem messze, egy a Marcal és a Torna összefolyásának árterén emelkedő szigetből, melynek D-i oldalán folyt eredetileg a Torna-patak, erődítményt alakítottak ki (ez a mai Szegvár). E helytől Ny-ra, a Marcal bal partján, Vas megyében is megtalálták a sáncolások nyomát, mindezek egy

-

erődítmény-rendszer részeit képezhették. A rendszer legalább négy földvárat foglalhatott magában: Karakót, Nagykeszit, Szegvárat és Tüskevárat.)

Veszprémnek a Várhegy melletti, legkorábbi középkori településrészén a Veszprém-völgyi görög rítusú apácakolostort 1020 k., más álláspont szerint **1009**, azaz ugyancsak 1020 **k.** alapította a király. (A datálás **1009-re** szól, de az okmányt, vagyis a fennmaradt kései másolatot hamisítványnak tekintik.) Egy feltevés szerint a zárda talán Imre herceg menyasszonya számára épült. Az alapítólevél szövege a magyar nyelv legrégebbi szórványemlékeit tartalmazza helynevek alakjában, mégpedig görög és latin írásjelekkel. Ugyancsak 1020 k. alapították a bakonybéli kolostort is.

A Pozsonyi Krónika (1350 k. keletkezett) szerint Szent István alapította meg Esztergom mellett az első magyarországi kórházat is, amit később Szent Lázárról neveztek el. Ez eredetileg egy leprakórház volt. Bizonyos, hogy ez az a kórház, amelynek fejlesztésével alakult ki később a keresztesek magyarországi, Esztergom-környéki központja.

Új fejezetet nyitott Magyarország egyházi felépítményének kibontakozásában Szent Gellért megérkezése. Zarándoklatát szakította meg a Duna-tájon 1026-ban, hogy aztán végleg ott maradjon. Az előkelő velencei családból származó Gellért **1014-ben** (1025) lemondott a velencei monostor apáti rangjáról, két társával együtt hajóra szállt, hogy a Szentföldre menjen és ott a Szentírás magyarázatának szentelje életét. A viharos Adrián, a horvát partoknál hajótörést szenvedve kötöttek ki, kényszerűségből a parton kellett tölteniük a nagyböjti időszakot. Itt találkozott Gellért Razinával, egy pannonhalmi bencés apáttal, aki rábeszélte egy kis „kitérőre", hogy látogassanak el Magyarországra. **1015.** (1026) május 3-án Pécsre érkeztek. A templomban Péter-Pál napján Gellért ünnepi beszédet mondott. Egy tolmács fordította le szavait. Ezek úgy megindították Szent István királyt, hogy első találkozásuk alkalmával rábízta fiának, Imrének a neveltetését. Gellért hét évet szentelt Imre herceg oktatásának és nevelésének.

Szent István Gellértben találta meg azt az egyházi tekintélyt, aki betölthette az Adalbert hiánya következtében keletkezett űrt a magyarság szellemi életében. Gellért ugyanúgy felülemelkedett a K-i és Ny-i birodalmi egyházak kisszerű és kereszténytelen versengésén, mint korábban Adalbert, illetve maga Szent István is. Gellért az elméjében ötvözte a különböző keresztény irányzatok pozitív mondandóit, ezzel válhatott a magyar kereszténység legnagyobb alakjainak egyikévé.

Szent Gellért egészen kivételes személyiség volt, tudása messze meghaladta kortársai átlagos műveltségét. Főműve: *Deliberatio Gerardi Moresenae aecclesiae episcopi supra Hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem,* vagyis Gellértnek, a marosvári egyház püspökének értekezése a három ifjú énekéről a tudós Isingrimusnak. E műben egyebek mellett Dániel próféta könyvének 8 verséről elmélkedett, továbbá itt említette meg más egyéb műveit is, amelyek eleddig elveszettnek tekinthetők: Traktátus a számok misztikus jelentéséről; Szent János első levelének és a Zsidókhoz írt levél első fejezetének magyarázatai; *Libellus de divino patrimonio* (Értekezés az isteni atyaságról), melyet egy bizonyos Andreas presbiternek ajánlott, aki SaintVanne (Verdun) monostor apátjának, Richardnak a barátja volt.

Gellért olyan görög könyveket olvasott, amelyek nyugaton ismeretlenek voltak. Gellért annak a K-Ny-i szellemi áramlásnak az egyik fontos láncszeme volt, ami nélkül nem lenne érthető a misztikus elemek Ny-i teológiában való jelenléte. Mint püspök, görög rítusú szertartásokat is lehetővé tett. Azon pápák irányvonalát igyekezett szolgálni, akik a Frank Birodalom, de különösen az egyre inkább önállósodó német (bajor, sváb) hatalmi központok államegyházi szervezeteinek Európa népeire való kiterjesztése, rákényszerítése ellen harcoltak. A Szentszék függetlenségét alapvető értéknek tekintő pápák támogatták a nem német keresztény közösségek önállóságát, vagyis a pápa közvetlen alárendeltségébe kerülését. Ebben az időben – a Karoling hatalom lehanyatlása következtében – a pápák képesek voltak több

-

Közép-európai ország egyházától, pl. a csehekétől, a horvátokétól, a lengyelekétől, a karantánokétól (legalább egy időre) távol tartani a „térítés” mögött megbúvó német hatalmi törekvéseket. E küzdelem egyik fontos alakjának kell látnunk Szent Gellért személyét is, aki Szent István fegyvertársaként biztosította a magyar keresztény egyház függetlenségét. (Aztán a 11. sz. közepétől már a német hatalmi központok választottak maguknak engedelmes pápákat és ellenpápákat, és ez lett a legfőbb oka a bekövetkezett egyházszakadásnak, a bizánci kereszténységgel való szembefordulásnak is. Később felvették a kesztyűt a franciák is, akik ugyancsak nekik engedelmes pápákat és ellenpápákat erőltettek trónra, hogy ellensúlyozzák a német nyomást...)

Erőpróbák a K-i Frank Birodalom romjain (1028-ig)

Lothar **855-ben** (1011) súlyosan megbetegedett. A felgyógyulás reménytelensége miatt felosztotta királyságát három fia, II. Lajos, II. Lothar és II. Károly között, visszavonult Prüm kolostorába, ahol hat nap múlva meghalt. Ezután Német Lajos és Károly egyezkedni kezdtek a területfelosztás kiigazításáról, amiben azonban akadályozták őket: II. Lothar, valamint II. Ifjabb Lajos és Provence-i Károly, tehát az unokaöccsök. Végül II. Lajosé lett Itália, II. Lothar kapta Lotaringiát és az Északi-tenger felé eső területeket, Károly pedig Burgundiát és Provence-t. Német Lajos lett a császár.

A Mosaburg központtal Alsó-Pannóniában (Karintiában) szerveződött őrgrófság a kora feudális Ny-európai grófságok tipikus életét élte. Élén az abodrita Pribina állt, akit az uralkodó, Német Lajos hű emberének, fidelis dux nosternek titulált. Pribina azon kevés hűbéresei közé tartozott, akik nem szegték meg esküjüket.

A konstantinápolyi patriarchátus alá tartozó (szláv nyelvet használó) bolgár egyházat a pátriárka **868-ban** (1013) alapította meg. Nem hirtelen elhatározásból cselekedett, hiszen egy adat szerint a görög írásjelek alapján kifejlesztett cirill betűs szláv írás lényegében az **ezredfordulón** (1011 k.), Cirill és Metód bulgáriai misszióját megelőzően rendelkezésre állt. Az egyre inkább szlávosodó Bulgária **870-ben** (1015) elismert keresztény monarchia lett, habár egyes bolgár törzsek még egy darabig ellenálltak a szlávosításnak. Ezek a későbbiekben a K-i Frank Birodalom felé orientálódtak, s **874-től** (1019) bajor térítőket fogadtak.

A Marosvár (Csanád) térségében, a Kárpát-medence D-i részén uralkodó Ajtony bolgár fejedelem **1003** (1014) **k.** Vidinben, görög rítus szerint keresztelkedett meg. (Ajtony kíséretéhez tartozott a Doboka fia Csanád néven ismert, feltehetőleg részben avarhun származású személy, aki később meghatározó szerepet játszott Szent István Ajtony elleni hadjáratának sikerében.) Metód már Bulgária területéről kiindulva térítette a morvákat, majd **873-tól** (1018-tól) Morvaország érseke is lett.

A Frank Birodalom minden eddiginél mélyebb válságba került, s ez a helyzet minden korábbinál jobban felbátorította a leszakadó peremterületek és a függő helyzetű hatalmi központok vezetőit abban a törekvésükben, hogy függetlenítsék magukat a birodalomtól. Fölbátorította továbbá a Szentszéket is, hogy a birodalmi diktátumok teljesítése helyett sajátos szempontjait próbálja meg érvényesíteni. A Szentszék az egyház bizánci irányzatával békére és együttműködésre törekedett, s mindenképpen szabadulni igyekezett a különbségek és ellentétek birodalmi érdekek által vezérelt felnagyítását, kiélezését célzó nyomás alól. Ennek megfelelően, mikor (**866-ban**, azaz 1011-ben) a bizánci Metód Morvaországba utazott, hogy ott felnevelje első tanítványait, **855-ben**, vagyis ugyancsak 1011-ben a morva egyház függetlenítésére törekvő Rasztiszláv fejedelem megszerezte I. Miklósnak, a közvetlenül szentszéki alárendeltségű közép-európai püspökségek szervezése érdekében munkálkodó pápának a támogatását is. Úgy tűnik, az itáliai nemesség által támogatott Benedek (IV.?) pápa **901-ben** (1012) – figyelembe sem véve, hogy Karoling II. Lajos is Itália királya –, a Berengár felett átmenetileg győzelmet arató III. (Burgundi/Vak) Lajost, Itália (független részének) királyát egyenesen császárrá koronázta. (Megjegyzendő, hogy némi esélyét látom Karoling II. Ifjabb Lajos személye virtuális időben bekövetkezett „kettéhasadásának", vagyis hogy a családja által nem kedvelt (viszont állítólag császárrá is felkent) Ifjabb Lajos esetleg azonos lehet Vak Lajossal. – Egyébként Itália Verona körüli térsége **905** (1016) **után** már egyértelműen Berengár hatalma alatt állt.)

Ifjabb Lajosról feljegyezték, hogy a következő években (**862-ig**, vagyis 1018-ig bezárólag) a K-i abodriták (timocsánok) elleni katonai akciókat vezetett. Figyelembe véve,

-

hogy a Mosaburgban (Karintiában) székelő Pribina, illetve a fia, Kocel bizonyára abodriták voltak, a Karoling ivadék Ifjabb Lajos magával Karoling Német Lajossal, Pribina hűbérurával húzhatott ujjat. Tehette ezt annál is inkább, mert ekkoriban **860** (1016) **k.** zajlott Karoling Karlmann

(Német Lajos fia) lázadása is, aki Rasztiszláv morva fejedelem szövetségeseként dúlta NyPannóniát. A felkelésben részt vett Karlmann másik testvére, Károly is. A felkelés csak **863ban** (1019) fejeződött be. Karlmann és Rasztiszláv nemcsak szétverte Pribina seregét, hanem még Pribina holtteste is a csatatéren maradt. Ebben a háborúban a bolgárok már nem a morváknak, hanem a frankoknak a szövetségesei voltak, ugyanis erről **874-ben** (ugyancsak 1019) szerződést is kötöttek. Ennek következménye, vagyis a bolgár csapatoknak a morva hátországban való megjelenése be is fagyasztotta a felkelést és a háborúskodást. (Ebből következtethetünk arra, hogy a „felkelés" fő ereje a morva sereg lehetett.)

Német Lajos a bolgárokban lelte meg azt a szövetségest, amely a következő években uralmának leghatékonyabb külső támaszát jelentette. A kapcsolat még szorosabbá vált, amikor a bolgárok – talán a bizánci szorításból szabadulni igyekezvén – **863** (1019) **után** engedélyt adtak a német térítők bulgáriai tevékenységére. Ugyanebben az időben Karoling Károly D-Lotaringia területén vezetett hadjáratot a svábok ellen. Ekkor zajlott a „hosszú háború" is, amiről külön fejezetben számoltunk be, – a fentiek fényében világosan látszik, hogy abba Német Lajos nem avatkozhatott be.

Pribinát **861-ben** (1017) Kocel követte Mosaburg grófságában, több oklevelében is a comes vagy dux címet láthatjuk, hasonlóan a ranglétra azonos fokán álló frank grófok címéhez. Kocelnek a császárral, a római pápával és a salzburgi érsekkel egyformán közvetlen volt a kapcsolata, levelezésben álltak, a salzburgi érsekek gyakori vendégek is voltak Mosaburgban. Környezete nemeseit rokoni, családi kötelékek kötötték a bajor és karantán arisztokráciához, akik koruk színvonalán művelt emberek lehettek, udvarházaikban magántemplomokat építtettek. Ezeket a salzburgi érsekek szentelték fel. Birtokügyeiket Regensburgban és Salzburgban kiállított oklevelek révén intézték. Kocel székhelyén olyan díszes kivitelű, hatalmas méretű kőtemplomok épültek, és hirdették a kereszténység sikerét, amilyeneket bármelyik korabeli gróf, herceg megirigyelhetett volna. Úgy vélhetnénk, Mosaburg fejlődése valamiféle belső innováció eredménye lehetett, ám az igazság ennek épp az ellenkezője. Német Lajos már csak Kocelben bízhatott, családtagjai, német hercegei, grófjai sorra elárulták, így minden vonatkozásban őrá támaszkodott, s ezt látványosan meg is hálálta neki.

A **862-es** (1018) év látszólag fordulatot hozott a Magyar Királyság és a K-i Frank Birodalom viszonyában. Egyes feljegyzések (Annales Bertiniani) szerint Karlmannak Német Lajos elleni lázadása kapcsán a morvákkal szövetségben magyarok („ungri", „huni") is támadták a K-i frankok területét. Korábban láttuk már, hogy a „hosszú háború" ekkor, 1018 k. ért véget, a magyar királyt mindeddig őrizetük alatt tartó német lovagok csapatai vereséget szenvedtek. Lehetséges, hogy a magyarok e lovagok üldözése során csaptak át Oriens területére? Az is lehet, sőt sokkal valószínűbb, hogy magukat a menekülő német lovagokat tekintették magyarnak a Karoling megfigyelők. E lovagok most a morvák szövetségesei lettek.

Ugyancsak 1018-tól (**907-től**) szerepel a történelem lapjain Arnulf bajor herceg, aki állítólag a bajor nemességet a kolostoroktól, az egyháztól elbitorolt földek adományozásával állította vazallusként a maga oldalára. Ez persze nem több rosszmájú szóbeszédnél, ám az már biztosra vehető, hogy ez a bajor nemességből kiemelkedett személy nem a kalandor lovagok oldalán állt. Most, **908-ban** (1019) mindenesetre menekülni kényszerült a bajor területekről, épp a kalandor lovagok Bajorországban való feltűnésekor (1019), s pont a magyarokhoz. Ekkor már a Nordgau grófja címet viselte. Az egyre inkább megerősödő Magyarország befogadta Arnulf herceget.

-

Megjegyezzük, hogy ekkoriban Magyarország területileg is gyarapodott, egy **1009-re** (1020) datált oklevél szerint ekkor a D-i határ egy szakaszon elért a Száváig. A területnövekedés talán a morva-bolgár viszály járulékos következménye lehetett. Ugyancsak terület- és presztízsnövekedést jelezhet az az információ is, mely szerint Aba Sámuel, aki feltehetőleg az egyik felvidéki magyar (Engriából odakerült hun vagy székely) törzs vezetője, vagy talán az Alföld É-i peremére települt egyik avarhun, esetleg onogur közösség ura lehetett, **1010** (1021) **k.** feleségül vette Szent István egyik lánytestvérét. A házassággal É-on is egy jelentős, korábban elkülönülő, talán gyepűként funkcionáló, az Alföld nagy részét uralmuk alatt tartó bolgárokkal szomszédos terület vált a Magyar Királyság szerves részévé. István király Aba Sámuelt magas udvari méltóságra emelte, a német mintára létrehozott palotagrófi méltóságot ruházta rá, ami a később bevezetett nádori tisztség előképe volt. – Ezután Aba Sámuel előbb Abasáron bencés monostort alapított, majd felépítette Abaújvárt, mely körül aztán kibontakozhatott az Újvár megye elnevezésű igazgatási egység. Abaújvár térsége, Újvár megye köznépének zömét bizonyára a felvidéki palócok képezték.

Nem minden irányban gyarapodott ebben az időben Magyarország területe, hiszen ÉNy-on a kalandor lovagok, az őket bizonyára tevékenyen támogató Henrik embereinek támadásai elől nemcsak Arnulf, de **910-től** (1021-től) a Magyar Királyság határvédelme is visszahúzódni kényszerült. Magyarország 1021 és 1027 között előbb a Vág-folyó középső és felső szakasza vidékét, majd a Vág és a Nyitra-folyó közének jelentős részét is (a Pöstyén-Galánta vonaltól Éra) kiürítette. Aba Sámuel palóc népe talán éppen a kiürített területekről költözött Újvár megye területére.

Provence-i Károly halála után, **864-ben** (1020) Német Lajos és Károly felosztotta egymás között Provence-t és Burgundiát. Ekkor ismét fellángolt Karlmann lázadása. Kezdetben Német Lajos és bolgár szövetségesei értek el sikereket, emiatt Rasztiszláv, Karlmann szövetségese meg is bukott a hazájában. E harcokkal összefüggésben is említés történt Karoling forrásban, mégpedig **865-re** (1021) vonatkozóan, magyar csapatok megjelenéséről a Ny-pannóniai hadszíntéren. Az a meggyőződésem, hogy ugyanúgy nem magyarokat láttak a megfigyelők, ahogy három évvel korábban sem, vagyis azon kóbor lovagok csapatait látták, akik korábban a Magyar Királyság képviseletében váltak ismertté.

Később a hadiszerencse Karlmann oldalára állt, s ezzel összefüggésben Német Lajos **865-ben** (1021) arra kényszerült, hogy felossza birtokait a fiai között. Egy adat szerint „Szászország”, vagyis a korábban átszervezett, frank telepesekkel benépesített ország egy szegmense éppen **910-ig** (1021-ig) képezte a „Német Királyság” részét, s ekkor örökletes hercegséggé vált. Rasztiszláv bukásával, a morva hatalom válságba kerülésével összefüggésben utazott Cirill és Metód a délvidéki Morvaországból Mosaburgba **866-ban** (1022), amikor a pápa engedélyezte a szláv liturgiát és megáldotta tevékenységüket. A szláv (abodrita) származású Kocel őrgrófnak tetszett a szláv liturgia, így rájuk bízott 50 tanítványt. Maga Kocel is megtanulta a szláv írást. Ezekkel a lépéseivel viszont kihívta a salzburgi érsekség és a bajor arisztokrácia haragját. Rasztiszláv politikai örökségével Szvatopluk nehezen tudott megbirkózni. A morva népesség a frank-bolgár összefogás következtében, a **860-as** (1010/1020-as) években kiszorult a hazájából, a Kárpát-medence területére, a Duna–Tisza-köz D-i részébe menekült, ahol a bolgárok mindeddig csak felszínes, komolyabb katonai erővel nem támogatott hatalmat gyakoroltak. Ráadásul a morva hadsereg jelentős részét a háborús események elvágták a népi közösségtől, a magyarok DNy-i, Ny-i gyepűi mentén É-ra, a Morva-mező és az ÉNy-i Kárpátok irányába törtek, ahol egyesíthették erőiket a Magyarország területéről kiszorított kalandor lovagokkal.

Arnulf **913-ban** (1024) egy portyázó sereget legyőzött az Inn-folyó mentén. A vonatkozó forrás magyarnak jelölte meg a megvert „kalandozókat”, ám megint csak arról lehet szó, hogy a megfigyelő a Magyar Királyság jelvényeivel ékeskedő (visszaélő) kóbor lovagok csapatait

láthatta. Arnulf változatlanul a Magyar Királyság vendége volt, ennél fogva semmiképpen sem a magyarok ellen harcolt. Éppen ellenkezőleg: Arnulf ígéretet tett arra, hogy Bajorország területén biztosítani fogja a magyar csapatok szabad mozgását. Az Inn menti csatáról szóló fals tudósítással hozható összefüggésbe az a másik is, mely szerint **880-ban** (1025) a „magyarok", talán a Morva-mező térségében, a morvák szövetségeseiként harcoltak volna. A magyarok természetesen Arnulf szövetségesei voltak, míg a morvák a kalandor német lovagokéi, akiknek veterán tisztjei korábban Atilla-házi Géza fejedelem katonái, majd Szent István túszul ejtői lettek. Metód **869** (1025) **k.** Rómában járt, s mint pápai legátus térhetett vissza Pannóniába. Magával hozta Miklós pápának Kocelhez, Rasztiszlávhoz és Szvatoplukhoz címzett levelét. A levélben a pápa ismételten beleegyezését adta, hogy a szentbeszéd mellett a liturgiát is szláv nyelven végezzék. A pápa Metódot Sirmium központtal Pannónia érsekévé szentelte. Időközben a levél címzettjeinek egyikét, Rasztiszlávot Regensburgban kivégezték. A morva állam bukott uralkodója tehát **870-ben** (1026-ban) halt meg, utóda Szvatopluk lett. Metód feltehetőleg soha nem foglalta el hivatalát a morvák és a bolgárok közötti háborúskodással állandóan veszélyeztetett Sirmiumban, ehelyett sürgősen Konstantinápolyba ment, feltehetőleg titkos pápai küldetésben, és **880** (1025) **k.**, vagy inkább Cirill halála (**870**, azaz 1026) után megjelent az Al-Duna térségében is, ahol már ekkor tudomást szerzett a Kárpát-medencéhez közeledő Árpád-magyarokról. (Egy bizánci forrás szerint **880-ban** (1025) az Árpád-magyarok és a bolgárok területe érintkezett egymással a Duna vonalánál.)

A K-i Frank Birodalom salzburgi papjai a fentiekben ismertetett pápai döntés, Metód széles jogkörrel felruházott pápai lagátussá és pannóniai érsekké való kinevezése ügyében ekkor, tehát **870-ben** (1026) a császárhoz fordultak, mivel attól tartottak, hogy „elvesztik" a Karintiára és Pannónia Inferiorra kiterjedő joghatóságukat. Ennek formája az előbbiekben többször is megemlített és idézett Conversio Bagoariorum et Carantanorum c. „fehérkönyv" volt. A salzburgi érsek kívánságára a bajor szerzetesek Német Lajos császár részére állították össze II. Adorján pápa „igazságtalan" intézkedéséről. (Megjegyzendő, hogy a salzburgi igény semmiképpen sem volt jogos Karintiának a Drávától délre fekvő, illetve Pannóniának a Dráva és a Száva közötti részére, mivel korábban a salzburgi érsekség nem kapott Rómától engedélyt e területekre vonatkozóan a iurisdictio gyakorlására.)

Ezzel összefüggésben, de más érdekellentétek miatt a Karoling kupaktanács úgy határozott, módosítani kell a K-i és a Ny-i Frank Birodalom közötti határvonalat. Mikor erre, vagyis a Merseni szerződés megkötésére, Lotaringia felosztására sor került, II. Lothar már nem volt életben, Német Lajos pedig súlyos betegségével nyomta az ágyát.

1026-ban Magyarország Szent István királlyal az élén már nyilvánvalóan készült az előtte álló korszakos változásokra. Nem képzelhető el, hogy az ún. „honfoglalás" a hun-magyar elitet váratlanul érte volna. Hosszú évek óta tisztában lehettek már azzal, hogy végül mi is lett Csaba királyfi 90 évvel korábban, **445**, azaz 934 **után** kezdődött K-i missziójának a végeredménye. Biztosra vehetjük, hogy a kapcsolattartás az egész idő alatt folyamatos volt, a megelőző években pedig, amikor a magyar törzsek nemcsak megközelítették a K-i és a D-i Kárpátokat, hanem több ponton be is hatoltak a Kárpátok külső vonulata mögé, (miközben Kijev alatt megjelentek a besenyők), az érintkezés kifejezetten megélénkült. Szent István figyelme egyre inkább ráirányult a távoli Kijev térségére, az Al-Duna és a Bulgária körüli helyzetre, valamint a Kárpátmedence bolgár megszállás alatt álló részeire. Aba Sámuel „megtérését" és az ország egyik legmagasabb közjogi méltóságába emelését is csak ebben az összefüggésben értékelhetjük helyesen.

Ny-on a legfontosabb változás **914/915-ben** (1025/1026) a Berengár körül képződött hatalmi tömörülés előretörése volt. János (X.?) pápa is Berengár pártjára állt, miután a király leverte ellenfeleit, és Itália nagy részének urává lett. Berengár országa magában foglalta Lombardiát, a camerinói és a spoletói őrgrófságot, valamint Tusciát is. János pápa szövetséget

-

hozott létre Berengár és az itáliai grófok, nemes urak között, hogy sikerrel tudjanak szembeszállni a DélItáliát megszálló „szaracénokkal”. Berengár személyesen nem vett részt a hadjáratban, de csapatokkal támogatta a pápa által szervezett keresztény liga hadseregét. A pápa állítólag személyesen vezette győzelemre a sereget Garigliano közelében. A támogatásért cserébe János pápa római császárrá koronázta Berengárt. (A virtuális kronológia szerint ő volt az utolsó császár, aki ezt a címet viselte. A valóságban nem őt illeti ez a megjelölés, ahogy az a későbbiekben ki is derül.)

A magyarok Arnulffal szövetségben **915/916-ban** (1026/1027) hadjáratokat vezettek Ny-ra, igyekeztek megszabadítani a Morva-mezőt és Bajorországot azoktól a kalandor lovagoktól, akik korábban Szent Istvánt tartották fogságban, majd a morvák oldalára álltak. Arnulf ellenségei **916-ban** (1027) a hozzájuk csatlakozott morvákkal tovább erősödtek, Arnulf Regensburgot visszafoglalni igyekvő csapatait K-re űzték.

Metód **871-ben** (1027) ismét Mosaburgban tartózkodott, ott azonban Ermanrich passaui püspök elfogatta és a regensburgi birodalmi szinódus elé vitette, börtönbe záratta. Mint „püspökség nélküli püspököt” elítélték, két és fél évig fogva tartották. DNy-Pannónia területének papsága ismét Salzburg fennhatósága alá került.

Karlmann **871-ben** (1027) újra megkísérelte országrésze elszakítását a K-i Frank Birodalomtól, egyben igyekezett véget vetni Kocel Mosaburg központú uralmának is. A már inkább Ostmarknak nevezhető, önállósodó országból (Ny-Pannónia, D-Noricum és Karintia) **882-ben** (ugyancsak 1027) felkérték a velük szövetséges bolgárokat, szüntessék meg a birodalom DK-i végeit pusztító morvák sóval való ellátását. (A bolgárok által uralt erdélyi területen voltak azok a sóbányák, amelyek a morvák egyetlen lehetséges beszerzési lehetőségét biztosították ebből a nélkülözhetetlen ásványi anyagból.) Ekkor a morvák bolgárok által szorongatott hadserege betört a Magyar Alföldre. A bolgárok **883-ban** (1028) is támadták a Maros–Tisza vonalon só szállítmányukat tutajoztatni szándékozó morvákat.

Arnulf **916/917-ben** (1027/1028) ismét Magyarországon tartózkodott. Bajorország helyzetét az a hadjárat határozta meg, amit ekkor indítottak a magyar csapatok, s aminek eredményeként, Burkhard sváb herceg segítségével Regensburgban visszahelyezték az uralomba Arnulf herceget. Eközben a kalandor lovagok **871/872-ben** (megint csak 1027/1028) morva segédcsapataikkal együtt az ÉNy-i Kárpátok hegyei közé húzódtak, s állítólag ekkor jutottak el a morvák előőrsei a felvidéki Nyitrára is, mely várat/várost korábban a magyarok birtokolták.

Az Árpád-magyarok „honfoglalása” – Kárpát-medencébe érkezése (1028-tól)

A 19. sz. vége felé Magyarországon felvetődött, hogy nagyszabású ünnepségek keretében kellene megemlékezni az ún. „Honfoglalásról”, vagyis Árpád népének a Kárpát-medencébe érkezéséről, jobban mondva annak „ezredik” évfordulójáról, a Millenniumról. Az állam vezetői megbízták tehát a történészeket, állapítsák meg a bejövetel pontos dátumát. A tudós bizottság hosszas töprengés után megjelölte a »895-ödik« esztendőt. Szemmel láthatóan a vonatkozó forrásokban talált évszámok számtani közepét jelölték meg. Kiderült azonban, hogy már nincs hátra elég idő a felkészüléshez, vagyis ahhoz, hogy méltóképpen megünnepelhessék a Millenniumot, ezért a nyilvánosságra hozott évszám végül a »896-os« lett. Az emlékezetes ünnepségsorozatot 1896-ban tartották meg.

Az érdeklődő közönség egy része azóta is kételkedik, időről-időre felveti, hogy a forrásmunkákban nem jelent meg ez az évszám, s szeretne látni erre vonatkozó bizonyítékokat. A szakértők ilyenkor részletesen kifejtik, hogy a bejövetel egy hosszabb folyamat volt, a rá vonatkozó közlések pedig némiképpen ellentmondanak egymásnak, ezért nincs módja, de nincs értelme sem bármelyik szóba jöhető évet kiemelni, vagy azzal lecserélni a nemzedékek óta elfogadott évszámot.

Nézzük, ez ügyben mit lehetne tenni! Megpróbáljuk megállapítani a „Honfoglalás” kezdetét. A bejövetel időpontja nézetem szerint csakis az a pillanat lehet, amikor az első Árpád-magyar átlépte a Kárpát-medence határvonalát.

Minden interpretáció megegyezik abban, hogy Metód püspök, a bizánci vallás jeles misszionáriusa az Al-Dunánál **881/882** (1026/1027) **k.** látogatta meg az Árpád-magyarokat, jobban mondva uralkodójukat, akik ekkor már javában úton voltak a Kárpát-medence felé.

Viszonylag széles körben ismert az is, hogy az orosz őskrónika a **888-as** (1033-as) és a **898-as** (1043-as) évek közötti események kapcsán számolt be az Árpád-magyarok Kárpát-medencébe távozásáról. Az is kétségtelen, hogy Bíborbanszületett Konstantin császár úgy tudta, a bevonulás **893** (1038) és **897** (1042) között történt meg. (Az orosz és bizánci adatok talán utólagosan szerzett értesülések lehettek, ennek megfelelően a Kárpát-medence sűrűbben lakott, központi térségeinek eléréséről szóló beszámolókból származhattak, persze az is lehet, hogy arra az időszakra vonatkoznak, amikor az Árpád-magyarok tömegei eltűntek az általuk megfigyelt területekről, tehát K-Európából, illetve a Balkán Al-Duna környéki területeiről.)

Székely István (1558) krónikája szerint a magyarok kijövetelének éve: »871«, (amit mi **871nek**, tehát 1027-nek olvashatunk, már csak azért is, mert így tökéletesen egybeesik a Metód püspökkel megesett találkozás évével). Később látjuk, hogy Székely István álláspontja talán Kézai Simonra és Kálti Márkra vezethető vissza. Jól illeszkedik még ehhez az olvasathoz, hogy a magyarok érkezésének éve az 1811-es szegedi kalendárium szerint – amely adatot szerzője ki tudja honnan merített: »884«, (ami bizonyára **884**, azaz 1029).

Anonymus írta (1196 k.): „*Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvannegyedik esztendejében* [**884**, tehát 1029]*, amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak hívnak, kijött Szcítia földjéről nyugat felé… És Álmos vezér meg övéi mind ekképpen vonulva léptek Oroszország földjére azon a részen, amelyet Szuszdalnak hívnak… Miután pedig az oroszok vidékét elérték, minden ellenszegülés nélkül egész Kiev városáig hatoltak…*”.

E nevezetes adatközlő szerint, aki igen regényesen örökítette meg a történteket, Oroszország földjén az Árpád-magyarság meglehetősen sokáig időzött, hiszen Béla király jegyzője a történetet a következőképpen folytatta: „*Akkor a hét fejedelmi személy, akit*

hétmagyarnak mondanak… rokonságukkal meg férfi- és nőcselédeikkel egyetemben az oroszok tanácsára és segítségével útra keltek Pannónia földjére. S így a Havas-erdőn áthaladva, a hungi részekre szálltak… Az Úr megtestesülésének kilencszázharmadik esztendejében [feltehetőleg **903**, tehát 1048] *Árpád vezér elküldvén seregeit, az egész földet, amely a Tisza és a Bodrog közé esik Ugocsáig, minden lakójával együtt elfoglalta.*"

Anonymus nagyon messziről „indította el" Árpád népét, nem az Etelközből, nem a Duna-delta környékéről. Részben ennek tudható be, hogy nála a Szkítiából való kijövetel és a „hungi részekre" való bejövetel között 19 év telt el. Valószínűleg ebben tévedett, mert bizonyára az elindulásként értelmezett évszámot, – amit valakitől hallott, vagy valahol olvasott – kellett volna a megérkezésre vonatkoztatnia, s ebből 19 évet levonva kellett volna megállapítania Árpád Oroszország területére érkezésének idejét, ami így **865 k.**, vagyis 1010 k. lehetett volna. (Mindemellett, az oroszok vidékén történteknek itt nem részletezett leírása bizonyosan tartalmaz valós elemeket. Álmos vezér már jóval a magyarság megindulása előtt, **840-től** (985) **858ig** (1003) is Kijev térségében, Ruténia vidékén tevékenykedett, talán a fia, Árpád is ott született. Arról is tudunk, hogy később, **884-ben**, vagyis 1029-ben, tehát már Árpád népének bevonulása idején, Álmos fejedelem (K-en maradt magyarjai élén) egy Kijevtől É-ra, vagy inkább ÉK-re vívott csatában vereséget szenvedett a varégoktól.)

Fentiekből következik, hogy a „hungi részekből" való megindulásra és a Tisza–Bodrog-köz elfoglalására megadott évszám sem lehet helyes, az már valószínűleg a Kárpát-medence nagy részének, no meg központi térségeinek (Nógrád, Duna–Tisza-köze stb.) megszállására vonatkoztatható.

Kézai Simon a következőképpen fogalmazott (1280 k.): „*…a húnok Scythiában laktokban mint a fövény ugy megszaporodván, az Úr hétszázadik esztendejében* [»700«] *egybe gyülekezve magok között kapitányokat, azaz vezéreket, vagy fejedelmeket állítának… emelt zászlókkal megindúlván… a Tisza vizéig jutának…*" [Ez egy korábbi, vagyis a második, az onogur bejövetel volt, amivel a fentiekben már foglalkoztunk is, de ezután:] „*Jézus Krisztus születésének nyolczszázhetvenkettedik esztendejében* [»872«] *jövének be ismét a húnok vagy magyarok Pannoniába,… s aztán az Ung nevezetű folyónál szállának meg…*".

A Képes Krónika (készült 1358-ban) zavarosnak látszó kronológiája szerint: „*Attila* [II. Attila, azaz Atilla/Etele]*… meghalt a magyarok pannóniai bejövetelének hetvenkettedik* [72]*, az Úr megtestesülésének négyszáznegyvenötödik esztendejében* [miként korábban már megállapítottuk: **445**, azaz 934]*… Az Úr megtestesülésétől számított hatszázhetvenhetedik* [»677«] *évben, száznégy* [104] *esztendővel Attila magyar király halála után… a magyarok másodízben jöttek ki Szittyaországból… Az Úr megtestesülése utáni hatszázhetvenhetedik évben* [»677«]*, száz* [100] *évvel Attila király halála után, a nép nyelvén magyarok vagy hunok, latinul pedig ungarusok… ismét benyomultak Pannóniába*".

Kézai Simon és a Képes Krónika adatai látszólag teljesen használhatatlanok a bejövetel időpontjának tisztázására. Roppant gyanús: a Képes Krónika szerzője (Kálti Márk) ne tudna egy háromjegyű számot kivonni egy másikból? Ha a 677-es számból (bejövetel) 104-et vagy 100at levonunk, nem 445-öt kapunk (a nagykirály halálára), hanem 573-at vagy 577-et. Gyanús továbbá: a Képes Krónika írója és szerkesztője olyan figyelmetlen lett volna, hogy a „kijövetelt" és a „benyomulást" (lényegében ugyanazon történést) pontosan ugyanazokkal a szavakkal írta le, tehát indokolatlannak tűnő ismétlésbe bocsátkozott, ám az események datálásában az Attila halála után eltelt éveket két eltérő számnévvel adta meg? – Erre azonban egyszerű a magyarázat. Attól kezdve, hogy megjelent az előőrs a Kárpát-medencében, négy év telt el addig, míg az utolsó karaván is elhagyta „Szittyaországot". Az elsőként megfogalmazott gyanúnk viszont

fogas kérdés megválaszolását teszi szükségessé: mit lehet kezdeni a bejövetel évére megadott »677-es« évszámmal?

Egyetlen józan magyarázat adódik. Kálti Márk a bejövetellel kapcsolatosan olyan kronológiai rendszerben gondolkodott, ami 351 évvel eltért a ma használatos rendszertől, ennél fogva nem lehet azonos semelyik általunk korábban azonosított kronológiai rendszerrel sem. Kálti úgy vélte, saját korához képest jóval régebben történt az Árpád-magyarság bejövetele, mint ahogy azt mi tudjuk. Úgy gondolta, Árpád bejövetele saját Krónikája megírása előtt 681 évvel zajlott le. Baján és/vagy Kuber népét azonosnak vette Árpád népével, a második bejövetelt a harmadikkal. Semmit sem tudott továbbá arról – s ebben a kérdésben tudása (ismerethiánya) megegyezett Kézaiéval –, hogy Attila személye nem volt azonos Eteléével. (Ez utóbbi kérdésben a tájékozatlanság általános volt. Már a 12. sz. második felére kivesztek az európai köztudatból a hunok európai szerepével kapcsolatos, helytálló információk, és széles körben terjesztették az egybemosott Attila-Etele király(ok) állítólagos kegyetlenkedéseire utaló tartalmakat. Az ideológiai alapú tabusítás és gyűlöletkeltés azáltal lehetett sikeres, hogy cserében megnyitották a mindeddig tabunak számító, Artúr királlyal kapcsolatos információk szelepét, sőt a hatalmi tényezők maguk is szolgáltak az Artúr-legendáriumban hasznosítható szellemi táplálékkal.) Most azonban vegyük a (második) bejövetel időpontját Kézai szerint: »700«. Vegyük az Attila (értsd: Atilla/Etele) halálának az (ugyancsak második) bejöveteltől számított időpontját Kálti szerint: ez a 72-edik év. A két krónikás adatainak együttes értelmezésével Atilla halálára a »772-edik« év adódik. Kálti szerint a nagykirály halála utáni 100 év elteltével zajlott le a (harmadik) bejövetel, tehát, és ezt már mi tesszük hozzá: »872-ben«. Ez az évszám, a **872** (1028) tökéletesen illeszkedik ahhoz az információhoz, hogy Metód püspök egy évvel korábban, **882-ben** (1027) találkozott az Árpád-magyarokkal az Al-Dunánál. Megegyezik továbbá a Kézai által megadott évszámmal, amit tehát ugyancsak **872-nek** (1028) olvashatunk. Be is fejezhetnénk ezzel a megnyugtató megoldással e fejezetet, hiszen megállapítottuk a bejövetel kezdőévét. Meg kell viszont állnunk egy pillanatra, el kell gondolkodnunk azon, hogy az idézetek Atilla halálára nézve különböző évszámokat tartalmaznak, továbbá azon is, hogy minden más forrástól eltérően, ha e két forrást egymással összefüggésben értelmezzük, akkor – a valóságnak megfelelően! – Atilla (II. Attila, Etele) kora, illetve halála a „második bejövetel", tehát a Baján és Kuber népeinek betelepedése utáni időszakra esik. Megnyugodva konstatálhatjuk, hogy a korábbi fejezetekben ugyanilyen következtetésre jutottunk.

Hátra van még, hogy elvégezzük a „próbát", ellenőrizzük, hogy pontosan mikor is halt volna meg Atilla, ha arra csakugyan Árpád bejövetele előtt 100, vagy 104 évvel került volna sor. Az évszám így **772** (928), vagy **768** (924) lenne. Az előbbi szám 6 évvel, az utóbbi pedig 10 évvel különbözik a Képes Krónikában megadott **445-től**, azaz 934-től. Ez bizony nem pontos. Kálti Márk tévedett valamiben, ám megint csak arra kell gondolnunk, nem a számtannal állt hadilábon, más lehetett a tévedés oka. Azt hiszem, azt senki sem vitathatja, hogy az idézett szövegrész alapján teljesen bizonyos: a Képes Krónika szerzője tökéletesen tisztában volt azzal, hogy két eltérő kronológiai sorból kellett vennie az adatokat. Atilla halálának évszámát a manicheus időszámítás rendszerében idézte föl – hiszen egész Európában így tarthatták számon, (hogy jól összekeverhető legyen I. Attila halálának évével, amit egy másik kronológiai sor egyik tagjaként ismerünk) –, míg a harmadik bejövetel dátumát a „saját" kronológiai rendszerében tartotta számon. Azzal bizonyára nem volt tisztában, hogy ez utóbbi adatnak a kronológiai alapja nem azonos a saját korában használatossal, de azt kétségtelenül tudnia kellett, hogy eltér az általunk manicheusnak elnevezett kronológiai rendszer alapjától.

Miben tévedett tehát? Vagy abban, hogy nem pontosan ismerte a kétféle kronológia egymáshoz való viszonyát, vagy abban, hogy Atilla halálának évét az általunk a „manicheus időszámítás mutációjának" elnevezett kronológiai rendszerben értelmezte. Ebben a rendszerben a **445-ös** nem a 934-edik, hanem a 925-ödik évnek felelne meg. Ez pedig pontosan az Árpád bejövetele előtti 100-adik és 104-edik év közé esne. Ebből következik, hogy Árpád nem az

-

Atilla halála utáni 100-adik, vagy 104-edik, hanem 91/95-ödik évben érkezett meg. – A tévedés természetének feltárása nyomán leszögezhetjük: Kálti Márk tudása előtt le a kalappal! Ismeretei olyan kérdésekre is kiterjedtek, amelyeket mi – 650 év múltán – csak éppen kezdünk megfogalmazni. Mivel a bejövetel **872-ben**, vagy **883-ban**, tehát 1028-ban kezdődött, mindenki, aki az Árpádmagyarság genetikus vagy szellemi örökösének tekinti magát, e sorok megírásakor, 2018. augusztus havában még egyáltalán nem késett le az ezredik évfordulóról, és – ha megéri – nem is túl sokára, akkor már teljes joggal megünnepelheti ezt a „Millenniumot".

Még ezzel sem jutottunk el a bejövetel időpontját tisztázó fejezetünk végére. Szólnunk kell ugyanis még a Tárih-i Üngürüsz és a Madzsar Tárihi vonatkozó passzusairól. A Tárih-i Üngürüszben ez áll: „*Azután Szidijja uralkodója dívánt tartott, s ezen a dívánon Árpádot tették meg az összegyűlt hat kapudán és a vitéz hadsereg fővezérének. Azután Szidijja uralkodójától engedélyt kaptak, és egy nap boldog órájában, Atilusz király halála után háromszáz* [300] *év elmúltával, Iszá őkegyességének hétszáznegyvenötödik* [»745«] *esztendejében Szidijja padisahjától elbúcsúztak, s onnan a tatár kán országa felé csapatonként elindultak*". A Madzsar Tárihi írója így fogalmazott. „*…amióta a madzsarok* [először] *elhagyták a Sztyeppet,* [Ízsá próféta] *születésének a 744. évéig* [»744«] *háromszázhetven* [370] *év telt el. Ennyi idő eltelte után az említett évig, vagyis Ízsá próféta születésének 744. évéig…, a kétszázezer főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Sztyeppről, és a régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott letelepedett*".

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy ez a két krónikás, akik egyaránt az oszmán törökök birodalmának szolgáltak (a 16. sz-ban, ill. a 18-adikban), igen hasonló dolgokat jegyeztek fel, holott munkájuk – általános vélekedés szerint – egymástól függetlennek tekinthető. (Úgy gondolom, hogy nem beszélhetünk teljes függetlenségről, mert felhasznált forrásaik között – fenti idézetek tükrében – kellett legalább egynek lennie, amit mindketten ismertek.) Ami hasonló az eredetileg kereszténynek született krónikások életútjában: mindketten német származásúak voltak, illetve mindketten felvették a muzulmán vallást, miután oszmán környezetbe kerültek. Már láttuk, hogy (nyilván származásuk folytán) sokkal többet tudtak Etele Aladár nevű fiának sorsáról, mint a magyar krónikások. Ugyanakkor ők sem tudtak semmit az Attila–Etele kettősségről, és bár Aladár Etele fia volt, mégis mindketten a **373** (659) **k.** Közép-Európába érkezett hunok, vagyis a **453-ban** (739) meghalt, Theodosziosz és III. Valentinianus kortársaként élt Attila hunjainak időszakához képest határozták meg az Árpád-magyarok bejövetelének idejét. (Hiszen az Oszmán Birodalom Bizánc szerepét örökölte meg DK-Európában, így a művelt oszmán elit sokat tudhatott Bizánc történetéről is). És meglehetősen jól becsülték meg az időbeli távolságot. A fentiekben általunk megállapított **872-es** (1028-as) bejöveteli dátum ugyanis az időszalagon ténylegesen kb. 369 évre van az első bejöveteltől, illetve pontosan 289 évre helyezkedik el Attila halálától. (Az Atilla halálára vonatkozó, a magyar krónikások által „ismert" »445-ös« adathoz képest pedig egyértelmű a telitalálat.)

E konstelláció mögött, ha belegondolunk, nem akármilyen teljesítmény áll, még akkor is, ha a »744/745-ös« évszám szerepeltetése a magyar krónikás hagyományból következett, hiszen a virtuális kronológiában csakugyan 300 évvel követi Attila halálának virtuális évét. A két szóban forgó szerző ismeretei viszont a törökök régmúltjának adataira, az oguzok Közép-ázsiai, kaukázusi kapcsolataira is kiterjedhettek, s onnan jól ismert lehetett számukra egy bizonyos »744/745-ös« évszám, ami virtuálisan nem különbözött a »445«+300=»745-ös« évszámtól.

(A **744/755-ös**, azaz 900-as évben történtekről már korábbi fejezetekben beszámoltunk. Az akkor történtek nem álltak közvetlen összefüggésben az Árpád-magyarság bejövetelével, (abban az időben még Árpád nagyapja sem élt). Kétségtelen azonban, hogy az ősmagyarság

egyik jelentős népcsoportjának történetében sorsdöntő változásokhoz vezetett, ezért nem hagyható figyelmen kívül az Árpád-magyarság előtörténetében. A két muzulmán szerző viszont tévesen azonosította Árpád bejövetelét és az ősmagyarok „Szidijjából" történt távozását.)

-

A nagy ázsiai népvándorlás – 2. (1036-ig)

(Folytatás a 621-edik oldalról.)

Bíborbanszületett Konstantin császár a nagybesenyőket először egy **834-es** (979-es) dátummal összefüggésben említette meg, mint a Kaszpi-tenger É-i vidékén feltűnt törzsszövetséget. A besenyők elhagyott helyét betöltötték az oguzok (türkmének). Gayhani (Dzsajháni, neves muzulmán földrajzi író) besenyőkről szóló munkájában, ami a **09.** (10.) **sz. második felére** vonatkozó állapotokat fest le, a besenyők K-i szomszédaiként szerepelnek az oguzok. A kisbesenyők, azaz kangárok egy része (a kabarok), akik már hosszabb ideje a Kaukázus térségétől Nyra, K-Európában éltek, a Kazár Kaganátus egyik népét, összetevőjét képezték. Feltehetőleg a róluk szóló információkat értik félre azok, akik a besenyők Volga-vidéki jelenlétét hangoztatják erre az időszakra vonatkozóan. A besenyők **875** (986) **k.** még legfeljebb K-Európa határán állhattak.

A **09. sz. közepén** (a 10. sz. végén) kezdték emlegetni kínai források az Altáj-hegység közelében élő mongol najmanokat. Különböző belső-ázsiai népcsoportokból a Dél-Góbi vidékén keveredett ki a **09. sz. közepére** (a 10. sz. végére) a keresztény öngüt nép is, akiket a mongol források fehér tatárokként emlegettek. (Az öngütök téli szállásközpontja **1005** (1116) **k.** a Sárga-folyó melletti Togtoh település közelében, míg a nyári szállásközpont: Olan Szüme, a Góbi középső részén, a Selyemút É-i leágazásánál, a Karakorum felé vezető karavánútnál volt. Kereskedelmi központ, nem kevesebb, mint 9 keresztény templommal. Ekkoriban az öngütök lányai a najmanokkal kerültek házassági kapcsolatba, míg a befolyásos öngüt férfiak a kereitek előkelő családjaiból kaphattak feleséget. Az öngütök szoros kapcsolatot tartottak a Góbiban élő ongirat törzzsel, amelyből idővel Dzsingisz kán felesége is származott, valamint a tangutokkal is. A mongolok 1115 után több kísérletet tettek egyesített mongol állam létrehozására is.) A Kimek/Kipcsak Törzsszövetség **870-re** (981) egészen az Urálig terjeszkedett. É-on a legnyugatibb pozíciót a kipcsakok foglalták el. A kumánok az Ujgur Kaganátus összeomlása (**840**, vagyis 985) után a kitájok uralma alá kerültek volna, de inkább Ny-ra húzódtak, s valamikor a **09. sz. közepén** (a 10. sz. végén) csatlakoztak a kipcsakokhoz, illetve a Kimek Törzsszövetséghez, s annak K-i szárnyát képezték. (Más adat szerint a Huang-folyótól K-re fekvő területekről származó kumánokat csak valamivel később, **905** (1005) **k.** űzték el a kitájok.

Marvázi mervi orvos és földrajzi író jegyezte meg a Taba'i'alhayawân c. munkájában: „*a törökökhöz tartoznak a qûnok, ezek a Qitäy földjéről jöttek, mert féltek a qitäy kántól. Ők nesztoriánus keresztények voltak és legelőik szűkös volta miatt vándoroltak el lakóhelyükről. Közülük való volt Ikindži ibn Qočqar, a khwarizmi šah…*" – Ezek az események a **09.** (10.) **sz. végén** történtek. – „*Ezután a šârik* [sárga ujgurok, akik „nyugatias jellegű" antropológiai vonásaikat feltehetőleg a Tien-san vidékén történt keveredés révén szerezhették, – legalábbis Czeglédy Károly szerint] *területére vonultak, és a šâriktól a türkmének földjére vándoroltak, akik meg a maguk részéről a guzz terület K-i felét foglalták el. A guzz törökök pedig a besenyők földjére vonultak, közel az örmény tenger partjaihoz.*" (Ez utóbbi események már a **10.** (11.) **sz-ban** történtek.)

Látjuk, Marvázi kunoknak nevezte a Belső-Ázsia K-i feléből származó kumánokat, nyilván azért, mert ő (a saját korában) a kumánokkal szövetkezett kunokat ismerte meg közelebbről, s szoros szövetségüket régtől fogva adottnak: „kunnak" tekintette. Álláspontom szerint azonban a kunok az ezredforduló előtti évszázadokat a Kaukázus térségében élték át, ahol sokáig részét képezték a Kazária keretei között fennmaradt, s csak **a 08. sz. első**, tehát a

-

09. sz. második **felében** felbomlott dagesztáni hun közösségnek, mely eredetileg több mint negyven különböző népet fogott össze. Nyilvánvalóan a hun közösség felbomlása után húzódtak a Turáni Alföldre, majd kerültek ott a Kimek Törzsszövetség keretei közé, s idővel (**a 11.** (12.) **sz-ban**) a K-ről érkező kumánokkal alkottak sorsközösséget. Megjegyzendő, hogy ugyanilyen alapon kell különbséget tennünk az úzok és az oguzok (türkmének) között is. Az úzok, miként a kunok, eredetileg ugyancsak részét képezték a dagesztáni hun közösségnek, ugyanúgy a Turáni Alföldre szorultak, s csak a 11. sz. végétől egyesítették erőiket (egy időre) a K-ről érkező oguzokkal. (Mindazonáltal gyanítható, hogy a kunok és az úzok esetében is évszázadokra visszamenő, a nomád népek emlékezetében éberen megőrzött összetartozás-tudat lehetett az alapja az újbóli szövetkezésnek.) De ne szaladjunk ennyire előre!...

A besenyőket Bíborbanszületett Konstantin császár **945** (1056) **k.**, nyilván régebbi leírások alapján, a Kaszpi-tenger É-i vidékén élő népnek ismerte, melyet két, egymáshoz lazán kapcsolódó törzsszövetség alkotott. Ibn Fadlan **922-re** (1033) vonatkozóan – ugyancsak korábbi információk alapján – a Volga és az Urál-hegység lejtői közé helyezte az úzok mellett élő besenyők népét. A **10.** (11.) **sz. elején** tehát a besenyőktől É-ra helyezkedtek el a Kimek Törzsszövetség meghatározó részét képező kipcsakok, akik idővel az Urál-folyó vonaláig eljutottak. A besenyők elhelyezkedését a Gayhani- (Dzsajháni) hagyomány is meghatározta: több néppel voltak határosak, É-ra a kipcsakok országa, DNy-ra a kazárok országa, K-re az oguzok országa terült el.

A Számánidák (szunnita) perzsa dinasztiája **874**, azaz 974 **előtt** Szamarkandban, később Buharában uralkodott, és az ún. Szaffárida-dinasztiával szemben határozta meg önmagát. (Baktria felett a **09.** (10.) **sz. második felében** az ún. Szaffárida-dinasztia uralkodott.) A Számánidadinasztia **874**, vagyis 974 **után**, a **10. sz. végéig** (1010-ig) az Aral-tótól délre fekvő országokban és Perzsia területén szerzett jelentős hatalmat.

A Számánida emírség **893-ban** (993) megtámadta az oguzokat. Ám nemcsak az oguzokat, hanem a kipcsakokat is támadta Ismā'īl ibn Ahmad közép-ázsiai Számánida uralkodó. Egy arabperzsa sereg a Kaszpi-tengeren túl lakó karluk-törökök ellen vonult, s azok királyi családját, 10 ezer fős seregét foglyul ejtve elfoglalta a fővárosukat is. A karluk (kimek?) kagán uralma ekkor már csak a Szemirecseje vidékének K-i felére és Kasgárra korlátozódott, a kagáni dinasztia azonban fennmaradt. A karlukok az elkövetkező évtizedekben felvették az iszlám hitet, egyes kutatók nézetei szerint a **10.** (11.) **sz-ban** már a kimek kagáni dinasztiából kerültek ki a Karahánidák kagánjai is, miközben a karlukok háttérbe szorultak. Eltérő álláspontot képviselő történészek szerint viszont a **905** (1005) **k.** iszlám hitre tért Karahanidák szorították szűk keretek közé a 11. sz-ban a kimek/karluk kaganátus világát, s vonták fennhatóságuk alá a középázsiai sztyeppe lovas népeit.

A Számánidák az oguzokat is ezrével hajtották el rabszolgának. Az úzok és oguzok csak Nyfelé menekülhettek. Az emír csapatai a kipcsakokat elűzték az Aral-tótól É-ra fekvő szállásterületükről. Míg a kipcsakok félrehúzódtak, addig az oguzok egy része és az úzok a nagybesenyők korábbi területére távoztak, az oguzok másik része (szelcsükök/szeldzsukok) **9/10.** (azaz 10/11.) **sz. fordulóján**, (más megközelítésben: **889**, tehát 1000 **után**) egyéb közép-ázsiai területeken szóródott szét, illetve bonyodalmas úton-módon eljutott Kis-Ázsiába.

Az Urál-folyó mentére került besenyőket a Számánidák által szorongatott uguzok **889-ben** (1000) a kazárokkal szövetségben támadták meg. Kazária ilyen módon próbálta elhárítani magáról a besenyők nyomását (dominóhatás). A népvándorlás a már korábban megszokott módon, láncreakció-szerűen ment végbe. A besenyők a kazárok nyomására az Urál és a Volga térségéből, **893** (1004) **után** a Fekete-tengertől É-ra eső térségbe kerültek. Ekkor az oguzok (türkmének) és úzok a Volgától K-re fekvő térségben nyertek elhelyezkedésükre alkalmas területet.

-

A besenyőknek nem igen maradt más lehetőségük, mint a Ny-ra való menekülés. (A besenyők egy része mégis visszamaradt az oguzoknál, és beolvadt közéjük – ezek utódait ma Kis-Ázsiában találjuk.) A besenyők **889/890-ben** (1000/1001) elfoglalták a Volga-Don térségét. Ny-i előőrseik találkoztak az etelközi magyar-kabar állam K-i határvédőivel.

Európa és Ázsia határvidékén a politikai egyensúly végzetesen felborult.

A Számánida hódításnak a dinasztia bukása vetett véget **999** (1010) **k.**. A 10. sz. második fe lében kibontakozott Kimek-, vagy Karluk-dinasztia adta a Karahanida Birodalom azon kagánjait, akik a **10. sz. végén** (11. sz. elején) megdöntötték a Számánidák uralmát, s ezzel hatalmas közép-ázsiai birodalmat alakítottak ki. Az iszlám hitre tért Karahanidák kagánjai a továbbiakban csaknem az egész közép-ázsiai térséget uralmuk alá hajtották. **1000** (1011) **k.** már Buhara és Szamarkand is a Karahanida Birodalomhoz tartozott.

A besenyők **870** (1015) **k.** nagy háborúba keveredtek az őket K-ről változatlanul szorongató oguzokkal (türkménekkel), s egyre inkább Ny-ra szorultak, s **914** (1025) **k.** tűntek fel először a Krímben. A K-európai sztyeppe Ny-i vége **888/889-től** (1033/1034-től), Árpád népének Ny-ra távozásával varég-bizánci és bizánci-besenyő, varég-oguz, bizánci-úz háborúk színterévé vált. (**922-ben** (1033) Ibn Fadlán is találkozott a besenyőkkel a volgai bolgárokhoz vezető útján.) A K-európai erdőzóna K-i felét és a sztyeppe kapcsolódó sávját a muzulmánná lett volgai bolgárok és a mellettük élő onorurok (magyarok) ellenőrizték. Tőlük D-re már az oguzok és az úzok terjeszkedtek, hamarosan kezükbe került a sztyeppe túlnyomó része. Bíborbanszületett Konstantin szerint a besenyők (**890/891-ben**, azaz 1035/1036-ban) benépesítették a magyarok korábbi K-európai területét (az Etelközt). A császár a besenyők Ny-ra történő elmozdulásának okát a kazárok és az oguzok besenyőellenes szövetségkötésében látta. A besenyők az Etelközből vonultak aztán a Balkánra és Közép-Európába.

(Folytatása a 946-odik oldalon.)

Kelet-Európa helyzete Álmos idején (1036-ig)

Az őshazájukban élő ószláv törzsek a **07.** (08/09.) **sz-ra** kirajzottak a Visztula és a Dnyeper közötti területről, ezáltal kialakult egy hatalmas kiterjedésű ószláv tömb az Elba vonalától a Baltikumig. E törzsek az általuk uralt területeken a **08.** (09/10.) **sz-ra** fejlődtek szláv nemzetekké, országokká.

Egyesek szerint e folyamat lezárásának tekinthető, hogy egyes K-i és Ny-i szláv törzsek egyesüléséből, továbbá balti népekkel való keveredésükből a **09.** (10/11.) **sz-ra** létrejött a sajátos fehérorosz etnikum is. Más vélemények szerint a fehéroroszok (krivicsek) etnikuma és állama jóval korábban, már a **08.** (09/10.) **sz-ban** létrejött, sőt a fehérorosz elit az egyetlen „tisztán" szláv közösséget szervezte állami keretekbe, ami sokáig, sikeresen ellenállt a varég nyomásnak is. E felfogás szerint más orosz etnikumok K-balti és egyéb elemekkel alkotott keverék népek.

A folyamat egyes korábbi szakaszairól a Nesztor krónika (**1113**, azaz 1213) adott tudósítást, mely szerint: eredetileg Kijev környékén, a Dnyeper-völgyben poljánok éltek; Justinianus (II. Jusztinianosz) császár szolgálatába fogadott egy ant vezért, „*Kij fejedelmet*", aki aztán – szolgálata befejezése után – megalapította Kijev városát. Ezek a poljánok, „*akiket mostanság rusznak neveznek*" – írta a krónikás –, később megszervezték Kijev központtal a Dnyeper középső folyása menti törzsszövetségüket, lényegében tehát Ruténiát. Mindez a **07/08. sz. fordulója** (a 09. sz. közepe) **körül** történt.

A **09. sz. elejére** (a 10. sz. közepére) vonatkozóan már bizonyosan egy virágzó rutén (ruszin) államról beszélhetünk, amit ízlés szerint Rusznak, Kijevi Oroszországnak, Ruténiának is nevezhetünk. Ruténia **09. sz. első** (a 10. sz. második) **felében** a Kazár Kaganátussal, jobban mondva annak szomszédos, sztyeppei népeivel: onogurokkal és szabírokkal (az Árpád-magyarok őseivel) épített ki szoros kereskedelmi kapcsolatokat.

Ebben az időben K-Európa É-i részén is sorsfordító változások kezdődtek: a terjeszkedő skandináv varégok a Ladoga-tónál létrehozták K-európai központjukat.

A varégok Uppland és Gotland felől terjeszkedtek **825** (970) **k.** Észtország, Lettország, a Ladoga-tó és az Onyega-tó irányában, Sztárája Ladoga területén jelentős támaszpontot építettek ki, katonai erőfölényükkel élve megadóztatták a krivicseket, a drevljánokat, a radomicsokat és a vjaticsokat, illetve a csugy és merja „finnugor" törzseket is. A nagy K-európai folyókon lehajózva, **839** (984) **k.** már felvették a kapcsolatot a kazárokkal és Bizánccal. A **09. sz. közepén** (a 10. sz. végén) fegyveres erővel behatoltak a lettek és észtek hazájába, továbbá a Dnyeperen és a Volgán a kazár ellenőrzés alatti területekre is. Más adatok szerint a varégok már **842-ben** (998) megtámadták a Bizánci Birodalmat.

A varégok **859-ben** (1004) alapították meg Novgorod városállamát a Finn-öböl partján. Maga a város ott épült fel, ahol a Volhov-folyó kifolyik az Ilmeny-tóból.

Ruténia a varég hódításnak – kazár-szabír támogatással – sokáig ellenállt. A térségben **835** (980) **k.** már állt Kazária Sarkel elnevezésű erődje, és az orosz őskrónika szerint Álmos vezér **840** (985) **k.** megerősítette Kijev erődítményeit is. (A Volga–Don–Dnyeper régióban állt fenn ekkoriban a Kazária keretei közé tartozó Lebédia, valamint ettől Ny-ra a Dentü-Mogyer, illetve az Etelköz elnevezéssel illetett ősmagyar területi szerveződések is. Ezek határosak voltak Ruténiával.) Az orosz krónika szerint **850** (995) és **858** (1003) **között** Kijevben Kazária – jobban mondva Kazária nevében (netán saját hatalma jogán?) Álmos szabír fejedelem – adót szedett.

-

Rurik varég herceg előőrse **858-ban** (1003) szállta meg Kijev városát, amit a következő években támaszpontul használt Bizánc határvidékének, sőt fővárosának a nyugtalanításához is. Askold és Dir varég hadvezérek akcióikban, **859-862-ben** (1004-1007) Álmos csapatainak támogatását is élvezték. (Álmos főhadiszállása ekkoriban Kijev közelében volt.)

Rurik hadseregének zöme **863-ban** (1008) érte el Kijev városát. Az első varég hajók a Fekete tengeren **864/865-ben** (1009/1010) jelentek meg.

Rurik halála után, **879-től**, azaz 1024-től Oleg varég nagyherceg uralkodott Ruténiában, (egészen **912-ig**, tehát 1057-ig). Oleg még Kijevbe érkezése előtt elfoglalta Szmolenszket és Ljubecset, aztán Kijevet birtokba véve és fővárosává téve megsemmisítette az ellene fordult Askold és Dir hercegek hatalmi központjait, később pedig kiépítette a biztonságos folyami útvonalat a Balti-tengertől a Néván, a nagy tavakon keresztül, a Dvinán, a Dnyeperen át egészen a Fekete-tengerig.

Oleg **882-től** (1027) Novgorodot és Kijevet egyaránt birtokolta, tehát egy olyan hatalmas varég állam első számú vezetője lett, mely állam uralma alatt tartotta a legfontosabb óorosz törzseket.

Eközben K-Európa K-i peremén és a sztyeppe övezetében is korszakos változások kezdődtek. A sztyeppei bolgárok egy része **865** (1010) **k.**, amikor dinasztiájuk elvesztette a hatalmát, talán a kazár elit zsidó vallásra történt áttérésére is válaszolva elhatározta, hogy felveszi a muzulmán vallást. Ehhez a tervükhöz a szóban forgó bolgár körök megszerezték Álmos fejedelem támogatását is, akinek számottevő haderejét ebben az időben már „magyarok” néven emlegették. Álmos (neve a Dzsagfar Tarihi szerzője szerint: Almysh) a bolgárok és az évszázadok óta velük tartó onogurok körében is nagy népszerűségnek örvendett, vezéreiknek tekintették. Mint már korábban is szó esett róla, a besenyők **870** (1015) **k.** nagy háborúba keveredtek az őket K-ről szorongató oguzokkal, és ez a háború a dzsihád jellegét öltötte magára, ami komolyan érintette a bolgár és onogur lakosságot. A muzulmán elemek hatalmának növekedése folytán a muzulmán terjeszkedéssel leginkább érintett területen élő bolgárok körében egyre népszerűbbé vált az iszlám elfogadásának a gondolata. Emiatt **912** (1023) **k.** büntetőhadjárat, annak nyomán **880** (1025) **k.** kiterjedt belháború folyt Kazáriában. Ezzel összefüggésben a mindeddig Kazáriában rekedt szabírok és kabarok maradékai kivándoroltak az Etelközbe, a bolgárok pedig É-ra, Volgai Bolgárországba igyekeztek.

Elvándorlásuk már **870** (1015) **k.** megkezdődhetett. Korábbi helyüket most elfoglalták a besenyők törzsei. A besenyő térfoglalásnak, valamint az Azovi-tenger É-i partjánál fekvő területek besenyők általi elfoglalásának a muzulmán földrajzi irodalomban megjelölt időpontja: **913**, azaz 1024. Az Árpád-magyarok és a besenyők az orosz őskrónikában közölt kronológia szerint „Oleg idejében”, **879** (ugyancsak 1024) **után** vonultak Ny-ra a Dnyeper vidékén, „Kijev alatt”.

Árpád, Álmos első fia (neve a Dzsagfar Tarihi szerint: Arbat) a kazár vezetők uralma ellen a harcos kabarokra támaszkodva lépett fel, mert a zsidó vallásra nem kívánt áttérni, ám – egy lehetséges narratíva szerint – nem értett egyet bolgár befolyás alatt álló apja „pragmatikus” álláspontjával sem. A kazár kagán igyekezett kihasználni apa és fia ellentétét, s kilátásba helyezte Árpádnak, hogy megörökölheti a kagáni hatalmat, amennyiben hajlandó befejezni a háborúskodást, és áttér a zsidó vallásra. Árpád azonban erre nem volt hajlandó, kabarjaira és magyarjaira (a szabírokra és a hozzájuk csapódott onogurokra) hallgatott, akik sikeresen végig akarták vinni, amibe belevágtak. A muzulmán vallással kacérkodó Álmos első fia, Árpád ekkor húsz-huszonöt éves lehetett.

E narratíva szerint apa és fia eltávolodott egymástól. Álmos leghűségesebb támogatóival és Árpád után született fiaival elhúzódott Kazária ÉK-i peremvidékére, a sztyeppe és az

erdőövezet határára, a bolgárok és onogurok egyre jobban elkülönülő országrészébe, ahol már erős muzulmán befolyás érvényesült.

A kazár belháború következményének tekinthető, hogy **883-ban** (1028) a varégok betörtek Kubán történelmi térségébe (Lebédia területére), és a kazárok uralma alól az ún. rademicsek, szeverjánok és drevljánok (K-i óorosz törzsek) is varég uralom alá kerültek.

Álmos pozíciója, feltehetőleg az alánok harctéri sikerei miatt, **918** (1029) **k.** átmenetileg megrendült. (Az is lehet azonban, hogy Anonymusnak van igaza, s a magyar pozíció gyengülésének legfőbb oka egy, a varégoktól **884-ben**, vagyis ugyancsak 1029-ben elszenvedett vereség volt.) Álmos vezér **919/920-ban** (1030/1031) követséget küldött Bagdadba, hittérítőket kért, javasolta, hogy a Kalifátus építsen országa D-i határán erődítményt. Ez nyilvánvalóan a kazároktól való teljes elszakadás szándékát jelentette.

Aztán **922-ben** (1033) – nyilván muzulmán (oguz, kipcsak?) segédcsapatok hathatós közreműködése nyomán – Álmos ismét magához ragadta a kezdeményezést, s jelentős győzelmeket aratott, megújította Volgai Bolgárországot. A varég terjeszkedés pedig megállt az Oka és a Volga összefolyásánál, Volgai Bulgária határainál.

A volgai bolgár uralkodó neve **922-től** (1033) Almis ibn Selkej formában ismeretes a muzulmán földrajzi irodalomból, ugyanis ekkor járt a helyszínen a bagdadi kalifa követsége, melynek titkára, Ibn Fadlán az utazásáról részletes beszámolót készített. (Álmos **925-ben**, azaz 1036ban halt meg. Ekkor 72 éves lehetett, nem pedig »925–819«=106!)

Álmos és Árpád kapcsolatának, politikájuk céljainak és megnyilvánulásainak egy másik, álláspontom szerint sokkal helytállóbb értelmezése is lehetséges: apa és fia folyamatosan egyeztették a lépéseiket. Álmos rendkívüli tekintélynek örvendhetett a kazárok, a sztyeppei népek és a ruténok (ruszinok) körében. Árpád sikeresen egyesítette a szabír és a kabar erőket. Ketten együtt K-Európa jelentős részét ellenőrzésük alatt tartották. A magyar történelmi hagyomány értelmében, Csaba leszármazottaiként egyértelműen Atilla országának restaurációjára törekedtek. Az öregedő Álmos a magyar mitológia szerint „*nem léphetett be*” a Kárpát-medencébe. Ez a momentum párhuzamos a Mózesről fennmaradt bibliai hagyománnyal, aki szintén csak távolról tekinthetett rá az ígéret földjére. (Nagy képzelőerővel megáldott szakértők egyenesen rituális gyilkossággal gyanúsították meg Árpádot és népét, és ezzel ráadásul bizonyos sámánisztikus vallási hóborttal és hiedelmekkel hozták összefüggésbe az Árpád-magyarságot. Mindebből azonban semmi sem igaz!)

Álmos azért nem lépett a Kárpát-medence magyarság által szentként tisztelt földjére, mert népének egy részével együtt a siker érdekében, tudatosan, jól megtervezett módon vállalt áldozatot. Álmos fejedelem bölcs uralkodó és zseniális stratéga volt. Világosan látta, hogy K-Európát lángba boríthatja É-ról a varégok térnyerése és K-ről az oguzok fenyegető terjeszkedése. Mérleget vont, és úgy találta, a kétféle veszély közül nem a kereszténységre áttérő, a szlávok közé betelepedő varégoké, hanem a dzsihádot tervezgető oguzoké a nagyobb. Fölismerte, hogy a magyarságnak nemcsak nincs jövője K-Európában, de előre látta azt is: ha minden így megy tovább, a fenyegető veszedelem nem áll meg a Kárpátok vonalánál, hanem be fog törni KözépEurópába is. Árpád népének Kárpát-medencébe menetelével párhuzamosan, népének és haderejének kisebb részével K-re, a volgai bolgárok közé húzódott, majd a bolgárok kánjaként iszlamizált. Szándéka ezzel az lehetett, hogy egyrészt a varég nyomulás számára a Feketetenger és a Kaukázus irányában utat nyisson, másrészt hogy az oguz nyomást is Kis-Ázsia és a Közel-Kelet felé terelje. Mindez valóban így is történt! Áldozata eredményeként a volgai magyarság és bolgárság kétszáz évig képes volt megőrizni vártáját, és Magyarországot kétszáz évig nem érte pusztító támadás K-ről.

-

A K-európai sztyeppe Ny-i vége **888/889-től** (1033/1034-től) Árpád népének Ny-ra távozásával varég-bizánci és bizánci-besenyő, varég-úz, bizánci-úz háborúk felvonulási terepévé vált. Az utóbb említett háborúkban is részt vettek a besenyők egyes törzsei, mégpedig azok a nagybesenyő törzsek, amelyek a magyarok és a kabarok elvonulása után megszállták az Etelköz és Moldva területét.

Egyes szakértők nem politikai, hanem természeti okokkal magyarázzák a terület kultúrájának visszaesését. Természettudományos megfigyelések alapján úgy találják: egy szárazodási periódusnak tulajdonítható, hogy a »09. sz. végére« a ligetes sztyeppén, a Dnyeper-mentén elnéptelenedtek a szlávság állandó telephelyei. Ezt a megállapítást összefüggésbe hozzák azzal a megfigyeléssel, hogy a valamivel D-ebbre lakó, talán részben K-i szlávnak tekinthető csoportoknál, a Don- és a Donyec-medence földműves falvaiban is megszűnt az élettevékenység a **09. sz. végén** (a 11. sz. közepén), és ezzel egyidejűleg eltűnt a sztyeppei „szaltovói" régészeti mű veltség is. – Kérdés: kellő alapossággúak voltak-e az elvégzett természettudományos vizsgálatok? Az eredetileg dendro-kronológiai vizsgálatokból kikövetkeztetett szárazodás csakugyan a 09/10. sz-ban, vagy inkább a **09/10. sz. fordulóján** (a 11. sz. közepén) következett-e be? Ha csakugyan az előbbi (természettudományosan megalapozott) eset áll fenn, akkor a szárazodás bizonyosan nem lenne összefüggésben a dokumentált, régészeti eredményekkel alátámasztott, a **09. sz. végére** (a 11. sz. közepére) bekövetkezett elnéptelenedéssel. (Kapcsolatban lehet viszont a **07/08. sz. fordulója előtt**, vagyis a 09. sz. közepe táján végbement népvándorlással, az onogurok, a bolgárok, az utrigurok és a kutrigurok Ny-ra településével, amivel a korábbi fejezetekben elég sokat foglalkoztunk.)

Úgy gondolom, a **09. sz. végén** (a 11. sz. közepén) nem a szárazodás volt az oka a kérdéses terület korábbi kultúrái lezárulásának, hanem a térség hadszíntérré válása. Hosszú évtizedekig követték egymást a meg-megújuló hadjáratok a **10.** (11.) **sz-ban**, (és később is).

Japán Jamato- és Nara-korszaka (1043-ig)

Ha a korábbiakban nem említettük volna, most felhívjuk az olvasó figyelmét, hogy a szigetcsoport őslakói a legendák szerint már »–660 k.«, valamikor a Dzsomon-korszakban, a neolitikum végén, egy átmenetinek tekinthető időszakban megalakították első államukat, melynek első császárát Dzsimmu néven véljük ismerni. Ekkoriban a lakosság már egységes és a többi ázsiai néptől eltérő karakterű volt, mind antropológiai, mind vallási és kulturális tekintetben. Japán letelepült és élelemtermelő életmódú népességét, amely folyamatosan gyarapodott a Korea irányából érkező bevándorlókkal, a tudomány a –03. sz-tól fennálló ún. Jajoi-kultúra alanyainak tartja. A koreai tunguz-leszármazottak, azaz a bronzkori Jemek törzs és az É-on kiformálódott pujo, valamint a D-en kialakult han-koreai népcsoport erőteljes migráció révén lényeges szerepet játszott Japán embertani jellegzetességeinek kialakításában. Az időszámítás kezdete táján Japán szigeteinek lakossága jórészt koreai közvetítéssel megismerkedett az öntözéses rizstermeléssel, a bronzzal, a vassal, a textilkészítéssel, s a ló- és szarvasmarhatartás, valamint a halászat is jelentőségre tett szert.

Az 01. évezred első századaiban megjelent a cölöpökre támaszkodó, kiemelt, kifejezetten japáni háztípus, mely egyben alaptípusa lett az első sintó-szentélyeknek is (simmei stílus). Virágkorát élte a sintóista vallás, melynek a kultikus célra előállított bronzharangok fontos eszközei voltak. A ma ismert ősi sintó szentélyek közül a legkorábbiak az 05. sz. második felében épültek meg. Japán történelmének következő szakasza, az ún. Jamato-korszak a **02. sz. elején** (a 04. sz. közepén), „más" álláspont szerint a **03. sz. elején** (ugyancsak a 04. sz. közepén) kezdődött el, és egészen a **08. sz. elejéig** (a 10. sz. közepéig) tartott. Ekkortól alakultak ki a törzsszövetségi részállamok. A **03. sz. elejétől** (a 04. sz. közepétől) **539-ig** (695-ig) terjedő időszakban már írásbeli hagyományozásból név szerint ismeretes uralkodók regnáltak. Egyes mondák, jobban mondva ún. „kegyes legendák" szerint a buddhizmus Korea felől a **–01. sz-ban** (az 05. sz-ban) megérkezett Japánba. Ugyanebben az időben, a **03. sz. végén** (az 05. sz. közepén) ismerte meg Japán a konfucianizmust is. Az első név szerint ismert buddhista Japán földjén (**522**, vagyis 678 **k.**) a kínai származású Siba Tattó volt.

Az áthagyományozandó tartalmak rögzítésére a **04.** (06/07.) **sz-tól**, „más" álláspont szerint az **05.** (ugyancsak a 06/07.) **sz-tól** a Koreai-félszigetről érkezett, kínai írással rögzített szövegek írásjeleit kezdték el Japánban is alkalmazni, majd több évszázados folyamatban drasztikusan leegyszerűsíteni, szótagírásra alkalmassá tenni. A folyamat végső eredményeként (a Nara-korszak végére, a Heian-korszak kezdetére) kialakították a 71 jelből álló hiraganát és az ugyancsak 71 jelből álló katakanát. Ezek mellett azonban kínai írásjeleket (kandzsikat) is használtak. – (Ma 1850 kandzsit használnak, melyeknek 4000 olvasata van.)

A **300** (549) és **710** (959) **közötti** időszakot (a Jamato-korszakon belüli) Kofun-periódusnak nevezik, ami átmenetet képezett a prehisztorikus korból a történelmi korszak felé. Jellemzői voltak a helyi előkelőségek halomsírjai, amelyek leginkább a központi jelentőségű Jamato-régióban keletkeztek. A halomsírokba ember, állat vagy ház formájú agyagszobrocskákat is elhelyeztek.

Az **05/06.** (08.) **sz-ban** a koreai államokból, vagy Mandzsúria területéről Japánba is elérkezett a könnyűpáncélos lovasíjászok harcművészete, ami az alapját képezhette a szamuráj kultusz későbbi felvirágzásának. A korszaknak nevet adó Jamato állam eredeti formájában az **05. sz. eleje** (a 06. sz. közepe), „más" álláspont szerint a **04. sz. eleje** (ugyancsak a 06. sz. közepe) és **695** (944) **között** állt fenn, fővárosa Azuka volt.

A Jamato-korszak második felére a legerősebb törzsszövetség, a Jamato-klán magához ragadta a főhatalmat, és egyesítette a legtöbb Japán törzset. A hírneves Kinmei császár **508**

-

(757) és **571** (820) **között** élt. Alattvalói **545** (794) **k.** véres küzdelemben győzték le az udvari ellenfe leknek és a sintó vallás híveinek elszánt ellenállását, majd hozzákezdtek a buddhista templomok egész sorának az építéséhez.

A buddhizmus terjedése nyomán **590** (839) **k.** Jamato és Nara városok váltak Japán vallási és kulturális központjaivá. A buddhizmus japán változata azonban magába integrálta a sintó vallás szellemét és isteneit is.

A világ legrégebbi, ma is álló faépítménye Japánban van: ez a Horjúdzsi buddhista kolostoregyüttes. Itt sajátos kivitelben, **607-ben** (856) egységes fedésmódot alkalmaztak tetőn, kapun és kerítésen egyaránt.

Az első buddhista szekták **626** (875) **után** különültek el: „Nara-kori hat szekta”.

A hatalom **593-ban** (842) Szotuku régens kezében összpontosult, a herceg konfucianista elvek szerint meghatározta a hivatalnokokra vonatkozó etikai szabályokat és megszüntette az örökletes hivatalviselés intézményét. Japán a jelentős közigazgatási reformok révén a mindenkori császár központosított uralma alá került.

A japán-kínai diplomáciai, majd gazdasági és kulturális kapcsolatok **607-től** (856-tól) megélénkültek. Szuiko japán császárnő idejében (**593–628**, tehát 842–877) felvirágoztak azok a buddhista kolostortemplomok, melyek földje sok szerzetest és szerzetesnőt volt képes eltartani. Nakatomi Kamatari **645-ben** (894) a Szoga-családtól (Szotuku érdekcsoportjától) államcsínnyel átvette a hatalmat, kínai mintára centralizált, hierarchizált hatalmat hozott létre. Minden földet császári irányítás alá vont, és új adórendszert vezetett be.

Az ún. Nara-korszak tényleges kezdetét a történészek egy része, nyilvánvalóan az államcsínyre utalva, **650-re** (899) teszi, bár „hivatalosan” csak **710-től** (959), a Jamato-korszak közmegegyezéses végétől jegyzik ezt a korszakot. Ekkortól Heidzsó (Nara) város állandó császári székhellyé vált. Tenmu japán császár **685-ben** (934) rendelte el a minden házban kötelező buddhista házioltár-állítást. A császár által megálmodott új japán főváros megépítését Fudzsivaránál özvegye, Dzsito császárnő felügyelte (**690** (939) **k.**). A pompás palota-együttes és az új főváros **694-re** (943) épült fel.

A buddhizmust Tenmu császár még **685-ben** (934) Japán államvallásának nyilvánította, ettől kezdve az ősi sintó istenekre egyre inkább Buddha szellemi lénye földi megtestesüléseiként tekintettek.

A Nara-korszak a magaskultúra fellendülését eredményezte. Japán Krónikája (Nihonszoki) a Nara-korszak virágzása idején készült el, **714** (963) és **720** (969) **között**. Ez a krónika jól tükrözi a Nara-korszak szemléletét és koncepcióját: a szerző a világ teremtésének és működésének nagy mítoszait a császári családok leszármazástábláival és történeteivel (legendáival) kapcsolta össze, mégpedig a fennálló hatalom jogosságának bizonyítása érdekében. Szerzője azt a kronológiai rendszert alkalmazta, ami a K-i Han kínai dinasztiára vonatkozó adatok tekintetében lehetett számára ismeretes. Nem vette, nem vehette át a Tang-dinasztia idején történt eseményekre alkalmazott eltérő kronológiai rendszert, mivel ekkoriban még nyilván nem állhatott rendelkezésére a **07. sz. elejével** (a 08. sz. második felével) indult Tang-korszakot tárgyaló írásmű.

(Csaknem száz év múlva, **906-ban**, vagyis 1051-ben ért csak véget a kínai Tang-korszak, így Kínában ekkor még el sem kezdhették írni a Tang-dinasztia történetét átfogó jelleggel tárgyaló azon munkákat, amelyek már a közel-keletről származó (pártus) kronológiai rendszert alkalmazták.)

-

A hatalmas japán nyelvű versgyűjtemény, a Manjósu (Tízezer levél gyűjteménye) **759** (1008) **k.** keletkezett. A kor egyik legnagyobb gondolkodója, Szaicsó/Dengjó daisi (**767–822**, azaz 1016–1071) fő célkitűzése a különböző buddhista nézetek és iskolák egyesítése, filozófiai szintézise volt.

A **08.** (10/11.) **sz-ban** keletkezett források számoltak be először a jamabusikról, vagyis azokról a japán aszkétákról, akik sámánokkal (mikókkal) működtek együtt, jövendőt is mondtak, és elképesztő mértékben képesek voltak uralni testüket és szellemüket. A buddhista szerzetesek az egész országban, de különösen a fővárosban jelentős befolyásra, hatalomra tettek szert. A vallási élet túlzásai az uralkodó elit számos tagjának szemében visszataszítóvá váltak, és mármár komolyan veszélyeztették az állam politikai és gazdasági alapjait. A fővárosi buddhista szerzetesek hatalma és befolyása rendkívül erős volt, ugyanakkor a parasztok, akiknek a munkája képezte a császári és a kolostori gazdagság anyagi alapját, a hatalmas adóterhek elől gyakran elmenekültek. Mindezek miatt Kanmu japán császár jobbnak látta elhagyni Nara városát, és megalapítani új fővárosát, a mai Kioto elődjét, Heiankiot. A buddhista kolostorok befolyásának csökkentése érdekében **794-ben** (1043) Heiankióba tette át a székhelyét. Ez egyet jelentett azzal, hogy véget ért a Nara-korszak is, és elkezdődött Japán Heian-korszaka. A korszakváltást az interpretációk egy része **784-re** (1040), más része **794-re** (1043) teszi. A korszakhatár több területen markáns változásokban nyilvánult meg: Korábban egyértelműen a kínai volt az irodalmi nyelv – mint Európában a latin –, ekkor azonban, miként a történetírók fogalmaznak: „*a japán írónők áttértek a japán nyelv használatára*”, miközben a férfiak „*továbbra is a kínait alkalmazták*”. Eszerint a japán irodalmi nyelv egyértelműen női találmány volna. A valóságban azonban a férfiak is áttértek a japán nyelvre, csak a történetírás az ő első japán nyelvű műveiket a **09/10. sz. fordulójára** (ugyancsak a 11. sz. közepére) „helyezte el”.

Csak a **10. sz. közepéig** (a 11/12. sz. fordulójáig) érzékelhető Japánban az erős kínai hatás a tárgyi emlékekben, a ránk maradt képzőművészeti alkotásokban és az építészetben, ezután kibontakozott Japán kultúrájának sajátos, nemzeti arculata. A japán arisztokrácia kezdte megteremteni a világ egyik legkifinomultabb civilizációját.

Korábban a császár teljhatalommal rendelkezett, ekkor azonban kezdett kialakulni az a tipikus japán rendszer, melyben a császár megközelíthetetlen személyét vallásos tisztelet övezte, de valós hatalommal nem rendelkezhetett. A tényleges (politikai) hatalom a régens kezébe került. Az uralkodó elit (politikai-vallási) megosztottsága a későbbiekben a japán állam jellemző sajátossága lett.

Korábban a vallási élet lényegében a kolostorokban zajlott, **794-től** (1043) viszont az udvari emberek nyíltszíni imádságokat tartottak látványos külsőségek között a Kamigamo-szentélyben és a Simogamo-szentélyben. A változás nyilván összefügg azzal, hogy az uralkodó elit a buddhizmus ezoterikusabb változatát preferálta. Az ebből kialakuló irányzatok a korábbiaknál sokkal nagyobb türelmet tanúsítottak a hagyományok (pl. a sintó) iránt. Az elit nyilvános vallásgyakorlása arra is jó lehetett, hogy az alattvalók azt gondolják: a politikai és a vallási elit mégsem szakadt végzetesen ketté.

-

A Ny-i Frank utódállamok és Normandia (1044-ig)

Normandia első állama valamikor a 10. sz. végén jöhetett létre, hiszen már **839-ben** (995), Párizs első „viking" ostroma (**879**, azaz 990) után létrejött egy megállapodás a frank területek peremére, a tengerparti sávba telepedett vikingek és a megrendült hatalmú frankok (Jámbor Lajos) között a területek megosztásáról. A béke azonban nem volt tartós, a normannok már **882-ben** (993) lerombolták Gesoriacum/Bononia (Boulogne-sur-Mer) városát és kikötőjét (a La Manche partján, Calais-tól D-re). **885/886-ban** (996/997) a „vikingek" újra – talán maguk a Karolingok, vagy a Capetingek, vagy talán az ugyancsak Capeting Párizsi Odó bíztatására? – Párizst támadták. Ebben az időben, a feloszlóban levő Frank Birodalom más területein is államok alakultak. **985-ben** (996) szinte csak Verdun volt Lothar kezében, Aquitania visszaszerzése csak a vágyálmaiban szerepelt, csupán Felső-Lotaringiában volt még jelentősebb befolyása. Aztán a testvérei (Német Lajos és Kopasz Károly) **841-ben** (997) le is győzték Lothart a Fontenoy-i csatában.

Nem kétséges, hogy az említett „két" Karoling Lothar egyazon I. Lotharral azonos, aki **986-ban** (997), tehát még a testvéreitől elszenvedett veresége évében visszavonult, (és végül **855-ben** (1011) halt meg). Henye Lajos követte őt a Ny-i trónon, akivel **987-ben** (998) lényegében megtört a Ny-i Karoling királyi ág, s elkezdődhetett a Capetingek dinasztiájának a dominanciája. Csupán Alsó-Lotaringiában uralkodhatott még az a Karoling Károly herceg, akit aztán a fia, Karoling Ottó követett volna a hatalomban. Megjegyzendő, hogy Karoling Károly herceg személye azonos lehet Kopasz Károlyéval (**877-ig** (1033-ig) regnált), valamint Együgyű Károlyéval is (**922-ig** (ugyancsak 1033-ig) uralkodott), akiknek (parciális) személyeit a virtuális történetírásban királyokként jegyezték fel.

Feltehető egy kínálkozó kérdés: Karoling Ottó személye esetleg azonos lehet-e Dicsőséges Ottó személyével, aki ezen a néven hatalomra került az É-német területeken, s ott **843** (999) és **911** (1022) **között** uralkodott? (Ismeretes, hogy a dokumentumok szerint **843-ban** (999) létrehoztak egy Karoling-vazallusnak tekintett hercegséget a szászok földjén. Az adatok arra utalnak, hogy Dicsőséges Ottó „herceg", miután kitűnt a normannok elleni harcokban, hatalmát **880–912**, azaz 991–1023 **között** Türingia területén gyakorolta.)

Capet Hugó személyében (**987–996**, tehát 998–1007) Róma számára megnyugtató alany, megbízható uralkodó került a Ny-i Frank (immár tkp. francia) trónra, és riválisa, Párizsi Odó ellenében (aki uralkodott **887-től** (998) **898-ig** (998), tehát ugyanazon évben el is vesztette hatalmát) Capet Hugó a fiát, Róbertet is maga mellé emelte, királlyá koronáztatta. (Jámbor Róbert aztán **997-től** (1008) 1031-ig uralkodott önállóan, ám folyamatosan küzdenie kellett, előbb az 1017–1025-ös időszakban Capeting (II.) Hugó ellenkirály, majd 1025-től saját fiai, valamint a felesége lázadása ellen, s végül e háborúságban lelte a halálát.)

A 10. sz. végén a Poitou-dinasztia megszerezte ugyan Aquitania jelentős részét, e dinasztia azonban elismerte a Capetingek felsőbbségét. A Capetingek kezdetben nem uraltak nagyobb területet, mint korábban a Karolingok, s hatalmuk ténylegesen csak Párizs közvetlen környékén (a későbbi Île-de-France tartomány területén) volt érvényesíthető. A Capeting uralom alatt kialakult feudális társadalomban a király hatalma aligha haladta meg a tartományi fejedelmek hatalmát.

A mai Ny-Franciaország területe később fokozatosan a Plantagenet-dinasztia kezére került.

Bretagne-ban önálló hercegség jött létre. Már formálódott az önálló Areláti Királyság, vagyis Burgundia.

-

1033 után Savoie/Savoya (K-Franciaország, a Rhône- és az Isère-folyó völgye között, a Savoyai-alpok területén) – tehát **934-től**, azaz 1034-től – a Burgundi Királysághoz csatlakozott, s ezáltal (Burgundiával együtt) nemsokára a Német-római Birodalom egy igen jelentős összetevőjévé vált. Uralkodói a 11. sz-tól a Savoyai-házból kerültek ki.

Gascogne területén is helyi uralkodócsalád önálló fejedelemsége regnált, amely aztána 11. sz. közepén, házasság révén csatlakozott a Poitou-dinasztia által ural Aquitaniához.

Az Anjou vidékén (a mai Franciaország Ny-i részén, Normandiától D-re (Maine-et-Loire körzetében), tehát Angers város környékén az Anjou grófok önállósították magukat. Maine (grófság) a 11. sz. közepétől már Normandiához tartozott.

A korábban letelepített normannok egyáltalán nem elégedtek meg a tengerparti sávval, **896-ban** (1007) – tehát Capet Hugó halálának évében (**996**, azaz ugyancsak 1007) – a Szajna mentére is betörtek, céljuk ezzel nem fosztogatás, hanem újabb honfoglalás volt. Terjeszkedésüket mindenekelőtt a **997-es** (1008) normandiai parasztfelkelésként feljegyzett zavargás jelezte. A tengerpart vidékéről terjeszkedő normannokkal végül a másik szerződő fél, tehát a Karoling uralkodó (Együgyű Károly = Karoling Károly herceg) vette fel állítólag a harcot a Szajna torkolatvidékén, **911-ben** (1022). Bár úgy tudjuk, sikeresen szerepelt a csatatéren, de ennél fontosabb és tényszerűbb, hogy hozzáadta a lányát, és szerződést is kötött a normann Rollo vezérrel, aminek keretében állítólag hűbéri birtokként ajándékozta vejének Normandia területét. A St. Clare-sur-Epte-i szerződés értelmében Normandia első hercege: Rongvald fia Hrolf/Rollo

(a nagyhatalmú St. Clair-család őse). – Rollo hercegről feljegyezték, hogy ezután összefogott a Loire-menti „vikingekkel”, és saját alattvalói (frank, norvég, dán származású normandiai parasztok) ellen harcolt, felkeléseiket brutálisan megtorolta.

Rollo herceg terjeszkedését Jámbor Róbert halála után a Capetingek már egyáltalán nem nézték jó szemmel.

Jámbor Róbert egyik fia az az I. Henrik francia király volt, aki 1031-től uralkodott (1060-ig), és aki testvérének, Róbertnek ajándékozta a Burgundi Hercegséget. Ettől kezdve, más álláspont szerint „már” **921-től** (ugyancsak 1032-től) kezdve a burgundi hercegek hosszú sora őrizte (1363-ig) a hercegség függetlenségét. Ez a hercegség természetesen nem volt azonos az Areláti Királysággal, vagyis az egyesült Alsó- és Felső-Burgundiával, ami ugyancsak ekkoriban (**933-ban**, azaz 1033-ban) formálódott ki.

Az 1031-től uralkodó burgundi Róbert hercegnek is „létezett” egy »10. sz-i« „változata”: az a Róbert herceg, aki **922-ben** (ugyancsak 1033) megtámadta és legyőzte Karoling Együgyű (avagy Kopasz) Károlyt. – Károlyt emiatt elzavarták a saját alattvalói, így elmenekült az akkor még Karoling felsőbbségű Lotaringiába, és a továbbiakban (újra) a normannokkal szövetkezett volna, ha **923-ban**, tehát 1034-ben fogságba nem esett volna.

Természetesen I. Henrik francia királynak is „volt” egy »10. sz-i« „változata”: az az I. Henrik, aki **923-ban** (1034) egyezkedni próbált az akkor még Lotaringiában tartózkodó Együgyű (vagy Kopasz) Károllyal Lotaringia (Rajna menti területek) hovatartozásáról. (Végül Lotaringiát a Ny-i frankok és a Capetingek egyaránt elvesztették, a terület igen hosszú időre német fennhatóság alá került. A terület, bár annak nemessége inkább a Karoling-házhoz húzott, még **936** (1047) **előtt** I. Nagy Ottó királyé, a későbbi német-római császáré lett.) A teljesség kedvéért említést kell még tennünk az utolsó Ny-i Frank (Karoling) uralkodókról: Hebegő Lajos: **877–879**; azaz 1033–1035; III. Lajos: **879–882** (1035–1038); III. Karlmann: **882–884**, vagyis 1038–1040; III. (Kövér/Vastag) Károly: **885–888**, tehát 1041–1044), – akiknek politikai és dinasztikus válsága a Capetingek („Róbertidák”) konszolidációja folytán nyílegyenesen elvezetett az egykor jobb napokat látott birodalom csonkjának végleges elsorvadásához.

-

A Karoling Birodalomtól a Német Birodalmakig – 1. (1047-ig)

Madarász Henrik (Heinrich I. der Vogler, Liudolfing Szász-dinasztia) német király **875-ben** (986) vagy **876-ban** (987-ben) született. Széles körben elterjedt vélekedés szerint az apja „Dicsőséges” Ottó szászországi herceg (az Ottó-dinasztia őse), az anyja pedig Babenberger Hedwig lehetett. Henrik fiatalsága idején a birodalmi elit köreit előszeretettel foglalkoztatta a birodalom felosztásának kérdése, hiszen a Nagy Károlytól eredeztethető, a Római Birodalom rekonstrukciójára vonatkozó álom **840-re** (985) lényegében szertefoszlott. Nagy Károly halála után, már I. Jámbor Lajos (Ludovicus Pius) országlása idején (**814–840**, vagyis 959–996) részeire bomlott a birodalom, hiszen Lajos **817-ben** (962) „jelképesen” (?) felosztotta örökségét a fiai között. Igaz, elsőszülött fiát, Lothart a többi fölébe helyezte, és császárrá koronáztatta Aachenben. Megadta neki a vezető hatalmat öccsei, Pipin és Német Lajos felett, akik Aquitániát és Bajorországot (és ez országok hódítási területeit, törekvéseit) örökölték meg. Ez a felosztás képezte az alapját a testvérek közötti civakodásnak.

Henrik talán még nem is élt, vagy egészen kisgyermek volt akkoriban, amikor, a **830-as**, tehát 980/990-es években Jámbor Lajos politikai helyzete megrendült. A periférián elhelyezkedő grófságok mindenfelé önálló államként kezdtek funkcionálni. Jámbor Lajos például **825** (981) **k.** kénytelen volt lemondani Oriens tartomány jelentős részéről, a Fischa–Duna–Dráva négyszög területéről, ami addig egy vazallus avar fejedelem országrésze volt, s akinek hatalma alatt tartását már képtelen volt biztosítani. Ez a Hungária számára igen fontos terület az oda telepedett sváb és bajor lovagokkal és kíséretükkel, valamint avar alaplakosságával együtt Géza fejedelem Magyarországához került. Géza **970** (ugyancsak 981) **k.** a Morva-folyó mentét és a mai Bécs környékének jelentős részét is uralta.

Ezután a szászok hercege vonta ki magát teljesen a birodalmi ellenőrzés alól. Ottó herceg, miután előbb kitűnt a normannok elleni harcokban, **880–912**, azaz 991–1023 között a hatalmat Türingia területén is gyakorolta. Aztán a független Sváb Hercegség (Suevia et Alamannia) **985** (996) **k.** alakult meg. Mindehhez járultak még az elbai szlávok és a polábok, valamint további etnikumok meg-megújuló szabadságharcai is, amelyek **983-ban** (994) kezdődtek el.

A Karoling Birodalom, előbb a túlzásba vitt centralizáció és erőltetett hódító hadjáratok, majd a bekövetkezett decentralizálódás, illetve a hatalmi központ bevételeinek erodálódása miatt tehetetlenné vált, miként a fogatlan oroszlán kénytelen eltűrni, hogy a körülötte settenkedő sakálok osztozzanak a koncon. A birodalom általános helyzete tükrében válik érthetővé, hogy egy karintiai térítő püspök – **838-ban** (994) – megkísérelt önállósodni, leválni Salzburgról. Osbaldus karintiai püspök közvetlenül Rómához fordult kérve, hogy területén maga Róma állítson fel püspöki székhelyet. A birodalom általános eróziója, a központi hatalom sorvadása nélkül Prágai Szent Adalbert (Vojtech) sem válhatott volna – a cseh II. Boleslav jelölése után, Ottó herceg ajánlásával **983-ban** (ugyancsak 994) – a mainzi érsek által felszentelt prágai püspökké.

A centrifugális törekvések alapja olyan nyomor volt, ami rég nem tapasztalt szintet ért el a végletekig vitt, Nagy Károly idejében szinte eszelősségig fokozott hódítási folyamatoknak köszönhetően. Azok a birodalmi területek, körzetek, amelyek lakossága és vezetői gazdasági teljesítményük alapján korábban jobb életkörülményekhez szoktak, fellázadtak a központi elvonások növekedése miatt. A birodalom válsága **839/840-ben** (995/996) kulminált, egyes részei egymás ellen fordultak. Jámbor Lajos (Kopasz) Károlyt (legkisebb fiát) támogatta, előbb fenyegetőzött, majd kirobbantotta a belháborút. Német Lajos megszállta Svábföldet. II. Pipin és baszkjai a Loire teljes hosszában harcoltak. Lothar (társcsászár) az apjával, Jámbor Lajossal szövetkezett, ígéretet tett neki a területek módosított felosztásának elfogadtatására.

Ekkor született meg a Karoling Birodalom következő megosztási terve. Ismét Német Lajos kapta Bajorországot. A császár kitagadta II. Pipint, aki ennek ellenére megtarthatta területeinek egy részét. Lothar a Földközi-tenger partjai mentén fekvő területek egy részét

nyerte el (Itáliával), a Ny-ra eső területek jutottak Kopasz Károlynak, aki a korábbi felosztáskor még nem is élt. A császár serege megszállta Aquitániát, és Clermont-en-Auvergne-ben a császár elfogadtatta Károly uralmát a nemesekkel és az egyházi méltóságokkal. Végül a császári had betört Bajorországba, az Oriensig visszazavarta Német Lajos seregét.

Jámbor Lajos nem sokkal élte túl a belháborút, hamarosan Lotharra maradt a birodalom egyben tartásának lehetetlen feladata. A csatározások **841/842-ig** (997/998) tartottak. A Karoling testvérek, a három királyi fivér egy szigeten találkozott a Saône-folyónál, hogy megkössék a békét, és aztán letegyék a „strassburgi esküt".

A béke helyreállítása idején „Ottó" (nyilvánvalóan azonos „Dicsőséges" Ottóval, tehát nem a száz évvel később élt „Vörös" Ottóról van szó!), **985-ben** (996) lemondott a bajor hercegség megszerzésére vonatkozó terveiről, ugyanakkor azonban a szlávokat igyekezett jobban a befolyása alá vonni. Miesko lengyel herceg meghódolt neki, s csatlakozott Ottó katonai vállalkozásaihoz, amelyek keretein belül a térség – feltehetőleg Karoling-vazallus – szláv törzseit kívánták rábírni a meghódolásra. (Ezek az események a Karoling krónikaíróknál „az utolsó szász felkelés" fedőnevet kapták, az eseményeket pedig a **841–845**, azaz 997–1001 közötti időszakra datálták. A „felkelés leverése" Német Lajos hadjárata (**842-től**, azaz 998-tól) kapcsán történhetett meg. Ennek nyomán az önálló szász állam szomszédságában rekonstruáltak **843ban** (999) egy Karoling-vazallus szász hercegséget. (A független Szászország **843** (999) és **911** (1022) között Dicsőséges Ottó É-Német Királyságának meghatározó része volt.)

A **843-ban** (999), Jámbor Lajos halála után létrejött verduni szerződés ugyancsak részekre osztással volt hivatva biztosítani a hanyatló birodalom fennmaradását. Kopasz Károly kapta meg a nyugati részt (Ny-i Karoling Birodalom, lényegében a későbbi Francia Királyság), Német Lajos a keleti területeket (K-i Karoling Birodalom, a későbbi Német-római Császárság csírája), Lothar a központinak tekintett részt, azaz Lotaringiát, É-Itáliát, valamint Németalföld és a mai Svájc területét. – E szerződésben említés történt a K-i Birodalom K-i peremén élő avarhunokról, azaz „*az avarok vagy hunok pannóniai országáról*" is (a Szt. Wandregisilius kolostor évkönyvének **877-es**, azaz 1033-as datálású szövegrésze szerint).

A K-i Karoling Birodalom ura, Német Lajos azonban már **853-ban** (1009) azzal próbálkozott, hogy megszerezze a Ny-i Karoling trónt is, mindenekelőtt pedig a fia számára Aquitania trónját. Tervei módosultak azonban, amikor Lothar **855-ben** (1011) súlyosan megbetegedett, és a felgyógyulás reménytelensége miatt (ismét) felosztotta királyságát három fia, II. Lajos, II. Lothar és II. Károly között, visszavonult Prüm kolostorába, ahol meghalt. Ezután – a halott uralkodó kívánságával ellentétesen? – Német Lajos lett a császár **855-től** (1011-től).

Német Lajos és Károly egyezkedni kezdtek a területfelosztás kiigazításáról, amivel azonban a fiatalabb generáció elégedetlen volt (II. Lothar, II. Ifjabb Lajos és Provence-i Károly). Végül

II. Ifjabb Lajosé lett Itália, II. Lothar kapta Lotaringiát és az Északi-tenger felé eső területeket, Károly pedig Burgundiát és Provence-t. Ám – az adatok értelmezése szerint, valószínűleg – Alsó-Lotaringiában is az a „Karoling Károly herceg" fedőnevű személy uralkodott, aki minden bizonnyal azonos a Ny-i Karoling Birodalom élére került Kopasz Károllyal (**877-ig**, tehát 1033ig regnált), valamint Együgyű Károllyal is, aki a források szerint **922-ig** (ugyancsak 1033-ig) uralkodott.

A Karoling Birodalom minden eddiginél mélyebb válságba került, s ez a helyzet minden korábbinál jobban felbátorította a leszakadó peremterületek és a függő helyzetű hatalmi központok vezetőit abban a törekvésükben, hogy függetlenítsék magukat a birodalomtól. Fölbátorította továbbá a Szentszéket is, hogy a birodalmi diktátumok teljesítése helyett a sajátos szempontjait próbálja meg érvényesíteni.

-

Különösen erőteljesen hozzájárult a helyzet destabilizálódásához, hogy azok a frank lovagok is mellőzöttnek érezték magukat a Karolingok országában, akiknek az ősei annakidején Nagy Károly diadalmas terjeszkedésének motorját képezték, s akik földet szereztek Engria egykori országában, a „Frankföld", a mai Hessen tartomány és Alsó-Szászország területén. Elégedetlenségüket kihasználva Dicsőséges Ottó igyekezett őket is maga mögé állítani.

Közép-Európában elkövetkezett az ún. „hosszú" háborúnak elkeresztelt újabb szabadságharc (**1002-től**, azaz 1013-tól 1018-ig), amiről más fejezetekben bővebben beszámoltam. Ezt a háborút Bajor IV. Henrik herceg érdekcsoportja kezdeményezte. Ez a bizonyos Henrik természetesen nem azonos Dicsőséges Ottó fiával, „Madarász" Henrikkel (**875–936**, azaz 986–1036), de számos vonása II. (Szent) Henrik történelmi személyét idézi, aki a források szerint **973-ban** (984) született, bajor herceg volt **995-től** (1006-tól), német király pedig **1002-től** (1013-tól), és **1024-ben** (1035) halt meg. (II. Henrik a Liudolfing-, tehát az ún. „Szász" dinasztia tagjaként nyert besorolást a történetírásban, akit azonban a virtuális idő csapdájának megfelelően a dinasztia utolsó tagjaként tartanak számon, míg Madarász Henriket e dinasztia első tagjának tekintik. Úgy tűnik, ez a dinasztia egyetlen tagból állt, de valójában nem is volt ilyen dinasztia, hiszen Madarász Henrik – születése folytán – az Ottók dinasztiájának második tagja lehetett.) E két virtuális Henrik között, a parciális kronológiák szerinti születési éveket tekintve: két, a halál évére vonatkozó adatokat nézve pedig: mindössze egy év eltérést mutathatunk ki. Ugyanazon személyről van tehát szó, akár II. Henriknek, akár Madarász Henriknek nevezzük meg őt, de „egyikük" sem azonos a bajor (IV.) Henrikkel, aki a „hosszú háborút" megindította és elbukta. Ugyanakkor nagyon is valószínű, hogy II. Henrik némely „aspektusa ráragadt" a bajor Henrikre. Számomra kétségtelennek látszik az is, hogy II. Henrik uralma nem **1002-ben**

(1013-ban) kezdődött, hanem legkorábban Bajor Henrik hosszú háborúja után, tehát legalábbis 1018 után, de valószínűleg csak 1021 után, vagyis pontosan akkor (**910**, azaz ugyancsak 1021), amikortól Madarász Henrikből „szász herceg" lett. Nem is lehet másként, ha elfogadjuk a két virtuális személy valóságos azonosságát.

(A parciális kronológiák egyikéből, avagy másikából származó »1002-es év« III. Ottó halálának és II. Henrik uralma kezdetének az éve. A virtuális történelmi kompiláció azt tanítja, hogy II. (Szent) Henrik örökölte meg az Ottók birodalmát, azaz a „Német-római Császárságot". Később aztán láthatjuk, hogy e rendkívül nagy ívet befutott császárság tkp. csak azzal a – Szálidinasztiához tartozó – IV. Henrikkel kezdődött, aki III. Henrik császár fia volt, **1050-ben** (1061) született, apja halála után, kora gyermekkorától, **1056-tól** (1067) uralkodott, a keresztes háborúk egyik fontos kezdeményezője lett, és 1106-ban halt meg.)

Madarász Henrikről és a feleségéről, Szt. Matildról tudnunk kell, hogy a legtöbb kutató I. Nagy Ottó (**912–973**, vagyis 1023–1084) szüleiként tekint rájuk. Ennek értelmében Nagy Ottó Dicsőséges Ottó unokájaként jelenhetett meg a színen. Henriket **910-ben** (1021), más adat szerint **912-ben** (1023), – apja türingiai terjeszkedése után – szász hercegként említették. (A „szász" megjelölés ráragadt Henrikre, miként a fiára, Nagy Ottóra is. Származásukat tekintve nem lehettek szászok, sokkal valószínűbb, hogy a Karoling-dinasztia kései leágazását képezhették.

A történelem lapjain **907-től** (1018-tól) szerepel a Karoling-dinasztiához kötődő Arnulf bajor herceg, aki azonban már **908-ban** (1019) menekülni kényszerült a bajor területekről, mégpedig a hosszú háborúban leszerepelt bajor Henrik lovagjainak bajorországi akciói (1019) eredményeként. A lovagok a bajor közéletben igyekeztek gyógyítgatni egójuk súlyos sebeit. Arnulf ekkor a Nordgau grófja címet viselte. (Arnulfot többen az utolsó Karolingnak tekintik, mert Német Lajos törvénytelen fiának tartják. Személyének virtuális időben történt „hasadásával" más fejezetekben foglalkozom.)

-

Német Lajos (egyes interpretációk szerint nem ő, hanem Ifjabb Lajos) és Károly **864-ben** (1020) elosztották egymás között Provence-t és Burgundiát. Ugyanekkoriban elkövetkezett Karlmann „lázadása” is. Karlmann akcióival összefüggésben Német Lajos **865-ben** (1021) arra kényszerült, hogy fölossza a K-i Karoling Birodalmat a fiai között. Karlmann kapta Bajorországot, Ifjabb Lajos a szász területeket, Frankföldet és Türingiát, Károly a Svábföldet. Ennek a dolognak első látásra is csak elvi jelentősége lehetett, hiszen a szóban forgó országok a gyakorlatban már elszakadtak a birodalomtól. Sem Madarász Henrik, sem apja, Dicsőséges Ottó nem nézhette tétlenül Német Lajos és Karlmann törekvését a K-i területek Karoling ízlés szerinti újjászervezésére.

Bajor IV. Henrik is ellenállt a Bajorországot és Orienst érintő Karoling szándékoknak. A „német lovagok”, tehát Henrik bajor és sváb katonáinak támadásai elől nemcsak Arnulf, hanem **910** (1021) **k.** a Magyar Királyság határvédelme is visszahúzódni kényszerült. A magyarok 1021-től kiürítették a Vág középső és felső szakasza vidékét, később a Vág és a Nyitra közének jelentős részét is. (E területeket később a lovagokkal szövetséges morvák uralták. A Délvidékről kiszorult, és a Felvidéken gyülekező morva hadak **874-től** (1030-tól) – bizonyára egyes magyar körök jóváhagyásával – támaszpontként használták ezt a vidéket a szomszédos, egyre inkább cseh érdekkörbe tartozó, de alapvetően német (bajor) ellenőrzés alatt álló térség, vagyis a későbbi „Morvaország” területe elleni támadásaikhoz.)

Az Ottó mellett kiálló német hercegek **911-ben** (1022) maguk közül választottak királyt, mégpedig a frank Konrádot (a frankok hercegét) emelték trónra. (Sokan ezt az eseményt tekintik a Szent Római Birodalom újjáalapításának. I. Konrád, a Rajna-Majna vidékén honos „Konrádicsalád” sarja, a Ny-i Karoling ág ellenkirályaként lépett fel. Legfőbb támogatói a frankföldi lovagok voltak.) A német hercegek másik része ugyanakkor emelte trónra bajor Henriket, mint Bajorország, Svábföld és Türingia (ellen-) királyát. (A virtuális idő csapdája miatt mégsem bajor Henriket, hanem többségében Madarász Henriket, (vagyis II. Henriket) tekintik a Németrómai Császárság (egyik) atyjának, pedig őt csak **919-ben** (1030) emelték trónra.)

I. Konrád uralkodása folyamatos és általában sikertelen küzdelmekkel telt el. E harcok célja hatalmának megőrzése volt a növekvő hatalmú Svábföld és Bajorország (azaz Henrik) ellenében, tényleges hatalma csupán a Frankföldre korlátozódott.

Elvileg tehát a **910-es** (1020-as) **évek közepére** a Karoling hatalommal vetélkedve megjelent a Szent Római Birodalom és/vagy a Német-római Császárság két csírája Közép-Európában. A Karoling K-i Birodalom folytatásában reménykedő körök saját birodalmuk erősítése érdekében ekkor, **870-ben** (1026) a merseni szerződés megkötését szorgalmazták. II. Lothar már nem élt,

Német Lajos pedig súlyos beteg volt, a szerződés értelmében Lotaringiát (Lothar országrészét) a K-i és Ny-i Karolingok felosztották egymás között, így növelték meg mozgósítható erőforrásaikat. Ennek a megoldásnak egy bibije volt: mégpedig Karlmann elszakadási törekvése. Ő ugyanis **871-ben** (1027) Bajorország jövőjét Konrád és Henrik egymás elleni kijátszásával próbálta alakítani, ami persze – az erőviszonyok tükrében – igen veszélyes játéknak tűnhet. Karlmann Arnulf bajor herceggel és a magyarokkal együttműködve kísérelte meg a lehetetlent. A magyar csapatok Regensburgban, **916/917-ben** (1027/1028) vissza is helyezték a hatalomba Arnulf herceget. Karlmann szempontjából kedvezőtlen volt azonban, hogy **918-ban** (1029) meghalt I. Konrád, s hatalmát „Henrik” örökölte meg! Igen ám, de melyik Henrik?! Természetesen nem a bajor, aki talán már nem is élt, hanem Dicsőséges Ottó fia, tehát Madarász Henrik!

A virtuális történelmet értelmező szakemberek mindig is értetlenül álltak a hatalomnak az ellenfélhez való „sima” átcsúsztatása előtt. Világosan látnunk kell, hogy a hatalom nem az

-

ellenfél, hanem a frank lovagokkal eleitől fogva szövetséges Ottó fia, Madarász Henrik kezébe „csúszott át”.

A német hercegek **919-ben** (1030) Madarász Henriket királlyá választották. (Sokan ezért tekintik őt a Német-római Birodalom, tehát a Császárság megalapítójának. – Minden bizonnyal ezt közvetlenül megelőzően hajtotta végre a másik parciális kronológiai rendszerben **929-re** (1029) datált reformját, a trónöröklés szabályozását, ami a birodalom felosztásának tilalmát rögzítette!)

A bajor Henrik legkésőbb **918-ban** (1029) eltűnt a nagypolitika színpadáról. A továbbiakban, ha Henrikről esik szó, Madarász (vagy II.) Henriket nevezzük meg!

Henrik **920-ban** (1031) Lotaringia hovatartozása ügyében összetűzésbe keveredett Együgyű Károly Ny-i Karoling királlyal, (akiről már kifejtettük, hogy azonos Kopasz Károllyal, akinek „naptára” ebben az évben **875-öt** (ugyancsak 1031) mutathatott). Az ellenségeskedés lezárásaként létrejött a bonni birodalom-felosztási szerződés. Ennek értelmében az „Együgyű Károly” néven megnevezett történelmi alak nyerte el a „Rex Francorum occsidentalium” címet, Madarász Henrik pedig a „Rex Francorum orientalium” méltóságot.

Henrik **921-ben** (1032) Regensburgot ostromolta. Arnulfnak ismét menekülnie kellett, átmenetileg egyházi menedékbe húzódott. A sváb és a bajor nemesség erre elismerte Madarász Henrik uralmát. Váltakozó kimenetelű csaták nyomán, egy évvel a bonni szerződés létrejötte után, megkötötték a regensburgi szerződést. Ebben Arnulf elismerte Madarász Henrik hatalmát, és a Bajor Hercegség alárendeltségét a K-i (immár Német) Birodalomnak. (Persze Arnulf **922-ben** (1033) megint megpróbálta – sikertelenül – visszaszerezni Bajorország önállóságát. Akciójához a magyaroktól kapott támogatást. A magyarok **933-ban** (1033) Merseburgnál elszenvedett vereségéről másutt ejtek néhány szót!) Mindezzel összefüggésben azonban Karlmann **879-re** (1035) elvesztette itáliai és bajorországi területeit.

A fentiekből kiviláglik, hogy Károly, a Ny-i Karoling király ekkor már nem tekintette partnernek a Karolingok K-i ágának személyiségeit. – Megjegyzem, hogy Kopasz Károly nem sokkal élte túl a bonni birodalom-felosztást, hiszen a virtuális történetírás szerint **877-ben** (1033) már nem élt, – habár a neve még egy **879-re** (1035) vonatkozó adatban is szerepel.

A Bonnban megkötött szerződésben tehát meghúzták a határvonalat a két birodalom között. A hosszú ideje vitatott hovatartozású Lotaringia, valamint Köln és Trier a K-i Birodalomhoz került. A megkötött szerződés szövegében nem vettek tudomást a Karoling dinasztia K-i ágáról, a szerződő felek igyekeztek úgy tenni, mintha már nem is létezne. Pedig Karlmann és Ifjabb Lajos a történetírásban továbbra is K-i Karoling Birodalomnak számító formáció uralkodóinak neveztettek, s csak **880-ban**, tehát 1036-ban, illetve **882-ben**, azaz 1038-ban, Madarász Henrik halála (**936**, vagyis 1036) után mondatták le őket.

Ezzel együtt: **880-ban** (1036), az ún. ribemonti szerződésben meghatározták (állítólag Ifjabb Lajos elképzeléseinek megfelelően) a két Karoling Birodalom határát is, habár ennek már gyakorlati jelentősége nemigen volt. Ha a Karolingok közötti egyezmény értelmét keressük, azt abban a tényben találhatjuk meg, hogy Henrik helyzete végül mégiscsak megrendült, mivel **1024-ben** (1035) a Rajna-vidék fejedelmei a II. Konrád néven ismertté vált személyt (feltehetőleg I. Konrádnak a virtuális időben távolra szakadt fiát) választották királyukká, akit a történetírás a frank Száli-dinasztia alapítójaként aposztrofál. Madarász Henrik, életének utolsó évében (**936**, azaz 1036), már nem volt tényező az európai politikában. (II. Konrád **1027-ben** (1038) Rómában császárrá is megkoronáztatta magát, s ezáltal ő is legalább annyi joggal tekinthető a Német-római Birodalom megalapítójának, mint akár Henrik, akár Nagy Ottó.) II. Konrád császár a nagyobbik fiát, Henriket **1028-ban** (1039) német királlyá választatta meg. Ez a Henrik nyilvánvalóan azonos a másik parciális idősíkon **928** (ugyancsak

-

1039) **után** megjelenő „Fekete” Henrikkel. A továbbiakban ez a Henrik vitt meghatározó szerepet, ő tekintendő „a” Henriknek, vagyis III. Henriknek! (III. Henrik a Száli-dinasztia második tagja.) A Karlmannal és Ifjabb Lajossal vetélkedő Kövér Károly – **885–888**, tehát 1041–1044 közötti Ny-i Karoling uralkodóként ismeretes – **881-től**, vagyis 1037-től (elvileg) császár lett. E minőségében, papíron egészen **887-ig** (1043-ig) uralkodott, habár már nem rendelkezett érdemleges hatalommal. Az utolsó K-i Karoling személyiségek pedig ténylegesen csak Itália, valamint DNy- és Ny-Pannónia egy részét tartották a kezükben, bár erőfeszítéseket tettek Bajorország egy részének visszaszerzésére is. A Karoling-dinasztia mélyrepülése elérkezett utolsó szakaszához. (Az ún. „Karoling reneszánsz” véget ért, s ekkor krónikái is megszakadtak.) A Ny-i Karoling Birodalom már nem létezett, egykori területei jelentős részén ekkor (**1031-től**, vagyis 1042-től) Capeting I. Henrik uralkodott. A K-i Birodalomban Kövér Károly trónvesztése (trónfosztása) után, **887-ben** (1043) Arnulf került a trónra, akit általában a Karolingok német ágának utolsó sarjaként, Német Lajos törvénytelen unokájaként tartanak számon, akinek a hatalma azonban csak egyes német és karantán közösségekre terjedt ki. Úgy tűnik, a Karoling Birodalom K-i felén, vele párhuzamosan II. Konrád egyik fia is uralkodó volt (szintén Konrád néven), de azokat a területeket nem uralta, ahol Arnulfot ismerték el királynak, illetve ahol az Ottók dinasztiája próbált egyeduralmat megvalósítani. (A történetírás megemlékezik Vörös Konrád lotaringiai hercegről, aki **944** (1044) **után** uralkodott.) Az is kétségtelen, hogy az Ottók történetírása szerint Lotaringia ekkoriban, **935** (1046) **k.** került I. Ottó, a Német-római Birodalom későbbi, immár „sokadik” megalapítója birtokába. Kérdés: valóban uralta-e, s mettőlmeddig?

Ottót (**912–973**, vagyis 1023–1084), Madarász Henrik fiát **936-ban** (1047), tehát nem közvetlenül Madarász vagy II. Henrik halála után, hanem 11 évvel később koronázták (kiáltották ki, választották meg) német királlyá. Ő volt az első király I. Lothar óta, akit az aacheni dómban koronáztak meg. Támogatói (a lotaringiai Giselbert, a frank Eberhard, a sváb Hermann, a bajor Arnulf) azonnal fontos beosztásokat nyertek el. Arnulf Ottó marsallja lett. Ottó létrehozta a Szász (K-i, avagy Szorb, más néven „Gero”) őrgrófságot az Elba, az Odera és a Peene folyók által közrezárt területen, illetve a Billung őrgrófságot. Utóbbinak területe a Balti-tenger déli partvidéke mentén húzódott. Élére a sváb származású Hermann Billung került, innen ered a grófság neve.

Arnulf serege **891-ben** (1047) a normannok ellen harcolt, Leuven városa mellett fontos katonai győzelmet aratott. Ugyanakkor, talán Ottóval és Arnulffal szövetségben (?), Ny-Európában a Karolingok megpróbáltak a hatalomba visszatérni, Laonban **936** (ugyancsak 1047) **k.** a dinasztiájukból származtatott Tengerentúli Lajost koronázták meg.

(Folytatása a 898-adik oldalon.)

A Kárpát-medence politikai egysége helyreállítására tett magyar erőfeszítések a Ny-i birodalmi struktúrák átalakulása idején (1049-ig)

Szent István hosszú uralkodása alatt kétféle ezüstveret készült. A korábbit **1006** (1017) **előtt** állíthatták elő, s ebből korunkra mindössze 46 darab maradt meg, ezek kivétel nélkül a Dunántúlról kerültek elő. A későbbi veretek viszont igen széles körben forogtak. István udvarában, mint a legtöbb korabeli országban, „frank típusú" szárnyas királylándzsa, más értelmezés szerint az Itáliában és általában Nyugat-Európában is használt, nyélre tűzött kereszt volt az elsődleges hatalmi jelvény. Ennek ábrázolása megtalálható az István király pénzeként ismeretes dénáron. Ez a pénz „bajor mintára" vert, jó minőségű ezüstpénzt volt. (Az ereklyeként tisztelt magyar koronázási palást is látható e szimbólum.) Szent István ezüstpénzeinek felirata nem az ország nevét, hanem a királyi város megjelölését tartalmazza. Felirata: Regia Civitas – Stephanus Rex. Szent István 1017 után vert pénzei, melyek némelyikén megjelentek pl. az ún. Árpád-sávok is, nemcsak a Kárpát-medencében, hanem É-Európában, Szászország, Lengyelország, Svédország területén is nagy számban bukkantak fel, tökéletesen jelezve, milyen körökkel ápolt Magyarország intenzív gazdasági és kulturális kapcsolatokat. Az István király nevével ellátott újabb pénzeket sokkal nagyobb számban verték, mint a korábbi lándzsás pénzt, hiszen nagy számban maradtak fenn, és sok változatuk ismert.

Az egyéb szimbólumokat tekintve már ekkor jelen volt az a kettősség, ami a mai magyar címerben is feltűnik. A hétszer vágott pajzs Pannónia címere lehetett. (E szimbólum közismert, de szerintem elhibázott neve: Árpád-sávok. Az eseményeket vizuálisan is ismertető Képes Krónika (14. sz.) illusztrációján Szent István mellvértjén látható e jelvény.) A hármas halmon álló kettős kereszt egyesek szerint az „új" (megtérített) országrész szimbóluma lenne. Saját meglátásom szerint ez utóbbi szimbólum eredetileg az Engriából átköltözött hun vezető réteg által hosszú ideje használt, nem feltétlenül, vagy nem csak keresztény gyökerű címerrajzolat volt.

(Tény, hogy a magyar és a szlovák címerben is ábrázolt kettős kereszt előképe az egykori Engria területén álló ősi kőkeresztekben ma is tisztán felismerhető. Onnan érkezett Ny-ra annak „lotaringiai" változata, miként a Kárpát-medencébe a jól ismert közép-európai forma.)

Egyrészt Szent István pénzein is, másrészt más magyar érmeken, ékszereken (pl. az Árpádmagyarok halántékkorongjain) sajátos kettős keresztek jelentek meg. Az éremképek középpontjában (a Napot szimbolizáló) nagyobb kereszt látható. E napkereszt fölé kisebb keresztet helyeztek, egyes magyar rováskutatók szerint ez így a „napos tövű világfa", ezáltal a kompozíció a kettős kereszt ősi értelmének ismeretére enged következtetni. A téli napfordulónak, a Nap újjászületésének, a termékeny és gazdag korszak eljövetelébe vetett hitnek a jelvénye lehetett ez.

Mint a fentiekből is látszik, Magyarország az 1020-as évek közepére készen állt Árpád magyarjainak befogadására. Ny-ról az Arnulffal és Berengárral ápolt jó viszony révén próbálta biztosítani a bejövetel feltételeit, habár mindkét szövetséges hamarosan szorult helyzetbe került, s nem tudtak érdemlegesen segíteni.

Az Árpád által megközelített Magyarország É-i gyepűjének belső védvonala az **1010-es** (1020as) években, Ny-on eredetileg Vágújhelyig, utóbb csak Galántáig, a Garam-völgyben Garamszentbenedekig, a Léva–Losonc–Rimaszombat–Pelsőc–Bánréve–Edelény vonalon, tehát a Börzsöny, a Cserhát, a Mátra, a Bükk vidékén, a Nógrádi-, Gömöri- és Torna–Abaúji-medencében, – Aba Sámuel országrészének Magyarországba integrálásával összefüggésben – egészen Eperjes vidékéig húzódott. Ettől a vonaltól É-ra székely határőrvidék (gyepű) húzódott, s azon laza szervezetben élő, pásztorkodó, erdészkedő palóc, avar és szláv közösségek is

élhettek. A székelyek által őrzött határvonalon évtizedek óta béke honolt, Magyarország viszonya rendezett volt a lengyelek és más szláv közösségek irányában. A Kárpát-medence K-i részén,

Erdélyben talán ugyancsak eseménytelenül telt el az előző fél évszázad. Az őshonos székelyek, az ottmaradt avar néptöredékek és a 60-70 évvel előbb beköltözött bolgárok között sem tudunk incidensről.

Szent István országa K-en, DK-en nem ért el a Tiszántúlig, ahol Ajtony bolgár despota területe a Körös, illetve a Maros középső folyása és a Tisza közötti országrészt foglalta magában. Ajtony – Doboka fia Csanád támogatásával – Marosvár centrummal erős erődítményt alakított ki. Az ún. Botva-mocsár is (Tiszaalpár térségében) Ajtony birtokában volt.

Ismeretes, hogy az Ajtonnyal kapcsolatba hozott nagyszentmiklósi kincs 21-es sz. csészéjén az alábbi felirat látható: *Bojla zoapan* vagy *Bota-ul zoapan*, ami összecseng az Anonymusnál olvasható Botva/Botua helynévvel. – Csanád, Szent István királynak egy eredetileg bizánci hitű embere, aki mindeddig Ajtony legmagasabb tisztségbe állított vitéze volt (és talán unokaöccse is), egyszer csak (**1020**, azaz 1031 **k.)** István király elé járult, majd áttért a latin kereszténységre, felajánlotta, hogy felveszi a harcot Ajtony ellen. Csanád motivációinak értelmezéséhez nem árt figyelembe venni, hogy ő talán nem bolgár, hanem avarhun-magyar identitástudatú lehetett, Árpád előőrsei pedig **875-ben** (ugyancsak 1031-ben) már a Maros felső folyásánál álltak. Számított arra, hogy közeledik a bolgárok uralmának vége. Az évek teltek, Szent István Csanádot hűségesnek találta, később őt állította az Ajtony ellen készülődő sereg élére.

Magyarország Szent István uralma idején rohamléptekkel kialakította keresztény királyságának szervezeti és intézményi kereteit. Gazdasága fellendült, amit egyebek mellett önálló pénzkibocsátása is igazol. Főként az É-i államokkal, mindenekelőtt Lengyelországgal, Csehországgal és a szászokkal kereskedett.

Az ország Ny-i szomszédságában Metód a Szentszék közbenjárására **873-ban** (1029) kiszabadult svábföldi fogságából. A vonatkozó forrás szerint „*végül elmenekülvén a karantánok vidékéről Morvaországba ment, és ott van eltemetve*”. A „forchheimi béke” értelmében szabadulhatott ki a kolostorban fogva tartott Metód, tevékenységét a továbbiakra nézve a morvák közötti misszióra korlátozták. Egy adat szerint **885-ben**, tehát 1030-ban már meg is halt. Ekkor tanítványait, Klimentet és Naumot elűzték, – meg sem álltak Bulgáriáig.

(Egyébként Mosaburg, Metód tevékenységének korábbi helyszíne, mentora (Kocel) halála után, **875/876-től** (1031/1032) többé már nem volt egy szláv őrgrófság központja, – az új őrgróf bajor arisztokrata lett. A történetírás adós a **877** (1033) és **884** (1040) között mosaburgi helytartó személyével, viszont **879-re** (1035) vonatkozóan említés történt a közelben álló Hetzelburg/Arnulfsfeste nevű erődítményről, ahol ebben az időben Arnulf már udvartartást létesített. Ez határozottan úgy értelmezhető, hogy maga a Regensburgból kiűzött Arnulf lehetett Mosaburg bajor őrgrófja. (Általában Karlmannt tartják e kastély és erődítmény építtetőjének.)

A virtuális történetírás Arnulf személyét megkettőzte, egy „bajor” Arnulfról és egy „karintiai” Arnulfról vél tudni. „Karintiai” Arnulf a történelmi fikció értelmében Karlmann illegitim fia lett volna, aki balkézről, Karlmann egy Litwinde nevű ágyasával folytatott kapcsolatából származott volna, és ez az ember **879-ben** (1035) kapta volna meg a Karintia hercege címet. – Álláspontom szerint azonban a két (virtuális) Arnulf egyazon (valóságos) személy kell, hogy legyen! Egy adat szerint Arnulf **883-ban** (1039) lett elismerten Pannonia Oriens, azaz a frank Pannónia kormányzója.

Magyarország ÉNy-i, a Vág-folyó középső és felső szakasza menti vidékét, illetve a Vág és a Nyitra-folyó közének jelentős részét Madarász Henrikhez csatlakozott kalandor lovagok, később egyre inkább a velük szövetséges morvák, Szvatopluk ÉNy-ra vetődött csapatai uralták.

-

Ezt a területet az ott gyülekező hadak **874-től** (1030-tól) támaszpontul használták a szomszédos, már inkább cseh érdekkörbe tartozó, de alapvetően német ellenőrzés alatt álló térség elleni támadásaikhoz. Ekkoriban tehát két morvák által lakott terület létezett. Az egyik megszűnőben, a másik éppen megalakulóban volt. Az egyik Bizánc és Bulgária érdekkörében, a másik a Magyar Királyság ÉNy-i részén, vagyis Csehországhoz közeli határvidékén. A magyar-cseh érdekeltségi területre került morváknak pedig két centrumuk volt, ezek egyike Nyitra lehetett. Nyitra és környéke ideiglenesen szolgálhatott a morvák központjául, az odavonult morva közösség jelentős része már ekkor a Kárpátokon kívülre (a mai Morvaországba) került, más része oda igyekezett – egykori bajor egyházi iratok szerint.

Magyarország Ny-i kapcsolataira a bajor Henrikkel szemben ellensúlyt képező Arnulffal, valamint (a **919-ben**, tehát 1030-ban császárrá szentelt) Berengár itáliai királlyal (Burgundi Rudolf ellenfelével) ápolt jó viszony volt jellemző. (Arnulf nem vett részt Henrik hatalmi tömörülésének szervezésében, egyértelműen Henrik ellenlábasa volt, s (**915-ig**, azaz 1026-ig) száműzöttként Magyarországon tartózkodott. A fősodratú történetírásban Berengárnak – a virtuális kronológia révén – „kettészakadt" személye **874-ben** (ugyancsak 1030) nem király, nem császár, hanem friauli fejedelem/őrgróf volt, ám mivel kihalt az itáliai Karoling-ág, Itáliában a frank hatalom megrendült, nem érdemes kételkednünk abban, hogy akadt egy bátor pápa, aki császárrá szentelhette.)

Berengár király **920-ban** (1031) csatába hívta a magyarokat. Tarhos herceg csapata Aquileiától Veronáig és Bresciáig manőverezett, ellenfelei burgund és lombard hadak voltak. A magyar kontingens bevetésének tényleges oka is feltárul előttünk, ha figyelembe vesszük, hogy Német Lajos **875-ben** (ugyancsak 1031) fia, Karlmann fejére akarta tétetni a császári koronát. Ám ezt a tervét megakadályozta ellenfele, Kopasz Károly, aki a Szentszék (VIII. János ellenpápa?) támogatásával előbb Páviában királlyá, majd Rómában császárrá koronáztatta magát.

Német Lajos Kövér Károlyt, majd **876-ban** (1032) Karlmannt is Itáliába küldte, hogy megdöntsék a Páviai Királyságot. Berengár Kopasz Károllyal szemben támogatta az itáliai nemesség K-i Frank Birodalommal szimpatizáló részének törekvéseit. Berengár (és magyar szövetségese) tehát együttműködött Karlmannal. Ez annyit jelent, hogy Magyarország a magyar kontingens tevékenysége révén aktívan támogatta a K-i frankok hanyatló hatalmát. (Magyarországot Nagy Károly uralma óta nem érte veszélyes támadás az Oriens irányából.)

A Páviai Királyság K-i frankok általi elfoglalására tett kísérletek sikertelenek maradtak. Amikor **876-ban** (1032) Német Lajos meghalt, Ifjabb Lajos követte apját a trónon, mint „minden frankok királya" (rex Francorum). (Őt olyan címen is számon tartja a történetírás, mint Szászország (értsd: „német Frankföld") királyát, pedig sohasem járt Szászországban. Mellette Karlmann Bajorország egy részének királya lett.) Ekkor, **921-ben** (ugyancsak 1032) Rudolf burgundi király Burchard sváb herceggel szövetkezve Berengár ellen fordult, hogy megdöntse Berengár itáliai királyságát. Berengár kérésére a vele szövetséges magyarok Verona felől érkeztek meg, és Brescia mellett legyőzték a lázadókat. A magyar hadvezérek Tarhos (Dursac) és Bogát voltak.

Arnulf bajor herceg Henriktől viszonylagos függetlenséget élvezve (Karlmann felsőbbségét elismerve) alakíthatta volna politikáját, ám Henrik már **921-ben** (1032) Regensburgot ostromolta. Arnulfnak megint menekülnie kellett, átmenetileg egyházi menedékbe húzódott. A sváb és a bajor nemesség végül elismerte Henrik uralmát. Váltakozó kimenetelű csaták nyomán megkötötték a regensburgi szerződést. Ebben Arnulf elismerte Henrik hatalmát, és a Bajor Hercegség alárendeltségét a K-i Frank (tkp. „Német") Birodalomnak.

-

Kövér Károly – aki **885–888**, tehát 1041–1044 **között** Ny-i Frank uralkodóként ismeretes – **881-től**, vagyis 1037-től császár lett. E minőségében, papíron egészen **887-ig** (1043-ig) uralkodott. Az utolsó K-i Frank személyiségek ténylegesen csak Itália, valamint DNy- és Ny-Pannónia egy részét tartották a kezükben, bár erőfeszítéseket tettek Bajorország egy részének visszaszerzésére is. Arnulf pedig, aki ugyancsak Karoling leszármazott volt, **922-ben** (1033) szintén megpróbálta visszaszerezni a hatalmát Bajorországban. Ez utóbbi próbálkozáshoz kapcsolódik a magyarok Regensburgi akciója (kudarca) „Riadénál", ami a történetírásban – persze nem véletlenül – a jelentőségét messze meghaladó értékelést kapott.

Az történt, hogy Henrik „*kihasználta az elmúlt éveket, – a béke éveit –, hogy seregét és várait megerősítse, és most elérkezettnek látta az időt arra, hogy a kalandozó magyarokkal leszámoljon*" – írta a krónikás. A magyarok pedig sok foglyot és gazdag zsákmányt szedve vonultak Merseburg városáig, ahol szembetalálták magukat Henrik erős hadával. Megértvén, hogy nem győzhetnek, a magyarok (**933**, tehát 1033. március 15-én) harc nélkül húzódtak el, még foglyaikat és zsákmányukat is visszahagyták. (Az eseményről készített interpretációk Liutprand **10.** (11.) **sz-i** tudósításán alapulnak.) A Magyarországon elterjedt értelmezés szerint a nehézfegyverzetű német lovasság elől megfutó magyarok nem tudták bevált taktikájukat alkalmazni. Az ellenséges hadrend zárt alakzatban üldözte a könnyűlovas magyarokat, akik igyekeztek

Henrik nehézlovasságának hatókörétől minél messzebb kerülni. Feltehetőleg málhájuk, értékeik jelentős részét eldobálták, hogy az életüket megőrizhessék.

Burgundi Rudolf (**921-től**, tehát 1032-től **933-ig**, vagyis 1044-ig) Berengár visszaszorítása után

Páviában királyként uralkodott. Berengárral szövetségben magyar csapatok harcoltak ellene, és **922-ben** (1033) Verona, Apulia, Otrantó térségében, továbbá Nápoly és Róma környékén is megfordultak. Rudolf, – aki egyes vélemények szerint Karoling volt, mások szerint burgundi származású, s talán azért vitte ilyen sokra, mert Együgyű Károly ekkoriban fogságban volt –, megnyerte háborúját Berengár ellen **923-ban** (1034) –, hiszen a magyar segédcsapatoknak ekkor már odahaza is bőven akadt dolguk. (Rudolf **936-ig** (1047-ig) lényegében királyként uralkodott a Ny-i Birodalomban. Elsősorban a normannok rohamaival kellett megküzdenie.) Karlmann **879-re** (1035) vesztette el itáliai és bajorországi területeit. A magyar kontingens nem adta fel a harcot, **923/924-ben** (1034/1035) Velence térségében küzdött szövetségesei oldalán. Egy újabb páviai hadjáratról is van tudomásunk, ami egy bizonyos Zuárd/Zoárd/Szovárd vagy Szalárd nevű kapitány vezérletével zajlott **924-ben** (1035). A hadvezér neve arra enged következtetni, hogy ő már az Árpád-magyarsággal érkezett a Kárpát-medencébe, illetve onnan a páviai hadszíntérre. Állítólag Berengár ezután meghalt, orvgyilkosság áldozata lett. Lássuk azonban, mi történt K-en, hogyan érték el a Kárpát-medencét az Árpád-magyarok! Miközben e magyaroktól (a szabíroktól és csatlakozott rokonaiktól) K-re élő besenyők az Azovi-tenger északi partján Ny-ra tartottak, **913-ban** (1024) az Árpád-magyarok az ún. Etelközben (Atelkuzu/Itil-Kiji), a Dnyeper és az Al-Duna közötti térben húzódtak Ny-felé. Metód **880** (1025) **k.** találkozott először velük az Al-Dunánál. A besenyők **914** (ugyancsak 1025) **k.** tűntek fel először a Krímben. Később, mégpedig **922-ben** (1033) Ibn Fadlán is találkozott a besenyőkkel a volgai bolgárokhoz vezető útján.

A Bíborbanszületett Konstantin bizánci császárnak tulajdonított, bár követői által átírt, átszerkesztett szövegek eredetije – általánosan elfogadott álláspont szerint – »945/946-ban«, feltehetőleg **945/946-ban**, vagyis 1056/1057-ben keletkezett. (Egyetlen „korai", **11.** (12.) **sz-i** másolata ismeretes, a „párizsi kézirat", amelyről a 16. sz-ban három további másolat készült.) A nagyjelentőségű szöveg szerint: ezt az évszámot „55 évvel" megelőzően, tehát »890/891-ben« (értsd: **890/891**, azaz 1035/1036) a besenyők benépesítették a magyarok korábbi K-európai területét (az Etelközt). A császár a besenyők Ny-ra történő elmozdulásának okát a kazárok és az oguzok besenyőellenes szövetségkötésében jelölte meg. Számunkra most

mindebből annyi érdekes, ami ebből következik: ekkor már nem tartózkodott Árpád-magyar haderő az Etelközben, ami annyit jelent, hogy erre az időpontra az utóvédek is beköltözhettek a Kárpát-medencébe, de legalábbis elérkeztek a Kárpátok külső vonulataihoz.

Az Árpád-magyarokat látogató K-i kereskedők **918** (1029) **k.** azt hagyományozták ránk, hogy a magyarok még a sztyeppén tanyáztak az Atil és a Duna közén, és országuk nagyjából 360 ezer km^2-es volt. Ekkoriban vált el egymástól az Árpád-magyarság Ny-ra igyekvő (nagyobb) és K-Európában maradó, Árpád apjának, Álmosnak a koncepcióját követő (kisebb) része. (Álmos magyarjai **922-ben**, tehát 1033-ban még az „Atil" (Dnyeper?) folyó vidékén éltek, a volgai bolgárok országa irányában tájékozódtak, s hogy migrációjukat komolyan előkészítették, az abból is látszik, hogy áttértek az iszlám hitre.)

Konstantinápoly **917-ben** (1028) sikertelenül próbálta rávenni az Árpád-magyarokat, hogy adjanak segítséget egy balkáni bolgárok ellen irányuló bizánci hadjárathoz, (három évvel később, **920-ban** (1031) ugyancsak elhárították az Árpád-magyarok a besenyők elleni, megint a bizánciak által kért segítséget). A magyarok pontosan ekkoriban kezdték meg a Kárpát-medence K-i területeinek megszállását. A medencébe érkezett csapatok egyik első feladata a székelyek földjein túli, kisebb szláv közösségek által igencsak ritkán lakott, laza bolgár ellenőrzés alatt álló Kárpátalja masszív megszállása volt. Ennek betetőzéseként előretolt erődítményt alakítottak ki az Alföld kapujánál, hogy onnan támogassák a bolgár megszállók kiűzésére indított hadjáratokat. Anonymus írása arról tanúskodik, hogy Borsova már korábban is egy megerősített őrhely volt, ami valószínűleg a Tiszán lefelé tartó só szállítmányok biztonságát felügyelte. Borsova ősi erődítménye Vári község déli határában, a Borzsa folyó jobb partján állt, nem messze a Borzsa-Tisza torkolattól. Az erődítmény építői tudatosan választották ki ezt a helyet, hiszen három oldalról folyók védik. Anonymus krónikájában így emlékezett meg az Árpád vezér által megvívott várról: "*Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, kiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezette*".

Hosszabb ideje, így még az **1020-as (**1030-as) **években** is, a tutajosok a tordai, kolozsi és dési sóaknákból szállították a sót a Maroson, a Tisza alsó szakaszáig. (Torda városától ÉK-re, egy 45 km^2-es területen, átlag 250 m vastagságban terül el a szóban forgó só-réteg.) A Maros folyó partjain vámosok és őrök teljesítettek szolgálatot, (Szent Geráld legendája szerint, amelyben a bánsági Ahtum (Ajtony) vezérről esik szó, aki kiterjesztette hatalmát a sóbányák felé). Egyébként egy jól dokumentált adat szerint az erdélyi sóaknák ügyében Arnulf **892-ben** (1037) egyezségre lépett egy Vladimir néven megnevezett bolgár vezérrel, mely egyezmény szerint a bolgárok megszüntették az É-erdélyi só szállítását a morvák számára. (A bolgár-morva sókereskedelem leállítása Ajtonyt és a morvákat is hátrányos helyzetbe hozta, s ezzel a magyaroknak (és a karantánoknak, Arnulf alattvalóinak) a pozíciója is javult.)

A ránk hagyományozott szövegek szerint Árpád seregei a Kárpát-medencét legalább három irányból: ÉK-ről (a Vereckei-hágón), K-ről (a Kárpátok erdélyi szorosain) és D-ről (a Dunamente bolgárok által ellenőrzött vidékén) érték el. Emellett biztosra vehető, hogy volt egy negyedik irány is: ez a jobbszárny a Kárpátokat É-ról kerülte meg. Regino apát írása a balszárny D-i, **888-ban** (1033) végrehajtott hadjáratáról számol be, melynek során ez a D-i sereg minden bizonnyal a morvák által ellenőrzött területekre hatolt be, – de később is számos akcióban vett részt Magyarország D-i határainak biztosítása érdekében. A balkáni, több évig tartó, még **885** (1041) **előtt** folytatott, bizonyára jelentős veszteségekkel járó hadműveletek fő célja Bizánc és Bulgária haderejének a Kárpát-medencében folyó akcióktól való távoltartása volt. Így vált lehetségessé az alföldi és erdélyi bolgár despoták erejének felmorzsolása, területeik birtokba vétele. A D-i sereget Árpád legidősebb fia, Levente vezette. Megkönnyítette Levente dolgát, hogy az ekkoriban rendkívül erős Bolgár Birodalom Bizánccal bonyolódott háborúba. Simeon cár hadserege hosszú évekig támadta Bizáncot, és **893-ban** (1038) már Konstantinápolyt

ostromolta, így a cár csak keveset foglalkozhatott országának Árpád-magyarok általi veszélyeztetésével.

A korábban említett Szovárd kapitány már az Árpád-magyarság köreiből, a D-vidéki elterelő hadműveletek idején került Ny-ra **924-ben** (1035), mégpedig Berengár invitálásának hatására egyenesen a magyarok páviai hadjáratának élére. A magyar csapatok Szovárd vezetésével megostromolták és felgyújtották Páviát, aztán Lombardián keresztül tértek vissza. Berengárt azonban **925-ben** (1036) meggyilkolták az ellenségei. Őt itáliai királyként Provence-i Hugó követte a sorban. A magyar segédcsapatok őt is támogatták. Ebben az évben Toscanát és Apuliát dúlták, utóbbi területen Tarantó és Oria városokat támadták.

A **873** (1029) **k.** a Kárpátok vonalán belülre eljutott Árpád-magyar seregrészek két éven belül szilárdan birtokukba vették a Kárpát-medence ÉK-i negyedét, majd **887/888-tól** (1032/1033) kiterjesztették uralmukat Erdély és a Felvidék nagy részére. Központjuk a Felső-Tisza-vidéken volt, onnan indítottak támadást a bolgár helytartók ellen. Az Anonymusnál Gyalu néven nevezett blak vezér talán D-Erdélyben uralkodott, egy Mén-Marót néven szereplő vezér Biharban székelt, két-három vármegyényi területet igazgatott. Árpád katonái mindkét helytartó ellenállását leküzdötték. A Felvidéken Kárpátaljától egészen Nyitráig nem ütköztek ellenállásba, ami összhangban van eddigi ismereteinkkel, miszerint ott már Aba Sámuel, Szent István támasza uralta a vidéket. Anonymus szerint Böngér honfoglaló vezér fia Bors az Árpádtól kapott Diósgyőr várát a Boldva mellett megépített Borsod-várral egy vármegyévé egyesítette.

A nyitrai vezért Anonymus Zobor néven nevezte meg (nyilván hallott már az ottani Zoborhegyről). Zobor morva lehetett, nemrég érkezhetett ebbe a térségbe. Súlyos harcok árán sikerült Árpád kapitányainak Nyitrát bevenniük (talán **889/890**, vagyis 1034/1035 **k.**?), viszont a győzelemmel a Ny-ra elterülő vidék is a kezükbe került, a Vág-, sőt hamarosan a Morva-folyóig. Árpád hadseregének egyes részei **891/892** (1036/1037) **k.** a Tisza vonalán haladva, továbbiak a Sajó és a Zagyva völgyében leereszkedve, más egységek Erdélyből, a Maros és a Sebes-körös völgyén, valamint a Meszes-szoroson át juthattak ki az Alföldre.

(Az ország területén a késő-avarkor népeinek és Árpád magyarjainak régészeti hagyatéka jól elkülönül (temetkezési mód, fegyverzet, lószerszám, viselet). A két nép temetőinek elhelyezkedése azt mutatja, hogy nem egymásra települtek. A késő-avarkori temetőkben több száz, több ezer sír van, ők faluszervezetben éltek. Árpád népének temetői kicsik, nyoma sincs rátemetkezésnek. Antropológiai vizsgálatok szerint az Árpád-kori lakosság többsége nem leszármazottja Árpád népének, de ahol késő-avar temetők találhatók, a helynevek ugyanúgy nagyrészt magyar nevek, akárcsak Árpád magyarjai települési területén. Egyébként a kora Árpádkori magyarság embertani jellege sem sokban különbözik a késő avar temetők halottaiétól. A korábban egész Európában klisészerűen emlegetett alacsony termet fikciója egyáltalán nem igazolódott, a hosszúcsontok egyértelműen nagyközepes termetet mutatnak.)

Ekkor már Árpád É-i, a Magyarországot Ny-ról fenyegető hatalmak ellen vezérelt serege is kapott harci feladatot a Kárpát-medencén kívül. Szilézián keresztül vonultak **924-ben** (1035) Madarász Henrik ellen, aki nem vállalkozott csatára, hanem Werla várában húzta meg magát. A magyarok „*keresztül-kasul száguldozva egész Szászországban a városokat és erődített helyeket tűzbe borították*” – írta erről Widukind. Henrik békét vásárolt a magyaroktól kilencévi adó megfizetése ellenében. Az Árpád-magyar É-i hadsereg, valamint talán a Nyitrát elfoglaló csapat egy része is Salzburg irányában lovagolhatott el, legalábbis ott tűntek fel **880** (1036) **k.** az Árpád-magyarok, ezen a környéken csaptak össze egy jelentős erőcsoporttal.

Madarász Henrik helyzete alaposan megrendülhetett. Erre abból a tényből következtethetünk, hogy **1024-ben** (1035) a Rajna-vidék fejedelmei a II. Konrád néven ismertté vált személyt választották királyukká, akit a történetírás a frank Száli-dinasztia alapítójaként

-

aposztrofál. Konrád a hatalmát később Lotaringiára és a Rhône-völgyre is kiterjesztette, egészen Marseilles-ig. Tevékenységének súlypontját kezdetben a D-i és Ny-i Alpokba helyezte, így kerülte el, hogy összeütközésbe kerüljön az Alpok É-i, ÉK-i térségében operáló Henrikkel. Konrád a magyar történelemmel összefüggésben azzal a cselekedetével tűnt fel, hogy **1025** (1036) **k.** eltávolíttatta Orseolo Ottó velencei dózsét (Szent István sógorát), hogy helyére saját jelöltjét ültesse.

Ottó Bizáncba menekült, felesége és fia Magyarországon keresett menedéket, Orseolo Péter, a fiú a magyar királyi udvarba került, később a testőrség parancsnoka lett. Konrád **1027-ben** (1038) Rómában német-római császárrá koronáztatta magát. Aztán **1027-ben** vagy **1028-ban** (1038, ill. 1039) a fiát, Henriket megtette bajor hercegnek vagy német királynak, – a szertartást Pilgrim von Köln püspök végezte Aachenben. (A továbbiakban ez a fiatalabb Henrik nevezetű személy volt meghatározó jelentőségű, ő tekintendő „a Henriknek", s nem a Madarász Henrik, avagy „szász" Henrik néven ismertté vált másik, aki már nem élt.)

Magyarországon az Ajtony elleni hadjáratot **1025** (1036) **k.** kezdték meg a király emberei, ezzel Szent István a királyi hatalmat kiterjesztette a Tiszáig. Az események leírása Szent Gellért nagyobbik legendájában olvasható. A hadjárat nyilvánvalóan összefüggött az évek óta a DK-

Dunántúl felé terjeszkedni próbáló morvák ügyével, Magyarország ebből fakadó veszélyeztetésével is. A morvák felől fenyegető veszély elhárítását Árpád a D-i határ mentén elhelyezkedő kangárokra és a velük egyre szorosabban együttműködő nagybesenyőkre bízta, és egyúttal Szvatoplukkal **880-ban** (1036) egy dologban megegyezhetett: célja az lehetett, hogy a morvák számára nyíljon valahol egy biztonságos folyosó, amelyen keresztül a mai Morvaország területére juthatnak.

Arnulf terve teljesen más volt, amit jól mutat, hogy a (már csak Arnulf jóvoltából létező) K-i Frank Birodalom ugyanebben az évben felkérte az Árpád-magyarokat – nyilván Szent István királlyal egyetértésben –, hogy a karantánok, a bajorok, valamint Pannon-Hungária pozícióit, vagyis a Kárpát-medence Ny-i térségét folyamatosan fenyegető morvák ellen harcoljanak, – ám közben megszületett az Árpád-magyarok és a morvák közti egyezség, sőt szövetség! A szövetkezés döntő okaként Arnulf meggyengülését, illetve ezzel összefüggésben a riválisa (Konrád fia) Henrik megerősödését és agresszívabbá válását jelölhetjük meg.

A magyar–morva szövetséges haderők **881-ben** (1037), a Ny-i Kárpátok vonalán kívül (a vonatkozó forrás szerint Bécs térségében) csaptak össze a „frankokkal" (nyilván III., avagy Fekete Henrik hadaival). Ez arra utal, hogy az Árpád-magyarok már jelen voltak a Kárpát-medence ÉNy-i sarkában, a morvák által nem sokkal korábban megszállt területrészen is. Az is biztosra vehető, hogy elváltak egymástól a morvák és az őket korábban támogató kalandor lovagok, s az utóbbiak immár egyértelműen a németek (Henrik, Konrád fia) hadállásait erősítették. Egy, az **1027-es** (1038-as) évről fennmaradt érdekes tudósítás szerint Szent István nem engedte át országán Konrád császár Konstantinápolyba küldött követségét, melyet a strassburgi püspök vezetett. Ennek oka nem lehetett más, minthogy a Duna menti területeken komoly biztonsági kockázatok álltak fenn. A magyarok és Ajtony csapatai egymással farkasszemet néztek, az is lehet, hogy már összecsapások voltak folyamatban, az pedig biztos, hogy a magyar királyi csapatok **1028-ra** (1039) eljutottak a Tiszántúlra is. Emellett **1027-ben** (1038) nagymértékű besenyő betelepedés is folyamatban volt, ami a Kárpát-medence némely körzetét, így a Dalföldet is érintette. További kockázati tényezőként említést kell tennünk arról, hogy Bizánc **893/894-re** (1038/1039) valahogy mégis szembefordította egymással az Árpád-magyarok D-i hadseregét és a Bolgár Birodalmat. A bizánci császárnak nem volt nehéz dolga, hiszen tény, hogy közben megkezdődött a bolgár Ajtony elleni magyar felvonulás.

Bíborbanszületett Konstantin írása szerint a Balkán területén a magyar csapatok **894-ben** (1039) legyőzték Simeon cár hadait. Ugyanakkor olyan tudósítás is létezik, hogy Simeon bolgár cár Hadrianapolisznál szétvert egy bizánci zsoldba szegődött „kazár" hadsereget, továbbá

jelentős bizánci területeket hódított meg Makedóniában és Thrákiában. – Kétséges, hogy kazárok alatt az Árpád-magyarokat értette-e a tudósító, vagy valamilyen besenyő különítményt. (Megjegyezzük, hogy a történetíró császár ezt a háborút tekintette a „magyar honfoglalás" nyitányának.)

A bolgár-magyar háború **895-ben** (1040) fejeződött be. Árpád fia, Levente átmenetileg elfoglalta Pereszljavecet, a bolgár fővárost. Hamarosan Bizánc is békét kötött Simeon cárral.

A helyzet igen zavaros lehetett, **894-re** (1039) vonatkozóan olyan interpretáció is ismert, mely szerint a magyarok a morvák ellen harcoltak, de olyan is, hogy a morvákkal szövetségben németek ellen küzdöttek. Egy **883-ra** (ugyancsak 1039) datált tudósítás arról szól, hogy Szvatopluk hadserege Pannóniát pusztította. Azt hiszem, a morvák ellen D-en, Arnulffal szövetségben Szent István csapatai, míg a morvákkal szövetségben (ÉNy-on) Árpád emberei harcoltak németek ellen. Szent István és Árpád koncepciója, taktikája ezen a ponton egyáltalán nem volt egyeztetve. Szvatopluk hadjárata **884-ben** (1040) is folytatódott. Egy Braszláv/Breszláv nevű gróf vezette a frankok seregét a morvák ellen, akit származására nézve szlovénnek mondanak. Egy kétséges hitelességű interpretáció szerint a morvák a szolgálókat megölték a gyermekeikkel együtt, az urak közül pedig némelyeket elfogtak és levágott kézzel, nyelvvel, szeméremtesttel küldtek haza.

Ebben a háborúban a fuldai évkönyvek tudósításai szerint is rémséges dolgok történtek. Arnulf végül, **885-ben** (1041) békét kötött Szvatoplukkal, tűrte, hogy a morva vezér Alsó-Pannónia egy részét megszállva tartsa.

A morva-frank háborúval egyidejűleg, **1029-ben** (ugyancsak 1040) bajor csapatok Konrád kívánságára a magyar határvidéket pusztították. Szent István (vagy Árpád?) hasonló céllal küldött magyar csapatokat Bajorországra. Más interpretáció szerint ezt az ellenségeskedést Henrik kezdeményezte. Wipo a császár káplánja is megemlítette, hogy a „bajorok hibájából" határvillongások törtek ki a bajor-magyar határon, mire a magyarok többször betörtek Noricumba. Magyarország ÉNy-i területeit, ahol ekkoriban morvák tartózkodtak, Břetislav cseh herceg háborgatta, akinek hadserege éppen megszállni készült a mai Morvaország területét.

Talán a Ny-i gyepűn megélénkült harci tevékenység miatt alakította ki Szent István Magyarország dukátusának (királyi hercegségének) intézményét. Szent Imre herceg **1030-ban** (1041ben) ugyanis – általános vélemény szerint – már a Dux Ruisorum címet viselte.

(A későbbi századokban általánossá vált az a gyakorlat, hogy a dux, a mindenkori trónörökös trónra jutásáig az ország területének harmadát igazgatta, mintegy kormányzási előgyakorlatként. A dux fennhatósága alá határterületek tartoztak, amelyeket ellenséges támadás esetén köteles volt megvédelmezni. A Ruizi elnevezést Alberich – két évszázaddal Imre halála után – Ausztria területére vonatkoztatta, és ehhez bizonyító erejűnek tekintette azt a tényt, hogy az oroszok az osztrákokat még a 12. sz-ban is Ruzarii névvel említették. Egyesek feltételezik, hogy Imre Dux Ruisorumként igényt tarthatott a későbbi Ausztria területének egy részére, s ezzel közvetlen okot adhatott egy háború kirobbantásához. Szent Imre a magyar-lengyel krónika szerint azonban a „Dux Slavoniae" címet viselte, és felesége Cresimir horvát király lánya volt. A „határőrvidék hercegének" címe a várakra támaszkodó védelmi vonal nevéből származhat, és annak a területnek vagy népnek a nevét tartalmazhatta, amely ellenében a határőrvidéket megszervezték. Bizonyos vélemények szerint a Magyar Királyság dukátusának központja már ekkor Nyitra volt. Ez úgy is értelmezhető, hogy nem a mai város, hanem a délvidéki Nyitra képezte volna a dukátus központját. Ezt viszont én nem tartom lehetségesnek, hiszen e vidék ekkor még lényegében morva ellenőrzés alatt állt.)

(Érdekes, hogy Morvaország területe (cseh) bekebelezésének évszáma (»1040«) a valós időben egybeesni látszik azzal az időponttal, amikor a cseh fejedelemség első hírneves

-

uralkodóját, Vencel herceget (Přemysl-dinasztia) saját testvére »929-ben«, talán **929-ben** (ugyancsak 1040) meggyilkolta. A dátum eltalálhatná továbbá az önálló cseh fejedelemség Přemysl-dinasztia általi, »09. sz. végén« történt megalapításának időpontját is – (talán a **09. sz. végén**, vagyis megint csak 1040 k.). Kérdés: véletlen egybeesés-e ez, vagy van-e valami mélyebb összefüggés mögötte? Természetesen ez az egybeesés csak látszólagos! A független Cseh fejedelemség a **09. sz. végén** (10. sz. elején), még Nagy Károly hadjáratai előtt, Atilla idejében jött létre. Vencel herceget saját testvére **929-ben** (940), Nagy Károly birodalmának zenitje idején ölte meg, Břetislav herceg pedig csak **1030** (1041) **k.** szállta meg a mai Morvaország területét. A csehek tehát tényleg 1040 k. kebelezték be Morvaországot.)

Az Ajtony ellen felvonult királyi sereget bizonyosan nem Szent István vezette, hanem Csanád. Érdekes, hogy az első ütközet Ajtony sikerével ért véget, de a következő napon – a Gellért legenda szerint mennyei segítséggel, Szent György támogatásával – Csanád döntő győzelmet aratott Oroszlámosnál, „*Ajtonyt pedig Csanád serege a csatatéren megölte*”. Véleményem szerint ez a „mennyei segítség” Árpád katonáin keresztül valósult meg. Ajtony országát ugyanis Árpád és Szent István két irányból, egyeztetett módon támadták meg. A virtuális idő csapdájába került Anonymus ugyan „Galád” (értsd: alávaló, gonosz) vezérről írt, akit Ajtony ősének jelölt meg, ám számunkra egyértelmű kell, hogy legyen: a gonosz Galád valójában azonos volt Ajtonnyal. „*E dologra Szovárdot, Kadocsát és Vajtát küldték ki. Mikor ezek engedelmet nyerve ellovagoltak, a Tiszán Kanizsánál átkeltek és a Csesztreg vize mellett szállottak meg… Innen továbbindulva a bögei részekre jutottak... Azután seregüket nekiindítva, a Temes folyó felé mentek… Midőn át akartak kelni a Temes folyón, ellenük jött annak a hazának a vezére, Galád… Midőn a magyar sereg egyik része Kadocsával odaát volt, felerésze Szovárddal pedig az innenső oldalon, akkor a magyarok megfútták a harci kürtöket, és a folyón átúsztatva heves küzdelembe bocsátkoztak. S mivel az Isten járt előttük a kegyelmével, nagy győzelmet adott nekik*”– így fogalmazott a névtelen jegyző a 12. sz. végén.

A Gellért-legendában Ajtony halálának története Csanád és Gyula személyes ellentétének ismertetésével zárul. Mindkét vezér azt állította, hogy ő ölte meg Ajtonyt, s a legenda szerint bebizonyosodott Csanád őszintesége és Gyula hazugsága. Ekkor Gyulát a „*királyi udvarból kivetik*”. – Gyula feltűnése e történetben egyértelmű jele annak, hogy az Ajtony elleni háborúban meghatározó szerepet játszottak a D-erdélyi besenyők és kabarok, s vezérük véleményem szerint maga a nagybesenyő Gyula volt.

Anonymus Gestája szerint az Árpád-vitézek Ajtony legyőzése után továbbmentek D-re, ott végre megküzdöttek Salán (Csalán?, értsd: dudva, gaz, gyom) vezérrel és görög-bolgár segédcsapataival. Érdekes azonban, hogy a Gestában Salánról már a bejövetel kezdetén, a FelsőTisza vidékén történtek kapcsán szó esett, Anonymus szerint Salán „*titeli vezér*” hatalma a Kárpát-medence D-i határvidékétől az ÉK-i peremterületekig elért. (A Gesta gunyoros, parodisztikus kitételei szerint a Kárpát-medence jórészét ettől az együgyű Salán vezértől vásárolták volna fel a magyarok, mégpedig nevetségesen olcsón. Ma úgy mondanánk: üveggyöngyökért cserébe szerezték volna meg. Napnál világosabb, hogy mindennek semmi köze a valósághoz, s ezt nyilván a szerző is tudta. Sokkal inkább hasonlít a vásári komédiások képekkel illusztrált, bombasztikus előadásaihoz, amelyek az európai középkor folyamán mindenütt népszerűek voltak. – Megjegyzendő, hogy a magyar szöveges hagyomány más forrásai nem a bolgár Salánt, hanem a morva Szvatoplukot jelölik meg azon bárgyú honbitorlóként, akitől olcsón vissza lehetett vásárolni a magyar földet.) A hadjárat végén, **897** (1042) **k.** Árpád magyarjai megszállták Morávia K-i felét (a Belgrádtól É-ra eső terület) is.

Kétségtelen, hogy a Kárpát-medence politikai egysége helyreállításának egyik döntő mozzanata volt (**1028**, vagyis 1039 **k.**) az Ajtony elleni győzelem. Ajtony egészen a haláláig az Árpádmagyarok által támadott terület központi részét birtokolta, feltehetőleg a Tisza 100-150 km-es szakaszán kívül a több száz km-es Maros-völgyet és mellékfolyóinak völgyeit is. Anonymus az általa kitalált Salán vezérben – miként az ugyancsak általa kiötlött Galád

vezérben is – Ajtonyról és Ajtony első emberéről emlékezett meg. A fiktív Salán és Galád valós alapja tehát Ajtony és egy, az ő nevében eljáró személy lehetett. Ráadásul a nagy képzelőerővel megáldott jegyző kettős névadása feltűnően „hajaz" annak a Csanádnak a nevére, aki **1020-ban** (1031), vagyis Árpád érkezése után két-három évvel még Ajtony első embere volt, akinek nevét Erdély és Kárpátalja területén bizonyára jobban ismerték, mint a D-alföldön székelő Ajtonyét.

„Béla király jegyzőjének" meg lehetett a véleménye a kétkulacsos Csanádról, akinek nevét viszont nem volt tanácsos ilyen összefüggésben megemlítenie, hiszen az illető személy Magyarországon nagy becsben állt, még megyét is elneveztek róla. Csanád neve már csak azért is tabu lehetett Árpád bejövetelével összefüggésben, mert a jegyző összeütközésbe került volna az – általunk virtuálisnak elnevezett – történelmi kronológia dogmájával, ami Magyarországon a 12. sz. második felében izmosodott meg, és amelynek kialakulásáról (szerkesztéséről) a bennfentes jegyző még tudhatott titkokat. Anonymus inkább ezt írta hát: „*Szent István király idejében Doboka fia... Csanádnak az említett király a jószolgálatért feleséget adott, és neki adományozta Ajtony várát összes tartozékaival egyetemben, amint hát szokásuk a jó uraknak híveiket megajándékozni. Ennek a várnak most is Csanád a neve*". A fiktív Salán és Galád Csanád karikatúrájaként is értelmezhető, – a magam részéről így tekintek rájuk.

(Említést érdemel még, hogy a „Galád" és „Salán" nevek mellett egy harmadik rejtélyes és az előbbiekre rímelő név is fölmerült a magyar krónikák lapjain: a „Kulán" név. Ezt a Kulánt Gyulával, Sarolt apjával hozta összefüggésbe a Képes Krónika írója, aki szerint egy bizonyos „Beluid" „*…aki Kulán földjét bírta, oly tanácsot és segítséget adott Géza fejedelemnek, hogy ez vegye el Saroltot* [tehát Gyula lányát] *törvényes feleségül. Beliudnak meg Kulán a saját leányát adta…*". – A lényeg az, hogy Kulán személye összeköti a szóban forgó tájék bolgár és kangár/besenyő korszakának urait. A besenyő Gyula valamiképpen, Kulán és Beluid közbenjárása, no meg katonai ereje révén folytatója lett D-Erdélyben, a Maros vidékén, s talán a Temes-közben is a bolgár Galád/Glad vagy Ajtony korábbi uralmának.)

Lám, Anonymus Gestájában találtunk pár olyan elemet, ami azt valószínűsíti, hogy Szent István és Árpád leszármazottai, illetve a pannon-magyarok és az Árpád-magyarok közötti viszony az Árpád-kor folyamán nem minden vonatkozásban volt felhőtlen és harmonikus. Szent István emberei nem irtották ki Ajtony családját, utódai a 14. század elejéig birtokolták a Maros partján Ajtony monostorát, továbbá néhány falut is a környéken. (Ekkor Marosvárott már hosszabb idő óta működött egy Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom és monostor. Lakói görög rítusú barátok voltak.)

Gellért apát még **1023-ban**, azaz 1034-ben, Imre herceg felnőtté válásával visszavonult, s Bakonybélen élte remeteéletét. Ott remetéskedett az a Szent Günther altaichi szerzetes is, akinek a javaslatára Szent István a királyi udvarházat monostorrá építtette át. A magyarok iránt barátságos Gellért apátnak Szent István azonban újra fontos feladatot szánt, **1028-ban** (1039), mikor a királyi hadak legyőzték Ajtonyt, és a király megszervezte az ország legújabb püspökségét, annak vezetésére Gellértet szemelte ki. István király vitéze, Csanád Marosváron Szent György vértanú tiszteletére monostort emeltetett. E szent hely bővítése Gellértre hárult, aki ott Isten anyjának – a Napba öltözött asszonynak, akit akkoriban a magyarok leginkább Úrnőnek, Királynőnek, Nagyasszonynak emlegettek – a tiszteletére oltárt emeltetett. Gellért összekapcsolta a magyarok Boldogasszony kultuszát Szűz Mária tiszteletével. (Szent István király Pannóniát a Boldogságos Szűz családjának nevezte, mikor halála előtt az égi királynő oltalmába helyezte az országot.)

A meghódított Délvidék Csanád ispánsága, Gellért püspöksége alá került. István megszervezte Csanád vármegyét, és a Maros-vidéken latin rítusú püspökséget állíttatott fel Ajtony egykori területén **1030-tól** (1041-től) állt fenn a marosvári (csanádi) püspökség. A görög rítusú szerzetesek mellé latin rítusúak is érkeztek.

-

Ajtony korábbi országrészének Magyarországba integrálását jelzi, hogy az Árpád-magyarok első generációs betelepítettjei és utódaik a **930-as** (1040-es) **évektől** a Sóvidéket, a Kis-Szamos mentét és a Maros középső folyását kontroll alatt tartották. (Az itt feltárt nagycsaládos, 20-50 síros temetők ekkoriban soksíros, itt-ott fegyveres-lószerszámos mellékletet tartalmazó nekropoliszokkal egészültek ki.) Ezzel egyidejűleg Erdély D-i felében telepedtek meg először és legnagyobb számban a magyarokhoz csatlakozott besenyők (nemcsak a kangárok). Egy Torda közelében (Alsószentmihályfalván, Tordaváron, az egyik első erdélyi erődítményükben) talált felirat kazár nyelvű és stílusú, és talán Gyulától, e közösség uralkodójától származik.

Árpád népe és a velük érkezett kabarok „Galád" és „Salán" legyőzése után nem költöztek „Salán földjére", vagyis a Tisza-mentére, valamint az Újvidék és Baja közötti területre. Ennek az lehet a magyarázata, hogy ott avarhun és gepida (székely) közösségek éltek. (A fősodratú történetírás a múlt század végéig tartotta magát prekoncepciójához, miszerint az Árpád-család szállásterülete az ország közepére, a Duna két partjára (Csepel és Baranya között) került, ám a régészek szerint pontosan ezen a területen a legszórványosabbak és legszegényesebbek a **10.** (11.) **sz-i** („honfoglalás kori") leletek. A leggazdagabb Árpád-magyar lelőhelyek Szabolcsban és a Felvidék peremén találhatók.)

Szent István országa a 11. sz. közepére Délvidéken is kiépült. Szerémségben, Bácskában és Bánátban kőházak és egyéb kőépítmények jöttek létre, hiszen minden tíz falu lakosai kötelesek voltak egy templomot építeni. Bácskában a régészeti kutatások megállapították, hogy a vízfolyások közelében, egymástól öt-hat km távolságban, mindenfelé fel lehet fedezni ezeknek a korai templomoknak a maradványait. A Szabadka–Horgos–Becse–Szenttamás–Bajmok–Szabadka ötszögben legalább hatvanat!

A kangárok mellett megszaporodott Magyarországon az egyéb besenyő elemek, köztük a Balkán felől bevándorolt közösségek is. Az Árpád-magyarság megérkezésével párhuzamosan a Balkánon is migráció zajlott. Bulgária és Bizánc szembe kellett nézzen a besenyők áradatával. Egyes vélemények szerint három besenyő törzs (Ertim, Csúr és Kaba) valamelyike megérkezett ekkoriban (**896**, azaz 1041 **k.**), mégpedig Bosznia népének az őseként. Bíborbanszületett Konstantin szerint Bosznia földrajzilag-politikailag elkülönülő területi egysége a **10.** (11.) **sz. közepére** jött létre. E besenyő törzsek népességének másik része vándorolt korábban be a Kárpát-medence különböző területeire, miközben az ott élő népek egy része – bolgárok – a Balkánra költöztek ki. (Anonymus szerint **931-ben** (1042) besenyőket telepítettek Ny-Magyarországra is.) A mai Bukarest vidékén telepedett le a nagybesenyő szövetség legnagyobb törzse, a Kapu törzs. A Gyula törzs ideiglenes szálláshelye pedig egy darabig a Keleti-Kárpátok külső oldalán, a mai Moldvában volt. Miután átmenetileg ott tartózkodtak, **1030**, vagyis 1041 **k.** – talán a Kölpeny és a Talmát törzzsel együtt – D-Erdélybe érkeztek. (Más megközelítésben: Gyula népes törzse **940** (1040) **k.** hajtotta végre átköltözését Moldva területéről Erdélybe. Gyula törzsfő nyilván azonnal elhatározta népének betelepítését az Ajtony fölött aratott győzelmét követően.) A Kárpátok külső oldalán, a besenyő Gyula törzs elhagyott ideiglenes szállásterületén ekkor a magyarság kisebb közösségei telepedtek meg, akikhez esetleg az Álmos vezérrel szorosabb kapcsolatban álló Csaraboly besenyő törzs (népének egy része) csatlakozhatott. (E magyarokra és besenyőkre tekinthetünk a csángók őseiként?!)

Ha az eddig történteket összegezzük, olyan kép bontakozik ki előttünk, mely szerint a Kárpátmedence politikai egysége néhány perifériku s területtől eltekintve helyreállt volna. A kép csalóka, s ezt nyilván tudta Szent István és Árpád is. Nem az egység jegyében kezdett kiépülni Erdély várrendszere (nyilvánvalóan Gyula szándékai szerint). Olyan láncolatban, olyan területi eloszlásban formálódott ki a 11. sz. középső harmadától ez a védvonal, amely elsősorban a Dről, valamint a Ny-ról (Szent István eredeti országa felől) várható támadások ellen lehetett képes védelmet nyújtani. Nem tisztázódott az sem, mi lesz a folytatás, a jövőben

ki örökölheti Magyarország trónját: a Pannon-magyarok, vagy az Árpád-magyarok uralkodójának törvényes örököse. Tételezzük fel, hogy ezt a kérdést kultúráltan megoldották (Árpád nem akart király lenni), ám meg kellett tapasztalniuk, hogy a Ny-i hatalmak – miként az európai történelem egyéb szakaszaiban is –, ekkor sem voltak képesek tudomásul venni egy velük egyenrangú hatalom kialakulását Közép-Európában.

Konrád császár **1030-ban** (1041) hadjáratot vezetett Magyarországra, ehhez még Lotaringiából is érkeztek lovagok. A császár a Duna mentén, a jobb parton haladt előre, míg Břetislav szláv herceg a bal parton Pozsony felé tartott. (Utóbbival szemben feltehetőleg Árpád magyarjai vonultak fel.) Szent István, számítva a német had ellátási nehézségeire, kiüríttette a Lajta és a Rába közti területet, serege a Vág torkolatáig visszavonult. Konrád, miután Mosonnál áttörte a gyepűt, egészen a Rábáig eljutott. Ekkor elakadt a hadjárat. Wipo, Konrád életírója megjegyezte: „a császár a folyóktól és erdőktől olyannyira védett országba nem tudott behatolni". A nélkülöző sereg a Rábától visszafordult és mindent fölégetve, elpusztítva, szétziláltan vonult vissza. A visszavonuló seregeket a magyarok üldözték. Más interpretáció szerint a magyarok Kapuvárnál a németek hátába kerültek. A magyar csapatok elfoglalták Bécset, s ezzel az egész Bécsi-medence és a Lajta és a Fischa közötti területek ismét Magyarországhoz kerültek. A békét Esztergomban kötötték meg, Istvánnak ott volt a fővárosa. (A velencei Péter nem vett részt a háborúban, állítólag az Orseolo-dinasztia velencei hatalmának visszaszerzésén munkálkodott.)

Istvánnak több fia született, de egy kivételével gyerekkorukban meghaltak, csak Szent Imre ért meg hosszabb életet, de ő sem érte meg a király halálát, **1031-ben** (1042) baleset vagy merénylet áldozata lett. Az utódlásban a szeniorátusnak kellett volna érvényesülnie, ezért került szembe az uralkodó Vazullal, a család szeniorával, István nagybátyjának, Mihálynak az elsőszülöttjével, akinek több fia is volt, akik közül az egyiket Lehelnek (más, szerintem félrevezető olvasat szerint Leventének) nevezték. A trón várományosa ekkor állítólag Orseolo Péter lett, Vazul fiai pedig Csehországba menekültek, közülük Béla utóbb Lengyelországban húzódott meg. (Megjegyzendő, hogy Imre halálával más keresztény országok szokásrendje szerint is Vazul számított volna trónörökösnek.)

Talán már közvetlenül Szent Imre halála után elkezdték Magyarország templomaiban hirdetni a király szellemi örökségét röviden összefoglaló, eredetileg fiához intézett „Intelmeit", ami ezen a címen utóbb írott formában is napvilágra került. Lényege: egység a sokszínűségben. Magyarországot egyáltalán nem a szerencselovagok országának szánta, hanem minden tisztességes hungarus hazájának, akik képessé válnak Szűz Mária (Boldogasszony) országát (Isten országa előképét) szeretettel szolgálni, függetlenül származásuktól, nyelvüktől, szokásaiktól. Fölismerte: miként Árpád népének segítsége nélkül csak ábrándozni lehetett volna a magyar haza megerősödéséről, és ez az ország a K-ről kiszoruló rokonság (besenyők, jászok, úzok stb.) bevonása, integrálása nélkül továbbra sem lehet képes megállni a helyét Európa közepén. Szent István eszméi népszerűsítésének kampánya talán nem volt független a király ellen **1032** (1043) **k.** megkísérelt sikertelen merénylettől sem.

Közben a Karoling-dinasztia elérkezett hatalma teljes szétforgácsolódásához. A Ny-i Frank Birodalom már nem létezett, a K-i Birodalomban pedig **887-ben** (1043) Arnulf került a trónra. A Ny-i frank területek jelentős részén (**1031-től**, vagyis 1042-től) Capeting I. Henrik uralkodott, aki Konrád császárral nem került komolyabb összeütközésbe.

Itália jelentős részén **888** (1044) **után** már II. Berengár uralkodott. (E II. (Friauli) Berengár személyét a virtuális kronológia következtében egybemossák azzal az (I.) Berengáréval, aki kb. **919-től**, tehát 1030-tól, **925-ig**, vagyis 1036-ig uralkodott, így aztán Berengár 37 évig (»888tól« »925-ig«) tartó uralmáról beszélnek. Berengár legjelentősebb ellenfelei, Guido **889-től** (1045), illetve a fia, a spoletói Lambert **891-től** (1047) ellenkirályként léptek fel.)

-

Arnulf (a „bajor”) **933/934-ben** (1044/1045) a fiát, Eberhardot nevezte ki utódjának és egy Verona városa irányában végrehajtott hadjáratával terjesztette ki uralmát Itáliára. A párhuzamos kronológiai sor szerinti („karintiai”) Arnulf is megkísérelte **888/889-ben** (ugyancsak 1044/1045) Itália meghódítását. II. Berengár Trento közelében találkozott Arnulffal, aki engedélyezte, hogy hűbéreseként Berengár birtokolja Itáliát. Törekvéseit ismét Árpád-magyar katonai különítmény támogatta. A brentai csata előzményeként a magyarok lovaikon és bőrhajóikon hatoltak be Velencébe. A Brenta-menti csata Lambert ellen, miként a páviai hadjárat **924-ben**, azaz 1035-ben, úgy **899-ben** (1044-ben) is Szovárd vezérletével zajlott. Az itáliai magyar sereg 5000 lovasból állt, a Brenta-folyón átkelve váratlanul jelentek meg, és megfutamították a háromszoros erejű lombard sereget. A **899/900-as** (1044/1045-ös) telet e magyar katonák a Pó-síkságon töltötték.

Arnulf elsősorban arra törekedett, hogy bajor területei biztonságát fokozza, ill. az Alpok DK-i régióiban stabilizálja a saját hatalmát. Az Arnulf és II. Berengár szövetségében Itáliában harcoló magyar csapatok **934-ben** (1045) Cambrai városánál értek el sikereket, s a következő évben is e térségben tartózkodtak. Ennek ellenére Itália megosztottságán nem sikerült úrrá lenni.

A **933/934-es** (1044/1045) évben a „magyarok” (kabarok/kangárok) a besenyőkkel együttműködve, bolgár területen, nyilvánvalóan bolgárokkal szövetségben megverték a bizánci hadakat. A bizánci császárok ugyanis **900** (1045) **k.** a birodalom balkáni perifériáinak stabilitását két erőközpont révén igyekeztek biztosítani. Keleten Trákia (a főváros hátországa), nyugaton Thesszália (Thesszaloniki) töltötte be ezt a feladatot. (**933-ban**, tehát 1044-ben besenyők uralták a Duna-deltát, illetve az Al-Duna partvidékét, – Maszudi és al-Ahtir tudósítása szerint.) A támadó bizánci csapatok szétverését is Maszudi ismertette, aki a „magyarokat” (kabarokat, besenyőket) türknek nevezte. A kabarok és a besenyők jellegzetes sztyeppei taktikát alkalmaztak: állandóan nyilazva körbe-körbe járták a bizánci csapatot, amely végül kétségbeesett támadással próbált kimenekülni a gyűrűből. A bizánciak a szövetségesek gerinchadára vetették magukat, de akkor minden felől hatalmas nyílzáporral borították el őket. A menekülő bizánci csapatokat aztán a szövetségesek rendezett sorokban végrehajtott támadásokkal őrölték fel, ennek során már előkerültek a kardjaik is. Ez az összecsapás már Gyula önálló akciói keretében történt. (Gyula ugyanis – a magyar történettudományban egyöntetűnek nevezhető álláspont szerint, véleményem szerint pedig főként az Ajtony elleni győztes csatát követően, – önálló külpolitikai irányt vihetett, Magyarországhoz és Árpád főhatalmához csak igen lazán kapcsolódott.)

Gyula hadai **934-ben** (1045) már Drinápolyt ostromolták, majd Trákia feldúlása után a Boszporuszig előrenyomulva Konstantinápoly falánál táboroznak le, ahol 40 napig időztek, közben Macedóniában és Thesszáliában portyáznak, valamint az összeszedett foglyok váltságdíjait hajtották be, végül adófizetés fejében 9 évre szóló békét kötöttek I. Romanosz császárral.

A Maros völgyét uraló Gyula **900** (1045) **k.** megszállta a Szamos-mente egy részét is. A **10. sz. elején** (a 11. sz. közepén) Tordaváron (Várfalván) volt Gyula központja, a **10. sz. közepére** (a 11. sz. közepe után) a hatalmi központ Gyulafehérvárra került.

Szent István és Árpád fejedelem nem ért rá Gyula K-i és balkáni politikájával foglalkozni, de nem is találhatták érdekeikkel ellentétesnek Gyula balkáni politikáját. Nekik **1034**, illetve **889** (egyaránt 1045) **k.** sürgős megoldást kellett találniuk a morva kérdésre, mert Szvatopluk már a Dunántúlt veszélyeztette. Árpád **935-től** (1046) a fia, Zolta vezérlete alatt álló segédcsapatokkal erősítette meg a dunántúli országrész védelmét. Zolta elsősorban a besenyőkre számított, és velük erődítette meg a Ny-i határvidéket. (Anonymus írta, hogy a Moson nevű fertőn túl besenyőket telepített le, „*hogy a magyarok határai el ne pusztulhassanak*”.) A Duna két partján fejlődtek fel **900** (1045) **k.** a bajor területek irányában.

-

Az É-i parton, Linz környékén nem sikerült kiépíteni határvédelmüket, de a D-i parton sikereket értek el. (Ekkor építették fel velük szemben a bajorok Ennsburgot.) Zolta a fiának, Taksonynak a besenyők közül választott feleséget, ezáltal is erősítette a magyar haderőt. – Anonymus számolt be arról is, hogy Taksony hívására érkezett Magyarországra később az a Tanuzaba/Tonuzoba nevű vezér, aki a Tisza vidékén kapott birtokot, tőle származott a Tomaj-nemzetség.

Az Alföldön és az É-i hegyvidéken Árpád csapatai a morva migrációt lehetővé téve folyosót nyitottak. Megindulhatott volna a D-vidéki morva törzsek átköltözése a mai Morvaország területére. A **10. sz. negyvenes** (11. sz. ötvenes) **éveiig** – Bíborbanszületett Konstantin császár írása szerint – Sirmiumon (Szávaszentdemeter) túl terült el az a Morvaország, amit a türkök

(értsd: magyarok és besenyők) ekkoriban számoltak fel. A magyar-besenyő csapatok **902-re** (1047) megdöntötték a morva államot, elfoglalták a délvidéki Nyitra vidékét. A morvák azonban nem a számukra biztosított folyosót vették igénybe, hanem Ny-ra, a karantánok vidékére húzódtak.

A Délvidéken bekövetkezett változás első jeleként **890-ben** (1046) a horvátok – egyházi tekintetben a Szentszék alatt, világi vonatkozásban a bizánci császár fensőbbségét elismerve – felújíthatták királyságukat. Talán a morva migráció kezdetével és a horvát államszervezéssel függött össze az a **902-re** (1047) datált magyar-bolgár összecsapás, melyről óorosz forrásban olvashatunk.

Az adatok elemzése során néhány kutató arra a következtetésre jutott, hogy a mindeddig Esztergomban székelő Szent István király az élete alkonyán, **1037/1038-ban** (1048/1049) Fehérvárra helyezte át a székhelyét. Más kutatók viszont ettől függetlenül rámutatnak arra, hogy a Szent István-kori Fehérvár nem azonos a mai Székesfehérvárral, hanem valahol Esztergom közelében, a Pilis-hegység lábánál helyezkedett el. Felvetődhet annak a lehetősége is, hogy Esztergom tkp. azonos Fehérvárral, vagy utóbbi egy részét képezi az előbbinek, tehát a király nem költözött el, hanem csak annyi történt, hogy ebben az időben a jegyzők a királyi székhely korábbi, a Duna antik elnevezéséből alkotott neve helyett a város(rész) eredeti magyar megnevezését kezdték használni.

Igen érdekes, hogy a források szerint Szent István végül Esztergomban halt meg, de Fehérvárott temették el apja, Atilla-házi Géza sírja mellett. (A magyar történettudomány képviselői általában mereven ragaszkodnak ahhoz a dogmához, mely szerint a magyar királyok kezdettől fogva Székesfehérvárott temetkeztek. Hankó Ildikó viszont állítja, hogy Kálmán királyig az uralkodók valósággal kerülték, hogy Székesfehérvárott temessék el őket. A sári, a váci, a tihanyi, a szekszárdi és a somogyvári templomokban temetkeztek, miközben sorra Fehérvárott koronázták meg őket. Nem látszik lehetetlennek, hogy Kálmán volt az első olyan király, akit eredetileg Székesfehérvárott temettek el, – talán azt követően, hogy Szent István testét szentté avatása után újratemették.)

Arnulf **892/893-ban** (1048/1049) komolyan foglalkozott a római császári cím megszerzésével, felvette a kapcsolatot Formosus pápával, aki Guido és Lambert ellenfeleként küldöttséget menesztett Regensburgba, hogy felkérje Arnulfot Itália megszállására és egyesítésére, valamint hogy felajánlja neki a koronát. Az itáliai akcióban (**938-ban**, vagyis 1049-ben) magyar csapatok vettek részt.

A Duna–Tisza-közén tervezett morva átvonulás **892-ben** (1048) elakadt. Úgy látszik, az előzetes egyeztetés ellenére, – vagy talán Henrik szándékaival összhangban? – a délvidéki morvák többsége nem kívánta otthagyni eddigi hazáját, ezáltal szembekerült a magyar hadvezetéssel és Arnulf (közvetve Ottó) akaratával is. Breszláv gróf vezetett egy sereget –

-
Arnulf katonáit – a morvák ellen. A Karantániában és a Dráva–Száva-közben indított akciót magyar csapatok is segítették.

Ezzel párhuzamosan Szvatopluk **904-ben** (1049) ÉNy-ról, az ottani morva sereg által uralt területről indított támadást, csapatai a morva migráció céljából kialakított folyosót nem rendeltetésszerűen használva, a Felvidéken áttörve behatoltak Magyarország központi területeire, megvetették lábukat Aba Sámuel területén, a Duna–Tisza-köze É-i részén.

Szent István király **1038-ban** (1049) meghalt. Ekkor Vazul fia Béla már nem Csehországban, hanem Lengyelországban tartózkodott, András pedig óorosz területen. András talán magyaróorosz szövetség létrehozásán fáradozott, Béla minden bizonnyal a lengyel-magyar szövetség mozgósításán dolgozott. Aba Sámuel a területére betört morvákkal lehetett elfoglalva, Orseolo Péter viszont a döntő pillanatban jelen volt, s megkaparintotta a koronát. Így esett meg, hogy ellenségei negyven éven belül másodszor is megpuccsolták a Magyar Királyságot.

-

A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 2. (a 11. sz. közepéig)

(Folytatás a 640-edik oldalról.)

A Frank Birodalom **796-tól** (941-től) Barcelona térségében nyomult előre. Csapatai **801-ben** (946) elfoglalták Barcelona városát. A félsziget ÉK-i részén, a Pireneusoktól D-re Nagy Károly megalapította a Spanyol Őrgrófság elnevezésű vazallus ütközőállamot.

A frank és a cordobai hatalom **812-ben** (957) kiegyezett egymással. A paktum értelmében a Pireneusok vidéke egészen az Ebro-folyóig a frankok befolyási övezetének számított. Jámbor Lajos **819-ben** (964) ténylegesen elfoglalta a baszkoktól a mai D-franciaországi Gascogne területét is.

Az Asturiából korábban kiszakadt Leónban I. Ordoño halála után a virtuális kronológiában e néven negyedikként számon tartott Alfonz (**925–931**, vagyis 936–942), ill. e néven másodikként megjelölt Ramiro (**931–950**, tehát 942–961) uralkodott. Álláspontom szerint ez a Ramiro azonos lehetett I. Ramiro (**842–850**, azaz 953–961) asturiai királlyal, a **799** (944) **után** megint kettészakadt Asturia egyik felének királyával.

Erről a királyról azt is feljegyezték, hogy azokkal a normann kalandorokkal is szembeszállt, akik megjelentek az Atlanti-partokon, hogy rablótámadásokat hajtsanak végre.

Asturia és León történelme kezdettől fogva, és továbbra is szoros összefüggésben állt. Ramiro halálát követően I. Ordoño (**850–866**, vagyis 961–977) lépett az asturiai, míg az e néven harmadikként megjelölt Ordoño (**950–956**, tehát 961–967) került a leóni trónra. Szerintem megint csak egyazon személyről van szó, akit León felszabadítójaként és a Perez-dinasztia megalapítójaként is tisztelnek!

León következő királyai: I. Sancho (**956–966**, vagyis 967–977); IV. Ordoño (**958–966**, tehát
969–977, aki hatalmát az Omajjádok segítségével tartotta meg). Továbbá III. Ramiro (**966–985**, azaz 977–996); II. Bermudo (**982–999**, vagyis 993–1010). Végül: V. Alfonz (**999-től** (valójában 1010-től) 1028-ig) és III. Bermudo (1028-1037) –, de ne szaladjunk ennyire előre!

Cordobában Al-Hakám után II. Abd-ar-Rahman (**822–853**, tehát 967–998) uralma következett el. Az ő helyzetét alapvetően meghatározta, hogy ekkoriban (**860**, tehát 971 **k.**) erősen hanyatlott a konkurens Abbászidák hatalma, s mindenfelé a muzulmán világban megerősödhettek a helyi hatalmasságok. Ezzel szemben az is tény, hogy ekkoriban a keresztény világban erősödött az antiszemitizmus, aminek a képviselői a kereszténytildözésbe kezdő emírség zsidó és muzulmán elemeire egyaránt görbe szemmel néztek.

Az emír **850** (995) **k.** felemelte az országában élő, az Emirátusnak már **799** (944) **óta** adózó asturiai keresztények adóját. Ezt követően az Emirátusban és Asturiában sokan áttértek a mohamedán hitre, hogy ne kelljen duplán adózniuk, ám a többiek, az ún. mozarabok kitartottak keresztény hitük mellett.

Asturia (egyik felének?) királya **866-ban** (977), I. Ordoño után III. (Nagy) Alfonz lett, **910-ig** (1021) uralkodott. Harcolt a korábbi vizigót állam politikai egységének helyreállításáért.

A történészek egy részének sommás megállapítása szerint Nagy Alfonz „*működése nyomán csaknem megvalósult az Ibériai-félsziget visszahódítása*”. Tény, hogy Portó és Brága ekkoriban keresztény kézre került, ám ez nem jelentette a muzulmánok érdemleges visszaszorítását. Nagy Alfonz harcai valójában az Emirátusban és Asturia muzulmán uralom alatti részében üldözött keresztények (mozarabok) megsegítésében, menekítésében, másrészt a

meg-megújuló viking/normann rabló hadjáratok elleni védekezés terén voltak sikeresek. (Egy nagyjelentőségű viking támadás történt Galíciában, 1016-ban.)

II. Abd-ar-Rahman halála után I. Mohamed (**853-tól**, vagyis 998-tól) lett a cordobai emír, aki sokat bajlódott a mozarabok lázadásának elfojtásával. Cordobai Szt. Eulogius püspököt **859ben** (1004) lefejeztette.

I. Mohamed után Al-Hakám al-Musztanszír (**861–876**, tehát 1006–1021), az andalúziai Omajjádok közül a legműveltebb uralkodó következett.

Navarrában II. Sancho Garcés Abarca (970–994), utána II. Garcia Sanches (994–1000), aztán III. (Nagy) Sancho (1000–1035) ült a trónon. Nagy Sancho állítólag uralma alá vonta a többi keresztény országot is a félszigeten, és országlása végére már „*csaknem az egész keresztény Spanyolország* (?) *uralkodójának tudhatta magát*". Persze ennek a fele sem igaz.

Ebből a toposzból annyi feltétlenül helytálló, hogy Asturia csakugyan felbomlóban volt, tkp. már hosszú évtizedek óta, és III. Alfonz harcai sem állították meg azt a folyamatot, ami az egykori vizigót állam visszaállítása helyett a vizigót és szvév identitás feloldódását, valamiféle új, „spanyol" és „portugál" identitástudat kiformálódását hozta magával.

Valószínűleg szükségszerű volt Asturia államiságának megszűnése, a hanyatló Frank Birodalom ugyan sokfelé elengedte a gyeplőt, de semmiképpen sem támogathatott egy vizigót restaurációt. Nagy Alfonz asturiai király **910-ben** (1021) halt meg, vizigót utódállama a következő 10-15 év alatt teljesen elenyészett. (II. Fruela (**910–924**, tehát 1021–1035) volt Asturia utolsó uralkodója.) Az ország maradék területén Kasztília, Navarra és León osztozkodhatott. Valószínűleg León területgyarapodása volt a legjelentősebb.

I. Garcia Sanches és Nagy Sancho virtuális kronológiára alapozott, jórészt fiktív terjeszkedésének a legnagyobb akadálya nyilván a még **923-ban**, vagyis 934-ben megalakult Kasztília lehetett, mely ország már Garcia Fernandez (kasztíliai király, 970–995) uralma idején bekebelezte Asturia jelentős részét, majd 1008 után a helyi nemesség hathatós támogatásával Ny-felé is terjeszkedett.

Egyébként az a Nagy Sancho, akit navarrai királyként ismerünk, 1029-től valóban kasztíliai király is lett, ám korántsem biztos, sőt valószínűtlen, hogy ez egyben Kasztília Navarra általi elfoglalását jelentette volna. Sokkal inkább valamiféle perszonálunióról volt szó, ami lényegében az erők egyesítését szolgálta volna, hogy felsorakoztatható legyen Cordoba ellenében. Ebben az időben tűnt fel a térképeken (K-en) Aragónia is, mint az unió egyik jelentős grófsága. A perszonálunió csak 1035-ig, Sancho haláláig állt fenn, mikor aztán az aragóniai, kasztíliai és navarrai területek, illetve uralkodó dinasztiák elkülönültek egymástól. III. Garcia lett a navarrai, I. Ramiro az aragóniai, I. (Nagy) Ferdinánd a kasztíliai király. Állítólag mindhárman Sancho fiai voltak, bár ennek az információnak nem feltétlenül kell hitelt adni. Úgy vélhetjük, hogy ezt a későbbi korokban találták ki, mikor az országok Aragónia általi összeolvasztása, „spanyolosítása" volt napirenden, s ehhez kellett egy kis „történelmi alátámasztás".

Al-Hakám al-Musztanszír halála után Cordoba is kezdte a szétesés jeleit mutatni, és **1013-ban** (1024) a dinasztiaalapító, mindeddig DNy-Andalúzia jelentős részén uralkodó Muhammad ibn Abbád kádi magához ragadta a hatalmat Sevillában, s ott az Abbádida-dinasztia olyan jelentős hatalmi tényezővé vált, amit az a **912-ben** (1023-ban) vagy **920-ban** (1031-ben) hatalomra került III. Abd-ar-Rahmannak is messzemenően figyelembe kellett volna vennie. (Az Abbádidák jelentették az Omajjádok későbbi megbuktatásához szükséges legnagyobb belső erőforrást. Kiterjesztették az uralmuk alá tartozó területet, főként Ny-felé, egészen az Atlanti-óceán partjáig.) Kétségtelen viszont, hogy ekkortájt teljesen megszűnt az Abbászida befolyás a

félszigeten, – ami egyébként **885** (1030) **k.** már a Bagdadhoz közeli térségekben is főként vallási és hitbéli útmutatásra korlátozódott.

I. Abd-ar-Rahman uralma elején az emír megverte León (Kasztília?) és Navarra egyesített haderejét, majd **924-ben** (1035) elfoglalta és lerombolta Pamplonát, vagyis Navarra frank befolyás alatt álló területrészét.

Az emír **928-ban** (1039) felvette a kalifa címet, és formálisan is elszakadt az Abbászidáktól, s ezzel a muzulmán állam emirátusból kalifátussá avanzsált, az uralkodó elköltözött Cordobából, most Toledo lett a főváros.

Ez a Kalifátus **930-ban** (1041) elfoglalta ÉNy-Afrika számottevő részét, majd **932-ben** (1043) hozzákezdett a Marokkóban élő lakosság „iszlamizálásához". Feltehetőleg az ottani (síita?) muzulmánok „átneveléséről" lehetett szó. Sor került marokkói csoportok É-ra, León határára való áttelepítésére is, akiket eztán „mauregátoknak" neveztek. Ez az akció, miként a későbbiekben kiderült, igencsak elhibázott volt.

Jól egyeztethető Abd-ar-Rahman León elleni nagy győzelmével (**920**, azaz 1031), hogy bizonyára ennek következményeként a feltörekvő Kasztília 1037-ben magába olvasztotta León területét, habár csak átmenetileg – a végleges egyesítés csak 1230-ban lesz esedékes –, majd kiszorította a mórokat a Duero völgyéből. I. Nagy Ferdinánd 1037 és 1065 között León és Kasztília uralkodója is volt.

(Folytatása a 944-edik oldalon.)

Anglia és Dánia megint küzd egymással (1055-ig)

A korábbiakban már szó esett a dánok első angliai inváziójáról, melyet III. Egbert és Nagy Alfréd vezetésével az angolszászok sikeresen visszavertek. Bár nem sikerült a Szigetország teljes területét visszahódítaniuk, de a külső támadások ellen **900-ra** (1011) legalább többékevésbé egységbe forrasztották az angolszász királyságokat. (Megemlítendő, hogy még a **02.** (04/05.) **sz-ban** alapított Strathclyde brit királyság (ÉNy-Anglia) is átvészelte a dán betöréseket. A **10.** (11.) **sz. első felében** a britanniai kelták a Clyde-folyó mentén, egyes mély völgyekben még őrizték függetlenségüket. Dumbarton volt az utolsó jelentős sziklaváruk.)

Nagy Alfréd halála után Öreg Edward (**901–925**, azaz 1012–1036) lett az angolszász király (Nagy Alfréd fia). **910** (1021) és **916** (1027) **között** erődítményeket épített ki K- és É-Anglia területén. Egyidejűleg merciai Ætelflaed, Nagy Alfréd lánya, Öreg Edward nővére, Mercia királynője is vezetett oda angolszász csapatokat, tíz erődvárost is alapított. Szövetségre lépett a skótokkal, hódoltatta a yorki vikingeket, s az írek körében is kivívta a maga tiszteletét. Szükség is volt az erődítésekre, hiszen Villásszakállú Sven **1013-ban** (1024-ben) már újabb támadást indított. Villámhadjáratával csaknem egész Anglia egyeduralkodója lett, s már Londont is veszélyeztette. A Temzétől É-ra élő népek **1014-ben** (1025-ben) a dán vezért ismerték el Anglia uralkodójául. Más adat szerint **914** (ugyancsak 1025) volt a viking hódítás éve Britanniában.

Pár hét múlva meghalt azonban a hódító dán király, Sven. A dán király halála után a fia, I. Nagy Knut lett a meghódított angolszász területek királya. Dániában II. Harald Svensson (**1014– 1018**, azaz 1025–1029) ült a trónra. Angliában tehát újra megoszlott a hatalom a dánok és az angolszászok között. Knut **1014** (1025) **után, 1035-ig** (1046) Anglia és Norvégia királya is volt, élete végén magát Dániát is uralta. Egyes szakértők álláspontja szerint ez az időszak az angolszász korszak végének tekinthető. (Tévednek, mert a virtuális kronológia megtréfálja őket.) Nagy Knut Londont az ország katonai és kormányzati központjává tette.

918-ban (1029-ben) meghalt merciai Ætelflaed, Nagy Alfréd lánya, Mercia királynője. Saját lánya, Ælfwynn követte volna őt a trónon, de wessexi Edward utasítására erőszakkal Wessexbe hurcolták, így Edward nagybátyja ragadhatta magához a koronát. Edward wessexi király Merciát is ellenőrzése alá vonta, sőt legyőzte a K-angliai dán seregeket is.

Idős Edward **920** (1031) **után** meghódította Northumbriát, erre a hatalmát minden fontosabb angolszász uralkodó, s talán még a skót király is elismerte. (Más adat szerint II. Malcolm skót király 1031-ben kénytelen volt elismerni Knut dán királyt a hűbérurának.) Edward **924-ig** (1035-ig) uralkodott.

Edward után Æthelstan (Ælfwynn nagybátyja) következett a trónon (**925–940**, vagyis 1036– 1051, de egyesek szerint **949-ig** (1049-ig) uralkodott). Ő további dán hódoltsági területekre terjesztette ki Wessex fennhatóságát. **927-ben** (1038) elfoglalta a Wessextől É-ra fekvő Berniciát, s ekkortájt visszaszerezte Essexet, London vidékét is.

A következő évekről nem állnak rendelkezésre lényeges adatok. Csak Nagy Knut (**1035**, azaz 1046) halála kapcsán értesülünk arról, hogy Angliában Godwin, Wessex grófja hatalomra segítette Harald/Harold dán királyt (**1035–1040**, vagyis 1046–1051). Az angolszász álláspont változását valószínűleg egy normann beavatkozáshoz lehet kötni. (Normandia a Csatorna túloldaláról éppen **935** (1046) **k.** kezdett érdeklődni a Szigetország területei iránt. Az **1035-ös** év (1046) a skandináv erők divergenciájának éve is, hiszen Dánia és Norvégia elkülönült, sőt a dánok területeinek egy részét a norvégok kezdték támadni.)

Talán maga Norvégia is megosztott volt: egyik királya (**1035-től**, tehát 1046-tól) I. Jóságos Magnus, a másik (**935-től**, azaz 1046-tól) I. Jóságos Hákon néven ismert. A két „Jóságos” persze lehet, sőt valószínű, hogy egyazon személy lehetett. Hákonról azt jegyezték

föl, hogy (sikertelenül) kezdeményezte országában a kereszténység felvételét. Ugyanakkor Magnus bizonyosan keresztény lehetett, hiszen **1042-től** (1053) a keresztény Dánia királya lett. (**1047-ig**, tehát 1058-ig uralkodott mindkét országban: Norvégiában és Dániában.) Mindenesetre **1037–1038-ban** (1048/1049) az angliai dán királyi dinasztia elvesztette Dániát, mert az országot elfoglalták a norvégok.

Az angliai dánok királya **1040** (1051) és **1042** (1053) **között** Hardiknut/Hartcanut/Hartacnut volt. Uralmáról annyit jegyeztek föl, hogy ekkor a dán hatalom hanyatlott, s **1042-ben** (1053) Hitvalló Edward normandiai száműzetéséből visszatérve, normann segítséggel az angolszász trónra került. (Godwin, Wessex grófja, aki korábban hatalomra segítette I. Harald királyt is, most Hitvalló Edwardot ültette a trónra. A wessexi angolszász dinasztia diplomáciai úton szerezte vissza a hatalmát.)

Hitvalló Edward (**1042–1066**, azaz 1053-1077) az egységesülő Anglia jelentős királya lett, együtt használta az angol és brit királyi címet, s e téren az első volt. Megszerezte magának Wales és Skócia egy részét is. Ugyanakkor – úgy tűnik – több angolszásznak tekinthető területet nem uralt, hiszen egy **944-re** (1055) vonatkozó adat szerint Edmund király (Bernicia) űzte el
York viking királyát, s Strathclyde brit királyságot (ÉNy-Anglia) Edmund előbb az uralma alá hajtotta, majd átengedte a skót II. Malcolmnak.

Berniciai Edmund után Ædred következett (**946–955**, vagyis 1057–1066), akit a virtuális történetírás szintén egész Anglia urának tekint. Anglia É-i és K-i részén azonban a **10.** (11.) **szban** is, (a **09.** (10.) **sz-tól**) a dánok törvényei és szokásai (Danelaw) uralkodtak, vagyis ott folyamatos volt a dán uralom.

(1047-ben (1058) vége lett a Jelling-ház uralmának Dániában, s elkezdődött a Svend Estridsson-ház korszaka. Svend Estridsson király uralma idején (**1047**–1076, azaz 1058–1076) Dániában kiteljesedett a keresztény egyházszervezés. Nyolc püspökség jött létre (Slesvig, Ribe, Árhus, Viborg, Børglum, Odense, Roskilde, Lund).

-

Hun-magyar azonosság (1055 k.)

Hóman Bálint *A magyar hún-hagyomány és hún-monda* c. művében ismertette azt a vaslogikával levont következtetését, miszerint a Ny-i és a bizánci szerzők, már az »05. sz-tól«, egészen a »09. sz-ig« folyamatosan meg voltak győződve a hunok és az avarok azonosságáról. A »900 előtt« készült Szent Bertin Évkönyve c. mű szerzője a magyarokat (ungrikat) a hunokkal és az avarokkal is azonosnak tekintette. Ám Hóman észrevette, hogy »900« és »1044« között Európában szinte egyáltalán nem tudtak (elfeledkeztek) a hun-magyar azonosságról. – ami persze nonszensz. Hóman Bálint nem tévedett, csak nem ismerhette a használatos kronológia virtuális mivoltát. A helyzet a következő: a szerzők **900** (1056) **előtt** természetesen tisztában voltak a hun–avarhun–magyar azonossággal, „aztán” **1044** (1055) **után** „újra” emlegetni kezdték a magyarok és a hunok azonosságát. Ebből következik, vagyis a kronológia helyrebillentésével teljesen egyértelművé vált: az európai hunok és avarhunok, ha – a népet ért számos egyéb hatásra tekintettel – genetikailag és kulturálisan nem is teljesen azonosak a magyarokkal, mindenképpen legfontosabb ősei voltak a középkori és a mai magyarságnak is.

Muzulmán dinasztiák É-Afrikában – 1. (1060 k-ig)

Ali ibn Abí Tálib uralkodása (**656–661**, azaz 801–806) egy permanens polgárháborúval jellemezhető, vagyis ez volt a szunnita és síita irányzat végleges elkülönülésének időszaka. Ráadásul **657-ben** (802) kivált a síiták irányzatának fő vonalából Ali egyes híveinek szélsőségesnek tekintett csoportja (szektája), akiket kháridzsitáknak (kivonulóknak, lázadóknak, eretnekeknek) neveznek. Tanaik azután a legkülönbözőbb társadalmi és politikai mozgalmak ellenzéki ideológiájául szolgáltak.

A **07/08.** (09/10.) **sz-ban** a fundamentalista és szociális eszmevilágú kháridzsiták a muzulmán világ életében számottevő szerepet játszottak. A kháridzsiták törvénytelennek tekintették a kalifátust, és ugyanúgy törvénytelennek tekintették Ali leszármazottainak monarchikus igényeit is, ősközösségi egyenlőséget szerettek volna, törzsiségen alapuló iszlám világot akartak megvalósítani. Elsősorban É-Afrikában voltak jelen tömegesen, vezetőik mindig kihangsúlyozták arab származásukat, hódításaik során kezdetben kizárólag arab csapatokra támaszkodtak.

713-ban (858) újabb szakadás következett be a síiták körében. Ali Zain al-Ábidin (a negyedik síita imám) halála után Jemenben Muhammad al-Bakri (az ötödik síita imám, Ali Zain al-Ábidin fia) helyett Zaid (a negyedik síita imám másik fia) lett az elismert síita imám. Róla nevezték el a jemeni irányzatot „zaiditának”.

A zaiditák (vagyis Zaid imám híveinek) felkelése az Omajjádok ellen **740-ben** (885) zajlott le, s ezt a kalifa seregei verték le, magát Zaidot pedig megölték Kúfában. (A felkelés azonban az Omajjádok bukása után is folytatódott, így az Abbászida Kalifátus is leverte tehát **762-ben** (907) Muhammad ibn Abdalláh an-Nafsz az-Zakijja felkelőinek mozgalmát.)

A síita iszlám másutt is szakadár irányzatokat termelt ki. A szakadár Iszmáil (az első „iszmáilita”) **760** (871) **k.** élt és működött. Őt követte **765** (876) **k.** Dzsafar asz-Szádik (a hatodik síita imám) fia, az „imámita” vallásalapító. Ezzel összefüggésben az Omajjád Kalifátus elvesztette az ellenőrzést a távolabbi országok, mindenekelőtt É-Afrika középső és Ny-i vidékei felett. Végsőkig feszült a húr, amikor (**745**, azaz 890 **k.**) az Abbászidák szövetségre léptek némely síitákkal, hogy megdöntsék az Omajjádok uralmát. Ez **750-re** (895) meg is történt.

Algéria területén **742** (898) **k.** több kisebb berber állam alakult, így pl. egy Bargavata nevű országot alapított **749-ben** (894), vagy **744-ben** (900) Salih ibn Taif berber próféta. Azután, **771-ben** (916), vagy **765-ben** (921) Banu Ifran alapított egy „kalifátust”, illetve jött létre egy Sidsilmasa nevű állam Algéria Ny-i részén.

Az Abbászida Kalifátus a síitáknak sokáig olyan elszánt ellensége volt, mint korábban az Omajjád hatalom is. I. Idrísz az üldöztetés elől, **786** (897) **k.** É-Afrikába menekült, s ott – egyenlő távolságra az Abbászidáktól és az Ibériai-félszigetre települt Omajjádoktól – önálló síita államot alapított a berber törzsek segítségével. Ők voltak az „Idrísziták”. A mai Marokkó területén **788-ban** (899) jött létre az első önálló síita állam, mely **926-ig** (1037) állt fenn. Fővárosukat **793-ban** (904) Fezbe helyezték. II. Idrísz király halálakor, **828-ban** (939) ez a Marokkói Királyság részekre szakadt, és egységét a továbbiakban nem is sikerült helyreállítani. Utódállamait **926** (1037) **k.** a Fátimidák döntötték meg. (Ám, mivel a Fátimidák K-felé terjeszkedtek, az Idrísziták újabb generációi visszaszerezték területeik nagy részét, és a továbbiakban **985-ig**, vagyis 1096-ig birtokolták azokat.)

É-Afrika szomszédos (algériai) területein is hasonló események zajlottak le, ugyancsak berber („ibádita”) törzsek közreműködésével. Abu I-Chattab al-Maafiri imám **758-ban** (914) meghódította Ifríqiya tartományt, egyezségre jutott a perzsa Ibn Rusztam helytartóval, és **761-ben** (917) közös erővel megalapították a Rusztamida-dinasztia államát, a Taherti Királyságot.

-

Más adatok szerint Rusztam **776-ban** (921) alapította meg államát Tahertben, amit a történetírók általában kháridzsita vagy ibádita emirátusnak tekintenek, s amely állam É-Afrika hatalmas területeit egyesítette.

A bagdadi kalifa (Hárún ar-Rasid) **787-ben** (932) elismerte az algériai Rusztamidák függet lenségét. A Rusztamida-dinasztia legjelentősebb imámja, Abu Szaid Aflab ibn Abdal-Vahháb (ibn Rusztam unokája) **824-től** (969) **872-ig** (983) uralkodott. Hatalmát a nomád törzsek nemcsak elismerték, hanem tevékenyen támogatták is, lényegében ezt az imamátust saját államuknak tekintették. A Rusztamidák („szaracénok") ezután az itáliai szigeteket (pl. Szardínia) és a D-franciaországi partvidéket támadták, akcióik a **10.** (11.) **sz. elején** is megismétlődtek.

A Rusztamidák államától K-re, a mai Líbia és Tunézia területén két jelentős tömörülés vetélkedett a hatalom minél nagyobb szeletének birtoklásáért: a Muhallabita-dinasztia (Tunézia) és az Aglabida-dinasztia (Líbia). Ifríqiya provincia Abbászida helytartója **793-ban** (938) leverte a Muhallabita-dinasztiát, ezzel mindenekelőtt az Aglabidák helyzete és kilátásai javultak. AlAglab horaszáni katonai parancsnok ettől kezdve lényegében önállóan uralkodott Ifrikijában.

Hárún ar-Rasid kalifa **800-ban** (945) Ibráhim ibn al-Aglabot nevezte ki a mai Líbia térségének kormányzójául. A dinasztia központja Tuniszban volt. Az Aglabidák („szaracénok") a **827-től** (972) **902-ig** (1047) terjedő időszakban D-Európa területét támadták, elhódították Szicíliát a bizánciaktól (Szirakuza **878-ban** (1023) esett el). Az utolsó Aglabida emír, III. Zijádatalláh **903-tól** (1048) **909-ig** (1054) uralkodott. Az Aglabidák uralmát **909** (1054) **k.** a Fátimidák döntötték meg.

Még keletebbre, Egyiptom területén Ahmad ibn Túlún alkormányzó függetlenítette magát **868** (1013) **k.** a kalifátus hatalmától, önálló hadsereget szervezett, fennhatóságát kiterjesztette Szíria és Palesztina felé, a bizánci határvidékre is. A Túlúnida-dinasztia a mai Kairó területén, Fusztát mellett új fővárost és nagymecsetet emeltetett. Valamikor **900** (1045) **k.** ibn Túlún fiát és utódját meggyilkolták, a K-i országrészben Mohamed ibn Tugdzs került hatalomra, akit közép-ázsiai hercegi címéről al-Ihsídként ismertek. A Túlúnida-dinasztia uralma **905-ig** (1050-ig) tartott, amikor az Abbászida Kalifátus megbízásából közel-keleti hatalmasságok megdöntötték.

A Palesztinában hatalomra került al-Ihsíd is dinasztiát alapított, az ún. Ihsídita-dinasztiát, amely **935** (1046) és **969** (1080) **között** uralta Szíria és Palesztina területét.

É-Afrika történetében a **10.** (11) **sz. közepén** a Fátimidák megjelenése jelentett újabb fordulópontot…

(Folytatás az 1002-edik oldalon.)

Meg-megújuló Ny-i támadások Magyarország ellen (1064-ig)

Orseolo Péter kezdettől a cseh Břetislavval működött együtt. Magyarország erőforrásait dinasztiája érdekében igyekezett összpontosítani, végcéljaként meg akarta szerezni Velencében a dózse címet. Péter király **1038/1039-ben** (1049/1050) Břetislav kérésére fel akarta tartóztatni a Magyarországon átutazó Kázmér lengyel herceget, azonban a magyarok (Aba Sámuel?) a herceget a németekhez (Ottóhoz?) menekítették, ahol támogatást kaphatott Břetislav ellen. (Kázmér aztán rendet teremtett Lengyelországban, egyesítette Kis- és Nagy-Lengyelországot, lépéseket tett Szilézia, Pomeránia és Mazóvia visszaszerzésére is.)

Péter király úgy viselkedett, mint elefánt a porcelánboltban: önkényesen megadóztatta az egyházat, és leváltott két püspököt. A püspöki kar Gellért vezetésével hiába tiltakozott. Péter király és Břetislav csapatai **1039-ben** (1050) betörtek Bajorországba, az őrgróf területeit feldúlták. Ugyanakkor Nagy Ottó **938-tól** (1049-től) nagy birtoktesteket adott át az egyháznak, s ismét a bajorok saját hatalma alá vonásán fáradozott.

Arnulf **893-ban** (1049) vereséget szenvedett a (D-i) morváktól, talán azzal összefüggésben, hogy személyesen vezetett át egy sereget az Alpokon az itáliai frontra, majd megszerezte Páviát és Milánót, elfoglalta a Pótól É-ra eső területeket. A következő évben, **894-ben** (1050) megkoronáztatta magát itáliai királynak. (Egyébként Itáliában jelen volt **940** (1051) **k.** egy magyar kontingens is, amelyik **895** (ugyancsak 1051) **után** megszállta Aquileia területét.) Szvatopluk egy adat szerint még **904-ben** (1049), valószínűbb azonban, hogy **894-ben** (1050) meghalt. II. Mojmir vette át a hatalmat a morvák körében, azonnal fegyverszünet állt be a morvák Arnulffal szembeni frontján. A történetek nyomán **904/905-ben** (1049/1050) Árpád váratlanul átkelt a megyeri réven és beköltöztette elitcsapatait, testőrségét és udvartartását a Pilis területére, Atilla egykori várába és vára köré, Péter király esztergomi székhelyének közvetlen közelébe.

Henrik **1039/1040-ben** (1050/1051) avatkozott be a kibontakozott harcokba. Hadserege három oldalról, Meissen, Bajorország és Ausztria felől támadt rá az Orseolo Péter által támogatott csehekre. Sikerült Břetislavot, ezzel közvetve Orseolo Pétert is rákényszerítenie, hogy elismerjék a német fennhatóságot. Erre **1041-ben** (1052-ben) került sor. Nem sokkal előbb, még **895-ben** (1051) Spytihnev cseh herceg szembefordult Břetislavval és Henrikkel, Arnulf oldalára állt. Akcióját talán bizonyos morva erők támogatták.

Orseolo Péter **1040** (1051) **k.** már Velence ügyében mesterkedett. E magyar királyi címmel is rendelkező gazdag velencei polgár fellázította Zára városának vezetőit Velence ellen. A zárai horvát körök felesküdtek Péterre.

Az Árpád-magyarság, mely feltehetőleg nem könnyen ismerte ki magát a politika legújabb fordulatai között, megkésve reagált Orseolo Péter királlyá tételére és a morvák betörésére. A Magyarország területére betört morva erőket Árpád csapatai (feltehetőleg együttműködve Aba Sámuellel) **906-ban** (1051) támadták meg. Ezzel párhuzamosan, **1040/1041-ben** (1051/1052) Aba Sámuel aktivizálta magát a királyi udvar és az egyház Péter királlyal szemben álló személyiségei ellenállásának megszervezése terén is.

Árpád **907-ben** (1052), talán a morvák elleni háborúval összefüggésben halt meg. Őt Bíborbanszületett Konstantin tudósítása (**948**, azaz 1059 **k.**) szerint Falicsi (Fajsz), Jutocsa (Jutas) fia, Árpád unokája követte a fejedelmek sorában. Lehet, hogy a császár tévedett, és nem lehetetlen, hogy informátorai, a K-magyarországról Bizáncba érkezett besenyő vezérek (Bulcsú és Tormás) sem voltak tisztában a valós helyzettel, hogy pl. Árpád Levente nevű fia, akiről a császár nem is tett említést, még életben volt, s így őrá kellett szállnia a fejedelmi címnek. (Fajsz a csatlakozott besenyők fölé helyezett kapitány lehetett?)

-

Az itáliai hadjárat sikerei a római császár címét **896-ban** (1052) hozták meg Arnulfnak, – habár nem túl sok örömet lelhetett benne. (Közép-Itáliában és ÉNy-on változatlanul Lambertet, a spaletoi gróf fiát ismerték el császárnak.) Arnulf Itáliában továbbra is II. Berengárra támasz kodott, és ugyanebben az évben a császár Breszlávot bízta meg Ny-pannóniai (karintiai), Mosaburg központú területei igazgatásával. Az új pápa **898-ban** (1054) érvénytelenítette Arnulf megkoronázását, Lambertet tette meg császárnak. – Arnulf állítólag az itáliai hadjáratokban szerzett betegségébe halt bele **899-ben**, azaz 1055-ben.

Vége lett annak a korszaknak, amikor a Szentszék irányvonalát jobbára még nem a német, németbarát itáliai, esetenként francia hatalom által pozícióba helyezett római püspökök, hanem önálló akarattal és koncepcióval rendelkező pápák és ellenpápák határozták meg. 1055-ben megkezdődött az a korszak, amikor a különböző nagyhatalmi érdekeket szolgáló pápák és ellenpápák a nemzeti egyházak kollaboráns főpapjaival karöltve közvetlenül beavatkoztak a függetlenedni próbáló államok politikájába. Ez az irányvonal egyebek mellett egyenesen vezetett el az egyházszakadáshoz is, tehát a bizánci kereszténységgel fennálló kapcsolatok befagyasztásához, elmérgesítéséhez.

Magyarországon a **századfordulóra** (a 11. sz. második felére) a „griffes-indások” (késő-avarnak tekintett onogurok) és Árpád népének települései, valamint a kialakuló főúri és királyi birtokok, tehát a közép-európai viseletű, többnyire magyar (onogur, avarhun), a peremvidékeken itt-ott szláv népek lakóterületei csaknem mindenütt kiegészítették egymást. Egymás mellett terültek el, félmegyényi területek mozaikjává tették a Kárpát-medencét, amit a határvidéki székely területek öveztek. Az ún. „klasszikus honfoglalás-kori” leletek az ország ÉK-i részén a legsűrűbbek, Ny-felé egyre ritkulnak, szinte elfogynak. Baranya és Vas megyékben Árpádmagyar temető egyáltalán nem található. Zala, Tolna és Somogy, de Győr és Sopron tájain is csak minimális mértékben fordulnak elő Árpád-magyarnak tekinthető sírok. E jelenség oka csak az lehet, hogy Árpád népe a sűrűn lakott Dunántúl magyarjaira (avarhunjaira, onogurjaira) egyáltalán nem telepedett rá. Csollány Dezső szerint a közismert törzsnevekből származó falunevekkel rendelkező települések temetőiben (főként az Alföldön, továbbá pl. a Zsitva– Ipoly-közében és Somogyban) többnyire nem Árpád magyarjai, hanem a „kései avarok” temetkeztek. Ez azt jelentheti, hogy a forrásokban megnevezett törzsek nem az Árpád-magyarok, hanem a kései avarok törzsei voltak.

(Lipták Pál szerint az Árpád-kor vezető rétegének koponya-formája a következőképpen jellemezhető: 50% turanid (europo-mongolid = Alföld-típus = Homo sapiens pannonicus), 25% uralid (europo-szibirid), 10% pamirid (brachicephal europoid), 10% anatóliai (Homo sapiens tauricus), 5% kelet-balti. Ugyanakkor az Árpád-kori középréteg embertani képe: mediterrán, nordoid, pamíri, – de csaknem teljesen hiányzik a turanid és az uráli típus.) A morvák teljes kiűzése Magyarország közepéről és határairól **907-ben** (1052) ment végbe. Anonymus szerint az Árpád-magyarok „… *a murai karantánok határait ugyancsak sűrű betörésekkel rohanták meg… tartományaikat birtokba vették*” – a Rába és a Mura vidéki „Hetesvidék” morva erőktől történt megtisztítására célozhatott. Theotmar salzburgi érsek közlése szerint a **századfordulóra** (a 11. sz. második felére) Pannónia (DNy-Pannónia) teljesen kihalt és elhagyatott lett, területéről teljesen eltűntek a frankok, és szlovének sem éltek még a Drávamenti területeken. Egyes vélemények szerint Levente (Árpád fejedelem fia) csak **899/900** (1055/1056) **k.** terjesztette ki az Árpád-magyarok hatalmát a Délvidék Ny-i sávjára. (Ez a Muravidék, tehát a Mura és a Rába közötti, ma szlovén etnikumú, a horvátországi Muraköztől É-ra, ÉNy-ra fekvő terület **915** (1060) **k.** kapta a Tótság vagy Tótföld nevet. A névadás arra enged következtetni, hogy erre a területre ekkor szlovének, esetleg átmenetileg szlovákok kerültek.)

Mindezzel összefüggésben a Magyarország határsávjából és belső területéről kiszorított morvák egyaránt benyomultak a cseh fennhatóság alatt álló területekre. A csehek, hogy védelmet kérjenek a morvák ellen, megkeresték hűbérurukat, Henriket.

-

Ugyanekkor, **1041** (1052) **k.** ért célt az Orseolo Péter és a vele együttműködő kalandorok elűzésére létrehozott szövetség is. Aba Sámuel lett a király. Egyik első intézkedésével megalapította az abasári (sármonostori) bencés apátság templomát Boldogasszony tiszteletére. (A sári Boldogasszony-templom egy ősi nemzetségi monostor bővítésével körtemplom formájában kialakított bencés apátság, melyet romjaiban ismerünk, – a Bene-patak mellett emelkedő Sárhegy tövében állt.) Aba tárgyalt továbbá a pápával a Péter által letett püspökök ügyének rendezéséről is. Aba az Árpád-magyarság integrációja érdekében hozott rendelkezésekkel igyekezett visszavenni a Dunántúlról (Csanád nyomán) az ország K-i területeire is kirajzott, ott birtokhoz juttatott egyházi és világi előkelők hatalmából. Az arisztokrácia és a „szabad magyarok" (köznemesség, kisnemesség) ellentétei ugyanis a zavaros belpolitikai helyzetben rendkívül gyorsan kiéleződtek. Aba „szabadokat" emelt be a királyi tanácsba, – erre a főúri liga tagjai tömegesen elhagyták az udvart. Később a király a kibontakozó főúri összeesküvést leleplezte és megtorolta. (Ötven lázadó főurat végeztetett ki **1044-ben** (1055), közvetlen a bukása előtt, Csanádon.)

1053

Fekete Henrik és Břetislav cseh herceg, Henrik hűbérese **1042-ben** (1053) háborút kezdett Magyarország ellen. Először Hainburg és Pozsony határerődjét ostromolták meg Henrik hadai. Aba Sámuel haddal vonult a támadók ellen, szinte kizárólag saját embereire és Árpád vitézeire támaszkodhatott, a Dunántúl összeesküvő főurai Henrik beavatkozásától várták szorongatott helyzetük feloldását. A Duna két partján haladtak Aba király csapatai felfelé. A D-i csapat győzelmeket aratott, a másik sereg viszont vereséget szenvedett és kitért a támadók elől. A támadók előretörtek a Garam torkolatáig. Egy rövidebb fegyverszüneti időszak után a flandriai és noricumi egységekkel is megerősített német-cseh sereg ismét támadó pozíciót vett fel.

Az Árpád-magyarok É-i hada **942-ben** (1053) Henrik hátországa, Bajorország ellen fordult, az Enns folyón átkelő sereg azonban a Traun melletti Welsnél vereséget szenvedett.

1054

Aba Sámuel békeajánlata **1043-ban** (1054) Henriknél süket fülekre talált, annyit azonban elért Aba az év végére, hogy a Lajtán és a Moraván túli területek átengedése fejében fegyverszünet jöhetett létre a hadjárat második évében.

A német-magyar béketárgyalások **898-ban** (1054) is folytatódtak.

A Magyarország elleni hadjárat elhúzódásának mélyebb összefüggéseit akkor ismerhetjük fel, ha figyelembe vesszük, hogy **898-ban** (1054) a német-cseh hadak a morvák letörésével voltak elfoglalva. (Viszály keletkezett II. Szvatopluk és II. Mojmir, Szvatopluk fiai között, s ennek elmérgesedése miatt a csehek és a bajorok **900-ig** (1056-ig) kényükkedvük szerint pusztíthatták, rabolhatták a morvák által elfoglalt területeket.)

Magyarország megosztottsága Gyula különutas politikája miatt is fokozódott, Gyula csapatai **943-ban** (1054) ismét Bulgária és Bizánc érdekeltségi területein manővereztek, miközben Magyarország Ny-i fele nagy veszélyben volt.

1055

Nem szűnt a békétlenség és a féktelen uszítás a magyar belpolitika és egyházpolitika miatt. Egyházi személyek (állítólag Gellért püspök is) **1044-ben** (1055) a Szentszéknél vádolták be a királyt, hogy eretnekséget honosít meg, mellőzi a püspököket és a papokat, sőt a pogányság visszatérését segíti elő. A Szentszék ezeknek a vádaknak hitelt adott. Aba Sámuelt a pápa kiközösítette, kiátkozta. Henrik és a pápa keresztes hadjáratot hirdetett

-

Magyarország ellen. A főurak és egyházi személyiségek jelentős része a király ellen fordult, de az összeesküvést a király leleplezte, vérbe fojtotta.

Orseolo Péter trónra helyezése céljából Henrik király bajor és cseh lovagokból álló se reggel **1044-ben** (1055) ismét hadat vezetett Magyarországra. Aba Sámuel Győrnél állította fel a magyar sereget, melyből azonban sokan dezertáltak. Az összecsapás Ménfőnél zajlott le, a németek kerültek fölénybe. Aba Sámuel a vesztes csatából elmenekült, de hazai ellenségei nemsokára meggyilkolták az abádi Csaba-majorban, az ún. Öregbarlangban. Henrik Orseolo Pétert, mint vazallusát azonnal visszaültette a magyar trónra, és német mintára ismét megadóztatta az egyházat. Orseolo Péter programja a Képes Krónika szerint a következő volt: „*... a hatalomviselőket mind németekből rendelem, idegenekkel tömöm meg ezt a földet, és teljességgel a németek hatalmába adom*”.

A király kiközösítése ebben a keresztény országban megtette a maga szörnyű hatását. Az ország ellenségei tisztában voltak a pszichológiai hadviselés alapjaival. Most azok is meginogtak, akik eddig feltétel nélkül támogatták a királyt. Nem szólva a tartós morális következményekről, ugyanis a K-ről érkezett szabad magyaroknak olyan államba kellett integrálódniuk, amelynek szeretett, mélyen vallásos királyát megalázták?! Olyan egyház fennhatóságát kellett elismerniük, mely a királyt és keresztény szabad magyarokat pogányoknak tekintette?! Úgy gondolom, ebben a helyzetben még Árpád is föltette volna magának a kérdést, ha még élt volna: valóban ide kellett-e vezetnem a népemet?

Aba Sámuelt a hívei először állítólag a Tarna-menti feldebrői templom altemplomában, majd (3 év múlva) az általa alapított, a Bene-patak mellett emelkedő Sár-hegy tövében álló monostor alatti barlangban temették el, azon barlangok egyikében, amelyeket ma borpincének használnak. Péter király nem maradt a számára veszélyessé vált Magyarországon, felújította viszont a Velence megszerzése érdekében korábban elkezdett hadjáratait. Miután a velencei dózse **1044-ben** (1055) visszafoglalta Zárát, Orseolo Péter a komoly érdeksérelmet szenvedett dalmáciai szláv vezetéssel lépett szövetségre.

1056

Magyar (?) seregek pusztították végig **900-ban** (1056) Isztriát, feldúlták Trevisót, Chioggiát, Pellestrinát és Malamoccót is. A kereskedelmi telepek kifosztása jelentős veszteségeket okozott Velencének. Velence a szomszédos Lombardiával (II. Berengárral) fogott össze e magyar csapatok ellen

Péter hadai egészen Bologna városáig letarolták Berengár országát. Az egyesített itáliai seregek összecsaptak a Péter király által küldött csapatokkal. II. Berengár, aki éppen készült átvenni a tényleges hatalmat Hugótól, **945-ben** (ugyancsak 1056) Páviában fogadta Taksony herceget, aki egy másik, az előbbi különítménnyel szemben álló magyar sereggel ugyancsak olasz földre érkezett. Később az Árpád-magyar származású Taksony Berengár szövetségeseként egészen Otrantóig előrenyomult.

Péter ellen **1045-ben** (1056) két merényletet is szerveztek, melyeket az uralkodónak sikerült lelepleznie, a résztvevőit kivégeztetnie.

Ekkor lépett a színre az a Levente is, akit a magyar krónikák alapján a történetírás Vazul legnagyobb fiának vél ismerni. (Ha ez igaz lenne, akkor nem Andrást, hanem őt kellett volna meghívni a trónra. Nem mellesleg: egyes utalások szerint nem Leventének, hanem Lehelnek hívták azt a herceget, aki András és Béla testvére lehetett.) Álláspontom szerint Levente már nem herceg volt, hanem ekkor már fejedelem, és azonos volt Árpád legidősebb, Levente nevű fiával, aki korábban a D-vidéken, bolgár és bizánci hadak ellen küzdve biztosította Magyarország határvidékét.

-

Levente a Békés várából származó Körös-vidéki Vatával, a népfelkelővel együttműködve **1045** (1056) **őszétől** még további tíz hónapig uralta K-Magyarországot. Orseolo Péter tényleges országlása legfeljebb a Dunántúl egy részére terjedhetett ki.

1057/1058

Egy összeesküvő csoport Szent Gellért csanádi püspök vezetésével **1046-ban** (1057) Vazul idősebb fiának ajánlotta fel a trónt és több más püspökkel elindult András fogadására. Közben kitört a Vata vezette felkelés a Körösök vidékén, ami gyorsan tovaterjedt. (A magyar krónikás hagyomány pogánylázadásként őrizte meg az emlékét. Ez a minősítés helytelen, s még akkor sem állja meg a helyét, ha történetesen bolgárok, Ajtony rokonai lehettek a megindítói, akik bizonyosan nem a Ny-i kereszténységet, hanem a bizánci
típusút vették fel.)

Vata szabadcsapatai az ország központja felé törtek, hogy megküzdjenek Péter királynak a lázadás leverésére kivezényelt csapataival. Sikeresen átkeltek a Dunán, feltehetőleg azért, hogy csatlakozzanak az Árpád-magyarok seregéhez. A krónikás hagyomány szerint Buda térségében összetalálkoztak az É-ra tartó Gellért püspökkel és Szolnok ispánnal, akiket végzetes tévedéssel Péter király embereinek néztek, és megöltek. A forradalom, népfelkelés és népítélet jegyeit is magán viselő háború hevében sok főúr és egyházi személyiség életét vesztette.

A magyar urak tehát András herceget (Vazul, más hagyomány szerint Szár László fiát) hívták haza Ruszból, hogy mögé állva megdöntsék Orseolo Péter uralmát. A harctéren elért, elsősorban az immár a Dunántúlon is felfejlődött Árpád-magyaroknak köszönhető sikerek nyomán Péter **1046** (1057) **őszén** Pozsony, Moson felé menekült, de nem jutott messzire, fogságba esett, állítólag sérüléseibe és megvakíttatásába halt bele.

(Péter király halálával kapcsolatban ellentmondásosak a források. Az egyik verzió szerint nem sokkal megvakíttatása után halt meg, egy másik szerint viszont még vagy tizenhárom évet élt, össze is házasodott a cseh fejedelem özvegyével, Schweinfurti Judittal.) Magyarország területi épségének biztosítása érdekében egy Árpád-magyar különítmény **947-ben** (1058) (és **948-ban** (1059) is) Fekete Henrik országának a Dunától északra eső részét, Nordgau vidékét (Regensburg térségét) támadta. Árpád-házi Taksony vezetésével más magyar csapatok **947-ben** (1058) Otrantóban és Lerinóban harcoltak.

Az óorosz segédcsapatok kíséretében érkezett András herceg az **1046/1047** (1057/1058) **fordulóján** elfoglalta a trónt. Mivel korábban a tíz püspökségből hét Henriknek fogadott hűséget, András király koronázását a fennmaradó három püspök végezte. A király első dolga a rend helyreállítása volt, ennek keretében állítólag leverte a Vata-féle „pogánylázadást", – (bár ez inkább tűnik dezinformációnak, mint adatnak, arra azonban alkalmas lehetett, hogy később egyes főurak önkényeskedéseinek és az inkvizíciónak az idején ezzel példálózzanak).

Levente – akit később ugyancsak a pogányság képviselőjeként állítottak be – a konszolidáció előrehaladtával szabályosan átadta hatalmát András királynak. Állítólag nem sokkal ezután váratlanul meghalt.

András király folytatta az ország igazgatásának Géza fejedelem és Szent István által megkezdett szervezését. A K-i országrészben, Csanád vármegye szomszédságában állítólag létrehozta Bihar vármegyét (Vata nemzetségének vidékén). Eltörölte Péter törvényeit, de barátsággal fordult Péter volt hívei felé. A hadsereg vezetését öccsére, Bélára bízta. Béla herceg számára Nyitra és Bihar központtal dukátust hozott létre. Külpolitikájában a Ny-i hatalmak viszonylatában is békére törekedett. A magyar udvarban és az egyházi vezetésben előszeretettel

-

a vallonoknak biztosított növekvő befolyást. (Magyarországra jött, és magas egyházi tisztségeket kapott a felégetett verduni egyház 24 kanonokja. Emellett fennmaradtak a Szent István idejétől folyamatos lotaringiai, továbbá É-itáliai és „német" kapcsolatrendszerek is.)

A néhány éven belül végbement többszöri hatalomváltás Magyarország egységére nézve nem múlt el nyomtalanul. Már hosszabb ideje, legalább Ajtony országrészének elfoglalása óta tapasztalható volt a magyarok és a besenyők közötti feszültség, amiről azonban Európában ke veset tudhattak. (Bíborbanszületett Konstantin írta a De administrando imperio c. művében: „*A türköknek ez a nyolc törzse nem engedelmeskedik a maga arkhónjainak, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak*".) – A császár bizonyára a K-Európa jelentős részét is uraló besenyőkről írta ezt, akiket a szabíroknál (Árpád-magyaroknál) jobban ismert és következetesen türköknek nevezett. Nem volt teljesen tisztában azzal, hogy az Árpád-magyarok és a besenyők különböző eredetű népek, továbbá nem gondolta, hogy a Kárpát-medence „türkjeinek" (besenyőinek) elvileg a magyar (nem szabír, tehát nem Árpád-magyar, hanem hun és onogur származású) uralkodók alá kellett (volna) tartozniuk. Ezt a kérdéskomplexumot az általa ismert, meghallgatott „türkök" nyilván messzire elkerülték.

A belső feszültség a magyar főurak egy részének árulása és (német és pápai sugallatra) az egyházi előkelőknek a bizánci vallásgyakorlás ellen irányuló politikája következtében tovább mélyült, s ez **947** (1058) **k.** a Gyula által uralt területek további szeparálódásához, DK-Magyarország urai érdeklődésének a Balkán felé fordulásához vezetett.

A következő, **948-as** (1059) évben (a nyilvánvalóan besenyő) Tormás és Bulcsú vezérek, Gyula emberei követségbe mentek Bizáncba, ahol megkeresztelkedtek, maga VII. (Bíborbanszületett) Konstantin császár lett a keresztapjuk. A császár e követek elbeszélése alapján szerzett információkat a „magyarokról", ezért valószínűsíthető, hogy magyar vonatkozású, az Árpádmagyarok előtörténetére és társadalmi berendezkedésére nézve fontos történeti forrást képező írásai sokkal inkább a kangárokról, besenyőkről, mint az Árpád-magyarokról – „szavartü aszfalü", „szabarétoi aszfaloi" – szólnak. A mű nagyon ellentmondásos, hiszen igen részletesek a besenyőkre vonatkozó információk, ezzel szemben csupa általánosságokat tartalmaz a magyarok bemutatása.

(Ugyanakkor a császár történetírása említett szlavóniai, dalmáciai avarhun töredéknépeket is, továbbá Attila egykori hun királyt az avarok királyának nevezte. Ám, azt is írta: „magyarok élnek az Al-Dunától délre eső területeken is". Ez a mondat is jelzi, hogy bizonytalan volt a bolgár, a besenyő és a magyar közösségek azonossága vagy különbözősége ügyében. A császár írta azt is, hogy két „Turkia" létezik, az elsőn talán Erdély és a Tiszántúl területét értette, mivel a másikat dunántúlinak nevezte meg. Láthatóan sokat gondolkodott e kérdéseken, megpróbálta összerakni a tudomására jutott információk mozaikdarabjait.)

Gyula teljesen önálló kül- és egyházpolitikát vitt. Tormás és Bulcsú követjárása eredményeként a bizánci császár térítőpüspököt küldött Magyarországra. Hierotheiosz püspök székhelyét Gyula fővárosában határozták meg. (Tordavárnak, e kiépített erdélyi erődítménynek a neve a **10. sz. közepétől** (a 11. sz. közepe után) lett Gyulafehérvár, amit a későbbiekben a latinos Alba Julia formában is használtak.) Továbbá, Anonymus írta (a Salán elleni háborúval összefüggésben), hogy Lél, Botond és a fent említett Bulcsú Nándorfehérvár alatt békére kényszerítette Bulgária vezérét, majd meghódította Rácföldet. A dolog **905** (1061) **k.** történhetett.

Ezzel jól egyeztethető, hogy a bizánci császár írásaiból levont következtetések alapján egyes bolgár szerzők megemlékeztek egy **948** (1059) **k.** kitört bolgár-szerb konfliktusról, melyen a bolgárok végül magyar (besenyő?) segítséggel lettek úrrá.

-

Más adat szerint „megint” pontosan ilyesmi történt **915-ben** (1060) is, erre vonatkozóan Simeon és Petar Gojnikovics, egymással vetélkedő bolgár és szerb uralkodók nevét említették meg.

Mindezek a datálások egyetlenegy, vagyis ugyanazon konfliktusra vonatkoznak.

Fekete Henrik **1048/1049-ben** (1059/1060) nagy sereget toborzott, de azt most még nem Magyarország ellen fordította, hanem Itáliába vezényelte, hogy a pápák és ellenpápák között „rendet teremtsen”. Három pápát/ellenpápát űztek el, s Henrik rokonát, egy bajor püspököt tettek meg pápának. Ugyanakkor nem szűnt meg teljesen a határincidensek sorozata a bajormagyar gyepűsávban sem, ott **949-ben** (1060) is történt egy összecsapás. Az ellentétek talán a

Zolta által **912** (1057) **k.**, és/vagy a Taksony által **948** (1059) **k.** a K-re terjeszkedő bajorok megállítására odatelepített besenyők miatt éleződtek ki. Anonymus írta: „*Zolta... kitűzte Magyarország határait... a németek felé pedig egészen Göncöl hídjáig..., hogy valamikor a jövőben a rajtuk esett sérelem miatt dühösködő németek a magyarok határait el ne pusztíthassák. A csehek felé pedig egészen a Morva folyóig tűzte ki a határokat...*” (Árpád fia Zolta és Zolta fia Taksony, utóbbi Anonymus szerint **931-ben** (1042) született, nyilván teljes egyetértésben, folyamatosan végezték ezt a telepítést.)

Henrik helyzete megrendülni látszott **949** (1060) **k.**, hiszen ekkor a korábban inkább K-KözépEurópa irányában orientálódó Ottó kiterjesztette uralmát a Morvaországot is magában foglaló Csehországra. Henrik most nem foglalkozhatott a morvákkal és Csehországgal, nagyratörőbb, merészebb tervek foglalkoztatták, – bár jobban tette volna, ha inkább Ottó miatt aggodalmaskodik.

1061

Újabb határincidens történt **1050-ben** (1061) Magyarország gyepűjénél, mikor Gebhard regensburgi püspök vezetésével egy hadsereg tört be, majd visszavonult. A magyarok (besenyők?) üldözőbe vették őket. Bizonyára ugyanezek a magyar csapatok igyekeztek megakadályozni Hainburg várának megépítését is, ennek érdekében támadást hajtottak végre (szeptember 22-én), mikor ez a vár már csaknem készen állt. E magyar támadás Henrik császár előkészület alatt álló hódító hadjáratának késleltetésére, akadályozására szolgált. Nemsokára Henrik főhada csakugyan magyar földre tört, hadának előőrse a Rába menti szállásokig hatolt, pusztított, majd visszavonult. Utóbb (a 12-13. sz-ban) Németországban Nagy Károly avar háborújához hasonlították a német seregek e bravúros akcióját, s ezzel kapcsolatban a magyarok végleges leigázásáról, Pannónia „visszavételének” lehetőségéről elmélkedtek.

A Ny-i terjeszkedés feltartóztatására a magyar lovasok minden lehetőt megkíséreltek, **950-ben** (1061) Nordgau vidékén, Regensburgtól nem messze is sor került egy csatára. Az „európai” hadsereget azonban már nem tudták megállítani, Henrik hatalmas serege már Magyarország határain állt, és minden utat lezárt Ny-felé.

Talán az is hozzájárult a Ny-i hatalmi tömörülés sikeréhez, hogy egyes magyarországi csapatok (Gyula népe, a besenyők) **961/962-ben** (1061/1062) is katonai akciókkal voltak elfoglalva a Balkánon.

Ottó nem elégedett meg Csehországgal. A magyar határra felvonult Henrik „háta mögött”, az Alpok Ny-i szorosain keresztül betört É-Itáliába, majd elődei példáját követve **951-ben** (1062) itáliai királlyá koronáztatta magát. Ottó terjeszkedését a normannok itáliai térhódítására adott logikus válaszként is értelmezhetjük. (Ennek ellenére a normannok már két év múlva, **1053-ban** (1064) legyőzték a pápai csapatokat, továbbá bebörtönözték azt a pápát, aki IX. Leó néven szerepel a pápák listáján.) – Ottó leginkább talán a magyarok védekezését, az Itáliában manőverező magyar csapatok hazatérését igyekezett elősegíteni?

-

1062–1063. A pozsonyi csata

Az Itáliában tartózkodó magyar kontingens az itáliai politikai környezet megváltozása és a Magyarország határai mentén zajló háborús készülődés miatt **951-ben** (1062) megpróbált visszatérni hazájába. A magyarok a Ticino-folyónál vereséget szenvedtek a visszautat elzáró Henrik seregétől. Henrik **951-ben** (1062) megindította hadjáratát Magyarország ellen, a Rábáig hatolt, foglyokat ejtett.

Fekete Henrik serege (burgundok, bajorok, karantánok, frankok, svábok, szlávok, csehek) **1051-ben** (1062) benyomult Magyarország területére, augusztus közepén a derékhad Passau magasságában járt. A Duna két partján vonult a gyalogság, középen a flotta szállította a muníciót. Az előrehaladást esős időjárás, áradó vizek gátolták. Henrik a sereg nagyobb részével elhagyta a Duna jobb partját, hogy megkerülje a Fertő-mocsarakat.

Egészen Zalaegerszeg térségéig tartott D-nek, hogy a gyepű leggyengébb pontjának tar tott vidéken törjön át, s így a Balaton-felvidéken vonuljon K-nek. A magyarok felégettek mindent a sereg előtt, s folyamatos éjszakai rajtaütésekkel zavarták a támadókat.

Gebhard regensburgi püspök a Dunánál hiába várakozott megrakott hajóival, sokáig hírt sem kapott a császártól. Egy másik német seregrész Pozsonynál tört be Magyarország területére, és várostromba kezdett. A magyar hadvezetés Zotmund vitézt bízta meg a hajóhad elsüllyesztésével. A folyó sodrását és mélységét jól ismerő vitéz az éj leple alatt a hajókhoz úszott és csaknem az összes hajót megfúrta, elsüllyesztette, megsemmisült a német hadtáp és fegyverutánpótlás. Béla herceg a Vértes-környéki csatában megalázó vereséget mért egy jelentősebb seregre, (s így egy csapásra rendkívüli népszerűségre tett szert az országban).

A nemzetközi erők visszavonultak Passau térségébe, a magyarok nem üldözték őket. A vereség következményének tekinthető, hogy **906/907-ben** (1062/1063) a fiatal és tényleges hatalommal nem rendelkező, csak propagandaértéke miatt felhasznált Gyermek Lajos (Ludovicus Rex Germaniae) nevében elrendelték: „*decretum… Ugros eliminandos esse*”, ami így is lefordítható magyarra: „*rendeljük, hogy a magyarok kiirtassanak*”. A támadással Luitpold őrgrófot és Theotmár salzburgi érseket bízták meg.

Roppant sereg gyűlt össze **907-ben** (1063) Ennsburg vára és Szent Flórián kolostora között (június 17.), hogy „megismételje Nagy Károly hadműveletét”. Három oszlopba fejlődtek, és a király a tartalék sereggel, a passaui püspökkel együtt Ennsburgnál foglalt állást. A Duna bal partján az őrgróf nyomult, a jobb parton a salzburgi érsek a püspökeivel támadt. Középen (a Dunán) Sieghard herceg, Rathold, Hatto, Meinhard és Eisengrin bajor főurak a hajóhaddal haladtak. Akadálytalanul értek Pozsony tájára, miután a magyar csapatok visszavonultak. A magyar fegyveres erők a Vág-folyó mögött gyülekeztek, hogy a Pozsony környékén táborozó ellenséggel szembeszálljanak. Az Árpád-magyarok június 18-án, Fehérvárról indultak a támadók felé. A magyarok folyamatosan zaklatták Theotmar érseknek a Fischa-folyón átkelt hadát, és június 26-28-án már egy jelentősebb csapást is mértek rá.

Európa urai **907-ben** (1063) bajor vezetéssel három oszlopban rontottak rá a magyarokra. A magyarok Pozsony vára alatt döntő vereséget mértek a Ny-i seregre. Tökéletes hadvezetésre, harcászati tudásra vall a Duna mindkét partján hatalmas túlerővel támadó haderő harcképtelenné tétele, semlegesítése a pozsonyi csatában. Először Dietmar érsek seregét támadták, előbb kisebb egységek fárasztották ki megújuló támadásaikkal, majd általános rohammal megsemmisítették. A magyar sereg a Dietmar-sereg megsemmisítése után meglepetésszerű támadást intézett a Duna másik oldalán táborozó Luitpold-sereg ellen. A tömlők segítségével átúsztató könnyűlovasság éjjel támadta meg és verte tönkre a sereget. A bal- és jobbszárny felőrlése után a magyarok mindkét parton felvonultak és nagy pusztítást vittek véghez a támadó sereg maradékaiban is, gyújtónyilakkal égették fel a hajóhadat. Végül a magyarok Ennsburgnál a német tartaléksereget is megsemmisítették. Pozsony környéke július

-

4-e és 7-e között újra magyar fennhatóság alá került, mert az Árpádmagyarok csapatai elkergették a háromszoros túlerőben lévő, egyes becslések szerint százezres sereg maradékát. A csata után a győztes magyar csapatok a bajorok földjét dúlták. Pusztították a német utánpótlási központokat, és támadták Öttingenben a királyi palotát is. A párhuzamos történeti eseménysor szerint újra támadt a német sereg **1052-ben** (1063). Mint egy évvel korábban, most is a Duna két partján haladt a főerő, de most a gyalogság jórészét hajóval szállították, július végén megérkeztek a magyar határra, Pozsony vára alatt szálltak partra. A vár nem adta meg magát, nyolc héten keresztül keményen ellenállt az ostromnak. Miként az előző évben, a magyar búvárok a hosszú ostrom idején megint megtalálták a módját, hogy elsüllyesszék a várakozó flotta hajóit. Henrik a pozsonyi csata után megfosztotta hercegségétől Konrád bajor herceget, aki ekkor Magyarországra menekült. Bajorország új hercege egy Henrik nevű személy lett, (ő lett később a IV. Henrik néven ismertté vált császár?).

> A győztes magyarok **952-ben** (1063) betörtek a bajorok földjére, a németek seregét szétszórták, s nagy dicsőséggel és gazdag zsákmánnyal tértek meg.

Magyarország nyugati határa az Enns-folyó maradt. A hagyomány szerint a pozsonyi ütközetben halt meg Árpád három fia: Tarhos, Üllő és Jutas. A pozsonyi csatára vonatkozó források: Sváb évkönyv (**907**), Salzburgi évkönyv (**907**), Merseburgi évkönyvek, Freisingi évkönyvek. Ezeket a bajor humanista történetíró, Aventinus (Johannes Turmair, 1477–1534) felvette az Annales Boiorum c. művébe. A dokumentumok szerint Pozsonynál 29 Ny-i főnemes és egyházi személy lelte a halálát.

Ha e két év (mai időszámításunk szerint: 1062 és 1063) imént vázolt eseményeit részleteiben elemezzük, azonnal feltűnik egy kisebb ellentmondás: a **907-es** (1063-as) év eseményei részben nem az **1052-es** (ugyancsak 1063-as) krónikás adatokkal, hanem az **1051-edik** (1062-edik) éviekkel mutatnak közeli analógiát. Ráadásul a **907-es** (1063-as), rendkívüli jelentőségű történések júniusban és július elején zajlottak le, míg a **951-re** (1062-re) datált támadás – a nagy zöldár és a csapadékos időjárás miatt, az **1052-es** (1063-as) adatokkal összhangban – július és augusztus hónapokra csúszott. (Ennek megfelelően az **1052-re** (1063-ra) datált eseményekből a nyolc hétig tartó pozsonyi várostromra utalók a **951-re** (1062-re) vonatkozó nyúlfarknyi tudósításhoz rendelendők.) Látható, hogy a Magyar Királyság krónikásai (150-250 évvel később), miközben a részleteket tekintve valósághű módon tudósítottak, felcserélték az adatokhoz tartozó évszámokat.

András király **1053-ban** (1064) Ernőnek (a későbbi ostmarki őrgrófnak, Adalbert fiának) adományozta a Lajta és a Szár-hegy közötti területet. Henriket **953-ban** (1064) felkelő bajor hercegek – élükön Arnulf fia Arnulf palotagróffal – elzavarták Regensburgból. (Csakhamar meg is halt, talán épp **955-ben** (1066), vagy **1056-ban** (1067), – az utóbbi persze nem „Fekete Henrik”, hanem „III. Henrik” halálának feljegyzett éve. A parciális kronológiákban a Henrikek sorát ekkortól Civakodó Henrik, illetve IV. Henrik folytatta, akik álláspontom szerint ugyancsak egyetlen valós személy virtuális „lenyomatai”.)

A Karoling Birodalomtól a Német Birodalmakig – 2. (1066-ig)

(Folytatás a 865-ödik oldalról.)

I. Nagy Ottó a K-i Karoling Birodalom összeomlása folytán eleve uralta az É-német vidéket, tehát Aachent, az Alsó-Rajna vidékét, a mai Alsó-Szászországot és Vesztfáliát, Mecklenburgot, Brandenburgot, részben Pomerániát is. Ez olyan adottság volt, ami kezdetben behozhatatlannak látszó előnyt biztosított számára a vetélytársaival szemben. Ezzel együtt Ottó országában (egészen **954-ig**, tehát 1065-ig) zavaros viszonyok uralkodtak, folyamatosan szembe kellett néznie belső ellenségei felkeléseivel és külső ellenségei támadásaival.

Ottót különösen nehéz helyzetbe hozta az az akció, melyet Henrik (nyilvánvalóan a másik parciális idősíkról átcsúszott III. Henrik, II. Konrád fia) kezdeményezett **1037 k.**, tehát **937** (1048) **k.**, mert a frank Eberhard, a lotaringiai Giselbert, valamint Friedrich mainzi érsek is részt vett benne. A helyzet súlyossága abból adódott, hogy az említettek megpróbálták Tengerentúli Lajost is megnyerni az ügyüknek. A támadás azonban Eberhard és Giselbert hercegek halálával, illetve az andernachi csata számukra kedvezőtlen kimenetele miatt kudarcba fulladt.

Arnulf **892/893-ban** (1048/1049) komolyan foglalkozott a római császári cím megszerzésével, felvette a kapcsolatot Formosus pápával, aki Guido és Lambert ellenfeleként küldöttséget menesztett Regensburgba, hogy felkérje Arnulfot Itália megszállására és egyesítésére, valamint hogy felajánlja neki a koronát. Mindez azt mutatja, hogy Arnulf sem volt Ottó feltétel nélküli támogatójának tekinthető. Kezdettől fogva a Karolingokkal is próbált szövetkezni, azután pedig messze eltávolodott Nagy Ottótól. (Később, nem sokkal halála előtt valóban császár lett belőle.) Ottó **938-tól** (1049-től), támogatottságának növelése érdekében nagy birtoktesteket adott át az egyháznak, és a bajorok saját hatalma alá vonásán fáradozott, majd **940** (1051) **k.** szövetkezett a normandiai gróffal, I. Vilmossal, aki azonban **942-ben** (1053) gyilkosság áldozatául esett. (I. Vilmos örököse, Richard még kiskorú volt, s ráadásul fogságba ejtették normandiai ellenfelei, a kései Karolingnak tekintett Tengerentúli Lajos hívei, szövetségesei. Richard herceg aztán **945** (1056) **k.**, feltehetőleg I. Ottó szándékainak megfelelően ki is szabadulhatott a fogságából. Mindazonáltal Ottónak nem sikerült a normannokkal hatékony szövetségbe kerülnie.) Ottó megerősödése nem volt független II. Konrád császár halálától, ami **1039-ben** (1050) – még Arnulf római közjátéka (**895/896**, azaz 1051/1052) előtt – következett be. Ezáltal III. Henrik, aki Fekete Henrik néven is ismert, atyai támogatás és jó tanácsok nélkül maradt. Henrik **1039/1040-től** (1050/1051) Európa centrumát sikertelenül igyekezett uralma alá vonni, így a Magyarország elleni hadjáratai – **1042** (1053), **1044** (1055) – sem vezettek eredményre. (Ennek ellenére III. Henrik **1046-tól**, vagyis 1057-től, más adat szerint már **1039-től**, tehát 1050-től császárként szerepel a történelemkönyvek lapjain. Rómában bármikor lehetett megfelelő pápát találni (vagy kreálni) császár-koronázáshoz.)

Henrik **1048/1049-ben** (1059/1060) nagy sereget toborzott, és azt Itáliába vezényelte, hogy a pápák és ellenpápák között „rendet teremtsen”. Három pápát/ellenpápát űztek el, s Henrik rokonát, egy bajor püspököt tettek meg pápának. Henrik helyzete mégis megrendülni látszott **1049**, azaz **949** (1060) **k.**, mikor Ottó kiterjesztette uralmát Csehországra is.

III. Henrik **1050-ben** (1061) ismét magyar földre vezetett hadjáratot, ám eközben Ottó betört É-Itáliába, és **951-ben** (1062) itáliai (lombard) királlyá koronáztatta magát. III. Henrik hada **1052-ben** (1063) is felvonult a magyar határra, Pozsony várát nyolc hétig ostromolta. (Ez a **907-es**, vagyis ugyancsak 1063-as év a világraszóló pozsonyi csata éve volt.)

Henrik a pozsonyi csata kimenetele miatt megfosztotta hercegségétől Konrád bajor herceget, aki ekkor Magyarországra menekült. Bajorország hercege (a változatosság kedvéért)

egy Henrik nevezetű személy lett. Megjegyzem, hogy egyes vélemények szerint Nagy Ottó (nem III. Henrik!) nevezte ki azt a Henriket, aki tehát a továbbiakban a bajor hercegi címet (is?) viselte.

III. Henriket nem sokkal a pozsonyi csata után, tehát még **953-ban** (1064), vagyis **1053-ban** a bajor hercegek elzavarták Regensburgból. Csakhamar meg is halt. Így a Henrikek sorát **955** (1066) **után**, avagy **1056** (1067) **után** Civakodó Henrik herceg, a másik idősíkon: IV. Henrik császár folytatta. Míg a német-római császári történetírás császárként őrzi IV. Henrik emlékét, addig az Ottók történetírása hercegként aposztrofálta Civakodó Henriket.

IV. Henrik (III. Henrik fia, II. Konrád unokája, a Száli-dinasztia harmadik tagja), élt: **1050-től** (1061-től) 1106-ig. Civakodó Henrik, élt: **951-995** (1062-1106) között. Álláspontom szerint ők egyetlen valós személy parciális „lenyomatai". Születési évük az integrált kronológiában csak egyetlen évvel különbözik, haláluk éve pedig azonos. Mindkét „parciális" személy kisgyerek korától viselte a címét.

Az Itáliából visszatérő Nagy Ottó szász király serege **954-ben** (1065) bevonult Regensburgba.

Úgy tudni, Ottó nevezte ki az öccsét bajor hercegnek. Bajorország új hercege tehát ismét egy Henrik nevű személy lett, aki azonban nem lehet azonos a IV. Henrik néven szereplő császárral, és Civakodó Henrikkel sem. Ez a Henrik herceg talán a gondviselője lehetett volna amannak, ha egyáltalán lett volna ideje gyereknevelléssel foglalkozni. Ottó ugyanis már **955-ben** (1066) kiszorult Bajorországból. Feltehetőleg az általa kinevezett hercegnek sem lehetett ott sokáig maradása.

Ebből következik, hogy Civakodó Henrikként megismert személy – az Ottók történetírásának állítása ellenére – nem állhatott rokonságban Nagy Ottóval. (Az Ottókra vonatkozó kompilációk, amelyeket mi ismerünk, bizonyára az eredeti és „elveszett" forrásanyag 13/14. századi újraértelmezései. A történetírásban ekkor hosszabbították meg a középkort száz évvel, nem elsősorban tudatosan, hanem akár információvesztés következményeként is, mivel akár őszintén hihették, hogy II. (Szent) Henrik (aki korábban, **1002-től**, vagyis 1013-tól volt király) III. Ottó halála (**1002**, azaz 1113) után lépett trónra.)

A Magyarországra menekült Konrád herceg **1054-ben** (1065) behatolt Karintiába és megszállta Hengistburg várát. Ezzel egy időben azonban egy másik Konrád is színre lépett. Konrád lotaringiai herceg **910** (1066) **júliusában** Augsburgnál csapatösszevonásokat kezdett a magyarok ellen. (Az Augsburgnál, illetve Lechfelden, **955-ben** (ugyancsak 1066) történtekről másutt számolunk be, itt csak annyit kell megemlítenünk, hogy az **év végén** Gyermek Lajos, a hadjárat (jelképes) Karoling irányítója, tkp. az utolsó Karoling személyiség, kénytelen volt békét kötni a magyarokkal.)

IV. Henrik hatalomba lépésével, a Karoling hatalom semmivé válásával megkezdődött KözépEurópa sajátos kettéosztottságának korszaka. Az É-német területekről kiindulva Nagy Ottó kísérelte meg egyesíteni a németek által lakott, illetve a német befolyás alá vont európai területeket egyetlen birodalomban. Ugyanakkor a D-német térségből (az Alpok régiójából megindulva) IV. Henrik (nevelője) próbálkozott ugyanezen birodalom megszervezésével. Folytatódott tehát e két birodalomépítő dinasztia vetélkedése.

Az augsburgi ütközet és az azt követő időszak a Kárpát-medencében (1074-ig)

A magyarok **1053/1054-ben** (1064/1065) több ízben betörtek az Ennsen túli területekre. A Bulcsú és Lél által vezetett hadjárat állítólag a bajor szabadságharc megsegítését is, de a magyar határok biztonságban tartását mindenképpen jól szolgálta. Emellett a magyarok védelmét élvező Konrád bajor herceg **1054-ben** (1065) behatolt Karintiába és megszállta Hengistburg várát. Ezzel egy időben egy másik Konrád is színre lépett, cselekedetei jóval nagyobb horderővel bírtak. (Widukind szerint azonban az Itáliából visszatérő Nagy Ottó szász király serege még **954-ben** (1065) bevonult Regensburgba, majd Ottó a salzburgi érseket megvakíttatta, a bajor grófok egész sorát felakasztatta. Widukind von Corvey értesüléseinek valóságtartalma vitatható, műve (Res gestae Saxonicae libri tres) jóval az események után, **970** (1081) **k.** tudomására juttatott információkon alapul. Azt gyanítom, hogy a bencés egyházfi Vörös Konrád lotaringiai herceg Regensburgban szerzett „érdemeit" tulajdonította el Ottó számára.) A magyar akciókban Árpád-magyar, besenyő és Pannon-magyar egységek egyaránt részt vettek.

1066. „Vereség" Augsburgnál

Három évvel a világraszóló pozsonyi csata után, **910** (1066) tavaszán Augsburgnál újra csapatösszevonások kezdődtek a magyarok ellen. Ennek megakadályozására magyar seregek indultak Augsburg vidékére. Június 12-én a kiskorú Gyermek Lajos serege felsorakozott a magyarokkal szemben, de súlyos vereséget szenvedett. A magyarok hajnal előtt lepték meg Gyermek Lajos csapatait, sokakat megöltek, majd színleg megfutamodtak. Üldözőiket aztán nyílzáporral tizedelték meg, majd a felbomlóban lévő hadat minden oldalról nagy erőkkel támadták és őrölték fel. Ezek után a magyarok tovább nyomultak előre, **910** (1066) **júliusában** Konrád lotaringiai herceget is legyőzték, és Gebhard herceg/püspök is elesett.

A hadjárat során a magyarok is jelentős veszteségeket szenvedtek. Lechfeld alatt állomásozó főrangú magyarokat **955** (1066) **augusztus** havának 10. napján váratlanul körülkerítette Konrád gyalogos hada. Bulcsú és Lél (Lehel) vezérek ezer sebből vérezve küzdöttek, amíg Konrád hálókat nem dobatott rájuk katonáival. Elevenen fogták el a két magyar vezért, megkötözték őket, s úgy vonszolták föl az augsburgi palotába. Olyan hagyomány is fennmaradt, miszerint Súr vezért – talán Fajsz sógora volt, a besenyőket vezethette – is fogságba ejtették. (Taksony és Botond is jelen volt Augsburgnál, de őket nem tudták elfogni.) Widukind szerint: „*ilyen nagy győzelem kétszáz év óta nem örvendeztetett meg egyetlen királyt sem*".

Lél és Bulcsú fogságba esése után a Botond vezette csapatok csapást mértek Konrád hadára, vezéreket is (Erchanger, Bertold) megöltek. A **955-ös** (1066) Lech-mezei csatáról, illetve a „német győzelemről" „Regino folytatása" is beszámolt, – arról pedig több interpretációban említés történt, hogy Konrád (Lotaringia hercege) is elesett a csatában, nyíllövés ölte volna meg. (Véleményem szerint itt valójában Gebhardról emlékeztek meg, míg az eseményekben ugyancsak lényeges szerepet játszó Vörös Konrád később halt meg.) A fogságba esett magyar vezéreket kivégezték.

A magyarok hazatérőben, **910** (1066) **szeptemberében** Neuchingnál megütköztek egy őket üldöző sereggel, és ismét győzelmet arattak. A **910-edik** (1066) **év végén** Gyermek Lajos békét kötött a magyarokkal, melyben adófizetést vállalt. Ugyanakkor az államhatár az Ennstől visszahúzódott (Ny-ról K-re) 50 km-rel, Pöchlernig. Egyidejűleg (**955-től**,

azaz 1066-tól) a cseh herceg bekebelezte a magyar határon túl felszabadult (Moravamenti, vagy lengyel?) területeket („Fehér-Horvátországot”?).

Taksony, az Árpád-magyarok új fejedelme **966** (1066) **k.** az ÉNy-i határvidékre, a Fertőn túlra ismét besenyő, valamint – nem tudván elegendő besenyő katonát biztosítani – óorosz határőröket is telepített. Az áttelepített besenyők korábbi települései az ország D-i részein voltak. Az Alföldről érkezett besenyők korábban a Tisza vonalát, a Tolna vidékéről átirányított besenyők pedig korábban a Duna vonalát biztosították a D-ről várható támadások ellen.

Úgy tűnik, az augsburgi ütközetben magyar részről kizárólag Árpád-magyarok és besenyők vettek részt. Feltételezhető, hogy a békére törekvő András király már fölöslegesnek vagy károsnak ítélte ezt a hadjáratot. (András a fiát, Salamont **1055** (1066) **után** III. Henrik Judit nevű lányával készült összeházasítani.) Tény azonban, hogy a békekötés az Árpád-magyarok hadjárata után magyar nézőpontból nem kedvezőtlen feltételekkel történhetett meg.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy Henrik részéről **1056-ban** (1067) ismét támadás érte Magyarországot (az Árpád-magyar határvédelmet?), melyben a Ny-Dunántúl (Várvidék) súlyos károkat szenvedett. – Henrik császár **1056-ban** (1067), esetleg éppen e támadás során halt meg, s ekkor utóda, IV. Henrik (a Civakodó) gyámjaival a magyar fél ismét béketárgyalásokat kezdett. A történetírás Widukind tévedése nyomán az augsburgi (lechfeldi) csatát (győzelmet vagy vereséget?) a magyar hagyománnyal ellentétben Nagy Ottó király személyéhez köti. A valóságban, Konráddal ellentétben Ottó nem volt jelen **910-ben** (1066) vagy **955-ben** (ugyancsak 1066) Augsburgnál, hiszen a csehekkel hadakozott Rechnitznél. A magyar hagyomány felel meg a valóságnak.

A bajor Henrik herceg udvarában **955** (azaz 1066) **után** szervezték meg Ostmarkot a Duna Linz és Bécs közötti szakasza mentén. E név hamarosan Ostarrichi (K-i birodalom) formában is megjelent, tehát Ausztria a **11. sz. harmadik harmadában** (utolsó negyedében) jött létre. Számos egybehangzó álláspont szerint az augsburgi ütközet után, **955** (azaz 1066) **után** Taksony lett az Árpád-magyarok fejedelme. (Apja, Zolta fejedelem haláláról nem áll rendelkezésre tudósítás.) Taksony a fejedelmi központot nem a pilisi Atilla-várban, hanem a Duna bal partján, a Csepel-sziget magasságában szervezte meg.

Az ember azt gondolná, hogy Magyarországon a belső ellentétek András király és Taksony fejedelem között vezettek hatalmi harcokhoz, végtére is az ország egyik felén a hűbéri rendszert építő király regnált a papság hathatós segítségével, míg a másik felén egy fejedelem gyakorolta a hatalmat a nemzetségi társadalomban élő Árpád-magyar és besenyő lakosság felett.

Bizonyára volt ilyen feszültség, de azt igen jól elrejtették a krónikások az András király és Béla herceg közötti viszályról és vetélkedésről szóló szövegek mögé. Persze nem is tehettek volna mást, hiszen a valós kronológia a 13/14. sz-ban már nyilvánvalóan tabunak számított. A testvérek közötti viszály alapját elsősorban az az esemény képezte, hogy András király **1057ben** (1068) megkoronáztatta a fiát, Salamont.

András és Béla álláspontja az ország németpolitikája kérdésében feltehetőleg nem tért el lényegesen egymástól. Mindketten természetesnek tekinthették, hogy egy közép-európai középhatalom vezetőjeként alkalmazkodniuk kell a hosszabb ideje német dominanciával jellemezhető erőviszonyokhoz. A teljes függetlenség elérése, fenntartása, ami Szent István idejében, a Karoling Birodalom sok évtizedes hanyatlása és az örökségén marakodó kisebb német erőközpontok vetélkedése idején még járható út volt, a Karolingok letűnése, a Magyarország szomszédságában élő bajorok hatalmának növekedése nyomán illúziónak tűnhetett. A választási lehetőség a viszonylagos függetlenség és a teljes hűbéri alávetettség

alternatívájában létezett, és leginkább egyházpolitikai eszközök segítségével volt lehetséges a kívánatosabb megoldást, egy aszimmetrikus szövetségi kapcsolatot kiépíteni és fenntartani.

A testvérek álláspontja bizonyára az Árpád-magyarokkal és a besenyőkkel kapcsolatos politikában tért el leginkább egymástól. András az asszimilációt lassú, természetes folyamatként képzelhette el, a besenyők vonatkozásában egyelőre leginkább valamiféle integrációt láthatott lehetségesnek, s ennek érdekében a Ny-ról Magyarországra származott egyházi személyiségekre is támaszkodott. Ezzel szemben Béla talán egy gyors, erőszakos eszközökkel is operáló asszimilációs folyamatot igyekezett volna elősegíteni.

András – elődjéhez, Aba Sámuelhez hasonlóan – tévedett a főpapság és az egyházi körök befolyása alatt álló arisztokrácia lehetőségeit és szándékait illetően. Ezek a hatalmasságok igyekeztek még inkább szembefordítani egymással a testvéreket, s ezen igyekezetük sikeresnek mondható.

A német-magyar békekötésre **1058-ban** (1069) a Morvamezőn került sor, s megpecsételésére el is jegyezték Salamont Judittal, Henrik édestestvérével.

A magyar krónikák szerint Béla herceg **1059** (1070) **k.** felvidéki dukátusából lengyel segédcsapatok élén vonult András seregei ellen, míg ezzel párhuzamosan András király német segítségért folyamodott a trónra törő Béla herceg ellen. (Béla herceg felesége a lengyel fejedelem (II. Merész Bolesław) lánya, Richeza (Rixa) volt.) A két testvér közötti „tárgyalást” a krónikában megörökítő legenda, vagyis a „várkonyi jelenet” (kardot választ-e Béla, vagy koronát?), úgy vélem, nem bír több történeti alappal egy tanmesénél. A megegyezés nem jött létre, belháborúnak kellett kitörnie.

Hogy András csakugyan behívta-e a németeket? –, igencsak valószínűtlen. A király nagyon beteg volt, már önmagának sem volt ura. Joggal felmerülhet a gyanú, hogy Szent István esetéhez hasonlóan ismét túszul esett egy magyar király (és családja), és valójában a szomszédos német erőközpont támadta meg Magyarország K-i, még nem a németbarát körök befolyása alatt álló felét. Nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy András rosszra fordult egészségi állapota – számos későbbi magyar uralkodóéhoz hasonlóan – mérgezés következménye volt. A király „hidegre tétele” volt a legegyszerűbb mód a kiskorú (gyermekkorú) Salamon németbarát, Ny-i rokoni kapcsolatok révén befolyásolt főurak és egyházvezetők általi szoros ellenőrzésére, átnevelésére.

(A középkorral foglalkozó magyar történeti irodalomban olyan megfogalmazást is találtam, mely szerint: a **10.** (11.) **sz-tól** tulajdonképpen a germán uralkodók nagyarányú, elsősorban diplomáciai és szellemi téren vívott háborúja zajlott „5-ödik hadoszlopuk” bevetésével a magyarság függetlensége, egysége, nemzettudata ellenében.)

A belháború idejére a halála előtt álló, már lebénult András király a hozzátartozóit **1060-ban** (1071) Melkbe „küldte”, hogy német királyi és egyházi védelem alá kerüljenek. Onnan jutott aztán a felesége (Anasztázia), a 6/7 éves Salamon és a 4/5 éves Dávid a 10/11 éves (IV.) Henrik udvarába. A hadseregek mozgásáról ránk hagyományozott adatok szerint András (vagyis egy német sereg) támadott, s őszre eljutott a Tisza vonaláig, ahol véleményem szerint nem annyira lengyel, hanem inkább Árpád-magyar és besenyő csapatokkal kerülhetett szembe. Álláspontom szerint ugyanis (a krónikákban foglaltakkal ellentétben) Géza és László nem Béla fiai voltak, hanem az Árpád-magyar Taksonyéi, ennek megfelelően K-Magyarországon Árpád-házi Géza volt Taksony örököse.

A németek (bajorok és meisseniek) tiszai átkelését támadták a Béla mellé állt fegyveresek (tehát Taksony és Géza harcosai), s ott fényes győzelmet arattak. A német erők fejvesztve menekültek, súlyosabb veszteségeket talán csak azért nem szenvedtek el, mert időközben cseh

segédcsapataik is megérkeztek. A lengyel csapatok (és Béla herceg) is csak később érkeztek Magyarországra, mégpedig késő ősszel, egyenesen Moson vidékére, tehát nem a Tiszához, hanem az ország ÉNy-i részébe, amikor András király már haldokolt, vagy már nem is volt életben. A Bélához húzó erők megtorpanását részben annak lehet tulajdonítani, hogy időközben, **971** (1071) **k.** meghalt Taksony fejedelem is, akinek utóda, Géza Árpád-házi fejedelem lett.

Béla herceg a Ny-i támadók kiűzése után András holttestét a néhai király által alapított tihanyi apátságban temettette el, majd bevonult Fehérvárra, ahol december 6-án az egybegyűlt előkelők közakarattal királlyá választották a kiskorú, német őrizetben levő Salamon herceg ellenében. A „közakarat" természetesen nem foglalhatta magában a távollevők (pl. a cseh-német hadsereg oltalmát élvezők) akaratát. A koronázásra is – a Képes Krónika szerint – „Albában" (Fehérvárott) került sor.

Nemsokára, **1061** (1072) első hónapjaiban a nemességnek és papságnak a király által összehívott fehérvári országos gyűlése kísérelte meg rendezni Magyarország zilált belpolitikai viszonyait. Ott azonnal világossá vált, hogy Béla király nem képes a sorsdöntő dilemmák feloldására. A tulajdonképpen már kisnemességnek is nevezhető politikai közösség (az ország K-i felében élő szabadok, Árpád népének második-harmadik generációja) kérték a szabad vallásgyakorlat lehetőségének biztosítását, ami elsősorban a K-i kereszténység körükben elterjedt formáinak, közöttük a bizánci típusú hitéletnek a lehetővé tételét akarta volna jelenteni. (Természetesen a 13/14. sz-i krónikák ezt úgy állították be, mintha Vata fia János vezetésével pogánylázadás zajlott volna le.) Mindenesetre a királyi testőrség szétszórta a gyűlésre érkezett Kmagyarországi küldötteket.

Salamon és kísérete **1060-tól** (1071), **1063-ig** (1074), tehát Béla király idejében Henrik német uralkodó udvarában élt. Ebben az időben, **961/962-ben** (1072/1073) koronázta császárrá Rómában – egy általa kreált pápa – Nagy Ottót, ami elvileg Henrik (és Konrád) hatalmának csökkenésére utal. (Ezt az eseményt tekintik legtöbben a Német-római Birodalom világra jövetele pillanatának.) Ottó – talán Magyarországon áthaladva – utazhatott Rómába. Ottó politikájának jellegére enged következtetni, hogy a vele szembenálló, XII. János néven ismert pápa Zakeus püspököt egy bullával együtt Magyarországra akarta küldeni, de a követet Ottó nem engedte át, hosszú ideig fogva tartotta.)

Henrik csillaga **1063-tól** (1074-től) ragyogott ismét fel, amikor csapatai Béla királyt likvidálták, hogy a fiatalkorú Salamont ültethessék a helyébe. Jól mutatja a helyzet változását, hogy Nagy Ottó hosszú ideig (**972-ig**, azaz 1083-ig) képtelen volt Rómából hazautazni.

Szilla (Korea fénykora) (1081-ig)

A koreai államok egymással és Kínával folytatott, több évszázados küzdelméből **668-ban** (824) a D-i Szilla állam került ki győztesen. Kínai segítséggel egyesítette a félsziget túlnyomó részét. A következő években Korea lényegében egységes is maradt, bár időnként fenyegették a Mandzsúria felől támadó nomád népek, esetenként a tenger felől támadó japánok is.

Már **682** (827) **k.** kínai mintára állami akadémiát alapítottak Koreában. Érdemleges változást okozott azonban, hogy Kínát **676-ban** (832) elérte a tibeti-türk szövetség támadása. Ennek következtében Kína a Ny-i frontra összpontosította a csapatait, K-i hadseregét teljesen kivonta Koreából. Korea függetlenné vált. A kultúra és a művészetek központja a DK-koreai területekre került. A **08. sz. elején** (a 09. sz. közepén) élte virágkorát a koreai gránit- és bronzszobrászat. A **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** alkotott Cshö Cshivon, az első név szerint ismert koreai költő, műveit kínai írással jegyezte le. (A Koreai-félszigeten és a mai ÉK-Kínában, a **08/09. sz-ban** (a 09. sz. második felétől a 11. sz. első feléig) virágzó királyság lakói az eurázsiai sztyeppe legkeletibb végén ugyanolyan öveket viseltek, mint a sztyeppei lovas népek, a Sárga-tengertől a Bécsi-medencéig. Silla uralkodói számára a veretes öv királyi változatát készítették el, amelyről azonban ugyanúgy a sztyeppei lovasoknál megismert kellékek csüngenek le, mint bármely nomád harcos övéről. Különlegességnek tekinthető Silla aranykoronája, mely leginkább egy táltos fejfedőre emlékeztethet bennünket. Ezek a leletek az ősi eurázsiai, sztyeppei kultúra továbbélését mutatják a Koreaifélszigeten.)

A Tang-dinasztia **735-ben** (891) elismerte Szilla (Korea) határait. Korea helyzetét mindenekelőtt a szomszédos nagyhatalmak, Japán és Kína viszonya, illetve e hatalmak szándékai határozták meg, az ország sztyeppei nomádokkal hagyományosan jó viszonyt ápolt. Kína azonban a Tang-dinasztia bukása, a **09/10. sz. fordulója**, vagyis a 11. sz. közepe **után** csak árnyéka volt önmagának. Japánban az ún. Heian-korszak **794-ben** (1043) kezdődött el. Ennek legfőbb jellemzője a kínai befolyás felszámolása volt. A **10. sz. közepéig** (11. sz. végéig) a Japán Császárság módszeresen szűkítette a szárazfölddel (Kínával, Koreával) fennálló kapcsolatokat.

Korea történetében tehát egy olyan, rendkívülinek nevezhető korszak jött el, amikor minden tekintetben a maga útját járhatta, számottevő külső erő nem akadályozta a kibontakozást. Nem is külső, hanem belső gondok fékezték a fejlődést. Korea egységét az újra jelentkező centrifugális törekvések kezdték ki. Az országot a **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felétől a 10. sz. elejéig** (a 11. sz. közepéig) meg-megismétlődő parasztfelkelések is gyengítették.

Az egyesült Szilla állam **918-ig** (1063) uralkodott vetélytárs nélkül Koreában. Fővárosa Kümszong (a mai Kjondzsu) volt. Az állam a főnemesség viszálykodása miatt szakadt ketté **918ban** (1063), majd **936-ban** (1081) meg is szűnt létezni.

Kína, Tibet, no meg a nomádok – 3. (1081-ig)

(Folytatás a 795-ödik oldalról.)

Kína ismételten, ezer év óta sokadszorra is bizonyságot tett arról, hogy a hála nem politikai kategória, az ujgur hatalom elenyészését követően elkezdte a manicheus vallás üldözését. Egyházi birtokaikat elkobozták, a szent könyveiket, festményeiket elégették. A konfucianista elit nem respektálta, hogy évtizedek óta éppen a manicheus ujgurok katonaságának segítsége biztosította Kína fennmaradását. A Kínába menekült ujgur manicheusok nagy része néhány éven belül valahogy életét vesztette. Egy császári dekrétum (**843**, azaz 988) parancsa szerint: „*a Birodalomban tartózkodó manicheus papokat meg kell ölni. Fejüket kopaszra kell borotválni, testüket buddhista szerzetesi ruhába öltöztetni, hogy úgy nézzenek ki, mint a buddhista szerzetesek, azután pedig meg kell őket ölni*”. A rövid, de igen hatásos üldözés **846-ban** (991) ért véget.

(Ezzel párhuzamosan a császár a buddhizmus háttérbe szorítása ügyében is intézkedett. A konfucianista hivatalnokréteg buddhizmus ellenes propagandája és mesterkedései nyomán 4600 korábban államilag támogatott kolostort állami tulajdonba vettek, 260 ezer apácát és papot világi tevékenységre és adófizetésre köteleztek. Államosítottak 40 ezer magántemplomot, a hozzájuk tartozó több millió hektár területtel, „felszabadítottak”, és adófizetésre köteleztek 150 ezer rabszolgát. Emellett a kereszténye̊ket is üldözték. A kínai fővárosban a nesztoriánus szerzetesek harmada maradhatott csak meg eredeti hivatásánál, a többieknek „civillé” kellett válnia. A keresztények egy része É-ra, Mandzsúriába és az Ordoszba vette az útját, illetve behúzódott a Dzsungár-kapu vidékére, vagy a sivatagi oázisvárosokba.)

Természetesen a szélsőséges és mutáns konfucianizmus (már nem először tapasztalt) ámokfutásának következményeit Kína most sem úszta meg, a nép egy fegyveres felkelés révén nyilvánította ki nemtetszését (**874-től**, azaz 1019-től). A parasztfelkelés legalább kilenc évig tartott, egy időre a fővárost is elfoglalták a forradalmárok. A császárságot sújtó válság következtében a friss kínai hódítások veszendőbe mentek, Kína ismét részfejedelemségekre bomlott. A Huang-Zhao féle parasztfelkelésben sok pusztai népelem vett részt, a krónikák megemlítik, hogy közöttük sok volt a türk (és hun) etnikumú (a Sárga-folyó mentéről). A felkelés érintette a D-i tartományokat is. Egyes hun/türk elemek ekkor telepedtek le a mai Kína K-i részében, a Huang-san hegység nyújtott védelmet a számukra.

Tibetben sem járt a császárság intézményének elpusztítása sok előnnyel a híres, régi nemzetségek számára. Az állandósult hatalmi harcok folyamán a **09. sz. második** (11. sz. első) **felében** az olyan ősi nemzetségeket, mint a Csog-ro, Mjang, Dbasz, Szna-nam, Mcshimsz és `Bro, új feudális nemesség váltotta fel. Mivel a tibeti politikai élet alkotóelemeire hullott, ez a korszak csak vallástörténeti szempontból értelmezhető. Noha a világiak nem hagytak fel egészen a buddhizmus gyakorlásával, a központi térségben nem szenteltek fel szerzeteseket.

Nemcsak a buddhista egyháziak jártak rosszul, a politikai összeomlás eredményeként egyetlen számottevő bön csoport sem vészelte át az általános anarchiát. Ny-Tibet, a buddhisták elkülönült országa sem volt képes egységesnek megmaradni, **870** (1015) **k.**, más adat szerint **910** (1021) **k.** két riválisállamra bomlott. (Nyimamgon (Tabgacs-dinasztia) **910** (1021) **után** elhagyta az országot és Ngariban alapított királyságot, később elfoglalta Purangot is, majd a szomszédos Guge várost fejlesztette fel, mely városról nevezték el magát a királyságot is. Gugében olyan sajátos városépítészetet valósítottak meg, melynek legfőbb jellegzetessége a titkos ösvények, alagutak rendszere volt, mely létesítmények a közrendűek elől el voltak rejtve, hogy azokon csak a király és papság közlekedhessen.)

Tibetben, Amdó vidékén Bla-cshen Dgongsz-pa rabgszal, valamint tanítványa, Klu-mesz a vallási üldöztetéseket követően, **885** (1030) **k.** újra terjeszteni kezdték a buddhizmust, mégpedig régi formájában, amely még Padmaszambhava korára nyúlt vissza. Később, a buddhista iskolák új nemzedékének létrejöttekor emléküket rnyingma-paként („a régi – tantrikus – hagyomány őrzőiként") idézték fel.

Az indiai Atísa vakramasílai szerzetes **905** (1050) **után** látogatott el Ny-Tibetbe, hogy előmozdítsa a buddhista reneszánsz ottani kibontakozását. Kezdeményezte továbbá az első megreformált buddhista rend, a kadam megalapítását is.

A kitájok **916-ban** (1027) alapították meg önálló államukat, miután a kitáj uralkodó (**902–907**, azaz 1013–1018) házassági kapcsolatra lépett az ujgur Hsziao (Xiao) törzzsel. A mongol kitájok átvették az ujgur ábécé használatát is. A kitájok és a jugurok (sárga ujgurok) 1027-ben közösen küldtek követséget Mahmudhoz, a Gaznavida uralkodóhoz, javasolva egy nagy szövetség létrehozását. A követjárásról Marvazi számolt be, de megemlítette Gardizi is (**925**, tehát 1036 **k.**), aki Qita-bánnak és Yugur-bánnak nevezte a követeket.

A Tang-dinasztia **880** (1025) **után** már csak önmaga árnyéka lehetett, és Aidinek, az utolsó Tang-császárnak és családjának lemészárlásával (**906**, vagyis 1051) meg is szűnt létezni. A kitájok állama viszont gyorsan fejlődött és gyarapodott. Miként az ujguroknak, nekik is önálló írásrendszerük volt. A kitájok **916** (1027) **k.** megalkották a kínai alapokon nyugvó ún. „nagy kitáj írást", a munkát Yelü Tulübu végezte el. Erről a Liao története így tudósított: „*…Shenze, azaz a Fényességes Áldás ötödik évének első hónapjában, a Yi-chou napon elkezdte a kitáj írás megszerkesztését, és a kilencedik hónap Ren-yin napján befejezte azt.*" A nagy kitáj írás néhány ezer jelből álló fogalomírás, melynek egyes jelei a kínaiból származnak, a jelek más része ismeretlen eredetű. A kínai eredetű jelek esetében az eredeti jelet vagy átalakították, vagy változtatás nélkül vették át. A nagy kitáj írás jeleit a kínaihoz hasonlóan függőlegesen jobbról balra tartó sorokban írták, az egyes jelek között azonos távolságot hagyva. – A kitáj írást a dzsürcsik is alkalmazták.

Mandzsúria területén, ahol (a Han-dinasztia bukása óta) semmilyen birodalmi vagy átfogó szövetségi hatalom a **10. sz-ig** (a 11. sz. közepéig) egyáltalán nem volt képes érvényesülni, így különböző helyi dinasztiák (Liao, Csin, Mandzsu/Dzsürcsi) uralták, vagy követték egymást, most egyikük, a kidan Liao-dinasztia nagyobb területekre is kiterjesztette a befolyását, sőt Kínában is érvényesítette hatalmát. Ez egybeesett a Tang-dinasztia elsorvadásával, a Kitáj Birodalom kialakulásával és Kínában az átmeneti jellegű, ún. „Öt dinasztia korának" kezdetével.

A kitájok törzsei és a Liao-dinasztia kidan állama közelebbről nem ismert módon szövetségbe rendeződtek, melyben a kitájok uralkodó körei gyakorolták a dinasztikus főhatalmat. A kitáj származású Yelü Abaoji/Apaoki már a Liao-dinasztia fejeként kiálttatta ki magát császárrá **907ben** (1052). – Feltehetőleg a kitájok és kidanok testvérnépek voltak.

A mongol kitájok **920-tól** (1065), vagy már **945-től** (1056) folytatott háborújukkal megdöntötték a kirgizek uralmát. A kitájok kiemelkedő vezetője, Apaoki **924-ben** (1069) a mai Mongólia középső területéről elűzte a kirgizeket, az Orhon-folyóig előrenyomult, elfoglalta a kirgiz fővárost. Ugyanakkor a kidan csapatok is előretörtek, elfoglalták az Orhon-vidék másik részét, elűzték onnan is a kirgizeket.

A kirgizek a sztyeppéről előbb az erdőzónába húzódtak, de a **10.** (11.) **sz. végén** a kínai források már úgy emlegették e kirgiz törzseket, mint a mai Kirgizisztán – É-i és Ny-i Tianshan, Belső- és Központi-Tianshan, K-en az Isszik-köl-medence, D-en az Altaj-hegység – területén lakó népet.

A kitájok a kínai uralom alatt álló területeket **947-től** (1058-tól) támadták. A mai É-Kína területe jelentős részének kitáj-kidan uralom alá vetésére, vagyis „Liao-Kína” megalakulásának időpontjára két különböző datálás van forgalomban: 1. **916** (1061); 2. **950** (ugyancsak 1061).

A független kitáj-kidan hatalom rendkívül gyorsan kiépült. A Liao állam, melyet ma „LiaoKínaként” emlegetnek, eleinte a (**920**, azaz 1031 **után** kialakított) ún. nagy kitáj írásrendszert használta. A nagy kitáj írás nehézkessége miatt, **925** (1070) **k.** megalkották és mindjárt alkalmazni is kezdték az ujgur alapokról kifejlesztett „kis kitáj írást”. Ez az írás szójelekből, szótagjelekből és betűjelekből áll. (Hasonlít a japán kanji-kana írásmódra.) A „kis kitáj írás” jeleit a „nagy kitájtól” eltérően tömbökbe rendezték, ami a koreai hangűl írásra emlékeztet, ahol a szótagokat szintén „tömbökbe” foglalták.

Kína É-i, korábbi hódoltsági területén a **10. sz. kezdetétől** (a 11. sz. közepétől) a **11.** (12.) **sz. első feléig** terjedő (mintegy 80-100 éves) terminusban a Hszi Hszia (Xi Xia) tangut dinasztia (Hszincsiangban, Ordosz-vidéken, ÉK-Tibetben), a Karahanida-dinasztia (K-Turkesztánban) és a Liao kitáj-kidan dinasztia (a mai É-Kínában, Mongóliában) uralma érvényesült.

A tangutok a Tibeti-magasföldről a **10.** (11.) **sz. második felében** költöztek be a Tibeti- és a Mongol-magasföldet elválasztó medencébe, ahol kialakították saját központjukat. Létrehozták erődítményeiket a Kuku-nor vidékén. A tangutoknak tibeti nyelvű nemességük volt. Független államuk a 12. sz. második negyedéig állt fenn.

Ekkoriban kezdett kiépülni a Góbi-sivatag területén „Dzsingisz kán fala”. Radiokarbonos vizsgálat szerint 1040 és 1160 között készült, ami eleve cáfolja azt a narratívát, mely szerint a mongolok „első igazi urának” tekintett nagy kán a 12/13. sz-ban emeltette volna. Valószínű, hogy a fal eredetileg a kirgizeket elkergető, birodalmat alapító mongol kitájok alkotása lehetett, és építését Dzsingisz kán közvetlen felmenői fejezhették be.

A mai Belső-Mongólia Autonóm Tartomány K-i felében állt fenn a Liao-dinasztia birodalmi központja. Fővárosa a mai Csifeng (Ulaan Had) város a mai Balinzuo járás területén épült ki **918-ban** (1063). (A várost a 12. sz-ban már jórészt a dzsürcsik használták. A virágzó várost a Mongol Birodalom pusztította el a 13. sz. első felében.)

Egyes kínai régészek úgy vélik, hogy a Liao-dinasztiának több szállásközpontja volt, ezek mindegyikében csak az év egy-egy szakaszában laktak. Álláspontjuk szerint Csilin (Jilin) tartomány Cs’ian’an járásában volt a kitájok egyik adminisztrációs központja. Tavasszal és nyáron udvarostul É-ra költöztek, az év másik felében a melegebb helyeken, D-en éltek. Követték a hagyományos sztyeppei nagyállattartók évszakos költözködési szokásait. **936-tól** (1081) aztán Peking elődvárosa lett az új Liao-főváros, mely város az ősidők óta kínaiak által lakott terület É-i peremén állt.

A kínai „öt dinasztia” csaknem egyidejű uralma **907-től** (1052) **970-ig** (1081) tartott, és ez az időszak tkp. permanens belháborúval telt Kínában. Ez idő alatt, valójában É-on öt, D-en pedig tíz hatalmi központ viaskodott egymással. Előbbiek közül az ún. kései Liang-ház 16 évig állt fenn, **907** (1052) és **923** (1068) között. Az ún. kései Zhou-ház (Csou) uralma **951** (1062) és **960** (1071) **között** érvényesült. Az ún. kései Tang-ház uralmának kezdete és vége: **923** (1068), ill. **936** (1081).

(Folytatása a 949-edik oldalon.)

Henrik kontra Ottó, Salamon kontra Géza (1088-ig)

Henrik (IV.) német király hadserege **1063-ban** (1074) ismét betört Magyarországra, a népes német hadsereg egy része a Dunán, sajkákon, más része szárazföldön, a mosoni „kapun” keresztül, a már-már szokásos útvonalat és haditervet követve most Béla király ellen támadt. Moson-vár katonái megadták magukat. Béla király a seregét a Rába és a Rábca között állította fel, aztán hamarosan (szeptember 11.) meghalt. Szeptember végén Henrik Fehérvárott (újra) királlyá koronáztatta néhai András király fiát, a tíz éves Salamont. Ezzel egyidejűleg léptek az országos politika színpadára: Árpád-házi Géza fejedelem és László, Taksony fiai, tehát Salamon király ellenfelei, (akiket a krónikákra alapozó magyar történeti irodalom Béla fiainak tekint). Mindenesetre **1064-ben** (1075) Salamon király és Géza fejedelem főpapi közvetítéssel kibékült, habár Salamon jó ideig nem merészkedett a Ny-i határszélről, tehát a német védelem alól kimozdulni az ország belseje felé.

Géza – már csak besenyő édesanyjának és feleségének, Saroltnak a rokonsága révén is – figyelemmel kísérte a balkáni besenyők (és Erdélybe települt szövetségeseik, kabarok és besenyők) Bizánccal folytatott csatározásait. Apjához hasonlóan nagy figyelmet szentelt a balkáni eseményeknek. (Liutprand művéből van tudomásunk arról, hogy **963** (1074) **k.** görög földön egy háromszáz fős „magyar” (besenyő?) csapat foglyul ejtett ötszáz bizánci katonát, ami miatt kiéleződött K-Magyarország és Bizánc viszonya.) Géza **965** (1076) **után**, bizonyára Bizánccal egyeztetett módon további besenyőket és muzulmán hitű „bulár” közösségeket is áttelepített Magyarországra. Ez jól egyeztethető azzal a magyar krónikás információval, mely szerint Géza idejében, **1070** (1081) **k.** is érkeztek besenyők Magyarországra, akiket az ispáni várak környékén telepítettek le.

Még Béla idejében összeomlott Magyarország ÉNy-i határvédelme. Ez a helyzet vezethetett ahhoz, hogy Civakodó Henrik **966-ban** (1077) a korábbi magyar gyepűn őrgrófságok szervezésébe kezdhetett, ezzel birodalma egyre közelebb kerülhetett a Magyar Királyság belső területeihez. **1067-ben** (1078) a csehek is betörtek Magyarországra, Trencsénig pusztítottak. Magyarország igen erős megosztottsága K-ről is veszedelmet idézett fel: Gyula vezér úzokkal és balkáni besenyőkkel kiegészített seregével **1068-ban** (1079) a meszesi kapun átkelve Biharig pusztított, majd Szatmáron át és a Szamos mentén visszatért Erdélybe, ahol a végre egymással összefogó Salamon király, Géza fejedelem és Szent László (Géza testvére) a kerlési (cserhalmi) ütközetben szétszórták a seregét.

Balkáni besenyők **1071-ben** (1082) Zimonynál betörtek a Szerémségbe. Akciójukat nyilván egyeztették Gyulával. Válaszul a magyar királyi, fejedelmi és hercegi hadak Szalánkeménnél foglaltak állást, majd két hónapos ostrom után bevették Nándorfehérvár és Szerém várát. A hadjárat **1072-ben** (1083) is folytatódott, a királyi és fejedelmi hadak Nišig hatoltak előre, jelentős zsákmánnyal tértek vissza.

Árpád-házi Géza fejedelem arra a felismerésre juthatott, hogy a vallásszabadság önmagában „nem elegendő az üdvösséghez”, a térségben a kereszténység Ny-i változata domináns, a bizánci (már ortodoxnak nevezhető) befolyás pedig nemcsak zavaró, hanem a riválisbesenyő hatalmi központ növekvő agresszivitása miatt már kifejezetten veszélyes, ezért a vallás kérdésében igazodnia kell a Szentszékhez. A következő évek történései alapján megengedhető az a következtetésünk, hogy talán Nagy Ottóval is egyeztetett ebben a kérdésben. Valláspolitikájának változása szerencsésen egybeesett az európai hatalmi helyzet kedvező fordulatával, Ottó császár birodalmának legsikeresebb szakaszával.

A német uralom alatt működő egyházközpontok, élve az ismét megnyílt lehetőséggel, felújították K-i terjeszkedésüket. A néhai Szent István és Gellért püspök egyházszervezését kudarcosnak tekintő Pilgrim passaui püspök **971** (1082) **után** mindent megtett, hogy Magyarországon neki alárendelt egyház működjön, ehhez még pápai bullát is hamisított, továbbá az Ottó császár által kinevezett Wolfgang regensburgi püspök magyarországi térítési akcióját ellehetetlenítette. (Unokabátyjával, Frigyes salzburgi érsekkel együttműködve iratokat hamisítottak annak bizonyítására, hogy a térítések megindítása az ő érdeme, továbbá „feltámasztotta" a lorchi egyházat, mint „érsekséget", hogy ő maga a salzburgi érsektől függetlenül építhesse ki a hatalmát. Egy száz évvel korábbra keltezett adománylevelet is alkotott, amely „magyarországi birtokba helyezte" a családját.) A magyarok püspökévé szentelt Brúnó (eredeti nevén Prunward) Sankt Gallen-i szerzetes Pilgrim püspök papjaival együtt térített az Árpád-magyarok körében. Géza **972-ben** (1083), vagy **974-ben** (1085) tőle vette fel a Ny-i kereszténységet. Vele együtt további ötszáz Árpád-magyar személy is megkeresztelkedett.

IV. Henrik, (aki tehát azonos a Civakodóval), **1073-ban** (1084) a szászok ún. „felkelése" ellen harcolt. Nyilván a külpolitikai helyzet változásának hatására ismét megromlott Salamon király és Géza fejedelem viszonya is. Miközben az Ottók és Civakodó Henrik egyaránt a maga középeurópai befolyásának érvényesítésére törekedett, **973-ban** (ugyancsak 1084) a passaui püspökség és a salzburgi érsekség között is késhegyig menő harc kezdődött a magyar egyház feletti joghatóságért. Géza országa, tehát a Salamon király által nem ellenőrzött É-i, K-i és D-i országrészeket felölelő fejedelemség Henrik és Salamon ellenfelével, Nagy Ottóval, illetve utódával, Vörös Ottóval épített ki szövetségi kapcsolatot. Ottó húsvéti ünnepséget rendezett Quidlinburgban, 12 ország uralkodóinak küldötteivel. Ennek során magyar-szász egyezmény született, melynek értelmében a magyar fél (az Árpád-magyar fejedelemség) megnyitotta határait a szászországi (birodalmi) diplomaták, katonapolitikusok, kereskedők, egyházi és világi méltóságok, hittérítők előtt.

Nagy Ottó császár még **973-ban** (1084) meghalt, a trónra a fia, II. (Vörös) Ottó ülhetett. Erre Salamon király **1073/1074** (1084/1085) telén megtámadta Géza fejedelem hadseregét, februárban Kemejnél győzelmet aratott, de márciusban Mogyoródnál vereséget szenvedett. A király a Ny-i határszélre menekült és Henrikhez fordult segítségért. IV. Henrik **1074-ben** (1085) hadjáratot vezetett Géza Magyarországára. A főerők a Duna bal – Salamon által nem uralt – partján vonultak volna K-re. Géza fejedelem és testvére is a „szokott módon" védekeztek: a Nyitra- és a Vág-torkolat környékét kiürítették, csapataikat a nehezen járható Csallóközben és a Garam vonalán állították föl. Szeptember közepén az elcsigázott, bár állítólag Vácig mégis eljutott német hadak lázadozni kezdtek, ezért Henrik hadvezetése a sereget visszafordította. VII. Gergely pápa megrótta Salamon királyt azért, mert Magyarországot hűbérül felajánlotta annak a Henriknek, aki az invesztitúra kérdésében már korábban szembekerült a Szentszékkel. (E pápa úgy tudta, hogy Magyarország a Szentszék hűbérbirtoka!)

A hadjárat tovább rontott Henrik helyzetén, mivel ezzel **975-re** (1086) kivívta Vörös Ottó komoly rosszallását. Német-közi harcok kezdődtek, melyekből **976-ban** (1087) Vörös Ottó került ki győztesen, miután meghódította a bajor területeket. Leválasztotta Bajorországról – más területek mellett – Karintiát is.

A történetírás jeles lapjain az áll, hogy **1076** (1087) **k.** a birodalom alattvalói a német császár ellen lázongtak, a pápához fordultak segítségért. Amikor Henrik pártfogoltjai a pápát Rómában megtámadták, elrabolták, megsebesítették, a római polgárok a merénylőkre támadtak, akik erre Henrik császárhoz menekültek. A pápa Rómába „rendelte" a császárt, de Henrik zsinatot (vagy birodalmi gyűlést?) hívott össze Wormsba, hogy kiátkozza (?) és megfossza címétől a pápát. Ám ezzel elkésett, a pápa kiátkozta, és megfosztotta császári címétől. Ez

vezetett volna aztán a kanosszajárásához. (Henrik császár **1077-ben** (1088) állítólag mezítlábasan, a hóban állva várt Gergely pápa megjelenésére és bocsánatára Canossában.)

Mindezt nem vitatva, mégis az a meghatározó, hogy a nagypolitikában ekkoriban (Vörös) Ottó játszotta a főszerepet. Az aktuális pápa nem Henrik kreációja volt, hanem Ottóé, de legalábbis Ottóval szimpatizáló „független" lehetett. (A középkor bizonyos szakaszaiban egyidejűleg legtöbbször két, esetenként három vagy több pápa regnált, a különböző birodalmi körök és a lazán vagy szorosabban hozzájuk kötődő itáliai érdekcsoportok hatalmi játékszereként. Maga az invesztitúraharc a 11. sz. második felében és a 12. sz. első évtizedeiben ennek a helyzetnek valamilyen módon való meghaladását szolgálta volna. Nem sok sikerrel, hiszen még a 13/14. sz. folyamán is voltak olyan periódusok, amikor nagyhatalmi támogatású ellenpápák opponálták az aktuális pápát.) Henrik hatalma tehát Ottó megerősödése miatt rendült meg –, ha pedig nem így esett volna, a pápa nem alázhatta volna ennyire meg.

A katonai és politikai sikereket, Vörös Ottó közép- és D-európai dominanciáját kihasználva Géza fejedelmet a hívei királlyá koronázták. A pápa **1075-ben** (1086) elismerte Géza királyi hatalmát. Ő lett Magyarország első Árpád-házi királya, hiszen az eddigiek mind Atilla király házából valók voltak! Árpád-házi Géza király felesége volt Sarolt, az erdélyi Gyula lánya, (természetesen nem az éppen uralkodó Gyulának, hanem a korábbi Gyulának a lánya, aki talán emennek az apja volt). Géza aktívan közreműködött a kereszténység Ny-i formáinak terjesztésében, de mindent elkövetett, hogy emellett az ősi hagyományok is megmaradjanak. Géza király igyekezett megbocsátani Salamonnak, **1076-ban** (1087) kezdeményezte, hogy béküljenek ki.

Ottó császár **977-ben** (1088) a Salzburgi érsekségnek ajándékozta (?) a mosaburgi birtokot. Az „ajándékozás" hátterének tisztázásához érdemes figyelembe venni, hogy a keleti őrgrófság **1077** (1088) **k.** már a Babenberg család kezén volt, vagyis a frankföldi Leopold (Lipót), a Babenberg család alapítója hűbéresévé tette Ostmark nemességét. (A család 1246-ig tartotta kezében az őrgrófságot.)

Henrik I. Henrik augsburgi püspökkel és Karintiai Henrikkel az oldalán küzdött II. Ottó ellen, ám Salamonról levette a kezét. (A folytatódó harcok javarészt Passau térségében zajlottak, és azokat végül Henrik elvesztette, és aztán Folkmar utrechti püspök felügyelete alá került.) Géza király nem sokáig élvezhette hatalmát, már **1077-ben** (1088) meghalt, két fiúgyermeket, vagyis királyi herceget hagyott a földön: Kálmánt és Álmost. Ekkor testvére, Árpád-házi Szent László lépett a trónra.

Német erőközpontok által manipulált cseh-lengyel hatalmi harcok (1090-ig)

Lengyelország történetének vázlatos áttekintését folytatva említést érdemel, hogy Prágai Szent Adalbert püspök a magyarországi tevékenységét befejezve, **996-ban** (1007) Lengyelországba távozott, ahol Bolesław lengyel fejedelemmel egyetértésben a poroszok térítésével foglalkozott, s ennek végrehajtása közben, a Visztula torkolatánál (**997-ben**, vagyis 1008-ban) mártírhalált halt. Meg kell emlékeznem az ún. gnieznói kongresszusról (**1000**, azaz 1011) is, ahol Ottó (Henrikektől és a Karolingoktól is független szász herceg, a „nagy Ottók" őse) találkozott Bolesław lengyel uralkodóval, aki Ottó jóvoltából a Szent Lándzsa egy másolatával lett gazdagabb, ami egy szász-lengyel szövetség megpecsételését jelentette. A lengyelek adókötelezettsége az Ottók felé megszűnt. Gniezno érsekségének megalapításával megkezdődött az önálló lengyel egyházszervezet kialakítása. Az első püspökségek aztán Poznańban, Krakkóban, Wrocławban és Kołobrzegben jöttek létre. Ez az esemény, illetve a szövetkezés híre lehetett Henrik háborús készülődésének közvetlen kiváltója.

Nem lehet ugyanis másként értelmezni a történteket, minthogy a végét járó Frank Birodalom romjain Közép-Európa É-i felének hatalmai deklarálták a központi térség hatalmaitól való függetlenségüket, s egyben összetartozásukat. Egyidejűleg Közép-Európa pillanatnyilag legerősebb embere, Henrik, akit a krónikák következetesen Szászország hercegének neveznek, holott bajor herceg volt, kifejezte a maga álláspontját, miszerint nem ismeri el az É-i területek elkülönülésére vonatkozó akaratot.

A német erőközpontok közötti vetélkedés első szakaszában Bajor Henriknek állt a zászló. Az É-német erőközpontot Henriknek átmenetileg sikerült elszigetelnie a lengyelektől.

A virtuális történetírás az **1002** (1013) és 1018 közötti éveket egy Közép-európai „hosszú háború" időszakának tekinti, amit II. Henrik német király viselt I. (Vitéz) Bolesław lengyel fejedelem (**992–1025**, vagyis 1003–1036) ellen. Bajor Henrik azonban nem volt azonos II. Henrikkel. A háborút Bajor Henrik herceg indította, aki lengyelországi háborúja során a csehekkel és a pogány litvánokkal szövetkezett a keresztény lengyelekkel szemben. Azt is hozzáteszik a történészek, hogy ebben a háborúban magyar csapatok is részt vettek, mégpedig a németek oldalán. (Egy korábbi fejezetben már foglalkoztam ezzel a hamis beállítással, ezért itt csak a legszükségesebb mértékig térek ki rá!)

A háború előzménye az lehetett, hogy Henrik Bernát nevű vezére nem volt képes megőrizni az Elbán túl még **988** (999) **előtt** meghódított szláv lakosságú területeket, hódításai elvesztek. A háború elején, **1002-ben** (1013) III. (Vörös) Boleslav cseh herceg hadserege is alulmaradt Bolesław lengyel uralkodó csapataival szemben, a csehek elvesztették a korábban meghódított területeiket, lényegében a Morva-folyó mentét. Ez a később morvák által benépesített terület 1029-ig (más álláspont szerint **1019-ig**, tehát 1030-ig) képezte a lengyelek birtokát. (Vörös Boleslav átmenetileg lengyel fogságba került.)

A Kárpát-medencével szomszédos területek elfoglalása révén a lengyel csapatok Magyarország határain álltak, s érintkezésbe kerültek azokkal az erőkkel, amelyek ekkoriban a magyarországi belháborúban szerepet játszottak. Magyarországon ugyanis sorozatos felkelések zajlottak le a Henrik érdekeit szolgáló, s a magyar uralkodót (Szent Istvánt) is túszként fogva tartó német lovagok ellen. A magyarok és a lengyelek, ha eddig nem tudták volna, most világosan láthatták, hogy az ellenségük egy és ugyanaz. Ettől a pillanattól minden lépésüket egyeztették. Vitéz Bolesław serege 1015-ben várakat foglalt el a Vág-folyó mentén, egészen a Dunáig. **1005-ben** (1016) Trencsén is Bolesław csapatai által átmenetileg megszállt város volt. A litván és D-német csapatok továbbá **1005-re** (1016) közös erővel kiszorították Bolesław hadait az Odera és az Elba közötti térségből. „*A dalamancok nem tudták feltartóztatni Henriknek, Szászország hercegének a támadását, ezért felbérelték ellene az avarokat, ezt a*

háborúban igen kemény népet, akiket most magyaroknak hívunk." – írta a **906-os** (1017-es) évre vonatkozóan Widukind a Szászok története c. művében. Innen tudható, hogy nemcsak lengyelek harcoltak a magyar, hanem magyarok (avarhunok, onogurok?) is a lengyel érdekekért.

A német-lengyel békekötésre 1018-ban került sor. A bautzeni béke-megállapodás feltételei arra engednek következtetni, hogy a háború második szakaszában lengyel győzelem születhetett a Kárpátok vonalától É-ra. A bajorok visszaadták a lengyeleknek Lausitz (Lužice) és Meissen vidékét, s Lengyelország szuverén államnak ismertette el magát. (Magyarországon pedig kiszabadult házi őrizetéből a király, s végre hozzáláthatott független országa megszervezéséhez.) Vitéz Bolesław 1024-ben koronát kapott a pápától, és megszervezhette a lengyel érseki egyházat, melynek központja Gniezno lett. A lengyel hatalmi harcokkal összefüggésben azonban 1029 és 1031 között a (később) Morvaország néven ismeretessé vált terület Ny-i fele a cseh Oldřich herceg (illetve fia, Břetislav) uralma alá került. A csehek Olmützből kormányozták e területet, és még kolostort is alapítottak ott (1048, Brünn). Břetislav győzelmet aratott Lengyelország területén is, és hódításaira alapozva megpróbált kitörni német függősége alól. Břetislav törekvései azonban a németek számára elfogadhatatlanok voltak. (1034-ben német nyomásra Břetislav kénytelen volt megalázkodni, 1041-ben pedig hűségesküt kellett tennie III. Henrik király – későbbi császár – előtt.)

Bolesław 1030-ban úgy próbálta feltartóztatni az országát veszélyeztető eróziót, hogy megtámadta a német tengermelléket, felégette Hamburgot. (A német területek ebben az időben II. Henrik („Szász"-dinasztia), illetve II. Konrád (Száli-dinasztia) ellenőrzése alatt álltak.)

Konrád ugyanakkor Lengyelországba vezetett hadjáratot, s utóda (fia), azaz III. Henrik 1031ben fényes győzelmet aratott Lausitznál. Bolesław kénytelen volt a cseh területekre menekülni, ahol azonban Oldřich herceg elfogatta és kasztráltatta. III. Henrik Bolesław távollétében, 1032ben a lengyel trónra segítette Bezprym herceget, mint saját vazallusát. Négy részre osztotta fel Lengyelországot, az egyes országrészek vezetői Bezprym testvérei lettek. A lengyel koronaékszerek is német kézbe kerültek. Madarász Henrik (II. Henriknek a virtuális időben „hátra maradt aspektusa", Nagy Ottó elődje) **932/933-ban** (1032/1033) ugyancsak terjeszkedni kezdett az Elbától K-re élő szlávok földjén.

Elkeseredett háborúskodás kezdődött a lengyelek és a csehek között a lengyel lakosságú területek birtoklásáért, **877** (1033) **k.** a csehek csaknem teljesen meghódították Kis-Lengyelországot. I. Břetislav cseh herceg 1036-ban fejezte be Kis-Lengyelország és Szilézia elfoglalását, majd kifosztotta Nagy-Lengyelországot is. Bolesław **1025-ben** (1036) meghalt, utódai nem vihették tovább a korábban megszerzett királyi címet. A politikailag megosztott ország népének „lázadó" része ebben az időben Megújító Kázmért tekintette urának, aki azonban Magyarországon tartózkodott száműzetésben.

A történetírás fő áramlata szerint **1025** (1036) és **1034** (1045) **között** II. Mieszko volt a lengyel uralkodó (Piast-dinasztia). Az uralkodói székhely Krakkóba került, a központi hatalom továbbra sem képviselt számottevő akaratot, a csehek éppen csak lezárult hadjárata után a németek bekebelezték mindazokat a területeket, amelyeket Bajor Henrik a „hosszú háborúban" elveszített. (Konrád **1027-ben** (1038) német-római császárrá koronáztatta magát, **1028-ban** (1039) pedig a fiát, (III., avagy „Fekete") Henriket megválaszttatta német királlyá.)

I. (Megújító) Kázmér száműzött lengyel fejedelem 1038-ban cseh-ellenes szövetség megkötésére törekedett III. Henrikkel, akit csak a következő évben választottak meg királlyá. Henrik kívánságára ekkor Břetislavnak le kellett mondania Lengyelországi hódításairól. A csehek viharos sebességű távozására utal, hogy 1039-ben kihantolták, és elvitték Gnieznóból

Szent Adalbert földi maradványait, majd azokat **1030-ban**, tehát 1041-ben helyezték Prágában ünnepélyesen örök nyugalomra.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Csehország világhatalmi terveinek összeomlása részben belpolitikai okokra vezethető vissza. Napirenden volt ugyanis a cseh-morva fúzió ügye, aminek cseh szorgalmazói ettől remélték a cseh nagyhatalom létrehozását, de a morvák ezt éppen fordítva képzelték el, egy morva nagyhatalmat vizionáltak, amelynek erősítéséhez jól jöhetett volna a csehek segítsége. Mindenesetre a Vág-folyó középső és felső szakasza vidékén már jelen voltak a morvák, Szvatopluk emberei. Ezt a területet az ott gyülekező közösség és haderő már **874-től** (1030-tól) ugródeszkának használta a szomszédos, cseh és lengyel ellenőrzés alatt álló térség tervezett megszállásához.

Amikor pedig nem úgy alakult a cseh-morva fúzió ügye, ahogy azt korábban elképzelték, **884ben** (1040) Szvatopluk általános támadást indított, és nemcsak Csehországot igyekezett lebírni, hanem betört Kis-Lengyelországba is. Ez lehetett a legfőbb oka Břetislav sietős távozásának a lengyel területekről.

I. Kázmér, a „Megújító”, bizonyára Nagy Ottó támogatásával már **1034-ben** (1045) hazatérhetett volna magyarországi száműzetéséből, s elfoglalhatta volna a lengyel trónt. A Konrád és Henrik kegyeit kereső Břetislav ezt azonban megakadályozhatta, mivel Szent István magyar király az utolsó éveiben már nem rendelkezett tényleges hatalommal. (Szent István **1038-ban** (1049) halt meg. Ekkor a törvényes örökös, Vazul fia Béla Lengyelországban tartózkodott, száműzetésében minden bizonnyal a lengyel-magyar szövetség mozgósításán fáradozott.) A magyarországi hatalom a velencei Orseolo Péter és az ő külföldi lovagjai kezébe csúszott át. Péter együttműködött Břetislavval.

Ottót **936-ban** (1047) koronázták német királlyá, s a király az ún. Billung őrgrófságot azonnal, még **936-ban** (1047) – egyidejűleg a Szász K-i őrgrófság alapításával – létrehozta. A balti tenger D-i partvidéke mentén szervezett igazgatási egység élére Hermann Billungot állította. A területet Ny-on az abodriták, ÉK-en a ranik, és DK-en a polábi szlávok lakták. (Megjegyzés: a 11. sz. közepétől polábi és polabingi néven nevezték meg a németek a Ny-elbai szlávokat (drevani); – e népek leszármazottai azok a polábok, akik a lünebergi vendek földjén (LüchowDannenberg, Wustrow körzetében) az újkorig (írásbeliség nélkül) megőrizték eredeti kultúrájukat.)

A párhuzamosan értelmezhető magyar történelemre vonatkozóan korábban megállapítottuk már, s most visszautalunk arra, hogy a magyar politika az **1030-as** (1040-es) **években** Henrikkel szemben, tehát nyilván Ottóval barátságban építette és erősítette a szövetséget a lengyelek irányában.

Erre **892/893-ban** (1048/1049) különösen nagy szükség volt, hiszen folyamatban volt a morvák magyarországi (nem teljesen önkéntes, hanem karintiai/bajor Arnulf és közvetve I. Ottó által is szorgalmazott) átvonulása. Szvatopluk talán koncepciót váltott, a masszív cseh ellenállás – ami már évtizedek óta ellehetetlenítette csehországi honfoglalását – miatt célravezetőbbnek tarthatta Magyarország É-i peremvidékének (gyepűjének) végleges megszállását, mint a Ny-i Kárpátokon túli területen való honfoglalását. Csapatai **904-ben** (1049) a morva migráció céljából kialakított folyosót kihasználva behatoltak Magyarország központi területeire, s pusztítottak. A Kárpát-medence egyre nagyobb területeit uraló Árpád-magyar csapatok vették fel a harcot ellenük.

Fekete Henrik (Konrád fia) hadserege **1040-ben** (1051) három oldalról, Meissen, Bajorország és Ausztria felől szorongatta az Orseolo Péter által támogatott Břetislavot. Közben, **895-ben** (ugyancsak 1051) Spytihnev cseh herceg szembefordult Břetislavval (majd Henrikkel is), és

Arnulf oldalára állt. Akcióját talán bizonyos morva erők is támogatták. Mind Břetislav, mind a néhány évvel előbb magyar királlyá tett Péter, **1041-ben** (1052) az országukat ajánlották fel Henriknek, hogy segítse ki őket.

A Magyarország területéről Árpád-magyarok (tehát nem Péter király hadai) által kiszorított morvák **907-ben** (ugyanúgy 1052) mégiscsak benyomultak a cseh fennhatóság alatt álló területekre. Henrik ekkor valóban segíteni próbált Péternek és Břetislavnak.

Ezt abból a tényből is tudhatjuk, hogy az Árpád-magyarok É-i hada **942-ben** (1053) Henrik hátországa, Bajorország ellen intézett támadást. (Ekkor már Aba Sámuel volt a magyar király.) Az Árpád-magyarok harctéren elért eredményeinek tulajdoníthatjuk, hogy Henrik 1054-ben hozzájárult ahhoz, hogy Szilézia területe lengyel kézben maradhasson (quedlinburgi béke). I. (Megújító) Kázmér lengyel fejedelem **1047-ben** (1058) megtámadta és elfoglalta Mazowiát, legyőzte a pomerániaiakat, Gdańskot is újra Lengyelországhoz csatolta. Kázmér újraalapította a lengyel püspökségeket. Egy magyar különítmény, mind Lengyelország, mind Magyarország stratégiai érdekeinek megfelelően **947-ben** (1058) és **948-ban** (1059) is Henrik országának a Dunától északra eső részét, Nordgau vidékét (Regensburg térségét) támadta. (Magyarországon ekkor már I. András uralkodott.)

Emlékeztetem kedves Olvasómat, hogy Henrik serege (burgundok, bajorok, karantánok, svábok, frankok, szlávok, csehek) **1051-ben** (1062) benyomult Magyarország területére, s újra támadt a német sereg **1052-ben** (1063) is. Roppant nagy sereg gyűlt össze **907-ben** (ugyancsak 1063), hogy „megismételje Nagy Károly hadműveletét”. A magyarok világraszóló győzelmet arattak (pozsonyi csata), és **952-ben** (még mindig 1063) betörtek a bajorok földjére, ott szétszórták a németek visszavonuló seregét. Henriket **953-ban** (1064) felkelő bajor hercegek – élükön Arnulf fia Arnulf palotagróffal – elzavarták Regensburgból.

Fekete Henrik előre próbált menekülni: újra támadott. Břetislav cseh herceg a császár hűbéreseként **1054-ben** (1065) újra háborút kezdett Lengyelország ellen, s (a másik idősíkon) **955ben** (1066) elfoglalta a fehér (vagy a fekete?) horvátok területét. (Ez egyébként a magyar történelemben Lech-mezei néven ismert csata éve is, valamint a **910-es** (ugyancsak 1066-os) **év**, amikor az utolsó Karoling, tehát Gyermek Lajos békét kötött a magyarokkal.)

Fekete (III.) Henrik **1056-ban** (1067) meghalt. A kronológiában a Henrikek sorát ekkortól „Civakodó” Henrik, illetve IV. Henrik folytatta, akik álláspontom szerint megint csak egyetlen valós személy virtuális „lenyomatai”.

Kázmér után (**1058-tól** azaz 1069-től) a fia, II. („Merész”, vagy „Jólelkű”, mások szerint „Kegyetlen”) Bolesław került trónra Lengyelországban, aki tovább erősítette a lengyel állam függetlenségét, fékezte a D-német agressziót, előnyös kapcsolatot alakított ki É-Németországgal (tehát I. Ottóval), és **1060-ban** (1071) katonai támogatást nyújtott I. Béla magyar király trónra segítéséhez.

Béla felesége Bolesław lánya, Richeza (Rixa) volt, habár más álláspont szerint Adelajda lett volna a felesége, aki azonban szerintem nem Béla, hanem a – talán Géza nevezetű – fia felesége lehetett. (Béla fia Géza nem lett magyar király. I. Géza király Taksony fia volt. Az ő felesége lett Sarolt.)

A csehek **955** (1066) **után**, illetve **910** (ugyancsak 1066) **után** hosszú évtizedekig nem tudtak a lengyel területek felé való terjeszkedéssel foglalkozni, mert erőforrásaikat lekötötte a morvák integrálása, valamint a Henrikek Magyarországgal kapcsolatos elképzeléseinek szolgálata. Ezt a lengyel szempontból viszonylag békés periódust az is segítette, hogy az Ottók lényegében vádernyőt tartottak Lengyelország fölé, mivel fontos volt számukra a „mögöttes” térség nyugalmának és barátságának biztosítása.

Béla halála után Bolesław megint csak segítette a magyarokat abban, hogy a német támogatást élvező Salamon ne legyen képes megszerezni a Magyarország feletti korlátlan hatalmat. A tényleges hatalom birtokosa Géza herceg lett, aki **1067-től** (1078) hatékonyan együttműködött a lengyel uralkodóval a Henrik érdekeit kiszolgáló Csehország ellenében.

1067-ben, vagyis 1078-ban cseh sereg tört be Trencsén vidékére, az ellene fellépő hadakat magyar-lengyel összefogással állították ki. A cseh uralkodó ekkoriban II. Vratislav, I. András magyar király Adalheid nevű lányának a férje volt – **1060–1092**, azaz 1071–1103 –, a testvére pedig, vagyis Ottokar herceg a morvák területét igazgatta.

Géza király rokoni kapcsolatba került a lengyel Piast-dinasztiával. Merész Bolesławhoz adta feleségül az egyik lányát, Juditot. Mind Bolesław, mind Géza jó kapcsolatot ápolt a Henrik ellenlábasaként fellépő I. Ottóval, akinek a hatalmát komolyan veszélyeztette a csehekkel együttműködő „Civakodó" Henrik.

I. Nagy Ottó **967-től** (1078-tól) császár lett, s ezután már kevesebb energiája maradt K-KözépEurópára, Itáliában próbált meg hegemóniát kialakítani, s ehhez bizánci segítséget igyekezett igénybe venni, (fiának, feleségül bizánci hercegnőt kért meg). Ennek a változásnak tudható be, hogy ezután Gézának véres küzdelmet kellett folytatnia a hatalomért a Henrik által támogatott Salamonnal. A császár **972-ben** (1083) meghalt. II. „Vörös" Ottó (**972–983**, azaz 1083–1094) királyként és császárként is követte a trónon, de szinte azonnal számolnia kellett a csehek és a „bajor bajkeverő" (valójában: a másik „német-római császár") Civakodó Henrik támadásával, így II. Ottó első „cseh hadjárata" kudarcba fulladt.

(**1074** (1085) **k.** zavarok keletkeztek az eddig megváltoztathatatlannak tetsző szövetségi rendszerekben. A csehek, legalábbis részben, eltávolodtak Henriktől, s a magyar Géza herceggel szövetkeztek. Salamon király a német seregek oldalán, Géza a csehekkel (és morvákkal) együttműködve csatázott egymás ellen. (Salamonnak is volt talán egy cseh seregrésze.) Mogyoródnál Géza döntő győzelmet aratott, Salamon menekülni kényszerült, s ezután már csak Moson és Pozsony vidékét uralta. Géza lépett a magyar királyi trónra.)

A Henriki lengyel-politika ebben az időszakban a Lengyelországon belüli ellentétek, nézeteltérések szítását és kihasználását helyezte előtérbe. Mivel az Ottók a lengyel főhatalommal ápoltak baráti viszonyt, Henrik számára adódott a lehetőség az ellenzék messzemenő támogatására. Tehette, mert Ottónak nem maradt ideje és energiája a lengyel-politikával foglalkozni. II. Bolesław **1079-ig** (1090) uralkodott, akkor az ellene irányuló lázadás miatt Magyarországra kellett menekülnie, majd Karintiában élt szerzetesként. Lengyelországban felülkerekedett a Henrik kegyét keresők irányzata, az addigi ellenzék. Wladisław Herman (**1079–**1113, tehát 1090–1113) kezébe került a hatalom, aki előbb Bohémiai Juditot, majd Sváb Juditot (III. Henrik lányát, aki korábban Salamon magyar király felesége volt) vette feleségül.

Fordulatos idők a Déli-Kárpátok térségében és a Balkánon – 1. (1092-ig)

Simeon bolgár fejedelem, az első keresztény bulgár uralkodó, Borisz fia **893-ban** (1038) lépett trónra. Azzal kezdte uralkodását, hogy leverte a kirobbant pogánylázadást, majd megtámadta Bizánc balkáni tartományait, **894-ben** (1039) Hadrianapolisznál szétvert egy bizánci zsoldba szegődött „kazár" (besenyő, magyar?) hadsereget, a besenyő Gyula viszont – Szent István király seregével karöltve és versengve – a Maros vidékén legyőzte Ajtony bolgár despotát (**1028**, tehát ugyancsak 1039).

A Bizánc támogatására érkezett újabb „kazár" (Árpád-magyar, kabar) harcosok átlépték a bolgár határt, majd Levente, e hadsereg vezére, Árpád fia **895-ben** (1040) elfoglalta a bolgár fővárost. Erre Bizánc és Bulgária békét kötött egymással. A magyar sereg visszavonult, ám **895– 897-ben** (1040–1042) tovább folytatta támadásait a Kárpát-medencében hatalmaskodó Salán (Zalán) bolgár vezér erősségei ellen. E csatákat magyar (besenyő) részről már valószínűleg Gyula vezette.

Bizánc ekkor szövetségest váltott: **898-ban** (1043) Bulgáriával lépett szövetségre a magyarok, jobban mondva Gyula ellen. A szövetség áraként a bizánciak hatalmas területeket engedtek át Bulgáriának. Maszudi egyik írása szerint **932-ben** (ugyancsak 1043) magyar-besenyő támadás zajlott a bolgárok ellen, de Wlandur bizánci város (bizonyára Nándorfehérvár, azaz Bolgárfehérvár, vagyis Belgrád) katonái rátörtek védtelenül hagyott szállásaikra. Válaszul a „türkök" a „wlandurok" népéből sokat megöltek. A szerző szerint hiába vonult egy bizánci sereg a város megmentésére, azt elfoglalták, feldúlták, lakóit fogságba vetették, aztán a Bizánci Birodalmat Konstantinápolyig pusztították. Gyula csapatai és azok a besenyők, akik ekkoriban a Dunadeltát és az Al-Duna partvidékét is uralták, **933/934-ben** (1044/1045) is a Balkánon hadakoztak,

Bizánc területeit fenyegették, a bizánciakat bolgár területen megverték, majd váltságdíj ellenében visszaadták a foglyaikat, és kilenc évre békét kötöttek Bizánccal. Az orosz évkönyvek szerzői szerint a magyar-bolgár háborúskodás ezzel nem fejeződött be, **902-ben** (1047) a bolgárok betörtek Magyarország területére. Ez összhangban van azokkal az adatokkal, amelyek szerint Gyula **935** (1046) **után** (a Bizánccal fennálló béke idején) gyakran becsapott „Bizánc" (valójában ekkor Bulgária) területére.

Lényegében a **10. sz. elejére** (a 11. sz. közepére) Magyarország visszafoglalta a bolgároktól az Avarhunniából kiszakított területeket, ám Bulgária területe ezzel nem lett kisebb, csak D-re szorult, a bolgár hatalom korábbi bizánci területekkel kárpótolhatta magát. Ezzel egyidejűleg azonban fölerősödött Gyula szeparatizmusa, Magyarország egy részén perspektivikusan önálló besenyő országot szervezett, és valószínűsíthető, hogy annak a balkáni besenyő területekkel való egyesítéséről szőtt terveket.

Gyula vezér **943-ban**, vagyis 1054-ben (a Bizánccal fennálló béke letelte után) Bulgárián keresztül ismét támadást intézett Bizánc ellen. Tekintettel arra, hogy Bizáncot ebben az időben (**907-től**, vagyis 1052-től **911-ig**, azaz 1056-ig) a Kijevi Fejedelemség is szorongatta, Romanosz császár adófizetés felvállalásával ismét megkötötte a békét Gyulával, ami ezúttal öt évre szólt.

Kijev (Oleg) **906/907-ben** (1051/1052), gazdasági (kereskedelmi) ellentétek miatt Bizánc ellen fordult, hadat vezetett egészen Konstantinápolyig, amit sikertelenül meg is ostromolt. Ekkor Oleg már a nagyfejedelem címet viselte. Oleg fia, Igor is részt vett az akcióban, hiszen a párhuzamos kronológiai sor szerint Igor **941-ben** (ugyancsak 1052) sikertelen hadjáratot folytatott Bizánc ellen, mégpedig hajóhaddal jelent meg a Boszporuszon, de a görögtűz

bevetése és Bizánc ázsiai hadseregének beavatkozása megmentette a bizánci fővárost. (Igor ekkor már nem a herceg, hanem a fejedelem címet viselte.) Oleg és Igor világhódító tervei nem kímélték Bizáncot. A korábbi vereség ellenére Oleg **911-ig** (1056-ig) ismételten megpróbálkozott Bizánc térdre kényszerítésével. Ebben a háborúban is részt vett Igor fejedelem, hiszen **943/944-re** (1054/1055) datálták újabb balkáni hadjáratát. A háború kifulladása után, tehát **910/911-ben** (1055/1056) a felek szerződést kötöttek a varég kereskedők bizánci tevékenységének szabályozása tárgyában. A másik kronológiai rendszer szerint pedig **944/945-ben** (ugyancsak 1055/1056) jött létre ez a szerződés, és főként a (volgai) bolgár és a kazár kereskedelem ellen irányult. (Bizánc **945** (1056) **k.** a Kazáriával fennálló kapcsolatait is békeszerződéssel igyekezett biztosítani.) A varég-bizánci kapcsolatok normalizálására enged következtetni az a tény is, mely szerint Oleg, majd halála után (**912-ben**, vagyis 1057-ben) Igor felesége, Olga, továbbá fia, Szvjatoszláv is felvették a bizánci rítusú kereszténységet.

Ekkor már Bíborbanszületett (VII.) Konstantin volt a bizánci uralkodó. A Bizánci Birodalom Szaloniki és Adrianapolisz környéke, illetve a Balkán-félsziget D-i, görög része kivételével **910** (1055) **k.** Európában már nem rendelkezett nagyobb kontinentális területekkel, csupán tengerparti sávokkal, városokkal, illetve támaszpontokkal. Ám a maradék görög területek sem élveztek elegendő védelmet. Szerbiát a szerzők általában bizánci hűbéres államnak tekintik, de bizonyára inkább bolgár hűbér alatt állt, s **948-tól** (1059) ki volt téve a besenyők, mindenek előtt Gyula támadásainak. Bíborbanszületett írása szerint Orsova és Belgrád térsége a magyar határvidékhez tartozott, a magyar határőrök a Vaskapuig ellenőrizték a határterületet. Anonymus írta: Lél, Bulcsú ás Botond Nándorfehérvár alatt békére bírták Bulgária vezérét. Szovárd és Kadocsa meghódították Rácföldet, eljutottak a tengerig. – Mindezek az akciók nem a magyar király, hanem a besenyő Gyula udvarából indultak ki.

A Balkán etnikai viszonyait tárgyalva feltétlenül említést kell tennünk a modern korokban románnak elkeresztelt nép őseiről, a vlachokról is. A **10.** (11.) **sz. közepétől** emlegettek a bizánci források egy, a Balkán D-i térségeiben elő, hegyi pásztorkodó népcsoportot: a vlachokat. (Ma is élnek román nyelvjárást beszélő vlach közösségek a görög és macedon hegyvidékeken. A mai Romániában beszélt román nyelv balkanizmusainak egy része a görög nyelvvel fennállt **08/09.** (09–11.) **sz-i** érintkezésből magyarázható.) A „proto-románok” (vlachok/oláhok) ekkoriban a Dunától messze D-re helyezkedtek el. (A folyó latin neve (Danubius), ha meg is lett volna, kiveszett a nyelvükből, valószínűleg a Duna nevének bolgár változata (Dunav) sem volt meg a nyelvükben, és később a folyót Dunarénak nevezték el – ezt a nevet talán a kun Dunajból képezték a 12/13. sz-ban.) A **10/11.** (11/12.) **sz. folyamán** a román nyelv erős bolgárszláv hatás alatt állt, és a bele került szláv szavak tömege akkora volt, hogy komolyan veszélyeztette a nyelv korábbi rétegeinek megmaradását is. Teljesen elszlávosodott a régebbi, latin, esetlegesen görög eredetű egyházi szókincsük is.

A megosztott (hármas: egyrészt feudális királyi, másrészt Árpád-magyar fejedelmi, harmadrészt besenyő/kangár) magyar hatalom körülményei közepette adott volt a lehetőség, hogy Magyarországra immár volgai bolgár népesség, és izmaelitáknak nevezett muzulmánok – „böszörmények”, úzok, alánok (varsányok) –, illetve újabb és újabb besenyő csoportok telepedhessenek be. Fennállt a veszély, hogy Magyarországból teljesen kiszakad a zömmel besenyő népességű D-erdélyi országrész, hogy egy Balkánon formálódó besenyő országhoz csatlakozzon. Taksony Árpád-magyar fejedelem a D-i hódításokkal összefüggésben nyilván érzékelte Gyula szeparatizmusának, a muzulmánok és a besenyők növekvő magyarországi jelenlétének és növekvő befolyásának a veszélyét. (Gyulafehérváron a **10.** (11.) **sz. közepétől** bizánci írástudók szolgáltak Gyula udvarában.) Taksony a hatalmát **950** (1061) **k.** fiának, Gézának Gyula lányával, Sarolttal történt összeházasításával igyekezett bebiztosítani.

(Gyulafehérváron, az Árpád-kori Szent Mihály székesegyház közelében egy korai keresztény templom alapjaira bukkantak a régészek. A félköríves apszisnak 1,2 méter széles, kőtömbökből és kevés tégladarabból készült alapzata volt. A templom Hierotheus bizánci rítusú püspök székhelye lehetett, aki számára az erdélyi Gyula emeltethette a templomot. A szakértők szerint a **10.** (11.) **sz. második felében** épülhetett. Gyula **952/953-ban** (1063/1064) vette fel a görög rítusú keresztény vallást Konstantinápolyban, és mellesleg a keresztségben ő is az István nevet kapta. Aztán a püspök megérkezett Gyulafehérvárra. – Figyelmet érdemel, hogy a későbbiekben a Szent Mihály székesegyházat nem e templom bővítményeként létesítették, a bizánci és a római keresztény egyházi épületek egy ideig párhuzamosan szolgálhatták híveiket.)

Simeon **913-ban** (1058) megindította támadásai sorozatát a Balkán-félszigeten, hogy a maradék görög területeket is elfoglalja Bizánctól. Konstantinápoly falai alá érkezve azt követelte, hogy a pátriárka a Bíborbanszületett helyett őt koronázza császárrá. A pátriárka eleget is tett a követelésének. Bizánc **917-ben** (1062) is, szárazon és vízen egyaránt Bulgáriát támadta, de Simeon megint szétverte a bizánci hadakat, majd a bizánciakkal szövetséges szerbeket is megtámadta. („Magyarok”, tehát Gyula népei is részt vettek a **917–919-es**, azaz az 1062–1064-es csatákban, és ezzel jól egyeztethető, hogy más adatok szerint **961/962-ben** (1061/1062) katonai akciókkal voltak elfoglalva a Balkánon.) Az első bolgár (nemzeti, önálló, de Bizánccal hit- és rítusközösségben maradó) patriarchátus is **917-ben** (1062) alakult meg. Simeon a nagykán címet **919/920-ban** (1064/1065) a cár (császár) címmel cserélte fel, miután nagy vereséget mért

Bizáncra, majd a Korinthoszi-öbölig előrenyomult, elfoglalta Adrianapoliszt, és annektálta Szerbiát is. Az események hatására **920/921-ben** (1065/1066) népi felkelés tört ki Bizánc ellen Itáliában és a Peleponnészosz szláv falvaiban is.

Nem kétséges, hogy ugyancsak a bekövetkezett hatalmi fordulatok következményeként, bár kis-ázsiai és Ny-európai előképekre is támaszkodva született meg **955** (1066) **k.** a Balkánon a bogumilizmus sajátos, dualista vallási irányzata. Bogumil egyes interpretációk szerint **927** (1038) és **968** (1079) között tevékenykedett Bulgáriában. (Álláspontja szerint az Ószövetség szövege csaknem teljes egészében elutasítandó, csak a Zsoltárok Könyvével és a Próféták Könyvével tett kivételt. Elutasította a kereszt tiszteletét is, amit gyilkos eszköznek és az anyag szimbólumának tartott. A Sátánt Jézus bátyjának tekintette, akinek bukását a gőg okozta. Felfogása szerint a Sátán elhitette a zsidókkal, hogy ő a legfőbb isten, a Sátán önmagát neveztette Jahvénak.)

Talán a bogumilizmus térhódításával is összefüggésben állhat, nemcsak a balkáni belső tartományok bolgár uralom alá kerülésével, hogy a konstantinápolyi pátriárka **923-ban** (1068) lemondott a pápa javára a dalmáciai egyházmegyék fennhatóságáról. Simeon cár **922/923-ban** (1067/1068) aztán ismét Bizánc ellen vonult, a Boszporuszig hatolt el, hadjáratainak csúcspontját Konstantinápoly ostroma jelentette. Simeon **924-ben** (1069) a horvátokkal (X. János pápa közbenjárásával) békét kötött.

Simeon cár **927-ig** (1072-ig) uralkodott. Bizánc területei a K-Balkánon átmenetileg elfogytak, lényegében csak a Fekete-tenger térségét és Kis-Ázsia nagy részét tekinthetjük Bizánc birtokának. Ennek megfelelően Bíborbanszületett Konstantin írása kihangsúlyozta a **10. sz. közepén** (a 11. sz. közepe után) Bizáncnak az úzokkal és oguzokkal fennálló szövetsége jelentőségét. (Az orosz őskrónika szerint Bizánc **916-tól** (1061) felfogadta azokat a besenyőket is a bolgár hódítók elleni akciói céljából, akik a varégoknak útjában álltak.)

Bizánc hatalma a Balkánon lényegében teljesen elsorvadt. Ezzel állhat összefüggésben, hogy **957-ben** (1068) megszakadtak kapcsolatai a „magyar állammal” (valójában Gyula országrészével), beszüntette éves adója megfizetését, ami Gyula balkáni fegyveres segítségnyújtásának volt az ára. Ekkoriban meghalt Gyula (Sarolt apja, tehát Árpádházi I. Géza

(**1074–1077**, azaz 1085–1088) apósa), helyébe egy másik uralkodó, valószínűleg a fia lépett, akit szintén Gyula néven ismerünk. (Egyébként Gyula országának valamennyi uralkodóját Gyulának nevezték, miként korábban – Vincse Lajos előtt, aki Aladár helyett lépett trónra – Hunniának az uralkodói az Atilla (Attila/Etele) nevet (címet) viselték.)

Bizánc kétségbeesett lépésre szánta el magát: a szász Ottóhoz fordult segítségért, amely lépése egy több évtizedes európai kurzus nyitányát jelentette, mikor e két hatalom egymással szövetségben próbált úrrá lenni nehézségein. Ugyanakkor Gyula országa Simeon Bulgáriájával lépett szövetségre. Míg a bolgár csapatok **924** (1069) **k.** a szerbeket üldözték Dalmácia felé, amihez Gyula **959** (1070) **k.** segédcsapatokat biztosított, Gyula **958-ban** (1069) egy ostromló sereget is kiküldött Konstantinápoly alá, melynek vezére a hagyomány szerint Apor vezér volt. (Ekkor, vagy **959-ben** (1070), II. Romanosz császár idején történtek meg azok az események, amelyek emlékét az ún. „Botond-monda” őrizte meg.)

Bizánc a balkáni fejleményekre birodalma K-i felének erősítésével válaszolt. A Fekete-tenger térségében csaknem egyeduralkodóvá vált. A **10. sz. első** (11. sz. második) **felében** egy ideig Ruténia, Bizánc és a Kazár Kaganátus közötti erőegyensúly jellemezte a K-európai helyzetet. Bizánc hadiflottája a Földközi-tenger térségében is egyre inkább aktivizálódott, Niképhorosz Phokász hajósai **960-ban** (1071) Kréta szigetének visszahódítására vezettek sikeres hadjáratot. Simeon cár **926-ban** (1071) hatalmas sereggel Horvátországra támadt, de ott súlyos vereséget szenvedett, majd **927-ben** (1072) váratlanul meghalt. Utódja Péter nevű második fia lett, akinek gyámja, Georg békét kötött, és szövetségre lépett a bizánciakkal. Pétert a gyámja összeházasította Maria Lakapena bizánci hercegnővel. Bulgária ekkor elveszítette balkáni hódításai egy részét, kiváltképp a szerb területeket.

Bizánc **961-ben** (ugyancsak 1072) Gyula országának a Balkán területén operáló csapatát is megfutamította. (Az nem világos, hogy Macsó vidékét Gyula, vagy a Magyar Királyság (Árpád-magyar) csapatai ellenőrizték-e ekkor. Az a gyulafehérvári, marosaknai és szászvárosi temetőkben feltárt sírok mellékleteinek ismeretében azonban valószínűsíthető, hogy Gyula országrésze Erdély területén igen nagy kiterjedésű volt. Emiatt joggal gondolhatjuk, hogy a Di Kárpátok másik oldalán is messzire elért a hatalma.)

Folytatódott Phokász offenzívája Kis-Ázsiában is, **962-ben** (1073) Kilikiában 22 nap alatt elfoglalt 50 várost vagy várat, egészen Aleppóig előretört. Niképhorosz Phokászt II. Romanosz halála után, **963-ban** (1074) a csapatai császárrá kiáltották ki. A császár bevonult Konstantinápolyba, véres harcok során átvette a tényleges hatalmat, megkoronáztatta magát a Hagia Sophiában. Feleségül vette II. Romanosz özvegyét. Phokász uralma elején Bizánc védelmét Szvjatoszláv és Gyula ellenében Péter bolgár cár hadserege tartozott biztosítani.

Szvjatoszláv **967/968-ban** (1078/1079) elfoglalta Bulgária számos városát, Gyula **934-ben** (1079), illetve **968-ban** (ugyancsak 1079) folytatott hadjáratot a Balkánon. Gyula besenyő hadserege bolgár (avagy a bolgár hadseregben szolgálatot teljesítő besenyő?) csapatokat is maga mögé állított, segítségükkel **969-re** (1080) Konstantinápolyig nyomult előre. Az **1068-ra** (1079) datált magyarországi besenyő betörés is Gyula mesterkedéseinek tulajdonítható.

Péter bolgár cár nem volt képes megtartani Bulgáriát Bizánc szövetségében. Eközben azonban Phokász nem foglalkozott a balkáni helyzettel, hanem a Földközi-tenger térségében igyekezett növelni Bizánc hatalmát, **968-ban** (1079) Szíria területén folytatta előnyomulását, hadiflottáját pedig Itáliába küldte. Feltehetőleg kalandorpolitikája miatt gyilkolták meg.

Phokász császár és Péter bolgár cár egyaránt **969-ben** (1080) halt meg. Szvjatoszláv hadserege ekkor már mélyen bent járt Bulgária területén, elfoglalta Preszlávot, a fővárost is, sőt a csatlakozott balkáni bolgárokkal, besenyőkkel együtt Bizánc ellen fordult. Phokász utóda, I. Jóannész Tzimiszkész **970-ben** (1081) megvédte Konstantinápolyt az orosz hadsereg ellen. A

császár Bizánc balkáni helyzetét a horvátok révén is igyekezett javítani, királyi jelvényeket küldött a horvát uralkodónak. Tzimiszkész az oroszok és a bolgárok ellenében, a főváros védelmének erősítése érdekében örményeket telepített a Balkán D-i részére.

(Az érkező örmény tömegek, vagyis a leszármazottaik később lényeges szerepet játszottak a Balkán egyes népeinek, különösen a bolgároknak és a románoknak a genezisében, és esetleg a bogumilizmus terjedésében is.)

Bizánc **970/971-ben** (1081/1082) legyőzte Szvjatoszláv seregét, bevette a bulgár Preszlávot, majd Bulgária nagy részét is elfoglalta. A visszavonuló oroszokkal sok bolgárszláv előkelő Kijevbe távozott. Borisz bolgár cár egy időre bizánci fogságba esett, Bulgária – az interpretációk többsége szerint – hosszú időre (1186-ig) megszűnt volna független ország lenni. Ez azonban tévedés! Igaz viszont, hogy átmenetileg felszámolták a független bolgár egyházat, bár a bolgár papok továbbra is a szláv liturgiát használták, akár bogumilok lettek, akár nem, és nemcsak a bolgár területeken működtek, hanem Magyarország D-i, DK-i vidékein is, főként Gyula országrészében, de másutt is.

(László király idejében is, tehát **1077** (1088) **után** is javában virágzott a szerémségi, majd a helyébe lépő bácsi görög rítusú püspökség. Ott sem, és a Gyula által uralt területeken sem jelent meg a bogumilizmus.)

A Borisz bolgárjait támogató balkáni besenyők **1071-ben** (1082) betörtek a Szerémségbe. Az ellenük felvonult magyar hadak két hónapos ostrom után bevették Nándorfehérvár és Szerém várát. A hadjárat **1072-ben** (1083) is folytatódott, a magyarok Nišig kergették a besenyőket. Borisz **971** (1082) **után** Bulgária megmaradt Ny-i részén uralkodhatott. Ugyanakkor az ország Bizánc által elfoglalt K-i részén örményeket telepítettek le. Borisz uralma **976-ig** (1087-ig) tartott, bukását a Bolgár Birodalom megújulása követte. Bulgária megmaradt Ny-i részében, Makedónia területén egy Miklós nevű helyi hatalmasság fiai ugyanis Bulgária néven egy változatlanul független államot uraltak.

Ugyancsak **976-ra** (1087) vonatkozik a vlachok első biztos említése, – Szkülitzész **1080**, azaz 1180 **k.** emlékezett meg arról, hogy Dávidot, a későbbi bolgár cár, Sámuel testvérét vlach fuvarosok megölték, mégpedig a mai politikai térképet tekintve: az É-Macedónia/Albánia/Görögország határháromszögben. A **10. sz utolsó negyedére** (a 11. sz. végére és a 12. sz. első éveire) vonatkozóan az írott források a bizánci seregbe besorozott vlach katonákról tettek említést (a Balkán-hegység területén és attól D-re). Ekkor már – legalábbis a birodalom K-i felében – „Bolgárölő” Baszileosz volt a bizánci császár (**976**–**1025**, azaz 1087–1125). (Egyébként számos interpretáció szerint éppen ekkor, a **10. sz. közepén** (a 11. sz. végén) került a vlachok nyelve rendkívül erős szláv, vagyis bolgárszláv hatás alá. Megkezdődött a bolgárok és vlachok hosszas együttélése, s ennek keretében a vlachok lassú felvándorlása az Al-Duna térségébe, később e térségből a Déli-Kárpátok és az Al-Duna közötti területre.)

Miklós fiainak uralma epizódszerű volt, majd valószínűleg az ő akaratukból került Sámuel – Miklós fiainak egyike – hatalomra (**980**, azaz 1091), akit idővel Damján pátriárka bolgár cárrá koronázott. Alighanem kevés lehetett azonban a makedóniai hercegek ereje a bolgár cári (császári) hatalom rekonstrukciójához, a korábban elvesztett területeik jórészének visszaszerzéséhez. A virtuális kronológia mindeddig elfedte a támogatottság valódi természetét. A kronológia helyreállítása nyomán azonban látható, hogy bizonyára Bizánc egyik meghatározó erőcsoportja, dinasztiája, a Komnénosz-dinasztia jóvoltából emelkedhetett fel Sámuel cár, s hatalomba emelkedése járulékos következménye lett a bizánci hatalom kettészakadásának. (Konstantinápoly hatalmasságai nem először és nem utoljára határoztak úgy, hogy kettéosztják birodalmukat, – emlékeztetjük a tisztelt Olvasót Justinianus császár időszakára, amit viszonylag részletesen megtárgyaltunk!)

Létrejött a Ny-Bizánci Birodalom, amit akár Görög-Bizáncnak is nevezhetünk, s e hatalom kezdetben szorosan együttműködött Sámuel Bulgáriájával. Elsősorban ez a baráti viszony adhat magyarázatot arra a művészettörténeti „anomáliára”, miszerint a **10/11.** (11/12.) **sz. fordulója körüli** bulgáriai építészeti alkotások (aszerográdi erődtemplom, bacskovói Szűz Mária Mennybevitele templom és temetőkápolna, veliko-trnovói Szent Péter és Pál templom) nagy hasonlóságot mutatnak a ravennai és dalmáciai építészettel, mindenek előtt a templom- és harangtornyok nyolcszög alaprajzú kiképzése révén.

Alexiosz Komnénosz császár, aki **1081-től** (1092-től) uralkodott a Bizánci Birodalom Ny-i (Dbalkáni) felén, Sámuel bolgárjainak támogatásával válhatott Baszileiosz méltó versenytársává, ellensúlyozhatta a „Bolgárölő” császár hatalmát. (Éppen ezzel összefüggésben lett Baszileiosz előneve a történetírók munkássága nyomán Bolgárölő!) Megjegyzés: Sámuel Dávid nevű testvérének sem a vlach fuvarosok gyilkos ösztönei miatt kellett meghalnia, mert nyílvánvaló, hogy Baszileiosz és Alexiosz Komnénosz egymás elleni mesterkedései egyik epizódjaként válhatott Dávid egy vlach bérgyilkos áldozatává.

(Folytatása a 954-edik oldalon.)

Oroszország kibontakozása (1104-ig)

Kazária, majd a kazár hatalomból kivált volgai bolgárok (Álmos népei egyike) **940-ig** (1051ig) gyakran csatároztak Ruténia K-i felén, jelentős területeket foglaltak el az erdőzónában. A varég vezető réteggel rendelkező Kijevi Fejedelemség (fővárosa Kijev, skandináv neve: Danaparstad=Dnyeperváros) a **10. sz. kezdetétől** (a 11. sz. közepétől) a K-európai erdőzóna Ny-i részét uralta, míg a K-i felét (és a sztyeppe kapcsolódó sávját) a muzulmánná lett volgai bolgárok és a mellettük élő onorurok (K-en maradt ősmagyarok) ellenőrizték. Tőlük D-re már az úzok terjeszkedtek, hamarosan kezükbe került a sztyeppe túlnyomó része. Ruténiától D-re, az Etelköz K-i felében is úzok helyezkedtek el. A besenyők nem fedték tehát le az Etelköz teljes területét, csak a terület egy részét lakhatták.

A moldvai és etelközi besenyők egy része **940-től** (1051-től) átvonult a Balkánra vagy beköltözött Erdélybe. (Ekkoriban, a **10.** (11.) **sz. közepén** javarészt besenyő emlékek kerültek Konstanca (Ak-Kermend/Bessigrad/Besenyővárad) vidékén a földbe.)

Oleg fejedelem címe **906/907-ben** (1051/1052) már „nagyfejedelem", Oleg fia, Igor **941-ben** (1052) már ugyancsak fejedelem volt. Oleg főként Bizánc, Igor pedig inkább Kazária és Volgai Bulgária irányában volt aktív. A varégok **943-ban** (1054) hódították meg a Kubán-alföldet. Nem álltak ott sem meg, továbbmentek a Kaszpi-tenger és a Kaukázus közötti, muzulmán fennhatóság alatti területek irányában, bár oda már nem értek el. Miután legyőzték a vjaticsokat, a Volga középső és alsó szakasza vidékén támadták a volgai bolgárokat, majd a kazár főváros ellen is akciót hajtottak végre. A háború következtében Volgai Bulgária átmenetileg két részre szakadt (Bolgár és Szuvár).

Igor háborúja a Kaukázuson túli területek meghódítása érdekében **944/945-ben** (1055/1056) is folytatódott, míg csak meg nem halt a fejedelem. (A lázadó drevljánok ölték meg.) A következő évben, **912-ben** (1057) meghalt Oleg nagyfejedelem is. Utóda Igor özvegye, Olga lett, aki fiát, Szvjatoszlávot is fejedelemmé koronáztatta. Mindketten áttértek a keresztény hitre.

Egy adat szerint Olga még **955-ben** (1055), tehát Oleg uralkodása idején utazott Konstantinápolyba, hogy megkeresztelkedjen. Olga egy küldöttség élén **957-ben** (1057) is Bizáncban járt. A bizánci uralkodónak katonai segítséget ígért. Ennek kapcsán Ruténiában előkészületek történtek az ország lakosságának keresztény hitre térítésére. Ezzel összefüggésben Olga **960-ban** (1060) Kijevből a Duna-torkolat közelébe, Perejaszlavecbe költözött. (Bizánc az ígért segítséget a kijevi Szófia székesegyház **1046** (1057) **k-i** felépítésével honorálta.)

Olga uralkodása egyes interpretációk szerint csak **962-ig** (1062-ig) mások szerint egészen **957ig** (1068) tartott. Főként azt jegyezték fel róla, hogy alaposan megbüntette a drevljánokat, akik korábban megölték Igort adóbehajtás közben. Olga fia, Szvjatoszláv megtámadta a kazárokat **968/969-ben** (1068/1069). A kazárok egy része ekkor elmenekült a Kaukázuson túlra. Olgát a trónon **962-től** (1062), más álláspont szerint **969-től** (1069-től) az a Szvjatoszláv (Bölcs Jaroszláv nagyapja) követte, akit a varégok Ruténiájának egyik legjelentősebb uralkodójaként tartanak számon. Az orosz történelem fordulópontjaként tekinthetünk a **964** (1064) **k-i** évekre, ekkor vált a varég Rurik-dinasztia szláv tudatúvá, orosszá.

Szvjatoszláv csapatai ekkor É-on tevékenykedtek, **954-ben** (1065) hadjáratot vezettek a mesgyerek és a muromák földjére. Szvjatoszláv **958** (1069) **után** seregében besenyő (és esetleg magyar) zsoldosokat is alkalmazott. Ruténia (Oroszország) nagyhatalommá nőtte ki magát, már **961-től** (1061-től) határos volt a Duna-delta térségében Bizánc Parisztrion nevű tartományával.

Szvjatoszláv **920** (1065) **k.** országának fővárosát Novgorodba helyezte át. Ez a változás bizonyára azzal a körülménnyel állt összefüggésben, hogy Kazária átmenetileg, bizonyára Volgai Bulgária (és a volgai magyarok) segítségével, ismét megerősödött, a Fekete-tenger térségében pedig Bizánc kezdeményezései érvényesültek. K-Európában a **10. sz. 20-as** (a 11. sz. 60/70-es) **éveiben** Oroszország, Bizánc és a Kazár Kaganátus közötti erőegyensúly jellemezte a helyzetet, és a különböző türk csoportok elválasztották egymástól e hatalmi központokat. A formálódó orosz állam kormányzásába Szvjatoszláv a fiait is bevonta, a fontosabb területek (Kijev és környéke, Drevljan-föld stb.) élére állítva őket.

Szvjatoszláv **964-ben** (1075) adófizetőivé tette a vjaticsokat, majd **965-ben** (1076) megnyerte a „sarkeli csatát", elfoglalta Bjelaja Vezsát, feldúlta a Don-vidékét, legyőzte a kazárokat. A vjaticsok leigázása után Szvjatoszláv magát a kazár fővárost is bevette, ezzel már a Volga alsó folyását sem egyedül Kazária ellenőrizte, az Oka középső és alsó folyása pedig orosz földdé vált.

Az így elért sikert a Volga–Káma-vidéki bolgárokkal, a Kaukázus-vidéki jászokkal, cserkeszekkel, oszétokkal folytatott háborúk követték. A **10.** (11.) **sz. második felében**, a későbbi Vlagyimiri Nagyfejedelemség területén (az Oka és a Volga között, Rosztov központtal), ahol mindeddig „finnugor" (?) népek laktak, varég vezetés alatt keleti szlávok telepedtek meg. Számos interpretáció szerint a kazárok állama ekkor megsemmisült, ám valójában Kazária a Kaukázusban, valamint a Volga és a Don közén – besenyő, majd úz segítséggel – még sokáig fennmaradt. A kazárok tömegesen felvették a muzulmánok vallását, a kagánnak és közvetlen környezetének zsidó vallása perifériku jelenségnek minősíthető. Kazária területének jelentős részét úzok és besenyők népesítették be.

Oroszország a **10. sz. 60-as éveinek végén** (a 11. sz. 70/80-as éveiben) a Duna-delta és a Balkán, tehát Bulgária irányában folytatta terjeszkedését, miközben Kijev térségében védekeznie kellett a besenyők támadásai ellen. Az orosz uralkodó hadai **969-ben** (1080) elfoglalták a balkáni bolgárok fővárosát is, sőt Szvjatoszláv **970-ben** (1081) bolgár, türk és besenyő segítséggel Konstantinápoly elfoglalására is kísérletet tett.

Élete végén az orosz uralkodótól elpártolt a hadiszerencse. Miután Tzimiszkész császár **972-re** (1083) felülkerekedett az oroszokon, Szvjatoszláv kénytelen volt távozni hadaival a Balkánfélszigetről, valamint kötelezni magát, hogy a bizánci területeket (a Krímet is beleértve) nem támadja többé. Mindennek betetőzéseként a balkáni hadjáratból hazavonuló Szvjatoszlávot megölték a besenyők a Dnyeper zuhatagánál. (Egyesek szerint nem **972-ig** (1083), hanem egészen **978-ig** (1089) tartott Szvjatoszláv uralma, csak akkor ölték meg.) Mindenesetre az utóda Jaropolk lett, aki **980-ig** (1091-ig) uralkodott. Regnálását egyrészt a Szvjatoszláv-fiak egymással folytatott hatalmi harcai, másrészt Kazária **940** (1085) **k-i** ismételt megerősödése, oroszok elleni támadásai jellemezték.

Amikor – talán **977-ben**, azaz 1088-ban – Jaropolk és Oleg testvérharcában Oleg elesett, egy törvénytelen születésű (?) testvér, Vlagyimir Svédországba menekült, s onnan tért vissza **980** (1091) **k.** varég zsoldosokkal, hogy elfoglalja Novgorodot és Polockot. Aztán Kijev harc nélkül Vlagyimir kezére jutott, és Jaropolkot kivégeztette. Nagy Vlagyimir **1015-ig** (1115-ig) uralkodott, jó viszonyra törekedett Bizánccal, elnyerte I. Baszileiosz császár nővérének, Annának a kezét (**987**, azaz 1098), országában szorgalmazta a kereszténység terjesztését, bizánci misszionáriusokat fogadott.

Kijevben alapították meg az orosz (pravoszláv) egyházat, mégpedig **988-ban** (1099). Ezzel állt összefüggésben Kijev várának nagyarányú bővítése is, három korábbi építésű erőd összekötése városfalakkal. Elődeihez hasonlóan a birodalmi alközpontokban saját fiait helyezte uralmi pozícióba. Fővárosát visszahelyezte Kijevbe, s annak biztonságát az úz és besenyő

törzsek megosztásával, a köztük támadt feszültség fokozásával igyekezett biztosítani. Erőszakkal keresztény hitre téríttette Novgorod lakóit **989-ben** (1100).

Vlagyimir már **981-ben** (1092) megszerezte Lengyelországtól a czerwieni városok körzetét, a K-ről a Bug, Ny-ról a Wieprz-folyó, D-ről Belz, É-ról pedig a Közép-Chelmno által határolt területet, így a Lviv/Lvov (későbbi alapítású város) területén fekvő lakott települést és Peremyšl városát is. Ezzel Oroszország egy hosszú vonalon vált Magyarországgal határossá.

Alaposan átrendezte a K-európai viszonyokat, hogy a Bizánci Birodalom **1081-től** (1092) kettős irányítás alá került, K-i fele az oroszok szövetségese maradt, Ny-i, azaz balkáni fele pedig balkáni bolgárokkal, etelközi és havasalföldi besenyőkkel működött együtt. Ezek a besenyők **994-ben** (1094) mélyen behatoltak orosz területre, Novgorod irányában törtek előre, az ellenük felvonuló Vlagyimir seregét tőrbe csalták, csaknem megsemmisítették.

Vlagyimir K-en kárpótolta magát az elszenvedett veszteségekért, **985-ben** (1096) a Volga–Káma-közében támadta Volgai Bulgáriát. A béke azonban ezen a fronton hamar helyreállt, a továbbiakban Vlagyimir elsősorban D-en és Ny-on próbálta visszaszerezni korábbi területeit, Volgai Bulgáriával pedig kiépítette gyümölcsöző kereskedelmi kapcsolatait.

Oroszországot a Bizánccal korábban megkötött béke nem akadályozta meg abban, hogy **988ban** (1099) területet szerezzen a Krím térségében is. A békét tkp. a Bizánci Birodalom megosztása, a Ny-Bizánccal szövetséges besenyők **994-es** (1094-es) támadása már felülírta. Vlagyimir **989-ben** (1100) fegyveres segítséget nyújtott K-Bizáncnak az Etelköz irányában kitámadó balkáni bolgárok és a velük együttműködő bizánci Bordász leveréséhez. (Bordász nyílvánvalóan Alexiosz Komnénosz Ny-bizánci császár szolgálatában állhatott.)

Egy kilencéves háború zajlott le **988** (1099) és **997** (1108) között az Etelközben és környezetében. Ennek keretében az oroszok besenyők elleni háborúja **993-ban** (1104) érkezett el a legvéresebb szakaszába. Abu Ubajd al-Bakri földrajztudós leírásából tudjuk, hogy az ott élő besenyők többsége e háború idején vette fel az iszlámot. A besenyők egy része az oroszok oldalán, más része ellenük, a balkáni és a volgai bolgárokkal szövetségben harcolt. (A Vlagyimirrel szembeforduló besenyők a **10. sz. közepétől** (a 11. sz. végétől) többnyire vereséget szenvedtek, így a „győzelem reményében” leginkább egymás ellen kellett harcolniuk.) A besenyő-orosz összecsapások **1002** (1102) és **1033** (1133) között szinte évente ismétlődtek.

(E csatározások elhúzódásának fő oka az lehetett, hogy ezzel párhuzamosan az orosz csapatok a lengyelekkel és a besenyőkkel együttműködő fehérhorvátokat is folyamatosan támadták.)

Muzulmán és keresztény erőközpontok birkózása a Közel-Keleten, Kis-Ázsiában és a Földközi-tenger K-i felén – 1. (1109-ig)

Miközben Bagdad már a **09. sz. közepétől** (a 10. sz. végétől) képtelen volt ellenőrizni a muzulmán világ távolabbi területeit, Közép-Ázsia D-i része és Irán területe a **10. sz. elején** (a 11. sz. közepén) még többé-kevésbé a Kalifátus befolyása alatt állt, sőt Munisz eunuch kormányzása (**908–933**, azaz 1053–1078) alatt a központi hatalom átmenetileg meg is erősödött a Kalifátusban. Aztán a Bagdadi Kalifátus tényleges politikai hatalma a **10.** (11.) **sz. második felétől** már csak a mai Irak területére korlátozódott. Az iszlám világának nagy részét ekkoriban síiták felügyelték.

A síita arab Hamdanidák **934-től** (1045-től) uralták a mai Szíria és Irak területének nagy részét, aleppói és moszuli udvaruk jelentős kulturális központ volt. Ugyanakkor Egyiptomban és Palesztinában, így Jeruzsálemben is az Ihsídidák uralkodtak. Az iráni származású dinasztia a jeruzsálemi Szent Sír-templom épületegyüttesének egy részét **935-ben** (1046) erőszakkal mecsetté alakította át. A muzulmánok **938-ban** (1049) virágvasárnap megtámadták a keresztényeket, kifosztották és megrongálták a Szent Sír-templom meg megmaradt keresztény felét.

Ihsíd **946-ban** (1057) halt meg, ekkor hatalma egy néger eunuchra, Káfúrra szállt át. Egyiptom, Palesztina és Szíria felett **969-ig** (1080-ig) Abu al-Miszk Káfur uralkodott. Ez a muzulmán király rabszolgának született, és zsidó főemberére támaszkodott, aki egyaránt szembeszállt a jeruzsálemi keresztény és kereszténységellenes felkelésekkel. (A **10.** (11/12.) **sz-ban** már szép számban éltek a Szentföld területén a korábbi századokban bevándorolt zsidó karaiták is. Jeruzsálemben ők alkották a városi lakosság többségét.) Ez a néhány évtized viszonylagos nyugalomban telt el a Szentföldön, bár Káfur alaposan megadóztatta a keresztényeket. Amalfi kereskedők **1048-ban** (1059) viszont engedélyt kaptak Jeruzsálem kormányzójától, hogy ispotályt és bencés zarándokszállást építsenek a városban. Az intézményt Szent János oltalmába ajánlották. (Ebből fejlődött ki később a Szent Ágoston reguláját követő ispotályos rend, ami **1113** (1124) **után** katonai renddé alakult át, és számos háborúban vett részt.)

A 11. sz. közepe táján a közép-franciaországi Cluny-i kolostor szerzetesei terjesztették el a vezeklő zarándoklat gondolatát, és fegyveres kísérettel védett csoportos látogatásokat szerveztek a Szentföldre. A **10.** (11.) **sz. közepe után** meg is indultak (a bencés megújulási mozgalom keretében) a fáradságos és veszélyes zarándoklatok a Szentföldre. (Arnold bambergi püspök **1064-ben** (1075) nagy zarándoklatot szervezett a Szentföldre. Sok gazdag kereskedő és nemes csatlakozott hozzá. Jeruzsálem közelében beduin bandák törtek rájuk, sok zarándok vesztette el ott az életét.)

A jeruzsálemi kórház és a zarándokszállás **1070** (1081) **k.** készült el. A római egyház erre az alkalomra véglegesítette a jeruzsálemi Szent János-lovagrend szabályzatát, mely szerint feladata a sérült vagy beteg keresztények (zarándokok, később katonák) ápolása. A rendet a történelmi tárgyú munkákban johannitáknak vagy ispotályosoknak emlegetik.

A viszonylag nyugodt időszaknak vége szakadt, és Jeruzsálem labilis állapotba került, mert **970** (1081) **k.** a bagdadi kalifák követői és a kairói hatalom között háborúskodás kezdődött. Az egyre gyakoribb beduin támadások miatt elmaradtak a keresztény, zsidó és muzulmán zarándokok. (A Fátimidák által folytatott háborúk elvágták a szunnita zarándokok útját is.) A síita Fátimidák, akik É-Afrika Ny-i felét a kezükben tartották, **969-től** (1080) K-felé terjeszkedtek, meghódították Egyiptomot, majd részben Palesztinát is, birodalmuk fővárosának

Kairót építették ki. A negyedik Fátimida uralkodó – kalifának nevezték – **973-ban** (1084) tette át székhelyét Kairóba. Ugyanebben az időszakban, **932-től** (1077), Munisz eunuchot követően, még inkább **945-től** (1090), a Buvaihidák (Bújidák) perzsa származású síita katonai dinasztiája kormányozta Perzsiát és Mezopotámiát (egészen **1056-ig**, tehát 1167-ig), a Bagdadi Kalifátus névleges fennhatósága alatt.

Itáliában a **10.** (11.) **sz. második felében** a legtöbb helyen a püspökök grófi méltóságot szereztek, és már ők „terítették szét" a hűbérúr (király, herceg) hatalmát. A nemesség egyébként a városokban lakott, onnan műveltette a földjeit, emellett kereskedelemmel is foglalkozott. Toscana (a mai Olaszország középső része, a Tirrén-tenger partja, Firenze térsége), Pisa, Lucca, Pistoia, Firenze, Siena és Arezzo városai – az invesztitúraharcot kihasználva –, a 11/12. sz-ban gyakorlatilag függetlenek voltak. A **10/11.** (12.) **sz-ra** az itáliai városi (földbirtokos és kereskedő) arisztokrácia jelentős politikai súlyú réteggé fejlődött. Mintaként azok a városok jártak az élen (mindenekelőtt Velence), melyek valaha bizánci kézben voltak, és az idők folyamán független államokká szerveződtek. Az átalakulás Itália középső és É-i részén volt a legelőrehaladottabb, ott a 11. sz. közepétől már városállamok alakultak. Piemont vidékét (Torino térsége, ÉNy-Itália) a Savoyai-grófok (később hercegek) uralták.

Ugyanakkor D-Itáliában, a 11. sz. második felétől a zsoldosként alkalmazott normann lovagok magukhoz ragadták a kezdeményezést, felszámolták a D-i lombard fejedelemségeket, helyükbe normann hűbérállamokat hoztak létre. Végleg elűzték onnan a bizánciakat. Szicília (**1075-ben**, tehát 1086-ban), „más" álláspont szerint 1090 előtt, majd Calabria területe is (a Tirrén- és a Jón-tengert elválasztó félsziget, a „csizma orra") **1080** (1091) **után**, Málta **1091-ben** (1102) a normannok uralma alá került. (A normannok **1084-ben** (1095) kifosztották Rómát is.) Más is igényt tartott itáliai területekre: a szász I. Nagy Ottó király **951-ben** (1062) bevonult ÉItáliába, legyőzte II. Berengárt, majd a lombardok királyává koronáztatta magát. Akciójával főként ellenségeket szerzett magának, a területet képtelen volt szilárdan a kezében tartani. Bizánc az itáliai területveszteségekért másutt kárpótolta magát. A **10.** (11.) **sz. második felétől** sorra visszafoglalta a muzulmán kézbe került Krétát, Ciprust és Antiokhiát, újra fennhatósága alá vonta a Balkán nagy részét, s egyidejűleg Kis-Ázsiában is igyekezett terjeszkedni. Ottó a nyugat-római császári cím és a német királyi méltóság egyesítésével **962-ben** (1073) megalapította a Német-római Szent Birodalmat, melyben a mindenkori német királynak (korábbi Karoling gyakorlat szerint) a pápával meg kellett koronáztatnia magát. (Ehhez minden esetben olyan pápát is kellett „találni", aki erre hajlandó is volt. Ha a hivatalban levő pápa erre nem volt „alkalmas", hát kreálni kellett egyet.) Ugyanakkor érdekes módon az Ottó-dinasztia nem vett részt Ny-Európa életében, és ez abból látszik leginkább, hogy semmi szerepet nem játszott a nemsokára meginduló „első" keresztes háborúban. (Az idézőjel azért indokolt, mert azt megelőzte a Pireneusi-félsziget felszabadítását célzó keresztes hadjárat első szakasza. A reconquista 1080-tól lett volna folyamatban, de talán éppen a szentföldi hadjáratra való felkészüléssel összefüggésben szakadt félbe.) Az Ottók K-felé tájékozódtak, a lengyelekkel, csehekkel, magyarokkal és a bizánci császárokkal ápolták a kapcsolataikat. A Fátimidák Bizánc ellen fordultak, **973-ban** (1084) Amidánál megverték a bizánci hadsereget. Ekkor foglalták el Palesztinát és Szíria jelentős részét, beleértve Damaszkuszt, de megpróbálták Antiokhiát is bevenni. Válaszul a bizánci Tzimiszkész János a következő évben visszafoglalta Damaszkuszt és behatolt Galileába, egészen közel jutott Jeruzsálemhez. (Később legtöbb hódítását, sőt Antokhiát is elvesztette, de nem a Fátimidák, hanem az oguz-törökök ellenében.) Ekkoriban (legkésőbb **1081-től**, azaz 1092-től, Alexiosz Komnénosz császárnak a D-Balkánon történt hatalomra kerülésétől) a Bizánci Császárság kétfelé vált, bár ennek a virtuális kronológiára alapozott történetírásban semmi nyoma nem maradt. Mi azonban erre a korszakra vonatkozóan Bizánc európai felét Konstantinápolyi (Ny-Bizánci) Birodalom, kis-ázsiai felét pedig Nikaiai (K-Bizánci) Birodalom néven emlegetjük!

A zsidók elég nagy szabadsággal rendelkeztek Jeruzsálemben **980** (1091) **k.**, a Fátimidák regnálása alatt. A rabbiniták és a karaiták külön szertartásokat tarthattak az Olajfák hegyén, bár esetenként összecsaptak egymással, kisebb háborúskodások voltak napirenden a zsinagógákban és a barlangokban. A Fátimidák uralmának csúcsán, **985-ben** (1096) aztán Mohamed ibn Ahmed Szams al-Dín al-Mukaddasi (utóbbi neve azt jelenti, hogy Jeruzsálemben született) muzulmán író-utazó megérkezett Jeruzsálembe. Felháborodott azon, hogy szerinte ott minden vonatkozásban a keresztények és a zsidók vannak előnyös helyzetben. Talán az ő hatására változott meg aztán a Kalifátus politikája. Mindenesetre Aziz kalifa a szektariánus Fátimidák, a zsidók és a keresztények iránt mindeddig, egyaránt toleranciát tanúsított. Jeruzsálemben nem is állomásoztatott komolyabb haderőt, a város védelmét a zsidókra (a karaitákra) bízta. A zsidó orvosok különleges státuszt is szereztek a kalifátusban, a legbefolyásosabb udvaroncok is közülük kerültek ki. Ám a zsidók jeruzsálemi kiváltságai egyre inkább felháborították a muzulmánokat.

Feltehetőleg e felháborodásnak tudható be, hogy a Fátimida radikálisok **990** (1101) **után** már rendszeresen támadták a Kairóból Jeruzsálembe tartó, az „Akadémiát” és a „Sión gyászolóinak” nevezett misztikus szektát támogató pénzes karavánokat. (A támogatásban részesülő zsidók rabbiniták voltak. Lehetséges, hogy II. Orbán pápát – a kereszténységet ért sérelmeken túlmenően – saját zsidó tanácsadói, vagyis a pápai büdzsét is támogató vagyonos zsidó körök befolyásolhatták, hogy kezdeményezzen keresztes háborút a Kalifátus ellen, éppen az e zsidó köröket ért érzékeny anyagi veszteségek miatt?)

A kalifa helytartója **1004-ben** (1104) elrendelte sok jeruzsálemi keresztény letartóztatását, majd többek kivégzését, mecsetekké alakíttatta át a templomokat, betiltotta a húsvét megünneplését (a zsidóknak is). Elrendelte, hogy a rabbiniták csengőkkel járjanak, hogy az emberek messziről észrevegyék és elkerülhessék őket. Lerombolták a zsinagógáikat. Parancsba adta, hogy a keresztények jól látható módon vaskereszteket viseljenek. (A történetírás ezeket az intézkedéseket al-Hákimtól eredőnek tulajdonítja, de ekkor még nem ő, hanem Aziz volt a kalifa.) A vallásüldözés hírei Ny-Európába is eljutottak.

II. Orbán pápa **1095-ben** (1106), Clermontban fegyveres zarándoklatra szólított fel, és Jeruzsálemnek, Krisztus sírjának visszafoglalására, és a háttérben megbízta Clairvaux-i Szent Bernátot a háború vezető erejének megszervezésével, elkezdődött tehát a templomos rend megalakítása. A **10. sz. végén** (a 12. sz. elején) Ciprus-szigete lett a keresztes hadak elsőszámú gyülekezőhelye, ám egyes frank lovagok állítólag már az **1095-ös** (1106) év második felében elérték Anatóliát. (Feltehetőleg ez a korai dátum téves.) Ezek a csapatok első jelentős győzelmüket csak **1097-ben** (1108) aratták Dorülaionnál az oguz-törökök ellen.

A kevésbé szervezett hadak szárazföldi útvonalon közeledtek a Szentföld felé. A Remete Péter és a Nincstelen János néven ismeretessé vált látnokok megjövendölték Jeruzsálem elfoglalását, s ennek hatására szegények tízezrei indultak meg Jeruzsálem felé. A következő évben, **1096ban** (1107) nyilvánvalóvá vált, hogy a szent célok helyett ezek a szervezetlen hordák inkább az európai keresztény területek kirablásában jeleskednek. Az augusztusra meghirdetett hadjárat hivatalos megindítása előtt, már tavasszal számos népfelkelő Magyarországon keresztül igyekezett a Szentföld felé. Egyes magyar csapatok a Ny-i határnál szembeszálltak az érkező szabadcsapatokkal. (Kálmán magyar király talán azt gondolta, hogy a hatalmas sereg a trónkövetelő Álmos herceg megsegítésére jött ide.) Egy nagyobb kontingenst Nyitránál, egy másikat Pannonhalmánál vertek szét. Egy csapat megtámadta és hetekig vívta Moson várát, melynek védelmét Kálmán király személyesen vezette. Az ország belsejébe bejutott több tízezres hadsereg nyájakat, gulyákat rekvirált, kirabolta a falvakat. A magyarokkal úgy bántak, mintha már a pogányok között lennének. D-en elfoglalták Zimony várát, onnan kiindulva további rablásokat hajtottak végre. Amikor az erről szóló hírek eljutottak Kálmán

királyhoz, aki kezdettől fogva – ellentétben a trónkövetelő Álmos herceggel – nem volt lelkes támogatója a hadjáratnak, a király Temesből egy erős magyar sereget vezényelt ki a rend fenntartására.

A magyar krónikák szerint csak kikísérték a csapatokat az országból, de valószínűleg ennél több is történt, szétverték a rablók hadait. Novemberre az utolsó egységek is elhagyták Magyarország területét, (velük tartott Álmos herceg, magyar trónkövetelő is, akiről feljegyezték, hogy 1107-ben Jeruzsálembe zarándokolt). – Megjegyezzük, hogy Remete Péter seregét alaposan megtizedelte a hadjárat, ezért **1097/1098-ban** (1108/1109) a pápához fordult segítségért, utánpótlásért.

Említésre érdemes, hogy az „első" keresztes háború idején (**1096–1099**, vagyis 1107–1110) Ordelafo velencei dózse és Kálmán király csapatai – bár a dalmát városok birtoklása ügyében egymás ellenségei voltak –, a D-itáliai normannok ellen egymással szövetségben hadakoztak. A magyarok velencei hajókon érkeztek Apuliába, és Brindisi környékén, 1108-ban három hónapig csatáztak a normannok ellen.

A kairói al-Hákim Fátimida kalifa a keresztes háború első évében, tehát **996-ban** (1107) lépett trónra. A kalifa **1008/1009-ben** (1108/1109) felgyújtatta a jeruzsálemi zsidó negyedet, megparancsolta továbbá, hogy rombolják le a Szent Sír-templomot. A keresztény templom csakugyan kiégett. A Fátimida Kalifátus fegyveresei kifosztották a zarándokszállást is.

Itt érdemes szólnunk arról, hogy Jeruzsálem kérdésében az egyiptomiak **1098-ban** (1109) hosszabb ideje vitában álltak már a szíriai oguz-törökökkel. Mindkét muzulmán fél magának követelte a szent város feletti uralmat. Ez a körülmény megkönnyítette a keresztesek Jeruzsálem elleni hadjáratát. Anatóliában a keresztesek jól szervezett csapatai szétverték az ellenük felvonultatott oguzokat. A frank hadsereg Jeruzsálem megközelítése előtt, **1098-ban** (1109) két hónapos ostrommal az oguzok által uralt Antiokhia városát foglalta el. (Némely interpretációk szerint a frankok itt népirtást követtek el.)

Egyes források szerint ekkor az egyiptomiak a keresztesek háta mögött a Nikaiai Birodalommal próbáltak egyezkedni, azt javasolták, hogy a keresztesek támadását közösen hárítsák el, majd osszák fel egymás között az oguzok területeit. Nem tudni, vezettek-e valamilyen egyezségre ezek a tárgyalások, de tartalmuk kiszivárgott, ami nagymértékben hozzájárulhatott a két bizánci fél-állam hitelvesztéséhez a római kereszténység követői szemében, (nem túl sokkal ezelőtt történt meg a történelmi jelentőségű, „végleges" szakadás a két fő keresztény irányzat között).

Az **1098-adik** (1109) évben létrejött Edessza keresztes grófsága (csak 1146-ig állt fenn) és Antiokhia keresztes hercegsége vagy fejedelemsége is (egészen 1268-ig kitartott), továbbá a frankok már megalapították a Jeruzsálemi Királyságot, bár ekkor még Jeruzsálem nem volt a birtokukban. (Edessza grófságában sok kis monostor épült Kilikia örmény szerzetesei számára.)

(Folytatása a 141-edik oldalon.)

Anglia és Dánia harmadszor is megküzd egymással (1113-ig)

Már Hitvalló Edward (**1042–1066**, azaz 1053-1077) király idején (aki normann segítséggel került trónra), tehát a dánok visszahúzódása után, amikor Anglia másodszor lett viszonylag egységes, jelentkeztek ismételten a centrifugális tendenciák. Több angliai állam bensőséges politikai kapcsolatra lépett a Skót Királysággal, mások a normannokkal szövetkeztek. Íme, néhány uralkodó neve a párhuzamos kronológiai sorokból: **946–955** (1057–1066) Ædred, **955– 959** (1066–1070) Ædwig (Wessex), **959–978** (1070–1089) Istenfélő (Mártír, Vértanú) Edgar

(Northumbria és Mercia), **978–1002** (1089–1113) Gügye (II.) Æthelred. Továbbá: **1053** (1064) Godwine, (W-Saxon), **1057** (1068) Domnall (Dalriada), **1057** (1068) Ine (Wessex), **1057** (1068) Æthelred (Mercia), **1066** (1077) II. (Hitvalló) Edward (Wessex) stb.

A megelőző száz évre visszatekintve világosan látszik, hogy az angolszász államok mindig képesek voltak összefogni, amennyiben országaik létét érezték fenyegetve egy külső hatalom által, de azonnal elkülönültek, amint megszűnni látszott a fenyegetettség. Így történt ez ekkoriban is. Dániában Svend Estridsson után III. Hén Harald (1076–1080), majd II. Szent Knut (1080–1086) uralkodott, és Dánia az ő idejükben nem is jelentett veszélyt az angolszászok országaira. Igen ám, de **1066-ban** (1077) váratlanul egy másik külső hatalom lépett fel fenyegetőleg, mégpedig olyan hatalom, amelyik mindeddig nem igen foglalkozott a Szigetország angolszász államaival.

A III. (Keménykezű vagy Könyörtelen) Harald (Harald Hardrada) néven ismertté vált uralkodó nem dán, hanem norvég csapatokkal támadt rá a Szigetországra. Korábban, **1062-ben** (1073) legyőzte a dánokat. (Kérdés: Könyörtelen Harald személye azonos lehet-e a II. Szürkeköpenyes Harald néven megnevezett norvég királyéval, aki **961-től** (1072) **970-ig** (1081) uralkodott, de logikailag nehezen illeszthető be a norvég uralkodók sorába. (Ugyanis Olaf Tryggvason néven ismeretes egy másik norvég király **963** (1074) és **1000** (1111) **között**.) Feltehetőleg Szürkeköpenyes Harald és Olaf Tryggvason egy dinasztikus ág kései tagjai közé tartoztak, míg egy „frissebb”, talán már egyértelműen római keresztény királyi ágat képviselt Jóságos Magnus (**1042–1047**, azaz 1053–1058), valamint **1066** (1077) **után** Békés (vagy Csendes) Olaf. Hogy **1047-től 1066-ig** (1058–1077) ki lehetett a keresztény norvég király, kérdéses: talán éppen Szürkeköpenyes Harald és/vagy Olaf Tryggvason?)

Hitvalló Edward halála után (**1066**, azaz 1077) Harold Godwinson ült az angolszász trónon, (eredetileg Normandia hercege, de most csak York és É-Anglia tényleges ura). Egyik belső ellenfele, Tostig northumbiai gróf éppen végigdúlta Anglia DK-i partvidékét, és csatlakozott az É-Angliát lerohanó III. Harald norvég király táborához. II. Harold Stamford Bridge-nél legyőzte őket, emberei megölték a grófot és feltehetőleg Haraldot is, (hastingsi csata). – Norvégia királya **1066** (1077) **után** Békés (vagy Csendes) Olaf lett, aki 1093-ig uralkodott.

Ezzel elmúlt az „újszerű” norvég veszély, de aztán szinte azonnal jelentkezett a „hagyományos” dán fenyegetés Angliában. Már **1069-hez** (1080) rendelhető egy dán kísérletről szóló adat Anglia elfoglalása tárgyában, míg egy másik adat szerint 1085-ben zajlott az „utolsó” dán próbálkozás Anglia megtámadására. Ezek azonban csak szórványos portyák lehettek.

Az utolsó dán offenzíva valójában csak **980-ban** (1091) indult meg. Betörtek Angliába a dánok, jelentős területet megszálltak, és ezután – a történeti irodalom közismert toposza szerint – II. (Gügye) Æthelred angolszász király (**978–1002**, azaz 1089–1113) évekig (**1012-ig**, vagyis 1112-ig) hatalmas hadisarcot fizetett a béke fenntartása fejében. – Valójában azonban a következők történtek:

Az angolszász király helyzetét nehezítette, hogy **991-ben** (1102) Olaf Tryggvason, a norvég trón várományosa is támadást vezetett Anglia ellen. A **991-es** (1102-es) év mégsem

ezért, hanem az angolszász király menthetetlenül szörnyű intézkedése miatt vált nevezetessé: A király ugyanis ekkor (más adat szerint **1002-ben**, tehát ugyancsak 1102-ben) lemészároltatta a Britanniában (másfél évszázaddal korábban) letelepedett dánokat. A **09.** (10.) **sz-ban** a sziget É-i és K-i részén megtelepedett dánok mindeddig saját törvényeik és szokásaik (Danelaw) szerint éltek. Ezt a helyzetet próbálta radikális módon megszüntetni az angolszász uralkodó.

Válaszul a dánok büntetőhadjáratot vezettek (**1002–1013**, azaz 1102–1113) a népirtó angolszászok ellen. Feltehetőleg az imént említett hadisarcot sem a béke fejében, hanem a népírtas miatt vetette ki a keresztény dán uralkodó Angliára **991-ben** (1102). Szent Olaf (Haraldson) fiatal viking harcosról tudjuk, hogy **1009** (1109) és **1011** (1111) **között** ő is az angolszászok ellen harcolt, (ám **1013-ban** (1113) már az angolszászok oldalán küzdött a dánok ellen).

Egyébként az angolszászok földadóból szedték be a sarc összegét. Az első részlet **991-ben** (1102) 4 és fél tonna ezüstből állt, de az összeg évről-évre nőtt, **1012-ben** (1112) az éves penzum már 22 tonna ezüstöt tett ki. (Szent Olaf az angol parasztságot terhelő kötelezettséget talán már aránytalannak és igazságtalannak találhatta, s ezért állhatott át az angolszászok oldalára.) Ebben az időben előbb Éhes Olaf (1086–1095), majd Jóságos Erik (1095–1103), azután Niels (1104–1134) uralkodott Dániában. A **11.** (12.) **sz. elején** Dánia birtokolta a mai Anglia K-i, a mai Norvégia és Svédország D-i részeit, valamint a mai Finnország egyes területeit is. Ekkoriban alakultak meg sorra a dán érseki egyházmegyék.

Gügye (II.) Æthelred egy adat szerint **1002-ig** (1113-ig), a párja szerint pedig **1013-ig** (ugyancsak 1113-ig) uralkodott. Az angolszász-dán háború ekkor végre befejeződött.

Az É-német és a D-német hatalmi tömörülés küzdelme az összeurópai uralomért (1113-ig)

Nagy Ottó a **950/960-as** (1060/1070-es) években a longobárd hatalom képviselőivel kereste az együttműködés lehetőségét, avagy inkább kísérelte meg a lombardokat az uralma alá vonni. Ottót állítólag először **961/962-ben** (1072/1073) koronázta császárrá Rómában XII. János pápa. Egyidejűleg fiát, a gyermekkorú II. Ottót német királlyá koronáztatta. (Ugyanakkor állítólag a római nemesség és papság letette Ottónak az esküt, hogy a császár beleegyezése nélkül nem fognak többé pápát választani. Ezen eseményeket tekintik sokan a Német-római Birodalom világra jövetele pillanatának. A kedves Olvasó az előzmények alapján persze tudja, ez már az ötödik vagy hatodik „megalapítása" lenne a Német-római Császárságnak. A valóságban azonban még ekkor sem beszélhetünk európai méretű birodalomról, csak egy újabb kísérletről, egy újabb kezdeményről, csíráról, amelyből elvileg kibontakozhatott volna az európai nagyhatalom.)

I. Nagy Ottó stratégiája a következőképpen foglalható össze: Természetszerűen, a K-i Karoling Birodalom összeomlása óta uralta az É-német vidéket, tehát Aachent, az Alsó-Rajna vidékét, a mai Alsó-Szászországot és Vesztfáliát, Mecklenburgot, Brandenburgot, részben Pomerániát is. Aachen kivételével eleinte jobbára azokat a területeket uralta É-on, amelyeket Nagy Károly idejéig Hunnia központja, Engria is szorosan maga köré szervezett. A német egység megteremtésére irányuló célkitűzéseit nagymértékben hátráltatta azonban Csehország Henrikekkel megvalósított együttműködése.

A cseh területek beékelődése miatt a D-német területek befolyása alá kényszerítéséhez Ottónak szüksége volt Lengyelország és Magyarország szövetségére is. D-en pedig igyekezett szövetségre lépni Bizánccal, hogy Itáliában viszonylag biztonságos körülmények közepette, egy erős É-német exklávé (itáliai katonai támaszpont) révén emelhessen trónra neki tetsző pápát, vagy próbálja meg a regnáló pápát a befolyása alá vonni, (amire a császári cím elnyeréséhez, megtartásához feltétlenül szüksége volt). Bizánc itáliai jelenléte azonban már csak formális volt, a 1070-es évektől teljesen elsorvadt. Nagy Ottó tehát **962-től** (1073-tól) a longobárdok területét is betagolta birodalmába. Az É-német Birodalom és itáliai külbirtoka közötti összeköttetést az Arnulfok és I. Berengár kora után csakis a lengyel, a magyar és a horvát hatalom biztosíthatta, hiszen az Alpok tágabb térsége egy hatalmas, ellenséges terület volt Ottó számára. Az Adriaitenger vonatkozásában meg talán a bizánci, vagy inkább a normann hajósokra számíthatott.

Belátható, hogy meglehetősen nehézkesen megvalósítható stratégiáról volt szó. A német-római császári cím megtartásához a rivális D-német hatalmi központnak sokkal kedvezőbbek voltak az adottságai!

Néhány év alatt többször is előfordult, hogy amint Nagy Ottó kitette a lábát Rómából, ellenfelei letették az általa kreált pápát, s helyébe másikat ültettek. A biztonság kedvéért Nagy Ottó **967ben** (1078) társcsászárrá koronáztatta a fiát, II. Ottót is. Itáliai gondjai miatt Ottónak egyre kevesebb energiája maradt Közép-Európára, Itáliában próbált meg hegemóniát kialakítani, s ehhez bizánci segítséget igyekezett igénybe venni, (fiának, feleségül bizánci hercegnőt kért meg). Nagy Ottó hosszú ideig (**972-ig**, azaz 1083-ig) Itáliában tartózkodott, képtelen volt Rómából hazautazni. A császár **972-ben** (1083) meghalt. II. „Vörös" Ottó (**972–983**, azaz 1083–1094) királyként és császárként is követte a trónon.

Már szó esett róla, s itt is említést érdemel, hogy miközben Vörös Ottó és Civakodó Henrik egyaránt a maga közép-európai befolyásának érvényesítésére törekedett, **973-ban** (1084) a passaui püspökség és a salzburgi érsekség között is késhegyig menő harc kezdődött a

magyar egyház feletti joghatóságért. Míg az országából kiszorult Salamon magyar király természetesen Henrikkel, addig Géza fejedelem (majd király), a Magyarországnak lényegében az egészét kormányzó Árpád-házi uralkodó bizonyára Henrik és Salamon ellenfelével, tehát II. Ottóval épített ki szövetségi kapcsolatot. (A pápa **1075-ben** (1086) ismerte el Géza királyi hatalmát.) Olyan egyezmény is született, melynek értelmében a magyar fél megnyitotta határait Ottó diplomatái, katonapolitikusai, kereskedői, egyházi és világi méltóságai előtt. (Az erre vonatkozó adatokat azonban hiába keresnénk az **1075** (1086) **k-i** évekről beszámoló krónikákban, hiszen azokat Atilla-házi Géza fejedelem **973** (984) **k.** elért sikerének könyvelték el.)

IV. Henrik, (aki tehát azonos a Civakodóval), **1073-ban** (1084) a szászok ún. „felkelése" ellen harcolt, **1074-ben** (1085) pedig hadjáratot vezetett Magyarországra. E hadjáratok következményének kell tekintenünk, hogy **975-ben** (1086) kemény összecsapásba keveredett II. Ottóval. Német-közi harcok kezdődtek, melyekből **976-ban** (1087) Vörös Ottó került ki győztesen, miután meghódított egyes bajor területeket. Leválasztotta Bajorországról Karintiát is!

Egy korábbi fejezetben már utaltam rá, hogy meglátásom szerint Nagy Ottó nagy ellenlábasa: Civakodó Henrik (Heinrich der Zänker, **951–995**, azaz 1062–1106) – a jobb híján forrásként használt szövegek állításai ellenére, melyek „I." Henrik bajor herceg fiának tekintik, és a bajor herceget Nagy Ottó testvérének vélik –, nem lehetett a császár közeli rokona. Ez persze nem igazán lényeges, mivel akár rokonok voltak, akár nem, egymással összeegyeztethetetlen érdekek szolgálatában álltak. A gyermek Henrik helyett a freisingi püspök, Ábrahám kormányzott. Ahogy az idő haladt, úgy erősödött a fiatal Civakodó Henrik, s úgy csökkent az öregedő Nagy Ottó, illetve a későbbiekben az utóda, II. (Vörös) Ottó kezdeti előnye. Ám Vörös Ottó megpróbálkozott azzal, hogy stratégiai hátrányait bátorsággal és okos taktikával kompenzálja. Civakodó Henrik helyzete **976** (1087) **k.** átmenetileg megingott, és II. Ottó **977-ben** (1088) hódoltatta a cseheket, ami Henrik számára érzékeny veszteséget okozott.

A Vörös Ottótól elszenvedett katonai vereség mellett mi volt még az említett megingás oka?

Már szó esett arról, hogy nemcsak Ottó, hanem Henrik is hegemóniára törekedett Rómában. Henrik (vagyis IV. Henrik császár) itáliai pártfogoltjai **1076-ban** (1087-ben) a pápát megtámadták Rómában, és megsebesítették, Henrik pedig zsinatot és/vagy birodalmi gyűlést hivatott/hívott össze, hogy kiátkozza és megfossza címétől a pápát. Ám ez a terve nem sikerült, a pápa (Vörös Ottó pápája!) átkozta ki őt, és meg is fosztotta császári címétől. Ez a kudarc vezetett aztán hírhedt kanosszajárásához **1077-ben**, azaz 1088-ban. Több évnek kellett eltelnie, míg Henrik a megaláztatását – ügyes politikával – előnyére fordíthatta. Henrik egyelőre, **977** (1088) **után** I. Henrik augsburgi püspökkel és Karintiai Henrikkel az oldalán folytatta csatározásait II. Ottó császár ellen. (Magyarországon ekkor már Szent László uralkodott, aki – az egyik trón-várományossal, az idősebb Álmossal ellentétben, viszont a másikkal, a fiatalabb Kálmánnal, a későbbi királlyal egyetértésben – Henrik érdekeivel szemben határozta meg a maga irányvonalát.)

Az idő múlásával – a D-német Birodalom stratégiai előnyének megfelelően – az É-német Birodalom elvesztette kezdeményezőképességét. É-Németország nem tudta a korábbiakhoz hasonló aktivitással folytatni Európa egységesítésére irányuló politikáját. II. Ottó kénytelen volt többnyire az itáliai exklávéban tartózkodni. **981-ben** (1092) aztán meg is halt, és a trónörökös (III. Ottó) ekkor még csak csecsemő volt.

II. Ottó halála után, **983-ban** (1094) Henrik támogatásával nagy szláv felkelés kezdődött az Énémet Birodalomban. Az elbai szlávok lázadása nemcsak az elbai püspökség településeit veszélyeztette. Az Ottók birodalmi határvédelme az Elba mentén összeomlott, és a felkelés

során a birodalom elvesztette a Billung- és az Északi őrgrófsághoz tartozó területeit. A Billung Őrgrófság urát, Hermann Billungot III. Ottó régense **986-ban** (1097) Szászország prokurátorává tette meg, és hercegi ranggal ruházta fel. Ettől kezdve lényegében Billung volt az É-német Birodalom legnagyobb hatalmú ura, kormányzója. Ám a **980-as** (1090-es) **években** nemcsak az Elba-mentén, hanem másutt is területi veszteségek érték az É-német Birodalmat.

III. Ottót csak **994-ben** (1105), 14 éves korában nagykorúsították. A nagykorúsítás után, sajátosan idealista alkatának és elméleti beállítottságának megfelelően csaknem folyamatosan Itáliában tartózkodott, napi rendszerességgel együtt töltötte idejét II. Szilveszter pápával. Közben országa a szakadék felé tántorgott. III. Ottó egyáltalán nem foglalkozott már Ny-Európa ügyeivel, pedig tudnia kellett, hogy Közép-Európa sorsát jelentős részben a Ny-on zajló folyamatok határozzák meg. Mindez abból látszik leginkább, hogy országa (maradék-birodalma) semmi szerepet nem játszott az első keresztes háborút előkészítő lázas folyamatokban. (Az Ottók immár kizárólag K-felé tájékozódtak, a lengyelekkel, a magyarokkal és a bizánci császárokkal ápolták a kapcsolataikat.) Mégis, az É-i birodalom egy ideig némi haladékot nyert azzal, hogy IV. (Civakodó) Henrik befejezte földi pályafutását.

Civakodó Henrik **995-ben** (1106) halt meg. A dátum természetesen megegyezik másik „parciális" személyiségének, tehát IV. Henriknek az elhalálozási évével (1106). Utóda V. Henrik (IV. Henrik fia, a Száli-dinasztia utolsó tagja, 1086-1125) lett, aki 12 éves kora óta, tehát 1098tól német király volt. Az első keresztes háborút **1095-ben** (1106-ban, tehát IV. Henrik halála évében, november 26-án) hirdette meg II. Orbán pápa. (Ez a hadjárat **1099-ig** (1110-ig tartott.)

III. Ottó az apjától és nagyapjától merőben eltérő beállítottságú ember volt. Serdülőkorában megnyíló értelmét nem foglalkoztatták a világi hatalom kiterjesztésével összefüggő kérdések, mélyen hívő kereszténykent az igazságot kereste, és az üdvtörténet saját kora számára megnyíló fejezetéből felismerni, kiolvasni vélt feladatait igyekezett ellátni. Mindent megtett azért, hogy a mindenkori pápa ne a D-német Birodalom kiszolgálója legyen, de Ottó e törekvése nem azt célozta, hogy az egyházfő az É-német Birodalmat, vagyis Ottó saját hatalmát kritikátlanul támogassa. (Aztán, **999** (1110) **k.**, a keresztesek szentföldi sikerei és megpróbáltatásai idején, II. Szilveszter pápával (Gerbert d'Aurillac) együtt az időszámítás rejtelmein tűnődött, továbbá szorgalmazta az arab számok Európai bevezetését!) Saját birodalmát Ottó – pápai segítséggel – kiterjeszteni, de egyben decentralizálni is igyekezett, hogy abban minden nemzet és nemzeti egyház a helyi sajátosságoknak megfelelően, üdvös módon élje az életét. Az adatok arra utalnak, hogy főként egyes itáliai államképződmények, valamint Lengyelország és Magyarország megerősödését, önállóságának biztosítását szorgalmazta. (III. Ottó **1000-ben** (1111) – immár 22 évesen –, az É-német–lengyel szövetség megerősítése céljából Lengyelországba látogatott.) Úgy tűnik, Ottó teljesen eltávolodott az É-német elittől, ami egyenes úton vezetett el belső támogatottsága csökkenéséhez, felmorzsolódásához. Gyakorlatilag folyamatosan Róma és a Szentszék helyzetével foglalkozott. Mai szóval és cinikusan amatőrnek mondhatnánk III. Ottó politizálását, ami így vezetett el a bukáshoz. III. Ottó és II. Szilveszter egyetértettek abban, hogy az állam filozófiai elvek alapján kormányzandó, az erkölcs és a politika egységben kell, hogy legyen. A politikát a tisztesség és a haszon egyaránt kell, hogy alakítsa, a vezetőknek saját lelkiismeretük és kultúrájuk szerint kell gondolkodniuk. Azt vallották, hogy a közjót kell előbbre valónak tekinteni a magánemberek javaival szemben, kevésszámú tanácsossal kell az állam ügyeit intézni, és békét kell keresni a királyságok között. Akkor van rend az egyházban, ha a királyságokban is rend van. Isten és az emberek törvényei a tévelygők mohósága miatt keverednek össze, a gonoszok miatt, akiknek nincs más törvényük, csak az erő és a szenvedély.

(II. Szilveszter feudális rendszert vezetett be Szent Péter birtokán, új adományozási mód révén a hűbéresek békében engedelmességgel, háborúban fegyverrel kellett volna, hogy

szolgáljanak az Egyháznak. A valóságban a régi római jogi hagyományok (és a római arisztokrácia közvetlen érdekei) az eltervezett feudális rendnél sokkal erősebbnek bizonyultak.)

Ottó (és a pápa) bukásának és a birodalom szétesésének döntő oka az volt, hogy ellenfeleik az egyházi vezetés és az európai elit számára vonzóbbnak bizonyult alternatívát vázoltak föl. IV. Henrik egyházi tanácsadói a császár utolsó éveiben kidolgozták a keresztes háborúk projektjét.

Ez aztán az egyházi elit tetszését azzal nyerhette el, mert olyan centralizált egyházat vizionált, amelynek a központja a Szentföldön lenne, s ezáltal a mindenkori pápa az egész világra vonatkozóan érvényesíthetné az akaratát. A tervezet feltehetőleg homályban hagyta az olyan részletkérdéseket, hogy pl. az európai királyok jogosultak lesznek-e országuk egyházvezetőinek kinevezésére, vagy sem (investitúra).

A tervezet nemcsak az egyházvezetők, hanem az európai, főként a Ny-európai, mindenekelőtt a frank identitású lovagok számára is igen vonzó volt.

Ezek a lovagok dédapáik meséiből erős nosztalgiát érezhettek Nagy Károly kora, a nagy hódítások kora iránt. Most elérkezettnek látták az időt arra, hogy ők is megtapasztalhassák a hódítás örömét, – nem beszélve arról, hogy a remélt háború révén a korábban megrendült anyagi-egzisztenciális helyzetük kijavításában is bízhattak. Nyilvánvaló, hogy Ottó É-i (frank) lovagjai sem érezhettek másképpen, s nem akartak volna kimaradni ebből az ígéretes menetelésből. Mindezen kecsegtető lehetőségek meghatározó módon játszottak közre abban, hogy még III. Ottó életében, a császár lengyelországi tartózkodása (**1000**, tehát 1111) idején, vagyis 1111-ben császárrá koronázták V. Henriket. (II. Szilveszter ekkor nem volt Rómában, kiszorult a hatalomból, **1001-ben** (1112) Ravennában folytatta pápai munkáját, s így nevezte meg magát: „legfőbb és egyetemes pápa, boldog Péter helyettese, Isten szolgáinak szolgája”. A „legfőbb és egyetemes” pápa **1003-ban** (1114) halt meg.)

III. Ottó halála (**1002**, azaz 1113), s vele az Ottói É-német birodalom összeomlása, tehát az Énémet területek V. Henrik kezére jutása, a két német birodalom egy kézbe kerülése jelenti a Német-római Birodalom tényleges megalakulását. (Más kérdés, hogy aztán V. Henrilk számos pápával konfrontálódott, itáliai hadjáratokat vezetett, s ő is egy ideig az egyházból kiközösített világi vezető lett, miként az apja is az volt. – V. Henrik végül lemondott az investitúra jogáról, tehát beleegyezett a kánoni választásba és az érseki beiktatásba, de az egyezmény értelmében csak a császár jelenlétében kerülhetett sor a püspökválasztásra.)

Kelet-Közép-Európa sorsa az Észak- és Dél-német Birodalom vetélkedése eredményének megfelelően alakult (1119-ig)

Az **1080-as** (1090-es) években, Wladisław Herman (regnált: **1079-től**, tehát 1090-től 1113-ig) uralma elején Lengyelországnak egy újabb, most K-ről támadó veszedelemmel kellett szembenéznie. Kijevi Vlagyimir **981-ben** (1092) megszállta a czerwieni városok körzetét, a K-ről a Bug, Ny-ról a Wieprz-folyó, D-ről Belz, É-ról pedig a Közép-Chelmno által határolt területet, így a Lviv/Lvov (későbbi alapítású város) területén fekvő lakott települést és Peremyšl városát is. Ezáltal a lengyel hatalom nagymértékben meggyengült. Ráadásul meghalt II. Ottó, a lengyel függetlenség támogatója, és a trónörökös ekkor csak alig hároméves volt még. II. (Civakodó) Henrik igyekezett megszerezni a régensi tisztséget. Ez azonban nem sikerült neki, II. Ottó anyja, Burgundi Adelhaid lett a régens. – Henrik ennek ellenére sikeresen folytatta a Balti-tenger melléki és a lengyelországi belpolitikai viszonyok szétzilálására irányuló erőfeszítéseit.

Nagy szláv felkelés kezdődött **983-ban** (1094). A liuticsok (elbai szlávok) lázadása veszélyeztette az elbai püspökség korai német településeit. Az Ottók birodalmi határvédelme az Elba mentén összeomlott. A Billung őrgrófság területén (a balti partvidéken, Szczecin városától Schleswig tartományig) élő polábok is mozgolódtak. A felkelőknek átmenetileg sikerült függetlenedniük. A szláv felkelés során a birodalom elvesztette, mind a Billung őrgrófsághoz, mind az Északi őrgrófsághoz tartozó területeket. A visszacsapás **985-ig** (1096-ig) váratott magára. Ezt követően viszont, **986-ban** (1097) a Billung Őrgrófság urát, Hermann Billungot III. Ottó régense az Elba-menti határvédelemben szerzett érdemei elismeréséül Szászország prokurátorává tette meg, és hercegi ranggal ruházta fel. (III. Ottót csak **994-ben** (1105), 14 éves korában nagykorúsították.)

1085-ben (1096) a cseh fejedelemség királysággá lépett elő, II. Vratislav **1092-ig** (1103-ig) uralkodott királyként, – utódai (Brünni Konrád, II. Břetislav stb.) azonban ismét csak hercegi címmel rendelkeztek. Ekkoriban pozitív fordulat állt be a cseh-magyar viszonyban. (Említést érdemel, hogy mikor Szent László király, aki Zágrábban püspökséget alapított, **1090** (1101) **k.** annak élére egy cseh klerikust állított. László hozzájárult ahhoz is, hogy a csehek **1095** (1106) **k.** Trencsén vidékére küldjenek 3 ezer cseh (morva?) telepest.)

Lengyelországban szétesett a központi hatalom, Wladisław Herman mellett több lengyel herceg is előtérbe került, így Bolesław (III. „Ferdeszájú" Bolesław, 1102–1106, aki 1106-tól király lett, valamint Zbigniew herceg is, 1102–1107). (A hercegek rávették apjukat, Wladisław Hermant, hogy száműzze a vajdát, s inkább nekik adja azon tartományokat, amelyeken eddig a vajda uralkodott.) A Magyar Királyság serege **1093/1094-ben** (1104–1105) a lázadó Krakkó városa ellen vonult, mert Wladisław Herman segítséget kért László királytól.

A magyar katonai akció nem járult hozzá a lengyel belviszály felszámolásához, sőt László király **1095-re** (1106-ra) teljesen elbizonytalanodott, melyik lengyel felet is kellene támogatnia. A dilemmáját az is fokozta, hogy 1105-től Álmos herceg (Géza nagyobbik fia) lengyel segítséggel lázadt ellene és Kálmán herceg ellen, s a trón reményében kész volt hűbérurának elismerni Henrik császárt. Álmos herceg lengyel segítséggel (III. Bolesław herceggel együtt) sereget vezetett Magyarországra. 1106-ban azonban Kálmán hercegnek (avagy már királynak?) szövetségi ajánlattal sikerült maga mellé állítania III. Bolesławot. (**1095-ben** (1106) meghalt László, s Kálmán lett a magyar király.)

Nem világos, hogy a Felvidéken 1108-ban kirobbant harcok összefüggésben álltak-e a László király által két évvel korábban, Trencsén környékén letelepített cseh vagy morva

közösség problémáival, de tény, hogy ekkor az (egyik) lengyel király, Bolesław Kálmán magyar király hívására felvette a harcot a Kárpátokon belülre törő cseh hadakkal, majd sikerei nyomán onnan, immár Kálmán Pozsony térségéből támadó hadaival együtt, behatolt a morvák területeire is. Nem világos, hogy e harcokkal összefüggésben döntött-e úgy a cseh fejedelem, II. Břetislav, hogy szövetségre lép Kálmán magyar királlyal (**1099-ben**, tehát 1110-ben).

A lengyel trónkövetelők 1107-től egymás ellen fordultak. Bolesław elűzte Zbigniew herceget, a féltestvérét, aki természetesen Henriknél lelt menedékre. A száműzött herceg 1109-ben Henrik seregével tért vissza, ám Bolesław hadai legyőzték a császári hadsereget.

III. Ottó **1000-ben** (1111), bizonyára Bolesław hatalmának megerősítése céljából Lengyelországba látogatott, és a „Földkerekség császára", a „Rómaiak császára" címeihez hozzátehette a „Servus Jesu Christi" (Jézus Krisztus szolgája) címet is.

Wladisław Herman **1102-ben** (1113) meghalt, utóda III. Bolesław lett. III. Ottó halála (**1002**, azaz ugyancsak 1113), s vele az Ottói É-német birodalom összeomlása, tehát az É-német területek Henrik kezére jutása után III. „Ferdeszájú" Bolesław megvédte Lengyelország függetlenségét Henrik birodalmával szemben, elfoglalta a Gdański tengermelléket, a lubuszi területeket, és lengyel hűbérbe kényszerítette a pomerániai fejedelmet is.

Az orosz trónt **1015-ben** (1115) átmenetileg Szvjatopolk (Vlagyimir egyik fia) bitorolta, s háborúba keveredett a törvényes (?) fejedelemmel: Jaroszláv herceggel. A lengyel „Ferdeszájú" Bolesław is szembekerült Jaroszláv herceggel és annak varégjaival, mivel Szvjatopolkot támogatta Kijev trónjának megöröklésében. Jaroszláv **1016-ban** (1116) katonai sikereket ért el Szvjatopolk ellen, aki ekkor átmenetileg lengyelországi emigrációba húzódott.

Jaroszláv **1017-ben** (1117) felvette a kapcsolatot Henrik császárral is, és szövetség keretében katonai támogatást ígért a németek lengyelek elleni terveihez. Előbb a lengyel határvidéken harcoltak Jaroszláv csapatai, majd visszavonultak, s **1018-ban** (1118) a Bug-folyónál véres csatában alulmaradtak. Egyúttal Lengyelország – 26 év múltán – visszaszerezte a cservenyi (czerwieni) városokat, melyeket még **981-ben** (1092-ben) hódított el Vlagyimir. (Szvjatopolk nem sokáig örülhetett a győzelmének, mert **1019-ben** (1119) halálosan megsebesült, s a menekülő fejedelem halála valahol Lengyelország és Csehország határvidékén következett be.) (Kitekintés: A Kijevi Fejedelemség É-on tovább terjeszkedett, Jaroszláv **1030-ban** (1130) a finn törzseket is hódoltatta. Jaroszláv elfoglalta a lengyel Belzet, majd ismét elhódította Lengyelországtól a cservenyi városokat. Bolesław ebben a helyzetben behódolt a német császárnak (1135). E lépésében nyilván arra is tekintettel volt, hogy időközben a magyar Vak Béla király szövetségre lépett a császárral. Bolesław 1138-ban halt meg, Lengyelország részfejedelemségekre darabolódott; mert Bolesław öt fia között osztotta fel az országot. A széthullott lengyel állam önálló hercegségei között oroszok és németek által manipulált belháborúk kezdődtek. A lengyel fejedelemségek egyike, Szilézia 1163-ban a Német-római Birodalom vazallus-állama lett, és népessége, berendezkedése fokozatosan elnémetesedett. Az évtized végére Mecklenburg, Pomeránia és Rügen lakossága szilárd és tartós német-dán fennhatóság alá került.)

Muzulmán és keresztény erőközpontok birkózása a Közel-Keleten, Kis-Ázsiában és a Földközi-tenger K-i felén – 2. (1142-ig)

(Folytatás a 928-adik oldalról.)

Antiokhia elfoglalása után Tripolisz, Caesarea és Akko emírjei szabad átvonulást engedtek a keresztény erőknek, melyek megérkezésekor, **1099-ben** (1110) az egyiptomi megszállás alatt álló Jaffa is megadta magát. Ez döntő fontosságú volt a háború kimenetele szempontjából, mert a kikötőbe tucatszám érkező európai hajók itt onthatták ki magukból az utánpótlást, a fegyvereseket és a korszerű ostromgépeket. Tudjuk, hogy ugyanebben az évben a velencei dózse személyes vezetésével 200 hajóból álló flotta érkezett a Szentföldre. Rodoszon eltulajdonítottak 20 genovai hajót is, és több más szigetet is megszálltak. Ezzel kiépült a Szentföld felé vezető utánpótlási vonal. Sigurd normann király 1110-ben, tehát ugyanazon évben 60 hajóval szállt partra Akkóban, majd Balduin csapataival közösen bevették Szidón városát.

Ekkoriban történt (**1009**, tehát 1109 **k.**), hogy a síiták (és az egyiptomiakkal együttműködő zsidó körök) Jeruzsálemben földig lerombolták a Szent Sír-templomot és meggyalázták magát a Szent Sírt is. A kalifa parancsára megkezdődött Jeruzsálem számos zsinagógájának és keresztény templomának az elpusztítása, zsidók (rabbiniták) és keresztények erőszakos áttérítése a muzulmánok hitére. Megkezdődött továbbá az izmaeliták (muzulmán szektariánusok) javaslatára egyes (szunnita és síita) muzulmánok üldözése is. A kalifa betiltotta a Ramadán ünnepét, rettegésben tartotta alattvalóit. Olyan beszámolók ismeretesek, melyek szerint a kalifa bizonyos zsidó milíciák támogatását élvezte, sőt a városban az összes rendelkezésre álló fegyveres erejét ezek a zsidók képezték. Az egyiptomi csapatok és a zsidó fegyveresek kiűzték az áttérítésnek ellenálló kereszténeket a városból. Mindezek után, a keresztes csapatok közeledésének hírével megérkeztek az Antiokhia felől visszavonuló oguz-törökök, majd elhelyezkedtek a város stratégiai pontjain.

A kalifa feltehetőleg alaposan elszámította magát. Ha arra számított, hogy az oguzok és a keresztesek kölcsönösen felőrlik egymás erejét, s így a Szentföld feletti ellenőrzés könnyedén az ölébe hullik, akkor súlyosan tévedett. Nem ismerte fel, hogy az európai – lényegében frank – hadvezetés most teljes egészében Jeruzsálem elfoglalására összpontosította a rendelkezésére álló kapacitásokat, és ennek érdekében még a Pireneusi-félszigeten zajló (ténylegesen „első") keresztes háborút is megszakították (vagy száz-százötven évre). A kereszteseknek **1099-ben** (1110) 40 napos ostrommal sikerült elfoglalniuk Jeruzsálemet.

Egyes interpretációk szerint a város bevétele után itt (is) népirtást követtek el. A kalifa felmentő serege elkésett, a keresztesek és az egyiptomi síiták összecsapására Aszkalonnál került sor. Megsemmisítő erejű vereséget szenvedtek az egyiptomiak. A karácsonyi ünnepekre megérkezett Jeruzsálembe Balduin, Edessza grófja, valamint Bohemund, Antiokhia hercege is, – (aki nem sokkal előbb, bizánci árulásra hivatkozva hadat üzent a bizánci császárnak).

Mértékadó vélemények szerint a templomosok rendjének megalapítására 1110-ben került sor, vagyis négy évvel a rend megszervezéséről szóló pápai utasítás (engedély) kiadása (**1095**, tehát 1106) után. Hamarosan hozzá is láttak a Sziklamecset keresztény templommá alakításához. Nemcsak új templomot emeltek a városban Szent János tiszteletére, hanem újjáépítették és kibővítették a menedékházat és a kórházat is. A győztes hadakat vezérlő Bouillon Gottfried lovagot **1099-ben** (1110) királlyá kiáltották ki. Riválisa, Toulouse-i Rajmund nagyot csalódott, mivel az előzetes várakozások ellenére nem őt választották királlyá, ezért otthagyta Jeruzsálemet, Tripolisz felé távozott, ahol korábban (1109) grófságot alapított. (Gottfried sikerének kovácsa a velencei flotta volt, melynek vezetése bizonyos kikötések

mellett hajlandó volt támogatni Jeruzsálem ostromát, majd szorgalmazni az ő megtételét Jeruzsálem királyának. Gottfried megállapodást kötött Velence képviselőivel, melyben kikötötték, hogy a keresztes hadak ellátásában egyedül a velencei kereskedők vehetnek részt. Ezen kívül Gottfried garantálta a velencei flotta kereskedelmi előjogait minden olyan területre, amelyre a keresztesek ráteszik kezüket. Ezen városokban, kikötőkben vagy országrészekben a velencei kereskedők teljes adó- és vámmentességet élvezhettek. – Az nem oszt és nem szoroz, hogy született-e ilyen megállapodás, vagy csak valamilyen velencei hamisítvány született szentszéki használatra, a fejlemények ismeretében kétségtelen, hogy lényegében így történt minden. Velence kereskedőcsaládjai olyan hatalmas vagyonokra tettek szert a következő időszakban, hogy lepipálhatták Európa legtöbb uralkodójának kincstárát.) Gottfried király **1100-ban** (1111) meghalt (tífuszban). – Egyébként a lepra is „jól teljesített”,

1100 (1111) **után**, hosszabb szünet után újra megjelent Európában. – Az új jeruzsálemi király I. Balduin lett. **1100-tól** (1111-től), 1118-ig uralkodott, – személye nem volt azonos Edessza grófjáéval, (aki majd őt követte II. Balduin néven). Uralma idején csapatai sorra visszaverték a damaszkuszi és moszuli atabégek támadásait. Királyi palotáját **1104-től** (1115), az al-Akszamecset területén belül alakíttatta ki. Ebben az évben csatolták (a korábban normannok által bevett) Akkót is a Jeruzsálemi Királysághoz.

(Az atabégek az ún. Buridák oguz katona-dinasztiájába tartozó helyi hatalmasságok voltak, akik **1103-tól** (1114-től) 1154-ig uralkodtak a keresztesek által elfoglalt területek közvetlen szomszédságában, mindenekelőtt Damaszkuszban. Nem egészen világos, hogy azonosak voltak-e az ún. ortokidákkal, akiket ugyanerre a területre vonatkozólag emleget a történeti irodalom. – Véleményem szerint az ortokidák a következő években szerveződő Rúmi Szultanátushoz tartozó, főként kis-ázsiai területekkel rendelkeztek.)

II. Paszkál pápa 1113-ban kiadott bullájában elismerte, és a Szentszék alá rendelte a Johannita (Szent János keresztesei, ispotályosai, Szent Sír lovagjai) Rendet, mint a szentföldi zarándoklatok szolgáltató és betegápoló lovagrendjét. Egyenruhájuk közismert: vörös köpeny fehér kereszttel; – a templomosok felsőruhája pedig a fordítottja: fehér köpeny vörös kereszttel. A pápa biztosította vezetőik (nagymestereik) szabad választását, amit ő csak megerősít, jóváhagy. Egyúttal a Szent Sírtól D-re fekvő területet a johannitáknak adományozta.

A bekövetkezett geopolitikai változás a **11.** (12.) **sz. első negyedétől**, a térségben érdekes folyamatokat indított el, melyek közül említésre érdemes, hogy Muhammad ibn Iszmáil adDarazi sejk megalapította a Libanon-környéki félnomád pásztornép drúz keresztény szektáját. Ez a vallási irányzat a kereszténységet és az iszlámot kívánta egyesíteni. (Érdekes, hogy emellett nesztoriánus keresztények közvetítésével buddhista és gnosztikus elemek is bekerültek a tanaik közé.) Számukra az isteni lényeg „utolsó megtestesülése” (Mahdi) – miként erről a későbbiekben még szót ejtünk –, a rejtélyes körülmények között eltűnő al-Hákim kalifával azonos. Az ő, illetve a tanítványa, Hamza ibn Ahmad isteni rejtekhelyről való visszatérését várják. – A drúzokat hagyományosan a síita (iszmáilita) moszlimok közé sorolják, bár szemben álltak a többi síitával is, akik hitükért rendre üldözték őket. Libanonban súlyos ellentétbe kerültek a maronita keresztényekkel.

A Jeruzsálem elfoglalása után kialakult viszonyokat a későbbi eseményekből visszakövetkeztetve az alábbiak szerint foglalhatjuk össze: A hosszú ostrom során több szakaszon lerombolt városfalat nem állították helyre, az számos ponton átjárható maradt. Talán nem is akarták a védelmi rendszereket helyreállítani, ehelyett szándékosan nyitottá akarták tenni a várost, hogy mindhárom vallás közösségei, amelyek szentnek tekintették a várost, illetve annak egyes részeit, objektumait, szabadon hozzáférhessenek az általuk kultivált emlékhelyekhez. Ezzel összefüggésben valamiféle megállapodás kellett, hogy szülessen arról, hogy az érintett hatalmi központok hadseregei nem hatolnak be a szent városba, nem

igyekeznek azt a maguk közösségei számára kisajátítani. Természetesen a király testőrsége kivételt képezett ez alól, de az nem lehetett olyan erejű, hogy a muzulmán és a zsidó városrészek népességére nézve veszélyt jelentsen. A vallási közösségek a saját városrészeik igazgatási feladatait autonóm módon láthatták el. Ez a feltételezett egyezmény kizárólag Jeruzsálem területére vonatkozhatott.

Ebből következik, hogy minden érdekelt fél arra törekedett, hogy saját városi közössége minél népesebb és dominánsabb legyen, hiszen a városlakók elvileg sokkal nagyobb biztonságban élhettek, mint a környező települések lakossága. Csakis így érthetjük meg, miért is nőtt meg hirtelen Jeruzsálem lakossága. Nemcsak európai és kis-ázsiai (örmény) keresztények, hanem zsidók és muzulmánok is nagy számban jelentek meg a városban. Eközben a térség egyéb részein nem hagyott alább a harc, s a keresztesek is tovább növelték a térségben állomásozó csapataik létszámát.

Ugyanakkor Al-Hákim **1003-tól** (1114) hadjáratot kezdett országa (Egyiptom) keresztényei ellen. Először leromboltatta Fusztát Szent Márk-templomát, majd mecsetet építtetett a helyére, illetve a keresztény és zsidó temető területére. Eközben elkobozta a keresztény vagyontárgyakat, ingatlanokat. További kegyhelyeket, templomokat szentségtelenített meg, mindenütt mecseteket állíttatott a templomok helyére. Talán ezek az események vezethettek oda, hogy I. Balduin jeruzsálemi király 1118-ban egyiptomi hadjáratot kezdett. Nem jutott messzire, a határ menti el-Arísnál meghalt. (Korábban meginvitálta a szíriai és az örmény kereszténeket a Jeruzsálemi Királyságba (mindenekelőtt a szent városba), azt javasolta nekik, hogy az üldöztetések elől vándoroljanak be. Így próbálta növelni országa erejét. Serege 1115 k. átkelt a Jordán-folyón, a király K-felé terjesztette ki országa határát.)

II. Balduin (a halott király unokatestvére) 1118-ban lépett trónra Jeruzsálemben. A templomos lovagok („Krisztus Szegény Lovagjai”) Hugues de Payns vezetésével járultak elé, és kérték, hogy a Templom területén táborozó közösségük hadd biztosíthassa a Jaffa–Jeruzsálem zarándokút védelmét. A rend az egyházi irodalomban Salamon Templomának Rendje néven is szerepel.) A rendet alapító lovagok, Hughes de Payne és André de Montbard, Champagne grófjának vazallusai voltak. Montbard rokona volt Burgundia hercegének, s egyben Bernard de Fontaines-nek (Clairvaux-i Szent Bernátnak) is, aki az egyik legnagyobb hatalmasság lehetett, (s ő volt a cisztercita legnagyobb hatású karizmatikus gondolkodójának a nagybátyja). A rend tagjai közé tartozott maga Clairvaux-i Szent Bernát is. A király a rendnek adományozta Salamom templomát (a maradványait). – Általában ezt az eseményt társítják a templomos lovagrend megalapításához; az egyházi irodalomban azonban 1119/1120-as alapítást emlegetnek, talán azért, mert ugyanekkor (1120-ban) kapták meg a johanniták is ágostoni regulájukat, valamint azokat a forrásokat, melyekből ők is erős elithadsereget szervezhettek az iszlám elleni harc céljából.

Ilgázi, Jeruzsálem korábbi, elmenekült városparancsnoka, aki most Aleppó felett uralkodott, 1120 k. megtámadta Antiokhiát, emberei megölték annak keresztény hercegét, de II. Balduin királynak a herceg segítségére megérkező csapatai felszabadították a várost az ortokidák ostroma alól.

Az **1010-es** (1121), ill. az **1021-es** (ugyancsak 1121) év a Fátimida Kalifátusban sarkalatos változásokat hozott. Egy interpretáció szerint al-Hákim kalifa **1021-ben** kilovagolt Kairóból a dombok közé, és „rejtélyes módon” eltűnt, legközelebbi híveit, támogatóit pedig lemészárolták. Akik megmenekültek közülük, csatlakoztak a drúzokhoz. Zahír örökölte a kalifák trónját, aki visszatért az évtizedekkel korábbi toleráns politikához, a zsidó szektáknak védelmet ígért.

Visszatért Egyiptomba a zsidó befolyás időszaka is, ismét zsidó kereskedők uralták a piacot, zsidó (karaita) miniszterek is dolgoztak az uralkodó udvarában.

Egy másik interpretáció szerint maga al-Hákim fordult **1010-ben** a keresztényekhez és a zsidókhoz, mivel „megfagyott körülötte a levegő", s a muzulmánokban „gyűlölet támadt ellene". Állítólag megengedte a zsinagógák és a templomok újjáépítését. (E változat szerint al-Hákimot végül a saját húga, Szitt al-Mulúk gyilkoltatta volna meg **1023-ban** (1123), aki felvette volna a kapcsolatot Niképhorosz pátriárkával a keresztény szent helyek újjáépítése ügyében. Létezik olyan interpretáció is, amely szerint al-Hákim már **1016-ban** (1116) azt szorgalmazta, hogy mindenütt adják vissza a kereszténytől elvett tulajdonokat, továbbá megtiltotta híveinek a mekkai zarándoklatokat, valamint a Ramadán tiszteletben tartását.) – Nem tisztünk eldönteni, hogy melyik változat felel meg a valóságnak, feltehetőleg mindegyik tartalmazza az igazság bizonyos elemeit. A lényeg az, hogy Egyiptomban szünetelt a vallásüldözés.

Egyiptomban tehát helyreállt a belső béke, és az ország az erejét Palesztina visszaszerzésére összpontosította. Együttműködtek Ilgázi unokaöccsével, az ortokida Balakkal, aki 1123-ban, beduinok segítségével elfogta, majd két évig rabságban tartotta II. Balduin királyt. Az adatok szerint Jeruzsálemben **1023** (1123) és **1027** (1127) **között** „a beduinok anarchikus uralma érvényesült". Az egyiptomi haderő a városon kívül állomásozott, miközben II. Balduin király 1124/1125-ben Uszáma, Unur atabég udvaroncának a várában raboskodott, – úgy tudjuk, elég tisztességesen bántak vele. (Az ún. jeruzsálemi beduin uralom a korábban elmondottak értelmében nem jelenthetett érdemleges változást, hiszen nekik a város arab-muzulmán harmadában kezdettől fogva önkormányzatuk volt, miközben a másik két város-harmadban zsidó, illetve keresztény uralomnak kellett lennie.)

A keresztesek támadásokat intéztek a muzulmán kézben levő erősségek és az egyiptomi sereg ellen. Türosz 1124-ben került keresztény fennhatóság alá. A király 1125-ben kiszabadult fogságából. Nem világos, hogy ez a harctéren bekövetkezett események, vagy valamilyen megegyezés eredményeként történhetett meg.

A templomosok 1128-ban hirtelen hatalmas hírnévre, páratlan elismerésre és hihetetlenül nagy befolyásra tettek szert. Mindeddig nem lépték túl a számukra hivatalosan meghatározott feladatkört, a zarándokutak biztosítását, miként a johanniták is megmaradtak eddig a betegápolással, a sérültek ellátásával kapcsolatos tevékenységeiknél. A templomos lovagok elitje 1128-ban visszatért Hugues de Payens birtokára, s Clairvaux-i Szent Bernát vezetésével egyházi zsinatot hívtak össze Troyes-ban. Ez a zsinat is hivatalosan megerősítette a templomosok keresztes-katonai rendjét.

Bernát kidolgozta (1129) a templomosok új reguláját (De laude novae militiae). A lovagok a szerzetesi fogadalom mellett a kereszténység védelmére esküdtek fel. Ettől kezdve emelkedett meg rohamosan a rend katonáinak létszáma, ettől kezdve vettek részt a harcokban elitcsapatként. Ezután fejtette ki a rend azt a páratlanul nagy jelentőségű pénzügyi-gazdasági tevékenységét is, ami a modern bankrendszer és banki szolgáltatások előképeként értelmezhető. A történetírás szerint a Fátamidák birodalma **1028** (1128) **k.** Egyiptomra, az Arab-félsziget Nyi partvidékére és Palesztinára terjedt ki. Ez a megállapítás a kronológia helyrezökkentése nyomán úgy módosul, hogy a tág értelemben vett Palesztina területén (a mai Izrael D-i részén) lehetett ekkor egyiptomi uralom alatt álló területrész. Palesztinában béke honolt. Miközben a Fátimidák kontrollálták Jeruzsálem egyik részét, a keresztény (és zsidó) városrészben a felügyeletet a Nikaiai Birodalom és a Jeruzsálemi Királyság megosztva gyakorolta. Biztonságosabbá vált a zarándokok útja. Nikaiai pénzből újjáépítették az Anastasius-templomot, a keresztesek pedig **1119-től** (1130) helyreállították a Szent Sír-templomot is.

Az oguzok korai történelme ekkoriban véget ért. A törzsszövetségi kereteket zárójelbe téve, Nikaia határa és a szíriai keresztesek által közrefogott területen az egyik oguz hatalmasság,

Szülejmán **1118-ban** (1129) létrehozta az Anatóliai vagy Rúmi Szultanátust, mely ezután fokozatosan megerősödött és egyre súlyosabb fenyegetést jelentett, mind a keresztesek országai, mind a Nikaiai Birodalom számára.

A szíriai Crac des Chevaliers lovagvár **1031-ben** (1131) épült fel, Homsz emírje finanszírozta, bár aztán nem sokáig tudta megtartani, hiszen a keresztesek egyik legjelentősebb erődítményévé vált a 12-13. sz-ban (162 éven át).

II. Balduin 1131-ben meghalt, miután lánya (Melisenda) és annak férje (Fulkó, Anjou hercege vagy grófja), illetve csecsemő unokája III. Balduin javára lemondott a trónról.

Az atabégek **1020-tól** (1131-től) elzárták a bizánci és örmény zarándokok Jeruzsálembe vezető útját. Valószínűleg ez a lépés már a Rúmi Szultanátus akaratának megfelelően történt meg.

Jeruzsálemben, **1033-ban** (1133) földrengés pusztított, darabokra tört számos palota. Összedőlt az al-Aksza-mecset és a zsidók barlangja is. (Ezután Zahír kalifa a Templom-hegyen újjáépíttette a mecsetet. Nikaia pedig – IX. Konsztantinosz Monomakhosz –, a kalifa mesterei munkájának finanszírozásával újjáépíttette a Szent Sír-templomot.)

Bagdad nem nézte jó szemmel a Rúmi Szultanátus befolyásának növekedését. Ellensúlyozására a Közel-Kelet atabégjeinek a Szultanátussal való szembefordításán mesterkedett. Sugalmazására Moszul és Aleppó atabégje, Zangí – az ott **934-től** (1045) **1030-ig** (1130) regnált Hamdanidák országának örököse – 1137-ben megtámadta a konkurens, ugyancsak muzulmán kézben levő Damaszkuszt.

A bagdadi kalifa Zangí atabéget felruházta az „emírek királya” címmel. Unur, a megtámadott Damaszkusz atabégje a Jeruzsálemi Királysághoz fordult segítségért. Fulkó király szembeszállt az egyre nagyobb hatalomra szert tett Zangíval, de az emírek királya győzelmet aratott felette, s elfogta a királyt, majd csak jelentős előnyökért cserében bocsátotta szabadon. (Megemlítjük, hogy Juszuf ibn Ajjúb, azaz a keresztes háborúk későbbi történetében meghatározó szerepet játszó Szaladin apja és a nagybátyja is Zangí hadseregében szolgált.)

A templomosok különleges helyzetét 1139-ben II. Ince pápa is megerősítette, mikor kiadta Omne datum optimum kezdetű bulláját, melyben kijelentette, hogy a templomosok nem tartoznak hűbéresküvel semmilyen más egyházi vagy világi hatalomnak, kizárólag a pápának. A templomosok szuverén, határok-feletti katonai-politikai nagyhatalommá váltak, s miközben beírták nevüket a Közel-Kelet történelemkönyvébe is, valósággal felforgatták Európa eddig inkább megszokott medrében folydogáló történetét. A fiatal nemesi ivadékok berajzottak a szövetségbe, mégpedig jelentős pénzadományokkal, birtoktestekkel együtt. A templomosok máig ható jelentőségű újítása a pénzintézetek rendszerének létrehozása volt. Kölcsönöket folyósítottak az európai uralkodóknak, rendházaik letétekkel és kötelezvényekkel operáltak, ügyfeleik nagyobb pénzösszeg nélkül utazgathattak, mert letéteikből a térség bármely templomos rendházában (bankjában) gazdálkodhattak.

Ezeknek az évtizedeknek a – hosszabb távon – legnagyobb horderejűnek bizonyult politikai folyamata mégis az oguz-török népek irányításának átalakítása és újjászervezése volt, hiszen **1038-ban** (1138) megalakult a Szeldzsuk-dinasztia állama, mely hamarosan, **1040-ben** (1140) győzelmet aratott a főként afganisztáni területeket uraló Gaznavidák felett. A szunnita muzulmán Szeldzsukok terjeszkedése a dinasztiaalapító Togrul bég uralma alatt más irányt szabott a keresztes háborúk történetének is.

Fulkó király 1142-ben halt meg, így Jeruzsálem királyává koronázták a 12 éves III. Balduint, aki helyett sokáig az anyja, Melisenda királyné kormányzott.

(Folytatása a 961-edik oldalon.)

A kijevi Oroszország fénykora (1144-ig)

Vlagyimir nagyfejedelem **1010** (1110) **k.** sorra hódoltatta a korábban meglehetősen nagy függetlenségre szert tett orosz fejedelmeket, így **1012-re** (1112) Kijev alárendeltségébe kényszerítette Murom és Novgorod fejedelemségeit is. A nagyfejedelem azonban időközben megöregedett, halála közeledtével már nem volt képes az egységet fenntartani. Jaroszlav herceg (I. Bölcs Jaroszlav) **1014-ben** (1114) megtagadta apjától Novgorod adójának megfizetését, ami miatt Vlagyimir hadjáratot indított ellene. A hadjáratnak Vlagyimir halála vetett véget **1015ben** (1115). Ezzel azonban a béke nem következett el, hanem minden eddiginél súlyosabb belháború vette kezdetét.

Viharos események zajlottak Kijev körül, miután **1015-ben** (1115) a trónt átmenetileg Szvjatopolk (Vlagyimir egyik fia) szerezte meg (**1015–1019**, azaz 1115–1119 **között** uralkodott), és likvidálta több testvérét is: Boriszt, Glebet és Szvjatoszlávot. (Vlagyimirnek nyolc fia volt.) Ugyanakkor Jaroszláv varég zsoldosokat fogadott fel, akik rettegésben tartották Novgorodot.

Novgorod lakói egy felkelés során varégokat mészároltak le, erre válaszul a fejedelem városi előkelőket végeztetett ki, újabb zsoldosokat fogadott fel, majd megtámadta a besenyő és orosz csapatokkal rendelkező Szvjatopolkot. A lengyel „Ferdeszájú” Bolesław is szembekerült Jaroszláv herceggel és annak varégjaival, mivel Szvjatopolkot (tehát a saját vejét) támogatta Kijev trónjának megöröklésében.

Jaroszláv **1016-ban** (1116) katonai sikereket ért el Szvjatopolk ellen, aki ekkor átmenetileg lengyelországi emigrációba húzódott. Ekkor Jaroszláv a hozzá hű novgorodiak számára előjogokat biztosított. Jaroszláv **1017-ben** (1117) felvette a kapcsolatot Henrik (melyik?) császárral is, és szövetség keretében katonai támogatást ígért a németek lengyelek elleni terveihez.

Előbb a lengyel határvidéken harcoltak Jaroszláv csapatai, majd visszavonultak, s **1018-ban** (1118) a Bug-folyónál véres csatában alulmaradtak. Jaroszláv Skandinávia felé elmenekült. Egyúttal Lengyelország – 26 év múltán – visszaszerezte a cservenyi (czerwieni) városokat, melyeket még **981-ben** (1092-ben) hódított el Vlagyimir. A lengyel csapatok (magyar támogatással) átmenetileg Kijevet is elfoglalták.

Szvjatopolk nem sokáig örülhetett a győzelmének, mert **1019-ben** (1119) az Altó-folyónál, Perejaszláv közelében végzetes vereséget szenvedett, ráadásul halálosan megsebesült, s a menekülő fejedelem halála valahol Lengyelország és Csehország határvidékén következett be. Ezzel (Bölcs) Jaroszláv került uralomra (uralkodott: **1019–1046**, azaz 1119–1146 **között**). Újraegyesítette a hatalmi harc során széthullott birodalmat, regnálását sokan Oroszország fénykorának tekintik. Úgy tudni, a birodalom népességének jelentős része az ő idejében vette fel a bizánci kereszténységet. Más részről viszont tény, hogy az évente ismétlődő orosz-besenyő háborúk a besenyőket, különösen a kereskedőiket Magyarországra való kivándorlásra ösztönözték. A krími besenyők, akik többségükben zsidó vallásúak voltak, családjukat és vagyonukat Magyarországra menekítették.

Jaroszláv sem volt képes azonban sokáig a hatalmas területű birodalmat egy kézben tartani, ezért **1026-ban** (1126) bölcsen úgy döntött, hogy azt a Dnyeper vonalánál kettéosztja. Ezzel a Kijevi Fejedelemség mellett létrejött a Csernyigovi Fejedelemség is (goronyeci békekötés). Csernyigov városa (a Dnyeper-síkság É-i részén, a Gyeszna-folyó mellett) lett a társfejedelemség fővárosa. Msztyiszláv fejedelem a Dnyeper bal partjához kapcsolódó területeket birtokolta. Ő tett pontot **1016-ban** (1127) (K-Bizánccal közös akcióval) a kazár

állam végleges felszámolási folyamatának végére. A kazár zsidó körök ezután minden valószínűség szerint a mai fehérorosz és lengyel területek felé távoztak. (Arthur Koestler szerint ők az askenázi-zsidók ősei.)

A Kijevi Fejedelemség É-on terjeszkedett, Bölcs Jaroszláv **1030-ban** (1130) a finn törzseket is hódoltatta. Jaroszláv elfoglalta a lengyel Belzet, majd ismét elhódította Lengyelországtól a cservenyi városokat. Tevékenysége miatt **1031** (1131) **után** összeütközésbe került egyes K-felé terjeszkedni kívánó német körökkel is.

Jaroszláv sok lengyel foglyot ejtett, akiket a Dnyeper egyik jobb oldali mellékfolyója mentén telepített le, majd ezen a területen erődített települések építésébe kezdett, – talán a sztyeppe lakóival, mindenek előtt a besenyőkkel fennálló rossz viszonya okán.

Jaroszláv **1034/1035-ben** (1134/1135) nagy győzelmet aratott a besenyők felett, bizonyára az úzokkal együttműködve. A harcias úzok Jaroszláv jóváhagyásával a sztyeppét **1035/1036-ban** (1135/1136) özönlötték el. Az oroszok és az úzok elől a besenyők **1036-ban** (1136) egész haderejükkel Moldvába, Dobrudzsába és Olténiába húzódtak.

Msztyiszláv csernyigovi fejedelem halála után, még **1036-ban** (1136) Jaroszláv a Csernyigovi fejedelemséget újra Kijevhez csatolta. Más területeken Bölcs Jaroszláv mégis kénytelen volt decentralizálni a birodalmát, így például Halics Dnyeszter-parti város és vár 1140-től lett orosz hercegi (fejedelmi) székhely.

Vlagyimirko (1141–1153) halicsi herceg Vlagyimir-Szuzdal fejedelmének a szövetségese lett. Mindketten jó kapcsolatot ápoltak Magyarországgal. 1143-ban (a halicsi fejedelem törekvéseit támogatandó) kisebb magyar katonai akció zajlott Jaroszláv kijevi nagyfejedelem egyik támogatója ellen. Ugyancsak magyar sereg segített 1144-ben a halicsi fejedelemnek a Vszevolod Olgevics elleni háborújában.

Jaroszláv uralma idején, talán **1119-től** (1130-tól) már épült a Szófia-székesegyház Novgorodban, mely templom formájában a kijevi példát követte. (Más álláspont szerint azonban a novgorodi Szófia-székesegyház egy korábbi, leégett fatemplom helyén **1045–52-ben** (1145– 52) épült fel. Megjegyzendő továbbá, hogy az állítólag mintául szolgáló kijevi Szófia-székesegyház építésével a bizánci mesterek csak **1046-ra** (1146) végeztek.)

1119 (1130) és **1130** (1141) között megépült a kijevi Szent György-katedrális, **1144-ben** (1155) pedig kijevi tradíciók szerint megépült a Szent Demeter-templom, Pszkov (Novgorodtól DNyra fekvő város) első kőtemploma is.

Oroszország **1043-ban** (1143) egyoldalúan felmondta a K-bizánciakkal kötött békeszerződést, Jaroszláv Bizánc elleni indított hadjáratot. A Nikaiai Császárság képes volt visszaverni ezt a támadást, továbbá sok foglyot is ejtett. Az orosz flotta megsemmisült, Nikaia előnyös békét kötött Oroszországgal. A vereség mértékére utal, hogy ezután Bölcs Jaroszláv megpróbálta javítani a Lengyelországhoz és Magyarországhoz fűződő kapcsolatait. Kijev fénykora így véget is ért.

A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 3. (a 12. sz. közepéig)

(Folytatás a 883-adik oldalról.)

A Karoling hatalom válságával összefüggésben a frankok Spanyol Őrgrófságának elnevezése a **08. sz. végétől** (a 10. sz. közepétől) Barcelonai Grófság lett. A grófság Aragóniával volt határos. Egyes interpretációk szerint 1063-tól feltűntek a „francia" vitézek a Pireneusi-félszigeten. Áttelepítésük egyértelműen a kereszténység hadállásainak erősítését jelentette. (A Frank Birodalom utódállamaiban, így a D-francia területeken is munka nélkül maradtak azok a katonák (lovagok), akiknek ősei generációk hosszú sora, illetve emberemlékezet óta hódító háborúkból éltek, nem értettek semmi máshoz, mint a hadakozáshoz. Körükben igen népszerű lehetett a keresztes háborúk eszméje.)

Igen érdekes fejleményről számoltak be egyes keresztény források az **1060-as** (1070-es) évekre vonatkozóan: az Ibériai-félsziget muzulmán területeinek É-i határára telepített marokkói eredetű „mauregátok" imámjuk vezetésével egyre inkább a kereszténység felé fordultak, sőt nemegyszer az iszlám uralom ellen is felléptek. Ez a fejlemény a helyrezökkentett kronológia szerint egybeesett, tehát összefüggésben állt a Kalifátus feldarabolódásával, vagyis a központi irányítás meglazulásával, amiről a források **960** (1071) **k-i** dátummal számoltak be. Biztosra vehető, hogy a határterületeken alaposan megnőtt a keresztény királyságok befolyása. – A Kalifátus politikai viszonyaira egyébként az Abbádidák (Sevilla) és a Dzsahvaridák (Cordoba) egymás elleni elkeseredett küzdelme volt jellemző, ami **1069-ben** (1080) ért a tetőpontjára. III. Abd-ar-Rahman **961-ben** (1071) halt meg. Halála után az Ibériai-félszigeten véglegesen megszűnt a kalifátus egysége, egyúttal felgyorsult a keresztény fejedelemségek terjeszkedése D-i irányban. Ám a legjelentősebb fejlemény az volt, hogy – kétségtelenül a Kalifátusban eluralkodott anarchiával összefüggésben – a félsziget D-i területrészein, a Gibraltári-szoros tájékán, már **1056** (1067) **k.** megjelentek az afrikai (marokkói) Almorávidák csapatai. Betörésük Európába Abd-ar-Rahman nem sokkal korábban végrehajtott marokkói „iszlamizálására" adott válaszként fogható fel. (A muzulmán-berber Almoravida-dinasztia és vallási mozgalom NySzudánból indult útjára, s jutott el Marokkó területére. Fővárosuk **1062** (1073) **után** már Marrakesben volt. Ott **1067-ben**, vagyis 1078-ban létrehozták az ún. Muravit Szultánságot. Afrikában is továbbterjeszkedtek, **1076-ban** (1087-ben) megdöntötték a Ghánai Királyságot.) A „reconquista", tehát a nagy félsziget muzulmán területeinek keresztény (már spanyolnak nevezhető, valamint frank lovagok általi elfoglalása) valamikor 1080 k. indult volna meg. A feltételes mód használata azért indokolt, mert azonnal kemény ellenállásra talált, mégpedig egy nem várt ellenfél révén. Megjelent a térségben egy al-Manszúr nevű hadvezér **970** (1081) **k.**, akinek kilétével azonban a virtuális alapokon álló történetírás nemigen foglalkozott. (Általában a Kalifátus utolsó jelentős személyiségének gondolják, de mi leszögezhetjük: akármilyen származású is volt, mindenképpen a Muravit Szultánság É-i hadserege vezetőjének kellett lennie. Ekkoriban a szétesett Kalifátus utódállamai közül Sevilla volt a legjelentősebb, de ahhoz bizonyosan erőtlen, hogy az elkülönült központokat összefogja és egy költséges, véres háborúba kényszerítse őket.)

A Kalifátus már tényleges hatalom nélkül, valamiféle vallási/kulturális központ formájában létezett csak, mely Toledót, eddigi központját is elvesztette. A történetírás **1031-re** (1142), az utolsó kalifa, III. Hisám halálának évére teszi a Kalifátus megszűnését. Valójában már évtizedekkel korábban sem létezhetett a politikai hatalma.

A keresztény királyok közül VI. (Merész) Alfonz (León és Kasztília, 1072–1109) szállt a legkövetkezetesebben szembe al-Manszúr hatalmas hadseregével. Megelőző, a védekezés feltételeit biztosító támadásnak tekinthető az a valóban merész hadjárata, melynek során, 1085-

ben elfoglalta Toledót. Alfonz király Kasztíliát a félsziget keresztény felének legerősebb hatalmává tette. Ugyanakkor, tehát a **10.** (11.) **sz. végén** felszabadult Lusitania (a mai Portugália területének É-i harmada) is a muzulmán uralom alól. Portó vidékét (a Duero és a Mondego közötti területet) ekkoriban kezdték Portugál Grófság néven emlegetni.

Al-Manszúr **980-ban** (1091) É-ra vezette hadait, megtámadta a keresztény államokat, felégette Leónt. A kis muzulmán államocskák **1080** (1091) **után** egytől-egyig meghódoltak a Muravit Szultánságnak, amelynek uralkodóját Júszúf ibn Tásufin néven őrizte meg a történetírás. A híres keresztény lovag, El Cid (Rodrigo Diaz de Vivar, akinek életét és tetteit népmondák és versek örökítették meg, akinek alakjához fűződik a legrégebbi, 1140 k. íródott spanyol hőskölteménye, a Poema del Cid) 1094-ben elfoglalta Valenciát. Al-Manszúr viszont **985-ben** (1096) megrohamozta és felgyújtotta Barcelonát, a reconquista központját. A támadás sikere legalább további 50 évre biztosította a félsziget muzulmán államainak fennmaradását.

A Valenciát védő El Cid 1099-ben halt meg. A történetírók megállapították: az Almorávidák **1090** (1101) **k.** hatalmas támadó hullámban özönlötték el a terület „mór" lakosságú részeit, különösen az Ibériai-félsziget K-i felét, Valenciát és az attól É-ra fekvő területeket.

Al Manszúr a **10.** (11.) **sz. végén** felégette Santiago de Compostelát, majd túljutott a Pireneusokon, betört Aquitaniába is. Al-Manszúr **1002-ig** (1113), haláláig nyomult előre, a halál a Pireneusok vidékén szakította félbe hódító hadjáratait.

A muzulmán hadjáratok a továbbiakban szüneteltek, ami ismét aktuálissá tette keresztény részről a reconquista folytatását. A hadvezér halálával az Almorávida (Muravit) Szultánság hispániai hatalma is megrendült. A félsziget muzulmán hatalmi központjait a történetírás a **11. sz. elejére** (a 12. sz. 10-es, 20-as éveire) vonatkozóan a következőképpen határozta meg: Cordoba, Murcia, Sevilla, Malaga, Granada, Badajoz, Valencia, Toledo, Mallorca, Zaragoza, Al Barracin, Fammud, El Faghar.

A reconquista során a keresztény erők 1118-ban visszahódították Zaragozát (Aragóniai Alfonz (1104–1134) vezetésével, aki sokáig Navarrát is uralta, s később ült a kasztíliai trónon is). 1137ben aztán – ha igaz – radikális fordulat következett be Aragónia és a Barcelonai (Katalóniai) Grófság életében: ekkor Aragóniai Petronella és IV. (Barcelonai) Ramón Berenguer házasodott össze. Ezzel Aragónia és a frank befolyás alatt álló Katalónia összeolvadt, a királyság a félsziget legerősebb hatalmává épülhetett ki. Ettől kezdve Katalónia királyi dinasztiája, mely a pápát ismerte el hűbérurának, uralkodott, egészen a 15. sz-ig Aragóniában.

(Ez a történet világos előképe, avagy inkább tükörképe a 350 év múlva, a 15. sz. második felében Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella házassága megkötésének, aztán e frigyből az egységes Spanyolország megszületéséhez vezető eseményeknek. Ennélfogva ránk van bízva, hogy hitelesnek fogadjuk-e el, vagy kételkedjünk-e, gondolván, hogy tulajdonképpen porhintésről, a spanyol identitástudat kiformálásához szükségesnek tartott egyik, talán legfontosabb „történeti" előzmény megkonstruálásáról és népszerűsítéséről van itt szó.)

A Portugál Királyság a korábbi grófságból, szentszéki támogatással, 1139-ben alakult meg, II. Ince pápa I. (Hódító) Alfonz grófot (Burgundi-dinasztia) 1142-ben elismerte Portugália önálló királyának. (III. Sándor pápa 1179-ben megerősítette az elismerést.) Portugáliában nemsokára megszületett a portugál rendi alkotmány (1143). Alfonz portugál királynak 1147-ben egy angolszász vagy normann hajóhad által szállított keresztes lovagok segítettek elfoglalni Lisszabont.

(Folytatása a 995-ödik oldalon.)

A nagy ázsiai népvándorlás – 3. (a 12. sz. derekáig)

(Folytatás az 850-edik oldalról.)

Maszúdnak, az utolsó olyan Gaznavida uralkodónak az idején (1037–1041), aki nagy középázsiai területeket birtokolt, dinasztiája helyzete megrendült, a Gaznavidák államából az oguzok (a türkmének és a Szeldzsukok ősei) egyre nagyobb területeket hasítottak ki, ezzel a Gaznavida uralom Afganisztánra és Pandzsábra korlátozódott, (s ott aztán 1187-ig maradt fenn).

Az oguzok egyik része **9/10.** (10/11.) **sz. fordulója után**, a Kaukázuson keresztülvágva KisÁzsiába jutott. (Később ott hozta létre a majdani birodalom csíráját, az Anatóliai (Rumi) Szultanátust.) A Gaznavidák visszavonulása nyomán D-re terjeszkedő oguzok vezetői a **10.** (11.) **sz. közepétől** sorra áttértek az iszlám hitre. Más adat szerint az iszlám terjesztése a **10. sz. elejétől** (ugyancsak a 11. sz. közepétől) volt folyamatban az oguzok körében. A szeldzsukok tehát elkülönültek az oguz törzsszövetségtől, elfoglalták Dzsend városát, barátságos viszonyt ápoltak a térség muzulmán hatalmaival, kiváltképp a közép-ázsiai Karahanidákkal. Szeldzsuk maga is – tehát az oguz eredetű dinasztia névadója – **960** (1071) **k.** törzsével együtt a Szir-darja alsó folyásához vonult, és ott **980** (1080) **k.** felvette a muzulmán vallást.

A **10.** (11.) **sz. második felében** a kazárok állama a Kaukázusban, valamint a Volga és a Don közén – úz segítséggel – még létezett. Az állam területének jelentős részét már úzok és besenyők népesítették be. Az óorosz Szvjatoszláv is alkalmazott **958** (1069) **után** a seregében besenyő és esetleg úz zsoldosokat is.

A Kitáj (Liao-házi) Birodalom a **10.** (11.) **sz. közepétől** a mai É-Kína, Mandzsúria és Mongólia területén, valamint más belső-ázsiai területeken egyaránt uralkodott, – egészen **1115-ig**, azaz 1126-ig, „más" álláspont szerint 1125-ig, mikor is a dzsürcsik (Jin-dinasztia) támadása vetett véget a hatalmuknak É-Kína és Mandzsúria területén. – Megjegyzendő, hogy a Jin-dinasztia már **1005** (1116) **k.** is, amikor maga mellé állította a mongol törzsek egy részét, katasztrofális vereséget mért a kitáj-kidan államra. Megjegyzendő továbbá, hogy a dzsürcsi offenzíva annak ellenére járt teljes sikerrel, hogy a Liao-dinasztia és a kínai Song-dinasztia a dzsürcsi nyomulásra való tekintettel **1004-ben** (1115-ben) békét kötött egymással.

A súlyos vereséget szenvedett kitájok – követve a térségben másoknál már bevált stratégiát –, Ny-ra húzódtak. A kitájok és a jugurok (sárga ujgurok) **1027-ben** (1127) közösen küldtek követséget Mahmudhoz, a Gaznavida uralkodóhoz, javasolva egy nagy szövetség létrehozását, (elsősorban a kirgizek és az oguzok ellen). A követjárásról Marvázi számolt be, de megemlítette Gardizi is, aki Qita-bánnak és Yugur-bánnak nevezte meg őket.

A 12. sz. elején még változatlanul tartott a Karahanidák uralma Közép-Ázsiában. Mind a Számánidák, mind a Kimek Törzsszövetség számos korábbi területét hatalmuk alatt tartották, de szembe kellett nézniük 1120 után a Ny-ra törő kara-kitáj nép áradatával. A továbbiakra nézve ugyanis meghatározó jelentőségű, hogy a kara-kitájok (fekete kitájok) mongol nyelvű népe **1105-ben** (1116), a dzsürcsiktől vereséget szenvedett kitájok közül kiválva, a dinasztia egyik tagjának, Jelü Tasi hercegnek a vezetésével elhagyta a mongol sztyeppéket, és 1125-re NyTurkesztánba, tehát Közép-Ázsiába telepedett át. Államuk ujgur népcsoportokat is magában foglalt. (A Kara-kitáj (Fekete-kitáj) államot a kínai források Xi-Liao-nak (Ny-i Liaonak) nevezik.)

Ezzel párhuzamosan a mongol pusztákon több kísérlet történt a mongol törzsek egyesítésére, illetve a kitájok szoros szövetségébe vonására is. Némely utalások ismeretesek

arra nézve, hogy az első össz-mongol állam az Onon- és a Kerülen-folyó környékén létre is jött **1115** (1126) **k.**, s ennek vezetője (monda szerint) egy Kajdu nevezetű személy volt. A kísérlet nem járhatott sikerrel, mert K-Mongóliában a Hamag nevű feltörekvő mongol törzs (Dzsingisz kán őseinek törzse), Közép-Mongóliában pedig a Kereit nevű népes törzsszövetség lerázta magáról a kitáj fennhatóságot, s e törzsek egyes vélemények szerint a **11.** (12.) **sz. első felében**, „más" vélemények szerint pedig (ugyancsak) a 12. sz. első felében maradéktalanul átvették a hatalmat a saját területükön. A Kereit Fejedelemséget öt törzs szövetsége alkotta, a szövetséget a Togorin törzs vezette. Első uralkodójuk, Bujruk Markusz (neve európai/keresztény hatásra utal) megölte a kitáj helytartót. A keresztény kereitek a 12. sz. második felében kiterjedt házassági kapcsolatrendszerrel biztosítottak maguknak szövetségeseket, vagy szereztek befolyást felettük. Az uralkodó és a bátyja családjának lányai kizárólag a dzsingiszida házba mentek feleségül, megőrizve hitüket, a leendő kánokat és hadvezéreket keresztény szellemben nevelték. A kereitek között idegen származású, nesztoriánus orvosok is tevékenykedtek.

A najmanok mongol törzse a 12. sz-ban ugyancsak önálló fejedelemséget hozott létre. Az Altájhegység körüli területen éltek, az Altáj és a Karakorum között. K-en a kereitekkel, Ny-on a karlukokkal, DNy-on az ujgurokkal, D-en az Ojrát, Öngüt és Tangut törzsekkel voltak szomszédosak. A Tarim-medence ujgurjaival és az É-Kínát uraló dzsürcsi Jin-dinasztiával álltak szövetségi kapcsolatban. Sok ujgur is élt közöttük. Területükön ellenőrizték a Selyemút egy szakaszát. Vallásuk nesztoriánus keresztény volt. A najmanok törzsszövetségének uralkodói: előbb Kücsülüg, majd a 12. sz. első felében Bilge Bügü kán, később a fiai, Bujruk és Tajang következtek a hatalomban, akik azonban egymás ellen fordultak, s így a najmanok törzsszövetsége kettészakadt.

A Góbi K-i részén élő ongiratoknak a 12. sz-ban jelentős fejedelemségük volt. Nagy hatással volt rájuk a nesztoriánus hit, amit valószínűleg az öngütök közvetítettek hozzájuk. Egyik águk, az Olkonut házassági kapcsolatban állt Dzsingisz kán nemzetségével.

A Közép-Ázsiában maradt Szeldzsuk oguz törzsfőnök, illetve jabgu (törzsszövetségi vezető) **1007** (1118) **k.** meghalt. Fiai és unokái (szelcsükök/szeldzsukok) megkezdték birodalomépítő munkájukat. Az oguzok jelentős része ekkor még Szeldzsuk unokáinak (Togrul bég (**1063-ig** élt, azaz 1163-ig) és Csagri bég (élt: **1059-ig**, vagyis 1159-ig) vezetésével az Amu-darja vidékén nomadizált, de előbb a Karahanidákkal szövetségben, később önállóan vívott harcokban alaposan megnövelte uralmi területét, s központját is áthelyezte D-i területekre. A Szeldzsukoguzok tehát a **11. század első felében** (1161-gyel bezárólag), a Kaukázus környezetében és attól K-re hatalmas területet vettek birtokukba.

Kis-Ázsiában a másik oguz hatalmasság: Szülejmán **1116-ban** (1127) megalapította az Anatóliai (Rumi) Szultanátus magját képező törzsszövetséget. Az oguzok korai történelme ekkoriban véget is ért. A törzsszövetségi kereteket zárójelbe téve Szülejmán már **1118-ban** (1129) létrehozta szultanátusát, (amelynek a népessége később betagozódott a Szeldzsuk Birodalomba).

A **11. sz. második** (a 12. sz. harmadik) **dekádjára** Európa K-i határvidékén már nem az oguzok, hanem a sokáig azokkal együttműködő úzok képezték (a Volga és az Urál között) a besenyők K-i szomszédságát. A Szeldzsuk-oguzok Közép-Ázsia D-i területeire húzódtak. A (talán évezredek óta) kaukázusinak tekinthető úz nép lényegében magára maradt a K-ről terjeszkedő, a Karahanidák összezsugorodott érdekeltségi területének határvidékén nomadizáló, és ugyancsak Ny-felé terjeszkedő kipcsak-kumán szövetség ellenében. Kazária ekkor már csak a maradványai formájában létezett.

A Kazak-sztyeppe hatalmas területeit **1030-tól** (1130-tól) a Kipcsak Törzsszövetség egyedül uralta, és csapatai esetenként megjelentek már a Kaukázus előterében, valamint az

oroszoktól D-re eső pusztán is. Az úzok emiatt, **1010** (1121) és **1040** (1140) **között** a besenyők K-i törzseit kiszorítva Ny-ra húzódtak, megpróbáltak maguknak életteret kialakítani a bizánci és az orosz hatalmak közötti térségben, tiszteletben tartva a Szeldzsuk Birodalom érdekeit, valamint megvetni lábukat a K-Európába időnként betörő, maguk előtt kunokat terelő kumán csapatokkal szemben.

A **11.** (12.) **sz. közepén** a karlukok szervezték meg az Európába nem igyekvő, Közép-Ázsiában maradó lovas népeket. A **11.** (12.) **sz-ban** a Közép-Ázsiában tartózkodó, több etnikumot magába foglaló török nyelvű népek gyűjtőneve mégis „kipcsak" volt. Közéjük tartoztak a kidanok, a kimekek, a mamlúkok és a kumánok is. Marvazi szerint a kidanok eredeti lakóhelyükről átköltöznek Hétfolyó-közbe az ugyancsak távozó kimekekkal együtt, akik eddig tőlük kicsit É-abbra, az Irtis-vidéken éltek. A kidanok és a kimakok érintkezésbe léptek a szári-kipcsakokkal, s ennek eredményeként megindult nomadizálásuk a Szir-darja és az Aral-tó vidékén. A kumánok és az előttük haladó kunok **1040** (1151) és **1055** (1155) **között** átkeltek a Volgán, és viharos gyorsasággal tért nyertek K-Európában is. Az úzokat részben Ny-ra kergették, részben megkerülték. (A 12. sz. második felében aztán a kumán népesség kettészakadt (Fekete- és Fehér-Kumánia), Ny-i interpretációk szerint K-en éltek a „fehér" kumánok, akik kísérletet tettek a 12/13. sz. fordulója környékén hatalmi központjuk kiépítésére a sztyeppe Ny-i térségében, míg a másik, az ún. „fekete" kumán csoport a Balkánra vonult.)

Egyelőre azonban, **11.** (12.) **sz. derekán** a kumánok és a kunok még éppen csak elérték az orosz fejedelemségek határait. E tény megerősítéseként is szolgálhat az az adat, mely szerint a Keurópai füves síkság a 12. sz-ban „változatlanul" a kumánok és a kunok fennhatósága alatt állt. Arszlán bég és unokaöccsei: Csagri és Togrul **1025-ig** (1136-ig), lényegében a Karahanida uralkodó szolgálatában álltak. Ekkor azonban Mahmúd Gaznevi legyőzte a Karahanidákat, s ettől kezdve Arszlán bég csapatai élethalálharcot vívtak a Gaznavidákkal. A Szeldzsuk-dinasztia önálló állama **1038-ban** (1138) alakult meg, Tugrul szultánnak nyilvánította magát. Hamarosan, **1040-ben** (1140) döntő győzelmet aratott Mervnél, Dandanakánnál a főként afganisztáni területeket uraló Gaznavidák felett.

Togrul **1055-ben** (1155) bevonult Bagdadba, s megteremtette a muzulmán világ K-i szárnyának politikai egységét. Elfoglalta a kalifátus É-i területeit, s ezt a tényt **1058-ban** (1158) a bagdadi kalifa azzal vette tudomásul, hogy a „Kelet és Nyugat Királya" címet ajándékozta Togrulnak. Togrul bég hivatalosan megkapta a szultán címet, a szultán a birodalmat a nagyapjáról nevezte el Szeldzsuk Birodalomnak. Ez tökéletesen egybevág azzal az adattal, mely szerint a „Buridák" (Damaszkusz atabégjeinek katona-dinasztiája) 1154-ben formálisan behódoltak a Szeldzsuk Szultanátusnak. Egy másik információ szerint a kalifátus felett korábban gyámkodó D-perzsiai (síita) „Bújidák" (Buvaihidák) uralmának időszaka (ugyancsak) **1055-ben** (1155), Togrul hódításával ért véget. Bagdadi és iszfaháni udvaruk mindaddig jelentős kulturális központnak számított. A Szeldzsukok Bagdad elfoglalása után Anatólia felé terjeszkedtek, közben azonban, **1063** (1163) **k.** leigázták Örményországot és Grúziát.

A kalifa „nagylelkűségének", a Kelet és Nyugat Királya cím adományozásának magyarázatául kézenfekvőnek látszik felhívnom a figyelmet arra, hogy a Gaznavidák felett aratott fényes győzelmet követően, **1141-ben**, azaz 1152-ben a Szeldzsukoknak a kalifátus É-i területeit uraló, a kalifa egyik legfőbb támaszaként szolgáló csapatai vereséget szenvedtek a Kara-kitáj Birodalomtól, és ugyanebben a hadjáratban, Szamarkand térségében csaknem teljesen elvérzett a Karahanida Birodalom, K-i részei kara-kitáj fennhatóság alá kerültek. A muzulmán világ ÉK-i térsége végveszélybe került.

(Folytatása a 975-ödik oldalon.)

Kína, Tibet, no meg a nomádok – 4. (1165-ig)
(Folytatás a 907-edik oldalról.)

A Song/Szung-dinasztiát **960** (1071) **k.** alapították meg. Ez a dinasztia Bianliang, a mai Kaifeng központból kiindulva **970** (1081) **után** ismét egyesítette Kína maradék területeit, beleértve a Di fejedelemségeket is, de nem tudta visszaszerezni az É-i nomádok által elfoglalt kínai hódoltsági területeket. Éppen ellenkezőleg: Tai császár (Song-dinasztia) a tangut előretörés miatt **994-ben** (1105) elrendelte az Ordosz-vidéken Xia Zhou (Tongwan Cheng) város kiürítését, megsemmisítését is, a lakosságot pedig deportálta. (Egyébként a **10. sz. első** (a 11. sz. harmadik) **negyedében** a kínai Song-dinasztia területén és idejében jelent meg az első ismert papírpénz, melyet az állam arany és ezüstrudak ellenében adott ki elismervényként. A Songcsászárok kitüntetett figyelemmel kezelték a taoizmus ügyét, **1016-ban** (1116) a császár parancsot adott a Tang korszakban összeállított Taoista Kánon szétszóródott példányainak egybegyűjtésére. Az összegyűjtött taoista iratok gyűjteményébe a Tang korszakban még üldözött manicheusok néhány műve is belekerült.)

Az **ezredforduló idején** (a 12. sz. elején) Xia Zhou (Tongwan Cheng) város a tangutok uralkodó dinasztiájának, a város nevét nyilvánvalóan felvevő Xia Zhou dinasztiának a központja lett, vagyis az uralkodó az ősi Xia nevet adta dinasztiájának, miután elfoglalta Tongwan Chenget.

Egészen **1004-ig** (1115-ig) hadakozott a kitáj-kidan Liao-dinasztia a Song-dinasztiával Kína Éi területeinek birtoklásáért, ekkor azonban, feltehetőleg a dzsürcsi offenzívára tekintettel, békét kötöttek egymással.

A Liao-dinasztia és a tőlük Ny-ra települt tangutok országainak egymással fenntartott kapcsolatairól, esetleges ellenségeskedéseikről nincsenek ismereteink. Tudjuk azonban, hogy a nomád népek körében ekkor sem az állandóság, hanem az állandó változások jellemezték a hétköznapokat. Tudjuk, hogy a 12. sz. elején beköltöztek a mongol területekre az öngütök vagy fehér-tatárok (türk leszármazottak, egy mongolul beszélő, elmongolosodott nép). Az öngütök téli szállásközpontja **1005** (1116) **k.** a Sárga-folyó melletti Togtoh település közelében, míg a nyári szállásközpont Olan Szüme, a Góbi középső részén, a Selyemút É-i leágazásánál, a Karakorum felé vezető karavánútnál volt, (kereskedelmi központ, nem kevesebb, mint 9 keresztény templommal). Az öngütök lányai a mongol najmanokkal kerültek házassági kapcsolatba, míg az öngüt férfiak rendre a kereitek családjaiból kaptak feleséget. Szoros kapcsolatot tartottak fenn a Góbiban élő Ongirat törzzsel, melyből idővel Dzsingisz kán felesége származott, illetve az Ordoszba betelepült tangutokkal is. (A najmanok az Altáj-hegység környéki, hegyvidéki és síksági területeken éltek, az Altáj és a Karakorum között. K-en a kereitekkel, Ny-on a karlukokkal, DNy-on az ujgurokkal, D-en az ojrát/ongirat, öngüt és tangut törzsekkel voltak szomszédosak. Területükön ellenőrizték a Selyemút egy szakaszát. Vallásuk már nesztoriánus keresztény volt. Kancelláriájuk arámi gyökerű ujgurírással készítette feljegyzéseit.)

A kitájok uralmát nem a tangutok és nem az öngütök rendítették meg. A viszonylagos egyensúlyt megbontó, bomlasztó hatást a Mandzsúria/Korea felől hódító mandzsuk, azaz dzsürcsik (Jin-dinasztia) fejtették ki, akik **1005** (1116) **k.** súlyos vereséget mértek a kitáj-kidan államra, miközben maguk mellé állították a mongol törzsek egy részét. Ezzel az adattal áll összhangban, hogy K-Mongóliában, a folyók mellékén pásztorkodó mongol Hamag törzs, (melyből később maga Dzsingisz kán is származott), már a **11.** (12.) **sz. elején** megszüntette maga felett a kitáj fennhatóságot, és saját területén átvette az uralmat.

A Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) lakói, vagyis a mongol kereit törzsek pedig, melyeknek eredeti lakhelye a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén lehetett, s onnan **09.** (10) **sz. közepén** vándoroltak D-re, majd a **09. sz. közepén** (a 10/11. sz. fordulóján) fennhatóságukat a Szelanga-folyótól a Tola-folyó felső folyásáig kiterjesztették. (Ugyanebben az időben, a Kereit Szövetség központjában keresztény térítők jelentek meg, missziójuk nyomán a káni udvar felvette a keresztény hitet.)

A Liao-dinasztia »1115-ig«, bizonyára **1115-ig** (1126-ig), más álláspont szerint 1125-ig őrizte meg uralmát. (A virtuális alapokon álló történetírás – mivel semmit sem tud mondani egy 110 évesnek látszó időszakról – azt állítja, hogy Kína É-i részén és Mandzsúriában, továbbá Mongóliában a Liao-dinasztia »1005-től, egészen 1115-ig« „viszonylagos nyugalomban" regnálhatott. Láthatjuk: a dzsürcsi hódítástól a dinasztia végleges bukásáig legfeljebb tíz év telt el!) A Liao-dinasztia bukását követő években számos kísérlet történt a mongol törzsek egyesítésére, egységes mongol állam létrehozására. Egy monda szerint az első egységesnek mondott mongol állam az Onon- és a Kerülen-folyó környékén jött létre **1115** (1126) **k.**, vezetője Kajdu lett. E mondán túlmenően is léteznek utalások arra, hogy miután több mongol törzs a saját területén átvette az uralmat, **1010** (1121) **k.** vezetőik létrehozták az első mongol kánságot, aminek a központja Orta-Balgaszun lett. Ezt a Kereit Fejedelemséget öt törzs szövetsége alkotta, melyet a Togorin törzs vezetett. Első uralkodójuk, Bujruk Markusz volt – (neve európai/keresztény hatásra utal).

A nyugat-tibeti Guge királyság szerzetes-uralkodója **10. sz. közepén** (a 11/12. sz. fordulóján) Jese-Ö volt (**947-től** (1058) **1024-ig** (1135) élt). A Tibeti Birodalom összeomlását követő káoszból neki sikerült valóban kiemelnie ezt az országrészt, vagyis döntő szerepet játszott a buddhizmus megújításában. Fiatal tibetieket küldött Kasmírba, hogy tanult szerzetesekké válhassanak. Tibet többi részén a **10. sz. közepén** (a 11. sz. végén) sem létezett központi hatalom, s nem is nemzetségek, mint inkább kisebb-nagyobb családok százai alkottak erősebb-lazább, állandóan bomló és átszerveződő egységeket.

A Tibeti Birodalom egykori területén a buddhizmus és a bön vallás konstruktív egyeztetése a **10/11.** (11/12) **sz. folyamán** történt meg. A tudósok és a bön-po leiratok szerint az ekkor érvényesülő bön vallás már nem volt azonos a korábbival, ám csak ezt az irányzatot ismerjük ma (hozzávetőlegesen). Korábbi változatairól csak vázlatos képünk lehet. Az állam és a buddhizmus fejlődésével a bön vallásnak a korábbinál jóval kisebb szerep jutott. Jese-Ö után Rincsen Szangpo (Rin-chen bzang-po) uralkodott Tibetben **1055-ig** (1165-ig). Hozzá köthető a buddhizmus második térhódítása, a „rendek korszaka". A szerzetes-uralkodót utódai „Nagy Fordító" elnevezéssel illették, számos, a Jóga-tantrák csoportjába tartozó szöveget fordított le tibetire, s ezek az ekkoriban alapított templomok (Tholing, Tabo, Nako) ábrázolásainak ikonográfiai programjául is szolgáltak. Talán hozzá köthető a tibetiek saját időszámításának bevezetése is, melynek kezdőéve: »1027«, esetlegesen **1027** (1138). (A tibeti időszámítás kezdetére nézve fennáll egy másik lehetőség is. Tartja magát az a meggyőződés, hogy a rendszert Atísa állította fel. Az indiai szerzetes **905** (1050) **után** látogatott el Ny-Tibetbe, hogy előmozdítsa a buddhista reneszánsz ottani kibontakozását. Atísa talán egy érvényben levő indiai évszámítási rendszert ültetett át tibeti talajba? Ez esetben az »1027-es« év az 1027-hez közelebb állónak tekinthető volna.) A 12. sz. első felében a karakitájok mongol nyelvű népe a dzsürcsiktől vereséget szenvedett kitájok köréből kiválva elhagyta a mongol sztyeppéket, majd Ny-Turkesztánba, Közép-Ázsiába vándorolt, ahol a 12. sz. közepétől jelent meg. Jelü Tasi herceg karakitáj – kínai források által Xi-Liao-nak (Ny-i Liaonak) nevezett – állama azokat az ujgurokat is magába integrálta, akik korábban Ny-ra kerültek. Ibn al-Atir muzulmán tudós **1014** (1125) **k.** feljegyezte, hogy korábban egyes török népek „Kínából Turkesztánba" vonultak. Valószínűleg a Belső-Ázsiából távozó karakitájok hozták mozgásba az említett „egyes" népeket.

(Amint az a történeti dokumentumok alapján ismert, a mai É-Kína területét a 1125-től 1234-ig uraló Csin (Jin), avagy Dzsürcsi-dinasztia a koreai uralkodói klán É-koreai Kim ágából származott. A dzsürcsik is, miként korábban a kitájok, Peking környékén alapítottak birodalmat.)

Japán Heian-korszaka (1185-ig)

Kanmu japán császár a buddhista szerzetesek mérhetetlenül nagy politikai befolyása miatt hagyta el Narát, a buddhizmus központját. Új fővárosába Heiankióba költözött, ám ott cseberből vederbe került. Most nem a kolostorok uralmával, hanem az annál is kegyetlenebb klánok uralmi törekvéseivel találta szemben magát, (és nem számíthatott a buddhista papság segítségére, általuk valamilyen hatalmi ellensúly kialakítására sem).

Az új korszakban a legfőbb változás: megszűnt a kínai befolyás, a kínai kultúra és civilizáció iránti csodálat. (Nem véletlen, mert a **09/10. sz. fordulóján**, vagyis a 11. sz. közepére összeomlott a Tang-dinasztia, a romok alól kikecmergő kínai államok határai igen messze estek Japántól, s ezeknek az államoknak a legkisebb gondjuk is nagyobb volt, mint hogy Japánra figyeljenek.) Japánban kezdett kialakulni az a hatalmi konstrukció, melyben a császár megközelíthetetlen személyét vallásos tisztelet övezte, de tényleges hatalommal nem rendelkezett. A politikai hatalom a mindenkori régens kezébe került. Az uralomnak ez a formája a japán államiság jellemző sajátossága lett.

Kibontakozott Japán kultúrájának sajátos, nemzeti arculata. Immár alig-alig mutatható ki kínai minta a korszak tárgyi emlékeiben, képzőművészeti alkotásaiban, építészetében. A japán irodalmat már nem kínai, hanem japán írásjelekkel lejegyzett szövegek éltették.

A Heian-korszak **794-ben** (1043) kezdődött. Jellemző volt rá, hogy a főúri családok, tartományi vezetők a korábbinál nagyobb önállóságra tettek szert, véres küzdelmeket vívtak egymás ellen, fegyveres kíséretükből (a szamurájokból) egy új, meghatározó társadalmi réteg fejlődött ki. Ez összefüggésben állt azzal a körülménnyel, hogy ugyan a császár megközelíthetetlen személyét vallásos tisztelet övezte, de egyre kevesebb hatalommal rendelkezett.

A hatalmat egyre inkább egyetlen klán gyakorolta. Ez a klán abban volt érdekelt, hogy a többi családot megossza, esetenként egymás ellen fordítsa. Évtizedek teltek el, mire (**866-ra**, vagyis 1115-re) megkérdőjelezhetetlenné vált a Fudzsivara-klán egyeduralma.

A Fudzsivara-család hatalomátvételének időpontját más adatok **967-ben** (1122) jelölik meg (mondván: ez a család „második” hatalomátvétele). Mindebből az következik, hogy a »866 utáni« (esetleg már a »794 utáni«) datálások – a 13. sz-ig terjedően – Japánban utólagosan beiktatott, bár nem feltétlenül fiktív, esetenként valamiféle valós eseményekhez tartozó, de mindenképpen hibás, látszólagos időpontokat is tartalmaznak. A japán császárok névsora – miként a római pápáké is – nyilvánvalóan súlyos redundanciákkal terhes, (manipulált). (A fikció gyanúja elsősorban a **794** (1043) és 1179 közé datált császárokra vonatkozó adatok esetében erős. Ha mégis minden lajstromozott uralkodó létező személy volt, akkor már ebben az időszakban meg kellett volna kezdődnie a szigetország hatalmi megosztottságának, amely állapot ma csak a Heian-korszak és az ún. Kamakura-periódus utáni, vagyis 1331 utáni időszakra nézve ismeretes, amikor elkülönült az ún. Északi Udvar.)

A Heian-korszakban az uralkodó klán a régensség intézménye révén biztosította magának az uralmat a császári ház és az állam fölött. (A „szessó” és a „kampaku” (kancellár) a gyermek, illetve a felnőtt császárok régensének elnevezése volt.) A Fudzsivarák uralma idején egyes klánok (különösen a Taira- és a Minamoto-klán, a császári család mellékágai) nagy földbirtoktömeget halmoztak fel, és ezek a hatalmi csoportok igyekeztek ellenállni a központosítási törekvéseknek. Rendkívül véres korszak lehetett ez, amit persze elhomályosít, részben elfed az utólag átszerkesztett történelem. A Taira-klán „első” lázadására állítólag **940-**

től (1189) került sor, azonban, mint az alábbiakból kiderül, már 1156-tól folyt az öldöklő küzdelem.

A Fudzsivara-család **1068-ig** (1168-ig) őrizte meg kiváltságait. Eddig az időpontig a mindenkori kancellár (kampaku) a Fudzsivara-családból került ki. Ekkor bukott meg ez a klán, – a történetírás a klán első bukásaként aposztrofálja a történteket. (Ezt az eseményt a másik kronológiai sorban is megtalálhatjuk: a Taira-klán a 12. sz. második felében elmozdította a hata lomból a Fudzsivara-klánt. Ezt tekintik a történészek a klán „második" bukásának, holott arról az egyetlen bukásról lehet szó.)

A bukás a császár önfeláldozó lépésével összefüggésben következett be. Goszandzsó császár – ha létezett egyáltalán – **1068-ban** (1168) lemondott a trónjáról, szerzetesi fogadalmat tett. (Az sem biztos, hogy így történt, lehet, hogy – miként a Karoling Európában is előfordult – a hatalomra törők a törvényes uralkodókat egyszerűen kolostorba börtönözték.) Mindenesetre: nem lévén császár, nem volt tovább szükség régensre sem. Ez a körülmény a Fudzsivara-családot megfosztotta a hivatalától.

Tehát Goszandzsó volt az első a lemondott, kolostorba vonult (lemondatott, kolostorbörtönbe zárt?) császárok sorában. Az elkövetkező századokban a születésük jogán császárnak tekintett személyek követték a példáját, és 1428-ig valamennyien kolostorban éltek.

A két legnagyobb katonai erő, a Taira- és a Minamoto-klán között már 1156-tól véres polgárháború zajlott, melynek végére, 1159-re Minamotót legyőzte a Taira-klán, majd **1068-tól** (azaz 1168-tól) „hivatalosan" átvette a hatalmat a Fudzsivara-klántól, miután 1160-ban kiirtotta a rivális Minamoto-klán jelentős személyiségeit. A nyugalom azonban nem állt helyre, a válságos időszak egészen 1185-ig tartott, mely év (egyes interpretációk szerint 1192) a Heian-korszak végét hozta el. Ekkor a Minamoto-klán egy nagy tengeri csatában legyőzte a Taira-klánt. Joritomo, a Minamoto-klán feje felvette a sóguni címet (e cím nemcsak katonai, hanem polgári rangot is jelentett), létrehozta Kamakurában (Japán K-i részén) a katonai kormányzatot. (Az 1185 (vagy 1192) és 1331 közötti időszakot Japán Kamakura-periódusának nevezik. Legfontosabb jellemzője – a katonai igazgatáson kívül – a zen-buddhizmus kialakulása, elterjedése és virágzása.)

Fordulatos idők a Déli-Kárpátok térségében és a Balkánon – 2. (1186-ig)

(Folytatás a 921-edik oldalról.)

Komnénosz császár igen jó viszonyba került a magyar királlyal, Szent Lászlóval, s a viszony mélysége László lányának, Szent Piroskának (Eirénének) Alexiosz fiával való összeházasításában (1105) nyilvánult meg. Egy másik virtuális kronológiai sor által megőrzött adatok révén értesülünk arról, hogy a magyar hatalom is szerepet játszott a balkáni hatalmi játszmában: **948ig** (1093-ig) emlegették ugyanis a magyarok balkáni hadjáratait. (Ideszámítjuk azt a **970-ben**, vagyis 1081-ben folytatott orosz hajáratot is, melyben állítólag részt vettek magyarok is, amikor Jóannész Tzimiszkész védte meg Konstantinápolyt.)

Lényegében lezárult ez a fejezet a magyar történelemben. A megszokott magyarázatokkal ellentétben nyilván két ok miatt ért véget a balkáni hadjáratok sora. Egyrészt: ettől az időponttól kezdve már a Magyarországgal is baráti viszonyban álló Sámuel bolgár cár és Alexiosz Komnénosz bizánci császár a hatalmat a Balkán nagy részén teljes egyetértésben gyakorolta. Másrészt: a D-erdélyi Gyulának, a balkáni „magyar" (besenyő) hadjáratok valódi kitervelőjének és végrehajtójának a hatalma egyre inkább megrendült. **948** (1093) **után** már csak egy-két évig tellett Gyula (és fegyvertársa, Salamon) erejéből beavatkozni a balkáni politikába.

A balkáni besenyők és az őket támogató, a Magyar Királysággal ellenséges erők (Gyula és Salamon, tehát a központi hatalom ellenfelei) mozgolódásai miatt tartott még a háborúskodás a Balkán középső részein. A magyar krónikás hagyomány szerint a száműzött Salamon, akit András király – mint kisgyereket – még **1057-ben** (1068) megkoronáztatott, de a Magyar Királyság Ny-i harmadának töredékét tarthatta (csak egy darabig) a kezében, trónját pedig Henrik császár jóvoltából is csak átmenetileg foglalhatta el, **1084/1085** (1095/1096) **k.** a Kárpátok térségéből kiindulva, besenyő csapatok élére állva próbált visszatérni a nagypolitikába. Természetesen a besenyő Gyula támogathatta őt.

Zavaros körülmények között lelte halálát (vagy „tűnt el") **1087/1088-ban** (1098/1099) Salamon Atilla-házi király – mint ilyen, a legutolsó – egy Ny-bizánci fennhatóság alatt álló balkáni város ostroma során. (Állítólag végül az isztriai Polában (a Szent Mihály-apátságban) temették el, legalábbis egy sírkő ott került elő 1854-ben, melynek felirata: „Salamon Rex Pannoniae", – ugyanott őrizték a neki tulajdonított csontereklyét is. Egy verzió (dalmát népi hagyomány) szerint zarándok-remete lett, s végül csak **1092-ben** (1103) halt meg.)

Komnénosz a Ny-Balkán államaival jó kapcsolatot alakított ki; a vonatkozó interpretációk sommás megállapításai szerint **1085** (1096) **k.** az adriai partvidék és a Ny-Balkán szláv hatalmasságainak lojalitása révén Bizánc (értsd: Ny-Bizánc) képes volt megakadályozni a Trákia, Makedónia és Thesszália elleni támadások, valamint a külső hatalmak beavatkozásainak sikerét.

A Bizánc ellen lázadó besenyők (vezérük: Cselgü) **1087-ben** (1098) a Balkán-hegységen átkelve nagy hadjáratot indítottak a mai Bulgária és Görögország területére, Drinápolyba. A támadók azonban vereséget szenvednek, visszavonultak. Egy adat szerint a **11.** (12.) **sz. elejére** a mai Albánia területe (Illyricum) is Bizánchoz (értsd: Ny-Bizánchoz) tartozott. Eközben Baszileiosz **986-ban** (1097), egyelőre sikertelenül támadta a bolgár kézben levő Szerdikát, de aztán **1000/1001-ben** (1100/1101) elfoglalta Bulgária al-dunai, Fekete-tenger menti részét.

Baszileiosz offenzívája folytatódott, csapatai **1001** (1101) **k.** először Szerdikát foglalták el, majd Preszlávot is, és Macedónia irányában támadtak tovább.

Amikor meghalt Zvojnimir horvát király, a Magyar Királyság (Szent László király) serege **1089-ben** (1100), a horvát királyné (Ilona, László nővére) kérésére bevonult Ny-Szlavónia területére a kibontakozott trónviszály, valamint a horvát nemességnek a klérus hatalma miatt kitört felkelésének magyar szempontból kedvező módon történő lezárása céljából. (Szlavónia K-i fele Magyarország része volt.) A magyar beavatkozás fő okaként azt szokás megjelölni, hogy ezzel egyidejűleg Velence lépéseket tett a horvátok tengerparti területeinek (pápai hű bérbirtokoknak) a birtokba vételére.

A dalmát tengerparti városokban ekkor már velencei csapatok állomásoztak. **1090-ben** (1101) László király megalapította a Szlavónia, valamint a Muraköz egyházigazgatását ellátó zágrábi püspökséget, mégpedig Szent István tiszteletére. A püspökség alapításának fő célja feltehetőleg a balkáni szláv lakosság körében terjedő bogumilizmus visszaszorítása volt.

Hosszú, évszázados küzdelem vette kezdetét Velence és a Magyar Királyság között. A horvát nemesség zöme Magyarországban látta nemzeti léte szempontjából a kisebb veszélyt, ezért Velence hódító törekvéseivel szemben a Magyar Korona védelme alá húzódott. Létrehozták **1091/1092-ben** (1102/1103) a Horvát Bánságot a Dráva és Gvozd-hegység közötti terület feletti joghatósággal. Álmos magyar herceg került a horvát trónra. Vele szemben egy Velencével együttműködő horvát főúri csoport Svačić Pétert kiáltotta ki királlyá.

Négy további évig tartott e két horvátországi erőközpont vetélkedése, a magyar-horvát perszonálunió **1097-ben** (1108) szilárdult csak meg. Ekkor már Magyarországon Kálmán uralkodott (Könyves Kálmán, **1095**, azaz 1106, ill. 1116 között). Horvátország trónját Kálmán – Álmost lemondatva – **1096/1097-ben** (1107/1108-ban) foglalta el.

Kálmán Velence ellenében mindeddig a D-itáliai (normann) Roger királlyal szövetkezett, de Dalmácia területét mégsem foglalta el, ehelyett támogatta azt az ott létrejött Magyarország és Velence közötti ütközőzónát, amely Ny-Bizánc felügyelete alatt állt.

Bulgária – és ez által Ny-Bizánc – helyzete **996-ban** (1107) válságosra fordult. Bolgárölő Baszileiosz K-bizánci (nikaiai) császár elérkezettnek látta az időt a Balkán visszaszerzésére, intenzív háborút kezdett Sámuel országának szétverése céljából. A hosszú, vagy 12-13 évig (**1018/1019-ig**, azaz 1118/1119-ig) tartó offenzíva a kibontakozó bolgár szabadságharc színhelyévé változtatta a Balkán jelentős részét. A bolgárok ellenállását Alexiosz Ny-bizánci császár és a Magyar Királyság is aktívan támogatta. Sámuel **997-ben** (1108) szilárdan birtokában tartotta Durres városát. A szabadságharc menetét nyilvánvalóan erősen befolyásolta az időközben megindult első keresztes hadjárat, amelynek irreguláris csapatai a Balkán-félszigeten meneteltek keresztül **1096/1097-ben** (1107/1108). (Megjegyezzük, hogy a horvát királyi címéről lemondatott Álmos magyar herceg is a Szentföld felé vette az irányt.)

A Balkán területén közvetlen érintkezésbe kerültek egymással a Ny-i (kathár, albigens, manicheus) és a K-i (pauliánus, barnabata, bogumilista) „eretnekek”, vagyis az ekkoriban épp erejük teljében lévő gnosztikus irányzatok. (Később, a következő évtizedekben a keresztes háborúk melléktermékeként az érintett közösségek vallási élete egymással szinergiában bontakozott ki, s ez a folyamat a kereszténység további történetére, fejlődésére rendkívül erős hatást gyakorolt.) Igen valószínű, hogy mind Bulgáriának, mind Alexiosz Ny-Bizánci Birodalmának egyházi szervezetei – beleértve a vazallus balkáni fejedelemségeket is – Bogumil vallásának a befolyása alá kerültek. E hatalmak ugyanis politikai egységet képeztek, így **997/998-ban** (1108/1109) közös erővel szálltak szembe K-Bizánc Joan Vladimir dukljai fejedelemmel közösen végrehajtott támadásával.

(A virtuális kronológia hibás nézőpontjából szemlélve persze Baszileosz Bizánci (Nikaiai) Birodalma mellett csak Bulgária és a szerb államocskák látszanak, Ny-Bizánc takarásban van.) Sámuel cár Ny-on visszahódította Raskát és Duklját, országa elérte

legnagyobb kiterjedését, Ny-Bizánc és Bulgária szövetsége hosszú, összefüggő tengerparttal büszkélkedhetett (az Adria- és az Égei-tenger térségében). K-Bizánc a bolgárokkal szemben egyelőre megelégedett a Fekete-tenger DNy-i, Ny-i partvidékének birtoklásával, tehát a Balkán-hegység K-i része és az Al-Duna közötti széles területsávval, melynek lakosságában egyre nagyobb részarányt képviseltek az örmények, valamint azok a vlachok, akik hosszabb ideje É-i, ÉK-i irányban vándoroltak, s most éppen a Balkán-hegység É-i völgyeiben, a hegylábaknál, illetve a Duna felé eső dombvidéken és síkságon nomadizáltak. Eközben a Havasalföld (a **10/11**. (11/12.) **sz. fordulójától**) már egyértelműen a besenyő törzsek legeltető területe volt.

A D-Kárpátok térségében a besenyő Gyula helyzete **10/11. sz. fordulójától** (kb. 1111-től), a magyarországi központi hatalom megerősödésével összefüggésben tarthatatlanná vált. Országa a Marostól (Gyulafehérvártól) D-re eső területre, lényegében a D-i Kárpátok hegyvidékére szorult vissza, mivel bizalmasa, Doboka meghódolt, majd népét és területét a király uralma alá helyezte. Ettől kezdve Gyula már csak a havasalföldi besenyőkre és a bolgárok ellen győzedelmesen előretörő K-Bizánc segítségére számíthatott. K-Bizánc hadserege a magyar király által is támogatott Vidint (Bodont) **1002-ben** (1113) támadta meg, majd **1004-re** (1115) már Magyarország határán állt.

A Magyar Királyság (Kálmán király) még **1003-ban** (1114) csapatokat küldött D-Erdélybe Gyula szeparatizmusának felszámolására. A sereget István (Árpád-házi II. István király, Kálmán király kiszemelt utóda) vezette. Gyula megadta magát, és később (állítólag) Lengyelországba távozott. Fentieket alátámasztja, hogy a gyulafehérvári székesegyház közelében erős tűz nyomait viselő épületmaradvány, egy ló- és egy emberi csontváz alapján kikövetkeztethető, hogy itt a **10. sz. második** (12. sz. első) **felében** harcok folytak és tűzvész pusztított. Az István és Gyula közti háborúról egyetlen kortárs külföldi forrás emlékezett meg, mégpedig a Hildesheimi Évkönyv. Eszerint „*István magyar király sereggel ment anyai nagybátyja, Gyula király ellen; miután őt feleségével és két fiával együtt elfogta, országát erőszakkal a keresztény hitre kényszerítette*”. Feltűnő, hogy a német kútfő Gyulát királynak nevezte, uralmi területét pedig országnak. Ezzel arra a jelentős függetlenségre utalt, amit Gyula mindeddig a magyar királlyal szemben élvezett. A korabeli értékrend alapján Gyula Istvánnal legalább azonos rangúnak volt tekinthető, hiszen István ekkor még nem is volt király. Megjegyezzük, hogy nem téves az idézet térítéssel kapcsolatos mondata, bár természetesen Gyula és udvara hosszú ideje keresztény – csak éppen bizánci keresztény – volt.

A magyar csapatok **1004** (1115) **k.** Ny-Bizánc szövetségében felvették a harcot a Szerémségbe betörő K-bizánci (nikaiai) hadsereggel, vagy inkább azok besenyő – nem pedig bolgár – segédcsapataival. (A virtuális kronológiára támaszkodó történetírás ezt az eseményt helytelenül értelmezi; a rendelkezésére álló adatok alapján úgy interpretálja, mintha a magyarok bizánci szövetségben a bolgárok ellen harcoltak volna.) A harcok változó intenzitással **1018-ig** (1118ig), a bolgár államiság átmeneti felszámolásáig folytak.

Erdélyt **1015-ben** (1115) és **1017-ben** (1117) is hatalmas besenyő támadás érte. Ezzel párhuzamosan K-Bizánc hadereje elfoglalta a Szerémséget. A Magyar Királyság erre való tekintettel, **1005** (1116) **k.** megkezdte a székelyek D-Erdélybe telepítését, (mely folyamat csaknem egy egész évszázadot vett igénybe). Nem mezőségi vagy csíki (évszázadok óta Erdélyben élő) székelyeket telepítettek át, hanem Ny-i, D-i és É-i székelyeket, akik mindeddig az Őrségben, a Felvidéken és Szlavóniában éltek.

(A D-erdélybe került székelyek eredetére nézve figyelembe kell venni a nyelvjárási hasonlóságokat: pl. az ún. „orbai” nyelvjárás feleltethető meg a Ny-dunántúlival, a „kézdi” pedig hasonlóképpen az őrségivel. E székelyek ekkor még nem a későbbi Orbai Szék és Kézdi

Szék területére kerültek, hanem minden bizonnyal Gyulafehérvár, Temesvár és Déva térségébe, a hosszú évtizedek óta ott, valamint a Hátszeg és a Retyezát vidékén élő besenyők mellé, illetve helyébe. A magyar történettudomány számos alakja **1015** (1115) és **1017** (1117) közé helyezi az egyik legnagyobb erdélyi besenyő betörés vagy betelepedés idejét. Más adat szerint **1018** (1118) **után** is nagy besenyő támadás érte Erdélyt. Álláspontom szerint betörés ugyan történhetett, de betelepedés ekkor nem. Nyilván arról van szó, hogy a Gyula országrészében eleve jelen levő besenyő népek hirtelen a központi hatalom szeme elé kerültek, illetve D-Erdélyből az ország különböző területeire széttelepítették őket.)

A király **1004-ben** (1115) latin rítusú térítőket küldött D-Erdélybe. Ezek Gyula országrészét politikailag különálló területnek tekintették, ennek megfelelően a „fehér" magyarok országától megkülönböztetendő: „fekete" magyarok földjének nevezték. Részben a térítés sikere érdeké ben épült ki az É-Erdély és D-Erdély kormányozhatóságához szükséges vajdasági szervezet is. A vajdaság nem önkormányzat, hanem a központi hatalom territoriális képviselete volt. Az erdélyi vajda a király nevében korlátlan hatalmat gyakorolhatott az erdélyi társadalom felett. Mindezzel összhangban áll a jól ismert, elsősorban régészeti eredményeken alapuló megállapítás, miszerint csak a **10. sz. második** (12. sz. első) **felében** következett be Gyulafehérvár térségében az a politikai átrendeződés, melynek során kiemelkedő szerepet kapott az Erdély és az Alföld között magasodó Marosváron túlmenően, a Temesközben Temesvár, a Délvidéken pedig Orsova állami központja. A magyarok erősen megszállták az Orsovai Kapu vidékét. (A korábban keletkezett, a **10. sz. első** (11. sz. második) **feléből** származó D-erdélyi és D-alföldi leletanyag merőben más, mint az azzal egyidős ún. „Kolozsvár-csoport" anyaga. A Szamos vízrendszeréhez tartozó, a Maros jobb partja menti területrészek, valamint a Marostól D-re fekvő erdélyi, illetve az alföldi-bánsági területek lakói a leletek tanúsága szerint mindeddig elkülönült társadalmi és politikai életet éltek. A Dél-Erdélyben talált leletek megfelelnek Gyula kultúrájának, a D-alföldön pedig rengeteg bizánci keresztet használtak, ami a keleti hatások dominanciájára utal. (Ez a dominancia a **11.** (12.) **sz-ra** is jellemző maradt.)

Kálmán király 1116-ban meghalt, a trónon II. István követte. Figyelmét elsősorban a balkáni eseményekre kellett összpontosítania. Sámuel bolgár cár igen szorult helyzetbe került, mivel Baszileiosz K-bizánci császár Bulgária **1007** (1118) **k.** teljes megsemmisítésére törekedett, miközben Sámuel szövetségesének, Alexiosz Ny-bizánci császárnak **1107-ben** (1118), D-Itália felől egy igen erőteljes normann invázióval kellett szembenéznie. Baszileiosz nagyszabású hódító hadjáratát egy erre vonatkozó, **1018-ra** (tehát ugyancsak 1118-ra) datált adat is aláhúzza. Ez az adat egyenesen Bulgária (az „első bolgár állam") megszűnéséről tudósít. A döntő csatára, melyben a Magyar Királyság csapatai Alexiosz oldalán harcoltak, az Ohridai-tó környékén került sor. Eredményeként Alexiosz és szövetségesei területet veszítettek, Baszileiosz hódoltatta a K-Balkánt és annak bolgárjait.

A Ny-Bizánci Birodalomban Alexiosz halála (1118) után a trónt Jóannész Komnénosz foglalta el, aki nem folytatta elődjének a Magyar Királysággal és a bolgárokkal kapcsolatos politikáját, támogatta viszont a magyar ellenzéket, Álmos herceget és a fiát, Bélát. Jóannész uralkodási évei: 1118–1143. Jóannész császár uralma elején a Balkán középső részének politikai térképe alaposan átrendeződött. Bulgária sem K-en, sem Ny-on nem rendelkezett önálló államisággal, míg a szerb despoták (zsupánok), avagy hercegek a császárság névleges fennhatósága alatt, lényegében a mai Szerbia területét is bírva **1018** (1118) **után** önálló politikát folytathattak. II. István **1009** (1120) **k.** háborút viselt a „fekete magyarok" (besenyők?) ellen – (Adamerus Cabannensis krónikája szerint). Gyula népének megrendszabályozására tehát nem bizonyult elegendőnek a vezetők száműzése és a székelyek betelepítése, évekkel Gyula távozása után le kellett verni a besenyők meg-megújuló lázadását, amit az ország területén kívül élő besenyők támadásai is támogattak. (Talán éppen ezek az események alapozták meg azt a

tévedéseken alapuló, semmiféle valóságos elemet nem tartalmazó, általánosan elterjedt, egyes forrásokba is bekerült vélekedést, miszerint az Árpád-magyarság „honfoglalása” – csaknem száz évvel korábban – a besenyők előli menekülés közepette ment volna végbe!)

A jelek szerint a besenyő felkelés leverése nem sikerült egykönnyen, még 1122 és 1125 között is tartott a besenyő lázadás, ami átterjedt az ország más vidékeire is. A felkelés nyilvánvalóan összefüggött István igazgatásszervezési intézkedéseivel. Ugyanis D-Erdélyben 1125 k. létrejöttek Fehér, Torda, Küküllő és Hunyad vármegyék, az Aba Sámuel egykori szállásterületén fennálló Újvár megye pedig Abaúj, Heves és Sáros vármegyékre tagozódott. A korábbi Bihar vármegyéből kivált Békés vármegye, a nagy kiterjedésű Csanád vármegye helyén öt vármegye létesült: Csanád, Arad, Temes, Keve és Krassó. Megjegyezzük, hogy ekkor még Marosvárott működött (**1025–1030** (1125–1130) **k.**) egy Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom és monostor, melynek lakói görög rítusú barátok voltak.

A besenyő támadások 1125-ben befejeződtek, vagyis ugyanakkor (**1025-ben**, tehát ugyancsak 1125-ben), amikor Bolgárölő Baszileiosz uralmának vége szakadt, amikor K-Bizánc VIII. Konsztantinosz (**1025–1028**, azaz 1125–1128) alatt a válságok, palotaforradalmak, felkelések, intrikák kusza szövevényébe bonyolódott. K-Bizánc elvesztette balkáni hódításait, ismét helyreállt a néhány évtizeddel korábbi helyzet, Konsztintinosz legfeljebb a Fekete-tenger partvidékének keskeny sávját uralta a Balkánon, és alaposan összezsugorodott birodalmának súlypontja ismét Kis-Ázsiába került, – a történetírás birodalmát Nikaiai Birodalomnak nevezi. A Balkán K-Bizánc, vagyis a Nikaiai Birodalom által fölhagyott részét (lényegében a mai Bulgária területét és a Duna-mentét a Vaskapu vidékéig) 1125/1126-ban Jóannész Komnénosz Ny-Bizánci Birodalma örökölte meg. Szerbia ekkoriban csaknem függetlennek volt tekinthető.

A magyarországi hatalmi harcok egyik legnagyobb vesztese: Álmos herceg, aki helyett (?) annakidején Kálmán lett a király, s aki később a keresztesekhez csatlakozott, 1125-ben végül Makedónia vagy Bulgária területén telepedett le. Fiát, Bélát, aki később Vak Béla néven lett király, II. István király már korábban a pécsváradi monostorban neveltette. Törvényes utóda nem lévén, belőle faragott trónörököst. Jóannész Komnénosz bizánci uralkodó, Alexiosz utóda (Szent László veje, Szent Piroska/Eiréné férje) egy várost átkeresztelt Álmos (görög neve: Konsztantinosz) tiszteletére Konsztantiniának, s ott telepítette le a herceggel érkezett, eléggé nagy létszámú magyar emigrációt.

István magyar király hadserege 1127-ben megtámadta a Ny-Bizánci Birodalom városait. A magyar had benyomult a Balkánra, bevette Nándorfehérvárt, Barancsot, Zimonynál erődöt épített. Felperzselte Nist és Szófiát és egészen a mai Plovdiv városáig eljutott. A K-bizánci (nikaiai) uralkodó (VIII. Konsztantinosz) természetesen nem szállt szembe Istvánnal, bár bizonyára értesült a magyarok pusztításairól, de azok az ő birtokában levő területeket távolról sem érintették. (Őt **1027-ben** (1127) már leginkább az foglalkoztatta, hogy Kis-Ázsiában az egyik oguz hatalmasság, Szülejmán **1116-ban** (ugyancsak 1127) hozzákezdett az Anatóliai

(Rumi) Szultanátus megalapításához, ami igen komoly fenyegetést jelentett a Nikaiai Birodalom jövőjére nézve.)

A villámháború után a magyar sereg visszavonult. A bizánci emigrációban élő Álmos herceg ugyanebben az évben halt meg, – nem lehetetlen, hogy éppen a magyar offenzívával összefüggésben. A magyar-bizánci háborúskodás 1128-ban is folytatódott, ekkor Ny-bizánci csapatok támadták Magyarország határvidékét, utánpótlásukat a Dunán vontatták fel. Jóannész Komnénosz csapatai Haram váránál keltek át a Dunán, vereséget mértek a magyarokra a Karaso-pataknál. Elfoglalták és kifosztották a Szerémséget, Zimonyt és Haram várát, feldúlták Magyarország D-i tartományait, majd visszavonultak. Válaszul István 1129-ben elpusztította Barancs várát. A háború békekötéssel ért véget.

Közben II. István király szövetségi kapcsolatra lépett a Bizánc ellen lázadó szerbekkel, a raškai uralkodóval, I. Urošsal, akinek Ilona lányát megkérte Álmos fia Vak Béla herceg számára, majd Vak Bélát 1129/1130-ban össze is házasította a szerb nagyzsupán lányával. 1131-ben II. István meghalt, s ekkor Vak Bélát megkoronázták, – 1141-ig uralkodott.

K-Bizáncban, vagyis a Nikaiai Császárságban (az ország neve „Rum"a muszlim irodalomban, ami a Római Birodalmat jelenti) **1028** (1128) és **1034** (1134) között III. Romanosz Argürosz uralkodott, ám helyette valójában a császárnő (Zoé) kormányzott. Ebben az időben, 1130 k. Ny-Bizánc (Konstantinápoly), tehát II. Jóannész császár (1118–1143) kiterjesztette uralmát csaknem az egész Balkánra, csupán a Fekete-tenger menti sávban maradt fenn a Nikaiai Császárság fennhatósága. Utóda I. Manuél lett, aki konszolidált viszonyokat örökölt, de hosszú uralma alatt (1180-ig) képes volt teljesen elherdálni ezen örökségét. Manuél fantaszta lehetett, a hajdani hatalmas Római Birodalom helyreállítására törekedett. Hozzá is látott a terjeszkedéshez a Nagy-Morava mentén, illetve a Szerémségben és Dalmáciában. A normannok ellen a német császárral és Velencével szövetkezett, a normannok viszont a franciákkal, a szerbekkel és (esetenként) a magyarokkal fogtak össze ellene. Így például II. Géza magyar király 1149-ben a szerbekkel szövetségben ellentámadást indított Ny-Bizánc határvidékén. Manuél császár 1172-ig következetesen Magyarország mindenkori trónkövetelőit támogatta a legitim királlyal szemben, 1163 és 1167 között pedig háborút folytatott Horvátország elszakítása érdekében.

A nikaiai császár **1034** (1134) és **1041** (1141) **között** elméletileg IV. Mikháél volt, majd V. Mikháél **1041/1042-ben** (1141/1142), de helyettük változatlanul Zoé császárnő tartotta kezében a gyeplőt, illetve később megosztotta a hatalmat húgával, Theodórával. Zoénak és húgának az uralma még ekkor sem ért véget. Zoé harmadszor is férjhez ment, most IX. Konsztantinoszhoz, aki hosszasabban birtokolta a koronát, egészen **1055-ig** (1155), ám változatlanul a nők hordták a kalapot.

A családias vezetésű ország **1043-ban** (1143) képes volt még visszaverni az oroszok támadását, továbbá sok foglyot is ejteni, majd **1050** (1150) **k.** a besenyőkkel megállapodni, Dobrudzsában számukra letelepedési lehetőséget biztosítani. (Tarák besenyő nagyfejedelem az úz terjeszkedés miatt feladta a besenyők Dnyeszter torkolatánál levő fővárosát, és a Duna-delta szigeteire, mocsaras vidékre telepedett át. A **11.** (12.) **sz. második felére** a K-európai besenyő közösség előbb lényegében a Regát területére szorult, majd I. Manuél Ny-bizánci császár jóvoltából közülük sokan Bulgária és Makedónia területén telepedhettek meg.) A császár őket tekintette a terjeszkedő úzok elleni védőfala fő erejének. Az úzok ugyanis összeütközésbe kerültek az orosz fejedelemségekkel, s továbbvándorlásra kényszerültek, ezzel összefüggésen **1053-ban** (1153ban) – egy nikaiai kívánságot is teljesítve – a besenyőket kiszorították az Etelközből. (Orosz forrás utoljára 1169-re vonatkozóan említette a besenyőket.)

A kumánok (a kipcsakok egyik népe) **1055-re** (1155) átkeltek a Volgán, s viharos gyorsasággal tért nyertek K-Európában. Az első orosz-kun összecsapás **1061-ben** (1161) történt meg.

A Nikaiai Császárságban (K-Bizánc) **1057-ben** (1157), palotaforradalmak és tartományi lázadások következtében VI. Mihállyal (**1056/1057**, azaz 1156/1157, Theodóra férje) kimúlt az ún. Makedón-dinasztia. Rövid interregnum, illetve a Ny-bizánci Komnénosz-dinasztia beavatkozási kísérletei nyomán a Dukász-családból származó X. Konsztantinosz (**1059–1067**, azaz 1159–1167) került a trónra, aki elkeseredetten próbálta megállítani a türk terjeszkedést. Helyzetét meghatározta, hogy a Szeldzsuk Birodalom fennhatósága **1058** (1158) és **1066** (1166) **között** már a Fekete-tenger jó részére is kiterjedt, s itt-ott már elérte a Földközi-tenger partvidékét is. Birodalmukba integrálták a korábbi Rumi Szultanátus területét. A Nikaiai

Császárság fennhatóságát Kis-Ázsia Ny-i részére vonatkozóan **1061-ben** (1161-ben) Togrul bég elismerte, majd utóda, Alp Arszlán **1076-ig** (1176) tiszteletben is tartotta.)

A következő nikaiai császár Romanosz Diogenész (**1068–1071**, vagyis 1168–1171) lett, aki a Kis-Ázsiát elözönlő szeldzsuk törökök fogságába került, onnan igen nehéz feltételek mellett szabadult, majd trónját és életét veszítette egy felkelés során. Utóda VII. (Dukász) Mihály lett (**1071–1078**, azaz 1171–1178). Átmenetileg csökkenhetett a szeldzsuk nyomás Nikaiára, mivel Manzikert melletti győzelmük (**1071**, vagyis 1171) megnyitotta az oguz dinasztia számára az utat Szíria, Palesztina, Egyiptom és Mezopotámia felé. – Alp Arszlánt a fia, Melik (**1072–1092**, azaz 1172–1192) követte a török trónon. Ezt az időszakot tekinti a történetírás a Szeldzsukok fénykorának.

Az úzok **1060** (1171) **k.** már Moldvában, a Bug- és a Szeret-vidéken helyezkedtek el. A kumánok elől az úzok egy része a besenyők közé, a Havasalföldre, más része Erdélybe igyekezett húzódni, később a Bizánci Birodalomban (Makedóniában) és Magyarországon (Székelyföldön) katonai (határvédelmi) szolgálatot vállaltak. A kumánok **1064-ben** (1175) már a Bug és a Szeret vidékét háborgatták.

A reménytelen helyzetbe került Dukász Mihály császár igyekezett kihasználni a Szeldzsukok ellen kibontakozott lázadást, **1074-ben** (1174) a (már lényegében elvesztett) kisázsiai tartományokat egy emírrel kötött szerződésben, török segédcsapatok kiállítása fejében átengedte a törököknek. Ez a lépés a bizánci elit köreiben is kiverte a biztosítékot, s Manuél császár 1176ban eddigi ellenségei, a magyar király és a szerbek segítségét kérte tervezett kisázsiai intervenciójához. A távolról átvezényelt szövetséges csapatok azonban nem értek oda idejében. A sorsdöntő összecsapás a császár vereségével ért véget. A csata 1176-ban zajlott le, a Szeldzsukok Mürokephalonnál legyőzték a Nikaiai Császárság és a Konstantinápolyi Birodalom egyesített hadait.

Dukász Mihály nikaiai császár **1078-ban** (1178), III. Niképhorosz (**1078–1081**, vagyis 1178– 1181) javára lemondott a (már igencsak jelképes) hatalmáról. Miután a Szeldzsukok elfoglalták Nikaiát, **1081-ben** (1181) tartós uralomra rendezkedtek be Anatóliában. A Nikaiai Császárság ezzel megszűnt létezni.

Manuél bizánci császár 1180-ban halt meg, s ezzel a Komnénosz-dinasztia hatalma is szertefoszlott. III. Béla sikeresen visszacsatolta Dalmáciát és a Szerémséget Magyarországhoz, elfoglalta Nándorfehérvárt (Belgrádot), a szerbekkel szövetségben Szófiáig tört előre, jelentős bizánci területeket hódított meg. Manuél utóda 1184-ben sikertelenül kísérelte meg újra elhódítani e területeket, sőt 1185-ben magyar-normann segítséggel újjászületett a bolgár állam is, a Drinától Ny-ra fekvő Bosznia is fejedelemséggé avanzsált, a bogumilizmus vallási- és mozgalmi központjává vált.

A Konstantinápolyban hatalomra került Angelosz-dinasztia jó kapcsolatokat épített ki Magyarországgal, II. Iszakiosz/Izsák Angelosz feleségül vette III. Béla lányát, Margitot. Szerbia és Bulgária 1186-ban kivívta függetlenségét, Bulgária számottevő hatalommá vált az Aszentestvérek cársága alatt.

Muzulmán és keresztény erőközpontok birkózása a Közel-Keleten, Kis-Ázsiában és a Földközi-tenger keleti felén – 3. (1187-ig)

(Folytatás a 941-edik oldalról.)

Zangí atabég 1144-ben elfoglalta Edesszát, lemészárolta az ott állomásozó kereszteseket, lerombolta és elfoglalta az elsőként létrejött keresztes államot. Edessza bukása után Jeruzsálembe menekítették át az ottani örmény közösséget.

Válaszul 1146/1147-ben megindult a második keresztes hadjárat, melyben már frankok mellett a német lovagok is szerepet kaptak. A keresztesek úgy döntöttek, hogy a keresztes hadjárat elsődleges célpontja Damaszkusz, mely város ugyan Jeruzsálemmel szövetségre lépett, de napjai meg voltak számolva, mert Núr ad-Dín szorongatta. A hadjárat azonban rejtélyes okok miatt „elhalt”, a keresztesek visszavonultak.

Damaszkusz felmentésétől visszarettentek, később pedig Anatóliában súlyos vereséget szenvedtek a keresztesek. A harcokban a templomosok és a johanniták is részt vettek. Núr ad-Dín 1148-ban elfoglalta Damaszkuszt, majd 1149-ben már egész Szíria és a mai Irak területének Éi része felett is uralkodott. III. Balduin király és Núr ad-Dín 1149-től 1162-ig tartó fegyverszünetben egyeztek meg. A Buridák (atabégek) oguz katona-dinasztiája 1154-ben formálisan behódolt a Szeldzsuk Szultanátusnak.

Az **1033-től** (1133) felújítás alá vett Szent Sír-templomot egy adatközlés szerint **1048-ban** (1148) avatták föl, egy másik információ szerint újraszentelésének évszáma: 1149. A **11.** (12.) **sz. közepén** Jeruzsálem ismét zarándokok járta várossá alakult, Bizáncból és más országokból is ezerszámra jöttek látogatóba a keresztények és a zsidók. X. Konsztantinosz Dukasz nikaiai császár anyagi támogatásával **1061** (1161) **k.** virágzott Jeruzsálem keresztény negyede a Szent Sír-templom körül. Olyan sok bizánci mesterember tartózkodott a városban, hogy állítólag közöttük inkognitóban maga a császár is megfordult. Európa minden részéből érkeztek már a zarándokok. Leginkább az Amalfi kereskedők gondoskodnak elszállásolásukról.

A szeldzsukok **1055-ben** (1155) előbb Perzsiát hódították meg, majd Bagdadnak vették az irányt, Togrul bég vezetésével kiűzték a síitákat Bagdadból. Felmentették a kalifátus központi területeit a síita vallási nyomás alól, de a politikai hatalmat maguknak tartották fenn. Bagdad elfoglalása után a Kaukázus és Anatólia felé terjeszkedtek. A bagdadi kalifa **1058-ban** (1158) a „Kelet és Nyugat Királya” címet adományozta Togrulnak, majd a szeldzsuk uralkodó hivatalosan is felvehette a szultán címet.

A Szeldzsuk Birodalom határa több éves hódító tevékenység nyomán, **1058** (1158) és **1066** (1166) **között** már az Amu-darjától és a Kaszpi-tengertől, az Eufráteszen és a Tigrisen át, a Fekete- és a Földközi-tengerig terjedt. Birodalmukba integrálták a korábbi Rúmi Szultanátus területét is. A Nikaiai Császárság fennhatóságát **1061-ben** (1161-ben) Kis-Ázsia Ny-i szegélyére vonatkozóan elismerték, **1076-ig** (1176-ig) tiszteletben is tartották. Togrul bég halála után (**1063**, azaz 1163) Alp Arszlán lett a Szeldzsuk hatalom vezetője. A Szultanátus anatóliai fővárosa Ikoniumban volt.

A Fátimida Kalifátus regnálása Egyiptomban a végéhez közeledett. Szaladin (Szalah ad-Dín Yúszuf ibn Ajjúb) kurd származású hadvezér Núruddín szíriai szultán szolgálatában 1152-től részt vett az egyiptomi Fátimida-dinasztia elleni hadjáratokban. **1048-ban** (1159) török katonák meggyilkolták Abu Szád al-Tusztari zsidó kereskedőt, aki a birodalmat ebben az időben a már tulajdonképpen összeroppant Fátimida-dinasztia helyett ténylegesen vezette. A központi irányítás megbukott.

Al-Musztanszir kalifa **1049-ben** (1160) a ziridák (a mai Líbia területét is magában foglaló Ifrikija tartomány lázadó urai) ellen vezényelte a felső-egyiptomi Banu Hilál törzsét, akik végigpusztították É-Afrikát. A Fátimida egyiptomi hatalom 1160 és 1163 között már egyáltalán nem létezett, helyette véres hatalmi játszmák folytak Kairóban.

A hatalmától megfosztott egyiptomi vezír Núr ad-Dínhez menekült, aki kurd tábornokát, Sírkúhot küldte ki Egyiptom fővárosának elfoglalására. A tényleges hatalom Egyiptomban, 1163 után már egyértelműen a kurd vezír kezében összpontosult. I. Amalrik (III. Balduin testvére), aki 1162-től lett Jeruzsálem királya, ugyancsak belevetette magát az Egyiptomért folyó csatározásokba. Amalrik elfoglalta Alexandriát, majd 1163-ban jelentős hadisarc beszedése után visszatért Jeruzsálembe.

Az Egyiptomért folyó harc 1164 és 1169 között megélénkült. Szaladin több esetben a túlerőben lévő keresztes hadak ellen is győzedelmeskedett, majd érdemeire tekintettel 1169-ben ő lett a kurdok egyiptomi seregének vezírje. A kurd sereg egyik része körülzárta Jeruzsálemet, a kifárasztott, Egyiptomból visszarendelt kereszteseket pedig a sereg másik része verte meg. Elkezdődött tehát 1170/1171-ben az Ajjubidák, e kurd-származású dinasztia 1250-ig tartó nagy korszaka, amikor a kurdok Egyiptom, Szíria, Irak és Dél-Arábia területén, és főként a keresztes háborúk történetében főszerepet játszottak.

Szaladin 1171-ben betiltotta az iszlám síita változatát Egyiptomban, majd lemészároltatta a szudáni etnikumú Fátimida testőrséget. A Hákim visszatérésében reménykedő Fátamida imám és hívei a Libanon-hegység drúz lakosságánál találtak menedéket. Az ugyancsak Fátimida Haszan al-Szábah vezette nizariták **1075** (1175) **k.** Perzsiába menekültek, majd elfoglalták Alamut hegyének erődjét, és később Libanon területén is szereztek további erődítményeket, ahonnan szunnita ellenfeleiket terrorhadjárattal veszélyeztették. Haszan harcosait asszaszinoknak nevezték.

Fölöttébb érdekes, hogy az asszaszinok fanatikus iszlámista társasága egy időben adót fizetett a templomosoknak, s úgy hírlett, hogy valójában a templomosok szolgálatában állt. (Később a nizárita (avagy asszaszin) szekta (újra-)alapítójának tekintett Fátimida herceg, Nizár **1090** (1190) **k.** Ny-Irán területén, Kazvin mellett, az al-Alamut erődben székelt. Zárt és titkos testületként működtek a nizáriták egészen 1256-ig, kezükben főként hegyi erődök voltak, elsődlegesen orvgyilkosságok megszervezésével és végrehajtásával foglalkoztak.)

Szaladin 1171-ben a hírneves Maimonidészt az egyiptomi zsidók vezetőjének és saját orvosának nevezte ki. Mekkát, Medinát, Tunéziát és Jement egyre növekvő területű királyságához csatolta.

Palesztinában 1171 után Szaladin kurdjainak és a Szeldzsukoknak, valamint a jeruzsálemi keresztény királynak az uralma párhuzamosan érvényesült. Szaladin 1174-ben meghódította Szíria területét, elfoglalta Damaszkuszt is.

Alp Arszlán **1071-ben** (1171) a manzikeri csatában legyőzte, fogságba ejtette IV. Romanosz Diogenész nikaiai császárt, majd győztes seregét Jeruzsálem irányába vezényelte. Ennek hírére a zsidók elhagyták Jeruzsálemet, Türosz felé menekültek. A szeldzsuk hadsereg nem tett kárt Jeruzsálemben, elvonult Egyiptom irányában, ahol azonban – miként nem sokkal korábban a keresztes sereg is – vereséget szenvedett az Ajjubidáktól.

Jeruzsálem muzulmán részében felkelés kezdődött, a felkelők megostromolták az ott állomásozó törököket. Ekkor az Egyiptomból visszatérő Atsiz szeldzsuk tábornok harcosai több ezer muzulmán felkelőt megöltek.

Alp Arszlánt a fia, Melik (**1072–1092**, azaz 1172–1192) követte e trónon. Ezt az időszakot tekinti a történetírás a Szeldzsukok fénykorának. A történetírásban sorsdöntőnek

beállított müriokephaloni csata 1176-ban zajlott le, a Szeldzsukok Mürokephalonnál legyőzték a Nikaiai és a Konstantinápolyi (Ny-Bizánci) Császárság egyesített hadait, (melyet magyar és horvát segédcsapatok is támogattak). Miután elfoglalták Nikaiát, **1081** (1181) **k.** Anatóliában a Szeldzsukok tartós uralomra rendezkedtek be.

Amalrik halála után IV. Balduin volt Jeruzsálem királya (1174–1185, Amalrik és Courtinay-i Ágnes fia), aki leprásan szenvedte végig az életét, ráadásul helyette III. Rajmund tripoliszi őrgróf uralkodott régensként.

Szaladin 1177-ben megközelítette Jeruzsálemet, de a maroknyi keresztes sereg megfutamította az Ajjubidák 26 ezres hadát. Szaladin a hatalmát 1180 k. Mezopotámiára is kiterjesztette, és egyes kisázsiai szeldzsuk fejedelmeknek is a hűbérurává lett. Serege Aleppót 1183-ban hódította meg, ezután keresztülhatolt Galileán, majd K-re fordult, ám ekkor a keresztények serege átkelt a Jordán-folyón, és megvédte Kerak erődjét. Szaladin fia aztán 1186-ban megint betört Galileába, és megalázó vereséget mért a templomosokra és az ispotályosokra.

V. Balduin (Montferrati Vilmos és Szibilla királynő fia) 1186-tól lett király, ám ekkor mindössze 8 éves volt, s helyette a királyné második férje, Luisignani Guidó uralkodott. A Jeruzsálemi Királyság ereje szertefoszlott, a még ekkor is nyitott városként kezelt Jeruzsálemben **1086-tól** (1186) elsősorban Ortuk bin Akszáb török vezér befolyása érvényesült. (A város élete még egy évig a tolerancia jegyében folyt, Ortuk beleegyezett egy jakobita keresztény személy kormányzóságába, aki viszont cserében a szunnita tudósokat is a városba invitálta.)

A Szultanátus diadalmenetét a K-en, Közép-Ázsiában bekövetkezett, továbbá az Ajjubidáktól elszenvedett közel-keleti vereségeik szakították meg, s **1092** (1192) **után** Melik halálával megkezdődött a hatalmas Szultanátus szétesésének, a világhódító uguzok Anatóliába való beszorulásának folyamata, ami **1105-ig** (1205) tartott.

Az „első” Jeruzsálemi Királyság már 1187-ben, Szaladin újabb hódító hadjárata nyomán megszűnt létezni, viszont közvetlen ezután elkezdődött a keresztesek történetének legizgalmasabban, lovagregény-szerűen megírt szakasza, amelyben Barbarossa Frigyes és Oroszlánszívű Richárd mellett maga Szaladin is pozitív szereplőként tűnhet fel.

Szicília a Kalbiták és a normannok idején (1194-ig)

A Fátimidák **911-ben** (1022) támadták először a részben Bizánc, részben az Aglabidák kezén lévő Szicília szigetét. (Bizánc és az Aglabidák **848** (993) **után** békésen megállapodtak a terület feletti fennhatóság kérdésében, majd egymást támogatták a sziget védelmében.) A Taormina elleni támadás kudarcba fulladt. Később viszont egy újabb Fátimida offenzíva sikerrel járt, **916ban** (1027) bevették Palermót. Hosszabb fegyvernyugvást követően, legkésőbb **937-től** (1048tól) a szigeten sor került a két muzulmán dinasztia csapatai közötti élet-halálharcra, – ez a küzdelem Afrikában már hosszabb ideje folyt. **941-ben** (1052) Agrigent, majd **942-ben** (1053) Taormina bevétele következett. – Afrikában az Aglabidák uralmát **909** (1054) **k.** a Fátimidák véglegesen megdöntötték.

Itália középső és É-i részén a 11. sz. közepétől már városállamok alakultak. Piemont vidékét a Savoyai-grófok uralták. D-Itáliában, a 11. sz. második felétől a Bizánc által mindeddig zsoldosként alkalmazott normann lovagok magukhoz ragadták a kezdeményezést, felszámolták a D-i lombard fejedelemségeket, helyébe normann hűbérállamokat hoztak létre. Végleg elűzték a bizánciakat. (A normannok 1084-ben kifosztották Rómát.) A normann offenzíva nem állt meg Itália partvidékén, hanem fokozatosan birtokba vették Szicília szigetet is. A Messina elleni első normann támadás **1057-ben** (1068) zajlott le. Feljegyezték, hogy Messina zsidó közössége **1061** (1072) **k.** segítette a Fátimida város védelmét a normannokkal szemben.

Szicíliában a Fátimidák egy bizánci ellentámadást visszaverve **964-ben** (1075) döntő győzelmet arattak Romettánál, Bizánc állítólag itt 10 ezer katonát veszített el. Ezzel, **965-től** (1076tól) Szicília a Fátimidák, illetve helytartóik, az úgynevezett „Kalbiták” uralma alá került. Nem világos, hogy a Kalbiták ezt követően saját elhatározásukból, vagy normann diktátum hatására kerültek normann uralom alá. Szicília ugyanis **1075-ben**, tehát 1086-ban, más álláspont szerint 1091 előtt a normannok ellenőrzése alá került. (Calabria területe (a „csizma orra”) **1080-tól** (1091), és Málta szigete ugyancsak 1091-től a normannok fennhatósága alá tartozott.)

A normann politika távlati célokat tűzött ki, ennek keretében Roger normann király Velence és Bizánc ellenében még Magyarország megnyerésére is kísérletet tett, Kálmán magyar király **1096-ig** (1107-ig) valóban Roger király felé tájékozódott. (Alexiosz Ny-bizánci császárnak később, **1107-ben** (1118) egy igen erőteljes normann invázióval kellett szembenéznie.) A velencei dózse és Kálmán király azonban már egymással szövetségben indított hadsereget (1108) a normannok ellen.

A muzulmán Kalbiták és a normannok szorosan együttműködtek Bizánc ellenében. Ez a viszony olyan vonatkozásban is megmutatkozott, hogy a normann időszakban a sziget építészetét arab motívumok alkalmazása jellemezte. A mesterek II. Roger idején (1128–1154) jobbára arab stílusú épületeket emeltek Szicíliában. Ugyanakkor, általános vélemény szerint „meglepően” magas színvonalon alkalmazták az „európai” stílusú templomi falfestéseket is. Egyesek határozottan azt állítják, hogy a normann D-Olaszország területéről terjedtek bizonyos fejlett formák és technikák észak felé. – Meggyőződésem, hogy e nézetek híveit a virtuális kronológia csapta be. II. Roger idején a gótika már javában virágzott Európa centrumában.

A normannok és a Kalbiták megosztották feladataikat. Normannok végezték a támadó hadműveleteket, míg a Kalbiták védték Szicília partjait. A Kalbiták **1042-ben** (1153) hárították el Bizánc legerőteljesebb támadását. Elérkezett Szicília normann virágkora, kibontakoztak Szicília arabok által inspirált legszebb épületei: I. Vilmos (1154–1166) és II. Vilmos (1166–1189) nyári rezidenciái, Maredolce palotája és fürdői.

A normann uralom ezután még egyszer hallatott magáról: II. Vilmos 1185-ben megkísérelte Konstantinápoly meghódítását. Ez azonban már sok volt az ugyanilyen terveket dédelgető konkurencia, a Ny-európai uralkodók számára, – 1194-ben Stauf VI. Henrik elhódította Szicíliát a normannoktól.

India – „Indiák” – 2. (1199-ig)

(Folytatás a 813-adik oldalról.)

Mahendrapála utóda, II. Bodzsa király (**908–913**, vagyis 1019–1024, Gurdzsára-Pratihára Királyság) K-en és D-en is óriási területeket veszített el. I. Mihapála (**913–943**, azaz 1024–1054) idején elveszett a Gurdzsára-Pratihára Királyság fővárosa is. ÉK-en I. Mahipála (1030 k.) visszaállította a Pála-ház hatalmát. **900** (1045) **után** egyértelműen a Csólák birodalma kezdte élni a fénykorát, számos indiai győzelmi felirat szerint sorra legyőzték a „huna mandalákat” (a fehérhunok által emelt földvárakat).

Az első Gurdzsára-Pratihára Királyság nagy ellenfele, a Gaznavida-dinasztia birodalmának megroppanásával egyidejűleg (1040 k.) összeomlott. – (A Gaznavida-dinasztia uralma a mai Afganisztán egy részén maradt még fenn 1186-ig, bár Aláuddin Huszain **1040** (1140) **k.**, vagy valamivel később elfoglalta és lerombolta Gaznát, s ezzel Afganisztán nagy részén a Gaznavidák regnálását felváltotta a Gúridák uralma.)

Indiát **910** (1055) **után** már nem is a Gaznavidák, hanem a Gúridák ismétlődő inváziói veszélyeztették. Gúrida előretörés révén a muzulmán világ a saját hatalmi rendszerébe integrálta a rádzsputok egy részét is, akik ekkoriban, területük muzulmánok általi meghódítása után áttértek az iszlám hitére. Az előző királyság romjain megalapított második Gurdzsára-Pratihára Királyság **944** (1055) **után** már ellenük és a meg-megújuló iszlám rohamok ellen igyekezett felvenni a harcot. (A felújított Gurdzsára-Pratihára Királyság **1020-ban** (1131) hullott szét.) A Rástrakúták birodalma **973-ban** (1084) összeomlott, a Csólák ezzel egész D-India uraivá váltak. Később, **983-tól** (1128-tól) meghódították Srí Lankát, és sikeresen terjeszkedtek a Maláj-szigetvilágban is. Srí Lanka Csólák általi meghódítása **1018-ban**, tehát 1129-ben történt meg. (Srí Lanka csak 1153-ig volt Csóla birtokban, mert ekkor Parákramabáhu király visszaszerezte az országot, majd megkísérelte összebékíteni az egymással civakodó vallásokat és szektákat. 1160 után több hullámban érkeztek Srí Lankára India területéről a tamilok, akik később, a 13. sz-ban, a sziget É-i részén önálló királyságot alapítottak maguknak, amivel párhuzamosan a szingaléz lakosság a sziget DNy-i részére húzódott vissza.)

Rádzsarádzsa (Csóla-dinasztia, **985–1014**, vagyis 1096–1125) uralmára a kereskedelem, az építészet, a művészetek fejlődése volt jellemző a szubkontinens D-i felén. Háttérbe szorította a Pándijákat, és hűbéreseivé is tette őket. I. Rádzséndra (**1014–1044**, azaz 1125–1155, Csóladinasztia) idején a kereskedelem, az építészet, a művészetek változatlanul erőteljesen fejlődtek a szubkontinens középső és D-i részein. Bengália, melynek területe (ÉK-India, a Gangesz és a Brahmaputra deltavidéke) a 12. sz-ig buddhista dinasztiák irányítása alatt állt, **1021-től** (1132) került csak a Csólák uralma alá. Eközben az ismét felemelkedő Ny-i Csálukják **975-től** (1120) uralkodtak a Dekkán Ny-i részén. Az India DK-i részén fekvő, a K-i Csálukják által korábban uralt területek (a Bengáli-öböl vidéke), beleértve a Dekkán ÉK-i részén fekvő, a Gódávari- és a Krisna-folyók közötti területet is, a 12. sz. második felétől a Kákatíják, Várangal uralkodóinak ellenőrzése alatt álltak. Kereskedelmi kapcsolataik kiterjedtek DK-Ázsia jelentős részére.

A **11.** (12.) **sz-ra** a hinduizmus terjedése, majd az iszlám térhódítása miatt a buddhizmus szinte teljesen kiszorult Indiából. A **11.** (12.) **sz -ban** Pandzsáb (ÉNy-India, a mai Pakisztán és India területén) K-i felét is meghódították a muzulmánok, majd megindultak Delhi elfoglalására. Muhammad Gúri 1165 után hódította meg Pandzsábot és Delhit. A hódító muzulmánok Delhit 1170-től szultanátusuk fővárosává tették meg, S ezzel létrejött India

területén az első muzulmán birodalom. Az egyik legnagyobb muzulmán invázió éve az **1072-edik** (1172-edik) esztendő volt.

A fehérhun eredetű Csohánok regnálásának a Delhitől D-re eső területeken csak 1192-ben lett vége. Az utolsó Csohán király, Prithvirádzs Delhi ostromában szenvedett vereséget, és a csatában meg is halt. Delhi végleg elesett, s ezzel É-, Közép- és K-India sorsa századokra megpecsételődött.

A Csóla Birodalom 1190 k. apró, egymással rivalizáló hercegségekre esett szét, a Pála-dinasztia pedig csak 1199-ig maradhatott hatalmon D-Biharban.

Gijászuddin szultán (1175–1206, Delhi Szultanátus) meghódította a Gangesz völgyét, Bengáliát, Bihart, csaknem egész É-Indiát.

Kitekintés:

A Gúrida-dinasztia Delhiben csak három évtizedig uralkodhatott, mert Kutb ud-Dín Aibak, a Delhi székhelyű Mameluk Szultanátus megalapítója Delhi uralkodójának a szolgálatában magas pozícióba emelkedett, majd 1205/1206-ban megölette a szultánt és átvette a hatalmat.

A 13. sz-i D-Indiában a Csóla uralmat végleg felváltotta azoknak a Pándijáknak az uralma, akik eredetileg csak D-India DK-i részén uralkodtak.

Említésre érdemes, hogy egy adat szerint 1234-ben omlott csak össze a Gurdzsár-Pratihára Királyság uralma Gudzserát területén, amikor a muzulmánok bevették központjukat, Uddzsént. (Véleményem szerint – ha a vonatkozó adat helytálló – ez már a Gurdzsár-Pratihárák (és/vagy a velük rokonságban álló Pálák) harmadik állama lehetett, ami a Gurdzsára-Pratihára dinasztia **1020-ban** (1131) és a Pála-dinasztia 1199-ben bekövetkezett összeomlása után megpróbálkozott Uddzsén vidékén a fennmaradással. Feltehetőleg minden olyan erőt igyekeztek maguk mögé állítani, amelyeknek nem tetszett az, ahogy a nagy hindu-dravida dinasztiák kitértek, átengedték az ország közepét, s É-ra, K-re és D-re húzódtak a terjeszkedő iszlám hódítása elől.)

Írország a vikingek távozása után, az angolok hódításáig (1211-ig)

Írország normann megszállói **1014-től** (1025) **965-ig** (1076-ig) tartották a kezükben szilárdan a hatalmat. Az íreknek ebben az időben főkirályuk nem volt, azonban hatékonyan megszervezték magukat a klánok. A legnagyobb hatalommal az Uí Néill-dinasztia rendelkezett. A megszállásnak, valamint az ellene folyó állandósult, és a közmorál hanyatlásához vezető véres csatározásoknak tulajdoníthatjuk, hogy alig tudunk valamit a 11. sz-i Írországról. Mindenesetre az tényként fogadható el, hogy **965-re** (1076) sikerült az Uí Néill-dinasztia fegyvereseinek kiűzniük a megszállókat az ország területéről.

Az Uí Néill-dinasztia **997-ig** (1108-ig) uralta az országot. Az ezt követő időkben, a 12. sz. első felében megkezdődött Írországban a Plantagenetek gyarmatosítása. Ezzel áll összefüggésben, hogy 1145 után Turloch (Toirdelbach), majd az ő fia, Rory (Ruadri), az O'Connor család kiemelkedő tagjai háttérbe szorították az Uí Néill-dinasztiát, és megszerezték csaknem az egész Ír-sziget felett a hatalmat, az írek főkirályának ismertették el a vezetőjüket. Valamiért, talán a kelta kereszténység újraéledése miatt, nem tetszett ez a helyzet a Szentszéknek, s az angol király 1155-ben hűbérül megkapta Írországot a pápától!

A klánok vetélkedése, a belháború az ország elvesztését eredményezte. A háborúskodást az írek 1160-ban befejezték, de már késő volt, a veszteségek nem voltak orvosolhatók, a Plantagenetek éltek a pápai ajándékkal. Az O'Connor-család hatalmának véget vetett az angol csapatok hódító hadjárata, 1170-től Írország K-i részei már Angliával egyetlen birodalmat képeztek. II. Henrik angol király hadjárata 1171-ben Dublin városa (újra-) alapításához, s a város körüli térség angol királyi birtokká szervezéséhez vezetett. 1172-ben Henrik szétverte a független kelta egyház torzóját is, és 1177-ig a legtöbb ír klán vezetőjét a vazallusává tette.

A kelta egyház Henrik bukása után igyekezett újjászerveződni, amit onnan sejthetünk, hogy mikor Hódító Vilmos fia Vilmos meghalt (**1100**, azaz 1211), az egyház megtagadta, hogy testét megszentelt angol földbe temessék mondván: Vilmos megpróbálta bevezetni ismét a druida gyökerű kelta kereszténységet!

A háborúskodások következtében Írországban igen ritkák a romanika korai szakaszából fönnmaradt tárgyi emlékek, főként a szobrászati épületdekorációk tekinthetők jelentősnek (Chasel, Cormac's Chapel, épült: 1127–1134; Clonfert, katedrális, épült: 1170–1200 k.). – A 13. sz-tól pedig jellemzően a kontinentális művészet hatásai érvényesültek.

Délkelet-Ázsia khmer korszaka (1215-ig)

II. Dzsajavarman hindi vallású khmer király a **09. sz. első** (a 10. sz. második) **felében** DK-Ázsia meghatározó jelentőségű személyisége, a Khmer Birodalom megalapítója lett. A király istenkirállyá nyilváníttatta magát. Az Angkor-síkságon, a Mekong mellékfolyói által táplált hatalmas, termékeny földön **802-ben** (958) jelölt ki egy alkalmas helyet új fővárosának: Angkornak (Kambodzsa). A hatalmasra duzzadó városban a **09/10.** (10/11.) **sz-ban**, a khmer építészet klasszikus korszakában felépültek azok a csodálatos templomok, amelyeknek romjai ma is megtekinthetők. Az építő tevékenységgel párhuzamosan azonban a khmerek pusztítottak is, így pld. lerombolták Bangkok (Thaiföld) Chedi Phra Pathom pagodáját, ami a világ legmagasabb (114 m-es) buddhista temploma volt.

Korábban érintettük azt a kérdést, hogy a **09. sz. közepéig** (a 10. sz. végéig) a buddhizmus egyik kései változatát is befogadó Csenla Királyság miként uralta a Mekong-deltát és a folyó középső szakaszát, a mai Vietnam és Kambodzsa területének jelentős részét. (E királyság berendezkedése és kultúrája erőteljes indiai hatás alatt állt, preferált vallása a hinduizmus helyi elemekkel kiegészült változata volt.) II. Dzsajavarman és utódai sikeresen bekebelezték e Királyság területét, majd további hódítások révén a mai Kambodzsa, továbbá Vietnam, Thaiföld és Laosz jelentős területeinek hatalmas urai lettek.

A mai Laosz területén, a Mekong-folyó bal partjának vidékén a **10.** (11.) **sz. közepéig** a thai és a khmer befolyás együttesen vagy váltakozva érvényesült, miközben folyamatosan érkeztek a bevándorló lao törzsek a mon-khmer népesség közé. (Egyes vélemények szerint a szóban forgó terület a Khmer Birodalom É-i része volt.) Az bizonyosnak tekinthető, hogy a természeti viszonyoknak megfelelően, sem a kínai, sem a vietnami civilizáció nem volt képes ide masszívan behatolni, viszont a terület nyitott volt az India, a mai Thaiföld és Kambodzsa területe felől érkező hatások tekintetében.

Aztán a **10.** (11.) **sz. második felétől** a Mekong folyó mentén uralkodó helyzetbe kerültek a mon-khmer népességre rátelepedett laók. Társadalomszervezésükre jellemző volt a nagy területen szétszórtan élő, teljesen önellátó, egymással is gyakran hadakozó apró államocskák sokasága (egészen az újkorig).

I. Jasavarman khmer király (**889–900**, vagyis 1034–1045) a Phnom Bakheng-dombon (Angkor) négy sugárút találkozásánál építtetett szentélyt, köré szervezte Rolusz városát, (ez Jasodharapura, ami adminisztratív központ lett, de egyben kozmikus szimbólumként is értelmezhető). A Khmer Birodalom (első) fénykorát **1004** (1115) és 1150 közé datálják. Angkor hatalma kiterjedt csaknem az egész Hátsóindiai-félszigetre. A birodalom ekkoriban Kambodzsán kívül Thaiföld, Burma, Malajzia, Vietnam és Laosz hatalmas területeit is magában foglalta. II. Szurjavarman khmer király (1113–1150) felépíttette az Angkor-Vat templomot (egy hatalmas, négyszögletes várat, a hindi univerzum középpontjának szimbólumát, melyet széles medence és csaknem hat km-es védőgyűrű övez), de legalábbis az ő uralma alatt fejezték be annak megépítését.

Az ugyancsak Vietnam és Kambodzsa területén regnáló, a jávaiak, a khmerek és a vietnamiak elleni harcban megedződött Huan Wang (volt Csampa) Királyság kínai segítséggel ellenállt a hódításnak, **875** (1020) **k.** Indrapura központtal újjászerveződött, megőrizte a Khmer Birodalommal szembeni függetlenségét. Uralkodó dinasztiája az Indrapura-család volt. Indravarman király (**877–890**, azaz 1022–1035) a fővárost É-ra, Amaravati tartományba helyezte át, a rizstermelés előmozdítására kiterjedt öntözőcsatorna-hálózatot építtetett. Az ország a Tang-dinasztia bukását követő anarchikus időszakban tovább terjeszkedett É-felé, **939-ben** (1050)

Tonkin (Észak-Vietnam) és Annam (Közép- és Dél-Vietnam) területéről kiűzték a kínaiakat. Ngo Quyen (**939–944**, azaz 1050–1055) országát, egy jóval korábbi államalakulat nevének felvételével Nam Vietnek (Déli Viet) nevezte el.

A Ngo-dinasztia bukása után a Dinh-dinasztia (**968–980**, vagyis 1079–1091) uralkodott Nam Vietben. Őket követte a Korai Li-dinasztia (**980–1009**, tehát 1091–1120). E dinasztia regnálása után hanyatlás következett be, mert a khmerek (II. Szurjavarman katonái) elözönölték az Indokínai-félsziget K-i partvidékét, a mai Vietnam középső és D-i részét, (a Vietnami-öböltől D-re fekvő területek nagy részét). Az ország kettészakadt.

Angkor és Nam Viet (Csampa) viszonyának kérdésében a virtuális kronológia által meghatározott történetírás a »11. sz. második felére« és a »12. sz. első felére«, tehát mintegy száz fiktív évre nézve csak olyan elmaszatolással tud szolgálni, minthogy: a Khmer Birodalom váltakozó sikerű harcokat folytatott a Csampa Birodalom ellen. Egyértelmű azonban, hogy a **11.** (12.) **sz. közepe** és a 12. sz. közepe között nem történhetett semmi sem! Ekkor (**1010**, azaz 1155 **k.**) kezdődött viszont a Kései Li-dinasztia uralma Vietnamban (É-Vietnam), miután a Nam Viet állam kettészakadt. Az É-i ország neve: Dai Viet (Nagy Viet) lett. A Kései Li uralkodása elején (még **1054**, tehát 1154 **előtt**) megszilárdította hatalmát, függetlenségét, és saját terjeszkedése jegyében segítséget nyújtott a khmerek által erősen szorongatott D-i (csampa) országrésznek (Annamnak). A Kései Li **1070** (1170) **k.** már Annamot is uralta.

A térség történelmének nagy fordulópontja a 12. sz. negyedik negyedében következett be. A khmer fővárost, Angkort 1180 k. elfoglalták az Annam felől érkező, a Dai Viet által vezényelt csapatok. A néhány éves vietnami hódoltságot a (későbbiekben uralkodó) VII. Dzsajavarman vezetésével 1185 k. kitörő szabadságharc szüntette meg. A Khmer Birodalom ebben a harcban fényes győzelmet aratott, befolyása alá gyűrte Vietnamot, és hatalma Hátsó-India D-i részében is érvényesült. A birodalom kiterjesztette uralmát a mai Thaiföld K-i részére is.

Megalakult azonban a Khmer Birodalom ellenében már 1205 k. a nagy ellenfél, az első thai állam. 1220 k. két thai fejedelem megalapította a mai Thaiföld területén Szukhothai városát, a hasonló nevű thai állam fővárosát. Céljuk az volt, hogy véget vessenek Angkor uralmának. A Thaiföld területén évszázadok óta virágzó, már a khmerek által is támadott Dváravati és Haripundzsaja nevű városállamok fennállásának végül a thai hódítás vetett véget. (A mon és a khmer törzseket legyőző thai nép a mai D-Kína Jünnan (Yunnan) tartományának területéről vándorolt a 13. sz-ban Thaiföld területére, Hátsó-India középső részére, hogy ott megalapítsa a Szukhotáj Birodalmat.)

VII. Dzsajavarman (1181–1215, Angkor újjáépítője) fővárosa Angkor-Thom néven vált ismertté. Uralma idejét Angkor második fénykorának nevezhetjük. A hét méter magas falak, a körbefutó sáncárkok 10 km^2-es, négyzet alakú területet vettek körül, melyen a királyi, vallási és közigazgatási épületek álltak. A lakosság a falakon kívüli terület falvaiban, fejlett öntözőcsatorna-rendszerhez kötötten élt. A csatorna- és tározórendszert is magában foglaló város 100 km^2 területű volt.

(Vietnamban a Li-dinasztia hatalmát 1225-ben felváltotta a Tran-dinasztia uralma. Három jelentős (1257, 1285, 1287) mongol támadást is visszavetettek. – A Khmer Birodalom pusztulása a thai próbálkozások ellenére egészen a 14/15. sz-ig váratott magára, akkor azonban a thai Szukhothai Birodalom is osztozott a khmerek sorsában. Mindkét birodalmat Sziám felemelkedése és terjeszkedése sodorta el.)

A kijevi Oroszország elsorvadása, Vlagyimir-Szuzdal megerősödése (1219-ig)

A Jaroszláv utódának nevelt Vszevolod **1046-ban** (1146) a bizánci császár lányát vette feleségül. Jaroszláv még **1046-ban** (1146) meghalt, utódlása alkalmat adott arra, hogy a Magyar Királyság támogathassa valamelyik orosz dinasztiát.

A birodalom feldarabolódott. A jelentős területek hatalmi központjait Jaroszláv fiai osztották fel maguk között, a birodalom vezetése átmenetileg az idősebb Jaroszlavicsok: Szvjatoszláv, Izjaszláv és Vszevolod triumvirátusa kezében összpontosult, azonban 1146-ban felkelés tört ki Kijevben az Olgevicsek ellen, melynek során trónra került Izjaszláv Msztyiszlavics Volinszkij. A kijevi nagyfejedelem személye az egyik kronológiai sor szerint **1046-tól** (1146-tól): I. Izjaszláv, a másik szerint pedig 1146-tól: II. Izjaszláv lett. A két Izjaszláv minden bizonnyal egyazon személy lehetett. – Több mint valószínű, hogy az utóbb „szentesített” uralkodói névsor valójában egy utólag összeszerkesztett lista, ami alkalmasnak látszott a virtuális kronológiában jelentkező száz fiktív év „adatokkal” való feltöltésére. Ide kívánkozik az az adatpár is, mely szerint Moszkva megalapítása az egyik idősor szerint **1034-ben** (1145-ben), a másik szerint lényegében ugyanakkor, mindössze két évvel később, 1147-ben történt.

1148-ban magyar sereg segítette Izjaszláv Msztyiszlavics kijevi nagyfejedelmet a csernyigovi fejedelem elleni küzdelmében. Oroszország területén tehát 1148/1149-ben két fejedelmi tömörülés bontakozott ki. Az egyik (bizánci támogatással) Volhina (Vlagyimir) és Szmolenszk körül, a másik Szuzdal és Halics körül csoportosult. Mindkét csoport fő célja eleinte a Kijev feletti uralom megszerzése volt. Utóbbiak magyar támogatással igyekeznek elérni a bizánci politikai befolyás visszaszorítását is. (Szuzdal a mai európai Oroszország középső részén fekszik, a Kamenka-folyó mellett, Vlagyimirtól kissé K-re.) Hat alkalommal vezetett hadjáratot II. Géza magyar király Oroszországba 1148 és 1152 között. Jelentős magyar seregek szinte folyamatosan az orosz térségben tartózkodtak, végül Géza közbenjárására kompromisszumos béke született. Oroszország legerősebb hatalmi központja ezután a Vlagyimir-Szuzdáli Fejedelemség lett, – melyből utóbb a Moszkvai Fejedelemség nőtte ki magát –, ez a Volga és az Oka közötti térben jött létre, erősödött meg. **1120** (1131) és 1154 között a vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem Jurij Dolgorukij volt. Őt a fia, Andrej Bogoljubszkij (1154-től) követte a vlagyimir-szuzdali trónon.

A Volhinai, vagy Ladoméria Fejedelemség (központja: Volhinai Vlagyimir) Haliccsal (Galíciával) D-felől volt határos, története **1050** (1150) **után** (egészen 1240-ig) a szakadatlan trónharcok miatt szoros összefüggésben alakult Kijev sorvadásával, felbomlásával.

A harc Novgorod város (jelentős kereskedelmi központ) önállóságáért a **11.** (12.) **sz. második felében** ugyancsak megkezdődött.

A Szófia-székesegyház Novgorodban **1052-ben**, vagyis 1152-ben készült el. Nagyszerű építészeti megoldásai tehetős polgárságra engednek következtetni, római stílusú bronzkapujának domborműve (készült 1153 k.) a kortárs Wichmann magdeburgi érseket és Alekszandr polocki püspököt ábrázolja. A székesegyház középső kupolájának ma is látható freskói **1108-ban** (1208) készültek.

A centrifugális törekvések a szuzdáli Jurij Dolgorukij (az Olgevicsek támogatója, **1120**, azaz 1131 és 1157 között) színrelépésével tovább fokozódtak. Dolgorukij 1146-tól próbálkozott Kijevben a hatalomátvétellel. Törekvéseit Bizánc támogatta. Jurij Dolgorukij 1149-ben egy időre elűzte Izjaszlav kijevi nagyfejedelmet a trónjáról. Dolgorukij seregében kunok és halicsi

ruténok is harcoltak. Izjaszlav átmenetileg Ladoméria távozott, Dolgorukijnak azonban a visszatérő fejedelem elől 1151-ben már el is kellett menekülnie Szuzdalba.

Dolgorukij nem hagyta annyiban a dolgot, 1154-ben, Izjaszlav halála után, rosztovi és vlagyimir-szuzdali hadak élén érkezve ismét átvette a főhatalmat, s haláláig, 1157-ig meg is tartotta.

Közben mint kijevi uralkodó 1156-ban megerősítette Moszkvát. Faerődöt építtetett a város DNy-i részén, s ezzel létrejöttek a moszkvai Kreml első építményei.

A vlagyimir-szuzdali fejedelem 1157-től 1174-ig Andrej Bogoljubszkij lett, aki Kijev fejedelmeként is ismeretes (1169-től). Kezdetét vette Szuzdal és Vlagyimir fejedelemségi központok fénykora, ami 1157-től 1212-ig tartott. Bogoljubszkij Vlagyimirt „új Kijevként" építtette ki. (1158-tól datálják az orosz ún. kőépítési stílus kezdeteit, melyek Vlagyimir-Szuzdalhoz fűződnek. Andrej Bogoljubszkij oda Ny-i mestereket is szerződtetett.) Kiépült Szuzdal településmagja (négyzet alapú Kreml), s benne az Uszpenszkij-székesegyház az orosz püspökök számára. 1160-ra megépült Vlagyimirben a székesegyház, 1164-re pedig az „Arany Kapu" is.

1174 után Vlagyimir-Szuzdalt már nagyfejedelemségként emlegették, ugyanis Kijev politikai jelentősége teljesen leértékelődött.

A kumánok és a kunok, akik **1055-ben** (1155) átkeltek a Volgán, viharos gyorsasággal tért nyertek K-Európában. (A **11.** (12.) **sz-ban** a D-orosz sztyepén tartózkodó, több etnikumot magába olvasztó, török nyelvű népek gyűjtőneve a „kipcsak" volt. Közéjük tartoztak a kimekek, a mamlúkok, a kumánok és a kunok is.) A volgai bolgárok D-i szomszédai voltak azok a kumánok, akik **1050** (1161) **után** részt vettek a bolgárok Vlagyimir-Szuzdal elleni harcaiban is.

Az első orosz-kumán összecsapás **1061-ben** (1161) történt meg. A kumánok elől elhúzódó úzok – nikaiai kívánságra – **1053-től** (1164) fokozatosan kiszorították a besenyőket az Etelközből. A Dnyeper vonalát **1055-ben** (1166) érték el, és ekkor összeütközésbe kerültek egyes orosz fejedelemségekkel, így továbbvándorlásra kényszerültek. A kumánok és a kunok **1068-ban** (1168) már a Dnyepernél hadakoztak az oroszokkal, és három orosz fejedelemség ellen győzelmet arattak. (Orosz forrás 1169-re vonatkozóan említette utoljára a besenyőket.) Kijev lakossága Msztyiszláv vezetésével **1068-ban** (1168) fellázadt Izjaszláv ellen, ám Izjaszláv ezt a felkelést még leverte. Ezzel szemben Andrej Bogoljubszkij 1169-ben sikeresen elfoglalta Kijevet. A Kijev térségében feltűnő kipcsak csapatok **1071-ben** (1171), miután megszállták az úzok korábbi szálláshelyeit, ugyancsak a kijevi oroszokat támadták.

A 12. sz. második felében a kumán-kun népesség kettészakadt (Fekete- és Fehér-Kumánia), a Ny-i interpretációk szerint K-en maradtak a fehér kumánok, akik a 12/13. sz. fordulója környékén kísérletet tettek hatalmi központjuk kiépítésére a sztyeppe Ny-i felén, míg a másik, az ún. „Fekete" kumán csoport a Balkánra vonult. (Ugyanakkor Idriszi arab földrajzi író szerint a **12.** (13.) **sz. első felében** több kumán törzsszövetség létezett: Külső-Kumánia a volgai bolgárok országának közelében helyezkedett el. Fehér-Kumánia a Dnyeper, Fekete-Kumánia pedig a Don vidékén. Létezett még egy Kumánia, részben a dunai bolgárok (burdzsan) területének egy részén, részben Oroszország területén. A Ny-i forrásokkal összevetve ez feltehetőleg azt jelentheti, hogy a „valódi kumánok" (kunok és kumánok) a Dnyeper és a Dnyeszter vidékén éltek, ettől K-re a kipcsak törzsek helyezkedtek el.) Az Al-Dunától É-ra fekvő területeken a kumánok a 13. sz. elejétől az úzok és a besenyők közé telepedtek. Moldva területét hamarosan már Kumániának (Cumania) nevezték.

Orosz források **1060-tól**, azaz 1171-től nem igen emlegették már az úzokat. Most különféle népelemekből álló vazallus „fekete süvegesekről" számoltak be, mint orosz

fennhatóság alá települt, kumánok ellen fordított népekről, akiknek többsége valószínűleg úz, más álláspont szerint besenyő lehetett. Az azonban tény, hogy mind az úzok, mind a besenyők többsége Bizánc, Magyarország és a kisebb balkáni államok területén próbált megtelepedni. A kumánok **1080** (1180) **k.** a Dnyeper és a Duna torkolata között helyezkedtek el, Oroszország és a bizánci területek közötti térségben. Onnan (?) egy kumán (kun?) betörés indult már **1085-ben** (1185) a magyar területekre is, mégpedig Ungvár és Borsova környékére. A moldvai és a havasalföldi kun/kumán megtelepedés **1086/1087-ben** (1186/1187) kezdődött. A Kárpát-medencét érintő újabb kumán (inkább kun) betörés 1190-ben a Barcaság területét vette célba.

II. Szvjatoszlávnak hívták a kijevi uralkodót **1073** (1173) és **1076** (1176) **között**, 1176 és 1194 között pedig III. Szvjatoszlávot említik a források. Lehet, hogy ugyanazon személyről esik szó, aki kétséges, hogy rendelkezett-e még számottevő hatalommal. Valójában (**1093-ig**, vagyis 1193-ig) folytatódott a Jaroszlavics fejedelmek testvérharca. A kis fejedelemségek megerősödtek és függetlenedtek Kijevtől.

Eközben „III." Vszevolod Georgievics (1176–1212), Vlagyimir ura, aki elsősorban nagyszabású építkezéseivel írta be nevét a történelembe, a korábbiakban kijevinek számító területek rovására terjeszkedett. (A másik „idősíkon" is feltűnik egy „I." Vszevolod (**1078–1093**, azaz 1178–1193), mint Kijev fejedelme. Természetesen ugyanarról a Vszevolodról lehet szó.) A széthullási folyamatot megváltoztatni, megállítani senki sem volt képes, egyes fejedelmek a kumánokkal, míg maguk a kijeviek a lengyelekkel szövetkeztek.

Vlagyimir-Szuzdál a 12. sz. negyedik negyedében megkísérelte monopolizálni a Volga menti kereskedelmet, ezért gyakoribbá váltak a kisebb összecsapások a volgai bolgárok és az oroszok között. Az orosz vezetők egyike sem ismerte fel idejében, hogy a bolgárokkal és a kumánokkal nem háborúzni kellene, hanem szövetségre lépni. Már közeledett a tatár-mongol veszély. Igor Szvjatoszlávics novgorodi herceg 1185-ben a Donyec vidékén székelő kun Köncsek kán ellen vezetett hadjáratot, aki akkor már a mongolok ellen igyekezett összefogni a keleti és a nyugati kun és kumán törzseket. Igor a hadjáratban teljes vereséget szenvedett, fogságba esett. A bojárok által elűzött Vlagyimir Jaroszlávics trónfosztott halicsi fejedelem 1188-ban Magyarországon keresett menedéket, erre III. Béla serege elfoglalta Halicsot, a király András fiát tette meg ott kormányzójává. András herceg hűségesküre kényszerítette a halicsi bojárokat, majd 1189-ben legyőzte a halicsi fejedelmi házból származó, Szmolenszkből támadó Rosztiszláv herceg seregét.

Vlagyimirnak később a krakkói fejedelem segítségével sikerült Halicsba visszatérnie. Halics önállósága azonban csak 1198-ig tartott, ekkor a ladoméria fejedelem meghódította. Halics Ladomeria (Volhínai Vlagyimir) részfejedelemsége lett. Roman Msztyiszlávics, Vlagyimir Monomah állítólagos dédunokája (minden bizonnyal egy kortársa, talán rokona, hiszen Monomah **1113-tól**, vagyis 1213-tól, **1125-ig**, tehát 1236-ig uralkodott Kijevben) egyesítette a két országot, – majd háborút folytatott a litvánokkal és a kunokkal. Egy magyar fegyveres beavatkozási kísérlet történt, Halics vidékén azonban **1099-ben** (1199) a szemben álló orosz erők oldalán harcoló kumánok léptek fel a magyarok ellen, és nomád taktikával tőrbe csalták a magyar csapatokat.

Folytatódott Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemségének sikersorozata, 1195-re megépült Vlagyimirben a Rozsgyesztvenszkij kolostor, majd 1197-re a Szent Demeter templom (Dmitrijevszkij-székesegyház).

Rurik, Kijev új fejedelme (1194–1206) már 1194-ben segítségül hívta a kumánokat Vszevolod Georgievics terjeszkedő orosz állama ellen. (Kijev ekkor már csak egyházi központként bírt némi tekintéllyel.) A kumánok azonban 1195-ben és 1198-ban is vereséget szenvedtek a Don térségében.

Kijevben 1199-től 1205-ig belháború dúlt. A kumánok 1202-ben kifosztották és felgyújtották Kijevet. Válaszul az orosz fejedelmek egyesített hadai **1103-ban** (1203) súlyos vereséget mértek a kumánokra, visszaszorították őket a Don–Donyec-vidékre, a kunokat pedig elkergették Magyarország irányában.

II. András magyar király 1205-ben beavatkozott a hatalmi harcba, fellépett a Kárpát-medence felé terjeszkedő kunok ellen, és a gyermek Danyiil Romanovicsnak Halicsban hűbéres trónt igyekezett biztosítani, maga pedig felvette a Halics és Ladoméria királya címet is. (Ezt a címet a magyar uralkodó 1234-ig használta.) Terveit elsősorban azok a kunok akadályozták, akik **1095-ben** (1206) behatoltak Magyarország területére is.

A magyar hadak II. András idején, 29 év alatt, 1205 és 1234 között legalább tízszer jártak Halics földjén, többnyire kunok ellen harcoltak. Más megközelítésben: Magyarország **1116** (1216) és **1131** (1231) **között** csaknem minden évben összeütközésbe került orosz csapatokkal. A király 1214-ig orosz védenceit, később saját fiait (Kálmán, András) ültette a halicsi trónra. A kunok viszont 1219-ben elfoglalták a magyaroktól Halicsot.

Röviden szólnunk kell néhány más orosz fejedelemségről is: Míg Szuzdal városi jogokkal rendelkezett, addig Rjazany város az Oka–Don-síkságon csak egy jelentéktelen település maradt. A **11/12. sz. fordulóján** (a 13. sz. elején) a Rjazanyi Fejedelemségként megjelölt állam központja Murom volt, (ősi város az európai orosz területek középső részén, a K-Európai–síkság területén, az Oka-folyó mellett). Ugyanakkor Rosztov (ősi város az európai Oroszország középső részén, Moszkvától 200 km-re É-ra, a Nyero-tó partján 1207-ben az ún. Rosztovi Fejedelemség székhelye lett.

A 13. sz. elejétől a Ny-i, É-i és K-i orosz fejedelemségek közül a legerősebb, Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemsége ellenőrzése alatt tartotta az ÉK-i területeket, és Novgorodra is kiterjedt a hatalma. (A nagyfejedelem 1212-től az II. Jurij Vszevolodovics lett, – aki Julianus barátnak a tatár terjeszkedés jellemzőinek felderítésével (kikémlelésével) összefüggő második útja során ellenségesen fogadta a római hitet terjesztő domonkosokat. Jurij Vszevolodovics kisebb megszakítással 1238-ig uralkodott.)

A nagy ázsiai népvándorlás – 4. (1223-ig)

(Folytatás a 948-adik oldalról.)

1063-tól (1163) **1072-ig** (1172) Alp Arszlán, Csagri bég fia volt a szultán a Szeldzsuk Birodalomban. Az **1072** (1172) **utáni** időszak volt a szeldzsukok fénykora, Alp Arszlán fia Melik tovább bővítette a birodalom területét. Hadserege túlnyomórészt lovasokból állt, és a zsold helyett egyre inkább földbirtokokkal fizette ki a katonáit.

1190-ig az Aral-tó D-i térsége, az Amu-darja bal partjának vidéke, a mai Üzbegisztán területe is Szeldzsukok által uralt terület volt, ekkor azonban e területeket részben elhódította tőlük a Kara-kitáj Birodalom.

A Szeldzsuk Birodalom területének egyik része (a Kaukázus térsége és a Kaszpi-tenger környéke, a **11.** (12.) **sz. második felétől** – 1221-ig) Hvárezmi Szultánság néven fennálló, rövidéletű muzulmán-türk államalakulatot képezett, ami egy darabig magában foglalta a felbomlott Karahanida Birodalom Ny-i részét, és Afganisztán és Irán területének egy részét is.

(Az alánok és más néptöredékek azonban a Kaukázusban, a magasabb hegyi régiókban, az iszlám hatásaitól is részben megkímélve még a **11.** (12.) **sz. végén** is őrizték függetlenségüket.) A laza szerkezetű kumán-kipcsak konföderáció területe a **11/12.** (12/13.) **sz. fordulójára** KEurópától az Irtisz-folyóig és a Balhas-tóig nyúlt el, és Szibériában az 56. szélességi körig, vagyis az erdőzónáig ért fel. Kis-Ázsia egyre nagyobb részben Szeldzsuk uralom alá került, (megszűnt a Rumi Szultanátus). Eközben Afganisztán területén a belviszályok és a Szeldzsukok támadásai egyre gyengítették a türk Gaznavidák hatalmát, ami aztán 1186-ban teljességgel meg is szűnt létezni.

Kutula mongol vezér (Kabul vezér negyedik fia) uralkodása idején, 1190 k. széthullott Kajdu mongol állama a tunguz eredetű dzsürcsik támadásai nyomán. Az öngütök felrúgták a korábbi szövetségi kereteket, mikor Alakus-digit nevű kánjuk nem a najman Tajang kánt támogatta, hanem a feltörekvő Dzsingisz kánnak ajánlott fel szövetséget, s így fejedelmeik megkapták a jogot a kagáni családdal való házasodáshoz.

1190-1203 között Temüdzsin (Dzsingisz kán) törzsi háborúkban legyőzte a vele szembeszálló tatárokat, valamint a najman és kereit (nesztoriánus) mongol törzseket. A keresztény mongolokat Dzsingisz kán 1197 k. széttelepítette a többi mongol törzs területén. A tatárok integrálására a kán 1200 után kerített sort. A világ legnagyobb területű birodalmának kiépítése 1206-tól gőzerővel folyt.

Miközben a Szeldzsuk Birodalom Kis-Ázsiában szerzett egyre nagyobb hatalmat, egyáltalán nem törődött korábbi, közép-ázsiai területeivel. Ennek megfelelően közép-ázsiai nézőpontból a **12.** (13.) **sz. elejétől** 1223-ig terjedő időszak már a Szeldzsuk Birodalom hanyatlásaként fogható fel. A birodalom K-i fele idegen kezekbe került, részeire bomlott, majd a területet a mongol-tatár hadak hódították meg.

1210-ig Ömil volt (a Balhas-tóba torkolló Imil-folyó mentén) a hatalmas területű Kara-kitáj Birodalom fővárosa. A birodalom közelgő vesztét az okozhatta, hogy Gücsülük országa-vesztett najman trónkövetelőt befogadta Je-lü Cse-lu-ku Kara-kitáj uralkodó (gür-kán), és a lányát is hozzáadta. Ráadásul Gücsülük nem volt ezért különösebben hálás, hiszen szövetségre lépett a közép-ázsiai muzulmánokkal saját apósa és befogadója ellenében.

E szövetség 1211-ben szétverte a Kara-kitáj Birodalmat, vagyis annak azt a (Ny-i) maradványát, amelyre eddig még nem terjedt ki a hódító Dzsingisz kán hatalma.

Gücsülük elfogatta apósát, az utolsó Kara-kitáj gür-kánt, és 1211-től 1218-ig maga uralkodott a Kara-kitáj Birodalom romjain. Végül azonban Dzsingisz kán elfoglalta az országát, megölette az uralkodót.

Dzsingisz kán 1218-ban felosztotta birodalma területét a fiai között, Közép-Ázsia a második fia, Csagatáj birtokába került.

A mongolok 1219-ben elfoglalták az Amu-darja vidékét, a Hvárezmi Szultánság, valamint Afganisztán területét is. 1220-ban mongol offenzíva kezdődött az iszlám világ virágzó városai (Szamarkand, Buhara), továbbá a Kaukázus, az örmények, a grúzok ellen.

A mongol hadak 1222-ben betörtek Európa területére. A Kalka-menti csata (1223) nyomán teljesen szétesett a Kipcsak Törzsszövetség, amelynek a kumánok és a kunok is a részét képezték. A mongol-tatár győztesek megosztó politikát alkalmaztak, ennek következtében tíztizenkét év alatt megromlott a kumán-kun viszony is.

930 (1041) **után** a keresztény hitre tért (a franciák nyelvét használni kezdő) normandiai uralkodó hatalma szinte nagyobb volt, mint a francia (Capeting) uralkodóé. Normandia kontinentális expanziója a kereszténység jegyében szünetelt, de **935** (1046) **k.** elkezdett érdeklődni a Csatorna túloldalán fekvő Szigetország elérhető területei iránt. Æthelstan angolszász király azonban **937-ben** (1048) visszaverte a normann csapatokat Brunanburchnál. (Mégis, **1050** (1061) **k.** Wales területe Normandia uralma alá került.)

Normandia ekkoriban kontinentális szövetségesekre próbált szert tenni. I. Ottó szász uralkodó **940** (1051) **k.** csakugyan szövetkezett a normandiai gróffal, I. Vilmossal, aki azonban **942-ben** (1053) gyilkosság áldozatául esett. Vilmos örököse, Richard még kiskorú volt, s ráadásul fogságba ejtették normandiai ellenfelei, a kései Karolingnak tekintett Tengerentúli Lajos hívei, szövetségesei. (A Karoling-dinasztia és Normandia korábban is, hagyományosan együttműködtek a Capetingek ellenében.) A normann arisztokráciának a realitásokat tiszteletben tartó része megmentette Richard herceget, aki **945** (1056) **k.** I. Ottó szándékainak megfelelően kiszabadulhatott fogságából.

Normandiában ekkoriban ismét egy Vilmos nevű személy kezében összpontosult a hatalom, I. Henrik Capeting király pedig erősen aggódott Normandia befolyásának növekedése miatt. 1054-ben és 1058-ban Henrik hadba szállt Normandia meghódítására, de mindkét alkalommal vereséget szenvedett. I. Henrik vereségeivel állhatott összefüggésben, hogy **952** (1063) **k.** normann uralom alá került az eddig lényegében független Bretagne is. – Ekkor már, 1060 és 1108 között I. Fülöp volt a Capeting dinasztia királya. A Capetingek helyzetére jellemző, hogy 1106ig tulajdonképpen csak Párizs környékének a tényleges urai voltak. Az É-i tartományok urai (Normandia és Burgundia hercegei, Anjou, Champagne, Flandria, Bretagne grófjai) a királyéhoz hasonló hatalommal rendelkeztek, és a királyt csak Isten felkentjeként szerzett presztízse emelhette volna fölébük. A D-i fejedelmek: Aquitania (Guyenne) hercege, Toulouse grófja stb. talán nem is tudták, ki ül Párizs trónján. Említést érdemel, hogy a 12. sz. elején Maine körzete, ami a 11. sz. közepétől a Normandiai Hercegséghez tartozott, házasság révén Anjou irányítás alá került.

Korábban már szó esett arról, hogy Angliában Hitvalló Edward (**1042–1066**, vagyis 1053–

1077) **1051-ben** (1062) normann segítséggel eliminálta a wessexi Godwinoknak a normann befolyás erősödése miatti lázadását. (E király egyszerre használta az angolszász és brit királyi címet, ebben a vonatkozásban újítónak tekinthető.) Ugyanakkor kétségtelen, hogy a Godwinok **után** mégiscsak megőrizték a hatalmukat Wessexben, mintegy 13 évig (II. Harald, **1053–1066**, azaz 1064–1077). Számos interpretáció szerint ezek az események és Edward király normannoknak tett ígéretei alapozták volna meg később – mint majd látjuk: száz év múlva! – Hódító Vilmos trónigényét Anglia vonatkozásában. Ezeket a vélekedéseket viszont nem javaslom túl komolyan venni.

(Hitvalló Edward angolszász uralkodó, Anglia királya a halálos ágyán Harold Godwinsont nevezte meg örököséül, a koronára azonban Vilmos normandiai herceg is igényt tartott. A normannok szerint viszont Hitvalló Edward Vilmos herceget tette meg örököséül.

Nem kétséges, hogy Hitvalló Edward halála (**1066**, azaz 1077) után egy rövid időre Harold Godwinson ült az angolszász trónon, (mint York és É-Anglia ura). Ekkoriban a normannok, legalábbis egyelőre, nem foglalkoztak Anglia meghódításával. Figyelmüket jórészt lekötötték a Földközi-tenger medencéjében, részben már a keresztes háborúkkal is összefüggésben feltárulkozó hódítási lehetőségek, amelyek egy egész évszázadon keresztül, a 12. sz. második feléig biztosították számukra, hogy kiélhessék pogány őseiktől örökölt

terjeszkedési hagyományaikat. A Mediterráneum normann korát azonban itt nem taglaljuk, hiszen azzal más fejezetekben foglalkoztunk.

Korábban ugyancsak említettük már azokat az angolszász királyokat is, akiket nem fenyegetett Normandia, illetve akik nem álltak normann befolyás alatt. (**946–955** (1057–1066) Ædred, **955–959** (1066–1070) Ædwig (Wessex), **959–978** (1070–1089) Istenfélő (Mártír, Vértanú) Edgar (Northumbria és Mercia), **978–1002** (1089–1113) Gügye (II.) Æthelred.) Őket elsősorban a dánok elleni háborúikkal kapcsolatban emlegettük.

II. Æthelred angolszász királynak (aki lemészároltatta az Anglia területén letelepedett dánokat) mégis csak normann befolyás alá kellett kerülnie. Æthelred **991-ben** (1102) szövetséget kötött

Richard normandiai herceggel, ami aztán kapóra is jött neki, hiszen **1002-ben**, vagy **1013-ban** (egyaránt 1113), amikor szorult helyzetbe került, Normandiába menekülhetett.

A Csatorna térségében kialakult hatalmi egyensúly **1108** (1119) **k.** kezdett felborulni. Ebben az időben a mai Ny-Franciaország területe a Plantagenet-dinasztia őseinek kezére került. A Plantagenetek fővárosává vált Angers (püspöki székhely), az Anjou-grófság része, ami korábban is jelentős politikai szerepet töltött be, s aminek sorsát a továbbiakban meghatározta az angolszász és normann kontinentális birtokokért folytatott harc és vetélkedés.

A hatalomváltás egy kézfogóval vette kezdetét, ugyanis V. Henrik német-római császár korai halála (1124) után Matild, a császár fiatal özvegye hazatért Angliába. Matild I. Henrik angolszász király lányaként született, **1100-tól** (vagyis 1111-től) 1167-ig élt. Apja, tehát I. Henrik a virtuális történetírás leszármaztatási toposza ellenére természetesen nem Hódító Vilmos (**1028– 1087**, azaz 1139–1198) kisebbik fia volt. Hogy kinek a leszármazottja lehetett, azt e munka keretei között nem kísérelhetem meg kideríteni. Lényegében meg kell elégednünk azzal, hogy I. Henrik az elfogadott kronológia szerint **1100** (1111) és 1135 között uralkodott, és úgy tudjuk, hogy hatalomra lépése érdekében idősebb testvérét (Róbertet) börtönbe vetette. Ám hatalomra kerülésének éve talán mégsem **1100** (1111), hanem **1105** (1116) lehetett. Ez az évszám azért látszik valószínűnek, mert tudni véljük, hogy az **1002-ben** (1113) a normannokhoz menekült II. Æthelred **1014-ben** (1114) – bizonyára normann haderő kíséretében – tért vissza Angliába, s még két évig, **1016-ig** (1116) uralkodott. Ha valóban Henrik lépett Æthelred helyébe, valószínűleg az ő rokona lehetett. (Ha tényleg ilyen háttérrel lépett Henrik az angolszász trónra, akkor logikusnak látszik, hogy a korábbi angolszász királynak menedéket biztosító normann király bírhatta Æthelred ígéretét egy dinasztikus házasságra vonatkozóan.) A felkínálkozó történelmi narratívákkal ellentétben az egyáltalán nem lehetséges, hogy I. Henrik birtokolta volna Normandiát. Normandia nem kerülhetett általa Anglia fennhatósága alá, viszont éppen az ő lánya, mint az angolszász király felesége idején válhatott Anglia ellenfelévé. Ugyanis Matild hazatérése után Anjou Gottfried/Godofréd kérte feleségül az angolszász királylányt (1128). Házasságukból született meg Plantagenet (II.) Henrik (1133–1189), akit a királyi Plantagenet-ház megalapítójaként tartanak számon, aki 1154–1189 között volt Anglia királya, aki ekképpen Vilmos angliai hódítása idején is uralkodott.

Anglia királyát tehát az a feltörekvő Plantagenet-ház adta, amely a kontinentális Európa Ny-i peremén már korábban szükségszerűen szembekerült a feltörekvő normandiai dinasztiával. Ez a vetélkedés volt az alapja aztán a Szigetország feletti főhatalom megszerzéséért folytatott küzdelmüknek is. Akik a békét a háborúnál célravezetőbb útnak tartották, az ellentéteket a szokásos módon, a két dinasztia összeházasítása útján igyekeztek volna elsimítani, s ezáltal létrehozták volna a térség vitathatatlanul legerősebb hatalmát. Mint az gyakran előfordul, ezúttal sem a békepártiak akarata érvényesült. I. Henrik halálakor (1135) nem a normannok által kívánatosnak tartott utód, nem a király és Matild királyné Matild nevű

lánya örökölte az angolszász koronát, így többé nem volt értelme a korábban előkészített érdekházasságnak. Az angolszász arisztokrácia befolyásos tagjainak érdekei nem estek egybe a normann dinasztia elképzeléseivel. Az angolszász korona Blois Istvánra (1135–1154) szállt – aki állítólag I. Henrik unokatestvére volt –, s ezzel hosszú háborús időszak köszöntött Angliára.

Blois István helyzete eleve ingatag volt, csak a winchesteri püspöknek és az angolszász bárók egy részének támogatására támaszkodhatott.

Uralma idején Anglia a belháborúk miatt anarchiába süllyedt, és Skócia irányából is támadások érték. István királyt 1141-ben ellenségei elfogták, s a továbbiakban a felesége irányította az angolszász csapatokat. Az angolokkal szövetséges Geoffroy, Anjou grófja (Matild hercegnő férje) ezzel párhuzamosan Normandiát támadta, jó részét el is foglalta. Geoffroy Igazságos (IV.) Gottfried néven ismeretes, 1144 és 1150 között a Normandia hercege címmel is rendelkezett. Ugyanezen időszakban (**1035-ben**, tehát 1146-ban), nyilvánvalóan Gottfried ellenében lett Hódító Vilmos Normandia uralkodója.

Mikor Blois István király megszabadult a fogságából, felhagyott a háborúskodással, csapatait visszavonta, 1153-ban, egy évvel a halála előtt megjelölte örököséül Plantagenet II. Henriket

(Geoffroy és Matild fiát). II. Henrik, Normandia Anjou-dinasztiából való hercege, aki egyben Anjou grófja, aki a francia korona legnagyobb hűbérese is volt, 1154-től angol király lett. Henriknek az az Aquitániai Eleonóra lett a felesége, aki korábban VII. Lajos francia király felesége volt, de az egyház elválasztotta őket. Henrik a felesége öröksége révén Aquitániát is uralta. Limousin (történelmi régió a mai Franciaország középső részén, a Francia-középhegység Ny-felé lealacsonyodó részein) területe is a Plantagenetek uralma alá került. Henrik tehát Anjou, Maine és Touraine grófságok, másrészt Bretagne és Normandia, harmadrészt a felesége, Aquitániai Eleonóra révén Poitou, Guyenne és Gascogne ura is lett. Így 1154-től Franciaország DNy-i, Ny-i és É-i, s nemsokára (1170-től) Írország K-i részei, és persze maga Anglia egyetlen birodalmat képeztek, amit jobb híján a Plantagenetek Angliájának szokás nevezni. Elvileg ez a konglomerátum rendelkezett a legnagyobb hatalommal Ny-Európában, s nem lehet csodálkozni azon, hogy a normannok érdekeltté váltak e birodalmi képződmény felszámolásában, – amit Hódító Vilmos ki is tűzött élete céljának.

II. Plantagenet Henrik király erős angolszász-francia monarchia megteremtésére törekedett. Úrrá lett a korábban anarchikus angliai közállapotokon, és lényegében világhatalmi státuszát 1160 k. az egyházzal is el akarta ismertetni. Becket Tamás ellenállt ennek az akaratnak. Becket Szent Tamást 1162-től Canterburyi érsekké szentelték, s ebben a minőségében az egyház jogait és érdekeit védelmezte a királlyal szemben. Henrik 1164-ben ellenőrzése alá akarta vonni az egyházat, kiadta a clarendoni konstitúcióit, amelyek az állam és egyház viszonyának meghatározó kérdéseit szabályozták, ám ezzel magára vonta a pápa haragját. Becket Tamásnak menekülnie kellett, de aztán 1170-ben mégis visszatért Angliába, és számos püspököt, akik időközben behódoltak a királynak, felmentett a hivatalából. Erre Tamást a király lovagjai meggyilkolták, ami aztán európai méretű válságot okozott.

A virtuális történelem-képen alapuló narratívák a normann befolyás eredményének tartják, hogy a 12. sz-ban az angol királyi udvarban gazdag szellemi élet bontakozott ki, és Normandia javára írják, hogy a francia udvari költészet a verses regények népszerűsítése révén hatott a lassan kibontakozó középangol nyelvű irodalomra. Valójában azonban nem is tudjuk, Normandia kultúrája ekkoriban mennyire lehetett franciás, talán csak alig-alig, az azonban bizonyos, hogy Anjou, így a Plantagenet központú szellemi élet eredendően frank, francia meghatározottságú volt. Bátran állíthatjuk, hogy a francia udvari költészet, a verses regények Anjou hatásra inspirálták, termékenyítették meg a középangol nyelvű irodalmat. (A későbbiekben az angliai normann nemesség már „készen kaphatta” ezt a kultúrát.)

II. Henrik király elhintette a viszály magvait Hódító Vilmos normann uralkodó és a francia államot uraló Capeting-ház (VII. Lajos, 1137–1180) közé. Nem volt nehéz dolga. A Capetingek nem elsősorban a Franciaország egyes periférikus részeit Capeting-hűbéresként megörökölt II. Henriket tekintették ellenségüknek, hanem az egykori Ny-i Frank Birodalom számottevő területét immár másfél évszázada elfoglalt, s masszívan kezében tartó Normandiát, mely állam valójában csak elvileg számított Franciaország hűbéresének, – vagy már elvileg sem. VII. Lajos francia király joggal tartott attól, hogy ha Normandia bekebelezi Angliát, akkor Franciaország egy olyan erős hatalommal kerülhet szembe, amellyel szemben kilátástalan védekezésre kényszerülhet.

VII. Lajos ezért igyekezett támogatni Anjout, illetve a kontinentális Plantageneteket Normandia gyengítésében. Így került sor egy normandiai Anjou-hadjáratra **1057-ben** (1168), ami azonban Hódító Vilmos fényes győzelmével zárult.

Anglia ege felett viharfelhők gyülekeztek. Már Hódító Vilmos közelgő offenzívájának előszeleként is értékelhető az a tény, hogy II. Henrik király elvesztette befolyását felesége, Eleonóra, valamint fiai felett. Aquitániai Eleonóra azonban nem ezért, hanem nyilván az érsek meggyilkoltatása miatt, illetve az egyház kívánsága szerint folytatott háborút 1173/1174-ben három fiával (Henrik, Geoffrey, Richard) együtt a király, tehát a férje ellenében! Az sem segített II. Henriken, hogy vezeklésül Becket Szent Tamás haláláért a canterburyi székesegyházban önként megkorbácsoltatta magát.

Hódító Vilmos **1066-ban** (1177) pápai jóváhagyással szállt partra Angliában, hogy legyőzze a kiközösített angol királyt. A normann megszállók mindössze 12 ezren lehettek a másfél milliós Angliában, mégis fényes győzelmet arattak, amiért egyértelműen Henrik elképesztő egyházpolitikája tehető felelőssé. Az angolszász nemesség az isteni büntetéstől való félelmében nem állt ki királya mellett. Vilmost karácsonykor koronázták királlyá a Westminster-apátságban.

Felhívom tisztelt Olvasóm figyelmét arra a tényre, hogy Normandia uralkodója »1066-ban« egy, a virtuális történelem keretei között megmagyarázhatatlan pápai jóváhagyással vethette uralma alá Angliát! És ezt a pápai akaratot még Anglia nemességének jelentős része is beletörődéssel vette tudomásul, s mintegy vezeklésképpen eltűrte, hogy megfosszák birtokaitól! Ez az „anomália” azonban rögtön kisimul, ha téziseink keretében konstatáljuk: az angol arisztokrácia krémje és maga a királyi család már 3-4 évvel a normann invázió előtt szembefordult főbenjáró bűnt elkövetett királyával!

Henrik király menekülő lovagjainak hajói **1067/1068-ban** (1178/1179) az Óceán partjai mentén és a Földközi-tengeren keresztül a Szentföldre, vagy Konstantinápolyba érkeztek. A bizánci területre érkezett lovagok bekerültek a császári testőrségbe, vagy földet kaptak a Birodalom Ébalkáni részén, az Al-Duna besenyők által lakott jobb partján. Más lovagok nem emigráltak, hanem kivártak, később a trónvesztett, megalázott király oldalán gyülekeztek. Vilmos és a Szentszék helytartóinak uralma elleni sorozatos, vérbefojtott felkeléseik évei voltak az **1067** (1178) és **1071** (1182) **közötti** évek. (**1072-ben** (1183) az Anglia rovására terjeszkedni kívánó Skócia is behódolt Vilmosnak.)

Hódító Vilmos néhány év alatt maga alá gyűrte Angliát. Gyökeresen átszervezte, hűbéri mintaállammá alakította az országot. Elűzte az angolszász nemesség jelentős részét, földjüket áttelepített normann lovagjai között osztotta ki, és pontosan előírta vazallusi szolgálatuk mértékét. Vilmos király helytartói Angliában (1216-ig) ötezernél is több várat emeltettek, és háromszáznál is több angliai város kapott kiváltságlevelet, ami meghatározott körben adómentességet és önkormányzatiságot biztosított számukra.

Ezzel párhuzamosan a kontinentális Plantagenetek is fokozatosan elvesztették birtokaikat. Az európai uralkodók nem akarták még a látszatát sem kelteni annak, hogy netán a pápai akarat ellenére támogatják azt a családot, amelyből Henrik származott. Ám, ugyanakkor nem ismerték el Hódító Vilmos angliai uralmának törvényességét sem.

Időközben (1180-ban) Franciaországban hatalomra került II. Fülöp Ágost, a Capeting-dinasztia legjelentősebb uralkodója (Franciaország, illetve a feudális francia nagyhatalom voltaképpeni megteremtője), aki képes volt gátat vetni a normann expanziónak. Megkötötte az ún. boves-i egyezményt a feudális urakkal, továbbá kétszeresére növelte uralmi területét azzal, hogy negyven év alatt (1223-ig) elfoglalta Normandiát, valamint számos más, mindeddig normann uralom, vagy angol befolyás alatt álló területet. Kereste a kapcsolatot II. Henrik egyik fiával, („Földnélküli") Jánossal, hogy biztosítsa Franciaország dominanciáját a Normandia bukása (1223) utáni idők Ny-Európájában.

Mikor a hatalmát vesztett II. Henrik 1189-ben meghalt, II. Fülöp Ágost francia király kihasználta Anglia meggyengülését. Elismerte Oroszlánszívű Richard (II. Henrik és Aquitániai Eleonóra harmadik fia) trónra lépésének jogosságát, (aki elvileg 1189-től 1199-ig uralkodott, de főként szentföldi hadjáratokkal, valamint franciaországi birtokai megvédésével kellett foglalkoznia). Teljesen nyilvánvaló, hogy Richard furcsa „királysága" csakis Európa meghatározó politikusai és az egyház mértékadó körei által kiszabott penitenciaként értelmezhető. Apja bűne miatt a fiainak is vezekelnie kellett. Eközben Angliában a tényleges hatalmat még mindig Hódító Vilmos apparátusa gyakorolta.

Richard halála után az öccsével, Földnélküli Jánossal (1199–1216), aki 1203 és 1206 között csaknem teljesen elvesztette birtokait, az eddigieknél is könnyebb dolga volt a francia királynak. (Hubert Walter canterburyi érsek biztosította egyházi részről Richard öccse, I. János trónutódlását.)

Hódító Vilmos Rouenben halt meg **1087-ben** (1198), a II. Fülöp Ágost elleni egyik hadjárat során. Az általa alapított Caen-i apátságban temették el. Angliai utóda II. Vilmos lett, aki **1100ig** (1211-ig) uralkodott.

II. Fülöp Ágost király 1202-ben elfoglalta a Plantagenetek fővárosát, Angers-t. A Bretagne-i hercegi cím, ami 1166-tól a Plantagenet-ház oldalágára került, 1213-tól a Capeting-ház egyik oldalágára szállt. Földnélküli János 1213/1214-ben megpróbálta visszaszerezni birtokait, de a bouvines-i csatában súlyos vereséget szenvedett.

Angliában a bárók (a királyi tanács tagjai) a nagy presztízsveszteséget elszenvedett királytól 1215-ben kicsikarták a király jogait korlátozó Magna Charta Libertatum nevű szabadságlevelet. Földnélküli János azonban visszavonta ígéreteit, erre a nemesség a Magna Chartában biztosított ellenállási jogra hivatkozva II. Fülöp francia királyhoz fordult segítségért. Lajos (II. Fülöp francia király fia) partra is szállt Kentben, de aztán az angolok egy tengeri csatában (1217) győztek a támadó francia flotta ellen. Ekkor már nem élt Földnélküli János király. (Utóda a kiskorú III. Henrik lett (1216–1272), aki csak igen későn, 29 éves korában (1236-tól) kezdhetett el ténylegesen uralkodni, s mindvégig erős pápai befolyás alatt állt.)

E fejezet végén érdemes levonni egy-két következtetést. Rendkívül ügyesen járt el Fülöp Ágost és a Szentszék, illetve nagyon okosak voltak az (egyházi és világi) tanácsadóik. Mesteri húzásaikkal párhuzamosan több, különböző célkitűzésüket teljesítettek: 1. Mindenkivel megérttették, hogy az egyházi vezetők – általában – sérthetetlenek. 2. A renitensnek minősített angolszász nemességet és a feltörekvő dinasztiákat egyaránt alaposan megleckéztették. 3. Úgy vetettek véget a köreiket hosszú ideje irritáló Normandia állami létének, hogy eközben a normann nemességnek angliai kiutat biztosítottak. 4. A normann nemesség betelepítésével valójában késleltetett aknákat helyeztek el Angliában, ami évszázadokra „konzerválta" az

(eleve meglevő, az angolszászok körében korábban is gyakran viszálykodássá fajuló) politikai megosztottságot.

Az ügyeskedés eredménye persze, hosszú távon szertefoszlott… – Ember tervez, Isten végez. Az angolszászok és a normann lovagok agyában kissé megkésve leesett a tantusz, rájöttek: alaposan átverték őket azzal, ahogy a francia király a szentszéki diplomácia segítségével Isten balkezének szerepét igyekezett eljátszani, és hetedíziglen akarta megtorolni Henrik bűnét. Ennek módozatát pedig a két ország: Anglia és Normandia egymás elleni kijátszásában, egymásra uszításában, s közben a normann lovagok hazájának annektálásában találta meg. A történtek következményének tekinthető a hamarosan bekövetkezett „százéves" háború, valamint áttételesen ide kapcsolódnak a VIII. Henrikhez köthető, jóval későbbi fejlemények, nevezetesen az angol egyház elszakadása is.

A Nesztor-krónika keletkezése és jelentősége (1227-ig)

Tudnunk kell, hogy **1085** (1196) **k.** már készen álltak a Nesztor féle „Elmúlt idők elbeszélése”, vagy „Őskrónika”, vagy „Orosz Évkönyvek” címen ismert (Poveszty vremennih let, röviden PVL) szöveggyűjtemény egyes részei, pl. a Boriszról és Glebről szóló történet egyik (Szvjatopolk-ellenes) változata.

(A szerző paranoiás emberi roncsnak mutatta be Szvjatopolkot (álláspontom szerint **1015– 1019**, azaz 1115–1119 **között** uralkodott), aki elfutott a csatatérről, de menekülés közben rátört az ördög, s elgyengültek az izületei. A fejedelmet Lengyelországon keresztül menekítették el, és végül a csehek határánál érte a halál.)

Más adat szerint a krónika megírása **1074** (1185) **k.** kezdődött.

A **11/12. sz. fordulója tájékán** (1210 k.) aztán megindult az Orosz Évkönyvek (a Nesztorkrónika) szerkesztésének utolsó fázisa. A művet Nesztor, a kijevi barlangkolostor egyik szerzetese a korábban keletkezett szövegekből ekkoriban kezdte összeszerkeszteni.

(Egyébként a műnek több szövegváltozata ismert, s a korábbi időkre való kötelező visszatekintésen túlmenően lényegében a »850« és az »1110« közötti időszakról, értelmezésemben a **850** (995) és **1110** (1221) **közötti** eseményekről számolt be. A műben elsőként feltüntetett évszám: **852**, tehát 997.)

A krónika lezárásának időszaka: **1113–1116**, azaz 1224–1227. Állítólag jórészt egy Szilveszter nevű szerzetes tekinthető a szöveg szerkesztőjének. A munka Vlagyimir Monomah fejedelem idején (uralkodott **1113-tól**, vagyis 1213-tól, **1125-ig**, tehát 1236-ig), készült el, és már Monomah fia Msztyiszláv fejedelem uralma alatt gondoskodhattak a szentesítéséről, sokszorosításáról, megőrzéséről.

A krónika magyar vonatkozásban legfontosabb információja éppen az, ami nincsen benne. A krónikában ugyanis szó esik a magyaroknak a bolgárok elleni, a **09/10. sz. fordulója** (a 11. sz. közepe) **tájékán** folytatott harcairól, de semmi nyoma az Árpád-magyarok és a besenyők közötti állítólagos konfliktusnak. Márpedig, ha valahol, hát éppen Kijevben tudhattak legtöbbet az Etelközben történtekről. (Mi is láttuk már: semmi alapja a széles körben terjesztett mesének, mely szerint az Árpád-magyarokat a besenyők űzték volna el az Etelközből.)

Tongwan Cheng (1227-ig)

Tongwan város erődítménye a Hongliu-folyó É-i szakaszán, a Wuding-folyó felső folyásánál, az Ordosz löszfennsík közepén már réges-régen fennállt – az Ordosz korábban a Hun Szövetség központja volt –, s **410 k.** (659 k.) ott Helian Bobo új fővárost épített. A város neve: Tongwan Cheng „egyesíteni minden közösséget” jelentésű, **407-től** (656) a Da Xia-dinasztia épülő fővárosa volt, – **415-ig** (664-ig) épült. A helyiek a várost – magyarra fordított szóval – ma is Fehérvárnak nevezik.

(Amit a városról és lakóiról, és mellesleg jórészt az egész belső-ázsiai történelemről is, európai emberként tudni lehet, mindazt leginkább Obrusánszky Borbála munkái tartalmazzák.)

A város neve a **06. sz. közepétől** (a 07/08. sz. fordulójától) megváltozott, Xia Zhou néven emlegették, de változatlanul katonai és hírközlési központként töltött be jelentős szerepet. Létrejött a város környékén a kínai Hat Hu prefektúra, és másfél évszázadig, a **07/08. sz. fordulójáig** (a 09. sz. közepéig) fenn is maradt. A türkök vezető rétege ekkor még elismerte Kína hatalmi fölényét ebben a körzetben. A **07. sz. végén** (a 09. sz. közepén) aztán megjelennek a térségben a tangutok, s törzsi központot hoztak létre az Ordosz déli részén. A **08. sz. első** (a 09. sz. második) **felében** feltűntek a „sha-tuo türkök” is, akik jelentős szerepet játszottak a kirobbanó An Lushan-felkelésben, majd eltávoztak a belső-mongol területekre. A **08. sz. második** (a 10. sz. első) **felében** tibetiek jelentek itt meg, átmenetileg több települést elfoglaltak, romboltak, rabságba hurcolták a lakosság egy részét.

A város a **09/10.** (11.) **sz-ban** visszanyerte korábbi fényét és szerepkörét. Kereskedelmi, katonai és szakrális központként töltött be jelentős szerepet, falai között és körül számos nemzetiség élt. Az időszak végén a város és környéke teljes autonómiát élvezett. A Tang-dinasztia bukása után az É-i Song-dinasztia, **960** (1071) és **990** (1101) **között** uralta a várost és környékét, de folyamatosan küzdenie kellett a Ny-ról támadó tangutok ellen. Tai császár a tangutok előretörése miatt **994-ben** (1105) elrendelte a város kiürítését, vagyis deportálta a lakosságot, így a **10/11. sz. fordulója után** (a 12. sz. első felétől), más interpretáció szerint pedig a **11.** (12.) **sz. első felétől** Xia Zhou városa a tangutok uralkodó dinasztiájának, a város nevét felvevő Xia Zhou dinasztiának a fővárosa lett. (Korábban a tangut központ az Ordosztól Ny-ra helyezkedett el.)

A város további történetéről alkotott, de a virtuális kronológia folytán torzult képünk tévedésekkel terhes. E narratíva szerint a várost az éghajlatváltozás folytán fokozatosan elnyelte a homok. A folyamat »1081-re« ért el az „első” csúcspontjára, amikor a sivatag terjeszkedése miatt el is hagyták volna a tangutok a várost, és Ny-ra költöztek volna. Ezután, állítólag »1170« és »1184« között visszaköltöztek volna, mert állítólag „ismét kedvezőbbé vált” volna a klíma. Ebben az időben a város „ismét” a tangutok legfontosabb központjaként működött, mint adminisztratív és katonai központ, és az erődítmény megállította a keletről támadó kínaiakat, majd a dzsürcsik offenzíváját is. Ám a homoktenger terjeszkedése, a sivatagosodási folyamat „második” csúcspontja miatt végül mégis el kellett volna hagyniuk a várost. – A hektikus klíma- és környezetváltozásból azonban semmi sem igaz! A történet valójában a következő:

Miként az imént már kifejtettem, a 12. sz. második felében Xia Zhou városa a tangutok fővárosa volt. Így természetesen **1170-ben** (1181-ben) és 1184-ben is, mely években megállította a dzsürcsik, illetve a kínaiak támadását.

A tangutok krónikája szerint az **1081-es** (tehát 1192-es) évben történt meg, hogy valamilyen katasztrofális méretű homokvihar folytán Xia Zhou városát, a katonai, közigazgatási és szakrális központot finomszemcsés homok lepte be. Nyilvánvaló, hogy

hosszadalmas és fáradságos munkával lehetett csak eltávolítani a homokot, és élhetővé tenni a várost, de ez nem jelentette azt, hogy végképp fel kellett volna adni. Bizonyára csak az adminisztratív központ költözött Ny-ra.

A város az 1207-től **1210-ig**, vagyis 1221-ig tartó tangut-mongol háború, a tangut Xi Xia Birodalom mongol meghódításának kezdete idején is fontos szerepet játszott, de aztán Xia Zhou (Tongwan Cseng) erődítményét elfoglalták a mongolok.

Ám a város ekkor nem sokáig volt a kezükben, mert a mongol-dzsürcsi háborúban, **1216-ban** (1227-ben) elfoglalták tőlük a dzsürcsik. Dzsingisz kán is a város ostroma idején halt meg, 1227-ben.

A Dzsürcsik később K-re szorultak, így a romváros mégis mongol kézbe került. Xia Zhou (Tongwan Cseng) városa a háború végére nyilván romokban állt, és a geopolitikai változások miatt nem volt szükség arra, hogy birtokosa, a Mongol Világbirodalom újjáépítse. Átadták tehát a természet erőinek.

A következő évszázadokban a sivatag háborítatlanul terjeszkedhetett. Ez az oka annak, hogy a régészeknek vastag homokréteg alól kellett kiásniuk a tereit és az épületeit.

Vlagyimir Monomah – aranykor Oroszországban, avagy összeomlás? (1240-ig)

Az orosz államok történetével foglalkozó irodalomban közhelynek számít az a megállapítás, mely szerint »1113-tól«, Vlagyimir Monomah trónra lépésétől elkövetkezett Kijev második aranykora, s az »1132-ig«, „Nagy" Msztyiszlav (Vlagyimir Monomah egyik fia) uralmának végéig tartott. Mindebből lényegében semmi sem igaz, és főként azért nem, mert a megjelölt időszak virtuális, és a 12. sz. első felének megfelelő időszakban (**1019–1046**, azaz 1119–1146 között) valójában (Bölcs) Jaroszláv uralkodott, s regnálását sokan Oroszország „első" aranykorának tekintik. (Jaroszláv a hatalmát megosztotta a Csernyigovi Fejedelemséggel. Minderről egy korábbi fejezetben már megemlékeztünk.) Leszögezhetjük: ez a látszólagos második aranykor csupán az „elsőnek" a tükröződéseként (bizonyos fénytörésben) észlelt, csalóka kép. Lássuk azonban, mi történt valójában orosz földön Vlagyimir Monomah korában!

Korábban említettük, hogy az orosz vezetők nem ismerték fel idejében, hogy a bolgárokkal és a kumánokkal szövetségre kellene lépniük, hiszen közeledett a tatár-mongol veszély. Igor Szvjatoszlávics novgorodi herceg 1185-ben éppen az ellen a Köncsek kán ellen vezetett hadjáratot, aki akkor már a mongolok ellen igyekezett volna összefogni a kumán törzseket. (Igor a hadjáratban vereséget szenvedett, fogságba is esett.) Ezzel párhuzamosan, Kijev térségében **1093-ig**, vagyis 1193-ig a Jaroszlavics fejedelmek testvérharca folyt, egyes fejedelmek a kumánokkal, mások a lengyelekkel szövetkeztek.

Ebben az időben került előtérbe Vlagyimir Monomah, mint egy valóban formátumos személyiség. Előbb **1066–1070** (1177–1181) Rosztov, majd **1070–1072** (1181–1183) Szmolenszk, később **1072–-1077** (1183–1188) Csernyigov, végül ismét Szmolenszk **1077–1078** (1188– 1189) fejedelmeként uralkodott. Nem egészen világos, hogy őt magát, vagy talán más valakit kell kijevi nagyfejedelemként tisztelnünk, akit ugyanezen a (II.) Vlagyimir Monomah néven jegyeztek fel, s aki **1113-tól** (1213) **1125-ig** (1236) uralkodott Kijevben, miután **1111-ben** (1211) sikeres akciót vezetett a kumánok ellen. Mindenesetre a kijevi nagyfejedelem cím megszerzése előtt, **1093–1113** (1193–1213) **között** ugyancsak Vlagyimir Monomahnak hívták azt a személyt, aki ekkor (ismét?) csernyigovi fejedelemként uralkodott. Monomah **1103-ban** (1214) valamint **1107-ben** (1218) is legyőzte a kumánokat.

Kijev Vlagyimir Monomah uralma alatt egy rövid időre visszaszerezte némi erejét és befolyását, ami az utóbbi évtizedekben az orosz fejedelemségek körében már semmivé látszott olvadni, s kizárólag egyházi központként rendelkezett tekintéllyel. (Kijevben 1199–1205 között, egy Rurik nevű fejedelem alatt valóságos belháború dúlt, amibe kumán csapatok is beavatkoztak.) Vlagyimir Monomah uralma alatt azonban Kijev ismét erősödött, sőt átmenetileg erőfölénybe került a kumánokkal szemben. (A nagyfejedelem hírneve különösen a fiaihoz intézett azon intelmei révén nőtt nagyra, amit a Nesztor Krónika örökített meg.)

Korábban láttuk, hogy a 13. sz. elejétől Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemsége ellenőrzése alatt tartotta az ÉK-i területeket, Novgorodra is kiterjedt a hatalma. A Kijev, Novgorod és Halics feletti hatalomért a vlagyimiri nagyfejedelem mellett a Rurikidák csernyigovi, szmolenszki és volhinai ága is harcolt. A belháborúba 1205-ben II. András magyar király is beavatkozott, elsősorban a kumánok ellen lépve fel. Ettől kezdve Halics és Ladoméria területe sem volt a kijevi hatalom által uralt területnek tekinthető. **1116** (1216) és **1123** (1223) **között** Magyarország csaknem minden évben összeütközésbe került orosz és kumán csapatokkal. A magyar király 1214-ig orosz védenceit, később saját fiait (Kálmán, András) ültette a halicsi trónra.

Megjegyzendő, hogy a Magyarország halicsi, ladoméria akcióira vonatkozó híradásokat a magyar történetírás – a virtuális kronológia csapdája miatt – jobbára a száz évvel korábban uralkodó Kálmán (Könyves Kálmán, uralkodott **1095**, azaz 1106 és 1116 között), valamint II. István (1116–1131) tevékenységével hozza összefüggésbe:

II. (?) Szvjatopolk kijevi herceg a virtuális történelem szerint »1099-ben«, valójában **1099-ben**, tehát 1210-ben „Kálmán magyar király" segítségét kérte a vlagyimiri (Ladoméria) Dávid, a peremisli (Przemysl) Volodár és a tyerebovli Vaszilkó ellen. Ez a Kálmán azonban ekkor még nem volt semmilyen király, hanem az András király fiakánt ismeretes Kálmán herceggel volt azonos személy. Kálmán herceg válogatott páncélos hadat vezetett, a magyar sereg mégis nagy vereséget szenvedett a halicsi Rosztyiszlavicsoktól (illetve a vele szövetséges kumánoktól), amikor Przemysl várát ostromolta meg. (Erről a Nesztor krónika is beszámolt.)

Szvjatopolk halálakor (**1113**, azaz 1213) zavargás, felkelés tört ki Kijevben. Az emberek az uzsorakamatok megszüntetését követelték. Ekkor szerezte meg Vlagyimir Monomah a nagyfejedelmi címet. Uralmának időszakával összefüggésben feltétlenül meg kell említenünk azt, hogy a virtuális történelmi „események" tükrében »1214 és 1223 között«, tehát majdnem egy egész évtizedig interregnum lett volna, tehát senki sem ült volna a kijevi trónon. Ez persze csak a kronológiai káosz miatt keletkezett látszat.

Az orosz fejedelmek – bizonyára Vlagyimir Monomah munkája eredményeként – 1216 k. végre szövetségre léptek a kumánokkal a német lovagrend, a mongolok és a tatárok, valamint a szeldzsukok ellen.

Vlagyimir Monomah kijevi trónra lépésekor a magyar Kálmán herceg mint halicsi király uralkodott, ám onnan 1215-ben elűzték a bojárok, valamint Msztyiszláv novgorodi fejedelem és lengyel támogatói. A magyar herceg azonban a következő évben, egy katonai akció után ismét a királyi trónra ült. Ekkor Kálmán a lengyelekkel, ellenfelei (Izjaszlav Vlagyimirovics és Danyiil Romanovics) pedig a kumánokkal szövetkeztek. 1218/19-ben a magyar-lengyel erők vereséget szenvedtek a Halics birtoklásáért vívott harcokban. Halics a kumánok kezére került, Kálmánt az oroszok foglyul ejtették. (II. András magyar király 1219-ben aztán békét kötött Msztyiszláv fejedelemmel, eljegyezte András nevű fiát a fejedelem kisebbik lányával, a fejedelem pedig szabadon engedte Kálmánt és a feleségét, Szalomét.)

(III.?) Vlagyimir Monomah a kumánokkal 1222-től, a korábbinál szorosabb szövetséget hozott létre, s az Európára törő tatárok ellen 1223-ban felvette a harcot, a szövetségesek azonban a Kalka menti csatában nagy vereséget szenvedtek. Nyilván e vereség következtében menekült három elüldözött orosz fejedelem **1123** (1223) **k.** a Magyar Királyságba.

Batu kán bevette Moszkvát is, de a győztes mongolok többsége nem az orosz fejedelemségek, hanem a volgai bolgárok ellen fordult. Ennek ellenére a Vlagyimir Monomah által összefogott orosz fejedelemségek egy része, valamint a kumánok által birtokolt területek K-i fele (K-Kumánia) mongol-tatár fennhatóság alá került. Az Aranyhorda orosz hűbéres államának székhelye egy Alsó-Volga mentén fekvő város lett. A mongol hadvezetés a továbbiakban sem törekedett a hatalmas É-i orosz területek megszállására, a sztyeppén és a Fekete-tenger partvidékén erősítette a hatalmát, illetve felkészült a Magyar Királyság megtámadására.

A virtuális történelem által számon tartott, 1223 és 1235 között regnáló kijevi nagyfejedelem neve: III. Vlagyimir, akinek a neve eredetileg bizonyára Vlagyimir Monomah volt, – tehát szó sem lehetett uralkodóváltásról. (Egy sommás megállapítás szerint 1223-ban a kijevi állam tatár fennhatóság alá került. Árnyaltabb megfogalmazás szerint Oroszország az Aranyhorda hűbérese lett, de a hűbéres állam székhelye nem Kijev, hanem az Alsó-Volga mentén fekvő Szárai városa lett.)

A „kettős uralom” vonatkozásában feltehetőleg az **1113-tól** (1213) **1125-ig** (1236) uralkodó (II.) Vlagyimir Monomah személyének a virtuális időben „történt” megkettőződéséről lehet szó. A hagyományozott kronológia szerint ugyanis »1125-től«, saját értelmezésemben pedig **1125-től** (1225) »1232-ig«, tehát **1132-ig** (1232) „Nagy” Msztyiszlav (Vlagyimir Monomah egyik fia) a számon tartott kijevi nagyfejedelem, és állítólag még ő is erősítette a kijevi központi hatalmat. (Egyébként az ellentmondások feloldására lehetséges egy még éppen függetlenek tekinthető kijevi, valamint egy, a mongolok/tatárok hűbérében álló másik orosz államképződmény fennállása. Az egyiket Msztyiszlav, a másikat Vlagyimir (Monomah) uralhatta.) A Kijevi Nagyfejedelemség maradványa 1235-ig, más adat szerint **1125-ig** (1236), egy harmadik szerint **1225-ig** (ugyancsak 1236) egzisztált, mikor is felemésztették a tatár-mongol betörések. Kijev politikai szerepe megszűnt, ezzel párhuzamosan ismét Szuzdal és Vlagyimir jutott valamivel nagyobb szerephez. A 1235-től 1238-ig terjedő években már nem székelt Kijevben nagyfejedelem.

II. András magyar király a fia (András királyfi) halicsi fejedelemmé tétele érdekében 1226-ban Halicsban, a Ny-ra vetődött kunának érdekeltségi területén háborúskodott. (András herceg 1229-ben szorult ki ismét Halicsból, 1231-ben azonban megint visszatért, s halicsi hadjáratai egészen az 1234-ben bekövetkezett haláláig tartottak.)

1223 (1234) **után** Ny-Kumániát (a kunok területét) a mongolok és a Kárpátok karéján kívül működő német lovagok egyaránt szorongatták, ezért a kunok **1224** (1235) **k.** kiegyeztek a magyar királlyal. A kunának és a kunok érdekei **1225-ben** (1236) már merőben eltértek. A kunának **1226–28-ban** (1237–39) a tatárokkal együttműködő Izjaszlav Vlagyimirovics (halicsi trónbitorló), valamint Vlagyimir Rurikovics (?) kijevi és Mihail Vszelovodovics csernyigovi hercegek oldalára álltak. A Ny-ra szorított kunok (Kötöny népei) Danyiil Romanovics (Halics) szövetségében maradtak.

Az alaposan megváltozott politikai helyzetet az orosz fejedelemségek, városállamok függetlenségük elnyerése érdekében aknázták ki. A **11/12.** (12/13.) **sz. fordulójára** az orosz hercegségeknek, fejedelemségeknek, hatalmi központoknak (a Rurik-utódok külön országocskáinak) a száma már meghaladta a kétszázat! A novgorodiak függetlenségi harcát teljes siker koronázta **1126-ban** (1237), vagy **1136-ban** (1236). Esetükben a nagyfejedelem már formális szerepet sem játszott a város életében, a független, egyre erősödő novgorodi állam hatalma (**1120** (1231) és 1263 között) már elért a Fehér-tengerig és az Urál hegységig. Ezzel és Kijev jelentőségének eróziójával összefüggésben a hatalom centruma a 13. sz-ban északabbra, végső soron Moszkva térségébe helyeződött át. Emellett a **11/12.** (12/13.) **sz. fordulójától** a fehéroroszok területén is önálló városállamok (Szmolenszk, Polock, Turov) képeztek elkülönült hatalmi központokat.

Néhány fontosabb orosz állam helyzete ebben az időben a következőképpen vázolható:

A Csernyigovi fejedelemségből **1127-ben** (1227) kivált Rjazany, mely város az Oka–Donsíkságon, az Oka-folyó mellett fekszik, a **12.** (13.) **sz. folyamán** csatlakozott a Murom – (ősi város az európai Oroszország középső részén, a Kelet-Európai-síkság területén, ugyancsak az Oka-folyó mellett) – körzetében **1097-ben** (1208) létrejött független hercegséghez, mely Rjazanyi Fejedelemség néven is ismeretes, és a 13. sz. első felében gyakran került összeütközésbe a Vlagyimiri Fejedelemséggel. (Megjegyzendő, hogy Rjazany város első említése PerejeszlavlRjazanyszkij néven **1095-ből** (1206) való. A **12.** (13.) **sz. első felében** a Csernyigovi Fejedelemség, tehát a Dnyeperen inneni területek fejedelemsége tulajdonképpen széthullott, s legkésőbb 1238 k. meg is szűnt.)

A **12.** (13) **sz-ban** már ismeretes Tver (Kalinyin) település a Felső-Volga és a Tverca-folyó találkozásánál, s a várost a 13. sz-ra vonatkozóan az interpretációk fejedelemségi székvárosként aposztrofálják (Tveri Fejedelemség).

Szuzdal a 13. sz. elején a Szuzdali Fejedelemség székhelye lett. Ezt a fejedelemséget az interpretációk a **12.** (ugyancsak a 13.) **sz. elejére** vonatkozóan „még" Rosztov-Szuzdali Fejedelemségként nevezik meg. (Rosztov 1207-ben önállósult.) Miként a fentiekben már érzékeltettem, a 12. sz. második és a 13. sz. első felében ez az utóbb Vlagyimir-Szuzdal néven megnevezett nagyfejedelemség lett a legerősebb, ellenőrzése alatt tartotta az ÉK-i területeket, egy darabig a tőle É-ra fekvő Novgorodra is kiterjedt a hatalma. (A fejedelemség 1216-ban megtámadta Novgorodot, de a támadást visszaverték; a novgorodi sereg legyőzte a vlagyimiri-szuzdali seregeket.)

A vlagyimir-szuzdali oroszok 1220-ban bevették a Volga jobb partján fekvő legjelentősebb bolgár várost, Oselt. 1221-ben Nyizsnij-Novgorod város alapítása – kedvező földrajzi helyen, a Volga és az Oka találkozásánál – azt jelezte, hogy az erőviszonyok átmenetileg teljesen az oroszok (Vlagyimir-Szuzdál) javára, illetve a mongol-tatár erők által is szorongatott Volgai Bolgárország kárára billentek.

Szmolenszk a **12.** (13) **sz-ban** (a mai Oroszország Ny-i részén, stratégiai jelentőségű helyen, a Moszkvai-hátságon, a Dnyeper-folyó mellett) már ugyancsak egy elkülönült fejedelemség központja volt. A DNy-i fejedelemségek (Szmolenszk, Csernyigov, Halics-Volhina) uralkodói közül, geopolitikai meghatározottságuk folytán – Kijev korábbi szerepének betöltésére irányuló törekvéseiket tekintve –, a szmolenszkiek voltak a legkedvezőbb helyzetben.

Visszatérve a mongol-tatár terjeszkedéssel összefüggő eseményekhez, 1237-ben a rjazanyi, pronszki és muromi hercegek sereget küldtek a Volgai Bolgárországot levert, majd a Volgától Ny-ra támadásba lendült, a korabeli világ legnagyobb támadó haderejét mozgósító mongolok ellen. Az orosz hadak ismét vereséget szenvedtek. A mongolok elfoglalták Belgorod, valamint Pronszk városát is. Ezután Rjazany is a mongolok kezére került, a várost Batu kán földig romboltatta. Elesett II. Jurij Vszevolodovics fejedelem is.

A felmorzsolódott Kijevi Fejedelemség területét 1238-ban a mongol-tatár hadak lényegében az oroszok ellenállása nélkül uralták el, csak a kumánok részéről tapasztaltak kétségbeesett ellenállást. A történeti irodalom megemlékezik az 1238-tól 1240-ig uralkodó Mihail nevű utolsó kijevi fejedelemről, aki valószínűleg a tatárok bábja lehetett. A tatárok a Szity-folyó menti csatában (1238-ban) győzelmet arattak a kumánok felett is, a kumánok jelentős része Bulgária irányában elmenekült, a kunok pedig Magyarország határai mentén kerestek menedéket, illetve bekéredzkedtek a határokon belüli területekre is.

Kijev végleges megszállására a mongol-tatár hadsereg 1240-ben került sort, (mégpedig december 6-án), ez a nap jelentette a Nagyfejedelemség végét.

A kunok bejövetele Magyarországra (1245-ig)

Orosz forrásban »1095-tel«, nyilvánvalóan **1095-tel** (1240), valamint **1103-mal** (1214) datálva tűnik fel egy Kitan/Kitanov néven megnevezett polovec (kun) kán (fejedelem), aki igen jó eséllyel a más forrásban 1219-ben megjelenő Kötöny/Kotjan/Küten/Köten vezérrel azonosítható. (Kötöny kun hada ekkor Msztyiszláv fejedelem (Kötöny sógora) és Danyiil Romanovics szövetségében vereséget mért egy magyar-lengyel seregre, elfoglalta Halicsot, fogságba ejtette Kálmán magyar herceget, II. András király fiát.)

A mongol-tatár erők 1222-ben legyőzték a jászokat, majd azonnal a kumánok ellen fordultak, a K-i kumán törzseket tönkreverték, szállásterületüket elfoglalták. Köncsög fia György (Koncsakovics) és Köbek fia Dániel (Kobjakovics) keresztény kumán/kun vezérek, akik rokonságban álltak az orosz hercegekkel, akiket tehát már oroszos néven is ismerünk, életüket vesztették. A mongolok kifosztották és feldúlták a Volga-menti és a krími városokat. A menekülő kunok

Küten/Kotjan/Kötöny fejedelem vezetésével a Dnyeper vonaláig, illetve onnan a Kárpátok és a Havasalföld felé húzódtak. A kun fejedelem 1222/1223-ban Msztyiszláv fejedelemhez, a sógorához fordult segítségért, aki ekkoriban szövetségbe fogta a tatár-mongol hadak ellen fegyverkező orosz fejedelmeket.

A nevezetes Kalka-menti csata (1223) előtt a tatárok előbb szétverték az alánok hadait, majd a Kötöny kunjaira támadtak. Kötöny kán, Msztyiszláv Msztyiszlavics halicsi fejedelem apósa ilyeténképpen számolt be az oroszoknak a sztyeppén történt fejleményekről, a Kalka-menti csatáról: Az egyesült orosz-kun sereg DK-i irányban előrenyomult. A főseregb a Dnyeper Ny-i partján haladt D-i irányban, Zarub alatt, a Perejeszlávval szembeni oldalon tatár kémekkel találkozott, akiket megöltek. A sereg kiegészült a Szmolenszkből, Csernyigovból és Halicsból érkező csapatokkal, majd tovább vonult D-nek, egészen a Dnyeper legkeletibb kanyarulatáig. Ott átkeltek a Dnyeperen, majd a Kalka-folyónál megütköztek a mongolokkal. – A szövetségesek az ott elszenvedett vereséget annak tulajdonították, hogy a két legerősebb orosz állam, Novgorod és Vlagyimir-Szuzdal nem vett részt a hadjáratban, nem küldött csapatokat.

Az elvesztett csata nyomán teljesen szétesett a Kipcsak Törzsszövetség, amelynek a kumánok és a kunok csak a kisebb részét képezték, (habár már évek óta magukra hagyva és csak orosz támogatásban bízva kellett állniuk a tatárok és mongolok offenzívájának hullámait). A mongoltatár győztesek megosztó politikát alkalmaztak, ennek következtében tíz-tizenkét év alatt teljesen átalakult (megromlott) a kumán-kun viszony is.

A tatárok 1225 k. megalapították D-oroszországi államukat, amit Arany Hordának neveztek, ugyanakkor 1224 és 1227 között elmaradtak a Ny-i mongol-tatár támadások, Dzsingisz kán figyelme a tangutok felé fordul, s az ellenük folytatott győzedelmes háború idején halt meg 1227-ben. Ekkor a nagykán négy fia kezdett versengeni a főhatalomért, ami 1229-ig eltartott. A mongoloknak egészen 1235-ig nem volt lehetőségük nagyobb méretű Ny-i támadást indítani K-i háborúik miatt, 1229-ben viszont Ögedej, az új nagykán leszámolt a kitájokkal. Ekkor a mongolok Ny-i (tatár) csapatai az Urál vonalán álltak. A Kína és Korea elleni mongol támadások 1231-ben kezdődtek. A Ny-i mongol-tatár csapatok 1232-ben az Urál-mentéről Volgai Bulgária ellen vonultak fel, de nem érték el Bulġār városát, a területen téli szállásra rendezkedtek be. Ögödej nagykán Kína bekebelezése után, 1234/35-ben kurultájt (birodalmi gyűlést) tartott, s ott Európa elleni nagy támadás mellett döntött. A támadás végrehajtása Batu kán feladata lett.

A csángó-magyarok egyik ősi csoportja, az „északi csángók” (a korábban É-Moldva területén letelepedett magyarok) tömbje 1225-től, a Szeret-folyó jobb partján erdélyi székely

határőrökkel és K-ről menekülő jászokkal egészült ki. E telepítések célja csakúgy, mint az erdélyi székely székek ezzel párhuzamosan történt megszervezésének a célja is, a tatárok elleni védelem erősítése volt. (A kialakított moldvai települések neve: Jászvásár, Kilia, Nyeszterfehérvár, Várhely stb. máig fennmaradt.) Itt érdemel említést az is, hogy Moldvában ekkoriban katolikus püspökségek (Milkó, Szeret, Moldvabánya és Bákó) működtek. A magyar király felsőbbségét elismerő kunok országa 1228-tól, Magyarország K-i részeivel együtt már nem II. András király, hanem Béla herceg (IV. Béla) kormányzása alatt állt, aki a D-i Kárpátokon kívüli területen (Olténiában) megszervezte a Szörényi Bánságot is. A magyar király 1233-ban már a Rex Cumaniae címet is viselte. – II. András magyar király 1235-ben meghalt, ekkor IV. Béla kezdte meg uralkodását.

A kumánok és a kunok érdekei **1224–ben** (1235) már merőben eltértek. A kumánok **1226–28ban** (1237–39) a tatárokkal együttműködő Izjaszlav Vlagyimirovics (halicsi trónbitorló), valamint Vlagyimir Rjurikovics kijevi és Mihail Vszelovodovics csernyigovi hercegek oldalára álltak. A Ny-ra szorított kunok (Kötöny népei) Danyiil Romanovics (Halics) szövetségében maradtak.

A Magyar Királyság (vagy inkább a Szentszék?) 1235–38-ban domonkos szerzeteseket küldött K-re, hogy kipuhatolják a Mongol Birodalom szándékait, és hogy informálódjanak K-Európa aktuális helyzetéről, a volgai bolgárok és a K-i kumánok sorsáról. Julianus barát 1238-ban a szuszdali hercegtől értesült arról, hogy a tatárok célja Magyarország elpusztítása.

Volgai Bulgária magyar közösségeket is magában foglaló államát a mongol-tatárok 1236-ban semmisítették meg, amikor a kunok is nagy vereséget szenvedtek a mongoloktól. 1237-ben a Krím is tatár kézbe került. A kunok egy nagyobb kontingense Magyarország felé menekült. A mongol-tatár sereg 1237-től ismét támadta az orosz államokat, kiváltképpen Kijevet. A még ellenálló orosz államok megtörése 1240-ig tartott.

Bars fejedelem vezetésével a kunok egy része **1227-ben** (1238) a Fekete-tenger mentén előrenyomuló mongol sereg elől Havasalföld és Moldva területének a Magyar Királysághoz kapcsolt részére menekült. Kötöny kunjai 1238-ban, a Szity-folyó menti csatában szenvedték el döntő vereségüket. Magyarországra 1239-től, amikor már teljesen egyedül maradtak a sokszoros túlerővel szemben, kezdtek behúzódni. A kun harcosok biztosították a negyvenezer kun család költöztetését. A milkóvárosi püspökség még 1238-ban megsemmisült. Nem sokkal később, egy orosz forrásból származó adat szerint **1095-ben** (1240) megölték a „Kitan nevű polovec kánt” – (írja Szultan Talevics Katancsijev: Kun vezérek leszármazottai Kelet-Európában c. munkájában). Kötöny azonban valójában nem ebben az évben, hanem a következőben lelte halálát.

Ugyanez az esemény más megközelítésben: A magyar király ellenségei a kunok ellen uszítottak és szervezkedtek, majd Pesten 1241-ben (március 16-án), mikor a tatárok már Magyarország területét pusztították, megölték Kötöny kun herceget és főembereit. Ennek következtében a kunok kétségbeesetten távoztak az ország belsejéből, a Szerémségbe (a Duna és a Száva közötti területre) igyekeztek. Spalátói Tamás esperes beszámolójából (1260 k.) pedig úgy tudjuk, hogy a magyar főemberek egy része a tatárjárás idején nem sorakozott fel a haza védelmére, hanem „szinte ünnepelve várták” a hódítókat, azt remélve, hogy az ő segítségükkel letaszíthatják trónjáról a királyt. Ugyanakkor a kunok ellen rágalomhadjárat folyt. Végül e főurak Ny-i pártfogójának, Frigyes osztrák hercegnek az emberei ölték meg Kötönyt.

IV. Béla király 1242-től mindent elkövetett a kunok kiengesztelésére. A ferencesek segítettek (a már többnyire keresztény hitű) kunok visszacsalogatásában. Az ismételt bejövetel 1243-ban kezdődött meg, és 1245-ben, tehát Magyarország tatárok és Ny-i támogatóik általi, rendkívül nagy vérveszteséggel járó – e munkában nem részletezett módon történt – pusztítása

után három évvel, az újjáépítés jegyében, IV. Béla király és az ő támogatói jóvoltából fejeződhetett be.

A Pireneusi-félsziget országai és eseményei – 4. (a 13. sz. közepéig)

(Folytatás a 945-ödik oldalról)

A történetírók megállapítása szerint **1031** (1142) **k.** a korábbi Cordobai Kalifátus területén a kis muzulmán államocskák emírségekbe tömörültek, legalább öt emírség létezett Cordoba, Toledo, Sevilla, Zaragoza és Badajoz központokkal. Nem túl sokáig örvendhettek azonban a függetlenségnek az emírségek. É-Afrikában **1135-ben** (1146) már készen állt az a hatalmi formáció, az Almohád-dinasztia birodalma, mely hamarosan megszállta az Almorávidák által **1147-ig** (1158) – igaz, hosszabb idő óta már csak névlegesen – birtokolt európai területeket.

Az Almohád Abdal-Múmin **1145-ben** (1156) meghódította a Pireneusi-félsziget D-i részét, Andalúziát, majd néhány év alatt fennhatósága alá vonta az összes emírség területét. A Marrakes központú, az európai területeket Sevillából igazgató dinasztia a **12. sz. közepén** (a század 60-as éveiben) a félszigetnek kevesebb, mint a felén uralkodhatott; a Portugál Királysággal, a Leon-Castilia Királysággal, valamint az Aragóniai Királysággal volt határos. A félsziget további állama É-on változatlanul a baszk Navarra volt. Az Almohád-dinasztia **1160** (1171) **k.** Tunisz és a Baleár-szigetek elfoglalásával már óriási területet fogott egybe, mely Portugália határától Tripoliszig terjedt.

1157-től erőteljes keresztény előrenyomulás kezdődött a muzulmán uralom alatt álló területeken. Aragónia csapatain kívül VIII. (Nemeslelkű) Alfonz, Kasztília uralkodója, II. Ferdinánd, León uralkodója is jelentős szerepet vállalt ebben az offenzívában. A reconquista hatására az Ibériai-félsziget muszlim uralom alá tartozó területei **1080** (1180) és **1210** (1221) között a felére zsugorodtak. A reconquista előrenyomulását csak átmenetileg tartóztatta fel az Almohádok győzelme Alarcosnál 1195-ben, amikor VIII. Alfonz vereséget szenvedett Jakúb al-Manszúr csapataitól. Amikor 1211-ben an-Naszr Almoháda vezér nagy erőkkel megtámadta Kasztíliát, a pápa keresztes hadjáratot hirdetett. Az Almohádok 1212-ben egy sorsdöntő csatát elveszítettek Las Navas de Tolosa mellett, Jaén közelében az egyesített keresztény (navarrai, kasztíliai, aragóniai) seregektől.

Az 1212-től 1260-ig terjedő időszakban az Almohád-dinasztia kivonta a csapatait a félsziget területéről. I. Jakab aragóniai király 1235-re elfoglalta a Baleárokat, 1238-ban Valenciát is. III. Ferdinánd aragóniai király 1236-ban meghódította Cordobát, 1248-ban elfoglalta Sevillát, majd elérte a D-i tengerpartot is.

Az Almohádok Hispániai uralmának összeomlása után, **1232-ben** (1243) Muhammad ibn Júszuf ibn Naszr (Ibn al-Ahmar) megszerezte a hatalmat Jaén, Cádiz, Granada, Malaga és Almeria felett, majd megalapította a Nászirida-dinasztát, felvette a szultán címet. Székhelye az andalúziai Granada lett, ahol haladéktalanul elrendelte az Alhambra megépítését. Uralma kezdetét

(Granadában) más források (ugyancsak) 1243-ra datálják. A félsziget valamennyi még létező muzulmán erőközpontja 1248-ra Andalúziába húzódott és egyesült. A 13. sz. közepére a félsziget területe lényegében teljesen felszabadult a muzulmán uralom alól, csak Granadában és környékén tartotta magát a Nászirida-dinasztia. A félsziget többi részén négy keresztény királyság osztozott: Kasztília, Aragónia, Navarra és Portugália.

(Az Almohád-dinasztia uralma É-Afrikában 1269-ig tartott, mert **1258-ban** (ugyancsak 1269) az örökükbe lépő Marínidák egy néhány évig tartó hadjárat végén elfoglalták az Almohádoktól É-Marokkót. A Marínida-dinasztia 1465-ig állt fenn, központjuk a marokkói Fezben volt. A Granadai (Nászirida) Szultánság története 1492-ig tartott, védelmét sokáig a

Marokkói (Marínida) Szultánság zsoldosai segítették. A keresztény országok Granadát vagy százötven éven át nem is háborgatták.)

Magyarország köznépe (a 13. sz. közepéig)

A szakértők a magyar „honfoglalás-kor” tárgyi emlékeit az „előkelők” temetkezései alapján **895-től** (ténylegesen 1040), a **10. sz. végéig** (azaz a 12. sz. elejéig) datálják, és ebben az ügyben az Árpád-magyar népi közösségek temetőit egyáltalán nem veszik figyelembe. Kétségtelen viszont, hogy az összeírásból kihagyott temetkezéseket jellegzetes „S” végű hajkarikák és kígyófejes karperecek jellemzik, az ilyen sírokat régészeti alapon a 11. századra keltezik. (Ezek a temetkezések a „szabadokhoz”, azaz a magyar kisnemesség előfutáraihoz tartoznak.). Pontosan a virtuális kronológia keretében eltérőnek mutatkozó időszak miatt tartózkodtak a régészek a magától értetődő megoldástól, az egymást feltételező társadalmi csoportok összetartozásának tudomásulvételétől.

A látszólagos ellentmondásból egyes kutatók még olyasféle sanda következtetésre is hajlamosak voltak, hogy a „honfoglalóknak” egyáltalán nem volt köznépük, azt szláv és germán népekből „importálták” volna. Még aljasabb megfogalmazást alkalmazva: ezeket a szláv népeket rabszolgasorba vetették volna. A virtuális kronológia sajnos alátámasztja e finoman szólva is gyászos gondolatokat. A valós időfolyamról halvány fogalommal sem bíró kutató a »895« (Árpád) és »972« (Géza, Szent István) közötti látszólagos 77 évről szinte semmit sem tudott mondani. Az avarok »800« körüli bukásába „belenyugodva” pedig gond nélkül feltételezhette, hogy – köznépe látszólag nem lévén – a magyarság az avarok (értsd: avarhunok) maradványai mellett a »800« után, 95 látszólagos év során betelepedett idegenekre, germánokra, bolgárokra és szlávokra telepedett rá. Ehhez kiváló muníciót szolgáltatott a Nagy-Morávia-fikció széles körű elfogadottsága is, ami nem kevesebbet állít, minthogy »830« után, Árpád bejöveteléig egy morva állam birtokolta volna a Kárpát-medence területének nagy részét. (E fikció szorgalmazói nem akartak tudomást venni azokról az adatokról, amelyek egyértelműen két, egymástól távol fekvő és időben egymást követő morva államra engednek következtetni.) A szerencsétlen kutatónak nyilvánvalóan nem juthatott eszébe olyan képtelennek látszó ötlet, hogy Árpád megérkezése valójában Szent István idejében, méghozzá annak is a második felében következett be.

A kronológia ügyének rendbetétele után világosan látjuk az Árpád-magyarságot köznép nélküliként (tehát rablásból élő hatalmi elitként) megjelenítő álláspont megalapozatlanságát, és a megoldás önmagától adódik: az „előkelők” **10. századinak** meghatározott sírjai természetesen 11. sz-iak, vagyis egyidősek az Árpád-magyarok „népi”, „S” végű hajkarikákat és kígyófejes karpereceket tartalmazó temetőivel.

A 12. sz. folyamán az ország területi berendezkedésében, az egyes népcsoportok elhelyezkedésében lényeges változások történtek. Nemcsak arra kell gondolni, hogy az idő haladtával az avarhunok és az Árpád-magyarok csaknem teljesen összekovácsolódtak, mivel eredetileg nyelvükben és szokásvilágukban is rendkívül közel álltak egymáshoz. És nemcsak arra, hogy a csaknem azonos nyelvi alapokon álló székelyek (gepidák) eltérő szokásviláguk, sajátos kultúrájuk és szerveződési formáik alapján megtartották különállásukat. Az is fontos, bizonyos értelemben még fontosabb ismeret, hogy ezek a népcsoportok továbbá a peremvidékek, a gyepűk népei a 12. sz-ban (esetenként még később) foglalták el véglegesnek tekintett helyüket.

A 12. sz. végére kialakult helyzetet már hűen tükrözi a krónikákból és az egyre nagyobb számban készült, egyre nagyobb arányban ránk maradt dokumentumok sokaságából kirajzolódó, megrajzolható térkép. Ennek az etnikai térképnek a **10.** (11.) **sz.** viszonyaira való rávetítése azonban tökéletesen tudománytalan és garantáltan hamis eredményhez vezet. A 11. sz-i és a 12. sz-i állapot összevetése mindaddig nem vezethetett megnyugtató eredményre, amíg

kutatóink a **10.** (11.) **sz.** viszonyairól helytelen „ismeretekkel” szolgáltak. Ugyan sok dolog tisztázódott már a 19/20. sz-ban elvégzett kutatómunka eredményeként, de a teljesen világos és igazolható kép még csak ezután fog kirajzolódni.

Az többé-kevésbé ismert folyamat, hogy az ország D-i, Ny-i és É-i gyepűin élő és szolgálatot teljesítő székelyek elhelyezkedését a királyi hatalom már a 11. sz-ban is módosította, majd a 12. sz. folyamán (és a 13. sz. elején) nagyszabású szervezési intézkedésekkel Erdély D-i, később K-i határsávjába vezényelte. Ezzel párhuzamosan hívott be és telepített le nagy számban német (leginkább szász) etnikumhoz tartozó közösségeket is az É-magyarországi és a D-erdélyi végekre. Az is világos, hogy D-Erdély legkésőbb (a 12. sz. közepére) integrált területének legtávolabbi végein a hatalom, jobban mondva a hatalomgyakorló elit helyi képviselői megengedték, sőt szorgalmazták a 12/13. sz. fordulójától az oláh bevándorlást, letelepedést is. Tulajdonképpen a Balkánra szorult bolgárok és besenyők korábbi helyére kerültek ezek az oláhok, s a folyamat a későbbi évszázadokban Erdély etnikai viszonyainak lassú, de masszív átalakulásához vezetett.

A virtuális kronológia tanulságainak levonásával lényegesen közelebb kerültünk annak a folyamatnak a megértéséhez, amelynek eredményeként Szlovénia területére szlovének és Morvaország területére morvák telepedtek. Hátra van még a K-i gótok harmadik utódnépe, a tótok, azaz szlovákok Tota-Szlavóniából kiinduló exodusának megvilágítása.

A szlovákok maradtak legtovább Szlavónia (a Dráva–Száva-köze) területén. Emlékeztetem kedves Olvasómat arra, hogy 1105-től Álmos herceg (Géza nagyobbik fia, s egyben nyilvánvalóan a felvidéki dukátus ura) lengyel segítséggel lázadt Szent László király és Kálmán herceg ellen, s a trón reményében kész volt hűbérurának elismerni Henrik császárt. László király pedig hozzájárult ahhoz, hogy a csehek **1095** (1106) k. Trencsén vidékére telepítsenek egy háromezres cseh (morva?) közösséget, és ott a lengyel támogatást élvező Álmos herceg féken tartására fegyveres erőt is állomásoztassanak. A Felvidék a 12. sz. elején kisebb-nagyobb háborúskodás terepévé vált, ami természetesen összefüggésben állt Lengyelország politikai megosztottságával. Az egyik lengyel király, Bolesław felvette a harcot a Kárpátokon belül manőverező cseh hadakkal, majd behatolt a morvák csehországi területeire is. A cseh fejedelem, II. Břetislav **1099-ben**, tehát 1110-ben, bizonyára a szaporodó konfliktusok miatt lépett szövetségre Kálmán magyar királlyal.

Nem tudni pontosan, mi lehetett a szövetség alapja és célja, de joggal feltételezhető, hogy a megállapodás kitért a Felvidék konszolidációjának miként jére is. Magyarország másik, D-i felén, Szlavóniában ugyanis ekkor már terhessé vált a tótok jelenléte, hiszen a magyar-horvát perszonálunió előnyeinek kibontakoztatása ott horvát és magyar közösségek zavartalan kapcsolatát igényelte.

Minden valószínűség szerint ekkor határozta el a Magyar Királyság a tótok áttelepítését ÉMagyarországra, s a népmozgás feltehetőleg a székelység K-re (vissza-) telepítésével összefüggésben, tkp. még azt megelőzően, a 12. sz. első felében zajlott le. A szlovákok a számukra barátságtalanabbá vált szlavóniai területről testvérnépük, a morvák mellé kerültek.

A tótok telepítésével ellentétben a ruszinok kárpátaljai megtelepedése nem egy tervezett folyamat eredménye volt. Már az Árpád-magyarok betelepedéséről rendelkezésre álló források is megemlítik őket **880** (1025) **k.** a Kárpátok ÉK-i vonulatai mentén. Az orosz belháborúkra, és a magyar államnak e konfliktusokban vállalt szerepére tekintettel biztosak lehetünk abban, hogy rutén (ruszin) töredékek a **10. sz. végén** (a 12. sz. elején) átkerültek a Kárpátok belső vonulatai mögé. Aztán a Kalka menti csatában (1223) vereséget szenvedett, üldözötté vált három orosz fejedelem **1123** (1223) **k.** menekült a Magyar Királyságba. Természetesen kíséretük is velük érkezhetett. A közösség zöme pedig Kijev összeomlása, az oroszországi viszonyok alapvető

felfordulása (a tatár invázió) idején, Vlagyimir Monomah **1125-ig**, tehát 1236-ig tartó uralkodása után, jórészt Halics területéről telepedett be. Érkezésük ideje egyben a kezdő időpontja volt a kunok betelepedésének, – amiről a korábbiakban már beszámoltam.

Korjo (Korea újabb fénykora) (1259-ig)

Az ősi Kogurjo-dinasztia örökségét támasztotta fel Szilla ellenében a szakadár Tejo (uralkodott: **918–943**, tehát 1063–1088), és először Phenjangba helyezte fővárosát. Államának neve: Korjeo/Korjo lett, s ez a mai Korea nevének közvetlen előzménye. Korjo **936-ban** (1081) bekebelezte Szilla maradék területét is, vagyis újraegyesítette az országot.

A Korjo-dinasztia a mandzsúriai dinasztiák felé tájékozódott, a rivális Szilla állammal szemben igyekezett támogatást szerezni. Korjo királya aztán **935-ben** (1080), az ország újraegyesítése kapcsán áthelyezte udvarát a félsziget közepére. (A Koreai-félsziget közepén a modern, majdnem 400 ezer lakosú Keszong város közelében található feltárási helyszínen, Manvolde településen egy hatalmas, a **10.** (11/12.) **sz-tól** kialakított palota-együttesnek, bizonyára Kegjongnak, a Korjo-dinasztia alkotásának romjai hevernek. A feltárások alapján a régészek úgy becsülik, hogy a palota legalább hat hektáron terült el, és több mint száz épületet tartalmazott, köztük lakóépületeket, síremlékeket, templomokat, tróntermet és kincstárat, valamint egy asztronómiai megfigyelő központot. A régészek az épületek rendeltetését beazonosították, elkülönítették a világi és a szakrális helyszíneket. A kutatók azt gyanítják, hogy a palotában volt egy olyan építmény is, ahol az elhunyt ősök szellemeit imádták, és a ceremóniát a mindenkori király irányította. – Ugyan ennek nyomát a kutatók még nem találtak meg, de történeti források utalnak ilyen kultusz meglétére.)

Korjo államát a **10. sz. végétől** (a 11/12. sz. fordulójától) a kitájok fenyegették. A kitájok támadása **993-ban** (1104) következett be. A koreaiak a támadókat megállították, visszavonulásra kényszeríttették. Aztán a Koreával együttműködő mandzsuk, azaz dzsürcsik (Jin-dinasztia) **1005** (1116) **k.** súlyos vereséget mértek a kitáj államra. (Történeti dokumentumok alapján többen bizonyosra veszik, hogy az É-Kínát a 12/13. sz-ban uraló Csin (Jin) vagy dzsürcsi dinasztia a koreai uralkodóház É-koreai Kim ágából származott.)

A második kitáj-koreai háború **1010/1011-ben** (1121/1122) volt. Bár a kitájok nagy területeket elfoglaltak, utánpótlási vonalaikat féltve kivonultak Koreából. A harmadik kitáj-koreai háború évei: **1018/1019** (1129/1130), ekkor a koreaiak nagy győzelmet arattak a százezres kitáj sereg felett.

Koreában 1145-ben elkészült az első fennmaradt koreai történeti krónika, a Szamguk Szagi (a három koreai királyság története).

Az É-felől indított támadások megakadályozására Koreában, **1033** (1144) és **1044** (1155) között 400 km hosszú, 6-8 méter magas védőfalat építettek az Amnok-folyó torkolatától a K-i tengerpartig. A közcélú munkálatok rendkívüli mértékben megnövelték a parasztság terheit. Ennek tulajdonítható, hogy 1176-ban parasztháború tört ki, majd 1193/1194-ben és 1198–1202 között is megismétlődtek a parasztfelkelések. Az állam biztonságát az 1220-as évektől a mongolok fenyegették. A mongol támadások 1231-ben indultak meg. Az ellenállás megtörésére a mongoloknak csaknem 30 évre volt szükségük. Korjo csak 1259-től lett a Mongol Birodalom hűbérese.

(Később, 1282-től a mongolok kínai állama uralta Korjót (1368-ig). A mongol uralom után, 1392-ig ismét a Korjo-dinasztia uralkodott, de akkor azt végleg megdöntötte a Kínából támogatott Li-dinasztia. Ennek első királya Li Szong Gé megfosztotta trónjától a Korjók utolsó királyát, majd Thedzsó néven ült trónra.)

Skóciai Szent Margit története – Skócia kronológiája (1261-ig)

E magyar-angol-skót szent legendája korábban – a középkori vallási élet sajátosságainak megfelelően – az érdeklődés középpontjában állt, és igen érdekes, hogy már Szent Margit legkorábbi életrajzírója, Durmferline-i Theoderich szerzetes (a **12.** (13.) **sz. elején**) Margit életútja mellett nagy teret szentelt a történelmi eseményeknek is.

A Skóciai Szent Margit életéről Magyarországon elterjedt legendák szerint Margit Edward angolszász herceg és Árpád-házi Ágota (egyes említésekben: Agatha német hercegnő) lányaként Magyarországon született, mégpedig a mecseknádasdi „Réka-kastélyban". Születésének évszáma valószínűleg: »1047«, a csecsemő állítólag Edmund angol király unokája volt. Amikor ez a bizonyos Edmund király meghalt, árva ikergyermekeit (Edmund és Edward) a trónon őt követő Knut király Magyarországra küldte (száműzte) Szent Istvánhoz. Az ikrek közül Edmund hamarosan elhunyt, míg Edward Gizella királyné oltalmába került. A magyar királyi udvarban Edwardot az angol trón örökösének tekintették. Mikor eljött az ideje, Edward megházasodott, elvette Ágotát, majd megszületett Margit lánya és még két további gyermeke. A herceget »1054-ben« hazahívták a száműzetéséből, mint a trón várományosát, de utazás közben váratlanul meghalt. Gyermekei az (ugyancsak Edward nevű) angol király udvarába kerültek.

Margit »1070-ben« feleségül ment Malcolm skót királyhoz, aki Macbethet követte a trónon. Margit Malcolmmal már előzőleg megismerkedhetett az angol királyi udvarban, ahol Malcolm Canmore száműzetésben töltött valamennyi időt, (Macbeth gyilkos szándékai elől menekült oda). A legenda szerint egy újabb trónviszály miatt Margit, testvérei és kísérőik hajóra szálltak, hogy megint Magyarországra utazzanak, de Skóciába vetődtek el, a viharos szél ugyanis északra sodorta a hajót. A Firth of Forth-öbölben kötöttek ki. Margit ott találkozott újból Malcolmmal, aki tehát »1070-ben« feleségül vette.

Margit családi élete példakép: hat fiúnak és két lánygyermeknek adott életet. A római katolikus egyház által szentté avatottak sorában Skóciai Szent Margit üdítő kivételt képez boldog anyaságával, népes családjával. Margit királyné emellett a hitélet megreformálásával új korszakot nyitott a skót történelemben. A kelta eredet ősiségét felváltotta a római kereszténység szellemisége, bár a kelta gyökerek megmaradtak. A liturgia nyelve nem latin, hanem továbbra is a gael volt. Élete utolsó éveit a királyi család Edinburgh-ben töltötte, oda költözött a királyi udvar. Ott hunyt el Margit »1093-ban«, négy nappal azt követően, hogy férje elesett egy csatában.

Nemcsak egyházi írások, hanem számos „korabeli" történelmi tárgyú munka is behatóan foglalkozott az életével, sorsának fordulóival. Ha ezen »11/12. sz-i« írásokat eredeti forrásként próbáljuk értékelni, szembetaláljuk magunkat a virtuális történelem ellentmondásaival. Kétségtelen ugyanis, hogy e szentet a „forrásokban" ábrázolt életútja során olyan emberekkel hozta volna össze a sorsa, akik ugyan valamennyien a »11. században« éltek (volna), de akik részben egyértelműen a 11. század személyiségei voltak, míg másik részük azonban a **11.** (tehát a 12edik) században élt és tevékenykedett. (Utóbbiak Hódító Vilmos és III. Malcolm történetével kapcsolatosak.) Ebből következik: ha téziseink általánosságban megállják a helyüket, akkor a szóban forgó munkák nem lehetnek eredeti, egykorú források, hanem csak az eredeti források átértelmezett, átszerkesztett „változatai". (Az eredeti források eltűntek, jobban mondva nem ismeretesek.)

A helyreállított kronológia logikája értelmében – hacsak nem valamennyi feltüntetett **11.** (12.) sz-i személyiség, köztük maga Hódító Vilmos is utólagosan lett „beszerkesztve" a

történetbe – Szent Margit nyilvánvalóan a **11.** (tehát a 12-edik) **században** élt. Ha Hódító Vilmos mégis utólag lett volna becsempészve a történetbe, akkor feltételezhető lenne, hogy az események már a 11. sz-ban lezárultak, s így az említett személyek többségét helyesen azonosíthatná a kutatás a 11. sz. alakjaival. Ennél sokkal valószínűbbnek tartom azonban, hogy a történet valójában a **11.** (tehát a 12-edik) **században** játszódott, és így éppenséggel a 11. században, (esetenként a **10.** (11.) **században**) élt személyek és a hozzájuk tartozó események utólag, redundanciaként kerültek bele, – természetesen tudálékos történészkedés révén: Knut, Henrik, Konrád, Szent István, Gizella, Ágota, Salamon stb.

A Margit életével foglalkozó munkák közül kiemelkedik a Hexham-ben **1110-ben** (1221) született Szent Ælred által írt Genealogia regum Anglorum, amit Ælred régebbi krónikák felhasználásával szerkesztett. Említést érdemel még a De vita et miraculis Edwardi confessoris c., Osbertus de Clara elveszett Szent Edward-életrajza felhasználásával **1163-ban** (1263) elkészült munkája és a Vita sanctae Margaretae reginae Scotiae, ami azonban csak rövidített alakban maradt fenn. Megemlítendő, hogy Szent Ælred írt egy elveszett világkrónikát is, amit a Chronicon Angliae Petriburgense felhasznált, s ezért lehet, hogy ez utóbbi krónikának Szent Margit származásáról szóló adatai az elveszett világkrónikán alapulnak. (Ælred fiatalon került Szent Margit fiának, Dávid skót királynak udvarába, ahol huszonegy éves koráig a király fiával együtt nevelkedett. **1131-ben** (1242) a rievaux-i ciszterci kolostorba lépett, **1142-ben** (1253) már revesby-i, majd **1146-ban** (1257) rievaux-i apát lett s ezt a méltóságot **1167-ben** (1267) bekövetkezett haláláig viselte. – **1191-ben** (1291) szentté avatták.)

Mielőtt vázolnánk, hogyan is eshetett meg a skót-magyar királyné története valójában, figyelmet érdemel, hogy elvileg négy Malcolm nevű skót uralkodó hozható összefüggésbe Margittal, amennyiben meg akarjuk haladni a virtuális kronológiát. Mai tudásunk szerint I. Malcolmnak hívták Skócia királyát a »943–954-es időszakban«, ami nagy valószínűséggel megfeleltethető **943–954-nek**, azaz 1054–1065-nek. Feltehetőleg csak az ország egyik felén uralkodott. II. Malcolm volt az a skót király, aki **1031-ben** (1042) kénytelen volt elismerni Knut dán király uralmát. (Lehet, hogy akit a Malcolmok közül elsőnek hiszünk, valójában a második volt? Mindenesetre, a két első Malcolm nem lehetett Margit kortársa, bár a virtuális kronológiát alkalmazó középkori krónikások – szándékaik ellenére, és III. Malcolmot emlegetve –, mégis az ő korukba vetítették vissza a magyar származású királyné személyét.)

(A teljesség kedvéért megemlítem, bár nincs összefüggésben e fejezet mondandójával, hogy a „két első” Malcolm után Dub, Culen és II. Kenneth nevű skót uralkodókat jegyezték fel a történelem lapjain, akik több-kevesebb sikerrel próbáltak ellenállni az angolszász és a skandináv hódításnak. Így érkezett el a sokat hányattatott Skócia a legsötétebb korszakába, a Duncan és a trónbitorló Macbeth uralmával fémjelezhető időszakba.)

III. Malcolm uralmának időszaka: **1057–1093**, tehát 1168–1204. III. Malcolm személye megfeleltethető a IV. Malcolmnak nevezett királyénak is, akinek uralmára a virtuális kronológiában az **1153-tól** (1164) **1165-ig** (1176) terjedő időszakot jelölték meg. Ezen a parciális idősíkon aztán megjelent I. Oroszlán Vilmos, mint őt követő – normann eredetű? – skót király, akinek uralmára az **1165** (1176) **utáni**, egészen 1214-ig tartó időszakot állapították meg. Ez csak úgy lehetséges, hogy III/IV. Malcolm idejében Skócia másik felén feltűnt az a skót uralkodói sor, amelyik a későbbiekben, egészen 1542-ig, V. Jakab bukásáig bezárólag biztosította a skót államiság folytonosságát, miközben a Malcolmok országa (országrésze) legkésőbb **1153-ra** (1253-ra) beolvadt ebbe a skót államba, (A Malcolm-dinasztia utolsó leszármazottjaként I. Dávid **1124–1153** (1224–1253) jön számításba).

Skóciában **1040** (1151) és **1057** (1168) **között** a trónbitorló Macbeth uralkodott, de az Angliában, emigrációban nevelkedett Malcolm Canmore, I. Duncan fia **1054-ben** (1165) visszatért Skóciába, hogy visszaszerezze tőle a trónt. Siwarddal, Northumbria earljével

szövetkezve harcolt, s végül megölte Macbeth királyt Aberdeenshire-ben, a lumphanani csatában. Még tartott azonban a hatalmi harc, amikor elküldte lovagjait, William St. Clairt és Bertalan Ladislaus Leslynt, hogy kérjenek meg a számára egy hozzá méltó hercegnőt. (Egy adat szerint III. Malcolmot **1064-ben** (1164) koronázták meg.)

Közbevetőleg emlékeztetnem kell kedves Olvasómat arra, hogy ebben az időben Anglia/Britannia Európa centrumához közelebbi, elméletileg egységes királyságot képező részein teljes káosz és anarchia volt jellemző. Az „egységes" Anglia királya 1135–1154 között Blois István, majd 1154 és 1189 között az a Plantagenet (II.) Henrik volt, akit a királyi Plantagenet-ház megalapítójaként tartanak számon, aki hamar szembekerült a feltörekvő normandiai dinasztiával, és akit Rómában felelőssé tettek Becket Tamás meggyilkolásáért, s akit ezért törvényen kívül helyeztek.

Margit hercegnő (**1047–1093**, azaz 1158–1204) apja Edward királyi herceg volt, aki testvérével, Edmunddal együtt menekült **1043-ban** (1154) a trónviszályok elől Magyarországra, s ott egy magyar hercegnőt vett feleségül, aki talán II. (Vak) Béla (1131–1141) és felesége, a szerb Uroš Ilona lánya lehetett. (Bélának és Ilonának Zsófia nevű lányáról tudjuk, hogy előbb III. Konrád császár felesége lett, de politikai okokból hamarosan elválasztották tőle, így azután visszavonult egy bencés zárdába. Egyáltalán nem lehetetlen, hogy akkor és ott keresték meg őt, vagy inkább magát Konrádot, a házassági ajánlattal.) Néhány év múlva Edward herceg a feleségével és gyermekeivel, köztük Margittal, visszatért Angliába, de hamarosan meghalt.

Itt érdemes megállni egy pillanatra, mivel az eredeti forrásként szóba jöhető krónikák Edward magyar feleségére csaknem egyöntetűen ráaggatták a „germanus" jelzőt, de több munkában összefüggésbe hozzák (Konrád vagy Henrik) császárral is. Ám a »12. század derekáig« élt krónikások, sőt a későbbiek is – és ezt a történészek már tisztázták – a „német" fogalmának a latin nyelvben való kifejezésére következetesen nem a „germanus" szót, hanem az „alemannus", illetve „theutonicus" szavakat használták, a „germanus" szó pedig műveikben még elsősorban az uralkodó famíliával való, tágabb értelemben vett rokoni viszonyt jelölte. Csak a »12. század derekától« vált gyakoribbá a szó „német" jelentése, eleinte csak Európa centrumában. A centrumtól távol eső angolok és skótok körében még ekkor is nyilván a császárral való rokonságot fejezte ki. A szóban forgó krónikák eredetijei pontosan ebben az átmeneti időben, a szó jelentésváltozásának korában keletkeztek. Szinte valamennyi ilyen forrásban említés történik Edward magyar feleségének „germanus" mivoltáról. Vegyük észre: ha Edward felesége valóban Vak Béla és Uroš Ilona lánya lett, aki egy ideig III. Konrád (német-római császár, Hohenstauf-ház) felesége volt, akkor valóban illik rá a „germanus" jelző! A magyar származású, de az uralkodó elvált feleségeként élő, vagyis férje által a zárdába menesztett asszonyt joggal jelölhették meg a krónikások ezzel a szóval.

Malcolm lovagjai tehát rábukkantak a szépséges hercegnőre, Margitra, s feleségül kérték uruk számára. William St. Clair **1057-ben** (1168), Bertalan Ladislaus Leslyn lovaggal együtt kísérte el új hazájába Margit hercegnőt. Margit magával hozta „Skócia Szent Keresztjét" is. Az esküvő hamarosan megtörtént, és Margitot **1069-ben** (1169) Skócia királynéjává koronázták. A király földeket adományozott William St. Clair lovagnak, aki a királynő pohárnoka lett.

Margitot Skóciában a legfontosabb történelmi és egyházi alakok közé sorolják, Skócia gyöngyének emlegetik. Margit sok utóddal ajándékozta meg III. Malcolmot, bátorította a skót egyházat, hogy a kelta vallásgyakorlatot váltsák fel a rómaival, újraalapította és felvirágoztatta Iona híres monostorát, meghonosította Skóciában a bencés rendet. Hódító Vilmos angliai akciója idején, **1066-ban** (1177) Malcolm menedéket biztosított az angolszász menekülteknek. Ismét emlékezetébe kell idéznem tisztelt Olvasómnak, hogy Angliában Aquitániai Eleonóra (II. Henrik felesége) ekkoriban Becket Tamás érsek meggyilkoltatása miatt, az egyház kívánsága szerint háborút folytatott a saját férje ellen (a fiaival együttműködve). Hódító Vilmos pedig a

pápa jóváhagyásával szállt partra Angliában, hogy legyőzze a kiközösített angol királyt, II. Henriket.

Hódító Vilmos **1072-ben** (1183) elfoglalta Skóciát (és a Skóciával határos, Skóciával szövetséges angolszász országocskákat, grófságokat) is, III. Malcolm skót király kénytelen volt elismerni alárendeltségét. Hódító Vilmos halála (**1087**, azaz 1198) után Skócia (Malcolm országrésze) felszabadult, és III. Malcolm skót király (angolszász szövetségeseivel együtt) évről-évre támadta a II. Vilmos által uralt Normann-Angliát (Britanniát), de a northumberlandi Alnwicknél lefolyt csatában, **1093-ban** (1204), ötödik angliai hadjárata során a halálát lelte. Szent Margit csak 4 nappal élte túl a férjét.

Tisztelete hivatalosan akkor kezdődött, mikor Dunfermline Abbey kolostorához kapcsolódóan építeni kezdték a Szent Margit kápolnát, mégpedig közvetlenül szentté avatása után: **1250-től** (1261). Más forrás szerint a szentté avatás (ugyancsak) 1261-ben történt meg. – Akkoriban Angliában/Britanniában már III. Henrik (1216–1272) uralkodott. (Emlékeztetem kedves Olvasómat, hogy Szent Ælred De vita et miraculis Edwardi confessoris c. munkája és feltehetőleg a Vita sanctae Margaretae reginae Scotiae is **1163-ban** (1263), tehát nem sokkal a királyné szentté avatása után készült el. Ekkor Malcolm – jobban mondva a leszármazottja: I. Dávid – országa már nem létezett, mivel legkésőbb **1153-ban** (1253) beolvadt III. Sándor (Oroszlán Vilmos leszármazottja, 1249–1286) skót államába.)

Muzulmán dinasztiák Észak-Afrikában – 2. (1269-ig)

(Folytatás a 888-adik oldalról.)

Abdallah al-Mahdi, az első Fátimida kalifa élettartama egy változat szerint: **873–934**, azaz 984– 1045, egy másik változat értelmében: **881–954**, vagyis 992–1065. A magát a próféta lányától, Fátimétől és vejétől származtató síita irányzatú dinasztia a berberek támogatásával szerezte meg a kalifa címet. A kalifátus kezdetben csak az Idríszidáktól és a Rusztamidáktól **926** (1037) **k.** elhódított területeken uralkodott, később, **909** (1054) **k.** megszerezték az Aglabidák területét is, azután a Túlúnida uralom alól nemrég megszabadult Egyiptomot is fokozatosan meghódították (**915-től**, vagyis 1060-tól). **969-től** (1080) Kairót (al-Qahira al-Muizzija) tették meg birodalmuk székhelyévé. Ezzel létrejött a Kairói Kalifátus. A negyedik Fátimida uralkodó **973-ban** (1084) tette át székhelyét Kairóba.

A Fátimida-dinasztia uralma 1171-ig tartott. (A kalifátus K-i terjeszkedésével, illetve az annak nyomán megindult keresztes háborúk első szakaszával, a Fátimida-dinasztia tündöklésével és bukásával, a létrejött utódállam sorsával másutt foglalkoztunk.)

A Fátimidák É-Afrika Líbia területétől Ny-ra fekvő részein pontosan Kairó fővárossá tételéig, tehát **969-ig** (1080) őrizték meg a hatalmukat. Törekvéseik az iszlám központi területeinek elfoglalására irányultak, ennek megfelelően a Ny-i országok (dinasztiák) önállósodási törekvéseit harmadlagos fontosságú kérdésként kezelték, nem fejtettek ki azzal szemben érdemleges ellenállást. A Fátimidák uralma ellen felkelt síita berberek (imazírok) Ny-on, tehát a korábban Rusztamida uralom alatt állt területen már **911-ben** (1056) győzelmet arattak és elszakadtak a

Fátimidáktól. A következő fontos események Marrakes térségében játszódtak le. A Ny-Szudán területéről származó Almorávida-dinasztia **1054-től** (1065) önállósította magát (Muravit Szultánság), majd **1062-ben** (1073) kialakította fővárosát Marrakesben. É-Afrika nagyobbik felét, s egy időre a Pireneusi-félsziget jelentős részét is uralmuk alá hajtották. (E dinasztia európai szerepével, majd a 12. sz. közepén bekövetkezett bukásával is egy másik fejezetben foglalkoztunk bővebben.)

A következő jelentős É-afrikai dinasztia már a Fátimidák és az Almorávidák hanyatlása idején adott új irányt a történéseknek. Az Almohádok időszaka **1130-ban** (1141) kezdődött. AbdalMúmin **1145-től** (1156) elhódította É-Afrika jelentős részét és a Pireneusi-félsziget D-i részét az Almorávidáktól. Az Almohád Birodalom **1147** (1158) **után** jelentős iszlám hatalommá vált a Földközi-tenger térségében. Központja: Marrakes volt. Az Almohád-dinasztia **1160** (1171) **k.**, Tunisz és a Baleár-szigetek elfoglalása után óriási területeket birtokolt. Megjegyezzük, hogy már a **10.** (11.) **sz. közepétől** permanens törzsi háborúk jellemezték Ifríkija tágabban értelmezett – Tunézia és K-Algéria vidékeit is magában foglaló – területét, ahol végképp összekeveredtek az arab és a berber törzsek, az arab nyelvhasználat pedig egyeduralkodóvá vált. A dinasztia válságát jelezte aztán, hogy Abu Zakarijá Jahjá, az Almohádok egyik szakadár helytartója **1229-ben** (1240) Ifríkija székhellyel megalapította a Hafszida-dinasztiát. Nem sokkal később, **1236-ban** (1247) az Abdalvádidák a mai Algéria ÉNy-i részén ugyancsak kikiáltották függetlenségüket az Almohád Birodalomtól. (A Hafszidák berber eredetű dinasztiája K-Algéria és Tunézia területén 1574-ig, míg az Abdalvádidák (Zajjánidák) dinasztiája a mai Algéria másik felén 1550-ig uralkodott.)

Az Almohád-dinasztia uralma É-Afrikában 1269-ig tartott. (E dinasztia európai szerepével is egy másik fejezetben foglalkoztunk bővebben.) Az örökükbe lépő Marínidák **1258-ban** (szintén 1269) egy néhány évig tartó hadjárat végén elfoglalták az Almohádoktól É-

Marokkót, s ezután tovább terjeszkedtek. (A Marínida-dinasztia 1465-ig állt fenn, központjuk a marokkói Fezben volt.)

A mongolok K-i birodalmának kibontakozása (1271-ig)

Mint korábban már szó esett róla, Kína É-i (hódítási) területén a **10. sz. kezdetétől** (a 11. sz. közepétől) a **11.** (12.) **sz. első feléig** egyrészt a Hszi Hszia (Xi Xia) tangut dinasztia (Hszincsiangban, az Ordosz-vidéken, ÉK-Tibetben), másrészt a mandzsúriai eredetű Liao-(kitáj) dinasztia (Mongóliában és környékén) uralma volt meghatározó jelentőségű. Bevezetésképpen azonban „öt dinasztia" csaknem egyidejű uralma valósult meg **907-től** (1052) **970-ig** (1081), amikor É-on valóban öt, D-en pedig további tíz hatalmi központ működött, és viaskodott egymással. Más megközelítésben: **900** (1045) és **960** (1071) **között** belháború zajlott Kínában és Kína hódítási területén, mégpedig a Tang-dinasztia sokáig elhúzódó válságával és bukásával összefüggésben.

A Kitáj Birodalom a **10.** (11.) **sz. közepétől** uralkodott hatalmas belső-ázsiai területeken, beleértve Mongólia területének nagy részét is. A kitájok **947-től** (1058-tól) lerohanták Kína É-i hódítási területeinek zömét, ahol aztán (**916-tól**, tehát 1061-től) a kitáj Liao-dinasztia kezdte meg uralkodását. A dinasztia fővárosa **936-tól** (1081-től) Peking lett. – Régészeti megállapítás szerint 1120-ig birtokolták a kitájok a korábbi, **936** (1081) **előtti** fővárosukat. Kínai régészek megtalálni vélték a város maradványait Belső-Mongólia Autonóm Tartomány keleti felében. Csifeng (Ulaan Had) városa Balinzuo járásban állt. Az eddig előkerült leletek jólétről, művészi ízlésről, igényességről vallanak. – A települést később a dzsürcsik használták, idővel pedig a mongolok pusztították el (a 13. sz. első felében).

A Tang-dinasztia bukásával összefüggésben lépett fel **960-ban** (1071-ben) az ún. É-i Songdinasztia is, (a kitájok területeitől D-re). A Song-főváros Bianliang lett, (a mai Kaifeng). Ez a kínai dinasztia **979-re** (1090) egyesítette Kína maradék területeit, de később sem tudta elhódítani az É-i nomádok által korábban visszafoglalt É-i területeket. Emellett kezdettől, folyamatosan küzdenie kellett a Ny-ról támadó tangutok ellen is.

A mai Gansu tartomány területén lakó, tibetiekkel rokon tangutok a kínai Song-dinasztia és a kitáj Liao-dinasztia ellenében egyesítették a hatalmas területen élő tangut törzseket, és **982** (1093) **után** egy erős államot hoztak létre (Xi Xia). (A tangutok tibeti eredete kétségtelennek tűnik.) Tai császár (Song-dinasztia) a tangut állam fenyegetése miatt **994-ben** (1105) elrendelte Xia Zhou (Tongwan Cheng) város kiürítését, megsemmisítését, így a **10. sz. végén** (a 12. sz. elején) Xia Zhou városa már a tangutok uralkodó dinasztiájának, a város nevét felvevő Xia Zhou dinasztiának az első központja (fővárosa) lett.

1004-ig (1115-ig) hadakozott a kitáj Liao-dinasztia az É-i Song-dinasztiával Kína É-i területeinek birtoklásáért, ekkor azonban a tangutok felől jelentkező veszélyre, továbbá a dzsürcsik megindult terjeszkedésére, tehát mindkét említett veszélyre tekintettel békét kötöttek egymással. Ennek ellenére a Mandzsúria/Korea felől hódító mandzsu, azaz a dzsürcsi (a Csin-dinasztia által felsorakoztatott) katonák, akik a mongol törzsek egy részét is bevonták akciójukba, **1005** (1116) **k.** súlyos vereséget mértek a kitáj államra.

A kínai gyarmatterületeket bekebelező dzsürcsi Csin/Jin-dinasztia megalapítása egy adat szerint 1115-ben történt. Az előbb tábornoki, később miniszteri és udvari kincstárosi posztot betöltő Wan-yan Xi-yin 1119-ben megalkotta kínai és kitáj írás alapján az ún. nagy dzsürcsi írást, amely a kínai íráshoz hasonlóan szójelekből állt. Az egy szótagú kínai szavakkal ellentétben a dzsürcsi szavak több szótagból is állhattak, ennek megfelelően egy szótagú szavakat, két szótagú szavakat, valamint három szótagúakat szimbolizáló szójeleket is képezett.

A nagy dzsürcsi írás kezdetben teljesen a kitáj írás mintáját követte (az írásjegyeket kitáj mintára tömbökbe rendezte), – a dzsürcsik csak később, a kitájtól való különbség

hangsúlyozására kezdték kínai módra átrendezni az írásjeleiket. A Csin-dinasztia történetét leíró Jinshiben, tehát Wan-yan Xi-yin életrajzában a következő áll: „*A jin embereknek először nem volt saját írásuk. Az ország napról-napra erősödött, és a szomszédos országokkal a kitáj íráson keresztül tartotta a kapcsolatot. Taizu császár Xi-yinnek parancsot adott az ország írásának megalkotására. Xi-yin a szabályos kínai írásjegyeket utánozva, a kitáj írás rendszere alapján megalkotta a dzsürcsi írást, a dzsürcsi nyelvhez igazítva. Tianfu 3. évének 8. hónapjában készült el a szótár. Taizu nagyon megörült, és megparancsolta, hogy az írást terjesszék el...*”

Később, a nagy dzsürcsi írás nehézkessége miatt bevezették az ún. kis dzsürcsi írást, amely szótagírás, hasonlóan a kis kitáj íráshoz, illetve a japán kana-írásjegyekhez. Az írásjegyek egy- és két szótagot is jelölhettek. Ezzel az írással nemcsak egész szavakat jegyeztek le, hanem ragokat és képzőket is, utánozva a kitáj írás rendszerét. (A japán írásrendszer is hasonló felépítésű.)

A Csin-dinasztia történetét leíró Jinshiben erről a következő áll: „*Xizong… írást alkotott, és azt a Xi-yin által megalkotott írással együtt használták. A Xi-yin által alkotott írást* »nagy dzsürcsi« *írásnak, a Xizong által megalkotottat* »kis dzsürcsi« *írásnak nevezték*…” – (A Csin-dinasztia udvarának kultúrája a kitáj, a japán és a kínai kultúrához hasonlatos lehetett.)

Egyes interpretációk kiemelik, hogy a Song-dinasztia elárulta a kitájokkal megkötött békét, s együttműködött a dzsürcsi Csin-dinasztiával a kitáj hadsereg ellenében. Mindezzel összefüggésben a Liao-dinasztia **1115-ben** (1126), „más” álláspont szerint 1125-ben megbukott.

A Kínától É-ra fekvő területeket és É-Kína területét a 1125-től egyaránt uraló buddhista Csin, avagy Dzsürcsi-dinasztia is, **1040-től** (1151-től), „más” álláspont szerint csak 1153-tól – miként korábban a kitájok – Pekingből irányították birodalmukat. A Dzsürcsi vagy Csin Birodalom felölelte É-Mandzsúria törzseinek területét, továbbá települések tucatjait az É-Kínai Alföldről. Az **1038** (1149) és **1048** (1159) **között** uralkodó Li Yuan-hao császárnak kiáltatta ki magát, hadjáratot folytatott Kína ellen, aminek eredményeként a Song-dinasztia Kínája adófizetésre kényszerült.

A **11.** (12.) **sz. elején** K-Mongóliában a Hamag nevű mongol törzs, (melyből később maga Dzsingisz kán is származott) már megszüntetette maga felett a kitáj fennhatóságot, és saját területén megszervezte az uralmát.

A Hangáj-hegység (Közép-Mongólia) lakói, vagyis a Kereit nevű mongol törzs vezetői – eredeti lakhelyük a Jenyiszej felső szakaszánál, a Kem-folyó mentén lehetett –, uralmukat a Szelanga-folyótól a Tola-folyó felső folyásáig terjesztették ki, s ugyancsak a **11.** (12.) **sz. elején** rázták le magukról a kitáj fennhatóságot.

Ugyanebben az időben keresztény térítők jelentek meg a Kereit Törzsszövetség központjában, sikeres missziójuk során a káni udvar felvette a nesztoriánus keresztény hitet. A Kereit Törzsszövetségben öt törzs működött együtt, közülük a Togorin nevű törzs vitt vezető szerepet. Első uralkodójuk, Bujruk Markusz volt (neve európai/keresztény hatásra utal).

A mongol pusztákon, a Liao-dinasztia hanyatlásán, majd bukásán felbátorodva, 1115-től további kísérletek is történtek a mongol törzsek egyesítésére. Az első össz-mongol állam létre is jött az Onon- és a Kerülen-folyó környékén, vezetője (monda szerint) Kajdu volt.

A Kína korábbi korszakában tapasztalt buddhista orientációjával szemben a feltörekvő Songdinasztia egyre inkább a taoizmus külsőségeit tette magáévá. Így történhet meg, hogy **1016ban** (1116) Zhenzong császár parancsot adott egyik miniszterének, Wang Qinruonak

(**962– 1025**, azaz 1062–1125), hogy gyűjtse össze újból a Tang-korban összeállított Taoista Kánon szétszóródott példányait.

Benzong uralma idejére, az **1022** (1122) és **1063** (1163) **közötti évtizedekre** tehető a Songdinasztia fénykora. Később, a dinasztia hanyatlása idején felerősödött a bürokrácia hatalma a katonák rovására, s a konfuciánus filozófia visszaszorította a taoizmust. Említést érdemel, hogy ebben az időszakban kezdődött meg Kínában a puskapor hadi célokra történő használata is. **1085** (1185) és **1100** (1200) **között** uralkodott az a Zhezong néven uralkodó császár, akinek személye a történetírásban bizonyára megkettőződött, hiszen egy Zhangzhong néven megnevezett császárról jegyezték fel, hogy a kitáj írás használatát, (amit eddig, tehát a Liao-dinasztia megdöntése után is használtak), 1191-ben, amikor a Song-dinasztia uralmi területe egyre inkább D-re szorult, a császár rendeletileg betiltotta. Zhezong és Zhangzhong ugyanazon császári személy volt. (**1100** (1200) **után** É-on a kitájok elleni hadakozáson, ezzel összefüggésben a Song-dinasztia területeinek elvesztésén kívül semmi érdemleges nem történt. A D-re szorult Song-udvarban regisztrált eseményeket pedig már nem a barna színnel jelölt parciális kronológiai rendszerben rögzítették.)

1190 k. széthullott Kajdu mongol állama a tunguz eredetű dzsürcsik támadásai nyomán. Az öngütök ettől kezdve a hamag nevű feltörekvő törzset, közelebbről Temüdzsint támogatták. Temüdzsin felvette a Dzsingisz nevet. Dzsingisz kánt 1206-ban az összes mongolok kánjává (nagykánná) választotta a kurultáj (szövetségi gyűlés). Ekkor meghódolnak a mongol uralkodó előtt az ujgurok is, így aztán a mongol sereg sokáig nem is lépett be a területükre. A nagykán a kereitek és najmanok írástudóit bízta meg a kancellária vitelével, melynek gyakorlatát az ujgur írás használata jellemezte. A mongol vezetők fiait ugyanis ujgur írástudók kezdték oktatni, akik saját írásukat alkalmazták a mongol nyelv lejegyzésére.

A tibeti fejedelemségek 1207-ben ismerték el Dzsingisz kán hatalmát. Tibetet 13 kerületre (adófizetési körzetre) osztották. Ugyanebben az évben kitört az első tangut-mongol háború, ami a Xi Xia (Hszi Hszia) Birodalom mongol meghódításának kezdeteként értelmezhető. A háború keretében a tangutokkal rokon öngütök támadtak a Sárga-folyónál. Ez a hódítás **1210-ben** (1221-ben) fejeződött be. Xia Zhou (Tongwan Cheng) erődített városa mongol kézbe került, – de a tangut állam még egy darabig fennállt.

A dzsürcsiket (a Csin/Jin államot) 1211-ben kezdték a mongolok támadni. A dzsürcsik azonban a végsőkig ellenálltak, s ehhez **1114-től** (1214-től) a kínai Song-dinasztia nyújtott erkölcsi és anyagi támogatást. A Song-dinasztia stratégiáját legalább annyira meghatározta a kitájok elleni bosszúvágy, mint a mongoloktól való félelem. (A harcok eleinte főként a korábbiakban kitáj ellenőrzés alatt álló területeket sújtották, de később átterjedtek a tangut lakosságú területekre is.)

Song-Kínában **1120-ban** (1220) kitört a Fang La felkelés. A több mint tízezer főre duzzadt lázadó had egyik csapatát a manicheizmus egyik közismert centrumából, a Tai prefektúrából származó Lü Shinang vezette. Az **1121-ben** (1222), Fang La és családja elfogatásával véget érő lázadás átmeneti sikereit a hivatalos források a vezetők által alkalmazott mágikus inkantációknak és varázsigéknek tulajdonították.

A dzsürcsikkel háborúzó mongol seregek **1125-ben** (1225) elfoglalták Kaifenget, a Song-dinasztia fővárosát, ezért Huizong császár lemondott, és a Song-udvar Hangzhouba tette át a székhelyét, s így közelebb került a felkelések D-i centrumához.

1220 után Karakorum lett (a Bajkáltól D-re) a mongol nagykánok fővárosa. Mongol részről Csingkaj, a nagykán írnoka volt a dzsürcsik elleni háború legfőbb szorgalmazója. A néhány évvel korábban meghódított tangutok 1225 k. visszautasították Dzsingisz kán felszólítását, hogy küldjenek csapatokat a mongol seregbe. Erre a nagykán serege felgyújtotta

az összes tangut települést, s a nagykán parancsba adta, hogy irtsák ki a tangutokat. Ezzel összefüggésben rendeli a történettudomány az 1227-es dátumhoz a tibetiekkel rokon, buddhista tangutok Xi Xia (Hszi-hszia) államának végleges bukását.

A mongol-dzsürcsi háború legvéresebb szakasza **1214/1215-re** (1225/1226) tehető. A mongolok legalább kilencven fallal körülvett várost semmisítettek meg a mai É-Kína területén. A Csin-dinasztia államának ellenoffenzívája **1216-ban** (1227) már a tangut területeken folyt, a dzsürcsik elfoglalták Xia Zhou (Tongwan Cheng) erődített városát, s azt újra a tangut harcosok kezébe adták. Emiatt Dzsingisz kán hatalmas sereggel támadta a várost, s annak ostroma közben halt meg 1227-ben.

A háború hosszú évekig tartott, csak **1221-re** (1232-re), jóval Dzsingisz kán halála után sikerült azt befejezni. A dzsürcsik és a velük együttműködő tangutok sokáig tartották még magukat akkor is, amikor a Song-dinasztia már rég képtelen volt támogatni őket, hiszen a mongolok messze D-re szorították a kínaiakat. A dzsürcsi Csin-dinasztia utolsó császára **1223-ban** (1234ben) halt meg, s ezzel birodalma a mongolok kezébe került. Egy „eltérő" adat szerint is 1234ig tartott a Csin-dinasztia uralma É-Kínában, s a mongolok hódítása vetett annak véget.

Az ún. É-i Song-dinasztia a regnálása hanyatló szakasza végén, **1127-ben** (1227-ben) maradéktalanul elvesztette É-i területeit, s attól kezdve a (D-i) Song-dinasztia csak Kína eredeti (Di) részein uralkodott Lin'an (a mai Hangzhou) fővárosból – néhány évtizedig.

Az É-i Song-dinasztia utolsó tagja: Qinzong, avagy Zhao Huan (uralkodott: **1125–1127**, azaz 1225–1227, élt: **1100–1160**, tehát 1200–1260) feladta az É-i területeket. A D-i Song-dinasztia **1128-tól** (1228) 1279-ig, tehát pontosan ötvenegy évig állt fenn.

Kabul vezér (uralkodott: **1135–1147**, azaz 1235–1247), Kajdu mongol vezérnek (aki, mint már említettem, a **11.** (12.) **sz. első felében** élt, és vezetett egy mongol szövetségi államot) a dédunokája a **12.** (13.) **sz. első felében**, a Csin-dinasztia bukása után összefogott a dzsürcsikkel, a dzsingiszidák ellenében visszaállította ősei mongol államát, és annak birodalommá fejlesztése érdekében a dzsürcsik számára biztosított vezető szerepet.

Törekvése a **12.** (13.) **sz. közepére** lényegében sikerre vezetett, miután **1141-ben** (1241) sikerült a dzsingiszida-ellenes szövetségbe belevonni a D-i Song-dinasztia Kínáját is, tehát ekkor Belső-Ázsia K-i felén újra a dzsürcsik uralkodtak, és a hatalmuk alá tartozó terület talán még nagyobb is volt, mint amekkorát korábban a dzsürcsi Csin-dinasztia uralt. (A dzsürcsik SongKínával való megegyezéséről a történetírás – a virtuális kronológia csapdájával összefüggésben – egy hamis narratívát fogadott el, mely szerint a Song-udvar megalázó békekötésre kényszerült volna a dzsürcsikkel.)

Dzsocsi, a mongol trónörökös, és – mint már szó esett róla –, maga Dzsingisz kán is meghalt 1227-ben, a nagykán négy fia pedig beszállt a hatalomért folyó küzdelembe. Kétévnyi régensuralom következett, majd Ögödej (1229-1241) lett az új kán.

Ögödej felesége nesztoriánus volt, így a nesztoriánusok az állam vezetésében átmenetileg fontos szerepet játszottak. Ögödej idejében a mongol hatalom közvetlenül határossá vált Kínával. (Azzal a Kínával, amelynek kiterjedése a belső-ázsiai hunok virágkorából ismert, tehát több mint ezer évvel korábbi mértékűre zsugorodott össze.)

A Fang La felkelés folytatásaként **1130** (1230) és **1150** (1250) **között** legalább öt különböző lázadás tört ki Kínában, a D-i Song-dinasztia területén, amelyekért a hatalom a „vegetáriánus démon-imádókat" tette felelőssé. A vallásos szekták elszaporodását az államvezetés nem hagyta válasz nélkül, és vagy húsz császári ediktum látott napvilágot a

démonimádás betiltásáról, a császárhű informátorok megjutalmazásáról és a különböző szekták vezetőinek kegyetlen megbüntetéséről.

Ögödej halála után ismét régens irányította birodalmat (1242–1246), majd Güjük került a nagykáni trónra, aki azonban 1248-ban meghalt. Ebben az időben Mongólia már a befolyása alá vetett Tibettel ápolt jó, baráti kapcsolatot. Tibetben a hatalmat a tibeti alkirály (egy magas rangú szakja pap), a kolostorok és a nemesek együttesen gyakorolták, hatásukra a mongol vezetők is felvették a buddhista hitet.

Az 1240-es években a Mongol Birodalom vezetése lényegében csak Tibettel és Ny-i hódítási területeivel foglalkozott, részben ezzel magyarázható, hogy eltűrte a dzsürcsik ismételt megerősödését, illetve Kabul mongol vezér szakadár törekvéseit, továbbá szüneteltette a Kína meghódítására irányuló erőfeszítéseket. Ugyanakkor politikáját diplomáciai offenzíva jellemezte az európai hatalmak irányában, és ennek alátámasztásához kiválóan felhasználta a maga nesztoriánus alattvalóit, akik Ny-on kedvező színben tüntették fel a mongol törekvéseket.

Güjük halála után az Ögödej-ház uralmát egy másik dzsingiszida ág, a Tuluj-ág vette át, s a kereit származású Bulgaj került a kancellária élére. Möngkét választották nagykánná, akinek a testvérei is elnyertek egy-egy részbirodalmat. Möngke 1251-től 1259-ig uralkodott. A kurultáj 1253-ban elhatározta egy nagyszabású hadjárat indítását Kína irányában. A hadjárat megkezdése azonban 1258-ig váratott magára.

Möngke halála után a nagykáni trónért két testvér, Arik-böke és Kubiláj (a közép-kínai területek tényleges ura) versengett, s Kubiláj (1264–1294) került ki győztesen a versenyből. Kubiláj a székhelyét Karakumból Kanbaligba (a mai Pekingbe) helyezte át. A nagykán taktikai okokból még ragaszkodott nesztoriánus tanácsadóihoz, az asztrológusokhoz és az orvosokhoz is. Ugyanakkor az igazgatásban, az adószedésben muzulmánok szolgálatait vette igénybe, egyebekben pedig főként a tibeti buddhistákra támaszkodott.

A Yuan-dinasztia első tagjának maga Kubiláj nagykán, mint a kínai ügyekkel már kora gyermekkorától behatóan foglalkozó „kínai kán” tekinthető. (Már 1260-tól ismerkedett a szóban forgó belső-ázsiai területek igazgatási feladataival.) A Yuan-dinasztiát a nagykán 1271-ben alapította meg. Kanbalig/Peking a mongol világbirodalom központjaként funkcionált.

(A nagykán Peking központú birodalmában már a hivatalos vallás a buddhizmus volt, de a keresztények még egy darabig, amíg a nagykán keresztény felesége pártfogolta őket, megőrizhették kiváltságaikat. Kubiláj érdeklődését csaknem teljesen Kína bekebelezésének terve kötötte le. Nem foglalkozott a birodalom távolabbi területeivel. A Yuan-dinasztia Kínát 1279-ben kerítette hatalmába, ami egyben azt jelentette, hogy megbukott a Song-Dinasztia, s azt is, hogy véglegesen kiszorultak a dzsürcsik a földrész peremére, tehát visszahúzódtak mandzsúriai hazájukba.)

Malájföld és Indonézia (a 13. sz. végéig)

A térség lakóinak őseiről az alábbiakat érdemes tudnunk: A –06/05. évezredben a D-re is terjeszkedő, mongoloid rasszhoz tartozó népek a mai Thaiföld területéről kiindulva D-re szorították az őslakosságot, az ausztralo-melanéz rasszhoz tartozó embereket. Kicsit később aztán, a –05. évezredben érkeztek meg a mai Malajzia negritó és veddid eredetű őslakói a mai Kína DNy-i vidékéről. A –02. évezredben követték őket az első protomalájok DK-Ázsia irányából. A –02/01. évezred fordulója idején ausztronézek népesítették be az ázsiai kontinens felől az Indonéz-szigeteket. (Ezzel párhuzamosan, valószínűleg India és Indonézia területéről távoztak Szamoa irányában a polinézek ősei.) A több hullámban érkező protomaláj telepesek, legkésőbb a –02. sz-ra a mai Indonézia tengerparti vidékeiről a szigetek belsejébe szorították a korábban érkezett népeket, mindenekelőtt az ausztronézeket. Így alakult ki a mai bonyolult etnikai összetétel.

Ismeretes továbbá, hogy a hinduizmus már a **02.** (03/04.) **sz-ban** eljutott Indokínába, és a **–02.** (04.) **sz-tól** a **07.** (08/09.) **sz-ig** terjedő időben Indonézia egész területére, Szumátrára, Jávára és Balira is megérkezett. Már a **03.** (04/05.) **sz-tól** ismertek voltak a világ „civilizáltabb” részein is a DK-ázsiai tengeri kereskedelem oroszlánrészét kézben tartó maláj kereskedővárosok a Malakka-szoros környékén.

A **–01.** (05.) **sz-ban** a malájok már szoros kereskedelmi kapcsolatban álltak Kínával. A **03/04.** (05/06.) **sz-ban** Funan állam – a mai Kambodzsa Vietnam, Laosz és Thaiföld területe mellett – Malájföld egyes részeit is magában foglalta. (Funan kultúrája meglehetősen indiai jellegű, uralkodó dinasztiája is indiai eredetű volt.) A **04. sz. végére** (06. sz. közepére) Malájföld népessége erőteljes indiai befolyás alá került.

A hinduista maláj államok (Trambalinga, Lankasuka, Kalah) az **01. évezred közepétől** (650 után) virágkorukat élték a félszigeten, miközben körükben az indiai kereskedők elterjesztették a buddhizmust is.

Szumátra É-i részén a **07.** (08/09.) **sz-ban** egy hinduizált állam helyezkedett el, melynek neve Malayu volt. Jelentős szerepet játszott a tengeri kereskedelemben. A **07.** (08/09.) **sz-tól** hindu vallású lett Bali szigetének lakossága is. A DK-szumátrai Palembang vidékén létrejött Srivijaya (Sri Vijaya) buddhista állam a **07.** (08/09.) **sz-tól** a 12. sz-ig terjedő időszakban sorra birtokába vette Indonézia területének jelentős részét, Szumátrát, és Ny-Jávát, – (majd a **10.** (11/12.) **sztól** a Maláj-félszigetet is uralta).

Srivijaya **683-ban** (839) megdöntötte Malayu államát és hamarosan a mahájána buddhizmus regionális központja lett, gazdasága az India és Kína közötti kereskedelmi út (a Malakka- és a Szunda-szoros) ellenőrzésén alapult. Ugyanakkor K- és Közép-Jáva lakossága továbbra is önálló hindu dinasztiák által uralt államban élt – (egészen a 16. sz-ig).

(A 10. sz. derekától a Kelet-jávai kultúra jelentős művészi alkotásokat hozott létre, melyek a korábbi ind művészethez képest szabadabb, lágyabb formákkal jellemezhetők, és ez már valódi indonéz formavilágnak nevezhető. – Ismeretes, hogy Bali és Jáva szigetéről indult hódító útjára az „indiai” bábművészet, az ún. vajang a **10.** (11/12.) **sz-ban**, melynek fő témáit hindu eposzokból merítették.)

A **08.** (09/10.) **sz-ban** malájok támadták a kínai fennhatóság alatt álló É-vietnami területeket. A Vietnam területe elleni maláj támadások a Sailéndra-dinasztia térhódítása nyomán szűntek meg. (Az ún. Srivijaya indonéziai buddhista királyságban a **09.** (10.) **sz-tól** a

Sailéndra-dinasztia uralkodott, mely fokozatosan kiterjesztette fennhatóságát a Maláj-félszigetre is.)

A Sailéndra-dinasztia hanyatlása akkor kezdődött, amikor a D-indiai Csóla Birodalom flottája **1025-ben**, vagyis 1136-ban elfoglalta a stratégiai fontosságú, D-szumátrai Palambangot, Srivijaya állam addigi fővárosát, – bár maga az állam még sokáig fennmaradt. A Sailéndra-dinasztiának a kegyelemdöfést aztán az iszlámra áttért malájok vitték be, akiket a **11.** (12.) **sz-tól** kereskedők kíséretében érkezett hittérítők radikalizáltak.

Az iszlám Indonézia térségében az É-Szumátrán megtelepedett muzulmán kereskedők közvetítésével terjedt el, és a 13. sz-ban Bali kivételével meghódította az Indonéz-szigetvilágot, vagyis a Hátsó-indiai szigeteket.

A Szumátráról bevándorolt malájok 1160 k. megalapították Szingapúrt, mely hamarosan a térség legjelentősebb kereskedelmi központjává vált.

Az indonéziai Srivijaya állam egyes vélemények szerint **1190** (1290) **k.**, mások szerint (megintcsak) 1290 k. omlott össze.

A **12.** (13.) **sz. végétől** Indonézia térségének nem iszlamizált része a jávai (hindu) Majapahit Birodalomhoz (1293–1520) tartozott. Ez a királyság – az utolsó jávai hindu királyság – az Indonéz-szigetvilágban és a Maláj-félszigeten meghatározó hatalmi tényező volt, kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn Indiával, Kínával és a DK-ázsiai országokkal.

Malakka uralkodói, kihasználva a jávai Majapahit hindu királyság gyengülését, 1404-ben létrehozták a Malakkai Szultanátust, és e Maláj-félszigeten fekvő országot az iszlám DK-ázsiai támaszpontjává tették.

Millenniumi idők és események (a 14. sz. első feléig)

Ebben a fejezetben elővezetem a tényleges **Millennium** (1252–1321) **körüli** időszakban történteket. Célom, hogy az olvasó eldönthesse: a millennistáknak volt-e némi igazságuk. Történte ekkoriban olyan fordulat az eseménysorban, ami paradigmaváltásra enged következtetni?

Baj nélkül (?) elmúlt az »ezredévi« hisztéria a 12. sz. elején, ám a 13. sz. Európájában újabb megpróbáltatásokkal látszott fenyegetni a chilaista, millennista gondolat és hiedelem. A spiritualista beállítottságúnak mondott ferencesek pl. kezdettől problematikus társaságnak számítottak a római vallás vezetői szemében, nem véletlenül. Úgy látszik, körükben nem vezetett megnyugtató eredményre az agymosás. Az nem kétséges, és nem lehet csodálkozni azon, hogy tudomással bírtak a szilveszteri „óraátállításról". Ám fiorei Joachim esete arról tanúskodik, hogy valamiképpen információkkal rendelkeztek a bizánci „hatáskörben" (a **06. sz. elején**, tehát a 08. sz. derekán) végrehajtott első „óraátállításról" is, amikor ugyancsak száz évvel hosszabbították meg a történelmet. De ez még nem minden, ők – úgy látszik – tudtak arról is, hogy a **07. sz. elejétől** (ugyancsak a 08. sz. derekától) használatos pártus kronológia alkalmazását időközben, észrevétlenül (?) felváltotta annak mutánsa, majd a türk eredetű kronológia (és annak mutánsa) is. Tudták, hogy nem egyszerűen két évszázaddal, hanem több mint két és féllel lett hosszabb a Millennium „elkerülése" érdekében meghosszabbított múlt a valóságosnál. Tudták, hogy valójában egyáltalán nem múlt még el a Millennium. Fiorei Joachim több, 1248tól közreadott írásban fejtette ki téziseit a szellem birodalmának közeli elérkezéséről. Írásait a világi hatalom befolyásának is megfelelni kívánó egyházi vezetők hamarosan eretnekségnek minősítették, terjesztésüket betiltották, a szerzetest kiátkozták.

A keresztény egyház vezetése úgy döntött, nem él a soha vissza nem térő alkalommal az évszámlálás visszazökkentésére. Nyilván úgy látták: a múltban elkövetett „kegyes csalás" töredelmes bevallása a laikusok szemében nem eredményezné az egyház presztízsének növekedését, éppen ellenkezőleg, még jobban kiszolgáltatná az egyházat a világi hatalmaknak. Úgy döntöttek tehát – legkésőbb valamikor 1260 k. –, hogy a titkot megőrzik az idők végezetéig. Természetesen, szerintem igen gyarló módon döntöttek, hiszen tudniuk kellett volna: az embert az igazság szabadítja föl. A hazugságban tartott emberiség szükségképpen fogoly.

Nem vállalta fel az egyházi vezetés az igazsággal és szabadsággal járó kockázatokat. Ez a lépése (a nem cselekvés) kibontakoztatta a mellébeszélés és titkolózás kultúráját, ami Joachim da Fiore ezredfordulóján kétségtelenül új korszakot nyitott az emberiség történelmében. Ez az a korszak, melynek Topper szerint is „már" van valós történelme, miután bekövetkezett a „*Föld precessziós eltolódása*". Ez az a korszak, ami még most is tart, s amelynek valódi arcéle a rá olyannyira jellemző gomolygó ködből mostanában, napjainkban nyer új megvilágítást! Kérdés: a valódi **ezredfordulós korszak** (az 1252 és az 1321 közötti évek, lényegében a 13. sz. második fele és a 14. sz. első negyede) csakugyan elhozta-e az esedékes paradigmaváltást. Lássuk, mi is történt a valós **Millennium** (1252) előtt, közben és után (Pál apostol tevékenysége befejeződésének (**065**, vagyis 321) ezredik évfordulójáig, tehát 1321-ig), mi történt Európában, mi történt a Közel-Keleten!

A 12/13. sz. fordulója táján Firenzében, valamint több más itáliai városállamban a környék birtokos nemességének lovagjai és a gazdag kereskedők tartották kezükben a hatalmat. Tény azonban, hogy a firenzei konzuli testület nem rendelkezett hatalommal az egyházi intézmények (püspök, kolostorok, plébániák) és különösen a gazdag nemesi családok felett.

A 12/13. sz. fordulója körül a gazdag Pierleone család egy tagjának, Massimo Pierleonénének a testvérei (az „Aventinusi grófok”) a mai Svájc területére költöztek és megalapították a Habsburg-házat. A 13. sz. folyamán Flandria (a mai Belgium, Hollandia, Ny-Franciaország területén

– Németalföld) az angolokkal folytatott posztókereskedés révén fokozatosan Európa egyik legnépesebb és leggazdagabb régiójává vált. Számos autonóm városa épült ki: pl. Brugge, Gent, Ypern, Arras, Lille.

A 13. sz-ra a Német-római Birodalom területén már vagy ezer város létezett, az önkormányzattal rendelkező városok hálózata Európa centrumát már behálózta, ami annak a jele, hogy megindult Európa polgárosodása. Ekkoriban még csak a kezdeténél tartott a „Drang nach Osten”, a németek K-i irányú gyarmatosítása, majd a 13. sz. elejétől a Német Lovagrend fokozatosan birtokba vette a Balti-tenger D-i, DK-i partvidékét. Általánosságban a Hohenzollern dinasztia dominálta a német fejedelemségek politikai életét, ezt a dominanciát viszont a család két ágra szakadása (1227) megtörte.

Szólnunk kell a kultúra és a művészetek helyzetéről és teljesítményeiről is: A 12. sz. végéig a művészinek, emelkedettnek számító szövegek ismérve a „rímes próza” stílusának alkalmazása volt. (Éppen ezért a korabeli pápai oklevelek eredetiségének kérdését később a rímes próza kimutathatóságától tették függővé.) A pápai udvarban aztán kidolgoztak egy új stíluselméletet, a ritmikus próza elméletét, ami ekkoriban kezdte felváltani a rímes próza használatát. A 13. szban keletkezett pápai oklevelekben aztán következetesen érvényesült a ritmikus próza irányzata. Ugyanebben az időben kezdődött a gótikus írás nagy korszaka, ami elsősorban a Karoling „minuszkulából” (írásformából) fejlődött ki, amit eredetileg az ún. „Karoling reneszánsz” időszakától, a korábbi kódexek, valamint tudományosnak tekintett művek másolása (esetleg ilyen másolat látszatával készített hamisítvány „ősiségének” jelzése) céljából alkalmaztak. A 13. sz. elejére tehető az írországi „sagák”, valamint a Carmina Burana keletkezése, valamint ugyanebben az időben keletkezett a Nibelung-ének azon írásos változata is, melyet a tudomány eredetinek tart. (A középkori latin líra legfontosabb gyűjteménye, tehát a Carmina Burana egyes darabjai, melyek arab hatásról árulkodnak, s feltehetőleg még a 12. században keletkeztek.) A templomépítészet kérdését éppen csak érintem, hiszen ezt a tárgykört Illig is alaposan feldolgozta. Említést érdemel, hogy 12/13. sz. fordulója körül épült az öthajós, márványborítású pisai dóm a maga romanika és gótika közötti, átmeneti formavilágával. A késő-romanika átmeneti stílusa vált jellemzővé a 13. sz. első felében a német és a német befolyás alatt álló területeken is. Ugyanebben az időben a templom- és kolostoralapító francia ciszterciták és premontreiek kiterjesztették tevékenységüket a Ny-Európa centrumán kívüli területekre is, s így nagy számban telepedtek meg Magyarországon is. Említésre érdemes, és a gótika viharos gyorsaságú fejlődésére utal, hogy 1235-re már legalább száz olyan üvegablakot építettek be a Chartres-i székesegyházba, melyek ólomszálakkal összetartott színes üvegdarabokból tevődnek össze.

Magyarországon a 12. sz. közepéig főként kör alaprajzú templomok, ún. rotundák épültek, melyeknek legközelebbi párhuzamai a Kaukázus vidékén fordulnak elő. (A Kárpát-medencében legalább száz ilyen templomról esik szó, egyes vélemények szerint vagy 150 körtemplom állhatott. A köralaprajz azt sugallja, hogy az e terekben zajló szertartások résztvevői egyenrangúak lehettek. Még a legkorábbi alapítású püspöki székhelyek első templomai is körtemplomok voltak.) Aztán a 13. sz. során sorra alakították át a rotundákat, kerektemplomokat hosszhajóssá. Az épületek Ny-i részét elbontották, hosszhajókat emeltek a helyükön, ezzel a megmaradó K-i félkör az átalakított templom félköríves záródású szentélyévé vált (pl. Ipolykeszi, Karcsa, Szalonna, Nádasd). A 13. sz-i magyar templomok még a romanika stílusában épültek fel.

Az ének és a zene fejlődését is vizsgálva lényegesnek tartom, hogy a 13. sz. kezdetén (már jó ideje) Európában a zenei sajátosságok jelölésére kis „botokkal” és körökkel ábrázolt hangjegyek, hangjegysorok szolgáltak, melyek egyre inkább függőleges elrendezést is nyertek, ezzel jelezve a hangok magasságát. Az európai mélylélekben zajló folyamatokat talán az az érdekes jelenség mutatja leginkább, hogy a 13. sz. közepére É- és Közép-Itáliában közvetlen, őszinte hitvilágú, népi-vallásos, millennista szellemiségű ének-zenei gyakorlat terjedt el. A mozgalmat a kutatók szerint elsősorban Szent Ferenc életműve ösztönözte.

(A lauda, az első, zeneileg számottevő népnyelvi költészet Itáliában, különösen Umbriában és

Toszkánában, nem liturgikus fejlemény, hanem önálló kreatúra, bár támaszkodott a gregorián hagyományokra, és felidézte az ambroziánus himnuszok hangvételét is. Ez aztán 13. sz. második felében kifinomult irodalmi formává fejlődött, s jellemző lett rá a dalok dramatizálása, ami a középkori színházi élet első megnyilvánulásaihoz is elvezetett. Ezzel egy időben a Pireneusi-félszigeten is az itáliai laudákhoz vezető fejlődéshez hasonló folyamatok mentek végbe; – létrejöttek az ún. cantigák. A cantigák nyelve gallego-portugál (Galíciában és É-Portugáliában beszélt újlatin). A cantigák szerzői nem népi költők és zenészek, hanem arisztokratikus körök szülöttei vagy alkalmazottai voltak.)

A 13. sz. első felére rendkívüli mértékben felvirágzott a provanszál kultúra is. A D-francia területek politikailag különálltak az É-i vidéktől, és a két térségben még eltérő nyelvet beszéltek. (Francia dominanciájú területeken már az előző század végével elsorvadtak a germán dialektusok a lingua romana javára, ami a gall-római kultúra továbbélését jelenti. A kelta nyelv adta a modern francia mondattan alapjait, megszűntetve az erős germán hatást és a latin zengzetességet. – Egyébként a német nyelv is kelta hatásra vesztette el feltűnő „gót” formáit.) Ekkor már É-on a „langue d’oeil” (amelyben a germán összetevő erősebb, frank szavakat is tartalmaz, mindenek előtt hasznossági irányú, közel áll a flamandhoz), D-en pedig a „langue d’oc” volt használatban.

A D-francia térség rendkívül gazdag volt. Ez a terület volt az Európa Ny-i centrumát meghódító trubadúr költészet szülőhazája is. Az ugyancsak D-francia területen élő katarok elutasították a Szentszék hatalmát, tagadták Szent Péter örökségének monopóliumát. A János-evangélium egy bizonyos változatát tekintették eredetinek. A történelmi Jézus élete számukra modell volt, úgy vélték, annak követésére minden kereszténynek törekednie kell.

A keresztény Jeruzsálemi Királyság tulajdonképpen már 1187 óta leginkább néhány tengerparti erődítmény és város (Bejrút, Szidón, Türosz, Akkó) falai között létezett. A keresztes háborúk eredményeként kialakult politikai helyzet egyre kedvezőtlenebbre fordult. A tágabb térség a keresztények számára egyáltalán nem volt biztonságos, nem volt élhető. Ebből következik, hogy a szentföldi állam a kialakult keretek között hosszabb távon nem volt fenntartható.

Jeruzsálem és Betlehem felett a királyság többnyire elvileg sem gyakorolt felügyeletet. Ráadásul Frigyes jeruzsálemi királyt 1228-ban a pápa kiközösítette. A Szentföld és Jeruzsálem helyzetét 1229-ben az európai hatalmi centrum egy újabb állam, a „Második Jeruzsálemi Királyság” létrehozásával igyekezett orvosolni. Ez a királyság azonban – így látszik ez az ezután történtek fényében –, inkább csak a kapituláció, illetve a kivonulás rendezettebb körülményeit volt hivatva biztosítani. Valahol, bizonyára (?) Európa vezető hatalmainak boszorkánykonyháiban úgy látták: semmi értelme tovább folytatni a szentföldi keresztes háborút. Ennek nyomán úgy döntöttek, erőforrásaikat inkább olyan területekre összpontosítják (a Földközi-tenger Ny-i medencéje, Britannia, É- és K-Európa), ahol a terjeszkedés kisebb ellenállásba ütközik. A IX. (Szent) Lajos által alapított, ám lényegében magára hagyott Második

Jeruzsálemi Királyság képtelen volt egységes fellépésre a muszlimok nyomásával szemben. A keresztény vezérek szövetségre léptek az egységesnek ugyancsak nem nevezhető muzulmánok egyes vezetőivel. A térségben kaotikus viszonyok alakultak ki, mikor K-ről megérkeztek a mongolok birodalmának lovascsapatai is.

Úgy tűnik, Európa egyházi hatalmasságai is elvesztették érdeklődésüket Jeruzsálem iránt. A Szentföld ügyét a mongolok beavatkozása (!) révén kívánták volna „elintézni". A birodalomépítést szorgalmazók egyre inkább a könnyebb ellenállás irányában tájékozódtak. A francia király már nem Jeruzsálem, hanem elsősorban a mai D-Franciaország területének meghódításában érezte magát érdekeltnek. II. Frigyes császárnak a Jeruzsálem visszaszerzésével végződő keresztes hadjáratával párhuzamosan zajló, a katarok, ill. albigensek ellen vezetett keresztes hadjárata végén, 1229-ben IX. Szent Lajos francia király csatlakozott e keresztesekhez, mert lehetőséget látott arra, hogy bekebelezze Languedocot a maga királyságába.

Az albigensek egy része leveretésük után tömegesen menekült É-Itáliába, ahol őket – akárcsak Boszniában a bogumilokat – patarénus néven ismerték. Egyes vélemények szerint a katarok, albigensek egy része a Balkánra menekült, ahol a bogumilok hozzájuk hasonló nézeten lévő közösségeit erősítették. Ezt látszik alátámasztani az az adat, mely szerint alig tíz év múlva egy francia keresztes had készülődött a balkáni eretnekek elleni háborúra, – a sereg átvonulását végül II. Frigyes császár akadályozta meg!

A Szentföldre nem kívánkozó németek (lovagrendek) K-en, előbb a Magyar Királyság K-i végein (Barcaság, 1222-25), majd poroszok, lettek körében, illetve a lengyel fennhatóság alatt álló területeken igyekeztek hódítani, „téríteni"; – „Drang nach Osten"! Nagyszabású egyházi támadás kezdődött 1230-tól a Magyar Királyság belső rendje ellen. Az osztrák és lombard befolyástól nem mentes egyház bevezette az inkvizíciót. Frigyes osztrák herceg betört Magyarország Ny-i határvidékére, rabolt, pusztított. Többször is napirendre került Magyarország és a magyar király elátkozása, kiközösítése. II. András király – állítólag mérgezés általi – halála 1235-ben, kiközösítése időszakában, Frigyes osztrák herceg Magyarország elleni aktuális támadása idején következett be.

A Kárpát-medencéhez egyre közelebb kerülő mongol-tatár hadfiak körében már négy évvel a tatárjárás előtt, 1237 k. divatos lett a magyarok, mindenekelőtt a magyar király, IV. Béla elleni gyűlölet-propaganda. Korántsem valószínűtlen, hogy ennek részben a szentszéki és az osztrák titkos diplomácia adott tápot. Ez annak fényében látszik csak igazán megdöbbentőnek, hogy Európa-szerte pozitív várakozással tekintettek a Mongol Birodalom közelgő európai és szentföldi beavatkozására. Azt híresztelték, hogy a távoli birodalomban nagy befolyással rendelkező keresztények élnek („János pap országa"), s tőlük várható a Szentföld felmentése. Ezzel párhuzamosan szerte Európában olyan híresztelések keltek lábra, hogy a Magyarország által befogadott, illetve befogadni szándékozott kunok viszont rabolnak és erőszakoskodnak. (Nincs új a Nap alatt.)

Az Európát fenyegető baljós események 1239-ben gyorsultak fel, amikor az utolsó előttinek tekintett, de valójában utolsó szentföldi keresztes hadjárat csúfos kudarcot vallott.

1239. június 3-án teljes napfogyatkozás volt (a Julianus naptár és közép-európai középidő szerinti 13 óra 16 perckor) - Vénusz együttállással, Mars és Jupiter kvadráttal. A Karmel-hegy szerzetes-lovagjainak 1240-től retirálniuk kellett, – legfőbb bázisukat Ciprusra telepítették át, később pedig Szicíliába, – a levantei tengermelléken azonban még igen sokáig kitartottak. Ugyanekkor II. Frigyes német-római császár hatalmas sereget készített fel – na, nem az arabok ellen, hanem – egyik itáliai hadjáratára. A császár Róma és a Szentszék elfoglalására törekedett, mindenekelőtt megszállta Milánót, Ravennát és Ferrarát.

1240-ben feltűnt egy égi jelenség (talán üstökös) – Távol-Keleten készült feljegyzés az észleléséről.

Ezer évvel korábban, **–012** (240) **k.** *a fentebb (általam) első kereszténynek nevezett Mária – kicsi lányka még – éppen a Karmel-hegyen babázhatott, közben talán arra gondolt, egyszer ő is anya lesz, s neki lesz a világon a legkedvesebb fia.*

Egyes német fejedelemségek és városállamok ebben az időben világtörténelmi jelentőségű fejlődést felmutatva váltak Európa meghatározó államaivá. Hamburg és Lübeck összefogása az 1241-ben megalapított Hanza szövetség magját képezte. Ám, nemcsak É-on terjeszkedtek a német közösségek, Babenberg II. Frigyes osztrák-stájer herceg azok után, hogy mesterkedéseivel „sikeresen" súlyosbította a magyarországi tatárjárás csapásait, Ny-ról módszeresen támadta a magyar végeket. (A mongol támadás – Magyarországgal ellentétben – érintetlenül hagyta Konstantinápolyt (a Latin Császárságot), a Nikaiai Császárságot és Bulgáriát.) A Magyarországon zajló véres tatárjárás idején, 1241-ben francia részről folyamatban volt a katarok elleni újabb hadjárat is. 1243/44-ben elkövetkezett az albigensek tragédiájának következő fölvonása. A francia udvar – a kiküldött inkvizítorok meggyilkolása után – a német befolyás alól menekülni kívánó IV. Ince pápa beleegyezését is megszerezve úgy határozott, Montségur várát el kell pusztítani. A király leghűbb emberei 6-10 ezer katonával megostromolták, és egyévi ostrom után elfoglalták a Pireneusokban a „Grál Kastélyt", melyet 500 ember védett. Kétszázan közülük önként vállalták a tűzhalált. A francia király megtörte az albigensek erejét, kiirtotta a provanszál műveltséget, a tartományt országához csatolta. (Az „albigens keresztes háborúban" ez idáig – 1209 óta – legalább 30 ezer embert lemészároltak. Sokan kerestek menedéket a templomosoknál.)

A német választófejedelmek a Szicíliában letelepedett II. Frigyes császárral szemben ellencsászárt választottak 1246-ban: Henriket (Hohenstauf-ház). A rajnai érsekek és egyes területek világi urai ugyanakkor hollandiai Vilmost választották meg királyukul (császárukul). Koronázására Aachenben került sor. Frigyes császár serege Párma térségében (1247/48) súlyos vereséget szenvedett a Lombard Ligától.

Aztán Anjou Károly – Lajos francia király öccse – Frigyes császár halála után, 1250-ben elfoglalta Szicília trónját.

A francia király 1248-ban megindította az „utolsó" közel-keleti keresztes hadjáratot, de nem egy ésszerű irányban, hanem Egyiptom területén, a Nílus-deltában. A történetírás fő áramlata szerint ennek is a Szentföld felszabadítása lett volna a célja, ám sokkal inkább arról lehetett szó, hogy (a mongol-tatár expedíciós hadsereggel szövetségben?) szétverje az É-afrikai arab hatalmat, ami folyamatosan veszélyeztette a franciák európai hódítási területeit. A hadjárat kudarcba fulladt, a győztes mamelukok megalázták IX. Lajos királyt és seregét. Ezzel párhuzamosan: K-en a mongol-tatár erők (1250-ben) megdöntötték a Szaladin-dinasztia uralmát. Ez a változás azonban semmivel sem könnyítette meg a Közel-Keleten rekedt keresztes erők helyzetét.

II. Frigyes német-római császár fia, IV. Konrád 1251-ben Itáliába indult, hogy átvegye örökségét. IV. Ince pápát felszólította, ismerje el utódlását. A pápa erre nem volt hajlandó. A 13. sz. közepére a Pireneusi-félsziget túlnyomó része felszabadult a mór uralom alól, csak Granadában és környékén tartotta már magát a mór dinasztia. A félsziget többi részén lényegében négy keresztény királyság osztozott: Kasztília, Aragónia, Navarra és Portugália.

A Német-római Birodalom hosszadalmas anarchiába süllyedt. Ugyanakkor a francia király a világ (és az egyház) megnyugtatása érdekében a Szentföldön állomásozó muszlim erőkkel igyekezett egyezségre jutni, miközben 1252/53-ban, Palesztina tengerparti sávjában

végeztetett erődítési munkálatokat, – majd az erődítményt hátrahagyva hazatért. A templomos lovagok mindeddig kitartó csapatai hatalmas veszteségeket szenvedtek. A templomosok hatalmi pozíciójában e nélkül is döntő fordulat állt be, miután az európai nagyhatalmak uralkodói egyre inkább nehezményezték, hogy annyi kiváltsággal és akkora vagyonnal rendelkeznek. Egyre több kapzsi és irigy európai uralkodó kifogásolta az iszlám világgal és a zsidó közösségekkel kiépített szoros kapcsolatukat. A világi uralkodók a templomosokat a pápa potenciális világi állama fegyveres erejének tartották, ezért a következőkben mindent elkövettek a felmorzsolására. *Pontosan ezer évvel korábban,–001* (252) *karácsonyán született meg Mária fia, Jézus. (Persze, aki a hibásan meghatározott keresztény éra szerint számolt volna, az csak 1256/57-ben ülhette volna meg a Millenniumot.)*

Magyarországon, a Nyulak-szigetén (avagy a Szűz Mária-szigeten) Szűz Mária tiszteletére templomot emeltek, zárdát alapítottak. Margit hercegnő (az ekkor még csak tíz éves Árpád-házi Szent Margit) 1252-ben a veszprémi zárdából a premontrei (Szent Ágoston regulája szerinti), még építés alatt álló apácakolostorba költözött.

Újabb napfogyatkozás 1253 március 1-jén, közép-európai idő szerint: 11:08.

Az európai „keresztes sereg” 1255-ben, 11 évvel Montségur bevétele után elfoglalta az albigensek utolsó állásait is. A területet hivatalosan a francia koronához csatolták, miután Európa egyik társadalmát (nemzetét?) lényegében kiirtották. Az inkvizíció „magas fordulatszámon” működött. A katar/albigens mozgalom a föld alá szorult.

A Szent Margitnak otthont adó épületkomplexum felszentelésére csak 1255-ben került sor, amikor is Béla király kiadta oklevelét, mely szerint: „*isteni sugallat szállta meg szívünk, hogy a vár közelében, a Duna szigetén… Szűz Mária tiszteletére egy zárdát építtessünk… és királyi lányunkat, Margitot ebben a zárdában helyeztük el*”. Egyúttal a király (1255. július 23-án) az apácáknak adományozta a budai vásárvámot. – Egyébként ez volt az utolsó olyan év, amikor az oklevelekben még nem említették meg a Magyar Szent Koronát. Egy évvel később, 1256ban ez először fordult elő, azután pedig általánossá vált a Szent Korona elnevezés használata. (Megjegyzésre érdemesnek tartom azt a tényt is, hogy a premontreiek női kolostorai évtizedekig tartó tiltás után, csak éppen Margit hercegnő születési évében, 1242-ben kaptak újra engedélyt a működésükre.)

(Külön tanulmányt érdemelne a szóban forgó sziget kettős elnevezése, továbbá tényleges földrajzi helyének kérdése is, összefüggésben az Árpád-korra vonatkozó forrásokban mindvégig megfigyelhető kettősséggel, ami a helymegjelöléseket illeti. A teljesség igénye nélkül: Fehérvár (Esztergom?) – Székesfehérvár; Ős-Buda (Etzelburg) – Óbuda; Csepel-sziget, ahogy állítólag a Szentendre-szigetet nevezték eredetileg – mai Csepel-sziget. A Nyulak-szigete és a Szűz Mária-sziget esetében is arról lehet szó, hogy ezek egyike, valószínűleg a premontreieké a Duna Esztergom–Dömös folyószakaszán, míg a másik, valószínűleg a domonkosoké a Duna budai szakaszán helyezkedik el, s ma Margitszigetnek nevezzük.)

Magyarországon széles körben ismeretes, hogy Margit hercegnő a tatárjárás idején született, amikor a szűkebb értelemben vett királyi család tagjai (Béla király és Laszkarisz Mária, valamint gyermekeik) Dalmáciába menekültek, ahol – hagyomány szerint – Trau (Trogir) városából, üldözőik elől 1242. februárjában a szomszédos Čiovo-, majd a még biztonságosabb Kraljevac-szigetre hajóztak át. Margit a családban a nyolcadik lányként (kilencedik gyermekként), még januárban született meg, nem sokkal az után, hogy a viszontagságos úton két nővére is meghalt. Béla király ekkor tett fogadalmat arra, hogy az újszülött életét Istennek ajánlja fel az ország vagy a család (e kettő ebben a korban lényegében ugyanannak számított) megmenekülése érdekében.

Így került a kis Margit 1246-ban, tehát már négy évesen a Domonkos rendi apácák veszprémi kolostorába. Ugyanebben az évben kezdték építeni a Nyulak-szigetén (vagy a Szűz Mária-szigeten) Szűz Mária tiszteletére azt a zárdát és templomot, ami Margit hercegnő feladata teljesítésének helyszínéül szolgált. (Azt hiszem, a kiszemelt terület sziget voltának meghatározó jelentősége lehetett; a királyi család néhány évvel korábban éppen egy szigeten élte túl a tatárdúlást.)

A Nyulak-szigete – oklevelek tanúsága szerint – a premontreieké volt. Margitot 1254-ben viszont a domonkosok zárdájában találjuk, – akiket más oldalról az inkvizíció végrehajtóiként, s több más szerzetesrend ellenlábasaiként ismerünk. A 13. sz. közepétől a magyar egyház berkeiben minden korábbinál élénkebben lángolt fel az ideológiai küzdelem.

Joggal vethető fel a kérdés: miért volt ez a sietség? Miért kellett Margit hercegkisasszonynak Veszprémből már akkor átköltöznie a szigetre, amikor ott még javában folyt az építkezés, amikor építőmunkások százainak zavaró hangokkal és porfelhővel kísért tevékenysége miatt nem volt biztosítható az a fajta elmélyülés és odafordulás, ami – mi így gondolhatnánk – Jézus anyjának tisztelete érdekében elvárható lenne az életét e feladatnak szentelő apácától? Csak arról volt-e szó, hogy a királyi család jobbnak látta kivenni Margitot a domonkosok kezéből, vagy másról is? Lehet, hogy Béla király udvarába is eljutott a Joachim da Fiore abbétól, vagy az őrá odafigyelő ferencesek köreiből származó millenniumi gondolat? Vagy lehet, hogy az Árpád-ház maga is számon tartotta a Jézus születésétől lepergett éveket (is)? Úgy látszik, Béla király családjában rendkívül fontosnak tartották, hogy 1252 karácsonyát Margit hercegnő már a Nyulak-szigetén (vagy a Szűz Mária-szigeten) ünnepelhesse meg, s Mária Országának megmaradása és felvirágoztatása érdekében imádkozhasson. – (Volt is miért imádkozni! Ismeretes, hogy az Árpád-ház kevés férfitagja halt meg végelgyengülésben, alig néhányan érték meg akárcsak az érett férfikort (35-45 éves kort) is. Mindvégig tartaniuk kellett a dinasztia kihalásától, ami a korabeli felfogás szerint országuk pusztulását jelenthette.) Európa-szerte szintet lépett, a korszak mindennapjainak meghatározó valóságává vált 1252 k. az eretneküldözés hivatalos, szervezett tevékenysége a Szent Inkvizíció keretében, talán maga a pápa, vagy talán a IV. Ince pápát sokáig bújtató Lajos francia király által, esetleg a pápát fegyveresen is támadó IV. Konrád (II. Frigyes fia) által, Magyarországon pedig az osztrák herceg által befolyásolt főpapság elképzeléseinek megfelelően.

Az első aranypénz megjelenése után (1252/53 k.) egész Európában rátértek a nagykereskedelmi ügyletek aranyban való elszámoltatására. A 13. sz. második felében, egész Európában az Éitáliai „lombard” kereskedőházak ragadták magukhoz a pénzpiac irányítását. Ezek abból éltek (jól), hogy nagyszabású pénzügyleteket bonyolítottak le. Ügynökeik minden fontosabb országban, minden nagyobb városban megjelentek. Nagyon valószínű, hogy tőkeerejüket jórészben a templomosok európai központjaiban összegyűjtött jelentős vagyonokra alapozták, amelyeket az elesett lovagoktól „örökölhettek” meg.

Jeruzsálem **1244-ben** (1255) az egyiptomi kalifa kezébe került. Ezzel párhuzamosan, állítólag – a virtuális kronológia által megtévesztett történetírás szerint – a tatárok lemészárolták a szerzeteseket, lerombolták az épületeket, kifosztották és felgyújtották a Szent Sír-templomot is. Valójában mindezt nem követhették el a tatárok, hiszen akkor még nem értek el idáig; csakis a kalifa csapatai voltak abban a helyzetben, hogy a népirtást végrehajtsák. Ekkor a templomosok, majd a johanniták is visszavonultak. Keresztények ezrei hagyták el a várost, de csak 300 ember érte el Jaffát.

A pápa 1254-ben kiközösítette Konrádot (II. Frigyes császár fiát), aki hamarosan meghalt, ám a Szentszék még ekkor sem tudta helyreállítani függetlenségét. Manfréd, Szicília királya szétszórta Ince pápa hadait. Ince pápa is meghalt, s ekkor IV. Sándor (korábban Ostia bíboros püspöke, Rainaldo) lett a pápa, de nem volt képes elfoglalni római trónját, Viterbóban székelt.

(Ezután a Viterbóban összegyűlt bíborosok IV. Orbán néven megválasztották római pápának Giacomo Pantaléont, a jeruzsálemi pátriárkát (1261), aki elődjeihez hasonlóan nem jutott be Rómába.)

Az 1255-ödik évben Joachim da Fiore calabriai abbé János jelenéseihez írt magyarázatát Gebhard szerzetes újra kiadta, de a könyvet az egyház betiltotta, a szerzetes 18 évre fogságba került. (A könyv olyan jóslatot tartalmazott, mely szerint az 1260-as év a keresztény időszak és a Sátán birodalmának ideje közé ékelődik, ezért az üdvösség 1260-adik évében kell befejeződnie az ezeréves birodalomnak, és el kell kezdődnie az újnak. A könyv szerzője az eltelt ezer év és az időszámítással történt mesterkedések ellenére csaknem pontosan tisztában volt Jézus – a korai kereszténység korában hibásan meghatározott – születési idejével.) – E munka mégis sokakhoz eljuthatott, hiszen 1260-ban valóban megjelentek a flagellánsok, akik nyilvános vezeklésükkel vezették be az **új évezredet** (az 1256/57-tel kezdődő ezer éves időszakot). Az ún. „apostoli hittestvérek" csoportja nyíltan szembeszállt az egyház vezetésével. A Képes Krónika szerzője az 1263-adik évre vonatkozóan számolt be arról, hogy „*a nép magamagát ostorozva futkosott mindenfelé*". Az önostorozó (flagelláns) mozgalom tehát ekkor elérte Magyarországot is.) Talán nem fajultak volna idáig a dolgok, ha 1256-58 k. Akkó nem szenvedett volna súlyos vereséget!

> *Elérkezett a keresztény (parciális) időszámítás alapévének és első évének* (**–001/001**, azaz 256/57) *millenniuma: 1256/57.*

1256-ban belháború tört ki a túlzsúfolt Akkóban, az itáliai tengeri köztársaságok kommunái között, majd abba a hercegség valamennyi számottevő csoportosulása belekapcsolódott. (Akkó ebben az időben 60 ezres nagyváros volt, melyben külön erődített negyede volt az itáliai kommunáknak, és az erőd mellett saját várai voltak a különböző lovagrendeknek is.) A mameluk hatalom mégsem tudott végezni Levante keresztényektől való megtisztításával, mert 1258-ban a mongol-türk (tatár) csapatok elfoglalták Damaszkuszt, kifosztották az arab kézben levő Jeruzsálemet, Gázáig előretörtek. (A következő évben ezek a hadak eltávoztak a térségből.) 1258-ban megalapították Itáliában a Disciplinati társaságát. Itáliában több más laikus társaság is létrejött (laudisták, flagellánsok), ezek tagjai az utolsó ítélet elérkezésére várva vándoroltak, nyilvános bűnbánatot gyakoroltak, olasz nyelvű imákat mondtak, mindenütt a templomok mellett telepedtek le.

A mamelukok 1260-ban legyőzték a Közel-Keleten maradt mongol erőket. Ekkor rendszeressé váltak a Szentszék és az Ilkán-mongolok követváltásai. A keresztény nyugat arról igyekezett meggyőzni tárgyalópartnereit, hogy közös szentföldi hadjáratra van szükség, amelynek fő erejét a mongolok adnák. Rómában nyilván nem értesültek arról, hogy a Mongol Birodalom már egyáltalán nem volt érdekelt egy ilyen megoldásban. Nem tudni pontosan, milyen bennfentes nyugati körök vezették félre az egyház vezetését, – ekkor már hosszú évtizedek óta.

A papság széles körében már a 13. sz. első felében elterjedt egy sajátos hiedelem arra vonatkozóan, hogy „keleten", állítólag a Mongol Birodalom kebelében fennáll egy nagyhatalmú keresztény közösség, amelyik fel fogja szabadítani a Szentföldet, s ez a harc lesz a várt új korszak nyitánya! Egyáltalán nem lehetetlen, hogy korábban maga a Mongol Birodalom terjesztett efféle dezinformációkat.

Batu kán utóda, Berke azonban már 1261-ben áttért az iszlám hitre. A mongol részbirodalom, az Arany Horda területén ekkor megrendült a K-i nesztoriánus keresztények helyzete. Hamarosan követték Berke kán áttérését további részbirodalmak vezetői is.

Mindenesetre a Szentszék az 1230-as évektől számos expedíciót küldött keletre puhatolózás céljából, s ezek közül egyáltalán nem a Juliánusz-barát által vezetett küldöttségek, amelyek (természetesen) magyarokat találtak a Kaukázus vagy a Volga-könyök térségében, hozták a leglényegesebbnek tekintett információkat. Az sem lehetetlen, hogy éppen ezek alapján az információk alapján döntött úgy a „Nyugat", hogy nem segíti a Magyar Királyságot és Lengyelországot a mongol-tatár invázió elleni küzdelmében. (Mint ismeretes, Babenberg II. Frigyes korábbi osztrák herceg valójában mindent megtett annak érdekében, hogy Magyarország ne legyen képes ellenállni az offenzívának, s egy pillanatig sem félt attól, hogy a tatárjárás az ő országát is elérheti. Azt is érdemes megemlíteni, hogy miközben tartott az európai és a mongoltatár elit közeledése, s folytak a tárgyalások, az egyházi vezetés 1259-ben, majd 1263-ban is kifejezetten óva intette a magyar királyt attól, hogy a béke biztosítása érdekében magyarmongol dinasztikus házasságban gondolkodjon! – Legalábbis kétséges, hogy IV. Ince pápa halála után bármelyik pápa (IV. Sándor, IV. Orbán) érdemben foglalkozhatott volna a magyarok tatárokkal folytatott tárgyalásaival. Ezért gondolom, hogy ilyen mértékű beavatkozás kizárólag a Pannon-térség világi és egyházi hatalmasságai részéről lehetett lehetséges.) Térjünk azonban vissza az 1260-as évhez, mikor is a morvamezei csatában Béla király vereséget szenvedett Ottokár cseh király seregétől, Stájerország Ottokár országának részévé vált, miáltal Ny-ról megújult a Magyarország biztonságát fenyegető veszély. II. Přemysl Ottokár elvileg Közép-Európa leghatalmasabb uralkodója lett, mivel egy kézben egyesítette Csehországot, Ausztriát és Stájerországot. Magyarország – a történelem során nem először és egyáltalán nem utoljára – megint harapófogóba került, Ny-i fele (a Béla király által ténylegesen uralt terület) Ottokár befolyása alatt állt, míg a K-i fele (a kisebbik király, István országrésze) a mongol-tatár hatalommal való kiegyensúlyozott viszonyban volt érdekelt.

Az 1260-as években az ellentétek súlyos belharcokhoz vezettek, Szent Margit próbált közvetíteni apa és fia között, a béke érdekében. A harapófogóból való kiszabadulás érdekében a kisebbik király Nápoly felé orientálódott, ugyanis közte és a Nápolyban uralomra került Anjouház között érdekazonosság mutatkozott meg a Balkán- és az Adria-politika terén. Több kisebb balkáni hadjárat zajlott le az 1260-as években, melyeket magyar részről István (V. István) vezetett. István egyik lánya, Mária 1269-ben férjhez ment Anjou Károlyhoz, míg a fia, László herceg (Kun László) számára megnyerték a nápolyi király Izabella nevű lányának kezét. A nikaiai császár, VIII. Mikhaél Palailogosz 1261-ben visszafoglalta Konstantinápolyt a nyugati kereszténytől, megdöntötte a Latin Császárságot, helyreállította a Bizánci Császárságot. A damaszkuszi és az egyiptomi erők **1251-ben** (1262) összecsaptak a Szentföld feletti uralom monopolizálása érdekében. Egyiptom mameluk erői győztek. Ezután Egyiptom és Szíria, valamint Palesztina területe felett is többnyire a mamelukok uralkodtak.

A mamelukok Kis-Ázsiában, 1263-ban vereséget mértek a még fennálló keresztény hercegségekre, s Jeruzsálemben hozzáláttak a muszlim restaurációhoz. Rendbe hozták a Szikla-mecsetet és az al-Aksza-mecsetet. Elrendelték, hogy a zsidók sárga, a keresztények kék turbánt viseljenek. A városban lovon csak muzulmánok ülhettek, csak ők viselhettek szőrmeruházatot és páncélt.

A mameluk szultánok nehezen viselték el, hogy birodalmuk határán még mindig léteznek kisebb keresztény államocskák, ezért **1253** (1264) **k.** (Levante területén) hozzáláttak teljes felszámolásukhoz.

IV. Orbán pápa halála után (1265) IV. Kelemen lett a pápa, aki Viterbóban és Perugiában székelt, ugyancsak nem Rómában. A pápai trónon három éves interregnum következett. 1271-ben X. Gergely (Tebaldo Visconti) lett a pápa, aki a keleti kereszténységgel való egység megteremtésén és a Szentföld felszabadításának szervezésén fáradozott, de nem járt sikerrel. (Őt már a Francia Királyság tette a Szentszék vezetőjévé.)

IV. Béla király halálakor, 1270-ben Szent Margit már valószínűleg nem volt az élők sorában, vagy már nem volt cselekvőképes, holott békítő közbenjárására ekkor lett volna leginkább szükség. Béla családtagjai V. István uralmától rettegve Ottokárhoz menekítették kincseiket és a koronaékszereket is, ugyanakkor a Ny-i megyék határ menti várainak urai, a bárók is átálltak Ottokárhoz. A Kőszegiek, a Babonićok, a Frangepánok és a Šubićok lényegében a magyar királytól függetlenedve regnáltak Szlavóniában és Horvátországban, ezért V. István magyar király leváltotta apja híveit az országos és megyei hivatalokból, helyükre saját embereit helyezte. A király a krakkói fejedelemmel szövetkezett II. Ottokár körei ellen, majd sorra bevette a vele szembenálló bárók erődítményeit. A támadó cseh csapatok viszont Pozsony térségében zavart okoztak a magyar határvédelemben. Az elrabolt magyar kincseket Istvánnak nem sikerült visszaszereznie. Franciaországban (1226-tól) IX. (Szent) Lajos francia király (Fülöp Ágost unokája) uralkodott. Sajátos szellemiséget képviselt, több értékelés szerint nem elsősorban hatalma gyarapítására, hanem a jogrend és biztonság, belső béke fenntartására törekedett. Apanázsbirtokká tette a Plantagenetek fővárosát, Angers-t (ÉNy-Franciaország, a Maine-folyó partján), ez a püspöki székhely a továbbiakban jelentős politikai szerepet tölthetett be.

Franciaország területén ekkoriban még egyáltalán nem állt fenn egységes hatalmi struktúra. Guyenne területe (a mai DNy-Franciaországban, – eredetileg Aquitánia része volt) a párizsi béke (1259) megkötése után az angol hatalom egyetlen kontinentális támaszpontjává vált. Ugyanakkor Languedoc területe (DNy-Franciaország, a Földközi-tenger partvidéke) a francia korona alatt autonómiát élvezett és megőrizte sajátos nyelvét is (egészen a Francia Forradalomig). III. (Merész) Fülöp (Capeting-ház, IX. Lajos fia, 1270-85) 1271-ben annektálta Toulouse grófjának birtokait. Toulouse tehát (D-Franciaország, a Garonne-folyó partján), a Raymond grófoktól, az albigensek vezetőjétől a francia koronára „szállt”, s a város az inkvizíció székhelye lett. Bourbonnais (történelmi tartomány a mai Franciaország középső részén), ugyancsak 1271-ben a Capetingek egyik oldalágának, a Bourbonoknak a birtokába került. A történetírás fő áramlata Szent Lajos francia király 1270/71-es (sikertelen) tuniszi akcióját tekinti az utolsó keresztes hadjáratnak. Álláspontom szerint ez a balsikerű hadművelet nem hozható összefüggésbe a Szentföld felszabadítására irányuló erőfeszítésekkel, – legfeljebb csak a propaganda szintjén. Az akció a Mediterrán-térség biztonsága érdekében É-Afrikában, előretolt helyőrségként létrehozott ún. Tripoliszi Grófság megerősítése lett volna. (A grófság 1291-ben szűnt meg létezni.)

III. Fülöp francia király 1273-ban megpróbálkozott a német királyi cím megszerzésével is, mivel a német területeken, tehát a Császárságban éppen (1246-tól) interregnum volt. Kísérlete nem járt sikerrel, a német fejedelmek Habsburg Rudolfot választották királyukká, aki magának követelte az egykori Babenberg tartományokat is. Ausztria és Stájerország 1277-től de facto Habsburg Rudolfé lett. (A Habsburg-család, mely eddig svájci területeken birtokolt hűbéreket (egyikeként a kiskirályoknak), belépett a világtörténelembe.) Németországban a megválasztott uralkodó ekkoriban a birodalmi fejedelmek egyike lehetett, és csak annyi hatalommal bírt, amennyit saját szűkebb tartományából meríteni tudott. A császári címnek megvolt ugyan a presztízse, de elnyeréséért el kellett jutni Itáliába, ami nem volt egyszerű feladat. A német uralkodók elsősorban a családjukban öröklődő tartományok számának (házassággal, vásárlással, zálogba vétellel, hűbéri jogok érvényesítésével megvalósítható) növelésére törekedtek.

Egy koncepció szerint, ezer évvel korábban, **020** (272) **k.** *Jézus keleten járt, eljutott az Indus völgyébe, később Pandzsábba, majd a Bengáli-öböl partjára, tanulmányozta a Védákat. Egy hat évig tartó időszakban megismerkedett a hindu spiritualitással.* A Pireneusi-félszigeten

I. Jakab aragóniai király az 1270-es évek első felében megteremtette Aragonia földközi-tengeri nagyhatalmi helyzetének alapjait.

Britanniában I. Edward angol király (Plantagenet-ház, III. Henrik fia) uralkodott 1272-től, őt tekinthetjük az egységes Anglia meghatározó jelentőségű uralkodójának. Két hadjáratban (1283-ra) elfoglalta a Walesi hercegségeket (Gwinned, Llewelyn), a skót trónt azonban nem tudta megszerezni. Uralma alatt kikristályosodott az angol parlament személyi-képviseleti összetétele és szerkezete (alsó- és felsőház). Edward a walesi földek nagy részét angol (normann és angolszász) lordok között osztotta fel.

D-Itália 1266-ban már nem volt sem a normannok, sem a Staufok kezében, az Anjouk birtokába került. Anjou Károly (Szent Lajos király öccse volt, akinek eredeti öröksége csak az Anjougrófság lett volna, de felesége révén Provence tartományát is uralta), a normannoktól megszerezte és meg is tartotta a Szicília feletti uralmat.

Anjou Károly Szicília királyának neveztette magát, de székhelye Nápolyban volt, ezért országát inkább Nápolyi Királyságnak szokás nevezni. A pápák 1274 és 1282 között kifejezetten az Anjou-királyok befolyása alá húzódtak. A Szentszék így próbált kikeveredni az állandóan egymásra tromfoló német és francia zsarolás hatásai alól.

X. Gergely halála után, 1276-ban három pápa is trónra lépett. Közülük V. Vince öt, V. Adorján pedig csak egy hónapig, míg XXI. János egy egész évig „uralkodhatott", immár újra Rómában. A Magyar-, illetve a Nápoly Királyság (az Anjou-dinasztia országa) ezután országaik szövetségében látta a fennmaradás zálogát. V. István fáradozásait azonban váratlan, viharos gyorsasággal lezajlott betegsége („sorvadása"), halála szakította félbe 1272-ben, – talán megmérgezték. Ugyanebben az évben halt meg Béla nevű testvére is egy kiderítetlen hátterű politikai gyilkosság következtében.

A magyar trónt névleg a tíz éves IV. László, V. István fia foglalta el, azonban anyja, Kun Erzsébet is csak névlegesen tölthette be a régens feladatkörét, ténylegesen a nagyhatalmú bárók és a bánok uralkodtak. László kisöccse, András herceg 1278-ban halt meg.
(Magyarországon a 13. sz-tól azok az előkelők szerezhettek bárói címet, akik nagy birtoktestekkel rendelkeztek. A leghatalmasabb előkelők elérték, hogy bárói címük évszázadokig kikezdhetetlen maradjon. A bárók hatalma uradalmaikon és váraikon, valamint a nekik szolgáló familiárisok seregén alapult. A legerősebb bárók rendre megszerezték a bánságokat, tehát a D-i határvidék igazgatási egységeit is.)

A magyar trónon tehát V. István kiskorú fia, IV. (Kun) László ült, a hatalom az egymással vetélkedő bárók kezében volt, s alapvetően két rivalizáló báró köré szerveződő érdekcsoport között oszlott meg, ezek: a Kőszegiek és a velük konkuráló Csákok. A történetírás feudális anarchiának nevezi ezt a hatalmi helyzetet. Eközben II. Ottokár 1277-ig, lényegében a bukásáig, haláláig megszállva tartotta Pozsonyt, Óvárt és Sopront, Magyarország számottevő részét. A magyar püspöki kar 1277-ben, az ország Ny-i területei megszállására tekintettel – bizonyára Habsburg nyomásra – gyűlést tartott a Rákos-mezőn, amire meghívta a bárókat, a nemesek és a kunok képviselőit is. László királyt 15 éves korában nagykorúsították. A gyűlés nyomán hozott döntés értelmében az évszázados múltú királyi tanács helyett – úgymond – az ország lakosai vették kezükbe az irányítást. A jórészt kun csapatok Kun László vezetésével – Habsburg-szövetségben – tönkreverték a cseh hadakat a Morvamezőn. Ottokár is elesett a csatában. E sikert követően, 1278-ban ismét belháború lett úrrá Magyarországon, néhány dunántúli megye – a Velencébe elszármazott, már külföldön született és nevelkedett András herceg (a későbbi III. András) támogatásával – elkülönült „országot" képezett, a bárók maguk közül az „ország" ispánját is kinevezték. (III. András nyilván úgy látta – az ifjú királlyal

ellentétben –, hogy nem helyes a felemelkedő Habsburgokat támogatni a már vert helyzetben lévő Ottokár ellen. Feltehetőleg igaza volt. A Habsburg-dinasztiát magyarok segítették hatalomra jutni. I. Rudolf császár Ausztriát, Stájerországot és Krajnát a Habsburg-dinasztia örökös tartományaivá nyilvánította.)

A történtek helyes értelmezése érdekében látnunk kell, hogy a 13. sz-ban az „eredeti" magyar népszemlélet (gentilis magyarságtudat) mellett jelenvolt már egy másikfajta magyarságtudat is, miszerint a magyar király alattvalóinak összessége alkotja a magyarságot. (Erről az alapról aztán kibontakozott a középkori magyar nemzetfelfogás is, melynek első teoretikusa talán Kézai Simon lehetett.) Magyarországon a 13. sz. végére alakultak ki a korábbi királyi vármegyék helyén az ún. nemesi vármegyék, amelyekben az ispán irányítása alatt választott bírák intézték a megyei ügyeket. Egyúttal az erdőispánságok egy része (Felső-Magyarországon) önálló vármegyévé alakult át, más erdőispánságok területe a szomszédos megyékbe olvadt be.) A Szentföldön évtizedek óta tartó játszma **1266/67-ben** (1277/78-ban) elérkezett a végjátékához. A Jeruzsálemi Királyság lényegében az összes területét elvesztette, csak egyes tengerparti erősségek és kikötők (Akkó, Bejrut, Szidon, Türosz) maradtak a keresztesek kezében, de e váraknak a szárazföldi háttérterületekkel megszűnt minden kapcsolatuk. Valóságos csoda, hogy az Európából érkező utánpótlás rendszertelenné válása, később teljes elapadása ellenére ezután még vagy 13 évig kitartottak. A keresztesek európai támogatását korábban biztosító Szentszék – a világi hatalmasságokhoz hasonlóan – érdektelenné vált a Jeruzsálemi Királyság ügyében. Ez talán összefüggött az Anjou-hatalom eróziójával és a Habsburgok felemelkedésével is. XXI. János pápa halála után következett III. Miklós pápa, akinek három egész év adatott meg. IV. Márton (1281-85) is egyértelműen a franciák pápája volt, őt IV. Honorius (1285-87) követte a pápák sorában.

A hol német, hol francia irányítás alatt álló III. Miklós pápa még elégedetten elkönyvelhette a cseh Ottokár kun erők révén történt leverését, ám az egyházi vezetés 1279-ben már azt kifogásolta, hogy több mint 30 évvel a kunok letelepedése után még mindig nem fejeződött be a magyarországi kunok megtérítése. A Szentszék apparátusa és a magyar egyházi vezetők határozott intézkedéseket követeltek a királytól. Bevetették az interdictum (kiközösítés, kiátkozás) eszközét is László királlyal szemben. A magyar stabilizációs kísérlet tehát félbeszakadt, maga a pápa legátusa, Fülöp fermói püspök vetett véget a konszolidációnak, s megkezdte magyarországi „munkásságát", melynek során a kunokkal szemben könyörtelenül lépett fel, ezzel a király egyetlen biztos támaszát gyengítette meg. A pápai legátus kiközösítette a magyar uralkodót a kunokkal szembeni „elnéző magatartása" miatt, az országra pedig kimondta az interdictumot. Az egyházi terror kiterjedt az ország eredeti népességére is, az egyházi vezetők a budai zsinaton megtiltották például, hogy a nép hallgassa a históriás énekeseket. Buda városa ráadásul gazdasági háborúba is bonyolódott a víz- és vámjogok korábbi birtokosaival, a budai káptalannal és más egyházi testületekkel, így az egyház átokkal sújtotta a várost. (A következő években ez még nyolc alkalommal megismétlődött.) – A magyar közállapotokat felforgató egyházi körök vagy önhatalmúlag jártak el, esetleg egyes bárókkal egyeztetett módon, vagy talán az Anjou, avagy inkább a francia befolyás alá került Szentszék apparátusának kényekedve szerint bomlasztották a Magyar Királyságot.

A történtek koncepciós mivoltára utal, hogy ezen eseményekkel párhuzamosan (már hosszú évek óta), miután Erdélyben is megvetették a lábukat, a magyar ferencesek sikerrel részt vettek a kunok megtérítésében, gondozták a Kárpátokon túli területeken, tatár fennhatóság alatt élő magyarság (kunok és csángók) lelki életét, a milkói egyházmegyét pedig újjászervezték. A legátussal együttműködő egyházi és világi körök erről nem is vettek tudomást, fokozták az állam elleni támadásaikat. – Eközben a tatárok megint a Balkánon hadakoztak, és inváziót kezdtek Bulgáriában.

Ezer évvel korábban, **027** (279) *k. kezdte meg Jézus nyilvános működését Galileában.* A pápai legátus és Kun László elkeseredett harcot folytattak egymás ellen. 1280-ban egy ideig mindketten a másik fél fogságában voltak, miután a legátus sikeresen kijátszotta egymás ellen a kunok és a magyarok előkelőit. A királyt kezükben tartó Aba, Borsa és Csák nembeli főurak a Hód-tó mellett leverték a kunok lázadását. Ezután a kunok tömegesen menekültek ki a tatárok által uralt Moldvába és Havasalföldre. Ezzel párhuzamosan felgyorsult az oláhok (mai szóval: románok) beköltözése a Kárpátok vonalán belüli területekre. Az oláh papokra vonatkozó okleveles adatok arra mutatnak, hogy letelepedésük engedélyezése, az oláh társadalomban kialakult helyzetük érintetlenül hagyása az (egyházi és világi) telepítési politika egyenes következménye volt. A letelepedés, az oláhoknak a magyarországi rendbe való beillesztése nem számolta fel az oláhság idegen egyházi szervezetét, papjaik nemcsak letelepedhettek népükkel együtt, hanem, szerencsés körülmények között földbirtokosokká is válhattak. (Nem sokkal később Kun László arra kényszerült, hogy a tatárok által pusztított Kárpátaljára, Ugocsa, Ung, Máramaros és Bereg megyék 300 falujában havasalföldi kunokat/kumánokat telepítsen le, akikkel természetesen beköltöztek az ő oláh háznépeik is.)

Már említettem, hogy Hamburg és Lübeck összefogásával 1241-ben létrejött a Hanza szövetség, melyhez aztán számos német város (Bréma, Kiel stb.) csatlakozott, így 1280 k. már több mint 100 város politikai és kereskedelmi tömörülésévé fejlődött, saját hadsereggel és haditengerészettel is rendelkezett. A szövetség a németek „Drang nach Osten” néven elhíresült K-i terjeszkedésének É-i szárnyaként aposztrofálható. A német lovagok sok évtizedes próbálkozás után sikeresen meghódították a poroszok földjét. A területet 1283-ban a Lovagrend területéhez csatolták.

A zágrábi püspök 1281-ben Kőszegi Ivánt és Miklóst (a horvát-szlavón bánt) közösítette ki, miközben folytatódott az Abák lázadása, és Kun László erejét lekötötte e lázadás elfojtása, holott most már leginkább a nogaji tatárokkal, s az általuk fellázított kumánokkal kellett volna szembeszállnia. A Hód-tavi csatára a következő évben, 1282-ben került sor, Kun Lászlónak az Oldomur tatár fejedelem által vezetett csapatokat mélyen bent az ország közepén, Hódmezővásárhelynél, a kunok települési területén sikerült szétvernie. (Hogy Oldomurt ki vette rá a Magyarország elleni támadásra, arról nem ismerek információt.) 1282-ben zajlott le a „szicíliai vecsernye”, ami véget vetett a sziget feletti Anjou uralomnak. Ugyanekkor esett meg X. Alfonznak, Kasztília-León királyának a trónfosztása is. III. Péter aragóniai király foglalta el Szicília trónját. Aragónia növekvő hatalma a francia uralkodó körökkel kialakított szövetség eredményeként bontakozhatott ki, bár a történetírás fő árama Bizáncot jelölte meg az Anjou uralom elleni lázadás finanszírozójaként. (Nem Bizánc, hanem az erősödő, egyre inkább terjeszkedő Szerbia (Stefan Uroš, a Nemanja-dinasztia királya) volt az Anjou-ellenes szövetség balkáni résztvevője.) Francia részről ekkoriban észlelték, hogy rövidlátó politikájukkal, Aragónia támogatásával sikerült egy erős vetélytársat támasztaniuk maguknak a mediterrán térségben. Sürgősen cselekedtek tehát, de már elkésve: III. Fülöp Krisztus nevében csapatait Aragónia ellen vezette, ez a hadjárat azonban a francia királynak az életébe, Franciaországnak pedig kétévi teljes bevételébe került.

1282-ben Habsburg Rudolf német király az ún. Babenberg örökséget (Ausztria és Stájerország) hűbérbirtokként Albert fiának adományozta. Nem sokáig pihent Albert a babérjain, igen gyorsan érdekkörébe vonta a Ny-magyarországi bárókat, 1283-ban Kun Lászlónak már Ny-on kellett harcolnia a Kőszegiek ellen.

1284-ben a tatárok újabb offenzívára készültek Magyarország ellen. A magyar támogatást élvező Halicsi fejedelemséget legázolták, azután Magyarország felé fordultak, az ÉK-i határvidéken bukkantak föl, majd a következő évben megjelentek Hevesben, sőt Pesten is. Egyelőre a Felvidéken garázdálkodtak. A magyar király segítséget kért Rómában és

Konstantinápolyban is a tatár veszedelem miatt. A francia befolyás alatt álló Róma nem segített, Bizánc azonban oláhokat küldött segítségül, akik később a Felső-Tisza mentén, Máramarosban a király beleegyezésével letelepedhettek.

> *Ezer évvel korábban,* **028-ban** (284) *feszítették keresztre Jézust, aki harmadnapra az írások szerint feltámadt, valamivel később a mennybe ment, a tanítványai pedig a szélrózsa minden irányában terjeszteni kezdték tanításait. Jézus mennybemenetele,* **032** (azaz 284) **után** *Tamás és Tádé (Taddeus Júdás) apostolok a pártusok országában tevékenykedtek. A legszorgalmasabb tanítvány, Fülöp már* **033** (285) **k.** *megkeresztelte az etiópiai Kandáke királynő udvarát. Péter apostol székhelye kezdetben,* **033** (285) **után** *az első keresztény missziós központban, Antiokheiában volt.*

Tatár invázió Bulgária ellen (Bulgária és Szerbia hamarosan behódolt az Arany Hordának), egyidejűleg újabb tatárjárás Magyarországon: Talabuga Nogájjal együtt vezette a Magyarország elleni támadást. A tatárok kumán segítőikkel együtt 1285-ben, a Verecke-hágón át Erdélybe nyomultak. ÉK-Magyarországot és az Alföldet pusztították, Pestig jutottak el. Az érkező királyi hadak (magyarok és kunok) elől nagy zsákmánnyal és foglyokkal hátráltak, illetve fordultak vissza. Útközben Kolozsvárt, Besztercét pusztították, a torockói várnál azonban súlyos vereséget szenvedtek Borsa nembeli Loránd erdélyi vajdától és a székelyektől. Torockó vidékének székely népe kiszabadított vagy ezer foglyot. Közben a király ellenfelei azt az álhírt terjesztették, hogy maga Kun László hívta volna be a tatárokat és a velük együtt harcoló kumánokat. A bárók és az egyház az országban ismét anarchiát teremtettek. A Kőszegiek szövetségre léptek I. Albert osztrák-stájer herceggel. A központi hatalom elenyészett. Az ország sorsa ismét az egymással vetélkedő bárói csoportok kezébe került. A nemesség döntő része és a főpapság szembefordult a királlyal, és tőle függetlenül országgyűlést hívtak össze. Ugyanakkor a tatár és kumán csapatok egy része dezertált, majd Erdélyben letelepedés engedélyezéséért folyamodott. László király az itt maradt tatárokból, a kunokból és a magyar híveiből sereget toborzott a tartományurak ellen. László király 1286-ban elkobozta, az ország védelmére mozgósította felesége, Izabella javait, és az asszonyt kolostorba küldte a Nyulak-szigetére, mivel ott a főnökasszony Erzsébet (László király húga) volt. Később a király ezeket a kétségbeesett intézkedéseit a pápa nyomására visszavonta.

> *János evangélista, a legfiatalabb apostol ezer évvel korábban,* **030-ban** (286) *kezdett Kis-Ázsiában, mindenekelőtt Efezusban téríteni.*

Talabuga Nogájjal együtt vezette 1286-87-ben a Lengyelország elleni inváziót. Ebben, a kán utasítása szerint a vazallus orosz fejedelemségek, közöttük immár a szomszédos Halics katonái is részt vettek. A mongol-orosz csapatok egészen Krakkóig eljutottak, de a várost nem foglalták el. Magyar csapatok (Kun László seregei) segítséget nyújtottak Fekete Leszek krakkói fejedelemnek a tatárok elleni védekezésben.

> *Ezer évvel korábbra,* (**001-re**, tehát 287-re) *tesszük a Mártír-éra első évét, mivel annak bevezetői hibásan állapították meg Jézus feltámadásának idejét. Egyébként a* **035-ös** (287-es) *év mérföldkő az apostolok tevékenységében. Tanítványukat, Istvánt a zsidók halálra követték. Tamás apostol Krisztus keresztre feszítése után három évvel* (**035-ben**, 287-ben) *az Edesszai Királyságban megalapította az ottani keresztény közösséget.*

A ferencesek 1287-ben beszámoltak krími sikereikről. Ekkoriban, a korábbi években tapasztaltakkal ellentétben, a tatár uralom alatt elviselhető körülmények között éltek a keresztények. Magyarok látták el a „tatár misszióban” a legtöbb munkát, általában ők tolmácsoltak a tatár előkelőségek és a szerzetesek között. Talabuga és Nogáj kán támogatta e ferenceseket, megengedte, hogy harangokkal szólítsák a híveket a templomukba.

A Kőszegiek és osztrák szövetségeseik 1287-ben legyőzték a magyar király Ny-i seregét. Albert osztrák-stájer herceg területeket foglalt el Ny-Magyarországon, megszállta Pozsony várát és városát. A pápa megbízásából Ladomér érsek kiközösítette László királyt és híveit. A pápától a szomszédos országok uralkodói és Magyarország bárói is kaptak olyan levelet, amelyben arra kérte őket, hogy támogassák Rómát a magyar király ellenében. (A Kőszegiek ezek után a velencei (III.) András híveiként tűntek fel a történetírás lapjain, szembefordultak Albert herceggel.) Az esztergomi érsek a következő évben már keresztes hadjárat meghirdetését kérte a pápától László magyar király ellen, Habsburg Albert pedig 1289-ben megszállta a Kőszegiek birtokait. Több mint 30 várat hódoltatott meg Ny-Magyarországon. László király országgyűlést tartott 1289-ben „*az erdélyi rész összes egyházi férfijai, magyar nemesei, szászai és székelyei*” számára, a K-i országrész nemeseihez és lakóihoz fordult, hogy csatlakozzanak hozzá, a fövenyi országgyűlésen pedig megbékélt az esztergomi érsekkel, s mindazoknak kegyelmet ígért, akik a „*lázadóktól*” elpártolnak. Lodomér érsek színleg belement a kibékülésbe, felmentette a budaiakat a kiközösítés, Budát pedig az egyházi tilalom alól.

IV. Miklós pápa (1288-94) alatt kiteljesedett a Szentszék helyzetére jellemző francia/Anjou befolyás. V. Celesztin pápa (1294) egyértelműen II. (Anjou) Károly bábja volt. Őt követte VIII. Bonifác hosszabb regnálása (1298-304), akit viszont már megint nem Rómában, hanem Nápolyban választottak meg.

Szép (IV.) Fülöp (Capeting-ház) uralma alatt tovább nőttek Franciaország adósságai. Míg az ország pénzügyeinek intézésére apja és nagyapja a templomosok szolgálatait vette igénybe, addig Szép Fülöp kivonta kincstárát a templomosok befolyása alól. (A templomosok elsőként rendelkeztek olyan apparátussal Európában, mely képessé tette őket határokon átívelő, színvonalas bankári tevékenység folytatására.) Fülöp nagymértékben megszilárdította Franciaország helyzetét, kialakította a jog- és igazgatási rendszer tartós kereteit. Az egyházi jövedelmek megadóztatásával próbált pénzt szerezni nagy ívű tervei megvalósításához. Szoros ellenőrzése alá vonta a Pápaságot, megszerezte a francia korona számára Champagne-t és Lyont is. Mindezen lépések sem voltak azonban elegendők a francia adósságválság felszámolásához. Az 1280-as években az albigensek mozgalma újra erőre kapott; 1290-ben már Languedocban kettő, Provence-ban kettő, Franciaország egyéb területein további öt inkvizítor működött, hogy a mozgalom parazsát ne engedje lángra lobbantani. Velencében is elkezdődött az inkvizíció (1289). A „Centrum” nagyhatalmú vezérei azonban ekkor már nem annyira velük, hanem inkább a templomosok hatalmának megtörésével, a lovagrend maradéktalan felszámolásának a tervével foglalkoztak.

> *Ezer évvel korábban a Tarszoszban született Saul megcsömörlött a vértől, egyes vélemények szerint* **033** (289) **k.**, *mások szerint* **037 k.** (ugyancsak 289 k.) *drámai körülmények közepette megtért, 13. apostolként állt át a keresztények oldalára, akik azonban, különösen Jakab, bizalmatlanul fogadták a körükben. (Saul/Pál, a görög nyelvű, római állampolgárságú, sátorkészítő farizeus* **037-ig** (289) *a főpapság ügynökeként tevékenykedett.)*
>
> *Napfogyatkozás 1289. szeptember 16-án, közép-európai idő szerint: 9:28.*

I. Oszmán Bizánc kisázsiai tartományainak meghódításával 1288 után lefektette a Török Birodalom alapjait. (Oszmán eredetileg egy oguz törzs főnöke volt, a kisázsiai Szeldzsuk Szultánság emírjei közül emelkedett ki a török világbirodalom megalapítójaként.) Ekkoriban a templomosok és a johanniták még Akkóban voltak, a templomosok Chastel Pélerin várában sáncolták el magukat. Mind az oszmánokat, mind a mameluk szultánokat ingerelte, hogy birodalmuk határvidékén keresztény államocskák léteznek. Oszmán hadseregének fenyegető

jelenléte katalizátorként ösztönözte a Mameluk Szultánságot a Szentföld végleges és teljes meghódítására, habár Oszmán egyelőre csak Bizánc irányában terjeszkedett.

I. Oszmán, a dinasztiaalapító **1280-ban** (1291-ben) függetlenítette magát szeldzsuk uraitól. Az oszmán-törökök támadásokat indítottak Bizánc ellen. (Alighanem ez volt az utolsó datálás ebben a térségben az eredeti szilveszteri időszámítási rendszer szerint.) Ezzel megkezdődött a Szentföld és Európa elfoglalását célul kitűző dinasztia hosszú, az újkor derekáig folytatódó története. (Rabbi Mózes ben Nacman zsidó orvos, filozófus, misztikus Jeruzsálemben járva azt tapasztalta, hogy ekkor ott már csak háromszáz keresztény és mindössze két fő zsidó élt.) Az Oszmán-dinasztia céljainak elérését nagymértékben megkönnyítette, hogy az európai hatalmak megtörték a Nápolyi Királyság erejét. (A nápolyi király korábban felvette a Jeruzsálem királya címet is, s ezzel félreérthetetlenül jelezte, hogy szándékában áll megszerezni a Szentföld feletti ellenőrzést.)

Ugyanebben az évben, 1291-ben a mamelukok elfoglalták Akkót, Bejrutot, Szidont, Türoszt, vagyis a már csak elméletben létező Jeruzsálemi Királyság utolsó várait, kikötőit, valamint Tortosza erődítményét, Tripolisz grófságának utolsó bástyáját is. Akik túlélték a véres hadjáratot, jórészt Cipruson telepedtek le, Famagusztából a térség egyik legjelentősebb metropoliszát hozták létre, ugyanis Ciprus volt a genovai és velencei kereskedők utolsó K-i támaszpontja is. Az itáliai városállamok sorra elvesztették a Földközi-tenger K-i, DK-i szegletében kiépített bázisaikat, így csak a Fekete-tengeri Kaffa és Tana kereskedővárosokon keresztül érintkeztek az Arany Horda kereskedőivel.

A Kőszegiek és Lodomér esztergomi érsek hívására 1290-ben Magyarországra érkezett a velencei András herceg, ám egy báró elfogta őt, és Albert osztrák-stájer herceg kezére adta. Ezt követően a magyar főurak sokfelé egymás ellen harcoltak. Ellenségei nem várták meg, hogy László király helyreállítsa a rendet Magyarországon, felbéreltek a király kíséretében lévő kunok közül néhányat (Árbócot, Törtelt és Kemencset), hogy számoljanak le vele, s a királyt az összeesküvők megbízott bérgyilkosai hamarosan meg is ölték. A Kőszegiek és Lodomér érsek összehangolt akciója nyomán András herceg megszökött fogságából, majd az érsek meg is koronázta III. Andrást, aki megesküdött arra, hogy helyreállítja az ország területi épségét. Megjegyzendő, hogy ekkor a nápolyi udvarban úgy vélekedtek: Magyarországon a korona Kun László nővérét, Máriát, II. Károly feleségét, illetve legidősebb fiukat, Martell Károlyt illetné. A Horvátországot és Dalmáciát kormányzó Subics-család is ezt a koncepciót támogatta. Az országnagyok zöme ugyanakkor a Velencéből érkezett III. Andrást fogadta el királyul, viszont ezzel egyidejűleg trónigénnyel léptek fel az Anjouk, a bajor Wittelsbachok (Ottó, alsó-bajorországi herceg, IV. Béla unokája) és a cseh Přemyslek is.

Az 1290-es években a Német-római Császárság a szétesés szélén állt, viszont a Francia Királyság állandóan beavatkozott az egyházi életbe, megszüntette Róma hatalmát. A Német-Római Birodalom gyengülése és Franciaország megerősödése következtében a Burgundi Királyság korábbi területei fokozatosan Franciaország kezébe kerültek.

> *Ezer évvel korábban,* **040** (292) **k.** *Pál és Barnabás apostolok Jeruzsálem városában hirdették az igét. Amikor Mózes törvénye ellen szóltak, a helyi zsidók feltüzelték a városlakók egy részét, hogy üldözzék el az apostolokat és a tanítványokat. Az elmenekült tanítványok a mai Törökország déli részén, Likaónia városaiban találtak menedékre. Pál első jeruzsálemi szerepvállalására a Galatáknak írt levél szerint is három évvel a megtérése után, vagyis* **036** (292) **k.** *került sor. Ekkoriban fogalmazta meg azokat a hitelveket, amelyek aztán alapját képezték a keresztény vallás európai változatának.*

A Német Lovagrend önállósította magát, a lengyel végvidékekre, Mazóvia É-i határára költözött, onnan kiindulva irtotta, illetve uralma alá gyűrte a poroszokat és a letteket, a lovagrend Ki hódítása már Gdańsktól a Finn-öbölig terjedt, a Baltikum legerősebb hatalmát képezte. Közben Svédország is javában terjeszkedett K-felé, a karjalai finn területek ellen. Másutt sem volt nyugalom. Firenzében, mely városállam bankházai az európai uralkodók hitelezői voltak, a nemességet 1293-ban megfosztották politikai jogaitól, kizárták a város kormányzásából. Az itáliai városállamok köztársasági államformája sorra névlegessé vált (Velence és Genova kivételével), az évszázad végével a városok egy-egy dinasztia uralma alá kerültek.

Egyedül a tragikus körülmények közepette életét vesztett VIII. Bonifác pápa (a kasztíliai gyökerű Benedetto Gaetani) igyekezett volna az európai uralkodókat megbékíteni, hogy egyesítsék erejüket a Szentföld visszaszerzése érdekében. Törekvése természetesen, miként fentebb is utaltunk rá, sikertelen maradt. Franciaország Flandria és Gascogne birtoklásáért háborút folytatott I. Edward angol király ellen is.

III. András nem volt abban a helyzetben, hogy nyugalmat teremthessen, a különböző politikai erők (bárók, nemesség, főpapok) egymással ellentétes elvárásait egyidejűleg nem lehetett kielégíteni. Nem múlt el év, hogy ne kellett volna nyílt lázadással szembenéznie. A Kőszegiek teljesen megtagadták tőle elismerésüket, az Anjou-párthoz csatlakoztak. IV. Miklós pápa is az Anjoukat támogatta, 1291-ben felszólította a német királyt és az osztrák-stájer herceget, hogy Magyarországot, mivel az álláspontja szerint a Szentszékhez tartozik, ne tekintsék a magukénak. (Ugyanebben az évben indult meg a svájci parasztság szabadságharca is a Habsburgok ellen.) András király hadat vezetett Ausztriába, hogy kikényszerítse az I. Albert kezébe került Ny-magyarországi városok és várak visszaadását. A sikeres hadjáratot a hainburgi béke zárta le. András aztán 1297-ben Pozsony vármegyét a feleségének, Habsburg Ágnesnek adományozta, így ez a megye (1323-ig) mégis osztrák fennhatóság alatt állt.

> *Jézus anyja, Mária a hagyomány szerint »044-ben«, feltehetőleg* **044-ben** (296-ban), *tehát ezer évvel fentieket megelőzően halt meg. Még korábban,* (**043-ban**, vagyis 295ben) *kezdődtek meg Pál apostol hittérítő utazásai a Földközi-tenger K-i medencéjének szigetein és partvidékein.*

1299-ben az oszmán hatalom olymértékben megerősödött, hogy már birodalmi formát ölthetett. III. András hadai 1299-ben Csák Máté báró seregével szemben sikeresen felvették a harcot. Az Árpád-ház uralmának utolsó évében látszólag sikerült a királyi hatalmat megszilárdítani, az egyházi körök azonban ismételten követelték a magyarországi inkvizíció felújítását.

> *Újabb napfogyatkozások: 1300. február 21-én, közép-európai idő szerint: 9:42., valamint augusztus 15-én, közép-európai idő szerint: 12:04.*

II. Károly nápolyi király 1300-ban közölte magyar híveivel, hogy Károly Róbertet Magyarországra fogja küldeni, és felszólította őket a támogatására, egyidejűleg kölcsönt vett fel firenzei bankároktól Károly Róbert számára. A 12 éves Károly Róbert a nyár folyamán meg is érkezett a dalmát tengerpartra, Magyarország kapujába. András király 1301-ben halt meg (január 14én) „sorvadásban” (?), Budán, a ferencesek kolostorában temették el. Árpád-házi trónörökös nem lévén elszabadult a pokol Magyarországon...

> *1301-ben egy földrengés folytán Alexandria városának jó része elsüllyedt a tengerben. Ugyanakkor látványosan megjelent a Halley-üstökös; Giotto di Bondone jól megfigyelte, majd 1303-ban Betlehemi Csillagként ábrázolta a padovai Aréna-kápolnában.*

Ezer évvel korábban (**046**, azaz 302 **k.**) *Tamás apostol Madraszba ment a dravidák közé, ott is keresztény közösségeket alapított.*

A templomosok most európai kampányaik kiterjesztésére törekedtek – a francia király nem kis bosszúságára. Igyekeztek kihasználni, hogy a Szentszék és a Francia Királyság közötti, évtizedek óta lappangó érdekellentét kiéleződött D-Itália és Szicília birtoklása ügyében. Az akció visszafelé sült el, hiszen 1301/02-ben Fülöp francia király visszatartotta a pápa franciaországi jövedelmeit, VIII. Bonifác pápát eretneknek nyilváníttatta és elfogatta, megalázta, megölték a pápa kíséretében lévő Bicskei Gergely esztergomi érseket is (1303). Fülöp Avignonba, közvetlen ellenőrzése alá telepíttette át a pápa rezidenciáját. (A 84 éves pápa az átélt izgalmak és megaláztatás hatására, illetve a bántalmazások következtében nemsokára meghalt.)

Bonifác agóniája idején Rómában megválasztatták XI. Benedeket, aki csak egy évig tölthette be az egyházvezető tisztét. A francia király saját jelöltjét, V. Kelement segítette hozzá a pápai tiarához. Perugiában a bíborosok egy csoportja pápának választotta a francia V. Kelement, aki már Avignonban látta el a világi erők által meghatározott feladatait. A Szentszék hosszú időre fogságba esett. – Kelemen Lyonban kapta meg a pápai címet 1305-ben. Cserében hamarosan áldását adta a templomosok eretnekké nyilvánításához. Szép Fülöp elkoboztatta a templomosok vagyonát.

Vencel cseh király serege 1304-ben elfoglalta, majd feldúlta az esztergomi várat és palotát. Ugyanebben az évben Petermann budai rektor megbízásából Lajos budai pap feloldotta a várost az egyházi tilalom alól, és kiközösítette a pápát és az ország Anjou-párti főpapjait. Az új pápa (Kelemen) jóváhagyta Mihály zágrábi püspök esztergomi érsekké való kinevezését. Az esztergomi érsek aztán 1305-ben kiközösítette Kőszegi Ivánt és Henriket.

Ezer évvel korábban (**049**, azaz 305 **k.**) *Pál apostol visszatért Jeruzsálembe, azon fáradozott, hogy egybegyúrja a zsidó és a gój keresztények gyülekezeteit. Ez nagy nehézségekbe ütközött, mert a gójok irtóztak a zsidók Jézus által is bírált vallási hagyományaitól, a zsidók pedig saját identitásuk (és magasabb társadalmi presztízsük) elvesztésétől féltek.*

Szép Fülöp francia király katonái, miután a zsidókat kiűzték Franciaországból (1306), 1307ben már a pápa nevében üldözték és ölték a templomosokat, a francia országbírók emberei október 13-án, pénteken hajnalban csaptak le a templomos lovagokra. A már Avignonban székelő Kelemen pápa a Templomos Rendet ezzel a nappal oszlatta fel. A Szentszék által kiürített Róma hossszú évtizedekre (1377-ig) a pártok martalékává vált.

Ezer évvel korábban, tehát **051-ben** (307) *elkészült a Thesszalonikiaknak írt első levél. Tamás apostol* **055** (307) **k.** *a szír-malabár kereszténységre térítette Kerala (D-India) népének jelentős részét.*

1307-től Gentile da Montefiori bíboros pápai legátusként Magyarországon tartózkodott, mindent megtett Károly Róbert hatalmának megerősítéséért. Úgy tudjuk, Károly Róbertet 1308ban a Magyarországra menekült templomosok is segítették, hogy a magyar trónra kerülhessen, mégis a következő évben a király már törvényen kívülinek nyilvánította és megszüntette a rend magyarországi szervezetét, megostromoltatta váraikat, lemészároltatta az ott élő szerzeteseket. Országszerte megújult lendülettel folyt az eretneküldözés. Egy Guarinus nevű domonkos rendfőnök Árpád-házi Szent Margit legendájával kapcsolatban egy magyar készítésű Bibliáról tett említést. Az ugyancsak domonkos rendi Pasavanti (az inkvizíció hivatalos cenzora) egy kezébe került magyarországi Bibliáról úgy nyilatkozott, hogy annak

homályos nyelvezete van. A pápai legátus 1309-ben megtiltotta a Magyar Szent Korona használatát, s egyben megszentelt egy másik, külön a Magyar Királyság számára készített koronát. (A tilalom nem sokáig maradt érvényben.)

Ezer évvel korábban, **053-ban** (309)*, „más” álláspont szerint* **057-ben** (309) *elkészült a Korinthosziaknak írt első levél.*

1310-ben, rendjük védelme érdekében több száz templomos lovag jelent meg Poitiers-ben, a pápai vizsgálóbizottság előtt. A francia városi hatalom és egyes érsekek több tucat templomost megégettettek.

Több kutató szerint 1310 után kezdődött meg a „kis jégkorszak” időszaka. Mindenesetre az Éatlanti területeken egyre gyakrabban befagyott a tenger, az Északi-tenger partvidékén a nagy viharok egyre többször pusztítottak, a tengerárak gyakorisága is nőtt. Az európai civilizáció egyes területein a létfeltételek és táplálkozási lehetőségek meredeken romlottak. Az É-i mezőgazdasági területek elnéptelenednek, lakatlanná váltak a korábbi enyhe éghajlatú időszakokban megművelt hegyvidéki agrártájak is. A demográfiai, gazdasági és környezeti hatások halmozódása következtében szörnyű éhínségek léptek fel.

Angliában is érvényesíteni kezdték (1311) a pápai akaratot a templomosok megsemmisítése, kisemmizése dolgában.

Ezer évvel korábban **055** (311) **után** *készült a Rómaiakhoz írt levél,* **060-ra** (312-re) *Péter apostol munkája nyomán felvirágzott Rómában a keresztény közösség.*

A vienne-i zsinat (1312) jóváhagyta a templomosok rendjének feloszlatását, a templomos birtokokat a pápa a johannitáknak adta, ám egyházi ítéletet nem hozott ellenük. – Ebben az évben halt meg Casale-i Ubertino ferences atya, a radikális tiltakozó, aki a pápát a Jelenések fenevadjának tartotta. (A ferencesek megundorodtak az egyház züllöttségének mértékétől, sokan közülük a pápát az Antikrisztusnak tartották.) Villanova-i Arnold, kit korábban undor töltött el, látván az elszabadult inkvizítorokat, 1313-ban halt meg. (A millenisták eltűntek az üldöztetés nyomán, eszmeiségük csak olyan csoportok révén jelentkezett újra, mint az anabaptistáké.) Magyarországon 1312-ben zajlott le a rozgonyi csata. (Károly Róbert csapatai legyőzték Csák Máté függetlenségi mozgalmát.) Ettől kezdve a királyhű Drugeth-család lett az ura az ÉK-Felvidék nagy részének. Csák Máté viszont 1313-ban elfoglalta a visegrádi várat és az esztergomi várat és palotát. (Csák Máté Esztergomot egészen 1321-ig uralta.)

1314-ben végezték ki Jacques de Molay-t. A templomosok utolsó nagymestere a vallatás során beismerte az ellene felhozott vádakat, majd visszavonta a kényszer hatására tett vallomását. A Szajna egyik szigetén nyilvánosan megégették. Halála előtt megátkozta a pápát és a királyt, és figyelmeztette őket, hogy hamarosan felelniük kell bűneikért Isten színe előtt, – (meg is haltak egy éven belül).

Ezer évvel korábban **059/060-ban** (315/316) *Pál apostolt a birodalmi hatóság Rómába hurcolta,* **060** (316) **k.** *a zsidó hatóság Jeruzsálemben üldözni kezdte az ebionitákat.*

Angliában 1315 és 1317 között éhínség tombolt. Emellett Európa-szerte árvízkatasztrófák és marhavész pusztítottak. A ferencesek radikális irányzatának követőit, a spirituálisokat a pápa (XXII. János) 1316/17-ben bebörtönöztette, kolostori rabságba vetette. (A pápai bulla fraticelli névvel illette az „apostoli testvéreket”, akik többé-kevésbé azonosíthatók a ferencesek körében elterjedt spirituális irányzat radikálisaival, akiket szakadárnak és eretneknek minősítettek. Remeteként kis csoportokban, tökéletes szegénységre törekedve éltek, lényegében nem volt szervezetük. Nem ismerték el az egyházi hierarchiát sem, ugyanakkor saját vezetőiket pápáknak

és püspököknek nevezték. A Joachim da Fiore által hirdetett „lelki-egyház” megteremtésére törekedtek.)

> *Ezer évvel korábban,* **065-ben** (317) *Rómában kivégezték Szent Pétert, egy év múlva,* **062-ben** (318) *Jakab apostolt megkövezték Jeruzsálemben.*

Károly Róbert magyar király csapatai 1317-ben ostrommal visszafoglalták Csák Mátétól a visegrádi várat. A függetlenségi mozgalmat irányító főúr 1321-ig élt. Halálával lezárult szabadságharca is, a királynak sikerült megtörnie a tartományúri hatalmat ÉK-Magyarországon. Ekkor Záh/Zách Felicián is, akit Csák Mátéhoz familiáris kapcsolat kötött, átpártolt a királyhoz.

A spirituális mozgalmak felszámolását követően, 1320 k. a ferencesek körében mégiscsak újra elterjedtek a szegénységet hirdető, az egyház belső megújulását követelő irányzatok. A lázadók (obszervánsok) remeteségben éltek, a kolostorokban élő, és jövedelmeket élvező konventuálisokkal (minoritákkal) ellentétben.

> *Ezer évvel korábban, 1321 k. Pál apostol missziója befejeződött* (**065**, azaz 321). *Kivégezték Rómában. Néhány évvel később,* (**069**, azaz 325 **k.**) *menekültek el a jeruzsálemi keresztények Alexandriába.*

Zách Felicián 1325-ben elnyerte Sempte várnagyi tisztségét, és megkapta a jogot, hogy szabadon bejárhasson a király visegrádi palotájába. Lánya a királyné udvarhölgye lett. Nem tudjuk, hogy aztán mi okozta a kegyvesztettségét, annyi azonban bizonyos, hogy a király már 1328ban visszavette tőle Semptét, és számos címétől megfosztotta.

> *Ezer évvel korábban* **070-től** (326-tól)*, Jeruzsálem lerombolásával egyidejűleg kezdődött a szinoptikus evangéliumok korszaka. Márk evangéliuma* **070** (326) **után** *előbb (***077**, azaz 333 **k.***) Lukács, aztán (***080**, azaz 336 **k.***) Máté evangéliuma is elkészült.*

1330-ban, a magyar királyi udvarban tartózkodó Kázmér herceg a királyné segédletével meggyalázta Zách Klárát, Felicián lányát. Erről tudomást szerezve Felicián merényletet kísérelt meg a király és annak családja ellen. A sikertelen merénylet során a merénylő életét vesztette. A király megtorlásként Zách Felicián rokonságát is megkínoztatta, kiirtatta. Zách Felicián fiát és annak szolgáját lovak farkához kötve gázoltatták halálra, Zách idősebb leányát lefejezték, a férjét, Kopajt fogságba hurcolták, gyermekeiket pedig a rodoszi lovagok kezére (?) adták.

Most lezárhatom a **Millennium időszaka** (a 13. sz. második fele és a 14. sz. első évtizedei) történetének a felvázolását, miután megállapítható, hogy akkoriban valóban igen jelentős változások történtek, bár kétséges, hogy ezek mértéke és minősége valószínűsíthetné-e a paradigmaváltást. Lusta (Opportunista?) benső énem természetesen azt akarja, hogy a könnyebb utat válasszam, fejezzem már végre be a történelmi események áttekintését, hiszen már nem sok van hátra a részben parciális datálású időszakból!

Afrika történelmének utolsó archaikus datálású eseményei (a 15. sz. közepéig)

Az **05/06.** (08.) **sz-ban** Akszum, a „Punt” térségben olyan, Abesszínia (Etiópia) elődjét képező birodalom központja volt, amely az Arab-félszigeten fekvő Jemen területein is uralkodott. Határa Ny-on Szudánig terjedt, teljesen ellenőrzése alatt tartotta a Vörös-tengeren bonyolódó kereskedelmet. A kopt kereszténység volt az Akszum királyi udvara által gyakorolt vallás. Ez a birodalom **615** (760) **k.** Arábiából menekülő gazdag arabokat (és zsidókat) fogadott be, s talán ennek is tulajdonítható, hogy az Akszum területén kibontakozó Etióp Királyság újabb évszázadokra a térség vezető hatalma lett.

Núbia területére is érkeztek arabok **651-től** (796), mégpedig nagy számban. Ők talán már muzulmánok voltak. Abdullah ibn Szaad egyiptomi muzulmán-arab kormányzó szerződést kötött a Dongola központú núbiai keresztény királysággal, s ennek révén megpróbálta az iszlám területeit D-i irányban, Núbia felé kiterjeszteni. Kísérletei azonban a muzulmán vezetésben támadt meghasonlás miatt nem járhattak sikerrel. (Az É-szudáni, tehát núbiai területek, egészen 1260-ig nem kerültek a muzulmán világ határain belülre, csak a mameluk szultánoknak sikerül megtörni az ellenállást a hittérítéssel szemben.)

ÉK-Afrika Vörös-tenger melléki területe (Eritreia) a **07. sz. közepéig** (08/09. sz. fordulójáig) az Etióp Királyság része volt, majd a **09.** (10/11.) **sz-ig** – miközben Akszum (K-Szudán és DNyArábia) területének is részét képezte –, továbbra is etióp fennhatóság alatt maradt.

Akszum Etiópiában való teljes feloldódásáig, vagyis a **09.** (10/11.) **sz. idejéig** Eritrea népessége még az Etióp Királyság viszonylagos függetlenséggel rendelkező tartományában élt. Akszum önálló tartománya a **10.** (11.) **sz. közepéig** maradt fenn, „más” álláspont szerint a 11. sz. első felében esett szét, afrikai területének maradványai a 11. sz. közepén váltak az Etióp Császárság szerves részévé.

Ezzel egyidejűleg elkezdődött É-Etiópiában az iszlám erőteljes terjeszkedése, s – a már több évszázados keresztény államok mellett – a Vörös-tenger és a Tana-tó között muzulmán szultánságok és emírségek kezdtek kialakulni, az É-i partvidéken pedig egy zsidó vallású fejedelemség („falasa”) is született. A szudáni térségben a kereszténység fokozatosan visszaszorult, Núbia – mint fentebb is írtuk – 1260 k. lett a muszlim világ része, (az utolsó keresztény királyság, Alódia azonban az iszlám fokozódó nyomása ellenére csak a 15/16. sz. fordulóján szűnt meg).

A **10.** (11.) **sz. második felétől** D-Tanzánia területén létrejött egy szultanátus, amelynek neve Kilwa volt.

Az ősi Ghána királyai a **10.** (11.) **sz. második felétől** már muzulmán hitűek voltak. Ghána és tágabb térségének iszlamizálódása az Almorávidák hódításával hozható összefüggésbe, akik **1076-tól** (1087) egy rövid időre megszállták Kumbit, Ghána fővárosát, hódoltatták a Ghánai Királyságot. Az Almorávidákról feljegyezték, hogy iszlamizálták az addig animista (fétisimádó) lakosságot. A hódítók távozás után, **990** (1101) **k.** a Ghánai Királyság elfoglalta Awdaghostot. (Ghána fénykora aztán lassan véget ért, s az országot 1240-ben feldúlták a mandingék.)

A **10.** (11.) **sz. második felében** Lamu-sziget (Amu) Afrikai K-i partjai mentén, Mandu és Pate (Kenya) városállamai mellett a legjelentősebb szuahéli városállamok közé tartozott, és Indiával, Perzsiával, Arábiával folytatott kereskedelme révén, valamint a vetélytárs, Akszum kiesése folytán igencsak meggazdagodott. (Megjegyezzük, hogy az említett Pate városállamot,

az egyik legrégebbi szuahéli központot még **a 07. sz. első** (a 08. sz. második) **felében** alapították meg Kenya partvidékének É-i részén.)

Afrika Szarvának (Szomália) pásztorfejedelemségei az **ezredforduló idején** (a 12. sz. elején) már nem annyira a Kelettel, hanem inkább Afrika belső vidékeivel kereskedtek, és a kereskedelmi tevékenység súlypontja Etiópiára helyeződött át. Ugyanakkor megkezdődött a szomáliai törzsek D-i irányú terjeszkedése is, s ennek során hamarosan összeütközésbe kerültek a K-i kereskedelemben élenjáró szuahéli (Amu/Lamu és Pate) államokkal, amelyek ekkoriban É-felé igyekeztek terjeszkedni. Pate szuahéli városállam és feltehetőleg a szomszédos városok a **12.** (13.) **sz-ban** már az iszlám világának részét képezték. A **13.** (14.) **sz. közepére** az Ádeni-öböl afrikai partvidékén, Etiópia és Szomália határvidékén létrejött Adal moszlim szultanátusa. Más adatok szerint (is) a 14. sz. közepén alakult meg Adal, – (ez az állam 1577-ig állt fenn). (Létrejött továbbá a 15. sz. közepén a szomszédos területen egy Adzsurán elnevezésű imamátus is, ami kereskedelemből és a meghódított etnikumok adóiból tartotta fenn magát. Adal és Adzsurán színrelépésével összefüggésben pattantak ki a terjeszkedő Etiópia és az ugyancsak erősödő szomáliai erők közötti összeütközések. A szomáliaiak az Etiópiában élő muzulmán közösségeket támogatták az Etióp Császársággal szemben, ám vereséget szenvedtek.)

A Zimbabwei Királyság a **12.** (13.) **sz-ban** jött létre és a **13.** (14.) **sz-ig** virágzott. Zimbabwe nevezetes kőépítményei 1400 k. nyerték el végső formájukat, ezután már nem építettek ilyeneket.

Nigéria területén az ún. „Hausza" városállamok a **12/13.** (13/14.) **sz. fordulója k.** alakultak meg, majd e városokra alapozva, **1300** (1400) **k.** létrejött a Benini Birodalom.

A **09. sz. végétől** (a 11. sz. közepétől) az ősi Szongáj Királyság terjeszkedett, így pl. meghódította az ősi Gao államot. Mali (Ny-Afrika, Mande, Mandinge fekete királyság), a szaharai kereskedelmet ellenőrizni igyekvő ország a **12.** (13.) **sz-ban** alakult meg egy, a 13. sz. kezdetétől funkcionáló jelentős aranytermelő és kereskedő központ körül. Erre alapozva kezdődött Maliban a birodalomépítés.

A Mali Birodalom **1235-ben** (1335) született meg, amikor ellenőrzése alá vonta a Niger felső folyása mentén fekvő országokat, továbbá az 1240 óta hanyatló Ghánára is kiterjesztette a hatalmát. A birodalom vallása az iszlám lett. Területén kiépült Timbuktu nagyvárosa. Legnagyobb uralkodója Kango Mussza volt (**1307-től 1332-ig**, tehát 1407-től 1432-ig), akinek birodalma az Atlanti-óceántól a Csád-tóig elért. A birodalom azonban komolyan megrendült **1335** (1435) **k.**, mert a 15. sz-ban kirobbant belháborúk kikezdték az egységét.

(Mégis, a Mali Birodalom hosszú hanyatlása egészen 1670-ig eltartott. A birodalom hanyatlásának eredeti oka a Szongáj Birodalom megalakulása, majd terjeszkedése volt. Szunni Ali, a Szongáj Birodalom alapítója már 1468-ban elfoglalta Timbuktut. – Megjegyezzük, hogy ez utóbbi birodalom csak 1591-ig állt fenn, amikor is Marokkó megdöntötte, s a továbbiakban a Mali Birodalom sorvadása már elsősorban Marokkó számlájára írható.)

Versenyfutás a Baltikumért – a Hanza-szövetség (a 15. sz. második feléig)

A 12. sz. első évtizedeitől a német lakosságú vidékeken jelentős társadalmi változások történtek, erőteljes gazdasági növekedés ment végbe, így ÉNy-Németország, tehát É-Rajna-Vesztfália területén is sorra kaptak városi jogokat a német települések. E folyamat megindulása, kibontakozása részben a központi hatalom hiányának, gyengeségének, lényegében a kibontakozó feudális anarchiának tulajdonítható.

Lengyelországban sokáig ezzel ellentétes tendencia érvényesült. Lengyel és más szláv törzsek már a **09. sz. második** (11. sz. első) **felétől** visszatelepedtek Pomeránia területére (a Balti-tenger mentére, az Odera és a Visztula közébe), kiszorították a Karoling helytartókat erről a területről. Száz évvel később, 1138 előtt III. Bolesław lengyel uralkodó ismét elfoglalta a gdanski tengermelléket és a lubuszi területeket, hűbérbe kényszerítette a pomerániai fejedelmet is, a kezében erős központi hatalom összpontosult. Ámde halála előtt felosztotta fiai között az országot; ennek eredményeként a krakkói székhelyű legidősebb fiú, IV. Göndörhajú Bolesław (1146– 1173) lett ugyan a „szenior-fejedelem", de az ország részeire bomlott. A széthullott lengyel állam önálló hercegségei között belháborúk folytak, Szilézia, Mazowia és Kujávia tovább aprózódott.

A 12. sz. közepétől, (majd a 13. sz. folyamán) a lengyel területeken is érvényesülni kezdett a német lovagok hatalma. A lovagok „keresztes hadjáratokat" indítottak a szláv keresztények (!) ellen. A lengyelek és a velük rokon más Ny-i szlávok kereszténysége némileg különbözött az É-németekétől, (miként a magyaroké is az osztrákokétól). A hadjárat célja valójában a német világi hatalom kiterjesztése volt, de Bambergi Ottó püspök biztosította ehhez az ideológiai támogatást, valamint megfelelő számú német telepest is, akik benyomulhattak az Elbától K-re fekvő területekre.

A 12. században az orosz dominanciájú térségben Ladoga vidéke is (Novgorod fejedelemségének részeként) a virágkorát élte, mint az É-i orosz kolonializáció kiindulópontja. Novgorod fejedelemségi központ a **11.** (ugyancsak a 12.) **sz-ban** jelentős kereskedővárosnak számított. A Kijev meggyengülésével alaposan megváltozott politikai helyzetet más orosz fejedelemségek, városállamok is a függetlenségük elnyerése érdekében aknázták ki. A **11/12.** (12/13.) **sz. fordulójától** a fehéroroszok területén is önálló városállamok (Szmolenszk, Polock, Turov) képeztek elkülönült hatalmi központokat. A **12.** (13.) **sz. elejére** az orosz hercegségeknek, fejedelemségeknek, hatalmi központoknak a száma már meghaladta a kétszázat! Ez az időszak hozta el az oroszok és a norvégok közötti együttműködés lezárását is. Megindult Norvégia beilleszkedése (a nyugati típusú kereszténységgel jellemezhető) „Európába". Az első megkoronázott norvég király Magnus Erlingsson (V. Magnus, Yngling-ház, 1163–1184) lett.

A 12. sz. első felében a K-Baltikumban már hosszú ideje meghatározó volt az észtek (a Ny-i Dvina és a Finn-öböl közötti területen élők) szerepe a Novgorod és a Ny-i világ közötti kereskedelemben. Nyolc nagyobb, egymással szövetségben álló észt tartomány virágzott. Ezek a központok azonban szakadatlan orosz, viking, német, dán, svéd támadásoknak voltak kitéve, napjaik meg voltak számlálva.

A 12. sz. egyben a lívek (balti-finn nép a Rigai-öböl mellett, a mai Lettország és Észtország területén) fénykora is volt. A lívek virágzó gazdasági együttműködést valósítottak meg a Baltitengeri Gotland-sziget lakosságával, valamint az oroszokkal és a finnekkel is. A **11.** (ugyancsak a 12.) **sz-tól** a lettek is önállósodtak, vagyis kikerültek a varégok fennhatósága alól. A **11.** (megint csak a 12.) **sz-ban** bekapcsolódtak a térségben kibontakozott kereskedelembe a finn (karjalai, soumi, hämei) törzsek is.

1147-ben É-német keresztes hadjárat kezdődött az Elbán túli szláv törzsek ellen. A háború Oroszlán Henrik vezetésével folyt, és a németeken kívül dánok is részt vettek benne. Kísérletet tettek a korábbi szász rendszerek visszaállítására az egykori Billung őrgrófsághoz és az É-i őrgrófsághoz tartozó területeken. A hadjárat során jelentős szláv lakosságú területeket sikerült meghódítaniuk. A keresztesek ezután Szczecin ellen vonultak, ahol ugyancsak keresztények éltek. Oroszlán Henrik herceg 1155 k. a birtokait kiterjesztette a Baltikumig.

A német-dán hadak 1157-ben elfoglalták a későbbi Brandenburg területét is, és Henrik megalapította Lübecket, mely város később a Balti-tenger kereskedelmi központjává nőtte ki magát. A lengyel fejedelemségek egyike, Szilézia 1163-ban a Német-római Birodalom vazallus-állama lett, és népessége, berendezkedése kezdett fokozatosan elnémetesedni.

Az évtized végére Mecklenburg, Pomeránia és Rügen lakossága szilárd és tartós német-dán fennhatóság alá került.

Az erősebb keresztény hatalmak korábban mással voltak elfoglalva, ezért csak a 12. sz. folyamán fordult a figyelmük a K-Baltikum felé. IX. Erik svéd király Szt. Henrik püspökkel együttműködésben DNy-Finnország területén „térítő" hadjáratot kezdett, s Turku térségében megkezdődött a Ny-i típusú egyházi szervezet kiépítése. Uppsalai Szt. Henrik püspök (Finnország védőszentje), miután a svéd király oldalán részt vett a finnek elleni keresztes háborúban, Turkuban maradt, s Finnország első püspökeként 1155 k. elkezdte az egyházszervezet kialakítását. Svédországban 1164-ben megalapították az uppsalai érsekséget, és öt püspökséget rendeltek alá.

1180 k. megérkeztek a lettekhez is a német papok a térítés végrehajtása érdekében. Meinhard Ágoston-rendi szerzetes megalapította Segeberg kolostorát, és megkezdte a lakosság (lettek, észtek, lívek) keresztény hitre térítését.

1190 k. kapott egyházi áldást az eredetileg szentföldi feladatokra szervezett Német Lovagrend, mely azonban eleitől fogva Európa ÉK-i felének hitterjesztési, hódítási lehetőségeire összpontosította erejét. A Német Lovagrend hódítása idején, a 13. sz. elejétől a lívek területei hadszíntérré váltak, ezért a lívek jórészt elvesztették identitásukat, a lív identitás fokozatosan feloldódott a terület lett lakosságáéban. Livónia léte paradox módon egyenesen vezetett el a lív etnikum elsorvadásához. (Egy feltételezés szerint a lív elit emigrált, s a későbbiekben jelentős mértékben hozzájárulhatott Litvánia viharos sebességű felemelkedéséhez.)

Albert von Buxhoevden püspök a Német Lovagrendre támaszkodva 1201-ben megalapította Livónia későbbi fővárosát, Rigát. Ekkor a Német Lovagrend kebeléből kivált a livóniai (lettországi, észtországi) lovagrend: a Kardtestvérek Rendje, melynek szervezete a templomos lovagok szabályzatát vette alapul. A rendtagok köpenyén fehér alapon vörös kereszt és kard jelent meg. Ilyen módon vált egy időre ketté, s egyben különálló hatalmi tényezővé a Német Lovagrend, valamint a Kardtestvérek Rendje.

Az orosz fejedelmek Vlagyimir Monomah vezetésével 1216 k. szövetségre léptek a kumánokkal a Német Lovagrend (és a mongolok, a tatárok, valamint a szeldzsukok) ellen, azonban az orosz fejedelemségek egy része hamarosan mongol-tatár fennhatóság alá került, – habár Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemsége továbbra is ellenőrzése alatt tartotta az ÉK-i orosz területeket, s egy darabig a függetlenségét féltve őrző Novgorodra is kiterjedt a hatalma.

IV. Knut dán király a Német Lovagrenddel együttműködve kiterjesztette hatalmát Pomeránia és Mecklenburg egy részére is. A 13. sz. folyamán Pomeránia Ny-i és középső része teljesen elnémetesedett. A 13. sz-ban az É-német fejedelmek seregei nyomában az É-német parasztok tömkelege az előzőleg kiürített szláv területeken német falvak ezreit hozta létre. Ezzel

párhuzamosan az észt területek részben a dánok uralma alá kerültek, és a 14. sz. közepéig dán uralom alatt is maradtak. Sőt, II. Valdemár dán király (1202–1241) kiterjesztette hatalmát Holsteinre is.

A továbbiakban a Német Lovagrend egyik ága uralta Észtország nagyobb részét, míg szövetségesük, II. Valdemár dán király 1219-ben megalapította Tallin városát, melynek körzetében Észtország É-i részét birtokolta. (Az 1227-es év lett azonban a dán terjeszkedés vége, mikor is

Lübeck városa és az É-német fejedelmek a bornhövedi csatában legyőzték II. Valdemár dán királyt, s Dániában megrendült a királyi hatalom. A Balti-tengeri hegemónia immár egyértelműen a német lovagok kezébe került.)

A Német Lovagrend D-i ága (a Barcaságból, a mazóviai herceg, Konrád fejedelem meghívására) a lengyel végvidékekre, Mazóvia É-i határára költözött, hogy onnan kiindulva uralma alá teperje a poroszokat és a letteket. Lengyelország É-i részén nagy katonai erőt összpontosított tehát a Német Lovagrend, II Frigyes császár a pápa beleegyezésével adományozta nekik 1226ban a meghódítandó „birodalmi" területeket.

Livónia megalakulásának éve hivatalosan az 1227-es, amikor is a Kardtestvérek Rendjével szemben álló dánok vereséget szenvedtek az É-német fejedelmektől. (A német hódítástól az ún. „livóniai háborúig" Livóniának nevezték azt az államalakulatot, ami tkp. a lovagrendi állam, a rigai érsekség és a tartui, a saare-läänei és kurlandi püspökségek konföderációja volt.) A Német Lovagrend 1225 és 1237 között a poroszok ellen folytatott „keresztes háborút", s a poroszok területén független tartományt (országot) alakított ki magának. 1230-ban a lettek területét is meghódította a Német Lovagrend, a német földesurak ott is rátelepedtek a parasztságra. A Német Lovagrend állama a Baltikum legerősebb hatalma lett, (területe a 14. sz. elejére Gdańsktól a Finn-öbölig terjedt). IX. Gergely pápa 1234-ben elismerte a Német Lovagrend által meghódított baltikumi területeken kialakult hatalmi viszonyokat, s e területeket a

Szentszék a továbbiakban a Német-Római Birodalom területe részének tekintette, s azokat „állandó használatra visszaadhatta" a német lovagoknak.

Novgorod hadai 1226/27-ben betörtek Hämébe (Finnország területére). Ezután a novgorodiak Vlagyimir-Szuzdal ellen folytatott függetlenségi harca **1126-ban** (1237) teljes sikerrel járt, (vagy **1136-ban**, tehát ugyancsak 1236-ban). Ettől kezdve a nagyfejedelem már formális szerepet sem játszott a városállam életében, a független, egyre erősödő Novgorod hatalma Alekszander Nyevszkij idejében (uralkodott **1120** (1231) és 1263 között) elért a Fehér-tengerig és az Urál-hegységig. Novgorod városállama 1270 után köztársaság lett, és állandó harcban állt az egyre nagyobb hatalommal rendelkező Moszkvai Fejedelemséggel. A köztársaság ezután, egészen 1360-ig fényes győzelmeket könyvelhetett el Moszkva ellen.

Talán az oroszok váratlan megerősödése következtében döntöttek úgy a Német Lovagrend és a Kardtestvérek Rendje vezetői, hogy újraegyesítik szervezeteiket (1237), és a továbbiakban közösen lépnek fel a térség feletti uralom biztosítása érdekében. Ezután a Német Lovagrend nagymestere nevezte ki a testület livóniai helytartóját. Az egyesült lovagrend állama a Visztula és a Nyeman-folyó közötti területen jött létre, központja a porosz területeken volt (Marienburg/Marburg) A lovagok sikerei nagyrészt annak voltak köszönhetőek, hogy a mongol-tatár hadak minden korábbinál erőteljesebben támadták az orosz fejedelemségeket, s elfoglalták Vlagyimir-Szuzdalt. A német lovagok ezután felújították a mongolok által is megtépázott Lengyelország elleni támadásaikat, de Fehéroroszország területe, illetve az azon létező jelentős városállamok is a Német Lovagrend Ny-i (poroszországi) és K-i (livóniai) ága terjeszkedésének kereszttüzébe kerültek.

A svédek ekkor érezték úgy, hogy érdemes belépniük az egymást meggyengített hatalmak háborújába. Megtámadták Novgorodot (1238). A városállam ennek a támadásnak sikeresen ellenállt, a támadást a Néva torkolatánál visszaverték (1240), a győztes Alekszander Jaroszlavics fejedelmet ettől kezdve nevezték Alekszander Nyevszkijnek. Ezután a németek tovább próbálkoztak az orosz városállam elfoglalásával. Az orosz hadvezér és novgorodi fejedelem azonban 1242-ben döntő vereséget mért a Német Lovagrend hadseregére a Csúd-tó jegén. Egy látszólag jelentéktelen esemény a háborúskodások közepette: Hamburg és Lübeck városok 1241-ben kölcsönösen biztonságot és különleges kereskedelmi jogokat biztosítottak egymásnak. Ez a valójában korszakalkotó megállapodás bizonyult aztán a Hanza-szövetség előzményének.

Svédország kudarca nyomán, a 13. sz. közepén Valdemár Birgersson (1250–1275) újjászervezte a svéd feudális államot, kezdeményezte a főváros, Stockholm felépítését. Svédország viszonya a kialakuló Hanza-szövetség felé kezdettől barátságtalannak nevezhető. A svédek a továbbiakban a finnek felé terjeszkedtek. A térség másik jelentős közössége, a litvánok nem a Hanza, hanem a Hanza térhódítását katonailag biztosító Német Lovagrend ellenében határozták meg magukat, s a Német Lovagrend által ugyancsak fenyegetett szomszéd népekkel szövetkezve jelentős területű nagyhercegséget hoztak létre, ami később, hosszú évszázadokig, immár királyságként, a mai Ukrajna és Fehéroroszország egyes részeit is birtokolta. (Litvánia megalakulását nemcsak a német lovagok, hanem a tatárok is rossz szemmel nézték. 1275-ben és 1277-ben is megkísérelték – sikertelenül – a nagyhercegség meghódítását.) A Német Lovagrend által vezetett „keresztes hadjáratok” célpontja 1291 után a Litvániában élő (a Ny-itól eltérő keresztény vallású) lakosság volt, őket tekintették legfőbb ellenségüknek. A „keresztes hadjáratok” ellenére Litvánia a 14. sz. első felétől regionális nagyhatalommá vált.

Német kereskedők **1160** (1260) **k.** alapították meg hivatalosan a Balti- és É-i tenger melléki kereskedővárosokat tömörítő laza kereskedelmi társulást, a Hanzát, melynek magját 70 város képezte, s a vezető szerepet Lübeck töltötte be. 1280-ig bezárólag számos német város (Bréma, Kiel stb.) csatlakozott Hamburg és Lübeck megállapodásához. Legjelentősebb Hanza városok: Hamburg, Bréma, Rostock, Stralsund voltak. **1180** (1280) **k.** a lettországi kikötők is a Hanza tagjai lettek. Norvégia is érdekelt volt a Hanza sikerében, hiszen növekvő gabonaszükséglete miatt egyre inkább rászorult a Hanza kereskedőire. A Hanza-szövetséggel folytatott kereskedelem következtében Norvégia a 13. sz. közepe után a virágkorát élte.

A Hanza életében fordulópontot képezett az **1190-nel** (1290) kezdődő évtized. Ekkoriban említették először az ún. Hanza-grófokat, vagyis az egyes Hanza szövetkezők elöljáróit. A Hanza ún. „raktárai” (gazdasági-politikai szervezetei) a grófoktól adó fejében kaptak jogot a külfölddel való kereskedelemre. Gotland szigete **1195-től** (1295-től), Münster városa a 14. sz. elejétől tartozott a Hanza-szövetséghez. Lüneburg (a sóbányászat egyik gócpontja, Alsó-Szászország, az Ilmenau-folyó partján) 1372-ben csatlakozott a szövetséghez. A Hanza kiváltságos helyzete főként az É-német városok politikai szerepének megnövekedését, anyagi és szellemi kultúrájuk gazdagodását eredményezte. A 14. sz. első felére a Hanza-szövetség már saját hadsereggel és haditengerészettel rendelkezett. A Hanza-szövetség a 14/15. sz. folyamán több győztes háborút is vívott.

Lokietek Ulászló fejedelem (1306–1333) a 14. sz. elejétől fokozatosan egyesítette a sok részre tagolt Lengyelországot, újraalapította a Lengyel Királyságot, Litvánia pedig Gediminas nagyfejedelem uralma idején (1316–1342) már regionális nagyhatalom volt. 1322-ben Vilnius lett Litvánia fővárosa. A Litván Nagyfejedelemség a mai Fehéroroszország, Ukrajna, s részben még az oroszok területeit is magában foglalta, határai a Balti-tengertől a Fekete-tengerig értek.

A 14. sz. folyamán Lengyelország és Litvánia szorosan együttműködött, s a korábbi Kijevi Rusz területét (is) felosztotta egymás között. Kifejezetten a Német Lovagrend hatalmának ellensúlyozását célozta az 1386-ban formálisan is létrehozott lengyel-litván unió. (Hedvig királynőnek az osztrák Vilmos herceggel 1378-ban megkötött házasságát semmisnek nyilvánították, és a királynőt hozzáadták a litván nagyfejedelemhez, Jagellóhoz, aki a keresztségben az Ulászló nevet kapta, s aki megalapította a lengyel-litván Jagelló-dinasztiát.)

A Svédország és Novgorod közötti háborúknak a pähkinäsaari béke (1323) vetett véget, ennek értelmében a mai Finnország területét Osterland néven Svédországhoz csatolták. Ugyanakkor I. Iván moszkvai fejedelem idején (1325–1341) a tatár alávetettségben álló orosz hatalmi központok közül kiemelkedett Iván országa, s a továbbiakban a tatárokkal egyetértésben I. Iván maga szedte be az Arany Horda tatár kánjának járó adókat az egész orosz térségben, amiből természetesen leginkább maga a moszkvai nagyfejedelem gazdagodott. Novgorod jelentősége visszaesett, de igyekezett gátolni Moszkva egységesítő törekvéseinek érvényesítését.

Novgorod hamarosan háborúba keveredett II. Iván (1353–1359) és Dmitrij I. Donszkoj (1359– 1389) moszkvai nagyfejedelmekkel, majd 1397-ben Moszkva befolyása alá került.

A Német Lovagrend Dániától 1343-ban megvásárolta Észtország mindeddig dánok által ellenőrzött területét. Dánia 1370-ben súlyos vereséget szenvedett a Hanzától, valamint Svédország és az Német Lovagrend szövetségétől, ezáltal kemény feltételeket tartalmazó szerződés megkötésére kényszerült. Dánia a katonai vereség után megtalálta a politikai kibontakozás útját: Norvégia, Svédország és Dánia egyetlen uralkodó alatt egyesült. Pomerániai Erik megkoronázásával (1397) létrejött a skandináv országokat egyesítő, dán vezetés alatt álló kalmári unió. A skandináv országokat a továbbiakban Koppenhágából kormányozták. Norvégia teljesen háttérbe szorult Dánia és Svédország mögött.

A lengyel-litván szövetség csapatai Tannenbergnél, a grünwaldi csatában döntő győzelmet arattak a Német Lovagrend csapatai felett (1410). A lovagrend kénytelen volt elismerni maga felett a lengyel fennhatóságot. Az É-német erők sorozatos vereségei következtében 1459-től Holsteint Schleswiggel együtt a dán koronához csatolták. (Később a dán királyok Schleswig és Holstein hercegeiből kerültek ki, és e két, zömében német lakosságú tartományt csak formális perszonálunió kötötte össze Dániával.)

A Hanza működése a Baltikum meg-megújuló háborúi közepette sokáig zavartalan volt, s a kereskedelmi szövetség a Baltikum feletti uralomért folytatott egyre elkeseredettebb és egyre kilátástalanabb küzdelem ellenére a **14.** (15.) **sz. közepéig** virágzott, miközben a szövetség a saját katonáival is bekapcsolódott a háborúba.

A Német Lovagrend államának meggyengült hatalmát a Lengyel–Litván Unió teljesen felmorzsolta egy hosszúra nyúlt háborúban (1454–1466). A Baltikum első nagy háborús korszaka a 15. sz. második felében, a Német Lovagrend bukásával, a nagymesternek a lengyel-litván király hűbéresévé válásával (1466) fejeződött be. A Német Lovagrendnek minden hódításáról le kellett mondania, és K-Poroszországot is csak mint lengyel hűbért tarthatta meg. Ilyen körülmények között a Hanza-szövetség további fennmaradása lehetetlenné vált.

(A Baltikumért folytatott háborúk további eseményei már kívül esnek a virtuális történelmi időszak határán, ezért nem képezik jelen munka tárgyát.)

Új paradigma Európában (a millenniumi időktől – a 15. sz. végéig)

A bennem rejlő Maximalista, aki mostanában fölöttébb provokatív – miként várható volt – fölülkerekedett lényem Lusta összetevője felett. A Maximalista úgy látja, a felszín kapirgálásával nem voltam képes lehatolni a mélyben zajló folyamatokig. A harmadik könyvet nem tudom a nélkül befejezni, hogy ne tisztázzam, mi történhetett a 13/14. sz-i Európa politikusainak boszorkánykonyháiban, s ne világítsam meg jobban a közügyek háttértartományait, a gazdaság, a kultúra és a szellem világát is!

Európa Ny-i centrumában a 13. sz. második felében már egyáltalán nem foglalkoztak a szentföldi keresztények sorsával. (Habár ezután is akadt még egy-egy pápa, pl. 1294 után Benedetto Gaetani, aki szorgalmazta a keresztes háborúk újraindítását, ám Európa hatalmai elzárkóztak az ilyen törekvésektől.) Emellett az épp regnáló pápa 1268-ban megtiltotta Joachim da Fiore abbé könyveinek olvasását, de – látszólag ennek ellentmondva – az egyházi (és a világi) vezetés a közbeszédet mégis új irányokba engedte fordulni.

1265 és 1273 között keletkezett a skolasztikus Aquinói Szent Tamás Summa Theologica c. műve, amiben a szerző teljes teológiai rendszert állított fel, új módon megkísérelve összeegyeztetni a hitet és a logikát. Mint az „averroisták" (kettős igazságot vallók) fő ellenfele, létrehozta a keresztény teológia és az arisztotelészi filozófia szintézisét (tomizmus), és mellesleg teljes mértékben rehabilitálni javasolta az asztrológiát, viszont – látszólag ezzel ellentétben – ellenezte a csillagjóslást. (Miként korábban már utaltam rá: asztrológiai munkálatok nélkül nem lehetett volna sikeres a virtuális történelem kőbe vésése! S ehhez tényleg nem volt szükség a jóslásra.) – Szent Tamás korai halála (1274) talán az egyházzal folytatott csatározásai nyomán bekövetkezett idegösszeroppanása következménye volt. Háromszor bélyegezték meg eretneknek, ám később szentté avatták.

Johannes Duns Scotus filozófus, teológus, ferences szerzetes, aki az oxfordi és párizsi egyetemen tanult, nem sokkal később megalapozta a kor „voluntarista" irányzatát, s a hit és az akarat elsődlegességét hirdette a tudással szemben. Ekkor már élt az a Dante is, aki szimpatizált a Provence-i gondolatokkal, s talán egy titkos szekta beavatottja lehetett. Művei a 14. sz. elején tulajdonképpen – egyes vélemények szerint – gnosztikus vagy hermetikus tanok kódolt kifejezésére szolgáltak. (Keresztény hermetikusok már 1280 k. elkészítették a zsidó Kabbala keresztény összefoglalását.)

Roger Bacon ferences szerzetes, természetfilozófus már 1265 k. naptárreform-javaslatot nyújtott be IV. Kelemen pápának, amit bár több más neves tudós is támogatott, a javaslat nyomán mégsem történt semmilyen intézkedés.

A 13. sz. második felében „fedezték fel" maguknak a hitélet ellaposodásával elégedetlen keresztények Tamás apostolt, és hogy Kínában, Indiában létezik „Tamás egyháza", – (a velencei Marco Polo, majd mások is találkoztak a K-i keresztényekkel). Ugyanakkor Európában Krisztus emberi természete és emberi valósága felé fordult a hívő emberek jelentős része. A keresztény egyházban megjelent a nemzeti nyelvek használatát szorgalmazó vonulat is, s Jacobus de Voraigne, a Biblia első olasz nyelvre fordítója 1292 után Genova érseke lett.

A 13. sz. végi Angliában szinte mindenütt a „középangol" lett a hivatalos nyelv, és a korábbi, hosszabb ideig jellemző háromnyelvűség (óangol+francia+latin) háttérbe szorult. (A középangol nyelvben az óangolhoz képest erősen visszaszorult a főnevek nemek szerinti felosztása, valamint a ragozás is, de megnőtt az elöljárószók (prepozíciók) szerepe, viszont eltűntek a szóvégi teljes magánhangzók.)

A 13. sz. végével megjelentek a „Fekete Madonnák” az egyházi létesítményekben. Legsűrűbb volt az előfordulásuk a Lyon/Vichy/Clermont–Ferrand régióban, azon belül is a Monts de la Madeleine (Magdolna-dombok) néven ismert területen, továbbá: a K-Pireneusokban és Provence-ban. E helyeken sok Mária Magdolnának szentelt templom, kápolna található, és nagy számban fordulnak elő fekete arcú madonnák (Szűz Mária ábrázolása gyermekével.) E képeket ma sokan kisgyermekes Mária Magdolna ábrázolásnak tekintik. (Az eretnekséggel határos, „misztika-pótló” jellegű Mária Magdolna-kultusz napjainkban is tart, sőt: teljes erővel éppen a 20. sz. végére bontakozott ki!)

A 13. sz. második felében elkezdődött útkeresés eredményei, következményei természetesen leginkább a 14. sz. első felében jelentkeztek: Nicolaus De Lyra, ferences szerzetes, párizsi egyetemi tanár olyan bibliakommentárt írt, ami aztán a késő-középkor legnépszerűbb bibliamagyarázatává vált. Walter Lollard, a hírneves németalföldi hitújító halála (1322) után a hívei, a népi prédikátorok, köztük az alsópapság képviselői is, Németalföldön és Angliában is nagy számban, sikeresen működtek. (Kifogásolták a papi nőtlenséget, a bűnbocsánat, a zarándoklatok gyakorlatát. E mozgalom a reformáció előfutáraként tekinthető.) Feltétlenül említést érdemel még Eckhart mester, aki gyerekkorától a domonkos rend tagja volt, majd rendfőnök lett, 1307–11 között Csehország fővikáriusaként működött, feladata a papok szabadosságának és az eretnekségnek a felszámolása volt. E híres tanító és prédikátor aztán 1326-ban eretnekség vádja alá került, s az eljárás befejezése, a pápával való találkozása előtt meghalt.

Az egyszerű ember emlékezetéből a 14. századra kitörlődtek, jórészt feledésbe merültek a világvégével kapcsolatos félelmek és várakozások. Csak egy szűk kisebbség (leginkább a politikai és a szellemi elit) lehetett képes felmérni a Jézus földi életével kezdődött ezer év tényleges hosszát, lefolyását. Leginkább azok, akik valamilyen módon, közvetlenül, esetleg közvetve kapcsolatban álltak bizonyos nem római-keresztény gondolkodókkal (pl. az Ibériai-félszigeten tevékenykedő zsidó rabbikkal), ők kérdőjelezhették meg a Szilveszter pápa által bevezetett, később kissé módosult időszámítási rendszer helyességét. (Éppen ezért tudta a politikai és az egyházi hatalom sikeresen elszigetelni a Joachim abbé körül szerveződött millennista mozgalmat is.)

Mindeközben a Kabbala – titkos, zsidó-misztikus tan, eredetileg voltaképpen panteisztikus vallásbölcselet, sajátos gnoszticizmus, melyben keleti emanációs tanokat és hellenisztikus elemeket ötvöztek, ám a gyakorlatban (a mai napig) varázslás és titkolódzó jóslás – Európában, mindenek előtt a befolyásos európai zsidóság köreiben hódított. Ez a tradíció a keresztény Európába a rabbinikus iskolákon keresztül, mór-spanyol közvetítéssel szivárgott be. A főbb szempontjait tartalmazó Sefer-ha-Zohar (Nagyság Könyve) a zsidó gnoszticizmusból ered, (egy kevés szúfi miszticizmussal és mágiával fűszerezve, a reinkarnáció tanát is felvállalva). A kabbalista tehát misztikus tanok tudója, s egyben varázsló is. Máig tisztázatlan a szerepe a templomos mozgalom kései szakaszának kibontakoztatásában és a hamarosan, a templomosok szétverése után megalakuló európai titkos társaságoknak, a szabadkőműves szerveződések ősformáinak a létrehozásában. (A templomosok sajátos gazdasági szerepkörét 1280 után elsősorban a mediterrán világ városállamainak kereskedői és bankárai örökölték meg, akik nagy befolyásra tettek szert pénzkölcsönzéseikkel a francia (és brit-normann) politikában is. Ezzel áll összefüggésben, hogy a „lombard” szót használni kezdték minden „idegen” származású hitelezőre, uzsorásra is.)

Míg egyfelől a miszticizmus és a gnoszticizmus új és még újabb formákban rejtőzködött, addig másfelől a „magas” művészet és a tudomány művészeti ágakra, résztudományokra bomlott, aztán a művészetek és a szaktudományok is ágakra szakadtak. Az alkotók és a történetírók már csak a legritkább esetben maradtak névtelenek, az életútjukat is

megismerhetjük. Nevüket és eredményeiket ismerjük, pont ezért keltik a korszakról fennmaradt írások annak látszatát, hogy szinte a semmiből lépett elő a „valódi" történelem és történetírás. Ez az emberben – kiváltképpen Uwe Topperben – olyan érzetet kelthet, hogy a megelőző korszak kvázi történelem előtti kor volt, s így hiábavaló a megismerésére törekedni. Ilyen alapállásból úgy tűnhet, az emberiség (szerényebben fogalmazva: Európa népe) valamiféle rabszolgasorból szabadult volna föl, avagy lidérces álomból ébredt volna, s hozzá is láthatott azonnal az emberi történelem alakításához. Mi azonban látjuk: a valóság egészen más jellegű, a lényeg a **Millennium előtti** (1252-ig tartó) korra vonatkozóan is megragadható!

A szabadság, legalábbis az a fajta szabadság, amiről a keresztény ember elmélkedik, csak a keresztény ember kiváltsága. Ez a szabadság az igazság fényében, az igazságosság világában manifesztálódik. Aki ezzel a (valódi) szabadsággal él, az szereti a társait, s nem gyűlöli az ellenségeit sem. A szabadság keresztény (európai) fogalma spirituális tartalommal rendelkezik; a hívő ember számára a lét szellemi meghatározottságú, ennél fogva örök. Emberi mivoltunk lényege a személyiség immanenciája és transzcendenciája. Ezzel összefüggésben kétségtelen, hogy az egyén úgy érezheti, a mulandó földi életpálya során megtapasztalt igazságtalanságok akár zárójelbe is tehetők.

A képmutatás, a képmutató vallásosság (farizeusság) terjedésével párhuzamosan, már jóval a **Millennium kezdete** (1252) **előtt** elterjedt az (előszeretettel a képmutatásra hivatkozó, arra feleletet adó, „válaszokkal" rendelkező) szabadosság is. Ez azonban a spirituális tartalmú szabadság szellemtelenített utánzata, elfajzott mutánsa, az elszabadult immanencia „terméke". A szabadosságba süllyedt hipokrita igazságérzete a saját magát (szűkebb körét, csoportját) ért méltánytalanságok vonatkozásában igen fejlett, ugyanakkor érzéketlen mások nehézségei irányában (egoizmus). Mások problémáival akkor foglalkozik előszeretettel és látványosan, amikor ez által saját lénye (intellektusa) kiemelkedhet az őt körülvevő közegből, – így záródik be a kör: a megvetett képmutatásra adott válaszként jelentkező szabadosság lesz egy újabb, másmilyen képmutatás kezdete...

Fentebb említettem már, hogy a tatárok európai megjelenésétől kezdve bennfentes körökben azt híresztelték, hogy a Mongol Birodalomban nagy befolyással rendelkező keresztények élnek („János pap országa"), akik hadjáratot fognak vezetni Ny-ra, s nyugodtan rájuk bízható a Szentföld felmentése. A János-legenda írásos nyoma Freisingi Ottó krónikájában is megtalálható az alábbi formában:

A szíriai Gabola püspöke, Hugo 1145-ben a római Szentszék előtt mesélte el a K-en élő papkirály legendáját: „*azt is beszélik, hogy sok évvel ezelőtt valami János király és pap, aki Perzsián és Arménián túl, kelet legszélén lakozott és népével keresztény vala, persze nesztoriánus, a perzsák és a médek királyait, a két samiadusoknak nevezett testvért, haddal megtámadta, és Ekbatanit, a király székhelyét elfoglalta*". (A híresztelésnek volt némi valóságalapja, s éppen ezért volt kártékony. Ismeretes, hogy É-Kínából a feltörekvő dzsürcsi hatalom miatt távoztak el a kitájok, akik között a nesztoriánusok korábban megvetették a lábukat. Ezek a kitájok azután eljutottak Közép-Ázsiába, és érintkezésbe kerültek a muzulmán erőközpontokkal.)

Bizonyos köröknek érdekük fűződött ahhoz, hogy a János-legenda terjedjen, ezért a hadjáratokban érdekelt erőkhöz is különös, „János papkirály által küldött" levelek érkeztek. Kapott ilyet Frigyes német-római császár, Sándor pápa, de Lajos francia és Alfonz portugál király is. A leveleket valószínűleg a Közel-Keleten hamisították. Talán az európai uralkodók egy része és a pápák is komolyan vették a benne foglaltakat. E levél arról szólt, hogy János, jámbor keresztény uralkodó, akinek célja a keresztények védelmezése, egyetlen célja Krisztus sírjának felszabadítása, ellenségeinek megalázása.

Mai ésszel nehéz felfogni, hogy ezt a mesét sokan, a legfelsőbb egyházi körökben is komolyan vették. Nehéz lenne bizonyítani, ha ez egyáltalán lehetséges lesz valaha, hogy a híresztelés célja egyenesen Európa rendjének felforgatása volt. Kétségtelen, hogy a magyarok körében kibontakozott keresztény kultúra sok tekintetben eltért a Ny-i kereszténység vezetői által szorgalmazott módozattól, ezért azok nem nagyon válogattak az eszközökben, amikor napirendre került Magyarország megrendszabályozása. (Az szinte folyamatosan napirenden volt!)

Talán éppen „János pap" közelgő beavatkozásának üdvös voltára hivatkozva lehetett elfogadtatni a magyarok megvédésére készülő lovagokkal, hogy nem kell semmit tenniük a mongol inváziók (1240/41, 1284/85) ellen! Ellenkezőleg: rá kell bízni János papra a magyar kérdés megoldását is! Talán ugyanígy érveltek a Szentföldről való kivonulás szorgalmazói is! Köztudott, hogy a Szentszék (tkp. a fölötte gyámkodó európai nagyhatalmak) diplomáciája rendszeres, folyamatos érintkezést valósított meg a Mongol Birodalommal, s ezzel párhuzamosan a Nyugat csökkentette, később teljesen meg is szüntette a Szentföldön hadban álló keresztesek támogatását, utánpótlását. A magukra hagyott lovagok ennek ellenére még évtizedekig képesek maradtak visszaverni a tengerparton sorakozó erődítményeiket ért támadásokat, végül aztán csak ki kellett vonulniuk.

Az összeesküvés-gyanú nem megalapozatlan. Az európai „Nyugat" ekkor, bizony egyáltalán nem utoljára vetette oda koncnak a Lajtától K-re élőket az őket K-ről fenyegető erőknek, ez a történelemben még többször megismétlődött. Ez a stratégia eredményezte, hogy a **második évezredben** (az 1253-mal kezdődő, máig tartó évszázadokban) a Nyugat gazdasági potenciálja messze megelőzte az európai Keletét. Végső soron ez a sorozat elvezetett ahhoz az állapothoz, amit jól ismerünk: a Ny-i „Centrum" végül az egész világot a hatalma, befolyása alá vetette. Most, visszatérve a magyarok keresztény vallásához, megállapítható, az minden bizonnyal közel állt a nesztoriánusok vallásához, ahhoz, amivel a római egyháznak a mongol ilkánokhoz kiküldött misszionáriusai találkoztak Jerentan (Gyerentány/Gyerentyán) király országában, a Kaukázusban. A Rómából küldött misszionáriusok a keresztény egység érdekében serényen igyekeztek Gyerentyán népét is a „helyes útra" téríteni. – (Itt jegyzem meg, hogy egyáltalán nem véletlen, hogy a magyarok Árpád-korban épített kerektemplomai egyezést mutatnak a Kaukázusban épített kör alaprajzú keresztény templomokkal. – E térségben a 15. sz-ig fennállt a magyarokkal rokon keresztény ország, Gyerentyán országa, amikor is a Mongol Birodalmat szétverő Timur Lenk lerombolta azt.)

A magyar állam sajátos jellege szorosan összefügg a magyar kereszténység sajátosságaival. Az egész 13. sz-ra jellemző, hogy a magyar (Árpád-házi) uralkodók mindvégig igyekeztek ragaszkodni az ún. „apostoli királyság" eszméjéhez, de törekvésük egyre nyomasztóbb ellenállásba ütközött. Az „apostoli királyság" tétele kapcsolódik a Szent Koronához társított tanokhoz, valamint az ún. „Mária országa-eszmeiséghez". (Vannak, akik a Szent Korona és Mária Magyarországára, mint az üdvtörténetben fontos feladattal megbízott (megtisztelt) népre és helyre tekintenek, – mások ezen csak nevetnek.) Mindez együttesen határozta meg a magyar állam és a keresztény egyház különleges kapcsolatát. Ilyesmi a Ny-i országok felől nézve teljesen idegennek tűnhetett, sőt a keresztény Nyugaton ellenérzéseket váltott ki. Alapos a gyanú, hogy a tatárjárás nyomán, az ország – rohamos és sikeres – újjáépítésével egyidejűleg megindított inkvizíció, aztán a magyar király és a királyság egyes személyiségeinek, közösségeinek kiközösítése, kiátkozása, ami végül az Árpád-ház kiirtásához vezetett, tulajdonképpen a sajátos magyar állameszme eltörlését célzó erőfeszítések része volt. Az így állandósult csatározásban a magyar király természetes szövetségeseinek számítottak a ferencesek és a pálosok, míg ellenségeinek szövetségét erősíthették a domonkosok, a bárók egy része, s kiszolgálták a magyar főpapság egyes körei. (Megjegyezzük, hogy 1280 k. kerülhetett a Sermones néven ismert latin nyelvű kódex készítőinek kezébe az „Ómagyar Mária siralom",

az egyik első magyar nyelvemlék szövege, ami mindennél beszédesebben vall a magyar néplélekről. Ez a szöveg a kódex 137/b lapjára került. – A szakértők a „Planctus ante Nescia” c. himnuszból való átköltésnek tartják.)

Magyarországon már 1254 k. napirenden volt a ferencrendiek egyházi üldözése. A papok nem akarták a ferenceseknek adott pápai kiváltságokat elismerni, őket a saját hatáskörükbe akarták vonni. Nem akarták engedni, hogy templomaikban, kápolnáikban tartsák az Oltáriszentséget, ott gyónhassanak és áldozhassanak. Még azt sem akarták megengedni, hogy a szerzetesek a maguk egyházában temetkezhessenek. Tizedet követeltek kertjeik terméséből, haszonbért a házaikból. Nem akarták engedni, hogy a nagyobb városokban letelepedjenek. Legbelsőbb ügyeikbe is bele akartak avatkozni, a „provinciálist” is ők akarták kinevezni. Mindezen incidensek mögött a Szentszék központi apparátusának mesterkedései sejthetők. (A Kisebb Testvérek Magyarországi Provinciája a tatárjárás után terjeszkedett, a 14. század kezdetére már 8 kusztódiát és 45 rendházat számlált. Ezek nagyobb része Boldogságos Szűz Mária tiszteletére volt felszentelve. A ferencesek alaposan kivették részüket a lelki gondozásból, a Kárpátoktól K-re prédikáltak a hitetlennek tekintett közösségeknek is.) Sokat mondó az a tény, hogy IV.

Béla magyar király, aki Margit lányát végül is – a tényleges **Millennium kezdete** (1252/53) **után** – a domonkosok kezébe adta, 1260 k. teljesen elfordult a domonkosoktól, s a továbbiakban elsősorban a ferencesek bírták a rokonszenvét. (Béla király Margitot 1260 k. férjhez is szerette volna adni, ám a királylány ekkor már nem akarta, esetleg nem tudta otthagyni a domonkos közösséget.)

IV. Béla magyar király és a pálosok (az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend) korai kapcsolatáról keveset tudunk, azonban a felesége, Mária királyné hivatalosan az új szerzetesrendnek ajándékozta a pilisi birtokán álló, ominózus – itt ölték meg Gertrudist 1213-ban – vadászkastélyt, amelyben ekkor már benn éltek a pálos szerzetesek. (A pálosok úgymond gnoszticizmusba hajló világképpel rendelkeztek, és az evangéliumok közül kiemelkedő szerepet tulajdonítottak János evangéliumának. Komoly kritikák érték őket, elhangzott az a vád is, hogy szoros kötelékben álltak a néphagyomány misztikus vonulataival, és túl nagy szimpátiával viseltettek a vallás keleti formái iránt. Mindez érthetővé teszi, hogy Rómában egészen 1292-ig nem született érdemleges döntés a pálos rend legalitása ügyében, holott Özséb provinciális, majd utódai újra és újra kérelmezték a rend hivatalos elfogadtatását. A rend végleges engedélyezésére már a 14. sz-ban, az Árpád-ház kihalása után került sor, amikor a pálosok némileg engedtek eredeti koncepciójukból.)

Talán nem követek el szentségtörést, ha a 13. sz. végétől sorozatban készült, a Szent Lászlólegendát a Kárpát-medence templomainak falán megörökítő freskókat a szakmai körökben elterjedt állásponttól eltérően értelmezem. Legalábbis felvetném annak lehetőségét, hogy e fantasztikus produktumok a pálosok és a ferencesek inspirációjára keletkezhettek, és nem I. (Szent) László, hanem a népi emlékezetben előkelő helyen őrzött, lényegében szentként tisztelt IV. (Kun) László 1284/85-ös hősiességét, a tatárok/kumánok felett aratott győzelmét örökítették meg. – (Magyarországon tulajdonképpen a ferencesek és a pálosok munkásságának jelentőségét, valamint az Árpád-ház „hanyatló korszakát" leértékelő körök írták át a történelmet.)

A cenzorok (inkvizítorok), vagy ezek megtévesztésére maguk a falképeket megrendelők és készítők egy igen finom húzással I. Lászlóhoz kapcsolták a „kun vitéz" feletti diadalt, mert vele kapcsolatban a domonkosoknak és a pápának sem lehetett semmi kifogása, – (habár a lovagszent korában a kunok, kumánok még a messzi Ázsiában éltek, Szent László még a hírüket sem hallhatta). Feltehetőleg igen hosszú ideig, talán egészen a törökök bejöveteléig, a reformáció térhódításáig őrizte a magyarság azt a tudást, lényegében titkot, hogy e falképek valójában kit és mit ábrázolnak. A romanika stílusában épült templomokban olyan erővel jelenítette meg a László-legenda a keresztények küldetését, illetve a közösség összetartozását, ahogy ezer évvel korábban – remélem tisztelt Olvasóm még emlékszik rá – Jézus híveinek keresztvetése. A 16. sz-ban e templomokat fehérre meszelték, de addig ezek a festmények templomok százaiban hirdették a győzelem jelentőségét (a magyar kereszténység fennmaradását, továbbélését) azokban az időkben, amikor nem Árpád utódai, hanem idegen királyok gyakorolták a hatalmat. (A templomok freskói jelenítették meg ekkoriban – az általános írástudatlanság közepette, a mesék, a regék, a prédikáció hallgatása és az éneklés gyakorlata mellett – a legfontosabb identitásképző és megőrző tartalmakat.) A legenda képregényszerű, Jézus kálváriajárásával párhuzamos ábrázolása töredékesen, legkevesebb 50 helyen fennmaradt, mind a mai napig. Nagy kérdés, valószínűleg soha meg nem válaszolható, mennyire lehettek tudatában e képek eltakarói (a protestantizmus hívei) annak, hogy a jótékony mészréteggel kései korunk számára megőrzik a magyar néplélek mélyrétegében elásott titkok bizonyítékait?

A két nagy László király alakja a legendák szintjén egybefonódott. IV. László hőstettei az I. Szent Lászlóhoz fűződő legendákban hagyományozódtak. (Hasonlóképpen társították a kései krónikások Gyula (**1003**, azaz 1114) és a „fekete magyarok” (**1009**, azaz 1120) legyőzését I. Szent Istvánhoz, holott ezek az események természetesen II. István idején történtek. Mentségükre legyen mondva, hogy ebben az esetben a krónikások a virtuális kronológia csapdájába estek. – A két első István király jelentőségét és cselekedeteit korábban megvilágítottuk.) *** Ebben a fejezetben még leginkább arra kell törekednem, hogy megpróbáljam helyére tenni a Szentszék szerepét és törekvéseit a 13. sz. politikatörténetében, majd levonjam az ebből származó tanulságokat. Minderre azért van szükség, mert valamilyen oknál fogva az európai történetírás befejezett tényként közli, hogy ebben a korszakban jobbára a pápák diktáltak a világi hatalmaknak, miközben a történtek elemzése alapján pont az ellenkezője állapítható meg.

Nem kevesebbet állítanak az interpretációk, minthogy Európa politikai centrumában a 11. sz. második felétől a Pápa hatalma meghaladta volna a világi uralkodókét, majd pedig hozzávetőleges egyensúly állt volna fenn a Szentszék erkölcsi tekintélye és az uralkodók, államok politikai szabadsága között. Sőt, még ez az „egyensúly” sem lett volna stabil, mondván, hogy miközben nem volt esélye annak, hogy a Német-római Császárság „bizánci módra” igájába tudná hajtani a pápát, sokkal fenyegetőbb lehetett annak a lehetősége, hogy a Szentszék esetleg képes lehet a Ny-i centrum országait a hatalma alá kényszeríteni, s ezzel Európát saját teokratikus monarchiájává formálni. Azt állítják a szerzők, hogy az egyensúly, a vallási intézményekbe vetett hit és bizalom a 12. sz. végén a pápai hatalom túlzott mértéke folytán ingott volna meg. Hozzáteszik: a pápai hatalom időszakonként megkísérelt növelését a világi hatalmak saját hatalmuk elleni kihívásként élték meg, ezért a 13. sz. elejétől gyakran összeütközésbe kényszerültek a pápákkal.

Ennek a tetszetős és hamis narratívának azonban még az ellenkezője sem igaz. Az egymással konkuráló nagyhatalmak – franciák és németek –, továbbá az itáliai városállamok alkalmi szövetségei rendre maguk akarták megválasztani a pápa személyét, és ez sokszor vezetett olyan helyzethez, hogy ugyanazon időszakban a különböző hatalmak különböző embereket tekintettek pápának. A mindenkori pápa valójában legtöbbször a lekötelezettje vagy egyenesen érdekérvényesítője volt valamelyik nagyhatalomnak. Na persze, akadtak olyan pápák is, akik megpróbálkoztak a Szentszék szuverenitásának helyreállításával (nem feltétlen a pápa világi hatalmának növelésével!), de nem jártak sikerrel. Számomra teljesen világos, hogy azok a történészek, akik a helyzetet hamisan mutatják be, alapvetően kereszténységellenesek, vagy egyszerűen nem járnak el körültekintően, mások megalapozatlan álláspontját ismételgetik. Lássuk hát, mi is zajlott, mondjuk Barbarossa Frigyes idejétől kezdődően, a pápaság körül:

Konstanzban szerződést kötött Frigyes és III. Jenő pápa (1153) az egyház tekintélyének helyreállításáról és a sváb király császárrá tételéről. Frigyes a császári cím megszerzése érdekében 1154-ben előbb a lombard királyi címet kívánta elérni. Milánóba azonban nem engedték be, erre elpusztított egy Milánóval szövetséges kisvárost, Tortonát. Frigyes és kísérete ezután Veronában állomásozott. Frigyes 1158-ban is hatalmas sereget vezényelt Itáliába, megfosztotta a lombardiai városokat önkormányzatuktól, saját hivatalnokait állította e városok élére. Pápáit kedve szerint cserélgette. Milánó városa 1162-ben kapitulált Barbarossa Frigyes előtt, az ő nézőpontjából ellenpápának számító III. Sándor pápa D-francia területen húzta meg magát. A würzburgi birodalmi gyűlésen (1165-ben) a Sándor pápa mellett kiálló mainzi és salzburgi érsekeket Frigyes megfosztotta máltóságuktól. Frigyes 1166-ban bevette Rómát, császárrá koronáztatta magát III. Paszkál pápával. 1167-ben viszont Sándor pápa áldásával létrejöhetett az ún. Lombard Liga, a német dominancia ellen harcoló itáliai tömörülés. Frigyes kívánságára a wormsi birodalmi gyűlés 1172-ben újabb hadjáratot hirdetett a pápa és az itáliai városok ellen. A csatározást a Lombard Ligával folytatott elhúzódó tárgyalások követték a békéről. A magát szövetségesei révén megvédő, a Szentszéket hosszasan vezető Sándor pápa végül is 1181-ben halt meg. Frigyes fia, Henrik, aki Milánóban tartózkodott apósa, a normann király védelmében, sikeresen elszigetelte az éppen regnáló (kompromisszumos) III. Lucius, majd III. Orbán pápákat a szövetségeseitől. A Veronából elüldözött Orbán pápa 1187-ben halt meg. Ezután választották meg pápának III. Kelement. Barbarossa Frigyes egyezséget kötött a római szenátorokkal, és 1188-ban elismerte az (évtizedek óta először) végre Rómában székelő III. Kelemen pápát.

A 12. sz. végén és a 13. sz. elején a nagyhatalmú német dinasztiák egymás ellen fordultak, ennek megfelelően az általuk dominált, általában nem Rómában székelő pápák közötti fronton is folyt az ellenségeskedés. III. Honorius pápa után IX. Gergely lett a pápa (1227). Viszonya a császárral szemben kielégítőnek volt mondható, míg a császár nem kezdett háborút a lombardiai városok ellen (1235). Az elmérgesedő ellentétek 1239-ben odáig fajultak, hogy a pápa kiközösítette Frigyes császárt. Erre Frigyes hatalmas sereget készített fel egy itáliai hadjáratra, 1240-ben elfoglalta Ravennát és Ferrarát. 1241-ben a megválasztott pápa (IV. Celesztin) csak 13 napig ülhetett a trónon, aztán meghalt. Két éves interregnum következett a pápaságban, – ami egybeesett a magyarországi tatárjárással. Végül II. Frigyes császár kívánságára Anagniban megválasztották IV. Incét, vagyis a genovai Sinobaldo Fieschi grófot pápának (1243), aki azonban nem tudott kijönni patrónusával, 1244-ben elmenekült Sutriból, mégpedig genovai segítséggel Lyonba. Lényegében ezzel kezdődött meg a német-francia vetélkedés a mindenkori pápa feletti dominancia ügyében. Ennek részleteit már a korábbiakban érintettük, ezért itt nem kell kitérnünk rá.

A 12. sz. második felétől a tényleges **Millennium kezdetéig** (1252-ig) terjedő időszak áttekintése nyomán leszögezhetjük: a fent ismertetett hamis narratíva leleplezhető. Ám, ezzel még nem jutottunk közelebb a széles körben elterjedt téves nézetek gyökerének feltárásához. Megint egy nagy lélegzetet kell vennünk, és vissza kell mennünk egészen II. Szilveszter pápa **ezredfordulójáig** (1111/12-ig), jobban mondva az azt követő eseményekig.

A Szentföld visszafoglalása érdekében a 12. sz. első felében kifejtett erőfeszítések körülményeit kell megvizsgálnunk, amikor a pápák még valóban befolyással bírtak a hadjáratokra és – főleg a frank grófok és lovagok, valamint az itáliai kereskedelmi flották elszánt és sikeres akciói nyomán – megalapították a Jeruzsálemi Királyságot. (A velencei kereskedők aztán a Jeruzsálemi Királyság egész területén vámmentességet élveztek, és minden városban fenntarthattak egy kereskedelmi telepet.)

A Szentföld felszabadításában érdekelt körök annak ellenére jelentős eredményeket értek el, hogy a Német-római Császárság koncepcióját dédelgető ellenérdekeltek is aktivizálódtak, s a pápai apparátusban meglehetősen nagy zavart keltettek.

V. Henrik 1116-ban már a második hadjáratát vezette Itáliába, aminek következtében a frank (avagy immár francia) támogatást élvező II. Paszkál pápa Beneventóba kényszerült menekülni előle. 1118-ban meghalt II. Paszkál pápa. Rómában II. Gelasiust választották meg utódjának. A választás után egy császárpárti fegyveres csoport betört, a pápát a bíborosaival együtt foglyul ejtették, s Gelasiust bezárták egy lakótoronyba. A rab pápát hívei nemsokára kiszabadították, de a pápának a visszatérő Henrik elől menekülnie kellett Rómából. Henrik császár egy ellenpápát emelt hivatalba, aki a VIII. Gergely nevet vette fel. Ekkor azonban II. Gelasius pápa kiközösítette V. Henrik császárt és VIII. Gergely ellenpápát is. Levelet küldött minden püspöknek és uralkodónak, s látszólag sikeresen járatta le a császárt.

A megalázott V. Henrik elhagyta Itáliát, de a hatalom kérdését egyáltalán nem hagyta annyiban: Gelasius nem foglalhatta el római hivatalát, és – e korban egyáltalán nem szokatlan módon, talán nem egészen természetes halállal – nemsokára meg is halt a Cluny-i monostorban. Erre aztán 1119-ben egyházi vezetők, feltehetőleg császári nyomásra Gido érseket választották meg pápának Clunyban, aki a II. Calixtus nevet vette fel. E pápa nevéhez fűződik a „wormsi konkordátum" megkötése a császárral (1122), ami elvileg véget vetett az egyház és a Birodalom közötti „invesztitúraharcnak". V. Henrik császár olyan megoldásba ment bele, amelyben lemondott az invesztitúra jogáról (a püspökök világi uralkodók általi beiktatásáról), tehát beleegyezett a kánoni választásba és az érseki beiktatásba, de az egyezmény értelmében csak a császár jelenlétében kerülhetett sor a püspökválasztásra. (Ezzel lényegében megakadályozhatóvá vált az uralkodónak nem tetsző személyek püspökké tétele.) Calixtus pápa mentesítette Henriket a kiközösítés alól, majd császárrá koronázta.

A konkordátum értelmében az egyház joga, hogy a főpapokat megválassza, de Német-római Császárságban a püspökök világi hűbérbe iktatása a császár joga maradt, a papok tehát, ha nem is hivatalnokai, de hűbéresei lehettek a császárnak. Az invesztitúraharc valódi győztesei a német főurak és a pápát támogató lombardiai városok lettek. A harc azonban nem ért véget, sőt az ellentétek még inkább kiéleződtek, – amint azt a fentiekben már érintettük.

A konkordátum csak látszólag vezetett az egyház megerősödéséhez a császárral szemben, ám, ugyanakkor valóságos csapással ért fel a Német-római Császárságtól független államok, mindenekelőtt a magyar állam jövőjére nézve. A Magyar Királyság önmagát, mint korábban is jeleztem, ún. „apostoli királyságnak" és Mária országának tekintette, ezért a püspökök kinevezése ügyében szüksége lett volna egy külön megállapodásra a Szentszékkel. Ilyen egyezmény azonban nem jött létre, a szentszéki apparátus pedig – lényegében természetesen – Magyarországgal szemben is ragaszkodott kinevezési jogához, miközben a magyar király közel sem rendelkezett a császáréhoz hasonló érdekérvényesítési lehetőséggel. (II. Géza megpróbálta gyakorolni az invesztitúra jogát, amivel kiváltotta a pápa rosszallását. A Magyar Királyságnak a Szentszékkel való viszonya azonban mégsem emiatt vált hűvösebbé, hanem hogy uralkodása második felében nem határolódott el a német-római uralkodótól.) Viszont ezzel elkezdődött egy olyan folyamat, amelynek a végén (a 13. sz-ban) a főpapok egy része gyakran ellenségesen lépett fel a magyar királlyal szemben, nem egyszer a kiskirályokkal (bárókkal), valamint az ország külső ellenségeivel szövetkezett össze. Emellett a német-római császár a Szentszékre gyakorolt nyomása és többnyire magának a pápának a hatalomba juttatása révén is a saját érdekeinek megfelelően befolyásolhatta a magyarországi püspökök kiválasztását.

A konkordátum megkötése a frank (immár francia) hatalmi tömörülést is érzékenyen érintette, mivel Henrik császár azonnal megtette a párizsi központú királyság megdöntésére irányuló lépéseit. Ugyanakkor Suger, Saint-Denis-i apát, építész és politikus megszervezte a

francia világi és szellemi ellenállást. Suger szabályos propaganda hadjáratot vezetett a Capeting-dinasztia érdekében, hogy az a Karoling államgondolat megújítójává válhasson.

Az egyház presztízsének átmeneti növekedése a 12. sz. első felében valójában nem a wormsi konkordátum megkötésének, hanem a lovagok szentföldi sikereinek a következménye volt. Lovagok egy csoportja húsz évvel a jeruzsálemi királyság megalapítása után (1118-ban) szánta el magát egy nagy horderejű lépésre. Kilenc lovag (Champagne grófjának vazallusai, vagyis Hugues de Payens Champagne-i lovag a társaival) a Szentföldön megalapította a katonaszerzetes Templomos Rendet (Salamon Templomának Rendjét, teljes néven: a Krisztus és a Salamoni Templom Szegény Lovagjainak Rendjét), kérve Balduintól, Jeruzsálem királyától az elismerést. Hatalmas támogatást kaptak Clairvaux-i Szent Bernáttól, a ciszterci rend vezetőjétől, aki bizalmas jó barátja volt az 1124-től regnáló II. Honorius pápának. Balduin jeruzsálemi király a lovagok rendelkezésére bocsátotta palotájának egyik szárnyát, valamint Salamon templomának a területét.

A templomosok belső körének tagjai gnosztikus tanok követői, Krisztuson kívül leginkább Keresztelő Szent János tisztelői voltak, és egyben a „szent nőiség" (Mária Magdolna) iránt is mély hódolattal viseltettek. Több esetben Magdolnájukat (Máriájukat) Sophiával és Ízisszel is társították, s olykor kifejezetten ezzel a névvel is illették. Clairvaux-i Bernát, aki kiemelkedő szerepet vitt a templomos rend felemelésében, szenvedélyes híve volt a „Fekete Madonnának", akinek a személye kibogozhatatlanul összefonódik Mária Magdolnával, továbbá az Énekek Éneke mennyasszonyával, akit az egyház rendszerint Szűz Máriával hozott összefüggésbe. Számos szentbeszédet tartott Betániai Máriáról, (aki a szemében ugyancsak nem más volt, mint Mária Magdolna).

Egyes kutatók egyenesen Mária Magdolna titkos egyházáról beszélnek, mikor a D-francia területek középkori vallását jellemzik. Vajon mi volt előbb: a legendák egy régi kultusz emlékei lennének, vagy éppen fordítva, egyesek kultuszt teremtettek, ideológiájuk pedig azon alapult, hogy közvetlen kapcsolatot vizionáltak egy evangéliumi személlyel? Számos templomot szenteltek Mária Magdolna tiszteletére.

Nem egyedül a templomosok alakították át Európa egyházi és lovagi világát. Ebben az időben a templomosok mintájára több rend is alakult, az Ibériai-félszigeten létrejött a Calatrava és az Alcantara lovagrend. Emellett, 1120-ban a johannita rend vezetője az Raymond de Puy lett, aki a rend bencés reguláját Ágostonira cserélte föl, s meg is kezdte a rend terjeszkedését, valamint egy ütőképes fegyveres erő fejlesztését.

A templomosok 1128 k. hatalmas hírnévre és páratlan elismerésre tettek szert. Clairvaux-i Bernát szuperlatívuszokban kezdett róluk beszélni. A templomos lovagok Clairvaux-i Bernát vezetésével egyházi zsinatot kezdeményeztek Troyes-ban. Ez a zsinat ismerte el hivatalosan a templomosok vallási-katonai rendjét. Clairvaux-i Szent Bernát kidolgozta a templomosok reguláját (De laude novae militiae). A lovagok a szerzetesi fogadalom mellett a kereszténység védelmére esküdtek föl. A rend alapokmánya gyakorlatilag teljes függetlenséget biztosított a Szentföldön és Európában a templomosok számára. Toulouse környékén és másutt is szentélyeket, valamint hatalmas birtokokat juttattak a rendnek. (Ekkor a lovagok száma: 300 fő, seregük létszáma: kb. 3000 fő volt.) A következő 15 évben a templomosok építkezése meghatározó jelentőségű volt Európában, legalább 80 katedrálist hoztak tető alá, ezek közül Clairvauxi Bernát legalább 19 monostort építtetett. 1139-ben II. Ince pápa bullája kimondta, hogy a templomosok nem tartoznak hűbéresküvel semmilyen egyházi vagy világi hatalomnak, kizárólag a pápának tartoznak engedelmességgel. A templomosok szuverén, határok feletti katonaipolitikai nagyhatalommá váltak, s valósággal berobbantak Európa történelmébe. Fiatal nemesi ivadékok ezrei özönlöttek be a szövetségbe, mesés pénzadományokkal, birtoktestekkel együtt.

A szentföldi keresztény királyság dicsőségének tetőpontjára ért, a Szentföldön hatalmas várépítési tevékenység folyt. Még az aszasszinok fanatikus iszlámista titkos társasága is adót fizetett a templomosoknak, s nyíltan hangoztatta, hogy a templomosok szolgálatába állt.

A templomosok máig ható jelentőségű újítása a pénzintézetek rendszerének létrehozása volt. Kölcsönöket folyósítottak az európai uralkodóknak, rendházaik letétekkel és kötelezvényekkel operáltak, ügyfeleik nagyobb pénzösszeg nélkül utazgathattak, mert a letétekből a térség bármely templomos rendházában (bankjában) gazdálkodhattak. Az egyházi életben jelentkező irányváltás nem maradt azonban meg a szerzetes-lovagság világában, hanem átalakította az európai hatalmak egymással és az egyházzal szembeni stratégiáját is.

Saint-Denis 1124-ben Franciaország vallási központjává vált. Suger, Saint-Denis apátja megszervezte a szellemi és világi ellenállást a Ny-felé terjeszkedni próbáló németek ellen. Ezzel egyidejűleg VI. Lajos a frank királyi jogokra való hivatkozással igényt támasztott a németek országai feletti uralkodásra is. (1125-ben véget ért a Frank-ház, avagy Száli-ház uralma a Német-római Császárságban.) – Suger apát egyébként a gótika bimbózó stílusirányzatának meghatározó személyisége volt. Az 1130-as években átépíttette a párizsi Saint-Denis-t, a Karolingkori, kereszthajóval kombinált háromhajós bazilikát, ami a frank királyok temetkezési helye fölött állt, s helyébe a romanika korszakában immár gótikusnak nevezhető templomot építtetett, (ötleteket a Sens-ben épült Saint-Étienne-templom már gótikusnak tekinthető formáiból merítve). Normandiában és Ile de-France-ban is megindult az a viharos fejlődési szakasz az építészetben, amit gótika térhódításának neveznek.

A németek 1125-ben új királyt választottak a szász (Stauf-ház beli) II. Lotár személyében. A pápa is üdvözölte megválasztását és megkoronázását. (Lotár 1133-tól lett császár.) Ezzel vetélkedés kezdődött a birodalom irányításáért a Hohenstaufok és a Welfek között, illetve a birodalom befolyása alatt álló É-Itáliában a „ghibellinek" a „guelfek" között. Egyelőre ghibellin volt azoknak az itáliaiaknak a neve, akik a Német-római Birodalom trónjáért folyó harcban a Stauf-család pártján álltak a Welfekkel szemben. Később, 1159-től azonban már egyértelműen a független pápaság koncepciójával szembenálló, vagyis a császár pártján álló politikai erőket nevezték ghibellineknek, a független pápaság híveit pedig guelfeknek Itáliában.

A Capetingek eleinte csak Párizs környékének, jobbára az Île-de-France-nak nevezett területeknek a tényleges urai voltak. Az É-franciának nevezett tartományok urai (Normandia és Burgundia hercegei, Anjou, Champagne, Flandria, Bretagne grófjai) jelentős hatalommal rendelkeztek, a királyt tulajdonképpen csak Isten felkentjeként szerzett presztízse emelte fölébük. (A mai D-francia területeken regnáló fejedelmek követői, Aquitania hercege, Toulouse grófja lekötelezettjei 1106-ig jószerivel nem is tudhatták, ki ül az ország, azaz Párizs trónján.) VII. Lajos a 12. sz. közepén megerősítette királyi hatalmának hűbéri, monarchikus jellegét, de a Di (Toulouse, Champagne) és az É-i (Flandria) grófságok urai még nemigen vették figyelembe kívánságait. A Francia Királyság tényleges hatalmát messze túlszárnyalta az Angolszász, illetve a Normann Királyságé.

A gregoriánus reformok nyomán Provence-ban, a gazdag püspöki és kolostori központokban is jelentős templomépítés zajlott (Arles, Saint-Trophime, Saint-Gilles) a 11. sz-ban. A városok megerősödtek, különösen a Rhône-mentén, és fejlett kereskedelmi hálózat jött létre Marseille központtal. A 11. sz. közepe táján Blois és Chartres grófja megszerezte, és 1125-ig függésben is tartotta Champagne-t, amit korábban az örökletes Champagne-i grófi cím birtokosa uralt, tehát a mai ÉK-Franciaországnak az Île-da-France, Orléans, Burgundia és Franche-Comté közötti területet, melynek központja Troyes volt. A Champagne-i grófság területe 1125-től II. Theobald gróf kezébe került. A 12-13. sz-ban aztán a Ny-európai kereskedők fő támaszpontjai a Champagne-i grófság nevezetes vásárai (Troyes, Provins stb.)

lettek, ahol a keleti importcikkek flandriai szövetekkel és a Nyugat más termékeivel cseréltek gazdát.

Az ún. Burgundi Szabadgrófság (France Comté) 1137-ben jött létre, mégpedig a francia és a német fennhatóság alatt álló területek közé ékelődve. Ezt az országot III. Raynald burgundi gróf hozta létre, ám nem a korábbi Burgundi Királyság, valamint nem a Burgundi hercegség területén.

Dauphiné területén (történelmi tartomány a Rhône és az Alpok között) önálló fejedelemség állt fenn 1162 és 1282 között. A korabeli francia hatalom jellegéről mindennél többet elárul az a tény, hogy 1167 k. a „katar vidéken", Languedocban nem kevesebb, mint négy katar egyházmegye működött (Agen, Albi, Carcassone és Toulouse), később egy ötödik is létrejött (Razes). Champagne grófságban is létrehoztak egy egyházmegyét, melyhez maga Franciaország is hozzákapcsolódott püspökségként. Az É-itáliai provinciákban, Lombardiában és Toscanában további hat katar püspöki egyházmegye működött.

Korábban, **1033** (1044) **után** a Burgundi/Areláti Királyság területe a Német-római Birodalom (II. Konrád császár, a száli-frank dinasztia megalapítója) fennhatósága alatt széles körű autonómiát élvezett. Ugyanebben az időben a mai Svájc egész területe a Német-római Birodalomhoz került, s 1291-ig ott is maradt, de a helyi hercegi családok (Zähringen, Kyburg, Habsburg stb.) birtokai mellett a területén függetlenedő városok is alakultak (Bázel, Zürich, Solothurn, Bern, Schaffhausen). A svájci kantonok (formálódó szövetségének) katonái (Burgundiának és Franciaországnak a Német-római Birodalom ellenében elért sikereivel összefüggésben) 1291 után Európa-szerte keresett zsoldosok lettek.

Savoya (történelmi terület a Rhône- és az Isère-folyó völgye között, a Genfi-tótól D-re), mely korábban a Burgundi Királyság része volt, egy grófságként ugyancsak a Német-római Birodalom részévé vált. ÉNy-Itália, Nizza térsége a 11. sz. közepétől a savoyai grófok (később hercegek) alá tartozott. A 12/13. sz. fordulójától Piemont (nyolc tartomány régiója a mai ÉNyOlaszországban, Franciaország és Svájc szomszédságában, Torino környékén) teljes egészében Savoya kezére került.

A 13. sz. elején I. Fülöp Ágost uralma alá került Limousin területe (a Francia-középhegység Ny-i lábai felé eső történelmi régió, melynek központja Limoges). Évtizedek elteltével IV. Szép Fülöp francia király, aki 1285-ben befolyása alá vonta a pápaságot, megszerezte a francia korona számára Champagne-t és Lyont is, majd Navarrai Johannával, a grófság örökösével kötött házassága révén megszűnt Champagne különállása is.

A 13/14. sz. fordulójával Svájc megalakulása, a Német-Római Birodalom gyengülése és Franciaország látszólagos megerősödése következtében ez egykori Burgundi Királyság területei Franciaország keretei közé tartoztak. A Francia Királyság 1316-ban bekebelezte a Burgund Szabadgrófságot is. Ennek területe később a francia korona alá tartozó Burgundi Hercegség felsősége alá került. Így a Francia Királyság a 14. sz. közepére elvileg magába építette a történelmi Burgundia részének tekinthető Dauphiné-t, tehát a Vienne-i Grófságot is.

A Valois-ház uralkodói azonban „túlnyerték magukat", ráadásul a 14. sz-ban nem voltak képesek felülkerekedni a gazdasági és társadalmi válságokon, s a burgundi hercegek, valamint az angolok a mai Franciaország területének nagy részét de facto a hatalmukba kerítették. A Burgundi Hercegség fénykorába lépett, mikor II. Jó János francia király a fiát, Merész Fülöpöt (a Valois-ház burgundiai ágának megalapítóját (1342–1404) Burgundia hercegévé avatta. A hercegség területe Fülöp Flandriai Margittal kötött házassága révén kiegészült az É-franciaországi Artois-val és magával Flandriával, s így egy időre Európa nagyhatalmává avanzsált, fokozatosan kiterjesztette fennhatóságát az egész Németalföldre, kiegészült Lotaringiával, Elzásszal, a mai Luxemburg és Belgium, valamint Hollandia területének

nagyobb részével. Burgundia udvara ekkoriban Európa legfényesebb kulturális központja lett. (Burgundia a 15. szban jelentős veszélyt jelentett a franciákra nézve, mert a Százéves Háború idején Angliával lépett szövetségre.)

A 13. sz. és az azt követő időszak történelmét alakító erőket nem lehetünk képesek felismerni és megérteni, ha nem tudunk elszakadni attól a hamis narratívától, amiről a fentiekben már említést tettem, mármint hogy állítólag fenyegetően fennállt volna annak a lehetősége, hogy a Szentszék a Ny-i centrum országait a hatalma alá kényszerítse, s ezzel Európát saját teokratikus monarchiájává formálja. Ilyen lehetőség egy pillanatra sem állt fenn. Orbán pápa a frank lovagok és az itáliai hajósok, kereskedők mozgósításával valóban megcélozta egy egyházi irányítású állam megalapítását, de azt nem Európában, hanem a Szentföldön akarta létrehozni.

A Jeruzsálemi Királyság lett volna az egyházi hatalom alapja. Orbán pápa koncepciója figyelembe vette a Jeruzsálembe visszatelepedni szándékozó zsidók érdekeit és szándékait is. A Szentföld meghódításának finanszírozása kérdésében nagymértékben számított az igen jelentős mértékű európai zsidó vagyonra. Utódai egy lépéssel tovább is mentek: úgy igyekeztek érdekeltté tenni a gazdag zsidóságot a templomosok missziójában, hogy mozgósított vagyonuk tőkeként hozamot termelhessen, ezáltal hosszú távon biztosítsa a nagy projekt finanszírozását. Egyúttal nyilvánvalóan véget vetettek az egyházban mindeddig általánosan elterjedt nézeten alapuló gyakorlatnak, miszerint a nagypénteki szertartások alkalmával magát Júdeát érhették vádak Jézus megkínzásáért és megöléséért. A felelősséget a római helytartóra és néhány zsidó főpapra hárították. Az eddigiektől eltérően olyan prédikációkat szorgalmaztak, melyek Jézus személyét már nem galileai gójnak, hanem zsidónak állították be. A Szentszék Jeruzsálembe költöztetésével már nem az eredetileg elképzelt keresztény vallási központot, hanem az ún. „zsidókereszténység" centrumát kívánták létrehozni, amelyen aztán a Szentszék megosztozott volna a zsidók vallási vezetőivel.

Az általam vázolt koncepció nem légből kapott, alaposan alátámasztható forrásadatokkal. A zsidóság gazdag részének befolyása már a 11. sz. második felében szerte Európában fölerősödött. Említést érdemel, hogy a Magyarországot felkereső mainzi zsidó kereskedők a királyi udvarnak helyet adó Esztergom (tkp. Fehérvár) zsidó lakosaival együttműködtek. E jómódú kereskedők befolyását mutatja, hogy egy 11. sz-i magyar királyné – a héber forráshely alapján elsősorban Anasztázia, I. András neje, vagyis a fiuk, a fiatal Salamon idején jelentős szerephez jutott özvegye jöhet szóba – utasítására a pénzverde vezetője, a „pénzérmék elöljárója" **1072,** azaz 1083 **k.** pénzt veretett a számukra, hogy ezúton törlessze adósságait. Esztergom mellett Óbudán (egy dunai átkelőnél) volt a legnépesebb és legrégebbi zsidó kolónia Magyarországon. Egy **1010** (1121) **k-i** utalás szerint a távolsági kereskedelem mellett az ottani zsidók is érdekeltek voltak a helyi üzletkötésekben. A legfelsőbb egyházi körök legkésőbb a 11. sz. közepétől összefonódtak az itáliai zsidósággal. Már IX. Leó pápa idején (**1052**, azaz 1063 **k.**) egy kikeresztelkedett bankár, Benedictus Christianus volt a Szentszék legfőbb pénzügyi tanácsadója és legnagyobb hitelezője, fiát (Pierleonét) maga a pápa keresztelte meg, lányait a legelőkelőbb rómaiakhoz adatta feleségül. A római zsidók Pompeius óta a Transtevere városrészben éltek gettói elzártságban. Már a **08/09.** (tehát a 10.) **sz-ban** sikerült politikai hatalomhoz jutniuk, mert már akkor Róma legjelesebb orvosai és legsikeresebb pénzváltói, bankárai a körükből kikerült zsidók voltak.

Aztán, **1072,** azaz 1083 **k.** a zsidó származású Leó (Petrus Leone avagy Pierleone) bankár (tehát Benedictus Christianus fia) Hildebrand támogatóihoz csatlakozott. (Hildebrand nemsokára VII. Gergely néven pápa lett.) Petrus Leone volt az első a Pierleone családból, aki a Rómaiak Konzulja címet viselhette. (Maga Gergely pápa is egy zsidó bankárcsalád sarja volt, dédapja még nem kereszténynek született.) Egy következő Pierleone bankár (Petrus Leone fia,

Benedictus Christianus unokája), aki ugyancsak a Rómaiak Konzulja cím viselője volt – személye azonos a későbbi II. Anecletus pápával – a 12. sz. elején rendkívüli politikai befolyásra és hatalomra tett szert. II. Orbán pápa rábízta az Angyalvár parancsokságát. A pápa hitelezője volt, s egyben az egyházfő katonai védelmezője is, aztán 1120-tól bíborossá lett Róma zsidó gettójának kerületében. Onnan került később a legfelső méltóságba. II. Anecletus 1130-ban a pápai trónt az ugyancsak zsidó származású II. Ince pápától testvérei és sógorai segítségével, fegyverrel hódította el. II. Anecletus idejében, az által szorgalmazott pompás körmenetek alkalmával a római zsidók gyülekezete is a Chromatius-palota előtt sorakozott fel, élén a Tórát kezében tartó rabbival.

(Petrus Leó 1128 júniusában halt meg. Nagy pompával temették el. Mauzóleumát – a korabeli pápák elpusztult síremlékeivel ellentétben – épen megőrizte a történelem szeszélye. A római Szent Pál-templom kolostorudvarán áll egy óriási márványkoporsó, Pierleone koporsója. A sírfelirat elmondja róla, hogy páratlanul nagy ember volt, mind gazdagságát, mint gyermekeinek számát tekintve. A Pierleone famíliának Európa későbbi történelmére is kiható jelentőségét érzékeltetve nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy "*a Habsburgok leszármazását a ház későbbi történetírói a* 13. és 14. században *a római Pierleone családtól vezették le*" –, miként az a Meyer féle Konversationslexikon negyedik kiadásában áll, ami 1887-ben jelent meg.) A zsidók római befolyása persze nem óvta meg az európai zsidóságot attól, hogy a keresztes háború meghirdetésekor, **1095** (1106) **k.** a pápai felhíváson fellelkesült nép ne a francia és a Rajna-vidéki városok zsidóságának kifosztását tekintse háborúja első csatájának. A csőcselék történelmi sérelmeket panaszolt fel a pogrom alátámasztására: minek elmenni Jeruzsálembe, mikor Krisztus gyilkosai itt vannak kéznél?! Wormsban ötszáz zsidót öltek meg. Mainzban a zsidók sok arannyal próbálják eltántorítani a tömeget a szándékától, és az érsektől kértek védelmet, de a nép felgyújtotta az érseki palotát is, és megölt vagy ezer zsidót. Kölnben nem sikerült a zsidókat megölni, mert azok vidékre menekültek. (Megjegyzendő, hogy ugyanakkor nem felel meg a valóságnak az a beállítás, mely szerint a Jeruzsálembe megérkező keresztes lovagok **1099-ben** (1110-ben) népirtást hajtottak volna végre a város zsidósága körében. Ez a tömeggyilkosság a kalifa várost elhagyó csapatainak a műve volt. Erre a történetre a korábbiakban már kitértem, mivel az ezzel kapcsolatosan elterjedt hamis beállítás a virtuális kronológiával (is) egyértelműen összefügg.)

Szerte Európában virágkorát élte a zsidó kultúra. A 11/12. sz-ban a zsidók Anglia és Belgium területére is betelepednek, – a spanyol területeken a jelenlétük már hosszú ideje meghatározó jelentőségű volt. Adelard, az angliai Bathból származó zsidó filozófus és tolmács, aki jól megtanult arabul, sokat utazgatott, majd az Ibériai-félszigeten járva arab munkákat fordított le latinra, utazásaiból visszatérve, a 12. sz. első felében II. Henrik királynak a nevelője lett.

A 12. sz. közepétől tevékenykedett a Cordobából származó Moses ben Maimon (Maimonides) filozófus, tudós, orvos, a középkor egyik legismertebb szefárd-zsidó rabbija, aki a júdaizmus tételeit fiatal korában, bizonyára arab közvetítés révén megismert ókori racionalizmussal (Arisztotelész gondolataival) ötvözte. Megírta a zsidó vallási törvények és szertartások összefoglalását a saját koncepciója szerint, miáltal szembe került a Pierleonék által is elismert, ortodoxnak tekinthető zsidó álláspontot vallókkal. Életműve erős hatással volt a skolasztikusokra, Aquinói Tamásra és Albertus Magnusra is. Maimonides a középkori zsidó filozófia virágkorának legjelentősebb alakja volt. Életműve mind a skolasztikára, mind humanizmusnak elnevezett kulturális „felpezsdülésre" megtermékenyítő erővel hatott.

A szentföldi keresztény királyság 1140 k. dicsőségének tetőpontján volt. Szabadon élhettek a keresztények mellett zsidók is a városban, enyhültek a muszlimokat Jeruzsálemből kitiltó rendelkezések is. Ugyanakkor Rómában a pápai hatalomra áhítozó, vagy abból részt kérő

főpapoknak elsősorban a Pierleone család protekcióját kellett elnyerniük. Ha nem így tettek, óhatatlanul a császárpártiak (ghibellinek) uszályába kerülhettek.

Magyarország Ny-i kereskedelmének fő vonala egybeesett a templomosok fő közlekedési útvonalaival.

A Kölnben létrehozott, több utcából álló, a templomosok részére épült telep (a „latinusok") kereskedőinek útja a Rajnán Mainzig vezetett. Mainzból a zsidó kereskedők által használt utakon jutottak el Regensburgba, mely városnak szintén volt egy „latinus" városrésze, akárcsak a következő állomásnak, Bécsnek is, ahonnan Esztergom (Fehérvár) könnyen elérhető volt. A „latinusok" másik útvonala Csehországon áthaladva vezetett Felső-Magyarországra. Ezeken az utakon zarándokoltak a Szentföld felé a jobb életkörülményekben reménykedő európai telepesek is. Magyarországról a módosabbak hajóval (az Adriától), a szegények gyalogosan, Bizánc területein áthaladva juthattak el céljukhoz. A „latinusok" a szentföldi templomosok, egyéb lovagok és zarándokok, telepesek logisztikai hátterét, hátrahagyott javaik kezelését biztosító európai hálózatának objektumaiban tevékenykedtek, ahol együttműködtek azokkal a zsidó kereskedőkkel, akik kezükben tartották az európai távolsági kereskedelmet. Az idő haladtával, a 12. sz. végére a két csoport alaposan összeolvadt, a templomosok európai (anyagi) bázisa is lényegében a zsidó bankárok és kereskedők kezelésébe került.

A Közel-Keleten megtelepedett európai népesség kb. 250 ezer fő volt a 12. sz. második felében. 120 ezer európai ember élt magában a Jeruzsálemi Királyságban, s ez a létszám ötödrészét képezte a terület lakosságának. A keresztes államok európai mintára feudális alapokon nyugvó államok voltak, bennük etnikailag egységes réteg tartotta kezében a vezetést. Kezdetben a királyi hatalom erős volt, de aztán a bárónak sikerült megerősíteniük pozícióikat, néhány nagyobb birtokkal rendelkező család emelkedett föl. A D-itáliai normann Boemund herceg által megszerzett Antiokiában a normannok, a Toulouse-i Rajmund utódai által birtokolt Tripoliszban a D-francia területekről érkezettek, a Jeruzsálemi Királyságban és Edesszában az É-francia területekről származó lovagok rendelkeztek jelentősebb hűbérbirtokokkal.

Az államokban kevés volt az európai értelemben vett jobbágy; a frank közemberek városokban laktak, Jeruzsálemben ők alkották a lakosság zömét. A vidéken élő őslakosok az európai jobbágyokéhoz, illetve az ide elszármazott európai eredetű parasztokéhoz hasonló helyzetben voltak, de nem kötelezhették őket robotra, saját elöljáróik által vezetett közösségeik autonómiával rendelkeztek.

Világosan látnunk kell, hogy a keresztes háborúk valódi értelme eredetileg nem egyszerűen a szentföldi keresztény zarándokok biztonságának szavatolása, hanem ott egy olyan erős zsidókeresztény központ kialakítása lehetett, amit a kereszténység ellenségei meg sem merhetnek támadni. Ez a koncepció egészen Barbarossa Frigyes és Oroszlán (Welf) Henrik, majd Oroszlánszívű Richárd közel-keleti kudarcáig (Szaladinnak, az Ajjúbida-dinasztia alapítójának és utódainak a sikereiig), a 12. sz. második feléig lényegében változatlanul napirenden volt. Ezután azonban a frank/francia, a német és a brit/angol/normann hatalmak után a Szentszéknek is be kellett (volna) látnia, hogy az eredeti célkitűzés elvesztette a realitását.

Maimonides Cordobában született zsidó filozófus a 12. sz. második felének közepén Egyiptomban, majd Jeruzsálemben munkálkodott. Tevékenysége összefüggésben állhatott a zsidók és a keresztények közötti viszony megromlásával, illetve Európa világi hatalmainak a szentföldi háború finanszírozásától való, egyre nyilvánvalóbbá váló elállásával is. (Érdemes megjegyeznünk, hogy ebben az időben került át az európai (karaita) zsidóság szellemi központja az Ibériai-félszigetről a súlyos politikai válságba jutott Konstantinápolyba. Ugyancsak ekkoriban jelent meg tömegesen K-felől az askenázi zsidóság a mai Oroszország, Litvánia, Lengyelország területén, de mindenekelőtt Kijevben és Halicsban.)

Maimonides egy darabig habozott: Amalrik király mellé álljon-e, vagy inkább a keresztesek ellenfele, a muzulmán Szaladin mellé, majd letette voksát a muszlimokra. Szaladin feloszlatta a síita kalifátust Egyiptomban, lemészároltatta a szudáni etnikumú testőrséget, és Maimonidest kinevezte az egyiptomi zsidók vezetőjének és saját orvosának. Ezután zsidókat telepített be (Jemenből, Marokkóból) Jeruzsálembe. (A zsidók beköltöztetése a 13. sz-ban is folytatódott.) Nagy kérdés: tekinthetjük-e a zsidó filozófus-orvost és a munkaadóját a Szaladin nyomdokaiba lépő, hamarosan létrejövő Szeldzsukok birodalmában és az annak utódjaként világhatalomra szert tevő, Európa DK-i részét végveszélybe sodró Oszmán Birodalomban érvényesülő zsidómuzulmán szimbiózis szellemi kezdeményezőinek?

Az európai hatalmak és a Szentszék közötti viszonylagos erőegyensúly legkésőbb a 12/13. sz. fordulóján egyáltalán nem a pápa, hanem éppenséggel a világi hatalmak javára billent el. A helyzet alapvető változását mutatja, hogy már 1182-ben sor került (hosszú, sok évtizedes békesség időszakát lezáró jelleggel) az első zsidóellenes megmozdulásra, mégpedig Franciaországban. Úgy tűnik, a 12. sz. végére válságba került a Pierleonék nevéhez társítható zsidókeresztény koncepció.

Számos európai városban kötelezővé tették, hogy a zsidók csak az erre a célra kijelölt városnegyedekben éljenek, ám ezzel ellentétben Lengyelország és Litvánia a (K-i) zsidók letelepedését szorgalmazta saját településein. Magyarországon a 13. sz. elején a királyi jövedelmek vonatkozásában olyan bérleti rendszert vezették be a sóbányászat, a vámszedés, a pénzverés szakágaiban, aminek révén az egyház is elesett bizonyos jövedelmektől, és e rendszerben éppen a zsidó bérlők lehettek a fő haszonélvezők.

A francia hatalom képviseletében az „É-i lovagok” 1209-ben Languedoc-ban kisajátították a katarok birtokait. Az „eretnekek” az ugyancsak megtámadott zsidókkal együtt menekültek el Carcassone városába. Az egyház álláspontja is igazodott a világi hatalom elvárásaihoz: az 1215ben megtartott IV. lateráni zsinat megkülönböztető viseletet írt elő a zsidók számára. Ettől az évtől keltezhető a Magyarországgal kapcsolatos európai (világi és egyházi) vélekedés megváltozása is. Az ország zsidókkal kapcsolatos „elavult” toleranciáját, a zsidók pénzügyi kormányzatban kivívott jelentős szerepét egyre-másra felrótták II. András királynak, aki engedett a zsarolásnak, így 1220 után már ott is zsidóüldözés kezdődhetett, igaz csak ímmel-ámmal. A pápa 1225-ben megismételte figyelmeztetését mondván: „*csodálkozik, hogy Magyarországon a zsidók és a pogányok még mindig hivatalt viselnek*”. (Ekkor már javában folyamatban volt a K-ről várt „legendás János pap felszabadító hadműveletei” körüli híresztelések terjesztése, illetve magas körökben tudható volt, hogy a mongol-tatár hatalom Európa K-i felének lerohanását tervezi. – Nem tudom elhessegetni kísértő gondolataimat arról, hogy ez a híresztelés és a magyar király rendszeres vegzálása már jórészt a Pierleonéktől leágazott, az Ausztriát uraló Babenberg-család bizalmába is beférkőzött Habsburg-ősök aknamunkájával magyarázható.) IX. Gergely pápa 1231-ben ismét a zsidók magyarországi hivatalviselése ellen emelt szót, majd felszólította a főpapokat az egyház érdekeinek védelmére. A király és az egyház vitája elmérgesedett, az esztergomi érsek (Róbert) több tisztviselőt kiközösített, fegyelmi hatalmával élve a legszigorúbb egyházi büntetést alkalmazta, Magyarországot interdictum alá vetette, nem menekülhetett a korábbi kamaraispán, Sámuel sem, aki eretnekség gyanúja alá került. Az intervenció nyomán kötötte meg a pápai legátus és a magyar király az ún. „beregi egyezményt”. A zsidókat eltiltották a keresztényekkel való házasságtól, közhivatalok viselésétől, a sóval való kereskedelemtől. (Utóbbi az egyház kizárólagos jövedelme lett. Így is maradt minden az 1241-es tatárjárásig.) A mongol invázió után viszont IV. Béla király 180 fokos fordulattal a zsidók felé fordult, hogy az országot kimozdítsa a gazdasági válságból, hiszen nekik maradt csak mozgósítható vagyonuk.

A király osztrák mintára kiváltságlevelet adott a zsidóságnak, amit „a magyarországi zsidóság aranybullájának” is neveznek, melyben a zsidók lényegében a hospesekkel egyenlő

jogokat kaptak. Ez a kiváltságlevél közvetlen királyi védelem alá helyezte, a kamara szolgáinak nyilvánította az országban élő zsidókat, akik a kincstárnak adóznak, az pedig biztosítja jogvédelmüket. A zsidók személye, illetve vagyona elleni támadást a királyi hatalom megsértésének deklarálta. Egy magyar szólással élve: sikerült átesni a ló másik oldalára, a magyarok pedig megismerkedhettek a kamatos kamat intézményével. Persze ezt a kurzust nemsokára követte egy újabb zsidóüldözés, ami 1279-ben érte el tetőpontját, amikor a pápai legátus, Fülöp fermói püspök által Budára összehívott zsinat kinyilvánította célját: „*a magyar egyháziak és világiak életének, erkölcsének megjavítását, a katolikus hit és egyházi szabadság védelmét*". Határozata értelmében a katolikus egyházi rendek teljes adómentességet élvezhettek, a zsidóknak pedig megkülönböztető jelet kellett viselniük. A „schismaticus" (szakadárnak, eretneknek nyilvánított) papoknak nem volt szabad katolikus templomban isteni szolgálatot végezniük, új imaházat vagy kápolnát pedig csak a megyés püspök engedélyével építhettek.

Eközben Frigyes német-római császár hozzáállása sajátságosan ambivalens volt, zsidóellenes törvényeket hozott, miközben pártfogolt bizonyos zsidókat, szívélyesen fogadott egyes zsidó telepeseket, és ragaszkodott ahhoz, hogy alattvalói méltányosan bánjanak velük.

Fentiekben a Szentszék tevékenységére és a szentföldi államokban történtekre összpontosítottuk figyelmünket, az európai világi vezetők, köztük az egyház és a különböző világi hatalmasságok által dróton rángatott magyar király álláspontját éppen csak érintettük. Most már épp itt az ideje, hogy szóljunk néhány szót az európai nagyhatalmak stratégiájáról is. A történtek mögöttesének megértését legalább annyira szolgálja az események megismerése, mint az, hogy tudatosítsuk magunkban: mi az, ami nem, vagy mégsem történt meg.

A legfontosabb talán éppen az, hogy a tárgyalt időszakban a francia és a német hatalom egymás ellen egyáltalán nem viselt háborút. A német-francia háború annak ellenére elmaradt – szinte a középkor végső szakaszáig béke uralkodott a két nagyhatalom között –, hogy a 12. sz. közepe táján német részről és francia részről is komoly készülődés kezdődött az európai birodalom kiteljesítése (francia szempontból Karoling mintára történő visszaállítása) céljából megvívandó háborúra. A kezdeményezés azonban gyorsan lekerült a napirendről. Valamiféle jelentőségteljes paktum születhetett a két hatalom között. A dolog egyáltalán nem olyan színezetű, hogy valós békepolitikát folytattak volna, hiszen másutt ugyancsak szenvedélyesen háborúztak, mégpedig olyan hevesen, hogy a vizsgált időszak végére, a keresztes háború hadszínteréről való távolmaradásuk ellenére mindkét nagyhatalom eléggé kimerítette az erőforrásait. Franciaország egyenesen gazdasági válságba került, és főként e válság „kezelése" érdekében igyekezett a katarok gazdag városainak kifosztása után a templomosok rendjét is megsemmisíteni, s rátenni kezét a mesésnek mondott templomos-vagyonra – (ami mégsem lehetett annyira nagy, és ekkorra már tulajdonképpen, jelentős részben a zsidó bankárok, kereskedők templomos-bizniszben megforgatott tőkéje volt). Ám, ne szaladjunk ennyire előre, nézzük inkább, mi történt a 13. sz. második felében:

Döntő fordulat állt be a templomosok hatalmi pozíciójában, mikor 1252-ben, tehát a **Millennium kezdetén** Anglia királya, III. Henrik nehezményezte, hogy mennyi kiváltsággal és mekkora vagyonnal rendelkeznek. Egyre több európai uralkodó kifogásolta azt is, hogy a templomosok az iszlám világgal szoros és gyanús (misztikus) kapcsolatban állnak. Azt hiszem, e kifogásokkal szorosan összefügg, hogy a francia király elrendelte a zsidó vallási könyvek nyilvános elégetését. Valamivel később aztán, 1273-ban I. Edward angol király elrendelte, hogy az angliai zsidók sárga csillagot viseljenek. Azután pedig (1294) száműzte őket az országból, és megtiltotta, hogy valaha visszatérjenek, (csak évszázadok múlva térhettek vissza.) A templomosok üldözése és a zsidóság elleni intézkedések párhuzamossága magáért beszél: Még 1276-ban elzavarták a zsidókat Bajorországból. A francia király 1284-ben és 1292-ben, továbbá

1303-ban és 1306-ban is külön adót vetett ki a zsidókra. Az 1306-os adóbehajtást a zsidók francia területről való kiűzése követte, ám ez az akció valószínűleg nem sikerült százszázalékosan, mert az intézkedést a francia hatalom 1322-ben is megismételte. A zsidókat 1320ban Ausztriából is kiűzték. Szászországból való kiűzésük 1349-ig váratott magára, amikor aztán elkezdődött az egyik leghisztérikusabb zsidóüldözési kampány Németországban, s ennek során a K-re menekülő zsidók elsősorban lengyel fennhatóság alatt álló területekre, a már ott élő askenázi zsidók mellé telepedtek le, ahol aztán kialakult Európa legnagyobb (jiddis nyelvű) zsidó etnikai közössége.

Ugyanebben az időszakban, a 14. sz. elején fejeződött be a templomosok rendjének felszámolása is. A francia király (a szorosan befolyása alatt tartott pápával együttműködve) szétverte a szervezet számára elérhető maradványait, de a lefoglalt templomos javak nagyságrenddel kisebbek voltak az általa reméltnél. Ezt a divatos elméletek teljesen a templomosok ügyes vagyonmentési akcióinak tudják be, álláspontom szerint viszont inkább arról lehet szó, hogy a király által is csak szóbeszédből ismert „legendás" méretű templomos vagyon a pletykák alapján becsültnek csak a töredékére rúghatott. Azt hiszem, a divatos, a bestseller irodalomban bőségesen kitárgyalt elméletekben egy szemernyi igazság azért van, mégpedig az, hogy a 14. sz. első felében valóban tekintélyes vagyonokat mentettek ki a kontinens francia ellenőrzés alatt álló területeiről a szélrózsa minden irányában, Portugália, Itália, Skócia felé is, de talán leginkább a francia és a német fennhatóság alatt álló területek (Ny- és Közép-Európa) közötti térségbe. Ez a vagyon viszont nem annyira a templomosoké, hanem inkább azoké a gazdag zsidó kerekedő- és bankárcsaládoké volt, amelyek korábban a templomosok és az itáliai hajósok szentföldi vállalkozásait is menedzselték.

Ha a történtekre elfogulatlanul, józan „paraszti" ésszel tekintünk, kétségeink sem maradhatnak a korabeli Európa vagyoni viszonyaival kapcsolatosan. Európa nagyhatalmai nemességének színe-java kétszáz évig költséges háborúban állt a Közel-Keleten. Magánvagyonukat tették föl arra, hogy szilárd államot hozzanak létre és tartsanak fenn a Szentföldön. Vallásos buzgalmukon kívül az az elgondolás indította őket erre a vállalkozásra, hogy siker esetén ők képezhetik a szentföldi keresztény állam arisztokráciáját. A kétszáz éves időszak első felében vállalkozásukat Európa uralkodó házai is támogatták. Ebben az időben a hadizsákmány és a meghódított területek parasztsága (a mezőgazdasági termelés) még némiképpen hozzá is járult a lovagok anyagi helyzetének elfogadható szinten tartásához. Teltek az évtizedek, a hadi helyzet egyre romlott, és egyre fogyott e nemesség vagyona. A 12. sz. végétől az uralkodó házak csökkentették, később meg is vonták támogatásukat a keresztesektől, (a francia hatalom ezzel együtt is anyagi csődbe került). A keresztes háborúk utolsó szakasza, a 13. sz. második fele anyagilag teljes kudarc volt. Hova lett a háborúba befektetett grandiózus összeg? Mivé alakultak át a mesés vagyonok? Eltekintve olyan partikuláris eseményektől, hogy például elvesztek, haramiák birtokába jutottak bizonyos kincsek, a javak azokhoz a bankárokhoz, hajósokhoz és kereskedőkhöz vándoroltak, akik szolgáltatásaikkal és termékeikkel lehetővé tették a lovagok és kíséretük szentföldi városokba jutását, s igényeik ottani kielégítését. Kik voltak ezek a szolgáltatók? Nyilvánvalóan az itáliai városállamok bankárai, kereskedői, flottatulajdonosai, akik kezdettől fogva, de különösen a hadi helyzet romlása, az utánpótlás körülményeinek veszélyesebbé válása után magas monopolárat kérhettek szolgáltatásaikért. Az ún. „lombardok" (zsidók) képezték a zömét Itália és más gazdasági centrumok vagyonos vállalkozóinak, tehát az eltelt kétszáz év folyamán elsősorban a már eleve gazdag és befolyásos zsidó családokhoz vándorolt Európa bátor és önfeláldozó lovagjainak a vagyona. Más megközelítésben: töredékére csökkent a vidék, a nemesség gazdagsága, mivel a javak jórészt átkerültek a gazdag városi polgárság jól őrzött, titkos kamráiba. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy a keresztes háborúk utolsó szakasza idején, még inkább a kivonulás után sokak igazságérzetét, még többek irigységét, s az elszegényedett

nemesi családok egyes tagjainak lelkivilágát is olymértékben felkorbácsolták a városi zsidóság mérhetetlen gazdagodásáról keringő információk, hogy számos helyen lázongásra, véres pogromokra került sor.

Kijelenthetjük: a nagyhatalmak a 14. sz. első feléig nemhogy terjeszkedtek volna egymás területei irányában, hanem éppen fordítva: kifejezetten megengedték, hacsak éppen nem szorgalmazták a köztes térségben, elméletileg saját területükön kisebb, független, más esetben lazán hozzájuk kapcsolódó államok, városállamok létrejövetelét, megerősödését. Tették ezt feltehetőleg abból a megfontolásból, hogy elkerüljenek egy olyan csúfos bukást, amit korábban a Karoling Birodalom – az egymás ellen fordult Károly-utódok intoleranciája miatt – képtelen volt elkerülni. Tették ezt annak ellenére, hogy ugyanakkor késhegyig menő kakaskodással, és fegyveres erejük bevetésével igyekeztek – a Szentszék politikája, a mindenkori pápa személyének kiválasztása feletti ellenőrzés és gyámkodás biztosítása érdekében – egymás vazallusait letörni, kiszorítani az É-itáliai térségből. Mindeközben szándékaiktól, akaratuktól függetlenül segítették létrejönni azt a „köztes" európai térséget, lényegében a Földközi-tengertől a kontinenst és a Brit-szigeteket elválasztó csatornáig, mely térség a 14. sz. folyamán az általuk üldözött polgári közösségek (zsidók és „eretnekek") legfőbb menedékeként szolgálhatott. Franciaország vezetői olymértékben túlzásba vitték K-i béketörekvésüket, hogy mire észbe kaptak, országuk K-i felén kibontakozott az a Burgundia, amely az angolokkal összefogva elementárisan fenyegette a hatalmukat.

A nagyhatalmak fennhatósága alól kimenekített vagyonok Európa más térségeinek városaiban tőkeként működhettek. Az évszázadok során felhalmozott, most kedvező közegben, jól befektetett tőke révén megindulhatott a gazdaság mindaddig – a Hanza szövetség területei kivételével – nem tapasztalt ütemű növekedése, ami természetesen követőkre talált Európa szerte. A vagyonok, a magánkézben kumulálódott kincsek leginkább a már említett, a Földközi-tenger és a La Manche-csatorna között húzódó területsávon voltak a legnagyobb biztonságban, ezért a leggyorsabb fejlődés ott ment végbe, a gazdagság és jólét világa is ott összpontosult. A gazdag bankár- és kereskedőréteg Európa-szerte lazán kötődött az egyes országok politikai és egyházi vezetőihez, lényegében önmaga határozhatta meg, hogy bizonyos előnyök érdekében mennyire szolgálja ki az adott terület hatalmi köreit, avagy inkább a szomszédos, esetleg távolabbi hatalmaknak ajánlja fel képességeit, például az ottaninál kedvezőbb kamatozású kölcsöneit.

Ugyanakkor számos zsidó kereskedő az arab világba tette át tevékenységi területét, vagyona és tapasztalatai elsősorban a muzulmán világban járultak hozzá az anyagi gyarapodáshoz. A vagyon, a pénz áramlásának ekkoriban egyáltalán nem vetettek gátat az országhatárok. A kereskedők és javaik mozgására, mozgatására nézve általában nagyobb veszélyt jelentettek a kalózok és rablóbandák, mint az egyes államoknak a határvidékükre telepített fegyveres egységei. A gazdaságtörténetben elterjedt irányzatok messze túlbecsülik az ún. „eredeti tőkefelhalmozás" (Angliában: 15–16. sz.) jelentőségét, s ezzel összefüggésben alábecsülik a 13/14. sz-ban végbement kumulációs folyamatokat. Az „eredeti tőkefelhalmozásban" aktivizálódó rétegek csupán csak fel akartak zárkózni, esetleg be akartak kerülni abba a tőkés csoportosulásba – avagy konkurens csoportot kívántak képezni –, amely már a 14. sz. folyamán átvette az európai gazdaság motorjának a szerepét. Azt tapasztalták ugyanis, legalábbis „ráéreztek" arra, hogy a kontinentális Ny-Európában és egyre inkább a Ny-Európával szomszédos (mediterrán, afrikai, K-európai stb.) térségekben már működik egy önállósult Pénzhatalom, amelyik független mindegyik európai hatalomtól, s maga akarja meghatározni az európai gazdasági (áttételesen társadalmi és politikai!) folyamatokat. (Pénzhatalomnak nevezem azt a magánvagyonok összecementálódásával képződő konglomerátumot, amely alapját képezi egy képlékeny, (kívülálló számára) arctalan személyek hálózatából kiépített, rendkívüli hatalommal rendelkező felépítménynek. A Pénzhatalom

biztonsága nem igényel hadsereget, legfeljebb kisebb testőrség jellegű fegyveres szervezeteket. A Pénzhatalom a számára kényelmetlenné váló államok integritását a mindig és mindenhol létező csőcselék könnyedén megvalósítható felbujtásával, olcsó áron lehetséges megvásárlásával rendíti meg. Nagyobb katonai erőt is igénylő akcióit többnyire az országok egymás ellen való kijátszásával hajtja végre. Meg van arról győződve, hogy csaknem mindegyik ország vezetői hajlamosak a kilátásba helyezett előnyökért, területi gyarapodásért cserébe bevetni hadseregüket is a pénzhatalmi körök számára bosszúságot okozó országok, népek ellen.)

Mindennek ára van, a gyorsuló gazdasági növekedés ára már ekkor, de még jóval később is elsődlegesen a társadalmi egyenlőtlenség fokozódása, az emberek életmenete kiszámíthatatlanná válása, a biztonság és a biztonságérzet megrendülésének keserű tapasztalatai formájában jelentkeztek. Az országok vezetői pedig azt tapasztalhatták, hogy az alattvalóik jóléte és biztonsága érdekében tervezett intézkedéseik meghozatalát egy, többnyire az államkassza krónikus gyengélkedése formájában jelentkező, gyakran érthetetlen okból bekövetkezett körülmény, egy „titokzatos" nagyobb erő gátolja, esetenként teljesen lehetetlenné teszi. Természetesen arról van szó, hogy az önállósult Pénzhatalom különböző trükkökkel és manipulációkkal, nyilván elsősorban saját anyagi érdekeinek megfelelően, de olykor, átmenetileg akár a rövid távú érdekeivel ellentétben is, már befolyásolni (növelni vagy csökkenteni) tudta az egyes államok erejét, befolyásolni tudta az európai erőviszonyokat.

Itt érdemes röviden utalnunk arra is, hogy e folyamatokra való válaszreakcióként is értékelhető zsidóüldözésekre került sor a 14/15. sz-ban. Magyarországról Nagy Lajos király 1360-ban üldözte el a budai zsidókat, de öt év múlva visszaengedte őket, bár nem eredeti lakóhelyükre, a Várhegy DNy-i, hanem az ÉK-i részére. Ny-on folytatódott a zsidók elűzése: Ausztria – 1369,

Franciaország – 1394, Mainz – 1438, Bajorország – 1442, Brandenburg – 1446, ismét Mainz – 1462 és 1483 stb. A 15. sz. közepétől a zsidó gazdasági dominancia elleni erőfeszítések egységes és szervezett kampányhoz vezettek az Ibériai-félszigeten. A mértéket nem ismerő, véres hispániai inkvizíció jelentős részben abból az erőfeszítésből táplálkozott, mely a zsidóktól való megszabadulásra irányult. A spanyol és portugál inkvizíció elől menekülő zsidók (állítólag 160 ezer fő) jórészt a Földközi-tenger partvidékére, leginkább a muzulmán É-Afrika, Levante és az Égei-tenger partvidéke irányában távoztak, úti céljuk gyakran Jeruzsálem volt. (Érdemes megjegyezni, hogy miközben folyamatban volt a kampány, Kasztíliai Izabella királynő zsidó kölcsönökből fedezte az Újvilág felfedezését, ami aztán a Pénzhatalom történetében is vadonatúj fejezetet nyithatott.)

Felismerésünket röviden a következőképpen fogalmazhatjuk meg: elsődlegesen a **Millennium eleje** (Jézus születésének ezredik évfordulója: 1252) és **vége** (Pál apostol missziója befejezésének (**065**, azaz 321 **k.**) ezredik évfordulója, tehát 1321) között Európában csírázott ki a többé-kevésbé rejtőzködő, az államoktól alapvetően független, mondhatni nemzetek feletti vagy nemzetközi Pénzhatalom kezdeménye, vagyis már ekkor létrejött annak dinasztikus alapokon álló kvázi-közössége. Ennek tagjai nyilvánvalóan már ekkor megkezdték elképzeléseik egymással való egyeztetését, s éppen ez által volt megvalósítható vagyonuknak minden korábbi mértéket meghaladóan gyorsütemű gyarapítása a 14–15. sz-ban.

A Pénzhatalom természetesen csak saját érdekéből állt ki a keresztény Európa mellett. A pénzhatalmi közösségnek (néhány gazdag dinasztiának) nincs, soha nem volt vallási, kulturális vagy erkölcsi elköteleződése sem a kereszténység, sem Európa iránt. Ez az álláspont „lefelé" terjedt, azok a nincstelenek, akik a pénzhatalmi közösséget szolgálták, maguk is azonosultak e szemlélettel, s éppen e miatt a lényeges körülmény miatt mondhatjuk ki határozottan, hogy a 13. sz. második felétől valóban paradigmaváltás történt Európában. A politika legfőbb alakítóit már nem a hagyományok, nem a megörökölt kultúra és beidegződött erkölcsi elvek vezérelték,

ami akkor is gyökeres változásnak minősül, ha gyakran korábban sem voltak képesek az uralkodók keresztényi elkötelezettséggel cselekedni, mert hiszen érdekeik alapján kísértésnek voltak kitéve. Ami azonban még ennél is fontosabb, a társadalmak meghatározó rétegei immár elfogadták, sőt az egyes emberek maguk is azt kezdték gondolni, hogy ez így van rendjén, ez így természetes: a pénz a szorgos/ügyes emberek kezében van jó helyen, nem feltétlenül a született előkelőségeknél. Az emberek pedig fordítsák arra a pénzüket, amire akarják, s majd a piac eldönti, ki boldoguljon közülük! Ez volt az új paradigma lényege.

A szellemi élet hamar követte a gazdaság és a politika világában történt irányváltást. A változások kísérőjelenségeként és katalizátoraként robbant be a kultúrába a humanizmusnak nevezett szellemtörténeti és művészeti irányzat. Az újfajta megközelítés lehetővé tette a tudomány és a művészetek témáinak szaporodását, valamint a témakörök kifejtésének újszerű változatosságát. A humanisták kiemelték az ember pótolhatatlan szerepét és jelentőségét az üdvtörténetben. A pogány világok emberének teljesítményére is szeretettel és megértéssel tekintő keresztény humanizmus mellett viszont azonnal bekapcsolódott a humanista világértelmezésbe ennek karikatúrája, a hamis (démoni) humanizmus. Ez lázadt az isteni program ellen, egyre erőtejesebben az embert (az észt, a gondolkodást) igyekezett istenné emelni. – Ez a fajta humanizmus nyilvánvalóan már az „elszabadult transzcendencia” következménye volt. (Minden egészséges személyiségben az immanencia és a transzcendencia egysége érvényesül, s éppen ez az alapja a morálnak. A bűnös ember azonban, akinek elsorvad a lelkiismerete, relativista gondolatokkal helyettesíti az általa megsértett abszolút igazságokat, erkölcsi törvényeket. Így menti föl önmagát.)

A szabadság egy keresztény számára mindenekelőtt az igazság keresésének szabadságát jelenti, ami a Teremtés kiteljesítését szolgálja, mivel az egyén számára az őt is felölelő közösség létét és kiteljesedését biztosító isteni gondviselés nyújtja a szabadság, és ez által az igazságkeresés lehetőségét. Ennek mond ellent a **Millennium időszakától** (a 13/14. sz. fordulójától) elterjedt „modern”, a természetvallási, ószövetségi és evangéliumi gyökereitől egyre inkább elszakadó szabadsággondolat és szabadságélmény, ami a humanizmus és a reneszánsz térnyerésétől kezdve az individuum függetlenségének alátámasztásaként, később abszolutizálásaként fogalmazódott meg. A gyökereitől elszakított szabadságfogalom „fejlődése” és terjedése azután kalandos úton vezetett el a harmadik évezred elejére kibontakozott teljes fogalmi káoszhoz, ebből következőleg az erkölcsi szabályok viszonylagossá válásához, a normalitás lefokozásához, a hagyományos (természetes) értékek védelmében szót emelők kriminalizálásához és a devianciák ünnepléséhez.

A 13. sz-tól folyamatosan terjedő és erősödő észkultusz az emberi intelligencia helyébe emelte a valódi (etikus) intelligenciának alkalmas formát és a pozitív irányultságot biztosító szellemi inspiráció hatalma és ellenőrzése alól kiszabadított, nyers intellektust. Ettől kezdve az üdvtörténet (az isteni igazság érvényesüléséért vívott harc) fő frontvonala a szabadosság, a félreértelmezett (démoni) humanizmus, a relativizmus, valamint az állati szintre alacsonyodott, kizárólag az emóciók kiélésére törekvő „intellektus” elleni küzdelem lett.

Az ember korábban sem volt angyal, de akkoriban az emberek általában még azt adták magukból, amilyenek valójában voltak. Ám a 13. sz-tól eluralkodott a képmutatás és az álságosság. Említést érdemel, hogy Nagy Károly **796-ban** (952) Erik frauli herceget a „hunok” (avarhunok) elűzésével bízta meg. (A Conversio szerzője a Kárpát-medence bajorosításáról és szlávosításáról kétszer is említést tett. 1. A VI. fejezet címe: *“ miképpen űzték ki innen a hunokat* [796 után az avarhunokat a Kárpát-medencéből], *és miképpen kezdtek a szlávok megtelepedni”*. 2. Szövegrész a X. fejezetben: *“Miután tehát Károly császár az avarokat* [avarhunokat] *elűzte… azon a földön, ahonnan azokat a hunokat* [avarhunokat] *kiűzte, egyrészt a szláv, másrészt a bajor népek kezdtek megtelepedni és gyarapodni”*. IV. Gyermek Lajos a

pozsonyi csata előtt, **907-ben** (1063) kiadta a parancsot a magyarok eliminálására: *„decretum... Ugros eliminandos esse*”.) A 13. sz-ban a politikusok és az ő cselekedeteiket megörökítő tollnokok azonban ilyet már nem írtak le, – csak éppen annál komolyabban törekedtek rá... A piszkos munkát viszont a keleti barbárokra akarták bízni.

Paradigmaváltásról főként azért beszélhetünk, mert a társadalmi piramis tetejétől az aljáig terjedő konglomerátum (nép) összes rétege többé-kevésbé elfogadta a szemléletváltozást, jobban mondva egy pont után természetesnek érezte a gondolkodás kialakult módozatát, és már az a gondolat tűnhetett furcsának, hogy korábban az emberek talán másként gondolkoztak és éreztek. Az új gondolkodásmód alfája és ómegája a következő: minden eladható, minden megvásárolható. Bármi áru lehet ezen a világon. Nem számít, mi a valódi értéke, csak az számít, olcsón vagy drágán értékesíthető-e? (Az „érték” szóból képzett „értékesít” szó maga is tökéletesen rámutat a lényegre: ebben a szemléletben nem létezik abszolút, csupán relatív érték, melynek mértékét a „piac” határozza meg. A piac képez az áruból „értéket”.) A szent dolgok devalválódtak. Isten; vallás; hit; szeretet, – minden eszme leértékelődött, mivel a „piacon” le–csökkent a kereslete.

Az éppen uralkodó paradigma hatása alól senki sem vonhatja ki magát. Az sem, aki másként gondolkodik. Természetesen a késő középkorban is voltak másként gondolkodók, akik közül feltétlenül kiemelendő a ferencesek kiállása a valódi keresztény értékekért. De nemcsak ők, nagyobb emberi közösségek (nemzetek) is megkísérelhették megőrizni erkölcsiségüket. Nem mindig jártak sikerrel.

A paradigma uralma ellen persze más okból is lehetett lázadni. Feltétlenül meg kell említenünk a korabeli Franciaország lázadását, ami egyértelműen az egykori Frank Birodalom iránti nosztalgiával és Franciaország hányattatásaival függ össze. A francia elit le szeretett volna számolni a Pénzhatalom, valamint a Pénzhatalom által támogatott szakadárok növekvő erejével, s ismét az államhatalom képviselőjét, a királyt igyekezett volna abszolút uralkodóvá (és az országot Európa vezető hatalmává) tenni. A lázadás már a 13. sz-ban elkezdődött, igaz, akkor még az albigensek és a zsidók, valamint a templomosok voltak a legfőbb célpontok. Az új paradigma elleni francia lázadás – egészen Jeanne d’Arc fellépéséig (1428 k.) – tisztán a világi hatalom megosztásának újraszabályozására irányult. Akkor, egy történelmi pillanatra talán a siker reményében lehetett volna szembeszállni a Pénzhatalom uralmával. A történelmi pillanat azonban elmúlt. Végül a százéves háború megpróbáltatásainak hatására Franciaország befejezte az (Anglia képében megnyilvánuló) Pénzhatalom elleni lázadását, s fogadta el (tette magáévá) az uralkodó paradigmát. Ennek örömére maradhatott meg nagyhatalomnak. (Még egyszer, Napóleon idején tűnhetett lehetségesnek egyes franciák számára a pénzhatalmi rendszer megfékezése, ám az európai hatalmasságok kiálltak a számukra előnyösnek bizonyuló rendszer mellett.)

A zsidó közösségek üldözése, kivetése a 13. sz-tól folyamatosan napirenden volt, s ez a paradigma elleni lázongás destruktív és garantáltan eredménytelen formájaként értelmezhető. A lázongók teljesen félreértették a paradigma mögött álló Pénzhatalom természetét, ezért az egyszerű zsidó emberek elleni fellépésük tovább fokozta saját kiszolgáltatottságukat is a gazdasági hatalmat birtokló maroknyi hatalmasságnak. Ezen nem lehet csodálkozni, mivel a hőbörgők általában iskolázatlanok, felhergelőik pedig alantas gondolatokat ápolgató provokátorok voltak, – és a mai napig ebből a körből kerülnek ki. Ráadásul e lázongások hatására tovább süllyedt a közmorál színvonala is, ami végső soron a paradigma haszonélvezői számára egyáltalán nem volt kedvezőtlen fejlemény...

Magam két olyan nemzetet ismerek, amely keresztény erkölcsi alapon, tartósan érdemleges, de természetesen csak passzív ellenállást tanúsított a korszellemmel szemben. Ezek egyike a lengyel, a másik – nem meglepő azok számára, akiket megérintett a Szent László-

legenda templomi ábrázolásaiból megnyilvánuló elkötelezettség –, természetesen a magyar nemzet. Többé-kevésbé minden európai népben él még a tízparancsolaton és Jézus példázatain alapuló erkölcsiség, a lengyelekben pedig kifejezetten erősnek mondható. Azt hiszem, a korabeli magyarok vonatkozásában feltétlenül fennállt az a morális felsőbbrendűség, amit e paradigma hatástalanításához szükséges, bár nem elégséges feltételnek tekinthetünk. Többnyire hiányzott viszont a mögé állítható erő, ami nélkül tartós eredmény nem érhető el. Így az ellenállás látványosan csak ritkán mutatkozhatott meg. (A legnagyobbak között Hunyadi János, Corvin Mátyás, Zrínyi Miklós említhető meg.)

A magyar nem az egyetlen a nemzetek között, amelyik nem világi-hatalmi szempontok alapján áll szemben az uralkodó eszmével és gondolkodásmóddal, de talán az egyetlen, amelyik álláspontját világosan deklarálta is. Lényegében azzal, hogy nem engedte feledésbe merülni az Árpád-korban kikristályosodott Mária országa-koncepciót, hogy őrizte és továbbgondolta a legkésőbb ugyanakkor keletkezett Szent Korona-eszmeiséget, a mai napig folyamatosan megjelenít egy másfajta gondolkodásmódot. Egy olyan hozzáállást, aminek talán majd egy jobb korban érkezik el az aktualitása. Egy olyan szellemiséget, amilyen ma legtisztábban a székely falvak idősebb korú népessége körében tapasztalható meg...

Magyarország Szűz Máriával és a Szent Koronával misztikus kapcsolatban áll. A kapcsolat transzcendens mivoltából következik, hogy senki, semmilyen önjelölt vagy választott vezető, még a magyar király sem rendelkezik az országgal, az ország népével és javaival. Ennélfogva senki sem jogosult az országot, illetve annak javait, képességeit kiárusítani. Ebből az alapállásból kiindulva, ha a mindenkori kormányzat nem akarja felmondani a Teremtő által lehetővé tett és szentesített kapcsolatot, fel kell lépnie a ma „érvényben lévő" paradigma ellenében, és korlátok közé kell szorítania az értékek relativizálásának folyamatát, valamint a piac „értékteremtő" (értékcsökkentő) szerepkörét. – Úgy tűnik, a magyar történelem során a Szent Korona jogait az idegen királyoknak is figyelembe kellett venniük. Ha bizonyos korokban ezt a követelményt nem sikerült kiharcolnia a magyarságnak, a következményeket Magyarország, a magyar közösség szenvedte el.

Érdekes, Magyarország a feléje sokfelől áradó unszimpátia ellenére, az Árpád-ház kihalását követő interregnum után, kezdetben profitálni látszott az országok feletti Pénzhatalom fejlődéséből. Ennek egyszerű oka van, mégpedig az, hogy a korabeli Európa legjelentősebb nemesfémbányái éppen Magyarországon voltak. A gazdasági hatalom képviselői abban voltak érdekeltek, hogy ez az ország stabil legyen, hogy a bányászat és a nemesfém értékesítés zavartalanul folytatódhasson. Érdekeik lényegében egybeestek a magyarországi Anjou királyokéval. Csak jóval később, Zsigmond idejétől (15. sz.), amikor az Oszmán Birodalom már komolyan készült Magyarország meghódítására, a Ny-i nagyhatalmak pedig élénken foglalkozni kezdtek azzal a gondolattal, hogy talán jobb lesz nekik a törökökkel egyezkedni, mint segítséget nyújtani Magyarország védelméhez, csak akkor halványult el a nemzetek feletti gazdasági hatalom érdeklődése is Magyarország stabilitása és a keresztény Európához tartozásának biztosítása iránt. Magyarországon még egy ideig fejlődhetett a sajátos magyar kereszténység, s a magyarság Mária és a Szent Korona országában élve érkezhetett el utolsó és legnagyobb középkori kálváriájához, az ország birodalmi alávetettségéhez, szétszakíttatásához. (Ekkor már más világrészek aranykincsei és aranybányái könnyedén elérhetők voltak a Pénzhatalom számára, – a magyar arany leértékelődött!)

Úgy gondolom, a Szent Korona országa (a királyok és az alattvalóik rövidlátása okán) nem sáfárkodott elég körültekintően a képességeivel, ezért a következményeket meg kellett szenvednie. A föld méhéből feltárt hatalmas értéket az ország nem tudta ésszerűen felhasználni, a Pénzhatalom helyi képviselői túl olcsón hozzájutottak a bányakincsekhez. A kincs árából futnia kellett volna legalább arra, hogy a Ny-i és a D-i országrészben egy erős védelmi rendszer

épülhessen ki, ami a lőpor és a nehéztüzérség alkalmazásának korában is visszarettenthette volna a hódítókat. Mátyás király a 15. sz. második felében, tehát már elkésve, mégis megpróbálkozott a lehetetlennel, s elég közel jutott a célhoz, de akkor őt is leterítette a magyar uralkodókat rendre letaglózó „kórság”.

A Kalifátus sorvadása és bukása (1517-ig)

Az Abbászida (Bagdadi) Kalifátus a **09. sz. közepétől** (a 10. sz. végétől) meg-megújuló válságok sorozatát élte át. Több esetben interregnum is volt a muzulmán világ központjában. Al-Mutavakkil kalifát **861-ben** (1006) megölték, és az irányítás egy időre katonák kezébe került. A bagdadi udvarban a török rabszolgákból szervezett testőrség magához ragadta a hatalmat, s tetszése szerint kezdte cserélgetni az árnyékuralkodó kalifákat. Aztán hosszú ideig (**945-től**, **1056-ig**, azaz 1090-től, 1167-ig) a szunnita bagdadi körök helyett a Buvaihidák (Bújidák) perzsa származású síita dinasztiája kormányozta Perzsiát és Mezopotámiát.

A Bújidák uralmának al-Káim kalifa (**1031–1075**, tehát 1176–1186) vetett véget, aki a szeldzsuk Togrul bég síita ellenes bagdadi akciója (**1055**, azaz 1155) nyomán erősíthette meg egy időre a szunnita Kalifátus hatalmát. A Szeldzsuk-dinasztia persze nem engedte már meg, hogy a kalifák tisztán a maguk elvei szerint irányíthassák a muszlimok világát. A Kalifátusnak alkalmazkodnia kellett a török érdekekhez. Az utolsó kalifák névsora és története rendkívül zavaros formában maradt az utókorra. Álláspontom szerint al-Muktafi (**1136–1160**, azaz 1236–1260) lehetett a dinasztia utolsó bagdadi uralkodója. Az általánosan elfogadott álláspont szerint azonban al-Musztaszim (»1240–1258«) lett volna az utolsó bagdadi kalifa, aki a mongol hódítás elől talán a keresztesek által kiürített Jeruzsálembe (más vélemény szerint Kairóba) húzódott volna. Hamarosan látjuk: ez az al-Musztaszim száz évvel később lépett a színre.

Bagdad 1258-ban esett el a mongol-tatár hódító hadjárat, Dzsingisz kán unokája, Hülegü hadjáratának egyik legfontosabb állomásaként. (Ismeretes, hogy a tatár (ilkán-mongol) csapatok által ugyancsak 1258-ban kifosztott Jeruzsálemben már néhány év múlva, 1263-ban elkezdődött a muszlim restauráció, amit a szeldzsuk hatalom jóvoltából már mamelukok (Szaladin utódainak rabszolga-testőrei) hajthattak végre. Igen valószínű, hogy az Abbászidák először csakugyan Jeruzsálembe menekültek, s ott kerültek kapcsolatba a mamelukokkal.)

A „mameluk” szultánok uralkodása egyiptomi központtal **1249-ben** (1260), más álláspont szerint **1253-ban** (1264), az Ajjub szultáni hatalom összeomlása után kezdődött el. Hatalmuk örökletes volt. A „Mameluk-dinasztia” „burdzsi” vagy „bahri” (cserkesz/kumán?) rabszolgákból megalakított testőrséggel vétette magát körül. A „mameluk” szultánok saját elképzeléseik szerinti kalifátust hoztak létre egyiptomi központtal, amit a korábbi Bagdadi Kalifátus utódaként működtettek. Al-Muktafi első utóda al-Musztandzsin (**1160–1170**, vagyis 1260–1270) néven ismert. Az utókor – a virtuális történetírás logikájának megfelelően – őt is Abbászidának tekinti, miként az „első Mameluk Kalifátus” további kalifáit is: al-Musztádhi (**1170–1180**, 1270–1280), al-Nászir (**1180–1225**, 1280–1325), al-Záhír (**1225/1226**, 1325/1326), alMusztanszir (**1226–1240**, 1326–1340), végül: al-Musztaszim (**1240–1258**, tehát 1340–1358).

A történetírás nem téved abban, hogy ők valóban Abbászidák voltak, hiszen ezek a kalifák tényleg nem a cserkesz testőrség soraiból kerültek ki, hanem a síita fennhatóság alá került Mezopotámiából származhattak – nem úgy, mint a második Kalifátus tisztségviselői. Az „első Mameluk Kalifátus” **1382-ig** (1393) vagy 1390-ig funkcionált a szeldzsuk-törökök hatalmát felváltó oszmán-török hatalom függvényeként. (Hogy ki lehetett a kalifa 1358 és 1390 között, arról nyilván nem maradt fenn adat.) Ekkoriban a burdzsi (cserkesz) rabszolgákból álló testőrség elfoglalta a Kalifátus trónját. A második (tényleges) Mameluk-dinasztia uralma 1390től egészen 1517-ig tartott. E 127 év alatt a mameluk kalifák hatalma egyre csak fogyatkozott, miközben a DK-Európát meghódított, annak erőforrásait becsatornázó, s Ny-ról (francia, velencei) haditechnikai támogatást is élvező török hatalom csillagzata egyre magasabbra hágott. Látta ezt a mamelukok vezetője, aki emiatt 1481-ben az oszmánoknak

felajánlotta Jeruzsálemet. Ez persze nem elégítette ki az oszmánok étványát. A törökök már 1485-ben a mamelukok ellen fordultak, majd 1516-ban Szelim szultán Aleppónál meg is semmisítette a mamelukok seregét. Az utolsó mameluk kalifát a török szultán lefejeztette.

Záró gondolatok – kilátások

Megöl a disznófejű Nagyúr,
Éreztem, megöl, ha hagyom,
Vigyorgott rám és ült meredten:
Az aranyon ült, az aranyon,
Éreztem, megöl, ha hagyom.

...

És összecsaptunk. Rengett a part,
Húsába vájtam kezemet,
Téptem, cibáltam. Mindhiába.
Aranya csörgött. Nevetett.
...

(Ady Endre: Harc a Nagyúrral – 1905.)

Az előbbiekben több száz oldalon érveltem a mellett, hogy a történetírók (többnyire a hatalom megbízásából és tudatosan), eredetileg a világvégevárás leküzdésére, de aztán végső soron a virtuális történelem látszólagos kontinuitásának biztosítása érdekében – akarva-akaratlanul, jó vagy rossz szándékkal (végső soron csaknem mindegy) – az események és uralkodók sorrendjét számos ponton felforgatták. Így az eseménysorok rejtett ismétlődéseket tartalmaznak. Egyes uralkodók, dinasztiák valójában egyidejű létét és tevékenységét a történetírás eltérő korokba helyezve tárgyalja, így egyes személyiségek „megkettőződtek", cserében mások „összeolvadtak" egyetlen virtuális személlyé. Mindezzel végül, szükségszerűen két és fél évszázaddal meghosszabbodni látszott az ókor és középkor együttes időszaka, – miként ilyesmit már Illig és követői is észleltek, és bizonygattak is.

Bebizonyosodott azonban, hogy azzal mégis tévedésbe estek a „kitalált középkor" elméletének megalkotói, hogy azt feltételezték: a plusz időszak tartalommal való megtöltéséhez a történelembe bele kellett szerkeszteni évszázados fiktív történéseket, eseményeket, személyiségeket, így például Nagy Károlyt, az avarokat, az első lengyel királyi dinasztiát stb.

Nem, érdemleges betoldásra nem volt szükségük a történelem átszerkesztőinek! Nem történt ilyesmi, ezért most, a rekonstrukció során, amikor a középkor látszólagos hosszát meg kell rövidítenünk (összességében két és fél évszázaddal), mégsem kell az adatok hosszú sorát kitörölnünk a történelemből, csak éppen mindent a helyére kell tennünk. Nagy Károly birodalma és Avarhunnia, valamint az első Lengyel Királyság szerves részei a középkor történetének, kiejtésükkel nem is volna érthető mindaz, ami utánuk következett.

Szükségszerű következménye volt azonban a történelemhamisítók módszerének, hogy a „nagy" dinasztiák és birodalmaik árnyékában élt népek, nemzetek, dinasztiák stb. története szakadozottá vált, hiszen az ő kontinuitásuk rajtuk kívül senkit sem érdekelt, s a rendelkezésre álló adatok révén tagadható volt. A történelmet a mindenkori győztesek írták. Mivel e népek létének folytonossága az adott helyen, a virtuális történelem keretében nem volt kimutatható, több esetben, majdnem minden ilyen nép esetében előállt az a helyzet, hogy a kései utókor tudomásul vette a korábbi populáció „kipusztulását" („elsorvadását", „beolvadását"), és helyén egy „másik", egy „idegen, hódító" nép vélt megjelenését konstatálta. Látszólag igazolta ezt az

álláspontot az a tény, hogy esetenként valóban megjelent (vagy feltűnni látszott) egy újabb nép (néprész) is az adott területen.

Az egyszerű emberek gondolkodását folyamatosan mérgezte, mérgezi az a hamis tudat, amit a birodalmi uralkodó körök nem mulasztottak, nem mulasztanak el táplálni, mely szerint az ő békés alattvalóik állandóan ki voltak téve vad, kegyetlen, idegen eredetű hódítók zaklatásainak. Ugyancsak törvényszerűnek tekinthető a hamis tudat egyeduralmának azon következménye is, hogy maguk az idegennek, gyökértelennek hazudott, háttérbe szorított népek is hajlamosak lehettek elhinni a tudományosság látszatával felruházott verdiktet. Jobb híján büszkeséget próbáltak érezni az őseiknek tulajdonított – fiktív vagy erősen túldimenzionált – haditettek („honfoglalás", „kalandozások" stb.) miatt. (Az effajta nemzeti büszkeség aztán elítélendő sovinizmusnak beállítva plusz igazolásként szolgálhatott a birodalmi körök számára, hogy a nemzeteket még rövidebb pórázon tarthassák.)

A „hiteles történelem" látszatának elterjedése azzal a nem elhanyagolható előnnyel járt a folytatólagos történelemmel rendelkező dinasztiák és utódaik, többnyire a hódító birodalmak számára, hogy a lehetséges konkurens népek és uralkodóik idegen hódítókként voltak megjeleníthetők, akik ellenében úgymond folyamatosan kötelességük megvédeni magukat és alattvalóikat. Egyáltalán nem mellékes az a következmény sem, hogy az ily módon frusztrált népek birodalmi érdekből könnyedén radikalizálhatók, s egymás ellen is fordíthatók.

A virtuális történelemszemlélet hosszú uralma alkalmas volt arra, hogy a háborúk és válságok sorozatát a nemzetek egymás ellen fenekedése következményeként állítsák be. A látszólagos történelem elfedte, ködösítette a tragikus eseményeket kiváltó tényleges okokat. Nem látszott világosan, hogy az újkort megelőzően is, csaknem mindig, valójában a birodalomalakításra, majd világhódításra törekvő erőközpontok voltak felelősek a véres következményekért. A népek, nemzetek legjobbjai több-kevesebb sikerrel, de mindig jelentős veszteségeket szenvedve, önfeláldozóan álltak ellen a hódításnak, vagy keserűen, lelki válságban őrlődve (ha életben maradtak) hajtották fejüket rabigába.

Úgy gondolom, nem hiába bizonygattam a történelemről történetileg kialakult torzkép látszólagosságát. Feltételezem, hogy a kedves Leginkább Szkeptikus Olvasóm (aki azért hajlandó volt elolvasni a – sajnos többnyire szárazra sikerült, mert szükségszerűen vázlatos – három könyvet) fülébe is sikeresen bogarat ültettem, s ez a bogár aztán nem hagyja érintetlenül a generációk hosszú sora által erősített torz történelemképet, a téves narratívákat.

Nem is azoktól féltem a történetírás további sorsát, jövőjét, akik képesek türelemmel és kritikusan végiggondolni a mögöttünk hagyott évszázadokat. Azoktól a történészektől, régészektől sem féltem, akik talán vonakodva módosítják az eddigi tanulmányaik során kialakított, s most helyesbítésre szoruló meggyőződésüket. Ők azok, akik majd tényszerűen, részleteiben is feltárják az igazságot.

A történelemről alkotható tisztább kép ellenségei azonosak a kiforrott identitástudattal rendelkező emberek és társadalmak (nemzetek) ellenségeivel, legyenek bár „jóemberkedő" relativisták, legyenek akár soviniszták. (Egyik véglet kártékonyabb, mint a másik. A gyenge identitástudatú massza ugyanolyan könnyen manipulálható, mint az erőteljes, de hamis identitástudatú társadalom.)

Úgy vélem, hogy fölvállalt feladatomat teljesítettem. Olyan téziseket fogalmaztam meg, és létjogosultságukat jórészt igazoltam is, amelyek nyomán elkészíthetők történelmünknek a valósághoz közelebb álló interpretációi.

A meglelt parciális kronológiai rendszerekben kitapintható hasonló szekvenciák az ókorban és a középkorban, a legtöbb esetben nem hasonló folyamatok ismétlődéseire utalnak, miként korábban gondoltuk, hanem e folyamatok többszörös leképeződésinek bizonyulnak. Az

ilyen látszólagos ismétlődések százainak felmutatásával, s nem utolsósorban az asztrológiai/asztronómiai igazolásokkal (az első könyv végén) – szilárdan úgy hiszem – téziseim többsége lényegében cáfolhatatlanná vált, ezeket érvekkel nehéz lesz félresöpörni, ellenük a leghatékonyabban elhallgatással, elhallgattatással lehet védekezni.

Mindemellett a legnagyobb, legradikálisabb, s bizonyos körökben a legsikeresebb kritikának azok a fejezetek lesznek kitéve, amelyekben (a korábban agyonhallgatott, lényegében tabusított témaköröknek megfelelően) viszonylag kevés adatra támaszkodhattam, amelyek tehát a szkíták, szarmaták, hunok különböző népeiről, ezek egymásra következéséről és leszármazottaiknak tér- és időbeli elhelyezkedéséről emlékeznek meg a korabeli Közép-Ázsia és Európa területén. (No meg Arthur király „epizódjáról".) Itt az adatok bizonytalansága (megbízhatónak nem tekintett források: geszták, sagák, mondák és néphagyomány tudósításainak homályossága és bizonytalansága) teszi lehetővé az ideológiai gyökerű támadást, tudományos mezben. Ezen a ponton meg kell állapítanom a következőket: A helyreállított történelem keretei előzmény nélküliek, a helyreállított kronológia ügyében senkire sem mutathatok rá, mint tekintélyes szellemi elődre, akinek fajsúlyos személye némi védelmet nyújtana az éles kritika ellen. Ez tehát teljes egészében a saját kutakodásom, intuícióim és szorgalmam terméke, miközben a parciális rendszerekben datált események adatait a leginkább elérhető művekből, elsősorban lexikonokból és népszerűsítő kiadványokból igyekeztem meríteni. Ettől csak olyan történéseknél tértem el, amelyekre a széles közönségnek szánt munkák nem térnek ki.

(Éppen ez az egyik oka annak, hogy nem közlök „elvárható módon" forráshivatkozásokat, amit sokak nyilván hiányolnak.– Megjegyzem: azon túlmenően, hogy én egy személyben nem vagyok egy történész-dinasztia, aki évtizedek sokaságát szentelheti az ezernyi forráshely megkeresésének és elemzésének, ez az „elvárható mód" további ezeroldalnyi szöveget tenne szükségessé, s így munkám el sem érhetné az elsődlegesen megcélzott olvasókört, tehát a széles nagyközönséget.)

Ezzel szemben a keretek tartalommal való kitöltését, az események általában elrejtett mozgatóinak, logikájának felismerését, kibontását a saját alkotóerőmön túlmenően olyan személyiségektől ellesett módszerekkel is támogattam, akiket példaképeimnek tekintek. Közöttük első helyen László Gyulát kell említenem, aki a vizsgálat tárgyára és (ezért) az adekvát vizsgálati módszerre is vonatkoztatható kulcsfogalmat alkotott: „*termékeny bizonytalanság*". Ő eredetileg és elsősorban kiváló régész volt, így a homályba süllyedt korokat faggató hivatásos és amatőr történészek által alkalmazható módszert a régész munkamódszerét adaptálva gondolta ki. Ennek értelmében teljesen elfogulatlanul, előítéletektől mentesen, de a lehető legszilárdabb szellemi alapokról kell megkísérelnünk a bizonytalannak tűnő valóság még létező elemeinek kibontását a későbbi korokban rárakódott vastag, gyakran megtévesztő üledék alól, majd vaslogikával, de élénk képzelőerővel ki kell egészíteni a maradványok közötti hiátusokat.

Téziseim – szerénytelenség nélkül állíthatom – számos kérdésben segíthetnek a termékeny bizonytalanság platformjáról továbblépni a bizonyosság szintjére. Ez egyszerűen annak a következménye, hogy a helyreállított kronológia viszonyai közepette számos látszólagos hiátus szertefoszlik. Évtizedek, évszázadok, amelyeket a régész és történész korábban lelet- vagy adathiányosnak kényszerült tekinteni bizonyos etnikumok, kultúrák vonatkozásában, most fiktívnek bizonyulnak. (Részben éppen ez igazolja a parciális kronológiai rendszerek valóságosságát.)

Hálával gondolok továbbá Obrusánszky Borbálára, Aradi Évára és Czakó Gáborra, akiknek írásai, az azokból sugárzó szellemiség igen jelentős hatással volt mindarra, amiről és ahogyan magam is megszólaltam. De nem csak az ő műveik, hanem a magyar történeti irodalom egyéb alkotásainak hosszú sora is hivatkozandó lehetett volna téziseim megfogalmazása során.

***

Nem féltem munkámat a kemény kritikától és az ízekre szedéstől.

Manapság leginkább azoktól kell féltenünk történelmi tudatunk épségét, akik az emberi történelemről való elmélkedést harmadlagos fontosságúnak, vagy egyenesen hiábavalóságnak tekintik. Akik a kultúra más területeivel együtt a történelemoktatást is háttérbe szorítanák a felnövekvő új generációk képzésében, nevelésében, akik a kultúra és a művészetek világát az „érzékenyített" és sok esetben beteg lelkületű személyiségek öncélú magamutogatásával kívánnák helyettesíteni. Akik megrendítették a nyugatias társadalmak széles rétegeinek identitástudatát, tagadják az erkölcs alapvető szerepét a társadalom épségének megőrzésében, illetve az etikai normákat relatívnak, a „haladás" során átírhatónak tekintik, jobban mondva ilyennek állítják be. (És egyre inkább rájuk van bízva a felnövekvő nemzedékek oktatása-nevelése!)

Sártekénk válságai mindig olyankor hatalmasodnak el, amikor az emberek tisztánlátása helyett eluralkodik a homály. Földünk nagy részére minden korábbinál nagyobb nyomor és sötétség a jellemző. A bolygó egyik felén az anyagi és szellemi feltételek hiánya fokozza az agressziót és a szenvedést, míg a másik, „boldogabb" felén a javakban való tobzódás, a lelkek válsága, a mocsok termelése, a nihilizmus burjánzása. Ma ott tartunk, hogy számottevő körök e kétféle nyomor áldozatainak keverésében és egymásra uszításában próbálják magukat „önmegvalósítani".

A nemzetközi tech-óriások egyre növekvő politikai hatalmat bitorolnak, mivel a hagyományos médiához képest (látszólag ingyenesen) nagyságrendekkel több embert képesek elérni. Az államoktól kisajátították a nyilvánosság határainak (korlátainak) ellenőrzését, ezáltal ellenőrizhetetlen mértékű és irányultságú hatalmat gyakorolnak az államok lakossága fölött.

Gátlástalanul visszaélnek azzal a körülménnyel, hogy napjainkban az online tartalomszolgáltatások, ezen belül a „közösségi" platformok hatnak legerőteljesebben a közvéleményre. A nyugati világ demokráciáinak rendszeresen visszatérő választási kampányidőszakaiban, illetve szinte folyamatosan azokat a (jól körülhatárolható érdeklődési körű) internet-használókat környékezik meg elsősorban, akik nem rendelkeznek kiforrott világnézeti vagy ideológiai profillal, könnyedén befolyásolhatók, ezzel szemben rabjai a „közösségi" médiának, és rokonszenveznek a szabados megnyilvánulásokkal.

A „közösségi" platformok elvei, stratégiája, politikája és gyakorlata a nyilvánosság, sőt az államok illetékes kormányzati szervei és hatóságai számára is átláthatatlanok, ellenőrizhetetlenek. Csak következményeiben érzékelhetők és értékelhetők e konglomerátum aktivitásának állomásai. Jórészt a platformok működési eredményeinek könyvelhető el, hogy mindenütt a világon tért nyertek a politikailag szélsőséges felforgatók, akik a népi- és a magas kultúrától egyaránt eltávolodó, magukat a konzum „kultúrában" kiteljesíteni szándékozó, „önmegvalósító", az örök emberi értékeket elutasító embereket igyekeznek egyfajta „progresszív közösségé" szervezni. Az évezredes nyugati kultúra szétverésére irányuló szándékaikat antifasiszta, emberbaráti és környezetvédő színekben játszó ideológiai maszlaggal leplezik, ugyanakkor a szó**lás- és sajtószabadság egyoldalú korlátozását a szólás és sajtószabadság védelmezéseként állítják be.

A gyakorlatban a „közösségi" platformok a nyilvánosság számára megkerülhetetlenné váltak. Az a politikai irányzat, amelyik e felületeken nem szerepel (vagy nem szerepelhet) hatásosan, kudarcra van ítélve. A tech-cégek politikai hatalmát a demokratikus államok a demokrácia védelme érdekében, úgy tűnik, nem törik meg, annak ellenére sem, hogy a liberális

nyugati demokrácia elvei szerint a valóban „közösségi” platformoknak politikailag semlegesnek kellene lenniük. Ez egy olyan ellentmondás, amin simán elbukhat a demokrácia ügye, s miként annakidején Hitler hatalomra jutott, a nyugati világ rövid úton diktátorok prédájává válhat, és annak következményei végzetesek lehetnek.

Carlo Maria Vigano érsek, apostoli nuncius mondta az alábbiakat a 2020-ban, Pittsburghben tartott katolikusidentitás-konferencián: [Az úgynevezett »mélyegyház« tagjai] „*az elmúlt hatvan évben végrehajtották*… [a Krisztus Egyházát] *elfoglaló tervet*”. Továbbá: „*Tudjuk, hogy az Új Világrend… célja, hogy megalapítsa a zsarnokságot*”. Azután: „*Az Új Világrend ellentéte a keresztény társadalomnak, és a Civitas Diaboli, az Ördög birodalma létrehozása a célja, szemben a Civitas Deivel, Isten országával*”. Végül: „*teljesen nyilvánvaló, hogy a végidő a szemünk láttára közeledik, mivel az igazságtalanság homálya a kathékon megszűntével* [Krisztus Egyháza bátor ellenállásának kimúlásával, a természettel harmóniában álló emberi cselekvés sorvadásával, kiszorulásával] *az egész világon elterjedt*”.

Vigano érsek profetikus szavai is arra intenek, hogy nem lehetünk eléggé óvatosak, és végtelenül eltökélteknek, bátraknak kell bizonyulnunk a Civitas Dei melletti kiállásban, harcban. Ugyanakkor károsnak tartom a borúlátást, s bár a tények makacs dolgok, mégsem hiszem, hogy a 21. század első fele már a végidő volna. (Persze azért minden nappal és minden évvel közelebb kerülünk hozzá, de a vég ideje ismeretlen s megjósolhatatlan, és nekünk minden körülmények között bizakodnunk kell.) Bíznunk kell abban, hogy a birodalom újra visszaszorítható lesz a maga helyére, mert jön egy újabb evangelizáció, s a jó hír, az igazság és az éthosz ismét gyökeret ver azon körökben is, amelyek ma a Civitas Diaboli hatalmát építgetik.

Erősen hiszem: elvégzett munkám segíthet, hogy Olvasóm felismerje a sok évezredes harc jelen szakaszában szemben álló hatalmak állásait és törekvéseit. A sikeres terápia alapfeltétele a helyes diagnózis. Ehhez elengedhetetlen a múlt ismerete; aki nincs tisztában a múlttal, annak helytelenek a célkitűzései, így a jövője is kérdéses. ***

A Civitas Diaboli élharcosai ügyesen taktikázva elérték, hogy (az 1960-as évek után) a nyugati világban elburjánzott ideológiai vadkender-ültetvények termékeinek droghatása alatt szocializálódott nemzedékek jelentős tömegei elveszítsék érdeklődésüket a múlt, saját őseik, tehát nemzeti és családi gyökereik iránt is. Ez vastagon összefügg azzal is, hogy a lelki nyomor területeiumain e nemzedékek vezető hedonistái a jövőt a „felvilágosult ember” törekvéseit megkoronázó permanens technikai fejlődésként és végletekig fokozódó jólétként láttatják. E tömegek úgy gondolják, hogy ez a jólét „jár is nekik”, s aki mást mond, az csupán az ő örömüket kívánja elvenni. A hedonizmus sajátosságainak megfelelően nem törődtek, nem törődnek a reprodukciójukkal sem, semmibe veszik a családi életet, nyűgnek tekintik a gyermekáldást. Természetesen ez a folyamat nem permanens „fejlődéshez”, hanem önfelszámoláshoz, vagyis az Ördög birodalma újabb győztes csatájához vezethet, – ám ezt ők egyáltalán nem bánják, hiszen a mának élnek, a múlt iránti érdeklődést, a történelemismeretet kizárták a saját világukból.

Téziseim utóélete nem választható el a két meghatározó tábor, a Civitas Dei és a Civitas Diaboli közötti összecsapások sorozatának alakulásától.

George Orwell (Eric Arthur Blair) író, kritikus, újságíró az 1984 c. regényében, amelyben a civilizációt leigázó, bürokratizálódó, végletesen totalitárius rendszer képét vetítette előre, már 1949-ben kifejtette, hogy a zsarnokság feltétlen uralmának bekövetkezése lényegében a fogalmaink kiüresedésén múlik; a szabadságért harcolni sem lehet, ha a szabadság fogalmára sincs már használható kifejezésünk.

Bármit el lehet pusztítani fogalmának kiüresítésével, értéktelenné tételével, a fogalmat kifejező szavak értelmének elferdítésével, vagy például használatuk korlátozásával, a vonatkozó kifejezések, esetleg az egész témakör „inkorrektnek" nyilvánításával. Példának okáért: napjainkban az egyneműek egymással való házasodásának legalizálásáért folytatott kampány csak egy jó trükk, avagy eszköz; a valódi cél a férfi és nő közötti házasság, s ezzel a család intézményének visszaszorítása, egyben a teremtett ember nemi identitástudatának lerombolása. A természettől adott nemi szerepek megkérdőjelezésével, tagadásával kapcsolatosan gerjesztett folyamat tehát a házasság fogalmának kiüresítését, s ezzel párhuzamosan a nemi gyökerű identitástudat szétverését is eredményezi. A házasság intézményének és fogalmának a lerombolása pedig egy tágabb folyamat része, a végső cél – mint arra már XVI. Benedek pápa is rámutatott – az emberi közösségek atomizálása, egyúttal az ember fogalmának eltorzítása.

Előbb a házasság kizárólagosságát szüntették meg, és a célját tették megkérdőjelezhetővé a szélsőséges feminizmus pártolásával és a fogamzás lehetőségének radikális visszaszorításával, a „szingli" lét propagálásával. Aztán a házasság fogalmát igyekeztek kiüresíteni azzal, hogy azt az értelmetlenségig kitágították. Ha bármilyen nemű személyek bármilyen ideig tartó, céltalan viszonyát házasságnak nevezik, a házasság fogalma teljesen elveszti eredeti tartalmát. Hogy lehetne a házasság rehabilitációjáért küzdeni, ha közben tartalmatlanná válik a házasság fogalma?!

Ha a házasság fogalmába bármi belefér, akkor nem jelent semmit. Ha a házasság nem jelent semmit, a család sem jelent semmit. S ha a család már nem jelent semmit, a hatalmasságok e szót olyan jelentéssel tölthetik meg, amilyennel akarják. A valódi család nélkül élő, atomizált és talajtalan emberek képtelenek lesznek ellenállni a hatalomnak, a végül még a puszta létüket is a hatalom kegyének tulajdonítják.

Ami napjainkban a kultúra és a társadalom átalakítása területén történik, szinte szó szerint követi a tudományos-fantasztikus irodalom két jelentős klasszikus regényében olvasható „recepteket":

A Szép új világ (Brave New World), Aldous Huxley 1931-ben írt tudományos-fantasztikus, utópikus regénye a 26. sz-ban játszódik, amikor az emberiség gondtalan, egészséges és technológiailag fejlett, mindenki boldog. Az emberi társadalmat kasztokra osztják fel, s közben számos dolog eltűnik: a család, a kulturális sokszínűség, a művészetek, az irodalom, a tudomány, a vallás és a filozófia. Ez az elképzelt társadalom hedonisztikus, a korlátlan szexualitásból és a drogokból nyert örömökre koncentrál. – Minden gondolkodó ember számára nyilvánvaló, hogy egy ilyen utópikus ihletésű társadalom nem is állhatna fenn néhány röpke évtizednél tovább.

Orwell regénye, az 1984 (Nineteen Eighty-Four) a másik jelentős tudományos-fantasztikus regény egy olyan korszakról szól, amikor a felügyelő állam hazugságokkal, félelemkeltéssel és kegyetlen büntetésekkel tökéletes alkalmazkodásra bírja a polgárokat. A regény bemutatja a mindenlátó Nagy Testvér alakját, továbbá a Gondolatrendőrséget, melynek apparátusa kamerával ellátott televíziókat használ, és így minden lakásban, minden szobában jelen van, valamint az „újbeszélt", tehát azt a nyelvet, ami a szerző látomása szerint kiszorítja a történelmileg kialakult nyelvek használatát, s ezzel hivatott biztosítani a tiltott gondolatok elfojtását. (A korábbi nyelv megnevezése a regényben: „óbeszél". Orwell függelék formájában, a regény végén rögzítette az újbeszél alapelveit is. Az újbeszél nyelv mögött felsejlő ideológia lényege: ha valamit nem lehet kimondani, akkor idővel azt elgondolni is lehetetlen. Ez a nyelv alapvetően az angol nyelven alapul, de megrostált szókinccsel és egyszerűsített nyelvtannal rendelkezik, a totalitárius rendszerhez illeszkedik, alkalmazása és kontrollálása a „káros" gondolatok, tehát a „gondolatbűn" és „beszédbűn" elharapózását lehetetlenné teszi.)

A két említett regény döbbenetesen plasztikus képet fest az elkövetkező falanszter fontos aspektusairól. Érdekes azonban, hogy míg Huxley szerint nagyon sokára jön el a végső idő, addig Orwell értelmezésében már igen korán véget ér a történelem. Annyira korán, hogy immár több évtizeddel túléltük volna az Orwell látomásában megjelent végidőket. Ám, ami késik, az a magyar közmondás értelmében nem múlik. Nem lehet fellélegezni.

A két regényben előrelátott jövő napjainkban válik esedékessé. Azért „késik", mert Orwell az eszkalálódó hidegháború időszakában úgy vélhette, hogy a folyamatok a nagyhatalmak végső összecsapása nyomán gyorsan elvezetnek egy egypólusú hatalmi rendszerhez, és ez esetben a világhatalmi törekvések csakugyan az 1980-as évekre érhettek volna célt. (Orwell nem sokkal élte túl regénye megjelenését.) Ehelyett azonban a Szovjetunió még évtizedekig fenntartotta a saját sátáni világrendszerét, ám aztán a bukása és a Nyugat térnyerése mégiscsak bekövetkezett (az 1990-es években).

Ekkor a nyugati világot kezében tartó és a döntő összecsapásra évtizedeken át, folyamatosan készülő hatalmi elit elérkezettnek látta a gyökeres fordulat, tehát az újabb „világforradalom" előkészítésének idejét. A kialakult egypólusú világban működésbe léptette edukációs apparátusát, aktivisták (a szellemi elithez tartozónak látszó ideológiai diverzánsok és bármire kapható városi gerilláik) százezreit tette érdekeltté terve megvalósításában, és készítette föl a „forradalom" kirobbantására, megvívására. Mostanában aztán (2010-es évek után) a végére is akar járni ennek a folyamatnak, mielőtt még a Földön újra két- vagy többpólusú hatalmi rendszer alakulna ki. Sietteti a pénzhatalmi elit a „forradalmát" azért is, mert a kedve és szükségletei szerinti ütemben szaporított zöldhasúra alapozott pénzrendszere összeomlás előtt áll. A nyugati világ államadóssága itt-ott már közelíti egyes államok teljes vagyonát. Ezt a gazdasági és politikai rendszert már csak mérhetetlenül sok arany bevetésével lehetne megtámogatni, fenntartani.

A „Nagyúr" azonban, akinek a „személyét" az alábbiakban igyekszem megragadni, nem akarja elkótyavetyélni az aranyát, ül rajta, így a jól bevált megoldásokban, a „forradalom", „világforradalom", vagy talán újabb világháború kirobbantásában gondolkodik, s lényegében hidegen hagyja a történelmileg kialakult nyugatias államok sorsa is... Ezért tapasztalhatók a fölülről irányított „kulturális forradalom" tünetei, ami még dolláralapon is finanszírozható, s amely tüneteket csak az nem látja maga körül, aki teljesen vak, vagy aki nem is akarja látni a valóságot.

(Az Orwell utáni, tehát nem a fiktív, hanem a valós közéletben elterjedt újbeszél a lázítás, lázadás, felforgatás, züllesztés, bomlasztás, lejáratás, pogrom szavakat a pozitív hangzású „forradalom" szóval helyettesíti. A legtöbb „forradalom" a 18. sz. óta valójában fölülről, a „háttérből", vagyis a Pénzhatalom által kezdeményezett véres felforgatás volt. A magyarok ezt többnyire érzékelték, jól érzik, ezért előszeretettel alkalmazták, alkalmazzák inkább a szabadságharc, a parasztfelkelés, a nemzeti felkelés és a népfelkelés szavakat saját valódi forradalmaik megnevezésére, mely szavak – egyelőre – menteseknek látszanak az újbeszélben előidézett áthallásoktól.)

Ki is ez, mi is ez a hatalmi konglomerátum, amelyik újabb „forradalomra" szánta el magát? Régi ismerősünk! Háttérhatalomnak, Mélyállamnak (Deap State) nevezik ma azt az évszázadok óta gyarapodó nagyhatalmú klikket, amelyet a kialakulásakor egyszerűen még Pénzhatalomként lehetett megnevezni. Én is e néven azonosítottam „Őt" a korábbi fejezetekben, most azonban inkább már – Ady Endre szóhasználatával – a Disznófejű Nagyúr, vagy egyszerűen a Nagyúr elnevezést preferálom. A korábbi elnevezések nem fejezik ki a lényeget. Disznófejű már nem mindig húzódik meg a háttérben, nem mindig rejti magát el. Nemcsak a pénze révén nyer meg tömegeket. Az edukációs intézményeiben „kiképzett", ebből kifolyólag talán pszichiátriai kezelésre is rászoruló (pszichopatának, szociopatának gyanítható)

főgerilláihoz és főideológusaihoz hasonulni akaró önkéntesek gyűlölködése, korlátokat nem ismerő exhibicionizmusa is gyakran elégnek bizonyul a tervezett cselekedetek elkövettetésére. (Ők a „hasznos idióták".) Nem mindig van szükség busás anyagi ösztönzésre. Ez a tétel Saul Alinsky (a „civil" hálózatok stratégiájának és taktikájának ismert tudora; 1909–1972) széles körben ismert 12 vagy 13 pontja alapján, a „civil" radikális aktivisták szóhasználatában így hangzik: „*Akiknek nincs pénzük, a testükből kell felépíteniük a hatalmat*."

(A progresszió, haladás, érzékenyítés, tolerancia, egyenlőség, szabadság, identitásválasztás, önmegvalósítás, emberbarát, környezettudatos, politikailag korrekt, liberális demokrata, civil aktivista, civil hálózat, közösségi platform stb. szavak, kifejezések is az újbeszél nyelvben kapták meg a „hasznos idiótáknak" szánt tartalmukat, hogy kiküszöbölhető legyen a kívülállókkal való értelmes párbeszédük lehetősége.)

A mai „forradalmárok" legalább olyan jól tudják, amint azt Orwell is tudta, hogy a rendet, a kultúrát el lehet pusztítani lényeges fogalmak kiüresítésével, bizonyos szavak értelmének elferdítésével, vagy használatuk üldözésével, a nem kívánatos témakörök „inkorrektnek" nyilvánításával, a közbeszéd elposványosításával. (Az író a hitleri és a sztálini propagandát „alkotó módon" kiértékelte és értelmezte. A totalitárius rendszerek többnyire arra a sátáni tételre támaszkodnak, miszerint a sokszor ismételt hazugság egy idő után valóságként, illetve igazságként jelenik meg az emberek szemében. Továbbá: a Hazug jó érzékkel kiragadhat egy-egy darabot a valóság összefüggésrendszeréből, és a továbbiakban azzal, mint „igazsággal" manipulálhat.)

Czakó Gábor, a nyelvrégészet atyja írja (Adjon Isten jó napot!; A Tízparancsolatról, 2020.): „*Gazdaságkorban szemlátomást a pénz uralkodik. Hatalmáról nem sokat tudunk; elfedi a fölperzselt szabadság hamuja. Annyi biztos, hogy mai állapotban megfoghatatlan… Állítólag leginkább szivattyú, ami kiszürcsöli a javak javát, a maradékot pedig kiköpi… A pénz legfontosabb törekvése az, hogy elnyelje a Teremtést, az Igazságot, a világot, s a maga fordított teremtésmágiájával eleméssze a Törvényt, a Tízparancsolatot, végül lenyomta Ádám elárvult ivadékainak torkán az új világrend alapszabályát*: »Szép a rút és rút a szép«." ***

Szorosabban vett tárgyamra visszatérve: a történettudomány az egymással szembenálló táborok háborújának egyik lényeges frontvonalát képezve századunkban két eltérő pálya közül választhat. Vagy megújul, és az érdeklődés középpontjába kerül, vagy visszaszorul az emberi kultúrának a véleményformáló elit és az őket követő többség által teljesen mellékesnek tekintett tartományaiba.

A történettudomány sorsa nemcsak függvénye a világméretű küzdelem csatáinak és azok kimenetelének, hanem a maga csatáinak megvívásával hathatósan hozzájárul a háború ilyen vagy olyan alakulásához. Ennek megfelelően: az utópiák világába süllyeszthetjük azt a koncepciót, mely szerint a történetírás a politikától teljesen független maradhat. Soha nem is volt független. A tisztességes történészek nem függetleníthetik magukat az alapvető és örök igazságoktól, erkölcsi törvényektől, ezáltal a tisztességes politikai állásfoglalástól sem. Nem tehetnek másképp, mert a hamis beállítások ellen folyamatosan védeniük kell saját álláspontjukat. (A zavaros ideológiák kiszolgálói, a tiszta tudomány ellenségei a törvényeket, igazságokat relatívnak tekintik, így lelkiismeret furdalás nélkül hágják át, s a történelmet is gond nélkül átideologizálják.)

Nem ringatom magamat abban a hitben, hogy munkám nyomán hamarosan változni fog a történelemfelfogás, hogy belátható időn belül, széles körben elfogadást nyernek téziseim. Azt gondolom, hogy minden képzeletet felülmúló erejű támadások várhatók, minden korábbinál nyersebb formában megvalósuló véleménydiktatúra próbálja majd elhallgattatni a történelem rekonstrukciójának szószólóit.

Saul Alinsky egyik tétele szerint az egyén boldogsága nem választható el az emberiség egészének boldogságától. (Boldogság alatt ő a „permanens forradalomban" részt vevő harcosok rendszeres kielégülését érti, amit a rend felforgatása útján érhetnek el.) Álláspontja szerint a cél mindig szentesíti az eszközt, s ezt a tételt megkérdőjelezni értelmetlen. Továbbá: az erőszak legitim eszköz, a morális megfontolások mellőzendők.

Alinsky olyan radikális aktivistahálózatot tartott szükségesnek kiépíteni, amely bármi áron, a hagyományos politikai folyamatok kikerülésével képes radikális változásokat kikényszeríteni, hiszen úgymond ügyes taktika alkalmazása esetén a demokratikus társadalmaknak a védekező mechanizmusa – lévén a saját szabályaik rabjai – lebénítható, (miként a jakobinizmus, a hitlerizmus és a bolsevizmus hatalomra juttatása érdekében korábban ez már megtörtént).

Az Alinsky útmutatásai alapján kialakított hálózat él és virul, ügyesen korbácsolja fel az esendő emberekben szunnyadó irigységet, gyűlölködést, valamint hatalomvágyat. A hálózat kezére játszik a digitális forradalom, a „közösségi" média, a hír- és álhírterjesztés lehetősége zárt körben, illetve a széles tömegeket megcélzó propaganda és agitáció lehetősége a digitális „nyilvánosság" felületein. (A monopolhelyzetben levő high-tech cégek is részesei lehetnek a hálózatnak.)

Bizonyos vagyok abban, hogy Nagyúr és a hálózata a történelem rekonstrukciójának legfőbb ellensége. Főellenség annak ellenére, hogy Nagyúr a történetírás eddigi eredményeinek szétverésén (is) dolgozik, s ezért a felületes megfigyelő törekvéseit rokoníthatná a Rekonstrukció céljával. Aki azonban nyitott a Rekonstrukció ügye iránt, az immár, könyveim ismeretében, meg tudja különböztetni a rombolást a visszaépítéstől.

Ha valaki a Rekonstrukciót kulturális forradalomnak, lázadásnak gondolná, hát teljesen félreértené a törekvésemet!

Ha Nagyúr és médiája, valamint „közösségi médiája" „forradalomnak" állítja be az Alinsky taktikájával folyó lázítást és a lázadást, a Rekonstrukciót ellenforradalomnak kell tekintenie: kísérletet a rend helyreállítására. Ezért gondolom én azt, hogy Nagyúr és a médiája a Rekonstrukció legfőbb ellensége. Bármit és mindent el fognak követni ellene.

Nagyúr leginkább talán a végén leszűrt tanulságot fogja üldözni a Rekonstrukció tartalmából, miszerint az emberi nyomorúság és szenvedés legfőbb oka a birodalmi érdekérvényesítés. Ez a gondolat az elevenébe vág, hiszen Nagyúr globalista, és örökkévalónak szánt rendszerében, birodalmában – ez a rendszer, illetve birodalom az újbeszélben a „nyitott társadalom" elnevezést kapta – véglegesíteni akarja uralmát az egész világ felett.

Ha a Rekonstrukció, illetve maga a történetírás valahogy túléli Nagyúr támadását, akkor kell majd érdemben foglalkozni vele. Indokolatlan volna vakon bíznom igazságom átütő erejében. A sok évszázados hamis tudat inerciája mérhetetlenül nagy. Az is kétségtelen, hogy a pozitivista felfogásnak megfelelő bizonyítékokkal szükségképpen adós maradtam. Márpedig a végletes pozitivizmus ma is meghatározó a tudomány világában. Aki csak valamely parciális kronológia alkalmazását bizonyító hiteles forrás megléte esetén lenne hajlandó megengedni egy ilyen parciális kronológia létének igazolását, azzal nem lehetséges elfogadtatni a tisztázó vita feltételeit sem. Aki csak valamely birodalomnak a nemzetekkel, országokkal szembeni átfogó stratégiáját és taktikáját összefoglaló eredeti, hiteles forrás ismeretében ismerné el e birodalomnak a történtek manipulálásában és alakításában játszott (negatív) főszerepét, annak fogalma sincs az évezredek óta érvényesülő, lényegében változatlan lényegű politizálásról.

Miközben magam alapvetően bizonyítottnak tekintem alaptéziseimet, tartok attól, hogy a tisztázó vita még csak sokára gyorsulhat fel, így a kimenetelét én már meg sem tapasztalhatom. Ezt a vitát azonban nem nekem, hanem a szaktudományok avatottjainak kell lefolytatniuk. A vetélkedés csak az azonos súlycsoportba sorolható felek között lehet tisztességes, hiszen nem

képzelem magam tudósnak, nem vagyok egyik olyan szakterületnek sem képzett szakértője, amely területek művelőinek alkotó módon együtt kell működniük, hogy a fő- és részletkérdéseket egyaránt felülvizsgálat alá vessék, s annak eredményeként a felmerülő kérdésekben megfogalmazhassák a tudományosnak tekinthető álláspontot. Az én munkám talán itt véget is ért, hiszen az lényegében kérdésfeltevés volt.

Meggyőződésem, hogy koncepcióm támogatóinak a jövőben minden (!) forrásanyagot elő kell venniük, ismételten vizsgálat alá kell vonniuk, s a megfogalmazott tézisek tükrében ki kell alakítaniuk az arra vonatkozó korszerű álláspontot. (Mindenek előtt abban a kérdésben, hogy részben vagy egészében nem hamisítványok-e.) Az eddig lerágott csontnak tekintett források alapján korábban megfogalmazódott álláspontokat ismételgetni nem érdemes, azokat legalább olyan erős kritika alá kell vetni, mint az én téziseimet.

Mivel bízom a Nagyúr ellen folytatott szabadságharcnak (idővel) kedvezően alakuló kimenetelében, határozottan úgy érzem, az ókor és a középkor történetével kapcsolatos tudományok művelői nagy jövő előtt állnak. Reményeim szerint nemcsak a kutatás, hanem az ismeretterjesztés elhivatottjai is óriási felfutásra számíthatnak.

TÁRGYMUTATÓ-MELLÉKLET

„a sátán egyik trükkje, hogy elhiteti az emberekkel, nem is létezik”

(Charles Baudelaire)

(A Második könyv mellékletének folytatása.)

Integrált kronológia – III.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A norvég Szőke Harald meghódítja az Orkney-szigeteket, s autonom norvég grófsággá fejleszti (27)	875	1020
Német L. Károllyal osztozik Provence-on, Burgundián (48, 69)	864	1020
A Pireneusokban felszentelik a Saint-Martin du Canigou-t, egy többtámaszú boltozattal ellátott templomot (I/9)	1009	1020
Magyarország D-i határa egy szakaszon elér a Száváig (47)	1009	1020
A Vietnam és Kambodzsa területén fennálló Huan Wang (korábbi Csampa) Királyság kínai segítséggel ellenáll a khmer hódításnak, Indrapura központtal újjászerveződik (171)	875 k.	1020 k.
Szent István megalapítja a bakonybéli kolostort (44)		1020 k.
Szent István megalapítja a Veszprém-völgyi görög rítusú apácakolostort (44)	1009 k.	1020 k. 1020 k.
„Idegen” (magyar?) csapatok (talán kalandor lovagok) jelennek meg Ny-pannóniában (48)	865	1021
Német Lajos felosztja birtokait a fiai között (48, 69)	865	1021
„Szászország” (frank telepesekkel benépesített területrész) örökletes hercegséggé alakul át (Madarász Henrik) (48, 69)	910	1021
Aba Sámuel feleségül veszi Szent István lánytestvérét (48)	1010 k.	1021 k.
Zoborhegyen, Zoerard halála után a tanítványa, Benedek rablók áldozatául esik, holttestét a Vág medrébe dobják (32)	1010 k.	1021 k.
A Morva-mezőt I. István visszacsatolja Magyarországhoz (32)	1010 k.	1021 k.
Ny-Tibet, a buddhisták elkülönült országa nem képes egységesnek megmaradni, két rivális államra bomlik (II.) (110)	910 k.	1021 k.

A kalandor lovagok támadásai elől a Magyar Királyság határvédelme visszahúzódni kényszerül (48, 70)	910-től	1021-től
Madarász Henriket szász hercegként emlegetik (I.) (69)	910-től	1021-től
A tibeti Nyimamgon (Tabgacs-dinasztia) elhagyja az országot, Ngariban alapít királyságot, később elfoglalja Purangot is (110)	910 után	1021 után
Nagy Alfonz király halálával a gót Asturia megroppan (88)	910 után	1021 után
II. Szent Henrik német király hatalma megerősödik (69)		1021 után
A Magyar Királyság kiüríti a Vág-Nyitra közét (48, 69)		1021 - 1027
Öreg Edward várakkal erősíti K- és É-Anglia területét. Merciai Ætelflaed, Nagy Alfréd lánya tíz erődvárost alapít. Szövetségre lép a skótokkal, hódoltatja a yorki vikingeket (90)	910 - 916	1021 - 1027
II. Fruela, Asturia utolsó uralkodója (88)	910 - 924	1021 - 1035
Cirill és Metód a délvidéki Morvaországból Mosaburgba utazik, – a pápa engedélyezi számukra a szláv liturgia alkalmazását, és megáldja tevékenységüket (48)	866	1022
Karoling-normann csatározások a Szajna torkolatvidékén. Rollo vezér megszerzi Normandia területét (66)	911	1022
Dicsőséges Ottó halála után a német hercegek maguk közül Konrádot (frank herceget) emelik trónra (70)	911	1022
A Fátimidák először támadják a részben Bizánc, részben az Aglabidák kezén lévő Szicília szigetét (167)	911	1022

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Indravarman, Huan Wang királya a rizstermelés előmozdítására kiterjedt öntözőcsatorna-hálózatot építtet (171)	877 - 890	1022 - 1035
Alán és türk-kazár büntetőhadjárat a sztyeppe népei ellen (36)	912 k.	1023 k.
Az Aglabidák elfoglalják Szirakuzát (14, 93)	878	1023
Madarász Henriket szász hercegként emlegetik (II.) (69)	912-től	1023-tól
III. Abd-ar-Rahman a cordobai emír (I.) (88)	912-től	1023-tól
Büntetőhadjárat és kiterjedt belháború Kazáriában, a szabírok és kabarok maradékai is kivándorolnak az Etelközbe, a bolgárok pedig Volgai Bolgárországba igyekeznek (59)	912 - 880 k.	1023 - 1025 k.

I. Nagy Ottó élete. (Madarász Henrik fia, Dicsőséges Ottó unokája) (69)	912 - 973	1023 - 1084
Villásszakállú Sven sikeres támadása Anglia ellen. Csaknem egész Angliát hódoltatja, Londont is veszélyezteti (90)	1013	1024
Al-Hakám al-Musztanszír halála után: Cordoba válságba jut, a DNy-Andalúzia jelentős részén uralkodó Muhammad ibn Abbád kádi magához ragadja a hatalmat Sevillában (88)	1013	1024
Elkészül Zalavár monostorának (hamis?) alapítólevele (44)		1024
Vitéz Bolesław koronát kap a pápától, így megszervezheti a lengyel érseki egyházat, melynek központja Gniezno (117)		1024
Arnulf egy portyázó (kalandor/magyar?) sereget legyőz az Innfolyó mentén (48)	913	1024
Besenyő térfoglalás, az Azovi-tenger É-i partján fekvő területek besenyők általi elfoglalása (36, 59)	913	1024
Az Árpád-magyarok az Etelközben, a Dnyeper és az Al-Duna közötti térben húzódnak Ny-felé (76)	913	1024
Az Árpád-magyarok és a besenyők Oleg idejében vonulnak Nyra a Dnyeper vidékén, „Kijev alatt” (36, 59)	879 után	1024 után
I. Mihapála uralma. – Elveszti a Gurdzsára-Pratihára Királyság fővárosát, de ÉK-en visszaállítja a Pála-ház hatalmát (168)	913 - 943	1024 - 1054
Rurik halála után Oleg nagyherceg uralkodik Ruténiában (59)	879 - 912	1024 - 1057
Újabb viking hódítás Britanniában (90)	914	1025
A Temzétől É-ra élő népek Villásszakállú Svent ismerik el Anglia uralkodójául, aki azonban ekkor meghal (90)	1014	1025
Szent Gellért lemond a velencei monostor apáti rangjáról, két társával együtt hajóra száll, hogy a Szentföldre menjen (45)	1014	1025
Az Al-Duna vonalánál az Árpád-magyarok és a balkáni bolgárok területe szomszédossá válik (49)	880	1025
Idegenek (kalandorok/magyarok?) a Morva-mező térségében, a morvák szövetségeseiként harcolnak (48)	880	1025
A pápa Metódot Pannónia (Sirmium) érsekévé szenteli (49)	869 k.	1025 k.
Metód Rómából pápai legátusként tér vissza Pannóniába (49)	869 k.	1025 k.
Boldog Mór megírja a zoborhegyi remeték legendáját (32)		1025 k.

Metód Konstantinápolyba megy titkos pápai küldetésben (49)	880 k.	1025 k.
Metód találkozik az Árpád-magyarokkal az Etelközben (76)	880 k.	1025 k.
A források említenek ruszinokat az ÉK-i Kárpátoknál (195)	880 k.	1025 k.
Belháború Kazáriában, a Kazáriában rekedt szabír, onogur és kabar népmaradványok kivándorolnak az Etelközbe (36)	880 k.	1025 k.
A besenyők feltűnnek a Krímben (57, 75)	914 k.	1025 k.
Magyarország készen áll Árpád magyarjai befogadására (73)	1010-es évek közepe	1020-as évek közepe
I. Nagy Knut a meghódított angolszász területek királya. Londont az ország központjává teszi (90)	1014-től	1025-től
A Tang-dinasztia már csak önmaga árnyékaként létezik (110)	880 után	1025 után
Berengár körül képződött hatalmi tömörülés megerősödik (49)	914/915	1025/1026

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Dániában II. Harald Svensson ül a trónon (90)	1014 - 1018	1025 - 1029
Jámbor Róbertet a saját fiai le akarják taszítani a trónról (65)		1025 - 1031
I. Nagy Knut Anglia és Norvégia királya, aki élete végén magát Dániát is uralja (90)	1014 - 1035	1025 - 1046
Az ír főkirály halála után a normann megszállók masszív uralmat valósítanak meg Írországban (39, 170)	1014 - 965	1025 - 1076
Arnulf száműzöttként Magyarországon tartózkodott (75)	915-ig	1026-ig
Rasztiszlávot Regensburgban kivégzik, utóda Szvatopluk (49)	870	1026
Meghal Cirill (49)	870	1026
A Karoling K-i Birodalom folytatásában reménykedő körök a merseni szerződés megkötését szorgalmazzák (70)	870	1026
A K-i Frank Birodalom salzburgi papjai a császárhoz fordulnak, mivel attól tartanak, hogy „elvesztik” a Karintiára és Pannónia Inferiorra kiterjedő joghatóságukat (49)	870	1026

Elkészül a Conversio Bagoariorum et Carantanorum (A bajorok és karantánok megtéréséről) c. forrásmű, mely szerint avarok és gepidák is élnek a Kárpát-medencében (II/66, II/181, II/251)	870	1026
Szent István király készül a korszakos változásra, az Árpádmagyarság bejövetelére (49)		1026
Szent Gellért megszakítja zarándokútját a Duna-tájon, hogy végleg ott is maradjon. Pécsett találkozik Szent Istvánnal (45)		1026
Metód megjelenik az Al-Duna térségében (49)	870 k.	1026 k.
Megjelenik a Szent Római Birodalom és/vagy a Német-római Császárság két csírája Közép-Európában (70)	910-es évek közepe	1020-as évek közepe
Metód püspök az Al-Dunánál tárgyal Árpád-magyarokkal (51)	881/882	1026/1027
A magyarok Arnulffal szövetségben harcolnak a Morva-mező és Bajorország kalandor lovagoktól való megszabadításáért (50)	915/916	1026/1027
A K-i frank hatalom felkéri a szövetséges bolgárokat, szüntessék meg a morvák sóval való ellátását (50)	882	1027
Karlmann Bajorország jövőjét Konrád és Henrik egymás elleni kijátszásával próbálja alakítani (70)	871	1027
Karlmann ismét megkísérli országrésze elszakítását a Birodalomtól, igyekszik véget vetni Kocel (Mosaburg) uralmának (50)	871	1027
Metód ismét Mosaburgban tartózkodik, ott azonban Ermanrich passaui püspök elfogatja, börtönbe záratja (50)	871	1027
Székely István krónikája szerint a magyarok „kijövetele” (51)	871	1027
Egy Fátimida offenzíva sikerrel jár, beveszik Palermót (167)	916	1027
Arnulf ellenségeit erősítik a hozzájuk csatlakozó morvák, a Regensburgot visszafoglalni igyekvő csapatokat K-re űzik (50)	916	1027
A kitájok megalapítják önálló államukat (111)	916	1027
A tibetiek saját időszámításának esetleges bevezetése (?) (154)		1027
A kitájok és a jugurok közösen küldenek követséget Mahmud Gaznavida uralkodóhoz, javasolva szövetség létrehozását (111)		1027
A kitájok megalkotják az ún. „nagy kitáj írást” (111)	916 k.	1027 k.
Oleg Novgorodot és Kijevet egyaránt birtokolja, – a hatalmas varég állam vezetője uralja a jelentős óorosz törzseket (59)	882-től	1027-től
Arnulf ismét Magyarországon tartózkodik (50)	916/917	1027/1028
A magyarok Regensburgban hatalomba segítik Arnulfot (70)	916/917	1027/1028

A kalandor lovagok morva segédcsapataikkal az ÉNy-i Kárpátok hegyei között eljutnak a felvidéki Nyitrára (50)	871/872	1027/1028
Konstantinápoly sikertelenül kapacitálja az Árpád-magyarokat, hogy segítsék a balkáni bolgárok elleni bizánci hadjáratot (76)	917	1028
A varégok betörnek Kubán térségébe (Lebédia területére) (59)	883	1028

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kazárok uralma alól a rademicsek, szeverjánok és drevljánok varég uralom alá kerülnek (59)	883	1028
A bolgárok támadják a Maros–Tisza vonalon sót tutajoztató morvákat, – a morva had betör a Magyar Alföldre (50)	883	1028
Kezdődik a magyarok bejövetele a Kárpát-medencébe (53, 54)	883	1028
Kálti Márk szerint Atilla halála után 100 év elteltével (valójában 91 év elteltével) zajlik le a bejövetel (53, 54)	872	1028
Kézai Simon szerint a bejövetel éve (53, 54)	872	1028
III. Bermudo leóni király (87)		1028 - 1037
Bajor IV. Henrik végleg eltűnt a politika színpadáról (70)	918-ra	1029-re
Az Árpád-magyarok uralják a Kárpát-medence ÉK-i sarkát (77)	873	1029
Metód a Szentszék közbenjárására szabadul a fogságából (74)	873	1029
Álmos fejedelem egy Kijevtől É-ra, ÉK-re vívott csatában vereséget szenved a varégoktól (52, 60)	884	1029
Az Árpád-magyarok kijövetele Anonymus szerint (51)	884	1029
Az Árpád-magyarok megérkezésének éve az 1811-es szegedi kalendárium szerint (51)	884	1029
Meghal merciai Ætelflaed, Nagy Alfréd lánya, Mercia királynője. Saját lánya, Ælfwynn követné a trónon, de nagybátyja, Wessexi Idős Edward ragadja magához a koronát (90)	918	1029
Meghal I. Konrád, hatalmát Madarász Henrik örökli meg (71)	918	1029
Madarász Henrik szabályozza a trónöröklés módját, s ezzel a birodalom felosztásának tilalmát rögzíti (70)	929	1029
Álmos pozíciója, az alánok sikerei miatt (?) megrendül (60)	918 k.	1029 k.

A magyarok még a sztyeppén tanyáznak az Atil és a Duna közén, és országuk nagyjából 360 ezer km^2-es (76)	918 k.	1029 k.
A Morvaország néven ismeretessé vált terület Ny-i fele a cseh Oldřich herceg (illetve fia, Břetislav) uralma alá kerül (117)		1029 - 1031
Wessexi Idős Edward Merciát is ellenőrzése alá vonja, legyőzi a K-angliai dán seregeket, meghódítja Northumbriát (90)	918 - 924	1029 - 1035
Nagy Sancho navarrai király egyben Kasztília királya is (88)		1029 - 1035
A lengyelek kivonulnak a későbbi Morvaország területéről, ami így a Přemyslida cseh herceg, Břetislav kezébe kerül (32)	1019	1030
Bolesław megpróbálja feltartóztatni Lengyelország erózióját, megtámadja a német tengermelléket, felégeti Hamburgot (117)		1030
Madarász Henriket trónra emelik (70)	919	1030
Berengár itáliai királyt a pápa császárrá szenteli (75)	919	1030
Berengár friauli fejedelmet, mivel kihalt az itáliai Karoling-ág, egy pápa feltehetőleg császárrá szentelheti (75)	874	1030
Meghal Metód (74)	885	1030
Tibetben, Amdó vidékén újra terjesztik a buddhizmust régi formájában, ami Padmaszambhava korára nyúlik vissza (110)	885 k.	1030 k.
Megszűnik az Abbászida befolyás a Pireneusi-félszigeten (88)	885 k.	1030 k.
A német területek II. Henrik („Szász”-dinasztia), illetve II. Konrád (Száli-dinasztia) ellenőrzése alatt állnak (117)		1030 k.
A Felvidéken gyülekező morvák támaszpontja a Vág-Nyitra köze területe „Morvaország” elleni támadásaikhoz (70, 74, 118)	874-től	1030-tól
Balkáni Bulgária É-i határvidékén élő tutajosok a tordai, kolozsi és dési sóaknákból úsztatják le a sót a Maroson (77)	1020-as évek	1030-as évek
Álmos vezér követséget küld Bagdadba, hittérítőket kér, javasolja, hogy a Kalifátus építsen országa D-i határán erődöt (60)	919/920	1030/1031
A Frank Birodalom területén mindössze 40 piac működik (I/8)	919	1030
I. Berengár császár uralma Itáliában (84)	919 - 925	1030 - 1036

Csanád vezér Ajtony első embere volt (81)	1020-ig	1031-ig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
II. Malcolm skót király Knut dán király hűbérese lesz (90)		1031
Konrád Lengyelországba vezet hadjáratot, s utóda (fia), azaz III. Henrik fényes győzelmet arat Lausitznál. Bolesław kénytelen cseh ellenőrzés alatt álló területre menekülni (117)		1031
Madarász Henrik Lotaringia hovatartozása ügyében összetűz (Együgyű) Károly Ny-i Karoling királlyal (71)	920	1031
Az Árpád-magyarok elhárítják a bizánciak felkérését, hogy támadjanak a besenyők ellen (77)	920	1031
Berengár király csatába hívja a magyarokat. Tarhos herceg ellenfelei burgund és lombard hadak (75)	920	1031
Létrejön a bonni birodalom-felosztási szerződés. Lotaringia, valamint Köln és Trier a K-i Birodalomhoz kerül (71)	875	1031
Német Lajos a fia, Karlmann fejére akarja tétetni a császári koronát. Tervét megakadályozta Kopasz Károly, aki Páviában királlyá, majd Rómában császárrá koronáztatja magát (75)	875	1031
Árpád előőrsei már a Maros felső folyásánál járnak (74)	875	1031
A bizánci hitű Csanád áttér a latin keresztségre, felajánlja, hogy felveszi a harcot Ajtony ellen (74)	1020 k.	1031 k.
A bajorok megszállják a Fischa és a Lajta vidékét (32)	1020 k.	1031 k.
Oldřich cseh fejedelem kiterjeszti fennhatóságát a későbbiekben Morvaországnak nevezett területre (32)	1020 k.	1031 k.
III. Abd-ar-Rahman a cordobai emír. Megveri León és Navarra egyesült haderejét (II.) (89)	920-tól	1031-től
A kitájok alkalmazzák az ún. „nagy kitáj” írásrendszert (111)	920 után	1031 után
Břetislav győzelmet arat Lengyelország területén, és hódításaira alapozva megpróbál kitörni német függősége alól (117)		1031 után
I. Henrik francia király a testvérének, Róbertnek ajándékozza a Burgundi Hercegséget (66)		1031/1032
Mosaburg többé már nem egy szláv őrgrófság központja, az új őrgróf talán egy bajor arisztokrata (74)	875/876-től	1031/1032-től

I. Henrik francia király uralma (Jámbor Róbert egyik fia) (66)		1031 - 1060
Német Lajos Karlmannt Itáliába küldi, hogy megdöntse a Páviai Királyságot (75)	876	1032
Német Lajos meghal, Ifjabb Lajos követi apját a trónon, közben Karlmann is Bajorország egy részének a királya (75)	876	1032
Arnulf az egyház menedékébe húzódik (71, 75)	921	1032
Egy a magyar kontingens is támogatja Itáliában a K-i frankok hanyatló hatalmát (75)	921	1032
Rudolf burgundi király és Burchard sváb herceg Berengár ellen fordul. Berengár magyarjai Brescia mellett legyőzik őket (75)	921	1032
Madarász Henrik Regensburgot ostromolja. A sváb és a bajor nemesség erre elismeri Madarász Henrik uralmát (71, 75)	921	1032
Megkötik a regensburgi szerződést. Ebben Arnulf elismeri Madarász Henrik hatalmát, és a Bajor Hercegség alárendeltségét a K-i (immár Német) Birodalomnak (71)	921	1032
III. Henrik Bolesław távollétében segíti Bezprym herceget, vazallusát a lengyel trónra. Négy részre osztja fel Lengyelországot, az egyes országrészek vezetői Bezprym testvérei (117)		1032
Az Árpád-megyarság kiterjeszi az uralmát Erdély és a Felvidék nagy részére (77)	887/888	1032/1033
Madarász Henrik terjeszkedik (Elbától K-re) szláv földön (117)	932/933	1032/1033
Burgundi Rudolf Berengár kiszorítása után király Páviában (76)	921 - 933	1032 - 1044
A burgundi hercegek sora őrzi a hercegség függetlenségét (66)	921 - 1363	1032 - 1363
Lezárul a miniatúrafestészet Karoling korszaka (I/10)	877, vagy már 920 k.	1033, vagy már 1031 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Regino apát ír az Árpád-magyar balszárny D-i hadjáratáról. A D-i sereg a morvák által ellenőrzött területekre hatol be (77)	888	1033
Kopasz Károly uralma véget ér (65, 68, 71)	877	1033
Róbert herceg megtámadja és legyőzi Karoling Károlyt (66)	922	1033
Együgyű Károly uralma véget ér (65, 68)	922	1033

Ibn Fadlan (korábbi információk alapján) a Volga és az Urál közé helyezi az úzok mellett élő besenyők népét (56, 57, 76)	922	1033
Álmos ismét magához ragadja a kezdeményezést, jelentős győzelmeket arat, megújítja Volgai Bolgárországot (60)	922	1033
Álmos magyarjai még az „Atil” (Dnyeper?) folyó vidékén élnek, a volgai bolgárok országa irányában tájékozódnak (76)	922	1033
Berengárral szövetségben magyar csapatok harcolnak Verona, Apulia, Otrantó, Nápoly és Róma környékén (76)	922	1033
Arnulf megpróbálja helyreállítani a bajor önállóságot (71)	922	1033
Arnulf megpróbálja visszaszerezni Bajorországot. (Ehhez kapcsolódik a magyarok Regensburgi kudarca „Riadénál”) (75)	922	1033
A magyarok Merseburg városáig vonulnak, ahol szembetalálják magukat Madarász Henrik erős hadával. Harc nélkül távoznak el, még foglyaikat is visszahagyják (71, 76)	933	1033
A csehek lényegében elhódítják Kis-Lengyelországot (117)	877 k.	1033 k.
Már formálódik az Areláti Királyság, vagyis az egyesült Alsó- és Felső-Burgundia (66)	933 k.	1033 k.
Karoling (Együgyű) Károlyt elzavarják a saját alattvalói, így elmenekül Lotaringiába (66)	922 k.	1033 k.
A volgai bolgár uralkodó neve Almis ibn Selkej formában ismeretes a muzulmán földrajzi irodalomból (60)	922-től	1033-tól
Savoya önálló politikai entitás (65)		1033 után
A K-európai sztyeppe Ny-i vége már varég-bizánci, bizáncibesenyő, varég-oguz, bizánci-úz háborúk színterévé válik (57)	888/889-től	1033/1034-től
Hebegő Lajos Ny-i frank király (66)	877 - 879	1033 - 1035
A történetírás adós a mosaburgi helytartó személyével (74)	877 - 884	1033 - 1040
Az Árpád-magyarok K-Európából a Kárpát-medencébe való elvonulása az orosz emlékezet szerint (51, 60)	888 - 898	1033 - 1043
Gellért apát Imre herceg felnőtté válásával visszavonul, s Bakonybélen éli remeteéletét (82)	1023	1034
Német nyomásra Břetislav kénytelen megalázkodni (117)		1034
I. Henrik egyezkedni próbál Karoling Károllyal Lotaringia (Rajna menti területek) hovatartozásáról (66)	923	1034
A száműzött Karoling Károly a normannokkal szövetkezne, de fogságba kerül (66)	923	1034

Burgundi Rudolf megnyeri háborúját Berengár ellen (76)	923	1034
Savoya a Burgundi Királysághoz csatlakozik, s igy Burgundia már igen erős. Uralkodói a Savoyai-házból kerülnek ki (65)	934-től	1034-től
Egy magyar kontingens Velence térségében harcol (76)	923/924	1034/1035
Súlyos harcok árán Árpád kapitányai beveszik Nyitrát, s az ettől Ny-ra elterülő vidék is a kezükbe kerül (78)	889/890	1034/1035
I. Jasavarman khmer király uralma. A Phnom Bakheng-dombon (Angkor) építtet szentélyt, s köré szervezi Rolusz városát (171)	889 - 900	1034 - 1045
Burgundi Rudolf királyként uralkodik a Ny-i Frank Birodalom számottevő részén. Elsősorban a normannok ellen küzd (76)	923 - 936	1034 - 1047
Hetzelburg/Arnulfsfeste erődítményénél (Mosaburg közelében) Arnulf udvartartást létesít (74)	879	1035
„Karintiai” Arnulf megkapja a Karintia hercege címet (74)	879	1035
Karlmann elveszíti itáliai és bajorországi területeit (71, 76)	879	1035

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
III. Abd-ar-Rahman a cordobai emír. Elfoglalja és lerombolja Pamplonát, vagyis Navarra frank befolyás alatt álló részét (88)	924	1035
Árpád É-i serege Szilézián keresztül vonul Madarász Henrik ellen, aki Werla várában húzza meg magát (78)	924	1035
Zuárd kapitány az Árpád-magyarság D-vidéki hadműveletei kapcsán kerül Ny-ra, a páviai hadjárat élére (77)	924	1035
Rajna-vidéki fejedelmek II. Konrádot emelik trónra (71, 78)	1024	1035
A hispániai dinasztiák elkülönülnek. III. Garcia navarrai, I. Ramiro aragóniai, I. (Nagy) Ferdinánd kasztíliai király (88)		1035 után
Meghal Berengár itáliai király (76, 77)	924/925	1035/1036
Bíborbanszületett Konstantin szerint a besenyők benépesítik a magyarok korábbi K-európai területét (az Etelközt) (57, 76)	890/891	1035/1036
Már nem tartózkodik Árpád-magyar haderő az Etelközben (76)	890/891	1035/1036
III. Lajos Ny-i frank király (66)	879 - 882	1035 - 1038

Aachen építészeti sokfélesége még nem létezhetett (I/9)	1025 előtt	1036 előtt
Meghal a lengyel Bolesław, utódai nem vehetik fel a korábban megszerzett királyi címet (117)	1025	1036
I. Břetislav cseh herceg befejezi Kis-Lengyelország és Szilézia elfoglalását, majd kifosztja Nagy-Lengyelországot is (117)		1036
Meghal Álmos, a volgai bolgárok ura (Árpád apja) (60)	925	1036
Berengár itáliai király hatalmát Provence-i Hugó örökli meg, magyar segédcsapatok támogatják. Toscanát és Apuliát dúlják, Tarantó és Oria városokat támadják (77)	925	1036
Meghal Madarász Henrik (71)	936	1036
Lemondatják Karlmannt (Német Lajos fiát) (71)	880	1036
A ribemonti szerződésben meghatározzák (Ifjabb Lajos elképzelései szerint) a két Karoling Birodalom határát (71)	880	1036
Arnulf felkéri az Árpád-magyarokat, hogy a Kárpát-medence Ny-i térségét fenyegető morvák ellen harcoljanak (79)	880	1036
Árpád egyességet köt Szvatoplukkal, folyosót nyit a morváknak, amelyen át a mai Morvaország területére juthatnak (79)	880	1036
Az Árpád-magyar É-i hadsereg Salzburgnál tűnik fel, s csap össze egy jelentős erőcsoporttal (78)	880 k.	1036 k.
Magyarországon Ajtony ellen nagy hadjáratot kezdenek a király emberei, ezzel Szent István a hatalmát kiterjeszti a Tiszáig (78)	1025 k.	1036 k.
II. Konrád eltávolíttatja Orseolo Ottó velencei dózsét (Szent István sógorát), hogy helyére saját jelöltjét ültesse (78)	1025 k.	1036 k.
Árpád hadserege a Tisza, a Sajó, a Zagyva, a Maros és a Sebeskörös völgyén, ill. a Meszes-szoroson át eléri az Alföldet (78)	891/892	1036/1037
II. Mieszko uralma (Piast-dinasztia). Krakkóban székel (117)	1025 - 1034	1036 - 1045
Æthelstan (Ælfwynn nagybátyja) a wessexi trónon. Elfoglalja Berniciát, visszaszerzi Essexet, London vidékét (90)	925 - 940	1036 - 1051

A magyar–morva szövetség a Ny-i Kárpátokon túl (Bécs térségében) csap össze a „frankokkal” (Fekete Henrik hadaival) (79)	881	1037
Az erdélyi sóaknák ügyében Arnulf egyezkedik a bolgár Vladimirrel, a bolgárok beszüntetik a sószállítást a morvák felé (77)	892	1037
A feltörekvő Kasztília átmenetileg magába olvasztja León területét, majd kiszorítja a mórokat a Duero völgyéből (89)		1037
Az Idríszida marokkói államokat a Fátimidák döntik meg (92)	926 k.	1037 k.
Maszúd Gaznavida uralkodó helyzete megrendül, államából az oguzok egyre nagyobb területeket hasítanak ki, uralma Afganisztánra és Pandzsábra korlátozódik (24, 150)		1037 - 1041
Vastag (Kövér) Károly elvileg Ny-i Karoling császár (71, 75)	881 - 887	1037 - 1043
A Fátimida kalifátus kezdetben csak az Idríszidáktól és a Rusztamidáktól elhódított területeken uralkodik (201)	926 - 909	1037 - 1054

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
I. Nagy Ferdinánd León és Kasztília uralkodója is (89)		1037 - 1065
I. (Megújító) Kázmér száműzött lengyel fejedelem cseh-ellenes szövetségre tesz javaslatot Henriknek, II. Konrád fiának (117)		1038
Břetislavot lemondatják Lengyelországi hódításairól (117)		1038
Bölcs Leó uralmának első éve (I/267)	893	1038
Simeon bolgár fejedelem, Borisz fia trónra lép (121)	893	1038
Simeon cár hadserege Konstantinápolyt ostromolja (77)	893	1038
II. Konrád Rómában császárrá koronáztatja magát (71, 78, 117)	1027	1038
Besenyő betelepedés a Kárpát-medence egyes körzeteibe, így a D-Alföldre is (79)	1027	1038
Szent István nem engedi át országán Konrád Konstantinápolyba küldött követségét, amit a strassburgi püspök vezet (79)	1027	1038
Lemondatják Ifjabb Lajost (Német Lajos fiát) (71)	882	1038

Bizáncnak sikerül szembefordítania egymással az Árpádmagyarok D-i hadseregét és a Bolgár Birodalmat (79)	893/894	1038/1039
II. Konrád a nagyobbik fiát, Henriket bajor herceggé emeli (78)	1027/1028	1038/1039
III. Karlmann Ny-i frank király (66)	882 - 884	1038 - 1040
Az Árpád-magyarok bevonulása a Kárpát-medencébe, – Bíborbanszületett Konstantin császár szerint (51)	893 - 897	1038 - 1042
Bogumil vallásújító pap tevékenysége Bulgáriában (123)	927 - 968	1038 - 1079
Szvatopluk hadserege Pannóniát pusztítja (79)	883	1039
Egyes magyar csapatok (Árpád-magyarok) a morvákkal szövetségben németek (bajorok), míg a magyar királyi csapatok frank szövetségben a morvák ellen harcolnak (79)	894	1039
Simeon Hadrianapolisznál szétver egy bizánci zsoldba szegődött „kazár” (besenyő, magyar?) hadsereget (121)	894	1039
Árpád-magyar csapatok legyőzik Simeon hadát, de Simeon bizánci területeket hódít el Makedóniában, Thrákiában (79)	894	1039
Egy Bölcs Leóhoz társított napfogyatkozás (I/267)	894	1039
Egy napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		1039
A magyar királyi csapatok eljutnak a Tiszántúlra (79)	1028	1039
A besenyő Gyula – Szent István király seregével versengve – a Maros vidékén legyőzi Ajtony bolgár despotát (121)	1028	1039
II. Konrád a fiát, Henriket német királlyá választatja (71, 117)	1028	1039
III. Abd-ar-Rahman cordobai emír felveszi a kalifa címet, formálisan is elszakad az Abbászidáktól, ezzel az állam emirátusból kalifátussá fejlődik, Toledo a fővárosa (89)	928	1039
Feltűnik, és jelentős szerepet visz Európa történelmében „Fekete” Henrik (71)	928	1039
A Kárpát-medence politikai egysége helyreállításának egyik döntő mozzanata az Ajtony elleni győzelem (81)	1028 k.	1039 k.
Szent István király létrehozza Magyarország új püspökségét Marosváron, s annak vezetésére Gellértet szemeli ki (82)	1028 k.	1039 k.
Arnulf Pannonia Oriens (Frank-Pannónia) kormányzója (74)	883-tól	1039-től

Kihantolják és elviszik Gnieznóból Szent Adalbert földi maradványait, majd Prágában örök nyugalomra helyezik (117)	1039 - 1030	1039 - 1041
Bajor csapatok Konrád kívánságára a magyar gyepűt pusztítják. A magyarok hadat küldenek a bajor gyepű pusztítására (80)	1029	1040
Magyarország ÉNy-i területeit Břetislav cseh herceg is háborgatja, hadserege megszállni készül a morvák letelepítésére kiszemelt területét (Morvaországot) (80)	1029	1040
Vége a Nara-korszak, kezdődik Japán Heian-korszaka. A japán írónők a kínairól áttérnek a japán nyelv alkalmazására (I.) (64)	784	1040

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A bolgár-magyar háború véget ér. Árpád fia, Levente átmenetileg elfoglalja Pereszljavecet, a bolgár fővárost (79, 121)	895	1040
Szvatopluk általános támadást indít, nem csak Csehországot igyekszik lebírni, hanem betör Kis-Lengyelországba is (118)	884	1040
A szlovén Braszláv vezeti a frankok seregét a morvák ellen (79)	884	1040
Gyula besenyő törzse Moldva területéről Erdélybe költözik (85)	940 k.	1040 k.
Břetislav sietősen távozik a lengyel területekről (118)	1029 k.	1040 k.
A csehek bekebelezik a későbbi Morvaország területét (80)		1040 k.
Az (első) Gurdzsára-Pratihára Királyság összeomlik (168)		1040 k.
Bizánc és Bulgária békét köt egymással (121)	895 után	1040 után
A magyarság tovább folytatja támadásait a Kárpát-medencében hatalmaskodó Salán bolgár vezér ellen (121)	895 - 897	1040 - 1042
„Dzsingisz kán falának” építése (radiokarbonos vizsgálat szerint). – A fal a mongol kitájok alkotása lehet (112)		1040 - 1060
A „honfoglalás-kor” magyar „előkelőinek” temetkezései (194)	895-től, 10. sz. végéig	1040-től, 12. sz. elejéig
Az Árpád-magyar balkáni hadműveletek célja Bulgária és Bizánc hadainak a Kárpát-medencétől való távoltartása volt (77)	885 előtt	1041 előtt

A Cordobai Kalifátus elfoglalja ÉNy-Afrika jelentős részét (89)	930	1041
Arnulf békét köt Szvatoplukkal, és tűri, hogy a morva vezér Alsó-Pannónia egy részét megszállva tartsa (80)	885	1041
Szent Imre herceg már a Dux Ruisorum címet viseli (80)	1030	1041
Konrád császár sikertelen hadjáratot vezet Magyarországra. Břetislav a Duna bal partján Pozsony felé támad. A magyarok visszafoglalják a Bécsi-medencét és a Lajta-Fischa közét (83)	1030	1041
Břetislav hűségesküt tesz III. Henrik királynak, tehát Konrád fiának, a későbbi császárnak (117)		1041
Břetislav herceg megszállja a későbbi Morvaországot (80)	1030 k.	1041 k.
A besenyő Gyula-törzs a Keleti-Kárpátok külső oldaláról, – a Kölpeny és a Talmát törzzsel együtt – D-Erdélybe érkezik (83)	1030 k.	1041 k.
Bosznia népének az őseként egy besenyő törzs megérkezik a Balkán Ny-i felére (83)	896 k.	1041 k.
Szent István megszervezi Csanád vármegyét, és a Maros-vidéken latin rítusú püspökséget állíttat fel (csanádi püspökség) (82)	1030-tól	1041-től
A keresztény hitű normandiai uralkodó hatalma szinte nagyobb, mint a francia (Capeting) uralkodóé (179)	930 után	1041 után
A magyar politika III. Henrikkel szemben építi és erősíti a szövetséget a lengyelek irányában (117)	1030-as években	1040-es években
Az Árpád-magyarok a Sóvidéket, a Kis-Szamos mentét és a Maros középső folyását is belakják (82)	930-as évektől	1040-es évektől
III. (Vastag) Károly Ny-i frank király (66, 71, 75)	885 - 888	1041 - 1044
Megépül a charentei Lesterps temploma (I/9)	1030 - 1070	1041 - 1081
Megszületik Zolta fia Taksony (100)	931	1042
Besenyőket (kabarokat) telepítenek Ny-Magyarországra (83)	931	1042
A skót II. (?) Malcolm elismeri Knut dán király uralmát (198)	1031	1042
Szent Imre herceg baleset vagy merénylet áldozata lesz (83/84)	1031	1042
Árpád magyarjai megszállják Ó-Morávia K-i felét (a Belgrádtól É-ra eső terület) (81)	897 k.	1042 k.

A Ny-i Karoling Birodalom tkp. nem létezik, egykori területei jelentős részén Capeting I. Henrik uralkodik (72, 84)	1031-től	1042-től
Sikertelen merényletet követnek el Szent István ellen (84)	1032	1043
A K-i Karoling Birodalomban Arnulf kerül a trónra (72, 84)	887	1043
Bizánc Bulgáriával szövetkezik a magyarok (Gyula) ellen (121)	898	1043

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Magyar-besenyő támadás a bolgárok és Bizánc ellen, mivel bizánci katonák rátörnek a magyarok/besenyők szállásaira (121)	932	1043
A Cordobai Kalifátus Marokkó népét „iszlamizálja” (89)	932	1043
Kanmu japán császár Heiankióba teszi át a székhelyét. Vége a Nara-korszaknak, kezdődik Japán Heian-korszaka, Felszámolják a kínai befolyást (II.) (64, 109, 155)	794	1043
Japánban a vallási élet már nemcsak a kolostorokban zajlik, az udvari emberek nyíltszíni imádságokat tartanak látványos külsőségek között a Kamigamo- és a Simogamo-szentélyben (64)	794-től	1043-tól
A japán császárok névsora valószínűleg manipulált (155)	794 - 1179	1043 - 1179
A japáni datálások valószínűleg utólagos interpolációk (155)	794 - 13. sz.	1043 - 13. sz.
Besenyők uralják a Duna-deltát és az Al-Duna partvidékét (84)	933	1044
A magyarok Brenta-menti csatája Lambert itáliai trónkövetelő (Guido fia) ellen (Szovárd vezérletével) (84)	899	1044
Itália jelentős részén II. Berengár uralkodik (84)	888 után	1044 után
Lotaringiában Vörös Konrád herceg uralkodik (72)	944 után	1044 után
Burgundi/Areláti Királyság területe II. Konrád, a száli-frank dinasztia megalapítója alatt széles körű autonómiát élvez	1033 után	1044 után
Svájc területe a Német-római Birodalomhoz tartozik (245)	1033 után	1044 után

„Magyarok” (kabarok/kangárok) besenyőkkel együtt, bolgárokkal szövetségben legyőzik a bizánci hadakat (84, 121)	933/934	1044/1045
Arnulf a fiát, Eberhardot nevezi ki utódjának, s egy Verona irányában végrehajtott hadjárattal kiterjeszti uralmát Itáliára (84)	933/934	1044/1045
Arnulf megkíséreli Itália meghódítását. II. Berengárral egyezkedik, engedélyezi neki, hogy hűbéreseként uralja Itáliát (84)	888/889	1044/1045
Az Itáliában harcoló magyarok a telet Pó-síkságon töltik (84)	899/900	1044/1045
Az Arnulf és II. Berengár szövetségében Itáliában harcoló magyar csapatok Cambrai városánál érnek el sikereket (84)	934	1045
Gyula hadai Drinápolyt ostromolják, majd Trákia feldúlása után Konstantinápoly falánál táboroznak (85)	934	1045
I. Kázmér, a „Megújító” elvileg hazatérhetne magyarországi száműzetéséből (118)	1034	1045
Az egyiptomi Ibn Túlún fiát és utódját meggyilkolják, a K-i országrészben Mohamed ibn Tugdzs kerül hatalomra, akit közép-ázsiai hercegi címéről al-Ihsídként ismernek (93)	900 k.	1045 k.
Bizánc a birodalom balkáni perifériáinak stabilitását két erőközpont révén igyekszik biztosítani. K-en Trákia (a főváros hátországa), Ny-on Thesszália tölti be ezt a feladatot (84)	900 k.	1045 k.
A magyar csapatok a Duna két partján fejlődnek fel Bajorország irányában (85)	900 k.	1045 k.
Gyula megszállja a Szamos-mente egy részét (85)	900 k.	1045 k.
Szent Istvánnak sürgős megoldást kell találnia a morva kérdésre, mert Szvatopluk a Dunántúlt veszélyezteti (85)	1034 k.	1045 k.
Árpád vezérnek sürgős megoldást kell találnia a morva kérdésre, mert Szvatopluk a Felvidéket veszélyezteti (85)	889 k.	1045 k.
Gyula vezér kilenc évre békét köt Bizánccal (121)	934-től	1045-től
A síita arab Hamdanidák Szíria és Irak területének nagy részét uralják, aleppói és moszuli udvaruk kulturális központ (129)	934-től	1045-től
Guido ellenkirályként lép fel Itáliában II. Berengár ellen (84)	889-től	1045-től
A Csólák birodalmának fénykora, számos indiai győzelmi felirat szerint sorra legyőzik a „huna mandalákat” (168)	900 után	1045 után

Belháború zajlik Kínában és Kína hódítási területén a Tang-dinasztia elhúzódó válságával, bukásával összefüggésben (202)	900 - 960	1045 - 1071
A Hamdanidák uralkodnak Moszul és Aleppó központtal (144)	934 - 1030	1045 - 1130

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A horvátok – egyházi tekintetben a Szentszék, világi vonatkozásban a bizánci császár alatt – felújítják királyságukat (85)	890	1046
Dánia és Norvégia elkülönül, sőt a dánok területeinek egy részét a norvégok kezdik támadni (90)	1035	1046
Angliában Godwin, Wessex grófja segíti hatalomra Harald/Harold dán királyt (90)	1035	1046
Egyiptomban és Palesztinában az Ihsídidák uralkodnak. Az iráni származású dinasztia a jeruzsálemi Szent Sír-templom épületének egy részét erőszakkal mecsetté alakítja át (129)	935	1046
Normandia kezd „érdeklődni” Anglia területei iránt (90, 179)	935 k.	1046 k.
Lotaringiát bekebelezi I. Ottó (72)	935 k.	1046 k.
Árpád a fia, Zolta vezérlete alatt álló csapatokkal erősíti meg a Ny-i országrész védelmét. Zolta elsősorban a besenyőkre (kabarokra) számít, velük erősíti meg a határvidéket (85)	935-től	1046-tól
Gyula vezér (a Bizánccal fennálló béke idején) be-becsap „Bizánc” (valójában Bulgária) területére (121)	935-től	1046-tól
Norvégia egyik (?) királya I. Jóságos Hákon (90)	935-től	1046-tól
Norvégia egyik (?) királya I. Jóságos Magnus (90)	1035-től	1046-tól
Harald/Harold dán király uralma Angliában (90)	1035 - 1040	1046 - 1051
A Palesztinában hatalomra került al-Ihsíd dinasztiája, az Ihsídita-dinasztia Szíria és Palesztina területét uralja (93)	935 - 969	1046 - 1080
Lotaringia I. Nagy Ottó birtokába került (66)	936 előtt	1047 előtt
A magyar-besenyő csapatok megdöntik a D-vidéki ómorva államot, elfoglalják a D-vidéki Nyitra vidékét (85)	902-re	1047-re

Egy magyar-bolgár összecsapás, melyről óorosz forrásban olvashatunk (85, 121)	902	1047
I. Nagy Ottót német királlyá koronázzák (72, 118)	936	1047
Nagy Ottó a Szász K-i őrgrófság alapításával egyidejűleg létrehozza a Billung őrgrófságot. (A területet Ny-on az abodriták, ÉK-en a ranik és DK-en a polábi szlávok lakják) (118)	936	1047
Arnulf serege győz a normannok ellen, Leuven városánál (70)	891	1047
Az Aglabidák elfoglalják Taorminát (14)	902	1047
Ny-Európában a Karolingok megpróbálnak visszatérni a hatalomba, Laonban Tengerentúli Lajost koronázzák meg (72)	936 k.	1047 k.
Lambert ellenkirályként lép fel Itáliában II. Berengár ellen (84)	891-től	1047-től
Árpád-magyarok uralják a Kárpát-hazát – (Anonymus) (51/52)	903	1048
A szlovén Braszláv gróf vezeti Arnulf katonáit a morvák ellen. Elakad az ómorávai morvák átköltöztetése Morvaországba (86)	892	1048
A csehek Morvaországban kolostort alapítanak (Brünn) (117)		1048
Æthelstan király megveri a normannokat Brunanburchnál (179)	937	1048
A frank Eberhard, a lotaringiai Giselbert, valamint Friedrich mainzi érsek is Nagy Ottó ellen lázad (103)	937 k.	1048 k.
Szicília szigetén elkezdődik a két muzulmán dinasztia (Fátimidák, Aglabidák) csapatai közötti harc (167)	937-től	1048-tól
Formosus pápa (Guido és Lambert ellenfele) felkéri Arnulfot Itália egyesítésére, felajánlja neki a császári koronát (86, 103)	892/893	1048/1049
Folyamatban van a morvák magyarországi (Arnulf által is szorgalmazott) átvonultatása (118)	892/893	1048/1049
Dániát norvégok foglalják el (91)	1037/1038	1048/1049
Szent István király Fehérvárra helyezi át a székhelyét (85)	1037/1038	1048/1049
Az utolsó Aglabida, III. Zijádatalláh uralma Tuniszban (93)	903 - 909	1048 - 1054

Szent István Esztergomban hal meg, de Fehérvárott temetik el. Orseolo Péter kaparintja meg a magyar koronát (85/86, 118)	1038	1049

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Arnulf személyesen vezet át egy sereget az Alpokon az itáliai frontra, majd megszerzi Páviát és Milánót, elfoglalja a Pótól Éra eső területeket. – Közben vereséget szenved a morváktól (94)	893	1049
Szvatopluk csapatai behatolnak Magyarország központi részébe, megvetik lábukat a Duna–Tisza-köze É-i részén. Árpádmagyar egységek szállnak szembe a morvákkal (86, 118)	904	1049
Az itáliai akciókban magyar csapatok is részt vesznek (86)	938	1049
Muzulmánok virágvasárnap megtámadják a jeruzsálemi kereszténye ket, kifosztják a Szent Sír-templom keresztény felét (129)	938	1049
Nagy Ottó nagy birtoktesteket ad át az egyháznak, és ismét a bajorok saját hatalma alá vonásán fáradozik (94, 103)	938-tól	1049-től
Szvatopluk meghal. II. Mojmir lesz a morvák fejedelme (94)	904, 894	1049/1050
Árpád átkel a megyeri réven, beköltözteti elitcsapatait és udvartartását a Pilisbe, Atilla egykori várának területére (94)	904/905	1049/1050
Orseolo Péter Břetislav kérésére elfogatná Kázmér lengyel herceget, ám a magyarok a herceget a németekhez menekítik (94)	1038/1039	1049/1050

Magyar „S” végű hajkarikák, kígyófejes karperecek kora (194)		11. sz.
Magyarország D-i, Ny-i és É-i gyepűin élő, szolgálatot teljesítő székelyek elhelyezkedését a királyi hatalom módosítja (195)		11. sz.
A bajorok területén sok olyan kolostort újra kell alapítani, amelyeket e magyarok leromboltak (II/218)		11. sz.
A gregoriánus reformok nyomán Provence-ban, a püspöki és kolostori központokban jelentős templomépítés zajlik (244)		11. sz.
Karahanidák korlátozzák a Kimek Kaganátus uralmát, s fennhatóságuk alá vonják a közép-ázsiai sztyeppe lovas népeit (56)		11. sz.
A kimek dinasztiából kerülnek ki a Karahanida kagánok (56)	10. sz.	11. sz

Liutprand, Nagy Ottó diplomatája és történetírója (76)	10. sz.	11. sz
A Britannia É-i és K-i részén megtelepedett dánok saját törvényeik és szokásaik (Danelaw) szerint élnek (134)	10. sz.	11. sz
Elkészül a Szentírás-kereszt, Clonmacnois (38)	10. sz.	11. sz
Arab szerzők írásai szerint a morvák egyértelműen szlávok (18)	10. sz.	11. sz
A kumánok a türkmének földjére vándorolnak, az oguz terület K-i felére, – az oguzok pedig a besenyők földjére mennek (55)	10. sz.	11. sz
Magyarország közepén, a Duna két partján (Csepel és Baranya között) a legszórványosabb az Árpád-magyar jelenlét. Gazdag lelőhelyeik Szabolcsban és a Felvidék peremén vannak (82)	10. sz.	11. sz
A lengyelek és az oroszok ősei számára nyilvánvaló a Ny-Közép-Európából K-Közép-Európába és K-Európába kiszorított onogurok/hunok, illetve a Kárpátok gyűrűjébe, a Duna és a Tisza völgyeibe beköltözött magyarok azonossága (II/165)	09/10. sz.	11. sz.
Tongwan Cheng (Xia Zhou) az Ordoszban visszanyeri korábbi fényét. Kereskedelmi, katonai és szakrális központként tölt be jelentős szerepet, falai között és körül több nemzetiség él (185)	09/10. sz.	11. sz.
Angkor (Kambodzsa) hatalmasra duzzadó városában, a khmer építészet klasszikus korszakában épülnek a templomok (171)	09/10. sz.	11. sz.
Az Árpád-magyar műveltség tárgyi emlékei hasonlítanak a korábbi szaltovói műveltség hagyatékához (II/184)	09/10. sz.	11. sz.
Mandzsúriában, a Han-dinasztia bukása óta birodalmi vagy szövetségi hatalomkoncentráció nem tudott kialakulni (111)	10. sz. elejéig	11. sz. közepéig
Magyarország visszafoglalja a bolgároktól a korábban elszakított területeket, – Bulgária bizánci területeket foglalt el (121)	10. sz. elejére	11. sz. közepére
Laosz területén, a Mekong-folyó bal partján a thai és a khmer befolyás együttesen vagy váltakozva érvényesült, miközben megérkeztek a lao törzsek a mon-khmer népesség közé (171)	10. sz. közepéig	11. sz. közepéig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Megszűnt Akszum függetlensége az Etióp Királyságban (228)	10. sz. köz-re	11. sz. köz-re
Létrejött Bosznia politikailag elkülönült területe (83)	10. sz. köz-re	11. sz. köz-re
Szent István országa Délvidéken is kiépült. Szerémségben, Bácskában és Bánátban kőházak, kőépítmények jöttek létre (82)		11. sz. közepére
A Fátimidák térhódítása É-Afrikában (93)	10. sz. közepe	11. sz. dereka

Bizánci forrás három kangár törzsről tud, – miként az évszázadokkal korábbi perzsa források is (II/174)	10. sz. közepe	11. sz. dereka
Megszületnek a Priszkosz művének egyes részleteit tartalmazó, Bíborbanszületett Konstantin műhelyében készített kivonatok, melyeknek csak későbbi másolatai ismeretesek (II/131)	10. sz. közepe	11. sz. dereka
Besenyő emlékek kerülnek Konstanca vidékén a földbe (126)	10. sz. közepe	11. sz. dereka
Tordaváron (Várfalván) van Gyula központja (85)	10. sz. elején	11. sz. közepén
Erdély kialakuló várrendszere (Gyula szándékai szerint) a D-ről és Ny-ról várható támadások ellen nyújt védelmet (83)		11. sz. közepén
Európában a templomok középhajóit főként lapos tetővel vagy nyitott fedélszékkel látják el, a mellékhajókat keresztbordás boltozattal zárják, az empóriumot fedélszékkel fedik (I/9)		11. sz. közepén
Gascogne területén a helyi dinasztia fejedelemsége házasság révén csatlakozik a Poitou-dinasztia Aquitaniájához (66)		11. sz. közepén
Angers vidékén az Anjou grófok önállósítják magukat (65)		11. sz. közepén
Blois és Chartres grófja megszerzi Champagne-t (245)		11. sz. közepén
A közép-franciaországi Cluny-i kolostor szerzetesei terjesztik el a vezeklő zarándoklat gondolatát, és fegyveres kísérettel védett csoportos látogatásokat szerveznek a Szentföldre (129)		11. sz. közepén
Akszum afrikai területe az Etióp Császárság részévé válik (228)		11. sz. közepén
A Don- és a Donyec-medence földműves falvaiban megszűnik az élet, eltűnik a „szaltovói” régészeti műveltség (61)	09. sz. végén	11. sz. közepén
Magyarországon a késő-avar onogurok és Árpád népe, valamint a főúri és királyi birtokok területei kiegészítik egymást (95)	09/10. sz. fordulója	11. sz. közepén
Az ún. „klasszikus honfoglalás-kori” leletek Magyarország ÉKi részén a legsűrűbbek, Ny-felé ritkulnak, Baranya és Vas megyékben Árpád-magyar temető egyáltalán nincs (95)	09/10. sz. fordulója	11. sz. közepén
Terjeszkedik az ősi Szongáj Királyság, meghódítja az ősi Gao államot Afrikában (229)	09. sz. végétől	11. sz. köz-től.
A magyarok gyakran a bolgárok ellen harcolnak (184)	09/10. sz. ford.	11. sz. közepén
Összeomlik a Tang-dinasztia Kínája. Megszűnik a kínai civilizáció és kultúra iránti csodálat Japánban (155)	09/10. sz. ford.	11. sz. közepén
Japánban a férfiak is áttérnek a japán irodalmi nyelvre (64)	09/10. sz. ford.	11. sz. közepén
Theotmar salzburgi érsek közlése szerint DNy-Pannónia teljesen kihalt és elhagyatott, területéről eltűntek a frankok, – szlovének sem élnek még a Dráva-menti területeken (95)	09/10. sz. ford.	11. sz. közepe után
Közép-Ázsia és Irán még a Kalifátus befolyása alatt áll (129)	10. sz. eleje	11. sz. közepén

A germán uralkodók katonai, diplomáciai, ideológiai hadjáratai a magyarság függetlensége, nemzettudata ellen (107)	10. sz-tól	11. sz-tól
A Kijevi Fejedelemség uralja az erdőzóna Ny-i részét (126)	10. sz. elejétől	11. sz. köz-től.
Az iszlám terjesztése folyamatban van az oguzok körében (150)	10. sz. elejétől	11. sz. köz-től.
A Gaznavidák visszahúzódása nyomán D-re terjeszkedő oguzok vezetői sorra áttérnek az iszlám hitre (150)	10. sz. köz-től.	11. sz. köz-től.
Burgundia uralkodói a Savoyai-házból kerülnek ki (65)		11. sz. köz-től.
ÉNy-Itália, Nizza térsége a savoyai grófokhoz tartozik (245)		11. sz. köz-től.
Maine (grófság) Normandiához tartozik (66, 179)		11. sz. köz-től.
Itália középső és É-i részén városállamok alakulnak (130, 167)		11. sz. köz-től.
Szentszéki körök összefonódnak az itáliai zsidósággal (246)		11. sz. köz-től.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A német hatalmi központok pápákat és ellenpápákat választanak, ez a fő oka a bekövetkező egyházszakadásnak (45)		11. sz. köz-től.
Polábi néven nevezik a németek a Ny-elbai szlávokat (drevani); – e népek leszármazottai azok a polábok, akik a lünebergi vendek földjén az újkorig megőrzik eredeti kultúrájukat (118)		11. sz. köz-től.
Kína a Tang-dinasztia bukása után már csak árnyéka korábbi önmagának (109)	09/10. sz. ford. után	11. sz. közepe után
Mandzsúriában a kidan Liao-dinasztia nagy területre kiterjeszti a befolyását, sőt Kínában is érvényesíti a hatalmát (111, 202)	09/10. sz. ford. után	11. sz. közepe után
A Hszi Hszia tangut dinasztia 80-100 éves uralma érvényesül Hszincsiangban, Ordosz-vidéken, ÉK-Tibetben (112)	09/10. sz. ford. után	11. sz. közepe után
Japánban kialakul az a hatalmi konstrukció, melyben a császár személyét vallásos tisztelet övezi, de tényleges hatalommal nem rendelkezik. A hatalom a régens kezében összpontosul (155)	09/10. sz. ford. után	11. sz. közepe után
Megindulnak (a bencés megújulási mozgalom keretében) a fáradságos és veszélyes zarándoklatok a Szentföldre (129)	10. sz. közepe után	11. sz. közepe után

A Kitáj Birodalom a mai É-Kína, Mandzsúria és Mongólia területén és más belső-ázsiai területeken is uralkodik (150, 202)	10. sz. köz-től 1115-ig	11. sz. köz-től 1126-ig
Bizánci írástudók is szolgálnak Gyula udvarában (122)	10. sz. köz-től	11. sz. köz-tól
A Song-dinasztia területén jelenik meg a papírpénz, – az állam arany és ezüstrudak ellenében elismervényként adja ki (153)	10. sz. 1. negyede	11. sz. 3. negyede
A gazdag zsidók befolyása szerte Európában fölerősödik (246)		11. sz. 2. fele
A D-erdélyi, D-alföldi leletanyag eltérő az ún. „Kolozsvár-csoportétól”. A Maros-mentén és a Marostól D-re élő erdélyi, alföldi, bánsági emberek másmilyen társadalomban élnek (160)	10. sz. 1. fele	11. sz. 2. fele
Általában Ruténia, Bizánc és a Kazár Kaganátus közötti erőegyensúly jellemzi a K-európai helyzetet (124)	10. sz. 1. fele	11. sz. 2. fele
Itáliában a legtöbb helyen a püspökök grófi méltóságot szereznek, ők „terítik szét” a hűbérúr (király, herceg) hatalmát (130)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Tordavár neve már Gyulafehérvár, amit a későbbiekben a latinos Alba Julia formában is használnak (99)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Gyula emelteti Gyulafehérvár korai keresztény templomát, ahol Hierotheus bizánci rítusú püspök szolgál (122)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Gyula hatalmi központja Gyulafehérvár (85)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
A Balkán D-i térségeiben él a vlach hegyipásztor nép (122)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Kazária a Kaukázusban és a Volga–Don-közén még létezik, de területének jelentős részét már úzok és besenyők lakják (150)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Bizáncnak az úzokkal és oguzokkal fennálló szövetsége jelentőségteljes, hiszen óriási területi veszteségeken van túl (123)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Az Oka és a Volga között, Rosztov központtal, varég vezetés alatt keleti szlávok telepednek meg (127)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
A tangutok a Tibeti-magasföldről beköltöznek a Tibeti- és a Mongol-magasföldet elválasztó medencébe. Létrehozzák erődítményeiket a Kuku-nor vidékén (112)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Lamu-sziget (Afrikai K-i partja mentén) – Mandu és Pate mellett – az egyik legjelentősebb szuahéli városállam (228)	10. sz. 2. fele	11. sz. 2. fele
Bizánc visszafoglalja a muzulmánoktól Antiokhiát, Krétát, Ciprust, újra hódít a Balkánon, Kis-Ázsiában is terjeszkedik (130)	10. sz. 2. felétől	11. sz. 2. felétől

A Mekong folyó mentén uralkodó helyzetbe kerülnek a monkhmer népességre rátelepedett laók (171)	10. sz. 2. felétől	11. sz. 2. felétől
A Bagdadi Kalifátus tényleges politikai hatalma már csak a mai Irak területére korlátozódik (129)	10. sz. 2. felétől	11. sz. 2. felétől
Az ősi Ghána királyai már muzulmán hitűek. Az iszlamizálódás az Almorávidák hódításával függ össze (228)	10. sz. 2. felétől	11. sz. 2. felétől
D-Tanzánia területén létrejön Kilwa szultanátusa (228)	10. sz. 2. f-től	11. sz. 2. f-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
D-Itáliában normann (zsoldos) lovagok hűbérállamokat alapítanak, felszámolják a lombard fejedelemségeket, (130, 167)		11. sz. 2. felétől
Létrejön Ausztria állama (106)	11. sz. 3. hda.	11. sz. 4. nde.
Az invesztitúra-harc időszaka Európában (115)		11. sz. 2. f-től a 12. sz. 2. n-éig
A Koreai-félsziget közepén hatalmas palota-együttes épül (196)	10. sz.	11. sz. 2. és a 12. sz. 1. fele
A D-alföldön rengeteg bizánci keresztet használnak, ami a keleti hatások dominanciájára utal (160)	10. sz. 2. és a 11. sz. 1. fele	11. sz. 2. és a 12. sz. 1. fele
A normannok a Mediterráneumban kínálkozó lehetőségek miatt nem foglalkoznak az É-európai hódítási lehetőségekkel (179)		11. sz. 2 felétől 12. sz. 2. feléig
Péter király és Břetislav csapatai betörnek Bajorországba, feldúlják az őrgróf területeit (94)	1039	1050
II. Konrád császár halála (103)	1039	1050
Arnulf megkoronáztatja magát itáliai királynak (94)	894	1050
Az egyiptomi Túlúnida-dinasztia uralmát az Abbászida Kalifátus megbízásából közel-keleti hatalmasságok döntik meg (93)	905	1050

É-felé terjeszkedik az Indrapura-dinasztia (Huan Wang királyság). Tonkin (Észak-Vietnam) és Annam (Közép- és Dél-Vietnam) vidékéről elűzi a kínaiakat (171)	939	1050
Sirmiumon (Szávaszentdemeter) túl terült el Morvaország – Bíborbanszületett közlése szerint (85)	940-es évekig	1050-es évekig
III. Henrik császárként szerepel a történetírásban (I.) (103)	1039-től	1050-től
Az indiai Atísa vakramasílai szerzetes ellátogat Ny-Tibetbe, előmozdítja a buddhista reneszánsz kibontakozását (111, 154)	905 után	1050 után
Henrik Európa centrumát igyekszik uralma alá vonni, hadserege Meissen, Bajorország és Ausztria felől támad az Orseolo Péter által támogatott csehekre (94, 103)	1039/1040	1050/1051
Ngo Quyen uralma. Országa nevét egy jóval korábbi állam nevének felvételével Nam Vietnek (Déli Viet) hívja (171)	939 - 944	1050 - 1055
Kazária, majd a volgai bolgárok gyakran csatároztak Ruténia K-i felén, jelentős területeket foglaltak el az erdőzónában (126)	940-ig	1051-ig
Elkészül Cardona háromhajós bazilikája a középhajó hosszított és a mellékhajók keresztbordás boltozatával (I/9)	1040	1051
Henrik hadserege Meissen, Bajorország és Ausztria felől szorongatja az Orseolo Péter által támogatott Břetislavot (118)	1040	1051
Kínában Aidinek, az utolsó Tang-császárnak és családjának lemészárlásával megszűnik létezni a Tang-dinasztia (111)	906	1051
A magyarokra törő morvákat Árpád-magyarok támadják (94)	906	1051
Spytihnev cseh herceg szembefordul Břetislavval és Henrikkel is, Arnulf oldalára áll (94, 118)	895	1051
I. Ottó szövetkezik I. Vilmos normandiai gróffal (103, 179)	940 k.	1051 k.
Itáliában jelen van egy magyar kontingens is (94)	940 k.	1051 k.
Orseolo Péter Velence ügyében mesterkedik. Fellázítja Zára városának vezetőit, akik felesküdnek Péterre (94)	1040 k.	1051 k.
A K-európai besenyők a Balkánra és Erdélybe vonulnak (126)	940-től	1051-től
Az itáliai magyar kontingens megszállja Aquileia területét (94)	895 után	1051 után
Aba Sámuel ellenállást szervez Orseolo Péter uralma ellen (94)	1040/1041	1051/1052

Oleg fejedelem címe már: „nagyfejedelem” (126)	906/907	1051/1052
Kijev (Oleg) gazdasági ellentétek miatt Bizánc ellen fordul, hadat vezet Konstantinápoly sikertelen megostromlására (121)	906/907	1051/1052
Az angliai dánok királya: Hardiknut. Hatalma szertefoszlik (91)	1040 - 1042	1051 - 1053
A Fátimidák Szicíliában elfoglalják Argigentet (167)	941	1052

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Oleg fia Igor sikertelen hadjárata Bizánc ellen, hajóhadát a Boszporuszon görögtűz veti vissza a fővárostól (121, 126)	941	1052
Arnulfot római császárrá koronázzák, (de Közép-Itáliában és ÉNy-on is Lambertet ismerik el császárnak) (94, 103)	896	1052
A morvák kiűzése Magyarországról. A morvák beözönlése a cseh fennhatóság alatti területekre (95, 118)	907	1052
Meghal Árpád fejedelem (94)	907	1052
A kitáj Yelü Abaoji/Apaoki (Liao-dinasztia) már császár (111)	907	1052
III. Henrik Břetislavot, ezzel közvetve Orseolo Pétert is arra kényszeríti, hogy elismerjék a német fennhatóságot (94, 118)	1041	1052
Célt ér az Orseolo Péter és a kalandorok elűzésére létrehozott szövetség. Aba Sámuel lesz a magyar király (95)	1041 k.	1052 k.
Arnulf Itáliában II. Berengárra támaszkodik, Mosaburg központú területei igazgatásával pedig Braszlávot bízza meg (94/95)	896-tól	1052-től
Csehország (eddig is erős német befolyás alatt állt), – ezután vazallus állammá válik (20)	1041 után	1052 után
Bizáncot támadja a Kijevi Fejedelemség (121)	907 - 911	1052 - 1056
Az ún. kései Liang-ház 16 évig áll fenn (Kína) (112)	907 - 923	1052 - 1068
A kínai „öt dinasztia” csaknem egyidejű uralma (112, 202)	907 - 970	1052 - 1081
Hitvalló Edward normandiai száműzetéséből visszatérve, normann segítséggel az angolszász trónra kerül (91)	1042	1053
III. Henrik és Břetislav háborút indít, Hainburg és Pozsony ostroma után eljutnak a Garam torkolatáig (96, 103)	1042	1053
A Fátimidák Szicíliában elfoglalják Taorminát (167)	942	1053

Az Árpád-magyarok É-i hada Henrik hátországa, Bajorország ellen támad, az Enns folyón átkelő sereg azonban a Traun melletti Wels-nél vereséget szenved (96, 119)	942	1053
Normandiai I. Vilmost meggyilkolják, örökösét, a kiskorú Richardot fogságba ejtik Tengerentúli Lajos hívei (103, 179)	942	1053
Norvégia királya, I. Jóságos Magnus felveszi a kereszténységet, és ezután ő a keresztény Dánia királya is (91, 133)	1042 - 1047	1053 - 1058
Hitvalló Edward, Anglia jelentős királya. Megszerzi Wales és Skócia egy részét, de közben több angliai állam szövetkezik Skóciával, mások pedig a normannokkal (91, 133, 179)	1042 - 1066	1053 - 1077
Munisz eunuch kormányzása alatt a központi hatalom átmenetileg megerősödik a Bagdadi Kalifátusban (129)	908 - 933	1053 - 1078
Aba Sámuel a Lajtán és a Moraván túli területek átengedése fejében fegyverszünet ér el (96)	1043	1054
I. Henrik Capeting király veresége Normandiától (179)		1054
III. Henrik hozzájárul ahhoz, hogy Szilézia területe lengyel kézben maradhasson (quedlinburgi béke) (119)		1054
A német-cseh hadak letörik a morvák ellenállását (96)	898	1054
Német-magyar béketárgyalások (96)	898	1054
Az új pápa érvényteleníti Arnulf megkoronázását, Lambertet ismeri el római császárnak (95)	898	1054
A besenyő Gyula csapatai ismét Bulgária és Bizánc érdekeltségi területeit támadják. Romanosz császár adófizetés vállalásával ismét megköti a békét Gyulával (96, 121)	943	1054
A tuniszi Aglabidák uralmát a Fátimidák döntik meg (93, 167)	909 k.	1054 k.
A Fátimidák megszerzik az Aglabidák területét is (201)	909 k.	1054 k.
A varégok meghódítják a Kubán-alföldet. Továbbmennek a Kaszpi-tenger és a Kaukázus közötti területek felé, a Volga középső és alsó szakaszánál a volgai bolgárokat támadják (126)	943-tól	1054-től
Igor újabb balkáni hadjárata (121/122)	943/944	1054/1055

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Viszály támad II. Szvatopluk és II. Mojmir, Szvatopluk fiai között. Csehek és bajorok pusztítják a morvák területeit (96)	898 - 900	1054 - 1056
I. (?) Malcolm, Skócia királya (198)	943 - 954	1054 - 1065

Edessában őrizték 800 éven keresztül a Turini Lepelt (II/116)	944-ig	1055-ig
Arnulf az Itáliában szerzett betegsége miatt hal meg (95)	899	1055
Edmund király (Bernicia) elűzi York viking királyát, és Strathclyde brit királyságot (ÉNy-Anglia) az uralma alá hajtja, majd átengedi a skót II. (?) Malcolmnak (91)	944	1055
Olga Konstantinápolyba utazik, hogy megkeresztelkedjen (126)	955	1055
Egyházi személyek azzal vádolják Aba királyt, hogy a pogányság visszatérését segíti. Aba Sámuelt a pápa kiátkozza. Henrik és a pápa keresztes hadjáratot hirdet Magyarország ellen (96)	1044	1055
Aba Sámuel „szabadokat” emel be a királyi tanácsba, főúrak hagyják el az udvart. A király 50 lázadó főurat végeztet ki (96)	1044	1055
III. Henrik bajor-cseh sereggel ismét Magyarországra támad. Aba Sámuel seregéből sokan dezertálnak. A ménfői csatából a király elmenekül, de ellenségei meggyilkolják (97, 103)	1044	1055
A Bizánci Birodalom Európában alig rendelkezik kontinentális területekkel, inkább csak tengerparti sávjai, szigetei, városai, támaszpontjai vannak (122)	910 k.	1055 k.
A nagyhatalmi érdekeket kiszolgáló pápák és ellenpápák a nemzeti egyházak kollaboráns főpapjaival karöltve beavatkoznak az európai államok politikájába (95)		1055-től
A bizánci és a Ny-i szerzők egyaránt természetesnek tekintik a hunok és a magyarok azonosságát (91)	1044 után	1055 után
Indiát már nem is a Gaznavidák, hanem a Gúridák ismétlődő inváziói veszélyeztetik (168)	910 után	1055 után
Az előző királyság romjain megalapított második GurdzsáraPratihára Királyság a Gúridák ellen felveszi a harcot (168)	944 után	1055 után
Igor háborúja a Kaukázuson túli területek meghódítására (126)	944/945	1055/1056
Orosz-bizánci szerződés megkötésével szabályozzák a varég kereskedők bizánci tevékenysét. A szerződés főleg a volgai bolgárok és a kazárok ellen irányul (122)	944/945 910/911	1055/1056
Levente (Árpád fejedelem fia) kiterjeszti az Árpád-magyarok hatalmát a Délvidék Ny-i sávjára is (95)	899/900	1055/1056
Orseolo Péter második uralkodása. Nem igen tartózkodik Magyarországon. Mivel a velencei dózse visszafoglalta Zárát, Péter a dalmáciai horvát vezetéssel lép szövetségre (97)	1044 - 1046	1055 - 1057

A bizánci és a Ny-i szerzők egyaránt tisztában voltak a hun–avarhun–magyar azonossággal (91)	900 előtt	1056 előtt
Oleg többször megpróbálkozott Bizánc bevételével (121)	911-ig	1056-ig
Mongólia területén kirgiz uralom volt a kitájok mongóliai térhódítása előtt (I.) (10)	945-ig	1056-ig
A Fátimidák uralma ellen felkelt síita berberek (imazírok) Nyon, tehát a korábban Rusztamida uralom alatt állt területen győzelmet aratnak, és elszakadnak a Fátimidáktól (201)	911	1056
Magyar (?) seregek pusztítják Isztriát, Trevisót, Chioggiát, Pellestrinát. Velence Lombardiával fog össze e támadók ellen (97)	900	1056
II. Berengár Páviában fogadja Taksony herceget, aki egy Lombardiával szövetséges magyar sereggel olasz földre érkezik (97)	945	1056
Meghal Igor fejedelem (126)	945	1056
Orseolo Péter ellen két merényletet is szerveznek, melyeket az uralkodónak sikerül lelepleznie. A résztvevőket kivégezteti (97)	1045	1056
Színre lép Levente, aki a Körös-vidéki Vata népfelkelővel együttműködve uralja K-Magyarországot. – Orseolo Péter hatalma csak a Dunántúl egy részére terjed csak ki (97)	1045	1056

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Bizánc Kazáriával köt békeszerződést (122)	945 k.	1056 k.
Richard normandiai herceg I. Ottó szándékainak megfelelően kiszabadul a fogságából (103, 179)	945 k.	1056 k.
A besenyőket Bíborbanszületett Konstantin császár (régebbi leírások alapján) a Kaszpi-tenger É-i vidékén élő népnek ismeri, amit két, lazán kapcsolódó törzsszövetség alkot (56, 76)	945 k.	1056 k.
A mongol kitájok megdöntik a kirgizek uralmát (I.) (111)	945-től	1056-tól
Egy magyar csoport Szent Gellért püspök vezetésével Vazul idősebb fiának ajánlja fel a trónt, és elindul András elé (98)	1046	1057
Vata népfelkelői szembeszállnak Orseolo Péter csapataival. Budánál Gellért püspökkel és Szolnok ispánnal találkoznak, kiket Péter király embereinek vélnek, így megölik őket (98)	1046	1057

Orseolo Péter Pozsony, Moson felé menekül, de nem jut messze, megsebesül, fogságba esik, – a sérüléseibe belehal (98)	1046	1057
Meghal Oleg. Olga, Igor felesége követi a trónon (122, 126)	912	1057
Olga egy küldöttség élén Bizáncban katonai segítséget ígér. Ruténiában kezdődik a lakosság keresztény hitre térítésére (126)	957	1057
Bizánc építi fel a kijevi Szófia székesegyházat (126)	1046 k.	1057 k.
Besenyőket telepít Zolta a gyepűre, a bajorok megállítására (99)	912 k.	1057 k.
III. Henrik császárként szerepel a történetírásban (II.) (103)	1046-tól	1057-től
Olga és Szvjatoszláv fia felveszik a bizánci hitet (122)	912 után	1057 után
Az óorosz erőkkel érkező András elfoglalja a magyar trónt (98)	1046/1047	1057/1058
Edmund után Ædred uralkodik Angliában (91, 133, 180)	946 - 955	1057 - 1066
Meghal Ihsíd, Egyiptom ura. Így Egyiptom, Palesztina és Szíria felett egy eunuch, Abu al-Miszk Káfur uralkodik (129)	946 - 969	1057 - 1080
Vége a Jelling-ház uralmának Dániában, s elkezdődik a Svend Estridsson-ház korszaka (91)	1047	1058
I. (Megújító) Kázmér lengyel fejedelem elfoglalja Mazowiát, legyőzi a pomerániaiakat, Gdańskot is újra Lengyelországhoz csatolja. Újraalapítja a lengyel püspökségeket (119)	1047	1058
Taksony magyarjai Otrantóban és Lerinóban harcolnak (98)	947	1058
Simeon megindítja támadásai sorozatát a Balkán-félszigeten, hogy a maradék görög területeket is elfoglalja Bizánctól (123)	913	1058
Magyar főuri árulás és az egyházi előkelők bizánc-ellenessége következtében mélyül a megosztottság Magyarországon, ami Gyula területeinek teljes elkülönüléséhez vezet (99)	947 k.	1058 k.
A kitájok a kínai uralom alatt álló területekre törnek (111, 202)	947-től	1058-tól
Simeon Konstantinápoly falai alatt követeli, hogy a pátriárka császárrá koronázza. A pátriárka teljesíti az akaratát (123)	913/914	1058/1059

Egy Árpád-magyar különítmény Fekete Henrik birodalmának a Dunától É-ra eső részét, Nordgau vidékét támadja (98, 119)	947/948	1058/1059
Egyházszervezés Dániában, Svend Estridsson király idején (91)	1047 - 1076	1058 - 1076
Jese-Ö élete (a Ny-tibeti Guge szerzetes-uralkodója) (154)	947 - 1024	1058 - 1135
Amalfi kereskedők engedélyt kapnak Jeruzsálem kormányzójától, hogy ispotályt és bencés zarándokszállást építsenek a városban. Az intézményt Szent János oltalmába ajánlják (129)	1048	1059
A besenyő Tormás és Bulcsú vezérek Bizáncban, – megkeresztelkednek, VII. Konstantin császár a keresztapjuk (99)	948	1059
Besenyőket telepít Taksony a gyepűre, a bajorok ellenében (99)	948 k.	1059 k.
Elkészül Bíborbanszületett Konstantin császár magyar vonatkozású történelmi eseményeket is felölelő műve (94)	948 k.	1059 k.
Egy bolgár-szerb konfliktus, melyen a bolgárok végül magyar (besenyő?) segítséggel lesznek úrrá (99)	948 k.	1059 k.
Az eredetileg bizánci-hűbéres Szerbia egyre inkább bolgár-hűbér alatt ki van téve a besenyők, Gyula támadásainak is (122)	948-tól	1059-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
III. Henrik a seregét Itáliába küldi. Három pápát/ellenpápát elűz, s rokonát, egy bajor püspököt teszi meg pápának (99, 103)	1048/1049	1059/1060
Összecsapás a bajor-magyar gyepűn (99)	949	1060
Simeon és Petar Gojnikovics, vetélkedő bolgár és szerb uralkodók konfliktusa, – és „magyar” (besenyő) beavatkozás (99)	915	1060
A Fátimidák a Túlúnida uralom alól nemrég megszabadult Egyiptomot is fokozatosan meghódítják (201)	915-től	1060-tól
Olga Kijevből Perejaszlavecbe költözik (126)	960	1060
Henrik helyzete megrendül, mert Nagy Ottó kiterjeszti uralmát a Morvaországot is magában foglaló Csehországra (100, 103)	949 k.	1060 k.

A Muravidék megkapja a Tótföld nevet. Ez arra enged következtetni, hogy oda szlovének, vagy szlovákok kerülnek (95)	915 k.	1060 k.
I. Fülöp, a Capeting dinasztia királya (179)		1060 - 1108
A mai É-Kína területe jelentős részének kitáj-kidan uralom alá vetése, vagyis „Liao-Kína” megalakulása (111)	950 916	1061
Egy új határincidens Magyarország gyepűjén, ami Gebhard regensburgi püspök akciójával kezdődik. Aztán a főhad előretör, a Rába menti szállásokig pusztít, majd visszavonul (100, 103)	1050	1061
A Ny-i terjeszkedés feltartóztatására a magyar lovasok Nordgau vidékén indítanak zavaró hadműveletet (100)	950	1061
Kezdődik a miniatúrafestészet ottoniánus korszaka (I/10)	950	1061
Lél, Botond és Bulcsú Nándorfehérvár alatt békére kényszeríti Bulgária vezérét, majd meghódítja a Rácföldet (99)	905 k.	1061 k.
Taksony a hatalmát fiának, Gézának Gyula lányával, Sarolttal történt összeházasításával igyekszik biztosítani (122)	950 k.	1061 k.
Malcolm idején már nem Alban Királyságnak, hanem Skóciának nevezik a skótok és piktek országát (II/231)	950 k.	1061 k.
Wales területe Normandia uralma alá kerül (179)	1050 k.	1061 k.
Megjelennek az aacheni átlós dongaboltozat színvonalához mérhető megoldások másutt is Európában (I/8)	1050 k.	1061 k.
Ruténia (Oroszország) nagyhatalommá növi ki magát, határos a Duna-deltánál Bizánc Parisztrion tartományával (126)	961-től	1061-től
Bizánc sorra felfogadja azokat a besenyőket a bolgár hódítók elleni akciói céljából, akik a varégoknak útjában állnak (123)	916-tól	1061-től
Kína É-i hódítási területein a Liao-dinasztia uralkodik (202)	916-tól	1061-től
Az aacheni palotakomplexum templomának építése (I/8)	950 után	1061 után
Gyula serege még a Balkánon manőverezik (100, 123)	961/962	1061/1062
A marokkói Idríszidák visszaszerzik, uralják területeiket (92)	950 - 985	1061 - 1096
IV. Henrik (III. Henrik fia) német-római császár élete (69, 104)	1050 - 1106	1061 - 1106
Az aacheni palotakápolna IV. Henrik idején épül (I/9)	1050 - 1106	1061 - 1106

Olga uralmának vége (I.) (126)	962	1062
Megalakul az első bolgár patriarchátus (123)	917	1062
Simeon megint szétveri a bizánci hadakat, majd a bizánciakkal szövetséges szerbeket is megtámadja (123)	917	1062
Nagy Ottó az Alpok szorosain keresztül betör É-Itáliába, legyőzi Berengárt, itáliai királlyá koronáztatja magát (100, 103, 130)	951	1062
Az itáliai magyar kontingens a Magyarország határai mentén zajló háborús készülődés miatt megpróbál visszatérni, de vereséget szenved Henrik visszautat elzáró seregétől (100)	951	1062
Henrik megindul Magyarország ellen, a Rábáig hatol (100)	951	1062
III. Henrik serege Magyarország területén. A Duna két partján vonul a gyalogság, a flotta szállítja a muníciót. A magyarok visszaverik a támadást (100, 119)	1051	1062
Hitvalló Edward normann segítséggel eliminálja a wessexi Godwinok normann befolyás erősödése miatti lázadását (179)	1051	1062

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Olga utóda: Szvjatoszláv (Bölcs Jaroszláv nagyapja) (I.) (126)	962-től	1062-től
Gyermek Lajos nevében elrendelik: „a magyarok eliminálandók”. Luitpold őrgróf és Theotmár érsek hada támad (101)	906/907	1062/1063
A „magyarok” (Gyula népei) balkáni csatái (123)	917 - 919	1062 - 1064
Az ún. kései Zhou-ház (Csou) uralma (Kína) (112)	951 - 960	1062 - 1071
Civakodó Henrik élettartama (104, 136)	951 - 995	1062 - 1106
A kínai Song-dinasztia egyik miniszterének, Wang Qinruonak az élettartama (203)	962 - 1025	1062 - 1125
Vetélytárs nélkül uralkodott Koreában az egyesült Szilla állam vezetése. A főváros Kümszong (a mai Kjondzsu) volt (109)	918-ig	1063-ig
Szilla állam a főnemesség viszályai miatt szakad ketté (109)	918	1063
Kiépül a Liao-dinasztia birodalmi központja. A főváros a mai Csifeng (Ulaan Had) (112)	918	1063

Újra támad a német sereg, most is a Duna két partján halad a főerő, de a gyalogság jórészét hajóval szállítják. A magyar búvárok a elsüllyesztik a hajókat (101, 103, 119)	1052	1063
Pozsonyi csata. Roppant nagy sereg vonul, hogy „megismételje Nagy Károly hadműveletét”. A magyarok Pozsonynál vereséget mérnek a Ny-i seregre. A pozsonyi ütközetben meghal Árpád három fia: Tarhos, Üllő, Jutas (I/56, 101/102, 104, 254)	907	1063
A magyarok betörnek a bajorok földjére, az ellenséges sereget szétszórják (102, 119)	952	1063
Normann uralom alá kerül Bretagne is (179)	952 k.	1063 k.
A Karolingok maradék hatalmának elpárolgása (I/61)	907 k.	1063 k.
IX. Leó pápa idején a kikeresztelkedett Benedictus Christianus a Szentszék hitelezője és pénzügyi tanácsadója (246)	1052 k.	1063 k.
Feltűnnek a „francia vitézek” a Pireneusi-félszigeten (148)		1063-tól
Gyula Konstantinápolyban felveszi a görög rítusú keresztény vallást, (a keresztségben az István nevet kapja) (122)	952/953	1063/1064
Az ősi Kogurjo-dinasztia örökségét támasztja fel a szakadár Tejo. Államának neve: Korjeo, Phenjang a fővárosa (196)	918 - 943	1063 - 1088
Fekete Henriket bajor hercegek – élükön Arnulf fia Arnulf palotagróffal – elzavarják Regensburgból (102, 104, 119)	953	1064
András király Ernőnek (a későbbi ostmarki őrgróf, Adalbert fiának) adományozza a Lajta és a Szár-hegy közét (102)	1053	1064
Normannok leverik a pápai hadakat, bebörtönzik IX. Leót (100)	1053	1064
Godwine király uralkodik (W-Saxon) (133)	1053	1064
Az orosz történelem meghatározó fordulópontja: a varég Rurikdinasztia szláv tudatúvá, orosszá válik (126)	964 k.	1064 k.
Simeon annektálja Szerbiát, nagy vereséget mér Bizáncra, majd a Korinthoszi-öbölig nyomul, elfoglalja Adrianapoliszt (123)	919/920	1064/1065
A magyarok több ízben betörnek az Ennsen túlra (105)	1053/1054	1064/1065
Wessexben, II. Harald uralma idején a Godwinok megőrzik hatalmukat (179)	1053 - 1066	1064 - 1077

Mongólia területén kirgiz uralom volt a kitájok mongóliai térhódítása előtt (II.) (10)	920-ig	1065-ig
Nagy Ottó országában, belső ellenségei felkelései és külső ellenségei támadásai miatt, zavaros viszonyok uralkodtak (103)	954-ig	1065-ig
Szvjatoszláv országának fővárosát Novgorodba helyezi át (126)	920	1065
Simeon a nagykán címet a cár (császár) címmel cseréli fel (123)	920	1065
Marrakes térségében a Ny-Szudán területéről származó Almorávida-dinasztia önállósítja magát (Muravit Szultánság) (201)	1054	1065
Břetislav cseh herceg a császár hűbéreseként újra háborút kezd Lengyelország ellen (119)	1054	1065

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Magyarországra menekült Konrád bajor herceg behatol Karintiába és megszállja Hengistburg várát (104, 105)	1054	1065
Az Itáliából visszatérő Nagy Ottó bevonul Regensburgba. Állítólag a salzburgi érseket megvakíttatja, a bajor grófok egész sorát felakaszttatja (104, 105)	954	1065
Szvjatoszláv hadjárata a mesgyerek és a muromák ellen (126)	954	1065
A mongol kitájok megdöntik a kirgizek uralmát (II.) (111)	920-tól	1065-től
A kirgizek Szibéria felé, az erdőzónába húzódnak (111)	920 után	1065 után
Népi felkelés tör ki Bizánc ellen Itáliában és a Peleponnészosz szláv falvaiban (123)	920/921	1065/1066
K-Európában Oroszország, Bizánc és a Kazár Kaganátus közötti erőegyensúly jellemzi a helyzetet (126/127)	920-as évek	1060/1070-es évek
Vörös Konrád lotaringiai herceg Augsburgnál csapatösszevonásokat hajt végre. A magyarok közbelépnek, Gyermek Lajos és Konrád hadait visszavetik, Gebhard püspök is elesik (104, 105)	910	1066
Németek és csehek elfoglalják a fehér (vagy a fekete?) horvátok területét (119)	955	1066
Nagy Ottó kiszorul Bajorországból (104)	955	1066
Nagy Ottó a csehekkel hadakozik Rechnitznél (104, 106)	955	1066

Augsburgi csata. A Lechfeld alatt állomásozó főrangú magyarokat körülkeríti, fogságba ejti, kivégzi Vörös Konrád hada. Lél és Bulcsú fogságba esik, de Botond lecsap Konrád hadára, csapatai vezéreket is (Erchanger, Bertold) megölnek (I/56, 105)	955	1066
Taksony fejedelem az ÉNy-i határvidékre, a Fertőn túlra besenyő (kabar), valamint óorosz határőröket telepít (105)	966	1066
Gyermek Lajos békét köt a magyarokkal (104, 105, 119)	910 k.	1066 k.
Kialakul a Balkánon a bogumilizmus dualista vallása (123)	955 k.	1066 k.
Kezdődik Nagy Ottó fénykora (I/56)	955 k.	1066 k.
A cseh herceg É-on bekebelezi a Morava-menti területeket és „Fehér-Horvátországot” (105, 119)	955-től	1066-tól
András magyar király a fiát, Salamont III. Henrik Judit nevű lányával készül összeházasítani (106)	1055 után	1066 után
A bajor Henrik herceg akaratából megszervezik Ostmarkot (Ostarrichi) a Duna Linz és Bécs közötti szakasza mentén (106)	955 után	1066 után
A csehek évtizedekig nem tudnak a lengyel területek felé tovább terjeszkedni (119)	910 után 955 után	1066 után
Meghal III. Henrik, avagy Fekete Henrik (102, 106, 119)	955 1056	1066/1067
Ædwig (Wessex) uralma (133, 180)	955 - 959	1066 - 1070
Nagy Ottó a longobárd hatalom képviselőivel próbál együttműködni, megkísérli a lombardokat az uralma alá vonni (135)	950/960-as évek	1060/1070-es évek
Henrik csapataitól ismét támadás éri Magyarországot, a NyDunántúl (Várvidék) súlyos károkat szenved (106)	1056	1067
A Gibraltári-szoros tájékán megjelennek az afrikai (marokkói) Almorávidák csapatai (148)	1056 k.	1067 k.
IV. Henrik a Német-római Császárság ura (69, 104)	1056-tól	1067-től
Simeon cár ismét Bizánc ellen vonul, a Boszporuszig hatol el, hadjáratának csúcspontja Konstantinápoly ostroma (123)	922/923	1068/1038
Szicília szigetén a Messina elleni első normann támadás (167)	1057	1068
Domnall király uralma (Dalriada) (133)	1057	1068

Ine király uralma (Wessex) (133)	1057	1068
Æthelred király uralma (Mercia) (133)	1057	1068
András király megkoronáztatja a fiát, Salamont (106, 157)	1057	1068
Vége Olga uralmának (II:) (126)	957	1068

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Megszakad Bizánc kapcsolata a „magyar állammal” (valójában Gyula országrészével), beszünteti éves adója megfizetését (123)	957	1068
A konstantinápolyi pátriárka lemond a pápa javára a dalmáciai egyházmegyék fennhatóságáról (123)	923	1068
Meghal Gyula, Sarolt apja, Árpádházi I. Géza apósa). Gyula helyébe nyilván a fia lép, akit szintén Gyula néven ismerünk (123)	957 k.	1068 k.
Szvjatoszláv (Olga fia) megtámadja a kazárokat. A kazárok egy része elmenekül a Kaukázuson túlra (126)	968/969	1068/1069
Az ún. kései Tang-ház uralma (Kína) (112)	923 - 936	1068 - 1081
A német-magyar békekötésre a Morvamezőn kerül sor, s egyben eljegyzik Salamont Judittal, Henrik édestestvérével (107)	1058	1069
Gyula sereget küld Konstantinápoly alá, melynek vezére a hagyomány szerint Apor vezér (123)	958	1069
Egy Bizáncig hatoló „magyar” (kangár, besenyő?) támadásban ismét feltűnik Botond vezér (a történeti irodalom lapjain) (124)	958	1069
Simeon békét köt a horvátokkal (123)	924	1069
A kitájok vezetője, Apaoki Mongólia középső területén az Orhon-folyóig nyomul, elfoglalja a kirgiz fővárost (111)	924	1069
A bolgár csapatok szerbeket üldöznek Dalmácia felé (123)	924 k.	1069 k.
Kázmér után a fia, II. („Merész”, vagy „Jólelkű”, mások szerint „Kegyetlen”) Bolesław kerül trónra Lengyelországban (119)	1058-tól	1069-től
Olgát a trónon Szvjatoszláv követi (II.) (126)	969-től	1069-től
Szvjatoszláv besenyő és úz zsoldosokat is alkalmaz (126, 150)	958 után	1069 után
II. Romanosz császár idején történnek meg azok az események, amelyek emlékét a Botond-monda őrizte meg (123/124)	958/959	1069/1070

A nagy kitáj írás nehézkessége miatt a kitájok megalkotják. és mindjárt alkalmazzák a „kis kitáj írást” (111/112)	925 k.	1070 k.
Gyula segédcsapatokkal vesz részt Simeon hadjárataiban (123)	959 k.	1070 k.
Béla herceg felvidéki dukátusából lengyel segédcsapatok élén vonul András ellen. A király német segítséget kér (107, 119)	1059 k.	1070 k.
Bizánc itáliai jelenléte teljesen elenyészik (135)		1070-es évek
Az Ibériai-félszigeten a marokkói eredetű „mauregátok” keresztény hitre térnek, az iszlám uralom ellen is fellépnek (148)	1060-as évek	1070-es évek
Mártír Edgar király (Northumbria, Mercia) (133, 180)	959 - 978	1070 - 1089
Simeon cár hatalmas sereggel Horvátországra támad, de ott súlyos veréseget szenved (124)	926	1071
Niképhorosz Phokász hajósai Kréta szigetének visszahódítására végeznek sikeres hadjáratot (124)	960	1071
A Tang-dinasztia bukása, az É-i Song-dinasztia feltűnése (202)	960	1071
András király a hozzátartozóit Melkbe, német királyi és egyházi védelem alá menekíti, majd meghal. Béla herceg győz a csatatéren, és elfoglalja Magyarország trónját (107)	1060	1071
Megalapítják a kínai Song/Szung-dinasztiát, fővárosa Bianliang (a mai Kaifeng) (153, 202)	960 k.	1071 k.
Szeldzsuk, az oguz eredetű dinasztia névadója törzsével együtt a Szir-darja alsó folyásához vonul (150)	960 k.	1071 k.
Az Ibériai-félszigeten a Kalifátus feldarabolódik (148)	960 k.	1071 k.
Salamon és kísérete Béla király idejében Henrik német uralkodó udvarában tartózkodik (108)	1060 - 1063	1071 - 1074
Az É-i Song-dinasztia uralja Xia Zhou városát az Ordoszban, és folyamatosan küzd a Ny-ról támadó tangutok ellen (185)	960 - 990	1071 - 1101
A cseh uralkodó: II. Vratislav, I. András magyar király Adalheid nevű lányának a férje (119)	1060 - 1092	1071 - 1103
Meghal Taksony Árpád-házi fejedelem, akinek utóda Géza fejedelem lesz (107)	971 k.	1071 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Vége a bolgár Simeon uralmának, meghal. (123, 124)	927	1072
Bizánc a Fekete-tenger K-i és Kis-Ázsia jó részét uralja (124)	927 k.	1072 k.

A nemesség és papság Béla király által összehívott gyűlése megpróbálja rendezni Magyarország belviszonyait (108)	1061	1072
Bizánc serege Gyula csapatát a Balkánon megfutamítja (124)	961	1072
Meghal III. Abd-ar-Rahman. Az Ibériai-félszigeten megszűnik a kalifátus egysége, s a keresztény államok terjeszkednek (148)	961 k.	1072 k.
Messina zsidó közössége segíti a Fátimida város védelmét a normannokkal szemben (167)	1061 k.	1072 k.
Simeon utódának, Péternek a gyámja szövetségre lép Bizánccal. Pétert összeházasítják a bizánci Maria Lakapenával. Bulgária elveszíti balkáni hódításait, főként a szerb területeket (124)	927 után	1072 után
A pápa császárrá koronázza Rómában Nagy Ottót. Egyidejűleg fiát, a gyermek II. Ottót német királlyá koronázzák (108, 135)	961/962	1072/1073
II. Szürkeköpenyes Harald norvég király (133)	961 - 970	1072 - 1081
VI. (Merész) Alfonz uralma (León és Kasztília királya). Szembeszáll al-Manszúr hatalmas hadseregével (148)		1072 - 1109
Ottó a Ny-római császári cím és a német királyi méltóság egyesítésével megalapítja a Német-római Szent Birodalmat (130)	962	1073
Folytatódik Phokász offenzívája Kis-Ázsiában, Kilikiában 22 nap alatt elfoglal 50 várost vagy várat, Aleppóig előretör (124)	962	1073
Az Almorávida-dinasztia kialakítja fővárosát, Marrakest (201)	1062	1073
A norvég III. (Keménykezű) Harald legyőzi a dánokat (133)	1062	1073
Összeomlik Magyarország ÉNy-i határvédelme (113)	1062 k.	1073 k.
Nagy Ottó a longobárd területeket betagolja birodalmába (135)	962-től	1073-tól
A muzulmán-berber Almoravida-dinasztia és vallási mozgalom (fővárosa Marrakes) É-Afrika nagyobbik felét, majd a Pireneusi-félsziget nagy részét is uralma alá hajtja (148, 201)	1062 után	1073 után
Nagy Ottó sokáig képtelen Rómából hazautazni (108, 135)	962 - 972	1073 - 1083

Niképhorosz Phokászt II. Romanosz halála után a csapatai császárrá kiáltják ki (124)	963	1074
Henrik hadserege ismét betör Magyarországra, a hadsereg egy része a Dunán, sajkákon, más része a partokon, a szokásos útvonalat és haditervet követve Béla király ellen támad (113)	1063	1074
Henrik Fehérvárott (újra) királlyá koronáztatja néhai András király fiát, a tíz éves Salamont. Béla király mellé állnak Árpádházi Géza fejedelem és László, Taksony fiai. Salamon országa Ny-on csak egy keskeny, vazallus tartomány (108, 113)	1063	1074
Nagy Károly kardja, vagyis Atilla kardja Nordheimi Ottó bajor herceghez kerül (II/229)	1063	1074
Görög földön egy háromszáz fős „magyar” (besenyő?) csapat foglyul ejt ötszáz bizánci katonát, ami miatt kiéleződik KMagyarország és Bizánc viszonya (113)	963 k.	1074 k.
Phokász uralma elején Bizánc védelmét Szvjatoszláv és Gyula ellenében Péter bolgár cár hadserege tartozik biztosítani (124)	963-tól	1074-től
Henrik csapatai Béla királyt likvidálják (108)	1063-tól	1074-től
Olaf Tryggvason norvég király uralma (133)	963 - 1000	1074 - 1111
Szicíliában a Fátimidák egy bizánci ellentámadást visszaverve döntő győzelmet aratnak Romettánál (167)	964	1075
Szvjatoszláv adófizetésre kötelezi a vjaticsokat (127)	964	1075
Arnold bambergi püspök zarándoklatot szervez a Szentföldre. Gazdag kereskedők és nemesek csatlakoznak. Beduinok törnek rájuk, sok zarándok veszti ott az életét (129)	1064	1075
Salamon és Géza fejedelem főpapi közvetítéssel békül ki (113)	1064	1075

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Salamon király jó ideig nem merészel a Ny-i határszélről, tehát a német védelem alól kimozdulni az ország belseje felé (113)	1064-től	1075-től
Szvjatoszláv megnyeri a „sarkeli csatát”, elfoglalja Bjelaja Vezsát, feldúlja a Don-vidékét, legyőzi a kazárokat (127)	965	1076

Vége a norvég-viking uralomnak Írországban. Az Uí Néilldinasztia kiűzi a megszállókat az ország területéről (26, 170)	965	1076
Szicília a Fátimidák, illetve helytartóik, az úgynevezett „Kalbiták” uralma alá kerül (167)	965-től	1076-tól
Géza fejedelem további besenyőket és muzulmán hitű „bulár” közösségeket telepít át Magyarországra (113)	965 után	1076 után
Dániában Svend Estridsson után III. Hén Harald uralma (133)		1076 - 1080
Az Uí Néill-dinasztia uralja Írországot (170)	965 - 997	1076 - 1108
Oroszország a Duna-delta és a Balkán, tehát Bulgária irányában folytatja terjeszkedését, miközben Kijev térségében védekeznie kell a besenyők támadásai ellen (127)	960-as évek végén	1070/1080-as években
II. (Hitvalló) Edward uralma (Wessex) (133)	1066	1077
III. (Keménykezű) Harald norvég erőkkel támad Angliára (133)	1066	1077
II. Harold legyőzi a norvégokat (hastingsi csata) (133)	1066	1077
Civakodó Henrik a korábbi magyar gyepűn őrgrófságokat szervez, ezzel közelebb kerül a Magyar Királyság szívéhez (113)	966	1077
Munisz eunuch után a Buvaihidák (Bújidák) perzsa származású síita dinasztiája kormányozza Perzsiát és Mezopotámiát (129)	932-től	1077-től
Hitvalló Edward halála után II. Harold Godwinson ül az angolszász trónon (133, 179)	1066 után	1077 után
Békés Olaf norvég király uralma (133)	1066 - 1093	1077 - 1093
Marrakesben létrehozzák az ún. Muravit Szultánságot (148)	1067	1078
Csehek törnek Magyarországra, Trencsénig pusztítanak (113)	1067	1078
Nagy Ottó már császár, és társcsászárrá koronáztatja a fiát, II. Ottót (120, 135)	967	1078
Géza herceg hatékonyan együttműködik a lengyel uralkodóval a Henrik érdekeit kiszolgáló Csehország ellenében (119)	1067-től	1078-tól
Szvjatoszláv elfoglalja Bulgária számos városát (124)	967/968	1078/1079
I. Nagy Ottó, mint császár (120)	967 - 972	1078 - 1083
Gyula újabb hadjáratot folytat a Balkánon (124)	934 968	1079

Phokász Szíria területén folytatja előnyomulását, hadiflottáját pedig Itáliába küldi (124)	968	1079
Liutprand napfogyatkozása Bizánc területén (I/267)	968	1079
Napfogyatkozás Bizánc térségében (I/267)		1079
Gyula besenyő vezér úzokkal és balkáni besenyőkkel kiegészített seregével a meszesi kapun átkelve Biharig pusztít, majd Szatmáron át és a Szamos mentén visszatér Erdélybe (113, 124)	1068	1079
Salamon király, Géza fejedelem és Szent László a cserhalmi ütközetben szórják szét Gyula hadait (113)	1068	1079
A Ngo-dinasztia bukása után a Dinh-dinasztia uralkodik Nam Vietben (172)	968 - 980	1079 - 1091
A Fátimidák É-Afrika Líbia területétől Ny-ra fekvő részein Kairó fővárossá tételéig őrizték meg a hatalmukat (201)	969-ig	1080-ig
Gyula hadserege besenyő és bolgár csapatokat maga mellé állítva Konstantinápolyig nyomul előre (124)	969-re	1080-ra
Az Ibériai-félszigeten az Abbádidák (Sevilla) és a Dzsahvaridák (Cordoba) egymás elleni küzdelme a tetőpontjára ér (148)	1069	1080
Újabb dán kísérlet Anglia elfoglalására (133)	1069	1080
Korjo királya az ország újraegyesítése érdekében áthelyezi udvarát a félsziget közepére (196)	935	1080

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szvjatoszláv hadserege mélyen bent jár Bulgária területén, elfoglalja Preszlávot, a fővárost is. A csatlakozott balkáni bolgár és besenyő erőkkel együtt Bizánc ellen fordul (124, 127)	969	1080
Meghal Péter bolgár cár – utóda Borisz (124)	969	1080
Kalandorpolitikája miatt gyilkolják meg Phokász császárt (124)	969	1080
Szeldzsuk és törzse a Szir-darja alsó folyásánál veszi fel a muzulmán vallást (150)	980 k.	1080 k.
A síita Fátimidák, akik É-Afrika Ny-i felét a kezükben tartották, K-felé terjeszkednek, hódoltatják Egyiptom után Palesztinát is, birodalmuk fővárosának Kairót építik ki (129, 201)	969-től	1080-tól

A reconquista elkezdődhetne az Ibériai-félszigeten, de talán a szentföldi hadjáratra való felkészülés miatt halasztódik (130)		1080-tól
Dániában III. Hén Harald után II. Szent Knut uralkodik (133)		1080 - 1086
Feltehetőleg megépítik Aachen főszékesegyházát (I/9)		1080 - 1100
St. Galleni Notker, aki – hosszú idő után újra – németül ír (I/10)	970 előtt	1081 előtt
Szvjatoszláv bolgár, türk és besenyő (esetleg magyar) segítséggel Konstantinápoly elfoglalására is kísérletet tesz. (127, 157)	970	1081
Phokász utóda, I. Jóannész Tzimiszkész megvédi Konstantinápolyt az orosz támadástól (124, 157)	970	1081
Korjo uralkodója újraegyesíti Koreát (196)	936	1081
Szilla állam megszűnik létezni Koreában (109)	936	1081
Elkészül a jeruzsálemi korház és a zarándokszállás (129)	1070 k.	1081 k.
Géza fejedelem idejében is költöznek be Magyarországra besenyők, akiket az ispáni várak környékén telepítenek le (113)	1070 k.	1081 k.
Ha al-Manszúr, a Muravit Szultánság hadvezére nem lépne fel, már megindulna a reconquista az Ibériai-félszigeten (130, 148)	970 k.	1081 k.
Widukind von Corvey alkotói időszaka (II/195, 105)	970 k.	1081 k.
A bagdadi kalifák követői és a kairói hatalom között háborúskodás kezdődik Egyiptomban (129)	970 k.	1081 k.
Peking elődvárosa az új Liao-főváros (112, 202)	936-tól	1081-től
A Song-dinasztia Bianliangból kiindulva egyesíti Kína maradék területeit, beleértve a D-i fejedelemségeket, de nem tudja megszerezni a nomádok által visszafoglalt É-i területeket (153)	970 után	1081 után
Bizánc legyőzi Szvjatoszláv seregét, beveszi a bolgár Preszlávot, majd Bulgária nagy részét elfoglalja, Borisz bolgár cár egy időre bizánci fogságba esik (124)	970/971	1081/1082
Az Ibériai-félsziget Kalifátusa csak vallási-kulturális központként létezik, mely korábbi központját, Toledót is elveszti. Az utódállamok közül Sevilla a legerősebb (148)	970 - 1031	1081 - 1142
Balkáni besenyők Zimonynál betörnek a Szerémségbe. A magyar királyi, fejedelmi és hercegi hadak Szalánkeménnél gyülekeznek, beveszik Nándorfehérvár és Szerém várát (113, 125)	1071	1082

Átmenetileg felszámolják a független bolgár egyházat, – bár a bolgár papok továbbra is a szláv liturgiát használják (124)	971 után	1082 után
Pilgrim passaui püspök mindent megtesz egy neki alárendelt magyar egyház ügyében, még pápai bullát is hamisít (113)	971 után	1082 után
Borisz Bulgária megmaradt Ny-i részén uralkodik. Az ország Bizánc által elfoglalt részén örményeket telepítenek le (125)	971 - 976	1082 - 1087
Tzimiszkész császár felülkerekedik az oroszokon, Szvjatoszláv kénytelen távozni hadaival a Balkán-félszigetről, valamint kötelezni magát, hogy a bizánci területeket nem támad többé (127)	972-re	1083-ra
Nagy Ottó képtelen Rómából hazautazni (108)	972-ig	1083-ig
A balkáni hadjáratból hazavonuló Szvjatoszlávot megölik a besenyők a Dnyeper zuhatagánál. Utóda Jaropolk lesz (I.) (127)	972	1083

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A magyarok püspökévé szentelt Brúnó Sankt Gallen-i szerzetes Piligrim püspök papjaival együtt térít az Árpád-magyarok körében. Géza fejedelem tőle veszi fel a Ny-i kereszténységet (114)	972 (vagy 974)	1083 (vagy 1085)
A magyar királyi és fejedelmi hadak Nišig hatolnak előre, majd jelentős zsákmánnyal térnek vissza (113, 124)	1072	1083
A magyar pénzverde pénzt veret a zsidó hitelezők számára, – ezúton törleszti az ország adósságait (246)	1072 k.	1083 k.
A zsidó származású Pierleone bankár (Benedictus Christianus fia) Hildebrand (VII. Gergely pápa) támogatója (246)	1072 k.	1083 k.
Meghal Nagy Ottó császár (114, 120, 135)	972/973	1083/1084
II. „Vörös” Ottó királyként és császárként is követi Nagy Ottót a trónon (120, 135)	972 - 983	1083 - 1094
A passaui püspökség és a salzburgi érsekség között harc kezdődik a magyar egyház feletti joghatóságért (114, 135)	973	1084
Magyar-szász egyezmény születik, melynek értelmében az Árpád-magyar fejedelemség megnyitja határait Ottó diplomatái, egyházi és világi méltóságai előtt (114, 136)	973	1084
A Fátimidák Bizánc ellen fordulnak, Amidánál megverik a bizánci sereget. Elfoglalják Palesztina után Szíria jelentős	973	1084

részét és Damaszkuszt is, megkísérlik Antiokhiát is bevenni (130)		
A Rástrakúták birodalma összeomlik, a Csólák ezzel egész DIndia uraivá válnak (168)	973	1084
A kínai uralom vége Vietnamban (I/213)	939	1084
A normannok kifosztják Rómát (167)		1084
IV. Henrik a szászok (ún. „felkelése") ellen harcol (114, 136)	1073	1084
A negyedik Fátimida uralkodó székhelye Kairó (129, 201)	973-tól	1084-től
Salamon király megtámadja Géza fejedelem hadseregét, Kemejnél győzelmet arat, Mogyoródnál vereséget szenved. A Ny-i határszélre menekül, Henrikhez fordul segítségért (114)	1073/1074	1084/1085
IV. Henrik hadjáratot vezet Géza Magyarországára. A Duna bal partján vonulnak K-re, de elakadnak. A Vácig eljutott német hadak fellázadnak, Henrik a sereget visszafordítja (114, 136)	1074	1085
Tzimiszkész János visszafoglalja Damaszkuszt, behatol Galileába, egészen közel jut Jeruzsálemhez (130)	974	1085
VI. (Merész) Alfonz elfoglalja Toledót (148)		1085
Újabb dán kísérlet Anglia elfoglalására (133)		1085
Kazária ismét megerősödik, támadja az oroszokat (127)	940 k.	1085 k.
A csehek eltávolodnak Henriktől, a magyar Géza herceggel szövetkeznek. Salamon király a német seregek oldalán, Géza a csehekkel együttműködve csatáznak egymás ellen (120)	1074 k.	1085 k.
Géza fejedelmet a hívei királlyá koronázzák. A pápa elismeri Géza királyi hatalmát (115, 135/136)	1075	1086
Szicília normann uralom alá kerül (I.) (130, 167)	1075	1086
Boltozatos templomhajók jelennek meg É-Spanyolországban (Saint-Michel de Cuxá) (I/9)	975 k.	1086 k.
Éles az ellentét Civakodó Henrik és II. Vörös Ottó között. Német-közi harcok kezdődnek, melyekből Vörös Ottó kerül ki győztesen, meghódít bajor területeket is (114, 136)	975/976	1086/1087
Éhes Olaf uralkodik Dániában (134)		1086 - 1095
V. Henrik élettartama (a Száli-dinasztia utolsó tagja) (137)		1086 - 1125

A vlachok (oláhok) feltűnése az É-Macedónia/Albánia/Görögország határháromszögben (125)	976	1087
A muzulmán-berber Almoravidák (Muravit Szultánság) Afrikában terjeszkednek, megdöntik a Ghánai Királyságot (148)	1076	1087
I. Géza magyar király igyekszik megbocsátani Salamon királynak, és kezdeményezi, hogy béküljenek ki (115)	1076	1087

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
IV. Henrik császár itáliai pártfogoltjai a pápát megtámadják Rómában, és megsebesítik (136)	1076	1087
IV. Henrik birodalmának alattvalói lázonganak, a pápához fordulnak segítségért. IV. Henrik zsinatot hív össze, hogy kiátkozza és megfossza címétől a pápát. Ellenben a pápa átkozza őt ki, és megfosztja császári címétől (114, 136)	1076 k.	1087 k.
Az Almorávidák egy időre megszállják Kumbit, Ghána fővárosát, iszlamizálják az animista lakosságot (228)	1076-tól	1087-től
Civakodó Henrik helyzete átmenetileg meginog (136)	976 k.	1088 k.
Borisz cár halála után Bulgária megmaradt Ny-i részén, Makedónia területén egy Miklós nevű helyi hatalmasság fiai Bulgária néven független államot uralnak (125)	976-tól	1087-től
„Bolgárölő” Baszileosz a bizánci császár (125)	976 - 1025	1087 - 1125
Írott források a bizánci seregbe besorozott vlachokról tesznek említést (a Balkán-hegység területén és attól D-re) (125)	10. sz. utolsó negyede	11. sz. vége
Meghal I. Géza király, testvére: László lép a trónra (115)	1077	1088
IV. Henrik kanosszajárása (114, 136)	1077	1088
Jaropolk és Oleg testvérharcában Oleg elesik, egy törvénytelen (?) testvér, Vlagyimir pedig Svédországba menekül (127)	977	1088
II. Ottó hódoltatja a cseheket, amivel Civakodó Henriknek érzékeny veszteséget okoz (126)	977	1088
II. Ottó császár a Salzburgi érsekségnek ajándékozza a mosaburgi birtokot (115)	977	1088
Civakodó Henrik az augsburgi püspökkel az oldalán küzd II.	977 k.	1088 k.

Ottó ellen, Passau térségében. A harcokat Henrik elveszti, majd Folkmar utrechti püspök felügyelete alá kerül (115, 136)		
Az ún. „keleti őrgrófság” már a Babenberg család kezén van, mert frankföldi Leopold (a Babenberg család alapítója) korábban hűbéresévé tette Ostmark nemességét (115)	1077 k.	1088 k.
László király idején virágzik a szerémségi, majd a helyébe lépő bácsi görög rítusú püspökség (125)	1077 után	1088 után
Szvjatoszlávot megölik a besenyők a Dnyeper zuhatagánál. Utóda Jaropolk lesz (II.) (127)	978	1089
Gügye (II.) Æthelred angolszász király uralma (133, 180)	978 - 1002	1089 - 1113
Az É-i Song-dinasztia egyesítette Kína területeit, de nem tudta elragadni a nomádok által visszafoglalt É-i területeket (202)	979-re	1090-re
II. Bolesław egy lázadás miatt Magyarországra menekül (120)	1079	1090
Lengyelországban felülkerekednek a Henrik kegyét keresők, így Wladisław Herman a király (120, 139)	1079 - 1113	1090 - 1113
A Bagdadi Kalifátus névleges fennhatósága alatt a Buvaihidák (Bújidák) perzsa származású síita katonai dinasztiája kormányozza Perzsiát és Mezopotámiát (129, 257)	945 - 1056	1090 - 1167
Sámuel kerül hatalomra Bulgáriában. Bizánc egyik erőcsoportja: a Komnénosz-dinasztia jóvoltából emelkedhet fel, járulékos következményeként a bizánci hatalom kettészakadásának (125)	980	1091
Az utolsó dán offenzíva Angliában (133)	980	1091
Oroszországban vége Jaropolk uralmának (127)	980	1091
Al-Manszúr támadja a kereszténye ket, felégeti Leónt (149)	980	1091
Szicília normann uralom alá kerül (II.) (167)		1091-től
Málta szigete normann fennhatóság alá tartozik (167)		1091-től
Calabria területe normann fennhatóság alá tartozik (130, 167)	1080-tól	1091-től
Az Ibériai-félszigeten a kis muzulmán államok meghódolnak a Muravit Szultánságnak (149)	1080 után	1091 után
Megnő Esztergom térségében a dunai átkelőhely és a város jelentősége (19/20)	1080-as évek	1090-es évek

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Lengyelországnak egy újabb, K-ről támadó veszedelemmel, az orosz terjeszkedéssel kell szembenéznie (139)	1080-as évek	1090-es évek
Nagy területi veszteségek érik az É-német Birodalmat (136)	980-as évek	1090-es évek
A zsidók nagy szabadsággal rendelkeznek Jeruzsálemben a Fátimidák regnálása alatt (130)	980 k.	1091 k.
Vlagyimir, aki korábban Svédországba menekült, varég zsoldosokkal visszatér, hogy elfoglalja Novgorodot és Polockot. Kijev harc nélkül a kezére jut. Vlagyimir kivégezteti Jaropolkot (127)	980 k.	1091 k.
Nagy Vlagyimir uralma. A fővárost visszahelyezi Kijevbe, erőszakkal keresztény hitre térítteti Novgorod lakóit (127)	980 - 1015	1091 - 1115
A Dinh-dinasztia bukása után a korai Li-dinasztia uralkodik Nam Vietben (172)	980 - 1009	1091 - 1120
Vlagyimir elhódítja Lengyelországtól a czerwieni városokat (127, 139, 140, 146)	981	1092
Meghal II. (Vörös) Ottó, és a trónörökös (III. Ottó) még csak csecsemő (136)	981	1092
Létrejön a Ny-Bizánci Birodalom (Görög-Bizánc, s e hatalom kezdetben szorosan együttműködik Sámuel Bulgáriájával (125)	1081	1092
A Bizánci Birodalom kettős irányítás alá kerül, K-i fele az oroszok szövetségese, Ny-i, azaz balkáni fele pedig balkáni bolgárokkal, etelközi és havasalföldi besenyőkkel szövetkezik (128)	1081-től	1092-tól
Alexiosz Komnénosz császár uralkodik a Bizánci Birodalom Ny-i (D-balkáni) felén, – Sámuel bolgárjainak támogatásával válhat Baszileiosz méltó versenytársává (125, 130)	1081-től	1092-tól
Befejeződnek a „magyarok” (besenyők) balkáni akciói (157)	948	1093
A D-erdélyi Gyulának, a balkáni „magyar” (besenyő) hadjáratok kitervelőjének a hatalma megrendül (157)	948-tól	1093-tól
A tangutok a kínai Song-dinasztia és a kitáj Liao-dinasztia ellenében egyesítik a nomád törzseket, és erős államot hoznak létre (Xi Xia) (202)	982 után	1093 után

El Cid (Rodrigo Diaz de Vivar lovag) elfoglalja Valenciát (149)		1094
Nagy szláv felkelés Civakodó Henrik támogatásával. Az Ottók határvédelme az Elba mentén összeomlik, a birodalom elveszti a Billung- és az Északi őrgrófság területét (136, 139)	983	1094
A besenyők mélyen behatolnak orosz területre, Novgorod felé, Vlagyimir seregét tőrbe csalják, csaknem megsemmisítik (128)	994	1094
A normannok kifosztják Rómát (130)	1084	1095
A száműzött Salamon a Kárpátok térségéből, besenyő csapatok élére állva, Gyula támogatásával próbál visszatérni (157)	1084/1085	1095/1096
Jóságos Erik uralkodik Dániában (134)		1095 - 1103
A cseh fejedelemség királysággá lép elő (139)	1085	1096
Mohamed ibn Ahmed Szams al-Dín al-Mukaddasi muzulmán író-utazó felháborodik azon, hogy szerinte Jeruzsálemben a keresztények és a zsidók előnyös helyzetben vannak (130/131)	985	1096
Al-Manszúr megrohamozza és felgyújtja Barcelonát (149)	985	1096
Vlagyimir a Volga–Káma-közben megtámadja Volgai Bulgáriát (128)	985	1096
Komnénosz császár az adriai partvidék és a Ny-Balkán szláv hatalmasságainak lojalitása révén akadályozza a Trákia, Makedónia és Thesszália elleni támadások sikerét (157)	1085 k.	1096 k.
II. Vratislav uralkodik Csehországban királyként (139)	1085 - 1092	1096 - 1103
Rádzsarádzsa (Csóla-dinasztia) uralma. A kereskedelem, az építészet, a művészetek fejlődése India D-i felén (168)	985 - 1014	1096 - 1125
Baszileiosz sikertelenül támadja a bolgár Szerdikát (157)	986	1097
III. Ottó régense Hermann Billungot Szászország prokurátorává emeli, hercegi ranggal ruházza fel (136, 139)	986	1097

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Nagy Vlagyimir elnyeri I. Baszileiosz császár nővérének, Annának a kezét (127)	987	1098

A Besenyők (vezérük: Cselgü) a Balkán-hegységen átkelve hadjáratot indítanak a mai Bulgária és Görögország területére, Drinápolyba, de vereséget szenvednek, visszavonulnak (157)	1087	1098
V. Henrik a német király (137)		1098-tól
Salamon, az ex-király zavaros körülmények között leli halálát (vagy tűnik el) egy balkáni város ostroma során (157)	1087/1088	1098/1099
Meghal a Valenciát védő El Cid (149)		1099
Oroszország területet szerez a Krím térségében (128)	988	1099
Kijevben megalapítják az orosz (pravoszláv) egyházat (127)	988	1099
Kilencéves háború az Etelközben és környezetében (128)	988 - 997	1099 - 1108
Meghal Zvojnimir horvát király, Szent László király serege a horvát királyné kérésére bevonul Ny-Szlavónia területére (157)	1089	1100
Vlagyimir keresztény hitre térítteti Novgorod lakóit (127)	989	1100
Vlagyimir fegyveres segítséget nyújt K-Bizáncnak a balkáni bolgárok és a bizánci Bordász leveréséhez (128)	989	1100

Az úzok (eredetileg részét képezték a dagesztáni hun közösségnek, azután szorultak a Turáni Alföldre) egyesítik erőiket a Kről érkező oguzokkal (56)		11. sz. végére
A Japán Császárság módszeresen szűkítette a szárazfölddel (Kínával, Koreával) fennálló kapcsolatait (109)	10. sz. közepéig	11. sz. végéig
Japánban elsorvadt a kínai hatás a tárgyi emlékeken, kibontakozott a kultúra nemzeti jellege (64)	10. sz. közepéig	11. sz. végéig
A Book of Armagh az egyetlen ír nyelven írt mű, amely a korábbi időkből fennmaradt (38)		12. sz-ig
Fennállt a K-i Csálukja-dinasztia uralma (Andhra Prades) (22)		12. sz-ig
A tolnai királyi uradalom a mindenkori trónörökösé volt (19)		12. sz-ig
Bengália területe buddhista dinasztiák irányítása alatt állt (168)		12. sz-ig
A hinduizmus terjedése, majd az iszlám térhódítása miatt a buddhizmus szinte teljesen kiszorul Indiából (168)	11. sz-ra	12. sz-ra
Az itáliai városi (földbirtokos és kereskedő) arisztokrácia jelentős politikai súlyú réteggé fejlődött (130)	11. sz-ra	12. sz-ra
Tibet területén nincs központi hatalom, családok százai alkotnak állandóan átszerveződő erőközpontokat (154)	10. sz. közepén	11. sz. végén

A Ny-tibeti Guge királyság szerzetes-uralkodója: Jese-Ö. A Tibeti Birodalom összeomlása után felemeli ezt az országrészt, döntő szerepet játszik a buddhizmus megújításában (154)	10. sz. közepén	11. sz. végén
A vlachok nyelve erős szláv (bolgárszláv) hatás alá kerül. Kezdődik a bolgárok és vlachok egymás mellett élése (125)	10. sz. közepén	11. sz. végén
Szép számban élnek a Szentföldön a bevándorolt karaiták. Jeruzsálemben ők képezik a városi lakosság többségét (129)	10. sz. közepén	11. sz. végén
Felszabadul Lusitania a muzulmán uralom alól. Portó vidéke már a Portugál Grófság területe (148/149)	10. sz. vége	11. sz. vége
A besenyők az oroszoktól többnyire vereséget szenvednek, így leginkább egymás ellen harcolnak (128)	10. sz. közepétől	11. sz. végétől
Bali és Jáva szigetéről indul hódító útjára az indiai bábművészet: a vajang, – fő témáit hindu eposzokból merítik (207)	10. sz.	11/12. sz.
A zsidók Anglia és Belgium területére is betelepednek, – spanyol területeken jelenlétük már hosszú ideje meghatározó (247)		11/12. sz.
Toscana, Pisa, Lucca, Pistoia, Firenze, Siena és Arezzo városai gyakorlatilag függetlenek (130)		11/12. sz.
Gaochangban olyan régészeti lelet is a földbe kerül, ami Szent György történetét meséli el (10)		11/12. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Sorra készülnek az összefoglaló jellegű történeti munkák (I/59)		11/12. sz.
Az oláh (román) nyelv erős bolgárszláv hatás alatt áll. Elszlávosodik az oláh nyelv latin/görög eredetű egyházi szókincse (122)	10/11. sz.	11/12. sz.
A német grófok a méltóságukat öröklik, hűbéri kötelék köti őket a királyukhoz, és nem a feltétlen engedelmesség (43)	10/11. sz.	11/12. sz.
Végbemegy a Tibeti Birodalom egykori területén a buddhizmus és a bön vallás konstruktív egyeztetése (154)	10/11. sz.	11/12. sz.
A bulgáriai építészeti alkotások nagy hasonlóságot mutatnak a ravennai és dalmáciai építészettel, főként a templom- és harangtornyok nyolcszög alaprajzú kiképzése révén (125)	10/11. sz. fordulója	11/12. sz. fordulója
A Balkán-hegység K-i része és az Al-Duna közötti területen meghatározó az örmények és a vlachok jelenléte, utóbbiak a	10/11. sz. fordulójától	11/12. sz. fordulójától

Balkán-hegység É-i völgyeiben és a Duna felé eső dombvidéken nomadizálnak. A Havasalföld a besenyő törzseké (158/159)		
Baj nélkül elmúlik az „ezredévi” hisztéria (209)		11/12. sz. ford.
Rutén töredékek településnek a Kárpátok belső vonulatához (194)	10. sz. végén	11/12. sz. f-tól
Al Manszúr felégeti Santiago de Compostelát, majd túljut a Pireneusokon, betör Aquitaniába (149)	10. sz. végén	11/12. sz. f-tól
A kirgizeket a kínai források már úgy emlegetik, mint a mai Kirgizisztán területén lakó népet (111)	10. sz. végén	11/12. sz. f-tól
Korjo államát a kitájok támadják (196)	10. sz. végétől	11/12. sz. f-tól
Xia Zhou (Tongwan Cheng) városa a tangutok uralkodó dinasztiájának az első központja (fővárosa)	10. sz. végétől	11/12. sz. f-tól
Kezdődik a szomáliai törzsek D-i irányú terjeszkedése, ennek során összeütközésbe kerülnek a K-i kereskedelemben élenjáró szuahéli (Amu/Lamu és Pate) államokkal (228/229)	10. sz. végétől	11/12. sz. f-tól
Afrika Szarvának (Szomália) pásztorfejedelemségei Afrika belső vidékeivel kereskednek (228)	10/11. sz. ford.	12. sz. eleje
A mai Albánia területe (Illyricum) Ny-Bizánchoz tartozik (157)	11. sz. eleje	12. sz. eleje
Dánia birtokolja a mai Anglia K-i, a mai Norvégia és Svédország D-i részeit és a mai Finnország egyes területeit is (134)	11. sz. eleje	12. sz. eleje
K-Mongóliában a mongol Hamag törzs megszünteti maga felett a kitáj fennhatóságot, a területen átveszi az uralmat (153, 202)	11. sz. eleje	12. sz. eleje
A Hangáj-hegységebn (Közép-Mongólia) a mongol Kereit törzs fennhatóságát a Szelanga-folyótól a Tola-folyó felső folyásáig kiterjeszti, lerázza magáról a kitáj fennhatóságot (202)	11. sz. eleje	12. sz. eleje
Maine körzete házasság révén Anjou irányítás alá kerül (179)		12. sz. eleje
A Karahanidák Közép-Ázsiában a Számánidák és a Kimek Törzsszövetség több korábbi területén is uralkodnak (150)		12. sz. eleje
Beköltöztek a mongol területekre az öngütök vagy fehér-tatárok (türk leszármazottak, – egy elmongolosodott nép) (153)		12. sz. eleje
A Felvidék háborúskodás terepévé válik, s ez összefüggésben áll Lengyelország politikai megosztottságával (195)		12. sz. eleje
Pierleone bankár (Petrus Leone fia, Benedictus Christianus unokája), a Rómaiak Konzulja rendkívüli politikai hatalomra tesz szert. II. Orbán rábízza az Angyalvár parancsokságát (246)		12. sz. eleje
A DK-szumátrai Palembang központú, ősi Srivijaya buddhista állam már a Maláj-félszigetet is uralja (207)	10. sz-tól	11/12. sz-tól

A német lakosságú vidékeken erőteljes gazdasági növekedés megy végbe, ÉNy-Németország, tehát É-Rajna-Vesztfália területén sorra kapnak városi jogokat a német települések (230)		12. sz. 1. negyedétől
Muhammad ibn Iszmáil ad-Darazi sejk megalapítja a Libanonkörnyéki pásztornép drúz-keresztény szektáját (142)	11. sz. 1. negyedétől	12. sz. 1. negyedétől
A Hszi Hszia tangut dinasztia uralma érvényesült Hszincsiangban, Ordosz-vidéken, ÉK-Tibetben (112, 202)	11. sz. 1. feléig	12. sz. 1. feléig

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Hindu-sahi dinasztia mélyen a magas hegyek közé húzódva őrizte meg államát (24)	11. sz. 1. feléig	12. sz. 1. feléig
A karakitáj nép a kitájok köréből kiválva elhagyja a mongol sztyeppét; Ny-Turkesztánba, Közép-Ázsiába vándorol (154)		12. sz. 1. fele
A najmanok törzsszövetségének uralkodója: Bilge Bügü kán, akinek a fiai, Bujruk és Tajang egymás ellen fordulnak (151)		12. sz. 1. fele
A K-Baltikumban meghatározó az észtek szerepe a Novgorod és a Ny-i világ közötti kereskedelemben (230)		12. sz. 1. fele
Megkezdődik Írországban a Plantagenetek gyarmatosítása (170)		12. sz. 1. fele
Adelard zsidó filozófus és tolmács arab munkákat fordít latinra, majd Angliában II. Henrik király nevelője lesz (247)		12. sz. 1. fele
A Ny-i keresztény egyház presztízsének növekedése a lovagok szentföldi sikereinek a következménye (243)		12. sz. 1. fele
A Magyar Királyság áttelepíti a tótokat (szlovákokat) É-Magyarországra, ez a népmozgás feltehetőleg a székelység K-re (vissza-) telepítésével összefüggésben zajlik (195)		12. sz. 1. fele
Gyulafehérváron harcok folynak, tűzvész pusztít (159)	10. sz. 2. fele	12. sz. 1. fele
Gyulafehérvár térségében politikai átrendeződés zajlik, melynek során kiemelkedő szerepet kapnak Marosváron kívül: Temesvár, valamint Orsova, mint fontos állami központok (160)	10. sz. 2. fele	12. sz. 1. fele
K-Mongóliában a Hamag nevű törzs (Dzsingisz kán őseinek törzse), Közép-Mongóliában a Kereit nevű	11. sz. 1. fele	12. sz. 1. fele

törzsszövetség lerázza magáról a kitáj fennhatóságot (150/151)		
Xia Zhou (Tongwan Cheng) város a tangutok uralkodó dinasztiájának a központja (153, 185)	10. sz. végétől, 11. sz. 1. f-től	12. sz. 1. felétől
Feltűnnek az „első” írásba foglalt Arthur-történetek (II/162)	10. sz. 2. f-től	12. sz. 1. f-től
A boltozatos technika első sikereit a romanikában éri el (I/9)		1100 k.
Az aacheni középső boltozathoz hasonló épül Speyerben (I/8)		1100 után
Baszileiosz elfoglalja Bulgária Fekete-tenger menti részét (157)	1000/1001	1100/1101
A horvát nemesség a Magyar Korona védelme alá húzódik. Szent László király megalapítja a zágrábi püspökséget (158)	1090	1101
Baszileiosz offenzívája folytatódik, Szerdikát, Preszlávot is elfoglalja, és Macedónia irányában támad tovább (157)	1001 k.	1101 k.
Szent László a zágrábi püspökség élére cseh klerikust állít (139)	1090 k.	1101 k.
Az Almorávidák hatalmas támadó hullámban özönlik el a mór területeket, különösen az Ibériai-félsziget K-i felét (149)	1090 k.	1101 k.
A Ghánai Királyság elfoglalja Awdaghostot (228)	990 k.	1101 k.
Fátimidák támadják a Jeruzsálembe zarándokoló zsidókat (131)	990 után	1101 után
Olaf Tryggvason támadást vezet Anglia ellen (133)	991	1102
Æthelred szövetséget köt Richard normandiai herceggel (180)	991	1102
II. (Gügye) Æthelred angolszász király lemészároltatja a Britanniában (korábban) letelepedett dánokat (133/134)	991 1002	1102
Népírtas miatt a dán uralkodó megsarcolja Angliát (134)	991	1102
Málta normann uralom alá kerül (130)	1091	1102
Lengyelországban szétesik a központi hatalom, Wladisław Herman király mellett több lengyel herceg is előtérbe kerül (139)		1102 k.

Létrejön a Horvát Bánság. Álmos magyar herceg kerül a horvát trónra. Vele szemben egy Velencével együttműködő horvát főúri csoport Svačić Pétert kiáltja ki királlyá (158)	1091/1092	1102/1103
„Ferdeszájú" Bolesław (első) uralma Lengyelországban (139)		1102 - 1106
Zbigniew herceg uralma Lengyelországban (139)		1102 - 1107
A magyar-horvát perszonálunió lassan szilárdul csak meg (158)	1092 - 1097	1103 - 1108
Az angolszászok földadóból szedik be a hadisarc összegét (134)	991 - 1012	1102 - 1112

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A dánok büntetőhadjárata az angolszászok ellen (134)	1002 - 1013	1102 - 1113
A besenyő-orosz összecsapások évente ismétlődnek (128)	1002 - 1033	1102 - 1133
Dalmát hagyomány szerint Salamon remeteként hal meg (157)	1092	1103
II. Vratislav cseh király halála után az utódai: Brünni Kunrád, II. Břetislav csak hercegi címmel rendelkeznek (139)	1092-től	1103-tól
A kitájok sikertelen támadása Korea ellen (196)	993	1104
Az oroszok besenyő-háborújának legvéresebb szakasza. A besenyők egy része az oroszok oldalán, más része ellenük, a balkáni és a volgai bolgárokkal szövetségben harcol (128)	993	1104
A kalifa jeruzsálemi helytartója elrendeli sok keresztény letartóztatását, többek kivégzését, mecsetekké alakíttatja a templomokat, betiltja a húsvét megünneplését (I/57, 131)	1004 k.	1104 k.
Wladisław Herman segítséget kér László királytól, s a Magyar Királyság serege a lázadó Krakkó városa ellen vonul (139)	1093/1094	1104/1105
Niels uralkodik Dániában (134)		1104 - 1134
Aragóniai Alfonz uralma, – sokáig Navarrát is uralja, s utóbb ül a kasztíliai trónon is (149)		1104 - 1134
Tai császár (Song-dinasztia) a tangut előretörés miatt elrendeli az Ordosz-vidéken Xia Zhou (Tongwan Cheng) város kiürítését, megsemmisítését, a lakosságot deportálja (153, 185, 202)	994	1105
III. Ottót 14 éves korában nagykorúsítják (136, 139)	994	1105

Szent László király lányának, Szent Piroskának (Eirénének) Alexiosz fiával való összeházasítása (157)			1105
Álmos herceg lengyel segítséggel lázad Szent László király és Kálmán herceg ellen. Álmos Bolesław herceggel sereget vezet Magyarországra (139, 195)			1105
A Capetingek lényegében csak Párizs vidékét uralták (179, 244)			1106-ig
Meghal Civakodó Henrik (137)	995		1106
Meghal IV. Henrik császár (137)	1095		1106
II. Orbán pápa fegyveres zarándoklatra, Jeruzsálem visszafoglalására szólítja fel Európa népeit. megbízza Clairvaux-i Szent Bernátot a háború megszervezésével (I/57, 131, 137)	1095		1106
A keresztes háború kezdetén a fellelkesült nép a városok zsidóságának kifosztását tekinti háborúja első csatájának (247)	1095		1106
Egyes frank lovagok elérik Anatóliát (131)	1095		1106
Szent László hozzájárul ahhoz, hogy a csehek Trencsén vidékére küldjenek 3 ezer cseh (morva?) telepest (139, 195)	1095		1106
Meghal Szent László király, utóda: Könyves Kálmán lesz (139)	1095		1106
Kálmán király III. Bolesławot elfordítja Álmostól (139)			1106
A Remete Péter és a Nincstelen János néven ismeretessé vált látnokok megjövendölik Jeruzsálem elfoglalását, s ennek hatására szegények tízezrei indulnak meg Jeruzsálem felé.(131)	1095/1096		1106/1107
„Ferdeszájú” Bolesław második uralma lengyel földön (139)			1106 - 1113
Könyves Kálmán magyar király uralkodik (158, 187)	1095	- 1116	1106 - 1116
V. Henrik (IV. Henrik fia) császárként uralkodik (137)	1095	- 1125	1106 - 1125
Kálmán Velence ellenében a normann Rogerrel tárgyal (167)	1086-ig		1107-ig
XV. János is pápa (I/58)	996-ig		1107-ig
Trónra lép a kairói al-Hákim Fátimida kalifa (132)	996		1107

„Bolgárölő” Baszileiosz K-bizánci császár a Balkán területének visszaszerzése érdekében intenzív háborúba kezd (158)	996	1107
Álmos herceg Jeruzsálembe zarándokol (131)		1107
Kálmán király csak nehezen tudja Magyarország rendjét fenntartani a keresztes szabadcsapatok átvonulása közepette (131)	1096	1107
A „világvége”-hisztéria eluralkodik Európában (I/57)	1096 k.	1107 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
III. Bolesław elűzi Zbigniew herceget, V. Henrik emberét (140)		1107-től
Horvátország (Álmos) trónját is Kálmán foglalja el (158)	1096/1097	1107/1108
A keresztes hadjárat irreguláris csapatai a Kárpát-medencén és a Balkán-félszigeten menetelnek keresztül (158)	1096/1097	1107/1108
Az első keresztes háború (132, 137)	1096 - 1099	1107 - 1110
A bolgár szabadságharc időszaka a Balkán területén (158)	996 - 1018	1107 - 1118
Az Uí Néill-dinasztia dominált az írek világában (38, 170)	997-ig	1108-ig
Sámuel bolgár cár szilárdan birtokolja Durres városát (158)	997	1108
III. Bolesław Kálmán magyar király hívására felveszi a harcot a Kárpátokon belülre törő cseh hadakkal, majd Kálmán hadaival együtt behatol a morvák területére (139)		1108
A keresztesek első jelentős győzelmüket Dorülaionnál az oguztörökök ellen aratják (131)	1097	1108
Ordelafo velencei dózse és Kálmán király csapatai a D-itáliai normannok ellen hadakoznak Brindisi környékén (131/132)	1097 k.	1108 k.
Ciprus a keresztes hadak elsőszámú gyülekezőhelye (131)	997 k.	1108 k.
A bolgár hercegek közös erővel szállnak szembe Baszileiosz és Joan Vladimir dukljai fejedelem támadásával (158)	997/998	1108/1109
Remete Péter seregét megtizedeli a keresztes hadjárat (132)	1097/1098	1108/1109
Al-Hákim Fátimida kalifa felgyújtatja a zsidó negyedet, kifosztatja a zarándokszállást, megparancsolja, hogy rombolják le a jeruzsálemi Szent Sír-templomot (I/57, 132)	1008/1009	1108/1009

Az egyiptomiak vetélkedtek az oguz-törökökkel. Mindkét fél magának követelte a Jeruzsálem feletti uralmat (132)	1098 előtt	1109 előtt
XVI. János is pápa (I/58)	998-ig	1109-ig
Zbigniew herceg V. Henrik seregével tér vissza, ám Bolesław hadai legyőzik a császári hadat (140)		1109
A frank hadsereg Jeruzsálem megközelítése előtt elfoglalja az oguzok által uralt Antiokhia városát (132)	1098	1109
Létrejön Edessza keresztes grófsága (132)	1098	1109
Létrejön Antiokhia keresztes hercegsége (132)	1098	1109
Toulouse-i Rajmund Tripoliszban grófságot alapít (141)		1109
A síiták (és bizonyos zsidók) Jeruzsálemben földig rombolják a Szent Sír-templomot és meggyalázzák a Szent Sírt (141)	1009 k.	1109 k.
Szent Olaf fiatal viking harcos angolszászok ellen harcol (134)	1009 - 1011	1109 - 1111
V. Gergely is pápa (I/58)	999-ig	1110-ig
II. Orbán is pápa (I/58)	1099-ig	1110-ig
A templomosok rendjének megalapítása (141)		1110
Sigurd normann király 60 hajóval száll partra Akkóban, majd Balduin csapataival együtt beveszi Szidón városát (141)		1110
A keresztény erők megérkezésekor Jaffa megadja magát (141)	1099	1110
A velencei dózse személyes vezetésével 200 hajóból álló flotta érkezik a Szentföldre. Rodoszt és több más szigetet is megszállnak. Kiépül a Szentföld felé vezető utánpótlási vonal (141)	1099	1110
A keresztesek elfoglalják Jeruzsálemet (141)	1099	1110
A Jeruzsálembe érkező keresztes lovagok nem hajtottak végre népirtást a város zsidósága körében. A tömeggyilkosság a kalifa várost elhagyó csapatainak a műve lehet (247)	1099	1110
Bouillon Gottfried lovagot jeruzsálemi királlyá kiáltják ki (141)	1099	1110
A cseh fejedelem, II. Břetislav szövetségre lép Könyves Kálmán magyar királlyal (140, 195)	1099	1110

III. Ottó II. Szilveszter pápával (Gerbert d'Aurillac) együtt a kronológia rejtelmein tűnődik, és szorgalmazza az arab számok Európai bevezetését (137)	999 k.	1110 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Vlagyimir hódoltatja az orosz fejedelmeket (146)	1010 - 1012	1110 - 1112
Szilveszter pápának juthat az eszébe, hogy a Millenium előtt ki kell nyilatkoztatnia: régen elmúlt már az ezredik év! (I/57)	1000 előtt	1111 előtt
III. Kelemen is pápa (I/58)	1100-ig	1111-ig
III. Ottó Lengyelországba látogat (137/138, 140)	1000	1111
Gottfried jeruzsálemi király meghal tífuszban (142)	1100	1111
Császárrá koronázzák V. Henriket (138)		1111
A D-Kárpátok térségében válságossá válik a besenyő Gyula helyzete. Gyula a havasalföldi besenyőkre és a bolgárok ellen harcoló K-Bizánc segítségére számíthat (159)	1000-tól	1111-től
Újra megjelenik a lepra Európában (142)	1100 után	1111 után
Az Ibériai-félsziget muzulmán hatalmi központjai: Cordoba, Murcia, Sevilla, Malaga, Granada, Badajoz, Valencia, Toledo, Mallorca, Zaragoza, Al Barracin, Fammud, El Faghar (149)	11. sz. eleje	1110-es, 1120-as évek
II. Szilveszter pápa ezredfordulója (242)	1000/1001	1111/1112
II. Szilveszter és III. Ottó, Közép- és D-Európa egyházi és világi vezetői békét akarnak a Közel-Keleten (I/58)	1000/1001	1111/1112
II. Orbán és V. Henrik, Ny-Európa egyházi és világi vezetői háborút folytatnak a Szentföldön (I/58)	1100/1101	1111/1112
Balduin a jeruzsálemi király. Uralma idején csapatai visszaverik a damaszkuszi és moszuli atabégek támadásait (142)	1100 - 1118	1111 - 1118
I. Henrik angol király uralma (I.) (180)	1100 - 1135	1111 - 1135
Matild élettartama (I. Henrik angolszász király lánya, V. Henrik német-római császár hitvese) (180)	1100 - 1167	1111 - 1167

II. (Gügye) Æthelred angolszász király hatalmas hadisarcot fizetett a dánoknak a béke fenntartása fejében (133)	1012 előtt	1112 előtt
II. Szilveszter kiszorul a hatalomból, Ravennába húzódik (138)	1001	1112
Theodorik a pápa (I/58)	1101	1112
II. Paszkál a pápa (I/58)	1102-ig	1113-ig
Al-Manszúr haláláig nyomul előre, a halál a Pireneusok vidékén szakítja félbe hódító hadjáratát (149)	1002-ig	1113-ig
Albert a pápa (I/58)	1102	1113
A lengyel Wladisław Herman halála, utóda III. Bolesław (140)	1102	1113
II. Paszkál pápa a Szentszék alá rendeli a johannita rendet, mint a zarándoklatok szolgáltató és betegápoló lovagrendjét (141)		1113
Szent Olaf az angolszászok oldalán küzd a dánok ellen (134)	1013	1113
II. Æthelred bukása, Normandiába menekül (134, 180)	1013 1002	1113
III. Ottó halála (104, 138, 140)	1002	1113
K-Bizánc a magyarok által támogatott Vidint támadja (159)	1002	1113
III. Bolesław megvédi Lengyelország függetlenségét V. Henrikkel szemben, visszafoglalja a Gdański tengermelléket, a lubuszi területeket, hűbérbe szorítja Pomeránia fejedelmét (140)	1102 után	1113 után
III. Bolesław uralma, mint Lengyelország királya (140)	1102 - 1138	1113 - 1138
II. Szurjavarman khmer király uralma. Felépítteti az AngkorVat templomot (171)		1113 - 1150
II. Szilveszter pápa halála (138)	1003	1114
A Magyar Királyság csapatokat küld D-Erdélybe Gyula ellen. A sereget István (Kálmán király kiszemelt utóda) vezeti. Gyula megadja magát, majd Lengyelországba távozik (159, 240)	1003	1114
Jaroszlav herceg megtagadja apjától Novgorod adójának megfizetését, ami miatt Vlagyimir hadjáratot indít ellene (146)	1014	1114

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
Al-Hákim hadjáratot kezd saját keresztényei ellen. Leromboltatja Fusztát Szent Márk-templomát, mecsetet építtet területére. Elkobozza a keresztény vagyontárgyakat, ingatlanokat (143)	1003-tól	1114-től
II. Æthelred bizonyára normann haderő kíséretében tér vissza Angliába, s még két évig uralkodik (180)	1014 - 1016	1114 - 1116
Az atabégek, a Buridák oguz katona-dinasztiájába tartozó helyi hatalmasságok a keresztesek által elfoglalt területek szomszédságában, mindenekelőtt Damaszkuszban uralkodnak (142)	1103 - 1154	1114 - 1154
A Fudzsivara-klán egyeduralma Japánban (155)	866-ra	1115-re
A Liao-dinasztia és a kínai Song-dinasztia a dzsürcsi nyomulására való tekintettel békét köt egymással (150, 152, 202)	1004	1115
K-Bizánc balkáni serege Magyarország határát támadja (159)	1004	1115
István herceg latin rítusú térítőket küld D-Erdélybe. Az egyházfik D-Erdélyt a „fekete” magyarok földjének nevezik (159)	1004	1115
Erdélyt hatalmas besenyő támadás éri (158)	1015	1115
Meghal a kijevi Vlagyimir (146)	1015	1115
A kijevi trónt átmenetileg Szvjatopolk (Vlagyimir egyik fia) bitorolja, aki háborúba keveredik Jaroszláv herceggel (140, 146)	1015	1115
A dzsürcsi Csin/Jin-dinasztia megalapítása (202)		1115
Balduin jeruzsálemi király serege átkel a Jordán-folyón (143)		1115 k.
Akkót a Jeruzsálemi Királysághoz csatolják (141)	1104	1115
Balduin palotáját az al-Aksza-mecset területén építik fel (142)	1104-től	1115-től
A Liao-dinasztia hanyatlásán felbátorodva kísérlet történik a mongolság egyesítésére. Kialakul az első össz-mongol állam az Onon- és a Kerülen-folyó környékén, vezetője: Kajdu (203)		1115 után
Magyar csapatok harcolnak a Szerémségbe betörő K-bizánci (nikaiai) hadsereggel és besenyő segédcsapataival (159)	1004 - 1018	1115 - 1119

Szvjatopolk uralma, – likvidálja több testvérét: Boriszt, Glebet és Szvjatoszlávot (146, 184)	1015 - 1019	1115 - 1119
A Khmer Birodalom (első) fénykora. A birodalom Kambodzsán kívül Thaiföld, Burma, Malajzia, Vietnam és Laosz hatalmas területeit is magában foglalja (171)	1004 - 1150	1115 - 1150
Jaroszláv katonai sikereket ér el Szvjatopolk ellen, aki ekkor átmenetileg lengyelországi emigrációba húzódik (140, 146)	1016	1116
A Song-császár (Zhenzong) intézkedik a Taoista Kánon szétszóródott példányainak egybegyűjtésére (153, 202)	1016	1116
K-Bizánc hadereje elfoglalja a Szerémséget (159)	1005	1116
Könyves Kálmán király meghal, a trónon II. István követi (160)		1116
V. Henrik második hadjárata Itáliába, – a frank/francia támogatást élvező II. Paszkál pápa Beneventóba menekül (242)		1116
A Magyar Királyság megindítja a székelyek D-Erdélybe telepítésének évszázados folyamatát (159)	1005 k.	1116 k.
Az öngütök téli szállásközpontja a Sárga-folyó mellett, míg a nyári szállásközpont a Góbi középső részén van (55, 153)	1005 k.	1116 k.
A Koreával együttműködő mandzsuk, azaz dzsürcsik súlyos vereséget mérnek a kitájokra (196, 202)	1005 k.	1116 k.
A Jin-dinasztia megnyeri a mongol törzsek egy részét, katasztrofális vereséget mér a kitáj-kidan államra (150, 153, 202)	1005 k.	1116 k.
A kara-kitájok népe Jelü Tasi herceg vezetésével elhagyja Mongóliát, Ny-Turkesztánba, Közép-Ázsiába települ át (150)	1105 - 1125	1116 - 1125
II. István magyar király uralma (187)		1116 - 1131
Erdélyt újabb hatalmas besenyő támadás éri (158)	1017	1117
Jaroszláv felveszi a kapcsolatot V. Henrikkel, és támogatást ígér a császár lengyelek elleni terveihez (140, 146)	1017	1117
I. Henrik angol király uralma (II.) (180)	1106 - 1135	1117 - 1135

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált

Jaroszláv a Bug-folyónál alulmarad a lengyelekkel szemben. Lengyelország visszaszerzi a cservenyi városokat (140, 146)	1018	1118
Meghal II. Paszkál pápa. II. Gelasiust választják utódjául (242)		1118
Császárpárti fegyveresek a pápát foglyul ejtik, de hívei kiszabadítják. A pápa Henrik elől elmenekül Rómából (242)		1118
V. Henrik császár ellenpápát emel hivatalba (VIII. Gergely). II. Gelasius pápa kiközösíti a császárt és az ellenpápát (242)		1118
Balduin jeruzsálemi király egyiptomi hadjáratot kezd. Nem jut messzire, a határ menti el-Arísnál meghal (143)		1118
A Szentföldön megalakul a Templomos Rend (243)		1118
II. Balduin (a halott király unokatestvére) trónra lép Jeruzsálemben. A templomos lovagoknak („Krisztus Szegény Lovagjainak") adományozza Salamom templomának csonkját (143)		1118
Reconquista: a keresztény erők elhódítják Zaragozát (149)		1118
Ny-bizáncot D-Itália felől normann invázió sújtja. A Magyar Királyság csapatai is a normannok ellen harcolnak. Ny-Bizánc és szövetségesei területet veszítenek (160, 167)	1107	1118
Szorult helyzetben van Sámuel cár, mivel Baszileiosz K-bizánci császár Bulgária teljes megsemmisítésére törekszik (160)	1007 k.	1118 k.
Meghal Szeldzsuk oguz törzsfőnök Közép-Ázsiában, az oguzok Közép-Ázsia D-i területeire húzódnak (151)	1007 k.	1118 k.
Bulgária (az „első bolgár állam") megszűnik. Baszileiosz hódoltatja a K-Balkán bolgárjait (160)	1018 k.	1118 k.
Erdélyt megint hatalmas besenyő támadás éri (158)	1018 után	1118 után
A szerb despoták (zsupánok), avagy hercegek, a későbbi Szerbia területét is bírva, önálló politikát folytatnak (160)	1018 után	1118 után
A Ny-bizánci Alexiosz halála után a trónt Jóannész Komnénosz örökli, aki Álmos herceget és a fiát, Bélát támogatja (160)		1118 után
A száműzött Gelasius pápa meghal Cluny monostorában (242)		1118/1119
Jóannész császár uralma. Ekkor Bulgária nem létezik, a szerb hercegségek a császár fennhatósága alatt állnak (160)		1118 - 1143
Egyházi vezetők császári nyomásra Gido érseket (II. Calixtus) választják meg pápának Clunyban (242)		1119
Wan-yan Xi-yin megalkotja az ún. nagy dzsürcsi írást (202)		1119

Szvjatopolk halálosan megsebesül – a fejedelem halála a lengyel-cseh határvidékén következik be (140, 146, 184)	1019	1119
Az angol-francia hatalmi egyensúly felborul. Ny-Franciaország területe a Plantagenet-dinasztia kezére kerül (180)	1108 k.	1119 k.
A Plantagenetek fővárosa (Angers) sorsát meghatározza az angol és normann kontinentális birtokokért folyó harc (180)	1108 után	1119 után
A templomos lovagrend hivatalos megalapítása (143)		1119/1120
Bölcs Jaroszláv újraegyesíti a hatalmi harc során széthullott birodalmat, regnálása: Oroszország fénykora (146, 187)	1019 - 1046	1119 - 1146
A kitájok elvesztik korábbi fővárosukat (a mai Belső-Mongólia Autonóm Tartomány K-i felében, Balinzuo járásban) (202)		1120
A johanniták megkapják ágostoni regulájukat és azokat a forrásokat, melyekből erős elithadsereget szerveznek (143, 243)		1120
II. István háborút visel a „fekete magyarok” ellen (160, 240)	1009 k.	1120 k.
Ilgázi, Jeruzsálem korábbi városparancsnoka megtámadja Antiokhiát, emberei megölik annak keresztény hercegét (143)		1120 k.
A Ny-i Csálukják uralkodnak a Dekkán Ny-i részén (168)	975-től	1120-tól
Pierleone bankár, a Rómaiak Konzulja, az Angyalvár parancsnoka bíboros lesz Róma zsidó gettójának kerületében (247)		1120-tól
A Karahanidáknak Közép-Ázsiában szembe kell nézniük a Nyra törő kara-kitáj nép áradatával (150)		1120 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A khmerek (II. Szurjavarman katonái) elözönlik az Indokínaifélsziget K-i partvidékét, Vietnam középső és D-i részét (171)	1009 után	1120 után
Európa K-i határvidékén már nem az oguzok, hanem az úzok képezik a besenyők K-i szomszédságát (151)	1110-es évek	1120-as évek
Al-Hákim kalifa váratlanul megengedi a zsinagógák és a templomok újjáépítését (143)	1010	1121
Al-Hákim kalifa kilovagol Kairóból a dombok közé, és ott eltűnik, legközelebbi híveit, támogatóit pedig lemészárolják. (143)	1021	1121

Több mongol törzs a saját területén átveszi az uralmat, létrehozzák az első mongol kánságot, (központ: Orta-Balgaszun) (154)	1010 k.	1121 k.
Az óbudai zsidók a távolsági kereskedelem mellett a helyi üzletkötésekben is érdekeltek (246)	1010 k.	1121 k.
Visszatér Egyiptomba a zsidó befolyás időszaka, zsidó (karaita) miniszterek is dolgoznak az uralkodó udvarában (143)	1021-től	1121-től
A második kitáj-koreai háború. A kitájok nagy területeket elfoglalnak, de aztán kivonulnak Koreából (196)	1010/1011	1121/1122
Az úzok a besenyők K-i törzseit kiszorítva Ny-ra húzódnak, próbálnak maguknak életteret biztosítani a bizánci és az orosz hatalom közötti térségben (151)	1010 - 1040	1121 - 1140
A Fudzsivara-klán hatalomátvétele legkésőbbi datálása (155)	967	1122
A „wormsi konkordátum” megkötése, ami elvileg véget vet az egyház és a Birodalom közötti „invesztitúraharcnak” (242)		1122
A besenyő lázadás Magyarország számos területén. Ez összefügg II. István igazgatásszervezési intézkedéseivel (160)		1122 - 1125
A kínai Song-dinasztia fénykora, Benzong uralma (203)	1022 - 1063	1122 - 1163
Al-Hákimot meggyilkoltatja (?) húga, Szitt al-Mulúk (143)	1023	1123
Al-Hákimot állítólag azért gyilkolják meg, mert szorgalmazza a keresztényektől elvett tulajdon visszaadását, megtiltja híveinek a mekkai zarándoklatot és a Ramadán ünneplését (143)	1023	1123
Az ortokida Balak beduinok segítségével elfogja, majd két évig rabságban tartja II. Balduin királyt (144)		1123 - 1125
„Beduinok anarchikus uralma” Jeruzsálemben (144)	1023 - 1027	1123 - 1127
V. Henrik német-római császár halála (180)		1124
Saint-Denis vallási központtá válik. Suger apát szervezi az ellenállást a Ny-felé terjeszkedni próbáló németek ellen (244)		1124
II. Honorius lép a pápai trónra (243)		1124
Türosz keresztény fennhatóság alá kerül (144)		1124
VI. Lajos francia király a frank királyi jogokra való hivatkozással igényt tart a németek országai feletti uralkodásra is (244)		1124 k.

Az ispotályos rend katonai renddé alakul át (129)	1113 után	1124 után
Vége a Frank-ház, avagy Száli-ház korának a Német-római Császárságban (244)		1124/1125
II. Balduin jeruzsálemi király Uszáma várában őrzik (144)		1124/1125
A németek megválasztják II. Lotár (Stauf-ház) királyt (244)		1125
II. Balduin király kiszabadul rabságából (146)		1125
Vége Bolgárölő Baszileiosz uralmának, K-Bizánc VIII. Konsztantinosz alatt válságok, felkelések során megy át (160)	1025	1125
Álmos herceg Makedónia vagy Bulgária területére ér. Jóannész Komnénosz egy várost átkeresztel Álmos tiszteletére Konsztantiniának, ott telepítteti le a magyar emigrációt (161)		1125 k.
Megyeszervezés: D-Erdélyben létrejön Fehér, Torda, Küküllő és Hunyad. Újvár osztódik: Abaúj, Heves és Sáros. Biharból kiválik Békés. Csanádból: Arad, Temes, Keve és Krassó (160)		1125 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Ibn al-Atir muzulmán tudós feljegyzi, hogy egyes török népek „Kínából” Turkesztánba vonulnak. Nyilván a Belső-Ázsiából távozó karakitájok hoztak mozgásba más népeket (154)	1014 k.	1125 k.
A Champagne-i grófság II. Theobald gróf kezébe kerül (245)		1125-től
A Kínától É-ra fekvő területeket és É-Kína területét is uralja a buddhista Csin, avagy Dzsürcsi-dinasztia (202)		1125-től
A Kitáj (Liao-házi) Birodalom uralmának a Song-dinasztia árulása és a dzsürcsik (Jin-dinasztia) támadása vet véget É-Kína és Mandzsúria területén (150, 154, 202)	1125 1115	1125/1126
A Balkánon Ny-Bizánc (Jóannész Komnénosz) erősödik (161)		1125/1126
VIII. Konsztantinosz uralma K-Bizáncban (161)	1025 - 1028	1125 - 1128
Marosvárott még működik a Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom és monostor. Lakói görög rítusú barátok (161)	1025 - 1030	1125 - 1130
I. Rádzséndra (Csóla-dinasztia). A kereskedelem, a művészetek erőteljesen fejlődnek India középső és D-i részein (168)	1014 - 1044	1125 - 1155
A mai É-Kína területét uraló Jin-, Dzsürcsi-dinasztia az É-koreai Kim dinasztia-ágból származik. A dzsürcsik – miként		1125 - 1234

korábban a kitájok – birodalmának központja Pekingben van (154)		
Megszűnik a tangutok független állama (112)		12. sz. 2. nde.
Az első (?) össz-mongol állam az Onon- és a Kerülen-folyó környékén jön létre, vezetője: Kajdu (150, 154)	1115	1126
Bölcs Jaroszláv hatalmas területű birodalmát a Dnyeper vonalánál kettéosztja, létrejön a Csernyigovi Fejedelemség (146)	1026	1126
Msztyiszláv csernyigovi fejedelem pontot tesz a kazár állam végleges felszámolási folyamatának végére (146)	1016	1127
A kitájok és a jugurok követsége Mahmud Gaznavida uralkodóhoz egy nagy szövetség létrehozását célozza (150)	1027	1127
Szülejmán megalapítja az Anatóliai (Rumi) Szultanátus magját képező törzsszövetséget (151, 161)	1116	1127
Meghal Álmos herceg a Balkánon (161)		1127
II. István serege támadja Ny-Bizáncot. Beveszi Nándorfehérvárt, Barancsot. Felégeti Nist és Szófiát, Plovdivig jut el (161)		1127
Megépül az írországi Cormac's Chapel (170)		1127 - 1134
Ny-bizánci csapatok elfoglalják a Szerémséget, Zimonyt és Haram várát, feldúlják D-Magyarországot (161)		1128
A templomosok hirtelen hatalmas hírnévre, elismerésre és befolyásra tesznek szert (144, 243)		1128
A templomos lovagok elitje visszatér Európába. Egyházi zsinat erősíti meg a templomos rendet (144, 243)		1128
Petrus Leó (Benedictus Christianus fia) meghal. Síremléke a római Szent Pál-templom kolostorudvarán áll (247)		1128
A Fátamidák birodalma Egyiptomra, az Arab-félsziget Ny-i partvidékére és Palesztina egy részére terjed ki. Jeruzsálemet KBizánccal és a Jeruzsálemi Királysággal együtt igazgatják (144)	1028 k.	1128 k.
A Csólák meghódítják Srí Lankát, és sikeresen terjeszkednek a Maláj-szigetvilágban is (168)	983-tól	1128-tól
II. István szövetkezik a Bizánc ellen lázadó raškai uralkodóval, I. Urošsal, akinek Ilona lányát megkéri Álmos fia Vak Béla herceg számára, le is zajlik az esküvő (161)		1128 - 1130

Matildot (V. Henrik császár fiatal özvegyét) Anjou Gottfried veszi feleségül. Házasságukból születik meg Plantagenet (II.) Henrik, a királyi Plantagenet-ház megalapítója (180)		1128 - 1133
K-Bizáncban III. Romanosz Argürosz uralkodik, ám helyette valójában a császárnő (Zoé) kormányoz (161)	1028 - 1034	1128 - 1134
Európában a templomosok építkezése meghatározó jelentőségű, legalább 80 katedrálist hoznak tető alá (244)		1128 - 1143

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
II. Roger uralma Szicíliában. A muzulmán Kalbiták és a normannok szorosan együttműködnek Ny-Bizánc ellenében. A sziget építészetét arab motívumok alkalmazása jellemzi (167)		1128 - 1154
Srí Lanka Csólák általi meghódítása (168)	1018	1129
II. István serege elpusztítja Barancs várát (161)		1129
Clairvaux-i Szent Bernát kidolgozza a templomosok új reguláját. A lovagok a kereszténység védelmére esküsznek fel (144)		1129
Nikaia és a szíriai keresztesek közötti területen Szülejmán létrehozza az Anatóliai (Rúmi) Szultanátust (144, 151)	1118	1129
A harmadik kitáj-koreai háború, a koreaiak nagy győzelmet aratnak a százezres kitáj sereg felett (196)	1018/1019	1129/1130
A Kijevi Fejedelemség tovább terjeszkedik, Jaroszláv a finn törzseket hódoltatja, és ismét elhódítja Lengyelországtól a cservenyi városokat (140, 146)	1030	1130
Pierleone, Róma zsidó gettójának bíborosa (eredetileg bankár, Benedictus Christianus unokája) a pápai trónt az ugyancsak zsidó származású II. Ince pápától testvérei és sógorai segítségével, fegyverrel hódítja el. II. Anecletus néven ül a trónra (247)		1130
II. Jóannész császár kiterjeszti uralmát csaknem az egész Balkánra, csupán a Fekete-tenger menti keskeny sávban marad fenn a Nikaiai (K-bizánci) Császárság fennhatósága (161)		1130 k.
A Kazak-sztyeppe hatalmas területeit a Kipcsak Törzsszövetség egyedül uralja, csapatai esetenként megjelennek már a Kaukázus előterében, valamint az oroszoktól D-re eső pusztán is (151)	1030-tól	1130-tól
Épül a Szófia-székesegyház Novgorodban (147)	1119-től	1130-tól

A keresztesek helyreállítják a Szent Sír-templomot (144)	1119-től	1130-tól
II. Anecletus pápa idején, a pompás keresztény körmenetek alkalmával a római zsidók gyülekezete is a Chromatius-palota előtt sorakozik fel, élén a Tórát kezében tartó rabbival (247)		1130 után
Suger apát átépítteti a párizsi Saint-Denis-t, a romanika korszakában már gótikusnak nevezhető templomot építtet (244)		1130-as évek
Megépül a kijevi Szent György-katedrális (147)	1119 - 1130	1130 - 1141
Széthullik a Gurdzsára-Pratihára Királyság (168)	1020	1131
Felépül a szíriai Crac des Chevaliers lovagvár (144)	1031	1131
Meghal II. István király, Vak Bélát megkoronázzák (161)		1131
II. Balduin a lánya, annak férje (Fulkó), továbbá unokája (III. Balduin) javára lemond a trónról, majd meghal (144)		1131
Az atabégek elzárják a bizánci és örmény zarándokok Jeruzsálembe vezető útját (144)	1020-tól	1131-től
Bölcs Jaroszláv összeütközésbe kerül a K-felé terjeszkedni kívánó német körökkel (147)	1031 után	1131 után
II. (Vak) Béla uralma Magyarországon (161, 199)		1131 - 1141
Nagymértékben megerősödik a Volga és az Oka közötti térben a vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem: Jurij Dolgorukij (173)	1120 - 1154	1131 - 1154
Bengália területe a Csólák uralma alá kerül (168)	1021-től	1132-től
II. Lothar német királyt császárrá szentelik (244)		1133
Jeruzsálemben földrengés pusztít. Összedől az al-Aksza-mecset és a zsidók barlangja (145)	1033	1133
(Ismét) elkezdődik a Szent Sír-templom felújítása (164)	1033-tól	1133-tól
Vetélkedés folyik a birodalom irányításáért a Hohenstaufok és a Welfek, É-Itáliában a „ghibellinek” a „guelfek” között (244)		1133 után
Plantagenet (II.) Henriknek, a királyi Plantagenet-dinasztia megalapítójának élettartama (180)		1133 - 1189
Jaroszláv nagy győzelmet arat a besenyők felett (147)	1034/1035	1134/1135

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
A nikaiai császár elméletileg IV. Mikháél, de helyette változatlanul Zoé császárnő tartja kezében a gyeplőt, illetve később megosztja a hatalmat húgával, Theodórával (162)	1034 - 1041	1134 - 1141
I. Henrik halálakor nem a normannok által kívánatosnak tartott utód, nem a király és Matild királyné Matild nevű lánya, hanem Blois István örökli az angolszász koronát (180)		1135
Bolesław lengyel király behódol a német császárnak (140)		1135
Harcias úzok Jaroszláv kívánságára elözönlik a sztyeppét (147)	1035/1036	1135/1136
Blois István uralma Angliában (180, 199)		1135 - 1154
Jese-Ö után Rincsen Szangpo (Rin-chen bzang-po) uralkodik Tibetben. – A buddhizmus második térhódítása (154)	1024 - 1055	1135 - 1165
Arszlán bég és unokaöccsei: Csagri és Togrul a Karahanida uralkodó szolgálatában álltak (152)	1025-ig	1136-ig
Az oroszok és az úzok elől a besenyők egész haderejükkel Moldvába, Dobrudzsába és Olténiába húzódnak (147)	1036	1136
Msztyiszláv csernyigovi fejedelem halála után Jaroszláv a Csernyigovi fejedelemséget újra Kijevhez csatolja (147)	1036	1136
Aragóniai Petronella és IV. Ramón Berenguer házassága. Aragónia és a frank befolyás alatt álló Katalónia összeolvad, a királyság a félsziget legerősebb hatalmává válik (149)		1136
Mahmúd Gaznevi legyőzi a Karahanidákat, s ettől kezdve Arszlán bég csapatai élethalálharcot vívnak a Gaznavidákkal (152)	1025-től	1136-tól
A Sailéndra-dinasztia hanyatlása elkezdődik, mert a D-indiai Csóla Birodalom flottája elfoglalta a stratégiai fontosságú, Dszumátrai Palambangot, Srivijaya állam fővárosát (207)	1025 után	1136 után
Katalónia királyi dinasztiája uralkodik Aragóniában (149)		1136 - 15. sz.
Létrejön a Burgundi Szabadgrófság (France Comté) a francia és a német fennhatóság alatt álló területek közé ékelődve (245)		1137
Moszul és Aleppó atabégje, Zangí, a Hamdanidák országának örököse megtámadja Damaszkuszt. Unur, Damaszkusz atabégje a Jeruzsálemi Királysághoz fordul segítségért (145)		1137
Fulkó király szembeszáll Zangíval, de az legyőzi, elfogja a királyt, csak jelentős előnyökért cserében bocsátja szabadon (145)		1137 után
VII. Lajos francia király, Capeting-ház (181)		1137 - 1180

III. Bolesław lengyel uralkodó elfoglalta a gdanski tengermelléket és a lubuszi területeket, hűbérbe kényszerítette a pomerániai fejedelmet, kezében erős központi hatalom összpontosult (230)		1138 előtt
Megalakul a Szeldzsuk-dinasztia állama. Tugrul szultánnak nyilvánítja magát (145, 152)	1038	1138
Meghal III. Bolesław, Lengyelország részfejedelemségekre bomlik – (Bolesław öt fia között osztotta fel az országot) (140)		1138
A tibetiek saját időszámításának bevezetése (?) (154)	1027	1138
II. Ince pápa kiadja Omne datum optimum kezdetű bulláját, ebben kijelenti, hogy a templomosok nem tartoznak hűbéresküvel más egyházi vagy világi hatalomnak, csak a pápának (145, 244)		1139
Szentszéki támogatással létrejön a Portugál királyság (149)		1139
Hódító Vilmos (180)	1028 - 1087	1139 - 1198
A Szeldzsukok győzelmet aratnak a főként afganisztáni területeket uraló Gaznavidák felett (145, 152, 168)	1040	1140
A szentföldi keresztény királyság dicsőségének tetőpontján van. Szabadon élhetnek a keresztények mellett zsidók is Jeruzsálemben, enyhülnek a muszlimokat kitiltó rendelkezések (247)		1140 k.
Rodrigo Diaz de Vivar életéről és tetteiről megszületik a legrégebbi spanyol hőskölteméný, a Poema del Cid (149)		1140 k.
Halics is egy orosz hercegi (fejedelmi) székhely (147)		1140-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Fátimidák és Almorávidák hanyatlása, az Almohádok korszakának kezdete (201)	1030	1141
Anglia a belháborúk miatt anarchiába süllyed, Skócia irányából is támadások érik. István királyt ellenségei elfogják, a továbbiakban a felesége irányítja az angolszász csapatokat (181)		1141 k.
A nikaiai császár V. Mikháél, de helyette változatlanul Zoé császárnő (húgával, Theodórával együtt) uralkodik (162)	1041 - 1042	1141 - 1142
Geoffroy, Anjou grófja (Matild hercegnő férje) Normandiát támadja, jó részét el is foglalja (181)		1141 - 1144

Vlagyimirko halicsi herceg Vlagyimir-Szuzdal fejedelmének a szövetségese (147)		1141 - 1153
Meghal Fulkó király. Megkoronázzák a 12 éves III. Balduint, helyette az anyja, Melisenda királyné kormányoz (145)		1142
II. Ince pápa I. (Hódító) Alfonz grófot (Burgundi-dinasztia) elismeri Portugália önálló királyának (149)		1142
Meghal III. Hisám. Megszűnik a Cordobai Kalifátus (148)	1031	1142
A korábbi Cordobai Kalifátus területén a kis muzulmán államocskák emírségekbe tömörülnek (193)	1031 k.	1142 k-
Zoé újra férjnél van, IX. Konsztantinosz császár a férje, ám most is Zoé és Theoróra hordja a kalapot K-Bizáncban (162)	1042 - 1055	1142 - 1155
Jaroszláv K-Bizánc elleni indít hadjáratot. Az orosz flotta azonban megsemmisül, Oroszország előnytelen békét köt (147, 162)	1043	1143
Portugáliában megszületik a rendi alkotmány (149)		1143
Kisebb magyar katonai akció zajlik Jaroszláv kijevi nagyfejedelem valamelyik támogatója ellen (147)		1143
I. Manuél Ny-Bizánci császár. Konszolidált viszonyokat örököl, de képes teljesen elherdálni az örökségét (161)		1143 - 1180
Magyar sereg segít a halicsi fejedelemnek Vszevolod Olgevics elleni háborújában (147)		1144
Zangí atabég elfoglalja Edesszát, lemészárolja az ott állomásozó kereszteseket, lerombolja az első keresztes államot. Jeruzsálembe menekül az edessai örmény közösség (164)		1144
Geoffroy, Anjou grófja Igazságos (IV.) Gottfried néven Normandia hercege is (181)		1144 - 1150
Koreában 400 km hosszú, 6-8 méter magas védőfalat építenek az Amnok-folyó torkolatától a K-i tengerpartig (196)	1033 - 1044	1144 - 1155
I. Manuél császár következetesen Magyarország mindenkori trónkövetelőit támogatja a legitim királlyal szemben (161)		1144 - 1172
Moszkva megalapítása (I.) (173)	1034	1145
Koreában elkészült az első koreai krónika, a Szamguk Szagi (a három koreai királyság története) (196)		1145

A szíriai Gabola püspöke, Hugo a Szentszék előtt meséli el a Ken élő „papkirály” legendáját (237)		1145
Az O’Connor család tagjai háttérbe szorítják az Uí Néill-dinasztiát, s az írek főkirályának ismertetik el vezetőjüket (170)		1145 után
Megépül a novgorodi Szófia-székesegyház (147)	1045 - 1052	1145 - 1152
Jaroszláv meghal, egyik fia, Vszevolod a bizánci császár lányát veszi feleségül. Az orosz birodalom feldarabolódik. A hatalmi központokat Jaroszláv fiai felosztják maguk között (173)	1046	1146
Hódító Vilmos, Normandia uralkodója (181)	1035-től	1146-tól
É-Afrikában létrejön az Almohád-dinasztia birodalma (193)	1135	1146
Felkelés tört ki Kijevben az Olgevicsek ellen, melynek során trónra kerül Izjaszláv Msztyiszlavics Volinszkij (173)		1146
Megszűnik Edessza keresztes fennhatósága (132)		1146
A kijevi Szófia-székesegyházat bizánci mesterek emelik (147)	1046 k.	1146 k.
A kijevi nagyfejedelem személye I. Izjaszláv (173)	1046-tól	1146-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A kijevi nagyfejedelem személye II. Izjaszláv (173)		1146-tól
Kijevben Dolgorukij megpróbálkozik a hatalomátvétellel. Törekvéseit Bizánc támogatja (173)		1146-tól
Megindul a 2. keresztes hadjárat a Núr ad-Dín által szorongatott Damaszkusz felé (164)		1146/1147
IV. (Göndörhajú) Bolesław a lengyel „szenior-fejedelem”, az ország felbomlik, – hercegségek között belháborúk (230)		1146 - 1173
Oroszlán Henrik vezetésével É-német keresztes hadjárat indul az Elbán túli szlávok ellen, (dánok is harcolnak) (230)		1147
Moszkva megalapítása (II.) (173)		1147
Hódító Alfonz portugál királynak angolszász vagy normann hajókon érkezett lovagok segítenek elfoglalni Lisszabont (149)		1147
Megjelenik Geoffrey of Monmouth széles körben ismert és vitatott munkája (költői legendák prózai leiratainak gyűjteménye) – az Arthur-irodalom kezdete (II/162)		1147

A 2. keresztes hadjárat kudarca: Damaszkusz felmentése sikertelen, Anatóliában vereséget szenvednek a keresztények (164)		1147/1148
Magyar sereg segíti Izjaszláv Msztyiszlavics kijevi nagyfejedelmet a csernyigovi fejedelem ellenében (173)		1148
Núr ad-Dín elfoglalja Damaszkuszt (164)		1148
Befejeződik a Szent Sír-templom felújítása (164)	1048	1148
I. Manuél, Ny-Bizánc császára támadásba lendül a Szerémségben. A német császárral és Velencével szövetkezik. A szerbek és a magyarok összefognak (162)		1148/1149
Oroszországban két fejedelmi tömörülés bontakozik ki. Az egyik Volhina és Szmolenszk, a másik Szuzdal és Halics körül. Mindkét csoport célja Kijev uralása (173)		1148/1149
Hat alkalommal vezet hadjáratot II. Géza Oroszországba (173)		1148 - 1152
II. Géza magyar király a szerbekkel szövetségben ellentámadást indít Ny-Bizánc határvidékén (162)		1149
Jurij Dolgorukij egy időre elűzi Izjaszlav kijevi nagyfejedelmet a trónjáról. Izjaszlav átmenetileg Ladoméria távozik (173)		1149
A jeruzsálemi Szent Sír-templom újraszentelése (164)		1149
Núr ad-Dín Szíria és É-Irak területe felett is uralkodik (164)		1149
A dzsürcsi Liao-dinasztia birodalmában Li Yuan-hao császárnak kiáltatja ki magát, hadjáratot folytat Kína ellen (203)	1038 - 1048	1149 - 1159
A III. Balduin és Núr ad-Dín közötti fegyverszünet ideje (164)		1149 - 1162

Skóciai Szent Margit kora (197)	11. sz.	12. sz.
Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár történeti munkájának egyetlen, töredékes, korai másolata ismeretes (76)	11. sz.	12. sz.
A Rádzsatarangíni című kasmíri történelemkönyv közli a kusán királyok nevét, s trónralépésük idejét (I/195)	11. sz.	12. sz.
Novgorod fejedelemségi központ, fontos kereskedőváros (230)	11. sz.	12. sz.
Bekapcsolódnak a Balti-térségben kibontakozott kereskedelembe a finn (karjalai, soumi, hämei) törzsek is (230)	11. sz.	12. sz.
A Közép-Ázsiában tartózkodó, több etnikumot felölelő török nyelvű népek gyűjtőneve „kipcsak”. Közéjük tartoznak a	11. sz.	12. sz.

karlukok, kidanok, kimekek, mamlúkok és kumánok (151/152, 174)		
Pandzsáb K-i felét is meghódítják a muzulmánok (168)	11. sz.	12. sz.
A lívek virágzó gazdasági együttműködést valósítanak meg Gotland-szigettel, az oroszokkal és a finnekkel (230)		12. sz.
Magyarország D-i, Ny-i és É-i gyepűin szolgáló székelyeket a királyi hatalom Erdély D-i, majd K-i határára vezényli (195)		12. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A magyarországi peremvidékek, a gyepűk népei elfoglalják véglegesnek tekinthető helyüket (194)		12. sz.
A zsidók évszámításának reformja és véglegesítése (I/49)		12. sz.
A keresztény és a zsidó időszámítás szabályozása egymással összefüggésben, a „modern” évszámítás kezdetei (I/50)		12. sz.
Megszilárdulnak a virtuális kronológia alapjai (I/50)		12. sz.
Megalkotják Aachen címerét (Nagy Károly pajzsa) (I/8)		12. sz.
Az angol királyi udvarban gazdag szellemi élet alakul ki (181)		12. sz.
A középkori latin líra legfontosabb gyűjteménye: a Carmina Burana. Egyes darabjai arab hatásról árulkodnak (210)		12. sz.
A najmanok mongol törzse önálló fejedelemséget hoz létre az Altáj és a Karakorum között. A kereitekkel, karlukokkal, ujgurokkal, az Ojrát, Öngüt és Tangut törzsekkel határosak (151)		12. sz.
A Góbi K-i részén élő ongiratok fejedelemségére nagy hatással van a nesztoriánus hit, amit az öngütök közvetítenek (151)		12. sz.
A kitáj Ulaan Had fővárost már a dzsürcsik használják (112)		12. sz.
A széles talapzaton álló, figurális és ornamentális reliefekkel borított hatalmas kőkeresztek ír gyakorlata véget ér (38)		12. sz.
Elkészül az Altahi Évkönyvek fennmaradt változata (II/221)		12. sz.
A „Fredegar” három krónikából való kései összeállítás (II/193)		12. sz.
Már létezik a volgai-bolgár krónika „magva” (II/144)		12. sz.
A K-európai síkság a kumánok és a kunok uralma alatt áll (152)		12. sz.
Az orosz térségben Ladoga vidékének virágkora, – az É-i orosz kolonializáció kiindulópontja (230)		12. sz.

Az oroszok az osztrákokat még Ruzarii névvel említik (80)		12. sz.
A keresztes háborúk eredeti értelme: Jeruzsálem térségében egy erős zsidó-keresztény központ kialakítása volt (248)		12. sz. közepéig
Magyarországon főként körtemplomok, rotundák épültek, ezek legközelebbi párhuzamai a Kaukázusban fordulnak elő (210)		12. sz. közepéig
A kunok a Kimek Törzsszövetség keretei között, K-ről KözépÁzsiába érkezett kumánokkal alkottak sorsközösséget (55/56)	11. sz. közepéig	12. sz. közepéig
A kumánok és a kunok elérkeznek az orosz államokhoz (152)	11. sz. közepe	12. sz. közepe
A karlukok szervezik meg Közép-Ázsiában a nomadizáló lovas népek együttélését (151)	11. sz. közepe	12. sz. közepe
Jeruzsálem zarándokváros, ezerszámra jönnek látogatóba keresztények és zsidók (164)	11. sz. közepe	12. sz. közepe
VII. Lajos megerősíti királyi hatalmát, de a D-i (Toulouse, Champagne) és É-i (Flandria) grófságok ellenállnak (244)		12. sz. közepe
Törzsi háborúk jellemzik Ifríkija területét, ahol az arab és a berber törzsek körében az arab nyelv válik dominánssá (201)	11. sz. közepétől	12. sz. közepétől
A karakitáj nép megjelenik Ny-Turkesztánban, Közép-Ázsiában. Jelü Tasi herceg karakitáj állama azokat az ujgurokat is magába integrálja, akik korábban Ny-ra kerültek (154)		12. sz. közepétől
Moses ben Maimon (Maimonides) filozófus, tudós, orvos, rabbi a júdaizmus tételeit arab közvetítés révén megismert ókori racionalizmussal (Arisztotelész gondolataival) ötvözi (247)		12. sz. közepétől
A német lovagok „keresztes hadjáratokat” indítanak a szláv keresztények ellen (230)		12. sz. közepétől
Megkérdőjelezhetetlen a virtuális kronológia (I/50)		12. sz-tól
A lettek kikerülnek a varégok fennhatósága alól (230)	11. sz-tól	12. sz-tól
A Sailéndra-dinasztia államában (DK-Szumátra) a malájokat muzulmán hittérítők radikalizálják (208)	11. sz-tól	12. sz-tól
A K-európai besenyő közösség a Regát területére szorul, majd részben Bulgária és Makedónia területére telepedik át (162)	11. sz. 2. fele	12. sz. 2. fele

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Megkezdődik a harc Novgorod város (jelentős kereskedelmi központ) önállóságáért (173)	11. sz. 2. fele	12. sz. 2. fele

Xia Zhou városa a tangutok fővárosa (185)		12. sz. 2. fele
A keresztény kereitek kiterjedt házassági kapcsolatrendszerrel biztosítanak maguknak szövetségeseket (151)		12. sz. 2. fele
A kumán népesség kettészakad (Fekete- és Fehér-Kumánia). A fekete kumánok kerülnek Ny-ra (152, 174)		12. sz. 2. fele
Maimonides a középkori zsidó filozófia legjelentősebb alakja. Életműve erős hatással van a skolasztikusokra, Aquinói Tamásra és Albertus Magnusra (247)		12. sz. 2. fele
A Közel-Keleten megtelepedett európai népesség kb. 250 ezer fő, ebből 120 ezer fő él a Jeruzsálemi Királyságban (248)		12. sz. 2. fele
A virtuális történelmi kronológia dogmája megizmosodik Magyarországon is (81)		12. sz. 2. fele
Kiesnek az európai köztudatból a hunok európai szerepével kapcsolatos tények, széles körben terjesztik Attila-Etele állítólagos kegyetlenkedéseire utaló tartalmakat (53)		12. sz. 2. fele
Vége a Fudzsivara család egyeduralmának. Japánban a Tairaklán elmozdítja a hatalomból a Fudzsivara-klánt (155)		12. sz. 2. fele
India DK-i részén a K-i Csálukják által korábban uralt terület a Kákatíják, Várangal uralkodóinak ellenőrzése alatt áll. Kereskedelmi kapcsolataik kiterjednek DK-Ázsia jelentős részére (168)		12. sz. 2. felétől
A világi hatalmak után a Szentszéknek is be kellene látnia: a keresztes háborúk eredeti célkitűzése már nem realis (248)		12. sz. 2. felétől
A Kaukázus térsége és a Kaszpi-tenger környéke, tehát a Hvárezmi Szultánság központja uralja a Karahanida terület Ny-i felét, és részben Afganisztán és Irán területét is (177)	11. sz. 2. felétől 1221-ig	12. sz. 2. felétől 1221-ig
Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemség a legerősebb orosz állam, ellenőrzése alatt tartja az ÉK-i területeket, egy darabig a tőle Éra fekvő Novgorodra is kiterjed a hatalma (189)		12. sz. 2. felétől, 13. sz. 1. feléig
Maimonides Egyiptomban, majd Jeruzsálemben tevékenykedik, – a zsidó–keresztény viszony romlása (248)		12. sz. 3. negyede
A német „keresztesek” Szczecin ellen támadnak, ahol keresztények élnek (231)		1150 k.

K-Bizánc a besenyők számára Dobrudzsában letelepedési lehetőséget biztosít. Tarák besenyő nagyfejedelem az úz terjeszkedés miatt feladja a Dnyeszter torkolatánál levő fővárosát, a Duna-delta szigeteire, mocsaras vidékre telepedik át (162)	1050 k.	1150 k.
A Volhinai (Ladoméria) Fejedelemség története szakadatlan trónharcok miatt szoros összefüggésben áll Kijev sorsával (173)	1050 - 1240	1150 - 1240
Dolgorukijnak a visszatérő Izjaszlav elől menekülnie kell (173)		1151
A Kara-kitáj Birodalom hadserege Szamarkand térségében tönkreveri a Karahanida Birodalom csapatait. A Karahanidák K-i területei kara-kitáj fennhatóság alá kerülnek (152)	1140 k.	1151 k.
A Kínától É-ra fekvő területeket és É-Kína területét egyaránt uraló buddhista Dzsürcsi-dinasztia – miként korábban a kitájok – Pekingből irányítja birodalmát (202)	1153-tól vagy 1040-tól	1153-tól vagy 1151-től
A kumánok és az előttük haladó kunok átkelnek a Volgán, és viharos gyorsasággal tért nyernek K-Európában (152, 162)	1040 - 1055	1151 - 1155
Skóciában a trónbitorló Macbeth uralkodik (198)	1040 - 1057	1151 - 1168
Elkészül a Szófia-székesegyház Novgorodban (173)	1052	1152
A Szeldzsukok csapatai vereséget szenvednek a Kara-kitáj Birodalomtól (152)	1141	1152
Szaladin (Szalah ad-Dín Yúszuf ibn Ajjúb) kurd származású hadvezér Núruddín szíriai szultán szolgálatában részt vesz az egyiptomi Fátimida-dinasztia elleni hadjáratokban (164)		1152-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Oroszország legerősebb hatalmi központja a VlagyimirSzuzdáli Fejedelemség (173)		1152 után
Elkészül a novgorodi Szófia-székesegyház római stílusú bronzkapujának domborműve (173)		1153
Konstanzban szerződést köt Frigyes és a pápa az egyház tekintélyének helyreállításáról, a sváb király császárrá tételéről (241)		1153
Parákramabáhu király visszaszerzi a Csólák által korábban elfoglalt Srí Lankát (168)		1153
Blois István angol király felhagy a háborúskodással (181)		1153

Az úzok összeütköznek az orosz fejedelemségekkel, továbbvándorolnak, a besenyőket kiszorítják az Etelközből (162)	1053	1153
A normannokkal együttműködő Kalbiták elhárítják Bizánc erőteljes támadását Szicília ellen (167)	1042	1153
A Kései Li-dinasztia É-Vietnamban terjeszkedik, de segítséget nyújt a khmerek által erősen szorongatott D-i (csampa) országrésznek (Annamnak) is (172)	1054 előtt	1154 előtt
A „Buridák” (Damaszkusz atabégjeinek katona-dinasztiája) formálisan behódolnak a Szeldzsuk Szultanátusnak (152, 164)		1154
Edward királyi herceg a testvérével, Edmunddal együtt menekült a trónviszályok elől Magyarországra (199)	1043	1154
Barbarossa Frigyes a császári cím megszerzése érdekében előbb a lombard királyi címet kívánja elérni (241)		1154
Angla, valamint Franciaország DNy-i, Ny-i és egyes É-i területei birodalmat képeznek, – ez a Plantagenet-Anglia (181)		1154-től
Edward királyi herceg Magyarországon egy magyar hercegnőt vesz feleségül, aki talán II. (Vak) Béla és felesége, a szerb Uroš Ilona Zsófia nevű (elvált) lánya lehet (199)	1043 után	1154 után
Izjaszlav halála után, rosztovi és vlagyimir-szuzdali hadak élén érkezve Dolgorukij ismét átveszi a főhatalmat Kijevben, s haláláig meg is tartja (173)		1154 - 1157
I. Vilmos normann király (a Földközi tenger térségében) (167)		1154 - 1166
Szicília normann virágkora, kibontakoznak Szicília arabok által inspirált legszebb épületei: I. Vilmos és II. Vilmos nyári rezidenciái, Maredolce palotája és fürdői (167)		1154 - 1189
Plantagenet (II.) Henriknek, a királyi Plantagenet-dinasztia megalapítójának uralma (180, 181, 199)		1154 - 1189
IX. Erik svéd király Szt. Henrik püspökkel együtt DNy-Finnország területén „térítő” hadjáratot kezdett. Elkezdődött a Ny-i keresztény egyházi szervezet kiépítése Turku térségében (231)		1155 előtt
Az angol király hűbérül megkapja Írországot a pápától (170)		1155
A kalifátus felett korábban gyámkodó D-perzsiai (síita) Bújidák uralma Togrul hódításával ér véget (152, 257)	1055	1155
A szeldzsukok előbb Perzsiát hódítják meg, majd Togrul bég vezetésével kiűzik a síitákat Bagdadból (164)	1055	1155

Togrul szultán bevonul Bagdadba, s megteremti a muzulmán világ K-i szárnyának politikai egységét (152, 257)	1055	1155
A kumánok és a kunok átkelnek a Volgán, és viharos gyorsassággal tért nyernek K-Európában (174)	1055	1155
Kijevi tradíciók szerint megépül a Szent Demeter-templom, Pszkov első kőtemploma (147)	1144	1155
Kezdődik a Kései Li-dinasztia uralma É-Vietnamban, miután Nam Viet kettészakadt. Az ország neve: Dai (Nagy) Viet (172)	1010 k.	1155 k.
Uppsalai Szt. Henrik püspök, miután a svéd király oldalán részt vett a finnek elleni keresztes háborúban, Turkuban elkezdi az egyházszervezet kialakítását (231)		1155 k.
Oroszlán Henrik a birtokait kiterjeszti a Baltikumig (231)		1155 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Almohád Abdal-Múmin elhódította É-Afrika jelentős részét az Almorávidáktól (201)	1145 előtt	1156 előtt
Dolgurukij megerősítteti Moszkvát. Faerődöt építtet, s ezzel létrejönnek a moszkvai Kreml első építményei (174)		1156
Az Almohád Abdal-Múmin meghódítja a Pireneusi-félsziget Di részét, majd néhány év alatt fennhatósága alá vonja az összes hispániai emírség területét (193)	1145-től	1156-tól
Japánban egyes hatalmi csoportok igyekeznek ellenállni a központosítási törekvéseknek. Igen véres korszak kezdődik (156)		1156-tól
A szeldzsukok a Kaukázus és Anatólia felé terjeszkednek (164)	1056 után	1156 után
VI. Mihály (Theodóra férje) uralma K-Bizáncban (162)	1056/1057	1156/1157
Japánban a két legnagyobb katonai erő, a Taira- és a Minamotoklán között véres polgárháború zajlik, melynek végére Minamotót legyőzi a Taira-klán (156)		1156 - 1159
Japán válságos korszaka (155)		1156 - 1185
A Nikaiai Császárságban (K-Bizánc) palotaforradalmak, tartományi lázadások miatt kimúlik az ún. Makedón-dinasztia (162)	1057	1157
A német-dán hadak elfoglalják a későbbi Brandenburg területét, Oroszlán Henrik megalapítja Lübecket (231)		1157

Erőteljes keresztény előrenyomulás kezdődik a muszlim uralom alatt álló hispániai területeken (193)		1157-től
A vlagyimir-szuzdali fejedelem Andrej Bogoljubszkij (174)		1157 - 1174
Szuzdal és Vlagyimir fejedelemségi központok fénykora (174)		1157 - 1212
Az Almorávidák elvesztik hispániai területeik zömét (193)	1147-ig	1158-ig
Barbarossa Frigyes hatalmas sereget vezényel Itáliába, megfosztja a lombardiai városokat önkormányzatuktól, saját hivatalnokait állítja e városok élére (241)		1158
A bagdadi kalifa a „Kelet és Nyugat Királya” címet ajándékozza Togrulnak (152, 164)	1058	1158
Bogoljubszkij Vlagyimirt „új Kijevként” építteti ki. Az orosz kőépítési stílus kezdetei Vlagyimir-Szuzdalhoz fűződnek (174)		1158-tól
Az Almohád Birodalom jelentős muszlim hatalom a Földközitenger térségében. Központja: Marrakes (201)	1147 után	1158 után
A Kis-Ázsiában tért hódító Szeldzsukok fennhatósága már a Fekete-tenger jórészére is kiterjed, s itt-ott már eléri a Földközitenger Ny-i felének partvidékét is (162, 164)	1058 - 1066	1158 - 1166
Skóciai Szt. Margit hercegnő élete (Edward herceg lánya) (199)	1047 - 1093	1158 - 1204
Az oguzok számottevő része Szeldzsuk egyik unokája, Csagri bég vezetésével az Amu-darja vidékén nomadizált (151)	1059-ig	1159-ig
Minamotót legyőzi a Taira-klán Japánban (156)		1159-re
Szeldzsuk-török katonák meggyilkolják Abu Szád al-Tusztari zsidó kereskedőt, aki az egyiptomi birodalmat a már végét járó Fátimida-dinasztia helyett ténylegesen vezette (164)	1048	1159
Rövid interregnum után a Dukász-családból származó X. Konsztantinosz kerül a trónra a Nikaiai Császárságban (162)	1059	1159
Itáliában a független pápaság koncepciójával szembenálló, a császár pártján álló politikai erőket nevezik ghibellineknek, a független pápaság híveit pedig guelfeknek (244)		1159 után
X. Konsztantinosz uralma K-Bizáncban (162)	1059 - 1067	1159 - 1167
Al-Musztanszir kalifa a ziridákra (Ifríkija tartomány lázadó uraira) szabadítja Banu Hilál törzsét, – terror É-Afrikában (164)	1049	1160

Befejeződik Vlagyimirben a székesegyház építése (174)	1160
Befejeződik Írországban a klánok vetélkedése (170)	1160
Japánban a Taira-klán irtja a Minamoto-klán vezéreit (156)	1160

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Szumátráról bevándorolt malájok megalapítják Szingapúrt, s a város hamar a térség fontos kereskedelmi központja lesz (208)		1160 k.
II. Plantagenet Henrik angol király úrrá lesz az anarchián, és hatalmi státuszát az egyházzal is el akarja ismertetni (181)		1160 k.
Megérkeznek Sri Lankára India felől a tamilok (168)		1160 után
Maimonides habozik: Amalrik király mellé álljon-e, vagy inkább Szaladin mellé, majd leteszi voksát a muszlimokra (248)		1260-as évek
A Marrakes központú, a hispániai területeket Sevillából igazgató Almohádok a félsziget felén uralkodnak; a Portugál, a LeonCastiliai, valamint az Aragóniai Királysággal határos (193)	1150-es évek	1160-as évek
A Fátimida egyiptomi hatalom már nem létezik, helyette véres hatalmi játszmák folynak Kairóban (164)		1160 - 1163
Az O'Connor-család hatalmának véget vet az angol csapatok hódító hadjárata (170)		1160 - 1170
A Szeldzsuk-oguzok a Kaukázus környezetében és attól K-re hatalmas területet vettek birtokukba (151)	1050-ig	1161-ig
Togrul bég elismeri a Nikaiai Császárság fennhatóságát KisÁzsia Ny-i részére vonatkozóan (162, 164)	1061	1161
Az első orosz-kun/kumán összecsapás (162, 174)	1061	1161
A volgai bolgárok D-i szomszédai azok a kumánok, akik részt vesznek a bolgárok Vlagyimir-Szuzdal elleni harcaiban (174)	1050 után	1161 után
Edward herceg a feleségével és gyermekeivel, köztük Margittal, visszatér Angliába, hamarosan meghal (199)	1050 k.	1161 k.
X. Konsztantinosz Dukasz nikaiai császár jóvoltából virágzik Jeruzsálem keresztény része a Szent Sír-templom körül (164)	1061 k.	1161 k.
Milánó városa kapitulál Barbarossa Frigyes előtt, III. Sándor pápa D-francia területen húzza meg magát (241)		1162
Becket Szent Tamás Canterburyi érsek az egyház jogait és érdekeit védelmezi az angol királlyal szemben (181)		1162-től

I. Amalrik, Jeruzsálem királya (III. Balduin testvére) beleveti magát az Egyiptomért folyó csatározásokba (165)		1162-től
Dauphiné területén (a Rhône és az Alpok között) önálló fejedelemség áll fenn (245)		1162 - 1282
Az oguzok egy része Szeldzsuk egyik unokája, Togrul bég uralma alatt az Amu-darja vidékén nomadizált (151)	1063-ig	1163-ig
A Szeldzsukok Bagdad elfoglalása után Anatólia felé terjeszkednek, s közben leigázzák Örményországot és Grúziát (152)	1063	1163
Amalrik jeruzsálemi király elfoglalja Alexandriát, majd jelentős hadisarc beszedése után visszatér Jeruzsálembe (165)		1163
A lengyel Szilézia a Német-római Birodalom vazallus-állama, népessége, igazgatása fokozatosan elnémetesedik (140, 231)		1163-tól
Togrul bég után Alp Arszlán a Szeldzsuk hatalom feje (164)	1063 után	1163 után
A tényleges hatalom Egyiptomban már Núr ad-Dín kurd vezír kezében összpontosul (165)		1163 után
I. Manuél császár háborúja Magyarország ellen, Horvátország elszakítása érdekében (162)		1163 - 1167
Alp Arszlán, Csagri bég fia a Szeldzsukok szultánja (177)	1063 - 1072	1163 - 1172
Az első megkoronázott norvég király: Magnus Erlingsson (230)		1163 - 1184
III. (?) Malcolm skót király megkoronázása (198)	1064	1164
Svédországban megalapítják az uppsalai érsekséget, és öt püspökséget rendelnek alá (231)		1164
Elkészül Vlagyimirben az Arany Kapu (174)		1164
Plantagenet II. Henrik angol király kiadja „clarendoni konstitúcióit”, s ezzel magára vonja a pápa haragját (181)		1164
Plantagenet II. Henrik elhinti a viszály magvait Hódító Vilmos normann uralkodó és a Capeting-ház közé (181)		1164-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az úzok kiszorítják a besenyőket az Etelközből (174)	1053-tól	1164-től
Az Egyiptomért folyó harc elmérgesedik. Szaladin a túlerőben lévő keresztes hadak ellen is győzedelmeskedik (165)		1164 - 1169

Becket Szent Tamás elmenekül Angliából, de hat év múltán visszatér. Ekkor Tamást a király lovagjai meggyilkolják (181)		1164 - 1170
IV. (?) Malcolm uralma Skóciában (198)	1153 - 1165	1164 - 1176
Malcolm Canmore, I. Duncan fia visszatér Skóciába. Megöli Macbeth királyt a lumphanani csatában (198)	1054	1165
A würzburgi birodalmi gyűlésen a Sándor pápa mellett kiálló érsekeket Barbarossa Frigyes megfosztja máltóságuktól (241)		1165
Muhammad Gúri meghódítja Pandzsábot és Delhit (168)		1165 után
Malcolm Canmore skót király elküldi lovagjait, hogy kérjenek feleségül a számára egy hozzá méltó hercegnőt (198)	1054 után	1165 után
A kumánok elérik a Dnyepert, összeütköznek egyes orosz fejedelmi hadakkal, továbbvándorlásra kényszerülnek (174)	1055	1166
Barbarossa Frigyes beveszi Rómát, és császárrá koronáztatja magát III. Paszkál pápával (241)		1166
II. Vilmos normann király D-Itáliában, Szicíliában (167)		1166 - 1189
A Bretagne-i hercegi cím a Plantagenet-ház oldalágáé (183)		1166 - 1213
Sándor pápa áldásával létrejön az ún. Lombard Liga, a német dominancia ellen harcoló itáliai tömörülés (241)		1167
Languedocban katar egyházmegyék működnek (Agen, Albi, Carcassone, Toulouse), azután létrejön Razes is (245)		1167 k.
Sikertelen Anjou-hadjárat Normandiában, ami Hódító Vilmos fényes győzelmével zárul (181)	1057	1168
Malcolm lovagjai Margitot feleségül kérik. A lovagok elkísérik új hazájába a hercegnőt és „Skócia Szent Keresztjét” (199)	1057	1168
Kijev lakossága Msztyiszláv vezetésével fellázad Izjaszláv ellen, ám Izjaszláv ezt a felkelést leveri (174)	1068	1168
A kumánok és a kunok a Dnyepernél hadakoznak az oroszokkal, három orosz fejedelemség ellen győzelmet aratnak (174)	1068	1168
A Fudzsivara-család elveszti a kiváltságait. (Eddig az időpontig a mindenkori kancellár a Fudzsivara-családból került ki) (155)	1068	1168
Goszandzsó japán császár lemond a trónjáról, szerzetesi fogadalmat tesz (156)	1068	1168
A Taira-klán átveszi a hatalmat a Fudzsivara-klántól (156)	1068-tól	1168-tól

Romanosz Diogenész nikaiai császár ideje; – a Kis-Ázsiát elfoglaló szeldzsukok fogságába kerül, nehéz feltételek mellett szabadul, s trónját és életét veszíti egy felkelés során (162)	1068 - 1071	1168 - 1171
III. (?) Malcolm uralma Skóciában (198)	1057 - 1093	1168 - 1204
Japánban a születésük jogán császárnak tekintett személyek kivétel nélkül kolostorban élnek (156)	1068 - 1428	1168 - 1428
Szent Margitot Skócia királynéjává koronázzák. A király földeket adományoz William St. Clair lovagnak (199)	1069	1169
Szaladin, a kurdok egyiptomi seregének vezírje irányításával a kurd sereg egyik része körülzárja Jeruzsálemet, a kereszteseket pedig a sereg másik része veri meg (165)		1169
Andrej Bogoljubszkij elfoglalja Kijevet (174)		1169
Orosz forrás utoljára említi a besenyőket (162, 174)		1169
Mecklenburg, Pomeránia és Rügen lakossága szilárd és tartós német-dán fennhatóság alá került (140, 231)		1170 előtt
Andrej Bogoljubszkij Kijev fejedelmeként is ismeretes (174)		1169-től
A Kései Li-dinasztia (Vietnam) már Annamot is uralja (172)	1070 k.	1170 k.
Írország K-i részei Anglia birodalmának részét képezik (170)		1170-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A hódító muzulmánok Delhit szultanátusuk fővárosává teszik meg, létrejön India területén az első muzulmán birodalom (168)		1170-től
Megépül az írországi Clonfert katedrálisa (170)		1170 - 1200
Az Ajjubidák, e kurd-származású dinasztia nagy korszaka; – a kurdok Egyiptom, Szíria, Irak és Dél-Arábia területén, és főként a keresztes háborúk történetében főszerepet játszanak (165)		1170 - 1250
II. Henrik angol király Ír-hadjárata, Dublin (újra-) alapítása, s a város körüli térség angol királyi birtokká szervezése (170)		1171
Szaladin Mekkát, Medinát, Tunéziát és Jement királyságához csatolja, a hírneves Maimonidészt az egyiptomi zsidók vezetőjének és saját orvosának nevezi ki (165, 248)		1171

Szaladin betiltja az iszlám síita változatát Egyiptomban, lemészároltatja a szudáni etnikumú Fátimida testőrséget (165)		1171
Véget ér a Fátimida-dinasztia uralma (201)		1171
A Szeldzsukok Manzikert melletti győzelme megnyitja az oguz dinasztia számára az utat Szíria, Palesztina, Egyiptom és Mezopotámia felé (162, 165)	1071	1171
Kijev térségében a kipcsak csapatok, miután megszállták az úzok korábbi szálláshelyeit, a kijevi oroszokat támadják (174)	1071	1171
Almohádok foglalják el Tuniszt és a Baleár-sz-eket (193, 201)	1160 k.	1171 k.
Az úzok már Moldvában, a Bug- és a Szeret-vidéken helyezkednek el. A kumánok elől az úzok egy része a besenyők közé, a Havasalföldre, más része Erdélybe igyekszik húzódni (162)	1060 k.	1171 k.
Orosz források ún. „fekete süvegeseket” emlegetnek, mint orosz fennhatóság alá települt, kumánok ellen fordított népeket, akiknek többsége valószínűleg úz és besenyő (174)	1060-tól	1171-től
Palesztinában Szaladinnak, a Szeldzsukoknak és a jeruzsálemi keresztény királynak az uralma párhuzamosan érvényesül (165)		1171 után
A szeldzsuk hadsereg Egyiptom felé vonul, ahol – miként korábban a keresztesek – vereséget szenved az Ajjubidáktól (165)	1071 után	1171 után
VII. (Dukász) Mihály nikaiai császár uralkodása (162)	1071 - 1078	1171 - 1178
Manuél császár következetesen Magyarország mindenkori trónkövetelőit támogatta a legitim királlyal szemben (162)		1172-ig
A wormsi birodalmi gyűlés újabb hadjáratot hirdet a pápa és az itáliai városok ellen (241)		1172
II. Henrik angol király szétveri a független kelta egyházat (170)		1172
Az egyik legnagyobb muzulmán invázió Indiában (168)	1072	1172
A szeldzsukok fénykora, tovább bővül a birodalmi terület (177)	1072 után	1172 után
Alp Arszlán fia, Melik ül a szultáni trónon (162, 165)	1072 - 1092	1172 - 1192
Plantagenet II. Henrik angol király a legtöbb ír klán vezetőjét a vazallusává teszi (170)		1172 - 1177

Aquitániai Eleonóra angol királyné Becket Szent Tamás meggyilkoltatása miatt, az egyház kívánságára háborút folytat (három fiával együtt) a király, tehát a férje ellenében (182)		1173/1174
II. Szvjatoszláv a kijevi uralkodó (174)	1073 - 1076	1173 - 1176
Szaladin meghódítja Szíriát, elfoglalja Damaszkuszt (165)		1174
Dukász Mihály a kisázsiai tartományokat török segédcsapatok kiállítása fejében átengedi a törököknek (162/163)	1074	1174
Vlagyimir-Szuzdalt már nagyfejedelemségként emlegetik, – Kijev jelentősége leértékelődött (174)		1174 után
Amalrik halála után Jeruzsálem királya: IV. Balduin (Amalrik és Courtinay-i Ágnes fia) (165)		1174 - 1185
A kumánok már a Bug- és a Szeret-vidékét háborgatják (162)	1064	1175
A Fátimida Haszan al-Szábah vezette nizariták Perzsia felé menekülnek, majd elfoglalják Alamut hegyének erődjét (165)	1075 k.	1175 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Gijászuddin szultán (Delhi Szultanátus) meghódítja a Gangesz völgyét, Bengáliát, Bihart, csaknem egész É-Indiát (169)		1175 - 1206
Vlagyimir-Szuzdál monopolizálná a Volga menti kereskedelmet, gyakorivá válnak a bolgár–orosz összecsapások (175)		12. sz. utolsó negyede
Alp Arszlán tiszteletben tartotta a Nikaiai Császárság fennhatóságát Kis-Ázsia Ny-i részére vonatkozóan (162, 164)	1076-ig	1176-ig
Paraszthábor Koreában (196)		1176
Manuél Ny-bizánci császár eddigi ellenfelei, a magyarok és a szerbek segítségét kéri kisázsiai intervenciójához (163)		1176
A Szeldzsukok Mürokephalonnál legyőzik a Nikaiai Császárság és a Konstantinápolyi Birodalom egyesített hadait (163, 165)		1176
Al-Káim kalifa (véget vet a Bújidák uralmának) (257)	1031 - 1075	1176 - 1186
III. Szvjatoszláv a kijevi uralkodó (174)		1176 - 1194
III. Vszevolod Georgievics, Vlagyimir ura a kijevi területek rovására terjeszkedik (175)		1176 - 1212

I. Oroszlán Vilmos normann eredetű skót király (198)	1165 - 1214	1176 - 1214
Titkos testületként működnek a nizáriták a hegyi erődökben, gyilkosságok szervezésével, végrehajtásával foglalkoznak (165)	1076 - 1256	1176 - 1256
Szaladin Jeruzsálemet támadja, de a maroknyi keresztes sereg visszaveri az Ajjubidák 26 ezres hadát (166)		1177
Hódító Vilmos pápai jóváhagyással száll partra Angliában, és legyőzi a kiközösített angol király seregét (182)	1066	1177
Hódító Vilmos angliai akciója idején Malcolm skót király menedéket biztosít az angolszász menekülteknek (199)	1066	1177
Aachen megkapja a városjogot (I/8)	1166	1177
Aachent először említik városként (I/8)	1077	1177
Szaladin zsidókat telepít (főleg Afrikából) Jeruzsálem térségébe (248)		1177-től
Vlagyimir Monomah, mint Rosztov fejedelme (187)	1066 - 1070	1177 - 1181
Dukász Mihály nikaiai császár lemond (163)	1078	1178
Hódító Vilmos néhány év alatt maga alá gyűri Angliát, és hűbéri mintaállammá alakítja. Elűzi az angolszász nemesség jelentős részét, földjüket normann lovagjai között osztja ki (182)	1067 után	1178 után
Plantagenet II. Henrik menekülő (vezeklő?) lovagjainak hajói a Szentföldre és Konstantinápolyba érkeznek (182)	1067/1068	1178/1179
III. Niképhorosz uralma K-Bizáncban (163)	1078 - 1081	1178 - 1181
Hódító Vilmos és a Szentszék helytartóinak uralma elleni sorozatos, vérbefojtott felkelések Angliában (182)	1067 - 1071	1178 - 1182
I. Vszevolod, mint Kijev fejedelme (175)	1078 - 1093	1178 - 1193
Hódító Vilmos helytartói Angliában ötezer várat emeltetnek, és háromszáz város kap kiváltságlevelet, adómentességet (182)	1067 - 1216	1178 - 1216
III. Sándor pápa elismeri a Portugál Királyság önállóságát (149)		1179
A Ny-bizánci területre érkező angol lovagok bekerülnek a császári testőrségbe, földet kapnak a Balkánon (182)		1179/1180
Manuél Ny-bizánci császár meghal, a Komnénosz-dinasztia hatalma szertefoszlik (163)		1180
Franciaországban hatalomra kerül II. Fülöp Ágost, a Capetingdinasztia legjelentősebb uralkodója (182)		1180

Szaladin a hatalmát Mezopotámiára is kiterjeszti, egyes kisázsiai szeldzsuk fejedelmeknek is a hűbérurává lesz (166)		1180 k.
Megérkeztek a lettekhez is a német papok. Meinhard Ágostonrendi szerzetes megalapítja Segeberg kolostorát, és megkezdi a lakosság térítését (231)		1180 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
III. Béla visszacsatolja Dalmáciát és a Szerémséget Magyarországhoz, elfoglalja Nándorfehérvárt, a szerbekkel szövetségben Szófiáig tör előre, jelentős bizánci területeket hódít meg (163)		1180 k.
A khmer fővárost, Angkort elfoglalják az Annam felől érkező, a Dai Viet által odavezényelt csapatok (172)		1180 k.
A kumánok a Dnyeper és a Duna torkolata, Oroszország és a bizánci területek közötti térségben helyezkednek el (174)	1080 k.	1180 k.
Szkülitzész megemlékezik arról, hogy csaknem száz éve Dávidot, a bolgár cár testvérét vlach fuvarosok ölték meg (125)	1080 k.	1180 k.
A reconquista hatására az Ibériai-félsziget muszlim uralom alá tartozó területei a felére zsugorodnak (193)	1080 - 1210	1180 - 1221
Meghal III. Sándor, kiemelkedő kvalitású pápa (241)		1181
Xia Zhou tangut fővárosnál elakad a dzsürcsi támadás (185)	1170	1181
A Nikaiai Császárság megszűnik, a Szeldzsukok elfoglalják Nikaiát, tartós uralomra készülnek Kis-Ázsiában (163, 165)	1081 k.	1181 k.
Vlagyimir Monomah, mint Szmolenszk fejedelme (187)	1070 - 1072	1181 - 1183
VII. Dzsajavarman uralma, Angkor újjáépítője. Fővárosa Angkor-Thom (Angkor második fénykora (172)		1181 - 1215
II. Fülöp Ágost megköti az ún. boves-i egyezményt a francia urakkal, fokozatosan elfoglalja Normandiát és több más, normann uralom, vagy angol befolyás alatt álló területet (182)		1181 - 1223
Egy zsidóellenes incidens Franciaországban (249)		1182
Barbarossa Frigyes fia: Henrik elszigeteli III. Lucius pápát, majd III. Orbán pápát a szövetségeseitől (241)		1182 után
Skócia Anglia rovására terjeszkedne, behódol Vilmosnak (182)	1072	1183

Hódító Vilmos elfoglalja Skóciát (és a határos, Skóciával szövetséges angolszász országocskákat, grófságokat) is, III. (?) Malcolm skót király elismeri alárendeltségét (199)	1072	1183
Szaladin meghódítja Aleppót, keresztülhatol Galileán. A keresztény sereg átkel a Jordánon, megvédi Kerak erődjét (166)		1183
Vlagyimir Monomah, mint Csernyigov fejedelme (187)	1072 - 1077	1183 - 1188
Xia Zhou tangut főváros megállít egy kínai támadást (185)		1184
Magyar-normann segítséggel újjászületik a bolgár állam. Bosznia fejedelemség lesz, – a bogumilizmus központja (163)		1184/1185
Kumán betörés Ungvár és Borsova környékére (174)	1085	1185
A Minamoto-klán legyőzi a Taira-klánt (156)		1185
Vége a Heian-korszaknak Japánban (156)		1185
II. Vilmos megkísérli Konstantinápoly meghódítását (167)		1185
Igor Szvjatoszlávics novgorodi herceg a Donyec vidékén székelő kun Köncsek kán ellen vezet sikertelen hadjáratot (175, 187)		1185
Kezdődik a Nesztor féle „Elmúlt idők elbeszélése” leírása (174)	1074 k.	1185 k.
A néhány éves vietnami hódoltságot a khmerek államában egy VII. Dzsajavarman vezetésével kitörő szabadságharc szünteti meg. A Khmer Birodalom fényes győzelmet arat (172)		1185 k.
A Konstantinápolyban hatalomra kerülő Angelosz-dinasztia jó kapcsolatokat épít ki Magyarországgal, II. Iszakiosz/Izsák Angelosz feleségül veszi III. Béla lányát, Margitot (163)		1185 után
II. Angelosz Izsák bizánci császár (első) uralkodása (163)		1185 - 1195
Zhezong császár (Song-dinasztia), akinek személye megkettőződik, hiszen Zhangzhong császárról jegyzik fel, hogy a kitaj írás használatát ekkoriban rendeletileg betiltotta (204)	1085 - 1100	1185 - 1200
A Khmer Birodalom befolyása alá gyűri Vietnamot, és hatalma Hátsó-India D-i részében is érvényesül. A birodalom kiterjeszti uralmát a mai Thaiföld K-i részére is (172)		1185 - 1205

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Gaznavida-dinasztia uralma a mai Afganisztán periferikus területein is véget ér (168, 177)		1186
Szaladin fia betör Galileába, és megalázó vereséget mér a templomosokra és az ispotályosokra (166)		1186
Szerbia és Bulgária kivívja függetlenségét, Bulgária számottevő hatalommá válik az Aszen-testvérek cársága alatt (163)		1186-tól
Elvileg V. Balduin a jeruzsálemi király (Montferrati Vilmos és Szibilla királynő fia), aki mindössze 8 éves, s helyette a királyné második férje, Luisignani Guidó uralkodik (166)		1186-tól
A nyitott városként kezelt Jeruzsálemben elsősorban Ortuk bin Akszáb török vezér befolyása és toleranciája érvényesül. Ortuk beleegyezik egy jakobita keresztény személy kormányzóságába, aki viszont szunnita tudósokat is a városba invitál (166)	1086-tól	1186-tól
Kezdődik a moldvai, havasalföldi kun/kumán letelepedés (174)	1086/1087	1186/1187
Felbomlik a Gaznavidák állama (II/236, 150)		1186/1187
Meghal a Veronából elüldözött III. Orbán pápa (241)		1187
Az „első” Jeruzsálemi Királyság Szaladin hódító hadjárata nyomán tkp. megszűnik létezni (166)		1187
A keresztény Jeruzsálemi Királyság feltámadásának reménysége néhány tengerparti erődítmény és város (Bejrút, Szidón, Türosz, Akkó) falai között él tovább (211)		1187-től
Barbarossa Frigyes egyezséget köt a római szenátorokkal, és elismeri az (évtizedek óta először) végre Rómában székelő III. Kelemen pápát (241)		1188
A bojárok által elűzött Vlagyimir Jaroszlávics trónfosztott halicsi fejedelem Magyarországtól kér segítséget. III. Béla elfoglalja Halicsot, s András fiát teszi meg kormányzójává (175)		1188
Vlagyimir Monomah ismét Szmolenszk fejedelme (187)	1077 - 1078	1188 - 1189
András herceg legyőzi a halicsi fejedelmi házból származó, Szmolenszkből támadó Rosztiszláv herceg seregét (175)		1189
A Taira-klán „első” lázadására Japánban (155)	940	1189
A trónvesztett Plantagenet II. Henrik halála után II. Fülöp Ágost Oroszlánszívű Richard (II. Henrik és Aquitániai Eleonóra harmadik fia) trónra lépésének jogosságát ismeri el (182)		1189 k.

Elvileg Oroszlánszívű Richárd lenne a törvényes angol király, de kizárólag szentföldi hadjáratokkal, valamint franciaországi birtokai védelmével foglalkozhat (182)		1189 - 1199
Az Aral-tó D-i térsége, az Amu-darja bal partjának vidéke, a mai Üzbegisztán területe Szeldzsuk (oguz) terület volt (177)		1190-ig
A Kárpát-medencét érintő újabb kumán (kun) betörés a Barcaság területét veszi célba (174)		1190
A nizárita (avagy asszaszin) szekta alapítója, Nizár Fátimida herceg Ny-Iránban, az al-Alamut erődben székel (165)	1090 k.	1190 k.
Egyházi áldást kap az eredetileg szentföldi feladatokra szervezett Német Lovagrend, mely eleitől fogva Európa ÉK-i felének hitterjesztési, hódítási lehetőségeire összpontosított (231)		1190 k.
Az indiai Csóla Birodalom rivális hercegségekre bomlik (169)		1190 k.
Kutula mongol vezér uralkodása idején széthullik Kajdu állama a tunguz eredetű dzsürcsik támadásai nyomán (177, 204)		1190 k.
Az Aral-tó D-i térségét, a mai Üzbegisztán területét elhódítja a Szeldzsukoktól a Kara-kitáj Birodalom (177)		1190 után
Temüdzsin (Dzsingisz kán) törzsi háborúkban legyőzi a tatárokat és a najman és kereit (nesztoriánus) mongol törzseket (177)		1190 - 1203
Zhangzhong császárról (Song-dinasztia) jegyzik fel, hogy a kitaj írás használatát rendeletileg betiltotta (204)		1191
Meghal Melik, kezdődik a szultanátus hanyatlása (165)	1092-től	1192-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A fehérhun eredetű Csohánok regnálásának vége szakad a Delhitől D-re eső területeken is (168)		1192
Homokvihar folytán Xia Zhou városát, a katonai, közigazgatási és szakrális központot finomszemcsés homok lepi el (185)	1081	1192
A Minamoto-klán tengeri csatában legyőzi a Taira-klánt (156)		1192
Joritomo, a Minamoto-klán feje felveszi a Sógun címet (e cím nemcsak katonai, hanem polgári rangot is jelent), létrehozza Kamakurában (Japán K-i részén) a katonai kormányzatot (156)		1192
A Szultanátus szétesésének, a világhódító oguzok Anatóliába való beszorulásának időszaka (165)	1092 - 1105	1192 - 1205

A Kamakura-korszakban terjed a zen-buddhizmus (156)		1192 - 1331
Kijev térségében egyes orosz fejedelmek a kumánokkal, mások a lengyelekkel szövetkeztek (187)	1093 előtt	1193 előtt
Befejeződik a Jaroszlavics fejedelmek testvérharca. A kis fejedelemségek megerősödnek és függetlenednek Kijevtől (175)	1093	1193
Újabb parasztfelkelés Koreában (196)		1193/1194
(II.) Vlagyimir Monomah (ismét?) csernyigovi fejedelemként uralkodik (187)	1093 - 1113	1193 - 1213
Stauf VI. Henrik elhódítja Szicíliát a normannoktól (167)		1194
Rurik, Kijev új fejedelme segítségül hívja a kumánokat Vszevolod Georgievics terjeszkedő orosz állama ellen (175)		1194
Rurik, Kijev fejedelme (175)		1194 - 1206
Almohádok győzelme Alarcosnál, VIII. Alfonz vereséget szenved Jakúb al-Manszúr csapataitól (193)		1195
A kumánok vereséget szenvednek a Don térségében Vszevolod Georgievicstől (175)		1195
Elkészül Vlagyimirben a Rozsgyesztvenszkij kolostor (175)		1195
Már kész vannak a Nesztor féle szöveggyűjtemény (Poveszty vremennih let) egyes részei (184)	1085 k.	1196 k.
Elkészül Vlagyimirben a Szent Demeter templom (Dmitrijevszkij-székesegyház) (175)		1197
A keresztény mongolokat Dzsingisz kán széttelepíti a többi mongol törzs területén (177)		1197 k.
Meghal Hódító Vilmos Rouenben, a II. Fülöp Ágost elleni egyik hadjárata során (183, 199/200)	1087	1198
A kumánok ismét vereséget szenvednek a Don térségében Vszevolod Georgievicstől (175)		1198
Halicsot a ladoméria fejedelem meghódítja. Halics tehát Ladomeria (Volhínai Vlagyimir) részfejedelemsége (175)		1198
Skócia (Malcolm országrésze) felszabadul, III. (?) Malcolm skót király (angolszász szövetségeseivel együtt) támadja a II. Vilmos által uralt Normann-Angliát (Britanniát) (200)	1087 után	1198 után
Roman Msztyiszlávics, Vlagyimir Monomah egy kortársa, talán rokona, egyesíti Halicsot és Ladomeriát, majd háborút folytat a litvánok és a kunok ellen (175)		1198 után

Újabb parasztfelkelés Koreában (196)		1198/1202
II. Vilmos normandiai király uralma (183)	1087 - 1100	1198 - 1211
A Pála-dinasztia hatalma összeomlik D-Biharban (169)		1199
Halics vidékén oroszok oldalán harcoló kumánok tűnnek fel, nomád taktikával tőrbe csalják a magyarokat (175)	1099	1199
Belháború Kijevben, Rurik fejedelem uralma idején (175, 187)		1199 - 1205
Elvileg Oroszlánszívű Richard halála után az öccse, Földnélküli János a törvényes angol király (183)		1199 - 1216
Válságban a Pierleonék zsidó-keresztény koncepciója (249)		12. sz. végére

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A templomosok anyagi bázisa lényegében a bankárok és kereskedők kezébe került (248)		12. sz. végére
A francia dominanciájú területeken elsorvadnak a germán dialektusok a lingua romana javára (211)		12. sz. végére
Magyarországon konszolidáltnak tekinthető az egyes népelemek elhelyezkedése (194)		12. sz. végére
Európában a művészinek, emelkedettnek számító szövegek ismérve a „rímes próza” stílusának alkalmazása volt (210)		12. sz. végéig
Az alánok és más néptöredékek a Kaukázusban, a magasabb hegyi régiókban, az iszlám hatásaitól is részben megkímélve őrzik függetlenségüket (177)	11. sz. végéig	12. sz végéig
A mai Franciaország területén sok olyan helynév használatos, amely alán vagy szarmata eredetű lehet (II/58)		12/13. sz-ig
Elkészül Anonymus Gestája (81)		12. sz. vége
A Ny-európai kereskedők a Champagne-i grófság vásárain (Troyes, Provins), – a keleti cikkek flandriai szövetekkel és a Nyugat más termékeivel cserélnek gazdát (245)		12/13. sz.
Az É-Kínát uraló Csin (Jin) vagy dzsürcsi dinasztia a koreai uralkodóház É-koreai Kim ágából származik (196)		12/13. sz.
A szíriai Crac des Chevaliers lovagvár a keresztesek egyik legjelentősebb erődítménye (144)		12/13. sz.

A Duna-folyót a románok ősei Dunarénak nevezik el. Ezt a szót talán a kun Dunajból képezhetik (122)		12/13. sz.
Az európai hatalmak és a Szentszék közötti viszonylagos erőegyensúly a világi hatalmak javára billen el (249)		12/13. sz. ford.
A Hohenzollern-dinasztia dominálja a német fejedelemségek politikai életét (210)		12/13. sz. ford.
A nagyhatalmú német dinasztiák egymás ellen fordulnak, s az általuk preferált pápák között is zajlik az ellenségeskedés (241)		12/13. sz. ford.
Firenzében és sok más itáliai városállamban a birtokos nemesség lovagjai és a gazdag kereskedők uralkodnak (209)		12/13. sz. ford.
Massimo Pierleone testvérei Svájc területére költöznek és megalapítják a Habsburg-házat (209)		12/13. sz. ford.
Megépül az öthajós, márványborítású pisai dóm, a maga romanika és gótika közötti formavilágával (210)		12/13. sz. ford.
A fehér kumánok fejlesztik hatalmi központjukat a sztyeppe Ny-i térségében, míg a fekete kumánok a Balkánra tartanak (152, 174)		12/13. sz. ford.
A kumán-kipcsak konföderáció területe K-Európától az Irtiszfolyóig és a Balhas-tóig nyúlik el, Szibériában az 56. szélességi körig, vagyis az erdőzónáig ér fel (177)	11/12. sz. fordulóján	12/13. sz. ford.
Az orosz hercegségeknek, fejedelemségeknek, hatalmi központoknak a száma már meghaladja a kétszázat (189, 230)	11/12. sz. fordulóján	12/13. sz. ford.
A fehérorosz területen az önálló városállamok (Szmolenszk, Polock, Turov): elkülönült hatalmi központok (189, 230)	11/12. sz. fordulójától	12/13. sz. f-tól.
D-Erdély későn integrált területének szélén a hatalomgyakorló elit megengedi, szorgalmazza az oláh bevándorlást (195)		12/13. sz. f-tól.
Piemont területe teljes egészében Savoya kezére kerül (245)		12/13. sz. f-tól.
Csökken a keresztesek támogatása (251)		12. sz. végétől
Az utóbbi 150 év japáni datálásai utólagos interpolációk (155)		13. sz-ig
Vége az oroszok és a norvégok együttműködésének (230)	12. sz. elejére	13. sz. kezdete
Megbukik a Pála-dinasztia (23)	12. sz. elejére	13. sz. kezdete
A Pála-dinasztia állama „csak” ekkor oszlik fel (23)		13. sz. kezdete
Megindul Norvégia beilleszkedése Európa (nyugati típusú kereszténységgel jellemezhető) világába (230)	12. sz. eleje	13. sz. eleje

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
Skóciai Szent Margit legkorábbi életrajzírója, Durmferline-i Theoderich szerzetes kora (197)	12. sz. eleje	13. sz. eleje
Szuzdalt Rosztov-Szuzdali Fejedelemségnek nevezik meg (189)	12. sz. eleje	13. sz. eleje
Szuzdal a Szuzdali Fejedelemség székhelye (189)		13. sz. eleje
Magyarországon bérleti rendszert vezetnék be a sóbányászat, a vámszedés, a pénzverés terén, így az egyházi jövedelmek csökkennek, a zsidó bérlők a fő haszonélvezők (249)		13. sz. eleje
Európában a zenei sajátosságok jelölésére még kis „botokkal” és körökkel ábrázolt hangjegyek, hangjegysorok szolgálnak, melyek egyre inkább függőleges elrendezést is nyernek (210)		13. sz. eleje
Az írországi sagák, továbbá a Carmina Burana megalkotása, valamint a Nibelung-ének azon írásos változatának keletkezése, melyet a szaktudomány eredetinek tart (210)		13. sz. eleje
A mon és a khmer törzseket legyőző thai nép D-Kína területéről vándorol Thaiföld területére, Hátsó-India középső részére, hogy ott megalapítsa a Szukhotáj Birodalmat (172)		13. sz. eleje
Mali (Ny-Afrika) térségében jelentős aranytermelő és kereskedő központ működik. Erre alapozzák a birodalomépítést (229)		13. sz. elejétől
Az Al-Dunától É-ra az úzok és a besenyők közé telepednek a kumánok. Moldva területét már Kumániának nevezik (174)		13. sz. elejétől
A Német Lovagrend fokozatosan birtokba veszi a Balti-tenger D-i, DK-i partvidékét (210)		13. sz. elejétől
A Német Lovagrend hódítása miatt a lívek területei hadszíntérré válnak, a lívek jórészt elveszítik identitásukat (231)		13. sz. elejétől
Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemsége ellenőrzése alatt tartja az ÉK-i területeket, Novgorodra is kiterjed a hatalma (176, 187)		13. sz. elejétől
I. Fülöp Ágost uralma alá tartozik Limousin területe (245)		13. sz. elejétől
Felvirágzik a provanszál kultúra. (A D-francia területek politikailag különállnak a középső és É-i vidékektől) (211)		13. sz. elejétől
Az európai hatalmak gyakran rivalizálnak a Szentszékkel (241)		13. sz. elejétől
Murom a Rjazanyi Fejedelemség központja (176)	11/12. sz. f-tól	13. sz. elejétől
A Szeldzsuk Birodalom közép-ázsiai részének rendkívül gyors hanyatlása, kisázsiai részének felemelkedése (177)	12. sz. elejétől 1223-ig	13. sz. elejétől 1223-ig
A Zimbabwei Királyság fennállása (229)	12. sz-tól, 13. sz-ig	13. sz-tól, 14. sz-ig

A késő-romanika átmeneti stílusa válik jellemzővé a német és a német befolyás alatt álló területeken (210)		13. sz. 1. fele
A francia ciszterciták és premontreiek kiterjesztik tevékenységüket Európa Ny-i felén kívüli területekre is (210)		13. sz. 1. fele
Özséb apát a közösségét Szent Kereszt remetéinek nevezi, e remeték Thébai Szent Pált tartják védőszentjüknek (II/39)		13. sz. 1. fele
A keresztények körében terjed a hiedelem, mely szerint a Mongol Birodalomnak egy nagyhatalmú keresztény közössége fogja felszabadítani a Szentföldet, s ez új korszakhoz vezet (216)		13. sz. 1. fele
A Rjazanyi Fejedelemség gyakran kerül összeütközésbe a Vlagyimiri Fejedelemséggel (189)		13. sz. 1. fele
Az eredeti kitáj fővárost, melyet aztán a dzsürcsik használtak, elpusztítják a mongolok (112, 202)		13. sz. 1. fele
Külső-Kumánia a volgai bolgárok országának közelében, Fehér-Kumánia a Dnyeper, Fekete-Kumánia a Don vidékén, egy további Kumánia pedig a Dunánál helyezkedik el. (174)	12. sz. 1. fele	13. sz. 1. fele
Széthullik a Csernyigovi Fejedelemség, tehát a Dnyeperen inneni területek fejedelemsége (189)	12. sz. 1. fele	13. sz. 1. fele

Dszingisz kán tatárokat integrál a Mongol Birodalomba (177)	1200 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Albert von Buxhoevden püspök a Német Lovagrendre támaszkodva megalapítja Livónia fővárosát, Rigát (231)		1201
A Német Lovagrendből kiválik a livóniai Kardtestvérek Rendje, – szervezete a templomosok szabályzatát veszi alapul (231)		1201-től
A dán király a Német Lovagrenddel együttműködve kiterjeszti hatalmát Pomeránia és Mecklenburg egy részére is (231)		1201 után
A kumánok kifosztják és felgyújtják Kijevet (175)		1202
II. Fülöp Ágost király elfoglalja a Plantagenet Angerst (183)		1202
II. Valdemár dán király – kiterjeszti uralmát Holsteinre is (231)		1202 - 1241
Az orosz fejedelmek egyesített hadai súlyos vereséget mérnek a kumánokra, visszaszorítják őket a Don–Donyec-vidékre, és a kunokat elkergetik Magyarország irányában (175, 187)	1103	1203

Földnélküli János legitim, de nem Angliában élő angol király csaknem teljesen elveszti kontinentális birtokait is (183)		1203 - 1206
Az Alnwicknél lefolyt csatában halálát leli Malcolm skót király. Felesége, Szent Margit csak 4 nappal éli túl a férjét (200)	1093	1204
II. András magyar király fellép a kunok ellen, és a gyermek Danyiil Romanovicsnak Halicsban hűbéres trónt biztosít, maga pedig felveszi a Halics és Ladoméria királya címet (175)		1205
Megalakult a thai állam, a Khmer Birodalom ellenfele (172)		1205 k.
Kutb ud-Dín Aibak, a Delhi székhelyű Mameluk Szultanátus megalapítója megöleti a szultánt és átveszi a hatalmat (169)		1205/1206
A magyar hadak 29 év alatt legalább tízszer járnak Halics földjén, többnyire kunok (kumánok) ellen harcolnak (175, 187)		1205 - 1234
Rjazany város első említése: Perejeszlavl-Rjazanyszkij (189)	1095	1206
A kunok behatolnak Magyarország területére (175)	1095	1206
Temüdzsin felveszi a Dzsingisz nevet. Dzsingisz kánt az összes mongolok kánjává (nagykánná) választja a kurultáj (204)		1206
Dzsingisz kán elképzelései szerint folyik a világ legnagyobb területű birodalmának kiépítése (177)		1206-tól
A tibeti fejedelemségek elismerik Dzsingisz kán hatalmát (204)		1207
Kitör az első tangut-mongol háború, ez a Xi Xia (Hszi Hszia) Birodalom mongol meghódításának kezdete (203)		1207
Rosztov a Rosztovi Fejedelemség székhelye (176, 189)		1207-től
Xia Zhou (Tongwan Cseng) városa a tangut-mongol háborúban fontos szerepet játszik, – majd mongolok foglalják el (186, 203)	1207 - 1210	1207 - 1221
Murom térségében létrejön a Rjazanyi Fejedelemség (189)	1097	1208
Elkészülnek Novgorodban a Szófia-székesegyház középső kupolájának ma is látható freskói (173)	1108	1208
Az „albigens keresztes háború” kezdete (213)		1209
A francia hatalom képviseletében az „É-i lovagok” Languedocban kisajátítják a katarok birtokait (213)		1209
Ömil volt (a Balhas-tóba torkolló Imil-folyó mentén) a hatalmas területű Kara-kitáj Birodalom fővárosa (177)		1210-ig
II. Szvjatopolk Kálmán magyar „király” (herceg) segítségét kéri vlagyimiri Dávid, peremisli Volodár és tyerebovli Vaszilkó ellen. Kálmán vereséget szenved a Rosztyiszlavicsoktól (188)	1099	1210

Indul a Nesztor-krónika szerkesztésének utolsó fázisa (184)	1099 k.	1210 k.
Vlagyimir Monomah sikeres akciója a kumánok ellen (187)	1111	1211
A dzsürcsiket (Jin állam) is kezdik támadni a mongolok (204)		1211
An-Naszr Almohéda vezér nagy erőkkel megtámadja Kasztíliát, a pápa keresztes hadjáratot hirdet (193)		1211
Gücsülük szövetségre lép a muzulmánokkal saját apósa (az utolsó Kara-kitáj gür-kán) ellen. Szétverik a birodalom Ny-i maradványait (177)		1211

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Meghal Hódító Vilmos fia (II. Vilmos), az egyház megtagadja, hogy testét megszentelt angol földbe temessék (170)	1100	1211
Gücsülük uralkodik a Kara-kitáj Birodalom romjain (177)		1211 - 1218
Az Almohádok csatát veszítenek Las Navas de Tolosa mellett az egyesített (navarrai, kasztíliai, aragóniai) seregektől (193)		1212
A vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem Jurij Vszevolodovics (176)		1212 - 1238
Az Almohádok kivonják csapataikat az Ibériai-fsz-ről (193)		1212 - 1260
Elkészül a Nesztor-krónika (58)	1113	1213
II. Szvjatopolk halálakor felkelés tör ki Kijevben. Az emberek az uzsorakamatok megszüntetését követelik. – Ekkor szerzi meg Vlagyimir Monomah a nagyfejedelmi címet (188)	1113	1213
Bánk bán megöli Gertrudis királynét a Pilisben (239)		1213
A Bretagne-i hercegi cím a Plantagenet-ház oldalágáról a Capeting-ház egyik oldalágára kerül (183)		1213-tól
Földnélküli János megpróbálja visszaszerezni kontinentális birtokait, de a bouvines-i csatában súlyos vereséget szenved (183)		1213/1214
Vlagyimir Monomah uralkodik Kijevben (175, 184, 187/188)	1113 – 1125 (?)	1213 – 1236 (?)
A magyar király oroszokat ültetett a halicsi trónra (176, 187)		1214-ig
Feltűnik Kitan/Kitanov polovec (kun) kán egy forrásban (191)	1103	1214
Vlagyimir Monomah legyőzi a kumánokat (187)	1103	1214
A magyar király a fiait ülteti a halicsi trónra (175, 187)		1214-től

A dzsürcsik a végsőkig ellenállnak a mongol offenzívának, amihez a kínai Song-dinasztia nyújt támogatást (204)	1114-től	1214-től
A IV. lateráni zsinat sajátos zsidó viseletet ír elő (249)		1215
Angliában a nemesség megszerzi a király jogait korlátozó Magna Charta Libertatum nevű szabadságlevelet (183)		1215
Kálmán herceg halicsi királyként uralkodna, ám elűzik a bojárok és Msztyiszláv novgorodi fejedelem (188)		1215
Kálmán kerceg visszaszerzi a halicsi trónt, a lengyelekkel szövetkezik, ellenfelei pedig a kumánokkal szövetkeznek (188)		1216
A Vlagyimir-Szuzdal nagyfejedelemség megtámadja Novgorodot, de a novgorodi sereg legyőzi a támadókat (189/190)		1216
Az orosz fejedelmek szövetségre lépnek a kumánokkal a Német Lovagrend, a mongolok és a szeldzsukok ellen (188, 232)		1216 k.
Magyarország csaknem minden évben összeütközésbe kerül orosz csapatokkal (175, 187)	1116 - 1131	1216 - 1231
III. Henrik angol király helyett a bárók uralkodnak (183)		1216 - 1236
III. Henrik angol király igen hosszú uralma. Mindvégig erős pápai befolyás alatt áll (183, 200)		1216 - 1272
Az angliai nemesség a Magna Chartára hivatkozva II. Fülöp királyhoz fordul segítségért saját királya ellen. Lajos királyfi partraszáll Kentben, de az angolok legyőzik a támadókat (183)		1217
Vlagyimir Monomah ismét legyőzi a kumánokat (187)	1107	1218
Dzsingisz kán megöleti Gücsülüköt, felosztja birodalma területét a fiai között, Közép-Ázsia Csagatáj birtokába kerül (178)		1218
A magyar-lengyel erők vereséget szenvednek a Halics birtoklásáért vívott harcokban. Halics a kumánok kezére kerül (188)		1218/1219
A mongolok elfoglalják az Amu-darja vidékét, a Hvárezmi Szultánság, valamint Afganisztán területét (178)		1219
A kumánok elfoglalják a magyaroktól Halicsot. Kálmán herceg fogságba esik (176, 188)		1219
II. András magyar király békét köt Msztyiszláv fejedelemmel, eljegyzi András nevű fiát a fejedelem kisebbik lányával, a fejedelem szabadon engedi Kálmánt és a feleségét (188)		1219

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
Feltűnik Kötöny/Kotjan/Küten/Köten kun vezér a színen (191)		1219
II. Valdemár dán király megalapítja Tallin városát, melynek körzetét, Észtország É-i részét is uralja		1219
A Vlagyimir-szuzdali oroszok beveszik a Volga jobb partján fekvő legjelentősebb bolgár várost, Oselt (190)		1220
Mongol offenzíva kezdődik az iszlám virágzó városai (Szamarkand, Buhara), a Kaukázus, az örmények, a grúzok ellen (178)		1220
Egyházi körök a zsidók pénzügyi kormányzásban viselt szerepét felróják II. András királynak, aki enged a zsarolásnak (249)		1220 k.
Két thai fejedelem megalapítja a mai Thaiföld területén Szukhothai városát, a hasonló nevű thai állam fővárosát (172)		1220 k.
A Thaiföldön évszázadok óta virágzó Dváravati és Haripundzsaja városállamok fennállásának thai hódítás vet véget (172)		1220 után
Karakorum (a Bajkáltól D-re) a mongol nagykán fővárosa (204)		1220 után
Az alnémet irodalom kezdetei (I/10)		1220 után
Korea biztonságát a mongolok fenyegetik (196)		1220 után
Song-Kínában zajlik a Fang La felkelés (204)	1120 - 1121	1220 - 1221
Megszületik Szent Ælred Hexham-ben (198)	1110	1221
Xia Zhou (Tongwan Cheng) városa mongol kézbe kerül (204)	1210	1221
Nyizsnij-Novgorod megalapítása a Volga–Oka torkolatnál, – a mongolok által is szorongatott Bolgárország ellenében (190)		1221
Vlagyimir Monomah a kumánokkal szövetkezik (188)		1222
A mongol hadak betörnek Európa területére (178)		1222
A mongol-tatár erők legyőzik a jászokat, majd a K-i kumán törzseket tönkreverik, szállásterületüket elfoglalják (191)		1222
A tatárok szétverik az alánok hadait, s a kunokra támadnak. Kötöny fejedelem Msztyiszláv fejedelemtől kér segítséget (191)		1222/1223

A menekülő kunok Kötöny fejedelem vezetésével a Dnyeper vonaláig, majd a Kárpátok és a Havasalföld felé hátrálnak (191)		1222/1223
A Német Lovagrend a Magyar Királyság K-i végén (Barcaság) igyekszik hódítani, „téríteni"; – Drang nach Osten (212)		1222 - 1225
A Kalka-menti csatában a szövetségesek súlyos vereséget szenvednek, teljesen szétesik a Kipcsak Törzsszövetség (178, 188)		1223
Kijev tatár fennhatóság alá kerül, – (Aranyhorda-hűbéres) (188)		1223-tól
Három orosz fejedelem Magyarországa menekül (188, 195)	1123 után	1223 után
A kijevi nagyfejedelem állítólag III. Vlagyimir (188)		1223 - 1235
A Nesztor-krónika lezárásának időszaka (184)	1113 - 1116	1224 - 1227
Dzsingisz kán figyelme a tangutokra irányul, s az ellenük folytatott háború idején hal meg (191)		1224 - 1227
I. Dávid skót király uralma (198)	1124 - 1153	1224 - 1253
A pápa kifogásolja, hogy Magyarországon a zsidók és a pogányok (?) hivatalt viselnek (249)		1225
A tatárok megalapítják európai államukat (Arany Horda) (191)		1225
A mongol seregek elfoglalják Kaifenget, így a Song-dinasztia uralkodója Hangzhouba teszi át a székhelyét (204)	1125	1225
Vietnamban a Li-dinasztiát váltja a Tran-dinasztia uralma (172)		1225
A tangutok nem küldenek csapatokat a mongol seregbe. Erre a nagykán parancsba adja, hogy irtsák ki a tangutokat (204)		1225 k.
Az északi csángók tömbje a Szeret-folyó jobb partján székely határőrökkel és odamenekülő jászokkal egészül ki (191)		1225-től
A mongol-dzsürcsi háború végső szakasza. A mongolok vagy 90 várost semmisítenek meg a mai É-Kína területén (204)	1214/1215	1225/1226
A Song-dinasztia utolsó tagja: Qinzong, avagy Zhao Huan feladja az É-i területeket (205)	1125 - 1127	1225 - 1227

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok

	virtuális	integrált
„Nagy” Msztyiszlav (Vlagyimir Monomah egyik fia) az (egyik?) kijevi „nagyfejedelem” (188)	1125 - 1132	1225 - 1232
A Német Lovagrend a poroszok ellen folytat „keresztes háborút”, s ott független tartományt alakít ki magának (232)		1225 - 1237
Lengyelország É-i részén nagy katonai erőt összpontosít a Német Lovagrend, II Frigyes a pápa beleegyezésével nekik adományozza a meghódítandó „birodalmi” területeket (232)		1226
II. András magyar király fia, András királyfi Halicsban, a Ny-ra szorult kumánok/kunok területén háborúskodik (189)		1226
Novgorod hadai betörnek Hämébe (Finnország területére) (232)		1226/1227
Franciaországban IX. (Szent) Lajos francia király uralkodik. Apanázsbirtokká teszi a Plantagenetek városát, Angerst (217)		1226-1270
A Csernyigovi fejedelemségből kiválik Rjazany (189)	1127	1227
A Csin-dinasztia ellenoffenzívája a mongolok ellen, a tangutok területén. A dzsürcsik elfoglalják Xia Zhou erődített városát, s azt újra a tangut harcosok kezébe adják (186, 204)	1216	1227
Dzsigisz kán hatalmas sereggel támadja Xia Zhou városát, s eközben a kán is a halálát leli (186, 204/205)		1227
A Hohenzollern dinasztia dominanciáját a család két ágra szakadása töri meg (210)		1227
III. Honorius után IX. Gergely a pápa (241)		1227
A dán terjeszkedés vége. Lübeck városa és az É-német fejedelmek a bornhövedi csatában legyőzik II. Valdemár dán királyt, – Dániában megrendül a királyi hatalom (232)		1227
Livónia megalakulása, – a Kardtestvérek Rendjével szemben álló dánok vereséget szenvednek É-német fejedelmektől (232)		1227
A tibetiekkel rokon, buddhista tangutok Xi Xia (Hszi-hszia) államának végleges bukása (204)		1227 k.
Az (É-i) Song-dinasztia maradéktalanul elveszíti a területeit, így a (D-i) Song-dinasztia már csak Kína eredeti területein uralkodik, a főváros: Lin’an (Hangzhou) (205)	1127-től	1227-től
A halott nagykán négy fia verseng a hatalomért (191, 205)		1227 - 1229
A pápa kiközösíti Frigyes jeruzsálemi királyt (211)		1228

A magyar király felsőbbségét elismerő kunok országa Béla herceg (IV. Béla) kormányzása alatt áll, aki a D-i Kárpátokon kívül (Olténiában) megszervezi a Szörényi Bánságot (192)		1228-tól
A katarok, ill. albigensek ellen vezetett keresztes hadjárat. IX. Szent Lajos francia király lehetőséget lát arra, hogy bekebelezze Languedocot a maga királyságába (211)		1228/1229
A D-i Song-dinasztia fennállása (205)	1128 - 1279	1228 - 1279
Ögedej, az új mongol nagykán leszámol a kitájokkal (191)		1229
II. Frigyes császár Jeruzsálem visszaszerzésével záruló keresztes hadjárata (211)		1229
A Szentföld és Jeruzsálem sorsát az európai hatalmak egy újabb Jeruzsálemi Királyság létrehozásával igyekeznek javítani (211)		1229
András herceg kiszorul Halicsból, de megint visszatér (119)		1229 - 1232
Ögödej a mongol nagykán (205)		1229 - 1241
Kasztília és León egyesítése (89)		1230
A lettek területét is meghódítja a Német Lovagrend, a német földesurak ott is rátelepednek a parasztságra (232)		1230
Nagyszabású egyházi támadás a Magyar Királyság belső rendje ellen. Az osztrák és lombard befolyás alat álló egyházi körök bevezetik az inkvizíciót. (212)		1230-tól
Frigyes osztrák herceg betör Magyarország Ny-i határvidékére, rabol, pusztít (212)		1230-tól

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Európa hatalmai expedíciókat indítanak a mongolokhoz az érdekeik egyeztetése céljából (216)		1230-1240-es évek
A Fang La felkelés folytatásaként legalább öt különböző lázadás zajlik még a D-i Song-dinasztia területén (205)	1130 - 1150	1230 - 1250
Fennállt az Orkney-szigetek autonom norvég grófsága (27)		1231-ig
IX. Gergely pápa ismét a zsidók magyarországi hivatalviselése ellen emel szót (249)		1231
Magyarországon a zsidóknak tilos a keresztényekkel kötött házasság, a közhivatalviselés, a sóval való kereskedelem (249)		1231 - 1241
Kína és Korea elleni mongol támadások (191, 196)		1231 - 1259

A független, erősödő novgorodi állam hatalma Alekszander Nyevszkij idején a Fehér-tengerig és az Urálig elér (189, 232)	1120 - 1263	1231 - 1263
A mongol-dzsürcsi háború véget ér (205)	1221	1232
Mongol-tatár csapatok Volgai Bulgária ellen vonulnak (191)		1232
A Balatonba torkolló Zala-folyó nevének első említése (17)		1232
A magyar király a Rex Cumaniae címet is viseli (192)		1233
Megbukik a mongol hódítás miatt a Csin-dinasztia (205)		1234-re
A magyar király Halics és Ladomeria királya is volt (175, 189)		1234-ig
Összeomlik a (harmadik) Gurdzsár-Pratihára Királyság Gudzserátban, a muzulmánok beveszik központjukat, Uddzsént (169)		1234
IX. Gergely pápa elismeri a Német Lovagrend által meghódított baltikumi területeken kialakult hatalmi viszonyokat (232)		1234
Meghal a dzsürcsi Csin-dinasztia utolsó császára, akinek birodalma a mongolok kezébe kerül (205)	1223	1234
Ny-Kumániát a mongolok és a Kárpátok karéján kívül működő német lovagok egyaránt szorongatják (189)	1223 után	1234 után
A Német Lovagrend által meghódított baltikumi területeket a Szentszék a Német-Római Birodalom részének tekinti, – „állandó használatra visszaadja” a német lovagoknak (232)		1234 után
Ögödej nagykán kurultájt (birodalmi gyűlést) tart, s Európa elleni nagy támadásról dönt (191)		1234/1235
Legalább száz ólomszálakkal erősített, színes üvegdarabokból álló ablakot építettek be a Chartres-i székesegyházba (210)		1235-ig
I. Jakab aragóniai király elfoglalja a Baleárokat (193)		1235
Frigyes császár háborút kezd a lombardiai városok ellen (241)		1235
Frigyes osztrák herceg Magyarország elleni támadása (212)		1235
II. András magyar király meghal, IV. Béla az utódja (192, 212)		1235
A kunok kiegyeznek a magyar királlyal (189)	1224 k.	1235 k.

A Kijevi Nagyfejedelemség maradványait végleg felemésztik a tatár-mongol betörések (189)	1125-ig, 1225-ig, 1235-ig	1235/1236-ig
Már nem székel Kijevben nagyfejedelem (189)		1235 - 1238
Domonkos szerzetesek utaznak K-re, hogy kipuhatolják a Mongol Birodalom szándékait, és informálódjanak K-Európa helyzetéről, a volgai bolgárok és a K-i kumánok sorsáról (192)		1235 - 1238
Kabul vezér (Kajdu dédunokája) uralma, – a Csin-dinasztia bukása után összefog a dzsürcsikkel, a dzsingiszidák ellenében visszaállítja ősei államát (205)	1135 - 1147	1235 - 1247
III. Ferdinánd aragóniai király meghódítja Cordobát (193)		1236
A mongol-tatárok megsemmisítik Volgai Bulgária magyar közösségeket is magában foglaló államát (192)		1236
A kumánok és a kunok érdekei merőben eltérőek (189, 192)	1225 k.	1236 k.
A magyarországi ruszin közösség zöme Kijev összeomlása után, jórészt Halics területéről telepedik be Kárpátaljára (195)	1125 után	1236 után

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A novgorodiak függetlenségi harca teljes sikerrel jár (189, 232)	1126, 1136	1236/1237
Al-Muktafi az Abbászidák utolsó bagdadi uralkodója (257)	1136 - 1160	1236 - 1260
A Német Lovagrend és a Kardtestvérek Rendje újraegyesítik szervezeteiket (232)		1237
A mongolok elfoglalják Belgorod, Pronszk és Rjazany városát. Elesik II. Jurij Vszevolodovics fejedelem (190)		1237
A Krím is tatár kézbe kerül (192)		1237
A mongol-tatár csapatok körében elszabadul a magyarok és a magyar király, IV. Béla elleni gyűlölet-propaganda (212)		1237 k.
A mongol-tatár sereg ismét támadja az orosz államokat (192)		1237-től
A Ny-ra szorított kunok (Kötöny népe) Danyiil Romanovics (Halics) szövetségében maradnak (189, 192)	1226 után	1237 után

A kumánok a tatárokkal együttműködő Izjaszlav Vlagyimirovics (trónbitorló), Vlagyimir Rurikovics (?) kijevi és Mihail Vszelovodovics csernyigovi hercegek oldalán állnak (189, 192)	1226 - 1228	1237 - 1239
Bars fejedelem vezetésével a kunok egy része az előrenyomuló mongol sereg elől Havasalföld és Moldva területének a Magyar Királysághoz kapcsolt részére menekül (190, 192)	1227	1238
Julianus barát a szuszdali hercegtől értesül arról, hogy a tatárok célja Magyarország elpusztítása (192)		1238
I. Jakab aragóniai király elfoglalja Valenciát (193)		1238
A felmorzsolódott Kijevi Fejedelemség területét a mongol-tatár hadak az oroszok ellenállása nélkül uralják el (190)		1238
A svédek megtámadják Novgorodot (232)		1238
Megsemmisül a milkóvárosi püspökség (192)		1238
A magyar „Zala” szó a Somogy megyei Zala község esetében személynévből keletkezik (17)		1238
A tatárok a Szity-folyó menti csatában győzelmet aratnak Kötöny kunjai és a kumánok felett. Utóbbiak Bulgária irányában menekülnek (190, 192)		1238
Megszűnik a Csernyigovi Fejedelemség (189)		1238 k.
A Mihail nevű utolsó kijevi fejedelem a tatárok bábja (190)		1238 - 1240
Június 3-án teljes napfogyatkozás (212)		1239
IX. Gergely pápa kiközösíti Frigyes császárt (241)		1239
Az utolsó keresztes hadjárat csúfos kudarcot vall (212)		1239
A kunok Magyarország belső területeire húzódnak. Harcosaik biztosítják a negyvenezer kun család költöztetését (192)		1239-től
A mongol-tatárok végleg megtörik az oroszok ellenállását (192)		1240-ig
A svéd támadást Novgorod a Néva torkolatánál visszaveri. Jaroszlavics fejedelmet ettől kezdve nevezik Nyevszkijnek (232)		1240
Feltűnik egy égi jelenség (talán üstökös) (212)		1240
Frigyes hatalmas sereggel indul itáliai hadjáratára, elfoglalja Ravennát és Ferrarát (241)		1240
Ghána fénykora véget ér, az országot a mandingék dúlják (228)		1240
Kijev végleges megszállása a mongol-tatár hadsereg által (190)		1240

Abu Zakarijá Jahjá, az Almohádok egyik szakadár helytartója Ifríkija székhellyel megalapítja a Hafszida-dinasztiát (201)	1229	1240
Orosz forrásban előfordul Kitan/Kitanov polovec (kun) kán (Kötöny fejedelem?) neve, – akit éppen megölnek (191)	1095	1240
Ghána hanyatlásának kezdete (229)		1240 k.
A Karmel-hegy szerzetes-lovagjainak vissza kell vonulniuk, bázisukat Ciprusra telepítik, később pedig Szicíliába (212)		1240-től

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A Mongol Birodalom vezetése lényegében csak Tibettel és Ny-i hódítási területeivel foglalkozik, eltűri Kabul vezér szakadár törekvéseit, szünetelteti Kína tervezett meghódítását (205)		1240-es évek
A legnagyobb európai mongol-tatár invázió (237)		1240/1241
A megválasztott IV. Celesztin pápa csak 13 napig ülhet a trónon, aztán meghal (241)		1241
Babenberg II. Frigyes osztrák-stájer Ny-ról módszeresen támadja a magyar végeket (212)		1241
Kötönyt valójában ekkor ölik meg (192)		1241
A Magyarországon zajló véres tatárjárás (212)		1241
Béla király és Laszkarisz Mária, valamint gyermekeik Dalmáciába húzódnak, Trau (Trogir) városába (214)		1241
Francia részről folyik a katarok ellen egy újabb hadjárat (212)		1241
Hamburg és Lübeck összefogása képezi a megalakuló Hanza szövetség magját. Kölcsönösen biztonságot és különleges kereskedelmi jogokat biztosítanak egymásnak (212, 220, 232)		1241
Kabul vezér törekvése csaknem sikerre vezet, mert a dzsingiszida-ellenes szövetségbe bevonja a D-i Song-dinasztia Kínáját is, – Belső-Ázsia K-i felén újra a dzsürcsik uralkodnak (205)	1141	1241
Interregnum a pápai trónuson (241)		1241/1242
Szent Ælred belép a rievaux-i ciszterci kolostorba (198)	1131	1242
A novgorodi fejedelem hada a Csúd-tó jegén döntő vereséget mér a Német Lovagrend hadseregére (232)		1242
Megszületik Margit hercegnő, IV. Béla király nyolcadik lánya (kilencedik gyerneke) (214)		1242
A magyar királyi család Kraljevac-szigetére költözik át (214)		1242

Magyarországon a premontreiek női kolostorai újra engedélyt kapnak a működésükre (214)		1242
IV. Béla király mindent elkövet a kunok kiengesztelésére (192)		1242-től
IV. Béla király a zsidók felé fordul, kiadja a magyarországi zsidók „aranybulláját”, – a zsidók a hospesekéhez hasonló jogokat kapnak (249)		1242-től
Ögödej halála után régens irányítja a mongol birodalmat (205)		1242 - 1246
Az Almohádok Hispániai uralmának összeomlása után Muhammad ibn Júszuf megszerzi a hatalmat Jaén, Cádiz, Granada, Malaga és Almeria felett, megalapítja a Nászirida-dinasztát (193)	1232	1243
Muhammad ibn Júszuf ibn Naszr uralmának kezdete (193)		1243
II. Frigyes császár kívánságára Anagniban megválasztják IV. Incét, vagyis a genovai Sinobaldo Fieschi grófot pápának (241)		1243
Az albigensek tragédiájának újabb fölvonása. A francia udvar határozata: Montségur várát el kell pusztítani. Megostromolják, majd elfoglalják a Pireneusokban a „Grál Kastélyt” (212/213)		1243/1244
A kunok ismételt bejövetele Magyarországra (192)		1243 - 1245
IV. Ince pápa genovai segítséggel elmenekül Lyonba (241)		1244
Kezdődik a német-francia vetélkedés a mindenkori pápa feletti dominancia ügyében (241)		1245
A Babenberg család kézben tartotta a „keleti őrgrófságot” (115)		1246-ig
Árpád-házi Szent Margit négy évesen a Domonkos rendi apácák veszprémi kolostorába kerül (214)		1246
A német választófejedelmek II. Frigyes császárral szemben ellencsászárt választanak: Henriket (Hohenstauf-ház) (213)		1246
A rajnai érsekek és egyes világi urak Hollandiai Vilmost választják meg. Koronázására Aachenben került sor (213)		1246
Güjük ül a mongol nagykáni trónon (205)		1246 - 1248
Interregnum, hatalmi harc a Német-római Császárságban (218)		1246 - 1274

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Abdalvádidák a mai Algéria ÉNy-i részén kikiáltják függetlenségüket az Almohád Birodalomtól (201)	1236	1247
Frigyes császár serege Párma térségében súlyos vereséget szenved a Lombard Ligától (213)		1247/1248

III. Ferdinánd aragóniai király elfoglalja Sevillát (193)	1248
A Pireneusi-félsziget valamennyi muzulmán erőközpontja Andalúziába húzódik vissza, – egyesítik erőiket (193)	1248
A francia király közel-keleti hadjárata a Nílus-deltában. – Kudarcba fullad, a mamelukok megalázzák IX. Lajos királyt (213)	1248
Fiorei Joachim több írásban fejti ki téziseit a szellem birodalmának közeli elérkezéséről (I/14, 209)	1248-tól
III. Sándor (Oroszlán Vilmos leszármazottja) a skót király (200)	1249 - 1286
Anjou Károly – Lajos francia király öccse – Frigyes császár halála után elfoglalja Szicília trónját (213)	1250
A mongol-tatár erők megdöntik a Szaladin-dinasztiát (213)	1250

A Német-római Birodalom területén már vagy ezer város létezik – Európa polgárosodik (209)	13. sz.
Flandria az angolokkal folytatott posztókereskedés révén Európa egyik legnépesebb és leggazdagabb régiójává válik (209)	13. sz.
Az észtek területei részben a dánok uralma alá kerülnek (231)	13. sz.
Az É-német fejedelmek hadai nyomában a német parasztok tömegei szláv területeken német falvak ezreit hozzák létre (231)	13. sz.
Pomeránia Ny-i és középső része teljesen elnémetesedik (231)	13. sz.
A pápai oklevelekben következetesen érvényesül a ritmikus próza stílusirányzata (210)	13. sz.
A gótikus írás korszaka. A korábbi kódexek másolására (másolat látszatával készített mű „ősiségének” jelzésére) szolgál (210)	13. sz.
Folyik az afrikai és jemeni zsidók Jeruzsálembe telepítése (249)	13. sz.
Magyarországon tért nyer az a fajta magyarságtudat, hogy a király alattvalóinak összessége alkotja a magyarságot (219)	13. sz.
Magyarországon sorra alakítják át a rotundákat, – a kerektemplomokat hosszhajóssá formálják, bővítik ki (210)	13. sz.
A bényi templomot kiegészítik egy épített oltárral (43)	13. sz.
A magyar templomok a romanika stílusában épülnek (210)	13. sz.
A magyar uralkodók ragaszkodnak az „apostoli királyság” eszméjéhez, – törekvésük nyomasztó ellenállásba ütközik (238)	13. sz.

Magyarországon a főpapok egy része ellenséges a magyar királlyal szemben, nem egyszer a kiskirályokkal (bárókkal), valamint az ország külső ellenségeivel szövetkezik össze (243)		13. sz.
Az É-Szumátrán megtelepedett muzulmán kereskedők közvetítésével az iszlám – Bali kivételével – meghódítja az Indonéz-szigetvilágot, a Hátsó-indiai szigeteket (208)		13. sz.
D-Indiában a Csóla uralmat felváltja azoknak a Pándijáknak az uralma, akik eredetileg D-India DK-i részén uralkodtak (169)		13. sz.
A tamilok Srí Lanka szigetének É-i részén önálló királyságot alapítanak, a szingalézek a sziget DNy-i részére húzódnak (168)		13. sz.
Kijev eróziójával összefüggésben az orosz hatalom centruma Éra, végső soron Moszkva térségébe helyeződik át (189)		13. sz.
Tver (Kalinyin) település egy fejedelemségi székváros (Tveri Fejedelemség) (189)		13. sz.
Már létezik Tver (Kalinyin) település a Felső-Volga és a Tverca-folyó találkozásánál (189)	12. sz.	13. sz.
Szmolenszk is egy elkülönült fejedelemség központja (190)	12. sz.	13. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Rjazany csatlakozik a Murom körzetében létrejövő független hercegséghez, – Rjazanyi Fejedelemség (189)	12. sz.	13. sz.
Megalakul Mali (Mandinge fekete királyság), a szaharai kereskedelmet ellenőrzvő ország birodalomépítésbe kezd (229)	12. sz.	13. sz.
Pate szuahéli városállam és feltehetőleg a szomszédos városok is az iszlám világának részét képezik (229)	12. sz.	13. sz.
Szent Ælred kora. (A Genealogia regum Anglorum c művét régebbi krónikák felhasználásával készíti) (198)	12. sz.	13. sz.
Ny-on lezárul a romanika, az első következetes esztétikai nyelvezetű építő- és szobrászművészeti stílus kora (I/9-10)		13. sz. közepére
É- és Közép-Itáliában közvetlen, őszinte hitvilágú, népi-vallásos, millennista szellemiségű ének-zenei gyakorlat terjed (210)		13. sz. közepére
Mária királyné a pálosoknak ajándékozza a pilisi birtokán álló vadászkastélyt, amelyben benne élnek a pálos szerzetesek (239)		13. sz. közepe
Granadában és környékén még tartják magukat a Nászíridák. A Pireneusi-fsz más területein keresztény királyságok osztoznak: Kasztília, Aragónia, Navarra és Portugália (193, 213)		13. sz. közepe

A német-francia érdekellentétek feszültséget okoznak, de a nagyhatalmak elkerülik a háborút (250)	13. sz. közepe
Valdemár Birgersson újjászervezi a svéd feudális államot, kezdeményezi a főváros, Stockholm felépítését (233)	13. sz. közepe
A Hanza-szövetséggel folytatott kereskedelem következtében Norvégia a virágkorát éli (233)	13. sz. közepe
Európában az É-itáliai „lombard" kereskedőházak ragadják magukhoz a pénzpiac irányítását. Ügynökeik minden fontosabb országban, minden nagyobb városban megjelennek (215)	13. sz. 2. fele
Európa Ny-i centrumában a politikusok és egyházvezetők már nem foglalkoznak a szentföldi keresztények sorsával (235)	13. sz. 2. fele
A keresztes háborúk utolsó szakasza nemcsak katonailag, hanem anyagilag is teljes kudarcba fullad (251)	13. sz. 2. fele
Egyes európai keresztények felfedezik maguknak Tamás apostolt, és hogy Kínában, Indiában létezik „Tamás egyháza" (235)	13. sz. 2. fele
Európában Krisztus emberi természete és emberi valósága felé fordul a hívő emberek jelentős része. Az egyházban megjelenik a nemzeti nyelvek használatát szorgalmazó vonulat is (235)	13. sz. 2. fele
Kifinomult irodalmi formává fejlődik Itáliában a „lauda", ami részben a gregorián hagyományokra támaszkodik (211)	13. sz. 2. fele
Terjed az „észkultusz", a képmutatás és az álságosság (254)	13. sz-tól
Magyarországon nagybirtokos előkelők bírnak bárói címmel. A bárók hatalmát familiárisaik serege támasztja alá (218)	13. sz-tól
Magyarországon, a nemesi vármegyékben már a választott bírák intézik a helyi ügyeket, – az ispán irányításával (219)	13. sz-tól
Már jelen van a kontinentális művészet Írországban (170)	13. sz-tól
Paradigmaváltás zajlik Európában. Egyidejűleg elkezdődik a Pénzhatalom elleni lázadozás is (253, 254)	13. sz. 2. felétől

Több európai uralkodó kifogásolja, hogy a templomosok az iszlám világgal szoros és gyanús kapcsolatban állnak. A francia király elrendeli a zsidó könyvek nyilvános elégetését (250)	1250-es évek
Valdemár Birgersson svéd uralkodó. Újjászervezi a feudális államot, kezdeményezi a főváros, Stockholm felépítését (233)	1250 - 1275
II. Frigyes német-római császár fia, IV. Konrád Itáliába indul, hogy átvegye örökségét (213)	1251

Möngke uralkodik a Mongol Birodalomban (206)		1251 - 1259
Jézus születésének valódi millenniuma (213)	1000	1252

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Magyarországon, a Nyulak-szigetén templomot emelnek, zárdát alapítanak. Margit hercegnő a veszprémi zárdából a premontrei, még építés alatt álló apácakolostorba költözik (213, 215)		1252
Európa-szerte tombol az eretneküldözés hivatalos, szervezett tevékenysége a „Szent Inkvizíció” keretében (215)		1252 k.
Anglia királya, III. Henrik nehezményezi, hogy a templomosok mekkora kiváltsággal és vagyonnal rendelkeznek (250)		1252 k.
A francia király Palesztina tengerparti sávjában végeztet erődítési munkálatokat, – majd azt hátrahagyva hazatér. A templomos lovagok hatalmas veszteségeket szenvednek (213)		1252/1253
Az aranypénz megjelenése Európában (215)		1252/1253
A Jézus születésétől számított új évezred kezdete (215)	1000/1001	1252/1253
A tényleges millenniumi időszak (209)	1000 - 1065	1252 - 1321
Európában kialakul a nemzetek feletti (nemzetközi) Pénzhatalom dinasztikus alapokon nyugvó kvázi-közössége (253)		1252 - 1321
Napfogyatkozás március 1-jén (213)		1253
Malcolm (I. Dávid) országrésze beolvad Skóciába (198, 200)	1153	1253
A kurultáj elhatározza egy nagyszabású mongol hadjárat indítását Kína irányában is (206)		1253
Egész Európában rátértek a nagykereskedelmi ügyletek aranyban való elszámolására (215)		1253-tól
A pápa kiközösíti Konrádot (II. Frigyes császár fiát), aki hamarosan meghal (215)		1254
Árpád-házi Szent Margit a domonkosok zárdájában él (214)		1254
Napirenden a ferencrendiek egyházi üldözése Magyarországon. A papok nem imerik el a ferencesek pápai kiváltságaiat (238)		1254 k.
Az Árpád-házi Szent Margitnak otthont adó épületkomplexum felszentelése a Nyulak-szigetén. IV. Béla király az apácáknak adományozza a budai vásárvámot (214)		1255
„Anagni komisszió”(a millennista szövegeket betiltják) (I/14)		1255

Joachim da Fiore calabriai abbé János jelenéseihez írt magyarázatát Gebhard szerzetes újra kiadja, de a könyvet az egyház betiltja, s a szerzetes fogságba kerül (215)		1255
A „keresztes sereg” elfoglalja az albigensek utolsó állásait. Területüket hivatalosan a francia koronához csatolják (214)		1255
Először fordult elő, azután általánossá válik Magyarországon a „Szent Korona” elnevezés használata az oklevelekben (214)		1256
Belháború tör ki a túlzsúfolt Akkóban, az itáliai köztársaságok kommunái között (216)		1256
A Millennium kezdetének keresztény (parciális) időszámítás alapján esedékes ideje (216)	1000/1001	1256/1257
A keresztesek Akkónál súlyos vereséget szenvednek (216)		1256 - 1258
A vietnami Tran-dinasztia visszaveri a mongol támadást (172)		1257
Szent Ælred a rievaux-i apát (198)	1146 - 1167	1257 - 1267
Megalapítják Itáliában a Disciplinati társaságát. Itáliában több más laikus társaság is alakul, melyeknek tagjai az utolsó ítélet elérkezésére várva vándorolnak (216)		1258
A mongol-tatár hódítás eléri Bagdadot (257)		1258
Mongol hadjárat indul Kína irányában (206)		1258
A mameluk hatalom nem tud végezni Levante keresztényektől való megtisztításával, mert a tatár csapatok elfoglalják Damaszkuszt, kifosztják az arab kézben levő Jeruzsálemet (216, 257)		1258
Párizsi béke. Guyenne (DNy-Franciaország) az angol hatalom egyetlen kontinentális támaszpontjává válik (217)		1259

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Róma (?) óva inti a magyar királyt attól, hogy a béke biztosítása érdekében magyar-mongol dinasztikus házasságot kössön (216)		1259
Korjo állam a Mongol Birodalom hűbérese (196)		1259-től
Az É-szudáni (núbiai) területek nem kerültek a muzulmán világ határain belülre, (a mameluk szultánoknak sikerül csak később megtörni a hittérítéssel szembeni ellenállást) (228)		1260-ig

A morvamezei csatában IV. Béla hada vereséget szenved Ottokár cseh király seregétől, – Stájerország Ottokár országának részévé válik (216)		1260
A mamelukok legyőzik a közel-keleti mongol erőket (216)		1260
Joachim da Fiore jóslata szerint a keresztény időszak és a Sátán birodalma ideje közé ékelődő évben be kell fejeződnie az ezeréves birodalomnak, és el kell kezdődnie az újnak (I/14, 215)		1260
Joachim da Fiore személyét az Arles-i tanács elátkozza (I/14)		1260
Megjelennek a flagellánsok, hogy nyilvános vezeklésükkel vezessék be az új évezredet. Az ún. „apostoli hittestvérek” csoportja nyíltan szembeszáll az egyház vezetésével (215)		1260
Német kereskedők hivatalosan megalapítják a Balti- és É-i tenger melléki kereskedővárosokat tömörítő Hanzát, melynek magját 70 város képezi, a vezető szerepet Lübeck tölti be (233)	1160 k.	1260 k.
A keresztény egyház vezetése bizonyára úgy dönt, nem él a kínálkozó alkalommal az évszámlálás rendbetételére, s a titkot megőrzi az idők végezetéig (209)		1260 k.
Spalátói Tamás esperes beszámolója a tatárjárásról (192)		1260 k.
A Kemyn/Kemen személynév előfordul a Balatontól DNy-ra, az ország Ny-ra néző második védvonala mentén (30)		1260 k.
IV. Béla magyar király teljesen elfordul a domonkosoktól, elsősorban a ferencesek bírják a rokonszenvét (239)		1260 k.
„Mameluk” szultánok uralkodnak egyiptomban (I.) (257)		1260-tól
A Yuan-dinasztia első tagja: Kubiláj a kínai ügyekkel, leendő igazgatási feladataival gyermekkorától ismerkedik (206)		1260-tól
Több kisebb balkáni hadjáratot vezet a „kisebbik magyar király”, István (IV. Béla fia: V. István) (217)		1260-as évek
Kiéleződnek az ellentétek a magyar elit körében. Árpád-házi Szent Margit próbál közvetíteni a béke érdekében (217)		1260-as évek
Al-Musztandzsin „mameluk” szultán és kalifa (257)	1160 - 1170	1260 - 1270
A nikaiai császár, VIII. Mikhaél Palailogosz visszafoglalja Konstantinápolyt a Ny-i köröktől, megdönti a Latin Császárságot, helyreállítja a Bizánci Császárságot (217)		1261
Batu kán utóda, Berke áttér az iszlám hitre. Az Arany Horda területén megrendül a nesztoriánus keresztények helyzete (216)		1261

Viterbóban összegyűlt bíborosok IV. Orbán néven megválasztják pápának Giacomo Pantaléont, a jeruzsálemi pátriárkát (215)		1261
Skóciai Margit szentté avatása (200)		1261
Szentté avatása után, Dunfermline Abbey kolostorához kapcsolódóan építeni kezdik a Skóciai Szent Margit kápolnát (200)	1250-től	1261-től
A damaszkuszi és az egyiptomi erők összecsapnak a Szentföld feletti uralomért. Egyiptom mamelukjai győznek (217)	1251	1262
Szent Ælred munkásságából említést érdemel a De vita et miraculis Edwardi confessoris c. munkája és a Vita sanctae Margaretae reginae Scotiae (198, 200)	1163 k.	1263 k.
A mamelukok vereséget mérnek a keresztény hercegségekre, Jeruzsálemben elkezdik a muszlim restaurációt (217, 257)		1263
Róma (?) ismét óvja a magyar királyt attól, hogy magyarmongol dinasztikus házasságot kössön (216)		1263
A flagelláns mozgalom eléri Magyarországot (215)		1263

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
„Mameluk” szultánok uralkodnak egyiptomban (II.) (257)		1260-tól
A mameluk szultánok hozzálátnak a kisebb keresztény államocskák felszámolásához (Levante területén) (217)	1253 k.	1264 k.
Kubiláj ül a mongol nagykáni trónon (206)		1264 - 1294
IV. Orbán pápa halála után IV. Kelemen a pápa, aki Viterbóban és Perugiában székel (217)		1265
Roger Bacon ferences szerzetes, természetfilozófus naptárreform-javaslatot nyújt be IV. Kelemen pápának (235)		1265 k.
A skolasztikus Aquinói Szent Tamás teológiai rendszert alkot, új módon próbálja összeegyeztetni a hitet és a logikát (235)		1265 - 1273
D-Itália az Anjouk birtokába kerül. (Nápolyi Királyság) (218)		1266
Interregnum a pápai trónon (217)		1267 - 1271
A Szentszék tiltja Joachim da Fiore könyveinek olvasását (235)		1268

Megszűnik Antiokhia keresztes hercegsége (132)		1268
V. István a lányát, Máriát férjhez adja Anjou Károlyhoz, míg fia, (Kun) László elnyeri Nápolyi Izabella kezét (217)		1269
A Marínidák elfoglalják az Almohádoktól É-Marokkót (193)	1258	1269
Megbukik az Almohád-dinasztia É-Afrikában is (193, 201)		1269
A Marínida-dinasztia uralma É-Afrikában, központjuk a marokkói Fez (193, 201)	1258 - 1465	1269 - 1465
IV. Béla magyar király halála, V. István trónra lépése (217)		1270
Novgorod városállama köztársaság, – állandó harcban áll a Moszkvai Fejedelemséggel (232)		1270-től
I. Jakab aragóniai király lerakja Aragonia földközi-tengeri nagyhatalmi státuszának alapjait (218)		1270 után
IX. Lajos francia király sikertelen tuniszi akciója (218)		1270/1271
Al-Musztádhi „mameluk” szultán és kalifa (257)	1170 - 1180	1270 - 1280
III. (Merész) Fülöp francia király (IX. Lajos fia) (217)		1270 - 1285
A Novgorodi Köztársaság hosszú ideig fényes győzelmeket könyvelhet el Moszkva ellen (232)		1270 - 1360
III. Fülöp annektálja Toulouse grófjának birtokait (217)		1271
Bourbonnais (Franciaország középső részén) a Capetingek egyik oldalágának, a Bourbonoknak a birtokába kerül (217)		1271
X. Gergely a pápa, aki a kereszténység egységéről és a Szentföld felszabadításáról álmodozik (217)		1271-től
Megalapítja a Yuan-dinasztiát Kubiláj nagykán. Kanbalig/Peking a mongol világbirodalom központjaként funkcionál (206)		1271-től
Politikai gyilkosságok sújtják a magyar királyi dinasztiát. A trónt a tíz éves IV. (Kun) László örökli (218)		1272
Britanniában I. Edward angol király (Plantagenet-ház, III. Henrik fia) uralkodik (218)		1272-től
I. Edward angol király elrendeli, hogy az angliai zsidók sárga csillagot viseljenek (250)		1273
III. Fülöp francia király sikertelenül megpróbálkozik a német királyi cím megszerzésével (218)		1273

A német fejedelmek Habsburg Rudolfot választják királyukká, aki magának követeli a Babenberg tartományokat is (218)	1273/1274
Meghal Aquinói Szent Tamás. (Háromszor bélyegezték meg eretneknek, ám később szentté avatták) (235)	1274
A pápák az Anjou-király befolyása alatt állnak (218)	1274 - 1282
Litvánia megalakulását a német lovagok és a tatárok rossz szemmel nézik. A nagyhercegség meghódítását tervezik (233)	1275
X. Gergely halála után három pápa is trónra lép (218)	1276
Elzavarják a zsidókat Bajorországból (250)	1276

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
II. Ottokár cseh király a bukásáig, haláláig megszállva tartotta a magyar Pozsonyt, Óvárt és Sopront (219)		1277-ig
A tatárokok újra megkísérlik Litvánia meghódítását (233)		1277
Országgyűlés a Rákos-mezőn. László király nagykorúsítása. A magyar/kun csapatok – Habsburg-szövetségben – tönkreverik a cseh hadakat a Morvamezőn. Ottokár is elesik a csatában (219)		1277
Ausztria és Stájerország de facto Habsburg Rudolfé lesz (218)		1277-től
A Jeruzsálemi Királyság valamennyi területét elvesztette, csak egyes tengerparti erősségek és kikötők (Akkó, Bejrut, Szidon, Türosz) vannak a keresztesek kezében (219)	1266/1267-re	1277/1278-ra
III. Miklós pápa hol német, hol francia irányítás alatt áll (219)		1277 - 1280
Meghal András herceg (IV. László öccse) (219)		1278
Belviszály Magyarországon, néhány dunántúli megye – a Velencébe elszármazott, külföldön született és nevelkedett András herceg támogatásával – elkülönült „országot” képez (219)		1278
A Fülöp fermói püspök által Budára összehívott zsinat előírja, hogy a zsidóknak megkülönböztető jelet kell viselniük (250)		1279
Az egyház vezetése kifogásolja, hogy még nem fejeződött be a magyarországi kunok megtérítése (219)		1279
Jézus igehirdetései kezdetének millenniuma (220)	1027 k.	1279 k.

A Yuan-dinasztia Kínát hatalmába keríti, vagyis megszűnik a Song-Dinasztia hatalma, és kiszorulnak a dzsürcsik a földrész peremére, visszahúzódnak mandzsúriai hazájukba (206)		1279-től
Interdictumot alkalmaznak IV. László királlyal szemben (219)		1279 után
A Hanza 40 év alatta több mint 100 város tömörülésévé fejlődött, hadsereggel és haditengerészettel is rendelkezik. A legjelentősebb Hanza városok (220, 233)		1280-ra
A pápai legátus és IV. László elkeseredett harcot folytatnak egymás ellen (220)		1280
A lett kikötők is a Hanza tagjai. Norvégia is érdekelt a Hanza sikerében, gabonaszükséglete miatt rászorul a Hanzára (233)	1180 k.	1280 k.
A Sermones néven ismert latin nyelvű kódex készítőinek kezébe kerül az „Ómagyar Mária siralom” c. nyelvemlék (238)		1280 k.
Keresztény hermetikusok elkészítik a zsidó Kabbala keresztény összefoglalását (235)		1280 k.
Kézai Simon írja a krónikáját (52)		1280 k.
A templomosok sajátos gazdasági szerepkörét a mediterrán városállamok kereskedői és bankárai öröklik meg, akik nagy befolyásra tesznek szert a francia politikában (236)		1280 után
Az albigensek mozgalma és az inkvizíció újra erőre kap (222)		1280-as évek
Al-Nászir „mameluk” szultán és kalifa (257)	1180 - 1225	1280 - 1325
A zágrábi püspök Kőszegi Iványt és Miklóst (a horvát-szlavón bánt) közösíti ki, miközben folytatódik az Abák lázadása, és IV. László erejét leköti e lázadás és a tatár betörés kezelése (220)		1281
IV. Márton pápa – egyértelműen a franciák pápája (219)		1281 - 1285
Hód-tavi csata. IV. László a támadó tatárokat az ország közepén, a kunok területén állítja meg (220)		1282
A „szicíliai vecsernye”, – itt vége az Anjou uralomnak (221)		1282
Habsburg Rudolf a Babenberg örökséget (Ausztria és Stájerország) hűbérbirtokként Albert fiának adományozza (221)		1282
A mongolok kínai állama uralja Korjót (196)		1282 - 1368
I. Edward angol király két hadjáratban elfoglalta a Walesi hercegségeket (Gwinned, Llewelyn) (218)		1283 előtt
A német lovagok meghódítják a poroszok földjét (220)		1283-ra
IV. László harcol a Habsburg-párti Kőszegiek ellen (221)		1283

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Jézus megfeszítésének és feltámadásának tényleges millenniuma (221)	1032 1028	1284
A francia király külön adót vet ki a zsidókra (250)		1284
Tatár offenzíva. A Halicsi fejedelemséget legázolják, betörnek Magyarországra ÉK-i felől, megjelennek Hevesben és Pesten. László székelyei, magyarjai és kunjai kiverik őket (221, 237)		1284/1285
A tatárok Erdélyt és az Alföldet pusztítják (221)		1285
A Tran-dinasztia megint visszaveri a mongol támadást (172)		1285
IV. (Szép) Fülöp király befolyása alá vonja a pápaságot, megszerzi a francia korona számára Champagne-t és Lyont (245)		1285
Péter apostol missziójának (Antiokheia) millenniuma (221)	1033 k.	1285 k.
A bárók nagy része és az egyházi vezetés Magyarországon anarchiát teremt. A Kőszegiek szövetségre lépnek I. Albert osztrák-stájer herceggel. A központi hatalom elenyészik (221)		1285 k.
Szép Fülöpnek Navarrai Johannával, a grófság örökösével kötött házassága révén megszűnik Champagne különállása (245)		1285 után
IV. Honorius pápa (219)		1285 - 1287
IV. László király az ország védelmére lefoglalja felesége, Izabella javait, az asszonyt kolostorba küldi. Később a király ezen intézkedéseit, a pápa nyomására, visszavonja (221)		1286
János apostol missziója (Efezus) kezdetének millenniuma (222)	1030 k.	1286 k.
Lengyelország elleni tatár invázió. IV. László seregei segítséget nyújtanak a krakkói fejedelemnek a védekezéshez (222)		1286/1287
István vértanú megkövezésének és Tamás apostól edesszai munkássága kezdetének millenniuma (222)	1035	1287
A ferencesek beszámolnak tatárföldi térítési sikereikről (222)		1287
A Kőszegiek és az osztrákok legyőzik a magyar király hadát. Albert osztrák herceg megszállja Pozsonyt. A pápa megbízásából Ladomér érsek kiközösíti László királyt és híveit (222)		1287
A Tran-dinasztia újra visszaveri a mongol támadást (172)		1287

I. Oszmán Bizánc kisázsiai tartományainak meghódításával lefekteti a Török Birodalom alapjait (223)		1288-tól
Az esztergomi érsek keresztes hadjárat meghirdetését kéri a pápától László magyar király ellen, Habsburg Albert megszállja a Kőszegiek birtokait (222)		1288/1289
IV. Miklós pápa (222)		1288 - 1294
IV. László erdélyi országgyűlése (222)		1289
Velencében is elkezdődik az inkvizíció (222)		1289
Napfogyatkozás (szeptember 16.) (223)		1289
Saul megtérésének, Pál keresztény kurzusa kezdetének millenniuma (222, 223)	1037 k. 1033 k.	1289 k.
Languedocban kettő, Provence-ban kettő, Franciaország egyéb területein további öt inkvizítor működik (222)		1290
A Kőszegiek és Lodomér esztergomi érsek hívására Magyarországra érkezik a velencei András herceg (223)		1290
Ellenségei nem várják meg, hogy László király helyreállítsa a rendet, a királyt az összeesküvők bérgyilkosai megölik (223)		1290
Összeomlik az indonéziai Srivijaya állam (208)	1190 k., 1290 k.	1290 k.
Először esik szó az ún. Hanza-grófokról, vagyis a Hanza szövetkezőinek elöljáróiról. A Hanza „raktárai” a grófoktól adó fejében kapnak jogot a kereskedelemre (233)	1190 után	1290 után
A Német-római Császárság a szétesés szélén áll, a Francia Királyság uralja az egyházi köröket. A Burgundi Királyság területei francia kézbe kerülnek (224)		1290-es évek

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
III. András magyar király (223)		1290 - 1301
Svájc területén autonóm városok alakultak (Bázel, Zürich, Solothurn, Bern, Schaffhausen) (245)		1291 előtt
Ælred szentté avatása (198)	1191	1291
Kezdődik a svájci szabadságharc a Habsburgok ellen (223)		1291
IV. Miklós pápa felszólítja a német királyt és az osztrák-stájer herceget, hogy Magyarországot ne tekintsék a magukénak.(224)		1291

A mamelukok elfoglalták Akkót, Bejrutot, Szidont, Türoszt és Tortosza erődítményét, Tripolisz utolsó bástyáját (218, 223)		1291
I. Oszmán függetleníti magát a szeldzsukoktól.(223)	1280	1291
A svájci kantonok szövetségének katonái Európa-szerte keresett zsoldosok – (Burgundiának és Franciaországnak a Német-római Birodalom ellenében elért sikereivel összefüggésben) (245)		1291 után
A Német Lovagrend által vezetett „keresztes hadjáratok” fő célpontja a Litvániában élő (keresztény) lakosság (233)		1291 után
Rómában nem született döntés a pálos rend legalitásáról, holott a pálosok újra és újra kérelmezték a rend elfogadtatását (239)		1292-ig
A francia király újra külön adót vet ki a zsidókra (250)		1292
Pál apostol jeruzsálemi fellépésének millenniuma (224)	1040 k. 1036 k.	1292 k.
Egy anonim minorita szerzetes megírja Flores Temporum c. krónikáját, melyben a „Hatodik Világkorszak” kezdetét társítja Jézus születési idejével (I/26)		1292 k.
A Német Lovagrend Mazóvia É-i határára költözik, K-i hódítási területei Gdańsktól a Finn-öbölig terjednek (223)		1292 k.
Jacobus de Voraigne, a Biblia első olasz nyelvre fordítója Genova érseke lesz (235)		1292 után
Firenzében a nemességet megfosztják politikai jogaitól, kizárják a város kormányzásából (224)		1293
A jávai (hindu) Majapahit Birodalom fennállása (208)		1293 - 1520
Az angol király száműzi a zsidókat az országából, és megtiltja, hogy valaha visszatérjenek (250)		1294
V. Celesztin pápa, – II. (Anjou) Károly bábja (222)		1294-től
Benedetto Gaetani szorgalmazza a keresztes háborúk újraindítását, ám Európa hatalmai elzárkóznak e törekvésektől (235)		1294 után
Pál apostol hittérítő utazásai kezdetének millenniuma (224)	1043	1295
A Hanza-szövetséghez tartozik Gotland szigete is (233)	1195-től	1295-től
Szűz Mária halálának millenniuma (224)	1044	1296
III. András Pozsony vármegyét a feleségének, Habsburg Ágnesnek adományozza (224)		1297

VIII. Bonifác pápa. – Igyekezne az európai uralkodókat megbékíteni, hogy egyesítsék erejüket a Szentföld ügyében (222)	1298 - 1304
Belháború Magyarországon (Csák Máté) (224)	1299
Az Oszmán-hatalom birodalmi formát ölt (224)	1299
Napfogyatkozások (február 21., augusztus 15.)	1300
Károly Róbert (II. Károly nápolyi király fia) Magyarországra érkezik (223)	1300

A Szent László-legendát a Kárpát-medence templomainak falán megörökítő freskók a ferencesek inspirációjára a szentként tisztelt IV. (Kun) László hősiességét örökítik meg (239)	13. sz. végére
Megjelentek a „Fekete Madonnák” az egyházi létesítményekben. Legsűrűbb az előfordulásuk Monts de la Madeleine területén, a K-Pireneusokban és Provence-ban (235)	13. sz. végére

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az itáliai városállamok köztársasági államformája névlegessé válik (Velence és Genova kivételével), a városok egy-egy dinasztia uralma alá kerülnek (223)		13. sz. végére
Franciaország Flandria és Gascogne birtoklásáért háborút folytat I. Edward angol király ellen (223)		13. sz. vége
Angliában a „középangol” a hivatalos nyelv, a háromnyelvűség (óangol+francia+latin) háttérbe szorul (235)		13. sz. végétől
Indonézia térségének nem iszlamizált része a jávai (hindu) Majapahit Birodalomhoz tartozik (208)	12. sz. végétől	13. sz. végétől
A Habsburgok leszármazását a ház történetírói a római Pierleone családtól vezetik le (247)		13/14. sz.
Még vannak olyan periódusok, amikor nagyhatalmi támogatású ellenpápák opponálják az aktuális pápát (115)		13/14. sz.
A valós kronológia már nyilvánvalóan tabu (106)		13/14. sz.
A magánvagyonok felhalmozódása Európában (252)		13/14. sz.
Az Ottókra vonatkozó kompilációk, amelyeket ismerünk, az eredeti és „elveszett” forrásanyag újraértelmezései (104)		13/14. sz.

Nigéria területén magalakulnak a „Hausza” városállamok (229)	12/13. sz. ford.	13/14. sz. ford.
Terjed a természetvallási, ószövetségi és evangéliumi gyökereitől egyre inkább elszakadó szabadsággondolat Európában (254)		13/14. sz. fordulójától
Svájc megalakulásával, a Német-római Birodalom gyengülésével a Burgundi Királyság már Franciaországhoz tartozik (245)		13/14. sz. fordulójától
Ajtony utódai birtokolták a Maros partján Ajtony egykori monostorát, továbbá néhány falut is a környéken (82)		14. sz. elejéig
Az egyszerű emberek emlékezetéből kitörlődnek, feledésbe mennek a világvégével kapcsolatos várakozások (236)		14. sz-ra
A ferences „Kisebb Testvérek Magyarországi Provinciája” nyolc kusztódiát és 45 rendházat számlál (238)		14. sz. elejére
A Német Lovagrend állama a Baltikum legerősebb hatalma, területe Gdańsktól a Finn-öbölig terjed (232)		14. sz. elejére
A pálos rend végleges engedélyezése, – a pálosok engednek eredeti koncepciójukból (239)		14. sz. eleje
Befejeződik a templomosok rendjének felszámolása (251)		14. sz. eleje
Dante művei – egyes vélemények szerint – gnosztikus vagy hermetikus tanok kódolt kifejezésére szolgálnak (235)		14. sz. eleje
Münster városa is a Hanza-szövetséghez tartozik (233)		14. sz. elejétől
A nagyhatalmak szorgalmazták a közös érdekű térségekben kisebb ütközőállamok, városállamok erősödését (251)		14. sz. 1. feléig
A Hanza-szövetség saját haditengerészettel is rendelkezik (233)		14. sz. 1. felére
Tekintélyes vagyonokat mentenek ki a kontinens francia ellenőrzés alatt álló területeiről a szélrózsa minden irányában (251)		14. sz. 1. fele
Nicolaus De Lyra ferences szerzetes olyan bibliakommentárt ír, ami a késő-középkor népszerű bibliamagyarázata lesz (236)		14. sz. 1. fele
A „keresztes hadjáratok” ellenére Litvánia erős hatalom (233)		14. sz. 1. f-től

Meghal III. András magyar király (225)	1301
Egy földrengés folytán Alexandria városa részben elsüllyed a tengerben. Látványosan megjelenik a Halley-üstökös (225)	1301
Szép Fülöp francia király visszatartja a pápa franciaországi jövedelmeit, VIII. Bonifác pápát eretneknek nyilváníttatja (225)	1301/1302

Tamás apostol (madraszi egyházalapítása) millenniuma (225)	1046 k.	1302 k.
Szép Fülöp király elfogatja VIII. Bonifác pápát, megölik a kíséretében lévő Bicskei Gergely esztergomi érseket (225)		1302/1303
A francia király újra külön adót vet ki a zsidókra (250)		1303

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Vencel cseh király serege elfoglalja, majd feldúlja az esztergomi várat és palotát (225)		1304
Lajos budai pap feloldja a várost az egyházi tilalom alól, kiközösíti a pápát és az ország Anjou-párti főpapjait (225)		1304
Perugiában pápának választják a francia V. Kelement, aki már Avignonban adja áldását a templomosok eretnekké nyilvánításához. Szép Fülöp elkoboztatja a templomosok vagyonát (225)		1304/1305
Az esztergomi érsek kiközösíti Kőszegi Ivánt és Henriket (225)		1305
Pál apostol Jeruzsálemi szerepvállalásának millenniuma, (fáradozott a zsidó és a gój keresztények egységéért) (225)	1049 k.	1305 k.
A francia király újra külön adót vet ki a zsidókra (250)		1306
Fülöp király a zsidókat kiűzi Franciaországból (224, 250)		1306
Lokietek Ulászló fejedelem uralma. Egyesíti a sok részre tagolt Lengyelországot, újraalapítja a Lengyel Királyságot (233)		1306 - 1333
Kelemen pápa feloszlatja a Templomos Rendet. A pápa nevében üldözik és ölik a templomosokat (225)		1307
A Thesszalonikiakhoz írt első levél millenniuma (225)	1051	1307
Tamás apostol újabb millenniuma. (Keralai térítése) (225)	1055 k.	1307 k.
Gentile da Montefiori pápai legátus Károly Róbert hatalmának megerősítéséért fáradozik (225)		1307-től
Csehország fővikáriusa a híres Eckhart mester. Feladata a papok szabadosságának és az eretnekségnek a felszámolása (236)		1307 - 1311
A Korinthosziakhoz írt első levél millenniuma (226)	1057 1053	1309
A pápai legátus megtiltja a Magyar Szent Korona használatát, megszentel egy, a magyarok számára készített másikat (226)		1309

Több száz templomos lovag jelenik meg Poitiers-ben, a pápai vizsgálóbizottság előtt (226)		1310
Kezdődik Európa „kis jégkorszaka” (226)		1310-től
Sok templomost megégetnek (225)		1310/1311
A Rómaiakhoz írt levél millenniuma (226)	1055-től 1060	1311 - 1312
A vienne-i zsinat jóváhagyja a templomosok rendjének feloszlatását (226)		1312
Rozgonyi csata. (Károly Róbert csapatai megtörik Csák Máté függetlenségi mozgalmát) (226)		1312
A ferencesek megundorodnak az egyház züllöttségének mértékétől, sokan közülük a pápát Antikrisztusnak tartják (225)		1312/1313
Csák Máté elfoglalja a visegrádi és az esztergomi várat, utóbbit haláláig meg is tartja (226)		1313 - 1321
Kivégzik Jacques de Molay-t, a templomosok vezérét (226)		1314
Pál apostol Rómába hurcolásának millenniuma (226)	1059/1060	1315/1316
Angliában éhínség tombol (226)		1315 - 1317
A francia király bekebelezi a Burgund Szabadgrófságot (245)		1316
A jeruzsálemi ebionita-üldözés kezdetének millenniuma (226)	1060	1316
A ferencesek radikális irányzatának követőit, a spirituálisokat a pápa (XXII. János) bebörtönözteti (226)		1316/1317
Litvánia Gediminas magyfejedelem uralma idején regionális nagyhatalom. Határai a Baltitól a Fekete-tengerig érnek (233)		1316 - 1342
Károly Róbert visszafoglalja Csák Mátétól Visegrádot (227)		1317
Szent Péter kivégzésének millenniuma (227)	1065	1317
Jakab apostol megkövezésének millenniuma (228)	1062	1318
A zsidókat kiűzik Ausztriából (250)		1320

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A ferencesek körében újra terjednek a szegénységet hirdető, az egyház belső megújulását követelő irányzatok (227)		1320 k.
Szent Pál kivégzésének millenniuma (209, 227)	1064/1065	1320/1321

Csák Máté halála után Zách Felicián átpártol a királyhoz (227)		1321
Már Vilnius Litvánia fővárosa (233)		1322
A zsidókat ismét kiűzik Franciaországból (250)		1322
Walter Lollard, a hírneves németalföldi hitújító hívei, a népi prédikátorok, köztük az alsópapság képviselői Németalföldön és Angliában is nagy számban, sikeresen működnek (236)		1322 után
A Svédország és Novgorod közötti háborúknak a pähkinäsaari béke vet véget, a finn területeket Svédországhoz csatolják (233)		1323
Zách Felicián elnyeri Sempte várnagyi tisztségét (227)		1325
Megszületik a Mali Birodalom, ellenőrzése alá vonja a Niger felső folyása mentén fekvő országokat, és Ghánára is kiterjeszti a hatalmát. A birodalom vallása az iszlám (229)	1235	1335
A jeruzsálemi keresztények Alexandriába menekülésének a millenniuma (227)	1069	1325
Al-Záhír „mameluk” szultán és kalifa (257)	1225/1226	1325/1326
I. Iván moszkvai fejedelem uralma. A tatárokkal egyetértésben Iván maga szedi be az Arany Horda kánjának járó adókat az egész orosz térségben (233)		1325 - 1341
Eckhart mester, a rendfőnök, híres tanító és prédikátor eretnekség vádja alá kerül, s az eljárás befejezése előtt meghal (236)		1326
Jeruzsálem lerombolásának millenniuma (227)	1070	1326
Márk evangéliuma keletkezésének millenniuma (227)	1070 után	1326 után
Al-Musztanszir „mameluk” szultán és kalifa (257)	1226 - 1240	1326 - 1340
Károly Róbert visszaveszi Zách Feliciántól Semptét (227)		1328
Lengyel Névtelen Krónika, – (a Leskidákról is ír) (10)		1328
A Zách-család tradédiája (227)		1330
Véga Japán Kamakura-periódusának (155)		1331
Japánban elkülönül az „É-i Udvar” (155)		1331-től
Lukács evangéliuma keletkezésének millenniuma (227)	1077 k.	1333 k.
Máté evangéliuma keletkezésének millenniuma (227)	1080 k.	1336 k.
Al-Musztaszim „mameluk” szultán és kalifa (257)	1240 - 1258	1340 - 1358
Merész Fülöp, a Valois-ház burgundi ága megalapítója (246)		1342 - 1404

A Német Lovagrend Dániától megvásárolja Észtországot (234)	1343
A zsidókat kiűzik Szászországból (250)	1349
Az egyik leghisztérikusabb német zsidóüldözési kampány során a K-re menekülő zsidók lengyel területekre menekülnek (250)	1349-től

A magyar krónika-kompozíció készítésének ideje (33)	14. sz.
Az Annales Sangallenses maiores beszámol Cussal hercegről és tevékenységéről (29)	14. sz.
Lengyelország és Litvánia szorosan együttműködik, s a korábbi Kijevi Rusz területét (is) felosztja egymás között (233)	14. sz.
A Valois-ház uralkodói nem képesek felülkerekedni a válságokon, a burgundi hercegek, valamint az angolok Franciaország nagy részét de facto a hatalmukba kerítik (245)	14. sz.
A nagyhatalmak segítik létrejönni azt a „köztes” európai térséget, mely az általuk üldözött polgári közösségek (zsidók és „eretnekek”) menedékeként szolgálhat (252)	14. sz.
Már a Pénzhatalom az európai gazdaság legfőbb motorja (252)	14. sz.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Az Ádeni-öböl afrikai partvidékén, Etiópia és Szomália határvidékén létrejön Adal muszlim szultanátusa (229)	13. sz. közepére	14. sz. közepére
A Francia Királyság bekebelezi a történelmi Burgundia részének tekinthető Dauphiné-t, a Vienne-i Grófságot is (245)		14. sz. közepére
II. Jó János francia király a fiát, Merész Fülöpöt (a Valois-ház burgundi ága megalapítóját Burgundia hercegévé avatja (245)		14. sz. közepe
Az észtek területeiről eltávoznak a dánok (231)		14. sz. közepe
Burgundia hercegsége Fülöp Flandriai Margittal kötött házassága révén kiegészül Artois-val és Flandriával, majd kiterjeszti fennhatóságát Németalföldre, Lotaringiára, Elzászra (245/246)		14. sz. 2. fele
Adal szultanátusának fennállása az Ádeni-öböl afrikai partvidékén, Etiópia és Szomália határvidékén (229)		14. sz. köz-től,

	1577-ig
A Pozsonyi Krónika keletkezése (45)	1350 k.
Novgorod jelentősége halványodik, ráadásul háborúba keveredik II. Iván moszkvai nagyfejedelemmel (234)	1353 - 1359
A Chronika Picta (Kálti Márk albai kanonoknak Nagy Lajos király számára készített Képes Krónikája (II/227, 52, 80)	1358
Novgorod hanyatlik, háborúba keveredik Dmitrij I. Donszkoj moszkvai nagyfejedelemmel (234)	1359 - 1389
Nagy Lajos király elüldözi a budai zsidókat, de öt év múlva visszaengedi őket (253)	1360 - 1365
Ismét a Korjo-dinasztia uralkodik Koreában (196)	1368 - 1392
Zsidóüldözés Ausztriában (253)	1369
Dánia súlyos vereséget szenved a Hanzától, valamint Svédország és az Német Lovagrend szövetségétől (234)	1370
Lüneburg (a sóbányászat egyik gócpontja) is csatlakozik a Hanza-szövetséghez (233)	1372
Hedvig királynőnek az osztrák Vilmos herceggel kötött házasságát semmisnek nyilvánítják, hozzáadják a litván nagyfejedelemhez, a lengyel-litván Jagelló-dinasztia alapítójához (233)	1378 után
Megbukik az „első Mameluk Kalifátus” (I.)	1390
A második (tényleges) Mameluk-dinasztia uralma (257)	1390 - 1517
Megbukik az „első Mameluk Kalifátus” (II.) 1382	1393
A Német Lovagrend hatalmának ellensúlyozását célozza a formálisan is létrehozott lengyel-litván unió (233)	1386
Koreában a Korjo-dinasztiát végleg megdönti a Kínából támogatott Li-dinasztia (196)	1392-től
Zsidóüldözés Franciaországban (253)	1394
Norvégia, Svédország és Dánia egyetlen uralkodó alatt egyesül. Pomerániai Erik megkoronázásával létrejön a dán vezetés alatt álló kalmári unió (234)	1397
Novgorod teljesen Moszkva befolyása alá kerül (234)	1397

Gyerentyán király kaukázusi országát a Mongol Birodalmat is szétverő Timur Lenk rombolja le (238)	14. sz. végén
Katalónia királyi dinasztiája uralkodott Aragóniában (149)	15. sz-ig
A Khmer Birodalmat és a thai Szukhothai Birodalmat Sziám felemelkedése és terjeszkedése sodorja el (172)	14/15. sz.
A Hanza-szövetség több győztes háborúkat vív (233)	14/15. sz.
A pénzhatalmi elit vagyonának minden korábbinál gyorsabb ütemű gyarapodása (253)	14/15. sz.

Zimbabwe nevezetes építményei elnyerik végső formájukat (229)	1400 k.

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
A „Hausza-városok” megalapítják a Benini Birodalmat (229)	1300 k.	1400 k.
A pécsi püspökség alapítólevelének csak a somogyi konvent által készített átirata ismeretes (42)		1404
Malakka uralkodói létrehozzák a Malakkai Szultanátust, és azt az iszlám DK-ázsiai támaszpontjává fejlesztik (208)		1404
A Mali Birodalom legnagyobb uralkodója Kango Mussza, akinek birodalma az Atlanti-óceántól a Csád-tóig elér (229)	1307 - 1332	1407 - 1432
A lengyel-litván szövetség Tannenbergnél, a grünwaldi csatában döntő győzelmet arat a Német Lovagrend felett (234)		1410
Az új paradigma elleni francia lázadás Jeanne d’Arc fellépéséig a világi hatalom újraosztására irányult (255)		1428-ig
A Mali Birodalom komolyan megrendül, a belháborúk kikezdik az egységét (229)	1335 k.	1435 k.
Zsidóüldözés Mainzban (253)		1438
Zsidóüldözés Bajorországban (253)		1442
Zsidóüldözés Brandenburgban (253)		1446

Burgundia a Százéves Háborúban Angliával szövetkezik (246)	15. sz.
Megszületik Thuróczy Chronica Hungarorum c. műve (II/142)	15. sz.
A Mali Birodalomban belháborúk robbannak ki (229)	15. sz.

A virágzó Hanza-szövetség a Baltikum feletti uralomért folytatott küzdelemben saját katonáival vett részt (234)	14. sz. közepéig	15. sz. közepéig
Az Adal szultanátusával szomszédos területen létrejön Adzsurán imamátusa, mely állam kereskedelemből és a meghódított etnikumok adóiból tartja fenn magát (229)		15. sz. közepe
Elhalványul a pénzhatalom érdeklődése Magyarország stabilitása és a királyi hatalom biztosítása iránt (255)		15. sz. közepétől
A zsidók gazdasági dominanciája elleni egységes és szervezett kampány az Ibériai-félszigeten (253)		15. sz. közepétől
Kasztíliai Izabella királynő zsidó kölcsönökből fedezi az Újvilág felfedezését (253)		15. sz. 2. fele
Mátyás király erős védelmi rendszert épít, ami azonban félkész állapotban marad (256)		15. sz. 2. fele
A Mali Birodalom hanyatlik, aminek fő oka a Szongáj Birodalom megalakulása, terjeszkedése (229)		15. sz. 2. fele
Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella házassága vezet el az egységes Spanyolország megszületéséhez (149)		15. sz. 2. fele

A Német Lovagrend hatalmának és a Hanza virágzásának a Lengyel-Litván Unió vet véget (234)	1454 - 1466
Az É-német erők sorozatos vereségei következtében Holsteint Schleswiggel együtt a dán koronához csatolják (234)	1459-től
Zsidóüldözés Mainzban (253)	1462
Az épülő bártfai templom egyik kövén olvasható Kassai István építőmester összerótt (összevont) névjegye	1464
Megbukik a Marínida-dinasztia (193, 201)	1465
A Baltikum első háborús korszaka a Német Lovagrend nagymesterének lengyel-litván hűbéressé válásával ér véget (234)	1466
Szunni Ali, a Szongáj Birodalom alapítója elfoglalja Timbuktut, Mali fővárosát (229)	1468
Aventinus (Johann Turmayr bajor humanista) Annales Bojorum c. műve (említést tesz Cussalról). Tartalmazza a Sváb évkönyv, a Salzburgi évkönyv, a Merseburgi évkönyvek, a Freisingi évkönyvek pozsonyi csatára vonatkozó részeit is (29, 102)	1477 - 1534
A mamelukok egy oszmán hercegnek adják Jeruzsálemet (257)	1481

Események, személyek, állapotok	Időpontok, időszakok	
	virtuális	integrált
Zsidóüldözés Mainzban (253)		1483
A törökök a mamelukok ellen fordulnak (257)		1485
Rennes-i Geoffroi Bretagne-i herceg utódai a breton önállóságért, a normandiai hercegek pedig az Anjou grófok ellen küzdöttek (26)		1488-ig
Megbukik a Granadai (Nászirida) Szultánság, – védelmét sokáig a Marokkói (Marínida) Szultánság zsoldosai segítették (193)		1492
Az ún. „eredeti tőkefelhalmozás” Angliában (252)		15/16. sz.
Európában a csillagászat és a matematika gyakorlata újra eléri, sőt meg is haladja az ókorban elért szintet (I/12)		15/16. sz.
Megszűnik a szudáni térségben az utolsó keresztény királyság (Alódia) az iszlám fokozódó nyomása miatt (228)		15/16. sz. fordulója
A László király hősiességét ábrázoló falfestmények templomok százaiban demonstrálták a magyar kereszténység lényegét (240)		16. sz-ig
K- és Közép-Jáva lakói hindu dinasztiák államaiban éltek (207)		16. sz-ig
Már javaslat készül a naptár korrekciójára (I/12)		16. sz. első fele
Benczédi Székely István polihisztor (II/102-103)		1500 - 1563
Szelim szultán Aleppónál megsemmisíti a mameluk hadát (257)		1516
Megbukik a jávai Majapahit Birodalom (208)		1520
V. Jakab skót király, és vele a dinasztia bukása (198)		1542
Megbukik az Abdalvádidák (Zajjánidák) dinasztiája a mai Algéria Ny-i felén (201)		1550
A D-India DK-i részén a Pándiják hosszú ideig uralkodtak (22)		16. sz. köz-ig
A Tárih-i Üngürüsz c. krónika keletkezése (54)		16. sz.
Elkészülnek Priszkosz 8 kötetes művének részleteit tartalmazó, Bíborbanszületett Konstantin műhelyében készített kivonatok ránk maradt másolatai (II/131)		16. sz.

Megjelenik Székely István krónikája (II/67, 51)	1558
Megbukik a Hafszidák berber eredetű dinasztiája K-Algéria és Tunézia területén (201)	1574
XIII. Gergely pápa naptárkorrekciója (I/11)	1582

UTÓSZÓ

Végakaratként jött a felhívás, kérés, engedély e nagy munka megjelentetésére, annak teszünk most eleget.

És talán ennyi elegendő is lenne, mivel a szerző ismeretlen volt előttünk. Mégis éppen ezért lehet hiteles a műről néhány mondat, amivel a szerzőről is megemlékezünk a magunk módján.

A *Rekonstrukció* a világtörténelem helyreállítása akar lenni, éspedig – szándéka szerint – azért magyar szemmel, hogy tárgyilagos lehessen. És ez nem öndicséret, hanem tény, e három kötetes mű megmutatja.

De hogy miért mi vagyunk erre alkalmasak, végülis homályban marad. Épp ezek a tények takarják el a lényeget a bonyolult sokadalomba belefáradt szem elől. Mert mintha nem is lenne más körülöttünk térben és időben, mint hamisság, hamisítás. És ez nem képzelgés, magyarázat azonban nincs, ha nem látunk be a dolgok legmélyére. Ebben viszont nagy segítségünkre lehet Somlói István József itt látható munkássága.

Az általa *helyreállított történelem és időrend* mellé azonban égetően kívánkozik a *helyrajzé* is, ennek megfontolását ajánlom azoknak, akik elhirtelenkedik a kritikájukat és elvetik Somlói veretes megállapításait. A három – idő, hely és esemény – pontos megállapítása együtt ugyanis már aligha hagy majd kívánnivalót, és vannak is kezdemények a harmadik tényező szerepe fontosságának bizonyítására, a dolgok helyének „rekonstruálására".

Ilyen szemmel nézve tehát Somlói eredményei sokkal többet érnek, mintha a helyszínek valamilyen rendbetételét kihagyjuk a számításból, értékelésből. Még az ismétlődésekre is ez lehet a valódi megoldás, magyarázat, csak hát, a honnan hová kérdése nem egyszerűen látható be, hogy egyáltalán kérdéses, ha a történelemhamisítás teljességéhez ilyen nagymértékben, harmadik részterületként hozzátartozik. A teljesség kifejezés itt nem azért kellő, mert tényleg a történelem lehető legjobb megközelítéséről van szó, hanem azért, mert a történelemhamisítás sikerét azzal biztosítjuk, hogy máig nem látunk tisztán.

S még valami, a tisztánlátáshoz. A tisztát, egyértelműt Somlói sem abban látja, hogy igaz, mint sokan, akik igazságkeresésnek tartják a történelemhamisítás felszámolását, és erkölcsi ügynek veszik, ahol elegendő a hamisítók erkölcstelenségére rámutatni. Azzal aztán többnyire kimerül a ténykedésük. Somlói viszont a helyreállítás során tényeket keres és kezel, eredményt pedig következtetés nyomán mutat fel. Egyszerűbben mondva megtalálja, miként történt, s nem előírja, minek hogyan kellett volna történnie.

Ugyanakkor ebben is van kockázat, mert bár elismer szellemi támaszt nyújtókat, a kritikai feldolgozásokat nem építi be a nagyarányú és szerteágazó témakör miatt mondanivalójába, azaz nincsenek igazán hivatkozásai, inkább magányos farkas ő. Így viszont a történeti anyagot a mindenkinek közönségesen elérhető anyagból veszi, ami maga is lehet hamisítások által teremtett. Ugyancsak a száraz tényanyag nehezen áll össze folyamattá, ha a tárgyilagosságra törekvés miatt kihagyjuk az egyéni és csoportos vágyak, törekvések területét a bemutatásból. Fehér-feketévé, angyallá-ördöggé válnak a szereplők, de végül mégis állást kell foglalnunk mellettük vagy ellenük. Ezért lehet sokkal egyértelműbb és hatékonyabb a harmadik szempont és terület, a történeti földrajz helyreállítása, mert ama sok bizonytalanság mellett, a földfelszín legalább állandó, legalábbis keveset változott az ókor és a középkor óta. És ha itt is találunk ellentmondásosságot, más helyszín beiktatása hamarabb vezet eredményre a magyarázatban, mint maga a történeti eset ideje, szereplői és indítékainak a valószínűt közelítő változatának találgatása.[2] Mert ha például egy régi eseményt (valahol lezajlott csatát) a vele kapcsolatban említett napfogyatkozáshoz kötve tudnak keltezni, időponttal ellátni, de azzal az időrenddel

[2] Eme javaslatom egyik ösztönzője, példája Fábián Sándor: *Történelmi „szürreál". Az Igazság Kálváriája. Acta Historica Hungarica Turiciensia* 36. évf. 1. sz. (2021.) https://epa.oszk.hu/01400/01445/00061/pdf/. Ez tele van ugyanis a legkorábbi nyomtatott könyvekben talált, az eredeti helyrajzra utaló forrásokkal, s ezek az eseményeket is sokkal jobban magyarázzák, mint az „ismert helyszínek".

mégis nehézség támad, nem biztos, hogy időrendi kritikával megoldáshoz jutunk. Különösen, ha egyéb tényezők (pl. logisztika) hiánya is felmerül, mint erre akad példa bőven.[3] Ekkor egy más helyen keresett napfogyatkozás egészen más időpontot jelöl ki tehát.

Somlói kiindulását a Nagy Károly-i lehetetlenségek Heribert Illig-féle időbeli bírálatának elégtelenségére, művében Fábián Sándor továbbfejleszti, mintegy kiiktatva szükségességét azzal, hogy magának a történelemhamisításnak az idejét elnyújtja, illetve sokkal közelebb, a reneszánsz korszakba helyezi. Ez is igen megfontolandó, jegyezzük meg, de ha ezen az úton végigmegyünk, még későbbi fejleményekbe ütközünk szükségszerűen, elég csupán a gazdasági fejlettséget, az ipar állapotát és a műszaki tudomány színvonalát komolyan mérlegelni. Ebbéli hiányossága valamennyire korlátozza Somlói látásmódját, ámde az ő célja mégis teljesül majd a művében, a megígért történelmi és időrendi helyreállítás, mégpedig az előbbiek tükrében. Szerinte „a napjainkban használt történelmi kronológia több, eltérő kronológiai rendszerből származó információsokaság egyesített halmazát tartalmazza, s ez a helyzet eredetileg a nélkül jött létre, hogy alkalmazói egyenként vagy együttesen tudatában lettek volna e rendszerek eltérő voltának és különböző kezdőpontjainak."

Érdemes itt Illig és kutatótársai korlátaira rámutatnunk, amennyiben a képzelőerejük csak odáig terjedt ki, hogy az új építmények alá képzelték azok régi előzményeit, ezért aztán a feltételezett betoldott időt megpróbálták olyanként „belőni", hogy azután már alkalmas és képes legyen a társadalom a szóbanforgó épület megépítésére. (Hiszen a 13. század közepéig uralkodott a romanika.) Az meg sem fordult a fejükben, hogy máshol voltak azok a bizonyos előzmények, ha már a máskor felemerült, más – jóval kisebb méretű – körülmények között, és a szóbanforgó folytatás is az új építmény esetében történt, amely tehát még annál is fiatalabb, mint ők hiszik. A kő ugyanis nem mutatja a korát, a stílus pedig lehet visszavetített. A vizsgált helyek eseményei máshonnan valók, és Illig tehetsége levéltárosként nem terjedt addig, hogy magát a vizsgált helyeket feltárja vagy feltárassa. De ez tehát nem Somlói hibája, aki az oklevélhamisításokat is beszámítva az időnyomon ment tovább, és saját munkája fő állításának igazolásaként tekinti az apokaliptikus, chiliazmista, millennista *fiorei Joachim* szövegét, amelyben „az 1260-as évszám, mégpedig Krisztus születésére és Millenniumra való utalással, többször is előfordul".[4]

Somlói Krisztus földönjárását időrendünk legfontosabb kulcsai közt tartja számon. Ehhez elemzi a perzsa és pártus Mitra-kultusz párhuzamait, az esszénus hatást, Szűz Mária apokrif iratokban taglalt származtatását és a pártus hatalmi viszonyokat. Utóbbiakat kizárólag Badiny Jós Ferenc kutatásai nyomán, mondván, nincs is más szakirodalom a téma sajátos (tilalmas) természete miatt.[5] Felemlíti Jézus – a Próféta, Úr, Ember Fia, Isten báránya, Zsidók Királya, Pantokrátor, Messiás, Üdvözítő és Megváltó – születési idejére a hagyomány szerinti Kr. e. 5. december 24. éjfélt, de ez az évszám szerinte 252.[6] Ehhez az évszámhoz egyszerűen jut, illetve

---

[3] Ilyeneket felsoroltam a ZMTE tudományos tanácskozásán. Lásd Darai Lajos: Az első világháború és magyar veszteségeinek legmélyebb gyökerei. *„A Hazáért!" A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület második emlékkonferenciája, Budapest NKE Kápolna, 2015. április 24. Acta Historic Hungarica Turiciensia* 30. évfolyam 3. szám. 2015. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_3_091-116.pdf.

[4] V. ö. I. Károly királyunk koronázását ábrázoló freskó 301-es évszámával, és hogy 627-ben írtak először 1627-et, előtte még 614-et, hiányzott a dátumból az elején az ezres szám, tehát ezer év. (Fábián 2021, 155. skk. és 40-50.)

[5] Azért talán mégis van, pl. Barbara Thiring könyvei: *Jézus, az ember.* (Gold Book, Debrecen, 1992, 2002.) és *A könyv, amelyet Jézus írt (János evangéliuma).* (Gold Book, Debrecen, 2001.) És még Holger Kersten: Jézus Indiában élt a keresztre feszítés előtt és után. (Biográf Kiadó, Budapest, 1992.)

[6] V. ö. „Jézus 292. december 25-én, éjfél előtt néhány perccel" született (horoszkópja a 22. ábrán). Harsay Mária Magdolna: Hogyan vágták el a magyarság eredetének ősidőkig visszamenő történetét? *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. sz. 2023. 167-168.
https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1_0148-0231.pdf. Lásd még Harsay Mária Magdolna: A magyar ősvallási örökség és a keresztény hitvilág kapcsolata. 198, 210. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 35/1. 2020.

így vezeti le. Előbb a napkeleti bölcsekre hivatkozik, akik egy idő óta ismerhették ama csillag együttállás idejét, amely a várt istengyermek születési időpontja. Ezt Somlói mint megfelelően kiemelkedő jellegzetességű horoszkópot a mai Placidus 4.0 asztrológiai rendszerben[7] keresi és találja meg a Rómában használt Julián-időszámítás és a jeruzsálemi helyi középidő szerinti 196. és 324. közötti évek december 25-ödik napjának horoszkóp-ábrái közt, mégpedig az időszak közepén. Ezt a vizsgálandó időszakaszt pedig szerinte a Gergely-naptár kiigazításának a szükségességét előidéző Julián-naptári évszámítás kisebb pontatlanságából lehet kiszámítani, figyelembe véve a lehetséges eltéréseket a kezdőpont tekintetében. Maga ez a Somlói által megtalált „radix (születési horoszkóp) ábrája pontosan azokat az elemeket látszik halmozni, amelyek az ókori asztrológia elvei, aforizmái szerint rendkívül jelentőségteljesek. Ez csakugyan a történelem legmarkánsabb horoszkópja! Csaknem minden fontos eleme a tengelyeknél csoportosul, konjunkciók és kvadrátok kötik össze őket." Egy szó, mint száz, a Megváltó születési ideje és időszámításunk kezdőpontja egybeesik, és 252 évvel közelebbi valójában, mint eddig gondoltuk, illetve a hivatalos tudomány állítja, Somlói szerint.

És a csillagászati ok, ami a pontatlanságot okozta, a precesszió, ami „128,2 évente eredményezett egy plusz napot. A felgyülemlett 10 plusz nap 'átugrása' mellett a pápai döntés igen pontosan megadta a hiba további kiküszöbölésének megfelelő módját is, tehát a százzal osztható, de négyszázzal nem osztható számú években a szökőszabály figyelembevételének mellőzését... Az 1582-es évszámból kivonva a Kr. u. 4-et (az utolsó augustusi helyesbítés évét), elvileg az eredmény 1578 lenne. Mivel ez időszak alatt nem alkalmazták a szökőévek – Gergely által bevezetett – százévente esedékes kihagyását, és mivel csillagászati okok miatt kb. 128,2 év alatt gyűlhetett össze egy plusz nap, az időszak végére: 1578/128,2 = 12,31 plusz napnak kellett volna előállnia. Ehhez képest a pápa csak 10 nappal rövidítette meg az átállás évét, s mégis helyes eredményre jutott. Értelemszerűen két plusz napnak megfelelő évekkel, tehát a jelenlegi időszámítási rendszerben mintegy 2x128,2 = 256,4 évvel nem lehet elszámolni. Természetesen a plusz évek tényleges számának 256 ± 128/2, tehát 192 és 320 között kell lennie. Ez az 1578 éves intervallum Kr. u. 4-es kezdetre tekintettel megfeleltethető a 196-os és a 324-es évszámoknak. Levezetésünk eredményeként legkorábban a 196-odik évre, legkésőbb a 324-edikre helyezhető annak a kronológiai rendszernek a kezdőpontja, amelyet ma alkalmazunk" – írja Somlói.

Somlói ezen állításaival kapcsolatban a következőket lehet elmondani:

Már a Heribert Illig-féle hasonló érvelésnél látszott: Illig kiindulását, hogy XIII. Gergely pápa (1572-85) naptárreformja hibás, illetve hogy problémás volt, már sokan megcáfolták (Somlói szerint is szakemberek vették körül). Pedig Illig erre a „hiányosságra" építette fel a három évszázados időbetoldással történelmi eseményeket kitaláló, azaz történelemhamisító pápák és császárok feltevését. Ugyanis – mint Somlói is részletesen bemutatja – a Julianus-naptár évhossza kissé hosszabb, eltér a valóságos évtől, így a tavaszpont és ezzel a húsvét ünnep hozzá kötött ideje 128 évenként egy nappal elcsúszott és a Gergely-naptár kialakítása (1582) idején ez a csúszás már 13 nap volt. Ám mivel ekkor csak 10 napot igazítottak ki, felmerült a lehetőség, hogy szándékosan hagyták benne a 3 napot, amivel törvényesítették az ezredforduló előtt háromszáz évvel hamisan létrehozott ezredfordulót, a három évszázados betoldást. Illig aztán sorra leírta a csak eme hamisítás eredményeként létrejött történelmi eseményeket, szereplőket és épületeket, építményeket. Legnagyobb találmánya, hogy Nagy Károly sem létezett, őt a rá hivatkozók találták ki, au állítólag rájuk hagyott alapításaival, adományaival együtt, utólagos igazolásul.

A keresztény idők időszámításának XVI. századi felülvizsgálatakor tehát úgy találták, hogy addig nem gyakorolták a szökőévek százévente esedékes kihagyását, de emiatt viszont nem 13, hanem csak 10 nappal korrigáltak, azaz rövidítették meg az évet. Illig szerint ez azért

https://epa.oszk.hu/01400/01445/00060/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2020_01_185-230.pdf.

[7] https://www.placidus.hu/?cta=1&ctb=infoalap&ctc=verstory.

történt így, mert előtte már három évszázadot mesterségesen beiktattak a történelembe a mai tizenegyedik – szerinte valójában nyolcadik – század fordulóján. Elmélete erre épül. Igaz, nem veszi észre, hogy időközben Krisztus születésének időpontjáról (december 24) eltolták a téli napforduló napját (december 21-re), föltehetően azért, nehogy a keresztények észrevegyék, miszerint az valójában a Nap újjászületésének napja, amely Európa-szerte pogány ünnep volt. Szóval, valójában megvan az a három nap, ezért a három évszázad Illig által feltételezett kiejtésének semmilyen valódi oka nincs. Azaz Illignél bár kiemelten szerepel a hiány alapjának vett 10 nap, melyet a hiányzó 13 helyett beszúrtak, viszont nem tudja, hogy a napfordulók a Juliánusz naptár bevezetése óta, még időszámításunk szerinti (Kr. u.) időkben is egyértelműen a hónap 24. napja körül voltak. S ha most a 21. körül vannak, annak nem az az oka, hogy amint egyesek állítják, a niceai zsinaton már három napot kivettek, mivel ismerték a 128 évenkénti egynapos csúszást és az addigi hibát akarták kijavítani, hanem az alapvető oka az, hogy Jézus vélt születésnapja (24. éjjele) ne essen egybe a Mithraséval, azaz a legrövidebb éjszakáéval, merthogy az most 21. Úgy ugrasztották vissza három nappal a napéjegyenlőség napját egy pillanatnyi döntés által, hogy közben persze nem telt el az ennek megfelelő háromszáz év, ami a Julianus-naptár általi 3 napos csúszás alatt egyébként eltelt. A Gergely-féle naptárreformban a 3 nap úgynevezett 'lenyelése' és nem figyelembe vétele ezért történt, és különösen nem a korábban Szilveszter pápa és Ottó császár által – betoldott 3 évszázad rejtegetése céljából.

Összhangban van e hiányzó három nappal kapcsolatos, Zsoldos Attila által ismertetett bizonyíték is: A „Kr. u. 325-ben megtartott niceai (vagy görögösen nikaiai) egyetemes zsinat hozott egy rendelkezést, mely a kereszténység egyik legjelentősebb ünnepének, a húsvétnak az egységes megünneplése érdekében módosította Caesar naptárát: az addigi március 24-i dátumról március 21-re hozták a tavaszi napéjegyenlőség időpontját. (A húsvét ugyanis változó ünnep: húsvét vasárnapja a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni első vasárnap, így aztán a Hold aktuális állásától függően 35 különböző napra eshet.) Ha valóban így történt, akkor ez a lépés 'tüntette el' azt a három napot, amely a problémát okozza. Illig azonban egyszerűen nem hiszi el, hogy a niceai zsinat 325-ben hozott volna ilyen döntést, s ebben Illignek igaza is van: a zsinat által hozott kánonok (jogszabályok) között valóban nem szerepel a húsvét számítására vonatkozó előírás. De elkerülte Illig figyelmét, hogy a zsinat döntéseit fenntartó kéziratok közül néhányban szerepel egy Decretum Niceae de Pascha (Nicea döntése a húsvétról) címmel ismert irat is, mely viszont éppen az említett módon igazítja ki a naptárt."[8] Ez a naptárkiigazítás tehát nem 3 nap kivevésével történt az év napjaiból, hanem az évi két napforduló új helyének új meghatározásával. Így a Gergely-naptár kialakításakor nem 13, hanem csak 10 nap kiiktatásával kellett kijavítani a Julianus-naptár pontatlanságából fakadó csúszást, hisz nem március 24-ről, hanem március 21-ről kellett visszaugrasztani a napfordulós pontot a csúszás miatti akkor már március 10-ről. Ezt így érték el: „Ebben az évben pápai rendeletre október 4. után 15-ét írtak."[9] Azaz ha nem is a tavaszpont újra rögzítése és a húsvét idejének pontosabb számítása miatt történt meg a dolog,[10] hanem a téli napforduló áthelyezése céljából, de megtörtént.

Felmerült azonban ellenérvként a természettudományos eszközökkel mért abszolút földi idő összevetése is az Illig által kifogásolt időszakkal. Magyarán: könnyen eldönthetjük, hogy igaza van-e Illignek, ha megnézzük, hogy mit mond erről az időről a csillagászat, a ^{14}C vagy a dendrokronológia. És van még számos egyéb tudományos módszer is erre. Ha a naptár igaz, helyes, akkor ugyanannyi időről szól, mint amennyit ezek az eszközök mutatnak. Ha hamis, akkor ki kell derülnie az Illig szerinti eltérésnek a kapott adatokból.

[8] Zsoldos Attila: „A történelem hamisítása." *História*, 2003. február. http://www.historia.hu/archivum/2003/0302zsoldos.htm.
[9] Farkas Ildikó: „Kitalált történelem." *História*, 2003. február. http://www.historia.hu/archivum/2003/0302zsoldos.htm
[10] Hiszen ha csak erre hivatkozna a cáfolat, akkor még mindig mondhatná az ellentábor, hogy teljesen mindegy, hogy március 24. vagy 21. utáni első holdtölte utáni vasárnapon van-e a húsvét, attól még ugyanúgy változó ünnep marad.

A csillagászat esetében elég könnyű a bizonyítás, „a Föld tengelye ugyanis nem mozdulatlan, hanem rezeg, vagy inkább billeg (mint a búgócsiga), azaz ha a tengelyt képzeletben meghosszabbítjuk, akkor az egy kört ír le. Ennek a mozgásnak a periódusa kb. 26 ezer év, ami azt jelenti, hogy ennyi idő alatt zárul be a kör. Abban az esetben, ha Illig hipotézise helytálló lenne, a Kr. u. 614 előtti észlelések mintegy 4 foknyi eltérést mutatnának a mai állapotból kiszámítható értékekhez képest (mivel a 26 ezer éves periódusból következően valamivel több, mint 72 év alatt következik be 1 fokos elmozdulás az ég látszólagos képében). Csakhogy ilyen eltérés nincsen, mégpedig azért, mert manipuláció sem történt naptári rendszerünkkel."[11]

Ott vannak aztán a ^{14}C abszolút időmeghatározás adatai, ezekből több ezres nagyságban állnak rendelkezésre időadatok, datálások ezt a kort megelőző időszakra és azok nem mutatnak a várt és valódi idő között következetes 3 évszázadnyi hiányt, különbséget. Illig elveti a ^{14}C kormeghatározást, mint pontatlant – nem illik az elméletébe, de ebben nagyon nincs igaza, hiszen ezt az időmeghatározást más eszközökkel pontosították, kalibrálták már.

Ráadásul, erre a korra még eléggé megbízható a famaradványok kormeghatározása terén, a fa évgyűrűkkel, azaz a dendrokronológiában kalibrált érték. Grynaeus András azt írja, hogy „a dendrokronológia szerint Illignek nincs igaza". Felhozza, hogy a dendrokronológia 'átlapolós' eljárása segítségével kitartó munkával messze vissza lehet menni a múltba. „A dél-német területen (Stuttgart központtal egy 1000 km átmérőjű kör) ezt 7000 évre visszamenőleg tudták megcsinálni". Ennek segítségével az ott a földben talált famaradványok évgyűrűit összehasonlítva az adatbankkal, megállapítható a keletkezési idejük. És „Európa számos pontján, és a volt – Illig általa fiktívnek tartott – Karoling Birodalom központja is ilyen terület, ma már elég jól áll a dendrokronológiai kutatás, azaz a római korig gond nélkül tudni lehet az egyes fafajok évgyűrűvastagságait. A Rajnán Koblenznél 1980 márciusában előkerült egy régi híd, ahol a készítése során facölöpöket vertek le a folyó ágyába. A híd később elpusztult, a cölöpök maradtak. A víz alatt nem tudtak elkorhadni, mert nem volt elegendő oxigén a korhasztást végző élőlények számára. Amikor a régészek megtalálták a hidat, kiszedték a cölöpöket, mind az 52 darabot, és megkérték a dendrokronológusokat, hogy mondják meg, mikoriak a fák. Ezt ők meg is tették, és a 298 évet átfogó évgyűrűvastagság-adatsorról megállapították, hogy a legfiatalabb évgyűrűk Kr. u. 48-ban nőttek, és mivel kéreg is volt a fákon a kivágásukra Kr. u. 48-49 fordulóján, a téli hónapokban került sor. Ez megegyezett a régészek kerámia, fémeszközök, pénzek és egyéb ott talált tárgyak által megállapított dátumával. Mindez azért lényeges, mert ha igaza lenne Illignek, akkor komoly 'gubanc' keletkezne! Ugyanis a cölöpök (több tucatnyi!) évgyűrűi egy kb. 2000 évvel ezelőtti időpont évgyűrűvastagságaival egyeznek meg. Ha 'kiveszünk' az ominózus 297 évet a történelemből és a naptárunkból, akkor ennek a közel 2000 adatból álló adatsorunknak a kezdőpontja hátra tolódik" – tolódna – „297 évvel, mert a hídban megtalált legfiatalabb évgyűrűtől a tegnap az erdőben kifűrészelt fában lemért legkülső évgyűrűig folyamatos az adatsorunk! Azaz a híd cölöpjei nem Kr. u. 48-ból származnak," – származnának, – „hanem az általunk Kr. e. 249. évvel azonosított évből. Ez pedig nem egyezik a történelmi ismereteinkkel, mert ekkor (ab Urbe condita CIV) a római köztársaság katonái még Szicíliát sem hódították meg, hisz az első pun háború csak 8 év múlva (Kr. e. 241-ben) fog befejeződni… Carthago, Hispania, Gallia, Germania elfoglalása pedig legjobb esetben az álmaik között szerepel! Így ha elfogadnánk Illig elméletét, akkor azt kellene mondanunk, hogy ezt a római technikával, római eszközökkel, római stílusban épült hidat, amiről római tárgyakat ejtettek a folyóba és partjára, nem a rómaiak

[11] Zsoldos (2003).

csinálták, hanem a kelták.[12] Ez pedig a sci-fi műfajba tartozik."[13] Azaz tehát ami az abszolút időmérésből nem hiányzik, az nem tud hiányozni a történelemből sem. Magyarán: lehet, hogy a bajokat, azaz a történelemhamisítás mikéntjét máshol kell keresni, nem az időrendben: az idővel való „játszadozás" mellékesebb, a fő hamisítási területet éppen a területekkel történtek adhatják. Így viszont Somlói érvelését és felfedezését sem fogadhatjuk el, azaz a 252-es évet Jézus Krisztus születésére. Az a horoszkóp mégsem teljesen meggyőző.[14]

A továbbiakban aztán Somlói az általa megtalált krisztusi horoszkóp, illetve a szerinte érvényes időszámításunk jellegzetességeit, összefüggései taglalja, majd áttér az archaikus kronológiai rendszerek összevetéssel való azonosítására. Viszont elveti Heribert Illig elméletét a 297 évnyi évbetoldásról a középkori történelembe, valamint követői nézeteit a középkori katasztrofális összeomlásról. Mert szerinte elfogadható az a magyarázat is az időelcsúszásokra, hogy „nem elsősorban egy összeesküvés eredményezte a fiktívnek látszó időszakot, ... ez a helyzet úgy állhatott elő, hogy eleink a különböző kronológiai rendszerekben számon tartott eseményeket a nélkül rendeztek el a virtuális idősoron, hogy tisztában lettek volna a kronológiai rendszerek parciális mivoltával. ...a jól ismert, s egy időben valóban sokfelé használt kronológiai rendszerek nem okoztak semmiféle zavart, mert éppen a rendszerek ismertségénél fogva idejében átszámították az így datált éveket. A baj inkább azon kronológiai rendszerek 'beépülésével' állt elő, amelyek csak szűkebb körben voltak használatosak, s alkalmazóik egyáltalán nem tisztázták azok paramétereit." Somlói a fiktívnek látszó időszakot és szereplőit létezőknek tartja, csak nem központosítottan, hanem sokkal kisebb jelentőséggel, mint amit utólag a történelemírás adott nekik." Közben „a történelem részleges kozmetikázásához kedvező feltételeket biztosított, hogy jó néhány dinasztia, illetve állam, államszövetség saját történetírása elveszett, esetleg szándékosan kitöröltetett a források sorából. A teljesség igénye nélkül megemlítendők a leginkább hiányzó geszták és évkönyvek: a szkíta és szarmata államok, illetve a pártusok története, a dákok története, az ázsiai és európai hun szövetségi államok (nem birodalmak!) története, az avarok vagy avarhunok, illetve európai államuk története."

Somlói módszere az, hogy a nem központi területek régészeti adatait egyezteti azok gyér történeti előfordulásával és a központi részek időrendjével, és arra a megállapításra jut, hogy „a történetírás egyáltalán nem utópia, és nem is volt az, még a legmostohább korokban sem". Ám szerinte rá kell mutatni a negyed vagy félévszázados elcsúszásokra a történetírás és a valóság között.[15] Sőt kisebbeket is talált a parciális vagy részleges időszámítási rendszerek között. Ezeket történelmi eseményeknek is megfelelteti, nemcsak egymásnak, így pl. a trójai háború kapcsán felfedez egy 156 éves elcsúszást. Ennek során azonban képtelenségnek tartja az általam fentebb felvázolt lehetőséget a helyszínek eltérő mivoltára. Arról van szó, hogy a Somlói szerint Jean Hiret Angeuin ugyan komoly időrendi tudás birtokában volt, de 1618-as könyvében nagyot tévedett. Somlói így idéz tőle: *"Francus… 60 esztendeig uralkodott. Trója ostroma idején Galliába jött, hogy katonai segítséget kérjen Rhemustól.*[16] *Galliából*

[12] Egyéb összefüggések miatt azonban mégis lehetséges, hogy „római kori" kelták (maradványai).

[13] Grynaeus András: Ki lopja el az idő(nke)t? Néhány rendhagyó megjegyzés Illig könyve kapcsán. *Gondola* 2003. április 4. http://www.gondola.hu/cikkek/22088-Ki_lopja_el_az_ido%28nke%29t__-_nehany_rendhagyo_megjegyzes_Illig_konyve.html.

[14] Elő lett adva egy másik horoszkóp is hasonló felhanggal, miszerint „Jézus 292. december 25-én, éjfél előtt néhány perccel" született Lásd Harsay Mária Magdolna: Hogyan vágták el a magyarság eredetének ősidőkig visszamenő történetét? *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. sz. 2023. 167-168. Jézus horoszkópja a 22. ábrán). https://epa.oszk.hu/_acta_hungarica_2023_1_0148-0231.pdf. Lásd még Harsay Mária Magdolna: A magyar ősvallási örökség és a keresztény hitvilág kapcsolata. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 35/1. 2020. 198, 210. https://epa.oszk.hu/_acta_hungarica_2020_01_185-230.pdf.

[15] Leírásaiban, táblázataiban aztán Somlói ezt állandóan érvényesíti, ami még kicsit zavaró is talán, bonyolítja a szövegképet, de ettől el lehet tekinteni és arra a hatalmas adatmennyiségre figyelni, amit Somlói rendszerbe rakott, mert szerintem ez művének fő érdeme, mégha őt az egyeztetések igénye tüzelte is.

[16] „*Namnes fia, Rhemus volt a huszonharmadik galliai király a világ teremtésének 2753-adik, az özönvíz 1097-edik évében."*

visszatértében Magyarországon hallotta, hogy Trójáját már elfoglalták. Felmentő seregének gall katonáit innen visszaküldte Rhemus királyhoz, Magyarországon maradt, ott építette fel Sicambria városát." Somlói szerint „a frankok előkelő származását hirdető francia rendkívül lazán bánt a tényekkel. Sem Gallia, sem Magyarország nem létezhetett még, s nem hihető, hogy az uralkodók 1500-2000 km-re utazgatva próbáltak maguknak szövetségeseket keresni." Ám mindez, bár fordított sorrendben, de egyezik a Tarih-i Üngürüsz erről szóló beszámolójával, tehát mégsem tévedés, hanem a mai szemléletünk számára érthetetlen. Mert a török nyelven fennmaradt krónikánk ezt mondja:

A trójai „várnak egy padisahja volt, akit Paradisznak hívtak. Ennek a Paradisznak volt egy fia, akinek Firanko volt a neve. Amikor atyja, Paradisz elfoglalta a trónt, Firanko egy csomó katonával elindult Panonijja tartományába… Egy nap a Duna folyó partján egy hegy tetejére értek, mely Szikan néven volt ismeretes... Azután, mivel Firanko azt a várost a Szikan hegy tetején építette fel, mert annak a hegynek Szikan volt a neve, azt találta megfelelőnek, hogy a városnak Szikamberijja nevet adja. Amikor Szikamberijja városa régi alakjában teljesen felépült, Firanko a trónra lépett, a tartomány népe is meghódolt neki, és ott uralkodott. Egy idő múlva Iszkender is, azon oknál fogva, hogy anyjának testvére, Iszkender elpusztult, megrajzolta szívében, hogy [Szikamberijja] ellen megy, és elfoglalja. Azután egy nap Iszkender kiadta a parancsot, hogy a katonaság gyűljön össze. Rövid időn belül megszámlálhatatlan katonaság gyűlt össze, és egy áldott pillanatban elindultak Pannonija tartománya elleni hadjáratra. ...Firanko nagy rémületbe esett, ...inába szállt a bátorsága, mert tudta, hogy olyan világ [hódító] hőssel, mint Iszkender, nem mérheti össze az erejét, ahogy Dáráb sah tette. Ha magához hasonló ellenfél lenne, (akkor) merne ellenállni. Azonnal előkészítette fegyvereit, összehordatta minden kincsét, Szikamberija székhely és Panonijja tartománya iránti szerelmét kidobta elméjéből, és azon gondolkozott, [hol talál] egy másik árnyékot [=védelmet] nyújtó tartományt. Várta a szerencsés pillanatot és a boldog órát, s elhagyta székhelyét. Napnyugat irányában egy másik országba ment. Vándorolva-megpihenve egy nap Firancsijja tartományába érkezett. Ezt a tartományt lakatlanul találta és elfoglalta. Azonnal parancsot adott, hogy egy alkalmasnak való és kellemes helyen egy nagy várost építsenek. Találtak is a városnak egy alkalmas helyet. Egy szívet örvendeztető jó levegőjű helyen [a várost] életre keltve befejezték. Mivel apjának Paradisz volt a neve, ennek a névnek a tiszteletére, és hogy a világon a hírét-nevét megemlegessék, a felépített 88. városnak a Pariz nevet adta. Attól a kortól a mostani időkig Pariz városa Firandzsijja tartományának székesfővárosa, és mivel a saját neve Firanko volt, annak az országnak a Firandzsijja nevet adta."[17] – Így aztán Trója, Pannónia és Franciaország igen közel kerül egymáshoz, ráadásul a „képtelenségek" sorát Nagy Sándor folytatja Pannónia elfoglalásával. Aminek képe egyébként eléggé színesre sikeredett ebben a krónikában, és talán ez az összefüggés az, ami miatt az egész ügy feledébe borult, borított lett.

Visszatérve Somlói archaikus időrendek összevetésével kapcsolatos fejtegetésihez, azt a Párthus Birodalom parciális időszámításával folytatja. Megállapítva, hogy „az antik időszak elmúlásával Európában is háttérbe szorultak a Jézus feltételezett születési, valamint feltámadási évéhez igazított datálások. Helyettük ezt a pártus (indo-szkíta) eredetű parciális rendszert kezdték használni, bár az alkalmazóknak – a Római Birodalom anarchiába, káoszba süllyedt területén, ahol kisebb-nagyobb hadurak gyakran rekviráló seregei voltak a törékeny biztonság zálogai, ... a krónikásoknak valószínűleg fogalmuk sem volt arról, hogy ők nem a keresztény időszámítás szerint datálnak.[18] (Konstantinápolyban azonban észlelték a különbséget, s idővel ki is használták azt, mint a kronológia manipulálásához alkalmatos körülményt... Egyelőre

[17] Mahmud Terdzsüman: *Magyarország története. Tarih-i Üngürüsz vagyis Üngürüsz története. A magyarok története. Tarih-i Üngürüsz. Madzsar Tarihi* című, Blaskovics József fordította kötetben. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1982. 96-98.

[18] Fábián szerint pedig fogalmuk sem volt a régmúltról, csak a jelent ismerték és azt vetítették vissza valamilyen változtatással kétszer, háromszor a múltba. (Fábián 2001. 54-57, stb.)

azonban a ’Világteremtéstől’ induló évszámításra tértek át, így minden bizonnyal elkerülhették a vitát a nyugati történetírókkal.) ... A pártus időszámítás (és a mutánsa) nemcsak Kínában, hanem Koreában és Délkelet-Ázsiában is elterjedt, még a keresztény (és a manicheus) időszámítás odaérkezése előtt.” Somlói aztán a manicheus fejleményeket is a kínaiak és a hunok esetében taglalja. A későbbiekben a történelmi események taglalásánál a kusánok és az indiai szakák dinasztiáinak időszámítási rendszereit és a baktriai dokumentumok sajátos kronológiáját is érinti. Valamint itt még rámutat a türk eredetű időszámítás közép-európai hatására, melyet végül Bizánc is használt. Eme türk és a pártus kronológiai rendszer párhuzamos használatából aztán számos félreértés származott, és Somlói ezeket is tisztázni igyekszik.

A parciális kronológiai sorok (időrendek) összevetése után rátér a történelmi folyamatok áttekintésére. Ezeket már nem fogom itt követni, mert megismétlésüknek nincs értelme, különösen hogy olyan rettenetes nagyszámú eseményről van szó, hiszen világtörténet ez. Felhívom a figyelmet, hogy ilyen részletekbe menő, alapos, összefüggéseket is feltáró történeti munkát ritkán lát az ember. Különösen viszonylag rövid szövegbe tömörítve, áttekinthetően. Érdemes tehát tanulmányozni, akár szinte regény-szerűen olvasni, vagy lexikon-szerűen, kézikönyvként használni. Sajátos megközelítésének eszközeit, céljainak hangoztatását hamar megszokjuk, és reményeim szerint sokak segítségére lesz ez a mű teljesség igényével, a végülis a hagyományos történelemszemlélet keretén belül maradva. Ami sajátos szempontrendszerét illeti, annak eredményességét a jövő mutatja majd meg, Így aztán Somlói István József nem dolgozott hiába, sőt mindnyájunk kedvére, épülésére, amiért hálás szívvel gondolhatunk rá.

Darai Lajos